

1184605

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_184605

UNIVERSAL
LIBRARY

श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारम्

नाम

विविधकाव्यनाटकसुभाषितादिग्रन्थेभ्यः

परवोपाह्वपाण्डुरङ्गात्मजकाशिनाथशर्मणा

समुद्धृतः

सहृदयहृदयाह्लादकः

सुक्तिप्रदः ।

तस्यैवं पञ्चमं संस्करणम्

पणशीकरोपाह्वविद्वद्रलक्ष्मणशर्मतनुजनुपा वासुदेवशर्मणा

परिष्कृत्य तंशोचितम् ।

“ने सज्जनाः सुकविशास्त्रिकविवपुष्पा-

ण्यादृश्य सुम्भितवचनः सुगुणैर्ममैवत ।

संभारयन्तु कुसुमोज्ज्वलहाररूपं

रूपे सुभाषितमपालयममनदोषम् ।”

शाङ्गधरस्य ।

ग्रन्थोप

मुम्बय्यां

तुकाराम जावजी

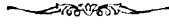
इत्येतैः स्वीये “निर्णयसागरा”स्यमुद्रणादये कोलकाटावर्तनि त्रयोविंशे भवने

बालकृष्ण रामचंद्र धाणेकरद्वारा मुद्रयित्वा प्रकाशितः ।

शा.सं. १८३३, सन १९१९.

मूल्यं सार्धरूप्यकत्रयम् ।

विद्वद्भ्यर्थनम् ।

ते सज्जनाः किल भवन्तु सदा प्रसन्ना ये प्रीणयन्ति जगतीजनतामानसि ।
 शश्रत्परोपकृतिकर्मपरा वचोभिर्वा रां भैरैर्घनघटा इव काननानि ॥ १ ॥
 कर्णेजपा अपि सदाऽसहनस्वभावा दुष्टशया निरभिसंधितवैरिभूताः ।
 सौहार्दहृष्टहृदया मयि सन्तु तेषां जिह्वा पटुर्विनिमयेषु गुणागुणानाम् ॥ २ ॥
 किंवानयानृजुजनार्थनयापि मे स्यान्मां स्वीकरोति यदि साधुजनो गुणज्ञः ।
 पूर्णेन्दुना कुवलयं प्रतिबोधितं सत्संमीलितं भवति किं तमसां वितानैः ॥ ३ ॥

(३० मु० ह०)

विदांकुर्वन्तु विद्वद्रसिकशिरोमणयः सहृदयहृदया यदेतत्सुभाषितभाण्डागारं नाम विविधानर्च्यरत्न-
 जातसंग्रहमहामञ्जूषेव नैकशो गुरुलघुनिबन्धेभ्यः काव्य-नाटक-चंपू-भाण-प्रहसन-पुराणे-तिहासा-
 ख्यायिकादिभ्यः कुसुमितविविधतरुलाविसतामरसादिप्रसूनेभ्यो मधुकराहतमधूनीव वाङ्मयालंका-
 रभूतरसिकमनोविनोदोद्बोधकसुरसपद्यरत्नानां कर्णोपकर्णिकया दृष्टश्रुतचराणां संग्रहभाण्डागारमिति ।
 तत्र केवलदृष्टश्रुतचरपद्यमालिकाया दुरूहत्वाद्वाख्याद्यनुपलम्भाच्छोधनपरिकरो विडम्बन-साहसाद्य-
 न्यतमकक्षामारोहत्येवेति विपश्चित् आवेदयेयुरेव । निर्दिष्टापदैव प्रत्यङ्कनं शोधनेऽप्यस्यारम्भादेतावन्तं
 निर्वृत्तेषु संस्करणेष्वश्रमनश्चापल्योपलब्धिमान्द्यानवधानादिमानुषशोभनीनैसर्गिकभावैर्यथावस्थितस्य
 स्वलितजातस्यातिप्रयासेनास्मिन्संस्करणे शोधनमस्माभिः समकारि । तथाचास्थानपतितपद्यानामतिपरि-
 श्रमेण तत्तत्प्रकरणेषु यथास्थानं निवेशोऽप्यकारि । एतावताखिलपद्यानामकारादिमातृकाकोशोऽप्या-
 मूलान्तं संशोधित एव । तथा चित्रप्रकरणे प्रहेलिकादिप्लागतातां कूटानामस्फुटीकृतोत्तराणां चात्र
 टिप्पण्यां प्रायः स्पष्टीकरणं चाकाष्मेति सोत्कर्षमावेदयामः । स्मरामश्चानल्पमुपकारं यदत्र पुण्यपत्तना-
 सन्नवर्ति“भांबुर्देवप्राणीण” श्रीवृद्धेश्वरान्तिकस्थवैदिकधर्माश्रमपाठशालाध्यापकपदमारूढैः वे. शा. सं.
शिवराम विद्याधरशास्त्री शिन्धे इत्येतैश्चतुर्थसंस्करणगताशुद्धपाठपरिशोधितटिप्पणदानेन कति-
 पयकूटपद्यपरिस्फोटनेन चास्मदुपर्यप्रार्थितेपि यन्निर्व्याजमुपकृतं तेषामत्राभिधानाङ्कनमन्तोत्तरीनुं न
 पारयाम इति च ।

एवं विहितेऽपि प्रयासेन पञ्चमसंस्करणेऽद्याप्यनुत्तराण्येवोर्वरितानि कूटानि निर्दिश्यन्ते—

पत्रं	पद्यं	पत्रं	पद्यं	पत्रं	पद्यं	पत्रं	पद्यं
१९२	२०	१९५	९	२०१	९५	२०९	४१
१९२	२१	१९८	८	२०६	५६	२१४	११३
१९२	२८	१९९	८३	२०९	२९	२१४	११४
						२१४	११५

यदि निसर्गदयालुभिर्महाशयैरुपकारपरायणैरुपरिनिर्दिष्टकूटपद्योत्तराण्यावेदितानिःशुः स्याम बद्धपरि-
 करा धन्यवादपूर्वकमप्रिमाङ्कने तेषां नामधेयोदृक्कनपूर्वकं प्रकाशनायेत्यलं पल्लवितेनेति विज्ञापयति ।

विदुषामनुचरः पणशीकरोपाहो—

वासुदेवशर्मा ।

विषयानुक्रमः ।

१. मङ्गलाचरणप्रकरणम् ।

विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।
परब्रह्म ...	१	१-१९	त्रिमूर्तयः ...	१४	१-४	(सीता) ...	२२	९३
गणेशः ...	२	१-३५	विष्णुः ...	१४	१-४९	(हनुमान) ...	२२	९४-९५
सरस्वती ...	३	१-१३	शङ्खः ...	१६	४४-४५	(रामकृष्णौ) ...	२२	९६-९८
शिवः ...	३	१-१६७	चक्रम् ...	१६	४६-४७	कृष्णः ...	२२	९९-१९४
जटाजूटः ...	९	१२०-१२२	गरुडः ...	१७	४८	(बलभद्रः) ...	२७	१९५-१९७
गङ्गा ...	९	१२३-१२४	शेषः ...	१७	४९	(शक्तिमणी) ...	२७	१९९
शशिलेखा ...	९	१३५-१२७	लक्ष्मीः ...	१७	१-१५	(राधा) ...	२७	१९९-२००
लोचनम् ...	१०	१३८-१४२	रामसुतः ...	१७	१५	(नन्दकः) ...	२७	२०१
कण्ठः ...	१०	१४३-१४६	ब्रह्मा ...	१७	१-४	(वैष्णुः) ...	२७	२०२
शिरोमालिका ...	१०	१४७	दशावताराः ...	१७	१-२१२	तुङ्गः ...	२७	२०३-२०९
गणाः ...	१०	१४८	मत्स्यः ...	१८	५-१५	कल्किः ...	२८	२१०-२१२
नन्दी ...	१०	१४९	कूर्मः ...	१८	१६-२२	मूर्खः ...	२८	१-२०
ताण्डवम् ...	१०	१५०-१६०	वराहः ...	१९	२३-४०	(किरणाः) ...	२९	१७-१९
अर्धनारीश्वरः ...	११	१६१-१६७	गुह्यः ...	२०	४१-५९	(तुरगाः) ...	२९	२०
पार्वती ...	११	१-५४	वामनः ...	२०	६०-६८	चन्द्रः ...	२९	१-३
पञ्चमुखः ...	१४	१-३	परशुरामः ...	२१	६९-७४	पृथिवी ...	२९	१
हरिहरौ ...	१४	१-१०	रामचन्द्रः ...	२१	७५-९२			

२. सामान्यप्रकरणम् ।

सुभाषितप्रशंसा	३०	१-२१	बिह्वणः	३७	२९	छान्दसप्रशंसा	४३	१
विद्याप्रशंसा	३०	१-१६	भट्टारहरिचन्द्रः	३७	३०	छान्दसनिन्दा	४३	१
काव्यप्रशंसा	३१	१-५०	भवभूतिः	३७	३१-३३	वैयाकरणप्रशंसा	४३	१-८
नाट्यप्रशंसा	३३	१-२	भासः	३७	३४	वैयाकरणनिन्दा	४३	१-३
कुकाव्यनिन्दा	३३	२-५	मयूरः	३७	३५-३६	नैयायिकप्रशंसा	४४	१-५
सामान्यकविप्रशंसा	३३	१-६८	मातङ्गदिवाकरः	३७	३७	नैयायिकनिन्दा	४४	१-१०
विशिष्टकविप्रशंसा	३६	२-७१	सुरारिः	३७	४८-४०	मीमांसकप्रशंसा	४५	१-५
अमरसिंहः	३६	१	रत्नवैद्यदीक्षितः	३७	४१	मीमांसकनिन्दा	४५	१-२
कालिदासः	३६	२-७	राजशेखरः	३७	४२-४३	वैद्यप्रशंसा	४५	१-६
गणेश्वरः	३६	८	वाल्मीकिः	३७	४४-५२	कुवैद्यनिन्दा	४५	१-९
गुणाढ्यः	३६	९-११	विजया	३८	५३	गणकप्रशंसा	४६	१-६
गोविन्दराजः	३६	१२	विजया	३८	५४	कुगणकनिन्दा	४६	१-६
जगन्नाथपण्डितः	३६	१३-१६	व्यासः	३८	५५-५८	पौराणिकनिन्दा	४६	१
जयदेवः	३६	१७	शाकलमल्लः	३८	५९	पुरोहितनिन्दा	४६	१
ज्योतिरीशः	३६	१८	सातवाहनः	३८	६०	कायस्थनिन्दा	४६	१-४
दण्डो	३६	१९-२०	सुरशंनः	३८	६१	सज्जनप्रशंसा	४६	१-२७३
द्रोणः	३६	२१	सुवन्धुः	३८	६२	दुर्जननिन्दा	५६	१-२८८
धनदः	३६	२२	कविचन्द्रम्	३८	६३-७१	लक्ष्मीस्वभावः	६५	१-४३
नरहरिः	३६	२३	कुकविनिन्दा	३८	१-३०	धनप्रशंसा	६६	१-१६
प्रवरसेनः	३६	२४	पण्डितप्रशंसा	३९	१-२८	धननिन्दा	६७	१-२०
बाणः	३७	२५-२८	कुपण्डितनिन्दा	४०	१-७७	धनिप्रशंसा	६८	१-१५

विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।
दरिद्रनिन्दा	६८	१-८७	क्षमाप्रशंसा	८७	१-३	पुत्रप्रशंसा	९३	१-१४
दानप्रशंसा	७१	१-२८	विनयप्रशंसा	८७	१	कन्यानिन्दा	९४	१
लोभनिन्दा	७२	१-११	सत्यप्रशंसा	८७	१-३	सस्पुत्रप्रशंसा	९४	१-१३
उदारप्रशंसा	७३	१-४४	असत्यनिन्दा	८७	१-४	कुपुत्रनिन्दा	९४	१-१२
कृपानिन्दा	७४	१-६१	आत्मश्लाघानिन्दा	८७	१-५	दैवाख्यानम्	९४	१-१३१
याचकनिन्दा	७६	१-४८	स्वभाववर्णनम्	८७	१-२३	जरावर्णनम्	९९	१-१८
परोपकारप्रशंसा	७८	१-१४	वाग्वर्णनम्	८८	१-१७	धुभावर्णनम्	१००	१-२
कृतघ्ननिन्दा	७८	१-४	वाग्मिप्रशंसा	८९	१-१५	भिष्णुकः	१००	१-५
संतोषप्रशंसा	७८	१-१९	मौनगुणाः	९०	१-४	परगृहवासः	१००	१-४
तृष्णानिन्दा	७९	१-५७	स्थानमाहात्म्यम्	९०	१-१४	उदरपूरणदूषणम्	१००	१-१४
धौरप्रशंसा	८१	१-१४	सत्संगतिप्रशंसा	९०	१-३६	सेवकनिन्दा	१०१	१-१८
वीरप्रशंसा	८१	१-१५	असत्संगतिनिन्दा	९१	१-१३	जीवितसाफल्यम्	१०२	१-११
तेजस्विप्रशंसा	८२	१-२३	स्नेहवचनम्	९२	१-२	ऋणम्	१०२	१-३
मनस्विप्रशंसा	८३	१-४९	सुमित्रप्रशंसा	९२	१-२०	प्रवासः	१०२	१-६
अपौरुषत्वनिन्दा	८४	१-२	कुमित्रनिन्दा	९२	१-२	व्यापारिणः	१०२	१-३
गुणप्रशंसा	८४	१-४८	संसारः	९२	१-६	कलिमहिमा	१०३	१-३३
उद्यमप्रशंसा	८६	१-२०	गृहस्थाश्रमप्रशंसा	९३	१-६	मद्यपानगर्हणम्	१०४	१-६
संहतिप्रशंसा	८६	१-३	गृहस्थाश्रमदूषणम्	९३	१-४	तमाखुः	१०४	१-७

३. राजप्रकरणम् ।

राजसंभाषणनम्	१०५	१-१४	पारसीकक्षितीशः	१२१	६५	विक्रमार्कः	१२७	१७८-१८१
राजमिलनम्	१०५	१	पृथ्वीराजः	१२१	६६	विग्रहराजः	१२७	१८२
सामान्यराजप्रशंसा	१०५	१-२९५	बङ्गालिदासः	१२१	६७	वीरभानः	१२७	१८३-१८४
विशिष्टराजप्रशंसा	११८	१-१९४	वज्रालः	१२१	६८	वीरवरः	१२८	१८५-१८६
अकबरः	११८	१-४	वाङ्मालक्षोणिपाल	१२१	६९	वीरसिंहः	१२८	२८७-१८९
अनङ्गभीमः	११८	५	बीसलः	१२१	७०	वेङ्कटपतिः	१२८	१९०
अर्जुनेन्द्रः	११८	६	भावसिंहः	१२१	७१	शाहिजहानः	१२८	१९१
कर्णः	११८	५-१०	भीमः	१२१	७२	सिन्धुराधोश्वरः	१२८	१९२
कर्णोदवसुंधराधिपः	११८	११	भैरवः	१२१	७३	हर्म्यारः	१२८	१९३-१९४
कलिङ्गेश्वरः	११८	१२-१३	भोजः	१२१	७४-९८	राजविभूषणवर्णनम्	१२८	१-८
कल्याणदासः	११८	१४	मणिपालः	१२२	९९	गजप्रशंसा	१२८	१-४
काविलेन्द्रः	११८	१५-१६	मल्लशाहः	१२२	१००-१०२	तुरगप्रशंसा	१२९	१-११
कालीवीर्यः	११९	१७	माणिकः	१२२	१०३-१०७	खड्गप्रशंसा	१२९	१-१८
कुसुमेन्द्रसाहिः	११९	१८	माधवः	१२३	१०८	राजयात्रावर्णनम्	१३०	१-४३
कृष्णः	११९	१९-२२	मानसिंहः	१२३	१०९	पताका	१३१	२८
गुर्जराधीशः	११९	२३	मालवाखण्डलः	१२३	११०	दुन्दुभिः	१३१	२९-३१
चोल्लेन्द्रः	११९	२४-२५	सुकुन्ददेवः	१२३	१११	गवाक्षविलोकनम्	१३१	३२-४३
जगद्देवः	११९	२६	मुञ्जः	१२३	११२	रणसामग्री	१३२	१-२४
जनकः	११९	२७	सुहादरशाहः	१२३	११३	रणवर्णनम्	१३३	१-१२
दलपतिरायः	११९	२८	राजबहादुरः	१२३	११४	अरिपलायनम्	१३७	१-४७
दशरथः	११९	२९-३०	राजेन्द्रसाहः	१२३	११५	प्रतापवर्णनम्	१३९	१-३०
दिक्षीन्द्रचूडामणिः	११९	३१	रामचन्द्रः	१२३	११६-१६८	कीर्तिवर्णनम्	१४०	१-३१
नाना	११९	३२	रामजामः	१२७	१६९	कीर्तिप्रतापौ	१४४	१-९
निजामशाहः	११९	३३-४०	रामनाथः	१२७	१७०	राज्याधिकारगर्हणम्	१४५	१-५
नुसिंहः	१२०	४१-५८	रुद्रः	१२७	१७१-१७५	राजसेवकः	१४५	१-९
परशुरामः	१२१	५९-६१	रुपनारायणः	१२७	१७६	रथवर्णनम्	१४५	१-६
पाण्डवः	१२१	६२-६४	रुपमणिः	१२७	१७७	समुद्रवर्णनम्	१४५	१-६

विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।
पर्वतवर्णनम्	१४६	१-५	नुरगाः	१४९	५०-५७	ताम्बूलम्	१५०	१०४
सरोवर्णनम्	१४६	१	खड्गः	१४९	५८-५९	राक्षधारणम्	१५०	१०५
वनश्रीवर्णनम्	१४६	१-७	सैन्यम्	१४९	६०-६२	छत्रधारणम्	१५०	१०६
मृगयावर्णनम्	१४६	१-७	दुर्गाः	१४९	६३-६८	चामरम्	१५०	१०७
मृगयानिवृत्तिः	१४७	१	दूतः	१४९	६९-७३	सिंहासनम्	१५०	१०७
ऋष्याश्रमवर्णनम्	१४७	१-१४	भाण्डागारी	१४९	७४	मालाधारणम्	१५०	१०८
राजनीतिः	१४७	१-४२३	लेखकः	१५०	७५	चन्दनलेपः	१५०	१०८
राजा	१४७	१-१५	प्रतीहारी	१५०	७६	मृगया	१५०	१०९
समासदः	१४८	१६-१७	सूपकारः	१५०	७७	कटकप्रयाणम्	१५१	११०
पुरोहितः	१४८	१८	चाराः	१५०	७८	उपवनानि	१५१	१११-११२
धर्मोध्यक्षः	१४८	१९	अन्तःपुरवर्गाः	१५०	७९	तरवः	१५१	११३-११४
वैद्यः	१४८	२०	स्त्रियः	१५०	८०-८१	नीतिः	१५१	११५-४२३
मन्त्री	१४८	२१-३२	महिषी	१५०	८२	सामान्यनीतिः	१५१	१-१०५८
सेनापतिः	१४८	३३-३४	भृत्याः	१५०	८३-१००			
गजाः	१४८	३५-४९	खानम्	१५०	१०३			

४. चित्रप्रकरणम् ।

समस्याद्वयानम्	१८८	१-७७	मात्रान्युत्कटदयः	२०४	१-१५	महोक्षः	२१७	१५
प्रहलिकाः	१९१	१-३९	मात्राच्युतकम्	२०४	१-२	धेनुः	२१७	१६
अपहृतयः	१९३	१-१५	विन्दुच्युतकम्	२०४	३-४	रासभः	२१७	१७
कूटानि	१९४	१-९६	विसर्गच्युतकम्	२०४	५-६	अजः	२१७	१८
क्रियागुप्तदयः	२०१	१-५३	अक्षरच्युतकम्	२०४	७-८	मेघः	२१७	१९
क्रियागुप्तम्	२०१	१-१७	स्थानच्युतकम्	२०४	९-१०	मयूरः	२१७	२०
कर्तृगुप्तम्	२०२	१८-२५	व्यञ्जनच्युतकम्	२०४	११-१२	चातकः	२१८	२१
कर्मगुप्तम्	२०२	२६-२८	च्युतदत्ताक्षरम्	२०४	१३-१५	पारावतः	२१८	२२
करणगुप्तम्	२०२	२९-३०	अन्तरालापाः	२०५	१-४४	वक्रः	२१८	२३-२४
संप्रदानगुप्तम्	२०३	३१-३२	बंहिरालापाः	२०७	१-२०	कुक्कुटः	२१८	२५-२६
अपादानगुप्तम्	२०३	३३-३४	प्रभोत्तराणि	२१४	१-१०	गौरखरकुलासौ	२१८	२७
संबन्धगुप्तम्	२०३	३५-३७	चित्रम्	२१५	१-१८	सर्पः	२१८	२८
अधिकरणगुप्तम्	२०३	३८-३९	भाषाचित्रम्	२१६	१-३	पुलिन्दः	२१८	२९
आमन्त्रितगुप्तम्	२०३	४०-४३	जातिवर्णनम्	२१७	१-४१	पथिकः	२१८	३०-३३
कर्तृक्रियागुप्तम्	२०३	४४	सिंहः	२१७	१-४	शरः	२१८	३४
कर्तृकर्मक्रियागुप्तम्	२०३	४५-४६	तरक्षुः	२१७	५	बालाः	२१८	३५-३६
संश्रियुक्तम्	२०३	४७	करिणः	२१७	६	कुमारः	२१८	३७
सामासगुप्तम्	२०३	४८-४९	मृगः	२१७	७	नर्तकी	२१८	३८
लिङ्गगुप्तम्	२०३	५०-५१	भल्लः	२१७	८	लेखनकर्त्री	२१८	३९-४०
सुन्वचनगुप्तम्	२०३	५२	हयः	२१७	९-१३	कलमकण्डनीगी-		
तिङ्गचनगुप्तम्	२०४	५३	कपिः	२१७	१४	तयः	२१८	४१

५. अन्योक्तिप्रकरणम् ।

सूर्यान्योक्तयः	२१९	१-१८	मेघः	२२५	५	रोहणः	२२५	१३-१५
चन्द्रान्योक्तयः	२१९	१-७९	विन्ध्यः	२२५	६	(पर्वतद्वरी)	२२५	१६
मेघान्योक्तयः	२२१	१-४	मलयः	२२५	७-८	(गिरिनि री)	२२६	७
वाय्वान्योक्तयः	२२४	१-१३	मन्दरः	२२५	९	समुद्रान्याक्तयः	२२६	१-८५
पर्वतान्योक्तयः	२२५	१-१७	मैनाकः	२२५	१०-११	क्षीरसागरः	२२७	४०-११
हिमाचलः	२२५	२-४	लोकालोकः	२२५	१२	अगस्त्यः	२२७	४२-४३

विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।
रत्नानि	२२७	४७-६३	(शेषः)	२४७	१६४-१६५	पलाण्डुः	२५५	१९३
(वज्रमणिः)	२२८	६४	जलचरान्योक्तयः	२४७	१-५	तृणानि	२५५	१९४-१९५
(कोस्तुभमणिः)	२२८	६५	मत्स्यः	२४७	१	कलमाः	२५५	१९६-१९७
(सोमकान्तमूर्ध- कान्तौ)	२२८	६६	(रोहितः)	२४७	२	ताम्बूलम्	२५५	१९८-१९९
(चन्द्रकान्तः)	२२८	६७	(राघवः)	२४७	३	तुम्बी	२५५	२००-२०१
(स्फटिकः)	२२८	६८	कूर्मः	२४७	४-५	वंशः	२५५	२०२
(मरकतः)	२२८	६९-७१	वृक्षान्योक्तयः	२४७	१-२४३	कुन्दः	२५५	२०३-२०४
(माणिक्यम्)	२२८	७२	कल्पद्रुमः	२४८	३१-३७	कमलानि	२५५	२०५-२४२
काचः	२२८	७३	पारिजातः	२४८	३८-३९	लताः	२५७	२४३
शङ्खः	२२८	७४-८०	चन्दनः	२४८	४०-६१	संकीर्णान्योक्तयः	२५७	१-१०४
(पाञ्चजन्यः)	२२९	८१-८२	अगुरुः	२४९	६२-६३	शिवः	२५७	१-६
नद्यन्योक्तयः	२२९	१-११	चम्पकः	२४९	६४-७१	परशुरामः	२५७	७
गङ्गा	२२९	९-१०	बकुलः	२५०	७२-७३	रामचन्द्रः	२५७	८
शोणः	२२९	११	अशोकः	२५०	७४-७७	सीता	२५७	९
तडागान्योक्तयः	२२९	१-१९	यूथी	२५०	७८	इन्द्रः	२५७	१०
मानसम्	२३०	२०	मालती	२५०	७९-८८	स्मरः	२५७	११
कूपान्योक्तयः	२३०	१-९	मल्लिका	२५०	८९	आकाशम्	२५७	१२
मरुस्थलान्योक्तयः	२३०	१-६	दमनकः	२५०	९०	पृथ्वी	२५७	१३
दावानलान्योक्तयः	२३१	१-९	केतकी	२५०	९१-९६	जलम्	२५७	१-१५
वाडवानलः	२३१	९	पाटला	२५१	९७	मासतः	२५७	१६
व्योमचरान्योक्तयः	२३१	१-२३९	सहकारः	२५१	९८-१३२	सृगृणिका	२५७	१७
गरुडः	२३१	१-२	पनसः	२५२	१३३	सुवर्णम्	२५७	१८-१९
हंसः	२३१	३-४०	तमालः	२५२	१३४	मौक्तिकम्	२५७	२०-२२
मधुकरः	२३२	४१-११४	कदली	२५२	१३५	सुवर्णकारः	२५७	२३
कोकिलः	२३२	११५-१४७	द्राक्षा	२५२	१३६-१३७	हारः	२५८	२४-२९
चातकः	२३६	१४८-१६८	दाडिमः	२५२	१३८-१३९	कञ्जुकः	२५८	३०
मयूरः	२३७	१६९-१७८	नालिकेरः	२५२	१४०	कुण्डलम्	२५८	३१
बकवाकः	२३७	१७९-१८०	तालः	२५२	१४१-१४२	नासाभूषणम्	२५८	३२
शुकः	२३७	१८१-२०३	भूर्जः	२५२	१४३-१४४	वलयः	२५८	३३
काकः	२३८	२०४-२२५	अश्वत्थः	२५३	१४५	रत्नः	२५८	३४
वकः	२३९	२२६-२३२	न्यग्रोधः	२५३	१४६-१४८	वीणादण्डः	२५८	३५
यूकः	२४०	२३३	मधूकः	२५३	१४९-१५०	सुरली	२५८	३६-३७
खयोतः	२४०	२३४-२३९	शास्त्रमलिः	२५३	१५१-१५४	कुविन्दः	२५८	३८
स्यलचरान्योक्तयः	२४०	१-१६५	निम्बः	२५३	१५५-१५९	लाञ्छलिकः	२५८	३९
सिंहः	२४०	१-५४	बश्चुलः	२५३	१६०-१६३	कर्णधारः	२५८	४०-४१
गजः	२४१	५५-९८	खदिरः	२५३	१६४-१६६	तैलिकः	२५८	४२
मृगः	२४१	९९-१२३	किंशुकः	२५३	१६७-१६९	पञ्जरलावकः	२५८	४३
करभः	२४५	१२४-१३७	शास्त्रोट	२५४	१७०-१७१	व्याधः	२५८	४४-४५
रासभः	२४५	१३८	पीठः	२५४	१७२	विषमन्त्री	२५९	४६
युपभः	२४५	१३९-१४९	करीरः	२५४	१७३-१७४	मालाकारः	२५९	४७
कपिः	२४६	१५०-१५२	विन्धः	२५४	१७५	कायस्थः	२५९	४८
बराहः	२४६	१५३-१५४	शालिः	२५४	१७६	कविः	२५९	४९
(आदिवराहः)	२४६	१५५	कुटञ्जः	२५४	१७७	बालाः	२५९	५०
श्री	२४६	१५६	दध्नुः	२५४	१७८-१८०	शैलपः	२५९	५१
वृषिकः	२४६	१५७	लवङ्गी	२५४	१८१-१८३	कूशीलवाः	२५९	५२
भेकः	२४६	१५८-१५९	कापांसः	२५४	१८४-१८६	बाला	२५९	५३
जम्बुकः	२४६	१६०	शणः	२५४	१८७	पञ्चीपतिपुत्री	२५९	५४
सपः	२४६	१६१-१६३	कण्टकारिका	२५४	१८८	पान्थः	२५९	५५-५६
			धन्तरः	२५४	१८९-१९२	कस्तूरिका	२५९	५७-६

विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।
दीपः	२५९	६२-६७
तुला	२६०	६८-६९
कुम्भः	२६०	७०-७१
कलशः	२६०	७२
दुग्धम्	२६०	७३
बडिशदण्डः	२६०	७४

विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।
शरः	२६०	७५
लम्पाकः	२६०	७६
खलः	२६०	७७
कण्टकः	२६०	७८
कालकूटम्	२६०	७९
जिह्वा	२६०	८०

विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।
नन्दनवनम्	२६०	८१
वसन्तः	२६०	८२
मुसलः	२६०	८३
संक्राणाः	२६०	८४-१०४

६. नवरसप्रकरणम् ।

शृङ्गाररसनिर्देशः	२६२
मनसिजप्रशंसा	२६२ १-२२
स्त्रीप्रशंसा	२६२ १-६१
युववर्णनम्	२६४ १-९
बालवर्णनम्	२६५ १-४८
वयःसंघवर्णनम्	२६७ १-६०
तरुणीपृथगवयववर्णनं	२६९ १-४३२
केशपाशः	२६९ १-२६
(अभ्यङ्गारम्भः)	२७० २-२९
(सीमन्तरचनम्)	२७० ३०-३७
(सीमन्तसिन्दूरम्)	२७० ३८-३९
ललाटः	२७० ४०
(तिलकः)	२७१ ४१-५१
शुभ्रौ	२७१ ५२-५९
नेत्रौ	२७१ ६०-६६
(कटाक्षः)	२७२ ९७-११२
(अधूष्णि)	२७३ ११३
नासा	२७३ ११४-११७
(नासाभूषणम्)	२७३ ११८-१२२
कर्णौ	२७३ १२३-१३०
(कर्णभूषणम्)	२७३ १३१-१३३
कपालौ	२७३ १३४-१३६
अधरः	२७३ १३७-१५३
दन्ताः	२७४ १५४-१५७
चिवुकः	२७४ १५८
मुखम्	२७४ १५९-२०५
(स्मितम्)	२७६ २०६-२०९
कण्ठः	२७६ २१०-२१६
(वाणी)	२७६ २१७-२२२
बाहू	२७६ २२३-२२८
करौ	२७६ २२९-२३५
(कङ्कणम्)	२७६ २३६-२४२
(हस्तरेखा)	२७७ २४३
अङ्गुल्यः	२७७ २४४-२४५
(सूत्रिका)	२७७ २४६
स्तनौ	२७७ २४७-२९८
कशुकी	२७९ ३००-३११
(हारः)	२७९ ३१२-३२३
मध्यदेशः	२७९ ३२४-३२६
नाभिः	२७९ ३२४-३२७

वलित्रयम्	२७९ ३२८-३३८
रोमावली	२८० ३३९-३६९
पृष्ठभागः	२८१ ३७०
नितम्बः	२८१ ३७१-३७९
(काञ्ची)	२८१ ३८०-३८१
जघनम्	२८१ ३८२-३८५
मदनमन्दिरम्	२८१ ३८६-३८७
ऊरू	२८१ ३८८-३९८
जङ्घे	२८२ ३९९-४०२
चरणौ	२८२ ४०३-४१६
गुल्फौ	२८२ ४१७
पादाङ्गुल्यः	२८२ ४१८
नखाः	२८२ ४१९-४२१
(गमनम्)	२८२ ४२२-४२५
(जम्भा)	२८२ ४२६-४२७
(निद्रा)	२८३ ३२८-४३०
(कान्तिः)	२८३ ४३१-४३२
समग्रस्त्रीस्वरूपवर्णनम्	२८३ १-७७
परस्परदर्शनम्	२८६ १-२
नायकदर्शनम्	२८६ १-६
नायिकादर्शनम्	२८६ १-३४
विरहः	२८७ १
वियोगिनोऽवस्थावर्णनम्	२८७ १-९
वियोगिन्या अवस्थावर्णनम्	२८८ १-६५
वियोगिनो विप्रलापाः	२९० १-१६७
मदनं प्रत्युक्तयः	२९५ १२३-१४३
चन्द्रं प्रत्युक्तयः	२९६ १४४-१४८
पवनं प्रत्युक्तयः	२९६ १४९-१५०
मेघं प्रत्युक्तयः	२९६ १५१-१५३
अशोकं प्रत्युक्ती	२९६ १५४-१५५
तमालं प्रत्युक्तिः	२९६ १५६
मृणालहारं प्रत्युक्तिः	२९६ १५७
मधुकुरं प्रत्युक्तयः	२९६ १५८-१६१
हंसं प्रत्युक्तिः	२९६ १६२
चक्रोरं प्रत्युक्तिः	२९६ १६३
कृष्णसारं प्रत्युक्तिः	२९६ १६४
सारङ्गं प्रत्युक्तिः	२९७ १६५

मयूरविषयकोक्तिः	२९७ १६६
सुक्ताकलापं प्रत्युक्तिः	२९७ १६७
वियोगिन्या विप्रलापाः	२९७ २-४९
मदनं प्रत्युक्तयः	२९८ ४३-४५
चन्द्रं प्रत्युक्तयः	२९८ ४६-४८
रोहिणी प्रत्युक्तिः	२९९ ४९
नायिकां प्रति सखीवचनम्	२९९ १-३३
दूतीं प्रति स्थावस्थावचनम्	३०० १-१०
नायकं प्रति दूतीप्रेषणम्	३०० १-९
नायकस्याग्ने दूत्युक्तयः	३०१ १-९७
नायकं प्रति नायिकासंदेशः	३०४ १-६
नायिकां प्रति संदेशप्रेषणम्	३०५ १
नायिकां प्रति नायकसंदेशः	३०५ १-३६
दूतीं प्रति नायिकाप्रेषणम्	३०६ १-३
दूत्युपहासप्रेषणम्	३०६ १-१२
नायिकां प्रति नायकवस्थाकथनम्	३०७ १-५
सूर्यास्तमनसमयवर्णनम्	३०७ १-७३
चक्रवाकवस्थावर्णनम्	३०९ १-१३
संघावर्णनम्	३१० १-६
रजनिवर्णनम्	३१० १-४०
तमोवर्णनम्	३१० १-३३
अभिसारिकासंचारकथनम्	३१२ १-२
नक्षत्रोदयवर्णनम्	३१३ १-२
चन्द्रोदयवर्णनम्	३१३ १-१६४
चन्द्रकलावर्णनम्	३१७ १२३
ज्योत्स्नावर्णनम्	३१७ १२४-१३८
सङ्कलङ्कचन्द्रवर्णनम्	३१७ १३९-१६४
नायकागमनावस्थावर्णनम्	३१८ १-६

विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठे	श्लोकाः ।
नायकागमने नायिकां प्रति सखीवचनम्	३१९	१-४	नायकं प्रति नायिकोक्तयः	३४५	१-८	कन्दुकक्रीडा	३६२	३४-४३
नायकातिथ्यवर्णनम्	३१९	१-४	नायकं प्रति सखीवाक्यम्	३४५	१-४	हेमन्तवायवः	३६२	४४-४६
नायकस्य नायिकां प्रति प्रश्नः	३१९	१-३	सखायं प्रति नायकोक्तिः	३४५	१	हेमन्तपथिकः	३६२	४७-५२
प्रणयकलहे नायिकानुनयः	३१९	१-७०	नायिकां प्रति सखीवाक्यम्	३४५	१	शिशिरवर्णनम्	३६३	१-२२
सख्यनुनयः	३२२	१-२३	देशान्तरोपगतोनायकः	३४५	१-३	शिशिरसमयस्वभावः	३६३	२-१५
कलहान्तरिताप्रलापाह्वयानम्	३२३	१-१६	वसन्तवर्णनम्	३४५	१-१४७	दृष्टीलनक्रीडा	३६३	१६-१७
नायकानुनयः	३२३	१-४	वसन्तसमयस्वभावः	३४६	४-१०१	शिशिरवायवः	३६३	१८-१९
नायकयोश्चिक्तिप्रत्युक्तयः	३२३	१-१२	मदनपूजा	३४६	१०२	शिशिरपथिकः	३६३	२०-३२
नायकशिक्षा	३२४	१-८	कुसुमावचयः	३४६	१०२-११९	सतीवर्णनम्	३६४	१-४१
नायिकाप्रसादः	३२४	१-५	वसन्तवायवः	३४६	१२०-१३७	असतीचरितम्	३६५	१-६६
परस्परप्रसादः	३२५	१-३२	वसन्तपथिकाः	३५०	१३८-१४७	पान्थसंकेतः	३६५	६७-८८
प्रियचाटूक्तयः	३२६	१-७९	ग्रीष्मवर्णनम्	३५०	१-१३०	वेद्यागर्हणम्	३६५	१-११
पानगोष्ठीवर्णनम्	३२९	१-६७	ग्रीष्मसमयस्वभावः	३५०	३-३२	अष्टनायिकाः	३६५	१-१०३
यूतक्रीडावर्णनम्	३३०	१-६	वाह्ययानम्	३५०	३-३२	स्वाधीनपथिका	३६५	१-९
बाह्यरतक्रीडावर्णनम्	३३१	१-२८	मध्याह्नः	३५२	३३-५८	खण्डिता	३६५	१०-३१
आलिङ्गनम्	३३१	१-११	जलकेलिः	३५३	५९-११६	अभिसारिका	३६५	२२-४०
सुम्बनम्	३३१	१-२-१६	प्रपापालिका	३५५	११७-१२३	कलहान्तरिता	३६५	४१-६८
विहारः	३३१	१७-२८	ग्रीष्मवायवः	३५५	१२४-१२६	विप्रलब्धा	३६५	६९-७९
सुरतप्रशंसा	३३१	१-९	ग्रीष्मपथिकाः	३५५	१२७-१३०	प्रोपितभर्तृका	३६५	८०-८७
नववधूसंगमे सखीवाक्यम्	३३२	१-४	वर्षावर्णनम्	३५५	१-१११	वासकसज्जा	३६५	८८-९७
नववधूसंगमः	३३२	१-१९	वर्षासमयस्वभावः	३५५	५-७३	उत्का	३६५	९७-१०
सुरतकेलिकथनम्	३३३	१-५१	ह्वयानम्	३५५	५-७३	वीररसनिर्देशः	३६६	१-५१३
विपरीतरतक्रिया	३३४	१-२१	दोलाकेलिः	३५७	७३-७७	करुणारसनिर्देशः	३६८	१-४१
सुरतनिवृत्तिः	३३५	१-३४	वर्षावायवः	३५८	७८-८०	अद्भुतरसनिर्देशः	३७०	१-३३
चन्द्रास्तसमयवर्णनम्	३३६	१-१४	वर्षापथिकाः	३५८	८१-९६	हास्यरसनिर्देशः	३८०	१-५६
मध्यरात्रक्रीडावर्णनम्	३३७	१-५	वर्षापथिककामिनी	३५८	९७-१०९	शः	३८१	१-१४
प्रभातवर्णनम्	३३७	१-६८	खद्योतः	३५९	११०	धीमत्सरसनिर्देशः	३८२	१-७
प्रभातवायुवर्णनम्	३४०	१-४१	हंसः	३५९	१११	रौद्ररसनिर्देशः	३८३	१-२६३
सूर्योदयवर्णनम्	३४२	१-२५	शरद्वर्णनम्	३५९	१-५८	शान्तरसनिर्देशः	३८३	१-११४
नायिकानिर्गमनम्	३४२	१-६	शरत्समयस्वभावः	३५९	४-४७	वैराग्यम्	३८३	१-११४
संभोगाविष्करणम्	३४३	१-२३	ह्वयानम्	३५९	४८-५४	विषयोपहासः	३८८	११५-१३७
प्रियप्रस्थानावस्थानम्	३४४	१-२३	अमरक्रीडा	३६०	५५-५६	गर्भवासप्रयुक्तं	३८८	१३८-१४३
सखीं प्रति नायिकावाक्यम्	३४४	१-२३	शरद्वायवः	३६१	५७-५८	दुःखम्	३८८	१३८-१४३
			शरत्पथिकः	३६१	५७-५८	अनिल्यतानिरूपणम्	३८९	१४४-१८८
			हेमन्तवर्णनम्	३६१	१-५२	कालचरितम्	३९०	१८९-२०४
			हेमन्तसमयस्वभावः	३६१	४-३३	पश्चात्तापः	३९१	२०५-२३०
			वाह्ययानम्	३६१	४-३३	विचारः	३९२	२३१-२६३

॥ श्रीः ॥

सुभाषितरत्नभाण्डागारम् ।

प्रथमं प्रकरणम् ।

मङ्गलाचरणप्रकरणम् ।

परब्रह्म ।

अथ स्वस्थाय देवाय नित्याय हेतुपाप्मने । त्यक्तकर्म-
विभागाय चैतन्यज्योतिषे नमः ॥ १ ॥ दिक्कालार्चनव-
च्छिन्नानन्तचिन्मात्रमूर्तये । स्वानुभूत्यैकमौनाय नमः शा-
न्ताय तेजसे ॥ २ ॥ अनन्तनामधेयाय सर्वाकारविधायिने ।
समस्तमन्त्रवाच्याय विश्वैकपतये नमः ॥ ३ ॥ कर्णिकादि-
ष्विव स्वर्णमर्णवादिष्विवोदकम् । भेदिष्वभेदि यत्सस्मै परस्मै
महमे नमः ॥ ४ ॥ नमो वाञ्छानसातीतमहिम्ने परमर्षिने ।
त्रिगुणाष्टगुणानन्तगुणनिर्गुणमूर्तये ॥ ५ ॥ यथा तथापि यः
पूज्यो यत्र तत्रापि योऽर्चितः । योऽपि वा सोऽपि वा
योऽसौ देवस्तस्मै नमोऽस्तु ते ॥ ६ ॥ नमः स्वतन्त्रचिच्छक्ति-
मुद्रितस्वविभूतये । अव्यक्तव्यक्तरूपाय कस्मैचिन्मन्त्रमूर्तये
॥ ७ ॥ चराचरजगत्स्फारस्फुरन्तमात्रधर्मिणे । दुर्विज्ञेय-
रहस्याय युक्तैरग्न्यात्मने नमः ॥ ८ ॥ भववीजाङ्कुरजलदा
रगाद्याः क्षयसुपागता यस्य । ब्रह्मा वा विष्णुर्वा हरो
जिनो वा नमस्तस्मै ॥ ९ ॥ नित्यं निरावृत्ति निजानुभवैक-
मानमानन्दधाम जगदङ्कुरबीजमेकम् । दिग्देशकालक-
लनादिसमस्तहस्तमर्दासहं दिशतु शर्म महन्महो वः
॥ १० ॥ लोकत्रयस्थितिलयोदयकेलिकारः कार्येण यो
हरिहरद्रुहिणत्वमेति । देवः स विश्वजननाञ्छानमातिवृत्त-
शक्तिः शिवं दिशतु शश्वदनश्वरं वः ॥ ११ ॥ सर्वैः
कियायमवशः पुरुषाणुकर्मकाप्यादिकारणगणो यदनु-
ग्रहेण । विश्वप्रपञ्चरचनाचतुरत्वमेति म त्रायतां त्रि-
भुवनैकमहेश्वरो वः ॥ १२ ॥ मध्याह्नार्कमैरीचिकाखिव

पयःपूरो यदज्ञानतः खं वायुज्वलनो जलं क्षितिरिति त्रैलो-
क्यमुन्मीलति । यत्तत्त्वं विदुषां निर्मीलति पुनः सैम्भोगि-
भोगोपमं सोन्द्रानन्दमुपास्महे तदमलं स्वात्मावबोधं महः
॥ १३ ॥ यस्माद्विश्वमुदेति यत्र रमते यस्मिन्पुनर्लीयते
भासा यस्य जगद्विभाति सहजानन्दोज्ज्वलं यन्महः ।
शान्तं शाश्वतमक्रियं र्यमपुनर्भावाय भूतेश्वरं द्वैतध्वान्तम-
पास्य याति कृतिनः प्रसौमि तं पूरुषम् ॥ १४ ॥ यः
सृष्टिस्थितिमहतीर्यितनुते ब्रह्मादिमूर्तित्रिकैर्यस्याधीनतया
स्थितानि सदसत्कर्मण्यपि प्राणिनाम् । नित्यच्छाकृतिबु-
द्धिमानथ परो जीवात्परमा स्वयं सोऽयं वो विदधातु पूर्ण-
मचिराञ्चेतोगतं यद्भवेत् ॥ १५ ॥ शक्यं यत्र विशेषतो
निगदितुं प्रेम्णैव यच्चिन्तितं सृष्ट्वादीवदनेन्दुमण्डलमिव
स्वान्ते विधत्ते सुदम् । यन्मुग्धानयनान्तचेष्टितमिर्वाय्यक्षे-
ऽपि नो लक्षितं तत्तेजो विनयोर्दमन्दहृदयानन्दाय वन्दा-
महे ॥ १६ ॥ विष्णुर्वा त्रिपुरान्तको भवतु वा ब्रह्मा सुरे-
न्द्रोऽथवा भानुर्वा शशलक्षणोऽथ भगवान्बुद्धोऽथ सिद्धो-
ऽथवा । रागद्वेषविषातिमोहरहितः मत्त्वानुकम्पोद्यतो यः
सर्वैः सह संस्कृतो गुणगणैस्तस्मै नमः सर्वदा ॥ १७ ॥
विश्वेशो वः स पायात्रिगुणैः सचिवतां योऽवलम्ब्यैर्नृवारं
विश्वैर्द्रीचीनसृष्टिस्थितिविलयमजः स्वेच्छया निर्निमीते ।
यस्यैयंत्तामतीत्य प्रभवति महिमा कोऽपि लोकेर्द्वैतीयतस्त्यक्तो

१ ब्रह्मभिन्नतया तत्त्वेन भ्रमविषयीभवति. २ स्वभाव्यादि-
रूपतद्भिन्नत्वेन भ्रमाविषयीभवति. ३ भ्रमेण गृहीतो माल्यायां
सर्पकाय इव. ४ निविडानन्दस्वरूपम्. ५ ब्रह्मात्मकज्ञानस्व-
रूपम्. ६ तेजः. ७ निश्चलम्. ८ पुनरुत्पत्त्यभावाय. ९ आ-
नन्दम्. १० समीपस्थेऽपि. ११ बहु. १२ सत्त्वरचरतमः-
सहायताम्. १३ वारंवारम्. १४ चराचरनिष्ठम्. १५ सीमाभ-
१६ मङ्गललोकातीतः.

१ नाशितकिलिबधाय. २ विधिः. ३ अविषयीकृता. ४ प्रमा-
णम्. ५ आकाशे दृश्यमानपलज्जलायमानरश्मिसमुहः. ६ गृगृ-
ण्येति यावत्.

यश्चक्षुराचैरिपि निपुणतमैर्वाक्षणादिक्रियासु ॥ १८ ॥ ब्रह्मा
दक्षः कुबेरो यमवरुणमरुद्बृहच्चिन्द्रेन्द्ररुद्राः शैला नद्यः
समुद्रा ग्रहगणमनुजा दैत्यगन्धर्वनागाः द्वीपा नक्षत्र-
तारागणविवसुनयो व्योम भूरक्षिनौ च संलीना यस्य सर्वे
वपुषि स भगवान्पातु वो विश्वरूपः ॥ १९ ॥

गणेशः ।

वन्दे वैन्दारुमन्दारमिन्दुभूषणनन्दनम् । अमन्दान-
न्दसन्दोहबेन्दुर्यु सिन्धुराननम् ॥ १ ॥ आलम्बे जगदा-
लम्बे हेरम्बचरणाम्बुजे । श्यप्यन्ति यद्रजःस्पर्शात्सद्यः
प्रैत्यहृवार्थयः ॥ २ ॥ गजाननाय महसे प्रत्यहृतिमिर-
च्छिदे । अपारकरुणापूरतरङ्गितदृशे नमः ॥ ३ ॥ नमस्त-
स्मै गणेशाय यत्कण्ठः पुष्करायते । मदाभोगधर्नंध्वानो
नीलकण्ठस्य ताण्डवे ॥ ४ ॥ अगजाननपद्मार्कं गजाननम-
हर्निशम् । अनेकदं तं भक्तानामेकदन्तमुपास्महे ॥ ५ ॥
चलत्कर्णानिलोद्भूतसिन्दूरारुणिताम्बरः । जयत्यकालेऽपि
सृजन्संध्यामिव गजाननः ॥ ६ ॥ एकदन्तद्युतिसितः शंभोः
सूनुः श्रियेऽस्तु वः । विद्याकन्द इवोद्भिन्नवाङ्मुरमनो-
हरः ॥ ७ ॥ अभिप्रेतार्थसिद्धयर्थं पूजितो यः सुरैरपि ।
सर्वविघ्नच्छिदे तस्मै गणाधिपतये नमः ॥ ८ ॥ दुरितस-
मूहबलाकपटलीसंहरणपवमानम् । शिवयोरङ्कामरणं वन्दे
किञ्चिद्गजाननं तेजः ॥ ९ ॥ अविरलविगलमन्दजलकपोल-
पालीनिलीनमधुपकुलः । उद्भिन्ननवश्मश्रेणिरिव द्विपसुखो
जयति ॥ १० ॥ एकरदं द्वैर्मातुर निखिगुण चतुर्भुजोपि
पंक्षिकर । जय षण्मुखनुत सप्तच्छदगन्धिमर्दाष्टतनुतनय
॥ ११ ॥ मङ्गलकलशद्वयमयकुम्भमदम्भेन भजत गजवद-
नम् । यद्दानतोयतरलैस्सिलतुलनालम्बि रोलम्बैः ॥ १२ ॥
शिवयोः सुधाहरिद्रादीषिमतोः सारभृज्जगत्पित्रोः । त्रिभुव-
नविघ्नघ्नंसी कैरिकल्पः कश्चिद्रुणिमा जयति ॥ १३ ॥
युगपत्स्वगण्डचुम्बनलोलौ पितरौ निरीक्ष्य हेरम्बः । तन्मु-
खमेलनकुतुकी स्नाननमपनीय परिहसन्प्रायात् ॥ १४ ॥
हस्तपङ्कजनिविष्टमोदकव्याजसंकरदशेषपुमर्थम् । नीमि

किञ्चिदवधूनिताशुण्डादण्डकुण्डलितमण्डितगण्डम् ॥ १५ ॥
अन्तरायतिमिरोपशान्तये शान्तपावनमचिन्त्यवैभवम् । त-
न्नरं वपुषि कुञ्जरं मुखे मन्मथे किमपि तुन्दिलं महः ॥ १६ ॥
अशेषविघ्नप्रतिषेधदक्षमन्त्राक्षतानामिव दिम्बुक्षेषु । विक्षेप-
लीला करशीकरणां करोतु वः प्रीतिभिमानस्य ॥ १७ ॥
दन्ताग्रनिर्मिन्नहिमाचलोर्वीरन्ध्रोत्थिताहिन्द्रमणिप्रभोघे ।
नागाननः स्तम्भधिया कपोलौ घर्षन्पितृभ्यां हसितः पुनातु
॥ १८ ॥ दैन्ताश्चलेन धरणीतलमुन्नमथ्य पातालकेलिषु
धृतादिवराहलीलम् । उँहाघनोत्फणफणाधरगीयमानक्रीडा-
वदानमिभराजमुखं नमामः ॥ १९ ॥ आनन्दमात्रमकरन्द-
मनन्तगन्धं योगीन्द्रसुस्थिरमिलिन्दमपास्तवन्धम् । वेदा-
न्तसूर्यकिरणैकविकासशीलं हेरम्बपादशरदम्बुजमानतोऽस्मि
॥ २० ॥ गण्डस्थलीगलदमन्दमदप्रवाहमाद्यद्विरैकमधुरस्व-
रदत्तकर्णः । हर्षादिवालसनिमीलितनेत्रयुग्मो विघ्नच्छिदे
भवतु भूतपतिर्गणेशः ॥ २१ ॥ लक्ष्मीं तनोतु सुतरा-
मितरानपेक्षमङ्गिद्वयं निगमशाखिशिखाप्रवालम् । हेरम्बम-
म्बुरुहडम्बरचौर्यनिर्घ्नं विघ्नादिभेदशतधारधुरं नरः ॥ २२ ॥
पायाद्भजेन्द्रवदनः स इमां त्रिलोक्यां यस्योद्भूतेन गगने महता
करेण । मूलावलमसितदन्तविसाङ्कुरेण नालायितं तपनविम्ब-
सरोरुहस्य ॥ २३ ॥ अविरलमदधाराधौतकुम्भः शरण्यः फणि-
वरवृत्तगात्रः सिद्धसाध्यादिवन्धः । त्रिभुवनजनविघ्नघ्नान्त-
विध्वंसदक्षो वितरतु गजवक्त्रः संततं मङ्गलं वः ॥ २४ ॥
जेतुं यस्मिपुं हरेण हरिणा व्याजाद्बलिं बध्नात स्रष्टुं वारि-
भवोद्भवेन भुवनं शेषेण धर्तुं धराम् । पार्वत्या महिषासुर-
प्रमथने सिद्धाधिपैः सिद्धये ध्यातः पञ्चशरेण विश्वजितये
प्रायात्स नागाननः ॥ २५ ॥ विघ्नघ्नान्तनिवारणैकतरणि-
र्विघ्नाटवीहैव्यावाङ्मिष्यालकुलाभिमानगरुडो । विघ्नपमघ्ना-
ननः । विघ्नोत्तुङ्गिप्रभेदमपविर्विघ्नसुधौ वाडवो विघ्ना-
घौघघनप्रचण्डपवनो विघ्नेश्वरः पातु वः ॥ २६ ॥ उच्चैर्ब्र-
ह्माण्डखण्डद्वितयैसहचरं कुम्भयुग्मं दधानः प्रेङ्खन्गौरिप-
र्क्षप्रतिभटविकटश्रोत्रतालाभिरामः । देवः शंभोरपत्यं भुज-
गतितनुस्पर्धिपर्धिष्युहस्तैस्त्रैलोक्याश्चर्यमूर्तिः स जयति
जगतामीश्वरः कुञ्जारासः ॥ २७ ॥ दोर्घोतदन्तखण्डः
सकलसुरगण्डम्बरेषु प्रचण्डः सिन्दूराकीर्णगण्डः प्रक-
टितविलसन्सारुचान्द्रीयखण्डः । गण्डस्थानन्तर्धण्डः स्मरह-

१ भक्तजनकल्पवृक्षम्, २ सुन्दरम्, ३ गजाननम्, ४ जग-
दाधारभूते, ५ विघ्नसमुद्राः, ६ मृदङ्गवशाचरति, ७ निविष्टध्वनिः,
८ पार्वती, ९ मोक्षाद्यनेकवस्तुशताराम, १० गणेशम्, ११ पार्वती-
गङ्गारूपमातृद्वयवस्त्रादित्यर्थः, १२ शुण्डामादाय पञ्चकारत्वमित्यर्थः,
१३ महादेवः, १४ अमरैः, १५ चूर्णम्, १६ हरिततुल्यः,
१७ लुब्धो,

१ विघ्नः, २ दन्ताग्रेण, ३ हर्षित, ४ अधीनम्, ५ वज्रम्,
६ अस्मिः, ७ तुल्यम्, ८ आधुवनम्, ९ गरुडः, १० प्रतिरुपधि,
११ शुण्डादण्डः, १२ अमरः,

रतनयः कुण्डलीभूतशुण्डो विज्ञानां कालदण्डः स भवतु भवतां भूतये वक्रतुण्डः ॥ २८ ॥ विघ्नेशो वः स पाया-द्विहृतिपु जलधीनुष्कराग्रेण पीत्वा यस्मिन्नुदृत्य तोयं व-मति तदखिलं दृश्यते योस्त्रि देवैः । काप्यम्भः कापि विष्णुः कचन कमलभूः काप्यनैतः क्वचिच्छ्रीः काप्यौर्वः कापि शैलाः कचन मणिगणाः कापि नक्रादिसत्त्वाः ॥ २९ ॥ विघ्नेशः सर्वविघ्नान्परिहरतु स यत्कर्णतालादुदक्षद्वायुव्याधू-तकण्ठस्थलशुगलगलद्भ्ररिसिन्दूरपूरैः । आरुण्याद्वैतभावे गतवति जगति कापि नो भाति भानुनैवासौ शीतभानुः क्वचिदपि नितरां भासते वा कृशातुः ॥ ३० ॥ क्रोडं ता-तस्य गच्छन्विशदविमधिया शवकं शीतभानोरार्कपन्माल-चैश्वानरनिशितशिखागेचिपा तप्यमानः । गङ्गागमः पातु-मिच्छुभुजगपतिफणाफूत्कृतैर्दयमानो मात्रा संबोध्य नीतो दुरितमपनयेद्दालवेषो गणेशः ॥ ३१ ॥ उच्चैरुत्तालगण्ड-स्थलबहुलगलद्धानपानप्रमत्स्फीतालव्रातगीतिश्रुतिविभूतिक-लोन्मीलितार्धोक्षिपक्ष्मा । भक्तप्रत्यहृष्टैर्वृथैरुहनिवहसमु-न्मूलनोच्चैरुदक्षच्छुण्डादण्डाय उग्रार्भक इभवदजो वः स पायादपायात् ॥ ३२ ॥ कल्याणं वो विधत्तां कंठर्मदधुनी-लोलकलोलमालाखेलद्रोलम्बकोलाहलमुखरितदिकचक्रवाला-न्तरालम् । प्रबलं वेतेण्डरबलं सततपरिचलत्कर्णतालप्रगोह-द्वाताङ्ग्राजिहीर्षादेरैर्विवृतकणार्थुङ्गैर्भूषामुजगम् ॥ ३३ ॥ यः सिन्धो फेनराशिर्मुवि कुमुदवनं योस्त्रि नक्षत्रलक्ष्मीरन्ध्रौ सुक्तासमूहस्वरुपु सुमनसो मानसो हंससंघः । श्रीकण्ठे भूतिलेशः शिखरिषु मणयो दिक्षु नीहैरपातः पाण्डुः शु-ण्डाप्रजन्मा जयति गणपतेः शीकराणां विलासः ॥ ३४ ॥ सानन्दं नन्दिहस्ताहृतसुरैर्जरवाहूतकौमारैर्बहिर्भ्रैसाञ्जामा-प्ररन्ध्रं विशति फणिपतीं भोगैसंकोचभाजि । गण्डोद्धीना-लिमालामुखरितककुर्भस्ताण्डवे शूलपाणेवैनायक्यश्विरं वो वदनविधुर्तयः पान्तु चीत्कारवलयः ॥ ३५ ॥

सरस्वती ।

धातुश्रतुसुखीकण्ठशृङ्गाटकविहारिणीम् । नित्यं प्रगल्भ-वाचालामुपतिष्ठे सरस्वतीम् ॥ १ ॥ सूक्ष्माय शुचये तस्मै

१ शुण्डामेण, २ शेषः, ३ वाडवः, ४ बटु, ५ अमरसमु-दायः, ६ वृक्षः, ७ गण्डस्थलम्, ८, ९ भयोदकसरित्, १० पुरातनम्, १० गजश्रेष्ठः, ११ ईषत, १२ अग्रभागाः, १३ हिमम्, १४ सु-दक्षः, १५ मयूरः, १६ भयाव, १७ फणा, १८, नृत्ये, १९ चाल-नम्, २० चतुष्पथम्.

नमो वाक्तत्त्वतन्त्रवे । विचित्रो यस्य विन्यासो विदधाति जगत्पटम् ॥ २ ॥ तद्विव्यमव्ययं धाम मारुतमुपास्महे । यत्प्रसादात्प्रलीयन्ते मोहान्धतमसरेच्छटाः ॥ ३ ॥ पातु वो निकेषत्रावा मतिहृद्गः मरुस्वती । प्रौञ्जेतरपरिच्छेदं वचसैव करोति या ॥ ४ ॥ शारदा शारदाभोजवदना वदनाम्बुजे । सर्वदा सर्वदास्माकं संनिधिं संनिधिं क्रियात् ॥ ५ ॥ करवदरसदृशमखिलं सुवनतलं यत्प्रसादतः कवयः । प-श्यन्ति मूर्खममतयः सा जयति मरुस्वती देवी ॥ ६ ॥ शरणं करवाणि शर्मदं ते चरणं वाणि चराचरोपजीव्यम् । करुणामंसुणैः कटाक्षपतैः कुरु मामम्ब कृतार्थसार्धवाहम् ॥ ७ ॥ आशासु गरीभवदङ्गवलीभासेव दामीकृतदुग्ध-सिन्धुम् । मन्दसितैर्निन्दितशारदेन्दुं वन्देऽरविन्दामन-सुन्दरि त्वाम् ॥ ८ ॥ वचांसि वाचस्पतिमत्सरेण मारुणि लब्धुं ग्रहमण्डलीव । मुक्ताक्षमृत्त्वसुपति यस्याः सा सप्रसादास्तु सरस्वती वः ॥ ९ ॥ ज्योतिस्तमोहरमलोच-नगोचरं तजिह्वादुगारसरसं मधुनः प्रवाहम् । दूरं त्वचः पुलकवन्धि परं प्रपद्य सागस्वतं किमपि कामदुष्पं रहस्यम् ॥ १० ॥ तव करकमलस्थां स्फाटिकीमक्षमालां नक्षकिर-णविभिन्नां दाडिमीबीजबुद्ध्या । प्रतिकलमनुकण्ठ्येन कीरो निषिद्धः स भवतु मम भूयैस्त्रि वाणि ते मन्दहासः ॥ ११ ॥ तंभोगणविनाशिनी सकलकालमुद्योतिनी धरातलवि-हारिणी जडसमाजविद्वेषिणी । कैलाशिधिसहायिनी लय-दलोलसौदामिनी मन्दन्तरवलम्बिनी भवतु कापि कैदाम्बिनी ॥ १२ ॥ या कुन्देन्दुतुषारहारध्वला या शुभ्रवस्त्रावृता या वीणावरदण्डमण्डितकरा या श्वेतपद्मानमा । या ब्रह्मा-च्युतशंकरप्रभृतिभिर्देवैः सदा वन्दिता सा मां पातु सर-स्वती भगवती निःशेषाञ्जयापहा ॥ १३ ॥

शिवः ।

नमस्तुङ्गशिशुम्बिचन्द्रचामरचारवे । त्रैलोक्यनगरार-म्भमूलस्तम्भाय शंभवे ॥ १ ॥ वामाङ्गीकृतवामाङ्गि

१ समूहः, २ स्वर्णोद्विपरीक्षणशिला, ३ पण्डितमूर्खलोभेदम्, ४ सर्वदात्री, ५ उत्तमनिधिम्, ६ कुशास्रबुद्धयः, ७ सिन्धेः, ८ स्फटिकमयीम्, ९ जपमालाम्, १० मिश्राम्, ११ प्रतिक्षणम्, १२ शुक्रः, १३ सञ्चयैः, १४ अज्ञानम्; (पक्षे) अन्धकारः, १५ मन्दबुद्धिः; (पक्षे) डलयोः सावध्यात्, जलम्, १६ विद्वज्जनः, (पक्षे) चन्द्रः, १७ सरस्वती; (पक्षे) मेघमाला, १८ स्त्री.

कुण्डलीकृतकुण्डलि । आविरस्तु पुरो वस्तु भूतिभूर्लम्ब-
राम्बरम् ॥ २ ॥ निर्होपादानसंसारमभित्तावेव तन्वते ।
जगच्चित्रं नमस्तस्मै कैलाश्लाघ्याय शक्तिने ॥ ३ ॥ चन्द्रा-
ननार्धदेहाय चन्द्रांशुसितमूर्तये । चन्द्रार्कानलनेत्राय च-
न्द्रार्धशिरसे नमः ॥ ४ ॥ भुजङ्गकुण्डली व्यक्तशशिगुम्भांशु-
शीतगुः । जगन्त्यपि सदापायादव्याचैतोहरः शिवः ॥ ५ ॥
पिनाकफणिबालेन्दुभस्ममन्दाकिनीयुता । पवर्गरचिता
मूर्तिर्पवर्गप्रदास्तु वः ॥ ६ ॥ दिगम्बरनितम्बिन्याः किम-
म्बरविभूषणम् । इत्थं वरहरः पायात्परीरम्भहरः परौ
॥ ७ ॥ ॐ नमः परमार्थैकरूपाय परमात्मने । स्वेच्छाव-
भासितासत्यभेदभिन्नाय शंभवे ॥ ८ ॥ नमः शिवाय नि-
शेषरुद्रप्रशमशालिने । त्रिगुणग्रन्थिदुर्भेदभवबन्धविभेदिने
॥ ९ ॥ समस्तलक्षणायोय एव यस्योपलक्षणम् । तस्मै
नमोऽस्तु देवाय कस्मैचिदपि शंभवे ॥ १० ॥ संसारैकनि-
मित्ताय संसारैकविरोधिने । नमः संसाररूपाय निःसंसाराय
शंभवे ॥ ११ ॥ सदमत्त्वेन भावानां युक्ता या द्वितीयी
स्थितिः । तामुलङ्घ्य तृतीयस्मै नमश्चित्राय शंभवे ॥ १२ ॥
आसन्नाय सुदूराय गुमाय प्रकटात्मने । सुलभायातिदुर्गाय
नमश्चित्राय शंभवे ॥ १३ ॥ संसेवितपुगुतुङ्गं विद्योतित-
वेद्वेदाङ्गम् । परिनिर्तितभवरङ्गं मनसिजमङ्गं समाश्रये
लिङ्गम् ॥ १४ ॥ स जयति हिमकरलेखा चकास्ति य-
स्योमयोस्तुकाग्निहिता । नयनप्रदीपकज्जलजिघृक्षया रजत-
शुक्तिरिव ॥ १५ ॥ पाणिग्रहे पुलकितं वपुर्गुणं भूतिभू-
षितं जयति । अङ्कुरित इव भूतोभूर्ध्वस्निग्धशरोपोऽपि
॥ १६ ॥ मा वम संवृणु विषमिदमिति सातङ्गं पितामहे-
नोक्तः । प्रातर्जयति सलज्जः कज्जलमलिनाधरः शंभुः
॥ १७ ॥ जयति प्रियापदान्ते गरलश्रैवेर्यैकैः स्मरारातिः ।
विषमैविशिखे विशन्निव शरणं गलबद्धकरवालः ॥ १८ ॥
संध्यासलिलाञ्जलिमपि कङ्कणफणिपीयमानमविजानन् ।
गौरीसुखार्पितमना विजयाहसितः शिवो जयति ॥ १९ ॥
प्रणयकुपितप्रियापदलाक्षार्थैर्ध्यानुबन्धमधुरेन्दुः । तद्वलय-
कनकनिकषघ्रावश्रीवः शिवो जयति ॥ २० ॥ अहिभू-
षणोऽप्यभयदः सुकलितहालाहलोऽपि यो नित्यः । दिग्म-

१ संपेः २ दिगम्बरम्, ३ उपकरणम्; (पक्षे) तुलिकादिकम्.
४ संपतिः; (पक्षे) समूहः. ५ नानाकारम्; (पक्षे) आलेख्यम्.
६ चन्द्रकला; (पक्षे) आलेख्यक्रियाकोशलम्. ७ मोक्षः. ८ परि-
णये. ९ संजातपुलकम्. १० भ्रमना शोभितम्. ११ मदनः.
१२ कण्ठभूषा. १३ मदनः. १४ आरम्भः.

सनोऽप्यखिलेशस्तं शशधरशेखरं वन्दे ॥ २१ ॥ जयति
जटाकिङ्कलं गङ्गामधु मुण्डवलयबीजमयम् । गलभारप-
ङ्कसंभवमम्भोरुहमाननं शंभोः ॥ २२ ॥ प्रतिबिम्बितगौरी-
मुखविलोकनोत्कम्पशिथिलकरगलितः । स्वेदभरपूर्यमाणः
शंभोः सलिलाञ्जलिर्जयति ॥ २३ ॥ आदाय चापमैचलं
कृत्वार्होर्न गुणं विषमं दृष्टिः । यश्चित्रमैच्युतशरो लैक्ष्य-
मभाङ्गीन्नमस्तस्मै ॥ २४ ॥ उपहरणं विभवानां संहरणं
सकलदुरितजालस्य । उद्धरणं संसाराच्चरणं वः श्रेयसेऽस्तु
विश्वपतेः ॥ २५ ॥ आदृतकुपितभवानीकृतकरमालादिव-
न्धनव्यसनः । कलिकलाकलहादौ देवो वः शंकरः पायात्
॥ २६ ॥ मिथुकोऽपि सकलेप्सितदाता प्रेतभूमिनिलयोऽपि
पवित्रः । भूतिमित्रमपि योऽभयमन्त्री तं विचित्रचरितं शिव-
मीडे ॥ २७ ॥ पाणिग्रहे पर्वतगजपुत्र्याः पादाम्बुजं पाणि-
सरोरुहाभ्याम् । अश्मानमारोपयतः स्मरगेभेन्दुस्मितं
मङ्गलमातनोतु ॥ २८ ॥ पार्श्वस्थपृथ्वीधरराजकन्याप्रकोप-
विस्फूर्जथुकातरस्य । नमोऽस्तु ते मातरिति प्रणामाः शि-
वस्य संध्याविषया जयन्ति ॥ २९ ॥ क्व तिष्ठतस्ते पितरौ
ममेवेत्यपण्योक्तं परिहासपूर्वम् । क्व वा ममेव श्वशुरौ तवेति
तामीरयन्मस्मितमीश्वरोऽन्यात् ॥ ३० ॥ स पातु वो यस्य
जटाकलपे स्थितः शशाङ्कः स्फुटहारगौरः । नीलोत्पला-
नामिव नालपुञ्जे निद्रायमाणः शरदीव हंसः ॥ ३१ ॥
जगत्सिमृद्वायलयक्रियाविधौ प्रयत्नमुन्मेषनिमेषविभ्रमम् ।
वदन्ति यस्येक्षणलोलपक्ष्मणां पराय तस्मै परमेष्ठिने नमः
॥ ३२ ॥ वक्राणि पञ्च कुचयोः प्रतिबिम्बितानि दृष्ट्वा
दशाननसमागमनभ्रमेण । भूयोऽपि शैलपरिवृत्तभयेन गाढ-
मालिङ्गितो गिरिजया गिरिशः पुनातु ॥ ३३ ॥ संध्या-
नतो नरगुरंप्रितनोः सरोपमुत्सारिते गिरिजया निजपाणि-
पद्मे । उत्सर्पिकङ्कणफणीन्द्रफणार्पणेन पूर्णोऽञ्जलिर्जयति
बालमृगाङ्कमौलेः ॥ ३४ ॥ यस्याहुरागमविदः परिपूर्ण-
शक्तेरंशो क्रियत्यपि निविष्टमसुं प्रपञ्चम् । तस्मै तमालरुचि-

१ केसरः. २ त्रिलोचनो हिमाचलं धनुः, वासुकिं ज्याम्, विष्णुं
शरं च विधाय त्रिपुरासुरं जघानेति प्रकृतोऽर्थः. चलनशून्यं धनुः,
अहीनो धनुर्दण्डाद्यूनो गुणः, विषमा लक्ष्याद्यन्त्र निहिता दृष्टिः,
न च्युतः शरो यस्य तथाविधः, तथापि लक्ष्यभङ्ग इति विरोधाभासः.
३ स्थिरम्; (पक्षे) पर्वतम्. ४ गुणरहितम्; (पक्षे) अहीनमिति
पदच्छेदः. संपराजं गुणं कृष्यर्थः. ५ असमदृढः; (पक्षे) त्रिलो-
चनवादिप्रपञ्चदृष्टिः. ६ न च्युतः शरो यस्य; (पक्षे) अच्युतो
विष्णुः स एव शरो यस्य. ७ शरव्यम्. त्रिपुरमिलर्थः. ८ व-
भङ्ग. ९ दातारम्. १० वज्रनिर्घोषः.

भासुरकंधराय नारायणीसहचराय नमः शिवाय ॥ ३५ ॥
 व्योम्नीय नीरदभरः सर्गमीय वीचिच्यूहः महस्रमहसीय
 सुधांशुधाम । यस्मिन्न्रिदं जगदुदेति च लीयते च तच्छां-
 भवं भवतु वैभवमृद्धये वः ॥ ३६ ॥ यः कन्दुकैरिव पुरं-
 द्रगपद्मसद्भापतिप्रभृतिभिः प्रभुप्रभेयः । खलत्पलङ्घ्य-
 महिमा म हिमाद्रिकन्याकान्तः कृतान्तदलनो लगयत्वचं
 वः ॥ ३७ ॥ सुक्तिर्हि नाम परमः पुरुषार्थ एकस्तामन्त-
 रायमवयन्ति यदन्तरज्ञाः । किं भूयमा भवतु मैव सुधाम-
 यस्वलेखाशिखाभरणभक्तिरभङ्गुरा वः ॥ ३८ ॥ दिश्यात्म
 शीतकिरणभरणः शिवं वो यस्योत्तमाङ्गभुवि विस्फुरदूर्ध्व-
 पक्षा । हंसीव निर्मलशशाङ्ककलामृणालकन्दार्थिनी सुर-
 सरिन्नमसः पपात ॥ ३९ ॥ श्रेयांसि वो दिशतु यस्य सि-
 ताप्रशुभ्रा विभ्राजते सुरसरिद्वरमौलिमाला । उर्ध्वक्षण-
 ज्वलनतापविलीयमानचन्द्रामृतप्रविततामृतवाहिनीव ॥ ४० ॥
 कुमुमशरविलसि भङ्गुरस्याद्रिपुत्रीकरतलवलयस्य क्षमा-
 गतस्यार्धमेकम् । निजमिव शशिस्रवणं याचमानस्य
 शंभोर्भवतु सह विवादः कान्तया कौतुकाय ॥ ४१ ॥
 कथयत कथमेपा मेनया विप्रदत्ता शिव शिव गि-
 रिपुत्री वृद्धकापालिकाय । इति वदति पुरंध्रीमण्डले
 सिद्धिलेशव्ययकृतवरवेषः पातु वः श्रीमहेशः ॥ ४२ ॥
 अरुणनयनं सभ्रभङ्गं दरमफुरिताधरं सुतनु शशिनः क्रिष्टां
 कार्न्तं करोतु तवाननम् । कृतमनुनयैः कोपोऽयं ते
 मनस्विनि वर्धतामिति गदितयाश्लिष्टो देव्या शिवाय शिवो-
 ऽस्तु वः ॥ ४३ ॥ प्रणयकृपितां दृष्ट्वा देवीं ससंभ्रमविसि-
 तस्त्रिभुवनगुरुर्भाल्या सद्यः प्रणामपरोऽभवत् । नमितशि-
 रसो गङ्गालोके तया चरणाहताववतु भवतरुयक्षस्यैतद्विल-
 क्षमवस्थितम् ॥ ४४ ॥ कस्त्वं शैली सृणय भिषेजं नीलै-
 कण्ठः प्रियेऽहं केकेमेकां कुरु पशुपतिर्नैव हृदयं विधाणे ।
 स्थाणुसुग्धे न वदति तरुर्जीवितेशः शिवाया गच्छाटव्या-
 मिति हतवचाः पातु वश्रन्द्रचूडः ॥ ४५ ॥ वन्दे देवं
 जलधिशार्धिं देवतासाध्विभौमं व्यासप्रष्टा सुवनविदिता यस्य
 वैर्हाधिवाहाः । भूषापेटी सुवनमर्धरं पुंस्करं पुंषुवाटी शौ-

टीपालाः शैतमखसुखार्धन्दनदुर्मनोभूः ॥ ४६ ॥ दीव्य-
 न्मौलित्रिदशपरिपञ्जीवनीधेन धाम्ना पश्यद्रालं बलभितकरं
 प्राणता कङ्कणेन । वामाङ्गेन स्फुटमभिद्वयन्मानमधीं ब्रह्म-
 विद्यां जीयाद्गोत्रस्त्रिपुरयुवतीपत्रवह्नीलवित्रम् ॥ ४७ ॥
 च्युतामिन्दोर्लखां गतिकलहभ्रमं च बलयं द्वयं चक्रोकृत्य
 प्रहसितसुखी शैलतनया । अवोचचं पश्येत्यवतु म शिवः
 मा च गिरिजा म च क्रीडाचन्द्रो दशनकिरणापूरिततनुः
 ॥ ४८ ॥ नमस्तुभ्यं देवासुरसुकुटमाणिक्यकिरणप्रणाली-
 मंभेदस्वपितचरणाय स्मरजिते । महाकल्पमवाहाकृतभुवन-
 चक्रेऽपि नयने निरोद्धुं भूयस्त्यस्रमिव कामं हुतवते
 ॥ ४९ ॥ असोढा तत्कालोत्सदमहभावस्य तपमः कथानां
 विश्रम्भेष्वपि च रसिकः शैलदुहितुः । प्रमोदं वो दिश्यात्क-
 पटवटुत्रेपापनयने त्वरगौथिलयाभ्यां युगपदभियुक्तः स्मरहरः
 ॥ ५० ॥ महस्यास्यो नागः प्रभुगपि मतः पञ्चवदनः प-
 डाम्यो हन्तैकस्तनय इतरो वागणमुखः । मदा भैक्ष्यं शश्व-
 त्यभवतु कथं वर्तनमितिः श्वमन्त्यां पार्वत्यामथ जयति शंभुः
 स्मितसुखः ॥ ५१ ॥ मोनादस्तमितैव चाटुभणितिः स्व-
 संकहसादृतं द्रुेऽप्यञ्जलिवन्धनं प्रणमनं सत्त्वाधर्मभूः
 कुतः । इत्थं संघटितैकविग्रहतया व्यंभ्रो गिरिग्रामणी-
 र्जायां जातरुपं जयत्यनुनयन्देवखिलोकीगुरुः ॥ ५२ ॥
 यस्मिन्दुदुदुसंकरा इव बहुब्रह्माण्डखण्डाः कचिद्भ्रान्ति
 कापि च मीकरा इव विरिखाद्याः स्फुरन्ति भ्रमात् ।
 चिद्रूपा लहरीव विश्वजननी शक्तिः कचिद्भ्योतते स्तान-
 न्दामृतनिर्भरं शिवमहापाथोनिधिं तं नुमः ॥ ५३ ॥
 कल्पान्ते शमितत्रिविक्रममहाकङ्कालवदस्फुरच्छेषस्युत्तमि-
 हपाणिनखप्रोतादिकोलामिषः । विश्रैकार्णवताविशेषमु-
 दितो तौ मत्स्यकूर्मावुभौ कर्पणधीवर्तां गतः स्युः सतां
 मोहं महाभैरवः ॥ ५४ ॥ भीतिर्नास्ति सुजंगुणवविपा-
 त्यीतिर्न चन्द्रामृतांनार्शाचं हि कपालदामलुलनाच्छौचं न
 गङ्गाजलात् । नोद्वेगश्रितिसम्पन्ना न च सुखं गौरीस्तना-
 लिङ्गनादात्मागमतया हिताहितसमः स्वस्थो हरः पातु
 वः ॥ ५५ ॥ वेदान्तेषु यमाहुर्कपुरुषं व्याप्य स्थितं
 रोद्रेभौ यस्मिन्नीश्वर इत्यनन्यविषयः शब्दो यथार्थश्वरः ।
 अन्तयैश्च सुसुक्ष्मिर्नियमितप्राणादिभिर्मुच्यते स स्थाणुः
 स्थिरभक्तियोगमुलो भो निःश्रेयसयास्तु वः ॥ ५६ ॥

१ त्रिशुलीः (पक्षे) शूलरोगवान् २ वेषम्, ३ शिवः; (पक्षे)
 मयूरः, ४ मयूरवाणी, ५ शृङ्ग, ६ शिवः; (पक्षे) लिन्नवृक्ष-
 प्रकाण्डम्, ७ पार्वत्याः; (पक्षे) कोट्याः, ८ त्रिपुरसंहारे शरीकृतस्य
 विष्णोर्विश्रान्तिस्थानत्वात्, ९ व्यासप्रमुखाः, १० वाहनानाम्,
 वेदानामित्यर्थः, अधिवाहा वाहनाधिकृताः, ११ संपभूषणत्वा-
 दित्यर्थः, १२ पातालम्, १३ आकाशम्, १४ पुष्परथानीयचन्द्रो-
 द्रमाधारत्वात्, १५ दिगम्बरत्वेन दिशामेव शारीरूपत्वात्,

१ इन्द्राद्येवो दिवपाया इत्यर्थः, २ चन्द्रनस्यानीयभरमसंबन्धि-
 त्वात्, गदनमरमना शिवस्थाज्ञानामनुलेपनस्य प्रसिद्धिः, ३ शोभः,
 ४ शरीरम्, ५ आकुलः, ६ वामनः, ७ अरिषयजः,
 ८ वराहः, ९ सतां मोहं स्वतु खण्डयतु, १० धावाद्यावर्था,

आनन्दश्रुतिताः समाधिषु मुखे गौर्या विलासोल्लासाः सं-
 भ्रान्ताः क्षणमुद्रताः क्षणमथ स्मेरा निजे वैकुंठे । क्रूराः
 कुष्ठशरसने मनसिजे दग्धे घृणाकृण्णितास्तत्कान्तरुदिते-
 ऽश्रुपूतरलाः शंभोर्दृशः पातु वः ॥ ५७ ॥ स्वर्भानुः
 सुरवर्त्मनानुसरति श्रामाभिलापादमाविन्दोरिन्दुमुखि प्रमेत
 किमुत भ्रान्त्या भवत्या मुखम् । इत्थं नाथगिरा नभोर्पित-
 दृशो वक्त्रे भवान्या भृशं मानिन्याः कृतचुम्बनस्त्रिनयनः
 स्ताषिधसिद्धयै सताम् ॥ ५८ ॥ विष्णोश्चरगमनं निशम्य
 सहसा कृत्वा फणीन्द्रं गुणं कौपीनं परिधाय चर्म करिणः
 शंभौ पुरो धावति । दृष्ट्वा विष्णुरथं सकम्पहृदयः सर्पो-
 ऽपतद्गतले कृत्तिर्विस्वलिता हियानतमुखो नभो हरः पातु
 वः ॥ ५९ ॥ भस्मान्धोगफूलकृतिरफुटभवद्दालस्थवैश्वान-
 रज्वालास्त्रिचसुधांशुमण्डलगल्पीयूषधारासैः । संजीव-
 द्भ्रजचर्मगर्जितभयभ्राम्यद्भुपाकर्षणव्यासक्तः सहसाद्रिजोपह-
 सितो नभो हरः पातु वः ॥ ६० ॥ एकोऽन्ते द्विसमस्त्रि-
 लोचन इति ख्यातश्रुतिभिः स्तुतो वेदैः पञ्चमुखः पडानन-
 पिता समर्षिभिर्विन्दितः । अथाङ्गो नवतुल्य आमरगणे
 वामो दशगा दधत्स्वश्रैकादश सोऽवतात्र विजितो यो
 द्वादशाःमांशुभिः ॥ ६१ ॥ लीलाधृतजितां कलाधर-
 कलां मौलो दृढं कीलितां स्वीकर्तुं युगमुन्नमय्य भुजयोर्वि-
 श्लेषयन्त्यास्तदा । पार्वत्याः कुचकुम्भपार्श्वगुले मग्रेमदत्ते-
 क्षणः कैलक्षेपणमिन्दुमोचनविधौ देवः स नो रक्षतु
 ॥ ६२ ॥ भृत्यालपनभूषितः प्रविलसन्नेत्राधिदीपाङ्कुरः
 कण्ठे पन्नगपुष्पदामसुभगो गङ्गाजलैः पूरितः । ईषत्ताम्रज-
 टाग्रपलवयुतो न्यस्तो जगन्मण्डपे शंभुर्मङ्गलकुम्भतासु-
 पगतो भूयात्सतां श्रेयमे ॥ ६३ ॥ महीमाल्ययिया सुधाकर-
 कलां कण्ठश्रियं कज्जलभ्रान्त्या भालविलोचनानलशिखां
 सिन्दूरपूराशया । कैलासे प्रतिविम्बितास्त्ववुषो गृह्ण-
 सन्त्या सुहुः पार्वत्या प्रतिकर्मकर्मणि चिरं सुगधो हरः पातु
 वः ॥ ६४ ॥ दाम्येऽहं परिस्मभ्णानि कर्तव्यधृतं जितानि
 त्वया धैर्यं धेहि यतः कृतः शतमहोरात्राणि तत्रावधिः ।
 इत्युक्तः शिवया निशादिवसकृज्जयोतिर्मयाश्लिष्यद्रागुन्मेष-
 निमेषकोटिघटनाध्यग्रो हरः पातु वः ॥ ६५ ॥ मौलौ
 किं नु महेश मानिनि जलं किं वक्त्रमम्भोरुहं किं नीलाल-
 कवेणिका मधुकरी किं भ्रूलता वीचिका । किं नेत्रे शफरौ
 किमु स्तनयुगं प्रेङ्खद्रंधाङ्कद्वयं सागङ्कामिति वययनिगिरिसुतां

गङ्गाधरः पातु वः ॥ ६६ ॥ देव्याः प्राक्परिरम्भणे किल
 करौ द्वौ द्वौ पुनस्तत्करौ रोद्धुं तन्मुखमुमुखं रचयितुं
 द्वौ चाधरास्वादाने । द्वौ नेत्रान्तपलालकोपनयने (?) मोक्तुं च
 नीवीं ददां द्वावित्थं सफलीकृताखिलकरः पायात्स वः शं-
 करः ॥ ६७ ॥ न क्रोधः क्रियतां प्रिये स तु भवन्मौलिस्थ-
 गङ्गोदरे सुग्धे मानमपूजितं त्यज कृतं युष्मन्नियोगद्वयम् ।
 वक्त्रे श्लेषमसुं निराकुरु कदाश्लिष्टोऽसि वक्त्रे मया वामा-
 ङ्गयति ह्यतोत्तरः स्मरहरः स्नेगननः पातु वः ॥ ६८ ॥
 अङ्गं येन रथीकृतं नयनयोर्द्युम् रथाङ्गीकृतं पत्रं स्वं रथ-
 कर्मसारथिकृतं श्वासान्तरंगीकृताः । कोदण्डीकृतमात्मवीर्य-
 मचिगन्मौर्वीकृतं भूषणं वामाङ्गं विशिखीकृतं दिशतु नः क्षेमं
 स घन्वी पुमान् ॥ ६९ ॥ नृत्यारम्भरयत्रमद्गिरिसुतारिक्तार्ध-
 संपूर्तये निर्द्यूढभ्रमिभिन्नमाय जगतामीशाय तुभ्यं नमः ।
 यच्चडाभुजगेश्वरप्रभृतिभिस्तादृग्भ्रमन्तीर्दिशः पश्यद्विर्धन-
 घूर्णमाननयनेः शान्तोऽपि न श्रद्धे ॥ ७० ॥ उद्दामभ्रमिवेग-
 विस्मृतजटावलीप्रेणालीपतस्मर्गजाजलद्वैण्डिकावलयितं नि-
 मायं तत्पञ्जरम् । संभ्राम्यद्गुजदण्डपक्षपटलद्वन्द्वेन हंसायि-
 तस्त्रैलोक्यध्ययनाटिकानयनटः स्वामी जगत्रायताम् ॥ ७१ ॥
 यन्नाट्यभ्रमिपूर्णमानवसुधाचक्राधिरुद्धे भृशं मेरो पाश्वनिवा-
 सिवासगनिशीचित्रे परिभ्राम्यति । तैजस्वस्त्रिडितो भवन्तु
 शतशो दृष्टा हि तास्ताः कथं तामयोऽपि स वः पुनातु
 जगतामन्त्येष्ठियज्वा त्रिसुः ॥ ७२ ॥ तत्कालाभटीविजृम्भ-
 णपरित्रामादिव भ्रश्यता वामार्धेन तदृक्कणेषकरणं विभ्रद्रुपु-
 षंगवम् । तुल्यं चास्थिभुजंगभूषणमसौ भोगीन्द्रकङ्कालकै-
 विभ्रान्तः परमेश्वरो विजयते कल्पान्तकर्मन्तिकः ॥ ७३ ॥
 चक्षच्चन्द्रिकचन्द्रचारुकुसुमो माद्यजटापलवो दृष्यद्धारुण-
 दैर्दृशकमणिमास्तपक्षशाखावालयः (?) । स्थाणुर्मे फलदो भव-
 त्तितरगं गौरीमुखेन्दुद्रवत्पीयूषद्रवदोहदादिव दधदेवदुमत्वं
 मदा ॥ ७४ ॥ वक्राम्भोरुहि विस्मिताः स्वभकिता वक्षो-
 रुहि स्फारिताः श्रोणीसीमनि गुम्फिताश्वरणयोरक्ष्णोः पुनर्वि-
 स्तृताः । पार्वत्याः प्रतिगात्रचित्रगतयस्तन्वन्तु भद्राणि
 वो विद्धस्यान्तिकपुष्पसायकशरैरीशस्य दम्भङ्गयः ॥ ७५ ॥
 शैलेन्द्रप्रेतिपाद्यमानगिरिजाहस्तोपगुढोलसद्रोमाश्चादिविसंघु-
 लाखिलविधिव्यासङ्गभङ्गाकुलः । आः शैत्यं तुहिनाच्च-
 लस्य करयोरित्युचिवात्समितं शैलान्तःपुरमानुमण्डल-

१ विकारे. २ दयासंयुचिताः. ३ राहुः. ४ सुवम्. ५ गरुडम्.
 ६ गजचर्म. ७ कुर्वन्ति शेषः. ८ अश्वधूर्त. ९ चक्रवाकः.

१ आलिङ्गनं. २ संपः. ३ समाप्तं. ४ भ्रमणम्. ५ जलस्य
 निगमनमार्गं सकरसुखादिरूपा. ६ दण्डः. ७ कर्तुरवर्णः. ८ त-
 मोमयाः. ९ नाट्यभेदः. १० सर्पः. ११ दीयमानम्.

गणैर्दृष्टोऽवतादः शिवः ॥ ७६ ॥ दिक्कालात्मसमैव यस्य
विभुता यैस्त्रय विद्योतते यैर्त्रयोऽप्यु सुधीभवन्ति किरणा
राशेः सैर्धासामभूत् । यैर्स्त्यिक्तमुषामु^१थोऽर्थ्यं हविषे
यैर्स्त्यैर्जीवात्वे वोढा यैर्हुणमर्षे^२ मन्मथरिपोस्ताः पान्तु
नो मूर्तयः ॥ ७७ ॥ जीर्णोऽप्युत्कटकालकूटगरले मृष्टे
तथा मन्मथे नीते भासुरभालेनत्रतनुतां कल्पान्तदावानले ।
यः शक्त्या समलंकृतोऽपि शशिनं शैलात्मजां स्वर्धुनीं धत्ते
कौतुकराजनीतिनिपुणः पायात्स वः शंकरः ॥ ७८ ॥ किं
गोत्रं किमु जीवनं किमु धनं का जन्मभूः किं वयः किं
चारित्र्यमस्यु के सहचराः के वंशजाः प्राक्तनाः । का
माता जनकः शिवस्य क इति प्रहेणु पृथ्वीभृता पृष्टाः
सस्मितनम्रमूकवदनाः समर्षयः पान्तु वः ॥ ७९ ॥
तादृक्कमसमुद्रमुद्रितमहीभूभृद्भिरभ्रकषैः क्षोतोभिः परिवा-
रिता दिशि दिशि द्वीपैः समन्तादयम् । यस्य स्फारफणा-
वलीमणिचये मज्जत्कलङ्काकृतिः शेषः मोऽप्यगमयदङ्गदपदं
तस्मै नमः शंभवे ॥ ८० ॥ तागनायकशेखराय जगदा-
धाराय धाराधरच्छायाधारककन्धराय गिरिजामङ्गैकभृद्भा-
रिणे । नद्या शेखरिणे दृशा निलकिने नारायणेनाश्रिणे
नारैः कङ्कणिने नगेन गृहिणे नाथाय नित्यं नतिः ॥ ८१ ॥
केयूरीकृतकङ्कणीकृतजटाजूटावतंसिकृतयावलीकृतकुण्डली-
कृतकटीमूत्रीकृताहीश्वरः । पायाद्वस्त्रिलकीकृतप्रियतमाद-
र्शाकृताक्षीकृतवृत्तारम्भपणीकृतेन्दुशकलः काल्यायनीकामुकः
॥ ८२ ॥ कान्तां कामपि कामयत्यनुदिनं ध्यानापदेशादयं
येनासुं मुनयोऽप्यनादिनिधनं ध्यायन्ति धौतरप्रहाः ।
इत्यङ्गात्मस्करे हृते गिरिजया पादे च पद्मासनाद्विभं पातु
पुरंभिनद्भवपुपः शंभोः ममाधिव्ययः ॥ ८३ ॥ स्नातः
स्वर्गतरङ्गिणीजलभरैर्नैत्रोत्पलेनाश्रितः पार्वत्याः सितभूति-
चन्दनचयैरालिप्तगात्रोज्ज्वलः । देवश्चन्द्रकलासितभ्रुतिलको
गौरीविवाहोत्सवारम्भे शैलकृतार्हणस्त्रिजगतामर्च्यो हरः
पातु वः ॥ ८४ ॥ उञ्जित्वा दिशमम्बरं वरतरं वासो
वसानशिरं हित्वा वासरसं पुनः पितृवने कैलासहर्म्याश्रयः ।
त्यक्त्वा भस्म कृताङ्गारागनिचयः श्रीखण्डसारद्रवैर्देवैः
पातु हिमाद्रिजापरिणयं कृत्वा गृहस्थः शिवः ॥ ८५ ॥
कीडन्मन्दारकन्दरोदरवलन्मन्दारवृन्दावने कोधान्धान्धक-

टातयाञ्च हरणे जन्मत्रिशूलोद्गमः । त्रैलोक्याखिलसंकटो-
त्कटभयोद्वेलान्धकारांशुमान्यायाद्भ्रिपुत्रप्रमाथनपदुदेंदो हि
पञ्चाननः ॥ ८६ ॥ गर्जद्रीमभुजंगमीषणफणाफृत्कारमी-
तिप्रदः क्रीडत्येतपिशाराक्षमगणः प्रत्यक्षतः प्रान्ततः ।
भालस्थप्रलयानलोद्भटशिवः संक्रान्तसर्वास्यदः शार्दूलाजि-
नभृद्भयानकभयो भूयाद्भवो भूतये ॥ ८७ ॥ गौरीचुम्बनच-
ञ्चलं परिचलद्रुण्डप्रभामण्डलं व्यावल्गन्फणिकुण्डलं रतिरम-
प्रखिन्नगण्डस्थलम् । प्रौढप्रेमपरम्परापरिचयप्रोत्फुल्लनेत्राञ्चलं
शंभोरस्तु विभूतये हि भवतामुन्मत्तगङ्गं शिरः ॥ ८८ ॥
पाणौ कङ्कणमुत्फणं फणिपतिर्नैत्रं लम्प्यावकं कण्ठः कुण्ठि-
तकालकूटविपमो वस्त्रं गजेन्द्राजिनम् । गौरीलोचनलो-
भनाय सुभगो वेधो वरस्यामि मे गण्डोलामविभाविताः
पशुपतेर्हामोद्गमः पातु वः ॥ ८९ ॥ दिव्यं वारि कथं यतः
सुरधुनी मौलौ कथं पावको दिव्यं तद्वि विलोचनं कथम-
हिर्दिव्यं स चाङ्गे तव । तस्माद्भूतविधौ त्वयाद्य सुपितो
हारः परित्यज्यतामिथं शैलभुवा विहस्य लपितः शंभुः
शिवायान्तु वः ॥ ९० ॥ श्रीकण्ठस्य मकृतिकार्तभरणी
मूर्तिः मदारोहिणी ज्येष्ठा भद्रपदा पुनर्वसुयुता चित्रा वि-
शास्वान्विता । दिश्यादक्षतहस्तमूलघटिताषाढा मघालं-
कृता श्रेयो वैश्रवणान्विता भगवतो नक्षत्रपाटीव वः
॥ ९१ ॥ त्राता भीतिभृतां पतिश्रिदचित्तां क्लेशं सतां शं
सतां हन्ता भक्तिसतां सतां स्वसमतां कर्तापकर्तासताम् ।
देवः मेवकमुक्तिमुक्तिरचनाभूर्मुमुवःस्वस्त्रीनिर्माणस्थिति-
संहतिप्रकटितक्रोडो मृडः पातु वः ॥ ९२ ॥ एषा ते हर
का सुगात्रि कतमा मूर्ध्नि स्थिता किं जटा हंसः किं भजते
जटां नहि शशी चन्द्रो जलं भवते । मुग्धे भूतिरियं कु-
तोऽत्र सलिलं भूतिस्तरंगायते एवं यो विनिगृहते त्रिपथगां
पायात्स वः शंकरः ॥ ९३ ॥ मातर्जीव किमेतद्दङ्गलिपुटे
तातेन गोपाय्यते वत्स म्बादु फलं प्रयच्छति न मे गत्वा
गृहाण स्वयम् । मात्रैव प्रहिते गुहे विघटयत्याकृष्य सं-
ध्याञ्जलिं शंभोर्भिक्षममाधिरुद्धरभमो हामोद्गमः पातु वः
॥ ९४ ॥ संध्यां यत्प्रणिपत्य लोकपुरतो बद्धाञ्जलियां चमे
धत्मे यच्च नदीं विलज्ज शिरसा तज्जाम मोढं मया । श्रीर्या-
तामृतमन्धने यदि हरिं कस्माद्विषं भक्षितं मा स्त्रीलम्पट
मां स्पृशेति गदितो गौर्या हरः पातु वः ॥ ९५ ॥ तावत्स-

१. आकाशस्य. २. सूर्यः. ३. चन्द्रः. ४. सूर्यस्य. ५. चन्द्रः.
६. अपाम्. ७. अंभिः. ८. अपाम्. ९. शुचिरुदकम्. १०. यजमानः.
११. अक्षैः. १२. बाहुः. १३. यजमानस्य. १४. पृथिव्याः.
१५. बाहुः. १६. नक्षेण.

यिनी तिर्यक्फणालंकृतिः शेषः सोऽप्यगमद्यदङ्गदपदं रुद्राय
 तस्मै नमः ॥ ९६ ॥ चिन्ताचक्रिणि हन्त चक्रिणि भिया
 कुब्जासनेऽञ्जासने नश्यद्दामनि तिग्मधामनि धृताशङ्के
 शशाङ्के भृशम् । अयश्चेतसि च प्रचेतसि शुचा तान्ते
 कृतान्ते च यो व्यग्रोऽभूत्ककुलकूटकवलीकाराय पा-
 यात्म वः ॥ ९७ ॥ तातं तत्ताततातं कथय हरकुलेऽलंकृते
 संप्रदाने तच्छ्रुत्वा चन्द्रमौलिनंतमुखकमलो जातलज्जो ब-
 भूव । ब्रह्मावादीत्तदानां शृणुत हरकुलं वेदकण्ठोऽप्रकण्ठौ
 श्रीकण्ठाञ्जीलकण्ठः प्रहमितवदनः पातु वश्चन्द्रचूडः ॥९८॥
 यां सृष्टिः स्रष्टाद्यावहति विधिहुतं यां हविर्थां च होत्री यैद्वे
 कालं विधत्तः श्रुतिविषयशुणा यां स्थिता व्याप्य विश्वम् । यां-
 माहुः सर्वबीजप्रकृतिरिति यैया प्राणिनः प्राणवन्तः प्रत्यक्षाभिः
 प्रपन्नस्ततुभिरवतु वस्ताभिरष्टाभिराशः ॥९९॥ एकैश्वर्यस्थि-
 तोऽपि प्रणतबहुफलो यः स्वयं कृतिवासाः कान्तासंमिश्रदे-
 होऽप्यविषयमनसां यः पुरस्ताद्यतीनाम् । अष्टाभिर्यस्य कृत्स्नं
 जगदपि तनुभिर्विभ्रतो नाभिमानः सन्मार्गालोकनाय व्यपन-
 यतु स नस्तामर्सां वृत्तिमीशः ॥ १०० ॥ कैलासाद्रावुदस्ते परि-
 चलयति गणेषुसत्कोतकेषु क्रोडे मातुः कुमारे विशति वि-
 र्भुञ्चि प्रेक्षमाणे सरोषम् । पादावष्टम्भमीदद्वपुषि दशमुखे
 याति पातालमूलं कुब्जोऽप्याकृष्टमूर्तिर्भयधनमुमया पातु
 हृष्टः शिवो नः ॥ १०१ ॥ क्रोधेद्वैदृष्टिपातैस्त्रिभिरुपशमिता
 बह्वयोऽमी त्रैयोऽपि त्रामार्ता ऋत्विजोऽधश्चपलमणहृतो-
 ष्णीपणपट्टाः पतन्ति । दक्षः रतौत्यस्य पत्नी विलपति
 कृपेण विद्रुतं चापि देवैः शंसन्नित्यान्तहासो मखमथनविधिं
 पातु देव्यै शिवो वः ॥ १०२ ॥ आसीने पूष्णि तूष्णीं
 व्यसननि शशिनि व्योम्नि कृष्णे मत्तूष्णे दैत्येन्द्रे जात-
 निद्रे द्रवति मघवति ऋन्तकान्तौ कृतान्ते । अब्रह्मण्यं
 त्रुवाणे कर्मलपटुकुटीश्रोत्रिये शान्त्युपाये पायादः कालकूटं
 झटिति कवलयंलीलया नीलकण्ठः ॥ १०३ ॥ केयं मूर्ध्नि
 र्भेकारे तिमिरमिह कुतः सुभ्रुकान्तन्दुयुक्ते कान्ताप्यत्रास्ति
 काचिन्ननु भवतु मया पृष्टमतावदेव । नाहं द्रन्द्धं करोमी-
 त्यपनय शिरसस्तूर्णमेनामिदानीमित्थं प्रोक्तो भवान्या प्रति-
 वचनभितः पातु वश्चन्द्रचूडः ॥ १०४ ॥ धन्या केयं स्थिता ते
 शिरसि शशिकला किं नु नामैतदस्या नामैवास्यास्तेदत्प-

रिचितमपि ते विस्मृतं कस्य हेतोः । नारीं पृच्छामि नेन्दुं
 कथयतु विजया न प्रमाणं यदीन्दुर्देव्या निह्नोतुमिच्छोरिति
 सुमसरितं शाठ्यमव्याद्विभोर्वः ॥ १०५ ॥ हर्षादम्भोजजन्म-
 प्रभृतिदिविषदां संसदि प्रीतिमत्या श्वश्रवा मौलौ पुरारेर्दुहितृ-
 परिणये साक्षतं चुम्ब्यमाने । तद्वक्त्रं मौलिवक्त्रे मिलितमिति
 भृशं वीक्ष्य चन्द्रः सहासो दृष्ट्वा तद्वृत्तमाशु स्थितसुभगमुखः
 पातु वः पञ्चवक्त्रः ॥ १०६ ॥ कल्यान्तकूरकेलिः क्रतुकदनकरः
 कुन्दकर्पूरकान्तिः क्रीडन्कैलासकूटे कलितकुमुदिनीकामुकः
 कान्तकायः । कङ्कालक्रीडनोत्कः कलितकलकलः कालकाली-
 कलत्रः कालिन्दीकालकण्ठः कलयतु कुशलं कोऽपि कापा-
 लिको नः ॥ १०७ ॥ दष्टः सप्रेम देव्या किमिदमिति भयात्मं-
 भ्रमात्मासुरीभिः शान्तान्तस्तत्त्वसारैः सकरुणमृषिभिर्विष्णुना
 सक्षितेन । आदायास्त्रं सगर्वैरुपशमितवधुसंभ्रमैर्देव्यवीरैः
 सानन्दं देवताभिर्यपुरदहने धूर्जतिः पातु युष्मान् ॥ १०८ ॥
 क्षिमो हस्तावलम्बः प्रसभमभिहृतोऽप्याददानोऽशुकान्तं
 गृह्णन्केऽप्युपास्तश्चरणनिपतितो नैक्षितः संभ्रमेण । आलि-
 ङ्गन्योऽवधूतस्त्रिपुरयुवतिभिः माशुनेत्रोत्पलाभिः कामीवाद्रा-
 पराधः स दहतु दुरितं शांभवो वः शरासिः ॥ १०९ ॥ कल्याणं
 वः क्रियासुर्मूर्धैदंतिनियुगास्त्रुगीर्वाणभोगिस्रैण्यत्यत्यक्त-
 ल्यद्रुमनवसुमनोनागहागवलीनि । नौलीकाश्लिष्टलक्ष्मीक-
 रतलकमलोद्धान्तमांश्वीकधारातिम्यर्कालेक्षणानि त्रिपुरहृ-
 धनुर्ज्यालताकर्षणानि ॥ ११० ॥ कल्यान्ते कोधनस्य त्रिपुर-
 विजयिनः क्रीडया संचरिणोः कृत्वापि प्राणिजातैर्निजसुख-
 कुहगातिथ्यमप्राप्तनुतः । दिग्भित्तीः प्रेक्ष्य शून्याः प्रलयजलनि-
 धिप्रेक्षितात्मीयमूर्तिं ग्रामव्यासक्तमोघश्रमजनितरुषः पान्तु यो
 गर्जितानि ॥ १११ ॥ पंथेङ्कयन्धिर्वन्धत्रिगुणितभुजगाश्लेष-
 मंवीत जानोरन्तः प्राणात्ररोधुर्वैरुतसकलज्ञानरुद्धेन्द्रियस्य ।
 आत्मन्यात्मानमेव व्यापगर्गतकरणं पश्यतस्तत्त्वदृष्ट्या शंभोर्वः
 पातु शून्येक्षणघटितं लैयब्रह्मलक्ष्मः समाधिः ॥ ११२ ॥ वृत्ता-
 भिरुयां हतार्थी श्रितविविधगणां छन्दसां वर्णनीयां यातां
 सर्वार्थदिमत्त्वं सुगणकलितां भासमत्त्वं दधानाम् । युक्तं
 स्थानं नयन्तीं लघुमपि सकलं विभ्रतीं मालयायान्वन्दे
 वार्धीभवर्णां धृतसुनियतिकां सप्रधानं शंशुमूर्तिम् ॥ ११३ ॥
 देहार्धानद्वकान्ताकचकुसुमचयो भालेनवानलार्थिः पीनोष्मा-

१ उदकरूपा. २ अक्षिरूपा. ३ यजमानरूपा. ४ सूर्यचन्द्ररूपे.
 ५ आकाशरूपा. ६ पृथ्वीरूपा. ७ वायुरूपा. ८ उत्क्षिप्ते. ९ युजान्ते.
 १० सपथे. ११ दक्षिणगाईपल्वाहनीयास्याः. १२ दीनस्वरेण.
 १३ सूर्ये. १४ ब्रह्मणि. १५ अन्धकारिणे; (पक्षे) तमसि.

१ ब्रह्मा. २ धनुःश्रोत्रिः. ३ शिखरतरुम्. ४ विष्णुरूपः शरः.
 ५ पुष्परसः. ६ बह्व्यात्मकं तृतीयलोचनम्. ७ योगशास्त्रसिद्धा-
 सनविशेषः. ८ संपिः. ९ आशुत्र. १० निवृत्त. ११ चक्षुरादीन्वे-
 कादेशेन्द्रियाणि बुद्धिरहंकारश्चेति त्रयोदशविधम्. १२ प्रपथाभावः.
 १३ चिचैकाग्रता.

मौलिखेलन्मुखरसुरनदीनीरम्यो जगन्ति । स्फीतोत्तसेन्दु-
कान्तिद्विरदददितदृच्छादनव्यक्तशीतः शंभुर्भूषास्थिकुन्दप्र-
करपरिवृतः पातु सर्वतुमूर्तिः ॥ ११४ ॥ हेयोपादेयशून्य-
मुनिगणमनसामद्वयानन्दहेतुः सेतुः संसारवारानिधिसुखत-
रणे श्रीमहेशानसंज्ञम् । प्रालेयं ज्योतिरन्तः परिणततिमि-
रव्यूहविच्छेददक्षं किंचिद्वाचामधीशं स्फुरतु मम हृदि व्यक्षरं
विश्वसाक्षि ॥ ११५ ॥ शुद्धान्ते सीधुपानोन्मदमदनमदो-
न्मादमत्तालिकालीतालीसंताड्यमानोद्भटसुरजरवाडम्बरोहा-
सिताङ्गः । नृत्यन्नघो विलज्जश्चलविकटतटैः सस्यै(?)ल्लोचना-
धैर्यैः स्त्रीभिः सहासं प्रहसनमुदितः पातु वो वामदेवः
॥ ११६ ॥ विभ्रन्पाथःकपर्दे सुरनगरनरीभिन्दुलेखां ललाटे
नेत्रान्तः कालवह्निं गरलमपि गले व्याघ्रचर्मोद्गमगे । पश्चा-
स्यो वे त्रिनेत्रो वृषभगतिरतिरिवाभगार्धवामः संदिश्यात्संपदं
वः सह सकलगुणैरद्भुताकार ईशः ॥ ११७ ॥ राजा राजा-
चिन्ताङ्गेरनुचितकलो यस्य चूडामणित्वं नागा नागात्मजाधं
न भसितधवलं यद्वपुर्भूषयन्ति । मा रामारागिणी भूम-
तिरिति यमिनां येन वोऽदाहि मातः सप्ताः सप्ताश्वनुच्चारुण-
किरणनिभाः पातु विभ्रन्त्रिनेत्रः ॥ ११८ ॥ एकं दन्तच्छन्दस्य
स्फुरति जयवशादर्धमन्यत्प्रकोपादेकः पाणिः प्रणतुं शिरसि
कृतपदः क्षेममन्यस्तमेव । एकं ध्यानान्निमील्यपरमविषहं
वीक्षितुं चक्षुरित्थं तुल्यानिच्छापि वामा तसुरवतु स वो यस्य
संध्यावमाने ॥ ११९ ॥

जटाजूटः ॥ स धूर्जटिजटाजूटो जायतां विजयाय वः ।
यत्रैकंपलितभ्रान्तिं करोत्ययापि जाह्नवी ॥ १२० ॥ चूडा-
पीडकपालमंकुलगलन्मन्दाकिनीवारयो विद्युत्पायललाट-
लोचनपुटज्योतिर्विमिश्रत्विवः । पान्तु त्वामकठोरकेतकशि-
म्बासंदिग्धसुग्धेन्दवो भूतेशस्य भुजंगवलिखयसङ्घनद्धजटा
जटाः ॥ १२१ ॥ गङ्गावारिभिरुक्षिताः फणिकणैरुत्पलवा-
स्तच्छिखारत्नैः कोरकिताः सितान्शुकलया स्मैरकपुष्पश्रियः ।
आनन्दाश्रुपरिश्रुताक्षिद्रुतभुभूर्मैर्मिलदोहदा नालपं कल्पलताः
फलं ददतु वोऽभीष्टं जटा धूर्जटेः ॥ १२२ ॥

गङ्गा ॥ पर्वतभेदि पवित्रं जैत्रं नरकस्य बहुमतङ्गहनम् ।
हरिमिव हरिमिव हरिमिव सुरसरिदम्भः पतन्नमत ॥ १२३ ॥
इयं चिद्रूपापि प्रकटजडरूपा भगवती यदीयाम्भोबिन्दुर्वित-
रति च शोभोरपि पदम् । पुनाना धुन्वाना निखिलमपि ना-
नाविधमघं जगत्कृत्स्नं पायादनुदिनमपायात्सुरधुनी ॥ १२४ ॥
चूडाशीतकरस्तनंधयसुधानीरैन्ध्रगन्धस्पृशाः क्रीडाकङ्कणप-

न्नगेश्वरफणापीतावशिष्टा मुहुः । अङ्गासीनगिरीन्द्रजास्तनत-
टीहारावलीलोलनाः संतापं शमयन्तु वो हरजटागङ्गातरङ्गा-
निलाः ॥ १२५ ॥ वाति वाति यदङ्गसंगमवशाच्छ्रीशंभुरूप-
प्रदे गौरी रूप्यति तुष्यति त्वह्निपतिर्विन्ध्याटवी शोचति ।
चन्द्रस्रस्यति कुप्यते हरिरपि ब्रह्मा परं शङ्कते सा गङ्गा निखिलं
कलङ्कनिचयं भङ्गं तरङ्गैर्नयेत् ॥ १२६ ॥ शार्ङ्गं ब्रह्मकम-
ण्डलोरधिगतैर्यैः प्रापि तीर्थाङ्गितां येर्मृत्युजयतामनायि गर-
लप्रस्तो जटाजूटैः । येभ्योऽशिक्षत माधुर्यं मृदुजटाजूटे
मठे चन्द्रमास्तानीमानि पयांसि गौतमि तव श्रेयांसि यच्छ-
न्तु नः ॥ १२७ ॥ यन्नाम्रः प्रथमाक्षरं विजयते भानो द्वि-
तीयाक्षरं नित्यं नृत्यति सन्कवीन्द्रवदनं भूत्वान्वत्पर्यङ्गयम् ।
रामो रावणमाजघान समरे शंभोः शिरःशालिनी सा सवो-
क्षरमालिनी भवतु मे भाग्याय भागीरथी ॥ १२८ ॥ सु-
क्ताभा नृकपालशुक्तिषु जटावलीषु पल्लीनिभा वह्नौ लाज-
निभा द्यो मणिनिभा भोगोक्तेर भोगिनाम् । नृत्यावर्तवि-
वर्तनेरितपयःसंमूळनोच्छालिताः खेलन्तो हरमूर्ध्नि पान्तु
भवतो गङ्गापयोविन्दवः ॥ १२९ ॥ एषा धर्मपताकिनी
तटसुधासेवावसन्नाकिनी शुष्यत्यातकिनी भगीरथतपःसाफ-
ल्यहेवाकिनी । प्रेमारूढपिनाकिनी गिरिसुता सा केर्करालो-
किनी पापाडम्बरडकिनी त्रिसुवनानन्दाय मन्दाकिनी
॥ १३० ॥ स्वच्छन्दोच्छलदच्छकच्छकुहरच्छातेतरामुच्छ-
टामुच्छन्मोहमर्हिहर्षविहितस्नानार्हिकाहाय वः । भिन्वा-
र्दुचदुदारदर्दुरद्रीदीर्घार्दिरिद्रद्रुमद्रोहोद्रेकमहोर्मिर्दुरमदा
मन्दाकिनी मन्दताम् ॥ १३१ ॥ शैवालश्रेणिशोभं
दधति हरजटावलयो हन्त यस्यास्तद्गामोहासवेद्ध-
रशफरतुलां यत्र धत्ते कटावान् । उन्मीलद्गोगिभो-
गाधनिसुभगसिताम्भोजसंभाविताम्भा गङ्गानङ्गारिसङ्गा म-
हति तव विधौ मङ्गलान्यातनोतु ॥ १३२ ॥ दृष्टाः सं-
कष्टदाहाः श्रवणपथगताः पुण्यपुञ्जावगाहाः स्पृष्टाः संसार-
पाथोनिधिपतितधरोद्धारधुर्या वराहाः । पीतास्तापोपशान्ति-
प्रजननपटवस्ते सुधावारिवाहाः कल्याणं कल्पयन्तां कलिक-
लुपहरा विष्णुपथाः प्रवाहाः ॥ १३३ ॥ तावत्कर्णाध्वयाता
जनघनकलुषाधूनने गन्धवाहा दृष्टाः किं हव्यवाहाः सकृद-
घदहने स्वर्गतो पुण्यवाहाः । स्पृष्टाः संसारहाहारवकटुक-
महाम्भोधिमघे वराहाः पीताः पीयूषधाराधिकतरमधुराः
पान्तु गोदोदवाहाः ॥ १३४ ॥

१ तिर्यग्दृष्ट्या. २ अनुपसृष्टाः. कश्चिन्नघादेरुपान्तेदेशः. ३ बल-
वान्. ४ पङ्क्तिः. ५ नश्यत्. ६ झटिति. ७ व्यक्तीभवत्. ८ अक्षी-
णानाम्. महतामित्यर्थः. ९ सान्द्रस्त्रिगुणः. १० मान्यम्.

१ केशादौ जरना यच्छौक्यं तत्. २ तिर्यङ्घनदमाला. ३ निखिड.

शशिलेखा ॥ पूर्णनखेन्दुद्विगुणितमञ्जीरा प्रेमशृङ्खला जयति । हरशशिलेखा गौरीचरणाङ्गुलिमध्यगुल्फेषु ॥ १३५ ॥ जयति परिमुषितलक्ष्मा भयादनुपसर्पतेव हरिणेन । इह केसरिकरजाङ्गुकुटिला हरमौलिबिभुलेखा ॥ १३६ ॥ श्रीकण्ठस्य कर्पदेबन्धनपरिश्रान्तोरगग्रामणीसंदष्टां मुकुटावतंसकलिकां वन्दे कलामैन्दवीम् । या विम्बप्रतिपूरणाय परितो निष्पीड्य संदंशिकायन्नेणेव ललाटलोचनशिखिज्वालाभिरावर्त्यते ॥ १३७ ॥

लोचनम् ॥ जयति ललाटकटाक्षः शशिमौलेः पक्षमलः प्रियाप्रणतौ । धनुषि श्रेणेन निहितः सकण्ठकः केतकेपु-रिव ॥ १३८ ॥ अन्तर्नाडीनियमितमरुद्धितब्रह्मरन्ध्रं स्वान्ते शान्तिप्रणयिनि समुन्मीलदानन्दसौन्दर्यम् । प्रेत्य-रज्योतिर्जयति यमिनः स्पष्टलालाटनेत्रव्याजव्यक्तीकृतमिव जगध्यापि चन्द्रार्धमौलेः ॥ १३९ ॥ सानन्दा गणनायके सपुलका गौरीमुखाम्भोरुहे सक्रोधा कुसुमायुधे सकरुणा पादानते वज्रिणि । सस्मेरा गिरिजासखीषु सनया शैला-धिनाथे बहन्भूमिन्द्र प्रदिशन्तु शर्म विपुलं शंभोः कटाक्ष-च्छटाः ॥ १४० ॥ एकं ध्याननिमीलनान्मुकुलितं चक्षु-द्वितीयं पुनः पार्वत्या वदनाम्बुजस्तनटे शृङ्गारभारालसम् । अन्यदूरविकृष्टचापमदनक्रोधानलोद्दीपितं शंभोर्भिन्नरसं स-माधिसमये नेत्रत्रयं पातु वः ॥ १४१ ॥ पक्ष्मालीपिङ्ग-लिम्नः कण इव तडितां यस्य कृत्स्नः समूहो यस्मिन्ब्रह्मा-ण्डमीषद्विघटितमुकुले कालयज्या जुहाव । अर्चिर्निष्ठसू-डाशशिलितसुधाघोरझांकारिकोणं तातीयं यत्पुगरेस्तदवतु मदनप्लोषणं लोचनं वः ॥ १४२ ॥

कण्ठः ॥ पातु वो नीलकण्ठस्य कण्ठः श्यामाम्बुदो-पमः । गौरीसुजलता यत्र विबुलेखेव राजते ॥ १४३ ॥ पातु वः शितिकण्ठस्य तमालश्यामलो गलः । संसक्तपार्व-तीबाहुसुवर्णनिकषोपलः ॥ १४४ ॥ कस्तूरीतिलकन्ति भालफलके देव्या सुखाम्भोरुहे रोल्म्वन्ति तमालबालसु-कुलोत्संसन्ति मौलिं प्रति । याः कर्णे विकचोत्पलन्ति कु-चयोर्से च कालागुरुस्थासन्ति प्रथयन्तु तास्तव शिवं श्री-कण्ठकण्ठत्विषः ॥ १४५ ॥ कस्तूरीयन्ति भाले तदनु न-यनयोः कज्जलीयन्ति कर्णप्रान्ते नीलोत्पलीयन्त्यरुसि मर-कतालंकृतीयन्ति देव्याः । रोमालीयन्ति नाभेरुपरि हरि-मणीमेखलीयन्ति मध्ये कल्याणं कुर्वन्ते विजगति पुरजि-त्कण्ठभासां विलासाः ॥ १४६ ॥

१ जटाजूटः. २ कर्तरीका. ३. शान्तिमति. ४ व्यासस. ५ अधोगामि.

शिरोमालिका ॥ पित्रोः पादान्जसेवागतगिरितैनया-पुत्रैपत्रातिभीतक्षुभ्यद्दूषाभुजंगक्षसनगुरुमरुद्दीप्तनेत्राभितापा-त् । सिधन्मौलीन्दुखण्डसुतबहुलसुधासेकसंजातजीवा पूर्वा-धीतं पठन्ती ह्यवतु विधिशिरोमालिका शूलिनो वः ॥ १४७ ॥

गणाः ॥ संध्याताण्डवडम्बरप्रणयिनो देवस्य चण्डी-पतेर्भ्रष्टापीडविशिर्णमुण्डचयनव्यग्रा गणाः पान्तु वः । यै-रौत्सुक्यवशीकृतेर्ग्रहगणाद्राहो गृहीते हठात्सूर्याचन्द्रमसो-र्मिथः सितवतोर्जातं करास्फालनम् ॥ १४८ ॥

नन्दी ॥ कण्ठालंकारघण्टाघणघरणितैध्मातरोर्देःक-टाहः कण्ठेकालाधिरोहोचितघर्नसुभंगभावुकस्मिधपृष्ठः । साक्षाद्गमो वपुध्मान्धवलककुदनिधूर्तकैलासकूटः कूटस्थो वः ककुद्वाश्विडतरतमःसोमैर्गृथ्यां विरृथ्यात् ॥ १४९ ॥

ताण्डवम् ॥ देवा दिक्पतयः प्रयात परतः खं सुख-ताम्भोसुचः पातालं ब्रज मेदिनि प्रविशत क्षोणीतलं भू-धराः । ब्रह्मबुधय दूरमातमभुवनं नाथस्य नो नृत्यतः शंभोः संकटमेतदित्यवतु वः प्रोत्सारणा नन्दिनः ॥ १५० ॥ दो-र्दण्डद्वयलीलाया चलगिरिश्राम्यत्तदुच्चैरवधानोद्गीतजगद्भ-मत्पदभरालोलरुक्णाग्रयोरगम् । भृङ्गापिङ्गजटाटवीपरिसरो-द्गङ्गोर्मिमालाचलचन्द्रं चारु महेश्वरस्य भवतां निःश्रेयसे ताण्डवम् ॥ १५१ ॥ संध्याताण्डवडम्बरव्यसनिनो भर्गस्य चण्डभ्रमिव्यान्त्यदुजदण्डमण्डलभुवो शृङ्खानिलाः पान्तु वः । येषामुच्छलतां ज्वेन श्रगिति व्यूहेषु भूमिभूतासुद्धी-नेषु बिडोर्जैसा पुनरसौ दर्भोभेलिगलोकितः ॥ १५२ ॥ यस्यां मौलिमिलत्सुधांशुकलया संपूर्णविम्वायितं भालाव-स्थितलोचनेन सहसैवालातचक्रायितम् । आवर्तायितमा-कपर्दममरस्रोतस्वतीधारया पातु वीणि जगन्ति खण्डपरशोः सा ताण्डवाङ्गभ्रमिः ॥ १५३ ॥ पादस्याविर्भवन्तीमवन-तिर्मर्वेने रक्षतः स्वैरंपातेः संकोचेनैव दोष्णां सुदुर्गभिनयतः सैर्वेलोकातिगानाम् । दृष्टिं लक्ष्येणु नोत्रां ज्वलनकणमुचं बध्नतो दाहभीतेरिर्स्यांघानुरोधात्रिपुरविजयिनः पातु वो दुःखरुत्सम् ॥ १५४ ॥ मूर्ध्व्याधूयमानध्वनदमरुधुनीलो-लकलोलजालोद्भूताम्भःक्षोददम्भात्प्रसभमभिनभः क्षिसनक्ष-त्रलक्षम् । ऊर्ध्वन्यस्ताङ्घ्रिदण्डभ्रमिभवरभसोद्यन्नभस्वलेवेश-

१ पदाननः. २ वाहनम्. मधुर इत्यर्थः. ३ पूरित. ४ बावा-पृथिव्यौ. ५ शंकरः. ६ सुभगं भवतीति तत्. ७ परिभूत. ८ नि-श्चलः. निधिकारतया चिरजीवीत्यर्थः. ९ अशाननिवहः. १० तृण-समूहः. ११ श्वाद्युत. १२ इन्द्रेण. १३ वज्रम्. १४ पृथिव्याः. १५ यथेष्टं क्षेपणैः. १६ अतिकान्तचतुर्दशयुवनानाम्. १७ आ-धारस्य पृथिव्यादेरुगोधादनुमागत. १८ कणाः.

अन्तर्ब्रह्माण्डखण्डं प्रवितरतु शिवं शंभवं ताण्डवं वः ॥ १५५ ॥ शैर्वाणीपाणितालश्लेखलवलयज्ञगत्कारिभिः श्लाघ्यमानं स्थाने संभाव्यमानं पुलकितवपुषा शंभुना प्रेक्षकेण । खेलरिपिच्छालि केकाकलकलकलितं क्रौञ्चैर्भिर्द्विर्हयूना हेरम्बाकाण्डैर्बृंहार्तरैलितमनसस्ताण्डवं त्वा धिनोतु ॥ १५६ ॥ पायादायासखेदक्षुभितफणिफणारत्ननिर्यत्ननिर्यच्छायामायापतङ्गयुतिमुदितविर्यद्वाहिनीचक्रवाकम् । अत्रान्तात्रान्तच्छातुहिनकरकरानीकैनालीकनालच्छेदामोदानुधावद्दुधिरमिव खगे धूर्जटेस्ताण्डवं नः ॥ १५७ ॥ उच्चैरुत्तालखेलद्भुजवनपवनोद्गतशैलीघोषातस्फारोदक्षत्वयोधिप्रकटितमुकुटस्वर्धुनीसंगमानि । जीयासुस्ताण्डवानि स्फुटविकटजटाकोटिसंघट्टभूरिभ्रश्यन्नक्षत्रचक्रव्यवसितसुमनोदृष्टिपातानि शंभोः ॥ १५८ ॥ देवसैरुगुण्यभेदात्सृजति वितनुते संहरत्येव लोकानस्यैव व्यापिनीभिस्तनुभिरपि जगद्व्यासमष्टाभिरेव । वन्द्यो नास्येति पश्यन्निव चरणगतः पातु पुष्पाञ्जलिर्यः शंभोर्नृत्यावतारे वलयमणिफणाफूत्कृतैर्विप्रकीर्णः ॥ १५९ ॥ चक्षुद्देवेन्द्रकुव्यश्चलितदशदिशाकीर्णकोटीरकोट्यः संगायन्स्वर्वधूत्वः सरभसविनमस्सिद्धगन्धर्वधाव्यः । विश्लेष्यचर्मपटवो विगलितशतपत्रासनोद्यत्करोड्यञ्जुल्यकैलासतट्यस्त्रिपुरविजयिनः पान्तु मामारभैर्ध्वः ॥ १६० ॥

अर्धनारीश्वरः ॥ मन्दारमालालुलितालकायै कपालमालाङ्कितशेखराय । दिव्याम्बरायै च दिगम्बराय नमः शिवायै च नमः शिवायः ॥ १६१ ॥ एकः स्तनस्तुङ्गतरः परस्य वार्तामिव प्रथुमगान्मुखाग्रम् । यस्याः प्रियार्थस्थितिसुद्धहन्त्याः सा पातु वः पर्वतराजपुत्री ॥ १६२ ॥ यस्मोपवीतगुण एव फणावृतैकवक्षोरुहः कुञ्चैपटीयति वामभागे । तस्मै ममास्तु तमसामवसानसीम्ने चन्द्रार्धमौलिशिरसे महसे नमस्या ॥ १६३ ॥ खेदाद्रवामकुचमण्डनपत्रभङ्गसंशोषिदक्षिणकाङ्कलिभस्मरेणुः । स्त्रीपुनपुंसकपदव्यतिलद्विनी वः शंभोस्तनुः सुखयतु प्रकृतिश्चतुर्थी ॥ १६४ ॥ संभोगानतिरिच्यमानविभवो यद्विप्रलम्भो रस्तसद्विद्यमिथुनं परस्परपरिस्सृतं नमस्कुर्महे । एकस्याः प्रतिविम्बसंभृतविपर्यासे मुहुर्दरपणे सत्याङ्गस्थितिकौतुकं शमयति स्वामी स यत्रापरः ॥ १६५ ॥ आश्लेषाधरविम्बचुम्बनसुखालापसितान्यासतां द्वेरे तावद्विदं मिथो न सुलभं जातमुखा-

१ पार्वती. २ उचितम्. ३ बर्षपङ्कयः. ४ षट्पदानः. ५ अकालेभयम्. ६ गजितम्. ७ सुव्यथेतसः. मेघनिधोपभ्रान्त्येति भावः. ८ अनायासम्. ९ सुरसरित्. १० बाणः. ११ ताण्डवप्राचण्ड्यम्. १२ कञ्चुकीभवति.

लोकनम् । इत्थं व्यर्थकृतैकदेहघटनोपन्यासयोरारवयोः कथं प्रेमविडम्बनेत्यवतु वः स्मरौऽर्धनारीश्वरः ॥ १६६ ॥ स्वच्छन्दैकस्तनश्रीरुभयदलमिलन्मौलिचन्द्रः फणीन्द्रप्राचीनावीतवाही सुखयतु भगवानर्धनारीश्वरो वः । यस्यार्थे विश्वदाहव्यसनविरुग्मर्यज्योतिरर्थं क्रुधोद्यद्वाप्यं चान्योन्येवगप्रहतिस्मिसमाकारि चक्षुस्तुतीयम् ॥ १६७ ॥

पार्वती ।

हरकण्ठग्रहानन्दमीलितार्क्षी नमाम्युमाम् । कालकूटविश्वस्पर्शजातमूर्च्छांगमामिव ॥ १ ॥ पार्वतीमोषधीर्कैमपर्णां मृगयामहे । शैली हालाहलं पीत्वा यया मृत्युंजयोऽभवत् ॥ २ ॥ अपर्णैव लता सेव्या विद्वद्विरिति मे मतिः । यया द्यूतः पुराणोऽपि स्थाणुः मृतोऽमृतं फलम् ॥ ३ ॥ मृगालव्यालवल्या वेणीबन्धकपर्दिनी । हरानुकारिणी पातु लीलया पार्वती जगत् ॥ ४ ॥ जन्मान्तरीणरमण्याङ्गसङ्गसमुत्सुका । मलजा चान्तिके सरूयाः पातु नः पार्वती सदा ॥ ५ ॥ तपस्वी कां गतोऽवस्थामिति स्मराननाविव । गिरिजायाः स्तनौ वन्दे भवभूतिसिताननौ ॥ ६ ॥ चिरमाविष्कृतप्रीतिभीतयः पान्तु वो द्विषाम् । वलयज्यारोन्मिश्राश्रण्ड्याः कोदण्डकृष्टयः ॥ ७ ॥ चण्डीचङ्गाकाण्डः शिरसा चरणस्पृशि धिये जयति । शंकरपर्यन्तजितो वीरस्तम्भः स्मरस्येव ॥ ८ ॥ उन्नालनाभिपङ्केरुह इव येनाद्यभाति शंभुरपि । जयति पुरुषायितायास्तदाननं शैलकन्यायाः ॥ ९ ॥ अङ्कनिलीनगजाननशङ्काकुलर्भाहुलेयर्हतेवमनौ । मस्मितहरकरकलितौ हिमगिरितनयास्तनौ जयतः ॥ १० ॥ कण्ठोचितोऽपि हुङ्कृतिमात्रनिरस्तः पदैर्दान्तिके पतितः । यस्याश्रन्द्रशिखः स्मरभलनिभो जयति सा चण्डी ॥ ११ ॥ विरञ्चिनारायणवन्दनीयो मानं विनेतुं गिरिशोऽपि यस्याः । कृपाकटाक्षेण निरीक्षणानि व्यपेक्षते सावतु वो भवानी ॥ १२ ॥ शिरसि धृतसुरापणे स्मरारावरुणसुखेन्दुरुचिर्गिरीन्द्रपुत्री ।

१ यशोपवीतम्. २ प्रसारी. ३ पर्वतसंबन्धिनीम्; (पक्षे) पर्वतपुत्रीम्. ४ पणरहिताम्; (पक्षे) एतन्नाशं पार्वतीम्. ५ शूलरोगवानः (पक्षे) त्रिशूलधारी. ६ मृत्युनाशकः; (पक्षे) एतन्नाशा प्रसिद्धः शिवः. ७ स्वतः सुखविशेषजनकतया तुच्छविषयपराञ्जुल्यस्याप्येतादृश्यवरथासंपादनादिति भावः. ८ स्तनयोः कुम्भिकुम्भसाम्यादिति भावः. ९ कथं मां विहायैतमेव संगोप्य बहुकालं स्तन्यं प्रयच्छतीति धियेति भावः. १० कार्तिकेयः. ११ गजानननिर्णयाधमिति भावः. १२ आलिङ्गनाहोऽपि; (पक्षे) अर्धचन्द्राकारतथा कण्ठलक्ष्ययोग्योऽपि. १३ न तु करतर्जनादिना; (पक्षे) बाणादिना. १४ प्रणामार्थमिति भावः; (पक्षे) बेगवशादिति भावः.

अथ चरणयुगान्ते स्वकान्ते स्मितसरसा भवतोऽस्तु भूतिहेतुः ॥ १३ ॥ तद्वः प्रमार्ष्टु विपदः प्रणतार्तिहृद्व्या न्यस्तं पदं महिषमूर्धनि चण्डिकायाः । वैरी यदीयनखरां-
शुपरीतशृङ्गः शक्राधुधाङ्कितनवाम्बुध्रप्रभोऽभूत् ॥ १४ ॥ श्रुत्वा षडाननजनुर्मुदिदान्तरेण पञ्चाननेन सहसा चतु-
राननाय । शार्दूलचर्म भुजगाभरणं सभस्य दत्तं नि-
शम्य गिरिजाहसितं पुनातु ॥ १५ ॥ पञ्चास्यपञ्चद-
शनेत्रविधानदक्षा दाक्षायणीष्टुकराः कृतिनः पुनन्तु ।
द्वौ वलकीं कथमकेति च वाद्ययन्तावशादशोऽपि घटयन्स्तु-
तिमौनमुद्राम् ॥ १६ ॥ आनन्दमन्थरपुरंदरसुक्तमाल्यं मौली
हठेन निहितं महिषासुरस्य । पादाम्बुजं भवतु वो विजयाय
मञ्जु मञ्जरीशङ्कितमनोहरमम्बिकायाः ॥ १७ ॥ ब्रह्मादयो-
ऽपि यदपाङ्गतरङ्गमञ्ज्या सुस्थितिप्रलयकारणतां व्रजन्ति ।
लावण्यवारिनिधिवीचिपरिभुतायै तस्यै नमोऽस्तु सततं
हरवल्लभायै ॥ १८ ॥ ज्याकृष्टिर्बद्धखटकासुखपाणिपृष्ठप्रेङ्ख-
न्नखांशुचयसंवलितोऽम्बिकायाः । त्वां पातु मञ्जरितपलत्रकर्ण-
पूरलोभभ्रमद्भ्रमविभ्रमभृत्कटाक्षः ॥ १९ ॥ पौलस्त्यपीनयुज-
संपदुदस्यमानकैलाससंभ्रमविलोदकदशः प्रियायाः । श्रेयांसि वो
दिशतु निह्रुतकोपचिह्नमालिङ्गनोत्पुलकमासितमिन्दुमौलेः
॥ २० ॥ दिश्यामहासुरशिरःसरसीप्सितानि प्रेङ्खन्नखाव-
लिमयूखमृगालनालम् । चण्ड्याश्रलच्चटुलनपुरचञ्चरीक-
क्षाकारहारि चरणाम्बुरुहद्वयं वः ॥ २१ ॥ रचयति सहसा
यच्चित्रमेतत्प्रपञ्चं प्रशमयति च तद्वत्केनचित्कौतुकेन । अवि-
दितमपरैस्त्वन्चण्डमुण्डादिनानादुजदलनदक्षं शैर्वसवस्वम-
व्यात् ॥ २२ ॥ प्रचण्डचण्डमुण्डयोर्मेहाबलैकखण्डिनी ह्यनेक-
रुण्डमुण्डयुगणे बलैकदायिनी । क्वचित्त्वशक्तिकारिणी रमावि-
लासदायिनी युदेऽस्तु कालिका सदा समस्तपापहारिणी ॥ २३ ॥
पुरगिरितनुहारिणी दुरितसङ्घसंहारिणी भजनमतिविविधिनी
प्रबलदानयोन्मदिनी । तुषारगिरिनन्दिनी मुनिहृदन्तराल-
म्बिनी कुमारमुखचुम्बिनी हरनितम्बिनी पातु वः ॥ २४ ॥
सत्त्वादिस्थैरगणितगुणैर्हन्त विश्वं प्रसूय व्यक्तं धने प्रहस-
नकरी या कुमारीति संज्ञाम् । मोहध्वान्तप्रसरविरतिर्विश्वमू-
र्तिः समन्तादाद्या शक्तिः स्फुरतु मम सा दीपवेद्देह-
गेहे ॥ २५ ॥ औत्सुक्येन कृतत्वरा सहस्रुवा व्यावर्तमाना
ह्रिया तैस्सैर्बन्धुवधूजनस्य वचनैर्नीताभिमुख्यं पुनः । दृ-
ष्ट्वाप्ये वरमात्तसाध्वसरसा गौरी नवे संगमे संरोहत्पुलका
हरेण हसता श्रिष्टा शिवायास्तु वः ॥ २६ ॥ आदौ प्रेम-

कपायिता हरमुखव्यापारलोला शनैर्ब्रीडाभारविचूर्णिता सुकु-
लिता धूमोद्गमव्याजतः । पत्युः संमिलिता दृशा सरभस-
व्यावर्तेनव्याकुला पार्वत्याः परिणीतिमङ्गलविधौ दृष्टिः शि-
वायास्तु वः ॥ २७ ॥ प्रेत्यासन्नविवाहमङ्गलविधौ देवार्थ-
नव्यग्रया दृष्ट्वाप्ये पेरिणेतुरेव लिखितां गङ्गाधरस्याकृतिम् ।
उन्मादस्मितरोषलज्जितधिया गौर्या कथंचिच्चिराद्बद्धस्त्रीवच-
नात्प्रिये विनिहितः पुष्पाञ्जलिः पातु वः ॥ २८ ॥ रौमा-
द्याचय मेदिनी धनपतेर्बीजं बैलाहाङ्गलं प्रेतेशान्महिषं
तवास्ति वृषभः फालं त्रिशूलं तव । शक्ताहं तव चाञ्ज-
दानकरणे स्कन्दोऽस्ति गोरक्षणे खिन्नाहं हर भिक्षया
कुरु कृपिं गौरीवचः पातुः वः ॥ २९ ॥ हे हेग्म्ब किमम्ब
रोदिषि कथं कर्णो लुटल्यभिभूः किं ते स्कन्द विचेष्टितं
मम पुरा संख्या कृता चक्षुषाम् । नैतत्सेऽप्युचितं गजास्य
चरितं नासां भिमितीऽम्ब मे तावैवं सहसा विलोम्य हसि-
तव्यग्रा शिवा पातु वः ॥ ३० ॥ मातस्तातजटासु किं सुग्मरि-
त्किं शेखरे चन्द्रमाः किं भाले हुतमुलुट्युरसि किं नागाधिपः
किं कटौ । कृतिः किं जघनद्वयान्तरगतं यदीर्घमालम्बते
श्रुत्वा पुत्रवचोऽम्बिका स्मितमुखी लज्जावती पातु वः ॥ ३१ ॥
धूमव्याकुलदृष्टिरिन्दुकिरणैराह्लादिताक्षी पुनः पश्यन्तीव
समुत्सुका नतमुखी भूयो ह्रिया ब्रह्मणः । मेघ्यां पादनखेन्दुद-
र्पणगते गङ्गां दधाने हरे स्पर्शादुत्पुलका करग्रहविधौ गौरी
शिवायास्तु वः ॥ ३२ ॥ गोर्नामाय नियोजितागदरजाः सर्पाय
बद्धौषधिः कण्ठस्थाय विषाय वीर्यमहतः पाणी मणीन्विभ्रती ।
भर्तुर्भूतगणाय गोत्रर्जरीतीनिर्दिष्टमन्त्राक्षग रक्षन्वद्रिसुता
विवाहसमये प्रीतीं च भीतीं च वः ॥ ३३ ॥ खेदस्यन्दि-
तसान्द्रचन्दनचयं दोर्वलिबन्धमदादूर्ध्वश्वसपरिस्खलत्स्मर-
कथं संदष्टन्दन्तच्छदम् । सीत्कारांश्वितलोचनं सपुलकं भ्रा-
न्तश्रु नृत्यकरं पार्वत्यां सुरतं मुदे रसवतामास्तां मृडानी-
पतेः ॥ ३४ ॥ खेदस्ते कथमीदृशः प्रियतमे त्वन्नेत्रवह्निर्विमो
कसाद्वेपितमेतदिन्दुवदने भोगीन्द्रभीतोत्सव । गोर्मांश्वः कथ-
मेघ देवि भगवन्नाङ्गाभसां सीकरैरिस्थं भर्तरी भौवगोपनपरा
गौरी चिरं पातु वः ॥ ३५ ॥ शम्याकस्य रजः प्रमुञ्च्य

१ सर्मापवती. २ भर्तुः. ३ चित्तविभ्रमः. ४ परशुरामात्.

५ कुबेरात्. ६ बलभद्रात्. ७ यमात्. ८ कृपकाः. ९ स्कन्दः.

१० गोनासादिप्रभयनिवृत्तय इत्यर्थः. गोनासः सपञ्जातिविशेषः.

११ वृद्धा. १२ यावज्जीवं कृततपसः फलोन्मुखवं समीक्ष्येत्यर्थः.

१३ भूतगणादिनाहिल्यामालोच्येत्यर्थः. १४ सुम्भितावित्यर्थः.

१५ निमीलित. १६ रोमहर्षणम्. १७ रत्नाभिप्राय.

१ हस्तविन्यासविशेषः. २ इन्दुमौलेः प्रियायाः पार्वत्याः.

३ शबन्धे शिवस्य सर्वेशं पार्वतीरूपम्.

चरणे दत्तो मया यौवको निर्मृज्य स्तनकुम्भाले च भैसितं पत्राङ्कुरो निर्मितः । स्वच्छन्दं विहरेति जल्पितगिरं सा-
कृतमालीजनं दृष्ट्वा केवलमापन्नती कुटिलया दाक्षायणी पातु वः ॥ ३६ ॥ वक्रं शीतकरोऽधरो घनरैसः कामप्रदो विर्रहः श्वासो गन्धवहः सरोरुहसुहृत्पाणिः स्मिताभा र्शुचिः । वक्षः पीनपथोर्धराधिकरणं पृथ्वी नितम्बस्थलीत्यष्टौ धूर्जटिर्मूर्त्यः स्मरभयादुर्गाश्रिताः पान्तु वः ॥ ३७ ॥ पादाप्रस्थितया मुहुः स्तनभरणानीतया नम्रतां शंभोः सस्पृहलोचनत्रयपथं यान्त्या तदाराधने । ह्रीमत्या शिरसी-
हितः सपुलकस्त्रेदोद्भोक्तम्पया विलिष्यन्कुसुमाञ्जलिर्गि-
रिजया क्षिप्तोऽन्तरे पातु वः ॥ ३८ ॥ कैलासालयमालो-
चनरुचा निर्वर्तितालक्तकव्यक्तिः पादनखच्युतिर्गिरिभुवः सा वः सदा त्रायताम् । स्पर्धबन्धसमुद्भयेव सुदढं रूढा यया नेत्रयोः कान्तिः कोर्कनदानुकारसरसा सद्यः समुत्सार्यते ॥ ३९ ॥ लग्नः केलिकचग्रहक्षथजटालम्बेन निद्रान्तरे सुद्राङ्कः शितिकन्धेरेन्दुशकलेनान्तःकपोलस्थलम् । पार्वत्या नखलक्षमशङ्कितसखीनर्मसितव्रीडया प्रोन्मृष्टः करपङ्कजेन कुटिलाताम्रच्छविः पातु वः ॥ ४० ॥ सव्रीडा दयितानने सकरुणा मातङ्गचर्माम्बरे सत्रासा भुजगे सविस्मयरसा चन्द्रेऽमृतस्यन्दिनि । सेष्या जह्नुसुतावलोकनविधौ दीना कपालोदरे पार्वत्या नवसंगमप्रणयिनी दृष्टिः शिवायास्तु वः ॥ ४१ ॥ भिक्षुः क्वासि बलेर्मखे पशुपतिः किं नास्त्यसौ गोकुले मुग्धे पन्नगभूषणः सखि सदा शेते च तस्योपरि । आर्यं मुखं विषांदिमाशु कमले नाहं प्रकृत्या चैला चेत्थं वै गिरिजासमुद्रसुतयोः संभाषणं पातु वः ॥ ४२ ॥ हे गङ्गा-
धरपति चक्रिचधु किं कुत्रास्त्यसौ नर्तको वृन्दारण्यमुवि क सपंकुतुकी स्यात्कालियस्य हृदे । भिक्षुः कुत्र गतोऽसि यज्ञसदने क्रासौ विषादी बकीक्रोडे स्यादिति पद्मजागिरि-
जयोर्वगमङ्गयः पान्तु वः ॥ ४३ ॥ वेणीबन्धकपदिनी सिततनुः श्रीखण्डपांसूकरैः केतकयेकदलेन्दुभृद्विसलता व्यालोपवीतिय्यपि । प्राक्पाणिग्रहणाद्विनोदरभसा सख्याः पुरो लीलया कुर्वाणानुकृतिं हरस्य दिशतु श्रेयांसि वः पार्वती ॥ ४४ ॥ यस्याङ्घ्रिद्वितयं नमन्ति विबुधाः स त्वेककः

सर्ववित्तं मृत्युंजयमामनन्ति मुनयः सोऽद्यापि यातिव्रताः । इत्याकर्ण्य कथां रहस्यपि यया पत्युर्विवाहात्पुग भङ्गक्त्वा-
ङ्गानि विजृम्भितं गिरिभुजोमोहायितं पातु वः ॥ ४५ ॥ संध्यारागवती स्वभावकुटिला गङ्गा द्विजिह्वः फणी वक्रा-
ङ्गैर्मलिनः शशी कपिमुखो नन्दी च मूर्खो वृषः । इत्थं दुर्जनमंकेटे पतिगृहे वस्त्यमेतत्कथं गौरित्थं नृकपालपा-
णिकमला चिन्तान्विता पातु वः ॥ ४६ ॥ भिक्षार्थी म क्र यातः सुतनु बलिमखे ताण्डवं काय भद्रे मन्ये वृन्दाव-
नान्ते क नु स मृगशिशुर्नैव जाने वराहम् । बाले कच्चिन्न दृष्टो जैरटवृषपतिर्गोप एवास्य वेत्ता लीलामंलाप इत्थं जल-
निधिहिवक्त्वन्ययोस्त्रायतां वः ॥ ४७ ॥ दीपशुद्धेगयोगा-
द्बदनलहलहलम्बजिह्वाप्रलीढरत्नाण्डद्वौद्रविन्दुप्रबलतरभव-
ज्जाउरगभिस्फुलिङ्गाम् । कार्ली कङ्कालशेषामतुलगलचल-
न्मुण्डमालाकगालीगुञ्जासंवादिनेत्रामजिननिवसनां नोभि पाशासिहस्ताम् ॥ ४८ ॥ उद्राहारोपिताद्राश्वतनिजपदयोः संगतामिन्दुमौलावानभ्रे यां सुधांशोर्व्यधित किल कलां तूर्णमेवान्नपूर्णां । मत्तानामक्षतानाममृतदगनलोपाधितः पक्वभावान्नानार्थैरन्नपूर्णां प्रणतजनततेः पूर्णतामातनोतु ॥ ४९ ॥ जह्नाकण्डोरुनालो नखकिरणलसत्केसगालीक-
गलः प्रत्यग्रालक्तकामाप्रमरकिसलयो मञ्जुमञ्जरभृङ्गः । भर्तुर्नृत्तानुकारे जयति निजतनुखच्छलावण्यवापीमंभूनाम्भो-
जशोभां विदधदभिनमो दण्डपादो भवान्याः ॥ ५० ॥ विद्रांणे रुद्रवृन्दे सवितारे तारले वज्रिणि ध्वस्तवज्रे जातशङ्के शशाङ्के विरमति मरुति त्यक्तवैरे कुबेरे । वैकुण्ठे कुण्ठि-
तास्त्रे महिषमतिरुषं पौरुषोपपन्ननिन्नं निर्दिन्नं निन्नती वः शम-
यतु दुरितं भूरिभावा भवानी ॥ ५१ ॥ वक्षःपीठे निरीक्ष्य स्फटिकमणिशिलामण्डलस्वच्छभासि स्वां लोयां सौभ्यसूया त्वभियमिति मुहुः सत्यमाश्रासितापि । वामे मे दक्षिणेऽस्याः श्रैवसि कुवल्यं नाहमित्यालपन्ती दत्ताश्लेषा सहामं मदन-
विजयिना पार्वती वः पुनातु ॥ ५२ ॥ रामार्चिताङ्घ्रिभि-
रामाकृतिः कृतविरामा सुपर्वविपदां कामार्तिहृत्सफलकामा निदेशरतकामादिनिर्जरवधूः । भौमा हरस्य नुतभौमा जैपा-
सदशभा माननीयचरिता सा मामवत्वखिलसामादृतस्तुति-
रसामान्यसुक्तिमुखदा ॥ ५३ ॥ बौलीयुतश्रवणपालीयुगा

१ लक्षारसः. २ भस्म. ३ उदकम्; (पक्षे) अधिकारसः. ४ शरीरम्. यजमानरूपम्. ५ कमलानां भिन्नम्. सृष्टे इत्यर्थः; (पाणिपक्षे) सरोरुहानां सदृशा कान्तिव्यस्य. ६ अग्निः. ७ स्तनौ; (पक्षे) मेघाः. ८ स्थानम्. आकाशं मेघानां स्थानमिति प्रसिद्धम्. ९ इष्टः. १० रक्तोत्पलम्. ११ खेदम्; (पक्षे) विषमतीति विषादस्तं शिवम्. १२ चञ्चला; (पक्षे) लक्ष्मीः.

१ जीर्ण. २ पलायिते. ३ पौरुषोपपन्नानां पराक्रमिणां निम्न आयत्तरतम्. ४ प्रभूत्प्रभावा. ५ प्रतिभिम्बम्. ६ सेष्याः. ७ कर्णे. ८ दैत्यकृतदेवविपत्तीनाम्. ९ स्त्री. १० क्रोधः असुरवधकालोत्पन्न इत्यर्थः. ११ अरुणेत्यर्थः. १२ कर्णभूषणविशेषः.

ललितचूलीविराजिबकुला केलीगटानुगमरालीकुला मधुरमौलीभिरादतकथा । नौलीकटकुसुमनालीकपाणिरिह काली-यशासिसहजा तालीदलाभतनुमाली सदा भवतु काली शुभाय मम सा ॥ ५४ ॥

षण्मुखः ।

शैलराजतनयास्तनयुग्मव्यापृतास्त्रयुगलस्य गृहस्य । शेषवक्रकमलानि मलं वो दुग्धपानविधुराणि हरन्तु ॥ १ ॥ विकसदमरनारीनेत्रनीलाब्जखण्डान्यधिवसति सदा यः संय-माधःकृतानि । न तु रुचिरकलोपे वर्तते यो मयूरे वितरन्तु स कुमारो ब्रह्मचर्यश्रियं वः ॥ २ ॥ अर्षिधम्मन्ति विदार्य वक्रकुहराण्यासृष्टिकितो वासुकेरङ्गुल्या विषकर्तुराङ्गणयतः संपृश्य दन्ताङ्कुरान् । एकं त्रीणि च सप्त पञ्च पडिति प्रवृत्तस्तसंख्याकमा वाचः क्रौञ्चरिपोः शिशुत्वविकलाः श्रेयांसि पुष्पन्तु वः ॥ ३ ॥

हरिहरौ ।

जाह्नवी मूर्ध्नि पादे वा कालः कण्ठे वपुष्यथ । कामारिं कामतातं वा कंचिद्देवं भजामहे ॥ १ ॥ गाङ्गयामुनयोगेन तुल्यं हारिहरं वपुः । पातु नाभिगतं पद्मं यस्य तन्मध्यगं यथा ॥ २ ॥ अंबलाब्जविग्रहश्रीरंमर्त्यनतिरक्षमालोपेतः । पञ्चकमोदितःसुखः पायात्परंभेश्वरो सुहुरनैदिः ॥ ३ ॥ पद्म-गधारिकप्रभो गङ्गामालक्षितोऽङ्गदोऽग्रभुजः । शशिखण्डशे-खर उमापरिग्रहो सुहुरनादिरवतु त्वाम् ॥ ४ ॥ गौरीश-पत्रो नैर्गजातिहारी कुंभारतातः शशिखण्डमौलिः । लङ्केश-संपूजितपादपद्मः पायादनैदिः परंभेश्वरो वः ॥ ५ ॥ स्फ-

१ केशपाशः. २ सखीभिः. ३ कमलनयना. ४ पुष्पशरहरता.

५ कालीयः सर्पसंतं शास्तीति स कृष्णरतस्सहजा भगिनी. यशोदो-दरे दुर्गाप्रादुर्भावस्य भागवते प्रसिद्धत्वात्. ६ पावैस्त्र्यंक्षीकरणात्; (पक्षे) बलाब्जो बलिष्ठः. ७ देवसंपूजितः; (पक्षे) मृत्युलोकसंपूजितः. तस्य रक्षणत्वात्. ८ अश्वमाला जपमाला; (पक्षे) क्षमालयं पृथ्वी. ९ पद्मानननः; (पक्षे) चक्रेण मोदितं सुखं यस्य सः. १० परंभेश्वरः शिवः रंभेश्वरो विष्णुः. ११ न विद्यते आदित्यस्य सः; (पक्षे) आद्यवर्णरहितः. १२ गर्वाशो वृषो वाहनं यस्य; (पक्षे) आधाश्वरस्य लोपात्) बीशो गरुडो वाहनं यस्य. १३ पावतीदुःखनाशकः (पक्षे) गजेन्द्रपीडाहारकः. १४ कातिकेयपिता; (पक्षे) मदनपिता. १५ चन्द्रः शिरसि यस्य; (पक्षे) मयूरपिच्छानि शिरसि यस्य. १६ रावणपूजितचरणकमलः; (पक्षे) को ब्रह्मा, ईशः शिवः; च-ताभ्यां पूजितपादपद्मः. १७ न विद्यत आदित्यस्य सः; (पक्षे) आधाश्वरशून्यः. १८ शिवः; (पक्षे) विष्णुः.

टिकमरकतश्रीहारिणोः प्रीतियोगात्तदवतु वपुरेकं कामकंस-द्विषोर्वेः । भवति गिरिसुतायाः सार्धमम्भोधिपुत्र्या सदश-महसि कण्ठे यत्र सीमाविवादः ॥ ६ ॥ संप्राप्तं मैकरध्वजेन मेधनं त्वतो मदर्थं पुरा तद्युक्तं वैदुमार्गीनां मम पुरो निलेज वोढुस्तव । तामेवानुनयस्व-भावकुटिलां हे कृष्ण कण्ठ-ग्रहं मुखेत्याह रुषा यमद्रितनया लक्ष्मीश्च पायात्स वः ॥ ७ ॥ यौ तौ शङ्खकपालभूषितकरो मालास्थिमालाधरो देवौ द्वार-वतीरमशाननिलयौ नागारिगोवाहनौ । द्विव्यक्षौ बलिदक्ष-यज्ञमथनौ श्रीशैलजावल्लभौ पापं वो हरतां सदा हरिहरो श्रीवत्सगङ्गाधरो ॥ ८ ॥ लोले ब्रूहि कपालिकामिनि पिता कस्ते पतिः पाथसां कः प्रत्येति जलादपत्यजननं प्रत्येति यः प्रंस्तरात् । इत्थं पर्वतसिन्धुराजसुतयोरौकार्क्यं वाक्चातुरीं संस्मेरस्य हरेर्हरस्य च सुदो निप्रन्तु विभ्रं तु वः ॥ ९ ॥ यस्मादासीत्कुमारः कुत्रलयदलवल्लीलयोवाह गङ्गां धामा य-स्याङ्गसङ्गा पिहितजनचयो यो गवीशध्वजोऽपि । लङ्के-शाचेकनाथो हिमैकरुचिभृद्भूविशेषाश्रमोऽसौ वर्णस्याद्यस्य लोपादपहरतु हरिः पातकं वः स्मरारिः ॥ १० ॥

त्रिमूर्तयः ।

नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं प्राक्सृष्टेः केवलरत्नने । गुणत्रयवि-भागाय पश्चाद्देसुपेत्युपे ॥ १ ॥ नमो विश्वसृजे पूर्वं विश्वं तदनु विभ्रते । अथ विश्वस्य संहर्त्रे तुभ्यं त्रेधास्थितरत्नने ॥ २ ॥ रज्जुजोये जन्मनि सत्त्ववृत्तये स्थितौ प्रजातां प्रलये तमःस्युजे । अजाय सर्गस्थितिनाशहेतवे त्रयीमयाय त्रिगु-णात्मने नमः ॥ ३ ॥ श्यामश्वेतारुणाङ्गा जलध्रणिधरोत्फु-लपङ्केरुहस्था मोर्भासाविद्युपेता रथचरणपिनाकोग्रहुंकार-शब्दाः । देवा द्विव्यष्टनेत्रा जगद्वननसमुच्छेदोत्पत्तिदक्षाः प्रीता वः पान्तु नित्यं हरिहरविधयसौर्ध्वगोहंसपत्राः ॥ ४ ॥

विष्णुः ।

नमस्त्रिभुवनोत्पत्तिस्थितिसंहारहेतवे । विष्णवेऽपार-संसारपारोत्तरणसेतवे ॥ १ ॥ आदिमध्यान्तरहितं दैर्शा-

१ शिवपक्षे मदनेन; विष्णुपक्षे समुद्रेण. २ विनाशः; (पक्षे) विलोडनम्. ३ नदीम्. गङ्गामित्यर्थः; (पक्षे) वेदयाम्. कंसस्य कुन्जं दामीमित्यर्थः. ४ कृष्णकण्ठ नौलकण्ठ ग्रहं निबन्धं मुञ्जः; (पक्षे) कृष्ण कण्ठग्रहं मत्कण्ठग्रहं मुञ्ज. ५ पापापात्. पावल्याः पर्वतग-भेसंजनसत्त्वात्. ६ स्त्रीः; (पक्षे) मा लक्ष्मीः. ७ चन्द्रः; (पक्षे) मीनः. ८ मा लक्ष्मीः; उमा पावती. ९ चक्रम्. १० गकटः. ११ वस्त्रस्य ग्रान्तभागस्थाः सूत्रवर्तिकाः.

हीनं पुरातनम् । अद्वितीयमह-
 ॥ २ ॥ लक्ष्मीकपोलसंक्रान्तपत्रलतोच्चवालाः । दोद्रुमाः
 पान्तु वः शौरेर्धनच्छाया महाफलाः ॥ ३ ॥ जयति स
 भगवान्कृष्णः श्रेते यः शेषभोगशय्यायाम् । मध्येपयः पयो-
 धेरपर इवाम्भोनधिः कृष्णः ॥ ४ ॥ अतिविपुलं कुचयुगलं
 रहसि करैरामृशान्सुहृदक्ष्म्याः । तदपहृतं निजहृदयं जयति
 हरिर्मृगयमाण इव ॥ ५ ॥ जयति स नाभिर्जगतां मना-
 भिरन्ध्रोद्भवजगद्बीजः । दामोदगे निजोदरगह्वरनिर्विष्टज-
 गदण्डः ॥ ६ ॥ श्रीकरपिहितं चक्षुः सुखयतु वः पुण्ड-
 रीकनयनस्य । जघनभिवेशितुमौगतमञ्जननिभं नाभिंसुषि-
 रेण ॥ ७ ॥ श्यामं श्रीकुचकुङ्कुमपिञ्जरितसुगे सुरद्विषो
 जयति । दिर्नसुखनभ इव कौस्तुभविभाकरो यद्विभूषयति
 ॥ ८ ॥ प्रतिविम्बितप्रियातनु सकौस्तुभं जयति मधुभिदो
 वक्षः । पुरुषायितमभ्यसति लक्ष्मीर्यद्वीक्ष्य सुकुरमिव
 ॥ ९ ॥ केलिचलाङ्गुलिलंभितलक्ष्मीनाभिसुरद्विषश्चरणः ।
 स जयति येन कृता श्रीरैर्नुरूपा पद्मनाभस्य ॥ १० ॥
 रोमावली सुगोरेः श्रवत्समनिवेशिताग्रभागा वः । उच्चालना-
 भिर्नलिनच्छायोर्वोत्तपमपरहरतु ॥ ११ ॥ कमलाकुचकन-
 काचलजलधरमाभीरमुन्दरीमदनम् । अधिततशेषफणावलि-
 (सु)कमलवनभृङ्गमन्थुतं वन्दे ॥ १२ ॥ जीयादम्बुधितनयाध-
 ररसमास्वादयन्मुरारिरयम् । अम्बुधिमन्त्रकेशं कलयन्वि-
 फलं च सफलं च ॥ १३ ॥ श्रीधात्रि दुग्धोदधिपुण्डरीके
 यश्चैर्रीकस्युतिमातनोति । नीलोत्पलश्यामलदेहकान्तिः स-
 वोऽस्तु भृत्ये भगवान्मुकुन्दः ॥ १४ ॥ वक्षःस्थली रक्षतु
 मा जगन्ति जगत्प्रसूतेर्गुण्डध्वजस्य । श्रियोऽङ्गरोगेण वि-
 भाव्यते या सौभाग्यहेम्नः कर्पपट्टिकेव ॥ १५ ॥ वृन्दारका
 यस्य भवन्ति भृङ्गा मन्दाकिनी यन्मकरन्दविन्दुः । तवार-
 विन्दाक्ष पदारविन्दं वन्दे चतुर्वर्गचतुषण्डं तत् ॥ १६ ॥
 जयत्युन्द्रेः स चकार दूरतो विभिस्यया यः क्षणलच्छल-
 क्षयया । दशैव कोपारुण्या रिपोरुः स्वयं भयाद्भिन्नमिवा-
 सपाटलम् ॥ १७ ॥ पद्मपयोधरतटीपरिस्मलभ्रकाश्मीरसु-

भावबन्धमधुरं मन्दसितं पातु वः ॥ ११ ॥ पद्मयाः
 दाम्बुपूरमिदुः मणिश्रेणीसमाकर्षके किञ्चित्कशुकसंधिसनि-
 मालसपक्षमाते तस्करे । सद्यो जागृहि जागृहीति वल-
 ह्यमानचरणाम्बुज कामेन प्रतिबोधिताः प्रहरिका रोमा-
 ॥ १९ ॥ सकल १२ ॥ याद्यज्जानासि जाम्बूनदगिरि-
 मन्वा यः स्वपादागविकलानामिल्यौत्सुक्येन पत्यौ सितमधु-
 ननेन्दौ वटदलपुटशाय । लीलादोलायमानश्रुतिकमलमि-
 कुचच्युकोपि पाणिषु ध्यामोधिजायाः कुसुमशरकलानाव्य-
 धाम्नि । प्रथितनिविडनसिद्धन्त्या रतान्ते भरसुरगपतौ
 राशः पातु वक्षक्रपाणिः ॥ २० ॥ वासो विगलितकबरीभार-
 पथैकनिकेतनस्त्रिसुवनपुरःशिल्पकान्तिद्विगुणितसुरतप्रीतिना
 किमधिकरणा कीदृक्कस्य व्यः वपुरलसलसद्बाहु लक्ष्म्याः
 तस्मै जगन्निधये नमः ॥ २२ ॥
 मूलमूर्धश्रुतीनां व्यक्तं वन्दे चरणकं श्वसनसुरजवं संत्य-
 यत्रैकस्य व्यथित बलिना पाद्यतोयैर्विद्वै बलमिदा जृम्भि-
 तरलः क्षालनं पद्मयोनिः ॥ २३ ॥ अ भयशमनच्छन्नना
 हस्तमस्त्रीकृतप्रणीतमणिपादुकं किमिति हरितं मन्थसुग्धः
 अवाहनपरिष्कियं पतगराजमारोहतः करि-
 वतस्त्वरयै नमः ॥ २४ ॥ हन्यपातः ६
 भवतो ज्ञानं मनाऽश्नास्ते श्रीकण्ठोऽयमितः नर्त-
 नतांस्तास्व्येण विज्ञापितः । प्रेयस्याः क्व तदम्बनं क्व च
 रुतं कण्ठः क्व चेत्युल्लसलक्ष्म्यावासितमानसो विजयते सुम-
 प्रबुद्धो हरिः ॥ २५ ॥ निर्मयेन मयाऽसि स्मरभरादालिः
 समालिङ्गिता केर्नालीकमिदं तवाद्य कथितं राधे मुधा
 तांम्यसि । इत्युत्स्वप्रपरम्परासु शयने श्रुत्वा वचः शार्ङ्गिणः
 मय्याजं शिथिलीकृतः कमलया कण्ठग्रहः पातु वः
 ॥ २६ ॥ यं शैवाः ससुपामते शिव इति ब्रह्मेति वेदा-
 न्तिनो बौद्ध बुद्ध इति प्रमाणपटवः कर्तेति नैयायिकाः ।
 अर्हन्नित्यथ जैनशासनरताः कर्मेति मीमांसकाः सोऽयं वो
 विद्घातु वाञ्छितफलं त्रैलोक्यनाथो हरिः ॥ २७ ॥
 येनोत्थाप्य समूलमन्दरगिरिश्छत्रीकृतो गोकुले राहुर्येन
 महाबलः सुररिपुः कार्यादशेषीकृतः । कुत्वा त्रीणि पदानि
 येन वसुधा बद्धो बलिर्लीलाया सोऽयं पातु युगे सुगे युग-
 पतिसैलोक्यनाथो हरिः ॥ २८ ॥ मुग्धे सुख विषादमत्र

१ लक्ष्मीः. २. रतीरतिवसनविहीनतया लज्जावशादिति भावः.
 ३ पिहितेऽपि चक्षुर्गोलकेऽन्यमार्गेण पुण्डरीकनयनमुत्पादयित्वा ज-
 पनविलोकनं कृतमित्यर्थः. ४ रन्ध्रम्. ५ रत्नीकृतम्. दृढातिङ्गना-
 दिति भावः. ६ प्रातःकालीननभसः स्वतो नीलिमत्वात्. ७ कौस्तु-
 भमणिरेव सूर्यो यस्मिन्. ८ विपरीतरतम्. ९ दर्पणम्. १० स्पृष्टः.
 ११ चरणरूपपद्मनाभित्वेनेति भावः. १२ रोमावल्यां नालच्छायो-
 वेक्षा. श्रीवत्से च नलिनच्छायोवेक्षा. १३ महासंतापम्.
 १४ भृङ्गः. १५ निकपधावा.

१ सुरतायासः. २ ब्रह्मणिः (पक्षे) लक्ष्म्या आसने. ३ बायीः
 (पक्षे) लक्ष्म्याः शब्दे. ४ शिवः; (पक्षे) लक्ष्म्याः कण्ठः. ५ मस्वी.
 ६ अमयम्. ७ कुप्यसि. ८ वेदम्; (पक्षे) शिवम्.

ललितचूलीविराजिबकुला केलीगतानुगमरालीकुला मधुरमौ-
लीभिरादतकथा । नीलीकदङ्कुसुमनालीकपाणिनि-
यशासिसहजा तालीदलाभतनुमाली सदाः प्वन्हरीः पातु
शुभाय मम सा ॥ ५४ ॥ तस्तवाकर्णनप्रो-

। सक्रोधं म-

पामुखः । प्रासप्रणयं सरोजव-

शैलराजतनयास्तनयुग्मव्यापृतास्व ॥ निष्पत्सुहसुपास्वहे
शेषवक्रकमलानि मलं वो दुग्धपानभोतिचकोरपाणपटुज्यो-
विकसदमरनारीनेत्रनीलाञ्जखण्डबोधसुग्धमधुरश्रीरधेनिद्रा-
माधःकृतानि । न तु रुचिरकलः कम्बोः सपत्नीकृतः
स कुमारो ब्रह्मचर्यश्रियं वः प्रणयिनी नीलोत्पलस्पर्धिनी
वक्रकुहराण्यासुक्त्रितो वारतैर्नैतेहितप्रासये । लावण्ये-
संस्पृश्य दन्ताङ्कुरान् । स्मिदशोस्त्वन्ती युष्माकं कुरुतां
प्रध्वस्तसंख्याक्रमा वाचा हरेः ॥ ३२ ॥ चत्वारः प्रथयन्तु
सि पुष्पन्तु वः ॥ ३१ ॥ श्रेयः शोणसरोजकोरकरुचस्ते

। भालेष्वञ्जमुद्यो लिखन्ति युगपद्ये

स्तूरीमकरीः पयोधरयुगे गण्डद्वये च

जाह्नवी मूर्ति आकलयं सुरजिन्सुखेन्दुमधुरोन्मीलनमरु-

त्पुं हारिः । तमनोहरः सुखयतु त्वां पाञ्चजन्यध्वनिः ।

लीलाललातमघनाद्विभवो यः कुम्भकर्णव्यथादायी दान-

वदन्तिनां देगसुखं दिक्चक्रमाकामति ॥ ३४ ॥ आम्य-

न्मन्दरकंदोदररीव्यावर्तिभिवारिधेः कलोलैरलमाकुलं

कलयतो लक्ष्म्या सुखाम्भोरुहम् । औत्सुक्यात्तरलाः

स्मरद्विकसिता भीत्या समाकुक्षिताः क्रोधेन ज्वलिता मुदा

मुकुलिताः शोभेद्दृशः पान्तु वः ॥ ३५ ॥ पर्यङ्कीकृतनाग-

नायकफणाश्रेणीमणीनां गण संक्रान्तप्रतिविम्बसंवलनया

विभ्रद्वपुर्विक्रियाम् । पादाम्भोरुहधारिवारिधिसुतामक्षणां

दिदृशुः शनैः कैयव्यवृभिवारिधिसुतार्चिताः हारिः पातु

वः ॥ ३६ ॥ मन्थक्षमाधरघूर्णितार्णवपयःपूरान्तरालोलम-

लक्ष्मीकन्दलकोमलाङ्गदलनप्रादुर्भवत्संभ्रमाः । हर्षोत्क-

ण्टकितत्वचो मधुरिपोर्देवासुगार्कणव्यापागोपरमाय पान्तु

जगतीमावद्भवीष्मा गिरः ॥ ३७ ॥ चक्र वृद्धि विभो

टिकमरकतश्रीहारिणोः प्रीतिभ्यो भो भो नन्दक जीव पन्न-

रिपो किं नाथ भिन्नो मया । को दैत्यः कतमो हिरण्यक-

शिपुः सत्यं भवञ्चः शपे केनास्त्रेण नखैरिति प्रवदतो

विष्णोर्मुखं पातु वः ॥ ३८ ॥ प्रत्यप्रोर्भेषजिज्ञा क्षण-

मनभिसुखी रत्नदीपप्रभाणामात्मव्यापारयुग्ं जनितजललवा

जम्भितैः साङ्गभङ्गैः । नौगाङ्गं भोक्तुमिच्छोः शयनमुरु

फणाचक्रवालोपधानं निद्राच्छेदाभिताम्रा चिरमवतु हरेर्दे-

ष्टिरिकेकरा वः ॥ ३९ ॥ श्रीराजीवाक्षवक्षःस्थलनिलयर-

माहस्तवास्तव्यलोलह्रीलाञ्जान्निःसरन्ती मधुरमधुझरी

नाभिपद्मे मुरारेः । अस्तोकं लोकमात्रा द्वियुगसुखशिशाग

ननेध्वर्यमाणं शङ्खप्रान्तेन दिव्यं पय इति विवुधैः शङ्ख-

माना पुनातु ॥ ४० ॥ किञ्चिन्निर्मुच्यमानं गगन इव

मुखे शाठ्यनिद्रापयोदैर्न्यकुर्वाणे स्वभासा फणितिशिरसां

रत्नदीपांशुजालम् । पायास्तां वो मुरारेः शशितपनमये

लोचने यद्विभासा लक्ष्म्या हस्तस्थमर्धं विकमति कमल-

स्वार्धमभ्येति निद्राम् ॥ ४१ ॥ एकस्थं जीवितेशे त्वयि

सकलजगत्सारमालोकयामः श्यामे चक्षुस्तवास्मिन्वपुषि

निविशते नालपुण्यस्य पुंसः । कस्यान्वामृतंऽस्मिन्नतिरि-

विपुला दृष्टिरेवामृतं ते दैत्यैरित्युच्यमानो मुनिभिरपि

हरिः स्नेहरूपोऽवताद्वः ॥ ४२ ॥ यस्योद्यद्वाणबाहुदुमगहन-

वनच्छेदगोष्ठीकुठारं चक्रं निष्क्रान्ततीव्रानलवहकणाकीर्ण-

धारं विचिन्त्य । जातग्रामावसायो दिवसकृतिलसन्मांसलां-

शुप्रवाहे मुखत्यघापि राहुः म दहतु दुरितान्याशु दैत्या-

न्तको वः ॥ ४३ ॥

शङ्खः ॥ भिन्दन्नरातिहृदयानि हरेः पुनातु निःश्रामवा-

तसुखरीकृतकोटरो वः । संक्रान्तकुक्षिकुहगम्पदससिन्धु-

संघट्टघोरतरघोष इवाशु शङ्खः ॥ ४४ ॥ पायास वः कुसुद-

कुन्दमृणालगौरः शङ्खो हरेः करतलाम्बरपूर्णचन्द्रः । नोदेन

यस्य सुशशुविलासिनीनां काश्यपो भवन्ति शिथिला जघन-

स्थलीपु ॥ ४५ ॥

चक्रम् ॥ दृश्य यस्य हरिणा रणमूर्ध्नि मूर्तिरुद्धत-

दुःसहमहःप्रसरा समन्तात् । तल्लोचनस्थितरविप्रतिवि-

म्बगर्भेवाभाति चक्रमरिचक्रन्देऽस्तु तद्वः ॥ ४६ ॥ उद्धृत्त-

दैत्यपृतनापतिकण्ठपीठच्छेदोच्छलद्वहशोणितशोणधारम् ।

१ उन्मीलनम्, २ कुटिला, ३ शेषशिरःस्थानामित्यर्थः,

४ शेषनागक्रोडरूपम्, ५ बृहत्, ६ मण्डलं, ७ इंपत्सुकुचिता,

८ बटु, ९ ब्रह्मणः,

१ वरुं भिनत्ताति तम; (पक्षे) इन्द्रम्, २ बटु; (पक्षे) बृह-
स्पतिः, ३ सुप्रभावम्; (पक्षे) सङ्गविन, ४ कमललोचन; (पक्षे)
विष्णोः, ५ शङ्कर्य, ६ भक्तिप्रह्लादिविशेषणानिनेत्रपक्षे तनुपक्षे च
क्रमेण दिवचभैकवचनान्ताभि, ७ 'नीता इहितप्रासय' इति तनु-
पक्षे छेदः, ८ पश्यतः, ९ अदत्तपरयुक्तिकाप्रार्थकत्वेन, १० संबद्ध,
११ बृहद्गर्गरनाम, १२ सगुदकामभावः,

चक्रं क्रियादभिमतानि हररुदारदिग्दाहदारुणनभःश्रियसुद्वहद्वः ॥ ४७ ॥

गरुडः ॥ सौवर्णाङ्कितपत्रमारुतहताहिप्रातकान्ताकुचस्फूर्जन्मौक्तिकभूषणः खगपतिः पूर्णेन्दुविम्बाननः । पद्माधीश्वरपादपद्मयुगलस्पर्शमालङ्कानतः पायाद्वो विनतासुतो हरिकृपालोकैकपात्रीकृतः ॥ ४८ ॥

शेषः ॥ ब्रह्माण्डकुम्भकारं भुजगाकारं जनार्दनं नौमि । स्फारे यत्फणचक्रे धरा शरावश्रियं वहति ॥ ४९ ॥

लक्ष्मीः ।

जयन्ति जगतां मातुः स्ननकुङ्कुमबिन्दवः । सुकुन्दाश्लेषसंकान्तकौस्तुभश्रीविडम्बिनः ॥ १ ॥ पायात्पयोधिदुहितुः कपोलामलचन्द्रमाः । यत्र संकान्तविम्बेन हरिणा हरिणायितम् ॥ २ ॥ देवेऽर्पितवरणस्रजि बहुमाये वहति कैटभीरूपम् । जयति सुगसुरहसिता लज्जाजिह्वेक्षणा लक्ष्मीः ॥ ३ ॥ तल्पीकृताहिरगणितगरुडो हाराभिहतविधिर्जयति । फणशतपीतश्रामो गगान्धायाः श्रियः केलिः ॥ ४ ॥ स्मरननेन हरिणा मस्पृहमाकारवेदिनाकलितम् । जयति पुरुपायितायाः कमलायाः कैटभीध्यानम् ॥ ५ ॥ कमलामनकमलेक्षणकमलारिकिरीटकमलभृद्ग्राहैः । नुतपदकमला कमला करधृतकमला करोतु मे कमलम् ॥ ६ ॥ किञ्चलकराजिरिव नीलसरोजलाश्रयेष्वेव काञ्चनमयी निकपोपलस्था । मौदामनी जलदमण्डलगामिनीव पायादुरःस्थः लगता कमला सुगंगः ॥ ७ ॥ दन्तैः कोरकित्ता स्मितैर्विकसिता भ्रूविभ्रमैः पत्रिता दोर्म्यौ पलवित्ता नखैः कुसुमिता लीलाभिरुद्वलिता । उचुङ्गस्तनमण्डलेन फलिता भक्ताभिलाषे हिता काचित्कल्पलता सुगसुरनुता पायात्सुधाध्वेः सुता ॥ ८ ॥ उचुङ्गस्तनमण्डलोपरिलसत्प्रालम्बमुक्तामणेरन्तर्बिम्बितमिन्द्रनीलनिकरच्छायानुकारिद्युति । लज्जाव्याजमुपेत्य नम्रवदना स्पष्टं सुरारवेषुः पश्यन्ती मुदिता मुदेऽस्तु भवतां लक्ष्मीर्विवाहोऽस्ये ॥ ९ ॥ आख्याते हसितं पितामह इति त्रसं कपालीति च व्यावृत्तं गुरुरित्ययं दहन इत्याविष्कृता भीरुता । पौलोमीपतिरित्यस्यैतमथ व्रीडाविनम्रश्रिया पायाद्वः पुरुषोत्तमोऽयमिति यो न्यस्तः स पुष्पाञ्जलिः ॥ १० ॥ क्रीडाभिन्नहिरण्यसुक्तिकुहरे रक्तात्मनावस्थितान्हारं हारमुदारकुङ्कुमरसानव्याजभव्यान्नखैः । वीरश्रीकुङ्कुम्भसिन्धु लिखतो वीरस्य पत्रावलीस्तकालोचित-

भावबन्धमधुरं मन्दस्मितं पातु वः ॥ ११ ॥ पद्मायाः स्ननहेमसद्धानि मणिश्रेणीसमाकपके किञ्चित्कक्षुकमंथिसन्निधिगते शौरैः करे तस्करे । मद्यो जागृहि जागृहीति वलयध्वानैर्ध्रुवं गर्जता कामेन प्रतिबोधिताः प्रहरिका रोमाङ्कुराः पान्तु वः ॥ १२ ॥ यादृगजानसि जाम्बूनदगिरिशिखरे कान्तिरिन्दोः कलानामिल्योत्सुक्येन पत्यौ स्मितमधुरसुखाम्भोरुहं भाषमाणे । लीलादोलायमानश्रुतिकमलमिलद्रङ्गसंगीतसाक्षी पायादम्भोधिजायाः कुसुमशरकलानाञ्चनान्दीनकारः ॥ १३ ॥ उत्तिष्ठन्त्या रतान्ते भरसुरगपतौ पाणिनैकेन कृत्वा धृत्वा चान्येन वासो विगलितकवरीभारमसे वहन्त्याः । भूयस्तन्कालकान्तिद्विगुणितसुरतप्रीतिना शौरिणा वः शय्यामालिङ्ग्य नीतं वपुरलसलमद्ग्राह्य लक्ष्म्याः पुनातु ॥ १४ ॥

समुद्रः ॥ वत्से मा गा विषादं श्रमनभूरुचवं संलयजोर्ध्वप्रवृत्तं कर्मणः को वा गुरुस्ते किमिह बैलभिदा जृम्भितेनात्रै याहि । प्रत्याख्यायं सुगणामिति भयशमनच्छद्मना कारयित्वा यस्मै लक्ष्मीमदाद्वः स दहतु दुरितं मन्थसुग्धः पयोधिः ॥ १५ ॥

ब्रह्मा ।

तं वन्दे पद्मसद्धानमुपवीतच्छटाछलात् । गङ्गा स्रोतस्वयेणैव यं सदैव निषेवते ॥ १ ॥ कुलशैलदलं पूर्णसुवर्णगिरिकर्णिकम् । नमोऽघितिष्ठतेऽनन्तनालं कमलविष्टम् ॥ २ ॥ कृतकान्तेकेलिकुतुकश्रीशीतश्यामसेकनिद्राणः । घो-रितविततालिरुतो नाभिसरोऽत्रे विधिर्जयते ॥ ३ ॥ अवि-रताम्बुजसंगतिसंगलद्बहलकेसरसंचलितेव वः । ललितवस्तुविधानसुखोलसत्तनुरुहा तनुगतमभुवोऽवतात् ॥ ४ ॥

दशावताराः ।

वेदानुद्धरते जगन्निवहते भृगोलमुद्भिन्नते दैत्यं दारयते बलि छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते । पौलस्त्यं जयते हँलं कँल-यते कारुण्यमातन्वते म्लेच्छानमूर्च्छयते दशाकृतिकृते कृष्णाय तुभ्यं नमः ॥ १ ॥ यस्मालीयत शैलेकसीन्नि जलधिः पृष्ठे

१ खेदम् ; (पक्षे) हरम् . २ आसम् ; (पक्षे) पवनम् . ३ महा-वेगम् . ४ कं जलं पातीति तथा वरुणः ; (पक्षे) कम्पः . ५ महान् ; (पक्षे) बृहरपतिः . ६ बलं प्रसिद्धं तद्विदा नाशकेन ; (पक्षे) बला-स्वदैत्यनाशकेनेन्द्रेण . ७ श्रीकृष्णसंनिधौ . ८ वज्रं नमः . ९ भयनि-वारणञ्चात्रेन . १० लाङ्गलम् . ११ धारयते . १२ लघुः .

जगन्मण्डलं दंष्ट्रायां धरणी नखे दितिसुताधीशः पदे रोदसी ।
 क्रोधे क्षत्रगणः शरे दशमुखः पाणौ प्रलम्बासुरो ध्याने वि-
 श्रमेसावधार्मिककुलं कसौचिदस्मै नमः ॥ २ ॥ पीठीनः
 कमठः किटिर्नरहरिः खर्वाकृतिर्भार्गवो रामः कंसनिपूदनो
 देशबलः कल्की च नारायणः । युष्माकं स विभूतयेऽस्तु
 भगवान्सेतुर्भवाम्मोनिधातुत्ताराय युगे युगे युगपतिसैलो-
 क्यनाथो हरिः ॥ ३ ॥ वेदा येन समुद्धृता वसुमती वृष्टे
 धृताप्युद्धृता दैत्येशो नखरैर्हतः फणिपतेलोकं बलिः प्रापितः ।
 क्ष्माऽक्ष्वा जगती दशास्त्ररहिता माता कृता रोहिणी हिंसा
 दोषवती धराप्ययवना पायात्स नारायणः ॥ ४ ॥

मत्स्यः ॥ मग्ने भेरौ पतति तपने तोयविन्दाविवेन्दाव-
 न्तलीने जलधिसलिले व्याकुले देवलोके । मात्स्यं रूपं सुख-
 पुटतटाकृष्टनिर्मुक्तवार्षि श्रीकान्तस्य स्थलजलगतं वेत्यलक्ष्यं
 पुनातु ॥ ५ ॥ वियत्पुच्छांतुच्छोच्छलितजलगर्भं निधिर-
 पामपांनयः पृथःपृथुललवर्दुःस्थो वियदभूत् । निधिर्भा-
 सामोर्वो दिग्भेतिरभूदोवेदहनश्चलत्काये यस्मिन्स जयति
 हरिर्मनवपुषा ॥ ६ ॥ जीयासुः शकुलाकृतेर्भगवतः पुच्छ-
 च्छटाच्छोटेनौर्धन्तः शतचन्द्रिताम्बरतलं ते विन्दवः सै-
 न्धवाः । यैर्व्यावृत्त्य पतद्गिर्वेशिर्विनस्तेजो जटालं वपुः
 पार्थीभ्मानवशादंगोचकरुजां चक्रे चिरार्थास्पदम् ॥ ७ ॥
 दिश्याद्गः शकुलाकृतिः स भगवात्त्रैश्वर्यसीं संपदं यस्य
 स्फूर्जदतुच्छपुच्छशिखरप्रेङ्गोलैर्नकीडनैः । विध्वन्वापिंससु-
 च्छलज्जलभरैर्मन्दाकिनीसंगतेर्गङ्गासागरसंगमप्रणयिनी जा-
 ता विहायैःस्थली ॥ ८ ॥ मायामीनतनोस्तनोतु भवतां पु-
 ष्यानि पङ्कस्थितिः पुच्छाच्छोटेर्मैसुच्छलज्जलगुरुप्राग्माररि-
 क्तोदधेः । पात्सु वैतमध्यसंकैटैतया पर्याप्तकथस्थितेर्वेदो-
 ङ्कारपरायणस्य सततं नारायणस्य प्रभोः ॥ ९ ॥ जृम्भा-

१ खड्गः. २ मत्स्यः. ३ बराहः. ४ बुद्धः. ५ वृद्धः. ६ उदकम्.
 ७ विपुलः. ८ दरिद्रः. ९ सूर्यः. १० वडवानलः. यदा पानीयं
 मीनाकृत्या भगवता स्वपुच्छेनोच्छलितम्, तदा सधेमपि सामुद्रं
 जलं विधति गतम्, तत्र च रविर्वर्तत एव. स वडवानलाकृत्याद्दृश्यत
 ह्यर्थः. ११ समुद्रे पानीयाभावात्समुद्रस्याकाशकल्पना. तत्र च
 वाटवासेः सूर्योपमैत भावः. १२ मत्स्याकृतेः. १३ इतस्तत
 आलोडनम्. १४ ऊर्ध्वं गच्छन्तः. १५ तंजोव्याप्तम्. १६ अस्मिन्-
 योगाभावः. १७ अरुचिरोगाणाम्. १८ यो निदाघज्वरदिरुगाक्रान्तो
 बहूपानीयं पिबति, तस्य पश्चात्पानीयस्यारुचिर्जायते. तथैतस्य वाटवा-
 रेर्पाति भावः. १९ दोला. २० आकाशस्थली. यतः सागरजलं
 मत्स्यपुच्छेनोच्छलितं सृजन्थाः सङ्गमवाप ततो गङ्गासागरसंगम-
 तीर्थं नभस्यपि जज्ञ इति भावः. २१ उडोलनम्. २२ भूरन्ध्रम्.
 २३ संकीर्णतया.

विस्तृतवक्रपङ्कजविभेहत्वा श्रुतीः सागरे लीनं त्रस्तसमस्त-
 नक्रनिकरं शङ्खं जघानोजिरे । पुच्छोत्क्षिप्तजलोत्करैः प्रति-
 दिशं सैतर्प्य यो वै धरां पायाद्गः स मृणालकोमलतनुर्मी-
 नाभिधानो हरिः ॥ १० ॥ हंहो मीनतनो हरे किमुदधे
 किं वेपसे शैत्यतः सिन्नः किं वडवानलात्पुलकितः कक्षा-
 त्सम्भावादहम् । इत्थं सागरकन्यकामुखशशिव्यालोकनेना-
 धिकप्रोथकामजचिह्ननिह्नुतिपरः शौरिः शिवायास्तु वः
 ॥ ११ ॥ पुच्छं चेदहमुन्नयाम्यनवधिस्तुच्छो भवेदम्बुधिः
 क्रीडां चेतकलेये मनागपि जले पीडा परं यादसाम् । नि-
 स्पन्दो भृशामाशुश्रिति भरत्रह्णाण्डभाण्डक्षयक्षोभाकुञ्चित-
 वेप एष भगवात्प्रीणातु मीनाकृतिः ॥ १२ ॥ चन्द्रादिल्यो-
 र्नेत्रः कैमलभवभस्फारपृष्टप्रतिष्ठो भास्वत्कालाम्निजिह्वः
 प्रथुलगलगुहादृष्टनिःशेषविश्वः । अद्भिः पुच्छोत्थिताभिश्चकित-
 तसुरवधूनेत्रसंमूर्चिताभिर्मत्स्यदिष्टन्नाभिवेवं गगनतलमलं
 क्षालयन्वः पुनातु ॥ १३ ॥ यं दृष्ट्वा मीनरूपं स्फुरदनल-
 शिखायुक्तसंरक्तनेत्रं लोलद्विस्तीर्णकर्णक्षुभ्रितजलनिधिं नील-
 जीमूतवर्णम् । श्वासेच्छ्वासानालोचैः प्रचलितगगनं पीतवारिं
 सुगारिं दिव्बुद्धोऽभूत्स शङ्खः स भवतु भवतां भूतये मीन-
 रूपः ॥ १४ ॥ दिव्बुद्धं तं सुगारिं किल शिष्टदशनेः पीड्य-
 मानं रटन्तं हत्वा तीरं पयोधेः करतलकलितं पूरंयामास
 शङ्खम् । नादेनाक्षोभ्य विश्वं प्रमुदितविवुधं त्रस्तदैव्यं स
 देवैर्देत्तापः पद्मयोनिः प्रहसितवदनः पातु वो दत्तवेदः ॥ १५ ॥

कूर्मः ॥ निरवधि च निगश्रयं च यस्य स्थितैर्मनिवर्तित-
 कौतुकप्रपञ्चम् । प्रथम इह भवान्स कूर्ममूर्तिर्जयति चतुर्द-
 शलोकवलिक्कन्दः ॥ १६ ॥ भ्राम्यन्महागिरिनिघर्षणलब्धपृष्ठ-
 कण्डूयनक्षणसुखायितगाढनिद्रः । सुष्याप दीर्घतरघर्घरघोर-
 घोषः श्वासाभिभूतजलधिः कमठः स वोऽव्यात् ॥ १७ ॥
 नमस्कुर्मः कूर्मं नमदमरकौटीरनिकरप्रमर्णमाणिक्यच्छवि-
 मिलितमौञ्जिध्रुवपुष्पम् । १. रीजृम्भङ्किर्भैरुर्मणिगणीयांशुल-
 हरीपरीरम्भस्फूर्जदलभिर्दुषलाद्रिप्रतिभटम् ॥ १८ ॥ निष्प-
 त्यहमनल्पकल्पचरितसैलोक्यरक्षागुरुः क्रीडाकूर्मकलेवरः स
 भगवान्दिश्यादमन्दनां मुदम् । कल्पान्तोदधिमध्यमज्जनव-
 शाश्यासर्पतः संलुटतृष्टे यस्य बभूव सैकतकणच्छायं धरि-

१ वेदान्. २ रणाङ्गण. ३ भूत्वा. ४ अपलपनम्. ५ गरिष्ठ.
 ६ ब्रह्मणो जातम्. ब्रह्माण्डमित्यर्थः. ७ सविस्मयं दृष्टाभिः.
 ८ व्याकुलः. ९ तीक्ष्णवन्तैः. १० वादयामास. ११ अवस्थानम्.
 १२ मुकुटः. १३ लोहितम्. १४ अतिशयेन विकसन्. १५ तरुणः.
 १६ सूर्यः. १७ इन्द्रनीलपर्वतसदृशम्.

त्रीतलम् ॥ १९ ॥ पृष्ठभ्राम्यदमन्दमन्दरगिरिप्रावाग्रकण्डू-
यनैर्निद्रालोः कमठाकृतैर्भगवतः श्वासानिलाः पान्तु वः ।
र्यसंस्कारकलानुवर्तनवशाद्द्वेलाछलेनाम्भसां यातायातमत-
न्द्रितं जलनिधेर्नाद्यापि विश्राम्यति ॥ २० ॥ दम्भ्यां यस्य
विलोकनाय जगतो द्रागीषट्टुलोलितग्रीवाग्रोपरि विस्फुरद्-
हगणे छत्रायितायां सुवि । हा धिग्भूः किमभूदभूतदितर-
त्किं चेति पर्याकुलो हन्यादेप हठादघानि कमठाधीशः
कठोरणि वः ॥ २१ ॥ यो धैते शेषनागं तैदनु वसुमतीं
स्वर्गपातालयुक्तां युक्तां सर्वैः समुद्रैर्हिमगिरिकनकप्रस्थमुख्यै-
र्नगेन्द्रैः । एतद्ब्रह्माण्डमस्यामृतघटसदृशं भाति वैशे सुराः
पायाद्भः कूर्मदेहः प्रकटितमहिमा माधवः कामरूपी ॥ २२ ॥

वराहः ॥ नमस्तस्मै वराहाय हेलयोद्धरते महिम् ।
खुरमध्यगतो यस्य मेरुः खुरखुरायते ॥ २३ ॥ पातु वो मे-
दिनीदोला बालेन्दुद्युतितस्करि । दंष्ट्रा महावराहस्य पाताल-
गृहदीपिका ॥ २४ ॥ हरेर्लीलावराहस्य दंष्ट्रादण्डः स पातु
वः । हेमाद्रिकलसा यत्र धात्री छत्रश्रियं दधौ ॥ २५ ॥
स जयति महावराहो जलनिधिजटरे चिरं निमग्नोऽपि ।
येनाच्चैरिह सह फणिगणैर्बलादुद्धृता धरणी ॥ २६ ॥ पातु
वः कपटकोलकेशवो यस्य निश्वसितमारुतोद्धता । उन्मि-
त्रिप्रपतनैर्चीकूपत्केलिकैन्दुकतुलामिला सुहुः ॥ २७ ॥
मेरुककेसरसुदारदिगन्तपत्रमामूललम्बिचलशेषशरीरनालम् ।
येनोद्धृतं कुबलयं सलिलात्सलीलसुत्तंसकार्थमिव पातु स वो
वराहः ॥ २८ ॥ न पङ्कगालेपं कलयति धरित्रीव्ययभयाच्च
मुस्तामादत्तेऽप्युरगनगरभ्रंशमभयतः । न धत्ते ब्रह्माण्डस्फुट-
नभयतो घर्धरवं महाक्रोडः पायादिति सकलसंकोचित-
मुखः ॥ २९ ॥ न सृष्टीयान्मृष्टी कथमिव मही पोत्रनिकषैर्मु-
खाभिज्वालाभिः कनकगिरिरीयाच्च विलयम् । न शुष्येयुः
श्वसैः सलिलनिधयः सप्त च कथं वराहो वः पायादिति
विपुलचिन्तापरिकरः ॥ ३० ॥ पातु त्रीणि जगन्ति संततमंकूपा-
रात्समभ्युद्धरन्धार्त्री कोलकलेवरः स भगवान्यस्यैकदंष्ट्राङ्कुरे ।
कूर्मः कैन्द्विति नैर्ललित द्विरसनः पर्वन्ति दिग्दन्तिनो मेरुः

१ आकुम्भनमसारणादि. २ पृष्ठ इति शेषः. ३ भ्रमर इवाचरति.
४ पृष्ठवंशे. ५ वराहः. ६ अकरोत्. ७ यथा कन्दुकः स्त्रीडया
शिशुभिरुत्क्षिप्यतेऽपक्षिप्यते च, तथैव भूरपि श्वासवायुपरितो-
ष्यापःपतयैः कन्दुकतुलां तुलयतीति भावः. ८ यथहं धरिण्यां
सामुद्रे पङ्के लुठिष्यामि तदेवं भूमिदण्डपुण्येव विलयं यास्यतीति
भवायै. ९ समुद्रात्. १० कन्द इवाचरति. ११ नालमिवाचरति.
१२ पद्मानीवाचरति.

कोर्यति मेदिनी जैलजति व्योमापि रोर्लम्बति ॥ ३१ ॥ पातु
श्रीस्तनपत्रमङ्गिमकरीमुद्राङ्कितोरःस्थलो देवो वः स
जगत्पतिर्मधुवधुवक्त्राङ्गचन्द्रोदयः । क्रीडाक्रीडतनोर्नयेन्दु-
विशदे दंष्ट्राङ्कुरे यस्य भूर्भति स प्रलयाब्धिपत्वलतलो-
त्खातेकमुस्ताकृतिः ॥ ३२ ॥ दृष्यद्दैत्यनितम्बिनीजनमन-
संतोपसंकोचनः कुर्याद्विश्वमनश्चरं स भगवान्क्रोडावतारो
हरिः । यदंष्ट्राङ्कुरेकोटिकोटिकुटीकोणान्तरस्थेयमी पृथ्वी
भार्यवदातकतकदलालीनेव भृङ्गाङ्गना ॥ ३३ ॥ अष्टौ यस्य
दिशो दलानि विपुलः कोशः सुवर्णाचलः कान्तं केसरजाल-
मर्ककिरणा भृङ्गाः पयोदावली । नालं शेषमहोगाः प्रविततं
वार्गानिधेर्लीलाया तद्भः पातु मसुद्धरन्कुबलयं क्रोडाकृतिः केशवः
॥ ३४ ॥ विभ्राणोऽभिनयेन्दुकोटिकुटिलं दंष्ट्राङ्कुरं लीलाया क्रो-
डाकारधरो हरिः स भगवान्भूयाद्भूतिप्रदः । यस्योत्क्षिप्तवतः
क्षमाकमलिनीमालम्बमानः क्षणं लोलद्वालमृणालनालतुलनां
भेजे मुजङ्गेश्वरः ॥ ३५ ॥ मुक्तैर्यास्यति कुत्रचिद्भुसुमती
दंष्ट्राङ्कुरस्थेयमी कुशौ क्षोभमवाप्स्यति त्रिसुवनं रुद्धैरमीभिः
क्रमात् । इत्यस्वल्पविकल्पमीलितमतेः कण्ठे लुठन्तो सुहुः
क्रोडाकारधरस्य कैटभजितः श्वासानिलाः पान्तु वः ॥ ३६ ॥
भूयादेप सतां हिताय भगवान्क्रोडावतारो हरिः सिन्धोः
क्लेशमपास्य यस्य दशनग्रान्ते नटन्त्या सुवः । तारा हारति
वारिदस्तिरकति स्वर्वाहिनी मालयति क्रीडादर्पणति क्षपाप-
तिरहर्देवश्च ताडङ्कति ॥ ३७ ॥ लीने श्रोत्रैकदेशे नमसि
नयनयोस्तेजसि कापि नष्टे श्वासप्रासोपमुक्ते मरुति जल-
निधौ पादरन्ध्रार्धपीते । पोत्रैरन्तैकरोमान्तरविवरगतां
मार्गतश्चक्रपाणेः क्रोडाकारस्य पृथ्वीमकलितविभवं वैभवं वः
पुनातु ॥ ३८ ॥ सिन्धुष्वङ्गावगाहः खुरविवरविशतुच्छतो-
येषु नासः प्रासाः पातालपङ्के न लुठितरुचयः पोत्रमात्रोप-
योगात् । दंष्ट्राविशेषु नासः शिखरिषु च पुनः स्कन्धकण्डू-
विनोदो येनोद्धारे धरिण्याः स जयति विमुक्ताविभ्रितेच्छो
वराहः ॥ ३९ ॥ केदानीं दर्पितास्ते घनमदमदिगामोदिनो
दिशिद्विपेन्द्रा हे मेरो मन्दराद्रे मलय हिमगिरे साधु वः
क्षमाधरत्वम् । शेष श्लाघ्योऽसि दीर्घैः पृथुमुवनभरोच्चण्डशौ-
ण्डैः शिरोभिः शंसन्सोत्प्रासमुच्चैरिति धरणिभूतः पातु
युष्मान्वराहः ॥ ४० ॥

१ कोरक इवाचरति. २ कमल इवाचरति. ३ भ्रमर इवाचरति.
४ यथा चन्द्रोदयेऽजानि संकोचमाप्नुवन्ति तथा हरेरुदयान्मधु-
वधुवक्त्राङ्गोत्क्षिप्यति निःश्रीकाण्यभवन्निति भावः. ५ अग्रम्. ६ नि-
ष्कुटभवनम्. ७ उज्ज्वलम्. ८ पृथ्वीमालम्बः (पक्षे) नानिन्म.
९ वराहमुवाचो.

नृसिंहः ॥ सुरासुरशिरोरत्नकान्तिविच्छुरिताङ्गये ।
 नमस्त्रिभुवनेशाय हरये सिंहरूपिणे ॥ ४१ ॥ शत्रोः प्राणा-
 निलाः पञ्च वयं दश जयोऽत्र कः । इति कोपादिवाताप्राः
 पान्तु वो नृहरेर्नखाः ॥ ४२ ॥ प्रोज्ज्वलज्ज्वलनज्वालाविक-
 टोरुसटाछटः । श्वासक्षिसकुलक्षमाभृत्पातु वो नरकेसरी
 ॥ ४३ ॥ व्याधूतकेसरसटाविकरालवक्रं हस्ताप्रविस्फुरितश-
 ङ्गादासिचक्रम् । आविष्कृतं सपदि येन नृसिंहरूपं नारा-
 यणं तमपि विश्वसृजं नमामि ॥ ४४ ॥ दैत्यास्थिपञ्जरवि-
 दारणलब्धरन्ध्ररक्ताम्बुनिर्जरसरिद्धनजातपङ्काः । बालेन्दु-
 कोटिकुटिलाः शुक्रचक्रुभामो रक्षन्तु सिंहवपुषो नखरा
 हरेर्वः ॥ ४५ ॥ दिश्यात्सुखं नरहरिर्भुवनैकवीरो यस्याहवे
 दितिसुतोदलोद्योतस्य । क्रोधोद्धतं सुखमेवेक्षितुमक्षमत्वं
 जानेऽभवन्निरनखेष्वपि यन्नतास्ते ॥ ४६ ॥ वपुर्दलेनसंभ्रं-
 मात्स्वनखरं प्रविष्टे रिपो क यात इति विस्मयात्प्रहितलो-
 चनः सर्वतः । बृथेति करताडनाग्निपतितं पुरो दानवं
 निरीक्ष्य भुवि रेणुवज्जयति जातहामो हरिः ॥ ४७ ॥
 चटच्चटिति चर्मणि च्छमिति चोच्छलच्छोणिते भगङ्गिति
 मेदस्ति स्फुटरवोऽस्थिनि घ्रागिति । पुनातु भवतो हरेरमर-
 वैरिवक्षःस्थलकणत्करैः जपञ्जरक्रकचक्राणि जन्मानलैः ॥ ४८ ॥
 सप्तस्वभितस्ततस्तंतविहंसहस्ताटवीनिकृत्सुरशुब्रह्मक्षतज-
 सिक्तवक्षःस्थलः । स्फुरद्वरगमस्तिभिः स्थगितसंसमसिद्युतिः
 समस्तनिर्गमैस्तुतो नृहरिरन्तु नः स्वस्तये ॥ ४९ ॥ चक्ष-
 षण्डनखाप्रभेदविगलदैत्येन्द्रवक्षःक्षरद्रक्तौभ्यक्तुपाटलोद्रट-
 सटासंभ्रान्तभीमाननः । तिर्यक्कण्टकटोरघोपघटनासर्वाङ्ग-
 खर्वीभवद्विष्मातङ्गनिरीक्षितो विजयते वैकुण्ठकण्ठीभवः
 ॥ ५० ॥ दंष्ट्रासर्कटैर्वक्रकन्दरललजिह्वस्य ह्यव्याशनज्वाला-
 भासुरभुरिकेसरसटाभारस्य दैत्यदुहः । व्यावल्गद्वलत्रद्विरण्य-
 कशिपुकोर्डैस्थलास्फालनस्फारप्रस्फुटदस्थिपञ्जरवक्रगा नखाः
 पान्तु वः ॥ ५१ ॥ सोमार्थायितिनपिधानदशनः संध्या-
 यितान्तसुखो बालार्कायितलोचनः सुरधनुर्लेखायितभ्रूलतः ।
 अन्तर्नादिनरोधपीवरगलर्वैकूपनिर्यन्तडितारस्फारसटावक्रद्व-
 गगनः पायाङ्गसिंहः स वः ॥ ५२ ॥ विद्युच्चक्रगरालकेसर-
 सटाभारस्य दैत्यदुहः ^१शोणेत्रेवद्रुताशदम्बरभृतः सिंहाकृतेः
 शार्ङ्गिणः । विस्फूर्जद्रलगर्जितर्जितककुम्मातङ्गदपोदयाः

१ विदारणम्. २ भयात्. ३ नखाः. ४ करावकम्.
 ५ विरतांगि. ६ व्याकुली. ७ नधिरम्. ८ आच्छादितः. ९ सूर्यः.
 १० वेदः. ११ विदारणम्. १२ सिकाः. १३ संकीर्णः.
 १४ उत्सङ्गस्थलम्. १५ रोमकूपाः. १६ रत्नीभवम्.

संरम्भाः सुखयन्तु वः खरनखक्षुण्णाद्विषद्वक्षसः ॥ ५३ ॥
 दैत्यानामधिपे नखाङ्कुरकुटीकोणप्रविघातमनि स्फारीभूत-
 करालकेसरसटासंघातघोराकृतेः । सक्रोधं च सवि-
 स्रयं च सगुरुवीडं च सान्तःक्षितं क्रीडाकेसरिणो
 हरेर्विजयते तत्कालमालोकितम् ॥ ५४ ॥ किं^१ किं
 सिंहस्ततः किं^२ नरसदृशवपुर्देवं चित्रं गृहीतो नैतादृक्कापि
 जीवोऽद्भुतमुपनय मे देव संप्राप्त एषः । चापं चापं न
 चापीत्यहहहहहहा कर्कशत्वं नखानामित्थं दैत्येन्द्रवक्षः
 खरनखसुखरैर्जन्निवान्यः स वोऽव्यात् ॥ ५५ ॥ भूयः कण्ठा-
 वधूतिव्यतिकरतरलोत्सैनक्षत्रमालाबालेन्दुक्षुद्रघण्टारणितद-
 शदिशान्तिचौत्कारकारी । अव्याद्वो दैत्याराजप्रथमयम-
 पुरीयानघण्टानिनादो नादो दिग्भित्तिभेदप्रसरसरमसः कूट-
 कण्ठीरवस्य ॥ ५६ ॥ अन्तःक्रोधोर्जिह्वानज्वलनभवशिखाका-
 रजिह्वावलीढप्रौढब्रह्माण्डभाण्डः पृथुवुवनगुहागर्भगम्भीर-
 नादः । दृष्यर्पात्रीन्द्रमूर्तिमुंरजिदवतु वः सुप्रभामण्डलीभिः
 कुर्वन्निर्धूमभूषध्वजनिचितमिव व्योम रोमच्छटानाम्
 ॥ ५७ ॥ पायान्मायागुणेन्द्रो जगदखिलमसौ यत्तनुर्दधिर्-
 भिर्ज्वालाजालवलीढं वत भुवि सकलं व्याकुलं किं न
 भूयात् । न स्याच्चेदुषा तस्याधिकविकटसटाकोटिभिः पा-
 द्यमानादिन्दोगनन्दकन्दान्तदुपरि तुहिनासारमंदोहवृष्टिः
 ॥ ५८ ॥ आदित्याः किं दृशैते प्रलयभयकृतः स्वीकृताका-
 शदेशाः किं योल्कामण्डलानि त्रिभुवनदहनयोद्यतानीति
 भीतैः । पायासुनोर्गसिंहं वपुर्मरगणैर्विभ्रतः शाङ्गपाणेर्दृष्टा
 द्रसासुरोरस्थलदरणलग्रदत्तरक्ता नखा वः ॥ ५९ ॥

वामनः ॥ अव्याद्वो वामनो यस्य कौन्तुभप्रतिवि-
 म्बिता । कौतुकालोकिनी जाता जाटरीव जगत्रयी ॥ ६० ॥
 अङ्घ्रिदण्डो हरेस्त्वस्त्विक्षमो बलिनिर्ग्रहे । विधिविष्टंरपन्नस्य
 नालदण्डो मुदेऽन्तु नः ॥ ६१ ॥ खर्वग्रन्थिविमुक्तमंधि
 विलसद्वक्षःरफुरत्कौस्तुभं निर्यन्नाभिसरोजकुञ्जलपुटीगम्भी-
 रसामध्वनि । पात्रावासिसमुत्सुकेन बलिना सानन्दमालो-
 कितं पायादः क्रमवर्षमानमहिमाश्रयं सुगोर्वेषुः ॥ ६२ ॥
 हस्ते शस्त्रकिणाङ्कितोऽरुणविभाकिर्भीरितोरःस्थलो नाभिप्रे-

१ हिरण्यकशिपोरनन्दनुरस्य चोत्तप्रत्युक्तयः. २ किं भयमि-
 ल्यर्थः. ३ उच्चैःस्थायिनी. ४ उपयमानः. ५ सिंहः. ६ अग्निः.
 ७ व्यासम्. ८ बन्धनं. ९ आसनम्. १० ब्रह्मणः सामवेदध्वनिः.
 ११ यतो हरेर्भगवतो हृदये कौरतुभमणिलोकितच्छविररित, अतस्त-
 त्वभाभिः कर्तुरितत्वं वक्षःस्थलरयापीति भावः.

हृदलिर्विलोचनयुगप्रोद्भूतशीतातपः । बाहूर्भ्रितवह्निरप
तदिति व्याक्षिप्य वाक्यं कैत्रैस्तारैर्ध्यनैर्हरेन्बलिमनः
पायाज्जगद्ब्रामनः ॥ ६३ ॥ स्वस्ति स्वागतमर्थ्यहं वद
विभो किं दीयतां मेदिनी का मात्रा मम विक्रमत्रयपदं
दत्तं जलं दीयताम् । मा देहीत्युशनाप्रवीद्धिरर्यं पाद्यं
किमस्मात्परं चेत्येवं बलिनार्चितो मखसुखे पायात्म वो
वामनः ॥ ६४ ॥ स्वामी सन्भुवनत्रयस्य विकृतिं नीतोऽपि
किं याञ्चया यद्वा विश्वसृजा त्वयैव न कृतं तद्दीयतां ते
कुतः । दानं श्रेष्ठतमाय तुभ्यमतुलं बन्धाय नो मुक्तये
विज्ञो बलिना निरुत्तरतया हीतो हरिः पातु वः ॥ ६५ ॥
ब्रह्माण्डछत्रदण्डः शैतभृतिभवनाम्भोरुहो नालदण्डः क्षोणी-
नौकूपदण्डः क्षरदमरसरिपट्टिकाकेतुदण्डः । ज्योतिश्चक्र-
क्षदण्डस्त्रिभुवनविजयस्तम्भदण्डोऽङ्घ्रिदण्डः श्रेयस्त्रैविक्र-
मस्ते वितरतु विबुधप्रेषिणां कालदण्डः ॥ ६६ ॥ यस्मादा-
क्रामतो घां गुरुडमणिशिलिकेतुदण्डायमानादाश्रयितन्त्या-
वभामे सुगसरिदमला वैज्येन्तीव कान्ता । भूमिष्ठो यस्म-
थान्यो भुवनगृहमहास्तम्भशोभां दधानः पातामेतौ पयो-
जोदरललिततली पङ्कजाक्षस्य पादौ ॥ ६७ ॥ कस्त्वं ब्रह्म-
न्नपूर्वः क्व च तव वसतिर्याखिला ब्रह्मसृष्टिः कस्ते नाथो
स्वनाथः क्व च तव जनको नैव तातं सरामि । किं ते-
ऽमीहं ददामि त्रिपदपरिमिता भूमिरल्पं किमेतन्नैलोक्यं भाव-
गर्भं बलिमिदमवदद्ब्रामनो वः स पायात् ॥ ६८ ॥

परशुरामः ॥ कुलाचला यस्य मर्ही द्विजेभ्यः प्रयन्ततः
सीर्भदेषत्वमापुः । बभूवुरुहैर्गजलं समुद्राः स रेणुकैः
श्रियमातनोतु ॥ ६९ ॥ किं दोष्यां किमु कैर्मुकोपनि-
पदा भृंगप्रसादेन किं किं वेदाधिगमेन भास्वति भृगोर्वशे
च किं जन्मना । किं वानेन ममाद्भुतेन तर्पसा पीडां कृता-

१ यतो हरेर्नाभौ कमलं वतैत, अतस्तव तत्सुरभिगन्धलोत्पतया
भ्रमररामनं घटत एवेति भावः. २ लहरी. ३ शुक्रस्य.
४ ब्रह्मा. ५ गुणवृक्षः. ६ नाभिस्पेयदारुण्डः. ७ त्रिपु
लोकैषु पादन्यासो वस्य तस्य. ८ मरकतमणिनिमित्तध्वजदण्डा-
यमानात्. ९ क्षरन्ती. १० पताका. ११ आरक्तलाविति भावः.
१२ यदा ब्राह्मणेभ्यो भूर्दत्ता, तदा तेषां स्वस्वभूमिसीमार्थं कुल-
पर्वता एवासन्निति भावः. १३ यदा याचकेभ्यो दानं दीयते, तदा
दानात्प्राग्दातृभिरस्सर्गजलं दीयते. अतस्तेनैतावदानं दत्तं येन
समुद्रा उत्सर्गजलतयाभूवन्निति भावः. १४ धनुर्वेदविद्याज्ञानरहस्येन.
१५ यतो महतामनुग्रहस्तदा सफलः स्यात्, यद्युपकारः कस्यचित्कतुं
शक्येत. परं मया तत्पीडापि निवारिता न भवति, अतः शंभुप्रसादेन
किमित्यर्थः. १६ यतस्तपसासाऽध्यमपि साध्यते. परं यदि मया
तत्कृत्यं नारापि तदानेन तपया किमिति भावः.

न्तोऽपि चेद्विप्राणां कुरुतेऽन्तरित्यनुशयो रामस्य पुण्यातु वः
॥ ७० ॥ नाशिष्यः किमभूद्रवः किमभवन्नापुत्रिणी रेणुका
नाभूद्विश्वमकारुणिकं किमिति वः प्रीणातु रामत्रया । विप्राणां
प्रतिमन्दिरं मणिगणोन्मिश्राणि दण्डाहतेनाब्धीनां स मया
यमोऽपि महिषेणाम्भासि नोद्वाहितः ॥ ७१ ॥ पायाद्भो
जमदभिवंशतिलको वीरव्रतालंकृतो रामो नाम मुनीश्वरो
रूपवधे भास्वत्कुठारायुधः । येनाशेषहर्ताहिताङ्गरुधिरैः संत-
र्पिताः पूर्वजा भक्त्या चाश्वमेखे समुद्रवमना भूर्हन्तकारि-
कृता ॥ ७२ ॥ द्वारे कल्पतरुं गृहे सुरगर्वी चिन्तामणीनङ्गदे
पीयूषं सरसीषु विप्रवदने विद्याश्रतप्तो दश । एवं कर्तुमयं
तपस्यति भृगोर्वशावतंसो मुनिः पायाद्भोऽखिलराजकक्षय-
करो भूदेवभूषामणिः ॥ ७३ ॥ नो संध्यां समुपामते यदि
तदा लोकापवादाद्भयं मा चेत्स्वीक्रियते भविष्यति तदा
गैजन्त्यबीजे नतिः । इत्थं चिन्तयतश्चिरं भृगुपतेर्निश्चाम-
कोष्णीकृतो नेत्रान्तःप्रतिबिम्बशोणसलिलः संध्याञ्जलिः
पातु वः ॥ ७४ ॥

रामचन्द्रः ॥ वन्दामहे महेशानचण्डकोदण्डखण्डनम् ।
जानकीहृदयानन्दचन्दनं रघुनन्दनम् ॥ ७५ ॥ नमो राम-
पदाम्भोजं रेणवो यत्र संततम् । कुर्वन्ति कुमुदप्रीतिमग्न्य-
गृहमेधिनः ॥ ७६ ॥ स्वर्णपाजिनशयनो योजितनयनो
दशास्यदिग्भागे । सुहृदवलोकितचापः कोऽपि दुःरापः म
नीलिमा शरणम् ॥ ७७ ॥ अधिपञ्चवटीकुटीरवर्तिस्फुटिते-
न्दीवरसुन्दरोरुमूर्तिः । अपि लक्ष्मणलोचनेकसख्यं भजत
ब्रह्म सरोरुहायताक्षम् ॥ ७८ ॥ कनकनिकषभामा सीतया-
लिङ्गिताङ्गो नवकुवलयदामश्यामवर्णीभिगमः । अभिनव
इव विद्युन्मण्डितो मेघखण्डः शमयतु मम तापं सर्वतो
रामचन्द्रः ॥ ७९ ॥ परिणयविधौ भङ्गकृत्यान्ङ्घ्रिपो घनु-
रग्रतो जनकसुतया दत्तां कण्ठे स्रजं हृदि धारयन् । कुसु-
मधनुषा पाशेनेव प्रसख्य वशीकृतोऽवनतवदनो रामः पाया-
त्रपाविनयान्वितः ॥ ८० ॥ उत्कुलामलकमलोत्पलदलश्या-
माय रामामनःकामाय प्रथमाननिर्मलगुणप्रोभाय रामात्मने ।
योगारूढमुनीन्द्रमानससरोहंमाय संसारविध्वंसाय स्फुरदो-
जसे रघुकुलोत्तंसाय पुसे नमः ॥ ८१ ॥ यो रामो न जघान
वक्षसि रणे तं रावणं मायकैर्हृद्यस्य प्रतिवासरं वसति सो
तस्या ह्यहं राघवः । मय्यास्ते भुवनावली परिवृता द्वीपैः समं
१ शश्वतः. २ ब्राह्मणेभ्यो देयत्वेन विहितेत्यर्थः. ३ ध्यासप्रभाषे
विश्रा रयाऽर्धं धामचतुष्टयम् । अर्थं चतुष्टयं प्राङ्महानकारं द्विनो-
त्तमाः ॥ ४ शुकुत्वाप. ३ मयै. ४ रामक. ५ सीता.

सप्तभिः स श्रेयो विदधातु नक्षिभुवनत्राणैकचिन्तापरः ॥ ८२ ॥ राज्यं येन पदान्तलघुवृणवत्यक्तं गुरोराज्ञया पाथेयं परिगृह्य कार्मुकवरं घोरं वनं प्रस्थितः । स्वाधीनः शशिमी-
लिनापविषये प्राप्नो न वै विक्रियां पायाद्दः स विभीषणा-
प्रजननिहा रामाभिधानो हरिः ॥ ८३ ॥ कारुण्यामृतनीरमा-
श्रितजनश्रीचातकानन्ददं शार्ङ्गाखण्डलचापमम्बुजभवाग्नी-
न्द्रादिबर्हीहृदम् । चारुस्मेरमुखोलसज्जनकजासौदामिनीशो-
भितं श्रीरामाम्बुदमाश्रयेऽखिलजगत्संसारतापापहम् ॥ ८४ ॥
कूर्मो मूलवदालवालवदपांराशिलतावदिशो मेघाः पल्लवव-
त्प्रसूनफलवन्नक्षत्रस्यैन्दवः । स्वामिन्व्योमतरुः क्रमे मम
क्रियान्छुत्वेति गौं मारुतेः सीतान्वेषणमादिशान्दिशतु वो
रामः सलज्जः श्रियम् ॥ ८५ ॥ एतौ द्वौ दशकण्ठकण्ठक-
दलीकान्तरकान्तिच्छिदौ वैदेहीकुचकुम्भकुङ्कुमरजःसान्द्रा-
रुणाङ्गाङ्कितौ । लोकत्राणविधानसाधुसवनप्रारम्भयूपौ भुजौ
देयास्तासुविक्रमौ रघुपतेः श्रेयांसि भूयांसि वः ॥ ८६ ॥
बालक्रीडनमिन्दुशेखरधनुर्भङ्गावधि प्रहृता ताते काननमे-
वनावधि कृपा सुग्रीवसख्यावधि । आज्ञा वारिधिवन्धना-
वधि यशो लङ्केशनाशावधि श्रीरामस्य पुनातु लोकवशता
जानक्यपेक्षावधि ॥ ८७ ॥ कल्याणानां निधानं कलिमल-
मथनं पावनं पावनानां पाथेयं यन्मुमुक्षोः सपदि परपद-
प्राप्तये प्रस्थितस्य । विश्रामस्थानमेकं कविवरत्रचसां जीवनं
सज्जनानां बीजं धर्मद्रुमस्य प्रभवतु भवतां भूतये रामनाम
॥ ८८ ॥ कल्याणोलाससीमा कलयतु कुशलं कालमेघा-
भिरामा काचित्साकेतधामा भवगहनगतिह्वान्तिहारिप्रणामा ।
सौन्दर्यह्रीणकामा धृतजनकसुतासादरापाङ्गधामा दिक्षु
प्रख्यातभूमा दिविषदभिनुता देवता रामनामा ॥ ८९ ॥
योऽद्वैतोद्भावाधीतान्तासपदि पॅल्लभुजः संपरौये र्गैरा ये येना-
येनाश्रितानां स्तितिरवनमितेशानचापेन क्षेपे । लङ्काकार-
हर्ता ककुभि ककुभि यः कान्तया सीतयामीदूनी दूनीऽथ हृष्टः
स विभुरवतु वः सैःसभार्यः सभार्यः ॥ ९० ॥ ऋक्षाणां
भूरिधामां श्रितमधिपतिना प्रस्फुरद्भीमर्तारं स्फारं नेर्शनलेन

प्रसभनियमितोच्चैपमीनध्वजेन । रौमायत्तं पुरारिः
कुमुदशुचि लसंजीलसुग्रीवमङ्गं ग्रावङ्गं वापि सैम्यं दशवद-
नशिरश्छेदहेतु श्रियेऽस्तु ॥ ९१ ॥ यस्तीर्थानामुपास्त्या
गलितमलभरं मन्यते स्म स्वमेवं नाज्ञासीज्जिरे यन्मम
चरणरजःपादपूतान्मूनि । पादस्पर्शेन कुर्वन्ऽतिथिति विध-
टितग्रावभावामहल्यां कौसल्यासुसुरूनं व्यपनयतु स वः
श्रेयसा च श्रिया च ॥ ९२ ॥

(सीता) ॥ उन्मृष्टं कुचसीम्नि पत्रमकरं दृष्ट्वा हठालिङ्ग-
नाकोपो मास्तु पुनर्लिखाम्यसुमिति स्मेरे रघूणां वरे । को-
पेनारुणितोऽश्रुपातदलितः प्रेम्णा च विस्तारितो दत्तो मैथि-
लकन्यया दिशतु नः क्षेमं कटाक्षाङ्कुरः ॥ ९३ ॥

(हनुमान्) ॥ अशेषलङ्कापतिसैन्यहन्ता श्रीरामसेवा-
चरणैककर्ता । अनेकदुःखाहतलोकगोसा त्वसौ हनुमांस्तव
सौख्यकर्ता ॥ ९४ ॥ कृतक्रोधे यस्मिन्नमरनगरी मङ्गलरवा
र्नवातङ्का लङ्का समजन वनं वृथति सति । सदा सीता
कान्तप्रणतिमतिविरुयातमहिमा हनुमानव्याद्दः कपिकुलिशि-
रोमण्डनमणिः ॥ ९५ ॥

(रामकृष्णौ) ॥ त्रातः कैकोदरो येन द्रोघाधि कर्-
णात्मना । पूतनामारणख्यातः स मेऽस्तु शरणं प्रभुः ॥ ९६ ॥
मर्दितरावणकसौ सूरयूयमुनाविहारिणौ देवौ । अर्पितवि-
प्रकुमारौ हरिपतिर्हरिकेतनप्रियौ वन्दे ॥ ९७ ॥ यः पूतै-
नामारणलव्यकीर्तिः कैकोदरो येन विनीतदर्षः । यैशोद-
यालं कृतमूर्तिरव्यात्परिर्दूनामथवा रघूणाम् ॥ ९८ ॥

कृष्णः ॥ इन्द्वीरदलश्याममिन्दिरानन्दकन्दलम् । व-
न्दारुजनमन्दारं वन्देऽहं यदुनन्दनम् ॥ ९९ ॥ देवः पाया-
दपायान्नः स्मेरेन्द्वीवरलोचनः । संसारध्वान्तविध्वंससहं-

१ उच्चा आपो यस्मिन्स उच्चापो मीनध्वजः समुद्रः; (पक्षे)
उद्भूतचापो मीनध्वजः कामः, २ रामायत्तं रामचन्द्राधीनम्;
(पक्षे) रामायाः पार्वला अर्धानम्, ३ कुमुदनाम्ना वानरेण शुचिः;
(पक्षे) कुमुदपुष्पवच्छुचि शुभ्रम्, ४ नीलः सुग्रीवश्च वानरीः;
(पक्षे) नीला नीलवर्णा शोभना ग्रीवा, ५ दशवदनशिरश्छेदहे-
न्विति सैन्यपक्षे रघुदत्तः; अन्यत्र शिवप्रसादनार्थं रावणेनात्मनः
शिरासि च्छिजानीति प्रसिद्धिः, ६ सेवनया, ७ पत्रमकरम्,
८ नवभया, ९ अदरो भयशय्यः काकः; (पक्षे) कालियसर्पः,
१० पूतनामा पवित्रनामा, रणे ख्यातश्च; (पक्षे) पूतनाया
राक्षर्या मारणेन ख्यातः, ११ अर्जुनः, १२ पूतनाया मारणेन
लब्धा कीर्तियेन; (पक्षे) पवित्रनामा रणे लब्धा कीर्तिश्च येन,
१३ काण्डियः सर्पः; (पक्षे) घृष्टः काकः, १४ यशोदया मात्रा-
लङ्कृतो देहो यस्य; (पक्षे) यशसा दयया चालङ्कृतो देहो यस्य,

१ विभीषणस्याग्रजन्मा रावणरत्नं हन्तीति मः, २ वाचम्,
३ निश्चितम्, ४ राक्षसान्, ५ युद्धे, ६ शत्रवः, ७ भाग्येन,
८ प्राप्ताः, ९ विरहितः, १० दुःस्थितमनाः, ११ देवसभारवामी,
१२ ऋक्षाणां भद्रकानामधिपतिना जाम्बवता; (पक्षे) नक्षत्रा-
णामधिपतिना चन्द्रेण, १३ भीमस्तारो वानरविशेषः; (पक्षे)
भीमा तारा नेत्रकनीनिका, १४ नेत्रा नायकेन नलेन नलनाम्ना
वानरेण; (पक्षे) नेत्रानलेन तूर्णानेत्राक्षिना,

कंसनिपूदनः ॥ १०० ॥ पाण्डु वो जलदश्यामाः शार्ङ्गज्या-
घातकर्कशाः । त्रैलोक्यमण्डपस्तम्भाश्रवावरो हरिबाहवः
॥ १०१ ॥ दर्पणार्पितमालोक्य मायास्त्रीरूपमात्मनः । आ-
त्मन्येवानुरक्तो वः शिवे दिशतु केशवः ॥ १०२ ॥ हृदयं
कौस्तुभोद्भासि हरिः पुष्पाणु वः श्रियम् । राधाप्रवेशरोधाय
दत्तसुदमिव श्रिया ॥ १०३ ॥ देहि मत्कन्दुकं राधे परिधान-
निगूहितम् । इति विष्वसयन्नीवीं तस्याः कृष्णो मुदेऽस्तु नः
॥ १०४ ॥ चण्डचाणूरदोर्दण्डमण्डलीखण्डमण्डितम् । अव्याहो
बालवेषस्य विष्णोर्गोपतनोर्वेषुः ॥ १०५ ॥ मीमांसाणीवसोमं
लसदकं तर्कपद्मस्य । वेदान्तविपिनसिंहं वन्दे गोविन्द-
साभिधं ब्रह्म ॥ १०६ ॥ अवलोकितमनुमोदितमालिङ्गितमङ्ग-
नाभिरनुरागैः । अधिवृन्दावनकुञ्जं मरकतपुञ्जं नमस्यामः
॥ १०७ ॥ मकरीविरचनभङ्गा राधाकुचकलशपीडनव्यसनी ।
ऋजुमपि रेखां लुम्पन्बलवेषो हरिर्जयति ॥ १०८ ॥ कठिन-
तरदामवेष्टनलेखासंदेहदायिनो यस्य । राजन्ति बलिविमङ्गाः
स पातु दामोदरो भवतः ॥ १०९ ॥ खिन्नोऽसि मुख शैलं
विभ्रुमौ वयमिति वदत्सु ग्रिथिलभुजः । भरमुन्नविनतवा-
हुषु गोपेषु हमन्हरिर्जयति ॥ ११० ॥ नीतं नवनवनीतं
क्रियदिति पृथो यशोदया कृष्णः । इयदिति गुरुजनसंसदि
करधृतराधापयोधरः पातु ॥ १११ ॥ राधामधुमुदनयोरनु-
दिनमुपचीयमानस्य । प्रणयतरोरिव कुसुमं मिथोऽवलोक-
सितं पायात् ॥ ११२ ॥ श्रुतिमपरे स्मृतिमपरे भारतमपरे
भजन्तु भवभीताः । अहमिह नन्दं वन्दे यस्यालिन्दे परं
ब्रह्म ॥ ११३ ॥ तमं कैर्न तपोभिः फलितं तद्गोपबाला-
नाम् । लोचनयुगले यासामञ्जनमासीन्निरञ्जनं ब्रह्म ॥ ११४ ॥
मदमयमदमयदुरगं यमुनामवतीर्थं वीर्यशाली यः । मम
रतिममरतिरस्कृतिशमनपरः स क्रियाकृष्णः ॥ ११५ ॥
स्तनंधयन्तं जननीमुख्वाब्जं विलोक्य मन्दसितमुज्ज्वलाङ्गम् ।
स्यशन्तमन्यं स्तनमङ्गुलीभिर्यन्दे यशोदाङ्गगतं सुकुन्दम्
॥ ११६ ॥ सुजप्रभादण्ड इवोर्ध्वगामी स पातु वः कंग-
रिपोः कृपाणः । यः पाश्चजन्यप्रतिविम्बभङ्गा धाराम्भसः
फेनमिव व्यनक्ति ॥ ११७ ॥ विहाय पीयूषरसं सुनीश्वरा
ममाङ्गिराजीवरसं पिबन्ति किम् । इति स्वपादांमुजपा-
नकौतुकी स गोपबालः श्रियमातनोतु वः ॥ ११८ ॥
विलिख्य सत्याकुचकुम्भसीसि पत्रावलिन्त्यासमिषेण राधाम् ।
लीलारविन्देन तथा सरोषं पायाद्विटः कोऽप्यभिहन्त्यमानः
॥ ११९ ॥ स पातु वो यस्य हृतावशेषास्तत्सुल्यवर्णाञ्जन-

रञ्जितेषु । लावण्ययुक्तेष्वपि विव्रसन्ति दैत्याः स्वकान्तान-
यनोत्पलेषु ॥ १२० ॥ कुञ्चितधरपुटेन पूरयन्वंशिकान्
प्रचलदङ्कुलिकमः । मोहयन्निखिलवामलोचनाः पातु कौऽपि
नवनीरदञ्छविः ॥ १२१ ॥ अतसीकुसुमोपमेयकान्तिर्यसु-
नातीरकदम्बमध्यवर्ती । नवगोपवधुविनोदशाली वनमाली
वितनोतु मङ्गलं वः ॥ १२२ ॥ गायन्तीनां गोपमी-
मन्तिनीनां स्फीताकाङ्क्षामक्षिरोलम्बमालाम् । निश्चा-
श्चल्यामात्मवक्त्रारविन्दे कुर्वन्नय्याद्देवकीनन्दनो वः
॥ १२३ ॥ पुञ्जीभूतं प्रेम गोपाङ्गनानां मूर्तीभूतं
भागधेयं यदनाम् । एकीभूतं गुमवितं श्रुतीनां श्यामी-
भूतं ब्रह्म मे संनिधत्ताम् ॥ १२४ ॥ आनन्दमादधतमाय-
तलोचनानामानीलमावलितकंधरमात्तवंशम् । आपादामाकु-
टमाकलितामृतोघमाकारमाकलयताममुमात्तरं नः ॥ १२५ ॥
त्वां पातु नीलनलनीलदलदामकान्तेः कृष्णस्य पाणिसरसीरु-
हकोशाबन्धः । राधाकपोलमकरीलिखनेषु योऽयं कर्णावतं-
सकमलं विपुलीचकार ॥ १२६ ॥ उत्फुलमानसरसीरुहचा-
रुमध्यनिर्यन्मधुव्रतमरचुतिहारिणीभिः । राधाविलोचनक-
टाक्षपरम्परामिदृष्टो हरिस्त्वय सुखानि तनोतु कामम्
॥ १२७ ॥ गोवर्धनोद्धरणहृष्टमसतगोपानामस्तुतिश्रवण-
लज्जितमानसस्य । स्मृत्वा बराहवपुरिन्दुकलाप्रकाशदद्गो-
द्धृतक्षिति हरैरवतु सितं वः ॥ १२८ ॥ अभिनवनवनीतप्री-
तमाताश्रवेत्रं विकचनलिनलक्ष्मीस्यधिं मानन्दवक्रम् ।
हृदयभवनमध्ये योगिभिर्ध्यानगम्यं नवगगनतमालश्यामलं
कंचिदीडे ॥ १२९ ॥ अभिनवनवनीतस्निग्धमापीतदुग्धं दधिक-
णपरिदिग्धं सुग्धमङ्गं सुरारैः । दिग्गतु भुवनकृच्छ्रेदितापि-
च्छगुच्छच्छवि नवशिखिपिच्छालाच्छित्तंवाञ्छितं वः ॥ १३० ॥
कनककलशस्वच्छे राधापयोधरमण्डले नवजलधरश्यामामा-
त्मपुर्तितं प्रतिविम्बिताम् । असितसिंघयप्रान्तप्रान्त्या सुहृदु-
दुरक्षिपञ्जयति जनितप्रीडाहासप्रियाहासितो हरिः ॥ १३१ ॥
लैलितगमना नौर्यो रौजन्मनोजनितान्ताभाः सुरतिसदृशस्ताः
सैन्मुख्यो भवानपि तद्भुवे । वनभुवमितो गेहादेको न

१ इकूलम्. २ गोपीपक्षे ललितं गमनं यासां ताः कृष्णपक्षे
ललिते गे गाने मनो यस्य सः. ३ स्त्रियः; (पक्षे) नारत्यार्थः
श्रेष्ठो यस्मात्सः. ४ राजता मनोजेन मदनेन नितान्तात्यन्ता भाः
कान्तिर्थासां ताः; (पक्षे) राजन्मनोजनिः शोभमानमदनस्तान्तो
म्हानो यस्यास्तादृशी भा यस्य सः. ५ शोभायमानया रत्या
कामपत्न्या सदाशः; (पक्षे) सुषु रतौ रमणे योग्यः. ६ सन्ति
शोभनानि मुखान्याननानि यासां ताः; (पक्षे) सत्सु प्रशक्तेषु
बे.लिचतुरेषु मुखसः.

गच्छतु मां विनेत्यसकृदुदितः पुत्रः पित्रा जयत्यनघो हरिः ॥१३२॥ देवः पायात्पयसि विर्मले यानुसे मञ्जतीनां याच-
न्तीनामनुयपदैर्वक्षितान्यंशुकानि । लज्जालेरलसवलितै-
रुनिमषत्स्रवाणैर्गोपस्त्रीणां नयनकुसुमैरक्षितः केशवो नः ॥१३३॥ वृन्दारण्ये तपनतनयातीरवानीरुकुञ्जे गुञ्जन्मञ्जुभ्र-
मरपटलीकाकलीकेलिभाजि । आभीराणां मधुरमुरलीनादसं-
मोहितानां मध्ये क्रीडन्नवतु नियतं नन्दगोपालबालः ॥१३४॥ शिरश्छायां कृष्णः क्षणमकृत राधाचारणयोर्मुञ्जावल्लिच्छाया-
मियमपि तदीयप्रतिकृतौ । इति क्रीडाकोपे निभृतसुभयो-
रप्यनुनयप्रसादौ जीयास्तामपि गुरुसमक्षं स्थितवतोः ॥१३५॥
अवेमव्यापाराकलनर्मैतुरीर्यशर्मचिरादनुन्मीलतन्तुप्रकरघट-
नायासमसकृत् । विपीदत्याञ्चालीविपदपनयैकप्रणयिनः पटानां
निर्माणं पंतगपतिकेतोरवतु नः ॥१३६॥ कपोले पत्रालीं पुल-
किनि विधातुं व्यवसितः स्वयं श्रीराधायाः करकलितवर्तिर्म-
धुरिपुः । अमृद्वक्त्रेन्दौ यन्निहितनयनः कम्पितसुजस्तदेतत्सा-
मर्थ्यं तदभिनवरूपस्य जयति ॥१३७॥ जयश्रीविर्यैस्सैर्महितै
इव मन्दागकुसुमैः स्वयं सिन्दूरेण द्विपरणसुधा सुद्रित इव ।
भुजापीडक्रीडाहृतकुवलयापीडकरिणः प्रकीर्णासुम्बिन्दुर्जयति
भुजदण्डो मुरजितः ॥१३८॥ सुपर्णः स्वर्णाद्रौ रचितम-
णिशङ्के जलध्रिजामुन्नाम्भोजे भृङ्गो निगमविलसत्पञ्जरशुकः ।
त्रिलोकीकस्तूरीतिलककमनीयो ब्रजवधुविहारी श्रीकृष्णो
दिशतु भवतां शर्म सततम् ॥१३९॥ कयासि खलु चौ-
रिके प्रसुपितं स्फुटं दृश्यते द्वितीयमिह मामकं वहसि क-
न्दुकं कञ्चुके । त्यजेति नवगोपिकाकुचयुगं प्रमथ्नवलाह-
सत्पुलकपञ्जरो जयति गोकुले केशवः ॥१४०॥ मेघैर्म-
दुर्गमम्बरं वनयुवः श्यामास्तमालद्रुमैर्नक्तं^१ भीरुरयं त्वमेव
तदिदं राधे शृहं प्रापय । इत्थं नन्दनिदेशतश्चलितयोः प्र-
त्यध्वकुञ्जद्रुमं राधामाधवयोर्जयन्ति यमुनाकूले र्हैःकेलयः
॥१४१॥ कौन्तेर्यस्य सहायतां करुणया गत्वा विनीता-
त्मनो येनोडाङ्घ्रितसत्पथः कुरुपतिश्चके कृतार्त्तातिथिः ।
त्रैलोक्यस्थितिसूत्रधारतिलको देवः सदा संपदे साधूनामसु-
राधिनाथमथनः स्वादेवकीनन्दनः ॥१४२॥ आताम्रे नय-

ने स्फुरन्कुचभरः श्वासो न विश्राम्यति खेदाम्भःकणदन्तुरं
तव मुखं हेतुस्तु नो लक्ष्यते । धिक्को वेद मनः स्त्रिया
इति गिरा रुधां प्रियां भीषयंस्तसास्तक्षणाकारतेरक्षणपरिस्पृष्टो
हरिः पातु वः ॥१४३॥ संसक्तानिव पातुमौपनिषदव्या-
हारमाध्वीरसातुमारुदुं ब्रजसुन्दरीकुचतटीपाटीरैर्णूनिव । उ-
न्मीलनुरलीनिनादबहुलामोदोपसीदद्ब्रवीजिह्वालीढमलीक-
बलवशिशोः पादाम्बुजं पातु वः ॥१४४॥ कृष्णो गोरस-
चौर्यमम्ब कुरुते किं कृष्ण मातः सुरापानं न प्रकरोमि राम
किमिदं नाहं परस्त्रीरतः । किं गोविन्द वदत्यसौ हलधरो
मिथ्येति तां व्याहरन्गोपीगोपकदम्बकं विहसयन्सुभो मुकु-
न्दोऽवतु ॥१४५॥ मातर्सर्णकरक्षणाय यमुनाकच्छं
न गच्छाम्यहं कस्माद्भ्रूत्स पिनष्टि पीवरकुचद्वन्द्वेन गो-
पीजनः । भृसंज्ञाविनिवारितोऽपि बहुशो जल्पन्यशो-
दाग्रतो गोपीपाणिंसरोजसुद्रितमुखो गोपीपतिः पातु वः
॥१४६॥ कासि त्वं वद चौर्यकारिणि कुतः कस्त्वं
पुंगो यामिकः किं ब्रूये सुपितौ सुवर्णकलशो भूपस्य केन
त्यया । कुत्र सः प्रकटौ तत्राञ्चलतटे कुत्रेति तत्पश्यता-
मित्युक्ते धृतबलवीकुचयुगम्बुजां पातु पीताम्बरः ॥१४७॥
कृष्ण त्वं पठ किं पठामि ननु रे शास्त्रं किमु ज्ञाप्यते तत्त्वं
कस्य विभोः स कस्त्रिमुवनाधीशश्च तेनापि किम् । ज्ञानं
भक्तिरथो विरक्तिरनया किं मुक्तिरेवान्तु ते दध्यादीनि
भजामि मातुरुदितं वाक्यं हरेः पातु वः ॥१४८॥ कृष्ण
त्वं नवयौवनोऽसि चपलाः प्रायेण गोपाङ्गनाः कंसो भूपति-
रञ्जनालसुदुलभीवा वयं गोदुहः । तथाचेऽञ्जलिना भवन्त-
मधुना वृन्दावनं मद्रिना मा यामीरिति नन्दगोपवचसा
नम्रो हरिः पातु वः ॥१४९॥ कस्त्वं कृष्णमेवेहि मां
किमिह ते मन्मन्दिराशङ्कया युक्तं तन्नवनीतभाजनपुटे
न्यस्तः किमर्थं करः । कर्तुं तत्र पिपीलिकापनयनं सुमाः कि-
मुद्घोषिता बाला वत्सगतिं विवेक्तुमिति संजल्पन्हरिः पातु
वः ॥१५०॥ स्वामी सुग्धतरो वनं घनमिदं बालाहमेका-
किनी क्षोणीमावृणुते तमालमलिनच्छाया तमःसंहतिः ।
तन्मे सुन्दर कृष्ण मुख सहसा वर्तमेति गोप्या गिरः श्रुत्वा
तां परिरम्य मन्मथकलासक्तो हरिः पातु वः ॥१५१॥
मातः किं यदुनाथ देहि चैषकं किं तेन पातुं पयस्तन्नास्त्यथ
कदासि तन्निसि निशा का वाण्यकारोदये । आमीत्याक्षि-
युगं निशाप्युपगता देहीति मातुः पुनर्वक्षोऽजाम्बरकर्षणोद्यत-

१ स्वच्छे. २ खानं कुर्वतीनाम्. ३ वेमा वस्यवृत्तिदण्ड-
स्तथापाररहितम्. ४ तुरी च तत्तुवायानां यज्ञविशेषः, तत्सर्प-
विना. ५ पतगाः पक्षिणस्तेषां पतिर्गण्डः स केतुयस्य तस्य.
कृष्णस्येत्यर्थः. ६ विश्विमेः. ७ पूजितः. ८ चित्रितः. ९ रक्त-
बिन्दुः. १० व्यासमित्यर्थः. ११ रात्री. १२ एकान्तक्रीडाः.
१३ युधिष्ठिरयः. १४ मारितः.

करः कृष्णः स पुष्पाणु नः ॥ १५२ ॥ अर्धोन्मीलितलोच-
नस्य पिबतः पर्याप्तमेकं स्ननं सद्यःप्रसूतदुग्धदिग्धमपरं हस्तेन
संमार्जतः । मात्रा चाङ्गुलिलालितस्य चिबुकं स्नेरायमाणे मुखे
विष्णोः क्षीरकणाम्बुधामधवला दन्तद्युतिः पातु वः ॥ १५३ ॥
गच्छाम्यच्युत दर्शनेन भवतः किं तृप्तिरुपच्यते किं त्वेवं
विर्जनस्थयोर्हतजनः संभावयत्यन्यथा । इत्यामन्नर्णमङ्गिस्-
चितवृथाप्रस्थानखेदालसामाश्लिष्यन्पुलकाङ्कुराश्वितवपुर्गोपीं
हरिः पातु वः ॥ १५४ ॥ रामो नाम बभूव हुं तदबला सी-
तेति हुं तौ पितुर्वाचा पञ्चवटीवेने निवसतस्तामाहरद्रावणः ।
कृष्णेनेति पुरातनीं निजकथामाकर्ष्य मात्रैरितां मौमित्रे क-
धनुर्धनुर्धनुरिति प्रोक्ता गिरः पान्तु वः ॥ १५५ ॥ कोऽयं
द्वारि हँरिः प्रयाह्युपवनं शास्त्रामगस्यात्र किं कृष्णोऽहं दयिते
विभेमि सुतरां कृष्णादहं वानरात् । राधेऽहं मधुमुदो न ब्रज
लतां तामेव पुष्पान्वितामिथं निर्वचनीकृतो दयितया ह्रीणो
हरिः पातु वः ॥ १५६ ॥ पीठे पीठनिषण्णबालकगले ति-
ष्ठन्मगोपालको यैत्रान्तःस्थितदुग्धभाण्डमविद्याच्छाद्य घ-
ण्टारवम् । वक्रोपान्तकृताङ्गलिः कृतशिरःकम्पं पिबन्त्यः पयः
पायादागतगोपिकानयनयोगेण्डूपफूत्कारकृत ॥ १५७ ॥
पक्षे त्वन्नयने स्मरामि सततं भावो भवत्कुन्तले नीले मुह्यति
किं करोमि मँहितैः ऋतोऽस्मि ते विभ्रमैः । इत्युत्सन्नवचो
निशम्य सरुषा निर्भस्मितो गधया कृष्णस्तपरमेव तद्यपदि-
शन्कीडावितः पातु वः ॥ १५८ ॥ दृष्ट्वा केशव गोपैरंग-
हृतया किंचिन्न दृष्टं मया तेनात्र स्वलित्वास्मि नाथ पतितां
किं नाम नालम्बमे । एकस्त्वं विषमेपुखिन्नमनसां सर्वावैलानां
गतिर्गोप्यैवं गदितः सलेशमवताद्रोष्ठ हरिर्विश्रम ॥ १५९ ॥
केयं भाग्यवती तवोरसि मणी म्रूषेऽर्घ्येण विना कृत्वास्याः
प्रथमं विना क्व सहजो वर्णो मणेस्तादृशः । स्त्रीरूपं कथमस्य

१ एकान्तगतयोः २ रचना. ३ यथा माता स्वपुत्रप्रश्वापनाय
प्राचीनाः कथाः कथयति, तथा यशोदापि राम इति कश्चिद्राजासी-
दिति वदति स्म. तच्छ्रुत्वा कृष्णोऽपि हुंकारं दत्तवान्. ४ वानरः;
(पक्षे) कृष्णः. ५ कृष्णवर्णः; (पक्षे) कृष्णनामा. ६ भ्रमरः; (पक्षे)
मधुमुदननामा. ७ आलम्बनानो रज्जुपञ्जरः. शिष्य इति प्रसिद्धः.
८ हँ रभे; (पक्षे) पञ्जररूपे. ९ पूज्यैः. १० गोपे त्वयि यो राग्य
आसक्तितद्गतयापहृतया; (पक्षे) गवां परागैर्धूलिभिर्यासा. ११ यु-
जायुक्तम्; (पक्षे) समविषमम्. १२ पतित्वम्; (पक्षे) पतनं प्राप्तम्.
१३ विषमेपुः पञ्चशरस्तेन खिन्नमनसाम्; (पक्षे) विषमेपु संकटेपु
खिन्नमनसाम्. १४ क्लीणाम्; (पक्षे) बलरहितानाम्. १५ सम्य-
नम्. १६ गोस्थानम्. १७ रमणीत्यर्थः.

लिङ्गनियमात्पृच्छामि वध्याकूर्तिं सुग्धे त्वत्प्रतिबिम्बमित्यपल-
पन्गधां हरिः पातु वः ॥ १६० ॥ यां दृष्ट्वा यमुनापिपासुर-
निशं व्यूहो गवां गाहते विद्युत्वानिति नीलकण्ठनिवहो यां
द्रष्टुमुत्कण्ठते । उत्तंसाय तमालपलवमिति च्छिन्दन्ति यां
गोपिकाः कान्तिः कालियशासनस्य वपुषः सा पावनी पातु
वः ॥ १६१ ॥ श्रीमद्रोपवधूस्वयंमहपरिष्वङ्गेषु तुङ्गस्तनव्या-
मर्दाद्गलितेऽपि चन्दनरजसङ्गे वहन्सौरभम् । कश्चिज्जा-
गरजातरागनयनद्वन्द्वः प्रभाते श्रियं विभ्रत्कामपि वेणुनाद-
रमिको जाराग्रणीः पातु वः ॥ १६२ ॥ कण्ठालिङ्गनमङ्गलं
घनकुचाभोगोपभोगोत्सवं श्रोणीसंगमसौम्यं च सततं म-
ध्येयमीनां पुरः । प्राप्नुं कोऽयमितीर्थ्येव यमुनाकूले बलाघः
स्वयं गोपीनामहरदुकूलनिचयं कृष्णः स पुष्पाणु नः ॥ १६३ ॥
कृष्णेनाम्बु गतेन रन्तुमसकृन्मद्रक्षिता स्वेच्छया सत्यं कृष्ण
क एवमाह सुमली मिथ्याम्बु पश्याननम् । व्यादेहीति विका-
सिते च वदने दृष्ट्वा समस्तं जगन्माता यस्य जगाम विस्म-
यपदं पायात्स वः श्रीपतिः ॥ १६४ ॥ अम्बु श्राम्यसि
तिष्ठ गोरममहं मक्षामि मन्थानकं प्रालम्ब्य स्थितमीश्वरं
सरभसं दीनाननो वैसुकिः । साम्यं कैमलाख्या सुंर-
गणः सानन्दमुद्यदयं ऋहुः प्रैक्षत यं स वोऽस्तु शिवदो
गोपालबालो हरिः ॥ १६५ ॥ कालिन्ध्याः पुलिनेषु केलिकु-
पितामुत्सृज्य रासे रमं गच्छन्तीमनुगच्छतोऽशुकुलुषां कंस-
द्विषो राधिकाम् । तत्पादप्रतिमामिवेशितपदस्योद्गतरोमाद्रेते-
रक्षुष्णोऽनुनयः प्रसन्नदयितादृष्टस्य पुष्पाणु वः ॥ १६६ ॥
कंसं ध्वंसयते सुरं तिरयते हंसं तथा हिंसते बाणं क्षीणयते
बकं लघयते पौण्ड्रं तथा लुम्पते । भौमं क्षामयते बलाद्बल-
भिदो दर्पं पराकुर्वते क्लिष्टं शिष्टगणं प्रणम्रमवते कृष्णाय
तुभ्यं नमः ॥ १६७ ॥ रामोऽहोमभेरेण विभ्रमभृतामंभी-
रवामभ्रुवार्धभ्येर्णे परिगम्य निर्भरसुरः प्रेमान्धया राधया ।
साधु त्वद्ददनं सुधामयमिति व्याहृत्य गीतस्तुतिव्याजादुद्दे-
टचुम्बितः स्मितमनोहारी हरिः पातु वः ॥ १६८ ॥ साकृ-
त्सितमाकुलाकुलगलद्वम्मिलमुहोसितभ्रूवह्नीकमलीकैर्दशै-
तभुजामूलार्धदृष्टस्तनम् । गोपीनां निर्भृतं निरीक्ष्य

१ बलभद्रः. २ विकासय. ३ समुद्रमथने रज्जुकृतस्य मम
पुनरपि स एव अयंकरः प्रसङ्ग आगत इति त्रासेन. ४ मम सपत्नी
काशिदुद्भवस्थितीत्यस्यया. ५ अमृतप्राप्तिमिथ्यतीति धिया. ६ शि-
रश्छेदो भविष्यतीति तुभ्या. ७ रागम्. ८ मफलः. ९ गोपिकानाम्.
१० समीपम्. ११ प्रकटम्. १२ उच्चैःकृता. १३ जम्भणादिच्छ-
लेन्यर्थः. १४ गोप्यभावम्.

ललितं कांचिच्चिरं चिन्तयन्नन्तर्मुग्धमनोहरो हरतु वः
 क्लेशं नैवः केशवः ॥ १६९ ॥ तिर्यङ्कणविलोलमो-
 लितरलोत्तंसस्य वंशोच्चरद्रीतस्थानकृतावधानललनालक्ष्मिर्न
 संलक्षिताः । संमुग्धं मधुसूदनस्य मधुरे राधामुखेन्दौ
 मृदुस्पन्दं पलविताश्रिरं ददतु वः क्षेमं कटाक्षोर्मयः
 ॥ १७० ॥ वृष्टिव्याकुलगोकुलावनरसौदुद्धृत्य गोवर्धनं
 विभ्रद्भलववलभाभिरधिकानन्दाचिरं चुम्बितः । कंदर्पेण
 तदर्पिताधरतटीसिन्दूरमुद्राङ्कितो बाहुगोपतनोस्तनोतु भवतां
 श्रेयांसि कंसद्विषः ॥ १७१ ॥ राधामुग्धमुखारविन्दर्मधुपल्लै-
 लोक्यमौलिस्थलीनेर्ष्योचितनीलरत्नमवनीभारावतारक्षमः ।
 स्वच्छन्दं व्रजसुन्दरीजनमनस्तोषप्रदोषश्रिरं कंसध्वंसनभूमके-
 तुरवतु त्वां देवकीनन्दनः ॥ १७२ ॥ किं विभ्राम्यसि कृष्ण-
 भोगिमवने भौण्डीरभूमिरुहि भ्रातर्यासि न दृष्टिगोचरमितः
 सानन्दनन्दास्पदम् । राधाया वचनं तदध्वगमुखान्नन्दान्ति-
 के गोपतो गोविन्दस्य जयन्ति सायमतिथिप्राशस्त्यगर्भा
 गिरः ॥ १७३ ॥ मान्दानन्दपुरंदरादिविषद्वन्दैरमन्दाद-
 रादानभ्रैसुकुटेन्द्रनीलमणिभिः १ संदर्शितेन्द्वीवरम् । स्वच्छ-
 न्दं मकरन्दसुन्दरगलनन्दाकिनीमेदुरं श्रीगोविन्दपदारवि-
 न्दमशुभसंकेन्दाय वन्दामहे ॥ १७४ ॥ प्रातर्नीलनिचोलम-
 च्युतसुरः १ संवीतपीतांशुकं राधायाश्रुकिंतं विलोक्य हसति
 त्वैरं सखीमण्डले । श्रीडाचञ्चलर्मखलं नयनयोराधाय राधा-
 नने स्वादुस्मेरमुखोऽयमस्तु जगदानन्दाय नन्दात्मजः
 ॥ १७५ ॥ प्रीतिं वस्तुतां हरिः कुवलयापीडेन मार्धं रणे
 राधापीनपयोधरस्मरणकृत्कुम्भेन संभेदवान् । १ पथे विभ्यति
 मौलितं क्षणमपि क्षिप्रं तदालोकनाद्यामोहेन जितं जितं जि-
 तमभूर्धूलोलकोलाहलः ॥ १७६ ॥ त्वामप्राप्य मयि स्वयं-
 वरपरां क्षीरोदतीरोदरे शङ्के सुन्दरि कालकूटमपिवन्मूढो
 मृडानीपतिः । इत्थं पूर्वकथाभिरन्यमनसो विशिष्य वामोखलं
 राधायाः स्तनकोरकोपरिलसन्नेत्रो हरिः पातु वः ॥ १७७ ॥
 वामांसखलचुम्बिकुण्डलरुचा जातोत्तरीयच्छर्विं वंशीगीतिभ-

वन्निभङ्गवपुषं भ्रूलाखलीलापरम् । किंचित्सस्तशिखण्डशेख-
 रमतिस्त्रिग्यालिनीलालकं राधादिप्रमादाशतावृतमहं वन्दे कि-
 शोराकृतिम् ॥ १७८ ॥ अन्तर्मोहनमौलिधूर्णनैवलमन्दार-
 विसंसनः सैन्ध्याकर्षणदृष्टिहर्षणमहामन्नः कुरङ्गीदशाम् ।
 दृष्यद्दानवदूयमानदिविषदुर्वारदुःखापदांश्रः कंसरिपोव्योप-
 हयतु वोऽश्रेयांसि वंशीरवः ॥ १७९ ॥ मौलौ केकिशिखण्डिनी
 मधुरिमाधाराधरे वंशिनी पीनासे वनमालिनी हृदि लसत्का-
 रुण्यकलोलिनी । श्रोण्यां पीतदुकुलिनी चरणयोर्व्यत्यस्तवि-
 न्यासिनी लीला काचन मोहनी विजयते वृन्दावनवासिनी
 ॥ १८० ॥ मालाबर्हमनोज्ञकुन्तलभरां वन्यप्रसूनोक्षितां शेले-
 यागुरुसक्तचित्रतिलकां शश्वन्मनोहारिणीम् । लीलावेणुरवा-
 मृतैकरसिकां लावण्यलक्ष्मीमयीं बालां बालतमालनीलवपुषं
 वन्दे परां देवताम् ॥ १८१ ॥ अंसालम्बितवामकुण्डल-
 धरं मन्दोन्नतभ्रूलतं किंचित्कुक्षितकोमलाधरपुटं साचिप्र-
 सारीक्षणम् । आलोलाङ्गुलिपलवैरुरलिकामाप्रयन्तं मुदा
 मूले कल्पतरोस्त्रिभङ्गललितं ध्याये जगन्मोहनम् ॥ १८२ ॥
 कस्तूरीतिलकं ललाटकलके वक्षःस्थले कौस्तुभं नामाग्रे
 नवमौक्तिकं करतले वेणुं करे कङ्कणम् । सर्वाङ्गे
 हरिचन्दनं सुविमलं कण्ठे च मुक्तावलीं विभ्रत्स्त्री-
 परिवेष्टितो विजयते गोपालचूडामणिः ॥ १८३ ॥
 कालिन्दीपुलिनोदरेपु मुसली यावद्गतः क्रीडितुं तापकव-
 रिकापयः पिव हरे वर्धय्यते ते शिखा । इत्थं बालतया
 प्रतारणपराः श्रुत्वा यशोदागिरः पायादः स्वशिखां स्पृशन्ध-
 मुदितः क्षीरोऽर्धपीते हरिः ॥ १८४ ॥ आनन्देन यशोदया
 समदनं गोपाङ्गनाभिश्चिरं साशङ्कं बलविद्विधा सकुसुमं सिद्धेः
 पृथिव्याकुलम् । मेर्ष्यं गोपकुमारकैः सकरुणं पौरैः सुरैः
 ससितं यो दृष्टः स पुनातु वो मधुरिपुः प्रोक्षितगोवर्धनः
 ॥ १८५ ॥ राधामोहनमन्दिरं जिगमिषोश्चन्द्रावलीमन्दि-
 राद्रापे क्षेममिति प्रियस्य वचनं श्रुत्वाह चन्द्रावली । क्षेमं
 कंस ततः प्रियः प्रमुदितः कंसः क दृष्टसवया राधा क्रेति
 तयोः प्रसन्नमनमोर्हसोद्गमः पातु वः ॥ १८६ ॥ दृष्टः कापि
 स केशवो ब्रजवधुमादाय कांचिद्गतः सर्वा एव हि वक्षिताः
 खलु वयं सोऽन्वेषणीयो यदि । द्वे द्वे गच्छत इत्युदीर्य सह-
 सा राधां गृहीत्वा करे गोपीवेषधरो निकुञ्जभवनं प्राप्ते हरिः
 पातु वः ॥ १८७ ॥ किं युक्तं वत मामनन्यमनसं वक्षःस्थ-
 लस्यायिनीं भक्तामप्यवधूय कर्तुमधुना कान्तासहस्रं तव ।
 इत्युक्त्वा फणपृत्कणामणिगतां स्वामेव मत्वा तनुं निद्राच्छे-

१ तरुणः. २ अन्धकर्म. ३ किञ्चिच्चलनं यथा स्यात्तथा.
 ४ रक्षणम्. ५ अनुरागः. ६ नीलत्वावधरपानकर्तृत्वाच्च. ७ अ-
 लंकारः. ८ रात्रिसुखे हि नार्थरनुप्यन्तीति भावः. ९ कृष्ण-
 श्वासौ भोगी सपथं तस्य भवने; (पथं) कृष्णस्य भोगिनः श-
 ङ्कारिणो विलासगृहे. १० भाण्डीरनाशि वटवृक्षे. ११ संगोपनं
 कुर्वतः. १२ संदर्शित इन्दीवरत्रयो यव. १३ नाशाय. १४ वक्षम्.
 १५ परिधानीकृतं. १६ कटाक्षः. १७ वाहने. १८ मृते सक्ति.
 १९ चञ्चलः.

१ साधु साध्विति शिरःकम्पनम्. २ शुष्कितम्. ३ अनिच्छो-
 रित्यर्थः.

दकरं हरेरवतु वो लक्ष्म्या विलक्षसितम् ॥ १८८ ॥ स्व-
भासादितदर्शनानुनयन्प्राणेश्वरीमादारादंसेऽस्मिन्पतितैरपाङ्क-
वलितैर्यद्वोधितोऽप्यश्रुभिः । प्रत्याव्यस्ववमतो मया ननु हरे
कोऽयं क्रमव्यत्ययः पातु त्वां व्रजयोधितत्वमिहितं लज्जाकरं
शाङ्गिणः ॥ १८९ ॥ अस्मिन्कुञ्जे विनापि प्रचलति पवना-
द्वर्तते कोऽपि नूनं पश्यामः किं न गत्वैत्यनुसरति गणे भी-
तभीतेऽर्भकाणाम् । तस्मिन्नाधासखो वः सुखयतु विलसली-
ल्या कैटभारिव्यातन्वानो मृगारिप्रबलधुरधुगुगारवरोद्भ्राञ्जि-
नानान् ॥ १९० ॥ अङ्गुल्या कः कपाटं प्रहरति कुटिले
मौधवः किं वसन्तो नो चक्री किं कुलालो नहि धैर्यगणधरः
किं द्विजिह्वः फणीन्द्रः । नाहं धोरंगहिमर्दं किमुत खैगपति-
नो हँरिः किं कपीन्द्र इत्येवं सत्यभामाप्रतिवचनजितः पातु
वश्रक्रपाणिः ॥ १९१ ॥ वृन्दारण्ये चरन्ती विभुगपि सततं
भूर्भुवःस्वः सृजन्ती नन्दोद्भृताप्यनादिः शिशुरपि निगमैर्ल-
क्षिता वीक्षितापि । विद्युल्लेखावनद्भोन्नमदमलमहाम्भोदमच्छा-
यकाया माया पायादपायादविहितमहिमा कापि पैताम्बरी
वः ॥ १९२ ॥ नामोदस्ताखिलामो दमनियमयुजां यः प्रका-
मोदवाहस्यामो दर्पाढ्यधामोदयमितलितयशोधाराया मोदते
यः । वामोदन्यासदामोदरतरलदृशां दत्तकामोदयो यः सा-
मोदः श्रीललामो दलयतु दुरितं सोऽत्र दामोदगो वः
॥ १९३ ॥ महैः शैलेन्द्रकल्पः शिशुखिलजनैः पुण्यचापो-
ऽङ्गनाभिर्गोपैस्तु प्राकृतात्मा दिवि कुलिशभृता विश्वकायोऽप्र-
मेयः । कुड्डः कंसेन कालो भयचकितदृशा योगिभिर्येयम्-
तिर्दृष्टो रङ्गावतारे हरिरमरजनानन्दकृत्यातु युष्मान् ॥ १९४ ॥

(वलभद्रः) ॥ निष्पात्यासु हिमांशुमण्डलमधः पीत्वा
तदन्तःसुधां कृत्वा च चक्रं हसन्निति हलापानाय कौतूह-
लात् । भो देव द्विजराजि मादृशि सुगम्पशोऽपि न
श्रेयसे मां सुषेति तदर्थितो हलधरः पायादपायाजगत्
॥ १९५ ॥ प्रेमोन्नामितरेवतीसुखगतामास्वाद्य कादम्बरी-
सुमत्तं क्वचिदुत्पतत्क्वचिदपि भ्राम्यत्क्वचित्प्रस्खलत् । रक्ता-
पाङ्गमधीरलाङ्गलमलिश्यामाम्बराडम्बरं केशं नः कवली-
करोतु सकलं पाकाभिरामं महः ॥ १९६ ॥ उष्णालु
क्वचिदर्कधामनि मनाङ् निद्रालु शीतानिले हालानां गृह्यालु
सुम्बदसकुलज्वालु जायामुखम् । नित्यं निष्पतयालु तिय-

गवनीशय्याशयालु क्षणं गीतेभ्यः स्पृहयालु धाम धवलं
दीने दयालु श्रेय ॥ १९७ ॥

(रुक्मिणी) ॥ श्लाघ्यागेपतनुं मुदर्शनकरः सर्वाङ्ग-
लीलाजितत्रैलोक्यां चरणागविन्दललितेनाक्रान्तलोको हरिः ।
विभ्राणां सुखमिन्दुसुन्दररुचं चन्द्रामचक्षुर्दधस्थाने यां
स्वतनोगपश्यदधिकां सा रुक्मिणी वोऽवतात् ॥ १९८ ॥

(राधा) ॥ राधा पुनातु जगदच्युतदत्तचित्ता मन्था-
नमाकलयती दधिरिक्तपात्रे । यस्याः स्तनसत्त्वकचूचकुलो-
दृष्टिर्देवोऽपि दोहनधिया वृषभं दुदोह ॥ १९९ ॥ सुधा-
धाम्नः कान्तिस्त्व वदनपङ्केरुहगुणैर्जितेव म्यानन्वं व्रजति
सहसा प्राणदधिते । वदत्येवं कान्ते दिवमविग्रहात्कञ्च-
किता तदद्भं संलग्ना तव दिशतु राधा प्रियशतम् ॥ २०० ॥

(नन्दकः) ॥ सान्द्रां मुदं यच्छतु नन्दको वः सोऽह्यस-
लक्ष्मीप्रतिस्वर्गमः । कुर्वन्नजसं यमुनाप्रवाहसलीलराधा-
स्मरणं सुरगेः ॥ २०१ ॥

(वेणुः) ॥ क्रेङ्कारः स्मरकार्मुकस्य सुरतक्रीडापिकीनां
रवो ब्रङ्गारो रतिमञ्जरीमधुलिहां लीलाचकोरीश्वनिः । तन्व्याः
कञ्जुलिकापसारणसुजाक्षेपस्खलत्कङ्कणक्रीणः प्रेम तनोतु वो
नववयोलास्याय वेणुम्वनः ॥ २०२ ॥

बुद्धः ॥ पँट्चके क्रैमभौवनार्परिगतं हृत्पद्ममध्यस्थितं
संपश्यन्निवसृपिणं लैयवशादात्मानमर्भ्याश्रितः । युष्माकं
मधुसूदनो बुधवपुधारी स भूयान्मुदे यस्तिष्ठेत्कमलासने
कृतरुचिर्बुद्धेकलिङ्गाकृतिः ॥ २०३ ॥ रेतोरक्तमयान्यमूनि-
भैविनां विष्णुत्रयपूर्णोदराण्यालोक्येव कलेवराणि विगलत्तो-
यार्द्ररन्प्राणि यः । मायाजालनियन्त्रितानि वृणया नोन्मी-
लयत्यक्षिणी नित्योर्जप्रैणिधाननिश्चलमतिर्युद्धे स बुद्धोऽस्तु
वः ॥ २०४ ॥ प्यानव्याजमुपेत्य चिन्तयसि कामुन्मील्य
चक्षुः क्षणं पश्यान्ङ्गारातुरं जनमिमं त्रातापि नो रक्षसि ।
मिथ्याकारुणिकोऽसि निर्घृणतरस्वत्तः कुतोऽन्यः पुमाच्छ-
श्चन्मारवधूमिरित्यमिहितो बुद्धो जननः पातु वः ॥ २०५ ॥
आबाहूद्रतमण्डलाग्ररुचयः संनद्धवक्षःस्थलाः सोष्माणो
व्रणिनो विपक्षहृदयप्रोन्माथिनः कर्कशाः । उन्मृष्टाभ्ररह-
ष्टिविभ्रमभगा यस्य स्मगप्रेसरा योधा वारवधूस्तनाश्च न द्युः

१ शब्दः. २ मूलाभार-स्वाधिष्ठान-मणिपूर-अनाहत-विशुद्धि-
आशस्थानि पट्ट-भक्ताणि. ३ परिपाटी. ४ वासना. ५ व्याप्तम्.
६ नित्यैकाग्र्यवशात्. ७ स्थितः. ८ 'जङ्घाया मध्यभागे तु संश्लेषो
यत्र जङ्घा । पद्यासनमिति प्रोक्तं तदासनविचक्षणैः ॥'. ९ शानो.
१० शानम्. ११ संसारिणाम्. १२ बद्धानि. १३ चेतःसमाधिना.

१. द्वारम्. २ लक्ष्मीपतिः (पक्षे) वसन्तः. ३ चक्रधरीः (पक्षे)
कुण्डालः. ४ विष्णुः (पक्षे) शेषः. ५ कृष्णपक्षेऽहिः कालियः.
६ नित्यैकाग्र्यवशात्. ७ स्थितः. ८ 'जङ्घाया मध्यभागे तु संश्लेषो
यत्र जङ्घा. ९ पद्यासनमिति प्रोक्तं तदासनविचक्षणैः ॥'. ९ शानो.
१० चन्द्रेण प्राथितः.

क्षोभं स वोऽव्याजिनः ॥ २०६ ॥ बद्धा पद्मासनं यो
नयनयुगमिदं न्यस्य नासाग्रदेशे धृत्वा भूर्तौ च शान्तौ
समरसमित्तौ चन्द्रसूर्याख्यवातौ । पश्यन्नतर्विशुद्धं कि-
मपि च परमं ज्योतिराकारहीनं सौख्याम्भोधौ निमग्नः स
दिशतु भवतां ज्ञानबोधं बुधोऽयम् ॥ २०७ ॥ कामेना-
कृष्य चापं हतपटुपटहं वल्युभिर्मारवीरैर्भ्रूमङ्गोत्क्षेपजुम्भा-
स्मितललितदशा दिव्यनारीजनेन । सिद्धैः प्रह्लोत्तमाङ्गैः पुल-
कितवपुषा विस्मयाद्वासवेन ध्यायन्त्यो योगपीठादचलित
इति वः पातु दृष्टो मुनीन्द्रः ॥ २०८ ॥ किं स्याद्वास्वान्न
भानोरभूतघनरसस्यन्दिनः सन्ति पादाः किं वा राकाश-
शाङ्को नहि तुहिनरुचिः कुत्रचिन्निष्कलङ्कः । साक्षाच्चिन्ता-
मणिः किं विपुलफलमणेः सौकुमार्यं कुतस्त्वं संदेहान्मुग्ध-
धीभिः प्रथममिति मुनेः पातु दृष्टं वपुर्वैः ॥ २०९ ॥

कल्किकः ॥ उद्यत्करकरवालः शकतिमिरध्वंसने महा-
निपुणः । कल्किहरिवैः पायादपायतः कलिनिशान्तोत्थः
॥ २१० ॥ यवनीनयनाम्बुधोरणीभिर्धरिणीनामपनीय ता-
पवह्निम् । सुकृतद्रुमसेकमाचरन्तं धृतकल्कं प्रणमामि
निर्विकल्पम् ॥ २११ ॥ प्रेङ्खन्नाजितरंगसुन्दरजग्राहप्रगल्भं
भटव्यावल्गात्स्फुटपुण्डरीकनिलयं डिण्डीरपिण्डावलिम् ।
स्लेच्छानीकमहार्णवं सुविपुलं सङ्ग्रामकल्पावधौ यश्चोत्रांशि-
रिवाभवद्दैवतु स वः कैलकानि कल्की हरिः ॥ २१२ ॥

सूर्यः ।

खेण्डितानेत्रैकजालिभञ्जुरञ्जनपण्डिताः । मण्डिताखिल-
दिक्प्रान्ताश्रण्डांसिः पान्तु भानवः ॥ १ ॥ शुक्रतुण्डच्छवि
सवितुश्रण्डरुचः पुण्डरीकवनवन्धोः । मण्डलमुदितं वन्दे
कुण्डलमाखण्डलाशयाः ॥ २ ॥ अतिविततगगनसरणि-
प्रसरणपरिसुक्तविश्रमानन्दः । मरुदुष्टासितसौरभकमलाक-
रहासकृद्विजयति ॥ ३ ॥ प्राचीकुङ्कुमतिलकं पूर्वाचल-
रोहणैकमाणिक्यम् । त्रिसुवनगृहकदीपं वन्दे लोकैकलोचनं
देवम् ॥ ४ ॥ कटुमिगपि कठोरचक्रवाकोत्करविरहञ्ज-
रशान्तिशीतवीर्यः । तिमिगहतमयं महोभिरञ्जयति जग-
त्रयनौघसुण्णभानुः ॥ ५ ॥ यद्विम्बमम्बरमणिर्यदपां प्रसू-
तिर्नक्तं नीषिञ्चति यदभिशिखासु भासः । ज्योत्स्ना निशासु
हिमधासि च यन्मयूखाः पूषा पुराणपुरुषः स नमोऽस्तु
तस्यै ॥ ६ ॥ यो रक्ततामसितरामतुलं दधानो दिक्प्रौढ-

दारच्छ(?)मोहनवासवासः।योषिद्वयीपतिविडम्बनभृत्स शश्व-
त्यायादपायससुदायहरो रविर्नः ॥ ७ ॥ ब्रह्माण्डसंपुटकले-
वरमध्यवर्ति चैतन्यपिण्डमिव मण्डलमसि यस्य । आलो-
कितोऽपि दुरितानि निहन्ति यस्तं मार्तण्डमादिपुरुषं प्रण-
मामि नित्यम् ॥ ८ ॥ सिन्दूरस्पृहया स्पृशन्ति करिणां
कुम्भस्थमाधोरणा भिल्ली पलवशङ्कया विचिनुते सान्द्रद्रुम-
द्रोणिषु । कान्ताः कुङ्कुमशङ्कया करतले यद्गन्ति लभं च
यत्ततेजः प्रथमोद्भवं भ्रमकरं सौरं चिरं पातु वः ॥ ९ ॥
एकस्मिन्नयने भृशं तपति यः काले स दाहकरो येनात-
न्यत यत्प्रकाशसमयेनैषां पदं दुर्लभम् । सा व्योमावयवस्य
यन्न विदिता लोके गतिः शाश्वती श्रीसूर्यः सुरसेवि-
तोऽपि हि महादेवः स नन्वायताम् ॥ १० ॥ जै-
म्भारातीभकुम्भोद्भवमिव दधतः सान्द्रसिन्दुरेणुं रक्तैः
सिक्ता इवौषैरुदयगिरितटीधातुधाराद्रवस्य । आ-
यन्त्या तुल्यकालं कमलवनरुचेवाराणा वो विभूत्यै भूयासु-
र्भासयन्तो भुवनमभिनवा भानवो भानवीयाः ॥ ११ ॥
भक्तिप्रहाय दातुं सुकुलपुटकुटीकोटरकोडलीनां लक्ष्मीमाक-
टुकामा इव कमलवनोद्भाटनं कुर्वते ये । कालाकारान्धकारा
नपतितजगत्साध्यसध्वंसकल्याः कल्याणं वः क्रियासुः किम-
लयरुचयसे करा भास्करस्य ॥ १२ ॥ साटोपव्योमहृद्वोपित-
रजनिवणिङ्नायकोन्मुक्ततारा मुक्ताहारापहागत्तरलखगरव-
प्रोत्थिताकीर्तिशान्त्यै । कर्षन्नम्भोजकुम्भोद्गकुहरबहिर्निःसर-
त्पटपदालीकालव्यालीं केरणाकलयतु दिनकृतकलमघोन्मूलनं

वः ॥ १३ ॥ चैकी चर्करापाङ्कं हरिरेपि च हीरीन्धूर्जटिधुः
ध्वजान्तानिक्षं नक्षत्रनाथोऽरुणमपि वरुणः कंबराग्रं कुबेरः ।
रंहः सङ्घः सुराणां जगदुत्पत्तये नित्ययुक्तस्य यस्य स्तोति
प्रीतिप्रसन्नोऽन्वहमहिमरुचेः सोऽत्रतास्यन्दनो वः ॥ १४ ॥
किं छत्रं किं नु रत्नं तिलकमुत तथा कुण्डलं कोस्तुभो वा
चक्रं वा वारिजं वेल्गमरयुवतिभिर्यद्वल्लिङ्गेपिदेहे । ऊर्ध्वं
मौल्यं ललाटे श्रवसि हृदि केरु नाभिदेशे च दृष्टं पायात्तद्वो-
र्कविम्बं स च दनुजरीपूर्वधमानः क्रमेण ॥ १५ ॥ शीर्ष-
ध्रौणाङ्गिणाभिर्भ्रमिभिर्गर्धनैर्धर्मघराज्यक्तघोषान्दीर्घाध्रैतान-
घोषैः पुनरपि घटयत्येक उल्लाघयन्वः । धर्मशोस्तस्य वो-

१ इन्द्रः. २ क्रयधिक्रयव्यानम्. ३ विष्णुः. ४ कीलकः. ५ इन्द्रः.

६ प्रधानः. ७ दानमुद्यम. ८ चक्र. ९ युगधर. १० वेगः.

११ चूडारत्नम्. १२ यनो विष्णोर्नाभिदेशे कमलं वतते. १३ वाम-
नाकुल्या. १४ कुबेरोगविशीर्षनासिकापादपाणीन्. १५ क्षतविशिष्टैः.

१६ शरैः. १७ विरकालं ब्रह्मान्. १८ सूर्यस्य.

१ शरीरं. २ फनपिण्डः. ३ खण्डयतु. ४ पापानि. ५ ना-
यिकाभिज्ञेण. ६ कमलम्. ७ पूर्वदिशः.

ऽन्तर्द्विगुणर्धनघृणानिर्गन्निर्गन्वृत्तेर्दत्तार्धाः सिद्धिसर्धैर्विदधतु
शृणयः शीघ्रमंहौविघातम् ॥ १६ ॥

(किरणाः) ॥ करजालमपूर्वचेष्टितं वस्तदभीष्टप्रदमस्तु
तिग्मभासः । क्रियते भवबन्धनाद्विसुक्तिः प्रणतानामुपसेवि-
तेन येन ॥ १७ ॥ युष्माकमम्बरमणेः प्रथमे मयूखास्ते
मङ्गलं विदधतूदयरागभाजः । कुर्वन्ति ये दिवसजन्ममहो-
त्सवेषु सिन्दूरपाटलमुखीरिव दिक्पुरंश्रीः ॥ १८ ॥ सिन्दूरा-
णीव सीदत्कृपणकुलवधूसूर्भिं ये संचरन्तः प्रेक्ष्यन्ते दिक्षु
शैलाः शिखरभुवि लसत्पद्मरागाङ्गुरा यैः । ध्रुवन्ते ध्वान्त-
धाराः सह दुरितचयैर्दूरदृश्याः सुदृश्याः पान्तु त्वां पद्मबन्धो-
रकरणकिरणाः पूरणाः पद्मबन्धोः ॥ १९ ॥

(तुरगाः) ॥ अवतु नः सवितुस्तुरगावली समतिलङ्घि-
ततुङ्गर्धोधरा । स्फुरितमध्यगतांरुणनायका मूरकतैकलतेव
नमश्रियः ॥ २० ॥

१ सततकृपा. २ रश्मयः. ३ पापम्. ४ मेधाः; (पक्षे) स्तनौ.
५ अरुणरूपो नायकः सारथियस्याः; (पक्षे) अरुण आरक्तो नायको
हारमध्यमणिः. ६ सूर्यतुरंगमाणां हरितवर्णत्वादित्यर्थः.

चन्द्रः ।

लालयन्तमरविन्दवनानि क्षालयन्तमभितो भुवनानि ।
पालयन्तमथ कोककुलानि ज्योतिषां पतिमहं महयामि ॥ १ ॥
रविमावसते सतां क्रियायै सुधया तर्पयते सुगन्पितृश्र ।
तमसां निशि मूर्च्छतां विहञ्जे हरचूडानिहितात्मने नमस्ते
॥ २ ॥ स्वर्भानुप्रतिवारपर्यारणमिलद्दन्तौघर्यञ्चोद्भवश्चैश्रालीर्पे-
तयालुदीपितिसुधासारस्तुपारद्युतिः । पुंष्येष्वामनतत्प्रियार्प-
रिणयानन्दाभिषेकोत्सवे देवः प्राप्तसहस्रधारकलशश्रीगस्तु
नस्तुष्ट्ये ॥ ३ ॥

पृथिवी ।

श्वर्गौकोभिरदोनिवासिपुरुषाग्न्धातिशुद्धाध्वरस्वाहाकार-
वषट्क्रियोत्थममृतं स्वादीय आदीयते । आम्रायप्रवणैरलंकृ-
तिजुषेऽमुष्यै मनुष्यैः शुभैर्दिव्यक्षेत्रसरित्पवित्रवपुषे देव्यै
पृथिव्यै नमः ॥ १ ॥

१ गिलनम्. २ छिद्रकरणसाधनम्. ३ दन्तदशनकृतविवरपर-
म्परा. ४ पतनशौला. ५ मदनः. ६ विवाहः. ७ देवैः.

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे प्रथमं प्रकरणं समाप्तम् ।

द्वितीयं प्रकरणम् ।

सामान्यप्रकरणम् ।

सुभाषितप्रशंसा ।

भाषासु सुख्या मधुरा दिव्या गीर्वाणभारती । तस्माद्धि काव्यं मधुरं तस्मादपि सुभाषितम् ॥ १ ॥ सुभाषितेन गीतेन युवतीनां च लीलया । मनो न भिद्यते यस्य स योगी ह्यथवा पशुः ॥ २ ॥ सुभाषितमयैर्द्रव्यैः संग्रहं न करोति यः । सोऽपि प्रस्तावयज्ञेषु कां प्रदास्यति दक्षिणाम् ॥ ३ ॥ संसारकटुदृक्क्षय द्वे फले ह्यमृतोपमे । सुभाषितरसास्वादः संगतिः सुजने जने ॥ ४ ॥ सुभाषितरसास्वादोरोमाश्वकशुकाः । विनापि कामिनीसङ्गं कवयः सुखमासते ॥ ५ ॥ पृथिव्यां त्रीणि रत्नानि जलमन्नं सुभाषितम् । मूढैः पाषाणखण्डेषु रत्नसंज्ञा विधीयते ॥ ६ ॥ धर्मो यशो नयो दाक्ष्यं मनोहारि सुभाषितम् । इत्यादिगुणरत्नानां संग्रही नैवसीदति ॥ ७ ॥ संगीतमपि साहित्यं सरस्वत्याः स्तनद्वयम् । एकमापातमधुरमन्यदालोचनामृतम् ॥ ८ ॥ शिशुर्वेत्ति पशुर्वेत्ति वेत्ति नागरसं फणी । साहित्यरसमाधुर्यं शंकरो वेत्ति वा न वा ॥ ९ ॥ द्राक्षाभ्लानसुखी जाता शर्करा चैरमतां गता । सुभाषितरसस्याग्रे सुधा भीता दिवं गता ॥ १० ॥ संसदि तदेव भूषणसुपकारकमवसरे धनं मुख्यम् । सूक्तं दधति सुवर्णं कल्याणमनर्घमिह धन्याः ॥ ११ ॥ कथमिह मनुष्यजन्मा संप्रविशति सदसि विदुषधगमितायाम् । येन न सुभाषितामृतमाह्लादि निपीतमातृप्तेः ॥ १२ ॥ अकलितशब्दालंकारितरुंकूला रसखलितपदनिवेशापि । अभिसारिकेव रमयति सूक्तिः सोल्लेखशृङ्गारा ॥ १३ ॥ आस्वादितदयिताधरसु-

१ प्रसङ्गः. २ न नश्यति. ३ पाषाणताम्. ४ काञ्चनम् (पक्षे) सुधुष्यैर्युक्तम्. ५ पण्डितपूर्णायां देवयुक्तायां च. ६ न कलिता शब्दस्यालंकारित्यया. अनुप्रासादिशब्दालंकारित्येत्यर्थः. (पक्षे) अकलितः शब्दो दथैतादृश्यलंकारितभूषणं यस्याः. सशब्दभूषणवत्त्वैऽन्यस्य ज्ञानं भविष्यतीति धियेति भावः. ७ दुर्तं रसप्रलापिकाः; (पक्षे) नायकचित्तानुगम्यवती. ८ कोमलं सुसिद्धपदानां प्रथमं यत्र; (पक्षे) रथानादन्यत्र पतनं यथा रथात्तथा चरणविन्यासो यस्याः. ९ सुभाषितम्; (पक्षे) शोभनोक्तिमती. १० उत्कृष्टशालिशृङ्गाररसवती; (पक्षे) अहमस्यायं ममेति रतिपरिपोषवती.

धारसस्यैव सूक्तयो मधुराः । अकलितरसालमुकुलो न कोकिलः कैल्युदक्षयति ॥ १४ ॥ अवसरपठितं सर्वं सुभाषितत्वं प्रयात्यसूक्तमपि । क्षुधि कदशनमपि नितरां भोक्तुः संपद्यते स्वादु ॥ १५ ॥ यस्य वक्रकुँहरे सुभाषितं नास्ति नाप्यवसरे प्रजल्पति । आगतः सदसि धीमतामसौ लेप्यनिर्मितं इवावभासते ॥ १६ ॥ सुभाषितं हारि विशाल्यधोगलाच्च दुर्जनस्यांकीरिपोरिवामृतम् । तदेव धत्ते हृदयेन सज्जो हरिर्महारात्रमिवातिनिर्मलम् ॥ १७ ॥ नायं प्रयाति विवर्द्धति विरसो न यः स्यान्न क्षीयते बहुजनैर्नितरां निपीतः । जाड्यं निहन्ति रुचिमेति करोति तृप्तिं नृतं सुभाषितरसोऽन्यरसातिशायी ॥ १८ ॥ धन्याः शुचीनि सुरभीणि गुणोन्मितानि वाग्वीरुधः स्ववदनोपवनोद्गतायाः । उच्चित्य सूक्तिकुसुमानि सतां विविक्तवर्णानि कर्णपुलिनेष्ववतंसयन्ति ॥ १९ ॥ किं हारैः किमु कङ्कणैः किमसमैः कर्णावतंसैरलं केयूरैर्मणिकुण्डलैरलमलं साडम्बरैरम्बैः । पुंसामेकमखण्डितं पुनरिदं मन्यामहे मण्डनं यन्निष्पीडितपीवणाभृतकरैस्सन्दोषमाः सूक्तयः ॥ २० ॥ खिन्नं चापि सुभाषितेन रमते स्वीयं मनः सर्वदा श्रुत्वान्यस्य सुभाषितं खलु मनः श्रोतुं पुनर्वाञ्छति । अज्ञानज्ञानवतोऽप्यनेन हि वशीकर्तुं समर्थं भवेत्कर्तव्यो हि सुभाषितस्य मनुजैरावश्यकः संग्रहः ॥ २१ ॥ ✓

विद्याप्रशंसा ।

अपूर्वः कोऽपि कोशोऽयं विद्यते तव भारति । व्ययतो वृद्धिमायाति क्षयमायाति संचयात् ॥ १ ॥ अनेकसंशयोच्छेदि परोक्षार्थस्य दर्शकम् । सर्वस्य लोचनं शास्त्रं यस्य नास्त्यन्ध एव सः ॥ २ ॥ सर्वद्वेष्येषु विद्यैव द्रव्यमाहुर्गुणैः त्तमम् । अहार्थत्वादनर्व्यत्वादक्षयत्वाच्च सर्वदा ॥ ३ ॥ हर्तुर्न गोचरं याति दत्ता भवति विस्तृता । कल्पान्तेऽपि

१ मधुरम्. २ वदति. ३ विले. ४ पङ्कुरचितः. ५ राहोः. ६ कौरुभमणिः. ७ विकारम्. ८ मान्यम्. ९ अन्यरसानतिक्रम्य वर्तत इत्यर्थः. १० कर्णभूषणैः. ११ वस्त्रादिभिः. १२ पूर्णैः. १३ किरणाः. १४ नास्त्युत्तमं यस्मात्.

न या नश्येत्किमन्यद्विद्यया समम् ॥ ४ ॥ ज्ञातिभिव्रैण्यैते
नैव चोरेणापि न नीयते । दाने नैव क्षयं याति विद्यारत्नं
महाधनम् ॥ ५ ॥ संयोजयति विद्यैव नीचगापि नरं
सरित् । समुद्रमिव दुर्धर्षं नृपं भाग्यमतः परम् ॥ ६ ॥
विद्या शस्त्रं च शस्त्रं च द्वे विद्ये प्रंप्रतिपत्तये । आद्या हा-
स्याय बृहत्त्वे द्वितीयाद्रियते सदा ॥ ७ ॥ शुनः पुच्छमिव
व्यर्थं जीवितं विद्यया विना । न गुह्यगोपने शक्तं न च
दर्शनिवारणे ॥ ८ ॥ सद्विद्या यदि का चिन्ता वैराकोदर-
पूरणे । शुक्रोऽप्यशनमाप्नोति राम रामेति च ब्रुवन् ॥ ९ ॥
अनपेक्षितगुरुवचना सर्वान्यन्धीन्विभेदयति सम्यक् । प्रकट-
यति पररहस्यं विमर्शशक्तिर्निजा जयति ॥ १० ॥ वसुमतीपतिना
तु सरस्वती बलवता रिपुणापि न नीयते । समविभागहर्षेर्न
विभज्यते विबुधबोधुधैरपि सेव्यते ॥ ११ ॥ श्रियः प्रदु-
ग्धे विपदो रुपाद्भि यशांसि सूते मलिनं प्रमाद्वि । संस्कार-
शांचेन परं पुनीते शुद्धा हि बुद्धिः किल कामधेनुः ॥ १२ ॥
न चोर्हार्यं न च राजहार्यं न आत्रुभाज्यं न च भारकारि ।
व्यये कृते वर्धत एव नित्यं विद्याधनं सर्वधनप्रधान-
म् ॥ १३ ॥ मातेव रक्षति पितेव हिते नियुञ्जे कान्तेव
चापि रमयत्यपनीय खेदम् । लक्ष्मीं तनोति वितनोति च
दिक्षु कीर्तिं किं किं न साधयति कल्पलतेव विद्या ॥ १४ ॥
विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रैच्छन्नगुप्तं धनं विद्या भोग-
करी यशःसुखकरी विद्या गुरुणां गुरुः । विद्या बन्धुजनो
विदेशगमने विद्या परं दैवतं विद्या राजसु पूज्यते नहि धनं
विद्याविहीनः पशुः ॥ १५ ॥ विद्या नाम नरस्य कीर्तिर-
तुला भाग्यक्षये चाश्रयो धेनुः कामदुष्टा रतिश्च विरहे नेत्रं
तृतीयं च सा । सत्कारायतनं कुलस्य महिमा रत्नैर्विना भू-
षणं तस्मादन्यसुपेक्ष्य सर्वविषयं विद्याधिकारं कुरु ॥ १६ ॥

काव्यप्रशंसा ।

कान्पृच्छामः सुराः स्वर्गे निवसामो वयं भुवि । किं वा
काव्यरसः स्वादुः किं वा स्वादीयसी सुधा ॥ १ ॥ निर्व-
द्यानि पद्यानि यद्यनाढ्यस्य का क्षतिः । भिक्षुकक्षाविनिक्षिप्तः
किमिक्षुर्निरसो भवेत् ॥ २ ॥ याता यान्ति च यातारो
लोकाः शोकाधिका भुवि । काव्यसंबन्धिनी कीर्तिः स्थायि-
नी निरपायिनी ॥ ३ ॥ नवोक्तिर्जातिराम्नाया श्लेषोऽक्लिष्टः
स्फुटो रसः । विकटाक्षरसंबन्धः कृत्स्नमेकत्र दुष्करम् ॥ ४ ॥

१ विभज्यते. २ ज्ञानाय. ३ मक्षिका. ४ छुलकम्. ५ नि-
योजयति. ६ अन्तर्हितम्. ७ जकृष्टानि.

सद्भिर्भाव्ये हिते काव्ये वृथा दुर्जनगर्जनम् । चण्डीशाङ्गी-
कृते चन्द्रैः संतुदः किं विभुंतुदः ॥ ५ ॥ त एव पदवि-
न्यासास्ता एवार्थविभूतयः । तथापि नव्यं भवति काव्यं
ग्रथनकौशलात् ॥ ६ ॥ सरसापि कवेर्वाणी हरिनामाङ्किता
यदि । सादरं गृह्यते तज्जैः शुक्तिर्युक्तान्विता यथा ॥ ७ ॥
काव्यस्याप्रफलस्यापि कोमलस्यैतैरस्य च । बन्धच्छायाविशे-
षेण रसोऽप्यन्यादशो भवेत् ॥ ८ ॥ शब्दशक्त्यैव कुर्वाणा
सर्वदानवनिर्घृतिम् । काव्यविद्या श्रुतिगता स्यान्मृतस्यापि
जीवनी ॥ ९ ॥ श्लिष्टा संभङ्गा मद्गर्ण्या निर्दोषा सद्गुणा
मृदुः । नानामङ्गीविलासा चैकैकतिर्घृतिरन्यथा ॥ १० ॥
धर्मार्थकाममोक्षेषु वैचक्षण्यं कलासु च । करोति कीर्तिं प्रीतिं
च साधुकाव्यनिषेवणम् ॥ ११ ॥ उमाभिमां समुद्वीक्ष्य
शीतदीधितिशेखर । एषापि भारती भानुयुतं सीत्कृत्य नर्तति
॥ १२ ॥ अश्वनि पदैद्ग्रहपरं मदयति हृदयं न वा न वा श्रव-
णम् । काव्यमभिज्ञसभायां मञ्जीरं केलिवेलायाम् ॥ १३ ॥
अविदितगुणापि सुकवेर्भणितिः कर्णेषु वर्धते मधुधारात् ।
अनधिगतपरिमलापि हि हरति दृशं मालतीमाला ॥ १४ ॥
ख्यातिं गमयति सुजनः सुकविर्विदधाति केवलं काव्यम् ।
पुष्पाति कमलमम्भो लक्ष्म्या तु रविर्नियोजयति ॥ १५ ॥
कृतमन्दपदद्वैत्यासा विकेचैश्चीर्थांशुशब्दभङ्गवती । कस्य न
कम्पयते कं जरेव जीर्णस्य सत्कवेर्वाणी ॥ १६ ॥ सरसा
सालंकारा सुपदन्यासा सुवर्णमयमूर्तिः । आर्या तथैव भार्या
न लभ्यते पुण्यहीनेन ॥ १७ ॥ सा कविता सा वनिता
यस्याः श्रवणेन दर्शनेनापि । कविहृदयं विटहृदयं सरलं
तरलं च सत्वरं भवति ॥ १८ ॥ अर्भरहिता सा कचव-
त्क्षीणां कुचवच्च र्सरसहिता । लम्बदक्षरपीयूषाधरवकविता

१ ममैरुक्. २ कठिनस्यैल्यर्थः. ३ सर्वकालं नवसौख्यम्;
(पक्षे) संवेगं रक्षसामानन्दम्. ४ कविता; (पक्षे) काव्यस्य शुक्रस्य
विद्या. संजीविनील्यर्थः. ५ नानार्थशब्दयुक्ता. ६ पदच्छेदवैचिथ्या-
दनेकाधपदवती. ७ कविता. ८ रोगः. दुःखदत्वात्. ९ व्यङ्ग्यार्थ-
शून्यम्. यत्तु ध्वनिरुत्तमं काव्यं तद्भिन्नमित्यर्थः; (पक्षे) शिथिल-
शून्यम्. १० अनुप्रासमात्रार्थं पदग्रहः परसुत्कृष्टो यत्र; (पक्षे)
अत्यन्तचरणसंलग्नम्. ११ उक्तिः. १२ वर्धति. १३ सुसिद्धतादिः;
(पक्षे) चरणः. १४ प्रफुल्लशोभा; (पक्षे) विगता कचश्रीः केशशोभा
यस्याः. १५ चारणे ये शब्दभङ्गा रचनाविशेषास्तद्वती; (पक्षे)
स्खलितशब्दवती. १६ शिरः. १७ अमरेभ्यो भृङ्गभ्यो हिता; (पक्षे)
भ्रमेण आन्त्या रहिता. १८ सरैर्मालाभिः सहिता; (पक्षे) सरसैरभ्यो
हिता. १९ लसच्छोभायमानमक्षरमविनाशि पीयूषं तदन्माधुयं
यस्मिन्; (पक्षे) लसन्त्यक्षराणि वर्णा एव पीयूषं यस्याम्.

महात्मनां जीयात् ॥ १९ ॥ सत्पात्रोपैनयोचितसत्प्रतिबिम्बाभिनववस्तु । कस्य न जनयति हर्षं सत्काव्यं मधुरवचनं च ॥ २० ॥ सत्सूत्रसंविधानं सदलंकारं सुवृत्तमच्छिद्रम् । को धारयति न कण्ठे सत्काव्यं माल्यमर्घ्यं च ॥ २१ ॥ यदसेवनीयमैसतामैश्वर्यप्रदायं सुवर्णविन्यासम् । सूरसार्थमयं काव्यं त्रिविष्टपं वा समं विद्मः ॥ २२ ॥ सत्कविरसनाशैर्षीर्निर्स्तुषतरशब्दशालिपाकेन । तृप्तो दयिताधरमपि नाद्रियते का सुधा दासी ॥ २३ ॥ काव्यसाक्षरमैत्रीभोजो न च कैर्कशा न च श्रौम्याः । शब्दा अपि पुरुषा अपि सौधव एवार्थबोधाय ॥ २४ ॥ अन्तर्गूढार्थनिर्व्यञ्जयतः प्रसिद्धरहितस्य । संदर्भस्य नदस्य च न रसैः प्रीत्यै रसज्ञानाम् ॥ २५ ॥ आन्तरमिव बहिरिव हि व्यञ्जयितुं रसमशेषतः सततम् । असती सत्कविमूर्च्छितः काचघटीति त्रयं वेद ॥ २६ ॥ न ब्रह्मविद्या न च राज्यलक्ष्मीस्तथा यथेयं कविता कवीनाम् । लोकोत्तरे पुंसि निवेश्यमाना पुत्रीव हर्षं हृदये करोति ॥ २७ ॥ अनभ्रवृष्टिः श्रवणामृतस्य सरस्वतीविभ्रमजन्मभूमिः । वेदभ्रूरीतिः कृतिनामुदेति सौभाग्यलाभप्रतिभूः पदानाम् ॥ २८ ॥ सहोदराः कुङ्कुमकेसरगाणां भवन्ति नूनं कविताविलासाः । न शौरदादेशमपास्य दृष्टसेपां यदन्यत्र मया प्ररोहः ॥ २९ ॥ नमो नमः काव्यरसाय तस्मै निषिक्तमन्तः प्रपतापि यस्य । सुवर्णतां वक्रमुपैति साधोर्दुर्वर्णतां याति च दुर्जनस्य ॥ ३० ॥ अर्थो गिरामपिहितः पिहितश्च कश्चित्सौभाग्यमेति सरहृद्वधुक्चामः । नान्प्रप्रीयोधर इवातितरां प्रकाशो नो गुर्जरीस्तन इवातितरां निगूढः ॥ ३१ ॥ रे रे खलाः शृणुत मद्बचनं समस्ताः स्वर्गे सुधास्ति सुलभा न तु सा भवद्भिः । कुर्मस्तद्वचनं भवतामुपकारकारि काव्यामृतं पिबत तत्परमादरेण ॥ ३२ ॥ वाणी ममैव सरसा यदि रञ्जयित्री न प्रार्थये रसविद्यामवधानदानम् । सायंत-

१ स्थापनम्. २ सम्यग्बोधः. ३ सहृदयमित्रानाम्; (पक्षे) पापवताम्. ४ अमृततुल्यम्; (पक्षे) अमृतबहुलम्. ५ शोभनाक्षराणां विन्यासो ग्रथनं यत्र; (पक्षे) सुवर्णमयम्. ६ शोभनरसाथप्रचुरम्; (पक्षे) देवसमूहबहुलम्. ७ प्रसक्तोऽनम्. ८ निर्दोषः. ९ निर्दोषकाव्यरवादेनेत्यर्थः. १० एकवर्गपठितत्वादिरूपाम्. ११ श्रुतिकटवः; (पक्षे) क्रमगतयः. १२ अविदग्धप्रयुक्ताः; (पक्षे) ग्राममात्रवासिनः. १३ व्याकरणसिद्धाः; (पक्षे) निर्मलमतयः. १४ अभ्यन्तरे गूढस्थिताम्; (पक्षे) अभ्यन्तरे निलीनान्. १५ प्रतिपाद्यविषयान्; (पक्षे) पदार्थान्. १६ व्यञ्जनविषयानकुर्वतः; (पक्षे) अप्रकटयतः. १७ प्रसादनं काव्ययुगेन रहितस्य; (पक्षे) निर्मलतया रहितस्य. १८ काव्यस्य. १९ शृङ्गारादिः; (पक्षे) जलम्. २० काश्मीरदेशम्.

नीषु मकरन्दवतीषु भृङ्गाः किं मल्लिकासु परमन्नणमारभन्ते ॥ ३३ ॥ आख्यातनामरचनाचतुरस्रसंधिसद्भावत्वलङ्कृतिगुणं सरसं सुवृत्तम् । असेदुषामपि दिवं कविपुंगवानां तिष्ठत्यखण्डमिह काव्यमयं शरीरम् ॥ ३४ ॥ सरसपरिपत्कर्णश्राव्यं कवित्वरसायनं विरसमनसां नेतुं नेहामहे श्रवणान्तिकम् । मृगमदरसं बिम्बौष्ठीनां कठोरकुचोचितं जघननिकटे क्लिप्ते लिम्पेज्जरन्महिषस्य कः ॥ ३५ ॥ अमृतजलधेः पायं पायं पयांसि पयोधरः किरति करकास्ताराकारा यदि स्फटिकावनौ । तदिह तुलनामानोयन्ते क्षणं कठिनाः पुनः सततममृतस्यन्दोद्गारा गिरः प्रतिभावताम् ॥ ३६ ॥ प्रयच्छति चमत्कृतिं विरचनाविधौ चेतसः सभासु पठितो भवत्यसमसाधुवादास्ये । प्रथामुपगतस्तनोत्यतितरासुदारं यशो न पुष्यति मनोरथं कमिव काव्यचिन्तामणिः ॥ ३७ ॥ ससुहासो वाचां सरसमधुनिष्यन्दलहरी ससुन्मेषद्वेषी सकलरसपोषोपजनकः । न केषामाधत्ते मनसि परितोषं नवनवैर्विलासैरुन्मीलद्विकचिन्तमधुलीपरिमलः ॥ ३८ ॥ यथा यूनसद्वत्परमरमणीयापि रमणी कुमाराणामन्तःकरणहरणं नैव कुरुते । मदुक्तिश्रेयन्तमदयति सुधीभूय सुधियां किमस्या नाम स्यादरसपुरुषानादरभैः ॥ ३९ ॥ परिच्छिन्नसादोऽमृतगुडमधुक्षौद्रपयसां कदाचिच्चाभ्यासाद्भजति ननु वैरस्यमधिकम् । प्रियाबिम्बौधे वा रुचिरकविवाक्येऽप्यनवधिर्नवानन्दः कोऽपि स्फुरति तु रसोऽसौ निरुपमः ॥ ४० ॥ प्रसन्नैर्यः पात्रं तिलकयति यं सूक्तिरचना य आद्यः स्वादानां श्रुतिसुलुकलेखनं मधुना । यदात्मानो विद्याः परिणमति यश्चार्थवपुषा स गुम्फो वाणीनां कविवृषनिषेव्यो विजयते ॥ ४१ ॥ सदा मध्ये यासाभियममृतनिष्यन्दसरसा सरस्वत्युद्दामा वहति बहुमार्गापरिमलम् । प्रसादं ता एता धनपरिचिताः केन महतां महाकाव्यव्योम्भि स्फुरितमधुरा यान्तु रुचयः ॥ ४२ ॥ नैव व्याकरणज्ञमेति पितरं न भ्रातरं तार्किकं दृगस्तं कुचि-तेव गच्छति पुनश्चाण्डालवच्छान्दसात् । मीमांसानिपुणं नपुंसकमिति ज्ञात्वा निरस्तादरा काव्यालंकरणज्ञमेत्य कविताकान्ता वृणीते स्वयम् ॥ ४३ ॥ रम्यार्थोक्तितनूञ्जला रसमयप्राणा गुणोलासिनी चेतोरञ्जकरीतिवृत्तिकवितापाकं वयो विभ्रती । भावालंकरणोचितागमवती सर्वत्र निर्दोषताशय्यार्थैश्चति कामिनीव कविता कसापि पुण्यात्मनः ॥ ४४ ॥ निर्हादं ककचक्षतैः किरति किं कर्णामृतं बलकी किं वा मुञ्चति मालती परिमलं पाषाणनिषेधणैः । इत्थं

१ विदुषाम्. २ मृवह्री. ३ आनन्दस्य. ४ गच्छति.

तारसककेशां धियमसौ जल्पैर्विकाल्याकुलैराकूटं कमनीय-
कान्तिदमितं कार्यं कथं सन्दत्ते ॥ ४५ ॥ यन्नाकृष्टसुवर्ण-
सूत्रमिव यत्पथं सुमेरोस्तटादुन्मीलत्कुरुविन्दकन्दल इव
स्वच्छः पदार्थस्तु यः । यत्राप्युलसदंशुकान्तरलसत्कान्ता-
कुचान्तोपमं व्यङ्ग्यं यत्तदहो कवित्वमपरं वाग्देवतोपपन्नः
॥ ४६ ॥ गुम्फः पङ्कजकुञ्जलद्युतिरुरस्तकेसरोलासवानर्था-
ऽप्यन्तरसौरभप्रतिनिभं व्यङ्ग्यं चमत्कारि यत् । द्वित्रैर्यद्रसि-
केश्विं सहृदयेभृङ्गेरिवास्वायते तत्काव्यं न पुनः प्रमत्तकु-
वेर्यत्किंचिदुज्ज्वलितम् ॥ ४७ ॥ निन्दन्ते यदि नाम मन्द-
मतिभिर्वक्त्राः कवीनां गिरः स्तूयन्ते न च नीरसैर्मृगदृशां
वक्त्राः कटाक्षच्छटाः । तद्वैदग्ध्यविदां सतामपि मनः किं
नेहते वक्त्रां धत्ते किं न हरः किरीटशिखरे वक्त्रां कलामै-
न्द्वीम् ॥ ४८ ॥ सानन्दप्रमदाकटाक्षविशिखैर्येषां न भिन्नं
मनो यैः संसारसमुद्रपातविधुरेष्वन्येषु पोतायितम् । यैर्दुर्वा-
रसरस्तीविलसितं द्वित्रैः पदैर्गुम्फितं तेषामप्युपरि स्फुरन्ति
मतयः कस्यापि पुण्यात्मनः ॥ ४९ ॥ वाणि त्वत्पदपद्मरेणु-
कणिका या स्वान्तभूमिं सतां संप्राप्ता कवितालता परिणता
सैत्रेयमुज्ज्वभते । त्वत्कर्णेऽपि चिराय यत्किसलयं सूक्तापदेशं
शिरःकम्पभ्रंशितपारिजातकलिकागुच्छे विधत्ते पदम् ॥ ५० ॥

नाट्यप्रशंसा ।

प्रत्यङ्गमङ्कुरितसर्वरसावतारनव्योलसत्कुसुमराजिविराजि-
बन्धम् । धर्मंतरांशुरिव वक्रतयातिरम्यं नाट्यप्रबन्धमतिग-
ञ्जुलसंविधानम् ॥ १ ॥ देवानामिदमामनन्ति सुनयः कान्तं
कतुं चाक्षुषं रुद्रेणेदमुमाकृतव्यतिकरे स्वाङ्गे विभक्तं द्विधा ।
त्रैगुण्योद्भवमव लोकचरितं नानारसं दृश्यते नाट्यं भिन्नरु-
चेर्जनस्य बहुधाप्येकं समाराधनम् ॥ २ ॥

कुकाव्यनिन्दा ।

किं तेन किल काव्येन मृद्यमानस्य यस्य ताः । उदधे-
रिव नायान्ति रसामृतपरम्पराः ॥ १ ॥ किं तेन काव्यम-
धुना प्लाविता रसनिर्झरैः । जडान्मानोऽपि नो यस्य भवन्यङ्कु-
रितान्तराः ॥ २ ॥ यदा प्रकृत्यैव जनस्य रागिणो भृशं प्रदीप्तो
हृदि मन्मथानलः । तदात्र भूयः किमनर्थपण्डितैः कुकाव्य-
इत्याहुतयो निवेशिताः ॥ ३ ॥ तत्किं काव्यमनल्पपीतम-
धुवत्कुर्यात् यद्भद्रतं मात्सर्यावृत्तचेतमं रसवशादप्युद्भतिं
लोमसु । कम्पं मूर्ध्नि कपोलयुग्ममरुणं बाष्पाविले लोचने
अध्यारोपितवस्तुकीर्तनपरं वाचः करालम्बनम् ॥ ४ ॥ या
साधूनिव साधुवादमुखरान्मात्सर्यमूकानपि प्रोचैर्नो कुरुते

सतां मतिमतां दृष्टिर्न सा वास्तवी । या याताः श्रुतिगोचरं
च सहसा हर्षोलसत्कंधरास्तिर्यञ्चोऽपि न मुक्तशष्पकवलास्ताः
किं कवीनां गिरः ॥ ५ ॥

सामान्यकविप्रशंसा ।

जयन्ति ते सुकृतिनो रमसिद्धाः कवीश्वराः । नास्ति येषां
यशःकाये जरामरणजं भयम् ॥ १ ॥ प्रस्तावे हेतुयुक्तानि
यः पठत्यविशङ्कितः । स कविस्तानि काव्यानि काव्ये तस्य
परिश्रमः ॥ २ ॥ सुकवेः शब्दसौभाग्यं सुकवियैस्ति नापरः ।
कैलादयत्र जानाति परः कङ्कणचित्रताम् ॥ ३ ॥ सन्ति
श्वान इवासंख्या जातिभाजो गृहे गृहे । उत्पादका न बहवः
कवयः शरभा इव ॥ ४ ॥ कवयः परितुष्यन्ति नेतरे कवि-
सूक्तिभिः । न खैकूपारवत्कूपा वर्धन्ते विधुकान्तिभिः ॥ ५ ॥
कवीनां मानमं नोमि तरन्ति प्रतिभाम्भसि । यत्र हंसवयां-
सीव भुवनानि चतुर्दश ॥ ६ ॥ अपूर्वां भाति भारत्याः
काव्यामृतफले रमः । चर्चणे सर्वसामान्ये स्वादुवित्केवलं
कविः ॥ ७ ॥ उत्कृष्टगलैरालापाः क्रियन्ते दुर्मुखैः सुखम् ।
जानाति हि पुनः सम्यक्कविरेव कवेः श्रमम् ॥ ८ ॥ ते ध-
न्यास्ते महात्मानस्तेषां लोके स्थितं यशः । यैर्निवृद्धानि
काव्यानि ये वा काव्येषु कीर्तिताः ॥ ९ ॥ अमृतोपेक्षणे रागं
कुर्वन्त्युरगवज्जनाः । कविर्गुरुड्वन्मान्यमिन्द्रवज्रादित्तकृत्
॥ १० ॥ काव्यमध्यो गिरो यावच्चरन्ति विशदा भुवि ।
तावत्सारस्वतं स्थानं कविरासाद्य तिष्ठति ॥ ११ ॥ अन्त-
पदविन्यासरचना संरसा कवेः । बुधो यदि समीपस्थो न
कुंजन्मा पुरो यदि ॥ १२ ॥ कविः करोति पद्यानि लालय-
त्युत्तमो जनः । तरुः प्रसूते पुष्पाणि मरुद्ब्रह्मति सौरभम्
॥ १३ ॥ कविः करोति काव्यानि स्वादं जानन्ति पण्डिताः ।
सुन्दर्या अपि लावण्यं पतिर्जानाति नो पिता ॥ १४ ॥ कविः
पिता पोषयति पालको रसिकः पतिः । कवितायुवतेर्नूनं
सोदरास्तु विवेकिनः ॥ १५ ॥ तत्त्वं किमपि काव्यानां जा-
नाति विरलो भुवि । मार्मिकः को मरन्दानामन्तरेण मधु-
व्रतम् ॥ १६ ॥ साध्वीव भारती भाति सूक्तिसद्गतचारिणी ।
ग्राम्यार्थवस्तुसंस्पर्शबहिरङ्गा महाकवेः ॥ १७ ॥ कतिपय-

१ नीतिशरीरे. २ स्वर्णकारः. ३ समुद्रः. ४ अनेकपदानि;
(पक्षे) विष्णुपदम्. आकाशमित्यर्थः. ५ शङ्करादिरससहिताः;
(पक्षे) वृष्टिप्रदा. ६ कवियुतः; (पक्षे) शुकस्य. ७ पण्डितः;
(पक्षे) बुधव्रतः. ८ नीचः; (पक्षे) कुः पृथ्वी तस्या जन्म यस्य.
भङ्गल इत्यर्थः. ९ सौगन्ध्यम्.

निमेषवर्तिनि जन्मजरामरणविह्वले जगति । कल्पान्तकोटि-
बन्धुः स्फुरति कवीनां यशःप्रसरः ॥ १८ ॥ कविवाक्या-
मृततीर्थस्नानैः पूता भृशं ययोदेहाः । येषां त एव भूषा
जीवन्ति मृता वृथैवान्ये ॥ १९ ॥ काव्यप्रपञ्चचैश्वर्य रचयति
काव्यं न सारविद्भवति । तरवः फलानि सुवते विन्दति सारं
पतङ्गसमुदायः ॥ २० ॥ विगुणोऽपि काव्यबन्धः साधूना-
माननं गतः स्वदते । फलकारोऽपि सुवशैरनृधमानः श्रुतिं
हरति ॥ २१ ॥ विद्वत्कवयः कवयः केवलकवयस्तु केवलं
कवयः । कुलजा या सा जाया केवलजाया तु केवलं माया
॥ २२ ॥ अवयः केवलकवयः कीराः स्युः केवलं धीराः ।
वीराः पण्डितकवयस्तानवमन्ता तु केवलं गवयः ॥ २३ ॥
अहमपि परेऽपि कवयस्तथापि परमन्तरं परिज्ञेयम् । ऐक्यं
रलयोरपि यदि तत्किं करमायते कलमः ॥ २४ ॥ दिवम-
च्युपयातानामाकल्पमनल्पगुणगणा येषाम् । रमयन्ति जग-
न्ति गिरः कथमिव कवयो न ते वन्धाः ॥ २५ ॥ यास्यति
मज्जनहस्तं रमयिष्यति तं भवेच्च निर्दोषा । उत्पादितयापि
कविस्ताम्यति कथया दुहित्रेव ॥ २६ ॥ शीलाविज्जामारुला-
मोरिकाद्याः काव्यं कर्तुं सन्तु विज्ञाः स्त्रियोऽपि । विद्यां वेत्तुं
वादिनो निर्विजेतुं दातुं वक्तुं यः प्रवीणः स वन्धः ॥ २७ ॥
सहृदयाः कविगुम्फनिकासु ये कतिपयास्त इमे न विशङ्क-
लाः । रसमयीषु लतास्त्रिव पटपदा हृदयसारजुषो न सुख-
स्पृहाः ॥ २८ ॥ लङ्कापतेः संकुचितं यगो यद्यत्कीर्तिपात्रं
रघुराजपुत्रः । स सर्व एवाँदिकवेः प्रभावो न कोपनीयाः
कवयः क्षितीन्द्रैः ॥ २९ ॥ जयन्ति ते पद्ममनादमित्रवि-
त्रोक्तिमदभविभूषणेषु । सरस्वती यद्बदनेषु नित्यमाभाति
वीणामिव वाद्यन्ती ॥ ३० ॥ कुण्डलत्वमायाति गुणः कवी-
नां साहित्यविद्याश्रमवर्जितेषु । कुर्यादनाद्रेषु किमङ्गनानां
केशेषु कृष्णागुरुभूषणैः ॥ ३१ ॥ महीपतेः मन्ति न
यस्य पार्श्वे कवीश्वरस्तस्य कुतो यशामि । भूषाः कियन्तो
न बभूवुर्बुध्यां नामापि जानानि न कोऽपि तेषाम् ॥ ३२ ॥
किं चारुचारित्रविलासशून्याः कुर्वन्ति भूषाः कविमंत्रहेण ।
किं जातु गुञ्जाफलभूषणानां सुवर्णकारेण वनेचरणाम्
॥ ३३ ॥ प्रतीयमानं पुनरन्यदेव वस्त्वस्ति वाणीषु महाक-
वीनाम् । यत्तत्प्रसिद्धावययातिरिक्तमाभाति लावण्यमिवाङ्गना-
याः ॥ ३४ ॥ कवेरभिप्रायमशब्दगोचरं स्फुरन्तमार्द्रेषु पदेषु
केवलम् । वदद्भिर्लङ्कैः कृतरोमविक्रियैर्जनस्य तूर्णमिवतो-
ऽयमञ्जलिः ॥ ३५ ॥ स्वप्रज्ञया कुक्षिकयेव कंचित्सारस्वतं

वक्त्रिमभङ्गिभाजम् । कवीश्वरः कोऽपि पदार्थकोशमुदाह्य
विश्वभरणं करोति ॥ ३६ ॥ तर्केषु कर्कशतराः स्युरथापि
पुमां काले भवन्ति मृदवः कवितासु वाचः । दैत्येन्द्रशैलकु-
लिशं दयिताकपोले नाथस्य कोमलमुदाहरणं नखं न ॥ ३७ ॥
ख्याता नराधिपतयः कविमंत्रश्रेण राजाश्रेण च गताः
कवयः प्रसिद्धिम् । राज्ञा समोऽस्ति न कवेः परमोपकारी
राज्ञो न चास्ति कविना सदृशः सहायः ॥ ३८ ॥ तेऽनन्त-
वाङ्मयमहागणवदृष्टपाराः सांयानिका इव महाकवयो जय-
न्ति । यत्सूक्तिपेलवलवङ्गलवैरवैमि सन्तः सदःसुवदानान्य-
विवासयन्ति ॥ ३९ ॥ त्रैलोक्यभूषणमणिगुणितर्गबन्धुरेक-
श्रकास्ति कविता सविता द्वितीयः । शंसन्ति यस्य महिमा-
तिशयं शिरोभिः पादग्रहं विदधतः पृथिवीभृतोऽपि ॥ ४० ॥
शब्दार्थमात्रमपि ये न विदन्ति तेऽपि यां मूर्छनामिव मृगाः
श्रवणैः पिबन्तः । संरुद्धसर्वकरणप्रसार भवन्ति चित्रस्थिता
इव कवीन्द्रगिरिं नुमस्ताम् ॥ ४१ ॥ स्फारेण सौरभभरेण
किमेणनाभेस्तद्वानसारमपि सारमसारमेव । सखसौमनस्यपि न
पुष्यति सौमनस्यं प्रस्यन्दते यदि मधुद्रवमुक्तिदेवी ॥ ४२ ॥
अपि मुदसुपयान्तो वाक्त्रिलामैः स्वकीयैः परमणिपिषु तूर्ति
यान्ति सन्तः कियन्तः । निजघनमकरन्दस्यन्दपूर्णालवालः
कलशसलिलसेकं नेहेते किं रमालः ॥ ४३ ॥ पदव्यक्तियत्ती-
कृतसहृदयानन्दसरणो कवीनां काव्ये न स्फुरति बुधमात्रस्य
धिषणा । नक्वकीडावेश्यसनपिषुनो यः कुलव्यूकटाक्षाणां
पन्थाः स खलु गणिकानामविषयः ॥ ४४ ॥ अयं मे वा-
ग्गुम्फो विददपदवैदमध्यमधुरः स्फुरद्बन्धो वन्धो जडहृदि
कृतार्थः कविहृदि । कटाक्षो वामाक्ष्या दरदलितेनान्तग
लितः किशोरं निःसारः स तु किमपि यूनः स्थगयति ॥ ४५ ॥
मर्दुक्तिश्चेदन्तर्मदयति सुधीभूय सुधियः किमस्या नाम स्या-
द्वैरसपुरुषानादरभरैः । यथा यूनस्तद्वत्परममणीयापि रमणी
कुमाराणामन्तःकरणहरणं नैव कुरुते ॥ ४६ ॥ भुजतरुव-
नच्छायां येषां निषेद्य महौजसां जलधिरशना मेदिन्यासी-
दस्मावकुतोभया । स्मृतिमपि न ते यान्ति क्षमाया विना यद-
नुग्रहं प्रकृतिमहते कुर्मस्तस्मै नमः कविकर्मणे ॥ ४७ ॥
यदि प्रभुरुद्राग्धीः सुरसकाव्यकौतूहलस्तथैव च सभासदाः
सदसि तद्गुणप्राहिणः । सुवर्णसदलंकृतमिर्भवति तत्र नृत्योद्यता
मदीयरसनानटी रंसघटीयमानन्दभूः ॥ ४८ ॥ वदन्तु कति-
चिद्धटान्खफळठेति वर्णाच्छठा घटः पट इतीतरे पटु रटन्तु

वाक्पाटवात् । वयं बकुलमञ्जरीगलदमन्दमाध्वीञ्जरीधुरीणप-
दरीतिभिर्भणितिभिः प्रमोदामहे ॥ ४९ ॥ हे राजानस्त्वजत
सुकविप्रमन्त्रे विरोधं शुद्धा कीर्तिः स्फुरति भवतां नूनमेत-
त्प्रसादात् । तुष्टैर्बद्धं तदलघु रघुस्वामिनः सच्चरित्रं कुङ्कुमात्
स्त्रिभुवनजयी हास्यमार्गं दशस्यः ॥ ५० ॥ अर्थान्केचिदु-
पासते कृपणवत्केचित्त्रलं कुर्वते वेश्यावत्खलु धातुवादिन
इवोद्धनन्ति केचिद्रमान । अर्थालं कृतिसद्वैमद्रवमुचां वाचां
प्रशस्तिस्पृशां कर्तारः कवयो भवन्ति कतिवित्पुण्यैरगण्यैरिह
॥ ५१ ॥ मन्दं निक्षिपते पदानि परितः शब्दं समुद्धीयते
नानार्थहरणं च क्लृप्तिमुदात्तकारमाकर्षति । आदत्ते
सकलं सुवर्णनिचयं धत्ते रसान्तर्गतं दोषान्नेषणतत्परो विज-
यते चोरोपमः सत्कविः ॥ ५२ ॥ स्वेच्छामङ्गुरभाग्यमेध-
तडितः शक्या न रोद्धुं श्रियः प्राणानां सततं प्रयाणपटह-
श्रद्धा न विश्राम्यति । त्राणं येऽत्र यशोभये वपुषि वः कुर्व-
न्ति काव्यामृतैस्तानागद्य गुरुन्विधत्त सुकवीभिर्निर्वसुधी-
श्वराः ॥ ५३ ॥ कल्याणं भगवत्कथाकथनतः काव्यं विधातुः
कवेस्तस्यैवाङ्गतया कचिदचयतः शृङ्गारवीरादिकम् । को
दोषो भविता यदत्र कविताशैलेः समाश्रीयते पन्था व्यास-
वैसुंधराश्रुतिभवग्रन्थादिषु प्रेक्षितः ॥ ५४ ॥ ते भूमीपतयो
जयन्ति नतयो येषां द्विपद्भूयतां ते वन्द्या यतयो विशन्ति
मतयो येषां परे ब्रह्मणि । ते श्लाघ्याः कवयो वयोमदभ-
व्यात्प्रममाणाङ्गनाट्यपाता इव तोषयन्ति हृदयं येषां गिरां
संचयाः ॥ ५५ ॥ भूतावेशनिवेशिताशय इव श्लोकं करो-
त्याशु यः श्लाघन्ते कविरद्भुतोऽयमिति तं मिथ्या जना वि-
सिताः । द्विजाण्येव पुरः पदानि रचयन्पश्चात्समालोचयन्दूर-
यः कवितां निनीपति कविः कामीव स स्तूयताम् ॥ ५६ ॥
सत्यं सन्ति गृहे गृहेऽपि कवयो येषां वचश्चातुरी स्वे हर्म्यं
कुलकन्यकेव लभते स्वल्पैर्युगैर्गौरवम् । दुष्प्रापः स तु को-
ऽपि कोविदमतिर्यद्वाग्रसग्राहिणां पण्यस्त्रीव कलाकलापकुशला

चेतांसि हर्तुं क्षमा ॥ ५७ ॥ धन्यास्ते कवयो यदीयरसनारू-
क्षाध्वसंचारिणी धावन्तीव सरस्वती द्रुतपदव्यापिनं निष्का-
मति । अस्माकं रमपिच्छले पथि गिरि देवी नवीनोदयत्पी-
नोत्तुङ्गपयोधरेव युवतिर्मन्थर्यमालम्बते ॥ ५८ ॥ साहित्ये
सुकुमारवस्तुनि दृढन्यासग्रहग्रन्थिले तर्के वा मयि संविधा-
तरि ममं लीलायते भारती । शय्या वास्तु मृदत्तरच्छदपटा
दर्भाङ्कुरैरगस्तुता भूमिर्वा हृदयंगमो यदि पतिस्तुल्या रति-
र्योपिताम् ॥ ५९ ॥ येषां कोमलकाव्यकौशलकलालीलावती
भारती तेषां कर्कशतर्कवक्रचनोद्गरेऽपि किं हीयते । यैः
कान्ताकुचमण्डले कररुहाः सानन्दमारोपितासैः किं मत्त-
करीन्द्रकुम्भशिखरे नारोपणीयाः शराः ॥ ६० ॥ तर्के क-
र्कशवक्रवाक्यगहने या निपुणा भारती सा काव्ये मृदुलो-
क्तिसारसुरभौ स्यादेव मे कोमला । या प्रायः प्रियविप्रयु-
क्तवनिताहृत्कर्तने कर्तरी प्रेयोलालितयौवने न मृदुला सा
किं प्रमूनावली ॥ ६१ ॥ मातङ्गमिव माधुर्यं धनिविदो
नेव मृगशय्युत्तमं व्युत्पत्तिं कुलकन्यकामिव रमोन्मत्ता न
पश्यन्त्यमी । कस्तूरीधेनसारसौरभसुहृद्युत्तिसमाधुर्ययोयोगः
कर्णरसायनं सुकृतिनः कस्यापि संजायते ॥ ६२ ॥ यन्मा-
रस्वतर्कभवं गुरुकृपापीयूषपाकोद्भवं तल्लभ्यं कविनेव नेव
हठतः पाठप्रतिप्राञ्जुषाम् । कामोर दिवसं वसन्नपि पयःपूरं
परं पङ्किलं कुवाणः कमलाकरस्य लभते किं सौरभं सैरिभैः
॥ ६३ ॥ अस्थाने गमिता लयं हतधियां वाग्दवता कल्पते
धिक्रागय पराभवाय महते तापाय पापाय वा । स्थाने तु
व्यथिता सतां प्रभवति प्रख्यातये भूतये चेतोनिर्भृतये परो-
पकृतये प्रान्ते शिवावाप्तये ॥ ६४ ॥ ब्रह्माकप्रभवेण राम-
रूपतिव्यभिसेन धर्मात्मजो व्याख्यातः किल कालिदासकविना
श्रीविक्रमाङ्को रूपः । भोजश्रितपविहणप्रभृतिभिः कर्णाऽपि
विद्यापतेः ख्यातिं याति नरेश्वराः कविर्वरैः स्फारैर्न भरीरवैः
॥ ६५ ॥ येऽप्यासन्निकुम्भगाथितपदा येऽपि श्रियं लेभिरे
येषामप्यवमन्पुगा युवतयो गेहोष्वहश्चन्द्रिकाः । तालोको-
ऽयमवैति लोकतिलकान्स्वभेऽप्यजातानिव भ्रातः सत्कविकृत्य
किं स्तुतिशतैरन्धं जगत्त्वां विना ॥ ६६ ॥ मौलौ मन्दार-
दामभ्रमदालिपटलीकाकली श्रोणिबिम्बे कूजत्काक्षीकलापं
चरणकमलयोर्मिञ्जुमञ्जरीशिञ्जाम् । उत्सङ्गे कीरगीतिं सतन-
रुषि मसृणं वलकीपत्रमं वा यत्काव्ये दत्तकर्णा शिव शिव
मनुते भारतीं भारमेव ॥ ६७ ॥ कस्यांचिदाचि कैश्चिन्ननु
रुदि विहितं दूषणं दुर्दुरुद्वैच्छिन्नं किं नस्तादा स्यात्प्रथित-

१ द्रव्यम् ; (पक्षे) काव्याधीनां, २ भूषणानि; (पक्षे) काव्यालं-
करणानि, ३ पारदः; (पक्षे) काव्यरसः, ४ सुमिडन्तार्थानि (पक्षे)
पादविशेषे चरणान्, ५ शब्दः शुद्धो वापशब्दो वेति सम्यग्वि-
चारयति; (पक्षे) ध्वनिमाकर्णयति, ६ श्लेषण ध्वनिना वानेका-
धीनां संपादनम्; (पक्षे) सुवर्णरूप्यादीनां हरणम्, ७ इच्छति,
८ उपमाचलंकारम्; (पक्षे) कञ्जोपादिभूषणम्, ९ सुप्रवर्णानां
संचयम्; (पक्षे) हर्मसंनयम्, १० शृङ्गारादिरसमिश्रम्; (पक्षे)
रसा पृथक् तदन्तर्गतम्, ११ काव्यद्रोषाणां गेयो गेयः तत्परः; (पक्षे)
द्रोषा राश्रितस्यामन्वेषण आतञ्जः, १२ वसुवगा पृथ्वी तस्याः
उत्तिश्लेषणा बलीकं तत्र भवो वाग्मीकिः.

१ युवापेसमृते, २ कपूर, ३ मणियः.

गुणवतां काव्यकोटीश्वराणाम् । बाह्यश्रेद्धन्धवाहाधिकविहितजवाः पञ्चषाश्रान्धखज्ञाः का हानिः शेरशाहक्षितिपकुलमणेश्वकोटीश्वरस्य ॥ ६८ ॥

विशिष्टकविप्रशंसा ।

अमरसिंहः ॥ प्रयोगव्युत्पत्तौ प्रतिपदविशेषार्थकथने प्रसक्तौ गाम्भीर्ये रसवति च काव्यार्थरचने । अगम्यायामन्यैर्दिशि परिणतावर्धवचसोमंतं चेदस्माकं कविरमरसिंहो विजयते ॥ १ ॥

कालिदासः ॥ कवयः कालिदासाद्याः कवयो वयमप्यमी । पर्वते परमाणौ च पदार्थत्वं प्रतिष्ठितम् ॥ २ ॥ निर्गतमलवाक्यस्य कालिदासस्य सूक्तिषु । प्रीतिर्मधुरसाद्रासु मञ्जरीश्रिव ज्ञायते ॥ ३ ॥ कविरमरः कविरचलः कविरभिनन्दश्च कालिदासश्च । अन्ये कवयः कपयश्चापलमात्रं परं दधति ॥ ४ ॥ वयमपि कवयः कवयः कवयोऽपि च कालिदासाद्याः । दृषदो भवन्ति दृषदश्चिन्तामणयोऽपि हा दृषदः ॥ ५ ॥ सौकृतमैथुरकोमैलविलासिनीकण्ठकूजितप्राये । शिक्षाममयेऽपि मुदे रतलीलकालिदासोत्ती ॥ ६ ॥ पुरा कवीनां गणनाप्रसङ्गे कनिष्ठिकाधिष्ठितकालिदासा । अद्यापि तत्तुल्यकवेरभावाद्दानामिका सार्धवती बभूव ॥ ७ ॥

गणेश्वरः ॥ गणेश्वरकवेर्वचोविरचनैकवाचस्पतेः प्रसन्नगिरिनन्दिनीचरणपल्लवं ध्यायतः । तथा जयति भारती भगवती यथा सा सुधा सुधीभवति सुधुवामधरमाधुरी म्लायति ॥ ८ ॥

गुणाढ्यः ॥ शंश्रद्धाणद्वितीयेन नमदाकारधारिणा । धनुषेव गुणाढ्येन निःशेषो रञ्जितो जनः ॥ ९ ॥ सैमुदीपितकंदर्पा कृतगौरीप्रसाधना । हरलीलेव लोकस्य विस्मयाय बृंहकथा ॥ १० ॥ अतिदीर्घजीविदोषाद्यामेन ययोऽप्यहारितं हन्त । कैर्नोच्येत गुणाढ्यः स एव जन्मान्तरापन्नः ॥ ११ ॥

गोविन्दराजः ॥ इन्दुप्रभारमविदं विहंगं विहाय कीगानने स्फुरति भारति का रतिस्तं । आद्यं यदि श्रयसि जल्पतु कौमुदीनां गोविन्दराजवचसां च विशेषमेपः ॥ १२ ॥

१ नाभिप्रायम्. २ रसोत्कर्षायांकरमनिष्ठगुणवत्. ३ शब्दगुणशालि. ४ अन्वयः. ५ कामोद्योषिका; (पक्षे) भस्मीकृतमदना. ६ वणिगनगौरीमाहात्म्या; (पक्षे) अलंकृता पार्वती यया. ७ गुणाढ्यकृतो ग्रन्थः. ८ जीवित्वम्.

जगन्नाथपण्डितः ॥ कवयति पण्डितराजे कवयन्त्येऽपि विद्वांसः । नृत्यति पिनाकपाणौ नृत्यन्त्येऽपि भूतवेतालाः ॥ १३ ॥ माधुर्यैरपि धुर्यैर्द्राक्षाक्षीरेक्षुमाक्षिकादीनाम् । बन्ध्यैव माधुरीयं पण्डितराजस्य कवितायाः ॥ १४ ॥ गिरां देवी वीणागुणरणनहीनादरकरा यदीयानां वाचाममृतमयमाचामति रसम् । वचस्तस्याकर्णश्रवणसुभगं पण्डितपतेरधुन्वन्मूर्धानं नृशुभ्रथवायं पशुपतिः ॥ १५ ॥ मधु द्राक्षा साक्षादमृतमथ वामाधरसुधा कदाचित्केषांचित्सुलु हि विदधीरन्नपि मुदम् । ध्रुवं ते जीवन्तोऽप्यहह मृतका मन्दमतयो न येषामानन्दं जनयति जगन्नाथभणितिः ॥ १६ ॥

जयदेवः ॥ साध्वी माध्वीक चिन्ता न भवति भवतः शर्करे कर्कशासि द्राक्षे द्रक्ष्यन्ति के त्वाममृत मृतमसि क्षीरनीरं रसस्ते । माकन्द कन्द कान्ताधर धरणितलं गच्छ यच्छन्ति भावं यावच्छृङ्गारसारस्वतमिह जयदेवस्य विध्वंश्यांति ॥ १७ ॥

ज्योतिरीशः ॥ यश्रवारि शतानि बन्धघटनालंकारभाञ्जि द्रुतं श्लोकानां विदधाति कौतुकवाशादेकाहमात्रे कविः । ख्यातः क्षमातलमण्डलेष्वपि चतुःपद्यैः कलानां निधिः संगीतागमनागरो विजयते श्रीज्योतिरीशः कृती ॥ १८ ॥

दण्डी ॥ जाते जगति वाल्मीकौ कविरित्यभिधाभवत् । कवी इति ततो व्यासे कवयस्त्वयि दण्डिनि ॥ १९ ॥ त्रयोऽग्रयस्त्रयो वेदास्त्रयो देवास्त्रयो गुणाः । त्रयो दण्डिप्रबन्धाश्च त्रिषु लोकेषु विश्रुताः ॥ २० ॥

द्रोणः ॥ सरस्वतीपवित्राणां जातिस्तत्र न देहिनाम् । व्यासस्पर्धा कुन्डालोऽभूद्यद्रोणो भारते कविः ॥ २१ ॥

धनदः ॥ यथेयं वाग्देवी सुकविमुखवामव्यसनिनी कुहूकण्ठीकण्ठे विलसति तथा चेदनवधिः । तदा भूमीभागे निरुपमतमः किञ्चिद्विद्य वा समापत्ते साम्यं धनदभणितानीं मधुरिमा ॥ २२ ॥

नरहरिः ॥ यशोधननिर्धेयदा नेरहरवचो वर्णयते तदा गतमदा मदालममगलवालागवाः । न विभ्रमचरीकरीभवति चाधरी माधुरी सुधाकरसुधाक्षरीमधुक्था वृथा जायते ॥ २३ ॥

प्रवरसेनः ॥ कीर्तिः प्रवरमेनस्य प्रयाता कुमुदोज्ज्वला । सागरस्य परं पीरं कपिसेनेव सेतुना ॥ २४ ॥

१ शबाः. २ हे मधो. ३ आक्रोशं कुम्. ४ सर्वतः. ५ कुमुद. वच्छुभ्राः (पक्षे) कुमुदो नाम कविः शोभते यत्र. ६ दिगन्तरं; (पक्षे) मसुदमुलङ्घय लक्षादेश. ७ काव्यविशेषः; (पक्षे) सेतुबन्धः.

बाणः ॥ हृदि लघेन बाणेन यन्मन्दोऽपि पदक्रमः । भवेत्कविकुरङ्गाणां चापलं तत्र कारणम् ॥ २५ ॥ शब्दार्थयोः समो गुम्फः पाञ्चाली रीतिरुच्यते । शीलभट्टारिकावाचि बाणोक्तिषु च सा यदि ॥ २६ ॥ जाता शिखण्डिनी प्राग्यथा शिखण्डी तथावगच्छामि । प्रागल्भ्यमधिकमासुं वाणी बाणो बभूवेति ॥ २७ ॥ श्लेषे केचन शब्दगुम्फ-विषये केचिद्रसे चापरेऽलंकारे कतिचित्सदर्थविषये चान्ये कथावर्णके । आः सर्वत्र गभीरधीरकविताविन्ध्याटवीचातुरी-संचारी कविकुम्भिकुम्भभिदुरो बाणस्तु पद्याननः ॥ २८ ॥

बिह्वणः ॥ बिन्दुद्वन्द्वतरङ्गिताप्रसरणिः कर्ता शिरोविन्दुकं कर्भेति प्रतिबोधितान्वयविदो ये येऽपि तेभ्यो नमः । ये तु ग्रन्थसहस्रशाणकप्रणवृत्त्यत्कङ्कैर्गिरामुल्लेखैः कवयन्ति बिह्वणकविस्लेषेव संनद्यति ॥ २९ ॥

भट्टारहरिचन्द्रः ॥ पदबन्धोज्ज्वलो ह्येरी कृतवर्ण-क्रमस्थितिः । भट्टारहरिचन्द्रस्य गद्यबन्धो नृपायते ॥ ३० ॥

भवभूतिः ॥ सुकविद्वितयं मन्ये निखिलेऽपि महीतले । भवभूतिः शुक्रश्रायं वाल्मीकिस्तु तृतीयकः ॥ ३१ ॥ भवभूतेः संवन्धाङ्गधरभूरेव भारती भाति । ऐतत्कृतकारुण्ये किमन्यथा रोदिति भ्रंवा ॥ ३२ ॥ रत्नावलीपूर्वकमन्यदा-स्तामसीमभोगस्य वचोमयस्य । पयोधरस्येव हिमाद्रिजायाः परं विभूषा भवभूतिरेव ॥ ३३ ॥

भासः ॥ सूत्रधारकृतारम्भेर्नाटकैर्बहुभूमिकैः । सर्पता-कैर्यगो लेभे भासो देवकुलैरिव ॥ ३४ ॥

मयूरः ॥ तावत्कविविहंगानां ध्वनिर्लोकेषु शस्यते । यावन्नो विशति श्रोत्रे मयूरमधुरन्धनिः ॥ ३५ ॥ दर्पं कवि-मुजंगानां गता श्रवणगोचरम् । विषविद्येव मायूरी मायूरी वाङ्मिक्तन्तति ॥ ३६ ॥

मातङ्गदिवाकरः ॥ अहो प्रभावो वाग्देव्या यन्मात-ङ्गदिवाकरः । श्रीहर्षस्याभवत्सभ्यः समो बाणमयूरयोः ॥ ३७ ॥

१ द्रुपदपुत्री. २ यथा 'रावणः सीतां जहार' इति वाक्ये 'रावणः' इति पदं बिन्दुद्वन्द्व(विस्मय)युक्तं कर्तव्यं, 'सीतां' इति शिरोविन्दु(अनुस्वार)युक्तं कर्म. एवंमेव कालेकमपदे सर्वत्र भवन इति निश्चयवन्तो जनाः. ३ सुसिद्धताक्षरसमूहः; (पक्षे) चरणः. ४ मनोहरः; (पक्षे) मुक्ताहारयुक्तः. ५ अक्षराणि; (पक्षे) भाक्षणश्रवियादिः. ६ शिवैश्वर्य. ७ नमोद्वकन्ता. ८ सरस्वती. ९ भवभूतिःकृतकरणारसप्रधाने नाट्ये. उत्तर-रामचरिते इत्यर्थः. १० 'अपि भ्रावा रोदित्यपि दलति वजस्य हृदयम्' इति पद्ये. ११ नाट्यान्तर्गतः; (पक्षे) वारुणविधाशाता. १२ प्रस्तावना; (पक्षे) अष्टालादिगृह्यावयवविशेषः. १३ नाट्या-वयवविशेषः; (पक्षे) ध्वजः.

मुरारिः ॥ भवभूतिमनादत्य निर्वाणमतिना मया । मुरारिपदचिन्तायाभिदमाधीयते मनः ॥ ३८ ॥ मुरारिपद-भक्तिश्चेत्तदा मीधे रतिं कुरु । मुरारिपदभक्तिश्चेत्तदा मीधे रतिं कुरु ॥ ३९ ॥ देवीं वाचसुणामते हि बहवः सारं तु सारम्बतं जानीते नितरामसौ गुरुकुलच्छिष्टो मुरारिः कविः । अध्विलङ्घित एव वानरभट्टैः किं त्वस्य गम्भीरतामापाता-लनिमग्नपीवरतनुर्जानाति मन्थाचलः ॥ ४० ॥

रत्नखेटदीक्षितः ॥ विपश्चितार्मपश्चिमे विवादकेलिनि-श्रले सपत्नित्ययत्नतस्तु रत्नखेटदीक्षिते । बृहस्पतिः क्व जल्पति प्रसर्पति क्व सर्पराडसंसुखस्तु षण्मुखः सुदुर्मुखश्चतु-र्मुखः ॥ ४१ ॥

राजशेखरः ॥ बभूव वल्मीकभवः कविः पुरा ततः प्रपदे मुवि भर्तृमेण्डताम् । स्थितः पुनर्यो भवभूतिरेखया म वर्तते संप्रति राजशेखरः ॥ ४२ ॥ पातु श्रोत्ररसायनं र-चयितुं वाचः सतां संमता व्युत्पत्तिं परमामवाप्तुमवधिं लब्धुं रसस्रोतसः । भोक्तुं स्वादु फलं च जीविततरयोद्य-स्ति ते कौतुकं तद्भ्रातः शृणु राजशेखरकवेः सूक्तीः सुधा-सन्दिनीः ॥ ४३ ॥

वाल्मीकिः ॥ कवीन्दुं नौमि वाल्मीकिं यस्य रामायणी कथाम् । चन्द्रिकासिन्धु चिन्वन्ति चकोरा इव साधवः ॥ ४४ ॥ सद्गुणान्पि निर्दोषा सर्वैरपि सुकोमला । नमस्तस्मै कृता येन रम्या रामायणी कथा ॥ ४५ ॥ योगीन्द्रश्छन्दसां स्रष्टा रामायणमहाकविः । वल्मीकजन्मा जयति प्राच्यः प्राचे-तसो मुनिः ॥ ४६ ॥ लौकिकानां हि साधूनामर्थ वागनु-वर्तते । ऋषीणां पुनर्गद्यानां वाचमर्थोऽनुधावति ॥ ४७ ॥ आदिकवी चतुरासौ कमलजवल्मीकजो वन्दे । लोकश्लो-कविधात्रोययोर्भिदा लेशोभात्रेण ॥ ४८ ॥ तस्मिन् मनुष्य-लोकप्रवेशविश्रामशाखिनं वाचाम् । सुरलोकादवतारप्रान्तर-खेदच्छिन्दे वन्दे ॥ ४९ ॥ विहितंघनालंकारं विचित्रवर्णी-

१ शिवैश्वर्यम्; (पक्षे) एतन्नामानं कविम्. २ विष्णुः; (पक्षे) कविविशेषः. ३ माघवाक्ये. ४ अर्धं पातके मा प्रीतिं कुर्वित्यर्थः. ५ मन्दराद्रिः. ६ पूर्वं इत्यर्थः. ७ वासुकिः. ८ दूषणो राजसवि-शेषः; (पक्षे) कान्यदोषाः. ९ सरो राक्षसविशेषः; (पक्षे) कर्कश-त्वम्. १० वाल्मीक्यादीनाम्. ११ ले लकारे शकारस्माच्चयोगेण लोकश्लोकयोर्भेदः; (पक्षे) किनिम्मात्रम्. १२ विहिता घना बहवो-ऽलंकारा उपमादयो येन तम्; (पक्षे) विहितं घनानां मेघानाम-लंकरणं येन तम्. १३ विनिष्ठा वर्णानामक्षरानां यावली पङ्क्ति-त्पनुरं रङ्गुरं स्फूर्तिर्यस्य तम्; (पक्षे) वर्णा नीलपीतादयस्तत्पङ्क्ति-विकारः स्फुरणमुत्पत्तिर्यस्य तम्.

वलीमयस्फुरणम् । शक्रायुधमिव वैरं वैलीकभुवं मुनि
नौमि ॥ ५० ॥ सति काकुत्स्थकुलोन्नतिकारिणि रामायणे-
ऽपि किं काव्यम् । रोहति कुल्या गङ्गापूरे किं बहुरेव व-
हति ॥ ५१ ॥ भास्वदंशवतंसकीर्तिरमणीरङ्गपसङ्गस्वन्द-
दित्रप्रथमध्वनिर्विजयते वलीकजन्मा मुनिः । पीत्वा यद्र-
दनेन्दुमण्डलगलत्काव्यामृताब्धेः किमप्याकल्पं कविनूतना-
म्बुदमयी कादम्बिनी वर्षति ॥ ५२ ॥

विजया ॥ सरस्वतीव कार्णाटी विजयाङ्का जयत्यसौ ।
या वैदर्भगिरां वासः कालिदासादनन्तरम् ॥ ५३ ॥

विज्जका ॥ नीलोत्पलदलश्यामां विज्जकां मामजानता ।
वृथैव दण्डिना प्रोक्तं सर्वशुक्ला सरस्वती ॥ ५४ ॥

व्यासः ॥ नमः सर्वविदे तस्मै व्यासाय कविबेधसे ।
चक्रे पुण्यं सरस्वत्या यो वर्षमिव भारतम् ॥ ५५ ॥
अचतुर्वेदनो ब्रह्मा द्विबाहुरपरो हरिः । अमाललोचनः
शंभुर्भगवान्वाँदरायणः ॥ ५६ ॥ श्रवणाञ्जलिपटपेयं विर-
चित्तन्त्रान्भारताख्यममृतं यः । तमहमरागमत्पूर्णं कृष्णद्वै-
पायनं वन्दे ॥ ५७ ॥ व्यासगिरां निर्यासं सारं विश्वस्य
भारतं वन्दे । भूषणतयैव संज्ञां यैदङ्कितां भारती
वहति ॥ ५८ ॥

शाकल्यमहः ॥ एकोऽभृत्पुलिनात्ततस्तु रैलिनाच्चा-
न्योऽपि नाँकरोभृत्याच्यास्ते त्रय एव दिव्यकवयो दीव्यन्तु
देव्या गिरा । अर्वाचो यदि गद्यपद्यरचनाचातुर्यवाग्दत्तास्ता-
न्मर्दानतिशय्य खेलतितरां शाकल्यमहः कविः ॥ ५९ ॥

सातवाहनः ॥ अँविनाशिनमग्राम्यमकरोत्सातवाहनः ।
विशुद्धजातिभिः 'केशां रत्नैरिवः सुभाषितैः ॥ ६० ॥

सुदर्शनः ॥ न सुभद्रधृतितापेर न विषभाजि रत्नाकरे
न राहुमुखकोटरे न किल ताक्षर्यपश्चान्तरं । सुदर्शनकवीश्वरे
रसिकचक्रचूडामणी गुणोक्तिमुधा बुधासत्यजत सान्द्र-
चन्द्रभ्रमम् ॥ ६१ ॥

सुबन्धुः ॥ कवीनामगलदर्पो नूनं वीमवदत्तया ।
शक्येव पाण्डुपुत्राणां गतया कैर्णगोचरम् ॥ ६२ ॥

१ वक्रोक्तिकुशलम्; (पक्षे) यथाश्रुतम्. २ वात्मीकिम्; (पक्षे)
वत्मीकाज्ञातम्. इन्द्रधनुषोऽपि नन एवोत्पत्तिरिति लौकिकम्.
'पलमीकाग्राम्यमर्वाति धनुःखण्डमाखण्डलस्य' इति कालिदासः.

३ व्यासः. ४ भारतनिहितिताम्. ५ व्यासः. ६ ब्रह्मदेवः.
७ वात्मीकिम्. ८ चिरस्थापिनम्; (पक्षे) नाशं न गच्छन्तम्.
९ मात्वाञ्जलिदामि; (पक्षे) मूल्यधनम्. १० अग्रविशेषः; (पक्षे)
भाण्डागारम्. ११ एतन्नाम्ना प्रबन्धेन; (पक्षे) इन्द्रदत्तया.
१२ इन्द्रियविशेषम्; (पक्षे) कुण्डोनानायकः.

कविचन्द्रम् ॥ उपमा कालिदासस्य भारवेरर्थगौरवम् ।
दण्डिनः पदलालित्यं माघे सन्ति त्रयो गुणाः ॥ ६३ ॥ मा-
घेन विप्रितोत्साहा नोत्सहन्ते पदक्रमे । स्मरन्तो भारवेरेव
कवयः कपयो यथा ॥ ६४ ॥ श्रीरामायणभारतबृहत्कथायां
कवीन्नमस्कृतम् । त्रिसोता इव सरसा सरस्वती स्फुरति
यैर्भिन्ना ॥ ६५ ॥ प्राचेतसन्व्यासपराशराद्याः प्राञ्चः
कवीन्द्रा जगदक्षितास्ते । गोष्ठी नवीनापि महाकवीनां
पूज्या गुणजैर्भुवोपकर्त्री ॥ ६६ ॥ धन्वन्तरिक्षपणकामर-
सिंहशङ्कुवेतामहदृघटखर्परकालिदासाः । ख्यातो वराहमि-
हिरो नृपतेः मभायां रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य
॥ ६७ ॥ यस्याश्चोरश्चिकुरनिकरः कर्णपूरो मयूरो भासो
हामः कविकुलगुरुः कालिदासो विलासः । हर्षो हर्षो
हृदयवसतिः पञ्चबाणस्तु बाणः केषां नैषा कथय कविता-
कामिनी कौतुकाय ॥ ६८ ॥ भासो रामिलसोमिलो
वररुचिः श्रीसाहसङ्कः कविर्भण्डो भारविकालिदासतरलाः
स्कन्दः सुबन्धुश्च यः । दण्डी बाणदिव्यकरौ गणपतिः
कान्तश्च रत्नाकरः सिद्धा यस्य सरस्वती भगवती के तस्य
सर्वेऽपि ते ॥ ६९ ॥ वाचः पल्लवयत्युमापतिधरः मंदर्भ-
शुद्धिं गिरां जानीते जयदेव एव शरणः श्लाघ्यो दुरुह-
द्रुतः । शृङ्गरोत्तरमत्स्येयचनैराचार्यगोवर्धनस्यर्षा कोऽपि
न विश्रुतः श्रुतिधरो धोर्द्विकक्षिमापतिः ॥ ७० ॥ माघश्चोरो
मयूरो मुररिपुरपरो भारविः सारविद्यः श्रीहर्षः कालिदासः
कविरथ भवभूत्याह्वयो भोजराजः । श्रीदण्डी डिण्डिमारुयः
श्रुतिसुकुटगुरुर्भट्टो भट्टबाणः ख्याताश्चान्ये सुबन्ध्वाद्य इह
कृतिभिर्विश्वमाहादयन्ति ॥ ७१ ॥

कुकविनिन्दा ।

अग्रगल्भाः पैदन्यासे जैननीरागहेतवः । सन्त्येके
बहुलालापाः कवयो बालका इव ॥ १ ॥ कविभिर्लुपसेवासु
वित्तालकारकारिणी । वाणी वेश्येव लोभेन परोपकरणीकृता
॥ २ ॥ अन्यवर्णपरावृत्त्या बन्धचिह्ननिर्गूह्यैः । अना-
ख्यातः सतां मध्ये कविश्रौरो विभाव्यते ॥ ३ ॥ प्रायः
कुकवयो लोके रीगाधिष्ठितदृष्टयः । कोकिला इव जायन्ते

१ कविविशेषः. २ सुमिडन्तादिः (पक्षे) अङ्गिः. ३ जनानां
नीरागो विरसता तस्य हेतवः; (पक्षे) जनन्या मातु रागहेतवः
प्राणिहितुभूताः. ४ बहुला आलापा येषाम्; (पक्षे) बहो वा लाला
तां पिबन्ति ते. ५ वर्णान्तरपरिवर्तनेन. ६ गोपनैः. ७ रक्ततया;
(पक्षे) कोपेन.

वाचालाः कामकारिणः ॥ ४ ॥ किं कवेस्तस्य काव्येन सर्ववृत्तान्तगामिनी । कथं व भारती यस्य न प्राप्नोति दिगन्तरम् ॥ ५ ॥ किं कवेस्तस्य काव्येन किं काण्डेन धनुष्मतः । परस्य हृदये लग्नं न घूर्णयति यच्छिरः ॥ ६ ॥ मुखमात्रेण काव्यस्य करोत्यहृदयो जनः । छायामच्छामपि श्यामां राहुस्तारापतेरिव ॥ ७ ॥ श्लोकार्थस्वादकाले तु शब्दोत्पत्तिविचिन्तकाः । नीवीविमोक्षवेलायां वस्त्रमौल्यविचिन्तकाः ॥ ८ ॥ अधिभिल्लपल्लिगल्लं स्याद्बलवपल्लोऽपि वाचालः । नागरनरवरपरिषदि कस्य मुखदक्षरं क्षरति ॥ ९ ॥ गणयन्ति नैपशब्दं न वृत्तमङ्गं क्षयं न चैर्यस्य । रसिकत्वेनाकुलिता वेदेषापतयः कुकवयश्च ॥ १० ॥ दुर्जनहुताशतसं काव्यसुवर्णं विशुद्धिमायाति । दर्शयतिव्यं तस्मान्मत्सरिमनसः प्रयत्नेन ॥ ११ ॥ कविरनुहरति च्छायां पदमेकं पादमेकमर्थं वा । सकलप्रबन्धहर्त्रे साहसकत्रे नमस्तस्यै ॥ १२ ॥ विपुलहृदयाभियोग्ये खिद्यति काव्ये जडो न मौर्ख्ये स्त्रे । निन्दति कश्चुकमेव प्रायः शुष्कस्तनी नारी ॥ १३ ॥ अतिरमणीये काव्ये पिशुनोऽन्वेषयति दूषणान्येव । अतिरमणीये वपुषि व्रणमेव हि मक्षिकानिकरः ॥ १४ ॥ बालाकटाक्षम्व्रितमसतीनेत्रत्रिभागकृतभाष्यम् । कविमाणवका दूतीव्याख्यातमधीयते भावम् ॥ १५ ॥ द्रौघीयसा धार्ष्ट्यगुणेन युक्ताः कैः कैरपूर्वैः परकाव्यखण्डैः । आडम्बरं ये वचसां वहन्ति ते केऽपि कन्धाकवयो जयन्ति ॥ १६ ॥ कर्णामृतं सूक्तिरसं विसुच्यदोषेषु यतः सुमहान्खलस्य । अवेक्षते केलियनं प्रविष्टः क्रमेलकः कण्टकजालमेव ॥ १७ ॥ माहिल्यापथोनिधिमन्थनोत्थं काव्यामृतं रक्षत हे कवीन्द्राः । यत्तस्य दैत्या इव लुण्ठनाय काव्यार्थचोराः प्रगुणीभवन्ति ॥ १८ ॥ गृह्णन्तु सर्वे यदि वा यथेच्छं नास्ति क्षतिः कापि कवीश्वरणांम् । रत्नेषु लुप्तेषु बहुध्वमल्यैरथापि रत्नाकर एव सिन्धुः ॥ १९ ॥ देवीर्गिरः केऽपि कृतार्थयन्ति ताः कुण्ठयन्त्येव पुनर्विमूढाः । या विपुषः शुक्तिमुखेषु दैव्यस्ता एव सुक्ता न तु चातकेषु ॥ २० ॥ परिश्रमज्ञं जनमन्तरेण मौनिव्रतं विभ्रति वाग्मिनोऽपि । वाचयमाः सन्ति विना वसन्तं पुंस्कोकिलाः पक्षमचक्ष्वोऽपि ॥ २१ ॥ काव्यं करोषि किमु ते सुहृदो न सन्ति ये त्वासुदीर्णपवनं न निवारयन्ति । गव्यं घृतं पिब निवातगृहं प्रविश्य वाता-

धिका हि पुरुषाः कवयो भवन्ति ॥ २२ ॥ यः सत्यदस्थमिह काव्यमधु प्रसन्नं मुण्यन्परस्य तनुते निजपद्यमध्ये । अस्थानदोपजनितेव पिपीलिकाली काली विभाति लिखिताक्षरपङ्क्तिरस्य ॥ २३ ॥ हठादाकृत्यानां कतिपयपदानां रचयिता जनः स्पर्धालुश्चेदहह कविना वश्यवचसा । भवेदद्य श्वो वा किमिह बहुना पापिनि कलौ घटानां निर्मातुस्त्रिभुवनविधातुश्च कलहः ॥ २४ ॥ स्तुवद्भवनिवर्तके मति हरो कविः सूक्तिभिः करोति वरवाणीनीचरितवर्णनं गर्हितम् । अनीतिरवनीपतिवर्त शुनीतनुं मौक्तिकैर्विभूषयति देवतामुकुटभागयोग्यैर्यथा ॥ २५ ॥ श्रीनाथस्ववनारूपकवनं वार्णा मनोहारिणी कष्टं हा कवयः कदर्यकुटिलश्मैपालसात्कुर्वते । दूरोपाहृतसौरसैन्धवपयो देवाभिषेकोचितं संमेके विनियुञ्जते सुमतयः शाखालवालयस्य किम् ॥ २६ ॥ लीलागुण्डितशरदापुरमहासंपद्गराणां पुरो विद्यासङ्घविनिर्गल्लकणमुषो वलग्नि चेत्यपमराः । अद्य श्वः फणिनां शकुन्तशिशवो दन्तावलायां वृकाः सिंहानां च सुखेन मूर्धसु पदं धास्यन्ति शालावृकाः ॥ २७ ॥ स्वाधीनो रमनाञ्जलः परिचिताः शब्दाः कियन्तः क्वचित्क्षोणीन्द्रो न नियामकः परिषदः शान्ताः स्वतन्त्रं जगत् । तद्युयं कवयो वयं वयमिति प्रस्तावनाहुं कृतिस्वच्छन्दं प्रतिसन्न गर्जत वयं मौनव्रतालम्बिनः ॥ २८ ॥ स्वर्गानर्गलनिर्गलत्सुरमरिःत्पाथः-प्रपातप्रथाप्रत्यास्थानपटीयसापि वचसा जिहेति जिहेह नः । एकद्व्यक्षरकटपिष्टरचनादुवीरगर्वग्रहाः कन्धामानकुविन्दकाः कवयितुं सज्जन्ति लज्जासुचः ॥ २९ ॥ यः स्तत्केवललक्ष्यलक्षणरतो नो तर्कसंपर्कभृत्कालंकारविचारचारुधिपणः काव्यज्ञशिक्षोऽज्ञतः । तस्माच्चिद्रमशाडि काव्यमुदयेदेकान्ततः सुन्दरं प्रासादो धवलस्तदा क्षितिपतेः काकस्य काण्ठ्याद्भवेत् ॥ ३० ॥

पण्डितप्रशंसा ।

पण्डिते हि गुणाः सर्वे मूर्खं दोषाश्च केवलाः । तस्मान्मूर्खसहस्रेभ्यः प्राज्ञ एको विशिष्यते ॥ १ ॥ यत्र विद्वज्जनो नास्ति श्लाघ्यस्तत्रालपधीरपि । निरस्तपादपे देश एरण्डोऽपि द्वैमायते ॥ २ ॥ किं कुलेन विद्यालयेन विद्याहीनस्य देहिनः । अकुलीनोऽपि विद्यावान्देवैरपि स पूज्यते ॥ ३ ॥ रोहणं सूक्तिरत्नानां वन्दे, वृन्दं विपश्चिताम् । यन्मध्यपतितो नीचः काचोऽप्युच्चैर्महीयते ॥ ४ ॥ विद्वान्-

१ दुःशब्दम्. २ इन्द्रवज्रादिः (पक्षे) शीलम्. ३ वाच्यस्य; (पक्षे) द्रव्यस्य. ४ जाराः. ५ अतिदीर्घेण. ६ प्रागल्भ्यम्. ७ उष्ट्रः. ८ अलंकारादिप्रतिपादकशास्त्रसागरमन्थनोद्भवम्.

१ राजवर्णनपराम्. २ गङ्गाजलम्. ३ वृक्षवदाचरति. ४ विस्तीर्णतः. ५ पूज्यते.

नेव विजानाति विद्वज्जनपरिश्रमम् । नहि वन्ध्या विजानाति
 गुर्वी प्रसववेदनाम् ॥ ५ ॥ प्राज्ञो हि जल्पतां पुंसां श्रुत्वा
 वाचः शुभाशुभाः । गुणवद्वाक्यमादत्ते हंसः क्षीरमिवा-
 म्भसः ॥ ६ ॥ विद्वत्त्वं च नृपत्वं च नैव तुल्यं कदाचन ।
 स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान्सर्वत्र पूज्यते ॥ ७ ॥ अलं-
 करोति यः श्लोकं शुक एव न मध्यमः । अलं करोति यः
 श्लोकं शुक एव नमध्यमः ॥ ८ ॥ संदोषमपि निर्दोषं
 भवत्यत्रे विपश्चितः । रीमस्येवौजुनवपुः कवेश्च सरसं वचः
 ॥ ९ ॥ गुणदोषौ बुधो र्गुह्यन्निरुक्षेत्कविवेश्वरः । शिरसा
 श्लोघते पूर्वं परं कण्ठे निर्यच्छति ॥ १० ॥ स्थिरा शैली
 गुणवतां खलबुद्ध्या न बाध्यते । रत्नदीपस्य हि शिक्षा
 वात्ययापि न नाशयते ॥ ११ ॥ वेद्यानामिव विद्यानां
 मुखं केः केन चुम्बितम् । हृदयग्राहिणस्तासां द्वित्राः सन्ति
 न सन्ति वा ॥ १२ ॥ विदुषां वदनद्वाचः सहसा यान्ति
 नो बहिः । याताश्चैन पराञ्चन्ति द्विरदानां रदा इव
 ॥ १३ ॥ अर्थाहरणकौशल्यं किं स्तुमः शास्त्रवादिनाम् ।
 अर्धव्ययभ्योऽपि ये चार्थान्निष्कर्षन्ति सहस्रशः ॥ १४ ॥
 म एव रसिको लोके श्रुत्वा काव्यं परैः कृतम् । उत्पद्यते
 च युगपद्बदनेऽश्वोश्च यस्य वाः ॥ १५ ॥ श्रुते महाकवेः
 काव्ये नयने वदने च वाः । युगपद्यस्य नोदेति स वृषो
 महिषोऽथवा ॥ १६ ॥ विद्या विनयोपेता हरति न चेतांसि
 कस्य मनुजस्य । काश्चनमणिंसंयोगो नो जनयति कस्य
 लोचनानन्दम् ॥ १७ ॥ व्याख्यातुमेव केचित्कुशलाः
 शास्त्रं प्रयोक्तुमलमन्ये । उपनामयति करोऽन्नं रसांस्तु
 जिह्वैव जानाति ॥ १८ ॥ सत्यं तपो ज्ञानमर्हिसत्ता च
 विद्वत्त्वगामं च सुशीलता च । एतानि यो धारयते स
 विद्वान्न केवलं यः पठते स विद्वान् ॥ १९ ॥ कवीश्वराणां
 वचसां विनोदेनन्दन्ति विद्यानिधयो न चान्ये । चन्द्रोपला

एव करैर्हिमांशोर्मध्ये शिलानां सरसा भवन्ति ॥ २० ॥
 शास्त्राण्यधीत्यापि भवन्ति मूर्खा यस्तु क्रियावान्पुरुषः स
 विद्वान् । सुचिन्तितं चोषधमातुराणां न नाममात्रेण करो-
 त्यरोगम् ॥ २१ ॥ न पण्डिताः साहसिका भवन्ति श्रुत्वापि
 ते संतुलयन्ति तत्त्वम् । तत्त्वं समादाय समाचरन्ति स्वार्थं
 प्रकुर्वन्ति परस्य चार्थम् ॥ २२ ॥ इह तुरगशतैः प्रयान्तु
 मूढा धनरहितास्तु बुधाः प्रयान्तु पञ्चाम् । गिरिशिखर-
 गतापि काकपङ्क्तिः पुंलिनगतैर्न समत्वमेति हंसैः ॥ २३ ॥
 सन्तश्चेद्विह गुणबिन्दवो बुधस्तान्संतुष्टः कवलयति स्फुटोऽपि
 दोषे । संयुक्तानपि पयसः कणाग्विचिन्वन्नम्भस्तो प्रसति
 हि मङ्गु मल्लिकाक्षः ॥ २४ ॥ अन्या जैगद्धितमयी मनसः
 प्रवृत्तिरन्यैव कापि रचना वचनावलीनाम् । लोकोत्तरा च
 कृतिराकृतिरङ्गदृष्ट्या विद्यावतां सकलमेव गिरां र्द्वीयः
 ॥ २५ ॥ अधिगतपरमार्थान्पण्डितान्मोर्वमस्थास्तुणमिव
 लघुलक्ष्मीर्नैव तार्त्संरुणद्धि । मद्मिलितमिलिन्दद्यामगण्ड-
 स्थलानां न भवति विसतन्तुर्वारणं वीरणानाम् ॥ २६ ॥
 शास्त्रोपस्कृतशब्दसुन्दरगिरः शिष्यप्रदेयागमा विख्याताः
 कवयो वसन्ति त्रिपये यस्य प्रभोर्निर्धनाः । तज्जीञ्चं
 वसुधाधिपस्य कवयो ह्यर्थं विनापीश्वराः कुत्साः स्युः कुप-
 रीक्षका न मणयो यैरर्घतः पातिताः ॥ २७ ॥ हर्तुर्याति न
 गोचरं किमपि शं पुष्पाति सर्वात्मना ह्यर्थिभ्यः प्रति-
 पाद्यमार्त्तमनिशं प्राप्नोति वृद्धिं पराम् । कल्पान्तेष्वपि न
 प्रयाति निधनं विद्याख्यमन्तर्धनं येषां तान्प्रति मानयुञ्जत
 नृपाः कस्तैः सह र्स्पर्धते ॥ २८ ॥

कुपण्डितनिन्दा ।

यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा शास्त्रं तस्य करोति किम् । लो-
 चनाभ्यां विहीनस्य दर्पणः किं करिष्यति ॥ १ ॥ मूर्खचि-
 हानि षडिति गर्वो दुर्वचनं सुखे । विरोधी विषवादी च
 कृत्याकृत्यं न मन्यते ॥ २ ॥ मूर्खो हि जल्पतां पुंसां श्रुत्वा
 वाचः शुभाशुभाः । अशुभं वाक्यमादत्ते पुंरीषमिव शूकरः
 ॥ ३ ॥ उपदेशो हि मूर्खानां प्रकोपाय न शान्तये । पयःपानं

१ महतीम्, २ प्रसवकाले या वेदना ताम्, ३ निषेधति,
 तिरस्करोतीत्यर्थः, ४ नमध्यमः शुको नकारो मध्ये यस्यैवविधः
 शुनकः, ५ इति भावः, ५ दोषसहितम्, (पक्षे) दोषो हस्त-
 स्तसहितम्, ६ परशुरामस्य, ७ सहस्राजुनशरीरम्, ८ जानन्,
 (पक्षे) उपाददानः, ९ गरलम्, १० अभिनन्दयति; (पक्षे) धार-
 यति, ११ निरुणद्धि, वाचाः कण्ठाद्भिन्नोद्घाट्यतीत्यर्थः; (पक्षे)
 स्वापयति, १२ रीतिः, १३ अव्ययेभ्यः, अव्ययानामनेकार्थत्वात्;
 (पक्षे) व्यपारहितेभ्यः, कुपणेभ्य इति यावत्, १४ उदकम्; (पक्षे)
 'वाः वाः' इति लौकिकशब्दः, १५ नयने वाः सलिलम्, आन-
 न्दाशुजलमित्यर्थः, वदने च वाः 'वाहवा' इति प्रशंसानोपको
 देशी शब्दः.

१ सैकतगतैः, २ राजहंसः, ३ लोकहितप्रचुरा, ४ अतिदूरम्,
 ५ अबमानं मा कुरु, ६ रोधं न कुमते, ७ गजानाम्, ८ शास्त्र-
 संस्कारेण शुद्धा ये शाब्दार्थैः सुन्दरा गिरो येषां ते, ९ पण्डिताः,
 १० देशे, ११ मौख्यम्, १२ मूल्यतः, १३ अचिन्त्यम्,
 १४ मुखम्, १५ दीयमानम्, १६ निरन्तरम्, १७ त्यजत,
 १८ स्वर्धां करोति, १९ विद्या.

भुङ्गानां केवलं विषवर्धनम् ॥ ४ ॥ वरं पर्वतदुर्गेषु भ्रान्तं
वनचरैः सह । न मूर्खजनसंपर्कः सुरेन्द्रभवेनेष्वपि ॥ ५ ॥
मूर्खोऽपि मूर्खे दृष्ट्वा च चन्दनादपि शीतलः । यदि पश्यति
विद्वान्मं मन्यते पितृघातकम् ॥ ६ ॥ अन्तःसारविहीनस्य
सहायः किं करिष्यति । मलयेऽपि स्थितो वेणुवैणुर्गव न
चन्दनः ॥ ७ ॥ यस्य नास्ति विवेकस्तु केवलं यो बहु-
श्रुतः । न स जानाति शास्त्रार्थनिर्द्वर्षा पाकरमानिव ॥ ८ ॥
रूपयौवनसंपन्ना विशालकुलसंभवाः । विद्याहीना न शोभन्ते
निर्गन्धाः किञ्चुका इव ॥ ९ ॥ विद्याविधिविहीनेन किं कु-
लीनेन देहिनाम् । अकुलीनोऽपि यो विद्वान्दैवतैरपि पूज्यते
॥ १० ॥ मदीपशमनं शास्त्रं खलानां कुरुते मदम् । चक्षु-
प्रकाशकं तेज उलूकानामिवान्धताम् ॥ ११ ॥ ज्ञानविद्या-
विहीनस्य विद्याजालं निरर्थकम् । कण्ठमयं विना नारी
अनेकाभरणैयुक्ता ॥ १२ ॥ मूर्खः स्वल्पव्ययत्रामात्मव्रैनाद्यं
करोति हि । कः सुधीः संत्यजेद्गण्डं शूलकर्मैवातिमाश्रयमान
॥ १३ ॥ माता शत्रुः पिता वैरी येन बालो न पाठितः ।
न शोभते सभामध्ये हंसमध्ये वको यथा ॥ १४ ॥ पुस्त-
केषु च नाधीते नाधीतं गुरुकर्मिणो । न शोभते सभामध्ये
हंसमध्ये वको यथा ॥ १५ ॥ विद्यया शस्यते लोके पूज्यते
चोत्तमैः सदा । विद्याहीनो नरः प्राज्ञः सभायां नैव शोभते
॥ १६ ॥ शोभते विदुषां मध्ये नैव निर्गुणमानसः । अन्तरे
तमसां दीपः शोभते नार्कतेजसा ॥ १७ ॥ बोद्धागो भ-
त्सरस्त्राः प्रभवः स्मयद्विपिताः । अवोषोपहृताश्रम्ये जीर्ण-
भङ्गे सुभाषितम् ॥ १८ ॥ पदद्वयस्य संधानं कर्तुमप्रतिभाः
खलाः । तथापि परकाव्येषु दुष्करेष्वप्यमंत्रमाः ॥ १९ ॥
क दोषोऽत्र मया लभ्य इति संचिन्त्य चेतसा । खलः का-
व्येषु साधूनां श्रवणाय प्रवर्तते ॥ २० ॥ उपपत्तिभिरम्लाना
नोपदेशैः कदर्थिताः । स्वसंवेदनसंवेद्यमाराः सहृदयोक्तयः
॥ २१ ॥ केपाधिद्वात्रिंशुकवत्परं हृदि मूकवत् । कस्या-
प्या हृदयाद्वक्त्रे वल्गु वल्गन्ति सूक्तयः ॥ २२ ॥ बहूनि
नरशीर्षाणि लोमशानि वहन्ति च । ग्रीवासु प्रतिबद्धानि किं
चित्तेषु सकर्णकम् ॥ २३ ॥ कवीनां महतां सूक्तेर्गुडार्थान्तर-
सूचिभिः । विध्यमानश्रुतेर्माभूदुर्जनस्य कथं व्यथा ॥ २४ ॥
अज्ञः सुखमाग्राभ्यः सुखतरमाराभ्यते विशेषज्ञः । ज्ञानलव-
टुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति ॥ २५ ॥ गुणिगणगण-

नारम्भे न पतति कैठिनी मुसंभ्रमाद्यस्य । तेनाम्बा यदि
सुनिनी वद वन्ध्या कीदृशी भवति ॥ २६ ॥ निर्गुण इति
मृत इति च द्वैवेकार्थभिर्भाषयिनौ विद्धि । पश्य धतुर्गुण-
शून्यं निर्जावं यद्विह संयन्ति ॥ २७ ॥ अन्तर्भूतो निवसति
जैड जैडः शिशिरमहसि हरिण इव । अजड शशीव तपने
स तु प्रविशोऽपि निःसरति ॥ २८ ॥ जीवित इव कण्ठगते
सूक्ते दुःस्वामिका कवेस्त्वान् । नयनविकामविधायी सचेत-
नाभ्यागमो यावत् ॥ २९ ॥ साहित्यसंगीतकलाविहीनः
साक्षात्पशुः पुच्छविधाणहीनः । तुणं न स्वादन्नपि जीवमान-
स्तद्दोषार्थं परमं पशुनाम् ॥ ३० ॥ जडेषु जातप्रतिभाभि-
मानाः खलाः कवीन्द्रोक्तिषु के वरकाः । प्राप्ताग्निनिर्वापण-
गर्वमभ्यु रत्नाङ्कुरज्योतिपि किं करोति ॥ ३१ ॥ येषां न
विद्या न तपो न दानं ज्ञानं न शौचं न गुणो न धर्मः ।
ते मृत्युशोके भुवि भारभूता मन्युरूपेण मुगाश्चरन्ति
॥ ३२ ॥ सुक्ताफलैः किं मुगपक्षिणां च मृष्टाक्षपां किमु
गर्दमानाम् । अन्यथ वीषो वधिरस्य गीते मूर्खस्य किं
धर्मकथाप्रसङ्गः ॥ ३३ ॥ अज्ञानपाण्डित्यरहस्यसुष्ट्रा ये
काव्यमार्गं दधतेऽभिसानम् । ते गारुडीयाननधीत्य मन्त्रा-
न्हालाहलाभ्यादनमारभन्ते ॥ ३४ ॥ अवयवैश्चालगवेष-
णाय कृतोद्यमानां खलमैरिभाणाम् । कवीन्द्रवाङ्मूर्खनिर्नि-
रिण्यां संजायते व्यर्थमनोरथत्वम् ॥ ३५ ॥ वरं दरिद्रः शु-
तिशास्त्रपारगो न चापि मूर्खा बहुरत्नसंयुतः । सुलोचना
जीर्णपटापि शोभते न नेत्रहीना कनकैरलंकृता ॥ ३६ ॥
व्यालाश्च राहुश्च सुधाप्रसादाज्जिह्वाशिगेनिग्रहसुप्रमापुः ।
इतीव भीताः पिशुना भवन्ति पराङ्मुखः काव्यरसामृतेषु
॥ ३७ ॥ मरुन्वतीमातुरभूचिरं न यः कवित्वपाण्डित्यघन-
स्तनंधयः । कथं स सर्वाङ्गमनासमौषधो दिनान्दिनं प्रौढि-
विशेषमश्रुते ॥ ३८ ॥ वितीर्णशिक्षा इव हृत्पदस्थसरस्वती-
वाहनराजहंसैः । ये क्षीरनीप्रविभागादक्षा विवेकिनस्ते कव-
यो जयन्ति ॥ ३९ ॥ काव्यामृतं दुर्जनराहुनीतं प्राप्यं भवेन्नो
सुगमो जनस्य । सच्चकमध्याजविराजमानतैश्शयप्रकर्षं यदि
नाम न स्यात् ॥ ४० ॥ विना न साहित्यविद्यापरत्र गुणः
कथंचित्प्रथते कवीनाम् । आलम्बते तद्दक्षणमम्मसौव विस्तार-
मन्यत्र न तैलविन्दुः ॥ ४१ ॥ अत्यर्थवक्तव्यमनर्थकं या
शस्या तु सर्वान्यगुणोर्व्यनक्ति । अस्पृश्यतादृषितया तथा किं
तुच्छश्चपुच्छच्छटयैव वाचा ॥ ४२ ॥ नीचस्तनोत्वश्रु निता-

१ सुरेन्द्राणां भवनेषु, स्वर्गादिलोकेष्वपीति भावः, २ नेतव्या-
नेनव्यवस्तुसंबन्धी राजप्राणो भागः, ३ विकृतिभावं गत्व,
४ रञ्जितुमममर्थो भवति.

न्तकाण्यं पुष्पाणु साधर्म्यभृदञ्जनेन । विना तु जायेत
 कथं तदीयक्षोदेन सारस्वतदकप्रसादः ॥ ४३ ॥ विविनक्ति
 न बुद्धिदुर्विधः स्वयमेव स्वहितं पुंथगजनः । यदुदीरितम-
 प्यदः परैर्न विजानाति तदद्भुतं महत् ॥ ४४ ॥ विदुरे-
 प्यदपायमात्मना परतः श्रद्धयतेऽथ वा युधाः । न परो-
 पहितं न च स्वतः प्रेमिमीतेऽनुभवाद्यतेऽल्पधीः ॥ ४५ ॥
 अथ वांमिनिविष्टबुद्धिषु व्रजति व्यर्थकतां सुभाषितम् ।
 रविरागिषु शीतरोचिषः करजालं कमलाकरेष्विव ॥ ४६ ॥
 इतरकर्मफलानि यदृच्छया विलिख तानि सहे चतुरानन ।
 अरसिकेषु कवित्वनिवेदनं शिरसि मा लिख मा लिख मा लिख
 ॥ ४७ ॥ कतिचिदुद्भतनिर्भरमत्सराः कतिचिदात्मवचःस्तु-
 तिशालिनः । अहह केऽपि निरक्षरकुक्षयस्तदिह संप्रति
 कं प्रति मे श्रमः ॥ ४८ ॥ ये के विचित्ररसशालिषु सत्कवीनां
 सूक्तेषु कर्णपथगामिषु नाद्रियन्ते । ते मालतीपरिमलेष्वपि
 कन्दलसु नासापुटं करतलेन पिद्व्युरेव ॥ ४९ ॥ मद्राणि मा
 कुरु विषादमनाद्रेण मात्सर्यमभ्रमनसां सहसा खलानाम् ।
 काव्यारविन्दमकरन्दमधुव्रतानामासेषु धास्यसितमां कियतो
 विलासाव ॥ ५० ॥ चेतःप्रसादजननं विबुधोक्तमानामान-
 न्दि सर्वारसयुक्तमितप्रसन्नम् । काव्यं खलस्य न करोति हृदि
 प्रतिष्ठां पीयूषपानमिव वक्रविवर्ति राहोः ॥ ५१ ॥ बद्धा
 यदपणरसेन विमदपूर्वमर्थान्कथं झटिति तान्प्रकृतात्र द-
 द्युः । चौरा इवातिशुद्रवो महतां कवीनामर्थान्तराण्यपि
 हठाद्वितरन्ति शब्दाः ॥ ५२ ॥ अर्थोऽस्ति चेन्न यदशुद्धि-
 थासि सापि नो रीतिरस्ति यदि सा घटना कुतस्तया । सा-
 प्यसि चेन्न नववक्रगतिस्तदेतर्बर्थं विना रसमहो गहनं
 कवित्वम् ॥ ५३ ॥ श्लाघ्यैव वक्तिमगतिर्धनदाढ्यबन्धोस्त-
 स्थाः कविप्रवरसूक्तिचतुर्लतायाः । कर्णान्तिकप्रणयभाजि गुणे
 यदीये चेतांसि मत्सरवतां झटिति नुटन्ति ॥ ५४ ॥ अर-
 प्यरुदितं कृतं शिवशरीरमुद्भतितं स्थैलेऽञ्जमवरोपितं सुचिर-
 मूर्षरे वर्षितम् । श्वपुच्छैर्भवनामितं बधिरकैर्गजापः कृतो
 धृतोऽन्धमुखदर्पणो यदबुधो जनः सेवितः ॥ ५५ ॥ प्रसैह्य
 मणिमुद्गरेन्मकरवक्त्रदंष्ट्राकारसमुद्रमपि संतरेत्पचलदूर्भि-
 मालाकुलम् । भुजंगमपि कोपितं शिरसि पुष्पवद्धारयेन्न तु

१ बुद्धिशयः. २ पामरजनः. ३ आगामिनः. ४ जानाति.
 ५ दुराग्रहप्रस्तनितेषु. ६ शीतमानोः. ७ स्वेच्छया. ८ प्रेतश-
 रीरम्. ९ उदरतं यवगोमूमादिचूर्णेन मलापकर्षणं तेन सुग-
 ष्यतम्. १० निजैलप्रदेशे. ११ क्रजुतासंवाद्यनाय नवीकृतम्.
 १२ कर्णमन्त्रः. १३ बलात्कारं कृत्वा.

प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ ५६ ॥ लभेत सिके-
 तासु तैलमपि यत्नतः पीडयन्निबेच्च मृगगुणिक्कासु सलिलं
 पिपासादितः । कदाचिदपि पर्यटञ्छशिविषाणमासादयेन्न तु
 प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ ५७ ॥ यदा किंचि-
 ज्ञोऽहं द्विषे इव मदान्धः समभवं तदा सर्वज्ञोऽस्मीत्यभ-
 वर्द्वलितं सम मनः । यदा किंचिदकिंचिद्बुधजनसकाशाद-
 वगतं तदा मूर्खोऽस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगतः ॥ ५८ ॥
 शिरः शीर्षं स्वर्गात्यशुपतिशिरस्तः क्षितिधरं महीप्रादुत्तुज्ञाव-
 वनिमवनेश्रापि जलधिम् । अधोऽधो गङ्गयं पदमुपगता
 स्तोकमयुना विवेकभ्रष्टाणां भवति विनिपातः शतमुखः ॥ ५९ ॥
 परश्लोकान्तोकाननुदिवसमभ्यस्य ननु ये चतुष्पादीं कुर्यु-
 र्बहव इह ते सन्ति कवयः । अविच्छिन्नोद्गच्छजलधिलहरी-
 रीति सुहृदाः सुहृदा वैशद्यं दधति किल केपांचन गिरः ॥ ६० ॥
 वितरति गुरुः प्राज्ञे विद्यां यथैव तथा जडे न तु खलु त-
 वोर्जाने शाक्तिं करोत्युपहन्ति वा । भवति च पुनर्भूर्भूमिभे-
 दः फलं प्रति तद्यथा प्रभवति शुचिर्विर्मयग्राहे मणिर्न मूर्द्धा
 चयः ॥ ६१ ॥ अविनयसुवामज्जानानां शमाय भवन्नपि
 प्रकृतिकुटिलाद्विद्याभ्यासः खलत्वविवृद्धये । फणिमयधृताम-
 स्तुच्छेदक्षमस्तमसामसौ विपथरफणारत्नालोको भयं तु भु-
 शायते ॥ ६२ ॥ व्यासादीन्विपुंगवानर्तुचितैर्वाक्यैः सली-
 लं सहस्रचुच्चैर्जल्प निमील्य लोचनयुगं श्लोकान्तगर्वं पठ ।
 काव्यं धिक्कुर यत्परैर्विरचितं स्पष्टं सार्धं बुधैर्यद्यभ्यर्थयसे
 श्रुतेन रहितः पाण्डित्यमामुं बलात् ॥ ६३ ॥ ये संसत्सु
 विवादिनः परयशःशूलन शल्याकुलाः कुर्वन्ति स्वगुणस्त-
 वेन गुणिनां यत्नाद्गुणाच्छादनम् । तेषां रोषकैवायितोदरद-
 शां कोपोष्णनिःश्रासिनां दीसा रत्नशिखेव कुण्ठणफणिनां
 विद्या जनोद्भिर्जिनी ॥ ६४ ॥ श्रीवैस्तम्भभृतः परीक्षितक-
 थाभात्रे शिरःशूलिनः सोद्ग्रेगभ्रमणप्रलापविपुलक्षोभाभिभूत-
 स्थितेः । अन्तर्द्वेषविपप्रवेशविषमक्रोधोष्णनिःश्रासिनः कथा
 नूनमर्पण्डितस्य विकृतिर्भीमज्वरारम्भभूः ॥ ६५ ॥ मूर्खत्वं

१ ज्ञानलेशशून्यत्वेन विपरीतार्थग्राही. २ बालुकासु. ३ मरी-
 तिकासु. ४ शङ्कम्. ५ गजः. ६ सगर्वम्. ७ शर्वसंबन्धि.
 ८ मस्तकात्. ९ ददाति. १० मूर्खे. ११ नाशयति. १२ महान्.
 १३ विम्बग्रहणे. १४ सुपिण्डः. १५ कविश्रेष्ठान्. १६ अयो-
 ग्यैः. १७ रोपण कषायितं ताद्रमुदरं गर्भो यस्या पर्वविधा दृग्ने-
 षाम्. १८ कृष्णसर्पाणाम्. १९ त्रासदात्री. २० श्रीवास्तवम्
 धारयतः. २१ परोत्कर्षः. २२ मूर्खस्य. २३ विकारः. २४ दाकण-
 ज्वरारम्भकभूमिः.

सुलभं भजस्य कुमते मूर्खस्य चाष्टौ गुणा निश्चिन्तो बहुभो-
जोऽतिमुखरो रात्रिदिवा स्वभमाक् । कार्याकार्यविचारणा-
न्धबधिरौ मानापमाने समः प्रायेणामयवर्जितो दृढवपुर्मूर्खः
सुखं जीवति ॥ ६६ ॥ ध्यात् बालमृणालतन्तुभिरसौ रोङ्कुं
समुज्ज्वलते छेत्तुं वैज्रमपीन्द्रिरीषकुसुमप्रान्तेन संनद्धते ।
माधुर्यं मधुविन्दुना रचयितुं क्षाराम्बुधेरीर्हते नेतुं वाञ्छति
यः खलान्पथि सतां सूक्तैः सुधासन्दिभिः ॥ ६७ ॥ शक्यो
वारयितुं जलेन हुतमुकछत्रेण सूर्यातपो नागेन्द्रो निश्शिता-
ङ्कुशेन समदो दण्डेन गोगर्दभौ । व्याधिर्मेघजस्रं ग्रहैश्च वि-
विधैर्मेघप्रयोगैर्विधुं सर्वस्यौषधमस्ति शास्त्रविहितं मूर्खस्य
नास्यौषधम् ॥ ६८ ॥ तोयं निर्मथितं धृताय मधुने नि-
ष्पीडितः प्रस्तरः पानार्थं मृगतृष्णिकोर्मितरला भूमिः समा-
लोकिता । दुग्धा सेयमचेतनेन जरती दुग्धाशया सूकरी
कष्टं यत्खलु दीर्घया धनतृषा नीचो जनः सेवितः ॥ ६९ ॥
काव्ये भव्यतमेऽपि विज्ञनिवहैरास्वाद्यमाने मुहुर्दोषान्वेषण-
मेव मत्सरजुषां नैसर्गिको दुर्ग्रहः । कासारोऽपि विकासिप-
ङ्कजचये खेलन्मराले पुनः क्रौञ्चश्चुपुटेन कुश्चितवपुः श-
म्बूकमन्वेषते ॥ ७० ॥ विद्ये ह्यद्यतरासि किं नु कृपणासं-
भावनैर्लज्जसे सन्न्यन्ये तव तोपणाहितधियो धन्या वदा-
न्या भुवि । कान्तानां कुचकुम्भकौशरुचां नो हानिरेता-
वता पण्डानां हृदयेऽपि यत्प्रणयते नानङ्गरागोदयः ॥ ७१ ॥
मीमांसा पठिता न यैरुपनिषद्भैव ध्रुता तत्त्वतः श्रीमच्छङ्कर-
भाष्यतो भगवती गीताप्यधीता न यैः । सिद्धान्तापगतं
शिरोमणिमतं ज्ञात्वापि किञ्चित्ततो भट्टार्थपदं गताः क-
थमहो लज्जां लभन्ते न ते ॥ ७२ ॥ पेटीचीवरपट्टवस्त्र-
पटलश्वेतातपत्रच्छटाशाटीहारकघोटकस्फुटघटाटोपाय तुभ्यं
नमः । येनानक्षरकुक्षयोऽपि जगतः कुर्वन्ति सर्वज्ञताभ्रान्तिं
येन विना तु हास्यपदवीं सन्तोऽपि कष्टं गताः ॥ ७३ ॥
साकूतं निजसंविदेकविषयं तत्त्वं सचेता बुवन्नपे नूतमबोध-
मोहितधियां हास्यत्वमायास्यति । तद्युक्तं विदुषो जनस्य
जडवज्जोषं तु नामासितुं जात्यन्धं प्रतिरूपवर्णनविधौ कोऽयं
वृथैवोद्यमः ॥ ७४ ॥ ये तावत्स्वगुणोपवृंहितधियस्तेषामरण्यं
जगद्येष्येते कृतमत्सराः परगुणं स्वमेऽपि नेच्छन्ति ये ।
अन्येषामनुरागिणां क्वचिदपि स्निग्धं मनो निर्वृतावित्थं यान्तु
तपोवनानि महतां सूक्तानि मन्येऽधुना ॥ ७५ ॥ यातास्ते रस-
सारसंग्रहविधिं निष्पीड्य निष्पीड्य ये वाक्तत्वक्षुलतां पुरा क-

तिपये तत्त्वस्पृशश्चक्रिरे । जायन्तेऽद्य यथायथं तु कवयस्ते तत्र
संतन्वते येऽनुप्रासकटोरचित्रयमकल्लेषादिश्लोक्त्ययम् ॥ ७६ ॥
प्रादुष्यात्पण्डितानां कैविवचसि कथं प्रलनूत्त्वचिन्ता वि-
चेरन्यद्यवधान्यभिजहति तथा गृह्णते स्युर्गुणाश्चेत् । अन्य-
स्त्वन्यप्रमाणः परमवतनुते छिद्यते तावता किं नायं रत्नस्य
दोषो द्यपदिति यदिदं क्षिप्रमन्धाः क्षिपन्ति ॥ ७७ ॥

छान्दसप्रशंसा ।

नाध्यापयिष्यश्निर्गमाश्चमेणोपाध्यायलोका यदि शिष्य-
वर्गान् । निर्वेदवाद् किल निर्वितानसुर्वतिलं हन्त तदाभ-
विष्यत् ॥ १ ॥

छान्दसनिन्दा ।

आः कष्टमप्रहृष्टाः शिष्टा अपि वित्तचापलाविष्टाः । अध्या-
पयन्ति वेदानादाय चिराय मासि मासि भ्रुतिम् ॥ १ ॥

वैयाकरणप्रशंसा ।

वैयाकरणकिर्त्तादपशब्दमृगाः क्व यान्ति संव्रस्ताः ।
ज्योतिर्नटविटगोयकभिर्षेगाननगैरणि यदि न स्युः ॥ १ ॥
यद्यपि बहु नाधीपे तथापि पठ पुत्र व्याकरणम् । स्वजनः
श्वजनो मा भूत्सकलं शकलं सकृच्छैकृत् ॥ २ ॥ कृतदु-
रितनिराकरणं व्याकरणं चतुरधीरधीयानः । बुधगणगण-
नावसरे कनिष्ठिकायां परं जयति ॥ ३ ॥ सूत्रं पाणिनिबद्धं
कैल्यनपुरुषः संसृद्धहति सुदंशम् । वर्षादीनां धर्मान्मुञ्चन्ना
विधिवर्त्ययुक्तेऽसौ ॥ ४ ॥ पातं जले विष्णुर्पदापगायाः

१ प्रादुर्भवत्, २ काव्ये, ३ दोषाः, ४ वेदान्, ५ वेतनम्,
६ भिलः, ७ भीताः, ८ गणकाः, ९ नाट्यकाराः, १० जाराः,
११ वैशाः, १२ युहाः, १३ विष्टा, १४ व्याकरणमन्त्रः, (पक्षे)
कङ्कणम्, १५ पाणिनिना बद्धं रचितम्; (पक्षे) पाणौ हस्ते निबद्धम्,
विवाहकाले सूत्रनिमित्ते कङ्कणे बभूवरयोर्हस्तयोर्षेध्नन्तीति प्रसिद्धिः,
१६ अर्थज्ञानपूर्वकं विचारयन्; (पक्षे) धारयन्, १७ सम्बन्धार-
यति; (पक्षे) सम्पुद्गहति, पाणिग्रहणपूर्वकं रवीकरोतीत्यर्थः,
१८ शोभनां दृष्टिम्, शुद्धाशुद्धविवचनशक्तिमित्यर्थः; (पक्षे) शो-
भना दृग्भ्यसा एतादृशीं स्त्रियम्, १९ अकारप्रभृतिवर्णादीनाम्,
(पक्षे) ब्राह्मणवर्णादीनाम्, २० शाब्दा, २१ यथाशास्त्रम्, २२ प्र-
योगं करोति; (पक्षे) योजयति, २३ पतनम्, २४ गङ्गायाः

१ रोगवर्जितः, २ सर्मम, ३ विसर्ग, ४ हरिकादीन्, ५ संनद्धो
भवति, ६ इच्छति, ७ अद्युतसाविभिः, ८ तीक्ष्ण,

पैतञ्जले चापि नैवेऽवगाहम् । आचक्षते शुद्धिदमो प्रस्-
तेरा च क्षते रागमधोऽक्षे च ॥ ५ ॥ नृणामनभ्यस्तफ-
णाभृदीशगिरां दुरापा बुंधराजगोष्ठी । अबुद्धचापश्रुतिपद्ध-
तीनां युद्धक्षमेचोद्धृतयोद्धुसार्था ॥ ६ ॥ नाङ्गीकृतव्याकर-
णौषधानामपाटवं वाचि सुगाहमाले । कस्मिंश्चिदुक्ते तु
पदे कथंचित्स्वैरं वपुः स्विद्यति वेपते च ॥ ७ ॥ शब्द-
शास्त्रमनधील्य यः पुमान्वक्तुमिच्छति वचः समान्तरे ।
बन्धुमिच्छति वने मदोत्कटं हस्तिनं कर्मलनालतन्तुना ॥ ८ ॥

वैयाकरणनिन्दा ।

टिङ्गान्द्रयसचूट ऊसिडमोत्तिमश्चिसिधस्थमिच्चस्ससा
हाशिचणुनापुरतश्चाश्लोऽव्यचोऽन्यादिटि । लोपोव्योवेलिवृ-
द्धिरेचियचिभंदाधाध्वदाष्टेचोटेरित्येवेदानस्त्रितार्थेन्ति कति-
चिच्छब्दान्पठन्तः केर्दून ॥ १ ॥ सूत्रैः पाणिनिनिर्मितैर्बहुतरै-
र्निष्पाद्य शब्दावलिं वेत्तुं पठस्वमक्षमा रचयितुं मिथ्याश्रमाः
शाब्दिकाः । पक्वान् विविधं श्रमेण विविधापूपाय्यसूपान्वितं
मन्दाधीनैरुन्नुद्यते मितवलानाश्रातुमप्यक्षमान् ॥ २ ॥ कु-
ष्वोऽकपो च शेषोध्यसस्त्रिमसजुपोर्बिरामोऽवसानं शश्लो-
ऽटीत्यादिशब्दैः सदसि यदि शैताः शाब्दिकाः पण्डिताः
स्युः । तेषां को वापरायः कथयत मततं ये पठ-
न्तीह धोर्त्तत्ताथय्याथय्यथय्याधिगधिगधिगधिगधय्यथय्येति
शब्दान् ॥ ३ ॥

नैयायिकप्रशंसा ।

अद्भुतसैर्केपाधोधिगपाथो यस्य वर्षकः । अक्षपादो-
ऽर्धैः स्पृष्टस्वकलङ्कः केर्दानीधिः ॥ १ ॥ अपरीक्षितल-
क्षणप्रमाणैरैर्पंगामृष्टपदार्थसार्थतत्त्वैः । अवशीकृतनेत्रैर्युक्ति-

जालैरलमेतैरनधीततर्कविद्यैः ॥ २ ॥ मोहं रूणद्धि विमली-
कुरुते च बुद्धिं सैते च संस्कृतपदव्यवहारशक्तिम् । शा-
स्त्रान्तराभ्यसनयोग्यतया युनक्ति तर्कश्रमो न तनुते किमि-
होपकारम् ॥ ३ ॥ ज्ञानाध्यैरक्षिचरणः केषुमक्षकश्च श्री-
पक्षिलोऽप्युदयनः स च वर्धमानः । गङ्गेश्वरः शशाधरो व-
हवश्च नव्या प्रन्थैर्व्यरुन्धत इमे हृदयान्धकारम् ॥ ४ ॥
प्रायः काव्यैर्गमितवयसः पाणिनीयाम्बुराशेः सारज्ञस्या-
ध्यपरिकलितन्यायशास्त्रस्य पुंसः । वादारम्भे वदितुमनमो
वाक्यमेकं सभायां प्रह्ला जिह्वा भवति कियतीं पश्य कथा-
मवस्थाम् ॥ ५ ॥

नैयायिकनिन्दा ।

पगमृशन्तो लिङ्गानि व्यभिचारविचारकाः । तार्किका
यदि विद्वांसो विद्वैः किमपराध्यते ॥ १ ॥ गुरोर्गिरः पञ्च
दिनान्यधीत्य वेदान्तशास्त्राणि दिनत्रयं च । अमी समाप्रात-
वितर्कवादाः समागताः कुक्कुटपादमिश्राः ॥ २ ॥ कर्कशत-
र्कविचारव्यग्रः किं वेत्ति काव्यहृदयानि । ग्राम्य इव कृपि-
विलम्बश्चलनयनावचोरहस्यानि ॥ ३ ॥ नैयायिकानां म-
लिनाम्बुराणां जुगुप्सते रासमचिन्तयैव । तथापि वेदयास-
नसंनिवेशस्तोतुः कवेः कोऽपि विशेष एव ॥ ४ ॥ न जि-
प्रत्याज्ञायै र्पुशति न तैर्द्वैतान्यपि सकृत्पुराणं नादत्ते न
गणयति किं च स्मृतिगणम् । पठेत्सुक्ते तर्क परपरिभवा-
र्थोक्तिभिर्गमौ नयत्यायुः सर्वे निहतपरलोकार्थयतनः ॥ ५ ॥
प्रयत्नैरेतौकेः परिचितकुतर्कप्रकरणाः परं वाचोवय्यान्क-
निपयपदौघान्विदधतः । सभायां वाचाटाः श्रुतिकटु रटन्तो
घटपटाच्च लज्जन्ते र्मन्दाः स्वयमपि तु जिह्वेति विबुधः
॥ ६ ॥ कैर्मन्त्रविचारणा विजहतो भोगापवर्गप्रदां घोषं
कंचन कण्ठशोषफलकं कुर्वन्त्यमी तार्किकाः । प्रत्यक्षे न
पुनाति नापहरेत पापानि पीतुर्द्वैताध्यामिर्नान्वति नैव पाल्य-
नुमितिनो पक्षता रक्षति ॥ ७ ॥ हेतुः कोऽपि विशिष्टधी-
रनुमितौ न ज्ञानियुग्मं मेहेत्वाचो नेति च मोघवादासुखेरा

१ पतञ्जलिनिमित्तं. २ व्याकरणशास्त्रे. ३ मञ्जुनमः (पक्षे)
अभ्यासम्. ४ वदन्ति. ५ जननादारभ्य. ६ मरणान्तं च.
७ अनधीतमहाभाष्याणाम्. ८ दुःप्राया. ९ पण्डितराजसभा.
१० अज्ञातधनुर्वेदमार्गाणाम्. ११ कम्पते. १२ व्याकरणम्.
१३ अध्ययनमकृत्वा. १४ विमनन्तुना. १५ वर्षाणि. १६ याप-
यन्ति. १७ कर्णकटोरान्. १८ विष्णुतत्वम्. १९ कुर्वन्ति शेषः.
२० अनुकुर्वन्ति. २१ धृताः. २२ गायकानां तालशब्दानुकरणमे-
तत्. २३ तर्कसमुद्रः. २४ गौतमः; (पक्षे) धृषां ददातीति क्षपादः
स न भवतीति तथाविधः. चन्द्र इत्यर्थः. २५ अज्ञानं; (पक्षे)
राहुणा. २६ कल्याणं निधिः; (पक्षे) चन्द्रः. २७ अज्ञातपदार्थ-
समूहतत्त्वैः. २८ जययुक्ति.

१ अज्ञानम्. २ गेययति. नाशयतीत्यर्थः. ३ उत्पादयति.
४ योजयति. ५ गौतमः. ६ कणादः. ७ बुद्धेरज्ञानम्. ८ अनभ्यगत.
९ वक्रा. १० वेदम्. ११ वेदाज्ञानं. १२ नारदम्. १३ बहुभिः.
१४ मूर्खाः. १५ लज्जां प्राप्नोति. १६ कर्मचिन्तनं ब्रह्मचिन्तनं
च. १७ परमाणुमुदायः. १८ व्याप्तिविशिष्टपक्षमना-
ज्ञानविशिष्टः. १९ पूर्वोक्तगतं शब्दयम्. २० ध्वगिन्द्रियप्रत्यक्षः.
२१ जल्पकाः.

नैयायिकाश्चेद्बुधाः । मेघम्याण्डमियत्पलं बेलिभुजो दन्ताः कि-
यन्तस्तथेत्वेवं संततचिन्तनैः श्रमजुपो न स्युः कथं प-
ण्डिताः ॥ ८ ॥ साधु व्याकरणं हिताय विशदं काव्यं पि-
कीगीतवन्मीमांसा श्रुतिरत्परा तदनुगं सांख्यं सपातञ्जलम् ।
त्वं तु न्याय विशुद्धवैदिकविधिव्याकोषबौद्धागमन्याघाताय
निगूढतर्कगहन क्रामोदमाध्यासि ॥ ९ ॥ हे हे मित्र
जिता मयातिबलिनो विप्रा धनं चार्जितं श्रेयस्यः शरयन्न-
दानमपि सत्संपादितं भूरिशः । ग्रन्थाश्चापि कृताः सुतर्क-
घटकाः शास्त्राणि संदूष्य वै सोऽहं तर्कविभूषणोऽत्र ग-
हने धावा दृग्गालः कृतः ॥ १० ॥

मीमांसकप्रशंसा ।

भगवदनभ्युपगमनं दैवतचैतन्यनिर्द्देवश्रेषाम् । क्रमश्र-
द्धायर्थकृतत्याधान्यप्रदर्शनाथैव ॥ १ ॥ आगमरूपविचारि-
ष्यधिकरणमहस्रशिक्षितविपक्षे । स्मामिनि जैमिनियोगिन्यु-
परज्यति हृदयमस्सदीयमिदम् ॥ २ ॥ शयनकुमारिलगुग्गो
मण्डनभवदेवपर्यैसारथयः । अन्ये च विश्वमान्या जयन्ति
संचायमाणतन्त्रान्ते ॥ ३ ॥ नैयायिका वा ननु शाब्दिका वा
त्रथैशिरःसु श्रमशालिनो वा । बोदाह्वे विव्रति जैमिनी-
यन्यायोपरोधे मति मौनमुद्राम् ॥ ४ ॥ आदौ धर्मं प्रमाणं
त्रिविधविधिभिदाशेषतां च प्रयुक्तिं पौरोषर्याधिकारी तदनु
बहुविधं चातिदेशं तथोहम् । बाधं तत्रं प्रमङ्गं नयमनय-
शतैः सम्यगालोचयज्यो विज्ञा मीमांसकेभ्यो ॥ ५ ॥
सुवि के सादरं वेदरक्षाम् ॥ ५ ॥

मीमांसकनिन्दा ।

ते मीमांसाशास्त्रलोकप्रसिद्धाः सर्वपाणां महिरे नैव स-
त्ताम् । चैतन्यम्यापह्ववं देवतानां चक्रुर्विधं नश्वरं मन्य-
मानाः ॥ १ ॥ मीमांसकाः कतिचिदत्र मिलन्ति वेदप्रामा-
ण्यसाधनकृतोऽपि न तेऽभिवन्धाः । उद्धोषितोऽप्युपनिषद्भि-
र्योपशेषी ब्रह्मैव नाभ्युपगतः पुरुषोत्तमो यैः ॥ २ ॥

वैद्यप्रशंसा ।

गुरोरधीताखिलवैद्यविद्यः पीर्यूपपाणिः कुशलः क्रियासु ।

१ काकाः २ अपलापः ३ शास्त्रदीपिकाकर्ता पार्थसारथिमिश्रप-
ण्डितः ४ बदर्याय ५ वायस्युडे ६ न्यायस्य प्रतिबन्धकः ७ सा-
मान्यविशेषभेदेन ८ प्रतीपदार्थैः सहाविनाशयः ९ अमृतं
पाणां यस्य सः अमृतवदवयमारोग्यद इत्यर्थः

गनस्पृहो धैर्यधरः कृपालुः शुद्धोऽधिकारी भिषगीहशः
स्यात् ॥ १ ॥ रगादिगोणान्यतनुपक्तानुपेकायप्रमृत्तान-
शेषान । औसुक्यगोर्हार्गैतिदाञ्चधान याऽपूवैवैद्या नमो-
ऽस्तु तस्मै ॥ २ ॥ अन्यानि शार्वाण्या विनोदमात्रं प्राप्तेषु
वा तेषु न तैश्च किञ्चित् । निकम्मित्त्योतिपमन्नवादाः पदे
पदे प्रलयमावहन्ति ॥ ३ ॥ मावोधि वैद्यकमथापि महाम-
थेषु प्राप्तेषु यो भिषगिति प्रथितस्ममेव । आकारयत्यवित्
पत्र विशेषदर्शा लोकोऽपि तेन भिषगेप न दृग्पर्यायः ॥ ४ ॥
मस्ते दुःसहवेदनाकवलिने मद्ये श्वरेऽन्तर्गले तमायां उव-
र्यावकेन च तनो तान्ते हर्षीकत्रजे । देने वन्धुजेन कृत-
प्रलयने धैर्य विधातुं पुनः कः शक्तः कलितामयप्रशमनो
वैद्यान्परो विद्यते ॥ ५ ॥ आना वेदान्तिनः किं पठथ
शठतयाद्यापि चाद्वैतविद्यां पृथ्वीतत्त्वे लुटन्तो विमृशथ ।
तत्तं कर्कशास्त्रार्किकाः किम् । वेदेर्मानागमेः किं यत्र
हृदयं श्रात्रियाः श्रोत्रेश्लेर्वैद्ये र्भवानवद्ये विचिन्तु रासुप्र-
प्राणमंप्रीणनाय ॥ ६ ॥

नदुःसाः

ग गिरः ।

१ ॥ यथा

चेत्ते वाचि

कुवैद्यनिन्दा ।

वैद्यराज नमस्तुभ्यं यमराजसहोदर । य सह सं-
प्राणान्त्रैवः प्राणान्धनानि च ॥ १ ॥ वैद्यराज नमस्तुभ्यं
क्षपिताशेषमानत्रे । त्वयि विन्यस्तभारोऽयं कृतान्तः सुखमे-
धिते ॥ २ ॥ चित्तं प्रवृत्तितं दृष्ट्वा वैद्यो विस्मयसागतः ।
नाहं गतो न मे आना कस्वेदं हस्तलाघवम् ॥ ३ ॥ क-
पायैरुपवामेश्च कृतामुल्लोघतां नृणाम् । निजोषधकृतां वैद्यो
निवेद्य हरते धनम् ॥ ४ ॥ अज्ञातशास्त्रमर्द्धायाऽश्वसात्र-
परायणान । त्यजेद्गुरुरिर्षयाशास्त्रान्यान्वैवैश्वतानिव ॥ ५ ॥
मिथ्योषधैर्हन्त मृगाकपायैरसखलेक्षैर्यथाधर्तैः । वैद्या इमे
वक्षिर्तेरुणवर्गाः पिच्छेण्डाण्डं परिपूरयन्ति ॥ ६ ॥ नटो-
ऽपि दद्याद्गणकोऽपि दद्यात्संप्राथितः पाशुपतोऽपि दद्यात् ।
वैद्यः कथं दास्यति याचमानो यो मर्तुकामादपि हर्तुकामः
॥ ७ ॥ न धोर्ताविज्ञानं न च परिचयो वैद्यकनये न गो-
गाणां तत्त्वावगतिरपि नो वस्तुगुणधीः । तथाप्येते वैद्या

१ अविनाशकान्यप्रवृत्तिः २ विचाराशक्तिः ३ अमनोषः ४
आह्वयति ५ मरुतकः ६ म्लानः ७ शशियसमूहः ८ सिद्धे ९
वेदाध्यायिनः १० बर्णकर्तृभिः ११ सर्वेषां मध्ये निर्दोषः १२
नीरोगताम् १३ वास्तवाधान् १४ कुस्तिता भिषजो भिषगमा-
शास्तान् १५ यमसंबन्धिनः १६ रोगिसमूहः १७ उदरभा-
ण्डम् १८ पादपार्श्वः

इति तैरलयन्तो जहजनानेसुर्नृत्योश्चैत्या इव वैसु हरन्ते
गैदुजुषाम् ॥ ८ ॥ सत्कोणं लोलनेत्रं कुलयुवतिसुखं दृ-
श्यते सानुकम्पै रण्डानामर्धलजाश्रितमधिपुलकं स्पृश्यते
पीनमङ्गम् । क्लीवानां खाद्यतेऽन्तश्चिरनिहितधनं काष्ठमूला-
भित्तोयैः पूर्वा सिद्धा कलानां सकलगुणनिधिवैधविद्या-
भिवन्धा ॥ ९ ॥

गणकप्रशंसा ।

चतुरङ्गबलो राजा जगतीं वशमानयेत् । अहं पञ्चाङ्ग-
बलवानाकाशं वशमानये ॥ १ ॥ एकासनस्था जलवायुभक्षा
सुसुक्ष्वस्त्वैत्कपरिग्रहाश्च । पृच्छन्ति तेऽप्यम्बरचारिचारं
वैवज्जमन्ये किमुतार्थचित्ताः ॥ २ ॥ न दैवं न पित्र्यं च
वसिष्ठेन्न यत्रास्ति देशे ननु ज्योतिषज्ञः । न तारा
नवानां ग्रहाणां न तिथ्यादयो वा यतस्तत्र बुद्धाः
दूतो न संचरति खे न चलेच्च वार्ता पूर्वं न ज-
न च संगमोऽस्ति । व्योम्नि स्थितं रविशशिग्रहणं
नाति यो द्विजवरः स कथं न विद्वान् ॥ ४ ॥
कुंभेदसुहृदः पुंभुवनतोर्परागः शुकादीनामुदय-
मी सर्वदृष्टाः । आविष्कुर्वन्त्यखिलवचनेष्वत्र
ज्योतिर्नयगतिविदां निश्चलं मानभावम्
॥ ५ ॥ मानोः शीतकरस्य वापि सुगर्भस्य पुरो निश्चिते
तीर्थानामटनं जनस्य घटते तापत्रयोच्चाटनम् । इष्टे प्राग्ध-
धारिते सति धृतेस्तुष्टेष्ट लाभो भवेदृष्टे तु व्यसनोऽत्र तर्प-
रिहतिः कर्तुं जपाद्यैः क्षमा ॥ ६ ॥

कुगणकनिन्दा ।

गणयति गगने गणकश्चन्द्रेण समगमं विशाखायाः ।
विविधभुजंगक्रीडासक्तानं गृहिणीं न जानाति ॥ १ ॥
गणिकागणकौ समानधर्मौ निजपञ्चाङ्गनिदर्शकावुभौ । जन-
मानसमोहकारिणौ तौ विधिना विचरौ विनिर्मितौ ॥ २ ॥
असुखमथ सुखं वा कर्मणां पंक्तिवेलाखहह नियतमेते
भुञ्जते देहभाजः । तदिह पुरत एव प्राह मौहूर्तिकश्चेत्कथय
फलममीषामन्ततः किं ततः सात् ॥ ३ ॥ विलिखति

१ भ्रामयन्तः, २ प्राणान्, ३ यमस्य, ४ द्रव्यम्, ५ रोणिणाम्,
६ मोक्षेच्छवः, ७ लज्जः परिग्रहः कलत्रं यैस्तैः, ८ आकाश-
संचारिग्रहगतम्, ९ क्षयवृद्धी, १० चन्द्रस्य, ११ स्याचन्द्रमसोः,
१२ ग्रहणम्, १३ स्थालीपुलाकन्यायेन, १४ ग्रहणे, १५ दुःखे,
१६ परिहारः, १७ परिपाककालेषु,

सदसद्वा जन्मपत्रं जनानां फलति यदि तदानीं दर्शयत्या-
त्मदाक्ष्यम् । न फलति यदि लभद्रधुरेवाह मोहं हरति
धनमिहैवं हन्त दैवेज्ञपाशः ॥ ४ ॥ प्रमौदे खेदे वाप्युप-
नमति पुंसां विधिवशान्मयैवं प्रागेवाभिहितमिति मिथ्या
कथयति । जनानिद्यानिद्याकलनपरिहारैकनिरतानसौ मेषादीनां
परिगणनयैव श्रेमयति ॥ ५ ॥ ज्योतिःशास्त्रमहोदधौ बहुत-
रोत्सर्गापवादात्मभिः कलोलैर्निबिडे कणान्कतिपर्याल्लब्ध्या
कृतार्था इव । दीर्घायुःसुतसंपदादिकथनैर्दैवेज्ञपाशा इमे गेहं
गेहमनुप्रविश्य धनिनां मोहं सुदुः कुर्वते ॥ ६ ॥

पौराणिकनिन्दा ।

पौराणिकानां व्यभिचारदोषो नाशङ्कनीयः कृतिभिः क-
दाचित् । पुराणकर्ता व्यभिचारजातस्तस्यापि पुत्रो व्यभिचा-
रजातः ॥ १ ॥

पुरोहितनिन्दा ।

पुरीषस्य च रोषस्य हिंसायास्तस्करस्य च । आद्याक्षराणि
संगृह्य वेधाश्चक्रे पुरोहितम् ॥ १ ॥

कायस्थनिन्दा ।

काकालौल्यं यमात्कौर्यं स्थपतेर्दृढघातिताम् । आद्याक्ष-
राणि संगृह्य कायस्थः केन निर्मितः ॥ १ ॥ कायस्थेनोदर-
स्थेन नातुरामिषशङ्कया । अन्नाणि यन्न भुक्तानि तत्र हे-
तुरदन्तता ॥ २ ॥ विना मद्यं विना मांसं परस्वहरणं विना ।
विना परापवादेन दिविरो दिवि रोदिति ॥ ३ ॥ कलमात्र-
निर्गतमपीबिन्दुव्याजेन साञ्जनाश्रुणका । कायस्थलण्ठव-
माना रोदिति खिन्नेव राजश्रीः ॥ ४ ॥

सज्जनप्रशंसा ।

अहो किमपि चित्राणि चरित्राणि महात्मनाम् । लक्ष्मीं
तृणाय मन्यन्ते तैर्द्वारेण नमन्त्यपि ॥ १ ॥ नालीयसि नि-
बध्नन्ति पदमुन्नतचेतसः । येषां भुवनलाभेऽपि निःसीमानो
मनोरथाः ॥ २ ॥ अञ्जलिस्थानि पुण्याणि वासयन्ति करद्व-
यम् । अहो सुमनसां प्रीतिर्वामदक्षिणयोः समा ॥ ३ ॥ वज्रा-
दपि कठोराणि यद्वनं कुसुमादपि । लोकोत्तराणां चैतांसि

१ स्वचारुयम्, २ कुदेवशः, ३ हर्षे, ४ भ्रमं करोति, ५ कुदै-
वज्ञाः, ६ कायस्थः, ७ लक्ष्मीभरण, ८ उदारचेतसः,

को हि विज्ञातुमर्हति ॥ ४ ॥ गवादीनां पयोऽन्येषुः सद्यो वा जायते दधि । क्षीरोदधेस्तु नाद्यापि महतां विक्रैः कुतः ॥ ५ ॥ गङ्गा पापं शशी तापं दैन्यं कल्पतरुस्तथा । पापं तापं च दैन्यं च हन्ति सन्तो महाशयाः ॥ ६ ॥ छायावन्तो गतव्यालाः स्वरोहाः फलदायिनः । मार्गद्विमा महा- न्तश्च परेषामेव भूतये ॥ ७ ॥ संपदो महतामेव महतामेव चापदः । वर्धते क्षीयते चन्द्रो न तु तारागणः क्वचित् ॥ ८ ॥ अपकुर्वन्नपि प्रायः प्राप्नोति महतः फलम् । और्वं दहन्तमेवाधि संतर्पयति सागरः ॥ ९ ॥ महतां प्रार्थनेनैव विपत्तिरपि शोभते । दन्तभङ्गो हि नागानां श्लैष्यो गिरि- विद्रागे ॥ १० ॥ गुणभ्रामाविसंवादि नामापि हि महात्म- नाम् । यथा सुवर्णश्रीखण्डरत्नाकरसुधाकराः ॥ ११ ॥ बहन्ति शोकशङ्कुं च कुर्वन्ति च यथोचितम् । कोऽप्येष महतां हन्त गाम्भीर्यानुगुणो गुणः ॥ १२ ॥ नागुणी गु- णिनं वेत्ति गुणी गुणिषु मत्सरी । गुणी च गुणरामी च विरलः सरलो जनः ॥ १३ ॥ महात्मानोऽनुगृह्णन्ति भज- मानान्निपूनपि । सपत्नीः प्रापयन्त्यादिं सिन्धवो नगनिम्नगाः ॥ १४ ॥ मुखेन नोद्विरत्यूर्ध्वं हृदये न नयत्यधः । जंरय- त्यन्तरे साधुर्दोषं विषमिवेश्वरः ॥ १५ ॥ विकृतिं नैव गच्छन्ति सङ्गदोषेण साधवः । ओवष्टितं महासर्पेश्चन्दनं न विपायते ॥ १६ ॥ मान्या एव हि मान्यानां मानं कुर्वन्ति नेतरे । शंसुर्विभर्ति मूर्ध्नेन्दुं स्वर्भानुस्तं जिहृक्षति ॥ १७ ॥ सुजनं व्यजनं मन्ये चारुवंशिसमुद्रवम् । आत्मानं च परि- भ्राम्य परतापनिवारणम् ॥ १८ ॥ उदये सविता रक्तो रक्तश्चास्तमये तथा । संपत्तौ च विपत्तौ च महतामेक- रूपता ॥ १९ ॥ आरभन्तेऽल्पमेवाज्ञाः कामं व्यग्रा भवन्ति च । महारम्भाः कृतधियस्तिष्ठन्ति च निराकुलाः ॥ २० ॥ सद्भिस्तु लीलया प्रोक्तं शिलालिखितमक्षरम् । असद्भिः श- पथेनापि जले लिखितमक्षरम् ॥ २१ ॥ हरेः पदाहतिः श्लाघ्या न श्लाघ्यं खररोहणम् । स्पर्धापि विदुषा युक्ता युक्ता मूर्खमित्रता ॥ २२ ॥ साधोः प्रकोपितस्यापि ो नायाति विक्रियीम् । नहि तापयितुं शक्यं सागरा- ण्णोल्लेकया ॥ २३ ॥ नारिकेलसमाकारा दृश्यन्तेऽपि जनाः । अन्ये बदरिकाकारा बहिरिव मनोहराः ॥ २४ ॥ स्नेहच्छेदेऽपि साधूनां गुणा नायान्ति विक्रि- म्भयमिन्दिवसे । २ विकारः । ३ स्तुत्यः । ४ पवंतभेदने- करोति । ६ राहुः । ७ ग्रहीतुमिच्छति । ८ वेणुः (पक्षे) मिहस्य । १० पादनादनम् । ११ विकारम् ।

याम् । भङ्गेनापि मृणालानामनुबध्नन्ति तन्त्ववः ॥ २५ ॥ परोपदेशे पाण्डित्यं सर्वेषां सुकरं नृणाम् । धर्मं स्वीयम- नुष्ठानं कस्यचित्सुमहात्मनः ॥ २६ ॥ संपत्सु महतां चित्तं भवत्युत्पलकोमलम् । आपत्सु च महाशैलशिलासंघातकै- र्कशम् ॥ २७ ॥ पतन्ति व्यसने देवादारुणे दारुणात्मनि । संवर्मेयति वज्रेण धैर्येण महतां मनः ॥ २८ ॥ सन्तः स्वतः प्रकाशन्ते गुणा न परतो नृणाम् । आमोदो नहि कस्तूर्याः शपथेन विभाव्यते ॥ २९ ॥ पातितोऽपि करा- घातैरुत्पतत्येव कन्दुकः । प्रायेण हि सुवृत्तानामैस्थानिन्यो विपत्तयः ॥ ३० ॥ सकृत्कन्दुकघातेनोत्पतत्यार्यः पतन्नपि । तथा त्वनार्यः पतति मृत्पिण्डपतनं यथा ॥ ३१ ॥ दन्ति- दन्तसमानं हि निःमृतं महतां वचः । कूर्मधीव्रेण नी- चानां पुनरायाति याति च ॥ ३२ ॥ श्लोकस्तु श्लोकतां याति यत्र तिष्ठन्ति साधवः । लंकारो लुप्यते तत्र यत्र तिष्ठन्त्यसाधवः ॥ ३३ ॥ किमत्र चित्रं यत्सन्तः परानुग्र- हतत्पराः । नहि स्वदेहशैल्याय जायन्ते चन्दनद्रुमाः ॥ ३४ ॥ काकैः सह विवृद्धस्य कोकिलस्य कला गिरः । खलमङ्गेषु नैष्ठुर्यं कल्याणप्रकृतेः कुतः ॥ ३५ ॥ यथा चित्तं तथा वाचो यथा वाचस्तथा क्रियाः । चित्ते वाचि क्रियायां च साधूनामेकरूपता ॥ ३६ ॥ विवेकः सह सं- यत्या विनयो विद्यया सह । प्रसुत्वं प्रैश्रयोपेतं चिह्नमेत- न्महात्मनाम् ॥ ३७ ॥ उपकर्तुं प्रियं वक्तुं कर्तुं स्नेहमै- कृत्रिमम् । सज्जनानां स्वभावोऽयं केनेन्दुः शिशिरीकृतः ॥ ३८ ॥ निर्गुणेष्वपि र्स्त्वेषु दयां कुर्वन्ति साधवः । नहि संहरते ज्योत्स्नां चन्द्रश्रीण्डालवेश्मसु ॥ ३९ ॥ उपकारिषु यः साधुः साधुत्वे तस्य को गुणः । अपकारिषु यः साधुः स साधुः सद्भिरुच्यते ॥ ४० ॥ हृदयानि स- तामेव कठिनानीति मे मतिः । खलवाग्विशिखैस्तीक्ष्णैर्भि- द्यन्ते न र्भेनाग्यतः ॥ ४१ ॥ अपेक्षन्ते न च स्नेहं न पात्रं न दर्शान्तरम् । सर्दालोकहिते युक्ता रत्नदीपा इवो- त्तमाः ॥ ४२ ॥ ब्रूतेऽन्यस्यासतोऽन्यार्यो गुणान्दोषान्तु दुर्जनः । तुल्येऽन्यसत्त्वे किं त्वेको गच्छत्यूर्ध्वमधोऽपरः

१ संबन्धं कुर्वन्ति । २ कठिनम् । ३ क्षणिकाः । ४ लकारलो- पाच्छोक एवावतिष्ठते । ५ अव्यक्तमधुराः । ६ विनयः । ७ निष्कप- दम् । ८ प्राणिषु । ९ चन्द्रकान्तिम् । १० चाण्डालगृहे । ११ कि- निदपि । १२ मैत्रीम् ; (पक्षे) घृतादिम् । १३ योग्यताम् ; (पक्षे) भाण्डम् । १४ अवस्थान्तरम् ; (पक्षे) युद्धवर्तिम् । १५ लोकानां हितं तस्मिन्नासक्ताः ; (पक्षे) आलोकः प्रकाशस्तदेव हितं तस्मि- न्नासक्ताः ।

॥ ४३ ॥ सन्तो मनसि कृत्यैव प्रवृत्ताः कृत्यवस्तुनि ॥ ६५ ॥ तुल्यं परोपतापिवं कुद्भयोः साधुनीचयोः । न कस्य प्रतिशणोति स्म कमलेभ्यः श्रियं रविः ॥ ४४ ॥ दाहे ज्वलतोभिन्नं चन्दनेन्धनयोः क्वचित् ॥ ६६ ॥ महतां आमरणान्ताः प्रणया कोपास्तत्क्षणभङ्गुराः । परित्यागाश्च तादृशं तेजो यत्र शाम्यन्त्यनौजसः । अस्तं यान्ति प्रकाशिन निःसङ्गा भवन्ति हि महात्मनाम् ॥ ४५ ॥ सन्त एव तारका हि विवस्वतः ॥ ६७ ॥ आस्थामालम्ब्य नीतेषु वयं सतां नित्यमापदुद्भरणक्षमाः । गजानां पङ्कमघानां गजा एव धुरंधराः ॥ ४६ ॥ नूनं दुग्धाद्विमन्थोत्थाविमौ सु- ॥ ६८ ॥ न गुणाः कापि पूज्यन्ते मत्स्वीकारो हि गौरवम् । जनदुर्जनौ । किं त्विन्द्रोः मोदरः पूर्वः कालकूटस्य चेतः पीतिमा गुणमाभ्येऽपि हरिद्राम्बणोरिव ॥ ६९ ॥ आः ॥ ४७ ॥ गोत्रैस्थितिं न सुखन्ति सदा संच्रितामाप्रिताः । किमर्थमिदं चेतः सतामम्भोधिदुर्भरम् । इति क्रुधेव दुर्घोषाः उदन्वन्तश्च सन्तश्च महाभस्वतयानया ॥ ४८ ॥ विगु- ॥ परदुःखैरपूरयत् ॥ ७० ॥ काचो मणिर्मणिः काचो येषां हीतः पदाकान्तो भूयोभूयश्च खण्डितः । माधुर्यमेवावहति तेऽन्ये हि देहिनः । सन्ति ते सुधियो येषां काचः काचो सुश्लोक इव सज्जनः ॥ ४९ ॥ प्रकृतिप्रत्ययोपेतः सद्भुक्तः मणिर्मणिः ॥ ७१ ॥ दोषानपि गुणीकर्तुं दोषीकर्तुं माधुर्ममतः । अर्थार्पणसमर्थश्च सुश्लोक इव सज्जनः गुणानपि । शक्तो वादी न तत्तथ्यं दोषा दोषा गुणा गुणाः ॥ ५० ॥ गुणोऽपि नूनं दोषाय दुषिधातोः खलस्य च ॥ ७२ ॥ गुणराशिमाहाभारनिर्भरापूरितान्तराः । सन्तो सन्मार्गमिद्वये वृद्धिर्मजः सायुजनस्य च ॥ ५१ ॥ सुख- ॥ गौरवमायान्ति यदि तत्र किमद्भुतम् ॥ ७३ ॥ स्वात्मन्येव न्तश्चापलम्बं प्रस्थिताः पावने पथि । घना इवाद्भृद्भृदयाः लयं यातु तादृशो गुणिनां गुणः । स्वयं प्रख्याप्यमानोऽपि सन्तो जीवनेहेतवः ॥ ५२ ॥ धनिनोऽपि निरुन्मादा यस्तुपाय न मन्यते ॥ ७४ ॥ सुवृत्तसैकरूपस्य परपीत्यै युवानोऽपि न चञ्चलाः । प्रभवोऽप्यप्रमत्तास्ते महामहि- ॥ धृतोन्नतः । साधोः स्तनयुगस्यैव पतनं कस्य तुष्टये ॥ ७५ ॥ मशालिनः ॥ ५३ ॥ साधुरेव प्रवीणः स्यात्सद्गुणामृतच- ॥ च्युतोऽप्युद्वेच्छति पुनः प्रजावात्र तु मूढधीः । कन्दुकः पत- नोत्थायी न तु कान्ताकुचद्वयी ॥ ७६ ॥ नालोकः क्रियते मूर्धे भूः प्रतीपं न धार्यते । नहि प्रत्युक्कारणामपेक्षा सत्सु विद्यते ॥ ७७ ॥ दृष्ट्वापि दृश्यते दृश्यं श्रुत्वापि श्रूयते पुनः । मत्स्यं न साधुवृत्तस्य दृश्यते पुनरुक्तता ॥ ७८ ॥ सत्यक्षा ऋजवः शुद्धाः सफला गुणमेविनः । तुर्यैरपि गुणैश्चित्रं सन्तः सन्तः शराः शराः ॥ ७९ ॥ त्यागप्रणयिनो नीचा मानकामा मनस्विनः । मद्दुःसरसि मन्स्यार्थी हंसस्थेऽप्यप्रसन्नता ॥ ८० ॥ परदुःखं समाकर्त्तुं स्वभावसरलो जनः । उपकारासम- र्थत्वात्प्रप्नोति हृदये व्यथाम् ॥ ८१ ॥ विते त्यागः क्षमा शर्त्ता दुःखे देन्यविहीनता । निर्दम्भता सदाचारं स्वभावोऽयं महान्मानम् ॥ ८२ ॥ न कदाचित्तमतां चेतः प्रसरत्यघ- कर्मसु । जलेषु द्रुतमप्यन्तः सर्पिर्गश्यानातां व्रजेत् ॥ ८३ ॥ मागमेऽपि न कुप्यन्ति कृपया चोपकुर्वते । बोधं स्वस्यैव नेच्छन्ति ते विश्रोद्धरणक्षमाः ॥ ८४ ॥ सामिमानसंसाध्य मौचित्यच्युतमप्रियम् । दुःखावमानदीनं वा न वद गुणोन्नताः ॥ ८५ ॥ आपत्स्येव हि महतां शक्तिरभिच्य न संपत्सु । अगुरोस्तथा न गन्धः प्रागस्ति यथाप्रियति ॥ ८६ ॥ शून्येऽपि च गुणव्रत्तामातन्वानः स्वकीयगुणज विवराणि सुद्वयन्द्वागुर्गणयुरिव सज्जनो जयति ॥

१ कुलमयां(शाम)ः (पक्षे) पर्वतस्थितिम्. २ सत्रमनम्. ३ समुद्राः. ४ प्राणिनः; (पक्षे) धैर्यम्.

१ व्यक्ता भवति. २ कृता.

तरुमूलादिपु निहितं जलमाविर्भवति पलवाग्रेषु । निर्भृतं
यदुपक्रियते तदपि महान्तो वहन्त्युच्चैः ॥ ८८ ॥ संपदि
यस्य न हर्षो विपदि विपादो रणे च धीरत्वम् । तं भुवनत्रय-
तिलकं जनयति जननी सुतं विगल्मम् ॥ ८९ ॥ दुर्जनवचना-
ङ्गारैर्दग्धोऽपि न विप्रियं वदत्यार्यः । अगुरुपि दृष्टमानः
स्वभावगन्धं परित्यजति किं नु ॥ ९० ॥ अप्रियवचनदरिद्रैः
प्रियवचनाढ्यैः स्वदारपरितुष्टैः । परर्षेरिवादिनिवृत्तैः क्वचित्क-
चिन्मण्डिता वसुधा ॥ ९१ ॥ पतितोऽपि गद्गुवदने तैरणि-
वोधयति पद्मखण्डानि । भवति विर्षयपि महतामङ्गीकृतव-
स्तुनिर्वाहः ॥ ९२ ॥ छिन्नोऽपि रोहति तरुश्वन्द्रः क्षीणोऽपि
वधते लोके । इति विद्युशन्तः सन्तः संतप्यन्ते न लोके-
ऽस्मिन् ॥ ९३ ॥ वासरगम्यमनूरोरम्बरमवनी च वामनैक-
पदा । जलधिरपि पोतैर्लङ्घ्यः सतां मनः केन तुलयामः
॥ ९४ ॥ गौरीपतेर्गरीयो गरलं गत्वा गले जीर्णम् । जी-
र्यति कर्णं महतां दुर्वादो नालपमपि विशति ॥ ९५ ॥ निज-
पदेगतिगुणगञ्जितजगतां करिणां च सत्कवीनां च । वहता-
मपि भैरिमानं शोभायै संज्ञना एव ॥ ९६ ॥ वीणं हरिरिव
कुरुते सुजनो वैदुदोपमर्थ्यदोपमिव । यावदोपं जीयति
मैलिम्बुका इव पुनः पिशुनाः ॥ ९७ ॥ महतोः सुवृत्तयोः
सखि हृदयग्रहयोग्ययोः समस्थितयोः । सज्जनयोः स्तनयो-
रपि निरन्तरं संगतं भवति ॥ ९८ ॥ महतोऽपि हि विश्वा-
मान्महेशया दधति नात्यमपि लब्धेव । संवृणुतेऽद्रीनुदधि-
निद्राघनयो न भेकमपि ॥ ९९ ॥ वैगुण्येऽपि हि महतां
विनिर्मितं भवति कर्म शोभायै । न विदूरदर्शनतया कै-
दृगति नितम्बिनीन्त्यम् ॥ १०० ॥ सज्जन एव हि विद्या
शोभायै भवति दुर्जेन मोषा । न विदूरदर्शनतया कै-
श्रिदुपादीयते गृध्रः ॥ १०१ ॥ भवति सुभाग्यमधिकं
विस्तारितपरगुणस्य सुजनस्य । वहति विकासितकुसुदो

द्विगुणरुचिं हिमकरोद्भवोतः ॥ १०२ ॥ वदनं प्रसा-
दसदनं सदयं हृदयं सुभासुनो वाचः । कर्णं परोपक-
रणं येषां केषां न ते वन्धाः ॥ १०३ ॥ उपकारमेव तनुते
विपद्रतः सद्गणो महताम् । मूर्च्छां गतो मृतो वा निदर्शनं
पारदोऽत्र रमः ॥ १०४ ॥ गिग्यो गुग्गुस्तेभ्योऽप्युर्वीं गुर्वीं
ततोऽपि जगद्गण्डम् । तस्मादप्यतिगुग्गुः प्रलयेऽप्यचला
महात्मानः ॥ १०५ ॥ अनवरतपरोपकरणव्यग्रीभवदमल-
चेतसां महताम् । आपातकाटयानि म्फुरन्ति वचनानि भेप-
जानीव ॥ १०६ ॥ न भवति भवति च न चिरं भवति
चिरं चेत्फले विसंवादी । कोपः सत्यरूपाणां तुल्यः स्नेहेन
नीचानाम् ॥ १०७ ॥ इक्षोरग्रात्कमशः पर्वणि पर्वणि यथा
रसविशेषः । तद्वत्सज्जनभैत्री विपरीतानां च विपरीता ॥ १०८ ॥
उपचरितव्याः सन्तो यद्यपि कथयन्ति नैकमुपदेशम् ।
यास्तेषां स्वैरैकधाभा एव भवन्ति शास्त्राणि ॥ १०९ ॥
सुजनो न याति वैरं परहितनिरतो विनाशकालेऽपि । छेदेऽपि
चन्दनतरुः सुगमयति सुखं कुंठारस्य ॥ ११० ॥ अतिक्रुपिता
अपि सुजना योगेन सद्भवन्ति न तु नीचाः । हेमः कटि-
नस्यापि द्रवणोपायोऽस्ति न तुषानाम् ॥ १११ ॥ अनुकुरुतः
खलसुजनावधिपमाश्राल्यभागयोः सूच्याः । विद्वेषाति
रन्ध्रमको गुणवानन्यस्तु विद्वेषाति ॥ ११२ ॥ आस्तामन्य-
त्सुजनाः परोपकारैककरणदुर्ललिताः । संतापितपिशुनेषु स्व-
गुणेष्वपि हन्त श्विघ्नन्ते ॥ ११३ ॥ शरदि न वर्षति गर्जति
वर्षति वर्षसु निःस्वनो मेघः । नीचो वदति न कुरुते न
वदति सुजनः कर्गल्येव ॥ ११४ ॥ यदमी दशन्ति दशना
रसना तस्माद्भनुभवति । प्रकृतिरिग्यं विमलानां क्रिश्यन्ति
यदन्यकार्येषु ॥ ११५ ॥ तदपकृतं विधिनाथिषु यन्मन्तः
स्वल्पसंपदो विहिताः । तुच्छे पयसि घनानां मीदति वत
जीवलोकोऽयम् ॥ ११६ ॥ अमृतं किंति हिमांशुर्विपमेव
फणी समुद्रिगति । गुणमेव वक्ति साधुदोषमसाधुः प्रकाश-
यति ॥ ११७ ॥ गुणिनामपि निजरूपप्रतिपत्तिः परत एव
संभवति । स्वमहिमदर्शनमक्षोःसुिकुरते जायते यस्मात्
॥ ११८ ॥ उत्कर्षवानिर्जगुणो यथा यथा याति कर्षणमन्यस्य ।
धनुरिव सुवर्षेज्जन्मा तथा तथा सज्जनो नमति ॥ ११९ ॥
दुर्जनवदनविनिर्गतवचनभुजंगेन सज्जनो दृष्टः । तद्विपनाया-

१ एकान्तः. २ श्रेष्ठः. ३ अनिष्टम्. ४ दूषणम्. ५ शोभिता.
६ मूर्धः. ७ विकासयति. ८ संकटकालः. ९ अरुणस्य. १० नौका.
११ चरणाः; (पक्षे) सुनिष्ठतज्ञानम्. १२ महत्परिमाणम्;
(पक्षे) प्रतिष्ठा. १३ सत्यरूपाः; (पक्षे) गजानां मञ्जीकर-
णम्. १४ बाणासुरम्. १५ युगभिन्नो दोषः; (पक्षे) बहुतरवा-
दुशालिनम्. १६ दोषसूत्यम्; (पक्षे) बाहुर्हितम्. १७ स-
मग्रदोषम्; (पक्षे) वावद्वात्रिम. १८ तद्विषयकवर्णनावन्तो भव-
न्ति; (पक्षे) निद्राभाववन्तो भवन्ति. १९ तस्कराः. २० श्रेष्ठयोः;
(पक्षे) महापरिमाणशालिनोः. २१ सुचरितयोः; (पक्षे) सुवर्तुल्योः.
२२ आलिङ्गनयोग्ययोः; (पक्षे) वक्षःस्थितिशालिनोः. २३ अष्टानपि;
(पक्षे) महापरिमाणानपि. २४ श्रेष्ठाः; (पक्षे) गभीराः. २५ नीचाः;
(पक्षे) स्वल्पपरिमाणशालिनः.

१ सेव्याः. २ सैरालापाः. ३ सुगन्धयति. ४ परशोः.
५ अनुकरणं कुरुतः. ६ करोति. ७ गृह्ययुक्तः; (पक्षे) विद्यावि-
नयादिगुणयुक्तः. ८ आच्छादयति. ९ शब्दरहितः. १० वर्षति.
११ रज्जुः; (पक्षे) विनयादिः. १२ कर्णप्रदेशः; (पक्षे) श्रुतिगो-
चरताम्. १३ वेणुः; (पक्षे) कुलम्.

निमित्तं साधुः संतोषमौषधं पिबति ॥ १२० ॥ कमठकुला-
चलदिग्गजगणिविधितापि चलति वसुधेयम् । प्रतिपन्न-
ममलमनसां न चलति पुंसां युगान्तेऽपि ॥ १२१ ॥ अन्तः
कटुरपि लघुरपि सद्बन्तं यः पुमान्न संत्यजति । स भवति
सद्यो बन्धुः सर्षप इव सर्वलोकस्य ॥ १२२ ॥ अद्यापि
दुर्निवारं स्तुतिकन्या भजति कौमारम् । सञ्चो न रोचते
सा सन्तोऽप्यस्यै न रोचन्ते ॥ १२३ ॥ मूकः परापवादे
परदारनिरीक्षणोऽप्यन्धः । पञ्चुः परधनहरणे स जयति
लोकत्रये पुरुषः ॥ १२४ ॥ पेशीलमपि खलवचनं दहतितरां
मानसं सुतत्त्वविदाम् । परुषमपि सुजनवाक्यं मलयजरसव-
त्प्रमोदयति ॥ १२५ ॥ भक्तिर्भवे न विभवे व्यसनं शास्त्रे
न युवतिकामास्त्रे । चिन्ता यशसि न वपुषि प्रायः परिदृश्यते
महताम् ॥ १२६ ॥ उपरि कैरवालधाराकाराः कृगु भुजंग-
मुंगवाः । अन्तः साक्षाद्वाक्षादीक्षागुरवो जयन्ति केऽपि
जनाः ॥ १२७ ॥ स्वस्थानादपि विलचति मज्जति जलधौ च
नीचमपि भजते । निजपक्षरक्षणमनाः सुजनो मैनाकशैल इव
॥ १२८ ॥ दुर्जनसहवासोऽपि शीलोत्कर्षं न सज्जनस्यजति ।
प्रतिपर्वं तपनवासी निःसृतमात्रः शशी शीतः ॥ १२९ ॥
विप्रियमप्याकर्ण्यं व्रूते प्रियमेव सर्वदा सुजनः । क्षारं पिबति
पयोधैर्वर्षत्यम्भोधरो मधुरमम्भः ॥ १३० ॥ खलुसख्यं
प्राञ्चधुरं नयोऽन्तराले निदाघदिनमन्ते । एकादिमध्यपरि-
णतिरमणीया साधुजनमैत्री ॥ १३१ ॥ न विमोचयितुं शक्यः
क्षमां महान्मोचितो यदि कथंचित् । मन्दरगिरिरिव हि तलं
निवर्तते न तु स समवाप्य ॥ १३२ ॥ स्वाधीनैव समृद्धिर्जने-
पजीव्यत्वमुच्छयश्छाया । सत्पुंसो मरुभूरिव जीवनमात्रं समा-
शास्यम् ॥ १३३ ॥ सर्वस्य सर्वदापि स्पर्शनयोगेन तापमपनेतुम् ।
सुजनस्य व्यजनस्य च शक्तिमसंगृह्यतः पश्य ॥ १३४ ॥ किं
मधुना किं विधुना किं सुंधया किं च वसुधयाखिलया । यदि
हृदयहारिचरितः पुरुषः पुनरेति नयनयोर्नयनम् ॥ १३५ ॥
ते बन्धान्ते कृतिनः श्लाघ्या तेषां हि जन्मनोत्पत्तिः । यैरु-
ज्झितात्मकार्यैः सुहृदामर्था हि साध्यन्ते ॥ १३६ ॥ स्व-
ल्पापि साधुसंपद्भोग्या महतां न पृच्छ्यपि खलुश्रीः । सारसमेव
पयस्सुषमपहरति न वारिधेरजातु ॥ १३७ ॥ दोषो गुणाय
गुणिनां महदपि दोषाय दोषिणां सुकृतम् । तृणमिव दुग्धाय
गवां दुग्धमिव विषाय सर्पाणाम् ॥ १३८ ॥ विषमगता
अपि न बुधाः परिभवमिश्रां श्रियं हि वाञ्छन्ति । न पिबन्ति

भौममम्भः सरजसमिति चातका एते ॥ १३९ ॥ योग्यतयैव
विनाशं प्रायोऽनायेषु यान्ति गुणवन्तः । स्फुटवचना एव
शुकाः पञ्जरबन्धं निषेवन्ते ॥ १४० ॥ निर्गुणमप्यनुक्तं
प्रायो न समाश्रितं जहति सन्तः । सह वृद्धिक्षयभाजं वहति
शशाङ्कः कलङ्कमपि ॥ १४१ ॥ अन्त्यावस्थोऽपि बुधः स्वगुणं
न जहाति जातिशुद्धतया । न श्वेतभावमुज्जति शङ्खः शिखि-
मुक्तमुक्तोऽपि ॥ १४२ ॥ सासपदीनं सख्यं भवेत्प्रकृत्या
विशुद्धचित्तानाम् । किमुतान्योन्यगुणकथाविसम्भविबद्धभा-
वानाम् ॥ १४३ ॥ स्पृहणीयाः कस्य न ते सुमतेः सरला-
शया महात्मानः । त्रयमपि येषां सदृशं हृदयं वचनं तथा-
चारः ॥ १४४ ॥ गुणिनः समीपवर्ता पूज्यो लोकस्य गुणवि-
हीनोऽपि । विमलक्षणप्रसङ्गादञ्जनमाप्नोति काणाक्षि ॥ १४५ ॥
सहसिद्धिमदं महतां धनेष्वनास्था गुणेषु कृपणत्वम् । पर-
दुःखे कातरता महच्च धैर्यं स्वदुःखेषु ॥ १४६ ॥ उपकृति-
साहसिकतया क्षतिमपि गणयन्ति नो गुणिनः । जनयन्ति हि
प्रकाशं दीपशिखाः स्वाङ्गादोहेन ॥ १४७ ॥ उपकर्तुमप्रकाशं
क्षन्तुं न्यूनेष्वयाचितं दातुम् । अभिसंधातुं च गुणैः शतेषु
केचिद्विजानन्ति ॥ १४८ ॥ मा भूत्सज्जनयोगो यदि योगो
मा पुनः स्नेहः । स्नेहो यदि विरहो मा यदि विरहो जीविताशा-
का ॥ १४९ ॥ अम्बरसन्तुलङ्घवं वसुंधरा सापि वामनेक-
पदा । अविधरपि पोर्तेलङ्घचः सतां मनः केन तुल्यं स्यात् ॥
१५० ॥ किमपेक्ष्य फलं पयोधरान्ध्वनतः प्रार्थयते मृगा-
धिपः । प्रकृतिः खलु सा महीयसः सहते नान्यसमुज्जति
यया ॥ १५१ ॥ वचनैरसतां महीयसो न खलु व्येति
गुरुत्वंसुद्वतैः । किमपैति र्जोभिरैर्विरंभेकीर्णस्य मणेर्महार्घता
॥ १५२ ॥ प्रकटान्यपि नैर्पुणं महर्षेरवाचयानि चिराय
गोपितुम् । विवर्तुमथात्मनो गुणान्भ्रशमाकौशलमार्थचेत-
नाम् ॥ १५३ ॥ किमिवाखिललोककीर्तितं कथयत्यात्मगुणं
महामनाः । वैदित्वा न लघीयसोऽपरः स्वगुणं तेन वदत्यसौ
स्वयम् ॥ १५४ ॥ विस्वर्ज्यैविकतिथिनः परे विपरिशीवि-
षवन्नराः कुधम् । दधतोऽर्तैरसाररूपतां ध्वनिसाराः पटहा
इवेतरे ॥ १५५ ॥ जितरोषरया महाधियः सपदि क्रोध-
जितो लघुर्जनः । विजितेन जितस्य दुर्मतेर्मतिमद्भिः सह
का विरोधिता ॥ १५६ ॥ इयमुन्नतसत्त्वशालिनां महतां
कापि कठोरचित्ता । उपकृत्य भवन्ति दूरतः परतः प्रत्यु-

१ स्तुतिरेव कन्या. २ कुमारिकात्वम्. ३ कौमलम्. ४ खड्गम्.
५ अमुनेन. ६ रथानम्.

१ नौका. २ शब्दाङ्कुर्वतः. ३ स्वभावः. ४ उत्कर्षम्. ५ नि-
धुरैः. ६ भौमैः. ७ छत्रस्य. ८ कौशलम्. ९ परदूषणानि. १०
वक्ता. ११ अनात्मशायिनः. १२ क्रूरसर्पवत्. १३ अभ्यन्तरे.

पकारशङ्कया ॥ १५७ ॥ सावलेपमुपलिप्सिते परैरभ्युपैति
विकृतिं रजस्यपि । अर्धितस्तु न महान्समीहते जीवितं
किमु धनं धनायितुम् ॥ १५८ ॥ आदिमध्यनिधनेषु सौहृदं
सज्जेन भवति नेतरे जने । छेदतापनधिघर्षताडनैर्नान्यभाव-
मुपयाति कौश्वनम् ॥ १५९ ॥ चातकश्चित्रतरुः सान्यः कणा-
न्याचते जलधरं पिपासया । सोऽपि पूरयति विश्वमम्भसा
हन्त हन्त महतासुदारता ॥ १६० ॥ दोषजातमवधीर्य
मानसे धारयन्ति गुणमेव सज्जनाः । क्षारभावमपनीय गृह्णते
वारिधेः सलिलमेव वारिदाः ॥ १६१ ॥ सज्जनस्य हृदयं
नवनीतं यद्वदन्ति कवयस्तदलीकम् । अन्यदेहविलसत्परि-
तापात्सज्जने द्रवति नो नवनीतम् ॥ १६२ ॥ उपकारिणि
वीतमत्सरे वा सदयत्वं यदि तत्र कोऽतिरेकः । अहिते
सहसापराद्वलब्धे सद्युक्तं यस्य मनः सतां स धुर्यः ॥ १६३ ॥
तुङ्गात्मनां तुङ्गतराः सर्मायां मनोरथान्पूरयितुं न नीचाः ।
धाराधरा एव धराधराणां निदाघदाहं शैमितुं न नद्यः
॥ १६४ ॥ प्रकाममभ्यस्तु नाम विद्यां सौजन्यमभ्यासव-
शादलभ्यम् । कर्णो सपत्न्यः प्रविशालयेयुर्विशालयेदक्षियुगं
न कोऽपि ॥ १६५ ॥ सन्तोऽपि सन्तः क्व किरन्तु तेजः
क्व न ज्वलन्तु क्व ननु प्रथन्ताम् । विधाय रुद्रा ननु वेधसैव
ब्रह्माण्डकोषे षट्दीपकल्पाः ॥ १६६ ॥ प्रमादमाधुर्यगुणो-
पपन्ना यत्नादनौचित्यपराञ्छुस्वाणाम् । अर्थाः कवीनामिव
सज्जनानां सर्वस्य सर्वावसरपयोगाः ॥ १६७ ॥ वनेऽपि
सिंहा मृगमांसभक्षिणो ब्रुमुक्षिता नैव तृणं चरन्ति । एवं
कुलीना वैयसनाभिभूता न नीचकर्माणि समाचरन्ति
॥ १६८ ॥ अहो महत्त्वं महतामपूर्वं विपत्तिकालेऽपि परो-
पकारः । यथैस्यमध्ये पतितोऽपि राहोः कलानिधिः पुण्य-
र्थयं ददाति ॥ १६९ ॥ पिबन्ति नद्यः स्वयमेव नाम्भः
स्वयं न खादन्ति फलानि वृक्षाः । नादन्ति रीस्यं खलु
वैरिवाहाः परोपकाराय सतां विभूतयः ॥ १७० ॥ रत्नाकरः
किं कुरुते स्वरत्नैर्विन्ध्याचलः किं करिभिः करोति । श्रीख-
ण्डखण्डैर्मलयाचलः किं परोपकाराय सतां विभूतयः ॥ १७१ ॥
श्लाघ्यः स एको भुवि मानवानां स उत्तमः सत्पुरुषः स
धन्यः । यस्माद्धिनो वा शरणागता वा नाशाभिभङ्गाद्विमुखाः
प्रयान्ति ॥ १७२ ॥ सन्तस्त्वृणोत्सारणसुर्तमाङ्गात्सुवर्णको-
त्सर्पणमामनन्ति । प्राणव्यये वापि क्रुतोपकाराः खलाः
परे वैरिभ्योऽहो हन्ति ॥ १७३ ॥ कटु कणन्तो मलदायकाः

खलास्तुदन्त्यलं बन्धनशृङ्खला इव । मनस्तु साधुध्वनिभि
पदे पदे हर्गन्ति मन्तो मणिनृपुगा इव ॥ १७४ ॥
क्षारं जलं वारिसुचः पिबन्ति तदेव कृत्वा मधुरं वमन्ति
सन्तस्तथा दुर्जनदुर्वचारांसि पीत्वा च मूक्तानि समुद्दिग्न्ति
॥ १७५ ॥ अयं स्वभावः स्वत एव यत्परश्रमापनोदप्रवण
महात्मनाम् । सुधां सुरेशः स्वयमर्कककशप्रभाभितसामवति
क्षितिं किल ॥ १७६ ॥ कर्णेजपानां वचनप्रपञ्चान्महात्मन
क्वापि न दृषयन्ति । भुजंगमानां गरलप्रसङ्गान्नापेयतां यान्ति
महासरांसि ॥ १७७ ॥ अपानिधिं वारिभिरर्चयन्ति दीपेन
सूर्यं प्रतिबोधयन्ति । ताभ्यां तयोः किं परिपूर्णता स्याद्-
त्तया हि तुष्यन्ति महानुभावाः ॥ १७८ ॥ दानाय लक्ष्मीः
सुकृताय विद्या चिन्ता परब्रह्मविनिश्चयाय । परोपकाराय
वचांसि यस्य बन्धखिलोकीतिलकः स एकः ॥ १७९ ॥ न
दुर्जनानामिह कोऽपि दोषस्तेषां स्वभावो हि गुणामहिष्णुः ।
द्वेष्यैव केषामपि चन्द्रखण्डविषाण्डुगा पुण्ड्रकशर्करापि
॥ १८० ॥ शीपाः स्थितं वन्तु विभावयन्ति कुलप्रदीपास्तु
भवन्ति केचित् । चिरव्यतीताभ्यपि पूर्वजान्ये प्रकाशयन्ति
स्वगुणप्रकर्षात् ॥ १८१ ॥ व्रते विवादां विमतिं विवेके स-
त्येऽतिशङ्कां विनये विकारम् । गुणोऽवमानं कुशले निषेधं
धर्मे विरोधं न करोति साधुः ॥ १८२ ॥ वन्यः स पुंसां
विदशामिनन्धः कारुण्यपुण्योपचयक्रियाभिः । संसारसा-
ग्वन्वमुपैति यस्य परोपकारागमणं शरीरम् ॥ १८३ ॥ किं
चन्द्रमाः प्रत्युपकाराल्पसया करोति गोभिः कुमुदावबो-
धनम् । स्वभाव एवोन्नतचेतनां सतां परोपकारव्यसनं हि
जीवितम् ॥ १८४ ॥ चिगय सत्संगमशुद्धमानसो न
यात्यसत्संगतमात्मवाचरः । मनोहरेन्द्रीवरखण्डगोचरो
न जातु भृङ्गः कुणपे निलीयते ॥ १८५ ॥ इदं हि माहा-
त्म्यविशेषसूचकं वदन्ति चिह्नं महतां मनीषिणः । मनो य-
देषां सुखदुःखसंभवे प्रयाति नो हर्षविषाददश्यताम् ॥ १८६ ॥
सुभाषितैः प्रीतिरनुव्रतिः श्रिया परार्थनिष्पत्तिपटीयसी क्रिया ।
गुणेष्वनुसिर्गुणवत्सु चादरो निगूढमेतच्चरितं महात्मनाम्
॥ १८७ ॥ विपदि धैर्यमर्थोभ्युदये क्षमा सदसि वैकटुता
युधि विक्रमः । यशसि चाभिरतिव्यसनं श्रुतौ प्रकृतिस्तिष्ठमिदं
हि महात्मनाम् ॥ १८८ ॥ अविरतं परकार्यकृतां सतां
मधुरिमातिशयेन वचोऽमृतम् । अरिं च मानसमभ्युनिधिर्यशो
विमलशारदपार्वणचन्द्रिका ॥ १८९ ॥ यदि दहत्यनलोऽत्र

१ विकृतिम्, २ सुवर्णम्, ३ शमयितुम्, ४ संकटस्थिताः.

५ अलौकिकम्, ६ सुखमध्ये, ७ बुद्धिम्, ८ धान्यम्, ९ मेपाः.

१० ऐश्वर्वाणि, ११ शिरसः.

१ विलोक्यां तिलको भूषणभूतः, २ उदयकाले, ३ वक्त्-
वशस्तिः, ४ शास्त्रे, ५ स्वभावसिद्धिम्.

किमद्भुतं यदि च गौरवमद्रिषु किं ततः । लवणमम्बु सदैव महोदधेः प्रकृतिरेव सतामविधादिता ॥ १९० ॥ आपद्गतः खलु महाशयचक्रवर्ती विस्तारयत्यकृतपूर्वसुदारभावम् । कालागुरुदहनमध्यगतः समन्ताल्लोकोत्तरं परिमलं प्रकटीकरोति ॥ १९१ ॥ यः प्रीणयत्येसुचरितैः पितरं स पुत्रो यद्भुतुरेव हितमिच्छति तत्कलत्रम् । तन्मित्रमापदि सुखे च समक्रियं यदेतन्नयं जगति पुण्यकृतो लभन्ते ॥ १९२ ॥ प्रमेये मास्तु यदि चैर्त्यधिकेन सार्धे तेनापि चेद्गुणवता न सेमं कदाचित् । तेनापि चेद्भवतु मास्तु कदापि भङ्गो भङ्गोऽपि चेद्भवतु वश्यमवश्यमायुः ॥ १९३ ॥ चन्द्रः क्षयी र्भङ्गतिवक्तुजडंजात्मा दोषाकरः स्फुरति मित्रैवपित्तकाले । सूर्धा तथापि विद्युतः परमेश्वरेण नैवाश्रितेषु महतां गुणदोषशङ्का ॥ १९४ ॥ दोषाकरोऽपि कुटिलोऽपि कलङ्कितोऽपि मित्रावसानसमये विहितोदयोऽपि । चन्द्रस्तथापि हरेर्वलभतामुपैति नैवाश्रितेषु महतां गुणदोषशङ्का ॥ १९५ ॥ लज्जागुणौघजननीं जननीमिव स्वामत्यन्तशुद्धहृदयामनुवर्तमानाम् । तेजस्विनः सुखमसूनपि संत्यजन्ति सत्यव्रतव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम् ॥ १९६ ॥ संपूरुषः खलु हिताचरणैरमन्दमानन्दयत्स्वविल्लोकमनुक्त एव । आगधितः कथय केन करैरुदरैरिन्दुर्विकासयति कैरविणीकुलानि ॥ १९७ ॥ दाता न दापयति दापयिता न दत्ते यो दानदापनपरो मधुरं न वक्ति । दानं च दापनमथो मधुग च वाणी श्रेण्ययमृनि खलु सत्पुरुषे वसन्ति ॥ १९८ ॥ केनाञ्जितानि नयनानि सुगाङ्गानानां को वा करोति कैचिराङ्गरुहान्मयूरान् । कश्चोरपलेपु दलसंनिचयं करोति को वा करोति विनयं कुलजेपु पुंसु ॥ १९९ ॥ अद्यापि नोर्द्धेति हरः किल कालकृतं कूर्मां विभर्ति धरणीं खलु पृष्ठभागे । अन्मोनिधिर्वहति दुर्वहवाडवाग्निमङ्गीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति ॥ २०० ॥ विश्वैश्विगमगुणगौरवगुम्फितानां रोषोऽपि निर्मलधियां रमणीय एव । लोकप्रियैः

परिमलैः परिपूरितस्य काश्मीरजस्य कटुतापि नितान्तरम्या ॥ २०१ ॥ किं जन्मना च महता पितृपौरुषेण शक्त्या हि याति निजया पुरुषः प्रतिष्ठाम् । कुम्भा न कूपमपि शोषयितुं समर्थाः कुम्भोद्भवेन मुनिनाम्बुधिरेव पीतः ॥ २०२ ॥ आरभ्यते न खलु विघ्नमयेन नीचैः प्रारभ्य विघ्नविहता विमरन्ति मध्याः । विघ्नैः पुनःपुनरपि प्रतिहन्यमानाः प्रारभ्य चोत्तमजना न परित्यजन्ति ॥ २०३ ॥ सौजन्यधन्यजनपुः पुरुषाः परेषां दोषानपास्य गुणमेव गवेषयन्ति । त्यक्त्वा भुजंगमविषाणि पटीरगर्भारसोरभ्यमेव पत्रनाः परिशीलयन्ति ॥ २०४ ॥ आक्रोशितोऽपि सुजनो न वदत्यवाच्यं निष्पीडितो मधुरमुद्रमतीक्षुदण्डः । नीचो जनो गुणशतैरपि सेव्यमानो हास्येन तद्भदति यत्कलहेऽप्यवाच्यम् ॥ २०५ ॥ यद्भवनाहितमतिर्वहुचतुर्गामं कार्यान्मुखः खलजनः कृतकं ब्रवीति । तस्याध्वो न न विदन्ति विदन्ति किं तु कर्तुं वृथा प्रणयमस्य न पाग्यन्ति ॥ २०६ ॥ सद्गणशस्य परितापनुदः सुवृत्तशुद्धात्मनः सकललोकविभूषणम् । छिद्रं प्रजातमपि साधुजनस्य दैवान्मुक्तामणेर्वि गुणाय भवत्यवश्यम् ॥ २०७ ॥ न्यायः स्वल्पैः परिहृतश्चलितश्च धर्मः कालः कलिः कल्प एव परं प्रवृत्तः । प्रायेण दुर्जनजनः प्रभविष्णुरेव निश्चक्रिकः परिमवास्पदमेव साधुः ॥ २०८ ॥ सत्यं गुणा गुणवतां विधिवैपरीत्याद्यत्तार्जिता अपि कलौ विकला भवन्ति । साफल्यमस्ति सुतरामिदमेव तेषां यत्तापयन्ति हृदयानि पुनः खलानाम् ॥ २०९ ॥ पापं समाचरति वीतवृषो जघन्यः प्राप्यापदं सृष्टुण एव तु मध्यबुद्धिः । प्राणात्ययेऽपि न तु साधुजनः सुवृत्तं वेलां समुद्र इव लङ्घयितुं समर्थः ॥ २१० ॥ शुद्धः स एव कुलजश्च स एव धीरः श्लाघ्यो विपत्स्वपि न मुञ्चति यः स्वभावम् । तप्तं यथा दिनकरस्य मरीचिजालैर्देहं त्यजेदपि हिमं न तु शीतलत्वम् ॥ २११ ॥ याञ्चापदं मरणदुःखमिवानुभाव्य दत्तेन किं खलु भवत्यतिभूयसापि । कल्पद्रुमान्परिहसन्त इवेह सन्तः संकल्पितैरतिदृढत्यकदर्थितं यत् ॥ २१२ ॥ ते साधवो भुवनमण्डल-

१ पान्थेन सार्धं मारुतुः २ सहः ३ विद्यातः ४ प्रकृत्या स्वभावेन वक्रा तनुवस्यः ५ जडस्वभावः; (पक्षे) डलयोः सावर्ण्योऽल्लात्मा जलरूपः ६ दोषा रात्रिस्तस्याः करः; (पक्षे) दोषाणामाकरः खनिरिति यावन् ७ मित्रः सृष्टेस्तस्य विपत्तिक्रान्तोऽस्नकालस्तस्मिन्; (पक्षे) मित्रं सुहृत्तद्विपत्तिकालः ८ सदाशिवेन; (पक्षे) केनचित्स्वामिना ९ सूर्यारतः समये; (पक्षे) मित्रव्यसनकाल १० शिवप्रियतान् ११ मनोहरलोचनः १२ न लज्जति १३ सुन्दरः

मौलिभूता ये साधुतां निरूपकारिषु दर्शयन्ति । आत्मप्रयोजनवशीकृतश्चिन्नेहः पृथोपकारिषु खलोऽपि हि सातुकम्पः ॥ २१३ ॥ नान्तर्विचिन्तयति किञ्चिदपि प्रतीपमाक्रोपितोऽपि सुजनः पिशुनेन पापम् । अर्कद्विपोऽपि हि सुखे पतिताप्रभागास्तारापतेरमृतमेव कराः किरन्ति ॥ २१४ ॥ हेतोः

१ कुड्कुमसः २ अगस्त्वेन

कुतोऽप्यसदृशाः सुजना गरीयः कार्यं निसर्गगुरवः स्फुटमार-
भन्ते । उत्थाय किं कलशतोऽपि न सिन्धुनाथमुद्गीचिमालम-
पिबद्गवानगस्त्यः ॥ २१५ ॥ पात्रं पवित्रयति नैव गुणान्क्षि-
णोति स्नेहं न संहरति नापि मलं प्रसृते । दोषावसानरु-
चिरश्चलतां न धत्ते सत्संगमः सुकृतसद्गतिं कोऽपि दीपः
॥ २१६ ॥ उदधिर्भवधिरुर्व्यासं हनूमांस्तैतार निरवधि
गगनं चेत्कौण्डकोशे विलीनम् । इति परिमितमन्तो मा-
न्ति सर्वेऽपि भावाः स तु निरवधिरकः सज्जनानां विवे-
कः ॥ २१७ ॥ नहि भवति वियोगः स्नेहविच्छेददेहेतुर्ज-
गति गुणनिधीनां सज्जनानां कदाचित् । धनतिमिरनिवद्धो
द्वरसंस्थोऽपि चन्द्रः किमु कुमुदवनानां प्रेमभङ्गं करोति
॥ २१८ ॥ धवलयति समग्रं चन्द्रमा जीवलोके किमिति
निजकलङ्कं नात्मसंस्थं प्रमाथि । भवति विदितमेतत्प्रायशः
सज्जनानां परहितनिरतानामादरो नात्मकार्ये ॥ २१९ ॥
प्रथमवयसि पीते तोयमलयं स्मरन्तः शिगसि निहितभाग
नालिकेग नराणाम् । दृढति जलमैनलपास्यादमाजीवितान्ते
नहि कृतमुपकारं साधवो विस्मरन्ति ॥ २२० ॥ मनसि
वचसि काये पुण्यपीर्यूपपूर्णास्त्रिभुवनसुपकारश्रेणिभिः प्रीण-
यन्तः । परगुणपरमाणुपर्वतीकृत्य नित्यं निजहृदि विक्रम-
न्तः सन्ति सन्तः कियन्तः ॥ २२१ ॥ उदयति यदि भानुः
पश्चिमे दिग्बिभागे प्रचलति यदि मेरुः शीततां याति वह्निः ।
विकसति यदि पद्मं पर्वताग्रे शिलायां न भवति पुनरुक्तं
भाषितं सज्जनानाम् ॥ २२२ ॥ व्यतिकरितदिगन्ताः श्वेतमा-
नैर्यशोभिः सुकृतविलसितानां स्थानमूर्जस्वलानाम् । अकलि-
तमहिमानः केतनं मङ्गलानां कथमपि भुवनोऽस्मिस्तादृशाः
संभवन्ति ॥ २२३ ॥ वपुगविहितसिद्धा एव लक्ष्मीविलासाः
प्रतिजनकमनीयं कान्तिमत्केतयन्ति । अमलिनमिव रत्नं
रश्मयस्ते मनोज्ञा विकसितमिव पद्मं बिन्दवो माकर-
न्दाः ॥ २२४ ॥ अपि विभवविहीनः प्रच्युतो वा स्वदेश-
ग्रही खलजनसेवां प्रार्थयत्युन्नतात्मा । तनु तृणमुपमुञ्जे न
क्षुधातोऽपि सिंहः पिबति रुधिरमुष्णं प्रायशः कुञ्जराणा-
म् ॥ २२५ ॥ बहति भुवनश्रेणीं श्रेयः फणाफलकस्थितां
कमठपतिना मध्येषूषं सदा स च धार्यते । तमपि कुरुते
कोडाधीनं पयोनिधिरादराद्दहह महतां निःसीमानश्चरित्रवि-
भूतयः ॥ २२६ ॥ अणुरपि भागेः प्राणत्राणक्षमो विषम-
क्षिणां शिशुरपि रूपा सिंहरीमूनुः समाह्वयते गजान् । तनु-

रपि तरुस्कन्धोद्भूतो दहत्यनलो वनं प्रकृतिमहतां जाल्यं
तेजो न मूर्तिमपक्षते ॥ २२७ ॥ सुखलवदशा हर्षकैव्यं
खलः खलु खेलेते खलति भजते लशक्रेषु विषादविषूचि-
काम् । भवति न सतां दुर्पादामा न दैन्यमयी मतिदुर्गभि-
भवता गम्भीराणां सुखेष्वसुखेषु च ॥ २२८ ॥ घृष्टं घृष्टं
पुनरपि पुनश्चन्दनं चारुगन्धं छिन्नं छिन्नं पुनरपि पुनः स्वादु
चैवेश्वकाण्डम् । दग्धं दग्धं पुनरपि पुनः काञ्चनं कान्तवर्णं
न प्राणान्ते प्रकृतिविकृतिर्जायते चोत्तमानाम् ॥ २२९ ॥
केनादिशै कमलकुमुदोन्मीलने पुष्पवन्तो विश्वं तोयैः
स्त्रपयितुममौ केन वा धारिवाहः । विश्वानन्दोपचयचतुरो
दुर्जनानां दुरापः श्लाघ्यो लोके जयति महतासुखलोऽयं
निसर्गः ॥ २३० ॥ कस्यादेशालक्षयति तमः मममभिः
प्रजानां लायाहेतोः पथि विटपिनामङ्गलिः केन वद्धः । अ-
भ्यर्थ्यन्ते जललवमुचः केन वा वृष्टिहेतोर्जल्यैवेते परहित-
विधौ साधवो वद्धकक्ष्याः ॥ २३१ ॥ यैर्वातूलो भवति
पुरतः कथ्यमानैर्जनानां कामप्यन्तर्विदधति रुजं येऽप्यनु-
दीर्घमाणाः । तेऽभिप्रायाः किमपि हृदये कण्ठलघ्नाः स्फुर-
न्तो यस्याख्येयास्तमिह सुदृढं पुण्यवन्तो लभन्ते ॥ २३२ ॥
उदन्वच्छला भूः स च निधिरपां योजनशतं सदा पान्थः
पूषा गगनपरिमाणं कलयति । इति प्रायो भावाः स्फुरदव-
धिसुद्रामुकुलिताः सतां प्रज्ञोन्मेषः पुनरयममीमा विजयते
॥ २३३ ॥ यदेतच्चेत्राम्भः पतदपि समाग्राय तरुणीकपो-
ले व्यासङ्गं कुचकलशमस्याः कलयति । ततः श्रोणीविभ्रं
व्यवसितविलासं तदुचितं स्वभावस्वच्छानां विपदपि सुखं
नान्तरयति ॥ २३४ ॥ यदिन्दोरन्वेति व्यसनमुदयं वा
निधिरपासुपाधिसत्रायं जयति जनिकर्तुः प्रकृतिता । अयं
कः संबन्धो यदनुहरते तस्य कुमुदं विशुद्धाः शुद्धानां ध्रुव-
मनसिंसंधिप्रणयिनः ॥ २३५ ॥ गुणायन्ते दोषाः सुजनव-
दने दुर्जनमुखे गुणा दोषायन्ते तदिदमपि नो विस्मयपदम् ।
महामेघः क्षारं पिबति कुरुते वारि मधुरं फेणी क्षीरं पीत्वा
वमति गरलं दुःसहतरम् ॥ २३६ ॥ प्रियंप्राया वृत्तिर्विन-
यमधुरो वाचि नियमः प्रकृत्वा कल्याणी मतिरनवगीतः
परिचयः । पुरो वा पश्चाद्वा तदिदमविपर्यासितरसं रहस्यं
साधुनामनुपधि विशुद्धं विजयते ॥ २३७ ॥ असाधुः सा-
धुर्वा भवति खलु जाल्यैव पुरुषो न सङ्गादौर्जन्यं न हि सु-
जनता कस्यचिदपि । प्ररुढे संसर्गे माणुसुगयोर्जनमजनिते

१ मर्वादा. २ तीर्णवान्. ३ श्लाघाण्डकोशे. ४ गाढान्धकारः.
५ नाशयतीत्यर्थः. ६ अमृततुल्यम्. ७ अमृतम्. ८ पक्षिभिः.

१ आश्चर्यस्थानम्. २ सप्तः. ३ भानन्दात्मिका. ४ संबन्धे.

मणिर्नाहेदोषान्स्पृशति न तु सर्पो मणिगुणान् ॥ २३८ ॥
 न साधुः कुत्रापि व्रजति खलु दोषं न गुणतां खलानां संस-
 रैरपि कृतनिवासोऽपि निपुणः । यथा पक्षिव्यालैरपिहितत-
 नुश्चन्दनतरुर्न वैकृत्यं याति क्षपयति च तापं सुमनसा-
 म् ॥ २३९ ॥ करे श्लाघ्यस्त्र्यंगः शिरसि गुरुपादप्रणयिता-
 सुखे सत्या वाणी विजयिभुजयोर्वीर्यमैतुलम् । हृदि स्वस्था
 वृत्तिः श्रुतमधिगतैकव्रतफलं विनाप्यैश्वर्येण प्रकृतिमहतां
 मण्डनमिदमन् ॥ २४० ॥ अचिन्त्याः पन्थानः किमपि मह-
 तामन्धकरिपोर्यदक्ष्णोऽभूत्तेजस्तदकृत कंधामप्यमदनाम् ।
 मुनेर्नैत्रादत्रैर्येदजन पुनर्योतिरहह प्रतेने तेनेदं मदनमय-
 मेव त्रिसुवनम् ॥ २४१ ॥ इहानेके सन्तः सततमुपकारि-
 ण्युपकृतिं कृतज्ञाः कुर्वन्तो जगति निवसन्तोऽपि सुधियः ।
 कियन्तस्त सन्तः सुकृतपरिपाकप्रणयिनो विना स्वार्थं येषां
 भवति परकृत्यव्यसनिता ॥ २४२ ॥ अभेदेनोपास्ते कुमुद-
 सुदरे वा स्थितवतो विपक्षादम्भोजादुपगतवतो वा मधुलि-
 हः । अपर्याप्तः कोऽपि स्वपरपरिचर्यापरिचयप्रबन्धः साधू-
 नामयमनभिसंधानमधुरः ॥ २४३ ॥ तृपातैः सारङ्गैः प्रति-
 जलधरं भूरि विरुतं धनैर्मुक्ता धाराः सपदि पयसस्तान्प्रति
 मुहुः । स्वगानां के मेघाः क इह विहगा वा जलमुचाम-
 याच्यो नार्तानामनुपकरणीयो न महताम् ॥ २४४ ॥ शिला
 बाला जाता चरणरजसा यत्कुलशिरोः स एवायं सूर्यः
 सपदि निजपादैर्गिरिशिलाम् । स्पृशन्भूयो भूयो न खलु
 कुरुते कामपि वधूं कुले कश्चिद्धन्यः प्रभवति नरः श्लाघ्यम-
 हिमा ॥ २४५ ॥ परार्थव्यासाङ्गादुपजहदपि स्वार्थपरताम-
 भेदैकत्वं यो वहति गुरु भूतेषु सततम् । स्वभावदस्यान्तः
 स्फुरति ललितोदात्तमहिमा समर्थो यो नित्यं स जयतितरां
 कोऽपि पुरुषः ॥ २४६ ॥ तमासि ध्वंसन्ते परिणमति भू-
 यानुपशयः सकृत्संवादोऽपि प्रथत इह चासुत्र च शुभम् ।
 अथ प्रत्यासङ्गः कमपि महिमानं वितरति प्रसन्नानां वाचः
 फलमपरिमेयं प्रसुवते ॥ २४७ ॥ प्रिया श्लाघ्या वृत्तिर्म-
 लिनैर्मुमुक्षुः स्यसुकरं त्वमन्तो नोभ्यर्थाः सुहृदपि न
 याच्यः कृशैर्धनः । विपद्युच्चैः स्थेयं पदमैर्मुविधेयं च महतां
 सतां केनोद्दिष्टं विषर्ममसिधाराव्रतमिदम् ॥ २४८ ॥

१ सर्वस्य. २ दानम्. ३ निरसुलम्. ४ भूषणम्. ५ शंका-
 रस्य. ६ अकरोत्. ७ वार्तावशिष्टो मदनी यस्मिन्स्तथाविधम्.
 ८ न्यायानुसारिणी. ९ वतनम्. १० पातकम्. ११ प्राणव्यये.
 १२ न याचितव्याः. १३ क्षीणधनः. १४ अनुसर्तव्यम्.
 १५ उपदिष्टम्. १६ अतिकठिनम्. १७ लङ्कारानुपपन्नम्.

प्रदानं प्रैच्छन्नं गृहमुपगते संभ्रमविधिः प्रियं कृत्वा मौनं
 सदसि कथनं नार्युपकृतेः अनुत्सेको लक्ष्यां निर्भिमव-
 साराः परकथाः सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम्
 ॥ २४९ ॥ विजेतव्या लङ्का चरणतरणीयो जलनिधिवि-
 पक्षः पौलस्त्यो रणसुवि सहायाश्च कपयः । तथाप्येको रामः
 सकलमवधीद्राक्षसकुलं क्रियासिद्धिः सत्त्वे वसति महतां
 नोपकरणे ॥ २५० ॥ रथसैकं चक्रं भुजगयमिताः सप्त
 तुरगा निरालम्बो मार्गेश्वरं रणरहितः सारथिरपि । रविर्गच्छ-
 ल्यन्तं प्रतिदिनमपारस्य नभसः क्रियासिद्धिः सत्त्वे वसति म-
 हतां नोपकरणे ॥ २५१ ॥ धनुः पौर्णं मौर्वी मंथुकरमयीं
 चञ्चलदृशां दृशां कोपो बाणः सुहृदपि जैडैः हिमकरः ।
 तथाप्येकोऽनङ्गस्त्रिसुवनमपि व्याकुलयति क्रियासिद्धिः सत्त्वे
 वसति महतां नोपकरणे ॥ २५२ ॥ विपक्षः श्रीकण्ठो ज-
 डतनुरमाल्यः शशधरो वसमन्तः सामन्तः कुसुमसिपवः सै-
 न्यमवलाः । तथापि त्रैलोक्यं जयति मदने देहैरहितः क्रि-
 यासिद्धिः सत्त्वे वसति महतां नोपकरणे ॥ २५३ ॥ घटो
 र्जन्मस्थानं मूर्गपरिजनो भूर्जवसनी वने वासः कन्दशानमपि
 च दुःस्थं वपुरिदम् । तथाप्येकोऽगस्त्यः सकलमपि वद्वारि-
 धिजलं क्रियासिद्धिः सत्त्वे वसति महतां नोपकरणे ॥ २५४ ॥
 जयन्ति जितमत्सराः परहितार्थमभ्युद्यताः पराभ्युद्यसुस्थि-
 ताः परविपत्तिवेदाकुलाः । महापुरुषसत्कथाश्रवणजातकौत्-
 हलाः समस्तदुरितानवप्रकटसेतवः साधवः ॥ २५५ ॥
 य जाते र्वैरसने निर्गोकुलधियः संपत्सु नाभ्युन्नताः प्राप्ते-
 नैव पराङ्मुखाः प्रणयिनि प्राणोपयोगैरपि । हीमन्तः स्वगु-
 णप्रकाशनविधावन्यस्तुतो पण्डितास्ते भूमण्डलमण्डनैकति-
 लकाः सन्तः कियन्तो जनाः ॥ २५६ ॥ क्षुद्रैः सन्ति स-
 हस्रशः स्वभरणव्यापारमात्रोद्यताः स्वार्थो यस्य परार्थ एव
 स पुमानेकः सतार्थैर्गोपा । दुष्पूरोदरपूरणाय विवति श्लो-
 तःपार्ति वैडिबो जीर्णैस्तु निर्दोषतापितजगत्सतापविच्छि-
 त्तये ॥ २५७ ॥ मज्जन्तोऽपि विपत्त्ययोधिगहने निःशङ्कधे-
 र्योवृताः कुर्वन्त्येव परोपकारमनिर्गन्तो यथाशक्ति वै ।

१ गुप्तम्. २ अतिथी. ३ अनुद्वातनम्. ४ उपकारस्य. ५ ग-
 वांभावः. ६ निन्दना. ७ रावणः. ८ कार्यसिद्धिः. ९ सामग्र्याम्.
 १० अनूरुः. ११ पुष्पमयम्. १२ ज्या. १३ भ्रमररूपा.
 १४ बुद्धिरहितः; (पक्षे डलयोः सावर्ण्यत्) जलात्मा जलरूपा.
 १५ अनङ्गः. १६ उत्पत्तिस्थानम्. १७ मुगा एव परिजनः.
 १८ मसुद्रम्. १९ अकरोत्. २० संकोट. २१ अव्यग्रमनसः.
 २२ लज्जावन्तः. २३ नीचाः. २४ अघेसरः. २५ मसुद्रम्.
 २६ वाडवाधिः. २७ मेघः. २८ ग्रीष्मः. २९ विपदेव पयोधिः मसुद्रः.

राहोरुप्रकैरालवक्रकुहरासाभिभूतोऽप्यलं चन्द्रः किं न जनं करोति सुखिनं ग्रासावशेषैः करैः ॥ २५८ ॥ वाञ्छा सज्जनसंगमे परगुणं प्रीतिगुरी नम्रता विद्यायां व्यसनं श्लेषोषिति रतिलोकापवादाद्भयम् । भक्तिः शैलिनि शक्ति- रात्मदमने संसर्गसुक्तिः खलध्वेते येषु वसन्ति निर्मलगुणा- स्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥ २५९ ॥ दृश्यन्ते भुवि भूरिनिम्ब- तरवः कुत्रापि ते चन्दनाः पाषाणैः परिपूरिता वसुमती र्वज्रो मणिर्दुर्लभः । ध्रुयन्ते कैटरारवाश्च सततं चैत्रे ऊहूकू- जितं तन्मन्ये खलसंकुलं जगदिदं द्वित्राः क्षितौ मज्ज- नाः ॥ २६० ॥ घर्माते न तथा सुशीतलजलैः स्नानं न मुक्तावलिर्न श्रीमण्डविलेपनं सुखयति प्रत्यङ्गमर्ष्यापितम् । प्रीत्यै सज्जनभाषितं प्रभवति प्रायो यथा चेतसः सयुक्त्या च पुरस्कृतं सकृत्तिनामाकृष्टिमत्रोपमम् ॥ २६१ ॥ धर्मं तत्परता मुखे मधुरता दाने समुत्साहिता मित्रेऽवज्ञकता गुरौ विनयिता चित्तेऽतिगम्भीरता । आचारे शुचिता गुणे रसिकता शास्त्रेऽतिविज्ञानिता रूपे सुन्दरता हृगौ भजनिता सस्वेषे संदृश्यते ॥ २६२ ॥ सौर्जन्यामृतसिन्धवः परहित- प्रारब्धवीरव्रता वाचालाः परवर्षणे निजगुणालोपे च मौनव्रताः । औपस्वप्यविलुप्तधैर्यनिचयाः संपत्स्वैर्मुत्सेकिनो गा भूदन्खलवक्रनिर्गतविपञ्जालताः सज्जनाः ॥ २६३ ॥ ये दीनेषु दयालवः स्पृशति यानल्योऽपि न श्रीमदो व्यग्रा ये च परोपकारकरणे ह्यैर्यन्ति ये याचिताः । स्वस्थाः सन्ति च यौवनेनोदमहाव्याधिप्रकोपेऽपि ये तैः स्तम्भैरिव सु- स्थितैः कलिभरकान्ता धैर्यं धार्यते ॥ २६४ ॥ क्षापो वारिनिधिः कलङ्ककलुपश्चन्द्रो रविस्तापकृतपर्जन्यश्रंपलाश्रयो- ऽभ्रपटलादृश्यः सुवर्णाचलः । शून्यं व्योम रैमां द्विजिह्- विधृता स्वर्धामधेनुः पशुः काष्ठं कल्पतरुदृष्टसुरमाणेस्तत्केन साम्यं सताम् ॥ २६५ ॥ कस्मादिन्दुरसौ धिनोति जगतीं पीयूषगर्भैः करैः कस्माद्वा जलधारयैव धरणं धाराधरः मिश्रति । भ्रामं भ्रामयं च नन्दयति वा कस्मात्रिलोकीं रविः साधूनां हि परोपकारकरणे नोपाध्यपेक्षं मनः ॥ २६६ ॥ अद्वैतं सुखदुःखयोरनुगतं सर्वोखवस्थासु यद्विश्रामो हृदयस्य यत्र जरसा यस्मिन्नहार्थो रसः । कालेनावरणताल्ययात्परिणते यत्क्षेहसारे स्थितं भद्रं तस्य सुमानुषस्य कथमप्येकं हि त-

त्प्राथ्यते ॥ २६७ ॥ गर्वं नोद्बहते न निन्दति परान्नो भा- पते नियुरं प्रोक्तं केनचिदपियं च सहते क्रोधं च नालम्ब- ते । ध्रुत्वा काव्यमलक्षणं परकृतं संतिष्ठते मूकवदोषांशु- दयते स्वयं न कुरुते ह्येतस्मतां लक्षणम् ॥ २६८ ॥ किं कूर्मस्य भरव्यथा न वपुषि क्षमां न क्षिपत्येव यत्किं वा ना- स्ति परिश्रमो दिनपतेरास्ते न यन्निश्चलः । किं चाङ्गीकृत- सुमृजन्हि मनसा श्लाघ्यो जनो लज्जते निर्वाहः प्रतिपन्न- वस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम् ॥ २६९ ॥ सेतूपक्रमकौतु- काहृतगिरिप्रक्षेपवेगोच्छलन्निःशेषाम्बुपरिष्कृतोदरद्रीगम्भी- रिमा सागरः । चक्रे गोष्पदवद्विलङ्घितवतोऽप्यन्तर्भयं मारुतेः पूर्णत्वादतिरिच्यते हि महत्तस्तुच्छस्य दुर्लङ्घय- ता ॥ २७० ॥ शूराः सन्ति सहस्रशः प्रतिपदं विद्याविदो- ऽनेकशः सन्ति श्रीपतयो निरस्तधनदास्तेऽपि क्षितौ भूरिशः । ये कर्मण्यनिरीक्ष्य वान्यमनुजं दुःखार्दितं यन्मनस्तादृष्यं प्रतिपद्यते जगति ते मत्पूरुषाः पञ्चपाः ॥ २७१ ॥ ख्यातिं यत्र गुणा न यान्ति गुणेनस्तत्रादरः स्यात्कुतः किं कुर्याद्व- द्दुशिक्षितोऽपि पुरुषः पाषाणभूते जने । प्रेमारूढविलासिनी- मदवशाद्यावृत्तकण्ठस्वनः सीकारो हि मनोहरोऽपि बधिरे किं नाम कुर्याद्गुणम् ॥ २७२ ॥ तृष्णां छिन्धि भज क्षमां जहि मदं पापे रतिं मा कृथाः सत्यं ब्रूषुनुयाहि साधुपदवीं सेवस्व विद्वज्जनान् । मान्यान्मानय विद्विषोऽप्यनुनय ह्या- च्छादय स्वान्गुणान्कीर्तिं पालय दुःखिते कुरु दयामेतस्मतां लक्षणम् ॥ २७३ ॥ स्वाम्ये पेशलता गुणे प्रणयिता हर्षे निरुत्सेकता पत्रे संवृतता ध्रुते सुमतिता वित्तोदये त्यागि- ता । साधो सादरता खले विमुखता पापे परं भीरुता दुःखे क्लेशसहिष्णुता च महतां कल्याणमाकाङ्क्षति ॥ २७४ ॥ गेहं दुर्गतवन्धुभिर्गुरुहं छात्रैर्हकारिभिर्हृदं पत्तनवधैर्कैर्मुनि- जनैः शापोन्मुखैराश्रमनां । मिहाद्यैश्च वनं खलैर्नृपसभां चौरैर्दिगन्तानपि संकीर्णान्यवलोक्य सत्यसरलः साधुः क्व विश्राम्यति ॥ २७५ ॥ दीनानां कल्पवृक्षः सुगुणफलनतः सज्जनानां कुटुम्बी आदर्शः शिक्षितानां सुचरितनिकषः शीलवेलासमुद्रः । सत्कर्ता नावमन्ता पुरुषगुणनिधिर्दक्षि- णोदारसक्तो ह्येकः श्लाघ्यः स जीवत्यधिकगुणतया चोच्छस- न्तीव चान्ये ॥ २७६ ॥ नम्रत्वेनोन्नमन्तः परगुणकथनैः स्वान्गुणान्क्यापयन्तः स्वार्थानसंपादयन्तो विततबहुतरार- म्भयत्ताः परार्थे । क्षान्त्यैवाक्षेपरुक्षाक्षरसुखरसुखान्दुर्मुखा- न्दुःखयन्तः सन्तः साश्चर्यचर्या जगति बहुनताः कस्य ना- भ्यर्थनीयाः ॥ २७७ ॥ वक्त्रे वल्गाप्रकर्षः सैरमभुवि तव

१ भयंकरम्. २ किरणैः. ३ स्वखिलाम्. ४ शंकरैः. ५ मनो- जये. ६ हीरकमणिः. ७ काकशब्दाः. ८ कोकिलशब्दाः. ९ सु- क्तारसः. १० सज्जनतामृतसमुद्राः. ११ विपत्तिकालेषु. १२ गर्व- हिताः. १३ हर्षयुक्ता भवन्ति. १४ पृथ्वी. १५ विलुप्त. १६ पृथ्वी.

प्राणरक्षापि दैवात्स्वेच्छाचारो न चास्ते नहि भवति तथा भारवाहो नितान्तम् । इत्युक्तोऽश्वः खरेण प्रहसितवदनो मूक एवावतस्थे तस्माज्जाल्या महान्तोऽधमजनविषये मौन-मेवाश्रयन्ते ॥ २७८ ॥

दुर्जननिन्दा ।

खलः सर्षपमात्राणि परच्छिद्राणि पश्यति । आत्मनो बिल्वमात्राणि पश्यन्नपि न पश्यति ॥ १ ॥ न विना परवा-देन रमते दुर्जनो जनः । काकः सर्वरसान्मुक्त्वा विनाभेर्धयं न तृप्यति ॥ २ ॥ विशिख्व्यालयोरैरन्यवर्णोभ्यां यो विनि-र्मितः । परस्य हरति प्राणात्रैतच्चित्रं कुलोचितम् ॥ ३ ॥ विषमा मलिनात्मानो द्विजिह्वा जिह्वगा इव । जगत्प्राणहरा नित्यं कस्य नोद्वेजकाः खलाः ॥ ४ ॥ दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्ययालङ्कृतोऽपि सन् । मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयंकरः ॥ ५ ॥ खलानां कण्टकानां च द्विविधैव प्रतिक्रि-या । उपायान्मुखबद्धो वा दूरतो वा विसर्जनम् ॥ ६ ॥ अपूर्वः कोऽपि कोपाग्निः सज्जनस्य खलस्य च । एकस्य शाम्यति स्नेहाद्गर्भतेऽन्यस्य वैरितः ॥ ७ ॥ ऊर्जितं सज्जनं दृष्ट्वा द्वेष्टि नीचः पुनः पुनः । कवलीकुरुते खस्यं विभुं दिवि विभुस्तुदः ॥ ८ ॥ क्वचित्सर्पोऽपि मित्रत्वमीयाद्यैव खलः क्वचित् । न शेषशायिनोऽप्यस्य वशे दुर्योधनो हरेः ॥ ९ ॥ उपकारोऽपि नीचानामपकारो हि जायते । पयःपानं मुजंगा-नां केवलं विषवर्धनम् ॥ १० ॥ अलकाश्च खलाश्चैव सूध-भिः सुजनैर्धृताः । उपर्युपरि संस्कारेऽप्याविष्कुर्वन्ति वक्र-ताम् ॥ ११ ॥ खलानां धनुषां चापि सद्दर्शनं जनुपामपि । गुणलाभो भवेदाशु परहृद्भेदकारकः ॥ १२ ॥ बर्हुनिष्कपट-द्रोही बर्हुधान्योपघातकः । र्भ्रान्त्वेषी च सर्वत्र दूषको मूषको यथा ॥ १३ ॥ नौश्च दुर्जनजिह्वा च प्रतिकूलवि-सर्षिणी । परंप्रतारणायैव दैरुणा केन निर्मिता ॥ १४ ॥

१ विद्यायश्चि. २ वाणः. ३ सर्पः. ४ अन्यवर्णः 'खल' इति. ५ वक्राः. ६ दुष्टस्वभावाः. ७ सर्पाः. ८ प्रतीकारः. ९ उपानहा पादस्त्रचर्मणा मुखबद्धः. १० निवारणात्; (पक्षे) ज-लात्. ११ कुलम्; (पक्षे) वेणुः. १२ विनयादिः; (पक्षे) रज्जुः. १३ बहु-निष्कपट-द्रोही; (पक्षे) बहु-निष्क-पट-द्रोही इति पदच्छे-दः. १४ बहुधा-अन्योपघातकः; (पक्षे) बहु-धान्य-उपघातकः इति पदच्छेदः. १५ दूषणान्वेषी; (पक्षे) छिद्रान्वेषी. १६ प्रतिनीरम्; (पक्षे) विरुद्धम्. १७ परेषां प्रक्रमेण तारणायः; (पक्षे) परेषां वज्र-नाय. १८ भयंकरा; (पक्षे) काष्ठेन.

यस्मिन्वंशे समुत्पन्नस्तमेव निर्जेष्टितैः । दूषयत्यचिरेणैव युष्णक्रीट इवाधमः ॥ १५ ॥ स्वभावकठिनस्यास्य कुत्रिमां विभ्रतो नैतिम् । गुणोऽपि परिहास्यै चापस्य च खलस्य च ॥ १६ ॥ अयःपिण्ड इवोत्तसे खलानां हृदये क्षणात् । पतिता अपि नेक्ष्यन्ते गुणास्तोयकणा इव ॥ १७ ॥ वर्ज-नीयो मतिमता दुर्जनः सख्यवैरयोः । श्वा भवत्यपकाराय लिहन्नपि दशन्नपि ॥ १८ ॥ वक्रतां विभ्रतो यस्य गुणमेव प्रकाशते । कथं खलु समो न स्यात्पुच्छेन पिशुनः शुनः ॥ १९ ॥ स्नेहेन भूतिदानेन कृतः स्वच्छोऽपि दुर्जनः । दर्पणश्रान्तिके तिष्ठन्करोत्येकमपि द्विधा ॥ २० ॥ आजन्मसिद्धं कौटिल्यं खलस्य च हर्षस्य च । सोढुं तयोर्मुखाक्षेपमलमेकैव सा क्षमा ॥ २१ ॥ यथा यथैव स्नेहेन भूयिष्ठमुपचर्यते । धत्ते तथा तथा तापं महावैश्वीनरः खलः ॥ २२ ॥ स्तोके-नोन्नतिमायाति स्तोकेनायात्यधोगतिम् । अहो नु गदुशी वृत्तिस्तुलाकोटेः खलस्य च ॥ २३ ॥ दुर्जनः कृतशिक्षो-ऽपि सज्जनो नैव जायते । अपि गङ्गाजलस्नानान्नाद्यः केशः कुशायते ॥ २४ ॥ द्रव्यमानाः सुतीक्ष्ण नीचाः परयशो-धिना । अशक्तास्तत्पदं गन्तुं ततो निन्दां प्रकुर्वते ॥ २५ ॥ खलः सत्क्रियमाणोऽपि ददाति कलहं सताम् । दुग्धधौ-तोऽपि किं याति वायसः कैलहंसताम् ॥ २६ ॥ दुर्जनस्य विशिष्टत्वं परोपद्रवकारणम् । व्याघ्रस्य चोपवासेन पारणं पशुमारणम् ॥ २७ ॥ संत्यज्य शर्षपदोषान्गुणान्गृह्णाति पण्डितः । दोषग्राही गुणत्यागी पँडौलीव हि दुर्ज-नः ॥ २८ ॥ खलो न साधुतां याति सद्भिः संवोधितोऽपि सन् । सरित्पूरप्रपूर्णांऽपि क्षागे न मधुरायते ॥ २९ ॥ सर्ष-दुर्जनयोर्मध्ये वरं सर्पो न दुर्जनः । सर्पो दशति कालेन दुर्जनस्तु पदपदे ॥ ३० ॥ अकस्मादेव कुप्यन्ति प्रसीद-न्त्यनिमित्ततः । शीलमेतदसाधूनामत्रं परिप्लवं यथा ॥ ३१ ॥ अशक्ताः शक्तिमात्मिनीं श्लाघयन्ते च दुर्जनाः । ते भव-न्त्युपहासाय महतामेव संनिधौ ॥ ३२ ॥ सर्पः क्रूरः खलः क्रूरः सर्पात्क्रूरतरः खलः । मन्त्रेण शाम्यते सर्पो न खलः

१ वेणोः; (पक्षे) कुले. २ स्वकर्मिभिः. ३ काष्ठवधकः कुर्मिः. ४ क्रियया निर्वृत्ताम्; (पक्षे) वपयुक्त्याम्. ५ नम्रत्वम्. ६ मौर्वी; (पक्षे) विनयादिः. ७ धनुषः. ८ तैलेन; (पक्षे) ममतया. ९ भयम्; (पक्षे) वैभवं. १० लाजलम्. ११ पृथ्वी; (पक्षे) शान्तिः. १२ बाहुव्येन. १३ पूज्यते. १४ अग्निः; (पक्षे) वै-श्व-नरः इति च्छेदः. १५ तुलायष्टः. १६ राजहंसत्वम्. १७ चा-लिनी. १८ चञ्चलम्.

शाम्यते कदा ॥ ३३ ॥ दुर्जनं प्रथमं वन्दे सज्जनं तदन-
न्तरम् । सुखप्रक्षालनात्पूर्वं गुदप्रक्षालनं यथा ॥ ३४ ॥
दुर्जनः सुजनो न स्यादुपायानां शतैरपि । अपानं मृतसहस्रेण
धोतं चास्यं कथं भवेत् ॥ ३५ ॥ खलास्तु कुशलाः साधु
हितप्रस्यूहकर्मणि । निपुणाः फणिनः प्राणानपहर्तुं निर्गोसाम्
॥ ३६ ॥ अहो बत महत्कष्टं विपरीतमिदं जगत् । ये-
नौपत्रपते साधुरसाधुस्तेन तुप्यति ॥ ३७ ॥ तक्षकस्य विपं
दन्ते मक्षिकाया विपं शिरः । वृश्चिकस्य विपं पुच्छं
सर्वाङ्गे दुर्जनो विपम् ॥ ३८ ॥ दुर्जनो नार्जवं याति सेच्य-
मानोऽपि नित्यशः । खेदनाभ्यङ्गनोपायैः श्रुपुच्छमिव ना-
मितम् ॥ ३९ ॥ वर्धनं वाध संमानं खलानां प्रीतये कुतः ।
फलन्त्यमृतसेकेऽपि न पथ्यानि विपद्रुमाः ॥ ४० ॥ दुर्जनै-
रुच्यमानानि वचांसि मधुराप्यपि । अकालकुसुमानीव भयं
संजनयन्ति हि ॥ ४१ ॥ शतं दद्यान्न विवददिति विज्ञस्य
संमतम् । विना हेतुमपि द्वन्द्वमेतन्मूर्खस्य लक्षणम् ॥ ४२ ॥
अहो खलमुजंगस्य विपरीतो वधक्रमः । अन्यस्य दशति
श्रोत्रमन्यः प्राणैर्वियुज्यते ॥ ४३ ॥ न यत्कटोऽशतकैरपि
दुष्टः सुधीर्भवेत् । किं मर्दितोऽपि कस्तूर्यां लशुनो याति
मोरभम् ॥ ४४ ॥ पापाणो भिद्यते टङ्कैर्वज्रं वज्रेण भिद्यते ।
सर्पोऽपि भिद्यते मत्तैर्दुष्टात्मा नैव भिद्यते ॥ ४५ ॥ दुर्ज-
नो दोषमादत्ते दुर्गन्धिमिव सूकरः । सज्जनश्च गुणप्राही
हंसः क्षीरमिवाग्भसः ॥ ४६ ॥ अपूर्वा रसनाव्यालाः
खलाननविलेशयाः । कर्णमूले स्पृशन्त्यन्यं हरन्त्यन्य-
स्य जीवितम् ॥ ४७ ॥ दुर्जनेन समं सख्यं प्रीतिं चापि न
कारयेत् । उष्णो दहति चाद्धारः शीतः कृष्णायते
करम् ॥ ४८ ॥ दुर्जनः प्रियवादी च नैतद्विश्वासकारणम् ।
मधु तिष्ठति जिह्वाग्रे हृदि हालालं विषम् ॥ ४९ ॥
मनस्यन्यद्वचस्यन्यत्कार्यं चान्यदुग्रात्मनाम् । मनस्येकं वच-
स्येकं कर्मण्येकं महात्मनाम् ॥ ५० ॥ जीवनग्रहणं नैत्रा
गृहीत्वा पुनर्हन्ताः । किं कनिष्ठाः किमु ज्येष्ठा धृटीयन्न-
स्य दुर्जनाः ॥ ५१ ॥ मित्राणां गरले कण्ठे भुजंगपरि-
वेष्टिता । शांभवीव तनुः कस्य न वन्धा 'दौर्जनी सभा
॥ ५२ ॥ अक्षमालापयुक्तिज्ञा कुशासनपरिग्रहा । ब्राह्मीव

दौर्जनी संसद्दन्दीया संमेखला ॥ ५३ ॥ खलः करोति
दुर्वृत्तं नूनं फलति साधुषु । दशाननोऽहरस्तीतां वन्धनं
च महोदधेः ॥ ५४ ॥ कुर्वते स्वमुखेनैव बहुधान्यस्य ख-
ण्डनम् । नमः पतनशीलाय मुसलाय खलाय च ॥ ५५ ॥
अपवादादभीतस्य समस्य गुणदोषयोः । असद्वृत्तेरहो वृत्तं
दुर्विभाव्यं विधेरिव ॥ ५६ ॥ न देवाय न धर्माय न
बन्धुभ्यो न चार्थिने । दुर्जनम्यार्जितं वित्तं मुज्यते राजत-
स्करैः ॥ ५७ ॥ मुखं पद्मदलाकारं वाचा चन्दनशीतला ।
हृदयं क्रोधमयुक्तं त्रिविधं धूर्तलक्षणम् ॥ ५८ ॥ निष्णा-
तोऽपि च वेदान्ते साधुत्वं नैति दुर्जनः । चिरं जलनिधौ
मन्नो भेनाक इव मर्दिवम् ॥ ५९ ॥ खलः सज्जनकार्पा-
मर्धक्षणेकहुताशनः । परदुःखाश्रिधमनमारुतः केन वर्ण-
यताम् ॥ ६० ॥ शैशःसौरभ्यलशुनः शान्तिशैल्यहुताशनः ।
कौरुण्यकुसुमाकाशः खलः सज्जनदुःखदः ॥ ६१ ॥ अन्तर्म-
लिनदेहेन बहिराह्लादकारिणा । मँहाकालफलेनेव के खलेन
न वक्षिताः ॥ ६२ ॥ अहो प्रकृतिसादृश्यं श्लेष्मणो दुर्जनस्य
च । मँधुरैः कोपमायाति कटुकेनैव शाम्यति ॥ ६३ ॥
ईषलब्धप्रवेशोऽपि स्नेहविच्छेदकारकः । कुतक्षोभो 'र्नीर-
ति खलो मन्थानदण्डवत् ॥ ६४ ॥ विवृण्वती पुरस्तेक्षण्यं
पृष्ठतः कुर्वती गुणम् । कर्णांन्विध्यति लोकस्य सूचीवत्सू-
चकस्य वाक् ॥ ६५ ॥ सर्वथा व्यवहर्तव्यं कुतो ह्यवच-
नीयता । यथा स्त्रीणां तथा वाचां साधुत्वे दुर्जनो जनः
॥ ६६ ॥ कापूरुषः कुक्कुरश्च भोजनैकपरायणः । लालितः
पार्श्वमायाति वारितो न च गच्छति ॥ ६७ ॥ मालिन्यम-
वलम्बेत् यदा दर्पणवत्खलः । तदैव तन्मुखे देयं रजो नान्या
प्रतिक्रिया ॥ ६८ ॥ नीचः समुत्थितोऽवश्यमनवाप्य पराश्र-
यम् । छिद्रं न रतिमाप्नोति दृष्टान्तोऽव कैटीभवः ॥ ६९ ॥
दुर्जनः परिहर्तव्यः प्रत्यक्षो द्विपदः पशुः । विष्यते वा कुश-

१ विघ्नः. २ निरुपराधानाम्. ३ लज्जां प्राप्नोति. ४ जिह्वारूपः
सर्पाः. ५ उदकम्; (पक्षे) प्राणाः. ६ अथोमुखाः; (पक्षे) विनीताः.
७ ऊर्ध्वमुखाः; (पक्षे) उद्वताः. ८ एकदज्जुसंबद्धमटमारूपं
'राहाट' इति प्रसिद्धम्. ९ सर्पाः; (पक्षे) जाराः. १० दुर्जनसंब-
न्धिनी. ११ अक्षमा य आलापास्तेषां वृत्तिशाः; (पक्षे) अक्षमाला
जपमाला तस्या अपवृत्तिभ्रमणं जानातीति सा. १२ कुत्सितं
यच्छासनं शिक्षा तस्य परिग्रहोऽवलम्बो यस्याः सा; (पक्षे)
कुशासनं दर्भासनं तत्परिग्रहः स्वीकारो यस्य सा.

१ समे साधौ खला; (पक्षे) मेखलया सहिता. २ बहुधा अन्यस्य
परस्य खण्डनम्; (पक्षे) पुच्छलधान्यस्य खण्डनं चूर्णम्. ३ दह-
नम्. ४ कीर्तिरेव सौगन्ध्यं तत्राशकत्वालशुन इव. लशुनो हि
कस्तूर्यादेः सौगन्ध्यं नाशयतीति प्रसिद्धिः. ५ शान्तिरेव शैल्यं
तत्राशकत्वादभिरिव. ६ कारुण्यमेव कुसुमं तस्यावाशाः. आकाशस्य
यथा पुष्पं कदापि नोपलभ्यते तद्वत्खले कारुण्यं कदापि नोपलभ्यत
इत्यर्थः. ७ धत्तुरफलेन. ८ स्वभावसाम्यम्. ९ कफस्य.
१० साधुद्रव्यैः; (पक्षे) सुवचनैः. ११ पुनः पुनर्नृत्यति. १२ पुरु-
षव्यजनम्.

ल्येन अदृष्टः कण्टको यथा ॥ ७० ॥ यथा वृष्टिः समुद्रेषु सु-
क्तस्योरपि भोजनम् ॥ एवं प्रीतिः खलैः सार्धमुख्यज्ञेऽर्थेऽव-
सीदति ॥ ७१ ॥ कश्चित्कार्यवशात्तीकोऽप्यलं भवति नो म-
हान् । कांक्षस्यैव हि राज्ञोऽपि दर्पणः कनकस्य न ॥ ७२ ॥
दुर्जनो दूषयत्येव सतां गुणगणं क्षणात् । मलिनीकुरुते धू-
मः सर्वथा विमलाम्बरम् ॥ ७३ ॥ यथा दोषो विभात्यस्य ज-
नस्य न तथा गुणः । प्रायः कलङ्क एवेन्दोः प्रस्फुटो न प्रस-
न्नता ॥ ७४ ॥ संपत्तौ कर्कशं चित्तं खलस्यापि कोमलम् ।
शीतलं कठिनं प्रायस्तप्तं मृदु भवत्ययः ॥ ७५ ॥ प्रायः प्रकृ-
प्यतितरां प्रीत्यैव प्रखलो जनः । नयनं स्नेहसंपर्कात्कालुष्यं
समुपैत्यलम् ॥ ७६ ॥ प्राप्य वित्तं जडास्तूर्णं निर्धृतिं यान्ति
नान्यथा । तोयमासाद्य गर्जन्ति न रिक्ताः स्तनयित्खलः ॥ ७७ ॥
सदा खण्डनयोग्याय तुषपूर्णाशयाय च । नमोऽस्तु बहुवीजा-
य खलायोलखलाय च ॥ ७८ ॥ जिह्वादूषितसत्पात्रः पिण्डार्थी
कलहोत्कटः । तुल्यतामश्नुचिर्नित्यं विभर्ति पिशुनः शुनः ॥ ७९ ॥
अहो बत खलः पुण्यैर्मूर्खोऽप्यश्रुतपण्डितः । स्वगुणोदीरणे शेषः
परनिन्दाम् वाक्पतिः ॥ ८० ॥ खलः सुजनपैशुन्ये सर्वतोऽक्षि-
शिरोमुखः । सर्वतः श्रुतिमांल्लोके सर्वमावृष्यतिष्ठति ॥ ८१ ॥
सत्साधुवादे मूर्खस्य मात्सर्यलोगिणः । जिह्वा कङ्कमुखेना-
पि कृष्टा नैव प्रवर्तते ॥ ८२ ॥ मायामयः प्रकृत्यैव रागद्वेष-
मदाकुलः । महतामपि मोहाय संसार इव दुर्जनः ॥ ८३ ॥
खचित्रमपि मायावी रचयत्येव लीलया । लघुश्च महतां
मध्ये तस्मात्खल इति स्मृतः ॥ ८४ ॥ खलेन धनमत्तेन
नीचेन प्रभविष्णुना । पिशुनेन पदस्थेन हा प्रजे क गमि-
ष्यसि ॥ ८५ ॥ ये श्रमं हर्तुमीहन्ते महतां चिरसंभृतम् ।
वन्द्यास्तेऽसरलात्मानो दुर्जनाः सज्जना इव ॥ ८६ ॥ अहो
कुटिलबुद्धीनां दुर्ग्राहमसतां मनः । अन्यद्वचसि कण्ठेऽन्यद-
न्यदोद्युते स्थितम् ॥ ८७ ॥ खलेषु सत्सु निर्याता वयमर्ज-
यितुं गुणान् । इयं सा तस्करग्रामे रत्नक्रयविडम्बना ॥ ८८ ॥
बर्धते स्पर्धयेनोभौ संपदा शतशाखया । अङ्गुरोऽवस्करो-
द्भूतः पुरुषश्चाकुलोद्भवः ॥ ८९ ॥ यत्स्मृत्यैव परां यान्ति
सन्तः संतापसंततिम् । तदसन्तो हसन्तोऽपि हेलयैव हि
कुर्वते ॥ ९० ॥ गुणदोषावशास्त्रजः कथं विभजते जनः ।
किमन्धस्याधिकारोऽस्ति रूपमेदोपलब्धिषु ॥ ९१ ॥
प्रायः प्रकाशतां याति मलिनः साधुबाधया । नामसिष्यत
चेदकं कोऽज्ञास्त्वसिंहिकासुतम् ॥ ९२ ॥ प्रायः
परोपतापाय दुर्जनः सततोद्यतः । अवश्यकरणीयत्वाच्च

कारणमपेक्षते ॥ ९३ ॥ यथा गजपतिः श्रान्तश्चायार्थी
वृक्षमाश्रितः । विश्रम्य तं दुर्मं हन्ति तथा नीचः स्वमाश्रय-
म् ॥ ९४ ॥ चारुता परदारार्थं धनं लोकोपतस्ये । प्रभुत्वं
साधुनाशाय खले खलतरा गुणाः ॥ ९५ ॥ परोपकारवि-
ज्ञानमात्रलाभोपजीविनाम् । दाशानामिव धूर्तानां जालाय
गुणसंग्रहः ॥ ९६ ॥ करोति पूज्यमानोऽपि लोकव्यसन-
दीक्षितः । दर्शने दर्शने त्रामं गृहाहिरिव दुर्जनः ॥ ९७ ॥
सत्यधर्मच्युतात्पुंसः कुद्धादाशीविषादिव । नास्तिकोऽपि
बुद्धिजते जनः किं पुनरास्तिकः ॥ ९८ ॥ येषां प्राणिवधः
क्रीडा नर्म मर्मच्छिदो गिरः । कार्यं परोपतापित्वं ते
मृत्योरपि मृत्यवः ॥ ९९ ॥ न तथेच्छन्त्यकल्याणाः
परेषां वेदितुं गुणान् । यथेषां ज्ञातुमिच्छन्ति नैर्गुण्यं पाप-
चेतसः ॥ १०० ॥ अतो हास्यतरं लोके किञ्चिदन्यत्र
विद्यते । यत्र दुर्जन इत्याह दुर्जनः सज्जनं जनम् ॥ १०१ ॥
अपकारमसंप्राप्य तुष्येत्साधुन्साधुतः । नैष लाभो भुञ्जे-
गेन वेधितो यत्र दृश्यते ॥ १०२ ॥ लुब्धः सत्त्वोऽन्तु-
र्मुखः प्रमुरेकान्तदारुणः । बहुनेष खलः साधुन्मारयित्वा
मरिष्यति ॥ १०३ ॥ का खलेन सह स्पर्धा सज्जनस्याभिमा-
निनः । भाषणं भीषणं साधुदूषणं यस्य भूषणम् ॥ १०४ ॥
मुखनैकेन विध्यन्ति पादमेकस्य कण्टकाः । दूरान्मुखसह-
स्रेण सर्वप्राणहराः खलाः ॥ १०५ ॥ निर्माय खलजिह्वाग्रं
सर्वप्राणहरं चणाम् । चकार किं वृथा शस्त्रविषवह्नीज-
पतिः ॥ १०६ ॥ यथा परोपकारेषु नित्यं जागर्ति सज्जनः ।
तथा परापकारेषु जागर्ति सततं खलः ॥ १०७ ॥ विभेति
पिशुनात्नीचः प्रकाशनपटीयसः । न पुनर्मूढहृदयो निन्द-
नीयात्स्वकर्मणः ॥ १०८ ॥ वृथाज्वलितकोपाग्नेः परुषा-
क्षरवादिनः । दुर्जनस्यौषधं नास्ति किञ्चिदन्यदनुत्तरा-
त् ॥ १०९ ॥ जीवन्नपि न तत्कर्तुं शक्नोति सुजनस्तथा ।
दुर्जनो यन्मृतः कुर्यात्परेभ्योऽहितमुत्तरम् ॥ ११० ॥ यथ-
दिष्टतमं तत्तदेवं गुणवते किल । अत एव खलो दोषा-
न्साधुभ्यः संप्रयच्छति ॥ १११ ॥ वरमत्यन्तविफलः सुख-
सेव्यो हि सज्जनः । न तु प्राणहरस्तीक्ष्णः शरवत्सफलः
खलः ॥ ११२ ॥ स्वभावेनैव निशितः कृतपक्षग्रहोऽपि
सन् । शरवद्गुणान्मुक्तः खलः कस्य न भेदकः ॥ ११३ ॥
दुर्जनः सुजनीकर्तुं यत्नेनापि न शक्यते । संस्कारेणापि
लशुनं कः सुगन्धीकरिष्यति ॥ ११४ ॥ नैवात्मनो
विनाशं गणयति पिशुनः परव्यसनहृष्टः । प्राप्य

सहस्रविनाशं समरे नृत्यति कैबन्ध इव ॥ ११५ ॥ रघिरपि न दहति तादृग्याटकसंदहति बालुकानिकैरः । अन्यस्मालुब्ध-पदो नीचः प्रायेण दुःसहो भवति ॥ ११६ ॥ ल्यक्त्वापि नि-जप्राणान्परहितविघ्नं खलः करोत्येव । कवले पतिता सद्यो वैमथयति खलु मक्षिकान्नभोक्ताम ॥ ११७ ॥ कृतमपि महो-पकारं पय इव पीत्या निर्गतङ्गम् । प्रेत्युत हन्तुं यतते कौकोदरगोदरः खलो जगति ॥ ११८ ॥ नलिकागतमपि कुटिलं न भवति सरलं शुनः पुच्छम् । तद्वत्खलजनहृदयं बोधितमपि नैव याति माधुर्यम् ॥ ११९ ॥ एते स्निग्धतमा इति मा मा क्षुद्रेषु यात विश्वासम् । सिद्धार्थानामेषां स्नेहो-ऽय्यश्रूणि पातयति ॥ १२० ॥ गुणिनां गुणेषु सत्स्वपि पिशु-नजनो दोषमात्रमादत्ते । पुष्पे फले विरागी क्रैमेलकः क-ण्टकौघमिव ॥ १२१ ॥ सुजनानामपि हृदयं पिशुनपरिष्व-ङ्गलिसमिह भवति । पवनः परगवाही रथ्यासु बहन्नेत्रैस्व-लो भवति ॥ १२२ ॥ परिपूर्णोऽपि तटाके काकः कुम्भोदके पिवति । अनुकूलोऽपि कलत्रे नीचः परदारलम्पटो भवति ॥ १२३ ॥ दुर्जनदूषितमनसां पुंसां सुजनेऽपि नास्ति विश्वा-सः । बालः पयसा दग्धो दध्यपि फूर्तुकृत्य भक्षयति ॥ १२४ ॥ विपघ्नरोऽप्यतिविषमः खल इति न मृषा वदन्ति वि-द्वांसः । यदयं नैकुलद्वेषी स कुलद्वेषी पुनः पिशुनः ॥ १२५ ॥ अतिमलिनं कर्तव्यं भवति खलानामतीव नियुंया धीः । निमिरे हि कौशिकानां रूपं प्रतिपद्यते दृष्टिः ॥ १२६ ॥ लब्धोच्छ्रायो नीचः प्रथमतः स्वामिनं परामवति । भूमिरजो रथ्यादाबुद्धापकमेव संवृणुते ॥ १२७ ॥ उपकृतमनेन सहृदयमित्यमतामसि न कश्चिदपेक्षा । होतुः स्व-हस्तमाश्रितमुद्धृतोऽभिर्दहत्येव ॥ १२८ ॥ परवादे दशवदनः परम्प्रनरीक्षणे सहसाक्षः । सद्रुत्तवचहरणे बाहुसहसार्जु-नः पिशुनः ॥ १२९ ॥ परिशुद्धामपि वृत्तिं समाश्रितो दुर्जनः परान्दर्शयते । पर्वनाशिनेऽपि भुजगाः परोपतापं न मुञ्चति ॥ १३० ॥ प्रेरयति परमनार्यः शक्तिविहीनोऽपि जगदभि-द्रोहे । तेजयति शब्धधारां स्वयमसमर्था शिला छेत्तुम् ॥ १३१ ॥

१ अशिरस्कं कलेवरम्. २ समूहः. ३ वासति कारयति. ४ निःशङ्कम्. ५ वैपरीले. ६ संपन्नयुः. ७ भेतसर्पपाणाम् ; (पक्षे) सिद्धोऽर्थः कार्यं येषां ते. ८ तैलम् ; (पक्षे) खेहभावः. ९ नेत्रोदकम्. १० उद्धः. ११ वीधीपु. १२ रजोयुक्तः. १३ फूत्कारं क्त्वा. १४ नकुल-द्वेषी ; (पक्षे) न कुल-द्वेषी. १५ अत्यन्तमलदूषिते. १६ पूर्णा. १७ तमसि. १८ घृकानाम्. १९ व्यथां करोति. २० बायुनक्षकाः.

शिरसि निहितोऽपि नित्यं यत्नादपि सेवितो वैदुष्येहैः । तर्-णीकच इव नीचः कौटिल्यं नैव विजहति ॥ १३२ ॥ व्योम्नि स वासं कुरुते चित्रं निर्माति सुन्दरं पवने । रचयति रेखाः सलिले चरति खले यस्तु सत्कारम् ॥ १३३ ॥ अतिपेठवम-तिपरिमितवर्णं लघुतरमुदाहरति शटः । परमार्थतः स हृदयं ब्रह्मति पुनः कालकूटघटितमिव ॥ १३४ ॥ मृद्वटवस्तुस्वभे-द्यो दुःसंधानश्च दुर्जनो भवति । सुजनस्तु कनकघटवद्दुभे-द्यश्चाशुसंधेयः ॥ १३५ ॥ मृगमीनसज्जनानां तृणजलसंतोष-विहितवृत्तीनाम् । लुब्धकधीवरपिशुना निर्कारणवैरिणो जगति ॥ १३६ ॥ रे खल तव खलु चरितं त्रिदुषाममे विविच्य वक्ष्यामि । अथवातं पापात्मनूतया कथयामि ते हतया ॥ १३७ ॥ विध्वंसपरगुणानां भवति खलानामतीव मलि-न्त्वम् । अन्तरितशशिरुचामपि मलिलमुचां मलिनमाभ्यधि-कः ॥ १३८ ॥ परगुणगुप्तिनिपुणं गुणमयमविलैः समीहि-तं नितराम् । ललिताम्बरमिव सज्जनमाखव इव दूषयति स्वत्याः ॥ १३९ ॥ दूरस्थापितहृदयो गूढरहस्यो निकामसौ-शङ्कः । आश्लेषो बालानां भवति खलानां च संभेदः ॥ १४० ॥ धर्माग्भेऽप्यमतां परहिमेव प्रयोजिका भवति । काकानाम-सिपेकेऽकारणतां वृष्टिर्नुभवति ॥ १४१ ॥ यद्दीक्ष्यते ख-लानां माहात्म्यं क्वापि देवयोगेन । काकानामिव शौकल्यं तदपि हि न विरादनर्थाय ॥ १४२ ॥ यत्खलु खलमुख-द्वुतवहविनिहितमपि शुद्धिमेव परमेति । तदनलशोचमित्रां-शुकमिह लोके दुर्लभं प्रेम ॥ १४३ ॥ वैशावलंम्बनं यद्यो विस्तीर्यो गुणस्य या च नतिः । तज्जालस्य खलस्य च निर्जा-ङ्गसुसप्रणाशाय ॥ १४४ ॥ सुर्यहीनमलिनपक्षा लैघ-वः परंभेदिनस्तीक्ष्णाः । पुरैषा अपि विशिखा अपि

१ बहुपकारैः. खैरैः रुग्न्धतैलादिभिः ; (पक्षे) बलया प्रीत्या. २ दुःखेन संधानं श्रवणः. ३ व्याधयः. ४ निष्कारणश्रवणः. ५ नाशिताः. ६ मेघानाम्. ७ मालिन्यम्. ८ गुणयोगेन निपुणम्. ९ तनुप्रनुत्सवः ; (पक्षे) दयादाक्षिण्यादिप्रचुरम्. १० दूरे स्थापितं हृदयं येन (पक्षे) दूरे स्थापितमन्तःकरणं येन. ११ अन्तःकरणवि-पवीभूतम् ; (पक्षे) मन्त्रादि. १२ मीतिः ; (पक्षे) विश्वासाभावः. १३ कौकैः खाने कृते वृष्टिनं भवतीति वृद्धव्यवहारः. १४ कुलस्य ; (पक्षे) वेणोः. १५ जन्यत्वम् ; (पक्षे) आश्रितत्वम्. १६ अधिकवयम् ; (पक्षे) देव्यम्. १७ पाण्डित्यसौन्दर्यैः ; (पक्षे) रज्जोः. १८ विश्वस्त-नाशायेत्यर्थः. १९ सम्पत्गृहीतो दुष्टानां पक्षोऽस्त्रीकारो वैः ; (पक्षे) इतिनि निष्कासनार्हाः. २० यामपक्षवन्त इत्यर्थः. २० नीचाः ; (पक्षे) अल्पपरिमाणवन्तः. २१ पराम्भेदयन्ति ते. अन्येषां परपर-भेदजननेन कलहप्रवर्तना इत्यर्थः ; (पक्षे) इतरच्छेदकारकाः. २२ कूरकर्माणः ; (पक्षे) यथाश्रुतम्.

सुणच्युताः कस्य न भयाय ॥ १४५ ॥ स्वकपोलेन प्रकटीकृतं प्रमत्तत्वकारणं किमपि । द्विरदस्य दुर्जनस्य च मदं चकारैव दानमपि ॥ १४६ ॥ संतापमोहकम्पा-
न्संपादयितुं निहन्तुमपि जन्तून् । सखि दुर्जनस्य भूतिः प्रसरति दूरं ज्वरस्यैव ॥ १४७ ॥ अर्थग्रहणे न तथा व्यथयति कटुकजितैर्यथा पिशुनः । रुधिरादानादधिकं दुनोति कर्णे क्लेशमूर्धेशकः ॥ १४८ ॥ क्षुद्रोद्भवस्य कंदुतां प्रकटयतो विदधतश्च र्मदसुच्चैः । मधुनोऽधमपुरुषस्य च गरिमा लघिमा च भेदाय ॥ १४९ ॥ त्यजति च गुणा-
न्सुदूरं तैनुमपि दोषं निरीक्ष्य गृह्णाति । सुक्त्वात्लंकृतकेशा-
न्युक्तामिव वानरः पिशुनः ॥ १५० ॥ दोषालोकननिपुणाः परुषगिरो दुर्जननाश्च घृकाश्च । दर्शनमपि भयजननं येषा-
मनिमित्तपिशुनानाम् ॥ १५१ ॥ पिशुनत्वमेव विद्या पर-
दूषणमेव भूषणं येषाम् । परदुःखमेव सौरुख्यं शिव शिव ते केन वेधसा सृष्टाः ॥ १५२ ॥ हस्त इव भूतिमलिनो लङ्घयति यथा यथा खलः सुजनम् । दर्पणमिव तं कुरुते तथा तथा निर्मलच्छायम् ॥ १५३ ॥ अन्यस्य लगति कर्णे जीवितमन्यस्य हर्षति बाण इव । हृदयं दुनोति पिशुनः कण्ठक इव पादलघोऽपि ॥ १५४ ॥ स्वस्मेन बध्नतां करमादाने कण्ठकोत्करैस्तुदताम् । पिशुनानां पन-
सानां कोशाभोगोऽप्यविश्र्वासः ॥ १५५ ॥ वंशे घृण इव न विशति दोषो रसभाविते सतां मनसि । रसमपि तु न प्रतीच्छति बहुदोषैः संनिपातीव ॥ १५६ ॥ परपरिताप-
नकुतुकी गणयति नास्मीयमपि तापम् । परहतिहेतोः पिशुनः संदेश इव स्वपीडनं सहते ॥ १५७ ॥ सगुणापि हन्त विगुणा भवति खलास्याद्विचित्रवर्णापि । आस्तुसुखा-
दिव शार्टी पदपरिपाटी कवेः कापि ॥ १५८ ॥ कतिपय-
दिनपरमायुषि मदकारिणि यौनेन दुरात्मानः । विदधति त-
थापराधं जन्मेव यथा वृथा भवति ॥ १५९ ॥ दुश्चरितैरेव निर्जैर्भवति दुरात्मा विशाङ्कितो नित्यम् । दर्शनपथमापन्नं पन्नगकुलमाकुलीभवति ॥ १६० ॥ स्वयमपि भूरिच्छिद्रश्चा-
पलमपि भवेत्तौमुखं तन्वन । तित्तैस्तुपस्य पिशुनो दोषस्य

विवेचनेऽधिकृतः ॥ १६१ ॥ पिशुनः खलु सुजनानां खल-
मेव पुरो निधाय जेतव्यः । कृत्वा ज्वरमात्मीयं जिगाय बा-
णं रणे विष्णुः ॥ १६२ ॥ वक्राः कपटस्त्रिधा मलिनाः क-
र्णान्तिके प्रसज्जन्तः । कं भेदयन्ति न सखे खलाश्च गणि-
काकटाक्षाश्च ॥ १६३ ॥ कस्तूरिकागुणागामण्डाद्ग्रन्थगुण-
मखिलमादाय । यदि पुनरहं विधिः स्यां खलजिह्वायां निवे-
शयिष्यामि ॥ १६४ ॥ आचरति दुर्जनेन यत्सहसा मनसो-
ऽप्यगोचरानर्थान् । तन्न न जाने जाने स्पृशति मनः किं तु
नैव निष्ठुरताम् ॥ १६५ ॥ नष्टमपात्रे दानं नष्टं हितमफल-
बुद्ध्यवज्ञाने । नष्टे गुणोऽगुणज्ञे नष्टं दाक्षिण्यमकृतज्ञे ॥ १६६ ॥ रोगोऽण्डजोऽङ्कुरोऽभिर्विमश्वतरो घृणाः
क्रिययः । प्रकृतिः कृतघ्नश्च नरः स्वाश्रयमविनाश्य नैधन्ते ॥ १६७ ॥ आदौ लज्जयति कृतं मध्ये परिभवति रिक्तमवसा-
ने । खलसंगतस्य कथयत यदि सुस्थितमस्ति किञ्चिदपि ॥ १६८ ॥ परममदिव्यदर्शिषु जाल्यैर्वोचितनिगूढवैरेषु ।
कः खलु खलेषु शङ्कां श्लथयिष्यति दम्भनिरतेषु ॥ १६९ ॥
अस्थानाभिनिवेशी प्रायो जड एव भवति नो विद्वान् । वा-
त्यादन्यः कोऽम्भसि जिघृक्षतीन्द्रोः स्फुरद्विम्बम् ॥ १७० ॥
लब्धोदयोऽपि हि खलः प्रथमं स्वजनं नयति सुपरितापम् । उ-
द्गच्छन्न्ददहनेन जन्मभुवं दारु निर्दहति ॥ १७१ ॥ अल्प-
श्रुतलव एव प्रायः प्रकटयति वाग्भिभवसुच्चैः । सर्वत्र कु-
न्त एव हि नाटकमधिकं विडम्बयति ॥ १७२ ॥ प्रखला
एव गुणवतामाक्रम्य धुरं पुरः प्रकर्षन्ति । तृणकाष्ठमेव जल-
धेरुपरि प्रवृत्ते न रत्नानि ॥ १७३ ॥ महतां यदेव मूर्धसु
तदेव नीचास्तृणाय मन्यन्ते । लिङ्गं प्रणमन्ति बुधाः काकः
पुनरासनीकुरुते ॥ १७४ ॥ सह वसतामप्यसतां जलरु-
हजलवद्भवत्यसंश्लेषः । द्वेऽपि सतां वसतां प्रीतिः कुम्भे-
न्दुवद्भवति ॥ १७५ ॥ साधयति यत्पयोजनमज्ञस्तस्य
काकतालीयम् । दैवतकथमप्यक्षरसुकिरति घृणोऽपि काष्ठेषु
॥ १७६ ॥ प्रायः खलप्रकृतयो नापरिभूता हिताय कल्पन्ते ।
पुण्यत्यधिकमशोको गणिकाचरणप्रहारेण ॥ १७७ ॥
परममघटनादिषु खलस्य यत्कौशलं न तत्कृत्ये । यत्साम-
र्थ्यसुपहतौ विषस्य तन्नोपकाराय ॥ १७८ ॥ अतिस्फुटा
अपि शटाः सहस्रभुवसुज्जन्ति जातु न प्रकृतिम् । शिरसा महे-
श्वरेणापि ननु धृतो वक्र एव शशी ॥ १७९ ॥ वायुरिव
खलजनोऽर्थं प्रायः पररूपमेति संपर्कात् । सन्तस्तु रविकरा इव
सदृसद्योगोऽप्यमंश्लिष्टाः ॥ १८० ॥ द्वेऽपि परस्वागति
पटुर्जनेनात्मनः समीपेऽपि । स्वं व्रणमक्षि न पश्यति श-

१ साधुवारिगुणहीनाः; (पक्षे) ज्यायाश्च्युताः. २ स्वस्य गण्ट-
स्थलेन प्रकटीकृतम्. दानस्य तत उत्पत्तिरिति भावः; (पक्षे) स्वमुखे-
नाभिलितम्. एवं मया दानं कृतमिति. ३ गुणगुणति शब्दं कुर्वन्.
४ मधुमधिका; (पक्षे) नीचः. ५ रूक्षताम्; (पक्षे) कटुभाषिताम्.
६ उन्मादम्; (पक्षे) गंधम्. ७ यक्षम्. ८ दूषणानि; (पक्षे) रात्रिः.
९ बहुवाच्यः; (पक्षे) बहुग्रन्थः. १० मीस्यम्. (पक्षे) चापत्यम्.
११ मकलजनमगमम्; (पक्षे) सर्वदिविषयम्. १२ चालनी.

१ नियोगः; (पक्षे) स्वीकारः.

शिनि कलङ्क निरूपयति ॥ १८१ ॥ साधुष्वेवातितरामरं-
दाः स्वां विवृण्वते वृत्तिम् । व्याधा निम्नति मृगान्मृतमपि
न तु सिंहादाददत् ॥ १८२ ॥ अविकारिणमपि सज्जनमनि-
शमनार्यः प्रबाधतेऽत्यर्थम् । कमलिन्या किमिह कृतं हिम-
स्य यत्तां सदा दहति ॥ १८३ ॥ स्वगुणानिव परदोषा-
न्वक्तुं न सतोऽपि शक्नुवन्ति बुधाः । स्वगुणानिव परदोषा-
नसतोऽपि खलास्तु कथयन्ति ॥ १८४ ॥ कृत्वापि येन ल-
ज्जायुषेति साधुः परोदितेनापि । तदकृत्वैव खलजनः स्वय-
मुद्गिरतीति विग्लघुताम् ॥ १८५ ॥ प्रकृतिखलत्वादसतां
दोष इव गुणोऽपि बाधते लोकान् । विषकुसुमानां गन्धः
सुरभिरपि मनांसि मोहयति ॥ १८६ ॥ मृगमदकपूरागुरु-
चन्दनगन्धाधिवासितो लघुनः । न त्यजति गन्धमशुभं प्रकृ-
तिमिव सहोत्थितां नीचः ॥ १८७ ॥ उपकृतिरेव खलानां
दोषस्य गरीयसो भवति हेतुः । अनुकूलाचरणेन हि कुप्य-
न्ति व्याधयोऽत्यर्थम् ॥ १८८ ॥ न परं फलति हि किंचि-
त्खल एवानर्थमावहति यावत् । मारयति सपदि विपतरु-
गश्रयमाणं श्रमापनुदे ॥ १८९ ॥ स्वार्थनिर्गपेक्ष एव हि प-
रोपघातोऽसतां व्यसनमेव । अशानयोदुन्या वा विरमति
फणिनो न दन्दशतः ॥ १९० ॥ एकीभावं गतयोर्जलप-
यसोर्भिन्नचेतसोश्चैव । व्यतिरेककृतौ शक्तिर्हैसानां दुर्जना-
नां च ॥ १९१ ॥ शल्यमपि स्वलदन्तः सोढुं शक्यते
हालहलदिरग्धम् । धीरैर्न पुनरकारणकुपितखलालीकटुर्वच-
नम् ॥ १९२ ॥ प्रारम्भतोऽतिविपुलं भृशकृशमन्ते विभेदकृ-
न्मलिनम् । महिषविपाणमिवाच्युज परुषं भयदं खलप्रेम
॥ १९३ ॥ ह्येपयति प्रियवचनैर्गादरमुपदर्शयन्खलाीकुरुते ।
उत्कर्षयंश्च लघयति मूर्खसुहृत्सर्वथा वर्ज्यः ॥ १९४ ॥ अगुण-
कणो गुणराशिद्वयमपि द्वैवेन खलमुखे पतितम् । प्रसरति तैल-
मित्रैकः सलिले घृतवज्जडत्वमेत्यन्यः ॥ १९५ ॥ तस्मिन्गता-
द्रभावे वीतरसे शुषिष्ठशकल इव पुरुषं । अपि भूतिभाजि
मल्लिने नागरशब्दो विडम्बाय ॥ १९६ ॥ परितोषयिता न क-
श्चन स्वगतो यस्य गुणोऽस्ति देहिनः । परदोषकथामिरेल्पकः
स्वजनं तोषयितुं किलेच्छति ॥ १९७ ॥ सैहजान्मदशः स्वैर्दुर्न-
ये परदोषेक्षणदिव्यचक्षुषः । स्वगुणोच्चिगो सुनिव्रताः परव-
र्णग्रहणेष्वाधवः ॥ १९८ ॥ सुकुमारमहो लघीयसां हृदयं
तद्गतमपियं यतः । सहसैव समुद्गिरन्त्वमी क्षपयन्त्येव हि

तन्मनीषिणः ॥ १९९ ॥ उपकारपरः स्वभावतः सततं सर्व-
जनस्य सज्जनः । असतामनिशं तथाप्यहो गुरुहृद्रोगकरी
तदुन्नतिः ॥ २०० ॥ परितप्यत एव नोत्तमः परितमोऽप्य-
परः सुसंवृतिः । परवृद्धिभिरहितव्यथः सुकृतनिर्मिच्छदुराश-
योऽधमः ॥ २०१ ॥ अनिगरुकृतातापसंपदं फलहीनां सुम-
नोभिरुञ्जिताम् । खलतां खलतामिर्वागमतीं प्रतिपद्येत कथं
बुधो जनः ॥ २०२ ॥ अपि वेत्ति षडक्षराणि चेदुपदेष्टुं शिति-
कण्ठमिच्छति । वसनाशनमात्रमस्ति चेद्देनदादप्यतिरिच्यते
खलः ॥ २०३ ॥ अहमेव मुँकेः सुद्वाराणामामिति हालहल
मा स्त तात द्वैष्यः । ननु सन्ति भवाद्दशानि भूयो भुवनेऽस्मि-
न्वचनानि दुर्जनानाम् ॥ २०४ ॥ वदने विनिवेशिता भुञ्-
गी पिशुनानां रसैर्ननामिषेण धावा । अनया कथमन्यथावली-
ढा नहि जीवन्ति जना मनागमन्त्राः ॥ २०५ ॥ अमरैर-
मृतं न पीतमवधेन च हालहलमुखेण हरेण । विधिना निहितं
खलस्य वाचि द्वयमेतद्द्विहरेकमन्तरन्यत् ॥ २०६ ॥ बहति
विर्षधैर्गर्भैर्टीरजन्मा शिरसि मपीपठलं दधाति दीपः । वि-
धुगपि भजतेतरां कलङ्कं पिशुनजनं खलु विञ्चति क्षितीन्द्राः
॥ २०७ ॥ मधुरिमरुचिरं वचः खलानाममृतमहो प्रथमं
पृथु व्यनक्ति । अथ कथयति मोहेहेतुमन्तर्गतमिव हाल-
हलं विषं तदेव ॥ २०८ ॥ प्रकटमपि न संशुणोति दोषं
गुणलवलम्पट एष सैधुवर्गः । अतिपरुषरुषं विनापि दोषैः
पिशुनशुनां रुपातं प्रयाति कालः ॥ २०९ ॥ अन्तर्वर्णि म-
न्यमानः खलोऽयं पौरोर्भायं मूर्क्तिसुक्तासु धत्ते । सर्वान-
न्दिन्यङ्गके कामिनीनांभीर्मां मूर्ध्निष्येप वे वेर्भरालः ॥ २१० ॥
बोधितोऽपि बहुमूर्कित्वित्तरैः किं खलो जगति सज्जनो भ-
वेत् । स्नापितोऽपि बहुशो नदीजलैर्गदभः किमु हयो भ-
वेत्कचित् ॥ २११ ॥ विद्यया विमलत्याप्यलंकृतो दुर्जनः

१ शोभना संवृतिः परितापपोषणं यस्य सः, २ उत्पादि-
तसंतापः, ३ रकुटं निम्बिनः प्रकाशितो दुराशयः परशुभदे-
पलक्षणे दुरभिप्रायो यस्य सः, ४ अनिराकृतानिवाारिता तापसं-
पचापातिशयो यथा ताम्; (पक्षे) संतापजननेकस्वभावावधत्वात्-
तच्छायाविरहात्, ५ रहासु चोपकाराख्याम्; (पक्षे) सवाधर-
हिताम्, ६ बुधैरुञ्जिताम्; (पक्षे) पुष्पैर्वर्जिताम्, ७ स्वस्य
लताम्, गयनलतिकामित्यर्थः, ८ दुष्टाम्; (पक्षे) निरुपाख्याम्,
९ शिवम्, १० कुबेरात्, ११ श्रेष्ठः, १२ अतितीव्राणाम्, १३
गवोद्धतो मा भव, १४ जिह्वाच्छलेन, १५ सपां, १६ चन्द्रनः,
१७ शास्त्रवित्, १८ दोषैर्बहुकवम्, १९ सुकृत एव सुक्ताफला-
नि तासु, २० सर्वयोगादादके, २१ त्रणम्, २२ शोषयति,
२३ मक्षिका.

१ तुच्छः, २ स्वाभाविकी अन्धा अपश्यन्ती दृग्गेषां ते, ३
सदोषे, ४ आत्मप्रशंसायां प्रगम्भवान् इत्यर्थः, ५ गोनव्रतिनः,
६ परस्तुतिवचनेषु.

सैदसि मास्तु कश्चन । साक्षरा हि विपरीततां गताः केवलं जगति तेऽपि राक्षसाः ॥ २१२ ॥ दोषपोषमभियाति परं यो बाधमेति बहुसज्जनयोगात् । संमतौ विमतिमात्रसहायो दुर्जनो भ्रम इवातिचकास्ति ॥ २१३ ॥ उन्नतं पदमवाप्य यो लैघुर्हलयैव स पतेदिति ब्रुवन् । शैलशेखरगतः पूर्णद्वन्द्वध्वंरुमाकृतधुतः पतत्यधः ॥ २१४ ॥ भ्रमकुम्भ-शकलेन वै मलं बालकस्य जननी व्यपोहति । तद्दोष्टवदनेन दुर्जनो मातृतः शतगुणाधिको भवेत् ॥ २१५ ॥ एवमेव नहि जीव्यते खलत्तत्र का नृपतिवल्भे कथा । पूर्वमेव हि सुदुःसहोऽनलः किं पुनः प्रबलवायुनेरितः ॥ २१६ ॥ अकरुणत्वमंकारणविग्रहः परधने परयोषिति च स्मृता । सुजनबन्धुजनेर्ध्वसहिष्णुता प्रकृतिस्त्रिद्विमिदं हि दुरात्मनाम् ॥ २१७ ॥ इतरेदेव बहिर्मुखमुच्यते हृदि तु यत्स्फुरतीतर-देव तत् । चरितमेतदधीरवितारकं धुरि पयः प्रतिबिम्बमि-वासताम् ॥ २१८ ॥ क्व पिशुनस्य गतिः प्रतिहन्यते दशति दृष्टमपि श्रुतमप्यसौ । अतिसुदुष्करमव्यतिरिक्तदृक्कृतिभि-रप्यथ दृष्टिविधैरिदम् ॥ २१९ ॥ नमः खलेभ्यः क इवाथवा न तानलं नमस्येदिह यो जिजीविषुः । विनैव ये दोषमृषि-प्रकाण्डयन्नयन्ति शापेन रसातलं नरान् ॥ २२० ॥ अका-रणाविष्कृतवैरदारुणादसज्जनात्कस्य भयं न जायते । विषं महोहेरिव यस्य दुर्वचः सुदुःसहं संनिहितं सदा मुखे ॥ २२१ ॥ तथा रिभिर्न व्यथते शिलीमुखैर्हृतो दिगन्ते हृदये न दूरतः । यथा खलानां कुधियां दुरुक्तिभिर्दिवानिशं तप्यति मर्मताडितः ॥ २२२ ॥ गुणापवादेन तदन्यरोपणा-द्द्राधिखरूढस्य समञ्जसं जनम् । द्विधेव कृत्वा हृदयं निगू-हतः स्फुरन्नसाधोर्विवृणोति वागसिः ॥ २२३ ॥ न दुर्जनः सज्जनतामुपैति बहुप्रकारैरपि सेव्यमानः । स्योऽपि सिक्तः पयसा घृतेन न निम्बवृक्षो मधुग्वत्वमेति ॥ २२४ ॥ न लज्जते सज्जनवर्जनीयया भुङ्गवक्रक्रिययापि दुर्जनः । धियं कुमायासमयाभिचारिणीं विदग्धतामेव हि मन्यते खलः ॥ २२५ ॥ समापिताः कस्य न तेन दोषा हठाद्गुणा वा न हताः खलेन । तथापि दोषैर्न त्रियुज्यतेऽसौ स्पृष्टो-ऽपि नैकेन गुणेन चित्रम् ॥ २२६ ॥ आराध्यमानो बहुभिः

प्रकारैर्नाराध्यते नाम किमत्र चित्रम् । अयं त्वपूर्वः प्रति-भाविशेषो यस्सेव्यमानो रिपुतामुपैति ॥ २२७ ॥ विद्वानु-पालम्भमवाप्य दोषास्त्रिवर्ततेऽसौ परितप्यते च । ज्ञातस्तु दोषो मम सर्वथेति पापो जनः पापतरं करोति ॥ २२८ ॥ विद्या विवादाय धनं मदाय शक्तिः परेषां परिपीडनाय । खलस्य साधोर्विपरीतमेतज्ज्ञानाय दानाय च रक्षणाय ॥ २२९ ॥ सैद्धंशजातं गुणकौटियुक्तं धनुः कथं पार्थिववामहस्ते । शरः परप्राणविहारदक्षः सपक्षपातोऽन्य-धमो गरीयान् ॥ २३० ॥ दृष्टो वा सुकृतशतोपलालितो वा श्लिष्टो वा व्यसनशताभिरक्षितो वा । दौःशील्याज्जनयति नेव जात्वसाधुर्विषमं भुजग इवाङ्गमध्यसुप्तः ॥ २३१ ॥ एकः खलोऽपि यदि नाम भवेत्सभायां मोधीकरोति विदु-षां निखिलप्रयासम् । एकापि पूर्णसुदरं मधुरैः पदार्थैरालो-ज्य रेचयति हन्त न मक्षिका किम् ॥ २३२ ॥ हालाहलं खलु पिपासति कौतुकेन कालानलं परिचुम्बिष्यति प्रका-मम् । व्यालाधिपं च यतते परिरञ्जुमद्वा यो दुर्जनं वश-यितुं कुरुते भूनीषाम् ॥ २३३ ॥ ते दृष्टिमात्रपतिता अपि कस्य नात्र क्षोभाय पक्षमसदृशमलकाः खलाश्च । नीचाः सदैव सविलासमलीकलम्ना ये कालतां कुटिलता-मपि न त्यजन्ति ॥ २३४ ॥ प्राक्पादयोः पतति खादति पृष्ठमांसं कर्णं कलं किमपि शैति शनैर्विचित्रम् । छिद्रं निरूप्य सहसा प्रविशत्यशङ्कः सर्वं खलस्य चरितं भशकः करोति ॥ २३५ ॥ हित्वा मदं सममसज्जनसज्जनौ तौ बन्दे नितान्तकुटिलप्रगुणस्वभावौ । एकं भिया निरभिर्संहितवै-रिभावं प्रीत्या परं परमनिर्वृतिपात्रभूतम् ॥ २३६ ॥ पा-दाहतोऽपि दृढदण्डसमाहृतोऽपि यं दंष्ट्रया स्पृशति तं किल हन्ति सर्पः । हर्षादिवैष पिशुनोऽत्र मनुष्यधर्मा कर्णे परं स्पृशति हन्त्यपरं समूलम् ॥ २३७ ॥ उद्गासितास्त्रि-लखलस्य विशङ्कलस्य प्राग्जातविस्मृतनिजाधमकर्मवृत्तेः । दैवादवासत्रिभवस्य गुणद्विषोऽस्य नीचस्य गोचरगतैः सु-खमाप्यते कैः ॥ २३८ ॥ संवर्धितोऽपि भुजगः पयसा न वदयस्तपालकानपि निहन्ति बलेन सिंहः । दुष्टः परैरुपकृ-तस्तदनिष्टकारी विश्वासलेश इह नेव बुधैर्विधेयः ॥ २३९ ॥ कस्तूरिकां तृणभुजाटवीमृगाणां निक्षिप्य नाभिषु चकार

१ सभायाम्, २ उल्कापम्; (पक्षे) उच्चसज्जनम्, ३ अल्पबुद्धिः; (पक्षे) अल्पपरिमाणः, ४ अम्युकणसमुदायः, ५ मन्देन, ६ कम्पितः, ७ उल्लापार्द्धीयने; (पक्षे) अधोदेशे पतति, ८ भिन्नशरावखण्डेन, ९ निरर्थकविरोधः, १० दृच्छा, ११ असहनशीलता, १२ स्वभा-वसिद्धम्,

१ वेणुः; (पक्षे) कुलम्, २ मोर्धा; (पक्षे) विधाविनयादिः, ३ अद्यम्; (पक्षे) संख्याविशेषः, ४ मतिम्, ५ शब्दं करोति, ६ आविष्कृतसकलदुष्टस्य, ७ अमयादस्य, ८ वनम्,

च तान्वधारान् । मूढो विधिः सकलदुर्जनलोलजिह्वामूले
 स निक्षिपति चेत्सकलोपकारः ॥ २४० ॥ रूक्षं विरोति
 परिकुप्यति निर्निमित्तं स्पृशेन दूषयति वारयति प्रवेशम् ।
 लज्जाकरं दशति नैव च तृप्यतीति कौलेयकस्य च ख-
 लस्य च को विशेषः ॥ २४१ ॥ युक्तं यथा किल निरन्त-
 रलब्धवृत्तेरस्वामिमानतमसः प्रसरं निरोद्धुम् । विद्वत्तया ज-
 गति तामवलम्ब्य केचित्तन्वन्त्यहं कृतिमहो शतशास्त्रमा-
 न्ध्यम् ॥ २४२ ॥ प्रायः स्वभावमनिलो महतां समीपे ति-
 ष्ठन्खलः प्रकुरुतेऽर्थिजनोपघातम् । शीलार्दितैः सकललो-
 कसुखावहोऽपि धूमे स्थिते नहि सुखेन निषेव्यतेऽग्निः
 ॥ २४३ ॥ धूमः पयोधरपदं कथमप्यवाप्य वर्षाम्बुभिः
 शमयति ज्वलनस्य तेजः । दैवाद्वावाप्य कलुषप्रकृति-
 र्महत्त्वं प्रायः स्वबन्धुजनमेव तिरस्करोति ॥ २४४ ॥
 नाश्वर्यमेतदधुना हृतदैवयोगादुच्चैः स्थितिर्यदधमो न
 महानुभावः । रथ्याकलङ्कशतसंकरसंकुलोऽपि पृष्टे
 भवत्यवकरो न पुनर्निधानम् ॥ २४५ ॥ विस-
 मलमशनाय खादु पानाय तोयं शयनमवनिपृष्टे वल्कले
 वाससी च । नवधनमयुगानभ्रान्तसर्वेन्द्रियाणामाविनयमनु-
 मन्तुं नोत्सहे दुर्जनानाम् ॥ २४६ ॥ मलयसुवि विरूढ-
 श्रन्दनेनाभिर्वृद्धो न भजति किल वेणुः सौरभं चन्दनस्य ।
 तदिह नहि विचित्रं सर्वदोषाकाराणां नहि भवति खलानां
 साधुतागन्धलेशः ॥ २४७ ॥ हसति लसति हर्षात्तीव्रदुःखे
 परेषां स्वलति गलति मोहादात्मनः क्लेशलेशे । नदति
 वदति निन्धं मानिनां किं च नीचः परुषवचनमल्पं श्रावितो
 हन्तुमेति ॥ २४८ ॥ दिगन्ते खेलन्ती सरसहृदयानन्दज-
 ननी मया नीता दुष्टप्रचुरनगरीं कापि कविता । अकस्मा-
 दुन्मीलत्खलवदनवल्मीकरसनाभुजंगीदेष्टाङ्गी शिव शिव
 समार्तिं गतवती ॥ २४९ ॥ अभूदम्भोरशेः सह वसति-
 रासीत्कमलया गुणानामाधारो नयनफलमिन्दुः प्रथयति ।
 कथं सिंहीमूनुस्तमपि तुदति श्रौढदशनैरुणानामास्वादं पि-
 शुनरसना किं रसयति ॥ २५० ॥ वृथा दुग्धोऽनङ्गान्स्तन-
 भरनता गौरिति चिरं परिर्वक्तः षण्डो सुवतिरिति लाव-
 ण्यसहिता । कृता वैदूर्याया विकचकिरणे काचशकले मया
 मूढेन त्वां कृपणमगुणज्ञं प्रणमताम् ॥ २५१ ॥ स्वपक्षच्छेदं
 वा समुचितफलश्रंशमथवा स्वमूर्तेर्भङ्गं वा पतनमशुचौ
 नाशमथवा । शरः प्रामोत्येतान्हृदयपथसंस्थोऽपि धनुष ऋ-
 जोर्वेकाश्लेषाद्भवति खलु सुव्यक्तमशुभम् ॥ २५२ ॥ गुणा-
 नां सा शक्तिर्विपदमनुब्रूयति यदमी प्रसन्नस्तद्वेधा मम

यदि न तैर्योगमकरोत् । विषण्णं दोगत्यादिति गुणिमालोक्य
 विगुणः करोति स्वे गेहे ध्रुवमतिसमुद्ध्वोत्सवमसौ ॥ २५३ ॥
 अवेक्ष्य स्वात्मानं विगुणमपरानिच्छति तथा फलत्येतन्नो चे-
 द्विलपति न सन्तीह गुणिनः । निर्माद्युं शम्भुं वा परिमवितु-
 मुद्यच्छति ततोऽप्यहो नीचे रम्या सगुणविजिगीषा वि-
 धिकृता ॥ २५४ ॥ न विषममृतं कर्तुं शक्यं प्रयत्नशते-
 रपि त्यजति कटुतां न स्वां निम्बः स्थितोऽपि पयोहृदे ।
 गुणपरिचितामार्यां वार्णां न जल्पति दुर्जनश्चिरमपि बला-
 ध्माते लोहे कुतः कनकाकृतिः ॥ २५५ ॥ यदि परगुणा
 न क्षम्यन्ते यतस्व तदर्जने न हि परयशो निन्दाव्याजैरलं
 परिमार्जितुम् । विरमसि न चेदिच्छाद्वेषप्रसक्तमनोरथो दि-
 नकरकरान्पाणिच्छत्रैर्नुदश्श्रममेध्यसि ॥ २५६ ॥ शमयति
 यशः क्लेशं सूते दिशत्यशिवं गर्ति जनयति जनोद्वेगायामं
 नयत्युपहास्यताम् । भ्रमयति मतिं मानं हन्ति क्षिणोति च
 जीवितं क्षिपति सकलं कल्याणानां कुलं खलसंगमः ॥ २५७ ॥
 जिह्वो लोकः कथयति पुरा हन्त हित्वा गुणोधानम्भः
 क्षारं गुणगणनिषेक्तस्य रत्नाकरस्य । विश्वे छिद्रानुसरण-
 समारूढसर्वेन्द्रियाणां दोषे दृष्टिः पिशुनमनसां नानुरागो
 गुणेषु ॥ २५८ ॥ सन्तः सच्चरितोदयव्यसनिनः प्रादुर्भव-
 द्यन्नराः सर्वत्रैव जनापवादचकिता जीवन्ति दुःखं मदा ।
 अैव्युत्पन्नमतिः कृतेन न सता नैवासता व्याकुलो युक्ता-
 युक्तविवेकशून्यहृदयो धन्यो जनः प्राकृतः ॥ २५९ ॥
 या लोभात्सर्वविधे खलस्य सुरसा वाणी बुधैर्नीयते नो जा-
 नाति स तामचेतनतया सैव स्वयं लीयते । भर्तुः स्नेहच-
 यात्प्रविश्य दहने भस्मीभवत्यङ्गना गाढालिङ्गनतत्परेण म-
 नसा प्रेतो न वेत्ति प्रियाम् ॥ २६० ॥ नागच्छन्नुपहृत्यते
 न वचनोत्थानासनैः पूज्यते नो पृच्छन्ननुभाष्यते न च
 दशा सान्नादरं वीक्ष्यते । ईर्ष्यावेशकषायिते हृदि घृणाले-
 शोऽपि न स्पृश्यते किं त्वेकः प्रवदन्समज्ञसमपि प्राज्ञः श-
 ठैर्हसते ॥ २६१ ॥ द्रादुच्छ्रितपाणिगार्द्रनयनः प्रोत्सारि-
 तार्धासनो गाढालिङ्गनतत्परः प्रियकथाप्रश्नेषु दत्तादरः ।
 अन्तर्भूतविषो बहिर्भुमयश्चातीव मैयापटुः को नामायम-
 पूर्वनाटकविधिर्विः शिक्षितो दुर्जनेः ॥ २६२ ॥ जाड्यं ही-
 मति गण्यते व्रतरुचौ दम्भः शुचौ कैतवं शूरे निर्धृणता

१ कुटिलः. २ स्नेच्छाचरणनिरोधो येषां ते. ३ अनिपुण-
 मतिः. ४ नीचः. ५ अतिके. ६ कपटपटुः. ७ लज्जावति.
 ८ व्रतेषु रुचिः प्रीतिर्वस्य तस्मिन्. ९ शाठ्यम्. १० निर्दयता.

मुनेो विमतिता देयैः प्रियालापिनि । तेजस्विभ्यैवल्लसता
 सुखरता वक्तृशक्तिः स्थिरे तत्को नाम गुणो भवेत्स
 गुणिनां यो दुर्जनैर्नाङ्कितः ॥ २६३ ॥ पोतो दुस्तरवा-
 रिराशितरणे दीपोऽन्धकारागमे निर्वाते व्यजनं मदान्धक-
 रिणां दर्पोपशान्त्यै कृपिः । इत्थं तद्बुवि नास्ति यस्य विधिना
 नोपायचिन्ता कृता मन्ये दुर्जनचित्तवृत्तिहरणे धातापि
 भ्रंशोद्यमः ॥ २६४ ॥ धातस्तात तदैव दूषणमिदं यन्नाम कस्त-
 रिका कान्तारान्तरचारिणां तृणमुजां यन्नाभिमूले कृता । यद्येवं
 पिशुनस्य हन्त रसनामूलेऽकरिष्यस्तदा प्रीयासेन विनाभ-
 विष्यदतुला कीर्तिश्च निर्दोषता ॥ २६५ ॥ एके सत्पुरुषाः
 परार्थघटकाः स्वार्थे परित्यज्य ये सामान्यान्तु परार्थमुद्यम-
 भृतः स्वार्थाविरोधेन ये । तेऽमी मानुषराक्षसाः परहितं
 स्वार्थाय निघ्नन्ति ये ये तु घ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न
 जानीमहे ॥ २६६ ॥ नारीणां वचनेन कर्म कुरुते दीनं
 वचो भापते नालस्य विजहाति तिग्मकिरणे प्रौढे समुत्तिष्ठति ।
 किञ्चित्कापि न साहसं वितनुते देहे चिरं द्यते नो वा
 विन्दति पौरुषं कुपुरुषः कोऽप्येष निर्णीयताम् ॥ २६७ ॥
 वक्रत्वं ननु कुन्तलादिव मुखे तैक्षणं कटाक्षादिव कूरत्वं
 कुन्तमण्डलादिव सुनैर्घृण्यं स्वचित्तादिव । मालिन्यं नयना-
 ज्जनादिव किलाधैर्यं स्वभावादिव स्वैरण्येव सुशिक्षितो-
 ऽसि खल किं जातोऽस्यतोऽसंतुदः ॥ २६८ ॥ वाताहारत-
 या जगद्धिपधैराश्वास्य निःशेषितं ते प्रस्ताः पुनरुत्तोर्यकणि-
 कातीव्रतैर्बहिर्हिभिः । तेऽपि कूरचमूरचर्मवसनैर्नाताः क्षयं
 लुब्धकैर्दम्भस्य स्फुरितं विद्वन्पि जनो जालमो गुणानीहते
 ॥ २६९ ॥ कस्त्वं भद्र खलेश्वरोऽहमिह किं धोरे वने
 स्थीयेत शौर्दूलादिभिरेव हिंस्रपशुभिः खोद्योऽहमित्याशया ।
 कस्मात्कष्टमिदं त्वया व्यवसितं मद्देहमांसाशिनः प्रत्युत्पन्न-
 न्मांसभक्षणधियस्ते घ्नन्तु सर्वान्नरान् ॥ २७० ॥ भिक्षो
 मांसनिषेवणं प्रकुरूपे किं तेन मद्यं विना मद्यं चापि तव
 प्रियं प्रियमहो वाराङ्गनाभिः सह । वेद्या द्रव्यरुचिः
 कुतस्तव धनं द्यूतेन चौर्येण वा चौर्यद्यूतपरिग्रहोऽपि भवतो
 नष्टस्य कान्या गतिः ॥ २७१ ॥ वेद्यावेदमसु सीधुगन्धल-
 लनावक्रासवामोदितैर्नित्वा निर्भरमन्थोत्सवसुखैरुच्चि-
 द्रचन्द्राः क्षपाः । सर्वज्ञा इति दीक्षिता इति चिरात्यासाभि-

होत्रा इति ब्रह्मज्ञा इति तापसा इति दिवा धूर्तैर्जगद्बुद्धयेत
 ॥ २७२ ॥ वृत्तिं स्वां बहु मन्यते हृदि शुचं धत्तेऽसुक-
 म्पोक्तिभिर्व्यक्तं निन्दति योग्यतां मितमतिः कुर्वन्स्तुतीरा-
 त्मनः । गर्भोपायनिषेवणं कथयति स्थासुं वदन्त्यापदं श्रुत्वा
 दुःखमरुंतुदां वितनुते पीडां जनः प्राकृतः ॥ २७३ ॥
 पाकश्चेन्न शुभस्य मेऽद्य तदसौ प्रागेव नादात्किमु स्वार्थ-
 श्रेष्ठं मयास किं न भजते दीनान्स्वबन्धूनयम् । मतो
 रन्ध्रदोऽस्य भीर्यदि न तद्बुध्यः किमेव त्यजेदित्यन्तः
 पुरुषोऽधमः कलयति प्रायः कृतोपक्रियः ॥ २७४ ॥
 साश्वर्यं युधि शौर्यमप्रतिहतं तत्स्वपिण्डतास्वण्डलं यात्रो-
 त्तानकरः कृतः स भगवान्दानेन लक्ष्मीपतिः । ऐश्वर्यं स्व-
 कराप्तसप्तसुवनं लब्धात्त्रिचारं यशः सर्वं दुर्जनसंगमेन
 सहसा स्पष्टं विनष्टं कलेः ॥ २७५ ॥ वर्णस्थं गुरुलाघवं
 न गणयत्याशङ्कते न क्वचिद्रूपं नैव परीक्षते न पुरुषं
 वृत्तेषु वार्ता कुतः । कष्टं नायशसो विभेति महतो नैवाप-
 शब्दान्तरान्मृत्युर्मुखकविः खलः कुन्तपतिश्चौरस्य तुल्यक्रियाः
 ॥ २७६ ॥ वन्यान्निन्दति दुःखितानुपहसत्याबाधते बान्धवा-
 ञ्छूरान्द्वेषे धनच्युतान्परिभवत्याज्ञापयत्याश्रितान् । गुह्यानि
 प्रकटीकरोति घटयत्यन्वेन वैराशयं ब्रूते शीघ्रमवाच्यमुञ्ज-
 ति गुणान्गुह्याति दोषान्खलः ॥ २७७ ॥ कर्णे तत्कथयन्ति
 दुन्दुभिरिवे राष्ट्रौ यदुद्धोषितं तन्नप्राज्ञतया वदन्ति करुणं
 यस्मान्नपान्नाभवेत् । श्लाघन्ते तदुदीर्यते यदरिणाप्युत्रं न
 मर्मान्तकृद्ये केचिन्ननु शाठ्यमौग्ध्यनिधयस्ते भूभृतां
 रञ्जकाः ॥ २७८ ॥ मण्डस्ताण्डवमण्डपे चटुकथावीथीषु
 कन्थाकविगोष्ठश्चा स्वगृहाङ्गणे शिखरिभृगतं सटासुः स्फु-
 टम् । पिण्डीशूरतया विटश्च पटुतां भूभृद्देह गाहते गच्छन्ति
 हृदकृष्टकच्छपतुलां चित्रं ततोऽन्यत्र ते ॥ २७९ ॥ भिक्षो
 कन्था श्लथा ते नहि शफरिवधे जालमश्नासि मत्स्यांस्ते वै
 मद्योपदंशः पिवसि मधु समं वेद्यया यासि वेद्ययाम् ।
 दत्त्वाङ्गि मूर्धर्यरीणां तव किमु रिपवो भित्तिभेत्तास्मि येषां
 चोरोऽसि द्यूतहेतोस्त्वयि सकलमिदं नास्ति नष्टे विचारः
 ॥ २८० ॥ देवादप्युत्तमानामपहरति यदा दुर्जनो वा
 कथंचिन्मानं नाप्नोति तेषामनुजितगुणानेव कुत्राधिकत्वम् ।
 स्वर्भानुर्भानवीधान्हरति यदि पुनः शीतरश्मेर्मरीचीन्प्रह्लाण्ड-
 सेह खण्डे तदपि नरपते किं ग्रहेऽश्वमेति ॥ २८१ ॥ हे
 पक्षिन्नागतस्त्वं कुत इह सरसस्तत्क्रियद्वो विशालं किं मद्भा-
 ङोऽपि वाढं तदतिशय महापाप मा ब्रूहि मिथ्या । इत्थं कूपो-
 दरस्थः शपति तटगतं ददुरो राजहंसं नीचः प्रायः शठाथो
 भवति हि विषमो नापराधेन हृष्टः ॥ २८२ ॥ आसुः कै-

१ मननशीलः. २ दीनत्वम्. ३ सगर्वता. ४ वाचालत्वम्.
 ५ नोका. ६ अङ्कुरः. ७ भद्रप्रयत्नः. ८ दुर्गममार्गसंचारिणाम्.
 ९ सूचकस्य. १० जिह्मामूलः. ११ प्रकृष्टेन यत्नेन. १२ ख-
 लराजः. १३ व्याघ्रादिभिः. १४ घातकपशुभिः. १५ भक्षणीयः.

लासशैलं तुलयति करटस्ताक्षर्यमांसामिलाषी बभ्रुर्लाङ्गलमूलं
चलयति चपलस्तक्षकाहिं जिघांसुः । भेकः पारं यियासुर्भु-
जगमपि महाघसरस्याम्बुराशेः प्रायेणासन्नपातः स्मरति
समुचितं कर्म न क्षुद्रकर्मा ॥ २८३ ॥

लक्ष्मीस्वभावः ।

या स्वसन्ननि पञ्चेऽपि संध्यावधि विजृम्भते । इन्दिरा
मन्दिरेऽन्वेषां कथं तिष्ठति सा चिरंरम् ॥१॥ गुणिनं जनमा-
लोक्य निजबन्धनशङ्कया । राजलक्ष्मीः कुंरङ्गीव दूरं दूरं
पलायते ॥ २ ॥ शूरं त्यजामि वैधव्यादुदारं लज्जया पुनः ।
सापत्न्यात्पण्डितमपि तस्मात्कृपणसाश्रये ॥ ३ ॥ गोभिः
क्रीडितवान्कृष्ण इति गोममबुद्धिभिः । क्रीडत्यद्यापि सा
लक्ष्मीरहो देवी पतिव्रता ॥ ४ ॥ अत्यार्यमतिदातारमति-
शूरमतिव्रतम् । प्रजाभिमानिनं चैव श्रीर्भयात्नोपमपति
॥ ५ ॥ अनागतविधातारमप्रमत्तमकोपनम् । स्थिरारम्भ-
मदीनं च नरं श्रीरुपतिष्ठते ॥ ६ ॥ मन्ये सत्यमहं लक्ष्मीः
समुद्राङ्गलुरुत्थिता । पश्यन्तोऽपि न पश्यन्ति सन्तो विह्वल-
लोचनाः ॥ ७ ॥ समायाति यदा लक्ष्मीर्नारिकेलफलान्भुवत् ।
विनिर्याति यदा लक्ष्मीर्गजमुक्तकपित्थवत् ॥ ८ ॥ लक्ष्मी-
र्यादानिधेर्यादो नादो वादोचितं वचः । विभ्यती धीवरे-
भ्यो या जडेध्वेव निर्भजेति ॥ ९ ॥ कुटिला लक्ष्मीर्यत्र
प्रभवति न सरस्वती वमति तत्र । प्रायः श्वश्रुसुपयोर्न
दृश्यते सौहृदं लोके ॥ १० ॥ अय्यवसायिनमलसं देवैर्परं
साहसाच्च परिहीनम् । प्रमदा पतिमिव वृद्धं नेच्छति लक्ष्मी-
रुपस्थातुम् ॥ ११ ॥ गुणवद्भिः सह संगममुच्चैःपदमासुमु-
त्सुका लक्ष्मीः । वीरकरंवालवसतिर्ध्रुवमसिधाराव्रतं चरति
॥ १२ ॥ श्रीपरिचयाज्जडा अपि भवन्त्यभिज्ञा विदग्धचरि-
तानाम् । उपदिशति कामिनीनां यौवनमद एव ललितानि
॥ १३ ॥ वाक्चक्षुःश्रोत्रलयं लक्ष्मीः कुस्ते नरस्य को दोषः ।
गारलसहोदरजाता तश्चित्रं यन्न मारयति ॥ १४ ॥ अनु-
भवत ददत वित्तं मान्यान्मानयत सज्जानाम्भजत । अतिप-
रुषपवनविह्वलितदीपशिखाचञ्चला लक्ष्मीः ॥ १५ ॥ रत्ना-

करतनुजनुषि द्विजराजे राजनि श्रियो मित्रे । अमृतकरे च
कलावति पद्मिनि वामा कुतो भवती ॥१६॥ पूरयति पूर्ण-
मेपां तरङ्गिणीसंहतिः समुद्रमिव । लक्ष्मीरधनस्वपुनर्लोचन-
मार्गेऽपि नायाति ॥ १७ ॥ सुव्यवसायिनि शूरे क्लेशसहि-
ष्णावनाकुलारम्भे । मयि पृष्ठतो विलम्बे यास्यसि कमले
कियदूरम् ॥ १८ ॥ अपि दोर्भ्यां परिवद्धा बद्धापि गुणैरने-
कधा निपुणैः । निर्गच्छति क्षणादिव जलधिजलोत्पत्तिवि-
च्छिला लक्ष्मीः ॥ १९ ॥ हरिभामिनि सिन्धुमंभवे कमले
किं कथयामि ते गुणान् । अनुरज्यसि हा जडे जने गुण-
गौरे पुरुषे विरज्यसि ॥ २० ॥ वीक्षितानि तव वारिधि-
कन्ये यत्र पालितजगन्ति लगन्ति । चित्रमत्र च परत्र च
देही देहिशब्दमपहाय चकासि ॥ २१ ॥ यद्वदन्ति चप-
लेत्यपवादं नैव दूषणमिदं कैमलायाः । दूषणं जलनिर्धर्हि
भवेत्तद्यत्पुण्यपुरुषाय ददौ ताम् ॥ २२ ॥ चाक्षत्यमुच्चैः-
श्रवमस्तुरंगार्कौटिल्यमिन्दोर्द्विपतो विमोहः । इति श्रियाधि-
क्षि सहोदरेभ्यो न वेद्मि कस्माद्गुणवद्गिरोधः ॥ २३ ॥
श्वश्रुं विना वृत्तिरिह स्वतन्त्रा प्रायः सुषाणामपवादहेतुः ।
यद्वाणि लोके रमया विहीनां सतीमपि त्वामसतीं वदन्ति
॥ २४ ॥ उत्साहसंपन्नमदीर्घसूत्रं क्रियाविधिज्ञं व्यमने-
ध्वसक्तम् । शूरं कृतज्ञं दृढमौहदं च लक्ष्मीः स्वयं याति
निवासहेतोः ॥ २५ ॥ हैलाहलो नैव विषं विषं रमा जनाः
परं व्यत्ययमत्र मन्यते । निपीय जागति सुवेन तं शिवः
स्पृशन्निमां सुभति निद्रया हरिः ॥ २६ ॥ तापापहे सुहृदये
रुचिरे प्रबुद्धे मित्रानुरागनिरते श्रुतसद्गुणोषे । स्वाङ्गप्रदान-
परिपूरितपदपदोषे सुक्तं तत्रेह कमले कमले स्थितिर्यत् ॥ २७ ॥
रत्नाकरस्व पिता कमले निवासो भ्राता सुधामयतनुः
पतिरौदिवेव । केनापरेण कमले बत शिक्षितानि सारङ्गश-
ङ्गकुटिलानि विचेष्टितानि ॥ २८ ॥ लक्ष्मि क्षमस्व वचनी-
यमिदं दुरुक्तमन्धीभवन्ति पुरुषास्त्वदुपासनेन । नो
चेत्कथं कमलपत्रविशालनेत्रो नारायणः स्वपिति पञ्चगंभो-
गर्तलेपे ॥ २९ ॥ असौभाग्यं धत्ते परमसुखभोगास्पदमयं

१ संध्याकालपर्यन्तम्. २ विराजते. ३ लक्ष्मीः. ४ स्थिरा.
५ मृगीव. ६ समुद्रस्थ. ७ जलजन्तुः. ८ अदो वचो वादो-
चितं न. ९ कैवर्तभ्यः; (पक्षे) बुद्धिश्रेष्ठभ्यः. १० मूर्खेषु;
(पक्षे) इलयोः सावर्ण्यात् उदकेषु. ११ अन्तर्गच्छति; (पक्षे)
सुम्भिरं तिष्ठति. १२ अनुसोमिणम्. १३ नियतिपरम्. १४ तरु-
पक्षी. १५ सङ्गः.

१ लक्ष्म्याः. २ नारायणाय; (पक्षे) बद्धाय. ३ विषभेदः.
४ लक्ष्मीः. ५ विपरीतभावम्. ६ चन्द्रः. ७ नारायणः.
८ सप्तः. ९ शरीरम्. १० शश्यायाम्. ११ हे जननि,
भवती यत्र यस्मिन्पुरुषे प्रसादं तनुते करोत्यसौ पुरुषो भाग्यैश्वर्यं
धत्ते. यत्र कोपं तनुते सोऽसौभाग्यं सौभाग्याभावं धत्ते. अयं प्रसा-
दविषयः परमसुखभोगानामारपदम्, अयं कोपविषयः परमत्यन्तम-
गुणभोगास्पदम्. भवतीनि शेषः.

विचित्रं तद्वेहं भवति प्रथुकार्तस्वरमयम् । निविष्टः पलय-
ङ्के कलयति स कांतातरणं प्रसादं कोपं वा जननि
भवती यत्र तनुते ॥ ३० ॥ समुद्रसापत्यं प्रथितमहिमासु-
द्रितमुवः स्वसा प्रौलेयांशोस्निग्धमशिशोःधामवसतेः । सुरारा-
तेयोपित्सरसिरुहकिञ्चलकनिलया तथापि श्रीः स्त्रीत्वात्प्रकृ-
तिचपलालङ्किति खलान् ॥ ३१ ॥ तीक्ष्णादुद्रिजते मृदौ
परिभवत्रासान्न संतिष्ठते मूर्खान्द्वेषि न गच्छति प्रणयिता-
मत्यन्तविद्वत्स्वपि । शूरेभ्योऽप्यधिकं विभेत्पुहसत्येकान्त-
भीरून्पि श्रीर्लब्धप्रसरेव वेशवनिता दुःखोपचर्या भृशम्
॥ ३२ ॥ कस्मैचित्कपटया केटभरिपूरःपीठदीर्घालयां देवि
त्वामभिवाद्य कुप्यसि न चेत्कत्किचिदाचक्षमहे । यत्ते
मन्दिरमम्बुजन्म किमिदं विद्यागृहं यच्च ते नीचान्नीचतरो-
पमर्षणमपापेतत्किमाचार्यकम् ॥ ३३ ॥ पद्मे मूढजने
ददासि द्रविणं विद्वत्सु किं मत्सरो नाहं मत्सरिणी न
चापि चपला नैवास्ति मूर्खे रतिः । मूर्खेभ्यो द्रविणं ददामि
नितरां तत्कारणं श्रूयतां विद्वान्सर्वगुणेषु पूजिततनुमूर्खस्य
नान्या गतिः ॥ ३४ ॥ तिर्यक्त्वं भजतु प्रतारयतु वा
धर्मक्रियाकोविदं हन्तु स्वां जननीं पिबत्वपि सुरां शुद्धां
वधुसुज्जतु । वेदान्निन्दतु वा हिनस्तु जनतां किं वानया
चिन्तया लक्ष्मीर्यस्य गृहे स एव भजति प्रायो जगद्ग-
न्धताम् ॥ ३५ ॥ आलस्यं स्थिरतामुपैति भजते चापलय-
मुद्योगितां मूकत्वं मितभाषितां वितनुते मोक्षं भवेदारजवम् ।
पात्रापात्रविचारणाविरहिता यच्छत्युदारात्मतां मातर्लक्ष्मि
तव प्रसादवशतो दोषा अमी स्युर्गुणाः ॥ ३६ ॥ हे
लक्ष्मि क्षणिके स्वभावचपले मूढे च पापेऽधमे न त्वं
चोत्तमपात्रमिच्छसि खले प्रायेण दुश्चारिणि । ये देवाच-
नसत्यशौचनिरता ये चापि धर्मे रतास्तेभ्यो लज्जसि
निर्दये गतमतिर्नीचो जनो वैलभः ॥ ३७ ॥ नाहं दुश्च-
रिणी न चापि चपला मूर्खो न मे रोचते नो शूरो न च
पण्डितो न च शठो हीनाक्षरो नैव च । पूर्वस्मिन्कृतपुण्य-
योगविभवो युक्तं स मे सत्फलं लोकानां किमसखता सखि
पुनर्दृष्ट्वा परां संपदम् ॥ ३८ ॥ हन्तुर्बन्धुजनान्धनार्थमन-
घान्मन्तुः परस्त्रीशतं रन्तुर्जन्तुविहिंसकैः सह जनैः संतु-

१ तस्य पूर्वोक्तस्य पुरुषस्य गेहं विविधचित्रयुक्तं तथा पृथु
महत्कार्तस्वरं स्वर्णं तन्मयं भवति; (पक्षे) चित्ररहितं तथा
पृथुकानां बालानामत्राथभावप्रयुक्तैनातिस्वरेण प्रयुक्तम्. २ स पूर्वोक्तः
पुरुषः कान्ताया रतं रमणं तदेव रणं युद्धम्; (पक्षे) कान्तारं दुर्ग-
मारण्यं तत्तरणं कलयति. ३ चन्द्रस्य. ४ प्रियः. ५ निष्पापान्.
६ प्राणिविधातकैः.

प्यतो वध्नैः । वक्तुस्तीक्ष्णमयुक्तमेव वचनं पैक्तुर्मितं
चौदनं नित्यं नृत्यसि मन्दिरेषु कमले कैत्यं तवैतन्मत्तम्
॥ ३९ ॥ यत्राभ्यागतदानमानचरणप्रक्षालनं भोजनं स-
त्सेवा पितृदेवतार्चनविधिः सत्यं गवां पालनम् । धान्याना-
मपि संग्रहो न कलहश्चित्तानुरूपा प्रिया हृष्टा प्राह हरिं
वसामि कमला तस्मिन्गृहे निश्चला ॥ ४० ॥ येषामन्यैक-
लत्रदर्शनकलाव्युत्पत्तिश्च्ये दशौ मूढं हृच्च परार्थचिन्तन-
विधौ मिथ्यानभिज्ञं सुखम् । अप्रज्ञातपशुबन्धुसुकितशिशून्-
भ्रोदकैस्ताम्यतस्तेषां लक्ष्मि गृहान्दशापि भयभीतेवेह नो
वीक्षसे ॥ ४१ ॥ नो जानाति कुलीनसुत्तमगुणं सत्त्वान्वितं
धार्मिकं नाचारप्रवर्णं न कार्यकुशलं न प्रज्ञयालङ्कृतम् ।
नीचं क्रूरमपेतसत्त्वमदयं यस्मादियं सेवते तद्वंशानुगुणं
पयोधिसुतया लक्ष्म्या प्रमाणीकृतम् ॥ ४२ ॥ पीतोऽग-
स्त्येन तातश्रणतलहृतो बह्मभोऽन्येन रोषादाबाल्याद्विप्रवयैः
स्ववदनविवरे धारिता वैरिणी मे । गेहं मे छेदयन्ति
प्रतिदिवसमुमाकान्तपूजानिमित्तं तस्मात्खिन्ना सदाहं द्वि-
जकुलसदनं नाथ नित्यं त्यजामि ॥ ४३ ॥

धनप्रशंसा ।

अहो कनकमाहात्म्यं वक्तुं केनापि शक्यते । नामसा-
भ्यादहो चित्रं धँत्तुरोऽपि मदप्रदः ॥ १ ॥ न वित्तं दर्श-
येत्प्राज्ञः कस्यचित्स्वल्पमप्यहो । सुनेरपि यतस्तस्य दर्श-
नाच्चलते मनः ॥ २ ॥ धनमर्जय काकुत्स्थ धनमूलमिदं
जगत् । अन्तरं नैव पश्यामि निर्धनस्य मृतस्य च
॥ ३ ॥ ब्रह्मघ्नोऽपि नरः पूज्यो यस्मात्ति विपुलं धनम् ।
शशिना तुल्यवंशोऽपि निर्धनः परिभूयते ॥ ४ ॥ कुत
आगत्य घटते विघट्य क्व नु याति च । न लक्ष्यते
गतिश्चिन्ना धनस्य च धनस्य च ॥ ५ ॥ स्त्रीरूपं मोहकं
पुंसो यूत एव भवेत्क्षणम् । कनकं स्त्रीबालवृद्धपण्डानामपि
सर्वदा ॥ ६ ॥ न नरस्य नरो दासो दासश्चार्थस्य भूपते ।
गौरवं लाघवं वापि धनाधननिबन्धनम् ॥ ७ ॥ विभवो
हि यथा लोके न शरीराणि देहिनाम् । चाण्डालोऽपि नरः
पूज्यो यस्मात्ति विपुलं धनम् ॥ ८ ॥ यस्मात्ति वित्तं स
नरः कुलीनः स पण्डितः स श्रुतैवान्गुणज्ञः । स एव वक्ता

१ अयोग्यम्. २ मितपचम्. कृपणमिति भावः. ३ किंप्रका-
रकम्. ४ स्त्री. ५ समुद्रः. ६ भृशुणा. ७ सरस्वती.
८ कमलम्. ९ 'धत्तुः कनकाह्वयः' इति कोशः. १० परिभवं
प्राप्नोति. ११ शास्त्रज्ञः.

स च दर्शनीयः सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ति ॥ ९ ॥
त्यजन्ति मित्राणि धनैर्निहीनं पुत्राश्च दाराश्च सुहृज्ज-
नाश्च । तमर्थवन्तं पुनराश्रयन्ति ह्यर्थो हि लोके
पुरुषस्य बन्धुः ॥ १० ॥ बुभुक्षितैर्व्याकरणं न भुज्यते
पिपासितैः काव्यरसो न पीयते । न च्छन्दसा केनचिदुद्धतं
कुलं हिरण्यमेवाज्यं निष्फला गुणाः ॥ ११ ॥ धनैर्नि-
ष्कुलीनाः कुलीना भवन्ति धनैरापदं मानवा निस्तरन्ति ।
धनेभ्यः परो बान्धवो नास्ति लोके धनान्यज्यर्थध्वं धनान्य-
र्ज्यध्वम् ॥ १२ ॥ दुन्दुभिस्तु सुतरामचेतनस्तन्सुखादपि
धनं धनं धनम् । इत्थमेव निन्दतः प्रवर्तते किं पुनर्यदि जनः
सचेतनः ॥ १३ ॥ त्यक्त्वा युवा स्वयुवतिं सुविलासयो-
ग्यां दूरं विदेशवसतौ निवसन्धनार्थी । रात्र्यागमे स्मरति
तां न समेति तस्मात्कान्ताभ्रमादपि वरः कनकभ्रमोऽयम्
॥ १४ ॥ जातिर्यातु रसातलं गुणगणस्तस्याप्यथो गच्छतु
शीलं शैलतटात्पतत्वभिजनः संदध्वातं वह्निना । शौर्यैर्वैरिणि
वज्रमाशु निपतत्वर्थोऽस्तु नः केवलं येनैकेन विना गुणा-
स्तुणलवप्रायाः समस्ता इमे ॥ १५ ॥ माता निन्दति ना-
भिनन्दति पिता भ्राता न संभाषते भृत्यः कुप्यति नानुग-
च्छति सुतः कान्ता च नालिङ्गते । अर्थप्रार्थनशङ्कया न
कुरुते संभाषणं वै सुहृत्तस्माद्रव्यमुपार्जयस्व सुमते द्रव्येण
सर्वे वशाः ॥ १६ ॥

धननिन्दा ।

अर्थार्थी जीवलोकोऽयं श्मशानमपि सेवते । जनितार-
मपि त्यक्त्वा निःस्वं गच्छति दूरतः ॥ १ ॥ लक्ष्मीवन्तो
न जानन्ति प्रायेण परवेदनाम् । शेषे धरामरङ्गान्ते शेते
नारायणः सुखम् ॥ २ ॥ वैरं हालाहलं पीतं सद्यः प्राण-
हरं विषम् । न तु दृष्टं धनान्धस्य श्रुंभङ्गकुटिलं
सुखम् ॥ ३ ॥ भक्ते द्वेषो जडे प्रीतिररुचिर्गुरुलङ्घनम् ।
सुखे च कर्तुता नित्यं धनिनां ज्वरिणामिव ॥ ४ ॥ आलि-
ङ्गिताः परैर्यान्ति प्रस्खलन्ति समे पथि । अव्यक्तानि च
भाषन्ते धनिनो मद्यथा इव ॥ ५ ॥ आजन्मानुगतेऽप्य-

सिन्धाले विसुखमम्बुजम् । प्रायेण गुणपूर्णेषु रीतिलक्ष्मी-
वतामियम् ॥ ६ ॥ धनं तावदसुलभं लब्धं कृच्छ्रेण र-
क्ष्यते । लब्धनाशो यथा मृत्युस्तस्मादेतन्न चिन्तयेत् ॥ ७ ॥
जनयन्त्यर्जने दुःखं तापयन्ति विपत्सिपु । मोहयन्ति च
संपत्तौ कथमर्थाः सुखावहाः ॥ ८ ॥ यथामिपं जले मत्स्यै-
र्भक्ष्यते श्वापदैर्भुवि । आकाशे पक्षिमिश्रैश्च तथा सर्वत्र वि-
त्तवान् ॥ ९ ॥ राजतः सलिलादग्नेश्चोरतः स्वजनादपि ।
भयमर्थवतां नित्यं मृत्योः प्राणभृतामिव ॥ १० ॥ धना-
शया खलीकारः कस्य नाम न जायते । दूरादामिपलोभेन
वध्यते खेचरः खगः ॥ ११ ॥ बधिरयति कर्णविवरं
वाचं मूकयति नयनमन्धयति । विकृतयति गात्रार्थं संप-
द्रोगोऽर्थमद्भुतो राजन् ॥ १२ ॥ लक्ष्म्या परिपूर्णोऽहं न
भयं मेऽस्तीति मोहनिद्रैषा । परिपूर्णस्यैवेन्दोर्भवति भयं
मिहिकौसुनोः ॥ १३ ॥ अर्जुनीयति यदर्जने जनो वर्जनी-
यजनतर्जनादिभिः । मैङ्गु नश्यति चिराय संचिता वक्षिता
जगति के न संपदा ॥ १४ ॥ वरमसिंधारा तरुतलवासो
वरमिह भिक्षा वरमुपवासः । वरमपि घोरे नरके पतनं न
च धनगर्वितवान्धवशरणम् ॥ १५ ॥ तानीन्द्रियाण्य-
विकलानि मनस्तदेव सा बुद्धिर्प्रतिहता वचनं तदेव ।
अर्थोष्मणा विरहितः पुरुषः स एव ह्यन्यः क्षणेन भवतीति
विचित्रमेतत् ॥ १६ ॥ औपद्रतं हसति किं द्रविणान्ध
मूढ लक्ष्मीः स्थिरा न भवतीति किमत्र चित्रम् । एतान्प्रप-
श्यमि घटाञ्जलयन्नचक्रे रिक्ता भवन्ति भरिता भरिताश्च
रिक्ताः ॥ १७ ॥ धनमपि परदत्तं दुःखमौचित्यभाजं
भवति हृदि तदेवानन्दकारीतरेषाम् । मलयजरसविन्दुर्वा-
घते नेत्रमन्तर्जनयति च स एवाह्लादमन्त्र गात्रे ॥ १८ ॥
लभेर्घदैर्युतं धनं तदधनं धनं यद्यपि लभेत नियुतं धनं
निधनमेव तज्जायते । तथा धनैरपार्थकं तदपि भावही-
नात्मकं यदैक्षरपदद्वयान्तरगतं धनं तद्वनम् ॥ १९ ॥

१ आकाशे चरत्रपि. २ विलक्षणः. ३ राहोः. ४ सहस्रबाहु-
वदानरति. ५ भयनासादिभिः. ६ शक्ति. ७ वेकत्यारहितानि.
८ अस्तिष्ठता. ९ द्रव्यरूपेणतया. १० विपद्रुस्तम्. ११ दशस-
हस्रम्; (पक्षे) अकारेण युतं धनम्. अधनमित्यर्थः. १२ लक्ष्मं-
ख्याकम्; (पक्षे) निशब्देन युतं धनम्. निधनमित्यर्थः. १३ धनस्य
परार्थं संख्याविशेषः; (पक्षे) धनशब्दसंबन्धि परमर्थे 'न' इति
तच्च भावहीनात्मकम्. अभावबोधकमित्यर्थः. १४ अक्षरः परमात्मा
तच्छरणद्वयान्तरे गतं प्राप्तं यद्वनं मोक्षरूपं धनं तदेव धनम्; (पक्षे)
अक्षरयोः पकारदकारात्मकयोर्भेदव्यतिर्धनं इत्येतदक्षरद्वयरूपम्.
धनमित्यर्थः.

१ प्रेक्षणीयः. २ 'धनं धनं धनम्' इत्यनुकरणशब्दः; (पक्षे)
वित्तम्. ३ मनात्रिप्रयम्. ४ भ्रुकुटिमोटनेन वक्रम्. ५ भक्ताः
सेवकास्तेषां द्वेषः; (पक्षे) भक्तमत्रं तद्वेषः. ६ जडेषु मूर्खेषु
प्रीतिः; (पक्षे) डलयोः सावर्ण्यात्) जले मजिः. ७ गुरुणां पित्रादी-
नामुलङ्घने; (पक्षे) गुरु यलङ्घनमुपवासस्तस्मिन्. ८ कटुभाषित्वम्;
(पक्षे) कटुत्वम्. ९ अविषमं.

दायादाः स्पृहयन्ति तस्करणा मुष्णन्ति भूमिभुजो दूरेण
च्छलमाकलय्य हुँतमुग्धस्त्रीकरोति क्षणात् । अम्भः
प्रावयते क्षितौ विनिहितं यक्षा हरन्ति ध्रुवं दुर्दृष्टास्तनया
नयन्ति निर्धनं धिग्धिग्धनं तद्बहु ॥ २० ॥

धनिप्रशंसा ।

धनवान्बलवाँहोके सर्वः सर्वत्र सर्वदा । प्रभुत्वं धनमूलं
हि राजामप्युपजायते ॥ १ ॥ वयोवृद्धास्तपोवृद्धा ज्ञानवृ-
द्धाश्च ये परे । ते सर्वे धनवृद्धस्य द्वारे तिष्ठन्ति किंकराः
॥ २ ॥ न सा विद्या न तच्छीलं न तद्दानं न सा कला ।
अर्थार्थिभिर्न तच्छौर्यं धनिनां यत्र कील्यते ॥ ३ ॥ पतन्ति
खड्गधारानु विशन्ति मकरालयम् । किं न कुर्वन्ति सुभगे
कष्टमर्थार्थिनो जनाः ॥ ४ ॥ एहि गच्छ पतोत्तिष्ठ वद
मौनं समाचर । एवमाशाग्रहग्रस्तैः क्रीडन्ति धनिनो-
ऽर्थिभिः ॥ ५ ॥ यस्वार्थास्तस्य मित्राणि यस्वार्थास्तस्य
बान्धवाः । यस्वार्थाः स पुमाँहोके यस्वार्थाः स च पण्डितः
॥ ६ ॥ को नाम नानुवृत्तिं सुमहानपि धनवतः कुरुते ।
पित्तेशभवन्भित्तेः समीपमुत्सेवेते शंभुः ॥ ७ ॥ हेतुप्रमाण-
युक्तं वाक्यं न श्रूयते दरिद्रस्य । अपर्यतिपरुषमसत्यं
पूज्यं वाक्यं समृद्धस्य ॥ ८ ॥ वैभवभाजां दूषण-
मपि भूषणपक्ष एव निक्षिप्तम् । गुणमात्मनामधर्मं द्वेषं
च गृणन्ति कर्णादाः ॥ ९ ॥ वाणी दरिद्रस्य श्लुभा
हितापि स्वर्थेन शब्देन च संप्रयुक्ता । न शोभते वित्तवतः
समीपे भेरीनिर्नादोपहृतेव वीणा ॥ १० ॥ यादृशि तादृशि
वित्तसनाथे पञ्च पिशाचशतानि वसन्ति । यानि पुनर्नि-
वसन्ति महीशे तानि न केनचिदाकलितानि ॥ ११ ॥
न विद्यया नैव कुलेन गौरवं जनानुरागो धनिकेषु सर्वदा ।
कर्मपालिना मौलिधृतापि जाह्नवी प्रयाति रत्नाकरमेव सत्वरम्
॥ १२ ॥ गङ्गां च धारयति मूर्ध्नि सदा कपाली सा तस्य
चुम्बति मुखं न कदाचिदेव । रत्नाकरं प्रति चुचुम्ब
सहस्रवक्त्रैर्गङ्गादयो युवतयः सधनानुकुलाः ॥ १३ ॥
धिगमस्वेतां विद्यां धिगपि कवितां धिक्सुजनतां वयो रूपं
धिग्धिग्धिगपि च यशो निर्धनवतः । असौ जीयादेकः
सकलगुणहीनोऽपि धनवान्बन्धिर्ह्यस्य द्वारे तृणलवनिभाः
सन्ति गुणिनः ॥ १४ ॥ परिक्षीणः कश्चित्स्पृहयति यवानां

प्रसृतये स पश्चात्संपूर्णः कलयति धरित्रीं तृणसमाम् ।
अतश्चानैकान्वाद्गुरुलघुतयार्थेषु धनिनामवस्था वस्तुनि
प्रथयति च संकोचयति च ॥ १५ ॥

दरिद्रनिन्दा ।

उत्थाय हृदि लीयन्ते दरिद्राणां मनोरथाः । बालवै-
धव्यदग्धानां कुलस्त्रीणां कुचा इव ॥ १ ॥ हे दरिद्र
नमस्तुभ्यं सिद्धोऽहं त्वत्प्रसादतः । पश्याम्यहं जगत्सर्वं न
मां पश्यति कश्चन ॥ २ ॥ इह लोकेऽपि धनिनां परोऽपि
स्वजनायते । स्वजनोऽपि दरिद्राणां तक्षणादुर्जनायते
॥ ३ ॥ परीक्ष्य सत्कुलं विद्यां शीलं शौर्यं सुरुपताम् ।
विधिद्रेदाति निपुणः कस्यामिव दरिद्रताम् ॥ ४ ॥ येनैवा-
म्बरखण्डेन संवीतो निशि चन्द्रमाः । तेनैव च दिवा
भानुरहो दौर्गत्यमेतयोः ॥ ५ ॥ चाण्डालश्च दरिद्रश्च
द्वावेतो सदृशाविह । चाण्डालस्य न गृह्णन्ति दरिद्रो न
प्रयच्छति ॥ ६ ॥ अर्थेन तु विहीनस्य पुरुषस्यात्यमेधसः ।
क्रियाः सर्वा विनश्यन्ति ग्रीष्मे कुसरितो यथा ॥ ७ ॥
द्वाविमावम्भसि क्षेप्यो गाढं बद्धा गले शिलाम् । धनिनां
चाप्रदातारं दरिद्रं चातपस्विनम् ॥ ८ ॥ अत्यन्तविमुखे
दैवे व्यर्थे यत्ने च पौरुषे । मनस्विनो दरिद्रस्य वनादन्यत्कुतः
सुखम् ॥ ९ ॥ दूये कान्ताकरं वीक्ष्य मणिकङ्कणवर्जितम् ।
अतः परं परं दूये मणिकं कँणवर्जितम् ॥ १० ॥ रात्रौ
जानुर्दिवा भानुः कृशानुः सन्ध्योर्द्वयोः । पश्य शीतं मया
नीतं जानुभानुकृशानुभिः ॥ ११ ॥ किं करोमि क
गच्छामि कस्यैपि दुरात्मना । दुर्भरेणोदरेणाहं प्राणैरपि
विडम्बितः ॥ १२ ॥ दुःखं दुःखमिति ब्रूयान्मानवो नरकं
प्रति । दारिद्र्यादधिकं दुःखं न भूतं न भविष्यति ॥ १३ ॥
किं चान्यैः सुकुलाचारैः सेव्यतामेति पूरुषः । धनहीनः
स्वपत्नीमिस्त्यज्यते किं पुनः परैः ॥ १४ ॥ किं वाच्यं
सूर्यशशिनोर्दारिद्र्यं महतां पुरः । दिनरात्रिविभागेन परिधत्तो
यदम्बरम् ॥ १५ ॥ मौल्यैः सर्वापदां निष्ठा का हि नापद-
जानतः । तस्मिन्नाप्यविषण्णो यः क्व सोऽन्यत्र विपत्स्य-
ति ॥ १६ ॥ यदि नाम कुले जन्म तत्किमर्थं दरिद्रता ।
दरिद्रत्वेऽपि मुखंत्वमहो दुःखपरम्परा ॥ १७ ॥ कः स्व-
भावगभीराणां जानीयाद्बहिरापदम् । बालापत्येन भृत्येन

१ हरन्ति. २ कपटम्. ३ अग्निः. ४ दुष्टाचरणाः. ५ नाशम्.
६ समुद्रम्. ७ अतिकठोरम्. ८ वैशेषिकशास्त्रप्रवर्तकाः. ९ क-
स्याणी. १० दुन्दुभिश्चनिडुमेव. ११ शंकरेण. १२ मस्तकः.

१ आकाशम्; (पक्षे) वल्ग्वम्. २ पराश्रये. ३ खेदं प्राप्नोमि.
४ मणियुक्तं यत्कंकणं तेन वर्जितम्. ५ अत्यन्तम्. ६ सुम्पवपा-
वम्. ७ धान्यकणरहितम्. ८ अग्निः. ९ आकाशम्; (पक्षे) वल्ग्वम्.

यदि सा न प्रकाश्यते ॥ १८ ॥ सन्तोऽपि न विराजन्ते
हीनार्थस्येतेरे गुणाः । आदित्य इव भूतानां श्रीगुणानां
प्रकाशिनी ॥ १९ ॥ वरं हि नरके वासो न तु दुश्चरिते
गृहे । नरकाक्षीयते पापं कुगुहात्परिवर्धते ॥ २० ॥ नातः
पापीयसीं कांचिदवस्थां शम्भरोऽब्रवीत् । यस्यां नैवाद्य न
प्रातर्भोजनं तात विद्यते ॥ २१ ॥ न तथा बाध्यते राज-
न्यकृत्या निर्धनो जनः । यथा भद्राणि संप्राप्य तैर्विहीनः
सुखोचितः ॥ २२ ॥ कुञ्जस्य कीटखातस्य दावनिष्कुपि-
त्त्वचः । तरोरप्युपरस्थस्य वरं जन्म न चार्थिनः ॥ २३ ॥
धर्माधिकमहीनस्य परकीयान्नभोजिनः । काकस्येव दरिद्रस्य
दीर्घमायुर्विडम्बना ॥ २४ ॥ शीतमध्वा कद्वचं च वयो-
तीताश्च योषितः । मनसः प्रातिकूल्यं च जरायाः पक्ष
हेतवः ॥ २५ ॥ सुहृदां हि धनं युक्त्वा कृत्वा प्रणयमी-
प्सितम् । प्रतिकर्तुमशक्तस्य जीवितान्मरणं वरम् ॥ २६ ॥
लज्जावतः कुलीनस्य याचितुं धनमिच्छतः । कण्ठे पाराव-
तस्येव बाहुरोति गतागतम् ॥ २७ ॥ कण्ठे गद्गदता
स्वेदो मुखे वैवर्ण्यवेपथू । भ्रियमाणस्य चिह्नानि यानि
तान्येव याचतः ॥ २८ ॥ धन्यास्ते ये न पश्यन्ति देश-
भङ्गं कुलक्षयम् । परचित्तगतान्दाराण्युत्रं च व्यमनातुर-
म् ॥ २९ ॥ शेषभाष्यं तु काव्येन काव्यं गीतेन हन्यते ।
गीतं तु स्त्रीविलासेन स्त्रीविलासो युमुक्षया ॥ ३० ॥ जी-
वन्यधक्षये नीचा याञ्चोपद्रववधनेः । कुलाभिमानमूकानां
साधूनां नास्ति जीवनम् ॥ ३१ ॥ शून्यमपुत्रस्य गृहं चिरशून्यं
नास्ति यस्य सन्मित्रम् । मूर्खस्य दिशःशून्याः सर्वे शून्यं
दरिद्रस्य ॥ ३२ ॥ पक्षविकलश्च पक्षी शुष्कश्च तरुः सरश्च
जलहीनम् । सर्पश्चोद्धृतदंष्ट्रस्तुल्यं लोके दरिद्रश्च ॥ ३३ ॥
अम्बा तुष्यति न मया न स्नुषया सापि नाम्बया न मया ।
अहमपि न तथा न तथा वद राजर्केस्य दोषोऽयम्
॥ ३४ ॥ वृथुकार्तस्वरपात्रं भूषितनिःशेषपरिजनं देव ।
विलसत्क्रेणुगमहनं संप्रति सममावयोः सैदनम् ॥ ३५ ॥
दारिद्र्यान्मरणान्ना मरणं मरोचते न दारिद्र्यम् । अल्पकेशं

मरणं दारिद्र्यमनन्तकं दुःखम् ॥ ३६ ॥ तावत्सन्ति सहाया
यावज्जन्तुर्न कृच्छ्रमाप्नोति । अभिपतति शिरसि मृत्यो कं
कः शक्तः परिचातुम् ॥ ३७ ॥ विकसामि रवावुदिते सं-
कोचमुपैमि चास्तुपयाते । दारिद्र्यसरसि मग्नः पङ्कजली-
लामनुभवामि ॥ ३८ ॥ घृतलवणतैलतण्डुलशाक्रेण-
चिन्तयानुदिनम् । विपुलमतेरपि पुंसो नश्यति धीर्मन्दविभ-
वत्वात् ॥ ३९ ॥ वीणा वंशश्चन्दनं चन्द्रभामः शय्या यानं
यौवनस्थास्तरुण्यः । नैतद्रम्यं क्षुत्पिपासामार्दितानां सर्वारम्भा-
स्तण्डुलप्रथमूलाः ॥ ४० ॥ दारिद्र्य भोस्त्वं परमं
विवेकि गुणाधिके पुंसि सदानुरक्तम् । विद्याविहीने गुणव-
र्जिते च सुहृत्समात्रं न रतिं करोषि ॥ ४१ ॥ दारिद्र्य
शोचामि भवन्तमेवमस्मच्छरीरे सुहृदित्युपित्वा । विप्लवेदेहे
मयि मेन्द्रभाग्ये ममेति चिन्ता क गमिष्यसि त्वम्
॥ ४२ ॥ एको हि दोषो गुणसंनिपाते निमज्जतीन्द्रोरिति
यो वभाषे । न तेन दृष्टं कविना समस्तं दारिद्र्यमेकं
गुणकोटिहारि ॥ ४३ ॥ धनेर्विसुक्तस्य नरस्य लोके किं
जीवितेनादित एव तावत् । यस्य प्रतीकारनिरर्थकत्वा-
त्कोपप्रसादा विकलीभवन्ति ॥ ४४ ॥ अहो नु कष्टं सततं
प्रवामस्ततोऽतिकथः परंगुहवासः । कष्टाधिका नीचजनस्य
मेवा ततोऽतिकथा धनहीनता च ॥ ४५ ॥ वरं वनं
व्याघ्रगजेन्द्रसेवितं द्रुमालयः पत्रफलाम्बुभोजनम् । तृणानि
शय्या वसनं च बलकलं न वन्धुमध्ये धनहीनजीवनम्
॥ ४६ ॥ यदा तु भाग्यक्षयपीडितां दशां नरः कृतान्तोप-
हितां प्रपद्यते । तदास्य मित्राण्यपि यान्त्यमित्रतां चिरानुर-
क्तोऽपि विरज्यते जनः ॥ ४७ ॥ दानं न दत्तं न त-
पश्च तप्तं नाराधितौ शंकरत्रासुदेवौ । अग्नौ रणे वा न हु-
तश्च कायः शरीरं किं प्रार्थयसे सुखानि ॥ ४८ ॥
फलाशिनो मूलतृणाम्बुभक्षा विवाससो निस्तरशा-
यिनश्च । गृहे विमूढा मुनिवच्चरन्ति तुल्यं तपः किं
तु फलेन हीनम् ॥ ४९ ॥ अर्थं न सन्ति न च
सुञ्चति मां दुराशा त्यागान्न संकुचितं दुर्ललितं मनो मे ।
याञ्चा च लौघवकरी स्वधे च पापं प्राणाः स्वयं व्रजत
किं प्रविलम्बितेन ॥ ५० ॥ भग्ना वयं परिभवासिभिरुग्रधा-
रैर्दारिद्र्यचण्डदहनेन नितान्तदग्धाः । बन्धूपकारविषमिच्छ-

१ दरिद्रस्य दोष इत्यर्थः. २ पृथुनि कार्तस्वरस्य सुवर्णस्य
पात्राणि यस्मिन्सतत्; (पक्षे) पृथुकानां बालानामार्तस्वरा रुदि-
तशब्दास्तेषां पात्रं भाजनम्. ३ भूषिता अलंकृता निःशेषाः
परिजना यस्मिन्; (पक्षे) भुषि उपिता निःशेषाः परिजना
यस्मिन्. ४ विलसन्त्यः शोभमानाः करेणवो हरितन्यस्ताभिमंहनं
निबिडम्; (पक्षे) वययोः साण्ण्यात्) बिले सीदन्तीति विलसद्.
विलसद् एव विलसत्का बिलवर्तिनो ये रेणवो धूल्यस्तेषांहनं
व्यासम्. ५ गृहम्.

१ विनारशीलम्. २ प्रीतिम्. ३ स्थित्वा. ४ विनष्टशरीरे.
५ हतभाग्ये. ६ गुणसमुदाये. ७ कारिद्रामः. ८ यो हि दोषो
गुणसंनिपाते निमज्जतीन्द्रोः किरणेष्विवाङ्कः इति कुमारसंभवस्थे
पद्ये. ८ कोटिगुणानांशकमिति भावः. ९ परगुहवासः. १० लघुत्व-
कारिणी. ११ कालदैर्घ्येणेति यावत्.

मपीह भुक्तं जीवाय एव रविजस्य किमस्ति निद्रा ॥ ५१ ॥ धनं यदि गतं गतं चरणयुग्मरेणमं धरा यदि गता गता कथय मे किमेतावता । इदं पुनरंरुतुदं धनिगणैरिदानीतनैर्दरिद्रगणनाविधौ यदहमङ्कपाते धृतः ॥ ५२ ॥ गते सुहृदि शत्रुतां सततनिर्विवेके प्रभौ गृहे कुगृहिणीवचः क्रकचदारिते वा हृदि । महाजनविवर्जिते सदसि मानिनां श्रेयसे वरं मरणमेव वा शरणमन्यदेशान्तरम् ॥ ५३ ॥ अप्रस्तावस्तुतिभिरनिशं कर्णशूलं करोति खं दारिद्र्यं वदति वसनं दर्शयत्येव जीर्णम् । छायाभूतश्चलति न पुरः पार्श्वयोर्नैव पश्चात्निःस्वः खेदं दिशति धनिनां व्याधिवदुश्चित्कस्यः ॥ ५४ ॥ निवासश्रिन्तायाः परपरिभवो वैरमपरं जुगुप्सा मित्राणां स्वजनजनविद्वेषकरणम् । वनं गन्तुं बुद्धिर्भवति च कलत्रात्परिभवो हृदिस्थः शोकाग्निं च दहति संतापयति च ॥ ५५ ॥ अये लाजानुचैः पथि वचनमाकर्ण्य गृहिणी शिशोः कर्णौ यत्नात्सुपिहितवती दीनवदना । मयि क्षीणोपाये यदकृतं दशावशुशबले तदन्तःशल्यं मे त्वमिव पुनरुद्धर्तुमुचितः ॥ ५६ ॥ विधातुर्द्वे कन्ये सुगतिरपरा दुर्गतिरभूत्पौरायां धाता गुणकुलविहीनाय स ५७ । ततः पश्चात्तापादिव सुगुणसज्जातमधुना कुलीनं विद्वांसं वरमिह वरेण्यं मृगयते ॥ ५७ ॥ न भिक्षा दुर्भिक्षे मिलति दुरवस्थाः कथमृणं लभन्ते कर्माणि द्विजपरिवृढान्कारयतु कः । अदत्तैव ग्रासं ग्रहपतिरसावस्तमयते क यामः किं कुर्मो गृहिणि गहनो जीवनविधिः ॥ ५८ ॥ निरस्थ-
ञ्चालीकं ध्रुवपहतसीदत्परिजनं विना दीपात्तक्तं सुख-
गहनसंरुद्धतिमिरम् । अनाक्रान्तद्वारं प्रणयिभिरपूर्णेत्सव-
महो गृहं कारातुल्यं भवति खलु दुःखाय गृहिणः ॥ ५९ ॥
सखे खेदं मा गाः कलय किल तास्ता निजकलाः स्वकी-
त्यां वर्षस्य क नु खलु तवैतद्व्यवसितम् । न तन्मोघत्यत्र
स्फुरितमिति चञ्चैतदुचितं विचित्रोत्साहानां किमिदमियदेव
विभुवनम् ॥ ६० ॥ दधति न जनास्तत्रैराश्याददृष्टवि-
भूतयो यदुचितसुखभ्रंशादुःखं निजच्युतसंपदः । भवति
हि तथा जाल्यन्धानां कुतो हृदि वेदना नयनविषयं
स्मृत्वा स्मृत्वा यथोद्धतचक्षुषाम् ॥ ६१ ॥ भौरोदीश्वि-
रमेहि वस्त्रचिरान्दृष्ट्वा बालानिभानायातस्तव वत्स दा-
स्यति पिता श्रेयैकं वाससी । श्रुत्वां गृहिणीवचांसि

निकटे कुड्यस्य निष्कैचनो निश्चस्याश्रुजलप्रवणुतसुखः
पान्थः पुनः प्रस्थितः ॥ ६२ ॥ वासःखण्डमिदं प्रयच्छ
यदि वा स्वाङ्के गृहाणार्भकं रिक्तं भूतलमत्र नाथ भवतः
पृष्ठे पैलालोच्चयः । दंपत्योरिति जल्पितं निशि यदा चौरः
प्रविष्टस्तदा लब्धं कर्षणमन्यतस्तदुपरि शिखा रुदन्निर्गतः
॥ ६३ ॥ वृद्धोऽन्यः पतिरेष मंस्रकगतः स्थूणावशेषं गृहं
कालोऽभ्यैर्जलागमः कुशलिनी वत्सस्य वार्तापि नो ।
यत्नात्संचिततैलविन्दुघटिका भवेति पर्याकुला दृष्ट्वा गर्भ-
भरालसां निजबंधूं श्वश्रूश्चिरं रोदिति ॥ ६४ ॥ नो सेवा
विहिता गुरोरपि मनाङ्गो वा कृतं पूजनं देवानां विधिवन्न
वा शिव शिव स्निग्धादयः सेविताः । किं तु त्वच्चरणौ
सरस्वति रसादाजन्मनः सेवितौ तस्मान्मां विजहाति सा
भगवती शङ्के संपत्नी तव ॥ ६५ ॥ क्षुधक्षामाः शिशवः
शवा इव भृशं मन्दाशया बान्धवा लिप्ता जर्जरकैर्करी
जंतुलवैर्नो मां तथा बाधते । गेहिन्या वृष्टितांशुकं घटयितुं
कृत्वा सैकैकु स्मितं कुप्यन्ती प्रतिवेशिलोकगृहिणी सूचीं
यथा याचिता ॥ ६६ ॥ दग्धं खाण्डवमर्जुनेन बलिना
दिव्यैर्दुर्मैः सेवितं दग्धा वायुसुतेन रावणपुरी लङ्का पुनः
स्वर्णम् । दग्धः पृथेशरः पिनाकपतिना तेनाप्युक्तं कृतं
दारिद्र्यं जनतापकारकमिदं केनापि दग्धं नहि ॥ ६७ ॥
उत्तिष्ठ क्षणमेकमुद्धं सखे दारिद्र्यभारं मम श्रान्तस्तावदहं
चिरान्मरणजं सेवे त्वदीयं सुखम् । इत्युक्तं धनवर्जितस्य
वचनं श्रुत्वा श्मशाने शवो दारिद्र्यान्मरणं वरं वरमिति
ज्ञात्वैव तूर्णान् स्थितः ॥ ६८ ॥ भद्रे वाणि ममानने कुरु
दयां वर्णातुपूर्या चिरं चेतः स्वास्थ्यमुपैहि याहि करुणे
प्रज्ञे स्थिरत्वं ब्रज । लज्जे तिष्ठ पराङ्मुखी क्षणमहो तृणो
पुरः स्थीयतां पापो यावदहं ब्रवीमि धनिनां देहीति दीनं
वचः ॥ ६९ ॥ यो गङ्गामतत्तथैव यसुनां यो नर्भदां शर्मदां
का वार्ता सरिदम्बुलङ्घनविधौ यश्चार्णवास्तीर्णवान् ।
सोऽस्माकं चिरमास्थितोऽपि सहसा दारिद्र्यानामा सखा
त्वदानाम्भुसरित्प्रवाहलहरीमग्नौ न संभाव्यते ॥ ७० ॥
दारिद्र्याद्धिर्मैति ह्यपरिगतः सत्त्वात्परिभ्रश्यते निःसत्त्वः प-

१ भित्तेः, २ दरिद्रः, ३ धान्यतृणस्रस्तः, ४ जीर्णवस्त्रखण्डम्,

५ शय्या, ६ गृहस्तम्भः, ७ समीपः, ८ व्याकुला, ९ लुपाम्,
१० लक्ष्मीरित्यर्थः, ११ चालनीसदृशः सच्छिद्रः कुम्भः, १२ ला-
क्षाखण्डैः, १३ स्तवसहितम्, १४ मदनः, १५ धारय, १६ सु-
खदात्रीम्, १७ न दृश्यते, १८ लज्जां प्राप्नोति, १९ लज्जायुक्तः,

१ ममंस्कृ, २ छादितवती, ३ रोदनं मा कुरु, ४ कण्ठभू-
षणम्, ५ वस्त्रे.

रिभूयते परिभवाच्चिर्वेदेमापद्यते । निर्विण्णः शुचमेति शोक-
निहतो बुद्ध्या परित्यज्यते निर्बुद्धिः क्षयमेत्यहो निधनता
सर्वापदाभास्यदम् ॥ ७१ ॥ शीतेनाध्युषितस्य माषशिमिवचि-
न्तार्णवे मज्जतः शान्ताग्नेः स्फुटिताधरस्य धमतः क्षुत्क्षाम-
कुक्षेमम् । निद्रा काप्यवमानितेव दयिता संत्यज्य दूरं
गता तत्पात्रप्रतिपादितेव वसुधा न क्षीयते शर्वरी ॥ ७२ ॥
दारिद्र्यात्पुरुषस्य बान्धवजनो वाक्ये न संतिष्ठते सुस्निग्धा
विमुखीभवन्ति सुहृदः स्फारीभवन्त्यापदः । सत्त्वं
ह्यसमुपैति शीलशशिनः कान्तिः परिम्लायते पापं
कर्म च यत्परैरपि कृतं तत्तस्य संभाव्यते ॥ ७३ ॥
सङ्गं नैव हि कश्चिदस्य कुरुते संभाव्यते नादरा-
त्संप्राप्तो गृहमुत्सवेषु धनिनां सावज्ञमात्कोच्यते । दूरादेव
महाजनस्य विहरत्यल्पच्छदो लज्जया मन्ये निर्धनता प्रका-
ममपरं पठं महापातकम् ॥ ७४ ॥ पौरुषेभ्यो न भयं न
दण्डपतनं त्रासो न वा भूयतेर्निःसङ्गं शयनं निशासु गमनं
दुर्गेषु मार्गेषु च । दारिद्र्यं सुखमेव केवलमहो दोषद्वयं
वर्तते जाया निन्दति चाङ्गभोगसमये सुश्रन्ति वै याचकाः
॥ ७५ ॥ वासश्रमं विभूषणं शवशिरो भस्माङ्गलेपः सदा
क्षेको गौः स च लाङ्गलाचकुशलः संपत्तिरेतादृशी । इत्या-
लोच्य विमुच्य शंकरमगाद्राजकरं जाह्नवी कष्टं निर्धनि-
कस्य जीवितमहो दारैरपि त्यज्यते ॥ ७६ ॥ मद्ग्रेहो सुप-
कीव मूषकवधूर्मूषीव मार्जारिका मार्जारीव शुनी शुनीव
गृहिणी वाच्यः किमन्यो जनः । इत्यापन्नशिश्नसूत्विजहतो
दृष्ट्वा तु सिद्धीरवेर्लता तन्तुवितानसंवृतमुखी चुल्ली चिरं
रोदिति ॥ ७७ ॥ पीठैः कच्छपवत्तरन्ति सलिले संमार्जनी
मीनवद्वीं सर्पविचेष्टितानि कुरुते संत्रासयन्ती शिश्नु ।
शूर्पाध्वत्तमस्तका च गृहिणी भित्तिः प्रपातोन्मुखी रात्रौ
पूषीतडागसंनिभमभूद्राजन्मदीर्यं गृहम् ॥ ७८ ॥ शीलं
शातयति श्रुतं शमयति प्रज्ञां निहन्त्यादरं दैन्यं दीपयति
क्षमां क्षपयति व्रीडामपि ह्यसति । तेजो जर्जर-
यत्यपासति मतिं विस्तारयत्यर्थितां पुंसः क्षीणधनस्य किं
न कुरुते वैरं कुटुम्बग्रहः ॥ ७९ ॥ दारिद्र्येण समीरितापि
बहुशः कण्ठं समालम्बते कण्ठाकण्ठशतैः कथं कथमपि
प्राप्नोति जिह्वातलम् । जिह्वाकीलककीलितेव सुदृढं तस्मान्न
निर्यात्यसौ वाणी प्राणपरिक्षेपेऽपि महतां देहीति नास्तीति च
॥ ८० ॥ दृष्टं दुर्जनचेष्टितं परिभवो लब्धः समानाज्जनात्पिण्डार्थे

धनितां कृतं श्वलङ्कितं मुक्तं कपालेष्वपि । पञ्चामश्वनि सं-
प्रयातमसकृत्सुप्तं तृणप्रस्तरे यच्चान्यत्र कृतं कृतान्तं कुरु हे
तत्रापि सज्जा वयम् ॥ ८१ ॥ अग्निं चेत्स्वगृहे कुटुम्ब-
भरणं कर्तुं न शक्तोऽस्म्यहं सेवे चेत्सुखभाशनं मुनिवचनं सु-
ष्णन्ति मां तस्कराः । श्वत्रे चेत्स्वतनुं त्यजामि नरकाद्धी-
रात्महत्यावशात्त्रो जाने करवाणि देव किमहं मर्तुं न वा
जीवितुम् ॥ ८२ ॥ मा भूजन्म महाकुले तदपि चेन्मा भू-
द्विपत्सापि चेन्मा भूद्भरि कलत्रमस्ति यदि तन्मा भूदयार्द्रि
मनः । तच्चेदस्ति तदस्तु मृत्युश्च चेत्सापि नास्ति क्षणस्त-
ज्जन्मान्तरनिर्विशेषसदसदेशान्तरेऽस्तु स्थितिः ॥ ८३ ॥ यैः
कारुण्यपरिग्रहान्न गणितः स्वार्थः परार्थं प्रति यैश्चात्यन्तद-
यापरैर्न विहिता वन्ध्यार्थिनां प्रार्थना । ये चासत्परदुःख-
दुःखितथियस्ते साधवोऽस्तं गताश्चक्षुः संहर बापवेषगम-
धुना कस्याप्रतो रुचते ॥ ८४ ॥ सत्कृच्छोपयति इतान्प्र-
तिकरोत्याकन्दतो बालकान्प्रत्यासिञ्चति कर्परेण सलिलं श-
य्यातृणं रक्षति । धृत्वा मूर्ध्नि पुगाणशर्पशकलं शन्ये गृहे
व्याकुला किं तद्यत्र करोति दुर्गतवधूर्देवे भृशं वर्पति ॥ ८५ ॥
दारिद्र्यक्षितिपः स मे निजपतितस्य प्रसादाद्भूयाच्चा जी-
वनमम्बरं दश दिशो वासश्च देवालये । असद्वैरिणि लब्ध-
संगतिरिति त्वय्याश्रये कुप्यता मद्रूतिं विनियोजितास्त्व-
दरयः का नाम वृत्तिमम् ॥ ८६ ॥ आसीत्ताम्रयं शरीर-
मधुना सौवर्णवर्णं गतं मुक्ताहारलताश्रुविन्दुनिवहैर्निः-
श्वस्य मे कल्पिता । स्वल्पं स्वल्पमनल्पकल्पमधुना दीर्घं
वयः कल्पितं स्वामिन्दुःख भवत्प्रसादवशतः किं किं न
लब्धं मया ॥ ८७ ॥

दानप्रशंसा ।

अनुकूले विधौ देयं यतः पूरयिता हरिः । प्रतिकूले
विधौ देयं यतः सर्वं हरिष्यति ॥ १ ॥ यद्ददाति यद्भ्राति
तदेव धनिनो धनम् । अन्ये मृतस्य क्रीडन्ति दारैरपि
धनैरपि ॥ २ ॥ यद्ददाति विशिष्टेभ्यो यच्चाश्रसि दिने
दिने । तत्ते वित्तमहं मन्ये शेषमन्यस्य रक्षसि ॥ ३ ॥
त्याग एको गुणः श्लाघ्यः किमन्यैर्गुणराशिभिः । त्यागा-
ज्जगति पूज्यन्ते पशुपाषाणपादाः ॥ ४ ॥ भवन्ति नरकाः
पापात्पापं दारिद्र्यसंभवम् । दारिद्र्यमप्रदानेन तस्माद्दानपरो
भवेत् ॥ ५ ॥ आसादार्धमपि आसमार्थिभ्यः किं न यच्छसि ।
इच्छानुरुपो विभवः कदा कस्य भविष्यति ॥ ६ ॥

गौरवं प्राप्यते दानान्न तु वित्तस्य संचयात् । स्थितिरुच्चैः पयोदानान् पयोधीनामधः स्थितिः ॥ ७ ॥ दरिद्रान्मर कौन्तेय मा प्रयच्छेश्वरे धनम् । व्याधितस्यौषधं पथ्यं नीरुजस्य किमौषधैः ॥ ८ ॥ दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं विदुः ॥ ९ ॥ उपार्जितानां वित्तानां त्याग एव हि रक्षणम् । तडागोदर-संस्थानां परीवाह इवाम्भसाम् ॥ १० ॥ दानोपभोगवन्ध्या या सुहृद्भिर्या न भुज्यते । पुंसां यदि हि सा लक्ष्मीरलक्ष्मीः कतमा भवेत् ॥ ११ ॥ किं तया क्रियते लक्ष्म्या या वधूरिव केवला । या न वेश्येव सामान्या पथिकैरुपभुज्यते ॥ १२ ॥ आयासशतलब्धस्य प्राणेभ्योऽपि गरीयसः । गतिरेकैव वित्तस्य दानमन्या विपत्तयः ॥ १३ ॥ दानेन श्लाघ्यतां यान्ति पशुपाषाणपादपाः । दानमेव गुणः श्लाघ्यः किमन्यैर्गुणकोटिभिः ॥ १४ ॥ दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य । यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति ॥ १५ ॥ यो न ददाति न भुङ्क्ते सति विभवे नैव तस्य तद्भव्यम् । तृणमयकृत्रिमपुरुषो रक्षति सस्यं परस्यार्थे ॥ १६ ॥ दातव्यं भोक्तव्यं सति विभवे संचयो न कर्तव्यः । पश्येह मंधुकरीणां संचितमर्थं हरन्त्यन्ये ॥ १७ ॥ मीयतां कथमभीप्सितमेपां दीयतां द्रुतमयाचितमेव । तं धिगस्तु कलयन्नपि वाञ्छामर्थिवागवसरं सहते यः ॥ १८ ॥ प्रापितेन चटुकाकुविईम्बं लम्बितेन बहुद्याचनलज्जाम् । अर्थिना यदधमर्जति दाता तन्न लुपति विलम्ब्य ददानः ॥ १९ ॥ यत्प्रदेयसुपनीय वदान्यैर्दीयते सलिलमर्थिजनाय । याचनोक्तिविलत्वविशङ्कायासमूर्च्छनचिकित्सितमेतत् ॥ २० ॥ अर्थिने न तृणवद्भनमात्रं किंतु जीवनमपि प्रतिपाद्यम् । एवमाह कुशवज्जलदायी द्रव्यदान-विधिरुक्तिविदग्धः ॥ २१ ॥ पङ्कसंकरविगर्हितमर्हं न श्रियः कमलमाश्रयणाय । अर्थिपाणिकमलं विमलं तद्गाम-वेश्म विदधीत सुधीस्तत् ॥ २२ ॥ दानपात्रमधमर्णमिहैकग्राहि कोटिगुणितं दिवि दायि । साधुरेति सुकृतैर्यदि कर्तुं पारलौकिककुसीदमसीदत् ॥ २३ ॥ अर्थो विनैवार्थ-नयोपसीदन्नत्सोऽपि धीरैरवधीरणीयः । मान्येन मन्ये विधिना वित्तीर्णः स प्रीतिदायो बहुमन्तुमर्हः ॥ २४ ॥ दानेन भूतानि वशीभवन्ति दानेन वैराण्यपि यान्ति नाशम् ।

१ अनेकोपभोग्या. २ नाश इत्यर्थः. ३ तृणकृतकपटपुरुषः सस्य-रक्षणार्थमुच्चप्रदेशे श्वापदभयहेतुस्तृणादिभिः पुरुषः क्रियत इति प्रसिद्धम्. ४ ऐश्वर्यं. ५ भ्रमरीणाम्. ६ हास्यत्वम्.

परोऽपि बन्धुत्वमुपैति दानैर्दानं हि सर्वव्यसनानि हन्ति ॥ २५ ॥ तुरगशतसहस्रं गोगजानां च लक्षं कनकरजत-पात्रं मेदिनीं सागरान्ताम् । विमलकुलवधूनां कोटिकन्याश्च दद्यान्नहि नहि सममेतैरन्नदानं प्रधानम् ॥ २६ ॥ कामं याचः कतिचिदफलाः सन्तु लोके कवीनां सन्त्येवान्या मधुरिपुकथाः संस्तवात्कामदोग्ध्यः । वित्तं कामं भवतु विफलं दत्तमश्रोत्रियेभ्यः पात्रे दत्तैर्भवति हि धनैर्धन्यता भूरिदातुः ॥ २७ ॥ देयं भो ह्यधने धनं सुकृतिभिर्नो संचितं सर्वदा श्रीकर्णस्य बलेश्च विक्रमपतेरद्यापि कीर्तिः स्थिता । आश्चर्यं मधु दानभोगरहितं नष्टं चिरात्संचितं निर्वेदादिति पाणिपाद्युगलं वर्धन्त्यहो मक्षिकाः ॥ २८ ॥

लोभनिन्दा ।

लोभः प्रतिष्ठा पापस्य प्रसूतिलोभ एव च । द्वेषक्रोधादि-जनको लोभः पापस्य कारणम् ॥ १ ॥ लोभात्क्रोधः प्रभवति लोभात्कामः प्रजायते । लोभान्मोहश्च नाशश्च लोभः पापस्य कारणम् ॥ २ ॥ लोभात्क्रोधः प्रभवति क्रोधाद्गोहः प्रवर्तते । द्रोहेण नरकं याति शास्त्रज्ञोऽपि विचक्षणः ॥ ३ ॥ मातरं पितरं पुत्रं भ्रातरं वा सुहृत्तमम् । लोभावि-ष्टो नरो हन्ति स्वामिनं वा सहोदरम् ॥ ४ ॥ लोभेन बुद्धिश्चलति लोभो जनयते तृषाम् । तृषार्तो दुःखमाप्नोति परत्रेह च मानवः ॥ ५ ॥ लोभाविष्टो नरो वित्तं वीक्षते न स चापदम् । दुग्धं पश्यति मार्जारो यथा न लगुडाहतिम् ॥ ६ ॥ प्रायेण धनिनामेव धनलोभो निरन्तरम् । पश्य कोटिद्वयोपेतं लक्षाय प्रणतं धनुः ॥ ७ ॥ लोभः सदा विचिन्त्यो लुब्धेभ्यः सर्वतो भयं दृष्टम् । कार्याकार्यविचारो लोभविमूढस्य नास्त्येव ॥ ८ ॥ सत्यप्रशमनपोभिः सत्यधनैः शास्त्रवेदिभिर्विजितः । लोभोऽवटं प्रविष्टः कुटिलं हृदयं किराटीनाम् ॥ ९ ॥ स्नेहोपपन्न इति पूर्णदशाविशेषशाली स्वमात्मानि वसुप्रकरं निधाय । लब्धोदये तमथ गृह्णति पन्नवन्धौ दीपा भवन्ति कलुषा बलवाहि लोभः ॥ १० ॥ यद्दुर्गामैटवीमटन्ति विकटं क्रामन्ति देशान्तरं गाहन्ते गहलं समुद्रमथनक्लेशं कृषिं कुर्वते । सेवन्ते कृपणं पतिं गदघटासंघट्टदुःसंचरं सर्पन्ति प्रंधनं धनान्धितथियस्तलोभ-विर्स्फूर्जितम् ॥ ११ ॥

१ तिष्ठतीति शेषः. २ किराटो वणिग्जातिविशेषः. ३ गहनाम्. ४ अरण्यम्. ५ युद्धम्. ६ विलासः.

उदारप्रशंसा ।

शतेषु जायते शूरः सहस्रेषु च पण्डितः । वक्ता दशसहस्रेषु दाता भवति वा न वा ॥ १ ॥ अदाता पुरुषस्त्यागी धनं संत्यज्य गच्छति । दातारं कृपणं मन्ये मृतोऽप्यर्थं न मुञ्चति ॥ २ ॥ रक्षन्ति कृपणाः पाणौ द्रव्यं क्रैव्यमिवात्मनः । तदेव सन्तः सततमुत्सृजन्ति यथा मलम् ॥ ३ ॥ याचितो यः प्रहृष्येत दत्त्वा च प्रीतिमान्भवेत् । तं दृष्ट्वायधवा श्रुत्वा नरः स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ४ ॥ आकारमात्रविज्ञानसंपादितमनोरथाः । ते धन्या ये न शृण्वन्ति दीनाः प्रणयिनां गिरः ॥ ५ ॥ कर्णलङ्घिगुणोत्कर्षास्यागिनो धन्विनस्तथा । निष्फलान्न विमुञ्चन्ति मार्गणान्मसुखे स्थितान् ॥ ६ ॥ देहि देहीति जल्पन्ति त्यागिनोऽप्यर्थिनोऽपि च । आलोकयन्ति रभसादस्ति नास्तीति न क्वचित् ॥ ७ ॥ शुष्यन्ते पक्षिपशवः पठन्ति शुक्रमारिकाः । दातुं शक्नोति यो वित्तं स शूरः स च पण्डितः ॥ ८ ॥ अयं निज्ञैः परो वेति गणना लघुचेतसाम् । उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ ९ ॥ लक्ष्मीपयोधगेत्सङ्गकुङ्कुमारुणितो हरैः । धन्यो बलिः स येनास्य भिक्षाप्राचीकृतः करः ॥ १० ॥ कृपणस्त्वचं शिविर्मांसं जीवं जीमूतवाहनः । ददौ दधीचिरस्थिनि नास्त्येदेयं महात्मनाम् ॥ ११ ॥ दाता नीचोऽपि सेव्यः स्यान्नष्कलो न महानपि । जलाशयौ वैरिधिं त्यक्त्वा पश्य कृपं निषेवते ॥ १२ ॥ पुंसासुन्नतचित्तानां सुखावहमिदं द्वयम् । सर्वसङ्गनिवृत्तिर्वा विभूतिर्वा सुविस्तरा ॥ १३ ॥ जरामरणदौर्गत्यव्याधयस्तावदासताम् । जन्मैव किं न धीरस्य भूयो भूयस्त्रपाकरम् ॥ १४ ॥ अपि नाम स दृश्येत पुरुषातिशयो भुवि । गर्वोऽल्लनसुखा येन धनिनो नावलोकिताः ॥ १५ ॥ पृथ्वी पृथ्वीगुणा मान्याः सन्ति भूपा विवेकिनः । पराभवापदं यान्ति कस्मादुन्नत-उदयः ॥ १६ ॥ परिपूर्णगुणामोगरिद्रोद्गार एव सः । विजगत्स्पृहणीयेऽस्मिन्न रुचिर्द्रविणेऽपि यत् ॥ १७ ॥ त्यागो गुणो वित्तवतां वित्तं त्यागवतां गुणः । परस्परविशुक्तौ तु वित्तत्यागीषो विडम्बना ॥ १८ ॥ नृणां धुरि स एवैको यः कश्चित्स्यागपाणिना । निर्माष्टि प्रार्थनापांसुधूसरं सुखमर्थिनाम् ॥ १९ ॥ बुद्धिर्था सत्वरहिता स्त्रीत्वं तत्केवलं मतम् । सत्त्वं चानयसंपन्नं तत्पशुत्वं न पौरुषम् ॥ २० ॥ अत्यद्भुतमिमं मन्ये स्वभावममनस्विनः । यदुपक्रियमाणोऽपि

प्रीयते न विलीयते ॥ २१ ॥ सैव परं न विनश्यति तैरु-रपि या श्रीर्निवेशिता सत्सु । अवशिष्यते हिमांशोः सैव कला या स्थिता शंभौ ॥ २२ ॥ कियती पद्मसहस्री कियती लक्षाप्यकोटिरपि कियती । औदार्योन्नतमनसां रत्नवती वसुमती कियती ॥ २३ ॥ प्रस्तुपकुर्वेत्पूर्वं कृतोपकारमपि लज्जयति चेतः । यस्तु विहितोपकारादुपकारः सोऽधिको मृत्योः ॥ २४ ॥ जीवञ्जीवयति हि यो ज्ञातिजनं परिजनं च सुहृदश्च । तस्य सफला गृहश्रीर्धिगनुपजीव्यां धनसमृद्धिम् ॥ २५ ॥ यच्छञ्जलमपि जलदो बलभतामेति सर्वलोकस्य । नित्यं प्रसारितकरः सवितापि भवत्यक्षुध्यः ॥ २६ ॥ नामं यत्केनचिदपि मनोरथा अपि यतो निवर्तन्ते । तद्यदि न लभ्यतेऽन्यन्मनस्विनः किमभिमानफलम् ॥ २७ ॥ घटनं विघटनमथवा कार्याणां भवति विधिनियोगेन । उचितेऽनुचिते कर्मणि वृत्तिनिवृत्ती ममादत्ते ॥ २८ ॥ कल्पस्थायि न जीवितमैश्वर्यं नाप्यते च यदभिमतम् । लोकस्तथाप्यकार्यं कुरुते कार्यं किमुद्दिश्य ॥ २९ ॥ धनवाहुल्यमहेतुः कोऽपि निमर्गेण सुक्तकरः । प्रावृषि कस्याम्बुसुचः संपतिः किमधिकाम्बुनिधेः ॥ ३० ॥ द्रविणार्जनजः परिश्रमः फलितोऽप्यस्य जनस्य नीरमः । द्रविणार्जनामात्तुष्टये परमावर्जयितुं गुणार्जनम् ॥ ३१ ॥ नाक्षराणि पठता किमपाठि पाठितोऽपि किमु विस्मृत एव । इत्थमर्थजनसंशयदोलाखेलनां खलु चकार नकारः ॥ ३२ ॥ याः प्रशंसति नरो नरमन्यं देवतासु वरदासु सतीषु । मुग्धधीर्नलवस्पृहयालुस्तं नृशंसमहमाद्यमवैमि ॥ ३३ ॥ यथा शरीरं किल जीवितेन विनाकृतं काष्ठमिवावभाति । तथैव तज्जीवितमप्यवैमि लोकोत्तरेण स्फुरितेन शून्यम् ॥ ३४ ॥ जातश्च नाम न विनङ्कयति चैत्युक्तमुत्पाद एव नियमेन विनाशेहेतुः । तुल्ये च नाम मरणव्यसनोपतापे मृत्युर्वैरं परहितावहिताशयस्य ॥ ३५ ॥ उत्पादिता स्वयमियं यदि तत्तन्ना तातेन वा यदि तदा भगिनी खलु श्रीः । यद्यन्यसंगमवती च तदा परस्त्री तत्त्यागबद्धमनसः सुधियो भवन्ति ॥ ३६ ॥ त्वयि सति शिवदातर्य-सूदैर्भयर्थितानामितरमनुसरन्तो दर्शनन्तोऽर्थमुद्राम् । चैरमचरणपातैर्दुर्ग्रहं दोग्धुकामाः कैरममनुसरामः कामधेनौ स्थितायाम् ॥ ३७ ॥ इत्यत्येत्तस्मिन्निरवधिमहत्त्वध्वनि गुणास्त एवामी द्वित्रा जरटजरटा यान्ति गणनाम् । अहो ग्राम्यो लोकः स न परममीभिः कृतधृतिः स्य-

१ मांसम्. २ बाणान्; (पक्षे) याचकान्. ३ स्वकीयः. ४ समुद्रम्.

१ अन्वा. २ याचितानाम्. ३ पाश्चाल्यवरणपातैः. ४ उद्धम.

स्तब्धो यावत्कलयति समग्रं तृणमिदम् ॥ ३८ ॥ स्वचित्त-
परिचिन्तयैव परितापमात्मन्यमी न विभ्रति मनस्विनो
यदमुना न तावत्क्षतिः । अर्हर्निशमिहैव ये परमनोनुवृत्त्या
पुनर्वहन्ति विजिगीषुतां किमिव तेऽनुकम्पास्पदम् ॥ ३९ ॥
सुज्यन्ते स्वगृहस्थिता इव सुखं यथार्थिभिः संपदः पट्टी
यस्य मतिस्तमःप्रहतये द्वावेव तौ प्राणितः । यस्वात्मभरि-
रुन्नतेऽपि विभवे हीनश्च विद्वत्तया तस्यालेख्यमणेरिवा-
कृतिवृत्तः सत्ताप्यसत्ता ननु ॥ ४० ॥ आधाराय धरावका-
शविधयेऽप्याकाशमालोकेने भास्वानात्ममहत्त्वसाधनविधा-
वन्त्ये गुणाः केचन । इत्यस्मिन्नुपकारकारिणि सदा वर्गे परं
दुस्त्यजे जे दैन्यव्रीडकलङ्कमुञ्चतु कथं चेतो महाचेतसाम्
॥ ४१ ॥ नित्यं या गुरुभृत्यबन्धुसुजनैर्न खेच्छया सुज्यते
पश्यन्ति स्पृहयालवो न रिपवो यां विक्रमासादिताम् ।
यस्याः साधुपरिक्षेपेण सुहृदां नाशेन वा संभवो नो संप-
द्विपदेव सा गुणवतां प्रीतिस्तया कीदृशी ॥ ४२ ॥ न्याय्यं
मार्गमनुञ्चतः सुकृतिनो देवाद्भवन्त्यापदो यास्ताः सन्तु
बलेरिवादिपुरुषायोर्वीं स्वयं यच्छतः । शकसेव जुगु-
प्सितैः सुबहुभिर्निन्दैर्भृशं कर्मभिर्देवानामुपरि प्रसुत्वमपि
मे मा भूत्रपाकारणम् ॥ ४३ ॥ रुद्रोऽर्द्धि जलधिं हरिर्दि-
विषदो दूरं विहायःश्रिता भोगीन्द्राः प्रबला अपि
प्रथमतः पातालमूले स्थिताः । लीना पद्मवने सरोजनिलया
मन्येऽर्थसार्थाद्रिया दीनोद्धारपरायणाः कलियुगे सत्पूरुषाः
केवलम् ॥ ४४ ॥

कृपणनिन्दा ।

कृपणेन समो दाता न भूतो न भविष्यति । अस्पृशन्नेव
वित्तानि यः परेश्वरः प्रयच्छति ॥ १ ॥ यदुर्ज्यते परिक्लेशै-
रर्जितं यत्र सुज्यते । विभज्यते यदन्तेऽन्यैः कस्यचिन्मास्तु
तद्वनम् ॥ २ ॥ यत्कोर्यैरर्जितं क्लेशं तृष्णां मोहं प्रजाग-
रम् । न तद्वनं कंदर्याणां हृदये द्याधिरेव सः ॥ ३ ॥ मृत्युः
शरीरगोपारं धनरक्षं वसुंधरा । दुश्चारिणी च हसति स्वपतिं
पुत्रवत्सलम् ॥ ४ ॥ त्यागभोगविहीनेन धनेन धनिनो
यदि । भयामः किं न तेनैव धनेन धनिनो वयम् ॥ ५ ॥
दानोपभोगरहिता दिवसा यस्य यान्ति वै । स लोहकार-
भस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति ॥ ६ ॥ अबुधैरर्थलाभाय पण्य-
स्त्रीभिरिव स्वस्यम् । आत्मा संस्कृत्य संस्कृत्य परोपकरणीकृतः
॥ ७ ॥ कृपणेन शबेनेव मृतेनापि न दीयते । मांसं वर्धयता

तेन काकस्योपकृतिः कृताः ॥ ८ ॥ बोधयन्ति न याचन्ते
भिक्षाद्वारा गृहे गृहे । दीयतां दीयतां नित्यमदातुः फल-
मीदृशम् ॥ ९ ॥ द्वारं द्वारं रटन्तीह भिक्षुकाः पात्रपाणयः ।
दर्शयन्त्येव लोकानामदातुः फलमीदृशम् ॥ १० ॥ न
दातुं नोपभोक्तुं च शक्नोति कृपणः श्रियम् । किं तु स्पृशति
हस्तेन नपुंसक इव स्त्रियम् ॥ ११ ॥ किंशुकं किं शुकः
कुर्यात्फलितेऽपि बुभुक्षितः । अदातरि समृद्धेऽपि किं कु-
युरुपजीविनः ॥ १२ ॥ वरं विभवहीनेन प्राणैः संतर्पितो-
ऽनलः । नोपचारपरिभ्रष्टः कृपणः प्रार्थितो जनः ॥ १३ ॥
उदारचरितस्त्यागी याचितः कृपणोऽधिकः । एको धनं
ततः प्राणानन्यः प्राणांस्ततो धैर्यम् ॥ १४ ॥ नोपभोक्तुमपि
क्लीबो जानात्युपचितां श्रियम् । ग्राम्यो विरागयत्येव रम-
यन्नपि कामिनीम् ॥ १५ ॥ कृपणः स्ववधुसङ्गं न करोति
भयादिह । भविता यदि मे पुत्रः स मे वित्तं हरेदिति
॥ १६ ॥ यदधोऽधः श्रितौ वित्तं निचखान मितंपचः ।
तदधोनिरयं गन्तुं चक्रे पन्थानमग्रतः ॥ १७ ॥ निजसौख्यं
निरुन्धानो यो धनार्जनमिच्छति । परार्थं भारवाहीव क्लेश-
सैव हि भाजनम् ॥ १८ ॥ असंभोगेन सामान्यं कृपणस्य
धनं परैः । अस्वेदमिति संबन्धो हानौ दुःखेन गम्यते
॥ १९ ॥ सति द्राक्षाफले क्षीरे मृदाभास्वादानं मुदे ॥
अहो मातुरियं रीतिः कृपणे गर्भवर्तिनि ॥ २० ॥ अदातु-
र्मानसं कापि न स्पृशन्ति कवेर्गिरः । दोषायैवातिवृद्धस्य
विलासास्तूरुणीकृताः ॥ २१ ॥ शरणं किं प्रपन्नानि विपव-
न्मारयन्ति किम् । न त्यज्यन्ते न सुज्यन्ते कृपणेन धनानि
यत् ॥ २२ ॥ धनं यदिह मे दत्से विधे मा देहि कर्हिचित् ।
औदार्यं धनिनो देहि यन्मदीये हृदि स्थितम् ॥ २३ ॥
वीणेव श्रोत्रहीनस्य लोलाक्षीव विचक्षुषः । व्यसोः कु-
सुममालेव श्रीः कदर्यस्य निफला ॥ २४ ॥ लुब्धो न
विसृजत्यर्थं नरो दारिद्र्यशङ्कया । दातापि विसृजत्यर्थं तैथैव
ननु शङ्कया ॥ २५ ॥ या विपत्तिर्धनापाये नवा भोगिवदान्ययोः ।
प्रज्ञापकर्षात्प्रागेव प्राप्ता हि कृपणेन सा ॥ २६ ॥ गृहमप्य-
निखातेन धनेन रमते यदि । स तु तेनानुसारेण रमते किं
न मेरुणा ॥ २७ ॥ अतिसंचयकर्वृणां वित्तमन्यस्य कारणात् ।

१ कस्य का उपकृतिरुपकारः कृता. अपि तु न कस्यापि
कापीत्यर्थः; (पक्षे) काकस्य पक्षिणः. २ भिक्षुका इति शेषः.
३ लयनीति शेषः. ४ आरोपयामास. ५ नरकम्. ६ चञ्चलाक्षी.
सुगनयनेति यावत्. ७ अन्धस्य. ८ प्राणरहितस्य. प्रेतस्यति
यावत्. ९ दारिद्र्यशङ्कयैव.

१ संपाद्यते. २ अवमाने. ३ अस्वस्त्वम्. ४ विचाराशक्तिम्.
५ कृपणानाम्. ६ पीदैव.

अन्यैः संचीयते यत्नादन्यैश्च मधु पीयते ॥ २८ ॥ विह-
 म्बनेव पुंसि श्रीः परप्रणययासुले । कान्तिं कामिह कुर्वीत
 कुर्णो कटककल्पना ॥ २९ ॥ कृत्वोपकारं यस्तस्मान्नाञ्छति
 प्रत्युपक्रियाम् । दीनस्तृष्णाविधेयत्वाद्भ्रान्तमधुपलेढि सः
 ॥ ३० ॥ दैववशादुत्पन्ने सति विभवे यस्य नास्ति भोगेच्छा ।
 न च परलोकसमीहा स भवति धनपालको मूर्खः ॥ ३१ ॥
 उपभोगकातराणां पुरुषाणामर्थसंचयपराणाम् । कन्यामणिरिव
 सद्ने तिष्ठत्यर्थः परस्वार्थे ॥ ३२ ॥ यदि भवति धनेन
 धनी ३क्षितितलनिहितेन भोगैरहितेन । तस्माद्भयमपि ध-
 निनस्तिष्ठति नः काश्चनो मेरुः ॥ ३३ ॥ नन्दनेन्द्रविणोर्दुष्कृ-
 तमिव किमपि विहितमतिधोरम् । वसुधातलोष्मपाको विर-
 मति नाघापि यत्तेभ्यः ॥ ३४ ॥ दृढतरनिबद्धमुष्टेः कोशं-
 निपण्णस्य सहजमलिनस्य । कृपणस्य कृपाणस्य च केव-
 लमकारतो भेदः ॥ ३५ ॥ कृपणसमृद्धीनामपि भोक्ताः
 सन्ति केचिदतिनिपुणाः । जलसंपदोऽर्धुराशेषीन्ति वशं
 सर्वदैव वडवाशेः ॥ ३६ ॥ प्राप्तानपि न लभन्ते भोगान्भोक्तुं
 स्वकर्मभिः कृपणाः । मुखेपाकः किल भवति द्राक्षापाके
 बैलिमुजां हि ॥ ३७ ॥ अतिसाहसमतिदुष्करमत्याश्चर्यं च
 दानमर्थानाम् । योऽपि ददाति शरीरं न ददाति स वित्त-
 लेशमपि ॥ ३८ ॥ केऽपि स्वभावलुब्धास्तीव्रतरां यातना-
 मपि सहन्ते । न तु संत्यजन्ति वित्तं मात्सर्यमिवाधमाः
 सततम् ॥ ३९ ॥ और्वा इवातिलुब्धा भवन्ति धनलवण-
 वारिबहुतृष्णाः । तुण्डलममिव निजदेहं त्यजन्ति लेशं न
 वित्तस्य ॥ ४० ॥ अर्थिनि कवयति कर्त्रयति पठति च
 पठति स्तोत्रोद्यते स्तौति । पश्चाद्यामीत्युक्ते कृपणः प्र्रणतो-
 ऽञ्जलिं कुरुते ॥ ४१ ॥ दानं भोगं च विना धनसत्तामात्र-
 केण चेद्भनितः । वयमपि किमिति न धनिनस्तिष्ठति नः
 काश्चनो मेरुः ॥ ४२ ॥ धनिनोऽप्यदानभोगा गण्यन्ते
 धुरि महादरिद्राणाम् । हन्ति न यतः पिपासामतः समु-

द्रोऽपि मरुवेव ॥ ४३ ॥ अभ्युपयुक्ताः सद्भिर्गतागतै-
 रहरहः सुनिर्विण्णाः । कृपणजनसंनिकर्षं संग्राह्यार्थाः
 स्वपन्तीव ॥ ४४ ॥ ते सूखतरा लोके येषां धनमस्ति
 नास्ति च त्यागः । केवलमर्जनरक्षणवियोगदुःखान्यनुभवन्ति
 ॥ ४५ ॥ याचमानजनमानसद्युक्तेः पूरणाय वत जन्म न
 यस्य । तेन भूमिरतिभारवतीयं न द्रुमैर्न गिरिभिर्न समुद्रेः
 ॥ ४६ ॥ मा धनानि कृपणः खलु जीवंस्तृष्णयार्पयतु जातु
 परस्मै । तत्र नैष कुरुते मम चित्रं यतु नार्पयति तानि
 मृतोऽपि ॥ ४७ ॥ लोक एष परलोकमुपेता हा विधाय
 निधने धनमेकः । इत्युं खलु तदस्य निनीषत्यर्थिन्युद्दय-
 द्यचित्तः ॥ ४८ ॥ संचितं क्रतुषु नोपयुज्यते याचितं
 गुणवते न दीयते । तत्कदर्यपरिरक्षितं धनं चौरपाथिव-
 गृहेषु गच्छति ॥ ४९ ॥ वरममी तरवो वनगोचराः
 शकुनिसार्थविलुप्तफलश्रियः । न तु धनाढ्यगृहाः कृपणाः
 फणानिहितरत्नमुजंगमवृत्तयः ॥ ५० ॥ न निर्धियासन्ति
 कदर्यहसाद्भनानि पांसोरिव तैल्लेशाः । दैवात्कदाचिद्विनि-
 योक्तुर्व निर्गन्तुमिच्छन्त्यसुभिः सहैव ॥ ५१ ॥ सुसंवृतैर्जा-
 वितवत्सुरक्षितैर्निजेऽपि देहे कृतयन्नणस्य च । तवानुमार्गं
 व्रजतो भवान्तरे शठैर्धनेः पक्षपदी न पूरिता ॥ ५२ ॥ अहो
 धनानां महती विदग्धता सुखोपितानां कृपणस्य वेदमनि ।
 व्रजन्ति न त्यागदृशां न भोग्यतां परां च कांचित्प्रथयन्ति
 निर्वृतिम् ॥ ५३ ॥ फलं स्वेच्छालभ्यं प्रतिवनमर्खेदं ३क्षिति-
 रुहां पयः स्थाने स्थाने शिशिरमधुरं पुण्यसरिताम् । मृदुस्पर्शा
 शय्या सुललितलताफलवमयी सहन्ते संतापं तदपि
 धनिनां द्वारि कृपणाः ॥ ५४ ॥ यदेते साधूनामुपरि त्रि-
 मुखाः सन्ति धनिनो न चैषावज्ञैषामपि तु निजवित्तव्यय-
 भयम् । अतः खेदो नास्तिन्परममुक्त्तमप्यैव भवति स्वमांसव-
 स्तेभ्यः क इह हरिणेभ्यः परिभवः ॥ ५५ ॥ न शान्तान्त-
 स्तृष्णा धनलवणवारिद्व्यतिकरैः क्षतच्छायः कायश्चिरवि-
 रसरूक्षाशनतया । अनिद्रा मन्दाग्निर्नृपसलिलचौरानल-
 भयात्कदर्याणां कष्टं स्फुटमधनकष्टादपि परम् ॥ ५६ ॥
 जहाति सहसाननं झटिति पृच्छति स्वागतं नमस्यति कृता-
 ङ्गलिः श्रुतिमनोहरं भाषते । ददाति कुसुमं फलं शिथिल-
 यत्यभीष्टां क्रियामहो न परिचिंयते कृपणवक्षणाचातुरी
 ॥ ५७ ॥ अयश्चणकचर्वणं फणिफणामणेः कर्षणं करण
 गिरितोलनं जलनिधेः पदा लङ्घनम् । प्रंसुसहर्षिभोधनं

१ इच्छा. २ उत्तमकन्या. ३ भूयन्तर्गतं. ४ उपभोगहानेन
 ५ नवनवतिकोटिमिताः कनकदीनाराः पाट्टियुवमहोपतिना
 गन्धेन भूमौ निहिता अथापि तिष्ठन्तीति प्रसिद्धिः. ६ दृढतरम-
 ल्तिनिबिडं निबद्धा मुष्टियेन; (पक्षे) दृढतरं निबद्धा मुष्टिरस्सर्वस्य.
 ७ कोशागारे निपण्णस्य स्थितस्य; (पक्षे)कोशे खन्नपिधाने स्थितस्य.
 ८ स्वभावमलिनस्य. मलिनवेषत्वात्; (पक्षे) कृपणवर्णत्वात्.
 ९ आकारन आकृत्या भेदः; (पक्षे) कृपणशब्देऽकारो वर्तते,
 कृपाणशब्द आकारो वर्तते, एतावतीव भेदो भिन्नत्वम्. कृपाणः खङ्गः.
 १० समुद्रस्य. ११ वाडवाशेः. १२ मुखरोगः. १३ काकानाम्.
 १४ याचके. १५ कवितां करोति. १६ नम्रः.

१ उपलक्षणं चित्तं यस्य. २ लेशरहितम्. ३ वृक्षाणाम्.
 ४ सारवम्. ५ कर्षणमधुरम्. ६ लोहम्. ७ निद्रितसिंहेऽधापनम्.

निशितखङ्गसंस्पर्शनं कदाचिदखिलं भवेन्न च शटाद्धनस्यार्ज-
नम् ॥ ५८ ॥ एकैकतिशयालवः परगुणज्ञानैकवैज्ञानिकाः
सन्त्येते धनिकाः कलासु सकलास्वाचार्यचर्याचणाः ।
अप्येते सुमनोगिरां निशमनाद्विम्यत्यहो श्लाघया धूते
मूर्धनि कुण्डले कषणतः क्षीणे भवेतामिति ॥ ५९ ॥
प्रीतिं न प्रकटीकरोति सुहृदि द्रव्यव्ययाशङ्कया भीतः
प्रत्युपकारकारणभयान्नाकृष्यते सेवया । मिथ्या जल्पति
वित्तमार्गणभयास्तुत्यापि न प्रीयते कीनाशो विभव्ययव्य-
तिकरवस्तः कथं प्राणिति ॥ ६० ॥ मत्वा सारं गुणानां
शिरसि यदि शशी स्थापितो दैवयोगादीशेन क्षीणबिम्बः
सकलसुपचयं किं न नीतः क्षणेन । मिथ्यैवं रूपापयन्तो
गुणिनि सरलतां लोकभक्त्यर्थमुच्चैराढ्याः कुर्वन्ति वित्तव्य-
यचकितधियो मानमर्थेन शून्यम् ॥ ६१ ॥

याचकनिन्दा ।

वेपथुर्मलिनं वक्रं दीना वाग्मद्गतः स्वरः । मरणे यानि
चिह्नानि तानि चिह्नानि याचके ॥ १ ॥ विद्यावतः कुली-
नस्य धनं याचितुमिच्छतः । कण्ठे पागावतसेव वाक्करोति
गतागतम् ॥ २ ॥ दक्षिणाशाप्रवृत्तस्य प्रसारितकरस्य च ।
तेजस्तेस्विनोऽर्कस्य हीयतेऽन्यस्य का कथा ॥ ३ ॥
साधुरेवार्थिभार्याच्यः क्षीणवित्तोऽपि सर्वदा । शुष्कोऽपि
हि नदीमार्गः खन्यते सलिलार्थिभिः ॥ ४ ॥ तृणादपि
लघुस्तूलस्तूलादपि च याचकः । वायुना किं न नीतोऽसौ
मामयं प्रार्थयेदिति ॥ ५ ॥ देहीति वचनं श्रुत्वा देहस्थाः
पद्म देवताः । सुखान्निर्गत्य गच्छन्ति श्रीहीधीधृतिकीर्तयः
॥ ६ ॥ नवीनदीनभावस्य याचकस्यातिमानिनः । वचो-
जीवितयोरानीर्तुंगोनिःसरणे रणः ॥ ७ ॥ अदृष्टसुखभङ्गस्य
शुक्तमन्थस्य याचितुम् । अहो वत महत्कष्टं चक्षुष्मानपि
याचते ॥ ८ ॥ गंतं भङ्गः स्वरो हीनो गात्रे स्वदो महद्भयम् ।
मरणे यानि चिह्नानि तानि चिह्नानि याचके ॥ ९ ॥ दारिद्र्यान-
लसंतापः शान्तः संतोषवारिणा । याचकाशाविघातात्तर्दाहः
केनोपशाम्यति ॥ १० ॥ दरिद्रस्य परा मूर्तिस्तृष्णा न
द्रविणाल्यता । जरद्भवधनः शंभुस्तथापि परमेश्वरः ॥ ११ ॥
वदनाच्च बहिर्यान्ति प्राणा याच्नाक्षरैः सह । ददामीत्यक्ष-

रैर्दातुः पुनः कर्णाद्विशन्ति हि ॥ १२ ॥ देहीति वक्तृका-
मस्य यद्दुःखमुपजायते । दाता चेत्तद्विजानीयाद्द्वार्ष्णेपिशि-
तान्यपि ॥ १३ ॥ काक आह्वयते काकान्याचको न तु
याचकान् । काकयाचकयोर्मध्ये वरं काको न याचकः ॥ १४ ॥
तीक्ष्णधारेण खड्गेन वरं जिह्वा द्विधाकृता । न तु मानं
परित्यज्य देहि देहीति भाषितम् ॥ १५ ॥ पुरतः प्रेरय-
त्याशा लज्जा पृष्ठावलम्बिनी । ततो लज्जाशयोर्मध्ये दोला-
यत्यर्थिनां मनः ॥ १६ ॥ कैरान्प्रसार्य रविणा दक्षिणाशा-
वलम्बिना । न केवलमनेनात्मा दिवसोऽपि लघुकृतः ॥ १७ ॥
एकेन तिष्ठताभस्तादन्येनोपरि तिष्ठता । दातृयाचकयोर्भेदः
कराभ्यामेव सूचितः ॥ १८ ॥ हृदि लज्जादोरे वह्निः
स्वभावादशिरुच्छिखः । तेन मे दग्धलज्जस्य पुनरागमनं
नृप ॥ १९ ॥ सेवेव मानमखिलं ज्यैष्ठ्येव तमो जरेव
लावण्यम् । हरिहरकथेव दुरितं गुणशतमप्यर्थिता
हरति ॥ २० ॥ याचकवीरो धन्यः कूरदानग्राहकः स्वदा-
तृभ्यः । कुरुते पराञ्छुखं वा ह्यतिनम्रं वा हरत्यसौ
पुण्यम् ॥ २१ ॥ अनुसरति करिकपोलं भ्रमरः श्रवणेन
ताड्यमानोऽपि । गणयति न तिरस्कारं दानान्धविलोचनो
नीचः ॥ २२ ॥ कतरत्युरहर परुषं हालाहलकवलयाचना-
वचसोः । एकैव तव रसज्ञा तदुभयरसतारतम्यज्ञा ॥ २३ ॥
अग्रे लघिमा पश्चान्महतापि पिधीयते नहि महिम्ना । वामन
इति त्रिविक्रमभेदघति दशवतारविदः ॥ २४ ॥ ताव-
न्महतां महती यावत्किमपि हि न याच्यते लोकम् । बलि-
मनुयाचनसमये श्रीपतिरपि वामनो जातः ॥ २५ ॥ गुरु-
तामुपयाति यन्मृतः पुरुषस्तद्विदितं मयाधुना । ननु लाघ-
वहेतुर्गर्हितान मृते तिष्ठति सा भेनागपि ॥ २६ ॥ याचना
हि पुरुषस्य महत्त्वं नाशयत्यखिलमेव तथा हि । सद्य एव
भगवानपि विष्णुर्वामनो भवति याचितुमिच्छन् ॥ २७ ॥
उत्तमर्गधनदानशङ्कया पावकोत्थशिखया हृदिस्थया । देव
दग्धवसना सरस्वती नारयतो बहिरुपैति लज्जया ॥ २८ ॥
नीचतामनवलम्ब्य जनः को याचनादवचिनोति फलानि ।
हन्त वामनपदं प्रतिपेदे भिक्षुतासुपगतो जगदीशः ॥ २९ ॥
अन्यतो यदि निजोपचिकीर्षा मानहानिरिति भीतिरनीतिः ।

१ तीक्ष्णः. २ कम्पः. ३ दक्षिणदिशायां प्रवर्तमानस्य; (पक्षे)
दक्षिणाया आशा तथा प्रवृत्तस्य. ४ प्रसारिता विस्तारिताः कराः
किरणा येन; (पक्षे) प्रसारितः करो हस्तो येन. ५ कापांसः.
६ अहमहमिकया अग्रतो निःसरणे.

१ मांसानि. २ किरणान्; (पक्षे) हस्तान्. ३ दक्षिणदिक्;
(पक्षे) दक्षिणाया आशा स्पृहा. ४ चन्द्रकान्तिः. ५ याचकत्वम्.
६ करादस्तादानस्य आहकः; (पक्षे) करो राजग्राह्यो दग्धस्तस्य
दानं समर्पणं तद्ग्राहकः. ७ हे शिव. ८ लक्ष्मीपतिरपि.
९ धन्यः; (पक्षे) लघुः. १० किञ्चिदपि.

श्रीधरोऽपि हि बलेः श्रियमिच्छन्मानमातनुत वामन-
मेव ॥ ३० ॥ संतापितानां मधुरैर्वचोभिर्मिथ्योपचरिश्च
वशीकृतानाम् । आशावतां श्रद्धघतां च लोके किमर्थिनां
वक्षयितव्यमस्ति ॥३१॥ स्वार्थं धनानि धनिकात्प्रतिगृह्णतो
यदासं भजेन्मलिनतां किमिदं विचित्रम् । गृह्णन्प्रार्थमपि
वारिनिधेः पयोऽपि मेघोऽयमेति सकलोऽपि च कालिमा-
नम् ॥ ३२ ॥ जैनस्थाने भ्रान्तं केनकमृगतृष्णाकुलतया
वचो वैदेहीति प्रतिपदमुदश्रु प्रलपितम् । कृतौलकाभर्तु-
र्वदनपरिपाटीषु घटना मयासं रामत्वं कुशलवसुता न त्व-
धिगता ॥ ३३ ॥ क्व गन्तासि भ्रातः कृतवसतयो यत्र
धनिनः किमर्थं प्राणानां स्थितिमनुविधातुं कथमपि । धने-
र्याञ्चालरुधैर्ननु परिभवोऽभ्यर्थनफलं निकारोऽपे पश्चाद्भन-
महह भोस्तद्धि निधनम् ॥ ३४ ॥ पङ्को वन्धस्त्वमसि न
गृहं यासि योऽर्थी परेषां धन्योऽन्ध त्वं धनमद्वतां नेक्षसे
यमुखानि । श्लाघ्यो मूक त्वमपि कृपणं स्तौपि नार्थाशया
यः स्तोतव्यत्वं बधिर न गिरं यः खलानां शृणोषि ॥३५॥
भ्रातर्धातरशेषयाचकजने वैरायसे सर्वदा यस्माद्विक्रमशा-
लिवाहनमहीभ्युम्भोजादयः । अल्पन्तं चिरजीविनो न
विहितास्ते विश्वजीवातवो मार्केण्डभ्रुवल्लोमशभृतयः सृष्टाः
प्रभृतायुषः ॥ ३६ ॥ उड्डीना गुणपविणः सुखकलान्यार्या-
द्विकीर्णान्यधः पर्यस्ताः परितो यशःस्तवकिताः संपलताप-
लवाः । प्रागेवाप्रसूतप्रमोदहरिणच्छाया कथान्तं गता दै-
न्यारण्यमतं गजेन महता भग्नेऽभिमानद्रुमे ॥ ३७ ॥ शूराः
केऽपि पुरःस्थितां रिपुनरत्रेणिं सहन्ते सुखं धीराः केचन
कामबाणसदृशां कान्तादगन्ताहतिम् । केचित्कूरवांश्च पक्षैव-
दनान्दन्तीचपेटान्मटा नैवार्थिप्रकरं प्रसारितकरं कश्चिद्वि-
सोढुं क्षमः ॥ ३८ ॥ दौर्गत्येन समीरिता हृदयतः कण्ठं
समालम्बते कण्ठात्कण्ठतरं कथं कथमपि प्राप्नोति जिह्वाञ्चलम् ।
लज्जाकीलककीलितेव निविडं तस्माच्च निर्यात्यहो वाचा

१ जनानां स्थानानि नगरपचनादीनि तेषु भ्रमणं कृतम्; (पक्षे)
जनस्थाने नासिकाख्यजनपदे परिभ्रमणं कृतम्. २ कनकं द्रव्यमेव
युगवृष्णा मरीचिका तथा; (पक्षे) कनकस्य युगो मायारूपधारी
मारीचो राक्षसस्तस्य वृष्णा तथा. ३ वै इति पदच्छेदः. देहीति
मलपितम्; (पक्षे) वैदेही जानकीति प्रलपितम्. ४ काभर्तुः
कुम्भितस्वामिनो बदनपरिपाटीषु घटना अलमलर्थं कृता; (पक्षे)
लकाभर्तु रावणस्य बदनपरिपाट्यामिपुघटना बाणरचना कृता.
५ कुशलं च वसु च द्रव्यं तद्भावो न संपादितः; (पक्षे) कुशलवो
सुनौ यस्याः सा वैदेही न प्राप्ता. ६ युष्णा एव पक्षिणः. ७ समीपे.
९ दैव्यमेवारण्यगजः. ९ कान्ताकटाक्षवेधम्. १० मिहान्.

प्राणपरिक्षयेऽपि महतां देहीति नास्तीति च ॥ ३९ ॥
वक्रादुद्वस मे हठादधिवस त्वं वाणि वक्रं मनागीशानां
तदनु कुधा भजतु मां लक्ष्मीरिमानुज्ज्वातु । पश्चात्तेषु पठस्यु
मां प्रति यशोगाथावलीस्तृष्णया वक्रं मय्यथ वक्रयत्यनु-
भवन्त्येतेऽपि तद्यातनाम् ॥ ४० ॥ तावत्सर्वगुणालयः
पटुमतिः साधुः सतां वल्लभः शूरः सच्चरितः कलङ्करहितो
मानी कृतज्ञः कविः । दक्षो धर्मरतः सुशीलगुणवांस्तावत्य-
तिष्ठान्वितो यावन्निष्ठुरव्रजपातसदृशं देहीति नो भाष-
ते ॥ ४१ ॥ आस्त्राय स्वयमेव वच्मि महतीर्मर्मच्छिदो
वेदना मा भूत्कस्यचिदप्ययं परिभवो याच्चेति संसारिणः ।
पश्य भ्रातरियं हि यौवनजराधिकारकेलिस्थली मानम्लान-
मपी गुणव्यतिकरप्रागल्भ्यगर्वच्युतिः ॥ ४२ ॥ प्राणानां
बत किं ब्रुवे कठिनतां तैरेव साविष्कृता निष्कामन्ति कथं-
चिदेव हि न ये याच्ञावचोभिः समम् । आत्मानं पुनरा-
क्षिपामि विदितस्यैर्योऽपि येषामहो मिथ्याशङ्किततद्वियोग-
विधुरो यत्प्रार्थये सर्वशः ॥ ४३ ॥ वासो बल्कलमास्तरः
किसलयान्योर्कैस्तरूणां तलं मूलानि क्षतये क्षुषां गिरिन-
दीतोयं वृषाशान्तये । क्रीडा मुग्धमृगैर्वयांसि सुहृदो नक्तं
प्रदीपः शशी स्वाधीने विभवे तथापि कृपणा याचन्त इत्य-
द्भुतम् ॥ ४४ ॥ सन्ति स्वादुकला वनेषु तरवः स्वच्छं
पयो नैर्क्षरं वासो बल्कलमाश्रयो गिरिगुहा शय्या लताव-
ल्लरी । आलोकाय निशासु चन्द्रकिरणः सख्यं कुरङ्गैः सह
स्वाधीने विभवेऽप्यहो नरपातं सेवन्त इत्यद्भुतम् ॥ ४५ ॥
निष्कन्दाः किमु कन्दरोदरमुवः क्षीणास्तरूणां त्वचः किं
शुष्काः सरितः स्फुरद्विरिगुरुग्रावस्खलद्वीचयः । प्रत्युत्थान-
मितस्ततः प्रतिदिनं कुर्वद्विरुद्धीविभिर्ध्वारपितदृष्टिभिः
क्षितिमुजां विद्वद्भिरप्यास्यते ॥ ४६ ॥ कामं जीर्णपलाशसं-
हितकृतां कन्थां वसानो वने कुर्यामम्बुभिरप्ययाचितसुखैः
प्राणानुबन्धस्थितिम् । साङ्गभ्लानि सवेपितं सचकितं
सान्तरनिदाञ्जवरं वक्तुं न त्वहसुरस्ये सकृपणं देहीति दीन
वचः ॥ ४७ ॥ द्वारे द्वारे परेषामविरलमटति द्वारपालैः
कैरालैर्दृष्टे योऽप्याहतः सन्त्यति गणयति स्वापमानं तु
नैव । क्षन्तुं शक्नोति नान्यं स्वसदृशमितरागारमप्याश्रयन्तं
श्राम्यत्यात्मोदरार्थं कथमहह शुना नो समो याचकः
स्यात् ॥ ४८ ॥

परोपकारप्रशंसा ।

परोपकारः कर्तव्यः प्राणैरपि धनैरपि । परोपकारजं पुण्यं न सात्क्रतुशतैरपि ॥ १ ॥ धनानि जीवितं चैव परार्थे प्राज्ञ उत्सृजेत् । तन्निमित्तो वरं त्यागो विनाशे नियते सति ॥ २ ॥ रविश्चन्द्रो घना वृक्षा नदी गावश्च सज्जनाः । एते परोपकाराय युगे दैवेन निर्मिताः ॥ ३ ॥ तृणं चाहं वरं मन्ये नरादनुपकारिणः । घासो भूत्वा पशून्पाति भीरून्पाति रणाङ्गणे ॥ ४ ॥ परोपकृतिर्कैवल्ये तोर्लथित्वा जनार्दनः । सुर्वसिपकृतिं मत्वा ह्यवतारान्दशग्रहीत् ॥ ५ ॥ आत्मार्थं जीवलोकेऽस्मिन्को न जीवति मानवः । परं परोपकारार्थं यो जीवति स जीवति ॥ ६ ॥ परोपकारशून्यस्य धिञ्चानुप्यस्य जीवितम् । जीवन्तु पशवो येषां चर्माप्युपकरिष्यति ॥ ७ ॥ रागिणि नलिने लक्ष्मीं दिवसो निद्रधाति दिनकरप्रभवाम् । अनपेक्षितगुणदोषः परोपकारः सतां व्यसनम् ॥ ८ ॥ कृच्छ्रानुवृत्तयोऽपि हि परोपकारं त्यजन्ति न महान्तः । नृणाम्मात्रजीवना अपि करिणो दानद्रवार्द्रकराः ॥ ९ ॥ परोपकाराय फलन्ति वृक्षाः परोपकाराय वहन्ति नद्यः । परोपकाराय दुहन्ति गावः परोपकारार्थमिदं शरीरम् ॥ १० ॥ भवन्ति नम्रास्तरवः फलोद्भेदनं वाग्भूभिर्भूरिविलम्बिनो घनाः । अनुदत्ताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः स्वभाव एषेष परोपकारिणाम् ॥ ११ ॥ श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन । विभाति कायः खलु सज्जनानां परोपकारेण न चन्दनेन ॥ १२ ॥ पैशाकरं दिनकरो विकचं करोति चन्द्रो विकासयति कैरवं चक्रवालम् । नाम्यर्थितो जलधरोऽपि जलं ददाति सन्तः स्वयं परहितेषु कृताभियोगाः ॥ १३ ॥ दातुः परोपकृतिनिर्भरचित्तवृत्तेरासन्नदृग्गणना नहि संश्रितेषु । भानुर्विकासयति हन्त सरोजखण्डं पाणिस्थपङ्कजसमं भुवनान्तरेषु ॥ १४ ॥

कृतघ्ननिन्दा ।

ब्रह्मघ्नं च सुराणं च चोरं भद्रव्रतं तथा । निष्कृतिर्विहिता लोके कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः ॥ १ ॥ उपकारिणि विश्रब्धे शुद्धमती यः समाचरति पापम् । तं जनर्मसैत्यसंधं

भगवति वसुधे कथं वहसि ॥ २ ॥ द्यौमनि शम्बाकुरुते चित्रं निर्माति यत्नतः सलिले । स्नपयति पवनं सलिलैर्यस्तु खले चरति सैत्कारम् ॥ ३ ॥ शोकं मा कुरु कुङ्कुर सत्त्वेष्वहमधम इति सुधा साधो । कथादपि कष्टतरं दृष्ट्वा श्वानं कृतघ्ननामानम् ॥ ४ ॥

संतोषप्रशंसा ।

संतोषामृततृणानां यत्सुखं शान्तचेतसाम् । कुतस्तद्धन-लुब्धानामितश्चेतश्च धावताम् ॥ १ ॥ अकृत्वा परसंतापमगत्वा खलनम्रताम् । अनुत्सृज्य सतां वैतर्कं यत्स्वल्पमपि तद्बहु ॥ २ ॥ आगमिष्यन्ति ते भावा ये भावा मयि भाविताः । अहं तैरनुगन्तव्यो न तेषामन्यतो गतिः ॥ ३ ॥ यो मे गर्भगतस्यापि वृत्तिं कल्पितवान्स्वयम् । शेषवृत्तिविधाने च स किं सुसोऽथवा मृतः ॥ ४ ॥ अचिन्तितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनाम् । सुखान्यपि तथा मन्ये दैन्यमत्रातिरिच्यते ॥ ५ ॥ पञ्चमेऽहनि षष्ठे वा शाकं पचति यो गृहे । अन्वणी चाप्रवासी च स वारिचर मोदते ॥ ६ ॥ आत्माधीनशरीराणां स्वपतां निद्रया स्वया । कंदन्नमपि मर्त्यानाममृतत्वाय कल्पते ॥ ७ ॥ सर्वत्र संपदस्तस्य संतुष्टं यस्य मानसम् । उषानद्रूढपादस्य ननु चर्मावृत्तैव भूः ॥ ८ ॥ ते धन्याः पुण्यभाजस्ते तैस्तीर्णः क्लेशसागरः । जगत्संमोहजननी येराशौशीविषी जिता ॥ ९ ॥ अकिंचनस्य दान्तस्य शान्तस्य समचेतसः । सदा संतुष्टमनसः सर्वाः सुखमया दिशाः ॥ १० ॥ न योजनशतं दूरं बाध्यमानस्य तृण्याया । संतुष्टस्य करप्राप्तेऽप्यर्थं भवति नादरः ॥ ११ ॥ अर्थी करोति दैन्यं लब्धार्थो गर्वमपरितोषं च । नष्टधनश्च स शोकं सुखमास्ते निःस्पृहः पुरुषः ॥ १२ ॥ तन्मूलं गुरुतायास्तत्सौख्यं तद्यशस्तदोर्जित्यैव । तस्मीभाग्यं पुंसां यद्वदतर्द्धप्रार्थनं नाम ॥ १३ ॥ सर्पाः पिबन्ति पवनं न च दुर्बलास्ते शुष्कैस्तृणैर्वनगजा बलिनो भवन्ति । कन्दैः फलैर्मुनिवराः क्षपयन्ति कालं संतोष एव पुरुषस्य परं निधानम् ॥ १४ ॥ चीराणि किं पथि न सन्ति दिशन्ति भिक्षां नैर्वाङ्घ्रिपाः फलभूतः सरितोप्यशुष्यन् । रुद्धा गुहाः

१ द्यौमन्याकाशे शम्बाकुरुते हलन क्षेत्रं वारद्वयं कर्पति ।

२ आलस्यम्, ३ पूजाम्, ४ हं भयक, ५ व्यर्थम्, ६ माग्यम्,

७ जीवनोपायम्, ८ विशिष्यते, ९ कुरितसतमन्नम्, १० उपा-

नन्त्यां गृहो पिहितौ पादौ यस्य, ११ सर्पिणो, १२ गौरवस्य,

१३ उरताहशीलत्वम्, १४ अयाचनम्, १५ वृक्षाः,

१ भीतान्, २ परोपकारः, ३ मोक्षः, ४ उभयोस्तुलनां कृत्वा, ५ श्रेष्ठम्, ६ मन्यादीन्, ७ जग्राह, ८ कर्णः, ९ शास्त्रेण, १० कामारम्, ११ कुसुमपत्रम्, १२ असत्यप्रतिज्ञम्,

किर्मजितोऽवति नोपपन्नान्कस्माद्भजन्ति कवयो धनदुर्म-
दान्धान् ॥ १५ ॥ मन्निन्दया यदि जनः परितोषमेति
नन्वप्रयत्नसुलोभोऽयमैतुग्रहो मे । श्रेयोऽर्थिनोऽपि पुरुषाः
परंतुष्टिहेतोर्दुःखाजितान्यपि धनानि परित्यजन्ति ॥ १६ ॥
वयमिह परितुष्टा वल्कलेस्त्वं च लक्ष्म्या सम इह परितोषो
निर्विशेषो विशेषः । स हि भवति दरिद्रो यस्य तृष्णा वि-
शाला मनसि च परितुष्टे कोऽर्थवान्को दरिद्रः ॥ १७ ॥
गन्धाढ्यां नवमल्लिकां मधुकरस्यक्त्वा गतो सूथिकां तां
दृष्ट्वाशु गतः स चन्दनवनं पश्चात्सरोजं गतः । बद्धस्तत्र
निशाकरेण सहसा रोदित्यमौ मन्दधीः संतोषेण विना परा-
भवपदं प्राप्नोति सर्वो जनः ॥ १८ ॥ मृत्युर्माद्यति मूर्ध्नि
शश्वदुर्गो घोरा जगरूपिणी त्वामेषा असते परिग्रहमयै-
र्गुश्रेर्जगद्भ्रस्यते । धृत्वा बोधजलैर्बोधवहुलं तल्लोभजन्यं रजः
संतोषामृतसागरगम्भसि चिरं ममः सुखं स्वास्थमि ॥ १९ ॥

तृष्णानिन्दा ।

तृष्णे देवि नमस्तुभ्यं धैर्यविद्विजकारिणि । विष्णुसैलोक्य-
नाथोऽपि यत्त्वया वामनीकृतः ॥ १ ॥ तृष्णे कृष्णेऽपि ते
शक्तिर्दृष्टा मर्त्येषु का कथा । त्रैलोक्यव्यापि यद्रूपं तद्रूपं
वामनीकृतम् ॥ २ ॥ तृष्णां चेह परित्यज्य को दरिद्रः क
ईश्वरः । तस्याश्रेत्प्रमरो दत्तो दास्यं च शिरसि स्थितम्
॥ ३ ॥ वलिभिर्मुखमाक्रान्तं पलितैरङ्कितं शिरः । गात्राणि
शिथिलायन्ते तृष्णेका तरुणायते ॥ ४ ॥ नास्त्यन्या
तृष्णया तुल्या कापि स्त्री सुभगा कश्चित् । या प्राणानपि
सुंणन्ती भवत्येवाधिकं प्रिया ॥ ५ ॥ च्युता दन्ताः सिताः
केशा दङ्गिगोधः पदे पदे । पातसज्जमिं देहं तृष्णा साध्वी
न सुञ्चति ॥ ६ ॥ तृष्णे त्वमपि तृष्णान्धा त्रिषु स्थानेषु
वर्तसे । व्याधितेष्वनपत्येषु जैरापरिणतेषु च ॥ ७ ॥
तृष्णे देवि नमस्तुभ्यं या त्वं सर्वस्य सर्वदा । उत्पादयस्य-
यत्नेन गोप्यदे सागरभ्रमम् ॥ ८ ॥ अपि भेरुपैमं प्राज्ञमपि
शर्मपि स्थिरम् । तृष्णीकरोति तृष्णेका निमेषेण नरोत्तमम्
॥ ९ ॥ आशा नाम मनुष्याणां काचिदाश्चर्यं शृङ्खला । यया
बद्धाः प्रधावन्ति मुक्तासिष्ठन्ति पङ्कवत् ॥ १० ॥ तेनाधीतं
श्रुतं तेन तेन सर्वमनुष्ठितम् । येनाशाः पृष्टतः कृत्वा नैरा-
श्यमवलम्बितम् ॥ १२ ॥^१ गिरिर्महान्गिरैरिन्धिर्महानब्धे-

र्नभो महत् । नभसोऽपि महद्ब्रह्म ततोऽप्याशा गरीयसी
॥ १२ ॥ आशौव गक्षसी पुंसामाशौव विषमञ्जरी । आशौव
जीर्णमदिगा धिगाशा सर्वदोषभूः ॥ १३ ॥ क्षुत्तुडाशाः
कुटुम्बिन्यो मयि जीवति नान्यगाः । तामामाशा महामाध्वी
कदाचिन्मां न सुञ्चति ॥ १४ ॥ यौवनं जग्या प्रस्तमा-
रोग्यं व्याधिभिर्हतम् । जीवितं मृत्युरभ्येति तृष्णेका निरु-
पद्रवा ॥ १५ ॥ यत्र कामसुखं लोके यच्च दिव्यं महत्सु-
खम् । तृष्णाक्षयसुखस्यैते नार्हतः षोडशी कलाम् ॥ १६ ॥
दारिद्र्यस्य परा मूर्तिस्तृष्णा न द्रविणालपता । जैरद्वयधनः
शंभुस्तथापि परमेश्वरः ॥ १७ ॥ तृष्णा हि चेत्परित्यक्ता को
दरिद्रः क ईश्वरः । तस्याश्रेत्प्रमरो दत्तो दास्यं च शिरसि
स्थितम् ॥ १८ ॥ मनोरथरथारूढं युक्तमिन्द्रियवाजिभिः ।
भ्राम्यत्येव जगत्कृत्स्नं तृष्णासागरथिचोदितम् ॥ १९ ॥ यथा
हि शृङ्गं गोः काले वर्धमानस्य वर्धते । एवं तृष्णापि चित्तेन
वर्धमानेन वर्धते ॥ २० ॥ अकर्तव्येष्वसाध्वीव तृष्णा
प्रेरयते जनम् । तमेव सर्वपापेभ्यो लज्जा मानेव रक्षति
॥ २१ ॥ आशा बलवती कष्टं नैराशयं परमं सुखम् ।
आशा निराशाः कृत्वा तु सुखं स्वपिति पिङ्गला ॥ २२ ॥
तृष्णाखनिरगाधेयं दुष्पूरा केन पूर्यते । या महद्भिरपि
क्षिप्तैः पूरणैव खन्यते ॥ २३ ॥ आमन्नानपुरतो भावा-
न्दर्शयित्वा पुरः पुरः । छागो हरितसुश्वेव दूरं नीतोऽस्मि
तृष्णया ॥ २४ ॥ वर्तते येन न विना नरो वाञ्छतु नाम
तत् । ततोऽधिकार्थप्रणयी पृष्टो दद्यात्किमुत्तरम् ॥ २५ ॥
तावद्गुणा गुरुत्वं च यावन्नाथयते परम् । अर्थित्वे वर्तमानस्य
न गुणा न च गौरवम् ॥ २६ ॥ विद्वन्ना चैव शौर्यं च सौजन्यं
च कुलीनताम् । खलीकरोति याञ्चैका दुःशीलेवाङ्गना
कुलम् ॥ २७ ॥ आशया ये दामास्ते दासाः सर्वलोकस्य ।
आशा येषां दासी तेषां दासायते लोकः ॥ २८ ॥ दन्ता
विश्वधदन्ताः केशाः काशप्रसूनसंकाशाः । नयनं तमसा-
मयनं तथापि चित्तं धनाङ्गनायत्तम् ॥ २९ ॥ त्वासुदर
साधु मन्ये शाकैरपि यदसि लब्धपरितोषम् । हतहृदयं
ह्यधिकाधिकवाञ्छाशतदुर्भरं न पुनः ॥ ३० ॥ इच्छति शती
सहस्रं ससहस्रः कोटिमीहते कर्तुम् । कोटियुतोऽपि नृपत्वं
नृपोऽपि बत चक्रवर्तित्वम् ॥ ३१ ॥ चक्रधरोऽपि सुरत्वं
सुरोऽपि सुरराज्यमीहते कर्तुम् । सुरराजोऽप्यूर्ध्वगतं तथापि
न निवर्तते तृष्णा ॥ ३२ ॥ अङ्गं गलितं पलितं मुँडं

१ भगवान्. २ संतोषम्. ३ प्रसादः. ४ कस्याणेच्छवः.
५ अन्यसंतोषः. ६ विलयम्. ७ हस्तीकृतः. ८ हरन्ती.
९ वृद्धेषु. १० मेरुसदृशम्. ११ तृणवलधूकरोति. १२ पर्वतः.

१ वृद्धरूपमः स एव धनं यस्य सः. २ शिरः.

दृशनविहीनं जातं तुण्डम् । दृष्टो याति गृहीत्वा दण्डं
तदपि न मुञ्चत्याशा पिण्डम् ॥ ३३ ॥ दिनयामिन्धो सायं-
प्रातः शिशिरवमन्तौ पुनरायातः । कालः क्रीडति गच्छ-
त्यायुस्तदपि न मुञ्चत्याशावायुः ॥ ३४ ॥ आशावलम्बोप-
चिता न कस्य तृष्णालतानर्थफलं प्रसूते । दिने दिने
लब्धरुचिर्विर्वैस्वाम्नीनं च मेषं च वृषं च युञ्जे ॥ ३५ ॥
विभूतिर्धूल्यपि याचकानां न दुर्गतं केचिदिहाद्रियन्ते ।
पीताम्बरोऽब्धेः समवाप लक्ष्मीं दिगम्बरस्योपनतोऽर्ध-
चन्द्रः ॥ ३६ ॥ भिक्षाशनं तदपि नीरसमेकवारं शय्या
च भूः परिजनो निजदेहमात्रम् । वस्त्रं सुजीर्णशतखण्डमयी
च कन्था हा हा तथापि विषयान्न जहाति चेतः ॥ ३७ ॥
या सा जगत्परिभवस्य निमित्तभूता हेतुः स्वयं सुरपतेरपि
लाघवस्य । सा मां विडम्बयति नाथ सदैव तृष्णा छिन्धि
प्रसन्न भगवन्नपुनर्भवाय ॥ ३८ ॥ दुग्धं च यत्तदनु यत्कि-
थितं ततो नु माधुर्यमस्य हृतसुमथितं च वेगात् । जाते
पुनश्चतकृते नवनीतश्रुति स्नेहो निबन्धनमनर्थपरम्पराणाम्
॥ ३९ ॥ गदोदन्ता दन्ताः पलितकलितः कुन्तलभरस्तमः-
क्षेत्रे नेत्रेऽविषयपटुनी न श्रुतिपटे । अभूदङ्गं रङ्गद्वलिवल-
यवल्लीविलुलितं तथाप्येतन्नैतरुण इव धावत्यनुदिनम्
॥ ४० ॥ गतं तत्तारुण्यं तरुणहृदयानन्दजनकं विशीर्णां
दन्तालिनिरगतिरहो यथिश्रणा । जडीभूता दृष्टिः श्रवण-
रहितं कर्णयुगलं मनो मे निर्लेजं तदपि विषयेभ्यः स्पृह-
यति ॥ ४१ ॥ वपुः कुञ्जीभूतं गतिरपि तथा यष्टिश्रणा
विशीर्णा दन्तालिः श्रवणविकलं श्रोत्रयुगलम् । शिरः शुक्रं
चक्षुस्मिगपटलेगच्छतमहो मनो मे निर्लेजं तदपि विषयेभ्यः
स्पृहयति ॥ ४२ ॥ खलोहापाः सोढाः कथमपि तदारा-
धनतया निगृह्णान्तर्वाणं हमितमपि शन्येन मनसा । कृत-
श्चित्तस्तम्भः प्रतिहतधियामञ्जलिगपि त्वमाशे मोघाशे किमु
परमितो नर्तयसि माम् ॥ ४३ ॥ निवृत्ता भोगेच्छा बहुपु-
रुषमानो विगलितः समानाः स्वर्थाताः सपदि सुहृदो जीवि-
तसमाः । शनैर्येष्वुत्थानं घनतिमिरुद्धे च नयने अहो
दुष्टः कायस्तदपि मरणापायचकितः ॥ ४४ ॥ अमीषां प्रा-
णानां तुलितविसिनीपत्रययासां कृते किं नास्माभिर्विगलित-
विवेकैर्यवसितम् । यदाह्वानामग्रे द्रविणमर्दनैःसंजमनसां
कृतं वीतव्रीडैर्निजगुणकथापातकमपि ॥ ४५ ॥ समारम्भा

१ दन्तः. २ मुखम्. ३ आश्रयः. ४ सूर्यः. ५ मत्स्यः;
(पक्षे) मीनराशिः. ६ एष्टकः; (पक्षे) मेघराशिः. ७ वृषभः;
(पक्षे) वृषभराशिः. ८ यष्टधीना. ९ धनिकानाम्. १० शन्य-
मगसाय्.

भयाः कति कति न वारांस्तव पशो पिपासोस्तुच्छेऽस्मिन्द्र-
विणमृगतृष्णाणवजले । तथापि प्रत्याशा विरमति न ते मूढ
शतधा न दीर्णं यञ्चेतो नियतमशनिग्रावघटितम् ॥ ४६ ॥
विवेकव्याकोशे विकसति शमे शाम्यति तृषा परिष्वङ्गे तुङ्गे
प्रसरतितरां सा परिणतिः । जरा जीर्णैर्भयंमसनगहनाक्षे-
पकृपणस्तृष्णापात्रे यसां भवति मेरुतामप्यधिपतिः ॥ ४७ ॥
अहो तृष्णावेश्या सकलजनतामोहनकरी विदग्धा मुग्धानां
हरति विवशानां शमधनम् । विपद्दीक्षादक्षासहतरलतारैः
प्रणयिनीकटाक्षैः कृटाक्षैः कपटकुटिलः कामकितवः
॥ ४८ ॥ उत्स्वातं निधिर्शङ्कया क्षितितलं ध्माता गिरिर्धा-
तवो निस्तीर्णः सरितां पतिर्नृतयो यत्नेन संतोषिताः ।
मन्त्राराधनतत्परेण मनसा नीताः श्मशाने निशाः प्राप्तः
काणवराटकोऽपि न मया तृष्णेऽयुना मुञ्च माम् ॥ ४९ ॥
निःस्वो वंथि शतं शती दशशतं लक्षं सहस्राधिपो लक्षेशः
क्षितिगजतां क्षितिपतिश्चक्रगतां वाञ्छति । चक्रेशः सुररा-
जतां सुगपतिर्ब्रह्मास्पदं वाञ्छति ब्रह्मा विष्णुपदं हरिः शिव-
पदं तृष्णावधिं को गतः ॥ ५० ॥ माने नेच्छति वाग्य-
त्युपशमे क्षर्मालिखन्त्यां हियां स्नातत्रये परिवृत्य तिष्ठति
करो व्याधुय धैर्ये गते । तृष्णे त्वामनुवधता फलमित्यत्राप्तं
जनेनामुना यः स्पृष्टो न पदा स एव चरणौ स्पृष्टुं न
संमन्यते ॥ ५१ ॥ दन्तैरुच्चलितं धिया तरलितं पाण्यङ्किणा
कम्पितं दग्ध्यां कुञ्जलितं बलेन गलितं रूपश्रिया प्रोषितम् ।
प्रासायां यमभूपतेरिह महाधात्र्यां धगयामिषं तृष्णा
केवलमेकिन्नेव सुभती धीरा पुगे नृत्यति ॥ ५२ ॥ भ्रान्तं
याचनतत्परेण मनसा देहीति वाक्प्रेरिता सुक्तं मानविवर्जितं
परगृहे साशङ्कया काकवत् । माक्षेपं श्रुकुटीकटाक्षकुटिलं
दृष्टं खलानां सुखं तृष्णे देवि यदन्यदिच्छसि पुनस्तत्रापि
सज्जा वयम् ॥ ५३ ॥ भ्रान्तं देशमनेकदुर्गविषमं प्राप्तं
न किञ्चित्फलं त्यक्त्वा जातिकुलाभिमानसुचितं सेवा कृता
निष्फला । सुक्तं मानविवर्जितं परगृहैर्ध्वाशङ्कया काकव-
त्तृष्णे जृम्भसि पापकर्मनिरते नाद्यापि संतुप्यसि ॥ ५४ ॥
आसिष्ये सुखितो गृहीति विहितो मोहेन दारग्रहस्तसङ्गा-
त्सुतदात्मबान्धवसुहृत्सम्बन्धिनामुद्भवः । तन्निवाहकदर्थना-
परिभवानौचित्यचिन्ताजुषः किं सौख्यं कतमा गृहस्थिति-
रन्तोऽनर्थो मया स्वीकृतः ॥ ५५ ॥ शान्तेर्मातुर्वैवका-
ल्पितुरपि कृपणं भङ्गु कृत्वा पृथङ्ग्रामाशा योषा स्वतन्त्रा

१ वज्रपापाणघटितम्. २ इन्द्रः. ३ निक्षेपः. ४ सच्छिद्रकप-
टिका. ५ इच्छति. ६ पृथ्वी. ७ तवानुबन्धं कुर्वन्तेत्यर्थः.
८ मुकुलितम्. ९ शीघ्रम्.

ब्रजति परगृहान्सर्वदा वीरैलज्जा । संघत्ते मत्कृशत्वं मम
यमनियमो भ्रान्तो भर्त्सयन्ती पुष्टा चेवात्मबन्धुस्तदपि
पुनरहो हन्त वन्ध्यां श्रयामः ॥ ५६ ॥ लज्जे त्वं मज्ज
सिन्धौ गिरिवरशिखरे त्वं च तिष्ठ प्रतिष्ठे शान्ते प्रान्ते
दिशान्ते कुरु वसतिमहो गर्व खर्वो भवाशु । तेजः पाताल-
मूलं भज भुवि भगवन्मान मा नाम तेस्तु प्रेम्णैकामा-
श्रयन्तीं सततमहमिमां तूर्णमाशां श्रयिष्ये ॥ ५७ ॥

धीरप्रशंसा ।

स एव धन्यो विपदि स्वरूपं यो न भुवति । त्यजत्य-
र्ककरैस्तप्तं हिमं देहं न शीतताम् ॥ १ ॥ चलन्ति गिरयः
कामं युगान्तपवनाहताः । कृच्छ्रेऽपि न चलत्येव धीराणां
निश्चलं मनः ॥ २ ॥ कृतं पुरुषशब्देन जातिमात्रवलम्बि-
ना । योऽङ्गीकृतगुणैः श्लाघ्यः सविषयसुदाहृतः ॥ ३ ॥
प्रसमानमिवोत्सासि सहसा गौरवेरितम् । नाम यस्याभिन-
न्दन्ति द्विपोऽपि स मतः पुमान् ॥ ४ ॥ सह परिजनेन
विलसति धीरो गहनानि तरति पुनरेकः । विषमेकेन निपी-
तं त्रिपुरजिता सह सुरैरमृतम् ॥ ५ ॥ श्लाघ्या महतामुच्च-
तिरद्भुतमैश्वर्यसितं च धीराणाम् । कनकगिरिरनभिलङ्घ्यो
रविरनिशममुत्क्षितारम्भः ॥ ६ ॥ अङ्गणवेदी वसुधा कुल्या
जलधिः स्थली च पातालम् । वल्मीकश्च सुमेरुः कृतप्रतिज-
स्य धीरस्य ॥ ७ ॥ कर्दार्यतस्यापि हि धैर्यवृत्तेन शक्यते
धैर्यगुणः प्रमादुम् । अधोमुखस्यापि कृतस्य वह्नेनाधः
शिखा याति कदाचिदेव ॥ ८ ॥ अर्थः सुखं कीर्तिर-
पीह मा भूदनर्थ एवास्तु तथापि धीराः । निजप्रतिज्ञाम-
नुरूप्यमाना महोद्यमाः कर्म समागमन्ते ॥ ९ ॥ रत्नैर्महा-
हैस्तुतुपुनं देवा न भेजिरे भीमविषण भीतिम् । सुधां
विना न प्रयशुर्विरामं न निश्चिन्तार्थाद्विरमन्ति धीराः ॥ १० ॥
निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु लक्ष्मीः समाविशन्तु
गच्छन्तु वा यथेच्छम् । अथैव वा मरणमस्तु युगान्तरे
वा र्थ्याप्यात्पर्यथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥ ११ ॥
कान्ताकर्तृक्षैविशिखा न लुंभेन्ति यस्य चित्तं न निर्देहति
कोपैर्कृशानुतापः । कर्षन्ति भूरि विषयांश्च न लोभपाशा

लोकत्रयं जयति क्लृप्तमिदं स धीरः ॥ १२ ॥ आपत्समुद्-
गणधीरधियः परेषां जाता महत्पि कुले न भवन्ति मवं ।
विन्ध्यादवीधु विगलाः म्बलु पादपास्ते ये दन्तिदन्तमुयलो-
ल्लिखनं सहन्ते ॥ १३ ॥ विरम विरगमायामाद्महुरध्यव-
मायतो विपदि महतां धैर्यश्र्वं यदीक्षितुमीहमे । जयि
जड विधे कल्यापायव्यपेतनिजक्रमाः कुलशिवरिणः क्षुद्रा
नेते न वा जलगशयः ॥ १४ ॥

वीरप्रशंसा ।

एकेनापि हि श्रेण पदाकान्तं महीतलम् । क्रियते भा-
स्करेणैव स्फारस्फुरिततेजसा ॥ १ ॥ बहवः पङ्कजोऽपीह
नराः शास्त्राण्यधीयते । विरला रिपुखङ्गाप्रभागपातमहि-
ष्णवः ॥ २ ॥ अनन्तोद्भूतभूर्ताधसंकुले भूतलेऽखिले । शब्दे
शास्त्रे त्रिचतुराश्रुतुग यदि माहशः ॥ ३ ॥ महिष्मन्तरं
पश्य शेषाहः साञ्चिभृश्रग । फणामहभ्रम्भदाक्षि भ्रमरीव
विभाति भूः ॥ ४ ॥ स्पृहयति भुजयोरन्तरमायतकरवाल-
कररुहविदीर्णम् । विजयश्रीर्वीराणां व्युत्पन्नघोषवनिनेव ॥ ५ ॥
भुजे विशाले विमलेऽसिपत्रे कोऽन्यस्य तेजस्विकथां महत ।
गतासुरव्याहवसीभि वीरो द्विधा विधत्ते रविमण्डलं यः ॥ ६ ॥
लोकोत्तरं चरितमर्पयति प्रतिष्ठां पुंसां कुले नहि निमित्तसु-
दागतायाः । वातापितापनसुनेः कलशाद्यमूर्तिर्लालयितं
पुनरमुद्रसमुद्रपानम् ॥ ७ ॥ नायाति वाडवविश्वाम्नाकधनेन
तापं शैल्यं हिमाद्रिपयसा विशता च नाञ्चिः । कश्चिद्भी-
रमनसां सततं विपादकाले प्रमोदसमये च समोऽनु-
भावः ॥ ८ ॥ संप्रामुवन्ति ननु मण्डलमेकमेव क्षमापा
जये समरमीक्षि त्रपस्तु हित्वा । चण्डांशुमण्डलमथाधि-
मतानि कामं प्रमाद्रेनिर्जवभृत्स्ननमण्डलानि ॥ ९ ॥
विनाप्यर्थैर्वीरैः स्पृशति धनुमानोन्नतिपदं ममायुक्तोऽप्यर्थैः
परिभवपदं याति कृपणः । स्वभावाद्दुद्भतां गुणमसुदयावा-
सि विषयां द्युतिं महीं किं वा भुतकनकमालोऽपि
लभते ॥ १० ॥ को वीरस्य मनस्विनः स्वविषयः को वा
विदेसैस्तथा यं देवं श्रयते तमेव कुरुते बाहुप्रतापार्जितम् ।
यदंशुनखलाङ्गलप्रहरणः सिंहो वनं गंहते तस्मिन्नेव

१ गतलज्जा, निर्लज्जेत्यर्थः, २ अहो इत्याश्रयं, ३ दुस्तराणि,
४ शंकरेण, ५ व्यापारः, ६ अजिरम्, ७ कृषिमसरिव,
८ दरिद्रस्य, ९ दूरीकर्तुम्, १० न्यायादनपेतात्, ११ मार्गात्,
१२ कदाशा एव विशिखा बाणाः, १३ न छिन्दन्ति, १४ कोपः
क्रोधः स एव कृशानुरभिस्ततापः,

१ संपूर्णम्, २ पराजयस्थानम्, ३ कान्तिम्, ४ सिद्धमं-
बन्धिनीम्, ५ धृता कनकस्य सुवर्णस्य माला येन, ६ पर-
देशः, ७ दंष्ट्रानखलाङ्गलाश्च प्रहरणं यस्य, नला एव लाङ्ग-
लानि विदारकत्वात् इलानि इति रूपकम्, 'पान्तु वो नरासिंहस्य
नखलाङ्गलकोटयः,' इति कस्यचित्प्रयोगः, ८ प्रविशति,

हतद्विपेन्द्ररुधिरैस्तुष्णां छिनत्त्यात्मनः ॥ ११ ॥ मामो-
पायनयप्रपञ्चपटवः प्रायेण ये भीरवः शूराणां व्यवसाय
एव हि परं संसिद्धये कारणम् । विस्फूर्जद्विकटाटवीगजघ-
टापीठैकसंचूर्णनव्यापारैकरसस्य मन्ति विजये सिंहस्य
के मन्त्रिणः ॥ १२ ॥ काकुत्स्थस्य दशाननो न कुतवा-
न्दारापहारं यदि क्वाभ्योधिः क्व च नेतुवन्धघटना क्लोत्तीर्य
लङ्काजयः । पार्थस्यापि परामवं यदि रिपुर्नायात्क
ताहवतपो नीयन्ते रिपुभिः समुन्नतिपदं प्रायः परं
मानिनः ॥ १३ ॥ वह्निं शीतयितुं हिमं ज्वलयितुं वातं
निरोद्धुं पयो मूर्तं व्योम विधातुमुन्नमयितुं नेतुं नतिं वा
महीम् । उद्धतुं किल भूभृतः स्थलयितुं सिन्धुं च संभाव्यते
शक्तिर्यस्य जनैः स एव नृपतिः श्रेयाः परं पार्थिवाः ॥ १४ ॥
नास्मिन्संततवेष्टनलक्षणतमैस्तल्पैरुदेति व्यथा मन्थिभ्यश्च-
लितैर्न चालमसुभिर्मर्मव्यथा जायते । कन्ददन्धुजनातनाद-
चकितस्वान्तं न वा स्थीयते न ह्येतन्मरणं सुखस्य सुभगा
काम्येव संप्राप्तिभूः ॥ १५ ॥

तेजस्विप्रशंसा ।

वालस्यापि रवेः पीदाः पतन्नुपरि भूभृताम् । तेजसा
सह जातानां वयः कुत्रोपयुज्यते ॥ १ ॥ एकः स एव
तेजस्वी सैहिकैर्यैः सुरद्विषाम् । शिरोमात्रावशेषेण जीयन्ते
येन शत्रवः ॥ २ ॥ मौनी पादप्रहरणोऽपि न क्षमी नीच एव
सः । आकृष्टयात्रो मिवेऽपि न तेजस्वी स्वलो हि सः ॥ ३ ॥
तुल्येऽपराधे स्वर्भानुर्भानुमन्तं चिरेण यत् । हिमंशुमायु
म्रसते तन्मैदिग्गः स्फुटं फलम् ॥ ४ ॥ स्वयं प्रणामेतेऽल्पेऽपि
परयायावुपेयुषि । निर्दर्शनमसाराणां लघुर्वहुर्गुणं नरः ॥ ५ ॥
तेजस्विमध्ये तेजस्वी देवीयानपि गण्यते । पद्ममः पंखेनपम-
स्तपनो जातवेदसाम् ॥ ६ ॥ अकृत्वा हेतुया पादसुचैर्मूर्धसु
विद्विषाम् । कैथंकारभर्नालम्बा कीर्तितैर्यामधिरोहति ॥ ७ ॥
अङ्गाधिरोपितमृगश्चन्द्रमा मृगालाञ्जनः । केसरी निर्धुर्मक्षि-
समृगयुधो मृगाधिपः ॥ ८ ॥ तेजस्विनि क्षमोपैते नातिका-
कश्यमाचरेत् । अतिनिर्मन्थनादधिश्रिन्दनादपि जायते ॥ ९ ॥
तेजोहीने महीपाले स्वे परे च विक्रवंते । निःशङ्को हि

जनो धत्ते पदं भस्मस्यैर्नृपमणि ॥ १० ॥ एकचक्रो रथो
येन्ता विकैलो विपमा हँयाः । आक्रमत्येव तेजस्वी तथा-
प्यर्को नमस्तलम् ॥ ११ ॥ साधनं सुमहद्यस्य यज्ञान्यस्य
विलोक्यते । तस्य धीशालिनः कोऽन्यः सहेतागलितं
श्रुत्रम् ॥ १२ ॥ येन पाषाणमण्डस्य मूल्यमत्यं वसुधरा ।
अनस्तमितसारास्य तेजसस्तद्विजृम्भितम् ॥ १३ ॥ सिंहः
शिशुगपि निपतति मदमलिनं कपोलभित्तिषु गजेषु ।
प्रकृतिरियं संचवतां न स्वलु वयस्तेजसो हेतुः ॥ १४ ॥
यदचेतनोऽपि पादैः स्पृष्टः प्रञ्चलति मवितुरिकं कान्तः ।
तत्तेजस्वी पुरुषः परकृतनिर्कृतं कथं सहते ॥ १५ ॥
दर्शिततापार्श्वैस्तजोवद्विः सुगोत्रमंजितैः । हीरैरपिस्वव
धीरंगपन्थपि गम्यन्ते नाथः ॥ १६ ॥ दीप्यन्तां ये दीप्त्यै
र्घटिता मणयश्च वीरपुरुषाश्च । तेजः स्वविनाशाय तु
भवति तुषानामिव लघूनाम् ॥ १७ ॥ मदसिक्तमुवैर्मृगाधिपः
करिभिवर्तयते स्वयंहतेः । लघ्वन्यस्वल्बु तेजसा जगन्न
महानिच्छति भूतिमन्यतः ॥ १८ ॥ तीव्रोष्णदुर्धिपहवीर्य-
भृतः परेषां तेजस्विनो न गणयन्ति वपुर्महच्चम् । यत्यध-
रागशकलाकृतिगदितुङ्गं कात्स्न्येन भसयति काष्ठचयं
स्फुटिङ्गः ॥ १९ ॥ न तेजस्तेजस्वी प्रमृतमपरेषां
प्रसहते न तस्य स्यो भावः प्रकृतिनियतत्वादकृतकः ।
भैर्यैस्वैश्चान्तं तपति यदि देवो दिनकरः किर्मा-
शेयग्राश मिर्कते इव तेजानि वसति ॥ २० ॥ हस्ती
स्थूलतनुः स चाङ्कुशवगः किं हस्तिमाघोऽङ्कुशो वज्रेणाभि-
हताः पतन्ति गिरयः किं शैलमात्रः पर्विः । दीपे प्रञ्चलिते
विनश्यति तमः किं दीपमात्रे तमस्तेजो यस्य विराजते स
बलवान्मृगेषु कः प्रैल्यैः ॥ २१ ॥ स्वल्पसायुसमावशे-
पमलिनं निर्मांसमप्यग्निं गोः श्वा लब्ध्वा परितोषमेते न
तु तत्तस्य क्षुधः शान्तये । सिंहो जम्बुकमङ्कमागतमपि
त्यक्त्वा निहन्ति द्विपं सर्वैः कृत्कृतगतोऽपि वाञ्छति जनः

१ ऊपरहितः. २ सारथिः. ३ अरुणः. ४ तुरंगाः.

५ प्रशस्तकर्णोत्पु. ६ बलवान्. ७ सूर्यकान्तः. ८ अपमानम्.

९ कान्तिः. (पक्षे) प्रतापः. १० कान्त्याधिक्यम्. (पक्षे) धनुष

धीचल्यम्. ११ प्रकाशकत्वम्. (पक्षे) सामर्थ्यम्. १२ पर्वतः.

(पक्षे) कुलम्. १३ विधातुनिष्पादिताः. १४ विस्तृ-

तम्. १५ स्वभावाधीनत्वात्. १६ अकृत्रिमः. १७ किरणैः.

१८ संततम्. १९ सूर्यकान्तः. २० विकृत इव. २१ वज्रम्.

२२ विभासः.

१ किरणाः; (पक्षे) चरणाः. २ पर्वतानाम्; (पक्षे) राजाम्.
३ राहुः. ४ राहुः. ५ सूर्यम्. ६ चन्द्रम्. ७ सारथ्यम्. ८ दृष्टान्तः.
९ दुर्बलानाम्. १० निष्पौरुषः. ११ लक्षणकल्पमित्यर्थः. १२ वृत्रस्यो-
ऽपि. १३ पञ्चाभिवायं तपो वस्य. १४ कथमित्यर्थः. १५ निरा-
धारा. १६ इतः.

सेत्स्वानुरूपं फलम् ॥ २२ ॥ शमयति गजानन्यान्गन्धद्विषः
कलभोऽपि सन्भवति सुतरां वेगोदग्रं भुजंगशिशोर्विषम् ।
भुवमधिपतिबालावस्थोऽप्यलं परिरक्षितुं न खलु वयसा
जात्यैवायं स्वकार्यमहो भरः ॥ २३ ॥

मनस्विप्रशंसा ।

कामं प्रियानपि प्राणान्विसृजन्ति मनस्विनः । इच्छन्ति
न त्वमित्रेभ्यो महतीमपि सत्क्रियाम् ॥ १ ॥ व्रत नूतन-
कृष्माण्डकलानां के भवन्त्यमी । अङ्गुलीदर्शनाद्येन विली-
यन्ते मनस्विनः ॥ २ ॥ ब्रह्माण्डमण्डलीमात्रं किं लोभाय
मनस्विनः । अँफरीम्फुर्गैर्नायैः क्षुब्धता जातु जायते ॥३॥
कुसुमस्तेवकसेव द्वयी वृत्तिर्भनस्विनः । मूर्ध्नि वा सर्वलो-
कस्य शीर्यते वन एव वा ॥ ४ ॥ पादाहृतं सद्गुणाय
मूर्धानमधिरोहति । स्वस्थोदवापमानेऽपि देहिनस्माद्वं
रजः ॥ ५ ॥ समूलघातर्भन्नतः पैरात्रोयन्ति मानिनः ।
प्रशंसितोन्धतमसस्त्रोदाहरणं रवैः ॥ ६ ॥ स पुमानर्थ-
वज्रमा यस्य नास्ति पुरःस्थिते । नात्यामङ्गुलिर्मस्यति
संश्रयायसुचताङ्गुलिः ॥ ७ ॥ स्थित्यन्तिकान्तिमीरुषि स्व-
च्छायार्कुलितान्यपि । तोयानि तोयगर्शानां मनांसि च
मनस्विनाम् ॥ ८ ॥ अतिवैकल्यैर्नैर्भ्रम्य निःस्यैरैवालेर्ध-
यसः । जैन्मिनो मानहीनस्य तृणस्य च समा गतिः ॥९॥
अलङ्कयं तत्तदुद्दीक्ष्य यद्यदुर्ध्वमेहीभृताम् । प्रियतां ज्ञा-
यसीं मा गान्महतां केन तुङ्गतां ॥ १० ॥ तावदाश्रियते
लक्ष्म्या तावदस्य स्थिरं यशः । पुरुषस्तावदेशसो यावन्मा-
नान्न हीयते ॥ ११ ॥ दुःखसदवनज्यायाग्न्यस्तुङ्गोऽपि
भूधरः । न जहाति महो जस्के मानप्रांशुमलङ्कयता ॥ १२ ॥
गुरुन्कुर्वन्ति ते वेश्यानन्यथा तैर्वसुंधरा । येषां यशांसि
शुभ्राणि ह्येयन्तीन्दुमण्डलम् ॥ १३ ॥ उदाहरणमाशीःपु
प्रथमे ते मनस्विनाम् । शुष्कंऽजनिरिवामर्षो येरगात्पु
पाल्यते ॥ १४ ॥ तुङ्गत्वमितेरा नाद्रौ नदे पिन्धावगा-

१ बलाभुरूपम्, २ यथेच्छम्, ३ मन्त्राङ्कुरणेन, ४ कदा-
चित्, ५ गुच्छस्य, ६ अन्धघ्रात, ७ नेतनात्, ८ अनुमूलयनाः,
९ शक्नु, १० गार्धतमः, ११ सार्धकजन्मा, १२ पुरुषगणना-
यस्ताव, १३ मयादेशङ्गनाडैतोमांरुषि, १४ संक्षोभितानि,
१५ उन्साहादिशक्तिर्व्युत्थेण; (पक्षे) अवष्टम्भसामर्थ्यविरहेण,
१६ प्रहोभृतस्य; (पक्षे) विषयभृतस्य, १७ दुबलत्वात्; (पक्षे)
शिरांशरहितत्वात्, १८ गौरवहीनस्य; (पक्षे) नीरसस्य,
१९ जन्तोः, २० प्रतापशंपन्नम्, २१ मानोन्नतपुरुषम्,
२२ अगाधता, २३ तुङ्गत्वम्,

धता । अलङ्कनीयताहेतुरुभयं तन्मनस्विनि ॥ १५ ॥ न
कश्चिच्च बहिर्यान्ति मानिनां प्रार्थनागिरः । यदि निर्यातुमि-
च्छन्ति तदा प्राणपुरःसरगः ॥ १६ ॥ अमेवितेश्वरद्वारमह-
दधिग्रहव्यथम् । अनुक्तक्रीववचनं धन्यं कस्यापि जीवि-
तम् ॥ १७ ॥ मानिनो हतमानस्य मानोऽपि न सुखप्रदः ।
जीवनं मानमूढं हि माने म्लाने कुतः सुखम् ॥ १८ ॥
मनस्वी भ्रियते कामं कार्पण्यं न तु गच्छति । अपि नि-
र्वाणमायाति नानलो याति शीतताम् ॥ १९ ॥ मनस्विह-
दयं धत्ते गेपणैव प्रमन्नताम् । भस्मना सुकुरः प्रायः प्रसादं
लभेतेतगए ॥ २० ॥ मनस्विनो न मन्यन्ते परतः
प्राप्य जीवनम् । वल्लभुग्भ्यो न काकेभ्यः स्पृहयन्ति हि
कोकिलाः ॥२१॥ दर्वाङ्कुरतृणाहाग धन्यास्त वै वने मृगाः ।
विभवोन्मत्तचित्तानां न पश्यन्ति सुखानि यत् ॥ २२ ॥
मुखं जीवन्ति हरिणा वनेष्वपरमेविनः । अर्थैर्यत्नसुलभैर्ज-
लदर्भाङ्गुगदिभिः ॥ २३ ॥ उपकारेण द्यन्ते न सहन्तेऽनु-
कम्पिताम् । आपत्स्वपि दुःखाग्न्या नित्यदुःखा मन-
स्विनः ॥ २४ ॥ जलमेकेन वर्षन्ते तरवो नाश्मसंचयाः ।
भव्यो हि द्रव्यतामेति क्रियां प्राप्य तथाविधाम् ॥ २५ ॥
अवृत्तिभयमन्यानां मथ्यानां मरणादयम् । उत्तमानां तु
मर्यातामवमानात्परं मयम् ॥ २६ ॥ न सदृशाः कशापातां
न सिंहा घनगर्जितम् । पैरङ्गुलिनिर्दिष्टं न सहन्ते
मनस्विनः ॥ २७ ॥ कामं वनेषु हरिणास्तृणेन जीवन्त्य-
यत्नसुलभेन । धनिषु न दैन्यं विदधति ते खलु पशवो
वयं सुधियः ॥ २८ ॥ प्रैत्युपकुर्वन्बह्वपि न भवति पूर्वो-
पकारिणा तुल्यः । एकोऽनुकरोति कृतं निष्कारणमेव
कुरुतेऽन्यः ॥२९॥ न नटा न विटा न गायका न परद्रोह-
निबद्धतुल्यः । नृपसन्ननि नाम के वयं स्तनभारानमिता
न योषितः ॥ ३० ॥ अभिमानधनस्य गवर्रेरसुभिः स्थास्तु
यशश्चिचोपतः । अचिरांशुविलासचञ्चला ननु लक्ष्मीः
फलमानुपङ्गिकम् ॥ ३१ ॥ उवलितं न हिरण्येरेतसं चय-
मास्कन्दति भस्मनां जनः । अभिभूतिभयादमूततः सुख-
गुञ्जन्ति न धाम मानिनः ॥ ३२ ॥ पुरो वा पश्चाद्वा
वयमुपविशामः क्षितिभुजां ततः किं नशिल्लं वचनरचना-
क्रीतजगताम् । अगारे कान्तारे कुचकलशभारे मृगदर्शां
मणेस्तुल्यं मूल्यं सहजसुभगस्य द्युतिमतः ॥३३॥ अनुक्तायां
यस्यां क्षणमपि न यातं नृपशतैर्भुवस्तस्या लामे क इव
बहुमानः क्षितिभुजाम् । तदंशस्याप्यंशे तदवयवलोशेऽपि

पतयो विषादे कर्तव्ये विदधति जडाः प्रत्युत मुदम् ॥३४॥
 कचिद्भूमौ शय्या कचिदपि च पर्यङ्कशयनं कचिच्छाका-
 हारी कचिदपि च शाल्योदनरुचिः । कचिच्छान्धाधारी
 कचिदपि च दिव्याम्बरधरो मनस्वी कार्यार्थं न गणयति
 दुःखं न च सुखम् ॥ ३५ ॥ स जातः कोऽप्यासीमन्दन-
 रिपुणा मूर्ध्नि धवलं कपालं यस्मैर्चिर्विनिहितमलंकारविधये ।
 नृभिः प्राणत्राणप्रवणमतिभिः कैश्चिद्भुना नमद्भिः कः
 पुंसामयमतुलदर्पञ्जरभरः ॥ ३६ ॥ विपुलहृदयैर्धन्यैः कै-
 श्चिज्जगज्जितं पुरा विधृतमपरैर्दत्तं चान्यैर्विजित्य तृणं
 यथा । इह हि भुवनान्यन्ये धीराश्चतुर्दश भुञ्जते कतिपय-
 पुरश्चाभ्ये पुंसां क एष मदञ्जरः ॥ ३७ ॥ वरमैहिमुखे
 क्रोधाधमाते कगे विनिवेशितो विषमपि वरं पीत्वा सुप्तं
 कृतान्तनिवेशनं । गिरिवरतटानुक्तश्राम्नामा वरं शतधा
 कृतो न तु खलजनावामैरर्थैः कृतं हितमात्मनः ॥ ३८ ॥
 नानीयन्ते मधुनि मधुपाः पारिजातमरोहेर्नाभ्यर्थ्यन्ते तुहिन-
 रुचिना चन्द्रिकायां चकोरः । अस्मद्वाचां धुरि मधुरिमा
 यद्यपूर्वावतारः सोलासाः स्युः स्वयमिह बुधाः किमुधाभ्य-
 र्थनाभिः ॥ ३९ ॥ मृत्पिण्डो जलरंखया बलयितः सर्वो-
 ऽप्ययं नन्वगूरुङ्गीकृत्य स एव संयुगगतै राज्ञां गणैर्भुज्यते ।
 तद्दुर्ददत्तेऽथवा न किमपि श्रुद्रा दरिद्रा भृशं धिग्भित्ता-
 न्युरुपाधमान्धनकणं वाञ्छन्ति तेभ्योऽपि ये ॥ ४० ॥
 त्वं चेन्नैचजनानुरागरभसादस्मासु मन्दादरः का नो मानद
 मानहानिरियती भूः किं त्वदेकप्रभुः । गुञ्जापुञ्जपरम्परा-
 परिचयाद्द्विहोजनैरुञ्जितं मुक्तादाम न धारयन्ति किमहो
 कण्ठे कुरङ्गीदशः ॥ ४१ ॥ त्वं राजा वयमप्युपासितगुरु-
 प्रज्ञाभिमानोन्नताः स्यात्स्वत्वं विभवैर्यथासि कवयो दिक्षु
 प्रतन्वन्ति नः । इत्थं मानद नतिदूरमुभयोरप्यावयोरन्तरं
 यद्यस्मासु परञ्चुस्योऽभि वयमप्येकान्ततो निःस्पृहाः ॥४२॥
 ब्रह्माण्डं किदयस्ति तत्र वसुधापिण्डं किमाचक्ष्महं तत्राप्ये-
 कतरं तु खण्डमसितास्तस्मिन्नापाः केचन । तेभ्यो दैन्यशतो-
 पनीतविभवया दधानुकम्पास्तु ते धिञ्चूढाः स्पृहयन्ति हन्त
 किमपि स्वायंभेन तेभ्योऽपि ये ॥ ४३ ॥ पातालात्त्र विमो-
 चितो वत बलिनीतो न मृत्युः क्षयं नोन्मृष्टं शशिलाञ्जनस
 मलिनं नोन्मृलित्वा व्याधयः । शेषस्यापि धरां विधृत्य
 न कृतो भारवतारः क्षणं चेतः सत्पुरुषाभिमानमनिशं
 मिथ्या वहन्निखद्ये ॥ ४४ ॥ नास्माकं शिबिका न चास्ति

कटकघालंक्रियासत्क्रिया नोतुङ्गस्तरगो न कश्चिदनुगो
 नाप्यम्बरं सुन्दरम् । किं तु क्षमातलवत्शेषविदुषां साहित्य-
 विद्याजुषां चेतस्तोषकरी शिरोनतिकरी विद्यानवधास्ति
 नः ॥ ४५ ॥ लक्ष्मीर्मिदृतिभेति हीनचरितैर्यैरेव तच्छिक्षया
 किं नाचैव करोमि तामनुचरीं रामां सकामामिव । ब्रह्माण्डे
 निपतत्यपि स्वलति न प्रायेण येषां मनस्तेषामार्यमनस्विनामनु-
 पदं गन्तास्मि नाहं यदि ॥४६॥ पुण्ये ग्रामे वने वा महति
 सितपटञ्छन्नपालीं कपालीमादाय न्यायगर्भं द्विजहुतहुत-
 सुग्धूमश्लोपकण्ठम् । द्वारं द्वारं प्रवृत्तो वरमुदरदरीपूरणाय
 क्षुधार्तो मानी प्राणी स्वदेशे न पुनरनुदिनं तुल्यकुल्येपु
 दीनः ॥ ४७ ॥ अर्थानामीशिष त्वं वयमपि च गिरामी-
 र्महं यावदित्थं शूरस्त्वं वादिदर्पञ्जरशमनविधावक्षयं
 पाटवं नः । सेवन्ते त्वां धनाढ्या मतिमलहतये मामपि
 श्रोतुकामा मध्यप्यास्था न चेत्तत्त्वयि मम सुतरामेष राज-
 न्गतोऽस्मि ॥ ४८ ॥ श्रेयस्वी यत्र मानं व्रजति दुरित-
 कृञ्चापमानं मनुष्यैरजयं यत्र दूतैः प्रभुमनु मजुजो नीयते
 चानेपक्षः । मृत्योर्गेहं वरं तन्न तु कुधनवतां यत्र सर्वा-
 पमानो लोकैर्धिजायमानः स्वयमतिथितया यत्र चार्था
 प्रयाति ॥ ४९ ॥

अपौरुषत्वनिन्दा ।

भौजीवन्यः पंगवज्ञादुःखदग्धोऽपि जीवति । तस्याजैन-
 निरेवास्तु जननीकेशकारिणः ॥ १ ॥ असंपादयतः कंचि-
 दर्थं जातिक्रियागुणैः । यदच्छाशब्दवत्पुंसः संज्ञायै जन्म
 केवलम् ॥ २ ॥

गुणप्रशंसा ।

गुणाः कुर्वन्ति दूतत्वं द्वेषोऽपि वसतां सताम् । केतकीग-
 न्धमाघ्राय स्वयमायान्ति षट्पदाः ॥ १ ॥ गुणवज्जनसंपर्का-
 द्धाति स्वत्योऽपि गौरवम् । पुण्याणामनुषङ्गेण सूत्रं शिरसि
 धार्यते ॥ २ ॥ कैलावतः सैव कैला ययार्धःक्रियते भैवेः ।

१ शुभ्रवस्त्रेण विहिता पात्री वस्याः. २ भिक्षापात्रम्.
 ३ गहिनेन जीवतीति माजीवन्. ४ परैः कृता यावत्ता तदेव दुःखं
 तेन दग्धः खिन्नः. ५ अनुत्पत्तिः. ६ ब्राह्मणत्वादिः. ७ इत्याध्य-
 यनादिः. ८ शीर्षादिः. ९ अमराः. १० चन्द्रस्य (पक्षे) विदुषाः.
 ११ षोडशो भागः; (पक्षे) चतुःषष्टिकलानामन्यतमा. १२ अ-
 धोभागे क्रियते; (पक्षे) निरस्क्रियते. १३ शिवः; (पक्षे) संसारः.

बह्वीभिश्च कलाभिः किं याभिरैङ्कः प्रदर्शयते ॥ ३ ॥ न पुत्रत्वेन पूज्यन्ते गुणैरासाद्यते पदम् । ग्वेर्व्यापारमादत्ते प्रदीपो न पुनः शनिः ॥ ४ ॥ गुणाः सर्वत्र पूज्यन्ते पितृ-वंशो निरर्थकः । वासुदेवं नमस्यन्ति वसुदेवं न मानवाः ॥ ५ ॥ यदि सन्ति गुणाः पुंसां विकसन्त्येव ते स्वयम् । नहि कस्तूरिकामोदः शपथेन निवार्यते ॥ ६ ॥ किमाढ्यत्वगुरुत्वाभ्यां चरमोऽपि गुणैर्गुरुः । केतकीकुसुमे पश्य लघुपत्रेऽपि गौरवम् ॥ ७ ॥ केतकीकुसुमं शृङ्गः खण्ड्यमानोऽपि सेवते । दोषाः किं नाम कुर्वन्ति गुणापहत-चेतसः ॥ ८ ॥ शरीरस्य गुणानां च दूरमत्यन्तमन्तरम् । शरीरं क्षणविध्वंसि कल्पान्तस्यायिनो गुणाः ॥ ९ ॥ गुणे-ष्वेव हि कर्तव्यः प्रयत्नः पुरुषैः सदा । गुणयुक्तो दरिद्रो-ऽपिनेश्वरैर्गुणैः समः ॥ १० ॥ गुणैः सर्वत्र कल्पोऽपि भीदत्येको निराश्रयः । अनर्घमपि माणिक्यं हेमाश्रयमपेक्षते ॥ ११ ॥ गुणेषु क्रियतां यत्नः किर्माटोपैः प्रयोजनम् । विक्रीयन्ते न घण्टाभिर्गावः क्षीरविवाजिताः ॥ १२ ॥ गुणैर्गौ-रवमायाति न महत्यापि संपदा । पूर्णेन्दुर्न तथा वन्द्यो नि-ष्कलङ्को यथा क्रुशः ॥ १३ ॥ स्वयं स्वगुणवित्तारार्पणनामः पतत्यधः । तमेव संहसन्भूयः पदसुचैर्विगाहते ॥ १४ ॥ गुणो दूषणतां याति दूषणं गुणतां क्वचित् । तथा हि नघ्रता दोषः स्तनयोः सत्त्वता गुणः ॥ १५ ॥ गुणैरुजुङ्गतां याति नोच्चैरासनमस्थितः । प्रासादशिवरस्योऽपि काकः किं गरुडायते ॥ १६ ॥ अहो गुणानां प्राप्सर्यथ यतन्ते बहुधा नगाः । मुक्ता यदर्थं भद्रास्या इतरेषां च का कथा ॥ १७ ॥ गुणेन स्पृहणीयः स्यान्न रूपेण युतो जनः । सौगन्ध्यवर्ज्यं नादर्थं पुण्यं कान्तमपि क्वचित् ॥ १८ ॥ प्रसुभिः पूज्यते लोके कलेव न कुलीनता । कलावान्मान्यते मूर्ध्नि सत्सु देवेषु शंभुना ॥ १९ ॥ गुणयुक्तोऽपि पूर्णोऽपि कुम्भः कूपे निमज्जति । तस्य भागसहो नास्ति गुणकग्राहको यदि ॥ २० ॥ अहो वैचित्र्यमेतस्य संसारस्य किमुच्यते । गुणोऽपि क्लेश-हेतुः स्याद्विभ्रान्तः कण्ठकन्दले ॥ २१ ॥ जात्युकृष्टस्य हि मणेर्नोचितं शाणघर्षणम् । आदर्शं चित्रकारैः कीं लिख्यते प्रतिबिम्बितम् ॥ २२ ॥ गुणयुक्तोऽप्यधो याति रिक्तैः कूपे घटो यथा । निर्गुणोऽपि भूतः पश्य जनैः शिरसि

धार्यते ॥ २३ ॥ गुणिनोऽपि हि सीदन्ति गुणग्राही न चेदिह । सगुणः पूर्णकृम्भोऽपि कूप एव निमज्जति ॥ २४ ॥ गुणो गुणान्तरापेक्षी स्वरूपस्थातिहेतवे । स्वभावस्य लावण्यं तारुण्येन मनोहरम् ॥ २५ ॥ गुणैः पूजा भवे-त्पुंसां नैकस्माज्जायते कुलात् । चूडारत्नं शशी शंभोर्यानमु-च्चैःश्रवा हरैः ॥ २६ ॥ सर्वत्र गुणवानेव चकास्ति प्रथितो नरः । मणिर्मूर्ध्नि गले बाहौ पादपीठेऽपि शोभते ॥ २७ ॥ गुणानर्चन्ति जन्तूनां न जातिं केवलां क्वचित् । स्फाटिकं भाजनं भद्रं काकिन्यापि न गृह्यते ॥ २८ ॥ नहि जन्मनि ज्येष्ठत्वं ज्येष्ठत्वं गुण उच्यते । गुणाद्गुरुत्वमायाति दधि दुग्धं घृतं यथा ॥ २९ ॥ गुणवान्सुचिरस्थायी देवे-नापि न सद्यते । निष्ठत्येकां निशां चन्द्रः श्रीमान्संपूर्ण-मण्डलः ॥ ३० ॥ सर्वत्र गुणवान्देशे चकास्ति प्रथते-तराम् । मणिर्मूर्ध्नि गले बाहौ पादपीठेऽपि शोभते ॥ ३१ ॥ गुण आकर्षणयोग्यो घनुष इवैकोऽपि लक्षलाभाय । लता-तन्तुभिरिव किं गुणैर्विभेदात्महैर्बहुभिः ॥ ३२ ॥ अनवसरे गुणवानपि हृदयादवतार्यते हारः । पश्य शलाकावसरे वृणोऽपि भूपैः प्रसायते स्वकरः ॥ ३३ ॥ गुणवन्तः किं-श्यन्ते प्रायेण भवन्ति निर्गुणाः सुखिनः । बन्धनमायान्ति शुका यथेष्टसंचारिणः काकाः ॥ ३४ ॥ गुणिनि गुणज्ञो रमते नागुणशीलस्य गुणिनि परितोषः । अलिरेति वनात्कमलं न र्दुर्दुरस्वेकवासोऽपि ॥ ३५ ॥ अवल-म्बितविष्णुपदः कर्षितजनचक्षुरतुलगतिः । पत्रमयोऽपि पदार्थः पतततामेति गुणयोगात् ॥ ३६ ॥ अ-मितगुणोऽपि पदार्थो दोषणैकेन निन्दितो भवति । निखिलसायनमहितो गन्धेनोत्रेण लक्ष्मण इव ॥ ३७ ॥ दोषमपि गुणवति जने दृष्ट्वा गुणरागिणो न खिद्यन्ते । प्रीत्येव शशिनि पतितं पश्यति लोकः कलङ्कमपि ॥ ३८ ॥ अन्तर्गतेऽगुणैः किं द्वित्रा अपि यत्र साधिणो विरलाः । स गुणो गीतेर्यदसौ वनेचरं हरिणमपि हरति ॥ ३९ ॥ गुणा गुणज्ञेषु गुणीभवन्ति ते निर्गुणं प्राप्य भवन्ति दोषाः । सुस्वादुतोयाः प्रवहन्ति नद्यः समुद्रमासाद्य भवन्त्येपेयाः ॥ ४० ॥ गुणेषु यत्नः पुरुषेण कार्प्ये न किंचिदप्राप्यतमं गुणानाम् । गुणप्रकर्षाद्दुडुपेन शंभोलरङ्गचमुलङ्घितसुत-

१ कलङ्कः; (पक्षे) दोषः. २ गुणाकृष्टान्तःकरणस्य. ३ शिव-तुल्यः. ४ दुःखं प्राप्नोति. ५ अमृत्यम्. ६ आडम्बरैः. ७ राजभवनम्. ८ मौक्तिकानि; (पक्षे) मोक्षमापन्नाः. ९ रज्जुयु-क्तः; (पक्षे) विनयादिगुणसंपन्नाः. १० रिक्तः; (पक्षे) निर्द्वयः. ११ पूर्णः.

१ विचारक्षमः; (पक्षे) यथाश्रुतम्. २ लक्षसंख्याकधनलाभाय; (पक्षे) वेध्यलाभाय. ३ विचारसहैः; (पक्षे) आकर्षणासहैः. ४ क्लेशं प्राप्नुवन्ति. ५ भ्रमरः. ६ भेकः. ७ पतत्रः सूर्यः; (पक्षे) पत्र(कागद)निमित्तः सूत्रनिबद्धः कीडार्थं गगने उड्ढायते. 'पतंग' इति नाम्नेव देशभाषायां प्रसिद्धः. ८ पूज्यः. ९ चन्द्रेण.

माङ्गम् ॥ ४१ ॥ निष्कलङ्ककलयैकयापि यः संयुतः ॥ ७ ॥ यथा मृत्पिण्डतः कर्ता कुरुते यद्यदिच्छति । एवमात्म-
स खलु पूज्यते जनैः । भद्रं पश्य जलजोऽपि धार्यते कृतं कर्म मानवः प्रतिपद्यते ॥ ८ ॥ निपानमिव मण्डूकाः सरः
शंकरेण शिरसा निशाकरः ॥ ४२ ॥ वक्रोऽपि पङ्कजनि- पूर्णमित्राण्डजाः । सोद्योगं नरमायान्ति विवशाः सर्वसंपदः
तोऽपि दुरामदोऽपि व्यालाश्रितोऽपि विकलोऽपि सकण्ट- ॥ ९ ॥ देवं पुरुषकारेण सौध्वसिद्धिनिबन्धनम् । योऽति-
कोऽपि । गन्धेन बन्धुसि केतकपुष्पजेन ह्येको गुणः क्रमितुमिच्छेत स लोके नावसीदति ॥ १० ॥ योजनानां
खलु निहन्ति समस्तदोषान् ॥ ४३ ॥ न खनति खुरैः सहस्रं तु शर्नैर्गच्छेत्पिपीलिका । अगच्छन्वैनतेयोऽपि पद-
क्षोणीघृष्टं न नर्दति सादरं प्रकृतिपुरुषं प्रेक्ष्याप्यग्रे न मेकं न गच्छति ॥ ११ ॥ कामपि श्रियमासाद्य यस्तद्वृद्धौ
कुप्यति गोचरम् । वहति च धुरं धुर्यां धैर्यादनुद्धतकंधरो न चेष्टते । तस्योयतिषु न श्रेयो बीजभोजिकुटुम्भवत्
जगति गुणिनः कार्योदार्यात्परानतिशरेते ॥ ४४ ॥ गुणाना- ॥ १२ ॥ उद्योगिनः करालम्बं करोति कैमलालया ।
मज्ञाता प्रचुरधनदातापि न मुदे मुदे विद्याज्ञाता भवति अनुद्योगिकरालम्बं करोति कैमलाग्रजा ॥ १३ ॥ कां कता-
मितदातापि गुणिनाम् । दृशो ग्राम्या दत्ते न पुनरवधत्ते लीयवत्प्राप्तं दृष्ट्वापि निधिमग्रतः । न स्वयं देवमादत्ते
च चतुरो दशः प्रान्तं दत्त्वा वशयति नितान्तं पुरवधुः पुरुषार्थमपेक्षते ॥ १४ ॥ आलस्यं हि मनुष्याणां शरी-
॥ ४५ ॥ उपादाता यावन्न भवति गुणानां गुणवतामस- रस्थो महान्पिपुः । नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कृत्वा यं नोवसी-
त्कलास्तावत्रिभुवनमहार्घ्यं अपि गुणाः । अपि प्राद्वैत्यारे- दति ॥ १५ ॥ संपदा मुस्थितं मन्यो भवति स्वल्पयापि
र्हदयवसतेः कौस्तुभमणिः स किं नासीदृच्छौ श्रुतिरपि न यः । कृतकृत्यो विधिमन्ये न वर्धयति तस्य ताम् ॥ १६ ॥
यस्य कचिदभूत् ॥ ४६ ॥ विवादप्रारम्भः प्रथयति परं न लभन्ते विनोद्योगो जन्तवः संपदां पदम् । सुराः क्षीरोद-
दम्भमतुलं गुणानां गाम्भीर्यं तव भवति साक्षी कलकलः । विश्वोभमनुभूयामृतं पपुः ॥ १७ ॥ नात्सुच्यसिखरो मेरुर्ना-
पयःपूर्णः कुम्भो ध्वनति न तथा वातवलितो यथा रिक्तो तिनीचं रसातलम् । द्यवसायद्वितीयानां नाप्यपागो महो-
भांभांध्वनिमनिभृतं मुखति मुहुः ॥ ४७ ॥ कौशेयं कृमिजं दधिः ॥ १८ ॥ पूर्वजन्मजनिंतं पुगविदः कर्म देवमिति
सुवर्णसैलादृर्वापि गोरामंतः पङ्कजार्त्तारसं शशाङ्क उदधेरि- संप्रचक्षते । उद्यमेन तदुपार्जितं चिरादैवमुद्यमवशं न
न्दीरैर् गोमयात् । काष्ठादग्निरहेः फणादपि मणिर्गोपित्ततो तत्कथम् ॥ १९ ॥ उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपति लक्ष्मीदैवं
रोचना प्राकाश्यं स्वगुणांदेयन गुणिनो गच्छन्ति किं हि देवमिति कैपुरुषा वदन्ति । देवं निह्लव कुरु पौरुषमा-
जन्मना ॥ ४८ ॥ त्मशक्त्या यत्ने कृते यदि न सिद्ध्यति कोऽत्र दोषः ॥ २० ॥

उद्यमप्रशंसा ।

उद्योगः खलु कर्तव्यः फले मार्जारवद्भवेत् । जन्मप्रभृति
गौर्नास्ति पयः पिबति नित्यशः ॥ १ ॥ उद्यमं साहसं धैर्यं
बुद्धिः शक्तिः पराक्रमः । पडते यत्र वर्तन्ते तत्र देवः
सहायकृत् ॥ २ ॥ उद्यमेन हि सिद्ध्यन्ति कार्याणि न
मनोरथैः । नहि सुमस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः
॥ ३ ॥ न देवमिति संचिन्त्य त्यजेदुद्योगमात्मनः । अनु-
द्यमेन कस्तैलं तिलेभ्यः प्राप्तुमर्हति ॥ ४ ॥ विहाय पौरुषं
यो हि देवमेवोवलम्बते । प्रासादसिंहवत्तस्य मूर्ध्नि तिष्ठन्ति
वायसाः ॥ ५ ॥ पूर्वजन्मकृतं कर्म तद्देवमिति कथ्यते । तस्मा-
त्पुरुषकारेण विना देवं न सिध्यति ॥ ६ ॥ यथा ह्येकेन चक्रेण
न रथस्य गतिर्भवेत् । एवं पुरुषकारेण विना देवं न सिध्यति

१ निमलविषया. २ दुःप्रापः. ३ पापाणात्. ४ धेनुकेशेभ्यः.
५ कर्ममात्. ६ रक्तकमलम्. ७ नीलं कमलम्. ८ आश्रयति.
९ प्राग्मादे देवालयशिखरं यः गिहस्तद्वत्.

संहतिप्रशंसा ।

संहतिः श्रेयसी गजन्विगुणेष्वपि बन्धुषु ।^१ तुषैरपि परि-
भ्रष्टा न श्रेरोहन्ति तण्डुलाः ॥ १ ॥ अल्पानामपि वस्तूनां
संहतिः कार्यमाधिका । तृणैर्गुणैर्व्यमापन्नैर्बन्धुव्यन्ते मत्तदन्तिनः
॥ २ ॥ बहूनामल्पमागणां समवायो दुरत्ययः । तृणैर्बि-
धीयते रज्जुर्बन्धन्ते तेन दन्तिनः ॥ ३ ॥

१ माध्वसिद्धिर्धानं तदायत्तमित्यर्थः. २ उल्लङ्घितुम्.
३ व्यापारं न करोति. ४ उत्तरकालेषु. ५ कल्याणम्.
६ लक्ष्मीः. ७ अलक्ष्मीः. ८ काकागमनमिव तालपतनमिव
काकतालीयं नदत्. अविनाशितम्. अकसादिति यावत्.
९ विज्ञानं न भवति. १० पुरुषश्रेष्ठम्. ११ कुत्सितपुरुषाः.
१२ संयातः. १३ धान्यत्वक्. १४ अङ्कुरजननक्षमा न भवन्तीति
भावः. १५ राजत्वम्.

क्षमाप्रशंसा ।

क्षमाशब्दं करे यस्य दुर्जनः किं करिष्यति । अतुणे पतितो वह्निः स्वयमेवोपशाम्यति ॥ १ ॥ नरस्याभरणं रूपं रूपस्याभरणं गुणः । गुणस्याभरणं ज्ञानं ज्ञानस्याभरणं क्षमा ॥ २ ॥ क्षमा बलमशक्तानां शक्तानां भूषणं क्षमा । क्षमा वशीकृतिलोकं क्षमया किं न सिद्ध्यति ॥ ३ ॥

विनयप्रशंसा ।

तिष्ठतां तपसि पुण्यमौमुञ्जन्संपदोऽमुं गुणयन्सुखैषिणाम् । योगिनां परिणमन्त्रिमुक्तये केन नास्तु विनयः सतां प्रियः ॥ १ ॥

सत्यप्रशंसा ।

मृतं सर्वशास्त्रार्थनिश्चितज्ञानशोभितम् । भूषणं सर्ववचसां लज्जेव कुल्योषिताम् ॥ १ ॥ अश्वमेधसहस्रं च सत्यं च तुलया धृतम् । अश्वमेधसहस्राद्रि सत्यमेव विशिष्यते ॥ २ ॥ गोभिर्विप्रैश्च वेदैश्च सतीभिः सत्यवादिभिः । अलुब्धैर्दानशूरैश्च समभिर्धार्यते मही ॥ ३ ॥

असत्यनिन्दा ।

नासत्यवादिनः सस्यं न पुण्यं न यशो भुवि । दृश्यते नापि कल्याणं कालकूटमिर्वाश्रितः ॥ १ ॥ अगत्यमंप्रत्ययमूलकारणं कुवासनासन्नसमृद्धिवारणम् । विपन्निदानं परवन्नोर्जितं कृतापराधं कृतिभिर्विजितम् ॥ २ ॥ यशो यस्माद्भस्मीभवति वेदैर्वह्नेरिव वनं निर्दौनं दुःखानां यदैव निरुहाणामिव जलम् । न यत्र स्यान्लघ्यातप इव तपःसंयमकथा कथंचित्तन्मिथ्यावचनमभिधेते न मतिमान् ॥ ३ ॥ जिह्वैकैव सतामुभे र्कण्ठगतौ सैष्टुश्रतसश्च तास्ताः ससैव विर्भावोर्निर्णयिताः षड्गार्तिकेयस्य च । पौलस्त्यस्य दशभवनैर्कण्ठपतंजिह्वासहस्रद्वयं जिह्वालक्षशक्तेककोटिनियमो नो दुर्जनानां सुखे ॥ ४ ॥

आत्मश्लाघानिन्दा ।

परैः प्रोक्ता गुणा यस्य निर्गुणोऽपि गुणी भवेत् । सत्यरूपाणां परोपकारित्वम् । असतां च निर्दयत्वं स्वभाव-

१ शान्तिः. २ तपोनिष्ठानाम्. ३ संपादयन्. ४ अनुकूलयन्. संपवमानः. ६ अपवर्णय. ७ विपम्. ८ भक्षयतः. ९ अविश्रामः. १० विपत्तः कारणम्. ११ कुशलैः. १२ दावाभिः. १३ आदिकारणम्. १४ वृक्षाणाम्. १५ वक्ति. १६ संपाणाम्. १७ ब्रह्मणः. १८ अक्षैः. १९ रावणस्य. २० शेषस्य.

इन्द्रोऽपि लघुतां याति स्वयं प्रख्यापितैर्गुणैः ॥ १ ॥ न सुखं न च सौभाग्यं स्वयं स्वगुणवर्णने । यथैव च पुरंध्रीणां स्वहस्तकुचमर्दने ॥ २ ॥ स्वयं तथा न कर्तव्यं स्वगुणाख्यापनं पुनः । स्वगुणाख्यापनं युक्त्या परद्वारा प्रयोजयेत् ॥ ३ ॥ न मौख्यसौभाग्यकरा गुणा नृणां स्वयं शूहीताः सुदशां कुचा इव । परैर्गुहीता द्वितयं वितन्वते न तेन गृह्णन्ति निजं गुणं बुधाः ॥ ४ ॥ निजगुणगरिमा सुखाकरः स्यात्स्वयमनुवर्णयतां सतां न तावत् । निजकरकमलेन कामिनीनां कुचकलशाकलनेन को विनोदः ॥ ५ ॥

स्वभाववर्णनम् ।

सर्वस्य हि परीक्ष्यन्ते स्वभावा नेतरे गुणाः । अतीत्य हि गुणान्मन्त्रान्स्वभावो मूर्ध्नि वर्तते ॥ १ ॥ किं कुलेनोपदिष्टेन शीलमेवात्र कारणम् । भवन्ति सुतरां स्फीताः सुक्षेत्रे कण्टकिट्टमाः ॥ २ ॥ यः स्वभावो हि यस्यास्ते स नित्यं दुरतिक्रमः । था यदि क्रियते राजा तर्त्क नाश्रात्युपानहम् ॥ ३ ॥ परोपदेशकुशला दृश्यन्ते बहवो जनाः । स्वभावमतिवर्तन्तः सहेष्यपि दुर्लभाः ॥ ४ ॥ किं कुलेन विशालेन शीलमेवात्र कारणम् । क्रमयः किं न जायन्ते कुसुमेषु सुगन्धिषु ॥ ५ ॥ सति शीले गुणा भान्ति पुंसां शौर्यादयो यथा । यौवने सदलंकायः शोभां विभ्रति सुभ्रुवः ॥ ६ ॥ अद्रोहः सर्वभूतेषु कर्मणा मनसा गिरा । अनुग्रहश्च दानं च शीलमेतद्विदुर्बुधाः ॥ ७ ॥ वृत्तं यत्नेन संरक्षद्विद्विजायाति याति च । अक्षीणो वित्ततः क्षीणो वृत्ततस्तु हतो हतः ॥ ८ ॥ यथा हि मलिनैर्वर्षैर्यत्र तत्रोपविश्यते । एवं चरितवृत्तस्तु वृत्तशेषं न रक्षति ॥ ९ ॥ न कुले वृत्तहीनानां प्रमाणमिति मे मतिः । अन्येष्वपि हि जातानां वृत्तमेव विशिष्यते ॥ १० ॥ अकुलीनः कुलीनश्च मर्यादां यो न लह्येत् । धर्मापक्षी मृदुर्दान्तः स कुलीनशतैर्वरः ॥ ११ ॥ शीले रक्षतु मेधावी प्राप्सुमिच्छुः सुखत्रयम् । प्रशंसां वित्तलाभं च प्रेत्य स्वर्गं च मोदनम् ॥ १२ ॥ विदेशेषु धनं विद्या व्यसनेषु धनं मतिः । परलोके धनं धर्मः शीलं सर्वत्र वै धनम् ॥ १३ ॥ रक्तत्वं कमलानां सत्यरूपाणां परोपकारित्वम् । असतां च निर्दयत्वं स्वभावसिद्धं त्रिषु त्रितयम् ॥ १४ ॥ वचो हि सत्यं परमं विभूषणं यथाङ्गनायाः कृशता कटी तथा । द्विजस्य विद्यैव पुनस्तथा क्षमा शीलं हि सर्वस्य नरस्य भूषणम् ॥ १५ ॥

॥ १५ ॥ न धर्मशास्त्रं पठतीति कारणं न चापि वेदाध्य-
यनं दुरात्मनः । स्वभाव एवात्र तथोक्तिरिच्यते यथा प्रकृत्या
मधुरं गवां पयः ॥ १६ ॥ निम्नोन्नतं वक्ष्यति को जलानां
विचित्रभावं मृगपक्षिणां च । माधुर्यमिक्षौ केंद्रुतां च
निम्ने स्वभावतः सर्वमिदं हि सिद्धम् ॥ १७ ॥ वरं विन्ध्या-
टव्यामनशनतृपार्तस्य मरणं वरं सर्पाकीर्णं तृणपिहितकूपे
निपतनम् । वरं गर्तावर्ते गहनजलमध्ये विलयनं न शीला-
द्विश्रयो भवतु कुलजस्य श्रुतवतः ॥ १८ ॥ बद्धिस्तस्य
जलायते जलनिधिः कुल्यायते तत्क्षणात्मरुः स्वल्पशिलायते
मृगपतेः संघः कुरंगायते । व्यालो माल्यगुणायते विपरसः
पीर्युषवर्षायते यस्याङ्गेऽखिललोकवलयमतं शीलं संमुन्मी-
लति ॥ १९ ॥ ऐश्वर्यस्य विभूषणं संजनता शौर्यस्य
वैक्संयमो ज्ञानस्योर्षशमः कुलस्य विनयो वित्तस्य पात्रे
व्ययः । अक्रोधस्तपसः क्षमा बलवतां धर्मस्य निर्व्याजता
सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम् ॥ २० ॥
काकः पद्मवने रतिं न कुरुते हंसो न कूपोदके मूर्खः
पण्डितसंगमे न रमते दासो न सिंहासने । कुत्सी सज्जन-
संगमे न रमते नीचं जनं सेवते या यस्य प्रकृतिः स्वभाव-
वजनिता केनापि न त्यज्यते ॥ २१ ॥ व्याघ्रः सेवति
काननं सुगहनं सिंहो गुहां सेवते हंसः सेवति पक्षिनीं कुसु-
मितां गृध्रः दमशानस्थलीम् । साधुः सेवति साधुमेव सततं
नीचोऽपि नीचं जनं या यस्य प्रकृतिः स्वभाववजनिता के-
नापि न त्यज्यते ॥ २२ ॥ पाण्डित्यस्य विभूषणं मधुरता
शौर्यस्य वाक्संयमो ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य विनयो वित्तस्य
पात्रे व्ययः । अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभवतो धर्मस्य निर्व्या-
जता सर्वस्यास्य पुनस्तथैव जगतः शीलं परं भूषणम् ॥ २३ ॥

वाग्वर्णनम् ।

तास्तु वाचः समायोगया याश्चित्ताकर्षणक्षमाः । श्वेषां
परेषां विदुषां द्विषामविदुषामपि ॥ १ ॥ गौनाब्धेस्तु परं
पारं नोपेयीथ्यं सरस्वती । अतो निमज्जनभयात्सुर्वी वहति

१ अतिक्रम्य वतते. २ नीचोच्चम्. ३ तीक्ष्णताम्.
४ कृत्रिमपरिदिवाचरति. ५ मर्पः. ६ माला. ७ असूतम्. ८
विजृम्भते. ९ मौजन्त्यम्. १० वाङ्मनियमनम्. ११ शान्तिः.
१२ निष्कपटत्वम्. १३ सुखभावः. १४ गानममुद्रस्य. १५ न
प्रासवती. १६ इक्ष्वाकुफलम्. जलतरणार्थं तुन्ध्याः संग्रहं लोकाः
कुर्वन्तीति प्रसिद्धम्.

वक्षसि ॥ २ ॥ प्रसन्नाः कान्तिहारिण्यो नानौरुषविचक्षणाः।
भवन्ति कस्यचिद्युग्यैर्मुखे वाचो गृहे स्त्रियः ॥ ३ ॥ वर्णः
केतिपरैरेव ग्रथितस्य स्वैरैरिव । अनन्ता वाङ्मयस्याहो गेय-
स्येव विचित्रता ॥ ४ ॥ बह्वपि खेर्च्छया कामं प्रकीर्णमभि-
धीयते । अनुज्जितार्थसंबन्धः प्रबन्धो दुर्नुदाहरः ॥ ५ ॥
प्रदीयसीमपि धेनामनल्पगुणैर्कल्पिताम् । प्रसारयन्ति कुश-
लाश्चित्रौ वाचं पंटीमिव ॥ ६ ॥ सर्वालैर्कारयुक्तापि न
क्षिप्रं वनितेव सा । वाणी मनोजातसुखं प्रौढानां न त-
नोति हि ॥ ७ ॥ या कर्षति निजयोगादन्तर्गतजीवैर्नानि
सैरमानाम् । वाणी सेव गुणैर्वती घटीव यद्वा वैधृटीव
॥ ८ ॥ रतरीतिवीतवसना प्रियेव शुद्धापि वाञ्छुदे संरसा ।
अरसा सांलकृतिरपि न रोचते शालमञ्जीव ॥ ९ ॥ सुखय-
तितरां न रक्षति परिचयलेशं गणाङ्गनेव श्रीः । कुलकामि-
नीव नोज्जति वाग्देवी जन्मजन्मापि ॥ १० ॥ वाङ्माधुर्या-
न्नान्यदस्ति प्रियत्वं वाक्पारुष्याच्चोपकारोऽपि नेष्टः । किं
तद्द्रव्यं कोकिलेनोपनीतं को वा लोके गर्दभस्यापराधः ॥ ११ ॥
कौमान्दुर्भ्ये विप्रकर्षत्यलक्ष्मीं कीति मृते दुष्कृतं या हिनस्ति ।
तां चाप्येतां मातरं मङ्गलानां धेनुं धीराः सूत्रतां वाचमाहुः
॥ १२ ॥ विविक्तैर्वर्णभरणा सुखश्रुतिः प्रमादयन्ती हृद-

१ प्रसववदनाः; (पक्षे) उत्तानार्थाः. २ कान्त्या शोभया
मनोहारिण्यः; (पक्षे) भाषणयुगेन मनोहारिण्यः. ३ आलिङ्गनम्;
(पक्षे) श्वपः. ४ परिमितैः. ५ निपादादिभिः. ६ स्वप्रतिभानुसारिण्यः.
७ यथेष्टम्. ८ असंगतम्. ९ दुर्वचः. १० अतिमुकुमारक्षराम्;
(पक्षे) श्लक्ष्णतराम्. ११ अर्थयुक्ताम्; (पक्षे) मान्द्राम्. कदलीदल-
कल्पामित्यर्थः. १२ श्वपादिभिः; (पक्षे) तन्तुभिः. १३ रचिताम्;
(पक्षे) निर्मिताम्. १४ शब्दादिविचित्राम्; (पक्षे) विचित्ररूपाम्.
१५ शार्दीमिव. १६ उपमादिभिः; (पक्षे) कङ्कणादिभिः. १७ श्व-
परहिता; (पक्षे) आलिङ्गनरहिता. १८ मनः प्रति ज्ञातं यत्सुखं
तनः; (पक्षे) कामकथंम्. १९ चतुराणाम्; (पक्षे) प्रकर्षण विधि-
पूर्वकं विवाहितानाम्. २० हृदयानि जीवनानि; (पक्षे) उदकानि.
२१ रसिकानाम्; (पक्षे) कृपादीनाम्. २२ प्रागभ्यादिगुणयुक्ताः;
(पक्षे) रञ्जयुक्ता. २३ स्त्रीव. २४ अनुप्रासोपमाबलकाररहितापि.
२५ शङ्कारादिमती; (पक्षे) शङ्काररसवती. २६ रसयुक्त्या. २७ अलं-
कृतियुतापि; (पक्षे) कटकतुण्डल्युतापि. २८ पुच्छलीव. २९ वैश्यव.
३० मनोरथान्. ३१ प्रपूरयति. ३२ सत्याम्. ३३ विविक्ताः संयो-
गादिनाक्षिष्टाः स्फुटोच्चारिता वर्णा अक्षरार्थवाभरणानि यस्याः सा;
(पक्षे) विविक्तानि शुद्धानि वर्णा रूपमाभरणानि च यस्याः सा;
३४ सुखा श्रुतिः श्रवणं यस्याः सा. श्राव्येत्यर्थः; (पक्षे) श्रूयत
इति श्रुतिर्वाक्या सुखा यस्याः सा, मञ्जुभाषिणीत्यर्थः.

यान्यपि द्विषाम् । प्रवर्तते नाकृतपुण्यकर्मणां प्रसन्नगम्भीर-
पदा सरस्वती ॥ १३ ॥ केचैरा न विभूषयन्ति पुरुषं हारा
न चैन्द्रोज्ज्वला न स्नानं न विलेपनं न कुसुमं नालंकृता
मूर्धजाः । वाण्येका संप्रलंकरोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते
क्षीयन्ते खलु भूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम् ॥ १४ ॥
अस्त्यद्यापि चतुःसमुद्रपरिखापर्यन्तमुर्वतिलं वर्तन्तेऽपि च
तत्र तत्र रसिका गोष्ठीषु सक्ता नृपाः । एकस्तत्र निरादरो
भवति चेदन्यो भवेत्सादरो वैभवेवी वदनाम्बुजे वसति
चेत्को नाम दीनो जनः ॥ १५ ॥ ये सूक्तीन्दुकलाकलङ्क-
जनका ये गाढगर्वज्वरा ये वा केवलतर्ककंकाशधियः सा-
क्षाच्च ये श्रोत्रियाः । ये वा द्वेषमपीमलीमसधियस्तान्प्राज्ञ-
गोष्ठीरसप्रौढप्रावृडवग्रहात्परिहरन्वाचां प्रसारं कुरु ॥ १६ ॥
तथ्यं पथ्यं सहेतु प्रियमितमृदुलं सारवद्वैत्यहीनं साभिप्रायं
दुरापं सविनयमशठं चित्रमल्पाक्षरं च । बह्वर्थं कोपशून्यं
स्मितयुतघनदाक्षिण्यसंदेहहीनं वाक्यं त्रयाद्रसजः परिपदि
समये सप्रमेयाप्रमत्तम् ॥ १७ ॥

वाग्मिप्रशंसा ।

विरोधिवचसो मूकान्वागीशानपि कुर्वते । जडानप्य-
नुलोमार्थान्विवाचः कृतितानं गिरः ॥ १ ॥ तीक्ष्णा नारुतुदा
वुद्धिः कर्म शान्तं प्रतापवत् । नोपातापि मनः सौम्यं वागेका
वाग्मिनः सतः ॥ २ ॥ प्रैसादरस्यैभोजिभिर्गुरीयो लौघ-
वान्वितम् । साँकाङ्क्षमर्मुपस्कारं विधैरगति निर्गोकुलम् ॥ ३ ॥
न्यैयनिर्णीतसारत्वाच्चिरप्रेक्षमिवैगिमे । अप्रेक्षम्यतयान्येषा-
माँभायवचनोपमम् ॥ ४ ॥ अँलङ्घ्यत्वाच्चनैरन्यैः क्षुँभितो-

दन्वदृर्जितम् । औदैर्वादर्शसंपत्तेः शान्तं चित्तमुपेरिव ॥५॥
इदमीदृग्गुणोपेतं लैब्धावसरसाधनम् । ध्याकुर्वात्कः प्रियं
वाक्यं यो वक्ता नेदगाशयः ॥ ६ ॥ श्रुतिभिद्वान्तशरस्य
तद्विरुद्धाच्चिरुन्धतः । वलितं वावदकस्य कृतिनः किं न
शोभते ॥ ७ ॥ अल्पाक्षरमणीयं यः कथयति निश्रितं
स खलु वाग्मी । बहुवचनमल्पसारं यः कथयति विप्रलापी
सः ॥ ८ ॥ शुद्धकांस्वरं चितापि लालिता जिह्वया यदि
न योजिता भवेत् । किं तया करणमस्ति घण्टया जिह्वया
जनिमतां हि पूज्यया ॥ ९ ॥ भवन्ति ते संभ्यतमा विधि-
धितां मनोगतं वाचि निवेश्यन्ति ये । नयन्ति तेर्ध्वयुष्पै-
पन्ननेपुणा र्भीर्भीरमर्थं कतिचित्पकाशताम् ॥ १० ॥ म्नु-
वन्ति गुर्वमिभियैर्यैमपदं विरुँद्धिसुक्तेरपरे विपश्रितः ।
इति स्थितायां प्रतिपूरुषं रचो सुदुर्लभाः सर्वमनोरमा गिरः
॥ ११ ॥ विरैस्तावत्कृष्णः परमर्कुरैषया पश्यति दृशा पराप-
त्यद्वेषी स्वसुतमपि नो पालयति यः । तथाप्येषोऽमीषां
सकलजगतां वलभतमो न दोषा गण्यन्ते खलु मधुपवाचां
कचिदपि ॥ १२ ॥ आस्वाद्यैष कपायमङ्कुरसुक्रेमानुबद्धा-
शयो माकन्दस्य यशांसि कोकिलयुवा निर्माति दिग्मिसिपु ।
माध्वीकानि निपीय तस्य मधुपास्तत्रैव गुञ्जन्त्यमी को
वृतामसतां सतां च वचसां वर्तातिगं चेष्टितम् ॥ १३ ॥
श्रोतुंमूकयति ब्रुवन्तिर्यैरतमं कुर्वन्नमीषां मनो निर्वाणः
परवाण्कृत्परदशामेकाश्रयो नाचदृक् । यस्त्यक्ताङ्गविकम्पनः
प्रचलयन्नित्यं सतां मस्तकं क्षीरं श्रोतुषु मुख्यमात्मनि
गुणं भ्रजे स वक्तोत्तमः ॥ १४ ॥ तद्वक्ता सदसि ब्रवीतु
वचनं यच्छ्रुत्वातं चेतसः प्रोह्यैसे रसैरूपुणं श्रवणयो-
रक्ष्णोर्विकासशियम् । क्षुन्नद्राश्रमदुःखकालगतिहैर्कार्या-
न्तरप्रस्मृतिं प्रोक्कण्टामनिशं श्रुतौ वितनुते शोकं निग-
मादपि ॥ १५ ॥

१ प्रमत्तानि वाचकानि गम्भीराण्यथंशुरुणि च पदानि सुसिद्धन्त-
रूपाणि यस्याः सा; (पक्षे) प्रसन्ना विमला गम्भीरपदालसचरणा. २
वाहुभूषणानि. ३ चन्द्रवदुज्ज्वलाः. ४ सुगन्धतैलादिना संस्कृताः.
५ वंशराः. ६ सम्यगलंकरोति. ७ सरस्वती. ८ वक्ता. ९ अ-
नुकलादिनः. १० प्रगल्भवाचः. ११ कुशालनाम्. १२ अ-
भिमानीषणम्. १३ प्रसादः प्रसिद्धार्थपरदत्वं तेन रम्यम्. १४ स-
मासभूषणम्. १५ अर्थभूस्त्वपरितगतम्. न तु शब्दाडम्बरमा-
त्रमित्यर्थः. १६ विस्तरदोपरहितम्. १७ आकाङ्क्षावत्परकदम्बा-
त्मकम्. न तु दशदाटिमादिवाक्यवदनाकाङ्क्षितमित्यर्थः. १८ अ-
ध्याहारदोपरहितम्. १९ कृत्स्नार्थप्रतिपादकम्. न तु सावशेषा-
र्थमित्यर्थः. २० असंकीर्णार्थम्. २१ न्यायेन युक्त्या निश्चितार्थ-
त्वात्. २२ स्वतन्त्रमित्त्व. २३ शास्त्रे. २४ अनुमानादिभिः-
वाध्यत्वाद्प्रत्याख्याततया. २५ वेदवाक्यतुल्यमित्यर्थः. २६ अनु-
द्वन्द्वनीयत्वात्. २७ उदेलाम्बोधिगम्भीरम्.

१ अग्राम्वाधैवत्; (पक्षे) लागित्वात्. २ प्रयोजनसंपत्तेः;
(पक्षे) अणिमादिसमृद्धेः. ३ लब्धे प्राप्तं अवसरसाधने कालोपायो
येन तत्. ४ व्याहरत्. ५ पत्रमपप्रपशदयं विशेषकं शैवम्.
६ प्रतिवक्तः. ७ घण्टाजिह्वा. ८ कर्तव्यम्. न किञ्चित्कार्य-
मस्तीति भावः. ९ सभायां सायुतमा निपुणतयाः. १० विदु-
षाम्. ११ वाचोद्विरेन्तीत्यर्थः. १२ वक्त्रुषु. १३ संभावितकौ-
शलाः. १४ निगूढम्. १५ अर्थसंपत्तिम्. १६ सामर्थ्यम्.
१७ शब्दस्य. १८ कोकिलः. १९ आरक्त्या. २० मूका-
न्करोति. २१ अचलम्. तदभ्यभिक्तिं यावत्. २२ प्रकर्मिणो-
ह्रासं विकासम्. २३ रसानां शृङ्गारादीनां पूरणम्. २४ अ-
न्यकार्यविरुत्तम्.

मौनगुणाः ।

आत्मनो मुखदोषेण बन्धन्ते शुक्रसारिकाः । वकास्तत्र न बन्धन्ते मौनं सर्वार्थसाधनम् ॥ १ ॥ रूपवांश्रापि मूर्खोऽपि गत्वा च विपुलां सभाम् । संरक्षेच्च स्वकां जिज्ञां भार्यी दुश्चारिणीं यथा ॥ २ ॥ स्वायत्तमेकान्तगुणं विधात्रा विनिर्मितं लौढनमैज्जतायाः । विशेषतः सर्वविदां सैमाजे विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ॥ ३ ॥ कोलाहले काककुलस्य जाते विराजते कोकिलकृजितं किम् । परस्परं संवदतां खलानां मौनं विधेयं सततं सुधीभिः ॥ ४ ॥

स्थानमाहात्म्यम् ।

नैकः स्वस्थानमासाद्य गजेन्द्रमपि कर्षति । स एव प्रच्युतः स्थानार्च्छुनापि परिभूयते ॥ १ ॥ किञ्चिदाश्रयसंयोगाद्भक्ते शोभामसाध्वपि । कान्ताविलोचने न्यस्तं मलीमसमिवाञ्जनम् ॥ २ ॥ कुस्थानस्य प्रवेशेन गुणवानपि पीड्यते । वैश्वानरोऽपि लोहस्थः कैरुकैरभिहन्यते ॥ ३ ॥ पदस्थितस्य पद्मस्य मित्रे वरुणभास्करो । पदच्युतस्य तस्यैव केशदाहकरावुभौ ॥ ४ ॥ राजा कुलवधूर्विद्या मन्त्रिणश्च पयोधराः । स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ताः केशा नरा नखाः ॥ ५ ॥ स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ताः केशा नखा नराः । इति विज्ञाय मतिमान्स्वस्थानं न परित्यजेत् ॥ ६ ॥ पात्रविशेषे न्यस्तं गुणान्तरं व्रजति शिल्पमाधातुः । जलमित्रसमुद्रशुक्तौ सुक्ताफलतां पयोदस्य ॥ ७ ॥ अतिमात्रभास्वरत्वं पुष्यति मानोः परिग्रहादनलः । अधिगच्छति महिमानं चन्द्रोऽपि निशापरिश्रुहीतः ॥ ८ ॥ प्रायो यत्किञ्चिदपि प्राप्तोत्युत्कर्षमाश्रयान्महतः । मत्तेभकुम्भतटगतमेति शृङ्गारतां भस्म ॥ ९ ॥ अश्वः शस्त्रं शस्त्रं वीणा वाणी नरश्च नारी च । पुरुषविशेषं प्राप्ता भवन्ति योग्या अयोग्याश्च ॥ १० ॥ आश्रयवशेन सततं गुरुता लघुता च जायते जन्तोः । विन्ध्ये विन्ध्यसमानाः करिणो बत दर्पणे लघवः ॥ ११ ॥ जानामि नागेन्द्र तव प्रभावं कण्ठे स्थितो गर्जसि शंकरस्य । स्थानं प्रधानं न बलं प्रधानं स्थाने स्थितः कापुरुषोऽपि शूरः ॥ १२ ॥ उभौ श्वेतौ पक्षौ चरति गगनेऽवारितगतिः सदा भीनं भुङ्क्ते वसति सकलः स्थानुंशि-

रसि । वके चान्द्रः सर्वो गुणसमुदयः किञ्चिदधिको गुणाः स्थाने मान्या नरवर न तु स्थानरहिताः ॥ १३ ॥ सिंहशृण्णकरीन्द्रकुम्भगलितं रक्ताक्तमुक्ताफलं कान्तारि बदरीधिया दुतमगाद्गिहस्य पत्नी मुदा । पाणिभ्यामवगृह्य शुकुकठिनं तद्वीक्ष्य द्रो जहावस्थाने पततामतीव महतामेतादृशी स्यादितिः ॥ १४ ॥

सत्संगतिप्रशंसा ।

महानुभावसंसर्गः कस्य नोन्नतिकारकः । रथ्याम्बु जाह्नवीसङ्गात्रिंशैरपि बन्धते ॥ १ ॥ महाजनस्य संसर्गः कस्य नोन्नतिकारकः । पद्मपत्रस्थितं वारि धत्ते मुक्ताफलश्रियम् ॥ २ ॥ महानुभावसंसर्गः कस्य नोन्नतिकारकः । हरिहस्तगतः शङ्खः पवित्रः प्रथितो भुवि ॥ ३ ॥ मलयचलगन्धेन त्विन्धनं चन्द्रनायते । तथा मञ्जनसङ्गेन दुर्जनः सज्जनायते ॥ ४ ॥ वीणावंशाश्रया तुम्बी चुम्बत्युच्चैः कुचो स्त्रियः । पिवत्यनार्यसंयोगाद्रक्तं नक्तंचरी यथा ॥ ५ ॥ चन्द्रनं शीतलं लोके चन्द्रनादपि चन्द्रमाः । चन्द्रचन्द्रनयोर्मध्ये शीतला साधुसंगतिः ॥ ६ ॥ साधूनां दर्शनं पुण्यं तीर्थभूता हि साधवः । कालेन फलते तीर्थं सद्यः साधुसमागमः ॥ ७ ॥ करोति निर्मलैाधारस्तुच्छस्यापि मैहाघताम् । अम्बुनो विन्दुरत्योऽपि शुक्तौ मुक्ताफलं भवेत् ॥ ८ ॥ हीयते हि मतिस्तात हीनैः सह समागमात् । समैश्च समतामेति विशिष्टैश्च विशिष्टताम् ॥ ९ ॥ मन्दोऽप्यमन्दतामेति संसर्गेण विपश्चितः । पङ्कच्छिदः केलस्येव निकर्षेणाविलं पयः ॥ १० ॥ कीटोऽपि सुमनःसङ्गादारोहति सतां शिरः । अस्मापि याति देवत्वं महद्भिः सुप्रतिष्ठितः ॥ ११ ॥ काचः काचनसंसर्गाद्भक्ते मारकतीर्द्युतिः । तथा सत्सन्निधानेन मूर्खो याति प्रवीणताम् ॥ १२ ॥ यथोदयगिरौ द्रव्यं संतिकर्षेण दीप्यते । तथा सत्सन्निधानेन हीनवर्णोऽपि दीर्घ्यते ॥ १३ ॥ भुक्तिमुक्तिकृदेकान्तसमादेशानतत्परः । कस्य नानन्दनिस्सन्दं विदधाति सदागमः ॥ १४ ॥ यदि सत्सङ्गनरितो भविष्यति भविष्यति । अथ दुर्जनसंसर्गे पतिष्यति पतिष्यति ॥ १५ ॥ अलब्ध्वापि धनं राज्ञः संश्रिता यान्ति संपदम् । महाहृदसमीपस्थं पश्य नीलं वनस्पतिम् ॥ १६ ॥ सङ्गः सर्वोत्तमानं त्याज्यः स चेत्त्यक्तुं न शक्यते । स सङ्गिः

१ स्वस्थानार्थानम्, २ विधानम्, ३ मूर्खतायाः, ४ सभायाम्, ५ मकरः, ६ भयंकेण, ७ लोहकारिः, ८ कौशलम्, ९ मौक्तिकत्वम्, १० मेघस्य, ११ विन्ध्यपर्वतं, १२ मत्स्यान्; (पक्षे) भीनराशिम, १३ तश्शैलादयः; (पक्षे) शिवः,

१ देवैः, २ आश्रयः, ३ महामूल्यत्वम्, ४ कतकफलस्येव, ५ कलुषम्, ६ उदकम्, ७ पाषाणः, ८ मरकतसंबन्धिनी, ९ उदयपर्वते, १० सूर्यसन्निधानेन, ११ प्रकाशितो भवति,

सह कर्तव्यः सन्तः सङ्गस्य भेषजम् ॥ १७ ॥ क्षुद्रोऽपि तनुते तात तेजस्तेजस्विःसङ्गतः । अर्कसंपर्कतः पश्य दर्पणे दहनद्युतिम् ॥ १८ ॥ बृहत्सहायः कार्यन्तं क्षोदीयानपि गच्छति । संभूयाम्भोधिमध्येति महानद्या नगापगा ॥ १९ ॥ सज्जनसङ्गो मा भूद्यदि सङ्गो मास्तु तत्पुनः स्नेहः । स्नेहो यदि मा विरहो यदि विरहो मास्तु जीवितस्याशा ॥ २० ॥ वंशभवो गुणवानपि सङ्गविशेषेण पूज्यते पुरुषः । नहि तुम्बीफलविकलो वीणादण्डः प्रयाति महिमानम् ॥ २१ ॥ गुरुपि लघूपनीतो न निमज्जति नियतभाशये निहितः । वानरकरोपनीतः शैलो मकरालयस्येव ॥ २२ ॥ गैवाश- नानां स शृणोति वाक्यमहं हि राजन्वचनं सुनीनाम् । न चास्य दोषो न च मद्गुणो वा संसर्गजा दोषगुणा भ- वन्ति ॥ २३ ॥ कैल्पद्रुमः कल्पितमेव सूते सा कर्मभुक्का- मितमेव दोग्धि । चिन्तामणिश्चिन्तितमेव दत्ते सतां हि सङ्गः सकलं प्रसूते ॥ २४ ॥ असज्जनः सज्जनसङ्गिसङ्गात्करोति दुःसाध्यमपीह साध्यम् । पुण्याश्रयाच्छंभुशिरोऽधिरूढा पिपीलिका चुम्बति चन्द्रबिम्बम् ॥ २५ ॥ शाखोटकेश्रन्द- नसंगतोऽपि वक्षोजयोः क्रीडितमायताक्ष्याः । पयोऽपि मयं श्वपचे हि मन्यते संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति ॥ २६ ॥ सत्यसङ्गाद्भवति हि साधुता खलानां साधूनां नहि खलसंग- मात्खलत्वम् । आमोदं कुसुमभवं मृदेव धत्ते मृदन्धं नहि कुसुमानि धाम्न्यन्ति ॥ २७ ॥ किं वापरेण बहुना परिज- ल्पितेन संसर्ग एव महतां महते फलाय । अम्भोनिधेस्तट- रुहास्तरवोऽपि येन वेलाजलोच्छलितरत्नकुतालवालाः ॥ २८ ॥ आड्यं धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यं मानोन्नतिं दिशति पार्ष्णपाकरोति । चेतः प्रसादयति दिक्षु तंनोति कीर्तिं सत्संगतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ॥ २९ ॥ दूरीकरोति कुमतिं विमलीकरोति चेतश्चिरंतनमघं चुलकीक- रोति । भूतेषु किं च करुणां बहुलीकरोति सङ्गः सतां किमु न मङ्गलमातनोति ॥ ३० ॥ कान्तारभूमिरुहमौलि- निवासशीलाः प्रायः पलायनपरा जनवीक्षणेन । कूजन्ति तेऽपि हि शुकाः खलु गमनाम सङ्गः स्वभावपरिवर्तविधौ निदानम् ॥ ३१ ॥ एके केचिद्यतिरगताः पात्रसंज्ञां ल- भन्ते गायन्त्यन्ये सरसमधुरं वीणया संप्रयुक्ताः । एके तेषां महगतिवशाद्दुस्तरं तारयन्ति केचित्तेषां ज्वलितहृदया रक्त-

मेवापिबन्ति ॥ ३२ ॥ संतैसायसि संस्थितस्य पयसो ना- मापि न श्रूयते मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं रा- जते । स्वात्यां सागरशुक्तिंसंपुटगतं तज्जायते मौक्तिकं प्राये- णाघममध्यमोत्तमगुणः संसर्गतो जायते ॥ ३३ ॥ गङ्गे- वाघविनाशिनी जनमनःसंतोषसच्चन्द्रिका तीक्ष्णांशोरपि म- त्यभेव जगदज्ञानान्धकारापहा । छायैवाखिलतापानाशनकरी स्वर्धेनुवत्कामदा पुण्यैरेव हि लभ्यते सुकृतिभिः सत्संगति- दुर्लभा ॥ ३४ ॥ कीर्तिर्नृत्यति नर्तकीव भुवने विद्योतते । साधुता ज्योत्स्नेव प्रतिभा समासु सरसा गङ्गेव संमीलति । चित्तं रञ्जयति प्रियेव सततं संपत्प्रसादोचिता संगत्या न भवेत्सतां किल भवेत्किं किं न लोकोत्तरम् ॥ ३५ ॥ बुद्धिं वर्धयति श्रियं वितनुते वैदग्ध्यमासुवृद्धि श्रेयः पलवयत्य- धानि दलयत्युन्मीलयत्युन्नतिम् । विज्ञानं परिशोधयत्युपचि- नोत्युच्चैः कलाकोशलं किं किं नारभते हेररिव कथाजय्यं सतां संगतम् ॥ ३६ ॥

असत्संगतिनिन्दा ।

अहो दुर्जनसंसर्गान्मानहानिःपदे पदे । पात्रको लोहम- ज्जेन सुदरैरभिहन्त्यते ॥ १ ॥ अन्तर्भेलिनसंसर्गाच्छ्रुतवानपि दुष्यति । यच्चक्षुःसंनिकर्षेण कर्णोऽभूत्कुटिलाश्रयः ॥ २ ॥ दुष्टतां दुष्टसंसर्गाद्दुष्टमपि गच्छति । सुराबिन्दुनिपातेन पश्वगव्यघटी यथा ॥ ३ ॥ अगुणस्यसतां सङ्गो सद्गुणं हन्ति विस्तृतम् । गुणरूपान्तरं याति तक्रयोगायथा पयः ॥ ४ ॥ दुष्टवृत्तः कियते धूर्तैः श्रीमानात्मविवृद्धयै । किं नाम खलसंसर्गः कुरुते नाश्रयाशवत् ॥ ५ ॥ आनन्दमृग- दावाधिः शैलशाखिमदद्विपः । ज्ञानद्वीपमहावायुरयं खल- समागमः ॥ ६ ॥ असत्सङ्गाद्गुणोऽपि विषयासक्तमानसः । अकस्मात्प्रलयं याति गीतरक्तो यथा मृगः ॥ ७ ॥ आहृत्य रक्षमाणापि यत्रेनान्तविरागिणी । असन्मैत्री च वेश्या च श्रीश्च कस्य कदा स्थिरा ॥ ८ ॥ पात्रमपात्रीकुरुते दहति गुणं स्नेहमाशु नाशयति । अमले मूलं नियच्छति दीपज्वा- लेव खलमैत्री ॥ ९ ॥ दुर्जनजनसंसर्गात्सज्जनपुरुषोऽत्र दोषमायाति । रावणकृतापराधाज्जलधेरपि बन्धनं प्राप्तम्

१ लोहे. २ आनन्द एव मृगतस्य दावाभिरिव. दाहकत्वात्.

१ अन्तःकरणे; (पक्षे) मध्ये. २ यवनानाम्. यवनगृहस्थितं संशोदरं शुक्रमुद्दिश्य मुनिगृहस्थितस्य शुक्रस्योक्तिरियम्. ३ कल्प- वृक्षः. ४ कामधेनुः. ५ सुगन्धम्. ६ मान्यम्. ७ ददाति. ८ निराकरोति. ९ विस्तारयति. १० तुम्बीवृक्षः.

३ शीलमेव शाखी वृक्षस्तस्य मदद्विप इव. उन्मूलकत्वात्. ४ ज्ञानमेव दीपस्तस्य महावात इव. निर्वाणकरणात्वात्. ५ अवी- ग्यम्. ६ सज्जम्; (पक्षे) विनयादिः. ७ तैलम्; (पक्षे) प्रीतिः. ८ मधीम्; (पक्षे) दोषम्.

॥ १० ॥ संगतिं स्वविपरीतगुणैस्त्वं मा कृथाः खलु सखे समयेऽस्मिन् । पश्य पूर्वमपि कृष्णरूपतामर्जुनोऽपि समावाप निश्चितम् ॥ ११ ॥ दुर्वृत्तसंगतिरनर्थपराम्पराया हेतुः सतां भवति किं वचनीयमत्र । लङ्केश्वरो हरति दाशरथेः कलत्रं प्राप्नोति बन्धनमसौ किल सिन्धुराजः ॥ १२ ॥ हंसोऽध्वगः श्रममपोहयितुं दिनान्ते कारण्डकाकवककोककुलं प्रविष्टः । सूकोऽयमित्युपहसन्ति लुनन्ति पक्षात्रीचाश्रयो हि महतामपमानहेतुः ॥ १३ ॥

स्नेहवचनम् ।

सखि साहजिकं प्रेम दूरादपि विराजते । चकोरीनयन-द्वन्द्वमानन्दयति चन्द्रमाः ॥ १ ॥ केन्दोर्मेण्डलमम्बुधिः क्व च रविः पद्माकरः क्व स्थितः काभ्राः सन्ति मयूरपङ्क्तिरमला कालिः क्व वा मालती । हंसानां च कुलं क्व दूरविषये कास्ते सरो मानसं यो यस्याभिमतः स तस्य निकटे दूरऽपि सन्वल्लभः ॥

सुमित्रप्रशंसा ।

कराविव शरीरस्य नेत्रयोरिव पक्षमणी । अविचार्य प्रियं कुर्यात्तन्मित्रं मित्रमुच्यते ॥ १ ॥ यस्य मित्रेण संभाषा यस्य मित्रेण संस्थितिः । मित्रेण सह यो युञ्जे तैतो नास्तीह पुण्यवान् ॥ २ ॥ श्रुचिखं त्यागिता शौर्यं सामान्यं सुखदुःखयोः । दैक्षिण्यं धानुरक्तिश्च सत्यता च सुहृद्गुणाः ॥ ३ ॥ अन्यथैव हि सौहार्दं भवेत्स्वच्छान्तरात्मनः । प्रवर्ततेऽन्यथा वाणी शाठ्योपहतचेतसः ॥ ४ ॥ उत्सवे व्यसने चैव दुर्भिक्षे राष्ट्रविप्रवे । राजद्वारे श्मशाने च यस्तिष्ठति स बान्धवः ॥ ५ ॥ स बन्धुर्यो विपन्नानामापदुद्धरणे क्षमः । न तु भीतपरित्राणवस्तुपालम्भपण्डितः ॥ ६ ॥ औरसं कृतसंबन्धं तथा वंशक्रमागतम् । रक्षितं व्यमनेभ्यश्च मित्रं ज्ञेयं चतुर्विधम् ॥ ७ ॥ याचेत कार्यकाले यः स किं भृत्यः स किं सुहृत् । अकार्यकार्यकर्ता यस्त्वन्यादिष्टोऽप्यसौ सुहृत् ॥ ८ ॥ तदेवाय परं मित्रं यत्र भंक्रामति द्वयम् । दृष्टे सुखं च दुःखं च प्रतिच्छायेव दर्पणे ॥ ९ ॥ व्याधितस्यार्थहीनस्य देशान्तरगतस्य च । नरस्य शोकद्रव्यस्य सुहृद्दर्शनमौषधम् ॥ १० ॥ दर्शने स्पृशने वापि श्रवणे भाषणेऽपि वा । यत्र द्रवत्यन्तरङ्गं स स्नेह इति कथ्यते ॥ ११ ॥ स्वाभाविकं तु यन्मित्रं भाग्येनैवाभिजायते । तदकृत्रिमसौ-

हार्दमापत्स्वपि न सुखति ॥ १२ ॥ न मातरि न दोरेषु न सोदर्ये न चात्मनि । विश्वासस्तादृशः पुंसां यादृच्छिन्ने स्वभावजे ॥ १३ ॥ शोकैराति भयत्राणं प्रीतिविश्रम्भ-भाजनम् । केन रत्नमिदं सृष्टं मित्रमित्यक्षरद्वयम् ॥ १४ ॥ उदयज्ञेव सविता पद्मेध्वर्पयति श्रियम् । विभावयन्सम्पद्नीनां फलं सुहृदनुग्रहम् ॥ १५ ॥ नहि बुद्धिगुणेनैव सुहृदामर्थ-दर्शनम् । कार्यसिद्धिपथः सूक्ष्मः स्नेहनाप्युपलभ्यते ॥ १६ ॥ प्राणैरपि हिता वृत्तिरद्रोहो व्याजवर्जनम् । आत्मनीव प्रियाधानमेतन्मैत्रीमहाव्रतम् ॥ १७ ॥ पापान्निवारयति योजयते हिताय गुह्यानि गृह्णति गुणान्प्रकटीकरोति । आपद्वत्तं च न जहाति ददाति काले सन्मित्रलक्षणमिदं प्रव-दन्ति सन्तः ॥ १८ ॥ मित्रं प्रीतिरसायनं नयनयोरानन्दनं चेतसः पात्रं यत्सुखदुःखयोः सह भवेन्मित्रेण तद्दुर्लभम् । ये चान्ये सुहृदः सम्पद्भिः समये द्रव्याभिलाषाकुलास्ते सर्वत्र मिलन्ति तत्त्वनिकपत्राया तु तेषां विपत् ॥ १९ ॥ क्षीरेणा-त्मगतोदकाय हि गुणा दत्ताः पुरा तेऽखिलाः क्षीरे तापम-वेक्ष्य तेन पयसा ह्यात्मा कुंशानौ हुतः । गन्तुं पावकमु-न्मनस्तदभवद्दृष्ट्वा तु मित्रपदं युक्तं तेन जलेन शाम्यति सतां मैत्री पुनस्त्वीदृशी ॥ २० ॥

कुमित्रनिन्दा ।

परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम् । वर्जयेत्तादृगं मित्रं विपकुलं पयोसुखम् ॥ १ ॥ रँहस्यभेदो यात्रा च नेष्टुर्यं चलचित्ता । क्रोधो निःसत्यता घृतभेतन्मित्रस्य दूषणम् ॥ २ ॥

संसारः ।

संसार तव निःसार पदवी न द्वितीयसी । अन्तरा दुस्तारा न स्युर्यदि रे मदिरेक्षणाः ॥ १ ॥ संसारविषवृक्षस्य द्वे फले ब्रह्मतोषमे । काव्यामृतरसास्वाद आलापः सज्जनैः सह ॥ २ ॥ दुःखाङ्गारकतीव्रः संसारोऽयं महेतानसो गहनः । इह विषयामृतलालस्य मानसमार्जारं मा निपत ॥ ३ ॥ अयमविचारितचारुतया संसारो भाति रमणीयः । अत्र पुनः परमार्थदशा न किमपि सागरमणीयः ॥ ४ ॥ क्वचिद्विद्व-द्रोष्टी क्वचिदपि सुरामत्तकलहः क्वचिद्विष्णावादः क्वचिदपि च

१ मन्थमपाण्डवः; (पद्मे) मुकुटवर्णः. २ मिथो भाषणम्. ३ तस्मात्सुरावाप. ४ निमित्तव्यञ्जितवम्. ५ दानशील्यम्. ६ समानस्य भावः सामान्यम्. समत्वमित्यर्थः. ७ सरलत्वम्. ८ प्रीतिः. ९ अकपटमित्रता.

१ शत्रुः. २ विश्वासः. ३ सुहृदनुग्रहः प्रसादस्तम्. ४ प्रीते रमायनमिव रमायनम्. प्रीतिवर्धकमित्यर्थः. ५ असी. ६ मित्र-विपत्तिम्. ७ सुमित्रकाशनम्. ८ प्रार्थनम्. ९ मार्गः. १० अति-दूरा. ११ मध्ये. १२ पावकगृहम्.

हाहेति रुदितम् । कचिद्रम्या रामा कचिदपि जराजर्जरतनुर्न जाने संसारः किममृतमयः किं विषमयः ॥ ५ ॥ कृच्छ्रेणा-
मेध्यमध्ये नियमिततनुभिः स्थीयते गर्भगते कान्ताविश्ले-
षटुःस्वख्यतिकरविषमे यौवने विप्रयोगः । नारीणामर्थवज्ञा
विलसति नियतं वृद्धभावोऽप्यमाधुः संसारे रे मनुष्या
वदत यदि सुखं सौकम्यमस्ति किञ्चित् ॥ ६ ॥

गृहस्थाश्रमप्रशंसा ।

न्यायार्जितधनस्तत्त्वज्ञाननिष्ठोऽतिथिप्रियः । शास्त्रविरस-
त्यवादी च गृहस्थोऽपि विमुञ्च्यते ॥ १ ॥ यदि रीमा यदि
च रमा यदि तनयो विनयधीगुणोपेतः । तनये तनयोल्पतिः
सुरवरनगरे किमाधिक्यम् ॥ २ ॥ सविप्रपादोदककर्दमानि
मवेदशास्त्रध्वनिगर्जितानि । स्वाहास्वधाकारनिरन्तराणि स्वा-
नन्दतुल्यानि गृहाणि तानि ॥ ३ ॥ सानन्दं सैर्देनं सुताश्च
सुधियः कान्ता न दुर्भाषिणी सन्मित्रं सुधनं स्वयोषिति
रतिश्चाज्ञापराः सेवकाः । आतिथ्यं शिवपूजनं प्रतिदिनं
मृष्टान्नपानं गृहे साधोः सङ्गसुपासते हि सततं धन्यो गृह-
स्थाश्रमः ॥ ४ ॥ मानुष्यं वैर्वंशजन्म विभ्रंशो दीर्घायुसा-
रोम्यता सन्मित्रं सुसुतः सती प्रियतमा भक्तिश्च नारायणे ।
विद्वत्त्वं सुजनत्वमिन्द्रियजयः सत्यान्नदानं रतिस्ते पुण्येन
विना त्रयोदश गुणाः संसारिणां दुर्लभाः ॥ ५ ॥ वंशो
विश्वैर्वित्तो जनुरनुपहतं स्वान्तमौल्यकान्तं लीला शीलानु-
कूला क्षपितकलिमला कापि विर्योर्नवचा । वाणी वेणी^१
गुणानां समधिकयशासां साधिका साधिका श्रीः श्रीमद्द्वैती-
मयूरीसुदिर पुंरंहर त्वत्कृपाया विपाकैः ॥ ६ ॥

गृहस्थाश्रमदूषणम् ।

यत्र नास्ति दधिमन्थनघोषो यत्र नो लघुलघूनि शिशूनि ।
यत्र नास्ति गुरुगौरवपूजा तानि किं बत गृहाणि वनानि
॥ १ ॥ न विप्रपादोदकपङ्किलानि न वेदशास्त्रध्वनिगर्जि-
तानि । स्वाहास्वधाकारविवर्जितानि श्मशानतुल्यानि गु-

१ अमुषिमलादि तन्मध्ये. २ जरायुणा बद्धशरीरैः.
३ गर्माशये. ४ अवमानः. ५ अल्पम्. ६ न्यायेन सं-
पादितं धनं येन. ७ मुक्तो भवति. ८ स्त्री. ९ लक्ष्मीः.
१० ब्राह्मणचरणक्षालनोदकेन पङ्किलानि. ११ गृहम्. १२ उत्त-
मकुल उत्पत्तिः. १३ ऐश्वर्यम्. १४ विश्वभूषणम्. १५ मनः.
१६ निर्दोषः. १७ प्रवाहः. १८ साधविद्वी. १९ गौर्वियं मयूरी
तस्या सुदिरो मेघः. २० हे त्रिपुरनाशक. २१ परिणामः.
फलमित्यर्थः.

हाणि तानि ॥ २ ॥ क्रोशन्तः शिशवः सैवारि सदने
पङ्कवृतं चाङ्गणं शय्या दर्शवती च रूक्षमशनं भूमेन पूर्णं
गृहम् । भार्या निर्दुरभाषिणी प्रभुरपि क्रोधेन पूर्णः सदा
स्नानं शीतलवारिणा हि सततं धिग्भिन्नगृहस्थाश्रमम् ॥ ३ ॥
तावद्विद्यानवद्या गुणगणमहिमा रूपमंपतिशौर्यं स्वस्थानि
सर्वशोभा परगुणकथने वाक्पटुस्तावदेव । यावत्पाकाकुलाभिः
स्वगृहयुवतिभिः प्रेषितापत्यवक्राद्धे बाबा नास्ति तैलं न च
लवणमपीत्यादिवाचां प्रचारः ॥ ४ ॥

पुत्रप्रशंसा ।

इदं तत्स्नेदसर्वस्वं सममाख्यदरिद्रयोः । अचन्दनमनोशीरं
हृदयस्यानुलेपनम् ॥ १ ॥ गृहे जानुचरः केल्यां सुखस्मित-
मुखाम्बुजः । पुत्रः पुण्यवतामेव पात्रीभवति नेत्रयोः ॥ २ ॥
स्वगर्भश्रुक्तिनिभ्रंशं सुवृत्तं सुतमौक्तिकम् । वंशश्रीतिलक्री-
भूतं मन्दभाग्यस्य दुर्लभम् ॥ ३ ॥ वर्धते न चिरं लोके
वंशलक्ष्मीरंसंततिः । स्वल्पावरोषितस्नेहवर्तिमालेव दीपिका
॥ ४ ॥ अन्तःकरणतत्त्वस्य दंपत्योः स्नेहसंश्रयात् । आन-
न्दग्रन्थिरेकोऽयमपत्यमिति बध्यते ॥ ५ ॥ दिर्वाससं गत-
व्रीडं जटिलं धूलिभ्रसरम् । पुण्याधिका हि पश्यन्ति गङ्गा-
धरमिवात्मजम् ॥ ६ ॥ धूलिभ्रसरसर्वज्ञो विकसदन्तकेसरः ।
आस्ते कस्यापि धन्यस्य द्वारि दन्ती गृहेऽर्भकः ॥ ७ ॥
निन्धते पितृभित्तसैर्निरपत्यधनः पुमाच । अध्वनीनैरति-
श्रान्तैरैवकेशीव पादपः ॥ ८ ॥ किं स्रष्टं सुतवचनं मृष्टतरं
किं तदेव सुतवचनम् । मृष्टान्मृष्टतमं किं श्रुतिपरिपकं
तदेव सुतवचनम् ॥ ९ ॥ उरौरोहाडुद्रमितैः पयोभिरापूर्य-
केल्या निजमास्यगर्भम् । फूत्कृत्य मातुर्वदने हसन्तं तत्-
मत्रं पश्यति कोऽपि धन्यः ॥ १० ॥ कृतचङ्कमणं गणेषु
किञ्चित्कणवार्तिकणिगिरिद्वन्द्विपद्मम् । यदि सन्महितं सुतं
श्रितं स्यात्तदिदं सद्म हितं भयेत्तदानीम् ॥ ११ ॥ अहं
किर्मन्वा किर्मन्नीधतापदे तवेति मातुर्धुरि तातपृच्छया ।
प्रैलोभ्यतुल्यं प्रवदन्तमर्भकं मुदा हसन्निर्घ्रति मूर्ध्नि पुण्य-
भाक् ॥ १२ ॥ आलक्ष्यदन्तमुकुलाननिमित्तहासैरत्यक्तवर्ण-
रमणीयवचःप्रवृत्तीन् । अङ्कश्रयप्रणयिनिस्तनयान्वहन्तो ध-

१ उदकपूर्णम्. २ मत्कुणपूर्णा. ३ अस्मिन्धम्. ४ कठो-
रभाषिणी. ५ इदं तु पितृभ्रंशिकं संशोधनम्. ६ जानुभ्यां
चरन्तीति साः रिङ्गमाण इत्यर्थः. ७ संनतिरहिता. ८ नम्रम्.
९ पान्थैः. १० बन्धुः. ११ स्तनात्. १२ माता. १३ इष्ट-
स्थानं. १४ प्रलोभ्यस्य प्रलोभनार्थं दक्षितस्य वस्तुनोऽनुत्सुहम्.
१५ अवगाणं करोति.

न्यास्तदङ्गरजसा मलिनीभवन्ति ॥ १३ ॥ आनन्दसुतिरा-
त्मनो नयनयोरन्तःसुधाम्यञ्जनं प्रस्तारः प्रणयस्य मन्मथतरोः
पुष्पं प्रसादो रतेः । आलानं हृदयद्विपस्य विषयारण्येषु
संचारिणो दंपत्योरिह लभ्यते सुकृततः संसारसारः सुतः १४

कन्यानिन्दा ।

जातेति कन्या महती हि चिन्ता कस्मै प्रदेयेति महा-
न्वितकैः । दत्ता सुखं यास्यति वा न वेति कन्यापितृत्वं
खलु नाम कष्टम् ॥ १ ॥

सत्पुत्रप्रशंसा ।

एकोऽपि गुणवान्पुत्रो निर्गुणैः किं शतैरपि । एकश्चन्द्रो
जगच्चक्षुर्नक्षत्रैः किं प्रयोजनम् ॥ १ ॥ एकेन हि सुवृक्षेण
पुष्पितेन सुगन्धिना । वासितं तद्वनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं
यथा ॥ २ ॥ प्रज्ञया वा विसारिण्या यो बलेन धेनन वा ।
धुरं वहति गोत्रस्य जननी तेन पुत्रिणी ॥ ३ ॥ एकेनापि
सुपुत्रेण विद्यायुक्तेन भासते । कुलं पुरुषसिंहेन चन्द्रेणैव
हि शैवेरी ॥ ४ ॥ को धन्यो बहुभिः पुत्रैः कुशलापूर्णा-
ढकैः । वरमेकः कुलालम्बी यत्र विश्रयते पिता ॥ ५ ॥
पुण्यतीर्थे कृतं येन तपः क्वाप्यतिदुष्करम् । तस्य पुत्रो भ-
वेद्वश्यः समृद्धो धार्मिकः सुधीः ॥ ६ ॥ वरमेको गुणी
पुत्रो न च मूर्खशतान्यपि । एकश्चन्द्रस्तमो हन्ति न च
तारागणोऽपि च ॥ ७ ॥ एकेनापि सुपुत्रेण सिंही स्वपिति
निर्भयम् । सहेव दशभिः पुत्रैर्भारं वहति र्गसभी ॥ ८ ॥
एकेनापि सुपुत्रेण जायमानेन सत्कुलम् । शशिना चैव गगनं
सर्वदैवोज्ज्वलीकृतम् ॥ ९ ॥ किं जातेर्बहुभिः पुत्रैः शोकसं-
तापकारकैः । वरमेकः कुलालम्बी यत्र विश्राम्यते कुलम्
॥ १० ॥ कुम्भः परिमितसम्भः पिबत्यसौ कुम्भसंभवो-
ऽभोधिम् । अतिरिच्यते सुत्रन्मा कश्चिज्जनकं निजेन चरि-
तेन ॥ ११ ॥ विद्याविहीना बहवोऽपि पुत्राः कल्पायुषः
सन्तु पितुः किमेतैः । क्षैयिष्णुना वापि कैलावता वा तस्य
प्रमोदः शशिनैव सिन्धोः ॥ १२ ॥ पात्रं न तापयति
नैव मलं प्रसूते स्नेहं न संहरति नैव गुणान्निष्णोति ।
द्रव्यावसानसमये चलतां न धत्ते सत्पुत्र एष कुलैःसद्भिः
कोऽपि दीपः ॥ १३ ॥

कुपुत्रनिन्दा ।

किं तेन जातु जातेन मातृयौर्वेनहारिणा । आरोहति न
यः स्वस्य वंशस्याग्निं ध्वजो यथा ॥ १ ॥ किं तथा क्रियते
धेन्वा या न दोषैः प्री न गर्भिणी । कोऽर्थः पुत्रेण जातेन
यो न विद्वाञ्च धार्मिकः ॥ २ ॥ एकेन शुष्कवृक्षेण दख-
मानेन वह्निना । दहते तद्वनं सर्वं दुष्पुत्रेण कुलं तथा ॥ ३ ॥
कोटरान्तःस्थितो वह्निस्तरुमेकं दहेत्खलु । कुपुत्रस्तु कले
जातः स्वकुलं नाशयत्यहो ॥ ४ ॥ अजातमृतमूर्खाणां वर-
माद्यौ न चान्तिमः । सकृदुःस्वकरावाद्यावन्तिमस्तु पदे
पदे ॥ ५ ॥ अजातमृतमूर्खेभ्यो मृताजातो सुतो वरौ ।
यतस्तावल्पदुःखाय यावज्जीवं जडो दहेत् ॥ ६ ॥ यस्य
पुत्रो न वै विद्वाञ्च शरो न च धार्मिकः । अंपकाशं कुलं
तस्य नष्टचन्द्रेव शवेरी ॥ ७ ॥ अविनीतः सुतो जातः
कथं न दैहनात्मकः । विनीतैस्तु सुतो जातः कथं न पुरुषो-
त्तमः ॥ ८ ॥ दाने तपसि शौच्ये च यस्य न प्रथितं यशः ।
विद्यायामर्थलाभे च मातुरुच्चार एव सः ॥ ९ ॥ निरुत्साहं
निरानन्दं निर्वायमरिन्दनम् । मा सः सीमन्तिनी काचि-
ज्जनयेत्पुत्रमीदृशम् ॥ १० ॥ वरं गर्भसावो वरमपि च
नैवाभिगमनं वरं जातप्रेतो वरमपि च कन्यैव जनिता ।
वरं वन्ध्या भार्या वरमपि च गर्भेषु वसतिर्न चाविद्वान् रूप-
द्रविणगुणयुक्तोऽपि तनयः ॥ ११ ॥ पित्रोर्नैव वचः शृणोति
दिवगत्यागे व्रजत्यालयं यान्तीभिर्बुवतीभिरध्वनि मुहुः कौतू-
हलं विन्दति । बन्धूनासुपदेशवाचि वदति क्रोधैकतानं वचः
साधुं चिन्दति दुर्जनं च मनुते मित्रं कुपुत्रो जनः ॥ १२ ॥

दैवाख्यानम् ।

दैवसुलङ्घय यत्कार्यं क्रियते फलवन्न तत् । सगेम्मश्चा-
तकेनात्तं गलरन्ध्रेण गच्छति ॥ १ ॥ भाग्यवन्तं प्रमूयेथा
मा शरं मा च पण्डितम् । शूराश्च कृतविद्याश्च वने सीदन्ति
पाण्डवाः ॥ २ ॥ न केवलं मनुष्येषु दैवं देवेष्वपि प्रभुः
सति मित्रे धनाध्यक्षे चर्मप्रावरणो हरः ॥ ३ ॥ सच्चिद्रो
मध्यकुटिलः कर्णः स्वर्णस्य भाजनम् । धिगदैवं निर्मलं चक्षुः
पात्रं कज्जलभस्सनः ॥ ४ ॥ भगवन्तो जगन्नेत्रे सूर्याचन्द्र-

१ गजवन्धनसाम्भः. २ प्रसरणशीलया. ३ कायेभारम्.
४ पुरुषश्रेष्ठः. ५ राशिः. ६ गर्दभी. ७ अगम्यः. ८ अधिको
भवति. ९ आचरणं. १० धवदालेन. ११ कलापूर्णं.
१२ चन्द्रेण. १३ कल्पमेव गम शत्रुं नमिन्.

१ कदाचित्. २ यौवननाशकेन. ३ दोहनशीला. ४ प्रकाश-
रहितम्. ५ विनयरहितः; (पक्षे) अविना मेषण नीतः. ६ अक्षरैर्पो
वाहनम्. ६ असिस्वरूपः. ७ विनययुक्तः; (पक्षे) विना पक्षिणा
गच्छेन नीतः. ८ पुरुषश्रेष्ठः; (पक्षे) विष्णुः.

मसावपि । पश्य गच्छत एवास्तं निर्यति केन लङ्घयते ॥ २६ ॥ पुरुषः पौरुषं तावद्यावद्देवं तु सन्मुखम् ।
 ॥ ५ ॥ किं करोति नरः प्राज्ञः शूरो वाप्यथ पण्डितः । देवं विपरीतगते देवे पुरुषो न च पौरुषम् ॥ २७ ॥
 यस्य फलान्वेषि करोति विफलाः क्रियाः ॥ ६ ॥ देवे विमु- न देवमेवया याति कर्मबन्धः परिक्षयम् । जघास घाममे-
 खतां याते न कोऽप्यस्ति सहायवान् । पिता माता तथा वासौ बलीवर्दः कर्पदिनः ॥ २८ ॥ अवश्यंभाविभावानां
 भार्या भ्राता वाथ सहोदरः ॥ ७ ॥ पिबन्ति मधु पद्मेषु प्रतीकारो भवेद्यदि । तदा दुःखैर्न लिप्येरन्नलगमयुधिष्ठिराः
 भृङ्गाः केसरधूसराः । हंसाः शैवालमश्नन्ति थिग्देवमसमञ्ज- ॥ २९ ॥ भवितव्यं यथा येन नासौ भवति चान्यथा ।
 सम् ॥ ८ ॥ करोतु नाम नीतिज्ञो व्यवसायमितस्ततः । नीयते तेन मार्गेण स्वयं वा तत्र गच्छति ॥ ३० ॥ किं
 फलं पुनस्तदेवास्व यद्विधेर्मनसि स्थितम् ॥ ९ ॥ देवं फ- करोति नरः प्राज्ञः प्रथमाणः स्वकर्मणा । प्रागेव हि मनु-
 लति सर्वत्र न विद्या न च पौरुषम् । समुद्रमथनालेभे हरि- ध्याणां बुद्धिः कर्मानुसारिणी ॥ ३१ ॥ लिखिता चित्रगुमेन
 र्त्क्ष्मी हरो विपम् ॥ १० ॥ देवं फलति सर्वत्र न विद्या ललाटेऽक्षरमालिका । तां द्वेषोऽपि न शक्नोति उल्लिख्य
 न च पौरुषम् । पापाण्यस्य कुतो विद्या येन देवत्वमागतः लिखितं पुनः ॥ ३२ ॥ येन यत्रैव भोक्तव्यं सुखं वा दुः-
 ॥ ११ ॥ यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विन्दति मातरम् । तथा खमेव वा । स तत्र बद्धा रज्ज्वेव बलाद्देवेन नीयते ॥ ३३ ॥
 पूर्वकृतं कर्म कर्तारमनुगच्छति ॥ १२ ॥ अञ्चोद्यमानानि सा सा संपद्यते बुद्धिः सा मतिः सा च भावना । सहाया-
 यथा पुण्याणि च फलानि च । स्वं कालं नातिवर्तन्ते तथा स्ताद्दशा एव याद्दशी भवितव्यता ॥ ३४ ॥ अनुरागवती
 कर्म पुग कृतम् ॥ १३ ॥ विपत्तौ किं विपादेन संपत्तौ मंध्या दिवसस्तुर्गुरःसरः । अहो देवगतिश्चित्रा तथापि न
 हर्षणेन किम् । भवितव्यं भवत्येव कर्मणामीदृशी गतिः समागमः ॥ ३५ ॥ अधटितघटितं घटयति सुघटितघटि-
 ॥ १४ ॥ हरिणापि हेग्णापि ब्रह्मणा त्रिदशैरपि । ललाट- तानि दुर्घटीकुम्भे । विधिरेव तानि घटयति यानि पुमान्नेव
 लिखिता रेखा न शक्या परिमार्जितुम् ॥ १५ ॥ सुहृदो चिन्तयति ॥ ३६ ॥ विकटाटव्यामटनं शैलारोहणमपानि-
 ज्ञातयः पुत्रा भ्रातरः पितरावपि । नानुसरन्ति स्वजनं यस्य धेस्तरणम् । निगडं गुहाप्रवेशो विधिपरिपाकः कथं न
 देवभेदक्षिणम् ॥ १६ ॥ अचिन्तितानि दुःखानि यथैवा- मंधार्यः ॥ ३७ ॥ किं त्वं न त्रेस्मि जगति प्रख्यातं लाभ-
 यान्ति देहिनाम् । सुखान्यपि तथा मन्ये देवमत्रातिरिच्यते कारणे मूलम् । विधिलिखिताक्षरमालं फलति कपालं न
 ॥ १७ ॥ अयाचितः सुखं दत्ते याचितश्च न यच्छति । भूपालः ॥ ३८ ॥ द्वीपादन्यस्मादपि मध्यादपि जलनिधेर्दि-
 सर्वस्वं चापि हरते विधिरुच्छृङ्खलो वृणाम् ॥ १८ ॥ मनो- शोऽप्यन्तात् । आनीय झटिति घटयति विधिरभितमभि-
 रथानकरोत्सुचैर्जने देवहृतातपि । सिञ्चसिद्धोः समं कुर्या- मुम्बीभूतः ॥ ३९ ॥ अनुकूले सति धातरि भवत्यनिधादपीष्ट-
 द्वैवं हि फलसाधनम् ॥ १९ ॥ पिता ग्नाकरो यस्य ल- मविलम्बम् । पीत्वा विपमपि शंभुर्मृत्युंजयतामवाप तत्का-
 क्ष्मीर्यस्य सहोदरी । शङ्खो रोदिति भिक्षार्थी फलं भाग्यानु- लम् ॥ ४० ॥ अनुचितमेवाचरितं पशुपतिना यद्विधेः
 सारतः ॥ २० ॥ तादृशी जायते बुद्धिर्व्यवसायोऽपि ता- शिरशिलन्नम् । छिन्नो न चास्य हस्तो येनायं दुर्लभिं लिख-
 दृशः । सहायास्तादृशाश्चैव यादृशी भवितव्यता ॥ २१ ॥ ति ॥ ४१ ॥ नहि भवति यत्र भाव्यं भवति च भाव्यं
 भवितव्यं भवत्येव नारिकेलफलाम्बुवत् । गन्तव्यं गतमि- विनापि यत्नेन । करतलगतमपि नश्यति यस्य हि भवित-
 त्याहुर्गजमुक्तकपित्थवत् ॥ २२ ॥ महतामाश्रयः पुंसां फलं द्यता नास्ति ॥ ४२ ॥ सर्वाङ्गमर्पयन्ती लीलासुप्तं क्रमेण
 भाग्यानुसारतः । ईशस्य कण्ठलघोऽपि वासुकिर्वायुमक्षकः शक्यायाम् । अलसमपि भाग्यवन्तं भजते पुरुषायितेव श्रीः
 ॥ २३ ॥ कर्मणा बाध्यते बुद्धिर्न बुद्ध्या कर्म बाध्यते । ॥ ४३ ॥ आरोहतु गिरिशिखरं तरतु समुद्रं प्रयातु पाता-
 सुबुद्धिरपि यद्रामो हैमं हरिणमन्वगात् ॥ २४ ॥ गुणोऽपि लम् । विधिलिखिताक्षरमालं फलति कपालं न भूपालः
 दोषतां याति वक्त्रीभूते विधातरि । सातुकूले पुनस्तस्मिन्दो- ॥ ४४ ॥ सृजति च जगदिदमवति च संहरति च हेलयै-
 पोऽपि च गुणायते ॥ २५ ॥ अवश्यंभाविनो भावा भवन्ति व यो नियतम् । अवसरवशतः शफरो जनार्दनः सोऽपि
 महतामपि । नम्रत्वं नीलकण्ठस्य महाहिशयनं हरेः चित्रमिदम् ॥ ४५ ॥ यन्मनोरथशतैरगोचरं न स्पृशन्ति

१ दैवम्. २ पराक्रमः. ३ शम्भोति. ४ अपेक्ष्यमाणानि. ५ से-
 देन. ६ दैवे. ७ वामम्. प्रतिकूलमिति यावत्.

१ शिवस्य. २ रत्किमा; (पक्षे) रतिः. ३ अग्रवर्ती; (पक्षे)
 आज्ञाकरः. ४ दैवे. ५ दुर्लभम्.

च गिरः कवेरपि । स्वप्रवृत्तिरपि यत्र दुर्लभा लीलयैव वि-
 दधाति तद्विधिः ॥ ४६ ॥ अरक्षितं तिष्ठति देवरक्षितं
 सुरक्षितं देवहृतं विनश्यति । जीवत्पनाथो विपिनेऽप्यरक्षि-
 तः कृतप्रयत्नोऽपि गृहे विनश्यति ॥ ४७ ॥ दाता बलिः
 प्रार्थयिता च विष्णुर्दानं भुवो वाजिमखस्य कालः । नमो-
 ऽस्तु तस्यै भैवतिव्यतायै यस्याः फलं बन्धनमेव जातम्
 ॥ ४८ ॥ प्राप्तव्यमर्थं लभते मनुष्यो देवोऽपि तं लङ्घयितुं
 न शक्तः । तस्मान्न शोचामि न विस्मयो मे यदस्मदीयं
 नहि तत्परेषाम् ॥ ४९ ॥ मा धाव मा धाव विनैव दैवं
 नो धावनं साधनमस्ति लक्ष्म्याः । चेद्भावनं साधनमस्ति
 लक्ष्म्याः श्वा धावमानोऽपि लभेत लक्ष्मीम् ॥ ५० ॥ ईशः
 करस्थीकृतकाशनादिः कुबेरमित्रं रजताचलस्थः । तथापि
 भिक्षाटनमस्य जातं विधौ शिरःस्थे कुण्डिले कुतः श्रीः
 ॥ ५१ ॥ स्वयं महेशः श्वशुरो नगेशः सखा धनेशस्तनयो
 गणेशः । तथापि भिक्षाटनमेव शंभोर्बलीयसी केवलमीश्वरे-
 च्छा ॥ ५२ ॥ असंभवं हेममृगस्य जन्म तथापि रामो
 लुलुभे मृगाय । प्रायः समाप्तत्रविपत्तिकाले धियोऽपि पुंसां
 मलिनीभवन्ति ॥ ५३ ॥ न भूतपूर्वो न च केन दृष्टो हेमः
 कुरंगो न कदापि वार्ता । तथापि नृपणा रघुनन्दनस्य
 विनाशकाले विपरीतबुद्धिः ॥ ५४ ॥ धनानि भूमौ पशवश्च
 गोष्ठे भार्या गृहद्वारि जनः श्मशाने । देहश्चितायां परलो-
 कमार्गे कर्मानुगो गच्छति जीव एकः ॥ ५५ ॥ वने जने
 शत्रुजलाश्रमिभ्ये महार्णवे पर्वतमस्तके वा । सुप्तं प्रमत्तं
 विषमस्थितं वा रक्षन्ति पुण्यानि पुरा कृतानि ॥ ५६ ॥
 सुखस्य दुःखस्य न कोऽपि दाता परो ददातीति कुसुद्धिरेषा।
 अहं करोमीति वृथाभिमानः स्वकर्मसूत्रप्रथितो हि लोकः
 ॥ ५७ ॥ यः सुन्दरस्तद्वनिता कुरूपा या सुन्दरी सा
 पतिरूपहीना । यत्रोभयं तत्र दरिद्रता च विधेर्विचित्राणि
 विचेष्टितानि ॥ ५८ ॥ अमन्वनान्ते नवमञ्जरीपु न पट्टदो
 र्गन्धफलीमजिघ्रत् । सा किं न रम्या स च किं न रन्ता
 बलीयसी केवलमीश्वरेच्छा ॥ ५९ ॥ विधौ विरुद्धे न पयः
 पयोनिधौ सुधौघसिन्धौ न सुधा सुधाकरे । न वाञ्छितं
 सिध्यति कल्पपादपे न हेम हेमप्रभवे गिरावपि ॥ ६० ॥ अव-
 श्यभवेव्यवनवग्रहग्रहा यया दिशा धावति वेधसः स्पृहा ।
 तृणेन वात्येव तयानुगम्यते जनस्य चित्तेन भृशवाश्यात्मना
 ॥ ६१ ॥ निपतति किल दुर्बलेषु दैवं तदवितथं ननु येन

कारणेन । बलवति न तथा यथाबलानां प्रभवति कृष्टशरा-
 सनो मनोभूः ॥ ६२ ॥ हरशिरसि शिरांसि यानि रेजुः शिव
 शिव तानि लुठन्ति गृध्रपादे । भयि खलु विषमः पुराकृतानां
 भवति हि जन्तुषु कर्मणां विपाकः ॥ ६३ ॥ क्व च ननु
 जनकाधिराजपुत्री क्व च दशकंधरमन्दिरं निवासः । अयि
 खलु विषमः पुराकृतानां भवति हि जन्तुषु कर्मणां विपाकः
 ॥ ६४ ॥ क्व नु कुलमकलङ्कमायताक्ष्याः क्व नु रजनीचर-
 संगमापवादः । अयि खलु विषमः पुराकृतानां भवति हि
 जन्तुषु कर्मणां विपाकः ॥ ६५ ॥ क्व वनं तरुवल्कभूषणं
 नृपलक्ष्मीः क्व महेंद्रवन्दिता । नियतं प्रतिकूलवर्तिनो बत
 धातुश्ररितं सुदुःसहम् ॥ ६६ ॥ सृजति तावदशेषगुणाकरं
 पुरुषरत्नमलंकरणं भुवः । तदपि तत्क्षणमङ्गि करोति चेदहह
 कष्टमपण्डितता विधेः ॥ ६७ ॥ गजभुजंगमयोरपि बन्धनं
 शशिविवाकरयोर्ग्रहपीडनम् । मतिमतां च समीक्ष्य दरि-
 द्रतां विधिरहो बलवानिति मे मतिः ॥ ६८ ॥ यदपि
 जन्म बभूव पयोनिधौ निवसनं जगतीपतिमस्तके । तदपि
 नाथ पुराकृतकर्मणा पतति राहुसुखे खलु चन्द्रमाः ॥ ६९ ॥
 प्रतिकूलतासुपगते हि विधौ विफलत्वमेति बहुसाधनता ।
 अवलम्बनाय दिनभर्तुरभूज पतिष्यतः करसहस्रमपि ॥ ७० ॥
 यस्माच्च येन च यथा च यदा च यच्च यावच्च यत्र च
 शुभाशुभमात्मकर्म । तस्माच्च तेन च तथा च तदा च
 तच्च तावच्च तत्र च विधातुवशादुपैति ॥ ७१ ॥ नैवाकृतिः
 फलति नैव कुलं न शीलं विद्यापि नैव न च यत्नकृतापि
 सेवा । भाग्यानि पूर्वतपसा किल संचितानि काले फलन्ति
 पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥ ७२ ॥ आकाशमुत्पततु गच्छतु
 वा दिगन्तमम्भोनिधिं विशतु तिष्ठतु वा यथेच्छम् । जन्मा-
 न्तरार्जितशुभाशुभकृच्छराणां छायेव न त्यजति कर्मफलानु-
 बन्धः ॥ ७३ ॥ भीमं वनं भवति तस्य पुरं प्रधानं सर्वो
 जनः सुजनतासुपयाति तस्य । कृत्स्ना च भूर्भवति सन्निधिर-
 त्त्वपूर्णा यस्मात्सि पूर्वसुकृतं विपुलं नरस्य ॥ ७४ ॥ कैवर्त-
 कर्कशकरग्रहणच्युतोऽपि जालान्तरे निपतितः शफरो वराकः ।
 दैवात्ततो विगलितो गिलितो बकेन वक्त्रे विधौ वद कथं
 व्यवसायसिद्धिः ॥ ७५ ॥ दैवे समर्थं चिरसंचितकर्मजाळं
 सुस्थाः सुखं वसत किं परयाचनाभिः । मेरुं प्रदक्षिणयतो-
 ऽपि दिवाकरस्य ते तस्य सप्त तुरगा न कदाचिदद्यै ॥ ७६ ॥
 येनाखलेन सरसीरुहलोचनायास्ततः प्रभूतपत्रनादुदये प्र-
 दीपः । तेनैव सोऽस्तसमयेऽस्तमयं विनीतः कुड्डे विधौ भ-

१ अश्वमेधस्य. २ दैवाय. ३ दैवे; (पक्षे) चन्द्रे. ४ वक्त्रे;
 (पक्षे) विपरीते. ५ हिमालयः. ६ चम्पककलिकाभ.

१ क्लेशदः. २ परिणामः. ३ मूर्खता. ४ दैवम्. ५ दैववशात्.

जति मित्रममित्रभावम् ॥ ७७ ॥ आधोर्णाङ्कुशभयात्करि-
कुम्भयुग्मं जातं पयोधरयुग्मं हृदयेऽङ्गनानाम् । तत्रापि बलभ-
नखक्षतेभेदमिन्नं नैवान्यथा भवति यद्विहितं विधात्रा ॥ ७८ ॥
संजातसान्द्रमकरन्दरसां क्रमेण पातुं गतश्च कलिकां कम-
लस्य भृङ्गः । दग्धा निपत्य महसैव हिमेन सैषा वामे विधौ
नहि फलन्त्यभिवारिष्ठतानि ॥ ७९ ॥ सिंहो बली गिरि-
गुहागहनप्रवासी वासोदरे वसति भूमिभृतां विडालः । नो
पौरुषं कुलमपि प्रचुरा न वाणी देवं बलीय इति मुञ्च सखे
विपादम् ॥ ८० ॥ सैदसि विदुरभीष्मद्रोणशारद्वतानां
पतिभिरेमरकलैः पक्षभिः पालितापि । अहह परिभ्रमस्य
द्रौपदी पात्रामसीद्वलवति सति देवे बन्धुभिः किं विधेयम्
॥ ८१ ॥ गुणवदगुणवद्धा कुर्वता कार्यमादौ परिणतिरिवधायी
यत्नतः पण्डितेन । अतिरममकृतानां कर्मणामा विपत्तेर्भ-
वति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥ ८२ ॥ स हि गंगन-
विहारी क्लमपध्वंसकारी दशशतकरकारी उथोतिपां मध्य-
चारी । विधुरपि विधियोगाद्भ्रस्यते गद्गुणामौ लिम्बितमिह
ललाटे शोचिस्तुं कः समर्थः ॥ ८३ ॥ अयममृतनिधानं
नायकोऽप्योषधीनां शतंभिषगनुयातः शंभुर्मूर्धोऽवतंसः ।
विरहयति न चैनं राजयक्ष्मा शशाङ्कं हतविधिपरिपाकः
केन वा लङ्घनीयः ॥ ८४ ॥ शशिनि खलु कलङ्कः कण्टकः
पद्मनाले युवतिकुचनिपातः पक्वता केशजाले । जलधिजल-
मयेयं पण्डिते निर्धनत्वं वयसि धनविवेको निर्विवेको वि-
धाता ॥ ८५ ॥ प्रियसखि विपद्दृष्टान्तप्रपातपरम्परापरि-
चयचले चिन्ताचक्रे निधाय विधिः खलः । मृदमिव
बलात्पिण्डीकृत्य प्रगल्भकुलालवद्भ्रमयति मनो नो जानीमः
किमत्र करिष्यति ॥ ८६ ॥ क्वचित्पाणिप्राप्तं घटितमपि
कार्यं विपटयत्यशक्यं केनापि क्वचिदघटमानं घटयति ।
तदेवं सर्वेषामुपरि परितो जाग्रति विधातुपालम्भः कोऽयं
जनतनुधनोपार्जनविधौ ॥ ८७ ॥ नमस्यामो देवान्ननु हत-
विधेस्तेऽपि वशगा विधिविन्ध्यः सोऽपि प्रतिनियतकर्मैक-
फलदः । फलं कर्मायत्तं यदि किममरैः किं च विधिना
नमस्तकर्मभ्यो विधिरपि न येभ्यः प्रैभ्यवति ॥ ८८ ॥
त्रिलोकेशः शैर्ङ्गी शैर्बेरशरलक्ष्यत्वमगमद्विर्धिता लोकाना-

मलमत शिरैःकुन्तनविधिम् । प्रयातो तौ राहोर्दिनकरश-
शाङ्को कैवलतां प्रभुर्नमः शंभुः शिरसि लिखितं लङ्घयति
कः ॥ ८९ ॥ सुधांशोर्जातेयं कथमपि कलङ्कस्य कणिका वि-
धातुर्दोषोऽयं न च गुणनिधेस्तस्य किमपि । स किं नात्रेः
पुत्रो न किमु हरचूडार्चनमणिर्न वा हन्ति ध्वान्तं जगदु-
परि किं वा न वमति ॥ ९० ॥ लुंलाये गोमांयो मृगपरि-
षदि श्वापदकुले करिष्यन्कार्पण्यं किमिह महिमानं गमयसि ।
निमग्नः पङ्केऽस्मिन्ननुभव करीन्द्राधिपदशामभद्रं भद्रं वा
विधिलिखितसुन्मूलयति कः ॥ ९१ ॥ धुनोति ध्वान्तानि
व्यपनयति नीहागपटले कुले राजीवानां दलयति रथाङ्गं
रमयति । जगद्यापी देवैः सुखयति जनानां च नयनं न
याति स्वेमानं यदि तदिह देवं जयतु कः ॥ ९२ ॥ त
एवामी बाणास्तदपि हरलब्धं धनुरिदं स एवाहं पार्थः
प्रमथितसुरारातिनिचयः । इमास्तास्ता गोप्यो हरिचरणचि-
त्सैकशरणा ह्रियन्ते गोपालैर्विधिरिह बलीयात्र तु नरः ॥ ९३ ॥
अलंकारः शङ्काकरनरकपालं परिजनो विशीर्णाङ्को भृङ्गी
वसु च वृष एको बहुवयः । अवस्थेयं स्थाणोरपि भवति
सर्वामरगुरोर्विधौ वक्त्रे मूर्ध्नि स्थितवति वयं के पुनरमी
॥ ९४ ॥ पिता ग्वाधारः शुचिसहचरास्ते च मणयः स्वसा
स्त्रिभ्या लक्ष्मीरयमवरजः कल्पवितपी । अहो काम्यं धातु-
स्तदपि खलु शङ्कः प्रतिपदं रुदित्वा यदीर्षं दिशि दिशि
वरातं मृगयते ॥ ९५ ॥ पत्रं नैव यदा करीरवितपे दोषो
वमन्तस्य किं नोर्लंकेन विलोक्यते यदि दिवा सूर्यस्य किं
दूषणम् । धारा नैव पतन्ति चातकमुखे मेघस्य किं दूषणं
यद्वात्रा निजमालपट्टलिखितं तैर्माजितुं कः क्षुर्भः ॥ ९६ ॥ या
साधुंश्च खलान्करोति विदुषो मूर्खान्हितान्द्रेषिणः प्रत्यक्षं कु-
रुते परोक्षममृतं हालाहलं तत्क्षणान् । तामाराधय सत्किंयां
भगवतीं भोक्तुं फलं वाञ्छितं हे साधो व्यसनिगुणेषु विपु-
लेष्वास्थां वृथा मा कृथाः ॥ ९७ ॥ ब्रह्मा येन कुंलालव-
न्नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे विष्णुर्येन दशवतारगहने क्षिप्तः
सदा संकटे । रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः
सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥ ९८ ॥
यद्वात्रा निजमालपट्टलिखितं स्तोत्रं महद्धानं तत्प्राप्नोति
मरुस्थलेऽपि नितरां मेरौ ततो नाधिकम् । तद्दीरो भव
वित्तवत्सु कृपाणां वृत्ति वृथा मा कृथाः कूपे पश्य पयोनिधा-

१ सभायाम्, २ देवतुल्यैः, ३ परामवस्य, ४ परिणामः, ५ नि-
धेतव्या, ६ अतिवत्या, ७ आकाशसंचारी, ८ अन्धकारनाशकर्ता,
९ नक्षत्राणाम्, १० नक्षत्रविशेषणः (पक्ष) भिषजां वैवानां शतेन,
११ समर्थो भवति, १२ कृष्णः, १३ शबरो जरानामा भिलः प्रभासे
परस्परं कलत्रेनाखिलयादत्रोपसंहारानन्तरमभ्यस्यथस्तादामोरौ
दक्षिणं पादं निधायास्थिते भागवति जरानास्त्रा भिलेन दूरतो भगवच्चरणं
दृष्ट्वा मृगमुखम्रमाङ्गवत्पादो बाणेन विद्ध इति भागवते, १४ ब्रह्मा, १५

१ शिरःकर्तनम्, २ घ्रास्ताम्, ३ अन्धकारम्, ४ म-
लिषे, ५ मृगपुत्रके, ६ सूर्यः, ७ चन्द्रः (पक्ष) देवे, ८ कपर्द-
कम्, ९ दिवासीतेन, १० शोधयितुम्, ११ समर्थः,
१२ कुम्भकारः,

वपि घटो गृह्णाति तुल्यं जलम् ॥ ९९ ॥ नेता यस्य
बृहस्पतिः प्रहरणं वज्रं सुराः सेनिकाः स्वर्गो दुर्गमनुग्रहः
किंल हरेरेरावणो वारणः । इत्याश्रयबलान्वितोऽपि बलभि-
द्भयः परैः संगरे तद्युक्तं वरमेव देवशरणं धिग्धिग्वृथा
पौरुषम् ॥ १०० ॥ जातः सूर्यकुले पिता दशरथः क्षोणी-
भुजामग्रणीः सीता सत्यपरायणा प्रणयिनी यस्यानुजो ल-
क्ष्मणः । दोर्दण्डेन समो न चास्ति भुवने प्रत्यक्षविष्णुः
स्वयं रामो येन विडम्बितोऽपि विधिना चान्ये जने का
कथा ॥ १०१ ॥ जामाता पुरुपोत्तमो भगवती लक्ष्मीः
स्वयं कन्यका दूतो यस्य बभूव कौशिकमुनिर्यज्वा वसिष्ठः
स्वयम् । दाता श्रीजनकः प्रदानसमये चैकादशस्था अहाः
किं ब्रूमो भवितव्यतां हतविधे रामोऽपि यातो वनम् ॥ १०२ ॥
आसाद्यापि महोदधिं न वितुपो जातो जलैर्ब्रीडवो मेघं
प्राप्य न चातकोऽपि चरणौ भातुं न लेभेऽरुणः । चन्द्रः
शंकरशेखरेऽपि निवसन्पक्षक्षये क्षीयते प्रायः सज्जनसंगतो-
ऽपि लभते दैवानुरूपं फलम् ॥ १०३ ॥ आहारे शुचिता-
ध्वनौ मधुरता वाचालता मधुधे वन्यो निर्ममता जनेषु
निरता नीडे पराधीनता । एतैरेव गुणैर्युताः परभृतास्त्वक्त्वा
किमेते जना वन्दन्ते खलु खञ्जनं कृमिमुञ्जं चित्रा गतिः
कर्मणाम् ॥ १०४ ॥ गीतं कोकिलं ते मुदा रसविदः
श्रुवन्ति कर्णाभूतं नो किञ्चिद्वितरन्ति ते तरुदलैरेव स्वयं
जीवसि । कर्णाशुहरेरमुद्गिरन्ति विरुतं काकास्तु तेभ्यो बलिं
प्राज्ञा एव दिशन्ति हन्त धिगिदं वक्रं विधेः क्रीडितम्
॥ १०५ ॥ छिन्वा पाशमपास्य कूटरचनां भङ्क्त्वा बला-
द्वैगुरां पर्यन्ताग्निशिखाकलापजटिलान्निःसृत्य दूरं वनात् ।
व्याधानां शरगोचरादतिजवेनोत्खल्य धावन्मृगः कूपान्तः
पतितः करोति विसुखे किं वा विधौ पौरुषम् ॥ १०६ ॥
लब्धं जन्म सह श्रिया स्वयमपि त्रैलोक्यभूपाकरः स्थित्यर्थं
परमेश्वरभ्युपगतस्तेनापि मूर्धा धृतः । वृद्धिं शीतकरस्तथापि
न गतः क्षीणः परं प्रत्युत प्रायः प्राक्तनमेव कर्म बलवत्कः
कस्य कर्तुं क्षमः ॥ १०७ ॥ रामे प्रव्रजन् वलेर्नियमनं
पाण्डोः सुतानां वनं वृष्णीनां निधनं नलस्य नृपते राज्या-
त्परिभ्रंशनम् । कारागारनिषेवणं च मरणं सचिन्त्य लङ्के-
श्वरे सर्वैः कालवशेन नश्यति नरः को वा परित्रायते ॥ १०८ ॥
भयाशय करण्डपिण्डतनोर्मर्लानेन्द्रियस्य क्षुधा कृत्वास्त्रुर्वि-
वरं स्वयं निपतितो नक्तं सुखे भोगिनः । तुषस्तपिशितेन

सत्वरमसौ तेनैव ज्ञातः पथा लोकाः पश्यत देवमेव हि
नृणां वृद्धौ क्षये कारणम् ॥ १०९ ॥ माता यस्य धैराधरे-
न्द्रदुहिता तातो महेशस्तथा भ्राता विभ्रैकुलान्तकः पितृ-
सखो देवो धैरानां पतिः । ख्यातः क्रौञ्चविदारणे सुरपतेः
सेनाग्रगः पण्मुखस्तदुद्वैबलेन कुत्र घटते नाद्यापि पाणिग्रहः
॥ ११० ॥ कांश्चित्तुच्छयति प्रपूरयति वा कांश्चिन्नयत्युन्नतिं
कांश्चित्पातविधौ करोति च पुनः कांश्चिन्नयत्याकुलान् । अ-
न्योन्यं प्रतिपक्षसंहतिमिमां लोकस्थितिं बोधयन्नेष क्रीडति
कूपयन्नघटिकान्यायप्रसक्तो विधिः ॥ १११ ॥ तुल्यं भू-
यति जन्म तुल्यमुभयोर्भूत्यं च तुल्यं वपुस्तुल्यं दार्ढ्यमुद-
ग्रदङ्कदलनं तुल्यं च पाषाणयोः । एकस्याखिलवन्दनाय
विधिना देवत्वमारोपितं तद्गारे विहिता परस्य तु पदाघाता-
स्पदं देहली ॥ ११२ ॥ यद्भयं धनुरीश्वरस्य समरे यजाम-
दभ्यो जितस्त्यक्ता येन गुरोर्गिरा वसुमती सेतुः पयोधौ
कृतः । एकैकं दशकंधरक्षयकृतो रामस्य किं वर्णयते देवं
वर्णय येन सोऽपि सहसा नीतः कथाशेषताम् ॥ ११३ ॥
खलवाटो दिवसेश्वरस्य किरणैः संतापितो मस्तके वाञ्छन्दे-
शमनातपं विधिवशात्तालस्य मूलं गतः । तत्राप्यस्य महा-
फलेन पतता भयं सशब्दं शिरः प्रायो गच्छति यत्र माय-
रहितस्तत्रापदां भाजनम् ॥ ११४ ॥ सृष्टिं द्रविणात्मजं
जनयितुं लिप्सावता चेतसा नार्यः पक्ष मया क्रमेण कुलजाः
काले संसुद्धाहिताः । सद्विद्या कविता विदेशयसतिः सेवा
तथाभ्यर्थना दैवेन प्रतिबन्धकेन युगपद्बन्ध्याः समस्ताः
कृताः ॥ ११५ ॥ मज्जत्वम्भसि यातु मेरुशिखरं शनूक्षय-
त्वीहवे वाणिज्यं कृपिसेवनादि सकला विद्याः कलाः शि-
क्षतु । आकाशं सकलं प्रयातु खगवत्कृत्वा प्रयत्नं परं नो-
ऽभावं भवतीह कर्मवशतो भाव्यस्य नाशः कुतः ॥ ११६ ॥
लक्ष्मीकौस्तुभपारिजातसहजः सूनुः सुधाम्भोनिषेदैवेन प्रण-
यप्रसादविधिना मूर्धा धृतः शंभुना । अद्याप्युज्जति नैव
दैवविहितं श्रेयं क्षपावलभः केनान्येन विलङ्घयते विधिगतिः
पाषाणरेखासखी ॥ ११७ ॥ अम्भोधिः स्थलतां स्थलं जल-
धितां धूलिलवः शैलतां मेरुशृङ्गतां तृणं कुंलिशतां वज्रं
तृणप्रायताम् । वह्निः शीतलतां हिमं दहनतामायाति यसे-
च्छया लीलादुर्ललिताद्भुतव्यसनिने दैवाय तस्मै नमः
॥ ११८ ॥ जन्म ब्रह्मकुलेऽग्रजो धनपतिर्यः कुम्भकर्णा-

१ आयुधम्, २ इन्द्रः, ३ यस्मिन्निवाहे इति शेषः, ४ वसन्तः,
५ कुलाये, ६ कोकिलाः, ७ मृगवन्धनी,

१ पार्वती, २ गजाननः, ३ कुबेरः, ४ विवाहः, ५ वनेते,
६ दृढता, ७ उदया ये दङ्कासैर्दलनम्, ८ द्रविणं द्रव्यं तदेवात्मजः
पुत्रस्तम्, ९ त्ववाहिताः, १० निष्कलाः, ११ युद्धे, १२ वज्रताम्,

ब्रजः सतुर्वासवजित्स्वयं दशशिरा दौर्दण्डका विशतिः ।
अखं कामगमं विमानमजयं मध्येसमुद्रं पुरी सर्वं निष्कल-
मेतदेव नियतं दैवं परं दुर्जयम् ॥ ११९ ॥ यत्रार्खण्डलद-
न्तिरन्तसुसलान्याखण्डितान्याहवे धारा यत्र पित्रैकपाणि-
परशोराकुण्ठितामागताः । तैन्मे तावदुरो रुसिंहकरजैर्या-
दीर्यते सांप्रतं दैवे दुर्बलतां गते तृणमपि प्रायेण वज्रायते
॥ १२० ॥ दोःसंदेहैवशंवदत्रिभुवनश्रीगर्वसर्वकपः केला-
सोद्धरणप्रचण्डचरितो वीरः कुबेरानुजः । यत्रायं स्वयमस्ति
सेयममरावत्यापि वन्धा पुरी नीता मकैटकेन कामपि दशां
धिग्देवमावश्यकम् ॥ १२१ ॥ येनाकारि मृणालपत्रमशनं
क्रीडा करिण्या सह खच्छन्दं भ्रमणं च कन्दरगणे पीतं
पयो नैर्हरम् । सोऽयं वन्यकरी नेरपु पतितः पुण्याति देहं
तृणैर्देवेन ललाटपत्रलिखितं तत्प्योज्झितुं कः क्षमः ॥ १२२ ॥
दैवेन प्रसुणा स्वयं जगति यद्यस्य प्रमाणीकृतं तत्तस्योपनेमे-
न्मनागपि महाज्ञैवाश्रयः कारणम् । सर्वशापरिपूरके जल-
धरे वर्षत्यपि प्रत्यहं सूक्ष्मा एव पतन्ति चातकसुखे द्वित्राः
पयोबिन्दवः ॥ १२३ ॥ कान्तं वक्ति कपोतिकाकुलतया
नाथान्तकालोऽधुना व्याधोऽधो धृतचापसज्जितशरः श्येनः
परिभ्रामति । इत्थं सत्यहिना स दृष्ट इणुणा श्येनोऽपि तेनाह-
तस्त्पूर्णं तौ तु यमालयं प्रति गतौ दैवी विधिवा गतिः
॥ १२४ ॥ रैवावारिणि वारणेन विपुले राजीवराजीरजः-
पुञ्जापिञ्जरितोर्मिणि प्रविगलद्दानाम्बुगन्धोत्कटे । धीतं येन
मृगारिरक्तमसकृद्दन्तान्तरालस्थितं कोणं सोऽपि पयः पयो
हतविधेः को गोचरे नागतः ॥ १२५ ॥ केपांचिञ्जिवेश्मनि
स्थितवतामालस्यनिद्रावतां दृश्यन्ते फलिता लता इव फलै-
राचूलमूलं श्रियः । अद्रि लङ्घयतां गिरिं प्रयततां पृथ्वीतले
धावतासुयोगव्यवसायसाहासधियां तन्नास्ति यत्पच्यते
॥ १२६ ॥ स्थाल्यां वैर्द्वैधमय्यां पचति तिलकणांश्चान्दनेरि-
न्धनौधेः सौवर्णैर्लाङ्गलाग्नैर्निखन्ति वसुधामर्कमूलस्य हेतोः ।
छिन्वा कर्पूरखण्डान्दृष्टिमिह कुरुते कोद्रवाणां समन्तात्प्राप्येमां
कर्मभूमिं न चरति मनुजो यस्तपो मन्दभाग्यः ॥ १२७ ॥
पञ्चैते पाण्डुपुत्राः क्षितिपतितनया धर्मभीमासुनाथाः शूराः
सत्यप्रतिज्ञा दृढतरवपुषः केशवेनापि गूढाः । ते वीराः पा-
णिपात्रे कृष्णजनगृहे भिक्षुचर्यां प्रवृत्ताः को वा कार्ये स-
मर्धो भवति विधिवशाद्भाविनी कर्मरेखा ॥ १२८ ॥ यत्र

श्यामाकवीजाव्यपि चटकवधूचक्षुकोटिच्युतानि प्रोक्षीयन्ते
स्ववेश्मन्यशनविरहिते निर्धनश्रोत्रियाणांम् । दैवे दातृक-
स्माच्चटुलशिशुकराकृष्टहागवलीतो भ्रष्टास्यैव दृष्टा युवति-
भिरलसं चूर्णिता मौक्तिकौघाः ॥ १२९ ॥ यन्माता वि-
ष्णुनाभिः पतिरपि च सुतो यस्य साक्षात्प्रजानां लक्ष्मीर्यत्सं-
श्रयाभूद्यदपि करतले भारती संवभार । भातुर्यस्यास्ति मित्रं
तदपि सरसिजं क्षीणमिन्दोर्मयूखैस्त्रातुं नैवोत्सहन्ते गतसु-
कृतफलं प्राप्तकालं सहायाः ॥ १३० ॥ कुत्रायोध्या क
रामो दशरथवचनादण्डकारण्यमागात्कामौ मारीचनामा
कनकमयमृगः कुत्र भीतापहारः । सुग्रीवे राममैत्री क जन-
कतनयान्वेषणे प्रेषितांशुहं योऽर्थोऽसंभावनीयस्तमपि घट-
यते कूरकर्मा विधाता ॥ १३१ ॥

जरावर्णनम् ।

अलं करोति हि जरा राजामाल्यमिष्यतीन् । विडम्ब-
यति पण्यस्त्रीमलगायनसंयकान् ॥ १ ॥ क्षणात्प्रबोधमा-
याति लङ्घयते तमसा पुनः । निर्वासतः प्रदोषस्य शिखेव
जरो मतिः ॥ २ ॥ शशनीव हिमार्तानां धर्मार्तानां रवा-
त्रिव । मनो न रमते स्त्रीणां जराजोर्णन्दिये पतां ॥ ३ ॥ म-
लिनैरैलकैरैतैः शुक्रव्यं प्रकटाकृतम् । तद्रोपादिव निर्याता
वदनाद्र्दन्नावलिः ॥ ४ ॥ वृद्धरवानलदग्धस्य सारयौवनव-
स्तुनः । दृश्यते देहग्रेहेषु भस्मैव पलितल्ललात् ॥ ५ ॥ वी-
क्ष्यते पलितश्रैणिर्नैव वृद्धस्य मूर्धनि । श्रुपेव नीतं जन्मेति किं
तु भस्म त्रिधिन्येधात् ॥ ६ ॥ इत्यत्यामपि सामग्र्यां संकुतं
न कृतं त्वया । इतीव कुपितो दन्तान्तेकः पातयत्यलम्
॥ ७ ॥ यममिव कश्चुतदण्डं हरिमिव संसर्गं शशाङ्कमिव
वक्रम् । शिवमिव च विरूपाक्षं जरा कगोलाकृतपुण्यमपि
॥ ८ ॥ वदनं दर्शनविहीनं वाचो न परिरकुटा गता शक्तिः ।
अव्यक्तैर्द्वयशक्तिः पुनरपि बाल्यं कृतं जरया ॥ ९ ॥ पटु-
रटति पलितदूतो मस्तकमासाद्य सर्वलोकस्य । परिभवति
जरा मरणं कुरु धर्मं विरम पापेभ्यः ॥ १० ॥ शैतमस्युं
दण्डधरं कुबेरमपि शूलिनं तथा गौदिनम् । कुरुते जरा न

१ इन्द्रः. २ रेरावतः. ३ शिवः. ४ हरिण्यकशिपोरुक्तिरियम्.
५ समूहः. ६ नर्मदोषके. ७ भोजनार्थमिति शेषः. ८ रत्नविशेषः.
९ प्राचीरम्.

१ ब्रह्मा. २ हनुमत उक्तिरियम्. ३ केशैः. ४ दन्तपङ्क्तिः.
५ वार्धक्यं तदेवानलस्तेन दग्धस्य. ६ पलितमिषेण. ७ पङ्क्तिः.
८ व्यर्थमेव. ९ निक्षिप्तवान्. १० पुण्यम्. ११ यमः. १२ गदया
आयुधविशेषेण सहितम्; (पक्षे) गदेन रोगेण सहितम्. १३ निरु-
ताक्षम्. १४ दन्तरहितम्. १५ पलितमेव दूतः. १६ इन्द्रम्;
(पक्षे) कौपिनम्. १७ यमम्; (पक्षे) यष्टिधरम्. १८ धनाधिपम्;
(पक्षे) कुत्सितशरीरम्. १९ शिवम्; (पक्षे) शल्युक्तम्. २० वि-
ष्णुम्; (पक्षे) गदयुक्तम्.

सा किं कुर्यान्नीरूपनामकं मनुजम् ॥ ११ ॥ कृष्णवर्त्मनि
गुणान्गणयन्ती जीवनोऽपि जैरयन्त्यनुरागम् । आगता बत
जरेव हिमानी सेव्यतां सुरतरंगवतीयम् ॥ १२ ॥ कृता-
न्तस्व दूती जरा कर्णमूले समागत्य वक्तीति लोकाः शृणु-
ध्वम् । परस्त्रीपरद्रव्यवाञ्छां त्यजध्वं भजध्वं रमानाथपादार-
विन्दम् ॥ १३ ॥ वर्णं सितं समभिवीक्ष्य शिरोरूहाणां स्थानं
जरा परिभवस्य यदेव पुंसाम् । आरोपितास्थिशकलं परिरह्य
यान्ति चाण्डालकूपमिव दूरतरं तरुण्यः ॥ १४ ॥ श्रुतिः
शिथिलतां गता स्मृतिरपि प्रणयाधुना गतिर्विपथमागता
विगलिता द्विजौनां ततिः । रैवामपि च संहतिः समुचित-
क्रियातश्च्युता कृता न जग्या तया कलियुगस्य सौधर्म्यता
॥ १५ ॥ गात्रं संकुचितं गतिर्विगलिता भ्रष्टा च दन्ताव-
लिर्दृष्टिर्नश्यति वर्धते बधिरता वक्रं च लालायते । वाक्यं
नाद्रियते च बान्धवजनैर्भार्या न शुश्रूषते हा कष्टं पुरुषस्य
जर्णवयस्यः पुत्रोऽर्थ्यमित्रायते ॥ १६ ॥ स्थूलप्रावरणोऽति-
वृत्तकथकः कासाश्रुलालाविलो भयोरःकटिपृष्ठजानुजघनो
सुग्धोऽतिथीन्वारयन् । शृण्वन्धृष्टवध्रुवचांसि धनुषा संत्रा-
सयन्वायसानाशापाशनिबद्धजीवविभवो वृद्धो गृहे रज्ज्वायति
॥ १७ ॥ पादौ संस्तम्भयन्ती मुखमपि नमयन्त्यङ्गमाकुक्ष-
यन्ती हस्तावुकम्पयन्ती प्रणयिजनवचो न श्रुतीः
श्रावयन्ती । रत्यामुद्वेजयन्ती वैलिततनुमती नूतनोदा जग
वा तुल्या पूर्वा तु पुसंस्मृतिं वत पर्या भीतिहेतुर्नरम्य
॥ १८ ॥

क्षुधावर्णनम् ।

नास्ति क्षुधासमं दुःखं नास्ति रोगः क्षुधासमः । नास्त्या-
हारसमं सौख्यं नास्ति क्रोधसमो रिपुः ॥ १ ॥ शय्या वस्त्रं

१ अन्नैः । (पक्षे) कृष्णस्य वर्त्म मागंस्तस्मिन् । २ उदकेः । (पक्षे)
प्राणे । ३ दूरीकुर्वणा । ४ हिमसंहतिः । ५ सुरते रङ्गवतीः । (पक्षे)
सुराणां तरंगवती भागीरथी । ६ केशानाम् । ७ आरोपितमश्रुः
शकलं खण्डं यस्मिन् । ८ अरुणशय्याविति भावः । ९ कर्णनिद्रयम् ;
(पक्षे) वेदः । १० स्मरणम् ; (पक्षे) मन्वादिवाक्यम् । ११ आचरणम् ;
(पक्षे) गमनम् । १२ दन्तानाम् ; (पक्षे) ब्राह्मणानाम् । १३ इन्द्रि-
याणाम् ; (पक्षे) धेनूनाम् । १४ समानधर्मत्वम् । १५ शत्रुवदाचरति ।
१६ अतिक्रान्तानि वृत्तानि कथयतीति । १७ धाष्टर्ययुक्तस्त्रीवचनानि ।
१८ खेदं प्राप्नोति । १९ पादयोः स्तम्भनं कुर्वती । २० उद्रेगं
कुर्वती । २१ बल्यः संजाता यस्याः सा वलिता सा चासौ तनुश्च
तदती ; (पक्षे) वन्तिं वलनं तदुक्ता या तदती । २२ नवीनविवा-
हिला स्त्री । २३ नूतनोदा । २४ पुरुषात् । २५ उद्रेगं प्राप्नोति ।
२६ जरा । २७ भयकारणम् ।

चन्दनं चारु हास्यं वीणा वाणी सुन्दरी या च नारी । न
भ्राजन्ते क्षुत्पिपासासुराणां सर्वास्मास्तण्डलप्रथमूलाः ॥ २॥

मिश्रुकः ।

प्रतिदिनमयत्नसुले भिक्षुकजननि साधुजनकल्पते ।
नृपनमननरकतारिणि भगवति भिक्षे नमस्तुभ्यम् ॥ १ ॥
अगस्तितुल्याश्च घृताविशोषणे दम्भोलितुल्या वटकाद्रिभे-
दने । शाकावलीकाननवह्निरूपास्त एव भट्टा इतरे भैटाश्च
॥ २ ॥ अग्र्यो भुक्तिमतां प्रयोगसमये मन्त्रेषु पृष्ठं गतः
पाकागारतस्तु पाचकमनस्तोषाय धाचस्पतिः । उच्चायां
निरतो रतोऽर्भकगणे पिण्डेषु दत्तादरो नानाश्राद्धगणैकचा-
लितमना भद्रोत्तमो गजते ॥ ३ ॥ उच्चैरध्ययनं पुरातन-
कथा स्त्रीभिः सहालापनं तामार्भककालनं पतिनुतिस्तत्या-
कमिथ्यास्तुतिः । अदिशस्य करावलीम्बनविधिः पाण्डित्यले-
खक्रिया हारंगैरासुडमन्नतन्नकविधिर्भिक्षोर्गुणा द्वादश ॥ ४ ॥
प्रातः क्षालितलोचनाः करतले चक्षुत्पवित्राङ्कुरास्तत्स्थान-
निवेशितोर्ध्वलितकाश्रैलैन्तवद्वाक्षताः । को जातश्च मृतो-
ऽथवा मृततिथिः कस्यालेयं वर्तते चेत्थं हर्षशतैर्दुताः
प्रतिदिनं धावन्त्यहो भिक्षुकाः ॥ ५ ॥

परगृहवासः ।

गिरया धार्यमाणोऽपि सोमः सौम्येन शंसुना । तथापि
कृशतां धत्ते कष्टः खलु पराश्रयः ॥ १ ॥ विना कार्येण ये
मृदा गच्छन्ति परमन्दिरम् । अवश्यं लघुतां यान्ति कृष्ण-
पक्षे यथा शशी ॥ २ ॥ कष्टं खलु मूर्खत्वं कष्टं खलु
यौवनेषु दारिद्र्यम् । कष्टदपि कष्टतरं परगृहवासः पराञ्च च
॥ ३ ॥ उडुगणपरिवारो नायकोऽप्योषधीनाममृतमयशरीरः
कान्तियुक्तोऽपि चन्द्रः । भवति विगर्तगश्मिर्मण्डलं प्राप्य
भौनोः परसदननिविष्टः को लघुत्वं न याति ॥ ४ ॥

उदरपूरणदूषणम् ।

अस्य दग्धोदरस्यार्थं किं न कुर्वन्ति पण्डिताः । वानरी-
मिव वाग्देवीं नर्तयन्ति गृहे गृहे ॥ १ ॥ किमकारि न
१ सुन्दरम् । २ अरण्यम् । ३ योद्धारः । ४ अग्रगण्यः । ५ भो-
क्तृणाम् । ६ बृहस्पतिः । ७ दक्षिणायाम् । अयं तु वैदिकानां
सांकेतिकः शब्दः । ८ पठनम् । ९ शिशुः । १० स्तुतिः ।
११ भाविशुभाशुभफलकथनप्रागल्भ्यमिति भावः । १२ जन्मपत्रा-
दिफलकथनम् । १३ वस्त्रानि । १४ नक्षत्रसमूहः परिवारो यस्य ।
१५ वनस्पतानाम् । १६ निस्तेजाः । १७ स्वयं । १८ परगृहम् ।
१९ नीचताम् ।

कार्पण्यं कस्यालङ्घि न देहली । अस्य पापोदरस्यार्थे किम-
नाटि न नाटकम् ॥ २ ॥ एकः स एव जीवति हृदयवि-
हीनोऽपि सहृदयो राहुः । यः सकललंघिमकारणसुदरं न
विर्भर्ति दुःपूरम् ॥ ३ ॥ कंधारां समपहाय कं धरां प्राप्य
संयति जहाम कस्यचित् । मां किलानमयतः स्वपूर्तये
दुर्भरात्किमुदराद्वियोगतः ॥ ४ ॥ अहितहितविचारशून्यदुः-
श्रुतिसमयैर्बहुभिस्तिरस्कृतस्य । उदरभरणमात्रकेवलेच्छोः
पुरुषपशोश्च पशोश्च को विशेषः ॥ ५ ॥ इयसुदरदरी दुर-
न्तपूरा यदि न भवेदभिमानभङ्गभूमिः । क्षणमपि न संहे-
भवाद्दशानां कुटिलकटाक्षनिरीक्षणं नृणाणां ॥ ६ ॥ अप-
हृतं महत्त्वं प्रार्थना किं न जानं जनयति गुरुलज्जामित्यहं
किं न वेद्मि । तदपि वद वदान्यं तं सदा प्रत्यहं मां जठर-
पिठरवतीं बद्धिरर्थां करोति ॥ ७ ॥ गङ्गातरंगकणशीर्कराशि-
तलानि विद्याधराभ्युपितचारुशिलातलानि । स्थानानि किं
हिमवतः प्रलयं गतानि यत्सामानपरिषिञ्चतो मनुष्यः
॥ ८ ॥ अभिमतमहामानग्रन्थिप्रभेदपटीयसी गुरुतरगुणग्रा-
माभ्भोजस्फुटोज्ज्वलचन्द्रिका । विपुलविलमलज्जावलीवितान-
कुठारिका जठरपिठरी दुष्पूर्यं करोति विडम्बर्भम् ॥ ९ ॥
ये वर्धन्ते धनपतिपुरःप्रार्थनादुःखमाजो ये चाल्पत्वं दधति
विषयीक्षेपर्यस्तयुद्धेः । तेषामन्तःस्फुरितहसितं वासराणां
समेयं ध्यानच्छेदे शिर्वैरिकुहरश्रावशय्यानिषण्णः ॥ १० ॥
मातनार्तः परमनुचितं यत्खलानां पुरस्तादस्ताशङ्कं जठरपि-
ठरीपूर्तये नर्तितानि । तत्खन्तव्यं सज्जमरले वत्सले वाणि
कुर्यां प्रायश्चित्तं गुणगणनया १ गोपवेषस्य विष्णोः ॥ ११ ॥
१ दीना दीनमुखैस्तथैव शिशुकैराकृष्टजीर्णाभ्रवां कोर्शे द्विः क्षु-
धितैर्निरञ्जविधुरां पश्येन्न चेद्रेहिनीम् । याच्नाभङ्गभयेन गद्र-
दगलबुद्बुद्विलीनाक्षरं को देहीति वेदत्स्वदधजठरस्यार्थं
मनस्वी जनः ॥ १२ ॥ हिंसाशून्यमयलभ्यमशनं धात्रा
मरुत्करिपतं व्यालानां पशवस्तृणाङ्कुरमुजः सृष्टाः स्थली-
शायिनः । संसारार्णवलङ्घनक्षमधियां वृत्तिः कृता सा नृणां
यामन्वेषयतां प्रयान्ति सततं सर्वे समाप्तिं गुणाः ॥ १३ ॥

१ लघुत्वकारणम्. २ धारयति. ३ दुःखेन पूरयितुं शक्यम्.
४ मस्तकम्. ५ युद्धे. ६ सिद्धान्तेः. ७ अम्युकणः. ८ स-
मर्था. ९ जठरभाण्डम्. १० उपहासः. ११ विषयाक्षेपेण पर्यस्ता
भ्रष्टा बुद्धिर्यस्य. १२ शिखरी पर्वतस्तस्य कुहरं बिलं तत्संबन्धी यो
धात्रा पापाणः स एव शय्या तस्यां निषण्ण उपविष्टः. १३ उदर-
भाण्डम्. १४ गोपवेषधारिणः कृष्णस्य. १५ कुपाण. १६ रोदनं
कुर्वद्भिः. १७ भार्या.

किं कन्दाः केन्द्रेभ्यः प्रलयमुपगता निर्झरा वा गिरिभ्यः
प्रथ्वस्ता वा तरुभ्यः सरसफलभृतो बलकलित्यश्च शास्त्राः ।
वीक्ष्यन्ते यन्मुखानि प्रसभमपगतप्रश्रयाणां खलानां दुःखो-
पात्ताल्पवित्तस्यैवपवनवशान्नर्तितभ्रूलतानि ॥ १४ ॥

सेवकनिन्दा ।

स्वाभिप्रायगोक्षस्य परचित्तानुवर्तितः । स्वयं विक्रीत-
देहस्य सेवकस्य कुतः सुखम् ॥ १ ॥ चलेषु स्वामिचि-
त्तेषु सुलभे दिशेन जने । यदि जीवन्त्यहो चित्रं क्षणम-
भ्युपजीविनः ॥ २ ॥ मेवा श्रवृत्तिर्यैरुक्ता न तेः सम्यगु-
दाहृतम् । स्वच्छन्दचारी कुत्र श्वा विक्रीतासुः क सेवकः
॥ ३ ॥ सेवया धनमिच्छद्भिः भवैकैः पश्य यत्कृतम् ।
स्वातन्त्र्यं यच्छरीरस्य मूढैस्तदपि हारितम् ॥ ४ ॥ वरं वनं
वरं भैक्ष्यं वरं भारोपजीवनम् । पुमां विवेकहीनानां सेवया
न धनार्जनम् ॥ ५ ॥ या प्रकृत्यैव चपला निपतत्युशुचावपि ।
स्वामिनो बहु मन्यन्ते दृष्टिं तामपि सेवकाः ॥ ६ ॥ मनुष्य-
जातौ तुल्यायां भृत्यत्वमतिगार्हतम् । प्रथमो यो न तत्रापि
स किं जीवत्सु गण्यते ॥ ७ ॥ तावज्जन्मातिदुःखाय ततो
दुर्गतता सदा । तत्रापि सेवया वृत्तिरहो दुःखपरम्परा ॥ ८ ॥
नाश्रुति सेवयौत्सुक्याद्विनिद्रो न प्रयुज्यते । न निःशङ्कं
वचो वृते सेवकोऽप्यत्र जीवति ॥ ९ ॥ भूशय्या ब्रह्मचर्यं
च कृशत्वं लघु भोजनम् । सेवकस्य यतेर्यद्विद्विशेषः
पापधर्मजः ॥ १० ॥ शीतातपादिकष्टानि सहते यानि
सेवकः । धनाय तानि चाल्पानि यदि धर्माय मुच्यते
॥ ११ ॥ सृदुनानिसुवृत्तेन सुमृष्टेनातिहारिणा । मोदेके-
नापि किं तेन निष्पत्तिर्यस्य सेवया ॥ १२ ॥ स्वयं
जहाति सेवकः सुखं च मानमेव च । यदर्थमर्थमीहते
तदेव तस्य हीयते ॥ १३ ॥ प्रणमत्युत्तिहेतोर्जीवितेहो-
र्विसुञ्चति प्राणान् । दुःखीयति सुखहेतोः को मूढः सेवका-
दन्यः ॥ १४ ॥ मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वातुलो जैरूपको वा
भृष्टः पार्श्वे वसति च सदा दूरतस्त्वप्रगल्भः । क्षान्त्या
भीरुर्यदि न सहते प्रायशो नाभिजातः सेवाधर्मः परमगहनो
योगिनामप्यगम्यः ॥ १५ ॥ विज्ञैः स्निग्धैरुपकृतमपि द्वेष-
तामेति कश्चित्साक्षादन्वैरुपकृतमपि प्रीतिमेवोपयाति । चित्रं
चित्रं किमथ चरितं नैकभावाश्रयाणां सेवाधर्मः परमगहनो

१ दरीभ्यः. २ अविनीतानाम्. ३ गर्वः. ४ सुनके.
५ सेवकाः. ६ विक्रीता असवः प्राणा येन सः. ७ नाशितम्.
८ भिक्षा. ९ भारवाहकत्वेनोपजीवनम्. १० इच्छति. ११ बहु-
भाषकः. १२ भयशीलः.

योगिनामप्यगम्यः ॥ १६ ॥ भक्तानामुपकारिणां परहित-
व्यापारशुक्तात्मनां सेवासंख्यवहारतत्त्वविदुषां द्रोहच्युताना-
मपि । व्यापत्तिः स्वलितान्तरेषु नियता सिद्धिर्भवेद्वा न वा
तस्माद्भुवनेतिवावनिपतेः सेवा सदाशङ्किनी ॥ १७ ॥
आहारे वडवानलश्च शयने यः कुम्भकर्णीयते संदेशे बधिरः
पलायनविधौ सिंहः शृगालो रणे । अन्यो वस्तुनिरीक्षणेऽथ
गमने खड्गः पटुः कन्दने भाग्येनैव हि लभ्यते पुनरसौ
सर्वोत्तमः सेवकः ॥ १८ ॥

जीवितसाफल्यम् ।

यस्य जीवन्ति धर्मेण पुत्रा मित्राणि बान्धवाः । सफलं
जीवितं तस्य नात्मार्थं को हि जीवति ॥ १ ॥ यस्य मि-
त्राणि मित्राणि शत्रवः शत्रवस्तथा । अनुकम्प्योऽनुकम्प्यश्च
स जातः स च जीवति ॥ २ ॥ वाणी रसवती यस्य भार्या
पुत्रवती सती । लक्ष्मीर्दानवती यस्य सफलं तस्य जीवि-
तम् ॥ ३ ॥ स जीवति येशो यस्य कीर्तिर्यस्य स जीवति ।
अयशोऽकीर्तिसंयुक्तो जीवन्नपि मृतोपमः ॥ ४ ॥ चलं
वित्तं चलं चित्तं चले जीवितयौवने । चलाचलमिदं सर्वं
कीर्तिर्यस्य स जीवति ॥ ५ ॥ यस्मिञ्जीवति जीवन्ति बहवः
स तु जीवति । काकोऽपि किं न कुरुते चञ्चवा खोदरपूर-
णम् ॥ ६ ॥ स जातेन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ।
परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जीवति ॥ ७ ॥ अञ्जलि-
रकारि लोकैर्गर्लानिर्मनसैव रञ्जिता जगती । संघ्याया इव
वसतिः स्वल्पापि सखे सुखायैव ॥ ८ ॥ यज्जीयति क्षणमपि
धृतिं मनुष्यैर्विज्ञानविक्रमयशोभिरभज्यमानम् । तन्नाम
जीवितमिह प्रवदन्ति तज्ज्ञाः काकोऽपि जीवति चिराय
बलिं च मुञ्जे ॥ ९ ॥ यो नात्मजे न च गुरौ न च
भृत्यवर्गे दीने दयां न कुरुते न च बन्धुवर्गे । किं
तस्य जीवितफलं हि मनुष्यलोके काकोऽपि जीवति चिराय
बलिं च मुञ्जे ॥ १० ॥ जातः कूर्मः स एकः पृथुसुवनभ-
रायार्पितं येन पृष्ठं श्लाघ्यं जन्म ध्रुवस्य भ्रमति नियमितं
यत्र तेजस्विचक्रम् । संजातव्यर्थेषुः परहितकरणे नोपरि-
द्वान्न वाधो ब्रह्माण्डोदुम्बरान्तर्भशकवदपरे जन्तवो जात-
नष्टाः ॥ ११ ॥

१ समुद्रस्य. २ वार्ताहरणे. ३ पादविकलः. ४ रोदने.
५ 'दानादिप्रभवा कीर्तिः शौयोदिप्रभवं यशः'. ६ भ्रमणशीले.
७ अर्धदानार्थमिति भावः; (पक्षे) अञ्जलिकरणेन लोके आज्ञाकारित्वं
धन्यते. ८ मिलितस्त्वत्वम्; (पक्षे) असाध्यम्. ९ आरक्ततां नीता;
(पक्षे) अनुदागवती कृता. १० प्रख्यातम्. ११ उदुम्बरकले यथा
जन्तवस्तिस्रन्ति तथा तादृशा मनुष्या ब्रह्माण्डरूपोदुम्बरे तिष्ठन्ति.

ऋणम् ।

न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्मस्वं विषमुच्यते । विषमेकाकिनं
हन्ति ब्रह्मस्वं पुत्रपौत्रकम् ॥ १ ॥ पापं कर्तुमृणं कर्तुं
मन्यन्ते मानवाः सुखम् । परिणामोऽतिगहनो महतामपि
नाशकृत् ॥ २ ॥ लोकद्वयप्रतिभयैकनिर्दानमेतद्विद्वन्प्राणिना-
मृणमहो पैरिणामघोरम् । एकः स एव हि पुमान्परमस्ति
लोके कुद्वस्य येन धनिकस्य सुखं न दृष्टम् ॥ ३ ॥

प्रवासः ।

यो न संचरते देशान्यो न सेवेत पण्डितान् । तस्य
संकुचिता बुद्धिर्धृतबिन्दुरिवाम्भसि ॥ १ ॥ यस्तु संचरते
देशान्यस्तु सेवेत पण्डितान् । तस्य विस्तारिता बुद्धिस्तैल-
बिन्दुरिवाम्भसि ॥ २ ॥ व्यापारान्तरशुस्तुज्य वीक्षमाणो
वधूसुखम् । यो गृहेष्वेव निद्राति दैरिद्राति स दुर्मतिः
॥ ३ ॥ देशे देशे किमपि कुतुकोदद्भुतं लोकेमानाः संपा-
द्यैव दैविर्गर्भतुरलं सैव भूयोऽप्यवाप्य । संयुज्यन्ते सुचिर-
विरहोत्कण्ठिताभिः सतीभिः सौख्यं धन्याः किमपि दधते
सर्वसंपत्समुद्राः ॥ ४ ॥ अकिंचन्यादतिपरिचयाज्जाययोपि-
क्ष्यमाणो भूपातालानामनुसरणाद्विष्यदेवाखिलेभ्यः । गेहे
तिष्ठन्कामतिरलसः कूपकूर्मैः संधर्मैः किं जानीते भुवनचरितं
किं सुखं चोपमुञ्जे ॥ ५ ॥ तीर्थानामवलोकनं परिचयः सर्वत्र
वित्तार्जनं नानाश्रयनिरीक्षणं चतुरता बुद्धेः प्रशस्ता गिरः ।
एते सन्ति गुणाः प्रवासविषये दोषोऽस्ति चैको महान्यर्मु-
ग्धामधुराधरधरुधापानं विना स्वीयते ॥ ६ ॥

व्यापारिणः ।

आसीत्सत्ययुगे बलिस्तदनु च त्रेतायुगे भार्गवो रामः
सत्यपराक्रमोऽथ भगवान्धर्मस्तथा द्वापरे । दाता कोऽपि न
चास्ति संप्रति कलौ जीवन्ति केनार्थिनश्चैत्येवं कृतनिश्चयेन
विधिना व्यापारिणो निर्मिताः ॥ १ ॥ शक्रोद्याननिवासिताम-
धिगतो दाता स कल्पद्रुमः पातालं किल कामधेनुरपि सा काम-
प्रसूरन्वगात् । इत्थं विश्वसृजा विचिन्त्य यवनागाराधिकारा-
र्थिनः सद्भिद्यानिधिरक्षणार्थमधुना व्यापारिणो निर्मिताः ॥ २ ॥
कौपीनं धृतवान्हरोऽपि भगवान्विष्णुः प्रविष्टो जलं वारां
राशिरपेयतासुगगतः को नाम दातुं क्षमः । इत्थं विश्वसृजा

१ ऋणम्. २ कारणम्. ३ परिणामे भयंकरम्. ४ दरिद्रे
भवति. ५ आश्रयम्. ६ वीक्षमाणः. ७ द्रव्यम्. ८ बहुलम्.
९ शुद्धम्. १० पुत्रः. ११ दारिद्र्यात्. १२ अवमानितः. १३ स-
दृशः. १४ षोडशवार्षिकी. १५ अघोरः.

विचिन्त्य यवनगाराधिकारार्थिनः सद्भिद्यानिधिजीवनार्थम-
धुना व्यापारिणो निर्मिताः ॥ ३ ॥

कलिमहिमा ।

यवनैरवनिः क्रान्ता हिन्दवो विन्ध्यमाविशन् । बलिना
वेदमार्गोऽयं कलिना कवलीकृतः ॥ १ ॥ सीदन्ति चाग्निहो-
त्राणि गुरुपूजा प्रणश्यति । कुमार्यश्च प्रसूयन्ते प्राप्ते कलियुगे
सदा ॥ २ ॥ परान्नेन सुखं दग्धं हस्तो दग्धो प्रतिग्रहात् ।
परस्त्रीभिर्मनो दग्धं कुतः शापः कलौ युगे ॥ ३ ॥ राक्षसाः
कलिमाश्रित्य जायन्ते ब्रह्मयोनिषु । ब्राह्मणानेव बाधन्ते
तत्रापि श्रोत्रियान्कृशान् ॥ ४ ॥ कुशलः शब्दवार्तायां दृ-
त्तिहीनाः सुरागिणः । कलौ वेदान्तिनो भान्ति फाल्गुने
बालका इव ॥ ५ ॥ वाग्चारोत्सवं मात्रं तक्रियां कर्तुम-
क्षमाः । कलौ वेदान्तिनो भान्ति फाल्गुने बालका इव
॥ ६ ॥ कृते च रेणुका कृत्या चेतयां जानकी तथा । द्वा-
परे द्रौपदी कृत्या कलौ कृत्या गृहे गृहे ॥ ७ ॥ मयुग-
मथ्योत्पन्नः कृतयुगधर्मानुसारिणः किमिति । इति रोपादिव
कलिना पीड्यन्ते साधवो बलिना ॥ ८ ॥ सौधीतेऽत्र जनो
यदि कश्चिदधीते शते सहस्रे वा । दुस्तर्केषु श्राम्यति दूरी-
कुरुते श्रुतिस्मृतिसुतर्कान् ॥ ९ ॥ सीदन्ति सन्तो विलस-
न्त्यसन्तः पुत्रा भ्रियन्ते जनकशिराद्युः । परेषु मैत्री खज-
नेषु वैरं पश्यन्तु लोकाः कलिकौतुकानि ॥ १० ॥ एतादृशो
कलियुगोऽपि शतेषु कश्चिज्जातादरो जगति यः श्रुतिमार्ग
एव । यत्किंचिदाचरतु पात्रमसौ स्तुतीनां श्लाघ्यं मिताप-
मपि किं न मैरो सरश्चेत् ॥ ११ ॥ उपनयनविवाहावुत्सवै-
कप्रधानो कलिविभवत एषां कालभेदानभिज्ञाः । विजहति
न कदाचिद्वेदपाठैकयोग्ये वयसि च यवनानीवाचनाभ्या-
समेते ॥ १२ ॥ न देवे देवत्वं कपटपटवस्तापसजना जनो
मिथ्यावादी वीरलतरवृष्टिर्जलधरः । प्रसङ्गो नीचानामेवनि-
पतयो दुष्टमनसो जना भ्रष्टा नद्या अहह कलिकालः प्रभ-
वति ॥ १३ ॥ गता गीता नाशं कचिदपि पुराणं व्यपगतं
विलीनाः स्मृत्यर्था निगमनिचयो दूरगमन् । इदानीं रैदा-
सप्रभृतिवचनैर्मोक्षपदवी तदेवं जानीमो कलियुग तवैवैष
महिमा ॥ १४ ॥ अपारैर्व्यापारैरहरिह नयन्तोऽशनदशा-
स्वथ स्नाताः संभ्यां विदधति न जातु स्वसमये । त्यजन्तः
स्वां वृत्तिं द्विजकुलभवग्रामगणकीभवन्तो हन्तामी कथमपि
च जीवन्ति बहवः ॥ १५ ॥ कुक्षेः पूर्वे यवनविततेर्भू-
त्यकुल्यानि कर्तुं विक्रोणीते व्युपपि निजं वेतनैरेतदास्ताम् ।
विप्रो भूत्वाप्यहह गणनानैपुणैश्चयित्वा स्वगोस्तेयं रचयति
जनः स्वामिनां पोषकापाम् ॥ १६ ॥ वेदव्यासः स नव दश

यो वेद वेदाक्षराणि श्लोकं त्वेकं परिपठति यः स स्वयं जीव
एव । आपस्तम्बः स इह कलयेत्सम्यगौपासनं यः कष्टं शिष्ट-
क्षतिकृति कलौ काश्यपैश्छन्ति विद्याः ॥ १७ ॥ ये कायस्थ-
जनाश्च ये नृपसुता ये च द्विजाः शस्त्रिणस्ते यत्नानुद्युत्य
निर्दयतया शुष्कार्स्तुरुष्काधिपान् । देवान्भूमिसुरांश्च पान्ति
कृतिनस्ते चेन्मुषोदासते ब्राह्मण्याय - जलिः किल भुवि
प्राज्ञैः प्रदेयो भवेत् ॥ १८ ॥ आक्रान्तासु वसुंधरासु यव-
नैरासितुहेमाचलं विद्रौषि क्षितिधृद्वणे विकरुणे निद्राति ना-
रायणे । निर्विघ्नप्रसरे कलावपि बलाश्लिष्कण्टकं वैदिकं
पन्थानं किल तत्र तत्र परिपाल्येको हि लोकोत्तरः ॥ १९ ॥
अज्ञानानामिगामलौकिकवचोभाजाममीषां पुनर्मन्त्रोच्चारण एव
पर्यवसितं मौनव्रतं कर्मसु । ग्रामायव्ययलेखनेन नयतां
कालानशेषानहो पारम्पर्यत ईदृशाभिह नृणां ब्राह्मण्यमन्या-
दृशम् ॥ २० ॥ ये मुष्णन्ति निशि प्रविश्य भवन् ये वा
बलात्काननं नैते स्वामिधनं हरन्ति ननु तान्निन्दन्ति चोरा
इति । सद्यो हन्त हरन्ति पोषकधनं संख्यां विपर्यस्य ये
कष्टं तानपि वक्षकानिह पुरस्कुर्वन्ति सर्वे जनाः ॥ २१ ॥
सौहार्दं शशशृङ्गवत्सुजनता वैन्यासुतस्पर्धिनी किं क्रमो
गुणिनां गुणग्रहिलता व्योमप्रसूनोपमा । दृष्टिः शीलसुधाह-
लाहलमया राज्ञां सुधामण्डले लोके संप्रति यत्कले स जयति
त्वदृष्टिलीलारसः ॥ २२ ॥ निर्वीर्या पृथिवी निरोषधिरसा
नीचा महत्त्वं गता भूपाला निजकर्मधर्मरहिता विप्राः कुमार्यो
रताः । भार्या भर्तृविरोधिनी पररता पुत्राः पितुर्द्वेषिणो हा
कष्टं खलु वर्तते कलियुगे धन्या नरा ये मृताः ॥ २३ ॥
दूरादर्थिनमाकल्यय भजते सद्यो विरूपाक्षतां सङ्गे किं च
विरोचनत्वमथ संस्थाने र्दृसिंहाकृतिम् । पाण्डित्योक्तियु वैक्रे-
तुण्डरचनां दाने त्वेपणीत्सतामिकः पञ्चसुरात्मकः प्रभुरहो
भाग्यैः कलौ लभ्यते ॥ २४ ॥ धर्मः प्रव्रजितस्तपः प्रचलितं
सत्यं च दूरे गतं पृथ्वी मन्दफला नराः कपटिनश्चित्तं च
शाठ्योर्जितम् । राजानोऽर्धपरा न रक्षणपराः पुत्राः पितुर्द्वे-
षिणः साधुः सीदति दुर्जनः प्रभवति प्राप्ते कलौ दुर्युगो ॥ २५ ॥
सन्तः कापि न सन्ति सन्ति यदि वा दुःस्वैन जीवन्ति ते
विद्वांसोऽपि न सन्ति सन्ति यदि वा मात्सर्ययुक्ताश्च ते ।

१ वृहस्पतिः, २ सार्ताक्षिम्, ३ प्रासुवन्ति, ४ ग्लेच्छविशे-
षान्, ५ उदासीना भवेयुः, ६ नष्टे, ७ वन्ध्यासुततुल्याम्,
८ विकृतनेत्रत्वम्; (पक्षे) शिवताम्, ९ रुचिराहित्यम्; (पक्षे)
सूर्यत्वम्, १० नृसिंहस्य इव कृतमाकृतिम्; (पक्षे) नृसिंहस्या-
कृतिम्, ११ वका या तुण्डस्य रचना ताम्; मुखवक्त्रत्वमि-
त्यर्थः; (पक्षे) वक्रतुण्डस्य गणपतेरेव वा रचना ताम्, गणेशरूप-
त्वमित्यर्थः, १२ न विद्यन्ते पर्णान्यपि यस्य ताम्, अकिंचनत्वमि-
त्यर्थः; (पक्षे) अपर्णा पावंती तद्रूपताम्,

१ अध्ययनं न करोति, २ स्वल्पजलम्, ३ मरुदेशे, ४ राजानः,

राजानोऽपि न सन्ति सन्ति यदि वा लोभाद्धनप्राहिणो दातारोऽपि न सन्ति सन्ति यदि वा सेवासुकूलाः कलौ ॥ २६ ॥ हर्म्यस्थानमधर्मकर्मविततेर्दुर्मानर्भासंन शास्त्र-स्तोमललाटभूलिपिलयः शान्तिः सेवानामपि । सर्वाभ्यायवचः समापनदिनं संस्था मदचोविधेरथीशाजनिभूरभूदिह महान-थीवहोऽयं कलिः ॥ २७ ॥ प्रातर्हन्त कृताप्लवोऽपि रजक-स्पृष्टाञ्जडो रीसमे रूढान्धारयेते पटानसुदिनं धृत्वा बहिर्गा-च्छति । गत्वा स्लेच्छसुवाशुचीन्स्पृशति च स्पृष्ट्वापि न स्नात्यहो नस्नातोऽप्यथ मुञ्ज एव चपलो मुक्त्वापि न व्रीडति ॥ २८ ॥ शास्त्रैर्जीवति शास्त्रमुञ्जति परं शूद्राह-तैरम्बुभिः स्नात्वाचामति देवताः स्नपयति स्वैरं पंचत्योद-नम् । उच्छिद्यन्न बिभेति याति यंत्रनैरुक्तावचैः संगतिं र्मातङ्गाक्रिकटं गतानगणयन्मार्गान्मुहुर्गोहते ॥ २९ ॥ नीचे-र्दुर्धनैः शुनीभिरपि वा निःशङ्कमालोकितं मुञ्जे १ पङ्क्तिवि-दुषकैः सह नरैरज्ञातवेदाक्षरैः । मद्यास्वादनमत्तचित्तजन-तामोहाय भीहानितः कर्माण्यारभते २ श्रुतिस्मृतिवचोद्वार्य-साराण्यहो ॥ ३० ॥ विद्वत्ता वसुधातले विगलिता पाण्डि-त्यधर्मो गतः श्रोतृणां हृदयेष्वबुद्धिरधिका ज्ञानं गतं र्चै-रणं । गाथागीतविनोदवाक्यरचनायुक्त्या जगदञ्जितं ज्योति-र्वैद्यकशास्त्रसामखिलं ३ क्षुद्रेषु जातं कलौ ॥ ३१ ॥ धिक्त्वां रे कलिकाल याहि विलयं केयं विपर्यस्तता हा कष्टं श्रुति-शालानां व्यवहृतिस्लेच्छोचिता दृश्यते । एकैर्वाञ्छयदेवता भगवती विक्रेतुमानीयते निःशङ्करपरैः परीक्षणविधौ सर्वो-ङ्गसुद्वान्यते ॥ ३२ ॥ कन्यां कामपदुष्य प्रविजहंतुदुदयधौ-वनामज्ञ एनां द्रव्यशापाशकृद्यो भ्रमति चिरतरं हन्त देशा-न्तरेषु । अन्योन्याश्लेषवाञ्छाविगलितवयसोराग्तमालिन्यम-त्योदपत्योर्व्याकृतं वै हतविधिरुभयोर्लोकयोः शोकयोगम् ३३

मद्यपानगर्हणम् ।

वैकल्यं धरणीपीतमद्योचितजल्पनम् । संनिर्पोतस्य चि-ह्नैनि मद्यं सर्वाणि दर्शयेत् ॥ १ ॥ एकतश्चतुरो चेदा ब्रह्म-चर्यं तथैकतः । एकतः सर्वपापानि मद्यपानं तथैकतः ॥ २ ॥ मद्यपस्य कुतः सत्यं दया मांसाशिनः कुतः । कामिनश्च

१ सुवर्णनिर्मितमासनम्, २ यज्ञानाम्, ३ वेदवचसाम्, ४ मरणम्, ५ स्नानम्, ६ गर्दभैः, ७ न लज्जते, ८ अन्नम्, ९ उच्चनी-चैरनेकभेदभिन्नेः, १० चाण्डालः, ११ प्रविशति, १२ दुष्टधनैः, १३ पङ्क्तिबाह्यैः, १४ श्रुतिस्मृतिबाह्यानि, १५ निष्कलानि, १६ नदादौ, १७ नीचेषु, १८ संजातयौवनाम्, १९ विकलत्वम्, २० अयुक्तप्रलापः, २१ त्रिदोषस्य, २२ लक्षणानि.

कुतो विद्या निर्धनस्य कुतः सुखम् ॥ ३ ॥ अयुक्तं बहु भाषन्ते यत्र कुत्रापि शेरते । नन्वा विक्षिप्य गात्राणि बालका इव मद्यपाः ॥ ४ ॥ मत्तो हिर्नस्ति सर्वे मिथ्या प्रलपति हि विकलया बुद्ध्या । मातरमपि कामयते सावजं मद्यपा-नमतः सन् ॥ ५ ॥ चित्ते भ्रान्तिर्जायते मद्यपानान्द्वान्ते चित्ते पौपचर्यासुपैति । पापं कृत्वा दुर्भीतिं याति मृदास्त-स्नानमद्यं नैव पेयं न पेयम् ॥ ६ ॥

तमासुः ।

तमासुपत्रं राजेन्द्र भज माज्ञानदायकम् । तमासुपत्रं राजेन्द्र भज माज्ञानदायकम् ॥ १ ॥ दारिद्र्यशीलोऽपि नर-स्तमासुं नैव मुञ्चति । निवारितोऽपि मार्जारस्तमासुं नैव मुञ्चति ॥ २ ॥ विडौर्जाः पुरा पृष्टवान्पद्मयोर्नि धरि-त्रीतले सारभूतं किमस्ति । चतुर्भिसुखैरित्यवोचद्विरिधि-स्तमासुस्तमासुस्तमासुस्तमासुः ॥ ३ ॥ न स्वादु नाप्य-मिदं न च वा सुगन्धि नाक्षिप्रियं किमपि शुक्लतमासु-चूर्णम् । किं चाक्षिरोगजनकं च तदस्य भोगे बीजं नृणां नहि नहि व्यसनं विनान्यत् ॥ ४ ॥ सुपुंषपरिसेवितस्तदनु सौधुपुगान्वितो द्विर्जीवनमहापटुस्तदनु सौरसंधानभाक् । सदैव सुधैयाशनं भवति यस्य विष्णोः समस्तमासुरिति सेव्यतां भवति वै यतो रंगिता ॥ ५ ॥ श्रीकृष्णः पूत-नायाः स्तनमलमपिबत्कालकूटेन पूर्णं प्रस्कन्नं भूपदेशे कि-मपि च पिबतो यत्तदा तस्य वक्त्रात् । तस्मादेवा तमासुः सुरवरपरमोच्छिष्टमेतदुपायं स्तुत्वा नत्वा मिलित्वा हनिश-मितसुदा सेव्यते वैष्णवाश्रयैः ॥ ६ ॥ भ्रातः कस्त्वं तमा-सुर्गमनमिह कुतो वारिधेः पूर्वपाराक्तस्य त्वं दण्डधारी नहि तव विदितं श्रीकलेग्रेव राज्ञः । चातुर्येण्यं विधौधा विविधविरचितं ब्रह्मणा धर्महेतोरेकीकर्तुं बलात्तन्निविल-जगति रे शासनादागतोऽस्मि ॥ ७ ॥

१ नाशयति, २ इच्छति, ३ पापाचरणम्, ४ नरकम्.

५ आसुर्मुपिकः पत्रं वाहनं यस्य, ६ मा लक्ष्मीः, ७ अज्ञानदायकं तमासुपत्रं मा भजेति, ८ इन्द्रः, ९ ब्रह्मदेवम्, १० सुपुंषेन गरुडेन सेवितः, (पक्षे) सुपुंषेन नागवहीदलेन सह परिसेवितः, ११ साधूनां पूजैः संधेरन्वितः, (पक्षे) साधुः सम्यक्पूजः क्रमुकस्ते-नान्वितः, १२ द्विजा द्विजन्मानो ब्राह्मणादयस्तेषामवनं रक्षणं तस्मिन्महासमर्थः, (पक्षे) द्विजा दन्ताः, १३ सारं श्रेष्ठवस्तु मोक्षादि तस्य संधानं संधि भजति, (पक्षे) सारः खदिरसारस्तेन संधानं सम्यक्सेलनं भजति, १४ सुधयासृतेन यस्य भोजनं भवति, (पक्षे) सुधया चूर्णेन सहैव यस्य भक्षणं भवति, १५ यतो विष्णो-ररागिता विषयेष्वप्रीतिर्जायते, (पक्षे) यतस्तमासोस्तमासुपत्रादा-गिता मुखरक्तिमा जायते, १६ जगत्कर्त्रा, ब्रह्मणो विशेषणम्.

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे द्वितीयं प्रकरणं समाप्तम् ।

तृतीयं प्रकरणम् ।

राजप्रकरणम् ।

राजसभावर्णनम् ।

सभाकल्पतरुं वन्दे वेदशास्त्रोपशोभितम् । शास्त्रपुष्पस-
माकीर्णं विद्वद्भ्रमरमण्डितम् ॥ १ ॥ विद्वांसः कवयो भद्रा
गायकाः परिहासकाः । इतिहासपुराणज्ञाः सभा ससाङ्ग-
संयुता ॥ २ ॥ धनदैर्घर्मराजैश्च कविभिर्गुरुभिर्वृता । सभा
ते भाति भूमिन्द्र सुधर्मातोऽधिका क्षितौ ॥ ३ ॥ सुवर्ण-
वर्णललिता पदविन्यासशालिनी । वाणीय भाति ललिता
सभा ते जगतीपते ॥ ४ ॥ त्रिबुधावलिपूर्णा सुखपूर्णादि-
गीश्वरा । चतुराननसंपूर्णा स्वर्गादपि सभाधिका ॥ ५ ॥
गुरुकः कैविरकः सदसि मैघोनः कलाधरोऽप्येकः । अद्भु-
तमत्र सभायां गुरवः कवयः कलाधराः सर्वे ॥ ६ ॥ अनेक-
विद्वज्जनरत्नपूर्णं वेदोदकन्यायतरंगरम्यम् । अलङ्कनीयं गुरु-
तीर्थमेकं सभासमुद्रं शिरसा नमामि ॥ ७ ॥ सारस्वते स्रो-
तसि द्रुमस्रैः सुधीवरैरुद्भूतसूक्तिक्रमे । न तत्किमप्युर्वरितं
यद्देशसुपायनीकृत्य पुरो भवेयम् ॥ ८ ॥ सद्रद्विमथ्योत्तम-
हेमकुम्भस्तना सुवर्णाधिकृता प्रसन्ना । सद्रत्नभूषाविमला
त्वयासौ कान्तेव संसन्नूप भाति रम्या ॥ ९ ॥ पद्मानना
पद्मपलाशनेत्रा पद्मच्छविः पद्मकरामलांशुका । पद्मीशानाथैः
परिशलीनीया लक्ष्मीरिवाभाति नरेश ते सभा ॥ १० ॥
साम्प्रयोऽपि किल शीतलशीला विश्रुता अपि बहु श्रुतवन्तः ।
पण्डिता अपि जडाः परवादे श्रोत्रिया इह सदा निवसन्ति
॥ ११ ॥ कचिच्चारुचामीकराग्रभरम्या कचिद्रत्नविद्योतित-
ध्वान्तदक्षा । कचिद्धीरकश्रेणिकैलामहासा कचिदक्षीरवीरप्र-
वीरप्रकाशा ॥ १२ ॥ नाहूतापि पुरः पदं रचयति प्रासोप-
कण्ठं हठात्पृथा न प्रतिवक्ति कम्पमयते स्तम्भं समालम्बते ।
वैवर्ण्यं स्वरभङ्गमञ्चति बलानमन्दाक्षमन्दानना कण्ठं भोः प्रति-
भावतोऽप्यभिसम् वाणी नरोढायते ॥ १३ ॥ चिन्तासक्त-
निमग्नमन्त्रिसलिलं दूतोर्मिशङ्खाकुलं पर्यन्तस्थितं चारनक्रम-
करं नागाश्वर्हिसाश्रयम् । नानावाशककङ्कपक्षिरुचिरं काय-
स्वसर्पासपदं नीतिक्षुण्णतटं च राजकरणं हिंसैः समुद्रायते १४

१ वृहरपतिः. २ शुक्रः. ३ इन्द्रस्य. ४ चन्द्रः. ५ हस्ति-
नाथैः. ६ गुप्तचराः. ७ शब्दं कुर्वाणाः. पिशुना इत्यर्थः. ८ रा-
शौऽधिकरणम्.

राजमिलनम् ।

क्षुत्क्षामार्भकसंभ्रमोक्तिनिगडैः किर्मारिता नर्मतो भार्या-
कन्दितकुन्तकीलितहृदो गर्वाद्गुरुत्वं गताः । प्रभ्रथाः पदतः
कदापि नहि ये तेऽद्य त्वदीयेयुगैराकृष्टा विदुषां वरा वय-
महो त्वां द्रष्टुमभ्यागताः ॥ १ ॥

सामान्यराजप्रशंसा ।

राजंस्त्वद्दर्शनेनैव गलन्ति त्रीणि तत्क्षणात् । रिपोः
शस्त्रं कवेर्देन्यं नीचीवन्धो मृगीदृशाम् ॥ १ ॥ चिराद्यत्कौ-
तुकाविष्टं कल्पवृक्षसुदीक्षितुम् । तन्मे सफलमधामिन्नेत्रं
त्वय्यवलोकिते ॥ २ ॥ सर्वदा सर्वदोऽमीति मिथ्या मंस्तू-
यमे जनैः । नैरयो लैभिरे पृष्टं न वैक्षः परयोषितः ॥ ३ ॥
त्वया वीर गुणाकृष्टा ऋजुदृष्टया विलोकिताः । लक्षं लब्ध्वैव
गच्छन्ति मारिणा इव मारिणाः ॥ ४ ॥ कल्पद्रुमो न
जानाति न ददाति बृहस्पतिः । अयं तु जगतीजानिर्जा-
नाति च ददाति च ॥ ५ ॥ रविः कैरसहस्रेण देशाशाप-
रिपूरकः । त्वमेकेन करणेन सहस्राशाप्रपूरकः ॥ ६ ॥ बलिः
पातालनिलयोऽधः कृतश्चित्रमत्र किम् । अधःकृतो दिवि-
स्थोऽपि चित्रं कल्पद्रुमस्त्वया ॥ ७ ॥ आर्तानामिह जन्तू-
नामार्तिच्छेदं करोति यः । शङ्खचक्रगदाहीनो द्विसुजः
परमेश्वरः ॥ ८ ॥ बहुधा राज्यलाभेन यस्तोपस्तव भूपते ।
बहुधाराज्यलाभेन स तोषो मम भूपते ॥ ९ ॥ सुजंगभो-
र्गमैकान्ता केलत्रं तव मेदिनी । अहंकारः परां कोटिमा-
रोहति कुतस्तव ॥ १० ॥ तुलामारुह्य रविणा वैश्विके
निहितं पदम् । भवता शिरसि न्यसामयत्नेनैव भोगिर्नाम्
॥ ११ ॥ किं कृतेन न यत्र त्वं यत्र त्वं किमसौ कलिः ।

१ वैरिणः. २ पलायनाभावोदित्यर्थः. ३ उरःस्थलम्.
४ ज्याः. (पक्षे) विनयादिः. ५ शरव्यगः; (पक्षे) लक्षद्रव्यम्.
६ यानकाः. ७ बाणाः. ८ पृथिवीपतिः. ९ किरणा हस्ताश्च.
१० दिशो मनोरथाश्च. ११ बहुधारा गलन्ति यस्य तदाउप-
श्रुतम्. १२ शेषः; (पक्षे) जारः. १३ फणा; (पक्षे) उपभोगः.
१४ भार्या. १५ तुलाराशिम्. १६ वैश्विकाराशौ. १७ सर्पा-
णाम्; (पक्षे) कामिनाम्. १८ कृत्युगेन.

कलौ चेद्रवतो जन्म कलिरस्तु कृतेन किम् ॥ १२ ॥
 असिधारापथे नाथ शशुशोणितपिच्छले । आजगाम कथं
 लक्ष्मीनिर्जगाम कथं यशः ॥ १३ ॥ कोऽप्यन्यः कल्पवृ-
 क्षोऽयमेकोऽस्ति क्षितिमण्डले । यत्पाणिपलवोऽप्येकः कुरु-
 तेऽघः सुरद्रुमम् ॥ १४ ॥ अपूर्वेयं धनुर्विद्या भवता शि-
 क्षिता कुतः । मार्गणौघः समायति गुणो याति दिगन्त-
 र्म् ॥ १५ ॥ युधिष्ठिरोऽसि भीमोऽसि चरितैरर्जुनो भवान् ।
 प्रज्ञया सहदेवोऽसि वान्यतान् कुलस्य ते ॥ १६ ॥
 बलिकर्णदधीचाद्याः पुरा पश्वत्वमागताः । पश्वत्वं न गता-
 श्चित्रं त्वयि जीवति पश्वमे ॥ १७ ॥ एक एव महान्दोषो
 भवतां विमले कुले । लुम्पन्ति पूर्वजां कीर्तिं जाता जाता
 गुंणाधिकाः ॥ १८ ॥ भद्रासु रिपुसेनासु नरेन्द्र त्वं महा-
 महाः । खल्वान्तर्निजमेवैकमद्राक्षीः संमुखं सुखम् ॥ १९ ॥
 किं वर्ण्यतां कुचद्वन्द्वमस्याः कमलचक्षुषः । आसमुद्रकर-
 ग्राही भवान्यत्र करप्रदः ॥ २० ॥ वेधा वेदेनयास्त्रिष्टो
 गोविन्दोऽपि गंदान्वितः । शंभुः शैली विधादी च देव
 केनोपमयीसे ॥ २१ ॥ रृष्णापहारी विमलो द्विजावासो
 जनप्रियः । हृदः पंशकः किं तु र्भुधस्त्वं स र्जलाश्रयः
 ॥ २२ ॥ सदा हंसालसं बिभ्रन्मानसं प्रचलज्जलम् । भूध-
 र्नाथोऽपि नायाति यस्य साम्यं हिमालयः ॥ २३ ॥ मीमां-
 सको महीपोऽयमन्यथा शक्तिमान्कथम् । नैयायिकोऽपि
 स्यादेव परशक्तेस्तु खण्डनात् ॥ २४ ॥ राजन्दौवारिकादेव
 प्राप्तवानस्मि वरैरणम् । र्मदेवारणमिच्छामि त्वत्कोऽहं जग-
 तीपते ॥ २५ ॥ राजन्कनकधाराभिस्त्वयि सर्वत्र वर्षति ।
 अभाग्यलत्रसंच्छन्ने मयि नायान्ति विन्दवः ॥ २६ ॥
 सर्वज्ञ इति लोकोऽयं भवन्तं भाषते मृषा । परमेकं न
 जानासि वक्तुं नास्तीति याचके ॥ २७ ॥ आश्वासस्नेहभ-
 क्तीनामेकमालम्बनं महत् । प्रकृष्टस्यैव धर्मस्य प्रसादो

१ याचकाः; (पक्षे) बाणाः. २ विनयादिः; (पक्षे) उया.
 ३ अत्र बंधे पूर्वापेक्षयोत्तरोत्तरः पुरुषो न कोऽपि न्यूनयु-
 षोऽभूत्किं तु विशिष्टगुण एवाभवदिति भावः. ४ वेदनया दुःखे-
 नास्त्रिष्टः; (पक्षे) वेदेन नयेन चास्त्रिष्टः. ५ गदेन रुजान्वितः;
 (पक्षे) गदया सहितः. ६ श्लेन युक्तः; (पक्षे) त्रिश्लेन युक्तः.
 ७ दुःखाः; (पक्षे) विषमत्तीति सः. ८ तृषा; (पक्षे) आशा.
 ९ पक्षिणः; (पक्षे) भाषणाः. १० कमलम्; (पक्षे) लक्ष्मीः. ११ प-
 षिटः. १२ उदकाश्रयः. पक्षे डलयोः सावर्ण्यात् जडाश्रयो
 भूत्वाश्रयः. १३ गजम्; पक्षे निवारणम्. १४ मदेन युक्तं
 वारणम्; पक्षे मन्-अवारणम्.

मूर्तिसंचयः ॥ २८ ॥ सैत्यभामासमाश्रितः सौधुवृन्दावने
 रतः । यैशोदयासमायुक्तस्त्वं पायात्वाद्दशो हरिः ॥ २९ ॥
 भवान्हि भगवानेव गैतो भेदः परस्परम् । मंहत्यागदया-
 युक्तः सैत्यभामासमाश्रितः ॥ ३० ॥ एकमेव गुणं प्राप्य
 नम्रतामगमद्वनुः । तवाशेषगुणा राज्ञः स्वधत्तेति सुविस्वयः
 ॥ ३१ ॥ भूषणाद्युपभोगेन प्रभुर्न भवति प्रभुः । परैरपरिभूता-
 ज्ञस्त्वमिव प्रभुरुच्यते ॥ ३२ ॥ कस्ते शौर्यमदो योक्तुं त्व-
 न्येकं संसिमास्थिते । संससिसिमारूढा भवन्ति परिपन्थिनः
 ॥ ३३ ॥ हुतमिष्टं च तप्तं च धर्मश्रायं कुलस्य ते । गुहा-
 त्प्रतिनिवर्तन्ते पूर्णकामा यदर्थिनः ॥ ३४ ॥ फणीन्द्रस्ते
 गुणान्वक्तुं लिखितुं हेर्हैथाधिपः । द्रष्टुमाखण्डलः शक्तः
 क्राहमेघ क ते गुणाः ॥ ३५ ॥ अमितः 'समितः प्रासैरु-
 त्कर्षैर्हर्षदः प्रभो । अहितः सहितः साधुशोभिरसतामसि
 ॥ ३६ ॥ स्वप्नेऽपि समरेषु त्वां विजयश्रीर्न मुञ्चति ।
 प्रभावप्रभवं कान्तं स्वार्थीनपतिका यथा ॥ ३७ ॥ पश्यन्त्य-
 संख्यपथगां त्वद्दानजलावाहिनीम् । देव त्रिपथगात्मानं गो-
 पर्यर्त्युग्रप्रथिनि ॥ ३८ ॥ यद्दीर्यं कर्मगजस्य यश्च श्रेष्य
 विक्रमः । पृथिव्या रक्षणे गजनेत्रकत्र त्वयि तस्स्थितम्
 ॥ ३९ ॥ त्वयि संगरसंप्राप्ते धनुषामादिताः शराः । शैर-
 रिशिरस्तेन भूस्तया त्वं त्वया यशः ॥ ४० ॥ योगारो-
 पितस्सारो हाग्रेस्तोरिवधूजनैः । निधीयन्ते तयोः स्थूलाः
 स्तनयोरश्रुविन्दवः ॥ ४१ ॥ मधुपानप्रवृत्तास्ते सुहृदिः
 सह वैरिणः । श्रुत्वा कुतोऽपि त्वन्नाम लेभिरे विषमां द-
 शाम् ॥ ४२ ॥ यस्य चेतसि निर्व्याजं द्वयं तृणकणायते ।
 क्रोधे विरोधिनां सैन्यं प्रसादे कनकाचलः ॥ ४३ ॥ देव
 त्वद्दानपाथोयौ दारिद्र्यस्य निमज्जतः । न कोऽपि हि करा-
 लम्बं दत्ते मत्तेभदायक ॥ ४४ ॥ राजचन्द्रं समालोक्य
 त्वां तु भूतलमागतम् । रत्नश्रेणिनिषाम्न्ये नक्षत्राण्यप्यु-
 पागमन् ॥ ४५ ॥ धारयित्वा त्वयात्मानं महात्यागधना-
 धुना । मोचिता बलिकर्णायाः स्वयशोयुक्तकर्मणः ॥ ४६ ॥

१ सत्यभामयालिङ्गितः; (पक्षे) सत्यं भा कान्तिमां लक्ष्मीरैतै-
 युक्तः. २ साधु यद्वृन्दावनं तस्मिन्तरतः; (पक्षे) साधुनां हृदं
 समूहस्तस्वावनं रक्षणं तस्मिन्नासक्तः. ३ यशोदया नन्दपत्न्या
 युक्तः; (पक्षे) यशः कीर्तिर्दया कारुण्यं ताभ्यां युक्तः. ४ गका-
 रेण; (पक्षे) नष्टः. ५ महती या गदा तया युक्तः; (पक्षे) मह
 उत्सवस्त्यागो दानं दया करुणा एतैर्युक्तः. ६ सत्यभामया सम्-
 निवतः; (पक्षे) सत्यं ससृजं भा कान्तिमां लक्ष्मीरार्याः सत्ययुक्तः.
 ७ अश्वम्. ८ स्यमण्डलभेदिन इत्यर्थः. ९ शत्रवः. १० सहस्र-
 बाहुरजुनः. ११ युद्धात्. १२ शिवमस्तके.

क्षणमप्यनुगृह्णाति यं दृष्टिस्तेऽनुरागिणी । ईर्ष्येयैव त्यज-
त्याशु तं नरेन्द्र दरिद्रता ॥ ४७ ॥ योऽसंकृत्वपरगोत्राणां
पैक्षच्छेदक्षणक्षमः । शैतकोटिदत्तां भिन्नद्विभुधेन्द्रः स राजते
॥ ४८ ॥ ताम्बूलेन विना राजञ्जडीभूता सरस्वती । न
निःसरेन्मुखाद्वाणी गृहात्कुलवधुरिव ॥ ४९ ॥ अर्थिप्रत्य-
र्थिलक्षैरप्यपराञ्छुखचेतसम् । त्वां पराञ्छुखतां निन्दुः केवलं
परयोषितः ॥ ५० ॥ तव निर्वेण्यद्वर्णं स्वर्णं वर्णयतो गिरा ।
त्वत्कोशगेहास्निर्गत्य तीर्थेषु वसति ध्रुवम् ॥ ५१ ॥ न
समासः समर्थस्य वसुव्याकरणस्य ते । विग्रहो नैव केनापि
न परः सर्वनामभाक् ॥ ५२ ॥ अर्थिनां कृपणा दृष्टिस्व-
न्मुखे पतिता सकृत् । तदवस्था पुनर्देवं नान्यस्य सुखमी-
क्षते ॥ ५३ ॥ धैर्यलावण्यगाम्भीर्यप्रसुखतैस्त्वमुदन्वतः ।
गुणैस्तुल्योऽसि भेदस्तु वपुर्वेदशेन ते ॥ ५४ ॥ अलौकि-
कमहालोकप्रकाशितजगन्नयः । स्तूयते देव मद्देशसुक्ताखं
न कैर्भवान् ॥ ५५ ॥ शामति त्वयि हे राजन्नखण्डावनि-
मण्डलम् । न मनागपि निश्चिन्ते मण्डले शत्रुभिन्नयोः ॥ ५६ ॥
मत्वा लोकमदातारं संतेपे यैः कृता मतिः । त्वयि राजनि
ते राजन्न तथा व्यवसायिनः ॥ ५७ ॥ पद्मोदयदिनाधीशः
सदागतिसमीरणः । भृशुद्भावलिदम्भोलिरेक एव भवान्मुवि
॥ ५८ ॥ सैन्नारीभरणोमायमाराध्य विशुशेखरम् । सैन्नारी-
भरणोऽमायस्ततस्त्वं पृथिवीं जय ॥ ५९ ॥ देव त्वमेव
पातालमाशानां त्वं निबन्धनम् । त्वं चामरमरुद्भूमिरेको
लोकत्रयात्मकः ॥ ६० ॥ जितेन्द्रियतया सम्यग्निद्यादृढ-
निषेविणः । अतिगाढगुणसास्य नाञ्जवद्भङ्गुरा गुणाः
॥ ६१ ॥ अखण्डमर्ण्डलः श्रीमान्पश्यैष पृथिवीपतिः । न
निशाकरवज्रात् कर्णैर्वाक्यमागतः ॥ ६२ ॥ अरातिविक्र-
मालोकविक्रवरिलोचनः । कृपाणोदग्रदोर्दण्डः स सहस्रा-
युधीयति ॥ ६३ ॥ कानने सरिदुद्देशे गिरीणामपि कन्दरे ।

१ शत्रुकुलानाम् ; (पक्षे) प्रकृष्टपवंतानाम् . २ सहायः ;
(पक्षे) पतत्रः . ३ शतस्य कोट्यश्च दातृताम् ; (पक्षे) वज्रेण
खण्डकृताम् . ४ पण्डिताः ; (पक्षे) देवाः . ५ मित्रः सूर्यः .
६ सतीर्नारीर्निभति पालयतीति सन्नारीभरणा तादृशीसुमां याति
पत्नीत्वेन प्राप्नोति यस्तम् . ७ सन्ना अवसन्ना अरीणामिमा ह-
स्तिनो यस्मात्तादृशो रणो यस्य तादृशोऽमायोऽकण्टकः . ८ अल-
मख्यं पाता पालकः ; (पक्षे) पाताललोकः . ९ आशानामभि-
लाषाणां निबन्धनं मूलम् ; (पक्षे) आशानां दिशां निबन्धनं शा-
पकः भूलोक इत्यर्थः . १० चामरमस्तां चामरीयथायूनां भूमि-
राश्रयः चामरवीज्यमानत्वात् ; (पक्षे) अमराणां मरुद्गणां च .
भूमिराश्रयः . स्वर्गलोक इत्यर्थः . ११ मण्डलं राज्यं बिम्बं च .
१२ कलावैदग्ध्यं चन्द्रोद्देशांशश्च .

पश्यन्त्यन्तकसंकाशं त्वामेकं रिपवः पुरः ॥ ६४ ॥ उद्दण्डे
भुजदण्डे तव कोदण्डे परिस्फुरति । अरिमण्डलविमण्डल-
रम्भाकुचमण्डलानि वेपन्ते ॥ ६५ ॥ भवतामहमिव बहवो
मम तु भवानिव भवानेव । कुमुदिन्यः कति न विधोर्वि-
धुरिव विधुरेव कुमुदिन्याः ॥ ६६ ॥ लब्धार्थिचन्द्र ईशः
कृतकंसभयं च पौरुषं विष्णोः । ब्रह्मापि नौभिजातः केनो-
पमिमामहे च्य भवन्तम् ॥ ६७ ॥ सरलप्रियं गुणाढ्यं लम्बि-
तमालं विचित्रतिलकं च । वनमिव वपुस्तत्रैतकथमवन्
च्य जनस्यास्य ॥ ६८ ॥ बाणकरवीरदमनकशतपत्रकब-
न्धुजीवकुसुमानि । च्य विविधविटपरूपस्तथापि विटैः
कथं नासि ॥ ६९ ॥ स्तनयुगमश्रुन्नातं समीपतरवति हृद-
यशोकोभेः । चरति विसुत्ताहारं व्रतमिव भवतो रिपुस्त्री-
णाम् ॥ ७० ॥ कल्पतरुकामदोग्रीचिन्तामणिर्धनदर्शका-
नाम् । रचितो रंजोभरपयस्तेजश्चोसान्तरांभ्वरैरेषः ॥ ७१ ॥
तिग्मरुचिरप्रतापो विधुरेनिशाकृद्भिर्भो मधुरलीलः । मति-
र्मौनतत्त्ववृत्तिः प्रतिपदपक्षाग्रणीर्धिभाति भवान् ॥ ७२ ॥
श्रीनिर्देशनिश्च तसुचैर्निहन्ति कुप्यसि नरेन्द्र यस्यै त्वम् ।
यत्र प्रसीदसि पुनः स भार्युदारोऽमुंदाश्च ॥ ७३ ॥ क्षण-
दासावैक्षणदा वनमैवेनं व्यैसनमैव्यसन्तम् । नत वीर तव
द्विषतां पराञ्छुवे त्वयि पराञ्छुवं सर्वम् ॥ ७४ ॥ प्रथना-
ध्वनि धीरधनुर्ध्वनिभृति विधुरैरयोषि तव दिवसम् । दिव-
सेन तु नरप भवानयुद्ध विधिसिद्धसाधुवादपदम् ॥ ७५ ॥
गिरयोऽप्यनुजतियुजो मरुदप्यचलोऽन्धयोऽप्यगम्भीराः ।

१ चन्द्रकला ; (पक्षे) गलहस्तः . २ कृतक-सभयम् ; (पक्षे)
कृत-कंस-भयम् . ३ न-अभिजातः कुलीनः ; (पक्षे) नाभिजातः .
४ सरला वृक्षविशेषाः प्रियंगवश्चैतेषां ममाहारस्तेनाढ्यं पूर्णम् ;
(पक्षे) सरलं च तल्पियं हृद्यं च गुणैर्गौरवणंत्वादिभिर्युक्तम् .
५ लम्बिनस्तमाला यस्मिंस्तत् ; (पक्षे) लम्बिमाला मातृयं
यस्य . ६ विचित्रा नानाविधास्तिलका वृक्षविशेषा यस्मिंस्तत् ;
(पक्षे) विचित्रो विचित्रवर्णरितलकः कस्तूरीकुडुमादिहेतो यस्मि-
स्तत् . ७ विद्यान्पालयतीति सः . ८ कुबेरः . ९ निधिविशेषः .
१० परागसमूहः . ११ शङ्खान्धन्तरप्रकाशम् . १२ एष राजा
कल्पवृक्षादीनां क्रमेण रजोभरादिभिः पञ्चभिर्भूतै रचित इत्यन्वयः .
१३ विधुराणां शत्रूणां निशेव निशा मरणं तत्कर्ता . १४ मति-
र्वस्तुतत्त्वावधारणक्षमा बुद्धिः ; मानं प्रमाणं ताभ्यां तत्रे वाधार्थं
वृत्तिरनुसरणं यस्य सः . १५ प्रतिपदं प्रतिस्थानं पक्षाणामास्मी-
यानामग्रणीरमरुद्गणः . १६ शनिग्रहः . १७ वज्रम् . १८ महान् .
१९ अनुगतता दारा वनिता यस्य . वशीकृतवनिता इत्यर्थः . २०
अनुत्सवदा . २१ रक्षकम् . शत्रूणां पलायनस्थानत्वात् . २२
घृतनृत्यादि . २३ अविस्तीर्णम् . दुःखदशायां तदविस्तरात् .

विश्वंभराप्यतिलघुर्नरनाथ तवान्तिके नियतम् ॥ ७६ ॥
 समदमतंगजमदजलनिस्यन्दतरङ्गिणीपरिष्वङ्गात् । क्षितिति-
 लक त्वयि तट्युपि शंकरचूपागमि कालिन्दी ॥ ७७ ॥
 विदलितसकलारिकुलं तव बलमिदमभवदाशु विमलं च ।
 प्रखलसुखानि नराधिप मलिनानि च तानि जातानि ॥ ७८ ॥
 पल्लवतः कल्पतरोरेष विशेषः करस्य ते वीर । भूषयति
 कर्णमेकः परस्तु कर्णं तिरस्कुरुते ॥ ७९ ॥ हरवन्न विप्रेम-
 दृष्टिर्हरिवन्न विभो विधूतविततवृषेप । रविवन्न चातिदुःसह-
 कैरतापितभूः कदाचिदसि ॥ ८० ॥ स्तनयुगमुक्ताभरणाः
 कण्टककलिताङ्गयष्टयो देव । त्वयि कुपितेऽपि प्रागिव वि-
 श्रस्तास्ते रिपुस्त्रियो जाताः ॥ ८१ ॥ संततसुसलायङ्गाद्बहुत-
 रगृहकर्मघटनया नृपते । द्विजपत्नीनां कठिनाः सति भवति
 कराः सरोजसुकुमाराः ॥ ८२ ॥ कमलेव मतिर्मतिरिव
 कमला तनुरिव विभा विभेव तनुः । धरणीव धृतिर्धृतिरिव
 धरणी सततं विभाति यस्य तव ॥ ८३ ॥ रत्नसानुशिखरा-
 ङ्गणफुल्लकल्पपादपतलेषु निषण्णाः । उद्गणन्ति नृपहंस
 सुवर्णं त्वयशः प्रवरकिंनररामाः ॥ ८४ ॥ गाढकान्तदश-
 नक्षतव्याशांकटादरिवधूजनस्य यः । ओष्ठविद्रुमदलान्यमो-
 चयन्निर्देशन्युधि रूपा निजाधरम् ॥ ८५ ॥ बलमार्तभयो-
 पशान्तये विदुषां संमतये बहुश्रुतम् । वसु तस्य न केवलं
 विभोर्गुणवत्तापि परप्रयोजनम् ॥ ८६ ॥ तावकाः कति न
 सन्ति मादृशा मादृशस्तु भवदेकजीविनः । अम्बुदस्य कति
 वा न चातकाश्चातकस्य पुनरेक एव सः ॥ ८७ ॥ निखि-
 लेषु गुणेषु चित्रता ते मनसो वैभवमद्भुतं तवैव । न च ते
 परतः प्रमाणभावस्तदपि न्यायनिविष्टतातिचित्रम् ॥ ८८ ॥
 स्फुरदद्भुतरूपमुप्यतापञ्चलनं त्वां सृजतानवद्यविद्यम् ।
 विधिना समृजे नवो मनोर्भुवि सत्यं सविता बृहस्प-
 तिश्च ॥ ८९ ॥ कल्पं च तवाहितेष्वकस्मात्सितपङ्केरुह-
 सोदरश्चि चक्षुः । पतितं च महीपतीन्द्र तेषां वपुषि
 प्रस्फुटमापदां कटाक्षैः ॥ ९० ॥ गुणभेदविदग्रिमप्रसङ्गे
 व्यवधानादनुपस्थितं पुरस्तात् । अपि बाजिनमात्रशेषमिष्टौ
 घटयन्वाजिभिरर्थसे विधिज्ञैः ॥ ९१ ॥ यदि त्रै मनसि
 प्रशान्तिरुचैः कुरु कल्पद्रुमदानकौशलम् । न भवेदिति वा वद
 स्फुटं कलिकर्णं प्रतियामि मन्दिरम् ॥ ९२ ॥ नानन्वयस्ते
 न च ते विरोधोऽलंकारकोटौ तव नोपमापि । क्षितीश नो ते
 विषमं न किंचित्साहित्यसौहित्यनिधिस्ताथापि ॥ ९३ ॥ अवि-

रलकरवालकम्पनैर्भ्रुकुटीतर्जनगर्जनैर्मुहुः । दृष्टो तव वैरिणां
 मदः स गतः कापि तवेक्षणे क्षणात् ॥ ९४ ॥ तवाहवे
 साहसकर्मशर्मणः करं कृपाणान्तिकमानिनीषतः । भटाः परेषां
 विशरारुतामशुदधत्यवाते स्थिरतां हि पांशवः ॥ ९५ ॥ विशां-
 पते विस्तरतो न वक्तुं जानामि जानन्नपि ते गुणोघान् । यस्यैव
 योऽसि प्रथमानकीर्ते स एव तद्वानिति निर्निरूढि ॥ ९६ ॥
 यशोदयामण्डितकान्तदेहो बाल्येऽपि गोपालजनस्य नेता । गो-
 मण्डलं पालि बलेन युक्तः कथं न राजन्पुरुषोत्तमोऽसि ॥ ९७ ॥
 नक्षत्रभूः क्षत्रकुलप्रसूतेर्युक्तो नभोगैः खलु भोगभाजः ।
 सुजातरूपोऽपि न याति यस्य समानतां कांचन काश्च-
 नाद्रिः ॥ ९८ ॥ अखण्डिता शक्तिरथोपमानं न स्वीकृतं
 न च्छलरीतिरसि । अस्पृष्टसंदेहविपर्ययस्य कोऽयं तव
 न्यायनये निवेशः ॥ ९९ ॥ स्वतःप्रकाशो मनसो महत्त्वं
 धर्मेपु शक्तिर्न तथान्यथा धीः । भूपालगोपालपदैकभक्तेर-
 न्यैव नैयायिकता तवेयम् ॥ १०० ॥ यस्येषवः संयुगयामि-
 नीषु प्रोतप्रतिक्षमापतिमौलिरत्नाः । गृहीतदीपा इव भिन्दते
 स्म खङ्गान्धकारे रिपुचक्रवालम् ॥ १०१ ॥ लब्ध्वा य-
 दन्तःपुरसुन्दरीणां लावण्यनिःस्यन्दमुपान्तभाजाम् । गृही-
 तसारस्त्रिदेशैः पयोधिः पीयूषसंदर्शनमग्रीस्यमाप ॥ १०२ ॥
 यदि त्रिलोकी गणनापरा सात्तस्याः समाप्तिर्यदि नायुषः
 स्यात् । परे परार्थं गणितं यदि साद्गुणैर्यनिःशेषगुणोऽपि स
 स्यात् ॥ १०३ ॥ एतद्यशःक्षीरधिपूरगाहि पतत्यगाधे व-
 चनं कवीनाम् । एतद्गुणानां गणनाङ्कपातः प्रत्यर्थिकीर्तीः
 खटिकाः क्षिणोति ॥ १०४ ॥ देवाधिपो वा भुजगाधिपो
 वा नराधिपो वा यदि हैहयः स्याम् । संदर्शनं ते गुणकी-
 र्तनं ते सेवाञ्जलिं ते तदहं विदध्याम् ॥ १०५ ॥ अत्याद-
 रादध्ययनं द्विजानामर्थोपलब्ध्या फलवद्विधाय । कतूनतु-
 च्छानवितुं तवैवा मीमांसकाद्याधिकृतिः प्रसिद्धा ॥ १०६ ॥
 तुच्छान्तराध्यासमसंनिकृष्टमध्यक्षमत्यन्तमनिच्छतसे । अ-
 ख्यातिसख्यानुगतद्विषश्च ख्यातिः स्थितानिर्वचनीयरूपा
 ॥ १०७ ॥ अन्यार्थमङ्गीकृतवारिपाणौ विशङ्कमानास्तव दान-
 नीरम् । परस्परं दीनसुखा न के वा देवाः सुमेरं शुशुभुः
 स्वभूमिम् ॥ १०८ ॥ तवाग्रतो वीर महीमहेन्द्र मन्दं गजाः
 रुञ्जलिनो विमान्ति । आवासदानादरिभूपतीनामाशान्तशैला
 इव सापराधाः ॥ १०९ ॥ कामं नृपाः सन्ति सहस्रशोऽन्ये
 राजन्वतीमाहुरनेन भूमिम् । नक्षत्रताराग्रहसंकुलापि
 ज्योतिष्मती चन्द्रमसैव रात्रिः ॥ ११० ॥ दारिद्र्यदायादग-
 गाधमेन दीनो द्विजोऽर्थपदातिसाकृतः । जागर्ति नाथे

१ राधेयम्, दानातिशयेनेत्यर्थः. २ असमदृष्टिः; (पक्षे)
 त्रिलोचनः. ३ मुकुतम्; (पक्षे) वृषासुरः. ४ राजप्राणभागः;
 (पक्षे) किरणाः.

त्वयि भो द्विजानां विधेहि त्वेन सुखं भजे नृप ॥ १११ ॥
 कमलभूतनया वदनाम्बुजे वसतु ते कमला करपल्लवे ।
 वषुषि ते रमतां कमलाङ्गजः प्रतिदिनं हृदये कमला-
 पतिः ॥ ११२ ॥ उदेति पूर्वं कुसुमं ततः फलं घनोदयः
 श्रान्तदन्तर्परः पयः । निमित्तनैमित्तिकयोग्यं विधिस्तत्र
 प्रमादस्य पुरस्तु संपदः ॥ ११३ ॥ अनेन भर्वाधिकृतार्थ-
 ताकृता हतार्थिनो कामगत्रीभिरुद्रमौ । मिथः पयःभञ्जनपल-
 वाशने प्रदाय दानव्यसनं ममासुतः ॥ ११४ ॥ मयि स्थि-
 तिर्नम्रतयैव लभ्यते दिग्देव तु सञ्चतया विलङ्घयते । इतीय
 चापं दधदाशुगं क्षिपन्नयं नयं सम्यग्युपादिशद्विषाम् ॥ ११५ ॥
 नृपः कगाभ्यामुदतोलयश्चिजे नृपानयं यान्पततः पदद्वये ।
 तदीयचूडाकुरुविन्दरश्मिभिः स्फुटेयमेतत्करपादरञ्जना ११६
 इदं नृपार्थिभिरुञ्जितोऽर्थिभिर्मणिप्रगोहेण विवृण्व्य रोहणः ।
 क्रियद्दिनेरम्बरमावरिष्यते सुधा सुनिर्विन्ध्यमरुद्र भूध-
 रम् ॥ ११७ ॥ कृतं च गर्वाभिसुखं मनस्त्वया किमन्यदेवं
 निहताश्च नो द्विपः । तमांसि तिष्ठन्ति हि तावदंशुमात्र
 यावदायात्युदाद्रिमौलिताम् ॥ ११८ ॥ अनेन पर्यासयता-
 श्रुविन्दसुक्ताफलस्थूलतमान्स्नेनेपु । प्रत्यर्पिताः शशुविलासि-
 नीनामाक्षेपसूत्रेण विनैव हाराः ॥ ११९ ॥ अभीतिबोधाच-
 रणप्रचारगैदेशाश्रतसः प्रणयनुपाधिभिः । चतुर्दशतयं कृतवा-
 न्कुतः स्वयं न वेद्मि विद्यासु चतुर्दशस्वयम् ॥ १२० ॥
 असुप्य विद्या रसनाग्रन्तर्कती त्रयीव नीताङ्गुणेन विसरम् ।
 अगाहताष्टादशतां जिगीषया नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रि-
 याम् ॥ १२१ ॥ दिगीशशुन्दंशविभूतीरीशिता दिशां स
 कामप्रसरारोधिनीम् । बभार शास्त्राणि दृशां द्वयाधिकां
 निजत्रिनेत्रावतरत्वबोधिकाम् ॥ १२२ ॥ पदैश्चतुर्भिः सुकृते
 स्थिरीकृते कृतेऽमुना के न तपः प्रपदिरे । भुवं यदेकाङ्गिक-
 निष्ठया स्पृशन्दधावधर्मांसि कुशस्तपस्विताम् ॥ १२३ ॥
 स्फुरद्भुजनिस्वनतद्वनाशुगप्रगल्भघृष्टिव्ययितस्य संगरे । नि-
 जस्य तेजःशिखिनः परःशता वितेसुरङ्गारमिवायशः परे १२४
 अनल्पदग्धारिपुरानलोऽज्वलैर्निजप्रतापैर्वलयं ज्वलद्भुवः ।
 प्रदक्षिणीकृत्य जयाय सृष्टया राजा नीराजनया स
 राजधः ॥ १२५ ॥ सितांशुवर्णैर्वयसि स तद्गुणैर्महासिवेभ्रः
 सहकृत्यरी बहुम् । दिगङ्गनाङ्गाभरणं रणाङ्गणे यशःपटं
 तद्गत्चातुरीतुरी ॥ १२६ ॥ प्रतीपभूपैरिव किं ततो भिया
 विरुद्धधर्मैरिव भेत्तुतोऽञ्जिता । अमित्रजिन्मित्रजिदो जग्मा स
 यद्विचारद्वक्चारद्वगप्यवर्तत ॥ १२७ ॥ अयं दरिद्रो
 भवितेति वैधर्मी लिपिं ललाटेऽर्थजनस्य जाग्रतीम् ।

मुपा न चक्रेऽल्पितकल्पपादपः प्रणीय दारिद्र्यदरिद्रतां
 नृपः ॥ १२८ ॥ विभज्य मेरुर्न यदर्थिसात्कृतो न सिन्धु-
 रुत्सर्गजलव्ययैर्मरुः । अमानि तत्तेन निजायशोयुगं द्वि-
 फालवद्भाक्षिकुगाः शिरःस्थितम् ॥ १२९ ॥ अजस्रमभ्या-
 ममुपेयुषा समं सुदैव देवः कविना युधेन च । दधौ पटी-
 यान्ममयं नयन्नयं दिनेश्वरश्रीरुदयं दिने दिने ॥ १३० ॥
 अधोविधानात्कमलप्रवालयोः शिरःसु दानादखिलक्षमा-
 मुजाम् । पुरदमूर्ध्वं भवतीति वेधसा पदं किमस्याङ्कितमू-
 र्ध्वरेखया ॥ १३१ ॥ सदृत्सं देवाद्यं कोऽपि दीनो
 ऋणाध्वौ विलीनो विहीनो गुणेन । भवत्संनिधिं सन्निधिं
 प्राप्य पीनो बभूवाशु मीनो यथा नीरपूरम् ॥ १३२ ॥
 कति नो विषया निभालिताः कति वा भूमिसुजो न शी-
 लिताः । धरणीधर तावकान्गुणानवधार्थाजगणं गुरुं
 लघुम् ॥ १३३ ॥ तव नित्यमुत्सवपरम्परा भवत्वनिशं
 त्वमित्थमुपकारसादरः । निजकीर्तिकान्तिकलितोज्ज्वले जग-
 त्यथ सस्तुतादिभिरलं सुखं भज ॥ १३४ ॥ अभ्युद्धता
 वसुमती दलितं रिपूः क्रोडीकृता बलवता बलिराजलक्ष्मीः ।
 एकत्र जन्मनि कृतं यदनेन राज्ञा जन्मत्रये तदकरोत्पुरुषः
 पुराणः ॥ १३५ ॥ एकस्त्रिया वससि चेतसि शिवमत्र देव
 द्विपां च विदुपां च मृगीदृशां च । तापं च संमदरसं च
 रतिं च पुष्पञ्चोयौष्मणा च विनयेन च लीलया च १३६
 शक्तिं प्रमापयति वीर तत्रोपमानं प्रामाप्यमासवचनेषु
 परैव जातिः । जातो गुणा गुणगणाश्रयिणो विशेषा वैशे-
 पिकं किमपि दर्शनमद्भुतं ते ॥ १३७ ॥ किं कारणं सुक-
 विराज मृगा यदेते व्योमोत्पतन्ति विलिखन्ति भुवं
 वराहाः । देव त्वदस्त्रचकिताः श्रयितुं स्वजातिमेके मृगाङ्क-
 मृगमादिवराहमन्ये ॥ १३८ ॥ संभाध्यमिष्टसुवनाभयदान-
 पुण्यसंभारमस्य वपुत्र हि विस्फुरन्ति । लक्ष्मीश्च सात्त्विक-
 गुणज्वलितं च तेजो धर्मश्च मानविजयौ च पराक्र-
 मश्च ॥ १३९ ॥ प्रत्यक्षरसुतसुधारसनिर्विधाभिराशीभिरभ्य-
 धिकभूषितभोगभाजः । गायन्ति कश्चुकविनिहुतरोमहर्षस्वे-
 दोर्मयस्तव गुणानुरगेन्द्रकन्याः ॥ १४० ॥ भद्रात्मनो दुर-
 धिरोहतनोर्विशालवशोन्नतेः कृतशिलीसुखसंग्रहस्य । य-
 स्यानुपप्लुतगतैः परवारणस्य दानाम्भुसेकसुभगः सततं
 करोऽभूत् ॥ १४१ ॥ साकं कुरंगकदृशा मधुपानलीलां

१ राजपक्षे भद्रशिलीसुखवारणदानकरशब्दं यथाक्रमं शोभ-
 नश्रागनिवारकवितरणदस्तबोधकाः; हस्तिपक्षे तु भद्रजातिभ्रमरह-
 स्तिमदनलशुण्डादण्डबोधकाः ।

कर्तुं सुहृद्विरपि वैरिणि ते प्रवृत्ते । अन्याभिधायि तव नाम
विभो गृहीतं केनापि तत्र विषमामकरोदवस्थाम् ॥ १४२ ॥
अत्यायतैर्नियमकारिभिरुद्धतानां दिव्यैः प्रभाभिरनपायमयै-
रुपायैः । शौरिर्भुजैरिव चैतुर्भिरदः सदा यो लक्ष्मीविलास-
भवनैर्भुवनं बभार ॥ १४३ ॥ नानाविधप्रहरणैर्नृप संप्र-
हारे स्त्रीकृत्य दारुणनिनादवतः प्रहारान् । दसारीवीरविस-
रेण वसुधेरयं निर्विप्रलम्भपरिलम्भविधिर्वितीर्णा ॥ १४४ ॥
अन्तःपुरीयसि रणेषु सुतीयसि त्वं पौरं जनं तव सदा
रमणीयते श्रीः । दृष्टः प्रियाभिरमृतद्युतिदर्शमिन्द्रसंचारमत्र
भुवि संचरसि क्षितीश ॥ १४५ ॥ राजन्विभान्ति भवतश्च-
रितानि तानि इन्दोर्द्युतिं दधति यानि रसातलेऽन्तः ।
धीदोर्बले अतितते उचितानुवृत्ती आतन्वती विजयसंपद-
मेत्य भातः ॥ १४६ ॥ पौरं सुतीयसि जनं समरान्तरेऽसा-
वन्तःपुरीयसि विचित्रचरित्रचक्षुः । नारीयते समरसीम्नि
कृपाणपाणरालोक्य तस्य चरितानि सपत्नेसेना ॥ १४७ ॥
दोर्भ्यां तितीर्षति तरङ्गवतीभुजंगमादातुमिच्छति कोरे हरि-
णाङ्कविम्बम् । मेरुं लिलङ्घयिषति भ्रुवमेघ देव यस्ते गुणा-
न्वदितुमुद्यममादधाति ॥ १४८ ॥ हिमशिशिरवसन्तग्रीष्म-
वर्षारत्सु स्तनतपनवनान्मोहर्म्यगोक्षीरणानैः । सुखमनुभव
राजंस्त्वद्विषो यान्तु नाशं दिवसकमललज्जाशर्वरीरेणु-
पङ्कैः ॥ १४९ ॥ विदधतु धरणीशा दानसुचैर्धारायां प्रभ-
वतु सुजनस्तत्येरकः पुण्यशीलः । निजपरमतिहीनः केवलं
सत्स्वदीनस्त्वमिह नृप कुलीनः कार्यकर्ता विभासि ॥ १५० ॥
कवीनां संतापो अमणमभितो दुर्गतिरिति त्रयाणां पञ्चत्वं
रचयसि न तच्चित्रमधिकम् । चतुर्णां वेदानां व्यरचि नवता
वीर भवता द्विषत्सेनालीनमयुतमपि लैक्षं त्वमकृथाः १५१
समाजे सम्राजां सदसि विदुषां धाञ्जि धनिनां निकाये नी-
चानामपि च तरुणीनां परिषदि । वयं यत्रैव सः क्षणमति-
थयस्त्व शृणुमः स्फुरद्गोमोद्भेदाः सुभग भवतः पौरुष-
कथाः ॥ १५२ ॥ न लोपो वर्णानां न खलु परतः प्रत्य-
यविधिर्निपातो नास्त्येव क्वचिदपि न भग्नाः प्रकृतयः ।
गुणो वा वृद्धिर्वा सततसुपकाराय जगतां मुनेर्दाक्षीपुत्रादपि
तव समर्थः पदविधिः ॥ १५३ ॥ न मिथ्यावादस्ते न
च विगुणचर्चास्वभिरतिर्न वा वाच्यं किञ्चिद्वचसि न मना-
भ्यायिनि मतिः । तथाप्येतच्चित्रं यदसि जगतीजानिरधुना

त्वमेवैको लोके निगमपरभगार्थनिपुणः ॥ १५४ ॥ चकोराणां
चन्द्रः कुसुमसमयः काननभुवां सरोजानां भानुः कुबलय-
कदम्बं मधुलिहाम् । मयूराणां मेघः प्रथयति यथा चेतसि
सुखं तथास्माकं प्रीतिं जनयति तवालोकनमिदम् ॥ १५५ ॥
अदातारं दातुप्रवरमनयं विश्वविनयं विरुपं रूपाब्जं विग-
तजयिनं विश्वजयिनम् । अकुल्यं कुल्यं त्वामहमवदमाशा-
परवशान्मृषावादेत्युक्तिस्त्वयि खलु मृषावादिनि मयि १५६
यशःस्तोमानुचैरुपचितु चकोरप्रणयिनीरसज्ञापाण्डित्यच्छि-
दुरशशिधामन्नमकरान् । अपि त्वत्तेजोभिस्तमसि शमिते
रक्षति दिशामसौ यात्रामैत्रां नभसि नितरामम्बरमणिः १५७
सुराणां पातासौ स पुनरतिपुण्यैकहृदयो ग्रहस्तस्यास्थाने
गुरुरुचितमार्गं स निरतः । करस्तस्यात्यर्थं वहति शतको-
टिप्रणयितां स सर्वस्वं दाता तृणमिव सुरेशं विजयते १५८
मनोभूर्सुग्धासु क्षिपति यदि बाणावलिमसौ कथं ताभिः
क्षिप्तास्त्वयि नयनविक्षेपविशिखाः । अथ ज्ञातं ब्रूमः शृणु
सुभग शङ्कारनलिनीवनक्रीडाहंसं स्मरमिव विदुस्त्वां
मृगदृशः ॥ १५९ ॥ यशश्चन्द्रैरुद्यत्सुकृतनरकल्पद्रुमकरैः
परं लक्ष्मीगर्भैर्द्विरदहयरत्नादिकलदैः । निजैदानाम्भोभिर्नि-
यततुलितक्षीरजलधिशिरं जीयाज्जीयादधिधरणे सोऽयं
नरपतिः ॥ १६० ॥ अयं मातृण्डः किं स खलु तुरगैः
ससभिरितः कृशानुः किं सर्वाः प्रसरति दिशो नैष निय-
तम् । कृतान्तः किं साक्षान्महिषवहनोऽसाविति चिरं समा-
लोक्याजौ त्वां विदधति विकल्पान्प्रतिभटाः ॥ १६१ ॥
तुलाधारो धाता वहति वसुधा रूर्पपदवीं फणीशः सात्सूत्रं
कनकशिखरी मौनपलिका । तुलादण्डः सत्यं यदि भवति
दामोदरगदा तथाप्येषोऽशक्यस्त्व गुणसमूहस्तुल्यि-
तुम् ॥ १६२ ॥ न तूष्णाद्बुरो न गुणघैटने नैश्वृत्तिशिखं
समाकृष्टो दृष्टिर्न वियति न लक्ष्ये न च सुवि । नृणां पश्य-
त्यस क्व च न विशिखांकिंतु पतितद्विषद्वक्षःश्वैरनुमि-
तिरमृन्मोचरयति ॥ १६३ ॥ असुष्योर्वीर्भर्तुः प्रैस्तमरचभू-
सिन्धुरभवैरवैसि प्रारब्धे वैसुभिरिवश्यायसमये । न कम्प-
न्तामन्तः प्रतिचपमटा म्लायतु न तद्वधूवक्त्राम्भोजं भवतु
न स तेषां कुदिवसः ॥ १६४ ॥ यशःपूरं दूरं तनु सुतनु-
नेत्रोत्पलवनीतमस्तन्द्राचन्द्रातप तप सहस्राणि शरदाम् ।
इयं चास्तां युष्मद्गुणकथनपीयूषपटलश्रितोत्सङ्गानन्दसुर-

१ उपायानां सततानुष्ठानमेवायतत्वं भुजानामात्रानुलम्बितत्वम्.
२ उद्धृतानां जनानाम्; (पक्षे) असुराणाम्. ३ सामदानविधिभे-
दस्वपैः; (पक्षे) चतुर्भिः. ४ लक्षमंख्याकम्; (पक्षे) शरद्व्यम्.
५ पाणिनेः.

१ परिमाणपात्रताम्. २ परिमाणपाषाणः. ३ संधाने.
४ आकर्णान्तम्. ५ रन्ध्रेः. ६ प्रसारिणः ७ करशीकरैः.
८ नीहारकाले.

नरभुजङ्गा त्रिजगती ॥ १६५ ॥ स्वसुखनिरभिलाषः खि- यदपि चलनाद्दालधैव्यंज्ञयन्ति त्वद्दोर्दण्डद्वित यवशगा
यसे लोकहेतोः प्रतिदिनमथवा ते वृत्तिरेवंविधैव । तन्ममया जयश्रीः ॥ १७७ ॥ दृष्टः साक्षादसुरविजयी
अनुभवति हि मूर्धा पादपस्तीत्रमुष्णं शमयति परितापं नाकिनां चक्रवर्ती मात्स्यो न्यायः कथयति यथा वारु-
छायया संश्रितानाम् ॥ १६६ ॥ नियमयसि कुमारगणस्थिताना- णीदण्डनीते । पातालैन्द्रादहिभयमथास्त्वैव नित्यानुषक्तं
त्तदण्डः प्रशमयसि विवादं कल्पसे रक्षणाय । अतनुषु विभ- तन्नः पुण्यैरजनि भवता वीर राजन्वती भूः ॥ १७८ ॥
वेषु ज्ञायतः सन्तु नाम त्वयि तु परिसमाप्तं बन्धुकृत्यं प्रजानाम् यत्कीर्त्या धवलीकृतं त्रिभुवनं मूर्त्या जगन्मोहितं भक्त्येशः
॥ १६७ ॥ अभिमतफलदाता त्वं च कल्पद्रुमश्च प्रकटमिह परितोषितः सुचरितैरगनन्दिताः सज्जनाः । पूर्णाशा बहवः
विशेषं कंचनोदाहरामः । कथमिव मधुरोक्तिप्रेममंमानमिश्रं कृता वितरणैरेव त्वया याचकास्तस्मै सर्वगुणाश्रयाय
तुलयति सुरशास्त्री देव दानं त्वदीयम् ॥ १६८ ॥ अकाण्ड- भवते दीर्घायुगशास्त्रं ॥ १७९ ॥ दाने कल्पतरुर्नये
धृतमानसव्यवसितोत्सवैः सारसेरकाण्डपटुताण्डवैरपि शि- सुरगुरुः काव्ये कविस्तेजसि प्रौढग्रीधमरविर्धने धनपतिः
खण्डिनां मण्डलैः । दिशः समवलोकिताः सरसनिर्मरप्रोह- सत्ये दयायां शिविः । गाम्भीर्यं सरितांपतिर्निरुपमे शौर्यं सु-
सद्भवपृथुवरुथिनीरजनिभूरजःश्यामलाः ॥ १६९ ॥ सह- भद्रापतिः श्रीमान्धर्मगतिर्हार्पातिरयं जीयात्सहस्रं समाः १८०
सकरपूरणान्निखिलजन्तुवक्राम्बुजप्रकाशकरणादथ प्रबलवै- विद्वन्मानमहंम वैशिकमलासंकोचचन्द्रद्युते दुर्गामार्गणनी-
रितेजोवधात् । दरिद्रतिमिरोद्भूतेरखिलभूषण्डामणिर्जगन्म- ललोहित समित्स्वीकारवैश्वानर । सत्यप्रीतिविधानदक्ष
णिरहर्मणिर्जगदिदं च धत्तः समम् ॥ १७० ॥ यज्ञःकरण- विजयप्राग्भावभीम प्रभो माम्प्राज्यं वरवीर वत्सरशतं वैरि-
धोरणीतुलितरोहिणीवल्लभ त्वया क्षणमुदीक्ष्यते जगति यो श्वसुचैः किंथाः ॥ १८१ ॥ हस्तन्यस्तकुयोदके त्वयि न
दरिद्रो जनः । पयोधरमहीधरे नटति तस्य वामभ्रुवां रण- भूः सर्वसहा वेपते देवागारतया स काचनगिरिश्रिते न धत्ते
त्कनककिङ्किणीकलरवेण देव स्मरः ॥ १७१ ॥ यमः भयम् । अज्ञातद्विपमिक्षमिक्षुकुलावस्थानदुस्त्रायाया वे-
प्रतिमहीभृतां हुतवहोऽसि तन्नीचृतां सतां स्रुत युधिष्ठिरो न्ते मददन्तिनः परममी भूमीपते तावकाः ॥ १८२ ॥
धनपतिर्धनाकाङ्क्षिणाम् । गृहं शरणमिच्छतां कुलिशकोटि- अर्थिभ्रंशवैहूभवत्फलभरव्याजेन कुंजजायितः सत्यस्मिन्नति-
भिर्निर्मितं त्वमेक इह भूतले बहुविधो विधात्रा दानभाजि कथमप्यास्तां स कल्पद्रुमः । आस्ते निर्व्ययत्व-
कृतः ॥ १७२ ॥ आलोकान्तप्रतिहततमोवृत्तिगमां प्रजानां संपदुदयोदयः कथं याचकश्रेणीवर्जनदुर्यशोनिषिडितवीडन्तु
तुल्योद्योगसत्त्व च सवितुश्चाधिकारो मतो नः । निप्रत्येकः रत्नाचलः ॥ १८३ ॥ देव त्वत्करनीरदे दिशि दिशि प्रार-
क्षणमधिपतिर्ज्योतिषां व्योममध्ये षष्ठे काले त्वमपि लभसे र्व्यपुण्योन्नतो चक्षत्कङ्कणरत्नकान्तितडिति स्वर्णार्घ्युत वर्षति
देव विश्रान्तिर्मेहः ॥ १७३ ॥ अध्याक्रान्ता वसतिरमुना- स्फीता कीर्तितरंगिणी समभवत्तृसा गुणैर्प्राग्भूः पूर्णं चार्थि-
प्याश्रमे सर्वभोग्ये रक्षायोगाद्यमपि तपः प्रत्यहं संचि- सरः शशाम विदुषां दारिद्र्यदावानलः ॥ १८४ ॥ देव त्वार्भेस-
नोति । अस्यापि चां स्पृशति वशिनश्चारणद्वन्द्वगीतः पुण्यः मानदाननिहितैरर्थैः कृतार्थीकृतत्रैलोक्यं फलभारभङ्गुरशिराः
शब्दो मुनिरिति मुहुः केवलं राजपूर्वः ॥ १७४ ॥ नैत- कल्पद्रुमो निन्दैति । ईङ्कण्डेदन्वदनाविरमणात्संजातसो-
च्चित्रं यद्यमुदधिश्श्यामसीमां धरित्रीमेकः कृन्त्वो नगरपरि- स्थितिः प्राचीर्नैर्द्रेणिताङ्गरोहणतया श्रीरोर्हणः । स्तोति
घप्रांशुबाहुंभुक्ति । आशंसन्ते समितिषु सुराः सक्तवैरा च ॥ १८५ ॥ गण्डौ पाण्डिमसात्तन्नुस्तिनमसात्पश्चावली वा-
हि दैत्यैरसाधिज्ये धनुषि विजयं वैरैर्हूते च वज्रे ॥ १७५ ॥ ष्पसात्कीरः पञ्जरसान्मनोऽपि हरसात्कण्डोऽपि कैवल्यसात् ।

१ लोकालोकपर्वतपथेन्तम्. २ दिवसस्य. ३ शन्द्रे. ४ सा-
क्षात्.

१ पुच्छस्य. २ 'कृ'धातोर्लिङ्. ३ असंभवेन. ४ व्याया-
भावादुपनीयमानस्य. ५ लज्जयैवेति भावः. ६ दानशौण्डे.
७ लज्जासंवरणोपायासंभवादिति भावः. ८ पानीयम्. ९ जलम-
रैवृद्धि प्राप्ता. १० गुणसमृद्धभूमिः. ११ अनुभवमानाय न्यस्तैः
सवर्णादिभिः. १२ यतस्त्वया दानेन सर्वं याचकाः सफलीकृता
अतस्तत्फलानां गृह्यायालवः केऽपि च नासञ्चिति भावः. १३ ख-
नित्रैः. १४ निजगततया. १५ पर्वतः. १६ यतस्तथैव सर्वेषां सर-
त्नतया रत्नाधिनेऽपिभावान्न कैश्चिदपि विद्वान्तया इति भावः.

आसन्देव चमूवरेण्य भवतः प्रत्यर्थिवामभ्रुवां कोदण्डे
 पंरिवेषभाजि विजयश्रीसाधने धोधने ॥ १८६ ॥ देव
 त्वं मलयाचलोऽसि भवतः श्रीखण्डशास्त्री भुजस्तस्मिन्काल-
 भुजंगमो निवसति स्फूर्जत्कृष्णच्छलात् । एष स्वाङ्गमन-
 र्गलं रिपुतरस्कन्धेषु संघट्टयन्दीर्घव्योमविसारि निर्मलयशो-
 निर्भोकमुन्मुञ्चति ॥ १८७ ॥ कर्पूरप्रतिपन्थिनो हिमगिरि-
 श्रावाग्रसंघर्षिणः क्षीराम्भोनिधिमध्यगर्भजयिनो गङ्गौघसर्व-
 कषाः । स्वच्छन्दं हरिचन्दनयुतितुदः कुन्देन्दुसंवादिनस्त-
 स्यासन्नरविन्दकन्दरुचयोऽनेके गुणाः केचन ॥ १८८ ॥
 मन्ये स्पर्शमणिं तवैनमतुलं पाणिं द्विजाभ्यर्चने दुर्वर्णान्यपि
 भिक्षुभालफलकान्यासन्सुवर्णानि यत् । तच्चित्रं परमत्र मित्र
 भवता दत्ताः स्वहस्तादिमा दुर्वर्णानि न सुवर्णतामुपगताः
 क्षुद्रास्तु मुद्राः कथम् ॥ १८९ ॥ संतप्रथमहारिशीतलतले
 पुण्याश्रमालंक्रुतावुद्यद्देवदवानलेन कलिते विद्वत्तरूपा
 चये । सद्यो वर्षं सुवर्णवारिद विभो स्वर्णाम्बुधारास्ततो
 विश्वव्यापियशाः शिरोऽवनिभूतामकम्य नन्दानिशम् १९०
 इन्दुस्त्वद्यशमा जितोऽवनिपते भामानिधिस्तेजसा कन्दर्पो
 घृषुषा सुधाजलनिधिर्वाचोविलासेन च । तथ्यं ते जयशी-
 लमेतदधुना त्वद्दानमहैन्ययोर्मध्यं के नु विज्ञप्यतीति वि-
 षये दोलायते मे मनः ॥ १९१ ॥ यः पृष्ठं युधि दर्श-
 यत्यरिभटश्रेणीषु यो वक्रतामसिद्धेव विभर्ति यश्च किरति
 कूर्ध्वनि निपुणः । दोषं तस्य तथाविधस्य भजतश्चापस्य
 शूङ्गण्यं विख्यातः परमेष एव नृपतिः सीमा गुणग्राहि
 णाम् ॥ १९२ ॥ देव त्वं जय यस्य राजति महागार्ष्टीकु-
 चोच्चं कुलं लाटीवाष्पद्रु नर्म चेदिवनितानाभीगभीरं मनः ।
 आभीरीकटिर्विस्तृता मतिगसिगौडीकचय्यामला कर्णाटीगि-
 निपुणो रणरसः कीरीमुखानं यशः ॥ १९३ ॥ ते 'कौपी-
 नधनास्त एव हि परं धौर्ध्रीकले भुञ्जते तेषां द्वारि नैदन्ति

१ सेनाप्रधान. २ परिवेषो मण्डलीकरणं धनुषस्तं भजते
 सेवतेऽसौ परिवेषभावतसिजाते सति. कर्णान्तमाकर्षणं कुण्ड-
 रूपां प्राप्ते सतीत्यर्थः. ३ रणे. ४ चन्दनवृक्षः. ५ खड्गः.
 ६ यथेच्छम्. ७ रिपुमस्तकोन्धिति यावत्. ८ कञ्जकम्. ९ यथा
 कक्षम सर्पस्तस्कन्धेषु संघट्टनं कुर्वन्त्वं कञ्जकं परित्यजति तथा
 त्वत्कृपाणाहिः शत्रुतरस्कन्धेषु संस्थित्य यशःकञ्जकं मुञ्जतीति
 भावः. १० कौपीनमेव धनं येषाम्. (पक्षे) कौ पृथिव्यां
 पीनधनाः पुष्टधनाः. ११ आमलकीफलम्. (पक्षे) पृथ्वीफलम्.
 राज्यमित्यर्थः. १२ न इति पदच्छेदः. राजाश्वसमूहाः. (पक्षे)
 बाजिनबहा अश्वममूहम् नदन्ति हेतितं कुर्वन्तीत्यर्थः.

वाजिनबहाक्षैरेव लब्धा क्षितिः । तैरेतत्समलंक्रुतं निज-
 कुलं किंवा बहु ब्रूमेह ये दृष्टाः परमेश्वरेण भवता रुष्टेन
 तुष्टेन वा ॥ १९४ ॥ साशङ्कस्य समाकुलीकृतमतेरत्यन्त-
 निस्तेजसदिलच्छाङ्कस्य विकम्पमानहृदयस्यारूढमनयोर्भूशम् ।
 लज्जां संत्यजतः क्रमं विमृशतो विद्वान्बहून्वश्यतः क्लेशो
 योऽर्धजनस्य वक्तुमनसो मा भूत्स ते विद्विषाम् ॥ १९५ ॥
 नो कामः प्रतिहन्यते प्रणयिषु स्वमेऽपि नाथ त्वया नैवाधः-
 कुरुषे वृषं द्विरसना व्याला न ते वलभाः । नो बह्वचस्त्व
 मूर्तयो न च तमुर्नित्यं जडानुग्रहव्यया नो विषमा च
 दृक्स्वमथ च ख्यातः क्षितावीश्वरः ॥ १९६ ॥ संयामाङ्गण-
 मागतेन भवता चैपि संमारोपिते देवाकर्णय येन येन स-
 हसा यद्यत्समादादितम् । कोदण्डेन शराः शरैरिशिरस्ते-
 नापि भूमण्डले तेन त्वं भवता च कीर्तिरनुला कीर्त्या च
 लोकत्रयम् ॥ १९७ ॥ हागनाहर देव चन्द्रधवलत्रो
 चेत्ययोधेस्तीं संप्राप्तं त्वयि सैन्यवाग्णमर्णैर्मजद्विरक्षो-
 भितम् । सिन्दूरारुणमम्बु मेघपटलीपीतोऽक्षितं शुक्तिपु
 स्वल्पैरेव दिनैः करिष्यसि महीमाताम्रमुक्ताफलाम् ॥ १९८ ॥
 कृष्णत्वं घनमण्डलस्य गलितं लक्षं मुखे त्वद्विषां विद्युद्राम
 जगाम तावकमार्तिं गर्जिर्भवदुन्दुभिम् । वृष्टिस्त्वपरिपन्थि-
 पार्थिववयून्नेत्रेषु चक्रे स्थितिं चापं ते वसुधाधिनाथ बलभि-
 त्कोदण्डकान्तिः श्रिता ॥ १९९ ॥ नालिङ्गन्ति कुचद्वयं
 भवदिसप्रोत्तुङ्गकुम्भद्वयत्रासाद्वेणिलतासु नैव दधति प्रीतिं
 तवासिभ्रमात् । भ्रूमङ्गान्भवदीयदुर्ध्वघनूर्ध्वान्त्या भजन्ते न
 ते वैरिश्चोणिभुजो निजाभ्युजडशां भूमण्डलाखण्डल ॥ २०० ॥
 अस्य श्लोणिपतः पैर्गर्धपरग्या लक्षीकृताः संख्यया प्रंजाच-
 क्षुरवेक्ष्यमाणवधिरश्राव्याः किर्याकीर्तयः । गीयन्ते स्वर्ग-
 म्प्रमं कलयता जातन वन्धोदग्मस्कानां प्रकरेण कूर्मरम-
 णीदुग्धोदध रोधर्मि ॥ २०१ ॥ द्वारं खड्गिभिगवृत्तं बहि-
 रपि प्रस्मिन्नगण्डैर्गजेरन्तः केशुकिभिः स्फुरन्मणिधरेभ्यः
 सिता भूषयः । आक्रान्तं महिषीभिरेव शयनं त्वद्विद्विषां
 मन्दिरे राजन्सैव चिरंतनप्रणयिनी शून्येऽपि राज्य-
 स्थितिः ॥ २०२ ॥ शौर्यं केसरिणा पोपकरणं कल्पद्रुमे-

१ श्रवः. (पक्षे) भूमिः. २ समलं सरोपं कृतम्. (पक्षे)
 मय्यगलंक्रुतम्. ३ युद्धभूमिम्. ४ धनुषि. ५ सजीकृते.
 ६ परार्थसंख्यामतिक्रान्तया. ७ अन्धः. अथ राज्ञोऽकीर्तिरेव
 नास्तीति भावः. ८ रत्नोकुवता. ९ समूहेन. १० तीरे.
 ११ खड्गधारिभिः. (पक्षे) गण्डकैः. १२ द्वारपालैः. (पक्षे) सर्पैः.
 १३ पट्टामिषिकक्षीभिः. (पक्षे) मल्लिपक्षीभिः.

पार्षितं लावण्यं मकरध्वजेन च शरच्चन्द्रेण शुभ्रं यशः ।
 धैर्यं ते कमठाधिपेन विपुलं गाम्भीर्यमम्भोधिना सौभाग्यं
 तु तवैव केवलमिदं तत्केन नो विद्महे ॥ २०३ ॥
 कामं कामसमस्त्वमत्र जगति ख्यातोऽसि यत्सर्वदा रूपे-
 णैव महीपते तव धनुःपाण्डित्यमन्यादृशम् । त्वं यस्मिन्वि-
 शिखं विमुञ्चसि तमेवोद्दिश्य सुक्तवपं ब्रुव्यत्कसुकमुद्रत-
 स्पृहमहो धावन्ति देवाङ्गनाः ॥ २०४ ॥ सर्वं लु-
 ष्ठितमुद्रतैस्तव भटैस्तेन द्विपत्सुभ्रुवस्त्राणाय त्वयि योजि-
 ताञ्जलिपुटं काकूक्तिमातन्वते । त्राणं दूरत एव तिष्ठतु
 मनस्तांसं त्वया लुण्ठितं तद्रम्भीर वदामि कुप्यसि न
 चेत्साधोरयं कः क्रमः ॥ २०५ ॥ कोदण्डस्तव हस्तगो
 हृदि वल्यर्तिस्तव द्वेषिणां त्वं दाता रभसेन मार्गगण-
 स्तानेव संसेवते । देव त्वं तु जयस्वमिन्नमनिशं ते यान्ति
 वैकुण्ठतां संग्रामे तव भूपते महद्दिदं त्रिं मयाश्रोम्य-
 ॥ २०६ ॥ भेदिन्यां विषमेषुरित्यनुदिनं शृङ्गाश्रीगोन्द्र-
 चार्यः श्रीजगतीपतिः कमलदक्केर्नाम नो गीर्यो । अत्राय
 च रणाङ्गणे च पतिताः सीदन्ति निश्चेतनाः कामिन्यश्च
 विरोधिनश्च शत्रयो येनामुना खण्डिताः ॥ २०७ ॥ दोर्द-
 ण्डइयकुण्डलीकृतलसत्कोदण्डचण्डांशुगणध्वस्तोदण्डविपक्षम-
 ण्डलमथ त्वां वीक्ष्य मध्येरणम् । वल्गद्वाण्डिवसुक्त णण्ड-
 वलयज्वालावलीताण्डवन्नरप्रखण्डयुग्मदृषाण्डवमहो को न
 क्षितीशः स्मरेत् ॥ २०८ ॥ को दण्डं न ददाति देव भवते
 कोदण्डमातन्वते को नारातिरुपैति पारसुद्धेः कोणारुणे
 लोचने । का कुम्भान्तरमेत्य वैरितरुणी काकुं न वा भापते
 राजन्वर्जति वारणे तव पुरः को वा रणे वर्तताम् ॥ २०९ ॥
 दृष्ट्वा मण्डलमध्यलघ्नमधुलिङ्गेतण्डलक्षुरत्तकोदण्डलसल-
 तेषु लहरीः को न क्षमाखण्डल । स्वारात्ताण्डवभागकाण्ड-
 वनसुधाराज्वलखण्डवकुप्यत्पाण्डवकाण्डववर्मतुलं ब्रह्मा-
 ण्डवर्म स्मरेत् ॥ २१० ॥ औलांनं जयकुञ्जरस्य दैषदां
 सेतुर्विपद्धारिधेः पूर्वोद्दिः करवालचण्डमहसो लीओपधानं
 श्रियः । संग्रामामृतसागरप्रमथनक्रीडाविधौ मन्दरो राज-
 न्नाजति वैरिराजवनितावैधव्यदस्ते मुजः ॥ २११ ॥ लाव-
 ण्यौकसि सप्रतापगारिमय्येसरे त्यागिनां देव त्वय्यवनीभ-

रक्षममुजे निष्पादिते वेधमा । ईन्दुः किं पटितः किमेप
 विहितः पूषा किमुत्पादितं यिन्तारत्नमहो सुधैव किममी
 मृष्टाः कुलक्षमाभृतः ॥ २१२ ॥ नानाभूषणभूषितः प्रति-
 भयापात्रं प्रभृता स्थितिर्भारसक्तकरो भवाधिकरुचिर्भूरी-
 कृताश्रद्धिपः । शश्वत्संगतभागमानमुकुटो विश्वपृष्ठ्वा-
 दरस्त्वं राजेन्द्र रिपुस्तवापि नितरां भे दः परं भेद-
 कृत् ॥ २१३ ॥ प्रत्यावासकसज्जतां प्रथमतस्त्वां यो-
 द्भुमुत्कण्ठता योयास्तेऽभिमुत्ता मनागरिचमूः स्वाधीन-
 नाथा स्थिता । भीत्या प्रोवितभर्तृका समभवत्त्वत्पायकैः
 खण्डिता दूरादन्तरिता विधाय कलहं हा विप्रलब्धा विधे
 ॥ २१४ ॥ प्रामाण्यं स्वत एव नैव परतो विजायते मा-
 नता शब्दस्यापि यथार्थता स्तुतिवचोराशेर्मनोवृत्तयः । विश्व-
 व्यापकतां गतो न च महानन्यो भ्रमः कापि ते नास्ते देव
 तं किं नति भवतः शाश्वेषु न ज्ञायते ॥ २१५ ॥ प्रा-
 ण्यं परतः स्वतोऽपि भवतो विजायते सन्मते भूमिन्द्र
 प्रचुरक्षयस्थिरतया वर्णाधिरं स्यादिताः । सदर्जेकसदीश्वरो-
 ऽपि न परं वृते भवानीश्वरं तन्नैयाधिकनायकस्य भवतो
 गीमांसकत्वं कुतः ॥ २१६ ॥ एकं वस्तु यदस्ति विश्वज-
 नतानन्दप्रभोदात्मकं मन्वं तत्रमसीति वाक्यमखिलं त्वय्येव
 विश्राम्यति । त्वानाकर्ण्य न किंविदन्त्यद्वनीशृङ्गाः भो मन्वते
 त्वय्येन जन कृदिर्कीर्तिजनकं किं जानमीनांनया ॥ २१७ ॥
 त्वद्वाणेषु यमो जयेषु नियमः पाते स्थिरं चासनं भ्रान्तौ
 श्वासविनिग्रहो गुणगणे प्रत्याहृतिः श्रीमतः । ध्यानं शूलनि-
 धारणा च धरणेर्धर्मं समाविर्थातस्त्रिर्दिग्गणहृदः किमीश्वर-
 परे वाञ्छन्ति पातञ्जले ॥ २१८ ॥ दृष्टान्तो न तवास्ति
 वापि न च ते संदेहलेशः क्वचिद्याजोक्तिनं कदापि शा-
 खकलने नैवानुमाने रुचिः । सामान्यं च विशेषवन्न मनुषे
 नाक्षेपनुद्धिर्मनागव्याघातोऽपि न वा सुवेऽप्यथ कथं साहि-
 ल्यतर्कज्ञता ॥ २१९ ॥ भेधो भाति जलेन गौस्तु पयसा
 विद्वंसुखं भाषया तारुण्येन च कामिनी मधुरया वाण्या
 विकः खं जलात् । मालिन्यान्नयनं श्रिया च सदनं ताम्बु-
 लरागान्मुखं ब्रह्माण्डं सकलं त्वया नरपते भाति स्र विजं
 महत् ॥ २२० ॥ दारिद्र्योपहतो यथा घनधने चान्द्री

१ बन्धनस्तम्भः. २ अनेनास्य सेतोर्विनश्वरत्वं सूचितम्.
 ३ उदयाचलः. ४ सूर्यः. ५ किलोडनलीला. ६ यथा क्षीरा-
 श्मिन्मन्धने मन्दराचलस्तथा सङ्ग्रामामृतसागरविलोडने त्वद्भुजः.
 यथा च तन्नामृतमुत्पन्नं तथात्र यश इति भावः.

१ यतस्त्वमेव विमलसकललावण्यगुहमतस्त्वपुरः सकलङ्करय
 चन्द्रस्य लावण्यमयत्वेन घटनं स्वयंभवेति भावः. २ यतः पूषा
 त्वत्प्रसापगारिमलज्ञांशमपि नाप्रोतीति भावः. ३ यतश्चिन्तारत्न-
 स्याय प्रभाभो यथाचकवाचितायांनां सय एव पूर्णं भवति तच्च
 त्वत् एव भवतीति. अतश्चिन्तःमण्डुपतिवृत्ति भावः. ४ यतः
 पृथ्वीभारस्त्वया भुजाभ्यामेव भारितोऽनन्तरुपतिव्यधेति भावः.

चकोरः प्रभां कामार्तस्तरुणीं क्षुधापरिगतः सद्यञ्जनं भोजनम् । सच्छिष्यः सुगुरुं वियोगविधुरो वक्तो यथा मातरं तद्बद्धः सततं सरामि मनसा मद्गत्सलाश्रीमतः ॥ २२१ ॥ लक्ष्मीस्ते सद्ने मदा विहरतां विते च चिन्तामणिः स्वर्धे-
नुस्तव गोकुले सुरतरुक्षरामभूमौ तव । वाणी ते वदने दया नयनयोर्दानं करे चान्वहं विष्णुश्चेतमि ते मतिश्च
घसतां कीर्तिश्च लोकत्रये ॥ २२२ ॥ गङ्गायत्यसितापगा फणिगणः शेषीयति श्रीपतिः श्रीकण्ठीयति कैरवीयति कुलं
नीलोत्पलानां च वै । कर्पूरीयति कज्जलं पिककुलं लीलामरा-
लीयति स्वःकुम्भीयति कुम्भिनमपि घटा त्वत्कीर्तिमंघट्टतः ॥ २२३ ॥ लक्ष्मीस्ते हृदि भारती च वदने मौलौ सदा
केशवश्रण्डी ते मुजदण्डयोगुणनिधे गेहे कुबेरस्थितिः । चित्तं नाथ तवास्तु धर्मसद्ने दानप्रसङ्गः करे सर्वस्ते
विपदः प्रयान्तु विपिने त्वं दीर्घजीवी भव ॥ २२४ ॥ आयुस्ते नरवीर वर्धतु सदा हेमन्तरत्रियथा लोकानां प्रि-
यवर्धनो भव सदा हेमन्तसूर्यो यथा । लोकानां भयवर्धनो भव सदा हेमन्ततोयं यथा नाशं यान्तु तवारयोऽपि सततं
हेमन्तपत्रं यथा ॥ २२५ ॥ यद्बाहू बहतः पराक्रमहत-
प्रत्यर्थिसामन्तिनीचक्षुःकज्जलकालिकासिन्धु धनुर्मौर्वीकिण-
श्यामिकाम् । यद्दोर्दुर्मदकर्मकार्यकुणप्रोत्तालकोलाहलैर्वै-
रिस्त्रीकलमेखलालकललाः पीता इवास्तं गताः ॥ २२६ ॥ सौन्दर्यं मदानादपि प्रथयति प्रौढिप्रकर्षं पुरां भेत्तारं मदाना-
रिमध्यधरयत्युद्दामदोःक्रीडितम् । सुगधत्वं मदनारिमौलिश-
शिरोऽप्युत्कर्षमालम्बते सूर्तैस्तत्किमसौ रसैर्विगचितः शङ्गा-
रवीराद्भुतैः ॥ २२७ ॥ आदाय प्रतिपक्षकीर्तिनिवहान्त्रन्ना-
ण्डभूषान्तरे निर्विघ्नं धमता नितान्तसुदितैः स्वैरेव तेजो-
मिभिः । तत्तादृक्पुटपाकशोधितमिव प्राप्तं गुणोत्कर्षिणां
पिण्डस्थं च महत्तरं च भवता निःक्षारतारं यशः ॥ २२८ ॥
व्यास्यं नैकतयास्थितं श्रुतिगणं जैन्मी न वल्मीकतो नामो
नाभवमच्युतस्य सुमहद्द्राप्यं च नाभापिपम् । चित्रार्थी न
वृहत्कथामचकथं सुत्राग्निनासं गुरुदैव त्वद्गुणशुद्धवर्णनमहं
कर्तुं कथं शक्नुयाम् ॥ २२९ ॥ एकाभृत्कुसुमाशुधेधुधिरिव
प्रव्यक्तपुष्पावली जेतुर्मङ्गलपालिकेव पुलकैरन्या कपोल-
स्थली । लोलाक्षी क्षणमात्रभाविविरहैःक्षामसाहां पश्यतो

१ अनैकशारारूपेण न विरभारितवान्, तत्कृतं व्यासो न
भवासात्यर्थः, २ वेदसमूहम्, ३ नाहं बाल्यीकिरित्यर्थः, ४ नाहं
चतुर्मुख इत्यर्थः, ५ नाहं महस्वनिह इत्यर्थः, ६ नाहं गुणाढ्य
इत्यर्थः, ७ इन्द्रे, ८ नाहं वाचस्पतिरित्यर्थः.

द्रागाकर्णयतश्च वीर भवतः प्रौढाहवाडम्बरम् ॥ २३० ॥
येषां दोर्बलमेव दुर्बलतया ते संमतास्तैरपि प्रायः केवल-
नीतिरीतिशरणैः कार्यं किमुर्वीश्वरैः । ये क्षमाशक्र पुनः परा-
क्रमनयस्वीकारकान्तक्रमास्ते स्युर्नैव भवाहशास्त्रिजगति
द्वित्राः पवित्राः परम् ॥ २३१ ॥ अत्युच्चाः परितः स्फुरन्ति
गिरयः स्फारास्तथात्मोद्यस्तानेतानपि विभ्रती किमपि न
ह्वान्तासि तुभ्यं नमः । आश्रयेण सुहृद्युद्धुः स्तुतिमिति प्र-
स्तौमि यावद्भुवस्तावद्विभ्रदिमां स्पृतस्त्व भुजो वाचस्ततो
मुद्रिताः ॥ २३२ ॥ येषां कण्ठपरिग्रहप्रणयितां संप्राप्य
धाराधरस्तीक्ष्णः मोऽप्यनुरज्यते च कमपि स्नेहं परामोति
च । तेषां संगररङ्गसक्तमनसां राज्ञां त्वया भूपते पांशूनां
पटलैः प्रसाधनविधिनिर्वर्त्यते कौतुकम् ॥ २३३ ॥ द्वेष्या-
कीर्तिकलिन्दशैलसुतया नचास्य यद्दोह्येकीर्तिश्रणिमयी
समागममगाद्गङ्गा रणप्राङ्गणे । तत्तस्मिन्विनिमज्य बाहुज-
भटैर्गैरभि रम्भापरीरम्भानन्दनिकेतनन्दनवनकीडाडगड-
म्बरः ॥ २३४ ॥ अस्मिन्दिग्विजयोद्यते पतिग्यं मे स्ना-
दिति ध्यायति कम्पं सार्विकभावमर्धति रिपुक्षोणीन्द्रदाग
धरा । असेवाभिमुखं निपत्य समेगं यान्यद्विरुध्यै निजः
पन्था भौस्वति दृश्यते विलमयः प्रत्यर्थिभिः पार्थिवैः ॥ २३५ ॥
विद्राणे र्णेणचत्वरारदरिगणे तस्मे समस्ते पुनः कोपात्कोऽपि
निवर्तते यदि भटः कीर्त्या जर्मेत्युद्रटः । आगच्छन्नपि
संमुखं विमुञ्चतामेवाधिगच्छत्यसौ द्रागेतच्छुरिकारयेण उ-
गिति छिन्नापसर्पच्छिगः ॥ २३६ ॥ हित्वा देसैरिपोरुः
स्वभवनं शैत्यत्वदाप्यम्फुटापीदुर्भेकैकक्रीटकृत्रिमसितच्छत्री-
भवत्कोस्तुभम् । उञ्जित्वा निजसदा पद्ममपि तैश्चक्ताव-
नद्वीकृतं लूतातन्तुभिरन्तरख सुजयोः श्रीरस्य विश्राम्यति
॥ २३७ ॥ सिन्धोर्जैर्येभ्यं पवित्रममृतजतकीर्तिर्भूताद्भुतं
यत्र स्नान्ति जगन्ति सन्ति कवयः के वा न वैच्यमाः ।

१ विस्तीर्णाः, २ खड्गम्, ३ तेषादिः (पक्षे) मित्रत्वम्,
४ यमुनया, ५ क्षत्रियभेटः, ६ पदद्विराधिनां मरणमेव शरण-
मिति भावः, ७ औपार्थिकं भूकम्पं सार्विकोप्रेक्षा, ८ प्राप्नोति,
९ ऊर्ध्वलोकात्, १० आमन्नमूलोत्तरादित्यमण्डलं सच्छिद्रमिव
दृश्यते, ११ मध्यमण्डले, १२ रणाङ्गणात्, १३ प्रसिद्धः,
१४ पराब्धस्त्वम्; (पक्षे) विगतमुच्यत्वम्, १५ ठणिति कश्चि-
दनुकरणशब्दः, १६ विष्णोः, १७ रिक्ततादीपः, १८ तन्तु-
वायकीटाः, १९ बद्धम्, २० लक्ष्मीः, २१ जेतु जयशीलम्,
ततोऽप्यधिकमित्यर्थः, २२ खातम्, २३ सर्वेऽपि कवयो मौ-
निनो भवन्ति, वर्णयितुमशक्यत्वादिति भावः.

यद्विन्दुश्रियमिन्दुरश्चति जलं चाविश्य ईश्येतरो यस्यासौ
जलदेवतास्फटिकभूर्जीगर्ति यौगेश्वरः ॥ २३८ ॥ युद्धा-
चाभिमुखं रणस्य चरणस्यैवाद्दसीयस्य वा युद्धान्तः स्वपरा-
न्तरं निपततामुन्मुच्ये बाणावलीः । छिन्नं वावनतीभवधि-
जभियः विन्नं धरेणाथवा राज्ञानेन हठाद्विलोठितमभूद्भू-
मावरीणां शिरः ॥ २३९ ॥ राज्ञामस्य शतेन किं कलयतो
हर्ति शतघ्नीं कृत् लक्षैलक्षमिदो दशैव जयतः पञ्चानि पञ्चै-
रलम् । कर्तुं सर्वपरैरच्छिदः किमपि नो शक्यं परैरपेन वा
तत्संख्यापगमं विनास्ति न गतिः काचिद्वैततद्विषाम् ॥ २४० ॥
क्षीरोदन्वदपः प्रमथ्य मथितोद्देशेऽभरैर्निमिते स्वाक्रम्यं
सृजतस्तदस्य यशसः क्षीरोदमिहामनम् । केषां नाजनि वा
जनेन जगतामितकवित्वामृतस्रोतःप्रोतपिपांसुकर्णकलसीभा-
जाभिषेकोत्सवः ॥ २४१ ॥ निश्चिर्शुटितारिवारणघटाकुम्भा-
स्त्रिकूटावैटस्थानस्थायुकमोक्तिकोत्करकिरः केरस्य नायं करः ।
उञ्जीतश्रतुरङ्गमेन्यसमत्वेङ्गचुरंभुंरुक्षुण्णासु क्षितिपु क्षिपं-
न्निव यशःक्षौणीर्जैबीजव्रजम् ॥ २४२ ॥ यत्कस्यामपि
भौनुमात्रं ककुभि स्थैर्भौनमालम्बते जातं यद्वनकाननैकश-
रणप्राप्तेन दावाधिना । एषैतद्भुजतेजसा विजितयोस्तावत्त-
योर्भौचिति चित्तं वाँडवमम्मसि द्विषि भिया येन प्रविष्टं
पुनः ॥ २४३ ॥ आत्मन्यस्य संमुञ्चिताकृतगुणस्याहोतरामौ-
चिति यद्वादान्तरवर्जनीदजनयद्भुजानिरेप द्विषाम् । भूयो-
ऽहंक्रियते स्म येन च हृदा स्कन्धो न यश्चानमत्तन्मणीण
द्वैलद्वलं समिद्वैलकर्मणिवाणव्रजः ॥ २४४ ॥ यद्भर्तुः कुरु-
तेऽभिषेपेर्नमयं शक्तो भुवः सा भुवं दिग्दाहैरिव भस्मभि-
र्मघवता सृष्टैर्धृतोर्द्वैलना । शंभोर्मा वत मांध्यवेलेनटने
भौजि व्रतं द्रागिति क्षौणी नृत्यति मूर्तिर्गृध्रवपुषोऽसृष्टि-

संध्याधिया ॥ २४५ ॥ प्रागोत्तद्वपुसुखेन्दु सृजतः सद्यः
समग्रस्त्विषां कोषः शोषमगाद्गाधजगतीशिलेऽप्यनत्या-
यितः । निःशेषद्युतिमण्डलययवशादीषल्लभैरेष वा शेषः
केशमयः किमन्वतमसस्तोमेस्ततो निर्मितः ॥ १४६ ॥ अ-
स्वारिप्रकरः शरश्च नृपतेः संख्ये पतन्तावुभौ सौत्कारं च
न संमुखो रचयतः कैम्पं च न प्राप्तुतः । तद्युक्तं न पुन-
निवृत्तिर्भयोर्जागर्ति यन्मुक्तयोरेकस्तत्र भिनत्ति मित्रमपर-
श्चाभिन्नमित्यद्भुतम् ॥ २४७ ॥ एतस्योन्नतसर्वकर्मकृति-
नस्त्रैलोक्यचूडामणेः शंभुब्रह्मपुरंदरप्रभृतयः स्तुत्ये न शक्ता
यदि । देवः पन्नगनायको भगवती वाणी स्वयं चे-
जडा मोन्दर्यस्य निरूपणे वद कथं शक्तो भवेन्मा-
नवः ॥ २४८ ॥ अर्थं दानववैरिणा गिरिजायार्थं
हरसाहते देवेथं भुवनत्रये स्मरहराभावे संमुनीलति ।
गङ्गा सागरमम्बरं शशिकला शेषश्च पृथ्वीतलं सर्वज्ञ-
त्वमधीश्वरत्वमगमत्वां मां च भिक्षाटनम् ॥ २४९ ॥
अन्यास्ता गुणरत्नोर्हणुभुवो धन्या मृदन्वैव सा संभाराः
खलु तेऽन्य एव विधिना यैरेव सृष्टो युवा । श्रीमत्कान्ति-
जुषां द्विषां करतलात्क्षीणां नितम्बस्थलाद्दृष्टे यत्र पतन्ति
मूढमनसामस्त्राणि वस्त्राणि च ॥ २५० ॥ यैर्दृष्टोऽसि तदा
ललाटपतितप्रासप्रहारो युधि स्फीतासुक्षुतिपाटलीकृतपु-
रोभागः परान्दारयन् । तेषां दुःसहकामदेहदहनप्रोद्गतने-
त्रास्त्रलज्वालालीभरभासुरैःपुररिपावस्तं गतं कौतुकम् ॥ २५१ ॥
येऽणुत्वं मनसि स्वेकं विवृणुते रीत्या कयापि स्फुटं कणा-
दाचरणस्य तत्समुचितं मन्ये प्रतिश्माभृताम् । न्यायाभि-
जतमोऽपि यत्प्रथम्ये चित्ते महत्त्वं निजे मीमांसामतपक्ष-
पातत इदं मन्ये त्वयाङ्गीकृतम् ॥ २५२ ॥ ये लब्धाश्रय-
मायतः फलभृते कुर्वन्ति किंचिद्गुणं वाधौ वारिसुचो न
कस्य विदितास्ते कर्ममीमांसकाः । आलोच्यैव निराश्रयान्फ-
लभरैः संबन्धतः सद्गुणांश्रीमद्राम तवाद्भुतं पुनरिदं मीमां-
सकत्वं स्तुतम् ॥ २५३ ॥ त्रैलोक्यामवलम्बकेन भवता
वीरेण विस्मारितः सजीभूतसुहूर्तमण्डलधनुःपाण्डित्यमा-
खण्डलः । किं चाजस्रमस्त्रापितेन हविषा संकुलमांसोलस-
त्सर्वाङ्गीणवलीविलुप्तमनयनव्यूहः कथं वर्तते ॥ २५४ ॥

१ सावर्णादृश्यः. २ इन्दुः. ३ शिवलिङ्गः. ४ अमुष्य-
५ नम्रीभवत्. ६ भारोण. ७ परिवर्तितम्. ८ आनुधम्. ९ अलम्.
१० लक्षमन्त्याः (पक्षे) शरन्वयम्. ११ पञ्चसंख्याः (पक्षे) अञ्जानि.
१२ पञ्चसंख्याभिः. १३ शत्रुच्छिदः. १४ परासंख्यायाः (पक्षे)
परंपामरीणामपेन. १५ एकवादिः (पक्षे) युद्धम्. १६ विलोड्य.
१७ मथनोद्भूतो निर्जलो दधिशीरविकारः. १८ रूपात्नेर. रूपा-
न्तरापादनेन क्षीराब्धावभावं गमिते मतीत्यर्थः. १९ संनान्नमणा-
र्थम्. २० पूरिते. २१ लङ्गः. २२ संघातः. २३ गर्तप्रदेशः.
२४ स्थानिनः. २५ समूहः. २६ उत्प्रेक्षितः. २७ संचरत्.
२८ कृष्टासु. २९ वपत्रिव. ३० वृक्षः. ३१ सूर्यः. ३२ श्वरत्वम्.
३३ औचित्यम्. ३४ अक्षरैलं सहजैर्दधि तस्मिन्. ३५ समा-
ह्वयगुणस्य. ३६ दण्डनमकरोदित्यर्थः. ३७ दलयित्वा. ३८ अमो-
घवाण इत्यर्थः. ३९ सेनयाभियानम्. ४० धृतमसानुलेपना.
४१ मा अभक्षि.

१ सुलभैः. २ युगपत्. ३ दुःस्वामावात्; (पक्षे) निर्गल-
भावत्. ४ भयाभावात्; (पक्षे) दुःप्रयोगाभावात्. ५ अग-
मादिति भावः; (पक्षे) प्रत्यक्षादिति भावः. ६ संसारादित्यर्थः;
(पक्षे) नापादित्यर्थः. ७ सूर्यम्; (पक्षे) यथाश्रुतम्. ८ हरिणा.
हरिहरात्मकस्यैकस्य विग्रहस्य प्रसिद्धेः. ९ प्रकाशमाने. १० पर्व-
तविशेषः.

कल्पक्षेत्रिणहोऽयमित्यनुदिनं भूमिसुरैर्भाव्यसे कामोऽसा-
विति कामिनीभिरभितश्चित्ते चिरं चिन्त्यसे । श्रीनारायण
एव केवलमिति प्रेम्णा श्रिया ध्यायसे त्वं कालोऽयमिति
प्रतिक्षितिर्धरेकोऽप्यनेकात्मभृत् ॥ २५५ ॥ नीतिस्त्रीमुकुरो
जयध्वजवनस्तम्भः प्रतापशुभ्रपूर्वा दिक्परिपन्थिभूपति-
महासंपन्नग्रीवागुरा । उद्यत्युण्यलतालवालमतन्मत्तद्विपा-
लानकं यः श्रीकैलिनिकेतनं गुणमणिश्रेणी नवीनाकरः २५६
रत्नान्म्यभुधितोयगर्भमगमन्मेरुः सुराश्रिये स्त्रीयाङ्के
कमलां निधाय विदधे निद्रां हरिनीरिधौ । यस्मिन्दत्सति
भूरि दातरि नृणां भालस्थले दुर्लभिं व्रीडानत्रशिराः कमण्ड-
लुमयं जग्राह मारुं विधिः ॥ २५७ ॥ लक्ष्मीश्च सरस्वती
तदुभयं यद्यसि नोदारता सा चैतन्नितयं भवेच्च कुहचिपु-
ण्यैरगण्यैरपि । सौजन्यं न विजुम्भते तदपि चेन्नास्तेऽवकुमा
मतिस्तत्सर्वे परमेश्वरस्य कृपया त्वय्येव संभाव्यते ॥ २५८ ॥
शत्रूणां यमदण्डतां मृगदृशां कंदर्पकोदण्डतां गीर्वाणदुम-
भावमर्थिविदुषां मध्ये त्रयाणामिति । आश्चर्यं मनुजेन्द्ररत्न
भवतो यद्बाहुदण्डद्वयं नानात्वं गतमेकमेव जगतां मध्ये
त्रयाणामिति ॥ २५९ ॥ रक्तेनैव विलोचनेन कैरुणारत्नाकरेण
त्वया दृश्यन्ते नरदेवरत्न सुहृदां विद्वेषिणो नो नृपाः । किं
सिक्ताः प्रथमं सुधाभिरभस्वदानावलैः किं परैः पूर्वं
पह्लविताः कुतः किमपेर भस्वत्वमासादितम् ॥ २६० ॥
या लक्षावलयानि बाहुयुगले कण्ठे च काचसजं मन्यन्ते
बहुभूषणानि वनिता दीनद्विजानां पुरा । ता माणिक्यचि-
तानि हेमवलयान्मुञ्चन्ति सुक्तासजं यद्भारद्वाहुदानशील-
नृपते त्वत्यागलीलायितम् ॥ २६१ ॥ मेरुर्दरगतो हिमाल-
यगिरिः प्रालेयरूपोऽभवच्चन्द्रे श्रीमहज्जपि याचकभया-
त्क्षीणत्वसुन्मीलति । कौपीनं कृतवान्हरोऽपि भगवान्विष्णु-
र्जलं सेवते वारां राशिरपेयताशुपगतः को नाम दातुं
क्षमः ॥ २६२ ॥ कल्याणं भवतां यशः प्रसरतां धर्मः
सदा वर्धतां संपत्तिः प्रथतां प्रजा प्रणमतां शत्रुक्षयो
जायताम् । वाक्यं संवदतां वपुः प्रभवतां लक्ष्मीपतिः प्री-
यतामायुस्ते शरदां शतं विजयतां दानाय दीर्घायुषे ॥ २६३ ॥
दृष्ट्वाङ्कुशमुद्रया निगडितो दारिद्र्यदन्तावलो वाचा सुन्द-
रयार्थया मम कृतो गङ्गावगाहोत्सवः । अन्धुत्थाननम-
स्क्रियार्घघटनेर्मानोऽपि दानोत्तरो लीलेयं भवता वयं तु
विदुषां मूर्धानमप्यासिताः ॥ २६४ ॥ पद्मा सद्गनि केश-
वस्य गहने रत्नानि रत्नाकरे हेमाद्रिर्हिमसानुना व्यवहितः

स्वर्गे सुराणां तरुः । जम्बुद्वीपधरासु भूमिपतयो जाम्बून-
दैदुर्मदास्त्वं तावत्सकलासयेऽसि सुलभो भायैर्द्विजाना-
मिह ॥ २६५ ॥ राजन्नभ्युदयोऽस्तु जीव शरदां साग्रं
शतं तेऽरयो रोगैर्यान्तु लयं यशःशशधरः काष्ठसु देवी-
प्यताम् । शिष्टान्वाहि बुधात्रय प्रणतिभिर्दोषार्थिनां स्वं
सदा वाणी ते वदने रमा प्रतिदिनं गेहे भुजे स्ता-
ज्यः ॥ २६६ ॥ प्रभ्रश्यच्छ्रुतिमस्तकः प्रविगलत्सद्गर्णविप्र-
स्थितिरिदयत्साङ्गलः प्रनद्यवचनप्राग्भाषपूर्णस्मृतिः । वृद्धो-
ऽत्यन्तमयं स्वयं कलिमहाम्लेच्छेन निर्मूलितो धर्मः संप्रति
चालयते तव करालम्बेन भूमिपते ॥ २६७ ॥ बन्दीकृत्य
रूप द्विषां मृगदृशताः पश्यतां प्रेयसां श्लिष्यन्ति प्रणयन्ति
लान्ति परितश्चुम्बन्ति ते सैनिकाः । अस्माकं सुकृतैर्दशोर्नि-
पतितोऽस्मौचित्यवारानिधे विध्वस्ता विपदोऽखिलास्तदिति
तैः प्रत्यर्थिभिः स्तूयते ॥ २६८ ॥ हित्वा त्वासुपुरोधश्च्य-
मनसां मन्ये न मौलिः परो लज्जावर्जनमन्तरेण न रमाम-
न्यत्र संदृश्यते । यस्त्यागं तनुतेतरां सुखशतैरेत्याश्रितायाः
श्रियः प्राप्य त्यागकृतावमाननमपि त्वय्येव यस्याः
स्थितिः ॥ २६९ ॥ धर्मं पाठय नन्दय द्विजगणान्नामं
ममागधय प्रत्यर्थिक्षितीपालभूरुहवनं निर्मूलसुमूलय ।
कान्तावित्तसरोरजसौभगवने भृङ्गत्वमासादय स्फीतां की-
र्तिमशेषलोकजयिनीमाकल्पमाकल्पय ॥ २७० ॥ ऐश्वर्यं
नहुपस्य शंभुविषयश्रद्धा दशास्वस्य सा शौर्यं श्रीरघुनाय-
कस्य सहजं गाम्भीर्यमम्भोनिधेः । दातृत्वं बलिकर्णयोरिह
जगत्येकत्र चेत्सात्तदा श्रीवीरक्षितीपालमौलिनृपतेः साम्यं
कथंचिद्भवेत् ॥ २७१ ॥ भिक्षुद्वारि सदानवारिमधुपश्रे-
णीभिर्भान्दृभ्रमाद्भते यन्तुवधूर्वधूकरतलं शोणाम्बुजाशङ्कया ।
सेवान्वेति पलायितेति चकिता हस्ताग्रमाधुन्वती सुग्धा
वीरमहीपते तदक्षिलं त्वद्दानलीलायितम् ॥ २७२ ॥
श्रीवीर क्षितीपाल ते सुललितं दानोद्यमे यद्भवः क्रास्ते
सर्वहिरण्यमित्युदभवत्कालमाकर्ष्य तत् । तापः प्राप
हिरण्यैरेतसि जनिं जाड्यं हिरण्याचले स्वेदाम्भोऽपि हिर-
ण्यगर्भेवपुषि स्वापाय संघासतः ॥ २७३ ॥ राजानः शशि-
भास्करान्वयभुवः के के न संजज्ञिरे भर्तारं पुनरेकमेव हि
भुवस्त्वां वीर मन्यामहे । येनाङ्गं परिशुष्य कुन्तलमथाङ्क्य
व्युदस्यायतं चोलं प्राप्य च मध्यदेशमसकृत्काश्यां करः
प्रापितः ॥ २७४ ॥ स्वान्ते वैभवमस्ति नैव परतः प्रामा-
ण्यनिर्धारणं नैवातद्भति तदप्रकारकमतिर्नैवोपमानं तव ।
त्वदेशेषु विभाति न च्छलकथा नो वा कश्चित्संशयः श्रीवीर

प्रथिता कथं पुनरियं नैयायिकत्वप्रथा ॥ २७५ ॥ वीर-
क्षीरसमुद्रसान्द्रलहरीलावण्यलक्ष्मीमुषस्त्वकीर्तस्तुलनां मृ-
गाङ्कमलिनो धनां कथं चन्द्रमाः । स्यादेतत्त्वदरातिसौध-
शिखरप्रोद्गतद्वीङ्कुरग्रामव्यग्रमतिः पतेद्यदि पुनस्तस्याङ्क-
शायी मृगः ॥ २७६ ॥ श्रीमद्वीर महीमहेन्द्र भवतः प्र-
स्थानकालोद्भवद्वादित्रध्वनिभीतभानुहरयो द्राम्बरं प्राग-
मन् । तस्मिन्नेवमुपद्रवे किल विपर्यस्तं समस्तं र्वैर्युग्म्याः
ससरङ्गाङ्कमेकमपदः सूतश्चिरादुद्भ्रमः ॥ २७७ ॥ गर्वग्रन्थि-
लगुर्ज्वरकरः कर्णाटकर्णाटवीदावाभिद्रिविन्द्रवीर्यदलनो
गौडेन्द्रनिद्राहरः । हम्मीरप्रमदमदालसलसङ्कनर्तनस्तम्भन-
प्रस्थाने तव वीर डिण्डिमचमत्कारः समुज्ज्वभते ॥ २७८ ॥
चिन्तागम्भीरकूपानवनतचलद्भ्रिशोकारघट्टव्याकुलं नि-
श्वसन्त्यः पृथुनयनघटीयन्ननिमुक्तधारम् । नासावंशप्रणा-
लीविषमपथपतद्वाष्पपानीयमेता देव त्वद्वैरिनार्याः कुचक-
लशयुगेनान्वहं संवहन्ति ॥ २७९ ॥ त्वत्पारव्यधप्रचण्ड-
प्रैयननिर्धेनितारातिवीरातिरेकक्रीडत्क्रीलाकुल्यौवलभिरल-
भत स्यन्दमाकन्दसुवीर्य । दम्भोलिस्तम्भभास्वद्भुज भुंजग-
जगद्भुराभर्तुरेनां तेनायं मूर्ध्नि रत्नद्युतितमितपतः शोभते
शोर्णैर्भावः ॥ २८० ॥ आसीदासीमभूमीवलयमलयजाले-
पनेपथ्यकीर्तिः ससार्कुरापारीसदनजनर्धनोद्भौतचापप्रतापः ।
वीरादस्मात्परः कः पदयुगयुगपत्पातिभ्रातिभूयश्चूडारजो-
डुपलीकैरपरिचरणामन्दनन्दन्नखेन्दुः ॥ २८१ ॥ एतेनो-
र्कृतकण्ठप्रतिसुभटर्नटारव्यनास्याद्भुतानां कथं द्रष्टैव नाभू-
द्दुवि सैर्भरसमालोकिलोकायपदेऽपि । अश्वैरखैरवेगेः कृ-
तखुरखैरलीमङ्गुंमंथुंथेमानक्षमापृष्टोत्तिष्ठदन्धंकरणरणधुरारेणु-
धारान्धकारात् ॥ २८२ ॥ मन्दोद्भूतेः शिरोभिर्मणिभरगु-
रुभिः प्रौढरोमाश्वदण्डस्फायत्रिमोक्तंमधिप्रसरदविलगत्संमद-
स्वेदपूराः । जिह्वायुग्माभिर्पूर्णनविषमसमुदीर्णवर्णाभिरामं
वेलाशैलाङ्कभाजो भुजगयुवतयस्वद्गुणानुद्गणन्ति ॥ २८३ ॥
आ शैलेन्द्राच्छिलान्तःस्खलितसुरधुनीशीकारसारशीतादा
तीगन्नैकरागस्फुरितमणिरुचो दक्षिणस्यार्णवस्य । आगत्या-
गल्य भीतिप्रणतनृपशतैः शश्वदेव क्रियन्ते चूडारत्नांशुग-
र्भास्त्व चरणयुग्माङ्गुलीरन्ध्रभागाः ॥ २८४ ॥ श्रावंश्रावं

त्वदीयं गुणगणमखिलं सर्वदा याचकेभ्यस्त्वत्प्राप्तामीप्सि-
तेभ्यः सकलविषयजं भूपवर्गं विहाय । त्वत्तोऽहं प्रासुमि-
च्छुर्विबुधतिलकतां त्वत्समीपेऽतिदूरादायातस्त्वं शतायुर्भव
कुरु च तथा येन नान्यं भजेऽहम् ॥ २८५ ॥ विद्यावन्तो
विनीताः प्रमभमभिसभं वाक्प्रपञ्चेषु जीवाः के वा नैवार-
मन्ते विजगति विततां कीर्तिवलीमतह्रीम् । तेषामाधा-
रभावं भुवनभरभृतो विभ्रतो ये लसन्ते ते तु त्रैलोक्यतुङ्गा
विमलफलजुषः स्वःपतिं स्वल्पयन्ति ॥ २८६ ॥ वक्रा-
म्भोजं सैरस्वलयधिवसति सदा शोर्णे एवाधरस्ते बाहुः
काकुत्स्थवीर्यस्मृतिकरणपटुर्दक्षिणस्ते सैमुद्रः । वैहिन्यः
पार्श्वमेताः क्षणमपि भवतो नैव मुञ्चन्त्यमीक्षणं स्वच्छेऽन्त-
र्मनिसेऽस्मिन्कथमवनिपते तेऽम्बुपानामिलाषः ॥ २८७ ॥
केचिद्बद्धाः सहेलं निजभवनगता मोचिताः केऽपि केचिद्देहा-
द्देहान्तराणि क्षणमपि गमिताः केऽपि नीता निबन्धम् ।
हत्वा हत्वा च केचित्प्रतिपदमदयं प्रापिता व्यर्थभावं क्षो-
णीनाथस्य तस्योन्नतभुजपरिधेनारयः सारयश्च ॥ २८८ ॥
उच्चैः कल्याणवाही करजितवसुधः सर्वदा पूर्णकामो वि-
ख्यातः कर्णवृत्त्या न च वचसि कटुश्रितपाकानुभावी ।
कोषापेक्षी परस्मादुचितवद्बहुकथस्तपरः पुण्यलोके चित्रं
राजाधिराज त्वमिव तव रिपुस्तत्र कैम्पं प्रतीमः ॥ २८९ ॥
उत्पत्युत्पन्नशिष्टा विविधगुणगणा यत्र यान्ति प्रतिष्ठां बा-
धेन प्राक्तनानां न च नियमविधिर्नापि संस्वार्थदाने ।
ऊहः सर्वत्र यस्य स्फुरति च सकलः सत्य एवार्थवादो
मीमांसाभावमक्षत्यभिनवमधुना मूर्तिरेषा त्वदीया ॥ २९० ॥
हेलाप्रस्थानवेलाहतपृथुपृतनादुन्दुभिध्वानधाराधारावाहिप्र-
सङ्गादसमनृपसकृत्संभ्रमभ्रान्तचित्ताः । देवादाकुशिताङ्गं
विगलितनयनस्यन्दमिन्दीवराक्ष्यो लीयन्ते त्वद्रिपूर्णां निज-
गृहत्रलभीचारुचित्राङ्गनासु ॥ २९१ ॥ श्रीकण्ठासक्तह-
स्तोऽधिगतमणिगणः शैशवाभ्यस्तविद्यो लावण्यध्वस्तकामः
कविजनमिलितो यौवनासप्रकामः । आदत्तक्षोणिदण्डो
द्विजवशकृतधीः कङ्कणाहारयुक्तः स श्रीमान्वीर वीर
त्वमिव तव रिपुस्तत्र मुक्तादिवर्णः ॥ २९२ ॥ लोकानां
मानमात्रं मनुजजनरतिस्त्वं ससूदाङ्गिरक्षो राजामासत्त्वदक्षः
कृतसमयरुचिर्मण्डितो वीरवर्गैः । कायत्वञ्जीनकेतुः कर-

१ अश्वः. २ जलमार्गः. ३ सङ्ग्रामः. ४ विनाशं प्राप्ताः.
५ रुधिरनदी. ६ श्रेणयः. ७ क्षरणम्. ८ वज्रम्. ९ शेषस्य.
१० रक्तता. ११ समुद्रपत्नीराणां. १२ निरन्तरम्. १३ अ-
श्वः; (पक्षे) हस्ताः. १४ छिन्नकर्णैः. १५ नतकः. १६ युद्ध-
प्रेक्षकजनालयेपि. १७ अमन्दवैगैः. १८ खुरसंचारैः. १९ स-
पदि. २० संचूर्ण्यमानात्.

१ वाणीः (पक्षे) नदीविशेषः. २ आरक्तः; (पक्षे) नदवि-
शेषः. ३ सुद्राभिः सहितः; (पक्षे) अग्निः. ४ सेना; (पक्षे)
नयः. ५ अन्तःकरणैः; (पक्षे) सरोविशेषः. ६ अष्टापदाख्यकी-
डनकस्य गुटिकाः. ७ ककारस्थाने पकारम्. ८ इह पक्षे
शङ्खपक्षं आधाक्षरत्यागः.

कलितयवा कोषमानौर्विहीनः श्रीमद्वीराधिराज त्वमिव तव रिपुस्तत्र मन्दं प्रतीमः ॥ २९३ ॥ वादानाशानुयुक्तो नगरकृतमतियौवनक्रान्तदेहः संग्रामप्राप्तधैर्यो न विददिल्लरुची राजलक्ष्म्यातिहीनः । नित्यं दारासमभ्यः प्रखर-तनुनिभो यः सुमिक्षानुवर्ती श्रीमद्वीराधिराज त्वमिव तव रिपुस्तत्र मुक्तादिवर्णः ॥ २९४ ॥ श्रीवीर त्वद्रिपूपां रणशिरसि शरैर्भिन्नशीर्षाङ्गकाणां वीरावेशाद्गतानां दिवमधिकरुषान्योन्यशीण्डीर्यभाजाम् । श्लेषे दिव्याङ्गनानां भुवि कचनिचयो द्राक्कटाक्षे शरासासीपुत्रान्त्यारिवीरभ्रमकुटिलह-दामाजिरावर्तते स्म ॥ २९५ ॥

विशिष्टराजप्रशंसा ।

अकबरः ॥ हस्ताम्भोजलिमाला नखशशिरुचिरश्या-मलच्छायवीचिस्तेजोऽभेधूमधारा वितरणकरिणो गण्डदा-नप्रपाली । वैरिश्रीवेणिदण्डो लवणिमसरसीबालशैवालवह्नी वेलत्यम्भोधरश्रीरकबरधरणीपालपाणो कृपाणः ॥ १ ॥ वीर त्वं कार्मुकं चेदकबर कलयस्युग्रटङ्कारघोषं दूरे सद्यः क-लङ्का इव धरणिभृतो यान्ति कङ्कालशेषाः । शङ्कापन्नश्च किं कारणमिति मनसा भ्रान्तिपङ्कयितेन लक्त्वाहंकारमङ्का-द्विसृजति गृहिणीं किं च लङ्काधिनाथः ॥ २ ॥ कर्णाटं देहि कर्णाधिकविधिविहितत्याग लाटं ललाटप्रोत्तुङ्ग द्राविडं वा प्रचलभुजबलप्रीडिमागाढराटम् । प्रस्फूर्जद्गुरैर् वा दलि-तिरिपुवधूर्गर्भं वैदर्भकं वा गाजी गजीवदष्टे कुशाशतमथवा शाहजैह्यालुदीन ॥ ३ ॥ गाजीजहालुदीन क्षितिपकुलमणे द्राक्प्रयाणे प्रतीते प्रेयस्यः प्रारभन्ते तरलतरगतिव्याकुला मङ्गलानि । नेत्राम्भःपूर्पूर्णास्तनकलशमुखन्यस्तबालप्रवाला-सुव्यन्मुक्ताकलापच्युतकुचकुसुमच्छन्नानकीर्णलाजाः ॥ ४ ॥

अनङ्गभीमः ॥ पृथ्वी श्रीमदनङ्गभीम महती तद्वेष्टनं वारिधिः पीतोऽसौ कलशोद्भवेन मुनिना स व्योम्नि खद्यो-तवत् । तद्विष्णोर्दनुजाधिनाथजयिनः पूर्णं पदं नाभवद्देव-श्वेतसि वर्तते तव सदा त्वत्तो महान्नापरः ॥ ५ ॥

अर्जुनेन्द्रः ॥ आयातस्ते समीपं तव गुणविमलान्प-ण्डितो वादकर्ता काव्ये भव्ये हि रेवाभवविगतगमे रुग्युगे रोगहर्ता । नाहं जाने चिकित्सां सकलगुणनिधे दुर्दरिद्रत्व-रोगे श्रीमद्राजर्जुनेन्द्र प्रबलमपि यंते कल्पिता सा चि-कित्सा ॥ ६ ॥

१ अत्र पथे मकारस्थाने दकारः पठनीयः । २ अकबरस्यैव नामान्तरम् ।

कर्णः ॥ मुखे हारावातिर्नयनयुगले कङ्कणभरो नितम्बे पत्राली सैलिकमभूत्पाणियुगलम् । अरण्ये श्रीकर्ण त्वदरि-युवतीनां विधिवशादपूर्वोऽयं भूषाविधिरहह जातः किमधुना ॥ ७ ॥ त्वं द्वित्राणि पदानि गच्छसि महीमुलङ्घय यान्ति द्विषस्त्वं बाणान्दशपञ्च सुधसि परे सर्वाणि शस्त्राण्यपि । ते देवीपतयस्त्वदस्निहतास्त्वं मानुषीणां पतिर्निन्दा तेषु कथं स्तुतिस्त्व कथं श्रीकर्ण निर्णयिताम् ॥ ८ ॥ लोकेशः कर्ण राजाद्भुतकनकमयस्तावकीनप्रतापाद्ब्रह्माण्डानां समूहो द्रव इव भवितेत्येव संभाव्य यत्नात् । तस्यापि स्रवणार्थं जलनिधि-निकरे व्यर्थतामत्र याते देव त्वद्वैरिणारीनयननयनजैर्निर्ममे नीरधीनं ॥ ९ ॥ श्रीकर्ण प्रौढतेजाः प्रबलरिपुबलासखसंतापदक्षो नायं श्रीमत्प्रतापो जगति विलसति श्रीमहाराज किंतु । मन्येऽहं कौशिकेनानुपमितमहसा नूतनस्वर्गसृष्टावुत्कृष्टः सृष्ट एष प्रखरतरकरो भास्करोऽसौ द्वितीयः ॥ १० ॥

कर्णाटवसुंधराधिपः ॥ मागाः प्रत्युपकारकातरधिया वैवर्ण्यमाकर्णय श्रीकर्णाटवसुंधराधिसुधासित्तानि सूक्तानि नः । वर्णयन्ते कति नाम नार्णवनदीदावाशिविन्ध्याटवीसं-ध्यामारुतनिक्षेपप्रभृतयस्तेभ्यः किमासं मया ॥ ११ ॥

कलिङ्गेश्वरः ॥ आयुर्दानमहोत्सवस्य विनतक्षोणीभूतां मूर्तिमान्विश्वासो नयनोत्सवो मृगदशां कीर्तः प्रकाशः परः । आनन्दः कलिताकृतिः सुमनसां वीरश्रियो जीवितं धर्मस्यैष निकर्तनं विजयते वीरः कलिङ्गेश्वरः ॥ १२ ॥ धम्मिल्ले नवमलिकासमुदयो हस्ते सिताम्भोरुहं हातः कण्ठतटे पयो-धरयुगे श्रीखण्डलेपो घनः । एकोऽपि त्रिकलिङ्गभूमितिलक त्वत्कीर्तिराशिर्यैषी नानामण्डनतां पुरंदरपुरीवामभ्रुवां विग्रहे ॥ १३ ॥

कल्याणदासः ॥ कीर्तिस्वर्गतर्गिणीहिमगिरिर्विद्यान-टीरङ्गभूर्लवण्यामृतभाजनं रसिकतावह्नीरसालद्रुमः । कान्तापाङ्गमृगस्थली तरुणतालक्ष्मीविलासाम्बुजं जीयाद्विश्ववि-भूषणं नरपतिः कल्याणदासाभिधः ॥ १४ ॥

काविलेन्द्रः ॥ विस्फार्य व्योमगङ्गाबलदुरुलहरीकैत-वात्केसरालीरुचैर्मस्तिष्कदेशे हिमकरकपटान्मण्डलीकृत्य पु-च्छम् । दिङ्गारगब्धलम्बस्व विशादयशःकेसरी काविलेन्द्र ब्रह्माण्डारण्यवीथीगिरिगहनदरीसंभ्रमी बंभ्रमीति ॥ १५ ॥

१ मुखे हाहा इति रावस्व शब्दस्यावातिः । २ नयनयुगले कमुदकं तस्य कणास्तपां भरः । ३ नितम्बे पत्राणामालिः पङ्क्तिः । ४ तिलकवृक्षालम्बिपाणियुगलम् । ५ वैरिणः । ६ देवाङ्गनास्वामिनः । ७ भृताकारः । ८ स्वानम् ।

बेलामुल्लङ्घ्य हेलादलितधरणिभृद्वाहिनीकोटिपूररुद्वेष्टका-
बिलेन्द्र प्रबलजलनिधिः प्लावनायोज्जुम्भे । स्वान्मन्ना मेदि-
नीयं प्रबलमुजबलप्रौढतच्चन्द्रहासज्वालाभिः संततं चेन्न
दहति वडवावीतिहोत्रोवधेता (?) ॥ १६ ॥

कार्तवीर्यः ॥ काष्ठानुपङ्गात्परिवर्धमाने जाप्रत्प्रतापज्व-
लने त्वदीये । श्रीकार्तवीर्यं प्रसभं पतन्ति प्रत्यर्थिपृथ्वीपतयः
पतङ्गाः ॥ १७ ॥

कुसुमेन्द्रसाहिः ॥ वीर श्रीकुसुमेन्द्रसाहिरुपतेः प्रौढ-
प्रतापो वरः कन्या काचन मालवक्षितिपतेः साप्त्राज्यलक्ष्मीरि-
यम् । तस्या वेषकरग्रहस्य समये तत्कुम्भसंस्थापनं कर्तुं
मण्डपबन्धनं विरचितुं विप्रा वयं प्रेषिताः ॥ १८ ॥

कृष्णः ॥ श्रीकृष्ण स्वप्रतापेन प्रतसाङ्गीर्दिगङ्गनाः ।
दिग्गजा वीजयन्त्येव कर्णतालैः पुनः पुनः ॥ १९ ॥ मन्ये-
ऽण्ये कुलगिरिगुहागहारे पर्यटन्ती विद्धा दर्भैः किमपि
चरणे वासुदेवस्य कीर्तिः । इन्दो कुन्दे कुसुदसुकुले चामरे
चन्दने वा दत्त्वा दत्त्वा मृदुनि पुरतः पादमेवा प्रयाति
॥ २० ॥ क्षीरक्षालितापाखजन्त्यकिरणश्रीगर्वसर्वकपाः श्रीकृ-
ष्णार्जुनसारथेऽसुररिपो त्वन्कीर्तिविस्फूर्तयः । कैलासन्ति
हिमाचलन्ति विकसत्कुन्दन्ति कन्दन्ति च क्षीरोदन्ति ह-
लायुधन्ति विबुधाहारन्ति हीरन्ति च ॥ २१ ॥ त्वद्वाहो-
द्भूतधृत्यः करिकरनिकरैः सीकराश्च प्रयुक्ता व्योम ज्यापुः
समन्ताद्यदसुकुटमणे तत्र पङ्कोद्भूतोऽभूत् । आगच्छद्भिः
सुरैः क्ष्मां तव भजनकृते स्फाटिकीभिः शिलाभिर्विद्धः पन्था-
न्तदानीं सुरमरिदिति तं मानया मानयन्ति ॥ २२ ॥

गुर्जराधीशः ॥ कौलिन्दि ब्रूहि कुम्भोद्भव जलधिरहं
नाम गृह्णासि कस्मान्छत्रोमं नमंदाहं त्वमपि कथमहो म-
त्सपत्न्याश्च नाम । मालिन्यं ब्रूहि किं ते प्रविरलविगलकज-
लेर्मालवीनां नेत्राम्भोभिः किमासां समजनि कुपितो गुर्ज-
राणामधीशः ॥ २३ ॥

चोलेन्द्रः ॥ त्वत्खड्गखण्डितसंपन्नविलासिनीनां भूषा
भवन्त्यभिनवर् भुवनैकवीर । नेत्रेषु केंङ्कणमथोरुषु पञ्चवली
चोलेन्द्रसिंहं तिलकं करपल्लवेषु ॥ २४ ॥ सिञ्जानैर्मञ्जरीति
स्तनकलशयुगं चुम्बितं चञ्चरीकैस्त्रासोहासलीलाः किसल-
यमनसा पाणयः कीरदद्याः । तल्लोपायालयन्त्यः पिकनिन-

१ नमंदायाः समुद्रस्य च संवाधोऽयम्. २ यमुनाजान्त्या
समुद्रेण कालिन्दीत्युक्तं कोपात्साकृतं नमंदाया उत्तरम्. ३ कुम्भो-
द्भव अगस्त्यमुने' ब्रूहि इति. ४ शत्रुः. ४ जलकणमः (पक्षे)
वल्लयम्. ५ पत्रयुक्ताः (पक्षे) पत्रिकारचना. ६ तिलयुक्तं कं
जलम्; (पक्षे) ललाटभूषणम्.

दधिया ताडिताः काकलोकैरिथं चोलेन्द्रसिंहं त्वदरिसृग्-
दशां नाप्यरण्यं शग्ण्यम् ॥ २५ ॥

जगदेवः ॥ चक्रः पप्रच्छ पान्थं कथय मम सखे नास्ति
स कापि देशो वस्तुं नो यत्र रात्रिर्भवति भुवि स्वभायेति
स प्रत्युवाच । नीते भेरो समाप्तिं कनकवितरणैः श्रीजगदेव-
नाम्ना सूर्येऽनन्तर्हितेऽम्बिन्कतिपयदिवसैर्वसराद्वैतसृष्टिः २६

जनकः ॥ ज्याघातः कामुकस्य श्रयति करतलं कण्ठ-
मोकारनादस्तेजो भाति प्रतापाभिधमवनि तले ज्योतिरास्मी-
यमन्तः । राज्यं सिंहासनश्रीः शममपि परमं वक्ति पद्मानन-
श्रीर्येषां ते यूयमेते निमिकुलकुसुदानन्दचन्द्रा नरेन्द्राः ॥ २७ ॥

दलपतिरायः ॥ चन्द्रं चन्द्रार्धचूडं चतुरदधियचयं च-
न्द्रिकां चन्द्रकान्तं चार्धङ्गीलोचनान्तं चमरमहचरीबालभा-
रोच्चयं च । स्वर्वाकुर्वन्ति दर्वाकरतिलकमपि ध्वस्तगुर्वीति-
भीति स्वर्वाधिप्रस्थितास्ते दैलपतिगृहिणी त्वद्यशस्तोम-
सोमाः ॥ २८ ॥

दशरथः ॥ चिगदक्षोर्जाड्यं शमयति मगस्तासुरव-
धूकचाकृष्टिक्रीडाप्रसभसुभगंभावुकमुजः । त्रिलोकीजङ्गलो-
ज्वलमहजतेजा मनुकुलप्रसूतिः सुत्राम्णो विजयमहकृत्या
दशरथः ॥ २९ ॥ यस्योद्यद्गजदण्डचिडिमवल्लकोदण्डली-
लायितैर्निष्पीते दनुजेन्द्रचन्द्रवदनाद्भवहरीविभ्रमे । लक्ष्मी-
मस्रविपाटलक्षतमयीमालम्बते केवलं पोलोमीकरजाङ्गव्य-
तिकरादाखण्डलीयं वपुः ॥ ३० ॥

दिल्लीन्द्रचूडामणिः ॥ राजेति क्षणदाकरं विजयते
दानोरुलक्ष्मीरिति स्वर्नगं बहुवाहिनीपतिरिति क्षीरोदमा-
स्कन्दति । दुर्गाधीश इति स्फुटं पुररिपुं विद्वेष्टि भोगोद्भट-
श्रीरित्यहंति वासुकिं स्वयशसा दिल्लीन्द्रचूडामणिः ॥ ३१ ॥

नाना ॥ जयश्रियः कृपाणीयं त्रेणी नानास्वभूषतः ।
अस्यां करगृहीतायामसावभिसुखी तव ॥ ३२ ॥

निजामशाहः ॥ नृपतिनिजाम तवाद्भुतचरणार्पणबह-
लपीडाभिः । रचयति बहिरिव रसनामरुणध्वजकेतवाद्-
बनिः ॥ ३३ ॥ धरणिधर निजामशाह शुष्मत्करकरवाल-
करालकालसर्पः । द्विपदसुपवनं निपीय पीनो दिशि दिशि
सुध्वति कशुकं यशस्ते ॥ ३४ ॥ अटकटकघोटकप्रकटघटापट-
ङ्गारवच्चटच्चटविति स्फुटं स्फुटति मेदिनी कर्परम् । निजाम-
धरणीपती वलति कौतुकाडम्बरादिदं सुवनमण्डलं दरद्री-
दरीदर्यहो ॥ ३५ ॥ क्षोणीकाम निजामशाह भवतः प्रौढैः
प्रतापानलैर्द्रीगव द्रवरुपतासुपगते चामीकराणां चये । अ-

श्यद्वासवधामधोरणि मुहुर्मज्जद्ग्रहग्रामणि त्रस्यत्कामिनि नि-
पतद्द्वनितलं भेरोः ससुन्मीलति ॥ ३६ ॥ क्षोणीकाम नि-
जाम तावकभुजं लब्ध्वा भुजंगीश्वरं जानीमः करवालकाल-
भुजगी किं नाम गर्भिण्यभूत् । मत्वेभेन्द्रविभिन्नकुम्भविद-
लन्सुक्ताकलापच्छलादच्छामण्डपरम्परमधिरणं सूते स्फुर-
न्ती मुहुः ॥ ३७ ॥ वाहव्यूहखुरक्षतां वसुमती संवीक्ष्य
मूर्च्छावतीं भेरीस्नाङ्कतिचषलेन पयसा वारानिधिः सिञ्चति ।
दिग्बाला तनुते निजामन्यपतेर्वातं पताकाशुकैर्धूलीधोरणिर-
श्विनीसुतामिव प्रष्टुं दिवं धावति ॥ ३८ ॥ विद्वद्वोष्टीगरिष्ठ
प्रतिभटदमन श्रीनिजाम प्रतीमः कृत्वा त्वत्कीर्तिगाथां वहति
गणविधिं पद्मयोनिः कठिन्या । वकालेखा गुरूणाममृतकर-
कलां कञ्चुमहोमरालाः शुद्धा लेखा लघूनां बिसभुजगनभो-
निम्नगादन्तिदन्ताः ॥ ३९ ॥ अङ्गाः संजातभङ्गाद्यनवनव-
सतिप्रासरङ्गाः कलिङ्गास्तैलङ्गाः स्वर्गगङ्गाभिषवणमतयः शी-
र्यदङ्गाश्च वङ्गाः । लाटाः स्वियल्लाटाः पदगमनदृढाः
श्लासलोलान् चोला जायन्ते श्रीनिजाम पृथुरण भवतः
प्रौढनिःसाणनादात् ॥ ४० ॥

नृसिंहः ॥ आहवे जगदुदण्डराजमण्डलराहवे । श्री-
नृसिंह महीपाल स्वस्वस्तु तव बाहवे ॥ ४१ ॥ त्वयि
लोचनगोचरं गते सफलं जन्म नृसिंहभूपते । अजनिष्ट
ममेति सादरं युधि विज्ञापयति द्विषां गणः ॥ ४२ ॥ कौ-
मुदीव तुहिनांशुमण्डलं जाह्नवीव शैशिखण्डमण्डनम् । पश्य
कीर्तिरुरूपमाश्रिता त्वां विभाति नरसिंहभूपते ॥ ४३ ॥
गण्डाभोगे विहरति मदैः पिच्छैले दिग्गजानां वैरिस्त्रीणां
नयनकमलेष्वञ्जनानि प्रेमार्थि । यद्यप्येषा हिमकरकराद्वैत-
सौर्बस्तिकी ते कीर्तिर्दिशु स्फुरति तदपि श्रीनृसिंह क्षितीन्द्र
॥ ४४ ॥ विद्यारत्नं सरसकविता यानरत्नं तुरंगो वाञ्छारत्नं
परमपदवी भोगरत्नं भृगाक्षी । स्रोतोरत्नं विबुधतटिनी मासरत्नं
वसन्तो भृशुद्रत्नं कनकशिखरी भूपरत्नं नृसिंहः ॥ ४५ ॥
निशारत्नं चन्द्रः शयनतलरत्नं शशिसुखी सभारत्नं विद्वान्श्र-
वणपुटरत्नं हरिकथा । कलारत्नं गानं दिविगमनरत्नं दिनकरो
महीरत्नं मन्ये सपदि नरसिंहः क्षितिपतिः ॥ ४६ ॥ श्रील-
क्ष्मीनरसिंहसान्द्रजलदे चञ्चन्नखालीतडिद्वाञ्छि च्छन्नरिपुप्र-
तापतपने कोपावलं वर्षति । पूर्णा शोणितवाहिनी सुरमनः-
संतापदावानलः शान्तोऽभूद्विरराम वैरिबनितासीमन्तमार्गो-

दयः ॥ ४७ ॥ निर्यच्छोणितपूरताप्रवपुषः खैरं रुदन्तो
मुहुर्देव श्रीनरसिंह ते रिपुजना दिग्वाससो निष्पयाः । उद्र-
च्छज्जठरात्रनालसहितस्ते नूनमासन्पुनर्जन्मानो रणभूमिमा-
तुरुदरात्तकालमेव च्युताः ॥ ४८ ॥ देव त्वत्स्वरूपप्रतापशि-
खिनो निःशेषैर्धायते शत्रूणां पटलं तदीयमयशो जानामि
धूमायते । मार्तण्डांशुलसन्नखावलिरसौ ज्वालकालपायते
दुःखानां निकरस्तथा सुमनसां सङ्घः पतङ्गायते ॥ ४९ ॥
किं मध्याह्नदिवाकरोऽयमपरः किं वायमौर्वानलः किं वासौ
चपलाचयः पशुपतेः किं भालनेयानलः । किं वासौ प्रलयान-
नलः किमथवा सर्वोऽपि भौमानलः श्रीमसिंह भवत्प्रतापम-
हिमा नोदेति केषां मतिः ॥ ५० ॥ काटित्वं कुचकुम्भयो-
नयनयोश्चाश्वल्यमेतद्द्वयं भो ब्रह्मन्भवता कथं न पदयोरस्मा-
कमासादितम् । इत्थं श्रीनरसिंह ते त्रिसुवनाधीशस्य धाटी-
भिया कान्तारेषु मिश्रः पलायनपरा जल्पन्ति वैरिस्त्रियः ॥ ५१ ॥
एताः संप्रति गर्भगौरवभराद्राजोऽवरोधाङ्गनाः कान्तारेषु
पलायितुं वत कथं पद्मां भवेयुः क्षमाः । इत्थं चेतसि संवि-
भाव्य सदयं वैकुण्ठकण्ठीरव त्वद्वादावलिभिः सखीभिरिव
किं तद्गर्भगतः कृतः ॥ ५२ ॥ ज्ञातस्त्वद्रिपुरक्तयाथसि
यशो धौताम्बरं धारयँलक्ष्मीया त्वदरातिवक्रकमलैर्भेदेवतां
पूजयन् । जुह्वैतदसूयकोपदहनं युष्मत्प्रतापोदयः शत्रु-
च्छत्रधरार्थदर्पयशसां प्राणाहुतीरादे ॥ ५३ ॥ कीर्तिः
श्रीनरसिंह ते त्रिपथगा तत्रोदितं कैरवं चान्द्रं मण्डलमत्र
नीलमिव यत्तद्भृङ्गवृन्दं किमु । यद्वा त्वदलितारिवृन्दतरु-
णीचित्तेन्धनाग्नेः स्थलं चन्द्रस्तत्र विभाति नीलमिव यद्गुमः
स मन्यामहं ॥ ५४ ॥ अन्तर्विष्णोस्त्रिलोकी निवसति फ-
णिनामीश्वरे मोऽपि शेते मिन्धोः मोऽप्येकदेशे तमपि चुलु-
कयां कुम्भयोनिश्चकार । पृत्ते खद्योतलीशमयमपि नभसि
श्रीनृसिंह क्षितीन्द्र त्वत्कीर्तिः कर्णनीलोत्पलमिदमपि च प्रेक्ष-
णीयं विभाति ॥ ५५ ॥ नृत्यद्वर्गादृष्टासप्रचर्यसहचैरस्ता-
वकीर्नेयशोभिर्धावल्यं नीयमाने त्रिजगति परितः श्रीनृसिंह
क्षितीन्द्र । नेदंयद्येष नाभीकमलपरिमलप्रौढिमासादपि प्यद्ये-
यानां नाभिविष्यत्कथमपि कमलाकामुकस्यावबोधः ॥ ५६ ॥
श्रीमद्वैकुण्ठकण्ठीरव तव निनदाकर्णनत्रासधावच्छक्रेभोद्वि-
न्नगण्डस्थलविगलदतिस्वच्छमुक्तामणीनाम् । माला ताराव-
लीयं विलसति च पतद्दानपाशःपयोधिर्नो चैरकत्या नु ता-
रावलिरथ लवणः सागरोऽसौ कुतस्त्वः ॥ ५७ ॥ द्विर्भावः

१ चन्द्रकलाभूषणम्. हरमित्यर्थः. २ गण्डप्रदेशः. ३ पङ्कलः.
४ प्रोञ्चति. ५ स्वस्तीत्यादौ हेत्यर्थः. अतिशुभ्रेत्यर्थः.

१ इन्धनायते. २ विष्णोः कंदरः. ३ शेषः. ४ ज्योतिरिङ्गणः. ५ वि-
स्तारस्य. ६ सटुक्षेः. ७ कीर्तिवच्छुद्ध इत्यर्थः.

पुष्पकेतोर्विबुधविटपिनां पौनरुक्त्यं विकल्पश्चिन्तारत्नस्य
वीप्सा तपनतनुभुवो वासवस्य द्विरुक्तिः । द्वैतं देवस्य देत्या-
धिपमथनकलकैलिकारस्य कुर्वन्नानन्दं कोविदानां जगति
विजयते श्रीनृसिंहः क्षितिन्द्रः ॥ ५८ ॥

परशुरामः ॥ आदर्शाय शशाङ्कमण्डलमिदं हर्म्याय
हेमाचलं दीपाय युमणिं महीमिव कथं नो भिक्षवे दत्त-
वान् । दिव्सापलवितप्रमोदसलिलव्याकीर्णनेत्राम्बुजो जा-
नीमो भृगुनन्दनस्तदखिलं न प्रायशो दृष्टवान् ॥ ५९ ॥
गोत्राचारविचारपारगतया वृद्धाभिरादिष्टया मात्रा वस्तुषु
तेषु तेषु पुरतः प्रस्फारितेषु क्रमात् । अन्नप्राशनवासरे सर-
भसं वक्षोभरोत्सर्पिणा येनातं धनुरीक्षिताश्च सपदि क्षत्रा-
वतंसा दिशः ॥ ६० ॥ तन्वन्ती तिमिरच्युतिं कृतवती प्र-
त्यर्थं चक्रव्यथामेपा भार्गव तावकी विजयते निखिशाधारा
निशा । युद्धकुड्विपक्षपक्षविलत्कुम्भीन्द्रकुम्भस्थलभ्रद्रय-
न्मौक्तिककैतवेन परितस्पागवलीं वर्षति ॥ ६१ ॥

पाण्ड्यः ॥ तवाङ्गणे सुन्दर वीर पाण्ड्य मतंगजाः
शृङ्खलिनो विभान्ति । आवासदानादरिभूपतीनामाशान्त-
शैला इव सापराधाः ॥ ६२ ॥ विन्ध्याद्रिः करसाधनी
निरुपमो रत्नाकरः कोशभृत्सौगन्धी मलयचलः परिचराः
सर्वेऽपि विद्याधराः । विश्वाशापरिपूरणं वितरणं देशोऽग्रहो
दक्षिणः पाण्ड्याखण्डल वीर पाण्ड्य भवतः किं किं न
लोकोत्तरम् ॥ ६३ ॥ एतदन्वितबलैर्विलोक्य निखिलामा-
लिङ्गिताङ्गीं भुवं संभ्रामाङ्गणमीभिर्जंगमगिरिस्तोमभ्रमाधा-
यिभिः । पृथ्वीन्द्रः पृथुरेतदुग्रसमरप्रेक्षोपैतन्नामरश्रेणीमध्य-
चरः पुनः क्षितिभरक्षेपाय धत्ते धियम् ॥ ६४ ॥

पारसीकक्षितीशः ॥ यदपि कटकयात्रारोधि पाथो-
धिना ते दिशि दिशि मम पत्या पारसीकक्षितीश । तदपि
कुरु मुधा नो जीवितान्तं नितान्तं कथयति बहुभार्यै नैक-
नारीवियोगः ॥ ६५ ॥

पृथ्वीराजः ॥ मन्दश्चन्द्रकिरीटपूजनरसे तृष्णा न कृ-
ष्णाचने स्तम्भः शंभुनितम्बिनीप्रणतिषु व्यथो न धातुर्गृहे ।
अस्माकं परमर्दनोऽस्ति वदने न्यस्तेन संरक्षितः पृथ्वीराज-
नरेश्वरादिति तृणं तत्पत्तने पूज्यते ॥ ६६ ॥

यङ्गालिदासः ॥ बङ्गालिदास भवतः शुभनामवर्णाः
पद्मेपुष्पश्वविशिखन्ति नितम्बिनीषु । प्राणन्ति बन्धुषु विरो-
धिषु पाण्डवन्ति देवदुर्मन्ति कविपण्डितमण्डलीषु ॥ ६७ ॥

बल्लालः ॥ बल्लाल क्षोणिपाल त्वदहितनगरे संचरन्ती
किराती कीर्णान्यालोक्य रत्नान्युरुतरखदिराङ्गरशङ्काकुलाङ्गी

मुक्त्वा श्रीखण्डखण्डं तदुपरि मुकुलीभूतनेत्रा धमन्ती श्वा-
सामोदानुयातेर्मधुकरनिकरैर्भूमशङ्कां विभर्ति ॥ ६८ ॥

वाङ्गालक्षोणिपालः ॥ आप्रेयास्त्रपवीणप्रबलमृगभटाः
शत्रुसंक्षोभदक्षा यस्य प्रौढप्रतापानलवहलशिखास्विन्धनत्वं
प्रयान्ति । सोऽयं प्राचीपयोधिप्रहितकरततीर्तूर्णमंपूर्णकोपो
वाङ्गालक्षोणिपालस्त्रिभुवनजनतागीतकीर्तिप्ररोहः ॥ ६९ ॥

वीसलः ॥ आ विन्ध्यादा हिमाद्रेर्विगचितविजयस्ती-
र्थयात्रापसङ्गादुद्गीघेषु प्रहर्षान्नृपतिषु विनमत्कन्धरेषु प्रपन्नः ।
आर्यावर्ते यथार्थं पुनरपि कृतवान्मलेच्छविच्छेदनाभिर्द्वैवः ।
शाकंभरीन्द्रो जगति विजयते वीसलः क्षोणिपालः ॥ ७० ॥

भारवसिंहः ॥ यस्याभिः कोपपुञ्जं वसति स्वरुपे वाजिनां
गन्धवाहो लक्ष्मीः सखेहदष्टो कमठकुलमणवीचि वाचामधी-
शा । रक्षे कौक्षेयकात्रे क्षपितरिगुणे कोपनोऽसौ कृतान्तः
कस्तं श्रीभारवसिंहं प्रबलमखमुजामाश्रयं नाश्रयते ॥ ७१ ॥

भीमः ॥ रुधिरविमरप्रसाधितकरालकरवालरुचिरभुज-
परिधः । झटिति भुक्तुटिविटङ्कितललाटपट्टो विभाति
नृपभीमः ॥ ७२ ॥

भैरवः ॥ धनानि विद्वत्कविमण्डलीषु पद्मेषुवाणानपि
कामिनीषु । वर्षन्ति वज्राण्यरिधोरणीषु श्रीभैरवक्षोणिम-
णेः कटाक्षाः ॥ ७३ ॥

भोजः ॥ त्वच्चित्ते भोज निर्व्याजं द्वयं तृणकणायते ।
कोधे विरोधिनां सेन्यं प्रसादं कनकोच्चयः ॥ ७४ ॥ भोज
त्वदानपाथोऽथो दरिद्रस्य निमज्जतः । न कोऽपि हि भुजा-
लम्बं दत्ते मेऽभयदायकम् ॥ ७५ ॥ निजानपि गजान्भो-
जं ददानं प्रेक्ष्य पार्वती । गजेन्द्रवदनं पुत्रं रक्षत्यथ पुनः

पुनः ॥ ७६ ॥ प्रतापमीत्या भोजस्य तपनो मित्रताम-
गात् । और्वा वाडवतां धत्ते तड्विद्विगणकतां श्रिता ॥ ७७ ॥
भोज त्वकीर्तिकान्ताया नभोभालस्थितं महत् । कस्तूरी-
तिलकं राजन्गुणागारं विराजते ॥ ७८ ॥ अस्य श्रीभो-

जराजस्य द्वयमेव सुदुर्लभम् । शत्रूणां शृङ्खलैर्लेहं तात्रं
शासनपत्रकैः ॥ ७९ ॥ धारेश त्वत्पतापेन पराभूतस्त्विषां
पतिः । सुवर्णपात्रव्याजेन देव त्वामेव सेवते ॥ ८० ॥
त्वद्यशोजलधौ भोज निमज्जनभयादिव । सूर्येन्दुविम्बमि-

पतो धत्ते कुम्भद्वयं नभः ॥ ८१ ॥ शुक्तिद्वयपुटे भोज
यशोभौ तव रोदसी । मन्ये तदुद्ववं मुक्ताफलं शीतांशु-
मण्डलम् ॥ ८२ ॥ अद्य धारा सदाधारा सदादल्म्बा सर-
स्वती । पण्डिता मण्डिताः सर्वे भोजराजे भुवं गते ॥ ८३ ॥

श्रीभोज साम्यं तव कल्पवृक्षः सदा वदान्योऽपि कथं प्र-
याति । यतो भवदानुसुपुष्टविप्रहृद्येन कुक्षिभरिरस
भेता ॥ ८४ ॥ भोजप्रतापं तु विधाय धात्रा शेषैर्नि-
रसैः परमाणुभिः किम् । हरेः कोऽभूत्पविम्बरे च
भानुः पयोधेरुदरे कृशानुः ॥ ८५ ॥ भोजप्रतापाभिरपूर्वं
एष जागर्ति भूभृत्कटकस्थलीषु । यस्मिन्प्रविष्टे रिपुपार्थि-
वानां तृणानि रोहन्ति गृहाङ्गणेषु ॥ ८६ ॥ यथा यथा
भोजयशो विवर्धते सितां त्रिलोक्रीमिव कर्तुमुद्यतम् ।
तथा तथा मे हृदयं विदूयते प्रियालकालीधवलत्वश-
ङ्कया ॥ ८७ ॥ पन्थाः संहार दीर्घतां त्यज निजं तेजः
कठोरं रेवे श्रीमन्विन्ध्यगिरे प्रसीद सद्यं सद्यः समीपे
भव । इत्थं दूरपलायनश्रमवतीं दृष्ट्वा निजप्रेयसीं श्रीम-
द्भोज तव द्विषः प्रतिदिनं जल्पन्ति मूर्च्छन्ति च
॥ ८८ ॥ धाराधीश धरामहेन्द्रगणनाकौतूहली यामयं
वेधास्त्वद्रणने चकार खैटिकाखण्डेन रेखां दिवि । सै-
वेयं त्रिदशपगा सममवत्त्वत्तुल्यभूमिवराभावात् तु जति
स सोऽयमवनीवृष्टे तुषाराचठः ॥ ८९ ॥ राजन्मुञ्जकु-
लप्रदीप सकलक्षमापालचूडामणे युक्तं संचरणं तवाद्भुत-
मणिच्छत्रेण राज्रावपि । मा भूत्त्वद्दनावलोकनवशाद्भी-
डानिन्नः शशी मा भूच्चयमरुन्धती भगवती दुःशी-
लताभाजनम् ॥ ९० ॥ छत्रं सैन्यरजोभरणे भवतः
श्रीभोजदेव क्षमारक्षादक्षिण दक्षिणश्रितिततिः प्रेक्ष्यान्त-
रिक्षं क्षणात् । निःशङ्को निरपत्रयो निरनुगो निर्बान्धवो
निःसुहृद्भिःस्त्रीको निरपत्यको निरनुगो निर्हाटको निर्गतः
॥ ९१ ॥ मुक्ताः १ केलिविमुत्रहारगलिताः संमार्जनीभिर्हेताः
प्रासाः प्राङ्गणमीभि मन्थरच उद्धालङ्घिताक्षारणाः । दूरादा-
डिमनीजशङ्कितधियः कर्षन्ति केलीशुका यद्विद्रव्वनेनपु
भोजन्यतेस्तस्यागलीशयितम् ॥ ९२ ॥ विद्रव्वन्दगुणा-
नुस्त्वविभवत्यागैककल्पद्रुमे स्वर्गं वासिनि भोजराजन्वपतौ
विद्यानवधारमनि । दातारो भुवि नैव भूमिचल्ये मा सन्तु
किं तावता ज्ञातारोऽपि न सन्ति हन्त निजगमेतावता
दूयते ॥ ९३ ॥ स्पृष्टाङ्कशसिपिशोक्तकटटिषटाकुम्भकूटा-
वदान्तर्निष्ठघृतासुकृतिट्यास्तनिकटगटकोणपादाट्टहासः ।
भोजेन्द्र त्वद्रणक्षमाक्षतमटविकटोरःस्थलत्रोटकुप्यद्वप्रौष-
त्रोटिकोटिप्रकटचटचटाशब्दगौद्रोऽभवद्वाक् ॥ ९४ ॥ भो
भोः श्रीभोजदेवे श्रयत विनयतः शत्रवः क्षत्रवर्गाः प्राण-

त्राणाय नौका न भवति भवतां काप्यरण्यं शरण्यम् ।
मत्वा मातङ्गकुम्भद्वितयमिति पुरा कूरवृत्तिर्भिनन्ति कुद्रः
शुद्धान्तकान्ताकुचकलशयुगं रंहसा सिंहशावः ॥ ९५ ॥
नीरक्षीरे गृहीत्वा सकलखगपतीन्याति नैलैकजन्मा चक्रं
भृत्वा कराञ्जे सकलजलनिर्धीश्रकृपाणिमुकुन्दः । स-
र्वानुद्धृत्य शैलान्दहति पशुपतिर्भालनेत्रेण पश्यन्व्यासा
त्वत्कीर्तिकान्ता सकलवसुमती भोजराज क्षितिन्द्र ॥ ९६ ॥
स्वर्गाद्गोपाल कुत्र व्रजसि सुरमुने भूतले कामधेनेर्वत्स-
स्यानेतुकामस्तुणचयमधुना मुग्ध दुग्धं न तस्याः । श्रुत्वा
श्रीभोजराजप्रचुरवितरणं व्रीडशुष्कस्तनी सा व्यर्थो हि
स्यात्प्रयासस्तदपि तदरिभिश्रितं सर्वमुर्व्याम् ॥ ९७ ॥
कूर्मः पातालगङ्गापयसि विहरतां तत्तदीरूढमुस्तामादत्ता-
मादिपोत्री शिथिलयतु फणामण्डलं कुण्डलीन्द्रः । दि-
व्यातङ्गा मृगालीकवलनकलनां कुर्वतां पर्वतेन्द्राः सर्वे स्वैरं
चरन्तु त्वयि वहति विभो भोज देवीं धरित्रीम् ॥ ९८ ॥

मणिपालः ॥ प्रामाण्यं परतो न शक्तिगणना साह-
श्यलोपः सदा कार्यं चेश्रकर्तुं नन्वनुमितौ ज्ञानं विशि-
ष्टात्मकम् । सर्वं न्यायनयानुसारिविबुधे चैतन्यनाशोपमा-
न्नश्येत्तन्मणिपाल भूप भवतो नैयायिकत्वं कुतः ॥ ९९ ॥

मल्लशाहः ॥ मृगः प्रमीललोचनः पिकः कृतोक्तिमो-
चनः श्रितानतिः कृताततिमैरालिक्काम्बलद्रुतिः । निरीश्यते
लसन्मते सुमल्लशाह भूयते तवारिकामिनी वृथाद्भुतं दु-
टाटत्री यथा ॥ १०० ॥ पलायिता तवारिवामलोचना
यदा यदा पुलिन्दनायकैः सुलितकालकूटसायकैः । वि-
हाय नासिकामु मौक्तिकं सनं च मौक्तिकां विलुण्ठिताः
पुमर्धपक्षमेह मल्लभूपते ॥ १०१ ॥ आदायादाय मुक्ता-
स्तदनु शिख्रिययादाय माणिक्यवर्गं धूमभ्रांतिं वहन्त्य
स्ववदनकमलामोदलुब्धालिवृन्दे । पञ्चुं भिलयः प्रवृत्ताः
सरसमसकृच्छ्रित्यत्पनेषु ब्रूमः किं कीर्तिपूर्वं धवलित-
वसुधं मल्लशाहस्य तस्य ॥ १०२ ॥

माणिकः ॥ यशःशशाङ्काम्युदये प्रवृद्धो द्विषद्वधूनेत्र-
जलाम्बुराशिः । नष्टं हि दारिद्र्यतमो बुधानां तव क्षितौ
माणिक भूमिपाल ॥ १०३ ॥ सद्ग्रहारेभेवता प्रदत्तैर्मद-
ङ्गना कण्ठतटाग्रहारैः । श्रीमाणिकक्षोणिते प्रतुष्टा यथा
यशो गायति तद्विधेहि ॥ १०४ ॥ संजते द्रवरूपतां हि
रजताद्रो स्वर्णशैले द्रुतं भूमिपालललाम माणिकविभो
प्रौढैः प्रतापानैः । योगेऽभूदनयोः सुपाण्डुररुचिः सा

१ इन्द्रः. २ कुतूहलविशेषः. ३ कठिनोशकलन.

४ सुरतक्रीडायां विच्छिन्नवृक्षाक्षारद्रुतिः. ५ अपमारिताः.

तेऽरिकान्ताजनैर्नीता स्वीयकपोलयोश्च विरहव्याजेन गो-
पायते ॥ १०५ ॥ भोगासक्तैकचेता भयवशसुखकृद्धी-
तिहा स्वाश्रितानां भोगान्भ्रव्याय यच्छृङ्गगति भवन्तः साधु
भण्डारतिश्च । भूपानां ग्लानिकर्ता भटनगजयभ्रंशदेहो
हि भलाकीर्णः श्रीमाणिकेन्द्रस्त्वमिव तव रिपुस्तत्र
दम्भं प्रतीमः ॥ १०६ ॥ सङ्ग्रामक्षोणित्पुत्रपलरिपुच-
मूसिन्धुकीलालमालां पीत्वा कालः कृपाणोऽम्बुद उपसमरं
गर्जते वीरघोषैः । वर्षत्युद्दामगौरं दिशि दिशि तव भोः
कीर्तिवारीभक्तुमप्रोद्यन्मुक्ताहिमाश्मच्छुरितमरितेतर्माणिक-
क्षोणिपाल ॥ १०७ ॥

माधवः ॥ सत्यासक्तमना गुणाकरलताकीर्णो न दी-
नाश्रयोऽरिपृथ्वंसपराजयश्च सुमनोवृन्दैरले वन्दितः । नाना-
स्थानकलाप्रधानमहिमा नित्यं सदानन्दकः श्रीमान्माधव
एव माधवसमः क्षोणीतले राजते ॥ १०८ ॥

मानसिंहः ॥ काशीं काशी न धत्ते कलयति न दशा
केलितल्पं कलिङ्गी सिन्दूरं दूर एव क्षिपति करतलन्यस्त-
मान्ध्रीं पुरंध्री । सौराष्ट्रीं मार्ष्टि भूयः सपदि नयनयो र-
क्तता रक्तिमानं कापाटीं कर्णिकायां मलिनयति मनो
मानसिंहप्रयाणे ॥ १०९ ॥

मालवाखण्डलः ॥ पर्यङ्को राजलक्ष्म्या हरितमणि-
मयः पौरुषाब्धेस्तरङ्गः सङ्ग्रामत्रासताम्यन्सुरलपतियशोहं-
सनीलाम्बुवाहः । भद्रप्रत्यर्धिवंशोल्बणविजयकरिस्त्रानदाना-
म्बुपट्टः खड्गः क्षमासौविदलः समिति विजयते मालवान्ख-
ण्डलस्य ॥ ११० ॥

मुकुन्ददेवः ॥ करवारिरुहेण संधुनाने तरवारं नृ-
पतौ मुकुन्ददेवे । वरयन्त्यमरावतीतरुण्यः प्रथमं काश्चन-
पारिजातमालाः ॥ १११ ॥

मुञ्जः ॥ लक्ष्मीर्यास्यति गोविन्दे वीरश्रीवीरमेप्यति ।
गते मुञ्जे यशःपुञ्जे निरालम्बा सरस्वती ॥ ११२ ॥

मुद्गाफरशाहः ॥ आकाश प्रसर प्रसर्पत दिशस्त्वं पृथ्वि
पृथ्वी भव प्रत्यक्षीकृतमादिराजयशासां युष्माभिरुज्जुम्भि-
तम् । श्रीमुद्गाफरशाहपार्थिवयशोरशोः ससुज्जुम्भणाद्धी-
जोच्छ्वासविदीर्णदाडिमदशां ऋषाण्डमारोक्यति ॥ ११३ ॥

राजबहादुरः ॥ नित्यं वृद्धिसुपैषि संकलयसे सर्वाः
कलाः सर्वदा सानन्दं कुमुदाकरं वितनुषे नास्ते कलङ्क-
स्तव । सर्वाशाः परिपूरयन्समुदयं धत्सेऽनिशं सर्वतो न
श्रीराजबहादुरेन्द्र नृपते चन्द्राधिकस्त्वं कथम् ॥ ११४ ॥

राजेन्द्रसिंहः ॥ मूर्धा कल्याणवाही करजितवसुधः
सर्वदा पूर्णकामो विख्यातः कर्णवृत्रया वचसि न च पटु-
श्रित्रपाकानुभावी । कोषापेक्षी परस्मादचित्तबहुकथः सर्वदा
पूर्णलोक इत्थं राजेन्द्रसिंह त्वमिव तव रिपुस्तत्र कम्पं
प्रतीमः ॥ ११५ ॥

रामचन्द्रः ॥ एकादशरुद्राणामेका गौरीत्यनौचित्ती
मत्वा । राघव नृप तव यशसा दशापि गौरीकृता हरितः
॥ ११६ ॥ त्वद्वैरिभवनलिखितां सीतामाहर्तुसद्बल्य । कपि-
कौणपमण्डलयोः शिवशिव भूयो भवन्ति संरम्भाः ॥ ११७ ॥
शरामने सायकमादधाने श्रीरामभद्रक्षितिपालमौलौ । सुरा-
ङ्गनानां वरलालमानां वामानि नेत्राणि परिस्फुरन्ति ॥ ११८ ॥
गायन्तु किंनरगणाः सह किंनरीभिः श्रीरामचन्द्र शिखरेषु
हिमाचलस्य । शोषेन्दुकुन्ददलबालमृणालनानीहारहारहर-
हाससितं यशसे ॥ ११९ ॥ नौलीकभङ्गकृदतीव नदी-
नवन्धुनक्षेत्रयो नैवसुधाविभवैकहेतुः । राजा किमिन्द्ररुपि
नैर्यभिमानहारी राजा परं जयति राघवसार्धभौमः ॥ १२० ॥
नृपतिसुकुटरल त्वत्प्रयाणप्रशास्तिं प्रवगपदनमङ्गनिर्भराक्रा-
न्तभोगैः । लिखति दशनटङ्कैरुभन्नर्मद्विर्जैरठकमठभर्तुः
कर्मणे सर्वराजः ॥ १२१ ॥ रघुतिलक नृपाल त्वद्विषक्षो-
णिपालप्रतिलसदपकीर्तिश्यामले विश्वजाले । भगवति भज-
माने कृष्णतां श्लघपाणौ किमुदधिमिरिपुत्र्यौ चक्रतुस्तत्र
विद्यः ॥ १२२ ॥ अधाक्षीन्नो लङ्कामयमयमुदन्वन्तमतर-
द्विशलयं सोमित्रैरयमुपनिनायोषधिवनम् । इति स्मारंस्मारं
त्वदरिनगरीभित्तिलिखितं हनूमन्तं दन्तैर्दशति कुपितो रा-
क्षसगणः ॥ १२३ ॥ यदि क्षुण्णं पूर्वैरिति जहति रामस्य
चरितं गुणैरैतावद्विर्जगति पुनरन्यो जयति कः । स्वमा-
त्मानं तत्तद्गुणारिगमभीरमधुरस्फुरद्वाग्ब्रह्माणः कथमुप-
करिष्यन्ति कवयः ॥ १२४ ॥ झगिति जगतीमागच्छ-
न्त्याः पितामहविषयान्महति पथि यो देव्या वाचः श्रमः
समजायत । अथ कथमसौ मुषेदेनं न चेदवगाहते रघु-
पतिगुणग्रामस्त्राघासुधामयदीर्घिकाम् ॥ १२५ ॥ लज्जा
कीर्तिर्जनकतनया शैवकोदण्डभङ्गे तिस्रः कन्या निरुपम-
तया भेजिरे रामचन्द्रम् । अन्त्यापाणिग्रहणसमये ज्यायसी
जातकोपा भूपैः सार्धं खलु गतवती मध्यमाथो दिग-

१ अलीकभङ्गकृतः; (पक्षे) कमलविकासकृतः, २ अनाधननुः;
(पक्षे) नदीनः समुद्रस्तन्नुः, ३ क्षत्रियश्रेष्ठः; (पक्षे) नक्षत्रनायकः.
४ वसुधैवकुसुम कारणम्; (पक्षे) नवीनायाः सुधाया यो विभव-
स्तस्य मुख्यकारणम्, ५ शत्रुमानहारी; (पक्षे) नारीणां मान-
हारकः, ६ शरीरम्, ७ कपाले, ८ शेषराजः.

न्तान् ॥ १२६ ॥ गेहे गेहे सुभग भवतो रामभद्र क्षि-
तीश त्वामालिख्य स्वमपि सविधे सस्पृहं भावयन्त्यः । त-
स्मिन्नाकस्मिन्नुपगते बलभे भीतिभाजः पूर्णं चापं तव
करतले वेपमाना लिखन्ति ॥ १२७ ॥ अहो रघुशिरोमणे-
रभिनवप्रतापावलिप्रचण्डकिरणप्रथाप्रसरसाध्वसादाश्रयम् ।
सुराधिपतिरम्बुदान्कमलमिन्दिरा सेवते हिमांशुपति चन्द्रमाः
सततमम्बुधो मज्जति ॥ १२८ ॥ कीर्तिः श्रीरघुवंशरत्न भवतः
सर्वाहिनीगाहिनी दिक्पालानखिलान्परीत्य दधती पाण्योः
प्रतापानलम् । ससाम्भोनिधिमण्डलान्यधिगता त्वय्येकंपत्नी-
व्रतस्यात्यै विष्णुपदं स्पृशत्यनुदिने शेषस्य शीर्षा-
ण्यपि ॥ १२९ ॥ कीर्तौ व्यासिमवेत्य वैरिवनिताबाणो-
दधेः साधनादुत्तुङ्गे पृथिवीभुजां परिवृष्टे शश्वद्वि-
पक्षे स्थितम् । सर्वक्षमापतिमौलिमण्डनमणे श्रीरामचन्द्र
प्रभो चित्रं पश्य तव प्रतापदहनं जानन्ति सत्ता-
किंकाः ॥ १३० ॥ श्रीराम त्वदनेकचित्रचरितप्रदोद्गमकी-
र्तिश्रुतिप्रागल्भ्यादवभूतमूर्ध्नि सकलत्रैलोक्यलोकेऽपि यत् ।
अश्रोत्राः फणिनस्तदेतदुचितं नो चेदहस्त्वामिना ष्याधूते
शिरसि क भूः क गिरयः कामी दिशामीश्वराः ॥ १३१ ॥
आन्वा भूवल्यं दशास्यदमन त्वत्कीर्तिहंसी दिवं याता
ब्रह्ममंशोरसंगमवशास्ता तत्र गर्भिण्यभूत् । पश्य स्वर्ग-
तरंगिणीर्षिरसरे कुन्दावदातं तथा सुक्तं भाति विशाल-
मण्डकमिदं शीतसुतेर्मण्डलम् ॥ १३२ ॥ ये मज्जन्ति
निमज्जयन्ति च परांस्ते प्रस्तारा दुस्तरे वाधौ वीर तरन्ति
वानरभटान्संतारयन्तेऽपि च । नैते श्रावगुणा न वारिधि-
गुणा नो वानराणां गुणाः श्रीमद्दाशरथेः प्रतापमहिमा
सोऽयं समुज्जृम्भते ॥ १३३ ॥ कीर्तिः श्रीरघुवंशदीप
भवतो दूती सुरोः प्रियां यस्मानुभ्यमदात्तंदादि गिरिशो-

१ स्वसतीत्वव्रतज्ञापनाय दिव्यकरणं युक्तमेव । अत्रायं भावः—

या हि स्त्री दिव्यं कर्तुमिच्छति सा पूर्वं गङ्गां गाहते, अपरं देवताः प्रद-
क्षिणीकृत्य पाण्योरनलं दधती सप्तमण्डलान्यतिक्रामते; ततो विष्णुपदं
स्पृशति; तथा सर्पं कर्षति । तद्गदियं त्वत्कीर्तिरपि जलाग्निराजपदविष्णु-
पदसंप्रेशशोनाख्यान्ति पद्म दिव्यानि स्वसतीत्वनिर्वाहाय विधत्त
इति । २ उक्तदा । ३ कम्पितः । ४ शेषशिरोवभूतं भूमिः पात
एव स्यात्तत्संज्ञां गिर्यादिवरत्नां कावस्थानं भवेद्यत्संज्ञां भूत्या-
श्रितत्वात्तस्वार्थ शेषाश्रितत्वादित्यर्थः । ५ हंसः । ६ तीरे । ७ कु-
न्दवदुज्ज्वलम्, ८ लक्ष्मीम्, ९ तदाप्रभृति ।

भूर्दधनारीश्वरः । ब्रह्माभूच्चतुराननः सुरपतिश्चक्षुःसहस्रं
दधौ स्कन्दो मन्दमतिश्चकार न करस्यसौ स्त्रियाः शङ्कितः
॥ १३४ ॥ एकं कांक्षन्भूधरं सुवल्यं वासः सुधावारिधिं
तीरं तीरकराजमण्डलमिदं संप्राप्य सत्कुण्डलम् । दूर्ग-
स्थापि च तेन तेन सदृशं त्वां भूषणं चापरं स्त्री मर्नि-
ग्रहिलेव यांचितितरां श्रीराम कीर्तिस्तव ॥ १३५ ॥ सं-
ग्रामो दिव्यमौयते तव मुजः पूर्वाचलेन्द्रायते त्वत्क्रोधोऽर्थ-
रुणायते तव लसच्छौर्यं प्रकंशायाते । त्वद्वैरी तिमिरीयते त-
दबलाहृत्सूर्यकान्तायाते त्वत्कीर्तिः कैमलायाते रघुपते त्वत्स्वैर्ज्ञ-

१ महेश्वरं तर्कितम्, यद्यहमुमां स्वपार्श्वे न स्थापयिष्यामि
तदर्थं कीर्तिदूती लक्ष्मीमिवापहृत्य मम कामिनीं गौरीमपि रामाय
प्रदास्यतीति मिया स्वाङ्ग एव गौरी स्थापिता । तत्प्रभृत्यलनारीश्वरो
हर इति ख्यातिः । २ ब्रह्मणा स्वपत्नीरक्षणार्थं चतसृष्वपि
दिक्षु सुत्वानि निमिनानीति भावः । ३ यतो बहूनि चक्षुषि मम
चेद्भविष्यन्ति तदा स्वप्नरसः प्रलोभ्यापदतुमागच्छन्ती कीर्तिदू-
तीमवलोकयिष्यामीति भावः । ४ मन्दा विवाहेऽलम्भा मर्त्य-
स्य मः । ५ यत्तेश्वरदहं कुच्छ्रेण प्राविश्यं परिणयामि तथापि
तदपहरणं मम तथा वियोग एव भार्वा, ततः किमनेन परिण-
यनारम्भेणति विचारादिति भावः । ६ मयैकः वाञ्छनगिरिर्द-
क्षिणे वारे कटकोऽस्ति, वामे तु न किमपीत्येकत्राजनव्रत शो-
भते पाणी, अतोऽपरं तादृशं बलयाख्यं भूषणं मया देहीति प्रार्थ-
यते । ७ यतो न ह्येकं वाम उपप्रेषश्चाङ्गे परिधातुं शक्यते ।
८ उज्ज्वलम्, ९ श्रदमेकं तारकाणां राजा चन्द्रस्तस्य मण्डलं
सत्कुण्डलमेकस्मिन्कणे संप्राप्य तत्सममपरकुण्डलं द्विती-
यकर्णार्थं याचति । १० दिव्ययन्तं प्राप्तापि । ११ स्त्रिया यो मानः
स्वपतिमौभाग्यसुरूपत्वादिगर्वस्तेन ग्रहिला ग्रहगृहीता । १२ अ-
न्यापि या मानिनी मानग्रहगृहीता भवेत्सा विदेशस्थापि पतिं
प्रमविष्णुं तत्तद्वरुं याचते यद्भूमण्डलेऽपि नाप्यते तथेयं की-
र्तिरप्यपरं भूषणं याचत इत्यर्थः । १३ यथा दिवं मयैः प्रभाप्र-
गल्भतामुपैति तथा त्वत्स्वङ्गमानुरपि संधामे रवस्पृष्टां प्रक-
टयतीत्यर्थः । १४ यथा भानुरुदयाचले भासते तथा चाभौ त्वद्भु-
जे भासत इत्यर्थः । १५ यथाऽभौ रक्तवर्णोऽयं प्रादुर्भवति तथा
क्रोधोऽपि रक्तमुखनेत्रादिना प्रादुर्भवतीत्यर्थः । १६ यथा मयै-
स्योदये सर्वत्र प्रकाशः प्रसरति तथा त्वत्स्वङ्गमानोरुदये तव शौर्यं
स्पष्टमुदेतीत्यर्थः । १७ यथा सूर्योदये तमासि नाशमायाति तथा
त्वत्स्वङ्गमानुरुदये तव वैरिणो दिग्गन्तागामिनो भवन्तीत्यर्थः । १८ यथा
भानोरुदये सूर्यकान्तमणिषु महान्तापः संजायते तथा चैत-
दुदये सति वैरिस्त्रोहद्वयमु महान्पश्चात्तापो भवतीत्यर्थः । १९ यथा
भानोरुदये कमलानि विकारवराणि भवन्ति तथा त्वत्स्वङ्गमानो-
रुदये स्वकीर्तिविक्रामसमुपेतीत्यर्थः । २० तिग्मांशुत्वात्स्वङ्गस्य स-
वेया सूर्योपमत्वमस्तीति शेषः ।

चण्डयुतेः ॥ १३६ ॥ अस्माकं पैरमन्दिरस्य चरितं यद्यप्य-
वान्थं भवेत्स्वामी त्वं कथयामि तेन भवतः किञ्चिद्विप्रा-
दृषणम् । श्रीमद्राम नृप त्वया रणमुखे पाणिग्रहः सा-
दरं यस्याः सासिलता परस्य हृदये दृष्टा लुठन्ती मया
॥ १३७ ॥ सत्यं सा बँडुरुपिणी समभवरिंसिद्धिस्वरूपा
भैवत्कीर्तिः श्रीरघुवंशरत्न विमला जागर्ति विश्वोदरे ।
क्षमापारे रिपुमन्दिरे नृपपुरे रत्नाकरे निक्षेरे कान्तारे गि-
रिशेखरे विषधरागारे तथैवाम्बरे ॥ १३८ ॥ गर्वावेश-
विशालरावणमुजप्रोर्व्यत्पापानलज्वालाजालनयाम्बुदः कथम-
सौ सीतापतिर्वर्णयते । यस्यागतिनृपाः कृपाणजलधौ मग्नाः
पुरो गौरवाद्दयुञ्जैर्गतयो भवेन्ति च पुनर्भित्वा रवेर्मण्डलम्
॥ १३९ ॥ भीमं यज्जलधिं जवेन हनुमानुलङ्घ्य च
लङ्कां गतो यन्नाशोकमहावनं दलितवानक्षं च यत्क्षुण्ण-
वान् । सीतोपायनमौलिरत्नसहितः प्राप्तश्च यस्त्वामसौ
तत्राप्येष भवत्यतापमहिमा निर्यत्रेणः कारणम् ॥ १४० ॥
धत्ते नायक राम तावकयशो रौमे शशाङ्के मेरुद्वारे स्वर्ग-
गजे हरे फणिपतौ वाण्यां वृषे भे रूचिम् । अन्येषां तु
तैर्दम्बरे तैर्दहिते तद्वज्जने तन्मदे तत्कण्ठे च तदीक्षणे
तदलके तैर्लोथके तैर्धये ॥ १४१ ॥ श्रीमन्नायक राम-
भद्र भवतः पाणी कृपाणं रणे दृष्टा यद्यद्भूदरिक्षिति-
मुजां तत्तत्समाकर्णय । अङ्गे वेपथुरन्धता नयनयोर्वके तृणं
भूयसी भीतिश्रितसि वाचि संस्तुतिकथा हस्तद्वयं मस्तके
॥ १४२ ॥ आकृष्टे कचचादहीन्द्ररसनार्किले कृपाणे

१ परस्त्रियाः. २ यतो भक्ताः स्वस्वामिनः कथमपि हानि
सोढुमक्षमाः. ३ र्शदुल्लक्षणं तु परमपमानकारणमतो ब्रवीमीत्यर्थः.
४ यथा काचिन्याणिगृहीतो परपुरुषस्य हृदये विलासं कुर्वांसदा
तस्या असतीवलक्षणो न पुरुषस्य महदृषणं लभं भवेत्. ५ नानारू-
पत्वेन विश्वव्यापित्यभूदिति भावः. ६ अणिमाद्यष्टसिद्धिमती. ७ यथा
योगिनी शिद्धा गिरिर्दयादिषु स्वकामचारिणी भवेत्तथा त्वन्वीतिर-
पीति भावः. ७ देदीप्यमानाः. ८ समूहः. ९ अन्योऽप्यनलोऽभ्युदैन
शाम्यते यथा तथा तत्प्रतापाशिरपि रामेण शासित इति भावः.
१० स्वर्गयायिनो भवन्ति. अन्यो हि यो जलधो निमग्नो भवति
स च नीचैर्गतिरेव भवतीति प्रसिद्धम्. ११ मारितवान्. १२ अ-
स्खलितः. १३ बलभेदः. १४ उच्चैःश्रवसि. १५ गेरावते. १६ च-
नक्षत्रे. १७ रामवन्धे. तद्वक्ष्ये नीलवदिति भावः. १८ नक्षत्रपथे.
न्द्रशत्रौ. राशानित्यर्थः. १९ बुधनासिकायाम्. २० नक्षत्रपथे.
आकाश इत्यर्थः. २१ येषां मुखे तृणं दृश्यते ते शूरा अपि
गोवदवध्या इति भावः. २२ शिरसि करदर्यं त्वत्प्रणामार्थं कृत-
वन्त इत्यर्थः. २३ सदृशे.

त्वया श्रीमन्नायक रामचन्द्र भवतः प्रत्यर्थिनां वेदमसु ।
गौहन्ते सहसा लुलायचंमरीशौर्दालशांखाचरीयक्षोरक्षशृगाल-
कोलार्जलभूद्भृङ्गकमिच्छादयः ॥ १४३ ॥ रेफ र्व्यञ्जनराज-
ता तव तवाकार प्रकर्षः स्वरेध्वन्यस्थापि मकार वि-
स्फुरति ते वैर्गक्षरेध्वादिता । यैः संभूय निगद्यते रघु-
कुलालंकारहीराङ्गुरो देवः क्षोणिसुतापयोधरतटीशृङ्गा-
रहागे हरिः ॥ १४४ ॥ स्वेदाम्भःक्षणमण्डलानि र्खुरली-
खेलोद्भवान्यन्वहं तद्बाहो रस्यन्महाबल इति ख्यातिं
गतो मेरुतः । तं चात्वाद्य सुदुः सहस्रफणिता-
शाली बलीयार्नोर्हिर्धत्ते कोमलकोमलैरपि फणैः श्रीराम-
चन्द्र र्थिर्गोम् ॥ १४५ ॥ श्रीरामे मृगयां गतेऽपि
धनुषा बाणे समारोपितेऽप्याकर्णान्तगतोऽथ सुदिगलितेऽप्ये-
पाङ्किलभ्रेऽपि च । न त्रस्तं न पलायितं न चकितं नो-
त्कम्पितं न द्रुतं मृग्या मद्दशगं करोति दयितं कामोऽयमि-
त्याशया ॥ १४६ ॥ गाम्भीर्येण महोदयेन शरणत्राणेन
मर्यादया सर्वाशापरिपूर्णेन महता स्थैर्येण धैर्येण च ।
राम त्वामनुकर्तुमिच्छतितरां वारानिधिः किं त्वसौ पीतो
वानरलङ्घितः प्रमथितो बद्धः श्रिया त्याजितः ॥ १४७ ॥
देव श्रीनृप रामचन्द्र भवतो दिग्जैत्रयात्रोत्सवे धावद्गीरतु-
रंगचञ्चलखुरक्षुण्णक्षमामण्डलात् । वातोद्भूतरजोमिलत्सुर-
नदीसंजातपङ्कस्थलीर्द्वाचम्बनचञ्चवो हरिहयास्तेनैव वृद्धं
दिनेः ॥ १४८ ॥ साधर्म्येण कथं गृणन्तु यमुनावेणीं
कृपाणीं च ते श्रीमद्राम चमूवरेण्य भवतो वाग्ब्रह्मसिद्धा-
न्तिनः । नाकृष्णं हलिना न कालियवशात्कुरां न धारा-
जडां न र्छैःयाजनितां न वैर्कचहुलां न प्रीसभङ्गां क-
चित् ॥ १४९ ॥ आबाल्यं पतिरेष मे जगदिदं जानाति
तत्त्वं पुनर्भूमिथे ससुपागता तदपि ते विख्यायते यः पतिः ।
वृद्धा नास्य गृहे वसामि सुचिरं तिष्ठन्थिरावते तन्मात्स-

१ तन्मन्दिराणां सत्यत्वेन वनचरतिरश्नां तत्र प्रवेशस्था-
निवायेत्वादिति भावः. २ वनगावः ३ व्याघ्राः. ४ वानर्यः.
५ शृङ्गराः. ६ शल्यकाः. ७ कृष्णाः. ८ व्यञ्जनेषु श्रे-
ष्ठत्वम्. ९ कलगादिषु. १० शम्भाभ्यामः. ११ आत्वादयन्-
१२ यदा त्वया वैरिणो हतास्तदा त्वद्भृजयोः परिश्रमजः
स्वेद उत्पन्नस्तच्छोषणादायुर्मेहाबलोऽभूदिति भावः. १३ दोषः.
१४ पृथ्वीम्. १५ दूर्वाङ्कुरमक्षणे रता अरणेन मेरिता अपि न
तृणं प्रथान्ति कि तु शनैरेव. अत एव शीर्षमर्तो महान्तो दिवसा
जायन्त इति भावः. १६ कथयन्तु. १७ छाया सूर्यमार्था.
१८ पानीयवाहाः. १९ जाततरङ्गाम्.

यदिव राम भूप भवतः कीर्तिर्दिगन्तं गता ॥ १५० ॥ का शङ्कराकथा कुतूहलकथा गीतादिकानां कथा माघदन्तिकथा तुरंगमकथा कोदण्डदीक्षाकथा । एकैवास्ति परंपलायनकथा त्वद्वैरिभूमिभुजां देव श्रीरघुनाथ नाथ जगति स्वप्नेऽपि नान्या कथा ॥ १५१ ॥ त्वं चैत्कल्पतरुर्वयं सुमनसस्त्वं चेतसुधात्मा कलाः संपूर्णा वयमीश्वरो यदि भवान्स्वच्छा विभूतिर्वयम् । संपूर्णः कमलाकरो यदि भवाञ्छ्रीराजहंसा वयं स्वामिस्त्वं शृणु रामचन्द्र नृपते किं किं न तेऽङ्गं वयम् ॥ १५२ ॥ बालक्रीडनमिन्दुशेखरधनुर्भङ्गावधि प्रहृता ताते काननसेवनावधि कृपा सुग्रीवसख्यावधि । आज्ञा वारिधिवन्धनावधि यशो लङ्केशनाशावधि श्रीरामस्य पुनातु लोकवशता जानक्युपेक्षावधि ॥ १५३ ॥ त्वत्कीर्तिर्धनिका धनं मधुरिमा तस्याधमर्णा सुधा शीतांशुः प्रतिभूस्तर्धनकृते सैषा दिवं धावति । सा लीना तव वाचि राम नृपते चन्द्रो निरस्तध्वनिः शङ्कातङ्कभृदंशुकवृततनुर्नक्तं ससुत्सर्पति ॥ १५४ ॥ अन्नामास तृणं पियाद्बुधि तृणामास स्मरारेधेनुर्दारामास मुनेः शिलापि रुवरा मास स्वयं पादुका । कुल्यामास महार्णवोऽपि कपयो योधाभंभूवुस्तदा पौलस्त्यो मशकांभूव भगवंस्त्वं मातुषामासिधाः ॥ १५५ ॥ उसा कीर्तिलता गुणैस्तव विभो सिक्ता च दानोदकैर्मैरुस्तम्भमाव्या दिक्षु वितता प्रासा नभोमण्डलम् । धूपैस्वत्प्रतिपक्षलक्षवनितानिःश्वासजैर्धूपिता ऋक्षैः कोरकितेन्दुना कुसुमिता श्रीरामचन्द्र प्रभो ॥ १५६ ॥ यद्वीजानि च मौक्तिकानि करिणां दन्ता यदीयाङ्कुरा यत्पत्राणि शरद्वना हिमगिरिर्यस्याः प्रकाण्डो महान् । यत्पुष्पाणि च तारका हिमरुचिर्यस्याः फलं सुन्दरं सेयं राजति रामकीर्तिलतिका ब्रह्माण्डभाण्डोदरे ॥ १५७ ॥ नो ग्लानिं भजते दिने न च सुराधीशैः समापीयते नो राहुग्रसते न वा मृगदृशां वक्रैः पराजीयते । नो भेषध्र पिधीयते न च कुहूकालेऽपि संक्षीयते श्रीरामक्षितिपाल भाति जगति त्वत्कीर्तिचन्द्रः सदा ॥ १५८ ॥ आकृष्टे युधि कारुण्ये रघुपते वामोऽब्रवीद्दक्षिणं पुण्ये कर्मणि भोजने च भवतः प्रागल्भ्यमसिन्न किम् । वामान्यः पुनरब्रवीच्च भम भीः पृच्छाम्यहं स्वामिन् छिन्द्यां रावणवक्रपङ्कमभवेत्येकैकमादिश्यताम् ॥ १५९ ॥ अम्मः कर्द्वमतासुपैति सहसा पङ्कः पुनः पांसुतां रेणुर्वारणकर्णतालसु-

१ यतोऽम्भसो द्रवत्वेऽपि भवदीयाश्चासुत्थापितरजःसंपकात्सस्य कर्द्वमता जातेति भावः ।

गलैर्दिक्रप्रान्तीनहारताम् । निम्नत्वं गिर्ययः समं विषमतां शून्यं जैनाकीर्णतां निर्यति त्वधि रामचन्द्र नृपते त्यक्तस्वरूपं जगत् ॥ १६० ॥ पाताले मञ्जु मूलं फणिपतिरभितः कीर्तिवलेस्त्रैवैषा रंथूणा कैलासशौलो गगनमिह महामण्डपः पाण्डुदण्डाः । दन्तीन्द्रस्थूलदन्ता दैलततिरतुला शारदाभ्राणि सारास्ताराः पुष्पाणि चन्द्रः फलमिदममलं राम राजेन्द्र मन्ये ॥ १६१ ॥ कूर्मः पीदोऽस्य रथिधुजगपतिरसौ भोजनं भूतधात्री तैलापूराः समुद्राः कनकगिरिर्यं वृत्तवर्तिप्ररोहः । ज्योतिश्चण्डांशुरोचिर्गगनमलिनिमा कज्जलं दक्षमाना शत्रुश्रेणी पतङ्गा ज्वलति रघुपते त्वत्प्रतापप्रदीपः ॥ १६२ ॥ शक्तिः सर्वातिरिक्ता विलसति न च ते पीलुपाकमियत्वं वाक्यं धर्मं प्रमाणं स्वयमपि चरितं नान्य ईशोऽस्ति कश्चित् । नो वायं भेद आस्ते क्वचिदपि विषये नैव मिथ्याप्रवादश्चित्रं पाण्डित्यमेतद्ब्रह्मसि रघुपते गौतमाद्यैरतर्क्यम् ॥ १६३ ॥ पूर्वत्रासिद्बुद्धिर्द्विगुणितकरणेऽप्यस्ति तेऽल्पप्रयत्नो यः कश्चिन्नैव लोपं भजति बहुतरापेक्षिणोऽप्यन्तरङ्गाः । नो वा बाधः परेण क्वचिदपि विषये नापवादो गुणानां वृद्धीनां वर्णमात्रं सदनमिति नवो गमसाधुत्वमार्गः ॥ १६४ ॥ प्रौढि धैर्यां कलासु प्रथैयतु कुमुदं सत्पथे १३ संचेद्वेदा नेत्रानन्दं विधैतां भैरवो च विबुधानैर्स्तु राजा तथापि । दोषैर्बेधी कर्लेङ्की संहजजडतनुः

१ धोटकखुरक्षुण्णाः सन्तः । २ त्वत्सेवया वने प्रवेशादरण्यमपि जनपदवद्भवति । ३ मनोहरम् । ४ स्तम्भः । ५ श्वेतयष्टिका । ६ पर्णसंततिः । ७ अष्टमभेदतुः । ८ दीपदण्डः । ९ दीपाधारपात्रम् । १० मध्यवर्तितत्वाद्गुलदशाङ्कुरः । ११ (चन्द्रपक्षे) तथा कलास्वशेषु प्रौढि प्रागल्भ्यं धत्तां विभर्तुः (रामपक्षे) यथा कलासु विशान्नेषु प्रौढि धत्ते । १२ (चन्द्रपक्षे) तथा कुमुदं प्रकाशं प्रथयतु विस्तारयतुः (रामपक्षे) यथा कौ पृथिव्यां सुदं हर्षं जनयति । १३ (चन्द्रपक्षे) तथा सतां देवानां पन्थाः सत्पथ आकाशरत्नसिन्धुसंचरेत् ; (रामपक्षे) यथा सत्पथे सतां योग्ये मार्गे संचरति । १४ (चन्द्रपक्षे) तथा नेत्राणां लोचनानामानन्दं विधत्तां कुरुताम् ; (रामपक्षे) यथा नेतृणां रक्षकाणामानन्दं जनयति । १५ (चन्द्रपक्षे) तथा विबुधान्देवानवतु रक्षतु ; (रामपक्षे) यथा विबुधान्पण्डितानवति । १६ (चन्द्रपक्षे) तथा च राजा शोभितोऽस्तु ; (रामपक्षे) तथा नाश्र कियया युगैश्च राजा । १७ (चन्द्रपक्षे) दोषा रात्रितामन्वेषते तच्छीलः ; (रामपक्षे) न दोषमन्वेषते किंतु गुणान् । १८ (चन्द्रपक्षे) कलङ्कवान् ; (रामपक्षे) कलङ्की नः । १९ (चन्द्रपक्षे) सद्भवतो जलमयी तनुयस्या सः ; (रामपक्षे) निसर्गतो मूढस्वभावो नः ।

सैक्षयः पक्षपाती नैक्षत्रेशः कथं वा कलयतु तुलनां राम-
चन्द्रेण चन्द्रः ॥ १६५ ॥ माघद्वैतेण्डगण्डच्युतमदम-
दिरासं चरच्चैक्षरीकीक्षाकारानन्दगीताः कविभवनभुवस्ताः
पुरस्ताद्भवन्ति । पश्चादश्नन्ति येषामुपरि करुणया राम-
भूपालमौलेरुद्वेलुदुग्धवीचीत्रहलधवलमाबद्धकक्षाः कटाक्षाः
॥ १६६ ॥ बीजं चिन्तामणिश्चेत्कनकगिरितटीजन्मभूमि-
र्भवेच्चैत्सेत्री चैत्कामधेनुर्विधिकुलमखिलं मूलसंस्कारभृच्चैत् ।
वित्तेशो रक्षिता चैत्सरसिजनिलया मञ्जरी चैत्तदा स्या-
द्राम क्षमापालमौले तत्र भुजलतया कल्पवृक्षः सदृशः
॥ १६७ ॥ मन्ये मृत्योः सपत्नी जगति सुविदिता का-
लकूटस्य कन्या धात्री कर्कोटकस्य स्मरणभयकरी किं च
वज्रस्य माता । कल्पान्तापेः पुरंभी प्रभवति भगिनी
भीषणा कालरात्रेद्वितीयं ते कृपाणी सुरपुरसुदृशां राम-
चन्द्र क्षितीश ॥ १६८ ॥

रामजामः ॥ क्षुभ्यत्प्रत्यर्थपृथ्वीपतिहृदयसरस्तोषशोषं
दधाने त्वद्दोषां सुप्रतापे तपति बहुगुणे रामजाम क्षि-
तीन्द्र । सूर्यो मित्रत्वमायात्समजनि दहनः कृष्णवर्त्मा
निमज्जन्पारावाराम्बुपुरे निवसति वडवावाहिरन्यत्किमु-
द्याम् ॥ १६९ ॥

रामनाथः ॥ करकम्पितस्त्रङ्गयष्टिभीमे रणसंनाहित-
रामनाथवीरे । अरिभूदमर्त्यसुन्दरीणामचलन्दक्षिणवाम-
लोचनानि ॥ १७० ॥

रुद्रः ॥ कैतियदिवसैः क्षयं प्रयायार्त्केनकगिरिः कृ-
तवासरावसानः । इति मुदमुपयाति चक्रवाकी वितरंण-
शालिनि वीररुद्रदेवे ॥ १७१ ॥ कवीन्द्राणामासन्प्रथ-
मतरमेवाङ्गणभुवश्चलद्गङ्गासङ्गाकुलकमिदामोदमधुराः ।
अमी पश्चात्तेषामुपरि पतिता रुद्रनृपतेः कटाक्षाः क्षीरो-
दप्रसरदुरुवीचीसहचराः ॥ १७२ ॥ भूयो भूयस्त्वदरि-
दलनाद्वासनाशासकाशाघातैर्वातरहह तरणेरुत्वग्णेषु व्रणेषु ।
सायं सायं लवणसलिलस्पर्शवाधासमाधावस्यालस्याकलितव-
पुषो रुद्र कः स्यादुपायः ॥ १७३ ॥ चन्द्रोऽनेन कलङ्कि-

तो बत वने रामोऽमुना वक्षितः किं चानेन कुलाङ्ग-
नानयनयोर्लोवण्यलक्ष्मीहृता । सखानामभिलाषकस्य भ-
वतः श्रीरुद्रचन्द्र प्रभो तन्मन्ये हरिणस्य हन्त हनना-
याखेटकोपक्रमः ॥ १७४ ॥ रुद्रस्यापि दिगम्बरस्य
कृपया स्वर्गेऽमराः कोटिशो याचन्ते न कदापि काञ्च-
नमहो शश्वत्सदा भुञ्जते । एकोऽहं वसुधातले न च
पुनः खेहस्य पात्रं सदा याचिष्ये कथमन्यभूपतिमतः
श्रीरुद्रभूमीपते ॥ १७५ ॥

रूपनारायणः ॥ अये यदि समीहमे परपुरावरोधं
सदा समाकलय मद्रुचः किमपि रूपनारायण । प्रतीप-
नृपनागरीनयननीरकलोलिनीसमुत्तरणचातुरीं तुरगाराजम-
ध्यापय ॥ १७६ ॥

रूपमणिः ॥ श्रीमद्रूपमणे गुणेन यदयं हीनोऽपि नीतो
गुरुगाढं गौरवमादरेण भवता तेनास्ति शंभुर्वान ।
यत्तेनाप्यक्रजुः कलङ्कविकलो दोषाकरोऽपि स्फुटं विप्राधी-
शपदे विधाय विधृतश्चन्द्रोऽनिशं मस्तके ॥ १७७ ॥

विक्रमार्कः ॥ तत्कृतं यत्र केनापि तदुत्तं यत्र
केनचित् । तत्साधितमसाध्यं यद्विक्रमार्केण भूभुजा ॥ १७८ ॥
मारसवत्ता विहता नवका विलसन्ति चरति नो कङ्कः । सर-
सीव कीर्तिशेषं गतवति सुवि विक्रमादित्ये ॥ १७९ ॥
हस्ती वन्यः स्फटिकघटिते भित्तिभागे स्वबिम्बं दृष्ट्वा
दृष्ट्वा प्रतिगज इति त्वद्दिवां मन्दिरेषु । दन्ताघाताद-
लितदशनसं पुनर्वीक्ष्य सद्यो मन्दं मन्दं स्पृशति क-
रिणीशङ्कया विक्रमार्क ॥ १८० ॥ कीर्तिस्ते दयिता त-
दीयजठरे लोकत्रयं वर्तते तस्मात्त्वं जगतः पिता पि-
तृधनं येनार्थिनां त्वद्भनम् । वीर श्रीवर विक्रमार्क
भवतस्त्वागं न मन्यामहे कस्यागः स्वकुटुम्बपोषणवि-
धायार्थव्ययं कुर्वतः ॥ १८१ ॥

विग्रहराजः ॥ ब्रते संप्रति चाहुवाणतिलकः शाकं-
भरीभूपतिः श्रीमान्विग्रहराज एष विजयी संतानजाना-
त्मनः । अस्माभिः करदं व्यधायि हिमवद्भिन्धान्तरालं
सुवः शेषस्वीकरणाय मास्तु भवतासुयोगशून्यं मनः ॥ १८२ ॥

वीरभानः ॥ लङ्काधामनि वीरभाननृपतेः प्रेक्ष्य प्रता-
पोदयं प्रत्यागारमधीरनीरजदृशो भूयो हुताशत्रमात् ।
क्षुभ्यद्वाणि विधृतपाणि विगलन्मुक्तामणि प्रस्खलद्वाण्य-
श्रेणि विलोलेवणि दयितं कण्ठस्थले बिभ्रति ॥ १८३ ॥
भेरीझाङ्कतिभिस्तुरंगनिन्दैः कुम्भीन्द्रकोलाहलैः प्रस्थाने
तव वीरभान दलितं ब्रह्माण्डमाण्डोदरम् । आधाय ज्व-

१ (चन्द्रपक्षे) कृष्णपक्ष एकैककलाक्षयात्संशयः; (रामपक्षे) न
कदाचन तस्य क्षयः; किंतु संवेदा वृद्धिरिव. २ (चन्द्रपक्षे)
पक्षेऽतीतेऽसायां पतनशीलः; (रामपक्षे) पक्षपाती न. ३ (चन्द्र-
पक्षे) नक्षत्राणां तारकाणामीशः स्वामी; (रामपक्षे) न च न
क्षत्रेशः; किंतु सर्वेषां क्षत्राणामीशः. ४ हस्ती. ५ भ्रमरी.
६ कवचित्. ७ अल्पैः. ८ मेरुः. ९ नाशः. १० दानम्.

लति प्रतापदहने रङ्केः पुनर्वेधसा तारानायकतारकासुर-
सरिञ्चाजादिवायोजितम् ॥ १८४ ॥

वीरवरः ॥ कामो वामदृशां निधिर्नयजुषां कालानलो
विद्विषां स्वःशाखी विदुषां गुरुर्गुणवतां पार्थो धनुर्धारि-
णाम् । लीलावासगृहं कलाकुलजुषां कर्णः सुवर्णाधिनां
श्रीमान्वीरवरः क्षितीश्वरवरो वर्वीति सर्वोपरि ॥ १८५ ॥
जम्बुद्वीपगृहप्रकाशनकरी स्नेहक्षमाधायिनी नीत्योद्दीर्णम-
पीततिः खलजनश्रेणीपतद्धान्तकृत । गाजीन्द्राकवरक्षिती-
श्वरमनश्चिन्तान्धकारापहा यस्य क्षोणिपतेरराजदखिलं
दीपोपमा लेखनी ॥ १८६ ॥

वीरसिंहः ॥ वीरसिंहारिनारीणामञ्जनाक्ताश्रुविन्दवः ।
उरोजे पतिता रेजुः सरोजे मधुषा इव ॥ १८७ ॥ यस्यो-
च्छिन्ना न वेदा मनसि सदयता दूषणानामभावो दक्षो
द्वेषुणुदृष्ट्वा जहति कठिनतां दानशक्तिर्गिरिषा । आभते
यश्च कुन्दं शिरसि दरवतां यश्च दूरीकृतपतिः स श्रीमा-
न्वीरसिंह त्वमिव तव रिपुस्त्वत्त दम्भं प्रतीमः ॥ १८८ ॥
वैकुण्ठभप्रकामः कमलयुतशिराः कुञ्जराकृष्टदृष्टिः कोद-
ण्डोदारनामाप्यमितपरिजनो विश्वविख्यातकीर्तिः । सुन्द-
र्यासक्तचित्तः समरणविजयी कङ्कणाहारयुक्तो वीर श्री-
वीरसिंह त्वमिव तव रिपुः किंतु मुक्तादिवर्णः ॥ १८९ ॥

वेङ्कटपतिः ॥ अत्र मन्मथमिवातिसुन्दरं दौनवारि-
मिव दिव्यतेजसम् । शैलैराजमिव धैर्यशालिनं वेद्मि वेङ्कट-
पतिं महीपतिम् ॥ १९० ॥

शाहिजहानः ॥ भूधुर्मालितटीपु वर्षति महाधारा-
धरेऽसिन्नसौ जाता भूप सरस्वती विजयिनी कलोलि-
नी पावनी । श्रीमच्छाहिजहां ब्रवीमि तदिदं माहात्म्य-
मस्याः कथं यस्यां मज्जति पङ्कजीयति शिवस्तन्मूर्धजो-
लीयति ॥ १९१ ॥

सिन्धुराधीश्वरः ॥ अगर्भदहनज्वलत्कटुकटाक्षरक्षे-
क्षणक्षणक्षपितशात्रेव जयति सिन्धुराधीश्वरः । वयं न
बहु मन्महे निजभुजानमद्राण्डिवन्युतास्त्रशिखिताण्डवज्व-
लितखाण्डवं पाण्डवम् ॥ १९२ ॥

हम्मीरः ॥ सुधृति सुधृति कौषं भजति च भजति प्र-
कम्पमरिवर्गः । हम्मीरवीरस्त्रेण त्यजति त्यजति क्षमामाशु

॥ १९३ ॥ मा चक्र चक्रिविग्रहज्वरकातरो भूः संकोच-
मम्बुज न याहि न यामिनीयम् । हम्मीरभूपहयपादवि-
दीर्णभूमिरेणूकरैरयमकारि दिवान्वकारः ॥ १९४ ॥

राजविभूषावर्णनम् ।

यशःपटोऽयमद्भुतो न ते महीप कश्चुकः । सुपुण्यकर्म
भाल्यदो जयप्रदं सुरक्षणम् ॥ १ ॥ प्रजातृतीयोऽविलो-
चनस्य भूत्योज्वलस्येश्वरकामदातुः । कामारिसुत्सुज्य
मुद्रा सकामा उष्णीषगङ्गा तव भाति मूर्ध्नि ॥ २ ॥
चित्राभिरस्योपरि मौलिभाजां भाभिमणीनामनणीयसीभिः ।
अनेकधातुच्छुरिताश्मराशेर्गोवर्धनस्यकृत्तिरन्वकारि ॥ ३ ॥
तमङ्गदे मन्दरकूटकोटिव्याघट्टनोत्तेजनया मणीनाम् ।
बंहीयसा दीसितिवानकेन चकासयामासतुलहसन्ती ॥ ४ ॥
शिरोवेष्टनव्याजतस्ते सुबेन्दोः परं पक्षपाताद्भ्रमत्येव रा-
हुम् । रुषा मूर्ध्नि बद्धं कचच्छन्ननालं शशाङ्कोऽङ्गहीनो
विभात्येव राजन् ॥ ५ ॥ ताराधिनाथमभिजित्य सुखशि-
याद्धा राजंस्त्वया पदकैतवतो व्यलम्बि । बन्दीकृता
इव तदीयवधूसमूहा हारच्छलेन तव वक्षसि भान्ति
नूनम् ॥ ६ ॥ धवलकुसुमभास्वत्कश्चुकस्योपरिष्ठात्नकपरि-
करणे भ्राजसे राजराज । शग्दि घनगणोद्यद्विद्युद-
दामरेखाकलित इव धरेन्द्रः प्रोन्नतो विन्ध्यशैलः ॥ ७ ॥
स्वभावात्कश्रीनखरसुषमान्नकनकम्फुरद्विद्युद्राजत्कटककु-
गलभ्यां तव करौ । विभातः काश्मीरद्रवविललितावि-
न्द्रविजये हते स्वर्गद्वारगर्गल इव विभो द्विऽस्थितिकृते ॥ ८ ॥

गजप्रशंसा ।

नीता कुम्भस्थलकठिनता कामिनीनासुगोजेः स्तेयं
धृत्वा धृतमणिगणैः कश्चुकैर्गावृतेव । इत्याख्यातुं नगपति-
गृहद्वारि कुम्भेन्द्रडिम्भाः शुण्डादण्डैर्वपुषि बहुलां धृति-
सुद्वलयन्ति ॥ १ ॥ सिन्दूरद्युतिसुभमूर्धनि धृतस्कन्धाव-
धिदयामिके व्योमोन्तःस्पृष्टि सिन्धुरेऽस्य समगारम्भोर्दुरे
धावति । जानीमो नु यदि प्रदोपतिमिरव्यामिश्रंमध्याधिये-
वास्तं यान्ति समस्तैर्बाहुजुभाजतेजःसहस्रांशवः ॥ २ ॥
एतद्बन्धगजस्तुषाम्भ्रसि भृशं कण्ठान्तमज्जन्तुः फेनैः पा-
ण्डुरितः स्वदिक्रिरजयक्रीडायशःस्पृधिभिः । दन्तद्वन्द्व-
जर्लानुविम्बनचतुर्दन्तः कगम्भोर्वैमिव्याजार्द्रप्रसुवल्लभे-

१ दकारं भकारम्, २ इह पथे शशुपक्ष आयाश्वरत्यागः,
३ विष्णुः, ४ हरम्, ५ मदनशासकवात्, ६ पिधानम्; (पक्ष)
भाण्डागारम्, ७ उलामनम्; (पक्ष) प्रकृष्टकम्पम्, ८ क्षान्तिम्;
(पक्षे) पृथ्वीम्.

१ चक्रवाकीविरहातुरः, २ अन्नकपे, ३ अनगल इत्यर्थः,
४ क्षयिव, ५ सूर्यः, ६ प्रतिविम्बन, ७ करशीकर इत्यर्थः,
८ धरावतेन.

न विरहं निर्वापयत्यन्बुधेः ॥ ३ ॥ स्त्रीयोद्धान-
प्रगन्धप्रकुपितहृदयोत्तारितोद्दण्डशुभे रुद्रच्छत्युच्छगुच्छप्रति-
करटिधिया सिन्धुरेधीवमानेः । तस्यादन्यासनप्रीभवदच-
लभरोद्भान्तिधारावधूर्णत्वारावाम्बुपूर्णा धरणिरतितरां श-
ङ्कमाना चकम्पे ॥ ४ ॥

तुरगप्रशंसा ।

मेखलीयति मेदिन्याः ककुभः कङ्कणीयति । मण्डली-
स्तुरगः कुर्वन्नगतः कुण्डलीयति ॥ १ ॥ धावन्तमनु-
धावन्ति हरिणं तव वाजिनः । नाभिनिस्तुक्तकस्तूरीलुब्धा
इव समीरणाः ॥ २ ॥ अनुत्तरेगादयमद्वितीयइच्छायतुरं-
गादपि लज्जमानः । सुरोद्धतैर्वैरि तुरंगमस्ते रजोभिरह्नां-
पतिमावृणोति ॥ ३ ॥ प्रयातुमस्माकमिदं कियत्पदं धरा
तदम्भोधिरपि स्थलायताम् । इतीव वाहैर्निजवेगादपितैः
पयोधिरोधक्षममुद्धतं रजः ॥ ४ ॥ इयती जगती कियती
भविता नमिता न न यामिति याति हयः । वियदङ्गणरिङ्गण-
रङ्गणभूमिशृङ्गणिव नतनमातनुते ॥ ५ ॥ किमङ्गारवद्वां सुभेः
स्पर्शयन्तः कुरङ्गा इवाङ्गानि संकोचयन्तः । अटन्तो
नटन्तो भटं तोपयन्तस्तुरंगाः सुरङ्गाः पुरं गाहयन्ति
॥ ६ ॥ अलक्षितगतागतेः कुलवधूकटाक्षैरिव क्षणानु-
नयशीतलेः प्रणयंकलिकोपैरिव । सुवृत्तमसृणोन्ननैर्भृगुदृशा-
सुरोजैरिव त्वदीयतुरगैरिदं धरणिचक्रमाक्रम्यते ॥ ७ ॥
निर्मासं सुखमण्डले परिमितं मध्ये लघुं कर्णयोः स्कन्धे
बन्धुरमप्रमाणसुरसि स्निग्धं च गोमोद्रेभे । पीनं पश्चिमपा-
श्र्वयोः पृथुतरं पृष्ठे प्रधानं जेवं राजा वाजिनमारुरोह मक-
लेयुक्तं प्रशस्तैर्गुणैः ॥ ८ ॥ धूर्त्विभिर्दिवर्मेन्धयन्बधिरय-
ज्ञाशाः सुराणां रैवैर्वाति संयति खड्गयज्वजयेः स्तोतृन्गु-
णैर्भूकयन् । र्धैर्मारधनसंनियुक्तजगता राज्ञामनाधिष्ठितः
सौन्द्रोत्कालमिषाद्विगायति पदा स्पृष्टुं तुरंगोऽपि गाम् ॥ ९ ॥
वातं स्थावरयन्त्रमः पुटकयन्स्रोतस्वतीं सूत्रयन्सिन्धुं पत्व-
लयन्वन् वितपयन्भूमण्डलं लोष्टयन् । शैलं सर्षपयन्दिशं च-
पलयन्लोकत्रयं क्रोडयन्हेलारब्धरयो हयस्तव कथंकारं
गिरां गोचरः ॥ १० ॥ तप्तं गामिव संस्पृशन्ति गति-
भिर्द्यामुत्पतन्तो सुहुरन्तेवासिन आजवद्युतगतीवाध्यापय-

न्तोऽनिलात् । देव स्वीयसुराग्रदीर्णवसुधाधूलीवितानं ब-
लारात्यश्वो नटनं पटिप्यति हि वस्तन्वन्ति वाहास्तवा ॥ ११ ॥

खड्गप्रशंसा ।

वर्णयामि विमलत्वमम्भसः किं त्वदीयकरवालवर्तिनः ।
एति यत्प्रभवमेन्दुर्वी द्युतिं विश्वशुक्तिपुटमौक्तिकं यशः ॥ १ ॥
खड्गवारि भवतः किमुच्यते लोलशैचलमिवारिकुन्तलैः ।
यत्र राजति निवेशितं त्वया गजहंसनिवहोपमं यशः ॥ २ ॥
न पक्षवृत्तिं सपक्षवृत्तिर्विपक्षवृत्तिः करवालधूमः । तथापि
ते भूमिपते जगत्यां प्रतापवह्निप्रमितिं करोति ॥ ३ ॥
रिपुश्रियः किं कचसंचयोऽयं प्रतापवह्नेः किमु धूमराजिः ।
विलोक्य यस्यापिगतं कृपाणमेवं जनस्तर्कयते रणेषु ॥ ४ ॥
मद्यः करस्पर्शमवाप्य चित्रं रणे रणे यस्य कृपाणलेखा ।
तमालनीला शरदिन्दुपाण्डु यशस्त्रिलोक्याभरणं प्रमूते ॥ ५ ॥
दर्पान्धगन्धगजकुम्भकरपाटकूटसंक्रान्तिप्रघनशोणितशोण-
शोभिः । वीरैर्व्यलोकिते युधि कोपकषायकान्तिः कालीक-
टाक्ष इव यस्य करे कृपाणः ॥ ६ ॥ धाराधरस्त्वदसिरेष
नरेन्द्र चित्रं वर्षन्ति वैरिनिताजनलोचनानि । कोशेन
संततममंगतिराहवेऽय्य दारिद्र्यमभ्युदयति प्रतिपार्थि-
वानाम् ॥ ७ ॥ कुरंगक्ष्यामर्णां सुभगविपरीते रतिविधा-
व्रथिस्कन्धं दृष्ट्वा किमपि निपतन्तीमरिभटः । अधिप्रीवं
युष्मत्प्रचलकरवालव्यतिकरं स्मरन्नेव सत्त्वो विरमति परी-
रम्भरमसान् ॥ ८ ॥ कृपाणीथं काली तव रिपुयशःक्षीर-
मनिशं पिवन्ती व्यालीव प्रथयति तथा दुर्विषहताम् ।
यथा दूरादस्याः स्फुरणमपि संभाव्य सहसा विसुखन्ति
प्रौढप्रहणभृतोऽपि प्रतिभटाः ॥ ९ ॥ राजन्वीर विपक्ष-
लक्षसुवधूवैधव्यदीक्षागुरुः सङ्ग्रामाध्वरकर्ममंकुशलः प्रत्य-
र्थिपृथ्वीभुजाम् । प्राणानर्थमणेभ्यापहरणं नाकारि किंतु
प्रभो भ्रूभङ्गेन तत्रैति दिव्यमपिबक्कोशं स खड्गः परः ॥ १० ॥
अस्थारिर्भुजगः स्वकोशविवराकूटः स्फुरत्कृष्णिमा कम्पो-
न्मीलदेराललीलवलनैस्तेषां भिये भूभुजाम् । सङ्ग्रामेषु नि-
जाङ्गुलीमयमहासिद्धौपधीवीरुधः पौर्यासे विनिवेदय जौङ्ग-
लिकता कैर्नाम नालम्बिता ॥ ११ ॥ भूधन्मौलितटीषु
दर्शितसमारम्भोऽयमम्भोधरस्त्वत्खड्गः प्रतिपक्षपङ्कपटलं
प्रक्षालयन्धारया । युद्धकुद्धविरुद्धसिन्धुरगद्वण्डलप्रस्व-
लन्मुक्ताभिः करकाभिराशु समरे क्षोणीतले वर्षति ॥ १२ ॥
आश्रयं समरान्बरे रिपुयशश्चन्द्रप्रतापार्कयोः सर्वभ्रासमयं
१ वक्रविलासाः । २ प्रकटकुलगतिरित्यर्थः । ३ ग्रन्थिम्-
४ विषेधता ।

१ अन्तरिक्षचारिणां दृष्टीः प्रतिबद्मन्निलयः । २ तत्रत्या-
न्माणिन इत्यर्थः । ३ वायोरेष्यधिकवेग इत्यर्थः । ४ जगतो धर्मकसा-
धनकारिणाः । ५ वेगातिशयत्वाश्रितन्तरमूर्धनरणनिक्षेपयाजान् । ६
सुवम् (पक्षे) धेनुम्, गोमात्सगणनलान्भूमि गोच्छिष्टं न पदा
स्पृशेत् इति निषेधादिति भावः ।

सहैव तनुते त्वत्खङ्गराहुः कथम् । किं चान्यत्परलोकनि-
र्भय भवांस्तस्मिन्प्रहृत्युत्सवे गृह्णाति त्यजतामकम्पहृदयो
राज्ञां समस्ता भुवः ॥ १३ ॥ देव त्वत्करपद्मकोशविगलन्म-
त्तालिमालामसि वैधव्योद्भटधूमकेतुमपरे त्वद्वैरिवामभ्रुवाम् ।
वेणी कालवधोः प्रतापहुतभुग्धूमं च केचिज्जगुर्भन्ये कालमु-
जंगलोलरसना हालाहलव्याघ्रता ॥ १४ ॥ सिक्तायां वीर-
कण्ठस्थलबहलगलद्रक्तधाराभ्रुवर्षैर्माघन्मातंगकुम्भोदलनवि-
लुलितैर्मौक्तिकैः पुष्पितायाम् । सङ्ग्रामोद्यानभूमौ तुरगगु-
रपुटोत्खातकृष्टस्थलायां जातं ते खड्गवलयः फलमतुलर-
सास्वादहृद्यं जयश्रीः ॥ १५ ॥ सर्पावैषा कृपाणी तव
भुजभुजगासंगतः संगरादौ सद्यःकृत्कारिखण्डन्युतरधिररजो-
योगमभ्यावहन्ती । दृप्यदानाम्भूपूलोत्कटकरिघटनागण्डशै-
लेषु लीना सुते सद्यः किलाण्डान्यतिविमलगलद्भूरिसुक्ता-
च्छलेन ॥ १६ ॥ लेखन्ती व्योमगर्भे दिशि विदिशि सुहु-
र्निष्पतन्ती हरन्ती शश्वत्प्रोदान्धकारानखिलजनमनोविस्मयं
वर्धयन्ती । यस्य स्फारासिधारा तडिदिव तरला वैरिकण्ठो-
पकण्ठं प्रासा सद्यो नटीव प्रणयकुतुकिनी मोहमाविष्क-
रोति ॥ १७ ॥ चूडापीडाभिरामः स्फुरदुरुमणिभिर्मुद्रिकाक-
ल्पभूतैर्दोर्दण्डः कुण्डलीन्द्रस्त्व जयति जगन्मण्डलाधार
एषः । क्षीरआन्त्यारिकीर्ति सपदि ससुदितां पातुकामः
प्रसर्पजिह्वासुचैः किमेनां चपलयति चमत्कारिणी खड्ग-
धाराम् ॥ १८ ॥

राजयात्रावर्णनम् ।

प्रयाणे तव राजेन्द्र सुक्ता वैरिभ्रगीदृशाम् । राजहंसग-
तिः पञ्चामाननेन शशिशुतिः ॥ १ ॥ दिङ्नारीणां स्पृशत्यकों
रजःसंक्षुधिताम्बरम् । प्रस्थाने नृपते सन्तोऽप्यर्थैर्यान्ति रजो-
वृताः ॥ २ ॥ त्वद्वाजिराजिनिर्धूतधूलिपटलपङ्किलाम् । न
धत्ते शिरसा गङ्गां भूरिभारभिया हरः ॥ ३ ॥ यात्रासु यस्य
ध्वजिनीभरेण दोलायमाना सकला धरित्री । आर्द्रव्रणाधि-
ष्ठितपृष्ठपीठमकर्मठं कूर्मर्षितं चकार ॥ ४ ॥ अस्य प्रया-
णेषु समग्रशक्तेरग्रेसर्वैर्वाजिभिरुत्थितानि । कुर्वन्ति साम-
न्तशिखामणीनां प्रभाप्ररोहास्तमयं रजासि ॥ ५ ॥ यदस्य
यात्रासु बलोद्भूतं रजः स्फुरत्यतापानलधूममञ्जिम् । तदेव
गत्वा पतितं सुधाम्बुधौ दधाति पङ्कीभवदङ्कतां विधौ ॥ ६ ॥
त्वय्यागते किमिति वेपत एष सिन्धुस्त्वं सेतुमन्थकृदतः
किमसौ बिभ्रति । द्वीपान्तरेऽपि न हि तेऽस्त्वयशंवदोऽद्य

त्वां राजपुंगव निषेवत एव लक्ष्मीः ॥ ७ ॥ त्वयि प्रच-
लति प्रभो तुरगवल्गनासु स्फुरद्भारावलयधूलिभिः सकलमेव
कीर्णं नभः । दिवाकरहृयावली निरवलम्बसंचारतः श्रमा-
पनयनाय किं वसुमतीयसूर्ध्वं गता ॥ ८ ॥ चोली चोलीं
न तु कलयते गुर्जरा जर्जराङ्गी भूर्जाकान्तं विशति वि-
पिनं मालवी सालवीथीम् । नो संगीतं रचयति मनागङ्ग
वङ्गी कुशाङ्गी नाङ्गी रागं रहसि तनुते भूपते त्वत्प्रयाणे ॥ ९ ॥
देव त्वद्विजयप्रयाणविलसत्सद्वाजिराजत्रजक्षुण्णक्ष्मातललीन-
पांशुपटलव्याप्तोऽनिमेषेक्षणः । सुत्रामा बहु मन्यते फणिपतिं
पातालमूलस्थितं सोऽप्युदामकरीन्द्रधुर्भरङ्कान्तः सहस्र-
क्षणम् ॥ १० ॥ देवे दिग्विजयोद्योते धृतधनुःप्रत्यर्थिसीमन्ति-
नीवैधव्यव्रतदायिनि प्रतिदिशं कुद्रे परिभ्राम्यति । आस्ता-
मन्यनितध्विनी रतिरपि प्रायो न पौष्यं करे भर्तुर्धर्तुर्मदान्म-
दान्धमधुपीनीलीनिचोलं धनुः ॥ ११ ॥ देव त्वद्विजयो-
द्यमे ह्यैरिखुरव्रतक्षतश्मातलात्प्रोद्भूते रजसः पगगपटले
दिवचक्रमाक्रामति । अक्षणां वैङ्किशतानि निन्दति निजं
हस्तद्वयं निन्दति स्वां निन्दत्यनिमेषतां परि-
पतद्द्वीपाम्बुधरो ह्यैरिः ॥ १२ ॥ युष्मद्वाजिजिताजिराजि-
चरणक्षेपक्षतैर्मोहिनीं महु क्षोणिमेवक्ष्य सिञ्चति धनैर्भर्ता
नदीनां जलेः । आशामण्डलमुत्कटध्वजपटैर्वातं तनोति द्रुतं
चक्षश्चक्षुरेणुर्गोश्विनमित्रानेतुं दिवं गच्छति ॥ १३ ॥
धूर्ताधोरण देव वायवकरी पङ्केन लिप्तः कथं नीतः स्वर्ग-
तरंगिणीजलमसौ तत्रास्ति पङ्कः कुतः । सर्वांशविजयो-
त्सवं प्रति कृतोद्योगे धराधीश्वरे स्फायन्ते करिकर्णताल-

१ इन्द्रः. २ शक्रवः. ३ यदि मम भर्ता कामो धनुर्धोर-
विध्यति तदायं राजा मद्भर्तारं धनुर्धरत्वाद्भिष्यतीति भयात्स्व-
भर्ता धनुर्नांशाहयदिति भावः. ४ अथः. ५ समूहः. ६ दशश-
तानि. ७ यतश्चेतावद्रजः समुच्छलितं येन तस्य सहस्रनत्राणि
तिरोहितानि बभूवुस्तं यदि मम नेत्रमहस्रं नाभविष्यत्तदा जै-
तावद्रजोनिकरस्तव नापत्यदतो नेत्रमहस्रं मम किमथमभवदिति.
८ सत्यपि नेत्रमहस्रं तस्तिरोधानाय यदि हस्तसहस्रमथमभविष्यत्तदा
हस्तेः सर्वेनेत्राच्छादनं कर्तुं शक्यमतो मम पाणिद्वयं व्यर्थमेवेति.
९ यतो मया देवत्वादनिमेषता पक्षमपाताभावः किमिति प्राप्तः
यस्माच्चक्षुषां रजःपटलाऽन्तत्वमभूद्यदि च मे नयनध्वनिमेषता
नाभविष्यत्तदा रजःपातोऽपि नाभविष्यदतः स्वाभिनेपतां निन्द-
तीति भावः. १० रजःकणसंमगोत्परिपतन्ती निर्गच्छन्ती नेत्रेभ्यो
वाप्याम्बुधाराशुत्रलप्रवाहो यस्य सः. ११ इन्द्रः. १२ अधिनी-
कुमारं वैषम.

पवनोद्भूताश्चरुणवः ॥ १४ ॥ देव त्वद्भजवाजिपत्रपटल-
प्रोद्धतधूलिभरैराकाशं वैसुधायते खैरकरः सोमायते नि-
प्लभः । किं चाधो भरकुक्षितः फणवतां नाथः स कूर्मा-
यते कूर्मो भोगंपतीयते किमपरं रीचीयते वासरः ॥ १५ ॥
वेल्लक्ष्मिति राजहंसयुवतिमुख्यन्मृणालावलिभ्राम्यत्पटपद्भूरि-
झाङ्कृतिपतञ्जकीकृतक्रेङ्कृति । पर्यसन्नवपद्मसंहति पतद्भिव-
र्तिवेगस्थिति प्रस्थानध्वजवातलोलमजनि स्वर्गापगायाः
पयः ॥ १६ ॥ सत्यं त्वं पुरुषोत्तमोऽसि नियतं तत्रापि
रामो भवान्प्रस्थाने तव लज्जयेव नमति व्यक्तं यतो मे-
दिनी । द्रामपूर्वाचलपश्चिमाचलकुचावावृण्वती प्रोच्छलद्भुक्का-
गवचलत्पयोधिलहरीचैलाञ्चलैश्चञ्चलैः ॥ १७ ॥ प्रस्थाने
तव भूमिपाल वसुधा जाता रजोदोषला त्वद्विट्द्वारपयो-
धरोऽञ्जनवृत्तं वर्षत्यधोऽभृदकम् । झञ्झाश्वामहिमापमोक्ति-
कगणान्वामाः किरन्ति द्विषस्तचोत्पात इति प्रतापदहने
यास्मिन्ति ते शत्रवः ॥ १८ ॥ एतद्दत्तासिघातस्रवदसुगसुह-
दंश्रीसान्द्रेन्नैनैतद्दोहृदामप्रतापज्वलदनलमिलद्भूमभूमभ्रमाय ।
एतद्द्विजैत्रयात्रासमसमभरभरं पश्यतः कस्य नामीदेतन्नोसी-
ग्वाजिब्रजखुरजरजोरारिर्गोतिजस्थलीषु ॥ १९ ॥ तत्तद्दि-
ग्जैत्रयात्रोर्द्धैर्तुर्गसुगाम्रोद्धतैरन्धकारं निर्वाणारिप्रतापान-
लजमिव सृजत्येव राजा रजोभिः । भ्रूलोच्छ्रायर्मैयामयर्मै-
णितविदुश्चैयकायो भिर्योभूदेतत्कीर्तिप्रतानैर्विधुभिरिव युधे
राहुराहूयमानः ॥ २० ॥ गान्धारा गुप्तद्वारास्त्वयि चलति
गलद्वाष्पधारा विहागरा गगन्नासान्वगागः क्षितिपकुलमणे
गुर्जरा जर्जराशाः । तैलङ्गास्यत्कलिङ्गास्त्रियुवनतिलक क्रि-
द्यदङ्गाः कलिङ्गा मोरङ्गा मुक्तरङ्गाः सपदि समभवन्वीर
गङ्गाविहङ्गाः ॥ २१ ॥ काचित्कीर्णा रजोभिर्दिवमनुविदधौ
मन्दवक्त्रेन्दुलक्ष्मीरश्रीकाः काश्चिदन्तर्दिश इव दधिरे दा-
हसुद्गन्तसत्त्वाः । भ्रुसुवाल्या इवान्या प्रतिपदमपरा भूमि-
वकम्पमानाः प्रस्थाने पार्थिवानामशिवमिति पुरोभावि नार्यः
शशंसुः ॥ २२ ॥ जाने युष्मत्प्रयाणे क्षितितिलक रजोयोग-

दोपादशेषा दिग्गोषाः स्नान्ति सद्यस्त्वदरिचपवधूनेत्रनीराप-
गासु । संगम्य त्वत्पतापैस्तदनु किमु दधुर्दोहं देव तासां
प्राचीं प्रातः प्रसूते यदियसुरमहोऽखण्डमार्तण्डबिम्बम् २३
घूर्णन्ते तूर्णमतत्कुलधरणभृतो दिग्द्विपा दिग्बिदिक्षु क्षु-
भ्यन्ति क्षोभयन्ति क्षितिमतिमृदितो मर्मणा कूर्मराजः ।
प्रस्थाने यस्य गर्जत्करटिघनघटाम्रमन्यश्चदुर्वीसुर्वीं दर्वी-
करेन्द्रः कलयितुमुदितश्चायमाति बिभर्ति ॥ २४ ॥ नृत्यत्व-
द्वाजिराजिप्रसरखुरपुटप्रोद्धतैर्धूलिजालैरालोकालोकभूमिधर-
मतुलनिरालोकभावं प्रयाते । विश्रांति कामयन्ते रजनि-
रिति धिया भूतले सर्वलोकाः कोकाः क्रन्दन्ति शोकानल-
विकलतया किं च नन्दन्त्युलूकाः ॥ २५ ॥ इन्द्रः प्रक्षुब्ध-
चित्तो दिशि दिशि सकलान्दिक्पतीन्सावधानान्कुर्वन्वज्रा-
च्छपाणिः सुवरचलितां देवसेनां निगृह्य । स्वर्गद्वारे यदी-
योद्धतचलनिहृतप्रौढढक्कानिनादं श्रुत्वा तिष्ठन्कम्पकुच-
कलशतटीकिंनरीगीयमानः ॥ २६ ॥ आजौ त्वद्वाजिरा-
जिप्रखरखुरतरन्त्यासलीलामिर्ह्वयां दीर्णायां देव निर्यत्र-
विरलमवनीपाल पातालवह्निः । अश्रीयाद्विश्वमेव प्रतिवृत्ति-
वधूनेत्रधाराम्बुधारावारा यधेनमारादरिकुलदमन द्राह्म नि-
र्वापयेयुः ॥ २७ ॥

पताका ॥ भयेन कृष्णानुरूपानि रागात्पाण्डुनि का-
न्तादिवियोगभाजाम् । द्विषां मनांसि ध्वजकैतवेन लोलानि
भोस्त्वां वृष संश्रयन्ति ॥ २८ ॥

दुन्दुभिः ॥ गङ्गाम्भसि सुरत्राण तव निःसाणनिः-
स्वनः । स्नातीवारिवधूर्वर्गभपातनपातकी ॥ २९ ॥ ब्र-
ह्माण्डं प्रविखण्ड्य भूधरगुहासुसान्द्रीनोद्ययन्मार्मन्वैरिवधू-
व्रजस्य नृपते निष्पत्य हा पातकी । कीलालं परिशोष्य च
प्रतिभटानां तेजसा तेऽद्भुतं शोढुं विष्णुपदं स्पृशत्यधिपयो-
राशि षुतो दुन्दुभिः ॥ ३० ॥ पौरीन्द्राणां धुरीणैरवनिधर-
गुहागतैः प्रोच्छलद्भिः स्वापत्रंशपराधप्रचलितनयनप्रान्त-
माकर्ष्यमानः । त्वत्प्रस्थानान्तरुघटप्रलयजलधरध्वानधि-
कारधीरो घृष्टक्षीराम्बुतीरो जगति विजयते दुन्दुभिद्व-
न्दनादः ॥ ३१ ॥

गवाक्षविलोकनम् ॥ आलोकमार्गं सहसा व्रजन्त्या
कयाचिदुद्वेष्टनवान्तमाल्यः । बद्धुं न संभावित एव ताव-
त्करणं रुद्धोऽपि च केशपाशः ॥ ३२ ॥ प्रसाधिकालम्बि-
तमप्रपादमाक्षिप्य काचिद्वरागमेव । उत्सृष्टलीलागतिरा-
गवाक्षादलक्तकाङ्क्षां पदवीं ततान् ॥ ३३ ॥ विलोचनं

१ बाहनम्. २ त्वदाहिन्येतावती विपुलासीचतस्रसंमर्दादाका-
शमपि रजोमयं बभूवेति भावः. ३ चण्डांसुः. ४ यथा कूर्मः स्वं
शरीरं संकोचयति तथा द्रोपोऽपि त्वदाहिनीभरणे संकुचितशरी-
रोऽभूदिति भावः. ५ संकुचितशरीरोऽपि प्रलम्बकायोऽभूदित्यर्थः.
६ यतस्तादृक्त्वदाहिन्या धूलिपटलं सपुच्छलितं येन दिनमप्यन्ध-
कारवशादात्रिरेवाभवदिति भावः. ७ चक्रवाकी. ८ वेणवः.
९ सेनासुखम्. १० रणभूमिषु. ११ उच्छृङ्खलः. १२ कपटम्.
१३ गणितशास्त्रैकवेद्यः. १४ ज्योतिःशास्त्रप्रमाणकं यद्राहोर्भूच्छा-
यात्मकं तदेतत्कीर्तिचन्द्रमित्येत्युत्प्रेक्षा.

१ 'सुखताम्' इति पदस्य शोषनं सुरत्राण इति. २ सिहानाम्.

दक्षिणमञ्जनेन संभाव्य तद्वक्षितवामनेत्रा । तथैव वाताय-
नसंनिकर्षं यथौ शलाकामपरा वहन्ती ॥ ३४ ॥ जालान्त-
रंप्रतिदृष्टिरन्यां प्रस्थानभिन्नां न बन्ध नीवीम् । नाभि-
प्रविष्टाभरणप्रभेण हस्तेन तस्यावबलम्य्य वासः ॥ ३५ ॥
अर्धाक्षिता सत्वरमुत्थितायाः पदे पदे दुर्निमिते गलन्ती ।
कस्याश्रिदासीदृशना तदानामीडुष्टमूर्त्तार्पितसूत्रशेषा ॥ ३६ ॥
स्तनं धयन्तं तनयं विहाय विलोकनाय त्वरया व्रजन्ती ।
संप्रसुतायां पदवीं स्तनाभ्यां सिपेच काचित्पयसा गवा-
क्षम् ॥ ३७ ॥ अभिवीक्ष्य सोमिकृतमण्डनं यैतीः कररु-
द्धनीविगलदंशुकाः स्त्रियः । दधिरेऽधिभित्ति पटहप्रतिस्वनेः
स्फुटमट्टहासमिव सोधपङ्कयः ॥ ३८ ॥ रभसेन हारपद-
दत्तकाक्षयः प्रतिमूर्धजं निहितकर्णपूरकाः । परिवर्तिताम्ब-
रयुगाः समापतन्व्यलीकृतश्रवणपूरकाः स्त्रियः ॥ ३९ ॥
व्यतनोदपास्य चरणं प्रसाधिकाकरपल्लवाद्रसवेशेन काचन ।
दुतयायकैकपदचित्रितावनिं पदवीं गतेव गिरिजा हरार्ध-
ताम् ॥ ४० ॥ व्यचलन्विशङ्कटकटीरकस्थलीशिखरस्ख-
लन्सुखरमेखलाकुलाः । भवनानि तुङ्गतपनीयसंक्रमकम-
णक्कणत्कनकनूपुराः स्त्रियः ॥ ४१ ॥ करयुग्मपद्मकुला-
पवर्जितैः प्रतिवेशम लाजकुसुमैरवाकिन् । अवदीर्णशुक्ति-
पुटसुक्तमौक्तिकप्रकरैरिव प्रियरथाङ्गमङ्गनाः ॥ ४२ ॥
नलिनान्तिकोपहितपल्लवश्रिया व्यवधाय चारु मुखमेक-
पाणिना । स्फुरिताङ्कुलीविवरनिःसृतोलसद्दशनप्रभाङ्कुरमजृ-
म्भतापरा ॥ ४३ ॥

रणसामग्री ।

अथोच्चकैर्जरठकोपेतकंधगतनरूहप्रकरविषाण्डुरयुति । व-
लैश्चलच्चरणविधूतमुच्चरद्वनावलीरुदचरतः क्षमारजः ॥ १ ॥
विषङ्गिभिर्भूशमितेरतरं क्वचिचुरंगमैरुपरि निरुद्धनिर्गमाः ।
चलाचलैरनुपदमाहताः सुगैर्विबभ्रसुश्रिरमध एव धूलयः २
गटीयमः प्रचुरमुखस्य रागिणो रजोऽभवच्चवहितसत्त्वसु-
त्कटम् । सिसृक्षतः सरसिजजन्मनो जगद्ब्रह्मस्य तु क्षय-
मपनेतुमिच्छतः ॥ ३ ॥ पुरा शरक्षतिजनितानि संयुगे
नयन्ति नः प्रसभममृडि पङ्कताम् ॥ इति ध्रुवं व्यलधि-
पुरात्तभीतयः खमुच्चकैरैनलसखस्य केतवः ॥ ४ ॥ क्वचि-
हसद्वननिकुरम्बकर्बुरः क्वचिद्धिरण्मयकणपुञ्जपिञ्जरः । क्वचि-
च्छरच्छशधरखण्डपाण्डुरः खुरक्षतक्षितितलरेणुरुथयो ॥ ५ ॥
महीयसां महति दिगन्तद्वन्तिनामनीकजे रजसि मुखानुपङ्कि-
णि । विसारितामजिहत कोकिलावलीमलीमसां जलदमदाम्बु-

राजयः ॥ ६ ॥ शिरोरूहैरलिकुलकोमलैरमी मुधा मूधे
मृषत युवान एव मा । बलोद्धतं धवलितमूर्धजानिति ध्रुवं
जनाञ्जतर इवाकरोद्रजः ॥ ७ ॥ सुसंहतैर्दधदपि घाम
नीयते तिरस्कृतिं बहुभिरसंशयं परैः । यतः क्षितिरवयवसं-
पदोऽणवस्त्विषाणिधेरपि वपुरावरीषत ॥ ८ ॥ द्रुतद्रवद्रथ-
चरणक्षतक्षमातलोहसद्बहुलरजोवगुण्ठितम् । युगक्षयक्षण-
निरवग्रहे जगत्पयोनिधेर्जल इव मग्नमाबभौ ॥ ९ ॥ ससु-
हसद्दिनकरवक्त्रकान्तयो रजस्वलाः परिमलिताम्बरश्रियः ।
दिगङ्गनाः क्षणमविलोकनक्षमाः शरीरिणां परिहरणीयतां
ययुः ॥ १० ॥ निरीक्षितुं वियति समेल्य कौतुकात्पराक्रमं
समरमुखे महीभृताम् । रजस्ततावनिमिषोलोचनोत्पलव्यथा-
कृति त्रिदशगणैः पलाय्यत ॥ ११ ॥ विषङ्गिणि प्रतिप-
दमापिबन्त्यपो हताचिरयुतिनि समीरलक्ष्मणि । शनैःशनैरु-
पचितपङ्कभारिकाः पयोसुचः प्रययुरपेतवृष्टयः ॥ १२ ॥
नमोनदीव्यतिकरधौतमूर्तिभिर्विद्यद्वतैरनधिगतानि लेभिरे ।
चलच्चमूतुरगखुगहतोत्पतन्महीराजःस्नपनसुखानि दिग्ग-
जैः ॥ १३ ॥ गजव्रजाक्रमणभगवन्भया रसातलं य-
दखिलमानशो भुवा । नमस्तलं बहुलतरेण रेणुना ततोऽग-
मत्रिजगदिवैकतां स्फुटम् ॥ १४ ॥ समस्थलीकृतविवरेण
पूरिता महीभृतां बलरजसा महागुहाः । रहखाविधुरवधु-
रतार्थिनां नमःसदासुपकरणीयतां ययुः ॥ १५ ॥ गते सु-
खच्छदपटसादृशी दृशः पथस्तिरोदधति घने रजस्सपि ।
मदानिलैरधिमुच्युत्तगन्धिभिर्द्विपा द्विपानभिययुरेव रं-
हसा ॥ १६ ॥ मदाम्भसा परिगलितेन सप्तधा गजाङ्गनः
क्षमितरजश्रयानधः । उपर्यवस्थितघनपांशुमण्डलानलोक-
यत्तपटमण्डपानिव ॥ १७ ॥ तूपीरवन्धपरिणद्धमुजान्त-
गलमाकर्णलम्बिशिखिचिच्छकलापधारि । कोदण्डपाणि नि-
नदप्रतिरोधकानामापातदुष्प्रसहमाविरभूदनीकम् ॥ १८ ॥
आदावेव गोत्रेन्दुमौलिलिसदृण्डा पताकावली पश्चाद्धारण-
गजधोरणिरतिप्रोद्दामयोधाश्रिता । उद्दण्डध्वजलाञ्छिता-
प्यथ घनीभूता रथानां तती तत्पश्चातुरगावली विजयते
योधैः समं सर्वतः ॥ १९ ॥ योधैरेव वशीकृताः कथमपि
प्रोद्दामरोपान्धिता गाढध्वान्तधराधरा इव रणक्षोर्णां समाल-
म्बिताः । ईषन्मौलितचूर्णितं प्रतिदिशं प्रक्षिप्तनेत्राञ्चला मन्दा-
न्दोलितमौलयो मदजलैरामान्ति दन्तावलाः ॥ २० ॥
आरूढक्षितिपालभालविगलत्स्वेदाम्बुसेकोद्धता भेरीझाङ्क-
तिचापटंकृतिचमत्कारोलसन्मानसा । ध्रुभ्यत्क्षोणितलं स्फु-
रत्स्वरपुटं चक्षच्चलत्केशरं मन्दभ्रान्तविलोचनं प्रतिदिशं

नृत्यन्ति वाजिजराः ॥ २१ ॥ अन्यूनोन्नतयोऽतिमात्रपृ-
थक् पृथ्वीधरश्रीभृतस्तन्वन्तः कनकावलीभिरुपमां सौ-
दाभिनीदामभिः । वर्षन्तः शममानयनुपलसच्छुङ्गारलेखा-
युधाः काले कालियकायकालवपुषः पांशुगजाम्भोमुचः २२
हेषाघोषैर्हरीणां जितघननिनदैर्बहिः कुञ्जराणां ज्याघातो-
त्थैर्निनादैः पटुपटहरवैर्मर्दलोद्दामशब्दैः । प्रासैः कर्णोप-
कण्ठं मदगजनिवहस्कन्धघट्टाप्रणादैः शृङ्गाराय त्वरन्ते
त्रिदशमृगदृशो वीरवर्गानुरक्ताः ॥ २३ ॥ सज्जन्तं कुम्भ-
भित्तिच्युतमदमदिरामत्तभृङ्गाः करीन्द्रा युज्यन्तां सन्दनेषु
प्रसभजितमरुच्चण्डवेगास्तुरंगाः । कुन्तैर्नीलोत्पलानां वन-
मिव ककुभामन्तराले सृजन्तः पादाताः संचरन्तु प्रस-
भमसिलसत्पाणयः पत्तयोऽपि ॥ २४ ॥

रणवर्णनम् ।

तनुत्राणं तनुत्राणं शस्त्रं शस्त्रं रथो रथः । इति शुश्रु-
विरे विश्वगुद्रटाः सुभटोक्तयः ॥ १ ॥ पतिः पतिमभीयाय
रणाय रथिनं रथी । तुरङ्गस्थं तुरङ्गस्थो दन्तिस्थं दन्तिनि-
स्थितः ॥ २ ॥ सङ्ग्रामानन्दवर्षिष्णो विग्रहे पुलकाङ्किते ।
आसीत्कवचविच्छेदो वीराणां मिलतां मिथः ॥ ३ ॥ निर्दयं
खड्गभिन्नेभ्यः कवचेभ्यः ससुच्छ्रितैः । आसन्त्योमदिश-
स्तलैः पलितैरिव पाण्डुराः ॥ ४ ॥ खड्गा रुधिरसंलिसा-
श्रण्डांशुकरभासुराः । इतस्ततोऽपि वीराणां वैद्युतं वैभवं
दधुः ॥ ५ ॥ गृहीताः पाणिभिर्वीरैर्विकोशाः खड्गराजयः ।
कान्तिजालच्छलादाजौ व्यहसन्समदा इव ॥ ६ ॥ खड्गाः
शोणितसंदिग्धा नृत्यन्तो वीरपाणिषु । रजोधने रणेऽनन्ते
विद्युतां विभ्रमं दधुः ॥ ७ ॥ शस्त्रभिन्नेभ्योऽभ्युपगम्यो मौक्ति-
कानि च्युतान्यधुः । आहवक्षेत्रमभ्युपगम्योऽपि जितकरश्रि-
यम् ॥ ८ ॥ वीराणां विपमैर्घोषैर्विद्रुता वारणा रणे । शास्यमाना
अपि त्रामाद्रेजुर्घृताङ्गुशा दिशः ॥ ९ ॥ रणे वाणगणै-
र्भिन्ना भ्रमन्तो भिन्नयोधिनः । निममज्जुर्गलद्रक्तनिमग्नासु
महागजाः ॥ १० ॥ खड्गनिर्लूनमूर्धानो निपतन्तोऽपि
वाजिनः । प्रथमं पातयामासुरिसिना दारितानरीन् ॥ ११ ॥
वीराणां शस्त्रभिन्नानां शिरांसि निपतन्त्यपि । अधावन्दन्त-
ददौषैभीषणान्यरिषु कुधा ॥ १२ ॥ शिरांसि वरयोधानाम-
र्धचन्द्रहृतान्यपि । आददाता भृशं पादैः श्येना व्यानशिरे
दिशः ॥ १३ ॥ उद्विक्ता अपि हस्तीन्द्रैः कोपनैः पत्तयः
करैः । ते रिपूनहनखड्गपातैः स्वस्य पुरः प्रभोः ॥ १४ ॥
उद्विष्य करिभिर्दूरं मुक्तानां योधिनां दिवि । प्रापि

जीवात्मभिर्दिव्याङ्गनाकण्ठपरिग्रहः ॥ १५ ॥ क्रुद्धस्य द-
न्तिनः पत्तिर्जिघृक्षोरसिना करम् । निर्भिद्य दन्तमुसला-
न्यारोह जिघृक्षया ॥ १६ ॥ खड्गेनामूलतो हत्वा दन्ति-
नोऽङ्किचतुष्टयम् । प्रपतिष्णोः प्रविष्टोऽपि पदातिर्निर्ग-
द्द्रुतम् ॥ १७ ॥ कोरण करिणा वीरः सुगृहीतोऽपि को-
पिना । असिनामृङ्गहाराशु तस्यैव स्वयमक्षतः ॥ १८ ॥
तुरङ्गी तुरगारूढं प्रीसेनाहृत्य वक्षसि । पततस्तस्य ना-
ज्ञासीत्यासघातं स्वके हृदि ॥ १९ ॥ तुरङ्गसादिनं शस्त्रह-
तप्राणं गतं भुवि । आत्राख्योऽपि महावाजी नात्रस्तनयनो-
ऽत्यजत् ॥ २० ॥ द्विषा प्रासहृतप्राणो वाजिपृष्ठदढासनः ।
हस्तोद्भूतमहाप्रासो भटो जीवन्निवाभ्रमत् ॥ २१ ॥ खड्गेन
शितधारिण भिन्नोऽपि रिपुणाश्रगः । नामूर्च्छकोपतो हन्तु-
मियेष च पतन्नपि ॥ २२ ॥ रथिनो रथिभिर्बाणैर्हृतप्राणा
दढासनाः । कृतकार्मुकसंधानाः सप्राणा इष मेनिरैः ॥ २३ ॥
मिथोऽर्धचन्द्रनिर्लूनमूर्धानो रुपितौ रषा । खेचरो भुवि
नृत्यन्तौ स्वकबन्धावपश्यताम् ॥ २४ ॥ पतिः पदातिं रथिनं
रथेशस्तुरंगसादी तुरगाधिरूढम् । यन्ता गजस्याभ्यपतद्ग-
जस्थं तुल्यप्रतिद्वन्द्वि बभूव युद्धम् ॥ २५ ॥ उत्थापितः
संयति रेणुरथैः सान्द्रीकृतः सन्दनवंशचक्रैः । विस्तारितः
कुञ्जरकर्णतालैर्नैत्रकर्मोपसरोध सूर्यम् ॥ २६ ॥ रथो
रथाङ्गध्वनिना विजज्ञे विलोलघट्टाक्कणितेन नागः । स्वम-
र्तुनामग्रहणाद्भूव सान्द्रे रजस्यात्मपरावबोधः ॥ २७ ॥
आवृण्वतो लोचनमार्गमाजौ रजोन्धकारस्य विजृम्भितस्य ।
शस्त्रक्षताश्वद्विपवीरजन्मा बालारुणोऽभूद्भुविप्रवाहः ॥ २८ ॥
स ण्डिलमूलः क्षतजेन रेणुस्तस्योपरिष्ठात्पवनावधृतः । अङ्गा-
रशेषस्य हुताशनस्य पूर्वोत्थितो धूम इवाबमासे ॥ २९ ॥
आधोगणानां गजसनिपाते शिरांसि चक्रेर्निशितैः क्षुराग्नैः ।
हृतान्यपि श्येननखाग्रकोटिव्यासक्तकेशानि चिरेण पेतुः ३०
तनुत्यजां वमभृतां विकोशैर्बहुस्तु दन्तेष्वसिभिः पतद्भिः ।
उच्यन्तमर्धि शमयां वभूवुर्गजा विविधाः करशोकरेण ॥ ३१ ॥
शिलीमुखोत्कृतशिरःफलाढ्या च्युतैः शिरस्त्रैश्चकोत्तरेव ।
रणक्षितिः शोणितमद्यकुल्या रराज मृत्योरिव पानभूमिः ॥ ३२ ॥
केचिद्रदाः केऽपि सचापबाणानन्ये कृपाणीमपरं च शूलम् ।
शक्युष्टिमन्ये सुशलं परे च प्रोत्तानहस्ताः परिनतयन्ति ३३
सरोपयुद्धाङ्गनमध्यधावन्मत्तद्विपाजानामधिकोत्सुकानाम् । पा-
दाभिघाताभिहताः पतन्ति रथाश्च योधाश्च तुरंगमाश्च ॥ ३४ ॥
रम्भातरुनूद्भवात्पूरा यथा तथा वारणयूथनाथाः । सङ्ग्राम-
भूमौ विनिपातयन्ति रथांश्च योधांश्च तुरंगमांश्च ॥ ३५ ॥

परस्परेण क्षतयोः प्रहर्त्रोरुत्क्रान्तवाच्योः समकालमेव ।
 अमर्यभावेऽपि कयोश्चिदासीदेकाप्सरःप्रार्थितयोर्योवाद् ॥ ३६ ॥
 महास्वनः सैन्यविमर्दसंभवः कर्णान्तमूलंकषतामुपेयिवान् ।
 पयोनिधेः क्षुब्धतरस्य मन्थनो बभूव भूम्ना भुवनोदर-
 भरिः ॥ ३७ ॥ महागजानां गुरुचंहितैः शतैः सुहेषितैर्घो-
 रतरैश्च वाजिनाम् । घनै रथानां चलचण्डचीत्कृतैस्तिरो-
 हितोऽभ्युपटहस्य निःस्वनः ॥ ३८ ॥ घनैर्विलोक्य स्थगि-
 तार्कमण्डलैश्चमूर्जोभिर्निचितं नमस्तलम् । अयायि हंसैर-
 भिमानसं घनभ्रमेण सानन्दमनार्तिं केकिभिः ॥ ३९ ॥
 विलोक्य धूलीपटलैर्वृशं भृत्ं घावापृथिव्योरलमन्तरं महत् ।
 किमूर्ध्वतोऽधः किमधस्त ऊर्ध्वतो रजोऽभ्युपैतीति जनै-
 रतर्क्यत ॥ ४० ॥ नोर्ध्वं न चाधो न पुरो न पृष्ठतो न
 पार्श्वतोऽभ्युत्खलु चक्षुषो गतिः । मूत्यभ्रमेधैः पृतनारजो-
 भ्रैः सुनिर्भरं प्राणिगणस्य सर्वतः ॥ ४१ ॥ उद्दामदानद्वि-
 पञ्चहितैः शतैर्नितामन्तमुत्तुङ्गतरंगहेषितैः । चलद्भ्रजस्यन्दन-
 नेमिनिःस्वनैरभून्निरुच्छ्वासमथाकुलं नमः ॥ ४२ ॥ महाग-
 जानां गुरुभिस्तु गजितैर्विलोचघण्टारणितै रणोज्ज्वलैः ।
 वीरभ्रमेधैः प्रमदप्रमेदुरैर्वाचालतामादधिरेतरां दिशः ॥ ४३ ॥
 दन्तीन्द्रदानाम्बुधिवारिवीचिभिः सद्योऽपि नद्यो बहु ताः
 पुपूरिरे । धराजोभिस्तुरागक्षतैर्भृत्ं वाः पङ्कतामेत्य रजस्व-
 लीकृतम् ॥ ४४ ॥ निम्नप्रदेशा स्थलतासुपागमन्निम्नत्वसु-
 च्छैरपि सर्वतः स्थलम् । तुरङ्गभाणां व्रजतां खुरैः क्षिती
 रशैर्गेजेन्द्रैः परितः समीकृता ॥ ४५ ॥ नमोदिगन्तप्रतिघो-
 षमीषणैर्महामहीभृत्तदारगणोत्सवणैः । पयोधिनिर्धूननकेलिभि-
 र्जगद्भ्रुव भेरीस्वनितैः समाकुलम् ॥ ४६ ॥ इतस्ततो
 वातविधूतचञ्चलैरारोधिताशागमनैर्ध्वजांशुकैः । लघुकण-
 काञ्चनकिंकिणीकुलैरमजि धूलीजलधौ नमोगतैः ॥ ४७ ॥
 घण्टाद्यै रौद्रतरैर्निरन्तरैर्विसुत्वरैर्गजैः सुसैवैः । मदद्वि-
 पानां प्रथयांबभूविरै न वाहिनीनां पटहस्य निःस्वनाः ॥ ४८ ॥
 करालवाचालमुखैश्चमूर्वैः सस्ताम्बरा वीक्ष्य रजस्वला
 दिशः । तिरोभभूवे गगने दिनेश्वरो रजोऽन्धकारे परितः
 कुतोऽप्यसौ ॥ ४९ ॥ आक्रान्तपूर्वा रभसेन सैनिकैर्दिगङ्गना
 व्योमरजोभिद्वेषिता । भेरीरवाणां प्रतिशब्दितैर्धनैर्जगर्ज गाढं
 गुरुमत्सरादिव ॥ ५० ॥ गुरुसमीरसमीरितभूधरा इव गजा
 गगनं विजगाहिरै । गुरुतरा बहुवारिभगद्वना सुवमतीव
 नमन्त इवाभवन् ॥ ५१ ॥ संजग्माते तावपायानपेक्षौ से-
 नाम्भोधी धीरनादौ रयेण । पक्षच्छेदात्पूर्वमेकत्र देशे
 बाञ्छन्तौ वा निःश्वसखौ निलेतुम् ॥ ५२ ॥ पत्तिः पत्तिः

वाहभेयाय वाजी नागं नागः स्यन्दनस्थो रथस्थम् । इत्थं
 सेना वैलभस्येव रागादङ्गनाङ्गं प्रत्यनीकस्य भजे ॥ ५३ ॥
 रथ्याघोषैर्वृहणैर्गारणानामैक्यं गच्छन्वाजिनां हेषया च ।
 व्योमव्यापी संततं दुन्दुभीनामव्यक्तोऽभूदीशितेव प्रणा-
 दः ॥ ५४ ॥ रोषावेशाद्गच्छतां प्रत्यमित्रं दूरोत्क्षिप्तस्थूल-
 बाहुध्वजानाम् । दीर्घास्तिर्यग्वैजयन्तीसदृश्यः पादातानां
 भ्रेजिरे खड्गलेखाः ॥ ५५ ॥ उद्यन्नादं घन्चिभिर्निष्ठुराणि
 स्थूलान्युच्चैर्मण्डलत्वं दधन्ति । आस्फाल्यन्ते कामुकाणि
 स्म कामं हस्त्यारोहैः कुञ्जराणां शिरांसि ॥ ५६ ॥ घण्टा-
 नादो निःस्वो लङ्घिमानां त्रैवेयाणामारवो ब्रंहितानि ।
 आमेल्येवं प्रत्यवोचन्गजानामुत्साहार्थं वाचमाधोरणस्य ५७
 रोषावेशादाभिसुख्येन कौचित्पाणिग्राहं रंहसैवोपयातौ ।
 हित्वा ^३हेतीर्महस्वमुत्थितां प्रन्तौ बाहुबाहवि व्यासजे-
 ताम् ॥ ५८ ॥ शुद्धाः सङ्गं न कचित्प्राप्तवन्तो दूरान्मुक्ताः
 शीघ्रतां दर्शयन्तः । अन्तःसेनं विद्विषामाविशन्तो युक्तं
 चक्रुः सायका वाजितायाः ॥ ५९ ॥ आक्रम्याजेरग्रिमस्क-
 न्धसुचैरास्थायाथो वीतशङ्कं शिरश्च । हेलालोला वर्त्म
 गत्वातिमर्त्यं धार्मारोहन्मानभाजः सुखेन ॥ ६० ॥ रोदो-
 रन्ध्रं व्यश्रुवानानि लोलैरङ्गस्यान्तर्मापितैः स्थावराणि ।
 केचिद्दुर्वीमेत्य संयन्निषैघां क्रीणन्ति स्म प्राणमूल्यैर्य-
 शांसि ॥ ६१ ॥ वीर्योत्साहश्लाघि कृत्वावदानं सङ्ग्रामाभे
 मानिनां लज्जितानाम् । अज्ञातानां शत्रुभिर्युक्तसुचैः श्री-
 मन्नाम श्रावयन्तिस्म नृणाः ॥ ६२ ॥ मिश्रीभूते तत्र
 सैन्यद्वयेऽपि प्रायेणायं व्यक्तमासीद्विशेषः । आत्मीयास्तै ये
 परीश्वः पुरस्तादभ्यावर्ती संसुखो यः परोऽसौ ॥ ६३ ॥
 सद्देशत्वाद्दङ्गसंसङ्गिनीत्वं नीत्वा कामं गौरवेणावबद्धा
 नीता हस्तं वक्षयित्वा परेण द्रोहं चक्रे कस्यचित्त्वा कृ-
 पाणी ॥ ६४ ॥ नीते भेदं धौतधाराभिधातादम्भोदाभे
 शात्रवेणापरस्य । सांसुआजिस्तीर्क्ष्णमार्गस्य मार्गो विद्युद्दीप्तः
 कङ्कटे लक्ष्यते स्म ॥ ६५ ॥ आमूलान्तात्सायकेनायतेन
 स्यूते बाहौ मण्डुकश्लिष्टमुष्टेः । प्राप्यासखां वेदनामस्तर्धैर्-

१ अश्वम्. २ प्रियतमस्य. यथा कान्ता कान्तस्योरुमूर्खणा करं
 करेण मुखं मुखेन भजति, तथा सेना प्रतिसेन्यस्य पत्तिं पत्ति-
 नाश्वमथेनेत्वादिक्रमेण भेज इत्यर्थः. ३ शस्त्राणि. ४ अनुरूपं
 कर्म. ५ पक्षवत्तायाः. ६ यथा कथंचित्कश्चित्कन्धमूर्ध्वारोहणक-
 र्मेण किञ्चिद्दूरा रोहमद्विस्तादिकमारोहति तद्वदिति भावः. ७ आयाणम्.
 ८ महत्कर्म. ९ बन्दिनः. १० पराङ्मुखाः. ११ सरकरेखा.

१३ सङ्घस्य, १३ कवचे.

दप्यन्नश्रयच्चर्म नान्यस्य पाणेः ॥ ६६ ॥ भित्त्वा घोर्णामांय-
सेनाधिवक्षः स्थूरीपृष्ठो गार्ध्रपक्षेण विद्धः । शिक्षाहेतोर्ग-
ढरञ्ज्वेव बद्धो हर्तुं वक्रं नाशकदुसुखोऽपि ॥ ६७ ॥
विष्मद्रीचीर्विक्षिपन्सैन्यवीचीराजावन्तः कापि द्रं प्रयातम् ।
बभ्रामैको बन्धुमिदं दिदक्षुः सिन्धौ वाद्यो मण्डलं गोर्व-
राहः ॥ ६८ ॥ यावच्चक्रे नाञ्जनं बोधनाय व्युत्थानञ्चो
हस्तिचारी मदस्य । सेनास्वानादन्तिनामात्मनैव स्थलास्ता-
वत्प्रावहन्दानकुल्याः ॥ ६९ ॥ प्रत्यासन्ने दन्तिनि प्राति-
पक्षे यन्ना नागः प्रास्तवक्त्रच्छदोऽपि । क्रोधाक्रान्तः कूर-
निर्दारिताक्षः प्रेक्षांचक्रे नैव किञ्चिन्मदान्धः ॥ ७० ॥
अन्योन्येषां पुंश्चरैरामृशन्तो दानोद्देदातुचकैरुप्रवालाः ।
उन्मूर्धानः संनिपत्यापरान्तैः प्रायुष्यन्त स्पष्टदन्तध्वनीभाः ७१
द्राघीयांसः संहताः स्वैर्नाभाजश्चारुद्रास्तीक्ष्णतामत्यजन्तः ।
दन्ता दन्तैराहताः सामजानां भङ्गं जग्मुर्न स्वयं साम-
जाताः ॥ ७२ ॥ मातङ्गानां दन्तसंघट्टजन्मा हेमच्छेदच्छा-
यचञ्चिल्लक्षणः । लभोऽप्यशिश्वामरेषु प्रकामं माञ्जिष्ठेषु
व्यज्यते न स सैन्यैः ॥ ७३ ॥ ओषामासे मत्सरोत्पातवा-
तास्त्रिष्यदन्तश्मारुहां घर्षणोत्थैः । यौर्गार्ध्रैर्वा वह्निभिर्वा-
रणानामुच्चैर्मूर्धव्योम्नि नक्षत्रमाला ॥ ७४ ॥ सान्द्राम्भोदश्या-
मले सामजानां वृन्दे नीताः शोणितैः शोणिमानम् । दन्ताः
शोभामापुरम्भोनिधीनां कन्दोद्भेदा वैदुमा वारिणीव ॥ ७५ ॥
उत्क्षिप्योच्चैः प्रस्फुरन्तं रदाभ्यामीर्षादन्तः कुञ्जरं शत्रव-
ीयम् । शृङ्गप्रोतप्रावृषेण्याम्बुदस्य स्पष्टं प्रापत्साम्यमुर्वीघ-
रस्य ॥ ७६ ॥ व्यासं लोकैर्दुःखलभ्यापसारं संरम्भित्वादेत्य
धीरोमहीयः । सेनामध्यं गाहते वारणः स ब्रह्मेव प्रागा-
दिदेवोदरान्तः ॥ ७७ ॥ भृङ्गश्रेणीश्यामभासां समूहेनारा-
चानां विद्धनीरन्ध्रदेहः । निर्भीकत्वादाहवेनाहतेच्छो हृष्य-
न्हस्ती हृष्टरोमेव रेजे ॥ ७८ ॥ आताम्राभारोपभाजः
कटान्तादाशुत्खाते मार्गणे धूर्गतेन । निश्च्योतन्ती नागरा-
जस्य जज्ञे दानस्याहो लोहितस्यैव धारा ॥ ७९ ॥ कुर्व-
इयोत्स्नाविप्रुषां तुल्यरूपस्तारस्ताराजालसारामिव धाम् ।
खड्गाधातैदारितादन्तिकुम्भादाभाति स प्रोच्छलन्मौक्ति-
कौघः ॥ ८० ॥ दूरोत्क्षिप्तक्षिप्रचक्रेण कृत्तं मत्तो हस्तं
हस्तिराजः स्वमेव । भीमं भूमौ लोलमानं सरोषः पादे-
नासृक्पङ्कपेषं पिपेष ॥ ८१ ॥ औपस्कारालूनगात्रस्य भूमिं

निःसाधारं गच्छतोऽवाञ्छुस्वस्य । लब्धायामं दन्तयोरुम-
मेव स्वं नागस्य प्रापदुत्तम्भनत्वम् ॥ ८२ ॥ हस्तेनाग्ने
वीतभीतिं गृहीत्वा कंचिर्बालः क्षिप्तवानूर्ध्वमुच्चैः । आ-
सीनानां व्योम्नि तस्यैव हेतोर्दिव्यस्त्रीणामर्पयामास नू-
नम् ॥ ८३ ॥ आक्रम्यैकामग्रपादेन जङ्गामन्यामुच्चैर्गाद-
दानः करेण । सौस्थिस्वानं दारुववहारुणात्मा कंचिन्म-
ध्यात्पाटयामास दन्ती ॥ ८४ ॥ उत्कृत्यागादूर्ध्वचन्द्रेण
लूने वक्रेऽन्यस्य क्रोधदप्रोष्ठदन्ते । सैन्यैः कण्ठच्छेदलीने
कवन्धाद्रुयो विभ्ये वलगतः सासिपाणेः ॥ ८५ ॥ प्रत्यावृत्तं
भभ्रमाजि स्वसैन्ये तुल्यं मुक्तेराकिरन्ति स कंचित् । एकौघेन
स्वर्णपुङ्खैर्द्विषन्तः सिद्धा मान्यैः साधुवादेर्द्वेयुऽपि ॥ ८६ ॥
बाणाक्षिसारोहशूयासनानां प्रकान्तानामन्यसैन्यैर्ग्रीहीतुम् ।
संरब्धानां भ्राम्यताभाजिभूमौ वारी वारैः सस्मरे वाग्णा-
नाम् ॥ ८७ ॥ कश्चिन्मूर्च्छामेत्य गाढप्रहारः सिक्तः
शीतैः शीकरैर्वारणस्य । उच्छ्वास प्रस्थिता तं जिघृक्षुर्व्य-
थीकृता नाकनारी सुमूर्च्छं ॥ ८८ ॥ लुप्तग्रीवात्सायके-
नापरस्य धामत्युच्चैरानानादुत्पतिष्णोः । त्रेमे मुच्यैः सैहिके-
यानुकारद्रौद्राकारादप्सरोक्त्रचन्द्रेः ॥ ८९ ॥ वृत्तं युद्धे
शूरमास्त्रिय काचिद्रन्तुं तूर्णं मेरुकुञ्जं जगाम । त्यक्त्वा
नाभौ देहमेति स यावत्पत्नी सद्यस्तद्विद्योगासमर्था ॥ ९० ॥
त्यक्तप्राणं संयुगे हस्तिनीस्था वीक्ष्य प्रेम्णा तत्क्षणादुद्धतासुः ।
प्राप्याखण्डं देवभूयं सतीत्वादाशिश्लेष स्वैव कंचित्पु-
रंभ्री ॥ ९१ ॥ स्वर्गे वासं कारयन्त्या चिराय प्रत्यग्रत्वं
प्रत्यहं धारयन्त्या । कश्चिद्देजे दिव्यनार्या परसिंहोके
लोकं प्रीणयन्त्येह कीर्त्या ॥ ९२ ॥ गत्वा नूनं वैतुषं सन्न रम्यं
मूर्च्छाभिजाजगामान्तरात्मा । भूयो दृष्टप्रत्ययाः प्रा-
ससंज्ञाः साधीयस्ते यद्रणायद्रियन्ते ॥ ९३ ॥ कश्चिच्छ-
न्नापातमूढोऽपवोर्दुर्लब्धा भूयश्चेतनामाहावाय । व्यावर्तिष्ट
कोशतः सख्युरुच्चैस्त्यक्तश्चात्मा का च लोकानुवृत्तिः ॥ ९४ ॥
भिन्नोरस्को शतुणाकृष्य द्रादासन्नत्वात्कौचिदेकेषुणैव ।
अन्योन्यावष्टम्भसामर्थ्ययोगाद्दर्शयेव स्वर्गतावप्यभूताम् ९५
भ्रैर्देण्डैरातपत्राणि भूमौ पर्यस्तानि प्रौढचन्द्रयुतीनि ।
आहाराय प्रेतराजस्य रौप्यस्थालीनीव स्थापितानि स
भान्ति ॥ ९६ ॥ रेजुर्भ्राश्रवक्षसः कुङ्कुमाङ्गा मुक्ताहाराः
पार्थिवानां व्यसूनाम् । हासालक्ष्याः पूर्णकामस्य मन्ये मृत्यो-
र्दन्ताः पत्तिरक्तासवस्य ॥ ९७ ॥ निम्नेष्वोषीभूतमक्षक्षता-

१ नासाम्. २ लोहमयेन. ३ नवारुदः. ४ बाणविशेषेण.
५ सर्वव्यापिनी. ६ पृथिव्याः. ७ शुण्डाङ्गैः. ८ गजानाम्.
९ दग्धैर्ध्वः. १० युगान्तमत्रैरेव. ११ महादन्तः. १२ आम्लात्.

१ आवतम्. २ उडहस्ती. ३ भज्यमानास्त्रिपटकारश-
ब्दयुक्तम्. ४ बाणेन. ५ बन्धनसानाम्. ६ वृन्दैः.

नामसं भूमौ यच्चकासांचकार । रागार्थं तत्किं तु कौसुम्भ-
मम्भः सैव्यानामान्तकान्तःपुरस्य ॥ ९८ ॥ रामेण त्रि-
सप्तकृतो हृदानां चित्रं चक्रे पक्षकं क्षत्रियासैः । रक्ताम्भोभि-
स्तक्षणादेव तस्मिन्स्व्येऽसंख्याः प्रावहन्दीपवत्यः ॥ ९९ ॥
सैदानान्तादक्षिभिः शिक्षितास्त्रैराविश्याधः शातशास्त्रावल्लनाः ।
कूमौपम्यं व्यक्तमन्तर्नदीनामैमाः प्रापन्नङ्गयोऽसुब्बायीणाम्
॥ १०० ॥ पद्माकारैर्योधवक्रैरिमानां कर्णभ्रष्टैश्चामरैरेव हंसैः ।
सोपस्काराः प्रावहन्नसतोयाः स्रोतस्विन्यो वीचिपृचैस्त-
रद्भिः ॥ १०१ ॥ उक्त्वान्तानामामिषायोपरिष्टादध्याकाशं
बभ्रसुः पत्रवाहाः । मूर्ताः प्राणा नूनमद्याप्येषामामुः
कार्यं त्याजिता दारुणास्त्रैः ॥ १०२ ॥ आतन्वद्भिर्दिक्षु
पत्राग्रनादं प्रासेर्दुरादाशु तीक्ष्णैर्मुखाग्रैः । आदौ रक्तं सै-
निकानामजीवेर्जीवैः पश्चात्त्रिपुणैरपाथि ॥ १०३ ॥ ओ-
जोभाजां यद्रणे संस्थितानामादत्तीत्रं सार्धमङ्गेन नूनम् ।
ज्वालव्याजादुद्धमन्ती तदन्तस्तेजस्तारं दीप्तजिह्वा वृ-
वाशे ॥ १०४ ॥ नैरन्तर्त्यच्छिन्नदेहान्तरालं दुर्भक्ष्यस्य
ज्वालना वाशितेन । योद्धुर्बाणप्रोतमादीप्य मांसं पाकापूर्व-
स्वादमादे शिवाभिः ॥ १०५ ॥ ग्लानिच्छेदि क्षुत्यबोधाय
पीत्वा रक्ताग्निं शोषिताजीर्णशेषम् । स्वादुंकारं कालखण्डो-
पदंशं क्रोश्या डिम्बं द्येष्वणद्यन्नमन्नच ॥ १०६ ॥ कव्या-
ःपुरैः पुष्करार्थानकानां प्रत्यशाभिर्मदसो दारितानि ।
अर्भाीलानि प्राणिनः प्रत्येवदयन्कालो नूनं व्याददावान-
नानि ॥ १०७ ॥ कीर्णां रेजे साजिभूमिः समन्तादप्राणद्भिः
गणभाजां प्रतीकैः । वहारम्भैरर्थसंयोजितैर्वा रूपैः सष्टुः
सृष्टिकर्मान्तशाला ॥ १०८ ॥ त्वत्पत्रमुक्तविशिखैरशनि-
प्रकाशैरामूल्लूननयकेतककान्तदन्ताः । त्रासावसन्नमदधार-
कपोलभागाः संपादयन्ति करिणः करिणीभ्रमं नः ॥ १०९ ॥
मिलितमिहिरभासं मौलिमेतस्य दृष्ट्वा परवरतनुपादालक्तकं
तर्कयन्त्या । त्वद्विधरिणजानिर्भासुभिन्वेन गच्छन्सुरनगर-
मृगाक्ष्या वीक्ष्यते साभ्यसूयम् ॥ ११० ॥ भवत्तुरगनि-
शुरक्षुरदृढव्रणैराचिता क्षपात्समरविच्युतप्रतिप्रपाल्लेचला-
क्षिता । इयं रणधरा भवद्विरददानधाराजलैः किमु व्रणत-
लेऽर्पितं वसनपटमासिञ्चति ॥ १११ ॥ कृपाणकिरणानलं
रधिरनीरपूरच्छटाजत्रततिसंकुलं भटतिमिद्धिलैराकुलम् ।

१ उत्तरीयाणाम्. २ नद्यः. ३ युष्कदेशमधिकृत्य. ४ सप-
रिकाः. ५ सुतानाम्. ६ पक्षिणः (पक्षे) बाणाः. ७ रीति स्म.
८ कलेवरम्. ९ भुक्तवान्. १० सुवाति. ११ त्र्याणाम्.
१२ लृणाभिः. १३ भयंकराणि. १४ अभ्यवहरन्. १५ अवयवैः.

प्रमथ्य समरणं वं वरमकर्षिं लक्ष्मीस्त्वया विधाय मदमन्धरं
मथनमन्दरं सिन्धुरम् ॥ ११२ ॥ झणज्झणितकङ्कणाकणि-
तकिङ्किणीकं धनुर्ध्वनद्गुरुगुणाटनीकृतकरालकोलाहलम् ।
वितत्य किरतोः शरानविरतस्फुरच्चूडयोर्विचित्रमभिवर्धते
भुवनभीममायोधनम् ॥ ११३ ॥ प्रतीक्ष्यन्ते वीराः प्रतिमु-
खसुरोभिः सरभसं विपक्षाणां हेतीः प्रतिनियतधैर्यानुभवतः ।
विदीर्णत्वग्भारादलितपिशिताच्छिन्नधमनिप्रकाण्डास्थिस्त्रायु-
स्फुटरविलक्ष्यान्ननिवहाः ॥ ११४ ॥ शितैर्वाणैरेके मृध-
भुवि परे तीक्ष्णखरैः क्रियासातत्येनाप्यहमहमिकाकान्त-
मनसः । मिथोविध्यन्ति स्म प्रबलतमसंदं विदलद्विदि-
क्षोदः पिघातकसुरभिवक्षस्तभृतः ॥ ११५ ॥ भहैर्भिन्नाः
प्रतिवृपतयः शङ्खान्दानुदाराञ्छ्रुत्वा राजन्पुनरपि भुजादण्ड-
कण्ठतिभाजः । आलिङ्गन्त्यास्त्रिदशसुदृशो भूलतां वीक्ष्य
भुजां चापत्रान्त्या चपलमनसो हस्तमावर्तयन्ति ॥ ११६ ॥
सुध्वद्भिर्मदवारि वारणगणैर्माधायितं कारुकेरैतैः शकशरास-
नायितमधश्छत्रैः शिलीन्ध्रायितम् । खद्योतायितमस्रघटन-
समुद्गतस्फुलिङ्गैः स्फुरन्वारचैश्चपलायितं रणभुवा सेन्यैर्न-
भस्यायितम् ॥ ११७ ॥ सुध्नभ्रूयुगैः क्रुधा समधिकरुक्ता-
रुणाक्षैः क्षणात्स्वेदाग्भःपटलप्रकृष्टतिलकंदेष्टाधरोष्ठैरपि ।
दृष्टश्मश्रुभिरुपतद्भिरभितः संकीर्णमालक्ष्यते त्वद्वस्तास्त्रनि-
कृतत्रैरिभटसुश्रेणीशिरोभिरियत् ॥ ११८ ॥ क्ष्वेडाभिः क-
कुम्भः पृथक्निकरैर्व्योमं द्विधाखण्डितेर्देहैर्विद्विपतां धरातल-
मपि प्रच्छादयन्ती चिरम् । कुर्वतीऽश्रुजलाविलेक्षणपथान्ये-
तावकाण्डोच्चरद्रोमास्त्रानि सवेपथूर्यपि सुहुवैर्माणि नः
पश्यताम् ॥ ११९ ॥ आगुञ्जद्विरिकुञ्जकुञ्जरघटाविस्तीर्ण-
कर्णज्वरं ज्यानिर्घोषममन्ददुन्दुभिरवैराग्भ्यातसुजृम्भयन् ।
वेल्लङ्गैरवभूरुण्डनिकरैर्वीरो विधत्ते भुवस्तुप्यत्कालकरालव-
क्रविघ्नमव्याकीर्षमाणाम् इव ॥ १२० ॥ नो चापाकलनं न
पत्रिधरणं न ज्यासमाकर्षणं नो बाहुस्फुरणं न बाणगमनं
संलक्ष्यते ते रणे । किं तु प्रौढकरीन्द्रकुम्भविगलन्मुक्तागण-
प्रस्फुरत्पत्यर्थिक्षितिलामौलिमणिभिर्विद्योतते भूरियम् १२१
वीराणां रुण्डतुण्डप्रविघटनपटुस्फारदोर्दण्डखण्डव्यापारक्षि-
प्रमाणप्रतिभटविकटाटोपवर्धप्ररूढः । कूटः कोऽप्येव यु-
द्धाजिग्भुवि जरठश्चित्रकूटानुकारी लीयन्ते यत्र शत्रुप्रपत-
नविवशाः कोटिशः शूकीटाः ॥ १२२ ॥ प्रासप्रोतप्रवीरो-
ल्बणरुधिगपगमृष्टुक्काजिघत्साधावद्भ्राधिराजाप्रतिमतनुरु-
हच्छायया वारितोष्णाः । विश्राम्यन्ति क्षणार्धं प्रधनपरिसं-
ध्वेव मुक्ताभियोगा वीराः शस्त्रप्रहारव्रणभररुधिरोद्धार-

दिग्धाखिलाङ्गाः ॥ १२३ ॥ जीवाकृष्टि स चक्रे
मृधभुवि धनुषः शत्रुरासीद्रतासुलंक्षासिर्माणानामभवदरिब-
ले तद्यशस्तेन लब्धम् । मुक्ता तेन क्षेमति त्वरितमरिगणै-
रुत्तमाङ्गैः प्रतिष्ठा पञ्चत्वं द्वेषिसैन्ये स्थितमवनिपतिर्नाग संख्या-
न्तरं सः ॥ १२४ ॥ युष्मद्दोर्दण्डमण्डल्यवनमितरणञ्चण्ड-
कोदण्डदण्डोन्युक्तेषुच्छिन्नमूर्च्छप्रतिवृत्तिभुजाखण्डमुण्डाव-
कीर्णा । गायत्र्यत्यध्वलाद्रजनचरवधूदत्ततालैः करालैर्वैता-
लेरदृहासप्रकटितदशनैर्युद्धभूर्भूमि भीमा ॥ १२५ ॥

अरिपलायनम् ।

सैलकाननयुक्तापि सैलकाननवर्जिता । हागवसुद्धक-
ण्टापि विहाराखिवधूस्तव ॥ १ ॥ विचरन्ति विलासिन्यो यव
श्रेणिभरासाः । वृककाकशिवास्तव धावन्त्यरिपुरे तव ॥ २ ॥
स्वकान्तदवकान्तायो यद्वैरिसुदृशामभूत् । जघनस्तनमुच्चैर्यो
व्यलिखत्कण्टकैर्नखैः ॥ ३ ॥ काठिन्यं कुचयोः सष्टु वा-
ञ्छन्त्यः पादपद्मयोः । निन्दन्ति विश्वधातारं त्वद्वादीष्वरि-
योपितः ॥ ४ ॥ वनेऽखिलकलासक्ताः परिहृत्य निजस्त्रियः ।
त्वद्वैरिवनितापुन्द्रे पुलिन्दाः कुर्वते रतिम् ॥ ५ ॥ वीर
त्वद्विपुरमणी परिधातुं पलवानि संस्पृश्य । न हरति वन-
भुवि निजकररुहरुचिर्खचितानि पाण्डुपत्रधिया ॥ ६ ॥
त्वद्वैरिणो वीर पलायितस्य प्रकाशयन्नक्तमरण्यमार्गान् ।
कृशानुरासीदभिनन्दनीयस्तुङ्गेषु लघो रिपुमन्दरेषु ॥ ७ ॥
राजन्द्रिषस्ते भयविद्रुतसि भालस्थलं कण्टकिनो
वनान्ताः । अद्यापि किं वानुभविष्यतीति व्यपाटय-
न्द्रष्टुमिवाक्षराणि ॥ ८ ॥ इतरुसद्विद्रुतवैरिभू-
त्प्रियाथ दृष्टा वनमानवीजनैः । शशंसं पृष्टाद्भु-
तमात्मदेशे शीतद्विषः शीतलशीलतां किल ॥ ९ ॥
समस्तावनीनाथमौले भवतः परास्ता द्विषः पञ्चविस्तारिनेत्रा ।
नितान्तं विहस्ता स्वहस्तारविन्दैर्विधत्ते पुरस्तादुरस्ताड-
नानि ॥ १० ॥ अलसभुजलताभिर्नादतो नागरीभिर्भवनद-
मनकानां नातिथिर्वा बभूव । त्वदरिनगरमध्ये संचरंश्चे-
त्रजन्मा जरदजगरपीतः क्षीयते गन्धवाहः ॥ ११ ॥ त्वद-
रिच्युतिमाशावाससं धूलिधाराघवलमहह भिक्षुं वीक्ष्य
भर्गन्नमेण । सुरभिदुदधिविलाकाननं गाहमानो दिशति कु-
सुमबाणं दूरतो निर्गमाय ॥ १२ ॥ त्वदरिच्युतिकेलीसौध-
संरूढवर्षाङ्कुरकवलविलोलं वीक्ष्य रङ्गुं सुधांशोः । उपवन-
हरिणीनामुन्नतो भ्रूलतानां प्रसरति रतिजानिग्लानिजन्मा

विवर्तः ॥ १३ ॥ वर्षासु भीतमवशाङ्गिभुजं सुजंगमेकं नि-
गृह्य शिरसि स्थितमञ्जनामम् । शून्ये तवारिनगरे शबरी
सशङ्कमादित्सते कनकसुष्टिहृषाणलोभात् ॥ १४ ॥ स्फुट-
तरमटवीनां प्रान्तरं पर्यटन्ती हरिहतगजकुम्भोन्मुक्तमु-
क्ताफलानि । परिकरयति हस्ताम्भोजशोणप्रभाभिः परिहरति
च दूरान्मु गुञ्जाभ्रमेण ॥ १५ ॥ ये कन्दरासु निवसन्ति
सदा हिमाद्रेस्वल्पातशङ्कितधियो विवशा द्विषस्ते । अप्यङ्ग-
मुत्पुलकसुद्धहतां सकम्पं तेषामहो वत भियां न बुधोऽप्य-
भिज्ञः ॥ १६ ॥ कुरुवक कुचाघातक्रीडासुखेन वियुज्यसे
बहुलविटपिन्सतव्यं ते मुखसवसेचनम् । चरणघटनावन्ध्यो
यास्यस्यशोक सशोकतामिति निजपुरत्यागे यस्य द्विषां जगदुः-
स्त्रियः ॥ १७ ॥ अनारतपरिस्खलन्नयनवारिधाराशतप्रवृद्ध-
पथनिम्नगासलिलरुद्धयानोद्यमा । त्वदीयरिपुकामिनी बहुविदे-
शयानैषिणी विनिन्दति वलदृशा गुरुकपाश्रुपं प्रावृषम् ॥ १८ ॥
इतश्चेतश्चाङ्गिर्विघटिततटः सेतुरुदरे धरित्री दुर्लङ्घ्या
बहुलहिमपङ्को गिरिरयम् । इदानीं निर्वृत्ते करितुरगनी-
राजनविधौ न जाने यातारस्तव च रिपवः केन च
पथा ॥ १९ ॥ क्षणं कान्तागारप्रसरविलसन्मानसरतिः
क्षणं शैलोत्सङ्गे द्विजकुलरवाकृष्टहृदयः । क्षणं पत्रध्वानश्रुति-
पुलकितो यद्ग्रथभराद्दसन्प्राप्तोऽरण्ये रिपुरवनिपालस्थिति-
मिव ॥ २० ॥ अये मातस्तातः क्व गत इति यद्वैरिशि-
शुना दरीगेहे लीना निभृतमिह पृथा स्वजननी । करेणास्यं
तस्य द्रुतमथ निरुच्याश्रुभृतया विनिश्चस्य स्फारं शिव
शिव दृशैवोत्तरयति ॥ २१ ॥ अपर्णेषु भूभृद्वनमटति वल्का-
म्बरधरा जटालो दिग्वासः । शिखरिणि शिवोऽयं निवसति ।
इति भ्रान्त्यान्योन्यं क्षणमिलितयोः क्षोणितिलक द्विषद्वंपत्यो-
स्ते शिव शिव शिवन्ति प्रणतयः ॥ २२ ॥ पश्येत्कश्चिच्चल-
चपल रे का त्वराहं कुमारी हस्तालम्बं वितर हहहा
व्युत्कमः कासि यासि । इत्थं पृथ्वीपरिवृद्ध भवद्विद्विषोऽर-
प्यवृत्तेः कन्या कंचित्फलकिसलयान्यादादानाभिधत्ते ॥ २३ ॥
स्वल्पं ब्रूमः किमपि चरितं वीरवर्ष्य त्वदीयं मिथ्यावादाः
कवय इति नो दुःप्रवादा रुणद्धि । मुक्तामुक्ता मलयशिखरे
त्वद्विषक्षारवैरिण्डभ्रान्त्या भुजगललाः सादरं पाल-
यन्ति ॥ २४ ॥ क्षोणीपाल त्वदरिहरिणीलोचना शोचमाना
गुञ्जाहारं कुचकलशयोर्निःश्वसन्ती करोति । क्षुभ्यत्क्षीराम्बु-
धिलहरिसंक्षोभिस्सवद्यशोभिर्गौरं मुक्ताफलमयमिवाविन्दते
नन्दतन्वा ॥ २५ ॥ विमुञ्चति पदे पदे रुचिरचीरहारादिकं
शुकं गृहसमुसुकं त्यजति चैव जीवाधिकम् । पलायनप-

१ वृक्षयुक्तमरण्यम्, २ अलकेन युक्तमाननं वसाः,
३ पत्रां गतिर्ध्वसाः, ४ व्याप्तानि, ५ युगम्.

रायणा तव विभो रिपोरङ्गना सुदुर्वलितकंधरं मिहिरमण्डलं वीक्षते ॥ २६ ॥ धराधर तव द्विषां वनजुषां विहीनत्विषां दधे गुणनिधे धनुर्विगुणमप्यनेकं गुणम् । फलाहरणयष्टिकाकरणकन्दरान्तःशिवानिवारणविहंगिकाकरणचुल्लिकाकर्षणैः २७ राजन्राजसुता न पाठयति मां देव्योऽपि तूर्णां स्थिताः कुब्जे भोजय मां कुमारसचिवैर्नाद्यापि किं भुज्यते । इत्थं नाथ शुक्रस्तवारिभवने सुक्तोऽध्वगैः पञ्जराञ्चित्रस्थानवलोक्त्य शून्यवलभावेकैकमाभाषते ॥ २८ ॥ कामन्यः क्षतकोमलाङ्गुलिलद्रक्तैः सदर्भाः स्थलीः पादैः पातितर्यावकैरिव गलद्वाभ्याम्बुधौताननाः । भीता भर्तृकरावलम्बितकरास्वद्वैरिनार्योऽधुना दावाधिं परितो भ्रमन्ति पुनरप्युद्यद्विवाहा इव ॥ २९ ॥ तन्वीमुञ्जितभूषणां कलगिरं रोमोद्गमं विभ्रतीं वेपन्तीं त्रणिताधरां विवसनां सीत्कारमातन्वतीम् । दोर्भ्यां चण्डतुषारपातसभयामालिङ्ग्य कण्ठे भृशं स्वां मूर्तिं दयितामिवातिरसिकां त्वद्विद्विषः शेरते ॥ ३० ॥ भूसंपर्करजोनिपातमलिनाः स्वस्नाद्गृहात्पच्युताः सामान्यैरिपि जन्तुभिः करतलैर्निःशङ्कमालिङ्गिताः । संलग्नाः कचिदेकतामुपगताः कापि प्रबुद्धाः कचिन्सुप्ताः कापि च सारिवत्यतिगृहं भ्रान्तास्तवारिस्थियः ॥ ३१ ॥ कर्षद्भिः सिचयाञ्चलान्यतिरसात्कुर्वद्भिरालिङ्गनं गृहानैः कचमालिहद्भिरधरं विभ्रामयद्भिः करौ । प्रत्यक्षेऽपि भवद्भिरोधिन्पतेरन्तःपुराणामहो धिक्कष्टं विटपैर्विटैरिव वने किं नाम नो चेष्टितम् ॥ ३२ ॥ स्नाताः प्रावृषि वारिवाहपटलैः प्रोद्धतदूर्वाङ्कुरव्याजेनात्तकुशाः प्रणालसलिलैर्दत्त्वा निवापाञ्जलीन् । प्रासादास्त्व विद्विषां परिपतत्कुञ्जस्थपिण्डच्छलात्कुर्वन्ति प्रतिवासरं निजपतिप्रेताय पिण्डक्रियाः ॥ ३३ ॥ मौलिं मानविधिं विना नमयितुं हारं स्वयं गुम्फितुं निर्यातुं दयितस्य पाणिकमलच्छायां विना वल्गनि । निद्रातुं च विनाङ्कपालिशयनं द्रष्टुं च शून्या विशः सख्या त्वत्प्रतिवीरनीरजसुखी साकृतमध्याप्यते ॥ ३४ ॥ प्रातं तालफलाशया स्तनतटं बिम्बभ्रमेणाधरो दष्टः पाकविदीर्णदाडिमधिया लीढाः स्फुरन्तो रदाः । आभ्रयन्ती भ्रमनिस्पृहानुविपिनं स्वद्वैरिसीमन्तिनी निद्राणा मुडुराहता मुडुरपि क्षिप्ता च शाखाद्युगैः ॥ ३५ ॥ त्वप्रत्यर्थिवसुंधरेशतरुणीः संत्रासतः सत्वरं यान्तीर्वीर विलुण्ठितुं सरभसं याताः किराता वने । तिष्ठन्ति सिंमिताः प्ररूढपुलकास्ते विस्तृतोपकमास्तासासुत्तरलैः स्तनैरतितरां लोलैरपाङ्कुरैपि ॥ ३६ ॥ एतस्मिन्निजने वनेऽर्तनुतरुच्छ-

न्नावकाशे सुखं तिष्ठामीति तव द्विषामभिपतियावद्विधत्ते मतिम् । तावच्चत्र निपातितं भुवि भवन्नामाङ्कवेलाहतं दृष्ट्वा केसरिणः कैरङ्कर्मसमत्रासो सुदुर्मूर्च्छति ॥ ३७ ॥ का त्वं पुत्रि नरेन्द्र लुब्धकवधुर्हस्ते किमेतत्फलं क्षामं किं सहजं ब्रवीमि नृपते यद्यस्ति ते कौतुकम् । गायन्ति त्वदरिप्रियाश्रुतटिनीतीरेषु सिद्धाङ्गना गीतान्धा न तृणं चरन्ति हरिणास्तेनामिषं दुर्बलम् ॥ ३८ ॥ स्वप्नेऽपि क्षितिपावतंस भवतो भीत्या व्रजन्ती वनं निर्ममा प्रतिपक्ष्यैरिपरिणी कल्लोनीनापाशसि । उरिक्षिप्ताननमुन्नतभुचरणव्यासक्तमुक्ताफलं भूयः स्फारितबाहुवल्लिशयनादुद्गन्तसुसिष्ठति ॥ ३९ ॥ तादृग्दण्डविवर्तनर्तितममी चक्रादपक्रामिताः कापि कापि च कण्टकैरुपगता रेखोपेरैस्त्राममम् । यस्य प्रौढतरप्रतापदहनज्वालाभिरन्ते दिशामापाके निपतन्ति पार्थिवघटाः शीर्यन्ति वीर्यन्ति च ॥ ४० ॥ आगच्छागच्छ सज्जं कुरु वरतुरगं संनिधेहि द्रुतं मे खड्गः कासौ कृपाणीमुपनय धनुषा किं किमङ्गप्रविष्टम् । संरम्भोन्निद्रितानां क्षितिभृति गहनेऽन्योन्यमेवं प्रतीच्छन्वाद्दः स्वप्नाभिदष्टे त्वयि चकितदृशां विद्विषामाविरासीत् ॥ ४१ ॥ यातीतः पान्थ पन्था व्रजति ननु कथं स्थावरं वर्त्म सुधे मार्गं पृच्छामि पृच्छ स्थितमिदमिह ते विसितं वीक्ष्य नेत्रे । अध्वानं ब्रूष्यपेतध्वनि भवति वचश्चित्रमुद्दामनेत्रा दृश्यन्ते दावमूढाः पथि पथिकविटैस्त्वद्विषां नाथ नार्यः ॥ ४२ ॥ आत्ति सीमन्तरत्ने मरकतिनि हृते हेमताटङ्कपत्रे लुसायां मेखलायां कनकमणिगुलाकोटियुग्मे गृहीते । शोणं बिम्बौष्ठकान्त्या त्वदरिभृगदशामित्वरीणामरण्ये राजन्मुञ्जाफलानां सज इति शबरा नैव हारं हरन्ति ॥ ४३ ॥ प्रासात्सासात्पिपासातिशयमुपगताः पातुमारण्यमम्मो शुष्मद्विद्वेषियोषाः श्रसितसमुदयैस्तत्तदीर्यैरशोषि । एतत्संवीक्ष्य मूर्च्छानिपतिततनवो नैव जीवयुरेताःश्रित्तोपेताः शबर्यो निजनयनजलैः पल्लवं पूर्येयुः ॥ ४४ ॥ वीर त्वद्वैरिदारा गहनगिरिगुहागङ्गारन्तस्तमिसं त्वत्रासाद्गुह्यवासा दरकलितहृदो यद्यदेव प्रपन्नाः । तत्तज्ज्योत्स्नायमानं धरणिणरिवृद्ध प्रेक्ष्य शुष्मघशोभिः सद्यो मोहान्धकारानुसरणशरणा वासरान्वाहयन्ति ॥ ४५ ॥ एतद्गीतारिनारी गिरिविलविगलद्वासरा निःसरन्ती स्वकीडाहंसमोहप्रहिलशिशुभृशप्राथितोन्निद्रचन्द्रा । आक्रन्दद्भिर यत्तन्नयनजलमिलञ्चन्द्रहंसानुबिम्बप्रत्यासत्तिप्रहृष्यत्तनयविहसितैराश्रसोऽन्यश्च-

सीञ्च ॥ ४६ ॥ धूलीधाराभिरन्धास्तदनु बधिरतामागताः स्फारभेरीभूयोङ्गाङ्गाररावैर्युतकरकुलापीड यत्सैन्ययाने । धावन्तो विन्ध्यभूध्वन्नघनकुहरे कण्टकाकृष्टकेशात्रायध्वं सुश्रुतेति प्रतिहृतविकला वैरिणः संगिरन्ते ॥ ४७ ॥

प्रतापवर्णनम् ।

चित्रं तपति राजेन्द्र प्रतापतपनस्त्व । अनातपत्रमु-
त्सृज्य सातपत्रं द्विषद्गणम् ॥ १ ॥ राजन्ससायुक्तेषूपारास्त्व-
त्प्रतापाभिशोषिताः । पुनस्त्वद्वैरिवनिताबाष्पपूरेण पूरिताः ॥ २ ॥ दीपयनरोदसीरन्ध्रमेघ ज्वलति सर्वतः । प्रतापस्त्व
राजेन्द्र वैरिवंशदवानलः ॥ ३ ॥ त्वत्प्रतापानर्धहेमसंपुटे-
ऽतिमनोहरे । प्रब्राण्डशालिग्रामोऽसौ धराधीश विराजते ॥ ४ ॥ तवारिनारीनयनाम्बुपूरं निपीय राजन्ध्रमति प्रतापः ।
रिङ्गत्तरंगवाविलिनीरक्तुङ्गं यथा ससुद्रं वडवाहुताशः ॥ ५ ॥
त्वत्प्रतापतपनातपतसस्तीक्ष्णरश्मिरपि दिक्षु नितान्तम् ।
धावति प्रतिदिनं सुकुटेऽथ त्वद्यशोध पतितस्तुहिनांशुः ॥ ६ ॥
उदितेऽपि तवावनीन्द्र तेजस्तपने स्फारगमस्तिभारभाजि ।
तव वैरिप्रयाशस्तमांसि स्फुरद्जृम्भितमाचरन्ति चित्रम् ॥ ७ ॥
प्रत्यर्थवामनयनायनाम्बुपूरैः सद्यः स्वलद्ब्रह्मलक-
जलजालनीलैः । युष्मत्प्रतापतपनस्तपनाधवीयानारभ्यते
यदयुना यसुनामहसम् ॥ ८ ॥ मार्तण्डमण्डलसमं भवतः
प्रतापं ये वर्णयन्ति नहि ते कवयः प्रवीणाः । अम्भोनिधौ
विलयमेति परं पतङ्गः पारं प्रयाति जलधेस्तु तव प्र-
तापः ॥ ९ ॥ उहास्य कालकरवालमहाम्बुवाहं देवेन येन
जैरौर्जितगर्जितेन । निर्वापितः सकल एव रणे रिपूणां
धाराजलैस्त्रिजगति ज्वलितः प्रतापः ॥ १० ॥ बदन्तु देव
तावकं प्रतापमेव पावकं महातुषारशीतलं धदामहे वयं
यतः । सुमेरुकन्दरोदरस्थितो गृहीतकम्बलस्त्ववारिवर्ग-
पङ्कजः प्रकम्पते सुहृद्युधुः ॥ ११ ॥ अये नृपतिमण्डली-
सुकुटरत्न युष्मद्भुजामहोष्मत्तिसंयुषा बत भवत्प्रतापाचिषा ।
द्विषामतिभृशं यशःप्रकटपारदो ध्मापनादुदरफुटत तारका-
कपटतो विहायस्ते ॥ १२ ॥ अत्युक्तौ यदि न प्रकुप्यसि
मृषावादं न चेन्मन्यसे तद्भूमोऽद्भुतदर्शनेन रसना केषां
न कण्ठ्यते । देव त्वत्तरुणप्रतापदहनज्वालावलीशोषिताः
सर्वे वारिधयस्त्वारिवनितात्राम्भुभिः पूरिताः ॥ १३ ॥ देव
त्वत्तरुणप्रतापतपनत्रासादिव व्यम्बको नो गङ्गां विजहति
सिःसरति न क्षीराम्बुधेर्माधवः । ताम्यस्तामरसान्तरालवस-

तिर्देवः स्वयंभूरभूत्पातालावधिपङ्कमभवपुषस्तिष्ठन्ति कूर्मा-
दयः ॥ १४ ॥ अन्द्वैरारिजिधृक्षयार्णवगतैः साकं व्रजन्ती
सुहुः संसर्गाद्ब्रह्मवानलस्य समभूदापन्नसत्त्वा तडित् ।
मन्ये देव तथा क्रमेण जनितो युष्मत्प्रतापानलो येनाराति-
वधुषिलोचनजलैः सिक्तोऽपि संवर्धते ॥ १५ ॥ देव
त्वद्भुजदण्डदर्पगारिमोद्रीणप्रतापानलज्वालापक्किमकीर्तिपारद-
घटीविस्फारिता बिन्दवः । शेषाहिः कति तारकाः कति कति
क्षीरोदधिः कल्पि प्रालेयाचलशङ्खशुक्तिकरकाः कर्पूरकुन्देन्द-
वः ॥ १६ ॥ भैङ्गाकीर्तिमधीमलीमसतया प्रत्यर्थसेनाभटश्रेणी-
तिन्दुककाननेषु विलसत्यस्य प्रतापानलः । अस्माद्दुत्पतिताः
स्फुरन्ति जगदुत्सङ्गे स्फुलिङ्गाः स्फुटं भालोद्भूतभंवाक्षि-
भानुद्भुतमुजग्भारिर्दम्भोलयः ॥ १७ ॥ ताटद्रीधिविरिष्मि-
र्वासरविधौ जानामि यत्कर्तृतां शङ्के यत्प्रतिविम्बमम्बुधि-
पयःपूरोदरे वाडवः । व्योमव्यापिविपक्षराजकयशस्तारापरा-
भावुकः कासामस्य न स प्रतापतपनः पारं गिरां गाहते
॥ १८ ॥ शंभुमानससंनिधौ सुरधुनीं मूर्धा दधानः स्थितः
श्रीकान्तश्रृणस्थितामपि वहन्नेतां निलीनोऽम्बुधौ । मघ्नः
पङ्करुहे कमण्डलुगतामेनां दधन्नाभिभूर्मन्ये वीर तव प्रता-
पदहनं ज्ञावोल्बणं भाविनम् ॥ १९ ॥ युष्मत्प्रौढतरप्रता-
पतपनज्वालावलीव्याकुले ब्रह्माण्डे मधुसूदनोऽहिशयने श्रेते
पयःसागरे । शंभुर्जुहुस्ततो दधाति शिरसा भूमिस्तुषाराचलं
तापव्याकुलितः पतत्यतितरां भानुः समुद्रे सुहुः ॥ २० ॥
नार्यः कुक्कुमशङ्कया निटिलगं प्रोच्छन्त्यपास्तद्विषां सांध्यं
रागमसुं विभाव्य गगने गच्छन्ति केलीगृहम् । मुग्धा
दावधियोऽरयस्त्व विभो यान्ति द्रुतं कानने लाक्षाराग
इति प्रकुप्यति धेवे कान्ता प्रतापोदये ॥ २१ ॥ यो ना-
स्ताचलमस्तकं प्रति गतो दीनत्वमालम्बते यो नायाति
निशासु संशयपदं नोदिति गिर्याश्रयात् । यो राहोरपि कर्क-
शेषु दशनेष्वासीञ्च वा गोचरः सोऽयं भूप तव प्रतापतपनो
वर्धति सर्वोपरि ॥ २२ ॥ कान्तारे जलवृक्षवैरिणि सुहुस्त्व-

१ अत्रायं भावः—वैरिभियः स्वभर्तृमरणथायाथाधिकं रु-
दन्ति तथाथाधिकं तत्रेत्राम्भुभिरस्त्वप्रतापासिः संवर्धते. त्वत्प्रता-
पोऽधिको भवतीति यावत्. यतः स प्रतापाशिवंशवानलारिपतुस्तडि-
तश्च दातुः समुत्पन्नस्ती च पितरो पानीययोगादेवोऽज्जम्भेतेऽतस्त-
स्तुनोऽपि त्वत्प्रतापो भवद्वैरिरमणीनेत्राम्भुभिः सिच्यमानो वृद्धि-
माप्नोतीत्येतदुचितमेवेति. २ पराजयः. ३ कालस्कन्धवनेषु.
४ तिनदुकमाष्टभ्यो दक्षामानेषु महान्तः स्फुलिङ्गा उत्तिष्ठतीति
वृद्धव्यवहारः. ५ हरनिटिलनेत्रम्. ६ कुलिसम्. ७ 'चतुर्थ्युगमहसं
तु ब्रह्मणो दिनमुच्यते' इति.

द्वैरिवामभुवो बालैराकुललोचनैः प्रतिपदं रुद्धक्रमाश्रङ्गमे ।
 पृथ्वीचण्डरुचे पटच्चरदशासंघट्टदीप्तप्रभं सिञ्चन्त्यञ्जलिसं-
 चित्ताशुभिरलं सुमत्प्रतापानलम् ॥ २३ ॥ अध्यायोधन-
 वेदि मार्गणकुशास्तासीर्य खङ्गमुचा हुत्वारैः पललं चरं
 हविरसुक्तन्मस्तकस्वस्तिकैः । संवेष्टवाहवनीयमानसदसि-
 स्योऽसौ प्रतापानलोऽस्थापि द्रागुदकाञ्जलीकृतचतुःपाथो-
 धिना श्रीमता ॥ २४ ॥ देव त्वद्गुजदण्डचण्डिमचमत्कारि-
 प्रतापानलज्वालाजालभयादिवाभिषिषति क्षीराम्बुधिं माधवः।
 भर्गः स्वर्गधुनीं दधाति शिरसा त्यक्तत्रिलोकीकृतिर्वैधा किं
 तु सुदुः कमण्डलुजलैरात्मानमासिञ्चति ॥ २५ ॥ श्रीमद्वी-
 राधिवीर पृथुतरमहसस्वत्प्रतापाधिकीलौच्छ्रुत्वाभ्येः शो-
 षवार्तां शरणमनुगतः कुत्रचित्कश्चिदेव । चन्द्रः कीर्त्यां
 सुधास्ये त्रिदशतरुवरः पाणिपद्मे च कोशे लक्ष्मीः श्वेडं च
 कोपे जलधरकुसुमं वैरिकान्तादगन्ते ॥ २६ ॥ द्रागक्र-
 म्योदयाद्रिं चरमगिरिमतिस्पर्धया तिग्मरश्मेर्महं पर्यव्य
 लङ्कानगरसुपगतः कौतुकात्त्वत्प्रतापः । वीक्ष्यासुं वीति-
 होत्रं पुनरपि विपदं देव निश्चिन्वतीनां यः क्षोभो राक्षसीनां
 क्षणमजनि स हि त्वद्विष्णं सर्वदास्ताम् ॥ २७ ॥ त्वत्स्व-
 ज्ञाघातजातव्यथरिपुवनितासुक्तबाष्पाम्बुधारासारादारादुदा-
 रादिशि दिशि सरितासुद्ववाश्रद्धवेयुः । कल्पान्तकूरेकेलि-
 प्रकरविजयिनो विस्फुरच्चत्प्रतापात्पारावारापारानपि सपदि
 पराञ्छुष्यतः पूरयेत्कः ॥ २८ ॥ दुर्वारातिवाजीवनदवद-
 हनः कौङ्कुमो दिग्बधूनां सर्वाङ्गीणोऽङ्गरागन्निभुवनभवनध्या-
 न्तविध्वंसदीपः । त्वद्गोरुद्दामदर्वीकरसुखहुतमुग्भूतधात्री-
 पुरंध्या वासो माञ्जिष्ठसुर्वीरमणकुलमणे जागरीति प्रतापः २९
 भूजाने किं न जाने भवदतुलभुजभ्राजमानप्रतापज्योतिज्जी-
 लावलीभिर्जलनिधिवलयं निर्जलं किं न भूयात् । युष्मत्प्रत्य-
 र्थिपृथ्वीपरिवृद्धवनितानीरनेत्रस्रवन्तीसूतस्रोतःसहसैरयमिह
 परितश्चेन्न पूर्यत सद्यः ॥ ३० ॥

कीर्तिवर्णनम् ।

राजंस्वत्कीर्तिचन्द्रेण तिथयः पूर्णिमाः कृताः । मद्देहाञ्च
 बहिर्याति तिथिरेकादशी भयात् ॥ १ ॥ अस्थिवद्दधिवच्चैव
 कुण्डवत्पिष्टवत्सा । राजंस्तव यशो भाति शरच्चन्द्रमरीचि-
 वत् ॥ २ ॥ सरस्वती स्थिता वक्त्रे लक्ष्मीर्वैश्रमनि ते
 स्थिता । कीर्तिः किं कुपिता राजन्येन देशान्तरं गता ॥ ३ ॥
 यद्गुणैर्ग्रथितैः शुद्धैरमितैर्ब्रह्मगोलकः । विधत्ते कीर्तिक-

न्यायाः क्रीडाकन्दुककौशलम् ॥ ४ ॥ सिक्तं स्फटिककु-
 म्भान्तः स्थितं श्वेतीकृतैर्जलैः । मौक्तिकं चेलतां सूते
 तत्पुष्पैस्ते समं यशः ॥ ५ ॥ अहो विशालं भूपाल भुवन-
 त्रितयोदरम् । माति मातुमशक्योऽपि यशोराशिर्यद्वज्र
 ते ॥ ६ ॥ त्वत्कीर्तिराजरहंसा वैरिवधुवदनभाजनस्थमपि ।
 पीतं हासक्षीरं व्यक्तीकृतमश्रुनीरं च ॥ ७ ॥ कुचकलशो-
 ष्वनलानामलकायामथ पयोनिधेः पुलिने । क्षितिपाल की-
 र्तयस्ते हारन्ति हरन्ति हीरन्ति ॥ ८ ॥ रजनीपु विमल-
 भानोः करजालेन प्रकाशितं वीर । धवलयति भुवनमण्डल-
 मखिलं तव कीर्तिसंततिः सततम् ॥ ९ ॥ दूरेऽपि श्रुत्वा
 भवदीयकीर्तिं कर्णौ हि त्रसौ न च क्लुषी मे । तयोर्वि-
 वादं परिहर्तुकामः समागतोऽहं तव दर्शनाय ॥ १० ॥
 आकर्ण्य भूपाल यशस्वदीयं विधूयन्यन्तीह न के शिरासि ।
 विश्वंभराभङ्गभयेन धात्रा नाकारि कर्णौ भुंजेश्वरस्य ॥ ११ ॥
 यस्याञ्जनश्यामलखङ्गपट्टजातानि जाने धवलत्वमापुः ।
 अरातिनारीशरकाण्डपाण्डुगण्डस्थलीनिर्लुठनाद्यशांसि ॥ १२ ॥
 यः कोटिहोमानलधूमजालैर्मलीमसीकृत्य दिशां मुखानि ।
 तत्कीर्तिभिः क्षालयति स्म शश्वदखण्डतारापतिपाण्डुरा-
 भिः ॥ १३ ॥ इयं यशांसि द्विषतः सुधारुचः किमङ्गमेतद्वि-
 षतः किमाननम् । यशोभिरस्याखिललोकधाविभिर्विभीषिता
 धावति तामसी मसी ॥ १४ ॥ अदः समित्संमुखवीरयो-
 वंतनुटकुजाकम्बुमृणालहारिणी । द्विषद्गन्त्रेणहगन्मुनिर्द्वेरे
 यशोमरालावलिरस्य खेलति ॥ १५ ॥ अनिःसरन्तीमपि देहगर्भा-
 त्कीर्तिः परेषामसती वदन्ति । स्वैरं चरन्तीमपि च त्रिलोक्यां
 त्वत्कीर्तिमाहुः कवयः सती तु ॥ १६ ॥ करवालकरालवारि-
 धाग यमुना दिव्यतरंगिणी च कीर्तिः । तव कामद तीर्थ-
 राज दूरदनुबध्नाति सरस्वती कवीनाम् ॥ १७ ॥ त्रिजग-
 दङ्गनलङ्घनजाङ्घिकैस्त्व यशोभिरतीव पवित्रिताः । प्रथम-
 पार्थिवपुंगवकीर्तयो विबुधसिन्धुजलैरिव सिन्धवः ॥ १८ ॥ त्व-
 त्कीर्तिमौक्तिकफलानि गुणैस्त्वदीयैः संदर्भितं विबुधव्राम-
 दशः प्रवृत्ताः । नान्तो गुणेषु न च कीर्तिषु रन्ध्रलेशो हारो
 न जात इति ताश्च मिथो हसन्ति ॥ १९ ॥ पृथ्वीपते
 शुभमते भवतो भवस्य भ्रूमो वयं सुयशसा कियदन्तरं
 वा । गौरीं चकार गिरिशो निजमर्धमङ्गं गौरीकृतं च
 भवता भुवनं समसम् ॥ २० ॥ कीर्तिस्तव क्षितिप याति

भुजङ्गगोहं भौतङ्गसंगमकरी च दिगैन्तकेषु । त्यक्त्वोन्म्वरं
भजति नैन्दनमर्ष्यगम्यं किं किं करोति न निर्गमितां गता
स्त्री ॥ २१ ॥ निर्मुक्तशेषधवलैरचलेन्द्रमन्थसंक्षुब्धदुग्धमय-
सागरगर्भगौरैः । राजन्नदं बहुलपक्षदलन्मृगाङ्गच्छेदोज्व-
लैस्त्व यशोभिरशोभि विश्वम् ॥ २२ ॥ प्रतिनगरमटन्ती
प्रत्यगारं व्रजन्ती प्रतिनरपतिवक्षःकण्ठपीठे लुठन्ती । गिरि-
गरिमनितम्बाच्छादने सावधाना तदपि च तव कीर्तिर्निर्म-
लैवेति चित्रम् ॥ २३ ॥ त्यजसि यदपि लक्ष्मीं कीर्तिमा-
साद्य दानैर्ब्रजति तदपि कीर्तिः सिन्धुपारं न लक्ष्मीः । कथय
क इह हेतुनारवेश त्वदीये वसति हृदयपत्रे नन्दमूर्त्तुसु-
रारिः ॥ २४ ॥ अनुक्षणमनुक्षणं क्षितिप रक्ष्यमाणा त्वया
प्रयासि विदिशो दश प्रबलकीर्तिरेकाकिनी । इयं नियतम-
र्षिषु प्रतिदिनं वित्तीर्णा रमा जहाति न तवान्तिकं द्वितय-
मेतदत्यद्भुतम् ॥ २५ ॥ समुन्नतघनस्तनस्तत्रकचुम्बितु-
म्बीफलकण्ठमधुरवीणया विबुधलोकावामभ्रुवा । त्वदीयसु-
पगीयते हरकिरीटकोटिस्फुरत्तुषारकरकन्दलीकिरणपूरगौरं
यशः ॥ २६ ॥ वनेषु वन्देवता दिवि दिवोकसां बलभा
भुजंगकुलकन्यका भुजगलोकलीलावने । यशः समरसंचितं
नरभृगेन्द्र गायन्ति ते प्रभाविजितकौमुदीकुमुदपाण्डुता-
डम्बरम् ॥ २७ ॥ अपायि सुनिना पुरा पुनरभौयि मर्या-
दया अर्तारि कपिना पुरा पुनरदाहि लङ्कारिणा । अर्धमन्थि
सुरवैरिणा पुनर्भन्धि लङ्कारिणा क नाम वसुधापते तव
यशोम्बुधिः काम्बुधिः ॥ २८ ॥ महाराज श्रीमञ्जगति
यशसा ते धवलिते वयं पारावारं परमैपुरुषोऽयं मृगयते ।
कैर्पदी कैलासं सुरपतिरपि स्वं कैरियरं कैलानाथं राहुः
कैर्मलभवानो हंसमैधुना ॥ २९ ॥ कुर्विन्दस्त्वं तावत्पटयसि

गुणग्राममभितो यशो गायत्येते दिशि दिशि च नैषास्त्व
विभो । शरज्योत्स्नागौरस्फुरत्कटकतसर्वाङ्गसुभगा तथापि
त्वत्कीर्तिर्भ्रमति विगताच्छादनमिह ॥ ३० ॥ पतत्येत्ते-
जोद्भुतमुजि कदाचिद्यदि तदा पतङ्गः स्यादङ्किततम-
पतङ्गापदुदयः । यशोऽमुष्येवोपार्जयितुमसमर्थेन विधिना
कथंचित्क्षीराम्भोनिधिरपि कृतस्तत्प्रतिनिधिः ॥ ३१ ॥
इन्दोलक्ष्मं विपुरजयिनः कण्ठमूलं मुरारिर्दिङ्कगानां मद्-
जलमपीभाञ्जि गण्डस्थलानि । अथाप्युर्वीचलयतिलक ईया-
मलिम्रानुलिप्राण्याभासन्ते वद धवलितं किं यशोभिस्त्व-
दीयैः ॥ ३२ ॥ किं वृत्तान्तैः परगृहगतैः किंतु नाहं स-
मर्थस्त्वर्ष्णीं स्थातुं प्रकृतिमुखरो दाक्षिणात्यस्वभावः । गेहे
गेहे विपणेषु तथा चत्परे पानगोष्ठयानुमत्तेव भ्रमति
भवतो बलभा देव कीर्तिः ॥ ३३ ॥ कैलासस्य प्रथम-
शिखरे वेणुसंमूर्च्छनाभिः श्रुत्वा कीर्तिं विबुधमणीगीय-
मानां यदीयाम् । स्रस्तापङ्गाः सरसविमिनीकाण्डसंजात-
शङ्का दिभ्रातङ्गाः श्रवणपुलिने हस्तमावर्तयन्ति ॥ ३४ ॥
अप्याहार स्मरहरशिरश्चन्द्रोपस्य शेषसाहेभूयः फणसु-
चितः काययथीर्तिकायः । दुग्धाम्भोधैर्मुनिचुलुकनत्रामनाशा-
भ्युपायः कायव्यूहः क जगति न जागत्यदः कीर्तिपूरः ॥ ३५ ॥
कथमवनिप दपो यत्रिशातासिधारादलनगलितमूर्धा वि-
द्विषां स्वीकृता श्रीः । ननु तव निहृतारेष्यसौ किं
न नीता विदिवमपगताङ्गैर्बलभा कीर्तिरेभिः ॥ ३६ ॥
समिति पतिनिपाताकर्णनद्रार्गदीर्णप्रतिनृपतिमृगाक्षीलक्षवक्ष-
शिलासु । लिखितलिपिरिवोरस्ताडनव्यस्तहस्तप्रखरनखरट-
ङ्केरस्य कीर्तिप्रशस्तिः ॥ ३७ ॥ सुसितवसनलंकारायां
कदाचन कौमुदीमहसि सुदृशि स्वैरं यान्त्यां गतोऽस्तमभू-
द्विधुः । तदनु भवतः कीर्तिः केनाप्यगीयत येन सा प्रि-
यगृहमगानुक्ताशङ्का क नासि शुभप्रदः ॥ ३८ ॥ देव
त्वद्यशसि प्रसर्पति जगलक्ष्मीसुधोषैःश्रवणन्द्रैरावणकौ-
स्तुभाः स्थितिमिवाभ्यन्त्यन्त दुग्धाम्बुधौ । किं त्वेकः पुन-
रस्ति दूषणकणो यन्नोपयाति भ्रमात्कृष्णं श्रीः शितिकण्ठ-
मद्रितनया नीलाम्बरं रेवती ॥ ३९ ॥ इन्दुं निन्दति
चन्दनं न सहते मलीसजं नक्षत्रे हारं द्रेष्टे सितान्जसु-
ज्जाति विसस्तोमं विगृह्णाति च । श्रीभूपा महीधरेषु

१ नागलोकम् ; (पक्षे) गणिकापतिगेहम्. २ ऐरावतीदीनाम-
धदिग्गजानां समागमकरी; (पक्षे) चण्डालसंगमकारिणी. ३ दि-
वर्षयन्तेषु; (पक्षे) विजनप्रदेशेषु. ४ व्योम; (पक्षे) वक्षम्. ५ सु-
रालयवनम् ; (पक्षे) पुत्रम्. ६ गन्तुमशक्यम् ; (पक्षे) गमनानर्हम्.
७ निष्प्रतिबन्धत्वम्. ८ पीतः. ९ अगस्तिनः. १० मितः.
११ तीर्णः. १२ हनुमता. १३ मथितः. १४ बद्धः. १५ क्षीर-
समुद्रम्. १६ विष्णुः. १७ शिवः. १८ इन्द्रः. १९ ऐरावतम्.
२० चन्द्रम्. २१ विधिः. २२ यतः सर्वेषां समुद्राणां पर्वतानां
गजानां सर्वभक्ष्याणां पक्षिणां च त्वच्छ्रेतकीर्त्या श्रेतत्वाक्षीराभ्या-
दीनामनवगमस्तेषामतस्ते तान्सर्वत्रावलोकयन्तीति भावः. २३ त-
नुवायः ; (पक्षे) कुं पृथिवीं विन्दति लभते सः. २४ पटं वस्त्रं
करोषि ; (पक्षे) पट्टं करोषि.

१ तन्तुः ; (पक्षे) सहृणः. २ नन्नाः ; (पक्षे) स्तुतिपाठकाः.
३ कलङ्कः. ४ दिग्गजानाम्. ५ युक्तानि. ६ नीलिम्बा. ७ शेष-
पूरकः. ८ समूहः. यावत्कणं कायैर्भक्तित्वमिति भावः. ९ का-
यसंघातः. १० अभिन्ना. अक्षरविन्यासवोपया इति यावत्.
११ बलभद्रम्.

विपिनेष्वम्भोधितरीरेषु च त्वत्कीर्तिस्त्वदरिप्रिया च वि-
लसत्युच्चैः स्फुरत्याण्डिमा ॥ ४० ॥ इन्दुं निन्दति चन्दनं
न सहते विद्वेष्टि पङ्कहं हारं भारमवैति नैव कुरुते
कर्पूरपुरे मनः । स्वर्गङ्गामवगाहते हिमगिरिं गाढं समालिङ्गते
त्वत्कीर्तिर्विरहातुरेव न मनागेकत्र विश्राम्यति ॥ ४१ ॥
यस्य क्षोणिपतेर्विहायति यशोराशौ चमत्कुर्वति द्राक्कूर्पू-
रजोभ्रमेण वणिजो वीथीसुपस्कुर्वते । चञ्चु चञ्चलयन्ति चन्द्र-
किरणान्प्रान्त्या चकोराः पयोबुद्ध्या व्योम्नि नियोजयन्ति
कलशीमानीय वामञ्चुवः ॥ ४२ ॥ कर्पूरादपि केतकादपि
दलत्कुन्दादपि स्वर्णदीकडोलोदापि कैरवादपि चलरकान्ता-
दृगन्तादपि । दूरोन्मुक्तकलङ्कशंकरशिरःशीतांशुखण्डादपि
श्वेताभिस्तव कीर्तिभिर्धवलिता सप्तार्णवा मेदिनी ॥ ४३ ॥
देव त्वद्यशसा सदा सुमहसा गीर्वाणवृन्देऽखिले शंभोर्भा-
वमवापिते तु सहसा यत्कौतुकं तच्छृणु । साकृताः सकुत्-
हलाः सचकिताः सोकण्ठिताः साद्रुताः साशङ्काश्च सुदुर्मु-
हुंभुषुरिपौ लक्ष्म्या दृशः पातिताः ॥ ४४ ॥ किं शीतांशुम-
रीचयः किमु सुरस्रोतस्त्रिनीवीचयः किंवा केतकसूचयः
किमथवा चन्द्रोपलानां चयः । इत्थं जातकुन्तुहलाभिरभितः
सानन्दमालोकिताः कान्ताभिस्त्रिदिवौकसां दिशि दिशि
क्रीडन्ति यत्कीर्तयः ॥ ४५ ॥ श्रीमद्राजशिखामणे तुलयितुं
घाता त्वदीयं यशः कैलासं च निरीक्ष्य तत्र लघुतां निक्षि-
प्तवान्पूर्तये । उक्षाणं तदुपर्येमासहचरं तन्मूर्ध्नि गङ्गाजलं
तस्याग्रे फणिपुंगवं तदुपरि स्फारं सुधादीधितिम् ॥ ४६ ॥
भारत्या वदनं श्रिया च सदनं श्रीकण्ठभक्त्या मनो धर्मेण
श्रवणौ परेश्र चरणौ शौर्येण बाहुद्वयम् । दानेनापि करो स-
मीक्ष्य सकलं यस्याश्रया भूतलं स्वातुं चानवकाशतां कथयितुं
कीर्तिस्तु दूरं गता ॥ ४७ ॥ अस्योर्वरिमणस्य पावणविधु-
द्वैराज्यसंज्ञं यशः सर्वाङ्गोज्ज्वलशर्वैर्पर्वतसितश्रीर्वैर्निर्वासि
यत् । तत्कम्बुप्रतिविम्बितं किमु शरत्पर्वजन्मराजिश्रियः पौ-
र्यायः किमु दुग्धसिन्धुपयसां सर्वानुवादः किमु ॥ ४८ ॥
कर्पूरन्ति सुधाद्रवन्ति कमलाहासन्ति हंसन्ति च प्राले-
यन्ति हिमालयन्ति करकासारन्ति हारन्ति च । त्रैलोक्या-
ङ्गनरङ्गलङ्घिमगतिप्रागल्भ्यसंभाविताः शीतांशोः किरण-
च्छटा इव जयन्त्येताहं तत्कीर्तयः ॥ ४९ ॥ किं चित्रं
शुभशान्तिं पावयति यद्यन्नाहितानां यशोहंसान्मज्जयति प्रता-
पदूहं निर्वापयत्याशु यत् । आश्रयं नृपनायकस्य भवतो
यत्कीर्तिमन्दाकिनी तानागोहति भूधराङ्गलनिधीनुलङ्घय

१ संनद्धम्. २ कैलासस्य. ३ कैलासादपि शुभ्रम्.
४ रूपान्तरम्. ५ सर्वस्यापि पुनरुक्तिः.

गच्छत्यपि ॥ ५० ॥ अर्धाङ्गाहितपौर्वकीर्तिवनितादीव्यत्सि-
तांशुप्रभं कैलासीकृतदिक्रीरन्दशिरसि न्यस्तस्वपादान्मुजम् ।
विश्वव्याप्यविनाशि शंकरपदं यायात्त्वदीयं यशो न स्यादस्य
यदि क्षितीश भवतो दानादिकेभ्यो जनिः ॥ ५१ ॥ कृत्वा
मेरुमुल्लखलं प्रहसता वृन्देन दिग्गोषितां स्वर्गङ्गासुशलेन
शालय इव त्वत्कीर्तयः कण्ठिताः । तासां राशिरसौ तुषार-
शिखरी तारागणास्तत्कणाः किं चान्यच्छशिखण्डसूर्पविसर-
ज्योत्स्नाश्च तत्पाशवः ॥ ५२ ॥ कैलासीयति कैरवीयति
लसत्कर्पूरपुञ्जीयति क्षीरोदीयति मौक्तिकीयति नभोगङ्गात-
रङ्गीयति । हंसौपीयति मानसीयति शरन्मेघीयति क्षोणि-
भृन्नाथीयत्यमृतीयति क्षितितले देव त्वदीयं यशः ॥ ५३ ॥
गङ्गीयत्यसितापगा फणिगणं शेषीयति श्रीपतिः श्रीकण्ठीयति
कैरवीयति कुलं नीलोत्पलानां वने । कर्पूरीयति कज्जलं पि-
ककुलं लीलामरालीयति स्वैःकुम्भीयति कुम्भनामपि घटा
त्वत्कीर्तिसंघट्टतः ॥ ५४ ॥ पूर्णेन्दुः करकन्दुको हिमगिरिः
क्रीडाविहारस्थली क्षीराब्धिर्गुहदीर्घिका प्रियसखी वाचां पति-
र्देवता । शय्या दिग्गजराजदन्तवलभी त्वत्कीर्तिकन्याकृते
पाञ्चालीमिथुनं व्यधाय विधिना गौरीगिरीशावपि ॥ ५५ ॥
शंभुक्षत्रकलजनेत्रसलिलैर्जन्मजालजालस्पृशति आन्त्वा भूप-
तिभालभूषण भवत्कीर्तिर्भुवो मण्डले । यद्यान्ती विदुधा-
लयं प्रति सुधाकुण्डे सुधांशोर्यथादर्दङ्किक्षालनमित्ययं किल
मलस्तस्मिन्गतः स्मेरताम् ॥ ५६ ॥ एतत्कीर्तिर्विवर्तधौत-
निखिलत्रैलोक्यनिर्वासितैर्विश्रान्तिः कलिता कथाम् उर्रेतां
ईर्यैमैः सप्तप्रैरपि । जज्ञे कीर्तिमयादहो भयभरैरस्माद-
कीर्तिः पुनः सा यन्नास्य कथापथेऽपि मलिनच्छाया
बबन्ध स्थितिम् ॥ ५७ ॥ त्वत्चेतःप्रतिभाभयादप-
सुताः प्रत्यार्भूभृत्स्त्रियः कान्तारे घनकण्टकिद्रुम-
वनव्यस्तप्रयुक्ताम्बगाः । आर्याणां पुरतस्त्रयापरवशा
गच्छेयुरेताः कथं शौमाकारतया न चेत्यरिणेमेत्तत्तावकीर्तं
यशः ॥ ५८ ॥ चन्द्रश्चन्दनमिन्दुरिन्दुरमणं पीयूषमीशादयो
विश्वस्योपकृतावनेन महता ते तेऽवतारा भृताः । एतद्यत्र

१ जले. २ परेरावणमिवाचरति. ३ हस्तिनाम्.
४ सरस्वती. ५ त्वत्कीर्तिरेव कन्या तदर्थम्. ६ पुत्रिकाशु-
गलम्. ७ वैरिराजः. ८ कर्दमः. ९ अत्रायं भावः—यच्चन्द्रान्तः
कानुध्यमवलोचनेयते तत्पङ्किलभूषणमणेन कर्दमाङ्कितचरणया त्व-
त्कीर्त्यां चन्द्रान्तकण्डे स्वमलिनपादक्षालनतो जनितमिति. अन्यो-
ऽपि हि यो देवतालयं याति स जलपूर्णकुण्डे चरणौ प्रक्षालय-
याति तथेयमपीति. १० विलासैः. ११ निष्कासितैः. १२ बुद्धानाम्.
१३ इयामवस्तुभिः.

न विद्यते त्रिभुवने न स्थानमेवंविधं जाने जङ्गमपारिजात-
सगुणं ब्रह्मेव पूर्वं यशः ॥ ५९ ॥ चन्द्राद्रूप्यकमण्डलोः
समुदयद्वौरांशुगङ्गाजलेज्योत्स्नाचन्दनचर्चनैर्विकसितेस्ताराप्र-
सूनैरपि । एतद्विष्णुपदं किमश्नति भवत्कीर्तिर्महायोगिनी
पूजामूर्तिविधायि लक्ष्म तुलसीदात्रा कदान्विष्यति ॥ ६० ॥
गङ्गासागरसंगमे कृतशतस्नाना बर्द्योश्रमे स्थित्वासौ परि-
धाय तद्गुणमयं श्वेतं दुकूलं पुनः । ब्राह्मं वैष्णवभैन्द्रमैश्वर-
मपि स्थानं स्पृशन्ती मुहुः कीर्तिस्ते पतिदेवता युगशतं
दीर्घायुगाकाङ्क्षति ॥ ६१ ॥ अर्घ्याम्बुधिरिन्दुमण्डलमपि
श्रीचन्दनं तण्डुलास्तारा बिल्वदलं नभः सुरयुनी भूपः
प्रदीपो रविः । खेटाः पञ्चफलानि किञ्च ककुभस्तान्बलमा-
रार्तिकं मेरुः श्रीजगतीपते तव यशोयोगेश्वरसार्चनम् ॥ ६२ ॥
देव क्षीरसमुद्रसान्द्रलहरीलावण्यलक्ष्मीगुणस्त्वकीर्तिस्तुलनां
कलङ्कमलिनो धत्ते कथं चन्द्रमाः । स्यादेवं त्वदरागिसौध-
वलभीप्रोद्गतद्वीङ्करग्रामस्यग्रमतिः पतेद्यदि पुनस्तस्याङ्क-
शायी मृगः ॥ ६३ ॥ भोगीन्द्रः प्रमदोत्तरङ्गमुगीसंगीत-
गोष्ठीषु ते कीर्ति देव शृणोतु विंशतिशती यच्चक्षुषां वर्तते ।
रत्ताभिः सुरसुन्दरीभिरभितो गीतं च कर्णद्वयीदुःस्थः
श्रोष्यति नाम किं स हि सहस्राक्षो न चक्षुःश्रवाः ॥ ६४ ॥
गीयन्ते यदि पन्नगीभिरनिशं त्वत्कीर्तयस्तद्वयं तुधा एव
परंतु चेतसि चमत्कारोऽयमारोहति । तासां तादृशभाव-
भङ्गचलनासंस्थानसंदर्शिनि व्यालेन्द्रेऽप्यवधूतमूर्धनि मही-
चक्रं पुनर्भ्राम्यति ॥ ६५ ॥ यद्बन्धद्विपदानवारिभिरभूत्स-
ङ्गामभूः पङ्किला तस्यां वैरिकीन्द्र मौक्तिकमयं बीजं च
येनाहितम् । तस्मात्पादुरभूद्यशस्तरयं तस्योद्गताः कोरका-
स्तारास्तेषु च पूर्णचन्द्रकपटादेकैक उज्जृम्भते ॥ ६६ ॥
यत्कीर्तिर्वलयं भुवः सुविमलं संपाद्य संचारतः क्रान्त्वा मे-
रुगिरिं विधाय सरितांनाथस्य सख्यं दृढम् । आराध्यामृत-
भानुशेखरमलं संपाद्य तद्रूपतां गच्छन्ती त्रिदशालयं द्रुत-
गतिः शीतान्शुना स्पर्धते ॥ ६७ ॥ शैलूषी तव कीर्तिरद्भु-
तकरी दृष्ट्वा समस्ता दिशो मेरुं वंशवरं परीत्य परितस्तूर्ण
समारूढ्य तम् । भ्राम्यन्ती परितः प्रनर्तिततनुर्द्युक्तावलीमौ-
क्तिकैस्ताराभिस्तारलीकगेति गगनं भूमण्डलाखण्डल ॥ ६८ ॥
त्वकीर्तिः शशिनः समीपमगमत्कान्तिप्रतिस्पर्धया दृष्ट्वा तं
च कलङ्किनं पुनरसौ स्नातुं जगामाम्बुधिम् । ध्रुत्वा तं च
घटोद्वेजेन मुनिना पीतोऽस्नतं तल्पयः पुण्यं ब्रह्मकमण्डलुं
कलयितुं ब्रह्माण्डमन्यं ययौ ॥ ६९ ॥ कैलासीयति

केतकीयति हसत्कुन्दीयति प्रोच्छलत्क्षीरोदीयति चन्दनी-
यति लसत्कर्पूरीयति । पीयूषीयति शंकरीयति शरच्चन्द्री-
यति क्षमापते स्वर्गङ्गीयति शंकरीयति भवत्कीर्तिः करी-
न्दीयति ॥ ७० ॥ विश्वासो भवता यशस्यपि निजे कार्यो
न शौर्याधिके मा कोशादिवशात्प्रसक्तमिति ज्ञात्वावहेलां
कृथाः । यज्जङ्गलधुरंधरेण धरणीनाथ द्विधा कुर्वता
ब्रह्माण्डं विदधेऽमुना भवदरिक्षोणीभुजां निर्गमः ॥ ७१ ॥
रिङ्गत्तुङ्गतरङ्गसुन्दरसुधासिन्धुं तरत्युज्ज्वला रागाच्छर्वपुर-
सरानभिसभं देवान्मुदालिङ्गति । कृराहीश्वरमारुषित्यधि-
गृहं याति ध्रुवं भूपते साध्वीशब्दरता तथापि कुतुकं
कीर्तिः प्रभक्ता क्षितौ ॥ ७२ ॥ कस्तूरी सितिमानमागतव-
ती शौक्ल्यं गताः कुन्तला नीलं चोलमभूत्सितं धवलिमा
जातां मणीनां गणे । ध्वान्तं शान्तमभूत्समं नरपते त्व-
त्कीर्तिचन्द्रोदये त्रैलोक्येऽप्यभिसारसाहसरतः शान्तः
कुरङ्गीदृशाम् ॥ ७३ ॥ स्नातुं वाञ्छसि किं सुधेवं धवल-
क्षीरोदपूरोदरच्छायाहारिणि वारिणि युसरितो दिक्पूर्वि-
स्तारिणि । आस्ते ते कलिकालकल्पमघोपप्रक्षालनैकक्षमा
कीर्तिः मंनिहितैव ससभुवनस्वच्छन्दमन्दाकिनी ॥ ७४ ॥
क्षीरोदीयन्ति सद्यः सकलजलधयो वासुकीयन्ति नागाः
कैलासीयन्ति शैला दिवि च दिविषदः शंकरीयन्ति सर्वे ।
योष्माकीणे समन्तात्प्रचलति धवले चारुकीर्तिप्रताने मघो-
षाकाचभूषाः किमिति न सहसा मौक्तिकीयन्ति देव ॥ ७५ ॥
उद्यद्बालाङ्कुरश्रीर्दिशि दिशि दशनैरेभिराशागजानां रोह-
न्युलासुगौरैरुगणपतिफणैरत्र पातालकुक्षौ । अस्मिन्नाकाश-
देशे विकसितकुसुमा राशिभिस्तारकाणां नाथ त्वत्कीर्तिवह्नी
फलति फलमिदं बिम्बमिन्दोः सुधाधिभम् ॥ ७६ ॥ वापी
पातालमूलं जलमुरगनदी कच्छपः स्वच्छकन्दः शेषो
नालं दलानां विततिरपि फणाः कर्णिका शैवशैलः । तारा-
स्ताराः परागा मधु च मधुमती केसरा दन्तिदन्तास्त-
स्मिस्त्वत्कीर्तिपद्मे भ्रमति मधुकरः शर्वरीसार्वभौमः ॥ ७७ ॥
नेपालीनामराले विरचयति कचे केतकीपत्रकृत्यं कण्ठे
मुक्ताकलापान्द्रिगुणयति सितान्पाण्ड्यबसोमन्तिनीनाम् ।
कर्णे कर्णाटिकानां प्रकटयति तमां दन्तताटङ्कलक्ष्मीं कार्पूरी
पन्नवली भवति तव यशो गण्डयोः केरलीनाम् ॥ ७८ ॥
लक्ष्मं रागात्प्राप्त्या सुदृढमिह यथैवासि यष्मारिकण्ठे
मातङ्गानामपीहोपरि परपुरुषैर्यो च दृष्टा पतन्ती । तत्स-
क्तोऽयं न किञ्चिद्गुणयति विदितं तेऽस्तु तेनास्मि दत्ता
भृत्यभ्यः श्रीनियोगाद्भवितुमिति गतेवाम्बुधिं यस्य कीर्तिः

॥ ७९ ॥ शक्तिर्निस्त्रिशयेयं तव भुजगुले नाथ दोषाकर-
श्रीवक्त्रे पाशे तथैवा प्रतिवसति महाकुटुनी खड्गयष्टिः ।
आज्ञेयं सर्वगा ते विलसति च पुनः किं मया वृद्धया
ते प्रोच्येवेत्थं प्रकोपाच्छशिकरसितया यस्य कीर्त्या प्रया-
तम् ॥ ८० ॥ अन्तः संतोषभाष्यैः स्तंभयति न दृशस्ता-
भिराकर्णयिष्यन्नङ्गैर्नानस्तिलोमार रचयति च पुलकत्रेणिमान-
न्दकम्दाम् । न क्षोणीभङ्गभीरुः कलयति च शिरःकम्पनं
तन्न विद्यः शृण्वन्नेतस्य कीर्तीः कथमुरगपतिः प्रीतिमावि-
ष्करोति ॥ ८१ ॥ यावत्तौलस्यवास्तूभवदुभयहरिलोमरे-
स्रोत्तरीये सेतुशालयशैलौ चरति नरपतेस्तावदेतस्य कीर्तिः ।
यावत्प्राक्प्रत्यगाशापरिवृढनगरारम्भणस्तम्भसुद्वैवद्री संध्या-
पताकारचिरचितशिखाशोणशोभावुभौ च ॥ ८२ ॥ आस्ते
दामोदरीयामियसुदरदरीं याधिशय्य त्रिलोकी संमातुं श-
क्तिमन्ति प्रथिमभरवशादत्र नैतद्यशासि । तामेतां पूर-
यित्वा निरगुरिव मधुध्वंसिनः पण्डुपद्मलक्ष्मणान्नि तानि
द्विपदशनसनभौनि नाभीपथेन ॥ ८३ ॥ देव ब्रह्माण्ड-
भाण्डे सदसि विकसितन्यायानन्दीनिनादैर्भूतेशप्रीतिहेतो-
रुवनधवलनं नाटकं नाटयन्त्याः । त्वकीर्तेर्मूर्त्योऽमी कुसु-
दकुसुदिनीकान्तकपूर्कुन्दक्षीराब्धिक्षीरसुक्तामणिविबुधसरि-
त्तारकाशेषशङ्काः ॥ ८४ ॥ बीजं चेदिन्द्रदन्तिस्फुरितगलत-
टीसुक्तसुक्तामणिः स्याच्चन्द्रश्चेदालवालं यदि भवति सुधा-
वारिसैकीन्दुमौलिः । तत्रोत्पन्ना लता काव्यमृतकरनिमं चे-
त्यसूनं प्रसूते मन्ये तस्स्यात्तदानीमवनिधव भवत्कीर्तिलेशो-
पमार्थम् ॥ ८५ ॥ दुग्धाम्भोधावगाधे विहरति सुधया
क्षालयत्यङ्गियुगं कृन्नां ज्योत्स्नां दुकूलं कलयति मलयो-
द्भूतचर्चां तनोति । खच्छन्दः नृत्यति द्रग्युजगपतिशिरस्येव
निद्राति चन्द्रे त्वकीर्तिः स्वामिनीव त्रिजगति विहरत्येवसु-
र्वीशं गुर्वी ॥ ८६ ॥ स्वर्गे कल्पद्रुमापसव जयति यशः-
पुञ्जयोगेश्वरोऽयं यं नित्यं देवराजः स्मयति नियतः काम-
धुग्दुग्धपूरैः । यन्मौलौ नित्यपत्रयुतिभिदममलं व्योम धत्ते-
ऽस्तिनीलं चन्द्रः पाटीरपङ्कं तदुपरि ललितास्तारकास्तण्डु-
लानि ॥ ८७ ॥ यत्कीर्तिः कापि गङ्गाखिलमलनिचयं ना-
शयन्ती गभीरं क्षीराब्धिं यत्प्रतापज्वलनकरगणैः शोषितं
पूरयन्ती । भूलोकस्यान्तरालस्फुरदतुलमहादुःखपापौघपङ्कं

१ आच्छादयति, २ दृषिभः, ३ अविद्यमानलोमा, ४ विभी-
षणवैश्रवणयोः, ५ दक्षिणोत्तरदेशावित्यर्थः, ६ प्रभू, इन्द्रवरुणा-
वित्यर्थः, ७ उदयास्तशैलावित्यर्थः, ८ वैष्णवीम्, ९ महिमाति-
शयनशक्त, १० विष्णोः, ११ नाभिपुण्डरीकव्याजापन्नानि,

भूयः प्रक्षालयन्ती त्रिजगति महिता सौख्यमाविष्करोति
॥ ८८ ॥ तुङ्गब्रह्माण्डसिंहासनमिदमुदयश्चित्रमध्यास्य नित्य-
न्यञ्चदिव्यसवन्तीसितचमरचयं लालयन्दिग्वधूमिः । राका-
चन्द्रातपत्रं दिनकरमुकुटं ग्राह्यैल्लोकपालाञ्जिर्जित्येन्द्रं क-
रीन्द्रं तव जयति यशश्चक्रवर्ती बधेल ॥ ८९ ॥ कालि-
न्दीनर्मदाम्भःसुतमदसलिलोत्सङ्गिनौ पुष्पवन्तौ विभ्राणः
कुम्भयुगं गगनतलगतः स्वर्धुनीपूरगुण्डः । घण्टालः
साधुवादेरनभिमतयशोमृन्मलं संदधानः कीर्तिस्तोमाभ्र-
कुम्भी जगदुदरसरःसंभ्रमी बम्भ्रमीति ॥ ९० ॥ स्फूर्ज-
द्ब्रह्माण्डशुक्तौ तव भुजजलदोद्दामदानौघवर्षप्रोथत्वत्कीर्ति-
सुक्ताफलममलमहो वामकर्णे निधाय । अयं तेनैव तुल्यं
धरणिधरसुता प्रार्थयामास पत्यौ तस्यालाभेन मन्ये प्रसुरपि
जगतामर्धनारीश्वरोऽभूत् ॥ ९१ ॥

कीर्तिप्रतापौ ।

गत्रां रेवदिवा चेन्दोरभावादिव स प्रभुः । भूमौ प्रता-
पयशसी सृष्टवान्सततोदिते ॥ १ ॥ मलिनयितुं खलवदनं
विमलयति जगन्ति देव कीर्तिस्ते । मित्रौह्लादं कर्तुं मित्रैर्य
बुद्धति प्रतापोऽपि ॥ २ ॥ सिन्दूरं सीमन्तास्त्रितं मुखा-
द्वेरिराजवनितानाम् । यस्य प्रतापयशसी हरतः स्र सद्-
गुणासहने ॥ ३ ॥ तदोजसस्तद्यशसः स्थिताविमौ वृथेति
चित्ते कुरुते यदा यदा । तनोति भानोः परिवेषकैतवात्तदा
विधिः कुण्डलानं विधोरपि ॥ ४ ॥ कीर्त्यास्य चन्द्रकरको-
मलयातिशुभ्रं शोणं नवार्ककिरणप्रतिमप्रतापैः । श्यामद्युति
द्विपदकीर्तिमधीभिरित्थं चित्रं तदाम्बरमराजत दिग्बधु-
नाम् ॥ ५ ॥ क्षितिपः किमपि चित्रं जागरुक्तेऽपि युष्म-
द्यशसि शशिकदम्बे त्वप्रतापेऽर्कबिम्बे । नयनकुयलयानि
त्वद्विषत्कामिनीनामपि च वदनपद्मान्याशु यत्संकुचन्ति ॥ ६ ॥
गुणागारे गौरै यशसि परिपूर्णं विलसति प्रतापो वा
भिन्नान्द्रहति तव भूमीन्द्रतिलक । नवैव द्रव्याणीत्यकथ-
यद्दहो मूढतमधीशुर्तथा तेजोऽपि व्यभजत कणादः
कथमसौ ॥ ७ ॥ कीर्तिस्वर्गतारङ्गिणीभिरभितो वैकुण्ठमाल्ल-
वितं क्षोणीनाथ तव प्रतापतपनैः संतापितः क्षीरधिः ।
इत्येवं दयितायुगेन हरिणा त्वं याचितः स्वाश्रयं हृत्पथं
हरये श्रिये स्वमवनं कण्ठं गिरे दत्तवान् ॥ ८ ॥
भूशक्रस्य यशसि विक्रमभरणोपाजितानि क्रमादेतस्य स्तुमहे

१ सर्वाचन्द्रमनो, २ सुहृत्, ३ सर्वाय, ४ परिधिः, ५ छलात्,
६ कुण्डलानं वैयर्थ्यगुचिकां रेखावेष्टनाम्,

महेभदशनस्पर्धीनि केरक्षरैः । लिम्पैद्भिः क्लृप्तकं कृतोऽपि रजतं राज्ञां यशःपारदैरस्य स्वर्णगिरिः प्रतापवैह्वनैः स्वर्ण पुनर्निर्मितः ॥ ९ ॥

राज्याधिकारगर्हणम् ।

परैः संभुज्यते राज्यं स्वयं पापस्य भाजनम् । धर्मा-
तिक्रमतो राजा सिंहो हस्तिवधादिव ॥ १ ॥ औऽसुक्य-
मात्रमैवसादयति प्रीतिष्ठा क्रिश्वाति लब्धपरिपालनवृत्तिरेव ।
नातिश्रमापनयनाय यथा श्रमाय राज्यं स्वहस्तधृतदण्ड-
मिवातपत्रम् ॥ २ ॥ परार्थानुष्ठाने जडयति नृपं स्वार्थ-
परता परित्यक्तस्वार्थो नियतमथर्थार्थः क्षितिपतिः । परार्थ-
श्रेत्स्वार्थदभिमततरो हन्त परवान्परायतः प्रीतेः कथमिव
रसं वेतु पुरुषः ॥ ३ ॥ भयं तावत्सेव्यादभिनिविशते सेव-
कजनं ततः प्रैत्यासन्नाद्भवति हृदयेष्वेव निहितम् । अतो-
ऽध्याःरूढानां पदमसुजनद्वेषजननं मतिः सोऽच्छायाणां पत-
नमैवेकूलं कलयति ॥ ४ ॥ लैर्न कार्यसुपक्षिपन्ति पुंरूपा
न्यायेन दूरीकृतं स्वान्दोषान्कथयन्ति नाधिकरणे गमाभि-
भूताः स्वयम् । तैः पक्षापरपक्षवर्धितवैदोर्पैर्नृपैः स्पृश्यते
संक्षेपादपवाद एव सुलभो द्रष्टुगुणो दूरतः ॥ ५ ॥

राजसेवकः ।

राजसेवा मनुष्याणामैसिधारोऽवेहहन्म् । व्याघ्रीगात्र-
परिवृद्धोऽथैलीवदनचुम्बनम् ॥ १ ॥ संपत्तयः पराधीनाः
सदा चित्तमनिर्वृतम् । स्वजीवितेऽप्यविश्वाससेषां ये राज-
सेवकाः ॥ २ ॥ अन्तःपुराणां विहितव्यवस्थः पदे पदेऽहं
स्मलितानि रक्षन् । जरतुरः संप्रति दण्डमीत्या सर्वे नृप-
स्यानुकरोमि वृत्तम् ॥ ३ ॥ अयुमपुषि कलावप्यप्रमत्ताः
स्वधर्मादनुदिनमुपकारानाचरन्ते बुधानाम् । बहुजनपरि-
पुष्टा बद्धदीक्षास्त एते तनुमुखमपि हित्वा तन्वते राजसे-
वाम् ॥ ४ ॥ नैषां संस्थाविधिरविकलो नान्युत्तार्चापि साक्षा
न स्वे काले हवननियमो नापि वेदार्थचिन्ता । न धुद्वे-
लानियतमशनं नापि निद्रावकाशो न द्वौ लोकावपि तनु-
भूतां राजसेवापरगणाम् ॥ ५ ॥ सर्वैः कर्तव्ये वयसि यतते
लब्धुमर्थान्कुटुम्बी पश्चात्पुत्रैरुपहितभरः कर्तव्ये विश्रमाय ।

१ रजङ्गिः, २ कृत्रिमम्, ३ रसकंसमुवर्णं रजतसुवर्णं
भवति, तत्पुनरभिदाहात्प्रकृतिस्थं भवतीति प्रसिद्धमेव, ४ नाशयति,
५ युष्ता, ६ निकटस्थाधिजनान्, ७ अतिशयप्राप्तमहिम्नाम्,
८ दुर्जनस्य, ९ उन्नतानाम्, १० नियतम्, ११ सत्यमप्यसले-
नासत्यमपि सलेन चावृत्तम्, १२ अर्थप्रत्याधिप्रभृतयः, १३ खड्गधारा,
१४ जिह्वा घटनम्, १५ सापिणी, १६ प्रथमे, १७ योग्यो भवति,

अस्माकं तु प्रतिदिनमियं सादयन्ती प्रतिष्ठां सेवाकाकुः
परिणतिरभूःस्त्रीपु कथोऽधिकारः ॥ ६ ॥ नोच्चैः सत्यपि
चक्षुषीक्षितुमलं ध्रुव्यापि नाकर्णितं शक्तेनाप्यधिकार इत्य-
धिकृता यष्टिः समालम्ब्यते । सर्वत्र स्मलितेषु दत्तमनसा
यातं मया नोद्धतं सेवाम्नीकृतजीवितस्य जरसा किं नाम
यन्मे कृतम् ॥ ७ ॥ भैतव्यं नृपतिस्ततः सचिवतो राज्ञ-
स्ततो वल्लभादन्येभ्यश्च भवन्ति येऽस्य भवने लब्धप्रसादा
विटाः । दैन्यादुन्मुखदर्शनापलपनैः पिण्डार्थमायस्यतः सेवां
लाघवकारिणीं कृतयियः स्थानं श्रवृत्तिं विदुः ॥ ८ ॥
अप्राज्ञेन च कातरेण च गुणः स्याद्भक्तियुक्तं कः प्रज्ञा-
विक्रमशालिनोऽपि हि भवैकिकं भक्तिहीनाफलम् । प्रज्ञा-
विक्रमभक्तयः समुदिता येषां गुणा भूतये ते भृत्या नृपतेः
कलयन्तिरे संपत्सु चापत्सु च ॥ ९ ॥

रथवेगवर्णनम् ।

आलिङ्गन्तो वसुधां निजसुरदलितामिवानुतेनुममी ।
वदनविनिर्गतचरणा इव लक्ष्यन्ते जवादधाः ॥ १ ॥ उद्भू-
तपांशुपटलानुमितप्रबन्धधावत्सुरात्रचयचुम्बितभूमिभागाः ।
निर्मध्यमानजलधिविघोरघोरघोरमेते रथं गगनसिञ्चि वहन्ति
वाहाः ॥ २ ॥ मुक्तपु रदिमपु निरायतपूर्वकाया निष्क-
म्पचामरशिखा निभृतोऽर्धकर्णाः । वातोद्धैतरपि रजोभि-
रलङ्घनीया धावन्यमी मृगजवाक्षमयेव रथ्याः ॥ ३ ॥
यदालोकं सूक्ष्मं व्रजति सहसा तद्विपुलतां यदन्तर्विच्छिन्नं
भवति कृतसंधानमिव तत् । प्रकृत्या यद्वक्त्रं तदपि समरंखं
नयनयोर्न मे दूरं किञ्चित्क्षणमपि न पार्श्वे रथजवात् ॥ ४ ॥
विच्छिन्ना रथचक्रपद्धतिरियं हेलाभ्रतैर्वजिनामायान्तीव
जवेन संमुखमभी मार्गस्थिताः शाखिनः । खेदं पादतला-
हंतरिव पुरो गन्तुं गतो नेहते पादानामनुकूलमारुतभरो-
द्भूतोऽपि धूलिव्रजः ॥ ५ ॥ अत्रै यान्ति रथस्य रेणुवदमी
चूर्णाभवन्तो धनाश्रकभ्रान्तिररान्तरेषु जनयत्यन्यामिवा-
गवलिम् । चित्रन्यस्तमिवाचलं ह्यशिरस्त्रायामवचामरं
यक्ष्ये च समं स्थितो ध्वजपटः प्रान्ते च वेगानिलात् ॥ ६ ॥

समुद्रवर्णनम् ।

साहासिकलाष्टमूर्तेस्तस्यैषा मूर्तिरम्मयी प्रथमा । गीतः
सागर इति नृभिरपरिच्छेद्यात्मगाम्भीर्यः ॥ १ ॥ लक्ष्मीरस्य
हि यादः कृष्णोरःस्थापि सुभटसुजवसतिः । इन्दुः स च
मृडचूडामणिरपि जगतागलंकारः ॥ २ ॥ आरुष्टभूमिं
रसितारसुसैलैल्लङ्घुजाकारबृद्धहत्तरङ्गम् । फेनायमानं पतिमाप-

गानामसावपसारिणमाशशङ्के ॥ ३ ॥ नाभिप्रभिन्नाम्बुरुहास-
नेन संस्त्यमानः प्रथमेन धात्रा । अमुं युगान्तोचितयोग-
निद्रः संहृत्य लोकान्पुरुषोऽधिरोते ॥ ४ ॥ स्वादेव तोयम-
मृतप्रकृतिर्यदि स्वात्रैकान्तमद्भुतमिदं पुनरद्भुतं नः । लक्ष्मी-
तुषारकरकौस्तुभपारिजातधन्वन्तरिप्रभृतयो यदपां विवर्तः
॥ ५ ॥ आकण्ठदृष्टशिरसाप्यभिभाव्यपृष्ठपाश्वोदरेण चिर-
मृगिभरुपास्यमानः । नामीसरोरुहजुषा चतुराननेन शेते
किलात्र भगवानरविन्दनाभः ॥ ६ ॥

पर्वतवर्णनम् ।

अयमैतिरजटाः प्रकामगुर्वीरलघुविलम्बिपयौधरोपरुद्धाः ।
सततमसुमतामगम्यरूपाः पौरिणतदिक्करिकास्तटीर्बिभर्ति
॥ १ ॥ अयमभिनवमेघश्यामलोत्तुङ्गसानुमदमुखरमयूरी-
मुक्तसंसक्तकेकः । शकुनिशैबलैनीडानोकेहस्त्रिगधैर्भामा वित-
रति बृहदश्रमा पर्वतः प्रीतिमक्ष्णोः ॥ २ ॥ दधति कुंहर-
भाजामत्र भल्लुक्यूनार्मैरुरसितयुरुणि र्स्थानमम्बुकृतानि ।
शिशिरकटुकषायः स्थायते सैलकीनामिर्मदलितविकीर्ण-
ग्रन्थिनियन्दगन्धः ॥ ३ ॥ इह समदशकुन्ताक्रान्तवर्वानी-
रवीरुसवसुरभिशीतस्वच्छतोया वहन्ति । फलभरैपरिणाम-
श्यामजम्बूनिकुञ्जस्खलनमुखरभूरिस्रोतसो निर्झरिण्यः ॥ ४ ॥
एते ते गिरिकूटसंघटशिलासंघट्टशीर्षाम्भसः प्रेङ्खन्नामरचा-
रुसीकरकणखेरा दरीनिर्झराः । यत्पातेषु निकुञ्जकुञ्जरसुख-
अश्रयन्मृगालाङ्कुरआसोद्ग्रन्थितं रटन्ति परितः कण्ठीरवा
भैरवम् ॥ ५ ॥

सरोवर्णनम् ।

नेत्रैरिवोत्पलैः पद्मैर्मुखैरिव सरःश्रियः । पदे पदे विभा-
न्ति स्र चक्रवाकैः सनैरिव ॥ १ ॥

वनश्रीवर्णनम् ।

नीपस्कन्धे निवसति लसद्बह्वहोरो मयूरो दीर्घापाङ्गश्च-

१ (गिरिपक्षे) कठिनाः; (वृद्धवेद्यापक्षे) जीणाः; २ मेघः;
(पक्षे) कुचाः; ३ परिणतास्तिर्वगन्तप्रहारिणो दिग्गजा वासु
ताः; (पक्षे) परिणते प्रकटे दिक्करिके दिवस्तुलं दशनक्षतम्,
करिका नखक्षतम्, यासां ताः ४ मिलिताः; ५ कडुरैः; ६ पक्षि-
वासवृक्षाः; ७ शरीरम्; ८ विपुलशिलः; ९ गुहावासिनाम्;
१० प्रतिरवेण म्थूलानि; ११ घनताम्; १२ सखेभकभूत्कार-
ध्वनयः; १३ निविडीभवति; १४ वृक्षमेदानाम्; १५ खण्डितः;
१६ विस्तीर्णः; १७ पर्वः; १८ वेतसलतानाम्; १९ पुष्पैः;
२० परिपाकेन,

रति च तृणं शाद्वलेऽयं कुरंगः । कुम्भेनोच्चैः स्पृशति विटपे
सलकीं कुञ्जरोऽसौ कक्षे नायं कमलनयने रोचतेऽरण्य-
भागः ॥ १ ॥ हरिणचरणक्षुण्णोपान्ताः सशाद्वलनिर्झराः
कुसुमललितैर्विष्वग्वातेस्तरङ्गितपादायाः । विविधविहगश्रेणी-
चित्रध्वनिप्रतिनादिता मनसि न मुदं केषां दध्युः शिवा
वनभूमयः ॥ २ ॥ वानीरप्रसवैर्निकुञ्जसरितामौसक्तवासं
पयः पर्यन्तेषु च यथैकिसुमनसामुज्ज्वलितं जालकैः ।
उन्मीलत्कुटजप्रहासिषु गिरैरालम्ब्य सानूतितः प्राग्भारेषु
शिखण्डिताण्डवविधौ मेघैर्वितानायते ॥ ३ ॥ जूम्भार्जेर्जर-
डिम्बैर्धम्बरघनश्रीमत्कदम्बद्रुमाः शैलामोगमुजो भवन्ति
ककुभः कौदम्बिनीश्यामलाः । उद्यत्कन्दलक्रान्तकेतकभृतः
कैच्छाः सरित्स्रोतसामाविर्भूतशिलीम्ब्रलोध्रकुसुमखेरा व-
नानां ततिः ॥ ४ ॥ निर्द्वैजस्तिमिताः क्वचित्क्वचिदपि प्रोक्तेण्ड-
सत्स्वस्वनाः खेच्छासुसगभीरभोगसुजगत्श्वसप्रदीसाधयः ।
सीमानः प्रद्वेरोदरेषु विलसत्स्वल्पाम्भसो यास्वयं तृष्यद्भिः
प्रतिसूर्यकैरजगरस्वेदद्रवः पीयते ॥ ५ ॥ वृन्तैः क्षुद्रप्रवा-
लस्थगितमिव तलं भाति शेफालिकानां गन्धः सप्तच्छदानां
सपदि गजमदामोदमोहं करोति । एते चोन्निरुपन्नच्युतबह-
लरजःकाणपिङ्गाङ्गुष्ठा गायन्त्यत्राप्यवाचः किमपि मधु-
लिहो वारुणीपानमत्ताः ॥ ६ ॥ श्रोत्रं हंसस्वनेऽयं सुखयति
दयितानुपुराह्लादकारी दृष्टिप्रीतिं विधत्ते तटतरुविवराल-
क्षिता सौधमाला । गन्धेनाम्भोरुहाणां परिमलपटुना जायते
प्राणसौख्यं गात्राणां ह्लादमेते विदधति मरुतो वारिसंपक-
शीताः ॥ ७ ॥

मृगयावर्णनम् ।

निहत निहत तूर्णं धत्त धत्त त्वराभिर्मिलत मिलत के
के कुत्र कुत्र प्रयान्ति । इत इत इत एते यान्ति यान्तीत्य-
रण्यादतुलकलकलश्रीः सर्वतः प्रादुरासीत् ॥ १ ॥ अनवरत-
धनुर्ज्यास्फालनकूरकर्मा रविकिरणसहिष्णुः स्वेदलेशैरभिन्नः ।
उपचितमपि गात्रं व्यायतत्वाद्दलक्ष्यं गिरिचर इव नागः
प्राणसारं बिभर्ति ॥ २ ॥ मार्गं देहि पदं निधेहि निभृत्तं
तं शब्दमाकर्णय श्रानं वारय कन्दलात्कलकलः कोऽयं
सखे तावकः । इत्यन्योन्यमनेकधा मृगवधवध्यापारपारंगमै-
व्याधैः कोऽप्यधिको रसः प्रतिपदं जल्पद्विरुत्पाद्यते ॥ ३ ॥

१ लससौरभम्; २ शिखरेषु; ३ विकामेन; ४ पृथग्भूतः;
५ गोलकः; ६ आडम्बरेण; ७ मेघमालाश्यामाः; ८ विकसितैः;
९ नवाङ्कुरैः; १० कूलानि; ११ निःशब्दतथा गम्भीराः; १२ भी-
षणाः; १३ वनजन्तूनाम्; १४ भूविदारमध्येषु; १५ कृकलासैः;

श्वेलतैर्जितसिंहगर्जितभयभ्राम्यद्गजग्रामणीभीद्गारद्रवदक्षदर्शनकृतश्रुभङ्गशाखासृग्मम् । कुन्तश्लुण्णतरश्रुवक्रगलितक्षोणिनिषण्णाभकघ्राणं व्यापृतरोहिताहितबहुकारं वनाभ्यन्तरम् ॥ ४ ॥ एष श्लुभ्रति पङ्कं दैलति कमलिनीमत्तिगुन्द्राप्ररोहानारान्मुस्तास्थलानि स्युपटयति जलान्युत्कसेतूनि याति । प्रासः प्रासः प्रविष्टो वनगहनमयं याति यातीति सैन्यैः पश्चादन्विष्यमाणः प्रविशति विषमान्काननान्तान्वराहः ॥ ५ ॥ आस्तीर्यन्तामुपान्ते वनवृत्तिनिपुणैर्जालिकैर्जालबन्धा मुच्यन्तां शङ्खलाभ्यः श्वगणभिरटवीगह्वरे सारमेयाः । आकीर्यन्तां स्थलानि श्रमशिथिलहयैः सादिभिः पाशहस्तैर्व्याधुयन्तां कृतान्तैरैव महिषचरैर्दण्डिभिः काननानि ॥ ६ ॥ शङ्खुव्याकीर्णरङ्गुदुतनिशितशरश्लुण्णदीव्यत्तरश्लुव्याघोषश्लुबधकण्ठीरवरवचकितव्यस्तमातङ्गयुथम् । खड्गव्यालूनकण्ठं तुमुलकलकलप्रान्तकूजच्छकुन्तं महध्वस्ताच्छभलं वनभुवि मृगयाकर्म तेन प्रतेने ॥ ७ ॥

मृगयानिवृत्तिः ।

गाहन्तां महिषा निपानसलिलं शङ्खैर्मुहुस्ताडितं छायाबद्धकदम्बकं मृगकुलं रोमन्धमभ्यस्यतु निश्रब्धैः क्रियतां बराहपतिभिर्मुस्ताध्रुतिः पल्लवे विश्रान्तिं लभतामिदं च शिथिलज्याबन्धमस्रद्धनुः ॥ १ ॥

ऋष्याश्रमवर्णनम् ।

विष्वक्तपोवनकुमारसमर्प्यमाणश्यामाकतण्डुलहृतां च पिपीलिकानाम् । श्रेणीभिराश्रमपथाः प्रथमानचित्रपत्रावलीवलयिनो मुदमुद्रहन्ति ॥ १ ॥ व्याजृम्भमाणवदनस हरेः करेण कर्षन्ति केसरसटाः कलभाः किलेके । अन्ये च केसरकिशोरकपीतमुक्तं दुग्धं मृगेन्द्रवनितास्तनजं पिबन्ति ॥ २ ॥ मधुरमिव वदन्ति स्वागतं भृङ्गनादैर्भ्रतिमिव फलनैः कुर्वन्तेऽमी शिरोभिः । ननु ददत इवार्धं पुष्पवृष्टिं किरन्तः कथमतिथिसपर्यां शिक्षिताः शाखिनोऽपि ॥ ३ ॥ नीपस्कन्धे कुहरिणि शुकाः स्वागतं व्याहरन्ति प्राणग्राही हरति हृदयं हृदयगन्धः समीरः । एता मृगयः सलिलपुलिनोपातसंसक्तदर्भं पद्मन्यलोऽस्मान्सचकितदृशो निर्झराम्भः पिबन्ति ॥ ४ ॥ कुल्याम्भोभिः पवनचपलैः शाखिनो धौतमूला भिन्नो रागः किसलयरूचामाज्यधूमोद्गमेन । एते

१ विलोडयति, २ विमर्दयति, ३ विषमोन्नतानि करोति, ४ उक्ताः संशयमारूढाः सेतवो येषां तानि, ५ अरण्यवेष्टनपद्धतिः •

चार्वारुपवनभुवि च्छिन्नदर्भाङ्कुरायां नथातङ्का हरिणशिखो मन्दमन्दं चरन्ति ॥ ५ ॥ रसालानामन्तर्दकलरणत्कोकिलकुलं समन्तादुन्मीलदकुलमुकुलामोदभरितम् । घनश्लिग्धच्छायां क्रमुककदलीशीतलतलं ननु प्रीतिं धत्ते नवमिदमृषेराश्रमपदम् ॥ ६ ॥ नीवाराः शुक्रकोटरार्भकमुसुभ्रथास्तरूपामधः प्रक्षिग्धाः क्वचिद्विद्धीदीफलमिदः सूच्यन्त एवोपलाः । विश्वासोपगमादभिन्नगतयः शब्दं सहन्ते मृगास्तोयाधारपथाश्च वल्कलशिखानिष्यन्दरैखाङ्किताः ॥ ७ ॥ तत्तादृक्तृणपूलकोपनयनकेशाच्चिरद्वेषिभिर्मध्या वत्सतरी विहस्य बटुभिः सोलुण्टमालभ्यते । अत्येष प्रतनुभवत्यतिथिभिः सोलुण्टासनासापुरटैरापीतो मधुपर्कपाकसुरभिः प्राग्वंशजन्मानिलः ॥ ८ ॥ प्रत्यासन्नतुषारदीपितिकरक्लियत्तमोवहरीकल्पासिमिन्धूमवलिभिरमी संमीलितव्यञ्जनाः । श्वः संचीवरयिष्यमाणबटुकव्याधौतशुष्यत्वचो निद्राणातिथयस्तपोवनगृहाः कुर्वन्ति नः कौतुकम् ॥ ९ ॥ नीवारौदनमैण्डमुष्णमधुरं सद्यःप्रसूतप्रियापीतादप्यधिकं तपोवनमृगः पर्याप्तमौचामति । गन्धेन स्फुरता मनगानुसृतो मैक्तस्य सैर्पिभ्रतः कर्कन्धूफलमिश्रशाकपचनामोदः परिस्तीर्यते १० आमूलं क्वचिदुद्रता क्वचिदपि च्छिन्ना स्थली बर्हिषामानभ्राकुसुमोच्चयाच्च सदयाःकृशाग्रशाखा लता । एते पूर्वविलूनवल्कलतया रूढव्रणाः शाखिनः सद्यश्छेदममी वदन्ति समिधां प्रसन्दिनः पादपाः ॥ ११ ॥ वासोऽर्थे दययेव नातिपृथवः कृतास्तूरुणां त्वचो भस्मानेकजरत्कमण्डलु नभःस्वच्छं पयो नैर्झरम् । दृश्यन्ते मुटितोऽज्ञिताश्च बटुभिर्मौञ्ज्यः क्वचिन्मेखला नित्याकर्णनया शुकेन च पदं साम्नामिदं गीयते ॥ १२ ॥ क्रीडन्माणवकाङ्क्षिताडनशतैरुज्जागरस्य क्षणं शार्दूलस्य नखाङ्कुरेषु कुरुते कण्डूविनोदं मृगः । चक्षुश्चन्द्रशिखण्डितुण्डघटनानिर्माकनिर्माचितः किं चायं पिबति प्रसुप्तनकुलश्वासानिलं पन्नगः ॥ १३ ॥ पकानि प्रचयन्ते क्रमुकविट्पिनासुच्छ्रितानां फलानि स्पन्दन्ते राजरम्भाः फलभरनमिता वाति मन्दानिलेऽपि । संदृश्यन्ते विपाकच्युतमधुरफलव्यासमूला रसाला भोरणामी फलानां युवतिङ्कचभरसार्धिनो नालिकेराः ॥ १४ ॥

राजनीतिः ।

राजा ॥ राजास्य जगतो वृद्धेर्हेतुर्वृद्धाभिसंगतः । नयनानन्दजननः शशाङ्क इव वारिधेः ॥ १ ॥ राजानं प्रथमं विन्देत्ततो भार्यां ततो धनम् । राजन्यसति लोकेऽस्मिन्कुतो

१ अमरसम, २ पिबति, ३ अन्नस्य, ४ सघृतस्य, ५ कुशानाम्,

भार्या कुतो धनम् ॥ २ ॥ धार्मिकं पालनपरं सम्यक्परपु-
रंजयम् । राजानमभिमन्यन्ते प्रजापतिमिव प्रजाः ॥ ३ ॥
पर्जन्य इव भूतानामाधारः पृथिवीपतिः । विकलेऽपि हि
पर्जन्ये जीव्यते न तु भूपतौ ॥ ४ ॥ सदानुरक्तप्रकृतिः
प्रजापालनतत्परः । विनीतात्मा हि नृपतिर्भूयसीं श्रियमश्नुते
॥ ५ ॥ सर्वदेवमयो राजा मनुना संप्रकीर्तितः । तस्मात्त-
मेव सेवेत न व्यलीकेन कर्हिचित् ॥ ६ ॥ सर्वदेवमय-
स्वापि विशेषो भूपतेरयम् । शुभाशुभफलं सद्यो नृपाद्देवा-
द्भवन्तरे ॥ ७ ॥ बालोऽपि नावमन्तव्यो मनुष्य इति
भूमिपः । महती देवता ह्येषा नररूपेण तिष्ठति ॥ ८ ॥
यस्य प्रसादे पद्मास्ते विजयश्च पराक्रमे । मृत्युश्च वसति
क्रोधे सर्वतेजोमयो हि सः ॥ ९ ॥ अशुचिर्वचनाद्यस्य
शुचिर्भवति पूरुषः । शुचिर्धैवाशुचिः सद्यः कथं राजा न
दैवतम् ॥ १० ॥ निकटस्थं दहत्यग्निं तु दूरापसर्पितम् ।
कुलं दहति राजाग्निः सपशुद्रव्यबान्धवम् ॥ ११ ॥ पात्रे
त्यागी गुणे रागी भोगी परिजनैः सह । भावबोद्धा रणे
योद्धा प्रसूः पक्षगुणो भवेत् ॥ १२ ॥ आक्षेपवचनं तस्य न
वक्तव्यं कदाचन । अनुकूलं प्रियं चास्य वक्तव्यं जनसंसदि ॥
१३ ॥ इन्द्रात्प्रमुत्वं ज्वलनात्प्रतापं क्रोधो यमाद्वैश्रव-
णाच्च वित्तम् । पराक्रमं रामजनार्दनाभ्यामादाय राज्ञः कि-
यते शरीरम् ॥ १४ ॥ उत्कृतात्प्रतिरोपयन्कुसुमितान्शि-
व्वलंघुवर्धयन्नत्युच्चामयन्नतान्मनुदयन्विश्लेषयन्संहतान् ।
शुद्रान्कण्टकिनो बहिर्निरसयन्मलानान्पुनः सेचयन्मालाकार
इव प्रयोगनिपुणो राजा चिरं नन्दति ॥ १५ ॥

सभासदः ॥ धर्मशास्त्रार्थकुशलाः कुलीनाः सत्यवा-
दिनः । समाः शत्रौ च मित्रे च नृपतेः स्युः सभासदः
॥ १६ ॥ श्रुत्यध्ययनसंपन्ना धर्मज्ञाः सत्यवादिनः । राज्ञा
सभासदः कार्या रिपौ मित्रे च ये ममाः ॥ १७ ॥

पुरोहितः ॥ वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो जपहोमपरायणः ।
आशीर्वाद्परो नित्यमेव राजपुरोहितः ॥ १८ ॥

धर्माध्यक्षः ॥ कुलशीलगुणोपेतः सर्वधर्मपरायणः ।
प्रवीणः प्रेपणाध्यक्षो धर्माध्यक्षो विधीयते ॥ १९ ॥

चैत्र्यः ॥ आयुर्वेदकृताभ्यासः सर्वेषां प्रियदर्शनः । आ-
र्षशीलगुणोपेत एष वैद्यो विधीयते ॥ २० ॥

मन्त्री ॥ मन्त्रतन्त्रार्पितप्रतीदेशकालोचितस्थितिः । यश्च
राज्ञि भवेद्भक्तः सोऽमात्यः पृथिवीपतेः ॥ २१ ॥ स ह्य-
मात्यः सदा श्रेयान्काकिनीं यः प्रवर्धयेत् । कोशः कोशवतः
प्राणाः प्राणाः प्राणा न भूयते ॥ २२ ॥ कमण्डलूपमो

ऽमात्यस्तनुत्यागो बहुग्रहः । नृपतिः किंक्षणो मूर्खो दरिद्रः
किंवराटकः ॥ २३ ॥ प्रासार्थग्रहणं द्रव्यपरिवर्तोऽनुरोध-
नम् । उपेक्षा बुद्धिहीनत्वं भोगोऽमात्यस्य दूषणम् ॥ २४ ॥
स्वदेशजं कुलाचारं विशुद्धमथवा शुचिम् । मन्त्रज्ञमव्यसनिनं
व्यभिचारविवर्जितम् ॥ २५ ॥ अधीतव्यवहारज्ञं मौलं
ख्यातं विपश्चितम् । अर्थस्योत्पादकं चैव विदध्यान्मन्त्रिणं
नृपः ॥ २६ ॥ अन्तःसारैरकुटिलैरच्छिद्रैः सुपरीक्षितैः ।
मन्त्रिभिर्धार्यते राज्यं सुस्तम्भैरिव मन्दिरम् ॥ २७ ॥ सं-
ग्रहं नैकुलीनस्य सर्पस्त्रेव करोति यः । स एव श्लाघ्यते
मन्त्री सम्यग्गारुडिको यथा ॥ २८ ॥ प्रष्टो व्रूते न सत्यं
यः परिणामे सुखावहम् । मन्त्री चेत्प्रियवक्ता स्यात्केवलं
स रिपुः स्मृतः ॥ २९ ॥ मूर्खं व्यसनिनं लुब्धमप्रगल्भं
भयाकुलम् । क्रूरमन्यायकर्तारं नाधिपत्ये नियोजयेत् ॥ ३० ॥
दूरादर्थं घटयति नवं दूरतश्चापशब्दं त्यक्त्वा भूयो भवति
निरतः सत्यभारङ्गनेषु । मन्दं मन्दं रचयति पदं लोकचि-
त्तानुवृत्त्या कामं मन्त्री कविरिव सदा खेदभारैरमुक्तः ॥ ३१ ॥
शास्त्रज्ञः कपटानुसारकुशलो वक्ता न च क्रोधनस्तुल्यो
मित्रपरस्वकेषु चरितं दृष्टैव दत्तोत्तरः । ह्रीवान्पालयिता
शटानुव्यथयिता धर्म्येऽतिलोभाभिवृतो द्विर्भावे परतत्त्वब्र-
ह्मदयो राज्ञश्च कोपापहः ॥ ३२ ॥

सेनापतिः ॥ समस्तनीतिशास्त्रज्ञो वाहने पूजितश्रमः ।
शौर्यवीर्यगुणोपेतः सेनाध्यक्षो विधीयते ॥ ३३ ॥ शूरोऽर्ध-
शास्त्रनिपुणः कृतशास्त्रकर्मा सङ्ग्रामकेलितुंगश्च तुरङ्गयुक्तः ।
भर्तुर्निद्वेशवशगोऽभिमतश्च तत्रैव सेनापतिर्नरपतेर्विजयाग-
माय ॥ ३४ ॥

राजा ॥ यतः सत्यं ततो धर्मो यतो धर्मस्ततो धनम् ।
यतो रूपं ततः शीलं यतो नागास्ततो जयः ॥ ३५ ॥
यतो गर्जेर्विना राज्ञां राज्यशोभा न जायते । जयप्रतापी
सेन्यस्य रक्षा तस्मादिहोच्यते ॥ ३६ ॥ यद्ब्रह्मनमसिंहं
च यद्ब्रह्मप्रमथार्थवम् । यद्ब्रह्मैश्वर्यमशस्त्रं तु तद्ब्रह्मैश्वर्यमकु-
ञ्जरम् ॥ ३७ ॥ प्राकारगोपुराट्टालकपाटोद्घाटनादिषु ।
भङ्गने मर्दने चैव नागा वज्रोपमाः स्मृताः ॥ ३८ ॥ शर-
जालाक्षितमुखः कोऽन्यः शक्तः परं गजात् । हन्तुं प्राकार-
मुन्मथ्य रथार्थं नरकुञ्जरान् ॥ ३९ ॥ एकशक्तिप्रहारेण
अप्रियतेऽश्वो नरोऽपि च । सहैच्छतं प्रहाराणां महाशुद्धेषु
वारणः ॥ ४० ॥ क्रीडासु च नरेन्द्राणां जले पुष्पितपङ्कजे ।
स्नपयन्ति गजा हसैर्लघुपुष्करपुष्करैः ॥ ४१ ॥ स्त्रियोऽव-
तारयन्त्येते मृगमया इव निश्चलाः । नास्ति हस्तिसमो व-

न्धुर्नास्ति हस्तिममः सखा ॥ ४२ ॥ चलन्ति येषां न शतं गजेन्द्राः पुरः प्रयागे बत शैलतुल्याः । वाञ्छन्ति चैवं विजयं कथं ते राजेति शब्दं च कथं लभन्ते ॥ ४३ ॥ रक्षन्ति पक्षं सुदिताः स्वकीयं मश्रन्ति सैन्यं कुपिताः परेषाम् । प्राणैरपीच्छन्ति हितं प्रभूषां गजैः समानं क बलं बलीयः ॥ ४४ ॥ सैन्योत्तारणतो धुनीषु सततं यो वारि-
बन्धायते यो मश्रन्परितः परोद्धतबलं युद्धेषु यो धायते । यः स्वीयस्त्रिभूषणविधौ प्रोचैकदुर्गायते स प्राज्ञैर्वि-
जिगीषुभिर्गजगणः कैः पार्थिवैर्नोऽर्थायते ॥ ४५ ॥ मात-
ङ्गैरथ येमहेन्द्रभवनं पुण्याधिकं जन्त्यते येः श्यामैरपि सर्व-
लोकमहिता कीर्तिः सिता तन्यते । येमैर्त्तैरपि संगेरे रिपु-
मदः शोषं समानीयते तेऽमी भाग्यवतः प्रयान्ति पुरतः
स्तम्बेरमा भूपतेः ॥ ४६ ॥ चीत्कारैर्नाशयन्तः स्वपतिभ-
टमनो मोदयन्तो मदाढ्याः प्रौढाः सङ्ग्रामसीन्नि स्वबलवह-
लतां बाढमाढौकमानाः । शुण्डादण्डप्रहारैः परममपि बलं
कम्पयन्तः परेषां येषां सर्वं गजेन्द्रा सुवि विजयविधौ ते
मता भूमिपालाः ॥ ४७ ॥ सेतुं संभेदयन्तो बलविकटभ-
टप्रोन्नतिं त्रोटयन्तः प्राकारं दारयन्तः परमनसि परां भीति-
मुत्पादयन्तः । व्यहं विद्रावयन्तः सुघनमपि वनं हेलयो-
त्पादयन्तो येषामाजौ गजेन्द्राः खलु धर्गणमुजां तज्जयः सिद्ध
एव ॥ ४८ ॥ तावद्गजन्ति वीर्यात्परनिधनविधौ युद्धमध्येऽपि
धीरास्तावद्वावन्ति वेगं परमपि दधतः संसुखीनास्तुरङ्गाः ।
शरारूढः सुसज्जो मदसुदितमना मानिमानं विधुन्वन्यावन्ना-
याति कोपात्कृतविविधरवाटोप एकोऽपि नागः ॥ ४९ ॥

नुरगाः ॥ अश्वा यस्य जयस्तस्य यस्याश्वास्तस्य मेदिनी । अश्वा यस्य यशस्तस्य यस्याश्वास्तस्य का-
श्चनम् ॥ ५० ॥ निपत्य युधि वेगेन मिततां सवध-
न्विनाम् । शत्रुं निहत्य यात्येकः शूरो वाजिप्रभावतः ॥ ५१ ॥ शस्त्रास्त्रैर्भिन्नैर्दोहोऽपि श्रान्तोऽपि गुरुभारतः ।
न मुञ्चति रणे नाथमतः कोऽन्यो हयासुहृत् ॥ ५२ ॥ दूरस्थोऽपि बली शत्रुर्न शेते रजनीष्वपि । तस्य भीत्या
गृहे यस्य हार्यो वेगयत्तराः ॥ ५३ ॥ न गजैर्न नरैः
कार्यं सिद्धिमभ्येति भूभृताम् । तथा निमेषमात्रेण यथा
वाहैः सुसाधितैः ॥ ५४ ॥ राज्यं शतक्रतुसमृद्धिसमानमश्वै-
रश्वैः श्रियः सकलकामदुघा भवन्ति । अश्वैर्यशांसि विपु-
लानि समुलसन्ति नाशैः प्रयान्ति सद्दृशस्वमिभादयोऽपि
॥ ५५ ॥ तीक्ष्णाग्रहेतिहतिभिः सुतलोलदन्तं चञ्चत्कराल-
करवालविषट्टिताङ्गिम् । कोऽन्यो विहाय ह्यमावहजात-

मूर्छप्राणप्रयाणसमयेऽवतुमीशमीशः ॥ ५६ ॥ पादाः कन्दु-
कवस्थितिश्च गिरिवद्वेपारत्रो भेद्यन्नेत्रे नीरजवज्रवः पवन-
वच्चास्फालनं सिंहवत् । विन्यासो नटवन्मुखं कुलवधूयक्रे-
न्दुवद्वाजिनो यस्य क्षोणिभुजो विशस्तदितरे साम्राज्य-
सुर्वतिले ॥ ५७ ॥

खड्गः ॥ खड्गालक्ष्मीस्तथा राज्यं यशः खड्गादवाप्यते ।
खड्गाद्वैरिविनाशं च यत्नात्तमभिदध्मे ॥ ५८ ॥ यस्मि-
न्खड्गे शरीरं प्रतिफलति यथा खड्गराजोऽभिवन्व्यो वन्व्योऽयं
देववृन्दैरपि यदि स भवेदर्धचन्द्रोऽपन्नः । नानावर्णैर्षुत-
श्चेत्स भवति नृपतेः शत्रुनाशेकहेतुः सेतुलक्ष्मीप्रवाहे निखि-
लरिपुकुलध्वंसने धूमकेतुः ॥ ५९ ॥

सैन्यम् ॥ प्रथमं युद्धकारित्वं समस्तबलपालनम् ।
दिग्भाग्योपधोषित्वं पत्तिकर्म प्रचक्षते ॥ ६० ॥ स्वभाव-
शरमखड्गमविरक्तं जितश्रमम् । प्रसिद्धक्षत्रियप्रायं बलं श्रेष्ठ-
तमं विदुः ॥ ६१ ॥ वरमल्पबलं सारं न बह्वी सुण्ड-
मालिका । कुर्यादसारभङ्गो हि सारभङ्गमपि स्फुटम् ॥ ६२ ॥

दुर्गाः ॥ न गजानां सहस्रेण न लक्षेण च वाजिनाम् ।
तथा सिध्यन्ति कार्याणि यथा दुर्गप्रभावतः ॥ ६३ ॥
अदुर्गो विषयः कस्य नारेः परिभवास्पदम् । अदुर्गो-
ऽनाश्रयो राजा पोतच्युतमनुष्यवत् ॥ ६४ ॥ विपहीनो
यथा नागो मदहीनो यथा गजः । सर्वेषां वश्यतां
याति दुर्गहीनस्तथा नृपः ॥ ६५ ॥ शतमेकोऽपि संघते
प्राकारस्थो धनुर्धरः । तस्माद्दुर्गं प्रशंसन्ति नीतिशास्त्रविदो
जनाः ॥ ६६ ॥ एकः शतं योधयते प्राकारस्थो धनुर्धरः ।
शतं सहस्राणि तथा सहस्रं लक्षमेव च ॥ ६७ ॥ दुर्गाणि
राज्ञा कार्याणि सजलानि दृढानि च । द्रव्यमन्नं च तेष्वेव
स्थापनीयं प्रयत्नतः ॥ ६८ ॥

दूतः ॥ मेधावी वाक्पटुः प्राज्ञः परचित्तपोलक्षकः ।
धीरो यथोक्तवादी च एष दूतो विधीयते ॥ ६९ ॥ उच-
तेष्वपि शस्त्रेषु दूतो वदति नान्यथा । सदैवावध्यभावेन
यथार्थस्य हि वाचकः ॥ ७० ॥ भक्तो गुणो शुचिर्दक्षः
प्रगल्भोऽव्यसनी क्षमी । ब्राह्मणः परममंज्ञो दूतः स्वात्प्रति-
मानवान् ॥ ७१ ॥ साकारो निःस्पृहो वाग्मी नानाशास्त्र-
विचक्षणः । परचित्तावगन्ता च राज्ञो दूतः स इष्यते
॥ ७२ ॥ नियोगिभिर्विना राज्यं नास्ति भूपे हि केवले ।
तस्मादमी विधातव्या रक्षितव्याः प्रयत्नतः ॥ ७३ ॥

भाण्डागारी ॥ प्रवीणो वाक्पटुर्धीमान्स्वामिभक्तश्च
नित्यशः । अलुब्धः सत्यवादी च भाण्डागारी स
इष्यते ॥ ७४ ॥

लेखकः ॥ सकृदुक्तगृहीतार्थो लघुहस्तो जितेन्द्रियः ।
शब्दशास्त्रपरिज्ञाता एष लेखक इष्यते ॥ ७५ ॥

प्रतीहारी ॥ इङ्किताकारतत्त्वज्ञो बलवाग्निप्रयदर्शनः ।
समयज्ञः स्वामिभक्तः प्रतीहारी स इष्यते ॥ ७६ ॥

सूपकारः ॥ पुत्रपौत्रगुणोपेतः शास्त्रज्ञो मृष्टपाचकः ।
शूरश्च कठिनश्चैव सूपकारः स इष्यते ॥ ७७ ॥

चारा ॥ भवेत्स्वरपराध्राणां कार्याकार्यावलोकने । चार-
चक्षुर्महीभर्तुर्यस्य नास्त्यन्ध एव सः ॥ ७८ ॥

अन्तःपुरवर्गाः ॥ काणाः कुब्जाश्च पण्डाश्च तथा
बुद्धाश्च पङ्कवः । एते चान्तःपुरे नित्यं नियोक्तव्याः क्षमा-
भृता ॥ ७९ ॥

स्त्रियः ॥ पद्माक्षमिव राजेन्द्र सर्वसाधारणाः स्त्रियः ।
परोक्षे च समक्षे च रक्षितव्याः प्रयत्नतः ॥ ८० ॥ सूक्ष्मे-
भ्योऽपि प्रसङ्गेभ्यो रक्ष्या नार्यो हि सर्वदा । द्वयोर्हि कु-
लयोः शोकमावहेयुररक्षिताः ॥ ८१ ॥

महिषी ॥ महिष्या हृष्टया भाव्यं गृहकार्येषु दक्षया ।
सुसंस्कृतोपस्करया व्यये चायुक्तहस्तया ॥ ८२ ॥

भृत्याः ॥ बहूनामप्यसारणां समुदायो हि दारुणः ।
राज्ञा भृत्याः प्रकृतव्यास्ते हि सर्वत्रियाक्षमाः ॥ ८३ ॥
तृणैरावेष्टयते रज्जुस्तया नागो हि बन्धते । एवं ज्ञात्वा
नरेन्द्रेण भृत्याः कार्या विचक्षणाः ॥ ८४ ॥ न विना
पार्थिवो भृत्यैर्न भृत्याः पार्थिवं विना । तेषां च व्यवहारो-
ऽयं परस्परनिबन्धनः ॥ ८५ ॥ भृत्यैर्विना स्वयं राजा
लोकानुग्रहकार्यपि । मयूखैरिव दीप्तांशुस्तेजस्यपि न
शोभते ॥ ८६ ॥ अरैः संघार्यते नाभिर्नाभौ चाराः प्रति-
ष्ठिताः । स्वामिसेवकयोरेवं वृत्तिचक्रं प्रवर्तते ॥ ८७ ॥
शिरसा विधृता नित्यं तथा स्नेहेन पालिताः । केशा अपि
विरज्यन्ते निःस्नेहाः किं न सेवकाः ॥ ८८ ॥ ताडितोऽपि
दुरुक्तोऽपि दण्डितोऽपि महीभुजा । न चिन्तयति यः पापं
स भृत्योऽहो महीभुजाम् ॥ ८९ ॥ योऽनाहूतः समभ्येति
द्वारे तिष्ठति सर्वदा । पृष्ठः सत्यं मितं व्रूते स भृत्योऽहो
महीभुजाम् ॥ ९० ॥ अनादिष्टोऽपि भूपस्य दृष्ट्वा हानिकरं
च यः । यतते तस्य नाशाय स भृत्योऽहो महीभुजाम्
॥ ९१ ॥ न क्षुधा पीड्यते यस्तु निद्रया न कदाचन । न
च शीतातपाचैश्च स भृत्योऽहो महीभुजाम् ॥ ९२ ॥
श्रुत्वा साङ्गामिर्ना वार्ता भविष्यां स्वामिने प्रति । प्रस-
न्नास्यो भवेद्यस्तु स भृत्योऽहो महीभुजाम् ॥ ९३ ॥ सीमा
वृद्धिं समायाति शूद्रपक्ष इवोडुराट् । नियोगसंस्थिते यस्मिन्स

भृत्योऽहो महीभुजाम् ॥ ९४ ॥ सीमा संकोचमायाति वह्नौ
चर्म इवाहितम् । स्थिते यस्मिन्स तु त्याज्यो भृत्यो राज्यं
समीहता ॥ ९५ ॥ स्वाम्यादिष्टस्तु यो भृत्यः समं वि-
षममेव च । मन्यते न स संघार्यो भुभुजा भूतिमिच्छता
॥ ९६ ॥ स्वाम्यादेशस्तुभृत्यस्य न भीः संजायते क-
चित् । प्रविशेन्मुखमाहेयं दुस्तरं वा महार्णवम् ॥ ९७ ॥
सालसं सुखरं क्रूरं स्तब्धं व्यसनिनं शठम् । असंतुष्टमभक्तं
च त्यजेद्भृत्यं नराधिपः ॥ ९८ ॥ स्वाम्युक्ते ये न यतते
स भृत्यो भृत्यपाशकः । तज्जीवनमपि धर्म्यमजागलकु-
चाविव ॥ ९९ ॥ द्विजा अपि न गच्छन्ति यां गतिं नैव
योगिनः । स्वाम्यर्थं संत्यजन्प्राणांस्तां गतिं याति सेवकः
॥ १०० ॥ राजा तुष्टोऽपि भृत्यानां मानमात्रं प्रयच्छति ।
तेऽपि संमानमात्रेण प्राणैः प्रत्युपकुर्वते ॥ १०१ ॥ सा-
रासारपरिच्छेता स्वामी भृत्यस्य दुर्लभः । अनुकूलः शुचि-
दर्क्षः प्रभोर्भृत्योऽपि दुर्लभः ॥ १०२ ॥

ज्ञानम् ॥ ज्ञानं नाम मनःप्रसादजननं दुःस्वप्नविध्वं-
सनं शौचस्वायतनं मलापहरणं संवर्धनं तेजसः । रूपोद्घो-
तकरं गदप्रशमनं कामाग्निसंदीपनं नारीणां च मनोहरं
श्रमहरं ज्ञाने दशैते गुणाः ॥ १०३ ॥

ताम्बूलम् ॥ ताम्बूलं मुखरोगनाशि निपुणं संवर्धनं
तेजसो नित्यं जाठरवह्निवृद्धिजननं दुर्गन्धदोषापहम् ।
वक्रालंकरणं प्रवर्धजननं विद्वन्नूपमे रणे कामस्वायतनं स-
सुद्ववकरं लक्ष्म्याः सुखस्वास्पदम् ॥ १०४ ॥

शस्त्रधारणम् ॥ दुष्टाविनीतशत्रूणां भयकृद्भृत्युसंनि-
भम् । शस्त्रधारणमौजसं रक्षोविद्युद्ग्राहपहम् ॥ १०५ ॥

छत्रधारणम् ॥ वर्षानिलरजोघर्महिमादीनां निवारणम् ।
राज्यलक्ष्म्या गृहं धन्यं चक्षुष्यं छत्रधारणम् ॥ १०६ ॥

चामरम् ॥ चामरं श्रीकरं दिव्यं राज्यशोभाकरं
परम् ।

सिंहासनम् ॥ सिंहासनं सुखैश्वर्यकरं लोकानु-
रञ्जनम् ॥ १०७ ॥

मालाधारणम् ॥ सुमनोवररत्नानां धारणं दिव्य-
रूपकृतम् ।

चन्दनलेपः ॥ पापालक्ष्मीप्रशमनं चन्दनाद्यनु-
लेपनम् ॥ १०८ ॥

मृगया ॥ मेदश्छेदकृशोदरं लघु भवस्तुथानयोग्यं
वपुः सत्त्वानामपि लक्ष्यते विकृतिमच्चित्तं भयक्रोधयोः ।

उत्कर्षः स च धन्विनां यदिवषवः सिध्यन्ति लक्ष्ये चले
मेथ्यैव व्यसनं वदन्ति मृगयामीदृग्विनोदः कुतः ॥१०९॥

कटकप्रयाणम् ॥ वाजी चारुगतिः शशाङ्कधवलं
छत्रं मिया पृष्ठतः प्रोतुङ्गस्तनमण्डला विजयिनो भृत्याः
पुरः पक्षपाः । ताम्बूलं मधुरं सखा सुचतुरः संपद्यते चे-
त्यथि प्रादुस्तकटकप्रयाणमितरत्प्राणप्रयाणं बुधाः ॥११०॥

उपवनानि ॥ नवं वयो हारि वपुर्वराङ्गनाः सखी
कलाविकलवलकीखनः । धनं हि सर्वं विकलं सुखैपिणो
विना विहारोपवनानि भूपतेः ॥ १११॥ पुंसं सर्वसुखै-
कसाधनफलाः सौन्दर्यगर्वोद्भुरकीडालोलविलासिनीजनमनः-
स्फीतप्रमोदावहाः । गुञ्जद्भृङ्गविनिप्रङ्कजभरस्फारोलसदी-
र्षिकायुक्ताः सन्ति गृहेषु यस्य विपुलारामाः स
पृथ्वीपतिः ॥ ११२॥

तरवः ॥ बहुभिर्बत किं जातैः पुत्रैर्धर्मार्थवर्जितैः ।
वरमेकः पथि तरुयत्र विश्रमते जनः ॥ ११३॥ दशकू-
पसमा वापी दशवापीसमो हृदः । दशहृदसमः पुत्रो दश-
पुत्रसमो दुमः ॥ ११४॥

नीतिः ॥ सुलभाः पुरुषा राजन्सततं प्रियवादिनः ।
अप्रियस्य च पथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः ॥ ११५॥
यः कुलाभिजनाचारैरितिशुद्धः प्रतापवान् । धार्मिको नीति-
कुशलः स स्वामी युज्यते भुवि ॥ ११६॥ प्रजां संरक्षति
न्युः सा वर्धयति पार्थिवम् । वर्धनाद्रक्षणं श्रेयस्तन्नाशेऽन्य-
त्सदप्यसत ॥ ११७॥ आत्मानं प्रथमं राजा विनयेनोपपाद-
येत् । ततोऽमत्यांस्ततो भृत्यांस्ततः पुत्रांस्ततः प्रजाः ॥ ११८॥
राज्ञि धर्मिणि धर्मिष्ठाः पापे पापाः समे समाः । लोकास्त-
मनुवर्तन्ते यथा राजा तथा प्रजाः ॥ ११९॥ नृपाणां
च नराणां च केवलं तुल्यमूर्तिता । आधिक्यं तु क्षमा
धैर्यमाज्ञा दानं पराक्रमः ॥ १२०॥ प्रजां न रक्षयेद्यस्तु
राजा रक्षादिभिर्गुणैः । अजागलस्तनस्येव तस्य जन्म नि-
रर्थकम् ॥ १२१॥ अजामिव प्रजां हन्याद्यो मोहात्पृथि-
वीपतिः । तस्यैका जायते तृसिद्धितीया न कथंचन
॥ १२२॥ प्रजापीडनसंतापात्ससुद्भूतो हुताशनः । राज्ञः
कुलं श्रियं प्राणान्नादध्या विनिवर्तते ॥ १२३॥ यथा
बीजाङ्कुरः सूक्ष्मः प्रयत्नेनाभिवर्धितः । फलप्रदो भवेत्काले
तद्वहोकाः सुरक्षिताः ॥ १२४॥ निजवर्षाहितस्नेहा बहु-
भक्तजनान्विताः । सुकाला इव जायन्ते प्रजापुण्येन
भूयतः ॥ १२५॥ यदि न स्यान्नरपतिः सम्युद्धेता ततः

प्रजा । अकर्णधारा जलधौ विद्भवेतेह नौरिव ॥ १२६॥
प्रकृतिः स्वामिनं त्यक्त्वा समद्भापि न जीवति । अपि घ-
न्वन्तरिवैद्यः किं करोति गतायुषि ॥ १२७॥ नरेशो जीव-
लोकोऽयं निर्मीलति निमीलति । उदेत्युदीयमाने च रवाविव
सरोरुहम् ॥ १२८॥ हिरण्यधान्यरत्नानि गजेन्द्राश्चापि
वाजिनः । तथाप्यदपि यत्किंचित्प्रजाभ्यः स्यान्महीपतेः
॥ १२९॥ मा तात साहसं कार्षीर्विमर्षैर्गर्वमागतः ।
खगात्रायपि भाराय भवन्ति हि विपर्यये ॥ १३०॥
मा त्वं तात बले स्थित्वा बाधिष्ठा दुर्वलं जनम् । नहि
दुर्वलदग्धानां काले किंचित्परोहति ॥ १३१॥ यानि
मिथ्याभिभूतानां पतन्त्यश्रूणि रोदताम् । तानि संतापकान्घ्न-
न्ति सपुत्रपशुबान्धवान् ॥ १३२॥ मा तात संपदा-
मग्रमारूढोऽस्मीति विश्वसीः । दूरोहप्रविभ्रंशविनिपातो
हि दारुणः ॥ १३३॥ कितवा यं प्रशंसन्ति यं प्रशंसन्ति
चारणाः । यं प्रशंसन्ति बन्धक्यः स पार्थ पुरुषाधमः
॥ १३४॥ राजानो यं प्रशंसन्ति यं प्रशंसन्ति वै द्विजाः ।
साधवो यं प्रशंसन्ति स पार्थ पुरुषोत्तमः ॥ १३५॥ प्रज्ञागु-
प्तशरीरस्य किं करिष्यन्ति संहताः । गृहीतहस्तच्छत्रस्य
वारिधारा इवारयः ॥ १३६॥ कोऽनेत्यहमिति ब्रूयात्स-
म्यगादेशयेति च । आज्ञामवितथां कुर्याद्यथाशक्ति
महीपतेः ॥ १३७॥ अत्येच्छुष्टेतिमान्प्राज्ञश्छायेवातुगतः
सदा । आदिष्टो न विकल्पेप स राजवसतिं वसेत् ॥ १३८॥
अप्राप्तकालं वचनं बृहस्पतिरपि बुवन् । प्राप्नुयाद्बुद्ध्यवज्ञान-
मपमानं च शाश्वतम् ॥ १३९॥ किं भक्तेनासमर्थेन किं शक्ते-
नापकारिणा । भक्तं शक्तं च मां राजन्नावज्ञातुं त्वमर्हसि
॥ १४०॥ जनं जनपदा नित्यमर्चयन्ति नृपार्चितम् । नृपेणाव-
मतो यस्तु स सर्वैरमन्यते ॥ १४१॥ नानिन्नेद्य प्रकुर्यात् भुतुः
किंचिदपि स्वयम् । कार्यमापत्यतीकारादन्यत्र जगतीपतेः
॥ १४२॥ अतिव्ययोऽनवेक्षा च तथार्जनमधर्मतः । मो-
क्षणं दूरसंस्थानं कोषव्यसनमुच्यते ॥ १४३॥ क्षिप्रमाय-
मनालोच्य व्यथानश्च स्ववाञ्छया । परिक्षीयत एवासौ
धनी वैश्रवणोपमः ॥ १४४॥ यो यत्र कुशलः कार्यं तं
तत्र विनियोजयेत् । कर्मस्वदृष्टकर्मा यः शास्त्रज्ञोऽपि विसु-
ह्यति ॥ १४५॥ एकं हन्यान्न वा हन्यादियुक्तो धनुष्म-
ता । बुद्धिर्बुद्धिमता युक्ता हन्ति राष्ट्रं सनायकम् ॥ १४६॥
न तच्छस्त्रैर्न नागेन्द्रैर्न हयैर्न च पतिभिः । कार्यं संसिद्धि-
मन्येति यथा बुद्ध्या प्रसाधितम् ॥ १४७॥ दुर्योधनः स-

मर्थोऽपि दुर्मन्त्री प्रलयं गतः । राज्यमेकश्चकारोच्चैः सुमन्त्री
चन्द्रगुप्तकः ॥ १४८ ॥ अश्वत्थव्रजपि बोद्धव्यो मन्त्रिभिः
पृथिवीपतिः । यथा स्वदोषनाशाय विदुरेणाग्निंकासुतः
॥ १४९ ॥ सभा वा न प्रवेष्टव्या वक्तव्यं वा समञ्जसम् ।
अब्रुवन्विब्रुवन्वापि नरो भवति किल्बिषी ॥ १५० ॥ त-
स्मात्सभ्यः सर्वां गत्वा रागद्वेषविवर्जितः । वचस्तथाविधं
ब्रूयाद्यथा न नरकं व्रजेत् ॥ १५१ ॥ माता पिता गुरुभ्राता
भार्या पुत्रः पुरोहितः । नादृग्ण्यो नाम राज्ञोऽस्ति स्वधर्मं
यो न तिष्ठति ॥ १५२ ॥ विशोधयेन्महीपालो मन्त्रिशाला-
मशेषतः । अयुक्तो नार्हति स्थातुमस्यां मन्त्ररहस्यवित् १५३
पट्टर्षो भिक्षते मैत्रशत्रुःकर्णः स्थिरो भवेत् । द्विकर्णस्य तु
मन्त्रस्य ब्रह्मपुत्र्यन्तं न गच्छति ॥ १५४ ॥ त्रिविधाः पुरुषा
राजच्युतमाधममध्यमाः । नियोजयेत्तथैवात्सविधेष्वपि क-
र्मसु ॥ १५५ ॥ तुल्यार्थं तुल्यसामर्थ्यं सर्वज्ञं व्यवसायि-
नम् । अर्धराज्यहरं भृत्यं यो न हन्यात्स हन्यते ॥ १५६ ॥
निर्विशेषो यदा राजा समं भृत्येषु तिष्ठति । तत्रोद्यमस-
मर्थानामुत्साहः परिहीयते ॥ १५७ ॥ प्रसादो निष्फलो
यस्य यस्य क्रोधो निरर्थकः । न तं राजानमिच्छन्ति षण्ढं
पतिमिवाङ्गनाः ॥ १५८ ॥ अविवेकिनि भूपाले नश्यन्ति
गुणिनां गुणाः । प्रवासरसिके कान्ते यथा साध्याः स्तनो-
न्नतिः ॥ १५९ ॥ न कश्चिच्चण्डकोपानामासीथो नाम भू-
धृताम् । होतारमपि सुहृन्तं दहत्येव दुताशनः ॥ १६० ॥
चक्रं सेव्यं नृपः सेव्यो न सेव्यः केवलो नृपः । पश्य च-
क्रस्य माहात्म्यं मृत्पिण्डः पात्रतां गतः ॥ १६१ ॥ यस्मि-
न्नेवाधिकं चक्षुरारोपयति पार्थिवः । कुलीनो वाकुलीनो वा
स श्रियो भाजनं भवेत् ॥ १६२ ॥ राज्ञि मातरि देव्यां
च कुमारो मुख्यमन्त्रिणि । पुरोहिते प्रतीहारे समं वर्तेत
राजवत् ॥ १६३ ॥ पानमक्षास्तथा नार्यो मृगया गीतवा-
दिते । एतानि युक्त्या सेवेत प्रसङ्गो ह्यत्र दोषवान् ॥ १६४ ॥
आयाञ्छर्त्तुर्भागिनं व्ययकर्म प्रवर्तयेत् । प्रभूततैलदीपो हि
चिरं भद्राणि पश्यति ॥ १६५ ॥ कर्मणा मनसा वाचा
चक्षुषापि चतुर्विधम् । प्रसाधयति लोकं यस्तं लोको तु
प्रसीदति ॥ १६६ ॥ संभोजनं संकथनं संप्रश्रोऽथ समा-
गमः । ज्ञातिभिः सह कार्याणि न विरोधः कदाचन ॥ १६७ ॥
मृदोः परिभवो नित्यं वैरं तीक्ष्णस्य नित्यशः । उत्सृज्य
तद्वयं तस्मान्मध्यां वृत्तिं समाश्रयेत् ॥ १६८ ॥ अबुद्धि-
माश्रितानां च क्षन्तव्यमपराधिनाम् । नहि सर्वत्र पाण्डित्यं

सुलभं पुरुषे क्वचित् ॥ १६९ ॥ किमप्यसाध्यं महतां
सिद्धिमेति लघीयसाम् । प्रदीपो भूमिगेहान्तर्धान्तं हन्ति
न भानुमान् ॥ १७० ॥ अरावप्युचितं कार्यमातिथ्यं गृह-
मागते । छेत्तुमप्यागते च्छायां नोपसंहरते द्रुमः ॥ १७१ ॥
अगाधहृदया भूपाः कृपा इव दुरासदाः । धृष्टका गुणिनो
नो चेत्कथं लभ्येत जीवनम् ॥ १७२ ॥ कथं नाम न
सेव्यन्ते यततः परमेश्वराः । अचिरैव ये तुष्टाः पूरयन्ति
मनोरथान् ॥ १७३ ॥ भोगिर्नः कंसुकासक्ताः क्रूराः
कुटिलगामिनः । सुदुष्टा मैत्रसाध्याश्च राजानः पन्नगा इव
॥ १७४ ॥ अकस्माद्दृष्टि यो भक्तमाजन्मपरिसेवितम् ।
नैव्यञ्जने रुचिर्यस्य त्याज्यो नृप इवातुरं ॥ १७५ ॥
सुगन्धं केतकीपुष्पं कण्टकैः परिवेष्टितम् । यथा पुष्पं तथा
राजा दुर्जनैः परिवेष्टितः ॥ १७६ ॥ अयत्प्रलापः पारुष्यं
पैशुन्यमनृतं तथा । चत्वारि वाचा राजेन्द्र न जल्येन्नैव
चिन्तयेत् ॥ १७७ ॥ प्राज्ञे नियोज्यमाने तु सन्ति राज-
स्त्रयो गुणाः । यशः स्वर्गनिवासश्च विपुलश्च धनागमः
॥ १७८ ॥ मूर्खे नियोज्यमाने तु त्रयो दोषा महीपतेः ।
अयशश्चार्थनाशश्च नरके गमनं तथा ॥ १७९ ॥ इदमेव
नरेन्द्राणां स्वर्गद्वारमनर्गलम् । यदात्मनः प्रतिज्ञा च प्रज्ञा
च परिपाल्यते ॥ १८० ॥ मन्त्रो योष इवाधीरः सर्वाङ्गैः
संवृत्तरपि । चिरं न सहते स्थातुं परमेभ्यो भेदशङ्काम् ॥ १८१ ॥
आत्मोदयः परग्लानिद्वयं नीतिरितीयती । तद्वरीकृत्य कृति-
भिर्वाचस्पत्यं प्रतायते ॥ १८२ ॥ तृसियोगः परेणापि म-
हिम्ना न महात्मनाम् । पूर्णश्चन्द्रोदयाकाङ्क्षी दृष्टान्तोऽत्र
महार्णवः ॥ १८३ ॥ बुद्धिशतः प्रकृत्यङ्गो धनसंवृतिक-
ञ्चुकः । चारुक्षणो दूतसुखः पुरुषः कोऽपि पार्थिवः ॥ १८४ ॥
तेजः क्षमा वा नैकान्तं कालज्ञस्य महीपतेः । नैकमोजः
प्रसादो वा रसभावविदः कवेः ॥ १८५ ॥ कृतापचारोऽपि
परैरनाविष्कृतविक्रियः । असाध्यः कुरुते कोपं प्राप्ते काले
गदो यथा ॥ १८६ ॥ मृदुव्यवहितं तेजो भोक्तुमर्थान्प्र-
कल्पते । प्रदीपः स्नेहमादत्ते दशयाम्यन्तरस्थया ॥ १८७ ॥
नालम्बते दैष्टिकतां न निर्धीदति पौरुषे । शब्दार्थौ सत्कवि-
रिव द्वयं विद्वानपेक्षते ॥ १८८ ॥ स्थायिनोऽर्थे प्रवर्तन्ते
भावाः संचारिणो यथा । रसस्यैकस्य भूयांसस्तथा नेतुर्मही-

१ कार्यसाधकाः; (पक्षे) कुम्भाः, २ गुणवन्तः; (पक्षे) रज्जु-
युक्ताः, ३ जीवनोपायभूतं द्रव्यम्; (पक्षे) उदकम्, ४ विला-
सिनः; (पक्षे) भोगवन्तः, ५ कवचम्; (पक्षे) सर्पकञ्चुकम्, ६ वि-
चारः; (पक्षे) शावरदिः, ७ सर्पाः, ८ सेवकम्; (पक्षे) ओद-
नम्, ९ न व्यञ्जने, १० रोगी.

१ भेदं प्राप्नोति, सर्वेषां ज्ञानविषयो भवतीति भावः, २ वि-
चारः, ३ पारम्, ४ होमकर्तारम्,

भूतः ॥ १८९ ॥ तन्नावापविद्या योगैर्मण्डलान्यधितिष्ठता ।
 सुनिग्रहा नरेन्द्रेण फणीन्द्रा इव शत्रवः ॥ १९० ॥
 करप्रवेयासुसुङ्गः प्रभुशक्तिं प्रथीयसीम् । प्रज्ञाबलवृहन्मूलः
 फलत्सुसाहायदपः ॥ १९१ ॥ स दोषः सचिवस्यैव
 यदसत्कुरुते नृपः । याति यन्तुः प्रमादेन गजो व्याल-
 त्ववाच्यताम् ॥ १९२ ॥ न सर्पस्य मुखे रक्तं न दष्टस्य
 कलेबरे । न प्रजासु न भूपाले धनं दुरधिकारिणि
 ॥ १९३ ॥ यद्यपि क्षितिपालानामाज्ञा सर्वत्रगा स्वयम् ।
 तथापि शास्त्रदीपेन चरत्येव मतिः सताम् ॥ १९४ ॥
 अमाध्यमन्यथा दोषं परिच्छिद्य शरीरिणाम् । यथा
 वैद्यस्तथा राजा शस्त्रपाणिर्विपद्यति ॥ १९५ ॥
 जातमात्रं न यः शत्रुं व्याधिं वा प्रशमं नयेत् । अतिपु-
 ष्पान्मुक्तोऽपि स पश्चात्तेन हन्यते ॥ १९६ ॥ पातकानां
 समस्तानां द्वे परे तात पातके । एकं दुःसचिवो राजा
 द्वितीयं च तदाश्रयः ॥ १९७ ॥ राजा संपत्तिहीनोऽपि
 मेध्यः मेध्यगुणाश्रयः । भवत्याजीवनं तस्मात्फलं कात्या-
 न्तरादपि ॥ १९८ ॥ स जयी वरमातङ्गा यस्य तस्यास्ति
 मेदिनी । कोशो यस्य सुदुर्धर्षो दुर्गस्तस्य सुदुर्जयः
 ॥ १९९ ॥ सुवर्णैः पट्टचैलैश्च शोभा स्याद्भारयोषिताम् ।
 पराक्रमेण दानेन राजन्ते राजनन्दनाः ॥ २०० ॥ यं यं
 नृपोऽनुरागेण संमानयति संसदि । तस्य तस्योत्साराणाय
 यतन्ते राजवल्लभाः ॥ २०१ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो बन्धुर्ना-
 धिकारं प्रशस्यते । ब्राह्मणः सिद्धमप्यर्थं कृच्छ्रेणापि न
 यच्छति ॥ २०२ ॥ नियुक्तः क्षत्रियो द्रव्ये खड्गे दर्शयते
 ध्रुवम् । सर्वस्वं ग्रसते बन्धुराक्रम्य ज्ञातिभावतः ॥ २०३ ॥
 अपराधेऽपि निःशङ्को नियोगी चिरसेवकः । स स्वामिनम-
 वज्ञाय चरेच्च निरत्रग्रहः ॥ २०४ ॥ उपकर्ताधिकारस्थः
 स्वापराधं न मन्यते । उपकारं ध्वजीकृत्य सर्वमेवावलुम्पति
 ॥ २०५ ॥ आज्ञाभङ्गकरान् राजा न क्षाम्येत्स्वसुतानपि ।
 विशेषः कोऽनुरागस्य राजचित्तगतस्य च ॥ २०६ ॥
 तस्करेभ्यो नियुक्तेभ्यः शत्रुभ्यो नृपवल्लभात् । नृपतिर्निज-
 लोभाच्च प्रजा रक्षेत्पितेव हि ॥ २०७ ॥ भोगस्य
 भाजनं राजा न राजा कार्यभाजनम् । राजकार्यपरिध्वं-
 सान्मन्त्री दोषेण लिप्यते ॥ २०८ ॥ वरं प्राणपरित्यागः
 शिरसो वापि कर्तनम् । न तु स्वामिपदात्रासिपातकेच्छो-
 रूपेक्षणम् ॥ २०९ ॥ विपदिग्धस्य भक्तस्य दन्तस्य च-
 लितस्य च । अमात्यस्य च दुष्टस्य मूलादुद्धरणं सुखम्
 ॥ २१० ॥ यः कुर्यात्सचिवायत्तां श्रियं तद्यमने सति ।

सोऽन्धवज्रगतीपालः सीदेत्संचारकैर्विना ॥ २११ ॥
 सदाभालो न मिदः स्वात्ममुदः सर्व एव हि । सि-
 द्धानामयमादेश ऋद्धिश्चिक्विकारिणी ॥ २१२ ॥ मूलभृत्या-
 न्परित्यज्य नागन्तूप्रतिमानयेत् । नातः परतरो दोषो
 राज्यभेदकरो यतः ॥ २१३ ॥ मन्त्रवीजमिदं गुप्तं रक्ष-
 णीयं यथा तथा । मनागपि न भिद्यत तद्विज्ञं न प्ररोहति
 ॥ २१४ ॥ मन्त्रिणा पृथिवीपालचित्तं विघटितं क्वचित् ।
 बलयं स्फटिकस्यैव को हि संघातुमीश्वरः ॥ २१५ ॥
 वज्रं च राजतेजश्च द्वयमेवातिभीषणम् । एकमेकत्र पतति
 पतत्यन्यत्समन्ततः ॥ २१६ ॥ मृतः प्राप्नोति वा स्वर्गं
 शत्रुं हत्वा सुखानि वा । उभावपि हि शरणां गुणावतौ
 सुदुर्लभौ ॥ २१७ ॥ यत्रायुद्धे ध्रुवं मृत्युद्धे जीवितमं-
 शयः । तमेव कालं युद्धस्य प्रवदन्ति मनीषिणः
 ॥ २१८ ॥ अयुद्धे हि यदा पश्यन्न किञ्चिद्धितमात्मनः ।
 युध्यमानस्तदा प्राज्ञो प्रियते ग्निपुणा सह ॥ २१९ ॥
 जये च लभते लक्ष्मीं मृते चापि मुगाङ्गनाम् । क्षणविध्वं-
 सिनः कायाः का चिन्ता मरणे रणे ॥ २२० ॥ पिता
 वा यदि वा भ्राता पुत्रो वा यदि वा सुहृत् । प्राणच्छे-
 दकरा राजा हन्तव्या भूमिच्छता ॥ २२१ ॥ राज्यलो-
 भादहंकारादिच्छतः स्वामिनः पदम् । प्रायश्चित्तं तु त-
 स्यैकं जीवोत्सर्गो न चापरम् ॥ २२२ ॥ आत्मनश्च परेषां
 च यः समीक्ष्य बलावलम् । अन्तरं नैव जानाति स
 तिगस्त्रिकयतेऽग्निभिः ॥ २२३ ॥ राजा मत्तः शिशुश्चैव
 प्रमादी धनगर्हितः । अप्राप्यमपि वाच्छन्ति किं पुनर्लभ्य-
 तेऽपि यत् ॥ २२४ ॥ वर्णाकारप्रतिध्वानेर्नववक्रविकारतः ।
 अप्यूहन्ति मनो धीरास्तस्माद्रहसि मन्त्रयेत् ॥ २२५ ॥
 आकारैरिद्वितैर्गत्या चेष्टया भाषणेन च । नेत्रवक्रविकारा-
 भ्यां ज्ञायतेऽन्तर्गतं मनः ॥ २२६ ॥ पटुर्णो भिद्यते
 मन्त्रस्तथा प्राप्तश्च वार्तया । इत्यात्मना द्वितीयेन मन्त्रः
 कार्यो महीभृता ॥ २२७ ॥ मन्त्रभेदेऽपि ये दोषा भवन्ति
 पृथिवीपतेः । न शक्यास्ते समाधातुमिति नीतिविदां
 मतम् ॥ २२८ ॥ न तथोत्थायते यात्रा प्राणिनिर्दारुणा
 यथा । अल्पोपायान्महासिद्धिरन्तमन्त्रफलं महत् ॥ २२९ ॥
 विज्ञेत् प्रयतेतारीन्न युद्धेन कदाचन । अनित्यो विजयो
 यस्माद्दृश्यते बुध्यमानयोः ॥ २३० ॥ साम्ना दानेन
 भेदेन समस्तैश्च वा पृथक् । साधितुं प्रयतेतारीन्न युद्धेन
 कदाचन ॥ २३१ ॥ बलिना सह योद्धव्यमिति नास्ति
 निर्दर्शनम् । ययुद्धं हस्तिना सार्धं नरणां मृत्युवाचोहत्

॥ २३२ ॥ स मूर्खः कालमप्राप्य योऽपकर्तरि वर्तते । कलिर्बलवता सार्धं कौटपक्षोद्गमो यथा ॥ २३३ ॥ महत्त्वल्पेऽप्युपायज्ञः सममेव भवेत्क्षमः । ससुन्मूलयितुं वृक्षांस्तृणानीव नदीरयः ॥ २३४ ॥ धान्यानां संग्रहो राजसुत्तमः सर्वसंग्रहात् । निक्षिप्तं हि सुखे रत्नं न कुर्यात्प्राणधारणम् ॥ २३५ ॥ यथा प्रसुकृतान्मानाद्युध्यन्ते भुवि मानवाः । न तथा बहुभिर्दत्तैर्द्रविषैरपि भूपते ॥ २३६ ॥ अविद्वानपि भूपालो विद्यावृद्धोपसेवया । परां श्रियमवाप्नोति जलासन्नतरुर्थया ॥ २३७ ॥ पानं स्त्री मृगया द्यूतमर्धदूषणमेव च । वाग्दण्डयोश्च पारुष्यं व्यसनानि महीभुजाम् ॥ २३८ ॥ शिष्टैरप्यविशेषज्ञ उग्रश्च कृतनायकः । त्यज्यते किं पुनर्नान्यैर्यश्राप्यात्मभरि- नैरः ॥ २३९ ॥ सत्यं शौर्यं दया त्यागो नृपस्यैते महागुणाः । एभिर्मुक्तो महीपालः प्राप्नोति स्वलु वा- न्यताम् ॥ २४० ॥ यो येन प्रतिबद्धः स्यात्सह तेनोदयी व्ययी । स विश्वस्तो नियोक्तव्यः प्राणेषु च धनेषु च ॥ २४१ ॥ धूर्तः स्त्री वा शिशुर्यस्य मन्त्रिणः स्युर्मही- पतेः । अनीतिपवनक्षिप्तः कार्याव्यो स निमज्जति ॥ २४२ ॥ हर्षकोषौ समौ यस्य शास्त्रार्थे प्रत्ययः सदा । नित्यं भृत्यान्पेक्षा च तस्य स्याद्धनदा धरा ॥ २४३ ॥ दाता क्षमी गुणग्राही स्वामी दुःखेन लभ्यते । शुचिर्दक्षोऽनु- रक्तश्च जाने भृत्योऽपि दुर्लभः ॥ २४४ ॥ आहवेषु च ये शराः स्वाम्यर्थं त्यक्तजीविताः । भर्तृभक्ताः कृतज्ञाश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २४५ ॥ कृतकृत्यस्य भृत्यस्य कृतं नैव प्रणाशयेत् । फलेन मनसा वाचा दृष्टया चैनं प्रहर्षयेत् ॥ २४६ ॥ कोपप्रमादवस्तुनि ये त्रिचिन्वन्ति सेवकाः । आरोहन्ति शनैः पश्चाद्भुवन्तमपि पार्थिवम् ॥ २४७ ॥ विद्यावतां महेश्छानां शिल्पविक्रमशालिनाम् । सेवावृत्तिविदां चैव नाश्रयः पार्थिवं विना ॥ २४८ ॥ ये जाल्यादिमहागर्वाच्चरैन्द्रान्नोपयान्ति च । तेषामामरणं भिक्षा प्रायश्चित्तं विनिर्मितम् ॥ २४९ ॥ ये च प्राहुर्दु- रात्मानो दुराराध्या महीभुजः । प्रमादालस्यजाड्यानि ख्यापितानि निजानि तैः ॥ २५० ॥ सर्पाव्याघ्रान्गजान्सि- हान्दृष्ट्वापार्यैर्वशीकृतान् । राजेति कियती मात्रा धीमताम- प्रमादिनाम् ॥ २५१ ॥ राजानमेव संश्रित्य विद्वान्याति परां गतिम् । विना मलयमन्त्र्य चन्द्रनो न प्ररोहति ॥ २५२ ॥ धवलान्यातपत्राणि वाजिनश्च मनोरमाः सदा मत्ताश्च नागेन्द्राः प्रसङ्गे सति भूपतौ ॥ २५३ ॥

सुवर्णपुष्पां पृथिवीं चिन्वन्ति पुरुषास्त्रयः । शरश्च कृत- विद्यश्च यश्च जानाति सेवितुम् ॥ २५४ ॥ सा सेवा या प्रमुहिता ग्राह्या वाक्यविशेषतः । आश्रयेत्पार्थिवं वि- द्वांस्तद्वागेव नान्यथा ॥ २५५ ॥ यो न वेत्ति गुणा- न्यस्य न तं सेवेत पण्डितः । नहि तस्मात्फलं तस्य सुकृथाद्दुपरदादि ॥ २५६ ॥ द्रव्यप्रकृतिहीनोऽपि सेव्यः सेव्यगुणान्वितः । भवत्याजीवनं तस्मात्फलं कालान्तरदादि ॥ २५७ ॥ अपि स्याणुदासीनः शुष्यन्परिगतः क्षुधा । न त्वेवानात्मसंपन्नाद्बुत्तिमीहेत पण्डितः ॥ २५८ ॥ से- वकः स्वामिनं द्वेषि कृपणं परुषाक्षरम् । आत्मानं किं स न द्वेषि सेव्यामेव्यं न वेत्ति यः ॥ २५९ ॥ यमाश्रित्य न विश्रामं क्षुधार्ता यान्ति सेवकाः । सोऽर्कवन्नृपतिस्त्याज्यः सदा पुष्पफलोऽपि सन् ॥ २६० ॥ जीवेति प्रब्रुवन्प्रोक्तः कृत्यं कृत्यविचक्षणः । करोति निर्विकल्पं यः स भवेद्रा- जवल्लभः ॥ २६१ ॥ प्रभुप्रमादजं वित्तं सुपात्रे यो नि- योजयेत् । वस्त्रार्थं विदधात्यङ्गे स भवेद्राजवल्लभः ॥ २६२ ॥ अन्तःपुरचरैः सार्धं यो मच्चं न समाचरेत् । न कलत्रैर्नरेन्द्रस्य स भवेद्राजवल्लभः ॥ २६३ ॥ संगतोऽहं प्रभोर्नित्यमिति मत्वा व्यतिक्रमेत् । कुञ्चैष्वपि न मर्यादां स भवेद्राजवल्लभः ॥ २६४ ॥ द्वेषिद्वेषपरो नित्यमिष्टाना- मिष्टकर्मकृत् । यो नरो नरनाथस्य स भवेद्राजवल्लभः ॥ २६५ ॥ द्यूतं यो यमदूताभं हालां हालाहलोपमाम् । पश्येद्दुरान्बुधाकारान्मय भवेद्राजवल्लभः ॥ २६६ ॥ बुद्ध- कालेऽग्रगो यः स्यात्सदा पृष्ठानुगः पुरे । प्रभोर्द्वाराश्रितो हर्म्यं स भवेद्राजवल्लभः ॥ २६७ ॥ दुराराध्या हि राजानः पर्वता इव सर्वदा । व्यालाकीर्णाः सुविषमाः कठिना दुःखेसविताः ॥ २६८ ॥ दुरारोहं पदं राज्ञां सर्वलोकेनमस्कृतम् । स्वल्पेनाप्यपचारणं ब्राह्मण्यमिव दुष्यति ॥ २६९ ॥ दुराराध्याः श्रियो राज्ञां दुर्गपा दुष्परिग्रहाः । तिष्ठन्त्याप इवाधारे चिरमात्मनि सं- स्थिताः ॥ २७० ॥ अनभिज्ञो गुणानां यो न भृत्यैरनुग- म्यते । धनाढ्योऽपि कुलीनोऽपि क्रमायातोऽपि भूपतिः ॥ २७१ ॥ सच्यदक्षिणयोर्ध्वं विशेषो नोपलभ्यते । कस्तत्र क्षणमप्यार्यो विद्यमानगतिर्वसेत् ॥ २७२ ॥ काचे मणिर्मणौ काचो येषां बुद्धिः प्रवर्तते । न तेषां संनिधौ भृत्यो नाममात्रोऽपि तिष्ठति ॥ २७३ ॥ यस्मिन्कृत्यं समावेश्य निर्विशङ्केन चेतसा । आस्यते सेवकः स स्वात्क- लत्रमिव चापरम् ॥ २७४ ॥ यः कृत्वा सुकृतं राशौ

दुष्करं हितसुप्तम् । लज्जया वक्ति नो किञ्चित्तेन राजा
सहायवान् ॥ २७५ ॥ कुतः सेवानिहीनानां चामरो-
द्भूतसंपदः । उदण्डधवलच्छत्रवाजिवारणवाहिनी ॥ २७६ ॥
अपि स्वल्पमसत्त्वं यः पुरो वदति भूयुजाम् । देवानां
च विनश्येत स द्रुतं सुमहानपि ॥ २७७ ॥ अकुली-
नोऽपि मूर्खोऽपि भूपालं योऽत्र सेवते । अपि संमानही-
नोऽपि स सर्वत्रापि पूज्यते ॥ २७८ ॥ अपि कापुरुषो
भीरुः स्वाच्चेष्टृपतिसेवकः । यदामोति फलं लोकान्तस्यांश-
मपि नो गुणी ॥ २७९ ॥ यत्सकाशात्र लाभः स्यात्के-
वलाः स्युर्वपत्तयः । स स्वामी दूरतस्त्व्याज्यो विशेषादनु-
जीविमिः ॥ २८० ॥ फलहीनं नृपं भृत्याः कुलीनमपि
चोन्नतम् । संत्यज्यान्यत्र गच्छन्ति शुष्कं वृक्षमिवाण्डजाः
॥ २८१ ॥ भूयः कूप इवामाति नमज्जनमुखावहः ।
ददाति गुणसंबन्धाद्यथापानरूपतः ॥ २८२ ॥ अपि
संमानसंयुक्ताः कुलीना भक्तिरत्नवराः । वृत्तिभङ्गान्महीपालं
त्यक्त्वा यान्ति सुसेवकाः ॥ २८३ ॥ कालातिक्रमणं
वृत्तेर्यो न कुर्वति भूपतिः । क्रदाचित्तं न मुञ्चति भ-
र्त्सिता अपि सेवकाः ॥ २८४ ॥ देशानामुपरि क्षमाया
आतुराणां चिकित्सकाः । वणिजो ग्राहकाणां च मूर्खा-
णामपि पण्डिताः ॥ २८५ ॥ प्रमादिनां तथा चौरा
मिश्रुका गृहमधिनाम् । गणिकाः कायुकानां च सर्वलो-
कस्य शिल्पिनः ॥ २८६ ॥ सामादिसज्जितैः पार्श्वैः प्रती-
क्षन्ते दिवानिशम् । मुञ्चते च यथाशक्ति जलजाञ्जलजा
यथा ॥ २८७ ॥ शनैः शनैश्च यो राज्यसुपभुङ्क्ते यथा-
बलम् । रसायनमिव प्राज्ञः स पुष्टिं परमां व्रजेत्
॥ २८८ ॥ विधिना मन्त्रयुक्तेन रूक्षापि मथितापि
च । प्रयच्छति फलं भूमिररणीव हुताशनम् ॥ २८९ ॥
प्रजानां पालनं शस्यं स्वर्गकोशस्य वधेनम् । पीडनं धर्म-
नाशाय पापयायशसे स्थितम् ॥ २९० ॥ गोपालेन
प्रजाधेनोर्विन्ददुग्धं शनैः शनैः । पालनात्पोषणाद्वाह्यं
न्याय्यां वृत्तिं समाचरेत् ॥ २९१ ॥ फलार्थी नृपतिर्लो-
कान्पालयद्यत्कामास्थितः । दानमानादितोयेन मालाकारोऽङ्कु-
रानिव ॥ २९२ ॥ नृपदीपौ धनस्नेहं प्रजाभ्यः संहरन्नपि ।
अन्तरस्थैर्गुणैः शुभ्रैर्लक्ष्यते नैव केनचित् ॥ २९३ ॥
यथा गौर्दुह्यते काले पाल्यते च तथा प्रजा । सिच्यते

चीयते चैव लता पुष्पफलप्रदा ॥ २९४ ॥ लोकानुग्र-
हकर्तारः प्रवर्धन्ते नरेश्वराः । लोकानां संक्षयाच्चैव क्षयं
यान्ति न संशयः ॥ २९५ ॥ उत्तिष्ठतमानस्तु परो नो-
पेक्ष्यः पथ्यमिच्छता । समो हि शिष्टैर्गणनातो वृत्त्यन्तावा-
मयः स च ॥ २९६ ॥ मृतानां स्वामिनः कार्यं भृत्या-
नामनुवर्तिनाम् । भवेत्स्वर्गोऽक्षयो वासः कीर्तिश्च धरणी-
तले ॥ २९७ ॥ न यज्जानोऽपि गच्छन्ति तां गतिं
नैव योगिनः । यां यान्ति प्रोञ्जितप्राणाः म्नाभ्यर्थं से-
वकोत्तमाः ॥ २९८ ॥ चाटतस्करदुर्वृत्तैस्तथा साहसि-
कादिभिः । पीड्यमानाः प्रजा रक्ष्याः कृच्छ्रच्छादिभि-
स्तथा ॥ २९९ ॥ प्रजानां धर्मपट्टभागो राज्ञो भवति र-
क्षितुः । अधर्मादपि पट्टभागो जायते यो न रक्षति
॥ ३०० ॥ राजा वन्धुरवन्धूनां राजा चक्षुरचक्षुषाम् ।
राजा पिता च माता च सर्वेषां न्यायवर्तिनाम् ॥ ३०१ ॥
गुणालयोऽप्यसन्मन्त्री नृपतिर्नाधिगम्यते । प्रसन्नस्वादुस-
लिलो दुष्टप्राहो यथा हृदः ॥ ३०२ ॥ चित्राम्बादकथंभृ-
त्यैर्गनायासितकार्मुकैः । ये रमन्ते नृपास्तेषां रमन्ते रिपवः
श्रिया ॥ ३०३ ॥ यः संमानं समाधत्ते भृत्यानां क्षि-
तिपोऽधिकम् । वित्ताभावेऽपि तं दृष्ट्वा ते त्यजन्ति न
कहिंचित् ॥ ३०४ ॥ विश्रामः संपदां मूलं तेन यथपति-
र्गजः । सिंहो मृगाधिपत्येऽपि न मृगेरुपयुज्यते ॥ ३०५ ॥
कारुण्यं संविभाग्रश्च यस्य भृत्येषु सर्वदा । संभवेत्स
महीपालस्त्रैलोक्यस्यापि रक्षणे ॥ ३०६ ॥ अपृष्टस्तु
नरः किञ्चिद्यो व्रूते राजसंसदि । न केवलमसंमानं लभते
च विडम्बनम् ॥ ३०७ ॥ अजन्मा पुरुषस्तावद्गतास्तुणुमेव
वा । यावन्नेषुभिरादत्ते विलुप्तमरिभिर्यथाः ॥ ३०८ ॥
विपाकदारुणो राज्ञां रिपुरत्योऽयन्तदुदः । उद्वेजयति
सूक्ष्मोऽपि चरणं कण्टकाङ्कुरः ॥ ३०९ ॥ निर्वि-
षोऽपि यथा सर्पः फटाटोपैर्भयंकरः । तथाऽम्बरवा-
नराजा न परैः परिभूयते ॥ ३१० ॥ भूमिर्मित्रं हिरण्यं
वा विग्रहस्य फलत्रयम् । नास्त्येकमपि यद्येषां न तत्कु-
र्यात्कथंचन ॥ ३११ ॥ सामैव हि प्रयोक्तव्यमादौ कार्यं
विजानता । सामसिद्धानि कार्याणि विक्रियां यान्ति न
ऋचित् ॥ ३१२ ॥ शपथैः संधितस्यापि न विश्रामं
व्रजेद्विषोः । राज्यलोभोद्यतो विप्रः शक्रेण शपथैर्हृत
॥ ३१३ ॥ उपकारगृहीतेन शत्रुणा शत्रुमुद्धरेत्
पादलभं करस्थेन कण्ठकेनेव कण्ठकम् ॥ ३१४ ॥ नो
पेक्षितव्यो विद्वद्भिः शत्रुरत्योऽप्यवज्ञया । वहिरत्योऽर्श

१. नमन्तो नम्रा ये अनास्तेषां सुखावहः; (पक्षे) मज्जने
सुखावहो न भवतीति न मज्जनमुखावहः; २. विद्याविनयादिः;
(पक्षे) रजवः.

संवृद्धः कुरुते भस्मसादनम् ॥ ३१५ ॥ कौर्मि संकोच-
मास्थाय प्रहारानपि मर्षयेत् । प्राप्ते काले च मतिमानुत्ति-
ष्टेत्कृष्णसर्पवत् ॥ ३१६ ॥ स्वाम्यमात्यश्च राज्यं च
कोषो दुर्गं बलं सुहृत् । एतावदुच्यते राज्यं सत्त्वबुद्धिव्य-
पाश्रयम् ॥ ३१७ ॥ संधिविग्रहयानानि संस्थितिः सं-
श्रयस्तथा । द्वैधीभावश्च भूपानां पङ्गुणाः परिकीर्तिताः
॥ ३१८ ॥ उत्साहस्य प्रभोर्मेघस्यैवं शक्तित्रयं मतम् ।
आत्मनः सुहृदश्चैव तन्मित्रस्योदयास्त्रयः ॥ ३१९ ॥
सामदाने भेददण्डावित्युपायचतुष्टयम् । हस्त्यश्वरथपादातं
सेनाङ्गं स्याच्चतुष्टयम् ॥ ३२० ॥ क्षत्रियस्यो गति क्षत्रं
पृष्टे ब्रह्म व्यवस्थितम् । तेन पृष्टं न दातव्यं पृष्टदो
ब्रह्महा भवेत् ॥ ३२१ ॥ रक्षाधिकारादीशत्वाद्दूतानुग्रह-
कारणात् । यदेव कुरुते राजा तद्व्रामणमिति स्थितिः
॥ ३२२ ॥ राजा नाम चरत्येव भूमौ साक्षात्सहस्रदक् ।
न तस्याज्ञामतिक्रम्य संतिष्ठेरन्निमाः प्रजाः ॥ ३२३ ॥
राज्ञामाज्ञाभयाद्यस्मान्न च्यवन्ते पथः प्रजाः । व्यवहार-
स्ततो ज्ञेयः शान्तितो राजशासनम् ॥ ३२४ ॥ नि-
त्यार्यपृथिवीपालैश्चारित्रविधयः कृताः । चारित्र्येभ्यस्ततः
प्राहुर्गरीयो राजशासनम् ॥ ३२५ ॥ पुण्यैरपि न यो-
द्धव्यं किं पुनर्निशितैः शरैः । जये भवति संदेहः प्रधान-
पुरुषक्षयः ॥ ३२६ ॥ अभिभूतोऽप्यवज्ञातो यो राज्ञां
द्वारि तिष्ठति । स तु राज्ञां श्रियं मुञ्जे नामिमानी
कदाचन ॥ ३२७ ॥ अन्तःपुरधनाध्यक्षैर्वैरिभूते निग-
कृते । संसर्गं न ब्रजेहोके विना पार्थिवशासनात् ॥ ३२८ ॥
जृम्भां निष्ठिवनं क्रौर्यं कोपं पर्यङ्किकां श्रमम् । श्रु-
कुटिं यातमुद्रां च तत्समीपे विवर्जयेत् ॥ ३२९ ॥
राज्ञस्तु दर्शनं कुर्याज्ज्ञात्वात्सरसौष्ठवम् । गुणादिरूपा-
पनात्पूर्वमुपनीतो महाशयैः ॥ ३३० ॥ दर्शनं नाधम-
द्वारा राज्ञः कार्यं विपश्चिता । गरिष्ठोऽप्यन्तिनीचः स्यादुप-
नीतो लघुर्भवेत् ॥ ३३१ ॥ शत्रोरत्यन्तमित्रं यत्तेन
मैत्रीं विवर्जयेत् । अर्दयेत्तद्विरोधेन प्रतिष्ठा घातकारिणा
॥ ३३२ ॥ यत्रात्मीयो जनो नास्ति भेदस्तत्र न विद्यते ।
कुठापेर्दण्डनिर्मुक्तैर्भिद्यन्ते तरवः कथम् ॥ ३३३ ॥
एतदर्थं कुलीनानां नृपाः कुर्वन्ति संग्रहम् । आदिमध्या-
वसानेषु न ते यास्यन्ति विक्रियाम् ॥ ३३४ ॥ सर्वे एव
जनः शूरो ह्यनासादितसंगरः । अदृष्टपरसामर्थ्यः सर्दपः
को भवेन्नहि ॥ ३३५ ॥ श्रेष्ठोऽपि राजा यद्द्यान्न तत्तुष्टो
वणिगजनः । अतो भूमिपतिः मेव्यस्त्याज्यो दूरतरेण सः

॥ ३३६ ॥ नापरीक्ष्य नयेदण्डं न च मन्त्रं प्रकाशयेत् ।
विसृजन्नेव लुब्धेभ्यो विश्वसेनापकारिषु ॥ ३३७ ॥ चर-
द्धीमानकटकौ मुञ्जेत्सेहं न नास्तिकः । अनुशंसश्चेदर्थं
चरेत्कार्यमनुद्धतः ॥ ३३८ ॥ संदधीत न चानाथैर्वि-
गृह्णीयान्न बन्धुभिः । नामक्तं चारयेच्चारं कुर्यात्कार्यमपी-
डया ॥ ३३९ ॥ सर्वे यत्र विनेतारः सर्वे यत्रामिमा-
निनः । सर्वे महत्त्वमिच्छन्ति कुलं तदवसीदति ॥ ३४० ॥
अकृत्वा निजदेशस्य रक्षां यो विजिगीषते । स नृपः परि-
धानेन वृतमौलिः पुमानिव ॥ ३४१ ॥ विजिगीषुर-
रिर्मित्रं पार्थिवाहोऽप्यमध्यमः । उदासीनोऽन्तरान्तर्धिरि-
त्येषा नृपतेः स्थितिः ॥ ३४२ ॥ गृध्राकारोऽपि सेव्यः
स्याद्धंसाकारैः सभासदैः । हंसाकारोऽपि संत्याज्यो गृध्रा-
कारैः सभासदैः ॥ ३४३ ॥ ये ह्याहवेषु वश्यन्ते
स्वाम्यर्थमपराञ्चुत्वाः । विकटैरायुधैर्यान्ति ते स्वर्गं यो-
गिनो यथा ॥ ३४४ ॥ पदानि क्रतुतुल्यानि आह-
वेष्वनिर्वातानाम् । राजा सुकृतमादत्ते हतानां विपलायि-
नाम् ॥ ३४५ ॥ तवाहंवादिनं ह्रीं निर्वृत्तं परमागतम् ।
न हन्याद्विनियुक्तं च युद्धं प्रेक्षितुमागतम् ॥ ३४६ ॥
सुतभृत्यसुहृद्वैरिस्वामिसहस्रदैवते । एकैकोत्तरतो वृद्ध्या
श्रीकारः पत्रमूर्धनि ॥ ३४७ ॥ सपक्षो लभते काको
वृक्षस्य विविधं फलम् । पक्षहीनो मृगेन्द्रोऽपि भूमि-
संस्थो निरीक्षते ॥ ३४८ ॥ सपक्षो लभते लक्षं गुणसु-
क्तोऽपि मार्गणः । न लक्षस्थो विपक्षः स्याद्गुणैरापूर्यते
यदि ॥ ३४९ ॥ परस्परानुरक्ता ये योधाः शार्ङ्गधनुर्धराः ।
संनद्धास्तुरगारूढास्ते जयन्ति रणे रिपून् ॥ ३५० ॥
जिते लक्ष्मीर्भूते स्वर्गः कीर्तिश्च धरणीतले । तस्माद्युद्धं
विधातव्यं हतव्या परवाहिनी ॥ ३५१ ॥ विधाय वैरं
सामर्षं नरोऽरी य उदासते । प्रक्षिप्योर्द्विषं केशे शेरते
तेऽभिमारुतम् ॥ ३५२ ॥ सद्रशंसंभवः शुद्धः कोटिदो-
ऽपि गुणान्वितः । कामं धनुरिव क्रूरो वर्जनीयः सतां
प्रभुः ॥ ३५३ ॥ असमाप्तजिगीषस्य स्त्रीचिन्ता का मन-
स्विनः । अनाक्रम्य जगत्कृत्स्नं नो संस्थां भजते रविः
॥ ३५४ ॥ चिन्त्यते नय एवादावमन्दं ससुपेप्सुभिः ।
विनम्य पूर्वं सिंहोऽपि हन्ति हस्तिनमोजसा ॥ ३५५ ॥
स्वजातीयं विना वैरी न जय्यः स्यात्कदाचन । विना वज्रमणिं
मुक्तामणिर्भेद्यः कथं भवेत् ॥ ३५६ ॥ युक्त्या परोक्षं
बाधेत विपक्षपणक्षमः । शोषयत्यचिरैरेव प्रान्तरस्थमलं

पयः ॥ ३५७ ॥ दुर्गोदेशप्रविष्टोऽपि शूरोऽभ्येति पराभवम् ।
गाढपङ्कनिमग्नाङ्गो मातङ्कोऽप्यवसीदति ॥ ३५८ ॥ नये-
नाङ्कुरितं शीघ्रं जयाय न तु केवलम् । अन्ययुक्तं विषं
मुक्तं पथ्यं स्यादन्यथा मृतिः ॥ ३५९ ॥ मृदुभिर्बहुभिः
शूरः पुंभिरको न बाध्यते । कपोतपोतंकेरकः श्येनो जातु
न बाध्यते ॥ ३६० ॥ विपक्षमखिलीकृत्य प्रतिष्ठा खलु
दुर्लभा । अनीत्वा पङ्कतां धूलिसुदकं नावतिष्ठते ॥ ३६१ ॥
श्रियते यावदेकोऽपि गिपुस्तावत्कुतः सुखम् । पुरः क्रिशाति
सोमं हि सैहिकेयोऽसुरदुहाम् ॥ ३६२ ॥ रिक्ताः कर्मणि
पटवस्तुमास्वल्सा भवन्ति भृत्या ये । तेषां जलौकसामिव
पूर्णानां रिक्ता कार्या ॥ ३६३ ॥ गन्तव्या राजसभा
द्रष्टव्या राजपुत्रिता लोकाः । यद्यपि न भवन्त्यर्थास्तथा-
प्यनर्था विनश्यन्ति ॥ ३६४ ॥ अतितेजस्यपि राजा पाना-
सक्तो न साधयत्यर्थान् । नृणामपि दग्धुमशक्तो वडवाग्निः
संपिबत्यध्विवम् ॥ ३६५ ॥ अचिराधिष्ठितराज्यः शत्रुः प्रकृति-
ध्वरूढमूलत्वात् । नवसरोपणशिशिलस्तरुव सुकरः ससु-
द्धृतम् ॥ ३६६ ॥ सप्रतिबन्धं कार्यं प्रसुरधिगन्तुं सहाय-
वानेय । दृश्यं तमसि न पश्यति दीपेन विना सचक्षुरपि
॥ ३६७ ॥ अभिमुखनिहतस्य सतसिष्ठतु तावज्ज्योऽथवा
स्वर्गः । उभयवलसाधुवाद्भ्रवणसुखस्यैव नारस्यन्तः
॥ ३६८ ॥ अवित्रेकमतिर्द्युतिर्मन्त्री गुणवत्सु वक्रितधीवः ।
यत्र खलाश्च प्रबलास्तत्र कथं सज्जानावसरः ॥ ३६९ ॥
अतिगम्भीरे भूषे कूप इव जनस्य दुरवतारस्य । दधति
समीहितसिद्धिं गुणवन्तः पार्थिवा घटकाः ॥ ३७० ॥ संद-
वनमसदनुशासनमाश्रितभरणं च राजचिह्नानि । अभिपेकः
पटवन्धो बालव्यजनं व्रणस्यापि ॥ ३७१ ॥ यदि तव
हृदयं विद्वन्सुनयं स्वरेऽपि मा स सेविषाः । सचिवजितं
षण्डजितं युवतिजितं चैव राजानम् ॥ ३७२ ॥ आश्रयि-
तव्यो नरपतिरर्जयितव्यानि भूरि वितानि । आरब्धव्यं
वितरणमानेतव्यं यशो दशापि दिशः ॥ ३७३ ॥ असमैः
समीयमानः समैश्च परिहीयमाणस्तकारः । धुरि यो न
युज्यमानस्त्रिभिरर्थपतिं त्यजति भृत्यः ॥ ३७४ ॥ अनुया-
तानेकजनः परपुरुषैरुह्यतेऽस्य निजदेहः । अधिकारस्य
पुरुषः शव इव न शृणोति वीक्षते कुमतिः ॥ ३७५ ॥ स
क्षत्रियस्त्राणसहः सतां यस्तत्कार्मुकं कर्मसु यस्य शक्तिः ।
वहद्वर्षी यद्यफलेऽर्थजाते करोत्यसंस्कारहतामिवोक्तिम्
॥ ३७६ ॥ क्षतात्किल त्रायत इत्युद्गमः क्षत्रस्य शब्दो

भुवनेषु रूढः । राज्येन किं तद्विपरीतवृत्तेः प्राणैरूपकोशम-
लीमसैर्वा ॥ ३७७ ॥ अन्यच्छ्रुते मन्त्रिणि पार्थिवे च
विष्टभ्य पादाबुपतिष्ठते श्रीः । सा स्त्रीस्वभावाद्दसहा भरस्य
तयोर्द्वयोरेकतरं जहाति ॥ ३७८ ॥ यः काफिनीमप्यपथ-
प्रपञ्चां समुद्धरेन्निष्कमहस्रतुल्याम् । कालेषु कोटिव्यपि
मुक्तहस्तस्तं राजसिंहं न जहाति लक्ष्मीः ॥ ३७९ ॥ उप-
क्षितः क्षीणवलोऽपि शत्रुः प्रमाददोषारुपरुषैर्मदान्धैः । सा-
ध्योऽपि भूत्वा प्रथमं ततोऽसावसाध्यतां व्याधिरिव प्रयाति
॥ ३८० ॥ मित्राणि शत्रुत्वमिवानयन्ती मित्रत्वमप्यर्थवशाच्च
शत्रून् । नीतिर्नयत्यस्मत्पूर्ववृत्तं जन्मान्तरं जीवत एव पुंसः
॥ ३८१ ॥ सन्मन्त्रिणा वर्धयते नृपाणां लक्ष्मीमहीधर्मयशः-
समूहः । दुर्मन्त्रिणा नाशयते तथैव लक्ष्मीमहीधर्मयशः-
समूहः ॥ ३८२ ॥ नियुक्तहस्तापितराज्यभारास्तिष्ठन्ति ये
सौधविहारसाराः । विद्यालवन्दार्पितदुग्धपूराः स्वपन्ति ते
मूढधियः क्षितीन्द्राः ॥ ३८३ ॥ सुहृदामुपकारकारणा-
द्विषतामप्यकारकारणात् । नृपसंश्रय इत्येते बुधैर्जटोरं को
न विभर्ति केवलम् ॥ ३८४ ॥ विषमोऽपि विग्राह्यते नयः
कुंतीतीर्थः पयसाभिवाशयः । स तु तत्र विशेषदुर्लभः संदु-
पन्यस्यति कुंत्ववर्त्म र्यः ॥ ३८५ ॥ द्विषतामुदयः सुमे-
धसा गुरुस्वन्तरः सुसर्पणः । न महानपि भूमिच्छिता
फलसंपत्प्रवणः परिक्षयः ॥ ३८६ ॥ अचिरं परस्य
भूयसीं विपरीतां विगणय्य चात्मनः । क्षययुक्तिसुपेक्षते
कृती कुरुते तद्यतिकारमन्यथा ॥ ३८७ ॥ अनुपालयतासु-
देध्यतीं प्रमुशक्तिं द्विषतामनीहया । अपयान्यचिरान्मही-
भुजां जननिर्वाद्भयमादिव श्रियः ॥ ३८८ ॥ क्षययुक्तमपि
स्वभावजं दधतं धौमं शिवं समुद्भये । प्रणयन्त्यनपायसु-
स्थितं प्रतिपन्नन्द्रिमि प्रजा नृपम् ॥ ३८९ ॥ प्रभवः खलु
'कोशादर्ण्डयोः कृतपूर्वैर्वाविनिर्णयो नयः । स विधेयपदेपु

१ दुर्गोपेऽपि; (पक्षे) दुःप्रवेशोऽपि. २ विगृह्यते; (पक्षे)
प्रविश्यते. ३ कृताभ्यासाद्युपायः सम्; (पक्षे) कृतजलावतारः
सम्. ४ देशकालावविरुद्धम्. यथाधर्मित्यर्थः; (पक्षे) गतं प्राह-
पापाणादिरहितम्. ५ संधिविग्रहादिकार्यम्; (पक्षे) खानादिकम्.
६ यथा केचित्कृततीर्थे पयसि गम्भीरेऽपि प्रवेशारः सन्ति, तीर्थ-
कारस्तु विरलः, तद्वन्नीतावपि सिग्दृमपि तत्वं मति वक्तरि बोद्धारः
सन्ति, वक्ता तु न सुलभ इत्यर्थः. ७ अत्यन्तदुरन्तः. क्षयोन्मुख
इत्यर्थः. ८ फलसिद्धयन्मुखः. ९ अनुसाहेन. १० क्षात्रं तेजः;
(पक्षे) प्रकाशम्. ११ अर्धराशिः. १२ तुरगसैन्यम्. १३
'सहायाः साधनोपाया विभागो देशकालयोः । विनिपात-
प्रतीकारः सिद्धिः पञ्चाङ्ग इत्येते ।' इति.

दक्षतां नियतिं लोक इवानुरूप्यते ॥ ३९० ॥ अभिमान- कर्मसु महत्स्वपि यैस्त्रियोज्याः संभावनागुणमेवेहि तैर्मी-
वतो मनस्विनः प्रियमुच्चैः पदमारुरुक्षतः । विनिपातनि- श्वरणाम् । किं प्राग्भविष्यदर्हणस्तमसां वधाय तं चेत्सैहस-
वर्तनक्षमं मतमालम्बनमात्मपौरुषम् ॥ ३९१ ॥ विपदो- किरणो धुरि नाकरिष्यत् ॥ ४०६ ॥ तातार्यमन्त्रिसुतसो-
ऽभिभवन्त्यविक्रमं रह्यत्यापदुपेतमायतिः । नियता लघुता- द्रपण्डितानां नित्यं भजन्ति विभजीकृतभयभोगान् ।
निरायतेरगरीयात्र पदं नृपश्रियः ॥ ३९२ ॥ चञ्चलं वसु तस्मात्कदाचन रहस्यपि तद्विधानामाज्ञां विभज्य न दिशन्ति
नितान्तसुन्नता मेदिनीमपि हरन्त्यगतयः । भूधरस्थिरसुपे- महीं महीशाः ॥ ४०७ ॥ ये बाहवो न युधि वैरिकठोरक-
यमागतं मावमेस्त मुहूदं महीपतिम् ॥ ३९३ ॥ आज्ञा ष्टपीठोच्छलद्रुधिरगजिविराजितांसाः । नापि प्रियापृथुपयो-
कीर्तिः पालनं ब्राह्मणानां दानं भोगो मित्रसंरक्षणं च । येषा- धरपत्रभङ्गसंक्रान्तकुङ्कुमरसाः खलु निष्कलास्ते ॥ ४०८ ॥
मेते षड्गुणान् प्रवृत्ताः क्रोऽर्थस्तेषां पार्थिवोपाश्रयेण ॥ ३९४ ॥ नरपतिहितकर्ता द्वेष्यतां याति लोके जनपदहितकर्ता ल्यज्यते
स किंसखा साधु न शास्ति योऽधिपि हिताच्च यः संशयुते पार्थिवेन । इति महति विरोधे विद्यमाने समाने नृपतिजन-
स किंप्रभुः । सदानुकूलेषु हि कुर्वते रतिं नृपेष्वमात्येषु च पदानां दुर्लभः कार्यकर्ता ॥ ४०९ ॥ नियतविषयवर्ता
सर्वसंपदः ॥ ३९५ ॥ नगाधिपा नीचजनानुवर्तिनो बुधो- प्रायशो दण्डयोगाज्जगति परवशोऽस्मिन्दुर्लभः साधुवृत्तः ।
पदिष्टेन न यान्ति ये पथा । विशन्त्यतो दुर्गममार्गनिर्गमं कृशमपि विकलं वा व्याधितं दाधनं वा पतिमपि कुलनारी
समस्तसंबाधमनर्थपञ्जरम् ॥ ३९६ ॥ नृपोऽपकृष्टः सचि- दण्डभीत्याभ्युपैति ॥ ४१० ॥ नृपः कामासक्तो गणयति न
वात्सदपूणस्नानधयोऽत्यन्तशिशुः स्नानादिव । अदृष्टलोक- कार्ये न च हितं यथेच्छं स्वच्छन्दश्रुति किल मत्तो गज
व्यवहारमूढधीसुहृत्तमप्युत्सहते न वर्तितुम् ॥ ३९७ ॥ भृत्ये दोषान्धिपति न निजं चेत्यविनयम् ॥ ४११ ॥
व्रजन्ति ते मूढधियः पराभवं भवन्ति मायाविषु ये न अवज्ञानात्प्राज्ञो भवति मतिहीनः परिजनस्ततस्त्यागमाण्या-
माश्रियं । प्रविश्य हि भ्रन्ति शटास्तथाविधानसंबृताङ्गान्नि- द्रवति न समीपे बुधजनः । बुधैस्त्यक्ते राज्ये न हि भवति
शिता इवेपवः ॥ ३९८ ॥ क्रतौ विवाहे व्यमने रिपुक्षये नीतिर्गुणवती विपन्नायां नीतो सकलमवशं सीदति जगत्
यशस्क्रे कर्मणि मित्रसंग्रहे । प्रियासु नारीध्वनेषु वन्धुषु ॥ ४१२ ॥ अयुक्तं युक्तं वा यदेभिहितमज्ञेन विनुया स्तुया-
धनव्ययस्तेषु न गण्यते बुधैः ॥ ३९९ ॥ परं विनीतत्वमु- देतन्नित्यं जडमपि गुरुं तस्य विनूयात् । विवसुर्नैस्सुखं कथ-
पैति सेवया महीपतीनां विनयो हि भूषणम् । प्रवृत्तदानो मपि मभायार्भमिनयेस्वकार्यं संतुष्टे क्षितिधृति रंहस्येव
मृदुसंचरत्करः करीव भद्रो विनयेन शोभते ॥ ४०० ॥ कथयेत् ॥ ४१३ ॥ सुहृदक्षयोद्रेदा सुहुरधिगमाभाव-
अवन्ध्यकोपस्य विहन्तुरापदां भवन्ति वद्याः स्वयमेव गहना सुदुः संपूर्णाङ्गी सुहुरतिकृशा कार्यवशतः । सुहु-
देहिनः । अमर्षशून्येन जनस्य जन्तुना न जातहादेन न विद्विषादरः ॥ ४०१ ॥ यदि समरमपास्य नास्ति मृत्यो- ऋश्यद्वीजा सुहुरपि बहुप्रापितफलेत्यहो चिन्नाकारा नियति-
र्भयमिति युक्तमितोऽन्यतः प्रयातुम् । अथ मरणमवश्य- रिव नीतिर्नयविदः ॥ ४१४ ॥ इच्छेयस्तु सुखं निवस्तु-
मेव जन्तोः किमिति मुधा मलिनं यशः क्रियेत ॥ ४०२ ॥ र्भयनौ गच्छेत्स राज्ञः सभां कर्तव्याणां गिरमेव संसिदि वदे-
आसन्नमेव नृपतिर्भजते मनुष्यं विद्याविहीनमकुलीनमसंगतं त्कार्यं विदध्यात्कृती । अक्लेशाद्दममर्जयेदधिपतेरावर्जयेद्ब-
वा । प्रायेण भूमिपतयः प्रमदा लताश्च यः पार्श्वतो भवति लभान्कुर्वीतोपकृतं जनस्य जनयेत्कस्यापि नोर्षिक्रियाम्
तं परिव्रेष्टयन्ति ॥ ४०३ ॥ सत्यानृता च परुषा प्रियवा- ॥ ४१५ ॥ अज्ञो वा यदि वा विप्रययगते ज्ञानेऽथ संदेह-
दिनी च हिंसा दयालुरपि चार्थपरा वैदान्या । नित्यव्यया भृदृष्टादृष्टविरोधि कर्म कुरुते यस्तस्य गोमा गुरुः । निः-
प्रचुरनित्यधनागमा च वेश्याङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा संदेहविषयये सति पुनर्ज्ञाने विरुद्धक्रियं गजा चेत्युरुषं न
॥ ४०४ ॥ राजन्धुक्षसि यदि क्षितिधेनुमेतां तेनाद्य वत्स- शास्ति तदयं प्राप्तः प्रजाविप्लवः ॥ ४१६ ॥ सूचीमात्रवि-

१ जातश्लेहन. २ कर्कशा. ३ धातुका. ४ दानशौण्डा.
५ दोहनं कर्तुमिच्छसि. ६ पोषणं कुरु.

१ भृत्वाः. २ राजाम्. ३ व्यससारिधः. ४ स्युः. ५ उक्तम्
६ तद्गुरोः स्तवनं कुर्यात्. ७ निरुपहताम्. ८ अभिनयपूर्वकं
दर्शयेत्. ९ एकान्ते. १० प्रथिव्याम्. ११ मनोज्ञाम्. १२ सभा
याम्. १३ प्रियायम्. १४ अपकारम्.

भेदसंभ्रमगुणः क्षोणीशवामभ्रुवासुचुङ्कस्तनमण्डलेषु लभते लीलारतिं कञ्चुकः । नाराचैर्निबिडेर्विभिन्नवपुषां पुंसां महा-योधने स्वर्गस्त्रीकुचकुम्भसंभ्रमपरीरम्भः कथं दुर्लभः ॥ ४१७ ॥ एकं भूमिपतिः कगेति सचिवं राज्ये प्रमाणं यदा तं मोहाच्छ्रयते मदः स च मदालस्येन निर्भिद्यते । निर्भिन्नस्य पदं करोति हृदये तस्य स्वतन्त्र्यस्पृहा स्वात-व्यस्पृहाया ततः स नृपतः प्राणान्तिकं द्रुहति ॥ ४१८ ॥ ऐश्वर्यादनपेतमीश्वरमयं लोकोऽर्थतः सेवते तं गच्छन्त्यनु ये विपत्तिषु पुनस्ते तत्प्रतिष्ठाशया । भर्तुर्ये प्रलयोऽपि पूर्व-मुकृतासङ्गेन निःसङ्गा भक्त्वा कार्ययुरां वहन्ति कृतिनस्ते दुर्लभास्तादृशाः ॥ ४१९ ॥ द्वारे रुद्रमुपेक्षते कथमपि प्राप्तं पुगे नक्षते विज्रमो गजमीलनानि कुरुते गृह्णाति वाक्य-च्छलम् । निर्यातस्य करोति दोषकथनं तद्विद्विषामप्रतः स स्वामी यदि सेव्यते कुमतिभिः किं नः पिशाचैः कृतम् ॥ ४२० ॥ वृत्तिच्छेदविधौ द्विजातिमरणे मित्रार्थसंशेषणे संप्राप्ते मरणे कलत्रहरणे स्वामिग्रहे गोग्रहे । प्राणत्राणपरा-यणैकमनसां येषां न शस्त्रग्रहस्तानालोक्य विलोकते च म-नसा सूर्योऽपि सूर्यान्तरम् ॥ ४२१ ॥ धर्मः प्रागेव चिन्त्यः सचिवगतमती भावनीये सदैव ज्ञेया लोकावुत्तिर्वरचर-नयनैर्मण्डलं वीक्षणीयम् । प्रच्छाद्यौ रागरोषौ मृदुरूपयुतौ वर्जनीयौ च काले स्वात्मा यत्नेन रक्ष्यो रणशिरसि पुनः सोऽपि नापेक्षणीयः ॥ ४२२ ॥ कोऽहं कौ देशकालौ सम-विषमगुणाः केऽरयः के सहायाः का शक्तिः कोऽभ्युपायः फलमिह च कियत्क्रीदशी देवसंपत् । संपत्तौ को निबन्धः प्रविदितवचनस्योत्तरं किं नु मे स्यादित्येवं कार्यसिद्धाववहि-तमनसो हस्तगाः संपदः स्युः ॥ ४२३ ॥

सामान्यनीतिः ।

अनुगन्तुं सतां वर्त्मं कृत्स्नं यदि न शक्यते । स्वल्पम-प्यनुगन्तव्यं मार्गस्थो नावसीदति ॥ १ ॥ प्रत्यहं प्रत्य-वेक्षेत नरश्चरितमात्मनः । किं नु मे पशुमिस्तुल्यं किं नु सत्पुरुषैरिति ॥ २ ॥ सद्भिरेव सहासीत सद्भिः कुर्वीत संगतिम् । सद्भिर्विवादं मैत्रीं च नासद्भिः किंचिदाचरेत् ॥ ३ ॥ न द्विपन्ति न याचन्ते परनिन्दानं कुर्वते । अनाहूता न चयान्ति तेनाश्मानोऽपि देवताः ॥ ४ ॥ पठतो नास्ति मूर्खत्वं जपतो नास्ति पातकम् । मौनिनः कलहो नास्ति न भयं चास्ति जाग्रतः ॥ ५ ॥ गीतेऽपि वयसि

प्राग्वा विद्या सर्वोत्तमा बुधैः । यद्यपि स्यान्न फलदा सुलभा सान्यजन्मनि ॥ ६ ॥ यस्य चाप्रियमन्विच्छेत्तस्य कुर्यात्सदा प्रियम् । व्याधा मृगवधं कर्तुं सम्यग्गयान्ति सुम्बरम् ॥ ७ ॥ प्रहरिष्यन्प्रियं ब्रूयात्प्रहृत्यापि प्रियोत्तरम् । अपि चास्य शि-रश्छित्त्वा रुधाच्छोचेत्तथापि च ॥ ८ ॥ सुमन्त्रिते सुवि-क्रान्ते सुकृतौ सुविचारिते । प्रारम्भे कृतबुद्धीनां सिद्धिरव्य-भिचारिणी ॥ ९ ॥ नालसाः प्राभुवन्त्यर्थात्र शठा न च मायिनः । न च लोकरवाद्गीता न च शश्वत्प्रतीक्षिणः ॥ १० ॥ नोदन्वानर्थितामेति सदात्मोभिः प्रपूर्यते । आत्मा तु पात्रतां नेयः पात्रमायान्ति संपदः ॥ ११ ॥ काकतालीययोगेन यदनात्मवति क्षणम् । करोति प्रणयं लक्ष्मीस्तदस्याः स्त्रीत्व-चापलम् ॥ १२ ॥ यो यमर्थं प्रार्थयते यदर्थं घटतेऽपि च । अवश्यं तदवाप्नोति न चेच्छान्तो निवर्तते ॥ १३ ॥ केचिदज्ञानतो नथाः केचिन्नथाः प्रमादतः । केचिज्ज्ञाना-वलेपेन केचिन्नष्टेऽस्तु नाशिताः ॥ १४ ॥ मित्रव्यजनवन्धूनां बुद्धेर्धैर्यस्य चात्मनः । आपन्निकपपापाणे नरो जानाति सागरताम् ॥ १५ ॥ दुष्टैरपि निजैरेव प्रावृतां सर्वसुत्तमम् । वरं जीर्णाम्बरं वापि हृष्टे कर्पटमर्हति ॥ १६ ॥ चिन्त-नीया हि विपदामादावैव प्रतिक्रियाः । न कूपस्वननं युक्तं प्रदीप्ते वह्निना गृहे ॥ १७ ॥ वरं दारिद्र्यमन्यायप्रभवाद्भि-भवादिह । कृशताभिमतता देहे पीनता न तु शोकतः ॥ १८ ॥ स्त्री विनश्यति रूपेण ब्राह्मणे राजसेवया । गावो दूरप्रचा-रेण हिरण्यं लोभलिप्सया ॥ १९ ॥ अतिदानाद्बलिर्वद्धो ह्य-तिमानासुयोधनः । विनष्टो रावणो लौल्यादति सर्वत्र वर्ज-येत् ॥ २० ॥ धनमस्तीति वाणिज्यं किंचिदस्तीति कर्ष-णम् । सेवानं किंचिदस्तीति मिक्षा नैव च नैव च ॥ २१ ॥ स्पृशन्नपि गजो हन्ति जिघ्रन्नपि भुजंगमः । हसन्नपि नृपो हन्ति मानयन्नपि दुर्जनः ॥ २२ ॥ गीतशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम् । व्यसनं तु मूर्खाणां निद्रया कलहेन वा ॥ २३ ॥ जानन्ति पशवो गन्धाद्वेदाजानन्ति पण्डिताः । चाराजानन्ति राजानश्चक्षुर्भ्यामितरे जनाः ॥ २४ ॥ युक्तियुक्तं प्रगृह्णीयाद्बालादपि विचक्षणः । रवेरविपथं वस्तु किं न दीपः प्रकाशयेत् ॥ २५ ॥ वृथा वृष्टिः ससुद्रेषु वृथा तृप्तस्य भोजनम् । वृथा दानं समर्थस्य वृथा दीपो दिवापि च ॥ २६ ॥ अजायुद्धर्मपिश्राद्धं प्रभाते मेघधम्ब-रम् । दंपत्योः कलहश्चैव परिणामे न किंचन ॥ २७ ॥ अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च । वस्त्रं चापमानं च मतिमात्रं प्रकाशयेत् ॥ २८ ॥ अवृत्तिकं त्यजेद्देशं वृत्तिं सोपद्रवां त्यजेत् । त्यजेन्मायाविनं मित्रं धनं प्राणहरं

त्यजेत् ॥ २९ ॥ सौहृदेन परित्यक्तं निःश्रेष्ठं खलवच्यजेत् ।
सोदरं भ्रातरमपि किमुतान्यं पृथग्जनम् ॥ ३० ॥ यच्चि-
मित्तं भवेच्छोको दुःखं वा त्रास एव च । आयासो वा
यतः शूलखटकाङ्गमपि त्यजेत् ॥ ३१ ॥ त्यजेदेकं कुल-
स्यार्थं ग्रामस्यार्थं कुलं त्यजेत् । ग्रामं जनपदस्यार्थं
ह्यार्यार्थं पृथिवीं त्यजेत् ॥ ३२ ॥ न गणस्यग्रतो गच्छे-
त्सिद्धे कार्ये समं फलम् । यदि कार्यविपत्तिः स्यान्मुखर-
स्रज हन्यते ॥ ३३ ॥ धनिकः श्रोत्रियो राजा नदी वै-
द्यस्तु पञ्चमः । पञ्च यत्र न विद्यन्ते न तत्र दिवसं वसेत्
॥ ३४ ॥ चलत्येकेन पादेन तिष्ठत्येकेन पण्डितः । नासमीक्ष्य
परं स्थानं पूर्वमायतनं त्यजेत् ॥ ३५ ॥ अनायके न व-
स्तव्यं न वसेद्बहुनायके । स्त्रीनायके न वस्तव्यं न वसेद्वा-
लनायके ॥ ३६ ॥ सर्वथा संत्यजेद्वादे न कंचिन्मर्मणि
स्पृशेत् । सर्वान्परित्यजेदर्थान्स्वाध्यायस्य विरोधिनः ॥ ३७ ॥
अनभिध्या परस्वेषु सर्वसत्त्वेषु सौहृदम् । कर्मणां फलम-
स्तीति मनसा त्रितयं चरेत् ॥ ३८ ॥ प्राणातिपातः
स्त्वैव च परदारामिमर्शनम् । त्रीणि पापानि कायेन नित्यशः
परिवर्जयेत् ॥ ३९ ॥ न कश्चिदपि जानाति किं कस्य शो
भविष्यति । अतः श्वः करणीयानि कुर्यादथैव बुद्धि-
मान् ॥ ४० ॥ अनेन मर्त्यदेहेन यल्लोकद्वयशर्मदम् ।
विचिन्त्य तदनुष्ठेयं कर्म हेयं ततोऽन्यथा ॥ ४१ ॥ उ-
पकारः परो धर्मः परार्थं कर्म नैपुणम् । पात्रे दानं परः
कामः परो मोक्षो विवृण्णता ॥ ४२ ॥ अञ्जनस्य क्षयं
दद्यात् बलीकस्य तु संचयम् । अवन्ध्यं श्वित्सं कुर्याद्दाना-
ध्ययनकर्मसु ॥ ४३ ॥ परदारान् न गन्तव्याः सर्ववर्णेषु
कर्हिचित् । न हीदशमनासुष्यं त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ ४४ ॥
मात्रा स्वसा दुहित्वा वा नैकशय्यासनो भवेत् । बलवानि-
न्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति ॥ ४५ ॥ परदारपरद्रव्य-
परद्रोहपराश्रुत्तः । गङ्गा ऋते कदागल्य मामयं पात्रविष्यति
॥ ४६ ॥ ब्रह्महत्या सुरापानं स्तयं गुर्वङ्गनागमः । म-
हान्ति पातकान्याद्दुस्तत्संमर्गा च पञ्चमः ॥ ४७ ॥ स्त्री-
बालस्वामिसिद्धो गोघ्नो विश्वासघातकः । सुगपो ब्रह्महा
चोरो यात्येते सर्वनारकान् ॥ ४८ ॥ कूटसाक्षी मृपावादी
यश्चासदनुशास्ति वै । ते मोहमृत्यवः सर्वे तथा ये वेद-
निन्दकाः ॥ ४९ ॥ घटं भिन्त्यात्पटं लिन्ध्यात्कुर्याद्वासभ-
रोहणम् । येन केन प्रकारेण प्रसिद्धः पुरुषो भवेत् ॥ ५० ॥
न हीदृशं संवननं त्रिषु लोकेषु विद्यते । दया मैत्री च

भूतेषु दानं च मधुरा च वाक् ॥ ५१ ॥ विवादो धन-
संबन्धो याचनं स्त्रीषु संगतिः । आदानमग्रतः स्थानं मैत्री-
भङ्गस्य हेतवः ॥ ५२ ॥ दर्शितानि कलत्राणि गृहे भुक्त-
मशङ्कितम् । कथितानि रहस्यानि सौहृदं किमतः प-
रम् ॥ ५३ ॥ दुःखेन श्लिष्यते भिन्नं श्लिष्टं दुःखेन भिद्यते ।
भिन्नश्लिष्या तु या प्रीतिः सा दुःखैकप्रदायिनी ॥ ५४ ॥
ययोरेव समं वित्तं ययोरेव समं कुलम् । तयोर्मैत्री विवा-
हश्च न तु पुष्टविपुष्टयोः ॥ ५५ ॥ उत्तमा आत्मना
ख्याताः पितुः ख्याताश्च मध्यमाः । अधमा मातुला-
त्ख्याताः श्वशुरान्नाधमाधमाः ॥ ५६ ॥ ऋणशेषश्चा-
भिषेपः शत्रुशेषस्तथैव च । पुनः पुनः प्रवर्तन्ते तस्माच्छेषं
न रक्षयेत् ॥ ५७ ॥ कुभोज्येन दिनं नष्टं कुकलत्रेण
शर्वरी । कुपुत्रेण कुलं नष्टं तन्नष्टं यत्र दीयते ॥ ५८ ॥
वर्धश्च तपस्वी स्याच्छूराश्चाप्यकृतव्रणः । मद्यपा स्त्री सती
राजस्त्रिति न श्रद्धामहं ॥ ५९ ॥ नाश्विन्तुष्यति काष्ठानां ना-
पगानां महोदधिः । नान्तकः सर्वभूतानां न पुंसां वामलोचनाः
॥ ६० ॥ सा भार्या या प्रियं ऋते स पुत्रो यत्र निर्वृतिः ।
तन्मित्रं यत्र विश्वासः स देशो यत्र जीव्यते ॥ ६१ ॥
ब्रजत्यधः प्रत्यात्युच्चैर्नरः स्वैरेव चेष्टितैः । अधः कूपस्य
खनक ऊर्ध्वं प्रासादकारकः ॥ ६२ ॥ कुर्यान्न परदारैच्छां
विश्वासं स्त्रीषु वर्जयेत् । हतो दशास्यः सीतार्थी हतः
पत्न्या विदुरथः ॥ ६३ ॥ न मद्यव्यसनी क्षीबः कुर्या-
द्द्वैतालचेष्टितम् । वृष्णयो हि ययुः क्षीवास्तृणैः प्रहरणैः
क्षयम् ॥ ६४ ॥ दानं सत्त्वाश्रितं कुर्यान्न पश्चात्तापवान्भ-
वेत् । बलिनात्मार्षितो बन्धे दानशेषस्य शुद्धये ॥ ६५ ॥
न स्त्रीजितः प्रमूढः स्याद्वाढरागवशीकृतः । पुत्रशोकाद-
शरयो जीवं जायाजितोऽत्यजत् ॥ ६६ ॥ क्षिपेद्वाक्य-
शरान्पोरात्र पारुष्यविषयतान् । वाक्पारुष्यरूपा चक्रे भीमः
कुरुकुलक्षयम् ॥ ६७ ॥ परेषां क्लेशदं कुर्यान्न पैशुन्यं
प्रमुप्रियम् । पैशुन्येन गतौ राहोश्चन्द्राकौ भक्षणीयताम्
॥ ६८ ॥ कुर्यान्नीचजनभयस्तां न याच्छां मानहारिणीम् ।
बलिप्रार्थनया प्राप लघुतां पुरुषोत्तमः ॥ ६९ ॥ वक्रैः
क्रूरतरैर्लुब्धैर्न कुर्यात्प्रीतिसंगतिम् । वसिष्ठस्याहरद्वेजं विश्वा-
मित्रो निमन्त्रितः ॥ ७० ॥ तीव्रे तपसि लीनानामिन्द्रि-
याणां न विश्वसेत् । विश्वामित्रोऽपि सोत्कण्ठं कण्ठे जग्राह
मेनकाम् ॥ ७१ ॥ भक्तं रक्तं सदासक्तं निर्दोषं न परि-

त्यजेत् । रामस्यक्त्वा सर्तीं सीतां शोकशल्याकुलोऽभवत् ॥ ७२ ॥ व्रजेयेदिन्द्रियजयी निर्जने जननीमपि । पुत्री-
कृतोऽपि प्रद्युम्नः कामितः शम्बरस्त्रिया ॥ ७३ ॥ प्रभुप्रसादे
विश्वासं न कुर्यात्स्वप्नसंनिभे । नन्देन मन्त्री निक्षिप्तः
शकटारोपि बन्धने ॥ ७४ ॥ अप्युन्नतपदारूढः पूज्याचै-
वापमानयेत् । नहुषः शकतां प्राप्य च्युतोऽगस्त्यावमान-
नात् ॥ ७५ ॥ हितोपदेशं शृणुयात्कुर्वीत च यथोदितम् ।
विदुरोक्तमकृत्वाभूत्कौरवः शोकशल्यभाक् ॥ ७६ ॥ न
पुत्रायत्तमैश्वर्यं कुर्यादर्यः कथंचन । पुत्रार्पितप्रभुः शोऽभूद्-
तराष्ट्रस्तृणोपमः ॥ ७७ ॥ धृतिस्मृत्युक्तमाचारं न त्यजे-
त्साधुसेवितम् । दैत्यानां श्रीविद्योगोऽभूत्सत्यधर्मक्रियासु-
चाम् ॥ ७८ ॥ नदीनां नखिनां चैव शृङ्गिणां शस्त्र-
पाणिनाम् । विश्वासो नैव कर्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च
॥ ७९ ॥ न कुर्यादभिचारोऽप्रवश्यादिकुहकक्रियाम् ।
लक्ष्मणेनेन्द्रजित्कृत्याभिचारसमये हतः ॥ ८० ॥ व्याकुलोऽपि
विपत्तयैः स्मरेद्विष्णुं सदा हृदि । शरत्तल्पगतो भीष्मः
सस्मार गरुडध्वजम् ॥ ८१ ॥ चिन्ता जरा मनुष्याणा-
मनध्वा वाजिनां जरा । असंभोगो जरा स्त्रीणां वस्त्राणा-
मातपो जरा ॥ ८२ ॥ प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वं तुष्यन्ति
जन्तवः । तस्मात्तदेव वक्तव्यं ऋचने का दरिद्रता
॥ ८३ ॥ पश्वभिः सह गन्तव्यं स्यात्तव्यं पश्वभिः सह ।
पश्वभिः सह वक्तव्यं न दुःखं पश्वभिः सह ॥ ८४ ॥ यान्ति
न्यायप्रवृत्तस्य तिर्यञ्चोऽपि सहायताम् । अपन्यानं तु
गच्छन्तं सोऽदोऽपि विमुञ्चति ॥ ८५ ॥ विद्याभ्यासो
विचारश्च समयोरेव शोभते । विवाहश्च विवादश्च समयो-
रेव शोभते ॥ ८६ ॥ लक्ष्मीर्वसति जिह्वाग्रे जिह्वाग्रे
मित्रबान्धवाः । जिह्वाग्रे बन्धनं प्राप्तं जिह्वाग्रे मरणं
ध्रुवम् ॥ ८७ ॥ यस्मिन्देशे न संमानो न प्रीतिर्न च
बान्धवाः । न च विद्यागमः कश्चिन्न तत्र दिवसं वसेत्
॥ ८८ ॥ वहेदमित्रं स्कन्धेन यावत्कालविपर्ययः । अ-
थैवमागते काले भिन्धाद्धटमिवाश्मनि ॥ ८९ ॥ सर्व-
नाशे समुत्पन्ने ह्यर्धं त्यजति पण्डितः । अर्धेन कुरुते
कार्यं सर्वनाशो न जायते ॥ ९० ॥ मूर्खशिष्योपदेशेन
दुष्टस्त्रीभरणेन च । द्विषतां संप्रयोगेण पण्डितोऽप्यवसी-
दति ॥ ९१ ॥ मित्रद्रुहः कृतघ्नस्य स्त्रीघ्नस्य पिशुनस्य
च । चतुर्णामपि चैतेषां निष्कृतिर्नैव विश्रुता ॥ ९२ ॥

गतश्रीर्गणकान्द्वेष्टि गतायुश्च चिकित्सकान् । गतश्रीश्च
गतायुश्च ब्राह्मणान्द्वेष्टि भारत ॥ ९३ ॥ आत्मबुद्धिः
सुखायैव गुरुबुद्धिर्विशेषतः । परबुद्धिर्विनाशाय स्त्री-
बुद्धिः प्रत्यावहा ॥ ९४ ॥ विस्मयः सर्वथा हेर्यः प्रे-
त्यूहः सर्वकर्मणाम् । तस्माद्द्विसयमुत्सृज्य साधुसिद्धि-
र्विधीयताम् ॥ ९५ ॥ विषादप्यमृतं ब्राह्मममेध्यादपि
काञ्चनम् । नीचादप्युत्तमां विद्यां स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि ॥ ९६ ॥
लुब्धमर्थेन गृह्णीयात्कुद्रमञ्जलिकर्मणा । मूर्खं छन्दानुवृत्त्या
च तत्त्वार्येन च पण्डितम् ॥ ९७ ॥ जानीयात्सं-
गरे मृत्यान्बान्धवान्यसनागमे । आपत्कालेषु मित्राणि
भार्या च विभवंक्षये ॥ ९८ ॥ खरं श्वानं गजं
मत्तं रण्डां च बहुभाषिणीम् । राजपुत्रं कुमित्रं च दूरतः
परिवर्जयेत् ॥ ९९ ॥ दूरस्थं जलमध्यस्थं धावन्तं धनगर्वि-
तम् । क्रोधयन्तं मदोन्मत्तं नमस्कारोऽपि वर्जयेत् ॥ १०० ॥
पिपीलिकार्जितं धान्यं मक्षिकासंचितं मधु । लुब्धेन सं-
चितं द्रव्यं समूलं च विनश्यति ॥ १०१ ॥ न सारणीया
धीरेण रसना नीरसे जने । को नाम कुरुते फेरौ नायकः
सायकक्षतिम् ॥ १०२ ॥ धातुवादेषु वित्ताशा
मोक्षागा कौलिके मते । जामातरि च पुत्राशा त्रय-
मेतन्निरर्थकम् ॥ १०३ ॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके सुखिनौ
न कदाचन । यश्चाधनः कामयते यश्च कुप्यत्यनीश्वरः
॥ १०४ ॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके परप्रत्ययकारकौ । स्त्रियः
कामितकामिन्यो लोकः पूजितपूजकः ॥ १०५ ॥ द्वाविमौ
पुरुषौ लोके सूर्यमण्डलभेदिनी । परित्राड्योग्युक्तश्च रणे
चाभिमुखो हतः ॥ १०६ ॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके स्वर्ग-
स्वोपरि तिष्ठतः । प्रभुश्च क्षमया सुक्तो दरिद्रश्च प्रदानवान्
॥ १०७ ॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके न भूतो न भविष्यतः ।
प्रार्थितं यश्च कुरुते यश्च नाथयते परम् ॥ १०८ ॥ द्वाविमौ
पुरुषौ लोके शिरःशूलकरावुभौ । गृहस्थश्च निरारम्भो यतिश्च
सपरिग्रहः ॥ १०९ ॥ शत्रुदंहेति संयोगे वियोगे मित्रम-
प्यहो । उभयोर्दुःखदायित्वं को भेदः शत्रुमित्रयोः ॥ ११० ॥
दुष्टा भार्या शठं मित्रं भृत्यश्चोत्तरदायकः । सर्वेषु च गृहे
वासो मृत्युरेव न संशयः ॥ १११ ॥ ददतो युष्यमानस्य
पठतः पुलको न चेत् । आत्मनश्च परेषां च धिक्त्वायं
शौरुषं श्रुतम् ॥ ११२ ॥ न तद्भुक्तं न तत्पितं न तत्सुप्तं
न तद्गतम् । यन्मांसमाहिषधीरैर्लेलनावांजिवर्जितम् ॥ ११३ ॥
निःसारस्य पदार्थस्य प्रायेणाडम्बरो महान् । न सुवर्गे ष्वनि-

स्तादग्यादृक्कांशे प्रजायते ॥ ११४ ॥ मासि मासि समा ज्योत्स्ना
पक्षयोरुभयोरपि । तत्रैकः शुक्लपक्षोऽभूद्यशः पुण्यैरवाप्यते
॥ ११५ ॥ मत्स्यादयोऽपि जानन्ति नीरक्षीरवित्रेचनम् ॥
प्रसिद्धिरेव हंसस्य यशः पुण्यैरवाप्यते ॥ ११६ ॥ पक्षभिः
कामिता कुन्ती तद्भूरथ पक्षभिः । सर्ती वदति लोकोऽयं
यशः पुण्यैरवाप्यते ॥ ११७ ॥ सौभाग्यं विरलस्य स्यात्स-
मकर्मगुणेष्वपि । षड्विंशदायुषा पृथ्वी खड्गायत्तैव दृश्यते
॥ ११८ ॥ हस्तादपि न दातव्यं गृहादपि न दीयते ।
परोपकरणार्थाय वचने किं दरिद्रता ॥ ११९ ॥ वनानि
दहतो वह्नेः सखा भवति मारुतः । स एव दीपनाशाय
क्लेशे कस्यास्ति सौहेद्दम् ॥ १२० ॥ भोज्यं भोजनशक्तिश्च
रतिशक्तिर्वैरस्त्रियः । विभवो दानशक्तिश्च नाल्पस्य तपसः
फलम् ॥ १२१ ॥ जानन्ति हि गुणान्वक्तुं तद्विधा एव
तादृशाम् । वेत्ति विश्वंभरा भारं गिरीणां गरिमाश्रयम्
॥ १२२ ॥ जीवन्तोऽपि मृताः पक्ष व्यासेन परिकीर्तिताः ।
दरिद्रो व्याधितो मूर्खः प्रज्ञासी नित्यसेवकः ॥ १२३ ॥
अत्यासन्ना विनाशाय दूरतश्चाफलप्रदाः । मध्यभावेन से-
व्यन्ते राजा वह्निर्गुरुः स्त्रियः ॥ १२४ ॥ अमृतं दुर्लभं
नृणां देवानामुदकं तथा । पितृणां दुर्लभः पुत्रस्तकं शकस्य
दुर्लभम् ॥ १२५ ॥ शनैः पन्थाः शनैः कन्था शनैः पर्वत-
मस्तके । शनैर्विद्या शनैर्विक्तं पञ्चैतानि शनैः शनैः ॥ १२६ ॥
अन्वयागतविद्यानामन्वयागतसंपदाम् । विदुषां च प्रभूणां
च हृदयं नावलप्यते ॥ १२७ ॥ मक्षिका मशको वेद्या
मूषको याचकस्तथा । ग्रामणीगणकश्चैव सैते परमक्षकाः
॥ १२८ ॥ अकृतोपद्रवः कश्चिन्महानपि न पूज्यते ।
अर्चयन्ति नरा नागं न तार्क्ष्यं न गजादिकम् ॥ १२९ ॥
शोभन्ते विद्यया विप्राः क्षत्रिया विजयश्रिया । श्रियोऽनुकू-
लदानेन लज्जया च कुंलाङ्गनाः ॥ १३० ॥ ब्राह्मणा
गणका वेद्याः सारमेयाश्च कुक्कुटाः । द्येष्वन्येषु कुप्यन्ति
न जाने तस्य कारणम् ॥ १३१ ॥ पुत्रपौत्रवधृभृत्यैः
संपूर्णमपि सर्वदा । भार्याहीनगृहस्थस्य शून्यमेव गृहं
मतम् ॥ १३२ ॥ अद्भ्यद्भयमन्यस्तं नास्ति नास्तीति यत्पुरा ।
तदिदं देहि देहीति विपरीतमुपस्थितम् ॥ १३३ ॥ नये
वयसि यः शान्तः स शान्त इति मे मतिः । धातुपु क्षीय-
माणेषु शान्तिः कस्य न जायते ॥ १३४ ॥ धिग्गृहं गृहि-

णीशून्यं धिक्कलत्रमपुत्रकम् । धिक्पुत्रमविनीतं च धिग्ज्यो-
तिषमजातकम् ॥ १३५ ॥ अश्वं नैव गजं नैव व्याघ्रं नैव
च नैव च । अजापुत्रं बलिं दद्याद्देवो दुर्बलघातकः ॥ १३६ ॥
दुर्मन्त्री राज्यनाशाय ग्रामनाशाय कुञ्जरः । श्यालको गृह-
नाशाय सर्वनाशाय मातुलः ॥ १३७ ॥ जले तैलं खले
गुब्बं पात्रे दानं मैनागपि । प्राज्ञे शास्त्रं स्वयं याति विस्तारं
वैस्तुशक्तितः ॥ १३८ ॥ उद्योगः कलहः कण्डूद्युतं मघं
परस्त्रियः । आहारो भैद्युनं निद्रा सेवनात्तु विवर्धते ॥ १३९ ॥
कृतार्थः स्वामिनं द्वेष्टि कुंतदारस्तु मातरम् । जातापत्या
पतिं द्वेष्टि गतरोगश्चिकित्सकम् ॥ १४० ॥ चक्षुःपूतं न्यसे-
त्पादं वस्त्रपूतं जलं पिबेत् । सत्यपूतां वेदेद्राणीं मनःपूतं
समाचरेत् ॥ १४१ ॥ नास्ति यज्ञः स्त्रियः किंचिन्न व्रतं
नोपवासकम् । या तु भर्तारं शूश्रूषा तथा स्वर्गं जयत्यसौ
॥ १४२ ॥ शुचि भूमिगतं तोयं शुचिर्नारी पतिव्रता ।
शुचिः क्षेमकरो राजा संतोषी ब्राह्मणः शुचिः ॥ १४३ ॥
नित्यमास्यं शुचि स्त्रीणां शकुनिः फलपातने । वरसोऽपि
स्तनपाने स्याच्छूरा मृगग्रहणे शुचिः ॥ १४४ ॥ भर्ता देवो
गुरुर्भर्ता धर्मतीर्थव्रतानि च । तस्मात्सर्वं परित्यज्य पतिमेकं
भजेत्सती ॥ १४५ ॥ असारे खलु संसारे सारमेतच्चतुष्ट-
यम् । काश्यां वासः सतां सङ्गो गङ्गाम्भः शंभुसेवनम्
॥ १४६ ॥ उदारस्य तृणं वित्तं शूरस्य मरणं तृणम् ।
विरक्तस्य तृणं भार्या निःस्पृहस्य तृणं जगत् ॥ १४७ ॥
ससैतानि न पूर्यन्ते पूर्यमाणान्यनेकशः । ब्राह्मणोऽधिर्यसो
राजा पयोधिरुदरं गृहम् ॥ १४८ ॥ कल्पान्तवाससंक्षो-
भलङ्कितशोषभूमृतः । स्वैर्यप्रसादमर्यादास्ता एव हि महो-
दधेः ॥ १४९ ॥ संपत्सरस्वती सत्यं संतानं सदनुग्रहः ।
सत्ता सुकृतसंभारः सकाराः सप्त दुर्लभाः ॥ १५० ॥ अभ्र-
च्छाया खलप्रीतिर्नवसस्थानि योपितः । किञ्चित्कालोपभो-
ग्यानि यौवनानि धनानि च ॥ १५१ ॥ परोऽपि हितवान्-
बन्धुर्वन्धुरप्यहितः परः । अहितो देहजो व्याधिहितमा-
रण्यमौषधम् ॥ १५२ ॥ जलबिन्दुनिपातेन क्रमशः पूर्यते
घटः । स हेतुः सर्वविद्यानां धर्मस्य च धनस्य च ॥ १५३ ॥
सौवर्णानि सरोजानि निर्मातुं सन्ति शिल्पिनः । तत्र सौर-
भनिर्माणं चतुरश्रतुराननः ॥ १५४ ॥ साक्षरं पुरुषं दृष्ट्वा
यो नरो नाभिमन्यते । बलीवर्दसमो लोके सुरशृङ्गविव-
र्जितः ॥ १५५ ॥ को न याति वशं लोके सुखे पिण्डेन
पूरितः । मृदङ्को मुखलेपेन करोति मधुध्वनिम् ॥ १५६ ॥

१ मित्रभावः. २ पञ्चम वाक्येषु अतिवाह्यतं सिध्यति आ-
रोहति प्राप्यते वधते इति पञ्चक्रियाश्चाहारः. ३ मागतिवाहना-
दीनि. ४ एतानि त्वरया न भवन्तीत्यर्थः. ५ वंशशरपरपागत-
विद्यानाम्. ६ सगर्वं न भवति. ७ कुलस्त्रियः. ८ श्वानः.

१ गजः. २ स्वल्पमपि. ३ वरतुमाह्वान्येन. ४ कृता
दाराः स्त्री येन सः. ५ वैषम्य. ६ पवित्रम्.

लुब्धानां याचकः शत्रुश्लोराणां चन्द्रमा रिपुः । जारस्त्रीणां पतिः शत्रुभूर्खाणां बोधको रिपुः ॥ १५७ ॥ अमन्नमक्षरं नास्ति नास्ति मूलमनौषधम् । अयोग्यः पुरुषो नास्ति योज- कस्तत्र दुर्लभः ॥ १५८ ॥ परोपदेशेवलायां शिष्टाः सर्वे भवन्ति वै । विस्मरन्तीह शिष्टत्वं स्वकार्ये समुपस्थिते ॥ १५९ ॥ गुणिनां निर्गुणानां च दृश्यते महदन्तरम् । हैरः कण्ठगतः स्त्रीणां नृपुराणि च पादयोः ॥ १६० ॥ अलभ्यं लब्धुकामस्य जनस्य गतिरीदृशी । अलभ्येषु मन- स्तापः संचितार्थां विनश्यति ॥ १६१ ॥ शत्रुवाक्यामृतं श्रुत्वा तेन सौहार्दमार्जवम् । नहि धीरेण कर्तव्यमात्मनः शुभमिच्छता ॥ १६२ ॥ शूराश्च कृतविद्याश्च रूपवत्यश्च योषितः । यत्र यत्र गमिष्यन्ति तत्र तत्र कृतादराः ॥ १६३ ॥ चत्वारो धनदायादा धर्माभिन्वपतस्कराः । तेषां ज्येष्ठवामा- नेन त्रयः कुप्यन्ति बान्धवाः ॥ १६४ ॥ शीलभारवती कान्ता पुण्यभारवती लता । अर्धभारवती वाणी भजते कैमपि श्रियम् ॥ १६५ ॥ पुरोवीडे तडागस्य परीवाहः प्रतिक्रिया । शोकक्षोभे च हृदयं प्रलापैरेव धार्यते ॥ १६६ ॥ उपभोक्तुं न जानाति श्रियं प्राप्यापि मानवः । आकण्ठजलमद्योऽपि श्वा लिहत्येव जिह्वया ॥ १६७ ॥ आर्ता देवान्नमसन्ति तपः कुर्वन्ति रोगिणः । निर्धना दानमिच्छन्ति वृद्धा नारी पतिव्रता ॥ १६८ ॥ जामाता जठरं जाया जातवेदा जलाशयः । पूरिता नैव पूर्यन्ते जकाराः पक्ष दुर्भराः ॥ १६९ ॥ जननी जन्मभूमिश्च जाह्नवी च जनार्दनः । जनकः पञ्चमश्वैव जकाराः पक्ष दुर्लभाः ॥ १७० ॥ मा श्रीर्या न मदं कुर्यात्स सुखी तुष्णयोऽज्झितः । तन्मित्रं यत्र विश्वासः पुरुषः स जितेन्द्रियः ॥ १७१ ॥ सुलभं वस्तु सर्वस्य न याल्यादरणीयताम् । स्वदारपरिहारेण पर- दारार्थिनो जनाः ॥ १७२ ॥ एकस्य कर्म संवीक्ष्य करो- त्यन्योऽपि गैर्हितम् । गतानुगतिको लोको न लोकः परमार्थिकः ॥ १७३ ॥ क्वचिदुष्टः क्वचित्तुष्टो रुष्टस्तुष्टः क्षणे क्षणे । अव्यवस्थितचित्तस्य प्रसादोऽपि भयंकरः ॥ १७४ ॥ गुरुपत्न्यां निशाधीशो ब्राह्मण्यां पाकशासनः । गतः पश्चेत्पुलक्ष्यत्वं का कथान्यस्य देहिनः ॥ १७५ ॥ यस्मिन्रुष्टे भयं नास्ति तुष्टे नैव धनागमः । निग्रहा- नुग्रहौ न स्तः स रुष्टः किं करिष्यति ॥ १७६ ॥

आलस्योपहृता विद्या परहस्तगताः स्त्रियः । अल्पबीजं हतं क्षेत्रं हतं मेन्यमनायकम् ॥ १७७ ॥ निविषेणापि सर्पेण कर्तव्या महती फणा । विषमस्तु न चाप्यस्तु फटाटोपो भयंकरः ॥ १७८ ॥ एक एव पदार्थस्तु त्रिधा भवति वीक्षितः । कुंभपः कामिनी मांभं यो- गिभिः कामिभिः श्रमिः ॥ १७९ ॥ नारी परसुख- द्रष्ट्री कविरव्यवहारवित् । अपथ्यमेवी रोगी च क्रिय- द्भिर्नोपिहस्यते ॥ १८० ॥ अन्यदा भूषणं पुमां क्षमा लज्जैव योषिताम् । पराक्रमः परिभवे वैयाल्यं सुरते- ष्विव ॥ १८१ ॥ सांसारिकसुखासक्तं ब्रह्मज्ञोऽस्मीति वादिनम् । कर्मब्रह्मोभयभ्रष्टं तं त्यजेदन्त्यजं यथा ॥ १८२ ॥ शैले शैले न माणिक्यं मौक्तिकं न गजे गजे । साधवो नहि सर्वत्र चन्दनं न वने वने ॥ १८३ ॥ प्रीतिर्लक्ष्मीर्द्वयः क्लेशः सा किं सा किं स किं स किम् । या लोभाद्या परद्रोहात्परार्थे यः परार्थकृत् ॥ १८४ ॥ मनो मधुकरो मेघो मानिनी मदनो मरुत् । मा मदो मर्कटो मत्स्यो मकारा दश चक्षलाः ॥ १८५ ॥ या- वज्जीवं सुखं जीवेदणं कृत्वा घृतं पिबेत् । मस्मी- भूतस्य जीवस्य पुनरागमनं कुतः ॥ १८६ ॥ असार एष संसारः सारं सारङ्गलोचनाः । तदर्थं धनमिच्छन्ति तस्यागे तु धनेन किम् ॥ १८७ ॥ मत्यानुसारिणी लक्ष्मीः कीर्तिस्त्यागानुसारिणी । अभ्याससारिणी विद्या बुद्धिः कर्मानुसारिणी ॥ १८८ ॥ उपाध्यायश्च वैद्यश्च ऋतुकाले वरस्त्रियः । मृतिका दृतिका नौका कार्यान्ते ते च शप्यवन् ॥ १८९ ॥ विशाखान्ता गता मेघाः प्रमृतान्तं च यौवनम् । प्रणामान्तः सतां कोपो याच- नान्तं हि गौरवम् ॥ १९० ॥ कृतान्तपादावद्वानां देवो- पहृतचेतसाम् । बुद्धयः कुटजगामिन्यो भवन्ति महतामपि ॥ १९१ ॥ सदयं हृदयं यस्य भाषितं मत्स्यभूषितम् । कायः परहिते यस्य कलिस्तस्य करगेति किम् ॥ १९२ ॥ अपत्यदर्शनस्यार्थं प्राणानपि च या त्यजेत् । त्यजन्ति तामपि कृग मातरं दारहेतवे ॥ १९३ ॥ पुत्रम्यः पाककुशला पवित्रा च पतिव्रता । पद्माक्षी पञ्चपनीरी सुवि संयाति गौरवम् ॥ १९४ ॥ दातुरुन्नतवित्तस्य गुण- युक्तस्य चार्थिनः । दुर्लभः खलु संयोगः सद्बीजक्षत्रयो- रिव ॥ १९५ ॥ आज्ञामात्रफलं राज्यं ब्रह्मचर्यफलं तपः । परिज्ञानफलं विद्या दत्तमुक्तफलं धनम् ॥ १९६ ॥

१ मुक्ताहारः, २ अनित्यम्, ३ शोभास, ४ प्रवक्ष्यम्, ५ उपायः, ६ तिन्मभ, १ शयः.

आयुर्विक्तं गृहच्छिद्रं मन्त्रमौषधमैथुने । दानं मानाप-
मानौ च नव गोप्यानि कारयेत् ॥ १९७ ॥ अन्नौ
दग्धं जले मग्नं हृतं तस्करपार्थिवैः । तस्सर्वं दान-
मित्याहुर्विद्वि क्लैब्यं न भाषते ॥ १९८ ॥ संभ्रमः
स्नेहमाख्याति वपुराख्याति भोजनम् । विनयो वंशमा-
ख्याति देशमाख्याति भाषितम् ॥ १९९ ॥ किं वि-
द्यया किं तपसा किं योगेन श्रुतेन च । किं वि-
वित्तेन मौनेन स्त्रीभिर्यस्य मनो हृतम् ॥ २०० ॥
यश्च मूढतमो लोके यश्च बुद्धेः परं गतः । तावुमौ
सुखमेधेते क्लियत्यन्तरितो जनः ॥ २०१ ॥ त्यजे-
त्स्वामिनमत्युग्रमत्युग्रात्कृपणं त्यजेत् । कृपणादविशेषज्ञं
तस्माच्च कृतशासनम् ॥ २०२ ॥ पात्रपात्रविवेको-
ऽस्ति धेनुपन्नगयोरिव । तृणात्संजायते क्षीरं क्षीरात्सं-
जायते विषम् ॥ २०३ ॥ शनैर्विद्यां शनैरर्थानारोहे-
त्पर्वतं शनैः । शनैरध्वसु वर्तेत योजनान्न परं व्रजेत्
॥ २०४ ॥ द्यूतं पुस्तकवाद्ये च नाटकेषु च सक्तता ।
स्त्रियस्तन्द्री च निद्रा च विद्याविघ्नकराणि षट् ॥ २०५ ॥
अतिथिर्बालकः पत्नी जननी जनकस्तथा । षष्ठैते गृहिणः
पोष्या इतरे च स्वशक्तितः ॥ २०६ ॥ गाढं गुणवती
विद्या न मुदे विनयं विना । मूर्खतापि मुदे भूयान्महत्सु
विनयान्विता ॥ २०७ ॥ अहो साहजिकं प्रेम दूरादपि
विराजते । चकोरनयनद्वन्द्वमाह्लादयति चन्द्रमाः ॥ २०८ ॥
साक्षरा विपरीताश्चेद्राक्षसा एव केवलम् । सरसो वि-
परीतश्चेत्सरसत्वं न मुञ्चति ॥ २०९ ॥ यदीच्छसि वशीकर्तुं
जगदेकेन कर्मणा । परापवादससेभ्यो गां चरन्तीं निवा-
रय ॥ २१० ॥ एकस्तपो द्विरध्यायी त्रिभिर्गीतं चतुः
पथम् । सप्त पथ कृषीणां च सङ्गामो बहुभिर्जनैः ॥ २११ ॥
काकः पक्षिषु चाण्डालः स्मृतः पशुषु गर्दभः । नराणां
कोऽपि चाण्डालः स्मृतः सर्वेषु निन्दकः ॥ २१२ ॥
दातृत्वं प्रियवक्तृत्वं धीरत्वमुचितज्ञता । अभ्यासेन न
लग्न्येषुश्रुत्वारः सहजा गुणाः ॥ २१३ ॥ लोममूलानि
पापानि रसमूलानि व्याधयः । इष्टमूलानि शोकानि
त्रीणि त्यक्त्वा सुखी भव ॥ २१४ ॥ प्रदोषे दीपकश्चन्द्रः
प्रभाते दीपको रविः । त्रैलोक्ये दीपको धर्मः सुपुत्रः
कुलदीपकः ॥ २१५ ॥ सुखार्थी त्यजते विद्यां विद्यार्थी
त्यजते सुखम् । सुखार्थिनः कुतो विद्या कुतो विद्यार्थिनः
सुखम् ॥ २१६ ॥ अन्नदानात्परं दानं विद्यादानमतः
परम् । अन्नेन क्षणिका तुष्टिर्यावज्जीवं च विद्यया ॥ २१७ ॥
दूरस्थाः पर्वता रम्या वेश्या च सुखमण्डने । सुदस्य

वार्ता रम्या च त्रीणि रम्याणि दूरतः ॥ २१८ ॥ माता
यदि विषं दद्याद्विक्रीणाति पिता सुतम् । राजा हरति
सर्वस्वं तत्र का परिदेवना ॥ २१९ ॥ अहेरिव गणाद्रीतः
परान्नाच्च विषादिव । राक्षसीभ्य इव स्त्रीभ्यः स
विद्यामधिगच्छति ॥ २२० ॥ अवज्ञानुटितं प्रेम
नवीकर्तुं क ईश्वरः । संधिं न याति स्फुटितं
लाक्षालेपेन मौक्तिकम् ॥ २२१ ॥ संनिकर्षोऽत्र मर्त्याना-
मनादरणकारणम् । गाङ्गं हित्वा यथान्याम्भस्तत्रत्यो याति
शुद्धये ॥ २२२ ॥ लेखनी पुस्तकं रामा परहस्ते गता
गता । कदाचित्पुनरायाता प्रथा मुष्टा च मुम्बिता ॥ २२३ ॥
पूर्वदत्तेषु या विद्या पूर्वदत्तेषु यद्धनम् । पूर्वदत्तेषु या
भार्या अग्रे धावति धावति ॥ २२४ ॥ श्रुत्वा धर्मं
विजानाति श्रुत्वा त्यजति दुर्मतिम् । श्रुत्वा ज्ञानमवा-
प्नोति श्रुत्वा मोक्षं च विन्दति ॥ २२५ ॥ मनो धावति
सर्वत्र मदोन्मत्तगजेन्द्रवत् । ज्ञानाङ्कुशसमा बुद्धिस्तस्य
निश्चलते मनः ॥ २२६ ॥ इच्छेच्चैद्विपुलां मैत्रीं त्रीणि तत्र
न कारयेत् । वाग्वादमर्थसंबन्धं तत्पत्नीपरिभाषणम् ॥ २२७ ॥
अयुक्तं स्वामिनो युक्तं युक्तं नीचस्य दूषणम् । अमृतं
राहवे मृत्युर्विषं रुद्रस्य भूषणम् ॥ २२८ ॥ पण्डिते चैव
मूर्खे च बलवत्यपि दुर्जने । ईश्वरे च दरिद्रे च मृत्योः
सर्वत्र तुल्यता ॥ २२९ ॥ सङ्गमे सुभटेन्द्राणां कवीनां कवि-
मण्डले । दीप्तिसा दीप्तिहानिर्वा सुहृतादेव जायते ॥ २३० ॥
विषस्य विषयाणां हि दृश्यते महदन्तरम् । उपभुक्तं विषं
हन्ति विषयाः स्मरणादपि ॥ २३१ ॥ पुराणान्ते श्मशा-
नान्ते मैथुनान्ते च या मतिः । सा मतिः सर्वदा चेत्स्वात्को
न मुच्येत बन्धनात् ॥ २३२ ॥ आकारेणैव चतुरास्तके-
यन्ति परेङ्गितम् । गर्भस्थं केतकीपुष्पमामोदेनेव षट्पदाः
॥ २३३ ॥ न ज्ञातुं नाप्यनुज्ञातुं नैक्षितुं नाप्युपेक्षितुम् ।
स्वजनः स्वजने जातं विपत्प्रातं समीहते ॥ २३४ ॥
प्रायो दुरन्तवर्धन्ताः संपदोऽपि दुरात्मनाम् । भवन्ति हि
सुखोदरका विपदोऽपि महात्मनाम् ॥ २३५ ॥ उदक-
भूतिमिच्छद्भिः सद्भिः खलु न दृश्यते । चतुर्थीचन्द्रलेखेव
परस्त्रीभालपट्टिका ॥ २३६ ॥ अकाण्डपातजातानामाद्राणां
मर्मभेदिनाम् । गाढशोकप्रहराणामचिन्तैव महौषधम्
॥ २३७ ॥ अनिलोद्धितकार्यस्य वाग्जालं वाग्मिनो वृथा ।
निमित्तादपरद्वेषोर्धानुष्कस्यैव वलितम् ॥ १३८ ॥ शंसुः
श्वेतार्कपुणेण चन्द्रमा वन्नतन्तुना । अच्युतः स्मृतिमात्रेण
साधवः करसंपुटैः ॥ २३९ ॥ अकृत्या पौरुषं या श्रीर्वि-
कासिन्यपि किं तया । जरद्द्रवोऽपि चाश्नाति दैवाद्युपगतं

तृणम् ॥ २४० ॥ मन्दाकिनीपयःपानं मन्दाक्षीमुखचुम्ब-
नम् । मन्दरोपवनक्रीडा मन्दागुष्ठानतः कुतः ॥ २४१ ॥
दीपो भक्षयते ध्वान्तं कज्जलं च प्रसूयते । यदन्नं भक्षये-
न्नित्यं जायते तादृशी प्रजा ॥ २४२ ॥ मौनं कालविल-
म्बश्च प्रयाणं भूमिदर्शनम् । भृकुट्यन्यसुखी वार्ता नकारः
षड्विधः स्मृतः ॥ २४३ ॥ अक्षराणि परीक्ष्यन्तामम्बराड-
म्बरेण किम् । शंसुरम्बरहीनोऽपि सर्वज्ञः किं न जायते
॥ २४४ ॥ दोषोऽपि गुणतां याति प्रभोर्भवति चेत्कृपा ।
अङ्गहीनोऽपि सूर्येण सारथ्ये योजितोऽरुणः ॥ २४५ ॥
उत्तमं प्रणिपातेन शरं भेदेन योजयेत् । नीचमल्पप्रदानेन
इष्टं धर्मण योजयेत् ॥ २४६ ॥ अकुले पतितो राजा मूर्ख-
पुत्रो हि पण्डितः । निर्धनस्य धनप्राप्तिस्तुणवन्मन्यते जगत्
॥ २४७ ॥ लोकेषु निर्धनो दुःखी ऋणग्रस्तस्ततोऽधिकम् ।
ताभ्यां रोगयुतो दुःखी तेभ्यो दुःखी कुमार्थकः ॥ २४८ ॥
आज्ञामङ्गो नरेन्द्राणां विप्राणां मानस्वण्डनम् । पृथक्शय्या
च नारीणामशस्त्रवध उच्यते ॥ २४९ ॥ प्रस्तावसदृशं
वाक्यं सद्भावसदृशं प्रियम् । आत्मशक्तिसमं कोपं कुर्वाणो
न विनश्यति ॥ २५० ॥ पठकः पाठकश्चैव ये चान्ये शा-
स्त्रपाठकाः । सर्वे व्यवसिनो ज्ञेया यः क्रियावान्स पण्डितः
॥ २५१ ॥ पण्डितैः सह सांगत्यं पण्डितैः सह संकथाः । पण्डितैः
सह मित्रत्वं कुर्वाणो नावसीदति ॥ २५२ ॥ शीलं शौर्यमना-
लस्यं पाण्डित्यं मित्रसंग्रहः । अचोरहरणीयानि पञ्चेतान्यक्षयो
निधिः ॥ २५३ ॥ मातृवत्परदारानि परद्रव्याणि लोष्टवत् ।
आत्मवत्सर्वभूतानि यः पश्यति स पश्यति ॥ २५४ ॥
धर्मार्थकाममोक्षाणां यस्यैकोऽपि न विद्यते । अजागलस्त-
नस्येव तस्य जन्म निरर्थकम् ॥ २५५ ॥ स जीवति गुणा
यस्य धर्मो यस्य स जीवति । गुणधर्मविहीनो यो निष्कलं
तस्य जीवितम् ॥ २५६ ॥ गुरुशुश्रूषया विद्या पुष्कलेन
धनेन वा । अथवा विद्यया विद्या चतुर्थी नोपलभ्यते ॥ २५७ ॥
षट्पदः पुष्पमध्यस्थो यथा सारं समुद्धरेत् । तथा सर्वेषु
शास्त्रेषु सारं गृह्णन्ति पण्डिताः ॥ २५८ ॥ गुणानभूषयते
रूपं शीलं भूषयते कुलम् । सिद्धिर्भूषयते विद्यां भोगो
भूषयते धनम् ॥ २५९ ॥ अगुणस्य हतं रूपमशीलस्य
हतं कुलम् । असिद्धेस्तु हता विद्या अभोगस्य हतं धनम्
॥ २६० ॥ दिवा पश्यति नोल्लूकः काको नक्तं न पश्यति ।
अपूर्वः कोऽपि कामान्धो दिवा नक्तं न पश्यति ॥ २६१ ॥
यौवनं धनसंपत्तिः प्रभुत्वमविवेकिता । एकैकमप्यनर्थाय
किमु यत्र चतुष्टयम् ॥ २६२ ॥ मुख्यमेकं पुरस्कृत्य शून्या-
त्मानोऽपि साधकाः । भवन्ति तं विना नैव यथा संख्या-

ङ्कविन्दवः ॥ २६३ ॥ वचस्तत्रैव वक्तव्यं यत्रोक्तं सफलं
भवेत् । स्थायीभवति चात्यन्तं रङ्गः शुक्लपटे यथा ॥ २६४ ॥
पिण्डे पिण्डे मतिर्भिन्ना कुण्डे कुण्डे नवं पयः । जातो
जातो नवाचारा नवा वाणी सुखे सुखे ॥ २६५ ॥ गान्धर्वं
गन्धसंयुक्तं ताम्बूलं भारती कथा । इथा भार्या प्रियं मित्र-
मपूर्वाणि दिने दिने ॥ २६६ ॥ विद्यया सह मर्तव्यं कुशि-
ध्याय न दापयेत् । तथापि दीयते विद्या पश्चात्संजायते रिपुः
॥ २६७ ॥ मर्कटस्य सुरापानं तस्य वृश्चिकदंशनम् । तन्मध्ये
भूतसंचारो यद्वा तद्वा भविष्यति ॥ २६८ ॥ पुस्तकेषु च
या विद्या परहस्तोप यद्गनम् । सङ्गामे च गृहे सैन्यं तिस्रः
पुंसां विडम्बनाः ॥ २६९ ॥ असावधाने पाण्डित्यं क्रय-
क्रीतं च मैथुनम् । भोजनं च पराधीनं तिस्रः पुंसां विड-
म्बनाः ॥ २७० ॥ पादेन क्रम्यते पन्था मानहीनं च
भोजनम् । अविवेकिप्रभोः सेवा पातकं किमतः परम् ॥ २७१ ॥
तुष्यन्ति भोजनैर्विप्रा मयूरा घनगर्जितैः । साधवः परसं-
तोषैः खलाः परविपत्तिषु ॥ २७२ ॥ प्रत्यक्षे गुरवः स्तुत्याः
परोक्षे मित्रबान्धवाः । कर्मान्ते दासभृत्याश्च पुत्रा नैव तथा
स्त्रियः ॥ २७३ ॥ विनयं राजपुत्रेभ्यः पण्डितेभ्यः सुभा-
षितम् । अनृतं द्यूतकारेभ्यः स्त्रीभ्यः शिक्षेत कैतवम् ॥ २७४ ॥
धनधान्यप्रयोगेषु विद्यासंग्रहेषु च । आहारे व्यवहारे च
त्यक्तलजः सुखी भवेत् ॥ २७५ ॥ सुहृदमपि जीवेत नरः
शुक्लेन कर्मणा । न कल्पमपि कुण्ठेन लोकद्वयविरोधिना
॥ २७६ ॥ गते शोको न कर्तव्यो भविष्यं नैव चिन्त-
येत् । वर्तमानेन कालेन वर्तयन्ति विचक्षणाः ॥ २७७ ॥
स्वभावेन हि तुष्यन्ति देवाः सत्पुरुषाः पिता । ज्ञातय-
स्त्वन्नपानेन वाक्प्रदानेन पण्डिताः ॥ २७८ ॥ नराणां
नापितो धूर्तः पक्षिणां चैव वायसः । चतुष्पदां शृगालस्तु
स्वेच्छाचारी तपस्विनाम् ॥ २७९ ॥ चाण्डालः पक्षिणां
काकः पशूनां चैव कुक्कुरः । कोपो मुनीनां चाण्डालः
चाण्डालः सर्वनिन्दकः ॥ २८० ॥ भ्रमत्संपूज्यते चक्रं भ्रम-
न्संपूज्यते द्विजः । भ्रमन्संपूज्यते राजा स्त्री भ्रमन्ती
विनश्यति ॥ २८१ ॥ न पश्यति च जन्मान्धः कामान्धो
नैव पश्यति । न पश्यति मदीन्मत्तो हर्षार्थं दोषं न पश्य-
ति ॥ २८२ ॥ स्वयं कर्म करोत्यात्मा स्वयं तत्फलम-
श्नुते । स्वयं भ्रमति संसारं स्वयं तस्माद्दिमुच्यते ॥ २८३ ॥
खड्गमूलं भवेद्राज्यमस्त्रीमूलं स्थिरं भवेत् । प्रजामूलं भवे-
दर्था वैरमूलं विनश्यति ॥ २८४ ॥ ऋणकर्ता पिता
शत्रुमाता च व्यभिचारिणी । अविनीता रिपुर्भार्या पुत्रः
शत्रुरपण्डितः ॥ २८५ ॥ नास्ति कामसमो व्याधिर्नास्ति मोह-

समो रिपुः । नास्ति क्रोधसमो वह्निर्नास्ति ज्ञानात्परं सुखम् ॥ २८६ ॥ विद्या मित्रं प्रवामेषु भार्या मित्रं गृहेषु च । व्याधितस्योषधं मित्रं धर्मो मित्रं मृतस्य च ॥ २८७ ॥ नास्ति मेघसमं तोयं नास्ति चात्समं बलम् । नास्ति चक्षुःसमं तेजो नास्ति धान्यसमं प्रियम् ॥ २८८ ॥ अधना धनमिच्छन्ति वादमिच्छन्ति गर्विताः । मानवाः स्वर्गमिच्छन्ति मोक्षमिच्छन्ति देवताः ॥ २८९ ॥ सत्येन धार्यते पृथ्वी सत्येन तपते रविः । सत्येन वायवो वान्ति सर्वे सत्ये प्रतिष्ठितम् ॥ २९० ॥ हस्तस्य भूषणं दानं सत्यं कण्ठस्य भूषणम् । श्रोत्रस्य भूषणं शास्त्रं भूषणं किं प्रयोजनम् ॥ २९१ ॥ युक्तमुक्तं पुराविद्धिश्चिन्ता कूर्तिः सुदारुणा । न भेषजैर्लङ्घनीयां न चान्यैरुपशाम्यति ॥ २९२ ॥ आवासः कियतां गाङ्गे पापहारिणि वारिणि । स्तनमध्ये तरुण्या वा मनोहारिणि हारिणि ॥ २९३ ॥ सुभाषितरसाखादः प्रौढस्त्रीसंगमस्तथा । सेवा विवेकिनो राज्ञो दुःखनिर्मूलनं त्रयम् ॥ २९४ ॥ ईर्ष्यां घृणी त्वसंतुष्टः क्रोधनो नित्यशङ्कितः । परभाग्योपजीवी च षडेते दुःखभागिनः ॥ २९५ ॥ नवं वस्त्रं नवं लत्रं नव्या स्त्री नूतनं गृहम् । सर्वत्र नूतनं शस्तं सेवकात्रे पुरातने ॥ २९६ ॥ वृद्धस्य वचनं ग्राह्यमापत्काले ह्युपस्थिते । सर्वत्रैवं विचारेण नाहारे न च मैथुने ॥ २९७ ॥ अतिदूरपथश्रान्ताः श्छायां यान्ति च शीतलाम् । शीतलाश्च पुनर्यान्ति का कस्य परिदेवना ॥ २९८ ॥ अपमानं पुरस्कृत्य मानं कृत्वा च पृष्ठके । स्वकायसुद्धरेत्प्राज्ञः कार्यध्वंसो हि मूर्खता ॥ २९९ ॥ कृतस्य करणं नास्ति मृतस्य मरणं तथा । गतस्य शोचनं नास्ति ह्येतद्वेदविदां मतम् ॥ ३०० ॥ नाकाले श्रियते जन्तुर्विद्धः शरशतैरपि । कुशकण्ठकविद्धोऽपि प्राप्तकालो न जीवति ॥ ३०१ ॥ निमग्नस्य पयोराशौ पर्वतात्पतितस्य च । तक्षकेनापि दृष्टस्य आयुर्मर्माणे रक्षति ॥ ३०२ ॥ नाटुषिः कुरुते काव्यं नारुद्रः क्रमपाठकः । नादेवांशो ददात्यचं नाविष्णुः पृथिवीपतिः ॥ ३०३ ॥ कवयः किं न पश्यन्ति किं न भक्षन्ति वायसाः । मद्यपाः किं न जल्पन्ति किं न कुर्वन्ति योषितः ॥ ३०४ ॥ वह्निञ्जालेव गृहिणी रक्षणीया प्रयत्नतः । वृद्धिक्षयविकाराभ्यां स्वाश्रयक्षेममिच्छता ॥ ३०५ ॥ ददाति प्रतिगृह्णाति गुह्यमाख्याति पृच्छति । युञ्जे भोजयते चैव षड्विधं प्रीतिलक्षणम् ॥ ३०६ ॥ अस्थिरं जीवितं लोके अस्थिरे धनयौवने । अस्थिरा पुत्रदाराश्च धर्मः कीर्तिर्द्वयं स्थिरम् ॥ ३०७ ॥ लालयेत्पञ्च वर्षाणि दश

वर्षाणि ताडयेत् । प्राप्ते तु षोडशे वर्षे पुत्रे मित्रवदाचरेत् ॥ ३०८ ॥ गणेशः स्तौति मार्जारं स्ववाहस्याभिरक्षणं । महानपि प्रसङ्गेन नीचं सेवितुमिच्छति ॥ ३०९ ॥ श्यामा मन्थरगामिन्यः पीनोन्नतपयोधराः । महिष्यश्च महिष्यश्च सन्ति पुण्यवतां गृहे ॥ ३१० ॥ पदे पदे च रत्नानि योजने रसकूपिका । भाग्यहीना न पश्यन्ति बहुरत्ना वसुंधरा ॥ ३११ ॥ राजा वेद्या यमो वह्निः प्राघूर्णो बालयाचकौ । परदुःखं न जानाति ह्यष्टमो ग्रामकण्ठकः ॥ ३१२ ॥ क्रोधो मूलमनर्थानां क्रोधः संसारबन्धनम् । धर्मक्षयकरः क्रोधस्तस्मात्क्रोधं विवर्जयेत् ॥ ३१३ ॥ प्रेम सत्यं तयोरेव ययोर्योगवियोगयोः । वत्सरा वासरीयन्ति वासरीयन्ति वत्सराः ॥ ३१४ ॥ किं धनेन कुबेरस्य सुभाषितगुणेन किम् । वाचस्पतेश्च दीपेन रवेः सिन्धोश्च विन्दुना ॥ ३१५ ॥ मधुना सिन्धयेन्निम्बं निम्बः किं मधुरायते । जातिस्वभावदोषोऽयं कटुकत्वं न मुञ्चति ॥ ३१६ ॥ कर्तव्यमेव कर्तव्यं प्राणैः कण्ठगतैरपि । अकर्तव्यं न कर्तव्यं प्राणैः कण्ठगतैरपि ॥ ३१७ ॥ अधिहोत्रं गृहं क्षेत्रं मित्रं भार्यां सुतं शिशुम् । रिक्तपाणिनं पश्येत राजानं देवतां गुरुम् ॥ ३१८ ॥ उत्तमं स्वार्जितं मुक्तं मध्यमं पितुरर्जितम् । कनिष्ठं भ्रातृवित्तं च स्त्रीवित्तमध्रमाधमम् ॥ ३१९ ॥ अलसस्य कुतो विद्या अविद्यस्य कुतो धनम् । अधनस्य कुतो मित्रममित्रस्य कुतः सुखम् ॥ ३२० ॥ अनर्धमपि माणिक्यं हेमाश्रयमपक्षते । अनाश्रया न शोभन्ते पण्डिता वनिता लताः ॥ ३२१ ॥ विप्रार्थेषु धनक्षीणं स्वदारगतयौवनम् । स्वामिकार्यं हतप्राणमन्ते तिष्ठति माधवः ॥ ३२२ ॥ न विश्वसेदमित्रस्य मित्रस्यापि न विश्वसेत् । कदाचित्कुपितं मित्रं सर्वं गुह्यं प्रकाशयेत् ॥ ३२३ ॥ अभ्रच्छाया तृणाभ्रिश्च खले प्रीतिः स्थले जलम् । वेद्यासक्तिः कुमित्रं च षडेते बुद्बुदोपमाः ॥ ३२४ ॥ प्रमदा मदिरा लक्ष्मीर्विज्ञेया त्रिविधा सुरा । दृष्ट्वैवोन्मादयत्येका पीता चान्यातिसंचयात् ॥ ३२५ ॥ राजपत्नी गुरोः पत्नी भ्रातृपत्नी तथैव च । पत्नीमाता स्वमाता च पश्चैता मातरः स्मृताः ॥ ३२६ ॥ इक्षुदण्डासिलाः शूद्राः कामिनी हेम मेदिनी । दधि चन्दनताम्बूले मर्दनं गुणवर्धनम् ॥ ३२७ ॥ पराधीनं वृथा जन्म परस्त्रीषु वृथा सुखम् । परगेहे वृथा लक्ष्मीर्विद्या या पुस्तके वृथा ॥ ३२८ ॥ असंमाने तपोवृद्धिः संमानाच्च तपःक्षयः । पूजया पुण्यहानिः स्नात्रिन्दया सद्गतिर्भवेत् ॥ ३२९ ॥ ध्यानशक्त्वं बकानां च वेद्यानां मोहशस्त्रकम् । सायुत्वशक्त्वं मैन्दानां परप्राणार्थहारकम् ॥ ३३० ॥

उल्लितान्तानि गीतानि प्रमृतान्तं च यौवनम् ।
 विशाखान्ता मेघमाला तक्रान्तं खलु भोजनम् ॥ ३३१ ॥
 धातुः परीक्षा दुर्भिक्षे स्त्रीपरीक्षा च निर्धने । युद्धे शूरप-
 रीक्षा च मृत्योरत्यन्तमापदि ॥ ३३२ ॥ अन्यमाश्रयते
 लक्ष्मीस्त्वन्यमन्यं च मेदिनी । अनन्यगामिनी पुंसां कीर्ति-
 रेका पतिव्रता ॥ ३३३ ॥ न कालः खङ्गसुधम्य शिरः
 कृन्तति कस्यचित् । कालस्य बलमेतावद्विपरीतार्थदर्शनम्
 ॥ ३३४ ॥ जानन्नपि जनो दैवात्प्रकरोति विगर्हितम् । न
 कर्म गर्हितं लोके कस्यचिद्रोचते कृतम् ॥ ३३५ ॥ सद्भावेन
 जयेमित्रं सद्भावेन च बान्धवान् । स्त्रीभृत्यान्दानमानान्भ्यां
 दाक्षिण्येनेतरं जनम् ॥ ३३६ ॥ संतोषस्त्रिपु कर्तव्यः स्व-
 दारे भोजने धने । त्रिपु चैव न कर्तव्यो दाने तपसि पाठने
 ॥ ३३७ ॥ न पुत्रात्परमो लाभो न भार्यायाः परं सुखम् ।
 न धर्मात्परमं मित्रं नादृतात्पातकं परम् ॥ ३३८ ॥ डैया-
 यांसमपि शीलेन विहीनं नैव पूजयेत् । अपि शूद्रं च
 धर्मज्ञं सद्भुक्तमपि पूजयेत् ॥ ३३९ ॥ शत्रोरपि गुणा वाच्या
 दोषा वाच्या गुरोरपि । सर्वदा सर्वयत्नेन पुत्रे शिष्यवदा-
 चरेत् ॥ ३४० ॥ सुकुले योजयेत्कन्यां पुत्रं विद्यासु
 योजयेत् । व्यसने योजयेच्छत्रुमित्रं धर्मेण योजयेत् ॥ ३४१ ॥
 नक्षत्रभूषणं चन्द्रो नारीणां भूषणं पतिः । पृथिवीभूषणं
 राजा विद्या सर्वस्य भूषणम् ॥ ३४२ ॥ लालने बहवो
 दोषास्ताडने बहवो गुणाः । तस्मात्पुत्रं च शिष्यं च ताड-
 येन्न तु लालयेत् ॥ ३४३ ॥ दूरतः शोभते मूर्खो लम्बशा-
 टपटावृतः । तावच्च शोभते मूर्खो यावार्त्कचिन्न भाषते
 ॥ ३४४ ॥ सकृदुष्टं च मित्रं यः पुनः संधातुमिच्छति । स
 मृत्युसुपगृह्णाति गर्भमश्वतरी यथा ॥ ३४५ ॥ न कश्चित्क-
 स्यचिन्मित्रं न कश्चित्कस्यचिद्रिपुः । कारणेन हि जायन्ते मि-
 त्राणि रिपवस्तथा ॥ ३४६ ॥ हस्ती हस्तसहस्रेण शतहस्तेन
 वाजिनः । शृङ्गिणो दशहस्तेन स्थानत्यागेन दुर्जनः ॥ ३४७ ॥
 आपदर्थं धनं रक्षेद्द्वारान्क्षेत्रैर्नैरपि । आत्मानं सततं रक्षे-
 द्वारैरपि धनैरपि ॥ ३४८ ॥ परदारं परद्रव्यं परीवादं परस्य
 च । परीहासं गुरोः स्थाने चापल्यं च विवर्जयेत् ॥ ३४९ ॥
 अप्रगल्भस्य या विद्या कृपणस्य च यद्वनम् । यच्च बाहुबलं
 भीरोर्व्यथेतेत्रयं भुवि ॥ ३५० ॥ शरीरनिर्गपेक्षस्य दक्षस्य
 व्यवसायिनः । बुद्धिप्रारब्धकार्यस्य नास्ति किंचन दुष्करम्
 ॥ ३५१ ॥ असूयया हतेनैव पूर्वोपायोद्यमैरपि । कर्तॄणां
 गृह्यते संपत्सुहृद्भिर्मित्रिभिस्तथा ॥ ३५२ ॥ अतिदाक्षिण्य-
 युक्तानां शङ्कितानां पदे पदे । परागवादाभीरूणां दूरतो

यान्ति संपदः ॥ ३५३ ॥ आदानस्य प्रदानस्य कर्तव्यस्य
 च कर्मणः । क्षिप्रमक्रियमाणस्य कालः पिवति तद्रसम्
 ॥ ३५४ ॥ न स्वल्पस्य कृते भूरि नाशयेन्मतिमान्नरः ।
 एतदेव हि पाण्डित्यं न स्वल्पाद्भूरिनाशनम् ॥ ३५५ ॥
 अफलानि दुग्न्तानि समव्ययफलानि च । अशक्यानि च
 वस्तूनि नारभेत त्रिचक्षणः ॥ ३५६ ॥ किं तु मे स्यादिदं
 कुन्वा किं तु मे स्यादकुर्वतः । इति संचिन्त्य मनसा प्राज्ञः
 कुर्वीत वा न वा ॥ ३५७ ॥ देहे पातिनि का रक्षा यशो
 रक्षयमापातवत् । नरः पतितकायोऽपि यशःकायेन जीवति
 ॥ ३५८ ॥ निमेषमात्रमपि ते वयो गच्छन्न तिष्ठति ।
 तस्माद्देहेष्वनित्येषु कीर्तिमेकामुपार्जय ॥ ३५९ ॥ बुधाग्ने न
 गुणान्ब्रूयात्साधु वेत्ति यतः स्वयम् । मूर्खाग्नेऽपि च न
 ब्रूयाद्बुधप्रोक्तं न वेत्ति सः ॥ ३६० ॥ यात्रत्वन्मथमिदं देहं
 यावन्मृत्युश्च दूरतः । तावदात्महितं कुर्यात्प्राणान्ते किं करि-
 प्यसि ॥ ३६१ ॥ यः करोति वधोदकां निःश्रेयसकरीः
 क्रियाः । ग्लानिदोषच्छिदः स्वच्छाः स मूढः पङ्कयत्यपः
 ॥ ३६२ ॥ मूलं दोषस्य हिंसादर्थकामो म्म मा सुषः
 तौ हि तत्त्वावबोधस्य दुरुच्छेदावुपग्नौ ॥ ३६३ ॥ अभि-
 द्रोहेण भूतानामर्जयन्मत्तरीः श्रियः । उद्वान्वानिव सिन्धू-
 नामापदामेति पात्रताम् ॥ ३६४ ॥ या गम्याः सत्सहा-
 यानां यासु खेदो भयं यतः । तासां किं यन्न दुःखाय विप-
 दामिव संपदाम् ॥ ३६५ ॥ दुरासदानरीतुशान्धुर्तेर्निश्वास-
 जनमनः । भोगान्भोगानिवाहेयानध्यास्यापन्न दुर्लभा ॥ ३६६ ॥
 नान्तरजाः श्रियो जातु प्रियैरासां न भूयते । आसक्तास्ता-
 स्वमी मूढा वामशीला हि जन्तवः ॥ ३६७ ॥ कोऽपवादः
 स्तुतिपदे यदशीलेषु चक्षलाः । साधुवृत्तानपि क्षुद्रा विक्षि-
 पन्त्येव संपदः ॥ ३६८ ॥ कृतवानन्यदेहेषु कर्ता च विधुरं
 मनः । अप्रियैरिव संयोगो विप्रयोगः प्रियैः सह ॥ ३६९ ॥
 शून्यमाकीर्णतामेति तुल्यं व्यसनमुत्सवेः । विप्रलम्भोऽपि
 लाभाय सति प्रियसमागमे ॥ ३७० ॥ तदा रम्याण्यर-
 म्याणि प्रियाः शल्यं तदासवः । तदैकाकी सबन्धुः सन्निष्टेन
 रहितो यदा ॥ ३७१ ॥ युक्तः प्रमाद्यसि हितादपेतः परित-
 प्यसे । यदि नेष्टात्मनः पीडा सा सञ्जि भवता जने ॥ ३७२ ॥
 जनिमनोऽस्य स्थितिं विद्वान्लक्ष्मीमिव चलाचलाम् । भवान्मा
 स वधीन्त्याय्यं न्यायाधारा हि साधवः ॥ ३७३ ॥ अवि-
 ज्ञातप्रबन्धस्य वचो वाचस्यतेरिव । ब्रजत्यफलतामेव नय-
 द्रुह इवेहितम् ॥ ३७४ ॥ कर्मायत्तं फलं पुंसां बुद्धिः कर्मा-
 नुसारिणी । तथापि सुधिया भाव्यं सुविचार्यैव कुर्वता
 ॥ ३७५ ॥ मनसा चिन्तितं कर्म वचसा न प्रकाशयेत् ।

अन्यलक्षितकार्यस्य यतः सिद्धिर्न जायते ॥ ३७६ ॥ कुदेशं च कुर्वन्ति च कुमार्यां कुनदीं तथा । कुद्रव्यं च कुभोज्यं च वर्जयेत्तु विचक्षणः ॥ ३७७ ॥ अस्ति पुत्रो वशो यस्य भृत्यो भार्या तथैव च । अभावे सति संतोषः स्वर्गस्थोऽसौ महीतले ॥ ३७८ ॥ माता यस्य गृहे नास्ति भार्या चाप्रियवादिनी । अरण्यं तेन गन्तव्यं यथारण्यं तथा गृहम् ॥ ३७९ ॥ कोकिलानां स्वरो रूपं नारीरूपं पतिव्रतम् । विद्या रूपं कुरूपाणां क्षमा रूपं तपस्विनाम् ॥ ३८० ॥ अविद्यं जीवनं शून्यं दिक्शून्या चेद्बान्धवः । पुत्रहीनं गृहं शून्यं सर्वशून्या दरिद्रता ॥ ३८१ ॥ अदाता वंशदोषेण कर्मदोषादरिद्रता । उन्मादो मातृदोषेण पितृदोषेण मूर्खता ॥ ३८२ ॥ अतिदर्पे हता लङ्का अतिमाने च कौरवाः । अतिदाने बलिर्बद्धः सर्वमत्यन्तगर्हितम् ॥ ३८३ ॥ वस्त्रहीनस्त्वल्कारो घृतहीनं च भोजनम् । स्तनहीना च या नारी विद्याहीनं च जीवनम् ॥ ३८४ ॥ पुत्रप्रयोजना दाराः पुत्रः पिण्डप्रयोजनः । हितप्रयोजनं मित्रं धनं सर्वप्रयोजनम् ॥ ३८५ ॥ दुर्लभं संस्कृतं वाक्यं दुर्लभः क्षेमकृतसुतः । दुर्लभा सदृशी भार्या दुर्लभः स्वजनः प्रियः ॥ ३८६ ॥ अशोच्यो निर्धनः प्राज्ञोऽशोच्यः पण्डितबान्धवः । अशोच्या विधवा नारी पुत्रपौत्रप्रतिष्ठिता ॥ ३८७ ॥ अविद्यः पुरुषः शोच्यः शोच्यं मैथुनमप्रजम् । निराहाराः प्रजाः शोच्याः शोच्यं राज्यमराजकम् ॥ ३८८ ॥ कुर्लानेः सह संपर्कं पण्डितैः सह मित्रताम् । ज्ञातिभिश्च समं मेलं कुर्वाणो न विनश्यति ॥ ३८९ ॥ कष्टा वृत्तिः पराधीना कष्टो वासो निराश्रयः । निर्धनो व्यवसायश्च सर्वकष्टा दरिद्रता ॥ ३९० ॥ तस्करस्य कुतो धर्मो दुर्जनस्य कुतः क्षमा । वेद्यानां च कुतः ज्ञेहः कुतः सत्यं च कामिनाम् ॥ ३९१ ॥ प्रेषितस्य कुतो मानं कोपनस्य कुतः सुखम् । स्त्रीणां कुतः सतीत्वं च कुतो मैत्री खलस्य च ॥ ३९२ ॥ दुर्बलस्य बलं राजा बालानां रोदनं बलम् । बलं मूर्खस्य मौनित्वं चौराणामनृतं बलम् ॥ ३९३ ॥ यो ध्रुवाणि परित्यज्य ह्यप्रवं परिषेवते । ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति ह्यधुशं नष्टमेव च ॥ ३९४ ॥ शुष्कं मांसं स्त्रियो वृद्धा बालार्कस्तरुणं दधि । प्रभाते मैथुनं निद्रा सद्यः प्राणहराणि षट् ॥ ३९५ ॥ सद्योमांसं नवान्नं पानीयं गीतं गायति वानरः ॥ ३९६ ॥ सुभिक्षं च बाला स्त्री क्षीरभोजनम् । घृतमुष्णोदकं चैव सद्यः कृषके नित्यं नित्यं सुखमरोगिणि । भार्या भर्तुः प्रिया प्राणकराणि षट् ॥ ३९६ ॥ सिंहादेकं बकादेकं षट् यस्य तस्य नित्योत्सवं गृहम् ॥ ३९७ ॥ हेल

शुनस्त्रीणि गर्दभात् । वायसात्पञ्च शिक्षेच्च चत्वारि कुक्कुटादपि ॥ ३९७ ॥ प्रभूतमल्पकार्यं वा यो नरः कर्तुमिच्छति । सर्वारम्भेण तत्कुर्यात्सिंहादेकं प्रकीर्तितम् ॥ ३९८ ॥ सर्वेन्द्रियाणि संयम्य बकवत्पतितो जनः । कालदेशोपपन्नानि सर्वकार्याणि साधयेत् ॥ ३९९ ॥ बह्वाशी स्वल्पसंतुष्टः सुनिद्रः शीघ्रचेतनः । प्रभुभक्तश्च शूरश्च ज्ञातव्याः षट् शुनो गुणाः ॥ ४०० ॥ अविश्रामं वह्नेद्वारं शीतोष्णं च न विन्दति । ससंतोषस्तथा नित्यं त्रीणि शिक्षेत गर्दभात् ॥ ४०१ ॥ गृहमेथुनधाष्टयं च काले चालयसंग्रहम् । अप्रमादमनालसं पञ्च शिक्षेत वायसात् ॥ ४०२ ॥ बुद्धं च प्रातरुस्थानं भोजनं सह बन्धुभिः । स्त्रियमापद्रतां रक्षेच्चतुः शिक्षेत कुक्कुटात् ॥ ४०३ ॥ कोऽतिभारः समर्थानां किं दूरं व्यवसायिनाम् । को विदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनाम् ॥ ४०४ ॥ आपदां कथितः पन्था इन्द्रियाणामसंयमः । तज्जयः संपदां मार्गो येनेष्टं तेन गम्यताम् ॥ ४०५ ॥ न च विद्यासमो बन्धुर्न च व्याधिसमो रिपुः । न चापत्यसमः स्नेहो न च देवात्परं बलम् ॥ ४०६ ॥ समुद्रावरणा भूमिः प्राकाशवरणं गृहम् । नरेन्द्रावरणा देशाश्चरित्रावरणाः स्त्रियः ॥ ४०७ ॥ घृतकुम्भसमा नारी तसाङ्कारसमः पुमान् । तस्माद्धृतं च वह्निं च नैकत्र स्थापयेद्बुधः ॥ ४०८ ॥ आहारो द्विगुणः स्त्रीणां बुद्धिस्तासां चतुर्गुणा । पद्भुगो व्यवसायश्च कामश्चाष्टगुणः स्मृतः ॥ ४०९ ॥ जीर्णमन्नं प्रशंसीयाद्भार्या च गतयौवनम् । रणात्प्रत्यागतं शून्यस्यं च गृहमागतम् ॥ ४१० ॥ असंतुष्टा द्विजा नष्टाः संतुष्टाश्च महीसुजः । सलज्जा गणिका नष्टा निलेज्जाश्च कुलस्त्रियः ॥ ४११ ॥ अवंशपतितो राजा मूर्खपुत्रश्च पण्डितः । अधेनेन धनं प्राप्तं तृणवन्मन्यते जगत् ॥ ४१२ ॥ पुस्तकस्था तु या विद्या परहस्तगतं धनम् । कार्यकाले समुपन्ने न सा विद्या न तद्धनम् ॥ ४१३ ॥ पादपानां भयं वातात्पद्मानां शिशिराद्भयम् । पर्वतानां भयं वज्रात्साधूनां दुर्जेनाद्भयम् ॥ ४१४ ॥ यस्य क्षेत्रं नदीतीरे भार्या वापि परप्रिया । पुत्रस्य विनयो नास्ति मृत्युर्ग्रेव न संशयः ॥ ४१५ ॥ असंभान्त्यं न वक्तव्यं प्रत्यक्षमपि दृश्यते । शिला तरति पानीयं गीतं गायति वानरः ॥ ४१६ ॥ सुभिक्षं च बाला स्त्री क्षीरभोजनम् । घृतमुष्णोदकं चैव सद्यः कृषके नित्यं नित्यं सुखमरोगिणि । भार्या भर्तुः प्रिया प्राणकराणि षट् ॥ ३९६ ॥ सिंहादेकं बकादेकं षट् यस्य तस्य नित्योत्सवं गृहम् ॥ ३९७ ॥ हेल

स्वाकार्यनाशाय बुद्धिनाशाय निर्धनम् । याचना मान-
नाशाय कुलनाशाय भोजनम् ॥ ४१८ ॥ प्रथमे
नाजिता विद्या द्वितीये नाजितं धनम् । तृतीये नाजितं
पुत्र्यं चतुर्थे किं करिष्यति ॥ ४१९ ॥ नदीकूले च
ये वृक्षाः परहस्तगतं धनम् । कार्यं स्त्रीगोचरं यत्स्या-
त्सर्वं तद्विक्रमं भवेत् ॥ ४२० ॥ कूपोदकं वटच्छाया
श्यामा स्त्री चेष्टकालयम् । शीतकाले भवेदुष्णं ग्री-
ष्मकाले च शीतलम् ॥ ४२१ ॥ विपं चङ्गमणं रात्रौ
विपं राज्ञोऽनुकूलता । विपं स्त्रियोऽप्यन्यहृदो विपं व्या-
धिरवीक्षितः ॥ ४२२ ॥ दुरधीता विपं विद्या अजीणं
भोजनं विपम् । विपं गोष्ठी दरिद्रस्य वृद्धस्य तरुणी
विपम् ॥ ४२३ ॥ प्रदोषे निहतः पत्न्याः पतिता निहताः
स्त्रियः । अल्पबीजं हतं क्षेत्रं भृत्यदोषाद्गतः प्रभुः ॥ ४२४ ॥
हतमश्रोत्रियं श्राद्धं हतो यज्ञस्त्वदक्षिणः । हता रूप-
वती बन्ध्या हतं सैन्यमनायकम् ॥ ४२५ ॥ किं करि-
ष्यन्ति वक्ताः श्रोता यत्र न विद्यते । नद्यक्षपणके
देशे रजकः किं करिष्यति ॥ ४२६ ॥ अजरामरव-
त्प्राज्ञो विद्यामर्थं च चिन्तयेत् । गृहीत इव केशेषु
मृद्युना धर्ममाचरेत् ॥ ४२७ ॥ आयुः कर्म च वित्तं
च विद्या निधनमेव च । पश्यैतान्यपि सृज्यन्ते गर्भ-
स्यस्यैव देहिनः ॥ ४२८ ॥ यद्भावि न तद्भावि
भावि चेन्न तदन्यथा । इति चिन्ताविषमोऽयमगदः
किं न पीयते ॥ ४२९ ॥ नाद्रव्ये निहिता काचि-
त्क्रिया फलवती भवेत् । न व्यापारशतेनापि शुक्रवत्पाठ्यते
बकः ॥ ४३० ॥ शोकस्थानसहस्राणि भयस्थानशतानि
च । दिवसे दिवसे मूढमाविशन्ति न पण्डितम्
॥ ४३१ ॥ उत्थायोत्थाय बोद्धव्यं महद्भयमुपस्थितम् ।
मरणव्याधिशोकानां किमद्य निपतिष्यति ॥ ४३२ ॥
अनिष्टादिदृष्टाभेऽपि न गतिर्जायते शुभा । यत्रास्ते
विषसंसर्गोऽमृतं तदपि मृत्यवे ॥ ४३३ ॥ न संशयम-
नारुह्य नरो भद्राणि पश्यति । संशयं पुनरारुह्य यदि
जीवति पश्यति ॥ ४३४ ॥ गतानुगतिको लोकः
कुट्टनीमुपदेशिनीम् । प्रमाणयति नो धर्मं यथा गोघ्नमपि
द्विजम् ॥ ४३५ ॥ प्राणा यथात्मनोऽभीष्टा भूतानामपि
ते तथा । आत्मौपम्येन भूतेषु दयां कुर्वन्ति साधवः
॥ ४३६ ॥ प्रत्याख्याने च दाने च सुखदुःखे प्रियाप्रिये ।
आत्मौपम्येन पुरुषः प्रमाणमधिगच्छति ॥ ४३७ ॥ अवशे-
न्द्रियचित्तानां हस्तिस्नानमिव क्रिया । दुर्भंगाभरणप्रायो
ज्ञानं भारः क्रियां विना ॥ ४३८ ॥ शङ्काभिः सर्व-

माक्रान्तमन्नं पानं च भूतले । प्रवृत्तिः कुत्र कर्तव्या
जीवितव्यं कथं नु वा ॥ ४३९ ॥ सुमहान्त्यपि शा-
स्त्राणि धारयन्तो बहुश्रुताः । छेत्तारः संशयानां च किं-
श्यन्ते लोभमोहिताः ॥ ४४० ॥ पटदोषाः पुरुषेणैह
हातव्या भूतिभिच्छता । निद्रा तन्द्रा भयं क्रोध आ-
लस्यं दीर्घमूर्खता ॥ ४४१ ॥ माता मित्रं पिता चेति
स्वभावाव्रितयं हितम् । कार्यकारणतश्चान्ये भवन्ति हि-
तबुद्धयः ॥ ४४२ ॥ जातिमात्रेण किं कश्चिद्व्यस्यते पू-
ज्यते कश्चित् । व्यवहारं परिज्ञाय वध्यः पूज्योऽथवा
भवेत् ॥ ४४३ ॥ तृणानि भूमिरुदकं शक्यचतुर्था च
मूर्खता । एतान्यपि सतां गेहे नोच्छिद्यन्ते कदाचन
॥ ४४४ ॥ आपत्सु मित्रं जानीयाद्युद्धे शूरमेण शुचिम् ।
भार्यो क्षीणेपु वित्तेषु व्यसनेषु च बान्धवान् ॥ ४४५ ॥
सुहृदां हितकामानां यः शृणोति न भाषितम् । वि-
पत्संनिहिता तस्य स नरः शत्रुनन्दनः ॥ ४४६ ॥
अपराधो न मेऽस्तीति भैतद्विश्वासकारणम् । विद्यते हि
नृशंसेभ्यो भये गुणव्रतामपि ॥ ४४७ ॥ दीपनिर्वाण-
गन्धं च सुहृदाक्यमरुन्धतीम् । न जिघ्रन्ति न शृ-
ण्वन्ति न पश्यन्ति गतायुषः ॥ ४४८ ॥ मार्जारो म-
हिषो भेषः काकः कापुरूपस्तथा । विश्वासात्प्रभवन्त्येते
विश्वासस्तत्र नो हितः ॥ ४४९ ॥ यदशक्यं न तच्छक्यं
यच्छक्यं शक्यमेव तत् । नोदकं शकटं याति न च
नौगच्छति स्थले ॥ ४५० ॥ द्रवत्वात्सर्वलोहानां नि-
मित्तान्मृगपक्षिणाम् । भयाहोभाच्च मूर्खानां संगतं दर्श-
नात्सताम् ॥ ४५१ ॥ पटुत्वं मत्स्यवादिवं कथायोगेन
बुध्यते । अस्तव्यत्वमचापल्यं प्रत्यक्षेणावगम्यते ॥ ४५२ ॥
लोकयात्रा भयं लज्जा दाक्षिण्यं त्यागशीलता । पञ्च
यत्र न विद्यन्ते न कुर्यात्तत्र संस्थितम् ॥ ४५३ ॥
अपुत्रस्य गृहं शून्यं सन्मित्ररहितस्य च । मूर्खस्य च
दिशः शून्याः सर्वशून्या दरिद्रता ॥ ४५४ ॥ परि-
च्छेदो हि पाण्डित्यं यदापन्ना विपत्तयः । अपरिच्छेद-
कर्तृणां विपदः स्युः पदे पदे ॥ ४५५ ॥ पानीयं वा
निरायासं स्वाहृच्चं वा भयोत्तरम् । विचार्य खलु पश्यामि
तत्सुखं यत्र निर्धुतिः ॥ ४५६ ॥ जलमग्निविषं शक्यं क्षु-
ब्धाधिः पतनं गिरेः । निमित्तं किञ्चिदासाद्य देही प्राणान्वि-
मुञ्चति ॥ ४५७ ॥ नाप्राप्यमभिवान्छन्ति नष्टं नेच्छन्ति
शोचितुम् । आपत्स्वपि न मुञ्चन्ति नराः पण्डितबुद्धयः
॥ ४५८ ॥ सुखमापतितं सेव्यं दुःखमापतितं तथा । चक-
वत्परिवर्तन्ते दुःखानि च सुखानि च ॥ ४५९ ॥

वृत्त्यर्थं नातिचेष्टेत सा हि धात्रैव निर्भिता । गर्भा ॥ ४७९ ॥ स्थान एव नियोज्यन्ते भृत्याश्चाभरणानि
दुस्प्रतिते जन्तो मातुः प्रसवतः स्तनौ ॥ ४६० ॥ च । नहि चूडामणिः पादे नूपुरं मूर्ध्नि धार्यते ॥ ४८० ॥
येन शुक्लीकृता हंसाः शुकाश्च हरितीकृताः । मयूराश्चि- मुकुटे रोपितः काचश्रणारभरणे मणिः । नहि दोषो मण-
त्रिता येन स ते वृत्तिं विधास्यति ॥ ४६१ ॥ धर्मार्थे रस्ति किंतु साधोरविज्ञता ॥ ४८१ ॥ बालादपि ग्रहीतव्यं
यस्य विचेहा वरं तस्य निरीहता । प्रक्षालनाद्धि पङ्कस्य युक्तमुक्तं मनीषिभिः । रवेरविषये किं न प्रदीपस्य प्रका-
दूरादस्पर्शनं वरम् ॥ ४६२ ॥ जन्मनि क्लेशबहुले शनम् ॥ ४८२ ॥ बन्धुस्त्रीभृत्यवर्गस्य बुद्धेः सत्त्वस्य
किं नु दुःखमतः परम् । इच्छासंपद्यतो नास्ति य- चात्मनः । आपन्निकषपाषाणे नरो जानाति सारताम्
चेच्छा न निवर्तते ॥ ४६३ ॥ यद्यदेव हि वाञ्छेत ॥ ४८३ ॥ आप्नुन्मार्गगमने कार्यकालाल्येषु च ।
ततो वाञ्छा प्रवर्तते । प्राप्त एवार्थतः सोऽर्थो यतो कल्याणवचनं ब्रूयादपुष्टोऽपि हितो नरः ॥ ४८४ ॥ कुर्व-
वाञ्छा निवर्तते ॥ ४६४ ॥ अम्भांसि जलजन्तूनां न्नपि व्यलीकानि यः प्रियः प्रिय एव सः । अनेकदोषदुष्टो-
दुर्गे दुर्गनिवासिनाम् । स्वभूमिः श्रापदादीनां राज्ञां ऽपि कायः कस्य न बलभः ॥ ४८५ ॥ अप्रियाण्यपि कुर्वाणो
मन्त्री परं बलम् ॥ ४६५ ॥ कायः संनिहितापायः यः प्रियः प्रिय एव सः । दग्धमन्दिरसरोऽपि कस्य बह्वाव-
संपदः पदमापदाम् । समागमाः सापगमाः सर्वसुत्वादि नादरः ॥ ४८६ ॥ अप्रियस्यापि पण्यस्य परिणामः सुखा-
भङ्गुरम् ॥ ४६६ ॥ अधोऽधः पश्यतः कस्य महिमा बहः । वक्ता श्रोता च यत्रास्ति रमन्ते तत्र संपदः
नोपचीयते । उपर्युपरि पश्यन्तः सर्व एव दरिद्रति ॥ ४८७ ॥ न परस्वापराधेन परेषां दण्डमाचरेत् । आत्म-
॥ ४६७ ॥ अलब्धं चैव लिप्सत लब्धं रक्षेद्वेक्षया । नावगतं कृत्वा बध्नीयात्पूजयेच्च वा ॥ ४८८ ॥ गुणदोषाव-
रक्षितं वर्धयेत्सम्यग्बुद्धं तीर्थेषु निक्षिपेत् ॥ ४६८ ॥ निश्चिन्त्य विधिर्न ग्रहनिग्रहे । स्वनाशाय यथा न्यस्तो
शीतवातातपक्लेशान्सहन्ते यान्पराश्रिताः । तदंशेनापि दर्पात्सर्पमुखे करः ॥ ४८९ ॥ परामवं परिच्छेत्ते योग्या-
मेधावी तपस्यकृत्वा सुम्भी भवेत् ॥ ४६९ ॥ एता- योग्यं न वेत्ति यः । अस्तीह यस्य विज्ञानं स कृच्छ्रेऽपि न
वज्जन्मसाफल्यं यदनायत्तवृत्तिता । ये पराधीनतां या- सीदति ॥ ४९० ॥ ययोरेव समं वित्तं ययोरेव समं बलम् ।
तास्ते वै जीवन्ति के मृताः ॥ ४७० ॥ आश्रितानां तयोर्विवादो मैत्री वा नोत्तमाधमयोः क्वचित् ॥ ४९१ ॥
भृतौ स्वामिसेवायां धर्मसेवने । पुत्रस्योत्पादने चैव न बलवानपि निस्तेजाः कस्य नाभिभावास्पदम् । निःशङ्कं दीयते
सन्ति प्रतिहस्तकाः ॥ ४७१ ॥ पृष्ठतः सेवयेद्वर्कं लोकेः पश्य भस्मचये पदम् ॥ ४९२ ॥ बन्धुः को नाम
जठरेण हुताशनम् । स्वामिनं सर्वभावेन परलोकम- दुष्टानां कुप्येत्को नातियाचितः । को न नृप्यति वित्तेन
मायया ॥ ४७२ ॥ पञ्चभिर्याति दासत्वं पुंराणैः कुकृत्ये को न पण्डितः ॥ ४९३ ॥ धर्मार्थकामतत्त्वज्ञो
कोऽपि मानवः । कोऽपि लक्ष्मिः कृती कोऽपि लक्ष्मि- नैकान्तकरुणो भवेत् । नहि हस्तस्यमप्यन्नं क्षमावान्भक्षितुं
रपि न लभ्यते ॥ ४७३ ॥ वाजिचारणलोहानां क्षमः ॥ ४९४ ॥ क्षमा शत्रौ च मित्रे च यतीनामेव भूषणम् ।
काष्ठपाषाणवाससाम् । नारीपुरुषतोयानामन्तरं महदन्तरम् अपराधिपु सत्त्वेषु नृपाणां सैव दूषणम् ॥ ४९५ ॥ सेवि-
॥ ४७४ ॥ आग्रेयते शिला शैले यत्नेन महता यथा । तव्यो महाबुधः फलच्छायासमन्वितः । यदि दैवात्फलं
निपाल्यते क्षणेनाधस्तथात्मा गुणदोषयोः ॥ ४७५ ॥ नास्ति छाया केन निवार्यते ॥ ४९६ ॥ हीनमेवा न कर्तव्या
अनाहूतो विश्वेस्तु अपुष्टो बहु मापते । आत्मानं मन्यते कर्तव्यो महदाश्रयः । पयोऽपि शौण्डिकीहस्तं वारुणीत्य-
श्रीतं भूषालस्य स दुर्मतिः ॥ ४७६ ॥ किमप्यस्ति भिधीयते ॥ ४९७ ॥ महानप्यल्पतां याति निर्गुणे गुण-
स्वभावेन सुन्दरं वाप्यसुन्दरम् । यदेव रोचते यस्यै विस्तरः । आधाराधेयभावेन गजेन्द्र इव दर्पणे ॥ ४९८ ॥
भवेत्तत्तस्य सुन्दरम् ॥ ४७७ ॥ यस्य यस्य हि वैद्यानामातुरः श्रेयान्व्यसनी मौनियोगिनाम् । विदुषां
यो भावस्तेन तेन हि तं नरम् । अनुप्रविश्य मेधावी जीवनं मूर्खः सद्गुणां जीवनं सताम् ॥ ४९९ ॥ तावद्ग-
क्षिप्रमात्सवशं नयेत् ॥ ४७८ ॥ दोषभीतेरनारम्भस्त- याद्धि भेतव्यं यावद्भयमनागतम् । आगतं तु भयं वीक्ष्य
त्कापुरुषलक्षणम् । कैरजीर्णमयाद्भ्रातर्भोजनं परिहीयते प्रहर्तव्यमभीतवत् ॥ ५०० ॥ सुपूरा स्यात्कुनदिका सुपूरो
सूषकाञ्जलिः । सुसंतुष्टः कापुरुषः स्वल्पकनापि तुप्यति ॥ ५०१ ॥ अम्भसा भिद्यते सेतुस्तथा मन्त्रोऽप्यरक्षितः ।

पैशुन्याद्भिद्यते स्नेहो वाचा भिद्येत कातरः ॥ ५०२ ॥
 अन्यप्रतापमासाद्य यो दृढत्वं न गच्छति । जैतुपाभरण-
 खेव रूपेणापि हि तस्य किम् ॥ ५०३ ॥ भये वा यदि
 वा हर्षे संप्राप्ते यो विमर्शयेत् । कुल्यं न कुरुते वेगाच्च
 स संतापमामुयात् ॥ ५०४ ॥ न वध्यन्ते ब्विश्वास्ता
 बलिभिर्दुर्बला अपि । विश्वस्तास्वेव वध्यन्ते बलिनो
 दुर्बलैरपि ॥ ५०५ ॥ महामतिरपि प्राज्ञो न विश्वासं ब्रजे-
 त्प्रियो । विश्वासात्रिदेशेन्द्रेण दितेर्गर्भो विदारितः ॥ ५०६ ॥
 मन्त्रिणां भिन्नसंधाने भिषजां सांनिपातिके । कर्मणि व्यज्यते
 प्रज्ञा स्वस्थे को वा न पण्डितः ॥ ५०७ ॥ अमृतं शिगिरि
 वह्निरमृतं प्रियदर्शनम् । अमृतं राजसेमानममृतं क्षीरभोजनम्
 ॥ ५०८ ॥ सर्पाणां च खलानां च परद्रव्यापहारिणाम् ।
 अभिप्राया न सिध्यन्ति तेनेदं वर्तते जगत् ॥ ५०९ ॥
 नाविदग्धः प्रियं त्र्यात्स्फुटवक्ता न वक्षकः । निःस्पृहो
 नाधिकारी स्यान्नाकामी मण्डनप्रियः ॥ ५१० ॥ औषधा-
 र्थमुसन्नानां बुद्धेश्चैव महात्मनाम् । अमाध्यं नास्ति लोक-
 ऽव यद्ब्रह्माण्डस्य मध्यगम् ॥ ५११ ॥ न यस्य चेष्टितं
 विद्यान् कुलं न पराक्रमम् । न तस्य विश्वेस्यप्राज्ञो यदीच्छे-
 च्छेय आत्मनः ॥ ५१२ ॥ नष्टं मृतमतिक्रान्तं नासुशोचन्ति
 पण्डिताः । पण्डितानां च मूर्खाणां विशेषोऽयं यतः स्मृतः
 ॥ ५१३ ॥ अशोच्यानीह भूतानि यो मूढस्तानि शोचति ।
 स दुःखे लभते दुःखं द्वावमर्थो निषेवते ॥ ५१४ ॥ स
 सुहृद्भयसने यः स्यात्स पुत्रो यस्तु भक्तिमान् । स भृत्यो यो
 विधेयज्ञः सा भार्या यत्र निवृतिः ॥ ५१५ ॥ यत्र देशे-
 ऽथवा स्थाने भोगान्भुक्त्वा स्ववीर्यतः । तस्मिन्निभवहीनो
 यो बसेत्स पुरुषाधमः ॥ ५१६ ॥ येनाहंकारयुक्तेन चिरं
 विलसितं पुरा । दीनं वदति तत्रैव यः परेषां स निन्दितः
 ॥ ५१७ ॥ मूर्खाणां पण्डिता द्वेष्या निर्धनानां महाधनाः ।
 व्रतिनः पापशीलानामसतीनां कुलस्त्रियः ॥ ५१८ ॥ मि-
 त्तद्रोही कृतघ्नश्च तथा विश्वासघातकः । ते नरा नरकं
 यान्ति यावच्चन्द्रदिवाकरो ॥ ५१९ ॥ जिह्वालौल्यप्रसक्तानां
 जलमध्यनिवासिनाम् । अचिन्तितो वधोऽज्ञानां मीनाना-
 म्निव जायते ॥ ५२० ॥ व्यसनेष्वेव सर्वेषु यस्य बुद्धिर्न
 हीयते । स तेषां पारमभ्येति तल्पभावादसंशयम् ॥ ५२१ ॥
 मित्रवान्साधयत्यर्थान्दुःसाध्यानि वै यतः । तस्मान्मि-
 त्त्राणि कुर्वीत समानान्येव चात्मनः ॥ ५२२ ॥ अपि
 संपूर्णतासुक्तैः कर्तव्याः सुहृदो बुधैः । नदीशः परिपूर्णा-

ऽपि चन्द्रोदयमपेक्षते ॥ ५२३ ॥ यो मित्रं कुरुते मूढ
 आत्मनोऽसदृशं कुधीः । हीनं वाप्यधिकं वापि हास्यतां
 याल्यसौ जनः ॥ ५२४ ॥ कारणाग्निमन्त्रतां याति कारणा-
 द्याति शत्रुताम् । तस्मान्मिन्त्रत्वमेवात्र योज्यं वैरं न धी-
 मता ॥ ५२५ ॥ उपकागाच्च लोकानां निमित्तान्मृग-
 पक्षिणाम् । भयाहोभाच्च मूर्खाणां मैत्री स्यादर्शनात्सताम्
 ॥ ५२६ ॥ यस्य न ज्ञायते वीर्यं न कुलं न विचेष्टितम् ।
 न तेन संगतिं कुर्यादित्युवाच बृहस्पतिः ॥ ५२७ ॥ शनैः
 शनैश्च भोक्तव्यं स्वयं वित्तमुपार्जितम् । रसायनमिव
 प्राज्ञैर्हेलया न कदाचन ॥ ५२८ ॥ मृतो दुरिद्रः पुरुषो
 मृतं मैथुनमप्रजम् । मृतमश्रोत्रियं श्राद्धं मृतो यज्ञस्त्वद-
 क्षिणः ॥ ५२९ ॥ गुरोः सुतां मित्रभार्यां स्वामिसेवकणे-
 हिनीम् । यो गच्छति पुमांल्लोके तमाहुर्ब्रह्मघातिनम्
 ॥ ५३० ॥ अयशः प्राप्यते येन येन चापगतिर्भवेत् ।
 स्वर्गाच्च अश्यते येन तत्कर्म न समाचरेत् ॥ ५३१ ॥ यः
 स्तोकेनापि संतोषं कुरुते मन्दधीर्जनः । तस्य भाग्यविहीनस्य
 दत्ता श्रीरपि मार्यते ॥ ५३२ ॥ कृतनिश्चयिनो वन्यास्तु-
 द्भिमा नोपभुज्यते । चातकः को वराकोऽयं यसेन्द्रो वा-
 रिवाहकः ॥ ५३३ ॥ तावत्स्यात्सर्वकृत्येषु पुरुषोऽव स्वयं
 प्रभुः । स्त्रीवाक्याङ्कुशविशुण्णो यावन्नो प्रियते बलात्
 ॥ ५३४ ॥ अकृत्यं मन्यते कृत्यमगम्यं मन्यते सुगम् ।
 अवक्ष्यं मन्यते भक्ष्यं स्त्रीवाक्यप्रेरितो नरः ॥ ५३५ ॥
 अभिहोवफला वेदाः शीलवृत्तफलं श्रुतम् । रतिपुत्रफला
 दारा दत्तमुक्तफलं धनम् ॥ ५३६ ॥ आपन्नाशाय
 विबुधैः कर्तव्याः सुहृदोऽमलाः । न तरत्यापदं कश्चिदोऽत्र
 मित्रविवर्जितः ॥ ५३७ ॥ व्यसनं प्राप्य यो मोहात्केवलं
 परिदेवयेत् । क्रन्दनं वर्षथत्येव तस्यान्तं नाधिगच्छति
 ॥ ५३८ ॥ केवलं व्यसनस्योक्तं भेषजं नयपण्डितैः ।
 तस्योच्छेदसमारम्भो विपादपरिवर्जनम् ॥ ५३९ ॥ नदीनां
 च कुलानां च सुनीनां च महात्मनाम् । परीक्षा न प्रक-
 र्तव्या स्त्रीणां दुश्चरितस्य च ॥ ५४० ॥ सद्भिः संबोध्य-
 मानोऽपि दुरात्मा पापपूरुषः । घृध्यमाण इवाङ्गारो निर्म-
 लत्वं न गच्छति ॥ ५४१ ॥ अजिता चोपैता च यश्च
 विद्यां प्रयच्छति । अन्नदाता भयत्राता पश्चैते पितरः
 स्मृताः ॥ ५४२ ॥ वरं वरयते कन्या माता वित्तं पिता
 श्रुतम् । बान्धवाः कुलमिच्छन्ति मृष्टान्मिदरे जनाः ॥ ५४३ ॥
 यः पृष्ठा कुरुते कार्यं प्रथव्यान्साह्निहान्गुरुन् । न तस्य

जायते विघ्नः कस्मिंश्चिदपि कर्मणि ॥ ५४४ ॥ कलहान्तानि हर्म्याणि कुवाक्यान्तं च सौहृदम् । कुराजान्तानि रात्राणि कुकर्मान्तं यशो नृणाम् ॥ ५४५ ॥ कृते प्रति-कृतं कुर्याद्भ्रंसिते प्रतिहिंसितम् । न तत्र दोषं पश्यामि दुष्टे दुष्टं समाचरेत् ॥ ५४६ ॥ सर्वहिंसानिवृत्ता ये नराः सर्वसहाश्च ये । सर्वस्याश्रयभूताश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ५४७ ॥ योऽस्ति यस्य यदा मांसमुभयोः पश्यतान्तरम् । एकस्य क्षणिका प्रीतिरन्यः प्राणैर्विमुच्यते ॥ ५४८ ॥ मर्तव्यमिति यद्दुःखं पुरुषस्योपजायते । शक्यते नानुमानेन परेण परिवर्णितुम् ॥ ५४९ ॥ स्वच्छन्दवनजातेन शाक्रे-नापि प्रपूर्यते । अस्य दग्धोदरस्यार्थं कः कुर्यात्पातकं महत् ॥ ५५० ॥ विधया विनयावाप्तिः सा चेदविनयावहा । किं कुर्मः कं प्रति ब्रूयो र्गदयायां स्वमातरि ॥ ५५१ ॥ वेधा द्वेषा भ्रमं चक्रे कान्तासु कनकेषु च । तासु तेष्वप्यनासक्तः साक्षाद्गर्गो नराकृतिः ॥ ५५२ ॥ द्विः शरं नाभिसंधत्ते द्विः स्थापयति नाश्रितान् । द्विर्देदाति न चार्थिभ्यो रामो द्विनैव भाषते ॥ ५५३ ॥ मुनिरपि वनस्थस्य स्वानि कर्माणि कुर्वतः । तत्रापि संभवत्येते मित्रोदासीनशत्रवः ॥ ५५४ ॥ पञ्चेतानि विलिख्यन्ते गर्भस्यैव देहिनः । आयुः कर्म च विद्या च वित्तं निधनमेव च ॥ ५५५ ॥ नास्ति सत्यं धृतकारे न शौचं वृषलीपतौ । मद्ये सौहृदं नास्ति धूर्तेषु त्रितयं नहि ॥ ५५६ ॥ सर्वसहा ये ऋजवः प्रतिज्ञा-तार्थपालकाः । परोपकारिणः सेव्या निर्धना अपि ते जनाः ॥ ५५७ ॥ शरणागतरक्षार्थं स्त्रीगोद्विजहिताय च । स्वाम्यर्थं यस्त्यजेत्प्राणांस्तस्य लोकाः सनातनाः ॥ ५५८ ॥ कृतघ्नस्य शिशुघ्नस्य स्त्रीघ्नस्य पिशुनस्य च । चतुर्णामपि चैतेषां निष्कृतिं नैव शुश्रुम ॥ ५५९ ॥ परं पलितकायेन कर्तव्यः श्रुतसंग्रहः । न तत्र धनिनो यान्ति यत्र यान्ति बहुश्रुताः ॥ ५६० ॥ विश्वासप्रतिपन्नानां वञ्चने का वि-दधता । अङ्कमारुह्य सुप्तानां हन्तुः किं नाम पौरुषम् ॥ ५६१ ॥ नाजारजः पितृद्वेषी नाजारा भर्तृवैरिणी । नालम्पटोऽधिकारी स्यान्नाकामी मण्डनप्रियः ॥ ५६२ ॥ अचला कमला कस्य कस्य मित्रं महीपतिः । शरीरं च स्थिरं कस्य कस्य वश्या वराङ्गना ॥ ५६३ ॥ गर्दभः पटहो दासी ग्रामण्यः पशवः स्त्रियः । दण्डेनाक्रम्य भुञ्जी-यान्न ते संमानभाजनम् ॥ ५६४ ॥ बहुभिर्न विरोद्ध्वयं दुर्जनैः स्वजनैरपि । स्फुरन्तमपि नागेन्द्रं भक्षयन्ति पिपी-

लिकाः ॥ ५६५ ॥ क्षन्तव्यो मन्दबुद्धीनामपराधो मनी-षिणा । नहि सर्वत्र पाण्डित्यं सुलभं पुरुषे क्वचित् ॥ ५६६ ॥ राजा पश्यति कर्णाभ्यां युक्त्या पश्यन्ति पण्डिताः । पशुः पश्यति गन्धेन भूतैः पश्यन्ति बर्बराः ॥ ५६७ ॥ प्रत्यहूः सर्वसिद्धीनामुत्तापः प्रथमः किल । अतिशीतलमप्यम्भः किं भिनत्ति न भूधतः ॥ ५६८ ॥ अब्यापारेषु व्यापारं यो नरः कर्तुमिच्छति । स तत्र निधनं याति कीलोत्पाटीव वानरः ॥ ५६९ ॥ हतं ज्ञानं क्रियाहीनं हताश्चाज्ञानिनो नराः । हतं चानाथकं सैन्यमभर्तारो हताः स्त्रियः ॥ ५७० ॥ कन्या निष्कासिता श्रेष्ठा वधुः श्रेष्ठा प्रवेशिता । अन्नं संक-लितं श्रेष्ठं धर्मः श्रेष्ठो दिने दिने ॥ ५७१ ॥ सत्यं सत्यं मुने-र्वाक्यं नादत्तमुपतिष्ठते । अम्बुभिः पूरिता पृथ्वी चातकस्य मरुस्थली ॥ ५७२ ॥ न स्वप्नेन जयेन्निद्रां न कामेन स्त्रियं जयेत् । नेष्येनेन जयेद्ब्रह्मि न पानेन सुरां जयेत् ॥ ५७३ ॥ तद्ब्रह्मं यत्र वसतिस्तद्गोम्यं येन जीवति । त-न्मुक्तये यदेवाक्तं ज्ञानमज्ञानमन्यथा ॥ ५७४ ॥ पिता रक्षति कौमारे भर्ता रक्षति यौवने । पुत्रस्तु स्थाविरे भाव्रे न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ॥ ५७५ ॥ पानं दुर्जनसंसर्गः पत्या च विगहोऽटनम् । स्वप्रमन्यगृहे वासो नारीणां दूषणानि षट् ॥ ५७६ ॥ हन्तुं भेषोऽपसरति मृगेन्द्रः संकुचत्यपि । बुद्धिमन्तः सहन्ते च निधाय हृदि किंचन ॥ ५७७ ॥ यदप्यथ्यवतामायुर्यदनीतिमतां श्रियः । तदेतत्का-कतालीयं तदेतच्च घुणाक्षरम् ॥ ५७८ ॥ वस्त्रं गां च बहुक्षीरां जलपात्रमुपानहौ । औषधं बीजमाहारं संक्री-णीत यथामुयात् ॥ ५७९ ॥ रागे द्वेषे च माने च द्रोहे पापे च कर्मणि । अप्रिये चैव कर्तव्ये चिरकारी प्रशस्यते ॥ ५८० ॥ बन्धूनां सुहृदां चैव भृत्यानां स्त्रीजनस्य च । अव्यक्तेष्वपराधेषु चिरकारी प्रशस्यते ॥ ५८१ ॥ चिरेण मित्रं संधीयाच्चिरेण न कृतं त्यजेत् । चिरेण विहितं मित्रं चिरं वारणमर्हति ॥ ५८२ ॥ लाभस्तेषां जयस्तेषां कुत-स्तेषां पराजयः । येषां हृदिस्थो भगवान्मङ्गलायतनो हरिः ॥ ५८३ ॥ धनाशा जीविताशा च गुर्वी प्राणभृतां सदा । वृद्धस्य तरुणी भार्या प्राणेश्योऽपि गरीयसी ॥ ५८४ ॥ चित्रास्वाती गतावर्षाः प्रसूता गतयौवना । प्रवासी गत-सौख्यश्च याचना गतगौरवा ॥ ५८५ ॥ शाखासृगस्य शाखायाः शाखां गन्तुं पराक्रमः । उल्लङ्घितो यद्भ्रमोधिः प्रभावः प्रभवो हि सः ॥ ५८६ ॥ राः पुण्यं च कलत्राणि पुत्रोत्पत्तिर्निधिस्तथा । सुकृतादेव लभ्यन्ते नैव पार्थ पराक्रमात् ॥ ५८७ ॥ धर्महान्यर्जिते वित्तेऽनुभवन्ति

सुखं परे । स्वयं पापस्य पात्रं स्यात्सिंहो गजवधादिव
॥ ५८८ ॥ यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो
मृगः । तथा वेदं विना विप्रस्त्रयस्ते नामधारकाः ॥ ५८९ ॥
वरं कृतध्वस्तगुणादत्यन्तमगुणः पुमान् । प्रकृत्या ह्यगुणः
श्रेयान्नालंकारश्च्युतोपलः ॥ ५९० ॥ दूरस्थोऽपि समीपस्थो
यो यस्य हृदि वर्तते । यो यस्य हृदये नास्ति समीपस्थोऽपि
दूरगः ॥ ५९१ ॥ मद्यपाः किं न जल्पन्ति किं न भक्षन्ति
वायसाः । कवयः किं न पश्यन्ति किं न कुर्वन्ति योषितः
॥ ५९२ ॥ अशक्तः सततं साधुः कुरूपा च पतिव्रता ।
व्याधितो देवभक्तश्च निर्धना ब्रह्मचारिणः ॥ ५९३ ॥
तावन्महत्त्वं पाण्डित्यं कुलीनत्वं विवेकिता । यावज्ज्वलति
नाङ्गेषु स्वतः पञ्चेषुपावकः ॥ ५९४ ॥ वाहितं चाश्ववा-
णिज्यं गजसेवा तपोवनम् । धीगश्वत्वारि कुर्वन्ति कृषिं
कुर्वन्ति कातराः ॥ ५९५ ॥ न देवो विद्यते कोष्ठे न
पापाणे न मृगमये । भात्रेषु विद्यते देवस्तस्माद्भावो हि
कारणम् ॥ ५९६ ॥ अन्यायोपार्जितं द्रव्यं दश वर्षाणि
तिष्ठति । प्राप्तं चैकादशे वर्षे समूलं च विनश्यति ॥ ५९७ ॥
तृस्यर्थं भोजनं येषां संतानार्थं च मैथुनम् । वाक्सत्यवच-
नार्थाय दुर्गाण्यतितरन्ति ते ॥ ५९८ ॥ नित्यं क्रोधाच्छिष्यं
रक्षेत्तपो रक्षेच्च मत्सरान् । विद्यां मानापमानाभ्यामात्मानं
तु प्रमादतः ॥ ५९९ ॥ क्षमातुल्यं तपो नास्ति न संतो-
पात्परं सुखम् । न तृष्णायाः परो व्याधिर्न च धर्मो दया-
परः ॥ ६०० ॥ दानेन भोगी भवति मेधावी वृद्धसेवया ।
अर्हिसया च दीर्घायुरिति प्राहुर्मनीषिणः ॥ ६०१ ॥ यच्छक्यं
असितुं श्रासं अस्तं परिणमेच्च यत् । हितं च परिणामे स्यात्त-
त्कार्यं भूतिमिच्छता ॥ ६०२ ॥ बुद्धौ कलुषिभूतायां
विकारे प्रत्युपस्थिते । अनयो नयसंकाशो हृदयान्नापसर्पति
॥ ६०३ ॥ यदैव भर्ता जानीयान्मन्त्रमूलपरं स्त्रियम् ।
उद्विजेत तदैवासाः सर्पाद्वैश्मगतादिव ॥ ६०४ ॥ न
क्रोधयातुधानस्य धीमान्नाच्छेद्विधेयताम् । निपीतभ्रातृ-
रुधिरः प्राप निन्दाम् वृकोदरः ॥ ६०५ ॥ न लोकायतवादेन
नास्तिकः स्याददैवतः । हरिर्हिरेण्यकशिपुं जघान सत्सभ-
निर्गतः ॥ ६०६ ॥ संदेहो वैष्णवे मार्गे न कार्योऽन्यैः
कुदर्शनैः । रामप्रभावमद्यापि पयोध्वौ पश्य सेतुना
॥ ६०७ ॥ गौर्गौः कामदुषा सम्यकप्रयुक्ता स्रियते बुधैः ।
दुःप्रयुक्ता पुनर्गोविं प्रयोक्तुः सैव शंसति ॥ ६०८ ॥ न
जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति । हविषा कृष्ण-

वत्मेव भूय एवाभिवर्धते ॥ ६०९ ॥ नापृष्टः कस्यचिद्-
यान्न चान्यायेन पृच्छतः । जानन्नपि हि मेधावी जडबल्लोक
आचरेत् ॥ ६१० ॥ धर्माशौ यत्र न स्यातां शुश्रूषा वापि
तद्विधा । तत्र विद्या न वक्तव्या शुभं बीजविभोषे
॥ ६११ ॥ विद्ययैव समं कामं मत्तयैव ब्रह्मवादिना आप-
द्यपि हि घोरायां न त्वेनामिर्णे वेपत् ॥ ६१२ ॥ सावित्री-
मात्रसारोऽपि वरं विप्रः सुयन्नितः । नायन्नितश्चतुर्वेदः
सर्वाङ्गी सर्वविक्रयी ॥ ६१३ ॥ न हायनेन पलितैर्न
वित्तेन न वन्धुभिः । ऋषयश्चक्रिरे धर्मं योऽनुचानः स नो
महान् ॥ ६१४ ॥ नास्तुदः स्यादार्तोऽपि न पद्मोहकर्मभिः ।
ययासोद्विजते वाचा नालोक्यां तामुदीरयेत् ॥ ६१५ ॥
यथा खनन्खनित्रेण नरो वार्यधिगच्छति । तथा गुरुगतां
विद्यां शुश्रूषधिगच्छति ॥ ६१६ ॥ यं मातापितरौ क्लेशं
महेते संभवे नृणाम् । न तस्य निष्कृतिः शक्या कर्तुं वर्ष-
शतैरपि ॥ ६१७ ॥ पित्रोर्नित्यं प्रियं कुर्यादाचार्यस्य च
सर्वदा । तेषु हि त्रिषु तुष्टेषु तपः सर्वं समाप्यते ॥ ६१८ ॥
श्रद्धानः शुभं विद्यामाददीतावरादपि । अन्त्यादपि परं धर्मं
स्वीरत्नं दुष्कुलादपि ॥ ६१९ ॥ यद्यत्परवशं कर्म तत्तद्य-
त्नेन वर्जयेत् । यद्यदात्मवशं तु स्यात्तत्समेवेत यत्नतः
॥ ६२० ॥ यत्कर्म कुर्वतोऽस्य स्यात्परितोषोऽन्तरात्मनः ।
तत्प्रयत्नेन कुर्वति विपरीतं तु वर्जयेत् ॥ ६२१ ॥ न
द्रव्याणामविज्ञाय विधिं धर्म्यं प्रतिग्रहेत् । प्राप्तः प्रतिग्रहं
कुर्याद्वसोदन्नपि क्षुधा ॥ ६२२ ॥ सर्वेषामेव शौचाना-
मर्थशौचं परं स्मृतम् । योऽयं शुचिः स हि शुचिर्न मृदा-
रिशुचिः शुचिः ॥ ६२३ ॥ नास्ति विद्यासमं चक्षुर्नास्ति
सत्यसमं तपः । नास्ति रागसमं दुःखं नास्ति त्यागसमं
सुखम् ॥ ६२४ ॥ नाल्यर्थमर्थार्थिताया लुब्धसुद्वेगजयेजनम् ।
अधिर्दत्त्वाश्वरत्नं स्त्रीमथ्यमानोऽसृजद्विषम् ॥ ६२५ ॥
न स्यात्तव्यं न गन्तव्यं क्षणमप्यधर्मैः सह । पयोऽपि
शौण्डिकीहस्ते मैदिरां मन्यते जनः ॥ ६२६ ॥ अकिंचि-
दपि कुर्वाणः सौख्यैर्दुःखान्यपोहति । तत्तस्य किमपि द्रव्यं
यो हि यस्य प्रियो जनः ॥ ६२७ ॥ अत्युष्णात्सपृताद-
न्नादच्छिद्राच्चैव वाससः । अपरप्रेष्यभावाच्च भूय इच्छन्पत-
त्यशः ॥ ६२८ ॥ आपद्दामापतन्तीनां हितोऽप्यायाति
हेतुताम् । मातृजङ्घैव वत्सस्य सत्सभो भवति बन्धने
॥ ६२९ ॥ भवत्येकस्थले जन्म गन्धस्तोषां पृथक्पृथक् ।
उत्पलस्य मृणालस्य मत्स्यस्य कुमुदस्य च ॥ ६३० ॥

तत्र मित्रं न वस्तव्यं यत्र नास्ति चतुष्टयम् । ऋणदाता
 च वैद्यश्च श्रोत्रियः सजला नदी ॥ ६३१ ॥ सच्छिद्रनिकटे
 वासो न कर्तव्यः कदाचन । घटी पिवति पानीयं ताड्यते
 झलरी यथा ॥ ६३२ ॥ तृणं ब्रह्मविदः स्वर्गस्तृणं शूरस्य
 जीवितम् । जिताक्षस्य तृणं नारी निम्बवृक्षस्य तृणं जगत्
 ॥ ६३३ ॥ गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानतः । उँप-
 थप्रतिपन्नस्य न्याय्यं भवति शासनम् ॥ ६३४ ॥ मनसैव
 कृतं पापं न शरीरकृतं कृतम् । येनैवालिङ्गिता कान्ता तेनै-
 वालिङ्गिता सुता ॥ ६३५ ॥ मित्रे चित्ते कुतः प्रीतिः
 स्याद्वा प्रीतिः कुतः सुखम् । त्वं च स्मरसि तं पुत्रं पुच्छ-
 च्छेदं स्मराम्यहम् ॥ ६३६ ॥ मक्षिका व्रणमिच्छन्ति धन-
 मिच्छन्ति पार्थिवाः । नीचाः कलहमिच्छन्ति शान्ति-
 मिच्छन्ति साधवः ॥ ६३७ ॥ हस्ती चाङ्कुशहस्तेन कशा-
 हस्तेन धाजिनः । शङ्गी लघुहस्तेन खड्गहस्तेन दुर्जनः
 ॥ ६३८ ॥ देशानुस्यूय गच्छन्ति सिंहाः सत्पुरुषा गजाः ।
 तत्रैव निधनं यान्ति काकाः कापुरुषा मृगाः ॥ ६३९ ॥
 वाग्वादमर्थसंबन्धं परोक्षे दारदर्शनम् । यदीच्छेद्विपुलां
 प्रीतिं त्रीणि तत्र न कारयेत् ॥ ६४० ॥ अर्थानामर्जनं
 कार्यं वर्धनं रक्षणं तथा । भक्ष्यमाणो निरादायः सुमेरुपि
 हीयते ॥ ६४१ ॥ आपदर्थं धनं रक्षेन्महतां कुत आपदः ।
 कदाचित्कुपितो देवः मंचितं चापि नश्यति ॥ ६४२ ॥
 शुध्यन्ति पशवः सर्वे पठन्ति शुक्रमारिकाः । दातुं जानाति
 यो वित्तं स शूरः स च पण्डितः ॥ ६४३ ॥ नदीतीरेषु
 ये वृक्षा यस्य नारी निरङ्कुशा । मन्त्रिहीनो भवेद्राजा तस्य
 राज्यं विनश्यति ॥ ६४४ ॥ गुणं पृच्छस्व मा रूपं शीलं
 पृच्छस्व मा कुलम् । सिद्धिं पृच्छस्व मा विद्यां भोगं
 पृच्छस्व मा धनम् ॥ ६४५ ॥ गुणो भूपयते रूपं शीलं
 भूपयते कुलम् । सिद्धिर्भूपयते विद्यां भोगो भूपयते धनम्
 ॥ ६४६ ॥ यस्य न ज्ञायते शीलं कुलं विद्या नरस्य च । कस्तेन
 सह विश्वासं पुमान्कुर्याद्विचक्षणः ॥ ६४७ ॥ का प्रीतिः सह
 मार्जारैः का प्रीतिरवनीपतौ । गणिकाभिश्च का प्रीतिः का
 प्रीतिर्भिक्षुकैः सह ॥ ६४८ ॥ धीराणां भूषणं विद्या मन्त्रिणां
 भूषणं नृपः । भूषणं च पतिः स्त्रीणां शीलं सर्वस्य भूषणम्
 ॥ ६४९ ॥ महानदीप्रतरणं महापुरुषविग्रहम् । महाजन-
 विरोधं च दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ६५० ॥ नारुहेद्विषमं वृक्षं
 जीर्णानां न चारुहेत् । कूपे नालोक्येत्तोयं न वात्मानं
 विनाशयेत् ॥ ६५१ ॥ संकटे न च गन्तव्यं विषमे न

कदाचन । महापथे न गन्तव्यं गन्तव्यं चात्मनः पथम्
 ॥ ६५२ ॥ अनादायी व्ययं कुर्यादसहायी रणप्रियः ।
 आतुरः सर्वभक्षी च नरः शीघ्रं विनश्यति ॥ ६५३ ॥
 सुसंदिग्धस्य भक्तस्य दन्तस्य चलितस्य च ।
 अमात्यस्य च दुष्टस्य मूलादुद्धरणं वरम् ॥ ६५४ ॥
 दीर्घशृङ्गमनङ्गुहं रण्डं च बहुभाषिणीम् । शूद्रम-
 क्षरसंयुक्तं दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ६५५ ॥ सिद्ध-
 मन्त्रोपधं धर्मं गृहच्छिद्रं च मैथुनम् । कुमुक्तिं कु-
 श्रुतं चैव वचनं न प्रकाशयेत् ॥ ६५६ ॥ धनेषु
 जीवितव्येषु स्त्रीषु भोजनवृत्तिषु । अतुषा मानवाः सर्वे याता
 यास्यन्ति यान्ति च ॥ ६५७ ॥ सौहार्दस्वर्गरेखाणामुच्चावच-
 भिदाजुषाम् । परोक्षमिति कोऽप्यस्ति परीक्षानिकपोलः
 ॥ ६५८ ॥ परापकारनिरतैर्दुर्जनैः सह संगतिः । वदामि
 भवतस्तत्त्वं न विधेया कदाचन ॥ ६५९ ॥ नरत्वं
 दुर्लभं लोके विद्या तत्र सुदुर्लभा । कवित्वं दुर्लभं
 तत्र शक्तिस्तत्र सुदुर्लभा ॥ ६६० ॥ वारिजेनेव
 सरसी शशिनेव निशीथिनी । यौवनेनेव वनिता न-
 येन श्रीर्मनोहरा ॥ ६६१ ॥ दानं वित्तादतं वाचः
 कीर्तिधर्मौ तथायुषः । परोपकरणं कायादसारास्मारमा-
 हरेत् ॥ ६६२ ॥ श्रुतं कृतधियां सङ्गाजायते विनयः
 श्रुतात् । लोकानुरागो विनयात् किं लोकानुरागतः
 ॥ ६६३ ॥ किमाराध्यं सदा पुण्यं कश्च सेव्यः स-
 दागमः । को ध्येयो भगवान्विष्णुः किं काम्यं परमं
 पदम् ॥ ६६४ ॥ एकामिषामिलापो हि बीजं वैरम-
 हातरोः । तिलोत्तमामिलापो हि यथा सुन्दोपसुन्दयोः
 ॥ ६६५ ॥ आचान्तकान्तिरुन्निरैर्मयूखैरहिमत्विषः । धू-
 सरापि कला चान्द्री किं न बध्नाति लोचनम्
 ॥ ६६६ ॥ हेतुर्नैसर्गिकः कोऽपि प्रीतेर्यद्वि न वर्तते ।
 मालती मधुरास्तीति मधुपः केन शिक्ष्यते ॥ ६६७ ॥
 देवे तीर्थे द्विजे मन्त्रे देवज्ञे भेषजे गुरौ । यादृशी
 भावना यस्य सिद्धिर्भवति तादृशी ॥ ६६८ ॥ न माता
 शपते पुत्रं न दोषं लभते मही । न हिंसां कुरुते
 साधुर्न देवः सृष्टिनाशकः ॥ ६६९ ॥ प्रायः सन्स्यु-
 पदेशार्हा धीमन्तो न जडाशयाः । तिलाः कुसुमसौ-
 गन्ध्यवाहिनो न यवाः क्वचित् ॥ ६७० ॥ संस्थितस्य
 गुणोत्कर्षः प्रायः प्रस्फुरति स्फुटम् । दग्धस्यगुरुखण्डस्य
 स्फारीभवति सौरभम् ॥ ६७१ ॥ उपकर्तुं यथा स्वल्पः

१ सगन्धस्य, २ उन्मागप्रवर्तिनः, ३ परस्त्रीसंकटं प्रोक्तं रण्डं
 च विषमं पथम् । ४ येषां महापथं प्रोक्तं स्वपर्यायः पिता श्रुतः ॥

समर्थो न तथा महान् । प्रायः कूपस्तृषां हन्ति स-
ततं न तु वारिधिः ॥ ६७२ ॥ जडे प्रभवति प्रायो
दुःखं विभ्रति साधवः । शीतंशानुदिते पद्माः संकोचं
यान्ति वारिणि ॥ ६७३ ॥ कश्चिन्कस्यचिदेव स्यात्सु-
हृद्विस्मभभाजनम् । पद्मं विकासयत्यर्कः संकोचयति कैर-
वम् ॥ ६७४ ॥ ईश्वराः पिशुनाञ्जश्चद्विभ्रतीति किमद्भु-
तम् । प्रायो निधय एवाहीन्द्रिजिह्वान्दधतेतराम् ॥ ६७५ ॥
संपद्यास्ते परैः साकं विपदि स्वजनैर्जडः । जन्मत्यम्भो-
रुहे भृङ्गः शुष्यत्युदकशैवलेः ॥ ६७६ ॥ नीचावमान-
मलिनां यो भुङ्क्ते संपदं पुमान् । लघुनाक्तां स क-
र्पूरचर्चां वित्तुते तनौ ॥ ६७७ ॥ व्यसनानन्तरं सौख्यं
स्वल्पमप्यधिकं भवेत् । कापायरसमास्वाद्य स्वाद्वतीवाम्बु
विन्दते ॥ ६७८ ॥ गुणानामन्तरं प्रायस्तज्जो जानाति
नेतरः । मालतीमलिकामोदं प्रापं वेत्ति न लोचनम्
॥ ६७९ ॥ प्रभूतवयसः पुंसो धियः पाकः प्रवर्तते ।
जीर्णस्य चन्दनतरोरामोद उपजायते ॥ ६८० ॥ धना-
गमेऽधिकं पुंसां लोभमभ्येति मानसम् । निदाघकाले
प्रादेयः प्रायः शैत्यं बहृत्यलम् ॥ ६८१ ॥ महजोऽपि
गुणः पुंसां साधुवादेन वर्धते । कामं सुरसेलेपेन कान्ति
वहति काञ्चनम् ॥ ६८२ ॥ निन्दां यः कुरुते सा-
धोस्तथा स्वं दूषयत्यसौ । खे भूतिं यस्त्यजेदुच्चै-
र्भूमिं तस्यैव सा पतेत् ॥ ६८३ ॥ शुभं वाप्यशुभं
कर्म फलकालमपेक्षते । शरधेव फलत्याशु शालिनं
सुभौ क्वचित् ॥ ६८४ ॥ भोगेच्छा नोपभोगेन
भोगिनां जातु शाम्यति । लवणानान्तरालेन तृष्णा
प्रत्युत जायते ॥ ६८५ ॥ दुर्लभोऽप्युत्तमः प्रायः स्व-
जातीयेन लभ्यते । कर्णकोटरगं वारि वारिणैवावकृष्यते
॥ ६८६ ॥ जन्तोर्निरुपभोगस्य दृश्यते सुवि रूक्षता ।
वाताशिनो द्विजिह्वत्वं विहितं पश्य वेधसा ॥ ६८७ ॥
आकरः कारणं जन्तोर्देजिन्यस्य न जायते । कालकूटः
सुधासिन्धोः प्राणिनां प्राणहारकः ॥ ६८८ ॥ न व्या-
सिरेषा गुणिनो गुणवाञ्छायते ध्रुवम् । चन्दनोऽनलसं-
दग्धो न भस्म सुरभि क्वचित् ॥ ६८९ ॥ कार्यपेक्षी
जनः प्रायः प्रीतिमाविष्करोत्यलम् । लोभार्थं शौण्डिकः
शष्पैर्मेषं पुष्पाति पेशलैः ॥ ६९० ॥ दुर्जनो जीयते
युक्त्या विग्रहेण न धीमता । निपात्यते महावृक्षस्त-
त्समीपक्षितिक्षयात् ॥ ६९१ ॥ स्वभावसुन्दरं वस्तु न
संस्कारमपेक्षते । सुक्तरत्नस्य शाणाश्मघर्षणं नोपयुज्यते
॥ ६९२ ॥ येनात्मा पण्यतां नीतः स एवान्विष्यते

जनैः । हस्ती हेमसहस्रेण क्रीयते न मृगाधिपः ।
॥ ६९३ ॥ विक्रीतं निजमात्मानं वस्त्रैः संस्क्रुते जडः ।
परिभ्यः स्वशरीरस्य के वा भूपां वितन्वते ॥ ६९४ ॥
असंभवगुणस्तुत्या जायते स्वात्मनश्चपा । कर्णिकारं
सुगन्धीति यदन्को नोपहाम्यते ॥ ६९५ ॥ तटस्थैः
ख्यापिताश्रितो विशन्ति गुणिनां गुणाः । उत्कोचितानां
पद्मानां गन्धो वायुभिगाहृतः ॥ ६९६ ॥ निजाशयवदा-
भाति पुंसां चित्ते पराशयः । प्रतिमा मुखचन्द्रस्य कृपाणे
याति दीर्घताम् ॥ ६९७ ॥ अधमं वाधते भूयो
दुःखवेगो न तूत्तमम् । पादद्वयं रुजत्याशु शीतम्शो
न चक्षुषी ॥ ६९८ ॥ यत एवागतो दोषस्तत एव
निवर्तते । अधिदग्धस्य विस्फोटशान्तिः स्यादधिना
ध्रुवम् ॥ ६९९ ॥ बुद्धिमत्याभिमानः को भवेत्प्रजो-
पजीविनाम् । अन्यर्दायैरलंकारेनर्हिकारो विशृणोणे ॥ ७०० ॥
उत्तमोऽप्यधमस्य स्याद्याञ्जानम्रकरः क्वचित् । कौस्तु-
भादीनि रत्नानि ययाचे हरिरम्बुधिम् ॥ ७०१ ॥ प्रयत्ने
समके केचिदेव स्युः फलभागिनः । क्षीरोदमथनोद-
वैरुतं प्रापि नासुरैः ॥ ७०२ ॥ भोगः परोपतापेन
पुंसां दुःस्वप्य न स्थिरः । पानमप्यमृजः क्षिप्रं स्वर्पाश्रये
जलौकसाम् ॥ ७०३ ॥ नोपभोगपरानर्थान्कोऽपि संचि-
नुते चिरम् । आखवः किमलंकारानात्मत्याहृत्य कुर्वते
॥ ७०४ ॥ विवर्णवचनैर्भृत्सुर्गुहोऽप्यन्तः प्रकाशते । इन्ध-
नान्तरसंस्थैश्च ज्वलत्यग्निः पयःकणेः ॥ ७०५ ॥ नि-
कटस्थं गरीयांसमपि लोको न मयते । पवित्रामपि
यन्मर्त्या न नमस्यन्ति जाह्नवीम् ॥ ७०६ ॥ स्वजनः
स्वात्मवज्जन्तुर्जायते गुणवान्परैः । गोर्षणोपवदाज्ञायि
हरिर्देवो जगत्पतिः ॥ ७०७ ॥ उत्तमस्तोपमायाति तदङ्गं
पोष्यते यदि । वृद्धः प्रसीदति प्रायः पादाभ्यङ्गेन
न स्वयम् ॥ ७०८ ॥ दुर्भगः स्यात्प्रकृत्या यो विभू-
त्यापि स तादृशः । गोमयं श्रीनिवासोऽस्ति न तथापि
मनोहरम् ॥ ७०९ ॥ आगच्छदुःखसो भाति यथैव न
तथा गतः । हिमांशोरुदयः सार्थं चकास्ति न तथोपसि
॥ ७१० ॥ संतोषक्षतये पुंसांमाकस्मिन्नधनागमः । सरसां
सेतुभेदाय वर्षौघः स च न स्थिरः ॥ ७११ ॥ संतुष्यत्यु-
त्तमः स्तुत्या धनेन महताधमः । प्रसीदन्ति जपैर्देवा बलि-
भिर्भूतवियहः ॥ ७१२ ॥ स्वजातीयविघाताय माहात्म्यं
दृश्यते नृणाम् । श्येनो विहंगमानेव हिनस्ति न भुञ्जं-
गमान् ॥ ७१३ ॥ गुरुं प्रयोजनोद्देशादजयन्ति न भक्तितः ।
दुग्धदात्रीति गौर्गौहे पोष्यते न तु धर्मते ॥ ७१४ ॥

गुरुर्मिर्द्धिजातीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः । पतिरेको गुरुः स्त्रीणां सर्वेस्वाभ्यागतो गुरुः ॥ ७१५ ॥ बहुभिर्मूर्ख-
संघातैरन्योन्यं पशुवृत्तिभिः । प्रच्छाद्यन्ते गुणाः सर्वे मेधे-
रिव दिवाकरः ॥ ७१६ ॥ मनागमभ्यावृत्त्या वा कामं
क्षाम्यतु यः क्षमी । क्रियासमभिहारेण विराध्यन्तं क्षमेत
कः ॥ ७१७ ॥ कामाय स्पृहयत्यात्मा संयतोऽपि मनी-
षिणः । वीथीनियमितोऽप्युक्षा शष्पमासाद्य धावति
॥ ७१८ ॥ रोगशोकपरीतापबन्धनव्यसनानि च । आ-
त्मापराधवृक्षाणां फलान्येतानि देहिनाम् ॥ ७१९ ॥ भूमि-
पतावर्षपतौ बाले वृद्धे तपोनिधौ विदुषि । योषिति मूर्खे
गुरुषु च विदुषा नैवोत्तरं देयम् ॥ ७२० ॥ कटुकं वा
मधुरं वा प्रस्तुतवाक्यं मनोहारि । वामे गर्दभनादश्चित्त-
प्रीत्यै प्रयाणेषु ॥ ७२१ ॥ अतिपरिचयाद्वज्रा संततगम-
नादनादरो भवति । लोकः प्रयागवासी कूपे स्नानं समा-
चरति ॥ ७२२ ॥ अतिपरिचयाद्वज्रा संततगमनादना-
दरो भवति । मूल्ये भिक्षुपुरंध्री चन्दनतरुकाष्ठमिन्धनं कु-
रुते ॥ ७२३ ॥ अतिपरिचयाद्वज्रा इति यद्वाक्यं मूषैव
तद्गति । अतिपरिचितेऽप्यनादौ संसारेऽस्मिन्न जायते-
ऽवज्ञा ॥ ७२४ ॥ अविधेयो भृत्यजनः शठानि मित्राण्यदा-
यकः स्वामी । अविनयवती च भार्या मस्तकशूलानि च-
त्वारि ॥ ७२५ ॥ वैद्यस्तकविहीनो निर्लज्जा कुलवधूर्य-
तिर्मूखः । कटकं च प्राहुणिको मस्तकशूलानि चत्वारि
॥ ७२६ ॥ शक्तिरहितोऽपि कुप्यति सेवासक्तोऽपि मान-
मुद्रहति । अधनोऽपि हि कामयते जानाति विधिर्विडम्ब-
यितुम् ॥ ७२७ ॥ त्यजति भयमकृतपापं सुमित्रमयशः
प्रमादिनं विद्या । ह्रीः कामिनमलसं श्रीः क्रूरं स्त्री दुर्जनं
लोकः ॥ ७२८ ॥ अनुचितकर्मारम्भः स्वजनविरोधो
बलीयसा स्वर्धा । प्रेमदाजनविश्वासो मृत्युदागणि चत्वारि
॥ ७२९ ॥ अन्यमुखे दुर्वादो यः प्रियवदने स एव परि-
हासः । इतरन्धनजन्मा यो धूमः सोऽगुरुभवो धूपः ॥ ७३० ॥
अशठमलोभमंजिह्वं त्यागिनमनुरागिणं विशेषज्ञम् । यदि
नाश्रयति नरं श्रीः श्रीरेव हि वक्षिता तत्र ॥ ७३१ ॥
व्यथयतितरासुपेतः स्वस्थप्रकृतेरवलेशोऽपि । भृशमुद्दि-
जते चक्षुः सक्तेन रजःकणेनापि ॥ ७३२ ॥ शरदि समग्र-
निशाकरकशतहततमिरसंचया रजनी । जलदान्तरिता-
कामपि दिवसच्छायां न पूर्यति ॥ ७३३ ॥ यत्र न फलि-
तास्तरवो विकसितसरमरूहाः सरस्यो वा । न च सज्जनाः

स देशो गच्छतु निधनं श्मशानसमः ॥ ७३४ ॥ गुणमधि-
गतमपि धनवानचिरान्नाशयति रक्षति दरिद्रः । मज्जयति
रज्जुमम्मसि पूर्णः कुम्भो न खलु तुच्छः ॥ ७३५ ॥ अ-
नुधा अजंगमा अपि कयापि गत्या परं पदमवासाः । म-
न्त्रिण इति कीर्त्यन्ते नैयवलगुटिका इव जनेन ॥ ७३६ ॥
खल्पा इति रामबलैर्यै न्यस्ता नाशये पयोराशेः । ते शैलाः
स्थितिमन्तो हन्त लघिन्नैव बहुमानः ॥ ७३७ ॥ यत्तार्ज-
वेन लघिमा गरिमाणं वक्रता तनुते । छन्दःशास्त्र इवा-
स्त्रिलोके सरलः सखे किमसि ॥ ७३८ ॥ सुहृदि निरन्त-
रचिते गुणवति भृत्ये प्रियासु नारीषु । स्वामिनि शक्तिस-
मेते निवेद्य दुःखं जनः सुखी भवति ॥ ७३९ ॥ प्राप्य
चलानधिकाराग्रशुषुषु मित्रेषु बन्धुवर्गेषु । नापकृतं नोप-
कृतं न सत्कृतं किं कृतं तेन ॥ ७४० ॥ वित्तं परिमितम-
धिकव्ययशीलं पुरुषमाकुलीकुरुते । ऊनांशुकमिव पीनस्तन-
जघनायाः कुलीनायाः ॥ ७४१ ॥ अप्रतिबुद्धे श्रोतरि वक्तु-
र्वाक्यं प्रयाति वैफल्यम् । नयनविहीने भर्तारि लावण्यमिवेह
खञ्जनाक्षीणाम् ॥ ७४२ ॥ बहुतरहिते रसातल उच्छिष्टते
हि सुमनसस्तपसि । कान्तारिर्जनवेगं विपद्य सद्रसफलास्तु
विरलाः स्युः ॥ ७४३ ॥ प्रतिगृहकोणं गुणिनो लूताकीटा
इव स्फुरन्ति शतम् । तद्द्रांसकः स्वंगोभिः को वा रविरिव
गुणज्ञोऽस्ति ॥ ७४४ ॥ रमणीयः स हि पुरुषो रमणी
यत्रैव रज्यति विदग्धा । श्लोकः स एव सुभगश्चित्तं सक्तं
हि यत्र रसिकस्य ॥ ७४५ ॥ आपरितोपाद्भिदुषां न साधु
मन्ये प्रयोगविज्ञानम् । बलवदपि शिक्षितानामामर्त्यप्रत्ययं
चेतः ॥ ७४६ ॥ अबला यत्र प्रबला शिशुरवनीशो निर-
क्षरो मन्त्री । नहि नहि तत्र घनाशा जीवितं^३ आशापि
दुर्लभा भवति ॥ ७४७ ॥ ज्वलति चलितेन्धनोऽपि विप्र-
कृतः पन्नगः फणां कुरुते । प्रायः स्वं महिमानं क्षोभात्प्र-
तिपद्यते जन्तुः ॥ ७४८ ॥ राजनि विदुषां मध्ये वरसुर-
तानां समागमे स्त्रीणाम् । सौध्वसद्वृषितहृदयो वैर्षेपदुरपि

१ चतुरङ्गास्वकीडनकस्य गुटिकाः. २ अल्पं वस्त्रम्.
३ मूत्रं. ४ खञ्जरीडनयनानाम्. ५ तरहितं रसातलं. रसातल
आम्रवृक्ष इत्यर्थः. ६ पुष्पाणि; (पक्षे) शोभनमनसः. सुनय
इत्यर्थः. ७ मायामासे; (पक्षे) तपश्चर्यायाम्. ८ कान्तारमरण्यम्.
दुर्गममार्ग इति यावत्. तत्संबन्धि एजनवेगं कम्पनेवंगं विपद्य
सहित्वा सद्रसानि फलानि येषामेवंविधा विरलाः स्युः; (पक्षे)
कान्ता स्त्री, रा द्रव्यं, जनवेगो जनसंतापः प्लाम्पमपेक्षित्वा
सद्रसो मोक्षरसः स एव फले येषामेतादृशा विरलाः स्युः.
९ प्रकाशकः. १० स्ववाणीभिः; (पक्षे) स्वकिरणैः. ११ चतुरा.
१२ अविश्वस्तम्. १३ जीवने. १४ भयम्. १५ वाग्मी.

१ मलयपर्वते. २ भिलस्त्री. ३ आगन्तुकः. ४ स्त्रीषु
विधासः. ५ दुष्टभाषणम्. ६ काष्ठम्. ७ सरलम्. ८ दानशीलम्.

कातरो भवति ॥ ७४९ ॥ अलिरनुसरति परिमलं लक्ष्मी-
रनुसरति नयगुणसम्पद्धिम् । निम्नमनुसरति सलिलं विधिलि-
खितं बुद्धिरनुसरति ॥ ७५० ॥ स्वाधीनेऽपि कलत्रे नीचः
परदारलम्पटो भवति । संपूर्णेऽपि तद्गणे काकः कुम्भो-
दकं पिबति ॥ ७५१ ॥ किं कूरं फणिहृदयं पुनरपि किं
कूरमङ्गनाहृदयम् । कूरात्कूरतरं किं पतिसुतधनहीनकामि-
नीहृदयम् ॥ ७५२ ॥ अनुकूलां विमलाङ्गीं कुलजां कुशलां
सुशीलसंपन्नाम् । पञ्चलकारां भार्यां पुरुषः पुण्योदयालभते
॥ ७५३ ॥ अरसिकजनभाषणतो रसिकजनेः सह वरं
कलहः । लम्बकुचालिङ्गनतो लिङ्कुचकुचापादताडनं श्रेयः
॥ ७५४ ॥ आपदि मित्रपरीक्षा शूरपरीक्षा रणाङ्गणे भवति ।
विनये वंशपरीक्षा स्त्रियः परीक्षा तु निर्धने पुंसि ॥ ७५५ ॥
अनवसरे च यद्युक्तं सुभाषितं तच्च भवति हास्याय ।
रहसि प्रौढवधूनां रतिसमये वेदपाठ इव ॥ ७५६ ॥ आरो-
प्यं विद्वत्ता सज्जनमैत्री महाकुले जन्म । स्वाधीनता च
पुंसां महदेश्वर्यं विनाप्यर्थैः ॥ ७५७ ॥ अवसरपठिता वाणी
गुणगणरहितापि शोभते पुंसाम् । रतिसमये युवतीनां भूषा-
हानिर्विभूषणं भवति ॥ ७५८ ॥ अव्याकरणमधीतं भिन्न-
द्रोण्या तरङ्गिणीतरणम् । भेषजमप्यसहितं त्रयमिदमकृतं
वरं न कृतम् ॥ ७५९ ॥ यः पठति लिखति पश्यति परि-
पृच्छति पिण्डितानुपाश्रयति । तस्य दिवाकरकिरणैर्नैलिनी-
दलमिव विकस्यते बुद्धिः ॥ ७६० ॥ विरला जानन्ति
गुणान्विरलाः कुर्वन्ति निर्धने स्नेहम् । विरलाः परकार्यरताः
परदुःखेनापि दुःखिता विरलाः ॥ ७६१ ॥ उद्वेजयति
दरिद्रं परमुद्राया ह्यणत्कारः । गृहपतिरतिमिलितायाः कङ्क-
णनादो यथा जारम् ॥ ७६२ ॥ कोऽन्धो योऽकार्यरतः
को बधिरो यः शृणोति नैतानि । को मूको यः काले
प्रियाणि वृक्तुं न जानाति ॥ ७६३ ॥ कुत्र विधेयो यलो
विद्याभ्यासे सदौषधे दाने । अवधीरणा क्व कार्या खलपर-
योषित्परधनेषु ॥ ७६४ ॥ कुत्र विधेयो वासः सज्जनकण्ठे
यथा काश्याम् । कः परिहार्यो देशः पिशुनयुतो लुब्धभूपश्च
॥ ७६५ ॥ दधि मधुरं मधु मधुरं द्राक्षा मधुरा सुधापि
मधुरैव । तस्य तदेव हि मधुरं यस्य मनो यत्र संलग्नम्
॥ ७६६ ॥ अविदितपरमानन्दो वदति जनो विषयमेव
रमणीयम् । तिलतैलमेव मृष्टं येन न दृष्टं घृतं कापि
॥ ७६७ ॥ रोगी चिरप्रवासी पराजभोजी परावसथशायी ।
यज्जीवति तन्मरणं यन्मरणं सोऽस्य विश्रामः ॥ ७६८ ॥
को धर्मो भूतदया किं सौख्यमरोगिता जगति । कः स्नेहः
सद्भावः किं पाण्डित्यं परिच्छेदः ॥ ७६९ ॥ दानं प्रियवा-

स्सहितं ज्ञानमगर्वं क्षमान्वितं शौर्यम् । वित्तं त्यागनियुक्तं
दुर्लभमेतच्चतुर्भद्रम् ॥ ७७० ॥ कल्पयति येन वृत्तिं येन
च लोके प्रशस्यते सद्भिः । स गुणस्तेन च गुणिना रक्ष्यः
संवर्धनीयश्च ॥ ७७१ ॥ दुर्जनगम्या नार्यः प्रायेणापात्रभृ-
द्भवति राजा । कृपणानुसारि च धनं भेषो गिरिजलधिवर्षी
च ॥ ७७२ ॥ कृतशतमसस्तु नष्टं सुभाषितशतं च नष्टम-
बुधेषु । वचनशतमवचनकरे बुद्धिशतमचेतने नष्टम्
॥ ७७३ ॥ दक्षः श्रियमधिगच्छति पथ्याशी कल्पतां सुख-
मरोगी । उद्युक्तो विद्यान्तं धर्माध्ययशांसि च विनीतः
॥ ७७४ ॥ निरतिशयं गरिमाणं तेन जनन्याः स्मरन्ति
विद्वांसः । यत्कमपि वहति गर्भं महतामपि यो गुरुर्भवति
॥ ७७५ ॥ अप्रकटीकृतशक्तिः शक्तोऽपि जनस्तिरस्त्रियां
लभते । निवसन्नन्तर्दोरुणि लङ्घ्यो वह्निर्न तु ज्वलितः
॥ ७७६ ॥ विषमस्थस्वादुफलग्रहणव्यवसायनिश्चयो येषाम् ।
उष्ट्राणामिव तेषां मन्येऽहं शंसितं जन्म ॥ ७७७ ॥ दुर-
धिगमः परभागो यावत्पुरुषेण पौरुषं न कृतम् । जयति
तुलामधिरूढो भास्वानपि जलदपटलानि ॥ ७७८ ॥
आपदि येनोपकृतं येन च हसितं दशासु चान्यासु ।
उपकृदपकृदपि च तयोर्यस्तं पुरुषं परं मन्ये ॥ ७७९ ॥
असती भवति सलज्जा क्षारं नीरं च शीतलं भवति । दम्भी
भवति विवेकी प्रियवक्ता भवति धूर्तजनः ॥ ७८० ॥
पश्यति परस्य सुवर्ति सकाममपि तन्मनोरथं कुरुते । ज्ञा-
त्वैव तदप्राप्तिं व्यर्थं मनुजो हि पापमात्रभवति ॥ ७८१ ॥
स्त्रीणां हि साहचर्याद्भवन्ति चेतांसि भर्तृसदृशानि । मधु-
रापि हि मूर्च्छयते विषैविटपिसमाश्रिता वैली ॥ ७८२ ॥
सकृदपि दृष्ट्वा पुरुषं विद्युधा जानन्ति सारतां तस्य ।
हस्ततुलयापि निपुणाः पलप्रमाणं विजानन्ति ॥ ७८३ ॥
कविहृदयेष्वनसत्या कस्तूरीकर्दमेष्वमालिन्यम् । अक्षारता
पयोधाववनीपालेषु पाण्डित्यम् ॥ ७८४ ॥ वस्तुनि चि-
राभिलषिते कथमपि दैवात्प्रसक्तसंघटने । प्राक्प्रासान्यपि
बहुशो दुःखानि परं सुखानि जायन्ते ॥ ७८५ ॥ विषेन्ध-
घातदोषः स्ववधाय खलस्य वीरकोपकरः । नवतरुमङ्ग-
ध्वनिरिव हरिनिद्रातस्करः करिणः ॥ ७८६ ॥ सत्यपि
च सुकृतकर्मणि दुर्नीतिश्चेन्निष्ठं हरत्येव । तैलैः सदो-
पयुक्तां दीपशिखां दलति वातातिः ॥ ७८७ ॥ उपचारः
कर्तव्यो यावदनुपपन्नसौहृदाः पुरुषाः । उत्पन्नसौहृदानामु-
पचारः कैतवं भवति ॥ ७८८ ॥ स्नेहो हि वरमघटितो

१ गुणोत्कर्षः. २ विषवृक्षाश्रिता. ३ लता. ४ विश्वस्त.
५ निद्रापहारी.

न वरं संजातविघटितस्नेहः । हृतनयनो हि विषादी न
विषादी भवति जाल्यन्धः ॥ ७८९ ॥ नलिनीदलगतजल-
वत्तरलं किं यौवनं धनं चायुः । के शशधरकरनिकरानुका-
रणः सज्जना एव ॥ ७९० ॥ किं क्रूरं स्त्रीहृदयं किं गृहिणः
प्रियहिताय दारगुणाः । कः कामः संकल्पः किं
दुष्करसाधनं प्रज्ञा ॥ ७९१ ॥ वितरति यावद्दाता
तावत्सकलोऽपि भवति कलभाषी । विरते पयसि घनेभ्यः
शाम्यन्ति शिखण्डिनां ध्वनयः ॥ ७९२ ॥ व्यसने मित्रप-
रीक्षा शरपरीक्षा रणाङ्गणे भवति । विनये भृत्यपरीक्षा दान-
परीक्षा च दुर्मिक्षे ॥ ७९३ ॥ आलस्यं स्त्रीसेवा सरोगता
जन्मभूमिवात्सल्यम् । संतोषो भीरुत्वं षड् व्याघाता मह-
त्त्वस्य ॥ ७९४ ॥ अप्येकवंशजनुषोः पश्यत पूर्णत्वतुच्छ-
तामाजोः । ज्याकार्मुकयोः कश्चिद्गुणभूतः कश्चिदपि भर्ता
॥ ७९५ ॥ अन्धत्वमन्धसमये बधिरत्वं बधिरकाल आ-
लम्ब्य । श्रीकेशवयोः प्रणयी परमेष्ठी नाभिवास्तव्यः
॥ ७९६ ॥ नियतैः पदैर्निषेच्यं स्खलितेऽनर्थावहं समाश्र-
यति । संभवदन्वगतिः कः संक्रमकाष्ठं दुरीशं च ॥ ७९७ ॥
सम्यगनिष्पन्नः सन्तोऽर्थस्त्वरया स्फुटीक्रियते । स व्यङ्ग्य
एव भवति प्रथमो विनतातनूज इव ॥ ७९८ ॥ अधरस्य
मधुरिमाणं कुचकाठिन्यं दृशोस्तथा तैक्ष्ण्यम् । कवितायाः
परिपाकानुभवसिको विजानाति ॥ ७९९ ॥ सविता
विधवति विधुरपि सवितरति तथा दिनन्ति यामिन्यः । या-
मिनयन्ति दिनानि च सुखदुःखवशीकृते मनसि ॥ ८०० ॥
निजदोषावृत्तमनसामतिसुन्दरमेव भाति विपरीतम् ।
पश्यति पित्तोपहतः शशिशुभ्रं शङ्कमपि पीतम् ॥ ८०१ ॥
राज्ये सारं वसुधा वसुधायामपि पुरं पुरे सौधम् ।
सौधे तल्पं तल्पे वराङ्गनानङ्गसर्वस्वम् ॥ ८०२ ॥
घाप्यो भवन्ति विमलाः स्फुटन्ति कमलानि वापीषु ।
कमलेषु पतन्त्यलयः करोति संगीतमलिषु पदम् ॥ ८०३ ॥
संनिहितेऽपि दुराणे वस्तुनि मनसोऽनवासविषयस्य ।
भवति न संशयनाशो बहुशुऽप्याश्वासमानस्य ॥ ८०४ ॥
स्ववशः करोति कर्म प्रमादयुक्तस्तु परवशो भवति । स्व-
वशो रोहति वृक्षं निपतत्यवशस्ततः पुरुषः ॥ ८०५ ॥
भोगाक्षमस्य रक्षां दृष्ट्वात्रैणैव कुर्वतोऽनभिमत्स्य । वृद्धस्य
प्रमदापि श्रीरपि भृत्यस्य भोगाय ॥ ८०६ ॥ सर्वथा
स्वहितमाचरणीयं किं करिष्यति जनो बहुजल्पः । विद्यते
नहि स कश्चिद्गुणयः सर्वलोकपरितोषकरो यः ॥ ८०७ ॥

कस्यचित्किमपि नो हुरणीयं मर्मवाक्यमपि नोऽचरणीयम् ।
श्रीपतेः पदयुगं स्मरणीयं लीलया भवजलं तरणीयम्
॥ ८०८ ॥ आसुरं कुलमनादरणीयं चित्तमेतदमलीकरणी-
यम् । रामधाम शरणीकरणीयं लीलया भवजलं तरणीयम्
॥ ८०९ ॥ जीवितं तदपि जीवितमध्ये गण्यते सुकृतिभिः
किमु पुंसाम् । ज्ञानविक्रमकलाकुललज्जाल्यागभोगरहितं
विकलं यत् ॥ ८१० ॥ लोक एष गतलोचनत्रपः कस्य
वा न विद्युणोति वाच्यताम् । लोचनोत्सवमशेषजीवनं
यत्कलङ्कयति चन्द्रमण्डलम् ॥ ८११ ॥ यः परस्य विषमं
विचिन्तयेत्प्रायुयात्स कुमतिः स्वयं हि तत् । पूतना हरिव-
धार्थमाययौ प्राप सैव वधमात्मनस्ततः ॥ ८१२ ॥ कांके
शौचं द्यूतकारे च सत्यं संपे क्षान्तिः स्त्रीषु कामोपशान्तिः ।
ह्रीन्ने धैर्ये मध्ये तत्त्वचिन्ता राजा मित्रं केन दृष्टं धृतं वा
॥ ८१३ ॥ एको देवः केशवो वा शिवो वा एके मित्रं
भूतिर्वा यतिर्वा । एका भार्या सुन्दरी वा दरी वा एको
वासः पत्न्ये वा वने वा ॥ ८१४ ॥ चित्तायत्तं धातुबद्धं
शरीरं नष्टे चित्ते धातवो यान्ति नाशम् । तस्मान्चित्तं
सर्वदा रक्षणीयं स्वस्ये चित्ते दुद्रयः संभवन्ति ॥ ८१५ ॥
शुक्ले पक्षे शीतरश्मिर्बलीयान्न प्राधान्यं तारकायास्तु दृष्टम् ।
शक्त्या युक्ते विद्यमानेऽपि कान्ते न प्राधान्यं योषितां
क्वापि दृष्टम् ॥ ८१६ ॥ दाता दानस्यान्तरा स्यात्पृथिव्यां
गेहे गेहे याचकानां समूहः । चिन्तारत्नसास्ति सत्त्वे
विवाद्दो मार्गे मार्गे रेणवः सन्त्यसंख्याः ॥ ८१७ ॥ मांसं
मृगाणां दृशनौ गजानां मृगद्विषां चर्म फलं द्रुमाणाम् ।
स्त्रीणां सुरुपं च नृणां हिरण्यमेते गुणा वैरकरा भवन्ति
॥ ८१८ ॥ शाठ्येन धर्मं कपटेन मित्रं परोपतापेन समृद्धि-
भावम् । सुखेन विद्यां परुषेण नारीं वाञ्छन्ति ये व्यक्त-
मपण्डितास्तं ॥ ८१९ ॥ राजा घृणी ब्राह्मणः सर्वभक्षी
स्त्री चावशा दुष्टबुद्धिः सहायः । प्रेक्ष्यः प्रतीपोऽधिकृतः
प्रमादी त्याज्या इमे यश्च कृतं न वेत्ति ॥ ८२० ॥ मूर्खो
द्विजातिः स्वविरो गृहस्थः कामी दरिद्रो धनवांस्तपस्वी ।
वेदस्या कुरुषा नृपतिः कदर्यो लोके षडेतानि विडम्बितानि
॥ ८२१ ॥ दानं दरिद्रस्य विमोक्ष शान्तिर्युनां तपो ज्ञान-
वतां च मौनम् । इच्छानिवृत्तिश्च सुखान्वितानां दया च
भूतेषु दिवं नयन्ति ॥ ८२२ ॥ अर्थगमो नित्यमरो-
गिता च प्रिया च भार्या प्रियवादिनी च । वश्यश्च पुत्रो-
ऽर्थकरी च विद्या षड् जीवलोकस्य सुखानि राजन्

॥ ८२३ ॥ आरोग्यमानुष्यमविप्रवासः सप्रत्यया वृत्तिर-
भीतिवासः । सद्भिर्मनुष्यैः सह संप्रयोगः षड् जीवलो-
कस्य सुखानि राजन् ॥ ८२४ ॥ मृतस्य लिप्सा कृपणस्य
विस्सा विमार्गगायाश्च रुचिः स्वकान्ते । सर्पस्य शान्तिः
कुटिलस्य मैत्री विधातृमृष्टौ नहि दृष्टपूर्वा ॥ ८२५ ॥
आरम्भगुर्वी क्षयिणी क्रमेण लघ्वी पुरा वृद्धिमती च
पश्चात् । दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना छायेव मैत्री खलसज्ज-
नानाम् ॥ ८२६ ॥ भार्यावियोगः स्वजनापवादो ऋणस्य
शेषं कृपणस्य सेवा । दारिद्र्यकाले प्रियदर्शनं च विना-
मिना पक्ष दहनित कायम् ॥ ८२७ ॥ अश्वश्रुतं वामवग-
जितं च स्त्रीणां च चित्तं पुरुषस्य भाग्यम् । अवर्षणं चा-
प्यतिवर्षणं च देवो न जानाति कुतो मनुष्यः ॥ ८२८ ॥
राष्ट्रस्य चित्तं कृपणस्य वित्तं मनोरथं दुर्जनमातृषणाम् ।
स्त्रियश्ररित्रं पुरुषस्य भाग्यं देवो न जानाति कुतो मनुष्यः
॥ ८२९ ॥ किं पौरुषं रक्षति यो न वार्तान्कि वा धनं
नार्थिजनया यत्स्यात् । सा किं क्रिया या न हितानुवद्धा
किं जीवितं साधुविरोधि यद्वै ॥ ८३० ॥ अन्यायवित्तेन
कृतोऽपि धर्मः सत्याज इत्याहुरशेषलोकाः । न्यायार्जि-
तार्थेन स एव धर्मो निर्व्याज इत्यार्यजना वदन्ति ॥ ८३१ ॥
यशोऽधिगन्तुं सुखलिप्सया वा मनुष्यसंख्यामतिचर्तितुं
वा । निरुत्सुकानामभियोगभाजां समुत्सुकैवाङ्गमुपैति
सिद्धिः ॥ ८३२ ॥ शास्त्रेषु निष्ठा सहजश्रम बोधः प्रागल्भ्यम-
भ्यस्तगुणा च वाणी । कालानुरोधः प्रतिभानवत्त्वमेते गुणाः
कामदुघाः क्रियासु ॥ ८३३ ॥ न स्वल्पमप्यध्यवसायभीरोः
करोति विज्ञानविधिर्गुणं हि । अन्यस्य किं हस्ततलस्थि-
तोऽपि प्रकाशयत्यर्थमिह प्रदीपः ॥ ८३४ ॥ न कस्यचित्क-
श्चिद्विह स्वभावाद्भवत्युदारोऽभिमतः खलो वा । लोके
गुरुत्वं विपरीततां वा स्वचेष्टितान्येव नरं नयन्ति ॥ ८३५ ॥
अपायसंदर्शनजां विपत्तिमुपायसंदर्शनजां च सिद्धिम् । मेधा-
विनो नीतिविधिप्रयुक्तां पुरःस्फुरन्तीमिव दर्शयन्ति ॥ ८३६ ॥
दन्तस्य निर्घर्षणकेन राजन्कर्णस्य कण्डूयनकेन वापि ।
तृणेन कार्यं भवतीश्वराणां किमङ्ग वाक्पाणिमता नरेण
॥ ८३७ ॥ त्यजेत्क्षुधार्तां महिलां सपुत्रां स्वादेत्क्षुधार्तां
भुजगी स्वमण्डम् । बुभुक्षितः किं न करोति पापं क्षीणा
नरा निष्करुणा भवन्ति ॥ ८३८ ॥ दारेषु किंचित्सजनेषु
किंचिद्भोष्यं व्यस्येषु सुतेषु किंचित् । युक्तं न वा युक्त-
मिदं विचिन्त्य वदेद्विपश्चिन्महतोऽनुरोधाय ॥ ८३९ ॥

मृगा मृगैः सङ्गमनुव्रजन्ति गावश्च गोभिस्तुरगास्तुरगैः ।
मूर्खाश्च मूर्खैः सुधियः सुधीभिः समानशीलव्यसनेषु सख्यम्
॥ ८४० ॥ त्याज्यं न धैर्यं विधुरोऽपि काले धैर्यात्कदाचि-
द्रतिमामुयात्सः । यथा समुद्रोऽपि च पोतभङ्गे सांयात्रिको
वाच्छति तर्तुमेव ॥ ८४१ ॥ दानेन तुल्यो विधिरस्ति
नान्यो लोभाच्च नान्योऽस्ति परः पृथिव्याम् । विभूषणं
शीलसमं न चान्यत्संतोषतुल्यं धनमस्ति नान्यत् ॥ ८४२ ॥
एकस्य दुःखस्य न यावदन्तं गच्छाम्यहं पारमिवाणवस्य ।
तावद्धितीयं समुपस्थितं मे छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ति
॥ ८४३ ॥ क्षते प्रहारा निपतन्त्यभीक्ष्णं धनक्षये वर्धति
जाठराग्निः । आपत्सु वैराणि समुद्भवन्ति छिद्रेष्वनर्था बहु-
लीभवन्ति ॥ ८४४ ॥ अर्थातुराणां न गुरुर्न बन्धुः कामा-
तुराणां न भयं न लज्जा । विद्यातुराणां न सुखं न निद्रा
क्षुधातुराणां न रुचिर्न वेला ॥ ८४५ ॥ विवाहकाले ऋतु-
संप्रयोगे प्राणाल्यये सर्वधनापहारे । विप्रस्य चार्थोऽप्यनृतं
वदेयुः पश्चान्तान्याहुरपातकानि ॥ ८४६ ॥ यत्रास्ति लक्ष्मी-
र्विनयो न तत्र ह्यभ्यागतो यत्र न तत्र लक्ष्मीः । उर्मौ च
तौ यत्र न तत्र विद्या नैकत्र सर्वो गुणसंनिपातः ॥ ८४७ ॥
द्वारि प्रविष्टः सहसा ततः किं दृष्टः प्रभुः स्मेरसुखस्ततः
किम् । कथा श्रुता श्रोत्ररसा ततः किं व्यथा न शान्ता
यदि जाठरीया ॥ ८४८ ॥ सुपात्रदानाच्च भवेद्वनाढ्यो धन-
प्रभावेण करोति पुण्यम् । पुण्यप्रभावात्सुरलोकावासी पुनर्ध-
नाढ्यः पुनरेव भोगी ॥ ८४९ ॥ कुपात्रदानाच्च भवेद्विद्रो
दारिद्र्यदोषेण करोति पापम् । पापप्रभावाच्चरकं प्रयाति पुन-
र्दरिद्रः पुनरेव पापी ॥ ८५० ॥ प्रभुर्विवेकी धनवांश्च दाता
विद्वान्विरागी प्रमदा सुशीला । तुरंगमः शस्त्रनिपातधीरो
भूमण्डलस्याभरणानि पक्ष ॥ ८५१ ॥ स्वदेजजातस्य न-
रस्य नृतं गुणाधिकस्यापि भवेद्वज्रा । निजाङ्गना यद्यपि
रूपराशिस्तथापि लोकः परदारसक्तः ॥ ८५२ ॥ गन्धः
सुवर्णं फलमिक्षुदण्डे नाकारि पुष्पं खलु चन्दनेषु । विद्वान्ध-
नाढ्यो न तु दीर्घजीवी धातुः पुरा कोऽपि न बुद्धिदोऽभूत्
॥ ८५३ ॥ सर्पस्य रत्ने कृपणस्य वित्ते सत्याः कुचे केशरि-
णश्च केशे । मानोज्ञतानां शरणागते च मृतौ भवेदन्यकर-
प्रचारः ॥ ८५४ ॥ श्रुतिर्विभिन्ना स्मृतयश्च भिन्ना नैको
मुनिर्यस्य वचोऽप्रमाणम् । धर्मस्य तत्त्वं निहितं गृहायां
महाजनो येन गतः स पन्थाः ॥ ८५५ ॥ प्रागल्भ्यहीनस्य
नरस्य विद्या शस्त्रं यथा कापुरुषस्य हस्ते । न त्सिमुत्पाद-
यते शरीरे वृद्धस्य दारा इव दर्शनीयाः ॥ ८५६ ॥ राजा-
श्रयस्तस्करताश्रयणमाथर्वणं चापि समुद्रयानम् । एतानि

सिद्ध्यन्ति महाफलानि विपर्यये प्राणहराणि पञ्च ॥८५७॥
 स्वर्गच्युतानामिह भूमिलोके चत्वारि चिह्नानि वसन्ति देहे ।
 दानप्रसङ्गो मधुरा च वाणी सुरार्चनं ब्राह्मणतर्पणं च
 ॥ ८५८ ॥ निरक्षरे वीक्ष्य महाधनत्वं विद्यानवद्या विदुषा
 न हेया । रत्नावतंसाः कुलटाः समीक्ष्य किमार्थनार्थः कु-
 लटा भवन्ति ॥ ८५९ ॥ गीर्भिर्गुरूणां परुषाक्षराभिस्तिर-
 स्कृता यान्ति नरा महत्त्वम् । अलब्धशाणोत्कषणा नृपाणां
 न जातु मौलौ मणयो वसन्ति ॥ ८६० ॥ किमिष्टमञ्जं खर-
 सुकराणां किं रत्नहारो मृगपक्षिणां च । अन्यस्य दीपो
 नधिरस्य गीतं मूर्खस्य किं शास्त्रकथाप्रसङ्गः ॥ ८६१ ॥
 ये शान्तदान्ताः श्रुतिपूर्णकर्णा जितेन्द्रियाः स्त्रीविषये
 निवृत्ताः । प्रतिग्रहे संकुचिताग्रहस्तास्ते ब्राह्मणास्तारयितुं
 समर्थाः ॥ ८६२ ॥ पतिव्रतायाः कुचकुम्भयुग्ममत्युग्रशार्द-
 लनखावल्लिश्च । वीरस्य शस्त्रं कृपणस्य वित्तं लभ्यानि
 चत्वारि तदन्तकाले ॥ ८६३ ॥ देशाटनं पण्डितमित्रता
 च वाराङ्गना राजसभाप्रवेशः । अनेकशास्त्रार्थविलोकनं च
 चातुर्भूमूलानि भवन्ति पञ्च ॥ ८६४ ॥ न वेत्ति यो यस्य
 गुणप्रकर्षं स तं मदा निन्दति नात्र चित्रम् । यथा किराती
 करिकुम्भजातां मुक्तां परित्यज्य विभर्ति गुञ्जाम् ॥ ८६५ ॥
 गिरौ मयूरा गगने पयोदा लक्षान्तरेऽर्कश्च जलेषु पञ्चम् ।
 इन्दुद्विलक्षं कुसुदस्य बन्धुर्गो यस्य मित्रं नहि तस्य दूरम् ॥
 ८६६ ॥ सुभाषितज्ञेन जनेन साकं संभाषणं सुप्रभुसेवनं
 च । आलिङ्गनं तुङ्गपयोधराणां प्रत्यक्षसौख्यं त्रयमेव लोके
 ॥ ८६७ ॥ अर्थो नराणां पतिरङ्गनानां वर्षा नदीनाम्-
 तुराद तरुणाम् । स्वधर्मचारी नृपतिः प्रजानां गतं गतं
 यौवनमानयन्ति ॥ ८६८ ॥ जितेन्द्रियत्वं विनयस्य कारणं
 गुणप्रकर्षो विनयादवाप्यते । गुणाधिके मुसि जनोऽनुरज्यते
 जनानुरागप्रभवो हि संपदः ॥ ८६९ ॥ संपूर्णकुम्भो न
 करोति शब्दमर्थो घटो घोषसुपैति नूनम् । विद्वान्कुलीनो
 न करोति गर्वं सुपौर्विहीना बहु जल्पयन्ति ॥ ८७० ॥
 धिग्जीवितं शास्त्रकालोऽज्ञितस्य धिग्जीवितं चोद्यमवर्जितस्य
 धिग्जीवितं व्यर्थमनोरथस्य धिग्जीवितं ज्ञातिपराजितस्य
 ॥ ८७१ ॥ रूपं जरा सर्वसुखानि तृष्णा खलेषु सेवा पुरु-
 षाभिमानम् । यात्रा गुरुत्वं गुणमात्मपूजा चिन्ता बलं
 हन्यदद्या च लक्ष्मीम् ॥ ८७२ ॥ शुष्केन्द्रेण वह्निरुपैति
 घृष्टिं बालेषु शोकश्चपलेषु कोपः । कान्तासु कामो निपुणेषु
 वित्तं धर्मो दयावत्सु महसु धैर्यम् ॥ ८७३ ॥ निर्वाणदीपे
 क्रिसु तैलदानं चौरै गते वा क्रिसु सावधानम् । वयोगते
 किं वनिताकिलासः पयोगते किं खलु सेतुबन्धः ॥ ८७४ ॥

त्रिविक्रमोऽभूदपि वामनोऽसौ स शूकरश्चेति स वै रुसिंहः ।
 नीचैरनीचैरतिनीचनीचैः सर्वैरुपायैः फलमेव साध्यम्
 ॥ ८७५ ॥ कुग्रामवासः कुजनस्य सेवा कुभोजनं क्रोध-
 मुखी च भार्या । मूर्खश्च पुत्रो विधवा च कन्या विनाभिना
 संदहेते शरीरम् ॥ ८७६ ॥ अल्पीयसामेव निवासभूमित्या-
 गाद्विपत्तिर्महतां न जातु । रत्नाकरात्सन्मणयोऽभियान्ति
 राज्ञां शिरः काकमुखानि भेकाः ॥ ८७७ ॥ अनेकशास्त्रं
 बहु वेदितव्यमल्पश्च कालो बहवश्च विद्वाः । यत्सारभूतं
 तदुपासितव्यं हंसो यथा क्षीरमिवाम्बुमध्यात् ॥ ८७८ ॥
 अनन्तपारं किल शब्दशास्त्रं स्वल्पं तथायुर्बहवश्च विद्वाः ।
 सारं ततो ब्राह्मणपास्य फल्प्य हंसो यथा क्षीरमिवाम्बुम-
 ध्यात् ॥ ८७९ ॥ क्रोधो हि शत्रुः प्रथमो नराणां देह-
 स्थितो देहविनाशनाय । यथा स्थितः काष्ठगतो हि वह्निः
 स एव वह्निर्देहते शरीरम् ॥ ८८० ॥ यथा विहंगास्तरु-
 माश्रयन्ति नद्यो यथा सागरमाश्रयन्ति । यथा तरुण्यः
 पतिमाश्रयन्ति सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ति ॥ ८८१ ॥
 यती व्रती चापि पतिव्रताश्च वीराश्च शूराश्च दयापराश्च ।
 त्यागी च भोगी च बहुश्रुतश्च सुसङ्गमात्रेण दहन्ति पापम्
 ॥ ८८२ ॥ वसन्त्यरण्येषु चरन्ति दुर्वाः पिबन्ति तोयान्य-
 परिग्रहाणि । तथापि बध्या हरिणा नराणां को लोकमारा-
 धयितुं समर्थः ॥ ८८३ ॥ न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धा
 वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मम् । धर्मो न वै यत्र च
 नास्ति सत्यं सत्यं न तथच्छलनानुविद्धम् ॥ ८८४ ॥ वरं
 सखे सत्पुरुषापमानितो न नीचसंसर्गणुपैरलङ्कृतः । वराश्वपा-
 देन हतो विराजते न रासभस्योपरि संस्थितो नरः ॥ ८८५ ॥
 आदित्यचन्द्रावनलानिलौ च द्यौर्भूमिरापो हृदयं यमश्च ।
 अहश्च रात्रिश्च उभे च संध्ये धर्मश्च जानाति नरस्य वृत्तम्
 ॥ ८८६ ॥ उपाधिभिः संततसंगतोऽपि नहि स्वभावं
 विजहाति भावः । आजन्म उन्मज्जति दुग्धसिन्धौ तथापि
 काकः किल कृष्ण एव ॥ ८८७ ॥ किं वाससा तत्र विचा-
 रणीयं वासः प्रधानं खलु योग्यतायाः । पीताम्बरं वीक्ष्य
 ददौ स्वकन्यां चर्माम्बरं वीक्ष्य विषं समुद्रः ॥ ८८८ ॥ करो-
 ति नोऽशेषजनातिरिक्तां संभावनामर्थवतीं क्रियाभिः । संसंस्तु
 जाते पुरुषाधिकारे न पूरणी तं ससुपैति संख्या ॥ ८८९ ॥
 नरस्य चिह्नं नरकागतस्य विरोधिता बन्धुजनेषु नित्यम् ।
 सरोगता नीचगतेषु सेवा ह्यतीव दोषः कटुका च वाणी
 ॥ ८९० ॥ स्थितो न खादाभि हसन्न जल्पे गतं न शोचामि कृतं
 न मन्ये । द्वयोरस्तृतीयो न भवामि राजन्केनास्मि मूर्खो वद
 कारणेन ॥ ८९१ ॥ यस्मिन्कुले यः पुरुषः प्रधानः स सर्वयज्ञेन

हिरक्षणीयः । तस्मिन्विनष्टे सकलं विनष्टं न नाभिभङ्गे हारका
वहन्ति ॥ ८९२ ॥ पुराणमित्येव न साधु सर्वं न चापि
काव्यं नवनीत्यवयम् । सन्तः परीक्ष्यान्यतरद्भजन्ते मूढः
परप्रत्ययनेयबुद्धिः ॥ ८९३ ॥ संचिन्त्य संचिन्त्य जगत्समस्तं
त्रयः पदार्था हृदयं प्रविष्टाः । इक्षोर्विकाराः कृतयः कवीनां
मुग्धाङ्गनापाङ्गततरङ्गितानि ॥ ८९४ ॥ बालसखित्वमका-
रणहास्यं स्त्रीषु विवादमसज्जनसेवा । गर्दभयानमसंस्कृतवाणी
षट्सु नरो लघुतामुपयाति ॥ ८९५ ॥ वयसि गते कः
कामविकारः क्षीणे वित्ते कः परिवारः । शुष्के नीरे कः का-
सारो ज्ञाते तत्त्वे कः संसारः ॥ ८९६ ॥ जयो हि सैतेः
परमं विभूषणं त्रपाङ्गनायाः कुशता तपस्विनः । द्विजस्य
विद्या नृपतेरपि क्षमा पराक्रमः शस्त्रबलोपजीविनाम् ॥ ८९७ ॥
धनेन किं यो न ददाति याचके बलेन किं यश्च रिपुं न
बाधते । श्रुतेन किं यो न च धर्ममाचरेत्किमात्मना यो न
जितेन्द्रियो भवेत् ॥ ८९८ ॥ श्रुतेन बुद्धिर्व्यसनेन मूर्खता
मदेन नारी सलिलेन निम्नगा । निशा शशाङ्केन धृतिः
समाधिना नयेन चालंक्रियते नरेन्द्रता ॥ ८९९ ॥ प्रकीर्ण-
केशामनवेक्ष्यकारिणी सदा च भर्तुः प्रतिकूलभाषिणीम् ।
परस्य वेदमाभिरतामपत्रपाभेर्निधां योषितमाशु वर्जयेत्
॥ ९०० ॥ सतीमपि ज्ञातिकुलैकसंश्रयां जनोऽन्वथा भर्तृ-
मर्तां विशङ्कते । अतः समीपे परिणेतुरिष्यते प्रियाप्रिया
वा प्रमदा स्वबन्धुभिः ॥ ९०१ ॥ मनीषिणः सन्ति
न ते हितैषिणो हितैषिणः सन्ति न ते मनीषिणः ।
सुहृच्च विद्वानपि दुर्लभो नृणां यथौषधं स्वादु हितं च
दुर्लभम् ॥ ९०२ ॥ परोऽत्रजानाति यदत्रताजडस्तदुत्र-
तानां न विहन्ति धीरताम् । समानवीर्यान्वयपौरुषेषु यः
करोत्यतिक्रान्तिमसौ तिरस्कृत्या ॥ ९०३ ॥ यदा विगृ-
ह्णाति हतं तदा यशः करोति मैत्रीमथ दूषिता गुणाः ।
स्त्रिाति समीक्ष्योभयथा परीक्षकः करोत्यवज्ञोपहृतं पृथग्ज-
नम् ॥ ९०४ ॥ वनेषु दोषाः प्रभवन्ति रागिणां गृहेषु
पक्षेन्द्रियनिग्रहस्तपः । अकुत्सिते कर्मणि यः प्रवर्तते निवृ-
त्तरागस्य गृहं तपोवनम् ॥ ९०५ ॥ सुजीर्णमन्नं सुवि-
चक्षणः सुतः सुशासिता स्त्री नृपतिः सुसेवितः । सुचिन्त्य
चोक्तं सुविचार्य यत्कृतं सुदीर्घकालेऽपि न याति विक्रि-
याम् ॥ ९०६ ॥ तृणानि नोन्मूलयति प्रभञ्जनो मृदूनि
नीचैः प्रणतानि सर्वतः । समुच्छ्रितानेव तरून्प्रबाधते महा-
न्महत्स्वेव करोति विक्रमम् ॥ ९०७ ॥ निमित्तसुहृदस्य हि

यः प्रकूप्यति ध्रुवं स तस्यापगमे प्रसीदति । अकारणद्वेषि
मनस्तु यस्य वै कथं जनस्तं परितोषयिष्यति ॥ ९०८ ॥
न साहसैकान्तरसानुवर्तिना न चाप्यापायोपहतान्तरात्मना ।
विभूतयः शक्यमवामुसृजिता नये च शौर्ये च वसन्ति
संपदः ॥ ९०९ ॥ मुदं विषादः शरदं हिमागमस्तमो विव-
स्वान्सुकृतं कृतघ्नता । प्रियोपपत्तिः शुचमापदं नयः श्रियः
समृद्धा अपि हन्ति दुर्नयः ॥ ९१० ॥ उदीरितोऽर्थः पशु-
नापि गृह्यते हयाश्च नागाश्च वहन्ति चोदिताः । अनुक्त-
मप्यहति पण्डितो जनः परेङ्कितज्ञानफला हि बुद्धयः
॥ ९११ ॥ असत्यता निधुरताकृतशता भयं प्रमादोऽल-
सता विषादिता । वृथाभिमानो ह्यतिदीर्घमुत्रता तथाङ्गसौ-
क्ष्यादि विनाशनं श्रियः ॥ ९१२ ॥ दरिद्रता धीरतया
विराजते कुरुपता शीलतया विराजते । कुभोजनं चोष्ण-
तया विराजते कुवस्त्रता शुभ्रतया विराजते ॥ ९१३ ॥
यथा चतुर्भिः कनकं परीक्ष्यते निघर्षणच्छेदनतापताडनैः ।
तथा चतुर्भिः पुरुषः परीक्ष्यते श्रुतेन शीलेन कुलेन कर्मणा
॥ ९१४ ॥ कुदेशमासाय कुतोऽर्थसंचयः कुपुत्रमासाय
कुतो जलाञ्जलिः । कुगेहिर्नीं प्राप्य गृहे कुतः सुखं कुशि-
ष्यमध्यापयतः कुतो यशः ॥ ९१५ ॥ मात्रा समं नास्ति
शरीरपोषणं चिन्तासमं नास्ति शरीरशोषणम् । भार्यासमं
नास्ति शरीरतोषणं विद्यासमं नास्ति शरीरभूषणम्
॥ ९१६ ॥ गुणी गुणं वेत्ति न वेत्ति निर्गुणो बली बलं वेत्ति
न वेत्ति निर्बलः । पिको वसन्तस्य गुणं न वायसः करी च
सिंहस्य बलं न मूषकः ॥ ९१७ ॥ सुखं हि दुःस्त्वानुभूय
शोभते घनान्धकारिविव दीपदर्शनम् । सुस्वाच्च यो याति
नरो दरिद्रतां धृतः शरीरेण मृतः स जीवति ॥ ९१८ ॥ स
दीक्षितो यः सकलं सदीक्षते स पण्डितो यः करणैरखण्डितः ।
स तापसो यः परतापकर्षणः स धार्मिको यः परमर्म न
सृष्टोत् ॥ ९१९ ॥ यशस्करे कर्मणि मित्रसंग्रहे प्रियासु
नारीष्वधनेषु बन्धुषु । क्रतौ विवाहे व्यसने रिपुक्षये धनव्यय-
स्त्वेषु न गण्यते बुधैः ॥ ९२० ॥ विवादशीलां स्वयमर्थ-
चोरिणीं पराजुकूलां बहुपाकपाकिनीम् । सकोधिनीं चान्य-
गृहेषु वासिनीं त्यजन्ति भार्या दशपुत्रमातरम् ॥ ९२१ ॥
अतिप्रचण्डा बहुदुःस्वभाभिनी विवादाशीला परगेहगामिनी ।
भृगुः स्वयं निन्दति या च तस्करी त्यजेत्स्वभार्या दशपुत्र-
पुत्रिणीम् ॥ ९२२ ॥ कुले कलङ्कः कवले कदम्बता सुतः
कुबुद्धिर्भवेन दरिद्रता । रुजः शरीरे कलहप्रिया प्रिया गृहा-
गमे दुर्गतयः पडते ॥ ९२३ ॥ प्रकटं मृदु नाम जल्पतः
परुषं सूचयतोऽर्थमन्तरा । शकुनादिव मार्गवर्तिभिः पुरुषा-

दुद्धिजितव्यमीदृशात् ॥ ९२४ ॥ मतिरेव बलाद्वरीयसी यदभावे करिणामियं दशा । इति घोषयतीव डिण्डिमः ऋरिपो हस्तिपकाहतः कण्ठम् ॥ ९२५ ॥ महतां यदि निन्दने रतिर्गुणसंख्यैव तदा विधीयताम् । असतामपि चेत्स्वत्वे रतिर्ननु तद्दृषणमेव गण्यताम् ॥ ९२६ ॥ अवगच्छति मूढचेतनः प्रियनाशं हृदि शल्यमर्पितम् । स्थिरधीस्तु तदेव मन्यते कुशलद्वारतया समुद्धतम् ॥ ९२७ ॥ महत्स्तरसा विलङ्घयन्नजदोषेण कुधीर्विनश्यति । कुरुते न खलु स्वयेच्छया शलमानिन्धनमिद्धदीधितिः ॥ ९२८ ॥ कियते धवलः खलुच्चकैर्धवलैरेव सितेतरैरधः । शिरसौघमधत्त शंकरः सुरसिन्धोर्मधुजितमङ्गिणा ॥ ९२९ ॥ कृतिनामकृती कथं कथं वा तुलनां यातु कृतैर्वचःप्रपञ्चैः । बहुभिर्विधृतैः कचैः कलापैर्विधवा किं सध्वोपमानमेति ॥ ९३० ॥ अरुचिर्निशया विना शशी शशिना सापि विना महत्तमः । उभयेन विना मनोभवस्फुरितं नैव चकास्ति कामिनोः ॥ ९३१ ॥ उपकारकमायतेर्भृशं प्रसवः कर्मफलस्य भूरिणः । अनपायि निबर्हणं द्विषां न तितिक्षासममस्ति साधनम् ॥ ९३२ ॥ जरा रूपं हरति हि धैर्यमाशा मृत्युः प्राणान्धर्मचर्यामसूया । कामो ह्रियं वृत्तमनार्यसेवा क्रोधः श्रियं सर्वमेवाभिमानः ॥ ९३३ ॥ गुणवानपि नोपयाति पूजां पुरुषः सत्पुरुषैरकथ्यमानः । न हि सौरमणिः स्वभावकान्ति रविपादैरनधिष्ठितः करोति ॥ ९३४ ॥ सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम् । वृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलब्धाः स्वयमेव संपदः ॥ ९३५ ॥ विना गोरसं को रसो भोजनानां विना गोरसं को रसो भूपतीनाम् । विना गोरसं को रसः कामिनीनां विना गोरसं को रसः पण्डितानाम् ॥ ९३६ ॥ सकलापि कला कलावतां विकलां पुण्यकलां विना खलु । सकले नयने वृथा यथा तनुभाजां हि कनीनिकां विना ॥ ९३८ ॥ सुकुलजन्म विभूर्तिरनेकधा प्रियसमागमसौख्यपरम्परा । नृपकुले गुरुता विमलं यशो भवति पुण्यतरोः फलमीदृशम् ॥ ९३८ ॥ कैनकभूषणसंग्रहणोचितो यदि मँगिस्त्रेणु प्रणिधीयते । न स विरौति न चापि हि शोभते भवति योजयितुर्वर्धनीयता ॥ ९३९ ॥ सहजमलिनवक्रभावभाजां भवति भवः प्रभवत्तनाशहेतुः । जलधरपदवीमवाप्य धूमो ज्वलनविनाशमनुप्रयाति नाशम् ॥ ९४० ॥ परिहरत पराङ्गनानुपङ्गं बत यदि जीवितमस्ति वल्लभं वः । हरहर हरिणीदशो निमित्तं

दश दशकंधरमौलयो लुठन्ति ॥ ९४१ ॥ शिशुरपि निपुणो गुरोर्गरीयान्न तु वपुषैव महान्महत्प्रतिष्ठः । मणिरणुरपि भूषणाय पुंसां न तु पृथुलैव शिला विलासहेतुः ॥ ९४२ ॥ अनुदिनमनुकूलमाचरन्तं विहितमतिः प्रतिकूलमाचरेत्कः । शमितगरलजातकण्ठदाहं शितिकण्ठः शशिनं शिरःसु घत्ते ॥ ९४३ ॥ नितम्बो विशालः कटिर्मथ्यसूक्ष्मा कुचद्वन्द्वमत्यन्तभयं मुखं च । वचश्चेन्न किंचिद्रसालं रमण्यास्ततः किं ततः किं ततः किं ततः किम् ॥ ९४४ ॥ स्तब्धस्य नश्यति यशो विषमस्य मत्रैौ नष्टक्रियस्य कुलमर्थपरस्य धर्मः । विद्याफलं व्यसनिनः कृपणस्य सौख्यं राज्यं प्रमत्तसचिवस्य नराधिपस्य ॥ ९४५ ॥ दुर्मन्त्रिणं कमुपयान्ति न नीतिदोषाः संतापयन्ति कमपथ्यमुजं न रोगाः । कं श्रीर्न दर्पयति कं न निहन्ति मृत्युः कं स्वीकृता न विषया ननु तापयन्ति ॥ ९४६ ॥ वित्तेन किं वितरणं यदि नास्ति दीने किं सेवया यदि परोपकृतौ न यत्नः । किं संगमेन तनयो यदि नेक्षणीयः किं यौवनेन विरहो यदि वल्लभायाः ॥ ९४७ ॥ किं भूषणं सुदृढमत्र यशो न रत्नं किं कार्यमार्यचरितं सुकृतं न दोषः । किं चक्षुरप्रतिहतं धिषणा न नेत्रं जानाति कस्त्वदपरः सदसद्विषेकम् ॥ ९४८ ॥ प्राप्ताः श्रियः सकलकामदुष्घास्ततः किं दत्तं पदं शिरसि विद्विषतां ततः किम् । संप्रीणिताः प्रणयिनो विभवेस्ततः किं कल्पं स्थितं तनुभृतां तनुमिस्ततः किम् ॥ ९४९ ॥ आदौ न वा प्रणयिनां प्रणयो विधेयो दत्तोऽथवा प्रतिदिनं परिपोषणीयः । उल्लिख्य यद्विषति तत्प्रकरोति लज्जां भूमौ स्थितस्य पतनाद्भयमेव नास्ति ॥ ९५० ॥ वान्छैव सूचयति पूर्वतरं भविष्यं पुंसां यदन्यतनुजं त्वशुभं शुभं वा । विज्ञायते शिशुरजातकलापचिह्नः प्रत्युद्गतैरपसरन्सरसः (?) कलापि ॥ ९५१ ॥ शस्त्रेहतास्तु रिपवो न हता भवन्ति प्रज्ञाहाताश्च नितरां सुहता भवन्ति । शस्त्रं निहन्ति पुरुषस्य शरीरेमेकं प्रज्ञा कुलं च विभवं च यशश्च हन्ति ॥ ९५२ ॥ स्थानेषु शिष्यनिवहैर्विनियुज्यमाना विद्या गुरुं हि गुणवत्तरमातनोति । आदाय शुकुत्पु बलाहकविप्रकीर्णै रत्नाकरो भवति वारिभिरम्बुराशिः ॥ ९५३ ॥ वीर्ता च कौतुककरी विमला च विद्या लोकोत्तरः परिमलश्च कुरंगनाभेः । तैलस्य बिन्दुरिव वारिणि दुर्निवारमेतत्रयं प्रसरति स्वयमेव भूमौ ॥ ९५४ ॥ अत्यन्तमन्यनकदर्शनमुत्सहन्ते मर्यादया नियमिताः किमु साधवोऽपि । लक्ष्मीसुधाकरसुधा-

१ ऐश्वर्यम्, २ गौरवम्, ३ सुवर्णालंकारसंग्रहयोग्यः, ४ हीरकादिः, ५ वक्रं, ६ निन्दा.

१ शास्त्रेत्तत्, २ श्रेष्ठः, ३ महत्सु प्रतिष्ठा यस्य, ४ वृत्तान्तः, ५ कुतूहलकारिणी.

द्युपनीय शेषे रत्नाकरोऽपि गरलं किमु नोज्जार ॥ ९५५ ॥
 अर्था हसन्त्युचितदानविहीनलुब्धं भूम्यो हसन्ति मम
 भूमिरिति ब्रुवाणम् । जारा हसन्ति तनयानुपलालयन्तं
 मृत्युर्हसत्यवनिषं रणरङ्गभीरुम् ॥ ९५६ ॥ वैद्या वदन्ति
 कफपित्तमरुद्धिकाराड्योतिर्विदो ग्रहर्गातं परिवर्तयन्ति । भू-
 ताभिषङ्ग इति भूतविदो वदन्ति प्राचीनकर्म बलवन्मुनयो
 वदन्ति ॥ ९५७ ॥ कस्यापि कोऽप्यतिशयोऽस्ति स तेन
 लोके ख्यातिं प्रयाति नहि सर्वविदस्तु सर्वे । किं केतकी
 फलति किं पनसः सुपुष्पः किं नागवल्लयपि च पुष्पफलैरु-
 पेता ॥ ९५८ ॥ शीलबलम्बनमहर्निशमिष्टचिन्ता वित्तानु-
 रूपमशानभरणानि कार्यम् । वार्यं च दुर्जनममाजनिजप्रशं-
 साहास्यादि सज्जनवचो हृदये निधेयम् ॥ ९५९ ॥ प-
 श्यन्ति नैव कत्रयो निजकाव्यदोषं भक्षन्ति नो बलिमुजो
 निजजातिमांसम् । जल्पन्ति नैव मधुपा निजमर्मवाक्यं
 कुर्वन्ति नो युवतयः पुरुषेषु बीजम् ॥ ९६० ॥ कीर्ति
 मृणालकमनीयधुजामनिद्रचन्द्रानानां स्मितसरोरुहचारु-
 नेत्राम् । ज्योत्स्नासितामपहतां दयितामिव स्वां लब्धुं न
 कं परमुपक्रममातनोति ॥ ९६१ ॥ शास्त्रं सुनिश्चलधिया
 परिचिन्तनीयं सेव्यो नृपोऽपि सततं परिसेवनीयः । अङ्के
 स्थितापि युवतिः परिरक्षणीया शास्त्रे नृपे च युवतौ च कुतः
 स्थिरत्वम् ॥ ९६२ ॥ हंसो विभाति नलिनीदलपुञ्जमध्ये
 भिंहो विभाति गिरिगह्वरकंदरासु । जाल्यो विभाति तुरगो
 रणयुद्धमध्ये विद्वान्विभाति पुरुषेषु विचक्षणेपु ॥ ९६३ ॥
 हंसो न भाति बलिभोजनवृन्दमध्ये गोमायुमण्डलगतो न
 विभाति सिंहः । जाल्यो न भाति तुरगः खरयूथमध्ये वि-
 द्वाघ भाति पुरुषेषु निरक्षरेषु ॥ ९६४ ॥ विश्वेश्वरस्तु सु-
 धिया गलितेऽपि भेदे भावेन भक्तिसहितेन समर्चनीयः ।
 प्राणेश्वरश्चतुरया मिलितेऽपि चित्ते चैलाश्लव्यवहितेन नि-
 रीक्षणीयः ॥ ९६५ ॥ किं कोकिलस्य विरहेतेन गते वसन्ते
 किं कातरस्य बहुशसपरिग्रहेण । मित्रेण किं व्यसनकालप-
 राश्रुत्वेन किं जीवितेन पुरुषस्य निरक्षरेण ॥ ९६६ ॥ हारः
 प्रलम्बितपयोधरमध्यवर्ती शुष्कस्तनान्तरगतो वरकञ्चुकश्च ।
 कण्ठेक्षणान्ननममूर्ध्नि च पुष्पमाला दीनान्श्रयो बुधजनः
 खलु पक्ष दुःखम् ॥ ९६७ ॥ नीचं समृद्धमपि सेवति नीच
 एव तं दूरतः परिहरन्ति पुनर्महान्तः । शाखोटकं मधुर-
 पक्कलैरुपेतं सेवन्ति वायसगणा न तु राजहंसा ॥ ९६८ ॥
 माकन्दराजपरिरम्भणलालितापि मल्लीवधूमधुपरागवती व-

भूत् । दृष्ट्वापि तत्कृटिलतां न जहाति चूतः प्रायः कुजाति-
 निवहेषु कुतोऽभिमानः ॥ ९६९ ॥ कालक्रमेण परिणाम-
 वशादनव्या भावा भवन्ति खलु पूर्वमतीव तुच्छाः । सुक्ता-
 मणिर्जलद्रतोयकणोऽप्यणीयान्स्पद्यते च चिरकीचक्ररन्ध्र-
 मध्ये ॥ ९७० ॥ यच्चिन्तितं तदिह दूरतरं प्रयाति यञ्चेतसापि
 न कृतं तदिहाम्भुपैति । इत्थं विधेर्विधिविपर्ययमाकलय्य
 सन्तः सदा सुरसरित्तटमाश्रयन्ति ॥ ९७१ ॥ अन्तःप्रतमम-
 रूसैकतदक्षमानमूलस्य चम्पकतरोः क विकासचिन्ता । प्रायो
 भवत्यनुचितस्थितिदेशभाजां श्रेयः सज्जीवपरिपालनमात्र-
 मेव ॥ ९७२ ॥ उचितमनुचितं वा कुर्वता कार्यजातं परि-
 णतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन । अतिरभसकृतानां कर्म-
 णामा विपत्तेर्भवति हृदयदाही शयत्युत्थो विपाकः ॥ ९७३ ॥
 व्यतिषजति पदार्थानान्तरः कोऽपि हेतुर्न खलु बहिरुपाधी-
 न्प्रीतयः संश्रयन्ते । विकसति हि पतङ्गस्योदये पुण्डरीकं
 द्रवति च हिमरश्मावुद्गते चन्द्रकान्तः ॥ ९७४ ॥ प्रथमदि-
 वसचन्द्रः सर्वलोकैकवन्द्यः स च सकलकलाभिः पूर्णचन्द्रो
 न वन्द्यः । अतिपरिचयदोषात्कस्य नो मानहानिर्नवनवगु-
 णरागी प्रायशः सर्वलोकः ॥ ९७५ ॥ भवति हृदयहारी
 कोऽपि कस्यापि हेतुर्न खलु गुणविशेषः प्रेमबन्धप्रयोगे ।
 किमलयितवनान्ते कोकिलारावरम्ये विकसति न वसन्ते
 मालती कोऽत्र हेतुः ॥ ९७६ ॥ परीवादस्तथ्यो भवति
 वितथो वापि महता तथाप्युच्चैर्धात्रो हरति महिमानं जन-
 रवः । तुलोत्तीर्णस्यापि प्रकटितहताशेषतमसो रवेस्ताहत्तेजो
 नहि भवति कन्यां गतवतः ॥ ९७७ ॥ बहिः सर्वाकार-
 प्रगुणरमणीयं व्यवहरन्पराभ्यूहस्थानान्यपि तनुतराणि स्थग-
 यति । जनं विद्वानेकः सकलमभिसंधाय कपटैस्तदस्थः
 स्वानर्थान्घटयति च मौनं च भजते ॥ ९७८ ॥ कलारत्नं
 गीतं गगनतरलत्वं दिनमणिः सभारत्नं विद्वान्श्रवणपुटरत्नं
 हरिकथा । निशारत्नं चन्द्रः शयनतरलत्वं शशिसुखी महीरत्नं
 श्रीमाञ्जयति रघुनाथो नृपवरः ॥ ९७९ ॥ नराः संस्कारार्हा
 जगति किल केचिन्सुकृतिनः समानायां जाल्यामपि वयसि
 सत्यां परधियः । अयं दृष्टान्तोऽत्र स्फुटकरगतोऽत्य-
 भ्यसनतः शुक्रः श्लोकान्वक्तुं प्रभवति न काकः कचिदपि
 ॥ ९८० ॥ वरं तुङ्गाच्छृङ्गाद्गुरुशिखरिणः कापि पुलिने पतित्व्यायं
 कायः कठिनदृषदन्तर्विदलितः । वरं न्यस्तो हस्तः फणिप-
 तिसुखे तीव्रदर्शने वरं बह्वौ पातस्तदपि न कृतः शील-
 विलयः ॥ ९८१ ॥ विद्वैवज्ञं ग्रामं विबुधविद्युर्वां भूपतिसमां

मुखं श्रुत्या हीनं मनुजपतिशून्यं च विषयम् । अनाचारा-
न्दारानपहरिकथं काव्यमपि च प्रवक्तृत्वोपेतं गुरुमपि सुबुद्धिः
परिहरेत् ॥ ९८२ ॥ मणिः शोणोलीढः समरविजयी हे-
तिनिर्हृतो मदक्षीणो नौगः शरदि सरितः स्थानपुलिनाः ।
कलाशेषश्चन्द्रः सुरतमृदिता बालवनिता तनिन्ना शोभन्ते
गलितविभवाश्रार्थिषु नृपाः ॥ ९८३ ॥ किमासेव्यं पुंसां
सविधमनवधं युसरितः किमेकान्ते ध्येयं चरणयुगलं कौ-
स्तुभभृतः । किमाराध्यं पुण्यं किमभिलषणीयं च करुणा
यदासक्त्या चेतो निरवधि विमुक्तौ प्रभवति ॥ ९८४ ॥
वरं मौनं कार्यं न च वचनमुक्तं यददृत्तं वरं क्लैव्यं पुंसां न
च परकलत्राभिगमनम् । वरं प्राणत्यागो न च पिशुनवाक्ये-
ष्वभिरुचिवरं भिक्षाशित्वं न च परधनास्वादनसुखम्
॥ ९८५ ॥ वरं शून्या शाला न च खलु वरो दुष्टवृषभो
वरं वेद्या पत्नी न पुनरंविनीता कुलवधूः । वरं वासोऽरप्ये
न पुनरविवेकाधिपपुरं वरं प्राणत्यागो न पुनरधमानासुपगमः
॥ ९८६ ॥ दृढः प्रेमा भयः सैदसिरिव संधिं न भजते
भजेतापि प्रायः स्खलति खलु यत्नैरपि धृतः । स्खलेन्नो चे-
त्साम्यं भजति न भजेद्वा न भवति च्युताशङ्कश्चेत्सात्सृ-
त्तिमुपगतस्तु व्यथयति ॥ ९८७ ॥ इयं प्रीतिर्वह्नी हृदय-
भुवि देवात्समुदिता तथा यत्नादक्ष्या प्रकृतिघटुलापायबहुला ।
यथा नैनानं स्फीतां पिशुनजनदुर्वाक्यदहनो दहत्यन्तः
शोषं व्रजति न पुनः सोहृदनिधे ॥ ९८८ ॥ न रम्यं ना-
रम्यं प्रकृतिगुणतो वस्तु किमपि प्रियत्वं यत्र स्वादितरदपि
तद्वाहकवशात् । रथाङ्गाहानानां भवति विधुरङ्गारशकटी
पटीराम्भःकुम्भः स भवति चकोरीनयनयोः ॥ ९८९ ॥
अरण्यं सौन्दर्यैरिहिकुहरगर्भाश्च हँरिभिर्दिशो दिश्यातङ्गैः स-
लिलमुषितं पङ्कजवनैः । प्रियाचक्षुर्मध्यस्तनवदनसौन्दर्यवि-
जितैः सतां माने म्लाने मरणमथवा दूरगमनम् ॥ ९९० ॥
नभोभूषा पूर्षा कमलवनभूषा मधुक्रो वंचोभूषा सत्यं वर-
विभवभूषा वितरणम् । मनोभूषा मैत्री मधुसमयभूषा मन-
सिजः सैदोभूषा सुक्तिः सकलगुणभूषा च विनयः
॥ ९९१ ॥ कलासीमा काव्यं सकलगुणसीमा वितरणं
भये सीमा मृत्युः सकलसुखसीमा सुवदना । तपः-
सीमा सुक्तिः सकलकृतिसीमाश्रितभृतिः प्रिये सीमाह्लादः
श्रवणसुखसीमा हरिकथा ॥ ९९२ ॥ शशी दिवसधूसरो

गलितयौवना कामिनी सरो विगतवारिजं सुखमनक्षरं
स्वाङ्कतेः । प्रभुर्धनपरायणः सततदुर्गितः सज्जनो नृपाङ्गन
गतः खलो मनसि सप्त शल्यानि मे ॥ ९९३ ॥ प्रसरति
मनः कार्यारम्भे दृढीभवति स्पृहा स्वयमुपनयव्रथान्मन्त्रो
न गच्छति विष्णुवम् । फलति सकलं कृत्यं चित्तं समुन्नतिम-
श्रुते भवति च रतिः श्लाघ्ये कृत्ये नरख्य भविष्यतः ॥ ९९४ ॥
सरसि बहुशस्ताराच्छाये क्षणात्परिवर्धितः कुमुदविटपान्वेषी
हंसो निशासु विचक्षणः । न दशति पुनस्ताराङ्गिणी दिवापि
सितोत्पलं कुहकचकितो लोकः सत्येऽप्यपायमपेक्षते ॥ ९९५ ॥
स्वफलनिचयः शाखाभङ्गं करोति वनस्पतेर्गमनमलसं बर्हा-
टोपः करोति शिखण्डिनः । चतुरगमनो जात्यो योऽश्वः
स गौरिव वाहते गुणवति जने प्रायेणैते गुणाः खलु दूष-
णम् ॥ ९९६ ॥ क्लेमिकुलचितं लौलाङ्गिचं विग्नं विगु-
प्सितं निरुपमरसप्रीत्या खादन्नरास्थि निर्रामिषम् । सुरपति-
मपि आ पार्श्वस्थं विलोक्य न शङ्कते नहि गणयति क्षुद्रो
जन्तुः परिग्रहफलगुतात् ॥ ९९७ ॥ मधुकरगणश्रुतं
त्यक्त्वा गतो नवमल्लिकं पुनरपि गतो रक्ताशोकं कदम्ब-
वनं ततः । तदपि सुचिरं स्थित्वा तेभ्यः प्रयाति सरोरुहं
परिचितजनद्वेषी लोको नवं नवमीहते ॥ ९९८ ॥ दद्या-
त्साधुर्यदि निजपदे दुर्जनाय प्रवेशं तन्नाशाय प्रभवति ततो
वाञ्छमानः स्वयं सः । तस्माद्देहो विपुलमतिभिर्नीवका-
शोऽधमानां जारोऽपि स्याद्ग्रहपतिरिति श्रूयते वाक्यतोऽत्र
॥ ९९९ ॥ मौने मौनी गुणिनि गुणवान्पण्डिते पण्डितो-
ऽसौ दीने दीनः सुखिनि सुखवान्भोगिनि प्राप्तभोगः । मूर्खे
मूर्खौ युवतिषु युवा वाग्मिषु प्रौढवाग्मी धन्यः कोऽपि त्रिभु-
वनजयी योऽवधूतेऽवधूतः ॥ १००० ॥ विद्यातीर्थे जगति
विवुधाः साधवः सत्यतीर्थे गङ्गातीर्थे मलिनमनसो योगिनो
ध्यानतीर्थे । धारातीर्थे धरणिपतयो दानतीर्थे धनाढ्या लज्जा-
तीर्थे कुलयुवतयः पातकं क्षालयन्ति ॥ १००१ ॥ साध्वीक्षीणां
दयितविरहे मानिनां मानभङ्गे सङ्कोकानामपि जनरवे निग्रहे
पण्डितानाम् । अन्योद्रेके कुटिलमनसां निर्गुणानां विदेशे
भृत्याभाये भवति मरणं किं तु संभावितानाम् ॥ १००२ ॥
शीतेऽतीते वसनमशनं वासरान्ते निशान्ते क्रीडारम्भे कुच-
लयदशां बौवनान्ते विवाहम् । सेतोर्बन्धं पयसि चलिते
वार्धके तीर्थयात्रां वितेऽतीते वितरणमर्तं कर्तुमिच्छन्ति
मृदाः ॥ १००३ ॥ श्रेयो नूनं व्रजति स पुमाश्चिक्षया
वर्धितो यः स्वच्छन्दं यश्चरति स पराभूतिमाप्नोति काले ।

१ देशम्. २ निकषपाषाणोन्निहितः. ३ आयुषेः कृतक्षतः.
४ हस्ती. ५ शुष्क. ६ नपुंसकत्वम्. ७ दुश्चरिता. ८ समी-
चीनः खलु इव. ९ मृगैः. १० सिंहेः. ११ दिग्गजैः.
१२ सूर्यः. १३ सभा.

१ दरिद्रः. २ कीटकसमूहैव्याप्तम्. ३ लाल्याद्रेम्. ४ आ-
मगन्धि. ५ गदितम्. ६ निर्मासम्. ७ इन्द्रम्. ८ क्षुलकत्वम्.

पूज्यो वेणुर्भवति च नतिं प्रापितो भूपतीनामन्यं नृत्तोचित-
मिति करे नतकाः कल्पयन्ति ॥ १००४ ॥ बाले बाला
विदुषि विदुषा गायने गायनेशाः शूरे शूरा निगमविदि
चाश्चायलीलागृहाणि । सिद्धे सिद्धा मुनिषु मुनयः सत्सु
सन्तो महान्तः प्रौढे प्रौढाः किमिति वचसा तादृशा यादृ-
शेषु ॥ १००५ ॥ चान्द्रीं लेखां दशति दशनैर्दरुणः सैंहि-
केयो नव्यां बलीं दवदहनकश्चान्दनीं दन्दहीति । अप्यु-
न्मत्तः कुवलयमयीं मालिकामालुनीते मूलादुन्मूलयति
नलिनीं द्रुहस्ती करेण ॥ १००६ ॥ यावत्स्वस्वमिदं शरी-
रमरुजं यावज्जरा दूरतो यावच्चन्द्रियशक्तिरप्रतिहता याव-
त्क्षयो नायुषः । आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो
महान्संदीप्ते भवने तु कूपखननं प्रेत्युद्यमः कीदृशः ॥ १००७ ॥
निर्वृत्ताध्वरकृत्य ऋत्विजमहो तीर्णापगो नाविकं युद्धान्ते
सुंभटं च सिद्धविजयो वोढारमाप्तस्थलः । वृद्धं वारवधूजनं
च किर्त्तवो निर्वृष्टतद्यौवनो ध्वस्तातङ्कचयश्चिकित्सकमपि
द्वेष्टि प्रदेयार्थिनम् ॥ १००८ ॥ मित्रं स्वच्छतया रिपुं
नयैबलैर्लुब्धं धनैरीश्वरं कार्येण द्विजमादरेण युवतिं प्रेम्णा
शमैर्बान्धवान् । अत्युग्रं स्तुतिभिर्गुरुं प्रणतिभिर्मूर्खं कथा-
भिर्बुधं विद्यामी रसिकं रसेन सकलं शीलेन कुर्याद्दशम् ॥
१००९ ॥ दौर्मन्त्र्यान्पतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात्सुतो
लालनाद्विप्रोऽनध्ययनात्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ।
ह्रीर्मद्यादनवेक्षणदापि कृषिः श्लेहः प्रवासाश्रयान्मैत्री चाप्रण-
यात्समृद्धिरनयायागात्प्रमादाद्दानम् ॥ १०१० ॥ कोऽर्था-
न्प्राप्य न गर्वितो विषयिणः कस्यापदोऽस्तं गताः स्त्रीभिः
कस्य न खण्डितं भुवि मनः को नाम राज्ञां प्रियः । कः
कालस्य न गोचरान्तरगतः कोऽर्था गतो गौरवं को वा
दुर्जनवागुरासु पतितः क्षेमेण यातः पुमान् ॥ १०११ ॥
वैद्यं पानरतं नटं कुपठिनं स्वाध्यायहीनं द्विजं योधं कापु-
रुषं हयं गतरयं मूर्खं परिव्राजकम् । राजानं च कुमन्निभिः
परिवृतं देशं च सोपद्रवं भार्यां यौवनगर्वितां पररतां सुष-
न्ति ते पण्डिताः ॥ १०१२ ॥ वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति
विह्वगाः शुष्कं सरः सारसा निर्द्वयं पुरुषं त्यजन्ति गणिका
अष्टं नृपं मन्त्रिणः । पुष्पं पर्युषितं त्यजन्ति मधुपा दग्धं
वनान्तं मृगाः सर्वः कार्यवशाज्जोऽभिरमते तत्कस्य को
बलभः ॥ १०१३ ॥ सन्तश्चेदमृतेन किं यदि खलस्तत्का-
लकूटेन किं दातारो यदि कल्पशास्त्रिभिरलं यद्यर्थिनः किं

तुणैः । किं कर्पूरशलाकया यदि दृशः पन्थानमेति प्रिया
संसारेऽपि सतीन्द्रजालमपरं यद्यस्ति तेनापि किम् ॥ १०१४ ॥
लोभश्चेदगुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकैः सत्यं चेत-
पसा च किं शुचि मनो यद्यस्ति तीर्थेन किम् । सौजन्यं
यदि किं गुणैः स्वमहिमा यद्यस्ति किं मण्डनैः सद्विद्या
यदि किं धनैरपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना ॥ १०१५ ॥
छेदश्चन्दनचूतचम्पकवने रक्षापि शास्त्रोक्तं हिंसा हंस-
मयूरकोकिलकुले कोकेषु नित्यादरः । मातङ्गेन खरकयः
समतुला कर्पूरकार्पासयोरेषा यत्र विचारणा गुणिगणे देशाय
तस्मै नमः ॥ १०१६ ॥ या राका शशिशोभना गतघना सा
यामिनी यामिनी या सोन्दर्यगुणान्विता पतिरता सा कामिनी
कामिनी । या गोविन्दरसप्रमोदमधुरा सा माधुरी माधुरी
या लोकद्वयसाधनी तनुभृतां सा चातुरी चातुरी ॥ १०१७ ॥
किं तीर्थं हरिपादपद्मभजनं किं रत्नमच्छा मतिः किं शाब्दं
श्रवणेन यस्य गलति द्वैतान्धकारोदयः । किं मित्रं सततो-
पकाररसिकं तत्त्वावबोधः सखे कः शत्रुवंदं खेददानकुशलो
दुर्वासनासंचयः ॥ १०१८ ॥ क्षान्तिश्चेद्भ्रमनेन किं किम-
रिभिः क्रोधोऽस्ति चेद्देहिनां ज्ञातिश्चेदनुलेन किं यदि सुहृ-
द्विष्योषधेः किं फलम् । किं संप्रैयिदि दुर्जनाः किम् धनेर्वि-
द्यानवद्या यदि व्रीडा चेत्किम् भूषणैः सुकविता यद्यस्ति
राज्येन किम् ॥ १०१९ ॥ सूनुः सच्चरितः सती प्रियतमा
स्वामी प्रमादोन्मुखः श्लिग्धं मित्रमवबध्कः परिजनो निःश्लेश-
लेशं मनः । आकारो रुचिरः स्थिरश्च विभवो विद्यावदातं
मुखं तुष्टे विष्टपकट्टहारिण हरी संप्राप्यते देहिना ॥ १०२० ॥
का श्लाघ्या गुणिनां क्षमा परिभवः को यः स्वकुल्यैः कृतः
किं दुःखं परसंश्रयो जगति कः श्लाघ्यो य आश्रीयते । को
मृत्युर्व्यसनं शुचं जहति के यैर्मिर्जिताः शत्रवः कैर्विज्ञात-
मिदं विराटनगरे लज्जस्थितैः पाण्डवैः ॥ १०२१ ॥ स
श्लिग्धोऽकुशलाभिवारयति यस्तत्कर्म यन्निर्मलं सा स्त्री यानु-
विधायिनी स मतिमान्यः सद्भिरभ्यर्च्यते । सा श्रीर्यां न
मदं करोति स सुखी यस्तृष्णया मुच्यते तन्मित्रं यदकृत्रिमं
स पुरुषो यः सिद्यते नेन्द्रियैः ॥ १०२२ ॥ प्रायेणात्र
कुलान्वितं कुकुलजाः श्रीवल्लभं दुर्भगा दातारं कृपणा ऋजू-
ननृजवो वित्तान्वितं निर्धनाः । वैरुष्योपहताश्च क्रान्तवपुषं
धर्माश्रयं पापिनो नानाशास्त्रविचक्षणं च पुरुषं निन्दन्ति
मूर्खा जनाः ॥ १०२३ ॥ पौर्णस्त्यः कथमन्यदारहरणे दो-
षं न विज्ञातवान्प्रमेणापि कथं न हेमहरिणस्यासंभवो लक्षि-
तः । अक्षैश्चापि युधिष्ठिरेण सहसा प्राप्ते ह्यनर्थः कथं प्रत्या-

१ रुजारहितम्. २ उद्योगः. ३ संपादितवशात्कृत्यः. ४ उत्तीर्णा
नदी येन सः. ५ योद्धारम्. ६ भूतः. ७ निरस्तारोसंचयः.
८ वैद्यम्. ९ नीतिशक्तिभिः.

सन्नविपत्तिमूढमनसां प्रायो मतिः क्षीयते ॥ १०२४ ॥
 सिंहो व्याकरणस्य कर्तुरहरव्याणान्प्रियाण्याणिनेर्मासाकृतसु-
 न्ममाथ सहसा हस्ती मुनिं जैमिनिम् । छन्दोज्ञाननिधिं
 जघान मकरो वेलातटे पिङ्गलमज्ञानावृतचेतसामतिरुपां
 कोऽर्थस्तिरश्वां गुणैः ॥ १०२५ ॥ शक्तेनापि सता जनेन
 विदुषा कालान्तरप्रेक्षिणा वस्तव्यं खलु वज्रपातविषमे क्षुद्रे-
 ऽपि पापे जने । दर्वीव्यग्रकरेण धूममलिनेनायासयुक्तेन किं
 भीमेनातिबलेन मत्स्यभवनेऽपूपा न संघटिताः ॥ १०२६ ॥
 सिद्धिं वाञ्छयता जनेन विदुषा तेजो निगृह्य स्वकं सत्त्वो-
 त्साहवतापि दैवगतिषु स्वैर्यं प्रकायं क्रमात् । देवेन्द्रद्वि-
 णोपमैर्बहुगुणैरभ्यर्चितो आतृभिः किं क्लिष्टः सुचिरं विराट-
 भवने पूर्वं न धर्मात्मजः ॥ १०२७ ॥ रूपेणाप्रतिमेन
 यौवनगुणैः श्रेष्ठे कुले जन्मना गन्तव्यानि दिनानि दैवव-
 शतो भूयो धनं वाञ्छता । सैरन्प्रीति विगर्हिता युवतिभिः
 साक्षेपमाज्ञाभयाद्गौपया किल मत्स्यराजभवने घृष्टं न किं
 चन्दनम् ॥ १०२८ ॥ किं चित्रं यदि राजनीतिकुशलो
 राजा भवेद्दार्मिकः किं चित्रं यदि वेदशास्त्रनिपुणो विप्रो
 भवेत्पण्डितः । तच्चित्रं यदि रूपयौवनवती साध्वी भवेत्का-
 मिनी तच्चित्रं यदि निर्धनोऽपि पुरुषः पापं न कुर्यात्कचित् ॥
 १०२९ ॥ वासांसि ब्रजचारिवारिजटशां हृत्वा हठादुच्च-
 कैर्यः प्राग्भूरुहमारुरोह स पुनर्वस्त्राणि विस्तारयन् । व्रीडा-
 भारमपाचकार सहसा पाश्चात्तायाः स्वयं को जानाति
 जनो जनार्दनमनोवृत्तिः कदा कीदृशी ॥ १०३० ॥ अर्थी
 लाघवसुच्छिन्नो निपतनं कामातुरो लाञ्छनं निःस्वो वध्न-
 मुन्मना विकलतां दोषाकुलः संशयम् । लुब्धोऽकीर्तिर्मसं-
 गरः परिभवं दुष्टोऽन्यदोषे रतिं दुर्वागप्रियतां दुर्गोदरवशः
 प्राप्नोति कथं मुहुः ॥ १०३१ ॥ नीतिभूमिसुजां नतिगुण-
 वर्तां हीरङ्गनानां रतिर्दपत्योः शिशवो गृहस्य कविता बुद्धेः
 प्रसादो गिराम् । लावण्यं वपुषः श्रुतं सुमनसः शान्तिर्द्वि-
 जस्य क्षमा शक्तस्य द्रविणं गृहाश्रमवतां स्वास्थ्यं सतां
 मण्डनम् ॥ १०३२ ॥ कार्पण्येन यशः कुंभा गुणचयो
 दम्भेन सत्यं क्षुधा मर्यादा व्यसनैर्धनं च विपदा स्वैर्यं प्रमा-
 दैर्द्विजः । पैशुन्येन कुलं मदेन विनयो दुष्टश्रेया पौरुषं दारि-
 त्रेण जनान्तरो ममतया चात्मप्रकाशो हतः ॥ १०३३ ॥
 तारुण्यं तरुणीजेने विकचता पुण्ये विधौ चन्द्रिका कासारि
 कुमुदं वने पितृवनं दानं द्विपेऽनर्गले । आनृण्यं गृहिणां

१ कलङ्कम्. २ निधेनः. ३ अस्वस्थान्तःकरणः. ४ अष्ट-
 श्युद्धप्रसक्तः. ५ दुर्वचनशीलः. ६ शतवशः. ७ लज्जा.
 ८ प्रसन्नता. ९ क्रोधेन. १० गुणसमुदायः.

गृहस्य गृहिणी पित्रोः शुभा संततिर्लावण्यं तनुते द्विजे-
 ऽतिपलिते विद्वच्चतुर्थश्रमः ॥ १०३४ ॥ माधुर्यं प्रमदाजनेषु
 ललितं दाक्षिण्यमायें जने शौर्यं शत्रुषु नम्रता गुरुजने धर्मि-
 ष्टता साधुषु । मर्मज्ञेष्वनुवर्तनं बहुविधं मानं जने पण्डिते
 शाठ्यं पापिजने नरस्य कथिताः पर्यन्तमद्यै गुणाः
 ॥ १०३५ ॥ इन्दुं निन्दति तस्करो गृहपतिं जारो सुशीलं
 खलः साध्वीमप्यसती कुलीनमकुलो जह्वाञ्जरन्तं युवा ।
 विद्यावन्तमनक्षरो धनपतिं नीचश्च रूपोज्ज्वलं वैरुप्येण हतः
 प्रबुद्धमवधो कृष्टं निकृष्टो जनः ॥ १०३६ ॥ विद्वान्संसदि
 पौक्षिकः परवशो मानी दरिद्रो गृही द्रव्याढ्यः कृपणो यति-
 र्वसुमना वृद्धो विवाहोद्यतः । राजा दुःसचिवप्रियः सुकुलजो
 मूर्खः पुमान्स्त्रीजितो वेदान्ती हतसक्रियः किमपरं हास्या-
 स्पदं भूतले ॥ १०३७ ॥ का विद्या कवितां विनार्थिनि
 जने त्यागं विना श्रीश्च का को धर्मः कृपया विना क्षिति-
 पतिः को नाम नीतिं विना । कः सूनुर्विनयं विना कुलवधुः
 का स्वामिमक्तिं विना भोग्यं किं रमणीं विना क्षितितले
 किं जन्म कीर्तिं विना ॥ १०३८ ॥ दाक्षिण्यं स्वजने
 दया परजने शाठ्यं सदा दुर्जने प्रीतिः साधुजने नयो नृप-
 जने विद्वज्जनेष्वार्जवम् । शौर्यं शत्रुजने क्षमा गुरुजने नारी-
 जने धूर्तता ये चैवं पुरुषाः कलासु कुशलास्तेष्वेव लोक-
 स्थितिः ॥ १०३९ ॥ स्वाधीना दयिता सुतावधि सुतोऽसौ
 षोडशाब्दावधि स्यात्कन्या करपीडनावधि सुतस्त्रीसद्वशाव-
 वधि । जामाता बहुलार्पितावधि सखा साधुप्रलापावधि
 शिष्यो गुह्यनिरूपणावधि परं चैतेऽधनत्वावधि ॥ १०४० ॥
 स्त्रीणां यौवनमर्थिनामनुगमो राज्ञां प्रतापः सतां स्वास्थ्यं
 स्वल्पधनस्य संहतिरसदृत्तेश्च वाग्दम्बरः । स्वाचारस्य
 सदचनं परिणतेर्विद्या कुलसंकता प्रज्ञाया धनसु-
 च्छतरतिनतिः शान्तेर्विवेको बलम् ॥ १०४१ ॥
 नागो भाति मदेन कं जलरुहैः पूर्णेन्दुना शर्वरी शीलेन
 प्रमदा ॥ जैनेन तुरगो नित्योत्सवैर्मन्दिरम् । वाणी व्याकरणेन
 हंसमिथुनैर्मद्यः समा पण्डितैः सत्पुत्रेण कुलं नृपेण व-
 सुधा लोकत्रयं विष्णुना ॥ १०४२ ॥ एहि स्वागतमावि-
 शासनमिदं कस्माच्चिराद्दृश्यते का वार्ता १परिदुर्बलोऽसि
 नितरां प्रीतोऽसि ते दर्शनात् । इत्येवं समुपागते द्विज-
 वरं संभावयन्त्यादारत्तेषां युक्तमशङ्कितेन मनसा गेहेषु
 गन्तुं सदा ॥ १०४३ ॥ स्यादत्यन्तनिरक्षरः क्षितिपतिः

१ सभायाम्. २ पक्षधारी. ३ गृहस्थाश्रमी. ४ शैलः.
 ५ हास्यस्थानम्. ६ सरलभावः. ७ शक्यत्वम्. ८ नीतिः.
 ९ उदकम्. १० बेगेन. ११ कृशः.

श्रीकारमात्राश्रयान्मन्त्री तत्कथितार्थलेखनपरस्तसेवको जा-
यते । अध्येता तदगारमेव भजते विद्वांस्तु तं याचते
यावान्यस्य गिरा समं परिचयस्तावान्निर्वद्रे श्रियः ॥१०४४॥
को लाभो गुणिसंगमः किमसुखं प्राञ्जितरैः संगतिः का हानिः
समयच्युतिर्निपुणता का धर्मतत्त्वे रतिः । कः शूरो विजि-
तेन्द्रियः प्रियतमा कानुव्रता किं धनं विद्या किं सुखमप्र-
वासगमनं राज्यं किमाज्ञाफलम् ॥ १०४५ ॥ सस्यानि स्व-
यमति चेद्रसुमती माता सुतं हन्ति चेद्रेलामन्मुनिधिर्विल-
ङ्घयति चेद्भूमिं दहेत्पावकः । आकाशं जनमस्तके पतति
चेदन्नं विषं चेद्रवेदन्यायं कुरुते यदि क्षितिपतिः कस्तं
निरोद्धुं क्षमः ॥ १०४६ ॥ वासः शुभ्रमनुर्वसन्तसमयः
पुष्पं शरन्मालती धातुकः कुसुमायुधः परिमलः कस्तूरि-
काखं धनुः । वाणी तर्करसोऽञ्जला प्रियतमा श्यामा वयो
नूतनं मार्गः शांभव एव पञ्चमलया गीतिः कविर्विह्वलः
॥ ४०४७ ॥ १०४७ ॥ रोलम्बैर्न विलम्बितं विघटितं धूमाकुलैः को-
किलैर्मयूरैश्चलितं पुरैश्चै रमसार्त्कारैरधीरैरगतम् । एकेनापि
सुपलवेन तरुणा दावानलोपह्ववः सोढः को न विपत्सु मुञ्चति
जनो मूर्ध्नापि यो लालितः ॥ १०४८ ॥ क्षोणीशाश्रयिणां परो-
पकरणाभावाद्वासश्रियां कार्पण्यात्सुधियामनध्ययनतो यूनां
प्रवासाश्रयात् । ज्ञातृणां जगदीशभक्तिविरहादायुर्वृथा ग-
च्छतीत्येवं कांस्यसमुद्रवः प्रतिदिनं नादो वदत्युच्चकैः
॥ १०४९ ॥ मानुष्ये सति दुर्लभा पुरुषता पुंस्त्वे पुन-
र्धिप्रता विप्रत्वे बहुविधतातिगुणता विद्यावतोऽर्थज्ञता । अ-
र्थज्ञस्य विचित्रवाक्यपटुता तत्रापि लोकज्ञता लोकज्ञस्य
समस्तशास्त्रविदुषो धर्मं मतिर्दुर्लभा ॥ १०५० ॥ आयाते
च तिरोहितो यदि पुनर्दृशेऽन्यकार्ये रतो वाचि स्मेरमुखो
विषण्णवदनः स्वक्लेशवादे मुहुः । अन्तर्वेदमनि वासमि-
च्छति भृशं व्याधीति यो भाषते भृत्यानामपराधकीर्तनपर-

१ अत्यन्तदूरे. २ मूर्धैः. ३ न्नर्मरैः. ४ विलम्बो न कृतः.
५ मयूरसमूहैः. ६ शुक्लैः. ७ राजाश्रयवताम्. ८ धनिनाम्.

स्तान्मन्दिरं न ब्रजेत् ॥ १०५१ ॥ बन्दी विन्दति चेदमा-
त्यपदवीं शिष्टैरलं भूरिभिः पुंभिश्चेत्यतिपाद्यते रतिकला कै-
णीटशामादरः । विश्रान्ता यदि वैखरीषु कविता काव्येन
भव्येन किं भूपाले यवने समस्तभुवने वैदग्ध्यमस्तं गतम्
॥ १०५२ ॥ आहूतेषु विहंगमेषु मशको नायापुगो वार्यते
मध्येवारिधि वा वसंस्तुगमणिर्धत्ते मणीनां रुचम् । खद्यो-
तोऽपि न कम्पते प्रविचलन्मध्येऽपि तेजस्विनां धिक्सा-
मान्यमचेतसं प्रसुमिवानामृष्टतत्त्वान्तरम् ॥ १०५३ ॥
मूर्खोऽशान्तस्तपस्वी क्षितिपतिरलसो मत्सरी धर्मशीलो
दुःस्थो मानी गृहस्थः प्रसुरतिकृपणः शास्त्रभृद्धर्महीनः ।
आज्ञाहीनो नरेन्द्रः शुचिरपि सततं यः परान्नोपभोजी बृद्धो
रोगी दरिद्रः स च युवतिपतिर्धिविडम्बप्रकारान् ॥ १०५४ ॥
ख्यातः शको भगाङ्को विभुरपि मलिनो माधवो गोपजातो
वेद्यापुत्रो वसिष्ठो रतिपतिरतनुः सर्वभक्षी हुताशः । व्यासो
मत्स्योदरीयो लवणजलनिधिः पाण्डवा जारजाता रुद्रः प्रेता-
स्थिधारी त्रिसुवनविषये कस्य दोषो न चास्ति ॥ १०५५ ॥
प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यं काले
शक्या प्रदानं युवतिजनकथामूकभावः परेषाम् । तृष्णास्रोतो-
विभङ्गो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकम्पा सामान्यः सर्वशा-
स्त्रेष्वनुपहतविधिः श्रेयसामेष पन्थाः ॥ १०५६ ॥ आविर्भू-
तानुरागाः क्षणमुदयगिरेरुजिहानस्य मानोः पञ्चछायैः पुर-
स्तादुपवनतरवो द्रुमाश्वेव गत्वा । एते तस्मिन्निवृत्ताः पुन-
रितरककुप्यान्तपर्यस्तभिन्ने प्रायो भृत्यास्त्यजन्ति प्रचलित-
विभवं स्वामिनं सेवमानाः ॥ १०५७ ॥ मणिना वलयं
वलयेन मणिर्मणिना वलयेन विभाति करः कविना च विभु-
र्विभुना च कविः कविना विभुना च विभाति सभा । श-
शिना च निशा निशया च शशी शशिना निशया च
विभाति नमः पयसा कमलं कमलेन पयः पयसा कमलेन
विभाति सरः ॥ १०५८ ॥

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे तृतीयं प्रकरणं समाप्तम् ।

चतुर्थप्रकरणम् ।

चित्रप्रकरणम् ।

समस्याख्यानम् ।

सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । दलितश्रक्ति-
तश्छन्नस्तव सैन्ये विसर्पति ॥ १ ॥ कामं कामदुघं धुङ्क्ष्व
मित्राय वरुणाय च । वयं धीरेण दानेन सर्वान्कामानशी-
महि ॥ २ ॥ असमाने समानत्वं भविता कलहे मम ।
इति मत्वा भ्रुवं मानी मृगासिंहः पलायते ॥ ३ ॥ हीन-
हत्या दधात्येव लाघवं महतामपि । इति मत्वा द्विपद्वेषी
मृगासिंहः पलायते ॥ ४ ॥ तिष्ठार्जुनाथ सङ्गामे त्वां हनि-
ष्याम्यहं शरैः । तिष्ठामि कर्णं किं मूढ मृगासिंहः पलायते
॥ ५ ॥ ऋषेरसाश्रमे पुण्ये शापसंत्रस्तमानसः । मुद्बोध-
तोऽपि प्रायोऽयं मृगासिंहः पलायते ॥ ६ ॥ अयं मृगः स-
मायाति त्वरितैस्वरितैः पदैः । ततो वेगात्पलायस्व मृगासिंहः
पलायते ॥ ७ ॥ विद्यायां दुर्मदो येषां कार्पण्यं विभवे
सति । तेषां दैवाभिज्ञानां सलिलादभिरुत्थितः ॥ ८ ॥
सीतासमागमोत्कण्ठाकर्णान्ताकृष्टधन्वनः । राघवस्य शीरा-
ङ्गारैः समुद्रादभिरुत्थितः ॥ ९ ॥ दामोदरकराघातविह्वली-
कृतचेतसा । दृष्टं चाणूरमलेन शतचन्द्रं नभस्तलम् ॥ १० ॥
चलच्चरङ्गरङ्गायां गङ्गायां प्रतिविम्बितम् । सचन्द्रं शोभते-
ऽत्यर्थं शतचन्द्रं नभस्तलम् ॥ ११ ॥ विधे विधेहि शीतांशुं
यावन्नायाति मे प्रियः । आगते दयिते कुर्याः शतचन्द्रं
नभस्तलम् ॥ १२ ॥ सुमेरुशिखरप्रान्तस्फुरदिव्यवधुसुखैः ।
परितः स्फुरितैः शङ्के शतचन्द्रं नभस्तलम् ॥ १३ ॥ घृतं
न श्रूयते कर्णे दधि स्वभेऽपि दुर्लभम् । मुग्धे दुग्धस्य का
वार्ता तक्रं शक्रस्य दुर्लभम् ॥ १४ ॥ अक्रत्वङ्गमतस्तर्कं
न शैतक्रतुना हुतम् । नादत्तमिति वाक्यार्थोत्तर्कं शक्रस्य
दुर्लभम् ॥ १५ ॥ भीष्मभीष्मदुःसंतसशून्यरध्यान्तरस्थयोः ।

(१) 'सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात्' इति
समस्या. (२) 'कामं कामदुघं धुङ्क्ष्व, 'मित्राय वरुणाय च',
'सर्वान्कामानशीमहि' इति च समस्या. (३, ४, ५, ६, ७)
'मृगासिंहः पलायते' इति समस्या. (८) 'सलिलादभिरुत्थितः'
इति समस्या. (९) 'समुद्रादभिरुत्थितः' इति समस्या. (१०,
११, १२, १३) 'शतचन्द्रं नभस्तलम्' इति समस्या. (१४,
१५) 'तर्कं शक्रस्य दुर्लभम्' इति समस्या.

अन्योन्यालापसुखिनोर्धूनोश्चन्द्रायते रविः ॥ १६ ॥ स्वस्ति
क्षत्रियदेवाय जगद्देवाय भूमुजे । यद्यशःपुण्डरीकान्तर्गमनं
भ्रमरायते ॥ १७ ॥ स्फुरिते जठरे विष्णोर्नवनीतभुजः
शिरोः । मक्षिकापादघातेन कम्पितं भुवनत्रयम् ॥ १८ ॥
अतसीपुष्पसंकाशं खं वीक्ष्य जलदागमे । ये वियोगेऽपि
जीवन्ति न तेषां विद्यते भ्रमः ॥ १९ ॥ वागर्थोविव
संपृक्तौ शतकोटिप्रविस्तरम् । तुरासाहं पुरोधाय नेसुः सर्वे
सुराः शिवौ ॥ २० ॥ आपादी कार्तिकी माघी वचा शुण्ठी
हरीतकी । गयायां पिण्डदानेन पुण्या श्लेष्महरानृणी
॥ २१ ॥ जम्बूफलानि पकानि पतन्ति विमले जले ।
कपिकम्पितशाखाभ्यो गुलुगुगुलुगुगुलु ॥ २२ ॥ विदग्धे
सुमुखे रक्ते नितम्बोपरि संस्थिते । कामिन्याश्चिष्टसुगले
कूजितं रतिकूजितम् ॥ २३ ॥ प्रलयसहायकरा इति गोल-
नाचम्य सकलभूमिरुहाम् । विलसति दग्धहनावलिरेह
जलवाहः परं शरणम् ॥ २४ ॥ निजपतिरावः प्रणयी
हरिर्द्वितीयः करोमि किं गोपि । शृणु सखि पाणिनिसूत्रं
विप्रतिषेधे परं कार्यम् ॥ २५ ॥ दैत्यानां मनसि दया
जाता कृष्णं हि रक्षितं कस्मात् । द्रुष्टुं देवमजस्रं दैत्यस्त्रीणा-
मपि प्रीतिः ॥ २६ ॥ श्रीनाथ नः श्रुतमिति बहुधा भ्रमता
मया नलोकेषु । शीलं वारवधूनां दैत्यस्त्रीणामपि प्रीतिः
॥ २७ ॥ रामामिषेके मदविह्वलाया हस्ताभ्युतो हेमघटस्त-
रुण्याः । सोपानमासाद्य करोति शब्दं ठठंठठंठठठठठठः

(१६) 'यूनोश्चन्द्रायते रविः' इति समस्या. (१७) 'गमनं
भ्रमरायते' इति समस्या. (१८) 'मक्षिकापादघातेन कम्पितं
भुवनत्रयम्' इति च समस्या. (१९) 'अतसीपुष्पसंकाशम्', 'न तेषां
विद्यते भयम्' इति च समस्या. (२०) 'वागर्थोविव संपृक्तौ',
'शतकोटिप्रविस्तरम्' इति च समस्या. (२१) 'पुण्या श्लेष्महरानृणी'
इति समस्या. (२२) 'गुलुगुगुलुगुगुलु' इति समस्या. (२३)
'कूजितं रतिकूजितम्' इति समस्या. (२४) 'प्रलयसहायकरा
इति गोलानाचम्य' इति समस्या. (२५) 'विप्रतिषेधे परं कार्यम्'
इति समस्या. (२६, २७) 'दैत्यस्त्रीणामपि प्रीतिः' इति समस्या.

१ अन्योन्याभाषणेन जाताहादयोः. २ इन्द्रम्. ३ पार्वतीशंकरौ.
४ आपादी कार्तिकी माघी एकादशी पुण्या. वचा शुण्ठी हरीतकी
श्लेष्महरा. गयायां पिण्डदानेनानृणी पित्राणांमुक्त इति योजना.

१ शरा पनाकाराः. २ अयशाङ्गम्. ३ इन्द्रेण. ४ दारुणः.

॥ २८ ॥ कर्पूरपूरच्छविवादविद्यासंवावदकबुधितुशुक्तिताम्रे । इदौ चण्डेभि तमोवितानं सूर्योदये रोदिति चक्रवाकी ॥ २९ ॥ विलोक्य बालासुखचन्द्रबिम्बं कण्ठे च मुक्तावलिहारताराः । पुनर्निशाया भयभीतभीता सूर्योदये रोदिति चक्रवाकी ॥ ३० ॥ सर्वस्य जन्तोर्भवति प्रमोदो विरोधिवर्गे परिभूयमाने । तिरोहिते त्वद्यशसा नरेन्द्र चन्द्रोदये नृत्यति चक्रवाकी ॥ ३१ ॥ न कापि रामाहितसंशयाया विना नमात्वं (?) जनकात्मजायाः । पुरः सुराणाङ्गपुरःसुराणामङ्गारपूर्णं कमलं प्रफुल्लम् ॥ ३२ ॥ पुञ्जायमानारुणरत्नहारे कान्तोरसि स्रावदनङ्ग भाति । सिध्पेदुस्युपोमितिर्यदि स्यादङ्गारपूर्णं कमलं प्रफुल्लम् ॥ ३३ ॥ रे पुत्र सत्सङ्गमवागुहि त्वमसत्प्रसङ्गं त्वरया विहाय । धन्योऽपि निन्दां लभते कुसङ्गात्सिन्दूरविन्दुर्विधवालालाटे ॥ ३४ ॥ श्रुत्वा प्रदग्धं तनयं सशोका पुनर्निशम्यासशरीरभावम् । पश्यस्यु देवेषु च धावमाना रमा सुदा शंकरमालिङ्ग ॥ ३५ ॥ सुतं पतन्तं प्रसमीक्ष्य पावके न बोधयामास पतिं पतिव्रता । तदा ह्यसौ तद्गतशक्तिपीडितो हुताशनश्चन्दनपङ्कशीतलः ॥ ३६ ॥ उन्नम्यस्य सैकचग्रहस्यैस्त्र्यम्बति प्रियं तमे हृष्टवृत्त्या । कूजिता जयति भानधनाया ह्रूंहुंहुंहुंहुंहुंहुंहुंहुं ॥ ३७ ॥ मम करग्रहणाय पणीकृतं न यदि राघवतोऽप्यधिरोहति । सखि तदैवमभूमं जीविते शशकशङ्कमयं कठिनं धनुः ॥ ३८ ॥ नीलाब्जद्युतिनयनं नितान्तदृष्टमास्यश्रीपरिचितचन्द्रिकाविलासम् । स्नातायाः सरसि विलोक्य वक्रचन्द्रं मध्याह्ने मुकुलितमम्बुजं वनान्ते ॥ ३९ ॥ काचिद्दिनार्धसमये रविरश्मितसां नीलांशुकाञ्चल-

नीलीनसुखेन्दुबिम्बाम् । तां तादृशीं समनुवीक्ष्य कविर्बगाद राहुर्दिवा असति पर्वं विना किलेन्दुम् ॥ ४० ॥ बहलबलसमर्था मेघनादादयो मे सपदि युधि विशन्तः कीटहस्ते निपेतुः । इति वदति दशस्यो हस्ततालं वितत्य मशकगलकरन्ध्रे हस्तियूथं प्रविष्टम् ॥ ४१ ॥ मृगशिशुनयनाया अक्षिपक्षमप्रकोणे विलसति तरलाया तारका तारकेव । प्रतिफलित इहोष्ट्रे भ्रान्तिरास्ते जनानां तिलतुषपुटकोणे मक्षिकोर्धं प्रमृता ॥ ४२ ॥ मधौ मन्दं मन्दं मरुति शिशिरे वाति रचिरे कुलस्त्रीभिः कृष्णे विहरति तथा वृष्णिनिकरे । उषा योषा तोषाद्ददनमनिरुद्धस्य मिषतो पुरः पत्युः कामाच्छुरमियमालिङ्गति सती ॥ ४३ ॥ स्वयं संराध्येशं पुरभिदमनत्येन तपसा महेन्द्रं संतोष्य त्रिदशरिपुनाशादसुकरात् । समायाते पार्थे द्रुपदतनया क्लेशविकला पुरः पत्युः कामाच्छुरमियमालिङ्गति सती ॥ ४४ ॥ कदाचित्पाञ्चाली विपिनमुवि भीमेन बहुशः कृशाङ्गि श्रान्तासि क्षणमिह निषीदेति गदिता । शनैः शीतच्छायं तटविटपिनं प्राप्य मुदिता पुरः पत्युः कामाच्छुरमियमालिङ्गति सती ॥ ४५ ॥ तपापाये गोदापरतटमुवि स्थातुमनसि प्रविष्टे तत्पूरं भगवति सुनौ कुम्भजनुषि । द्रुतं लोपामुद्रा स्वयमविकलं गन्तुमुदिता पुरः पत्युः कामाच्छुरमियमालिङ्गति सती ॥ ४६ ॥ सर्वस्य द्वे सुमतिकुमती संपदापचित्हेतु एको गोत्रे प्रभवति पुमात्यः कुटुम्बं विभर्ति । वृद्धो यूना सह परिचयात्यज्यते कामिनीभिः स्त्रीपुंवच्च प्रभवति यदा तद्विगेहं विनष्टम् ॥ ४७ ॥ ये पापं शमयन्ति संगतिभृतां ये दानशृङ्गारिणो येषां चित्तमतीव निर्मलतरं येषां न भयं व्रतम् । ये सर्वान्सुखयन्ति हि प्रतिदिनं ते साधवो दुर्लभा गङ्गावद्गण्डवद्गगनवद्गङ्गैयवद्दे-

(२८) 'ठठठठठठठठठठः' इति समस्या. (२९, ३०) 'सूर्योदये रोदिति चक्रवाकी' इति समस्या. (३१) 'चन्द्रोदये नृत्यति चक्रवाकी' इति समस्या. (३२, ३३) 'अङ्गारपूर्णं कमलं प्रफुल्लम्' इति समस्या. (३४) 'सिन्दूरविन्दुर्विधवालालाटे' इति समस्या. (३५) 'रमा सुदा शंकरमालिङ्ग' इति समस्या. (३६) 'हुताशनश्चन्दनपङ्कशीतलः' इति समस्या. (३७) 'ह्रूंहुंहुंहुंहुंहुंहुंहुंहुं' इति समस्या. (३८) 'शशकशङ्कमयं कठिनं धनुः' इति समस्या. (३९) 'मध्याह्ने मुकुलितमम्बुजं वनान्ते' इति समस्या.

(४०) 'राहुर्दिवा असति पर्वं विना किलेन्दुम्' इति समस्या. (४१) 'मशकगलकरन्ध्रे हस्तियूथं प्रविष्टम्' इति समस्या. (४२) 'तिलतुषपुटकोणे मक्षिकोर्धं प्रमृता' इति समस्या. (४३, ४४, ४५, ४६) 'पुरः पत्युः कामाच्छुरमियमालिङ्गति सती' इति समस्या. (४७) 'सर्वस्य द्वे, 'एको गोत्रे, 'वृद्धो यूना, 'स्त्रीपुंवच्च' इति चत्वारि पाणिनेः यत्राणि समस्या.

१ श्रेष्ठचन्दनम्. २ केशग्रहसहितम्. ३ मुखम्. ४ चुम्बनं कुर्वति सति. ५ वान्ते. ६ बलाकारेण. ७ कण्ठेऽप्युक्तशब्दः. ८ मान एव धनं यस्याः. मानिन्या इत्यर्थः. ९ मध्याह्ने. १० सूर्यकिरणसंतप्तम्. ११ नीलवस्त्राञ्चलपङ्कितमुखचन्द्राम्.

१ स्वर्भानुः. २ द्रौपद्याः श्वशुरो वायुः. ३ लोपामुद्रायाः श्वशुरः पूरतरणसाधनं कुम्भः. ४ ये गङ्गावत्संगतिभृतां पापं क्षमयन्ति, ये गजगण्डवदानशृङ्गारिणः, येषां चित्तं गगनवदतीव निर्मलतरम्, येषां व्रतं गङ्गैयवन्न भयम्, ये गेयवत्सर्वान्सुखयन्ति, इति योजना.

यवत् ॥ ४८ ॥ हारो भाति कुचद्वयं तव शुभे मध्यं
 वयुः सद्रुचः केशा नासिकमौक्तिकं सुवदनं देर्पाङ्गरागो
 दशः । गङ्गावद्भ्रजगण्डवद्गनवद्वाङ्गैयवद्वेयवज्जम्बूवज्जल-
 बिन्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत् ॥ ४९ ॥ यत्कण्ठे गरलं
 विराजतितरां शीघ्रं च मन्दाकिनी उत्सङ्गे च शिवामुखं
 कटितटे शार्दूलचर्माम्बरम् । माया यस्य रुणद्धि विश्रम-
 खिलं तस्मै नमः शंभवे जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बा-
 लवज्जालवत् ॥ ५० ॥ ख्यातस्त्वं फलवृष्टिपुष्टिसुमनःस्वा-
 धीनजाम्बूननदः शीर्षास्ते रिपुसंपदः प्रतिदिनं मित्रोदये
 मोदसे । पाण्यानां कुरुषे विलम्बनमहो दत्तान्तरस्तेजसा
 जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत् ॥ ५१ ॥
 सङ्ग्रामे रिपुभुञ्जानं मुखरुचिर्जावश्र देवाङ्गनाचक्षुः प्रोलस-
 दसमानसनिवहैस्तन्मेदिनीमण्डलम् । त्वच्चापोद्गतवाणसंहति-
 रभूच्छीराम भूमिपते जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बालव-
 ज्जालवत् ॥ ५२ ॥ वैदेहीं समवाप्य दशरथिनारुच्ये प्रया-
 णेऽग्रतो दृष्टाः पुष्पकसंस्थितेन रभसादाकाशमारोहता ।
 लङ्कासागरजानकीवनरणक्षोण्यश्रमत्कारिका जम्बूवज्जलवि-
 न्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत् ॥ ५३ ॥ यो द्रोणाचलमा-
 दधौ करतले योऽतीतरत्सागरं यश्चोत्खातितवांस्तरुन्दवह-
 त्पुच्छेन दावानलम् । यो रक्षानमरंरुणत्कपिवरः पाया-
 द्नूमानसौ जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत्
 ॥ ५४ ॥ कस्तूरीतिलकं ललाटरचितं नासामणिं निस्तलं
 वक्त्रं कुक्षितकेशपाशमनिशं दृष्टिं निसृष्टां पुरः । पुंसां मानस-
 मत्स्यबन्धनविधौ धत्सेऽत्र वत्से स्वयं जम्बूवज्जलबिन्दुव-
 ज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत् ॥ ५५ ॥ विद्धि श्रीहृदयं सदा-
 न्तमलिनं मीमं भवाम्भोनिधिं विज्ञाने सुरतं महीशभवनं
 गूढं दृढं कण्ठकैः । दारागारसमागमं सुविषमं मोहं परं
 दुस्तरं जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत् ॥ ५६ ॥
 शुण्ठीगोक्षुर्योर्विचार्य मनसा कल्काशनं यन्मया प्रोक्तं
 तद्विपरीतकं कृतमहो गोः खूरमात्रं ददौ । नार्थो मूर्खजना-
 लये न च सुखं नो वा यशो लभ्यते सद्बुद्धे कविभूपतौ
 हरिहरे लाभः परं गोवधः ॥ ५७ ॥ पञ्चास्यस्य पराम्भावय

(४८) 'गङ्गावद्भ्रजगण्डवद्गनवद्वाङ्गैयवद्वेयवत्' इति समस्या.

(४९) 'गङ्गावद्भ्रजगण्डवद्गनवद्वाङ्गैयवद्वेयवत्,' 'जम्बूवज्जलवि-
 न्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत्' इति च समस्या. (५०, ५१,
 ५२, ५३, ५४, ५५, ५६) 'जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्ज-
 म्बालवज्जालवत्' इति समस्या. (५७,

१ कस्तूरिकाकृतोऽङ्गरागः. २ कर्दमवत्.

भषको मांसेन गोर्भूयसा दध्यचैरिपि पायसैः प्रतिदिनं संव-
 र्धितो यो मया । सोऽयं सिंहरवाहुहान्तरगमद्रीत्याकुलः
 संभ्रमाद्भ्रन्ताशा विलयं गता हतविधे लाभः परं गोवधः
 ॥ ५८ ॥ पारिन्द्रस्य पराम्भावय सुरभीमांसेन दुर्मेधसा पो-
 ष्यन्ते किल पीवराः कटुगिरः श्वानः प्रयत्नादमी । न त्वेभि-
 र्मदमत्तवारणचमूविद्रावणः केसरी जेतव्यो भवता किरात-
 नृपते लाभः परं गोवधः ॥ ५९ ॥ अस्माकं जैलजीविनां
 जलमिदं सैद्वाजिराजिन्नजैः पातव्यं पररक्तसक्तमनसां तृषिः
 पीतानां क्षयः । मत्त्वैवं किल राजदेव नृपते त्वज्जैवयात्रोत्सवे
 मत्सी रोदिति मक्षिका च हसति ध्यायन्ति वामभ्रुवः ॥ ६० ॥
 श्रुत्वा सागरबन्धनं दशशिराः सर्वैर्मुखैरेकदा तूर्णं पृच्छति
 वार्तिकान्सचकितो भीत्या परं संभ्रमात् । बद्धः सत्यमपांनि-
 धिर्जलनिधिः कीलालधिस्रोतयधिः पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुद-
 धिर्वांनिधिर्वांरिधिः ॥ ६१ ॥ पाषाणाः पयसि प्रवद्धवपुष-
 स्तिष्ठन्ति सेतुं गताः श्रुत्वैवं वदतां दशाननधरः कुद्बुधः समुद्रं
 प्रति । धिक्त्वां नाम तवाम्बुधिः सलिलधिः पानीयधिस्रो-
 तयधिः पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुदधिर्वांनिधिर्वांरिधिः ॥ ६२ ॥
 अम्बा कुप्यति तात मूर्ध्नि विधृता गङ्गैर्यमुत्सृज्यतां विद्वन्प-
 ण्मुख का गतिर्मम चिरं मूर्ध्नि स्थिताया वद । कोपावेशव-
 शादंशेषवदनैः प्रत्युत्तरं दत्तवान्पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुदधि-
 र्वांनिधिर्वांरिधिः ॥ ६३ ॥ माध्वीके विधुमण्डले वरवधुवक्त्रे
 च गीतान्तरे सक्ते वक्त्रचतुष्टये दशमुखो विज्ञापितस्तच्चैः ।
 बद्धोऽसाविति चेतरेर्भयवशादचे वचः संभ्रमात्पाथोधिर्जलधिः
 पयोधिरुदधिर्वांनिधिर्वांरिधिः ॥ ६४ ॥ पीतस्त्वं कलशो-
 द्भवेन मुनिना ध्वस्तोऽसि देवायुरैराबद्धोऽसि च गद्यवेण
 मृदुना शास्त्रामूर्गैर्लङ्कितः । नाम्नागरमटी दृष्टैव भवतो
 लोकैरियं घुष्यते पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुदधिर्वांनिधिर्वां-
 रिधिः ॥ ६५ ॥ तर्तु पर्वतसंनिभेन कर्पिर्नोलावृकृता वक्षसि

५८, ५९) 'लाभः परं गोवधः' इति समस्या. (६०)

'मत्सी रोदिति मक्षिका च हसति ध्यायन्ति वामभ्रुवः'
 इति समस्या. (६१) 'अपांनिधिर्जलनिधिः कीलालधिस्रोतयधिः
 पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुदधिर्वांनिधिर्वांरिधिः' इति समस्या.
 (६२) 'अम्बुधिः सलिलधिः पानीयधिस्रोतयधिः पाथोधिर्जलधिः
 पयोधिरुदधिर्वांनिधिर्वांरिधिः' इति समस्या. (६३, ६४, ६५)
 'पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुदधिर्वांनिधिर्वांरिधिः' इति समस्या.

१ जैलजीवितानाम्. २ तुरंगपङ्क्तिर्महैः. ३ विजययात्रो-
 त्सवे. ४ चिन्तयन्ति. ५ सेतुबन्धनम्. ६ रावणः. ७ शक्तिः.
 ८ वृत्तान्तहापकान्. ९ माता. १० मत्सके. ११ लज्यताम्.
 १२ क्रोधपरत्वेन. १३ पद्भिसुखैरित्यर्थः. १४ अलाबुस्तुम्बी.

क्षिप्रं वीक्ष्य निमज्जतीमथ तव स्पृष्टास्तरन्तीः शिलाः ।
लोके नृत्यपरे विभीषणजने सीताह सेतुधमे तुम्बी मज्जति
संतरन्ति दृषदः प्रेतो दिवा नृत्यति ॥ ६६ ॥ त्वं नो गोत्र-
पतिस्त्वेन्दुरधिपस्तस्यामृतं त्वकर्णे तेन व्याधशराहतां
प्रणथिनीमेनां पुनर्जीवय । इत्यूर्ध्वं गगने निशापतिमृगे
कारुण्यमातन्वतः शृङ्गाप्रादपतन्मृगस्य रुदतो बाध्याम्बु
भूमण्डले ॥ ६७ ॥ उन्नादाम्बुद्वर्धितान्धतमसि प्रभ्रष्टदि-
ञ्चण्डले काले यामिकजाप्रदुप्रसुमभटव्याकीर्णकोलाहले ।
कर्णस्यासुहृदुर्णवाम्बुवडवावहेर्यदन्तःपुरादायातासि तदम्बु-
जाक्षि कृतकं मन्ये भयं योषिताम् ॥ ६८ ॥ उग्रप्राहमुद-
न्वतो जलमतिक्रामत्यनालम्बने व्योम्नि भ्राम्यति दुर्गमक्षि-
तिभृतां मूर्धानमारोहति । व्याप्तं याति विषाकुलैरहिकुलैः
पातालमेकाकिनी कीर्तिस्ते मदनाभिराम कृतकं मन्ये भयं
योषिताम् ॥ ६९ ॥ चित्रं नर्तनमम्बरे शिखरिणौ शीतांशु-
बिम्बे तमः संचारं जलजं कपोतरणितं कामागमप्रक्रियाः ।
मीनौ विद्युति तारका विहरणं ज्योत्स्वा विकोशाम्बुजे कुर्वाते
कुरुते करोति कुरुतः कुर्वन्त्यलंकुर्वते ॥ ७० ॥ यस्य द्वारि
सदा समीरवरुणौ संमार्जनं हृद्यवाट् पाकं शीतगुरातपत्र-
करणं दस्रौ प्रतीहारताम् । देवा लास्यविधिं च दास्यममरा
वर्ण्यौ दशास्यः कथं कुर्वाते कुरुते करोति कुरुतः कुर्वन्त्य-
लंकुर्वते ॥ ७१ ॥ कश्चित्पान्थस्तुपार्तः पथि तपनऋतो
गम्यमानोऽन्यपान्थं पत्रच्छानन्दलीनो वद पथिक कुतो
जह्नुकन्याप्रवाहः । तेनासौ शीघ्रवाचा प्रचलितमनसा विप्र-
वर्षणं चोचे सूच्यग्रे कूपपट्टं तदुपरि नगरी तत्र गङ्गाप्रवाहः
॥ ७२ ॥ राम त्वत्कीर्तिवृक्षाद्बहुतरममलादुत्थिताः
कोरका ये तन्मध्ये रुद्ररूपोऽप्यजनि खलु यशःकोरकस्तस्य
चाग्रे । अस्य श्रोत्राक्षिकूपस्तदुपरि च शिरस्तत्र चास्ति
स्रवन्ती सूच्यग्रे कूपपट्टं तदुपरि नगरी तत्र गङ्गाप्रवाहः
॥ ७३ ॥ उदामार्कांशुदीप्यदिनमणिमणिभिर्भस्मितान्ते समन्ता-
द्वायुव्याभूयमानज्वलनकणगणाकीर्णधूलिप्रकीर्णं । कान्तारे-
ऽस्मिन्नृपाते पथि पथिकभवे कापि पाथोथतेना (१) सूच्यग्रे कूप-
पट्टं तदुपरि नगरी तत्र गङ्गाप्रवाहः ॥ ७४ ॥ मां साक्षी-
कृत्य मुग्धे विजयमभिलषंहेखयामास शंभुर्भूत्या मन्मौलि-

(६६) 'तुम्बी मज्जति संतरन्ति दृषदः प्रेतो दिवा नृत्यति' इति
समस्या. (६७) 'शृङ्गाप्रादपतन्मृगस्य रुदतो बाध्याम्बु भूम-
ण्डले' इति समस्या. (६८, ६९) 'कृतकं मन्ये भयं योषि-
ताम्' इति समस्या. (७०, ७१) 'कुर्वाते कुरुते करोति कुरुतः
कुर्वन्त्यलंकुर्वते' इति समस्या. (७२, ७३, ७४) 'सूच्यग्रे
कूपपट्टं तदुपरि नगरी तत्र गङ्गाप्रवाहः' इति समस्या.

मालां सदशनवशतीमक्षपातान्विजित्य । गौर्यप्यानञ्जट्टी-
र्जितनखनवभूस्तन्वि शेषा तदित्थं शीर्षाणां सैव वन्ध्या
मम नवतिरभूहोचनानामशीतिः ॥ ७५ ॥ प्रत्येकं दिक्पती-
शानिलतपनधूमसन्नतस्त्वे यथा भूरश्रोपीस्त्वं यथा च
स्वरसंहितलग्नमूर्च्छनाग्रामतालात् । कृष्णान्यस्तान्यमौलीक्षणव-
द्वसरे सा च सा च प्रसादाच्छीर्षाणां शेष वन्ध्या नव
नवतिरभूहोचनानामशीतिः ॥ ७६ ॥ इन्द्राद्या लोकपाला
हरिविधुतपना नागविद्याधराद्या द्वेष्याः सर्वेऽपि देवाः प्रिय
तव वरदः कोऽस्ति वन्धो गरीयान् । ध्रुवा वाचं प्रियाया
इति दशमुखतः प्राह वाक्यं दशास्यः शूली शंभुः पिनाकी
शिवभवपशुपाः शर्व ईशश्र भर्गः ॥ ७७ ॥

प्रहेलिकाः ।

अपदो दूरगामी च साक्षगो न च पण्डितः । अमुखः
स्फुटवक्ता च यो जानाति स पण्डितः ॥ १ ॥
वने जाता वने त्यक्ता वने तिष्ठति नित्यशः ।
पण्यस्त्री न तु सा वेद्या यो जानाति स पण्डितः ॥ २ ॥
गोपीलो नेव गोपालकिंशूली नेव शंकरः । चक्रपाणिः स
नो विष्णुर्गो जानाति स पण्डितः ॥ ३ ॥ उच्छिष्टं शिव-
निर्माल्यं वमनं शवकपट्टम् । काकविष्टासमुत्पन्नः पक्षेतेऽति-
पवित्रकाः ॥ ४ ॥ अनेकसुपिरं वैद्यं कौन्तं च ऋषिसंशि-
तम् । चक्रिणा च सदाराध्यं यो जानाति स पण्डितः
॥ ५ ॥ वने वसति को वीरो योऽस्थिमांसविवर्जितः ।
असिबत्कुरुते कार्यं कार्यं कृत्वा वनं गतः ॥ ६ ॥ रविजा
शशिकुन्दाभा तापहारी जगत्प्रिया । वर्धते वनसङ्गे न

(७५) 'शीर्षाणां सैव वन्ध्या मम नवतिरभूहोचनानामशीतिः'
इति समस्या. (७६) 'शीर्षाणां शेष वन्ध्या नव नवतिरभूहो-
चनानामशीतिः' इति समस्या. (७७) 'शूली शंभुः पिनाकी
शिवभवपशुपाः शर्व ईशश्र भर्गः' इति समस्या.

१ लेखपत्रम्. (२) नौका. (३) महोक्षः. (४) दुग्धं गङ्गा
मधु पशुमन्त्रं पिपलश्च. (५) वरमौकम्. (६) कुलादरेकरः.

१. १९२० इति संख्या. २ सहस्रशिरसो द्विसहस्राक्षस्य
स्वभायो प्रति गौरीगिरीशयूतकीटोपन्यासः. ३ अरण्ये काष्ठरूपगो-
त्पवा. ४ उदकं. ५ मूल्यं दत्त्वा भोग्या स्त्री. गणिका यथा द्रव्य-
दानेन भोग्या तथेयमपीत्यर्थः. ६ धेनूनां पतिवत्पालकः. ७ तस-
विशुद्धाङ्कितत्वाचिह्नवान्. ८ बाहौ तसचक्राङ्कितत्वाचिह्नवान्.
९ बिलम्. १० वकार आद्यो यस्य. ११ ककारोऽन्ते यस्य.
१२ सर्पेण. १३ रविरिति महाराष्ट्रभाषायां मन्थानदण्डस्य
नाम.

तापी यमुनापि न ॥ ७ ॥ तैरुण्यालिङ्गितः कण्ठे नितैम्ब-
स्थलमाश्रितः । गुरूणां संनिधानेऽपि कः कूजति मुद्गुर्मुद्गुः
॥ ८ ॥ अवलोक्य स्तनौ वध्वा गुञ्जाफलविभूषितौ ।
निःश्वस्य रोदितुं लम्बा कुतो व्याधकुटुम्बिनी ॥ ९ ॥
आपाण्डु पीनकठिनं वल्लं सुमनोहरम् । करैराकृष्यते-
ऽत्यर्थं किं वृद्धैरपि सस्यूहम् ॥ १० ॥ एकचक्षुर्न काकोऽयं
बिलमिच्छन्न पन्नगः । क्षीयते वर्धते चैव न समुद्रो न
चन्द्रमाः ॥ ११ ॥ छत्रधारी न राजासौ जटाधारी न
चेश्वरः । सृष्टिकर्ता न स ब्रह्मा छिद्रकर्ता न तस्करः
॥ १२ ॥ अस्थि नास्ति शिरो नास्ति बाहुस्तस्ति निरङ्गुलिः ।
नास्ति पादद्वयं गाढमङ्गमालिङ्गति स्वयम् ॥ १३ ॥ अस्ति
श्रीवा शिरो नास्ति द्वौ भुजौ करवर्जितौ । सीताहरणसा-
मर्थ्यो न रामो न च रावणः ॥ १४ ॥ नरनारीसमुत्पन्ना
सा स्त्री देहविवर्जिता । असुखी कुरुते शब्दं जातमात्रा
विनश्यति ॥ १५ ॥ दन्तैर्हीनः शिलाभक्षी निर्जीवो बहु-
माषकः । गुणस्यूतिसमृद्धोऽपि परपादेन गच्छति ॥ १६ ॥
न तस्यादिनं तस्यान्तो मध्ये यस्तस्य तिष्ठति । तवाप्यस्ति
ममाप्यस्ति यदि जानासि तद्वद् ॥ १७ ॥ य एवादिः
स एवान्तो मध्ये भवतिमध्यमः । य एतन्नाभिजानीया-
न्नुपमात्रं न वेत्ति सः ॥ १८ ॥ पर्वताग्रे रथो याति भूमौ
तिष्ठति सारथिः । चलते वायुवेगेन पदमेकं न गच्छति

(७) तक्रम्. (८) कलशः. (९) शबरस्त्री पुत्रजायायाः स्तनी
गुञ्जाफलान्कृतौ दृष्ट्वा कुतो निःश्वस्य रूदे. यतो मत्पुत्र पताम-
नुरक्तस्था क्षीणतां गतो यथा गजान्विनियह्य तद्रण्डस्थलमुक्ताफ-
लहारैः स्तनौ विभूषयितुं नालम्, अतो निःप्रयासलभ्यैर्गुञ्जाफले-
विभूषयति क्षीणे च सति पुत्रे तदार्जितधननिर्वाण्डवृत्तिकस्य सर्वस्यापि
कुटुम्बस्य जीवितसंदेहः. अतो व्याधकुटुम्बिनी दुःखात्रिःश्वस्य रो-
दितुं लम्बा. (१०) पक्षिवल्फलं कुचयुगलं च. (११) मूत्रिका. (१२)
पुंस्त्वजः. (१३) विषयदण्डः. (१४) कञ्चकः. (१५) छोटिका. (१६)
उपानत. (१७) नयनम्. (१८) यवसम्. (१९) कुलालचक्रदण्डौ.

१ कुम्भः कूपसरोवरादी जलेन भूत्वा शिरस्यारोपणसमये
तरुण्या हस्ताभ्यामालिङ्गयते. भर्तापि तरुण्या सोत्कण्ठमा-
लिङ्गयते. २ कुम्भो नितम्बस्थाने गृह्यते. भर्तापि नित-
म्बस्थाने गुह्यप्रदेशे तिष्ठेत्. ३ कुम्भो गुरूणां वृद्धघदाना-
मुपयुपविश्य कूजति बडबडायते. भर्तापि गुरूणां मानुषि-
श्वश्रूभगुरजनानामग्रे स्थित्यं कामयते. ४ शब्दं करोति.
५ नासिकाचूर्णनिक्षेपणार्थं वृद्धैरपि धियत इति प्रसिद्धिः.
६ अङ्गुष्ठमध्यमाङ्गुली.

॥ १९ ॥ ईयामं च वर्तुलाकारं पुंनाम चतुरक्षरम् । शका-
रादि मकारान्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ २० ॥ अर्ध-
चन्द्रवदाकारं स्त्रीनामाथ च व्यक्षरम् । नकारादि रिका-
रान्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ २१ ॥ अष्टपादश्रुतःकर्णो
द्विसुखी द्विसुखस्तथा । राजद्वारे पठेन्नोरो न च देवो न
राक्षसः ॥ २२ ॥ वृक्षस्याग्रे फलं दृष्टं फलाग्रे वृक्ष एव
च । अकारादि सकारान्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ २३ ॥
चतुर्मुखो न च ब्रह्मा वृषारूढो न शंकरः । निर्जीवी च
निराहारी अजस्रं धान्यमक्षणम् ॥ २४ ॥ कृष्णसुखी न
मार्जारी द्विजिह्वा न च सर्पिणी । पञ्चभर्त्री न पाषाळी
यो जानाति स पण्डितः ॥ २५ ॥ अपूर्वोऽयं मया दृष्टः
कान्तः कमललोचने । शोऽन्तरं यो विजानाति स विद्वा-
न्नात्र संशयः ॥ २६ ॥ पर्वताग्रे रथाारूढो भूमौ तिष्ठति
सारथिः । चक्रवर्द्धमते पृथ्वी तस्याहं कुलबालिका ॥ २७ ॥
अर्धचन्द्रसमायुक्तं पुंनाम चतुरक्षरम् । ककारादि लकारा-
न्तमिह जानाति पण्डितः ॥ २८ ॥ अनुनेतुं मानिन्या दधि-
तश्चरणे सरागचरणायः । यावत्पतितः स तथा तत्क्षणम-
वधीरितः कस्मात् ॥ २९ ॥ गीत्वा किमपि व्याधः शृङ्गं
जग्राह तरुणहरिणस्य । तमथ समीक्ष्योद्यतकरमेणीमपि
लज्जिता व्याधी ॥ ३० ॥ काचिन्मृगाक्षी प्रियविप्रयोगे
निशीथिनीपारमपारयन्ती । आगातुमादाय करेण वीणा-

(२०) शालिग्रामः. (२१) नेवरी. (२२) वाष्पचतुर्षटः चौघडा इति
भाषायाम्. (२३) अननस. (२४) वृषभस्थो गेणः (२५) लेखनी.
(२६) अशोकः. (२७) कुम्भकारस्य. (२८) करतालः वाष्पविशेषः, वा
करवालः (२९) रजस्वला यतः. (३०) व्याधः किमप्यद्भुतं गीतं
गीत्वा गीतविमूर्छितविलीनचित्तस्य तरुणहरिणस्य शृङ्गं जग्राह. किम-
र्थम्. यतो मट्रीतसुखितस्त्वं याचकस्य म इदं शिरो दानं देहीति.
अथ तं च हरिणं शिरोदानायोद्यतकरं समीक्ष्य तज्जायां
हरिणीमपि पत्युर्भक्षया निजशिरोदानायोद्यतकरं समीक्ष्य धर्मो-
च्चारिणी व्याधी लज्जिता. केन हेतुना. यतोऽयं हरिणो दाता,
इयं च हरिणी पतिभक्ता दातृजाया, मत्कान्तसु याचकः. अहं च
याचकजाया. वरमेते पदावो न बयं मनुष्याः इत्यभिप्रेत्य लज्जतेति
प्रथमोऽर्थः ॥ अथवा व्याधजायायाः पूर्वपरिणीतपुरुषो मृतः स च
विद्यमानः संगृहीतो द्वितीयः पुरुषः. तं च विलोक्य चिन्तितवती. यतो
निजकान्तवियोगमाहिष्णु शिरोदानायोद्यतकरा पतिभक्ता वरमियं
हरिणी. अहं च परिणीतप्रियमरणेऽपि जीविता संगृहीतभर्तृका
चासती मानुषी. इति लज्जतेति द्वितीयोऽर्थः ॥ अथवा इति चिन्तितं
तथा यतो येन कर्णेन गीतं श्रुतं तस्य दातुः कर्णस्य पुरो याचत्रायै
करो न प्रसारितो व्याधेन. नीरसकठिनकुटिलस्य श्वस्य तु पुरः

सुद्धिवमालोक्य शनैरहासीत् ॥ ३१ ॥ सदारिर्मध्यापि न
वैरियुक्ता नितान्तरक्तापि सितैवै नित्यम् । यथोक्तवादिन्यपि
नैव दूती का नाम कैन्तेति निवेदयाशु ॥ ३२ ॥ वृक्षाग्र-
वासी न च पक्षिराजस्त्रिनेत्रधारी न च श्लपाणिः । त्वग्वस्त्र-
धारी न च सिद्धयोगी जलं च विभ्रन्न घटो न मेघः ॥ ३३ ॥
वृक्षाग्रवासी न च पक्षिजातिसृणुं च शय्या न च राजयोगी ।
सुवर्णकायो न च हेमधातुः पुंसश्च नाम्ना न च राजपुत्रः
॥ ३४ ॥ चक्री भिश्ली न हरो न विष्णुर्महान्बलिष्ठो न च
भीमसेनः । स्वच्छन्दचारी नृपतिर्न योगी सीतावियोगी न च
रामचन्द्रः ॥ ३५ ॥ आद्येन हीना जलधावदृश्यं मध्येन हीनं
भुवि वर्णनीयम् । अन्तेन हीनं ध्वनते शरीरं हेमाभिधः स
श्रियमातनोतु ॥ ३६ ॥ सर्वस्वापहरो न दस्युकुलजः खट्वा-
ङ्गभृश्रेष्ठो दोषानिष्टकरो न धर्मनिरतः क्रीलालो नासुरः ।
नृणां पृष्ठपलाशनो न पिशुनः शीघ्रगमो नो हयः शश्वद्रात्रि-
चरो न राक्षसगणः कोऽयं सखि ब्रूहि मे ॥ ३७ ॥ सर्व-
स्वापहरो न तस्करगणो रक्षो न रक्ताशनः सर्पो नैव बिले-
शयोऽखिलनिशाचारी न भूतोऽपि च । अन्तर्धानपटुर्न सि-
द्धपुरुषो नाप्याशुगो मारुतस्तीक्ष्णास्यो न तु सायकस्तमिह ये
जानन्ति ते पण्डिताः ॥ ३८ ॥ जाता शुद्धकुले जघान पि-
तरं हत्वापि शुद्धा पुनः स्त्री चैषा वनिता पितैव सततं विश्वस्य
या जीवनम् । सङ्गं प्राप्य पितामहेन जनकं प्राप्तुं या कन्य-
का सा सर्वैरपि वन्दिता क्षितितले सा नाम का नायिका ॥ ३९ ॥

प्रसारित इत्यनुचितं कृतं मूढेन. कृतेऽप्यनौचित्ये स्वयं मृगयूथपति-
र्गात्ररसोऽकृतपात्रविचारः स्वभावकृपणं याचकं जानन्नजिशिरोदा-
नायोषतकरो जातः. अतो व्याधी तं हरिणं चतुरं शावा तं च व्याधं
मुखं शात्वैर्गी चैतादृशचतुरपतिपत्नित्वेन सुभगं संभाव्य लज्जितेति
तृतीयोऽर्थः. (३१) यतोऽयं गीतप्रियो युगाङ्गं मृगो मत्प्रयुक्तं गीतमा-
कर्णयितुं चन्द्राचेदवतरेत्तदा चन्द्रो निःकलङ्कः स्यात्. तेन मन्सुख-
साम्यं च लभत. प्रियविप्रयोगे च संतापकरो मे हिमांशुः. अतोऽस्य
शत्रोश्चन्द्रमतो मन्सुखसाम्यं मा भूदित्याशयेन वीणाप्रवाहासीदित्यर्थः.
(३२) सारिका. (३३) नारिकेरफलम्. (३४) आश्रमः. (३५) वृषभः.
(३६) करजः. (३७, ३८) मत्कुणः. (३९) जलवृष्टिः. यतः सा शु-
द्धजलसमुदायभूतमेघाद्भृशं स्वजन्मना स्वोत्पादकं मेघं विनाशयति,
तथापि स्वयं शुद्धा स्वच्छजलास्ति. पितुरिव समस्तस्य जगतो जी-
वनं च भवति. स्यंकिरपैः समुद्रोदके शोषिते सति तस्मान्मेघोत्पत्ति-
र्भवतीति समुद्रो मेघपिता. सा पूर्वोक्ता जलवृष्टिर्मेघस्य पित्रा स्वपिता-
महीभूतेन सागरेण सह नद्यादिद्वारा संगमं प्राप्य तेन तज्जलं वर्ष-
यित्वा पुनर्मेघोत्पत्तयं ध्वं हेतुर्भवतीति जनकं प्राप्यतेत्यस्याभिप्रायः.

१ रिकारो मध्ये यस्याः. २ सकारेणेता युक्ता. ३ ककारोऽन्ते यस्याः.

अपहृतयः ।

वदन्ती जारवृत्तान्तं पत्यो भूर्ता सखीधिया । पतिं बुद्ध्वा
सखि ततः प्रवृद्धास्मीत्यपूरयत् ॥ १ ॥ रुचिरस्वरवर्णपदा रस-
भाववती जगन्मनो हरति । तर्कं तरुणी नहि नहि वाणी
बाणस्य मधुरशीलस्य ॥ २ ॥ सीत्कारं शिक्षयति व्रणयत्यधरं
तनोति रोमाश्रमम् । नागरिकः किं मिलितो नहि नहि सखि
हैमनः पवनः ॥ ३ ॥ काले पयोधरणार्मपतितया नैव श-
क्यते स्थातुम् । उत्कण्ठितासि बाले नहि नहि सखि पि-
च्छैलः पन्थाः ॥ ४ ॥ प्रहरति न पञ्चबाणः केवलमबले नि-
मेषोऽपि । वर्षति परं न देवः क्षणदायी विप्रयोगं ते ॥ ५ ॥
मधुरस्वना भूर्तोर्णा मण्याभरणा सुशोभना सुंदरी । मत्स्क-
न्धोचितदण्डा भिक्षो दयितास्ति किं न मे वीणा ॥ ६ ॥ रौगी
भिनक्ति निद्रां तल्पं न जहाति नियुरं दशति । चतुरे किं प्रा-
णेशो नहि नहि सखि मत्कुणव्रातः ॥ ७ ॥ आदौ गृहीत-
पाणिः पश्चदरूढजघनकटिभागा । नखमुखलालनसुखदा सा
किं रामास्ति नैव भोः पाँमा ॥ ८ ॥ नाथ विलोक्य मेधं नहि
नहि पापं तवातिपुण्यायाः । नहि कथयामि पयोधरमपसारय
कञ्चुकीमुरसः ॥ ९ ॥ पञ्चदशीरजनिसमा तारामणिभूषणापि को-
किलवाक् । चन्द्रसमा गतवसना हस्तगता स्त्री न मे वीणा
॥ १० ॥ नाथ मयूरो नृत्यति तुरगाननवक्षसः कथं नृत्यम् ।
नहि कथयामि कलापिनमिह सुखलापी प्रिये कोऽस्ति ॥ ११ ॥
अक्षरमैत्रीभाजः सालंकारस्य चारुवृत्तस्य । किं ब्रूमो सखि यूनो
नहि नहि सखि पद्यबन्धस्य ॥ १२ ॥ इह पुरोऽनिलकम्पित-
विग्रहा मिलति का न घनस्पतिना लता । स्मरसि किं सखि
कान्तरतोत्सवं न हि घनागमरीतिरुदाहृता ॥ १३ ॥ तन्वी
चारुपयोधरा सुवदना श्यामा मनोहारिणी नीता निष्करुणेन
केनचिदहो देशान्तरादागता । उर्त्सङ्गोचितया तथा रहितया
किं जीवनं प्रेक्षसे भिक्षो ते दयितास्ति किं नहि नहि प्राण-
प्रिया तुम्बिका ॥ १४ ॥ या पौष्पिग्रहलालिता सुसरला त-
न्वी सुवशोर्द्धेधा गौरी स्पर्शसुखावहा गुणवती नित्यं मनोहा-
रिणी । सा केनापि हृता तथा विरहितो गन्तुं न शक्तोऽस्म्यहं
रे भिक्षो तव कामिनी नहि नहि प्राणप्रिया यष्टिका ॥ १५ ॥

१ हेमन्तसंबन्धी. २ पति विना; (पक्षे) पतनाभावेन. ३ पङ्क्तिः.
४ भूतोणादिदशा; (पक्षे) भूतोणां वक्ता. ५ शोभना दन्ता यस्याः
सा; (पक्षे) हास्तदन्तनिमित्तालंकारवती. ६ अनुरक्तः; (पक्षे) रक्त-
वर्णः. ७ कण्ठः. ८ अम्बुधरः; (पक्षे) मेघं पापम्. ९ मेघम्; (पक्षे)
स्तनम्. १० 'मे उरः' इति पद-ल्लेदः. ११ समीपे स्थातुं योग्यया;
(पक्षे) अङ्गमारोढुं योग्यया. १२ विवाहः; (पक्षे) पाणी धारणम्. १३
कुलम्; (पक्षे) वेषः.

कूटानि ।

केशवं पतितं दृष्ट्वा द्रोणो हर्षमुपागतः । रुदन्ति कौ-
र्व्याः सर्वे हा केशव कथं गतः ॥ १ ॥ पानीयं पातुमिच्छामि
त्वत्तः कमललोचने । यदि दास्यसि नेच्छामि नो दास्यसि
पिबाम्यहम् ॥ २ ॥ विषं मुञ्चस्व महाराज स्वजनैः परि-
वारितः । विना केनै विना नाभ्यां कृष्णाजिनमैकण्ठकम्
॥ ३ ॥ अर्जुनस्य इमे बाणा नेमे बाणाः शिखण्डिनः ।
सीदन्ति मम गात्राणि मीघमा सेगवा इव ॥ ४ ॥ यस्य
पथी चतुर्थी च विहस्य च विहाय च । अहं कथं द्वितीया
स्याद्वितीयां स्यामहं कथम् ॥ ५ ॥ समरे हेमरेखाङ्कं
बाणं मुञ्चति राधवे । सरावणोऽपि मुसुजे मध्येरीतिधरं
शरम् ॥ ६ ॥ शिरीषपितपदद्वन्द्वं नासिपितकद्वया । अभू-
द्यक्तस्तनी नारी कथमेतद्भविव्यति ॥ ७ ॥ सुर्वेणस्य सुर्वे-
णस्य सुर्वेणस्य च जानकि । प्रेषिता तव रामेण सुर्वेणस्य
च मुद्रिका ॥ ८ ॥ निश्चितं संसुरः कोऽपि न कुंलीनः संमे
मतिः । सर्वथा सुरैः संबद्धं कौट्यं यो नाभिनन्दति ॥ ९ ॥
येनाकारि पराभूतिर्दिननायकसूनुवे । यद्रोत्रैर्नामभवकान्तं
तन्महैः श्रेयसेऽस्तु वः ॥ १० ॥ विजितात्मभवद्वेषिगुरु-

१ जले, २ सूतकम्, ३ कृष्णकाकः, ४ शृगालः, ५ यदि दासी
असि नेच्छामि, नो दासी असि तदा पिबाम्यहमिति पदच्छेदः.
६ विगतः प्रकारो यस्मात्, ७ ककारेण विना, ८ नकारद्वयरहि-
तम्, ९ कृष्णाजिनम्, अत्र ककार-पकार-नकाराणां निष्कासने
'क आञि अम्' इति स्थिते संशो कृते 'राज्यम्', १० शत्रुर-
हितम्, ११ 'माघमा कर्कटी प्रोक्ता तदपत्यानि सेगवाः' इत्युक्तेः
कर्कट्या अपत्यानि यथा जन्मसमये तस्या अङ्गानि विदायै वहि-
र्यान्ति तद्वदिमे बाणा ममाङ्गानि विदारयन्तीत्यर्थः, १२ सहषमि-
णी, १३ मध्यभागे रीतिः पितलं तद्विशिष्टम्, (पक्षे) मध्ये रीका-
रविशिष्टं शरम्, शरीरमित्यर्थः, १४ 'अथस्ताद्धारुणि शिला',
१५ 'नासा दारूपरि स्थितम्', १६ उज्ज्वलवर्णस्य, १७ शोभ-
ना वर्णा नामाक्षराणि यत्र तस्य, १८ अशीतिरक्षिकापरिमितस्य,
१९ काञ्चनस्य, २० सुरया सहितः, मथप इत्यर्थः, (पक्षे) सः
सुरः इति पदच्छेदे सुरो देवः, २१ मङ्गुलप्रयुतः, (पक्षे) कौ-
लीनः, २२ समे साथी अमतिः, श्रद्धारहित इति यावत्, (पक्षे)
समे त्रिणी मतिर्यस्य सः, २३ शोभनरमविशिष्टं बद्धं रचितम्,
(पक्षे) असुरैः संबद्धं युक्तम्, २४ कविकृतम्, (पक्षे) शुक्रम्,
२५ पराजयः, (पक्षे) परा उज्ज्वला भूतिरैश्वर्यम्, २६ कर्णाय
सुधीनाय धर्माय च, २७ गात्रायन्ते तेषां स्तेपात्मात्मभवा गोपि-
कास्तासां कान्तं मनोहरम्, अथ च गोत्रायाः पृथगा आत्मभवा
सीता सा कान्ता यस्य तत्, अथ च गोत्रस्य हिमालयस्यात्मभवा
पार्वती सा कान्ता यस्य तत्, २८ कृष्णास्यं रामास्यं शिवास्यं च,

पादहतो जनः । हिमापहामित्रधैर्यव्याप्तं व्योमाभिनन्दति
॥ ११ ॥ शंकरं पतितं दृष्ट्वा पार्वती हर्षनिर्भरा । रुरुदुः-
पन्नगाः सर्वे हा हा शंकर शंकर ॥ १२ ॥ हनुमति हँता-
रामे वानरा हर्षनिर्भराः । रुदन्ति राक्षसाः सर्वे हाहाराम
हताः हताः ॥ १३ ॥ विरोजराजपुत्रार्येणाम् चतुरक्षरम् ।
पूर्वार्धं तव शत्रूणां परार्धं तव संगरे ॥ १४ ॥ अँदृशूला
जनपदाः शिवशूलाश्चतुष्पथाः । प्रमदाः केशशूलिन्यो
भविष्यन्ति कलौ युगे ॥ १५ ॥ कुन्दकुञ्जमसुं पश्य सरसी-
रुहलोचने । अँसुना कुन्दकुञ्जेन सखि मे किं प्रयोजनम्
॥ १६ ॥ राजन्कमलपत्राक्ष तत्ते भवतु चाक्षयम् । आ-
सादयति यद्रूपं करेणुः करणैर्विना ॥ १७ ॥ स्तनमण्ड-
लमाश्रित्य नखस्य वरयोषिताम् । कदाकर्णयते गीतं रमया
सह रङ्गराट् ॥ १८ ॥ एकौना विंशतिः स्त्रीणां स्नानार्थं
सरयू गता । विंशतिः पुनरायाता एको व्याघ्रेण भक्षितः
॥ १९ ॥ 'त्रैलोक्ये नोपमैतस्याः सखे किमिति भाषसे ।
अनन्तरा सा नादिवा न तृतीयेति मे मतिः ॥ २० ॥
सुर्वेर्णालंकृता कन्या हेमालंकारवर्जिता । सीं कन्या विधुर्वी

१ विना गरुडेनामृताहरणसमये जित इन्द्रस्तदात्मभवो-
ऽर्जुनस्तद्वेषी कर्णस्तद्वरुः पिता सूर्यस्तत्पादहतस्तत्किरणसंतप्तः,
हिमापहोऽश्विस्तदमित्रं पानीयं तद्वरो मेघः, सूर्यकिरणसंतप्तो जनो
मेधाच्छत्रमाकाशमभिनन्दतीति तात्पर्यार्थः, २ श्रेष्ठचन्दनम्,
३ पर्वतवासिनी स्त्री मिह्री, ४ हते आरामे, रावणस्योद्याने
दाहिते सतीत्यर्थः, ५ वयः पक्षिणस्तेषां राजा गरुडस्तदाजा वि-
ष्णुस्तदुत्रो मदनस्तदरिः शिवस्तस्य चतुरक्षरं नाम 'सूर्युजयः'
इति, तत्पूर्वार्धं सूर्युरिति संगरे तव शत्रूणां, उत्तरार्धं जय इति
तव, ६ 'अट्टमञ्चं शिवो वेदो मात्स्यश्च चतुष्पथः । केदो भग
इति प्रोक्तः शूलो विक्रय उच्यते ॥' इति, ७ मुकाररहितेन,
मुकुन्दकुञ्जेनेति यावत्, ८ करेणुः करणैर्विना ककार-रेफ-गका-
रैर्विना यद्रूपमासादयति प्राप्नोति तत्तेऽक्षयं भवत्वित्यन्वयः, उक्त-
व्यञ्जनत्रयरहितम् 'अ ए उः' इति स्वरत्रयम्, तत्र अ ए इत्यत्र
वृद्धौ ऐ उः इत्यत्र आयादेशो 'आयुः' इति सिद्धम्, ९ खस्या-
काशस्य मण्डलमाश्रित्य हे कद मेघ, मा स्तन गजिनं मा कुर,
यतो रङ्गराट्कनयो रमया सह वरयोषितां गीतमाकर्णयत
इत्यन्वयः, १० एकौना इति विंशतेर्विदोषणेन विरोधः, एकौ ना
नरः इति पदच्छेदेन परिहारः, ११ कश्चित्स्वनायिकां स्तौति, तं
प्रति अन्यः प्रतिभापते, हे सखे, एतस्यास्त्रैलोक्ये उपमा नास्तीति
किमिति कुतो भाषसे, यतः सा उपमैव अनन्तरा मध्यवर्णरहिता,
उमेति यावत् अथवा सैव उमा अनादिः आयवर्णरहिता, ना-
लक्ष्मीरिति यावत्, उपमा उपमानमस्तीति भावः, तृतीया मा-
स्तांति मे बुद्धिः, १२ सुद्रुवणेन कान्त्यालंकृता, १३ विशुदित्यर्थः,
१४ विविधा धवाः पतयो यस्याः सा, जारिणीत्यर्थः,

जाता गृहं रोदिति तत्पतिः ॥ २१ ॥ अहं च त्वं च राजेन्द्र लोकनाथावभाषि । बहुव्रीहिरहं राजन्पृथीतत्पुरुषो भवान् ॥ २२ ॥ अपः पिवन्प्रपापालीमनुरक्तो विलोकयन् । अगस्त्यं चिन्तयामास चतुरः सापि सागरान् ॥ २३ ॥ ब्रह्म नान्तमपि क्लीयं मनः सान्तं न पश्यति । किं चित्रं लोकजनकं वाक्कीन्ता नैत्यकान्तकम् ॥ २४ ॥ अधरात्रे दिनस्वार्थे अर्धचन्द्रेऽर्धमास्करे । रावणेन हृता सीता कृष्णपक्षे सिताष्टमी ॥ २५ ॥ शमीगर्भस्य यो गर्भस्तस्य गर्भस्य यो रिपुः । रिपुगर्भस्य यो भर्ता स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ २६ ॥ कंहमसि गुहावर्तिके प्रश्रेऽमुष्मिन्किमुत्तरम् । कथमुक्तं न जानासि कदर्थयसि यस्सिखि ॥ २७ ॥ विहर्षां वाहनें येषां त्रिकं चैर्धारणयः । पीसालमहिता देवाः सदा तिष्ठन्तु ते गृहे ॥ २८ ॥ शंखं न खलु कर्तव्यमिति पित्रा नियोजितः । तदेव शंखं कृतवान्पितुराज्ञा न लङ्घिता ॥ २९ ॥ कान्ते धावय मे पादाविति भर्ता निवेदिता । न तथा धावितौ पादौ भर्तुराज्ञा न लङ्घिता ॥ ३० ॥ देवैराज्ञो मया दृष्टो वारिवैरिणमस्तके । भक्षयित्वा कर्णानि विषं पीत्वा क्षयं गतः ॥ ३१ ॥ कुमारसंभवं दृष्ट्वा रघुवंशे मनोऽदधत् । राक्षसानां कुलश्रेष्ठो

१ (बहुव्रीहिपक्षे) लोका जना नाथाः स्वामिनो यस्यैवंविधोऽहम् याचकत्वात्. (पृथीतत्पुरुषपक्षे) लोकानां जनानां नाथ एवंविधस्त्वम्. राजत्वेन पालकत्वात्. २ समुद्रमपि करे नुतुकयतीत्युं मुनेः सामर्थ्यं मम चेत्यात्तद्दिष्टं इति तद्देशान्यभावाच्चिरमेनां पश्यामीति पान्थाभिप्रायः. यदि चतुरः सागराः संहिताः स्युस्तदानवरतं जलधारां विसृजन्ती भिरमेतद्देशेनसुखमनुभवेयमिति प्रपापाल्यभिप्रायः. ३ न विद्यतेऽन्तो यस्य तत्; (पक्षे) नकारान्तम्. ४ अन्तेन सहितम्; (पक्षे) सकारान्तम्. ५ ककारोऽन्ते यस्याः; (पक्षे) कान्ता रमणी. ६ अकस्य दुःखस्यान्तकं नाशकम्; (पक्षे) ककारान्तं न भवतीति तत्. सान्तं मनो नान्तं पश्यतीति युक्तमेव. परं स्वयं कान्ता वाक् अकान्तकमपि लोकजनकत्वात्कान्तं ब्रह्म नैतीति चित्रमिति भावः. ७ कृष्णपक्षे याष्टमी तस्य दिनस्वार्थं रावणेन सीता हृता. किलक्षणाष्टमी. अधरात्रे सिता. पुंकिं अर्धचन्द्रे. किमुत्तरेऽर्धचन्द्रे. अर्ध माः करोति अर्धभास्करस्तस्मिन्. ८ शम्भ्याः शमीवृक्षस्य गर्भोऽन्तःसारस्तस्य गर्भोऽस्मिन्मन्थनेनोद्भूयमानत्वात्, तस्याग्रे रिपुर्जलं तद्रभो लक्ष्मीस्तस्याः सागरसमन्तेन जलजात्वात् तथा भूतैत्यादि. शमीगर्भपदेन अश्वत्थ इत्यपि केचित् तदपि सुवक्तं अश्वत्थस्यापि वङ्गोन्नित्वात्. ९ काहमिख्यत्र कथं खयपथभाम् इति काल्यायनसूत्रेण प्राकृते थकारस्थाने हकारः. १० विः गरुडः हंसः; गौः वृषभः. ११ त्रिशूलः, कम्बुः, चक्रम्. १२ पार्वती, सावित्री, लक्ष्मीः. १३ नखां-हुनानीति नखलु नखच्छेदकम्. १४ नतथा नस्त्रीभूतत्वात्. १५ हे देवर अजशङ्काः. १६ सेतुः. १७ पानीयम्. १८ वासः. १९ रघुवंशे कुलश्रेष्ठो राजीवलोचनो रामो राक्षसानां कुं पृथिवीं मारयति पीडयतीति कुमारः पृथ्वीपीडक इति यावत् तादृशं संभव-मुद्भवं दृष्ट्वा तत्र तेषां नाशे मनोऽदधत् निश्चिकायेत्यर्थः.

रामो राजीवलोचनः ॥ ३२ ॥ विनायैव न मागर्णे गच्छन्तौ लपितं मया । हरः कृत्यं दर्शयतां पश्यत्युक्ते न दृश्यते ॥ ३३ ॥ विनायकपतेः शत्रुस्तस्य नाम षडक्षरम् । पूर्वार्धं तव राजेन्द्र उत्तरार्धं तु वैरिणाम् ॥ ३४ ॥ कोलकृतिरपारेणो मोरोहंसो जलोदरी । कंसारिरात्तलीलो यो वाघलो भूकलोऽवतु ॥ ३५ ॥ रामा मेऽतिरामेऽतिरामे रामे मनोरमे । सहस्रनामततुल्यं रामनाम वरानने ॥ ३६ ॥ यथा नयति कैलासं नगं गानसरस्वती । तथा नयति कैलासं न गङ्गा न सरस्वती ॥ ३७ ॥ मोमोरामममादं द्वे हयागदलनं भषः । यस्यैतानि न विद्यन्ते स याति परमां गतिम् ॥ ३८ ॥ तातेन कथितं पुत्र लेखं लिख ममानुजया । न तेन लिखितो लेखः पितुराज्ञा न लोमिता ॥ ३९ ॥ वसिनावासुदेव स वासितं भुवनत्रयम् । सर्व-

१ यो विना पक्षिणा गरुडेन वाहनेन वनमार्गेण जलमार्गेण क्षीराब्धाविति यावत् गच्छन्तौ स्तः, अत्र वाक्यं मया लक्ष्या सहितस्य हरेर्विष्णोः कृत्यं लपितं प्रोक्तमस्ति, परं दर्शयतां दर्शनं कारयन्ति तेषामत्र पश्यत्युक्ते सत्यपि अविश्रुशस्तिस्तत्कृत्यं न दृश्यते न ज्ञायते. २ व्रीनां पक्षिणां नायको गरुडस्तस्य पतिर्विष्णुस्तस्य. ३ (हिरण्यकशिपुः) इत्यर्थः. ४ हिरण्यं सुवर्णम्. ५ कशिपुस्तल्पम्. तत्र शत्रवो निदिस्ता भवन्तिवति भावः. ६ कंसारिः श्रीकृष्णो यो भूमानवतु रक्षतु. कथंभूतः कंसारिः. कोलाकृतिः. कोलस्य युकरस्य रूपं यस्य सः. पुं. क०. अपारं वः. अपारं संसारे अवति रक्षति तथा. यदा अपारे समुद्रे वसतीति सः. क्षीरसमुद्रशाधीत्यर्थः. पुं. क०. मोरोहंसः. मायाः लक्ष्म्याः उरो वक्षस्तत्र हंस इव हंसः. पुं. क०. जलोदरी. जले उदके उदरं गृहं यस्यास्तीति सः. पुं. क०. आत्तलीलः. आत्ता अङ्गीकृता लीला विलासो येन सः. पुं. क०. वाघलः. वा निश्चयेन अर्धं लुनातीति सः. पुं. क०. भूकलः. भुवं कलयति उद्धरति सः. ७ हे वरानने, अहं रामे अतिरामे. कथंभूते रामे. अतिरामे अतिकान्ता रामा येनासौ तस्मिन्शुद्धे ब्रह्मणि. पुं. क०. मनोरमे मनो रमयतीति तस्मिन्. कथंभूतः अहम्. रामराः राम एव रा द्रव्यं यस्य सः. यतः कारणम् मम सहस्रनामभिरतुल्यं रामनाम अत इति कारणात् । अथवा अहं रामे अतिरामे. कथंभूते रामे. वरानने वरमाननं यस्यासौ तस्मिन्. उत पावत्याः संनोषनं वा. कथंभूतं रामनाम. सहस्रनामतत्. सहस्रनाम तनोतीति सहस्रनामतत्. परमन्ते योगिनो यत्र परानन्दे चिदात्मनि । अतो रामपदेनासौ परं ब्रह्माभिधीयते ॥ इति. ८ गानसरस्वती यथा कैलासं नगं नयति तथा न गङ्गा न सरस्वती प्रापयति. ९ मोहः माया रागः मदः मलः मानं दम्भः द्वेषः इति प्रथमार्धाक्षरातुकमेण ग्रहणम्. १० नतेन नस्त्रीभूतेन. ११ हे वासन वासयतीति वासनस्तस्य संतुद्धौ. त्वं भुवनत्रयं अत्र रक्ष पालय. कथंभूतं भुवनत्रयम्. सर्व-भूतनिवासि. सर्वाणि भूतानि निवसन्त्यस्मिन्नात्. हे असुदेव प्राणेभर

भूतनिवासीनां वासुदेव नमोऽस्तु ते ॥ ४० ॥ अत्रिलोचन-
संभूतज्योतिरुद्धमभासिभिः । सदृशं शोभतेऽत्यर्थं भूपाल
तव चेष्टितम् ॥ ४१ ॥ मुद्रदाली धृतव्याली कवीन्द्र वि-
तुषा कथम् । भक्तवह्निसंयोगाज्जाता विगतकञ्चुकी
॥ ४२ ॥ प्रोभ्रन्नाडुष्णुधाम्या विषेमाश्रः करोत्ययम् ।
निद्रां सैहस्रपर्णानां पलायनपरायणाम् ॥ ४३ ॥ कैते ते
कबरीभारः सुमनःसङ्गात्प्रियेऽति नीलत्वात् । भवेति
च कर्लापवत्त्राज्जिर्जरसेर्यैः कथं न स्यात् ॥ ४४ ॥ यामि
विर्धावभ्युदिते पुनरेष्यामीति यदुदितं भवता । जार्नोत्यु-
दन्तमेतं नेदं तैरवेन मुग्धवधुः ॥ ४५ ॥ अर्धुना मर्धुकर-
पतिना मिलितोऽर्धपकारदंपती येन । त्रातः स पालयेत्त्वां

इनां कामादीनां वासितं स्य अन्तं कुरु. हे वासुदेव ते तुभ्यं नमः
अस्तु ॥ अथवा अस्तुते न स्तौतीति अस्तु तस्यै स्तोत्रमशक्यया
वसुभिर्दग्ध्नीतीति वासुदेवः तस्य संबुद्धौ हे वासुदेव. अथवा वसु-
देवशब्दितं शुद्धं सत्त्वं तत्र भवो वासुदेवस्तस्य संबुद्धौ ते तुभ्यं नमः
अस्तु. असुन्ददातीति असुदेवः. यदा अमृतां देवः असुदेवः. हे
असुदेव ॥ गणेशपक्षे—हे सर्वभूतनिवासीन सर्वभूतैः सह निवा-
सकारी रुद्रः स इनः पितृत्वात्स्वामी यस्येति तथोक्तस्तथा. हे अम्बा-
सुद अम्बा पार्वती माता तस्यै सुखं ददाति तथोक्तः. हे पार्वती-
नन्दनेत्यर्थः. तथा हे इव इं महीं वाति भक्ताननुग्रहीतुं प्राप्नोतीति
तत्संबुद्धौ. ते तुभ्यं नमो नतिरस्तु. त्वं युवनवयं त्रिलोकां अवसि
पालयसि. कथंभूतं युवनवयम्. अवासितम्. वास आश्रयो जातो
यस्येति वासितम्, न वासितं अवासितम्. निराश्रयमित्यर्थः. कया
अवसि. वास एवाश्रय एव नैः दुःखसागरतरणाय हेतुभूता त्री
तया. किं सुदे शोभनप्रदे वरदानपरायणे वरदसमूहे श्रेष्ठे इति
शेषः ॥ हरिपक्षे—हे इन स्वामिन्, तथा हे अम्बासुद अम्बान्मा-
वत् सु शोभनं ददातीति हे तथोक्त. तथा हे इव इं लक्ष्मीं वाति
प्राप्नोति स इवः तत्संबुद्धौ. यदा हे अम्बासुदेव इत्येकं संशोधन-
पदम्. अम्बा माता असुदः प्राणदाता पिता कथ्यते तथैव लक्ष्मीं
वाति प्राप्नोतीति हे तथोक्त. जगतां मातृत्वं पितृत्वं वेति संशोधना-
भिप्रायः. ते नमोऽस्तु.

१ चन्द्रविक्रासिभिः कुमुदैरित्यर्थः. २ जलदे आजमानः. ३
आकाशम्. ४ सप्ताश्वः. सूर्य इत्यर्थः. ५ संकोचम्. ६ पद्मानाम्.
७ क इव ब्रह्मेव आचरति. ८ पुष्पाणाम्. (पक्षे) देवानाम्.
९ अ इव विष्णुरिवाचरति. १० भव इव शिव इवाचरति. ११
कलापो भूषणं तद्वत्त्वात्. (पक्षे) कलापश्चन्द्रस्तद्वत्त्वात्. १२ जरा
रहितैस्तरुणैः सेव्यः. (पक्षे) निर्जरैर्वैः सेव्यः. १३ देवैः. (पक्षे)
चन्द्रे. १४ वृत्तान्तम्. (पक्षे) उकारान्तम्. १५ इदं तत्त्वेन सत्य-
त्वेन (पक्षे) इदन्तत्त्वेन इकारान्तत्वेन. १६ अपगतो युक्ताः. यस्मा-
त्तैन. १७ मधुकरपतिमकरपतिस्तेन. १८ पकारशून्यो दंपती,
दन्तीत्यर्थः.

विगतविकारो विनायको लक्ष्म्याः ॥ ४६ ॥ उपरिगतं हि
सवर्णं हृत्वा करतो ददाति रन्तु मे । धन्यः सरोजयुगलं
त्यक्त्वा स्तनयुगमथास्पृशत्कृष्णः ॥ ४७ ॥ अच्युतभक्ति-
वशादिह समभावस्तत्पसङ्गेन । सारमतेरभ्युदयति रतिरिति
नैवाद्भुतं किञ्चित् ॥ ४८ ॥ भञ्जुलघौ संभावितगुणे क्वचि-
न्नापदाधारे । अयि सखि तत्रोपपत्तौ मम चेतो न त्वनी-
दृशे पत्यौ ॥ ४९ ॥ अयि सखि शस्तः सखिवत्परिरिति
किं त्वं न जानासि । शस्तोऽतिसखिवदुपपत्तिरित्यालि कथं
त्वयापि नाबोधि ॥ ५० ॥ द्वन्द्वो द्विगुरपि चाहं मद्देहे

१ विगतो विकारो यस्मात्स विनायकः. नायक इत्यर्थः.
२ कृष्णो राधिकां पृच्छति. उपरिगतं सवर्णं समानवर्णं
सरोजयुगलं करतो हृत्वा स्वहस्तेन आहृत्य मे रन्तुं ददासि.
ततो राधया तस्मिन्दातुं गृहीते सति उवर्णेन परिगतं युक्तं
सवर्णरहितं एतादृशं सरोजयुगलं उरोजयुगलमेव इति धिया
कमलयुगं त्यक्त्वा स्तनयुगलमेव कृष्णोऽस्पृशत्. ३ इह
संसारे अच्युतभक्तिवशात्समभावः समत्वं शत्रुमित्रादियु.
तत्पसङ्गेन भक्तिपसङ्गेन सारमतेः श्रेष्ठबुद्धेः पुंसः रतिः
प्रीतिः अभ्युदयति इति न किञ्चिदशङ्कतम् ॥ व्याकरणपक्षे—भो
अच्युतम अच्युता अदीना मा प्रतिभा यस्य. किञ्चशात् क्तिप्रत्य-
यवशात् स प्रसिद्धो मभावः मकारस्याभावो लोपः. भवतीति
शेषः. तत्पसङ्गेन क्तिप्रत्ययपसङ्गेन रमतेर्धातोः सा रतिः अभ्युद-
यतीत्यपि नाङ्कतम्. रसु क्रीडायामित्यस्माद्धातोः क्तिनि अनुदात्तो-
पदेशेति मलोपे रतिरिति रूपं सिद्ध्यति. ४ कापि विदुषितरा
नायिका सखीं प्रति वदति. अयि सखि, तत्र तस्मिन्नुपपत्तौ मम
चेतः. अस्तीति शेषः. कीदृशे. मञ्जुलघौ. मञ्जुः सुन्दरः स चासौ
लघुरिष्टश्च. पु० की०. संभावितगुणे. संभाविता गुणाः सौन्दर्या-
दयो यत्र. पु० की०. क्वचित्कदाचिदपि न आपदाधारे आपद-
हितं इत्यर्थः. अनदीदृशे उक्तगुणरहिते पत्यौ मम चेतो नास्तीति ॥
व्याकरणपक्षे—उपपत्तौ उपपत्तिशब्दे मम मनोऽस्ति. की०.
मञ्जुला धिमंशा यस्मिन्. संभावितः 'घोडिति' इति गुणो यस्य.
ना इति पदस्य 'आडो नास्त्रियाम्' इति सूत्रविहितस्याधारे
आश्रये. अनदीदृशसिंशागुणनादेशरहिते केवले पतिशब्दे. ५ अयि
सखि पतिः सखिवत् शस्तः मित्रवद्विश्वसनीय इति त्वं किं न
जानासि. सखी प्रत्याह. हे आलि, उपपत्तिजोरः अतिसखिवत्
अतिशयितमिन्नवत् शस्तः इति त्वयापि कथं नाबोधि ॥ व्याकरण-
पक्षे—पतिशब्दः शस्तः शस इति शस्तः पञ्चम्यन्तात्सिः.
द्वितीयाबद्धवचनात्परं सखिवत्सखितुत्यरूपो ज्ञेयः. नादेशाभावेन
कार्यव्याप. उपपत्तिशब्दः शस्तः द्वितीयाबद्धवचनात्परं अतिसखि-
शब्दवत् नादेशभाक्. ६ यतः स्त्रीपुरुषस्वयत्किद्वयात्मकः. ७ द्वौ
गावौ यस्य.

नित्यमव्ययीभावः । तैत्वरुष कर्म धारय येनाहं स्यां बहु-
 श्रीहिः ॥ ५१ ॥ त्वद्विरहमसहमाना निन्दति बाला दिवा-
 निशं शंभुम् । राहुमपि रामचन्द्रं रामानुजमपि च पन्न-
 गारातिम् ॥ ५२ ॥ स जयति चित्रचरित्रो यस्य हि वैरच-
 रणपुष्करकरोणुः । मंहिषीभृषिसिंहस्य प्राजीजनदपि वृषो-
 दये हेतुः ॥ ५३ ॥ रविसुतकृतगोकर्णः श्रुतिविषयगु-
 णाम्बरो वनात्मधरः । नरकशिरा जगदखिलं चिरमव्याद-
 र्समरुक्पाणिः ॥ ५४ ॥ सायकसहायबाहो मकरध्वजनि-
 यमितक्षमाधिपते । अञ्जरुचिभास्वरस्ते भातितरामवनिप-
 'श्लोकः ॥ ५५ ॥ वार्ताच्छीतिरिप्रोऽरं वो हरतान्महासुरी-
 दयितः । व्रीडब्राज्यानौका वार्वाहाभोऽसमस्तानाः ॥ ५६ ॥
 लम्बोदर तव चरणावाद्रतो यो न पूजयति । स भवति
 विर्धमित्रो दुर्धर्सा गोर्तमश्नेति ॥ ५७ ॥ अर्ध्वरमन्बुनि
 पत्रमरातिः पीतमहीनगणस्य ददाह । यस्य वधूस्तनयं
 गृहमञ्जा पातु स वो हरलोचनवह्निः ॥ ५८ ॥ वीशुमित्र-
 सुतवधुवाहनारातिभूषणशिरोवलम्बिनी । तज्जैरभिगि-

नीपतेः सखा पातु मां कमललोचनो हरिः ॥ ५९ ॥ अंत-
 नुज्वरपीडितासि बाले तव सौख्याय मतो ममोपवासः ।
 रसमर्पय वैद्यनाथ नाहं भवदावेदितलङ्घने समर्था ॥ ६० ॥
 अंकुबेरपुरीविलोकनं न धर्यासुत्करं कदाचन । अथ तत्प्र-
 तिकारहेतवेऽदमयन्तीपतिलोचनं भज ॥ ६१ ॥ रमं सीतां
 लक्ष्मणं जीविकार्थे विक्रीणीते यो नरस्तं च धिग्धिकम् ।
 अस्मिन्पद्ये योऽपशब्दान्न वेति व्यर्थप्रदं पण्डितं तं च
 धिग्धिकम् ॥ ६२ ॥ गौर्गजवाहनभोजनभक्ष्योद्भूतपमित्र-
 सपत्नजशत्रोः । वाहनवैरिःकृतासनतुष्टा मामिह पातु जग-
 त्रयजुष्टा ॥ ६३ ॥ नैदीज लङ्केशवनारिकेतुर्नगाह्वयो नाम
 नगारिसुतुः । एषोऽङ्कनावेषधरः प्रमाथी जित्वाव यं
 नेष्यति चाद्य गा वः ॥ ६४ ॥ गोकर्णराडाभरणं यदीयं
 यद्भव्यहव्यादजमाददाह । कुं भेनचूडामणिरादिगन्तात्पा-
 यादपायादुरगात्मजार्थः ॥ ६५ ॥ विलासिनीं काञ्चनपट्टि-
 कायां पंटीरपङ्कैर्विरही विलिख्य । तस्याः कपोले व्यलि-

१ भावो वस्तुमात्रम्, अव्ययी व्यायाभाववान्, मद्रहे कस्यापि
 वस्तुनो व्ययी नास्तीत्यर्थः. यदा अव्ययीमयं अव्ययीभावः. २
 तत्समादे पुरुष, येनाहं बहुश्रीहिर्बुधान्यविशिष्टः स्यां तत्कर्म धार-
 येत्यन्वयः. समासपठकप्रतिपादनमत्र चित्रम्. ३ मन्मथावशेषणा-
 च्छंभुम्, चन्द्रावशेषणाद्राहुम्, मलयाश्वविशेषणाद्रामचन्द्रम्, मन्म-
 थजनकत्वाद्बालरामानुजम्, वायुभक्षिसर्पहनात्पन्नगराति गण्डे
 निन्दितवतीति भावः. ४ वरः श्रेष्ठो यश्चरणकमलसंबन्धी रेणुः. ५
 ऋषिश्रेष्ठस्य गौतमस्य पत्नीम्. ६ वृषः सुकृतम्. ७ उल्लुष्टचरणशु-
 ष्टाभो गजः सिंहस्य महिषी जनयामास. वृषो वृषभस्तस्योदये हेतु-
 रिति चित्रम्. ८ न समोऽसमो विषमः स चासी रूक् च समरूक्
 शूलरोगः विश्रुमिल्यायुधविशेषः स पाणो हस्तं यस्य सः शूलपाणिः
 शिव इत्यर्थः. ९ खड्गः. १० समुद्रः. ११ चन्द्रः. १२ यशः. १३
 वाताच्छीतिः वातं अति स वाताद् शेषस्तस्मिंशीतिः शयनं. यस्य
 सः. अरिभः अरिं चक्रं धरति सः. वार्वाहाभः वार्वाहो भेषस्तस्येवा-
 भाति सः. असमस्तानाः असमस्तं खण्डितं अनः शकटं येन सः.
 नौकाः नः सूर्यः ओकः निवास्तथानं यस्य सः. ईदयितः ईः ल-
 क्ष्मीस्तपतिर्विष्णुररं द्रुतं वो युष्माकं. व्रीडब्राज्याः व्रीडयन्ति ता
 व्रीडास्त्रपावहाश्च ता ब्राज्याः अज्ञानकृतसंसारभ्रमणानि ताः संसृती-
 र्हरतादिति. १४ जगतः शत्रुः. १५ मलिनवस्त्रः. १६ पशुः. १७
 स कृष्णो वो युष्मान्पातु. यस्याम्बरं पीतम्. यस्य गृहमन्बुनि. यस्य
 पत्रं वाहनं अहीसगणस्यारातिगण्डः. यस्य वधूरञ्जा कमला. यस्य
 तनयं हरलोचनवह्निः ददाह. १८ वायुमित्रमहिस्तस्युतः षण्मुख-
 स्तद्बधुर्गजाननस्तदाहनं मूषकस्तदरातिः संपत्क्षरूपाः शिवस्त-
 च्छिरोवलम्बिनी गङ्गा तज्जो भीष्मसाद्वैरी शिखण्डी तद्गमिनी
 द्रौपदी तस्याः पतिरजुंनस्तस्यसा कृष्णः.

१ महानुः (पक्षे) कामः. २ लङ्घनम्; (पक्षे) समीपस्थितिः.
 ३ भेषजम्; (पक्षे) प्रातिम्. ४ उपवासो; (पक्षे) उल्लङ्घने. ५ अनलम्का.
 विधवेत्यर्थः. ६ मङ्गलकारकम्. ७ अनललोचनं शिवम्. ८ 'जी-
 तिकार्थे चापण्ये' इत्यत्र अपण्ये इत्युक्तत्वाद्भक्तिगान्धिकाणीते इत्यत्रैव
 रामकं सीताकं लक्ष्मणकं इति प्रयोगा एव साधवः. ९ गवा गच्छ-
 तीति गोगः शिवस्तज्जः कार्तिकेयस्तस्य वाहनं मयूरस्तस्य भोजनं
 भक्ष्यं संपत्स्तस्य भक्ष्यं वायुस्तज्जतो हनूमांस्तं पातीति सः तस्यः
 सुश्रीवस्तस्य मित्रं रामस्तस्य सपत्नो रावणस्तज्ज इन्द्रजित्तस्य
 शत्रुरिन्द्रस्तस्य वाहनं पेरारवस्तस्य वैरी सिंहस्तत्रोपविष्टा अत एव
 सर्वोपरि तुष्टा अम्बिका मां पातु रक्षतु. १० भो नदीज गङ्गातनय
 भीष्म, एष दृश्यमानः अङ्कनावेषधरः स्त्रीरूपधारी लङ्केशवना-
 रिकेतुः रावणवनभक्तहनुमद्भुजः नगाह्वयोऽनुनामा नगारिस्-
 नुरिन्द्रपुत्रः. भो भोः कौरवाः, अयं प्रमाथी हन्ता अथ वो
 युष्माजित्वा गाश्च नेष्यतीत्यर्थः. ११ उः शिवः कुं परमि अपया-
 न्नाशात्पायाद्भस्तु. सः कः. गोकर्णाः सर्पास्तेषां राट् वासुकिः यदीयं
 आभरणम्. हूयते तद्भव्यम्. गोरिदं गव्यं, गव्यं च तद्भव्यं च
 गव्यहव्यम्. गव्यहव्यमत्तीति गव्यहव्याद्. वह्निः यस्य शिवस्य.
 गव्यहव्याद्दक्षिरित्यनेन व्यम्बकस्य तृतीयनेत्रोत्थवह्निरित्यर्थः. सः
 अजं अनङ्गं आददाह. यस्य तृतीयनेत्रोत्थो गव्यहव्याद्बहिः मदनं
 भस्मीचकारेत्यर्थः. किभूतः. भानां ऋक्षाणां इनः स्वामी चन्द्रः
 स एव चूडामणिर्मुकुटरत्नं यस्य सः. पु० क०. अगात्मजा
 पार्वती अर्थे अर्थं वा यस्य सः. आदिगन्तादिगन्तेभ्य आ इति
 दिशामन्तं मर्यादीकृत्य आदिगन्तं तस्मात्. १२ चन्दनद्रवैः.
 १३ गळे.

खर्ववर्गं तैवर्गमोष्ठे चरणे टैवर्गम् ॥ ६६ ॥ कैचिद्विद्यो-
गानलतसगात्री प्राणान्समाधारयितुं लिलेख । बाह्योयुजंगं
हृदि राहुभिम्बं नामौ च कर्पूरमयं महेशम् ॥ ६७ ॥ नेतः
प्रयाणोन्मुखतां समीक्ष्य नक्षत्रमुक्तावलिमस्य कण्ठे । अधा-
रयत्सा स तु वासराणां संख्यापरोऽभूत्सखि कोऽत्र भावः
॥ ६८ ॥ गौरीक्षेपं भूधरजाहिनाथः पत्रं तृतीयं दधि-
तोषवीतम् । यस्याम्बरं द्वादशलोचनाख्यः काष्ठा सुतः पातु
सदाशिवो वः ॥ ६९ ॥ पुंष्येषुमाता पुरुषायमाणा लज्जावती
विश्वसृजं विलोक्य । नामीसरोजे नयनं सुरारैर्वीमेतरं वार-
यति स्म चित्रम् ॥ ७० ॥ भृगवत्रयं भाति वपुष्यवेशे फलानि
चत्वारि सुमानि पञ्च । कपोलषट्कं प्रमदालतायाः पृच्छन्ति
मध्यं विदुषः कवीन्द्राः ॥ ७१ ॥ इन्दीवराक्ष्याः स्फुटविद्गु-
मोष्ठ्याः संकेतमुद्दिश्य वने चरन्त्याः । चौरैः समस्ताभर-
णानि हत्वा नासामणिर्नोऽपहतः किमेतत् ॥ ७२ ॥ नृसिं-
हदेवे चलिते भरेण प्रत्यर्थिभूतेः क्रियते भरेण । कण्ठे

१ पर्वगस्य ओष्ठस्थानीयत्वात् ओष्ठाभ्यां तव नुम्बनं करिष्यामीति
सूचितम्. २ तवर्गस्य दन्तस्थानत्वाद्दन्तस्तवौष्ठौ खण्डयिष्यामीति
सूचितम्. ३ टवर्गस्य मूर्धस्थानत्वाद्यदि त्वं रक्षसि तर्हि त्वां शिरसा
नमामीति सूचितम्. ४ संप्रदासमीला प्राणाः स्वतो न निर्गमिष्य-
न्तीत्याशयेन बाह्योयुजंगं लिलेख. चन्द्रश्च स्वभागतया श्रुतिसिद्धं स्त-
नानां मनोऽप्रीत्युमागच्छदित्याशयेन हृदि राहुम्, मनमथवासाय
शिवं च लिलेखेति भावः. ५ नक्षत्रमालाधारणेन नक्षत्रोदयवेलाया-
मागमनं कर्तव्यमिति तथा सूच्यते. वासरसंख्याकरणेन सप्तदिन-
मध्य एव मयागम्यत इति तेन सूचितम्. ६ सः सदाशिवो वो यु-
ष्मानपातु. सः कः यस्य गौः वृषभः पत्रं रथः तथा ईक्षणं तृतीय
यस्य. भूधरजा पार्वती दयिता यस्य. अहिनाथः शेषः उपवीतं यस्य.
अम्बरं वस्त्रं काष्ठाः दिशो यस्य. द्वादशलोचनाख्यः कुमारः सुतो
यस्य इत्यन्वयः. ७ पुष्पेषुमिदंनस्य माता लक्ष्मीः पुरुषायमाणा पु-
रुषवादचरन्ती. विपरीतरतं कुर्वतीत्यर्थः. विश्वसृजं भगवन्नाभिमरो-
जस्यं ब्रह्माणं विलोक्य लज्जावती सती सुरारैर्दक्षिणं नयनं वारयति
स्म. यतो भगवन्नेत्रे हि सूर्यचन्द्रात्मिके, तत्र दक्षिणस्य सूर्यात्मकत्वा-
त्तदारणेन सरोजं मुकुलितं भवेत्. ततश्च ब्रह्मापि सरोजकोशेऽन्त-
र्हितो भवेत्. इति मनसि कृत्वा तदारयामासेति भावः. ८ ? ९
उपरि अक्ष्णोः नीलच्छाया. अधस्तात् ओष्ठस्य रक्तवर्णच्छाया. तयोः
प्रतिविम्बितं नासामौक्तिकं गुणाफलमिति मनसि कृत्वा चौरैर्न हतम्
इत्यभिप्रायः. १० नृसिंहदेवे सेनाभरेण सदा शत्रुार्थं चलति प्र-
त्यर्थिभूतेः शत्रुभ्रपतिभिः सेनाभिः सह पलायमानैर्भरेण साध्वसा-
धिवयेन कण्ठे कुठारः क्रियते कुठारपाततुल्या पीडानुभूयते. तथाच
भरेण सेनासमूहपुरुषेन कण्ठे ठकारः क्रियते भूधरधरः कूर्मावतारो-
ऽङ्गसम्बर्दीला पाणिपादमुखमन्तः संकोच्य ठकारतुल्योऽभूत्. तथा
केवलं मण्डलाकृतितस्तस्यौ तथा शेषोऽपि फलसिन्नेव भुवः प्रदेशेऽधि-
कभरेण ठकारतुल्यो वकीकृतश्रीवकुण्डलिकोऽभूत्. तपने सूर्यैश्च. च-
कारः समुच्चयः क्रियते. अतिभीत्या तेषां शत्रूणां शतसूर्यै नभस्तलं
पश्यत इत्यर्थः.

कुठारः कण्ठे ठकारः शेषे ढकारस्तपने चकारः ॥ ७३ ॥
कुंभ्रेनसुप्रीनयनाश्रयाशदग्धोन्मदा दैर्दुर्हरर्षकाले । सैजन्म-
भक्षप्रियभोजनाशा नृत्यन्ति भीर्मानुजगोभजाजः ॥ ७४ ॥
शिरसि देवनदीं पुरवैरिणः सपदि वीक्ष्य घराधरकन्यका ।
निबिडमानवती रंमणाङ्गके क्रचन नुम्बनमारभते स्म सा
॥ ७५ ॥ काचिद्विलोलनयना रमणे स्वकीये दूरं गते सति
मनोभवबाणखिन्ना । त्यक्तुं शरीरमचिरान्मर्त्याद्रिवातुं सौर-
न्यशालिनमहो पिवति स्म चित्रम् ॥ ७६ ॥ कान्ता रुचिं
सुनिजनस्तरुणोऽविद्योगी कामश्च रत्नमणिरञ्जवलकङ्कणेन ।
धत्ते पयोधरयुगे कुचभूषणेन हारे हरे हिमकरे मकरे करे
च ॥ ७७ ॥ विकसति नयनाभ्यां कैरवं पङ्कजं च श्लथ-
यति चरणान्बु ब्रह्मचर्यं पयोधेः । उरसि लसति यस्य
श्रेयसां संप्रदायः स फणिनमधिशेते पद्मया पद्मनाभः
॥ ७८ ॥ अहिरिपुपतिकान्तातातसंबद्धकान्ताहरतनयनि-
हन्तुप्राणादातुध्वजस्य । सखिसुसुतकान्तातातसंपूज्यका-
न्तापितृशिरसि पतन्ती जाह्नवी नः पुनातु ॥ ७९ ॥

१ कुं पृथ्वीं धरति ते कुभ्राः पर्वतास्तेपामिनः स्वामी हिमा-
चलस्तस्य सः पुत्री पार्वती तां प्रीणतीति प्रीमंहादेवस्तस्य नयनस्य
आश्रयाशो नेत्रवह्निस्तेन दग्धो यः कामस्तेन उन्मदा उन्मत्ताः. २
दैर्दुराणां मण्डूकानां हर्षकाले वर्षाकालस्तस्मिन्. ३ स्वसाञ्जन्म
येषां तानि स्वजन्मानि स्वापत्यानि तानि भक्षयन्ति ते स्वजन्मभक्षाः
सर्पास्त एव प्रिया भोजनस्य आशा येषां ते ईदृशाः. मयूरा इत्यर्थः. ४ अत्र
भीमानुजगोभजाजः इत्यस्य भीमानुजोऽङ्गुनस्तत्संज्ञका ये गोज्ञाः गोः
पृथिव्या जानन्ते ते गोज्ञा वृक्षास्तत्सेविनः स्फुटितानुनवृक्षा येनपिभि-
ध्रन्त इतिपावदित्यर्थः. एषा टीका विदग्धमुखमण्डनंऽपि न्यूनेव. ५ सखिपे
गले. ६ मलयस्थचन्द्रनेत्रनिशं सर्पनिवासात्तच्छ्वाससंपृक्तस्य वायोः सखि-
पत्वात्तत्पानेन क्षटिति मे मरणं स्यादिति बुध्ना तं पपाविति गूढाशयः.
७ कान्ता हारे रुचिं धत्ते, सुनिजने हरे रुचिं धत्ते, अविद्योगी तरुणो
हिमकरे रुचिं धत्ते, यामो मकरे निजचिह्नभूते रुचिं धत्ते, रत्नमणिरञ्ज-
वलकङ्कणेन सह करे कुचभूषणेन सह पयोधरयुगे च रुचिं धत्ते. ८ स पद्म-
नाभः पद्मया सह फणिनं शेषमधिशेते. यस्य नयनाभ्यां चन्द्रमूर्धलक्ष-
णाभ्यां कैरवं पङ्कजं च विकसति. यस्य चरणान्बु गङ्गाजलं पयोधेर्ब्रह्मचर्यं
श्लथयति दूरीकरोति. गङ्गायाः समुद्रपतीवात्. यस्मोरसि श्रेयसां
संप्रदायः कौस्तुभमणिर्लसति. धनविधः पद्मनाभः फणिनमधिशेते.
९ अहिः सर्पस्तद्विग्रुणरुस्तपतिविष्णुत्वात्कान्ता लक्ष्मीस्तत्पातः स-
मुद्रः स सम्यग्बद्धो येन स रामस्तत्कान्ता जानकी तस्या हरो हर्ता
रावणस्तत्तनय इन्द्रजित्त्रिहन्ता लक्ष्मणस्तत्प्राणादाता हनुमान्स-
ध्वजे यस्यैतादृशोऽङ्गुनस्तस्य सखा कृष्णस्तत्सुतो मदनस्तत्सुतोऽनि-
रुद्धस्तत्कान्ता उषा तत्पातो बाणासुरस्तस्य सम्यग्वपूज्यः शिवस्त-
त्कान्ता पार्वती तपिता हिमालयस्तच्छिरसि पतन्ती जाह्नवी
भागीरधीत्यर्थः.

उदितवति परस्मिन्प्रत्यये शास्त्रयोनौ गतवति विलयं च प्राकृतेऽतिप्रपञ्चे । सपदि पदमुदीतं केवलः प्रत्ययो यस्तदियदिति च वक्तुं कः क्षमः पण्डितोऽपि ॥ ८० ॥ हरिद्रायां राहुप्रसरपिहितेच्छापरिपदि प्रयुक्तालङ्कृत्यै वियुतउरुतां दुर्गकुरटीम् । वयं सार्कोपेताः प्रहर इति सेनाधिपकृतामाल्येभ्यो लेखां प्रति दिशति सिंहक्षितिपतिः ॥ ८१ ॥ गता सा किं स्थानं पथि सह तथा का स्थितवती नृपेणेत्थं पृथा सखि चतुरद्वी स्थितवती । विलोक्यालंकारं निजमथ च शाकं नरपतिं निराकाङ्क्षं चक्रे कथय कथमेतत्प्रभवति ॥ ८२ ॥ सैनान्ते नो हारो रजतगिरिमूले न धनदः सुकेशीनां मध्ये विहरति न कामो नवयुवा । रसान्ते नैवाधिधिर्विबुधनगरीसीन्न न सुरस्तथान्वस्मिन्प्रपञ्चे स्फुटमवतु देवं किमपि नः ॥ ८३ ॥ काचिद्वाला रैमणवसतिं प्रेषयन्ती करण्डं सा तन्मूले समयमल्लिखंश्चालमस्योपरिधात् । गौरीनाथं पवनतनयं चम्पकं

१ सिंहक्षितिपतिः सेनाधिपकृतां लेखां अमाल्येभ्यः प्रधानेभ्यः प्रति दिशति कथयति इति. लेखां प्रतीति किम्. वयं सार्कोपेताः अर्कशब्देन इनः लक्ष्यते मयुक्तः इनः सेनोपेताः हरिद्रायां निशायां राहुप्रसरपिहितेच्छापरिपदि मन्त्याम्. राहुशब्देन तमः, पिहितशब्देनाच्छादनम्. इच्छाशब्देन आशा दिशा, परिपच्छशब्देन मण्डलम्. प्रयुक्तो योऽलंकारः हारः तस्य कृत्यै प्रहारायम्. वियुतगस्ताम्. गरुत्पक्ष उच्यते, विकारयुक्तानां पक्षाणां विपक्षाणाम्. दुर्गकुरटीम्. कुरटीशब्देन नगरी लक्ष्यते, दुर्गनगरीं प्रहर इत्यर्थः. २ कश्चिद्राजा कांचिन्नायिकां स्वगृहमानयत्. ततश्च तद्भारतमागतं दृष्ट्वा तां स्वगृहं प्रापयितुं दूतीमाज्ञापयति स्म. सा च दूती तां स्वगृहं प्रापय्य पुनः राजनिकटे आगत्य स्थितवती. तां प्रत्याह राजा. सा किं स्वस्थानं गता. गतवत्या तथा सह पथि मार्गं का स्थितवती. एवं राशा पृथा चतुरा दूती स्थितवती सती निजमलंकारं 'पोहोनी' इति महाराष्ट्रभाषाप्रसिद्धं तथा शाकं 'मेथी' इति महाराष्ट्रभाषाप्रसिद्धं शाकविशेषं चावलोक्त्य तावन्मात्रेणैव. नरपतिं निराकाङ्क्षमुत्तरविषये आकाङ्क्षारहितं चक्रे. एतदलंकारशाकावलोकेन कथं प्रभवति राशो नैराकाङ्क्षयसंपादने कथं समर्थं भवतीति कथयति कविप्रशः. अत्र प्रथमप्रश्नस्य प्राप्तिलेखकं 'पोहोनी' इति हिन्दीभाषयोत्तरम्. द्वितीयप्रश्नस्य तु अहमासमित्यर्थकं 'मेथी' इति हिन्दीभाषयोत्तरमिति तात्पर्यं बोध्यम्. ३. ४. ५ भ्रियनिवासम्. ५ करण्डस्थितपुष्पसौरभं गन्धवाहो हरेदिति तद्भक्षकं संपम्. ६ पुष्पवाणो वाणार्थे हरेदिति तद्वैरिणं शिवम्. ७ सूर्यः पुष्पं स्वकर्तुः शोषयेदिति जन्मकाले एव भक्षयिष्या इदुं प्रवृत्तं भयजननाय हनूमन्तम्. ८ तन्मकरन्दं गृह्णे हरेदिति चम्पकमलित्वदिति भावः. चम्पके भृङ्गा न गच्छन्तीति प्रसिद्धेः.

चास्य भावं पृच्छत्यार्यान्प्रति कथमिदं मल्लिनाथः कवीन्द्रः ॥ ८४ ॥ सैर्ब्रह्मः सन्वदसि बहुधा दीयते दीयते वै दाधातूनां भवति सदृशं रूपमेषां चतुर्णाम् । द्वौ दानार्थौ भवति च तथा पालने खण्डने वा नो जानीमः कथयति भवान्कस्य धातोः प्रयोगम् ॥ ८५ ॥ चैषद्वादशनीलनीरजयुतं ससाम्बुजोद्भासितं नित्यं षोडशशोणपद्मरुचिरं धात्रानिशं सेवितम् । क्षीराम्भोधिगृहं सहस्रदलसत्पर्यङ्कविश्रान्ति यत्पायाद्भ्रः कमलाङ्गसङ्घिशयनं तन्नीलोत्चिर्महः ॥ ८६ ॥ रौमं वानरवाहिनीं पुररिपुं गङ्गु रवेः सारार्थि कुम्भीगर्भसमुद्रवं सुररिपुं मारस्य मौर्वीरवम् । तन्वी नूतनपल्लवैर्विरचिते शय्यातले शयिनी स्ख्या वीजिततालवृन्तपवना बाला सुहृर्निन्दति ॥ ८७ ॥ सैत्यासक्तमनाः

१ त्वं संवशः सन् बहुधा वारंवारं दीयते दीयते इति वदसि. दीयते इति रूपं चतुर्णामपि दाधातूनां सदृशं भवति. तन्मध्ये द्वौ दानार्थौ; दाण् दाने, डुदाञ् दाने, इति. एकः पालने; देह रक्षणे इति. एकः खण्डने, दोऽखण्डने इति. एतन्मध्ये भवान्कस्य धातोः प्रयोगं कृत्वा वदति तं न जानीमः. २ तन्नीलोत्चिः श्यामप्रभं महस्तेजः कृष्णलक्षणं वो युष्माभ्याधात्. तत्किंभूतम्. कमलाङ्गसङ्घिशयनं लक्ष्मीसनाथं शय्यम्. पु० कि०. सहस्रदलसत्पर्यङ्कविश्रान्ति सहस्रफणदिव्यशयनशोषस्थितम्. पु० कि०. क्षीराम्भोधिगृहं दुग्धसमुद्रनिवासम्. पु० कि०. धात्रा नाभिसरोरहस्येन ब्रह्मणा अनिशं सेवितमध्यासितम्. पु० कि०. षोडशशोणपद्मरुचिरं षोडशरुणकमलमनोहरम्. षोडशशोणपद्मानां विवृतिः—विष्णोश्चरवरो हस्ताः दौ चरणौ. तावन्त एव ब्रह्मणः. दौ करो द्वौ चरणौ लक्ष्याः. श्लेवं षोडशशोणपद्मरुचिरम्. पु० कि०. नित्यमविनाशि. पु० कि०. ससाम्बुजोद्भासितं सप्तकमलशोभितम्. ससाम्बुजानां विवृतिः—चवारि मुखानि ब्रह्मणः. एकं नाभिसरोरहम्. एकं विष्णोमुखम् एकं लक्ष्मीमुखम्. श्लेवं ससाम्बुजोद्भासितम्. पु० कि०. चत्रद्वादशनीलनीरजयुतं शोभमानद्वादशनीलोत्पल्लुक्तम्. द्वादशनीलनीरजानां विवृतिः—अष्टौ नयनानि ब्रह्मणः द्वे विष्णोः द्वे लक्ष्याः. श्लेवं द्वादशनीलनीरजयुतम्. ३ कोकिलरक्षककाकाकाशोपकावाद्रामम्. मलयार्थवशोपधाद्वाङ्गान्तरवाहिनीम्. मन्मथावशोपधात्पुररिपुम्. चन्द्रावशोपधाद्गङ्गुम्. रवेः शीघ्रमस्ताद्रिप्रापणेन रात्रि-संपादनादनुरूपम्. चन्द्रोत्पादकसमुद्रावशोपधादनुरूपम्. मन्मथोत्पादानानुरिपुं निनिन्देति भावः. कोकिलादीनां कामोद्दीपकत्वं रसशास्त्रे प्रसिद्धम्. ४ अयं भवतां सङ्गः कृष्णेन स्त्रेण वा साम्भं प्रयातु प्राप्नोत. किंभूतेन कृष्णेन. अर्धवशाद्रिप्रापणम्. किंभूतः. सत्यासक्तमनाः मत्स्यभाषायां मासक्तं मनो वक्ष्यामी. नाभिकदेशे नामग्रहणम्. प्रवृद्धो नरकासुरस्तं छिनत्सीति. द्विजानां पक्षिणामिन्द्रो गरुडस्तस्याश्रयः सेव्यः युक्तान्येकमुखानि यस्य ब्रह्मणस्तस्य उद्भवो यस्तात्मकलात्तत् वयारपदम्. अमलस्य

प्रबुद्धनरकच्छेदी द्विजेन्द्राश्रयो युक्तानेकमुखोद्भवस्वप्नमलं
श्रीयंत्र संराजते । योगंगां च विभर्ति यश्च सशिवो यः
कामदेहाश्रयः सङ्घः साम्मययं प्रयातु भवतां कृष्णेन
रुद्रेण वा ॥ ८८ ॥ येनै ध्वस्तमनोभवेन बलिजित्कायः

यत्र श्रीलक्ष्मी राजते. योऽयं गोवर्धनं गां पृथ्वीं च विभर्ति.
शिवेन सह वर्तमानः 'बिष्णोश्च हृदयं शिवः' इति वचनात्
यः कामदेहः प्रबुद्धस्तस्याश्रयः ॥ किंभूतो हृदः सत्यामासक्तं चित्तं
यस्य 'उमा गौरी सती चण्डी' इत्यभिधानात्. प्रबुद्धं यत्ररस्य
ब्रह्मणः कं शिरस्तस्य छेत्ता. द्विजानां ब्राह्मणानामिन्द्रश्चन्द्रस्त-
स्याश्रयः. अनेकमुखानामुद्भवो यस्य कातिकेयस्य तदारस्पदम्.
श्रीयंत्र संराजते निधिपतित्वात्. यो गङ्गां विभर्ति. यः शिवया
पार्वत्या सह वर्तमानः कामं घाति खण्डयति एवंविधा या ईहा
तस्या आश्रयः ॥ किंभूतः सङ्घः. सत्या स्रुता वाक् तत्र लक्षं
मनो यस्य सः. प्रबुद्धं यत्ररकं दुःखं तस्य नाशकः. द्विजेन्द्रा
ब्राह्मणास्तेषामाश्रयः युक्तानि योग्यानि यानि अनेकमुखानि तेभ्यः
उद्भवो यस्या धर्मवार्तायाः तस्या आस्पदम्. यत्र श्रीः शोभा राजते.
यो गां वाणीं धत्ते. कामं ददातीति कामदा ईहा इच्छा तदाश्रयः.

१ त्वां सर्वदा स उमाधवोऽध्याद्रक्षतु. सः कः येन बलि
जितवानिति बलिजिद्विष्णुस्तस्य कायः शरीरं पुरा त्रिपुरवधका-
लेऽस्त्रीकृतोऽस्त्रवेन संपादितः. किंभूतेन. ध्वस्तो मनोभवो मारो
येन ध्वस्तमदनः. पुं स कः०. यो गङ्गां दधे. पुं की०.
अन्धकनामा दैत्यस्तस्यान्धकः. पुं की०. यो वहीं मयूर एव
पत्रं रथो यस्य सः स्कन्दः प्रियो यस्य सः. पुं की०. सुत्यमीड्यं
नाम यस्य अमरा इति आहुः. इतीति किम्. हर इति. किंभूतः.
शशिमच्छिरः. शशिरस्ति यस्मिस्तच्छशिमत् तादृशं शिरो यस्य सः.
हारश्च बलयानि च हारवलयम्. इष्टाश्च ते भुजंगाश्च इष्टभुजंगाः
ते हारवलयानि यस्य सः. इष्टा ब्रह्मा भुजंगाः सपां हारः कण्ठ-
भूषणं वलयं कटकं बाहुभूषणमित्यर्थः. यद्वा इष्टानि भुजंगा पत्र
हारवलयानि यस्येति ॥ हरिपक्षे—सर्वं ददातीति सर्वदः स
माधवो लक्ष्मीपतिः सा लक्ष्मीस्तस्या धवो भर्ता माधवः त्वाम-
व्यात्. सः कः. येन भवेनेत्युपपन्नात्रेण भूतविग्रहेणेत्यर्थः. अने
ध्वस्तं शकटाकृतिं दनुजं हतवानित्यर्थः. अथवा अभवेनेति
धोरसंसारसागरे प्राक्तनकामोसारेण विद्यते अने जन्म यस्य सः.
तेन कृष्णलीलायुतविग्रह इति. पुं स कः. येनाश्रुतविभागायं
रुद्रमोक्षार्थं वा बलिजिञ्चासौ कायश्चेति पुरा स्त्रीकृतः स्त्रीभावं
प्रापितः. पुं की० यः अयं गोवर्धनम् गां पृथ्वीं च दधे. पुं
की०. यः अन्धे अगाधे के जले क्षयं गृहं करोतीति. विष्णुस्तु
जलशायीति. पुं की० बर्हिणो मयूरस्य पत्राणि बर्हिणि
पिच्छानि भ्रियाणि ब्रह्मानि यस्य सः. पुं की०. अमरा यस्य
इति मुत्स्यं नाम आहुः. इतीति किम्. शशिमच्छिरोहर इति.
शशिनं चन्द्रं महातीति शशिमत् राहुः तस्य शिरः हरतीति सः.
तथा इष्टः भुजंगहा गरुडो यस्य सः. तथा अरं सुदर्शनं वलयं
यस्य सः. तथा रवं परब्रह्मणि लयो यस्य सः रवलयः इति.

पुरा स्त्रीकृतो यो गंगां च दधेऽन्धकक्षयकरो यो बर्हिपत्र-
प्रियः । यस्याहुः शशिमच्छिरोहर इति स्तुत्यं च नामा-
मराः सोऽव्याधिष्टभुजंगहारवलयस्तां सर्वदेो माधवः ॥ ८९ ॥
यो व्योमाडिनगोऽहरीडुडुगोयुग्मः क्वाप्रोऽपभीर्भीमर्भ्य-
र्यसुकी रमातरसो नाभ्यनुडुडानीकः । द्योसच्चम्बवचनम्य-
पत्सलिलजो वार्धिस्वपोऽष्टाधेदोराद्यो गद्यसि वाड्वाद्भृत्पाः
पायात्स वः कंदभाः ॥ ९० ॥ लक्ष्मीवन्कृतकूरसू रणद-

१ कं जलं ददातीति कंदास्तेषां भा इव भा यस्य सः
श्रीकृष्णो वो युष्मान्पायाद्रक्षतु. सः कः. यः व्योमाडिनगः
व्योमाटां पक्षिणां इनो गरुडस्तेन गच्छतीति सः. तथा अह्नां
इदं अहरीट् सूर्यः उडुपश्चन्द्रस्तौ गोटुगमं नेत्रद्वयं यस्य सः.
तथा कृः पृथ्वी अगाः गिरयः तान्धरतीति तथा. अपगता भीमंयं
यस्मात्स. तथा. पुं क०. भीमर्भ्यसुकीः. ऋभूणां देवानां
अरयः ऋभ्वरयः भीमाश्च ते ऋभ्वरयश्च भीमर्भ्वरयः भीमर्भ्व-
रीणां अस्पृष्टं प्राणाप्यं किरतीति सः. ऋभवः अरयः तेषामरयो
दैत्या भीमाश्च ते ऋभ्वरयश्च भीमर्भ्वयश्च तेषामयूरं किरति कले-
वराद्वियोजयति तथा. तथा रमा लक्ष्मीः तस्या रते क्रीडायां रस
आसक्तियस्य सः. अप्सु रहति इति अब्दु कमलं नाभावबुद्धि
आसीनः कः ब्रह्मा यस्येति तथा पुं क० योसदां देवानां चम्बा
संधेन अवनम्यं पत्सलिलजं चरणकमलं यस्य. वार्धिं स्वपितीति
तथा. अष्टाधं नव्वारो दोषा बाहवो यस्य. आद्यः अनादिरित्यर्थः.
गदी गदाधरः. अस्मि खड्गं वहति. मोक्षं ददाति. २ हे लक्ष्मीवन्,
त्वं मां सेवकं अध्याः रक्ष. कथंभूतस्वम्. कृतकूः कृतं कोः
पृथिव्याः ऊः अवनं रक्षणं येनासौ. पुं क०. अयुः स्यते
उत्पद्यते असौ सः न सः अयुः अज इत्यर्थः. पुं क०.
रणदहिन् रणं संग्रामं ददति ते रणदाः शत्रवस्तान्हिनस्ति असौ.
शत्रुहा इत्यर्थः. पुं क०. दूषक. दुवं दुःखं दहतीति दूषक.
पुं क०. क्षमः क्षमास्वास्तीति सः. पुं क०. पापडी.
डलयोरभेदात् पापली. पापं लुनातीति सः. पु. क०. इलाट्
इलायां पृथिव्यां अटतीति इलाट्. पुरा वामनादिरूपेण बलेः
सकाशं प्राप्तः. उक्तं च—'बहवो मां न जानन्ति मम माया-
विमोहिताः । सदाहं द्विजरूपेण विचरामि महीतले ॥' इति
भारतवचनात्. पुं क०. विविमुना ऊटः वीनां पक्षिणां
विभुगंरुडस्तेन ऊटः वाह्यमान इत्यर्थः. पुं क०. अकली.
अकं दुःखं लङ्घयतीति अकलीयाः. पुं क०. अवलाच्छनं
अवगतं लाच्छनं यस्य सः अवलाच्छनस्तस्य संवृद्धौ हे अवला-
च्छन. अवाप्योरुपसंगयोरकारलोपः. पुं क०. वडी. बवयोः
डलयोश्च सावण्यात् बली. बलमस्यास्तीति सः. पुं क०. खाजा-
म्बुदालीरुचिः. खे आकाशे अजन्ति गच्छन्ति ते खाजाः गगनचराः.
ते च ते अम्बुदाश्च तेषामालिः पङ्क्तिस्तस्या रुचिरिव रुचिर्वस्यासौ.
घनश्याम इत्यर्थः. पुं क०. मड्डुशाकरखण्डनः. महाश्वापूरान्-
यस्तेषामाशा बाण्डा तस्या आकारः समूहः तं खण्डयतीति सः
महच्छासमूहनाशने इत्यर्थः. पुं क०. क्षीरावतः क्षीरे क्षीर-

हिन्दुधक्क्षमः पापडीलाङ्गोऽकलषी वडाछिन वडी खाजा-
म्बुदालीरुविः । मड्डायाकरखण्डनो विविमुना क्षीरावसा-
तुल्य मां सारुं हालितडिन्निभाङ्गवसनोऽव्याः सेवकं सार-
वान् ॥ ९१ ॥ खाटीच्छासिपलेहपापडवडीध्यारोडभाजी
गणो यद्भक्तोऽनिमिषीव वा कुलचणा ध्यायन्ति यां यो-
गिनः । कालाभीलकरालभूखलमहादैत्यन्द्रमाधार्थिनी सा
सामूरसता तवाघतटये स्तात्कर्णमोटी चिरम् ॥ ९२ ॥
सूदारा उलपाडिभेखलतटी कच्छोटजा विभ्रती पूता
रेभरडीननीलजसमा नागीव पातालगा । खाघोऽसावज-

समुदे आसमन्ताद्भावेन वसतीति तस्य संबुद्धो हे क्षीरावसः.
हे अतुल्य. नास्ति तुल्यो यस्य सः तस्य संबोधनं. कीदृशं माम्.
सामुम्. असवः प्राणास्तेः सह वर्तमानम्. पु० क०. अलितडि-
न्निभाङ्गवसनः. अङ्गं च वसनं च अङ्गवसने. अलिश्च तडिश्च
अलितडितौ तयोर्निभेव निभा ययोस्ते. अलितडिन्निभे अङ्गवसने
यस्यासौ अलितडिन्निभाङ्गवसनः. पु० क०. सारवान् सारो
बलमस्यास्तीति सः. पालनसमर्थ इत्यर्थः.

१ सा कर्णमोटी चासुण्डा तवाघतटये अधहरणाय स्तात्
अरतु. कर्मभूता सा. साधुरथरसा. अमृशा कोपस्तस्य रसः. तेन
सहवर्तमाना. कर्मभूता सा. कालाः कृष्णवर्णाः भीलाः भीषणाः
तेभ्योऽपि करालाः. अतिरीद्रा इत्यर्थः. मुवि खलाः भूखलाः
दुर्जनाः ते च ते महदैत्याश्च तेषां माथो मयनं तयथेयतीति
एवंविधा तथा वा कुलचणाः कुलख्याताः योगिनः ध्यायन्ति तथा
यद्भक्तो गणः यस्याः सेवको गणः यथसादेनानिमिषीव देवराज
इव. वर्तते इति वाचयशेषः. तामेव विशिनष्टि. खे वियखलतीति
खाटी. इच्छया अश्रातीति इच्छाशी. पले आमिपे ईहा स्थहा
यस्येति पलेहः. तथा डलथोरैक्यात् पापं लुनातीति पापटः.
ववयोस्तैथेक्यात् बलमस्यास्तीति बली. तथा ईर्थ्या रोलं लोलं
भजते इति स चासौ स च इति कर्मधारयः. २ उलपानि हरिततु-
णानि तेषामालिः पङ्क्तिः सैव मेखला काञ्ची यस्यास्तादिधा तटी
भृगुर्धस्याः सा. तथा कच्छे जलप्राये देशे उटजानि पणकुटीः
विभ्रती विभ्रणा. तथा पूता पावना. तथा रेभः शब्दः तं राति
अङ्गीकरोति इति रेभरा सशब्दा. मुखरा इत्यर्थः. तथा लीनानां
एकान्तपातानां नीरजानां पङ्क्तिरथानाम्. हंसचक्रवाककलहंसादी-
नामित्यर्थः. सभा परिषत् सभा यस्याः सा. तथा खापः अम्बरा-
दधः नागीव पातालगा. भोगवती इत्यर्थः. तथाजो ब्रह्मा कालियारिः
हरिणव्याधो रुद्रः तैः समं सहैव. युगपदित्यर्थः. पीडितावगाहिते-
त्यर्थः. तथा मा मीयते इति मा तद्विरुद्धा. इयन्ताश्रया इत्यर्थः.
अमोघो नेतृणां मोक्षप्रदः ओधरवः स्रोतोऽध्वनिर्धसाः सा. तथा एवं-
युगपदिशिधा मन्दाकिनी सूदारा सुतरां उदारा नो युष्माकं इति
शेषः. अधवारणपदं अधवारणस्य पदं अवस्थितिं क्रियात् करोतु. यद्वा
नो युष्मान् अधवारणपदं अधवारणसमर्थमित्यर्थः.

कालियारिहरिणव्याधैः समं पीडितामामोघधरावधावा-
रणपदं मन्दाकिनी वः क्रियात् ॥ ९३ ॥ जायन्ते नव
सौ तथाभि च नव भ्याम्भिभस्म्यसां संगमे पट्संख्यानि
षडेव सुप्यथ शसि श्रीण्येव तद्भजसि । चत्वार्यन्यवचःसु
यस्य विद्युधाः शैन्द्रस्य रूपाणि तज्जानन्ते यदि शक्तिरस्ति
गदितुं पाष्मासिकोऽत्रावधिः ॥ ९४ ॥ मुद्गीदालिसुशालित्-
अरतणीगावं सुदुग्धं घृतं नीकादहूपलेहपापडवडी कोरी-
वधारीमडा । मूलाकोठकुटीवडा च कपिटाटीटीदुराचीमडा
आदामूर्णरायताष्टादिवडा कुर्वन्तु वो मङ्गलम् ॥ ९५ ॥
वाश्वारेड्ध्वजधग्धृतोड्धिपतिः कुभ्रेड्जजानिर्गणैङ्गोराडाह-
डुरःसरेड्डुरुतरत्रैवेयकभ्राडरम् । उड्डीडुङ्गनकास्थिधृक्त्रिङ्-
निभेडाद्राजिनाच्छच्छविः स स्तादन्मुमदम्बुदालिगलरुन्देवो
मुदे वो मृष्टः ॥ ९६ ॥

क्रियागुप्तादयः ।

क्रियागुप्तम् ॥ आगतः पाण्डवाः सर्वे दुर्योधनसमी-
हया । तस्मै गां च सुवर्णं च रत्नानि विविधानि च ॥ १ ॥
निरुद्यमानवद्याङ्गायाचकान्दुःखसंचयान् । अत्र क्रियापदं
गुप्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ २ ॥ प्रातः प्रातः समुत्थाय
द्वौ मुनी च कमण्डलू । अत्र क्रियापदं वक्तुमवधिर्नैषणो
वयः ॥ ३ ॥ ललाटतिलकोपेतः कृष्णः कमललोचनः ।
गोकुलेऽत्र क्रियां वक्तुं मर्यादा दशवार्षिकी ॥ ४ ॥ पम्पा-
सरसि रामेण सस्नेहं सविलासया । सीतया किं कृतं साध-
मत्रैवोत्तरमीक्ष्यताम् ॥ ५ ॥ राजन्नवघनश्याम निखि-

(१) यः धनसमीहया धनेच्छया आगतस्तस्मै सर्वे पाण्डवाः
गां च सुवर्णं च विविधानि रत्नानि च 'अदुः' ददति स. (२)
निरुद्यमानवद्याङ्गायाचकान्दुःखसंचयान् अव रक्ष. दुःखसंचयान्
य खण्डय. (३) 'प्रातः' इति क्रिया. प्रा पूर्णे लट्. प्रथमपुरुष-
दिवचनम्. (४) 'ललाट' इति. लट् बाल्ये. लिट्. (५) 'सस्नेह'
इति. ष्णा शौचे. कर्मणि लिट्.

१ गवाकृशब्दस्येत्यर्थः. २ ? ३ वापुं चरन्ति तेषां ईदं स्वामी
मकरः स धवलो यस्य तं कामं दहतीति वाश्वारेड्ध्वजधक्. घृत उड्जानं
नक्षत्राणामधिपतिर्येन कुं पृथ्वीं धरन्ति तेषामीदं हिमालयस्त-
साज्जाता पावती सा जाया यस्य सः कुभ्रेड्जजानि. गणानां
प्रमथानामीशः. गवां राजा नन्दी तमारोहतीति आरुट्. उरसा सरन्ति
ते मुङ्गास्तेषामीदं स एवोत्तरं श्रेयिकं कण्ठभूषणं तेन अरम्-
त्यन्तं ब्राजते तथा. उड्जानामीशस्य रुक् यस्य सः. नरकपाल-
स्थिधारकः. त्रिनेत्रः. इभानां हस्तिनामीदं तस्याद्रिचिनं तेनाच्छा
छविर्धस्य सः मृष्टः देवः वः मुदे स्ताव. आशिपि 'अस् मुवि'
इत्यस्य लोदो रूपम्. अम्बु विद्यते तेषां ते अम्बुमन्तः एतादृशा
अम्बुदा मेघास्तेषामालीला सेव कण्ठच्छविर्धस्य एतादृशः.

शाकर्षं दुर्जय । आकल्पं वसुधामेतां विद्धिषो घ रणे बहून् ॥ ६ ॥ कान्तया कान्तसंयोगे किमकारि नवोढया । अत्रापि चोत्तरं वक्तुमवधिर्ब्रह्मणो वयः ॥ ७ ॥ दामोदराय पुण्यात्मन्पुष्पमूलफलान्यपि । अत्र क्रियापदं गुप्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ ८ ॥ विराटनगरे राजन्कीचकादु-पकीचकम् । अत्र क्रियापदं गुप्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ ९ ॥ कान्तं विना नदीतीरं मदमालोक्य केकिनी । अत्र क्रियापदं गुप्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ १० ॥ अम्लानपङ्कजा माला कण्ठे रामस्य सीतया । सुधा बुधा भ्रमन्त्यत्र प्रत्यक्षेऽपि क्रियापदे ॥ ११ ॥ नारसिंहाकृतिं वीक्ष्य वने मत्तमतगजः । अत्र क्रियापदं गुप्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ १२ ॥ संध्यावन्दनवे-लायां तडागान्ते द्विजोत्तमैः । अत्र क्रियापदं गुप्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ १३ ॥ पुंस्कौकिलकुलस्यैते नितान्तमधुरारवैः । सहकारदुमा रम्या वसन्ते कामपि श्रियम् ॥ १४ ॥ बिम्बाकारं सुधाधारं कान्तावदनपङ्क-जम् । अत्र क्रियापदं गुप्तं मर्यादा दशवार्षिकी ॥ १५ ॥ राघवस्य शरैर्घोरैर्घोरैरावणमाहवे । अत्र क्रियापदं गुप्तं मर्यादा दशवार्षिकी ॥ १६ ॥ पामारागामिभूतस्य श्लेष्-व्याधिनिपीडित । यदि ते जीवितस्तेच्छा तदा भोः शीतलं जलम् ॥ १७ ॥

कर्तृगुप्तम् ॥ गौरीनखरसादृश्यश्रद्धया शशिनं दधौ । इहैव गोप्यते कर्ता वर्षेणापि न लभ्यते ॥ १८ ॥ अन्नवस्त्रसुवर्णानि रत्नानि विविधानि च । ब्राह्मणेभ्यो नदी-

(६) 'अव' इति. अव रक्षणे. 'घ' इति च. दोऽवखण्डने. लोट्. (७) 'अत्रापि' इति. त्रपृप् लज्जाम्. कर्मणि लुङ्. (८) हे दामोदर पुष्पमूलफलानि 'आय' आनय. 'श्टकि-टकदी' इत्यत्र प्रच्छिद्यस्य ईधातोराङ्पूर्वस्य लोटो रूपमिदम्. उपसर्गसमभिव्याहारेण आनयनार्थकत्वम्. (९) विः पक्षी की-चकादिणोः कीचकान्तरं 'आट' वभ्राम. (१०) केकिनी मयूरी इरमदं मेघज्योतिः. विसुतमिति यावत्. आलोचय 'विनानदीति'. विशेषण पुनः पुनर्वा शब्दं करोतीत्यर्थः. (११) 'प्रत्यक्षेपि' शिक्षा. (१२) गजः सिंहरत्याकृतिं वीक्ष्य 'नार' न जगाम. ऋ गतौ. कर्तारि लिट्. (१३) हे द्विजोत्तम 'पेः' आगच्छ. (१४) 'अधुः' दधति स. (१५) पूर्वोक्तं कान्तावदनं 'दश' लुम्बस्वेति. (१६) हे राघव, त्वं रावणं आहवे शरैः कृत्वा 'स्य' मारय इति. (१७) यो श्लेष्मव्याधिनिपीडित, यदि जीवि-तस्येच्छा तर्हि शीतलं जलं 'मा पाः' मा पिबेति. (१८) इः कामसं हन्तीति 'शहा' ईश्वर इति.

तीरे ददाति ब्रज सत्वरम् ॥ १९ ॥ राक्षसेभ्यः सुतां हृत्वा जनकस्य पुरीं ययौ । अत्र कर्तृपदं गुप्तं मर्यादा दशवार्षिकी ॥ २० ॥ श्यामौ तव स्तनवेतौ पिबन्ति सततं सुदा । अत्र कर्तृपदं गुप्तं मर्यादा दशवार्षिकी ॥ २१ ॥ व्ययवासाः पञ्चशिरा यरिर्विनारिभूषणः । अशि-रोमा क्रियादुर्वः शङ्कालयनवीक्षणः ॥ २२ ॥ व्यामोहं तव भिन्दन्तु छिन्दन्तु दुरितानि च । कर्तृगुप्तमिमं श्लोकं ये जानन्ति विचक्षणाः ॥ २३ ॥ न करोति नाम रोषं न वदति परुषं न हन्यत्यं शत्रून् । रञ्जयति महीमखिलां तथापि धीरस्य वीरस्य ॥ २४ ॥ शरदिन्दुकुन्दधवलं नगपतिनिलयं मनोहरं देवम् । यैः सुकृतं कृतमनिशं तेषा-मेव प्रसादयति ॥ २५ ॥

कर्मगुप्तम् ॥ शीकरासारसंवाहिसरोजवनमारुतः । प्र-क्षोभयति पान्थस्त्रीनिःश्वासैरिव मांसलः ॥ २६ ॥ सुभग तवाननपङ्कजदर्शनसंजातनिर्भरश्रीतिः । शमयति कुर्वन्दिवसः पुण्यवतः कस्य रमणीयः ॥ २७ ॥ एहि हे रमणि पदय कौतुकं धूलिधूसरतनुं दिग्मन्वरम् । सापि तद्ददनपङ्कजं पौषो भ्रातरुक्तमपि किं न बुध्यते ॥ २८ ॥

करणगुप्तम् ॥ पूतिपङ्कमयेत्यर्थं कासारे दुःखिता अमी । दुर्बारा मानसं हंसा गमिष्यन्ति घनागमे ॥ २९ ॥ अहं महानसायातः कल्पितो नरकस्तव । मया मांसादिकं मुक्तं भीमं जानीहि मां वक ॥ ३० ॥

(१९) हे ब्राह्मण 'इभ्यः' समृद्धः. (२०) राक्षसानां 'इभ्यः' स्वामी रावणः. जनकस्य सुतां सीतां हृत्वा पुरीं लङ्कां ययौ. (२१) 'श्यामौतवः' कृष्णमाजाराः. (२२) 'उः' महादेवः. (२३) उः शिवः इः ब्रह्मा अः विष्णुः इत्यनेन व्यः इति जातम्. तस्य बहुवचने 'व्याः' हरविधिरयः तव मोहं भिन्दन्तु दुरितानि छिन्दन्तु. ये कर्तृगुप्तं विचक्षणाः. (२४) अयं पुरुषो रोषं न करोति. परुषं कटोरं न वदति. शत्रून् हन्ति. नामिति प्रसिद्धम्. तथापि अस्य वीरस्य 'धीः' अखिलां महीं रञ्जयति. (२५) यैरनिशं सुकृतं कृतं तेषामेव 'मनः' शर-दिन्दुकुन्दधवलं नगपतिनिलयं देवं हरं प्रसादयति. (२६) पान्थ-स्त्रीनिःश्वासैर्मांसलः पुष्ट इवेत्युपेक्षा. शीकरासारसंवाहिवनः मारुतो वेगवान्बायुः 'सरः' प्रक्षोभयति. (२७) दिवसः 'श' सुखं कुर्वन् अयति गच्छति. (२८) हे रमणि, एहि कौ पृथिव्यां 'तुक्तं' बालकं धूलिधूसरतनुं दिग्मन्वरं पदय. (२९) दुष्टं वाः जलं दुर्बाः तेन 'दुर्बारा' कलुषितजलेन. (३०) महच्च तत् अनः शकटं च महानः तेन 'महानसा' महता शकटेन आयातः आगतः. नरको भृशुः.

संप्रदानगुप्तम् ॥ अम्भोरुहमये स्नात्वा वापीपयसि कामिनी । ददाति भक्तिसंपन्ना पुत्रसौभाग्यकाम्यया ॥ ३१ ॥ प्रशस्त्यायुक्तमार्गस्य तव संमानितां श्रिताः । स्पृहयन्ति न के नाम गुणरत्नालय प्रभो ॥ ३२ ॥

अपादानगुप्तम् ॥ शिलीमुखैस्त्वया वीर दुर्वरैरिन्-
क्रितो रिपुः । बिभेत्यत्यन्तमलिनो वनेऽपि कुसुमाकुले ॥ ३३ ॥
सरसीतोयसुद्धृत्य जनः कंदर्पकारकम् । पिबत्यम्भोजसुरभि-
स्वच्छमेकान्तशीतलम् ॥ ३४ ॥

संवन्धगुप्तम् ॥ तूणेव मधुमासेऽस्मिन्सहकारद्रुम-
ञ्जरी । इयमुच्चिद्रमुकुलैर्माति न्यस्तशिलीमुखा ॥ ३५ ॥ मानुर्वै
जायते लक्ष्म्या सरस्वत्याश्रवा मता । अत्र षष्ठीपदं गुप्तं
मर्यादा दशवार्षिकी ॥ ३६ ॥ प्राप्तमदो मधुमासः प्रबला
रुक्मिप्रयतमोऽपि दूरस्थः । असती संनिहितेयं संहतशीला
सखी नियतम् ॥ ३७ ॥

अधिकरणगुप्तम् ॥ या कटाक्षच्छटापातैः पवित्रयति
मानवम् । एकान्ते रोपितप्रीतिरस्ति सा कमलालया ॥ ३८ ॥
विपद्यमानता सिद्धा सर्वस्यैव निरूष्मणः । यथात्र भस्म
पद्म्यां च निर्वाणं हन्त्ययं जनः ॥ ३९ ॥

आमन्त्रितगुप्तम् ॥ कमले कमले नित्यं मधूनि पिबत-
स्त्वव । भविष्यन्ति न संदेहः कथं दोषाकरोदये ॥ ४० ॥ सर्व-
ज्ञेन त्वया किंचिन्नास्त्यविज्ञातमीदृशम् । मिथ्यावचस्तथा
च त्वमसत्यं वेत्सि न कश्चित् ॥ ४१ ॥ पिबतस्ते शरा-
वेण वारि कल्लारशीतलम् । केनमौ दुर्ध्विदग्धेन हृदये संनि-
रोपितौ ॥ ४२ ॥ वटवृक्षो महानेप मार्गमावृत्य तिष्ठति ।
तावत्त्वया न गन्तव्यं यावन्नान्यत्र गच्छति ॥ ४३ ॥

(३१) अम्भोरुहमये इत्यत्र 'अये' इः कामः तमौ. (३२) प्रशस्त्यायुक्तमार्गस्य इत्यत्र 'प्रशस्त्यै' कल्याणाय उक्तमार्गस्य. (३३) 'अलिनः' भ्रमरात्. (३४) 'सरसीतः' सरोवरात्. कं ज-
लम्. (३५) उच्चिद्रमुकुला 'पुः' इति भिन्ने पदे क्रियेते. इः
कामस्तस्य पः. (३६) भा कान्तिः. 'तुः' नरस्य. (३७) 'मासः'
चन्द्रस्य. अदो मधु मर्थं प्राप्तम्. (३८) 'पु' कृणो 'कान्ते'
भर्तार. (३९) विपद्यमानता इत्यत्र 'विपदि' कथे. निर्गतः उःमा
द्रव्यरूपो यस्मात्तस्य निरूष्मणः. अमानता आदराभावः. शा-
न्तमूभरहितमित्यर्थः. (४०) कमले इत्यत्र 'कं अले' इति पद-
च्छेदः. हे 'अल' कं सुखं यथा स्वात्तथा पिबतस्त्वव. (४१) सर्वं
जानातीति सर्वज्ञस्तस्य इनः स्वामी तत्संबोधनं हे सर्वज्ञेन पण्डित-
श्रेष्ठ. (४२) हे 'पण' मृग, कल्लारशीतलं वारि उदकं पिबतः ते हृदये
केन दुर्ध्विदग्धेन इमौ शरीरौ वाणौ संनिरोपितौ इत्यन्वयः. (४३)
धववारैवयात् हे 'वदो' ब्राह्मण, ऋक्षः भल्लकः. आवृत्य रूढा.

कर्तृक्रियागुप्तम् ॥ घनघनाघनकान्तिघनोऽघनुदनुज-
पुञ्जमिनात्रिजगुर्विगः । सकमलोऽपिनडर्धसमां क्रियामिह
विलोकयितुं च सकर्तृकाम् ॥ ४४ ॥

कर्तृकर्मक्रियागुप्तम् ॥ भवानिंशं करोमेशं प्रति पूजा-
परायणः । कर्तृकर्मक्रियागुप्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ ४५ ॥
वीरमत्यद्भुतं लोके किमहं वच्यतः परम् । कर्तृकर्मक्रिया-
गुप्तं मर्यादा ब्रह्मणो वयः ॥ ४६ ॥

संधिगुप्तम् ॥ न मया गोरसामिज्ञं चेतः कस्मात्प्र-
कृत्यसि । अस्थानरुदितैरैतैरलमालोहितेक्षणे ॥ ४७ ॥

समासगुप्तम् ॥ विपादी भैक्ष्यमश्नाति सदारोगं न
सुञ्चति । रुष्टेनापि त्वया वीर शंभुनारिः समः कृतः ॥ ४८ ॥
नित्यमाराधिता देवैः कंसस्य द्विषतस्तनुः । मण्डलाग्रे गदा-
शङ्खं चक्रं जयति विभ्रती ॥ ४९ ॥

लिङ्गगुप्तम् ॥ नितान्तस्वच्छहृदयं सखि प्रेयान्समा-
गतः । त्वां चिराद्दर्शनप्रीत्या यः समालिङ्ग्य रंस्थते ॥ ५० ॥
कलिकालमियं यावदगस्त्यस्य मुनेरपि । मानसं खण्डय-
त्यत्र शशिखण्डानुकारिणी ॥ ५१ ॥

सुवचनगुप्तम् ॥ प्रमोदं जनयत्येव सदारा गृहमे-
धिनः । यदि धर्मश्च कामश्च भवेतां संगताविमौ ॥ ५२ ॥

(४४) घनः सान्द्रः स चासौ घनाघनः पर्जन्यश्च तस्य कान्ति-
स्तद्वत् घनः सुन्दरः. घनवत्सुन्दर इत्यर्थः. तथा अधनुत् अवहन्ता.
इनः सूर्यः अत्रिजगुप्तादः तावेव गावौ नेत्रयुग्मे यस्य सः. तथा
विना गच्छेन गच्छतीति 'विगः'. कमलया लक्ष्म्या सह वर्तते इति.
अतः विष्णुः रामावतारे कृष्णावतारे च दनुजपुत्रं दैत्यनिचयं 'अधि-
नद्' चूणितवान्. अत्र श्लोके सकर्तृकां कत्रां सह वर्तमानां क्रियां
क्रियापदं विलोकयितुं अर्थसमां अर्थवर्षं ददामीति श्लोककर्ता प्रतिज्ञां
करोति. (४५) हे 'कर' 'उमेशं' प्रति अनिंशं पूजापरायणो 'भव'.
(४६) वीर, अहमत्यद्भुतं वीरं लोके पर्यामि अतःपरं किं वचिम्.
(४७) न निषेधः मे मम आगोरसामिज्ञमिति पदच्छेदः. मे चेतः
आगोरसामिंशं अपराधरसामिज्ञं नेत्यर्थः. (४८) विपादी स्निग्धः
(पक्षे) विषं कालकृत्यमत्तीति सः विपादी. तत्पुरुषसमासः. सदा सर्वदा
रोगं व्याधिं न सुञ्चति; (पक्षे) दारैः सहवर्तमानः सदारः सखीकः
अगं शैलं न सुञ्चति. तत्पुरुषसमासः. (४९) नित्यं देवैः आराधिताः
(पक्षे) निर्गं मा लक्ष्मीर्यस्यां सा नित्यमा देवैः राधिता. बहुव्रीहि-
समासः. (५०) अयं नितान्तमतिशयं स्वच्छं निर्मलं हृत् हृदयं
यस्य सः नितान्तस्वच्छहृत्. प्रेयान् समागतः पुलिङ्गनिर्देशः. (५१)
इयं अगस्त्यस्य वृक्षस्य कलिका अलमत्यन्तं मुनेर्मनः खण्डयति.
श्लिङ्गनिर्देशः. (५२) सदाराः इत्यत्र 'प्राः' इति प्रथमेकवचनं
सुबन्तम्. गृहमेधिनः इति षष्ठी.

तिष्ठवचनगुप्तम् ॥ कस्मात्त्वं दुर्बलासीति सख्यस्तां परिपृच्छति । त्वयि संनिहिते तासु दद्यात्कथय सो-
त्तरम् ॥ ५३ ॥

मात्राच्युतकादयः ।

मात्राच्युतकम् ॥ महाशयमतिस्वच्छं नीरं संताप-
शान्तये । खलवासादतिश्रान्ताः समाश्रयत हे जनाः ॥ १ ॥
तुषारधवलः स्फूर्जन्महामणिधरोऽनघः । नागराजो जय-
त्येकः पृथिवीधरणक्षमः ॥ २ ॥

विन्दुच्युतकम् ॥ सुश्यामा चन्दनवती कान्ता ति-
लकभूषिता । कस्यैषानङ्गभूः प्रीतिं सुजंगस्य करोति न ॥ ३ ॥
यथा सत्प्रसवः स्निग्धः सन्मार्गविहितस्थितिः । तथा सर्वा-
श्रयः सत्यमयं मे वकुलद्रुमः ॥ ४ ॥

विसर्गच्युतकम् ॥ महीरुहो विहंगानामेते हृद्यैः
कलापिनाम् । विरुतैः स्वागतानीव नीरवाहाय कुर्वते ॥ ५ ॥
अगस्त्यस्य मुनेः शापाद्ब्रह्मसन्दनमास्थितः । महासुः खात्परि-
श्रयो नहुषः सर्पातां गतः ॥ ६ ॥

अक्षरच्युतकम् ॥ महानपि सुधीरोऽपि बहुरत्नयुतोऽपि

(५३) अतिशयेन पृच्छतीति परिपृच्छति. 'इति' यद्बलुगने
अन्ति परतो रूपमस्ति. इदमेव रूपमेकवचनं ज्ञायते. नतु बहुवच-
नेन इति. तिष्ठवचनगुप्तम्.

(१) एकस्मिन्नर्थे 'नीरं' जलम्. द्वितीयेऽर्थे नीरशब्दस्य ईकार-
रस्थाने अकारः क्रियते. तदा 'नीरं' पुरुषं इत्यवशिष्यते. (२) एक-
स्मिन्नर्थे 'नागराजः' शेषः. द्वितीयेऽर्थे नागराज इत्यस्य अकार-
स्थाने अकारः क्रियते तदा 'नगराजः' हिमाचलः इति स्यात्.
(३) एकस्मिन्नर्थे 'अनङ्गभूः' कामस्य स्थानं ईदृशी स्त्री. द्विती-
येऽर्थे अनुस्यारो लुप्यते तदा 'नगभूः' पर्वतस्य भूमिः इत्यव-
शिष्यते. (४) एकस्मिन्नर्थे 'अयं मे, मम 'वकुलद्रुमः' बवयोरै-
व्यात्. द्वितीयेऽर्थे अनुस्यारस्थानेन 'अयमेव कुलद्रुमः' इति स्थि-
तम्. अयं पुमान् कुले द्रुम इव. द्रुमो वृक्षः. (५) एकस्मिन्नर्थे
'हृद्यैः' मनोहरैः विरुतैः शष्पैः. द्वितीयेऽर्थे विसर्गलोपे कृते
'हृद्यैकलापिनाम्' इति जातम्. हृद्यं सुन्दरं एकं अद्वितीयं ल-
पन्ति वदन्ति ते हृद्यैकलापिनस्तेषां विहंगानाम्. (६) एकस्मिन्नर्थे 'म-
हासुः' महान्तोऽसवः प्राणा यस्य सः 'खात्' आकाशात्. द्विती-
येऽर्थे विसर्गलोपे 'महासुखात्' महच्च तत्सुखं च तस्मात्. राज्यात्.

१ यत्र प्रथमे मात्राविन्दुविसर्गाणां च्युतकेषु कृतेषु सत्सु द्विती-
येऽर्थैः प्रकटो जायते तन्मात्राच्युतकादिकम्. च्युतकशब्देन कुत्र-
चित्स्थाने नाशः, कुत्रचित्प्रतिनिभयः.

सन् । विरसः कुपरीवारो नदीनः केन सेच्यते ॥ ७ ॥ सु-
शीलः स्वर्णगौराङ्गः पूर्णचन्द्रनिभाननः । सुगतः कस्य
न प्रीतिं तनोति हृदि संस्थितः ॥ ८ ॥

स्थानच्युतकम् ॥ तनोतु ते यस्य फणी गरुत्मा-
न्याणौ मुरारिर्दयिता च शय्या । नाभौ स्फुरन्भद्रमशुभ्र-
देहः पद्मा गतिश्रकमसौ विधाता ॥ ९ ॥ हरः क्षयी ताप-
करः सुदेशः शान्तो हरिगोत्रिर्पुर्विवस्वान् । चन्द्रो द्विजि-
ह्वाश्रित इत्युपेक्ष्य लक्ष्म्या वृतः पातु विधिर्जगन्ति ॥ १० ॥

व्यञ्जनच्युतकम् ॥ भिक्षवो रुचिराः सर्वे रसाः
सर्वजनप्रियाः । क्षमायामभिसंपन्ना दृश्यन्ते मगधे परम्
॥ ११ ॥ सत्यशीलदयोपेतो दातासुचिरमत्सरः । जिनः
सर्वात्मना सेव्यः पद्सुचैरभीप्सता ॥ १२ ॥

च्युतदत्ताक्षरम् ॥ सदागतिहयोच्छ्रयस्तमसो व-
श्यतां गतः । अस्तमेष्यति दीपोऽयं विधुरेकः शिवे स्थितः
॥ १३ ॥ पूर्णचन्द्रमुखी रम्या कामिनी निर्मलाम्बरा ।
तनोति कस्य न स्वान्तमेकान्तमदनातुरम् ॥ १४ ॥
कूजन्ति कोकिलाः साले यौवने फुलमम्बुजम् । किं करोतु
कुरङ्गाक्षी वदनेन निपीडिता ॥ १५ ॥

(७) एकस्मिन्नर्थे नदीनां इनः स्वामी 'नदीनः' समुद्रः. द्विती-
येऽर्थे नदीनः इत्यस्मात् नकारः मस्सरो लुप्यते तदा 'दीन' इति
तिष्ठति. दीनशब्देन कृपणधनी पुमान्. (८) एकस्मिन्नर्थे 'सुगतो'
बुद्धः जिनः द्वितीयेऽर्थे सुगत इत्यस्मात् गकारः मस्सरो लुप्यते
तदा 'सुत' इति स्यात्. सुतः पुत्रः. (९, १०) एषां शोकानां
मध्ये अर्थयोजनिकायां कृतयां मत्यां योजनिका स्थानान्तरे धृ-
तास्ति. यो यस्य शब्दस्य अन्वयत्वेन लगति स शब्दस्तत्पार्थे धृतो
नास्ति. (११) एकस्मिन्नर्थे 'भिक्षवः' श्रेताम्बराः. द्वितीयेऽर्थे भि-
क्षव इति पदात् भकारलोपः क्रियते तदा 'इक्षवः' गुडवृक्षाः.
(१२) एकस्मिन्नर्थे 'जिनो' वीतरागः. द्वितीयेऽर्थे जिन इत्यसा-
ञ्जकारो लुप्यते तदा 'इन' इति स्थितम्. इनः स्वामी राजा वा.
(१३) एकस्मिन्नर्थे 'दीपः' द्वितीयेऽर्थे दीप इत्यत्र पकारं लुप्त्वा
तत्स्थाने नकारो दीयते तदा 'दीन' इति. अयं दीनो विधु-
श्चन्द्रः एक एव शिवे स्थितः. (१४) एकस्मिन्नर्थे 'कामिनी' स्त्री.
द्वितीयेऽर्थे 'यामिनी' रात्रिः. (१५) अत्र 'रसाले' इति वक्तव्ये
'साले' इति रश्च्युतः. 'वने' इत्यत्र 'यौवने' इति यौदत्तः.
'वदनेन' इत्यत्र 'मदनेन' इति मश्च्युतो वो दत्तः.

१ कर्तृकर्मक्रियापदानां स्थानान्तरे धृतत्वात् अन्वयो दुर्लभो
यस्य वृत्तस्य तत् स्थानच्युतकम्. २ 'श्लोकेऽथित्वाक्षरं किञ्चित्पुनर-
न्यस्य दाननः । यत्रापरो भवेदर्थश्च्युतदत्ताक्षरं हि तत् ॥' इति.

अन्तरालापाः ।

कस्तूरी जायते कस्मात्को हन्ति करिणां कुलम् । किं कुर्यात्कातरो युद्धे मृगासिंहः पलायनम् ॥ १ ॥ कः खे चरति का रम्या का जप्या किं विभूषणम् । को वन्द्यः कीदृशी लङ्का वीरमर्कटकम्पिता ॥ २ ॥ सीमन्तिनीषु का शान्ता राजा कोऽभृद्गुणोत्तमः । विद्वद्भिः का सदा वन्द्या अत्रैवोक्तं न बुध्यते ॥ ३ ॥ युधिष्ठिरः कस्य पुत्रो गङ्गा वहति कीदृशी । हंसस्य शोभा का वासि धर्मस्य त्वरिता गतिः ॥ ४ ॥ भोजनान्ते च किं पेयं जयन्तः कस्य वै सुतः । कथं विष्णुपदं प्रोक्तं तत्रं शक्रस्य दुर्लभम् ॥ ५ ॥ पृथ्वी-संबोधनं कीदृक्कविना परिकीर्तितम् । केनेदं मोहितं विश्वं प्रायः केनाप्यते यशः ॥ ६ ॥ कः कुर्याद्बुवनं सर्वं कः समु-मूल्येद्दुमान् । किं प्रतीके भवेन्मुख्यं कः परत्रैति पुण्यताम् ॥ ७ ॥ भवत इवातिस्वच्छं कस्याभ्यन्तरमगाधमतिशिशिरम् । काव्यामृतरसमग्नस्त्वमिव सदा कः कथय सरसः ॥ ८ ॥ वीरे सरुषि रिपूणां नियतं का हृदयशायिनी भवति । नभसि प्रस्थितजलदे का राजति हन्त वद तारा ॥ ९ ॥ अमरहितः कीदृक्षो भवतितरां विकसितः पद्मः । ज्यैतिषिकः कीदृक्षः प्रायोभुवि पूज्यते लोकेः ॥ १० ॥ प्रभवः को गङ्गाया न-गपतिरतिसुभगश्छङ्गधरः । के सेव्यन्ते सेवकसाथैरत्यर्थमर्थरतैः ॥ ११ ॥ अयमुदितो हिमरश्मिर्वनितावदनस्य कीदृशः सदृशः । नीलादिकोपलम्भः स्फुरति प्रत्यक्षतः कस्य ॥ १२ ॥ गैरि-कमनःशिलादिः प्रायेणोत्पद्यते कुतो नगतः । यः खलु न चलति पुरुषः स्थानादुक्तः स कीदृक्षः ॥ १३ ॥ कस्य भरो

दुरधिगमः कमले कः कथय विरचितावासः । कैस्तुष्यति चासुण्डा रिपवस्ते वद कुतो अद्रथः ॥ १४ ॥ कं संजघान कृष्णः का शीतलवाहिनी गङ्गा । के दारपोषणरताः कं बल-वन्तं न बाधते शीतम् ॥ १५ ॥ कः कौ के कं कौ कान् हसति च हसतो हसन्ति हरिणाक्ष्याः । अधरः पलवमङ्गी हंसो कु-न्दस्य कोरकान्दन्ताः ॥ १६ ॥ का शंभुकान्ता किमु च-न्द्रकान्तं कान्तासुखं किं कुरुते भुजंगः । कः श्रीपतिः का विषमा समस्या गौरीमुखं चुम्बति वासुदेवः ॥ १७ ॥ का लोकमाता किमु देहमुख्यं रतेः किमादौ कुरुते म-नुष्यः । को दैत्यहन्ता वद वै क्रमेण गौरीमुखं चुम्बति वासुदेवः ॥ १८ ॥ का शैलपुत्री किमु नेत्रत्रयं शुकार्भकः किं कुरुते फलानि । मोक्षस्य दाता स्मरणेन को वा गौरी-मुखं चुम्बति वासुदेवः ॥ १९ ॥ के भूपयन्ति स्तनमण्डलानि कीदृश्युमा चन्द्रमसः कुतः श्रीः । किमाह सीता दशकण्ठ-नीता हारामहादेवरतातमातः ॥ २० ॥ रवेः कवेः किं समरस्य सारं कुर्षेभ्यं किं किमुशन्ति भृङ्गाः । खलाद्भयं विष्णुपदं च केषां भागीरथीतीरसमाश्रितानाम् ॥ २१ ॥ ब्रजन्ति पद्मानि कदा विकासं प्रिया गते भर्तरी किं करोति । तत्रौ च नित्यं विरहाकुला का सूर्योदये रोदिति चक्रवाकी ॥ २२ ॥ सन्तश्च लुब्धाश्च महर्षिसंघा विप्राः कृषिस्थाः खलु माननीयाः । किं किं समिच्छन्ति तथैव सर्वे ने-च्छन्ति किं माधवदाघयानम् ॥ २३ ॥ का पाण्डुपत्नी गृहभूषणं किं को रामशत्रुः किमगस्त्यजन्म । कः सूर्यपुत्रो विपरीतपृच्छा कुन्तीसुतो रावणकुम्भकर्णाः ॥ २४ ॥ क

(१) कस्तूरी कस्मात् जायते—मृगात्. करिणां कुलं को हन्ति—सिंहः. कातरो युद्धे किं कुर्यात्—पलायनम् इति योजना. (२) खे कः चरति—विः पक्षी. रम्या—रमा. जप्या—ऋक्. विभूषणम्—कटकम्. वन्द्य—पिता. लङ्का—वीरमर्कटैर्हनुमदादिभिः कल्पिता नाशितैर्लथः. (३) चरणाद्यन्ताक्षरयोर्मेलनेनोत्तरम्. यथा सीता. रामः. विद्या. (४, ५) चतुर्थपादस्यपदत्रयेण प्रश्नत्रयस्यो-त्तरम्. (६) 'कविना.' हे को हे पृथ्वि. इना कामेन. क-विना काव्यकर्त्रा. (७,८) 'सरसः' तडागस्य. रसेन शृङ्गारादिना सहवर्तमानः. (९) 'तारा.' आरा चर्मप्रभेदिनी शत्रूणां मनसि दुःखरूपा. तारा नक्षत्रम्. (१०) 'अमरहितः'. अमराणां भृङ्गाणां हितो हितकृत्. भ्रमेण मिथ्यामत्या रहितः शुद्धज्ञानवान्. (११) 'प्रभवः'. उत्पत्तिस्थानम्. महान्तः ईश्वरः. (१२) 'सदृशः'. समान इव दृश्यतेऽसौ. तुल्य इत्यर्थः. दृशा नेत्रेण सहवर्तमानः सदृक् तस्य सनेत्रस्य मनुष्यस्य. (१३) 'नगतः'. नगात्पवंतात् न गतः स न जगामेत्यर्थः.

(१४) 'कस्य' कं जलं तस्य. 'कः' ब्रह्मा. 'कैः' मत्सैकैः. 'कुतः' पृथ्व्याः सकाशात्. पृथ्व्याधिकारात्पतिता इत्यर्थः. (१५) कृष्णः कं संजघान—कंसम्. शीतलवाहिनी गङ्गा का—काशी-तलवाहिनी. दारपोषणरताः के-केदारपोषणरताः. शीतं बलवन्तं कं न बाधते—कम्बलवन्तम्. (१६) हरिणाक्ष्याः काः कं हसति—अधरः पलवम्. कौ कौ हसतः—अश्वी हंसो. के कान् हसन्ति—दन्ताः. कुन्दस्य कोरकान्. (१७, १८, १९) गौरी. मुखम्. चुम्बति. वासुदेवः गौरीमुखं चुम्बति वासुदेवः. भुजंगो जारः. (२०) हाराः महादेवरता. तमातः रात्रितः. हा राम, हा देवर, हा तात, हा मातः. (२१) भा कान्तिः. गीः वाणी. रथी योद्धा. ईतिः अनाद्युष्ट्यादिः. भृङ्गा रसं उशन्ति वाच्छन्ति. अश्रितानाम्. भागीरथीतीरसमाश्रितानाम्. (२२) सूर्योदये. रोदिति. चक्रवाकी. (२३) मानम्. धनम्. वनम्. दानम्. धनम्. यानम्. माधवदाघयानं माधवे वैशाखे दाघः ऊष्मा त-सिन् यानं गमनं नेच्छन्ति. (२४,

रोति शोभामलेके स्त्रियाः को दृश्या न कान्ता विधिना च कोक्ता । अङ्गु तु कस्मिन्दहनः पुरारैः सिन्दूरबिन्दुविध-
वालालटे ॥ २५ ॥ किं भूषणं सुन्दरसुन्दरीणां किं दू-
षणं पान्थजनस्य नित्यम् । कस्मिन्विधात्रा लिखितं जनानां
सिन्दूरबिन्दुविधवालालटे ॥ २६ ॥ कीदृक्षा गिरिशतनुर्जये
च धातुर्विष्णौ का विबुधजरातमस्तुतीया । मध्यार्णे सति
कथमात्मकोऽस्ति देशः सोमाज्यं सकलकला जसातसाहा
॥ २७ ॥ विवाहे पुरंप्रीजनैर्लिप्यते का न के मानमायान्ति
गर्वोन्नता का । घने वारिधौ रामतः कम्पते का हरिद्रा
दरिद्राः सरिद्रावणश्रीः ॥ २८ ॥ कस्मिन्वसन्ति वद मी-
नगणा विकल्पं किं वापदं वदति किं कुरुते विवस्वान् ।
विद्युल्लातालवयवान्पथिकाङ्गनानामुद्रेजको भवति कः खलु
वारिवाहः ॥ २९ ॥ शब्दः प्रभूगत इति प्रचुराभिधायी
कीदृग्भवेद्भद्रत शब्दविदो विचिन्त्य । कीदृग्भहस्पतिमते
विहिताभियोगः प्रायः पुमान्भवति नास्तिकवर्गमध्यः ॥ ३० ॥
कः प्रार्थ्यते मदनविह्वलया युवत्या भाति क पुण्ड्रकमुपैति
कथं बतायुः । कानादरो भवति केन च रज्यतेऽञ्जं वा-
ह्यास्ति किं फलमुदाहर नालिकेरम् ॥ ३१ ॥ क वसति
लघु जन्तुः किं निदानं हि वान्तैर्लेटिति वद पशुं कं ल-
म्बकण्ठं वदन्ति । प्रसवमसयदुःखं वेति का कामिनीनां
तिलतुण्डकोणे मक्षिकोर्ध्रं प्रसूता ॥ ३२ ॥ को निर्दग्ध-
स्त्रिपुररिपुणा कश्च कर्णस्य हन्ता नद्याः कूलं विघटयति
कः कः परस्त्रीरतश्च । कः संनद्धो भवति समरे भूषणं
किं कुचानां किं दुःसङ्गाद्भवति महतां मानपूजापहारः ॥ ३३ ॥
कः कान्तरमगात्पितृवचनतः संश्लिष्य कण्ठस्थलीं कामी
किं कुरुते च गृप्रहटतश्छिन्नं प्ररुद्धं च किम् । का रक्षःकु-
लकालरात्रिरभवच्चन्द्रातपं द्वेष्टि को रामश्रुम्बति रावणस्य
वदनं सीतावियोगातुरः ॥ ३४ ॥ कीदृग्भ्रामतंगजः क-

२५, २६) चतुर्थपादस्थपदैः प्रशस्योत्तरम्. (२७) सोमा जिहं
लक्ष्मीः. (२८) चतुर्थपादस्थचतुर्भिः पदैः क्रमेण चत्वारि उत्तराणि.
(२९) 'वारिवाहः' वारि जले. वा विकल्पार्थे. अहः दिनम्. वारि-
वाहो भयः. (३०) नास्ति कवर्गमध्यः न विष्यते कवर्गो गवारो मध्यं
यस्य सः प्रभूतशब्दः प्रभूतः प्रचुरवाची. नारितकानां अपुनर्जन्म-
वादिनां वर्गः समूहस्तस्य मध्येऽन्तर्वर्ती. (३१) 'नालिकेरम्.' ना
पुष्पः अलिके भाले. अरं द्वाप्रम्. पुनः प्रतिलोमम्. रैक्कु क्षुद्रे. अ-
लिना भ्रमेरेण. बाष्ठाऽस्थि यस्य एवंविधं नालिकेरम्. (३२) चतुर्थ-
पादस्थपदचतुष्टयेन प्रश्नचतुष्टयस्योत्तरम्. (३३) मारः. मदनः. नरः.
पूरः. जारः. परः. हारः. मानपूजापहारः मानपूजयोरपहारो ना-
शः (३४) चतुर्थपादस्थपदैरनुक्रमेण उत्तराणि.

मभिनत्पादेन नन्दात्मजः शब्दं कुत्र हि जायते युवतयः
कस्मिन्सति व्याकुलाः । विक्रेतुं दधि गोकुलात्प्रचलिता
कृष्णन मार्गे धृता गोपी काचन तं किमाह करुणं दानी
अनोखे भये ॥ ३५ ॥ किं कुर्वन्सुषसि द्विजाः प्रतिदिनं
के माननीयाः प्रभोः का वा साहसिकी निशासु सततं द्यौः
कीदृशी वर्तते । कुत्रास्ते मधु नालिकेरजफले कैः स्यात्पि-
पासाशमः संध्यावन्दनमाचरन्ति विबुधा नारीभगान्तर्जलैः
॥ ३६ ॥ लंकाभूपनिशाचरो रघुपतिं युद्धे कथं दृष्टवान्दीनं
पाति पितेव यः पशुपतिः कस्तस्य वाहः प्रियः । केनापूर्वफलं
नरैः सुकृतिभिः कस्मिन्स्थले युज्यते जारा ये सुवि ताम्रशास्ति
कतमो शेषामिहैवोत्तरम् ॥ ३७ ॥ कुत्रोदेत्युदयाचलस्य
तैरणी रम्या यतिः कस्य खे कान्त्या भान्ति च किं करोति
गणको यदि विधुल्यैति कः । कस्मिन्नाग्रति जन्तवो न च
कदा सूते च का कः प्रियः शृङ्गाये तुरगस्य भानि गण-
यत्यन्धोऽह्नि वन्ध्यासुतः ॥ ३८ ॥ अन्यस्त्रीस्पृहायलवो
जगति के पञ्चामगम्या च का को धातुर्दशने समस्त-
मनुजैः का प्रार्थ्यतेऽहर्निशम् । द्रष्टृकां यवनेश्वरो निजपुरे
पञ्चाननां कामिनीं मित्रं प्राह किमादरेण सहसा यारानदी
दंशमा ॥ ३९ ॥ कस्मिन्श्लोते मुरारिः क्व न खलु वसति-
वीयसी को निषेधः स्त्रीणां रागस्तु कस्मिन्क तु खलु सि-
तिर्मा शौरिसंबोधनं किम् । संबुद्धिः का हिमांशोर्विधिहरवयसां
चापि संबुद्धयः का व्रूते लुब्धः कथं वा कुरुकुलहननं केन
तत्केशवेन ॥ ४० ॥ गच्छन्ति कैःअश्विहो हुतनिजतनवः
का भिनत्ति स्वकूलं किं स्याद्योज्यं विकल्पे कैकचनिभनस्त्रैः
किं नृसिंहेन भिन्नम् । कीदृग्दित्याः प्रसूति किमनलशमनं का
नृपैः पालनीया को वन्धः कः प्रमार्ष्टि त्रिसुवनकलुषं स्वधु-

(३५) दानी दानमस्यास्तीति. अनः शकटम्. खे आकाशे. भये
सति. दानी अनोखे भये यावनीभापया प्रत्युत्तरम्. (३६) चतुर्थ-
पादस्थपदैरनुक्रमेणोत्तराणि. (३७) लंका-कालं. दीनं-नदी. केन
सुखेन-नाके स्वर्गं. जाराः-राजा. (३८) चतुर्थपादस्थपदै-
रनुक्रमेणोत्तराणि. (३९) यारा जाराः. नदी. दंश. मा
लक्ष्मीः. यारानदीदं शमा हे मित्र, एतादृशी दीपकलिका मया
कदापि न दृष्टा इत्यर्थकं यावनीभापया उत्तरम्. (४०) के
उदके. शवे प्रेते. न नये. शके यवनविशेषे. केशव. इन कः
इश. वे. न केशवेन.

१ कस्मिन्प्रदेशे. २ सूर्यः. ३ श्वेतवत्त्वम्. ४ संयामाश्री.
५ त्यक्तनिजदेशः. ६ करपत्रसट्टशानसौः.

नीवारिपूरः ॥ ४१ ॥ पुंसः संबोधनं किं विदधति करिणां के रूडोऽन्नेद्विषत्किं का शून्याते रिपूणां नरवरं नरकं कोऽवधीद्रोचैकं किम् । के वा वर्षासु न स्युर्विसमिव हरिणा किं नखाग्रैर्विभिन्नं को वा मार्गं विसर्पन्विचदयति तरुञ्जर्मदावारिपूरः ॥ ४२ ॥ किं तृष्णाकारि कीदृग्रथचरणमहो रौति कः काब्धिकाम्निः कोऽपस्मारी मुज्जेगे किमु कलिशमनं त्वार्यसंबोधनं किम् । का सुन्दर्यामपीन्दुः कथमचलभृतः काच संबुद्धिरध्वैर्बीजं किं कैवनीजारमणमतिहरा हेमसारङ्गलीला ॥ ४३ ॥ ताराविष्णूर्णाविट्खगहृदयरमास्कन्दसंबुद्धयः क्व क्व स्याद्वातुत्रयं लुग्विकरणपठितं कुत्र तत्त्वावबोधः । चत्वारस्तद्धिताः स्युः क्व नु खलु विगतैकैकवर्णस्वरूपाः किं सूत्रं पाणिनीयं विकसति न सहस्रोक्तिभिर्भास्वरेऽपि ॥ ४४ ॥

बहिरालापाः ।

पूजायां किं पदं प्रोक्तमस्तं को विभर्त्युरः । क आयुधतया स्यातः प्रलम्बासुरविद्विषः ॥ १ ॥ को दुराल्बस्य मोहाय का प्रिया सुरविद्विषः । पदं प्रश्वितकै किं को दन्तच्छदभूपणम् ॥ २ ॥ पक्षिश्रेष्ठसखीवन्नूसुरा वाच्याः

(४१) स्वः स्वर्गे. धुनी नदी. वा. रिपूरः रिपोहिरण्यकशिपोरःस्वल्म. स्वधुनी स्वः स्वर्गं धूनयति कम्पयतीति तादृशी. वारि उदकम्. पूः पुरी. अः विष्णुः. स्वधुनीवारिपूरः. (४२) नः. मदाः. वारिः. पूः नगरी. अः विष्णुः. नर्म क्रीडानर्म, दावाः दावानलाः. रिपूरः हिरण्यकशिपोरः. स्वल्म. नर्मदावारिपूरः. (४३) हेम. सारं अराभिः सहितम्. गली प्रशस्तकण्ठः. श्ला पृथ्वी. लाली लालवान्. गरं विषम. साम सान्त्वम्. हे. हेला लीला. मली मलवान्. कलङ्गीति यावत्. साग अग्रेष्टैः सहित. रम. हेमसारङ्गलीला हेमः सुवर्णस्य सारङ्गो मृगः तस्य लीला. (४४) हे भ. हे भ. हे अ. अवे. भाः. वे. भाव. इ. भावे. भा दीप्तो. वा गतिगन्धनयोः. श्ण गती. भावे. भवस्यापत्यं भाविः अवस्थाविः. वस्य विः. अस्य इः. सश्च रश्च अश्च स्नाः. तेषामुक्तयः स्रोक्तयः ताभिः सह 'भास्वरे' इत्यस्मिन्पदे 'भावे' इत्युत्तरं स्फुरति. 'भास्वरे' इत्यत्र सकार-अकार-रैकैर्विना 'भावे' इति पाणिनिप्रमुद्रवतीत्यर्थः.

(१) 'सुनासीरः.' सुः पूजायाम्. ना पुरुषः. सीरो हल्म्.
(२) 'रामानुरागः.' राः धनम्. मा लक्ष्मीः. नु इति वित्तकै. रागः आरक्तत्वम्.

१ श्रोभाः. २ रमणीयम्. ३ गायति. ४ अवनिजा सीता तद्रमणो रामः.

कथं वद. ज्येष्ठे मासि गताः शोषं कीदृश्योऽल्पजला मुवः ॥ ३ ॥ विश्वभराप्रलम्बघ्नरीहिमातुषसंयुगाः । कथं वाच्या भवन्त्येता दिनान्ते विकसन्ति काः ॥ ४ ॥ आनन्दयति कोऽत्यर्थं सज्जाननेव भूतले । प्रबोधयति पद्मानि तमांसि च निहन्ति कः ॥ ५ ॥ अटवी कीदृशी प्रायो दुर्गमा भवति प्रिये । प्रियस्य कीदृशी कांता तनोति सुरतोत्सवम् ॥ ६ ॥ कीदृक्किं स्यान्न मत्स्यानां हितं स्वच्छाविहारिणाम् । गुणैः परेषामत्यर्थं मोदते कीदृशः पुमान् ॥ ७ ॥ अगस्थेन पयोराशेः क्रियत्किं पीतमुञ्जितम् । त्वया वैरिकुलं वीर समरे कीदृशं कृतम् ॥ ८ ॥ के स्थिराः के प्रियाः स्त्रीणां कोऽप्रियो नक्तमाह्वय । नृत्यभूः कीदृशी रम्या नदी कीदृगचनागमे ॥ ९ ॥ का कृता विष्णुना कीदृग्योषितां कः प्रशस्यते । असेव्यः कीदृशः स्वामी को निहन्ता निशातमः ॥ १० ॥ लक्ष्मणेत्सुत्तरं यत्र प्रश्नः स्यादत्र कीदृशः । ग्रीष्मे द्विरदवृन्दाय वनाली कीदृशी हिता ॥ ११ ॥ प्रायः कार्ये न मुह्यन्ति नराः सर्वत्र कीदृशाः । नाधा इति भवेच्छब्दो नौवाची वद की-

(३) 'विवरालीनकुलीराः.' विः पक्षी. वरं श्रेष्ठम्. आली सखी. नकुली नकुलस्त्री. इरा मदिरा. विवरेषु छिद्रेषु आलीनाः प्रविष्टाः कुलीराः जलनरजीवविशेषा धासु ताः.
(४) 'कुवलयवनराजयः.' कुः पृथ्वी. (ववयोरेक्यात्) बलो बलभद्रः. यवो धान्यभेदः. नरो मनुष्यः. आजिः संग्रामः. कुवलयानां कमलानां वनानां राज्यः पङ्कयः. (५) 'मित्रोदयः.' मित्राणां सखीनामुदयो वृद्धिः. मित्रस्य स्यस्य उदय उद्गमनम्. (६) 'मदनवती.' मदना मदनवृक्षा विद्यन्ते यस्यां सा अतिगहनत्वाद्गुंमा. मदनः कामो विद्यते यस्याः सा. सथोर्वना इत्यर्थः. (७) 'विमत्सरः.' वयः पक्षिणो विद्यन्ते यस्मिन्स्तत्र विमत् ईदृशं सरस्तडागम्. विगतो मत्सरोऽहंकारो यस्य सः. (८) 'सकल्वम्.' सकलं समस्तं को पानीयं मूत्रं च. कलङ्केन लाञ्छनेन सहवर्तमानं कृतम्. (९) 'अगाधवारिपूरजनिततरङ्गा.' अगाः पर्वताः. धवाः भर्तारः. रिपुः शत्रुः. हे रजनि. ततरङ्गा ततो विस्तीर्णो रङ्गो नर्वनमण्डपो स्यात् सा. अगाधेन अतल्पशैलेन वारिपूरेण जनसमूहेन जनिता उत्पादितास्तरङ्गा लहयो यस्यां सा. (१०) 'कुमुदवनबान्धवोदयः.' कोः पृथिव्याः सुत् कुमुत्. पृथिव्याः मण्ये प्रीतिः कृतेत्यर्थः. अवनं रक्षणं विषते यस्यासौ अवनवान् रक्षाकरः धवो भर्ता. नास्ति दया यस्य सः अदयः दयारहितः. कुमुदानां चन्द्रविकासिकमलानां वनानां बान्धवो भ्राता चन्द्रस्तस्योदयः. (११) 'कासारसहिता.' सारसस्य पक्षिणो हिता प्रिया का इति प्रश्नः. सारसस्य योषित् लक्ष्मणा कासारेण आश्रयतसरोवरेण सहिता सहवर्तमाना.

दशः ॥ १२ ॥ कामुकाः स्युः कया नीचाः सर्वैः कश्चि-
न्ममोदते । अर्थिनः प्राप्य पुण्याहं करिष्यन्वे वसूनि
किम् ॥ १३ ॥ को दुःखी सर्वकार्येषु किं शूशार्थस्य वाच-
कम् । यो यस्माद्धिरतो नित्यं ततः किं स करिष्यति ॥ १४ ॥
वारणेन्द्रो भवेत्कीदृक्प्रतीये भृङ्गसंहतेः । यद्यवश्यं तदास्मै
किमकरिष्यमहं धनम् ॥ १५ ॥ काले देशे यथायुक्तं
नरः कुर्वन्नुपैति काम् । भुक्तवन्तावलम्ब्येतां किमन्नम-
करिष्यताम् ॥ १६ ॥ हिमानीस्थगिरौ स्यातां कीदृशौ श-
शिभास्करो । कः पूज्यः कः प्रमाणेभ्यो न प्रभाकरसंमतः
॥ १७ ॥ के प्रवीणाः कुतो हीनं जीर्णं वासोऽशुभांश्च कः ।
निराकरिष्यन्वो वासं योगाचाराश्च कीदृशाः ॥ १८ ॥ न
श्लाघते खलः कस्मै सुसिद्धन्तं किमुच्यते । लोदेशानां न-
वानां च तिङ्गं किं नाम कथ्यताम् ॥ १९ ॥ सततं श्ला-
घते कस्मै नीचो भुवि किमुत्तमम् । कर्तव्यं हि रुचादीनां
धातूनां किं पदं भवेत् ॥ २० ॥ किमव्ययतया ख्यातं

(१२) 'सावधानाः' सह अवधानेन समाधिना वर्तत इति,
अव्ययप्रतिता इत्यर्थः. सौ अथा ना स् इति पदच्छेदः.
अस्यार्थः. औकारेण सहवर्तमानः सौ. न था अथा धारहितः
एवंविधः ना इति शब्दः. सकारस्य विसर्गः. 'नोः' इति नौवाची
भवेदिति योजना. (१३) 'दास्यामहे.' दास्या वेद्यया. महे महो-
त्सवे. दास्यामहे दानं दास्यामः. (१४) 'प्रयास्यति.' प्रयास
आयासोऽस्यास्तीति प्रयासी. अति शूशाम्. प्रयास्यति. प्रकषेण त-
त्स्थानं विमुच्य गमिष्यति. (१५) 'समदास्यः' समदं मदसहितं
आस्यं सुखं यस्य सः समदास्यः. अमरा हि गजानां मदमाप्राप्य
हृष्यन्ति. समदास्यः त्वं दानं स्वतरिष्यः. (१६) 'अहास्यताम्.'
हास्यस्य भावो हास्यता. न हास्यता अहास्यता ताम्. युक्तक्रियां
कुर्वतो न कश्चिद्धसेदित्यर्थः. ओहाक् ल्यागे. क्रियातिपत्तो स्यप.
तदन्नं तावक्ष्यस्यतामित्यर्थः. (१७) 'अभावः' अभौ नास्ति भा
दीप्तियेवास्तौ कान्तिरहितौ. अः कृष्णः. अभावः प्रमाणश्लाघे
प्रसिद्धः सप्तमः पदार्थः. प्रभाकरारुपु अभावरूपं सप्तमं पदार्थं
प्रमाणत्वेन न मन्यन्ते. (१८) 'विज्ञानवादिनः' विशा विशेषेण
जानन्ति ते चतुराः. नवात् नूतनात्. जीर्णं हि वस्त्रं नवात् ही-
नमुल्यं स्यादित्यभिप्रायः. इनः सूर्यः. विज्ञानवादिनः विशेषेण
ज्ञानस्य तत्त्वार्थज्ञानस्य वादो विद्यते येषु ते विज्ञानवादिन इति पदं
बौद्धशास्त्रे प्रसिद्धम्. (१९) 'परसैपदम्.' आत्मव्यतिरिक्तः परः
तस्य परसै अन्यस्ये न स्तीति. पदं पदसंज्ञं सुसिद्धन्तं पदम्.
परसैपदं नवानामपि तिङ्गं तिप् तस् क्षि ह्य्यादीनां परसैपदसं-
ज्ञा. (२०) 'आत्मनेपदम्.' आत्मने, स्वसै. पदं प्रतिष्ठास्थानम्.
आत्मनेपदं त आताम् इह ह्य्यादीनि नव वचनानि भवन्ति इति भावः.

कस्य लोपो विधीयते । ब्रूत शब्दविदो ज्ञात्वा समाहारः
क उच्यते ॥ २१ ॥ कौ विख्यातावहः शत्रु शोकं वदति
किं पदम् । कोऽभीष्टोऽतिदरिद्रस्य सेव्यन्ते के च भिक्षुभिः
॥ २२ ॥ किं मुञ्चन्ति पयोवाहाः कीदृशी हरिवल्लभा ।
पूजायां किं पदं कोऽभिः कः कृष्णेन हतो रिपुः ॥ २३ ॥
वद वल्लभ सर्वत्र साधुर्भवति कीदृशः । गोविन्देनानसि
क्षिप्ते नन्दवेदमनि कामवत् ॥ २४ ॥ यत्नादन्विष्य का
प्राग्धा लेखकैर्मसिर्मल्लिका । घनान्धकारे निःशङ्कं मोदते
केन बन्धकी ॥ २५ ॥ किमनन्ततया ख्यातं पादेन व्यङ्ग-
माह्वय । जनानां लोचनानन्दं के तन्वन्ति घनात्यये ॥ २६ ॥
प्रायेण नीचलोकस्य कः करोतीह गर्वताम् । आदौ वर्ण-
द्वयं दत्त्वा ब्रूहि के वनवासिनः ॥ २७ ॥ सानुजः काननं
गत्वा नैकषेयाञ्जघान कः । मध्ये वर्णत्रयं दत्त्वा रावणः
कीदृशो वद ॥ २८ ॥ धत्ते वियोगिनीगण्डस्थलपाण्डुकलानि
का । वद वर्णो विधायान्ते सीता हृष्टा भवेत्कया ॥ २९ ॥
विष्णोः का वल्लभा देवी लोकत्रितयापावनी । वर्णावाघ-
न्तयोर्दत्त्वा कः शब्दस्तुल्यवाचकः ॥ ३० ॥ पुरुषः
कीदृशो वेत्ति प्रायेण सकलाः कलाः । मध्यवर्णद्वयं त्यक्त्वा
ब्रूहि कः स्यात्सुरालयः ॥ ३१ ॥ यजमानेन कः स्वर्गहेतुः
सम्यग्विधीयते । विहायाघन्तयोर्वर्णो गोत्वं कुत्र स्थितं
वद ॥ ३२ ॥ नीचेषु यावनी वाणी का कः स्याच्छुभदो

(२१) 'स्वरितः' स्वर स्वरव्ययं स्वर्गे निपातः इतः इत्सं-
शकस्य. स्वरितः हस्तादयस्त्रयः स्वराः प्रत्येकमुदात्तानुदात्तस्वरि-
तसंज्ञाः समाहारः स्वरितः इति तात्पर्यार्थः. (२२) 'धीहराः'
विश्व विश्व वी गरुडमयूरी. हा इति खेदः. राः द्रव्यम्. वीहाराः
तीर्थभूमयः. (२३) 'कंसासुरः' कं जलम्. सा एत कृष्णेन
सहवर्तमाना लक्ष्मीः. सुः पूजायाम्. रः अग्निः कंसासुरः एतज्जामा
देल्यः. (२४) 'दीनरक्षी-क्षीरनदी' दीनान्दुःस्थान्. भिक्षारानीन्
रक्षत इत्येवंशीलो दीनरक्षी दीनपालकः. क्षीरं दुग्धं तस्य नदी
क्षीरनदी. (२५) 'नालिकेरजा-जारकेलिना.' नालिकेराज्जाता
नालिकेरजा. जारेण उपपतिना सह केलिः क्रीडा तथा जारकेलिना.
(२६) 'खंजनाः'. खं आकाशम्. आकाशस्य सर्वत्र वर्तमानत्वाद्दन्तो
नास्ति. हे खज. खजनाः पक्षिविशेषाः. (२७) 'शबराः' राः
द्रव्यम्. शबराः भिक्षाः. (२८) 'राक्षसोत्तमः' रामः दाशरथिः.
राक्षसोत्तमः राक्षसानां मध्ये उत्तमः श्रेष्ठः. (२९) 'लवलीलया'
लवली लताविशेषः लवलीलया लवो नाम पुत्रस्तस्य लीला क्रीडा
तया. (३०) 'समानः' मा लक्ष्मीः. समानः तुल्यः. (३१)
'नागरिकः' नागरिकः नगरनिवासी चतुरो वा. नाकः स्वर्गः.
(३२) 'यागविधिः' यागः. यजनं तस्य विधिः. गविशब्दे गोत्वं वर्तते.

जने । शंभोरावरणं किं कं भजन्ते व्याधयो जनम् ॥३३॥
कस्मिन्त्वपिति कंसारिः का वृत्तिरधमा ढगाम् । किं ब्रूते पितरं
बालः किं दृष्ट्वा रमते मनः ॥३४॥ किमिच्छति नरः काश्यां
भूपानां को रणे हितः । को वन्धुः सर्वदेवानां दीयतामेक-
मुत्तरम् ॥३५॥ भागीरथी कथंभूता कामिनी प्राह किं प्रि-
यम् । एकमेवोत्तरं देहि शास्त्रलौकिकंभाषया ॥३६॥ बुधः
कीदृश्वचो ब्रूते को रोगी कश्च नास्तिकः । कीदृक्चन्द्रं नम-
स्यन्ति किं सूत्रं पाणिनेर्वद ॥३७॥ आराज्ञः संबोधनं किं स्यात्सु-
श्रीवस्य तु का प्रिया । अधनास्तु किमिच्छन्ति आतैः किं
क्रियते वद ॥३८॥ किमस्ति यमुनानद्यां जारान्किं वक्ति
जारिणी । आन्ध्रगीर्वाणभाषाम्यामेकमेवोत्तरं वद ॥३९॥
का कान्ता कालियारातेः पुनरर्थे किमव्ययम् । किं वन्द्यं
सर्वदेवानां फलेषु किमु सुन्दरम् ॥४०॥ केदारे कीदृशो
मार्गः कुत्र शेते जनार्दनः । स्त्रीचित्तं कुत्र रमते स्वामी किं
वक्ति चेष्टिकाम् ॥४१॥ घनसमये शिल्पिषु स्याद्वृत्तं की-
दृशु किं घनात्पतति । प्रावृषि कस्य न गमनं मानसगमनाय
कीदृशा हंसाः ॥४२॥ चादय इति यत्र स्यादुत्तरमथ तत्र
कीदृशः प्रश्नः । कथय त्वरितं के स्युर्नौकाया वाहनो-
पायाः ॥४३॥ वदतामुत्तमवचनं ध्वनिरुचैरुच्यते स
कीदृशः । तव सुहृदो गुणनिवहै रिपुनिवहै किं तु कर्तारः
॥४४॥ को माद्यति मकरन्दैस्तनयं कमसूत जनकराज-

सुता । कथय कृषीवल सस्यं पकं किमचीकरस्त्वमपि ॥४५॥
पृच्छति पुरुषः केऽस्यां समभूवन्वज्रकृत्तपक्षतयः । बहुभय-
देशं जिगमिषुरेकाकी वार्यते स कथम् ॥४६॥ को नयति
जगद्दशेषं क्षयमथ विभरांभूय कं विष्णुः । नीचः कुत्र
सर्गवः पाणिनिसूत्रं च कीदृक्षम् ॥४७॥ किं स्याद्विशे-
ष्यनिष्ठं का संख्या वदत पूरणी भवति । नीचः केन स-
र्गवः सूत्रं चन्द्रस्य कीदृक्षम् ॥४८॥ सुकपरिविन्दः
शब्दः सुब्रह्मण्यस्य वाचकः केन । स्तनभरनमिता नारी
केनोपायेन रज्येत्येकान्तम् ॥४९॥ कीदृगृहं याम्यगृहं
गतस्य कास्त्राणमभस्तरणे जनानाम् । भूषा कथं कण्ठ न
ते नु ष्टे सुक्ताकलापैरिति चोत्तरं किम् ॥५०॥ कीद-
व्वनं स्यान्न भयाय ष्टे यदुत्तरं तस्य च कीदृशस्य ।
वाच्यं भवेदीक्षणजातमम्बुकं चाधिशेते गवि कोऽर्चनीयः
॥५१॥ दधौ हरिः कं शुचि कीदृगग्रं पृच्छत्यकः
किं कुरुते सशोकः । श्लोकं विधायपि किमित्युदारः कविर्न
तोषं ससुपैति भूयः ॥५२॥ लक्ष्मीधरः पृच्छति कीदृशः

(४६) 'मानवनगाः.' हे मानव. नगाः पर्वताः. इन्द्रेण हि पर्वतानां पशुच्छेदः कृत इति पौराणिकी कथा, मानवन गाः हे अनवन न विद्यते अवनं रक्षणं यस्य सः अनवनः तत्संबोधनं हे अरक्षित, त्वं मा गाः गमनं मा कुर्याः. (४७) 'यमोगन्धने.' यमः कृतान्तः. अगं गोवर्धनम्. धने. यमो गन्धने पाणिनीयव्याकरणमध्ये इदं सूत्रमस्ति. (४८) 'विशेषणमेकार्थेन.' विशेषणम्. एका- शब्दानां संख्यापूरकं एकमेव भवति. एकादी अद्धो लिख्यते तदा विन्दूनां साफल्यं स्यादन्याथा शून्यमेव. अर्थेन द्रव्येण. विशेषण- मेकार्थेन इदं चन्द्रव्याकरणसूत्रमस्ति. (४९) 'उपरिविहरणेन.' आद्ये सुकपरिविन्दशब्दे उ प रि वि इत्येतेषां वर्णानां हरणेन निष्कासनेन स्कन्दः इति शब्दः सुब्रह्मण्यस्य षडाननस्य वाचको भवति. द्वितीये उपरि विहरणेन इत्यस्य विपरितरतेत्यर्थः. (५०) 'हाराविनावः.' हारावि. हा इति खेदे. हा इति रावः शब्दो विद्यते यस्मिस्तत्. नावः नौकाः. हे हाराः, हे युष्मान्विना. (५१) 'अहिलमहिमः' अहिलम् न सन्ति हिंसा घातुका जीव- विशेषा यस्मिस्तत्. अहिलः न विद्यते हिम् अहिम् तस्य अहिलः सतः कोऽर्थः. यदा अहिलशब्दात् हिम् दूरीकियते तदा अहं इति तिष्ठेत्. लवं नेत्रजलं अश्रुपातः. अहिं शेषनागम्. अः कृष्णः पूज्यः सन् अधिशेते. (५२) 'अगमकमकरोदिति.' अगं गोवर्धनम्. अकं न विद्यते कं जलं यत्र तत्. हे अक न विद्यते कं सुखं यस्य सः हे दुःखिन्. रोदिति रोदनं करोति. अगम- कमकरोदिति एवं श्लोकं अगम्यं अकरोत् इति विचारयन् तुष्टो न भवति.

स्त्रानूपः सपत्नैरपि दुर्निवारः । अकारि किं ब्रूहि नरेण सम्य-
क्पितृत्वमारोपयितुं स्वकीयम् ॥ ५३ ॥ कीदृशं वद मरु-
स्थलं मतं द्वारि कुत्र सति भूषणं भवेत् । ब्रूहि कान्त
सुभटः सकार्सुकः कीदृशो भवति कुत्र विद्विषाम् ॥ ५४ ॥
का प्रियेण रहिता वराङ्गना धाम्नि केन तनयेन नन्दिता ।
कीदृशेन पुरुषेण पक्षिणां बन्धनं समभिलष्यते सदा ॥ ५५ ॥
कीदृशं हृदयहारि कूजितं कः सखा यशसि भूपतेर्मतः ।
कस्तवास्ति विपिने भयाकुलः कीदृशश्च न भवेन्नशिशाकरः
॥ ५६ ॥ कीदृशी निरयभूरनेकधा सेच्यते परमपापकर्मभिः ।
प्रेतराक्षसपिशाचसेविता कीदृशी च पितृकाननस्थली ॥ ५७ ॥
केसरद्रुमतलेषु संस्थितः कीदृशो भवति मत्तकुञ्जरः । त-
त्ततः शिवमपेक्ष्य लक्ष्मणैरर्जुनः समिति कीदृशो भवेत् ॥ ५८ ॥
निर्जितसकलारातिः पृच्छति को नैको मृत्योर्भयमृच्छति । मे-
घाल्यकृतचरित्राशायाः किं तिमिरक्षयकारि निशायाः ॥ ५९ ॥
विहागपतिः कं हतवानहितं कीदृग्भवति पुरं जनमहितम् । किं
कठिनं विदितं वद धीमन्यादःपतिरपि कीदृग्भवत्यकृतम् ॥ ६० ॥
अनुकूलविधायिदैवतो विजयी स्त्रान्न कुदृशो नृपः । विर-
हियपि जानकी वने निवसन्ती मुदमादधौ कुतः ॥ ६१ ॥ कुसुमं

(५३) 'समजनिनयः' हे सम मा लक्ष्मीस्तया सह-
वर्तमान हे लक्ष्मीधर. जनितनयः कृतो नयो न्यायो येन सः सम-
जनि तनयः, तनयः पुत्रः समजनि उत्पादितः. (५४) 'अवारि-
तोरणे'- अवारि न विद्यते वारि जलं यस्मिंस्तत्. तोरणे बहि-
द्वारे सति. अवारितो रणे रणे संग्रामे अवारितः न वारयितुं
शक्यते सः. (५५) 'शकुन्तलाभरतेन.' शकुन्तलानाम्नी रूपेः
पुत्री भरतनाम्ना पुत्रेण. नन्दिता इत्यर्थः. शकुन्तानां पक्षिणां
लाभोर्जनं तत्र रत आसक्तसेन. व्याधेनेत्यर्थः. (५६) 'कलंक-
विरहितः.' कलं मधुरः शब्दः. कविः काव्यादिकृत. अहितः
शत्रुः. कलङ्केन मृगरूपाभिज्ञानं विरहितः. न स्वाव इति भा-
वार्थः. (५७) 'नरकपालरचिता.' नरकाणां पालाः नारकजी-
ववक्षका यमभट्टास्तै रचिता. उपस्कृता. नराणां कपालानि कर्पराणि
तैः कृत्वा रचिता. श्मशानभूमिस्तु मनुष्याणां मुण्डैः सहिता
भवति. (५८) 'दानवकुलभ्रमरहितः.' दानेन मदेन बकुलानां वृक्षाणां
भ्रमरेभ्यः सकाशात् हितः हितकृतदित्यर्थः. दानवानां दैत्यानां कुले
यो भ्रमो दानवा अमी युध्यन्तीति मिथ्याज्ञानं तेन रहितः.
(५९) 'विधुतारातेजः.' हे विधुताराते विधुताः कम्पिताः अरातयः
ज्ञानो येन स तत्संबोधनम्. अजः ब्रह्मा. विधुश्चन्द्रः तारा नक्षत्रा-
णि तासां तेजः प्रकाशः. (६०) 'अहिमकरमयः.' अहि सर्पम्.
अकरं नास्ति करो राजदण्डो यस्मिंस्तत्. अयः लोहम्. अहयः
सर्पाः मकराः मत्स्यविशेषास्तन्मयः. (६१) 'कुशलवर्षितः.' कुश-
लैः शुभसूचकशुकुनैर्वर्षितो वर्षोपितः कुशश्च लवश्च कुशलवौ
यत्तन्नामानौ पुत्री तयोर्कैः संपत्तसात्.

पतदेत्य नाकतो वद कस्मै स्पृहयन्ति भोगिनः । अधि-
गम्य रतं वराङ्गना क नु यत्नं कुरुते सुशिक्षिता ॥ ६२ ॥
कवयो वद कुत्र कीदृशाः कठिनं किं विदितं समन्ततः ।
अधुना तव वैरियोषितां हृदि तापः प्रबलो विहाय काः
॥ ६३ ॥ वसति कुत्र सरोरुहसंततिर्दिनकृतो ननु के तिमि-
रच्छिदः । पवनभक्षसपत्नरपोत्सुकं पुरुषमाह्वय को जगति
प्रियः ॥ ६४ ॥ न भवति मलयस्य कीदृशी भूः क इह
कुचं न बिभर्ति कं गता श्रीः । भवदरिनिवहेषु कास्ति नित्यं
बलमथनेन विपद्यधायि केपाम् ॥ ६५ ॥ समयमिह
वदन्ति कं निशीथं शमयति कान्वद वारिवाहृष्टदम् । वि-
तरति जगतां मनःसु कीदृशुदमतिमात्रमयं महातडागः
॥ ६६ ॥ किमकरवमहं हरिर्महीधं स्वसुजबलेन गवां हितं
विधित्सुः । प्रियतमवदनेन पीयते कः परिणतविम्बफलोपमः
प्रियायाः ॥ ६७ ॥ परिहरति भयात्तवाहितः किं कमथ
कदापि न विदन्तीह भीतः । कथय किमकरोरिमां धरित्रीं
नृपतिगुणैर्नृपते स्वयं त्वमेकः ॥ ६८ ॥ पृच्छति शिरसिरुहो
मधुमथनं मधुमथनस्तं शिरसिरुहं च । कः खलु चपल-
तया सुवि विदितः का ननु यानतया गवि गदिताः ॥ ६९ ॥
कीदृक्तोयं हुस्तं स्यात्तितीर्षाः का पूज्यास्मिन्बद्धमामन्न-
यस्य । दृष्ट्वा धूमं दूरतो मानविज्ञाः किं कर्तासि प्रातेरेवा-
श्रयाशाम् ॥ ७० ॥ कीदृक्प्रातर्दीपवर्तः शिखा स्यादुष्टः पृ-

(६२) 'सुरतरवे.' सुरतरवे कल्पपृश्वाय वाञ्छन्ति. सु-
रतस्य संबोगस्य रवः शब्दस्तस्मिन्. (६३) 'गिरिसारसुखाः.'
गिरि वाण्यां सारं प्रधानं स्फुटोच्चारणवसुखं वदनं येषां
ते. गिरिसारं लोहम्. उखाः स्थालीः. (६४) 'केकि-
रणोत्कराः.' के पानीये. किरणानां उत्कराः समूहाः. हे केकि-
रणोत्करा, केका विद्यते येषां ते केकिनः तेषां मयूराणां रणे शब्दे
उत्क उत्सुकः तत्संबोधनम्. राः द्रव्यम्. (६५) 'विपन्नगानाम्.'
विपताः पन्नाः सर्पा यस्याः सा विपन्ना न किंतु पन्नगसहितैव.
ना पुमान् अं कृष्णम्. विपत्संपत्त्यभावः दरिद्रता. नगानां पर्व-
तानाम्. (६६) 'अरविद्वान्.' अरवि नास्ति रविः सूर्यो य-
स्मिन्सः अरविस्तम्. दवान्दानवानलान्. अरविन्दवान् अरविन्दानि
कमलानि विद्यन्ते यस्मिन्सः. (६७) 'अधरः.' हे कृष्ण, त्वं
गोवर्धनपर्वतं अधरः हस्ते धृत्वा न्. अधरः ओष्ठः. (६८) 'स-
मरंजयम्.' समरं संग्रामम्. जयं जयवादम्. अहं समरंजयं रा-
गिणां पृथ्वीमकरवम्. (६९) 'केशवनीकाः.' हे केश. वनीकाः
वने ओको गृहं यस्मात्तो वानरः हे केशव. नीकाः नावः.
(७०) 'अनुमातासे.' अनु न विद्यते नौः यत्र तत् नौकारहित-
मित्यर्थः. माता जनित्री. हे असे सद्म अनुमातासे त्वं अनुमानं
करिष्यसि.

च्छत्याभजन्ते मृगाः किम् । देवामाल्ये किं गते प्रायशो-
ऽसिंहोक्तः कुर्यान्नो विवाहं विविक्तः ॥ ७१ ॥ कीदम्सेना
भवति रणे दुर्वीरा वीरः कस्मै स्पृहयति लक्ष्मीमिच्छन् ।
का संबुद्धिर्भवति भुवः संग्रामे किं कुर्वीधं सुभटजना आ-
तुव्यान् ॥ ७२ ॥ कंसारातेर्वेद गमनं केन स्यात्कस्मिन्दृष्टि
लभते स्वल्पेच्छुः । कं सर्वेषां शुभकरमृचुधीराः किं कुर्यास्त्वं
सुजन सशोकं लोकम् ॥ ७३ ॥ कीदक्षः सकलजनों भवे-
त्सुराज्ञः कः कालो विदित इहान्धकारहेतुः । कः प्रेयान्कु-
मुदवनस्य को निहन्ति आतुव्यं वद शिरसा जितस्त्वया
कः ॥ ७४ ॥ संग्रामे स्फुरदसिना हतास्त्वया के दुःखं के
बत निरये नरस्य कुर्युः । कस्मिन्बुद्भवति कदापि नैव लोम
ज्ञाताः के जगति महालघुत्वभाजः ॥ ७५ ॥ कीदक्षं
समिति बलं निहन्ति शत्रुं विष्णोः का मनसि मुदं सदा
तनोति । तुच्छं सच्छरधिसुखं निगद्यते किं पञ्चलैः समम-
पमान एव केषु ॥ ७६ ॥ कामरिरहितमिच्छति भूपः
कासुद्धरयति श्कररूपः । केनाकारि हि मन्मथजननं केन
विभाति च तरुणीवदनम् ॥ ७७ ॥ हिमांशुखण्डं कुटिलो-
ज्ज्वलप्रभं भवेद्ब्राह्मप्रवरस्य कीदृशम् । विहाय वर्णं पद-
मध्यसंस्थितं न किं करोत्येव जिनः करोति किम् ॥ ७८ ॥
वसन्तमासाद्य वनेषु कीदृशा पिक्रेन राजन्ति रसालभ्रूहाः ।
निरस्य वर्णद्वयमत्र मध्यमं तव द्विषां कान्ततमा तिथिश्च

(७१) 'विभाकरभवनम्.' विभा विगता भा कान्ति-
र्बल्याः सा. हे करम उष्ट्र. वनम्. विभाकरभवनं विभाकरस्य
स्वयस्य भवनं गृहं तत्. सिहराशि गते जीवे लोकाः विवाहादि-
शुभकार्याणि न कुर्वन्ति. सिंहस्याधिपतिः सूर्यः. (७२) 'पराजये-
महि.' परा उत्कृष्टा. उत्कृष्टा एव सेना जयं प्रामुखादित्यर्थः.
आजये संग्रामाय. हे महि हे पृथिवि, वयं पराजयेमहि जयेम.
(७३) 'विनोदयेयम्.' विना गच्छेन. उदये सति परस्योन्नतौ सत्याम्.
अयं मायम्. अहं तं विनोदयेयं विनोदेन युक्तं कुर्यामित्यर्थः.
(७४) 'विधुरविरहितः.' विधुरेण कष्टेन विरहितः. सुखाल्यर्थः.
विधुश्च रविश्च विधुरवी चन्द्रादित्यौ ताभ्यां रहितः, विधुश्चन्द्रः.
अविः ऊर्णातुः. अहितः शत्रुः. (७५) 'नरकरेणवः' नराश्च
करेणवश्च मनुष्यहस्तिनः. नरकस्य रेणवो धूल्यः अस्मिरूपाः
बालुका इत्यर्थः. नरकरे पुरुषाणां हस्ततले. अणवः परमाणवः.
(७७) 'अभिमानिपु.' अभि नास्ति भीमं यस्य तत्. ला लक्ष्मीः.
अनिपु न विचन्ते इषवो बाणा यस्मिन्तत्. अभिमानिपु गर्ववस्तु.
(७८) 'कुंभुमेन.' कुं पृथ्वीम्. कुं धराम्. एन कृष्णंन. कुकुमेन.
(७९) 'दंष्ट्राम्.' दंष्ट्रा दाढा तद्वत् आभा शोभा यस्य तत्. द्विती-
यायामुदयं प्राप्तश्चन्द्रो बक्रोज्ज्वल्युणेन स्फुरददृष्ट्या सहोपमीयते.
दम्भं कपटं जिनः न करोति. भन्दं कल्याणं जिनः करोति.

का ॥ ७९ ॥ उरःस्थलं कोऽत्र विना पयोधरं विभर्ति
संबोधय मारुताशनम् । वदन्ति कं पत्तनसंभवं जनाः फलं
च किं गोपवधूकुचोपमम् ॥ ८० ॥ वसन्तमासाद्य वनेषु
राजते विकासि किं वल्लभ पुष्पमुच्यताम् । विहंगमं कं च
परिस्फुटाक्षरं वदन्ति किं पङ्कजसंभवं विदुः ॥ ८१ ॥ समुद्यते
कुत्र न याति पांसुला समुद्यते कुत्र भयं भवेज्जलात् । समुद्यते
कुत्र तवापयात्यरिः प्रहीणसंबोधनवाचि किं पदम् ॥ ८२ ॥
तपस्विनोऽत्यन्तमहासुखाशया वनेषु कस्मै स्पृहयन्ति
सत्तमाः । इहापि वर्णद्वितयं निरस्य भोः सदा स्थितं कुत्र
च सत्वमुच्यताम् ॥ ८३ ॥ पदमनन्तरवाचि किमिष्यते
कपिपतिर्विजयी ननु कीदृशः । परगुणं गदितुं गतमत्सराः
कुरुत किं सततं भुवि सज्जनाः ॥ ८४ ॥ वदति राममनुष्य
जघन्यजो वसति कुत्र सदासमानसः । अपि च शक्रसुतेन
तिरस्कृतो रविसुतः किमसौ विदधे त्वया ॥ ८५ ॥ मेघा-
त्यये भवति कः समदः सुभगं च किं कमधरन्मुद्रजित् ।
कटुतैलमिश्रितगुडो नियतं विनिहन्ति कं त्रिगुणसप्तदिनैः
॥ ८६ ॥ वर्षासु का भवति निर्मेषु कीदृगज्जं शेषं विभर्ति
वसुधासहितं क एकः । आमन्नयस्य धरणीधराराजपुत्री को
भूतिमस्मनिचिताङ्गजनाश्रयः स्यात् ॥ ८७ ॥ कौ शं-
करस्य वलायावपयोधरः कः कीदृक्परस्य नियतं वशमेति

(७९) 'कान्तगिरा.' कान्तगिरा. कान्ता मनोहरा गीर्वाणी यस्यासौ
कान्तगीस्तेन. कारा बन्दिगृहम्. राका पूर्णमासी. (८०) 'नागरंगम्.'
ना पुमान्. हे 'नाग' हे सर्प. नागरः नगरे भवस्तम्. नागरङ्गं
नारङ्गफलम्. (८१) 'किशुकम्.' किशुकं पलाशम्. 'शुकं
कीरम्. कं ब्रह्माणम्. (८२) 'हिमकरे.' हिमकरे चन्द्रे उद्वृते सति.
मकरे मत्स्ये उत्पन्ने सति. करे हस्ते सायुधे ऊर्ध्वकृते सति. रे रे
दास इति चामन्त्रणे. (८३) 'तपसे.' तपोगुणाय. से सकारभावः
सकारे वर्तते. (८४) 'अनुसरामः.' अनु पश्चादाचि. रामेण सहव-
र्तमानः सरामः अनुसरामः वयं परगुणं प्रति अनुसरणं कुभेः.
(८५) 'अनुजगृहे.' हे अनुज भ्रातः गृहे मया. अनुजगृहे अ-
नुगृहीतः. (८६) 'आसरोगम्.' आ तेषु दिनेषु मैथुनेच्छो
भवेत्. सरत्तलगम्. अगं गोवर्धनम्. आसरोगम्. (८७) 'कालि-
कापालिकमठः.' कालिका श्यामता. अपगता अलयो भ्रमरा
यस्मात्तदपालि भ्रमरराहितम्. कमठः कच्छपः. हे कालि हे पार्वति.
कापालिको योगी तस्य मठः. (८८) 'अहीनाक्षतनयः' अही
सर्पौ. ना पुमान्. क्षतनयः क्षतः खण्डितो नयो न्यायो येन सः.
अन्यायवान्. हे अहीन मर्षाणां स्वामिन्, अक्षतनयः न क्षतो
नयो न्यायो येन सः अखण्डन्यायवान्. हीने अक्षिणी यस्यासौ
हीनाक्षोऽन्धस्तस्य तनयः पुत्रः. न हीनाक्षतनयो अहीनाक्षत-
नयः. भृतराष्ट्रो हि हीनाक्षोऽन्ध इति पौराणिकाः. तत्पुत्रो दुयो-
धनोऽहीनाक्षतनयो न भवति किंतु अन्धपुत्र इत्यर्थः.

भूपः । संबोधयोरगपति विजयी च कीदृग्दुर्घोघनो नहि भवेद्द्वद कीदृशश्च ॥ ८८ ॥ कासुज्जहार हरिरम्बुधिमध्य-मग्रां कीदृक्श्रुतं भवति निर्मलमानसानाम् । आमन्नयस्व वनमभिशिखावलीढं तच्चापि को दहति के मदयन्ति भृङ्गान् ॥ ८९ ॥ मेघात्यये भवति किं सुभगावगाहं का वा वि-डम्बयति वारणमल्लवेद्याः । दुर्वारवीर्यविभवस्य भवेद्रणे कः काः खेरवक्रसुभगास्तरणिप्रभाभिः ॥ ९० ॥ कल्याण-वाक्त्वमिव किं पदमत्र कान्तं सद्गुणैस्त्वमिव कः परितो-षकारी । कः सर्वदा वृषगतिस्त्वमिवातिमात्रं भूत्याश्रितः कथय पालितसर्वभूतः ॥ ९१ ॥ सूर्यस्य का तिमिरकुञ्जर-वृन्दसिंही सत्यस्य का सुकृतवारिचिचन्द्रलेखा । पार्श्वश्च कीदृगरिदावहुताशनोऽभूत्का मालतीकुसुमदाम हरस्य मूर्ध्नि ॥ ९२ ॥ मेघात्यये भवति का सुभगावगाहा वृत्तं वसन्त-तिलकं कियदक्षराणाम् । भो भोः कदर्यपुरुषा विषुवदिने च विचं च वः सुबहु तक्रियतां किमेतत् ॥ ९३ ॥ प्राप्ते वसन्तसमये वद किं तरुणां किं क्षीयते विरहिणासुरगः किमेति । किं कुर्वते मधुलिहो मधुपानमत्ताः कीदृग्वनं मृगगणास्त्वरितं त्यजन्ति ॥ ९४ ॥ दुर्वारवीर्यं सरुषि त्वयि का प्रसुप्ता र्श्यामा सपलहृदये सैवाधवर्णरहिता वद नाम का स्यात् ॥ ९५ ॥ उरसि सुँरभिदः का गाढमालिङ्गितास्ते सरसिजमकरन्दामोदिता नन्दने का । गिरिसर्भलघुवर्णैर्ण-वाख्यातिसंस्वैरुभिरपि कृता का छन्दसां वृत्तिरस्ति

(८९) 'कुन्दमकरन्दविन्दवः' कुं पृथ्वीम्. दमकरं उपशमक्षमायुक्तं भवति इत्यर्थः. हे दविन् दवो विद्यते यस्मिस्तत् दवि तत्संबोधनम्. दवः वनाक्षिः. कुन्दमकरन्दविन्दवः कुन्दानां पुष्पविशेषाणां मकरन्दः पुष्परसस्तस्य विन्दवः कणाः (९०) 'सरोजरजयः' सरस्त-डागम्. जरा वयोहानिः. जयः. सरोजरजयः कमलश्रेणयः. (९१) 'शंकरः' शं सुखम्. करो राजभागः. शंकरो महादेवः. (९२) 'भागीरथी' भा कान्तिः. गीः वर्णा. रथी रथो विद्यते यस्य सः. भागीरथी गङ्गा. (९३) 'नदीयताम्.' नदी. श्यतां पृतावदक्षरा-णाम्. न दीयताम्. (९४) 'दवविकलम्.' दलम्. बलम्. बिलम्. कलं अव्यक्तमधुरम्. दवविकलं दावाशिला व्याकुलम्. (९५) 'शक्ती.' आद्यवर्णरहिता 'श्ली.' हे दुर्वारवीर्यं, त्वयि सरुषि सति सपलहृदये का प्रसुप्ता-शक्ती, प्रणतशत्रुसरोजसूर्ये त्वयि तुष्टे सति सपलहृदये प्रसुप्ता सैवाधवर्णरहिता का-श्ली. (९६) 'मालिनी.' मा लक्ष्मीः. अलिनी अमरी. मालिनी नाम छन्दोवृत्तम्.

१ श्यामवर्णां लोहमयत्वात्; (पक्षे) षोडशवार्षिकी. २ सुषु-पयः जलं धरतीति सुषुयोधरा. लोहनिर्मितं शस्त्रं पानीयं दीयते इति प्रसिद्धिः; (पक्षे) सुस्तनी. ३ विष्णोः. ४ अष्टाभिरुधुभिः सप्तभिश्च गुरुभिरित्यर्थः.

॥ ९६ ॥ समरशिरसि सैन्यं कीदृशं दुर्निवारं विगतघननि-शीथे कीदृशे व्योम्नि शोभा । कमपि विधिवशेन प्राप्य योग्याभिमानं जगदखिलमनिच्यं दुर्जनः किं करोति ॥ ९७ ॥ भवति गमनयोग्या कीदृशी भू रथानां किमति-मधुरमन्लं भोजनान्ते प्रदेयम् । प्रियतम वद नीचामन्नणे किं पदं स्यात्कुमतिकृतविवादाश्रकिरे किं समर्थैः ॥ ९८ ॥ भवति जयिनी काजौ सेनाहयाधरभूषणं वहति किमहिः पुष्पं कीदृक्कुसुम्भसमुद्भवम् । महति समरे वैरी वीर त्वया वद किं कृतः कमलसुकुले भृङ्गः कीदृक्पिपवन्मधु राजते ॥ ९९ ॥ आह्वानं किं भवति हि तरोः कस्यचित्यश्वविज्ञाः प्रायः कार्यं किमपि न कलौ कुर्वते के परेषाम् । पूर्णं चन्द्रं वहति ननु का पृच्छति म्लानचक्षुः केनोदत्याज-नितमसमं कष्टमागोति लोकः ॥ १०० ॥ का संबुद्धिः सुभट भवतो ब्रूहि पृच्छामि सम्यक्प्रातः कीदृग्ववति विपिनं संप्रतुद्धैर्विहंगैः । लोकः कस्मिन्प्रथयति सुदं का त्वदीया च जैत्री प्रायो लोके स्थितमिह सुखं जन्तुना कीदृशेन ॥ १०१ ॥ गतक्लेशायामा विमलमनसः कुत्र सुनयस्तपस्यन्ति स्वस्थाः सुररिपुरिपोः का च दयिता । केविप्रेयः किं स्यान्नवलघुयुतैरद्यगुरुभिर्बुधा वृत्तं वृणैः स्फुट-घटितवन्धं कथयत ॥ १०२ ॥ विभर्ति वदनेन किं क इह सत्त्वपीडाकारं कुलं भवति कीदृशं गलितयौवनं योषि-ताम् । बभार हरिरम्बुधेरुपरि कां च केन स्तुतो हतः

(९७) 'अभिभवति.' अभि नास्ति भीत्यस्य तत् भयरहितम्. भवति भानि नक्षत्राणि विद्यन्ते यस्मिस्तत् भवत् तस्मिन्नक्षत्रयुक्तं. अभिभवति पराभवति. नीचो बुद्धि गतो दुःखदायक एव भवेदिति भावः. (९८) 'समादधिरे' समा अधिपमा. दधि क्षीरजम्. रे इति नीच-संबोधनं दीयते. समाहिताः. (९९) 'परागरजितः.' परा उ-च्छृष्टा. हे राग आरक्तव. गरं गरलम्. रजि रजतीत्येवंशीलं तत्. जितः. परागरजितः परागेण केसरेण रजितः प्रीणितमनाः. (१००) 'नीरापकारेण.' हे नीप वृक्षविशेष. परे अन्ये. आत्मनः कार्याणि सर्वे कुर्वन्ति परकायैकृतं विरलः. राका पूणिमा. हे काण एकाक्ष. नीरापकारेण नीरस्य जलस्य अपकारो अभावस्तेन. नीरं विना लूषा कष्टं ददाति. (१०१) 'वीहारसेविना.' हे वीर-रभि रवः शब्दो विद्यते यस्मिन् तत् शब्दयुक्तम्. हासे हास्ये. सेना सैन्यम्. वीहारसेविना वीहार उपवनादिषु खेलनं सेवते इत्येवंशीलस्तेन. (१०२) 'शिखरिणी.' शिखराणि विद्यन्ते यस्मि-न्नसौ शिखरा पर्वतः तस्मिन् शिखरिणि. ३ लक्ष्मीः. शिख-रिणी छन्दः.

१ कविप्रियम्.

कथय कस्त्वया नगपतेभ्यं कीदृशात् ॥ १०३ ॥ हरिवंहति कां तवास्तरिषु का गता कं च का कमचयति रोगवान्धनवती पुरी कीदृशी । हरिः कमधरद्वलिप्रभृतयो धरां किं व्युधुः कया सदसि कस्त्वया बुध जितोऽम्बुधिः कीदृशः ॥ १०४ ॥ पवित्रमतिरुसिक्किमिह किं भटामन्नं ब्रवीति धरणीधरश्च किमजीर्णसंबोधनम् । हरिवंदति को जितो मदनवैरिणा संयुगे करोति ननु कः सिखण्डिकुलताण्डवाडम्बरम् ॥ १०५ ॥ को मोहाय दुरीश्वरस्य विदितः संबोधनीयो गुरुः को धान्यां विरलः कलौ नवधनः किं वन्न कीदृगिहजः । किं लेखावचनं भवेदतिशयं दुःखाय कीदृक्खलः को विघ्नाधिपतिर्मनोभवसमो मूर्त्या पुमान्कीदृशः ॥ १०६ ॥ कामिन्याः स्तनभारमन्थरातेलीलाचलच्छुषुः कंदर्पैकविलासिनित्यवसतेः कीदृक्पुमान्वल्लभः । हेलाकृष्टकृपाणपाटितगजानीकाकुत्स्तोऽरयः श्वासायासविशुष्ककण्ठकुहरा निर्यान्ति जीवाथिनः ॥ १०७ ॥ दैत्यारातिरसौ वराहवपुषा कामुजहाराम्बुधेः का रूपं विनिहन्ति को

मधुवधुवैधव्यदीक्षागुरुः । स्वच्छन्दं नवसहकीकवलनैः पम्पासरोमज्जनैः के विन्ध्याद्रिवनैः वसन्त्यभिमतकीडाभिरामस्थिताः ॥ १०८ ॥ का चक्रे हरिणा धने कृपणधीः कीदृग्भुजंगेऽसिति किं कीदृक्कृभसमुद्भवस्य जठरं कीदृगिययासुर्वधुः । श्लोकः कीदृग्भीमसितः सुकृतिनां कीदृग्भुजंगो निर्मलं क्षोणीमाह्वय सर्वंगं किमुदितं रात्रौ सरः कीदृशम् ॥ १०९ ॥ मुण्डः पृच्छति किं मुरारिशयनं का हन्ति रूपं नृणां कीदृग्वीरजनश्च कोऽपिगहनः संबोधयावक्षितम् । का धात्री जगतो वृहस्पतिवधुः कीदृक्कविः कादतः कोऽर्थः किं भवता कृतं रिपुकुलं कीदृक्सरो वासरे ॥ ११० ॥ कस्मै यच्छति सज्जो बहुधनं सृष्टं जगत्केन वा शंभोर्भाति च को गले युवतिभिर्वेण्यां च का धार्यते । गौरीशः कमताडयच्चरणतः का रक्षिता राक्षसैरोहोदादवरोहतः कलयतामेकं द्वयोरुत्तरम् ॥ १११ ॥ कः स्यादम्बुदयाचको युवतयः कं कामयन्ते पतिं लज्जा केन निवार्यते निकटके दासे कथं यावती । भाषा दर्शयतेति वस्तुषु महाराष्ट्रे

(१०३) 'विषमपादनिकुंजगताहितः.' विषं गरलम्. अपात. सपं. अनि नास्ति इः कामो यस्मिन् तत् कंदर्परहितम्. कुं पृथ्वीम्. जगता संसारेण. अहितः शत्रुः. विषमपादनिकुंजगताहितः. विषमाणां दुर्गमाणां पादानां प्रत्यन्तपर्वतानां निकुंजेषु गहनस्थानेषु गता अहयः सर्पा यस्मिन्सः विषमपादनिकुंजगताहितस्मात्. यत्र पर्वते शिलाया अघस्तात्सर्पा निर्गच्छन्ति ततः पर्वताद्विधीयते. (१०४) 'कुंभीरमीनमकरागमदुर्गवारिः' कुं पृथ्वीम्. भीः भयम्. अं विष्णुम्. ईः लक्ष्मीः. इनं स्येम्. अकरा नास्ति करो राजद्रष्टो यस्यां सा. अगं गोवधेनपर्वतम्. अदुः ददति स. गवा वाण्या वादेन कृत्वा. अरिः प्रतिवादी. कुंभीरमीनमकरागमदुर्गवारिः कुंभीरा नकाश्च मीना मर्याश्च मकराश्च तेषां आगमौ आगमनगमने ताभ्यां कृत्वा दुर्गं दुस्तरं वारि जलं यस्यासौ ईदृशः समुद्रे भवति. (१०५) 'पयोधरसमयः.' पयो जलम्. हे योध. हे धर पर्वत. हे रस अजीर्ण. हे सम मा लक्ष्मीस्तया सहवर्तमान हरे. मयः मयनामा कश्चिद्वैल्यविशेषो हरेण हत इति भावाधः. पयोधरसमयः पयोधरस्य मेवस्य समयः कालः. मेधागमे हि मयूरा विशेषेण नृत्यन्तीत्यर्थः. (१०६) 'राजीवसन्निभवदनः.' राः द्रव्यम्. हे जीव हे युरो. मन् सज्जनः. इभवत् हस्तिवत्. न विद्यते अः कृष्णोऽस्मिन्निति अनः. ब्राह्मणो हि कृष्णरहितः कदाचिन्न स्यादित्यर्थः. राजी पङ्क्तिः वसन् निवासं कुर्वन्. इभवदनः इभवत् हस्तिवत्सु वदनं मुखं यस्यासौ. गणेश इत्यर्थः. राजीवेन कमलेन संनिभं सदृशं वदनं मुखं यस्यासौ राजीवसंनिभवदनः. (१०७) 'समरतः.' समं तुल्यं रतं भोगक्रिया यस्य सः. संग्रामतः. (१०८) 'कुंजराः.' कुं पृथ्वीम्. जरा वृद्धत्वम्. अः कृष्णः. कुअरा हस्तिनः.

(१०९) 'कुमुदवनपरागरंजिताम्भोविहितगमागमकोकमुग्धरेखम्. कुमुद् पृथ्व्या हर्षोऽकारि. पृथ्वी उद्धता इत्यर्थः. अवनपरा अवनं रक्षणं पनस्य गोपनं तत्र परा सावधाना. गरं विषम्. जितानि पीतानि अम्भांसि जलानि येन तज्जिताम्भः विहितगमा विहितः कृतो गमो गमनं यया सा. गमकः अर्थाभिप्रायेण गम्यते प्राप्यते स गमकः. अकमुक् कं पानीयं मुञ्जति ते कमुचो मेघाः न विद्यन्ते कमुचो यस्मिन् तत् अकमुक्. मेघे रहितमित्यर्थः. हे धरे हे पृथ्वि. सं आकाशम्. कुमुदवनपरागरंजिताम्भोविहितगमागमकोकमुग्धरेखं कुमुदानां चन्द्रविकासिकमलानां वनानि तेषां परागोण रजसा रजितं रज्जुयुक्तं कृतं अम्भो जलं यस्मिन् तत् ईदृशं सरः, पुनः कीदृशम्. विहितो निष्पादितो गमागमौ गमनागमने याभ्यां तौ विहितगमागमौ तौ च तौ कोको च ताभ्यां कृत्वा मुग्धा सुन्दरा रेखा पङ्क्तिरस्मिन् तत्. यतस्तौ चक्रवाकीचक्रवाकी अन्योन्यं बियुक्तौ सन्तौ रात्रौ मिलनाय तीरात्तीरं पर्यटतः तयोर्गमनागमनेन जलरेखायाः भवात् रात्रौ सर ईदृशं इति भावः. (११०) 'विकचवारिजराजिसमुद्भोच्छलितभूरिपरागविराजितम्.' ह विकच विगताः कचाः केशा यस्य सः तत्संबोधनम्. हे बालरहित. वारि जलम्. महाप्रलये हरिः शेषशय्यायां समुद्रजले शेते. जरा वृद्धत्वम्. आजिसमुद् आजौ संग्रामे समुत् सधर्षः. भवः संसारः. हे अच्छलित हे अवजित. भूः पृथ्वी. इपरा इः कामस्तेन परा उच्छृष्टा नित्ययौवनवती. गवि वाण्याम्. राः द्रव्यम्. जितम्. विकचवारिजराजिसमुद्भोच्छलितभूरिपरागविराजितं विकचानां प्रकृष्टानां वारिजानां कमलानां राजिः पङ्क्तिस्तस्यां समुद्भवस्तेन उच्छलितो यो भूरि प्रचुलः परागः तेन विराजितं शोभितम्. (१११) साधवे-वेधसा, कालिमा-मालिका, कालं-लंका.

कदा वा भवेदाद्यन्ताक्षरयोर्हि लोपरचनाचातुर्यतः पूर्य-
ताम् ॥ ११२ ॥ का मेधाद्युपयाति कृष्णदयिता का वा
सभा कीदृशी कां रक्षत्यहिहा शरद्विकचयेत्कं धैर्यहृद्भी च
का । कं धत्ते गणनायकः करतले का चञ्चला कथ्यतामा-
रोहादवरोहतश्च निपुणैरेकं द्वयोरुत्तरम् ॥ ११३ ॥ कुञ्ज
श्रीः स्थिरतासुपैति मुनि को दुःखी किमीषत्पदं धर्मो-
दीन्विनिवारयन्ति पथि के पान्थस्य दीनस्य च । का
संबुद्धिरिहा श्रियश्च तमसः कौ नाशकौ प्रोच्यतां गच्छन्तं
पथिकं किमाह यवनः सङ्गाभिलाषान्वितः ॥ ११४ ॥ कः
खे भाति हतो निशाचरपतिः केनाम्बुधौ मज्जति कः
क्रीडन्तरुणीविलासगमनं को नाम राज्ञां प्रियः । पत्रं किं
वृत्तेः किमप्यु ललितं को रामरामाहरो मत्प्रश्नोत्तरमध्य-
माक्षरपदं यत्तत्तवाशीर्वचः ॥ ११५ ॥ किं त्राणं जगतां
न पश्यति च कः के देवताविद्विषः किं दातुः करभूषणं
निरुदरः कः किं पिधानं दशाम् । के खे खेलनामाचरन्ति
सुदृशां किं चारुताभूषणं बुद्ध्या ब्रूहि विचार्य सुक्षममतिमं-
स्येकं द्वयोरुत्तरम् ॥ ११६ ॥ कः कर्णारिपिता गिरीन्द्रत-
नया कस्य प्रिया कस्य तुक्को जानाति परेङ्गितं विषमगुः
कुत्रोदभूकामिनाम् । भार्या कस्य विदेहेजा तुदति का
भौमेऽह्नि निन्धश्च कस्तत्प्रत्युत्तरमध्यमाक्षरपदं सर्वोपसंपत्क-
रम् ॥ ११७ ॥ लावण्यं क्व नु योषितां नभसि के संचार-
मात्स्वते कासासुञ्जतरा भवन्ति निनदाः क क्रीडतो
दंपति । केषु श्रीः प्रकटीचकार भगवान्सीतापतिः पौरुषं
मत्प्रश्नोत्तरमध्यवर्णघटितो देवो मुदे सोऽस्तु वः ॥ ११८ ॥
कः पुञ्जः सुजनत्वमेति कतमः क स्थीयते पण्डितैः श्री-
मत्या शिवया च केन भुवने युद्धं कृतं दारुणम् । किं
वाञ्छन्ति सदा जना युवजना ध्यायन्ति किं मानसे मत्प्र-
श्नोत्तरमध्यमाक्षरपदं भूयात्तवाशीर्वचः ॥ ११९ ॥ क्षोणी कं
सहते करोति दिवि का नृत्यं शिवायाः पतिर्भूतानां कमयुङ्क्ते

(११२, ११३) धारा-राधा. वंशा-यावः. (अहिहा इन्द्रः)
काशं-शंका. पाशं-शंपा. (विषुवः). (११४) इमे उत्तरे अर्ध-
रक्षारिते एवाभ्येपं योजनासौकर्म्याय लिख्येते-ए विष्णोः, मयी
भीतियुक्तः, आ खला (डल्योभेदात् खडा) एवं ए भय्या
खडा. (११५) ग्रहेशः रामेण. भैनाकः. मंधरम्. संचिवः. तुरंगमः
गणः. राजीवम्. रावणः. एतन्मध्यमाक्षरघटितं वाक्यं 'हे मे नाथ
चिरं जीव' इति राजानं प्रति आशीर्वचनम्. (११६) अन्धः अर्धं
दुर्विहीनश्च. दानवाः दैत्याः दानवादि च. दानोदकमित्यर्थः. तमः
राहुः अन्धकारश्च. वयः पक्षिणः तारुण्यं च. (११७) वासवः.
हरस्य. ह्रस्वस्य तुगागमो 'ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्' इति यज्ञेण.
मतिमान्. नमसि. रामस्य. कुस्तुतिः. अभ्यङ्गः. एतन्मध्यमाक्षर-
घटितवाक्यं 'सरस्वति नमस्तुभ्यम्' इति. विषमा पञ्च गावो बाणा
वस्यति विषमयुः कामः. (११८) नैपुण्यं, अण्डजाः, धारिणां, ए-
कान्तं, रक्षःसु, मध्यमवर्णोद्धारारुण्डरीकाक्षः. श्युत्तरम्. पारी-
णामित्यस्य नदीपूर् इत्यर्थः. 'कंकोरीपूरयोः पारी पादरज्ज्वां च
हस्तिनः' इति विश्वः. (११९) भूदेवः. स्ववशः, संसदि, दुर्गेण (दैत्यः)
बैभवं, युर्वीन, मध्यमाक्षरोद्धारेण देवसंगं भव श्युत्तरम्. उच्चकी-
दित्यः स्याः इति तात्पर्यम्.

जीवहरणे का रामशत्रोः पुरी । कं रक्षन्ति च साधवः
पशुपतेः किं वाहनं प्रोच्यतामालोमप्रतिलोमशास्त्रचतुरैरेकं
द्वयोरुत्तरम् ॥ १२० ॥

प्रश्नोत्तराणि ।

भारतं चेक्षुपण्डं च सिन्धुमिन्दुं च वर्णय । पादमेकं
प्रदास्यामि प्रतिपर्वरसोदयः ॥ १ ॥ कियन्मात्रं जलं विप्र
जानुदन्नं नराधिप । तथापीयमवस्था ते नहि सर्वे भवा-
दृशाः ॥ २ ॥ अहो केनेदृशी बुद्धिर्दारुणा तव निर्मिता ।
त्रिगुणा श्रूयते बुद्धिर्न तु दारुमयी क्वचित् ॥ ३ ॥ मूरि-
भारभराकान्तो बाधति स्कन्ध एष ते । न तथा बाधते
स्कन्धो यथा बाधति बाधते ॥ ४ ॥ निरर्थकं जन्म गतं
नलिन्या यया न दृष्टं तुहिनांशुबिम्बम् । उत्पत्तिरिन्दोरपि
निष्फलेव कृता विनिद्रा नलिनी न येन ॥ ५ ॥ अङ्गणं तदि-
दमुन्मदद्विप्रश्रेणिशोणितविहारिणो हरेः । उल्लसत्तरुणकेलि-
पल्लवां सहकीं त्यजति किं मतङ्गजः ॥ ६ ॥ इदमनुचि-
तमक्रमश्च पुंसां यदिह जरास्वपि मान्मथा विकाराः । इद-
मपि न कृतं नितम्बिनीनां सनपतनावधि जीवितं रतं वा
॥ ७ ॥ यदेतच्चन्दान्तर्जलदलवलीलां वितनुते तदाचष्टे
लोकः शशक इति नो मां प्रति तथा । अहं त्विन्दुं मन्ये
त्वदरिचिरहाकान्ततरुणीकटाक्षोक्तापातत्रणकिणकलङ्काङ्कि-
ततनुम् ॥ ८ ॥ भवित्री रम्भोरु त्रिदशवदनग्लानिरधुना स
रामो मे स्थाता न युधि पुरतो लक्ष्मणसखः । इयं यास-
त्युच्चैर्यपदमधुना वानरचर्मलुधिष्ठेदं षष्ठाक्षरपरविलोपास्यठ
पुनः ॥ ९ ॥ अष्टौ हाटककेटयस्त्रिनवतिस्तुक्ताफलानां तुलाः

(१२०) भारं-रंभा. कालं-लंका. दीनं-नंदी.

(१) पूर्वांशं भोजराजस्योक्तिः. उत्तरार्धं तु कालिदासस्य
प्रत्युक्तिः. (२) प्रथमपादरच्यतीयापादस्य नदीमुत्तितीर्षोभोजस्योक्तिः.
द्वितीयपादस्यतुर्थापादस्य राजदर्शनाथं छन्नमा काष्ठभारवाहपण्डितस्य
प्रत्युक्तिः. (३) पूर्वांशं मानिनीमनुनयतो बलभस्योक्तिः. उत्तरार्धं तु
तस्या वक्रोक्तिः. (४) पूर्वांशं मृगयाया गृहमागच्छतः शिबिकारू-
ढस्य भोजराजस्योक्तिः. उत्तरार्धं च राजदर्शनाथं गच्छतः शिबि-
कावाहकस्य पण्डितस्य प्रत्युक्तिः. (५) पूर्वांशं बिह्वस्योक्तिः. उत्त-
रार्धं राजकन्यायाः. (६) पूर्वांशं तन्त्रितपरीक्षिकाया राजकन्याया
उक्तिः. उत्तरार्धं तदनुरक्तस्य बिह्वस्य प्रत्युक्तिः. (७) पूर्वांशं सार-
क्रीडां कुर्वत्याः शीलामद्भारिकायाः. उत्तरार्धं च भोजस्य. (८)
पूर्वांशं रात्रौ चन्द्रं वर्णयतो भोजस्योक्तिः. उत्तरार्धं च राजदर्शनाथं
आगतस्य छन्नचौरपण्डितस्य. (९) प्रतिचरणसमसाक्षरविलोपात्.
द्वितीयोऽर्थ उद्भवति. पूर्वचरणत्रयं रावणस्य सीतां प्रति उक्तिः.
चतुर्थचरणस्तु तस्याः प्रत्युत्तरम्.

१ क्राः; (पक्षे) काष्ठेन.

पञ्चाशन्मधुगन्धमत्तमधुपाः क्रोधोद्धताः सिन्धुराः । अश्वानाम्युतं प्रपञ्चचतुरं पण्याङ्गनानां शतं दण्डे पाण्ड्यच्येण-
ढौकितमिदं वैतालिकायार्पणम् ॥ १० ॥

चित्रम् ।

नमामि मामनोनुन्नमानं मुनिममानिनम् । नानाननममानाममौनामानमुमेनमुम् ॥ १ ॥ तारतारतरैरैरैरुत्तरोत्तरतो रुतैः । रतार्ता तिच्चिरी रौति तीरे तीरे तरौ तरो ॥ २ ॥ तनुता तनुतां नीता तेन ते नीतनीतिना । नाता नूतनता तान्ति तनौ तेनातनोति नः ॥ ३ ॥ या माता ममता माया मा परोक्षक्षरोपमा । तारोने गगनेऽरो तामक्षगच्छगक्षम ॥ ४ ॥ सर स्वतिप्रसादं मे स्थितिं चित्तसरस्वति । सरस्वति कुरु क्षेत्रकुरुक्षेत्रसरस्वति ॥ ५ ॥ संसार साकं-

(१०) निखिलमपि पद्यं विशापयतो भाण्डागारिकस्योक्तिः.

वैतालिकायार्पय इति च सप्ताक्षराणि वैतालिकगीतदत्तकर्णस्य विक्रमादित्यस्य प्रत्युक्तिः.

(१) द्व्यक्षरं पद्यम्. नमामि नमस्करोमि. कम्. उं विष्णुम्. न केवलं तमेव अपि तु उमेनं पार्वतीनाथम्. हरिहरमित्यर्थः. किंभूतम्. मामनोनुन्नमानं मा लक्ष्मीस्तस्या मनसो नुन्नोऽपहृतो मानो येन स तथा तं लक्ष्मीचाञ्चल्यगर्वापहरिणम्. पु० कि०. मुनिं योगीश्वरं अमानिनं मानरहितम्. पु० कि० नानाननं नानाविधानि आननानि मुखानि यस्यासौ तं दशावतारत्वाद्नेकविधमुखम्. पु० कि०. अमानामं अमानमाकाशममति अतिक्रामतीत्यमानामस्तम्. पु० कि०. औनामानं ब्रह्मस्वरूपम्. एवंविधं उमेनं हरं उं हरिं च नमामि. (२,३) द्व्यक्षरः. (४) उ इति संबोधनम्. हे अक्षगच्छगक्षम अक्षैरिन्द्रियैर्गच्छन्ति प्रतिपद्यन्ते ते अक्षगच्छाः विषयाः तेषां छगः नाशः तत्र क्षमः समर्थः तस्य संबोधनम्. हे महायोगिन्. गगने आकाशे तं अर प्राप. किंभूते गगने. तारोने ताराभिः ऊनं तस्मिन्. तां काम्. या माता अर्थात् विश्वस्य माता. पु० की०. या ममता ममतास्वरूपेण वर्तते. या वैष्णवी माया. पु० की०. या मा लक्ष्मीः. पु० की०. या परोक्षक्षरोपमा परश्चासौ उक्षा च परोक्षा वृषभः तेन क्षरति गच्छतीति स श्रीमहादेवः तेन उपरिधीयतेति सा. (५) स्वतिप्रसादं सुन्दरातिप्रसन्नतां सर प्राप्नुहि. चित्तसरस्वति चित्तसमुद्रं. क्षेत्रं शरीरेमेव कुरुक्षेत्रं तत्र सरस्वत्याख्यनदीरूपे. नथाः समुद्रस्थिते-
रौचित्येन मम चित्तसमुद्रे स्थितिं कुरु इत्यर्थः. (६) नवा शरत् कर्पूररूपेण दर्पेण साकं ससार. किंभूता. ससारसा सारसेन पश्चिमिधेयेण पद्मेन वा सहिता. शरं काण्डं विभ्राणा पोषयन्ती. परिपाकं प्रापयन्तीत्यर्थः. नवाना नवमनः शक्यं कर्दमाभावेन पथि यस्यां स. न अविभ्राणा वीनां पश्चिमां भ्राणः शब्दः न तेन रहिता च.

दर्पेण कर्पूरैर्पेण ससारसा । शरं नवाना विभ्राणा नाविभ्राणा शरन्नवा ॥ ६ ॥ मारारिशक्रामेभमुखैरासारंरहसा । सारारव्यस्तवा नित्यं तदतिहरणक्षमा ॥ ७ ॥ माता नतानां संघट्टः श्रियां वाधितसंभ्रमा । भान्याथ मीमा रामाणां शं मे दिश्यादुमादिजा ॥ ८ ॥ सरला बहल्यारम्भतरलाखिल-
लारवा । वारलाबहलामन्दकरला बहलामला ॥ ९ ॥ भासते प्रतिमासाररसाभाताहावतिता । भावितात्मा शुभा वादे देवाभा बत ते सभा ॥ १० ॥ मारमासुषमा चारु रूचा मारवधूत्तमा । मात्तधूर्ततमावासा मा वामा मेऽस्तु मारमा ॥ ११ ॥ रसा साररसा सार सायताक्ष क्षतायसा । सातावात तवातासा रक्षतस्त्वस्त्वतक्षर ॥ १२ ॥ यदानतोऽयदानतो नयात्ययं न यात्ययम् । शिवे हितां शिवेहितां

(७,८) खड्गबन्धोऽयम्. उमा गौरी शं सुखं मे मङ्गं

दिश्यादेयात्. कीदृशी. आदिजा जगदादिभवा. तथा मारारिः शंभुः, शक्र इन्द्रः, रामो जामदग्न्यो दाशरथिर्वा, श्मभुखो गणाधिपस्तेरासारंरहसा वेगवर्षवर्देगानादरावैशास्सार उल्कृष्ट आरब्धः प्रकृतः स्तवः स्तुतिर्विद्याः सा. तथा नित्यं सदा तेषां मारारिप्रभृतीनामर्तैः पीडाया हरणेऽपनयने क्षमा समर्था. तथा नतानां मातेव माता. वस्तुत्वात्. तथा संघट्टः समूहः कासां श्रियायुद्धीनाम्. तथा बाधितो नाशितो भक्तानां संभ्रमो अर्थं यया सा तथाभूता. तथा मान्या पूज्या. अथ सीमा मर्यादा रामाणां स्त्रीणाम्. सर्वोत्तमेत्यर्थः. (९) मुरजबन्धोऽयम्. शरद्वर्णनमेतत्. सरलो दीर्घ आसमन्ताद्बहलेन प्रभूतेनारम्भेण तरलानां चञ्चलानामलिबलानां भ्रमरसैन्यानामारवः शब्दो यस्यां सा सरलाबहलारम्भतरलालिबलारवा. तथा वारलाभिर्हृसीभिर्बहला संतता. यदि वा वारेण परिपाठ्या लावो लवनं येषां तानि तथाविधानि हलानि हलकृष्टधान्यक्षेत्राणि यस्यां सा तथाविधा. तथा करं लान्ति गृह्णन्ति ये ते करला नृपाः. अमन्दा यात्रायां सोद्यमाः करला यस्यां सा तथाविधा तथा बहलानि प्रभूतान्यामलान्यामलकीफलानि यस्यां सा तथाविधा. यदि वा बहलमत्यर्थममला निर्मला बहुलामला. (१०,११) पद्यबन्धः. (१२) सर्वतोभद्रः. हे सार उल्कृष्ट, तव रक्षतः पारुयतः सतः सा रसा पृथ्वी सारसा उल्कृष्टरसास्तु भवतु. हे आयताक्ष दीर्घलोचन, तथा सा क्षतायसा चारु क्षतो नाशित आयोऽर्थागमो यैस्ते क्षतायाश्चैरादयस्तान्स्वल्पन्तं नयतीति कृत्वा. तथा सातं सुखमवतीति साताना, श्रेयस्करीत्यर्थः. अस्तिवति सर्वत्र योज्यम्. हे अत, अतति नित्यमेवोद्यमं भजत इत्यर्थः. तथा अतासा अक्षया रसा. भवतित्वत्रापि योगः पुनियमे. रक्षत एव, न त्वबलितस्य. तथा हे अतक्षर तक्षर्णं तक्षस्तनूकरणं तं राति ददातीति तक्षरः, न तक्षरोऽतक्षरः. पुष्टिद इत्यर्थः.

स्मरामितां स्मरामि ताम् ॥ १३ ॥ अज्ञायानामाहान्त्यावा-
गितिर्नीतिर्भीतिः प्रीतिः । भोगो रोगो मोदो मोहो ध्वयेच्च-
च्छेत्क्षेमे देशे ॥ १४ ॥ नागविशेषे शेषे शेषेऽशेषेपि संहते
जगति । हंससिकालं कालंका लङ्कालङ्घने स्तुतिर्भवतः
॥ १५ ॥ विनायमेनो नयतासुखादिना विना यमेनोनयता
सुखादिना । महाजनोऽदीयत मानसादरं महाजनोदी-
यतमानसादरम् ॥ १६ ॥ विश्वस्य हेतुमरैर्बहु गीयसे
त्वं विश्वमेरं शिवशिवे त्रिगुणात्ममूर्ते । चिद्योमतोऽपि
परमां प्रथमां वदन्ति त्वां योगिनः स्तुतिपराः प्रणिधान-
दृष्ट्या ॥ १७ ॥ पायाङ्कः करणोऽरणो रणरणो राणो रणो-
वारणो दत्ता येन रमारमारमरमा रमारमाः सारमा ।
स श्रीमानुदयोदयो दयदयो दायोदयोदेदयो विष्णुर्जिष्णु-
रमीरमीरभिरमीरामीरमीरमीरमीः ॥ १८ ॥

(१३) यस्यामानतोऽयं जनः न यात्यर्थं नीतिविक्षेपं न याति-
कुतः अयदानतः अर्थात् तथैवायम् शुभावहविधिदानात्. शिवे मङ्गले
हितां अनुकूलाम्. शिवेन महादेवेन ईहितां प्रार्थनीयाम्. स्परेण
कंदर्पेण अमितां मातुसयोग्याम्. अनभिभूतामिल्यर्थः. (१४) चतुर्मात्रि-
को विष्णुमालाच्छन्दः. आश्रयानां वेदानामन्त्या वाक् उपनिषद्. आह
अकथयत्. किम्. ईतिः नीतिः भीतिः प्रीतिः भोगः रोगः मोदः
मोहः क्षेमे क्षुभे देशे स्थाने आत्मपरात्मनोः ध्वयेत् इच्छेच्च.
(१५) सातुमासः. हे राम, त्वया अशेषे समस्तोऽपि जगति संहते
त्वं नागविशेषे देशपनागे शेषे स्वपिपि तथा असित्वत् खड्गवत्
कालं कृष्णं कालं हंसि मारयसि. अतो भवतस्तव लङ्काया लङ्घने
पारगमने का स्तुतिः स्तवनं न किमपीत्यर्थः. (१६) सृत्ं जटायुषं
दृष्ट्वा रामं प्रति लक्ष्मणोक्तिरियम्. अयं विना पक्षिस्वरूपः पुरुषः
जटायुः यमेन यतमानसादरं यतमानानां रक्षितुमुद्यतानां साद-
रं विषादं राति ददातीति तत् यथा स्यात्तथा अरं शीघ्रं मानसात्
मानसं चित्तमेव मानसं मानससरस्तस्मात् अदीयत अखण्डयत्.
अयं किंभूतः. महाजनः महात्मा महाजनोदी च महं उत्सवम-
जन्ति क्षिपन्ति ये दुर्जनास्तोदोदी तदपसारकः. यमेन किंभूतेन.
धनो विना अपराधमृते नयता स्वपुरं प्रापयता अशुखादिना प्राण-
भक्षणेण सुखादिना ऊनयता च हीनं कुर्वता च इत्यर्थः. (१७)
अस्य वसन्ततिलकाच्छन्दसो दुर्गास्तुतिरूपस्य षडस्य चतुर्णामपि
पादानां षडसप्तमाष्टमाक्षरलोपेन इन्द्रवज्रावृत्तं शिवस्तुतिश्च जायते.
(१८) सः पुराणप्रसिद्धः. वेवेष्टि व्याप्तोतीति विष्णुर्भगवान्नो
युष्मान्पायादित्यर्थः. वः इति बहुवचनेन सर्वसमत्वं सूचितम्.
माययासृष्टस्य तस्य कथं रक्षकत्वं भवत्वित्यत आह. श्रीमानिति.
श्रीमिल्यमस्यास्तीति श्रीमायं माया विनामृदित्यर्थः. ननु बहूनां
रक्षणपरिपन्थिनां विद्यमानत्वात्कथमस्य रक्षकत्वमित्याह. विष्णु-
रिति. जयनद्रीलः इत्यर्थः. तथा च रक्षणपरिपन्थिनोऽपि

भाषाचित्रम् ।

उत्तररङ्गकलितोरुकटारीभाजिरा उत भयंकरभालाः ।
सन्तु पायकगणा जय तैस्त्वं गामगोहृरमिलाव इलावी
॥ १ ॥ हरनयनहुताशज्वालया जो जलाया रतिनयन-
जलौघे खाक बाकी बहाया । तदपि दहति चित्तं माक-

तद्वशाया इति भावः. इदानीं वः इति बहुवचनोक्तं सर्वसमत्वं
द्रव्यितुमवतारविशेषान्विशेषणमुखेनाह. करण इति. कं जलं
रणति गच्छतीति करणः. मत्स्यकूर्मोवतारवानित्यर्थः. पुनः अरणः
न विषते रणः संग्रामो यस्य स तथा. अनेन च ब्रह्मकर्मभाव-
प्रणयो वामनावतार उक्तो भवति. यस्येति शेषः. स कः. यस्य
विष्णोः राणः रणस्यायं राणः; रणसंबन्धीत्यर्थः. रणरणः रणाच्छ-
ब्दाज्जायमानो रणः शब्दो रणरणः प्रतिशब्दः रणोवारणः रणस्य
उः लक्षणं त्रणादिच्छं येषां ते रणवः वीराः तान् वारयतीति
रणोवारणः अभूत्, उकारस्त्वह लक्षणम्. अनेन नृसिंहावतार
उक्तो भवति. कः सः. येन अरं शीघ्रं अरीणां समूहो आर
अरिद्वन्दं मिनोति हिनस्तीति आरमाः तेन आरमा अरिकुलनि-
हन्ना रमा लक्ष्मीविप्रेभ्यो विश्राणिता दत्ता. तथा रमया रमते
असौ रमारमो विष्णुस्तस्मिन्मन्ते ते रमारमरमाः ब्राह्मणास्तान्
आरमयति आह्लादयति सः तथा आस बभूवेत्यर्थः. अनेन क्षत्रि-
यान्तकारिपरशुरामावतार उक्तो भवति. पु० क० उदयोदयः.
याति प्राप्नोतीति यः न यः अयः अप्राप्तः उदयो येन तत् अयो-
दयं भूषरादि. उत् उद्धृतं अयोदयं अप्राप्तोदयं जलनिमग्नं भूष-
रादि येन सः तथा. अनेन आदिवराह उक्तो भवति. पु० क०.
अदयदयः अदयेयु दयते स तथा. क्रूरैश्चपि दयावानित्यर्थः. अनेन
बौद्धावतार उक्तो भवति. पु० क०. दायोदयोदेदयः दायार्थं वि-
भागार्थं उद्धृतं अयो लोहमयं दास्यं यैस्ते दायोदयाः धार्तराष्ट्राः
तान्मति खण्डयतीति तथाविधोऽर्जुनः तस्मिन् दयते स तथा.
अनेन कृष्णावतार उक्तो भवति. पु० क०. अभीरभीरभिः
पराङ्गनाहरणादिभ्यः क्रूरैश्चो अभीरा निर्भयाः रावणादवस्तेषु
भियै भयार्थं रमते रामस्येन वतते स तथा. अनेन रामावतार
उक्तो भवति. पु० क०. अभीराभीरमीसारमीः अभीराः शूराः
भीराः कातराः तेष्चपि कोट्या लोभादिवशात् भियं सारयन्ति
प्रयच्छन्ति ते दुष्टमिच्छास्तेषां भीः यस्मात् स तथा. अनेन
कल्पयवतार उक्तो भवति.

(१) हे राजन् तव पायकगणाः सेवकलोका उत्तररङ्गकलितो-
रुकटारीभाजिराः उत्तररङ्गा अतिमुदिताः कलितोस्कटाः सज्जितपृ-
थुकपोला ये अरीभाः शत्रुगजास्तेषां योऽसौ आजिः संग्रामः
तं रान्ति ददतीति ते सन्तु. उत पुनः भयंकरभालाः भुक्तुदीभीषण-
ललाटाः सन्तु. तैः पायकगणैः श्लावाः पृथ्वीरक्षकः श्लावीजित-
कंदर्पस्त्वं अनोहरं अगोभ्रहं यथा स्यात्तथैवं गां पृथ्वीं जय पर-
देशानामीयान्कुरु.

क्या मैं करोगी मदनसरसि भूयः क्या बला आग लागी
॥ २ ॥ नूनं बादलशह शोहपसरी निःसाणशब्दः खरः
शत्रुं पाडि लुटालितो विहणिसो एवं भणन्त्युद्गताः । रूढे
गर्दभ्रामघालि सहसा रे कं तमेरे कहे कण्ठे पापनिवेशि
याहि शरणं श्रीमल्लदेवं प्रमुम् ॥ ३ ॥

जातिवर्णनम् ।

सिंहः ॥ गर्जन्हरिः साम्भसि शैलकुञ्जे प्रतिध्वनीना-
त्मकृतात्रिशयम् । पदं बबन्ध क्रमितुं सरोपः प्रतर्कयन्नन्यमुगे-
न्दनादम् ॥ १ ॥ लीढग्रस्तविपाण्डुरप्रनखयोरार्कणदीर्घीं सुखं
विन्यस्याग्रिमयुर्गुणे चरणयोः सद्यो विभिन्नद्विपः । एतस्मि-
न्मदगन्धवासितसटः सावन्नतिर्यक्चलत्सुकान्ताहतिधृतलोलो-
मधुपः कुञ्जेषु शेते हरिः ॥ २ ॥ पश्योदश्वदवाश्वदक्षितवपुः
पश्चार्धपूर्वाध्भाक्स्तब्धोत्तानितपृष्ठनिष्ठितमनागभुभ्राप्रलाङ्गल-
भृत् । दंष्ट्राकोटिविशङ्कटास्यकुहरः कुर्वन्सटामुक्तयामुक्तर्णः
कुरुते क्रमं करिपतौ कूराकृतिः केसरी ॥ ३ ॥ उत्कर्णोऽयम-
काण्डचण्डिमपटुः स्फारस्फुरकेसरः कूराकारकरालवक्त्रवि-
कटस्तब्धोर्ध्वलाङ्गलभृत् । चित्रेणापि न शक्यतेऽभिलि-
खितुं सर्वाङ्गसंकोचनाच्चीत्कुर्वद्विरिकुञ्जकुञ्जरशिरःकुम्भस्थ-
लस्थो हरिः ॥ ४ ॥

तरशुः ॥ लाङ्गलेनाभिहृत्य क्षितितलमसकृद्भारयन्न-
ग्रपञ्चामात्मन्येवावलीय द्रुतमथ गगनं श्रोतपत्निकमेण ।
रकूर्जद्भुंकारघोषः प्रतिदिशमखिलान्द्रावयन्नेप जन्तून्कोपा-
विष्टः प्रविष्टः प्रतिवनमरणोच्छ्वनचक्षुस्तारक्षुः ॥ ५ ॥

करिणः ॥ अम्भोमुचां संलिलमुद्गमतां निशीथे ताली-
वनेषु निभृतं स्थिरकर्णतालाः । आकर्णयन्ति करिणोऽर्ध-
निमीलिताक्षा धारारवान्दशनकोटिनिपण्णहस्ताः ॥ ६ ॥

मृगः ॥ श्रीवामङ्गाभिरामं सुहृदरुपतति स्यन्दने बद्ध-
दृष्टिः पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाद्भयसा पूर्वकायम् ।
दम्भैर्धावलीढैः श्रमविद्युत्सुखभ्रंशिभिः कीर्णवर्त्मा पश्यो-
दप्रभुतत्वाद्विद्यति बहुतरं सौकमुच्यार्थं प्रयाति ॥ ७ ॥

मह्यः ॥ नयनपथनिरोधाकोपनिर्धृतमालभ्रमदविरलरो-
मस्तोमबद्धान्धकारः । कृमिकवलनलोभोत्सातवल्मीकरन्प्रो-
त्थितकणिकणघातेरुच्छलत्येप मह्यः ॥ ८ ॥

हयः ॥ यावच्छकलितो वायुरेकीभविमुमर्हति । ताव-
देव तुरंगोऽयमाजगाम जगाम च ॥ ९ ॥ मण्डले मण्ड-
लाकारो रेखा वाजीमयी जवे । सव्यापसव्ये द्विसुखो नकु-
लाधिष्ठितो हयः ॥ १० ॥ पुरो नुन्नः पश्चाद्भ्रजति विद्युत्-

श्रोच्छ्रिततनुः समुत्पत्योत्तानः पतति पथि लोकान्प्रविशति ।
हयः किञ्चिद्भ्रच्छेद्यदि नयति पत्तिं क्वचिदहो कशाघाते
तिष्ठत्यथ चरणघातेन खनति ॥ ११ ॥ आकर्षन्नैव गां
वमन्नैव सुरैर्पश्चार्धमुज्जन्नैव स्वीकुर्वन्नैव खं पिबन्नैव दिशो
वार्यंश्च मुष्णन्नैव । साङ्गारप्रकरां स्पृशन्नैव भुवं छायाममृ-
ष्यन्नैव प्रेङ्खन्नामरवीज्यमानवदनः श्रीमान्हयो धावति
॥ १२ ॥ पश्चादङ्गी प्रसार्य त्रिकनतविततं द्राघयित्वाङ्ग-
मुच्चैरासज्याभुग्नकण्ठो मुखसुरसि सटां धूलिधूमां विधूय ।
घासग्रासाभिलापादनवरतचलत्प्रोथतुण्डस्तुरङ्गो मन्दं श-
ब्दायमानो विलिखति शयनादुत्थितः क्ष्मां सुरेण ॥ १३ ॥
कपिः ॥ यदकींशुकान्तस्फुरदरुणपुष्पोदरधिया प्रविद्यो
नासान्तः कणितमणिङ्गिभः प्रकुरुते । कपिः स्थित्वा स्थित्वा
तदिदमनुष्टण्वन्विचकितो धुनोत्यास्यं रौति प्रचलति
चलत्युच्छलति च ॥ १४ ॥

महोक्षः ॥ गर्जित्वा मेघधीरं प्रथममथ शनैर्मण्डली-
कृत्य देहं रुङ्गाभ्यां भीषयन्तावभिमुखमवनीं दारयन्तौ
सुराग्रैः । मन्दं मन्दं समेत्य स्थिरनिहितपदं दत्तघातौ
सरोषं युष्येते चालयन्तौ कुटिलितमसकृत्पुच्छमेतौ म-
होक्षौ ॥ १५ ॥

धेनुः ॥ आहत्याहृत्य मूर्धा द्रुतमनुपिवतः प्रस्रुतं
मातुरूधः किञ्चित्कुब्जैकजानोरनवरतचलच्चारुपुच्छस्य धेनुः ।
उत्कर्णं तर्णकस्य प्रियतनयतया दत्तहुंकारमुद्रा विखंस-
त्क्षीरधारालवशबलमुखस्याङ्गमातृति लेदि ॥ १६ ॥

रासभः ॥ आघ्रायाघ्राय गन्धं विकटमुखपुटो दर्शय-
न्दन्तपङ्क्तिं धावत्युमुक्तनादो सुहृदपि च रसाद्भयया पृष्ट-
लम्नः । गर्दभ्याः पादघातद्विगुणितसुरतप्रीतिराकृष्टशिशो वे-
गादारूढ मुखन्नवतरति खरः खण्डितेच्छध्रिरेण ॥ १७ ॥

अजः ॥ प्रात्या श्रोणीमजाया विततमभिमस्रं वक्रमं-
कोचमङ्गं स्थित्वा सूर्यं निरीक्ष्य प्रविकसितसटो घट्टयन्क्ष्मां
सुरेण । बोधोकारान्प्रकुर्वन्मणिशकलनिभं चालयन्नेत्रयुग्मं
छागश्चाद्गनेकेश्वरतु इव विटो गन्मथान्वः करोति ॥ १८ ॥

मेघः ॥ पार्श्वस्फालावलेपाच्चतुलितचरणोल्लेखिताकाश-
देशः संघट्टाटोपकोपप्रसरितरसनापलत्रालीढसुकः । किञ्चि-
त्साचीकृतास्यः स्फुरदधरपुटः स्फारिताताम्रचक्षुर्धोणाघा-
ताभिलापादपसरति रुषं दर्शयन्नेप मेघः ॥ १९ ॥

मयूरः ॥ मण्डलीकृत्य बर्हाणि कण्ठैर्मधुरगीतिभिः ।
कलापिनः प्रत्यत्यन्ति काले जीमूतमालिनि ॥ २० ॥

चातकः ॥ दम्भोलिरपूर्जदम्भोघराविपुलतडिदम्भग-
म्भीरनादैरम्भःसंभारसंभावनकुतुकिकुलं चातकानां प्रचृत्यत् ।
ऊर्ध्वं विन्यस्तचक्षुपुटमुपरि परिश्राम्यदुत्पातवातेरम्भोदोन्मु-
क्तमम्भःकणमपि न चिरात्प्राप्य नम्रं मिथोऽभूत् ॥ २१ ॥

पारावतः ॥ कलकणितगर्भेण कण्ठेनाधूर्णितक्षेणः ।
पारावतः परावृत्य रिरंसुश्रुम्बति प्रियाम् ॥ २२ ॥

बकः ॥ नालेनेव स्थित्वा पादेनैकेन कुक्षितग्रीवम् ।
अनयति कुमुदभ्रान्तिं वृद्धवको बालमत्स्यानाम् ॥ २३ ॥
स्थित्वा धैर्यादुपाम्भः समजटरशिराश्चक्रमूर्तिमुहूर्तं धूर्तः
संत्यक्ततीरः कतिचिदपि पदान्युच्चकैः कुक्षिताङ्घ्रिः । पश्चा-
द्ग्रीवां प्रसार्य त्वरितगतिरारां मध्यमाविश्य चञ्चा चञ्चन्ती-
मूर्ध्वकण्ठः कथमपि शफरीं स्फारिताक्षो बकोऽपि ॥ २४ ॥

कुक्कुटः ॥ न्यक्षचक्षलचक्षुचुम्बनचलचूडाग्रमुप्रपतच्च-
क्राकारकरालकेसरसटास्कारस्फुरत्कन्धरम् । वारंवारमुदङ्घ्रि-
चक्षलघनभ्रद्यन्नखभुण्णयोर्दृष्टा कुक्कुटयोर्द्वयोः स्थितिरिति
कूरकमं युध्यतोः ॥ २५ ॥ पक्षावुत्क्षिप्य धुन्वन्सकलतनुरु-
हान्भोगविस्तारितात्मा प्रागेवोड्डीननिद्रः स्फुरदरुणकरोद्भा-
सितं खं निरीक्ष्य । प्रातः प्रोत्थाय नीडस्थितचपलतनुर्धर्म-
रध्यानमुच्चैर्रिवं पूर्वकाञ्चतविकटसटः कुक्कुटो रारटीति २६

गौरखरकुकलासौ ॥ ग्रीष्मादित्यकरप्रतप्तसिकताम-
ध्योपविष्टः सुखं शेते गौरखरो मरुस्थलभुवि प्रोथं निधाय
क्षितौ । गुञ्जजाहककण्टकाहतमरुद्रूतोत्पतद्भूलिभिश्लिन्न-
ङ्गः कुकलासकोऽपि निभृतं मार्तण्डमुद्दीक्षते ॥ २७ ॥

सर्पः ॥ आलोकत्रस्तनारीकृतसभयमहानादधावज्जनौ-
घन्यासद्वारप्रदेशप्रचुरकलकलाकर्णनस्तन्वचक्षुः । काष्ठं दण्डं
गृह्णत्येतिसुखरजनैस्ताडितो लोष्टघातैर्भातः सर्पो गृहस्या-
नधिगतविवरः कोणतः कोणमेति ॥ २८ ॥

पुलिन्दः ॥ वामस्कन्धनिषण्णशार्ङ्गकुटिलप्रान्तापिता-
धोमुखस्यन्दच्छोणितलम्बमानशशकान्धेपीस्खलचामरान् ।
ज्यान्तप्रोतकपोतपोतनिपतद्रत्नाक्तत्पीरकान्योऽपश्यत्करि-
कुम्भभेदजनितास्कन्दान्पुलिन्दान्पुरः ॥ २९ ॥

पथिकः ॥ गायति हसति च नृत्यति हृदयेन धृतां
प्रियां विचिन्तयति । समविषमं न च विन्दति गृह्णमनस-
मुसुकः पथिकः ॥ ३० ॥ मातर्धर्मपरे दयां कुरु मयि
श्रान्तेऽद्य वैदेशिके द्वारालिन्दककोणके सुनिभृतं यास्यामि

सुखा निशि । इत्युक्ते सहसा प्रचण्डगृहिणीवाक्येन निर्भ-
स्मितः स्कन्धन्यस्तपलालमुष्टिभ्रमवः पान्थः पुनः प्रस्थि-
तः ॥ ३१ ॥ भद्रं ते सदृशं यदध्वगशतैः कीर्तिस्तवोद्बुध्यते
स्थाने रूपमनुचमं सुकृतिना दानेन कर्षो जितः । इत्या-
लोम्य भृशं दशा करुणया शीतातुरेण स्तुतः पान्थेनैकप-
लालमुष्टिरुचिना गर्वायते हालिकः ॥ ३२ ॥ देशैरन्तरिता
शतैश्च सरितासुर्वीभृतां काननैर्यत्नेनापि न याति लोचनपथं
कान्तेति जानन्नपि । उड्डीवश्रणार्धरुद्रवसुधः कृत्वाश्रुपूर्णे
दशौ तामाशां पथिकस्तथापि किमपि ध्यानमुद्दु-
र्वीक्षते ॥ ३३ ॥

शूरः ॥ खड्गहस्तोऽरिमालोक्य हर्षामर्षसमन्वितः ।
शूरः पुरकितो रक्तनेत्रो हसति जुम्भते ॥ ३४ ॥

बालाः ॥ धूलीभूसरतनवो राज्यस्थितिरचनकलिपतैक-
नृपाः । कृतसुखवाद्यविकाराः क्रीडन्ति सुनिर्भरं बालाः ॥ ३५ ॥
आयातो भवतः पितेति महसा मातुर्निशम्योदितं धूलीभूस-
रितो विहाय शिशुभिः क्रीडारसान्प्रस्तुतान् । दूरात्स्मरसुखः
प्रसार्य ललितं बाहुद्वयं बालको नाधन्यस्य पुरः समेति
परया प्रीत्या रटन्धर्षम् ॥ ३६ ॥

कुमारः ॥ अकूर्चरम्भोऽपि प्रतिचुबुकदेशं करतलं
प्रतिज्ञायां कुर्वन्युवतिपु द्यं स्निग्धतरलाम् । कुमारोऽहं-
कारात्परिपदि समानानगणयन्सुजो वक्षः पश्यन्नववयसि
कान्तिं वितनुते ॥ ३७ ॥

नर्तकी ॥ खेदक्रेदितकङ्काणां सुजलतां कृत्वा मुदङ्गा-
श्रयां चेटीहस्तसमर्पितैकचरणा मञ्जीरसंघित्तया । सा भूयः
कुचकम्पसूचितरयं निःश्वासमासुषती रङ्गस्थानमनङ्गासाकृ-
तवती तालावधौ तस्थुषी ॥ ३८ ॥

लेखनकर्त्री ॥ उन्नमितैकभ्रूलतमाननमस्याः पदानि
रचयन्त्याः । कण्टकितेन प्रथयति मन्थनुरागं कपोलेन ॥ ३९ ॥
यद्भूलते तरलिते यदुदङ्गुलीकः पाणिः पुनो यदपि चक्षुरल-
ब्धलक्ष्यम् । उन्मुद्रिताधरदलं च यदास्यमस्यास्तकाव्यक-
र्मणि निषिक्तमयैमि चेतः ॥ ४० ॥

कलमकण्डनीगीतयः ॥ विलासमसृणोहसन्सुसल-
लोकदोःकन्दलीपरस्परपरिस्खलद्वलयनिःखनोद्वन्धुराः । ल-
सन्ति कलहुंकृतिप्रसभकम्पितोरःस्थलत्रुटद्रमकसंकुलाः कल-
मकण्डनीगीतयः ॥ ४१ ॥

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे चतुर्थं प्रकरणं समाप्तम् ।

प्रकरणम् ५ ।

अन्योक्तिप्रकरणम् ।

सूर्यान्योक्तयः ।

रवेरेवोदयः श्लाघ्यः कोऽन्येषामुदयग्रहः । न तमांसि न तेजांसि यस्मिन्नभ्युदिते सति ॥ १ ॥ खद्योतो द्योतते तावद्यावन्नोदयते शशी । उदिते तु संहस्रांशो न खद्योतो न चन्द्रमाः ॥ २ ॥ तस्यैवाभ्युदयो भूयाद्दानोर्यस्योदये सति । विकासमाजो जायन्ते गुणिनः कमलाकराः ॥ ३ ॥ निमीलनाय पद्मानामुदयायात्पतेजसाम् । तमसामवकाशाय ब्रजत्यस्तमसौ रविः ॥ ४ ॥ कैरस्फोटोऽम्बरत्यागस्तेजोहानिः सरागता । वारुणीसंगजावस्था भानुनाप्यनुभूयते ॥ ५ ॥ अजस्रं लसत्यग्निनीचुन्दसङ्गं मधूनि प्रकामं पिवन्तं मिलिन्दम् । रविर्माचयत्यब्जकाराग्रहेभ्यो दयालुर्हि नो दुष्टवद्वोषदर्शी ॥ ६ ॥ एतावत्सरसिजकुञ्जालस्य कृत्यं भित्त्वाम्भः सरसि विनिर्गमो बहिर्यत् । आमोदो विकसनमिन्द्रानिवासस्तसर्वे दिनकरकृत्यमामनन्ति ॥ ७ ॥ देवो हरिर्वैहतु वक्षसि कौरुस्तुभं तन्मन्ये च काचन पुनर्युमणेः प्रतिष्ठा । यत्पादसंगतिसमर्पितसौरभाणि धत्ते स एव शिरसा सरसीरूहाणि ॥ ८ ॥ उद्यन्त्वमूनि सुबहूनि महामहांसि चन्द्रोऽप्यलं भुवनमण्डलमण्डनाय । सूर्यादिते न तदुदेति न चास्तमेति येनोदितेन दिनमस्तमितेन रात्रिः ॥ ९ ॥ दिक्श्रीतमोहतिजगज्जनरञ्जनादि सर्वे भविष्यति रवेरिव चन्द्रतोऽपि । किं त्वस्तगामिनि रवौ भविता न जाने राजीवजीवनविधौ कतमः प्रकारः ॥ १० ॥ अधिगमनमनेकास्तारका राजमानाः प्रतिगृहमपि दीपाः प्रासुवन्ति प्रतिष्ठाम् । दिशि दिशि विकसन्तः सन्ति खद्योतपोताः सवितरि उदितेऽस्मिन्किं नु लोकैरलोकि ॥ ११ ॥ गते तस्मिन्मानौ त्रिभुवनसमुन्मेषविरहव्यथां चन्द्रो नेष्यत्यनुचितमितो नास्ति किमपि । इदं चेतस्तापं जनयतितरामत्र यदमी प्रदीपाः संजातास्तमिरहितबद्धोद्गुरशिखाः ॥ १२ ॥ पातः पूष्णो भवति महते नोपतापाय यस्मात्कालेनास्तं क इह न गता यान्ति यास्यन्ति चान्ये । एतावतु व्यथयति यदालोकबान्धैस्तमोभिस्तस्मिन्नेव प्रकृतिमहति व्योम्नि लब्धोऽवकाशः ॥ १३ ॥ पततु नभसो गच्छत्वस्तं निमज्जतु वा-

१ ज्योतिरिङ्गणः, २ सूर्ये, ३ किरणाः; (पक्षे) हस्ताः, ४ आकाशः; (पक्षे) बलम्, ५ वरुणदिक्; (पक्षे) मधुविशेषः,

रिधौ ब्रजतु वरुणागारद्वारं प्रभाभिरनादृतः । तदपि तरणिर्दत्त्वा पादं शिरःसु महीभृतां दलिततिमिरव्रातः प्रातः पुनः सकृदेष्यति ॥ १४ ॥ येनोन्मथ्य तमांसि मांसलघनस्यर्धीनि सर्वे जगच्चक्षुष्मत्परमार्थतः कृतमिदं देवेन तिग्मत्विषा । तस्मिन्नस्तमिते विवस्वति कियान्कूरो जनो दुर्जो नो यद्ब्रह्माति र्भृति शशाङ्कशकलालोके प्रदीपेऽथवा ॥ १५ ॥ यत्पादाः शिरसा न केन विघृताः पृथ्वीभृतां मथ्यतस्तस्मिन्भौस्वति राहुणा कैवलिते लोकत्रयीचक्षुषि । खद्योतेः स्फुरितं तमोभिरुदितं ताराभिरुज्जृम्भितं ध्रुवैरुत्थितमाः किमत्र करवै किं किं न कैश्चेदितम् ॥ १६ ॥ पूर्वाह्ने प्रीतिबोधय पङ्कजवनान्युत्सार्थं नेशं तमः कृत्वा चन्द्रमसं प्रकाशरहितं निस्तोजसं तेजसा । मध्याह्ने सरितां पयः प्रवित्तैरापीय दीप्तैः करैः सायाह्ने रविरस्तमेति विवशः किं नाम शोच्यं भवेत् ॥ १७ ॥ दूरं यान्तु निशाचराः शशिकराः क्लेशं लभन्तं तारासुद्योतं कलयन्तु हन्त न चिरं खद्योतका द्योतले । ध्वान्तं ध्वंससुपैतु हंसनिवहः पद्माकरे शाम्यतु प्राचीपर्वतमौलिमण्डनमणिः सूर्यः समुज्जृम्भते ॥ १८ ॥

चन्द्रान्योक्तयः ।

आलोकवन्तः सन्त्येव भूयांसो भास्करादयः । कलावानेव तु त्र्यंबद्रावकर्मणि कैर्मठः ॥ १ ॥ देवाद्यद्यपि तुल्योऽभूद्भूतेशस्य परिग्रहः । तथापि किं कैपालानि तुलां यान्ति कलानिधेः ॥ २ ॥ अहो नक्षत्रराजस्य साभिमानं विचेदितम् । परिक्षीणस्य वक्रत्वं संपूर्णस्य सुदृत्ता ॥ ३ ॥ व्यज्यमानकलङ्कस्य वृद्धौ सति कलानिधेः । आशास्महे वयं पूर्वां सर्वेस्त्रायां कृशां दशाम् ॥ ४ ॥ क्षीणः क्षीणः समीपत्वं पूर्णः पूर्णोऽतिदूरताम् । उपैति मित्रैश्चचन्द्रो युक्तं तन्मैलिनात्मनः ॥ ५ ॥ निशाचरोऽपि दीनोऽपि सकलङ्कोऽपि चन्द्रमाः । चकोरीनयनद्वन्द्वमानन्दयति सर्वदा ॥ ६ ॥ हरसुकुटे सुरतटिनीनिकटस्थितिलाभतो द्वि-

१ किरणाः; (पक्षे) चरणाः, २ शैलानाम्; (पक्षे) राशाम्, ३ सूर्ये, ४ अस्ते, ५ दिवान्धैः, ६ उन्निद्राणि कृत्वा, ७ निशासन्धेः, ८ प्रकाशवन्तः, ९ बहवः, १० पाषाणः, ११ समर्थः, १२ कपाळासीनि, १३ सूर्यात; (पक्षे) स्निग्धात्, १४ कलङ्किनः,

जेन्द्रेण । अपि गरलं फणिफूत्कृतिरीर्ष्यणतीक्ष्णाशुशुक्षणिः
 क्षान्तः ॥ ७ ॥ निजकरनिकरसम्प्राध्या धवल्य भुवनानि
 पार्वण शशाङ्क । सुचिरं हन्त न सहते हतविधिरिह सु-
 स्थितं कमपि ॥ ८ ॥ यद्यपि शिरोऽधिरोहति रौद्रः क्रोधेन
 सिंहाकिानयः । त्यजति न शरणं यातं सागरसुसुम्भं त-
 दपि ॥ ९ ॥ प्रोषितवति रजनिकरे बन्धुतया न खलु कै-
 रवाप्येव । म्लायन्ति किंतु सहसा भुवनान्यपि तमसि म-
 ज्जन्ति ॥ १० ॥ शंकरशिरसि निवेशितपदेति मा गर्वमुद्द-
 हेन्दुकले । फलभेतस्य भविष्यति तव चण्डीचरणरेणु-
 मृजा ॥ ११ ॥ या महेशशिरसो विभूषणं या त्रिलोकज-
 नलोचनोत्सवः । सेयमिन्दुकलिका दिनात्यये तापिता क-
 मिह नातितापयेत् ॥ १२ ॥ रञ्जिता न ककुभो निवेशिता
 नार्षिषो बत चकोरचक्षुषु । कष्टमिन्दुरुदये निपीयते दारुणेन
 तैमसा बलीयसा ॥ १३ ॥ किरति प्रकरं गवां प्रकर्षं सुम-
 नःखच्छतरं विधौ कलानाम् । कति चेत्कलयन्ति यत्प्र-
 बोधं कति चेन्नेति स तत्स्वभाव एव ॥ १४ ॥ निधेः क-
 लानामपि रीतिरेषा मर्माणि भे संस्पृशतीव भूयः । कुतो
 विशेषात्कुमुदेऽनुरागः कुतो विरागश्च कुशेशयेषु ॥ १५ ॥
 निष्पीडितो यद्यपि दैवयोगान्निशाकरश्रापि विधुंतुदेन ।
 तथापि पीयूषविशेषवर्षा सुधाकरः कैरैचकाननेषु ॥ १६ ॥
 बक्रोऽस्तु बाल्ये तदनु प्रवृद्धः कलङ्कवानस्तु जडोऽस्तु
 चन्द्रः । महेशमौलौ च पदं दधातु जायेत वन्द्यो विविधो-
 पकारात् ॥ १७ ॥ तारागणाश्चन्द्रमसं भजन्ते न जातु
 नीथं नलिनकाराणाम् । एतावता तस्य किमस्ति हानिर्ज्ञाता
 तयोरन्तरमेव लोकः ॥ १८ ॥ यस्योदयेनैव दिशां प्रसाद-
 स्तापापनोदोऽपि जगत्रयस्य । चकोरचक्षुषूपटपारणे तु च-
 न्द्रस्य तस्यास्ति कियान्प्रयासः ॥ १९ ॥ प्रकुर्वता संगति-
 मिन्दुनापुना किं किं च लब्धं जगदीश्वरेण वै । कलङ्क-
 हानिः सुरसिन्धुसंगमः कलाक्षयिवं च पदं तथोच्चकैः ॥ २० ॥
 नयनमसि जनार्दनस्य शंभोर्मुकुटमणिः सुदृशां त्वमादि-
 देवः । त्यजसि न मृगमात्रमेकमिन्दो चिरमिति येन कल-
 ङ्कनं वदन्ति ॥ २१ ॥ विरम तिमिर साहसादसुष्माद्यदि
 रविरस्तमितः स्वतस्ततः किम् । कॅलयसि न पुरो महार्हि-
 धाराद्युतिनिधिरम्बुदयत्ययं शशाङ्कः ॥ २२ ॥ आस्ते विधुः
 परमनिर्वृत एव मौलौ शंभोरिति विजगतीजनचित्तवृत्तिः ।

अन्तर्मिर्गूढनयनानलदाहदुःखं जानाति कः परमृते बत
 शीतरश्मेः ॥ २३ ॥ एकेव सामृतमयी सुतरामनर्घ्या का-
 प्यस्त्यसौ हिमकरस्य कला ययैव । आरोपितो गुणविदा
 परमेश्वरेण चूडामणौ न गणितोऽस्य कलङ्कदोषः ॥ २४ ॥
 श्रेयान्विधोर्बहुलपक्षपरिक्षयोऽपि नो पूर्णतापि जलधेरिह व-
 र्गनीया । यद्गारि न स्पृशति हन्त पृथग्जनोऽपि यस्याम्-
 तैर्मखभुजोऽपि मुदं लभन्ते ॥ २५ ॥ मौरस्य मित्रमसि
 किं च सुधामयूख शंभावपि प्रैणयितां प्रकटीकरोषि । वि-
 श्वासपात्रमसि यद्दिषतोत्सयोरप्येतत्त्व प्रकृतिशुद्धतनोश्चरि-
 त्रम् ॥ २६ ॥ रत्नाकरो जनयिता सहजश्च वर्गः किं क-
 ध्यताममृतकौस्तुभपारिजाताः । किं तैरचिन्त्यमिह तत्पुन-
 रन्यदेव तत्त्वान्तरं कुमुदबन्धुरसौ यद्विन्दुः ॥ २७ ॥ ना-
 नन्दि कैरवमवर्धि न वाम्बुराशिरादीपि नाम्बरमहारि न-
 वान्धकारः । धिदैवतुर्विलसितं यदसौ सुधांशुरभ्युद्यतश्च
 तैमसा कवलीकृतश्च ॥ २८ ॥ चन्द्रं समाश्रयति नाम ति-
 थिस्त्वनेका क्षीणस्तु बिम्बपरिपूर्णमपूरणाय । एवं पुनः स-
 कलमण्डलपूर्णवर्णं सा पूर्णमैव खलु पूरयितुं समर्था ॥ २९ ॥
 श्वेरा दिशः कुमुदमुद्दिदुरं पिबन्ति ज्योत्स्नाकरम्भमुदरंभ-
 रयश्चकोराः । आः कीदृगत्रिमुनिलोचनदृपिकायां पीयूषदी-
 धितिरिति प्रथितोऽनुरागः ॥ ३० ॥ हिमकर परमागं भूष-
 यिष्यन्सुमेरोर्भ्रजसि यदि तदाहं न क्षमः संनिरोद्धुम् । इति
 तु बहुविधाभिः काकुभिः प्रार्थये त्वां पुनरपि कुमुदानामेत्य-
 हार्यो विषादः ॥ ३१ ॥ कलास्तास्ताः सम्यग्बहसि यदसि
 त्वं द्विजपतिर्द्युतिस्तादृग्मूला जनिरपि च रत्नाकरकुले । बहु
 त्रमः किंवा पुरहरशिरोमण्डलमसि त्वदीयं तत्सर्वं शशाधर
 कलङ्काद्विफलितम् ॥ ३२ ॥ पादन्यासं क्षितिधरगुरोर्भृद्धिं
 कृत्वा सुमेरोः क्रान्तं येन क्षपिततमसा मध्यमं धाम विष्णोः ।
 सोऽयं चन्द्रः पतति गगनादल्पशेषैर्मयूखैर्दूराहो भवति
 महतामप्यपभ्रंशहेतुः ॥ ३३ ॥ त्वं भोः शंभोर्निवससि शि-
 रोदेशमाश्रित्य नित्यं तत्त्वां याचे जगदुपकृतिव्यापृतिव्यग्र-
 मिन्दो । यः सद्भावस्तव परिणतः कैरवे वा चकोरे स्पृश्य-
 स्तेन प्रतिनिशमसौ चक्रवाको वराकः ॥ ३४ ॥ यज्जा-
 तोऽसि पयोनिधौ हरजटाजूटे प्रसिद्धोऽसि यद्विश्वस्योदर-
 दीपकोऽसि विधिना सृष्टोऽसि यच्चातुतैः । ज्ञातः शीतम-
 यूख सर्वमधुना म्लानीकृतं तत्त्वया राजीवं यदपास्य कैरव-
 कुलं नीतं विकासास्पदम् ॥ ३५ ॥ पीयूषं वपुषोऽस्य हे-
 तुरुदयो विश्वस्य नेत्रोत्सवः प्लुष्टं भातुकैरिदं त्रिसुवनं

१ तृतीयनेत्रस्थितस्तीक्ष्णाक्षिः. २ राहुणा. ३ राहुणा.

४ कुमुदवनेषु. ५ संयम्. ६ अयथावलमारम्भात्. ७ पदयसि.

१ गुप्तः. २ मदनस्य. ३ प्रतिभू. ४ राहुणा.

ज्योत्स्नारैः सिद्धति । सर्वाशाप्रतिरोधकान्धतमसध्वंसाय
बद्धोद्यमो धिग्घातारमिहापि लक्ष्म लिखितुं यस्य प्रवृत्तं
मनः ॥ ३६ ॥ उच्चैःस्थानकृतोदयैर्बहुविधैर्ज्योतिर्भिरुद्यत्प्रभैः
शुक्राद्यैः किममीभिरत्र वितथां प्रौढिं दधानैरपि । यावहो-
कतमोपहेन भवता लक्ष्मीर्न विस्तार्यते तावच्चन्द्र कथं प्र-
याति परमां वृद्धिं स रत्नाकरः ॥ ३७ ॥ जन्म क्षीरमहार्ण-
वे सहस्रुवः श्रीपारिजातादयो विम्बं यस्य सुधामयं त्रिभु-
वनापीशस्य मूर्ध्नि स्थितिः । इत्थं सर्वचराचरप्रियकरे यस्यो-
दये चेद्भवेत्संकोचः कमलस्य दुष्कृतिरसौ निन्द्यो न ता-
राधिपः ॥ ३८ ॥ इन्दुं निन्दतु नाम वाथ नलिनीं नि-
न्दन्तु चक्राह्वया नैवानेन सुधाकरस्य सुपमाहनिर्न वा
दुर्यशः । एतेनैव कृतार्थतास्य जनता यन्मोदमालम्बते य-
ज्योत्स्नासु चिरं चकोरपरिचञ्चषुपुटं न्यस्यति ॥ ३९ ॥ ल-
क्ष्मीकेलिंगृहे कुशेशयदशां पाणिद्युतिद्रोहिणि श्यामामृक्तिसु-
धासहोदरमधुप्रसन्दसंदोहिनि । जीवानुस्त्रिदिवीकसां त्रि-
जगतामाप्यायनं चन्द्रमस्त्वं चेदम्बुरुहे न रज्यसि गुण-
श्लाघा बतास्तं गता ॥ ४० ॥ यातेयं रजनी सहैव भ-
वता भावी प्रकाशो दिशां सूर्येणापि चिरं चकोरनिचयैः
स्थेयं क्वचित्कानने । उद्यद्गारुणचण्डभानुजदवज्वाले जग-
न्मण्डले कस्यै चन्द्र समर्थ्य कैरवकुलं व्योमान्तमाल-
म्बसे ॥ ४१ ॥ नक्षत्राणि बहूनि सन्ति परितः पूर्णोदया-
न्यम्बरे किं तैः शान्तिसुपैति दीर्घतिमिरं किं वार्धिरुजू-
म्बते । किं स्वादार्तचकोरपारणविधिभ्रातः सुधादीधिते त-
न्नूनं भुवनैकतापशमनः श्लाघ्यसर्ववैवोदयः ॥ ४२ ॥ ध्याता
भालतलानलैः कवलिता कण्ठस्थहालाहलैरालीढाथ ऊँटा-
टवीविलुटितैरंशीविषाणां गणैः । लज्जा भस्मभिराहतास्थि-
पटलैः क्लिन्नार्द्रचर्मांम्ब्रैः स्वीयां मुञ्चति माधुरीं हरशिरोरत्रं
किमिन्दोः कला ॥ ४३ ॥ श्रीमाहेश्वरमौलिमण्डनमणिवै-
श्वरंभं लोचनं त्वं रत्नाकरसंभवः किमपरं भूदेवदेवो भवान् ।
यद्गलानलसङ्गदोषरभसाद्दन्धक्षसे नोप्रजाजातं तत्किमि-
हास्ति ते सुमनसश्चित्रं कलानां निधे ॥ ४४ ॥ येनास्य-
भ्युदितं चन्द्र गमितः क्लान्तं रवौ तत्र ते युज्येत प्रति-
कर्तुमेव न पुनस्तस्यैव पादग्रहः । क्षीणेनैतदनुष्ठितं यदि
ततः किं लज्जसे नो मनागस्त्वेवं जडधामता तु भवतो
यद्योमि विस्फूर्भेसे ॥ ४५ ॥ जन्म क्षीरनिधौ तथैव वि-
पुलं पीयूषपूर्णं वपुः संतापार्तिहरं हरस्य शिरसि स्थानं

१ नक्षत्रैः. २ समुद्रः. ३ तापिता. ४ यद्गारुषा या अटवी
अरण्यं तसिन्विपुटितैः. ५ सर्पाणाम्. ६ छेदयुक्ता.

सदा सुन्दरम् । तारानाथ निशासुखैकतिलक ख्यातौषधी-
नां पते चन्द्र त्वां वसनाश्लस्य दशया संभावयामः क-
थम् ॥ ४६ ॥ इन्दुर्युद्युदाद्रिमूर्ध्नि न भवत्यद्यापि तन्मा-
स्य भूनासीरेऽपि तमःसमुच्चयममूरुन्मूलयन्ति त्विषः । अ-
प्यक्षोर्मुदसुद्वहन्ति कुमुदैरामोदयन्ते दिशः संप्रत्यूर्ध्वमसौ
तु लाञ्छनमभिव्यक्त्यं प्रकाशिष्यते ॥ ४७ ॥ पूर्णः पङ्कज-
लोचनासुखतुलामायासि कालक्रमात्क्षीणोऽपि क्षणदापते प-
शुपतेरायासि भूपास्पदम् । एतस्मिन्नथ सैहिकेयकवल्लेशे
मनाम्बर्तिनि त्वं साधारणवन्मुधाकर मुधा हा हन्त किं
ताम्यसि ॥ ४८ ॥ भीतो वाडववासतो जलनिधौ शंभोः
शिरः स्वीकृतं तत्र त्र्यम्बकमौलिवासुकिविषज्वालावलीत्रा-
सितः । तस्माल्लोकमगाद्दिवं निपतितस्तत्रैव राहोर्मुखं प्रायो
गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव यान्त्यापदः ॥ ४९ ॥

मेघान्योक्तयः ।

प्रावृषेण्यस्य मौलिन्यं दोषः कोऽमीष्टवर्षिणः । शारदा-
भ्रस्य शुभ्रत्वं वद कुत्रोपयुज्यते ॥ १ ॥ चातकः स्वानुमा-
नेन जलं प्रार्थयतेऽम्बुदात् । स स्रौदार्यतया सर्वां श्लाय-
त्यम्बुना महीम् ॥ २ ॥ त्वयि वर्षति पर्जन्ये सर्वे पलविता
दुमाः । अस्माकमर्कटवृक्षाणां पूर्वपत्रेऽपि संशयः ॥ ३ ॥
आसन्न्यावन्ति याञ्चासु चातकाश्रुणि चाम्बुद । तावन्तोऽपि
त्वया मेघ न मुक्ता वारिबिन्दवः ॥ ४ ॥ त्वमेव चातका-
धार इति केषां न गोचरः । धिगम्भोधर तस्यापि कार्प-
ण्योक्तिं प्रतीक्षसे ॥ ५ ॥ यदम्बुकणमादाय प्रासोऽसि ज-
लदोन्नतिम् । तस्योपर्यम्बुधेर्गर्जा मलिनस्योचितैव ते ॥ ६ ॥
नोपेक्षान च दाक्षिण्यं न प्रीतिर्न च संगतिः । तथापि
हरते तापं लोकानामुद्यतो घनः ॥ ७ ॥ समागमिष्यतो-
ऽम्बोद वेत्ति कः समयं तव । रौति नो यदि सारङ्गस्रदोच्चैः
स्त्रे पुरःसरः ॥ ८ ॥ आश्रयः कियतामेष तरुः सन्मार्गमा-
श्रितः । पाथोद सिन्ध्यातं काले नोपेक्ष्यो दूरभावतः ॥ ९ ॥
सन्ति कूपाः स्फुरद्गूपाः सागरः सरितस्तथा । तथापि चा-
तकस्यैकः फलदो जलदोदयः ॥ १० ॥ नदेभ्योऽपि हृदे-
भ्योऽपि पिबन्त्यन्ये सदा पयः । चातकस्य तु जीमूत भ-
वानेवावलम्बनम् ॥ ११ ॥ एकस्य तस्य मन्ये धन्याम-
भ्युन्नतिं जलधरस्य । विश्वं सशैलकाननमाननमवलोकते
यस्य ॥ १२ ॥ संपति न कल्पतरवो न सिद्धयो नापि दे-
वता वरदाः । जलद त्वयि विश्राम्यति सुधिरियं भुवन(?)

१ प्रावृष्टकालिकस्य. २ मलिनता.

लोकस्य ॥ १३ ॥ क्षणदृष्टनष्टतडितो निजसंपत्तेः पयोद-
निवहेन । ज्ञातं साधु यदुचितं भुवनेभ्यो वितरता वारि ॥ १४ ॥ जलधर जलभरनिकरैरपहर परितापमुद्धतं
जगतः । नो चेदपसर दूरं हिमकरकरदर्शनं वितर ॥ १५ ॥
अयि जलद यदि न दास्यसि कतिचित्त्वं चातकाय जल-
कणिकाः । तदयमचिरेण भविता सलिलाञ्जलिदानयो-
म्यसे ॥ १६ ॥ नैताः स्वयमुपभोक्ष्यसि मोक्ष्यसि जलदो-
षरादिषु क्वापि । तर्किं तत्र न मुञ्चसि मुक्ता मुक्ता भ-
वन्ति यत्रापः ॥ १७ ॥ धीरध्वनिभिरलं ते नीरद मे मा-
सिको गर्भः । उन्मदवारणबुद्ध्या मध्येजठरं सैमुच्छ-
लति ॥ १८ ॥ जलदः ससुद्रसेवामाचरति समग्रभुवनभर-
णाय । कुरुते तामपि हंतमतिरारंभरिरेनिशमौर्धोभिः ॥ १९ ॥
सर्वं वनं तृणात्या पिहितं पीताः सितांशुरविताराः । प्र-
ध्वस्ताः पन्थानो मलिनेनोद्गम्य मेघेन ॥ २० ॥ प्रावृषि
शैलश्रेणीनितम्बमुज्झन्दिगन्तरं भ्रमसि । चपलान्तर घन-
किं तव वचनीयं पवनवदयोऽसि ॥ २१ ॥ यद्यपि सन्ति
बहूनि सरांसि स्वादुशुशीतलसुरभिपयांसि । चातकपोत-
स्तदपि च तानि त्यक्त्वा याचति जलदजलानि ॥ २२ ॥
एतदत्र पथिकैकजीवितं पश्य शुष्यतितरां महत्सरः ।
धिष्ं मुधाम्बुधर रुद्धसद्गतिवर्धिता किमिह तेऽद्रिवाहि-
नी ॥ २३ ॥ मुखं मुखं सलिलं दयानिधे नास्ति नास्ति
समयो विलम्बने । अद्य चातककुले मृते पुनर्वारि वारिधर
किं करिष्यसि ॥ २४ ॥ चातकस्य खलु चक्षुसंपुटे नो प-
तन्ति किल वारिबिन्दवः । सागरीकृतमहीतलस्य किं दोष
एष जलदस्य दीयते ॥ २५ ॥ ऊषरेषु विवरेषु चाम्भसां
वीचयोऽपि भवता विनिर्मिताः । क्षेत्रसीम्नि निहितास्तु वि-
न्दवो वारिवाह भवतो नवो नयः ॥ २६ ॥ आपो वि-
मुक्ताः कचिदाप एव कचिन्न किंचिद्गलं कचिच्च । य-
स्मिन्विमुक्ताः प्रभवन्ति मुक्ताः पयोद तस्मिन्विमुखः कुत-
स्त्वम् ॥ २७ ॥ पानीयमानीय परिश्रेमेण पाथोद पाथो-
निधिमध्यतस्त्वम् । कल्पद्रुमे सीदति साम्बिलोपे महोषरे
मुञ्चसि किंनिमित्तम् ॥ २८ ॥ पपात पाथःकणिका न भू-
माववाप शान्तिं ककुभां न तापः । दृष्ट्वैव जीवातुरयं तडि-
त्वान्कृषीवलानां मुदमाततान ॥ २९ ॥ प्रथितोऽसि यत-
स्ततः पृथिव्यामपि जीमूत जनस्य जीवनेन । विषयानपि

गच्छतः किमेतान्ध्वनिभिर्भीषयसीह राजहंसान् ॥ ३० ॥
गर्जितवधिरीकृतककुभा किमपि कृतं न घनेन । कियती
चातकचक्षुपुटी सापि भृता न जलेन ॥ ३१ ॥ गर्जसि
मेघ न यच्छसि तोयं चातकपक्षी व्याकुलितोऽहम् । देवा-
दिह यदि दक्षिणवातः क्व त्वं क्राहं क्व च जलपातः ॥ ३२ ॥
वितर वारिद वारि देवातुरे चिरपिपासितचातकपोतके । प्र-
चलिते मरुति क्षणमन्यथा क्व च भवान्क पयः क्व च
चातकः ॥ ३३ ॥ किसलयानि कुतः कुसुमानि वा क्व च
फलानि तथा नववीरुधाम् । अयमकारणकारुणिको न
चेद्वितरतीह पयांसि पयोधरः ॥ ३४ ॥ पयोद हे वारि
ददासि वा न वा त्वदेकचित्तः पुनरेष याचकः । वरं
महत्या म्रियते पिपासया तथापि नान्यस्य करोत्युपासनाम्
॥ ३५ ॥ दीनानामिह परिहाय शुष्कसस्यान्यौदार्यं
प्रकटयतो महीधरेषु । औत्रत्यं परममवाप्य दुर्मदस्य
ज्ञातोऽयं जलधर तावको विवेकः ॥ ३६ ॥ अन्योऽपि
चन्दनतररोमहनीयमूर्तेः सेकाथिमुत्सहति तद्गुणवद्भृत्पुणः ।
शाखोटकस्य पुनरस्य महाशायोऽयमम्भोद एव शरणं यदि
निर्गुणस्य ॥ ३७ ॥ आश्वस्य पर्वतकुलं तपनोष्मत्सं
दुर्दाववह्निविधुराणि च काननानि । नानानदीनदशतानि
च पूरयित्वा रिक्तोऽसि यज्जलद सैव तवोत्तमा श्रीः ॥ ३८ ॥
एतेषु हा तरुणमारुतधूमनदावानलैः कवलितेषु मही-
रुहेषु । अम्मो न चेज्जलद मुञ्चसि मा विमुख वज्रं पुनः
क्षिपसि निर्दय कस्य हेतोः ॥ ३९ ॥ शोषं गते सरसि
शैवलमञ्जरीणामन्तस्तिर्मिलुठति तापविशीर्णदेहः । अचान्तरे
यदि न वारिद वारिपूरैराग्नवयेस्तदनु किं मृतमण्डनेन
॥ ४० ॥ शृण्वन्पुनः परुषगर्जितमस्य हन्त रे पान्थ विह्वल-
मना न मनागपि स्याः । विश्वार्तिवारणसमर्पितजीवनोऽयं
नाकर्णितः किमु सखे भवताम्बुवाहः ॥ ४१ ॥ यत्तादृशेषु
सरलेषु न पक्षपातो जातो बत स्फुटमसौ कुटजेषु रागः ।
विश्वैकजीवनपटोरपि वारिवाह दुर्वारवायुवशगस्य न तद्वि-
चित्रम् ॥ ४२ ॥ यत्पल्लवः समभवत्कुसुमं यदासीत्सर्व-
मस्य भवतः पयसः प्रसादः । यद्भरुहे फलविधौ न ददासि
वारि प्राचीनमम्बुद यशो मलिनीकरोषि ॥ ४३ ॥ नैवाल्-
वालवल्यं भरितं द्रुमाणां नार्दीकृतापि बत चातकपोत-
चक्षुः । दावानलाकुलतरुः शमितो न शीघ्रं भाराय वारिधर
वारिपदं तवाभूत् ॥ ४४ ॥ के वा न सन्ति भुवि वारि-
रुहावतंसा हंसावालीवलयिनो जलसंनिवेशाः । किं चातकः

१ गम्भीरशब्देः. २ महत्सहितुल्या. ३ उड्डानं करोति.
४ समुद्रसेवाम्. ५ मन्दमतिः. ६ स्त्रोदरपूरकः. ७ अहोरात्रम्.
८ वालवाहिः.

१ दावानलपीडिते. २ वायो. ३ मत्स्यविशेषः. ४ शोभया.

फलमपेक्ष्य स वज्रपातां पौरंदरीं कलयते नववारिधाराम् ॥ ४५ ॥ वातैर्विधूयन् विभीषय भीमनादैः संचूर्णय त्वमथवा करकाभिघातैः । त्वद्धारिबिन्दुपरिपालितजीवितस्य नान्या गतिर्भवति वारिद चातकस्य ॥ ४६ ॥ व्याजस्तुतिस्त्वपयोद मयोदितेयं यज्जीवनाय जगतस्त्वव जीवनानि । स्तोत्रं तु ते महदिदं घन धर्मारजसाहाय्यमर्जसि यत्पथिकाग्निहत्य ॥ ४७ ॥ संपादिताः सपादि दूर्दुरदीर्घनादा यत्कोकिलाकलरुतानि निराकृतानि । निष्पीतमन्धु लवणं न तु देवनद्याः पर्जन्य तेन भवता विहितो विवेकः ॥ ४८ ॥ यस्योदये गुरुमनोरथमन्धरेण संचिन्तितं किमपि चेतसि चातकेन । आः कष्टमिष्टफलदानविधानहेतोरम्भोधरात्पतति संप्रति वज्रवह्निः ॥ ४९ ॥ दैवदहनजालज्वालजालाहतानां परिगलितलतानां म्लायतां भूरुहाणाम् । अयि जलधर शैलश्रेणिशृङ्गेषु तोयं वितरसि बहु कोऽयं श्रीमदस्तावफ्रीनः ॥ ५० ॥ नमसि निरवलम्बे सीदता दीर्घकालं त्वदभिमुखनिष्पणोत्तानचसूपुटेन । जलधर जलधारा दूरतस्तावदास्तां ध्वनिरपि मधुरस्ते न श्रुतश्रातकेन ॥ ५१ ॥ अये हेलावेलालुलितकुलशैले जलनिधौ कुतो वारामोघं बत जलदमोघं विसरसि । समन्तादुत्तालज्वलदनलकीलाकवलनक्लमोपेतानेतानुयकुरु पयोभिर्विदपिनः ॥ ५२ ॥ असु कालक्षेपं त्यज जलद गम्भीरमधुरैः किमेभिर्निधौषैः सृज झैदिति झाङ्कारिसलिलम् । अये पश्यावस्थामकरुणसमीरव्यतिकरज्वलदावज्वालबलिजैटिलमूर्तेर्विदपिनः ॥ ५३ ॥ अकृपाराद्धारिप्रचुरतरमादाय जलदः स दानाप्यक्षोऽपि प्रकिरति जलं नाद्भुतमिदम् । स मेघो धन्यो यत्परिकिरति मुक्ताफलतया यदीयासौ कीर्तिर्नटति नृपनारीकुचतटे ॥ ५४ ॥ तवैव प्रावीण्यं जलद जगदानन्दकरणं यदम्भःपालीराहरसि खलसत्त्वाज्जलनिधेः । निसर्गात्क्षारास्ता नयसि च कथंचिन्मधुरतामथासारैस्तासां युगपद्रुपकर्तासि जगतः ॥ ५५ ॥ विलपति तथा सारङ्गोऽयं भवानयमुन्नतो जलमपि च ते संयोगोऽयं कथंचिद्रुपस्थितः । उपकुरु कुरु प्रह्वं चेतो न वेत्सि यदग्रतो जलधर पुनः क्व त्वं कायं क्व ते जलबिन्दवः ॥ ५६ ॥ नीरं दूरं तदपि विरसं जंगमा नो लतायास्तस्मिन्दातर्यपि जलनिधौ को लभेताम्बुबिन्दुम् । दानाप्यध्वे त्वयि जलधर कापि कुत्रापि शैलाः शालावन्तोऽमृतनिभजलेस्तर्पिताः सर्व एते ॥ ५७ ॥ तृप्त्या नद्यः कमलसरसी राजहंसवातंसाः पुण्याश्रेतो हिमगिरिभुवस्त्वत्कृते येन

मुक्ताः । संप्राप्तेऽस्मिञ्जलद दहनोच्चण्डदाहे निदाधे पर्जन्यस्वीकुरु तमधुना चातकं पातकं वा ॥ ५८ ॥ शैलेषु शिलातलेषु च गिरेः शृङ्गेषु गर्तेषु च श्रीखण्डेषु विभीतकेषु च तथा पूर्णेषु रिक्तेषु च । सिग्धेन ध्वनिनाखिलेऽपि जगतीचक्रे समं वर्षतो वन्दे वारिद सार्वभौम भवतो विश्वोपकारि व्रतम् ॥ ५९ ॥ नीहाराकरसारसागरसरिकासा-रनीरश्रियं त्यक्त्वा तोयद चातकेन महती सेवा समालम्बिता । तस्यैतत्फलितं ससुज्जसि शिलासंताडनं मस्तके गाढं गर्जसि वज्रसुज्जसि तडिल्लेखाभिरातर्जसि ॥ ६० ॥ आरामाभरणस्य पल्लवचयैरापीततिग्मत्वियः पाथोद प्रशमं नयागुरुतरोरेतस्य दावज्वरम् । नृमस्त्वासुपकारकातर गत-प्रायाः पयःसंपदो दग्धोऽप्येष तरुर्दिशः परिमलैरार्य्य निर्वास्यति ॥ ६१ ॥ यावत्तिष्ठति चातकोऽयमसुभिः कण्ठस्थल-स्थायिभिस्तावदेहि पयः पयोद फलतु त्वद्धारि कल्पद्रुमः । नो चेदस्य नृपार्तिपीडिततनोः प्राणैः प्रयाणे कृते क्लेशे दास्यसि को ग्रहैर्घ्यति पुनस्तापस्तु ते स्थास्यति ॥ ६२ ॥ कूपे पानमधोमुखं भवति मे नद्यो वराक्यः स्त्रियः सामान्यं बकटिद्विभैः सह सरसेवं समालोकयन् । शुष्यचाटु-गलोऽपि कम्पिततनुः श्रुत्वा गमीरध्वानं धैर्याद्भुक्तकन्धरो जलधर त्वां याचते चातकः ॥ ६३ ॥ मार्गो भूरि जलं मरुस्थलसुवि स्वभेऽपि नो लभ्यते तीव्रो वाति समीरणः क्वचिदपि च्छायाभृतो न द्रुमाः । अङ्गारप्रकरान्किरन्निव रिविर्धौम्भे तपत्यम्बरे तद्गोः पान्थहिताय पूर्य धरां पाथोद पाथोभरैः ॥ ६४ ॥ भैकैः कोटरशायिभिर्मृतमिव क्षमान्तर्गतं कच्छपैः पाठीनैः पृथुपङ्कपीठलठितैर्यस्मिन्सुहुर्भूर्च्छितम् । तस्मिन्शुष्कसरसकालजलदेनागत्य तच्चेष्टितं यत्राकुम्भनिम-ग्धवन्यकरिणां यूथैः पयः पीयते ॥ ६५ ॥ कालातिक्रमणं कुरुष्व तडितां विस्फूर्जितैस्त्रासय स्फारैर्भाषणगर्जितरतितरां काण्ठ्यं मुखे दर्शय । अस्वानन्यगतेः पयोद मनसो जिज्ञासया चातकस्याधेहि त्वमिहाखिलं तदपि न त्वत्तः परं याचते ॥ ६६ ॥ भूयो गर्जितमम्बुद प्रकटिता विद्युत्खमा-पूरितं दूराग्रह तिष्ठ तिष्ठ तदलं वृष्ट्या तवातःपरम् । निर्दग्धाखिलशालिहालिकवधूसंनद्धनेत्रैः परं नैराश्यादिह वर्षितत्यमधुना केदारपूरं पयः ॥ ६७ ॥ गर्जन्नम्बु ददाति तच्च काणिकारुपेण यत्र क्वचिद्वर्षाकालमपेक्ष्य दानसमये कौण्ठ्यं विधत्ते मुखे । पश्चात्पाण्डुरतासुपैति लघुतामप्येति भूयस्ततः श्रीमद्राम नृपालोखरविभो दाता कियान्वारिदः

१ दावाभिः. २ ग्लानिं प्राप्नुवताम्. ३ व्योमोत्थितैर्मेघगर्जितैः.

॥ ६८ ॥ आसक्ताः प्रतिकोटरं विषधरा भानोः करा मूर्धनि ज्वालाजालकरालदावदहनः प्रत्यङ्गमालिङ्गति । सर्वानन्दन-चारुचन्दनतरोरेतस्य जीवात्वे रे जीमूत विमुञ्च वारि बहु-शो युष्मद्यशो जृम्भताम् ॥ ६९ ॥ ते ते चातकपोतका वितृषिता दावाधिममं वनं संनिर्वापितमुष्णतापितमही नि-र्वापिता सर्वतः । कासाराः परिपूरिताः पृथुपयोधाराभिरम्भो-धर त्वय्येवायमहो महोर्जितमहादानावदानक्रमः ॥ ७० ॥ तापं लुम्पसि सर्वतो वितरसे मुक्ताफलं शुक्तिषु क्षेत्रं सिञ्च-सि किं च पल्लवयसि श्रीखण्डमुल्यान्दुमान् । क्षारं क्षार-मिदं जलं जलनिधेरादाय जीमूत हे विश्वं जीवयसि ब्रवीतु जगति प्रौढोऽपि कस्ते गुणान् ॥ ७१ ॥ संतापं जगतो विलुम्पसि धरां धाराभिरासिञ्चसि क्षेत्राण्यङ्कुरयस्यस्युकुल-यसङ्काय नीपद्मान् । सारङ्गस्य नभोनिवेशितदृशश्चभ्रूपुटी-पूरणे वैमुख्यं वहसि त्वमम्बुद यदि प्रत्येतु को नाम तत् ॥ ७२ ॥ कूपाम्नांसि पिबन्तु कूपरसिका वापीषु वापीजुषो नादेयाश्च पतत्रिणोऽपि मुदिता आस्वादयन्तामपः । सार-ङ्गस्य नभोनिवेशितदृशः किं तेन यावन्महीमम्भोभिः स्रप-यन्नसाबुदयते न प्रावृषेण्यो घनः ॥ ७३ ॥ कर्तव्यो हृदि वर्तते यदि तरोरसोपकारस्तदा मा कालं गमयाम्बुवाह समये सिञ्चैनमम्भोभरैः । शीर्षं पुष्पफले दले विगलिते मूले गते शुष्कतां कस्मै किं हितमाचरिष्यसि परीतापस्तु ते स्थास्यति ॥ ७४ ॥ नो चिन्तामणिभिर्न कल्पतरुभिर्नो कामधेन्यादिभिर्नो देवैश्च परोपकारनिरतैः स्थूलैर्न सूक्ष्मैरपि । अम्भोदेह निर-न्तरं जलभरैस्तामुर्वरां सिञ्चता धीरयेण धुरं त्वयाद्य वहता मन्ये जगज्जीवितम् ॥ ७५ ॥ हे पाथोद यथोन्नतेन भवता दि-ग्व्यावृता सर्वतो मन्ये धीर तथा करिष्यसि खलु क्षीराब्धि-तुल्यं सरः । किं त्वेष क्षमते नहि क्षणमपि औष्णोष्मणा व्या-कुलः पाठीनादिगणस्त्वदकशरणस्तद्वर्षं तावत्कियत् ॥ ७६ ॥ नान्धौ स्कन्धनतिः सरःसु न मनो वापीषु नापीहितं कर्णे-ऽप्यर्णवसंक्रथा न च कृता नाचापि नद्यां मनः । सारङ्गेण समुत्तरङ्गरसनादण्डेन चण्डातपक्लान्तेनापि निरन्तरं जलद हे त्वय्येव दत्तं मनः ॥ ७७ ॥ निःपद्मं शिशिरेण धीवरगणैः निर्भस्त्सनिःकूर्मकं व्याधोर्निर्विहंग निरम्बु रविणा निर्नालकं दन्तिभिः । निःशालूकमकारि शूकरगणैर्नायैकमात्रं सरो हे जीमूत परोपकारक पयोदानेन मां पूरय ॥ ७८ ॥ कासा-रेषु सरित्सु सिन्धुषु तथा नीचेषु नीरग्रहं धिक्त्रत्रापि शिरो-नतिः किमपरं हेयं भवेन्माविनाम् । इत्यालोच्य विमुच्य चात-

कयुवा तेषु स्पृहामादरादुद्गीवस्तव वारिवाह कुरुते धाराध-रालोकनम् ॥ ७९ ॥ रे धाराधर धीर नीरनिकरैरेषा रसा नीरसा शेषा पूषकरोत्कैरतिखैरेपूरि भूरित्वया । एकान्तेन भवन्तमन्तरगतं स्वान्तेन संचिन्तयन्नाश्रयं परिपीडितोऽभि-रमते यन्चातकस्तुष्ण्या ॥ ८० ॥ आरामाधिपतिर्विवेकविकलो नूनं रसा नीरसा वात्याभिः पूषीकृता दश दिशश्चण्डातपो दुःसहः । एवं धन्वनि चम्पकस्य सकले संहारहेतावपि त्वं सिञ्चन्नमृतेन तोयद कुतोऽप्याविष्कृतो वेधसा ॥ ८१ ॥ ग्रीष्मे भीष्मतरैः करैर्दिनकृता दग्धोऽपि यन्चातकस्त्वां ध्यायन्घन वासरान्कथमपि द्राघीयसो नीतवान् । दैवालो-चनगोचरेण भवता तस्मिन्निदानौ यदि स्वीचक्रे करकानि-पातनकृपा तत्कं प्रति ब्रूमहे ॥ ८२ ॥ स क्षारो जलधिः सरासि वितरन्त्यन्यागतेभ्यो मितं गृह्यन्ते सरितः श्रमेण परितोऽप्याधारबन्धं बलात् । प्राप्यं कूपकतः कथंचन किमप्यारोप्य कण्ठे पदं तत्त्वां त्यागिनमेकमेव भगवन्पर्ज-न्य मन्यामहे ॥ ८३ ॥ हर्षं वर्षन्विधत्से चिरसमयतृषाद्य-ष्यतां चातकानां भूमेस्तापोपशांतं वितरसि तरसा लोक-शोकं धुनोषि । अम्भोदेतत्तवैकं परममनुचितं यथिधत्से सुधांशु वाचाभीशं कर्वि वा बुधमपि वहसि प्रेम खद्यो-तवर्गं ॥ ८४ ॥

वाय्वन्योक्तयः ।

वायुरेव महाभूतं वदन्तु निखिला जनाः । आयुरेवैष भूतानामिति मन्यामहे वयम् ॥ १ ॥ अलिपटलैरनुयातां स्वहृदयहृदयज्वरं विलुम्पन्तीम् । मृगमदपरिमललहरीं समीर किं पामरेषु रे किरसि ॥ २ ॥ परमो मरुत्सखाधे-स्तेजोवृद्धिं तनोतु तं जेतुम् । दीपं हरति तदस्य ज्ञातं प्र-तिपत्तिनिर्वहणम् ॥ ३ ॥ प्राथमिकी घनवृष्टिः प्रासा शिखिनो निदाघतस्य । आकस्मिकेन सा पुनरपनीता कापि पवनेन ॥ ४ ॥ वरतरुविघटनपटवः कटवश्चञ्चति वायवो बहवः । तत्कुसुमबहलपरिमलगुणविन्यासे कृती त्वेकः ॥ ५ ॥ गन्धवाह गहनानि गाहसे गन्धजातमिह संचिनोषि च । नैपुणच्युतिरियं तु तावकी यत्र तत्र सदसद्विषयचनम् ॥ ६ ॥ अहह चण्डसमीरण दारुणं किसिदमाचरितं चरितं त्वया । यदिह चातकचक्षुषुटोदरे पतति वारि तदेव निवारितम् ॥ ७ ॥ अनिल निखिलविश्वं प्राणिति त्वत्प्रयुक्तं सपदि च विनिमीलत्याकुलं त्वद्वियोगात् । वपुसि परमेश-

स्योचितं नोचितं ते सुरभिमसुरभिं वा यत्समं स्वीकरोषि ॥ ८ ॥ राजीविनीविपिनसौरभसारगन्धिर्योऽभुद्रसन्तदिवसेषु जनेकबन्धुः । रथ्यारजांसि विकिरन्विरुजन्नगेन्द्रानुम्तत्तव-
द्भ्रमति पश्यत सोऽद्य बायुः ॥ ९ ॥ ये जाल्या लघवः सदेव गणनां याता न ये कुत्रचित्पद्भ्यामेव विमर्दिताः प्रतिदिनं भूमौ विलीनाश्चिरम् । उल्लिखसाश्रपलाशयेन मरुता पश्यान्तरिक्षे सखे तुङ्गानामुपरि स्थितिं क्षितिभृतां कुर्वन्त्य-
मी पांसवः ॥ १० ॥ हंहो दग्धसमीर सर्पति भवत्यस्मि-
न्वेन शास्त्रिणां शाखाघर्षणजः स कोऽपि सुचिरं जज्वाल दावानलः । येनादाहि पलायमानहरिणं भस्मीभवद्गुरुहं शुभ्य-
न्निर्झरसुत्यतस्खगकुलं चेष्टदुर्जंगं वनम् ॥ ११ ॥ हंहो धीर समीर हन्त जननं ते चेन्दनक्षमाभृतो दाक्षिण्यं जगदुत्तरं परिचयो गोदावरीवारिभिः । प्रत्यङ्गं दहतीह मे त्वमपि चेदु-
द्दामदावाभिव्रमतोऽयं मलिनात्मको वनचरः किं वक्ष्यते कोकिलः ॥ १२ ॥ कोयं भ्रान्तिप्रकारस्तव पवन घनाव-
स्करस्थानजातं तेजस्त्रिवातसेव्ये नभसि नयसि यत्पांसुपूरं प्रतिष्ठाम् । अस्मिन्नूत्थाप्यमाने जननयनपथोपद्रवस्ताव-
दास्तां केनोपायेन सख्यो वपुषि कलुषतादोष एषस्त-
वैव ॥ १३ ॥

पर्वतान्योक्तयः ।

नाधन्यानां निवासं विदधति गिरयः शेखरीभूतचन्द्राः शृङ्गैर्ज्योस्त्राप्रवाहं द्रुतमिव तुहिनं दिङ्मुखेषु क्षिपन्तः । येषामुच्चैस्तरूणामविहतगतिना वायुना कम्पितानामाकाशे विप्रकीर्णः कुसुमचय इवाभाति ताराग्रहौघः ॥ १ ॥

हिमाचलः ॥ तरुकुलसुपमापहरां जनयन्तीं जगति जीवजातार्तिम् । केन गुणेन भवानीतात हिमानीमिमां व-
हसि ॥ २ ॥ विन्ध्यमन्दरसुमेरुभूधृतां यत्पतिस्तुहिनप-
र्वतोऽभवत् । ईश्वरश्चरुताप्रभावतस्तद्भुवं जगति जृम्भते यशः ॥ ३ ॥ क्षोणी यस्य हिरण्यमी मणिमयः प्राकारशि-
ल्पोच्चयः कुञ्जाः कल्पलतामयाः सुरधुनीधारामयो निर्झरः । किं चेन्द्रादिसमस्तदिक्रपतिपुरीमय्यन्ति यत्पल्लवाः शैलः सोऽपि गिरिर्वयं च गिरयस्त्वय्येव मे का मतिः ॥ ४ ॥

मेरुः ॥ ये संतोषसुखप्रबुद्धमनसस्तेषामभिन्नो मृदो येऽप्यन्ये धनलोभसंकुलधियस्तेषां तु दूरे नृणाम् । इत्थं कस्य कृते कृतः स विधिना तादृक्पदं संपदां स्वात्मन्येव समाप्तहेममहिमा मेरुर्न मे रोचते ॥ ५ ॥

विन्ध्यः ॥ आचक्ष्महे तव किमद्यतनीमवस्थां तस्याद्य विन्ध्यशिखरस्य मनोहरस्य । यत्रैव सममुनयस्तपसा नि-
पेद्दुः सोऽयं विलासवसतिः पिशिताशानानाम् ॥ ६ ॥

मलयः ॥ किं तेन हेमैगिरिणा रजताद्रिणा वा यत्रा-
श्रिता हि तरवस्तरवस्त एव । मन्यामहे मलयमेव यदा-
श्रयेण शाखोटनिम्बकुटजा अपि चन्दनानि ॥ ७ ॥ विचो-
तन्ते कति न गिरयस्तेषु किं नोदयन्ते शाखावन्तः खदि-
रवदरीशालशाखोटकाद्याः । धन्यस्तावन्मलयशिखरी यत्र जातास्त एव स्वैरामोदैस्त्रिभुवनमथ प्रीणयन्तः स्फु-
रन्ति ॥ ८ ॥

मन्दरः ॥ मुरारातिर्लक्ष्मीं त्रिपुरविजयी शीतकिरणं क-
रीन्द्रं पौलोमीपतिरपि च लेभे जलनिधेः । त्वया किंवा लब्धं कथय मथितो मन्दरगिरे शरण्यः शैलानां यद्यम-
दयं रत्ननिलयः ॥ ९ ॥

मैनाकः ॥ शकाद्रक्षि यदि पक्षयुगं तथापि मैनाक-
सन्ति तव नेह गतागतानि । निःसत्त्वता च निरपेक्षपता च किंतु पाथोनिधौ निवसता भवतांजितात्र ॥ १० ॥ वरं पक्षच्छेदः समदमघवन्मुक्तकुलिशप्रहारैरुद्रच्छद्महलदहनो-
द्गारगुरुभिः । तुषाराद्रिः सूनोरहह पितरि ह्येशविवशे न चासौ संपातः पयसि पयसां पत्युरुचितः ॥ ११ ॥

लोकालोकः ॥ एकस्यायमुदेति मूर्धनि गिरेरन्यस्य चैव क्रमादस्तं याति कलानिधिस्तदुभयोरस्तः प्रशस्तो-
ऽचलः । को नामोदयिनं करोति न शिरोमाणिक्यमस्तं पुन-
र्यातं यः कुरुते भवानिव स दुःप्रापोऽस्ति पृथ्वीतले ॥ १२ ॥

रोहणः ॥ रोहणाचल शैलेषु कस्तुलां तुलयेत्तव । यस्य पाषाणखण्डानि मण्डनानि महीभृताम् ॥ १३ ॥ र-
त्नानां न किमालयो जलनिधिः किं न स्थिरा मेदिनी किं न व्योम महत्पदं सुकृतिनां किं नाम नैवोन्नतम् । हंहो रोहण किं न याचकचम्बूनिःशङ्कतद्वाहितक्षान्तिस्वीकरणेन गोत्रतिलकस्त्रैलोक्यवन्द्यो भवान् ॥ १४ ॥ यामस्ते शिव-
मस्तु रोहणगिरे मत्तः स्थितिप्रच्युता वर्तिष्यन्त इमं कथं कथमिति स्त्रेऽपि मैवं कृथाः । भ्रान्ते मणयो वयं यदि भवन्नामप्रसिद्धास्ततः किं शृङ्गारपरायणाः क्षितिभुजो ना-
ङ्गीकरिष्यन्ति नः ॥ १५ ॥

(**पर्वतदरी**) ॥ यस्यां स केसरियुवा पदमाबन्धय गन्धद्विपेन्द्ररुधिरारुणिताङ्गनायाम् । तामघ पर्वतदरीं धुत-
धूम्रलोमा गोमायुरेष वपुषा मलिनीकरोति ॥ १६ ॥

१ राक्षसानाम्, २ मेरुणा, ३ कैलासेन, ४ निर्वैलवम्, ५ निलेजत्वम्.

(गिरिनिर्झरः) ॥ कल्लोलसंचलदगाधजलैरलोलैः क-
ल्लोलीनपरिवृद्धैः किमप्यतोयैः । जीयात्स जर्जरतनुगिरि-
निर्झरोऽयं यद्विप्रुषापि तृपिता वितृषीभवन्ति ॥ १७ ॥

समुद्रान्योक्तयः ।

नावज्ञा नार्यैवैदग्ध्यमुदधेर्महिमैव सः । यतीरपङ्कम-
ज्ञानि महारत्नानि शेरते ॥ १ ॥ यद्यपि स्वच्छभोजनं दर्शय-
त्युदधिर्मणीन् । तथापि जैनोदघ्नोऽयमिति चेतसि मा
कृथाः ॥ २ ॥ रत्नैरापूरितस्यापि मदलेशोऽसि नाम्बुधेः ।
मुक्ताः कतिपयाः प्राप्य मातङ्गा मदविह्वलाः ॥ ३ ॥ अधः
करोषि रत्नानि मूर्धा धारयसे तृणम् । दोषस्तवैव जलधे
रत्नं रत्नं तृणं तृणम् ॥ ४ ॥ वातोह्लासितकल्लोल धिक्ते
सागर गर्जितम् । यस्य तीरे तृषाकान्तः पान्थः पृच्छति
वापिकाम् ॥ ५ ॥ अयं रत्नाकरोऽम्भोधिरित्यसेवि धना-
शया । धनं दूरेऽस्तु वदनमपूरि क्षारवारिभिः ॥ ६ ॥ य-
द्यपि बद्धः शैलैर्यद्यपि गिरिमंथनसुषितसर्वस्वः । तदपि प-
रमीतभूधरक्षायां दीक्षितो जलधिः ॥ ७ ॥ किं खलु र-
त्नैरैतेः किं पुनरआयितेन वपुषा ते । सलिलमपि यन्न ताव-
कमर्णव वदनं प्रयाति तृपितानाम् ॥ ८ ॥ मा कुरु गुरु-
तागर्वं लघुरन्यो नास्ति सागर स्वतः । जलसंग्रहमन्य-
स्मात्त्वयि सति कुर्वन्ति पोतस्थाः ॥ ९ ॥ किमधिकमस्य
ब्रूमो महिमानं वारिधेरुहिरियत्र । अज्ञात एव शैले कुक्षो नि-
क्षिप्य भुवनानि ॥ १० ॥ लघुरयमाह न लोकः कामं ग-
र्जन्तमपि पतिं पयसाम् । सर्वमलज्जाकरमिह यत्कुर्वन्तीह
परिपूर्णाः ॥ ११ ॥ तृषां धरायाः शमयत्यशेषां
यः सोऽम्बुदो गर्जति गर्जतुच्चैः । यस्त्वैव कस्यापि न हन्ति
तृष्णां स किं वृथा गर्जति निष्प्रोऽधिः ॥ १२ ॥
त्वमद्य सिन्धो जगदेकबन्धो रत्नानि दातुं विसुखोऽसि
कस्मात् । किं वा सुतः कल्पमहीरुहस्ते दानैः कृतार्थी
कुरुते जगन्ति ॥ १३ ॥ अयि रोषसुरीकरोषि नो चेत्कि-
मपि त्वां प्रति वारिधे वदामः । जलदेन तवार्थिना विसु-
क्तान्यपि तोयानि महान्न हा जहासि ॥ १४ ॥ तोयाना-
मधिपतिराकरो मणीनां शैलानामभयपदं महान्महद्भ्यः ।
अब्राह्मो भवसि यदि त्वमेव तावत्को नु स्वाजगति तदा

जनावलम्बः ॥ १५ ॥ स्वस्त्यस्तु विद्रुमवनाय नमो
मणिभ्यः कल्याणिनी भवतु मौक्तिकशुक्तिमाला । प्राप्तं
मया सकलमेव फलं पयोधे यद्दारुणैर्जलचूर्नेन विदारि-
तोऽसि ॥ १६ ॥ आदाय वारि परितः सरितां सुखेभ्यः
किं तावदर्जितमनेन दुरर्णवेन । क्षारीकृतं च वडवाद्दहने
द्रुतं च पातालकुक्षिकुहरे विनिवेशितं च ॥ १७ ॥ नि-
पीतपीनतिमिराणि मनोहराणि रत्नानि सन्ति न कियन्ति
तवान्तिकेषु । एतस्य कौस्तुभमणेत्रजतः परंतु पाथोनिधे
स्मरणमान्तरमात्रेधाः ॥ १८ ॥ कल्लोलैश्चित्तदृषत्परुष-
प्रहारै रत्नान्मूनि मकरालय मावमंस्थाः । किं कौस्तुभेन
विहितो भवतो न नाम याञ्चाप्रसारितकरः पुरुषोत्तमोऽपि
॥ १९ ॥ लज्जामहे वयमहो वचनेऽपि हन्त सांयात्रिकाः
सलिलराशिममी विशन्ति । अंसाधिरोपिततदीयतटोपकण्ठ-
कौपेयकाम्बुदृतयो यदुदीर्णतृष्णाः ॥ २० ॥ चपलतरतरं-
गैर्दूरमुत्सारितोऽपि प्रथयति तव कीर्तिं दक्षिणावर्तशङ्खः ।
परिमाणय पयोधे पैद्मनाभार्ध्ययोग्यस्तव निकटनिष्पणैः
क्षुल्लकैः श्लाघ्यता का ॥ २१ ॥ यद्वीचीभिः स्पृशसि ग-
गनं यच्च पातालमूलं रत्नैरुदीपयसि पयसा यत्पिपत्से धरि-
त्रीम् । धिक्सर्वं तत्तव जलनिधे यद्विसुच्याशुधारास्तीरे नी-
रग्रहणरसिकैरध्वगैरुज्जितोऽसि ॥ २२ ॥ अयं वारामेको
निर्लय इति रत्नाकर इति श्रितोऽस्माभिस्तृष्णातरलितमनो-
भिर्जलनिधिः । क एवं जानीते निजकपुटीकोटरगतं क्ष-
णादेनं ताम्यत्तिमिमकरमापासति मुनिः ॥ २३ ॥ अये
वारं राशे कुलिशकरकोपप्रतिभयादयं पक्षप्रेम्णा गिरिवर-
सुतस्त्वासुगगतः । त्वदन्तर्वास्तव्यो यदि पुनरयं वाडव-
शिखी प्रदीप्तः प्रत्यङ्गं ग्लपयति ततः कोऽस्य शरणम्
॥ २४ ॥ इतः स्वपिति केशवः कुलमितस्तदीयद्विषामितश्च
शरणार्थिनः शिंखरिपत्रिणः शेरते । इतोऽपि वडवानलः सह
संभस्तसंवर्तकैरहो विततमूर्जितं भरसहं च सिन्धोर्वेषु
॥ २५ ॥ श्रावाणो मणयो हरिर्जलचरो लक्ष्मीः पयोमातृषी
सुक्तौघाः सिकताः प्रवाललतिकाः शैवालमम्मः सुधा ।
तीरे कल्पमहीरुहाः किमपरं नाम्नापि रत्नाकरो दूरे कर्ण-
रसायनं निकटतस्तृष्णापि नो शाम्यति ॥ २६ ॥ एतस्मा-
दमृतं सुरैः शतमुखेनोच्चैःश्रवाः सद्गुणः कृष्णेनाद्भुतविभ्र-

१ अवमानः. २ अचतुरत्वम्. ३ जानुप्रमाणः. ४ वायुनो-
ह्लासिता उत्पादिताः कल्लोला महोर्मयो यस्य. ५ गिरिमथनेन हतं
सर्वं स्वं चतुर्दशरत्नात्मकं धनं यस्य. ६ नौकास्थिताः. नाविका
इत्यर्थः.

१ दक्षिणभागे आवतो यस्मात्तादृशः शङ्खः. २ जानीहि.
३ विष्णुपूजायोग्यः. ४ क्षुद्रशङ्खः. ५ जलानाम्. ६ स्थानम्.
७ विषामाः (पक्षे) अर्थाभिलाषः. ८ अगस्त्यः. ९ शिखरिणः
पर्वतासु धव पत्रिणः पक्षिणः. १० संवर्तकसंश्लोकैर्मेधैः.

भैरवसतिर्लक्ष्मीः समासादिता । इत्यादि प्रचुराः पुरातन-
कथाः सर्वेभ्य एव श्रुता अस्माभिर्न च दृष्टमत्र जलधौ
मृष्टं पयोऽपि क्वचित् ॥ २७ ॥ संस्थेया न भवन्ति ते
युगशतैर्गाम्भीर्यमुख्या गुणाः सत्यं वारिनिधे तथापि त-
दिदं चित्ते विधत्ते व्यथाम् । स्वच्छन्देन तिमिगिलाञ्जिज-
कुलप्राप्तं सुहुः कुर्वतो यत्ते वारयितुं निजेऽपि विषये न
स्वामिता विद्यते ॥ २८ ॥ कल्लोलेः स्थगयन्मुखानि ककु-
भामञ्जलिहैरम्भसा क्षारेणापि दिवानिशं जलनिधे गर्जन्न
विश्राम्यसि । एतत्ते यदि घोरनक्रनिलयं स्वादु व्यधास्य-
द्विधिः किं कर्तासि तदा न वेद्मि तरलेः स्वैरेव दुश्चेष्टितैः
॥ २९ ॥ बामारोहति वाञ्छति स्थगयितुं तेजोऽपि तेज-
स्विनासुचैर्गर्जति पूर्यत्रापि महीमम्भोभिरम्भोधरः । कांश्चि-
द्गुणपञ्चैव तोयञ्जुलकान्निन्धो भवत्संनिधौ पानीयप्रचयेषु
सत्स्वपि न ते जातो विकारः क्वचित् ॥ ३० ॥ किं वाच्यो
महिमा तवात्र जलधे यसेन्द्रवज्राहितवस्तक्ष्माभृदमज-
दम्बुनिचये मज्जत्कलङ्काकृतिः । मैनाकोऽपि गभीरनीरविल-
सत्पाठीनप्रघोडसच्छैवालाङ्कुरकोटिकोटरकुटीकुड्यान्तरे नि-
वृत्तः ॥ ३१ ॥ आस्तां तावदहो समुद्रमहिमा दूरेऽपि
कर्णप्रियस्तीरे यस्य पिपासयैव मरणं प्राप्नोति शीघ्रं जनः ।
तस्मादम्बुनिधेर्वरं लघुसरः कूपोऽथवा वापिका यत्र स्वी-
यकरद्वयेन सलिलं पेपीयते स्वेच्छया ॥ ३२ ॥ देवैर्यद्यपि
तत्कवद्विमथितः केदारवद्वानरैर्बद्धः सिद्धवदञ्जनाविजनुवा
कुल्यावदुल्लङ्घितः । किं चासीञ्जुलकेऽम्बुविन्दुवदयं द्राकु-
म्भयोनेर्मुनेर्नातारोऽयमिति प्रथा जलनिधेरासीदथापि श्लथा
॥ ३३ ॥ पीयूषेण सुराः थिया सुररिपुर्मर्यादया भेदिनी
शक्रः कल्परुहा शशाङ्ककल्या शीशंकरस्तोषितः । मैनाका-
हिनगा निजोदरगताः संस्थानतः स्थापितास्त्वञ्चूलीकरणे
घटोद्भवसुनिः केनापि नो वारितः ॥ ३४ ॥ हे हेलजि-
तबोधिसत्त्व वचसां किं वितरैस्तोयधे नास्ति त्वत्सदृशः
परः परहिताधाने गृहीतव्रतः । नृष्यत्पान्थजनोपकारघट-
नावैमुख्यलब्धायशोभारोद्बहने करोपि कृपया साहायकं
यन्मरोः ॥ ३५ ॥ पीयूषेण कृताार्थिता दिविषदो लक्ष्या
हरिः प्रीणितश्चन्द्रार्धेन विभूषितः पशुपतिः कल्पद्रुमैर्वासवः ।
आत्मानं परिमन्थिनाप्युदधिना किं किं न तेषां कृतं तस्मा-
गस्त्यसुनिप्रपीतपयसो नोच्चैः कृतैकाङ्गुलिः ॥ ३६ ॥ ल-
क्ष्म्या श्रीपुरुषोत्तमो हिमरुचा गौरीप्रियोऽलङ्कृतो देवेन्द्रो-
ऽपि विमानवारणहृयस्त्रीरत्नकल्पदुषैः । पीयूषैरमितैस्त्वया दि-
विषदृशान्ये कृताार्थीकृताः श्रीमन्वारिनिधे त्वदीयमहिमा
नूनं न वाग्गोचरः ॥ ३७ ॥ हंहो वारिनिधे विधेः समुचितं

येनासि रत्नाकरो रत्नांश्चेद्वमन्यसे वद विभो नैतत्पदं वि-
न्दसि । पश्यालंकरणं पुरंदरपुरे चिन्तामणिः कौस्तुभं
विष्णोर्वक्षसि मीनेकेतनरिपोः शीघ्रं कलानां निधिः ॥ ३८ ॥
पीत्वा गर्जन्यपस्ते दिशि दिशि जलद्रास्त्वं शरण्यो गिरीणां
सुत्रामत्रासभाजां त्रिदशविटपिनां जन्मभूमिस्त्वमेव । ग-
म्भीर्यं तच्च तादृक्त्वयि सलिलनिधे किंतु विज्ञाप्यमेतत्सर्वो-
पायेन मैत्रावरुणिमुनिक्पाददृष्टयः काङ्क्षणीयाः ॥ ३९ ॥

क्षीरसागरः ॥ दिशि दिशि गिरियावाणः स्वां वमन्तु
सरस्वतीं तुलयतु मिथस्तामापातस्फुरद्भनिडम्बराम् । स
परमपरः क्षीरोद्वान्वायदीयसुदीर्यते मथितुरुमत् खेदच्छेदि
प्रभोरनुमोदनम् ॥ ४० ॥ साकं त्रैवर्ण्यैर्लुटन्ति मणयो
वालाकविम्बोपमा नीरे नीरचरैः समं स भगवान्निद्राति नारा-
यणः । एवं वीक्ष्य तवाविधेकमथ च प्रौढं परामुज्रतेः किं
निन्दाभ्यथवा स्तवीमि कथय क्षीरार्णव त्वामहम् ॥ ४१ ॥

अगस्त्यः ॥ मुनिर्जयति योगीन्द्रो महात्मा कुम्भसं-
भवः । येनैकचलुकं दृष्टौ दिव्यौ तौ मत्स्यकच्छपौ ॥ ४२ ॥
अखर्वपवैर्गतेषु विच्छिन्नो यस्य वारिधिः । हा स एव मुनेः
पाणिरधस्ताद्दिग्ध्यभूभृतः ॥ ४३ ॥ अल्पीयसैव पयसा
यत्कुम्भः पूर्यते प्रसिद्धं तत् । ब्राह्मं तेजः पश्यत कुम्भो-
द्भूतः पयैर्वायिम् ॥ ४४ ॥ गतोऽस्मि तीरं जलधेः पिपा-
सया स चापि शुष्कशुलकीकृतो मया । न लक्ष्यते दोषल-
वोऽपि तोयधेर्मेमेव तत्कर्मफलं विजृम्भते ॥ ४५ ॥ क-
म्पन्ते गिरयः पुरंदरभिया मैनाकमुख्याः पुनः क्रन्दन्त्यम्बु-
धराः रुरुरन्ति वडवावक्रोद्भता वह्नयः । भो कुम्भोद्भव मु-
च्यतां जलनिधिः स्वस्त्वस्तु ते सांप्रतं निद्रालुश्लथबाहुवलि-
कमलाश्लेषो हरिः सीदति ॥ ४६ ॥

रत्नानि ॥ मणिर्लुटति पादेषु काचः शिरसि धार्यते ।
यथैवास्ते तथैवास्तां काचः काचो मणिर्मणिः ॥ ४७ ॥
अप्याकरसमुत्पन्ना मणिजातिरसंस्कृता । जातरूपेण कल्याणि
नहि संयोगमर्हति ॥ ४८ ॥ अनस्तमितसारस्य तेजसस्त-
द्विजुम्भितम् । येन पाषाणखण्डस्य मूल्यमल्पं वसुधरा
॥ ४९ ॥ धन्योऽयं मणिरैकश्लिन्नो भिन्नश्च क्रचकनिर्घृष्टः ।
युक्तस्तेजोनिचयैर्धन्यो दुःखेऽपि योऽधिकभासः ॥ ५० ॥
अथं नृपतिकिरीटाद्गमौ पतितं तिरोहितं रजसा । विधि-
विलसितेन रत्नं जनचरणविडम्बनां सहते ॥ ५१ ॥ वपुः-
पंरीणाहृगुणेन तेभ्यो यशस्विनः किं मणयो भवन्ति ।
तथापि चूडाम् महीपतीनां त एव खेलेन्ति न गण्डशैलाः

१ पाषाणममूर्धः. २ ब्राह्मणसामर्थ्यम्. ३ समुद्रम्. ४ शन्द्र-
भयेन. ५ श्वादिनाम्. ६ देवद्विपाकेन. ७ विशालनाम्.

॥ ५२ ॥ सिन्धुस्तरङ्गैरुपकल्प्य फेनान्तरत्नानि पङ्कैर्मलिनी-
करोति । तथापि तान्येव महीपतीनां किरीटकोटीषु पदं
लभन्ते ॥ ५३ ॥ विरम रत्न मुधा तरलायसे तव न कश्चि-
दिहास्ति परीक्षकः । विधिवशेन परिच्युतमाकरात्त्वमपि का-
चमणीकृतमीश्वरैः ॥ ५४ ॥ अनिभासित एव केवलं खनि-
गर्भे निधिरेष जीर्यतु । न तु सीदतु मूल्यहानितो वणिजा-
लोकनगोचरीकृतः ॥ ५५ ॥ समुद्रेणान्तस्थस्तदुमुषि तर-
ङ्गैरुपकल्पैः समुद्रिक्तोऽस्मीति त्वमिह परितपं त्यज मणे ।
अवश्यं कापि त्वद्गुणपरिचयात्कृष्टहृदयो नरेन्द्रस्त्वां कुर्यान्नि-
जमुकुटकोटिप्रणयिनम् ॥ ५६ ॥ पयोधेः सर्वस्वं शिरसि
धृतवान्यं नृपगणः पणो यस्य क्षोणी चतुरदधिसीमावधि-
रभूत् । स एवायं दैवाच्छबरवनितापाणिपतितो मणिर्षे-
श्रीवाद्दिगुणगुणबद्धो विहरति ॥ ५७ ॥ आप्रातं पॅरिलीढ-
मुग्रनखरैः क्षुण्णं च यच्चर्वितं क्षिप्तं यद्भूत नीरसत्वकुपिते-
नेति व्यथां मा कृथाः । हे सद्रत्न तवेतदेव कुशलं यद्वा-
नेरेणाप्रहादन्तःसारविचारणव्यसनिना चूर्णाकृतं नैश्मना
॥ ५८ ॥ उत्तरेषु न नर्तितः क्षितिभुजां न प्रेक्षकैर्लक्षितः
साकाङ्क्षं लुडितो न च स्तनतटे लीलावतीनां क्वचित् ।
कथं भोश्चिरमन्तरेण जलधेदैवाद्द्विशीर्षोऽभवत्खेललज्याल-
कुलाङ्गघर्षणपरिक्षीणप्रमाणो मणिः ॥ ५९ ॥ ये गृह्णन्ति
हठात्पुणानि मणयो ये चाप्ययःखण्डकं ते दृष्टाः प्रतिधाम
दग्धमणयो विच्छिन्नसंख्याश्चिरम् । नो जाने किमभावतः
किमथवा दैवादहो श्रूयते नामाप्यत्र न तादृशस्य हि मणे
रत्नानि गृह्णाति यः ॥ ६० ॥ यन्सुक्तामणयोऽम्बुधेरुदरतः
क्षिप्ता महावीचिभिः पर्यन्तेषु लुडन्ति निर्मलरुचः स्पष्टादृहासा
इव । तत्तस्यैव परिक्षयो जलनिधेर्द्विपान्तरालम्बिनो रत्नानां
तु परिग्रहद्वयसनिनः सन्त्येव सांयात्रिकाः ॥ ६१ ॥ यत्रा-
नुलिखिताख्यमेव निखिलं निर्माणमेतद्विधेरुत्कर्षप्रतियोगि-
कल्पनमपि न्यङ्कारकोटिः परा । याताः प्राणभृतां मनोरथग-
तीरुलङ्घय यत्संपदस्तस्याभासमणीकृताश्मसु मणेरश्मत्व-
मेवोचितम् ॥ ६२ ॥ काचाः काश्चनभूषिताः कति न वा
मुष्णन्ति रत्नश्रियं मौलौ वा कति नोद्ग्रहन्त्यपधियस्तानेव
रत्नमात् । अक्षणां ये पुनरुन्मजन्ति तिमिरं यैनाम रत्ना-
कराः सिन्धुस्ते पृथगेव हन्त मणयस्तेष्वप्यभिज्ञाः पृ-
थक् ॥ ६३ ॥

(वज्रमणिः) ॥ यस्य वैज्रमणेभेदे भिद्यन्ते लोहसु-
चयः । करोति तत्र किं नाम नारीनखविलेखनम् ॥ ६४ ॥

१ आम्बादितम्, २ तत्परं, ३ पापाणेन, ४ हीरकमणेः,

(कौस्तुभमणिः) ॥ न श्वेतांशुवदन्धकारदलनादुद्गृहो-
तिते रोदसी नाप्यैरावतवन्निरस्तदितिजत्रासः कृतो वासवः ।
नो चिन्तामणिरत्नवन्निमुवने छिन्ना विपद्धारिणां भूत्वा तस्य
हरेरुरःप्रणयिना किं कौस्तुभेनाजितम् ॥ ६५ ॥

(सोमकान्तसूर्यकान्तौ) ॥ सोमकान्तो मणिः स्वच्छः
सूर्यकान्तस्तथा न किम् । उद्गारे तु विशेषोऽस्ति तयोरसु-
तवह्वयः ॥ ६६ ॥

(चन्द्रकान्तः) ॥ सुधाकरकरस्पर्शद्विहिर्द्विवति सर्वतः ।
चन्द्रकान्तमणोस्तेन मृदुत्वं लोकविभूतम् ॥ ६७ ॥

(स्फटिकः) ॥ स्फटिकस्य गुणो योऽसौ स एवा-
याति दोषताम् । धत्ते स्वच्छतया छायां यतो मलयता-
मपि ॥ ६८ ॥

(मरकतः) ॥ त्यज निजगुणाभिमानं मरकत पतितो-
ऽसि पैमारे वणिजि । काचमणेरपि मौल्यं लभसे यत्तदपि ते
श्रेयः ॥ ६९ ॥ केनासीनः सुखमकरुणेनाकरादुद्भूतस्त्वं
विक्रेतुं वा समभिलषितः केन वास्मिन्कुदेशे । यस्मिन्वि-
त्तव्ययभरसहो ग्राहकस्तावदास्तां नास्ति भ्रातर्मरकतमणे
त्वत्परीक्षाक्षमोऽपि ॥ ७० ॥ आसीत्पूर्वं विमलजलयौ मै-
ण्डनं भूपतीनां नारीणां च प्रबलमुकुटे काश्चनेन प्रसङ्गात् ।
तन्नीबद्धः कथमिदमहो कैचखण्डेन सार्धं मिहीकण्ठे
मरकतमणे कामवस्थां गतोऽसि ॥ ७१ ॥

(माणिक्यम्) ॥ पौरस्त्यैदीक्षिणाल्यैः स्फुरदुरुमतिभि-
र्भिन्न पाश्चात्यसंघैरौदीच्यैर्यत्परीक्ष्य क्षितिपतिसुकुटे न्यासि
माणिक्यमेकम् । यद्येतस्मिन्कथंचित्कथयति कृपणः कोऽपि
मालिन्यमन्ये प्रेक्षावन्तस्तदा तं निरवधिजडतामन्दिरं सं-
गिरन्ते ॥ ७२ ॥

काचः ॥ अज्ञतया प्रेम्णा वा चूडामणिमाकलय्य का-
चमणिम् । नृपतिर्वहेत शिरसा तेनासौ न ह्यनर्घ्यमणिः ७३
शङ्खः ॥ अन्तः कुटिलतां विभ्रच्छङ्खः स खलु निधुरः ।
हुं करोति यदा ध्मातस्तदेव बहु गण्यते ॥ ७४ ॥ उच्चै-
रुच्चरतु चिरं श्लिष्टी वर्त्मनि तरुं समारुह्य । दिग्ब्यापिनि
शब्दगुणे शङ्खः संभावनाभूमिः ॥ ७५ ॥ कीटगृहं कुटि-
लोऽन्तः कठिनः क्षाराम्बुसंभवः शून्यः । शङ्खः श्रीपतिनि-
कटे केन गुणेन स्थितिं लेभे ॥ ७६ ॥ जलनिधौ जननं
धवलं वपुर्मुंरिपोरपि पाणितले स्थितिः । इति समस्तगुणा-
न्वित शङ्खो कुटिलता हृदये न निवारिता ॥ ७७ ॥

१ नीचे, २ भूषणम्, ३ कान्तमणिना, ४ सह, ५ अ-
मूल्यः, ६ कौटिल्यम्,

ध्वनिरतिमधुरः शुचित्वमुच्चैर्जनिरपि शङ्ख नदीनतस्तवाभूत् ।
अवगतमखिलं बहिस्तवेदं कुटिलतरं पुनरन्तरं न विद्मः
॥ ७८ ॥ क्व वाम्भोधौ जन्म क्व च वपुरिदं कुन्दधवलं क्व
चावासस्थानं कृतमहह विष्णोः करतलम् । क्व नीचानामासे
परिणतिरियं चुम्बनविधावितीवायं शङ्खः करुणकरुणं रोदिति
मुहुः ॥ ७९ ॥ तातः क्षीरनिधिः स्वैसा जैलधिजा भ्राता
सुरेशद्रुमः सौजन्यं सह क्रौस्तुभेन शुचिता यस्य द्विजेशा-
दपि । धिक्कर्मणि स एव कम्बुरधुना पाखण्डकान्ताकरे
विश्रान्तः प्रतिवासरं प्रतिगृहं भैक्ष्येण कुक्षिभरिः ॥ ८० ॥

(पाञ्चजन्यः) ॥ सर्वाशापरिपूरिंहुकृतिमदो जन्मापि
दुग्धोदधेर्गोविन्दाननचुम्बि सुन्दरतरं पूर्णन्दुर्विम्बाद्रुपुः ।
श्रीरेषा सहजा गुणाः किमपरं भण्यन्त एते हि यत्कौटिल्यं
हृदि पाञ्चजन्यं भवतस्तेनातिलज्जामहे ॥ ८१ ॥ शङ्खाः
सन्ति सहस्रशो जलनिधेर्यौचिच्छटाघटिताः पर्यन्तेषु लुटन्ति
ये दलशतैः कल्माषितक्ष्मातलाः । एकः कोऽपि स पाञ्च-
जन्य उदभूदाश्रयधामा सतां यः संवर्तभरक्षमैर्मधुरिपोः
श्वासानिलैः पूर्यते ॥ ८२ ॥

नद्यन्योक्तयः ।

तटिनि चिराय विचारय विन्ध्यमुवस्तव पवित्रायाः ।
शुष्यन्त्या अपि युक्तं किं खलु रथ्योदकादानम् ॥ १ ॥
कतिपयदिवसस्थायी पुरो द्रोन्नतोऽपि भविता ते । तटिनि
तटद्रुमपातनपातकमेकं चिरस्थायि ॥ २ ॥ यास्यति जलध-
रसमयस्तव च समृद्धिलैघीयसी भविता । तटिनि तटद्रुम-
पातनपातकमेकं चिरस्थायि ॥ ३ ॥ कुरु गम्भीराशयतां
कहोलैर्जनय लोकविभ्रान्तिम् । वीतपयोधरलक्ष्मीः कस्य न
चरणैर्विलङ्घ्यासि ॥ ४ ॥ मलयस्य गिरिरपत्यमादौ तदनु
आतृमती पटीरवृक्षैः । किमु चित्रमपानिधेः कलत्रं तटिनी
काचन मौक्तिकानि सूते ॥ ५ ॥ नावर्तो न च तरलास्तर-
रंगमाला नेदानीं जलरयजा रवाः करालाः । सैव त्वं
तटिनि तटद्रुमान्विपात्य प्रौढानामपयशसामिवासि पात्रम्
॥ ६ ॥ छायां प्रकुर्वन्ति नमन्ति पुँषैः फलानि यच्छन्ति
तटद्रुमा ये । उन्मूल्य तानेव नदी प्रयाति तैरंगिणां क-
र्षतिपन्नमस्ति ॥ ७ ॥ न वारयामो भवतीं विशन्तीं वर्षा-
नदि स्रोतसि जहुजायाः । न युक्तमेतत्तु पुरो यदस्यास्तर-
रंगमङ्गान्प्रकटीकरोषि ॥ ८ ॥

गङ्गा ॥ यद्यपि दिशि दिशि सरितः परितः परपूरि-
ताम्भसः सन्ति । तदपि पुरंदरतरुणीमंगलिसुखदायिनी
गङ्गा ॥ ९ ॥ स किमु सहेत सुधांशुः स्मरहरमालानलज्वालाः ।
शिशिरैः शीकरनिवहैः सिञ्चति सुरनिम्नगा नो चेत् ॥ १० ॥
शोणः ॥ आजन्मस्थितयो महीरुह इमे कूले समुन्म-
लिताः कलोलोः क्षणभङ्गुराः पुनरमी नीताः परामुन्नतिम् ।
अन्तर्ग्राहपरिग्रहो बहिरपि भ्राम्यन्ति गन्धद्विपा भ्रातः शोण
न सोऽस्ति यो न हसति त्वत्संपदां विष्टवान् ॥ ११ ॥

तडागान्योक्तयः ।

आगच्छतामपूर्णांना पूर्णानामपि गच्छताम् । यदध्वनि
न संघट्टा घटानां किं सरोवरम् ॥ १ ॥ अयमवसरः स-
रस्ते सलिलैरुपकर्तुमर्थिनामनिशम् । इदमतिमुलभं चाम्भो
भवति पुरा जलधराभ्युदये ॥ २ ॥ कस्य तृपं न क्षयति
पिवति न कस्य पयः प्रविश्यान्तः । यदि सन्मार्गसरोवर
नक्रो न क्रोडमधिवसति ॥ ३ ॥ तानि तानि कमलानि
तज्जलं तानि पट्पदकुलानि ते खगाः । सर्वमेकपद एव
विच्युतं पङ्कशेषमचिराद्भूसरः ॥ ४ ॥ विहर्गैर्गते मधुक-
रैश्चलितं प्रकरैः प्रयातमपि पद्मटशाम् । विभ्रये गते सकल-
मेव गतं भ्रुवमेकमञ्चति यशः सरसः ॥ ५ ॥ आपोदिरे-
ऽर्म्बरपथं परितः पतङ्गा भृङ्गा रसालमुकुलानि समाश्रयन्ति ।
संकोचमञ्चति सरस्त्वयि दीनदीनो मीनो नु हन्त कतमां
गतिमभ्युपेतु ॥ ६ ॥ इयत्यां संपत्तावति च सलिलानां
त्वमधुना न तृष्णामार्तानां हरसि यदि कौसार सहसा ।
निदाघे चण्डांशो किरति परितोऽङ्गारनिकरं कृशीभूतः के-
पामहह परिहर्तासि खलु ताम् ॥ ७ ॥ क्रौञ्चः क्रीडतु
कुँर्दतां च कुररः कङ्कः परिष्वज्यतां महुर्माद्यतु सारसश्च
रसतु प्रोड्डीयतां टिट्ठिभः । भेकाः सन्तु बका वसन्तु चरतु
खच्छन्दमाटिस्टे हंहो पद्मसरः कुतः कतिपयैर्हसैर्विना
श्रीस्तव ॥ ८ ॥ एतस्मिन्मरुण्डले परिचलत्कहोलकोलाह-
लक्रीडत्कङ्कमपङ्कमङ्कविलसिन्शङ्कमत्स्यत्रजम् । केनेदं विक-
सत्कुशेशयकुटीकोणकणतपट्पदं त्रैणपीणितपान्थसुज्वलजलं
चक्रे विशालं सरः ॥ ९ ॥ स्तोकाग्भः परिवर्तिताङ्गशफरी-
प्रासाथिनः सर्वतो लप्स्यन्ते बकटिट्ठिभप्रभृतयः स्वल्पेषु
साधु स्थितेम् । सद्यः शोषसुपागतेऽय सरसि श्रीसन्नपद्मा-
करे तस्मिन्पङ्कजिनीविलासरुचयो हंसाः क यास्यन्त्यमी

१ कुन्दपुष्पवद्द्रुमम्, २ भगिनी, ३ लक्ष्मीः, ४ पुष्पैः
सह फलानि ददतीत्यर्थः, ५ तरंगवचपलस्वभावानाम्, ६ अङ्गी-
कृतम्.

१ इन्द्रकीर्णां रम्भोवन्द्यादीनां समागमसुखदात्री, २ आका-
शमार्गम्, ३ प्राप्रवति सति, ४ हे सरः, ५ भ्राम्ये, ६ सूयं,
७ खेलतु, ८ जलवाकः.

॥ १० ॥ माघदिग्गजदानलिप्तकरटप्रक्षालनक्षोभिता व्योम्नः
सीम्नि विचेरुरप्रतिहता यस्मोर्मयो निर्मलाः । कष्टं भाग्यवि-
पर्ययेण सरसः कल्पान्तरस्थायिनस्तस्याप्येककवप्रचारकल्पं
कालेन जातं जलम् ॥ ११ ॥ रे पद्माकर यावदस्ति भवतो
मध्ये पयः पूरितं तावच्चक्रकोरकङ्कुरश्रेणीं समुद्रासय ।
पश्चात्त्वं समटड्कोटचटुलत्रोटीपुटव्याहतित्रुव्यत्ककटकर्पर-
व्यतिकरैर्निन्दास्पदं यास्यति ॥ १२ ॥ याते मय्यचिरान्नि-
दाघमिहिरैर्ज्वालाशतैः शुष्कतां गन्ता कं प्रति पान्थसं-
ततिरसौ संतापमालाकुला । एवं यस्य निरन्तरैधिपटले-
र्नित्यं वपुः क्षीयते धन्यं जीवनमस्य भोगैरसो धिग्वारि-
धीनां जनुः ॥ १३ ॥ सोपानानि तिरोहितानि पदवी छात्रा
तृणैर्भूतनैः कालुष्यं पयसां विलोक्य शनकैरुड्यै हंसा
गताः । मायुर्यं न मधुव्रतोदितगिरां पद्मानि मद्यानि के
भेकानामिह गर्जितं परमहो वृष्ट्यैव नष्टं सरः ॥ १४ ॥
आपूर्येत पुनः स्फुरच्छफरिकासारोर्भिर्वारिभिर्भूयोऽपि प्र-
विजुम्भमाणनलिनं पश्येम तोयाशयम् । इत्याशाशततन्तु-
वद्बहदयो नक्तंदिवं दीनधीः शुष्यत्यातपशोपितस्य सरस-
स्तीरे जरत्सारसः ॥ १५ ॥ उद्दानाम्बुदवर्धमानशिखिनीके-
कातिरेकाकुले संप्राप्यं सलिलं स्थलेष्वपि सदा निस्तर्षवर्पा-
गमे । भीष्मभीष्मभटे परस्परभयादालोच्यमानं सुहृद्दीनं
मीनकुलं न पालयसि चेत्कासार का सारता ॥ १६ ॥
सौवर्णः कमलाकरः शशिशिलासोपानबन्धकमो वारि क्षीर-
सहोदरं तटतश्च्रेणीसुखाः क्षोणायः । सर्वं ते रुचिरं सरोवर
परं निन्द्यः कुतोऽयं विधिः कूटग्राहभयात्प्रयाति विमुखाः
पान्था निदाघेऽप्यमी ॥ १७ ॥ उडुनिं विहगैर्मृतं जलचरैः
क्षमान्तर्गतं कच्छैः पाठीनैः पृथुपङ्कपीठलुटनाद्यस्मिन्सुहृद्भू-
च्छितम् । तस्मिन्नेव सरसकालजलेदेनागत्य तच्चेष्टितं येना-
कुम्भनिमग्नवन्यकरिणां युथैः पयः पीयते ॥ १८ ॥ हंसै-
र्लब्धप्रशंसैस्तरलितकमलसस्तङ्कैस्तरंगैर्नीरैस्तर्गभीरैश्चपलव-
ककुलत्रासलीनैश्च भीनैः । पालीरूढद्रुमालीतलसुखशयित-
स्त्रीप्रणीतैश्च गातैर्भाति प्रकीडदातिस्तवसलिलचलचक्रवाक-
स्तडागः ॥ १९ ॥

मानसम् ॥ नो वा कियन्तः परितः स्फुरन्ति जला-
शया निर्मलभूरितोयाः । सदावदातं परमेकमेव हंसस्य वि-
श्रामपदं वदन्ति ॥ २० ॥

१ सूर्यः. २ गमिष्यति. ३ मनोव्यथापरंपराभिः. ४ मार्गं
यत्परसम्य.

कूपान्योक्तयः ।

हे कूप त्वं चिरं जीव स्वल्पतोये बहुव्ययः । गुणवद्वि-
क्तपात्राणि प्रामुवन्ति हि पूर्णताम् ॥ १ ॥ रे कूप जीवना-
गार यदि दातृत्वमिच्छसि । तदा त्वं गुणवत्पात्रमेकं वा
संनिधौ कुरु ॥ २ ॥ अनुना मरुकूपेन के के नाम न व-
क्षिताः । रुदत्पथिकनेत्राम्बुपिच्छिलप्रान्तभूमिना ॥ ३ ॥
सैगुणैः सेवितोपान्तो विनतैः प्राप्तदर्शनः । नीचोऽपि कूपः
सत्पात्रैर्जायैनाथै समाश्रितः ॥ ४ ॥ यद्यपि बहुगुणगम्यं
जीवनमेतस्य कूपमुख्यस्य । जयति तथापि विवेको दानं
पात्रानुमानेन ॥ ५ ॥ नितैरां नीचोऽस्मीति त्वं खेदं कूप
मा कदापि कृथाः । अत्यन्तसंरसहृदयो यतः परेपां गुणप्र-
हीतासि ॥ ६ ॥ चित्रं न तद्यदयमम्बुधिरम्बुद्रीघसिन्धुप्र-
वाहपरिपूरणया महीयान् । त्वं त्वर्धिनामुपकरोपि यदल्पकूप
निष्पीड्य कुक्षिकुहरं हि महत्त्वमेतत् ॥ ७ ॥ दिनमवसितं
विश्रान्ताः स्म त्वया मरुकूप हे परमुपकृतं शेषं वक्तुं वयं
न पुनः क्षमाः । भवति सुकृतैरध्वन्यानामशेषजलो भवानि-
यमपि घनच्छाया भूयात्तवोपतदं शमी ॥ ८ ॥ भीर्मर्या-
मप्रतनुवदनं कूरपातालकुक्षिकोडप्रान्तोपहितविभवसाथ किं
ते ब्रवीमि । येन त्वत्तः समभिलषितं वाञ्छतः क्षुद्र कूप
क्लाम्यन्मूर्तेर्भवति सहसा कस्य नाधोमुखत्वम् ॥ ९ ॥

मरुस्थलान्योक्तयः ।

मरी नारस्येव सलिलं कृच्छ्राद्यद्यपि लभ्यते । तत्कटु
स्तोकमुष्णं च न करोति वितृष्णताम् ॥ १ ॥ सत्पादपा-
न्विपुलपलत्रपुष्पपुञ्जसंपत्परीतवपुषः फलभारनघ्रान् । यो
मार्गसिञ्जितशकुन्तममाश्रितोऽरुशाखान्मरौ मृगयते न ततो-
ऽस्ति मुग्धः ॥ २ ॥ पायं पायं पिव पिव पयः सिद्ध सि-
द्धाङ्गमङ्गं भूयो भूयः कुरु कुरु मखे मज्जोन्मज्जानानि ।
एपोऽशेषमशमपटुर्दुःखिताध्वन्वबन्धुः सिन्धुद्वीरिभवतु भ-
वतो मारवः पान्थ पन्थाः ॥ ३ ॥ कल्याणं नः किमधिक-
मितो जीवनाथि यतस्त्वं छिन्वा वृक्षानहह दहसि आतर-
ङ्गारकार । नन्धेत्स्मिन्नशनिपिशुनैरातपैराकुलानामध्वन्याना-
मशरणं मरुप्रान्तं रे कोऽप्युपायः ॥ ४ ॥ किमसि विमनाः
किं चोन्मादी क्षणादपि लक्ष्यसे पुनरपि सखे प्रेक्षापूर्वां न

१ उज्जुमहितैः. २ उदकार्थम्. ३ अत्यन्तम्. ४ निम्नः.
५ रसयुक्तं हृदयं यस्य. ६ भीमं भयंकरं श्यामं अन्धकारयुक्तत्वात्
प्रतनु संकुचिवं सुखं यभ्य.

काश्चन ते क्रियाः । स्वयमजलदां जानानोऽपि प्रविश्य मरु-
स्थलीं शिशिरमधुरं वारि प्राप्तुं यदध्वग वाञ्छसि ॥ ५ ॥
भो भोः किं किमकाण्ड एव पतितस्त्वं पान्य कान्या गति-
स्तत्तादृक्त्वृषितस्य मे खलमतिः सोऽयं जलं गृहते । अ-
स्थानोपगतमकालमुलभां तृष्णां प्रति कुध्य हे त्रैलोक्यप्र-
थितप्रभावमहिमा मार्गोऽस्त्यसौ मारवः ॥ ६ ॥

दावानलान्योक्तयः ।

हे दावानल शैलाग्रवासिनः साधुशाखिनः । मुग्ध व्यर्थं
त्वया दग्धाः प्रेरितेन प्रभञ्जनेः ॥ १ ॥ यसां महत्त्वभाजो
भवन्ति गुणिनोऽर्मिता धनुर्दण्डाः । दहतस्तां वंशैर्लालिं को वन-
वह्ने विवेकले ॥ २ ॥ दवदहनादुत्पन्नो धूमो घनतामवाप्य
वर्षैस्तम् । यन्लमयति तद्युक्तं सोऽपि च दवंमेव निर्दहति
॥ ३ ॥ अभ्युन्नतेऽपि जलदे जगदेकारसाधारणप्रणयहा-
रिणि हा यदेते । उलामलाखललितं तरवो न वान्ति हे
दावापावक स तावक एव दोषः ॥ ४ ॥ छायाफलानि
सुकुलानि च यस्य विश्वामाहादयन्ति सहकारमहीरुहस्य ।
आमृध्य तस्य शिखया नवपलवानि मक्षासि रे दवहुताश
हताश कष्टम् ॥ ५ ॥ दुर्दैवप्रभवप्रभञ्जनमयादुद्गत भूमीरु-
हानेतान्स्वगुणाश्रयानकरुणः शुष्यन्किमुन्माद्यसि । ब्रूमस्त्वां
र्वनहृदयवाह यदमी दग्धार्धदग्धा अपि द्रष्टव्यास्तव तत्क्षणा-
द्विलयिनो नामापि न ज्ञायते ॥ ६ ॥ विश्वस्ता मृगपक्षिणो
विधुरतां नीताः स्थलीदेवता भूमैरन्तरिताः स्वभावमलिनैराशा
मही तापिता । भस्मीकृत्य सपुष्पपलवफलैर्नग्नमहापाद-
पानुद्गृत्तेन दवानलेन विपिनं वल्मीकशेषं कृतम् ॥ ७ ॥
दिव्यचक्रं तृणभस्मना कवलितं मूलान्यपि क्षमारुहां निर्द-
ग्धानि न चार्भकोऽपि हरिणीयूथस्य शेषीकृतः । आः कष्टं
विपिनैकसोऽपि मुनयः षुष्ठाः कृतान्तक्रियां कृत्वेत्थं वनव-
ह्निना किमधुना शान्तेन दीप्तेन वा ॥ ८ ॥

वडवानलः ॥ तेजांसि यस्य प्रशमं प्रयान्ति वारां
प्रवाहेण स वह्निरन्यः । अयं पुनर्वाडवनामधेयः समुद्रमा-
पीय विभर्ति तेजः ॥ ९ ॥

व्योमचरान्योक्तयः ।

गरुडः ॥ दामोदरमुंदराहितसुवनं यो वहति लीलया
गरुडः । कस्य तरोरुपरिष्ठास्त्रिंशोऽसौ श्रान्तिमपनयतु ॥ १ ॥

अहिरहिरिति संभ्रमपदमितरजनः किमपि कातरो भवतु ।
विहंगपतेराहारे स तु सरलमृणालदलरुचिः ॥ २ ॥

हंसः ॥ कंसैराचरणोद्गतसिन्धुकलोलालितम् । मन्ये
हंस मनो नीरे कुंल्यानां रमते न ते ॥ ३ ॥ अस्ति यद्यपि
सर्वत्र नीरं नीरजमण्डितम् । रमते न मरालस्य मानसं
मानसं विना ॥ ४ ॥ एकंन राजहंसेन या शोभा सरमो
भवेत् । न सा बकमहमेण परितस्तीरवामिना ॥ ५ ॥
हंसः श्वेतो बकः श्वेतः को भेदो बकहंसयोः । नीरक्षीरवि-
भागे तु हंसो हंसो वको बकः ॥ ६ ॥ बककोयष्टिभिर्जुष्टे
पल्वले मानसं कुतः । मोदते हि मरालस्य मन्मानमविहा-
रिणः ॥ ७ ॥ अपसरणमेव शरणं मौनं वा तत्र राजहं-
सस्य । कटु रटति निकटवर्ती वाचाटष्टिट्टिमो यत्र ॥ ८ ॥
यदि नाम देवगत्या जगदसरोजं कदाचिदपि जातम् ।
अवकरनिकरं विकिरति तत्किं कृंकवाकुरिव हंसः ॥ ९ ॥
नीरक्षीरविवेकं हंसालस्यं त्वमेव तनुषे चेत् । विश्वस्त्रि-
धुनान्यः कुलव्रतं पालयिष्यति कः ॥ १० ॥ सैव सैव
सरसी रमणीया यत्र यत्र वलते तव रागः । राजहंस
रसिक स्मरणीया श्रीमता तदपि मानसंक्रलिः ॥ ११ ॥
गाङ्गमम्बु मितमम्बु यासुनं कज्जलामुभयत्र मज्जतः ।
राजहंस तव सैव शुभ्रता चीयते न च न चापचीयते ॥ १२ ॥
कंचिदेव समयं समागतं त्वां न विस्मरति शश्वदम्बुजम् ।
मानसं विहर हंस मानसे मा विमुञ्च पुनरस्य संहृदम् ॥
१३ ॥ यत्रापि कुत्रापि भवन्ति हंसा हंसा महीमण्डल-
मण्डलानि । हानिस्तु तेषां हि मरोगवणां येषां मरालैः सह
विप्रयोगः ॥ १४ ॥ अम्भोजिनीवनविलासनमेव हन्त हं-
सस्य हन्तु नितरां कुपितो विधाता । न त्वस्य दुग्धजलभे-
दविधिप्रसिद्धां वैदग्ध्यकीर्तिमपहर्तुमसौ समर्थः ॥ १५ ॥
भृङ्गाङ्गनाजनमनोहरहारिगीतरा जीवरेणुकणकीर्णपिशङ्गतो-
याम् । रम्यां हिमाचलनदीं प्रविहाय हंस हे हे हताश वद
कां दिशमुत्सुकोऽसि ॥ १६ ॥ स्थित्वा क्षणं विततपक्षति-
नान्तरिक्षे मातङ्गसङ्गकलुषां नलिनीं विलोक्य । उत्पन्नम-
न्युपरिघर्षरेनिःस्वनेन हंसेन साधु परिवृत्य गतं नलिन्याः
॥ १७ ॥ रे राजहंस किमिति त्वमिहागतोऽसि योऽसौ
बकः स इह हंस इति प्रतीतः । तद्गम्यतामपुनदेन पुनः
स्वभूमौ यावद्बदन्ति न बकं खलु मूढलोकाः ॥ १८ ॥ ये
वर्षिताः कनकपङ्कजरेणुमध्ये मन्दाकिनीविमलनीरतरंगभङ्गाः
ते सांप्रतं विधिवशात्खलु राजहंसाः शैवालजालजटिलं जल-

१ वायुभिः. २ असंख्याः. ३ वेणुपङ्क्तिम्. ४ वनानल.
५ उदरे आहितं स्थापितं सुवनं ब्रह्माण्डं येन. ६ श्रान्तः.

१ गरुडस्य. २ विष्णुः. ३ कृत्रिमसरिताम्. ४ मानससरो-
वरम्. ५ संकरभेदनयम्. ६ ताम्रचूर्णम्. ७ वातुर्धम्.

माश्रयन्ति ॥ १९ ॥ हा हन्त मानससरःसलिलावतंसरे राजहंस पयसोः प्रविचेचनाय । चेच्छक्तिमान्खलु भवान्न तदा किमु स्यात्किंवा कपोत उत वा कलविङ्कपोतः ॥ २० ॥ नेदं सरः सरसवारि न वारिजं वा नैतन्मधूनि मधुपाः सह-वासिनो वा । हेमारविन्दवनवासविलासभाजो रे हंस मान-सजुषस्तव मानसेऽपि ॥ २१ ॥ हंसः प्रयाति शनकैर्यदि यातु तस्य नैसर्गिकी गतिरियं नहि तत्र चित्रम् । गत्या तथा जिगमिपुर्वक एष मूढश्चेतो दुनोति सकलस्य जनस्य नूनम् ॥ २२ ॥ भुक्ता मृणालपटली भवता निपीतान्य-म्वृनि यत्र नलिनानि निषेधितानि । रे राजहंस वद तस्य सरोवरस्य कृत्येन केन भवितासि कृतोपकारः ॥ २३ ॥ तरौ तीरोद्भूते कचिदपि दलाच्छादिततनुः पतद्धारामारां गमय विषमां प्रावृषमिमाम् । निवृत्तायां तस्यां सरसि सरसोत्फु-ल्लनलिने स एत्र त्वं हंसः पुनरपि विलासास्त इह ते ॥ २४ ॥ गतं तद्गाम्भीर्यं तटमपि चित्तं जालिकशतेः सखे हंसोत्तिष्ठ त्वरितममुतो गच्छ सरसः । न यावत्पङ्कान्तःकल-पिततनुर्भूरिविलसद्द्रकोऽसौ वाचालश्चरणयुगलं मूर्ध्नि कुरुते ॥ २५ ॥ पुरा सरसि मानसे विकचसारसालिस्खलत्परग-सुरभीकृते पयसि यस्य यातं वयः । स पैल्वलजलेऽधुना मिलदनेकेभेककुले मरालकुलनायकः कथय रे कथं वर्त-ताम् ॥ २६ ॥ वातान्दोलितपङ्कजस्थितरजःपुञ्जाङ्गरागो-ज्वलयो यः शृण्वन्कलकूजितं मधुलिहां संजातहर्षः पुरा । कान्ताचक्षुपुटापवर्जितबिसप्रासप्रहंऽप्यक्षमः सोऽयं संप्रति हंसको मरुगतः कौपं पयो याचते ॥ २७ ॥ यो दिव्या-म्बुजलोलमत्तमधुपप्रोद्रीतरम्यं सरस्यक्त्वा मानसमल्पवा-रिणि रतिं बभ्राति कैदारिके । तस्यालीकसुखाशया परिभ-वक्रोडीकृतस्याधुना हंसस्योपरि टिट्ठिभो यदि पदं धत्सेऽत्र को विस्वयः ॥ २८ ॥ अन्या सा सरसी मराल मुनिभिर्य-त्तीरसोपानिकाविन्यस्तांस्तिलतण्डुलान्कवलयन्द्योऽसि हृष्टै-सुखैः । एषा पङ्कणवापिका कमलिनीखण्डेन गुप्तात्म-भिर्व्याधैस्त्वद्विधमध्वन्धनविधौ कं नाम नो सूच्यते ॥ २९ ॥ कस्यं लोहितैलोचनास्यचरणो हंसः कुतो मानसार्तिकं तत्रास्ति सुवर्णपङ्कजवनान्यम्भः सुधासंनि-भम् । रत्नानां निचयाः प्रवालमणयो वैदूर्यरोहाः कचिच्छै-म्बुका अपि सन्ति नेति च बकैराकर्ण्य हीहीकृतम् ॥ ३० ॥ यः संतापमपाकगोति जगतां यश्रोपकारक्षमः सर्वेषाममृता-त्मकेन वपुषा प्रीणाति नेत्राणि यः । तस्याप्युन्नतिमम्बुदस्य सहसे यत्र त्वमेतावता वर्षेनैव परं मराल धवलः कृष्ण-

श्रित्रैरसि ॥ ३१ ॥ आकारः कमनीयता कुलगृहं लीला-लसा सा गतिः संपर्कः कमलालयैः कलतया लोकोत्तरं कू-जितम् । यस्येयं गुणसंपदस्ति महती तस्यातिभव्यस्य ते संरब्धत्वमसद्गुमद्गुलहे नाहं सहे हंस हे ॥ ३२ ॥ नद्यो नीचगता दुरापपयसः कृपाः पयोराशयः क्षारा दुष्टबकोट-संकटतटोद्देशास्तडागादयः । इत्थं भूतल आकलय्य सक-लानम्भोनिवेशानिति त्वां भो मानस संस्मरन्पुनरसौ हंसः समभ्यागतः ॥ ३३ ॥ हंसी वेत्ति परगपिञ्जरतनुः कुत्रापि पद्माकरे प्रेयान्मे विसकन्दलीकिसलयं मुञ्जे ह्ययं निर्वृतः । नो जानाति तपस्विनी यदनिशं जम्बालमालोडयञ्शैवाला-ङ्कुरमप्यसौ न लभते हंसो विशीर्णच्छदः ॥ ३४ ॥ प्र-म्लाना नलिनी जलानि किरणैः सूर्यस्य शोषं ययुर्नाशं प्राप विहंगमावलिरियं नृष्णाविशीर्णक्षणा । एते तीरमहीरुहा अपि पतत्पत्रश्रियोऽद्यापि रे कोऽयं राजमराल शुष्कसरसी-तीरे रतिप्रक्रमः ॥ ३५ ॥ एषा पुष्करिणी मराल मलिनै-रुहन्ना कुचीथीजलेर्यस्यामज्जतया विधेरकृपया चेद्रस्तुमाका-ङ्क्षसे । विश्रम्भो बकमण्डलेषु विनयो भेकेषु संबन्धिता रात्र्यन्धेषु विधीयतां कृपपाता कोयष्टिकश्रेणिषु ॥ ३६ ॥ पीतं येन पुरा पुरंदपुरे रम्भोरुकेलिस्खलन्मन्दाराङ्कुरकर्ण-पूरसुरभि स्वर्गापगायाः पयः । सोऽयं मारववारि पामरवधू-पादापणप्रोच्छलत्पङ्कजातङ्कितभेकभिन्नमधूणो हंसः समाशंसते ॥ ३७ ॥ काके काष्ण्यमलौकिकं धवलिमा हंसे निसर्ग-स्थितो गाम्भीर्यं महदन्तरं वचसि यो भेदः स किं कथ्यते । एतावत्सु विशेषेणैवपि सखे यत्रेदमालोक्यते के काकाः खलु के च हंसशिशवो देशाय तस्मै नमः ॥ ३८ ॥ कु-द्वोल्लकनखप्रपातविगलत्पक्षा अपि स्वाश्रयं ये नोऽज्जन्ति पु-रीषपुष्टवपुषस्ते केचिदन्ये द्विजाः । ये तु स्वर्गतर्गिणीवि-सलतालेशेन संवर्धिता गाङ्गं नीरमपि त्यजन्ति कलुषं ते राजहंसा वयम् ॥ ३९ ॥ भो हंसास्तावदम्भोरुहकुहरर-जोरजिताङ्गाः सहेलं हंसीभिः पद्मखण्डे मधुरमधुकराराव-रम्ये रमध्वम् । यावन्नायं दुरन्तो हरगलगरलव्यालजाला-लिनीलप्रोन्मीलन्मेघमालामलिनसकलदिव्यण्डलोऽभ्येति का-लः ॥ ४० ॥

मधुकरः ॥ सरजस्कां पाण्डुवर्णा कण्ठकप्रकराङ्कि-ताम् । केतकीं सेवसे हन्त कथं रोलेम्ब निर्वेष ॥ ४१ ॥ फलानां च दलानां च सन्तु ते ते विवेकिनः । मकरन्दविशे-षज्ञो मिलिन्दमपहाय कः ॥ ४२ ॥ पलाशकुसुमभ्रान्त्या शुकतुण्डे पतत्यैलिः । सोऽपि जम्बूफलभ्रान्त्या तमलिं धर्तु-

मिच्छति ॥ ४३ ॥ क्वचित्कचिदयं यातु स्थातुं प्रेमवशंवदः ।
न विस्मरति तत्रापि राजीवं भ्रमरो हृदि ॥ ४४ ॥ भ्रम भ्र-
मर यूथीषु मालतीषु चिरं मिल । मा पुनः पङ्कजारण्यजेह-
शून्यं मनः कृथाः ॥ ४५ ॥ मधुषे मालतीपुष्पं सतृष्णं
यातुमुद्यते । हन्त दैवाहुपागम्योपात्तमारण्यकेन तत् ॥ ४६ ॥
मधुकर तव करनिकरैः किं किं क्रान्तं वनं न कुसुमानाम् ।
तद्वद सरसिजकमले लब्धं किंचिददन्यतस्तस्मिन् ॥ ४७ ॥
गौरी चम्पककलिकामपहाय भ्रान्तदुर्बुद्धे । शालमलिकुसुम-
दलेषु खैरं गुञ्जन्न लज्जसे मधुप ॥ ४८ ॥ भैदनमवलोक्य
निष्फलमनित्यतां बन्धुजीवकुसुमानाम् । वनमुपगम्य भ्रमरः
संप्रति जातो जैपासक्तः ॥ ४९ ॥ अंपसर मधुकर दूरं परि-
मलबहुलेऽपि केतकीकुसुमे । इह न हि मधुवलामो भ-
वति परं धूलिधूसरं वदनम् ॥ ५० ॥ कृत्वापि कोशपानं
भ्रमरयुवा पुरत एव कमलिन्याः । अभिलषति बकुलक-
लिकां मधुलिहि मलिने कुतः सत्यम् ॥ ५१ ॥ येनामन्द-
मरन्दे दैलदरविन्दे दिनान्यनायिषत । कुटजे खलु तेनेहा
तेनं हा मधुकरेण कथम् ॥ ५२ ॥ अंमरतरुकुसुमसौरभै-
सेवनसंपूर्णकामस्य । पुष्पान्तरसेवेयं भ्रमरस्य विडम्बना
महती ॥ ५३ ॥ इह रूपमात्रसारे चित्रगते कनककरुरे ।
न रसो नापि च गन्धो मधुकर बन्धो मुधा भ्रमसि ॥ ५४ ॥
अपनीतपरिमलान्तरकथे पदं न्यस्य देवतरुकुसुमे । पुष्पा-
न्तरेऽपि गन्तुं वाञ्छसि चेद्भ्रमर धन्योऽसि ॥ ५५ ॥ म-
लिनेऽपि रागपूर्णां विकसितवदानमनल्पजल्पेऽपि । त्वयि
चपलेऽपि च सरसां भ्रमर कथं वा सरोजिनीं त्यजसि
॥ ५६ ॥ नन्दनजन्मा मधुपः सुरतरुकुसुमेषु पीतमकरन्दः ।
दैवाद्वनिमुपेतः कुटजे कुटजे समीहते वृत्तिम् ॥ ५७ ॥
दूरतया स्थूलतया नीलतया दानलोलुपैर्मधुपैः । भ्रामितमि-
भराजधिया हन्ताभूदन्ततो महिषः ॥ ५८ ॥ नद्ये वारिज-
विपिने कटे नद्येऽथ मालतीनिकरे । तत्किं जीवति लोके
मूलकमकरन्दविन्दुना यदलिः ॥ ५९ ॥ पवनापनीतसौर-
भद्रोदकपूरपश्चिनीलुब्धः । अपरिक्षतस्वपक्षो गन्ता हन्ता-
पदं मधुपः ॥ ६० ॥ कति कति न लताः कलिताः संच-
रता चक्षरीकरसिकेन । नलिनि भवन्मधु मधुरं यत्पीतं त-
त्तदेव परिपीतम् ॥ ६१ ॥ मधुकर मा कुरु शोकं विचर

करीरद्रुमस्य कुसुमेषु । घनतुहिनपातदलित कथं तु सा
मालती मिलति ॥ ६२ ॥ यस्तोपं न गतः कमलेषु मली-
चम्पकबकुलकुलेषु । तस्यालेर्यदि निम्बे वामः कथय कथं
न भवत्युपहासः ॥ ६३ ॥ आलिङ्गसे चारुलतां लवङ्गीमा-
चुम्बसे चाम्बुजिनीं क्रमेण । तां चूतवर्डी मधुप प्रकामं
संताडयत्येव पदैः किमेतत् ॥ ६४ ॥ वेत्रत्वचा तुल्यरुचां
वधूनां कर्णाग्रतो गण्डतलागतानि । भृङ्गाः सहेलं यदि
नापतिष्यन्कोऽवेदयिष्यन्नवचम्पकानि ॥ ६५ ॥ किं न
पश्यसि महेन्द्रदिम्बसे शीतदीधिति रसावुदक्षति । मी-
लितैव नलिनीह मा कृथास्तन्मधुव्रत मुधा गता-
गतम् ॥ ६६ ॥ चक्षरीक चतुरोऽसि चन्द्रि-
कावैभवे कुसुदिनीं निषेवसे । भास्करे जयिनि पुष्करे
नवे प्रोन्मिपन्नवदलेऽनुरज्यसि ॥ ६७ ॥ नीरजान्यपि
निषेप्य निर्भरं नीरसानि कुटजानि वाञ्छसि ।
चक्षलत्वमिह चक्षरीक ते साहसं कथमिदं विमोक्ष्यसि
॥ ६८ ॥ पीतमत्र मधु यापिताः क्षपा भृङ्गः सर्वमचिरेण
विस्मृतम् । हीनमानसुपमां हिमागमे पश्चिनीं यदिह नाव-
लोकसे ॥ ६९ ॥ कुन्दकुम्बलसुपास्यता त्वया यत्र शीत-
समयोऽतिवाहितः । चक्षरीक परिहीनसौरभा रोचते न
भवते सरोजिनी ॥ ७० ॥ भ्रमर भ्रमता दिगन्तराणि क-
चिदासादितमीक्षितं श्रुतं वा । वद सत्यमपास्य पक्षपातं
यदि जातीकुसुमानुकारि पुष्पम् ॥ ७१ ॥ अभिनवनलिनी-
विनोदलुब्धो मुकुलितकैरविणीवियोगभीरुः । भ्रमति मधु-
करोऽयमन्तराले श्रयति न पङ्कजिनीं कुसुद्वतीं वा ॥ ७२ ॥
अलिरयं नलिनीदलमध्यगः कमलिनीमकरन्दमदालसः ।
विधिवशात्परदेशमुपागतः कुटजपुष्परसं बहु मन्यते ॥ ७३ ॥
अपि दलन्मुकुले बकुले यया पदमधायि कदापि न हेलया ।
अहह सा सहसा विधुरे विधौ मधुकरी बदरीमनुसेवते
॥ ७४ ॥ यदपि भेकगणेन निषेवितं प्रकटकण्टककोटिसम-
न्वितम् । तदपि पङ्कजमेति मधुव्रतः सुरससौरभसुन्दरता-
श्रयम् ॥ ७५ ॥ आनन्नाः स्तवकभरेण पङ्कजिन्यः शोभन्ते
कति न लताः परागपूर्णाः । आमोदे मधुनि च मार्दवे च
तासां यो भेदः स खलु मधुव्रतैकवेधः ॥ ७६ ॥ निःशङ्कं
गजपतिगण्डवानधारामाराध्य भ्रमर दिनान्यमन्यनैषीः ।
यावन्न स्फुरति करालकर्णतालस्तावच्च नय नलिनीवनीसु-
पेत्य ॥ ७७ ॥ रात्रिर्गमिष्यति भविष्यति सुप्रभातं भास्वानु-
देष्यति हसिष्यति पङ्कजश्रीः । इत्थं विचिन्तयति कोशगते
द्विरेफे हा मूलतः कमलिनीं गज उज्जहार ॥ ७८ ॥

१ पीतवर्णाम्, २ मदनबाणास्यं पुष्पम्, ३ जपापुष्पे सक्तः;
(पक्षे) जपे जपन आसक्तः, ४ दूरं गच्छ, ५ प्रनुरपुष्परसे,
६ विकसितकमले, ७ नीतानि, ८ इच्छा, ९ विस्तारिता, कृतेति
यावत्, १० कल्पशृङ्गः, ११ सौगन्ध्यम्.

अन्यासु तावदुपमर्दसहासु भृङ्ग लोलं विनोदय मनः सुम-
नोलतासु । सुधामर्जातरजसं कलिकामकौले बालां कंदर्थयसि
किं नवमालिकायाः ॥ ७९ ॥ फुल्लेषु यः कमलिनीकमलोदरेषु
चूतेषु यो विलसितः कलिकान्तरस्थः । पश्याथ तस्य मधु-
पस्य शरद्वपाये कृच्छ्रं वेणुविवरे दिवसाः प्रयाप्ति
॥ ८० ॥ ये वर्षिताः करिकपोलमदेन भृङ्गाः प्रोत्फुलपङ्क-
जरजःसुरभीकृताङ्गाः । ते सांप्रतं प्रतिदिनं क्षयन्ति कालं
निम्बेषु चाकंकुसुमेषु च देवयोगात् ॥ ८१ ॥ एणीदृशः
श्रवणसीम्नि यदानयन्ति तेनैव तस्य महिमा नवचम्पकस्य ।
त्वं तत्र नो विहरसे यदि भृङ्ग तेन नैतस्य किंचिदपि तत्तु
तवैव हानिः ॥ ८२ ॥ सानन्दमेष मकरन्दमिहारविन्दे
विन्देत् षट्पद्युयेति जनैरदङ्कि । देवादाकण्डपरिसुद्रितपुण्ड-
रीककोषादभूदहह निःसरणं पुमर्थः ॥ ८३ ॥ आजन्मक-
ल्पतरुकाशनकामचारी यत्कौतुकादुपगतः कुटजं मिलिन्दः ।
तत्कर्मणः सुसदृशं फलमेतदेव यत्प्राप साम्यमधुना मधुम-
क्षिकाभिः ॥ ८४ ॥ मा गा विषादमलपोतक केतकीनाम-
न्तर्निगूढमनवाप्य मधुप्रकर्षम् । लाभः स एव परमो ननु
कण्टकानां श्रेणीभिरक्षतशरीरतया प्रयासि ॥ ८५ ॥ नालि-
ङ्गिता नवलवङ्गलता न वापि संभावता विटपिनः कलगु-
ञ्जितेन । आसादिता सपदि काचन रीतिरन्या माकन्दको-
रकमुदीक्ष्य मधुत्रतेन ॥ ८६ ॥ मन्दारमेदुरमरन्दरसाल-
साङ्गः स्वर्गरीनयननन्दन एष भृङ्गः । देवादुपेय जग-
तीमगतिर्विषीदन्द्याखोटकोटरकुटीषु निलीय शेते ॥ ८७ ॥
किं केतकीपरिमलोत्थितगन्धलुब्धो गुञ्जन्म्रम्रम्रम्र वान्छसि
रन्तुमेताम् । तत्कण्टकैः परिवृतामलुलामगभ्यां संत्यज्यतां
ब्रज निकुञ्जलतां सपुष्पाम् ॥ ८८ ॥ इह सरसि सहर्षं
मञ्जु गुञ्जाभिरामं मधुकर कुरु केलिं सार्धमम्भोजि-
नीभिः । अनुपममकरन्दाभोददत्तप्रमोदा त्यजति वत न
निद्रां मालती यावदेषा ॥ ८९ ॥ अमर मरणभीतिं मुख
चाम्येषुपुष्पे विहर हर तदीयं सौरभं सौहृदेन । मधुकर
सुकरं चेद्भ्रुत् हस्तेन लब्धुं भवतु तदुपभोगेऽनिष्टमिष्टं फलं
वा ॥ ९० ॥ गन्धैराढ्या जगति विदिता केतकी स्वर्णवर्णा
पद्मभ्रान्त्या झुधितमधुपुः पुष्पमध्ये पपात । अन्धीभूतस्तदनु
रजसा कण्टकैश्छिन्नपक्षः स्थातुं गन्तुं क्षणमपि सखे नैव
शक्तो द्विरपः ॥ ९१ ॥ दृष्ट्वा स्फीतोऽभवदतिरसी लेख्य-

पद्यं विशालं चित्रं चित्रं किमिति किमिति व्याहरन्निष्पपात ।
नास्मिन्गन्धो न च मधुकणा नास्ति तरसोकुमार्यं धूर्णन्मूर्ध्या
वत नतशिरा व्रीडया निर्जगाम ॥ ९२ ॥ सदम्भोजाम्भोजं
परिषजति संभोगरहितो गतोऽमन्दे कुन्दे वहति मकरन्दं
न हि मनः । ततो मन्वेऽरण्ये कचिदधिकपुष्पेऽपि ललितां
लवङ्गीमासङ्गीं भजति नवभृङ्गीपरिवृढः ॥ ९३ ॥ निरानन्दः
कौन्दे मधुनि विधुरो बालबकुले न साले सालम्बो लवमपि
लवङ्गे न रमते । प्रियङ्गौ नासङ्गं रचयति न चूतेऽपि रमते
स्मरंछक्ष्मीलीलाकमलमधुपुगं मधुकरः ॥ ९४ ॥ श्रियो
वासाम्भोजे त्रिदिवसरिदम्भोजकुहरे हरेर्नभीपद्मे मधु मधु-
करो यः किल पपौ । स देवादुन्मीलत्तपनकरतापव्यतिकर-
व्यथाकम्पः संप्रत्यतरुमरुभूमौ विचरति ॥ ९५ ॥ लता-
स्तास्तादृक्पुष्पसवतीः पङ्कजवनीः समालिङ्गंशुम्बन्नय-
मगमयद्भिरसमयम् । इदानीं चेन्नोचे विचरति रुचेरष ल-
कुचे कुचेष्टेयं धातुर्भवति नहि वान्यो मधुकरः ॥ ९६ ॥
मधूके माध्वीकं पिवसि शतपत्रेऽभिरमसे मधूलीभिश्चान्तमं-
धुप सहकारेऽपि रमसे । वसन्ते वासन्तीमधु मधुरम-
श्रासि बहुशो दुरावेशोऽयं ते तदपि कुटजे यद्विचरसि
॥ ९७ ॥ अमरस्वैरं आतम्रमर नवयूथेषु बहुशो
मधूलीमन्विष्यन्कुमुदवनवीथीषु विचर । वसन्तप्रारम्भस्फु-
रितमधुसंभारसुभगो न ते विस्मर्तव्यः कचन सहकारव्य-
तिकरः ॥ ९८ ॥ अये मधुप मा कृथा वत वृथा मनोदी-
नतां तुषारसमये लताशतनिषेवणव्याकुलः । इयं पुरत एव
ते सरसपुष्पमासोदये रसालनवमञ्जरी मधुसूरी जरीजृम्भते
॥ ९९ ॥ नो मलौमयमीहते न भजते मत्तेभकुम्भस्थलीं
वासन्तीं सहते न चन्दनवनीमालम्बते न क्वचित् । जाती-
मेघ हृदीश्वरीमिव महानन्दैककन्दाङ्कुरां ध्यायन्निर्वृतिमिति
षट्पद्युवा योगीव धीतम्रमः ॥ १०० ॥ किं कापि प्रलया-
नलेर्विटपिनो निर्दह्य भस्मीकृताः किंस्त्रिदेवगजेन पङ्कजवनं
निष्कन्दसुमूलितम् । किंवा हन्त कृतान्तकेसरिभयात्यक्तो
मदः कुञ्जरैर्नानास्मिन्निरसे करीरकुसुमे हा भृङ्ग विश्राम्यसि
॥ १०१ ॥ यस्याः संगमवाञ्छया न गणिता वाप्यो विनि-
द्रोत्पला यामालिङ्ग्य ससुस्तुकेन मनसा यातः परां निवृ-
त्तिम् । भ्रमां तामवलोभ्ये चन्दनलतां भृङ्गेण यज्जीव्यते
धैर्यं नाम तदस्तु तस्य न पुनः स्नेहानुरूपं कृतम् ॥ १०२ ॥
दृग्धा सा बकुलावली कवलितास्ते ते रसालद्रुमाः पुष्टास्ते-
ऽपि विनिद्रपुष्पपटलीपीतातापाः पादपाः । आतर्भृङ्ग दवा-

१ उपमर्द सहस्ते ताः. २ सपुष्पम्. लुब्धमिति यावत्.

३ अनुत्पन्नपरागाम्. ४ अथोग्ये काले. ५ दूषयसि. ६ मधुरम्.
७ रवं कुरु.

१ इच्छां करोति. २ माधवीलताम्. ३ गतम्रमः. ४ कृ-
तामन्तः कालः स एव केसरी सिहः.

धिना वनमिदं बलमीकशेषं कृतं किं त्वं संप्रति काननान्तर-
परिस्पन्दाय मन्दायसे ॥ १०३ ॥ दूरादुज्जति चम्पकं न
च भजत्यम्भोजराजीरजो नो जिघ्रत्यपि पाटलापरिमलं धत्ते
न चूते रतिम् । मन्दारे यदनादरो विचैकिलोपान्ते न संतु-
प्यते तन्मन्ये क्वचिदङ्ग भृङ्गतरुणेनास्वादिता मालती
॥ १०४ ॥ येनामोदिनि केसरस्य मुकुले पीतं मधु स्वे-
च्छया नीता येन निशा शशाङ्कधवला पद्मोदरे शारदी ।
भ्रान्तं येन मदप्रवाहमलिनं गण्डस्थले दन्तिनां सोऽयं भृ-
ङ्गयुवा करीरविटपे बभ्राति तुष्टिं कुतः ॥ १०५ ॥ भ्रात-
भ्रान्त्य लवङ्गवल्लिषु पिब स्वैरं नवाम्भोरुहं माध्वीमाधवि-
कामधूनि मधुराण्याकण्ठमास्वादय । कस्मादापितोऽसि
केतकमिदं यस्मिन्नुदीर्णं रजो दृष्टिं लुपति सूचयः प्रवि-
चिताः क्वन्तन्ति मर्माण्यपि ॥ १०६ ॥ आस्वाद्यात्र मधूनि
षट्पदं मदं मा गाः कषयाङ्कुरैर्मान्कन्दस्य पिकान्प्रतारित-
वतो मूर्धानमध्यासितः । प्रत्यासन्नतमे पिकेऽपि भवते ये-
नार्पिता ताटशी माध्वी तस्य विवेकविच्युतिरियं साद्रुण्य-
मेतन्न ते ॥ १०७ ॥ नीतं जन्म नवीननीरजवने पीतं मधु
स्वेच्छया मालत्याः कुसुमेषु येन सततं केली कृता हेलया ।
तेनेयं मधुगन्धलुचधमनसा गुञ्जालता सेव्यते हा धिग्दैव-
कृतं स एव मधुपः कां कां दशां नागतः ॥ १०८ ॥ प्रा-
रम्भे कुसुमाकरस्य परितो यस्योलसन्मञ्जरीपुञ्जे मञ्जुलगु-
ञ्जितानि रचयंस्तानातनोरुत्सवान् । तस्मिन्नद्य रसालशा-
खिनि दशां देवात्कुशामश्रति त्वं चेन्मुञ्चसि चञ्चरीक वि-
नयं नीचस्त्वदन्वोऽस्ति कः ॥ १०९ ॥ सोऽपूर्वो रसनावि-
पर्ययनिषिस्तत्कर्णयोश्चापलं दृष्टिः सा मंदविस्मृतस्वपरदिङ्किं
भूयसोक्तं वा । सर्वं विस्मृतवानसि भ्रमर हे यँद्वारणो-
ऽद्याप्यसार्धन्तःशून्यकरो निषेव्यत इति भ्रान्तः क एष ग्रहः
॥ ११० ॥ केतक्यः कटुकण्ठकाः कुसुदिनी दोषोदया-
न्मोदते जायन्ते विकलाः कलावति पुनः पङ्कुरुहां पङ्कयः ।
अन्यानि प्रसवानि षट्पदपदन्यासैरवाञ्छि क्वचिद्भुङ्को आ-
म्यति कल्पवृक्ष विपदामन्तर्भवन्तं विना ॥ १११ ॥ यद्य-
प्यान्नतरोरमुष्य वनिताकर्णवितंसोचितामाजिघ्रन्नवमञ्जरीं
मधुप हे जातोऽसि पूर्णात्सवः । विसर्तुं भवतस्तथाप्यनु-
चितं तद्वन्धमिन्दीवरं यथास्वाद्य मधूनि चानतशिरो मञ्जु

त्वयोद्भुजितम् ॥ ११२ ॥ माकन्दे मधुपानमम्बु बकुले
क्रीडा कदम्बद्रुमे दोलाखेलनकौतुकं कुवलये कः को न
वा विभ्रमः । येनाकारि मधुव्रतेन सहसा सोऽयं मधुके
मधौ माध्वीकं परिपीय पीवरतनुर्जीवित्यहो जीवनम् ॥ ११३ ॥
पीतं पङ्कजकाननेन मधु मया नीपेऽपनीतं वयो बन्धुके वर-
बन्धुता विरचिता रक्तं रसालद्रुमे । किं चाकारि कुसुद्धती-
परिकरे क्रीडाकलाकौशलं कस्तद्वेत्तु विधीयतेऽद्य बदरीवृ-
न्दस्य यद्वन्दनम् ॥ ११४ ॥

कोकिलः ॥ समुद्गिरसि किं वाचः पुंस्कोकिल सुको-
मलाः । श्रेष्ठेऽस्मिञ्जडपाषाणगुरुनिर्घोषभैरवे ॥ ११५ ॥
तवैतद्वाचि माधुर्यं जाने कोकिल कुत्रिमम् । प्रपोषितो यै-
स्तानेव जातपक्षो जहासि यत् ॥ ११६ ॥ रसालशिखरा-
सीनाः शतं सन्तु पतत्रिणः । तन्मञ्जरीरसामोदं विदुरेव कु-
हूसुखाः ॥ ११७ ॥ मद्रं मद्रं कृतं मौनं कोकिलैर्जैलदा-
गमे । वक्तारो दैर्दुरा यत्र तत्र मौनं हि शोभते ॥ ११८ ॥
शृगालशशाङ्कदूषितं दण्डकावनम् । पञ्चमं गायतानेन
कोकिलेन प्रतिष्ठितम् ॥ ११९ ॥ काकः कृष्णः पिकः कृष्णः
को भेदः पिककाकयोः । वसन्तसमये प्राप्ते काकः काकः
पिकः पिकः ॥ १२० ॥ तावन्मौनेन नीयन्ते कोकिलैश्चैव
वासराः । यावत्सर्वजानानन्ददायिनी वाक्प्रवर्तते ॥ १२१ ॥
कोकिलोऽहं भवान्काकः समानः कालिमावयोः । अन्तरं
कथयिष्यन्ति काकलीकोविदाः पुनः ॥ १२२ ॥ सहकारे
चिरं स्थित्वा सलीलं बालकोकिल । तं हित्वाद्यान्यवृक्षेषु वि-
चरन्न विलज्जसे ॥ १२३ ॥ कलकण्ठ यथा शोभा सह-
कारे भवद्गिरः । खदिरं वा पलाशं वा किं तथा स्याद्विचा-
रय ॥ १२४ ॥ कोकिल कलमालापैरलमलालोकसे र-
सालं किम् । शरनिकरभरितशरिः शबरः सैरतीह पॅरिसरे
सधनुः ॥ १२५ ॥ तर्किं स्मरसि न भुक्तं यत्किं करे का-
कमन्दिरे पूर्वम् । सहकारकुसुमकाले हठेन कुरुषेऽधुना
रावम् ॥ १२६ ॥ तावत्कोकिल विरसान्यापय दिवसा-
न्वनान्तरे निवसन् । यावन्मिलदलमालः कोऽपि रसालः
समुल्लसति ॥ १२७ ॥ एकस्त्वं गहनेऽस्मिन्कोकिल न
कलं कदाचिदपि कुर्याः । साजात्यशङ्क्यामी न त्वां निघ्नन्तु
निर्दयाः काकाः ॥ १२८ ॥ अथ कोकिल कुरु मौनं जल-
धरसमयेऽपि पिच्छिला भूमिः । विकसति कुटजकदम्बे व-
त्तारि भेके कुतस्तवावसरः ॥ १२९ ॥ मलिनात्मना विरागः
प्रकटीकृत एव कोकिलकलेन । जीवनदानामुत्पत्तिसमये

१ विचकिलः पुष्पभेदः. २ शरत्संबन्धिनी. ३ अग्निशापात्क-
रिणां जिह्वापरिवृत्तिः; (पक्षे) पूर्वविपरीताभिधानम्. ४ कर्णचापलं
प्रसिद्धम्; (पक्षे) पिन्धुनप्रतार्यत्वं च. ५ मदः प्रसिद्धः; (पक्षे) गर्वः.
६ स्वपरयोर्दिङ्मार्गः; (पक्षे) आसानात्प्रविभागः. ७ गजः; (पक्षे)
वारकः. ८ सरन्ध्रः; (पक्षे) धनरहितः. ९ शुण्याः; (पक्षे) हस्तः.

१ त्यजति. २ वर्षाकालः. ३ भेकाः. ४ संचरति. ५ आसम-
न्ताङ्गमे. ६ कोकिल. ७ नय.

वाचंयमीभवता ॥ १३० ॥ रे रे कोकिल मा भज मौनं किंचिदुदाश्रय पञ्चमरागम् । नो चेत्त्वामिह को जानीते काककदम्बकपिहिते चूते ॥ १३१ ॥ अस्यां सखे बधिर-लोकनिवासभूमौ किं कूजितेन खलु कोकिल कोमलेन । एते हि देवहतकास्तैदमिन्नवर्णं त्वां काकमेव कलयन्ति कलानभिज्ञाः ॥ १३२ ॥ रे बालकोकिल करीरमरुस्थलीषु किं दुर्विदग्धमधुरध्वनिभातनोषि । अन्यः स कोऽपि सैहकारतरु-प्रदेशो राजन्ति यत्र तव विभ्रमभाषितानि ॥ १३३ ॥ किं कोमलैः कलरवैः पिक तिष्ठ तूष्णीमेते तु पामरनराः स्वर-माकलयन् । को वा रटत्ययमये निकटे कद्रूनि रे वध्यता-मिति वदन्ति गृहीतदण्डाः ॥ १३४ ॥ तावच्चकोरचरण-युधचक्रवाकपारावतादिविहगाः कलमालपन्तु । यावद्दसन्त-रजनीघटिकावसानमासाद्य कोकिलयुवा न कुहूकरोति ॥ १३५ ॥ येनोषितं रुचिरपल्लवमञ्जरीषु श्रीखण्डमण्डलरसा-लवने सदैव । देवास्व कोकिलयुवा निपपात निम्बे तत्रापि रुधलिपुष्टकुलैर्विवादः ॥ १३६ ॥ हे कोकिलाखिललतासु फलानि सन्ति संत्यज्य तानि ननु चूतलतां सपुष्पाम् । किं काङ्क्षसीह रमितुं फलभोजुकामो न ज्ञायसे नृपतिसेवक-भीषणीयाम् ॥ १३७ ॥ परभृतशिशो मौनं तावद्विधेहि न-भस्तलोत्पतनविधये पक्षौ स्थातां न यावदमौ क्षमा । ध्रुव-मपरथा द्रष्टव्योऽसि स्वजातिविलक्षणध्वनितकुपितध्वाङ्गवो-टीपुटाहतिजर्जरः ॥ १३८ ॥ अहंयुववर्षिणीजनमदायतो-द्व्रतस्फुरच्चतुरपञ्चमस्वरजितान्यपक्षिब्रजः । रसालतरुणा कृ-तामसमतुल्यतामात्मनो विहन्तुमिह कोकिलः फलिनमन्यसु-द्वीक्षते ॥ १३९ ॥ क्वचिज्जिह्वीनादः क्वचिदतुलकौकोलकलहः क्वचित्कङ्कारावः क्वचिदपि कपीनां कलकलः । क्वचिद्दोरः फेहध्वनिरयमहो देवघटनात्कथंकारं तारं रसति चकितः कोकिलयुवा ॥ १४० ॥ मूकीभूय तमेव कोकिल मधुं बन्धुं प्रतीक्षस्व हे हेलोलासितमलिकापरिमलामोदानुकूलानिलम् । यत्रैतास्तव सूक्तयः सफलतामायान्यमी तूलसत्यांशुसं-सृतो निदाघदिवसाः संतापसंदायिनः ॥ १४१ ॥ येनानन्द-मये वसन्तसमये सौरभ्यहेलामिलदृङ्गालीसुखरे रसालशि-खरे नीताः पुरा वासराः । आः कालस्य वनेन कोकिलयुवा सोऽप्यद्य सर्वा दिशः खेलद्वायसचसुघातविदलन्मूर्धा सुहृ-र्धवति ॥ १४२ ॥ दैत्यूहाः सरसं रसन्तु सुभगं गायन्तु

कैकाभृतः कौदम्बाः कैलमालपन्तु मधुरं कूजन्तु कोर्येष्टयः । देवाद्यावदसौ रसालविटपिच्छायामनासादयन्निर्विण्णः कुट-जेषु कोकिलयुवा संजातमौनव्रतः ॥ १४३ ॥ आतः को-किल कूजितेन किमलं नाद्याप्यनर्घ्यो गुणस्तूष्णीं तिष्ठ वि-शीर्षणपटलच्छन्नः क्वचित्कोटेरे । प्रोद्दामदुमसंकटे कटुर-टकाकावलीसंकुलः कालोऽयं शिशिरस्य संप्रति सखे नायं वसन्तोत्सवः ॥ १४४ ॥ अम्भोजप्रकरोऽथ केतककुलं कुन्दोत्करः कैरवव्रतो मलिगणोऽथ चम्पकचयो जातीस-मूहोऽथवा । नो चेदाद्रमातनोति पिक ते खेदं वृथा मा कृथा यस्मात्कापि कदापि कोऽपि भविता यस्त्वद्गुणान्ज्ञा-सति ॥ १४५ ॥ आसाद्याप्रवनीमिमां प्रति नवामास्त्राय तन्मञ्जरीं मैवं पञ्चममञ्च नन्दनवनभ्रान्त्या तया कोकिल । एषा धायसमण्डली घनशिरःशूलाहतिव्याकुला कुध्वानैर्ब-धिरीकरिष्यति वृथा श्रोत्राणि सत्पत्रिणाम् ॥ १४६ ॥ उ-त्कूजन्तु बटे बटे बत बकाः काका वराका अपि क्राङ्कुर्वन्तु सदा निनादपटवस्ते पिप्पले पिप्पले । सोऽन्यः कोऽपि रसा-लपलवलवग्रासोऽसत्पाटवक्रीडत्कोकिलकण्ठकूजनकाली-लाविलासक्रमः ॥ १४७ ॥

चातकः ॥ एक एव खगो मानी चिरं जीवतु चातकः । ध्रियते वा पिपासायां याचते वा पुरंदरम् ॥ १४८ ॥ पिपा-साक्षामकण्ठेन याचितं चाम्बु पक्षिणा । नवमेघोज्जिता चास्य धारा निपतिता मुखे ॥ १४९ ॥ शक्यते येन के-नापि जीवनेनैव जीवितुम् । किंतु कौलव्रतोद्भङ्गप्रसङ्गः पर-दुःसहः ॥ १५० ॥ अवश्यकारणैः प्राणान्धारयत्येव चा-तकः । प्रार्थनाभङ्गभीतोऽपि शक्रादपि न याचते ॥ १५१ ॥ चातक भूससमूहं दृष्ट्वा मा धाव वारिधरबुद्ध्या । इह हि भविष्यति भवतो नयनयुगादेव वारिणां पूरः ॥ १५२ ॥ यद्यपि चातकपक्षी क्षपयति जलधरमकालवेलायाम् । तदपि न कुप्यति जलदो गतिरिह नान्या यतस्तस्य ॥ १५३ ॥ दीनोन्नतचलपक्षतया बहूपि लब्धमवस्तु । चातक सत्संभा-वनया किमपि यदस्ति तदस्तु ॥ १५४ ॥ विश्वपजीव्ये न पिवत्यपोऽयं पत्राकरे यद्यपि चातकश्चेत्स्वार्थक्षतस्तस्य तृषा-तुरस्य लघुत्वमेवास्ति न किंचिदस्य ॥ १५५ ॥ ऊर्ध्वीकृतश्रीव-महो मुधेव किं याचसे चातकपोत मेघम् । अत्यूर्जितं ग-र्जितमात्रमसिन्नम्भोधरे विन्दुलवस्तु हरे ॥ १५६ ॥ वृथा गतं नृत्यसि चातक त्वं न नीलमेघोऽथ गजो मदान्धः । स त्वाह-शेभ्यो न ददाति नूनं मातङ्गदानं मधुष्ये एव ॥ १५७ ॥

१ काकसमानवर्णम्. २ आत्र. ३ द्रोणकाकः. ४ जम्बु-कध्वनिः. ५ अत्युच्चं वथा तथा. ६ कूजति. ७ कालकण्ठकः, जलकाक इति प्रसिद्धः.

आत्मानमम्भोनिधिरेतु शोषं ब्रह्माण्डमासिष्वतु वा तरङ्गैः ।
मास्ति क्षतिर्नोपचितिः कदापि पयोदवृत्तेः खलु चातकस्य ॥ १५८ ॥ रक्ताञ्जपुञ्जरजसारुणितान्विसुच्य स्वच्छान्मु-
धासमरसानपि वारिराशीन् । यन्नातकः पिबति वारिधरोद-
विन्दूमन्ये तर्दानतिभयाच्छिरसोऽभिमानी ॥ १५९ ॥
अन्येऽपि सन्ति बत तामरसावतंसा हंसावलीवलयिनो
जलसंनिवेशाः । कोऽप्याग्रहो गुरुख्यं बत चातकस्य पौरं-
दरैर्नी यदभिवान्छति वारिधाराम् ॥ १६० ॥ धिग्वारिदं
परिहृतान्यजलाशयस्य यन्नातकस्य कुरुते न तृषाप्रशान्तिम् ।
धिक्चातकं तमपि योऽर्थितयासल्लज्जसं तादृशं च यदुपैति
पिपासितोऽपि ॥ १६१ ॥ अये वापीहंसा निजवसतिसंको-
चपिञ्चुनं कुरुष्वं मा चेतो वियति वहतो वीक्ष्य विहगान् ।
अमी सारङ्गास्ते भुवनमहनीयत्रतभृतो निरीहाणां येषां तृण-
मिव भवन्त्यम्बुनिधयः ॥ १६२ ॥ बीजैरङ्कुरितं लताभि-
रुदितं वल्लीभिरुज्ज्विमितं कन्दैः कन्दलितं जनैः प्रमुदितं
धाराधरे वर्षति । भ्रातश्चातक पातकं किमपि ते सम्यङ् न
जानीमहे येनास्मिन्न पतन्ति चञ्चुपुटके द्वित्राः पयोविन्दवः ॥
१६३ ॥ अन्ये ते जलदायिनो जलधरास्तृष्णां विनि-
घ्नन्ति ये भ्रातश्चातक किं वृथा विरुदितैः खिन्नोऽसि विश्र-
म्यताम् । मेघः शारद एष काशधवलः पानीयरिक्तोदरो
गर्जत्येव हि केवलं भृशतरं नो विन्दुमप्युञ्जति ॥ १६४ ॥
यः कृष्णं कुरुते मुखं जनयति त्रासं तडिद्विस्तु यो यश्च
प्रार्थयते परं दलयति श्रोत्रं निजैर्गर्जितैः । सत्यं चातक तं
तथाविधमपि भ्रातस्त्वया याचता जीमूतं कृतमेव तुल्यम-
नयोरर्थित्वतिर्यक्त्वयोः ॥ १६५ ॥ रे रे चातक सावधा-
नमनसा मित्रं क्षणं श्रूयतामम्भोदा बहवो वसन्ति गगने
सर्वेऽपि नैतादृशः । केचिद्द्विभिरार्द्रयन्ति धरणीं गर्जन्ति
केचिद्बृथा यं यं पश्यसि तस्य तस्य पुरतो मा ब्रूहि दीनं
वचः ॥ १६६ ॥ वापी स्वल्पजलाशयो विषमयो नीचाव-
गाहो हृदः क्षुद्रात्क्षुद्रतरो महाजलनिधिर्गण्डूपमेकं मुनेः ।
गङ्गाद्याः सरितः पयोनिधिगताः संत्यज्य तस्मादिमान्संमानी
खलु चातको जलमुचायुञ्जेः पयो वाञ्छति ॥ १६७ ॥
अन्ये ते विहगाः पयोद परितो धावन्ति तृष्णातुरा वापी-
कूपतडागसागरजले मज्जन्ति दत्तादराः । मामद्यापि न
वेत्सि चातकशिशुं यच्छुक्ककण्ठोऽपि सन्नान्यं वाञ्छति
नोपसर्पति न च प्रसौति न ध्यायति ॥ १६८ ॥

१ नमनभयात्. २ ऐन्द्रोम्. मेघोत्पन्नामित्यर्थः. ३ परिह-
तास्त्वक्ता अन्ये जलाशयाः समुद्रादयो येन. ४ गतलज्जः. नि-
लज्ज इत्यर्थः. ५ काशपुष्पत्रपाण्डुरः.

मयूरः ॥ अहमस्मि नीलकण्ठस्तव खलु तुष्यामि शब्द-
मात्रेण । नाहं जलधर भवतश्चातक इव जीवनं याचे ॥ १६९ ॥ यन्नादपि कः पश्यति शिखिनांमाहारनिर्गम-
स्थानम् । यदि जैलदनिनदमुदितास्त एव मूढा न चत्येयुः
॥ १७० ॥ वेगज्वलद्विदपिपुञ्जमहारयोऽयं गर्जिनं तीव्रतरहे-
तिरियं न शैम्या । दावाभिधूमनिवहोऽयमये न मेघः किं
चत्यसि द्रुतमितो ब्रज तत्कलापिन् ॥ १७१ ॥ अस्मान्वि-
चित्रवपुषस्तव पृष्ठलघान्कस्माद्विसुञ्चति भवान्यदि वा
विसुञ्च । रे नीलकण्ठ गुरुहानिरियं तवैव मौली पुनः
क्षितिभृतो भविता स्थितिनः ॥ १७२ ॥ अये नीलव्रीव क
नु खलु सखे तेऽद्य मुनयः परं तोषं येषां तव रवविलासो
वितनुते । अमी दूरात्कूराः कणितमिदमाकर्ण्य सहसा त्वर-
न्ते हन्तुं त्वामहह शबराः पुङ्खितशराः ॥ १७३ ॥ सम-
न्तादाक्रान्ता दवदहनसङ्घैः शिखरिणः किरातैराकीर्णाः कर-
कलितकाण्डैर्वनभुवः । विडालैरालीढाः सपदि सरसीनां
परिसराः शिखण्डी पाण्डित्यं निजमहह कुत्र प्रकटयेत्
॥ १७४ ॥ एतस्मिन्मलयाचले बहुविधैः किं तैरकंचित्करैः
काकोलूककपोतकोकिलकुलैरेकोऽपि पार्श्वस्थितः । केके
कूजति चेतदा विघंटितव्यालावलीबन्धनः सेव्यः स्यादिह
सर्वलोकमनसामानन्दनश्चन्दनः ॥ १७५ ॥ हारीताः सरसं
रसन्तु मधुरं कूजन्तु पुंस्कोकिलाः सानन्दं गिरमुद्गिरन्तु
च शुकाः किं तैः शिरस्थैरपि । एकेनापि तलस्थितेन नदता
श्रीखण्ड निस्तर्जनाद्यालानां च शिखण्डिना न तु महत्या-
ण्डित्यमुद्गण्डितम् ॥ १७६ ॥ किं दूरेण पयोधरा उपरि किं
नान्यै रटन्तः श्रुता निर्यापारतया च पक्षिषु गताः किं वा
न पक्षा वृथा । रम्यं वा गगने न किं विहरणं किं तूष्का-
कावलीपर्यायप्रतिपत्तिलाधवयाद्भूमौ स्थिता बर्हिषाः
॥ १७७ ॥ केका कर्णामृतं ते सकुसुमकबरीकान्तिहाराः
कलापाः कण्ठच्छाया पुरारिगलरुचिरुचिरा सौहृदं मेघसङ्घैः ।
विश्वेद्वेषिद्विजिह्वस्फुरदरुपिशितैर्नित्यमाहारवृत्तिः कैः पुण्यैः
प्राप्तमेतत्सकलमपि सखे चित्रवृत्तं मयूर ॥ १७८ ॥

चक्रवाकः ॥ त्यज चक्रवाकि शोकं बधान धैर्यं सहस्र
समयममुम् । जयमेव वासरमणिर्हरिष्यते शापमूर्च्छां ते
॥ १७९ ॥ अस्तंगतोऽयमरविन्दवनेकबन्धुभास्त्राज लङ्घयति
कोऽपि विधिप्रणीतम् । हे चक्र धैर्यमवलम्ब्य विसुञ्च शोकं
धीरास्तरन्ति विपदं न तु दीनचित्ताः ॥ १८० ॥

१ गुदस्थानम्. २ मेघनादेन संजातानन्दाः. ३ विघ्नत्. ४ मयूरः.
५ विघ्नितं व्यालावलीनां बन्धनं यस्य.

शुकः ॥ अखिलेषु विहंगेषु हन्त स्वच्छन्दचारिषु । शुक पञ्जरबन्धस्ते मधुराणां गिरां फलम् ॥ १८१ ॥ किंशुके शुक मा तिष्ठ चिरं भाविकलेच्छया । बाह्यरङ्गप्रसङ्गेन के के नानेन वक्षिताः ॥ १८२ ॥ काकाः किं किं न कुर्वन्ति केङ्कारं यत्र यत्र वा । शुक एव परं वक्ति नृपहस्तोपललितः ॥ १८३ ॥ शुक तव पठनं वैयसनं न गुणः स गुणाभासः । समजनि येनैमरणं शरणं पञ्जरवासः ॥ १८४ ॥ कीर नीरसकीरपादपे किं स्थितोऽसि कथयामि धीरतः । मामकीनसहकारपादपा दुःसमीरलहरीभिराहताः ॥ १८५ ॥ सुभाषितस्वाध्ययनेऽनुषक्तं शुकं वराकाः प्रहसन्ति काकाः । तमेव संसत्सु गिरं किरन्तं दृष्ट्वा भवन्ति त्रपयानतास्याः ॥ १८६ ॥ द्राक्षां प्रदेहि मधु वा वदने निधेहि देहे विधेहि किमु वा करलालनानि । जातिस्वभावचपलः पुनरेष कीरस्तत्रैव यास्यति कृशोदरि मुक्तबन्धः ॥ १८७ ॥ हे कीर कैरवसुगीरिति संकलप्य मा मात्र संरससि सज्जनरञ्जनाय । बालोऽपि यत्र कलकण्ठसुकण्ठपीठः संलेडि कोमलकुहूकृतपूर्णकर्णः ॥ १८८ ॥ इदमपटु कपाटं जर्जरः पञ्जरोऽयं विरमति न गृहेऽस्मिन्कूरमार्जारयात्रा । शुक मुकुलितजिह्वः स्थीयतां किं वचोभिस्तव वचनविनोदे नादरः पामराणाम् ॥ १८९ ॥ अमृतवचनलीलाविभ्रमैरज्ञानं रचय चतुर कीर भ्रान्तचित्तेषु तेषु । अकलितपरसेवातापपापः पिकोऽसौ भजतु विपिनवाटीमेष पीयूषकण्ठः ॥ १९० ॥ अमुष्मिन्नुद्याने विहगखल एष प्रतिकलं विलोलः काकोलः क्वणति खलु यावत्कटुतरम् । सखे तावत्कीर द्रढय हृदि वाचंयमकलां न मौनेन न्यूनो भवति गुणभाजां गुणगणः ॥ १९१ ॥ इयं पट्टी भिल्लैरनुचितसमारम्भरसिकैः समन्तादाक्रान्ता विषविषमवाणप्रणयिभिः । तरोरस स्कन्धे गमय समयं कीर निभृतं न वाणी कल्याणी तदिह मुखसुद्वैव शरणम् ॥ १९२ ॥ अमुष्मिन्नारमे तरुभिरभिरामे विटपिनः स्फुटं नृत्यदृङ्गीविविधनवसंगीतकलनात् । परानन्दैः पूर्णाः क इव तव वर्णावलिपदक्रमश्रोता वेत्ता द्विजवर शुक श्राम्यसि कुतः ॥ १९३ ॥ अये कीरश्रेणीपरिवृष्ट वृथा वासरशतं किमर्थं स्वं व्यर्थं क्षपयसि पलाशे रभसतः । यदा पुष्पारम्भे सुखमलिनिमा किंशुकतरोस्तदैवेदं ज्ञातं फलपरिचयो दुर्लभतरः ॥ १९४ ॥ अपारः पाथोधिः पुलिनपदवी योजन-

शतं निरालम्बो मार्गो वियति किल शून्या दश दिशः । इतीवायं कीरः कतिपयपदान्येव गगने मुहुर्भ्राम्यन्भ्राम्यन्पतति गुणवृक्षे पुनरपि ॥ १९५ ॥ द्विजकुलपते मेधासिन्धो सुभाषितकोविद त्वयि गृहसुपायाते जातं बहूपकृतं मम । यदिह नियतं बाला दृढाः स्त्रियः परिचारिकाः शुक भगवतो नाम प्रीता गृणन्ति मुहुर्मुहुः ॥ १९६ ॥ वासः काञ्चनपञ्जरे नृपकराम्भोजैस्तनूमाजने भक्ष्यं स्वादुरसालदाडिमफलं पेयं सुधासं पयः । पाठः संसदि रामनाम सततं धीरस्य कीरस्य मे हा हा हन्त तथापि जन्मवितपिकोडं मनो धावति ॥ १९७ ॥ सत्सांगत्यमवाप्य यः पुरवने नानारसास्वादवत्कीरः शास्त्रविचारचारुवचनैरानन्दकारी जने । दैत्रेनास्फुटवाक्प्रपञ्चपिहितश्रोत्रस्य तस्याटवीं प्राप्तस्यात्मसभाप्रगल्भकपिषु स्थानमौनमेवोचितम् ॥ १९८ ॥ भ्रातः कीर कठोरचक्षुकषणक्रोधायितैः कूजितैः किं माधुर्यनिषिक्तसूक्तिविशदः कण्ठावटुः शोष्यते । सेयं दैववशाद्दशापरिणता राजन्यपात्रस्य ते भिल्लैश्चिद्रितमित्तमुद्रितघटः प्राप्नो यतः पञ्जरः ॥ १९९ ॥ माणिक्यद्रवलिसमौक्तिकतुलां विभ्रन्ति नो दाडिमीवीजान्येष निरीक्षते न रमते हेमैथ्यहो पञ्जरे । तत्तादृग्बनवाससंमदमहामोदैकमेदस्विनी वृत्तिर्मे गलितानया हतगिरित्येवं शुकः शोचति ॥ २०० ॥ याते यातमधःस्थिते स्थितमुपयालोकिते लोकितां यद्युद्यानशुकोऽयमाकलयते शुद्धान्तहस्तस्थितः । तत्सर्वं मणिभित्तिमेत्य भवता छायाशुकाङ्गीकृतं तस्मिन्कर्णसुधां विन्दन्वति गिरं तूर्णां किमु स्थीयते ॥ २०१ ॥ स्वस्वव्यापृतिमग्नमानसतया मत्तो निवृत्ते जने चक्षूकोटिविघट्टिताररपुटो यास्याम्यहं पञ्जरात् । इत्थं कीरवरे मनोरथमयं पीयूषमास्वादयत्यन्तः संप्रविशेऽव वारणकराकारः फणिश्रामणीः ॥ २०२ ॥ दृष्ट्वा शाखावकीर्णं फलभरनमितं भूमिभागान्वन्दं त्यक्त्वा शालप्रकाण्डं पनसमुपगतश्चिन्तयित्वेति कीरः । हत्वा चक्षुं प्रहर्षाद्विगलितपयसा संभृताशेषपक्षो भिन्नश्रोङ्गीय गन्तुं गगनपरिचिता या गतिः सापि नष्टा ॥ २०३ ॥

काकः ॥ वयं काका वयं काका जल्पन्तीति प्रैगे द्विकैः । तिमिरारिस्तमो हन्यादिति शङ्कितमानसाः ॥ २०४ ॥ तुल्यवर्णच्छदः कृष्णः कोकिलैः सह संगतः । केन विज्ञायते काकः स्वयं यदि न भाषते ॥ २०५ ॥ अहो

१ पलाशवृक्षे. २ दोषः. ३ मरणपर्यन्तम्. ४ द्रोणकाकः. ५ वाचंयमो मौनी.

१ पोतमध्यस्थिते कूपके. २ राजमहिषीकराश्रयितः. ३ प्रातःकाले. ४ द्वी वकारी नास्ति विधेते येषां ते.

मोहो वराकस्य काकस्य यदसौ मुहुः । सरीसर्पिं नरी-
नर्तिं पुरतः शिखिहंसयोः ॥ २०६ ॥ आमरणादपि विरुतं
कुर्वाणाः स्पर्धया सह मयूरैः । किं जानन्ति वराकाः
काकाः केकारवं कर्तुम् ॥ २०७ ॥ तत्काक त्वयि युक्ताः
कटुवाम्रवैवर्ण्यधूर्तताशुचिताः । यदि विधाकृमिपुटे तत्र न
दोषा हि तच्चित्रम् ॥ २०८ ॥ विधिरेव विशेषर्गहणीयः
कैरट त्वं रैट कस्तवापराधः । सहकारतरौ चकार यस्ते
सह वासं सरलेन कोकिलेन ॥ २०९ ॥ काकस्य गात्रं
यदि काञ्चनस्य माणिक्यरत्नं यदि चक्षुदेशे । एकैकपक्षे
अंशितं मणीनां तथापि काको न तु राजहंसः ॥ २१० ॥
श्रोटीपुटं करट कुञ्जालयाच तात यावत्प्रतिव्रजति नाक-
मयं मरालः । नो चेदमङ्गलकठोररवा विहंगाः सर्वे सुवी-
ति निजसंसदि शंसिता नः ॥ २११ ॥ प्रत्यङ्गणं प्रतितरुं
प्रतिवारितीरं काकाश्चरन्ति चलचक्षुपुटा रटन्तः । नो
यान्ति तृप्तिमथ मण्डितपुण्डरीकखण्डे वमन्नहह तृप्यति
राजहंसः ॥ २१२ ॥ कृष्णं वपुर्वहतु चुम्बतु सत्फलानि
रम्येषु संवसतु चूतवनान्तरेषु । पुंस्कोकिलस्य चरितानि
करोतु कामं काकः कलध्वनिविधौ स तु काक एव
॥ २१३ ॥ पथि निपतितां शन्ये दृष्ट्वा निरावरणाननां दधि-
भृतघटीं गर्वांन्नद्धः समुद्धतकंधरः । निजसमुचितास्ता-
स्ताश्चेष्टा विकारशताकुला यदि न कुरुते काणः काकः
कदा नु करिष्यति ॥ २१४ ॥ गात्रं ते मलिनं तथा
श्रवणयोरुद्वेगकृत्केङ्कृतं भक्ष्यं सर्वमपि स्वभावचपलं दुःश्रे-
यितं ते सदा । एतैर्वायस संगतोऽस्यविनयैर्दोषैरमीभिः
परं यत्सर्वत्र कुटुम्बवत्सलमतिस्तेनैव धन्यो भवान् ॥ २१५ ॥
रूक्षस्यामधुरस्य चातिमलिनच्छायस्य घृष्टस्य च ध्रुवस्य
क्षतकारिणोऽतिचपलस्याह्लादविच्छेदिनः । येयं निम्बफलेषु
काक भवतस्तिक्तेषु नैसर्गिकी प्रीतिस्तत्सदृशं विधेर्विल-
सितं निष्पन्नमेतच्चिरात् ॥ २१६ ॥ कर्णांशुर्दुर्मन्तरेण
रंगितं गाहस्व काक स्वयं भाकन्दं मकरन्दशालिनमिह
त्वां मन्महे कोकिलम् । धन्यानि स्थलवैभवेन कतिचि-
द्भस्तूनि कस्तूरिकां नेपालक्षितिपालफालपतिते पङ्के न
शङ्केत कः ॥ २१७ ॥ काक त्वं फलनम्रमाश्रयिपिपि
देवात्समासादयन्किं कर्णौ बधिरीकरोषि परुषक्रेङ्कारको-
लाहलैः । मौनं चेदवलम्बसे रतभरप्रह्लातपुंस्कोकिलभ्रा-
न्त्यापि त्वयि संचरन्ति न कथं सुपधाकाटाक्षच्छटाः ॥ २१८ ॥

नो चारू चरणौ न चापि चतुरा चक्षुर्न वाच्यं वचो नो
लीलाचतुरा गतिर्न च शुचिः पक्षग्रहोऽयं तव । क्रूरक्रे-
ङ्कतिनिर्भरां गिरमिह स्थाने द्रुथैवोद्विग्नमूर्खं ध्वाङ्ग न ल-
ज्जसेऽप्यसदृशं पाण्डित्यमुच्चाटयन् ॥ २१९ ॥ यस्याकर्ण्य
वचः सुधाकवलितं धैच्ययमानामपि व्यग्राणि व्यथयन्ति
मन्मथकथाश्रेतांसि चैत्रोत्सवे । रे रे काकवराक साक-
ममुना पुंस्कोकिलेनाधुना स्पर्धाबन्धसुपेयुषस्तव तु किं
लज्जापि नोजागरा ॥ २२० ॥ आलापं कलकण्ठिका न
कुरुते कीरा न धीरध्वनिं व्याहारं कलयन्ति कोमलगिरः
कूजन्ति नो बर्हिणः । नीराडम्बरदुर्दिनाम्बरतले दूरे द्वि-
रेफध्वनिः काकाः केवलमेव केङ्कतरवैः कुर्वन्ति कर्णध्वरम्
॥ २२१ ॥ बन्धं लब्धवतः परस्य वदनं भिक्षाशया
पश्यतः स्वावासन्त्युतिवेदनां विदधतः कान्तां विना सी-
दतः । आम्न्यन्तः सह भार्यया प्रतिदिशं प्रत्यापगं प्रत्यगं
कीरस्याध्ययनं हसन्ति विविधक्रीडालसा वायसाः ॥ २२२ ॥
किं केकीव शिखण्डमण्डिततनुः किं कीरवत्पाठकः किं
वा हंस इवाङ्गनागतिगुरुः मौरीव किं सुस्वरः । किं वा
हन्त शकुन्तयालपिकवत्कर्णामृतं स्यन्दते काकः केन
गुणेन काञ्चनमये व्यापारितः पञ्जरे ॥ २२३ ॥ अत्रस्थः
सखि लक्ष्ययोजनगतस्यापि प्रियस्यागमं वेत्त्याख्याति च
थिवशुकादय इमे सर्वे पठन्तः स्थिताः । मत्कान्तस्य वि-
योगतापदहनज्वालावलीवारिदः काकस्तेन गुणेन काञ्च-
नमये व्यापारितः पञ्जरे ॥ २२४ ॥ अस्मिन्नम्भोदवृन्दध्व-
निजनितरुपि प्रेक्षमाणेऽन्तरिक्षं मा काक व्याकूलो भूस्त-
रुशिखरशवकव्यलेशानशान । धत्ते मत्तेभकुम्भव्यतिकरकर-
जग्रावजग्राप्रजाप्रद्वासव्यासक्तमुक्ताधवलितकवलौ न सृ-
हामत्र सिंहः ॥ २२५ ॥

वकः ॥ एष वकः सहसैव विपन्नः शाठ्यमहो क तु
तद्गतमस्य । साधु कृतात् न कश्चिदपि त्वां वक्षथितुं
सुशोऽपि समर्थः ॥ २२६ ॥ न कोकिलानामिव मञ्जु
गुञ्जितं न लब्धलास्यानि गतानि हंसवत् । न बर्हिणा-
नामिव चित्रपक्षता गुणस्तथाप्यसि बके वक्रतम् ॥ २२७ ॥
बकोट ब्रूमस्त्वां लघुनि सरसि कापि शफरैस्तव न्याय्या
वृत्तिर्न पुनरवगाढुं समुचितः । इतश्चेत्तत्रांश्रिलिहलहरिहे-
लातरलितक्षितिप्रभासैकग्रहिलतिमिपोतः पतिरपाम् ॥ २२८ ॥
नैर्मल्यं वपुषस्तवास्ति वसतिः पद्माकरे जायते मन्दं याहि

१ निन्दा. २ काक. ३ शब्दं कुरु. ४ अथनम्. ५ पीडाज-
नकम्. ६ विना. ७ शब्दितम्. ८ आश्रयक्षम्.

१ मौनिनाम्. २ सह. ३ पक्षिविशेषः.

मनोरमां वद गिरं मौनं च संपादय । धन्यस्त्वं बक राज-
हंसपदवीं प्राप्नोऽसि किं तैर्गुणैर्नरिक्षीरविभागकर्मनिपुणा
शक्तिः कथं लभ्यते ॥ २२९ ॥ जातिस्तस्य न मानसे न
शुक्तिभिर्धुस्तिर्धनालङ्कारैर्न श्रेष्ठोद्बहनेन निर्मलयशः प्राप्ता
न वाचः कलाः । जीवन्सत्त्ववधेन बाष्पधवलो भ्राम्यन्स-
गर्वं पुनर्मिथ्यैवोन्नतकंधरः शठबको हंसैः सह स्पर्धते
॥ २३० ॥ रे रे शिष्टबकोट नाकतटिनीतीरे तपस्त्रितं
ध्यानानामिषोपभोगमनसा युक्तं करोषीदशम् । एवं य-
त्किल मानसस्य पदवीं काङ्क्ष्ययुक्तं हि तन्नरीक्षीरविवे-
कनिर्मलधियो हंसस्य नान्यस्य सा ॥ २३१ ॥ न भ्रूणां
स्फुरणं न चक्षुचलनं नो चूलिकाकम्पनं न ग्रीवाचलनं
मनागपि न यत्पक्षद्वयोत्क्षेपणम् । नासोपेक्षणमेकपाददमनं
कष्टैकनिष्ठं परं यावत्सिष्ठति हीनमीनवदनस्तावद्वकस्ता-
पसः ॥ २३२ ॥

घूकः ॥ यद्यपि तरणेः किरणैः सकलमिदं विश्वमु-
ज्ज्वलं विदधे । तदपि न पश्यति घूकः पुराकृतं सुज्यते
कर्म ॥ २३३ ॥

खद्योतः ॥ जर्जरतृणामदहन्सर्पकणमप्रकाशयन्-
नम् । कीटवमात्मतत्त्वात्खद्योतः ख्यापयन्नवति ॥ २३४ ॥
घनसन्तमसमलीमस दशदिशि निशि यद्विराजसि तदन्यत् ।
कीटमणे दिनमधुना तरणिकरान्तरितसितकिरणम् ॥ २३५ ॥
क्वापि गतः पतिरङ्गां जलदान्तरितः शशी सनक्षत्रः । शून्ये
तमसि भवानपि खद्योत द्योततां नाम ॥ २३६ ॥ इन्दुः
प्रयास्यति विनङ्कयति तारकश्रीः स्थास्यन्ति लीढतिमिरा
न मणिप्रदीपाः । अन्धं समग्रमपि कीटमणे भविष्यत्युन्मे-
षमेप्यति भवानपि दूरमेतत् ॥ २३७ ॥ ब्राजिष्णवो नभसि
मेषकृतान्तराले स्वल्पप्रभा अपि परैरनिरस्तभासः । खद्यो-
तकाः प्रकटितोरुतरप्रभावास्तावन्न संसुरगः समुदेति या-
वत् ॥ २३८ ॥ अदृष्टव्यापारं गतवति दिनानामधिपतौ
यशःशेपीभूते शशिनि रीतधाम्नि ग्रहगणे । तथा ध्वान्तं
जातं जगदुपनते मेषसमये यथामी गण्यन्ते तमसि पटवः
कीटमणयः ॥ २३९ ॥

स्थलचरान्योक्तयः ।

सिंहः ॥ एकोऽहमसहायोऽहं कृशोऽहमपरिच्छदः ।
स्वप्नेऽप्येवंविधा चिन्ता मृगेन्द्रस्य न जायते ॥ १ ॥ मृ-

गेन्द्रं वा मृगारिं वा सुखं व्याहरतां जनः । तस्योभयमपि
ब्रीडा क्रीडादलितदन्तिनः ॥ २ ॥ मृगेभ्यो रक्ष्यते क्षेत्रं
नरैस्तुणमयैरपि । सिंहाक्रान्तं पुनर्मूढं न हर्षेन च द-
न्तिभिः ॥ ३ ॥ मृगेर्नष्टं शशौर्लानं वराहैश्चलितं स्थलात् ।
हयानां हेषितं ध्रुव्या सिंहैः पूर्ववदासितम् ॥ ४ ॥ खनन्ना-
खुबिलं सिंहः पाषाणशकलाकुलम् । प्राप्नोति नखभङ्गं वा
फलं वा मूषको भवेत् ॥ ५ ॥ जीर्णोऽपि क्रैमहीनोऽपि
कृशोऽपि यदि केसरी । तथापि यथनाथस्य शङ्कातङ्काय
कल्पते ॥ ६ ॥ नभिषेको न संस्कारः सिंहस्य क्रियते
वने । विक्रमाजितसत्त्वस्य स्वयमेव मृगेन्द्रता ॥ ७ ॥
वेतेण्डगण्डकण्डूतिपाण्डित्यैरिपन्थिना । हरिणा ह्रीरिणा-
लीषु कथ्यतां कः पराक्रमः ॥ ८ ॥ उतुङ्गमत्तमातङ्गम-
स्तकन्यस्तलोचनः । आसन्नेऽपि च सारङ्गे न वाञ्छां कुरुते
ह्रीरिः ॥ ९ ॥ जातः स्तन्यं न जग्राह कण्ठीरवकिशोरकः ।
चक्षुर्व्योपारयामास कुञ्जे कुञ्जरशालिनि ॥ १० ॥ वरमुन्नतलं-
ङ्गलात्सर्पधूननभीषणात् । सिंहात्पादप्रहारोऽपि न शृगाला-
धिरोहणम् ॥ ११ ॥ श्रोऽसि कृतविद्योऽसि दर्शनीयोऽसि
पुत्रक । कुले तस्मिन्प्रजातोऽसि गजो यत्र न हन्यते ॥ १२ ॥
यस्मिञ्जीवति सिंहे वनमिदमासीदुरासदं द्विरदैः ॥ घटयन्ते
कटिसूत्रं तस्य सटाभिः शबरशिशवः ॥ १३ ॥ एकाकिनि
वनवासिन्यैराजलक्ष्मण्यनीतिशास्त्रज्ञे । सर्वैर्वोच्छ्रिते मृगपतौ
राजैति गिरः परिणमन्ति ॥ १४ ॥ अनिशं मतङ्गजानां
ग्रहितैर्माकर्ण्यते यथा विपिने । मन्ये तथा न जीवति
भृगेन्द्रपलकवलनः सिंहः ॥ १५ ॥ यद्यपि च दैवयोगा-
त्सिंहः पतितोऽतिदुस्तरं कूपे । तदपि च वाञ्छति सततं
करिकुम्भविदारणं मनसि ॥ १६ ॥ यद्यपि रटति सरोषं
मृगपतिपुरतोऽपि मत्तगोमायुः । तदपि न कुप्यति सिं-
होऽप्यसदृशपुरुषेषु कः कोपः ॥ १७ ॥ जटुरज्वलनज्व-
लताप्यपगतशङ्कं समागतापि पुरः । करिणामरिणा हरिणा
हरिणाली हन्यतां नु कथम् ॥ १८ ॥ हेलाविदलितकरि-
कुल कण्ठीरव कीदृशः प्रकोपोऽयम् । लोले बालशृगाले
केवलकोलाहलाधारे ॥ १९ ॥ गर्जितमाकर्ण्य मनागङ्गे
मातुर्निशार्धाजतोऽपि । हरिशिशुरस्यति तं द्रागङ्गान्याकुक्ष्य
लीयते निभृतम् ॥ २० ॥ वयोभिमानादपमानता चेद्वि-
धीयते फेरुजरचरेण । हेलाहतानेककरीन्द्रयूरोहीन्द्रस-

१ जन्म. २ शुभैः. ३ जीवनम्. ४ ब्रह्मण उद्बहनेन बाहनतया
पृष्ठे धारणेन. ५ मृत्युः. ६ दर्शनव्यापाररहितं यथा स्यात्तथा.
७ यशोमात्राविशिष्ट. ८ गतंजसि. ९ परिवारहीनः.

१ पराक्रमरहितः. २ मत्तगजानाम्. ३ वैरिणा. ४ मृगप-
क्षिपु. ५ मृगे. ६ सिद्धः. ७ पुच्छम्. ८ कम्पनम्. ९ राजनिहर्-
हितं. १० बलोन्नते. ११ गर्जितम्. १२ हरितामांसप्रासकरः.

नोर्नहि कापि हानिः ॥ २१ ॥ भिनत्ति भीमं करिराज-
कुम्भं विभर्ति वेगं पवनादतीव । करोति वासं गिरिगह्वरेषु
तथापि सिंहः पशुरेव नायः ॥ २२ ॥ गम्यते यदि मृगे-
न्द्रमन्दिरं लभ्यते करिकपोलमौक्तिकम् । जम्बुकालयगतेन
लभ्यते वत्सपुच्छखुरचर्मखण्डनम् ॥ २३ ॥ येन भिन्न-
करिकुम्भविस्खलनमौक्तिकावलभिरश्रिता मही । अद्य
तेन हरिणान्तिके कथं कथ्यतां नु हरिणा पराक्रमः
॥ २४ ॥ हरिरलमविलोचनः सहेलं बलमवलोक्य
पुनर्जगाम निद्राम् । अधिगतपतिविक्रमास्तभीतिर्न तु व-
नितास्य विलोकयांचकार ॥ २५ ॥ उत्तुङ्गशैलशिखरस्थित-
पादपस्य काकोऽपि पक्कफलमालभते सपक्षः । सिंहो बली
गजविदारणदारुणोऽपि सीदत्यहो तरुतले खलु हीनपक्षः
॥ २६ ॥ अन्तर्वैलान्यहममुष्य मृगाधिपस्य वाचा निवेद्य
कथमय लघूकरोमि । जानन्ति किं तु करजक्षतकुम्भिकु-
म्भनिर्मुक्तमौक्तिकमयानि वनान्तराणि ॥ २७ ॥ आवद्ध-
कृत्रिमसटाजटिलांसभित्तिरापोपितो मृगपतेः पदवीं यदि
श्वा । मत्तेभकुम्भतटपाटनलम्पटस्य नादं करिष्यति कथं
हरिणाधिपस्य ॥ २८ ॥ भिन्ना महागिरिशिलाः करजाप्र-
जाग्रदुद्दामशौर्यनिकरैः करटिभ्रमण । दैवे पराश्वि करिणाम-
रिणा तथापि कुत्रापि नापि खलु हा पिशितस्य लेशः ॥ २९ ॥
पारीन्द्रशावक न तावकरीतिरेषा वेशान्तरेविहरसि श्वश्र-
गालशावैः । कुम्भीन्द्रकुम्भदलनोत्पतनाक्रमच्छां वंशोचितां
न खलु रीतिमुरीकरोषि ॥ ३० ॥ उल्लस्य यः शिखरिणं
मदकुम्भिकुम्भमुद्दिद्य साशुशतमायतमुल्लङ्घे । पञ्चाननो
नियतया जरयाभिभूतः सोऽयं करौ लिहति वृंहितलोहि-
ताक्षः ॥ ३१ ॥ दिगन्ते श्रूयन्ते मदमलिनगण्डाः करटिनः
करिण्यः कारुण्यास्पदमसमशीलाः खलु मृगाः । इदानीं
लोकैःऽस्मिन्ननुपमशिखानां पुनरयं नखानां पाण्डित्यं प्रकट-
यतु कस्मिन्मृगपतिः ॥ ३२ ॥ न यत्र स्वैर्मानं दधुरति-
भयभ्रान्तनयना गलद्दानोद्रेकभ्रमदलिकदम्बाः करटिनः ।
लुठन्मुक्ताभारे भवति परलोकं गतवतो हरेरय द्वारे
शिव शिव शिवाणां कलकलः ॥ ३३ ॥ कुरङ्गीणां यथं
निभृतमिदमङ्गीकृतमयं निरातङ्को यन्निर्दयहृदयभावोऽर्दयतु
तत् । निवेद्यो वा कस्मिन्नयमनिनयः केसरियुवा हठाम्भ-
त्तेभानां युवतिषु विधत्ते नखपदम् ॥ ३४ ॥ स्थितिं नो रे
दध्याः क्षणमपि मदान्धेक्षण सखे गजश्रेणीनाथ त्वमिह

जटिलायां वनमुवि । असौ कुम्भिभ्रान्त्या खरनखनिर्दारि-
तमहागुरुग्रावग्रामः स्वपिति गिरिगमं हरिपतिः ॥ ३५ ॥
पिब सत्यं पोत त्वमिह मददन्तावलयधिया दगन्तानाप्रसे
किमिति हरिदन्तेषु परुषान् । त्रयाणां लोकानामपि हृदय-
तापं परिहरन्नयं धीरं धीरं ध्वनति नवनीलो जलधरः ॥ ३६ ॥
क्षुद्राः सन्ति सहस्रशोऽपि विपिने शौण्डीर्यवीर्योद्धतास्तस्यै-
कस्य पुनः सत्वीमहि महः सिंहस्य विश्वोत्तरम् । केलिः
कोलकुलेर्मदो मदकलैः कोलाहलो नैहलैः संहर्षो महिषैश्च
यस्य मुषुचे साहंक्रुते हुंक्रुते ॥ ३७ ॥ कोलः केलिमलंक्रोतु
करिणः क्रीडन्तु कान्तासखाः कासारं वनकासराः सरभसं
मज्जन्निवह स्वेच्छया । अभ्यस्यन्निवभयोषितश्च हरिणा
भूयोऽनुरूपां गतिं कान्तारान्तरसंचरिष्णुरधुना पञ्चाननो
वर्तते ॥ ३८ ॥ नास्योच्छ्रयवती ततुर्न दशनौ नो दीर्घ-
दीर्घः कैरः सत्यं वारण नैव केसरिशिशुः स्वाडम्बरैः स्पधते ।
तेजोबीजमज्यमस्य हृदये न्यस्तं पुनर्वेषया तादृक्त्वाद्यशमेव
येन सुतरां भोज्यं पशुं मन्यते ॥ ३९ ॥ क्षुत्क्षामोऽपि
जराकृशोऽपि शिथिलप्रायोऽपि कथं दशामापन्नोऽपि वि-
पन्नधीःपृथिरपि प्राणेषु गच्छत्वपि । मत्तेभेन्द्रविभिन्नकुम्भपि-
शितप्रासेकबद्धस्रष्टुहः किं जीर्णं तुणमत्ति मानमहतामग्रेसरः
केसरी ॥ ४० ॥ येनानगलकालकेलिकलितप्रत्यक्रदादम्बिनी-
धाराधोरिणधौतधातुषु पुरा शैलेषु लीलायितम् । सोऽयं
शृङ्गनिपातभ्रमचरणः स्फारस्फुरत्कैरवीर्यकरैः कुपितोऽद्य
खादति मुहुः पाणी मृगग्रामणीः ॥ ४१ ॥ ग्रामाणामुपश-
ल्यसीमनि मदोद्रेकस्फुरत्सोऽष्टवाः फत्कारध्वनिमुद्गिरन्ति
बहवः संभूय गोमायवः । सोऽन्यः कोऽपि घनाघनध्वनि-
घनः पारीन्द्रगुञ्जारवः शुष्यद्रण्डमलोलशुण्डमचलत्कर्णं
गर्जेयः श्रुतः ॥ ४२ ॥ एणः क्रीडति शूकरश्च खनति
द्वीपी च गर्वायते क्रोधा क्रन्दति वलगतं च शशको वेगा-
द्गुरुधर्वति । निःशङ्कः करिपोतकस्फुरतामुन्मोटते ली-
लया हंहो सिंह विना त्वयाद्य विपिने कीदृग्दशा वर्तते
॥ ४३ ॥ हे मातङ्ग मद्राम्बुडम्बतया रोलम्बरोलं वह-
द्वन्यानामवलम्बनं वनमिदं भङ्गं यदुकण्ठसे । दृष्टस्तत्कि-
महो महोन्नतपराधौर्यधात्रीधरप्रस्थप्रस्थितमेघयूथमथनो-
त्कण्ठी न कण्ठीरवः ॥ ४४ ॥ यस्यावन्ध्यरुषः प्रतापवस-
तेर्नादेन धैर्यदुहः शुष्यन्ति स्म मदप्रवाहसरितः सद्योऽपि

१ मृगार्थमागतं संनाम्, २ हे सिंहशिशो, ३ गजाः,
४ स्थितिम्, ५ सिंहस्य, ६ क्रोष्टेणाम्,
३१

१ दिगन्तेषु, २ नांचाः, ३ 'नाहलो म्लेच्छजालन्तरे' इति
हेमः, ४ शुण्डादण्डः, ५ धुपथा कुशः, ६ नूतनमेघमाला,
७ जम्बुकी, ८ सफलकोपरय.

दिग्दन्तिनाम् । देवात्कष्टदशावशं गतवतः सिंहस्य तस्या-
धुना कर्षन्त्येव करेण केसरसटाभारं जेरःकुञ्जराः ॥ ४५ ॥
यः शौर्याधिरेव यस्य सहसा दिग्दन्तिनोऽप्यन्तिकं ना-
याताः किल येन विन्ध्यवसुधा गम्या न कस्याप्यभूत् ।
तस्मिन्कौतुकिना त्वया करिपती लुते कपोलस्थलीभृङ्गः
केसरिवीर संप्रति पुनः कुत्रैष विश्राम्यतु ॥ ४६ ॥ यूना
येन विभिन्नवारणघटाकुम्भोच्छलन्मौक्तिकश्रेणीभिः परिपू-
रितास्तदुद्यो भूमीभृतां कोटिशः । तस्यैवाद्य निवाससीम्नि
कलभाः क्रीडन्ति निःसाध्वसं पारीन्द्रस्य जरातुरस्य तद्दहो
जीर्णो जिगीषारसः ॥ ४७ ॥ कः कः कुत्र न घुर्ध-
रायितघुरीधोरो घुरेच्छकरः कः कः कं कमलाकरं
विमलकं कर्तुं करी नोद्यतः । के के कानि वनान्यरण्यम-
हिषा नोन्मूलयेयुर्यतः सिंहीस्नेहविलासबद्धवसतिः पञ्चाननो
वर्तते ॥ ४८ ॥ मातङ्गाः किमु वलितैः किमफलैराडम्बरे-
र्जम्बुकाः सारङ्गा महिषा मदं व्रजत किं शन्येषु शूरा न
के । कोपाटोपसमुद्भटोःकटमटाकोटेरिभारः पुनः सिन्धु-
ध्याननि हुङ्कते स्फुरति यत्तद्गजितं गर्जितम् ॥ ४९ ॥
काकः पक्षबलेन भूपतिगृहे प्रांस यदि प्राप्तवान्किंवा तस्य
महत्त्वमस्य लघुता पञ्चाननस्यागता । येनाक्रम्य करीन्द्र-
गण्डयुगलं निर्भिद्य हेलालवाल्गव्या प्रासवरं वैराटकधिया
सुक्तागणस्यज्यते ॥ ५० ॥ निद्रामीलितलोचनो मृगपति-
र्यावहुह्रां सेवते तावत्सैरममी चरन्तु हरिणाः स्वच्छन्द-
संचारिणः । उन्निद्रस्य विभूतकेसरसटाभारस्य निर्गच्छतो
नादे श्रोतुपथं गते गतधियः सन्त्वेव दीर्घाद्युषः ॥ ५१ ॥
सेराः सन्तु सभासदः करिचमूदपञ्चरोत्सारिणा हर्यक्षेण
समं च जम्बुकयुवा युद्धाय बद्धादरः । तत्रापि प्रथयन्ति
तुल्यबलतामेके तयोरुच्चकैरन्ये संशयशंसिनस्तदपरे बाढं
विपर्यासिनः ॥ ५२ ॥ हे हर्यक्ष सहस्य संप्रति लघुगो-
माथुरश्रे सतां मत्साधारणवन्त्यजन्तुमनसा गुञ्जारवं संव्य-
धातु । नीचानां प्रकृतिभ्रंभो मुखरता चातः कथं विषयमे
शार्दूले द्विरेदं मृगे शशकुले कस्ते विपक्षग्रहः ॥ ५३ ॥
दिङ्गागाः प्रतिपदिरे प्रथमतो जाल्यैव जेतव्यतां संभाव्य
स्फुटविक्रमोऽथ वृषभो गौरैव गौरीपतेः । विकान्तेनिकपं
करोतु कतमं नाम त्रिलोकीतले कण्ठेकालकुटुम्बिनीकरु-
णया सिक्तः स कण्ठीरवः ॥ ५४ ॥

गजः ॥ गजस्य पङ्कमस्य त्रपाकरमिदं महत् । पाद-
सुद्धत्य यद्वच्छन्हरिणोऽपि हसत्यमौ ॥ ५५ ॥ मलोत्सर्गं

गजेन्द्रस्य मूर्ध्नि काकः करोति चेत् । कुलानुरूपं तत्तस्य
यो गजो गज एव सः ॥ ५६ ॥ त्रासाद्दलितसिक्थस्य
किं गतं करिणो भवेत् । पिपीलिकस्तु तेनैव सकुटुम्भोऽपि
जीवति ॥ ५७ ॥ बन्धनस्थो हि मातङ्गः सहस्रभरणक्षमः ।
अपि स्वच्छन्दचारी श्वा स्वोदरेणापि दुःखितः ॥ ५८ ॥
अन्तर्वसति मार्जारी शुनी वा राजवेदमनि । बहिर्बद्धोऽपि
मातङ्गस्ततः किं लघुतां गतः ॥ ५९ ॥ रवितप्तो गजः
पद्मांस्तद्गुह्यान्वाधितुं ध्रुवम् । सरो विशति न स्नातुं गज-
स्नानं हि निष्फलम् ॥ ६० ॥ कौपे पयसि लघीयसि ता-
पेन करः प्रसारितः करिणा । सोऽपि न पयसा लिप्तो
लाघवमात्मा परं नीतः ॥ ६१ ॥ यदि मत्तोऽसि मंतगज
किममीभिरसारसरलतरुदलनैः । ह्रीमिसुसर खरनखरं व्य-
पनेष्यति ते स करटकण्डूतिम् ॥ ६२ ॥ कलभ तवा-
न्तिकमागतमलिमेनं मा कदाप्यवशासीः । अपि दानसुन्द-
राणां द्विपधुर्याणामयं शिरोधार्यः ॥ ६३ ॥ लीलामुकुलित-
नयनं किं सुखशयनं समातनुपे । परिणामविषमहरिणा
करिनायक वर्धते वैरम् ॥ ६४ ॥ आपातालगभीरो मज्जति
नीरे निदाघसंतसः । न मृशति पल्वलाम्भः पञ्जरशोऽपि
कुञ्जरः कापि ॥ ६५ ॥ सूते मूकरगृहिणी सुतशतमति-
दुर्भगं झटिति । करिणी चिराय मृते कमपि महीपालला-
लितं कलभम् ॥ ६६ ॥ गिरिहरेषु गुरुर्वगुम्फितो
गजराजपोत न कदापि संचर । यदि बुध्यते हरिशिशुः
स्तनंधयो भविता करेणुपरिश्रिता मही ॥ ६७ ॥ केले
कुरुष्व परिसुदृश्व सरोरुहाणि गौहस्य शैलतटनिर्झरिणी-
पयांसि । भावानुरक्तकरिणीकरलालिताङ्ग मातङ्ग मुष्ण
मृगराजरणाभिलाषम् ॥ ६८ ॥ भो भोः करीन्द्र दिवसानि
कियन्ति तावदस्मिन्मरौ संमतिवाहय कुत्रचित्त्वम् । रेवा-
जलैर्निजकरेणुकरप्रयुक्तैर्भूयः शमं गमयितासि निदाघदा-
हम् ॥ ६९ ॥ दौनार्थिनो मधुकरा यदि कर्णतालेद्वीकृताः
करिवरेण मदान्धयुद्ध्या । तस्यैव गण्डयुगमण्डनहानिरेषा
भृङ्गाः पुनर्विकचपद्मवने चरन्ति ॥ ७० ॥ लीङ्गलवाल-
नमधश्चरणावपातं भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च । आ
पिण्डस्य कुस्ते गंजपुंगवस्तु धीरं विलोकयति चाटु-
शतैश्च मुञ्जे ॥ ७१ ॥ गण्डस्थले हि मदवारिजलाधैलुब्ध-
मत्तभ्रमर्रमपादतलाहृतोऽपि । कोपं न गच्छति नितान्तब-
लोऽपि नागस्तुल्ये बले हि बलवान्परिकोपमेति ॥ ७२ ॥

१ सिंहम्. २ क्रीडाम्. ३ मज्जनं कुक्. ४ मरुदेश. ५ थापय.

१ बुद्धगजाः. २ सिंहस्य. ३ कपदेकयुद्धया. ४ कण्ठकालः. ५

दानोऽशक्यंतिनः. ७ प्रफुल्लकमलवन. ८ पुच्छविशेषणम्.
९ गजश्रेष्ठः.

शिवस्तकटुम्बिनी पार्वती.

न स्नां करेणुमपि नापि निजान्किशोरात्नात्मानमेप परि-
शोचति वारणेन्द्रः । दावाभिमन्नतनुत्र यथोपसन्नान्दाना-
र्थिनो मधुकरानिखरूढभावात् ॥ ७३ ॥ दानं ददत्यपि जैलेः
सहसाधिखैरे को विर्यमानगतिरोसितुमुसर्हेत । यद्-
न्तिनः कँटकाटहतयान्मिह्लोमं ह्लुदपाति परितः पटलैरली-
नाम् ॥ ७४ ॥ न गृह्णाति ग्रामं नैवकमलकिञ्चलिकनि जले
न पङ्केवाङ्गादं विशति विसभङ्गाधशबलेः । ललन्तीं प्रेमार्द्रा-
मपि विपहते नान्यकरिणीं स्वरन्दावभ्रणं हृदयदयितां वा-
रणपतिः ॥ ७५ ॥ गले पाशस्तीव्रश्ररणयुगले गाढनिगडो
दृढं स्कन्धे बन्धः शिरसि सृण्णिपातः खरतरः । नरः स्क-
न्धाखूढो वत मरणयोग्येऽपि विषये न जानीमोऽत्यर्थं द्वि-
रद वद कस्मात्तव मदः ॥ ७६ ॥ निषेवन्तामेते वृषम-
हिषमेपाश्र हरिणा गृहाणि क्षुद्राणां कतिपयतृणैरेव सुखिनः ।
गजानामास्थानं मदसलिलजम्बालितमुवां तदेकं विन्ध्यद्वि-
र्विपिनमथवा भूपसदनम् ॥ ७७ ॥ न कुर्याः प्राख्यं
किमपि करिपोत प्रतिभिया हरीणां हेल्यं यदिह बहुवेले
बिहरसि । अकस्मादेतेषां कुटिलदृशि रोपस्पृशि मनाङ्गनिरर्थे
भाविन्यो मदकरिदरिद्रा वनभुवः ॥ ७८ ॥ जहीहि गुरु-
गर्जितं विजहि शुण्डया सीकृतं परिभ्रम शनैर्वनं किमु
गजेन्द्र गर्वायमे । यथा न किल केमरी गिरिदरीषु निद्रां
त्यजन्मिच्छत्यति जुम्भया सुभग तावकीनं मनः ॥ ७९ ॥
रे चास्त्रयजुषो मृगाः श्रितनगाः कडोलमालाकुलामेताम-
म्बुधिगामिनीं व्यवसिताः संग्राहितुं वा कथम् । अत्रैवो-
च्छलदम्बुनिर्भरमहावतैः समवर्तितो यद्वावेव रसातलं
पुनरमौ यातो गजभ्रामणीः ॥ ८० ॥ नीर्वाप्रसवाग्रसुष्टि-
कवलैर्यो बधितः शैशवे पीतं येन सरोजपत्रपुटके होमा-
वशेषं पयः । तं पश्चान्मदमन्थरालिवलयव्यालुस्रगण्डं गजं
सानन्दं सभयं च पश्यति मुहुर्दरे स्थितस्तापसः ॥ ८१ ॥
कर्णे चाभरचारुकम्बुकलिकाः कण्ठे मणीनां गणाः सिन्द-
रप्रकरः शिरःपरिसरे पार्श्वान्तिके किङ्किणी । लब्धश्रेन्नप-
वाहनेन करिणा बद्धेन भूपाविधिस्तिके भूधरधूलिधूसरत-
नुर्मान्यो न वन्यः करी ॥ ८२ ॥ पीतं यत्र हिमं पयः कव-
लिता यस्मिन्मृणालाङ्कुरास्तापातं निमज्ज यत्र भरसो
मध्ये विसुक्तः भ्रमः । धिक्तस्यैव जलानि पङ्किलयतः पा-

थोजिनीं मध्नतो मूलान्युत्खनतः करीन्द्र भवतो लज्जापि
नो जायेत ॥ ८३ ॥ तापो नापगतस्तृपा न च कृगा धौता न
धूली तनोर्न स्वच्छन्दमकारि कन्दकवलः का नाम केली-
कथा । दुरोत्क्षिप्तकरणे हन्त करिणा स्पृथा न वा पक्षिनी
प्रारब्धो मधुपैरकागमहो झाङ्गागकोलाहलः ॥ ८४ ॥
नाभूवन्भुवि यस्य कुत्रचिदपि स्पर्धाकराः कुञ्जराः सिंहे-
नापि न लङ्घिता किमपरं यस्योद्धता पद्धतिः । कष्टं सोऽपि
कैदर्थ्यते करिवरः स्फारारवैः फेरवैरापालतागभीरपङ्कप-
टलीमधोऽद्य भैद्योद्यमः ॥ ८५ ॥ पादाघातविघूर्णता
वसुमती त्रासाकुलाः पक्षिणः पङ्काङ्कानि सरांसि गण्डक-
षणक्षोदक्षताः शश्विनः । प्राप्येदं करिपोतकैर्विधिवशा-
च्छार्दिलशून्यं वनं तत्तन्नाम कृतं विशङ्खलतया वक्तुं न
यत्पार्यते ॥ ८६ ॥ आरामोऽयमनर्गलेन बलिना भयः
समग्रो मयेत्यन्तः संभृतहर्षवधितमदोदग्रः किमुमाद्यसि ।
मातङ्ग प्रतिवर्षमेव भवतो भावी निदाघञ्जरस्तत्रापि प्रति-
कारमर्हसि सखे सम्यक्समालोचितुम् ॥ ८७ ॥ कौपं वारि
विलोक्य वारणपते किं विस्मितनासते प्रायो भोजनमस्य
संप्रति भवांस्तलीयतामादरात् । उन्मज्जच्छकरीपुलिन्दल-
लनापीनस्तनाम्फालनस्फारीभूतमहोर्मिनिर्मलजला दुरेऽधुना
नर्मदा ॥ ८८ ॥ नो मन्ये दृढबन्धनात्क्षतमिदं नैवाङ्कु-
शाघातनं स्कन्धगरोहणताडनात्परिभवं नैवान्यदेशागमम् ।
चिन्तां मे जनयन्ति चेतसि यथा स्मृत्वा स्वयुध्यान्वने
सिंहत्रासितभीतभीरुंकलभा यासन्ति कस्याश्रयम् ॥ ८९ ॥
पत्युर्यत्पतितावशेषकवलप्रासेन वृत्तिः कृता पीतं यच्च करा-
वगाहकलुपं तस्पीतशेषं पयः । प्राणानपूर्वतरं विहाय तदिदं
प्राप्तं करिण्या फलं यद्बन्धव्रणकातरस्य करिणः क्षिप्तं न
दृष्टं सुखम् ॥ ९० ॥ क्रीडाकारि तडागवारिणि गतातङ्कं
न पङ्करुहैर्वहो काचन शलकीतरुगता नार्कषिता हर्षतः ।
नाश्लिष्टा करिणी करेण करिणा कामातुरेणामुना दंष्ट्राभि-
र्विकटाननः शिव शिव व्यालोकिक पञ्चाननः ॥ ९१ ॥ सा-
न्द्रामोदवतीः स्वकीयवसतीः पङ्करुहाणां ततीस्त्वकश्यायं
भ्रमरः करीन्द्र भवतामभ्याशमभ्यागतः । एतच्चेतसि सं-
प्रार्थयि जगतीविख्यातदानैस्तथा युष्माभिः क्रियतां यथो-
परमते हास्याय नास्यागमः ॥ ९२ ॥ त्यक्तो विन्ध्यगिरिः
पिता भगवती माता च रेवोऽञ्जिता त्यक्ताः स्नेहनिबद्ध-
बन्धुरधियस्तुल्योदया दन्तिनः । त्वलोभात्तनु हस्तिनि

१ वितरणम्; (पक्षे) मदजलम्. २ उदकेः; (पक्षे) डलयो-
रभेदात्) जडैः. ३ आक्रान्ते. ४ सगतिकः; (पक्षे) बुद्धिमान्.
५ स्थातुम्. ६ शक्यात्. ७ गण्ड. ८ मज्जनं कर्तुमिच्छोः. ९ शी-
घ्रम्. १० अङ्कुरापातः. ११ तृणधान्यानि.

१ धिक्कियते. २ हतप्रयत्नः. ३ पात्रम्. ४ शबरस्त्री. ५ क-
रिशावकाः.

प्रतिदिनं वन्धाय दत्तं वपुस्त्वं दूरीक्रियसे लुठन्ति च शिरःपीठे कठोराङ्गुशाः ॥ ९३ ॥ स्पर्धन्तां सुखमेव कुञ्जरतया विकुञ्जरैः कुञ्जरा ग्राम्या वा वनवासिनो मद्जलप्रस्निग्धगण्डस्थलाः । आः कालस्य कुतूहलं शृणु मखे प्राचीनपालीमलैः प्रायः स्निग्धकपोलपालिरधमः कोलोऽपि संस्पर्धते ॥ ९४ ॥ यत्प्रत्ययदलवलीकवलनैर्जातोऽसि शैलेपमो यच्छायासु कदर्थितोऽसि न कदाप्यर्कोऽभिः कर्कशैः । घोराघातकिरातपत्रिपतने यैर्वावबाणायितं तन्मातङ्ग मदान्ध पाटयसि किं विन्ध्याटवीपादपान् ॥ ९५ ॥ ऊर्णो नैष दधाति नापि विषयो ब्राह्मस्य दोहस्य वा तृसिनांश्च महोदरस्य बहुशो घासेः पैलालैरपि । हा कथं कथमस्य पृष्ठशिखरे गोपी समारोप्यते को गृह्णाति कपर्दकैरसुमिति ग्राम्यैर्गजो हस्यते ॥ ९६ ॥ घासग्रासं गृह्णाण त्यज करिकलभ प्रीतिबन्धं करिण्याः पाशग्रन्थिब्रणानामविरलमधुना देहि पङ्कानुलेपम् । दूरीभूतास्तवैते शबरवरवधूविभ्रमोद्भ्रान्तदृश्या रेवातीरोपकण्ठच्युतकुसुमरजोधूसरा विन्ध्यपादाः ॥ ९७ ॥ यथान्यग्रे गतानि प्रबलबलभृतो बद्धवैरा मृगेन्द्रा मूलादाकृष्यमाणाः सपदि तटरहो भूह्ला निष्पतन्ति । दृष्ट्वा हृष्यन्ति हन्त प्रतिदिनमखिला भिलपलया अधीशा हस्तालम्बाय केषां कलयतु वदनं पङ्कमग्नः करिन्द्रः ॥ ९८ ॥

मृगः ॥ इह किं कुरङ्गशावक केदार कलममञ्जरीं त्यजसि । तृणधन्वा तृणबाणस्तृणघटितः कपटपुरुषोऽयम् ॥ ९९ ॥ तृणसुखमपि न खलु त्वां त्यजन्ति हे हरिणवैरिणः शबराः । यशसैव जीवितमिदं त्यज योजितशृङ्गसङ्ग्रामः ॥ १०० ॥ विद्धा मृगी व्याधशिलीमुखेन मृगस्तु तत्कातरवीक्षितेन । विहाय देहं विगतव्यथैका परस्य जीवावधिराधिगामीत् ॥ १०१ ॥ कति कति न मदोद्धताश्चरन्ति प्रतिशिखरं प्रतिकाननं कुरङ्गाः । क्वचिदपि पुनरुत्तमा मृगास्ते मदयति यन्मद एव भेदिनीशान् ॥ १०२ ॥ अयि कुङ्कि तैपोवनविभ्रमाटुपगतासि किरातपुरीमिभाम् । इह न पश्यसि दारय मारय ग्रस पित्रेति शुक्रानपि जल्पतः ॥ १०३ ॥ अयि कुरङ्कि तुरङ्गमविक्रमे त्यज वनं जवनं गमनं कुरु । इह वने विचरन्ति हि नायकाः सुरभिलोहितलोहितसायकाः ॥ १०४ ॥ सेयं स्थली वनतृणाङ्कुरजालमेतत्सेयं मृगीति हृदि जातसुदः कुरङ्गः । नैवं तु वेत्ति यदिहान्तरितो लताभिरायाति स-

जितकठोरशरः किरातः ॥ १०५ ॥ रोमन्धमारचय मन्धरमेत्य निद्रां मुख श्रमं तदनु संचर रे यथेच्छम् । दूरे स पामरजनो मुनयः किलेते निष्कारणं हरिणपोत विभेषि कस्मात् ॥ १०६ ॥ ऐणीगणेषु गुरुगर्वनिमीलिताक्षः किं कृष्णमार खलु खेलसि काननेऽस्मिन् । सीमामिमां कैलय भिन्नकरीन्द्रकुम्भमुक्तामयीं हॅरिविहारवसुधरायाः ॥ १०७ ॥ कस्तूरिकां हरिण सुख वनोपकण्ठं मा सौरभेण ककुभः सुरभीकुरुष्व । आस्तां यशो ननु किरातशराभिघातात्रातापि हन्त भविता भवतो दुरापः ॥ १०८ ॥ द्रुततरमितो गच्छ प्राणैः कुरङ्ग विवुज्यसे किमिति वलितग्रीवं स्थित्वा सुहुसुहुरीक्षसे । विदधति हतव्याधानां ते मनागपि निर्दतां कठिनमनसामेपामिते विलोकितविभ्रमाः ॥ १०९ ॥ स्थलीनां दम्भानामुपरि मृगतृष्णासुसपरंस्तुपर्ताः सारङ्गो विरमति न खिन्नेऽपि मनसि । अजानानस्तत्त्वं न स मृगयतेऽन्यत्र सरसीभूमौ प्रत्याशा न च फलति विधं च कुरुते ॥ ११० ॥ पुरो रेवापारे गिरिरतिदुर्गारोहशिखरो धनुष्याणिः पश्चाच्छबरनिकरो धावति पुनः । सरः सव्येऽसव्ये द्वयदहनदाहव्यतिकरः क्व यामः किं कुर्मो हरिणशिखुरेवं विलपति ॥ १११ ॥ अग्रे व्याधः करपुत्रशरः पार्श्वतो जालमाला पृष्टे वहिर्देहति नितरां संनिचौ सारमेयाः । एषी गर्भादलसगमना बालकै रुद्धपादा चिन्ताविधा वदति हि मृगं किं करोमि क्व यामि ॥ ११२ ॥ सौरभ्येण त्रिभुवनमनोहारिणा काननेऽस्मिन्सत्कस्तूरीहरिण भवता वासितो दिग्बिभागः । तस्यैतत्ते फलमुपगतं पत्रिभिल्लब्धकानां विद्धः प्राणांस्त्यजसि न गुणः श्रेयसे निर्गुणेषु ॥ ११३ ॥ अल्पायासबलेन यत्र पतनं कृच्छ्रेण यत्रोन्नतिर्द्वारे वेत्रलतावितागहने कष्टः प्रवेशक्रमः । हे सारङ्ग मनोरमा वनसुवम्यक्त्या विशेषार्थिना किं भूभृत्कटकस्थितिव्यसनिना व्यर्थं सुराः शातिताः ॥ ११४ ॥ मारङ्गो न लतागृहेषु रमते नो पांसुले भूत्ले नो रम्यासु वनोपकण्ठहरितच्छायासु शीतास्वपि । तामेवायतलोचनानामनुदिनं ध्यायन्सुहुः प्रेयसी शैलेन्द्रोदरकन्दरासु गतधीः शृङ्गावशेषः स्थितः ॥ ११५ ॥ आः कथं वनवाससाम्यकृतया सिद्धाश्रमश्रद्धया पलीं बालकुरङ्ग संप्रति कुतः प्रामोऽसि मृत्योसुखम् । यत्रानेककुरङ्गकोटिकदनक्रीडोहसलोहितस्रोतोभिः परिपूरयन्ति परिखासुक्तामराः पामराः ॥ ११६ ॥

१ चवितस्य पुनश्चर्वणम्, २ हरिणीसंधेषु, ३ जानीहि-

४ सिंहविहारस्थानस्य, ५ धानः.

स्वच्छन्दं हरिणेन या विहरता देवात्समासादिता भङ्गप्रस्तु-
तदुग्धविन्दुमधुरा शालेर्नवा मञ्जरी । निःश्रामानलदग्ध-
कोमलतृणप्रख्यापितान्तर्व्यथस्तामेव प्रतिवासरं मुनिरिव
ध्यायन्नेन श्रुष्यति ॥ ११७ ॥ त्यक्तं जन्मवनं तृणाङ्कुरव-
ती मातेव मुक्ता स्थली विश्रान्तिस्थितिहेतवो न गणिता
बन्धूपमाः पादपाः । बालपत्यवियोगकातरमुखी त्यक्तार्ध-
मार्गे मृगी मृग्यन्तः पदवीं तथाप्यकरुणा व्याधा न सुख-
न्ति माम् ॥ ११८ ॥ यद्वक्त्रं सुहृदीक्षसे न धनिनां त्रुषे न
चाट्टन्मृषा नैषां गर्वगिरिः शृणोषि न च तान्प्रत्याशया
धावसि । काले बालतृणानि खादसि परं निद्रासि
निद्रागमे तन्मे ब्रूहि कुरङ्ग कुत्र भवता किं नाम
तमं तपः ॥ ११९ ॥ नात्र व्याधयाः पतन्ति परितो
नैवात्र दावानलो नाप्युच्चावचभीतिरसि कुहचिन्नो वागुरा
भङ्गुरा । पर्यालोच्य कुरङ्गकेण विहितो नक्षत्रनाथाश्रयो नो
जानाति यदत्र दास्यति विधिः स्वर्भानुदन्तव्रणम् ॥ १२० ॥
व्योमार्थं ज्वलितो रविः कवलितं दावानलैः काननं धूम्या-
भिर्न दिशः स्फुरन्ति परितः पन्थाः शिलादन्तुरः । इत्थं
लोहितसिक्तमृकृषि यथाप्राणं मृगे भावति व्याधेनापि श-
रासने करुणया नारोपितः सायकः ॥ १२१ ॥ मुक्त्वा
भयतृणानि नव्यसलिलान्यापीय वापीतलान्निःशङ्कं परि-
शील्य शीतलरुन्मोमन्थमभ्यस्यति । या सेवाद्य मृगी
मृगादानमुखप्राप्ता शिशुं शोचते तद्वेधा बहुधा विपद्विरचने
बीजानि नापेक्षते ॥ १२२ ॥ पाशक्षुण्णसुरस्य बाणपतनप्रव्य-
क्तरक्तच्छटाळन्नाङ्गस्य दवाग्निदाहविकलसासेदुषोऽप्याश्र-
मम् । धिग्दैवै विषमा मृगस्य दिवसाः सर्गानुकम्पामयो मा
भैषीरिति भाषणेऽपि यदभूद्वाच्यमोऽयं मुनिः ॥ १२३ ॥

करभः ॥ वपुर्विषमसंस्थानं कर्णज्वरकरो रवः । कैर-
भस्योऽशुगलैव छादिता दोषसंहतिः ॥ १२४ ॥ दासेरको
रसत्पेव युक्तं भारेऽधिरोहति । उत्तार्यमाणोऽपि पुनर्यत्तत्र
किमु कुर्महे ॥ १२५ ॥ तुभ्यं दासेर दासीयं बदरी यदि
रोचते । एतावता हि किं द्राक्षा न साक्षादमृतप्रिया
॥ १२६ ॥ दुःप्रापमम्बु पवनः परुषोऽतितापी छायाश्रुतो
न तरवः फलभारनम्राः । इत्थं सखे करभ वन्मि भवन्तमुच्चैः
का संगतिः खलु मरौ रमणीयतायाः ॥ १२७ ॥ अस्मा-
ननस्य भवतः खलु कोटिरेषा कण्टारिका यदि भवेदविशी-
र्षणार्था । योग्या कथं करभ कल्पतरोर्लतायास्ते पलवा वि-
मलविद्रुमभङ्गभाजः ॥ १२८ ॥ रूक्षं वपुर्न च विलोचन-

हारि रूपं न श्रोत्रयोः सुखदमारटितं कदापि । इत्थं न
साधु तव किंचिदिदं च साधु तुच्छे रतिः करभ कण्ट-
किनि तुमे यत् ॥ १२९ ॥ कुमुदशबलैः फुडाम्भोजैः
सरोभिरलङ्कृतं मरकतमणिश्यामां शैष्पैर्विहाय वनस्थलीम् ।
स्मरति करभो यद्वृक्षाणां चरन्मरुधन्वनं परिचयरतिः सा
दुर्वाग न सा गुणवैरिता ॥ १३० ॥ करभदयिते योऽसौ
पीलुस्त्वया मधुलुब्धया व्यपगतघनच्छायस्त्यक्तो न सा-
दरमीक्षितः । चलकिर्मलयः सोऽपीदानीं प्ररूढनवाङ्कुरः
करभदयितावृन्दैरन्यैः सुखं परिमुज्यते ॥ १३१ ॥ करभ
दयिते यत्तपीतं सुदुर्लभमेकदा मधु वनगतं तस्यालभे
विरोषि किमुस्तुका । कुरु परिचितैः पीलोः पत्रैर्व्रतितं मरु-
गोचरैर्जगति सकले कस्यावासिः सुखस्य निरन्तरा
॥ १३२ ॥ यस्मिन्नुच्चैर्विषमगहनान्तर्गता स्वादुवल्ली स्वेच्छं
मुक्ता सरलितगलेनामचेतोनुलम्बा । तत्कारुण्यं करभ
गलितं कुत्र ते प्राग्विलासा यस्वाधीनं यदपि सुलभं
तेन तुष्टिं विधेहि ॥ १३३ ॥ चिन्तां सुख गृहाण पलव-
मिदं प्लक्षस्य शालस्य वा गाङ्गस्यास्य जलस्य चन्द्रवपुषो
गण्डूषमेकं पिव । जीवन्द्रश्यसि ताः पुनः करभ हे दासे-
रकीया भुवो रम्याः पीलुशमीकरीबदरीजूकजकोताकुलाः
॥ १३४ ॥ यस्यासीन्नवपीलुञ्चन्नदन्नामोऽपि संतुष्टये
दीर्घाध्वन्यनुगम्यते न पदवी यस्य स्वयुधैरपि । सोऽयं
संप्रति याति बालकरभः क्षीणोद्यमः क्षामतां मन्ये नूनम-
नेन देवहतकेनाखादितं तन्मधु ॥ १३५ ॥ पीलूनां फल-
वत्कषायमधुरं रोमन्धयित्वा मरौ शाखायं यदखादि चारु
करभीवक्त्रार्पितं प्रेमतः । तत्स्मृत्या करभेण खेदविधुरं दीर्घं
तथा फूक्तं प्राणानामभवत्तदेव सहसा प्रस्थानतूर्यं यथा
॥ १३६ ॥ यस्याः संश्रुतमालवालवलयं भूपालशृङ्गारिणी-
शृङ्गारोदरविप्रलम्भविधुरैर्नरैः सुधाबन्धुभिः । तामेतां मृदु-
लप्रवालललितां द्राक्षालतामारटनुद्रीवः प्रकटीकृतार्धदशने
दासेरकः कृन्तति ॥ १३७ ॥

रासभः ॥ रे रे रसभ वस्त्रभारवहनात्कुम्रासमक्षासि
किं राजाश्रावसथं प्रयाहि धैणकाभ्यूषान्मुखं भक्षय । स-
वन्पुच्छवतो हया इति वदन्त्यत्राधिकारे स्थिता राजा
तैरुपदिष्टमेव मनुते सत्यं तैटस्थाः परे ॥ १३८ ॥

वृषभः ॥ नास्य भारग्रहे शक्तिर्न च वाहगुणः क्व-
चित् । देवागारे बलीवदंस्तथाप्यश्नाति भोजनम् ॥ १३९ ॥

गुणानामेव दौरात्म्याद्भुरि धुर्यो नियुज्यते । असंजातकि-
णस्कन्धः सुखं स्वपिति गौगलिः ॥ १४० ॥ जाल्मो गुरुः
सुष्टुधो वामेतरचरणभेद उपदेशः । ख्यातिगुणधवल इति
भ्रमसि सुखं वृषभ रथ्यासु ॥ १४१ ॥ अनसि सीदति
सैकैतवर्मनि प्रचुरभारभरक्षपितोक्षके । गुरुभरोद्धरणो-
द्धरकन्धरं स्मरति सारथिरेष धुरंधरम् ॥ १४२ ॥
एतानि बालधवल प्रविहाय कामं गोष्ठाङ्गणे तरलतर्णकचे-
ष्टितानि । स्कन्धं निधेहि धुरि पूर्वधुरीणमुक्ते नेतव्यता-
सुपगतोऽस्ति तवैव भारः ॥ १४३ ॥ गुरुर्नायं भारः
क्वचिदपि न पन्थाः स्थपुटितो न ते कुण्ठा शक्तिर्वहन-
मपि तेऽङ्गे न विकलम् । इह त्वङ्गे नान्यस्तव गुणसमा-
नस्तदधुना धुनानेन स्कन्धं धवल किमु मुक्तः पथि भरः
॥ १४४ ॥ मार्गं कर्दमदुर्गमे जलभृते गैर्ताशतैराकुले
खिन्ने शौकटिके भरेऽतिविषमे दूरं गते रोधसि । शब्दे-
नेतदहं ब्रवीमि महता कृत्वोच्छ्रितां तर्जनीमीदृक्षे विषमे
विहाय धवलं वोढुं क्षमः को धुरम् ॥ १४५ ॥ दन्ताः
सप्त चलं विषाणयुगलं पुच्छाञ्चलः कर्तुरः कुक्षिश्रन्द्रकितो
वपुः कुसुमितं संचूर्णितं चेष्टितम् । अस्मिन्धृष्टवृषे सृषा
मितगुणग्रामानभिज्ञात्मनो ग्रामीणस्य तथापि चेतसि चिरं
धुर्यभ्रमः स्फूर्जति ॥ १४६ ॥ केपांचिद्वलशिखरं निव-
सिताश्रिते परेषां पुनर्नलो वा कपिलोऽथवा वरुधो रक्तो-
ऽथवा मेचकः । ग्रामीणैरवधीरितोऽपि शिथिलस्कन्धोऽप्य-
नुच्चैःश्रवाः स्वान्ते मे परतन्नतुन्दिलततुर्जागर्त्यं कर्तुरः
॥ १४७ ॥ न ध्वानं कुरुषे न यासि विकटं नोच्चैर्वहस्या-
ननं दर्पान्नोलिखसि क्षितिं खुरपुटैर्नावज्या वीक्षसे । किंतु
त्वं वसुधातलैकधवलः स्कन्धाधिरुडे भरे तीराण्युचतटी-
विटङ्कविषमाण्युलङ्घयन्क्षीयसे ॥ १४८ ॥ यस्यादौ व्रजम-
ण्डनस्य वहतो गुर्वी धुरं धैर्यतो धौर्यैः प्रणुगीकृतो न
युगपत्स्कन्धः समस्तेरपि । तस्यैवं श्रथकम्बलस्य धवल-
स्योत्थापने सांप्रतं द्रङ्गेऽथैव जरावसादिततनोगोः पुण्यसु-
द्ध्योष्यते ॥ १४९ ॥

कपिः ॥ हारं वक्षसि केनापि दत्तमज्जेन मर्कटः । लेडि
जिघ्रति संक्षिप्य करोत्युन्नतमाननम् ॥ १५० ॥ कपिरपि
च कापिशायनमदमत्तो वृक्षिकेन संदृष्टः । अपि च पिशा-
चप्रस्तः किं ब्रूमी वैकृतं तस्य ॥ १५१ ॥ वृक्षान्दोलन-
मथ ते क्व नु गतं नर्म स्वयूथस्य वा यूकान्येवणरोपसौ-

ख्यबहुलाश्रेष्ठा सुखोत्थाः क्व ताः । कारण्ये फलपूर्णागल-
कुहरस्यान्येषु ता भीषिका भीतः संप्रति कौशिकाद्गलवल-
द्यालः कपे नृत्यसि ॥ १५२ ॥

वराहः ॥ सर्वलोकरितोषकारिणि स्वर्धुनीविमलवा-
रिणि स्थिते । पूतिगन्धवति पर्वलोदके सूकरः सुखमतीव
मन्यते ॥ १५३ ॥ आकर्ण्य गर्जितरवं घनगर्जतुल्यं सिंहस्य
यान्ति वनमन्यदिमा भयार्ताः । तत्रैव पौरुषनिधिः स्वकु-
लेन सार्धं दर्पोद्भुरो वसति वीतभयो वराहः ॥ १५४ ॥

(**आदिवराहः**) ॥ निष्कन्दामरविन्दिनीं स्थपुटितो-
द्देशां कैसेरुस्थलीं जम्बालाविलमम्बु कर्तुमितरा सूते वराहो
सुतान् । दंष्ट्रायां प्रलयार्णवोर्मिसलिलैराप्लावितायामियं
यस्या एव शिशोः स्थिता विपदि भूः सा पोत्रिणी पु-
त्रिणी ॥ १५५ ॥

श्व ॥ पिव पयः प्रसर क्षितिपान्तिकं कलय कांचन
काञ्चनश्चलाम् । इदमवचतमं हि यदीहमे भयक संप्रति
केसरिणस्तुलाम् ॥ १५६ ॥

वृश्चिकः ॥ विषभारसहस्रेण गर्व्यं नायाति वासुकिः ।
वृश्चिको बिन्दुमात्रेण ऊर्ध्वं वहति कण्टकम् ॥ १५७ ॥

भेकः ॥ दिव्यं चूर्तरसं पीत्वा गर्व्यं नो याति कोकिलः ।
पीत्वा कर्दमपानीयं भेको रट्टायते ॥ १५८ ॥ गङ्गा-
दीनां सकलसरितां प्राप्य तोयं समुद्रः किंचिद्दूर्ध्वं न भवति
वपुर्दिव्यरत्नाकोऽपि । एको भेकः परममुदितः प्राप्य गो-
ष्पादनीरं को मे को मे रटति बहुधा स्पधेया विश्व-
मुच्चैः ॥ १५९ ॥

जम्बुकः ॥ उदस्योच्चैः पुच्छं शिरसि निहितं जीर्ण-
जटिलं यदृच्छाव्यापन्नद्विपपिशितलेशाः कवलिताः । गुहा-
गतं शून्ये सुचिरमुषितं जम्बुक सखे किमेतस्मिन्कुर्मो य-
दसि न गतः सिंहसमताम् ॥ १६० ॥

सर्पः ॥ तावद्दर्जन्ति मण्डूकाः कूपमाश्रित्य निर्भयाः ।
यावत्करिकराकारः कृष्णसर्पां न विद्यते ॥ १६१ ॥ यस्मै
ददाति विवरं भूमिः फ्रुत्कारमात्रभीतेव । आशीविषः स
देवाङ्घ्रौर्भ्रकरण्डे स्थितिं सहते ॥ १६२ ॥ मौली समनयो
गृहं गिरिगुहा त्यागः किलात्मत्वको नियोलोपनतैश्च र्युत्ति-
रनिलैरकत्रचयेदशी । अन्यत्रार्थजुवर्मता द्विरसना वक्त्रे

१ दुर्गन्धवन्ति. २ अल्पजलाशयोदकं. ३ विषमोन्नतदेशाम्.
४ कन्दविशेषवतीम्. ५ पद्मः. ६ सर्पः. ७ मान्डिककरण्डे.
८ आत्मभोगकषुकस्य. ९ वर्तनम्. १० वक्रमागता. ११ द्विरावृत्ता
रमना. रमनाद्रयमित्यर्थः.

१ शकटे. २ बालुकामयमार्गं. ३ अश्रमः. ४ शकटस्वामिनि.
५ नगरं.

विषं वीक्षणं सर्वामङ्गलसूचकं कथय भो भोगिन्मुखे किं न्विदम् ॥ १६३ ॥

(शेषः) ॥ अनेके फणिनः सन्ति भेकभक्षणतत्पराः । एक एव हि शेषोऽयं धरणीधरणक्षमः ॥ १६४ ॥ युक्तोऽसि भुवनभारे मा वक्रां विततु कन्धरां शेष । त्वय्येकस्मिन्दुःखिनि सुखितानि भवन्ति भुवनानि ॥ १६५ ॥

जलचरान्योक्तयः ।

मत्स्यः ॥ क्षारं वारि न चिन्तितं न गणिताः क्रूराश्च नकादयश्चक्ष्मद्वीचिकदम्बडम्बरमिलत्रासोऽपि दूरीकृतः । मध्येऽभोनिधिमत्स्यरङ्ग भवता झम्पः कृतो लीलया संपत्तिमकरार्जनं विपदिह्ये प्राणप्रयाणावधिः ॥ १ ॥

(रोहितः) ॥ अगाधजलसंचारी न गर्व याति रोहितः । अङ्गुष्ठोदकमात्रेण शफरी फुङ्गुरायते ॥ २ ॥

(राघवः) ॥ यस्मिन्वेहति सर्वतः परिचलत्कलोलकोलाहलैर्मन्थाद्रिभ्रमणभ्रमं हृदि हरिद्वन्तावलाः पेदिरे । सोऽयं तुङ्गतिर्मिगिलाङ्गकवलीकारक्रियाकोविदः क्रोडे क्रीडतु कस्य केलिकलहल्यत्तार्णवो राघवः ॥ ३ ॥

कूर्मः ॥ भ्रमति गिरिराट् पृष्ठे गर्जत्युपर्यति सागरो दहति विततज्वालाजालो जगन्ति विषानलः । स तु विनिहितग्रीवाकाण्डः कटाहकुटोदरे स्वपिति भगवान्कूर्मो निद्राभरालसलोचनः ॥ ४ ॥ पुत्रिण्यः कति नात्र सन्ति भुवनेऽभूवन्कियन्त्योऽथवा सौभाग्यैकमठी तथादिकमठी स्त्रीषु प्रशंसास्पदम् । भजे भोगिनि भङ्गुरेषु करिषु अथोत्सवे दंष्ट्रिणि क्षोर्णा साहसिकाप्रणीस्तुलयितुं जागर्ति यस्याः सुतः ॥ ५ ॥

वृक्षान्योक्तयः ।

अहो एषां वरं जन्म सर्वप्राण्युपजीवनम् । धन्या महीरुहा येभ्यो निराशा यान्ति नार्थिनः ॥ १ ॥ पत्रपुष्पफलच्छायाभूलवरकलदारुभिः । गन्धनिर्वासमस्मास्थितोन्मैः कामान्वितन्वते ॥ २ ॥ प्रैल्यत्रैः पत्रनिचयैस्तरुधैरेव शोभितः । जहाति जीर्णास्तानेव किंवा चित्रं कुंजमनः ॥ ३ ॥ छायामन्यस्य कुर्वन्ति तिष्ठन्ति स्वयमातपे । फलान्यपि परार्थाय वृक्षाः सत्पुरुषा इव ॥ ४ ॥ परोपसर्पणानन्तचित्तानलशिखाशतैः । अनुम्बितान्तःकरणाः साधु जीवन्ति

पादपाः ॥ ५ ॥ मुखेन गरलं मुञ्चन्मूले वसति चेत्फणी । फलसंदोहैरुगुणा तरुणा किं प्रयोजनम् ॥ ६ ॥ शाखाशतचित्तवियतः सन्ति कियन्तो न कानने तरवः । परिमलभरमिलदलिकुलदलितदलाः शाखिनो विरलाः ॥ ७ ॥ तीव्रो निदाघसमयो बहुपथिकजनश्च भौरवः पन्थाः । मार्गास्थिततरुकेकः कियतां संतापमपहरति ॥ ८ ॥ हिमसमयो वनवह्निर्जवनः पवनस्तडिलताविभवः । हन्त सहन्ते यावत्तावद्गुम कुरु परोपकृतिम् ॥ ९ ॥ अश्विन्यध्वनि तरवः पथि पथि पथिकैरुपास्यते छाया । विरलः स कोऽपि विटपी यमध्वगो गुहगतः स्मरति ॥ १० ॥ कश्चिन्नवं पलवमादधाति कश्चित्प्रमूनानि फलानि कश्चित् । परं करालेऽस्य निदाघकाले मूले न दाता सलिलस्य कश्चित् ॥ ११ ॥

व्यागुञ्जन्मधुकरपुञ्जमञ्जुगीतान्याकर्ण्य ध्रुतिमदजालयतिरेकात् । आभूमीतलनतकन्धराणि मन्येऽरण्येऽस्मिन्नवनिरुहां कुटुम्बकानि ॥ १२ ॥ मुक्तानि यैस्त्व फलानि पंचैलिमानि क्रोडस्थितैरहह बीतभयैः प्रसुनम् । ते पक्षिणो जलरथेण विकृष्यमाणं पश्यन्ति पादप भवन्तममी तटस्थाः ॥ १३ ॥ धत्ते भरं कुसुमपत्रफलावलीनां धर्मव्याघ्रां वहति शीतभवां रुजं च । यो देहमर्पयति चान्यमुखस्य हेतोस्तस्मै र्वदान्यगुरवे तरवे नमस्ते ॥ १४ ॥ इहोद्याने संप्रत्यहह परिशिष्टाः कमवशादमी वटमीकास्ते भुजगकुललीलावसतयः । गतास्ते विस्तीर्णस्तवकभरसौरभ्यलहरीपिरीतव्योमानः प्रकृतिगुरवः केऽपि तरवः ॥ १५ ॥ विपन्नं पद्मिन्या मृतमनिमिषैर्यातमलिभिः खगैरप्युड्डीनं रथचरणहंसप्रभृतिभिः । दशां दीनां नीते सरसि विषमग्रीष्मदिवसैः कुलीनत्वादास्ते तटरुहतरुः कोऽपि तदपि ॥ १६ ॥ इयं बाला वही मृदुकिसलयं तापविलयं घनच्छायां शालं नवमतिविशालं परिगताः । परं त्वस्याभ्यन्तर्गललवभस्मीकृतवनं भुजंगं प्रोतुङ्गं कथमिव वराकी कलयतु ॥ १७ ॥ किं जातोऽसि चतुष्पथे घनतरं छत्रोऽसि किं छायाया छत्रध्वत्फलितोऽसि किं फलभरैराढ्योऽसि किं संनतः । हे सद्बुद्धसहस्र संप्रति सखे शाखाशिखाकर्षणक्षोभामोटेनभञ्जानानि जनतः स्वैरेव दुश्चेष्टितैः ॥ १८ ॥ छायासुतमृगः शकुन्तनिवहैर्द्विष्वविलुसच्छदः कीटेरावृतकोटरः कपिकुलैः स्कन्धे कृतप्रश्रयः । विश्रब्धं मधुपैर्निपीतकुसुमः श्लाघ्यः स एकस्तरुयत्राङ्गीकृतसत्त्वसंलवभरे भ्रमापदोऽन्ये दुमाः ॥ १९ ॥ मुक्तं स्वादुफलं कृतं च शयनं शाखाप्रजैः पल्लवैस्त्वच्छायापरि-

१ दिग्गजेषु, २ नूतनैः, ३ कुः पृथ्वी तस्या जन्म यरयः (पक्षे) कुरिसन्तं जन्म यरय.

१ समूहः, २ मरुदेशसंघन्धी, ३ पकानि, ४ दानशौण्डानां गुरवे, ५ व्यासम्, ६ स्वभावतो महान्तः.

शीतलं सुसलिलं पीतं व्यपेतश्रमैः । विश्रान्ताः सुचिरं परं
सुमनसः प्रीतिः किमत्रोच्यते त्वं सन्मार्गतत्तुवयं च पथिका
यामः पुनर्दर्शनम् ॥ २० ॥ पान्थाधार इति द्विजाश्रय
इति श्लाघ्यस्तरूणामिति स्निग्धच्छाय इति प्रियो दृश इति
स्थानं गुणानामिति । पर्यालोच्य महातरो तव घनच्छायां
वयं संश्रितास्तस्वकोटरवासिनो द्विरसना दूरीकरिष्यन्ति
नः ॥ २१ ॥ मूलं स्थूलमतीव बन्धनदृढं शाखाः शतं
मौसला वासो दुर्गमहीधरे तरुपते कुत्रास्ति भीतिस्तव ।
एकः किंतु मनागयं जनयति खान्ते ममाधिज्वरं ज्वाला-
लीवलयीभवन्नकरुणो दावानलो घस्मरः ॥ २२ ॥ ये पूर्व
परिपालिताः फलभरच्छायादिभिः प्राणिनो विश्रामद्रुम
कथ्यतां तव विपरकाले क ते सांप्रतम् । एताः संगतिमात्र-
कल्पितपुरस्कारास्तु धन्यास्त्वचो यासां छेदनमन्तरेण
पतितो नायं कुठारस्त्वयि ॥ २३ ॥ वृद्धिर्यस्य तरोर्मनो-
रथशतैराशवता प्रार्थिता जातोऽसौ सरसप्रकामफलदः
सर्वाश्रितोपाश्रयः । नानादेशसमगतैरविदितैराक्रान्तमन्यैः
खगैस्तं लब्धावसरोऽपि वृद्धशकुनिर्दूरे स्थितो वीक्षते
॥ २४ ॥ छायाभिः प्रथमं ततस्तु कुसुमैः पश्चात्फलैः
स्वादुभिः प्रीणात्येव तरुः पथीति पथिकैः श्रान्तैः सुखं
स्थीयते । को जानाति यदत्र कोटरगतः प्रत्यग्रहालाहल-
ज्वालाजालकरालवक्रकुहरः कृष्णः कणी वर्तते ॥ २५ ॥
आमोर्देर्मरुतो मृगः किसलयोल्लासेस्त्वचा तापसाः पुष्पैः
षट्चरणाः फलैः शकुनयो धर्मादिताड्यायया । स्कन्धैर्ग-
न्धगाजस्त्वयैव विहिताः सर्वे कृताश्चास्ततस्त्वं विश्वोपकृ-
तिक्षमोऽसि भवता भद्रापदोऽन्ये द्रुमाः ॥ २६ ॥ रोलम्बै-
र्निमित्तं गृहं विघटितं धूमाकुलैः कोकिलैर्मायूरैश्चलितं
पुरैश्च रमसा कीरैर्धीरैर्गतम् । एकानपि सपल्वेन तरुणा
दावानलोपश्रवः सोढः को न विपरस्तु सुखति जनो मूर्धापि
यो लालितः ॥ २७ ॥ एकस्त्वं मरुभूरुहेन्द्र विततैः
शाखाशतैरश्वितः पुष्यत्युष्णफलाण्वितैरमुदितैर्जाद्व्याः सहस्रं
समाः । अश्रान्तं श्रमरुणपान्थजनतासर्वार्थनिर्वाहणं
कस्त्वां सात्त्विकमन्तरेण भुवनं निर्मातुं धर्माशयः ॥ २८ ॥
धत्से मूर्धनि दुःसहा दिनमणेरुदामधामच्छटाश्लयाभिः
पथिकाभिदाघमथितान्युष्णासि पुष्पैः फलैः । धैर्यं सुखसि
नैव येन भवता शाखासुविस्तारिता तेनाशासु वनस्पते तव
यशस्तोमः समुज्जृम्भते ॥ २९ ॥ तीव्रोऽन्यं नितरां निदाघसमयः
प्रोद्यत्प्रचण्डस्युतिर्मागीं मारव एष तव पथिकाः संचारिणः

कोटिशः । तेषां कश्चिदिहाश्रयस्तरुवरो दैवेन संपादितः
सोऽप्येकः सुकृती करोतु कियतां संतापनिवृत्तपणम् ॥ ३० ॥
कल्पद्रुमः ॥ कल्पद्रुमोऽपि कालेन भवेद्यदि फल-
प्रदः । को विशेषस्तदा तस्य वन्यैरन्यैर्महीरुहैः ॥ ३१ ॥ न
मया रचितं तवालवालं पयसा वा विहितस्तवाभिषेकः । अयि
कल्पतरो परोपकारं भवतो विश्वविलक्षणः प्रकारः ॥ ३२ ॥
किं न दुमा जगति जाग्रति लक्षसंख्यास्तुल्योपनीतपिक-
काकफलोपभोगाः । धन्यस्तु कल्पवितपी फलसंप्रदानं कुर्व-
न्सदैव विबुधानमृतैकवृत्तीन् ॥ ३३ ॥ खर्गैः स्कन्धपरि-
ग्रहो मरकतरुहासिताः पलवा मुक्ताभिः स्तबकथियो म-
धुलिहां वृन्दानि नीलोत्पलैः । संकल्पानुविधायि यस्य फ-
लितं कस्तस्य धत्ते तुलां धिग्जातु द्रुमसंकथासु यदयं
कल्पद्रुमोऽपि द्रुमः ॥ ३४ ॥ औदार्यं भुवनत्रयेऽपि वि-
दितं सभूतिरम्भोनिधेर्वीरसो नैन्दनकानने पेरिमलो गोर्वा-
णचेतोहरः । एवं दानुगुणोत्करः सुरतरोः सर्वोऽपि लो-
कोत्तरः स्यादर्धिवरगार्थतापणविधवेको विवेको यदि
॥ ३५ ॥ न द्वारि द्विरदावली न परितो वानायुजश्रेणयः
किंवा शौक्तिकमौक्तिकैर्मृगदृशां तारा न हारावलिः । हे
कल्पद्रुम दूरतोऽस्तु भवतः सेवाभवं वैभवं तुष्यामि त्वयि
तावतापि यदि न स्मेरा भवन्ति द्विषः ॥ ३६ ॥ जन्मा-
भूदुदधौ विधौ सहजता वृन्दारकैर्वन्द्यता तत्तत्कामफलाय
शक्तिरतुला यस्मात्ति वर्यानिशम् । विश्रामाय चिराय
कल्पलतिका भूयोऽयमालम्बते कस्त्वां स्तोतुमपि क्षमोऽसि
तदपि त्वं जल्प कल्पद्रुम ॥ ३७ ॥

पारिजातः ॥ पारिजाततरुं यावन्न लभेत मधुव्रतः ।
श्रमणं तावदेवास्स कुञ्जे कुञ्जे तमै तरौ ॥ ३८ ॥ परि-
मलसुरभितनभसो बहवः कनकाद्रिपरिसरे तरवः । तदपि
सुराणां चेतसि निवसितमिव पारिजातेन ॥ ३९ ॥

चन्दनः ॥ सन्त्येव लिखिताकाशा महीयांसो मही-
रुहः । तथापि जंनताचितानन्दनश्चन्दनद्रुमः ॥ ४० ॥
यद्यपि चन्दनविटपी विधिना फलकुसुमवार्जितो विहितः ।
निजवपुषेव परेषां तथापि संतापमपहरति ॥ ४१ ॥ अयि
मलयज महिमायं कस्य गिरामस्तु विषयस्ते । उद्धिरतो
यद्गल्लं फणिनः पुष्पासि परिमलोद्गारैः ॥ ४२ ॥ पाटीर
तव पंटीयान्कः परिपाटीमिमासुरीकतुम् । यत्पिषंतामपि
दृणां पिष्टोऽपि तनोषि परिमलैः पुष्टिम् ॥ ४३ ॥ यैस्त्वं

१ संभवः, २ वसतिः, ३ इन्द्रवने, ४ आमोदः, ५ जनसमूहः,
६ चन्दन, ७ अतिशयेन पटुः समर्थः, ८ रीतिम्, ९ अर्द्धा-
कतुम्, १० पेषणं कुर्वताम्.

गुणगणवानपि सतां द्विजिह्वैरसेव्यतां नीतः । तानपि वहसि पटीरज किं कथयामस्त्वदीयमौन्नत्यम् ॥ ४४ ॥ जनकः सानुविशेषो जातिः काष्ठं मुजंगैः सङ्गः । स्वगुणैरेव पटीरज यातोऽसि तथापि महिमानम् ॥ ४५ ॥ मूलं मुजंगैः शिखरं द्वैवङ्गैः शाखा विहंगैः कुसुमानि भृङ्गैः । नास्त्येव तच्चन्दनपादपस्य यन्नाश्रितं सत्वभरैः समन्तात् ॥ ४६ ॥ कति न सन्ति महीषु महीरुहः सुरभिपुष्परसालफलालयः । सुरभयन्ति न केऽपि च भूरुहानिति यशोऽस्ति परं तव चन्दन ॥ ४७ ॥ धिक्चेष्टितानि परशो परिशोचनीयबालयबालमलयाद्रिरुहद्रुहस्ते । निर्भिद्यमानहृदयोऽपि महानुभावः स त्वन्मुखं पुनरभीः सुरभीकरोति ॥ ४८ ॥ कालागुरो सुरभितातिशयेऽपि सङ्गादारभ्यते सुरभितापरपादपेऽपि । पाटीर पाटवमिदं तव सङ्गिवातैस्तादाभ्यभेति कतरो न तरोः समूहः ॥ ४९ ॥ उपानीतं द्रात्यपरिमलमुपाप्राय मरुता समायासीदस्मिन्मधुरमधुलोभान्मधुकरः । परो दूरे लाभः कुपितफणिनश्चन्दनतरोः पुनर्जीवन्यायाद्यदितिदिह लाभोऽयमतुलः ॥ ५० ॥ कान्ताकेलि कलयत तरुः कोऽपि कश्चित्प्रभूमात्म्यानन्दं जनयत फलैः कोऽपि लोकार्थिर्धनेतु । धन्यं मन्ये मलयजमहो यः प्रभूतोपतापं संसारस्य द्रुतमपनयत्यात्मदेहव्ययेन ॥ ५१ ॥ आमोदेस्ते दिशि दिशि गतैर्दूरमाकृष्यमाणा साक्षादूर्ध्वं तव मलयजद्रुष्टुभ्यागताः स्मः । किं पश्यामः सुभग भवतः क्रीडति क्रोड एव व्यालस्तुभ्यं भवतु कुशलं मुञ्च नः साधु यामः ॥ ५२ ॥ केचिल्लोचनहारिणः कतिपये सौरभ्यसंभारिणः केऽप्यन्ये फलधारिणः प्रतिदिनं ते सन्तु हन्त द्रुमाः । धन्योऽयं हरिचन्दनः परिसरे यस्य स्थितैः शास्त्रिभिः शास्त्रोटादिभिरप्यहो मृगदृशामङ्गेषु लीलायितम् ॥ ५३ ॥ आतश्चन्दनं किं ब्रवीमि विटपरस्फूर्जत्फणाभीषणा गन्धस्यापि महाविषाः फणभृतो गुह्ये यदेते कृताः । दैवात्पुष्पफलाश्रितो यदि भवानत्रामविष्यत्तदा नो जाने किमकल्पयिष्यदधिकं रक्षार्थमस्यात्मनः ॥ ५४ ॥ एतैर्दक्षिणगन्धवाहचलनैः श्रीखण्ड किं सौरभं ब्रूमस्ते परितो मधुव्रतयुवा येनायमानीयते । माकन्दादपहृत्य पङ्कजवननादुद्भूय कुन्दोदरादुद्भ्राम्य द्विपगण्डमण्डलदलादाकृष्य हृद्यन्मनाः ॥ ५५ ॥ वासः शैलशिलान्तरेषु सहजः सङ्गो मुजंगैः सह प्रेङ्खलधारपयोधिवीचिभिरमुद्बुद्धतसेकक्रिया । जानीमो न वयं प्रसीदतु भवात्श्रीखण्ड तत्कथ्यतां कस्मान्ते परतापखण्डनमहो पाण्डित्यमप्यागतम् ॥ ५६ ॥ लोकानन्दन चन्दन-

द्रुम सखे नास्मिन्ने स्वीयतां दुर्वशैः परुषैरसारहृदयैराक्रान्तमेतद्वनम् । ते ह्यन्योन्यनिर्घर्षजातदहनज्वालावलीसंकुला न स्वान्येव कुलानि केवलमिदं सर्वं देहयुर्वनम् ॥ ५७ ॥ सौरभ्यं भुवनत्रयेऽपि विदितं शैल्यं नु लोकोत्तरं कीर्तिः किं च दिग्गङ्गानङ्गनगता किं त्वेतदेकं शृणु । सर्वानेव गुणानि यं निगिरति श्रीखण्ड ते सुन्दरानुज्ज्वन्ती खलु कोटरेषु गरलज्वालां द्विजिह्वावली ॥ ५८ ॥ श्रीमच्चन्दनवृक्ष सन्ति बहवस्ते शास्त्रिनः कानने येषां मौरभमात्रकं निवसति प्रायेण पुष्पश्रिया । प्रत्यङ्गं मुकृतेन तेन शुचिना ख्यातः प्रसिद्धात्मना योऽसौ गन्धगुणस्त्वया प्रकटितः कासाविह प्रेक्ष्यते ॥ ५९ ॥ जातः केलिकलावतीकुचतटीसौभाग्यमासादितुं त्रैलोक्याधिपतेर्यशः कथयितुं भाले विपद्यापितुम् । किं वाच्यं गुणगौरवस्य महिमा ख्यातोऽखिले भूतले धिग्दैवे कलये यदत्र मलये भग्नः पटीरद्रुमः ॥ ६० ॥ एकस्मिन्मलयाचले बहुविधैः किं तैरकिंचिर्करैः काकोलूककपोतकोकिलकुलेरैकोऽपि पार्श्वस्थितः । केकी कूजति चेत्तदा विघटितव्यालावलीबन्धनः मेव्यः स्यादिह सर्वलोकमनसामानन्दनश्चन्दनः ॥ ६१ ॥

अगुरुः ॥ अगुरुरिति वदतु लोको गौरवमत्रैव पुनरहं मन्ये । दर्शितगुणं वृत्तिर्यस्य जने जनितदाहेऽपि ॥ ६२ ॥ एणाद्याः पशवः किरातरपरिपन्नैषा गुणग्राहिणी संचारोऽस्ति न नागरस्य विषयोऽस्ति मुनीनां मनः । धूमेनातिसुगन्धिनात्र विपिने दिक्चक्रमामोदयन्नामूलं परिदक्षतेऽगुरुतरुः कस्मै किमाचक्ष्महे ॥ ६३ ॥

चम्पकः ॥ साधारणतरुवृद्ध्या न मया बद्धस्तवालवालोऽपि । लज्जयति मामिदानीं चम्पक भुवनविवासिभिः कुसुमैः ॥ ६४ ॥ यद्यपि खदिरारण्ये गुप्तो वस्ते हि चम्पको वृक्षः । तदपि च परिमलमतुलं दिशि दिशि कथयेत्समीरणस्तस्य ॥ ६५ ॥ रूपसौरभसमृद्धिसमेते चम्पकं प्रति ययुर्न मिलिन्दाः । कामिनस्तु जगद्गुह्यस्तदशेषा ग्राहका हि गुणिनां कति न स्युः ॥ ६६ ॥ केनात्र चम्पकतरो बत रोपितोऽसि कुग्रामपामरजनान्तिकवाटिकायाम् । यत्र प्रवृद्धवनशाकविवृद्धिलोभाद्रो भग्नवाटघटनोपितपलशोऽसि ॥ ६७ ॥ उद्यानपालकलशाम्बुनिषेचनानामेतस्य चम्पकतरोरयमेव कालः । अस्मिन्निदाघनिहेते घनवारिणा वा संवर्धिते तव वृधोभयथोपयोगः ॥ ६८ ॥ यत्राहतस्त्वमलिना मलिनाशयेन किं तेन चम्पक विषादसुरीकरोपि । विश्वाभि-

रामनवनीरदनीलेषाः केशाः कुशेशयदृशः कुशलीभवन्तु ॥ ६९ ॥ कोपं चम्पक मुख याचकजनैरायासितस्त्वं सखे मा म्हासीः परितो विलोक्य तरुः क्लेशधिखड्गस्तुलाम् । कोपश्चेन्नियतस्तवास्ति हृदये धात्रे तथा कुम्प्यतां येन त्वं हि सुवर्णवर्णकुसुमामोदोऽद्वितीयः कृतः ॥ ७० ॥ सन्त्ये-केऽपि महीरुहाः प्रतिदिनं संसक्तमचालयस्तत्तादृगुणिनो लवङ्गलवलीमाकम्दकुम्दादयः । आशास्थं जनुरस्य चम्प-कतरोर्यत्कोरकान्तर्दलं खैरङ्गैरुपमीय राजरमणी सास्य-मालोक्ते ॥ ७१ ॥

बकुलः ॥ निसर्गादारामे तरुकुलसमारोपसुकृती कृती मालाकारो बकुलमपि कुवापि निदधे । इदं को जानीते यदयमिह कोणान्तरगतो जगज्जालं कर्ता कुसुमभरसौर-भ्यभरितम् ॥ ७२ ॥ दधानः प्रेमाणं तरुषु समभावेन विपुलं न मालाकारोऽसावकृत तरुणां बालबकुले । अयं तु द्रागुद्यत्कुसुमनिकराणां परिमलैर्दिगन्तानातेने मधुपकुलश-ङ्कारभरितान् ॥ ७३ ॥

अशोकः ॥ गर्वायसे विकचकोरकमञ्जुगुञ्जदुद्धृत्तपद-घटाविभवेन किं नु । वामभ्रुवां चरणताडनदोहदानि किं नाम न स्मरसि तावदशोक तानि ॥ ७४ ॥ उन्मीलयन्ति कुसुमानि मनोरमाणि के नाम नात्र तरवः समयोचितानि । कस्येदृशं कथय दोहदमस्ति तस्य यादृग्विनिर्मितमशोकमहीरुहस्य ॥ ७५ ॥ मृदूनां स्वादूनां लघुरपि फलानां न विभवस्तवाशोक स्तोकेः स्तबकमहिमा सोऽप्यसुरभिः । यदेतन्नो तन्वीकरचर-णलावण्यसुभगं प्रवालं बालं स्यात्तरुषु स कलङ्कः किमपरः ॥ ७६ ॥ किं ते नम्रतया किमुन्नततया किं वा घनच्छा-यया किं वा पलवलीलया किमनया वाशोक पुष्पश्रिया । यत्वनमूलनिषण्णस्त्रिचपथिकस्तोर्मैः स्तुवन्नवहं न स्वादूनि मृदूनि खादति फलान्याकण्टमुत्कण्ठितः ॥ ७७ ॥

यूथी ॥ यूथि यथोचितविधिना विधेयमातिथ्यमन्ते-सिन् । मालतिकाप्राणेशः प्रायुणिकस्ते घुणाक्षरन्या-यात् ॥ ७८ ॥

मालती ॥ कुसुमस्तबकानम्राः सन्त्येव परितो लताः । तथापि अमरश्रान्तिं हरत्येकैव मालती ॥ ७९ ॥ मालती-कुसुमे भाति गुञ्जन्मत्तमधुव्रतः । प्रयाणे पशुबाणस्य शङ्क-मापूरयन्निव ॥ ८० ॥ गुञ्जति मञ्जु मिलिन्दे मालति मा मौनसुपयामीः । शिरसा वदान्यगुग्गवः सादरमेनं वहन्ति

सुरतरवः ॥ ८१ ॥ अपि किं गुणवति मालति जीवति भवतीं विना मधुपः । अथ यदि जीवति जीवतु जीवित-मपि तस्य जीवनाभासः ॥ ८२ ॥ मा मालति र्मलयसि यैद्यविद्यश्रुमुम्ब तुम्बीकुसुमं र्भङ्गिः । पदैश्चतुर्भिर्हि युतः पशुश्चेत्स षड्भिरभ्यर्षपशुः कथं नो ॥ ८३ ॥ कति सन्ति लवङ्गलता ललिता नवकोरकिता धरणीसुतले । कति बन्धु-रगन्धभृतस्तरवो गुरवो निवसन्ति गिरौ मलये ॥ ८४ ॥

अपि मालति सौरभसारविनिर्जितसंविक्तसत्कमलानिलये । मधुपानविधौ मधुपस्य पुनर्भुवेन भवतीमहमाकलये ॥ ८५ ॥ किं मालतीकुसुम ताम्यसि निष्ठुरेण केनापि यत्किल विरून्ममितो लताप्रात् । लोकोत्तरेण विलसद्गुणगौरवेण को नामुना शिरसि नाम करिष्यति त्वाम् ॥ ८६ ॥ श्रद्धीयस्त्वाधिक्यान्न भवति विमर्दक्षममिदं न चान्येभ्यो रूपं भवति कुसुमेभ्योऽधिकतरम् । प्रसूतं मालत्यास्तदपि हृदयाह्लादकरणं प्रवीणैरामोदैर्भवति जगतो मौलिनिलयम् ॥ ८७ ॥ अस्मिन्केलिवने सुगन्धपवने क्रीडत्युरप्रीजने गुञ्जदृङ्गकुले विशालबकुले कूजयिक्तीसंकुले । उन्मीलन्नव-पाटलापरिमले महीप्रसूनकुले यद्येकापि न मालती विक-सिता तर्कि न रम्यो मधुः ॥ ८८ ॥

मल्लिका ॥ न च शंभवहेन चुम्बिता न च पीता मधुपेन मल्लिका । पिहितैव कठोरशाखया परिणामस्य जगाम गोचरम् ॥ ८९ ॥

दमनकः ॥ वद प्रादुर्भावावधि परिमलावस्थितदृशा जगत्या विख्यातां दमनक प्रतीपास्तव गुणाः । तथाप्य-स्मिन्भङ्गे मधुलवपिपासापरवेशे दृढप्रेमाबद्धे कथय कथमौ-दास्यमकरोः ॥ ९० ॥

केतकी ॥ कालकमकमनीयक्रोडेयं केतकीति का शङ्का । वृद्धिर्द्वयथा यथा स्यात्तथा तथा कण्टकोत्कर्षः ॥ ९१ ॥ पत्राणि कण्टकशतैः परिवेष्टितानि वार्तापि नास्ति मधुनो रजसान्धकारः । आमोदमात्ररसिकेन मधुव्रतेन नालोकि-तानि तत्र केतकि दूषणानि ॥ ९२ ॥ एतासु केत-किलतासु विकासिनीषु सौभाग्यमद्भुततरं भवती बिभर्ति । यत्कण्टकेत्यथितमात्मवपुर्न जानंस्वभावैव सेवितुमुपक्रमते द्विरेफः ॥ ९३ ॥ एकेन चेत्यरिहृतोऽसि महेक्षरेण किं तेन केतक विषादसुरीकरोषि । अन्ये न किं जगति सन्ति

१ कुशलः. २ अश्वत्थः. ३ सुगन्धरहितः. ४ समूहः. ५ अर्था-ङ्गमरः.

१ विधासि. २ मूढः. ३ इक्ष्वाकुकुसुमम्. ४ पदपदः. ५ सं-तापं कुम्पं. ६ लिङ्गम्. ७ मादृशाधिक्यात्. ८ बायुना. ९ छादिता. १० परिणानि प्राप्तयथः.

महागुणज्ञा ये त्वां वहन्ति शिरसा नरदेवेदेवाः ॥ ९४ ॥ हे हेमकेतकि कथं बहु गर्वितासि संसेव्यसे मधुकौरखिलैरितीव । नैषा रसातिशयता नलिनीवियोगात्चेदीयते विकटकण्टकशूलझम्पः ॥ ९५ ॥ रोलम्बस्य चिराय केतकपरिष्क्रेष्वभङ्गो रसः सुज्ञातं बत केतकस्य च मनो भृङ्गप्रसङ्गोत्सुकम् । जानात्येव मिथोऽनुरागमनयोः सर्वोऽपि नैसर्गिकं प्रत्युहाय दलेषु धिक्समभवन्मर्माविधः कण्टकाः ॥ ९६ ॥

पाटला ॥ पाटलया वनमध्ये कुसुमितया मोहितस्ताहा भ्रमरः । सैवेयमिति यथाभूत्पतीतिरसान्यपुष्पेऽपि ॥ ९७ ॥

सहकारः ॥ अरविन्देषु कुन्देषु रमितं कालयोगतः । अये माकन्द जानीहि तवैवायं मधुव्रतः ॥ ९८ ॥ यद्यपि दिशि दिशि तरवः परिमलबहुलाश्च पारिजाताद्याः । तदपि रसालोऽप्येकः कोकिलहृदये सदा वसति ॥ ९९ ॥ वेत्ता कोकिल एव ज्ञाता च रसाल एव नियतमिदम् । यः पश्वममुद्रायति यस्यास्थिषु पुलकमुकुलानि ॥ १०० ॥ लोडितमखिलं गहनं परितो दृष्टाश्च विटपिनः सर्वे ॥ सहकार न प्रपेदे मधुपेन तवोपमा जगति ॥ १०१ ॥ कुन्दे कदम्बे कुमुदेऽरविन्दे यथाकथंचित्समयं नयन्ति । प्राप्तं वसन्ते पुनरुत्तरङ्गा रसाल जानीहि तवैव भृङ्गाः ॥ १०२ ॥ भूरिशोऽपि च वसन्ति कानने शाखिनो फलविशेषशालिनः । कोकिलस्य तदपीह मानसं नो रसालमपहाय तुष्यति ॥ १०३ ॥ आत्र यद्यपि गता दिवसास्ते पुष्पसौरभफलप्रचुरा ये । हन्त संप्रति तथापि जनानां छायायैव दलयस्यतितापम् ॥ १०४ ॥ फलितस्य रसालशाखिनः फलदानव्यसनैकशालिनः । विनिपत्य ददातु कः फलं श्रमसुप्ताध्वगपाणिपल्लवे ॥ १०५ ॥ कति पल्लविता न पुष्पिता वा तरवः सन्ति समन्ततो वसन्ते । जगतीविजये तु पुष्पकेतोः सहकारी सहकार एक एव ॥ १०६ ॥ वहसि बलिमुजां कुलानि मौलौ यदि सहकार तदत्र किं निषिद्धा । परमुदयति पल्लवाश्लेषु स्फुरदलिमिस्तव सौरभप्रसिद्धिः ॥ १०७ ॥ दिङ्मण्डलं परिमलैः सुरभीकरोषि सौन्दर्यमावहसि लोचनलोभनीयम् । हंहो रसाल फलवर्ष्य तथापि द्येय इद्वन्धिलं च कठिनं हृदयं बिमर्षि ॥ १०८ ॥ उंचंसकौतुकरसेन विलासिनीभिर्दूनानि यस्य न नखैरपि पल्लवानि । उद्यानमण्डनतरो सहकार स त्वमङ्गारकार-

करगोचरतां गतोऽसि ॥ १०९ ॥ यावत्फलोदकमुखाः सहकार जातः प्रागेव कण्टकचयेन वृतोऽसि तावत् । छायापि ते न सुलभा फलमस्तु दूरे तन्निष्फलोऽपि हि वरं सुखसेवनीयः ॥ ११० ॥ उत्फुल्लरम्य सहकार रसालबन्धो कूजल्पिकावलिनिवास तथा विधेहि । गुञ्जमङ्गमरकस्त्वयि बद्धतुष्णो नान्यान्ययाति पितुमन्दकरीरवृक्षान् ॥ १११ ॥ शश्वन्निसर्गमलिनाः सहकार कामं लुण्ठन्ति तान्यपि मधुनि तव द्विरेफाः । युक्तं न तत्तव कषायरसप्ररोहैरेतान्प्रतारयसि किं कलकण्ठयूतः ॥ ११२ ॥ रे रे रसाल तरुसार वनो विधेहि वासन्तिकीं स्वफलपल्लवपुष्पलक्ष्मीम् । तावद्विकस्वरपिकद्विजसालुकु द्राड् न व्यथितोऽसि कलभैः शलभैश्च यावत् ॥ ११३ ॥ यद्यध्वनीनचिरमध्वनि घर्भखिन्नः कासारतीररुहमाश्रय नभ्रमाम्रम् । छायां न केवलमितः श्रमिता लभन्ते कामं पचेलिमफलं विमलं जलं च ॥ ११४ ॥ सौरभ्यगर्भमकरन्दकरम्बितानि पङ्केरुहाण्यपि विहाय समागतस्त्वाम् । संमारसारसहकार तथा विधेहि येनोपहासविषयो न भवेद्विरेफः ॥ ११५ ॥ कति कति न वसन्ते वलयः शाखिनो वा किसलयसुमनोभिः शोभमाना बभूवुः । तदपि युवजनानां प्रीतये केवलोऽभूदभिनवकलिकालीभारशाली रसालः ॥ ११६ ॥ यदेकस्मिन्वर्षे न फलति रसालस्तहरयं पिकः किं काकेष्ट फलितमपि निम्बं व्रजति किम् । व्रजन्म्लानि ग्लानिं न वदति च कस्यापि पुरतः स्मरन्वारंवारं पुनरपि रसालं मृगयते ॥ ११७ ॥ अधिशीरुचाने त्वमसि भवतः पल्लवचयो धुरीणः कल्याणे तव जगति शाखा श्रमहरा । सुदे पुष्पोलेखः फलमपि च तुष्ट्यै तनुभृतां रसाल त्वां तस्माच्छ्रयति शतशः कोकिलकुलम् ॥ ११८ ॥ न तादृक्कूपरे न च मलयजे नो मृगमदे फले वापुष्पे वा तव मिलति यादृक्परिमलः । परं त्वेको दोषस्त्वयि खलु रसाले यदधिकः पिके वा काके वा लघुगुरुविशेषं न मनुषे ॥ ११९ ॥ चिरश्रान्तो दूरादहमुपगतो हन्त मलयात्तेदं त्वद्गृहे तरुणि परिणेष्यामि दिवसम् । समीरणोक्तैवं नवकुसुमिता चूतलतिका धुनाना मूर्धानं नहि नहि नहीत्येव वदति ॥ १२० ॥ विद्युक्ता वासन्ती बकुलमुकुले नापि मिलितं व्यलोकि व्याकोशः क्षणमपि न कोऽपि क्षितिरुहः । यमात्मयोत्कण्ठातरलमिह भृङ्गेन चलितं विदूरान्माकन्दः स खलु दलितो यूथपतिना ॥ १२१ ॥ येऽभिज्ञाः कुसुमोद्गमादनुदिनं त्वामाश्रिताः षट्पदास्ते भ्राम्यन्ति फलाद्-

हिर्बहिरहो दृष्ट्वा न संभाषसे । ये कीटास्तव दृक्पथं न च
गतास्ते त्वत्कलाम्यन्तरे धिक्त्वां चूततरो परापरपरिज्ञा-
नानभिज्ञो भवान् ॥ १२२ ॥ आकर्ण्यांघ्रफलस्तुतिं जलम-
भूतनारिकेलान्तरं प्रायः कण्टकितं तथैव पनसं जातं द्वि-
धोर्वारुकम् । आस्तेऽधोमुखमेव कादलमलं द्राक्षाफलं
ध्रुवतां श्यामत्वं वत जाम्बवं गतमहो मात्सर्यदोषादिह
॥ १२३ ॥ यो दृष्टः स्फुरदस्थिसंपुटवशास्त्रियं प्रवालाङ्कुरो
दैवात्स द्विदलादिकक्रमवशादारूढशाखाशतः । स्निग्धं
पलवितो घनं सुकुलितः स्फारच्छदं पुष्पितः सोत्कर्षं फ-
लितो भृशं च विनतः कोऽप्येष चूतद्रुमः ॥ १२४ ॥
एतस्मिन्वनमार्गभूपरिसरे सौन्दर्यमुद्राङ्कितः प्रोद्यद्भिः फ-
लपुष्पपत्रनिचयैश्चूतः स एकः परम् । यं वीक्ष्य सित-
वक्रमुद्रितमहासंतोषमुल्लासितस्फारोत्कण्ठमकुण्ठितक्रमममी
धावन्ति पान्थव्रजाः ॥ १२५ ॥ कूष्माण्डीफल-
वत्फलं न यदपि न्यग्रोधवन्नोच्चता रम्भापत्रनिभं दलं न
कुसुमं नो केतकीपुष्पवत् । सौरभ्यं कुसुमे फले तदपि
तर्कित्स्ममुज्ज्वम्भते लोको येन रसाल शालनिकरांस्त्य-
क्त्वा गुणान्स्ताति ते ॥ १२६ ॥ गर्वं मा कुरु शक्रे
तव गुणाञ्जानन्ति राज्ञां गृहे ये दीना धनवर्जिताश्च कृपणाः
स्वप्नेऽपि पश्यन्ति नो । आग्नोऽहं मधुकूपकैर्मम फलैस्तुसा
हि सर्वे जना हे रण्डे तव किं गुणा मम फलैस्तुल्यं न
किञ्चित्कलम् ॥ १२७ ॥ उन्मीलद्रसबिन्दुगन्धकुसुमा-
वह्यो वसन्तोदये कान्ताः कोमलपलवाः कति कति क्री-
डावने सन्ति न । सौभाग्यैकनिधे रसाल तदपि श्रीमञ्जरी-
शालिनस्त्वतोऽन्यत्र च कुञ्जचिन्मधुकरश्रेणी न विश्राम्यति
॥ १२८ ॥ स्निग्धाप्राः फलिनो वृताः परिमलैः पौष्यैर्मधु-
स्यन्दिनो नानन्दाय भवन्ति किं वनमुवां भूमिरुहो भूरिशः
माधुर्यं मधुनस्तवैव परमं माकन्द मन्यामहे माध्वीममैविदो
दृढं मधुलिहः स्यूता यतो मर्मणि ॥ १२९ ॥ आस्तां गाढ-
तरासुशीलनविधिः संस्पर्शनं दूरतः संभाषाविषयीकृतोऽस्ति
न मनागक्ष्णोः पदं प्रापितः । किं भ्रमः सहकार तावकगु-
णान्नयादृशैर्दुर्लभान्सौरभ्येण यदध्वगानपि मुहुः प्रीणासि
द्वरादपि ॥ १३० ॥ त्वं सामान्यतरुभ्रमेण सकलक्षोणी-
रुहक्षमापतो माकन्देऽपि किरात पातय सुधा मास्मिन्कुठारं
हठात् । एष श्लाघ्यजनस्य जीवितमलिव्यूहस्य बन्धुर्मधोः
सर्वस्वं कुसुमायुधस्य विजयामाल्यः पिकानां गुरुः ॥ १३१ ॥
शान्ता घर्मकणाः श्रमः शिथिलितस्तीर्णस्तुषामुद्रमो वारंवार-
सुदारकोकिलरवैरानन्दितं मानसम् । सर्वे प्राप्तममीप्सितं
तव तले चूत प्रसन्ना द्विजश्रेणीकूजितरञ्जिताखिलमनो
यामो वयं स्वस्ति ते ॥ १३२ ॥

पनसः ॥ गरीयः सौरभ्यं रसपरिचये नार्हति सुधा
सिता मृद्धीकापि प्रथिमनि निमग्नः फलभरः । परार्थं कोश-
श्रीरिति पुलकितं कण्टकमिषादहो ते चारित्रं पनस मनसः
कस्य न मुदे ॥ १३३ ॥

तमालः ॥ पासन्ति कस्य कुसुमे मधुषा मधूनि स्था-
स्यन्ति कस्य शिखरेषु विहंगमालाः । इत्येव शोचति परं
परितो विसारिदावाभिमग्नवपुषे तरुस्तमालः ॥ १३४ ॥

कदली ॥ तालीतरोरनुपकारि फलं फलित्वा लजावशा-
दुचित एव विनाशयोगः । एतत्तु चित्रमुपकृत्य फलैः प-
रभ्यः प्राणान्निजाञ्छटिति यत्कदली जहाति ॥ १३५ ॥

द्राक्षा ॥ दौसेरकस्य दासीयं बदरी यदि रोचते । ए-
तावतैव किं द्राक्षान न साक्षादमृतप्रदा ॥ १३६ ॥ यद्यपि
न भवति हानिः परकीयां चरति रासमे द्राक्षाम् । असम-
ञ्जसमिति मत्वा तथापि खलु खिद्यते चेतः ॥ १३७ ॥

दाडिमः ॥ मयि जीवति बीजाढ्ये किमन्ये बीजपूरकाः ।
इति संचिन्त्य मनसा विदद्रे दाडिमीफलम् ॥ १३८ ॥
आ पुष्पप्रसवान्मनोहरतया विश्वास्य विर्वं जनं हंहो
दाडिम तावदेव सहसे वृद्धिं स्वकीयामिह । यावन्नैति
परोपभोगसहतामेषा ततस्तां तथा ज्ञात्वा ते हृदयं द्विधा
दलति यत्तेनातिवन्द्यो भवान् ॥ १३९ ॥

नालिकेरः ॥ उच्चैरेष तरुः फलं च विपुलं दृष्ट्वैव हृष्टः
शुकः पक्वं शालिवनं विहाय जडधीस्तं नालिकेरं गतः । त-
त्रारुह्य वसुधितेन मनसा यत्नः कृतो भेदने वाञ्छा तस्य
न केवलं विगलिता चध्वर्गता चूर्णताम् ॥ १४० ॥

तालः ॥ अये ताल व्रीडां व्रज गुरुतया भाति न भ-
वान्फले न च्छाया नो कठिनपरिवारो हि भवतः । इयं
धन्या धन्या सरलकदली सुन्दरदला परात्मानं मन्ये सुख-
यति फलेनामृतवता ॥ १४१ ॥ अध्वन्यध्वनि भूरुहः फ-
लमृतो नम्रानुपेक्ष्यादरादूरादुन्नतिसंश्रयव्यसनिनः पान्थस्य
मृदात्मनः । यन्मूलं समुपागतस्य मधुरच्छायाफलैः का
कथा शीर्णेनापि हि नोपयोगमगमत्पणेन तालद्रुमः ॥ १४२ ॥

भूर्जः ॥ दौर्जन्यमात्मनि परं प्रथितं विधात्रा भूर्जद्रु-
मस्य विफलत्वसमर्पणेन । किं चर्मभिर्निशितराश्रशतावकृ-
त्तराशां न पूरयति सोऽर्थपरम्पराणाम् ॥ १४३ ॥ कुर्वन्तु
नाम जनतोपकृतिं प्रसूनच्छायाफलैरविकलैः सुलभैर्दुमास्ते ।
सोढास्तु कर्तनरुजः पररक्षणार्थमेकेन भूर्जतरुणा करुणा-
परेण ॥ १४४ ॥

अश्वत्थः ॥ वर्धितैः सेवितैः किं तैः सत्यश्वत्थेऽन्यपादपैः ।
वर्धितो नरकाक्षेत्रस्पृष्टोरिष्टानि हन्ति यः ॥ १४५ ॥

न्यग्रोधः ॥ महातरुर्वा भवति समूलो वा विनश्यति ।
नान्तरप्रत्ययानेति न्यग्रोधकणिकाङ्कुरः ॥ १४६ ॥ न्यग्रोधे
फलशालिनि स्फुटतरं किंचितफलं पच्यते बीजान्यङ्कुरगोच-
राणि कतिचित्सिध्यन्ति तस्मिन्नपि । एकस्तेष्वपि कश्चिदङ्कुर-
वरः प्राप्नोति तामुन्नतिं यामासाद्य निदाघपीडिततनुमूर्त्ता-
निच्छिद्ये धावति ॥ १४७ ॥ विस्तीर्णो दीर्घशाखाश्रितश-
कुनिशतः शाखिनार्मग्रणीस्त्वं न्यग्रोध क्रोधमन्तः प्रकटयसि
न चेद्ब्रूमि किंचित्तदल्पम् । जलोऽप्येष त्रैपाकुलप्रलघुपरि-
करा कापि कृष्माण्डवल्ली पल्लीपृष्ठप्रतिष्ठा हसति हि फलने
त्वत्फलानां किमन्यत् ॥ १४८ ॥

मधूकः ॥ तत्तेजस्तरणेनिदाघसमये तद्वारि मेघागमे
तज्जाञ्च शिशिरे यदेकशरणीः सोढं पुरा येददलेः । आया-
तोऽप्यधुना फलस्य समयः कोऽयं विना तैरिति स्मत्वा
तानि शुंचेव रोदिति गल्पुष्यैर्मधूकद्रुमः ॥ १४९ ॥ मूला-
देव यदस्य विस्तृतिभरश्छायाप्यनन्यादृशी ते यस्य प्रसवाः
सुमञ्जुरसैरानन्दयन्तः प्रजाः । खेहं च प्रकटीकरोति परमं
भूयः फलानां गुणैर्हित्वैकैकगुणांस्तरुभज सखे तस्मान्म-
धूकद्रुमम् ॥ १५० ॥

शालमलिः ॥ विशालं शालमल्या नयनसुभगं वीक्ष्य
कुसुमं शुक्रस्यासीद्बुद्धिः फलमपि भवेत्तादृशमिति । चिरं
तत्र स्थित्वा फलमपि च काले परिणते विपाके तूलोऽन्तः
सपदि मरुता सोऽप्यपहृतः ॥ १५१ ॥ दूरे मार्गान्नि-
वससि पुनः कण्टकैरावृतोऽसि छायाशून्यः फलमपि च ते
वानरैरप्यभक्ष्यम् । निर्गन्धस्त्वं मधुपरहितः शालमले
सारशून्यः सेवास्नाकं भवति विफला तिष्ठ निःश्वस्य
यामः ॥ १५२ ॥ हंसाः पद्मवनाशया मधुलिहः सौरभ्य-
लाभाशया पान्थाः स्वादुफलाशया बॅलिमुजो गुप्राश्र
मांसाशया । दूरादुत्तमपुष्परानिर्करैर्निःसारमिथ्योन्नते रे रे
शालमलिपादप प्रतिदिनं के न त्वया वक्षिताः ॥ १५३ ॥
कायः कण्टकभूषितो न च घनच्छायीकृताः पल्लवाः
पुष्पाणि च्युतसौरभाणि न दलश्रेणी मनोहारिणी । किं ब्रूमः
फलपाकमस्य यदुपन्यासेऽपि लज्जामहे तद्भोः केन गुणेन
शालमलितरो जातोऽसि सीमद्रुमः ॥ १५४ ॥

निम्बः ॥ निम्ब किं बहुनोक्तेन निर्फलानि फलानि
ते । यानि संजातपाकानि काका निःशेषयन्त्यमी ॥ १५५ ॥

१ श्रेष्ठः. २ लज्जाकृत. ३ शोकेन. ४ काकाः. ५ व्यर्थानि.

यैश्च निम्बं परशुना यश्चैनं मधुसर्पिषा । यश्चैनं गन्धमा-
ल्याद्यैः सर्वस्य कटुरेव सः ॥ १५६ ॥ पश्यानुरूपमिन्दि-
न्दिरंण माकन्दशेखरो मुखरः । अपि च पिचुमन्दसुकुले
मौकुलिकुलमाकुलं मिलति ॥ १५७ ॥ चित्रं चित्रं बत
बत महश्चित्रमेतद्विचित्रं जातो देवादुचितघटनासंविधाता
विधाता । यन्निम्बानां परिणतफलस्फैतिरास्वादनीया
यच्चैतस्याः कंबलनकलाकोविदः काकलोकः ॥ १५८ ॥
यस्मादर्थैर्जनो मनोभिलषितं लब्ध्वा मुदा मेदुरः सार्धं
बन्धुजनैश्चकार विविधानभोगान्विलासोद्भुरः । तं दैवेन
विवेकशून्यमनसा निर्मूल्य वृत्तदुग्मं स्थाने तस्य तु काक-
लोकैर्वसतिनिम्बः समारोपितः ॥ १५९ ॥

बबूलुः ॥ पत्रफलपुष्पलक्ष्म्या कदाप्यदृष्टं वृत्तं च खलु
शुकैः । उपरोपैम भवन्तं बबूलु वद कस्य लोभेना ॥ १६० ॥
गात्रं कण्टकसंकटं प्रविरलच्छाया न चायासहन्निर्गन्धः
कुंसुमोत्करस्तव फलं न क्षुद्दिनाशक्षमम् । बबूलुद्रुम मूल-
मेति न जनस्तत्तावदास्तामहो हन्येषामपि शाखिनां फल-
वतां गुप्त्यै वृतिर्जायसे ॥ १६१ ॥ आमूलाग्रनिबद्ध-
कण्टकतनुनिर्गन्धपुष्पोद्गमश्छाया न श्रमहारिणी न
च फलं क्षुक्षामसंतोषकृतं । रे रे बबूलु साधुसङ्गर-
हितस्तत्तावदास्तामहो हन्येषामपि शाखिनां फलवतां गुप्त्यै
वृतिर्जायसे ॥ १६२ ॥ शाखाः कण्टककोटिभिः परिवृता
वज्रं फलं कुत्सितं पत्रं क्षुद्रतरं न चासि गहना छायापि
पान्थप्रिया । अन्येषामपि शाखिनां फलभृतां रक्षार्थमानी-
यसे बबूलुद्रुम कैर्गुणैर्गुरतरैर्दृक्षेपु संभाव्यसे ॥ १६३ ॥

खदिरः ॥ विना खदिरसारेण हारेण हरिणीदशाम् ।
नाधरे जायते रागो नानुरागः पयोधरे ॥ १६४ ॥ च-
न्दने विषंधरास्तामहो वस्तु सुन्दरमंगुलितकुतः । रक्षितुं
वद किमात्मसौष्ठवं संचिताः खदिर कण्टकास्तवया ॥ १६५ ॥
परं तदिह नास्ति यन्न खदिरैः खरैरावृतां न तेऽपि खदिरा
न ये कुटिलकण्टकैरावृताः । न ते कुटिलकण्टकाः किमपि
ये न मर्मच्छिद्यः ससुज्जत वृथास्थितिं बत सहध्वमध्वश्र-
मम् ॥ १६६ ॥

किंशुकः ॥ किंशुकं किं शुक्रमुखवत्कुसुमानि विका-
सयस्यनिशम् । यस्यां जनोऽनुरागी सा गीरैतैः कदापि
नोच्चार्यो ॥ १६७ ॥ त्यज किंशुक पुष्पिताभिमानं निज-

१ अत्र वृक्षति सिद्धति अचंति इत्यध्याहारेण वाक्यानि
पूरणीयानि. २ अमरेण. ३ काककुलम्. ४ समृद्धिः.
५ भक्षणचतुर्वर्गम्. ६ निवासः. ७ पुष्पप्रकटः. ८ प्राचीरम्.
९ सर्पाच. १० रक्षारहितम्. ११ पलाशवृक्ष.

शिरसि अमरोपसेवनेन । विकसन्नवमालिकावियोगात्कुरुते
वह्निधिया त्वयि प्रवेशम् ॥ १६८ ॥ उपनदिपुलिने महा-
पलाशः पवनसमुच्छलदेकपत्रपाणिः । दवदहमविनष्टजीवि-
तानां सलिलमिवैष ददाति पादपानाम् ॥ १६९ ॥

शाखोटः ॥ शाखोट शालमलिपलाशकरीरकाद्याः शृ-
ण्वन्तु पुण्यनिलयो यदसौ वसन्तः । शुष्मभ्यमर्षयति पल्ल-
वपुष्पलक्ष्मीं सौरभ्यसंभवविभिस्तु विधेरधीनः ॥ १७० ॥
कस्त्वं भोः कथयामि दैवहतकं मां विद्धि शाखोटकं वै-
राग्यादिव वक्षि साधु विदितं कस्मादिदं कथ्यते । वामे-
नात्र वटस्तमध्यगजनः सर्वात्मना सेवते न च्छायापि परो-
पकारकृतये मार्गस्थितस्यापि मे ॥ १७१ ॥

पीलुः ॥ घन्याः सूक्ष्मफला अपि प्रियतमास्ते पीलु-
वृक्षाः क्षितौ क्षुरक्षीणेन जनेन हि प्रतिदिनं येषां फलं
भुज्यते । किं तैस्त्र महाफलैरपि पुनः कल्पद्रुमार्थैर्द्रुमै-
र्येषां नाम मनागपि श्रममुदे छायापि न प्राप्यते ॥ १७२ ॥

करीरः ॥ फलं दूरतरेऽप्यास्तां पुष्पासि कुसुमैर्जनान् ।
इतरे तरवो मन्ये करीर तव किकराः ॥ १७३ ॥ किं
पुष्पैः किं फलेस्तस्य करीरस्य दुरात्मनः । येन वृद्धिं
समासाद्य न कृतः पत्रसंग्रहः ॥ १७४ ॥

विल्वः ॥ आमोदीनि सुमेदुराणि च मृदुस्वादूनि च
क्षमारुहामुद्यानेषु वनेषु लब्धजनुपां सैन्तीतरेषामपि । किं
तु श्रीफलता तथैव जयिनी मालूर दिग्भ्रण्डले यस्यैतानि
फलानि यौवनवतीवक्षोजलक्ष्मीगृहाः ॥ १७५ ॥

शालिः ॥ शाखासंततिसिनिरुद्धनभसो भूयांस एवा-
वनौ विद्यन्ते तरवः फलैरविकलैरार्तिच्छिद्रः प्राणिनाम् ।
किंतु द्वित्रदलैरलंकृततनोः शाले स्तुमस्तुङ्गतां दत्त्वा येन
निजं शिरः सुकृतिना को नाम न प्रीणितः ॥ १७६ ॥

कुटजः ॥ ससुपागतवति दैवादवलेहां कुटज मधुकरे
मा गाः । मकरन्दतुन्दिलानामरविन्दानामयं यतोमान्यः १७७

इक्षुः ॥ कान्तोऽसि नित्यमधुरोऽसि रसाकुलोऽसि किं-
चासि पञ्चशरकार्मुकमद्वितीयम् । इक्षो तवासि सकलं
परमेकमूनं यत्सेवितो भजसि नीरसतां क्रमेण ॥ १७८ ॥
परार्थं यः पीडामनुभवति भङ्गोऽपि मधुरो यदीयः सर्वै-
षामिह खलु विकारोऽप्यभिमतः । न संग्रसो वृद्धिं यदि
स भ्रष्टामक्षेत्रपतितः किमिक्षोर्दोषोऽसौ न पुनरगुणाया म-
रुवुवः ॥ १७९ ॥ सुखे यद्वैरस्यं वपुरपि पुनर्धर्मिर्निश्चितं
न संतसः कोऽपि क्षणमपि भजेन्मूलमभितः । फलं चैवा-

प्राप्यं विरथरसलिप्सस्य भवतस्तदिक्षोर्नायुक्तं विहितमित-
रैर्युक्तं दलनम् ॥ १८० ॥

लवङ्गी ॥ अयि दुष्कृतकेन केन वस्ते हलिकद्वारि
लवङ्गि पुष्पितासि । स्तम्बकास्तव पांसुभिः परीताः परितः
प्राङ्गणसीङ्गि यल्लुठन्ति ॥ १८१ ॥ लूनं मत्तमतंगजैः कि-
यदपि न्छिन्नं तुषारार्दितैः शिष्टं ग्रीष्मजतीक्षणभानुकिरणै-
र्भस्मीकृतं काननम् । एषा कोणगता सुदुः परिमलैरामोद-
यन्ती दिशो हा कष्टं ललिता लवङ्गलतिका दावाधिना द-
ह्यते ॥ १८२ ॥ सौरभ्येण समावृणोषि कुकुभः पुष्पासि
पुष्पध्यांलूतातन्तु वृथा तथापि कियतीस्त्वं यापययामिनीः ।
अस्मिन्दासपुरे परस्तत इतो विन्यस्तविसामिषे मालाकार-
मृते लवङ्गि ललितान्कस्ते गुणाञ्जास्यति ॥ १८३ ॥

कार्पासः ॥ नीरसान्यपि रोचन्ते कार्पासस्य फलानि
मे । येषां गुणमयं जन्म परेषां गुह्यगुप्तये ॥ १८४ ॥
श्लाघ्यं कार्पासफलं यस्य गुणै रन्ध्रवन्ति पिहितानि । सु-
क्ताफलानि तरुणीकुचकलशतटेषु विलसन्ति ॥ १८५ ॥
निष्णेषोऽस्थिचयस्य दुःसहतरः प्रासस्तुलोरोहणं ग्राम्यस्त्री-
नसन्नुम्बनव्यतिकरस्तत्रीप्रहारव्यथा । मौतङ्गोक्षितमण्डव-
रिणिकापानं च कूर्चाहतिः कार्पासेन परार्थसाधनविधौ किं
किं न चाङ्गीकृतम् ॥ १८६ ॥

शणः ॥ भूर्जः परोपकृतये निजकवचविकर्तनं सहते ।
परबन्धनाय तु शणः प्रेक्षध्वमिहान्तरं कीटक् ॥ १८७ ॥

कण्टकारिकाः ॥ उचितं नाम नारङ्ग्यां केतक्यामपि
कण्टकाः । रसगन्धोऽङ्गितं किं ते कण्टकाः कण्टका-
रिके ॥ १८८ ॥

धत्तूरः ॥ माधुर्यसाराधारितामृतस्य तत्कण्टकित्वं पन-
सस्य सखम् । उन्मादिनो मातुलपुत्रकस्य कथं सहाभो
वत कण्टकित्वम् ॥ १८९ ॥ धत्तूर धूर्तं तरुणन्दुनिवास-
योग्ये स्थाने पिशाचपतिना विनिवेशितोऽसि । किं वैरवाणि
विकसन्ति तमः प्रयाति चेन्द्रोपलो द्रवति वार्धिरुपैति वृ-
द्धिम् ॥ १९० ॥ धत्तूरकण्टक फलप्रतिरोधबुद्ध्या वैरं वृ-
थैव कुरुषे पनसेन सार्धम् । सन्तो हसन्ति न भजन्ति च
चेतसा त्वां भ्रान्ता भवन्ति पुरुषास्तव सेवनेन ॥ १९१ ॥

१ विनया दलनातिरिक्तमथनाभावेन विफला रसस्य लिप्सा
लभ्युमिच्छा यासिस्तस्य. २ शुष्काणि. ३ सूत्रमयम्. ४ मातङ्गै-
नाम्यजेनोक्षितं सिक्तं यन्मण्डवादि सिक्थद्रवोदकं तत्कणिकायाः
पानम्. अतीवाशुचीति भावः. ५ माधुर्यसारेण तुच्छीकृतममृतं
यने. ६ धत्तूरफलस्य. ७ शंकरेण. ८ चन्द्रकान्तः.

१ सवित्यत्रच्छायादिभिः. २ फलानीति शेषः. ३ सुदृशक-
रादिः. ४ अग्ने. ५ पर्वव्यासम्.

महेशस्त्वां धत्ते शिरसि रसराजस्य जयिनी विशुद्धिस्त्व-
त्सङ्गाकनकमयमेतन्निभुवनम् । तनोति त्वस्वेवां ननु
कनकवृक्ष त्वदपरः परः को नु स्यात्तद्यदि न सुलभीभावम-
भजः ॥ १९२ ॥

पलाण्डुः ॥ कर्पूरधूलीरचितालवालः कस्तूरिकाकुङ्कु-
मलिसदेहः । सुवर्णकुम्भैः परिधिच्यमानो निजं गुणं मुञ्चति
किं पैलाण्डुः ॥ १९३ ॥

तृणानि ॥ रूढस्य सिन्धुतटमनु तस्य तृणस्यापि
जन्म कल्याणम् । यत्सलिलमज्जदाकुलजनस्य हस्तावल-
म्बनं भवति ॥ १९४ ॥ उत्तुङ्गैस्तरुभिः किमेभिरखिलैरा-
काशसंस्पर्शभिर्धन्योऽसौ नितरासुलूपविटपी नयास्तटेऽव-
स्थितः । एवं यः कृतबुद्धिरुज्जितजलव्यालोलवीचीवशान्म-
ज्जन्तं जनसुद्धरामि सहसा तेनैव मज्जामि वा ॥ १९५ ॥

कलमाः ॥ कलमाः पाकविनम्रा मूलतलाघ्रातसुरभि-
कह्लाराः । पवनाकम्पितशिरसः प्रायः कुर्वन्ति परिमलश्लघाम्
॥ १९६ ॥ अस्मानवेहि कर्मलानलमोहातानां येषां प्रचण्ड-
मुसलैरैवदाततैव । ज्ञेहं विमुच्य सहसा खलतां प्रयान्ति
ये स्वल्पपीडनवशात्त वयं तिलास्ते ॥ १९७ ॥

ताम्बूलम् । किं वीरुंधो भुवि न सन्ति सहस्रशो-
ऽन्या यासां दलानि न परोपकृतिं भजन्ते । एकैव वलिषु
विराजति नागवह्नी या नागरीवदनचन्द्रमलं करोति ॥ १९८ ॥
वह्नीनां कति न स्फुरन्ति परितः पत्राणि किं तैरिह स्निग्धैर-
प्यतिकोमलैरपि निजाभेवाश्रयद्रिः श्रियम् । तानेव स्तुमहे
महाजनसुखश्रीकारिजन्मव्रतान्यान्सूते नवनगारीप्रियतमां-
स्ताम्बूलवह्नीदलान् ॥ १९९ ॥

तुम्बी ॥ सर्वारैतुम्ब्यः समकटुरसारतुम्बिवह्नीप्रस-
तास्ताः संबद्धा अपि कतिपया दुस्तरं तारयन्ति । शैर्देवा-
यन्ते सरसमपाराः शुष्ककाष्ठे निष्पण्णास्तमभ्येऽन्या ज्वलित-
हृदयाः । शोणितं संपिबन्ति ॥ २०० ॥ एके तुम्बा व्रति-
करगताः पात्रतामानयन्ति गायन्त्यन्थे सरसमधुरं शुद्धवंशे
विलम्बाः । एके तावद्भ्रथितसगुणा दुस्तरं तारयन्ति तेषां मध्ये
ज्वलितहृदया रक्तमेकं पिबन्ति ॥ २०१ ॥

वंशः ॥ छिन्नः सनिशितैः शशैर्विद्धश्च नवससधा ।
तथापि हि सुवंशेन विरसं नापजल्पितम् ॥ २०२ ॥

१ जयिनी उत्कथवती रसराजस्य पादरस्य विशुद्धः एतन्नि-
भुवनं कनकमयं सुवर्णमयं तनोतीत्यन्वयः । २ जातेति शेषः । ३ कं-
थः । ४ शालिविशेषान् । ५ वणिष्ठतानाम् । ६ शुभ्रमन् । ७ तैलम् ;
(पक्षे) प्राणिम् । ८ दुर्जनत्वम् ; (पक्षे) मलरूपत्वम् । ९ लताः ।
१० तुम्बीफलानि । ११ शब्दं कुर्वन्ति । १२ रक्तम् ।

कुन्दः ॥ एष पटपटयुवा मदायतः कुन्द यापयति
यामिनीस्त्वयि । तुर्वेहा तदपि नापचीयते पश्मिनीविरहवे-
दना हृदि ॥ २०३ ॥ संदर्शयस्व मधुवैभवमस्ति यत्ते रे
कुन्द किं दुरभिमानमुरीकरोषि । एतन्न चेतसि करोषि स-
रोजबन्धुः पुष्पंधयोऽपि मम सौरभमातनोति ॥ २०४ ॥

कमलानि ॥ वरमश्रीकता लोके नासमानसमानता ।
इतीव कुमुदोद्भेदे कमलैर्मुकुलयितम् ॥ २०५ ॥ प्रसारि-
तकरे मित्रे जगदुद्घोतकारिणि । किं न कैरव लज्जा ते
कुर्वतः कोशसंवृतितम् ॥ २०६ ॥ लक्ष्मीसंपर्कजातोऽयं
दोषः पद्मस्य निश्चितम् । यदेष गुणसंदोहध्वाभि चन्द्रे परा-
भ्युखः ॥ २०७ ॥ अन्तश्छिद्राणि भूयांसि कैण्टका बहवो
वहिः । कथं कमलनालस्य नाभूवन्मङ्गुरा गुणाः ॥ २०८ ॥
मालतीसुकुला याताः कुन्दा मन्दायितास्तथा । पङ्कज त्वा-
मिदं ब्रूमः कुत्र यातु मधुव्रतः ॥ २०९ ॥ पङ्कज जलेषु वासः
प्रीतिमधुपेषु कैण्टकैः सङ्गः । यद्यपि तदपि तवैत-
च्चित्रं मित्रोदये हर्षः ॥ २१० ॥ कुसुमं कोशातनया
विकसति रात्रौ दिवा च कूष्माण्ड्याः । अलिकुलनिचयै
रुचिरं किं तु यशः कुमुदकमलयोरैव ॥ २११ ॥ उदित-
वति द्विजराजे कस्य न हृदये मुदः पदं दधति । संकुचसि
कमल यदयं हर हर वामो विधिर्भवतः ॥ २१२ ॥ एते
हि गुणाः पङ्कज सन्तोऽपि न ते प्रकाशमायान्ति । यल्ल-
क्ष्मीवसतेस्त्व मधुपैरुपजीव्यते कोशः ॥ २१३ ॥ पश्मिनि
किमिति क्रीडसि मधुपैर्लज्जालोऽपि न हि किं ते । हर
हर विस्मृत्योक्तं क्व तु लज्जा संवित्पुरस्तायाः ॥ २१४ ॥

किं कुप्यसि कस्मैचन सौरभसाराय कुप्य निजमधुने ।
यस्य कृते शतपत्रं प्रतिपत्रं तेऽद्य मृग्यते त्रमैरैः ॥ २१५ ॥
अपि मकरन्दस्यन्दिनि पश्मिनि मन्ये तवैव सुभगत्वम् ।
पुष्पवतीमपि भवतीं त्यजति न वृद्धः शुचिर्हंसैः ॥ २१६ ॥
मधुप इव मारुतेऽस्मिन्मा सौरभलोममम्बुजिनि मंथ्याः ।
लोकानामेव मुदे महितोऽप्यात्सामुनार्थितां नीतः ॥ २१७ ॥
न कुले वापि न शीले न वास्ति स्वयेऽपि कश्चिद्रुक्कर्षः ।
यत्पुष्पाति मिलिन्दानरविन्द महत्स्वमेतत्ते ॥ २१८ ॥

१ योशसंवरणम् । २ रन्ध्राणि ; (पक्षे) दोषस्थानानि । ३ शकाः ;
(पक्षे) खलाः । ४ सौभाग्यादयः ; (पक्षे) तन्तयः । ५ उदकेषु ; (पक्षे)
उल्लोः सावर्थात्) जलेषु मूत्रेषु । ६ भ्रमरपुः ; (पक्षे) मयपेषु ।
७ स्वाद्गुरुहैः ; (पक्षे) दुष्टैः । ८ रासं ; (पक्षे) क्षिग्धः । ९ सुयानुर-
क्तायाः ; (पक्षे) रासिना पिता तामिभरक्तायाः । रिक्तगामिना-
रन्ध्रमिप्रायः । १० पुष्पयुक्ताम् ; (पक्षे) रजस्वलाम् । ११ श्वेतः ;
(पक्षे) पवित्रः । १२ राजहंसः ; (पक्षे) परमहंसः ।

रे पद्मिनीपत्र भवच्चरित्रं चित्रं प्रतीमो वयमत्र किञ्चित् ।
 त्वं पङ्कजनामपि यदच्छभावादपि स्पृशस्यन्धु न पङ्कसङ्घि
 ॥ २१९ ॥ जनिः सरोङ्कादतिपङ्किनो यद्यलोलुपैर्वा मधु-
 पर्विहारः । कलङ्क एवैष कुमुद्वतीनां कलङ्किनः किं तु
 कलावतीनाम् ॥ २२० ॥ अपि त्वया कैरविणि व्यधायि
 सुधा सुधाबन्धुनि बन्धुभावः । जनापवादः परितः प्रयातः
 समागमो हन्त न जातु जातः ॥ २२१ ॥ कमलिनि
 मलिनीकरोषि चेतः किमिति बकैरैवहेलितानैर्भिक्षैः । परि-
 णतमकरन्दमार्मिकास्ते जगति भवन्तु चिरायुषो मिलिन्दाः
 ॥ २२२ ॥ रुचिरतिरुचिरा शुचिर्वसुसुत्रैः शिरसि धृतः स्वय-
 मेव शंकरेण । कमलिनि मलिनीकरोषि कस्मान्मुखमिदमिन्दु-
 मुदीक्ष्य लोककान्तम् ॥ २२३ ॥ नलिनि निपुणतां वदामि
 किं ते भ्रमरविलासिनि लास्यलालसायाः । त्रिभुवननयनो-
 त्सवं यदिन्दुं नयसि न हन्त दृगन्तवर्त्मसमीपम् ॥ २२४ ॥
 स्वच्छन्दं दलदरविन्दुं ते मरन्दं विन्दन्तो विदधतु गु-
 ज्जितं मिलिन्दाः । आमोदानथ हूरिदन्तराणि नेतुं नै-
 वान्यो जगति रसमीरणात्प्रवीणः ॥ २२५ ॥ यावत्त्वां न खलु
 हसन्ति कैरविण्यो यावत्त्वां तरणिकराः परामृशन्ति । यावत्ते
 मधुविभवो नवोऽस्ति तावन्धाव्नीकं वितर सरोज षट्प-
 देभ्यः ॥ २२६ ॥ रे पद्मिनीदल तवात्र मया चरित्रं द्रष्टं विचित्र-
 मिव यद्विदितं भ्रुवं तत् । यैरेव शुद्धसलिलैः परिपालितस्त्वं
 तेभ्यः पृथग्भवसि पङ्कभवोऽसि यस्मात् ॥ २२७ ॥ कामं भ-
 वन्तु मधुलम्पटषट्पदौघसंघट्टघर्घरधनध्वनयोऽञ्जखण्डाः ।
 गायन्त्रपि श्रुतिसुखं विधिरेष यत्र भृङ्गः स कोऽपि धरणी-
 धरनाभिपद्मः ॥ २२८ ॥ विभ्रम्य काननमसौ दिवसावसाने
 त्वय्येव षट्पदयुवा हृदयं बबन्ध । राजीव चेन्मलिनिमान-
 सुरीकरोषि कः स्यादहो मधुलिहामधुनावलम्बः ॥ २२९ ॥
 स्वामोदवासितसमग्रदिगन्तराला रक्ता मनोहरशिखा
 सुकुमारमूर्तिः । सेव्या सरोजकलिका तु यदैव जाता नीत-
 स्तदैव विधिना मधुपोऽन्यदेशम् ॥ २३० ॥ किं बान्धवेन
 रविणा हरिणाथ किंवा लक्ष्म्या च किं च जैलजोदरजेन
 किंवा । एतस्य शुद्धचरितस्य सरोरुहस्य नैषा तुषारजनिता
 शमिता विपत्तिः ॥ २३१ ॥ लक्ष्मीनिवास इति वारिरुहां
 प्रसिद्धिरन्वेषिताः कतिपया वर्णटास्तु सन्ति । राज्ञि प्रसा-
 रितकरे किमहं ददामि संकोचितं वदनमम्बुरुहैरितीव

॥ २३२ ॥ लक्ष्मीः स्वयं निवसति त्वयि लोकधात्रि
 मित्रेण चापि विहितोऽस्ति दृढोऽनुरागः । बन्दीव गायति
 गुणांस्तव चञ्चरीकः कः पुण्डरीक तव साम्यसुरीकरोति
 ॥ २३३ ॥ अथि दलदरविन्दुं स्यन्दमानं मरन्दं तव कि-
 मपि लिहन्तो मञ्जु गुञ्जन्तु भृङ्गाः । दिशि दिशि निर-
 पेक्षस्तावकीनां विवृण्वपरिमलमयमन्यो बान्धवो गन्धवाहः
 ॥ २३४ ॥ ससुत्पत्तिः स्वच्छे सरसि हरिहस्ते निवसनं
 निवासः पद्मयायाः सुरहृदयहारी परिमलः । गुणैरेतैरन्यै-
 रपि च ललितस्याम्बुज तव द्विजोत्तमै हंसे यदि रति-
 रतीवोन्नतिरियम् ॥ २३५ ॥ नालस्य प्रसरो जलेष्वपि
 कृतावासस्य कोशे रुचिर्दण्डे कर्कशता मुखेऽस्तिमुदुता
 मित्रे महान्प्रश्रयः । आमूलं गुणसंग्रहव्यसनिता द्वेषश्च
 दोषैकरे यस्यैषा स्थितिरम्बुजस्य वसतिरुत्तैव तत्र श्रियः
 ॥ २३६ ॥ नीरान्निर्मलतो जनिर्मधुरता वामासुखसर्पिणी
 वासो यस्य हरेः करे परिमलो गीर्वाणचेतोः हरः । सर्वस्वं
 तदहो महाकविगिरां कामस्य चाम्बोरुह त्वं चेत्प्रीतिमु-
 रीकरोषि मधुपे किं त्वां प्रति ब्रूमहे ॥ २३७ ॥ एकस्मि-
 ज्जनिरावयोः समजनि स्वच्छे सरोवारिणि भ्रातः काचिदि-
 हेव कानिचिदहान्यत्र व्यतीतानि नौ । लब्धं तामरमं
 त्वया मृगदृशां लीलावतंसास्यदं शैवालं विलुङ्गामि पामर-
 वधूपादाहते पाथसि ॥ २३८ ॥ वैसुक्यं मृगाशञ्जलनस्य
 मनसो निर्माति मे न व्यथां नो द्ये चिरलालिता मधु-
 लिहः सर्पन्ति यजान्तिकम् । जल्पन्तीव दुरक्षारिणे मधु-
 पश्रेणीरवच्छन्नना यत्कादम्ब कुमुद्वती हसति मां तन्मे
 मनस्ताम्यति ॥ २३९ ॥ संभूतिस्तव मानसे सरसिज त्वत्सौ-
 रभैर्वासिताः सर्वास्ताः ककुभस्तवास्ति परमो बन्धुर्दिवसा-
 निति । त्वं चेदध गुणानवध शिशिरे शीतानिलेः शीर्थसि
 प्रायः प्राप्तमिदं तदत्र परमं दिष्टेऽब्ददृष्टं बलम् ॥ २४० ॥
 खद्योतास्तरला भवन्ति भगवानस्संगतो भातुमर्ककोकः
 शोकमुपैति मत्तमनसः केङ्कुर्यते कौशिकाः । इत्थं चेत्तदस-
 द्विचैकविषयो धाता तदेतादृशं न द्रष्टव्यमितीव
 तवती पद्मेक्षणं पद्मिनी ॥ २४१ ॥ पौलोमीपतिकृत्ताने
 विलसतां गीर्वाणभ्रुमीरुहां येन प्रातसमुज्जितानि कुसुमा-
 न्याजश्रेरे निर्जरेः । तस्मिन्नध मधुव्रते विधिवशान्धाव्नी-
 कमाकाङ्क्षति त्वं चेदञ्चसि लोभमम्बुज तदा किं त्वां प्रति
 ब्रूमहे ॥ २४२ ॥

१ चन्द्रस्य. २ कलुषीकरोषि. ३ अवहेलां नीता. तिरस्कृतेति
 यावत्. ४ अपण्डितैः. ५ ममंशाः. ६ भ्रमराः. ७ दिगन्तराणि.
 ८ वायोः. ९ कर्ममोपपन्नः. १० ब्रह्मणा. ११ इत्थं; (पक्षे) कपर्दकाः.

१ लक्ष्म्याः. २ पक्षिश्रेष्ठे. ३ दोषानामाकरे; (पक्षे श्री) चन्द्रे.
 ४ देवमनोहरः. ५ अञ्जीकरोषि.

लताः ॥ लतानामेतासासुदितकुसुमानां मरुदयं मतं-
लास्यं दत्त्वा श्रयति भृशमामोदमसम् ॥ लतास्त्वध्वन्या-
नामहह दशमादाय सहसा ददत्वाधिव्याधिभ्रमिरुदितमोह-
व्यतिकरम् ॥ २४३ ॥

संकीर्णान्योक्तयः ।

शिवः ॥ भस्मनि स्मररिपोरनुरागो हीयते न घनसाप-
परागः । भूषणं यदि फणी न मणीनां काचिदप्यपचितिर्न
च हेमः ॥ १ ॥ उरसि फणिपतिः शिखी ललाटे शिरसि
विधुः सुरवाहिनी जटायाम् । प्रियसखि कथयामि किं
रहस्यं पुरमथनस्य रहोऽपि संसेदेव ॥ २ ॥ इयं तावलीला
यदधिरुहे वृद्धवृषभो यदुन्नेहे रुण्डं यदिह चितिभस्मापि
लिलिपे । अयं को व्यापारो यदतिलकि भाले हुतवहो यद-
त्रैवि व्यालो यदकवल्लि हालाहलमपि ॥ ३ ॥ त्रिभ्राणे
त्वयि भस्म कः समभवन्मन्दादरश्चन्दने कः क्षीमं कलयां-
चकार न कृती कृत्तिं वसाने त्वयि । धत्तूरसृह्यालुतां
त्वयि गते तत्याज कः केतकीं स्वातङ्ग्याज्जहिहि त्वमीश्वर
गुणांल्लोकोऽस्ति तद्गाहकः ॥ ४ ॥ त्वं चेत्सं चरसं वृषेण
लघुता का नाम दिग्दन्तिनां ध्यालेः काञ्चनकुण्डलानि कु-
रुपे हानिर्न हेमः पुनः । भूर्धा चेद्ब्रह्मसे जैडान्शुमयशः किं
नाम लोकत्रयीदीपसौम्नुजबान्धवस्य जगतामीशोऽस्ति किं
ब्रूमेह ॥ ५ ॥ छेत्सि ब्रह्मशिरो यदि प्रथयसि प्रेतेषु सख्यं
यदि क्षीर्षः क्रीडसि मौतुभिर्दिदि रतिं धत्से इमशाने यदि ।
सृष्ट्वा संहारसि प्रजा यदि तथाप्याधाय भक्त्या मनः कं
सेवे करवाणि किं त्रिजगती शून्या त्वमेवेश्वरः ॥ ६ ॥

परशुरामः ॥ त्वं जामदग्न्य जननीवधपातकेन संदु-
षितः क्रतुविदां धुरि नाभविष्यः । गीर्वाणवन्धचरणस्तव
चन्द्रमौलिराचार्यकं स भगवान्यदि नाकरिष्यत् ॥ ७ ॥

रामचन्द्रः ॥ सङ्गामाङ्गणमागते दशमुखे सौमित्रिणा
विश्रितं सुधीवेण विवर्तितं हनुमता व्यालोलमालोकितम् ।
श्रीरामेण परंतु पीनपुलकस्फूर्जकपोलश्रिया सान्द्रानन्दरसा-
लसा निदधिरे बाणासने दृश्यः ॥ ८ ॥

सीता ॥ वनान्ते खेलन्ती शशकशिशुमालोक्य चकिता
भुजप्रान्तं भर्तुर्भजति भयहर्तुः सपदि या । अहो सेयं
सीता दशवदननीता हलरदैः परीता रक्षोभिः श्रयति वि-
वशा कामपि दशाम् ॥ ९ ॥

इन्द्रः ॥ जैम्भारिरेव जानाति रम्भासंयोगविभ्रमम् ।
घैटीचेटीविटः किंस्त्रिजानात्सैमरकामिनीम् ॥ १० ॥

स्मरः ॥ पुरो गीर्वाणानां निजमुजबलाहोपुरुषिकामहो
कारं कारं पुरभिदि शरं संमुखयतः । स्मरस्य सर्वालानय-
नशुभमालार्चनपदं वपुः सद्यो भालानलभसितजालास्पदम-
भूत् ॥ ११ ॥

आकाशम् ॥ यः पीयूषसहोदरैः स्नपयति ज्योत्स्ना-
जलैः सर्वतो यश्च त्वामधिकाधिकं ज्वलयति प्रोद्धामतापैः
करैः । आतव्यामिं तयोरपि स्थितिमिह व्यातन्वतो विक्रि-
यानिसुक्तस्य महत्त्वमेतदसमं दूरेऽधिरुढं तव ॥ १२ ॥

पृथ्वी ॥ विश्वास्य मधुरवचनैः साधुन्ये वस्यन्ति
नम्रतमाः । तानपि दधासि मातः कैदयपि योतस्तवापि च
विवेकः ॥ १३ ॥

जलम् ॥ शैल्यं नाम गुणस्तवैव सहजः स्वाभाविकी
स्वच्छता किं ब्रूमः शुचितां भयन्ति शुचयः स्पर्शेन यस्यापरे ।
किं वातःपरमुच्यते स्तुतिपदं यज्जीवनं देहिनां त्वं चेन्नी-
चपथेन गच्छसि पथः कस्त्वां निरोद्धुं क्षमः ॥ १४ ॥ अञ्जं त्व-
जमथाञ्जभूस्तत इदं ब्रह्माण्डमण्डापुनर्विश्वं स्थावरजंगमं
तदितरस्वन्मूलभित्थं पथः । धिकत्वां चोर इव प्रयासि निभृतं
निर्गल्य जालान्तरैर्बन्ध्यन्ते विवशास्त्वदेकशरणास्वामाश्रिता
जन्तवः ॥ १५ ॥

मारुतः ॥ सैन्ना नाविकधोरणी निपतिता मँथ्येजलं
क्षेपणी पन्थाः पर्वतदुर्गमो धनघनच्छन्नश्च तारापथः ।
हंहो मारुत दुस्तरो जलनिधिः शीर्षा च नोः सांप्रतं मध्ये
मज्ज्य वा तटं गमय वा हस्ते तवास्ते द्वयम् ॥ १६ ॥

मृगतृष्णिका ॥ जलभ्रमोत्पत्तिकृतो गुणोष्णप्रकाश-
यन्त्यां मृगतृष्णिकायाम् । जलाशयभ्रान्तिरभूममेषा प्रभू-
तसंतापकरी पिपासा ॥ १७ ॥

सुवर्णम् ॥ अग्निदाहे न मे दुःखं छेदे न निकषे न
वा । यत्तदेव महदुःखं गुञ्जया सह तोलनम् ॥ १८ ॥ न
वै ताडनात्तापनाद्बहिर्मध्ये न वै विक्रयात्किञ्चिदयमानोऽहमस्मि ।
सुवर्णस्य मे सुख्यदुःखं तदेकं यतो मां जना गुञ्जया तो-
लयन्ति ॥ १९ ॥

मौक्तिकम् ॥ अत्यच्छेनाविरुद्धेन सुवृत्तेनातिचारुणा ।
अन्तर्भिन्नेन संप्राप्तं मौक्तिकेन निबन्धनम् ॥ २० ॥ हृदये

१ इन्द्रः २ घट्टवाहिका दासी तस्या जारः ३ देवाङ्गनाम्-

४ भूमिः ५ गतः ६ गांता ७ जलमध्ये ८ निविष्टगना-

च्छादितः ९ अन्तरिक्षम् १० भिन्ना-

१ नन्दिना २ दिग्गजानाम् ३ जलानुं चन्द्रम्; (पक्षे) ज-
डान्शुम् ४ सर्वस्य ५ स्व्यापयसि ६ मत्तः ७ माहवादिभिः

कुरु संचयं गुणानां यदि रे वाञ्छसि नासिके निवासम् । इति मौक्तिके ते वदामि नूनं गुणहीनो नहि नासिके विभाति ॥ २१ ॥ रत्नाकरे परिहृता वसतिः किमन्यदङ्गीकृतः कठिनवेधनदुःखभारः । वक्षोजकुम्भपरिरम्भणलोलुपेन किं किं न तेन विहितं वत मौक्तिकेन ॥ २२ ॥

सुवर्णकारः ॥ हे हेमकार परदुःखविचारमूढ किं मां मुहुः क्षिपसि वारशतानि वहौ । संदीप्यते मयि सुवर्णगुणातिरेको लाभः परं तव सुखे खलु भस्मपातः ॥ २३ ॥

हारः ॥ मुक्ताहार गुणीभूय नोपसर्प्यः स्तनस्त्वया । विभवे यस्य काठिन्यं व्यर्थं तदुपसर्पणम् ॥ २४ ॥ गुणवत्स्त्व हार न युज्यते परकलत्रकुचेपु विलुण्ठनम् । स्पृशति शीतैकरो जघनस्थलीमुचितमस्ति तदेव कैलङ्किनः ॥ २५ ॥ सद्भृत्सद्गुणविचित्रमहार्हकान्ते कान्ताघनस्तनतटाश्रितचारुमूर्ते । आः पामरीकठिनकण्ठविलग्नभङ्ग हा हार हारितमहो भवता गुणित्वम् ॥ २६ ॥ दीर्घोऽसि चेतनकसूत्रनिवेशनाय मुक्ताकलप किमतो भवतो विपादः । यत्पञ्चबाणजयमङ्गलहेमकुम्भकुम्भस्तनीस्तनतटे भवितामुषङ्गः ॥ २७ ॥ अन्येऽपि सन्ति कति नो गुणिनो जगत्यां हार त्वमेव गुणिनामुपरि स्थितोऽसि । एणीदृशामुरसि नित्यमवस्थितस्य सद्भृत्ता च शुचिता च न खण्डिता यत् ॥ २८ ॥ येनाकारि महीभृतामविरलं कण्ठेषु लीलायितं येन प्रापि सरोजसुन्दरदृशां तुङ्गस्तनालिङ्गनम् । जातं येन गजेन्द्रगण्डपुलिने साधारणं गुञ्जया मुक्तादाम तदेव पामरपुरे नावाप कां कां दशाम् ॥ २९ ॥

कञ्चुकः ॥ श्रीमता कथय कञ्चुक पूर्वं कानि कानि सुकृतानि कृतानि । जन्म यापयसि येन समस्तं हारहृद्यहृदये हरिणाश्याः ॥ ३० ॥

कुण्डलम् ॥ यत्पूर्वं पवनाग्निशस्त्रमलिलैश्चीर्णं तपो टुष्करं तस्यैतत्फलमीदृशं परिणतं यज्जातरूपं वपुः । मुग्धापाण्डुकपोलचुम्बनसुखं सङ्गश्च रत्नोत्तमैः प्राप्तं कुण्डलवाञ्छसे किमपरं यन्मूढ दोलायसे ॥ ३१ ॥

नासाभूषणम् ॥ हारस्यातिदुरापमस्ति भुवने हे नासिकाभूषण त्वत्सौभाग्यमिति प्रतीहि वनितावैक्रेन्दुकान्तिप्रदं । यत्कान्तातनुसंगमाय सहते मोऽन्तर्विभेदव्यथां सा नासा पुटभेदनादपि भवत्सङ्गं यतो वाञ्छति ॥ ३२ ॥

चलयः ॥ गुणानामज्ञानादनुभवतु तावत्प्रतिपदं मुदुर्बाहुच्छेदव्यतिकरमसौ स्मर्णवलयः । अपि जाते तत्त्वे

तव गुणसमुद्रस्य पुरतः समं गुञ्जापुञ्जैस्तुलनमतिलज्जाकरमिदम् ॥ ३३ ॥

रङ्गः ॥ हे रङ्ग हेमतुलया तुलितोऽसि नित्यं मानं जहीहि किमु पश्यसि नो विशेषम् । स्वर्णं सरत्नघटितं नृपशेखरेषु त्वं पाप पामरवधूचरणेषु लीनः ॥ ३४ ॥

वीणादण्डः ॥ यदेतत्कामिन्याः सुरतविरतौ पल्लवरुचा करेणानीतरस्त्वं वससि सह हारेण गुणिना । मुहुः कुर्वन्गीतं कुचकलशपीठोपरि लुठन्नये वीणादण्ड प्रकटय फलं कस्य तपसः ॥ ३५ ॥

सुरली ॥ माधवस्य सुरली सुखलम्ना रागमावहतु किंतु वयस्ये । वंशजाहमिति मास्तु सगर्वा या बिभर्ति बहुशो विवराणि ॥ ३६ ॥ परिपीड्य करद्वयेन गढं परपुंसा परिचुम्बिताननापि । सुरली महनीयवंशजाता मुहुः राक्रन्दममन्दमातनोति ॥ ३७ ॥

कुविन्दः ॥ भ्रातर्याम्यकुविन्द कन्दलयता वस्त्राण्यभूनि त्वया गोणीविभ्रमभाजनानि सुबहून्यात्मा किमायास्यते । किं त्वेकं रुचिरं चिरादभिनवं वासस्तदासूच्यतां यन्नोऽञ्जन्ति कुचस्थलाक्षणमपि शोणीमुजां वहभाः ॥ ३८ ॥
लाङ्कालिकः ॥ रे लाङ्कालिक निपथाक्रोडे लोहं पुरा यद्द्राक्षीः । रैशर्षश्रीविशेषात्तदखिलमजनिष्ट हेम नृपयोग्यम् ॥ ३९ ॥

कर्णधारः ॥ दुर्गा नदी शिथिलवन्धविडम्बिनी नौरभ्युन्नता जलसुचो विषमः समीरः । आरूढवात्रिजकुटुम्बयुतोऽध्वनीनस्तत्कर्णधार कुरु यत्सदृशं कुलस्य ॥ ४० ॥ जीर्णा तरिः सरिदियं च गभीरनीरा नक्काकुला वहति वायुरतिप्रचण्डः । तार्याः स्त्रियश्च शिशवश्च तथैव वृद्धास्तत्कर्णधारभुजयोर्वलमाश्रयमाः ॥ ४१ ॥

तैलिकः ॥ अमी तिलास्तैलिक नूनमेतां मेहादवस्थां भवतोपनीताः । द्वेष्योऽभविष्यद्यदमीषु नूनं तदा न जाने किमिवाकरिष्यः ॥ ४२ ॥

पञ्जरलावकः ॥ भ्रातः पञ्जरलावक मा कुरु संतोषमन्यनिधनेन । प्रातस्तवैव धातुः स्वामित्वं किं न जानासि ॥ ४३ ॥

व्याधः ॥ एको विश्वसतां हैराम्यपधृणः प्राणानहं प्राणिनामित्येवं परिचिन्त्य मा स्वमनसि व्याधातुतापं कृथाः । भूपानां भवनेषु किंच विमलक्षेत्रेषु गृह्णाशयाः साधूनामरयो वसन्ति कति नो त्वत्तुल्यकक्षाः खलाः ॥ ४४ ॥

१ यत्रवतः (पक्षे) गुणयुक्तस्य. २ चन्द्रः. ३ कलङ्कयुक्तस्य. ४ सोवर्णं च.

१ गुणयुक्तं. २ रशयो मणिविशेषः. ३ निष्करणः.

सर्वोद्वेगकरं मृगादनमसुं संत्यज्य हा धिक्त्वया लोकस्या-
नपकारिणं गिरिनदीतीराटवीनिर्वृतम् । अश्रन्तं तृणमेण-
शावमदयं व्याध प्रतापं वृथा देवो दुर्बलघातकोऽयमिति
सा गाथा यथार्थीकृता ॥ ४५ ॥

विषमन्त्री ॥ भेकेन कणता सरोपरुषं यत्कृष्णसर्पानने
दातुं कर्णचपेटमुज्झितभिया हस्तः समुलासितः । यच्चा-
धोमुखमक्षिणी विदधता नागेन तूर्ष्णी स्थितं तत्सर्वं
विषमन्त्रिणो भगवतः कस्यापि लीलायितम् ॥ ४६ ॥

मालाकारः ॥ तोयैरल्यैरपि करुणया भीमभानौ नि-
दाघे मालाकार व्यरचि भवता या तरोरस्य पुष्टिः । सा
किं शक्या जनयितुमिह प्रावृषेण्येन वारां धारासारानपि
विकिरता विश्वतो वारिदेन ॥ ४७ ॥

कायस्थः ॥ विप्रेभ्यः सायुदानं रिपुजनसुहृदां चो-
पकारान्कुरु त्वं सौजन्यं बन्धुवर्गे निजहितमुचितं स्वा-
मिकार्यं यथार्थम् । श्रोत्रे ते तथ्यमेतत्कथयति सततं ले-
खनी भाग्यशालिन्नो चेत्रेऽधिकारे मम सुखसदृशं ताव-
कास्यं भवेद्वि ॥ ४८ ॥

कविः ॥ कस्त्वं भोः कविरस्मि तस्मिन् सखे क्षी-
णोऽस्यनाहारतो धिग्देशं गुणिनोऽपि दुर्मतिरियं देशं न
मामेव धिक् । पाकार्थीं ध्रुषितो यदेव विदधे पाकाय बुद्धिं
तदा विन्धे नेन्धनमम्बुधौ न सलिलं नात्रं धरित्रीतले ॥ ४९ ॥

बालाः ॥ ये शिरसा निहिता अपि न भवन्ति सखे स-
मानसुखदुःखाः । चिकुरा इव ते बाला एव जरापाण्डुभा-
वेऽपि ॥ ५० ॥

शैलूषः ॥ वंशः प्रांशुरसौ घुणत्रणमयो जीर्णा वरत्रा
इमाः कीलाः कुण्ठतया विशन्ति न महीमाहन्यमाना अपि ।
आरोह्यवसायसाहसमिदं शैलूष संत्यज्यतां दूरे श्रीर्निकटे
कृतान्तमहिषधैवेयघण्टारवः ॥ ५१ ॥

कुशीलवाः ॥ मौलिः स्वर्णकिरीटकान्तिरुचिरः केयू-
रभन्धौ भुजौ त्वद्गत्याः किल कश्चिक्रिप्रभृतयो देवति वि-
ज्ञाप्यसे । इत्थं कल्पनया कुशीलव नृपाहंकारदाख्यं वृथा
नृत्यान्ते भवतो भविष्यति मसीमात्रवशेषं वपुः ॥ ५२ ॥

बाला ॥ स्रग्दाम मूर्धनि निधेहि गवेयुकानां गुञ्जा-
मयीसुरसि धारय हारयष्टिम् । बाले कलावति चिरं पति-
तासि पक्षौ तल्लौहमन्यदपि भूषणमेषणीयम् ॥ ५३ ॥

पह्नीपतिपुत्री ॥ एतन्मन्दविषकतिन्दुकफलश्यामो-
दरापाण्डुरप्रान्तं हन्त पुलिन्दसुन्दरकरसर्षक्षमं लक्ष्यते ।

तत्पह्नीपतिपुत्रि कुञ्जरकुलं कुम्भाभयाभ्यर्थनादीनं त्वाम-
नुनाथते कुञ्जयुगं पञ्चावृतं मा कृथाः ॥ ५४ ॥

पान्थः ॥ न यत्र गुणवत्पात्रमेकमप्यस्ति मंनिधौ ।
कस्तत्र भवतः पान्थ कृष्णम्बुग्रहाप्रथहः ॥ ५५ ॥ वापी
कापि कदापि न श्रुतचरी को वेद कीटकसरो व्योमाम्भो-
जवनीव चात्र तटिनी कैर्नाम विजायते । हंहो पान्थ
दुरन्तसाहसभरैरत्रागतं चेन्मगो मण्डूकाकुलपङ्कसंकुल-
जलाद्दन्धोः कंबन्धं पिव ॥ ५६ ॥

कस्तूरिका ॥ अयि त्यक्तासि कस्तूरी पामरैः पङ्क-
शङ्क्या । अलं वेदेन भूपालाः किं न मन्ति महीतले
॥ ५७ ॥ यद्यपि देवालय्या कस्तूरीभूमिग्रत्र भूरितरम् ।
नेया किमसौ तदपि हि शौचार्थं जानता पुंसा ॥ ५८ ॥
दुर्लालपह्नीपतिपुत्रहस्ते कस्तूरी कस्ते वद दुर्विपाकः ।
आरभ्य भौरभ्यकथामु मौनं मालिन्यमात्रे वचमोऽवकाशः
॥ ५९ ॥ अयि वत गुरुगर्वे मा स्म कस्तूरी यासीरग्वि-
लपरिमलानां मौलिना सौरभेण । गिरिगहनगुहायां लीन-
मत्यन्तदीनं स्वजनकममुनैव प्राणहीनं करोपि ॥ ६० ॥
जन्मस्थानं न स्वल विमलं वर्णनीयो न वर्णो दूरे पुंसां
वपुषि रचना पङ्कशङ्कां करोति । यद्यप्येवं सकलसुरभि-
द्रव्यगर्वापहारी को जानीते परिमलगुणः कोऽपि कस्तू-
रिकायाः ॥ ६१ ॥

दीपः ॥ रक्ष पात्रगतं स्नेहं प्रदीप श्रीविवर्धनम् । प्र-
यास्यन्ति विना तेन भस्मत्वं यद्भवद्गुणाः ॥ ६२ ॥ बहि-
रतिनिर्मलरूपं वहतस्ते दीप दैवतो जगति । अवगतम-
न्विगदान्तरमौज्ज्वल्यं कज्जलद्वारा ॥ ६३ ॥ न मणेरि-
तोऽधिका भा नो मृदुता न प्रकाशसमता वा । अचिरस्थि-
तिरिति दीपो न हि बहुमूल्योऽभवत्प्रायः ॥ ६४ ॥ यां
कान्तिं वहसि परां प्रदीप भद्र स्वीयासाविति हृदि मा स्म
मन्यथास्वम् । सन्नेहे त्वयि निशि भानुनाहितामो नैवं
चेदहनि सति क्व वा गता सा ॥ ६५ ॥ प्रदीप किमु
कुप्यसि प्रलयमारुतप्रज्वलत्प्रभापटलपटलप्रकटपावकव्य-
क्तये । त्वमङ्ग किमु कामिनीकुचतटीपटीपलवप्रकम्पन-
परिस्फुरत्पवनलेशपारं गतः ॥ ६६ ॥ रे रे दीप तिर-
स्कृताखेलतमःस्तोमारिवर्गस्य ते रात्रौ गूढनिजाङ्गपाति
शलभाघातेन किं पौरुषम् । तत्कर्माचर येन तावकयशो
भूयात्प्रभाते पुनर्न स्नेहो न च सा दशा नहि परं ज्योतिः
परं स्यासति ॥ ६७ ॥

तुला ॥ गुरुषु मिलितेषु शिरसा प्रणमसि लघुपूजता समेषु समा । उचितज्ञासि तुले किं तुलयसि गुञ्जाफलेः कनकम् ॥ ६८ ॥ प्राप्य प्रमाणपदवीं को नामास्ते तुलेऽवलेपस्ते । नयसि गरिष्ठमधस्तात्तदितरमुच्चैस्तरां कुरूपे ॥ ६९ ॥

कुम्भः ॥ दृढतरगलकनिबन्धः कूपनिपातोऽपि कलश ते धन्यः । यज्जीवनदानैस्त्वं तर्पामर्षं नृणां हरसि ॥ ७० ॥ श्लाघ्यं नीरसकाष्ठताडनशतं श्लाघ्यः प्रचण्डतापः क्लेशः श्लाघ्यतरः सुपङ्कनिचयैः श्लाघ्योऽतिदाहानलः । यत्कान्ताकुचपाश्र्वबाहुलतिकाहिन्दोललीलासुखं लब्धं कुम्भवर त्वया नहि सुखं दुःखैर्विना लभ्यते ॥ ७१ ॥

कलशः ॥ भ्रातः कौञ्चनलेपगोपितबहिस्ताम्राकृते सर्वतो मा भैषीः कलश स्थिरो भव चिरं देवालयस्योपरि । ताव्रत्वं गतमेव काञ्चनमयी कीर्तिः स्थिरा तेऽधुना नागन्त-स्तत्त्वविचारणप्रणयिनो लोका बहिर्दुद्धयः ॥ ७२ ॥

दुग्धम् ॥ को हि तुलामधिरोहति शुचिना दुग्धेन सहजमधुरेण । तप्तं विकृतं मथितं तथापि यत्स्नेहसुद्वि-रति ॥ ७३ ॥

बडिशदण्डः ॥ यत्सद्वृणोऽपि सरलोऽपि तटस्थि-तोऽपि वंशोद्भवोऽपि विदधासि नृशंसकर्म । वक्रात्मनो बडिशदण्ड तदेव तस्य जानामि संगतिफलं तव कण्ट-कस्य ॥ ७४ ॥

शरः ॥ कोटिद्वयस्य लोभेऽपि नतं सद्रंशजं धनुः । असद्रंश्यः शरः सत्त्वो लक्षलाभाभिकाङ्क्षया ॥ ७५ ॥

लम्पाकः ॥ प्रागल्भ्यं प्रथयन्त्यशो विशदयन्धाटीं मुखे योजयन्भूपानां कलयन्कर्थां विरचयन्हस्ताङ्गुलीः स्फो-टयन् । दानं पलवयन्गुणं द्विगुणयन्नेत्राञ्चलं घूर्णयन्लम्पाकः सविधं समेत्य सुदृशां किं नाम नो भापते ॥ ७६ ॥

खलः ॥ किमहं वदामि खल दिव्यमते गुणपक्षपात-ममितो भवतः । गुणशालिनो निखिलसाधुजानान्यदहर्निशं न खलु विस्मरसि ॥ ७७ ॥

कण्टकः ॥ सुसुखोऽपि सुवृत्तोऽपि सन्मार्गपतितोऽपि सन् । सतां वै पादलघ्नोऽपि व्यथयत्येव कण्टकः ॥ ७८ ॥

कालकूटम् ॥ नन्वाश्रयस्थितिरियं तव कालकूट के-नोत्तरोत्तरविशिष्टैर्दोषदिष्टा । प्रागर्णवस्य हृदये वृषलक्ष्म-णोऽथ कण्ठेऽधुना वससि वाचि पुनः खलानाम् ॥ ७९ ॥

जिह्वा ॥ द्वात्रिंशदशानद्वेषिमध्ये भ्रमसि नित्यशः । तदिदं शिक्षितं केन जिह्वे संचारकौशलम् ॥ ८० ॥

नन्दनवनम् ॥ स्वर्लोकस्य शिखामणिः सुरतरुयामस्य धामाद्भुतं पौलोमीपुरुहूतयोः परिणतिः पुण्यावलीनामसि । सत्यं नन्दन कित्तिवदं सहदर्यैर्नित्यं विधिः प्रार्थ्यते त्वत्तः खाण्डवरङ्गताण्डवनटो द्वेऽस्तु वैश्वानरः ॥ ८१ ॥

वसन्तः ॥ धूमायिता दशदिशो दलितारविन्दा देहं दहन्ति दहना इव गन्धवाहाः । त्वामन्तरेण मृदुताम्रदला-भ्रमञ्जुगुञ्जन्मधुव्रत मधो किल कोकिलस्य ॥ ८२ ॥

मुसलः ॥ जगति विदितमेतत्काष्ठमेवासि नूनं तदपि च किल सत्यं कानने वर्धितोऽसि । नवकुवलयनेत्रापा-णिसङ्कोत्सवेऽस्मिन्मुसल किसलयं ते तत्क्षणाद्यन्न जा-तम् ॥ ८३ ॥

संकीर्णाः ॥ गतास्ते दिवसा यत्र खेवज्ञा कैल्पशाखि-नाम् । औटुम्बरफलेभ्योऽपि स्पृहयामोऽद्य जीवितुम् ॥ ८४ ॥ नौकां वै भजते तावदावत्पारं न गच्छति । उत्तीर्णे तु नदीपारं नौकायाः किं प्रयोजनम् ॥ ८५ ॥

एका भूरुभयोरैरेत्यमुयोर्दलकाण्डयोः । शालिश्यामाक-योर्भेदः फलेन परिचीयते ॥ ८६ ॥ कौस्तुभसुरसि सुरारेः शिरसि शशी द्योतते पुरंजयिनः । ननु जन्मना नु जलधे-र्जगमतुरियतीं गतिं पश्य ॥ ८७ ॥ साधो कुण्डलघटना-परिश्रमादलमविद्वक्कर्णा पूः । वसति दिग्म्बरनगरे रजक-श्रुतुरोऽपि किं कुरुते ॥ ८८ ॥ शतपदी सति पादशते क्षमा यदि न गोष्पदमप्यतिवर्तितुम् । किमियता द्विपदस्य हनूमतो जलनिधेः क्रमणे विवदामहे ॥ ८९ ॥ हे महि हे मालति हे लवङ्गि न तादृशी कापि भवाटशीनाम् । क्षणं समाधाय मधुव्रतं या विस्मारयेदम्बुजिनीवियोगम् ॥ ९० ॥ यः कुन्तपाणिरिह भूप इति प्रसिद्धो भूखण्ड-मात्रविभवः परसेवकश्च । तस्यात्मजः सततमिच्छति राजशब्दं त्रीडे जगज्जननि हन्त निराश्रयासि ॥ ९१ ॥ इन्द्रो यमोऽसि वरुणोऽसि हुताशनोऽसि ब्रह्मा हरो हरिरसीत्य-सकृद्यदुक्तिः । भूपालमौलिमणिरञ्जितपादापीठ तस्यानृतस्य फलमिन्धनमुद्रहामि ॥ ९२ ॥ आः सर्वतः स्फुरतु कैरवमा पिबन्तु ज्योत्स्नाकरम्भसुदूरंभरयश्चक्रोराः । यातो यदेष चरमाचलमूलचुम्बी पङ्केरुहप्रकरजागरणप्रदीपः ॥ ९३ ॥ खरनखरविसुक्ता रक्तरक्ताश्च सुक्ताः परिणतबदराणां वि-भ्रमेणोपगृह्य । सपदि सरसि धौताः प्रत्यभिज्ञाय सुक्ता

१ काञ्चनलेपेन गोपिता बाष्पा ताप्राकृतिर्यस्य. २ लम्पटो भूतो वा. ३ आश्रयो निवामस्तत्र स्थितिः. ४ उत्कृष्टम्. ५ स्या-नम्. ६ अन्धन्तरे. ७ सदाशिवस्य.

इति किरिति किराती हन्त कान्तार एव ॥ ९४ ॥ अध्ये-
रम्भः स्थगितभुवनाभोगपातालकुक्षेः पोतोपाया इह हि
नेहो लङ्घनेऽपि क्षमन्ते । आहो रिक्तः कथमपि भवेदेष
द्वैतदान्ती को नाम स्यादवटकुहरालोकनेऽप्यस्य कल्पः
॥ ९५ ॥ इत्येतस्मिन्वा निरवधिचमत्कृत्यतिशये वराहो
गृहः प्रभवति चमत्कारविषयः । महीमेको मग्नं यद्-
हन्तमुसलैः शिरःशेषः शशुं निगलति परं संत्यजति
॥ ९६ ॥ ध्रुत्वा कुम्भसमुद्भवेन मुनिना किञ्चित्दा-
सिन्धार्यन्धुकुटुम्बददुरकुलं हर्षादिदं ध्यायति ।
आत्मानं यदि ते न विभ्यति न वा त्रसन्ति भेकीशि-
शोषात्सु सुखं वसन्तु तिमयो जातानुकम्पा वयम्
॥ ९७ ॥ वक्रां नैप तन्विवर्तनगतिं गृह्णाति साचिस्मि-
तस्य वलनेरमुष्य न मनाक्चेतः परावर्तते । हस्ते त्वं
मुनिवत्स्य पतिता कल्याणि तन्नीयतां वेदीमार्जनबर्हिरर्प-
णवपुषोऽप्यपाकैर्वयः ॥ ९८ ॥ सन्त्यन्येऽपि बृहस्पति-
प्रभृतयः संभाविताः पक्षपास्तान्प्रत्येष विशेषविक्रमरुची
राहुनोऽप्यभते । द्वावेव ग्रसते दिनेश्वरनिशाप्राणेश्वरौ भा-
सुरौ नामः पर्वणि पश्य दानवपतिः शीर्षावशेषीकृतः

१. आसिभेकसमूहः.

॥ ९९ ॥ वीणाप्येकगुणेन राजरमणीनीरन्ध्रपीनस्तनद्वन्द्वे
खेलति शुष्कद्वारुनिचया निःसारतुम्बीफला । चक्षत्या-
र्विकशर्वरीपरिवृढप्रौढप्रधाभासुरं सुक्ताजातमपीह निर्गुण-
तया योग्यं न संभाव्यते ॥ १०० ॥ तृष्णालोलविलोचने
कलयति प्राचीं चकोरीगणे मौनं मुञ्चति किं च कैरवकुले
कामे धनुर्धुन्वति । माने मानवतीजनस्य सपदि प्रस्थातु-
कामेऽधुना धातः किं नु विधौ विधातुमुचितो धाराधरा-
डम्बरः ॥ १०१ ॥ कस्यै हन्त फलाय सज्जनगुणग्रामार्जने
सज्जसि स्वात्मोपस्करणाय चेन्मम वचः पथ्यं समाकर्णय ।
ये भावा हृदयं हरन्ति नितरां शोभाभरैः संभृतास्तैरेवास्य
कलेः कलेवरपुषो दैनंदिनं वर्धनम् ॥ १०२ ॥ मर्यादा-
निलयो महोदधिरयं रत्नाकरो निश्चितः सर्वाशापरिपूर-
कोऽनुगमितः संपत्तिहेतोर्मया । शम्बूकोऽपि न लभ्यते
किमपरं रत्नं महार्घं परं दोषोऽयं न महोदधेः फलमिदं
जन्मान्तरीयं मम ॥ १०३ ॥ एकः कर्णमहीपतिः प्रति-
दिनं लक्षाधिका याचकाः कस्यै किं वितरिष्यतीति मनसा
चिन्तां वृथा मा कृथाः । आस्ते किं प्रतियाचकं सुरतरुः
प्रत्यम्बुजं किं रविश्चन्द्रः किं प्रतिकैरवं प्रतिलतागुल्मं
किमम्भोधरः ॥ १०४ ॥

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे पञ्चमं प्रकरणं समाप्तम् ।

प्रकरणम् ६ ।

नवरसप्रकरणम् ।

शृङ्गाररसनिर्देशः ।

मनसिजप्रशंसा ।

अनङ्गेनावलासङ्गाजिता येन जगन्नयी । स चित्रचरितः
कामः सर्वकामप्रदोऽस्तु वः ॥ १ ॥ एकं वस्तु द्विधा कर्तुं
बहवः सन्ति धन्विनः । धन्वी स मार एवैको द्रयोरेक्यं
करोति यः ॥ २ ॥ न कठोरं न वा तीक्ष्णमायुधं पुष्पध-
न्वनः । तथापि जितमेवासीदमुना भुवनत्रयम् ॥ ३ ॥
स एकस्त्रीणि जयति जगन्ति कुसुमायुधः । हरतापि तनुं
यस्य शंसुना न हृतं बलम् ॥ ४ ॥ कर्पूर इव दग्धोऽपि
शक्तिमान्यो जने जने । नमोऽस्त्वार्यवीर्याय तस्मै मकर-
केतवे ॥ ५ ॥ बाणेध्वारोप्य गुणान्विधाय चापं वियोगि-
नीनयने । स्वयमतनुर्जगदेतज्जयति सुमान्त्रो विचित्रधा-
नुष्कः ॥ ६ ॥ संपदमतरललभ्यामनन्यसामान्यबहलदर्प-
निधेः । पुष्पातु चित्तयोनैरघटितघटनापटीयसी विभुता
॥ ७ ॥ याभिरनङ्गः साङ्गीकृतः स्त्रियोऽस्त्रीकृताश्च ता येन ।
वामाचरणप्रवणौ प्रणमत तौ कामिनीकामौ ॥ ८ ॥ जयति
मनसिजः सुखैकहेतुर्मिथुनकुलस्य वियोगिनां कठोरः ।
वपुषि यदिषुपातवारणार्थं वहति वधूं शशिखण्डमण्डनोऽपि
॥ ९ ॥ चेतोभुवश्चापवति प्रसङ्गे का वा कथा मानुषलो-
कभाजाम् । हर्तुः पुरामप्यलिकेक्षणस्य तथाविधं पौरुष-
मर्धमासीत् ॥ १० ॥ शिव शिव हि शिवेन पुष्पधन्वा
त्रेलयनटेन किमित्यैकारि भस्म । स हि पुनरैदितश्छंलाय
लोके स तु मणिमन्त्रमहौषधैरैसाध्यः ॥ ११ ॥ शंसुस्वयं-
मुहुर्यो ह्यैरिणेक्षणानां येनाक्रियन्त सततं गृहकर्मदासाः ।
वाचामगोचरचरित्रविचित्रिताय तस्मै नमो भगवते कुंसु-
मायुधाय ॥ १२ ॥ वक्षःस्थलीवदनवामशरीरभागैः पुष्यन्ति
यस्य विमुतां पुरुषास्त्रयोऽपि । सोऽयं जगत्रितयजित्वरचा-
पधारी मारः परान्प्रहरतीति न विस्मयाय ॥ १३ ॥ १स्तो-
कास्त्रसाधनवता भवता भनोज खैरं जगज्जितमनङ्ग-

तथापि सर्वम् । स्याच्चेद्भवान्बहुशरः प्रतिलब्धवाग्नः कुच्ये-
स्ततो यदपि कर्म कियन्न जाने ॥ १४ ॥ हारो जल-
वसनं नलिनीदलानि प्रालेयसीकरमुचस्तुहिनांशुभास ।
यस्येन्धनानि सरसानि च चन्दनानि निर्वाणमेष्यति कथं
स मनोभवाधिः ॥ १५ ॥ कुलगुरुरबलानां केलिदीक्षाप्रदाने
परमसुहृदनङ्गो रोहिणीवल्लभस्य । अपि कुंसुमपृषत्कैर्देव-
देवस्य जेता जयति सुरतलीलानाटिकासूत्रधारः ॥ १६ ॥
हृदयतृणकुटीरे दीप्यमाने स्मराम्नावचितमनुचितं । वेत्ति
कः पण्डितोऽपि । किमु कुवलयेनत्राः सन्ति नो नूनानार्य-
स्त्रिदंशपतिरहल्यां तापसीं यत्सिधेवे ॥ १७ ॥ न गम्यो
मन्त्राणां न च भवति भैषज्यविषयो न चापि प्रेक्ष्यं ब्रजति
विविधैः शान्तिकशतैः । भ्रमावेशादङ्गे किमपि विदधद्भङ्ग-
मसमं स्मरपस्मारोऽयं भ्रमयति दृशं घूर्णयति च ॥ १८ ॥
कान्तेत्युत्पललोचनेति विपुलश्रोणीभरेत्युल्लसपी ॥ सुङ्गपयो-
धरेति सुसुखाम्भोजेति सुभूरिति । दृष्ट्वा मां । मोदते-
ऽभिरमते प्रस्तौति विद्वानपि प्रत्यक्षाशुचिपुत्रि । स्त्रियमहो
कामस्य दुश्चेदितम् ॥ १९ ॥ चन्द्रे शीतल श्लीकनयनं
शंभोः सुधाशीकरैर्विष्वग्याकुलयत्सु संसरान्कान्तादृ-
गन्तेषु च । लीलार्थे परमैश्वर्यं धनुरिभूतिं प्रत्यसूनात्मनः
स्वच्छन्दं रतिवल्लभो विजयते त्रैलोक्यवीरः ॥ २० ॥
इक्षुर्धन्व शराः प्रसूनविततिभृङ्गावली सिंही यस्याज्ञाव-
शवर्तिनः प्रमनसो निर्विधराप्रादयः । श्यामिभिता वि-
रश्मिरुजिन्मृत्युजयेन्द्रादयो व्याताशेषमखा इव त्रिभुवनं
पायादजेयः स्मरः ॥ २१ ॥ प्रासादीगति वैणवादिगहनं
दीपीयति द्राक्तमः पर्यङ्गीयति भूतलं दृषदपि श्लक्ष्णोपधा-
नीयति । कस्तूरीयति कर्दमः किमपरं यूनो रसाविष्टयो-
र्येनालोकितयोः स बन्धमहिमा देवो नमस्यः स्मरः ॥ २२ ॥

स्त्रीप्रशंसा ।

दशा दग्धं मनसिजं जीवयन्ति दृशैव याः । विरूपाक्षस्य

१ शृङ्गारवीरकरणाद्गृह्यास्यभयानकाः । वीमत्सरोद्गशान्ताश्च
नवधा कीर्तिता रसाः ॥ २ प्रलयकालिको नर्तकः । शिव इति
यावत् । ३ कृतः । ४ उत्पन्नः । ५ छलं कर्तुम् । ६ अचिकित्सः ।
७ स्त्रीणाम् । ८ गृहकर्मकरा दासाः । ९ मदनाय । १० अल्पानि ।
११ मदन । १२ स्वेच्छया ।

१ पुष्पवापीः । २ हृदयमेव वृणुगृहम् । ३ इन्द्रः । ४ औपयो-
पाथसाध्यः । ५ नाशम् । ६ रोगविशेषः । ७ कामम् । ८ जीवन्तं
कुर्वन्ति । ९ शिवस्य ।

जयिनीस्ताः स्तुवे वामलोचनाः ॥ १ ॥ न ह्येनं च मातङ्गैर्न
 रथैर्न च पत्तिभिः । स्त्रीणामपाङ्गदृष्टयैव जीयते जगतां त्रयम्
 ॥ २ ॥ सोमः शौचं ददौ तासां गन्धर्वाश्च शुभां गिरम् ।
 अग्निः सर्वोङ्गकान्तित्वं तस्मान्निष्कसमाः स्त्रियः ॥ ३ ॥ स्त्रियः
 पवित्रमतुलं नैता दुष्यन्ति कर्हिचित् । मासि मासि रजो
 यासां दुष्कृतात्यपकर्षति ॥ ४ ॥ अमृतसेव कुण्डानि
 रत्नानामिव राशयः । रतेरिव निधानानि निर्मिताः केन यो-
 पितः ॥ ५ ॥ प्राणानां च प्रियायाश्च मूढाः सादृश्यका-
 रिणः । प्रिया कण्ठगता रत्यै प्राणा मरणहेतवः ॥ ६ ॥
 अकृत्रिमप्रेमरसा विलासालसगामिनी । असारे दग्धसंसारे
 सारं सारङ्गलोचना ॥ ७ ॥ हरिणप्रेक्षणा यत्र गृहिणी न
 विलोक्यते । सेवितं सर्वसंपद्भिरपि तद्भवनं वनम् ॥ ८ ॥
 यासामश्लवातेन दीपो निर्वाणतां गतः । तासामालिङ्गने
 पुंसां नरके पतनं कुतः ॥ ९ ॥ नामृतं न विषं किंचि-
 देकां सुक्त्वा नितम्बिनीम् । यस्याः सङ्गेन जीव्येत प्रियेत
 च वियोगतः ॥ १० ॥ यासां नाम्नापि कामः स्वात्संगमं
 दर्शनं विना । तासां दृक्संगमं प्राप्य यत्र द्रवति कौतुकम्
 ॥ ११ ॥ यावद्दृष्टिर्गुणाक्षीणां नो नरीनर्ति भङ्गुरा । ता-
 वज्ज्ञानवतां चित्ते विवेकः कुरुते पदम् ॥ १२ ॥ समा-
 श्लिष्टाः समाश्लेषश्रुम्बिताश्रुम्बनैरपि । दृष्टाश्च दशनैः कान्तं
 दासीकुर्वन्ति योषितः ॥ १३ ॥ ज्योत्स्नेव नयनानन्दः
 सुरैव मदकारणम् । प्रभुतेव समाकृष्टसर्वलोका नितम्बिनी
 ॥ १४ ॥ कार्पासकृतकूर्पासशतैरपि न शाम्यति । शीतं
 शीतोदरीपीनवक्षोजालिङ्गनं विना ॥ १५ ॥ संपन्न रमणी
 शीलसंपन्नरमणी विना । इत्यृढवान्नरमणी रमणी रुक्मिणी
 हरिः ॥ १६ ॥ पादसंवाहने वैज्री केशसंमार्जने कर्णी ।
 अहो भाग्यं पुरंभ्रीणां दधिसंमन्थने रंविः ॥ १७ ॥ प्रम-
 बति मनसि विवेको विदुषामपि शास्त्रसंभवस्तावत् । नि-
 पतन्ति दृष्टिविशिखा यावन्नेददीवराक्षीणाम् ॥ १८ ॥ सन्तु
 विलोकनभाषणविलासपरिहासकेलिपरिरम्भाः । स्मरणमपि
 कामिनीनामलिह मनसो विकाराय ॥ १९ ॥ ह्लादनता-
 पनशक्ती सहजे स्तः सुसुप्तां कटाक्षेपु । तत्राद्या प्रबला
 सान्नेदीयस्त्वे परा दवीयस्त्वे ॥ २० ॥ अवलोकनमपि
 सुखयति कुवलयदलचारुचपलनयनायाः । किं पुनरमृतस-
 मानं सरमसमालिङ्गनं तस्याः ॥ २१ ॥ व्रीडावेलारुद्धं

सागरसलिलमिव योषितां हृदयम् । रागेन्दुरुदयमानो भूयो
 भूयस्तरङ्गयति ॥ २२ ॥ आदानपानलेपैः काश्चिद्भ्रूलोप-
 तापहारिण्यः । पुरतः स्थितैव सिद्धौषधिवल्ली कापि जी-
 वयति ॥ २३ ॥ उपनिषदः परिपीता गीतापि च हन्त
 मतिपथं नीता । तदपि न हा विधुवदना मानससदनाद्ब-
 हिर्याति ॥ २४ ॥ यस्य न सविधे दयिता दवदहनस्तुहिनदी-
 धितिस्रस्य । यस्य च सविधे दयिता दवदहनस्तुहिनदीधि-
 तिस्रस्य ॥ २५ ॥ यत्र पतत्यबलानां दृष्टिर्निशिताः पतन्ति
 तत्र शराः । तच्चापरोपितशरो धावत्यासां पुरः सरो मन्ये
 ॥ २६ ॥ स्वपरप्रतारकोऽसौ निन्दति योऽलीकपण्डितो
 युवतीः । यस्मात्तपोऽपि फलं स्वर्गः स्वर्गेऽपि योषितोऽप्स-
 रसः ॥ २७ ॥ अङ्गुशं कुचयोः कुशं वल्लभे विततं च-
 क्षुषि विस्तृतं नितम्बे । अरुणाधरमाधिरस्तु चित्ते करु-
 णाशाश्लि कपालिभागधेयम् ॥ २८ ॥ अथरे नववीटिका-
 नुरागो नयने कज्जलसुज्ज्वलं दुकूलम् । इदमाभरणं नित-
 म्बिनीनामितरद्भ्रूणमङ्गदूषणाय ॥ २९ ॥ रत्नानि विभूष-
 यन्ति योषा भूष्यन्ते वनिता न रत्नकान्त्या । चेतो वनिता-
 हरन्त्यरत्ना नो रत्नानि विनाङ्गनाङ्गसङ्गात् ॥ ३० ॥ ताव-
 देव विदुषां विवेकिनी बुद्धिरस्ति भवबन्धभेदिनी । यावदि-
 न्दुवदना न कामिनी वीक्षिता रहसि हंसगामिनी ॥ ३१ ॥
 तरुणमनि कृतावलोकना ललितविलासविलम्बविग्रहा ।
 स्मरशरविसराचितान्तरा मृगनयना हरते सुनेमनः ॥ ३२ ॥
 तावदेव कृतिनां हृदि स्फुरत्येष निर्मलविवेकदीपकः ।
 यावदेव न कुरङ्गचक्षुषां ताड्यते चपललोचनाश्लेः ॥ ३३ ॥
 जये धरित्र्याः पुरमेव सारं पुरे गृहं सद्मनि चैकदेशः ।
 तत्रापि शय्या शयने वरा स्त्री रत्नोज्ज्वला राज्यसुखस्य
 सारः ॥ ३४ ॥ आस्यं सहास्यं नयनं सलास्यं सिन्दूरबिन्दूद-
 यशोभि भालम् । नत्रा च वेणी हरिणीदृशश्चेदन्वैरगण्यैरपि
 भूषणैः किम् ॥ ३५ ॥ मात्सर्यमुत्सार्य विचार्य कार्यमार्थाः
 समर्थदमिदं वदन्तु । सेव्या नितम्बाः किमु भूषणामुत
 स्मरस्मरविलासिनीनाम् ॥ ३६ ॥ सितेन भावेन च लज्जया
 मिथ्या पराञ्छुस्वैर्यकटाक्षवीक्षणैः । वचोमिरीर्ष्यकिलहेन
 लीलया समस्तभावेः खलु बन्धनं स्त्रियः ॥ ३७ ॥ अवि-
 श्वसन्धूर्तधुरंधरोऽपि नरः पुरंभ्रीपुरतोऽन्ध एव । अरोष-
 शिक्षाकुशलोऽपि काकः प्रेतार्थते किं न पिर्कौङ्गनाभिः
 ॥ ३८ ॥ उडुराजमुखी मृगराजकटिर्गजराजविराजितमन्द-

१ सुवर्णसदृशाः. २ मद्यमिव. ३ पादस्थमलनिर्हरणार्थं कृतो
 भञ्जितेष्टयाखण्डो वज्रीति लोके कथ्यते; (पक्षे) इन्द्रः. ४ दन्तप-
 त्रिका; (पक्षे) श्लेषः. ५ मन्थाः; (पक्षे) सूर्यः.

१ ब्रह्माप्रतिपादकाः श्रुतिशिरोभागाः. २ अभ्यस्ताः. ३ रथूलम्.
 ४ मध्ये. ५ हरस्य. ६ स्वच्छम्. ७ सुखम्. ८ हासयुक्तम्.
 ९ भयेन. १० प्रणयकोपेन. ११ वक्ष्यते. १२ कीर्तिलाभिः.

गतिः । यदि सा वनिता हृदये निहिता क जपः क तपः क समाधिरतिः ॥ ३९ ॥ तदाखण्डलाशा महीमण्डलाशां तथा भोगिभोगानुरागं त्यजामः । मनःक्षोभदक्षान्कृपातः कटाक्षान्कुरोक्षणाश्चेत्क्षणं पातयन्ति ॥ ४० ॥ भ्रूचातुर्या-कुञ्चिताक्षाः कटाक्षाः स्निग्धा वाचो लज्जिताश्चैव हासाः । लीलामन्दं प्रस्थितं च स्थितं च स्त्रीणामेतद्गुणं चायुधं च ॥ ४१ ॥ नूनं हि ते कविवरा विपरीतबोधो ये नित्य-माद्गुरबला इति कामिनीस्ताः । याभिर्विलोलतरतारकदृष्टि-पातैः शक्नादयोऽपि विजितास्त्वबलाः कथं ताः ॥ ४२ ॥ नान्दीपदानि रतिनाटकविभ्रमणामाद्याक्षराणि परमाण्य-शवा स्मरस्य । दृष्टेऽधरे प्रणयिना विधुताप्रणयेः सीत्कार-शुष्करवितानि जयन्ति नार्याः ॥ ४३ ॥ अलमतिचपल-त्वान्स्वमयापोमत्वात्परिणतिविरसत्वासंगमेनाङ्गनायाः । इति यदि शतकृत्वस्त्वमालोचयामस्तदपि न हरिणाक्षीं विस्मरत्यन्तरात्मा ॥ ४४ ॥ द्रुतं यस्सालोकद्विरहजिनशो-कापनयनं यदङ्गे सानन्दं नयनमरविन्दं विहरति । न यस्सापैति श्रीः कचनिचयराहोरपि पुरः स मेः खेदं रामा-र्वदनहिमधामा शमयतु ॥ ४५ ॥ श्रुतं दृष्टं स्पृष्टं स्मृत-मपि नृणां ह्लादजननं न रत्नं स्त्रीभ्योऽन्यत्कचिदपि कृतं लोकपतिना । तदर्थं धर्माथीं विभववरसौख्यानि च ततो गृहे लक्ष्म्यो मान्याः सततमबला मानविभवैः ॥ ४६ ॥ ललाटे कस्तूरीतिलकमबलाः कज्जलरुचिं दृशोः कर्णद्वन्द्वे विमलमणिताटङ्गयुगलम् । गले मुक्तामालां श्रुचि वसनमङ्गे च सततं वशीकर्तुं विश्वं दधति खलु बाष्पोपकरणम् ॥ ४७ ॥ भवन्तो वेदान्तप्रणिहितधियामत्र गुरवो विद-ग्धालापानां वयमपि कवीनामनुचराः । तथाप्येतद्भूमो न हि परिहातापुण्यमधिकं न चास्मिन्संसारे कुवल्यदृशो रम्यपरम् ॥ ४८ ॥ विमुञ्चति बुधो जनः मुकुतचिन्तनं दूरतो जहाति च मुनिस्तपस्त्वजति धीरतां शंकरः । वि-धिर्भवति चञ्चलस्त्रिजगतीपतिः क्षुभ्यति क्षणं कुटिलदृष्टयो यदि पतन्ति वामभ्रुवः ॥ ४९ ॥ अमृतममृतं कः संदेहो मधून्यपि नान्यथा मधुरमधिकं चूतस्यापि प्रसन्नरसं फलम् । सङ्कदपि पुनर्मध्यस्थः सन्नसान्तरविज्नो वदतु यदिहान्य-त्स्वादु स्यात्प्रियारदनच्छदात् ॥ ५० ॥ वचसि भवति सङ्गत्यागमुद्दिश्य वार्ता श्रुतिमुखरमुखानां केवलं पण्डि-तानाम् । जघनमरुणरत्नग्रन्थिकाक्षीकलापं कुवल्यनयनानां को विहातुं समर्थः ॥ ५१ ॥ किमिह बहुभिरुक्तैर्युक्ति-

शून्यैः प्रलयैर्द्वयमिह पुरुषाणां सर्वदा सेवनीयम् । अभि-नवमदलीलालालसं सुन्दरीणां स्तनभरपरिखिन्नं यौवनं वा वनं वा ॥ ५२ ॥ यासां सत्यपि सद्गुणानुसरणे दोषानुरागो भृशं याः प्राणान्परमर्पयन्ति न पुनः संपूर्णदृष्टिं प्रिये अत्यन्ताभिमतेऽपि वस्तुनि विधियार्सां निषेधात्मकस्तत्के-लिषु दक्षिणा अपि सदा वामा जयन्त्येव ताः ॥ ५३ ॥ स्त्रीसुद्रां कुसुमायुधस्य परमां सर्वार्थसंपत्करां ये मूढाः प्रवि-हाय यान्ति कुधियो मिथ्याफलान्वेषिणः । ते तेनैव नि-हत्य निर्दयतरं नम्रीकृता मुण्डिताः केचिद्रक्तपटीकृताश्च जटिलाः कापालिकाश्चापरे ॥ ५४ ॥ द्रष्टव्येषु किमुत्तमं मृगदृशः प्रेमप्रसन्नं सुखं ध्रातव्येष्वपि किं तदास्यपवनः श्राव्येषु किं तद्वचः । किं स्वाधेपु तदोष्ठपलवरसः स्पृश्येषु किं तद्बुधुर्ध्वयं किं नवयौवने सहृदयैः सर्वत्र तद्विभ्रमः ॥ ५५ ॥ यत्रैता लहरीचलाचलदृशो व्यापारयन्ति भ्रुवं यत्त-त्रैव पतन्ति संततममी मर्मस्पृशो मार्गणः । तच्चक्रीकृत-चापमश्चितशरैर्द्वारकरः क्रोधनो धावत्यत्रत एव शासनधरः सत्यं सदासां स्मरः ॥ ५६ ॥ विश्वामित्रपाशरभृत्तयो वाताम्बुपर्णाशानास्तेऽपि स्त्रीसुखपङ्कजं सुललितं दृष्ट्वैव मोहं गताः । शाल्यन्नं सपृत्तं पयोदधियुतं ये सुञ्जते मानवास्ते-षामिन्द्रियनिग्रहो यदि भवेद्विन्ध्यस्तरेत्सागरे ॥ ५७ ॥ आ-लोलैरुपगम्यते मधुकैरैः केशेषु माल्यग्रहः कान्तिः कापि क-पोलयोः प्रथयते ताम्बूलमन्तर्गतम् । अङ्गानामनुलेपनं परि-मलैरालेपनप्रक्रिया वेषः कोऽपि सरोजसुन्दरदृशः सूते सुखं चक्षुषोः ॥ ५८ ॥ सद्रत्नस्फारहारो भयवद्दकरा सस्तथ-म्मिहभारा मूलाधाराधिकारा निगमनिधिधरा काव्यकोटि-प्रचारा । संसारानल्पकारा सदनमयहरा चिद्वनैकावतारा तारा शृङ्गारधारा मनसि वसतु ते सर्वदा सर्वसारा ॥ ५९ ॥ संसारेऽस्मिन्नसारे परिणतितरले द्वे गती पण्डितानां तत्त्वज्ञानामृताम्भःपुलकितमनसां यातु कालः कदाचित् । नो चेन्मुग्धाङ्गनानां स्तनजघनभराभोगसंभोगिनीनां स्थूलो-पस्थस्थलीषु स्थगितकरतलस्पर्शलोभोद्यतानाम् ॥ ६० ॥ संसारिऽस्मिन्नसारे कुण्ठयतिभवनद्वारसेवाकलङ्कन्यासङ्गव्यस्त-धैर्यं कथममलधियो मानसं संविदधुः । यद्येताः प्रोद्यदि-न्दुद्युतिनिचयभृतो न स्तुरम्भोजनेत्राः प्रेङ्गत्काञ्चीकलापाः स्तनभरविनमन्मध्यमागास्तरुण्यः ॥ ६१ ॥

युववर्णनम् ।

अधारि पद्मेषु तदङ्किणा घृणा क तच्छयच्छायलवोऽपि पल्लवे । तदासदास्येऽपि गतोऽधिकारितां न शारदः पा-

र्विकशर्वीश्वरः ॥ १ ॥ किमस्य रोम्णां कपटेन कोटिभिर्विधिर्न लेखाभिरजीगणहृणान् । न रोमकूपौघमिषाज्जगत्कृता कृताश्च किं दूषणशून्यबिन्दवः ॥ २ ॥ अमुष्य दोर्भ्यामरिदुर्गलुण्ठने ध्रुवं गृहीतार्गलदीर्घपीनता । उरःश्रिया तत्र च गोपुरस्फुरकपाटदुर्धर्षितरःप्रसारिता ॥ ३ ॥ स्वकेलिलेशस्मितनिन्दितेन्दुनो निजांशदृक्तर्जितपद्मसंपदः अतद्द्वयीजित्वरसुन्दरान्तरे न तन्मुखस्य प्रतिमा चराचरे ॥ ४ ॥ सरोरुहं तस्य दृशेव तर्जितं जिताः सिन्धेनैव विधोरपि श्रियः । कुतः परं भव्यमहो महीयसी तदाननस्योपमितौ दरिद्रता ॥ ५ ॥ स्वबालभारस्य तदुत्तमाङ्गजैः समं चमयैव तुलाभिलाषतः । अनागसे शंसति बालचापलं पुनः पुनः पुच्छविलोलनच्छलात् ॥ ६ ॥ निमीलनभ्रंशजुषा दृशा भ्रंशं निपीय तं यस्त्रिदशीभिरर्जितः । अमूस्तमभ्यासभरं विवृण्वते निमेषनिःस्त्रैरधुनापि लोचनैः ॥ ७ ॥ विलोकयन्तीभिरजन्मभावनाबलादसुं तत्र निमीलनेष्वपि । अलम्भि मर्त्याभिरमुष्य दर्शने न विघ्नलेशोऽपि निमेषनिर्मितः ॥ ८ ॥ न का निशि स्वमगतं ददर्श तं जगाद गोत्रस्खलिते च का न तम् । तदात्मताध्यातधवा रते च का चकार वा न स्वमनोभवोद्भवम् ॥ ९ ॥

बालावर्णनम् ।

अभ्यासः कर्मणां सम्यगुत्पादयति कौशलम् । विधिना तावदभ्यस्तं यावत्सुधा मृगेक्षणा ॥ १ ॥ न देवकन्यकानापि गन्धर्वकुलसंभवा । तथाप्येषा तपोभङ्गं विधातुं वेधसोऽप्यलम् ॥ २ ॥ इयं व्याघायते बाला भ्रूरस्याः कारुणिकायते । कटाक्षाश्च शरायन्ते मनो मे हरिणायते ॥ ३ ॥ मनोऽपि शङ्कमानाभिर्बालाभिरुपजीव्यते । अपडक्षीणघातुःप्यमन्त्री मकरकेतनः ॥ ४ ॥ अतन्द्रचन्द्राभरणा समुद्दीपितमन्मथा । तारकातरला श्यामा सानन्दं न करोति कम ॥ ५ ॥ निर्माणकौशलं धातुश्चन्द्रिका लोकचक्षुषाम् । क्रीडागृहमनङ्गस्य सेयमिन्दीवरेक्षणा ॥ ६ ॥ प्रेङ्खणप्रेक्षपालापाङ्कुर्यैः सस्मितप्रपम् । न वीणायाः प्रवीणायाः स्वञ्जनं सररञ्जनम् ॥ ७ ॥ दग्धो विधिर्विधत्ते न सर्वगुणसुन्दरं जनं कमपि । इत्यपवादभयादिव मुग्धाक्षी निर्मितता विधिना ॥ ८ ॥ मीनवती नयनाभ्यां चरणाभ्यामपि सुफुल्लकमलवती । शैवालिकी च केशैः सुरसेयं सुन्दरी सरसी ॥ ९ ॥ अलिकुलमञ्जुलकेशी परिमलबहुला रसा-

वहा तन्वी । किसलयपेशलपाणिः कोकिलकलभाषिणी प्रियतमा मे ॥ १० ॥ अमृतं तदधरविम्बे वचनेष्वमृतं विलोकनेऽप्यमृतम् । अमृतभृतौ कुचकुम्भौ सत्यं सा सृष्टिरपरैव ॥ ११ ॥ स्तनकलशस्खलदम्बरसंवरणव्यग्रपाणिकमलायाः । निपतन्ति भाग्यभाजासुपरि कटाक्षाः सरोजाक्ष्याः ॥ १२ ॥ कुङ्कुमपङ्केनाङ्कितदेहा गौरपयोधरकम्पितहारा । नूपुरहंसरणत्पदपद्मा कं न वशीकुरुते सुविरामा ॥ १३ ॥ मन्दमन्दगमना करिणी किं वा विशालनयना हरिणी किम् । पूर्णचन्द्रमदना रजनी किं पश्य गच्छति सखे तरुणी किम् ॥ १४ ॥ उत्तुङ्गस्तनभरतान्ततान्तमध्यं विशिष्यद्भनकचवान्तवान्तमूतम् । वक्राञ्जप्रमदलिभीतभीतनेत्रं मुग्धाक्षी मम धुरि मन्दमन्दमेति ॥ १५ ॥ उदयदुदयदीक्षणाया पर्युश्रपददृशस्रपया निरुष्यमानम् । मन इव कृपणस्य दानकाले कति न ततान गतागतानि चक्षुः ॥ १६ ॥ अदम्भा हि रम्भा विलक्षा च लक्ष्मी-र्चुताची ह्रिया चीरसंच्छादितासा । अहो जायते मन्दवर्णाप्यपर्णा समाकर्ष्य तस्या गुणसैकदेशम् ॥ १७ ॥ एकान्तसुन्दरविधानजडः क वेधाः सर्वाङ्गकान्तचतुरं क च रूपमसाः । मन्ये महेश्वरभयान्मकरध्वजेन प्राणार्थिना युवतिरूपमिदं गृहीतम् ॥ १८ ॥ किं कौमुदीः शशिकलाः सकला विचूर्ण्य संयोज्य चायुतरसेन पुनः प्रयत्नात् । कामस्य घोरहरद्वुकृतिदग्धमूर्तेः संजीवनौषधिरियं विहिता विधात्रा ॥ १९ ॥ नेदं सुखं मृगवियुक्तशशाङ्गविम्बं नेमौ स्तनावमृतपूरितहेमकुम्भौ । नैवालकावलिरियं मदनास्त्रशाला नैवेदमक्षियुगलं निर्गडं हि यूताम् ॥ २० ॥ चित्ते निवेश्य परिकल्पितसत्त्वयोगान्स्पोचयेन विधिना विहिता कृशाङ्गी । स्त्रीरत्नसृष्टिरपरा प्रतिभाति सा मे धातुर्विभुत्वमनुचिन्त्य वपुश्च तस्याः ॥ २१ ॥ चन्द्रो जडः कदलिकाण्डमकाण्डशीतमिन्दीवराणि च विमुद्रितविभ्रमाणि । येनाक्रियन्त सुतनोः स कथं विधाता किं चन्द्रिकां कचिदशीतरुचिः प्रसूते ॥ २२ ॥ निर्मुक्तशैशवदशाशिशिरा नवीनसंप्राप्तयौवनवसन्तमनोरमश्रीः । उन्मीलितस्तननवस्त-बका निकाममेणीदृशस्तनुलता तनुते मुदं नः ॥ २३ ॥ नीलोत्पलोलसितखञ्जनमञ्जुनेत्रा संपूर्णशारदसुधाकरकान्तवक्रा । बाला जगत्रितयमोहनदिव्यमूर्तिर्मेन्ये विभाति जगति स्वरवीरकीर्तिः ॥ २४ ॥ एताः स्खलद्बलयसंहृतिमेखलोत्थङ्गङ्कारनूपुरवाहतराजहंसाः । कुर्वन्ति कस्य न मनो

विवशं तरुण्यो विश्वस्तमुग्रहरिणीसदृशैः कटाक्षैः ॥ २५ ॥
 एषा भविष्यति विनिद्रसरोरुहाक्षी कामस्य कापि दयिता
 तनुजानुजा वा । यः पश्यति क्षणमिमां कथमन्यथासौ
 कामस्तमस्तकरुणस्तरुणं हिनस्ति ॥ २६ ॥ अपाङ्गतरले
 दृशौ तरलवक्रवर्णा गिरो विलोसभरमन्थरा गतिरतीव
 कान्तं सुखम् । इति स्फुरितमङ्गके मृगदृशां स्वतो ली-
 लया तदत्र न मदोदयः कृतपदोऽपि संलक्ष्यते ॥ २७ ॥
 दृशः पृथुतरीकृता जितनिजाञ्जपत्रविषश्चतुर्भिरपि साधु-
 साध्विति मुखैः समं व्याहृतम् । शिरांसि चलितानि वि-
 स्मयवशाद्भुवं वेधसो विधाय ललनां जगत्रयललामभूता-
 मिमाम् ॥ २८ ॥ कश्चित्सन्भ्रमङ्गैः कश्चिदपि च लज्जापरि-
 पतैः कश्चिद्गीतित्वस्तैः कश्चिदपि च लीलाविलसितैः ।
 नवोढानामेभिर्वदनकमलैर्नैत्रचलितैः स्फुरल्लीलालीनाप्रकर-
 परिपूर्णा इव दृशः ॥ २९ ॥ असुष्या लावण्यं मृदुलमृदु-
 लानप्यवयवान्मनोलौल्यं धातुः करकठिनतां मे विमृशति ।
 पदं चित्ते धत्ते मतिरिति पुरा पङ्कजमुखा ध्रुवं कल्याणीयं
 कलितसुकुतैरेव रचिता ॥ ३० ॥ समीचीना चीनांशुक-
 परिभृताङ्गी प्रविलसत्कुचापीना हीना जघनघनभगेऽञ्ज-
 वदना । न दीना दीनान्तःकलितमदना सेयमधुना नवीना
 मीनाक्षी व्यथयति सुनीनामपि मनः ॥ ३१ ॥ स्फुरन्नाना-
 रत्नारुणितवसना वृत्तमसृणस्तनापीना मत्ता तरलजघना
 हंसगमना । स्मराधीनासीना कविहृदि जितशेषललना
 मवीना मीनाक्षी व्यथयति सुनीनामपि मनः ॥ ३२ ॥
 उदासीनालीनामपि वचसि लीनातुलसत्रपाधीना दीनाल-
 पनपदवीनायकभृता । कवीनामासीना हृदि कुमुदिनीनाथ-
 वदना नवीना मीनाक्षी व्यथयति सुनीनामपि मनः ॥ ३३ ॥
 नीलीना वैश्रमन्तः कथमपि सखीनामभिहितैः कृताधीना
 हीनाकृतिरपि मतीनामविषया । कवीनामङ्गवत् शपयति
 विधीना तनुतया नवीना मीनाक्षी व्यथयति सुनीनामपि
 मनः ॥ ३४ ॥ कुचाभ्यां भास्वन्ती विजितलकुचाभ्यां सु-
 धमनो हरन्ती बिम्बकैः सरसि विहरन्ती मधुरगीः । त-
 रुण्या लावण्यं किमपि विदधानामर्भकविधौ नवीना मीनाक्षी
 व्यथयति सुनीनामपि मनः ॥ ३५ ॥ अमलमृणालकाण्ड-
 कमनीयकपोलरुचेस्तरलसलीलीलनलिनप्रतिफुल्लदृशः । वि-
 कसद्दशकशोणकरकान्तिभृताः सुतनोर्भेदलुलितानि हन्त
 ललितानि हरन्ति मनः ॥ ३६ ॥ किमिन्दुः किं पद्मं किमु

सुकुरविम्बं किमु मुखं किमञ्जे किं मीनौ किमु मदनबाणौ
 किमु दृशौ । खगौ वा गुच्छौ वा कनककलशौ वा किमु
 कुचौ तडिद्धा तारा वा कनकलतिकां वा किमबला
 ॥ ३७ ॥ तनुस्पर्शादस्या दूरसुकुलिते हन्त नयने उदधि-
 द्रोमाश्वं व्रजति जडतामङ्गमखिलम् । कपोलौ घर्माद्रौ
 ध्रुवसुपरताशेषविषयं मनः सान्द्रानन्दं स्पृशति झटिति
 ब्रह्म परम् ॥ ३८ ॥ मधुरवचनैः सन्भ्रमङ्गैः कृताञ्जलि-
 तर्जनैरलसवलितैरङ्गन्यासैर्महोत्सववन्धुभिः । असकृदस-
 कृत्स्नारस्फारैरपाङ्गविलोकितैस्त्रिसुवनजये सा पशेषोः क-
 रोति सहायताम् ॥ ३९ ॥ कर्पूरेण स्थलविरचनाकुङ्कुमे-
 नालवालं माध्वीकानि प्रतिदिनपयः पञ्चबाणः कृपाणः (?) ।
 तत्रोत्पन्ना यदि किल भवेत्काश्चनी कापि वही सा चेदस्याः
 किमपि लभते सुभ्रुवः सौकुमार्यम् ॥ ४० ॥ लावण्यामृत-
 दीर्घिका कुलगृहं सौन्दर्यसौभाग्यथोत्रैलोक्याकररत्नकन्द-
 लिरियं जीव्यात्सहस्रं समाः । रूपा लोकनकोतुकेन बहुना
 शिल्पश्रमेणादरान्मन्ये यां विधिना विहाय विहितं सृष्टेर्व्य-
 जारोपणम् ॥ ४१ ॥ अस्याः सर्गविधौ प्रजापतिरभूच्चन्द्रो नु
 कान्तिप्रदः शङ्करैररसः स्वयं नु मदनो मासो नु पुष्पाकरः ।
 वेदाभ्यासजडः कथं नु विषयव्यावृत्तकौतूहलो निर्मातुं प्र-
 भवेन्मनोहरमिदं रूपं पुराणो मुनिः ॥ ४२ ॥ वक्रं चन्द्र-
 विकासि पङ्कजपरीहासक्षमे लोचने वर्णः स्वर्णमैपाकरिष्णु-
 रलिनीर्जिष्णुः कचानां चयः । वक्षोजाविभुक्ममविभ्रमहरो
 गुर्वा नितम्बस्थली वाचां हारि च मार्दवं सुचितु स्वाभा-
 विकं मण्डनम् ॥ ४३ ॥ अस्याश्चेद्वृत्तिसौकुमार्यमधुना हं-
 सस्य गवैरलं सैलापो यदि धार्यतां परभूतैर्वाच्यमत्वत्र-
 तम् । अङ्गानामकठोरता यदि ईषत्प्रायेव सा मालती का-
 न्तिश्रेष्कमला किमत्र बहुना कौपायमालम्बताम् ॥ ४४ ॥
 निर्मित्तुः सुदतीर्मेजौ विरचिते वक्त्रे शशिभ्रान्तितः को-
 शीभूतैर्निजाम्बुजासनमधिष्ठानं न शक्तो विधिः । मध्यं
 विस्मृतवान्कुचो च कठिनौ पीनौ नितम्बौ कचान्वक्राग्नि-
 र्मित्तान्मतिः स्फुरति हि स्वस्थे वृणां चेतसि ॥ ४५ ॥
 सौन्दर्यस्य तरङ्गिणी तरुणमोत्कर्षस्य हर्षाद्रमः कान्तेः
 कामेणकर्म नर्मदहसासुहासनावासभूः । विद्या वक्रगिरां
 विधेरनवधिप्रावीण्यसाक्षात्क्रिया बाणाः पञ्चशिलीमुखस्य ल-

१ नेत्रप्रान्तचञ्चले, २ विलासभरणे मन्थरा मन्दा गतिः,
 ३ कृतस्थितिः.

१ उत्पत्तिविधानं, २ जीर्णः, ३ तुच्छं कुर्वन्, ४ जयशीलः,
 ५ मनोहरम्, ६ मिथो भाषणम्, ७ मौनव्रतम्, ८ पाषाणरूपाः,
 ९ लक्ष्मीः, १० कापायवक्त्रम्, ११ निर्मातुमिच्छुः, १२ ब्रह्मा,
 १३ सुकुलीभूतरवकीयकमलासनम्.

लनाचूडामणिः सा प्रिया ॥ ४६ ॥ दृष्टिः सालसतां वि-
भर्ति न शिशुक्रीडासु बद्धादरा श्रोत्रे प्रेषयति प्रवर्तितसखी-
संभोगवार्तास्वपि । पुंसाङ्गमपेतशङ्कमधुना नारोहति प्रा-
ग्यथा बाला नूतनयौवनव्यतिकरावष्टभ्यमाना शनैः ॥ ४७ ॥
आयाति श्रियमङ्गसा नयनयोरम्भोरुहप्रयसी संनाहः स्त-
नयोरयं कलयते संभोगयोग्यां दशाम् । वैदग्ध्येन सहासिकां
वितनुते वाचामियं प्रक्रिया मुग्धायाः पुनरैन्द्रीं न सहते
सुख्यामभिरूपां सुखम् ॥ ४८ ॥

वयःसंधिवर्णनम् ।

यथा यथा विशत्यस्या हृदये हृदयेश्वरः । तथा तथा व-
हिर्यातां मन्ये संकोचतः कुचौ ॥ १ ॥ अन्तरङ्गमनङ्गस्य
शृङ्गारकुलदैवतम् । अङ्गीकरोति तन्वङ्गी सा विलासमयं
वयः ॥ २ ॥ अन्येयं रूपसंपत्तिरन्या वैदग्ध्यधोरणी । नैषा
नलिनपत्राक्षी सृष्टिः साधारणी विधेः ॥ ३ ॥ अनायासकृशं
मध्यमशङ्करले दृशौ । अभूषणमनोहारि वपुर्वयसि सुश्रुवः
॥ ४ ॥ दृश्यं दशां सहसैर्मनसामयुतैर्विभावनीयं च । सु-
कृतशतकोटिभोग्यं किमपि वयः सुभ्रुवो जयति ॥ ५ ॥
न्यर्क्षति वयसि प्रथमे समुदक्षति तरुणिमनि सुदृशः । दधति
स्म मधुरिमाणं वाचो गतयश्च विभ्रमाश्च भृशम् ॥ ६ ॥
यद्वधि विलासभवनं यौवनसुदिषाय चन्द्रवदनायाः ।
दहनं विनैव तद्वधि यूनां हृदयानि दहन्ते ॥ ७ ॥ अ-
धरः किसलयरागः कोमलविटपानुकारिणौ बाहू । कुसु-
ममिव लोर्भनीयं यौवनमङ्गेषु संनद्धम् ॥ ८ ॥ मृदुलवल-
लितमध्यं पृथुलकुचं चौरु विपुलैर्भूजघनम् । पुर्नांगसृष्ट-
णीयं स्फुरति वनं यौवनं च नारीणाम् ॥ ९ ॥ संभिन्नयोर-
मुष्या वयसोः पथसोरिवाङ्गेषु । अनयो रसद्विभेदं मानस-
जन्मा परं वेद ॥ १० ॥ स्तनतटमिदमुत्तुङ्गं निम्नो मध्यः
समुच्चतं जघनम् । विषमे मृगशावाक्ष्या वपुषि नवे क इव
न स्खलति ॥ ११ ॥ उदयति तरुणिमतरणौ शैशवश-

शनि प्रशान्तिमायाते । कुचचक्रवाक्युगलं तरुणितटिन्यां
मिथो मिलति ॥ १२ ॥ अचलं चलदिव चक्षुः प्रकृतमपीदं
समुद्यदिव वक्षः । अतदिव तदपि शरीरं संप्रति वामभ्रुवो
जयति ॥ १३ ॥ अयमङ्कुरभाव एव तावत्कुचयोः कर्षति
लोकलोचनानि । इतरेतरपीडनीयमवसां गतयोः श्रीरनयोः
कथं भवित्री ॥ १४ ॥ परिहरति यथा यथा वयोऽस्याः
स्फुरदुरुकन्दलशालिबालभावम् । द्रढयति धनुषस्तथा तथा
ज्यां स्पृशति शरानपि सज्यन्मनोभूः ॥ १५ ॥ निशित-
शरधियार्पयत्यनङ्गो दशि सुदृशः स्वबलं वयस्संगले । दिशि
निपतति यत्र सा च तत्र व्यतिकरमेत्य समुन्मिषन्त्यवस्थाः
॥ १६ ॥ यथा यथास्याः कुचयोः समुन्नतिस्तथा तथा
लोचनमेति वक्रताम् । अहो सहन्ते बत नो परोदयं
निसर्गतोऽन्तर्मलिना ह्यसाधवः ॥ १७ ॥ समं विलासोऽङ्कु-
रितः स्तनाभ्यां त्रपा विलासेन सहावतीर्णा । अवर्तता-
न्यस्त्रपयैव साकं कान्तः प्रकारो वचसां कुशाङ्ग्याः ॥ १८ ॥
उन्मीलितं तूलिकयेव चित्रं सूर्याशुभिर्भ्रमिवारविन्दम् ।
बभूव तस्याश्रुतुरसशोभि वपुर्विभक्तं नवयौवनेन ॥ १९ ॥
असंभृतं मण्डनमङ्गयष्टरनासवाख्यं करणं मदस्य । कामस्य
पुष्पव्यतिरिक्तमस्त्रं बाल्यात्परं साधु वयः प्रपेदे ॥ २० ॥
आवृणोति यदि सा मृगीदृशी स्वाञ्जलं कुचकाञ्चनाच-
लम् । भूय एव बहिरिति गौरवाद्भ्रुततो न सहते तिरस्कि-
याम् ॥ २१ ॥ अत्युन्नतस्तनसुरो नयने सुदीर्घे वक्त्रे भ्रुवा-
वतितरां वचनं ततोऽपि । मध्योऽधिकं तनुरनुरगुर्नि-
तम्बो मन्दा गतिः किमपि चाद्भुतलोचनायाः ॥ २२ ॥
भ्रूपलवो धनुरपाङ्गततरङ्गितानि बाणा गुणाः श्रवणपालिरिति
स्मरेण । तस्यामङ्गजयजंगमदेवतायामस्त्राणि निर्जितज-
गन्ति किमर्पितानि ॥ २३ ॥ दृशोः सीमावादः श्रवणयुग-
लेन प्रतिकलं स्तनाभ्यां संरुद्धे हृदि मनसिजस्तिष्ठति ब-
लात् । नितम्बः साक्रन्दं क्षिपति रशनादाम परतः प्रवेश-
स्तन्वङ्ग्या वपुषि तरुणिन्नो विजयते ॥ २४ ॥ अनाघ्रातं
पुष्यं किसलयमैर्लूनं कररुद्धैर्नाविद्धं रत्नं मधु नवमनास्वा-
दितरसम् । अखण्डं पुण्यानां फलमिव च तद्रूपमनघं न
जाने भोक्तारं कमिह समुपस्थास्यति विधिः ॥ २५ ॥
भ्रुवौ वाचिलीला परिणतिरपूर्वा नयनयोः स्तनाभोगो व्य-
क्तस्तरुणिमसमारम्भसमये । इदानीं बालायाः किममृतमयः
किं विषमयः किमानन्दः साक्षाद्भ्रुवुर्नितमधुरः पञ्चमरवः
॥ २६ ॥ अनाकूतैरेव प्रियसहचरीणां शिशुतया वचोभिः

१ चातुर्यम्. २ परिपाटी. ३ ध्येयम्. ४ गच्छति सति. ५ उ-
दयं प्राप. ६ स्पृहणीयम्. ७ मृद्री या लवलिच्छ्वविशेषस्तेन ल-
लितो मध्यभागो यस्य तत्र. (पक्षे) मृदुला या बल्यो बलित्रितयं
तेन ललितो मध्यो यस्मिन्. ८ पृथ्वः स्थूला लङ्गुचा यस्मिन्;
(पक्षे) पृथुलौ कुचौ यस्मिन्. ९ सुन्दरम्. १० विपुला ये भूजा
वृक्षास्तैर्भनं निविडम्; (पक्षे) विपुला भूयंते तं विपुलमुव पतादृशा
जघना यासिस्तत्. बहुप्रदेशाभ्यापकजघनमित्यर्थः. ११ पुंसांभिः
केसरवृक्षैः स्पृहणीयम्; (पक्षे) पुरुषश्रेष्ठैः स्पृहणीयम्.

१ कुटिले अर्थासौवनरूपे. २ अच्छिन्नम्. ३ वेधरहितम्.

पाञ्चालीमिथुनमधुना संगमयितुम् । उपादत्ते नो वा विर-
मति न वा केवलमियं कपोली कल्याणी पुलकमुकुलैर्द-
न्तुरयति ॥ २७ ॥ प्रगल्भानामन्तः प्रविशति शृणोति प्रिय-
कथां स्वयं तत्तच्छ्रेयशतमभिनयैर्वैश्वयति च । स्पृहामन्तः
कान्ते वहति न समभ्येति निकटं यथैवेयं बाला हरति
हि तथा चित्तमधिकम् ॥ २८ ॥ सितां किञ्चिद्वक्त्रे सर-
लतरलो दृष्टिविभवः परिसन्दो वाचामभिनवविलासोक्तिसर-
रसः । गतीनामारम्भः किसलयितलीलापरिकरः स्पृशन्त्या-
स्तारुण्यं किमिह न हि रम्यं मृगदृशः ॥ २९ ॥ इमे ता-
रुण्यश्रीनवपरिमलाः प्रौढसुरतप्रतापप्रारम्भाः सरविजयदान-
प्रतिभुवः । चिरं चेतश्चैरा अभिनवविकारैकरुचयो
विलासव्यापाराः किमपि विजयन्ते मृगदृशः ॥ ३० ॥
अपक्रान्ते बाल्ये तरुणमनि चागन्तुमनसि प्रयाते सुग्धत्वे
चतुरिमणि चाश्लेषरसिके । न केनापि स्पृष्टं यदिह वयसा
मर्म परमं यदेतत्पक्षेभोजयति वपुरिन्दीवरदृशः ॥ ३१ ॥
तदात्वप्रोन्मीलन्म्रदिमरमणीयाः कठिनतां विचित्र्य प्रत्य-
ङ्गादिव तरुणभावेन घटितौ । सत्नौ संविभ्राणा क्षण-
विनयवैयात्यममृगस्मरौन्मेयाः केषामुपरि न रसानां यु-
वतयः ॥ ३२ ॥ न शीलं दृग्भङ्गी कलयति कुरङ्गीनय-
नयोः कुचश्रीः कर्कन्धुफलमपि न बन्धूकृतवती । सुधायाः
सप्रीची न च वचनवीची परिचिता तथापि श्रीरसा
युवजननमसा विजयते ॥ ३३ ॥ उदङ्घ्रद्वक्षोजद्वयतटभ-
रक्षोभितकटि स्फुरद्दृग्भ्यां मन्दीकृतविलसदिन्दीवरयुगम् ।
समुद्यद्भङ्गं प्रविहितधनुर्भङ्गमनिशं वयस्तत्पद्माक्ष्याः कथ-
मिव मनो न व्यथयतु ॥ ३४ ॥ मुखं विकसितसितं वै-
शितवक्त्रिमपेक्षितं संमुच्छलितविभ्रमा गतिरपास्तसंस्था
मतिः । उरो मुकुलितस्तनं जघनमंसबन्धोर्द्वारं बतेन्दुव-
द्नासौ न तरुणिमोद्गमो मोदंते ॥ ३५ ॥ न दन्तुरसुरःस्थलं
वचसि नाश्रिता चातुरी विकारि न विलोकितं भ्रुवि न
वक्त्रिमोपक्रमः । तथापि हरिणीदृशो वपुषि कापि कान्ति-
च्छटा पटावृतमहामणिषुतिरिवात्र संलक्ष्यते ॥ ३६ ॥ इदं
परमसुन्दरं तनुपुरं कुरङ्गीदृशां निवार्य खलु शैशवं स्वय-
मनेन नीतं बलात् । तदागमनशङ्कया मकरकेतुना किं
कृतं पयोधरधराधरौ त्रिवलिशाहिनीदुस्तौ ॥ ३७ ॥ स्थिर-
त्वमचिरच्युतौ तमसि कोऽपि बन्धग्रहो विधौ किमपि सौरभं
मधुनि कापि वर्णात्मता । शिरीषनवदामनि स्फुरति कोऽपि

शैलोदयो वयोऽभिनववेधसस्तदिह मन्महे कौशलम् ॥ ३८ ॥
क्षणं सरलवीक्षणं क्षणमापन्नसंवीक्षणं क्षणं रजसि खेलनं
क्षणमतीव भूषादरः । क्षणं द्रुततरा गतिः क्षणमतीव मन्दा
गतिः क्षणक्षणविलक्षणं जयति चेष्टितं सुभुवः ॥ ३९ ॥
क्षोभं धत्ते यदतिबहलः स्निग्धलावण्यपूरः प्रत्यङ्गं यत्तटम-
नुसरन्त्यूर्मयो विभ्रमाणाम् । उन्मथं यत्स्फुरति च मना-
क्लृम्भयोर्द्वन्द्वमेतत्तन्मन्येऽस्याः स्मरणजयुवा गाहते हृत्तडा-
गम् ॥ ४० ॥ मन्दं मन्दं श्रवणपुटकोपागतगन्ता दृगन्तः
किञ्चित्किञ्चिद्विरमति मनो धूलिकेलीरसेभ्यः । आविर्भावः
स्तनमुकुलयोः कापि कान्तिः समन्तादथ श्रो वा कुसुम-
धनुषो यौवराज्याभिषेकः ॥ ४१ ॥ संनद्धोऽयं नवतरु-
णिमा काममास्कन्दुकामो नैनां मुखत्वहह सहसा कौतुकी
बालभावः । तद्द्वैराज्यं वरतरतनुस्वर्णभूमौ प्रयुक्तं प्रायस्त्व-
स्मादनुदिनमयं क्षीयते मध्यदेशः ॥ ४२ ॥ श्रोणीबन्धस्त्य-
जति तैतुनां सेव्यते मध्यभागः पद्भ्यां मुक्ताक्षैरलगतयः
संश्रिता लोचनाभ्याम् । धत्ते वक्षः कुचसचिवतामद्वितीयं
तु वक्रं तद्नात्राणां गुणविनिर्भयः कल्पितो यौवनेन ॥ ४३ ॥
सम्भ्रमङ्गं करकिसलयावर्तनैरालपन्ती सा पश्यन्ती ललित-
ललितं लोचनसाक्षलेन । विन्यसन्ती चरणकमले लीलया
स्वैर्यार्तैर्निःसङ्गीतं प्रथमवयसा नर्तिता पङ्कजाक्षी ॥ ४४ ॥
दोलायां जघनस्थलेन चलता लोलेक्षणा लज्जते साशङ्कं
तनुकण्ठकक्षतभिया क्रीडावने क्रीडति । धत्ते दिक्षु निरी-
क्षणं स्मितमुखी पारावतानां रतेः सज्जं मौग्ध्यविसर्जनाय
सुतनोः शृङ्गारमित्रं वयः ॥ ४५ ॥ वक्षसावरणादस्त-
नयुगोद्भेदं विनाप्यङ्गुलीयुद्राम्भुत्तहास्यमासमधिकं नो पु-
त्रिकादौ रसः । तिर्यग्लोचनवीक्षितानि वचसां लोकोक्तिसं-
क्रान्तयस्तस्याः सीदति शैशवे समभवत्कोऽप्येष नव्यः क्रमः
॥ ४६ ॥ लावण्यामृतनिर्क्षरेण सुदृशः सिक्ताखिलाङ्गस्थली
जातस्तत्र नवीनयौवनकालालीलालतामण्डपः । तस्मिन्नेष-
विशेषशीतलतरच्छायासु सुसोत्थितः कन्दर्पस्त्रिजगज्जयोद्यम-
परोऽप्यद्यापि निद्रालसः ॥ ४७ ॥ बाल्ये गेहपतौ निमी-
लति वयःसंधिं विधाय स्मरश्रौरश्चास्तरं विवेश निभृतं
बालाशरीरालयम् । चाश्लयं चरणे पृथुत्वसुदरे निर्लज्जातं
चेतसि क्षामत्वं हृदये दृशोः सरलतां सर्वस्वमस्याहरत्
॥ ४८ ॥ एतस्यां रतिवलयमक्षितिपतेः क्रीडासरस्यां शनैः
संशोधं नयतीव शैशवजलं तारुण्यतिगमद्युतिः । अन्तस्था
च यथा यथा विकसति प्रायः कुचोच्चस्थली स्त्रौल्यं हन्त

१ स्वावर्तीकृतम्. २ समुद्रतः. ३ नियतैकविषयता.
४ उन्नतम्. ५ उत्कर्षमात्रभावनि.

१ जघनबन्धः. २ युष्मताम्. ३ चञ्चलगमनानि. ४ विपर्ययः.

तथा तथा वितयुते दृक्पीनमीनावली ॥ ४९ ॥ रेखा का-
चन कज्जलस्य नयनाम्भोजे मिथः कौशलादालीभिः सरली-
कृतापि कुटिलीभावं समालम्बते । लक्ष्या वक्षसि पाणिप-
द्मविषमस्पर्शोदयादुन्नतिर्जातीनामो वयमेणशावनयने बाल्यं न
पाल्यं तव ॥ ५० ॥ मध्यस्य प्रथिमानमेति जघनं वक्षो-
जयोर्मन्दतं दूरं यात्युदरं च रोमलतिका नेत्रार्जवं धावति ।
कंदर्पं परिवीक्ष्य नूतनमनोराज्याभिषक्तं क्षणादङ्गानीव
परस्परं विदधते निर्लुण्ठनं सुभ्रुवः ॥ ५१ ॥ दृष्टिः शैशव-
मण्डना प्रतिकलं लावण्यमभ्यस्यते पूर्वोकारसुरस्तथापि कु-
चयोः शोभां नवामीहते । संप्राप्ता गुरुतां तथाप्युपचिता-
भोगा नितम्बस्थली तन्व्याः स्वीकृतमन्मथं विजयते तन्ने-
त्रपेयं वयः ॥ ५२ ॥ तत्तस्याः कमनीयकान्तिं विजितत्रै-
लोक्यनारीवपुः शृङ्गारस्य निकेतनं समभवत्संसारसारं
वयः । यस्मिन्विस्मृतपक्षमपालिचलनाः कामालसा दृष्टयो नो
यूनां पुनरुपतन्ति पतिताः पाशे शकुन्ता इव ॥ ५३ ॥
केलीकौतुकमादराच्छ्रवणयोरालीभिराश्राव्यते बालाभिस्तु
पुरः पुरेव रजसि क्रीडार्थमाहूयते । चेतो याति न वा तत-
स्तदुभयोरेणीदृशः सांप्रतं मध्ये तुम्बकयोरयःशकलवन्निःप-
क्षपातं मनः ॥ ५४ ॥ उत्तालालकमञ्जनानि कवरी-
पाशेषु शिक्षारसो दन्तानां परिकर्म नीविनहनं भ्रूलास्यो-
ग्याग्रहः । तिर्यग्लोचनचेष्टितानि वचसां लोकोक्तिसंक्रान्तयः
स्त्रीणां म्लायति शैशवे प्रतिकलं कोऽप्येष केलिक्रमः ॥ ५५ ॥
मैत्रा नर्तनपण्डितभ्रु वदनं किंचित्प्रगल्भे दृशौ सौकोद्भेद-
निवेशितस्तनमुरो मध्यं दरिद्राति च । अस्या यज्जघनं
घनं च कलयाम प्रत्यङ्गमेणीदृशः सत्यंकारमिव सूरैकसुहृदा
तद्यौवनेनार्पितम् ॥ ५६ ॥ लावण्यमृतमाहितं वरतनो-
रङ्गे स्थितं यत्पुरा तत्तारुण्यघनोदयेन बहुधा संवर्धितं
पद्मभूः । वीक्ष्य स्यन्दनशङ्कितः कुचयुगव्याजान्धितम्बस्थ-
लाञ्छकं सेतुयुगं न चेदिह कुतस्तादप्रसस्त्रास्रुता ॥ ५७ ॥
विस्तारी स्तनभार एष गमितो न स्त्रोचितामुन्नतिं रेखोद्गा-
सिकृतं वलित्रयमिदं न स्पष्टनिम्नोन्नतम् । मध्येऽस्या ऋजुरा-
यतार्धकपिश्या रोमावली निर्मिता रम्यं यौवनशैशवव्यति-
करोन्मिश्रं वयो वर्तते ॥ ५८ ॥ चाञ्चल्यं चरणौ विहाय
नयनप्राप्तं प्रतिष्ठासते वस्तुं वाञ्छति वाचि काचिदमृतस्प-
र्धाकरी माधुरी । कान्तिः काचन वक्षसो विजयते तन्व्या
दुकूलाञ्चलं तन्मन्ये दिवसैः कियद्विरतनुर्जेता जगन्मण्ड-
लाम् ॥ ५९ ॥ आलापान्भ्रूविलासो विरलयति लसद्बाहुवि-

क्षिति यातं नीविप्रान्धिं प्रथिस्रा प्रतनयति मनाश्च्यथनिम्नो
नितम्बः । उत्पुष्यत्पार्श्वमूर्च्छकुचशिखरमुरो नूनमन्तः
स्ररेण स्पृष्टा कोदण्डकोट्या हरिणशिशुदृशो दृश्यते
यौवनश्रीः ॥ ६० ॥

तरुणीपृथगवयवर्णनम् ।

केशपाशः ॥ अस्या मनोहराकारकवरीभारनिर्मिताः ।
लज्जयव वने वासं चक्रुश्चमरवर्हिणः ॥ १ ॥ भाति विन्य-
स्तकह्वारं सुकेश्याः केशसंचयम् । शोणितार्द्रैः शरैः पूर्ण
तूपीरमिव मान्मथम् ॥ २ ॥ स्तनाभोगे पतन्माति कपो-
लात्कुटिलोऽलकः । शशाङ्कविम्बतो मेरो लम्बमान इवोरगः
॥ ३ ॥ चलत्कामिमनोमीनमादातुं चित्तजन्मनः । गलय-
ष्टिरिवाभाति बालावेणी गुणोज्ज्वला ॥ ४ ॥ एणीदृशो वि-
जयते वेणी पृष्टावलम्बिनी । कशेव पञ्चबाणस्य युवतर्जन-
हेतवे ॥ ५ ॥ तमस्तोम भृशं सोममण्डलोपरि राजसे । धू-
मपानेन किं नाम धाम गम्यमतःपरम् ॥ ६ ॥ वेणी श्यामा
भुजंगीयं नितम्बान्मस्तकं गता । वक्रचन्द्रसुधां लेढुं सान्द्र-
सिन्दूरजिह्वया ॥ ७ ॥ तस्याः कचभरव्याजात्तनयस्नेहला-
लितः । आलुढः पार्वतीबुद्ध्या गुहवर्हीव मूर्धनि ॥ ८ ॥
श्यामा मिलिन्दमाला बालाया वदनपद्मकरन्दम् । आस्वा-
दितुमिव मिलिता ललिता वेणीमिषादेवा ॥ ९ ॥ मलिना
अपि भ्रंयमानात्कुटिला अपि सुमनसां समागतः । बाला
अपि सुक्तानामनुपङ्गात्रिर्जरत्वसुपयान्ति ॥ १० ॥ स्नानार्द्र-
मुक्तेष्वनुधूपवासां विन्यस्तसायंतनमल्लिकेषु । कामो वसन्ता-
ल्यमन्दवीर्यः केशेषु लेभे बलमङ्गनानाम् ॥ ११ ॥ एणी-
दृशः पाणिपुटे निरुद्धा वेणी विरेजे शयनोत्थितायाः । सैरो-
जकोशादिव निष्पतन्ती श्रेणी घनीभूय मधुव्रतानाम् ॥ १२ ॥
इयं सुखाम्भोरुहसंनिधाने विलम्बिधम्मिलततच्छलेन ।
समागतां सादरमेव बाला द्विरेफमालामुत वा दधाति
॥ १३ ॥ अस्याः सपक्षैकविधोः कचौषः स्थाने सुखस्यो-
परि वासमाप । पक्षस्थतावद्बहुचन्द्रकोऽपि कलापिनां येन
जितः कलापः ॥ १४ ॥ अस्या यदास्येन पुरस्तिरश्च तिर-
स्कृतं शीतरुचान्धकारम् । स्फुटस्फुरद्भङ्गिकचच्छलेन
तदेव पश्चादिदमस्ति बद्धम् ॥ १५ ॥ अस्याः कचानां
शिखिनश्च किं नु विधिं कलापौ विमतेरगाताम् । तेना-

१ बन्धानात्; (पक्षे) इन्द्रियनिग्रहात्. २ पुष्पाणाम्; (पक्षे)
देवानाम्. ३ केशाः; (पक्षे) अर्भकाः. ४ मौक्तिकानाम्; (पक्षे)
जीवन्मुक्तानाम्. ५ जपारहितत्वम्; (पक्षे) देवत्वम्. ६ कमल-
कुञ्जलात्. ७ पक्षिः. ८ भ्रमराणाम्.

यमेभिः किमपूजि पुणैरभरिस दत्त्वा स किमर्थचन्द्रम् ॥ १६ ॥
 आभाति शोभातिशयं प्रपञ्चादेणीदृशोऽस्या रमणीयशोभा ।
 वेणी लसत्कुन्तलधोरणीनां श्रेणीव किं चास हरिन्मणीनाम् ॥ १७ ॥
 विधिः किमस्या नितराममान्तमङ्गेषु शृङ्गाररसं
 सुकेश्याः । स्निग्धोलसत्कुन्तलकैतवेन निधाय मूर्ध्नि स्तब्ध-
 कीचकार ॥ १८ ॥ चिकुरप्रकरा जयन्ति ते विदुषी मूर्धनि
 यान्निभमर्ति सा । पशुनाप्युपुरस्कृतेन तत्तुलनामिच्छति
 चामरेण कः ॥ १९ ॥ लसन्मौक्तिकश्रेणिकात्तराज्ञा स्वयं
 नन्दिनी भास्वतो नीलवर्णा । ससीमन्तसिन्दूरसारस्वताभा
 त्रिवेणीयमेणीदृशो मौलिवेणी ॥ २० ॥ एतां नवाम्बुधरका-
 न्तिमुदीक्ष्य वेणीमेणीदृशो यदि वदन्ति वदन्तु नाम । ब्रूमो
 वयं सुखसुधांशुसुधाभिलाषादभ्यागतां भुजगिनीं मणिसुद्ध-
 हन्तीम् ॥ २१ ॥ स्वर्मारुराकलयितुं स समुद्यतोऽभूद्राकां
 विनाननसुधांशुमहो यदस्याः । मन्ये तदस्य न च तिष्ठति
 पूर्णिमायां भावो हि किंतु परिपूर्णकले सुधांशौ ॥ २२ ॥
 विकचकचकलापः किंचिदाकुञ्चितोऽयं कुचकलशनिवेशी
 शोभते श्यामलाक्ष्याः । मधुरसपरितोषात्किंचिदुत्फुलकोशे
 कमल इव नीलीनः पेटकः पट्टपदानाम् ॥ २३ ॥ न
 जीमूतच्छेदः स हि गगनचारी न च तमो न तस्येन्दो-
 भैत्री न च मधुरकरस्ते हि मुखराः । न पिच्छं तत्केकिन्दु-
 चितमसितोऽयं न च मणिर्मृदुत्वाद्जातं घनचिकुरपाशो
 मृगदृशः ॥ २४ ॥ धुनोत ध्वान्तं नस्तुलितदलितेन्दवीवर-
 वनं घनस्निग्धं श्लक्ष्णं चिकुरनिकुरम्बं तव शिवे । यदीयं
 सौरभ्यं सहजमुपलब्धं सुमनसो वसन्त्यस्निग्धमन्ये बलम-
 धनवाटीविटपिनाम् ॥ २५ ॥ उन्मीलद्बदनेन्दुकान्तिवि-
 सरैर्दूरे समुत्सारितं भ्रमं पीनकुचस्थलस्य च रुचा हस्तप्र-
 भाभिर्हतम् । एतस्याः कलविङ्ककण्ठकदलीकल्पं मिलत्कौतु-
 कादप्रासाङ्गसुखं रुषेव सहसा केशेषु लभं तमः ॥ २६ ॥

(अभ्यङ्गरम्भः) ॥ अस्याः पीठोपविष्टाया अभ्यङ्गं
 वितनोत्यसौ । लसच्छ्रेणि चलद्वेणि नटद्वुरूपयोधरम् ॥ २७ ॥
 आवर्त्य कण्ठं सिचयेन सन्ध्यागबद्ध्य वक्षोरुहकुम्भमुग्मम् ।
 कासौ करालम्बिततैलपात्रा मन्दं समासीदति सुन्दरीं ताम् ॥ २८ ॥
 वक्षोजौ निबिडं निरुध्य सिचैयैनाकुक्ष्य मध्यं
 शनैः कृत्वा चम्पकतैलसेकमबला संपीड्य मन्दं शिरः ।
 पाणिभ्यां चलकङ्कणोद्यतझणत्कारोत्तराभ्यां करोत्यभ्यङ्गं
 परिपश्यतः सकुतुकं दोरन्तरं प्रेयसः ॥ २९ ॥

१ केशकलापाः, २ पश्चात्कृतेन, ३ वस्त्रप्रान्तेन.

(सीमन्तरचनम्) ॥ स्नेहसंवर्धितान्बालान्दृढं
 बध्नाति सुन्दरी । करुणा हरिणाक्षीणां कुतः कठिनचेत-
 साम् ॥ ३० ॥ संप्राप्तचिकुरभावः कचनिचयो वा युवा करे
 लग्नः । स्त्रीभिर्दृढं निबद्धयो न चेत्यरकैलत्रमनुसरति ॥ ३१ ॥
 यथा यथायं वलते भुजोऽस्या उदक्षितः संयमने कचानाम् ।
 तथा तथा वल्गति काममेकः स एव वक्षोरुह उत्पलाक्ष्याः
 ॥ ३२ ॥ जानुभ्यामुपविश्य पाष्णिनिहितश्रोणीभरा प्रो-
 च्चमदोर्वेली नमदुच्चमत्कुचतटी दीप्यन्नखाङ्गावलिः । पा-
 णिभ्यामवधूय कङ्कणझणत्कारावतारोत्तरं बाला नैहति किं
 निजालकभरं किंवा मदीयं मनः ॥ ३३ ॥ अश्रान्तं
 दृढयज्ञणेन कुचयोरत्यक्तकाटिन्योराबद्धस्फुटमण्डलोन्नति-
 मिलच्चोलं विसुच्योरसः । नीवीविच्छुरितं विधाय तममुं
 वामस्तनालम्बिनीं वेणीं पाणिनखावलेः शिथिलयत्याक्रम्य
 पीठं पदा ॥ ३४ ॥ आसुमाङ्गुलिपल्लवौ कचभरे व्यापार-
 यन्ती करौ बन्धोत्कर्षनिबद्धमानसतया शून्यां दधाना
 दृशम् । बाहूत्क्षेपसमुन्नते कुचतटे पर्यस्तचोलांशुका ह्री-
 संकोचितबाहुमूलसभगं बध्नाति जूटीं वधूः ॥ ३५ ॥
 जानुस्थापितदर्पणं परिणमद्गीवं समुद्यद्भुजं न्यञ्जत्कूर्परमुन्नम-
 द्भुजलसत्कक्षांतरोहत्कुचम् । पाणिभ्यां प्रविभज्य केश-
 निचयं सीमन्तकर्मोद्यता चेतः कस्य वशीकरोति न बला-
 द्बाला विलोलेक्षणा ॥ ३६ ॥ केशान्वामकरावलम्बितशि-
 खान्भूयो रणत्कङ्कणं व्याधूयाथ कनिष्ठिकानखमुखेनाकुञ्चि-
 तान्याङ्गुलि । सीमन्तं विरचय्य तस्य कैरभेणोन्मज्य पार्श्व-
 द्वयं तान्पश्याद्युगपत्पणीय करयोर्युग्मेन बध्नात्यसौ ॥ ३७ ॥

(सीमन्तसिन्दूरम्) ॥ वहन्ती सिन्दूरं प्रबलकव-
 रीभारतिमिरत्विषां वृन्दैर्वेन्दीकृतमिव नवीनार्कभरणम् ।
 तनोत क्षेमं नस्तव वदनसौन्दर्यलहरीपरीवाहस्रोतःसरणि-
 रिव सीमन्तसरणिः ॥ ३८ ॥ अये मातृदृष्ट्वा मुखममृत-
 भानुभ्रमवशात्कचच्छद्या राहुर्वसति किमु नृष्णातरलितः ।
 किमेवं कंदर्पान्तकतरुणि सिन्दूरसरणिच्छलाद्भोक्तुं भूयो ब-
 हिरिव रसज्ञां कलयति ॥ ३९ ॥

ललाटः ॥ केशान्धकारादथ दृश्यभालस्थलार्धचन्द्रा
 स्फुटमद्यमीयम् । एनां यदासाद्य जगज्जयाय मनोभुवा
 सिद्धिरसाधि साधु ॥ ४० ॥

(तिलकः) ॥ बाले ललामलेखेयं भाले भल्लीव राजते ।
 भ्रूलाचापमाकुष्य न विश्वाः कं हनिष्यति ॥ ४१ ॥

१ केशवेशः, २ 'कलत्रं श्रोणिभार्ययोः', ३ बध्नाति, ४ सं-
 ततम्, ५ वसनग्रन्थिसंनिहितम्, ६ कृत्वा, ७ करवह्निभोगेन.

कर्त्तरीतिलकं बाले भाले मा कुरु मा कुरु । अद्य साम्यं भजामीति जुम्भते शशलाञ्छनः ॥ ४२ ॥ श्यामलेनाङ्कितं भाले बाले केनापि लक्ष्मणा । मुखं तवान्तरासुप्तभृङ्गफुलाभ्युजायते ॥ ४३ ॥ नासावंशविनिर्मुक्तफुलाफलसनामिना । भाति भालतलस्येन बाला चन्दनविन्दुना ॥ ४४ ॥ लोचनफुलाम्भोजद्वयलोभान्दोलितैकमनाः । कर्त्तरीतिलकमिषाद्यमलिकेशलिः समुलसति ॥ ४५ ॥ अस्या ललाटे रञ्जिता सखीभिर्विभाव्यते चन्दनपत्रलेखा । आपाण्डुरक्षामकगोलभित्तावनङ्गबाणव्रणपट्टिकेव ॥ ४६ ॥ अस्यास्तुस्यन्दनसंक्षिता वै स मीनकेतुर्जगती विजेतुम् । सकुङ्कुमालेखमिषेण वीरो व्यमोचयन्चारुतरं पताकाम् ॥ ४७ ॥ विराजतेऽस्यासिलकोऽयमश्वितो विकुक्षितभ्रूलतिकाढ्यान्तरे । विजित्य लोकद्वितयं दिवं प्रति स्मरेण वाणो धनुषीव योजितः ॥ ४८ ॥ अस्याः सुगन्धिनवकुङ्कुमपङ्कदत्तो सुगन्धश्चास्ति तिलको मदिरैक्षणयाः । आविष्टरागमभिरामसुखारविन्दनिष्यन्दलम्भिव मे हृदयं द्वितीयम् ॥ ४९ ॥ अस्याः संयमवानकचो मधुकैरैरभ्यर्थ्यमानो सुदुर्धृङ्गीगोपनजाभिशापमचिरादुन्मार्ष्टुकामो निजम् । सीमन्तेन करेण कोमलरुचा सिन्दूरविन्दुच्छलादातसायसपिण्डमण्डलमसावादातुमाकाङ्क्षति ॥ ५० ॥ केयूरं न करे पदे न कटकं मौलौ न माला पुनः कर्त्तरीतिलकं तथापि तनुते संसारसारश्रियम् । सर्वाधिक्यमलेखि भालफलकं यत्सुभ्रुवो वेषसाजानीमः किमु तत्र मन्मथमहोपलेन सुद्रा कृता ॥ ५१ ॥

भ्रुवौ । भ्रूरेखायुगलं भाति तस्याश्चतुलक्षधुपः । पत्रद्वयीव हरिता नासावंशविनिर्गता ॥ ५२ ॥ असितात्मा समुन्नद्धः समाविष्कृतचापलः । मुजंगकुटिलस्तस्या भ्रूविक्षेपः खलायते ॥ ५३ ॥ स्मरकल्पद्रुमो बाले तव भाले द्विपत्रकः । पत्रयोरनयोदृश्याया भ्रुवोर्व्याजादुदृशति ॥ ५४ ॥ किंचित्सविभ्रमोदस्त्रिभ्रूलता भाति भामिनी । बालक्रीडाप्रतिद्वन्द्विर् तर्जयन्तीव यौवनम् ॥ ५५ ॥ कामकार्मुकतया कथयन्ति भ्रूलतां मम पुनर्मतमन्यत् । लोचनाम्बुरुहयोरुपरिस्थं भृङ्गशावकततिद्वयमेतम् ॥ ५६ ॥ तस्याः शलाकाञ्जननिर्मितेव कान्तिभ्रुवोरायतलेखयोर्या । तां वीक्ष्य लीलाचतुरामनङ्गः स्वचापसौन्दर्यमदं मुमोच ॥ ५७ ॥ भ्रूभ्यां प्रियाया भवता मनोभूचापेन चापे घनसारभावः । निजां यदद्वेषदशामपेक्ष्य संप्रत्यनेनाधिकवीर्यताञ्जि ॥ ५८ ॥

सारं धनुर्वद्विभ्रुनोज्जितास्या यास्येन भूतेन च लक्ष्मलेखा । एतद्भ्रुवौ जन्म तदाप युग्मं लीलाचलत्वोचितबालभावम् ॥ ५९ ॥

नेत्रे । नूनमाज्ञाकरस्तस्याः सुभ्रुवो मकरध्वजः । यत्सन्नेत्रैर्वसंचारसूचितेषु प्रवर्तते ॥ ६० ॥ निःसीमशोभासौभाग्यं नताङ्गवा नयनद्वयम् । अन्योन्यालोकनानन्दविरहादिव चञ्चलम् ॥ ६१ ॥ आसां व्रतमतीचाक्षोर्यत्पुरः परिसर्पणम् । सह यातं मनस्तत्र त्यक्त्वा भूयो निवर्तनम् ॥ ६२ ॥ अर्जुनः कृष्णसंयुक्तः कर्णं यत्रानुधावति । तन्नेत्रं तु कुरुक्षेत्रमिति सुभे मुशामहे ॥ ६३ ॥ एकमेवाक्षि वामाक्षि रञ्जयाञ्जनलेखया । जायतामैन्दवे विम्बे खञ्जनाम्बुजसंगमः ॥ ६४ ॥ अमुष्य सुषिता लक्ष्मीश्रक्षुषेति न नूतनम् । न वेक्षि कथयत्यस्याः कर्णं लयं किमुत्पलम् ॥ ६५ ॥ मृगसंबन्धिनी दृष्टिरसौ यदि न सुभ्रुवः । धावति श्रवणोत्तंसलीलाद्वाङ्कुरे कुतः ॥ ६६ ॥ तस्याः श्रवणमार्गेण चलिते यदि लोचने । कुतः प्रकामध्वले धत्तः कृष्णानुरक्तताम् ॥ ६७ ॥ श्रूयतां कौतुकं सोऽपि स्मरः शृङ्गारिणां गुरुः । अमुष्याः शिष्यतामिति श्रवणोन्मुखयोर्दशोः ॥ ६८ ॥ भास्वत्कुण्डलमाणिक्यप्रभाप्रतिहेतरेव । नताङ्गयाः श्रवणोत्सङ्गमारूढा नयनद्वयी ॥ ६९ ॥ नयनस्य तुलां चक्रे नलिनेन नतद्भ्रुवः । ऊनेन चलिते भृङ्गं मामरंभाद्रिधिर्दधौ(?) ॥ ७० ॥ अनङ्गमङ्गलभुवस्तदाप्राङ्गस्य भङ्गयः । जनयन्ति सुदुर्गनामन्तः संतापसंततिम् ॥ ७१ ॥ यदि स्यान्मण्डले सक्तमिन्दोरिन्दीवरद्वयम् । तदोपमीयते तस्या वदनं चारुलोचनम् ॥ ७२ ॥ श्रमयति शरीरमधिकं श्रमयति चेतः करोति संतापम् । मोहं सुदुश्च कुरुते विषविषमं वीक्षणं तस्याः ॥ ७३ ॥ अतिपूजिततारयं दृष्टिः श्रुतिलङ्घनक्षमा सुतुः । निनसिद्धान्तस्थितिरिव सवासना कं न मोहयति ॥ ७४ ॥ नयनच्छलेन सुतनोर्वदनजिते शशिनि कुलपतौ क्रोधात् । नासानालनिबद्धं स्फुटितमिवेन्द्रीवरं द्वेषा ॥ ७५ ॥ आयामिनोस्तदक्षणोरञ्जनरेखाविधिं वितन्वन्त्याः । पाणिः प्रसाधिकायाः प्रापदापङ्गं चिरेण विश्रम्य ॥ ७६ ॥ प्रवातनीलोत्पलनिर्विशेषमधीरविप्रेक्षितमायताक्षया । तया गृहीतं तु मृगाङ्गनाभ्यस्ततो गृहीतं तु मृगाङ्गनाभिः ॥ ७७ ॥ मुखारविन्दोपरिभागसंस्थं नेत्रद्वयं खञ्जनमामनन्ति । प्रफुल्लवक्राम्बुजपाश्वर्वाते दलद्वयं भृङ्गयुतं मतं मे ॥ ७८ ॥ इन्दीवरं

१ निष्कालसुखस्य कर्त्तरीतिलकेन लान्छनवत्त्वाच्चन्द्रः साम्यं भजेदिति भावः. २ श्यामवर्णेन, ३ चिह्नेन.

१ नेत्रकटाक्षपतेन सूचितेषु.

लोचनयोस्तुलायै निर्माय यत्नेन विधिः कदाचित् । अतु-
ल्यातां वीक्ष्य ततो रजांसि निक्षिप्य चिक्षेप स पङ्कमध्ये
॥ ७९ ॥ इषुत्रयेणैव जगत्रयस्य विनिर्जयात्पुष्पमाशुणेन ।
शेषा द्विबाणी सफलकृतेयं प्रियादृग्गम्भोजपदेऽभिषिच्य
॥ ८० ॥ सेयं मृदुः कौसुमचपयष्टिः स्मरस्य सुष्टिग्रहणा-
हर्मध्या । तनोति नः श्रीमदपाङ्गमुक्तां मोहाय या दृष्टिश-
रौषवृष्टिम् ॥ ८१ ॥ आघूर्णितं पक्षमलमक्षिप्रं प्रान्तद्युतिशै-
त्यजिताचेतांशु । अस्या इवास्याश्वलदिन्द्रनीलोगोलमलश्या-
मलतारतारम् ॥ ८२ ॥ कर्णोत्पलेनापि सुखं सनाथं लभेत
नेत्रद्युतिनिर्जितेन । यथेतदीयेन ततः कृतार्था स्वचक्षुषी किं
कुरुते कुरङ्गी ॥ ८३ ॥ त्वचः समुत्तार्य दलानि रीत्या मो-
चात्वचः पक्षपण्टनानाम् । सारैर्गृहीतैर्विधिरूपलौघादस्या-
मभूदीक्षणरूपशिल्पी ॥ ८४ ॥ चकोरनेत्रैणदृगुत्पलानां
निमेषयन्त्रेण किमेष कृष्टः । सारः सुभोद्वारमयः प्रयत्नै-
र्विधातुमेतन्नयने विधातुः ॥ ८५ ॥ ऋणीकृता किं हरिणी-
भिरासीदस्याः सकाशान्नयनद्वयश्रीः । भूयोगुण्यै सकला
बलाद्यत्ताभ्योऽनयालभ्यत विभ्यतीभ्यः ॥ ८६ ॥ दृशौ
किमसाश्रुपलस्वभावे न दूरमाकम्प्य मिथो मिलेताम् । न
चेत्कृतः स्यादनयोः प्रयाणे विघ्नः श्रवःकूपनिपातभीत्या
॥ ८७ ॥ केदारभाजा शिशिरप्रवेशात्पुण्याय मन्ये मृत-
त्पलिन्या । जाता यतस्तस्कुसुमेक्षण्येयं यतश्च तत्कोरकद्वच-
कोरः ॥ ८८ ॥ नतञ्जुवो लोचनखञ्जरीटौ विहारमानङ्गमि-
हारभेते । कथं न सानन्दहृदो युवानस्तारुण्यमन्तर्निधिसु-
न्नयन्तु ॥ ८९ ॥ स्वदृशोजनयन्ति सान्त्वतां खुरकण्डूय-
नकैतवान्मृगाः । जितयोरुदयत्प्रमीलयोस्तदखर्वेक्षणशोभया
भयात् ॥ ९० ॥ नलिनं मलिनं विवृण्वती पृथतीमस्पृशती
तदीक्षणे । अपि खञ्जनमञ्जनाञ्जिते विदधाते रुचिगर्वदुर्विधम्
॥ ९१ ॥ श्रुतिलङ्घनमीहमानयोर्मेलिनाभ्यन्तरयोरधीरयोः ।
स्मृतितापकरत्वमेतयोश्चितं लोचनयोर्मृगीदृशः ॥ ९२ ॥
लोचने हरिणगर्वमोचने मा विदृष्य नताङ्गि कज्जलैः ।
सायकः सपदि जीवहारकः किं पुनर्हि गैरलेन लेपितः
॥ ९३ ॥ कामिनीनयनकज्जलपङ्कादुत्थितो मदनमत्तवराहः
कामिमानसवनान्तरचारी मूलमुखनतित मानलतायाः ॥ ९४ ॥
रामाविलोलनयने किमु मीनबालौ नीलोपले किमथवा
किमु खञ्जरीटौ । किं वा जगत्रयजयाय कृतिर्न जाने कंद-
र्पभूपरचिता नवकार्मणस्य ॥ ९५ ॥ सुखविधुरपरिवृत्तोत्तान-
ताटङ्कपाशावधिचकितचकोरीकान्तिचौरं तदक्षि । त्रिभुवन-

युवचेतोबन्धसंकेतहेतोः सहचरमिव कर्तुं पाशमाशङ्क्य
याति ॥ ९६ ॥

(कटाक्षः) ॥ यान्ती गुरुजनैः सार्धं सयमानसुखा-
म्युजा । तिर्यग्मीवं यदद्राक्षीतन्निर्भयत्राकोरजगत् ॥ ९७ ॥
कचित्कृष्णार्जुनगुणा कचित्कर्णान्तगामिनी । अपाङ्गश्रीस्वा-
भाति सुभूर्भारतगीरिव ॥ ९८ ॥ विशालाक्षीकटाक्षस्य साक्षी
त्र्यक्षो महेश्वरः । नाद्यापि प्रकृतिं याति येन विद्वो दिग-
म्बरः ॥ ९९ ॥ यामां कटाक्षविशिखैः स्मरचौरेण ता-
डिताः । हृतचैतन्यसर्वस्वा मोक्षान्ते सुग्धकासुकाः ॥ १०० ॥
रे रे घरदृ मारोदीः कं कं न भ्रामयन्त्यम् । कटाक्षवीक्ष-
णादेव कराकृष्टस्य का कथा ॥ १०१ ॥ हत्वा लोचनविशिखै-
र्गत्वा कतिचित्पदानि पद्माक्षी । जीवति युवा न वा किं भूयो
भूयो विलोकयति ॥ १०२ ॥ अस्याः कररुहखण्डितका-
ण्डपटप्रकटनिर्गता दृष्टिः । पटविगलितनिःकलुषा स्वदते
पीयूषधारेव ॥ १०३ ॥ वसन्तनीलोत्पलपटपदानां गीता-
मृतं श्रोतुमिवोत्तरङ्गी । नतञ्जुवो लोचनकृष्णसारौ कर्णा-
न्तिकं संततमाश्रयेते ॥ १०४ ॥ नयनाश्वलचञ्चरीकपूरो
वलतेऽयं यत एव पक्षमालक्ष्याः । तत एव भवन्ति नील-
पक्षप्रकराणां ननु वृष्टयो नवीनाः ॥ १०५ ॥ यत्रयत्र वलते
शनैः शनैः सुश्रुवो नयनकोणविभ्रमः । तत्रतत्र शतपत्र-
धोरणी तोरणीभवति पुष्पधन्वनः ॥ १०६ ॥ भवनभुवि
सृजन्तस्तारहारवतारान्दिशि दिशि विकिरन्तः केतकानां
कुटुम्बम् । वियति च रचयन्तश्चन्द्रिकां दुग्धसुग्धां प्रतिन-
यननिपाताः सुश्रुवो विभ्रमन्ति ॥ १०७ ॥ प्रणालीदीर्घस्य
प्रतिपदमपाङ्गस्य सुहृदः कटाक्षव्याक्षेपाः शिशुशफरफालप्रति-
भुवः । सुवानाः सर्वस्वं कुसुमधनुषोऽस्मान्प्रति सखे नवं
नेत्राद्वैतं कुवल्यदृशः संनिदधति ॥ १०८ ॥ दिनान्ते
स्नान्तीनां कनककलशाकारकुचयोरुपर्यस्नन्तीनां कमलक-
लिकाकोमलकरी । समुद्यत्कालिन्दीतरलतरकलोलकुटिलः
कटाक्षः कान्तानां कमिह कमितारं न कुरुते ॥ १०९ ॥ शि-
लासभ्यग्धीतोज्वलधवलधारापरिसरानिमानन्तः श्यामानिव
विषमवाणस्य विशिखान् । दृढप्रज्ञावर्मण्यपि हृदयमर्माणि
रुजतः कटाक्षानेतस्या मुनिरपि न सोढुं प्रभवति ॥ ११० ॥
पिपासुरिव चञ्चलं विकटकर्णकृपाज्जलं ततः प्रतिचलन्सुहृदः
श्रवणपाशमीतोऽभितः । तनोति तरलाकृतिस्तरललोचने
संततं गतागतकुतूहलं मुहुरपाङ्कुरङ्कुस्तव ॥ १११ ॥
सन्मार्गं तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेचेन्द्रियाणां लज्जां

तावद्विधत्ते विनयमपि समालम्बते तावदेव । श्रूचापाकृष्ट-
मुक्ताः श्रवणपथजुषो नीलपक्षमाण एते यावलीलावतीनां हृदि
न धृतिसुषो दृष्टिबाणाः पतन्ति ॥ ११२ ॥

(अश्रुणि) ॥ अश्रुच्छलेन सुदृशो हुतपावकभूमकल-
पाश्याः । अप्राप्य मानमङ्गं विगलति लावण्यवारिपूर
इव ॥ ११३ ॥

नासा ॥ पुराणबाणत्यागाय नूतनास्त्रकुतूहलात् । त-
त्रासा भाति कामेन तूणीवाधोमुखीकृता ॥ ११४ ॥ दन्ता-
लिदाडिमीवीजभक्षणोत्कण्ठचेतसः । मन्ये मारशुकसेयं
नासा चञ्चुर्विराजते ॥ ११५ ॥ नासादसीया तिलपुण्यतूणं
जगत्रयन्यस्तशरत्रयस्य । श्वासानिलामोदभराजुमेयां दधद्वि-
बाणीं कुसुमायुधस्य ॥ ११६ ॥ केचित्तिलस्य कुसुमं शुक-
चञ्चुमन्ये नासां वदन्ति कथयाम्यहमन्यदेव । संरक्षितो निज-
शरासनसंनिधाने कामेन केतकदलैकमयो निपङ्गः ॥ ११७ ॥

(नासाभूषणम्) ॥ नासामौक्तिकमबले किमधरवि-
म्बेन विद्रुमं कुरुपे । दृष्टया गुञ्जाबीजं शिव शिव भूयस्तदेव
हसितेन ॥ ११८ ॥ श्लेष्मागारे वसतिर्जातास्कारं तदत्र
मा यात । आन्दोलनच्छलादिह निवारयन्तीव मौक्तिकानि
विटान् ॥ ११९ ॥ सुधामयोऽपि क्षयरोगज्ञान्त्ये नासाप्रमु-
क्ताफलकच्छलेन । अनङ्गसंजीवनदृष्टशक्तिर्मुखामृतं ते पि-
वतीव चन्द्रः ॥ १२० ॥ आकाशात्पतितं पुनर्जलनिधौ
मध्ये चिरं संस्थितं पश्चाद्दुःसहदेहरन्ध्रजनितकेशान्वितं मौ-
क्तिकम् । बाले बालकुरङ्गलोचनयुगे धोरं तपः संचरन्ना-
साभूषणतामुपैति सखि ते बिम्बाधरापेक्षया ॥ १२१ ॥ अ-
स्याः कामनिवासरम्यभवनं वक्रं विलोक्यादरात्रिश्रित्येव
सुधाकरं प्रियतमं भूमिगतं शोभनम् । नासामौक्तिककैतवेन
रुचिरा तारापि सा रोहिणी मन्ये तद्विराहासहिष्णुहृदया
तत्संनिधिं सेवते ॥ १२२ ॥

कर्णौ ॥ सौन्दर्यपात्रे वक्रेन्दौ कुरङ्गासङ्गभीतया । सू-
चितौ श्रोत्रपाशाभ्यां पाशावि व सुगीदृशा ॥ १२३ ॥ कम-
नीयतानिवासः कर्णस्तस्या विचित्रमणिभूषः । सविधप्रसूत-
रत्नं शङ्खनिधिं दूरतरमकरोत् ॥ १२४ ॥ तालीदलं काञ्चन-
कर्णपाशौ प्रसारयन्ती सुतनुः कराभ्याम् । रराज कर्णान्त-
निषण्णदृष्टिः शाणे दधानेव कटाक्षबाणान् ॥ १२५ ॥
वियोगबाष्पाश्रितनेत्रपद्मच्छद्धान्वितोत्सर्गपयःप्रसूनौ । कर्णौ
किमस्या रतितत्पतिभ्यां निवेद्यपूपौ विधिशिल्पमीदृक्
॥ १२६ ॥ इहाविशयेन पथातिवक्रः शस्त्रौघनिष्पन्दरसप्र-
वाहः । सोऽस्याः श्रवःपत्रयुगे प्रणालीरेखेव धावत्यम्बिकर्ण-

कूपम् ॥ १२७ ॥ अस्या यदृष्टादश संविभज्य विद्याः
श्रुती दध्रतुर्धर्मधम् । कर्णान्तरस्कीर्णगीर्णरीरेखः किं तस्य
संख्येव न वा नवाङ्कः ॥ १२८ ॥ मन्येऽमुना कर्णलताम-
येन पाशद्वयेन च्छिद्रद्वारेण । एकाकिपाशं वरुणं विजि-
ग्येऽनङ्गीकृतायासतती रतीशः ॥ १२९ ॥ आत्मेव तातस्य
चतुर्भुजस्य जातश्रतुर्दोरुचितः स्वारोऽपि । तच्चापयोः कर्ण-
लते भ्रुवोर्ज्ये वंशस्वगंशौ चिपिटे किमस्याः ॥ १३० ॥

(कर्णभूषणम्) ॥ मुक्ताटाटङ्कयुगं प्रतिमुक्तं कर्णपा-
श्र्वयोरस्याः । मुखकमलमिव निषेवितुमागतममृतांशुभिम्ब-
युगम् ॥ १३१ ॥ टाटङ्कमस्यास्तरेलक्षणाया मुक्ताफलै-
श्चारुरुचिं विधत्ते । मुखश्रिया चन्द्रमिवाभिभूय बन्दीकृतं
तारकचक्रवालम् ॥ १३२ ॥ शशी हर्तुं लोभान्मुखकमल-
शोभां श्रुतितलं सिषेवे सातङ्कस्वव तरुणि टाटङ्कपटात् ।
तदन्तःपीयूषं निबिलमथ निक्षेमुमधरे मनोजन्मा सुष्णन्सुदु-
रहह तुच्छं तमकरोत् ॥ १३३ ॥

कपोलौ ॥ कपोलपार्लीं तव तन्वि मन्ये लावण्यधन्ये
दिशमुत्तराख्याम् । विभाति यस्यां ललितालकायां मनोहरा
वैश्रवणस्य लक्ष्मीः ॥ १३४ ॥ स्वर्णच्छवीनमसितेक्षणां
कर्णान्ततो गण्डलतातलानि । भृङ्गाः सहेलं यदि नापति-
ष्यन्कोऽवेदयिष्यन्नवचम्पकानि ॥ १३५ ॥ आबध्नन्निषेवम-
ण्डलमलं वक्रन्दुभिम्बाद्बहिः कुर्वत्पङ्कजजुम्भमाणकलिकाक-
र्णावतंसकियाम् । तन्वङ्गयाः परिनृत्यतीव हसतीवोत्सर्प-
तीवोत्सवणं लावण्यं ललतीव काञ्चनशिलाकान्ते कपोल-
स्थले ॥ १३६ ॥

अधरः ॥ तवैष विद्वैमच्छायो मरुमार्ग इवाधरः ।
करोति कस्य नो मुग्धे पिपासाकुलितं मनः ॥ १३७ ॥
अल्पेनापि सुरक्तेन साधनेन प्रयोजनम् । ओष्ठद्वयसहायेन
कान्तास्येन जगज्जितम् ॥ १३८ ॥ सर्वस्यैव हि रत्नस्य
व्रणेऽर्ध्वः परिहीयते । दयिताधररत्नं तु व्रैणितं यार्त्वेनर्ध-
ताम् ॥ १३९ ॥ अधरोऽयमधीराक्षया बन्धुजीवप्रमाहरः ।
अन्यजीवप्रभां हन्त हरतीति किमद्भुतम् ॥ १४० ॥ मुखा-
रविन्ददत्तश्रीः सुतनोरुणोऽधरः । कुरुते हारमाणिक्यप्रदी-
पान्पाण्डुरत्विषः ॥ १४१ ॥ संततोदयसंश्लेष वदनेन्दोर-
निन्दिता । तदोष्ठमुद्रा लावण्यसमुद्रस्येव विद्रुमः ॥ १४२ ॥

१ अलकाः केशाः ; (पक्षे) कुबेरनगरी. २ वैश्रवणस्य कुबे-
रस्य ; (पक्षे) वै इति पदच्छेदः. ३ प्रवाल-
कान्तिः ; (पक्षे) विगता द्रुमच्छाया यस्मात्. ४ मरुदेशस्यमार्गः,
५ छिद्रे. जाते सतीत्यभ्याहार्यम्. ६ मूल्यम्. ७ संजातव्रणम्.
८ अमूल्यताम्. ९ बन्धुकुपणम् ; (पक्षे) बन्धुभूता जीवाः.

अधरोऽसौ कुरङ्गाक्ष्याः शोभते नासिकातले । सुवर्णनलिकामध्यान्माणिन्यमिव विच्युतम् ॥ १४३ ॥ अधरं खलु बिम्बनामकं फलमाभ्यामिति भव्यमन्वयम् । लभतेऽधर-बिम्ब इत्यदः पदमस्या रदनच्छदे वदत् ॥ १४४ ॥ उत्थितो निशि कलानिधिर्भवेदेतदीयमुखतुल्यतासथे । प्रापितो मलिनभावमेतया लज्जया नभसि याल्यदृश्यताम् ॥ १४५ ॥ अपि मृगाक्षि तवाधरपल्लवे दयितदन्तपदं न भवत्यदः । भुवनमोहनमन्नपदाङ्कितं किमुत यन्नमिदं स्मरयन्नियः ॥ १४६ ॥ अभिलषन्ति तवाधरमाधुरीं तदिह किं हरिणाक्षि मुधा बुधाः । सुरसुधामधरीकुरुते यतस्त्वदधरोऽधरतामगमत्ततः ॥ १४७ ॥ पुष्पं प्रवालपहितं यदि स्यान्मुक्ताफलं वा स्फुटविद्रुमस्यम् । ततोऽनुकुर्याद्विशदस्य तस्यास्ताम्रौष्ठपर्यस्तस्त्वचः स्मितस्य ॥ १४८ ॥ बन्धूकबन्धूभवदेतदस्या मुखेन्दुनानेन सहोजिहानम् । रागश्रिया शैशवयौवनीयां स्वमाह संध्यामधरोष्ठेस्त्वा ॥ १४९ ॥ अस्या मुखेन्दावधरः सुधाभूर्बिम्बस्य युक्तः प्रतिबिम्ब एषः । तस्याधवा श्रीद्विमभाजि देशे संभाव्यमानास्य तु विद्रुमेऽसौ ॥ १५० ॥ जानेऽतिरारागादिदमेव बिम्बं बिम्बस्य च व्यक्तमितोऽधरत्वंम् । द्वयोर्विशेषौवगमाक्षमाणान्नामि भ्रमोऽभूदनयोर्जानानाम् ॥ १५१ ॥ प्रियामुखीभूय सुखी सुधांशुर्वसत्यसौ राहुमयव्ययेन । इमां दधाराधरबिम्बलीलां तस्यैव बालं करचक्रवालम् ॥ १५२ ॥ अधरममृतं कः संदेहो मधून्यपि नान्यथा मधुरमधिकं द्राक्षायाश्च प्रसन्नरसं फलम् । सकृदपि पुनर्मध्यस्थः सन्नसान्तरविज्जनो वदतु यद्विहान्यत्स्वाद् स्यात्प्रियादशनच्छदात् ॥ १५३ ॥ त्वं पीयूष दिवोऽपि भूषणमसि द्राक्षे परीक्षेत को माधुर्यं तव विश्वतोऽपि विदितं माध्वीक माध्वीकता । एतत्किं तु मनार्गंस्तुदमिव व्रूमो न चेत्कुप्यसि यः कान्ताधरपल्लवे मधुरिमा नान्यत्र कुत्रापि सः ॥ १५४ ॥

दन्ताः ॥ द्विधा विधाय शीतांशुं कपोली कृतवान्विधिः । तन्व्यास्तद्रसनप्यन्दबिन्दवो रदनावलिः ॥ १५५ ॥ चन्द्राधिकैतन्मुखचन्द्रिकाणां दरायतं तत्किरणान्नानाम् । पुरःपरिस्रस्तपृषद्वितीयं रदावलिद्वन्द्वति बिन्दुवन्दम् ॥ १५६ ॥ राजौ द्विजानामिह राजदन्ताः संविभ्रति श्रोत्रियविभ्रमं यत् । उद्वेगरागदिमृजावदाताश्चत्वार एते तदवैमि सुक्ताः ॥ १५७ ॥ यावथावत्कुवलयदृशा मृज्यते दन्तपालिस्तावत्तावद्विगुणमधरच्छायया शोणशोचिः । काचिचवसाः परिमलकलाहूत-

१ लैहिल्यात्, २ निकृष्टत्वम्, ३ तारतम्यम्, ४ म-
मंयूकः.

मात्रालिकान्त्या वक्राश्रासे प्रसरति मुहुः श्यामिकाप्याविरासीत् ॥ १५८ ॥

चिबुकः ॥ विलोकितासा मुखमुन्नमय्य किं वेधसेयं सुपमासमाप्तौ । धृत्युद्वाया यच्चिबुके चकासि निन्ने मनागङ्गुलियन्नणेव ॥ १५९ ॥

मुखम् ॥ जितेन्दुपद्मलावण्यं कः कान्तावदनं जयेत् । मुक्त्वा तदेव सुरतश्चमजिम्बितलोचनम् ॥ १६० ॥ चलद्भङ्गमिवाभोजनमधीरनयनं मुखम् । तदीयं यदि दृश्येत कामः क्रुद्धोऽस्तु किं ततः ॥ १६१ ॥ विलसत्याननं तस्या नासाग्रस्थितमौक्तिकम् । आलक्षितबुधाश्लेषं राकेन्दोरिव मण्डलम् ॥ १६२ ॥ मुखं वहति बन्धूकबन्धुरेणाधारेण सा । पूर्णेन्दुमिव सौन्दर्यादङ्कलालितकौस्तुभम् ॥ १६३ ॥ विधायार्पूर्वपूर्णेन्दुमस्या मुखमभूद्भवम् । धाता निजासनाम्भोजविनिमीलनदुःस्थितः ॥ १६४ ॥ शरत्कालसमुद्रासिपूर्णिमाशर्वरीप्रियम् । करोति ते मुखं तन्वि चपेटापातनातिथिम् ॥ १६५ ॥ राकायामकलङ्कं चेदमृतांशोभेवेद्रुपुः । तस्या मुखं तदा साम्यपराभवमत्रामुयात् ॥ १६६ ॥ आननं मृगशावाक्ष्या वीक्ष्य लोलालकावृतम् । भ्रमद्भ्रमरसंकीर्णं स्मरामि सरसीरुहम् ॥ १६७ ॥ इयं सुनयना दासीकृततामरसश्रिया । आननेनाकलङ्केन जयतीन्दुं कलङ्केनम् ॥ १६८ ॥ लावण्यमधुभिः पूर्णमास्यमस्या विकस्वरम् । लोकलोकचनरोलम्बकदम्बैः कैः न पीयते ॥ १६९ ॥ ननु नीलाञ्जलसंवृतमाननमाभाति हरिणनयनायाः । प्रतिबिम्बित इव यमुनागभीरनीरान्तर्रेणङ्कः ॥ १७० ॥ अम्बुजमम्बुनि मधं त्रासादाकाशमश्रितश्चन्द्रः । संप्रति कः परिपन्थी यं प्रति कोपारुणं वदनम् ॥ १७१ ॥ आसायं सलिलभरे सवितारमुपास्य सादरं तपसा । अधुनाब्जेन मनाकतव मानिनि तुलना मुखस्यासा ॥ १७२ ॥ सुविरलमौक्तिकतारे धवलंशुकचन्द्रिकाचमत्कारे । वदनपरिपूर्णचन्द्रे सुन्दरि राकासि नात्र संदेहः ॥ १७३ ॥ पुंसां दर्शय सुन्दरि मुखेन्दुमीषप्रपापाकृत्य । जायाजित इति रुढा जनश्रुतिर्मे यसो भवतु ॥ १७४ ॥ अबले सलिले तपस्यता ते सुखभावो गमितो न पङ्केजेन । कथमैदिमवर्णतान्त्यजस्य द्विर्जराजेन कृतोरुनिग्रहस्य ॥ १७५ ॥ सुप-

१ सायंकालपर्यन्तम्, २ मुखत्वम्, मुखसाम्यमित्यर्थः, ३ आदौ मवर्णां यस्य तस्य भावस्तत्ता, प्रकारादेः पङ्कजस्य मकरादित्वं कथमित्यर्थः; (पक्षे) ब्राह्मणत्वम्, ४ अन्ते जकारो यस्मैतादृशस्य पङ्कजस्य; (पक्षे) अतिशूद्रस्य, ५ चन्द्रेण; (पक्षे) ब्राह्मणश्रेष्ठेन, ६ कृत्न उरुमहात्त्रिग्रहो दण्डो यस्य.

माविषये परीक्षणे निखिलं पद्ममभाजि तन्मुखात् । अधु-
नापि न भङ्गलक्षणं सलिलोन्मज्जनमुज्जति स्फुटम्
॥ १७६ ॥ यः ससर्ज कमलं रमागृहं विश्वलोचनमहो-
त्सवं विधिः । एष तादृगसुजन्मगीदृशो मीनकेतननिकेतनं
मुखम् ॥ १७७ ॥ साधु चन्द्रमसि पुष्करैः कृतं मीलितं
यदभिरामताधिके । उद्यता जयिनि कामिनीमुखे तेन साह-
समनुष्ठितं पुनः ॥ १७८ ॥ तस्या मुखस्यातिमनोहरस्य
कर्तुं न शक्तः सैदंशं प्रियायाः । अद्यापि शीतयुतिरात्म-
बिम्बं निर्माय निर्माय पुनर्भिनत्ति ॥ १७९ ॥ अनेन रम्भोरु
तवाननेन पीयूषभानोरुस्तुलया धृतस्य । उनस्य नूनं परिपूर-
णाय ताराः स्फुरन्ति प्रतिमानखण्डाः ॥ १८० ॥ अस्या
मुखस्वारस्तु न पूर्णमास्यं पूर्णस्य जित्वा महिमा हिमांशुम् ।
श्रृलक्ष्मखण्डं दधदर्धमिन्दुर्भालस्तृतीयः खलु यस्य भागः
॥ १८१ ॥ व्यधत्त धाता मुखपद्मस्याः सप्राजमम्भोजकु-
लेऽखिलेऽपि । सरोजराजौ स्रजतोऽदसीयां नेत्राभिधेयावत
एव सेवाम् ॥ १८२ ॥ दिवारजन्वो रविसोमभोते चन्द्रा-
म्बुजे निक्षिपतः खलक्ष्मीम् । अस्या यदास्ये न तदा
तयोः श्रीरक्षिथेदे त्वु कदान कान्तम् ॥ १८३ ॥ अस्या
मुखश्रीप्रतिबिम्बमेव जलाच्च ताताम्सुराच्च मित्रात् ।
अभ्यर्धयं धत्तः खलु पद्मचन्द्रौ विभूषणं याचितकं कदाचित्
॥ १८४ ॥ अस्या मुखेनेव विजित्य नित्यस्पर्धी मिलत्कु-
ङ्कुमरोषभासा । प्रसह्य चन्द्रः खलु नह्यमानः स्यादेव तिष्ठ-
न्परिवेगपाशः ॥ १८५ ॥ विधोर्विधिर्बिम्बशतानि लोपं लोपं
कुहूरात्रिषु मासि मासि । अभङ्गुरश्रीकमसुं किमस्या मुखे-
न्दुमस्थापयदेशेषम् ॥ १८६ ॥ कपोलपत्रान्मकरास्के-
तुर्भ्रूभ्यां जिगीषुर्धनुषा जगन्ति । इहावलम्ब्यास्ति रतिं
मनोभू रज्यद्वयस्यो मधुनाधरेण ॥ १८७ ॥ धिक्तस्य
मन्दमनसः कुकवेः कवित्वं यः स्त्रीमुखं च शशिनं च समं
करोति । भ्रूभङ्गविभ्रमकटाक्षनिरीक्षितानि कोपप्रसादहसि-
तानि कुतः शशाङ्के ॥ १८८ ॥ चन्द्रं कलङ्करहितं शफर-
द्वयं च निस्तोयमन्धतमसं च सुगन्धि तन्व्याः । वक्रच्छ-
लेन सुवि सृष्टवतो विधातुर्वर्ण्येत केन करकौशलमद्भुतं तत्
॥ १८९ ॥ अस्यामपूर्वं इव कोपि कलङ्करिक्तश्चन्द्रोऽपरः
किमुत तन्मकरध्वजेन । रोमावलीगुणमिलत्कुचमन्दरेण
निर्मथ्य नाभिजलाधिं ध्रुवमुद्भूतः स्यात् ॥ १९० ॥ लोके
कलङ्कमपहातुमयं शशाङ्को जातो यतस्त्व मुखं तरलाय-
ताक्षि । तत्रापि कल्पयसि तन्वि कलङ्केस्वां नार्यः समा-
श्रितजनं हि कलङ्कयन्ति ॥ १९१ ॥ यन्मञ्जुसिञ्जि-

तमितो रसनामणीनां यच्छ्वाससौरभबलादलयो वदन्ति ।
यद्गीतयः स्वलदलं कृतयश्च लीला दोलाविलासतरलस्तदयं
मुखेन्दुः ॥ १९२ ॥ प्रविश द्रष्टि गेहं मा बहिस्तिष्ठ
कान्ते ग्रहणसमयवेला वर्तते शीतरश्मेः । तत्र मुखमकलङ्कं
वीक्ष्य नूनं स राहुर्भ्रमति तत्र मुखेन्दुं पूर्णचन्द्रं विहाय
॥ १९३ ॥ यदमरशतैः सिन्धोरन्तः कथंचित्तुपार्जितं सक-
लमपि तद्वात्रा कान्तामुखे विनिवेशितम् । सुरसुमनसः
श्वासामोदे शशी च कपोलयोरसुतमधरे तिर्यग्भूते विषं
च विलोचने ॥ १९४ ॥ असावन्तश्चन्द्रिकचनवलीलाब्ज-
युगलस्तलस्फूर्जकम्बुर्विलसदलिसंघात उपरि । विना दोषा-
सङ्गं सततपरिपूर्णाखिलकलः कुतः प्राप्तश्चन्द्रो विगलितक-
लङ्कः सुमुखि ते ॥ १९५ ॥ जगन्नेत्रानन्दं वदनमतुलं
पक्षमलदृशः कथंकारं पङ्केरुहमनुविधातुं प्रभवति । अयं
चेदाकाङ्क्षी सह मदनकोदण्डलतया वराको राकेन्दुः
कुवल्ययुगं किं न वहति ॥ १९६ ॥ अनाकाशे चन्द्रः
सरसिजदलद्वन्द्वसहितो गृहीतः पश्चार्धं कुटिलकुटिलैः
सोऽपि तिमिरैः । सुधां मुख्युच्चैरशनिमथ संमोहजननी
किमुत्पातालीयं वदत जगतः कर्तुरुदिता ॥ १९७ ॥ सुधा-
बद्धग्रासैरुपवनचकोरैरनुमृतां किरङ्गयोत्सामच्छां नवलंब-
लिपाकप्रैणयिनीम् । उपप्राकारांशं प्रेहिणु नयने तर्कय मैनाग-
नाकाशे कोऽयं गलितहरिणः शीतकिरणः ॥ १९८ ॥ विना
सायं कोऽयं समुदयति सौरभ्यसुभगः किरङ्गयोत्सामधारा-
मधिधरणि तारापरिवृद्धः । धनुर्धते स्मारं तिरयति विहारं
न तमसां निरातङ्कः पङ्केरुहयुगलमङ्के नटयति ॥ १९९ ॥
अनुच्छिद्यो देवैरपरिदलितो राहुदशनैः कलङ्केनास्पृष्टो न
खलु परिभूतो दिनकृता । कुहूभिर्गो लुप्तो न च युवतिव-
क्त्रेण विजितः कलानाथः कोऽयं कनकलतिकायामुदयते
॥ २०० ॥ स्मितज्योत्स्नागङ्गा तपनतनया श्यामलहर्षाः
सरस्वत्योष्ठाभारुणकिरणसौन्दर्यजयिनी । इमास्तिस्तस्तीर्था-
धिप इव मुखे सुभ्रु मलितास्तवेदं सेवन्को न लभत इहा-
नन्दलहरीम् ॥ २०१ ॥ कोषः स्फीततरः स्थितानि परितः
पत्राणि दुर्गं जलं मैत्रं मण्डलयुग्ज्वलं चिरमधो नीता-
स्तथा कण्टकाः । इत्याकृष्टशिलीमुखेन रचनं कृत्वा तद-
त्यद्भुतं यत्वज्ञेन जिगीषुणापि न जितं मुग्धे त्वदीयं मुखम्
॥ २०२ ॥ आरब्धे दयितासुखप्रतिसमे निर्मातुमस्मिन्नपि
व्यक्तं जन्मसमानमेव मिलितामंशुच्छ्रुटां वर्षति । आत्मद्रो-
हिणे रोहिणीपरिवृद्धे पर्यङ्कपङ्केरुहः संकोचाद्य दुःस्थितस्य
न विधेस्तच्छीलमुन्मीलितम् ॥ २०३ ॥ तानि प्राश्नि-

दिनानि यत्र रजनी सेहे तमिस्रापदे सा सृष्टिविरराम यत्र भवति ज्योत्स्नामयो नातपः । अद्यान्यः समयस्तथाहि तिथयोऽप्यस्या मुखस्योदये हस्ताहस्तिकया हरन्ति परितो राकावराकीयशः ॥ २०४ ॥ अज्ञतेन्दुपुराभवं परिलसद्बालोलनेत्राञ्जनं आन्तभ्रूलतमेगनाभितिलकं श्रीखण्डपत्रालकम् । बन्धूकाधरसुन्दरं सुरमुनिव्यामोहि वाक्यामृतं त्रैलोक्याद्भुतपङ्कजं वरतनोरासं न कस्य प्रियम् ॥ २०५ ॥ चातुर्यसैकचिह्नं फलममलगिरां मूलमुत्तापशान्तेः पद्मायाः सप्रसादं स्थलमपि च रुचां कोशभृतं फलानाम् । शृङ्गारखातिमान्यं शरदमृतकरस्पर्धिं सौभाग्यसिन्धोरासं तस्याः सहास्यं मनसि न मृदुले कस्य लास्यं तनोति ॥ २०६ ॥

(सितमम्) ॥ कामबाणप्रहारेण मूर्च्छितानि पदे पदे । जीवन्ति युवचेतांसि युवतीनां सितामृतैः ॥ २०७ ॥ सयमानमायताक्ष्याः किंचिदभिव्यक्तदशनशोभि सुखम् । असमग्रलक्ष्यकेसरसुन्दरसदिव पङ्कजं दृष्टम् ॥ २०८ ॥ धवलीकरोति हरितो मलिनीकुरुते मनः सपत्नीनाम् । अस्या हास्यविकासो मम तु मनो रक्तमाचरति ॥ २०९ ॥ यदि प्रसादीकुरुते सुधांशोरेषा सहस्रांशमपि सितस्य । तत्कौमुदीनां कुरुते तमेव निमित्त्य देवः सफलं स्वजन्म ॥ २१० ॥

कण्ठः ॥ कण्ठस्य विदधे कान्तिं मुक्ताभरणता यथा । नासाः स्वभावरम्यस्य मुक्ताभरणता तथा ॥ २११ ॥ असावुद्वेलावण्यरत्नाकरसमुद्रवः । जगद्विजयमङ्गल्यशङ्कः कुसुमधन्वनः ॥ २१२ ॥ श्रोत्रपीयूषगण्डूषैः काकलीकलगीतिभिः । कण्ठः कुण्ठितचातुर्यो विपश्चीपञ्चमध्वनेः ॥ २१३ ॥ अयं त्रयाणां ग्रामाणां निर्धानं मधुरध्वनिः । रेखात्रयमितीवास्याः सुस्मितं कण्ठकन्दले ॥ २१४ ॥ कण्ठस्य तस्याः स्तनबन्धुरस्य मुक्ताकलापस्य च निस्तलस्य । अन्योन्यशोभाजननाद्भव्य साधारणो भूषणभूष्यभावः ॥ २१५ ॥ कवित्वगानप्रियवादस्तन्यान्वसा विधातान्यधिताधिकण्ठम् । रेखात्रयन्यासमिषादमीषां वासाय सोऽयं विवभाज सीमाः ॥ २१६ ॥ मुक्तोत्करः संकटशुक्तिमध्याद्विनिर्गतः सारसलोचनायाः । जानीमहेऽस्याः कमनीयकम्बुप्रोवाधिसाद्रुणवत्त्वमाप ॥ २१७ ॥

(वाणी) ॥ अमृतद्रवमाधुरीपुरीणां गिरमाकर्ष्य कुरङ्गलोचनायाः । सुहृदभ्यसनं कषायकण्ठी कलकण्ठी कुरुते कुहुरतेन ॥ २१८ ॥ स्वरेण तस्याममृतसुतेव प्रजल्पितायामभिजातवाचि । अय्यन्युपुष्टा प्रतिकूलशब्दा

श्रोतुर्वितर्त्रीरिव ताड्यमाना ॥ २१९ ॥ शिरीषकोषादपि कोमलाया वेधा विधायाङ्गमशेषमस्याः । प्राप्तप्रकर्षः सुकुमारसर्गे समापयद्वाचि मृदुत्वमुद्राम् ॥ २२० ॥ प्रसूनबाणाद्वयवादिनी सा कापि द्विजेनोपनिपत्यिकेन । अस्याः किमास्वद्विजराजतो वा नाधीयते भैक्षमुजा तरुभ्यः ॥ २२१ ॥ पद्माङ्गसन्धानमवेक्ष्य लक्ष्मीमेकस्य विष्णोः श्रयणात्सपत्नीम् । आस्येन्दुमस्या भजते जितावजं सरस्वती तद्विजिगीषया किम् ॥ २२२ ॥ कण्ठे वसन्ती चतुरा यदस्याः सरस्वती वादयते विपश्चीम् । तदेव वाग्भूय मुखे मृगाक्ष्याः श्रोतुः श्रुतौ याति सुधारसत्त्वम् ॥ २२३ ॥

बाहू ॥ दयिताबाहुपाशस्य कुतोऽयमपरो विधिः । जीवयत्यर्पितः कण्ठे मारयत्यपर्वर्जितः ॥ २२४ ॥ शब्दवद्विरलंकारैरुपेतमतिकोमलम् । सुवृत्तं काव्यवद्रेजं तद्बाहुलतिकाद्वयम् ॥ २२५ ॥ सरले एव दोलंखे यदि चञ्चलचक्षुषः । अमुग्धाभ्यो मृणालीभ्यः कथमाजहतुः श्रियम् ॥ २२६ ॥ बाहू तस्याः कुचाभोगनिरुद्धान्योन्यदर्शनौ । मद्यितं कथमेताभ्यां मृणालीकीर्तिलुण्ठनम् ॥ २२७ ॥ बाहू प्रियाया जयतां मृणालं द्रन्द्वे जयो नाम न विस्मयोऽस्मिन् । उच्चैस्तु तच्चित्रममुष्य भग्नसालोक्यते निर्व्यथनं यदन्तः ॥ २२८ ॥ अजीयतावर्तशुभंयुनाभ्यां दोर्भ्यां मृणालं किमु कोमलाभ्याम् । निःसूत्रमास्ते घनपङ्कगुस्तु मूर्तासु नाकीर्तिषु तन्निमग्नम् ॥ २२९ ॥

करौ ॥ कुसुमगुणधकोदण्डे हस्तौ विस्तीर्णचक्षुषः । अशोकपल्लवास्त्राणां प्रतिहस्तत्वमागतौ ॥ २३० ॥ नाहं धार्यमधीराक्षि सुखेन्दोः संमुखं त्वया । इतीव लीलापद्मेन करेऽस्याः कान्तिरर्पिता ॥ २३१ ॥ स्पृष्टस्वयैव दयिते स्वरपूजाव्यापृतेन हस्तेन । उद्विन्नापरमृदुरकिसलय इव लक्ष्यतेऽशोकः ॥ २३२ ॥ अस्याः करस्पर्शनमर्धनद्विबालत्वमापत्खलु पल्लवो यः । भूयोऽपि नामाधरसाम्यगर्वं कुर्वन्कथं वास्तु न स प्रवालः ॥ २३३ ॥ अस्यैव सर्गाय भवत्करस्य सरोजमुष्टिर्मम हस्तलेखः । इत्याह धाता हरिणेश्वपायां किं हस्तलेखीकृतया तया स्याम् ॥ २३४ ॥ मुग्धे प्रतारयसि किं कुसुमानि हर्तुमेतान्यशोकवितपस्य कुतहलेन । अस्यैव तन्निव नवपल्लवडम्बरेषु त्वं हारयिष्यसि ननु स्वयमेव पाणी २३५

(कङ्कणम्) ॥ गौराङ्गा मुजलावण्यमीलितं हेमकङ्कणम् । कण्ठाश्लेषे वयस्याभिः काठिन्यादन्वमीयत ॥ २३६ ॥ प्रकोष्ठवधे विम्बोष्ठ्यास्तस्याः काञ्चनकङ्कणम् । नालं वल-

यितं हस्ते हेमान्जस्येव राजते ॥ २३७ ॥ सौवर्णकङ्कण-
श्रेण्या भाति तद्बाहुकन्दली । तृणचम्पकमौर्व्येव पुष्पचपेन
वेष्टिता ॥ २३८ ॥ सहेमकटकं धत्ते सा करं पद्मत्स्करम् ।
पद्मिनीवल्लभस्येव मूले वेष्टितंशुना ॥ २३९ ॥ हस्ते च-
कास्ति बालायास्तस्याः कङ्कणमालिका । मनःकुरङ्गबन्धाय
पाशालीव मनोभुवः ॥ २४० ॥ कृशाङ्ग्याः कुचभारेण दूर-
मुत्सारितौ मुजौ । बहतः कलहायेव वाचालां वलयावल्लिम्
॥ २४१ ॥ न्यस्तानि दन्तवलयानि करे कदाचित्तानीन्दु-
खण्डघटितानि ममैष तर्कः । अस्या निसर्गमृदुपाणिसरोज-
मेपामामोचने झटिति यन्मुकुलीबभूव ॥ २४२ ॥

(हस्तरेखा) ॥ आयूरेखां चकारास्याः करे द्राघीयसीं
विधिः । शौण्डीर्यगर्वेनिर्वाहप्रत्याशां च मनोभुवः ॥ २४३ ॥

अङ्गुल्यः ॥ मुदीर्घा रागशालिन्यो बहुपर्वमनोहराः ।
तस्या विरेजुरङ्गुल्यः कामिनां संकथा इव ॥ २४४ ॥ र-
ज्यत्रखसाङ्गुलिपञ्चकस्य मिषादसौ हेङ्गुलपद्मत्पौ । हैमैक-
पुङ्खास्ति विशुद्धपर्वा प्रियाकरे पञ्चशरी सरस्य ॥ २४५ ॥

(मुद्रिका) ॥ अङ्गुलीषु कुरङ्गाक्ष्याः शोभते मुद्रिकावलिः ।
प्रोतेव बाणेः पुष्पेषोः सूक्ष्मलक्ष्यपरम्परा ॥ २४६ ॥

स्तनौ ॥ मृदङ्गि कठिनौ तन्वि पीनौ सुसुखि दुर्मुखौ ।
अत एव बहिर्यातौ हृदयात्ते पयोधरौ ॥ २४७ ॥ तन्वङ्ग्याः
स्तनयुग्मेन मुखं न प्रकटीकृतम् । हाराय गुणिने स्थानं
न दत्तमिति लज्जया ॥ २४८ ॥ यन्न माति तदङ्गेषु लाव-
ण्यमतिसंभृतम् । विण्डीकृतसुरोदेशे तल्पयोधरतां गतम् २४९
स्वयंभूः शंयुरमोजलोचने त्वत्पयोधरः । नखेन कस्य धन्यस्य
चन्द्रचूडो भविष्यति ॥ २५० ॥ अविवेकि कुचद्वन्द्वं
हन्तु नाम जगन्नयम् । श्रुतिप्रणयिनोरक्षणेयुक्तं जनमारणम्
॥ २५१ ॥ प्रौयश्चित्तं न ग्ल्हीतस्तन्वङ्ग्याः पतितौ स्तनौ ।
अत एव तयोः स्पर्शे लोकोऽयं शिथिलादरः ॥ २५२ ॥
पयोधरघनीभावस्तावर्द्धम्बरमध्यगः । आश्लेषोपगमस्तत्र
यावन्नैव प्रवर्तते ॥ २५३ ॥ भाति निर्धिवरे तस्याश्चित्तं कु-
चयुगान्तरे । क्रीडाकुण्डलितोच्चण्डकोदण्डः कुसुमायुधः
॥ २५४ ॥ कुचद्वये चकोराक्षी विबुक्प्रान्तचुम्बिनि । मर्मो-
क्तिपु न शक्नोति स्थातुं लज्जानतानना ॥ २५५ ॥ शङ्के

तश्चित्तमङ्गेशसाध्यं कुसुमधन्वनः । काठिन्यं बहिरैवास्याः
स्तनाभ्यां येन धारितम् ॥ २५६ ॥ सा स्तनाञ्जलिबन्धेन
मन्मथं प्रथमागतम् । करोतीवोन्मुखं बाला बान्धवं यौवन-
श्रियः ॥ २५७ ॥ अस्त्यप्रतिसमाधेयं स्तनद्वन्द्वस्य दृषणम् ।
स्फुटतां कञ्चुकानां यन्नायात्यावरणीयताम् ॥ २५८ ॥ कुम्भो
सदम्भो करिणां कलशौ मन्दकौशलौ । चक्रवाकौ वाराकौ
च तदीयकुचयोः पुरः ॥ २५९ ॥ मुखेन्दुचन्द्रिकापूरङ्गाव्य-
मानौ पुनः पुनः । शीतभीताविवान्योन्यं तस्याः पीडयतः
स्तनौ ॥ २६० ॥ तत्कुचौ चरतः किंचिच्चूचं मनसिजव्रतम् ।
नित्योन्मुखौ यदासाते मौलिरत्नस्य भास्वतः ॥ २६१ ॥
सा धारयत्यधीराक्षी दुर्वहं स्तनमण्डलम् । गर्वपर्वतमारूढ-
श्चित्तं कुसुमकार्मुकः ॥ २६२ ॥ तस्यास्तुङ्गस्तनच्छाया
चकास्ति त्रिवलीतटे । लीना तिमिरलेखेव वदनेन्दोऽप्योचरे
॥ २६३ ॥ स्वकीयं हृदयं भिन्वा निर्गतौ यौ पयोधरौ ।
हृदयस्यान्यदीयस्य भेदने का कृपा तयोः ॥ २६४ ॥ अल्पं
निर्मितमाकाशमनालोच्यैव वेधसा । इदमेवंविधं भावि भ-
वत्याः स्तनमण्डलम् ॥ २६५ ॥ उच्छ्वसन्मण्डलप्रान्तरेख-
मावद्धकुञ्जालम् । अपर्याप्तसुरो वृद्धेः शंसत्यस्याः स्तनद्वयम्
॥ २६६ ॥ मध्येन तनुमथ्या मे मध्यं जितवतीत्ययम् ।
इभकुम्भौ भिनत्त्यस्याः कुचकुम्भनिभौ हरिः ॥ २६७ ॥
पटविघटितमपि कुचतटमकपटमनसः कुरङ्गनयनायाः ।
मणिभवमयूखपटलीपटीनतया न सम्भ्यगालोचि ॥ २६८ ॥
प्रतिपक्षो यदि वक्षोरुहपरिणाहः कुरङ्गनयनायाः । आकाश-
वासतपसः श्रीफल विफलस्तवायासः ॥ २६९ ॥ चञ्चत्का-
खनशैलावसा वक्षोरुहौ तन्व्याः । नो चेत्तावधिरूढा कथ-
मनिमिषतां भजेत मे हृष्टिः ॥ २७० ॥ करतलयुगपरिणद्धे
कुचकलशे कुङ्कुमारुणे तस्याः । सिन्दूरिते करिपतेः कुम्भे नक्ष-
त्रमालेव ॥ २७१ ॥ काठिन्यमङ्गैरखिलैर्निरस्तं कुचौ सुवत्याः
शरणं जगाम । अधः पतिष्याव इतीव भीत्या न शक्नुतस्तावपि
हातुमेतत् ॥ २७२ ॥ दिवानिशं वारिणि कण्ठद्वे द्वेषकारारा-
धनमाचरन्ती । वक्षोजतास्यै किमु पक्षमलाक्ष्यास्तपश्चरत्यम्बु-
जपङ्क्तिरेषा ॥ २७३ ॥ अन्योन्यमुत्पीडयदुत्पलाक्ष्याः स्तन-
द्वयं पाण्डु तथा प्रवृद्धम् । मध्ये यथा श्याममुखस्य तस्य
मृणालसूत्रान्तरमप्यलभ्यम् ॥ २७४ ॥ किं नर्मदाया मम
सेयमस्या दृश्याभितो बाहुलतामृणाली । कुचौ किमुत्तस्थुत्-
रन्तरीपे सरोधमशुष्यत्तरवालयावारः ॥ २७५ ॥ तालं प्रसु
स्यादनुकतुमेतावुत्थानसुखौ पतितं न तावत् । परं च
नाशित्य तर्हं महान्तं कुचौ कृशाङ्ग्याः स्वत एव तुङ्गौ

१ विशेषदर्शनरहितम्; (पक्षे) विशेषशून्यम्. परस्परं संश्लिष्ट-
त्वात्. २ वेदः; (पक्षे) कर्णः. ३ पापनिष्कृतिम्; (पक्षे) प्रायो बाहु-
ल्येन चित्तं स्थापनम्. ४ पातकिनौ; (पक्षे) गलितौ. ५ पयोधराणां
मेधानां घनीभावः प्राचुर्यम्. ६ आकाशमध्यवर्ती च. ७ आश्लेषा-
नक्षत्रस्योदयः; (पक्षे) सुगमम्.

॥ २७६ ॥ एतत्कुचस्पर्धितया घटस्य खातस्य शास्त्रेषु निदर्शनत्वम् । तस्माच्च शिल्पान्मणिकादिकारि प्रसिद्धनामा-
जनि कुम्भकारः ॥ २७७ ॥ निःशङ्कसंकोचितपङ्कजोऽय-
मस्यासुदीतो मुखमिन्दुबिम्बः । चित्रं तथापि स्तनकोक-
शुभं न स्तोत्रमप्यश्नति विप्रयोगम् ॥ २७८ ॥ आभ्यां
कुचाभ्यामिभकुम्भयोः श्रीरादीयतेऽसावनयोः क ताभ्याम् ।
भयेन गोपायितमौक्तिकौ तौ प्रव्यक्तमुक्ताभरणविवौ यत्
॥ २७९ ॥ कराग्रजाग्रच्छतकोटिरिर्धौ ययोरिमौ तौ तुल-
येत्कुचौ चेत् । सर्वं तदा श्रीफलमुन्मदिष्णु जातं वटीम-
प्यधुना न लब्धम् ॥ २८० ॥ मध्यं तन्नृकृत्य यदीदमीयं
वेधा न दध्यात्कमनीयमंशम् । केन स्तनौ संप्रति यौव-
नेऽस्याः सुजेदन्यप्रतिमाज्ञयथे ॥ २८१ ॥ तपोपकण्ठ-
स्थितारहारस्फुरत्प्रभाशैवलिनीजलेषु । लीनो मनोजद्विप
एव तस्य व्यक्तौ नु गण्डौ किमुरोजपिण्डौ ॥ २८२ ॥
सतां समालोकयतां विवेकान्दृवीषि हुत्वा सरबाणवहौ ।
धत्ते स्तनः श्यामशिरोमिषेण तन्दूरि त्र्यायुषमस्त्रविन्दुम्
॥ २८३ ॥ नयननीरज किं भवता कृतं मुखशशी यदयं
रिपुराश्रितः । इति वचो वितरीतुमिषोन्मुखं वरतनोः स्तन-
चक्रयुगं बभौ ॥ २८४ ॥ बदरामलकाग्रदाडिमानामपहृत्य
श्रियमुन्नतौ क्रमेण । अधुना हरणे कुचौ येतते दयिते ते
करिशवकुम्भलक्ष्म्याः ॥ २८५ ॥ कनककमुकायितं पुर-
स्तादथ पङ्कुरुहकोरकायमाणम् । क्रमशः कलशायमान-
मास्ते सुदृशो वक्षसि कस्य भागधेयम् ॥ २८६ ॥ अपि
तद्वपुषि प्रसर्पतेर्गमिते कान्तिस्रैरगाधताम् । सरयौवनयोः
खलु द्वयोः प्लवकुम्भौ भवतः कुचावुभौ ॥ २८७ ॥ कलशे
निजेहतुदण्डजः किमु चक्रभ्रमिकारिता गुणः । स तदुच्च-
कुचौ भवन्प्रभाक्षरचक्रभ्रमिमातनोति यत् ॥ २८८ ॥
जम्बीरश्रियमतिलङ्घ्य लील्यैव व्यानप्रीकृतकमनीयहे-
मकुम्भौ । नीलाम्भोरुहनयनेऽधुना कुचौ ते स्पर्धते किल
कनकाचलेन सार्धम् ॥ २८९ ॥ शुकीचञ्चूखातच्छवि
फलयुगं यौवनतरोरयःशङ्कुधुणं मदनकरिणः कुम्भयुगलम् ।
समुद्रं भोगायामृतकलशयुगं सुकृतिनः कुचद्वन्द्वं तन्व्या
नवनखपदाङ्कं विजयते ॥ २९० ॥ कुचावस्याः काम-
द्विपकलमकुम्भाविति परे वदन्यन्ये वक्षःसरसि कमले
काञ्चनघटौ । ममार्यं सिद्धान्तः स्फुरति मद्नेन त्रिज-
गतीं विनिर्जित्य न्युञ्जीकृतमिव निजं दुन्दुभिद्युगम्
॥ २९१ ॥ जम्बीरं वा कमलमुकुलं हेमगुच्छं यथेच्छं

मङ्गल्यं वा कलयतु जनो भूपतेर्मन्मथस्य । एतद्वन्द्वं
कलयति मतिर्भामकीना नवीना केनाप्यस्या हृदि विनि-
हितं मन्मथानन्दकन्दम् ॥ २९२ ॥ पुष्पपोरभिषेकहेमक-
लशौ हारप्रभावाहिनीचक्राहौ मदनोन्मदद्विपपतेः कुम्भो
रतेः कन्दुकौ । कन्दौ बाहुमृणालिकायुगलयोर्लीलातास-
त्फले नव्यौ रत्नसमुद्रकौ वहति सा लावण्यपूर्णा स्तनौ
॥ २९३ ॥ यूनां मोहमहाफलप्रसविनीं नाभ्यालवालो-
त्थितां सेक्तुं रोमलतां सुखामृतनिधेर्लावण्यनामामृतम् ।
नेष्यन्सारणिकां विभज्य कृतवान्कूटद्वयं पार्श्वयोः पक्षेषु-
स्तदिदं पयोधरयुगं लोकाः समाचक्षते ॥ २९४ ॥
उद्भिन्नं किमिदं मनोभवन्पकीडारविन्दद्वयं सुते तत्कथ-
मेकतः किल लसद्रोमावलीनालतः । चक्रद्वन्द्वमिदं
क्षमं तदपि न स्थातुं मुखेन्दोः पुरो लावण्याम्बुनि म-
धयौवनगजसावैमि कुम्भद्वयम् ॥ २९५ ॥ उद्भेदं
प्रतिपद्य पक्वदरीभावं समेत्य क्रमात्पुंनगाकृतिमाप्य
पूगपदवीमारुह्य बित्त्वश्रियम् । लब्ध्वा तालकलोपमां
च ललितामासाद्य भूयोऽधुना चञ्चत्काञ्चनकुम्भजम्भणमि-
भावस्याः स्तनौ विभ्रतः ॥ २९६ ॥ रैत्यासप्रियलाञ्छने
कैठिनतावासे रंसालिङ्गिते प्रह्लादेकरसे क्रंमादुपचिते भूय-
हुरुत्वापहे । कोरैस्पर्धनि भोगैर्भाजि र्जनितानङ्गे खैली-
नोन्मुखे भाति श्रीरंभैणावतारदशकं बाले भवत्या स्तने
॥ २९७ ॥ मध्योऽयं बलिसद्य दृष्टिरधिकं पृथ्वी सुपर्वा-
लयो बाहुस्तकमलेक्षणा त्रिजगतीमेकैव संरक्षति । इत्येवं

१ चक्रवाकौ. २ संपुटौ. ३ रतावाप्तं प्रियस्य लाञ्छनं चिह्नं
नखक्षताङ्गरागादिकं येन तथाभूतः (पक्षे) रत्या आप्तः प्रियः
कामस्तास्य लाञ्छनं मत्स्यस्तद्रूपं. ४ कठिनताया आवासे स्थानभूतः
(पक्षे) कठिनताया आवासे कूर्मः. ५ रंसेनालिङ्गितः (पक्षे) रसया
पृथिव्या स्तोद्धरणकाले आलिङ्गिते वराहे. ६ प्रष्टुष्टाङ्गादे एकरसे
तत्परः (पक्षे) प्रह्लादे एको रसः प्रीतियस्य तसिन्धुसिंहे.
७ क्रमाद्बदरामलाकादिपरिमाणलाम्बेनोपचिते प्रवृद्धे; (पक्षे) क्रमः
पादविक्षेपस्तदुत्सारेणोपचिते प्रवृद्धे वामने. ८ भूभृतां पर्वतानां
गुरुत्वमपहन्ति नाशयति तादृशे. ततोऽपि महत्त्वात्; (पक्षे) भूभृतां
राज्ञां गौरवनाशके भार्गवे. ९ चक्रवाकरपथोशीले. तत्सदृशत्वात्;
(पक्षे) सीतावियोगात्तरतया चक्रवाकशपादे रामे. १० भोगः सुखं
शरीरं वा तद्भ्राजि; (पक्षे) भोगः कृपा तद्भ्राजि शोपावतारे बलभद्रे.
११ जनितमदने; (पक्षे) जनितमनङ्गमङ्गल्य शरीरस्य विकृदं
मीनभोगत्यागसमाधिप्रभृति येन तस्मिन्दुडे. १२ खेष्विन्द्रियेषु
लीना आसक्ता जन्मुखा यस्मितादृशे; (पक्षे) खलीनमश्वस्य
बला तदुन्मुखे कल्किनीति. १३ विष्णोः.

स्तनयोर्मिषेण कनकक्षोणीभृता संभृतौ यस्यामात्मकिशो-
रकौ पविभयव्ययेण जम्भद्विषः ॥ २९८ ॥

(कञ्चुकी) ॥ उपरि पीनपयोधरपातिता पटकुटीव
मनोभवभूपतेः । विजयिनस्त्रिपुरारिजिगीषया तव विरा-
जति भामिनि कञ्चुकी ॥ २९९ ॥

(हारः) ॥ घटीयन्नायते हारो नाभिकूपे मृगीदृशः ।
संसेक्तुमिव लावण्यपयसा यौवनद्रुमम् ॥ ३०० ॥ हारः
कुरङ्गशावाक्ष्या राजति स्थूलमौक्तिकः । नाभिलावण्यपानी-
यघटीयन्नगुणोपमः ॥ ३०१ ॥ मातङ्गकुम्भसंसर्गाजतपा-
तकशङ्कया । स्नातीव मुक्ताहारोऽस्याः स्फुरत्कान्तिजले
गले ॥ ३०२ ॥ प्राणेश्वरपरिष्वङ्गविभ्रमप्रतिपत्तिभिः । मु-
क्ताहारेण लसता हसतीव स्तनद्वयम् ॥ ३०३ ॥ हारोऽयं
हरिणाक्षीणां लुठति स्तनमण्डले । मुक्तानामप्यवस्थेयं के
वयं स्मरकिंकराः ॥ ३०४ ॥ मणिहारलता विभाति
तन्व्याः स्तनसिंहासनसीप्ति तस्थिवांसम् । अभिषेक्तुमनङ्ग-
देवराजं गलशङ्काद्वलितेव दुग्धधारा ॥ ३०५ ॥ श्रीवाञ्छुतै-
वावटुशोभितापि प्रसाधिता माणवकेन सेयम् । आलिङ्ग्यता-
मप्यवलम्बमाना सुरुपताभागखिलोर्ध्वकाया ॥ ३०६ ॥
स्तनातटे चन्दनपङ्कलेऽस्या जातस्य यावद्युवमानसानाम् ।
हारावलीरत्नमयूखधाराकाराः स्फुरन्ति स्वलनस्य रेखाः
॥ ३०७ ॥ निविडानुषक्तकुचकोकदम्पती मुखतारकापरिवृढेन
शासितुम् । अवतारितेव निजतारकावली हरिणीदृशः स्फुरति
हारवहरी ॥ ३०८ ॥ एकावलीकलितमौक्तिककैतवेन
तन्व्याः समुन्नतपयोधरयुगमसेवाम् । चकुर्मनांसि यमिनामति-
निर्मलानि कंदर्पमुक्तशरपातकृतान्तराणि ॥ ३०९ ॥ सार-
ङ्गाक्ष्याः कुचकलशयोरन्तराकाशदेशः प्राप्तच्छेदः क्वचिदपि
चलन्प्रस्खलन्निःपपात । नाभीकूपः समजनि नतस्तस्य देह-
च्युतासौ नक्षत्राणां ततिरिव समालम्ब्यते हारशोभाम् ॥ ३१० ॥
मुक्तावली स्मरविदाहविपाण्डुमूले नद्धा चकास्ति सितक-
म्बुनि कण्ठकाण्डे । निश्वन्वती मृगदृशो वदनं मृगाङ्गं
नक्षत्रपङ्क्तिरिव संपतिता नभस्तः ॥ ३११ ॥

मध्यदेशः ॥ युक्तं मध्ये कुशा तन्वी कार्मुकीकरणाय
यत् । अत्रैव कुसुमास्त्रेण पीळ्वते क्षिप्रमुष्टिना ॥ ३१२ ॥
स्तनौ भारार्पणव्यग्रौ काक्षी कलकलन्मुखी । कस्यां दिशि
न मध्यस्य तस्याः कार्यं सहेतुकम् ॥ ३१३ ॥ मध्यं तव
सरोजाक्षि पयोधरभरार्दितम् । अस्ति नास्तीति संदेहः कस्य
चित्ते न भाषते ॥ ३१४ ॥ स्मरमानसिकसमस्याः स्यात्स्त-

निमा निरवधिर्मध्यः । श्रीरेव पूरयति यां न गिरां देवी न
चापि गुरुरस्याः ॥ ३१५ ॥ अस्मिन्प्रकृतिमनोज्ञे लग्न
प्रायेण मान्मथी दृष्टिः । सुन्दरि यतो भवत्याः प्रतिक्षणं
क्षीयते मध्यः ॥ ३१६ ॥ वयःप्रकर्षार्दुपचीयमानस्तनद्वय-
स्योद्धहनश्रमेण । अत्यन्तकार्श्यं वनजायताक्ष्या मध्ये
जगामेति ममैष तर्कः ॥ ३१७ ॥ बद्धा ह्यियोमा त्रिवली
गुणेन गृह्णाति रोमावलिनेत्रवल्लीम् । इतीव चिन्ताकुलमङ्गु-
रोऽयं मध्ये मृगाक्ष्याः कृशतामुपैति ॥ ३१८ ॥ काक्षीगुणै-
र्विरचिता जघनेषु लक्ष्मीर्लब्धा स्थितिः स्तनतटेषु च रत्न-
हारैः । नो भूयिता वयमितीव नितम्बिनीनां कार्यं निरर्ग-
लमधार्यत मध्यभागेः ॥ ३१९ ॥ स्फुटमंसदवलम्बं तन्वि
निश्वन्वते ते तदनुपलभमानास्तर्कयन्तोऽपि लोकाः । कु-
चगिरिवरयुगं यद्विनाधारमास्ते तदिह मकरकेतोनिन्द्रजालं
प्रतीमः ॥ ३२० ॥ तुङ्गाभोगे स्तनगिरियुगे श्रौढभिम्बे नितम्बे
सीमादेशं हरति नृपतौ यौवने जूम्भमाणे । मध्ये भीरुः
क्वचिदपि ययौ पद्मपत्रेक्षणयाः शय्यं मध्यस्थलमिति ततः
किंवदन्तीं वदन्ति ॥ ३२१ ॥ देहं हेमयुति परिहृताम्भोज-
वृष्टिं च दृष्टिं राशीभूतभ्रमरपटलीचासंवेपं च केशम् । दृष्ट्वा
सद्यो विपुलहृदयानन्दमूढेन धात्रा सारङ्गाक्ष्याः किमु रच-
यितुं विस्मृतो मध्यदेशः ॥ ३२२ ॥ आकान्ते शैशवेऽस्मि-
न्नभिनववयसा शासनानीनकेतोर्वाल्याः देनयुगं श्रुतियुग-
मविशङ्कयुगेनापि सार्धम् । वक्षोजन्द्रमुच्चैर्बहिरिह निरगा-
च्छ्रोणिभिम्बेन साकं मध्यः संगृह्य बद्धस्त्रिवलिभिरसितः का-
श्यमङ्गीकरोति ॥ ३२३ ॥

नाभिः ॥ मन्वे समाप्तलावण्यसारे सर्गे मृगीदृशः ।
अपूरयित्वेव गतो नाभिरन्ध्रं चतुर्मुखः ॥ ३२४ ॥ कुच-
कुम्भौ समालम्ब्य तरन्ती कान्तिनिम्नगाः । अमादितस्ततो
दृष्ट्वा दृष्टिर्नामौ निमज्जति ॥ ३२५ ॥ स्तनौ तुङ्गौ समारूढे
चापन्यस्तभरे स्मरे । कोदण्डाटनिमुदेव जाता नाभी नतकुवः
॥ ३२६ ॥ उरोजवचकमनोरुष्या केशावलीव भ्रमराजिता
वा । संगीतवस्तस्पुटभेदहृद्या विद्येत नाभीसरसी मृगा-
क्ष्याः ॥ ३२७ ॥

वलित्रयम् ॥ एकमेव वैलिं बद्धा जगाम हरिरुचतिम् ।
तन्व्यास्त्रिवलिवन्धेऽपि सैव मध्यस्य नम्रता ॥ ३२८ ॥ स्तन-
भागेय मध्येन त्रिवलिर्व्याजतः कृता । तस्याः शङ्कितमङ्गेन
भ्रूमङ्गनामिवावलिः ॥ ३२९ ॥ तदीयत्रिवलीमार्गसोपानारो-
हणश्रमः । अनङ्गत्वादनङ्गस्य जातो रत्येकगोचरः ॥ ३३० ॥

परिहृत्य दुरारोहं तस्याः स्तनतटं कृता । कंदर्परथसंचार-
मार्गोलीव वलित्रयी ॥ ३३१ ॥ दरिद्रसुदरं दृष्ट्वा चक्रे ला-
वण्यपूर्णयोः । पन्थानं स्तनयोस्तस्मात्स्विलीविषमं विधिः
॥ ३३२ ॥ राजति त्रिवली तस्याः स्तनमारोत्रतिक्रमात् ।
उर्ध्वपरि जातेव हारमुद्रापरम्परा ॥ ३३३ ॥ मध्यत्रिवली-
त्रिपथे पीवरकुचचत्वरे च चपलदृशाम् । छलयति मदनपि-
शाचः पुरुषं हि मनागपि स्वलितम् ॥ ३३४ ॥ मध्येन सा
वेदिविलम्बमध्या वलित्रयं चारु बभार बाला । आरोहणार्थं
नवयौवनेन कामस्य सोपानमिव प्रयुक्तम् ॥ ३३५ ॥ अन-
न्यसाधारणकान्तिकान्तनतोरमुष्याः किमु मध्यदेशः । जग-
त्रयीजन्मभृतां निषण्णा चित्तावलीयं त्रिवलीमिषेण ॥ ३३६ ॥
मध्यासमानीय सुसारभागं वक्षोजमुत्पादयिता विधाता ।
अतिप्रयत्नात्रिवलीमिषेण सोपानवर्मत्रितयं चकार ॥ ३३७ ॥
मत्वा चापं शशिसुखि निजं मुष्टिना पुष्पधन्वा तन्वीमेनां
तव तनुलतां मध्यदेशे बभार । यस्मादत्र त्रिभुवनवशीकार-
मुद्रानुकारास्तिष्ठो भान्ति त्रिवलिकपटादङ्गुलीसंधिरेखाः ३३८

रोमावली ॥ नाभिरन्ध्रं प्रविष्टास्याः श्यामला रोमवल्लरी ।
व्रस्ता तिमिरलेखेव मेखलामणिकान्तितः ॥ ३३९ ॥ भाति
रोमावली तस्याः पयोधरभरोन्नती । जाता रत्नशालिकेव
श्रेणिवैदूर्यभूमितः ॥ ३४० ॥ नाभिसङ्केन गौराङ्ग्याः शो-
भते रोममञ्जरी । कंदर्पहेमकटकालाक्षाधारेव निर्गता ३४१
नाभीवल्लयसंबद्धा रोमाली भाति सुभ्रुवः । सहिता निगडे-
नेव शृङ्खला स्वरदन्तिनः ॥ ३४२ ॥ रोमावली विलासिः श्या-
प्रविष्टा नाभिमण्डलम् । कियद्नामभीर्यमत्रेति तात्पर्यमिव
विभ्रती ॥ ३४३ ॥ लिखन्त्याः कामसाम्राज्यशासनं यौवन-
श्रियः । गलितेव मधीधारा रोमाली नाभिमोलकात् ॥ ३४४ ॥
जाने रात्रिषु तन्मध्ये ददाति शनकैः पदम् । गम्भीरना-
भिकुहरप्रवेशाशङ्कया स्वरः ॥ ३४५ ॥ कुचदुर्गराजधान्यो-
र्मध्येमार्गं मृगीदृशो मदनः । किमकृत नाभीवापीमपि रोमा-
लीतमालवन्नेरेखाम् ॥ ३४६ ॥ वयसी शिशुतातदुत्तरे सुदृशि
स्वामिविधिं विधित्सुनी । विधिनापि न रोमेरेखाया कृतसीद्धि
प्रविभज्य रज्यतः ॥ ३४७ ॥ तस्याः प्रविष्टा नतनाभि-
रन्ध्रं रराज तन्वी नवरोमराजिः । नीवीमतिक्रम्य सितेतरस्य
तन्मेखलामध्यमणेरिवाब्धिः ॥ ३४८ ॥ गौरीव पत्या सुभगा
कदाचित्कर्त्रीयमप्यर्धतनूसमस्याम् । इतीव मध्ये निदधे
विधाता रोमावलीमेचकसूत्रमस्याः ॥ ३४९ ॥ रोमावली-
रञ्जुसुरोजकुम्भौ गम्भीरमासाद्य च नाभिकूपम् । मद्दृ-
ष्टिवृष्णा विरेमद्यदि स्यान्नैपां बतैषा सिचयेन गुप्तिः
॥ ३५० ॥ उन्मूलितालानविलाभनाभिशिखरम्बलच्छृङ्खल-

रोमदामा । मत्तस्य सेयं मदनद्विपस्य प्रसापवप्रोच्चकु-
चास्तु वास्तु ॥ ३५१ ॥ रोमावलिभ्रुकुसुमैः स्वमौर्वीचा-
पेषुभिर्मध्यललाटमूर्ध्नि । व्यस्तैरपि स्थासुभिरेतदीर्घैर्जैत्रः
स चित्रं रतिजानिवीरः ॥ ३५२ ॥ गम्भीरनाभिहृदसंनि-
वेशे रराज तन्वी नवरोमराजिः । सुखेन्दुभीतस्तनचक्रवाक-
द्वन्द्वोज्जिता शैवलमञ्जरीव ॥ ३५३ ॥ स्वर्णावदातयुति-
कायकाण्डे संपूर्णपीयूषमयूखमुख्यः । एणीदृशः पृष्ठविल-
म्बिवेणीविम्बः पुरो राजति रोमराजि ॥ ३५४ ॥ पयोधर-
स्तावदयं समुन्नतो रसस्य वृष्टिः सविधे भविष्यति । अतः
समुद्रच्छति नाभिरन्ध्रतो विसारि रोमालिपिपीलिकावलिः
॥ ३५५ ॥ गम्भीरनाभिहृदपश्चर्वतिनी विराजते लो-
मतती मृगीदृशः । सुखारविन्दस्य रसाभिलाषिणी द्विरेक-
पङ्क्तिश्चलितेव नीरवा ॥ ३५६ ॥ समुदितकुचकुम्भमङ्ग-
नाया हृदयमनङ्गमतङ्गजोऽधिशेते । तदखिलपदवन्धनाय
रोमावलिरिह शृङ्खलिका विलोक्यते यत् ॥ ३५७ ॥ दत्तं
मया पदमिदं नवयौवनाय त्वं सत्वरं कचन शैशव साध-
येति । कामस्य हस्तलिखिताक्षरमालिकेव रोमावली विजयते
जलजेष्णायाः ॥ ३५८ ॥ नाभीविलान्तरविनिर्गतपद्मगीयं
संप्रस्थिता नयनखञ्जनमक्षणाया । नासायुदीक्ष्य गरुडभ्रम-
सुद्वहन्ती गुप्तेव पीनकुचपर्वतयोधरस्तात् ॥ ३५९ ॥
अतिवहुतरलजाशृङ्खलाबद्धपादो मदननृपतिवाहो यौवनो-
न्मत्तहस्ती । प्रकटितकुचकुम्भो लोमराजीकरणं पिवति
सःसि नाभीमण्डलाख्ये पर्यासि ॥ ३६० ॥ रचयति युव-
नेत्रक्षेत्रपीयूषवृष्टिं नवजलयरंखा रोमराजिच्छलेन । यदुद-
यति कलापिप्रक्रियेयं तदुच्चैःस्तनघनसमयोऽस्यामाविरस्तीति
विद्मः ॥ ३६१ ॥ अमुष्मिन्हावण्यामृतसरसि नूनं मृगदृशः
स्वरः शर्वमुष्टः प्रयुजघनभागे निपतितः । यदङ्गाङ्गाराणां
प्रशमपिशुना नाभिकुहरे शिखा धूमस्येयं परिणमति रोमाव-
वलिमिपात् ॥ ३६२ ॥ इयं मृष्टा चञ्चलकलतिक्रा-
पङ्कजभुवा निपक्ता लावण्यामृतरसभरणानुदिवसम् । अक-
स्वादोमालीमधुपटलीह स्फुरति यत्ततः शङ्के पुष्पोद्गमसम-
यमायातमधुना ॥ ३६३ ॥ हरकोधज्वालावलिभिरवलीदेन
वपुषा गम्भीरे ते नाभीसरसि कृतश्मयो मनसिजः । समु-
त्तस्यौ तस्माद्दचलतनये धूमलतिका जनस्तां जानीते तत्र
जननि रोमावलिरिति ॥ ३६४ ॥ निर्णेतव्यो मनसिजक-
लातन्नसिद्धान्तसारो जेतव्या च त्रिदशसुदृशामङ्गलावण्य-
लक्ष्मीः । रोमश्रेणीलिखनसुभगं पत्रमादर्शयन्ती पत्रालम्बं

जगति कुरुते सुसुवो यौवनश्रीः ॥ ३६५ ॥ उत्तुङ्गस्तनप-
र्वतादवतरद्भङ्गेव हारावली रोमाली नवनीलनीरजरुचिः सेयं
कैलिन्दात्मजा । जातं तीर्थमिदं सुपुण्यजनकं यत्रानयोः
संगमश्चन्द्रो मज्जति लाञ्छनापहतये नूनं नैखाङ्कच्छलात् ॥
३६६ ॥ उत्तुङ्गस्तनभार एष तरले नेत्रे चले भ्रूलते
रागान्धेषु तदोष्ठपलवमिदं कुर्वन्तु नाम व्यथाम् । सौभाग्या-
क्षरपङ्क्तिरेव लिखिता पुष्पायुधेन स्वयं मध्यस्थापि करोति
तापमधिकं रोमावली केन सा ॥ ३६७ ॥ यूनां धैर्यतृणा-
ङ्कुरं कवलयन्त्रीडाम्बुपूरं पिबच्छङ्गारो हरिणस्त्व स्तन-
गिरेः सीमानमारोहति । नाभेः काचन तस्य निःसृतवती
कस्तूरिकामालिका रोमश्रेणिमहोत्सवं वितसुते कल्याणि
जानीमहे ॥ ३६८ ॥ सौन्दर्यस्य मनोभवेन गणनारेखा
किमेषा कृता लावण्यस्य विलोकितुं त्रिजगतामेषा किमुद्धी-
विका । आनन्दद्रुमकन्दली नयनयोः किंवा ससुज्जम्भते
सुन्दर्याः किमु वा स्वभावसुभगा रोमालिरुन्मीलति ॥ ३६९ ॥

पृष्ठभागः ॥ अस्याः खलु ग्रन्थिनिबद्धकेशमलीकद-
म्बप्रतिबिम्बवेशात् । स्वरप्रशस्ती रजताक्षरयं पृष्ठस्थली-
हाटकपट्टिकायाम् ॥ ३७० ॥

नितम्बः ॥ तन्नितम्बस्य निन्दन्ति वृद्धिं परिजनाङ्गनाः ।
काञ्चीनवनवग्रन्थिग्रथनेन कदर्थिताः ॥ ३७१ ॥ नितम्ब-
बिम्बं बिम्बोष्ठी चन्द्रकान्तशिलाघनम् । धत्ते कन्दर्पदोःस्त-
म्भप्रशस्तिफलकोपमम् ॥ ३७२ ॥ विस्तारिणा सुहृत्सस्याः
श्लोणीबिम्बेन पीडिता । वृटिता वृटितास्तीति पृक्करोतीव
मेखला ॥ ३७३ ॥ अपर्याप्तमुजायामः सखेदोऽस्याः सखी-
जनः । श्लोण्यां कथंचित्कुरुते रशनादामबन्धनम् ॥ ३७४ ॥
नितम्बगौरवेणासौ गौराङ्गी खिद्यते दृढम् । हारयत्यपरि-
स्पन्दा कन्दुकं क्रीडितेषु यत् ॥ ३७५ ॥ स कथं न
रपहणीयो विषयरतैस्तन्नितम्बविन्यासः । शान्तात्मनापि
विहितं विश्वेसृजा गौरवं यत्र ॥ ३७६ ॥ पृथुवर्तुलतन्नि-
तम्बकृन्मिहिरस्वन्दनशिल्पशिक्षया । विधिरैककक्कचारिणं
किमु निर्भिर्त्सति मान्मथं रथम् ॥ ३७७ ॥ चक्रेण विश्वं
युधि मत्स्यकेतुः पितुर्जितं वीक्ष्य सुदर्शनेन । जगज्जिगीष-
त्यमुना नितम्बद्वयेन किं दुर्लभदर्शनेन ॥ ३७८ ॥ रोमा-
वलीदण्डनितम्बचक्रे गुणं च लावण्यजलं च बाला । तारु-
ण्यमूर्तेः कुचकुम्भकर्तुर्बिभर्ति शङ्के सहकारिचक्रम् ॥ ३७९ ॥

(काञ्ची) ॥ बद्धा मणिमयकाञ्ची तस्याः परिणाहशा-
लिनि नितम्बे । पङ्क्तिरेव सारसानां सुरसरितः पुलिनमण्ड-

लाभोगे ॥ ३८० ॥ सखां नितम्बादवरोपयन्ती पुनः पुनः
केसरपुष्पकाञ्चीम् । न्यासीकृतां स्थानविदा स्मरेण द्विती-
यमौर्वीमिव कार्मुकस्य ॥ ३८१ ॥

जघनम् ॥ तस्याः पद्मपलाशाश्यास्तन्यास्तजघनं
घनम् । दृष्टे सखीभिर्यामिस्ताः पुंभावं मनसा ययुः ॥ ३८२ ॥
अनङ्गरङ्गपीठोऽस्याः शृङ्गारस्वर्णविष्टरः । लावण्यसारसं-
घातः सा घना जघनस्थली ॥ ३८३ ॥ तदीयजघनाभो-
गरिमा विसयास्पदम् । दूरपाती पृष्ठाकोऽभूद्येनानङ्गस्य
साङ्गना ॥ ३८४ ॥ वपुरनुपमं नाभिरूर्ध्वं विधाय मृगी-
दशां लैलितललितैरङ्गन्यासैः पुरा रभसादिव । तदनु
सहसा विन्नेनेव प्रजापतिना भृशं पृथुलपृथुला स्थूलस्थूला
कृता जघनस्थली ॥ ३८५ ॥

मदनमन्दिरम् ॥ अङ्गेन केनापि विजेतुमस्या गवे-
ष्यते किं चलपन्नपन्नम् । न चेद्विशेषादितरच्छदेभ्यस्त-
स्यास्तु कम्पस्तु कुतो भयेन ॥ ३८६ ॥ गौरमुग्धवनिता-
वराङ्गके रेजुरुथिततनुरुहाङ्कुराः । तर्पणाय मदनस्य वेधसा
स्वर्णशुक्तिनिहितास्तिला इव ॥ ३८७ ॥

ऊरू ॥ मन्ये तदूरू संभाव्य हस्तसर्वस्वहारिणौ ।
वह्न्यस्तपृश्यताहेतोर्मातङ्गव्यं मतङ्गजाः ॥ ३८८ ॥ ल-
म्बिताः कदलीस्तम्भास्तदूरूम्यां परामवम् । अत्यन्तमदु-
मिर्लब्धो जडैः क जयडिण्डिमः ॥ ३८९ ॥ ऊरुः कुरङ्ग-
कदशाश्चखलचेलाखलो भाति । सपताकः कनकमयो विजय-
स्तम्भः स्मरस्येव ॥ ३९० ॥ तरुमूरुयुगेण सुन्दरी किमु
रम्भां परिणाहिना परम् । तरुणीमपि जिष्णुरेव तां धनदा-
पत्यतपःफलस्तनीम् ॥ ३९१ ॥ रम्भापि किं सिद्ध्यति
प्रकाण्डं न चात्मनः स्वेन न चैतदूरूः । स्वस्यैव येनो-
परि सा ददाना पत्राणि जागर्त्यनयोर्भ्रमेण ॥ ३९२ ॥
विधाय मूर्धानमधश्चरं चेन्मुखेत्तपोभिः स्वमसारभावम् ।
जाड्यं च नाशेत्कदली बलीयस्तदा यदि स्यादिदमूरुकारुः
॥ ३९३ ॥ ऊरुप्रकाण्डद्वितयेन तस्याः करः पराजीयत
वारणीयः । युक्तं हिया कुण्डलनच्छलेन गोपायति खं
सुखपुष्करं सः ॥ ३९४ ॥ अस्यां मुनीनामपि मोदमहे भृश-
महान्यत्कुचशैलशीली । नानारदाह्लादि मुखं श्रितोरुर्व्यासो
महाभारतसंगयोग्यः ॥ ३९५ ॥ पश्यन्हतो मन्मथबाण-
पातैः शक्तो विधातुं न निर्भीत्य चक्षुः । ऊरू विधात्रा हि
कथं कृतौ तौ विन्यासवत्याः सुमतेर्वितर्कः ॥ ३९६ ॥ ना-
गेन्द्रहस्तास्वचि कर्कशत्वादेकान्तशैलात्कदलीविशेषाः । ल-

व्यापि लोके परिणाहि रूपं जातास्तद्वैरोपमानवाद्याः
॥ ३९७ ॥ कदली कदली करमः करमः करिराजकरः
करिराजकरः । भुवनवितयोऽपि विभर्ति तुलामिदमूरुयुगं न
चमूरुदशः ॥ ३९८ ॥

जङ्घे ॥ जङ्घे तदीये संतापं यज्जनस्थानुरागिणः । जन-
र्यांचक्रतुस्तीव्रं तत्र हेतुर्विलोमता ॥ ३९९ ॥ हेममञ्जीर-
मालाभ्यां भाति जङ्घालताद्वयम् । लावण्यशास्त्रिनः स्थानं
कुङ्कुमेनेव वेधितम् ॥ ४०० ॥ वृत्तातुपूर्वं च न चातिदीर्घं
जङ्घे शुभे सुष्टवतस्तदीये । शेषाङ्गनिर्माणविधौ विधातुर्ला-
क्षण्य उत्पाद्य इवास यत्नः ॥ ४०१ ॥ क्रमोद्धता पीवरता-
धिजङ्घं वृक्षाधिरूढं विटुषी किमस्याः । अपि भ्रमीभङ्गिभि-
रावृताङ्गं वासो लतावेधितकप्रवीणम् ॥ ४०२ ॥

चरणौ ॥ अमूल्यस्य मम स्वर्णतुलाकोटिद्वयं कियत् ।
इति कोपाविदाताधं पादयुग्मं मृगीदृशः ॥ ४०३ ॥ जाग्रतः
कमलालक्ष्मीं यज्जग्राह तदद्भुतम् । पादद्वन्द्वस्य मत्तेभग-
तिस्तेये तु का स्तुतिः ॥ ४०४ ॥ स्तनभारोऽत्र वक्रेन्दुच-
न्द्रिकावरणं मम । इति तत्पादयोर्लक्ष्मा वेद्मि प्राङ्गणपद्मिनी
॥ ४०५ ॥ अल्पपूर्वस्य रागस्य पूर्वपक्षाय पल्लवाः ।
पद्मानि पादयुग्मस्य प्रत्युदाहरणानि च ॥ ४०६ ॥ दृश्यन्ते
मानसोत्सा राजहंसाः क्वचिद्यदि । गतौ चरणयोस्तस्याः
प्रक्ष्यते यावदन्तरम् ॥ ४०७ ॥ नितम्बपीड्यमानेन पाद-
युग्मेन सुश्रुतः । कृता भ्रुकुटिभङ्गीव नीलनूपुरमालया
॥ ४०८ ॥ चरणकमलं तदीयं लाक्ष्मालातपेन संवलितम् ।
अध्यास्त भृङ्गमालावलिभिर्मणिखचितनूपुरव्याजात् ॥ ४०९ ॥

अननुरणन्मणिमेखलमविरलसिञ्जानमञ्जुमञ्जीरम् । परिसरण-
मरुणचरणे रणरणकमकारणं कुरुते ॥ ४१० ॥ दशकैरववा-
न्धवान्धानौ जडसंसर्गविसुक्तिमावधानौ । चरणौ नलिनेन
तोलयन्तः कथमस्याः कवयो न यान्ति लज्जाम् ॥ ४११ ॥
अभ्युन्नताङ्गुलनखप्रभाभिर्निक्षेपणाद्रागमितोद्विरन्तौ । आज-
हृतुस्तच्चरणौ पृथिव्यां स्थलारविन्दश्रियमव्यवस्थाम् ॥ ४१२ ॥
अस्याः पदौ चारुतया महान्तावपेक्ष्य सौक्ष्म्यालवभावभाजः ।
जाता प्रवालस्य महीरुहाणां जानीमहे पल्लवशब्दल-
ब्धिः ॥ ४१३ ॥ जगद्धर्मधुर्मधु रूपदर्पाद्यदेतयाधायि
पदारविन्दम् । तस्मान्द्रसिन्दूरपरागारगौर्द्धयं प्रवालप्रबलारुणं
तत् ॥ ४१४ ॥ यानेन तन्व्या जितदन्तिनाथौ पदाब्ज-
राजौ परिशुद्धपार्ष्णी । जाने न शश्रुष्यितुं स्वमिच्छन्तेन

१ सुवर्णस्य विशतिपलात्मकरस्य तुलाकोटिद्वयम्. (पक्षे)
पादाङ्गद्वयम्.

मूर्धा कतरस्य राज्ञः ॥ ४१५ ॥ प्रियासखीभूतवतो मुदेदं
व्यधाद्विधिः सायुदशत्वमिन्दोः । एतत्पदच्छन्नसरागप-
द्मसौभाग्यभायं कथमन्यथा स्यात् ॥ ४१६ ॥

गुल्फौ ॥ अरुन्धतीकामपुरंभिलक्ष्मीजम्भद्विपदारनवा-
म्बिकानाम् । चतुर्दशीयं तदिहोचितैव गुल्फद्वयासा यद-
दृश्यसिद्धिः ॥ ४१७ ॥

पादाङ्गुल्यः ॥ एष्यन्ति यावद्गणनाद्दिगन्तान्पुत्राः
स्मरतीः शरणे प्रवेष्टुम् । इमे पदाब्जे विधिनापि सृष्टास्ता-
वत्य एवाङ्गुलयोऽत्र रेखाः ॥ ४१८ ॥

नखाः ॥ तस्याः पादनखश्रेणिः शोभते किल सुश्रुतः ।
रत्नावलीव लावण्यरत्नकरसमुद्भता ॥ ४१९ ॥ तत्पादन-
खरत्नानां यदलक्तकमार्जनम् । इदं श्रीखण्डलेपेन पाण्डुरी-
करणं विधोः ॥ ४२० ॥ तद्वक्त्रं नेत्रपद्मं प्रकटितमसकृत्स्न-
धितं यन्मयैतज्जातं तस्मात्कृशत्वं ग्रहणमपि ततो जायमानः
कलङ्कः । तत्सर्वं क्षम्यतां मे पुनरपि न करोम्येवसुकृत्वा तु
तस्या गाढं लभः शशाङ्कश्वरणनखमणिच्छञ्जना पादयु-
ग्मम् ॥ ४२१ ॥

(गमनम्) ॥ सलीलभियमायाति कामिनी गजगा-
मिनी । उन्नतं हि नखज्योतिः पुष्पैर्भुवमिवार्चती ॥ ४२२ ॥
मारयन्त्या जनं सर्वं निरागमसिमात्रया । मातङ्गानां गति-
र्यादृक्तादृगासीदसंशयम् ॥ ४२३ ॥ सा राजहंसैरिव
संनताङ्गी गतेषु लीलाश्रितविक्रमेषु । व्यनीयत प्रत्युपदे-
शलुब्धैरादित्सुभिर्नूपुरसिञ्जितानि ॥ ४२४ ॥ गुरतरकलम्-
पुरानुनादं सललितनार्तितवामपादपद्मा । इतरदनतिलो-
लमादधाना पदमथ मन्थमन्थरं जगाम ॥ ४२५ ॥

(जृम्भा) ॥ चक्रीकृतमुजलतिकं वक्रीकृतवक्रमुन्नमद्री-
वम् । नो हरति कस्य हृदयं हरिणदृशो जृम्भणारम्भः
॥ ४२६ ॥ आसेन्दोः परिवेषवद्रतिपतेश्राम्पेयकोदण्डवद-
म्भिल्लाम्बुसुचः क्षणद्युतिवदासज्जौ क्षिपन्ती मुञ्जौ । विशि-
ष्यद्वल लक्ष्यनाभि विगलन्नीव्युन्नमन्मध्यं किञ्चिद्विचिदु-
दक्षदक्षलमहो कुम्भस्तनी जृम्भते ॥ ४२७ ॥

(निद्रा) ॥ सार्थकानर्थकपदं ब्रुवती मन्थराक्षरम् ।
निद्रार्थमीलिताक्षी सा लिखितेवास्ति मे हृदि ॥ ४२८ ॥
उत्तानमुपधाय बाहुलतिकामेकामपाङ्गश्रितामन्यामप्यलसां
निधाय विपुलाभोगे नितम्बस्थले । नीवीं किञ्चिदवश्रुथां
विदधती निश्वासलोलालका तल्पोत्पीडनतिर्यग्भ्रतकुचं
निद्राति शतोदरी ॥ ४२९ ॥ आमीलन्नवनीलनीरजतुला-
मालम्बते लोचनं शैथिल्यं नवमल्लिकासहचरैरङ्गैरपि स्वी-

कृतम् । आलापादधरः स्फुरत्कलयति प्रेङ्खत्प्रवालोलोपमामानन्दप्रभवश्च बाष्पकणिका सुक्ताश्रियं विभ्रति ॥ ४३० ॥

(कान्तिः) ॥ सुन्दरी सा भवत्येवं विवेकः केन जायते । प्रभामात्रं हि तरलं दृश्यते नात्र संशयः ॥ ४३१ ॥ अवयवेषु परस्परविम्बितेष्वतुलकान्तिषु राजति तत्तनोः । अयमयं प्रविभाग इति स्फुटं जगति निश्चिनुते चतुःशोऽपि कः ॥ ४३२ ॥

समग्रस्त्रीस्वरूपवर्णनम् ।

सा दृष्टा येन वा दृष्टा सुविताः सममेव ते । हृदयं हृत्तमेकेषामन्येषां चक्षुषोः फलम् ॥ १ ॥ सुखेन चन्द्रकान्तेन महानीलैः शिरोरुहैः । पादाभ्यां पद्मरागाभ्यां रेजे रत्नमयीव सा ॥ २ ॥ गुरुणा स्तनभारेण सुखचन्द्रेण भास्वता । शनैश्चराभ्यां पादाभ्यां रेजे ग्रहमयीव सा ॥ ३ ॥ फलायते कुचद्वन्द्वमियं हेमलतायते । अङ्गानि कुसुमायन्ते मनो मे भ्रमरायते ॥ ४ ॥ वक्त्रे गुरुत्वं यदि ते छन्दःशास्त्रविदो विदुः । कठिने कुचयुग्मेऽस्या वदतां किं नु हीयते ॥ ५ ॥ विकसोन्नमनीलाञ्जे तथा तन्व्याः स्तनद्वयी । तव दत्तां सदा मोदं लसत्तरलहारिणी ॥ ६ ॥ दन्तप्रभापुष्पचिता पाणिपलवशोभिनी । केशपाशालिवृन्देन सुवेधा हरिणिक्षणा ॥ ७ ॥ अकृतं नितम्बभागे क्षामं मध्ये समुन्नतं कुचयोः । अत्यायतं नयनयोर्मम जीवितमेतदायाति ॥ ८ ॥ अव्याजसुन्दरीं तां विज्ञानेनाद्भुतेन योजयता । उपकल्पितो विधात्रा बाणः कामस्य विपदिग्धः ॥ ९ ॥ आलोक्य चिकुरनिकरं सततं सुमनोधिवासयोग्यं ते । कामो निजं निपङ्गं परिवृत्य पराममर्षं साशङ्कः ॥ १० ॥ आलपति पिकवधूरिव पश्यति हरिणीव चलति हंसीव । स्फुरति तडिलतिकेव स्वदते तुहिनंशुल्लेखेव ॥ ११ ॥ वेणीबन्धमहीनं कृष्णं नेत्रान्तमचलरूपं तम् । कुचमस्याः स्त्रीकुर्वनुरूपो लीलां वहत्यहो शंभोः ॥ १२ ॥ अङ्गं भूषणनिकरो भूषयतीत्येष लौकिको वादः । अङ्गानि भूषणानां कामपि सुषमामजीजनंस्तस्याः ॥ १३ ॥ सौरभ-मम्भोरुहवन्मुखस्य कुम्भाविव स्तनौ पीनौ । हृदयं मदयति वदनं तव शरदिन्दुर्यथा बाले ॥ १४ ॥ मधुरः सुधावदधरः पलवतुल्योऽतिपेलवः पाणिः । चकितमृगलोचनाभ्यां सदृशी चपले च लोचने तस्याः ॥ १५ ॥ कलयति कुवलयमालाललितं कुटिलः कटाक्षविक्षेपः ॥ अधरः किसलयलीलामान-नमस्याः कलानिधिविलासम् ॥ १६ ॥ तरुणिमनि कलयति

कलामनुमदनधनुर्भ्रुवोः पठत्यग्रे । अधिवसति सकललल-नामौलिमियं चकितहरिणचलनयना ॥ १७ ॥ नयनयुगा-सेचनकं मानसवृत्त्यापि दुष्प्रापम् । रूपमिदं मदिराक्ष्या मदयति हृदयं दुनोत्यपि च ॥ १८ ॥ संन्यस्तभूषापि नवेव नित्यं विनापि हारं हसतीव कान्त्या । मदं विनापि रखलतीव भावैर्वाचं विना व्याहरतीव दृष्टा ॥ १९ ॥ भ्रूयुग्ममुच्चैर्धनुर्ज्जितज्यं बाणाः कटाक्षाः कुटिला नितान्तम् । तथापि यूनां हृदयं भिनक्ति कोऽयं विलासो वनितान-जनस्य ॥ २० ॥ अलीकरूपो यदि मध्यभागः पयोधराका-रभृतश्च केशाः । उत्सङ्गशोभापि सरोरुहाक्ष्याः करस्य शोभां कलयेत्र कस्मात् ॥ २१ ॥ सर्वोपमाद्रव्यसमुच्चयेन यथाप्रदेशं विनिवेशितेन । सा निर्मिता विश्वसृजा प्रयत्ना-देकस्थसौन्दर्यदिवदक्षयव ॥ २२ ॥ प्रत्यङ्गमस्यामभिकेन रक्षां कर्तुं मधोनेव निजास्त्रमस्ति । वज्रं च भूषामणिमू-र्तिधारि नियोजितं तद्व्यतिकारसुं कं ॥ २३ ॥ भ्रूश्चिन्-रेखा च तिलोत्तमास्या नासा च रम्भा च यदूरुसृष्टिः । दृष्टा ततः पूर्यतीयमेकानेकाप्सरःप्रेक्षणकौतुकानि ॥ २४ ॥ कर्णाक्षिदन्तच्छदबाहुपाणिपादादिनः स्थाखिलतुल्यरहेतुः । उद्वेगभागाद्गृयताभिमानादिहेव वेधा व्यथित द्वितीयम् ॥ २५ ॥ यशः पदाङ्गुष्ठनखौ मुखं च विभर्ति पूर्णोन्दुचतु-र्थयं या । कलाचतुःषष्टिरुपैति वामं तस्यां कथं सुभ्रुवि नाम नास्याम् ॥ २६ ॥ कार्कर्येन निर्वर्णयितुं च रूप-मिच्छन्ति तत्पूर्वंसमागतानाम् । न तु शियेष्वायतलोचनानां समग्रपातीनि विलोचनानि ॥ २७ ॥ यतो यतोऽङ्गादपयाति कञ्चुकं ततस्ततः स्वर्णमरीचिचीचयः । यतो यतोऽस्या निपतन्ति दृश्यस्ततस्ततः श्यामसरोजवृष्टयः ॥ २८ ॥ तदा तदङ्गस्य विभर्ति संभ्रमं विलेपनामोदसुचः स्फुरद्बुचः । दरस्फुरत्काञ्चनकेतकीदलात्सुवर्णमभ्यस्यति सौरभं यदि ॥ २९ ॥ अधरे मधुरा सरस्वतीयं ननु कर्णं मणिकर्णिकाप्र-वाहः । शिरसि प्रतिभाति चारुवेणी कथमेणीर्नयना न तीर्थराजः ॥ ३० ॥ वेणी विडम्बयति मत्तमधुत्रतालीम-ङ्गीकरोति गुणभेन्दवमास्यमस्याः । बाहू मृणाललतिकाश्रि-यमाश्रयेते पुङ्खानुपुङ्खयति कामशरान्कटाक्षः ॥ ३१ ॥ बन्धू-कवन्धुरधरः सितकेतकामं चक्षुर्मधूककलिकामधुरः क-पोलः । दन्तावली विजितदाडिमबीजराजरासं पुनर्विकच-पङ्कजदत्तदास्यम् ॥ ३२ ॥ येनोत्पलानि च शशी च मृणालिकाश्च रम्भालताश्च कमलानि च निर्मितानि । नूनं

स एव मृगशावदृशोऽपि वेधाः सृष्टिक्रमो यद्यमेकतया च-
कास्ति ॥ ३३ ॥ सा रामणीयकनिधेरधिदेवता वा सौन्द-
र्यसारसमुदायनिकेतनं वा । तस्याः सखे नियतमिन्दुसुधा-
मृणालज्योत्स्नादि कारणमभूमदनश्च वेधाः ॥ ३४ ॥
राजीव जीवसि सुधा न सुधाकर त्वमस्याः समः पदनखस्य
कुतो मुखस्य । अग्रे दशोर्मृगदृशः कतमः कुरङ्गस्तत्त्वज्ञान
त्वमपि किं जनरञ्जनाय ॥ ३५ ॥ सा दुग्धसुग्धमधुरच्छवि-
रङ्गायष्टिले लोचने तरुणकेतकपत्रदीर्घे । कम्बोर्विडम्बन-
करश्च स एव कण्ठः सैवेयमिन्दुवदना मदानुपुं वा
॥ ३६ ॥ ऊरुद्वयं मृगदृशः कदलेश्च काण्डौ मध्यं च वेदि-
तुलं स्तनयुग्ममस्याः । लावण्यवारिपरिपूरितशतकुम्भकु-
म्भौ मनोजननृपतेरभिषेचनाय ॥ ३७ ॥ तन्वी शरत्रिपथगा-
पुलिने कपोली लोले दृशो रुचिरचञ्चलखञ्जरीदौ । तद्वन्ध-
नाय सुचिरार्पितसुभ्रुचापचाण्डालायाशुगलाविव शून्य-
कर्णौ ॥ ३८ ॥ व्याकोशकोकनदशोककरः करोऽयं खेल-
च्चकोरमयचोरमिदं च चक्षुः । उद्विन्नविद्रुमरहस्यहरोऽध-
रोऽयं तत्स्यादरण्यमपि वश्यमवश्यमस्याः ॥ ३९ ॥
मुखं यदि किमिन्दुना यदि चलाञ्चले लोचने किमु-
त्पलकदम्बैर्यदि तरङ्गभङ्गी भ्रुवौ । किमात्मभवधन्वना
यदि सुसंयताः कुन्तलाः किमम्बुरुहडम्बैर्यदि तनूरियं किं
श्रिया ॥ ४० ॥ इदं वक्रं साक्षाद्विरहितकलङ्कः शयाधरः
सुधाधाराधारश्रिरपरिणतं विम्बमधरः । इमे नेत्रे रात्रिदिव-
मधिकशोभे कुवलये तनुर्लावण्यानां जलधिरवगाहे सुखतरः
॥ ४१ ॥ विनैवाम्भोवाहं बहुलरुचिदीपाम्बरतलात्तडिलेखा
हेमद्युतितितिरम्या विलसति । विनैव स्वर्गङ्गां नभसि रभ-
सन्व्यग्रशफरीपरीवर्तैः सार्धं स्फुरति विकचेन्द्रीवरवनम् ॥ ४२ ॥
तमःस्तोमः पूर्वं तदनु सकलः शीतकिरणस्ततः कोकद्वन्द्वं
तदनु च न किंचित्पुनरभूत् । अधस्तस्वावर्तस्तदनु कदली-
काण्डयुगलं ततोऽन्नाञ्चौ पञ्चौ शिवशिव विधेः शिल्परचना
॥ ४३ ॥ पदाभ्यामुन्निद्रामधरयति शोणाम्बुजरुचिं कराभ्या-
मादत्ते नवकिसलयानामरुणाताम् । प्रवालस्य च्छायां दशनव-
सनग्रेण पिबति स्मितज्योत्स्नापूर्परूपहसति कार्त्तिक हिमरुचेः
॥ ४४ ॥ वहत्यस्या दृष्टिर्वकचनवनीलोत्पलतुलामखण्ड-
स्याभिरुष्यां वदनमिदमिन्दोः कलयति । कुचौ किंचिन्मी-
लकमलतुलनां कन्दलयतस्तमःशोभां चित्रां चिकुरनिकुरम्वं
हि कुम्भे ॥ ४५ ॥ करे वेणीमेणीसदृशनयना स्नानविरतौ
दधाना हर्म्यग्रे हरनयनेतेजोद्भुतमपि । इयं मुग्धा दुग्धा-
न्धुषिवहलकलोलसदृशा दृशा वारंवारं मनसिजतवं पल्लवयति

॥ ४६ ॥ दायादत्वं मनसिजधनुर्भ्रुविलासस्य धत्ते योग-
क्षेमो वहति नयनद्वन्द्वमिन्दीवराणाम् । तद्गात्राणां पुनरिह
जगज्जैत्रलावण्यभाजामाभ्याये मलवदखिलं स्नानवर्णं सु-
वर्णम् ॥ ४७ ॥ नीलाञ्जनां नयनयुगलद्राधिमा दत्तपत्रः
कुम्भावैभौ कुचपरिकरः पूर्वपक्षीचकार । भ्रुविश्रातितर्मदन-
धनुषो विभ्रमानन्ववादीद्वक्रज्योत्स्ना शशधररुचं दृषयामास
तस्याः ॥ ४८ ॥ तन्वी श्यामा शिखरिदशना पक्वविम्बाध-
रोष्ठी मध्ये क्षामा चकितहरिणीप्रेक्षणा निम्ननाभिः ।
श्रोणीभारादलसगमना स्तोकनम्रा स्तनाभ्यां या तत्र
स्याद्युवतिविषये सृष्टिराधेव धातुः ॥ ४९ ॥ वापी कापि
स्फुरति गेगेने तत्परं सूक्ष्मपृथा सोर्पेनालीमधिगतवती
काञ्चनीमैन्द्रनीली । अग्रे शैलौ सुकृतिसुमौ चन्दन-
च्छन्नदेशौ तत्रत्यानां सुलभममृतं संनिधानात्सुधांशोः ॥ ५० ॥
तद्वक्रं यदि मुद्रिता शशिकथा तच्चैत्सितं का सुधा तच्चक्षु-
र्यदि हारितं कुवलयैस्ताश्चेत्तिरो विञ्चाधु । विक्रन्दर्पधनु-
र्भ्रुवौ यदि च ते किं वा बहु ब्रूहे यत्सत्यं पुनरुक्तवस्तु-
विरसः सर्गकमो वेधसः ॥ ५१ ॥ सौरभ्यं मृगलाञ्छने
यदि भवेदिन्द्रीवरे वक्रता माधुर्यं यदि विद्रुमे तरलता
कन्दर्पचापे यदि । रम्भायां यदि विप्रतीपगमनं प्राप्तोपमानं
तदा तद्वक्रं तदुदीक्षणं तदधरस्तद्वस्तदूरुगुम् ॥ ५२ ॥
वेणीवेलनमङ्गलं किमु वलन्नेणीदृशो मध्यमं संख्यां किमिदं
वितृत्तिविषमाद्गात्रः स्तनात्संसते । नृत्यन्तीव किमन्तिके
वलितयोः स्निग्धा दृशोः कान्तयः साकृतस्मितगर्भितं किमु
मुखं वक्तुं सखी वाञ्छति ॥ ५३ ॥ बाहू द्वौ च मृणाल-
मास्यकमलं लावण्यलीलाजलं श्रोणीतीर्थशिला च नेत्रशफ-
रीधम्मिलशैवालकम् । कान्तायाः स्तनचक्रवाकयुगलं
कन्दर्पबाणाणनैर्दग्धानामवगाहनाय विधिना रम्यं सरो
निर्मितम् ॥ ५४ ॥ जिप्रत्याननमिन्दुकान्तिरधरं विम्बप्रभा
चुम्बति स्मृष्टुं वाञ्छति चारुपद्मसुकुलच्छायाविशेषः स्तनौ ।
लक्ष्मीः कोकनदस्य खेलति करावालम्यं किं चाद्रादे-
तस्याः सुदृशः करोति पदयोः सेवां प्रवालद्युतिः ॥ ५५ ॥
कर्णास्तदुदमेव कोकिलरुतं तस्याः श्रुते भाषिते चन्द्रे लोक-
रुचिस्तदाननरुचेः प्रागेव संदर्शनात् । चक्षुर्मीलनमेव तन्न-
यनयोरग्रे मृगीणां वरं हैमी वलयपि तावदेव ललिता

१ तद्वद्रम्भीरा नाभिः. २ सूक्ष्मतया तद्वहलक्ष्ये मध्ये.
३ सरणिस्तच्छायारोमावली. ४ सोपानपक्ति तत्सदृशी विवलीम्.
५ कुचौ. ६ पुण्यकृतां सुगम्यौ; (पक्षे) सुलभममनौ. ७ चन्दनत-
रभिः; (पक्षे) चन्दनपङ्केन. ८ विसम्. ९ मत्सी.

यावन्न सा लक्ष्यते ॥ ५६ ॥ चक्षुर्मैत्रेयकमम्बुजं विजयते
वक्रस्य मित्रं शशी भ्रूसूत्रस्य सैनाभि मन्मथधनुर्लावण्य
पण्यं वपुः । लेखा कापि रदच्छदे च सुतनोर्गोत्रे च तत्का-
मिनीमेनां वर्णयिता सरो यदि भवेद्द्वैदग्ध्यमभ्यस्यति
॥ ५७ ॥ स्निग्धस्मेरविलोलमृग्यमधुरा यन्नेत्रयोर्विभ्रमा
यद्यामृष्टविलासपत्रलतिका घर्माद्दामाद्गण्डयोः । यच्च प्रौढ-
कदम्बकुञ्जालसखी काप्यङ्गके विक्रिया तत्सत्तां किमपि
स्फुटं रतिपतेः कोदण्डविस्फूर्जितम् ॥ ५८ ॥ स्निग्धेन्द्रो-
पलसुन्दरः कचमरो वक्रं सगोत्रं विधोर्वक्षोजौ मणिकुम्भड-
म्बरसुषी मध्योऽस्ति वा नास्ति वा । श्रोणीमण्डलमूरुदुर्व-
हमहो शोणाञ्जतुल्ये पदे मन्ये मञ्जुगिरो मॅरालमहिला-
ध्यैयो गतेर्विभ्रमः ॥ ५९ ॥ नेत्रोपान्तवर्तसिते श्रुतिपुटे
नीलोत्पलं निष्कलं हासश्रीपरिकर्षिते स्तनतटे हारो-
ऽन्यहारः कथम् । पिण्डालक्तकपातनं चरणयोः पीडाफलं
ताम्रयोर्वामाक्ष्या वपुषि स्वभावसुरभौ व्यर्थानुलेपव्यथा
॥ ६० ॥ एतस्याः स्तनपत्रकोरकयुगं यस्याननेन्दोः सित-
ज्योत्स्नाभिर्न भजत्यदो मृगदृशः शङ्के विकासं पुनः ।
तस्मिँल्लोचनपङ्कजं विकसितं भ्रूमृङ्गसंसेवितं स्वान्ते संशय-
मातनोति सुतरामेतन्ममैवायकृत् ॥ ६१ ॥ पातायाधर-
तोऽमृतं वसतयेऽप्यस्या स्तनक्षमाधरोऽधस्तात्संजघनान्त-
कन्दरधरः सख्याय चक्षुर्मृगः । जप्यो मन्त्रवरो मनोहरकथा
ध्यानाय वक्राम्बुजं चेत्यं देहतपःस्थले सति कथं सन्तो
वनान्तं गताः ॥ ६२ ॥ कर्णोत्सङ्गविसर्पिणी नयनयोः
कान्तिवर्तंसोत्पलं लाक्षासंभ्रमनिर्ल्यपक्षमधरं लावण्यमेवा-
श्चति । हारोऽस्याः स्मितचन्द्रिकैव कुचयोरङ्गपरभाकक्षुकी
तन्व्याः केवलमङ्गभारमधुना मन्ये परं भूपणम् ॥ ६३ ॥
अस्याश्चेदलकाली कृतमलिश्रेणीभिरेणीदृशः सौन्दर्यं यदि
चक्षुषोस्तरलयोः किं मन्मथस्यासुधैः । का प्रीतिः कनकार-
विन्दसुकुले पीनौ स्तनौ चेदतो मन्ये काचिदियं मनोभव-
कृता माया जगन्मोहिनी ॥ ६४ ॥ ऊर्ध्वं नीरदष्टन्दै-
न्द्वमिदं बिम्बं त्वधो निर्मितं व्योम्नः पल्लवचित्रितस्य
निहितौ शैलावुपर्युन्नतौ । किं चाधः पुलिनोच्चयस्य कद-
लीकाण्डाववारोपितौ तन्मन्ये चतुरस्य पुष्पधनुषः सर्गोऽय-
मन्यादृशः ॥ ६५ ॥ भृङ्गालीसुदरे क्षिपन्ति शतशः पद्मानि
शस्त्रीमिव प्रत्यागच्छति लङ्घनार्थमसकृद्योमाङ्गणं चन्द्रमाः ।
वक्रेणापहृते कुरङ्गसुदृशस्त्रैलीन्यरूपोच्चये प्रत्यावर्तनवाञ्छयेव
कति न क्लेशं समातन्वते ॥ ६६ ॥ वक्रं निर्मलमुज्जता कु-

चतटी मध्यप्रदेशः कृशः श्रोणीमण्डलमङ्गनाकुलगुरोर्देवस्य
सिंहासनम् । कृत्वा चारुदृशश्चतुष्टयमिदं तुष्टाव मन्ये वि-
धिर्हर्षाद्भद्रदृगधपद्यरचनागमैश्चतुर्भिर्मुखैः ॥ ६७ ॥ मध्यं वि-
ष्णुपदं कुचौ शिवपदं वक्रं विधातुः पदं धम्मिलः सुमनः-
पदं प्रविलसत्काक्षी नितम्बस्थली । वाणी चेन्मधुराधरोऽरु-
णधरः श्रीरङ्गभूमिर्वपुस्तस्याः किं कथयामि पुण्यचरितं
मान्या सदा निर्जरैः ॥ ६८ ॥ यत्तीर्थाम्बु सुखाम्बुजासवरसो
नेत्रे नवैन्दीवरे दन्तश्रेणिरखण्डिताक्षतचयो दूर्वा च रो-
मावली । उजुङ्गं च कुचद्वयं फलयुगं पात्रं कराम्भोरुहं
तन्मन्ये मदनार्चनाहितमतिः स्वाङ्गापहारैरियम् ॥ ६९ ॥
दीर्घाक्षं शरदिन्दुकान्ति वदनं बाहू नतावेसयोः संक्षिप्तं
निविडोन्नतस्तनमुरः पार्श्वं प्रमृष्टे इव । मध्यः पाणिमितो
नितम्बि जघनं पादावुदग्राङ्गुली छन्दो नर्तयितुर्यथैव म-
नसः स्पृष्टं तथास्या वपुः ॥ ७० ॥ नेत्रे खञ्जनगङ्गने सर-
सिजप्रत्यर्थं पाणिद्वयं वक्षोजौ करिकुम्भविभ्रमकरीमत्युन्नतिं
गच्छतः । कान्तिः काञ्चनचम्पकप्रतिनिधिवाणी सुधास्पर्धिनी
स्मेरेन्दीवरदामसोदरवपुस्तस्याः कटाक्षच्छटाः ॥ ७१ ॥ दृष्टिः
कापि सुरा सुधा स्मितमिदं वक्रं कलानां निधिवैश्वः कुम्भि
ज्ञपौ दृशौ विजयते धन्वन्तरिः सत्कृपा । कान्तिः श्रीस्त्रि-
वलीतरङ्गलहरी नामी गतावर्ततामेतस्यामचिरेण भाविकलने
लावण्यवागनिधौ ॥ ७२ ॥ किं तारुण्यतोरोरियं रसमरो-
द्विज्ज्ञानवा वलरी वेलाप्रोच्छलितस्य किं लहरिका लाव-
ण्यवारांनिधेः । उदाटोत्कलिकावतां स्वममयोपन्यासविश्र-
म्भिणः किं साक्षादुपदेशयतिरथवा देवस्य शङ्करारिणः ॥ ७३ ॥
जानीमो वदनं सरोरुहदृशो निर्माय पश्यन्सुहृद्दृष्यन्काम-
कठोरपावकशिखासंतापितः पद्मभूः । रम्भामूरुतटीं स्तनं
रसघटीं पीयूषवीचीं वचो बाहू बालविसं करं किसलयं
नार्भी सरो निर्गमे ॥ ७४ ॥ जानीमो वयमासनस्य कमले
तस्या मुखेन्दोस्तिवधा संकोचं समुपागते स भगवान्दुःस्थः
सरोजासनः । मुमं भ्रूलतिकायुगं विहितवान्ब्रके दृशौ सु-
द्वान्मध्यं विस्मृतवान्कचांश्च कुटिलान्वामभ्रुवः सृष्टवान्
॥ ७५ ॥ सुत्ता विद्रुममन्तरा मधुरसः पुष्यं परं ध्रुवहं
र्षालेययुतिमण्डले खलु तयोरैकोसिका नाणवे । तच्चोदश्चति
शङ्कभूमिं न पुनः पूर्वाचलाभ्यन्तरे तानीमानि विकल्पयन्ति
त इमे येषां न सा दृकपथे ॥ ७६ ॥ इन्दुर्लित इवाङ्गनेन
जडिता दृष्टिर्भृगीणामिव प्रम्लानारुणिमेव विद्रुमदलं श्यामेव

१ नीलम्. २ भ्रूलेखायाः. ३ सोदरम्. ४ हसी. ५ सज्ज-
घनः (पक्षे)सत्-जघन.

१ मध्ये. २ केवलम्. ३ भारवाहकम्, न तु मधुरससुकम्.
४ चन्द्रमण्डले. ५ एकस्मिन्नासिकावक्षितिः. ६ एकाधिकरण्यमित्यर्थः.

हेमप्रभा । कार्कश्यं कलया च कोकिलवधूकण्ठेष्विव प्रस्तुतं
सुन्दर्याः पुरतश्च हन्त शिखिनां बर्हाः सर्गाहं इव ॥ ७७ ॥

परस्परदर्शनम् ।

स्मरतोरभिलाषकल्पितान्वहुशः स्वप्रभुवः समागमान् ।
अपि दृष्टिपथं प्रपन्नयोर्निविशश्चास चिरं मनस्तयोः ॥ १ ॥
आघ्रातं कमलं प्रियेण सुदृशा स्मिन्वापनीतं मुखं दत्तं वि-
भ्रमकन्दुके नखपदं सीत्कृत्य गृहौ स्तनौ । दत्ता चम्पक-
मालिकोरसि भुजानिर्भ्ररोमाश्रया मीलल्लोचनया स्थितं
प्रणयिनोर्द्वेरेऽपि पूर्णो रसः ॥ २ ॥

नायकदर्शनम् ।

न जाने संसुखायाते प्रियाणि वदति प्रिये । सर्वाण्य-
ङ्गानि किं याति नेत्रतामुत कर्णताम् ॥ १ ॥ यां यां प्रियः
प्रेक्षत कातराक्षीं सा सा हिया नभ्रमुखी बभूव । निःशङ्क-
मन्याः सममाहितेर्ध्यास्तत्रान्तरे जघ्रसुं कटाक्षैः ॥ २ ॥
काचिन्निवारितबहिर्गमना जनन्या द्रष्टुं प्रिये भयनजालकमा-
ससाद् । तस्या विलोचनमदृश्यत दाशदत्तयन्त्रोपरुद्धशफ-
रोपमितं क्षणेन ॥ ३ ॥ कृच्छ्रेण कापि गुरुणैव जने नि-
रोधमुल्लङ्घ्य नायकसमीपभुयं प्रतस्थे । हा हन्त शीघ्रगमन-
प्रतिरोधेहेतुस्तस्याः पुनः स्तनभरोऽपि गुरुर्बभूव ॥ ४ ॥
नान्तः प्रवेशमरुणद्विसुखी न चासीदाचष्ट दोषपरुषाणि न
चाक्षराणि । सा केवलं सरलपक्षमभिरक्षिपातेः कान्तं
विलोकितवती जननिर्विशेषम् ॥ ५ ॥ किंचित्कुक्षितहारयष्टि
सरलश्रुवलि साचिसितं प्रान्तप्रान्तविलोचनयुति भुजापर्य-
स्तकर्णोत्पलम् । अञ्जुल्या स्फुरदङ्गुलीयकरुचा कर्णस्य क-
ण्ठयुनं कुर्वाणा नृपकन्यका सुकृतिनं सव्याजमालोकेते ॥ ६ ॥

नायिकादर्शनम् ।

प्रियादर्शनमेवास्तु किमन्यैर्दर्शनान्तरेः । प्राप्यते येन नि-
र्वर्णं सरागेणापि चेतसा ॥ १ ॥ क्षीरसागरकलोलोलोलोचन-
यानया । असारोऽपि हि संसारः सारवानिव लक्ष्यते ॥ २ ॥
सेयं सौधुमयी वा सुधामयी वा हलाहलमयी वा । दृग्भ्यां
निपीतमात्रा मदयति मोदयति मूर्च्छयति ॥ ३ ॥ गच्छति
न तृप्तिमेतत्सुललितमस्याः समापिबद्रूपम् । नयनयुगं मम
नूनं संप्रति ससुपैति सफलतां चैवम् ॥ ४ ॥ जानीम-
हेऽस्याः खलु सारसाक्ष्या विराजतेऽन्तः प्रियवक्त्रचन्द्रः । त-
त्कान्तिजालैः प्रसृतैस्तदङ्गेष्वपाण्डुता कुञ्जलताक्षिपञ्चो ॥ ५ ॥

सेयं ममोङ्गेषु सुधारसच्छटा सुपूरकपूरशलाकिका दृशोः ।
मनोरथश्रीर्मनसः शरीरिणी प्राणेश्वरी लोचनगोचरं गता
॥ ६ ॥ तामनङ्गजयमङ्गलश्रियं किंचिदुच्चमुजमूललोकिताम् ।
नेत्रयोः कृतवतोऽस्य गोचरे कोऽप्यजायत रसो निरन्तरः
॥ ७ ॥ इदमसौ तरलायतलोचना गुरुसमुन्नतपीनप-
योधरा । पृथुनितम्बभरालसगामिनी प्रियतमा मम जीवि
तहारिणी ॥ ८ ॥ इयं सुस्तनी मस्तकन्यस्तकुम्भा कु-
सुम्भारुणं चारु वासो वसना । समस्तस्य लोकस्य
चेतैः प्रवृत्तिं गृहीत्वा घटे न्यस्य यातीव भाति ॥ ९ ॥
कर्पूरधूलिधवलद्युतिपूरधौतदिङ्मण्डले शिशिररोचिषि तस्य
युनः । लीलाशिरोंशुकनिवेशविशेषकृषिव्यक्तस्तनोन्नतिरभू-
न्नयनावनौ सा ॥ १० ॥ अधस्मितेन विनिमद्य दैर्धार्य-
बाणमर्धं विधुय वसनाश्वलमर्धमार्गे । अर्धेन नेत्रविशिखेन
निवृत्त्य सार्धमर्धार्धमेव तरुणी तरुणं चकार ॥ ११ ॥ आ-
धाय कोमलकराम्बुजकेलिनालीमालीसमानमधिकृत्य समा-
लपन्ती । मन्दस्मितेन मयि साचिविलोकितेन चेतश्चकोर-
नयना चुलकीचकार ॥ १२ ॥ मदनमपि गुणोर्विशेषयन्ती
रतिरिव मूर्तिमती विभाति येयम् । मम हृदयमनङ्गवह्नि-
तसं भृशमिव चन्दनशीतलं करोति ॥ १३ ॥ पुरः स्थित्वा
किंचिद्वलितसुखमालोक्य सखे सखेदाः स्थास्यन्ति भ्रुवभि-
दमदृष्ट्वा तव दृशः । इतश्चञ्चकाश्चरिणितसुखरारसौधशि-
खरादराकायां कोऽयं कवलयति चान्द्रेण महसा ॥ १४ ॥
अये केयं लीलाधवलगृहवातायनतले तुल्लोकोटिकाणैः कु-
सुमविशिखं जागरयति । अहो नेत्रद्वन्द्वं विकसति विलङ्घ्य
द्युतिमहो कथं न त्रैलोक्यं जयति मदनः स्मेरवदनः ॥ १५ ॥
तडिलेखा नेयं विलसति परं सौधशिखरे वसन्त्याः कस्या-
श्वित्कनकरुचिरा गात्रलतिका । अपीदं नोन्मज्जकुवलयवनं
मीनतरलं परं तस्या एव स्फुरति नयनालोकललितम् ॥ १६ ॥
सखे सायं श्लावा कनकरुचिकौसुम्भवसनं वसानायासिर्ध-
ग्वलितचिकुरस्निदसलिलम् । दिशन्त्या दृष्टेति कुसुमशरको-
दण्डलतिका मकसादस्माकं मृगशिशुदृशो दर्शनमभूत् ॥ १७ ॥
अमृतममृतं चन्द्रश्चन्द्रस्तथास्त्रुजमममुजं रतिरपि रतिः कायः
कामो मधूनि मधूयपि । इति न भजते वस्तु प्रायः पर-
स्परसंकरं तदियमबला धत्ते लक्ष्मीं कुतः सकलात्मिकाम्
॥ १८ ॥ केयं श्यामोपलविरचितोल्लेखहेमैकरेखालघ्नैरङ्गैः
कनककदलीकन्दलीगर्भगौरैः । हारिद्राम्बुद्वयसहचरं का-
न्तिपूरं वहद्भिः कामक्रीडाभयनवलभीदीपिकेवाविरस्ता ॥ १९ ॥
अर्कच्छायं तिरयति सुधासितविद्युन्मतही चक्रप्रख्यं महति

सुपुत्रामण्डले दूरमग्नम् । रक्तादर्शप्रतिफलमिव श्रीसदङ्गं
वहन्ती दृष्टा काचित्तरलनयना देवतेव स्मरस्य ॥२०॥ नेयं
विद्युद्भ्रममधिगता काक्षणी नापि वली मन्दं मन्दं प्रचलति
यतो नापि वा पत्रगस्य । चूडारत्नस्फुरदरुशिखा कापि धत्ते
सरोजं का वा तर्हि प्रकृतिमुग्धा तत्सखे न प्रतीमः ॥२१॥
वक्रोपान्तं नयनयुगलं सर्वतो निक्षिपन्ती श्रोणीभाराच्छि-
थिलशिथिलन्यस्तपादारविन्दा । आरादालीकरकिसलये दत्त-
हस्तावल्म्बा काचित्कान्त्या विकसितमहीचक्रमायाति तन्वी
॥ २२ ॥ इयं भुजगिनीश्रिता लसदनेकपुष्पाण्विता द्विरे-
फततिसेविता प्रमदस्वञ्जनानंदकृता । फलद्वयभरानता वि-
लसिता नवैः पल्लवैर्विलोचनपथं गता भवति कापि हैमी
लता ॥ २३ ॥ पातालाद्भुवनावलोकनपरा किं ना-
गकन्योत्थिता मिथ्या तत्खलु दृष्टमेव हि मया तस्मिन्कु-
तोऽस्तीदृशी । मूर्ता स्यादिह कौमुदी न घटते तस्या दिवा
दर्शनं केयं हस्ततलस्थितेन कमलेनालोकयते श्रीरिव ॥२४॥
अच्छिन्नामृतविन्दुवृष्टिसदृशी प्रीतिं ददत्या दृशां याताया
विगलत्पयोधरभराद्दृष्ट्यन्तं कामपि । अस्याश्चन्द्रमसस्तनो-
रिव करस्पर्शास्पदत्वं गता नैते यन्मुकुलीभवन्ति सहसा
पद्मास्तदेवाद्भुतम् ॥ २५ ॥ श्रोणीभारभरालसा दरगलन्मा-
ल्यापवृत्तिच्छलाहीलोत्क्षिप्तभुजोपदर्शितकुचोन्मीलन्नखाङ्का-
वलिः । नीलेन्द्रीवरदामदीर्घतरया दृष्टया धयन्ती मनो द-
रान्दोलनलोलकङ्कणझणकारोत्तरं सर्पति ॥ २६ ॥ लभं
पादतले नखेषु विलुठसंसक्तमूर्धोर्धुगे विश्रान्तं जघनस्थले
निपतितं नाभीसरोमण्डले । शून्यं मध्यमवेक्ष्य रोमलति-
कामालम्बमानं क्रमादारूढं स्तनयोः पुतं नयनयोर्लीनं मनः
कैशिके ॥ २७ ॥ अस्या धामसरोवरे सुजविसे वक्त्रार-
विन्दे भ्रमन्नेत्रभ्रमरे सुर्यावनजले कस्तूरिकापङ्किले । व-
क्षोजप्रतिकुम्भकुम्भदलनक्रोधाटुपेत्य द्रुतं मग्नश्चित्तमतंगजः
ऋथमसावृत्थाय निर्यास्यति ॥ २८ ॥ स्रैरं सस्मितमीक्षते
क्षणमलं व्याजृम्भते वेपते रोमाञ्चं तनुते सुहुः स्तनतटे
व्यालम्बते नाम्बरम् । आलिङ्गत्यपरां तनोति चिकुरं प्रत्यु-
त्तरं याचते केयं कामकलाविलासवसतिलोलेक्षणा भाविनी
॥ २९ ॥ खेलत्स्वञ्जननेत्रया परिलसत्स्वर्णारविन्दस्यास्या पी-
नोत्तुङ्गनिरन्तरस्तनभरव्यालोलसम्बन्ध्या । स्फीतस्फीतनि-
तम्ब्या क्षणमपि व्यालोकितश्चानया किं न स्याद्दृशिनं वरः
स्मरहरः स्मरैः शरैर्जर्जरः ॥ ३० ॥ सायं चन्द्रकलामृतो-
दयगिरिस्पर्षां दधानः स्तनस्पर्शोत्तुङ्गतरो नखाङ्करुचिरः
शोणाम्बरभ्यन्तरे । अस्याः कं न विलोकनोत्कमकरोत्तीक्ष्णः
कटाक्षः क्षणं भृङ्गाकुष्ठगरिष्ठकेतकदलभ्रातिं वहन्नप्ययम्

॥ ३१ ॥ उत्तुङ्गस्तनशैलदुस्तरसुरो निम्नातिनाभिस्थली
भीमं देहवनं स्फुरद्भुजलतं रोमालिजालकुलम् । व्याधः
पञ्चशरः किरत्यतितरांस्तीक्ष्णान्कटाक्षाशुगांस्तन्मे ब्रूहि मनः-
कुरङ्ग शरणं कं सांप्रतं यास्यसि ॥ ३२ ॥ वक्त्रश्रीजितज-
र्जरेन्दुमलिनं कृत्वा करे कन्दुकं क्रीडाकौतुकमिश्रभावमनया
ताम्रं वहन्त्याननम् । भृङ्गाप्रग्रहकृष्णकेतकदलस्पर्धावतीनां
दृशां दीर्घापाङ्गतरङ्गितैकसुहृदामेषोऽस्मि पात्रीकृतः ॥ ३३ ॥
स्कन्धे विन्यस्य सख्या भुजमपरकरस्यार्धचन्द्रेण मध्यं
विभ्राणा धूयमानस्तनतटवसना गन्धवाहेन मन्दम् ।
पन्थानं दृग्बिलसैरिव नलिनदलैः कोमलैरास्तुण्णन्ती सौ-
धाये कस्य साक्षात्परिणमति तपःसिद्धिरेषा सुवेषा ॥ ३४ ॥

विरहः ।

समानकुलशीलयोः सुवयसोः परायत्तयोः परस्परविलो-
कनाकुलितचेतसोः प्रेयसोः । तनुत्वनुविन्दतोर्वहुविधां व्यथां
विन्दतोरशक्यविनिवेदना विरहोवेदना वर्धते ॥ १ ॥

वियोगिनोऽवस्थावर्णनम् ।

प्रियाविरहितस्यास्य हृदि चिन्ता समागता । इति मत्वा
गता निद्रा के कृतप्रसुपासते ॥ १ ॥ अत्राशितं शयितमत्र
निपीतमत्र तोयं तथा सह मया विधिवशितेन । इत्यादि हन्त
परिचिन्तयता वनान्ते हा तस्य लोचनपथोभिरभूयथोधिः
॥ २ ॥ मन्दं गरुद्बहति गर्जति वारिवहो विद्युलता चलति
नृत्यति नीलकण्ठः । एतावति व्यतिकरे तरुणस्य तस्य
मूच्छैव केवलमभूदवलम्बनाय ॥ ३ ॥ गमनमलसं शून्या
दृष्टिः शरीरमसौष्वं श्रसितमधिकं किं न्वेतत्सात्किमन्य-
दितोऽथवा । भ्रमति भुवने कंदर्पाजा विकारि च यौवनं
ललितमधुरास्ते ते भावाः क्षिपन्ति च धीरताम् ॥ ४ ॥
धत्ते चक्षुर्मुकुलनि रणत्कोकिले बालचूते मार्गे गात्रं
क्षिपति बकुलामोदगर्भस्य वायोः । दाहप्रेम्णा सरसत्रिसि-
नीपत्रमात्रान्तरायस्ताम्यन्मूर्तिः श्रयति बहुयो मृत्यवे
चन्द्रपादान् ॥ ५ ॥ रम्यं द्वेष्टि यथा पुरा प्रकृतिभिर्न
प्रत्यहं सेव्यते शक्योपान्तविवर्तनेविविगमयत्युज्जिद एव क्षपाः ।
दाक्षिण्येन ददाति वाचसुचितामन्तःपुरेभ्यो यदा गोत्रेषु
स्खलितस्तदा भवति च व्रीडावनम्रश्चिरम् ॥ ६ ॥ प्रत्यादि-
ष्टविशेषमण्डनविधिवामप्रकोष्ठे स्थयं विभ्रत्काक्षनमेकमेव
बलयं श्वासापरक्ताधरः । चिन्ताजागरणप्रताम्रनयनस्तेजो-
गुणैरात्मनः संस्कारोच्छिखितो महामणिरिव क्षीणोऽपि नाल-

क्षयते ॥ ७ ॥ चन्द्रश्रृण्डकरायते मृदुगतिर्वातोऽपि वज्रा-
यते माल्यं सूत्रिकुलायते मलयजालेपः स्फूर्तिङ्गायते ।
रात्रिः कल्पशतायते विधिवशात्प्राणोऽपि भारायते हा हन्त
प्रमदावियोगसमयः संहारकालायते ॥ ८ ॥ माकन्दाक्षिप
मा मरन्दनिकरं मूको भव त्वं शुक्र स्फारं कोकिल कोमलं
कलखं भ्रातः क्षणं संहार । सौगन्ध्यं वहु गन्धवाह न
मनाक्सर्वैः क्षणं क्षम्यतां जानीध्वं तरुणस्य तस्य यदयं
कालः करालो महान् ॥ ९ ॥

वियोगिन्या अवस्थावर्णनम् ।

दहमानोऽपि हृदये मृगाक्ष्या मन्मथाभिना । स्नेहस्तथैव
यत्तस्थो तदाश्रयेमिवाभवत् ॥ १ ॥ जीवने तुलितं प्रेम
सखि मूढेन वेधसा । लघुर्जावो ययौ कण्ठं गुरुप्रम हृदि
स्थितम् ॥ २ ॥ कपोलफलकावसाः कथं भूत्वा तथाविधौ ।
अपश्यन्ताविवान्योन्यमीदृशं क्षामतां गतौ ॥ ३ ॥ बलभो-
त्सङ्गसङ्केन विना हरिणचक्षुषः । राकाविभावरीजानिर्विषज्वा-
लाकुलोऽभवत् ॥ ४ ॥ अस्मितविवयसङ्गा सुकुलितनयनो-
त्पला मुहुः श्रसिता । ध्यायति किमप्यलक्ष्यं बाला योगामि-
युक्तेव ॥ ५ ॥ लिखति न गणयति रेखा निर्भरबाष्पाभ्युधौ-
तगण्डतटा । अवधिदिवसावसानं मा भूदिति शङ्किता
बाला ॥ ६ ॥ अपसारय घनसारं कुरु हारं दूर एव किं
कमलैः । अलमलमालि मृणालैरिति वदति दिवानिशं बाला
॥ ७ ॥ पातयति हृदयदेशे प्रियजनमर्गं पुनः पुनसुग्धा ।
वर्णितमदनातङ्का बाष्पवतीं भावमन्थरां दृष्टिम् ॥ ८ ॥
श्लिष्यति पश्यति चुम्बति पुनः पुनः पुलकमुकुलितैरङ्गैः ।
प्रियसङ्गाय स्फुरितां वियोगिनी वामबाहुलताम् ॥ ९ ॥
कमले निधाय कमलं कलयन्ती कमलवासिनं कमले । क-
मलमुगादुद्भूतं कमलं कमलेन वारयति ॥ १० ॥ न-
यनोत्पलचलधारां दृष्ट्वा वारानिधिभ्रान्त्या । वडवानल
इव भगवान्बसति तनौ कृतान्तनोस्तापः ॥ ११ ॥ ली-
नानसूनोरुहृदयेरन्वेष्टुमेष कुसुमेपुः । भ्रमति द्रग्वपुरन्तः
संतापं दीपमादाय ॥ १२ ॥ कुसुमितलताभिरहृताप्यधत्
हजमलिङ्गुलैरदृष्टायि । परिवर्तते स्म नलिनी लहरीभिर्लोलिता-
ः यघूर्णत सा ॥ १३ ॥ शशभृच्चवपलवे शशाङ्के मकरन्द-
भ्रुतिवारिणी सरोजे । अपि चास्य मरुद्गान्म्रस्तै तिलकु-
सुमं स्फुटचम्पकौघदासि ॥ १४ ॥ अधिदेहलि हन्त हेम-

वह्नी शरदिन्दुः सरसीरुहे शयानः । उपखञ्जनचक्षु मौक्ति-
काली फलितं कस्य सुजन्मनस्तपोभिः ॥ १५ ॥ विश्रम्य
विश्रम्य वनद्रुमाणां छायासु तन्वी विचचार काचित् । त-
नूत्तरीयेण करोद्धृतेन निवारयन्ती शशिनो मयखान् ॥ १६ ॥
अपि मरणमुपैति सा मृगाङ्के विसलति केव कथा रसान्त-
रस्य । अपि कथमधुना दधातु शान्तिं विषमशरज्वरतीव्र-
देहदाहः ॥ १७ ॥ निविशते यदि शुकशिखा पदे सृजति
सा कियतीमिव न व्यथाम् । मृदुतनोर्वितनोतु कथं न ता-
मवनिभृत्तु निविश्य हृदि स्थितः ॥ १८ ॥ सा तोरणा-
न्तिकमुपेत्य दिशोऽवलोक्य निःश्रस्य दीर्घमुपधाय करं
कपोले । मत्वा च तं पुरत एव ससंभ्रमत्वाज्जात्वांस मो-
हलिखितेव न किं किमासीत् ॥ १९ ॥ अस्यास्तनो वि-
रहताण्डवरङ्गभूमौ स्वेदोदबिन्दुकुसुमाञ्जलिमाविकीर्य । नार्द्धा
पपाठ पृथुवेपथुवेपमानकाञ्चीलताकलरवैः स्मरसूत्रधारः
॥ २० ॥ मदनदहनशुष्यत्कान्तकान्ताकुचान्तर्घनमलयजपङ्के
गाढबद्धाखिलाङ्गः । उपरि विततपक्षो लक्ष्यतेऽलिर्निमग्नः शर
इव कुसुमेधोरप पुङ्खावशेषः ॥ २१ ॥ नवकिसलयतल्पं क-
ल्पितं तापशान्त्यै करसरसिजसङ्गात्केवलं म्हापयन्त्याः ।
कुसुमशरकृशानुप्रापिताङ्गारतायाः शिवशिव परितापं को
वदेत्कोमलाङ्गायाः ॥ २२ ॥ दरलितहरिद्राग्रन्थिगौरै श-
रीरे स्फुरति विरहजन्मा कोऽप्ययं पाण्डुभावः । बलति सति
हि यस्मिन्सार्धमावर्त्य हेन्ना रजतमिव मृगाक्ष्याः कल्पिता-
न्यङ्गकानि ॥ २३ ॥ किसलयमिव मुग्धं बन्धनाद्विप्रलूनं
हृदयकुसुमशोषी दारुणो दीर्घशोकः । ग्लपयति परिपाण्डु-
क्षाममस्याः शरीरं शरदिज इव घर्मः केतकीगर्भपत्रम् ॥ २४ ॥
परिमृदितमृणालीम्लानमङ्गं प्रवृत्तिः कथमपि परिवारप्रार्थ-
नाभिः क्रियासु । कलयति च हिमांशोर्निष्कलङ्कस्य लक्ष्मी-
मभिनवकरिदन्तच्छेदकान्तः कपोलः ॥ २५ ॥ स्थगयति
नयनासं छद्मना धूमधूषं प्रथयति च नितान्तं कार्यमङ्ग-
प्रकृत्या । अहह विरहबाधां छादयत्यम्बुजाक्षी तदपि वदति
साक्षी पाण्डुरो गण्डदेशः ॥ २६ ॥ परिम्लानं पीनस्तनज-
घनसङ्गाद्धुमयतस्तनोर्मथ्यस्थान्तःपरिमिलनमप्राप्य हँरितम् ।
इदं व्यस्तन्यासं श्लथमुजलताक्षेपवलनैः कृशाङ्गायाः संतापं
व्रदति बिसिनीपत्रशयनम् ॥ २७ ॥ प्रयातेऽस्तं भानो श्रि-
तशकुनिनीडेपु तरुपु स्फुरत्संथ्यारोगे शशिनि शनकैरुलसति
च । प्रियप्रत्याख्यानद्विगुणविरहोत्कण्ठितदृशा तदारब्धं

१ सूर्यवदाचरति. २ चन्दनलेपः. ३ अन्निकण इवाचरति.
४ सङ्कल्पमितेवाचरति.

१ आसेति क्रियापदम्. २ प्राप्तमदा. ३ सखीजनः. ४ उध्वा-
धोभागयोः. ५ कृशस्य. ६ संघर्षम्. ७ हरिद्रागम्. ८ अनुमा-
पयति. ९ शय्या.

तन्व्या मरणमपि यत्रोत्सवपदम् ॥ २८ ॥ लतामूले लीनो
हरिणपरिहीनो हिमकरः स्खलन्मुक्ताकां गलति जलधारा
कुवलयत् । धुनीते बन्धूकं तिलकुसुमजन्मा हि पवनो
गृहद्वारे पुण्यं परिणमति कस्यापि कृतिनः ॥ २९ ॥ मर-
लश्रेणीभिर्नियतमुपनीतं सफलतां गतिस्पर्धावैरं मृदुकलरवै-
रम्बुजदशः । यदेतान्दृष्टवत्याः प्रियविरहवत्याः कृशतनो-
रगादस्याः स्तम्भादहह गतिमंभावनमपि ॥ ३० ॥ अ-
गारोऽस्मिन्कान्ते गिरिशमनिशानाथशकलं भुंजंगानुत्तुङ्गा-
न्सकलमपि वातायनपथे । निकुञ्जेपु श्येनानधिगृहशिरो
राहुवल्यं लिखन्त्या नीयन्ते शिवशिव तथा हन्त दिवसाः
॥ ३१ ॥ स्तनन्यस्तोशीरं प्रशिक्षितमृगालैकवल्यं प्रिया-
याः सावार्थं तदपि कमनीयं वपुरिदम् । समस्तापः कामं
मनसिजनिदाघप्रसरयोर्न तु ग्रीष्मस्यैवं सुभगमपगङ्गं सुव-
तिपु ॥ ३२ ॥ कपोले पाण्डुत्वं किमपि जलधारां नयन-
योस्तनौ कार्यं दैन्यं वचसि हृदि दावानलशिखाम् ।
अवर्जं प्राणेषु प्रकृतिषु विपर्यासमधुना किमन्यद्वैराभ्यं सक-
लविषयेष्व्याकलयते ॥ ३३ ॥ निकामं क्षामाङ्गी सरसकदली-
गर्भमुभगा कलशेषा मूर्तिः शशिन इव नेत्रोत्सवकरी ।
अवस्थामपात्रा मदनदहनोद्वाहविधुरामियं नः कल्याणी
रमयति मनः कम्पयति च ॥ ३४ ॥ घनोऽयं चेदध्वेदुपरि
विकिरंश्रन्दनरसानुदारात्रैहारी सुरिदुरसि हारीभवति वा ।
समन्तात्प्राणाली चिरमुपवनाली मिलति वा तदप्यस्यास्तापः
प्रियविरहजः किं विरमति ॥ ३५ ॥ इतो विबुद्धहीविलसि-
तमितः केतकरजः स्फुरद्गन्धं प्रोद्यज्जलदनिनदस्फूर्जितमितः ।
इतः केकिक्रीडाकलकलभरः पक्षमलदशां कथं यास्मन्येते
विरहदिवसाः संभ्रमरसाः ॥ ३६ ॥ न नीतमुपनासिकं परि-
मलव्ययाशङ्कया न हन्त विनिवेशितं विरहवह्निकुण्डे हृदि ।
दशोर्बह्निमिति श्रुतौ न निहितं प्रियप्रेषितं करे कमलमर्पितं
मृगदशा दशा पीयते ॥ ३७ ॥ वीणापङ्के कथमपि सखी-
प्रार्थनाभिर्विधाय स्वैरं रत्यां सरसिजदशा गातुमारब्धमेव ।
तञ्जीबुद्ध्या किमपि विरहक्षीणदीनाङ्गवलीमेतमेव स्पृशति
बहुशो मूर्छना चित्रमेतत् ॥ ३८ ॥ अन्तस्तारं तरलतरलाः
स्तोकमुत्पीडभाजः पक्षमात्रेषु ग्रथितपृषतः कीर्णधाराः क्रमेण ।
चित्तातङ्कं निजगारितः सम्यगासूत्रयन्तो निर्यान्त्यस्याः
कुवलयदशो बाण्यवारां प्रवाहाः ॥ ३९ ॥ सुक्त्वानङ्गः
कुसुमविशिखान्पक्ष कुण्ठीकृतप्राग्मन्ये सुग्धां प्रहरति हटा-
त्पत्रिणा वारुणेन । वारां पूरः कथमपरथा स्फारनेत्रप्रणा-
लीवक्त्रोद्धान्तस्त्रिविलिपिनं सारणीसाग्न्यमेति ॥ ४० ॥

स्त्रिञ्चौ गण्डौ स्फुरितमधरं स्पन्दितं च्चुकाकां सञ्चौ बाहू
ममृणमुकुले लोचने भ्रूश्लैव । अज्ञादज्ञादजनि पुलक-
श्रेणिरूक्त सकम्पौ किं च श्वामास्तरलितद्रुकुलाबलाश्रक्ष-
लाक्ष्याः ॥ ४१ ॥ पीनोत्तुङ्गस्तनकलयोस्तारहारं न धत्ते
हस्तेनापि स्पृशति सहसा नैव कर्पूरीवीटीम् । मयं नापि
श्रयति शयितुं हंसतूलास्तगळ्यं तादृक्तन्वी गुरुजनभया-
द्भोमुकामा स्वतापम् ॥ ४२ ॥ गण्डे पाण्डो कलयति
पुनश्चान्दान्पत्रमङ्गात्रिद्रालाभे स्वयमरुणदम्पृच्छति त्वां
निदानम् । प्रत्यासन्ने मधुरलपिते गृह्येके कीरशावे कण्ठे
धत्ते कमलनयना चारु वैदूर्यहारम् ॥ ४३ ॥ नीवीवन्धो-
च्छसनमधरस्पन्दनं दोर्षिषादः खेदध्रुमंमृगमधुराकेकर-
स्निग्धसुधम् । गात्रस्तम्भः स्तनमुकुलयोत्पवन्धः प्रकम्प्यो
गण्डाभोगे पुलकपटलं मूर्छना चेतना च ॥ ४४ ॥ संध्यां
कोपं तत उपगतां हन्त रात्रिं कृपाणीं चन्द्रं चक्रं विरह-
विधुरा तारकापङ्क्तिमुग्रम् । त्प्रीरान्तर्गतशरततीं प्रज्वल-
त्युल्लाभागां संनडाखं कलयति पुनर्मन्मथं राक्षसेन्द्रम्
॥ ४५ ॥ लीलावलीमवनकुहरे पत्रन्त्राचक्रोरीचञ्चुसस्तं
शशिकरणं वीक्ष्य मूर्च्छासुपेति । लीलागामापिकसुख-
रितात्का कथा सा विभेति स्वालोपेभ्यश्चकितनयना यत्कु-
हूकोमलेभ्यः ॥ ४६ ॥ व्यजनमरुतः श्वासश्रेणीमिमासुप-
चिन्वते मलयजरसो धारावार्णं प्रपञ्चयितुं प्रभुः । कुसुमश-
यनं कामास्त्राणां करोति सहायतां द्विगुणगरिमा कामो-
न्मादः कथं नु विरंस्वति ॥ ४७ ॥ विषयविधुरा दृष्टिः
श्वासानिला रलपिताधारास्तनुरपि भृशं म्ठाना लूनेव पल-
वमञ्जरी । अपि च लवलीपाकोद्देदाभिरामवदावदः स्फु-
रति कुचयोर्मूले गण्डे च कश्चन पाण्डिमा ॥ ४८ ॥
कथमपि कृतप्रत्यावृत्तौ प्रिये स्खलितोत्तरे विरहकृशया
कृत्वा व्याजं प्रकल्पितमश्रुतम् । असहनसखीश्रोत्रप्रासि-
प्रमादसंसंभ्रमं प्रचलितदशा शून्ये गेहे समुच्छ्रितं पुनः
॥ ४९ ॥ तन्वङ्गा गुरुसंनिधौ नयनजं यद्वारि संस्त-
म्भितं तेनान्तर्गलितेन मन्मथशिखी सिक्तो वियोगोद्भवः ।
मन्ये तस्य निरसमानकिरणस्यैवा मुखेनोद्भवा श्वासायास-
समागतालिसरणविद्याजेन धूमावली ॥ ५० ॥ मुग्धास्व-
प्रसमागते प्रियतमे तत्पाणिसंस्पर्शनं रोमाश्चाश्वितया शरी-
रलतया संभाव्य कोपात्किल । मा वा वलभ संस्पृशेति स-
हसा शून्यं वदन्ती मुहुः सरुया नो हसिता सचिन्तमसकृ-
त्संशोचिता प्रत्युत ॥ ५१ ॥ शीघ्रं भूमिगृहे गृहणा वसतिं
प्रागैः किमु क्रीडसि प्रासां पश्यसि किं न देवहृत्किं ज्योत्स्नां

गवाक्षोदरे । इत्थं मन्मथतीव्रसंज्वरजुषो गेहेषु वामभ्रुवा-
मुद्रञ्चलन्ति कुरङ्गलाञ्छनभयादीनाः सखीनां गिरः ॥५२॥
शय्या पुष्पमयी परागमयतामङ्गापेणादश्रुते ताम्यन्त्यन्ति-
कतालवृन्तनलनीपत्राणि दाहोष्मणा । न्यस्तं च स्तनम-
ण्डले मलयजं शीर्णान्तरं दृश्यते काथादाशु भवन्ति फेनि-
लमुखा भूषामृणाटाङ्कुराः ॥ ५३ ॥ आदातुं सकृदीक्षिते-
ऽपि कुमुमे हस्ताग्रमालोहितं लाक्षारञ्जनवार्तायापि सहसा
रक्तं तलं पादयोः । अङ्गानामनुलेपनस्मरणमप्यत्यन्तखे-
दावहं हन्तीधीरदृशः किमन्यदलकामोदोऽपि भारायते
॥ ५४ ॥ अङ्गासङ्गिभृणालकाण्डमैयते भ्रूङ्गावलीनां रञ्चं
नासामौक्तिकमिन्द्रनीलसरणिं श्वासानिलाद्ग्राहते । क्षिप्सा सा
हिर्मवालुकापि कुचयोर्धत्ते क्षणं दीर्घतां तस्मायःपतिताम्बु-
वल्करतले धाराम्बु संलीयते ॥ ५५ ॥ केशैः कोमलमा-
लिकामपि चिरं या विभ्रती खिद्यते या गात्रेषु घनं विले-
पनमपि न्यस्तं न वोढुं क्षमा । दीपस्यापि शिखां न
चापि भवने स्वप्नेऽपि या वीक्षितुं तापं सा विरहानलस्य
महतः सोढुं कथं शक्यते ॥ ५६ ॥ उज्ज्वेयत तन्मूलेति
विसिनीपत्रेण नो वीज्यते स्फोटः स्यादिति नाङ्गकं मलय-
जक्षोदात्मसा सिच्यते । स्यादस्यातिभरात्परामव इति
श्रासान्न वा पलवारोपो वक्षसि तत्कथं वरतनोराधिः समा-
धीयताम् ॥ ५७ ॥ निःश्वासानलविद्धदन्तवसना नेत्राम्बु-
सिक्तस्तनी हस्तान्यस्तकपोलदीनवदना हरैरकभूपावती ।
बिभ्राणांसपदेन तुङ्गजघना विसंसिनीं वेणिकामास्ते स्थ-
ण्डल एव पाण्डुमधुरक्षामालसैरङ्गकैः ॥ ५८ ॥ क्षामक्षाम-
कपोलमाननसुरः काठिन्यसुक्तस्तनं मध्यः क्लान्ततरः प्रकाम-
विनतावसौ छविः पाण्डुरा । शोच्या च म्रियदर्शना च
मदनग्लानेयमाक्षयते पत्राणांमिव शोषणेन मरुता स्पृष्टा
लता माधवी ॥ ५९ ॥ कर्पूराम्बुनिषेकभाजि सरसैरम्बो-
जिनीनां दलेरास्तीर्णेऽपि विवर्तमानवपुषः सस्तासजि सस्त्रे ।
मन्दोन्मेषदृशा किमन्यदभवत्सा काप्यवस्था तदा यस्मा-
श्चन्दनचन्द्रचम्पकदलश्रेण्यादि वहीयते ॥ ६० ॥ आली-
चालितपद्मिनीदलचलत्सर्वाङ्गमङ्गीकृतस्वाङ्गालिङ्गनमर्मरीकृ-
तनवाम्बोजालिशय्या चिरात् । चैतन्यं कथमप्युपेत्य शन-
कैरुन्मील्य नेत्राञ्चलं बाला केवलमेव शून्यहृदया शून्यं
जगल्पयति ॥ ६१ ॥ न क्रीडासु कुतूहलं वितनुते नालं-
कृतौ सादरा नाहारेऽपि च सस्पृहा न गणयत्यालापलोलां

सखीम् । बाला केवलमङ्गकैरनुकलक्षामैर्विविक्तस्थले ध्या-
यन्ती किल किञ्चिदन्तरधुना निस्पन्दमास्ते सदा ॥ ६२ ॥
सोन्मेषो न सखीजनः परिजनः प्रागल्भ्यभूमिर्न वा वात्स-
ल्यादविभावितस्फुटवयोवस्थाविशेषो गुरुः । आयाता नव-
मल्लिकापरिमलकूराः शरद्दासराः कस्याख्यातु नितम्बिनी
पितृगृहावस्थानदुःखं जनुः ॥ ६३ ॥ दुःखं दीर्घतरं वह-
त्यपि सखीवर्गाथ नो भाषते शैवालैः शयनं सृजत्यपि पुनः
शेते न वा लज्जया । कण्ठे गद्गदवाचमञ्चति दृशा धत्ते न बा-
प्योदकं संतापं सहते यदम्बुजमुखी तद्देद चेतोभवः ॥ ६४ ॥
कण्ठे मौक्तिकमालिकाः स्तनतटे कार्पूरमच्छं रजः सान्द्रं
चन्दनमङ्गके वलयिताः पाणौ मृणालीलताः । तन्वी नक्त-
मियं चकास्ति तनुनी चीनांशुके विभ्रती शीतांशोरधिदेव-
तेव गलिता व्योमाग्रमारोहते ॥ ६५ ॥

वियोगिनो विप्रलापाः ।

यदि प्रियावियोगेऽपि रूचते दीनदीनकम् । तदिदं दग्ध-
मरणमुपयोगं क यास्यति ॥ १ ॥ दिव्यैचक्रुहर्दं जातः सरा-
गेणापि चक्षुषा । इहस्थो येन पश्यामि देशान्तरगतं प्रियाम्
॥ २ ॥ नपुंसकमिति ज्ञात्वा तां प्रति प्रहितं मनः । तत्तु तत्रैव
रमते हैताः पाणिनिना वयम् ॥ ३ ॥ न मे दुःखं प्रिया दूरे
न मे दुःखं हृतेति सा । एतदेवानुशोचामि वयोऽस्या ह्यतिव-
र्तते ॥ ४ ॥ यदि स्मरामि तन्वङ्गीं जीविताशा कुतो मम । अथ
विस्मृत्य जीवामि जीवितव्यसनेन किम् ॥ ५ ॥ मुखं तस्याः
स्मितस्मेरं किञ्चिदंश्चलसंवृतम् । मदालोकनलोलाक्षं स्मृत्वा
मन्ये सुधां सुधां ॥ ६ ॥ तद्वियोगसमुत्थेन तच्चिन्तावि-
पुलार्चिषा । रात्रिदिवं शरीरं मे दक्षते मदनभिना ॥ ७ ॥
विशालाक्ष्याः कटाक्षेण विकृष्टं रश्मिनेव मे । हृदयं किं
करिष्यामि न पुनर्विनवर्तते ॥ ८ ॥ सति प्रदीपे सत्यप्रौ
सत्सु तारारवीन्दुषु । विना मे मृगशावाक्ष्या तमोभूतमिदं
जगत् ॥ ९ ॥ दत्त्वा कटाक्षमेणाक्षी जग्राह हृदयं मम ।
मया तु हृदयं दत्त्वा गृहीतो मदनज्वरः ॥ १० ॥ अपूर्वो
दृश्यते वहिः कामिन्याः स्तनमण्डले । दूरतो दहते गात्रं
हृदि लग्नस्तु शीतलः ॥ ११ ॥ भ्रूचापवलीं सुमुखी याव-
न्नयति वक्रताम् । तावत्कटाक्षविशिखैर्भिद्यते हृदयं मम
॥ १२ ॥ मनः प्रकृत्यैव चलं दुर्लक्ष्यं च तथापि मे ।

१ चञ्चलदृशः, २ विसखण्डम्, ३ प्राप्नोति, ४ शृङ्गपङ्कीनाम्,
५ कान्तिम्, ६ प्राप्नोति, ७ कर्पूरः, ८ दीपरूपताम्,
९ तस्यलोहपतितञ्जलवत्,

१ रोदनं कियते, २ अतीन्द्रियज्ञानवान्, ३ वक्षिताः,
४ स्थितेन हास्येन स्मेरं प्रसन्नम्, ५ वस्त्राञ्जलेनावगुण्ठितम्,
६ अमृतम्, ७ व्यर्थम्,

कामेनैतत्कथं विद्धं समं सर्वैः शिलीमुखैः ॥ १३ ॥ या जयश्रीर्मेनोजस्य यथा जगदलंकृतम् । यामेणाक्षीं विना प्राणा विफला मे कुतोऽद्य सा ॥ १४ ॥ अरविन्दमिदं वीक्ष्य खेलत्खञ्जनमञ्जुलम् । स्मरामि वदनं तस्याश्चारु चञ्चललोचनम् ॥ १५ ॥ स्पर्शः स्तनतटस्पर्शो वीक्षणं वक्रवीक्षणम् । तस्याः केलिकथालापसमयः समयः सखे ॥ १६ ॥ कुतः प्रेमलवोऽप्यस्ति खले मे हृदये खलु । सुन्दरीं तामनालोक्य यदहं प्राणिमि प्रिय ॥ १७ ॥ नूनमयं मे पापः कान्ताविरहो रसायनीभूतः । वर्षसहस्राभ्यधिकान्नयामि कथमन्यथा दिवसान् ॥ १८ ॥ संगमविरहवितर्के वरमिह विरहो न संगमस्तस्याः । सङ्गे सैव तथैका त्रिभुवनमपि तन्मयं विरहे ॥ १९ ॥ अनिशमपि मकरकेतुर्मनसो रुजमावहन्नभिमतो मे । यदि मदिरायतनयनां तामधिक्त्व्य प्रहरतीति ॥ २० ॥ दैवाद्दहमत्र तथा चपलायतनेत्रया विद्युत्क्षत्र । अविरलविलोलजलदः कालः समुपागतश्चायम् ॥ २१ ॥ स्मेरं विधाय नयनं विकसितमिव नीलसुत्यलं मयि सा । कथयामास कृशाङ्गी मनोगतं निखिलमाकृतम् ॥ २२ ॥ आनन्दमन्दमिमं कुवलयदललोचने ददासि त्वम् । विरहस्त्वयैव जनितस्तापयतितरां शरीरं मे ॥ २३ ॥ तस्यां सुतनुसरस्यां चेतो नयनं च निष्पतितम् । चेतो गुरु तु निमग्नं लघु नयनं सर्वतो भ्रमति ॥ २४ ॥ निष्कासयन्त्यनेके सागरसरिदन्नुत्पूरिपतितम् । हृदयहृदये निमग्नान्दुमुखीं मा वहिः कुरुताम् ॥ २५ ॥ दर्शनपथमुपयाता यदवधि मदिरायतेक्षणा सहसा । तदवधि हृदयेनाहं मदनेषुभयादिवोन्मुक्तः ॥ २६ ॥ अपसरति न चक्षुषो मृगाक्षी रजनिरियं च न याति नैति निद्रा । प्रहरति मदनेऽपि दुःखितानां वत बहुशोऽभिमुखीभवन्त्यपायाः ॥ २७ ॥ पुनरपि मिलनं यदाकदाचित्प्रियतमया कृपया भवेद्विधातुः । हरिरिव करवै हृदि प्रतिष्ठामिह रमणीं तनवै तनोरभिन्नाम् ॥ २८ ॥ स्खलदंशुकमव्यवस्थतारं सितकान्तिस्नपिताधरप्रवालम् । असमाप्तनकारमासशोभं हरिणाङ्कं हरिणींशः स्मरामः ॥ २९ ॥ अधृतपरिपतन्निचोलन्नभं सुषितनकारमधक्कदृष्टिपातम् । प्रकटहसितसुन्नतास्यविम्बं पुरसुदृशः स्मरचेष्टितं स्मरामि ॥ ३० ॥ नयनेन निरीक्षिता नताङ्गी हृदये हन्त पतत्रिणः पतन्ति । विषमा विषमायुध्वयथासौ परिभूयते परः परापराधैः ॥ ३१ ॥ यत्राकृतिस्त्र गुणा वसन्ति नैतद्धि सम्पृक्कविभिः प्रणीतम् । येनातिच-

वैङ्गचपि मे हृदिस्था दुनोति गात्रं विरहे प्रियासौ ॥ ३२ ॥ पञ्चसायकमहेन्द्रजालिना पाणिपञ्चसमुदञ्चिता स्वयम् । मोहनाय मनसः प्रगल्भते पिच्छिकेव मम चञ्चलक्षणा ॥ ३३ ॥ दूरमस्तु दरघूर्णिततारं शारदेन्दुसुखवीक्षणमक्षोः । एतदेव मम पुण्यमगण्यं यत्कृशोदरि दशोरतिथिस्त्वम् ॥ ३४ ॥ असति कोऽपि विमोहविधुंतुदो हृदयचन्द्रमसं मम दारुणः । तदपि हन्त तदन्तरशायिनी लगति चिह्नमृगीव मृगेक्षणा ॥ ३५ ॥ असुलभा सकलेन्दुमुखी च सा किमपि चेदमनङ्गविचेष्टितम् । अभिमुखीष्विव वैञ्चित्तिसिद्धिषु व्रजति निर्धृतिमेकैपदे मनः ॥ ३६ ॥ तमे महाविरहवह्निशिखावलीभिरापाण्डुरस्तनतटे हृदये प्रियायाः । मन्मार्गवीक्षणनिवेशितदीनदोषैर्मुनं छमच्छमिति बाष्पकणाः पतन्ति ॥ ३७ ॥ कान्तासुखं सुरतकेलिनिमर्दंवेदमंजातधर्मकणविच्छुरितं रतान्ते । आपाण्डुरं विलसदर्पिनीमेलिताक्षं संस्मृत्य हे हृदय किं शतधा न यासि ॥ ३८ ॥ अद्यापि तत्पचलकुण्डलमृगण्डं वक्रं स्मरामि विपरीतरताभियोगे । आन्दोलनश्रमजलस्फुटसान्द्रबिन्दुमुक्ताफलप्रकरविच्छुरितं प्रियायाः ॥ ३९ ॥ निद्रार्थमीलितदशो मदर्थन्यगणि नाप्यश्वन्ति न च नाम निरर्थकानि । अद्यापि मे मृगदृशो मधुराणि तस्यास्तान्यक्षराणि हृदये किमपि ध्वनन्ति ॥ ४० ॥ अद्यापि तां कनकचम्पकदामगौरौं फुहारविन्दनयनां तनुरोमराजिम् । सुसोत्थितां मदनविह्वलालसाङ्गीं विधां प्रमादगलितामिव चिन्तयामि ॥ ४१ ॥ अद्यापि सा मनसि संप्रति वर्तते मे रात्रौ मयि ध्रुतवति क्षितिपालपुत्र्या । जीवति मङ्गलवचः परिहृत्य कोपाकर्षणं कृतं कनकपत्रमनालपन्त्या ॥ ४२ ॥ आसन्नमार्गमतिलङ्घ्य नतेन सूक्ष्मं पश्चात्पसङ्गवलितेन मुखेन यान्त्या । आरोपिताः कतिपये मयि पङ्कजाक्ष्या साकृतहासमनतिप्रकटाः कटाक्षाः ॥ ४३ ॥ राजल्लोटफलका कमनीयकूजकाक्षीगुणप्रणयिनी पृतके-शपक्षा । हा किं करोमि मम सा हृदयं प्रविधा नाराचयथिरिव पुष्पशिलीसुखस्य ॥ ४४ ॥ यत्र क्षिपामि दशमन्यदिदक्षयाहं तत्राभूतः स्फुरति केवलमेतदेव । तद्दृक्कविम्बमरुणाधरलोभनीयं ते लोचने तदलसालसमीक्षितं च ॥ ४५ ॥ मन्दक्षितेन मधुराधरपल्लवेन कुम्भोन्नमत्कुचभरेण कृशोदरेण । विद्युन्निभाङ्गलतया च विचिन्त्यमाना चेतो धुनोति च धिनोति च चञ्चलाक्षी ॥ ४६ ॥ तामिन्दुसुन्दरमुखीं सुचिरं विभाव्य चेतः कथं कथमपि व्यपवर्तते मे ।

लज्जां विजित्य विनयं विनिवार्य धैर्यमुन्मथ्य मन्थरविवेकम-
काण्ड एव ॥ ४७ ॥ यद्विस्मयस्तिमितमस्तमितान्यभावमा-
नन्दमन्दममृतप्लवनविवाभूत् । तत्संनिधौ तदधुना हृदयं
मदीयमङ्गारचुम्बितमिव व्यथमानमास्ते ॥ ४८ ॥ पश्यामि
तामित इतः पुरतश्च पश्चादन्तर्बहिः परित एव विवर्तमा-
नाम् । उड्डुद्धसुगधकनकावजनिभं वहन्तीमासक्ततिर्यगपवर्ति-
तदृष्टि वक्रम् ॥ ४९ ॥ लीलास्मितेन शुचिना मृदुनोदितेन
व्यालोकितेन लघुना गुरुणा गतेन । व्याजृम्भितेन जघनेन
च दर्शितेन सा हन्ति तेन गलितं मम जीवितेन ॥ ५० ॥
यान्त्या मुहुर्धूलितकंधरमाननं तदावृत्तवृन्तशतपत्रनिभं व-
हन्त्या । दिग्धोऽमृतेन च विषेण च पक्षमलाक्ष्या गाढं नि-
खात इव मे हृदये कटाक्षः ॥ ५१ ॥ तां हेमचम्पकरुचिं
मृगशावकाक्षीं पार्श्वे स्थितां च पुरतः परिवर्तमानाम् ।
पश्चात्तथा दशदिशासु परिस्फुरन्तीं पश्यामि तन्मयमहो
भुवनं किमेतत् ॥ ५२ ॥ अद्यापि तिष्ठति दशोरिदमुत्तरीयं
धर्तुं पुरः स्तनतटाप्यलितं प्रवृत्ता । वाचं निशम्य नयनं
नयनं ममेति किंचित्त्वा यदकरोस्मितमायताक्षी ॥ ५३ ॥
राकासुधाकरमुखी तरलायताक्षी सस्मेर्यौवनतरङ्गितविभ्र-
मास्या । तर्लिक करोमि कथमत्र तनोमि मैत्रीं तस्मिन्कीकृति-
व्यतिकरे क इहाभ्युपायः ॥ ५४ ॥ यान्त्याः सरः सलि-
कलेलिकुतूहलाय व्याजादुपेय मयि वर्त्मनि वर्तमाने ।
अन्तःस्थितद्युतिचमत्कृतितद्वक्तरङ्गैरङ्गीकृतं किमपि वामदशः
स्मरामि ॥ ५५ ॥ मन्दादरः कुसुमपत्रिषु पेलवेषु नूनं
विभर्ति मदनः पवनास्त्रमथ । हारप्रकाण्डसरलाः कथमन्य-
थामी श्वासाः प्रनर्तितदुक्कूलदशः सरन्ति ॥ ५६ ॥ पीतो यतः-
प्रभृति कामविपासितेन तस्या मयाधररसः प्रचुरः प्रियायाः ।
तृष्णा ततः प्रभृति मे द्विगुणत्वमेति लावण्यमस्ति बहु तत्र
किमप्यपूर्वम् ॥ ५७ ॥ अलसविलसितानामुलसद्भूलतानां
मसृणसुकुलितानां प्रान्तविस्तारितानाम् । प्रतिनयननिपाते
किंचिदाकुक्षितानां विविधमहमभूदं पात्रमालोकितानाम्
॥ ५८ ॥ अलसवलितसुगन्धिनिस्पन्दमन्दैरधिकविक-
सदन्तर्विस्मयस्मेरतारैः । हृदयमशरणं मे पक्षमलाक्ष्याः
कटाक्षैरपहृतमपविद्धं पीतमुन्मूलितं च ॥ ५९ ॥ क्रमसर-
लितकण्ठप्रक्रमोलासितोरस्तरलितवलिरेखाभ्रसर्वस्वमस्याः ।
स्थितमतिचिरसुचैरप्रपादाङ्गुलीभिः करकलितसखीकं मां
दिदक्षोः स्मरामि ॥ ६० ॥ व्रीडायोगार्जितवदनया संनि-
धाने गुरुणां बद्धोत्कम्पस्तनकलशया भँसुन्मन्तनिर्गुह्य ।

१ लज्जा. २ नम्रसुखवेन. ३ क्रोधम्. ४ रूढ्या.

तिष्ठेत्युक्तं किमिव न तथा यत्समुत्सृज्य बाष्पं मय्यासक्त-
श्रकितहरिणीहारिनेत्रत्रिभागः ॥ ६१ ॥ वारंवारं तिरयति
दशोरुद्धं बाष्पपूरस्तसंकल्योपहितजडिम स्तम्भमध्येति
गात्रम् । सद्यः सिचन्नयमविरतोत्कम्पलोलाङ्गुलीकः पाणि-
लैस्त्राविधिषु नितरां वर्तते किं करोमि ॥ ६२ ॥ हा हा
देवि स्फुटति हृदयं संसते देहबन्धः शून्यं मन्ये जगद-
विरतज्वालमन्तज्वलामि । सीदन्नन्धेतमसि विधुरो मज्ज-
तीवान्तरात्मा विष्वज्जोहः स्थगयति कथं मन्दभाग्यः करोमि
॥ ६३ ॥ ऊरु रम्भा दृग्पि कमलं शेवलं केशपाशो वक्रं
चन्द्रो लपितममृतं मध्यदेशो मृणालम् । नाभिः कूपो वलि-
रपि सरित्पल्लवः किं च पाणिर्यस्याः सा चेदुरसि न कथं
हन्त तापस्य शान्तिः ॥ ६४ ॥ प्रासादे सा दिशि दिशि
च सा पृष्ठतः सा पुरः सा पर्यङ्के सा पथि पथि च सा
तद्वियोगातुरस्य । हंहो चेतः प्रकृतिरपरा नास्ति मे कापि
सा सा सा सा सा सा जगति सकले कोऽयमद्वैतवादः
॥ ६५ ॥ कुन्दं दन्तैर्मधु निगदितैः पद्मदं दृग्बिलसैरभि-
र्हासैरमृतलहरीं कुन्तलैरम्बुवाहम् । इन्दोर्विम्बं वदनश-
शिना पङ्कजं च स्तनाभ्यां त्वं जित्वा तान्वससि
हृदये तेन मां विद्विषन्ति ॥ ६६ ॥ स्वप्ने दृष्टा किमपि
पिशुनाशङ्कया नैव पृथा स्पृथा नीवी न खलु भयतः किङ्कि-
णीनिक्रणानाम् । आश्लेषाय स्पृहयति मयि द्राम्यन्त्यरसीदसीमा
निद्रासुद्रा शिव शिव दशोरीदशो दुर्विपाकः ॥ ६७ ॥ दलति
हृदयं गाढोद्विगं द्विधा न तु भिद्यते वहति विकलः कायो
मोहं न मुञ्चति चेतनाम् । ज्वलयति तन्मन्तर्दाहः करोति
न भस्मसात्प्रहरति विधिर्ममच्छेदी न कृन्तति जीवितम्
॥ ६८ ॥ जगति जयिनस्ते ते भावा नवेन्दुकलादयः प्रकृ-
तिमधुराः सन्त्येवान्ये मनो मद्यन्ति ये । मम तु यदियं
याता लोके विलोचनचन्द्रिका नयनविषयं जन्मन्येकः स
एव महोत्सवः ॥ ६९ ॥ मयि सकपटं किंचित्क्वपि प्रणी-
तविलोचने किमपि नयनं प्राप्ते तिर्यग्बिजृम्भिततराकरम् ।
स्थितसुपगतामालीं दृष्ट्वा सलज्जमवाञ्छितं कुवलयदृशः स्मेरं
स्मेरं स्मरामि तदाननम् ॥ ७० ॥ हृदयमिषुभिः काम-
स्यान्तः सशाल्यमिदं सदा कथसुपलभे निद्रां स्वप्ने समाग-
मकारिणीम् । न च सुवदनामालेरुयेऽपि प्रियामसमाप्य तां
मम नयनयोरुद्भाषणत्वं सखे न भविष्यति ॥ ७१ ॥ कुसुम-
शयनं न प्रत्ययं न चन्द्रमरीचयो न च मलयजं सवाङ्गीणं
न वा मणियथयः । मनसिजरुजं सा वा दिव्या ममालम-
मोहितुं रहसि लघयेदारव्या वा तदाश्रयिणी कथा ॥ ७२ ॥

ईदमैशिशिरैरैन्तस्तापाद्विर्वेणमणीकृतं निशि निशि भुज्जन्-
स्तांपाङ्गप्रवर्तिभिरश्रुभिः । अनतिलुलितैःयाघाताङ्कं मुहुर्म-
णिवन्धनात्कनकवलयं स्रस्तं स्रस्तं मया प्रतिसार्पते ॥ ७३ ॥
कदा कान्तागारे परिमलिलसुषणशयने शयानः श्यामायाः
कुचयुगलं वक्षसि वहन् । अये श्लिग्धे मुग्धे चपलनयने
चन्द्रवदने प्रसीदेत्याक्रोशत्रिमिपमिव नेध्यामि दिवसान् ॥
७४ ॥ तथा गाढं मुक्तो श्रुवि धनुषि संधाय निशितः
कटाक्षेपुर्नान्यैः सह पठनयोग्यः शरगणैः । पतन्गात्रे गात्रे
परममृतमालोदिव तदा दर्वीयानघायं दलयति पुनर्न व्रण-
यति ॥ ७५ ॥ तदामुग्धं वक्रं किसलयसम्बन्धः सोऽधरमणि-
र्विशाले ते नेत्रे स्तनभरनता सा तनुलता । सलीलं तद्यातं
जननयनसंजीवनसुधा प्रिया सा सा सा सेत्यजनि हृदयं
तन्मयमहो ॥ ७६ ॥ कटाक्षेणापीपक्षणमपि निरीक्षेत यदि
सा तदानन्दः सान्द्रः स्फुरति निहतशेषविषयः । सरोमा-
क्षोदश्वत्कुचकलशनिर्भिन्नवसनः परीरम्भारम्भः क इव भवि-
ताम्भोरुहदृशः ॥ ७७ ॥ पुरस्ताद्गच्छन्ती सह सहचरीभिः
प्रियतमा ममालापं श्रुत्वा सचकितपरवृत्तवदना । किमग्रे
व्यासङ्गादहमहह यामीति विनयप्रणालीमालीनां यदकृत-
तदन्तर्व्यथयति ॥ ७८ ॥ समसुत्तौर्णं तन्व्या निशितनयना-
न्तेन मृदिते स्तनद्वन्द्वस्पर्शैः स्मितलवसुधाभिः श्रुतिमति ।
मदन्तःकेदारो मदनकृपिकारेण जनिता चिरादाशावह्री कि-
मिति न फलं हन्त लभते ॥ ७९ ॥ विलीयेन्दुः साक्षादमु-
तरसवापी यदि भवेत्कलङ्कस्तत्रत्यो यदि च विकेचन्दीवर-
वनम् । ततः स्नानक्रीडाजनितजडभायैरवयवैः कदाचिन्सु-
क्षेयं मदनशिखिपीडाव्यतिकरम् ॥ ८० ॥ परागैः कार्पूरैस्तु-
हिनसलिलैश्चानन्दनसैः सुधाभिर्ज्योत्स्नाभिः स्फुटितमिव यः
प्रागकृत माम् । स एवासौ मारः शिवशिव वियोगे मृगदृशः
करालं काकोलं किरति मयि कालानलमपि ॥ ८१ ॥ न
दूतीसंचारो न सरसपरोक्षोक्तिकलना न सांसुष्ये हासः क-
चिदपि न वाचां व्यतिकरः । अहो चित्रं चेतः क्षणपरिचि-
तालोकनवशान्मुहुर्धावंधावं व्रजति सुदृशं नो विरमति ॥
८२ ॥ शरीरं क्षामं स्यादसति दयितालिङ्गनसुखे भवे-
त्सासं चक्षुः क्षणमपि न सा दृश्यत इति । तथा सार-
ङ्गाद्या त्वमसि न कदाचिद्विरहितं प्रसक्ते निर्वाणे हृदय

परितापं वहसि किम् ॥ ८३ ॥ दृगन्तव्यापारप्रवलनिगडेन
स्फुरदुरस्तटीकारागारे तव समुचितं बन्धनमिदम् । अरे
चेतस्त्यक्त्वा यदिह जनमाजन्मसुहृदं ध्वणप्राप्तमेतामधरम-
धुलामेन भजसे ॥ ८४ ॥ विपत्सिन्धुं बन्धुं विगलितजलं
नेत्रयुगलं सशोकं भूलोकं सुवनवलयं खेदनिलयम् । अ-
नङ्गं नीरङ्गं विघटितधनं कोशभवनं विधातुं किं धातस्त्व
हृदि न लज्जा प्रभवति ॥ ८५ ॥ न वक्षोजाश्लेषप्रभृतिकु-
तुकानामवगमो न पीयूषसादभितवलितवाचामुभवः ।
न चार्मान्मे तादृग्दृष्टपरिचयः पङ्कजदृशः कुतो हेतोस्तन्वी-
क्षणमपि न निर्याति मनसः ॥ ८६ ॥ आः पात्री स्यामकृ-
तकथनंप्रेमविस्फारितानां सत्रीडानां सकलकरणानन्दनाडि-
धमानाम् । तेषां तेषां हृदयनिहिताकृतनिध्दनेत्रव्यापा-
राणां पुनरपि तथा सुश्रुवो विभ्रमाणाम् ॥ ८७ ॥ तदङ्ग-
मपि नाम तत्सहजकान्तिपूरायुतं सुवर्णकदलादोल्लङ्घितग-
र्भगौरं पुनः । कठोरमदनव्यथापिशुनपाण्डिमापिश्रितप्रथीय-
कुचमण्डलं परिभय वीक्ष्येय वा ॥ ८८ ॥ जाने कोपपरा-
श्रुम्बी प्रियतमा स्वप्नेऽव दृष्टा मया मा मा संस्पृश पाणि-
नेति रुदती गन्तुं प्रवृत्ता पुरः । नो यावत्परिरभ्य चाटुक-
शतैराश्रासयामि प्रियां भ्रातस्तावदहं शठेन विधिना निद्रा-
दरिद्रीकृतः ॥ ८९ ॥ याताः किं न मिलन्ति सुन्दरि पुन-
श्चिन्ता त्वया मत्कृते नो कार्या नितरां कृशासि कथयत्येवं
सवाप्ये मयि । लज्जामन्धरतारकेण निपतत्पीताश्रुणा च-
क्षुषा दृष्ट्वा मा हसितेन भाविमरणोत्साहस्तया सूचितः
॥ ९० ॥ श्वासा एव मृगीदृशो न गणिताः के नाम झ-
ञ्जानिलास्तीर्णा बाष्पपरम्परैव सरितां वृन्देषु कः संभ्रमः ।
सोढा कातरदधिरेव कियती वज्राभिघातव्यथा प्रेमेवायमुपे-
क्षितो यदि तदा प्राणेषु कोऽनुग्रहः ॥ ९१ ॥ सा बाळा
वयमप्रगल्भवचसः सा स्त्री वयं कातराः सा पीनोन्नतिमत्प-
योधरयुगं धत्ते सखेदा वयम् । साक्रान्ता जघनस्थलेन गु-
रुणा गन्तुं न शक्ता वयं दोषैरन्यजनाश्रयैरपटवो जाताः
स इत्यद्भुतम् ॥ ९२ ॥ प्रेमार्द्राः प्रणयस्पृशः परिचयादु-
द्गाढरागोदयास्तास्ता सुगदृशो निसर्गमधुराक्षेधा भवेत्युर्मयि ।
यास्वन्तःकरणस बाह्यकरणव्यापारोधी क्षणादाशासपरिक-
ल्पितास्वपि भवत्यानन्दसान्द्रो लयः ॥ ९३ ॥ धन्या सा
गृहदेहली स्पृशति या तत्पादपद्मभमां जाता सा सरसी
रसाद्विशति सा यस्यां विहारेच्छया । वन्यः कोऽपि स एव
यः खलु तथा नेत्रेण संभाव्यते पिंगिध्रुवधसमेपु मां यदन-
यन्त्रैकं कथंचित्कथम् ॥ ९४ ॥ किं मे सद्गुरुसेवनैः प्रति-
दिनं किं व्योमकेशार्चनैः किं स्यादध्ययनेन वा सुरपुरप्रास्था-

१ कनकवलयमित्यर्थः. २ उष्णैः. अश्रुभिरित्यनेन संबन्धः.
३. अभ्यन्तरे विरहजन्यतापादेतोः. ४ विवर्णां हीनवर्णां मणयो
यमिन्नेवैविधं कृतम्. ५ नेत्रप्राप्तः. ६ मोर्धावर्षणजन्यः किणः.
७ सुवर्णकङ्कणम्. ८ वारंवारं गलितम्. ९ विकसितम्. १० शैलम्.
११ बहिः.

थवा किं फलम् । एतस्याः कुचकुम्भनिर्भरपरीरम्भप्रभावो-
द्भवस्वेदाम्भोभिरनङ्गवहिरधुना निर्वापितो नो यदि ॥ ९५ ॥
तन्वी सा यदि गायति श्रुतिकटुर्वीणाध्वनिर्जायते यद्यावि-
ष्कुरुते स्मितानि मलिनैवालक्ष्यते चन्द्रिका । आस्ते म्लानभि-
वोत्पलं नवमपि स्याच्चेत्पुरो नेत्रयोस्तस्याः श्रीरवलोकयते
यदि तडिद्वह्ली विवर्णैव सा ॥ ९६ ॥ तानि स्पर्शसुखानि ते
च तरलस्निग्धा दशोर्विभ्रमास्तद्भ्राम्बुजसौरभं स च सुधा-
सन्दी गिरां वक्रिमा । सा विम्बाधरमाधुरीति विषयासङ्गेऽपि
मन्मानसं तस्यां लग्नसमाधि हन्त विरहव्याधिः कथं वर्तते
॥ ९७ ॥ तस्मिन्वक्षशरे स्मरे भगवता भर्गेण भस्मीकृते जा-
नाम्यक्षयसायकं कमलभूः कामान्तरं निर्ममे । यस्यामीभि-
रितस्ततश्च त्रिशिखेरापुङ्गमन्नात्मभिर्जातं मे दिदलत्कदम्बसु
कुलस्योपमानं वपुः ॥ ९८ ॥ ज्योत्स्नीं श्यामलिमानमान-
यत भोः सान्द्रैर्मपीकूर्चकैर्मन्त्रं तन्नमथ प्रयुज्य हरत श्वेतो-
त्पलानां सितम् । चन्द्रं चूर्णयत क्षणाच्च कणशः कृत्वा
शिलपट्टके येन द्रष्टुमहं क्षमे दश दिशस्तद्भ्राम्बुजाङ्किताः
॥ ९९ ॥ किं तिष्ठामि किमु व्रजामि किमहं जागर्मि नि-
द्रामि किं किं जानामि किमु भ्रमामि किमु वा सुख्यामि
दुःख्यामि वा । किं नास्म्यस्मि किमित्यनल्पकलिते न कापि
पक्षे स्थितः प्राप्यानिर्वचनीयमेव कमपि कूरं विकारं सखे
॥ १०० ॥ आसीनः शयितः स्थितः प्रचलितः स्वप्रायितो
जागृतः पश्यन्मीलितलोचनो व्यवहरन्मौनं प्रपन्नोऽथवा ।
तां प्रेमाकुलवीक्षितां सितसुखीं सत्रीडमन्दागमं श्लिष्यन्तीं
प्रणयार्द्रसुगलपितां पश्यामि नक्तंदिदिवम् ॥ १०१ ॥ नीले-
न्दीवरशङ्कया नयनयोर्वन्धूकृतुद्ग्याधरे पाणौ पञ्चधिया म-
धूककुसुमभ्रान्त्या तथा गण्डयोः । लीयन्ते कवरीषु वान्ध-
वजनव्यामोहजातस्पृहा दुर्बारा मधुपाः कियन्ति तरुणि
स्थानानि रक्षिष्यति ॥ १०२ ॥ सा मे यद्यपि सुन्दरी भग-
वतो मांमेव चेतोभुजो न स्वप्ने न च जागरे नयनयोः पन्थान-
मासादिता । तामाकर्ण्य तथापि तादृशदशवैधुयमासेदुषीमा-
नन्दाद्भुतशोककौतुकभयत्रीडाकुलं मे मनः ॥ १०३ ॥ सा
संचारचमत्कृतिर्नयनयोः स भ्रूलताविभ्रमस्तद्विम्बाधरपाट-
लसितयुतस्यास्य सा वैखरी । सेयं चङ्गमचातुरी चर-
णयोः सोऽप्यङ्गहारकमो दिष्टया तन्मम नेत्रपात्रमखिलं जा-
येत जीवामि च ॥ १०४ ॥ लीनेव प्रतिम्बितेव लिखि-
तेवोत्कीर्णरूपेव च प्रत्युमेव च वज्रलेपघटितेवान्तर्निखातेव
च । सा नश्चेतसि कीलितेव विशिखेश्चेतोभुजः पञ्चभिश्चि-
न्तास्तंतितन्तुजालनिबिडस्पृतेव लग्ना प्रिया ॥ १०५ ॥
सा विधाधरकन्यका किमु भुवं पुण्यैः प्रपन्ना नृणां लावण्या-

सूतसागराद्विमथिता लक्ष्मीः किमन्योत्थिता । आ ज्ञातं घ-
नसारचन्दनसुधाज्योत्स्नामुणालादिभिः प्रारब्धा हृदयं मम
अमयितुं पौष्पेष्ववी शाम्बरी ॥ १०६ ॥ हृत्वा पद्मवन-
स्युतिं प्रियतमेवेयं दिनश्रीगता रागोऽस्मिन्मम चेतसीव स-
वितुर्विन्नेऽधिकं लक्ष्यते । चक्राहोऽहमिव स्थितः सहचरीं
ध्यायन्नलिन्यास्ते संजाताः सहसा ममैव भुवनस्याप्यन्ध-
कारा दिशः ॥ १०७ ॥ नेत्रे खञ्जनगञ्जे नवसुधाधारानु-
कारा गिरः पाणिः पद्मसहोदरः कचरुचिः शैवालजालोपमा ।
वक्रं कार्तिकपौर्णिमापतिसमं हारिदहृद्यं वपुस्त्वं यस्मै बलसे
विलासिनि हृदा तेनैव तप्तः ॥ १०८ ॥ आस्तां दूर-
तया तदीयवदनम्भोजामृताम्बादत्तं नोदेत्येव मनोरथोऽपि
हृदये तत्संगमाशां प्रति । उत्कण्ठाशिशिलीकृताङ्गलतिकं
वीक्षेत मामेकदा सखेहं यदि सा सरोजवदना धन्या वयं
तावता ॥ १०९ ॥ निद्रे लोचनमुद्रणं विरचय स्वप्न त्वम-
प्याचर प्राणाभिन्नतमां चिरात्प्रियतमां मञ्चेत्सो गोचरम् ।
भ्रातर्बाध दटानुरोध न तथा कुर्या यथा प्रेयसीप्रौढाश्लेष-
विषट्टन्नेन भवतः क्रीडन्ति दुष्कीर्तयः ॥ ११० ॥ लज्जे-
वोद्धटिता किमत्र कुलिशोद्धिया कपाटावली मर्यादैव विल-
ङ्घिता सखि पुनः केयं कलिन्दात्मजा । आक्षिप्ता खलु दधि-
रेव किमियं व्यालावली वा पुनः प्राणा एव समर्पिताः सखि
पुनस्तस्मै किमेपा तनुः ॥ १११ ॥ सव्याजं तिलकालका-
न्विरलयल्लोलाङ्गुलिः संस्पृशन्वारंवारसुदक्ष्यन्कुचयुगप्रोदः
श्विनीलाञ्छलम् । यद्भ्रमङ्गतरङ्गिताश्वितदशा सावज्ञमालो-
कितं तद्वर्वादवधीरितोऽस्मि न पुनः कान्ते कृतार्थीकृतः
॥ ११२ ॥ काकार्यं शशालक्ष्मणः क्व च कुलं भूयोऽपि द-
श्येत सा दोषाणां प्रशमाय नः श्रुतमहो कोपेऽपि कान्तं
सुखम् । किं वक्ष्यन्त्यपकलमपाः कृतधियः स्वप्नेऽपि सा दु-
र्लभा चेतः स्वास्थ्यमुपैहि कः खलु युवा धन्योऽधरं पा-
स्यति ॥ ११३ ॥ हा धिक् सा किल तामसी शशिसुखी
दृष्टा मया यत्र सा तद्विच्छेदरुजान्धकारितमिदं बन्धं दिनं
कल्पितम् । किं कुर्मः कुशलं सदैव विधुरो धाता न चेत्त-
त्कथं तादृग्यामवतीतमयो भवति मे नो जीवलोकोऽधुना
॥ ११४ ॥ स्नाता तिष्ठति कुन्तलेश्वरसुता वारोङ्गराजस्व-
सुर्धूतै राविरियं जिता कमलया देवी प्रसाद्याथ च । इत्य-
न्तःपुरसुन्दरीः प्रति मया विज्ञाय विज्ञापिते देवेनाप्रतिपत्ति-
मूढमनसा द्वित्राः स्थितं नाडिकाः ॥ ११५ ॥ सा सौन्दर्य-
निधिर्विलासभवनं मीनध्वजस्यापि वा कान्तीनामधिदेवता-
धिकरणं माधुर्यसारस्य वा । तासुद्वीक्ष्य सखे तदादि गत-
वान्सर्वेन्द्रियाणामहं सार्धं तद्गतमानसेन गलितोत्साहः कि-

लानीशताम् ॥ ११६ ॥ तस्याः किं सुखपङ्कजं सितरुचा चन्द्रयुतेर्निन्दकं किं वा नेत्रयुगं कटाक्षचतुरं किं भ्रूलता-विभ्रमम् । किं वा स्निग्धमवेक्षितं मयि पुनर्गान्त्या सखीनां पुरः किं किं संप्रति चिन्तयामि हृदये कामेन लक्ष्मीकृते ॥ ११७ ॥ शीतांशुर्विषोदरः फणभृतां लीलास्यदं चन्दनं हारः क्षारपयोभवः प्रियसुहृत्पङ्केरुहं भास्वतः । इत्येषां किमिवास्तु वस्तु मदनज्वालाविधाताय यद्वाद्याकारपरिभ्रमेण तु वयं तत्त्वत्यजो वक्षिताः ॥ ११८ ॥ जाने स्वमविधौ ममाद्य चुलकोस्तेवयं पुरस्तादभूत्पत्युषे परिवेषमण्डलमिव ज्योत्स्नासपत्नं महः । तस्यान्तर्गमनिस्तुषीकृतशर-चन्द्रप्रभेरङ्गकेट्ट्या काप्यबला बलात्कृतवती सा मन्मथं मन्मथम् ॥ ११९ ॥ सौमित्रे ननु सेव्यातां तरुतलं चण्डांशुरुज्ज्वभते चण्डांशोर्निशि का कथा रघुपते चन्द्रोऽयमुन्मीलति । वसैतद्विदितं कथं तु भवता धत्ते कुरङ्गं यतः क्वासि प्रेयसि हा कुरङ्गनयने चन्द्रानने जानकि ॥ १२० ॥ पादाङ्घ्रिणे भूमिं किर्सेलयरुचिना सैपदेशं लिखन्ती भूयो-भूयः क्षिपन्ती मयि सितशबले लोचने लोलैतारं । वक्रं ह्रीर्नैश्रीपरस्तरुदधरपुटं वाक्यगर्भं दधाना यन्मां नोवाच किंचित्स्थितमपि पुरतो मानसं तदुनोति ॥ १२१ ॥ चक्षुःप्रीत्या निषण्णे मनसि परिचयाच्चिन्त्यमानेऽभ्युपाये याते रागे विवृद्धिं प्रविसरति गिरां विस्तरे दृष्टिकायाः । आस्तां दूरे स तावत्सरभसदयितालिङ्गनानन्दलाभस्तद्गोपान्तर-ध्यान्नमणमपि परां निर्वृतिं संतनोति ॥ १२२ ॥

मदनं प्रत्युक्तयः ॥ स्वयमप्राप्तदुःखो यः स दुनोति न विस्मयः । त्वं स्मर प्राप्तदाहोऽपि दहसीति किमुच्यते ॥ १२३ ॥ भवनेत्रमवो वह्निरद्यापि त्वयि मन्मथ । ज्वलतीवान्यथा किं ते विशिखास्तत्कणा इव ॥ १२४ ॥ अद्यापि नूनं हरकोपवह्निस्त्वयि ज्वलतीवै इयैभुराशौ । त्वमन्यथा मन्मथ मद्विधानां भस्वावशेषः कथमेवमुष्णः ॥ १२५ ॥ वृथैव संकल्पशतैरजसमनङ्ग नीतोऽसि मया-तिवृद्धिम् । आकृत्य चापं श्रवणोपकण्ठे मध्येव युक्तस्तव बाणमोक्षः ॥ १२६ ॥ क रुजा हृदयप्रमाथिनी क च ते विश्वसनीयमायुधम् । स्तुतीक्षणतरं यदुच्यते तदिदं मन्मथ दृश्यते त्वयि ॥ १२७ ॥ अनुममार न मार कथं तु सारतिरतिप्रथितापि पतिव्रता । अयमनाथवधूवधपताकी दयितयापि तयासि किमुञ्जितः ॥ १२८ ॥ भुवनमोहनजेन

किमेनसा तव परेत बभूव पिशाचता । यदधुना विरहा-धिमलीमसामभिमवन्मसि स्मर मद्दिधाम् ॥ १२९ ॥ स्मर उशंसतमस्त्वमतो विधिः सुमनसः कृतवान्भवदायुधम् । यदि दृढं धनुरायसमाशुगं तव सृजेत्रिजगत्प्रलयं व्रजेत् ॥ १३० ॥ विधिरनंशमभेधमवेक्ष्य ते जनमनः खलु लक्ष्य-मकल्पयत् । अपि स वज्रमदास्यत चेत्तदा त्वद्विपुभिर्द्व्य-दलिष्यदसावपि ॥ १३१ ॥ अपि विधिः कुसुमानि तवा-शुगान्स्मर विधाय स निर्वृतिमाप्तवान् । अदित पञ्च हि ते स नियम्य तांस्तदपि तैर्वैत जर्जरितं जगत् ॥ १३२ ॥ सह तथा स्मर भस्म झटित्यभूः पशुगतं प्रति यामिपुमग्रहीः । भुवमभूदधुना वितनोः शरस्तव कटुस्मर एव स पञ्चमः ॥ १३३ ॥ त्वमुचितं नयनार्चिपि शंभुना भुवनशान्तिक-होमहविः कृतः । तव वयस्समपास्य मधुं मधुं हतवता हरिणा वत किं कृतम् ॥ १३४ ॥ बाणाभिमस्तकरुणो विकिरन्ममाङ्गे प्रायो न वेत्सि विपमास्त्रवर स्वपीडाम् । संताप एष भवता किमु नान्वभावि चण्डीपतेरलिकलोचन-गोचरेण ॥ १३५ ॥ तव कुसुमशरत्वं शीतरश्मित्वमिन्दो-र्द्वयमिदंमयथार्थं दृश्यते मद्विधेषु । विरुजति हिमगर्भैरग्नि-मिन्दुर्मय्यैस्त्वमपि कुसुमवाणाञ्चैत्रसारीकरोपि ॥ १३६ ॥ हृदि विसलताहारो नायं मुञ्जंगमनायकः कुवल्यदल-श्रेणी कण्ठे न सा गरलद्युतिः । मलयजरजो नेदं भस्म प्रियारहिते मयि प्रहर न हरभ्रान्त्यानङ्ग कुधा किमु धावसि ॥ १३७ ॥ पाणौ मा कुरु चूतसायकमसुं मा चापमारोपय क्रीडानिर्जितविश्व मूर्च्छितजनघातेन किं पौरुषम् । तस्या एव मृगीदृशो मनसिजेप्लव्कटाक्षानल-श्रेणीजर्जरितं मनागपि मनो नाथापि संयुक्षते ॥ १३८ ॥ रे रे निर्दयं दुर्निवार मदन प्रोक्तुल्लपङ्केरुहं बाणं संवृणु संवृणु त्यज धनुः किं पौरुषं मां प्रति । कान्तासङ्गवियोग-दुःखदहनज्वालावलीढं वपुः शराणां मृतमारी न हि परो धर्मः प्रयुक्तो बुधैः ॥ १३९ ॥ आपुङ्खप्रममी शरा मनसि मे मत्साः समं पञ्च ते निर्दग्धं विरहाग्निना वपुरिदं तैरेव सार्धं मम । तत्कंदर्प निरायुधोऽसि भवता जेतुं न शक्तः परो दुःखी स्यामहमेक एव सकलो लोकः सुखं जीवतु ॥ १४० ॥ बाणाः पञ्च मनोभवस्य नियतास्तेषामसंख्यो जनः प्रायोऽस्मद्विध एव लक्ष्य इति यद्योके प्रसिद्धिं गतम् । दृष्टं तत्त्वयि विप्रतीपमधुना यस्मादसंख्यैरयं विद्धः कामिजनः शरैरशरणो नीतस्त्वया पञ्चताम् ॥ १४१ ॥ तद्विच्छेदक-

१ कोमलपहवकांतितना. २ सत्याजम्. ३ लोला चक्रला तारा कनीमिका ययोः. ४ लज्जया नम्रम्. ५ संतापयति. ६ वडवाग्निः. ७ समुदे.

१ दैत्यविशेषम्. २ असत्यम्. ३ वज्रवक्रठिनाकारोपि. ४ वासुकिः. ५ निष्कारण. ६ विकसितम्. ७ उपसंहर.

शस्य कण्ठलठितप्राणस्य मे निर्दयं क्रूरः पञ्चशरः शरैरति-
शितैर्मिन्दन्मनो निर्भरम् । शंभोर्भूतकृपाविधेयमनसः प्रोद्वा-
मनेत्रानलज्वालाजालकरालितः पुनरसावास्तां समस्तात्मना
॥ १४२ ॥ बाणान्संहारं मुखं कार्मुकलतां लक्ष्यं तव
व्यम्बकः के नामात्र वयं शिरीषकलिकाकल्पं यदीयं मनः ।
तत्कारुण्यपरिग्रहात्कुरु दयामस्मिन्विधेये जने स्वामिन्ममथ
तादृशं पुनरपि स्वमाद्भुतं दर्शय ॥ १४३ ॥

चन्द्रं प्रत्युक्तयः ॥ चण्डीशचूडामरण चन्द्र लोकत-
मोपह । विरहिप्राणहरण कदर्थय न मां वृथा ॥ १४४ ॥
तारापते कुमुदिनीमनुकूलकान्तां पादेन पीडयसि कम्पयसि
द्विजातीन् । विद्वेषमाचरसि किं च वियोगिलोके नैक्तं-
चरस्य भवतः करुणा कुतः स्यात् ॥ १४५ ॥ किं रे विधो
मृगदृशां मुखमद्वितीयं राजीव दृष्यसि दृग्मज्जुजमन्यदेव ।
झङ्कारमावहसि भङ्गतनुर्न तादृक्कर्मणि धिङ् न पुनरी-
दृशमीक्षणीयम् ॥ १४६ ॥ अभिलपसि यद्विन्दो वक्रलक्ष्मीं
मृगाक्ष्याः पुनरपि सकृद्वधो मज्ज संशालयाङ्गम् । सुविमल-
मथ विम्बं पारिजातस्य गन्धैः सुरभय वद नो चेत्त्वं क
तस्या मुखं क ॥ १४७ ॥ स्तितुर्दृग्धसमुद्रतो भगवतः श्री-
कौस्तुभौ सोदरौ सौहार्दं कुमुदाकरेण किरणाः पीयूषधारा-
किरः । सर्पाहा ते वदनाभ्युजैर्धृगदृशां तत्स्थानचूडामणे हंहो
चन्द्र कथं नु सिञ्चसि मयि ज्वालासुषो रोचिषः ॥ १४८ ॥

पवनं प्रत्युक्तयः ॥ उन्मीलन्मुकुलकरालकुन्दकोश-
प्रश्नोत्तद्वनमकरन्दगन्धवन्धो । तामीषत्पचलत्रिलोचनां न-
ताङ्गीमालिङ्गन्यवन मम स्पृशाङ्गमङ्गम् ॥ १४९ ॥ व्याधूय
यद्दसनमम्बुजलोचनाया वक्षोजयोः कनककुम्भविलास-
भाजोः । आलिङ्गसि प्रसभमङ्गमशेषमस्या धन्यस्त्वमेव मल-
याचलगन्धवाह ॥ १५० ॥

मेघं प्रत्युक्तयः ॥ भो मेघ गम्भीरतरं नद त्वं तव
प्रसादात्स्वरपीडितं मे । संस्पर्शरोमाश्रितजातरागं कदम्ब-
पुष्पत्वसुपैति गात्रम् ॥ १५१ ॥ भ्रमय जलदानम्भो-
गर्भात्प्रमोहय चातकान्कलय शिखिनः केकोत्कण्ठान्क-
टोरय केतकान् । विरहिणि जने मूर्च्छां लब्ध्या विनोदयति
व्यथामकरुण पुनः संज्ञाव्याधिं विधाय किमीहसे ॥ १५२ ॥
मलयमरुतां व्राता याता विक्रासितमलिकाः परिमलभरो
भमो ग्रीष्मस्त्वमुस्सहसे यदि । घन घटयितुं निःश्लेहं तं
य एव निवर्तने प्रभवति गवां किं नशिञ्जं स एव
धनंजयः ॥ १५३ ॥

अशोकं प्रत्युक्तिः ॥ रक्तस्त्वं नवपल्लवैरहमपि श्लाघ्यैः
प्रियाया गुणैस्त्वामायान्ति शिल्लीमुखाः स्मरधनुस्तुक्तास्तथा
मामपि । कान्तापादतलाहतिस्तव सुदे तद्वन्ममाप्यावयोः
सर्वं तुल्यमशोक केवलमहं धात्रा सशोकः कृतः ॥ १५४ ॥
रक्ताशोक कुशोदरी क्व नु गता त्यक्त्वानुरक्तं जनं नो दृष्टेति
मुधैव चालयसि किं वातावधूतं शिरः । उत्कण्ठाघटमानषट्-
पदघटासंघट्टदष्टच्छदस्तत्पादाहातिमन्तरेण भवतः पुष्पोद्ग-
मोऽयं कुतः ॥ १५५ ॥

तमालं प्रत्युक्तिः ॥ धन्यस्त्वमसि तमाल स्पृष्ट-
स्तन्व्या लतावदनया यत् । अयं स्थावरजन्मा जातस्त्वं
जङ्गमादधिकः ॥ १५६ ॥

मृणालहारं प्रत्युक्तिः ॥ परिच्युतस्तत्कुचकुम्भम-
ध्यात्किं शोषमायासि मृणालहार । न सूक्ष्मतन्तोरपि ताव-
कस्य तत्रावकाशो भवतः किमु स्यात् ॥ १५७ ॥

मधुकरं प्रत्युक्तयः ॥ वदनमिदं न मरोर्जं नयने
नेन्दीवरे एते । इह सविधे मुग्धदृशो मधुकर न मुधा परि-
भ्राम्य ॥ १५८ ॥ भ्रातर्द्विरेक भवता भ्रमता समन्ता-
त्प्राणाधिका प्रियतमा मम वीक्षिता किम् । व्रूषे किमोमिति
सखे कथयासु तन्मे किं किं व्यवस्यति कुतोऽस्ति च की-
दृशीयम् ॥ १५९ ॥ चलापाङ्गां दृष्टिं स्पृशसि बहुशो वेप-
थुमतीं रहस्यास्यायीव खनसि मृदु कर्णान्तिकचरः । करौ
व्याधुन्वन्त्याः पिवसि रतिसर्वस्वमधरं वयं तत्त्वान्वेषान्म-
धुकर हतास्त्वं खलु कृती ॥ १६० ॥ उन्मीलन्नयनान्तका-
न्तिलहरीनिष्पीतयोः केवलादामोदादवधारणीयवपुषोः
कान्तासखे न क्षणम् । यत्कर्णात्पलयोः स्थितेन भवता
किञ्चित्समुद्भ्रजितं भ्रातस्तिष्ठति कुत्र तत्कथय मे कान्तं
प्रियाया मुखम् ॥ १६१ ॥

हंसं प्रत्युक्तिः ॥ हंस प्रयच्छ मे कान्तां गतिरस्यास्त्वया
हता । विभावितैकदेशेन देयं यदभियुज्यते ॥ १६२ ॥

चकोरं प्रत्युक्तिः ॥ तुलुकयसि चन्द्रदीधितिमविरल-
मश्रासि नूनमङ्गारान् । अधिकरणसुष्णमनयोः किमिह च-
कोरावधारयसि ॥ १६३ ॥

कृष्णसारं प्रत्युक्तिः ॥ श्लेहं स्वीकुरु कृष्णसार
कथय कागान्मम प्रेयसी नो जानासि यदावयोः समजनि
व्यापारतो मित्रता । स्फीते यत्किल मण्डले हिमरुचेर्जातं

१ रक्तवर्णः; (पक्षे) अनुरक्तः. २ भ्रमराः; (पक्षे) बाणाः.

३ कान्तापादधातः. 'पादाहतः प्रमदया विकसत्यशोकः.'

१ पक्षिणः; (पक्षे) मातागान्. २ रात्रिचरस्य; (पक्षे) राक्षसस्य.

त्वया लाञ्छनं भव्ये भ्रूकरमण्डले तदधुना दत्तः कलङ्को मया ॥ १६४ ॥

सारङ्गं प्रत्युक्तिः ॥ रे सारङ्गा वनवसतयस्तत्त्वमाख्यात यूयं कुत्राधीतं त्रिभुवनमनोहारिं चाश्वलयमक्ष्णोः । आं जानीमो गमनसमये हन्त कान्तारसीगन्येकाकिन्याः कुवलयदृशो लुण्ठिता यौवनश्रीः ॥ १६५ ॥

मयूरविषयकोक्तिः ॥ मृदुपवनविभिन्नो मस्त्रियाया विनाशाश्चनरुचिरकलापो निःसपत्नोऽद्य जातः । रतिविगलितवन्धे केशपाशे सुकेश्याः सति कुसुमसनाथे किं हरेदेष बर्हः ॥ १६६ ॥

मुक्ताकलापं प्रत्युक्तिः ॥ सूचीसुखेन सकृदेव कृतव्रणस्त्वं मुक्ताकलापं लुटसि स्तनयोः प्रियायाः । बाणैः स्मरस्य शतशो विनिकृत्तमर्मा स्वप्नेऽपि तां कथमहं न विलोकयामि ॥ १६७ ॥

वियोगिन्या विप्रलापाः ।

हागे नारोपितः कण्ठे मया विरहेवभीरुणा । इदानीमन्तरे जाताः पर्वताः सरितो द्रुमाः ॥ १ ॥ विभेभि सखि संवीक्ष्य भ्रमरीभूतकीटकम् । यच्चानादागते पुंस्ये तेन सार्धं रतिः कथम् ॥ २ ॥ याः पश्यन्ति प्रियं स्वप्नं धन्यास्ताः सखि योषितः । अस्माकं तु गते कान्ते गता निद्रापि त्रैरिणी ॥ ३ ॥ यदीयवलयमालोक्य गतः प्रेयान्विशुज्यते । आलोक्ये कथं सख्यस्तस्य चन्द्रमसो मुखम् ॥ ४ ॥ विरमत विरमत सख्यो नलिनीदलतालवृन्तपवनेन । हृदयगतोऽयं वह्निर्ऋति कदाचिज्ज्वलत्येव ॥ ५ ॥ अनलस्तम्भनविधां सुभग भवान्नियतमेव जानाति । मन्मथशराक्षितसे हृदि मे कथमन्यथा वससि ॥ ६ ॥ अजनि प्रतिदिनमेषा कर्दमशेषा मदङ्गसङ्गेन । प्रतिनिशमपरि र्पेया दक्षिणसंपातिभिः सलिलैः ॥ ७ ॥ मदकलकृतान्तकासरसुरपुटनिर्धृतधूलिसंकाशम् । केतकरजो निवार्यं सखि यदि कार्यं मम प्राणैः ॥ ८ ॥ आलि बालिशतया बलिरस्मै दीयतां बलिभुजे न कदापि । केवलं हि कलकण्ठशिशूनामेष एव कुशलेषु निदानम् ॥ ९ ॥ गरलद्रुमकन्दमिन्दुविम्बं करुणावारिजवारणो वसन्तः । रजनी स्मरभूतेः कृपाणी करणीयं किमतःपरं विधातः ॥ १० ॥ हन्तालि संतापनिवृत्तयेऽस्माः किं तालवृन्तं तरलीकरोषि । उच्चाप एषोऽन्तरदाहेतुर्नत-

भ्रुवो नै व्यजनापनोवः ॥ ११ ॥ वरमसौ दिवसो न पुनर्निशा ननु निशैव वरं न पुनर्दिनम् । उभयमेतदुद्येत्वथवा क्षयं प्रियजनेन न यत्र समागमः ॥ १२ ॥ अहमिह स्थितवल्पि तावकी त्वमपि तत्र वसन्नपि मामकः । न तनुगंगम एव सुसंगमो हृदयसंगम एव सुसंगमः ॥ १३ ॥ वकुलमालिकयापि भया न सा तनुरभूमि तदन्तरभीरुणा । तदधुना विधिना कृतभावयोगिरिद्रीनगरीशतमन्तरम् ॥ १४ ॥ दहनजा न पृथुर्दधुर्व्यथा विरहजैव यथा यदि नेदशम् । दहनमाशु विशन्ति कथं स्त्रियः प्रियमपामुमुपासितमुद्रुः ॥ १५ ॥ कति न सन्ति जना जगतीतल तदपि तद्विरहाकुलितं मनः । कति न सन्ति निशाकरतारकाः कमलिनीमलिनी रविणा विना ॥ १६ ॥ अरतिरियमुपैति नापि निद्रा गणयति तस्य गुणान्मनो न दोषान् । विगलति रजनी न संगमाशा व्रजति तनुस्तनुतां न चानुगमः ॥ १७ ॥ प्रियसखि न तथा पटीरपङ्को न च नलिनीदलमारुतोऽपि शीतः । शमयति मम देहदाहमन्तः सपदि कथा हि यथा नरेन्द्रसूनोः ॥ १८ ॥ एतानि निःसहतनोरसमञ्जसानि शून्यं मनः पिशुनयन्ति गतागतानि । एतं च तीरतरवः प्रथयन्ति तापमालम्बितोऽञ्जितरुगलपितैः प्रवालैः ॥ १९ ॥ अन्तर्गता मदभवह्निशिखावली या सा बाधते किमिह चन्द्रनचर्चितेन । यः कुम्भकारपवनोपरि पङ्कलेपस्तापाय केवलमसौ न च तापशान्त्यै ॥ २० ॥ वत सखि कियदेतत्पश्य वैरं स्मरस्य प्रियविरहकृद्येऽस्मिन्नागिलोके तथाहि । उपवनसहकारोद्भासिधुङ्गच्छलेन प्रतिविशिवमनेनोद्वेङ्कितं कालकूटम् ॥ २१ ॥ कलयति मम चेतस्तल्पमङ्गारकल्पं ज्वलयति मम गात्रं चन्दनं चन्द्रकश्च । तिरयति मम नेत्रे मोहजन्मान्धकागे विकृतबहुविकारं मन्मथो मां दुनोति ॥ २२ ॥ रिपुरिव सखीसंवासोऽयं शिखीव हिमानिलो विषमिव सुधारशिम्यसिन्दुनोति मनोगते । हृदयमदये तस्मिन्नेवं पुनर्वेलते बलात्कुवलयदृशां वामः कामो निकामनिरङ्कुशः ॥ २३ ॥ ज्वलतु गगने रात्रौ राशवसण्डकलः शशी दहतु मदनः किं वा मृत्योः परेण विधास्यति । मम तु दयितः श्लाघ्यस्तातो जनन्यमलान्वया कुलममलिनं न त्वेवायं जनो न च जीवितम् ॥ २४ ॥ इदानीं तीव्राभिर्देहन इव भाभिः परिवृतो ममाक्षर्यं सूर्यः किमु सखि रजन्यामुदयति । अयं मुग्धं चन्द्रः किमिति मयि तापं प्रकटयत्यनधानां बाले किमिव विपरीतं न भवति ॥ २५ ॥ पिकाली

१ सीतावियोगदृश्यमानमानसस्य सूर्यवंशमुक्तामणेः श्रीरामरथोक्तिरियम्. २ वियोगः. ३ विरामं कुण्ठ. ४ एतत्तामकं मरः. ५ यमपि रामोक्तिः.

१ नव्यो नवीनो वनस्तारुणः; (पक्षे स्वयनं तालवृन्तम्.) २ दत्तम्.

वाचालीभवति बहुधालीकवचने मृणाली व्यालीव व्यथय-
 तितरामङ्गमनिशम् । विषज्वालाजालं सखि किरति पीयूष-
 किरणो जगत्प्राणः प्राणानपहरति केयं परिणतिः ॥ २६ ॥
 मनोरगस्तीव्रं विषमिव विसर्पत्यविरतं प्रमाथी निर्धुमं
 ज्वलति विधुतः पावक इव । हिनस्ति प्रत्यङ्गं ज्वर इव
 गरीयानित इतो न मां त्रातुं तातः प्रभवति न चाम्बा न
 भवती ॥ २७ ॥ आदौ हालाहलद्रुतभुजा दत्तहस्तावलम्बो
 बाल्ये शंभोर्मिटिलमहसा बद्धमैत्रीनिरूढः । प्रौढो राहोरपि
 मुखविषेणान्तरङ्गीकृतो यः सोयं चन्द्रस्तपति किरणैर्मा-
 मिति श्रंसमेतत् ॥ २८ ॥ भस्मीभूतः कुसुमविशिखः
 शंभुनेत्राभिनाभुज्जवालादायी तदनु मनसि प्राप्तजन्मावभूव ।
 भूयस्तस्मिन्विरहदहनैर्दाहितोऽसौ मयैवं कुनोत्पन्नो व्यथयति
 पुनर्मामहो तन्न वेद्वि ॥ २९ ॥ पक्षत्वं तत्पुरेति भूतनिवहाः
 स्वांशैर्मिलन्तु ध्रुवं धातारं प्रणिपत्य हन्त शिरसा तत्रापि याचे
 वरम् । तद्वापीषु पयस्तदीयसुकुरे ज्योतिस्तदीयाङ्गनव्योम्नि
 व्योम तदीयवर्त्मनि धरा तत्तालवृत्तेऽनिलः ॥ ३० ॥ यासा-
 मीति समुद्यतस्य गदितं विश्रब्धमाकर्णितं गच्छन्दूरमुपेक्षितो
 सुहृत्सौ व्यावृत्त्य तिष्ठन्नपि । तच्छून्ये पुनरागतोऽस्मि भवने
 प्राणोस्त एते दृढाः सख्यस्तिष्ठत जीवितव्यसनिनी दम्भादहं
 रोदिमि ॥ ३१ ॥ यात्रामङ्गलसंविधानरचनाव्यये सखीनां
 जने बाष्पात्मःपिहितेक्षणं गुरुजनं तद्वत्सुहृन्मण्डले । प्राणेशस्य
 महीक्षणावर्षितदशः कृच्छ्रादपि कामतः किं व्रीडाहृतया मया
 भुजलतापाशो न कण्ठेऽर्पितः ॥ ३२ ॥ दाक्षिण्यं मलया-
 निलस्य विदितं शैल्यं सुधादीधितैर्वाचामेव न गोचरे मल-
 यजस्यापि स्फुटं सौष्ठवम् । विशेषे तव के न मे परिचिताः
 प्राणेश तत्तत्कथाविष्कारे पुनरप्रमाणयति मामव्याहतेयं
 तनुः ॥ ३३ ॥ दुर्वाराः स्मरमार्गणाः प्रियतमो दूरे मनो-
 ऽत्युत्सुकं गाढं प्रेम नवं वयोऽतिकठिनाः प्राणाः कुलं निर्म-
 लम् । स्त्रीत्वं धैर्यविरोधि मन्मथसुहृत्कालः कृतान्तोऽक्षमी
 नो सख्यश्रतुराः कथं नु विरहः सोढव्य इत्थं मया ॥ ३४ ॥
 शंभुतत्त्वविबोधवत्कुसुमवत्पीयूषवन्मित्रव्यान्यासन्भजति प्रि-
 ये मृगदशोऽथ प्रस्थिते तत्क्षणात् । गेहं तन्सुकुरं तदेव व-
 लयं तच्चन्दनं सा निशा कारावत्करवालवत्क्रकचवत्काको-
 लवत्कालवत् ॥ ३५ ॥ रोलम्बो मधुपः पिकस्तु परभृद्र-
 न्प्रासुरी मरुद्वंसाः केवलपक्षपातनिरताश्चन्द्रोऽपि दोषा-
 करः । चेतो नैति शुक्रस्विहैकपठिताख्ययी पयोदो जडः
 कं वाहं प्रहिणोमि हन्त कठिनस्वान्ताय कान्ताय मे

१ ललाटनेत्राभिना. २ प्रसिद्धः. ३ ब्रह्मणकाले संपर्कातिशया-
 दन्तरङ्गतां प्रापित इत्यर्थः. ४ न्यावप्राप्तमित्यर्थः. ५ मधुपः.

॥ ३६ ॥ आयाता मधुयामिनी यदि पुनर्नायात एव प्रभुः
 प्राणा यान्तु विभावसौ यदि पुनर्जन्मग्रहं प्रार्थये । व्याधः
 कोकिलबन्धने हिमकरध्वसे च राहुग्रहः कंदर्पे हरनेत्रदी-
 धितिरहं प्राणेश्वरे मन्मथः ॥ ३७ ॥ रात्रिर्म दिवसायते
 हिमरुचिश्रण्डांशुलक्षायते तारापङ्क्तिरपि प्रदीसवज्वावहिरु-
 लिङ्गायते । धीरो दक्षिणमारुतोऽपि दहनज्वालावलीढायते
 हा हा चन्दनविन्दुरथ जलवत्संचारिरङ्गायते ॥ ३८ ॥
 गुञ्जन्ति प्रतिगुञ्जमन्जुजदलोणीषु भुङ्गाङ्गनाः फुल्ल्युष्पर-
 सालवीधिशिखरे कृजन्ति माघरिपिकाः । कामः काममयं
 करोति विशिखैर्हन्तुं सुहृदुर्दिनं का सा तन्मलयानिलस्य
 सखि मे भीतिस्त्वयोद्गाद्यते ॥ ३९ ॥ रोलम्बाः परिपूर-
 यन्तु हरितो झङ्कारकोलाहलैर्मन्दं मन्दमुपेतु चन्दनवनी-
 जातो नभस्वानपि । माघन्तः कलयन्तु चूतशिखरे केली-
 पिकाः पक्षमं प्राणाः सत्वरमद्रमसारकठिना गच्छन्तु गच्छ-
 न्त्वमी ॥ ४० ॥ वार्यन्तां मन्दमन्दं मयुकरनिकरप्रौढझङ्कार-
 धाराः क्षिप्यन्तां यत्र कुत्र प्रतिदिशमधुना भूरिभाराश्च
 हाराः । दक्षन्तां सर्व एते कमलदलयुताः किं च हा पुष्प-
 भारास्तारा नाराचधारा विकिरति हृदये मन्मथोऽयं हताशः
 ॥ ४१ ॥ श्रुत्वा नामापि यस्य स्फुटघनपुलकं जायतेऽङ्गं
 समन्ताद्दृष्ट्वा यस्माननेन्दुं भवति वपुरिदं चन्द्रकान्तानु-
 कारि । तस्मिन्नागत्य कण्ठयद्गणसरभसस्थायिनि प्राण-
 नाथे भग्ना मानस्य चिन्ता भवति मम पुनर्वैज्रमय्याः कदा
 नु ॥ ४२ ॥

मदनं प्रत्युक्तयः ॥ हृदयमाश्रयसे यदि मामकं ज्व-
 लयसीत्थमनङ्ग तदेति कम् । स्वयमपि क्षणदग्धनिजेन्धनः क्व
 भवितासि हताश हुताशवत् ॥ ४३ ॥ जटा नेयं वेणीकृत-
 कचकलापो न गैरलं गले कस्तूरीयं शिरसि शशिलेखा न
 कुसुमम् । इयं भूतिर्नाङ्गे प्रियविरहजन्मा धैवलिमा पुँरारा-
 त्तिभ्रान्त्या कुसुमशर किं मां व्यथयसि ॥ ४४ ॥ पक्षत्वं
 यान्तु बाणाः समयपरिणतस्ते विदीर्णोऽस्तु चापः कूरः कू-
 राहिवक्त्रं विशतु तव रथो मा भव त्वं शरीरी । किं ते
 शापेन मादग्युवतिवधमहापातकिन्मीनकेतो शप्यः पाथोज-
 योनिः स खलु रचितवान्पापिनो दीर्घमायुः ॥ ४५ ॥

चन्द्रं प्रत्युक्तयः ॥ संतापय चिरं चन्द्र न तत्र
 प्रतिभिष्यसे । निवारय करस्पर्शं रामस्याहं परिग्रहः ॥ ४६ ॥
 सुमधस्य ते वद विधुंतुद किं वदामि किं त्यक्तवानमि सुखे
 पतितं शशाङ्कम् । असाद्रीविम्बगलितेन सुधारसेन संधा-

१ विषम्. २ भस. ३ पाण्डुरता. ४ शिवभ्रान्त्या.

नमेति तव किं न जरत्कबन्धः ॥ ४७ ॥ प्रियविरहमहो-
धाममरामरङ्गलेखामपि हतक हिमांशो मा स्पृश क्रीड-
यापि । इह हि तव लुठन्तः घोषपीडां भजन्त द्रजरट्म-
णालीकाण्डमुग्धा मयुखाः ॥ ४८ ॥

रोहिणीं प्रत्युक्तिः ॥ भो रोहिणि त्वमसि रात्रिच-
रस्य भार्याथैनं निवारय पतिं सखि दुर्निवारम् । जालान्त-
रेण मम सन्ननि संनिविष्टः श्रोणीतटं स्पृशति किं कुल-
धर्म एषः ॥ ४९ ॥

नायिकां प्रति सखीवचनम् ।

वियोगवद्धिकुण्डेऽस्मिन्हृदये ते वियोगिनि । प्रियसङ्ग-
सुखायैव मुक्ताहारस्तपस्यति ॥ १ ॥ पाण्डु क्षामं वदनं
हृदयं सरसं तवालसं च वपुः । आवेदयति नितान्तं
क्षेत्रियरोगं सखि हृदन्तः ॥ २ ॥ सखि पतिविरहदुताशः
किमिति प्रशमं न याति नैयनोद्वेः । शृणु कारणं नितम्बिनि
मुखसि नयनोदकं तु सखेहम् ॥ ३ ॥ सहसा हृदये निधाय
चेतो नयनाविन्द्रियमुद्रणां विधाय । अयि कण्टकिताङ्गयष्टि
सत्यं कथय ध्यायसि किं रहो निषण्णा ॥ ४ ॥ सहचरि
शपथाः शतं मदीया वद विरहलपितां निजामवस्थाम् ।
सहचरि परिपृच्छ भानुकन्यानवदल्लिनीनल्लिनीकुञ्ज-
शय्याः ॥ ५ ॥ नल्लिनीदल्लतालवीजनं सखि तन्व्या विनि-
वारितं मया । तनुवल्लिविभूतिशङ्कया विनिवार्यः श्रसिता-
निलः कथम् ॥ ६ ॥ अयं विपाको वद कस्य यूनः क-
ल्याणि कल्याणपरम्पराणाम् । यदक्षिकोणस्रवदच्छधारा
हारावतारो गुणमन्तरेण ॥ ७ ॥ वासस्तदेव वपुषो वलयं
तदेव हस्तस्य सैव जघनस्य च रत्नकाक्षी । वाचालभृङ्गसु-
भगे सुरभौ समस्तमद्याधिकं भवति ते सखि किं निदा-
नम् ॥ ८ ॥ उत्पादयत्यलमिदं मनसो विपादं सीदत्सरो-
रुहनिभं वदनं त्वदीयम् । ज्ञात्वा निदानमहमत्र समान-
दुःखा प्राणैरपि प्रियतमे भवितुं समीहे ॥ ९ ॥ अनुदिन-
मधिकं ते कम्पते कायवली शिव शिव नयनान्तं नाशु-
धारा जहाति । कथय कथय कोऽयं यत्कृते कोमलाङ्गि-
त्यजति न परिगच्छं पाण्डिमानं कपोलः ॥ १० ॥ विलुलित-
मतिपूरैर्बाष्पमानन्दशोकप्रभवमवसृजन्ती तृष्णयोत्तानदीर्घा ।
रूपयति हृदयेशं स्नेहनिष्यन्दिनी ते धवलबहलमुग्धा
दुग्धकुलयेव दृष्टिः ॥ ११ ॥ अधिकरतलतल्पं कल्पितस्वा-

पलीलापरिमिलननिमीलत्पाण्डिमा गण्डपाली । सुतनु कथय
कस्य व्यञ्जयस्यञ्जसैव स्मरनरपतिलीलायैवागज्याभिषेकम्
॥ १२ ॥ अलमवलितैः प्रेमाद्रिद्रिंमुहुर्मुहुःकुलीकृतैः क्षणमभि-
मुखैलज्जालोर्लेर्निभेषपराब्जुखैः । हृदयनिहितं भावाकृतं
वमद्भिरिवेक्षणैः कथय सुकृती कोऽयं मुग्धे त्वयाच विलो-
क्यते ॥ १३ ॥ भगिनि मदनः श्रीमानेप त्वया यदि लि-
ख्यते किमपि सुमुखि व्यग्रासीति व्रजामि निजालयम् ।
यदपि मकोऽप्यस्तात्पोष्यं करे च शरासनं तदपि परितो
दृष्टिर्देया जनः सखि नागरः ॥ १४ ॥ गोपायन्ती विरह-
जनितं दुःस्वमग्रे सुरूपां किं त्वं मुग्धे नयनगलितं बाष्प-
पूरं रुणत्सि । नक्तं नक्तं नयनमलिलैरेष आर्द्रकृतस्ते
शय्योपान्तः कथयति दशामातपे शोध्यमाणः ॥ १५ ॥
शोणो कोणो सखि नयनयोरुच्यते गोपनाय शङ्कामेव स्फु-
टयतितरां स्वेदविन्दुप्रचारः । अन्तः प्रेमाङ्कुरपरिकरारम्भकं
कन्दमस्याः किञ्चित्किञ्चित्कथयति पुनः कापि दिव्या
मुखश्रीः ॥ १६ ॥ मुक्ताहारं न च कुचगिरिः कङ्कणं नैव
हस्तात्कर्पात्कर्पाभरणमपि वा नीतवाच्यैव तावत् । आहो
स्वप्ने बकुलकुसुमं भूषणं संदधानः कोऽयं चौरौ हृदयमहर-
त्तन्वि तन्न प्रतीमः ॥ १७ ॥ सायं दामग्रथनसमये
लम्बया कर्णमूले सख्या मन्दसितसुभगया सादरं सूच्य-
मानः । धन्यः कोऽयं कमलनयनं यत्कथायाः पुरस्ता-
दङ्कुरयत्रं निजमपि मुहुः सूचिविद्धं न वेत्सि ॥ १८ ॥
मुखं पाण्डुच्छयं नयनयुगलं बाष्पतरलं तनुः क्षामक्षामा
गतमविशदं धैर्यविगमः । हियं मुक्त्वा मूढे कथयसि न
मे सारवचनान्यवस्था येनेयं तव सखि सुहृतेन पतिता
॥ १९ ॥ पक्षमाग्रथिताश्रुविन्दुनिकरैर्मुक्ताफलस्पर्धिभिः
कुर्वत्या हरहासहारि हृदये हारावलीभूषणम् । बाले बाल-
मृणालनालवलयालंकारकान्ते करे विन्यसाननमायताक्षि
सुकृती कोऽयं त्वया स्मर्यते ॥ २० ॥ आसन्नामवलम्ब्य
केसरलतामेकेन पुष्पोज्ज्वलां सख्यं निःसहया नितम्बफलेके
कृत्वा कराम्भोरुहम् । आमीलन्नयनान्तवागन्तसलिलं श्ला-
घ्यस्य निन्द्यस्य वा कस्सेदं दृढसौहृदे प्रतिदिनं दीनं त्वया
स्मर्यते ॥ २१ ॥ उज्ज्वमाननमुलसत्कुचतटं लोलद्रमद्रूलं
स्वेदाम्भःस्रपिताङ्गयष्टि विगलद्ग्रीडं सरोमाक्षया । धन्यः
कोऽपि युवा स यस्य वदने व्यापारिताः सांप्रतं मुग्धे दुग्ध-
महाद्विधेनपटलप्रख्याः कटाक्षच्छटाः ॥ २२ ॥ मुग्धे
दोर्लतिकां निधाय न कृतो द्वारोपरोधस्त्वया लग्ना नो
रुदती गतासि रमसात्स्योत्तरीयांशुके । कालेऽस्मिन्कुसु-
माकरे द्विगुणितप्रेमोत्सवे रागिणां गच्छन्नप्रत एव मूढ-

१ मुक्तरत्यक्त आहारो येन; (पक्षे) मुक्तानां मौक्तिकानां हारः.
२ पत्युविरहो वियोग एव दुताशोऽभिः. ३ नेशोदकैः. अश्रुभि-
रिति यावत्.

हृदये मुक्तस्वया वलभः ॥ २३ ॥ विश्रान्तो दिवसस्तटी-
मयमत्प्यस्ताचलस्यांशुमान्संप्रत्यङ्कुरितान्धकारपटलेलम्बा-
लका घोरभृत् । एष्वन्तर्विश वेश्मनः शशिसुखि द्वारस्थली-
तोरणस्तम्भालम्बितवाहुवल्लि रुदती किं स्वं पथः पश्यसि
॥ २४ ॥ आहारे विरतिः समग्रविषयग्रामे निवृत्तिः परा
नासाग्रे नयनं यदेतदपरं यच्चैकतानं मनः । मौनं चेदमिदं
च शून्यमखिलं यद्विश्रामाभाति ते तद्भूयाः सखि योगिनी
किमसि मोः किं वा वियोगिन्यसि ॥ २५ ॥ यत्तालीदल-
पाकपाण्डु वदनं यदुर्दिनं नेत्रयोर्यत्प्रेङ्खलितकेलिपङ्कजवनाः
श्रवासाः प्रसपन्ति च । गौरी कुप्यतु वर्तते यदि न ते
तत्कोऽपि चित्ते युवा धिग्विपक्त्वां खलु पांसुखेलनसखीलौ-
केऽपि यत्निहवः ॥ २६ ॥ क्षामं गात्रमतीव पाण्डु वदनं
क्लिष्टा कपोलस्थली कोऽसौ चेतसि वर्तते तव युवा लोकै-
कमान्याकृतिः । त्यक्त्वा किञ्चिदपत्रपां कथय मे खिन्नसि
किं स्वं वृथा घोरः पद्मशरो यदि त्वमवला वक्ष्यामि नातः
परम् ॥ २७ ॥ चिन्तामिः स्तिमितं मनः करतले लीना
कपोलस्थली प्रत्यृषक्षणदेशपाण्डुवदनं श्रासैकखिन्नोऽधरः ।
अम्भःशीकरपद्मिनीकिसलयैर्नापैति तापः शमं कोऽस्याः
प्रार्थितदुर्लभोऽस्ति सहते दीनां दशमीदृशीम् ॥ २८ ॥
लावण्यद्रविणव्ययो न गणितः क्लेशो महानर्जितः स्वच्छन्दं
चरतो जैनस्य हृदये चिन्ताऽवरो निर्मितः । एषापि स्वगु-
णानुरूपपरमाभावाद्द्वाराकी हता कोऽर्थश्चेतसि वेधसा वि-
निहितसन्वीमिमां तन्वता ॥ २९ ॥ जानीमस्तव गौरि
चेतसि चिरं शंसुः समुज्ज्वभते तापो नेत्रतन्तूनपादिव तनो
तीव्रः समुन्मीलति । अक्षोरसमिषेण गच्छति वहिर्गङ्गातर-
ङ्गावलिः पाण्डुः कपटेन चन्द्रकलिकाकान्तिः समुन्मीलति
॥ ३० ॥ न प्रीतिः पत्रने रतिर्न रसने प्रेमा न पङ्के-
रुहे न स्नेहः कुसुमे सुखं न शयने यत्नो न वा जीवने ।
चन्द्रे नैव चमत्कृतिर्मृगामदे मोदो न मौनव्रते तेने तेन
क्रियास्तपस्तरुणिमा यस्मै तवेयं दशा ॥ ३१ ॥ मातः कं
हृदये निधाय सुचिरं रोमाश्रिताङ्गी सुहृन्मूमां मन्थरता-
रकां मुलितापाङ्गां दधाना दृशम् । सुमेवालिक्षितेव
शून्यहृदया लेखावेशधीभवस्यात्मद्रोहिणि किं ह्रिया कथय
मे गूढो निहन्ति सरः ॥ ३२ ॥ इवासास्ते सन्नि सूचय-
न्त्यविरताः संतापवाधां परं विद्मस्तत्र न कारणं वयमिति
स्वान्तेऽपिचिन्ताभरः । किं वा धर्मनिपीडिता तव तन्वली
निकामं प्रिये पुष्पादप्यतिकोमला मलिनतां याता मृ-
पाली यथा ॥ ३३ ॥

दूर्ती प्रति स्वावस्थाकथनम् ।

अद्विसंवीक्षणं चक्षुरद्विसंमीलनं मनः । अद्विसंस्पर्शनः
पाणिरय मे किं करिष्यति ॥ १ ॥ हन्त कान्तमपि तं
दिदृक्षते मानसं मम न साधु यत्यते । इन्दुरिन्दुसुखि
मन्दमास्तुतश्चन्दनं च वितनोति वेदनाम् ॥ २ ॥ तुष्यन्तु
मे छिद्रमवाप्य शत्रवः करोतु मे शान्तिभरं गृहेश्वरः ।
मणिस्तु वक्षोरुहमध्यभूषणं ममास्तु सौन्दर्यनिकेतनं
प्रियः ॥ ३ ॥ कालो मधुः कुपित एष च पुष्पधन्वा धीरा
वहन्ति रतिस्त्रेदहराः समीराः । केलीवनीयमपि वञ्चलकुञ्ज-
मञ्जुद्वेरे पतिः कथय किं करणीयमय ॥ ४ ॥ कान्तः
कृतान्तचरितः कुटिला तदम्भा वज्रोपमानि वचनानि च
दुर्जनानाम् । प्रत्यङ्गमन्तरतनोः प्रहरन्ति बाणाः प्राणाः
पुनः सखि वहिर्न खलु प्रयान्ति ॥ ५ ॥ अकस्मादेकस्मि-
न्पथि सखि मयामुं वनतटं व्रजन्त्या दृष्टो यो नवजलधरदया-
मलतनुः । स हम्भङ्गया किं वाकुरुत नहि जाने तत इदं
मनो मे व्यलोलं क्वचन गृहकृत्ये न वलते ॥ ६ ॥ गते
प्रेमाबन्धे प्रणयवहुमानं विगलिते निवृत्ते सद्भावे प्रणयिनि
जने गच्छति पुरः । तद्दृष्ट्येक्ष्योत्प्रेक्ष्य प्रियसखि गतांस्तांश्च
दिवसान्न जाने को हेतुर्दलति शतधा यत्र हृदयम् ॥ ७ ॥
स्वामी कुप्यति कुप्यतां परिजना निन्दन्तु मामन्यवर्तिकं
तावत्पथतामयं तु जगति प्रौढो ममोपद्रवः । आशासं पुन-
रेतदेव यदिदं चक्षुश्चिरं वर्धतां येनेदं परिचीयते मुररिपोः
सौन्दर्यसारं वपुः ॥ ८ ॥ निःस्नेहः पतिरुञ्जिता करुणया
श्वश्रुरजसं वृथा वाग्वाणैर्हृदयं भिनत्ति कलहोत्तालाः पुन-
र्यातरः । नित्यं निन्दति नैव नन्दति कदाप्येषा नानन्द्यापि
तन्मातः कं शरणं व्रजामि तरुणी दीनाहमेकाकिनी ॥ ९ ॥
किं स्वमः किमु जागरः किमथवा रात्रिः किमासीदिदं
मोहावस्थितया मया न किमपि ज्ञातं किमेतत्सखि । यत्राम-
श्रवणादनन्तरमिदं वृत्तं तमेव प्रियं चेतो दुर्लभमप्यपास्त-
सकलव्यापारमाकाङ्क्षति ॥ १० ॥

नायकं प्रति दूतीप्रेषणम् ।

अपूजितैवास्तु गिरीन्द्रकन्या किं पक्षपातेन मनोभवस्य ।
यद्यस्ति दूती सरसोक्तिदक्षा दासः पतिः पादतले वधूनाम्
॥ १ ॥ न च मेऽवगच्छति यथा लघुतां करुणां यथा च
कुरुते स मयि । निपुणं तथैनमवगम्य वदेरभिदृति काचि-
दिति संदिदेशे ॥ २ ॥ ननु संदिदेशेति सदृशोदितया व-
पया न किंचन किलाभिदृषे । निजमैक्षि मन्दमनिशं निशितैः
कृशितं शरीरमशरीरशरैः ॥ ३ ॥ दिशि दिशि परिहासगु-

दृग्गर्भाः पिशुनगिरो गुरुगञ्जनं च तादृक् । सहचरि हृदये
निवेदनीयं भवदनुरोधवशादयं विपाकः ॥ ४ ॥ वृथा गा-
थाश्लोकैरलमलमलीकां मम रुजं कदाचिद्दूतांसौ कविवच-
नमित्वाकलयति । इदं पार्श्वे तस्य प्रहिणु परिलम्बाञ्जन-
चयसन्नवल्पोत्पीडस्थगितलिपि ताटङ्गुगलम् ॥ ५ ॥
वाच्यं तस्मै सहचरि भवद्भरिविश्लेषवह्नौ खैहेरिद्धे मम
वपुरिदं कामहोता जुहोति । प्राणानस्मै तदिहसुचितं
दक्षिणां दातुमीहे तत्रादेशो भवतु भवतां यच्चमेषाम-
धीशः ॥ ६ ॥ जीवामीति वियोगिनी यदि लिखे-
दत्रैव वृत्ताः कथा अद्य श्लोऽथ मरिष्यतीति मरणे काला-
त्ययः किं कृतः । आगन्तव्यमिहेति संप्रति सखे संभावना
निष्फला भ्रातः संप्रति याहि नास्ति लिखितं तद्दूहि यत्ते
क्षमम् ॥ ७ ॥ उल्लङ्घ्यापि सखीवचः समुचितासुलङ्घ्य
लज्जामलं भित्त्वा भीतिभरं निरस्य च निजं सौभाग्यगर्वं
मनाक् । आज्ञां केवलमेव मन्मथगुरोरादाय नूतं मया त्वं
निःशेषविलासिवर्गगणनाचूडामणिः संभृतः ॥ ८ ॥ दूति
त्वं तरुणी युवा स चपलः श्यामास्तमोभिर्दिशः संदेशः
स रहस्य एव विपिने संकेतकावासकः । भूयोभूय इमे वस-
न्तमरुतश्रेतो नयन्त्यन्यथा गच्छ क्षेमसमागमाय निपुणे
रक्षन्तु ते देवताः ॥ ९ ॥

नायकस्याग्रे दूत्युक्तयः ।

सुभग त्वत्कथारम्भे कर्णकण्डूतिलालसा । उज्ज्वलभव-
दनाम्भोजा भिनन्त्यङ्गानि साङ्गना ॥ १ ॥ त्वयि दृष्टे कुर-
ङ्गाश्याः संसेते मदनव्यथा । यथा ह्युदयभाजीन्दौ ग्लानिः
कुमुदसंहतेः ॥ २ ॥ विरहे तव तन्वङ्गी कथं क्षपयतु
क्षपाम् । दारुणव्यवसायस्य पुरस्ते भणितेन किम् ॥ ३ ॥
सा सुन्दर तव विरहे सुतनुरियन्मात्रलोचना सपदि । ए-
तावतीमवस्थां याता दिवसैरियन्मात्रेः ॥ ४ ॥ तत्र विरहे
विधुवदना मदनाधिक का न सीदन्ति । सीदन्ति विरहे
यस्याः साधु तपस्याफलं तस्याः ॥ ५ ॥ प्राणेश तव विर-
हिर्णा हिमकरकिरणेषु हर्म्यमिलितेषु । संतापनिःसहाङ्गी
सुखति निचयं चकोराणाम् ॥ ६ ॥ अनयनपथे प्रिये न
व्यथा यथा दृश्य एव दुःप्रापे । म्लानैव केवलं निशि तप-
नशिला वासरे ज्वलति ॥ ७ ॥ सा सर्वथैव रक्ता रागं
गुञ्जय न तु मुखे वहति । वचनपटोस्तव रागः केवलमास्ये
शुकस्येव ॥ ८ ॥ न सवर्णो न च रूपं न संस्क्रिया नैव
सा प्रकृतिः । बाला त्वद्विरहापदि जातापभ्रंशभावेव ॥ ९ ॥
सा विरहदहनदना मृत्वा मृत्वापि जीवति वराकी । सारीव

कितव्य भवतानुकूलिता पातिताक्षणे ॥ १० ॥ गायति गीते
शंसति वेशे वादयति सा विपञ्चीषु । पाठयति पञ्जरशुकं
तव संदेशाक्षरं रामा ॥ ११ ॥ तव विरहमसहमाना सा
तु प्राणान्विसुक्तवती । किंतु तथाविधमङ्गं न सुलभमिति
ते न सुखन्ति ॥ १२ ॥ अभिनवनलिनीकिसलयमृणालवल-
यादि द्रवदहनराशिः । सुभग कुरङ्गदृशोऽस्या विधिवश-
तस्त्वद्वियोगपविपाते ॥ १३ ॥ त्वद्विरहे विस्तारितरजनौ
जनितेन्दुचन्दनद्वेषे । विसिनीव माघमासे विना हुताशेन
सा दग्धा ॥ १४ ॥ या दक्षिणा त्वमस्यामदक्षिणो दक्षि-
णस्तदितरस्याम् । जलधिरिव मध्यसंस्थो न वेलयोः सदृश-
माचरसि ॥ १५ ॥ अनुरागवर्तिना तव विरहेणोग्रेण सा
गृहीताङ्गी । त्रिपुररिपुणेव गौरी वरतनुरंधावशिष्टेव ॥ १६ ॥
अगणितगुणेन सुन्दर कृत्वा चारित्रमप्युदासीनम् । भवता-
नन्यगतिः सा विहितावर्तनं तरणिरिव ॥ १७ ॥ कितव्य
प्रपञ्चिता सा भवता मन्दाक्षमन्दसंचारा । बहुदायैरपि सं-
प्रति पाशकमारीत्र नायाति ॥ १८ ॥ रूढ का परपुष्टे मन्दे
का हन्तं मार्कते चर्चा । त्वयि गतवति हृदयेशे जीवनदा-
तापि जीवनं हरति ॥ १९ ॥ कुशलं तस्या जीवति कुशलं
पृच्छामि जीवतीत्युक्तम् । पुनरपि तदेव कथयसि मृता नु
कथयामि या श्रसिति ॥ २० ॥ उद्धृयेत नतम्रः पक्षमि-
पातोद्भवैः पवनैः । इति निर्निमेषमस्या विरहवयस्या
विलोकते वदनम् ॥ २१ ॥ त्वयि दृष्ट एव तस्या
निर्वाति मनो मनोभवज्वलितम् । आलोके हि हिमांशोर्वि-
कसति कुमुदं कुमुदुल्लयाः ॥ २२ ॥ तव विरहे हरिणाक्षी
निरीक्ष्य नवमालिकां दलिताम् । हन्त नितान्तमिदानीमाः
किं हतजल्पितैरथवा ॥ २३ ॥ स्मरशरशतविधुगाया भणामि
सख्याः कृते किमपि । क्षणमिह विश्राम्य सखे निर्दयहृद-
यस्य किं वदाम्यथवा ॥ २४ ॥ तव विरहे मलयमरुद्वान-
नलः शशिरुचोऽपि सोष्माणः । हृदयमरुतमपि भिन्ते न-
लिनीदलमपि निदाघरविरसाः ॥ २५ ॥ व्यजनं व्यजनं
जलं जलं घनसारो घनसार इत्यपि । अवरोधगृहेषु सुभ्रुवां
कुररीणाभिव कातरो ध्वनिः ॥ २६ ॥ मम रूपकीर्तिमहर-
द्भुवि यस्तदनुप्रविष्टहृदययमिति । त्वयि मत्सरादिव निर-
स्तदयः सुतरां क्षिणोति खलु तां मदनः ॥ २७ ॥ तव सा
कथासु परिषट्टयति श्रवणं यदङ्गुलिमुखेन सुदुः । घनतां
भुवं नयति तेन भवद्गुणपूराभूतितमनुस्रतया ॥ २८ ॥ उपता-
प्यमानमलघृष्णिमभिः श्रसितैः सितेतरसरोजदृशः । द्रवतां
न नेतुमधुरं क्षमते नवनागवल्लिदलरागरसः ॥ २९ ॥
दधति स्फुटं रतिपतेरिषवः शिततां यदुत्पलपलाशदृशः ।

हृदयं निरन्तरश्च हृत्कठिनस्तनमण्डलावरणमप्यभिदन् ॥३०॥
 कुसुमादपि स्मितदृशः सुतरां सुकुमारमङ्गमिति नापरथा ।
 अनिशं निजैरकरुणः करुणं कुसुमेपुरुचपति यद्विद्विशिखैः
 ॥ ३१ ॥ विषतां निषेवितमपक्रियया ससुपैति सर्वमिति स-
 त्यमदः । अमृतसुतोऽपि विरहाद्भवतो यदम् दहन्ति हिम-
 रश्मिरुचः ॥ ३२ ॥ उदितं मियां प्रति सहादेमिति श्रद-
 धीयत प्रियतमेन वचः । विदितेङ्गिते हि पुर एव जने स-
 सुदीरिताः खलु लग्नित गिरः ॥ ३३ ॥ त्वं विनिर्जितम-
 नोभवरूपः सा च सुन्दर भवत्यनुरक्ता । पद्मभिर्युगपदेव
 शरैस्तां तापयत्यनुशयादिव कामः ॥ ३४ ॥ क्षणमपि विरहः
 पुरा न सेहे नयननिमीलनस्त्रिचया यया ते । श्रसिति कथ-
 मसौ रसालशाखां चिरविरहेण विलोक्य पुष्पिताम्राम् ॥ ३५ ॥
 सखि दयितमिहानयेति सा मां प्रहितवती कुसुमेपुणाभि-
 तसा । हृदयमहृदया न नाम पूर्वं भवदुपकण्ठसुपागतं विवेद
 ॥ ३६ ॥ चिरमपि कलितान्यपारयन्त्या परिगदितुं परिशुष्यता
 मुखेन । गतघृण गमितानि सत्सखीनां नयनयुगेः सममा-
 द्र्तां मनांसि ॥ ३७ ॥ अचकमत सपलवां धरित्रीं स्रुसु-
 र्भिं विरहय्य पुष्पशय्याम् । भृशरतरिमवाप्य तत्र चा-
 स्वास्तव सुखशीतसुपैतमङ्गमिच्छा ॥ ३८ ॥ हारावशेषा
 ननु कण्ठनाला त्वन्नामशेषा रसना तदीया । लावण्यशेषा
 तनुमात्रयष्टिस्त्वद्भयानशेषं परमं तदायुः ॥ ३९ ॥ तस्या
 महाविरहवद्विद्विशिखाकलापतप्तं स्थितोऽसि हृदये सततं प्रि-
 यायाः । प्रालेयसीकरसमे हृदि सा कृपालो वाला क्षणं व-
 सति नैव खलु त्वदीये ॥ ४० ॥ अङ्गानि मे दहतु कान्त-
 वियोगवह्निः संरक्षतां प्रियतमो हृदि वर्तते यः । इत्याशया
 शशिसुखी गलदश्रुविन्दुघ्राभिर्कृष्णमभिषिञ्चति हृत्पदेशम्
 ॥ ४१ ॥ संकेतकुञ्जसुवि सा शयनोपधानव्यालंकृतं सुभग
 कृण्डलिनं न वेद । तत्कण्ठलघ्नघनचन्दनमन्धलुब्धस्तत्रैव
 निश्चलमुद्रास चिराय सोऽपि ॥ ४२ ॥ राकासुधाकरकरैर्न-
 लिनीदलैश्च नीहारहारघनसारभरैः किमैतैः । किंवा भयेन
 हरिचन्दनपङ्कसेकैर्न त्वां विना मृगदृशः परितापशान्तिः
 ॥ ४३ ॥ त्वामञ्जनीयति कलासु विलोकयन्ती त्वां श-
 ष्वती कुवलयीयति कर्णपूरम् । त्वां पूर्णमाविधुसुखी हृदि
 भावयन्ती वक्षोनिलीननवनीलमणीकरोति ॥ ४४ ॥ अवि-
 रलपरिवाहैरश्रुणः सारणीनां स्मरदहनशिखोष्णश्वासपूरैश्च
 तस्याः । सुभग वत कृशाङ्ग्याः स्पर्धयान्योन्यमेभिः क्रियत
 इव पुत्रोभूः पङ्किला पांसुला च ॥ ४५ ॥ स्मरदश्रुनिमित्तं गृहसु-
 न्नेतुमस्याः सुभग तव कथायां प्रस्तुतायां सखीभिः । भवति
 विततपृष्ठोदस्तपीनस्तनाग्रा ततवलथितबाहुर्जुम्भितैः साङ्ग-

मङ्गैः ॥ ४६ ॥ विपुलपुलकपालिः स्फीतसीत्कारमन्तर्जनित-
 जडिमकाकुट्याकुलं व्याहरन्ती । तव कितव विधायामन्द-
 कंदर्पचिन्तारसजलनिधिमया ध्यानलभा मृगाक्षी ॥ ४७ ॥
 अङ्गुलज्वरदुतवहश्च्युति ध्यानमुद्रा कण्ठे जीवः कर-
 किसलये दीर्घशायी कपोलः । अंसे वेणी कुचपरिसरे च-
 न्दनं वाचि मौनं तस्याः सर्वं स्थितमपि न तु त्वां विना
 कापि चेतः ॥ ४८ ॥ किं पृथेन द्रुततरमितो गम्यतां सा
 प्रिया ते दृष्टा मार्गं दिवसमखिलं साक्षमेका मथैवम् ।
 पान्थे पान्थे त्वमिति रसोद्गीवमालोकयन्ती दृष्टे दृष्टे न
 भवति भवानित्युदश्रुर्वलन्ती ॥ ४९ ॥ चित्रोक्तीर्णादपि
 विषधराद्वीतिभाजो निशायां किं नु मृमस्त्वदभिसरणे सा-
 हसं नाथ तस्याः । ध्वान्ते यान्त्या यदतिनिश्चृतं बालया
 सप्रकाशत्रासात्पाणिः पथि फणिकणारत्नरोधी व्यधायि
 ॥ ५० ॥ यावद्यावद्भवति कलया पूर्णकामः शशाङ्कस्ताव-
 तावद्दुचितिमययपुः क्षीयते सा मृगाक्षी । मन्ये धाता घट-
 यति विधुं सारमादाय तस्यास्तस्मात्थावन्न भवति संखे
 पूर्णमा तावदेहि ॥ ५१ ॥ हस्ताम्भोजे वदनमलकानाय-
 तान्बाहुर्मूलं द्वारि स्वैरं नयनमधरे तर्जनीं संनिधाय ।
 दीर्घोच्छ्वासं विरतविषयास्वादमुत्कण्ठितोष्णं मुग्धाक्षी त्वां
 हृदि विदधती वाष्पमाविष्करोति ॥ ५२ ॥ आद्यः कोप-
 स्तदनु मदनस्त्वद्वियोगस्तृतीयः शान्त्यै दूतीवचनमपरः
 पञ्चमः शीतमानुः । इत्थं बाला निरवधि परं त्वां फलं
 प्रार्थयन्ती हा हा पञ्चज्वलनमधुना सेवेते योगिनीव ॥ ५३ ॥
 धातुः शिल्पातिशयनिकपस्थानभेषा मृगाक्षी रूपे देवोऽप्य-
 यमनुपमो दत्तपादः स्मरस्य । जातं देवात्सदृशमनयोः संगतं
 यत्तदेतच्छृङ्गारस्योपनतमधुना राज्यमेकातपत्रम् ॥ ५४ ॥
 अभ्रध्वानैर्मुखरितदिशः श्रेणयस्तोयदानां धारासारैर्धरणिव-
 लयं सर्वतः प्रावयन्ति । तेन स्नेहं वहति विपुलं मत्सखी यु-
 क्तमेतत्त्वं निःस्नेहो यदसि तदिदं नाथ मे विस्मयाय ॥ ५५ ॥
 प्रादुर्भूते नवजलधरे त्वत्पथं द्रष्टुकामाः प्राणाः पङ्करुहदल-
 दृशः कण्ठदेशं प्रयान्ति । अन्यत्किं वा तव मुखविधुं द्रष्टु-
 मुञ्चयि गन्तुं वदः पथं सृजति विसिनीपलवस च्छलेन
 ॥ ५६ ॥ गृहीतं ताम्बूलं परिजनवचोभिः कथमपि स्मर-
 त्यन्तःशून्या सुभग तव मूर्तिं प्रतिदिनम् । तथैवास्ते हस्तः
 कलितफणिवह्नीकिसलयस्यैत्रासीत्तस्याः कसुकफलका-
 लीपरिचितम् ॥ ५७ ॥ गलत्येका मूर्च्छा भवति पुनरन्या
 यदनयोः किमप्यासीन्मध्ये सुभग सकलयामपि निशि ।
 लिखन्त्यास्तत्तस्याः कुसुमशरलेखं तव कृते समाप्तिं स्व-
 स्तीति प्रथमपदभागोऽपि न गतः ॥ ५८ ॥ सखीभिर्क्षां

याचे बत नतशिरास्त्वामिदमहं न चेदस्ति प्रीतिः कुरु तदपि कारुण्यकणिकाम् । अवस्था सा तस्याः सुकृतमय-
मस्यां किमपरं प्रमोहो विश्रामस्त्वमथ मरणं वा प्रतिकृतिः ॥ ५९ ॥ विमुखन्त्या प्राणांश्रिविरहदुःखासहनया तथा
संदिष्टं ते कठिनहृदयापश्चिममिदम् । अपलं बालैकाम विधिहतायाः सलिलदा तथा नेयं सेव्या व्यसनरुचये
दीयत इति ॥ ६० ॥ न हारं नाहारं कलयति विहारं विषमिव स्मरन्ती सा रामा सुभग भवतश्चागमदिनम् । परं
क्षीणा दीना परमसुखहीना सुवदना कुहूपक्षगलौचचपलन-
यनाङ्गीकृतगतिः ॥ ६१ ॥ क्षणं मूर्च्छामेति भ्रमति परितो-
ऽथ क्षणमपि क्षणं प्रैति स्तम्भं निरवधि भवद्भयाननिरता ।
क्षणं स्वप्ने बाला तव सुभग योगं च लभते क्षणं तेजः शोभनीयनजमथ ध्यायति यमम् ॥ ६२ ॥ कुसुमशयने-
ऽप्यङ्गं ताम्यत्यनङ्गविवर्तनं वदनपवनैः श्यामच्छायो बभूव सखीजनः । हृदयनिहितः शीतो लेपश्छमीति रवं करोत्यहह
कठिनावस्था तस्यास्त्वयैवमुपेक्ष्यते ॥ ६३ ॥ विरहविषमः कामः कामं तनुं कुरुते तनुं दिवसगणनादक्षश्चायं व्यपेत-
घृणोपमः । त्वमपि वशगो मानव्याधेर्घिचिन्तय नाथ हे किसलयमृदुर्जाविल्येवं कथं प्रमादजनः ॥ ६४ ॥ मृगशिशु-
दृशस्तस्यास्तापं कथं कथयामि ते दहनपतिता दृष्टा मूर्ति-
भया न हि वैधवी । इति तु विदितं नारीरूपः स लोकदृशां सुधा तव शठतया शिल्पोत्कर्षो विधेर्विघटिष्यते ॥ ६५ ॥
मुहुर्लज्जनवीजनेः सरसचन्दनासंचनेः सरोजदलेष्यन्नैरपि न चेष्टते सुन्दरी । तथापि तव नामनि प्रियसखीभिरावे-
दिते निवेदयति जीवितं श्रवणमीक्षि रोमोद्गमः ॥ ६६ ॥ गेहादङ्गणमङ्गणादपि बहिर्वाभ्याच्च पृथ्वीतलं तामार्तिं यदि
वेत्ति सैव सुसुखी किं चान्यदाचक्षमहे । पर्यङ्केऽपि तवाङ्ग-
सङ्गसुभगैः स्वेदाम्भसां निर्झरैर्धारामण्डपतामनीयत तथा तस्मिन्नुदत्या मुहुः ॥ ६७ ॥ दृष्टे चन्द्रमसि प्रलूनतमसि व्योमा-
ङ्गणस्थेयसि स्फूर्जन्निर्मलेतेजसि त्वयि गते दूरं निजप्रयसि । श्वासं कैवळकोरक्रीयति सुखं तस्याः सरोजीयति धीरोदीयति मन्मथो मृगदृशो दृक्चन्द्रकान्तीयति ॥ ६८ ॥ आवासो
विपिनायते प्रियसखीमालापि जालायते तापो निःश्रसितेन दावदहनज्वालाकरालायते । सापि त्वद्विरहेण हन्त हरि-
णीरूपायते हा कथं कन्दर्पोऽपि यमायते विरचयन्शार्दूल-
विक्रीडितम् ॥ ६९ ॥ अच्छिन्नं नयनाम्बु बन्धुषु कृतं तापः सखीष्वाहितो दैन्यं न्यस्तमशेषतः परिजने चिन्ता गुरुभ्योऽर्पिता । अद्य श्वः किल निर्धृतिं व्रजति सा श्वासैः परं खिद्यते विश्रब्धो भव विप्रयोगजनितं दुःखं विभक्तं

तया ॥ ७० ॥ त्वच्चिन्तापरिकल्पितं सुभग सा संभाव्य रोमाञ्चिता शून्यालिङ्गनसंचलद्भुजयुगेनात्मानमालिङ्गति । किं चान्यद्विरहदुःख्याप्रगमनीं संप्राप्य मूर्च्छां चिरात्प्रत्युज्जी-
वति कर्णमूलपतितैस्त्वन्नाममन्त्राक्षरैः ॥ ७१ ॥ नीरगा मृगलाञ्छने सुखमपि खं नेक्षते दर्पणे वस्ता कोकिलकृजि-
तादपि गिरं नोन्मुद्रयत्यात्मनः । चित्रं दुःसहदाहदायिनि शृतद्वेषापि पुष्पाशुभे सा बाला सुभगं प्रति प्रतिपदं प्रेमा-
धिकं पुष्यति ॥ ७२ ॥ उन्मीलन्ति नखैर्लुनीही वहति क्षौमाञ्छलेनाद्युषु क्रीडाकाननमाविशन्ति वलयकाणैः समु-
न्नासय । इत्थं वञ्जुलदक्षिणानिलकुहकण्ठेषु साङ्केतिकव्या-
हाराः सुभग त्वदीयविरहे तस्याः सखीनां मिथः ॥ ७३ ॥ वर्षन्ति स्तनयित्त्रो न सरले धारा गृहे वर्तते गर्जन्ति प्रतिकूलवादिनि न ते द्वारे स्थिता दन्तिनः । इत्येवं ग-
मितो घनव्यतिकरः सा राजपुत्री पुनर्वातो वाति कदम्बपु-
ष्पसुरभौ केन प्रतारिष्यते ॥ ७४ ॥ संप्राप्तेऽवधिवामरे क्ष-
णमनु त्वद्दृष्टमंवातायनं वारंवारमुपेत्य निष्कृप तथा निश्चित्य किञ्चिच्चिरम् । संप्रत्येव निवेद्य केलिकुररीः सासं सखीभिः शिशोर्माधव्याः सहकारकेण करुणः पाणिग्रहो निर्मितः ॥ ७५ ॥ नायं सुधति सुधुवामपि तनुत्यागे त्रियोगञ्जरस्ते-
नाहं विहिताञ्जलिर्युतुपते पृच्छामि सत्यं वद । ताम्बूलं कुसुमं पटीरसुदकं यद्दन्धुभिर्दीयते स्यादत्रैव परत्र तत्किमुचितज्वा-
लावलीदुःसहम् ॥ ७६ ॥ श्वासान्मुञ्चति भूतले विलुठति त्वन्मार्गमालोकेते दीर्घं रोदिति निक्षिपत्वविरतं क्षामां भुजा-
वहरीम् । किं च प्राणममा न काङ्क्षितवती स्वप्नेऽपि ते संगमं निद्रां वाञ्छति न प्रयच्छति पुनर्दग्धो विधिस्तामपि ॥ ७७ ॥ कोदण्डो विशिखो मनोनिवसतिः कामस्य तस्या अपि भ्रूवह्नी नयनाञ्चलं मनसि ते वासः समुन्मीलति । इत्थं साम्यविधौ तयोः प्रभवति स्वामिंस्तथा स्निहतां तन्वाना तनुतां क्रमाद-
तनुतां नैषा यथा नञ्छति ॥ ७८ ॥ शोकोत्पत्तिरशोकतः सुमनसो यद्द्वैतमसोदयो वैरस्यं च रसालतो विकलता ता-
वत्कलानां निधेः । किं चान्यन्नलदो भवत्यनलदो निर्णीत-
सुनीयते वामः केवलमेक एव न भवानस्यामशेषं जगत् ॥ ७९ ॥ नैपुण्यं कलकण्ठकोमलगिरां पूर्णस्य शीतद्युतेस्ति-
ग्मत्वं बत दक्षिणस्य मरुतो दाक्षिण्यहानिश्च ताम् । स्तर्त-
व्याकृतिमेव कर्तुमबलानं संनाहमातन्वते तद्विभ्रः क्रियते तृणादिचलनोद्भूतैस्त्वदासिभ्रमैः ॥ ८० ॥ या चन्द्रस्य कल-
ङ्किनो जनयति स्मरणनेन त्रपां वाचा मन्दिरकीरसुन्दर-
गिरो या सर्वदा निन्दति । निःश्वासेन तिरस्करोति कम-
लामोदाग्वितात्यानिलान्तासै रैरेव रहस्त्वया विरहिता कां-

चिदशां नीयते ॥ ८१ ॥ चन्द्रं चन्दनकर्दमेन लिखितं चित्राय त्वयि चिन्तिते स्मृतिभुवा सज्जीकृतं स्वं धनुर्वीर्यं
संमार्ष्टे दद्याधरा कामः पुष्पशरः किलेति सुमनोवर्गं लुनीते धर्तुमुपागतेऽङ्कुलिधुगे बाणा गुणं योजिताः । प्रारब्धे तत्र
च यत् । वन्द्यं निन्दति यच्च मन्मथमसौ भङ्क्त्वाग्रहस्ता- चित्रकर्मणि पुनस्तद्वाणभित्ना सती भित्तं द्रागवलम्ब्य सिंह-
ङ्गुलीस्तत्कामं सुभग त्वया वरतनुर्जातृतां लम्बिता लपते सा तत्र चित्रायते ॥ ९२ ॥ आदावज्जनपुञ्जलिसवपुषां
॥ ८२ ॥ तापोऽम्भःप्रसूतिपचः प्रचयवाग्वाण्यः प्रणालो- श्वासानिलोहासितप्रोत्सर्पद्विरहानलेन च ततः संतापितानां
चितः श्वासाः कम्पितदीपवर्तिकलिकाः पाण्डिभि मधं वपुः । दशाम् । संपत्येव निपेकमश्रुपयसा देवस्य चेतोमुवो भली-
किं चान्यत्कथयामि रात्रिमखिलां त्वन्मार्गवातायने हस्त- नामिव पानकर्म कुरुते कामं कुरङ्गक्षणा ॥ ९३ ॥ ज्योत्स्ना
च्छन्नरिद्धचन्द्रमहसस्तस्याः स्थितिर्वर्तते ॥ ८३ ॥ मौक्तिकदाम चन्दनरसः शीतांशुकान्तद्रवः कर्पूरं कदली
विभ्राणा हृदये त्वया विनिहितं प्रेमाभिधानं नवं शल्यं मृणालवलयान्यम्भोजिनीपल्लवाः । अन्तमीनसमास्त्वया प्र-
यद्विदधाति सा विधुरिता साधो तदाकर्ण्यताम् । श्रेते शु- भवता तस्या स्फुलिङ्गोत्तरव्यापाराय भवन्ति हन्त किम-
प्यति ताम्येति प्रलयति प्रम्लायति प्रेङ्गति भ्राम्यत्युलुठति नेनोक्तेन न ब्रूहे ॥ ९४ ॥ पाणिनीरवकङ्कणः स्तनतटी
प्रेणस्यति गेल्युन्मूर्च्छति कुञ्चति ॥ ८४ ॥ कार्थं चेत्प्र- निष्कम्पमानांशुका दृष्टिर्निश्चलतारका समभवन्निस्ताण्डवं
तिपत्कला हिमरुचः स्थूलैव चेत्पाण्डिमा लीना एव मृणा- कुण्डलम् । कश्चिन्नापितया समं कृशतनोर्भेदो भवेन्नो यदि
लिका यदि पुनर्बाष्पः कियानम्बुधिः । संतापो यदि शीतलो त्यन्नामस्मरणेन कोऽपि पुलकारम्भः समुज्जृम्भते ॥ ९५ ॥
हुतवहस्तस्याः कियद्वर्ण्यतां किं तु त्वस्मृतिमात्रमेव शरणं दत्तोऽस्याः प्रणयस्त्वयैव भवता चेयं चिरं लालिता देवा-
लावण्यशेषं वपुः ॥ ८५ ॥ सौधादुद्विजते त्यजत्युपवनं दद्य किल त्वमेव कृतवानस्या नवं विप्रियम् । मन्सुर्दुः-
द्वेष्टि प्रभामैन्दवीं द्वारात्रस्यति चित्रकैलिसदसो वेषं विषं सह एष यात्युपशमं नो सान्त्ववादैः स्फुटं हे निश्चिंश
मन्यते । आस्ते केवलमद्विजनीकिसलयप्रसारशय्यातले विशुक्तकण्ठकरणं तावत्सखी रोदितु ॥ ९६ ॥ चुडारत्न-
संकल्पोपमन्वदाकृतिरसायत्तेन चित्तेन सा ॥ ८६ ॥ सा मपांनिधिर्द्यदि भवेच्चैत्कुन्तलं गण्डकी कावेरी यदि कङ्कणं
न स्नाति न चानुलिम्पति न वा केशेषु धत्ते सजं न क्रीडासु यदि पुनर्श्रेयैकं गौतमी । मुक्तास्रकुरनिम्नगा यदि यदि
मनो दधाति न सखीरालोकेते चाटुषु । किं तु न्यस्य स्यान्मेखला नर्मदा कौशेयं यदि कौशिकी कृशतनोस्ता-
मुखांम्बुजं करतले बाष्पायमाणेक्षणं निःश्वासलपिताधरं पस्तदाप्येति वा ॥ ९७ ॥
च शयने जागर्ति ते चिन्तया ॥ ८७ ॥ सा रोमाञ्चति
सीत्करोति विलपत्युत्कम्पते ताम्यति ध्यायत्युद्भ्रमति प्रमी-
लति पतत्युद्याति मूर्च्छत्यपि । एतावत्यतनुज्वरे वरतनुर्जा-
वेन्न किं ते रसात्स्ववैद्यप्रतिम प्रसीदसि यदि त्यक्तोऽन्यथा
हस्तकः ॥ ८८ ॥ कंदर्पज्वरसंज्वराकुलतनोराश्रयमस्या-
श्रिरं चेतश्चन्दनचन्द्रमःकमलिनीचिन्तासु संताम्यति । किं
तु क्षान्तिवशेन शीतलतनुं त्वामिवभेकं प्रियं ध्यायन्ती
रहसि स्थिता कथमसौ क्षीणा क्षणं प्राणिति ॥ ८९ ॥
अङ्गेष्वामरणं करोति बहुशः पत्रेऽपि संचारिणि प्राप्तं त्वां
परिशङ्कते वितनुते शय्यां चिरं ध्यायति । इत्याकल्पविक-
ल्पतत्परचनासंकल्पलीलाशतव्यासत्तापि विना त्वया वरत-
नुर्भेषा निशां नेष्यति ॥ ९० ॥ आलम्ब्याङ्गणवापिकापरि-
सरे चूतद्रुमे मञ्जरीं सर्पत्सान्द्रपरागलम्पटरणद्रुङ्गानाशोभि-
नीम् । मन्ये स्वां तनुसुत्तरीयशकलेनाच्छाद्य बाला स्फुर-
त्कण्ठध्याननिरोधकम्पितकुचश्चासोद्गमा रोदिति ॥ ९१ ॥

नायकं प्रति नायिकासंदेशः ।

अदृष्टे दर्शनोत्कण्ठा दृष्टे विश्लेषभीरुता । नादृष्टे न च
दृष्टेन भवता विद्यते सुखम् ॥ १ ॥ आलीभिः सह भाषितं
किमपि तद्वर्त्मानि संवीक्षितं पक्षेपुः कुसुमैरपूजि कथमप्याधाय
चित्ते मनाक् । तेनापि प्रिय चेतथा मयि कृपाकार्पण्य-
मालम्बसे प्राणेश प्रबलं तदत्र निखिलं तत्प्रातिकूल्यं विधेः
॥ २ ॥ नित्यं ब्रह्म यथा स्मरन्ति मुनयो हंसा यथा
मानसं सानन्दाः स्फुटशहकीवनयुतां ध्यायन्ति रेवां गजाः ।
युष्मदर्शनलालसाः प्रतिदिनं युष्मान्स्मारामो वयं धन्यः
कोऽपि स वासरोऽत्रभविता यत्रावयोः संगमः ॥ ३ ॥
इन्दुं कैरविणीव कोकपटलीवाम्भोजिनीबान्धवं भेधं चात-
कमण्डलीव मधुपश्रेणीव पुष्पाकरम् । साकन्दं पिकसुन्दरीव
तरुणी प्राणेश्वरं प्रोषितं चेतोवृत्तिरियं मम प्रियसखे त्वां
द्रष्टुमुत्कण्ठते ॥ ४ ॥

१ चिरहविह्वला, २ ग्लानिं प्राप्नोति, ३ चलति, ४ नैर्ध्वल्याति-
शयेन सूतप्राया भवति, ५ खेदातिशयादित्यर्थः, ६ क्षीणा भवति,

नायिकां प्रति संदेशप्रेषणम् ।

दैवात्पत्यैर्जगति विचरन्निच्छया मत्प्रियां चेदाश्वासादी
तदनु कथयैर्मानकीनामवस्थाम् । आशातन्तुर्न च कथय-
तात्यन्तसुच्छेदनीयः प्राणत्राणं कथमपि करोत्यायताक्ष्याः
स एकः ॥ १ ॥

नायिकां प्रति नायकसंदेशः ।

त्वं दूरमपि गच्छन्ती हृदयं न जहासि मे । दिर्नैवसाने
छायेव पुरो मूलं वनस्पतेः ॥ १ ॥ सर्तव्योऽहं त्वया
कान्ते न स्मरिष्याम्यहं तव । स्मरणं चेतसो धर्मस्तच्चेतो
भवदाहृतम् ॥ २ ॥ त्वया मम समेतस्य कल्पा अपि
समासमाः । भवत्या विप्रयुक्तस्य कल्पकल्पः क्षणोऽपि मे
॥ ३ ॥ यतःप्रभृति ते कान्तं सुखमालोकितं मया । कामः
कामं ममाङ्गानि व्यथयत्यभितः शरैः ॥ ४ ॥ तपति तैनु-
गात्रि मदनस्त्वामनिशं मां पुनर्दहत्येव । ग्लपयति यथा
शशाङ्कं न तथा हि कुमुद्वतीं दिवसः ॥ ५ ॥ किमकारि
मन्दमतिना रतिपतिना कामतन्ननिपुणेन । स्यूतासि हरि-
णनयने हन्त हृदि ज्ञेहतन्तुना न तनो ॥ ६ ॥ कृष्णा ते
कचसंहतिरम्बुजनयने तवाधरः शोणः । त्वं सुरतरङ्गिणी
कथमभितस्तापी न ते वियोगः स्यात् ॥ ७ ॥ दूरं मुक्ता-
लतया विससितया विप्रलोभ्यमानो मे । हंस इव दर्शि-
ताशो मानसजन्मा त्वया नीतः ॥ ८ ॥ श्लिग्धमालप
सुरूक्षमेव वा त्वत्कथैव सखि मे रसायनम् । शीतलं
सलिलमुष्णमेव वा पावकं हि शमयेदसंशयम् ॥ ९ ॥
स्वप्नेऽपि देवि रमसे न मया विना त्वं स्वापे त्वया विर-
हितो मृतवद्भवामि । दूरीकृतासि विधिदुर्ललितैस्तथापि
जीवत्येवैहि मन इत्यसवो दुरन्ताः ॥ १० ॥ बलत्कचानि
वलनासहमध्यमानि कण्ठोदयत्कलरुतानि गलत्कुचानि ।
आस्वादिताधरदलान्यल्लक्षणाणि तान्येव तन्वि सुरतानि
तव स्मरामि ॥ ११ ॥ अद्यापि सुन्दरि तवाननचन्द्रबिम्बं
बन्दीकृताम्बुजयुगं परिचुम्ब्य चेतः । त्वत्संगमोद्भवसुखं
तनुते तथापि वैरं करोति करुणाविकलो विवेकः ॥ १२ ॥
त्वदीयमुखपङ्कजं यदि विधोरलं वार्तया तवाधरसुधा यदा
भवति किं मुधा नो मुधा । त्वदङ्गपरिरम्भणं भण कृतं
मुधागाहनैस्त्वदीयगनुग्रहस्तदपि क्षिधिगैन्द्रं पदम्
॥ १३ ॥ भवतु विदितं व्यर्थालापैरलं प्रिय गम्यतां तनु-
रपि न ते दोषोऽस्माकं विधिस्तु पराञ्छुखः । तव यदि
तथाभूतं प्रेम प्रपन्नमिमां दशां प्रकृतितरले का नः पीडा

गते हृतजीविते ॥ १४ ॥ यद्विन्दोर्लक्ष्मीस्ते वदनकमले
वासमकरोत्तमःस्तोमस्थेमा तव तरुणि धम्मिलहमभजत् ।
अनुप्राप्ता हारावलिमपि च तारावलिरुचिः शरण्यायाः कस्ते
मम शरणदाने परिभवः ॥ १५ ॥ भवत्या विच्छेपे गुरुहृद-
यक्षदेन तनुतां तनुर्नित्यं धत्ते सदृशमिति मत्तेभगमने ।
इदं तावच्चित्रं कमलमुखि सर्वैरवयवैः सुरूपा त्वं लोके
नियतमसुरूपा भवसि नः ॥ १६ ॥ सुमध्ये वाग्भङ्गैर्वचन-
विधिमङ्गीकुरु न वा स्मितज्योत्स्नाकान्तं कुरु वदनमेत-
न्मयि न वा । त्रिलोकीमूर्धन्या यदि विविधपुण्याधिकतया
मया दृष्टासि त्वं तदिह सफलं मेऽजनि जनुः ॥ १७ ॥
यदि प्राणा एव प्रणयपरिणाहः कथमयं विभिन्ना तेभ्य-
श्चेत्कथनियमभेदव्यवसितिः । न भिन्ना नाभिन्ना यदि
भवसि किं नाम तदसि त्वमेकासि त्वं मे कुवलयदलश्रे-
णिनयने ॥ १८ ॥ यदेकः कासारं रचयति तथा कूपम-
थवा तदाकाङ्क्षां देवो वितरतितरां श्रीपतिरपि । मया तु
त्वंद्वतोः कमलमुखि सान्द्राश्रुसलिलैः कृताः पारावारास्त-
दपि गणना ते न हृदये ॥ १९ ॥ इतो विसृप्युञ्जसुरितम-
सकृद्गाययतु मामितिः केकानेका हरतु हृदयं निर्दयमिदम् ।
इतः कामो वामः प्रहरतु मुहुः पुङ्खितशरो गतासि त्वं दूरं
चपलनयने प्राप्स्यसि कुतः ॥ २० ॥ हिमांशुश्रृङ्गाञ्जुर्नवज-
लधरो दावदहनः सरिद्वीचीवातः कुपितफणिनिःश्वासपवनः ।
नवा मही भङ्गी कुवलयवनं कुन्तगहनं मम त्वद्विच्छेपा-
त्सुमुखि विपरीतं जगदिदम् ॥ २१ ॥ आस्तां तावद्बचनर-
चनाभाजनत्वं विदूरे दूरे चास्तां तव तनुपरीरम्भसंभाव-
नापि । भूयो भूयः प्रणतिभिरहं किंतु याचे विधेया स्मारं
स्मारं स्वजनगणने कापि लेखा ममापि ॥ २२ ॥ श्यामा-
स्वङ्गं चकितहारिणीप्रेक्षणे दृष्टिपातं वक्रच्छायां शशिनि शि-
खिनां बर्हभारेषु केशान् । उत्पश्यामि प्रतनुषु नदीवीचिषु
भ्रूविलासान्दन्तैकसिन्धुचिदपि न ते चण्डि सादृश्यमस्ति
॥ २३ ॥ त्वामालिख्य प्रणयकुपितां धातुरागैः शिलाया-
मात्मानं ते चरणपतितं यावदिच्छामि कर्तुम् । असैस्ता-
वन्मुद्गुरुपचितैर्दृष्टिरालुप्यते मे कूरस्तस्त्रिपि न सहते
संगमं नो कृतान्तः ॥ २४ ॥ मामाकाशप्रणिहितभुजं
निर्दयाश्लेषहेतोर्लब्धायास्ते कथमपि मया स्वप्नसंदेशेनेषु ।
पश्यन्तीनां न खलु बहुशो न स्थलीदेवतानां मुक्ता-
स्थूलास्तरुक्सिलयेष्वश्रुलेशाः पतन्ति ॥ २५ ॥ भित्त्वा
सद्यः किसलयपुटान्देवदारुदुग्माणां ये तक्षीरसुतिसुर-
भयो दक्षिणेन प्रवृत्ताः । आलिङ्गयन्ते गुणवति मया ते
तुषाराद्रिवाताः पूर्वं स्पृष्टं यदि किल भवेदङ्गमेभित्सेवति

॥ २६ ॥ संक्षिप्येत क्षण इव कथं दीघयामा त्रियामा
सर्वावस्थासुहरपि कथं मन्दमन्दातपं स्यात् । इत्थं चेत-
श्चटुलनयने दुर्लभप्रार्थनं मे गाढोष्माभिः कृतमशरणं त्व-
द्विद्योगव्यथाभिः ॥ २७ ॥ कस्याख्याय व्यतिकरमिमं मु-
क्तदुःखो भवेयं को जानीते निभृतमुभयोरभावयोः स्नेहसा-
रम् । जानात्येकं शशधरमुखि प्रेमतत्त्वं मनो मे त्वामेवैत-
च्चिरमनुगतं तस्यिष्ये किं करोमि ॥ २८ ॥ त्वद्रूपामृतपान-
दुर्ललितया दृष्ट्या क्व विश्रम्यतां त्वद्वाक्यश्रवणाभियोगप-
रयोः श्रव्यं कुतः श्रोत्रयोः । एभिस्त्वत्परिरम्भनिर्भररसैरङ्गैः
कथं स्वीयतां कथं त्वद्विरहेण संप्रति वयं कथामवस्थां गताः
॥ २९ ॥ यत्त्वन्नेत्रसमानकान्ति सलिले मयं तदिन्दीवरं
मेधैरन्तरितः प्रिये तव सुखच्छायातुकारि शशी । येऽपि
त्वद्गमनानुकारिगतयस्ते राजहंसा गतास्त्वत्सादृश्यविनोद-
मात्रमपि मे दैवेन न क्षम्यते ॥ ३० ॥ गूढालिङ्गनगण्डचु-
म्बनकुचस्पर्शादिलीलायितं सर्वं विस्मृतमेव विस्मृतवतो
बाले खलेभ्यो भयात् । संलापस्त्वधुना सदुर्घटतमस्त-
त्रापि नातिव्यथा यत्त्वदर्शनमप्यभूदसुलभं तेनैव दूये भृशम्
॥ ३१ ॥ धन्यस्तन्वि स एष पाण्डिमवरश्रम्बन्कगोलस्थलं
धन्यं तन्वि तदेव कार्यमिह यत्प्रत्यङ्गमालिङ्गति । ध-
न्योऽयं विरहानलस्तव मनो यस्यानुवृत्तेः पदं दूरे हन्त
तया तु पातकितया मादृग्जनः सीदति ॥ ३२ ॥ न स्नानं
न च भोजनं न पठनं नान्यत्र सौख्यं धृतिर्नान्यस्त्रीजनसे-
वनं न च कथानिद्राविलासोद्यमः । किंतु त्वां परिचिन्त-
यामि सततं ध्यानेन चेतःस्थितां स्वप्नालोकनकामकेलिवि-
धिना जीवामि कान्ते तव ॥ ३३ ॥ रात्रिः कालयुगोपमा
मलयजो गन्धानिलः किं विषं सोमः सूर्यं इवाभवन्मलय-
जालेपः स्फुलिङ्गोपमः । तिक्तः सुखरगीतवाद्यपरभृत्पाराव-
तादिध्वनिर्वज्रस्याहतिरेव कर्णयुगले विच्छेदतो मे तव
॥ ३४ ॥ चन्द्रो द्वादश भास्कराः समभवन्रात्रिर्गुणानां
शतं मिथं तिक्तरसं विलेपनमहो दीप्तानलो मे तव । वि-
च्छेदान्मलयानिलः प्रियतमे किं कालकूटः श्रुतो गीतादि-
ध्वनिरेव वज्रसदशोऽरण्यं विचित्रं गृहम् ॥ ३५ ॥ स्थाना-
न्निर्गत्य दूरं व्रजति मयि चिरं मुक्तकण्ठं रुदित्वा पश्चादु-
न्मज्य नेत्रे प्रणतिमुपगता वेपमानाङ्गयष्टिः । कान्ते यन्मा-
मवोचः प्रलयघनघटाटोपबद्धान्धकारे काले कापालिकोऽपि
प्रवसति न गृहात्तन्मनो मे दुनोति ॥ ३६ ॥

दूर्ती प्रति नायिकाप्रश्नाः ।

उहापयन्त्या दयितस्य दूर्ती वध्वा विभूषां च निवेश-
यन्त्या । प्रसन्नता कापि सुखस्य जज्ञे वेषश्रिया तु प्रियवा-
र्तया तु ॥ १ ॥ अलमलमघृणस्य तस्य नाम्ना पुनरपि सैव
कथा गतः स कालः । कथय कथय वा तथापि दूर्ति प्र-
तिवचनं द्विषतोऽपि माननीयम् ॥ २ ॥ कथय निपुणे
कस्मिन्दृष्टः कथं नु कियच्चिरं किमिव लिखितं किं तेनोक्तं
कदा स इहैष्यति । इति बहुविधप्रेमालापप्रपक्षितविस्ताराः
प्रियतमकथाः स्वल्पेऽप्यर्थे प्रयान्ति न नष्टताम् ॥ ३ ॥

दृत्युपहासप्रश्नाः ।

पार्श्वान्यां सप्रहाराभ्यामधरे व्रणखण्डिते । दूर्ति सङ्ग्राम-
योग्यासि न योग्या दूतकर्मणि ॥ १ ॥ बहुनात्र किमुक्तेन
दूर्ति मत्कार्यसिद्धये । स्वमांसांन्यपि दत्तानि वक्तव्येषु तु
का कथा ॥ २ ॥ किं त्वं निगृहमे दूर्ति स्तनौ वक्रं च
पाणिना । खण्डिता एव शोभन्ते शूराधरपयोधराः ॥ ३ ॥
त्वं दूर्ति निरगाः कुञ्जं न तु पापीयसो गृहम् । किञ्चुका-
भरणं देहे दृश्यते कथमन्यथा ॥ ४ ॥ दूर्ति त्वया कृत-
महो निखिलं मनुक्तं न त्यादृशी परहितप्रवणास्ति लोके ।
श्रान्तासि हन्त मद्दुलाङ्गि गता मदर्थं सिध्यन्ति कुत्र सुकृ-
तानि विना श्रेमेण ॥ ५ ॥ रजन्त्यामन्यस्यां सुरतपरिवृत्ताव-
नुचितं मदीयं यद्रासः कथमपि हृतं तेन सुहृदा । त्वया
प्रत्यानीतं निजवसनदानात्पुनरिदं कुतस्त्वादृग्दूर्ती स्खलित-
शमनोपायनिपुणा ॥ ६ ॥ निःशेषच्युतचन्दनं स्तनतटं
निर्मूर्धैरागोऽधरो नेत्रे दूरैर्मनञ्जने पुलकिता तन्वी तथेयं
तनुः । मिथ्यावादिनि दूर्ति बान्धवजनस्याज्ञातपीडागमे
वार्पी स्नातमितो गतासि न पुनस्तस्याधमस्यान्तिकम् ॥ ७ ॥
दूर्तीदं नयनोत्पलद्वयमहो तान्तं नितान्तं तव खेदान्भ-
कणिका ललाटफलेके मुक्ताश्रियं विभ्रति । निःश्वासाः प्र-
चुरीभवन्ति नितरां हा हन्त चन्द्रात्पमे यातायातवशाद्दृथा
मम कृते श्रान्तासि कान्ताकृते ॥ ८ ॥ दूर्ति श्वासविशेष
एष किमहो चण्डि त्वराधावनान्निद्राप्रथालकवल्ली कथमहो
त्वन्नाथपादार्पणात् । निर्मृष्टाधररागपलवरुचिस्त्वत्कार्यसंज-
ल्पनाद्वासस्तस्य किमङ्गसंगतमहो विश्वासहेतोस्तव ॥ ९ ॥
श्वासः किं त्वरितागता पुलकिता कसात्प्रसादः कृतः सस्ता
वेण्यपि पादयोर्निपतनान्नीवी गमादागमात् । खेदाद्रिं सुख-
मातपेन गमितं क्षामा किमत्युक्तिर्मिदृति म्लानसरोरुहाकृ-
तिधरस्यौष्ठस्य किं वक्ष्यसि ॥ १० ॥ स्विन्नं केन मुखं दि-

वाकरकरैस्ते रागिणी लोचने रोपात्तद्वचनोत्थिताद्विलुलिता नीलालका वायुना । अष्टं कुङ्कुममुचरीयकषणात्कान्तासि गत्यागतैर्युक्तं तत्सकलं किमत्र वद हे दूति क्षतस्याधरे ॥ ११ ॥ सायं ज्ञानमुपासितं मलयजेनाङ्गं समालेपितं यातोऽस्ताचलमौलिमम्बरमणिर्विश्रधमन्दा गतिः । आश्चर्यं तव सौकुमार्यमभितः क्लान्तासि येनाधुना नेत्रद्वन्द्वममीलन-व्यतिकरं शक्नोमि तेनासितुम् ॥ १२ ॥

नायिकां प्रति नायकावस्थाकथनम् ।

पदशब्दलीनहृदयो रूपालंकारभाववानिपुणः । कविरिव सचिन्तमुद्रस्तरुणि तवार्थे परं स युवा ॥ १ ॥ परिहरति रतिं मतिं लुनीते स्खलतितरां परिवर्तते च भूयः । इति तव विषमा दशास्य देहं परिभवति प्रसभं किमत्र कुर्मः ॥ २ ॥ विकिरति मुहुः श्वासात्राशां पुरो मुहुरीक्षते प्रवि-शति मुहुः कुञ्जाकुञ्जं मुहुर्वहुं ताम्यति । रचयति मुहुः शय्यां पर्याकुलं मुहुरीक्षते मदनकदनक्लान्तः कान्ते प्रियस्तव वर्तते ॥ ३ ॥ सा मां द्रक्ष्यति वक्ष्यति स्मरकथां प्रत्यङ्ग-मालिङ्गनैः प्रीतिं यास्यति रंख्यते सखि समागल्येति चिन्ता-कुलः । मार्गं पश्यति वेपते पुलकयत्यानन्दति खिद्यति प्रत्युद्गच्छति मूर्च्छति स्थिरतमःपुञ्जे निकुञ्जप्रियः ॥ ४ ॥ पूर्वं यत्र समं त्वया रतिपतेरासादिताः सिद्ध्यस्तस्मिन्नेव निकुञ्जमन्थमहातीर्थे पुनर्माधवः । ध्यायेस्त्वामनिशं ज-पन्नपि त्वैवालापमन्त्रावलीभूयस्त्वत्कुचकुम्भनिर्भरपरीरम्भा-मृतं वाञ्छति ॥ ५ ॥

सूर्यास्तमनसमयवर्णनम् ।

भद्रसंस्कारसंपन्नास्तन्वदौदन्वतीरपः । एतन्नयीमयं ज्योतिरादित्यारुख्यं निमज्जति ॥ १ ॥ तापनैरिव तेजोभिर्द-ग्धनिर्वाणमेचकाः । दिशो जाताः प्रतीची तु समुदाचरति क्रमात् ॥ २ ॥ पुराणरश्मिजालेषु सस्तेष्वस्तावल्म्बनम् । विन्वमम्बुरुहां नेतुरम्बरादवल्म्बते ॥ ३ ॥ विलोक्य संगमे रागं पश्चिमाया विवस्वतः । कृतं कृष्णं सुखं प्राच्या नहि नार्यो विनेर्ध्याया ॥ ४ ॥ करिष्यति कलानाथः कुतुकी कर-मम्बरे । इति निर्वाण्यामास रविदीपं निशाङ्गना ॥ ५ ॥ निलीयमानैर्विहगैर्निमीलद्भिश्च पङ्कजैः । विकसन्त्या च मालत्या गतोऽस्तं ज्ञायते रविः ॥ ६ ॥ अस्तं गतवति स-वितरि भर्तारि भ्रंशुपं निवेश्य कोशान्ते । कमलिन्योऽपि रमन्ते

किमत्र चित्रं मुगाक्षीणाम् ॥ ७ ॥ कृतोपकारं प्रियबन्धुमर्कं मा द्राक्ष्म हीनांशुमघः पतन्तम् । इतीव मत्वा नलिनीवधू-भिर्निमीलितान्यम्बुरुहेक्षणानि ॥ ८ ॥ सांध्यरागरुधिरारु-णमारात्रिःपपात रविमण्डलमन्धो । क्रूरकालकैरवालवितुर्न वासरस्य सहसैव शिरो नु ॥ ९ ॥ नो रविर्न च तमो न तमीशो न चुतिर्ग्रहणो न च संध्या । यादशी प्रथमतः किल सृष्टेस्तादगेव भुवनं श्रियमूहे ॥ १० ॥ भातुविन्वमि-दमस्तगामि च प्रोद्यतं कुमुदबन्धुमण्डलम् । दृश्यते रतिपतेः प्रवासिनां क्रोधरक्तमिव लोचनद्वयम् ॥ ११ ॥ स्थानमा-ह्निकमपास्य दन्तिनः सङ्घकीविटपभङ्गवासितिम् । आविभात-चरणाय गृह्यते वारि वारिरुहवद्वषट्पदम् ॥ १२ ॥ पश्य पश्चिमदिगन्तलम्बिना निर्मितं कथमिदं विवस्वता । दीघया प्रतिमया सरोम्भसां तापनीयमिव सेतुबन्धनम् ॥ १३ ॥ उत्तरन्ति विनिकीर्य पल्वलं गाढपङ्कमतिवाहितातपाः । दंष्ट्रिणो वनवराहयूथपा दृष्टमञ्जुरबिसाङ्कुरा इव ॥ १४ ॥ एष वृक्षशिखरे कृतास्पदो जातरूपरसगौरमण्डलः । हीय-मानमहुरत्ययातपं पीवरोरु पिबतीव बर्हिणः ॥ १५ ॥ पूर्वभागतिमिरप्रवृत्तिभिर्व्यक्तपङ्कमिव जातेमकतः । खं हृता-तपजलं विवस्वता भाति किञ्चिदिव शेषवत्सरः ॥ १६ ॥ आविशद्विरेकृताङ्गणं मूर्गमूलसेकसरसैश्च वृक्षकैः । आश्रमाः प्रविशदश्र्यधेनवो विभ्रति श्रियमुदीरिताम्रयः ॥ १७ ॥ बद्ध-कोशमपि तिष्ठति क्षणं सावशेषविवरं कुशेशयम् । पट्पदाय वसतिं अहीष्यते प्रीतिपूर्वमिव दातुमन्तरम् ॥ १८ ॥ दूर-लग्नपरिमेयरश्मिना वारुणी दिगरुणेन भानुना । भाति केसरवतेव मण्डिता बन्धुजीवतिलकेन कन्यका ॥ १९ ॥ सांध्यमस्तमितशेषमातपं रक्तलेखमपरा बिभर्ति दिक् । सं-परायत्रसुधा सशोणितं मण्डलाग्रमिव तिर्थयुत्थितम् ॥ २० ॥ कोऽत्र भूमिवलये जनानमुधा तापयन्सुरिमेति संपदम् । वेदयन्निति दिनेन भानुमानासासद चरमाचलं ततः ॥ २१ ॥ मध्यमोपलनिभे लसदंशवेकतश्च्युतिमुपेयुषि भानौ । दोरुवाह परिवृत्तिविलोकां हारयष्टिमिव वासरलक्ष्मीम् ॥ २२ ॥ अंशुपाणिभिरतीव पिपासुः पन्नजं मधु भृशं रसयित्वा । क्षीवतामिव गतः क्षितिमेण्यडोहितं वपुरुवाह पतङ्गः ॥ २३ ॥ मुक्तमललघुरञ्जितपूर्वः पश्चिमे नमसि संभृतसान्द्रः । सामि मज्जति रवौ न विरेजे खिन्नजिह्व इव रश्मिसमूहः ॥ २४ ॥ कान्तदूत्य इव कुङ्कुमताम्राः सायमण्डनमभि त्वरयन्त्यः । सादरं दृष्टशिरं वनिताभिः सौघजालपतिता रविभासः ॥ २५ ॥

अग्रसानुषु नितान्तपिशङ्गैर्भूरुहान्मृदुकरैरवलम्ब्य । अस्तशै-
लगहनं नु विवस्वानाविवेश जलधिं नु महीं नु ॥ २६ ॥
आकुलश्रलपतत्रिकुलानामारचैरनुदितौषसरागः । आययाव-
हरिदश्वविपाण्डुस्तुल्यतां दिनमुखेन दिनान्तः ॥ २७ ॥ आ-
स्थितः स्थगितवारिदपङ्क्या सन्ध्या गगनपश्चिमभागः ।
सोर्माविद्रुमवितानविभासा रञ्जितस्य जलधेः श्रियमूहे ॥ २८ ॥
प्राञ्जलावपि जने नतमूर्ध्नि प्रेम तत्पवणचेतेसि हित्वा ।
सन्ध्यानुविदधे विरमन्त्या चापलेन सुजनेतरमैत्री ॥ २९ ॥
अभितापसपदमथोष्णरुचिर्निजतेजसामसहमान इव । प-
यसि प्रपित्सुरपराम्बुनिधेरधरोढुमस्तगिरिमभ्यपतत् ॥ ३० ॥
गतया पुरः प्रतिगवाक्षमुखं दधती रतेन भृशमुत्सुकताम् ।
सुहृन्तरालभुव्रमस्तगिरिः सवितुश्च योषिदमिमीत दृशा ॥
३१ ॥ विरलातपच्छविरनुष्णवपुः परितो विपाण्डु दधद-
भ्रशिरः । अभवद्गतः परिणतिं शिथिलः परिमन्दसूर्यनयनो
दिवसः ॥ ३२ ॥ अपराह्णशीतलतरेण शनैरनिलेन लोलित-
लताङ्गुलये । निलयाय शाखिन इवाह्वयते ददुराकुलाः ख-
गकुलानि गिरः ॥ ३३ ॥ उपसन्ध्यामास्त तनु सानुमतः
शिखरेषु तत्क्षणमशीतरुचः । करजालमस्तसमयेऽपि सता-
मुचितं खलुच्चतरमेत्य पदम् ॥ ३४ ॥ नवकुङ्कुमारुणपयो-
धरया स्वकरावसक्तचिराम्बरया । अतिसक्तिमेत्य वरुणस्य
दिशा भृशमन्वरज्यदतुषारकरः ॥ ३५ ॥ गतवत्यराजत
जपाकुसुमस्तवकद्युती दिनक्रेऽवनतिम् । बहलानुरागकुरु-
विन्ददलप्रतिबद्धमध्यमिव दिग्बलयम् ॥ ३६ ॥ द्रुतशातकु-
म्भनिभमंशुमतो वपुरर्धमभ्रवपुपः पयसि । रुरुचे विरक्षि-
नखभिन्नबृहज्जगदण्डकैकतरखण्डमिव ॥ ३७ ॥ अनुरागव-
न्तमपि लोचनयोर्दधतं वपुः सुखमतापकरम् । निरंकासय-
द्रविर्भैपतवसुं वियदालयोदपरदिग्गणिका ॥ ३८ ॥ अभिति-
ग्मरश्मि चिरमा विरमादवधानसिद्धमनिमेषतया । विगल-
न्मधुप्रतकुलाशुजलं न्यमिमीलदञ्जनयनं नलिनी ॥ ३९ ॥
अविभाष्यतारकमदृष्टहिमद्युतिविम्बमस्तमितभानु नभः । अ-
वसन्नतापमतमिषमभादपदोपैतैव विगुणस्य गुणः ॥ ४० ॥
रुचिधास्त्रि भर्तारि भृशं विमलाः परलोकमभ्युपगते विविशुः ।
ज्वलनं त्विषः कथमिवैतरथा मुलभोऽन्यजन्मनि स एव
पतिः ॥ ४१ ॥ सहद्विरोधैस्तमसामभिद्रुतो भयेऽप्यसंमूढ-
मतिश्रमनिक्षतो । प्रदीपवेषेण गृहे गृहे स्थितो विखण्ड्य
देहं बहुधेव भास्करः ॥ ४२ ॥ अयमसौ गगनाङ्गणदीप-

कस्तरलकालभुजंगशिखामणिः । क्षणविडम्बितवाडवविग्रहः
पतति वारिनिधौ विधुरो रविः ॥ ४३ ॥ अभिभूय सताम-
वस्थितिं जडजेषु प्रतिपाद्य च श्रियम् । जगतीपरितापकृ-
त्कथं जलधौ नावपतेदसौ रविः ॥ ४४ ॥ परिपतति पयो-
निधौ पतङ्गः सरसिरुहासुदरेषु मत्तभृङ्गः । उपवनतरुकोटरे
विहंगस्तरुणजनेषु शनैः शनैरनङ्गः ॥ ४५ ॥ शुचिरिति
परितः प्रसिद्धिभाजि प्रकटिततेजसि दुर्जये कृशानौ ।
निर्जवसुनिकुरम्बमस्तवेलाव्यतिकरवाञ्छिदैधे सैरोजबन्धुः
॥ ४६ ॥ जगदिव बहुलतापाभितसं जनयितुमद्य जलाभिषेक-
शीतम् । परिभृतरविशातकुम्भकुम्भा प्रचलति पश्चिमवारिधिं
दिनश्रीः ॥ ४७ ॥ पतति रविरपूर्ववारिराशौ हृदि पथिकस्य
यथात्मभूर्हुताशः । प्रसरति चरमां तमःप्ररोहः प्रतिपदमद्य
यथा मनोविमोहः ॥ ४८ ॥ अस्तावलम्बिरविविम्बतयोद-
याद्रिचूटोष्मिपत्सकलचन्द्रतया च सायम् । सन्ध्याप्रन्तह-
रहस्तगृहीतकांस्यतालद्वयेव समलक्ष्यत नाकलक्ष्मीः ॥ ४९ ॥
यातोऽस्मि पद्मनयने समयो ममैष सुप्ता मयैव भवती
प्रतिबोधनीया । प्रत्यायनामयमितीव सैरोरुहिण्याः सूर्या-
ऽस्तमस्तकनिविधकरः करोति ॥ ५० ॥ कृत्वा प्रबुद्धकमला-
मखिलां त्रिलोकीमम्भोनिधेर्विशति गर्भमसाविदानीम् ।
अन्तःप्रसुहसहिरनाभिसरोजबोधकौतूहलीव भगवानरविन्द-
बन्धुः ॥ ५१ ॥ पूर्वां क्षणक्रमनिरस्तसमस्तरागां हित्वा
निजान्तिकमुपेत्य रवौ सरागे । आलोकतः पुनरमुष्य धृत-
प्रसादा जाता चिरेण चरमा परमानुरक्ता ॥ ५२ ॥ स्पष्टो-
लसत्किरणकेसरसूर्यबिम्बविस्तीर्णकैर्णिकमथो दिव्यैसारवि-
न्दम् । श्लिष्टाष्टदिग्दलकलापमुषावतारबद्धान्धकारमधुपावलि
संचुकोच ॥ ५३ ॥ पृथु गगनकैबन्धस्कन्धचक्रं किमेत-
त्किमु रुधिरकपालं कौलकापालिकस्य । कललभरितमन्तः
किं नु तीक्ष्णदृखण्डं प्रजनयति वितर्कं सांध्यमर्कस्य बिम्बम्
॥ ५४ ॥ अयमपि खरयोपित्कर्णकाषायमीषद्विसुमरतिमि-
रोर्णाजर्जरोपान्तमर्चिः । मदकलकलविङ्कीकाकुनान्दीकरेभ्यः
क्षितिरुहशिखरेभ्यो भानुमानुच्चिनोति ॥ ५५ ॥ गतवति
दिननाथे पश्चिमक्षमाधरान्तं शिशिरकरमयूखैर्निर्भरं दृष्टमाना ।
परिहृतमिलितालिः पान्थकान्तेव दीना सपदि कमलिनीयं
हास्यहीना बभूव ॥ ५६ ॥ उदयगिरितटस्थः पद्मिनीर्बोध-
यित्वा मृदुतरकिरणायैस्ताः स्वयं चोपजुष्य । मलिनमधुपस-

१ प्राणियुक्तम् ; (पक्षे) रक्तिमयुक्तम्. २ बहिनिष्कासया-
मास्त. ३ अपेतं गतं वसु द्रविणं तेजश्च यस्मात्. ४ अपरदि-
गेव गणिका.

१ निजद्वयसमूहम् ; (पक्षे) किरणसमूहम्. २ स्थापयामास्त.
३ सूर्यः. ४ विश्वासोत्पादनम्. ५ कमलित्याः. ६ वारटाः. ७ दि-
वसरूपमरविन्दम्. ८ प्रकाशाभावेन परस्परं मिलिताः. ९ अ-
शिरस्कलेवरम्. १० काल एव कापालिको भिक्षुः. ११ गरुडः.

ज्ञात्वास्तु संजातकोपः क्रुतरुधिरविरोचिर्भानुरस्तं प्रयातः ॥ ५७ ॥ अयमपि पुरुहूतप्रेयसीमूर्ध्नि पूर्णः कलश इव सुधांशुः साधुरुलालसीति । मदनविजययात्राकालविज्ञापनाय स्फुरति जलधिमध्ये ताम्रपात्रीव भानुः ॥ ५८ ॥ रवेरस्तं तेजः प्रमुदयति खद्योतपटली मरालाली मूका कलकलपरोल्लकपटली । इदं कष्टं दृष्ट्वा चिरमसहमाना कमलिनी भ्रमद्भङ्गव्याजात्कवलयति हालाहलमिव ॥ ५९ ॥ सैरन्ध्रीकरकृष्टकङ्कणसरद्धीरध्वनिः संचरदूतीमूर्ध्वितसंधिविग्रहविधिः सोहासलीलाधरः । वारस्त्रीजनसज्जमानशयनः संनद्धपुष्पायुधः श्रीखण्डद्रव्यौतसौधशिखरो रम्यः क्षणो वर्तते ॥ ६० ॥ विश्लेषाकुलचक्रवाकमित्युनैरुत्पक्षमाक्रन्दितं कारुण्यादिव मीलितामु नलिनीष्वस्तं च मित्रे गते । शोकेनेव दिग्गङ्गनाभिरभितः श्यामायमानैर्मुखैर्निःश्वासानिलधूमवर्तय इवोद्रीणांस्तमोराजयः ॥ ६१ ॥ निर्यद्वासरजीवपिण्डकरणिं विभ्रत्कवोणैः करैर्माञ्जिष्टं रविबिम्बमम्बरतलादस्ताचलं चुम्बति । किं च स्तोक्तमःकलापकलनाश्यामायमानं मनाग्धुमश्यामपुराणचित्ररचनारूपं जगजायते ॥ ६२ ॥ संध्याताण्डवचण्डण्डपरशुप्रारब्धभीमभ्रमीवैगसस्तकपर्दवासुकिफणामाणिक्यशङ्कावहम् । मग्नं पाथसि पश्चिमस्य जलधेर्मातण्डबिम्बं ततो ध्वान्तैर्भूतगणैरगाहि युवनं मन्ये तदन्वेषिभिः ॥ ६३ ॥ पाश्चात्याम्बुधिदृष्टपूर्ववडवासदर्शनोत्कण्ठया धावद्रथतुरंगनिपुरखुरक्षुण्णेऽस्तशैलस्थले । तस्मादुच्चलितेन धातुरजसा लिप्तानुरक्ताङ्गको मन्दांशुः प्रियदर्शनः खलु सहस्रांशुर्दीदृश्यते ॥ ६४ ॥ तद्द्रोदोऽन्तरसंततान्धतमसं निर्भिद्य तिग्मांशुभिः संछेत्तु बलिसद्गगं क्रुतमतिर्भानुर्जगाहेऽम्बुधिम् । अन्यसंप्रति संनिपत्य वृणुते लोके तमोमण्डलं किं चैतस्य नयत्यहो परिभवं पाथोजिनीं वल्लभाम् ॥ ६५ ॥ द्रौगन्दीमनुचम्य सस्मितसुखीमामोदिनीं पश्चिनीं कृत्वासौ परिरम्भसंभ्रमपरिश्रान्तां च वारस्त्रियम् । संरक्तो हिमभानुरद्य चरमां श्लिष्यत्यहो रागिणीं काश्मीरोपलसत्ययोधरभरां कान्तां दिशं वारुणीम् ॥ ६६ ॥ ध्माता भालतलानलैः कवलिताः कण्ठोत्थहालाहलैरालीढाद्यजटादवीवलयितैराशीविषाणां गणैः । कीर्णा भस्मभिराहतास्थिपटलैर्विद्धा जटाभैरपि स्वीयामुञ्जति माधुर्यं हरशिरोरत्नं किमिन्दोः कला ॥ ६७ ॥ आवासोत्सुकपक्षिणः कलरुतं क्रामन्ति वृक्षालयान्कान्ताभाविवियोगभीरुरधिकं क्रन्दत्ययं कातरः । चक्राहो मधुपाः सरोजगहनं धावन्त्युल्लको मुदं

धत्ते चारुणतां गतो रविरसावस्ताच्चलं चुम्बति ॥ ६८ ॥ अध्वानं नैकचक्रः प्रभवति युवनभ्रान्तिदीर्घं विलङ्घ्य प्रातः प्राप्सुं रथो मे पुनरिति मनसि न्यस्तचिन्तातिभारः । संध्याकृष्टावशिष्टस्वरकरिकरैः स्पष्टहेमारपङ्क्तिं व्याकृष्ट्यावस्थितोऽस्तक्षितिभृति नयतीवैष दिग्भ्रमकर्मकः ॥ ६९ ॥ प्राचीमालम्बमाने घनतिमिरचये बान्धवे बन्धकीनां संप्राप्ते च प्रतीचीं शशिकरनिकरे वैरिणि स्वैरिणीनाम् । अर्धश्यामोपलार्धस्फटिकमिव दिशामन्तरालं विधत्ते कालिन्दीजहुकन्यामिलदमलजलस्यन्दसंदोहपैत्रीम् ॥ ७० ॥ संध्यावध्यसशोणं तनुदहनचिताङ्गारमन्दार्कबिम्बं तारानागस्थिकीर्णं विशदन् रकरङ्गायमाणोज्ज्वलेन्दु । हृष्यन्नक्तंचरौघं घनतिमिरमहाधूमधूम्रानुकारं जातं लीलादमशानं जगदखिलमहो कालकापालिकस्य ॥ ७१ ॥ गाढं प्रौढाङ्गनाभिः सुरतरतमनःसंमदोत्सारिताक्षं मुग्धाभिः सस्तनेत्रं रतिसमरभयं चिन्तयन्तीभिरेवम् । पान्थानामङ्गनाभिः ससलिलनयनं शून्यचित्ताभिरुच्चैः कष्टं दृष्टोऽस्तशैलं भृशमभजदयं मण्डलश्रण्डरश्मेः ॥ ७२ ॥ व्योम्नस्तापिच्छगुच्छावलिभिरिव तमोवल्लीभिर्वयन्ते पर्यन्ताः प्रान्तवृत्त्या पथसि वसुमती नूतने मज्जतीव । वात्यासवेगविविध्वनिततवलयितरस्फीतधूम्याप्रकाशं प्रारम्भेऽपि त्रियामा तरुणयति निजं नीलिमानं वनेषु ॥ ७३ ॥

चक्रवाकावस्थार्यानम् ।

रतिकेलिकलः कश्चिदेष मन्मथमन्थरः । पश्य सुभ्रु समाश्रस्तां कादम्बश्रुत्वति प्रियाम् ॥ १ ॥ दृष्टतामरसंकेसरत्यजोः क्रन्दतोर्विपरिवृत्तकण्ठयोः । निन्नयोः सरसि चक्रवाकयोरल्पमन्तरमनल्पतां गतम् ॥ २ ॥ आतपे धृतिमता सह वध्वा यामिनीविरहिणा विहगेन । सेहिरं न किरणा हिमरश्मेर्दुःखिते मनसि सर्वमसम्भम् ॥ ३ ॥ गम्यतामुपगते नयनानां लोहातायति सहस्रमरीचौ । आससाद विरहदृश्य धरित्रीं चक्रवाकहृदयान्यभितापः ॥ ४ ॥ इच्छतां सह वधुभिरभेदं यामिनीविरहिणां विहगानाम् । आपुरेव मिथुनानि वियोगं लङ्घ्यते न खलु कालनियोगः ॥ ५ ॥ यच्छति प्रतिमुखं दयितायै वाचमन्तिकगतेऽपि शकुन्ता । नीयते स्म नतिसुऽज्ञतहर्षं पङ्कजं मुखमिवाम्बुरुहिण्या ॥ ६ ॥ आयाति याति पुनरेव जलं प्रयाति पद्माङ्कुरं च विचिनोति

१ संध्यायां कृष्टा उपसंहृतास्तोभ्योऽवशिष्टो यः स्वकराणां परिकरः समूहस्तद्रूपा स्पष्टा हेमनिमित्तानामराणां पङ्क्तिर्यसिस्तत्त्वं २ दिशां चक्रं मण्डलम्, रथाङ्गं च ।

धुनोति पक्षम् । उन्मत्तवद्भ्रमति कूजति मुक्तकण्ठः कान्ता-
वियोगविधुरो निशि चक्रवाकः ॥ ७ ॥ एकेणाक्षणां प्रवित-
तरुषा वीक्षते लम्बमानं भानोर्बिम्बं जलविलुलितेनारपण
स्वकान्तम् । अह्नश्छेदे दयितविरहाशङ्किनी चक्रवाकी द्वौ
संकीर्णौ रचयति रसौ नर्तकीव प्रगल्भा ॥ ८ ॥ वापीतोयं
तटरुहवनं पद्मिनीपत्रशय्या चन्द्रालोको विकचकुसुमामोद-
हृद्यः समीरः । यत्रैतेऽपि प्रियविरहिणो दाहिनश्चक्रनाम्नस्त-
त्रोपायः क इव भवतु प्राणसंधारणो यः ॥ ९ ॥ चक्राहो
विरही हतोऽपि हृदये बाणेन न त्यक्त्वान्प्राणान्प्राणसमास-
मागमसुखध्यानैकतानश्रिरम् । स्वां छायामवलोक्य वारिणि
गलद्रक्तामवेश्य प्रियां भ्रान्तस्तद्गणवेदनापरिगतः कथं मृतः
सांप्रतम् ॥ १० ॥ तीरात्तीरमुपैति रौति करुणं चिन्तां
समालम्बते किंचिद्भ्यायति निश्लेन मनसा योगीव युक्ते-
क्षणः । स्वां छायामवलोक्य कूजति पुनः कान्तेति मुग्धः
खगो धन्यास्ते मुवि ये निवृत्तमनसो धिग्दुःखितान्कामिनः
॥ ११ ॥ मित्रे कापि गते सरोरुहवने बद्धानने ताम्भ्यति
कन्दत्सु भ्रमरेषु वीक्ष्य दयिताश्लिष्टं पुरः सारसम् । चक्राहो
वियोगिना विसलता नास्वादिता नोऽज्ञिता वक्रे केवलमर्गलेव
निहिता जीवस्य निर्गच्छतः ॥ १२ ॥ भङ्क्त्वा भोक्तुं न
मुञ्जे कुटिलविसलताकोटिमिन्दोर्वितकात्ताराकारास्तुपार्तः
पिबति न पयसां विप्रुषः पत्रसंस्थाः । छायामम्भोरुहाणाम-
लिकुलसबलां वेत्ति संध्यामसंध्यां कान्ताविलेपभीरुर्दिनमपि
रजनी मन्यते चक्रवाकः ॥ १३ ॥

संध्यावर्णनम् ।

उच्चैस्तरादम्बरशैलमौलेश्च्युतो रविर्गौरिकण्डशैलः । त-
स्यैव पातेन विचूर्णितास्य संध्यारजोरजिरिवोज्जिहीते ॥ १ ॥
विहिताञ्जलिर्जनतया दधती विकसत्कुसुमकुसुमारुणताम् ।
चिरमुञ्जितापि तनुगौञ्जदसौ न पितृप्रसूः प्रवृत्तिमात्मधुवः
॥ २ ॥ अथ सान्द्रसांध्यकिरणारुणितं हरिहेतिहृति मिथुनं
पततोः । पृथगुपपात विरहार्तिदलद्बुद्धयस्तुतासुगनुलिप्तमिव
॥ ३ ॥ निलयः श्रियः सततमेतदिति प्रथितं यदेव जल-
जन्म तथा । दिवसात्ययात्तदपि मुक्तमहो चपलाजनं प्रति
न चोद्यमदः ॥ ४ ॥ दिवसोऽनुमिन्नमगमद्विलयं किमिहास्यते
वत मयाबलया । रुचिर्भर्तुरस्य विरहाधिगमादिति संध्ययापि
सपदि व्यगमि ॥ ५ ॥ मुग्धस्य केलिविजितस्मरचापयेष्टरात-
न्वती रुचिमतीव सुयाकरस्य । रागोद्भुरा स्फुटमुदक्षितता-
रकश्रीः संध्याविरस्ति ननु कापि पतिवरेव ॥ ६ ॥

रजनिवर्णनम् ।

व्योमपात्रमपि चैकपाणिना विस्फुटोडुकुसुमानि बिभ्रती ।
अन्यपाणिकलितेन्दुदर्पणा कामिनीव रजनीयमागता ॥ १ ॥
नृपतिपुरुषशङ्कितप्रचारं परगृहदृषणनिश्रितैकवीरम् । घनति-
मिरनिरुद्धसर्वभावा रजनिरियं जननीव संवृणोति ॥ २ ॥
अस्तोदयाचलविलम्बिर्वीन्दुविम्बव्याजाक्षुणं श्रवणयोर्नि-
हितारविन्दा । ताराच्छलेन कुसुमानि समुत्क्षिपन्ती संध्येय-
मागतवती प्रमदेव काचित् ॥ ३ ॥ शशाङ्के संनद्धे भरत
इव संध्यायवनिका तिरोभूत्वा पुष्पाञ्जलिमिव विकीर्योडुनि-
करम् । कलं गायन्तीभिः कुसुदवनभृङ्गीभिरधुना नभोरङ्गं
प्राप्ता विहरति निशालासिकवधुः ॥ ४ ॥ उन्मुक्ताभिर्दिवसम-
धुना सर्वतस्ताभिरेव स्वच्छायाभिर्निचुलितमिव प्रेक्ष्यते वि-
श्वमेतत् । पर्यन्तेषु ज्वलति जलधौ रत्नसानौ च मध्ये चि-
त्राङ्गीयं रमयति तमःस्तोमनीला धरित्री ॥ ५ ॥ ज्यो-
त्स्नाभस्मच्छुरणधवल विभ्रती तारकास्थीन्यन्तर्धानव्यैसनर-
सिका रात्रिकैपालिकीयम् । द्वीपाद्वीपं भ्रमति दधती चन्द्र-
मुद्राकपाले न्यस्तं सिद्धाञ्जनपरिमलं लाञ्छनस्य च्छलेन ॥ ६ ॥

तमोवर्णनम् ।

लिप्तीयत तमोऽङ्गानि वर्षतीवाञ्जनं नभः । असत्पुरुषसे-
वेव दृष्टिर्निष्कलतां गता ॥ १ ॥ अविज्ञातविशेषस्य सर्वते-
जोपहारिणः । स्वामिनो निर्विकेकस्य तमसश्च किमन्तरम्
॥ २ ॥ आपूरितमिदं श्यामतमसंतमसैरलम् । ब्रह्माण्डम-
ण्डलं भाति सकजलकरण्डवत् ॥ ३ ॥ तनुलया इव
ककुभः क्षमबलयं चरणचारपात्रमिव । वियदपि चालिक-
दन्नं मुष्टिग्राहं तमः कुरुते ॥ ४ ॥ अम्बरविपिनमिदानीं
तिमिरवराहोऽवगाहते जलधेः । रोमसु यदस्य लम्बास्तर-
कजलविन्दवो भान्ति ॥ ५ ॥ घटितमिवाञ्जनपुञ्जैः पूरित-
मिव मृगमदक्षोदैः । ततमिव तमालतरुभिर्धृतमिव नीलांशु-
कैर्मुवन्नम् ॥ ६ ॥ औषसातपभयादपलीनं वासरच्छविविरा-
मपटीयः । संनिपत्य शनकैरिव निम्नादन्धकारमुदवाप स-
मानि ॥ ७ ॥ एकतामिव गतस्य विवेकः कस्यचिन्न मह-
तोऽप्युपलेभे । भास्वता निदधिरे भुवनानामात्मनीव पतितेन
विशेषाः ॥ ८ ॥ रञ्जिता नु विविधास्तुरशैला नामितं नु
गगनं स्थगितं नु । पूरिता नु विषमेषु धरित्रीं संहता नु
ककुभस्तिमिरेण ॥ ९ ॥ रात्रिरागमलिनानि विकासं पङ्कजानि
रहयन्ति विहाय । स्पष्टतारकमियाय नभःश्रीर्वस्तुमिच्छति

निरापदि सर्वः ॥ १० ॥ नोर्ध्वमीक्षणगतिर्न चाप्यधो ना-
भितो न पुरतो न पृष्ठतः । लोक एष तिमिरौघवेष्टितो
गर्भवास इव वर्तते निशि ॥ ११ ॥ शुद्धमाविलमवस्थितं
चलं वक्रमार्जवगुणान्वितं च यत् । सर्वमेव तमसा समी-
कृतं विश्वहृत्त्वमसतां हतान्तरम् ॥ १२ ॥ पिदधति ति-
मिरे समस्तलोकं प्रलयमहान्धिनिभे भृतोच्चनीचे । व्य-
रुचदुडुगणो वैलक्षरोचिर्वहुविधफेनसमूहतुल्यरूपः ॥ १३ ॥
पतिते पतङ्गमृगराजि निजप्रतिविम्बरोषित इवाम्बुनिधौ ।
अथ नागयूथमलिनानि जगत्परितस्तमांसि परितस्तरिरे
॥ १४ ॥ व्यसरन्तु भूधरगुहान्तरतः पटलं बहिर्बहलपङ्क-
रुचि । दिवसावसानपटुनस्तमसो बहिरेत्य चाधिकममक्त
गुहाः ॥ १५ ॥ किमलम्बताम्बरविलम्बमधः किमवर्धतोर्ध्व-
मवनीतलतः । विसारारतिर्यगथ दिग्भ्य इति प्रचुरीभवन्न
निरधारितमः ॥ १६ ॥ स्थगिताम्बरक्षितितले परितस्ति-
मिरे जनस्य दशमन्धयति । दधिरे रसाञ्जनमपूर्वतमः प्रिय-
वेश्मवर्त्म सुदृशो ददृशुः ॥ १७ ॥ अवधार्य कार्यगुरुताम-
भवन्न भयाय सान्द्रतमसन्तमसम् । सुतनोः स्तनो च दधि-
तपोगमे तसुरोमराजिपथवेपथवे ॥ १८ ॥ ददृशोऽपि भास्कर-
रुचाह्नि न यः स तमीं तमोभिरभिगम्य तताम् । द्युतिम-
ग्रहीद्ब्रह्मणो लघवः प्रकटीभवन्ति मलिनाश्रयतः ॥ १९ ॥
अनुलेपनानि कुसुमान्यबलाः कृतमन्यवः पतिपु दीपशिखाः ।
समयेन तेन चिरसुप्तमनोभवबोधनं सममबोधितम् ॥ २० ॥
विवस्वतानायिषतेव मिश्राः स्वगोर्षह्रेण समं जनानाम् ।
गावोऽपि नेत्रापरनामधेयास्तेनेदमान्धं खलु नान्धकारैः
॥ २१ ॥ चरमगिरिनिकुञ्जसुष्णभानौ भगवति गच्छति विप्र-
योगस्त्रिन्ना । सुकुलितनयनाम्बुजा धरित्री वपुषि बभार
तमांसि शैवलानि ॥ २२ ॥ काश्मीरगौरवपुषामभिसारिका-
णामाबद्धरेखमभितो मणिमञ्जरीभिः । एतच्चमालदलनील-
तमं तमिषं तत्प्रेमहेमनिकचोपलतां तनोति ॥ २३ ॥ उद्दा-
मदिन्द्रदचक्षलकर्णपूरगण्डस्थलोच्चलदलितसबकाकृतीनि ।
मीलन्नभांसि मृगनाभिसमानभांसि दिङ्गन्दरेषु विलसन्तितमां
तमांसि ॥ २४ ॥ सिन्धोः सुधांशुशकलं परिगृह्य संध्याक्षे-
मंकीरी निपतिताम्बरभूरुहाग्ने । चक्षुपटेन चपलेन तया
विक्रीर्णास्तारामिषेण पतिता इव पक्षखण्डाः ॥ २५ ॥ व्य-
सनिन इव विद्या क्षीयते पङ्कजश्रीर्गुणिन इव विदेशे दैन्य-
मायान्ति भृङ्गाः । कुञ्चपतिरिव लोकं पीडयत्यन्धकारो धन-

मिव कृपणस्य व्यर्थतामेति चक्षुः ॥ २६ ॥ इदं नभसि
भीषणभ्रमदुल्लूककोलाहलैर्निशाचरविलासिनीनिवहदत्तनेत्रो-
त्सवम् । परिस्फुरति निर्भरप्रचुरपङ्कमभोलसद्गराहुकुलमांस-
लप्रबलबन्धमन्धं तमः ॥ २७ ॥ पुरः पूर्वामेव स्थगयति
ततोऽन्यामपि दिशं क्रमात्कामन्नद्रिद्रुमपुगविभागांस्तिगयति ।
उपेतः पीनत्वं तदनु सुवनस्येक्षणपथं तमः मंघातोऽयं हरति
हरकण्ठद्युतिहरः ॥ २८ ॥ असुष्मिन्नुद्यानद्रुमकुहरानी-
रन्ध्रभरिते तमः खण्डे पिण्डीकृतबहलकालायमयने । र्य-
तामघात्साकं कथमपि पुरोन्यस्तचरणं निमेषेऽप्युन्मेषे
नहि नहि विशेषो नयनयोः ॥ २९ ॥ कौकोलं कल-
कण्ठिका कुवलयं कौदम्बिनी कर्दमः कंसारिः कंबरी
कृपार्णलतिका कस्तूरिका कजलम् । कालिन्दी कष-
पट्टिका कैरिघटा कामारिकण्ठस्थली यथैते कंरदा भवन्ति
सखि तद्वन्दे विनिद्रं तमः ॥ ३० ॥ किं भूमौ परितः स्फु-
रन्ति करिणः कस्तूरिकाया रसैः सिक्ताः किं निखिला
दिशः किमखिलं व्याप्तं मपीभिर्नभः । किं व्याप्तं सुवनं सम-
स्तमपि च श्रीकण्ठकण्ठत्विष्या कालिन्दीजलकान्तिभाजि
निविडे जातेऽन्धकारेऽधुना ॥ ३१ ॥ मद्यः सान्द्रमपीविल-
लसककुम्भः स्निग्धेन्द्रनीलद्रव्यामीलन्नमसो निरन्तरमिल-
नीलीरसश्च्योतेिनः । एते कौकिलकायकालिमहतो लुम्पन्ति
वृत्तिं दृशोरुशिद्राञ्जनपुञ्जमेचक्रुचो भीमास्तमप्रक्रमाः ॥ ३२ ॥
चिन्वन्नोरर्चिकीर्षितानि घटयद्गतालगोष्ठीसुखं तन्वानं शौ-
वसाधनोद्धतरसं निर्व्याजवीरात्मनाम् । कुर्वत्कामकृशा-
नुत्तमनसां गुप्ताङ्गनासंगमं दृष्यत्कौकिलकालकण्ठमलिनं
ध्वान्तं समुज्जृम्भते ॥ ३३ ॥ नाकाशं न दिशो न भूधर-
कुलं नाम्बोधयो न क्षितिर्न द्यौर्नाम्बुधरा न तीव्रकिरणो
नेन्दुर्न तारागणः । एतैः पट्पदकायकान्तिपटलीपाण्डित्य-
वैतण्डिकैः कलौलेस्तमसामसांप्रतमयं विश्वत्रययः कल्प्यते
॥ ३४ ॥ एतद्योमवनीवराहवलयं विश्वैकवीरस्वरस्कन्धा-
वारमदान्धसिन्धुर्कुलं श्यामावधुकैशिकम् । चक्षुष्याञ्जन-
वस्तु घूकसदसां विश्लिष्टचक्राह्वयस्तोमान्तर्गतधूमकेतनम-
हाधूम्या तमसार्थते ॥ ३५ ॥ सर्वे ध्वान्तमिदं वदन्तु ब-
हुधा सिद्धान्त एवं तु नः स्वाधारेषु केषु पुष्करमणेः सत्सेषु
नूनं शनैः । अस्तालम्बतयाम्बरेण पतता ग्रस्ते समस्ते ज-
गत्युन्मोल्करकन्दलैरपि विधोस्तचावदुत्तार्थते ॥ ३६ ॥
विश्वं चाक्षुषमस्तमस्ति हि तमःकैवल्यमौपाधिकप्राच्यादित्य-

१ तिरोदधति सति, २ अन्धकारे, ३ धवलकान्तिः, ४ कि-
ण्याः

१ गच्छताम्, २ विषभेदः, ३ मेघपङ्क्तिः, ४ केसपाशः,
५ खङ्गलतिका, ६ गजसमूहः, ७ करप्रदाः, ८ कर्तव्यकर्माणि,
९ प्रेतसाधनविधिः

वहारबीजविरहादिश्चात्रमेव स्थितम् । गृह्यन्ते भयहेतवः पटुभिरप्यक्षान्तैर्भाति च ध्वान्तेनातिघनेन वस्तु वचसा ज्ञातः स्वरेणामुकः ॥ ३७ ॥ व्योम्नि प्राङ्गणसीम्नि सांध्य-किरणं विस्तार्य चेलाञ्चलं ध्वान्तैः कार्मणपांसुभिश्च जगतां द्राक्ष्य मोहयित्वा दृशौ । ताराशौक्तिकमौक्तिकानि विहग-श्रेणीरवच्छन्नानि जिर्जिकृत्य च मायिकः स्मरनटो वक्राद्बहि-र्वर्षति ॥ ३८ ॥ उत्खातच्छिन्नसंध्यारुणकमलवनो व्योम-कासारमध्यं मन्ये मत्तो निशीथाह्वयवनमहिषो मड्बुधविक्ष-न्मिश्रः । तत्कालोद्भिद्यमानः सह तनुपृथुभिसारकाबुद्बु-दौषैस्तसादेवोजिहीते कलुषितभुवनं भीषणो ध्वान्तपङ्कः ॥ ३९ ॥ चूडारत्नैः स्फुरद्भिर्विषधरविवरणजुज्वलानुज्वलानि प्रेक्ष्यन्ते चक्रवाकीमनसि निविशते सूर्यकान्ताक्लृशानुः । किं चामी शल्ययन्तस्तिमिरसुभयतो निर्भराहस्तमिस्रासंघट्टो-त्पिथसंध्याकणनिकरपरिस्पर्धिर्नो भान्ति दीपाः ॥ ४० ॥

अभिसारिकासंचारकथनम् ।

मेघा वर्षन्तु गर्जन्तु मुञ्चन्वशनिमेव वा । गणयन्ति न शीतोष्णं रमणाभिसुखाः स्त्रियः ॥ १ ॥ महिकामाल्यभारिण्यः सवीङ्गीणाद्रैचन्दनाः । क्षौर्मवत्यो न लक्ष्यन्ते ज्यो-त्स्नायामभिसारिकाः ॥ २ ॥ महिकाचितधम्मिल्लाश्वारुच-न्दनचर्चिताः । अविभाव्याः सुखं यान्ति चन्द्रिकास्वभिसा-रिकाः ॥ ३ ॥ गर्ज वा वर्ष वा मेघ सुख वा शतशोऽश-निम् । न शक्या हि स्त्रियो रोद्धुं प्रस्थिता दयितं प्रति ॥ ४ ॥ प्राणेशमभिसरन्ती पथि स्वलन्ती सुपिच्छिले मुग्धा । अवलम्बनाय वारां धारासु करं प्रसारयति ॥ ५ ॥ अधियामिनि गजगामिनि कामिनि सौदामिनीव यं ब्रजसि । जलदेनेव न जाने कति कति सुकृतानि तेन विहितानि ॥ ६ ॥ जलधर निर्लज्जस्त्वं यन्मां दयितस्य वेदम गच्छ-न्तीम् । स्तनितेन भीषयित्वा धाराहस्तैः परामृशसि ॥ ७ ॥ यद्बद्धहत्याहेतोर्भृषा वदसि शक्र गौतमोऽस्मीति । तद्वन्म-मापि दुःखं निरेक्ष्य निवार्यतां जलदः ॥ ८ ॥ यदि गर्जति वारिधरो गर्जतु तन्नाम निहुराः पुरुषाः । अथि विद्युत्प्रमदानां त्वमपि च दुःखं न जानासि ॥ ९ ॥ रभसादभिसर्तुमुद्यतानां वनितानां सखि वारिदो विवस्वान् । रजनी दिवसोऽन्ध-कारमर्चिर्विपिनं वेदम विमार्ग एव मार्गः ॥ १० ॥ चन्द्रोदये चन्दनमङ्गकषु विहस्य विन्यस्य विनिर्गतायाः । मनो निहन्तुं मदनोऽपि बाणान्करेण कौन्दात्स्मिभरांबभूव ॥ ११ ॥ स्फुरदुरसिजभारमञ्जुराङ्गी किसलयकोमलकान्तिना पदेन

अथ कथय कथं सहेतु गन्तुं यदि न निशासु मनोरथो रथः स्यात् ॥ १२ ॥ संचरन्ति मृगनाभिचर्चिता मेचका-म्बरकृतावगुण्डनाः । प्राणनाथमभिसर्तुमुद्यताः सुस्रवस्ति-मिरदेवता इव ॥ १३ ॥ क्व प्रस्थितासि करभोरु धेने जि-शीथे प्राणाधिपो वसति यत्र जनः प्रियो मे । एकाकिनी वद कथं न विभेषि बाले नन्वस्ति पुंङ्खितशरो मदनः स-हायः ॥ १४ ॥ मन्दं निधेहि चरणौ परिधेहि नीलं वासः पिधेहि वलयावलिमञ्चलेन । मा जल्प साहसिनि शारदच-न्द्रकान्तदन्तांशवस्तव तमासि समापयन्ति ॥ १५ ॥ मूढे निरन्तरपयोधरया मयैव कान्तः सहाभिरमते यदि किं त-वात्र । मां गर्जितैरिति मुहुर्विनिवारयन्ती मार्गं रुणद्धि कुपितेव निशा सपत्नी ॥ १६ ॥ उरसि निहितस्तारो हारः कृता जघने घने कलकलवती काक्षी पादौ रणमणिनूपुरौ । प्रियमभिसरस्येवं मुग्धे त्वमाहृतङ्गिण्डमा यदि किमधिक-त्रासोत्कम्पं दिशः समुदीक्षसे ॥ १७ ॥ न जल्प दशन-त्विषा भवति ते तमिस्रक्षतिस्तरङ्गय दगञ्चलं भवतु तेन गाढं तमः । अपीह सखि साध्वसं पथि जहीहि निम्रोन्नते स्वरं समदसिन्धुरं समधिरुख निर्गच्छसि ॥ १८ ॥ वातो-द्भूतमुखी प्रणथतिलका तोयाद्रीनीनांशुका मेघानां निनदेन भीतहृदया गत्वा प्रियस्यालयम् । द्वारं नेच्छति लज्जया प्र-लपितुं देहीति वर्षाहता पादौ नूपुरकदमप्रतिहतौ संशब्द-यन्ती स्थिता ॥ १९ ॥ सुक्तं मौक्तिकदाम हेमवलयश्रेणी समुत्सारिता वासो नीलसुरीकृतं नियमितो मञ्जूरकोलाहलः । गच्छन्त्यास्तव साहसं न सहते तन्वङ्गि संगोपनं धम्मि-ल्ल्युतमहिकापरिमलप्रौढो निशीथान्धिलः ॥ २० ॥ जाताः प्रासादपालीकनकवलभिकान्यस्तमाणिक्यदीपच्छायाविच्छर्द-तुच्छीकृतविरलतमा ये निशीथान्धकाराः । तेऽभी स्फारीक्रि-यन्ते प्रतिविशिखमितः कान्तसंकेतधावद्दामभ्रूसुक्तनेत्रोत्प-लतरलतरसारकामेचकिक्षा ॥ २१ ॥ उत्संसः केकिपिच्छैर्मे-रकतवलर्यैः श्यामले दोःप्रकाण्डे हारः सान्द्रेन्द्रनीलैर्मृगम-दरचितो वक्रपत्रप्रपञ्चः । नीलाञ्जैः शेखरश्रीरसितवसनता चेत्यभीकाभिसारे संप्रत्येणेक्षणानां तिमिरभरसखी वर्तते वेषलीला ॥ २२ ॥ मलयजरसविलसितनवो नवहारलतावि-भूषिताः सिततरदन्तपत्रकृतवक्ररुचौ रुचिरामलांशुकाः । श-शभृति विततधाम्नि धवलयति धरामविभाव्यतां गताः प्रिय-वसर्ति प्रयान्ति सुखमेव निरस्तभियोऽभिसारिकाः ॥ २३ ॥

नक्षत्रोदयवर्णनम् ।

घनतरतिमिरघुणोत्करजग्धानामिव पतन्ति काष्ठानाम् ।
छिद्रैरमीभिरुडुभिः किरणव्याजेन चूर्णानि ॥ १ ॥ उड्वर्तु
किल शैलेकलिरभसस्रस्तानि पाथोनिधेरन्तर्भूपणमौक्तिकानि
दिविजस्त्रीभिः समुत्कण्ठया । गाढं तत्र निमज्जितेन रविणा
बद्धा दृढं रश्मिभिः प्रोत्क्षिप्तानि निपत्य तानि गगने तारा-
पदेशं दधुः ॥ २ ॥

चन्द्रोदयवर्णनम् ।

ततः कुमुदनाथेन कैमिनीगण्डपाण्डुना । नेत्रानन्देन-
चन्द्रेण भौहेन्द्री दिगलङ्कता ॥ १ ॥ कुमुदेष्वधिकं भान्ति
पतिताश्रन्दरमयः । अतिप्रकृष्टशीलेषु कुलेष्विव समृद्धयः
॥ २ ॥ आनन्दं कुमुदादीनामिन्दुः कन्दलयन्नयम् । लङ्क-
यत्यम्बराभोगं हनुमानिव सागरम् ॥ ३ ॥ पिनधीव तर-
ङ्गाग्रेः समुद्रः फेनचन्दनम् । तदादाय करैरिन्दुलिम्पतीव
दिगङ्गनाः ॥ ४ ॥ नयनानन्ददायीन्दोर्बिम्बमेतत्पसीदति ।
अधुना विनिरुद्धाशं प्रविशीर्णमितं तमः ॥ ५ ॥ नाशयन्तो
घनघ्नान्तं तापयन्तो वियोगिनः । पतन्ति शशिनः पादा
भासयन्तः क्षमातलम् ॥ ६ ॥ ज्योत्स्नाचयः पयःपूरस्तारकाः
कैरवाणि च । राजति व्योमकासाराराजहंसः सुधाकरः
॥ ७ ॥ इदमाभाति गगने भिन्दानं संततं तमः । अमन्द-
नयनानन्दकरं मण्डलमैन्दवम् ॥ ८ ॥ उदयतदान्तरित-
मियं प्राची सूचयति दिङ्गिशानाधम् । परिपाण्डुना मुखेन
प्रियमिव हृदयस्थितं रमणी ॥ ९ ॥ अथ पथिकवधूदहनः
शानकैरुदभृन्निशाकरालोकः । कुमुदप्रबोधदूतो व्यसनगुरुश्च-
कवाकीणाम् ॥ १० ॥ त्रिनयनचूडारत्नं मित्रं सिन्धोः कुमु-
द्धतीदयितः । अयमुदयति घुसुपाारुणरमणीवदोनोपमश्चन्द्रः
॥ ११ ॥ हंसो यथा राजति पञ्जरस्थः सिंहो यथा
मन्दरकन्दरस्थः । वीरो यथा दर्पितकुञ्जरस्थश्चन्द्रोऽपि
बन्नाम तथाम्बरस्थः ॥ १२ ॥ आकाशवापीसितपुण्डरीकं
शौणोपलं मन्मथसायकानाम् । पश्यदितं शारदमन्बुजाक्षि
संध्याङ्गनाकन्दुकमिन्दुबिम्बम् ॥ १३ ॥ वीथीषु वीथीषु वि-
लासिनीनां मुखानि संवीक्ष्य शुचिसितानि । जालेषु जालेषु परं
प्रसायं लावण्यभिक्षामटतीव चन्द्रः ॥ १४ ॥ नमोलता-
कुञ्जमुपागतायाः प्रमोदपर्याकुलतारकायाः । निशाङ्गनायाः

स्फुरता करेण शशी तमःकञ्जुकमुन्मुमोच ॥ १५ ॥
मनोजराजस्य सितातपत्रं श्रीखण्डचित्रं हरिदङ्गनायाः ।
विराजति व्योमसरःसरोजं कर्पूरप्रभमिन्दुबिम्बम् ॥ १६ ॥
अथ मन्मथवाहिनीपरागः किमपि ज्योतिरुदस्फुरत्पुर-
स्तात् । तिमिरस्य जरा चंकोरकूरं कुलटकेलिवनीदवा-
नलार्थिः ॥ १७ ॥ नवकुङ्कुमचर्चिका रजस्या गग-
नाशोकतरोः प्रवालपङ्क्तिः । मणिकुन्तलता स्मरस्य मन्ये
शशिनः प्राथमिकी मयूखलेखा ॥ १८ ॥ उपोढरागेण
विलोलतारकं तथा गृहीतं शशिना निशामुखम् । यथा स-
मस्तं तिमिरांशुकं तथा पुरोऽपि रागाद्गलितं न लक्षितम्
॥ १९ ॥ करमुदयमहीधरस्तनाग्रे गलिततमःपटलांशुके
निवेश्य । विकसितकुमुदेषु त्रिचुम्बल्ययममरोशदिशो मुखं
सुधांशुः ॥ २० ॥ अन्धकारगरलं यतो जगन्मोहकारि
भृशमत्ति नित्यशः । उज्ज्वलं जठरमोपधीपतेरञ्जनाभमभव-
त्ततः प्रिये ॥ २१ ॥ मानिनीजनविलोचनपातामुष्णबाष्पक-
लुपान्प्रतिगृह्णन् । मन्दमन्दसुदितः प्रययौ खं भीतभीत
इव शीतमयूखः ॥ २२ ॥ शंकरार्थतनुबद्धपावतीकुङ्कुमाक्तकु-
चकोरकाकृतिः । सूच्यते कमलिनीभिरुन्नमत्पञ्चकोशकरली-
लया शशी ॥ २३ ॥ इन्दुरिन्दुरिति किं दुराशया विन्दुरेष
पयसो विलोचयते । नन्विदं विजयते मृगीदृशः श्यामको-
मलकपोलमाननम् ॥ २४ ॥ रुद्धनिर्गमनमा दिनक्षयात्पूर्व-
दृष्टतनुचन्द्रिकाक्षितम् । एतदुद्गिरति रात्रिचोदिता दिग्रह-
समिव चन्द्रमण्डलम् ॥ २५ ॥ पश्य पङ्कफलिनीफलत्विषा
बिम्बलाञ्छितवियत्सरोम्भसा । विप्रकृष्टविवरं हिमांशुना च-
कवाकमिथुनं विडम्ब्यते ॥ २६ ॥ अङ्गुलीभिरिव केशसं-
चयं संनियम्य तिमिरं मरीचिभिः । कुङ्गलीकृतसरोजलो-
चनं चुम्बतीव रजनीमुखं शशी ॥ २७ ॥ रक्तभावमपहाय
चन्द्रमा जात एव परिशुद्धमण्डलः । त्रिक्रिया न खलु काल-
दोषजा निर्मलप्रकृतिषु स्थिरोदया ॥ २८ ॥ उन्नतेषु
शशिनः प्रभा स्थिता निम्नसंश्रयपरं निशातमः । नृत्मात्मस-
दृशी प्रकल्पिता वेधसैव गुणदोषयोर्गतिः ॥ २९ ॥ चन्द्र-
पादजनितप्रवृत्तिभिश्चन्द्रकान्तजलविन्दुभिर्गिरिः । मेखलात-
रुषु निद्रितानमूवोधयत्यसमये शिखण्डिनः ॥ ३० ॥
उन्नतावनतभागवत्तया चन्द्रिका सतिमिरा गिरिरियम् ।
भक्तिभिर्बहुविधाभिरर्पिता भाति भूतिरिव मत्तदन्तितः ॥ ३१ ॥
एतदुच्छ्रितपीतमेन्दवं सोढुमक्षममिव प्रभारसम् । सुक्तप-
दपदविरावमञ्जसा भिद्यते कुमुदमा निबन्धनात् ॥ ३२ ॥
आननानि हरिणीनयनानामद्भुतानि च समीक्ष्य जगत्याम् ।

१ विरहिणीकपोलवत्पाण्डुरेण, २ प्राची, ३ चन्द्रम्, ४ आ-
काश एव वापी तस्याः श्वेतकमलम्, ५ शाणपाषाणः, ६ शस्त्रादिती-
क्ष्णकरणार्हः पाषाण इति यावत्, ६ सौन्दर्यस्य वाचनम्,

१ चकोराणां कूरभोदनम्, भोजनमिति यावत्.

लज्जयैव घनमण्डलीनो मन्दमन्दमहेन्दुरुदेति ॥ ३३ ॥
 व्यानशे शशधरेण विमुक्तः केतकीकुसुमकेसरपाण्डुः ।
 चूर्णमुष्टिरिव लम्बितकान्तिर्वासवस्य दिशमंशुसमूहः ॥ ३४ ॥
 उञ्जती शुचमिवाशु तमिस्रामन्तिकं व्रजति तारकराजे ।
 दिक्प्रसादशुणमण्डनमूहे रश्मिहासविशदं सुखमैन्द्री ॥ ३५ ॥
 नीलनीरजनिभे हिमगौरं शैलरुद्रवपुषः सितरश्मैः । खे र-
 राज निपतत्करजालं वारिधेः पयसि गाङ्गमिवाम्भः ॥ ३६ ॥
 घां निरुन्धदतिनीलघनाभं ध्वान्तसुद्यतकरेण पुरस्तात् ।
 क्षिप्यमाणमसितेतरभासा शंभुनेव करिचर्म चक्रासे ॥ ३७ ॥
 अन्तिकान्तिकगतेन्दुविष्टे जिह्वातां जहति दीधितिजाले ।
 निःसृतस्तिमिरभारनिरोधादुच्छ्रयसन्निव रराज दिगन्तः ॥ ३८ ॥
 लेखया विमलविद्रुमभासा संततं तिमिरमिन्दुरुदासे । दं-
 प्रया कनकटङ्कपिशङ्गा मण्डलं भुव इवादिवाहः ॥ ३९ ॥
 दीपयन्त्रय नभः किरणौषेः कुङ्कुमारुणपयोधरगौरः । हेम-
 कुम्भ इव पूर्वपयोधेरुन्ममज्ज शनकैस्तुहिनांशुः ॥ ४० ॥
 उद्भतेन्दुमविभिन्नतमिस्रां पश्यति स रजनीमवितृप्तः । व्यं-
 शुक्रस्फुटसुखीमतिजिह्वां व्रीडया नववभूमिव लोकः ॥ ४१ ॥
 न प्रसादमुचितं गमिता चौरौद्धतं तिमिरमद्रिवनेभ्यः ।
 दिङ्मुखेषु न च धाम विकीर्णं भूषितैव रजनी हिमभासा ॥ ४२ ॥
 श्लिष्यतः प्रियवधूरूपकण्ठं तारकास्ततकरस्य
 हिमांशोः । उद्भमन्नभिरराज समन्तादङ्गराग इव लोहित-
 रागः ॥ ४३ ॥ प्रेरितः शशधरेण करौघः संहतान्यपि नु-
 नोद तमांसि । क्षीरसिन्धुरिव मन्दरभिन्नः काननान्यविर-
 लोच्चतरुणि ॥ ४४ ॥ शारतां गमितया शशिपादैश्छायाया
 विटपिनां प्रतिपेदे । न्यस्तशुक्रबलिचित्रतलामिस्तुल्यता व-
 सतिवेशमहरीभिः ॥ ४५ ॥ गन्धसुद्धतरजःकणवाही विश्शि-
 पन्विकसतां कुसुदानाम् । आटुधाव परिलीनविहङ्गा यामि-
 नीमरुदापं नवराजीः ॥ ४६ ॥ संविधातुमभिषेकमुदासे म-
 न्मथस्य लसदंशुजलौघः । यामिनीवनिताया ततचिह्नः सो-
 त्पलो रजतकुम्भ इवेन्दुः ॥ ४७ ॥ ओजसापि खलु नून-
 मनूनं नासहायमपयाति जयश्रीः । यद्विभुः शशिमयूखसखः
 सन्नाददे विजयि चापमनङ्गः ॥ ४८ ॥ कलितमम्बरमाक-
 लयन्कैरैरुदितपङ्कजकोशपयोधरः । विकसदुत्पलनेत्रविलो-
 कितः सखि निशां सरसीकुरुते विधुः ॥ ४९ ॥ वसुधा-
 न्तिनिःसृतमिवाहिपतेः पटलं फणामणिसहस्ररुचाम् । स्फुरदं-
 शुजालमथ शीतरुचः ककुभं समस्फुरत माघवनीम् ॥ ५० ॥
 विशदप्रभापरिगतं विवभाभुदयाचलव्यवहितेन्दुवपुः । सुख-
 मप्रकाशदशनं शनकैः सविलासहासमिव शक्रदिशः ॥ ५१ ॥
 कलया तुषागकिरणस्य पुरः परिमन्दभिन्नतिमिरोधजटम् ।

क्षणमभ्यपद्यत जनैर्न मृषा गगनं गणाधिपतिमूर्तिरिति
 ॥ ५२ ॥ नवचन्द्रिकाकुसुमकीर्णतमःकबरीभृतो मलयजा-
 द्रमिव । ददशे ललाटतटहारि हरेर्हरितो सुखे तुहिनरश्मि-
 दलम् ॥ ५३ ॥ प्रथमं कलाभवदथार्धमथो हिमदीधितिर्म-
 हद्भृदुदितः । दधति ध्रुवं क्रमश एव न तु द्युतिशालिनो-
 ऽपि सहसोपचयम् ॥ ५४ ॥ उदमज्जि कैटभजितः शय-
 नादपनिद्रपाण्डुरसरोजरुचा । प्रथमप्रबुद्धनदराजसुता-
 वदनेन्दुनेव तुहिनद्युतिना ॥ ५५ ॥ अथ लक्ष्मणागुगत-
 कान्तवपुर्जलधिं विलङ्घ्य शशिदाशरथिः । परिवारितः प-
 रित ऋक्षगणैस्तिमिरौघराक्षसकुलं विभिदे ॥ ५६ ॥ उप-
 जीवति स्म सततं दधतः परिमुग्धतां वणिगिवोडुपतेः ।
 घनवीथिवीथिमवतीर्णवतो निधिरम्भसामुपचयाय कलाः
 ॥ ५७ ॥ रजनीमवाप्य रुचमाप शशी सपदि व्यभूषय-
 दसावपि ताम् । अविलम्बितक्रममहो महतामितरेतोपकृ-
 तिमच्चरितम् ॥ ५८ ॥ दिवसं भृशोष्णरुचिपादहतां रुद-
 तीमिवानवरतालिरुतैः । सुहुरामृशमृगधरोऽप्रकैरुदशिश्व-
 सत्कुसुदिनीवनिताम् ॥ ५९ ॥ प्रतिकामिनीति दृशुश्चक्रिताः
 स्मरजन्मधर्मपयसोपचिताम् । सुदशोऽभिमर्तुशशिरश्मिगल-
 ज्जलविन्दुमिन्दुमणिदारुधुम् ॥ ६० ॥ अमृतद्रवैर्विदधद-
 व्जटशामपमार्गमोषधिपतिः स करैः । परितो विसर्पिं परि-
 तापि भृशं वपुषोऽवतारयति मानविपम् ॥ ६१ ॥ अम-
 लात्मसु प्रतिफलन्नमितस्तरुणीकपोलफलेकेषु मुहुः । विस-
 सार सान्द्रतरमिन्दुरुचामधिकावमासितदिशां निकरः ॥ ६२ ॥
 उपगृह्वेलमलधूमिसुजैः सरितामकुक्षुभदधीशमपि । रजनी-
 करः किमिव चित्रमहो यदुरागिणां गणमनङ्गलधुम् ॥ ६३ ॥
 भवनोदरेषु परिमन्दतया शयितोऽलसः स्फटिकयष्टिरुचः ।
 अवलम्ब्य जालकमुखोपगतासुदतिष्ठदिन्दुकिरणान्मदनः
 ॥ ६४ ॥ अविभाषितेषुविषयः प्रथमं मदनोऽपि नूनमभव-
 त्तमसा । उदिते दिशः प्रकटयत्यमुना यदधर्मधाक्षि धनुरा-
 चकृषे ॥ ६५ ॥ युगपद्विक्रामसुदयाद्गमिते शशिनः शिली-
 मुखगणोऽलभत । द्रुतमेत्य पुष्पधनुषो धनुषः कुसुदेऽङ्ग-
 नामनसि चात्रसरम् ॥ ६६ ॥ कुकुभां मुखानि सहसोऽज्व-
 लयन्दधदाकुलत्वमधिकं रतये । अदिदीपदिन्दुरपरो दहनः
 कुसुमेषुमन्त्रिनयनप्रभवः ॥ ६७ ॥ ख्याता वयं समधुपा
 मधुकोशवत्यश्चन्द्रः प्रसारितकरो द्विजराज एषः । अस्मत्स-
 मागमकृतोऽस्य पुनर्द्वितीयो मा भूत्कलङ्क इति संकुचिता
 नलिन्यः ॥ ६८ ॥ उद्भ्रमहृणतरुणीरमणोपमर्दभुषोन्नतस्त-
 ननिवेशनिभं हिमांशोः । बिम्बं कठोरबिसकाण्डकडारमेत-
 द्रम्भापदं प्रथममयकैरैर्व्यनक्ति ॥ ६९ ॥ ताराक्षताम्प्रवि-

किरन्कलकण्ठनादान्मन्त्राक्षराणि निगदन्कुसुमेपुरेणः । ला-
भाय वासरमणैर्मुषितस्य सायं संचारयत्यमृतदीधितिकांस्य-
पात्रम् ॥ ७० ॥ एतद्विभाति चरमाचलचूडनुम्विण्डिण्डी-
रिपिण्डरुचिश्रीतमरीचिन्निम्बम् । उज्ज्वालितस्य रजनीं
मदनानलस्य धूमं दधत्यकटलाञ्छनकैतवेन ॥ ७१ ॥ भूय-
स्तराणि यदमूर्नि तमस्विनीषु ज्योत्स्नीषु च प्रविरलानि ततः
प्रतीमः । संध्यानलेन भृशमम्बरभूषिकायामावर्तितैरुडुभि-
रेव कृतोऽयमिन्दुः ॥ ७२ ॥ उज्ज्ज्मभते कुमुदिनीसुकृतं
मृगाङ्को विध्वग्विकीर्णपरिपाटलरश्मिदण्डः । उत्सृतविद्रुम-
कुलो जलधेस्तरङ्गादुक्षिप्यमाण इव कश्चन राजकम्बुः
॥ ७३ ॥ गगनविपिनर्भिहः कामभूपातपत्रं निखिलदिग-
बलानां कन्दुकं क्रीडनाय । मणिरिव रतिभर्तुः कार्मणः
पार्श्वोऽयं जयति कुमुदबन्धुर्बन्धुरश्रन्द्रविम्बः ॥ ७४ ॥
अयमुदयति चन्द्रो वारिधेरम्बुगर्भादमृतकणकालैरंशुभि-
र्दीप्यमानः । मुजगशयनवक्षोहर्यदेशे ललन्त्या वदनमिव
यदच्छोचान्तिने विश्वमातुः ॥ ७५ ॥ अयमुदयति चन्द्रश्च-
न्द्रिकाधौतविश्वः परिणतविमलभिन्नि व्योम्नि कर्पूरगौरः ।
ऋजुरजतशलाकासर्पिर्भिर्यस्य पादैर्जगदमलमृणालीपञ्जरस्थं
विभाति ॥ ७६ ॥ उदयति कलमन्द्रैः कण्ठतालैरलीनां
कुमुदसुकुलेकषु व्यञ्जयन्नङ्गहारान् । मदमुखरचकोरीतोय-
कर्मास्तिकोऽयं तुहिनरुचिरधामा दक्षिणं लोकचक्षुः ॥ ७७ ॥
मृगाङ्कोऽयं धत्ते गगनजलतः फेनतुलनां सितच्छत्राकारां
मदनमृपतैर्विश्वजयिनः । त्रियामारायायां मलयजविशेषप्र-
तिकृतिं जगद्धात्रीदेव्या मणिसुकुटलक्ष्मीं च विमलाम्
॥ ७८ ॥ कपाले मार्जारः पय इति करांहेडि शशिनस्त-
च्छिद्रप्रोतान्विसमिति करी संकलयति । रतान्ते तल्पस्था-
न्हरति वनिताप्यंशुकमिति प्रभामत्तश्चन्द्रो जगदिदमहो वि-
ह्वलयति ॥ ७९ ॥ अयं नेत्रादन्नेरजनि रजनीवल्लभ इति
भ्रमः कोऽयं प्रज्ञापरिचयपराधीनमनसाम् । सुधानामाधारः
स खलु रतिविम्बाधरसुधारसायैकस्त्रिगधादजनि नयनात्पुण-
घनुषु ॥ ८० ॥ जटाभार्भिर्भाभिः करधृतकलङ्कश्चवलयो
वियोगिव्यापत्तेरिव कलितवैराग्यविशदः । परिप्रेक्ष्य तारापरि-
करकपालाङ्किततले शशी भस्मापाण्डुः पितृवन इव व्योम्नि
चरति ॥ ८१ ॥ तथा पौरस्त्यायां दिशि कुमुदकेदारकलि-
काकवाटझीमिन्दुः किरणलहरीमुल्लसयति । समन्तादुन्मील-
द्बह्वजलबिन्दुस्तवकिनो यथा पुञ्जायन्ते प्रतिगुडकमेणा-
ङ्कमणयः ॥ ८२ ॥ सुधारदिमः सद्यस्तिमिरनिकरान्तं विर-
चयन्नल्लिन्देऽयः स्यन्दं शशिमणिसमुत्थं च वितरन् । उदे-
त्यादौ रक्ताम्बुजसमरुचिः कैरववने प्रमोदं तन्वानो मधुप-

वनितागीतिमधुरम् ॥ ८३ ॥ त्रिनयनजटावह्नीपुष्पं नि-
शावदनस्मितं ग्रहकिसलयं संध्यानारीनितम्बनखक्षतिः ।
तिमिरभिदुरं व्योम्नः शृङ्गं मनोभवकार्मुकं प्रतिपदि नवस्ये-
न्दोर्बिम्बं सुखोदयमस्तु नः ॥ ८४ ॥ प्रथममरुणच्छायस्ता-
वत्ततः कनकप्रभस्तदनु विरहोत्ताम्यत्तन्वीकपोलतलद्युतिः ।
उदयति ततो ध्वान्तध्वंमक्षमः क्षणद्दामुखे सरमविसिनीक-
न्दच्छेदच्छविर्मगलाञ्छनः ॥ ८५ ॥ मयस्वनस्वरच्युटतिमिर-
कुम्भिकुम्भस्थलोच्छलत्तरलतारकागणविकीर्णमुक्तागणः । पु-
रंदरहरिद्रीकुरहर्गर्भसुमोत्थितस्तुपाकरकेसरी गगनकाननं
गाहते ॥ ८६ ॥ प्रमारणपरैः करैः प्रकटितासुरगोदये सु-
धाकिरणकामुके त्वरितमम्बरालम्बिनि । तदा विगलितो
लमत्तिमिरजालनीलांशुका पुरंदरदिगङ्गना पुलकितैव तारा-
गणैः ॥ ८७ ॥ कलानिधिरयं रवेः मसुलभ्य रूपं स्वयं
दिनान्तममयेऽमृश्रात्यपदि पद्मिनीं रागवान् । धैवान्यकर-
संगमान्सुकुलितेति पूर्वोक्तं ममोक्ष्य जहसुः प्रिया ध्रुवम-
भूदतः पाण्डुरः ॥ ८८ ॥ दर्पोद्रेकः कुमुदधनुषो जीवितं
कैरवाणां जीवंजीवप्यणगरिमा भाग्यराशिर्निशायाः । शृङ्गार-
रश्रीललितहसितं पानपात्रं सुराणां पौरस्त्योद्रेजयति शिखरं
किं तमः स्थतुमोष्टे ॥ ८९ ॥ तैः सर्वजीभवदभिसूतानेव-
सिद्धाञ्जनेर्वा नीरुप्रैर्वा त्रिसुवनदृशात्मन्धपदैस्तमोभिः ।
व्यासं पृथ्वीवलयमश्विलं क्षालयन्नुच्छद्विद्रियोत्स्नाजालैरय-
मुदयते शर्वरीसर्वभौमः ॥ ९० ॥ पश्येदेति त्रियोगिनी-
दिनमणिः शृङ्गाररश्मामणिस्तारामौक्तिकहारनायकमणिश्र-
ण्डीशच्छूडामणिः । प्रौढानङ्गमुजगमस्तकमणिः कंदर्पमीम-
न्तिनीकाश्रीमध्यमणिश्रकोरपरिषन्तिनामणिश्रन्द्रमाः ॥ ९१ ॥
अकारो मदनद्विजस्य गगनंकोडेकदंष्ट्राङ्कुरस्तारामौक्तिकशु-
क्तिरन्धतमसस्तम्बेरमस्याङ्कुशः । शृङ्गारागलकुक्षिका विरहि-
णीमर्मच्छिदा कर्तरी संध्यादारयधूनसक्षत्रितरियं चान्द्रीकला
राजते ॥ ९२ ॥ स्वैरं कैरवकोरकान्विदलयन्पूनां मनो
दोलयन्नभोजानि निमीलयन्मृगदशां मानं समुन्मूलयन् ।
ज्योत्स्नां कन्दलयन्दिशो धवलयन्नभोधिसुद्वेलयन्कोकाना-
कुलयन्स्तमः कवलयन्निन्दुः मसुज्ज्मते ॥ ९३ ॥ एष
स्वर्गतरंगिणीजलमिलदिग्दन्तिदन्तद्युतिर्भ्रश्यद्राजतकुम्भवि-
भ्रमधरः शीतान्शुरभ्युद्यतः । हंसपीत्यमलाम्बुजीयति लस-
ङ्घिण्डीरपिण्डीयति स्फारस्फाटिककुण्डलीयति दिशामान-

१ मूर्शतः, २ पतिः, ३ पूर्ववदाकृतिः स्वरूपं यस्य तथा वि-
म्बम्, प्रथमं पद्मिनीदेशेन नित्यताकृतिः पश्चान्मुकुलीभावेन दि-
राशतया विकारापगमेन स्वरूपस्थितिं प्राप्तमित्यर्थः, ४ कैरविष्णुः,
५ विरक्षिणीनां सर्ववत्तापकः, ६ वराहः, ७ उद्धाटनसाधनम्.

न्दकन्दीयति ॥ ९४ ॥ अद्यापि स्तनशैलदुर्गविषमे सीम-
न्तिनीनां हृदि स्थातुं वाञ्छति मान एष धिगिति क्रोधा-
दिवालोहितः । उद्यद्दूतरप्रसारितकरः कर्षत्यसौ तत्क्षणा-
त्कुहलकैरवकोशनिःसरदलिश्रेणीकृपायां शशी ॥ ९५ ॥
कैलासायितमद्रिभिर्विदपिभिः श्वेतातपत्रायितं मृत्युङ्केन द-
धीयितं जलनिधौ दुग्धायितं वारिभिः । मुक्ताहार-
लतायितं व्रततिभिः शङ्कायितं श्रीफलैः श्वेतद्वीपजनायितं
जनपदैर्जाते शशाङ्कोदये ॥ ९६ ॥ पीयूषाश्रपणं जगन्नयद-
शामालानलेखालवो विश्वोन्माथहुताशनस ककुमासुद्गाटिनी
कुक्षिका । वीरेषु प्रथमा च पुण्यधनुषो रेखा मृगाक्षीमुख-
श्रीणां च प्रतिराजधीजमधिकानन्दी नवश्रन्द्रमाः ॥ ९७ ॥
दिग्वालाकरकन्दुकः स्मरव्यूसीमन्तसुक्तामणिः कामक्षोणि-
पतेर्विहारवलमीनिर्व्यूहपारावतः । हृदय्योमि विकीर्णतारक-
मणिः श्यामा वणिकसुभ्रुवः स्फारः स्फाटिकसंपुटः कुमुदि-
नीकान्तोऽयमुन्मीलति ॥ ९८ ॥ यातस्वास्तमनन्तरं दि-
नकृतो वेपेण रागान्वितः स्वैरं शीतकरः करं कमलिनी-
मालिङ्गितं योजयन् । शीतस्पर्शमुपेत्य संप्रति तथा रुद्धे
सुखाम्मोरोहे हामेनेव कुमुद्वतीवन्तिया वैलक्ष्यपाण्डुकृतः
॥ ९९ ॥ एतत्कोककुटुम्बिनीजनमनःशल्यं चकोराङ्गनाच-
ञ्चूकोटिकपाटयोर्धटितयोरुद्राटिनी कुक्षिका । दग्धस्यापि
नवाङ्कुरः स्मरतरोराद्रागसां प्रेयसीमानोद्दामगजाङ्कुशो विज-
यते मुग्धं सुधांशोर्वपुः ॥ १०० ॥ क्षीराब्धेरुहरीषु फेन-
धवलश्रन्द्रोपलेषु सवत्याधःसीकरिणो विकासिकुमुदकोडे
रजःपिञ्जराः । उन्मीलन्ति चकोरचक्रुगहने लिङ्गप्ररूढाश्रम-
त्कुर्वन्तः प्रियविप्रयुक्तरमणीगात्रे सुधांशोः कराः ॥ १०१ ॥
ध्वान्तौघे शितिकण्ठकण्ठमहसि प्राप्तेप्रतीचीमुखं प्राचीमश्नति
किं च दुग्धलहरीमुग्धे विधोर्धामनि । एतत्कोकचकोरशो-
करभसम्लानप्रसन्नोलसदृक्पातोर्मिकदम्बचुम्बितमिव त्रैलो-
क्यमाभासते ॥ १०२ ॥ शीतांशुस्फटिकालवालवलयद्रागु-
लसत्कौमुदीवह्नीनूतनपलवाश्वितमिव प्राप्य क्षणं ताप्रताम् ।
चञ्चमत्तचकोरचक्रुघटनाच्छिन्नाप्रकाण्डसुतक्षीरश्रन्दनिर-
न्तराप्रुतमिव श्वेतं वियद्भासते ॥ १०३ ॥ यः श्रीखण्डत-
मालपत्रति दिशः प्राच्या स्मरक्षमापतेः पाण्डुच्छत्रति दन्त-
पत्रति वियलक्ष्मीकुरङ्गीटशः । केलिश्वेतसहस्रपत्रति रतेः
किं च क्षपायोषितः क्रीडाराजतसीधुपात्रति शशी सोऽयं
जगन्नेत्रति ॥ १०४ ॥ ये पूर्वं यवमूचित्सुसुहृदो ये
केतकाग्रच्छदच्छायासाम्यभृतो मृणाललतिकालावण्यमाजो-
ऽत्र ये ये धाराभ्युविडम्बिनः क्षणमथो ये तारहारश्रियस्तेऽस्मी
स्फाटिकदण्डडम्बरजितो जाताः सुधांशोः कराः ॥ १०५ ॥ सद्य-

श्रन्दनपङ्कपिच्छलमिव व्योमाङ्गणं कल्पयन्पश्यैरावतकान्त-
दन्तमुसलच्छेदोपमेयाकृतिः । उद्गच्छत्ययमच्छमौक्तिकल-
ताप्रालम्बलम्बैः क्रौमुग्धानां स्मरलेखवाचनकलाकेलिप्रदीपः
शशी ॥ १०६ ॥ कोकानाकुलयंश्चकोरतरुणीवैकल्यमुर्मूलयन्न-
म्भोजानि निमीलयन्कुमुदिनीरुन्मीलयन्सर्वतः । पाण्थानाकु-
लतां नयन्कुलवधुचेतः समुल्लासयन्नस्तं याति दिवापतिः समु-
दयं याल्येप दोषापतिः ॥ १०७ ॥ स्वर्वामाभूतपानचारुचषकं किं
कामदेवाङ्गनाक्रीडाकन्दुक एष किं सुरनदीङ्घिण्डीरपिण्डः
किमु । किं लत्रं स्मरभूपतेः किमु यशःपुञ्जं पुरस्तादिदं चेतःसंश-
यकारकं समुदितं शीतयुतेर्भण्डलम् ॥ १०८ ॥ पश्चिन्या दयिते-
ऽनुधावति रुपा स्वं पश्चिनीद्रोहिणं प्रान्त्वा भीतमना दिगन्त-
मखिलं चन्द्रो जगहेऽभ्युधिम् । गाढे तत्र च तत्र विह्वलममुं
कर्षन्ति ताराः पतिं सोऽयं तच्छमवारिकुङ्कुमरसैः सिक्तोऽरुणो
दृश्यते ॥ १०९ ॥ मानावभ्युदिते तथा मथि गते किं स्यान्मम
प्रेयसीहा हेत्यस्तमितः शशी रसयशशदिदीवरिण्याः स्मरन् ।
सोऽयं संप्रति नीलिमाङ्किततनुस्तसाद्द्रीदृश्यते ये वै यत्किल
संस्मरन्ति चरमे तद्भ्रूमेप्यन्ति ते ॥ ११० ॥ आदायामृतपूर्णम-
र्कचषकं शोणारविन्दप्रभे पाणाविन्दवधुर्विलोक्य च पुनस्त-
स्मिन्नभःश्यामिकाम् । चिक्षेपोपरि कोपतः परिजनंऽसंशोभ्य
दत्ता सुधेत्येवं तं शशिनं प्रशंसति जनस्तत्पाणिमुक्ताञ्जुनम्
॥ १११ ॥ आनीलां करपलवैरपनयन्नच्छां तमःककुकीमाशां
संप्रति वासव्रीमनुसरन्नक्षीणरागः शशी । असाश्र स्तनसङ्घिनी-
मिव वहन्नङ्गेन कस्तूरिकामालिङ्गल्ययमाद्रेण रजनीमर्षोन्मि-
षत्तारकाम् ॥ ११२ ॥ यत्पीयूषमयूखमालिनि तमःस्तोमाव-
लीढासुषां नेत्राणाममृत्युहारिणि पुरः सूर्योऽह एवातिथौ ।
अम्भोजानि पराशि तन्निजमधं दत्त्वेव तेभ्यस्ततो गौराङ्गीवद-
नोपमासुकृतमादत्ते पतिर्यञ्चनाम् ॥ ११३ ॥ यं प्राक्प्रत्य-
गवागुदक्षि ककुभां नामानि संविभ्रतं ज्योत्स्नाजालझलञ्ज-
लाभिरभितो लुम्फन्तमन्धं तमः । प्राचीनादचलादितस्त्रिज-
गतामालोकबीजाद्रुहिर्निर्यान्तं हरिणाङ्गमङ्कुरमिव द्रष्टुं जनो
जीवति ॥ ११४ ॥ स श्रीकण्ठकीरीटकुट्टिमपरिष्कारप्रदीपा-
ङ्कुरो देवः कैरववधुरधतमसप्रभारकुक्षिर्भरिः । संस्कृता नि-
जकान्तिमौक्तिकमणिश्रेणीभिरैणीटशां गीर्वाणायपिधतेः सुधा-
रसवतीपौरोगवः प्रोदगात् ॥ ११५ ॥ प्राचीनाचलचुम्बिचन्द्र-
मणिभिर्विर्व्यूढपाद्यं निर्जेर्निर्यासैरुडुभिर्निजेन वपुषा दत्ताध-
लाजाञ्जलि । अन्तःप्रौढकलङ्कतुच्छमभितः सान्द्रं परिरुथिते
बिम्बादङ्कुरभ्रन्तैशिकतमःसंदोहमिन्दोर्महः ॥ ११६ ॥ सायं
नायमुदेति वासरमणिश्रन्द्रो नु चण्डयुतिर्दोषाभिः कथम-
म्बरे किमशनिः स्वच्छान्तरिक्षे कुतः । हन्तेदं निरगायि

पांश्रमणीप्राणानिलाशाशया धावद्भोरविभावरीविषधरीभो-
गस्य भीमो मणिः ॥ ११७ ॥ प्राणायामोपदेष्टा सरसिरुहसु-
नेयौवनोन्मादलीलागोष्ठीनां पीठमर्दस्त्रिभुवनवनितानेत्रयोः
प्रातराशः । कामाद्युद्योग्यञ्चा शमितकुमुदिनीमौनमुद्रानुरागः
शङ्कराद्भैतवादी प्रभवति भगवानेष पीयूषभानुः ॥ ११८ ॥
कह्लोलक्षिसपङ्कत्रिपुरहरशिरःस्वःस्ववन्तीमृणालं कर्पूरक्षोद-
जालं कुसुमशरवधूसीधुङ्कारनालम् । एतद्बुध्वाडिधवन्धो-
र्गनकमलिनीपत्रपानीयबिन्दोरन्तस्तोषं न केषां किसल-
यति जगन्मण्डनं खण्डबिन्दोः ॥ ११९ ॥ संरम्भोद्विक्त-
नक्तंसमयदशमुखोच्चण्डदोर्दण्डहेलाकैलासः सषलोकीजयसु-
दितमनोजन्मवादित्रशङ्कः । लोलाक्षीगण्डपालीलवणिमजल-
धेरुद्रतः फेनपिण्डः पश्य व्योमावकाशं विशति विरहिणां
दत्तशङ्कः शशाङ्कः ॥ १२० ॥ कैतन्मार्तण्डबिम्बं सरसि
सरसिजश्रेणिहास्यं क यातं कैते याता रथाङ्गाः सपदि
गतहियः क प्रविष्टा मरालाः । संध्यारागारुणाङ्गः कुपित
इव पतिः प्रोद्यतोऽयं हिमांशुमेन्ये हर्षादिवेयं हसति कुसु-
दिनी जाग्रतीवालिनार्दैः ॥ १२१ ॥ प्राचीभागे सरागे
धरणिविरहिणीकान्तवक्त्रे समुद्रे निद्रालौ नीरजालौ विक-
सति कुमुदे निर्विकारे चकोरे । आकाशे सावकाशे तमसि
शममिते नागलोके सशोके कंदर्पं मन्ददर्पं वितरति किरणा-
श्वरीसार्वाभौमः ॥ १२२ ॥

चन्द्रकलावर्णनम् ॥ अकलङ्कचन्द्रकलया कलिता
सा भाति वारुणी तरुणी । भालस्थलीव शंभोः संध्याध्यानोप-
विष्टस्य ॥ १२३ ॥

ज्योत्स्नावर्णनम् ॥ दलविततिभृतां तेल तरुणामिह
तिलतण्डुलितं मृगाङ्करोयिः । मद्यचपलचकोरचक्षुकोटीकव-
लनतुच्छमिवातन्तरान्तराभूत् ॥ १२४ ॥ आलोक्य चन्द्रम-
समभ्युदितं समन्तादुद्वेष्टदूर्ध्वविचलत्कलशाम्भुराशेः । विध्व-
ग्विसारिपरमाणुपरमर्येव ज्योत्स्नात्मना जगदिदं धवलीक-
रोति ॥ १२५ ॥ सितकिरणकोलीमालिमालोकयन्ती तिसि-
रविरहतापव्याकुलां व्योमलक्ष्मीम् । रजनिरमलताराशिकरैः
सिक्तमस्थाः परिमलयति गात्रं चन्द्रिकाचन्दनेन ॥ १२६ ॥
अपि पिबत चकोराः कृत्स्नमुन्नाम्य कण्ठं क्रमकवलनचक्ष-
क्ष्वश्रन्द्रिकाभ्रमः । विरहविधुरितानां जीवितत्राणहेतोर्भवति
हरिणलक्ष्मा येन तेजोदरिद्रः ॥ १२७ ॥ सह कुमुदकदम्बैः
काममुल्लासयन्तः सह घनतिमिरोधैर्धैर्यमुत्सारयन्तः । सह
सरसिखण्डैः स्वान्तमामीलयन्तः प्रतिदिशममृतांशोरंशवः
संचरन्ति ॥ १२८ ॥ भास्वत्ककेशशाणकक्रकण्णैराकाशका-
लायसाद्यन्तूर्णं निबिडं निपत्य तम इत्याख्यां जगत्या-

मगात् । यच्चेन्दोश्चलसिद्धपारदमहाबिन्दोः समायोगतो
जातं रूप्यरजोमयं वयमिदं ज्योत्स्नां समाक्षमेह ॥ १२९ ॥
एतत्कर्कय केरवक्त्रमहरे शङ्करादीक्षागुरौ दिक्कान्तासुकुरे
चकोरसुहृदि प्रौढे तुपारत्विषि । कर्पूरैः किमपूरि किं
मलयजैरालेपि किं पारदैरक्षालि स्फटिकोपलैः किमघटि
द्यावापृथिव्योर्वपुः ॥ १३० ॥ उन्मीलन्ति मृणालकोमल-
रुचो राजीवसंवर्तिकासंवर्तव्रतवृत्तयः कतिपये पीयूषभानोः
कराः । अयुसैर्धवलीभवत्सु गिरिषु ध्रुवोऽयमुन्मज्जता
विश्वेनेव तमोमयो निधिरपामहाय फेनायते ॥ १३१ ॥ किं
नु ध्वान्तपयोधिरेष कतकक्षोदैरिवेन्दोः करैरत्यच्छोऽयमधश्च
पङ्कपटलं छायापदेशाद्भूत् । किं वा तत्करकर्तरीभिरभितो
निस्तक्षणादुज्वलं व्योमेवेदमितस्ततश्च पतिताश्छायाच्छ-
लेन त्वचः ॥ १३२ ॥ पौलोमीकुचकुम्भकुङ्कुमरजःसाज-
न्यजन्मोद्भवाः शीतांशोर्युतयः पुरंदरपुरीसीम्नामुपस्कृते ।
एताभिर्लहतीभिरन्वतमसानुद्भृतीभिर्दिशः क्षोणीमान्नुण-
तीभिरन्तरतमं व्योमेदमोजायते ॥ १३३ ॥ नैवायं भगवा-
नुदञ्चति शशी गव्यूतिमात्रीमपि घामघापि तमस्तु केरवकुल-
श्रीचाटुकाराः कराः । मध्नन्ति स्थलमीभि शैलगहनोत्सङ्गेषु
संरुन्धते जीवग्राहमिव कचिक्कचिदिपि च्छायासु गृह्णन्ति च
॥ १३४ ॥ यन्नद्रावितकेतकोदरदलक्षोतश्रियं विभ्रती येयं
भौक्तिकदामगुम्फनविधौ योग्यच्छविः प्रागभूत् । उत्सेच्या
कलशीभिरञ्जलिपुटेर्ग्राह्या मृणालाङ्कुरैः पातव्या च शशिन्य-
सुग्धविभवे सा चन्द्रिका वर्तते ॥ १३५ ॥ सुम्धा दुग्धधिया
गवां विदधते कुम्भानधो बलवाः कर्णं केरवशङ्कया कुवलर्यं
कुर्वन्ति कान्ता अपि । कर्कन्धूफलमुच्चिनोति शबरी
मुक्ताफलाकाङ्क्षया सान्द्रा चन्द्रमसो न कस्य कुरुते चित्त-
भ्रमं चन्द्रिका ॥ १३६ ॥ इन्दोरस्य त्रियामासुवतिकुचतटी-
चन्दनस्थासकस्य व्योमश्रीचामरस्य त्रिपुरहरजटावहरीको-
रकस्य । कंदर्पक्षोणिपालस्फटिकमणिगृहसैतदाखण्डलाशाना-
सामुक्ताफलस्य स्थगयति जगतीं कोऽपि भासां विलासः
॥ १३७ ॥ लक्ष्मीक्रीडातडागो रतिधवलगृहं दर्पणो
दिग्धधूमां पुष्यं श्यामालतायास्त्रिभुवनजयिनो मन्मथस्यात-
पत्रम् । पिण्डीभूतं हरस्य स्मितममरसरित्पुण्डरीकं मृगाङ्को
ज्योत्स्नापीयूषवापी जयति सितवृषस्तारकागोकुलस्य ॥ १३८ ॥

सकलङ्कचन्द्रवर्णनम् ॥ दोषागमनमाशङ्क्य रविरिष
तिरोहितः । कथमिन्दुः समायति कुतः शङ्का कलङ्कितः
॥ १३९ ॥ यक्षं विरहिणं कंचिन्नासयामास तेजसा । यक्ष
एव विलोमेन संलभोऽभूद्विधौ क्षयः ॥ १४० ॥ शिवमालान-
लोत्थेन धूमयोगेन कालिमा । विधौ शुक्रतरे किं वा इति

मन्मानसाशयः ॥ १४१ ॥ इन्दोरेककलाया रुद्रेणोद्धृत्य
 मूर्धनि धृतायाः । स्थानमिव तुच्छमेतत्कलङ्करूपेण परिणमति
 ॥ १४२ ॥ अस्तं गतवति सवितरि पायसपिण्डं सुधाकरं
 प्राची । विरचयदम्बरकुशसुवि चरति कलङ्कस्तदन्तरे
 काकः ॥ १४३ ॥ कृष्णवर्णहृदयं सितदीप्तिं दुर्धियः किल
 कलङ्किनमाहुः । कृष्णवर्णसमुदीरणमात्रादेव यद्गलति
 हृदयकलङ्कः ॥ १४४ ॥ आयताप्रसितरश्मिनिबद्धं लाञ्छ-
 नच्छविमधीरसदिग्धम् । चन्द्रकैतवमरुत्पदचक्रं क्रीडयो-
 त्सृजति किं स्वरबालः ॥ १४५ ॥ शम्बरारिरमृतं विषगर्भं
 चन्द्रबिम्बकपटात्प्रयुनक्ति । यद्बहिः सितमथासितमन्तः प्रोधि-
 तान्दहति दर्शनमात्रात् ॥ १४६ ॥ अयं पुरः पार्वणशर्वरीशः
 किं दर्पणोऽयं रजनीरमण्याः । यत्स्तदीयं प्रतिबिम्बमस्मि-
 न्संलक्ष्यते लाञ्छनकैतवेन ॥ १४७ ॥ प्रदोषमातङ्गमनङ्ग-
 देवस्तुङ्गं समारुह्य समागतोऽयम् । सिन्दुरिते तस्य सुधांशु-
 कुम्भे किमङ्कुशो लक्षममिषेण दत्तः ॥ १४८ ॥ मम प्रियां
 कैरविणीं करेण संतापयामास दिनाधिनाथः । इतीव दुःखै-
 र्विकलः कलावान्पवौ विषं लक्षममिषेण सद्यः ॥ १४९ ॥ कला-
 धिनाथानयनाय सायं कुमुदतीप्रैवित एष भृङ्गः । किमिन्दु-
 नालिङ्ग्य सरागमङ्के कृतः कलङ्कभ्रममातनोति ॥ १५० ॥ नेदं
 नभोमण्डलमम्बुराशिनैताश्च तारा नवकेनभङ्गाः । नायं शशी
 कुण्डलितः फणीन्द्रो नासौ कलङ्कः शयितो सुरारिः ॥ १५१ ॥
 मधुव्रतौघः कुपितः स्वकीयमधुप्रपापघ्ननिमीलनेन । बिम्बं
 समाक्रम्य बलात्सुधांशोः कलङ्कमङ्के ध्रुवमातनोति ॥ १५२ ॥
 अत्रान्तरे च कुलटाकुलवर्त्मपातसंजातपाताक इव स्फुटला-
 च्छनश्रीः । वृन्दावनान्तरमदीपयदुज्जालैर्दिकसुन्दरीवदन-
 चन्दनबिन्दुरिन्दुः ॥ १५३ ॥ अच्छप्रकाशवति चन्द्रमसि
 प्रियेऽस्मिन्नाह्लादकारिणि सुधावति पूर्णबिम्बे । धाता वि-
 चिन्त्य मनसाखिलदृष्टिपातं हर्तुं चकार किमु कज्जलबिन्दु-
 योगम् ॥ १५४ ॥ दृष्टे जगद्गुपि कालभुजंगमेन तत्रान्ध-
 कारमिषमाविरभृद्विषं यत् । संजातलक्ष्मणि तविन्दुमणौ
 निपाथ्य ज्योत्स्नामये पयसि तत्क्षिपति स्म धाता ॥ १५५ ॥
 दिग्घ्नतस्तिरिचूर्णविशेषपूर्णदुद्रवरोडुमयरञ्जकविस्फुलि-
 ज्ञात् । कालेन पूर्वगिरिदुर्गजुषा प्रयुक्तो वृत्तपलो विधुमि-
 पात्यथिकान्दिनस्ति ॥ १५६ ॥ मन्थानभूमिधरमूलशिलास-
 हस्रसंघटनव्रणकिणैः स्फुरतीन्दुमन्थे । छाया मृगाः शशक
 इत्यतिर्योमरोक्तिलेखां कथंचिदपि तत्र हि न प्रसक्तिः
 ॥ १५७ ॥ अवाप्तः प्रागल्भ्यं परिणतरुचः शैलतनये कलङ्को
 नैवायं विलसति शशाङ्कस्य वपुषि । अमुष्येयं मन्ये विगल-

दमृतस्यन्दशिशिरि रतिश्रान्ता शोते रजनिरमणी गाढसुरसि
 ॥ १५८ ॥ समयशबरो व्योमारण्ये सुधाशनमक्षिकासुवि-
 हितसुधाबिम्बस्रौद्रस्फुरत्पटलं प्रति । कलयति कलङ्काख्यं
 धूमं निपीड्य पुनश्च तत्किरति मधुरज्योत्स्नास्रौद्रं महीतल-
 भाजने ॥ १५९ ॥ रुचिभिरभितदङ्कोत्कीर्णैरिव त्रसेणुभिर्भ्यदु-
 ङ्गभिरपि च्छेदैः स्थूलैरिव भ्रियते नभः । प्रकृतिमलिनो भा-
 स्वद्विम्बोन्मृजाकृतकर्मणस्तदयमपि हि त्वष्टुः कुन्दे भविष्यति
 चन्द्रमाः ॥ १६० ॥ तरुणतमालकोमलमलीमसमेतदयं
 कलयति चन्द्रमाः किल कलङ्कमिति ब्रूयते । तदनृतमेव
 निर्दयविधुंतुदन्तपदव्रणविवरोपदर्शितमिदं हि विभाति
 नभः ॥ १६१ ॥ अङ्गं केऽपि शशाङ्कैरे जलनिधेः पङ्कं परे
 मेनिरि सारङ्गं कतिचिच्च संजैगदिरि भूच्छायमैच्छन्परे ।
 इन्दोर्यद्वैलितेन्द्रनीलशकलश्यामं दरीदृश्यते तत्सौन्दं निशि
 पीतंमन्धतमसं कुक्षिस्थमाचक्षमहे ॥ १६२ ॥ रङ्गावङ्कगते
 त्रिविष्टपवनीखेलत्कुरङ्गीगणैः साकं क्रीडनकौतुकेन रभसादु-
 ल्लस्य याते दिवम् । तच्छायानुगतात्ममूर्तिरधुना धर्तुं तमेनं
 शशी मन्दं व्यायतरश्मिजालकलितः खायं समारोहति
 ॥ १६३ ॥ काश्मीरेण दिहानमम्बरतलं वामभ्रुवामानन्दै-
 राज्यं विदधानमिन्दुदृष्टदां भिन्दानमम्भःसिराः । प्रत्युद्यत्सुर-
 हूतपत्तनवधूदत्तार्घदूर्वाङ्कुरक्षीबोत्सङ्कुरङ्गमैन्दवमिदं विम्बं
 समुज्जृम्भते ॥ १६४ ॥

नायकागमनावस्थावर्णनम् ।

श्रुत्वायान्तं बहिः कान्तमसमाप्तविभूषया । भालेऽञ्जनं
 दशोलीक्षा कपोले तिलकः कृतः ॥ १ ॥ आगच्छन्स्त्वितो
 येन येनानीतो गृहं प्रति । प्रथमं सखि कः पूज्यः किं काकः
 किं क्रमेलकः ॥ २ ॥ सज्जितसकलशरीरा क्षणे क्षणे मनसि
 किमपि गणयन्ती । उत्सवमिव तं दिवसं मनुते मुग्धा प्रि-
 यागमने ॥ ३ ॥ अभ्युन्नतस्तनयुगा तरलायताक्षी द्वारि
 स्थिता तदुपयानमहोत्सवाय । सा पूर्णकुम्भवनवीरजतोरण-
 स्रक्संभारमङ्गलमयलङ्कृतं विधत्ते ॥ ४ ॥ आयातो दयित-
 स्तवेति सहसा न श्रद्धे भाषितं सद्यः संसुखतां गतेऽपि
 सुसुखी भ्रान्तिं निजान् मन्यते । कण्ठाश्लेषिभुजेऽपि श्लथ्यह-
 दया स्वमान्तरं शङ्कते प्रत्यावृत्तिमियं प्रियस्य कियता प्रत्येतु
 शतोदरी ॥ ५ ॥ द्वारोपान्तिर्नरन्तरे मयि तथा सौन्दर्य-
 सारथिया प्रोक्ष्यस्योरुगुं परस्परसमासक्तं समासादितम् ।

१ कलङ्कम्, २ अम्बुवृ, ३ स्फुटित, ४ घनम्, ५ गाढव्वा-
 न्तम्, ६ अत्यन्तसंनिहिते.

१ मध्यभागो, २ मन्दरः, ३ चिह्नम्, ४ मूलः, ५ छायादीनाम्.

आनीतं पुरतः शिरोशुकमधः क्षिप्ते चले लोचने वाचस्तच्च निवारितं प्रसरणं संकोचिते दोलिते ॥ ६ ॥

नायकागमने नायिकां प्रति सखीवचनम् ।

नित्यं मनोरथस्यापि सखि दुर्गम एव यः । अभवत्प्राप्तं कामं प्रत्यक्षेण विभाति सः ॥ १ ॥ धैर्यमाधाय लज्जां च व्यपनीय विलासिनम् । संभावयसि किं नैनं दिश्या स्वयमुपस्थितम् ॥ २ ॥ अपाङ्गसंसर्गं तरङ्गितं दृशोऽश्रुवोरालान्तविकासि वेल्लनम् । विसारि रोमाञ्चितकधुकं तनोस्तनोति योऽसौ सुभगे तवागतः ॥ ३ ॥ कलय वलयं धम्मिल्लेऽस्मिन्निवेशय मलिकां रचय सिचयं मुक्ताहारं विभूषय सत्वरम् । मृगमदमधीपत्रालेपं कुरुष्व कपोलयोः सहचरि समायातः प्रातः स ते हृदयप्रियः ॥ ४ ॥

नायकातिथ्यवर्णनम् ।

आयाते दयिते मरुस्थलमुवाप्त्येक्ष्य दुर्लङ्घ्यतां गेहिन्या परितोषत्राप्यकलिलामासज्य दृष्टिं मुखे । दत्त्वा पीलुशमीकरीरकवलं चलाञ्जलेनादरादुन्मृष्टं करभ्ये कसरसटाभाराभ्रलघ्नं रजः ॥ १ ॥ बाला वन्दनमालिकाकिसलयग्रन्थीनधः कुर्वतः श्रुत्वा वल्लभवाहनस्य रटितं दासेरकसाञ्जने । आक्रन्दत्सुहृदो वनाद्गुरुजनं नासाग्रसङ्गादसूक्तान्तं स्त्रीवधपातकात्सरमसत्कीर्तैः परावर्तयत् ॥ २ ॥ किंचित्कम्पितपाणिकङ्कणरवैः पृष्टं ननु स्वागतं व्रीडानभ्रमुखाञ्जया चरणयोन्यस्ते च नेत्रोत्पले । द्वारस्थस्तनयुग्ममङ्गलघटे दत्तः प्रवेशो हृदि स्वामिर्निक भवतोऽतिथेः समुचितं सख्यानयानुष्ठितम् ॥ ३ ॥ दीर्घा वन्दनमालिका विरचिता दृष्ट्यैव नेन्द्विवरैः पुष्पाणां प्रकरः स्मितेन रचितो नो कुन्दजात्यादिभिः । दत्तः खेदमुचापयोधरभरेणाध्वीं न कुम्भाम्मसा स्वैरेवावयवैः प्रियस्य विशतस्तन्व्या कृतं मङ्गलम् ॥ ४ ॥

नायकस्य नायिकां प्रति प्रश्नः ।

कृशा केनासि त्वं प्रकृतिरियमङ्गस्य ननु मे मलाधूआ कस्माद्गुरुजनगृहे पाचकतया । सरस्यस्नान्कञ्चिन्नहि नहि नहीत्येवमवदच्छिरःकम्पं बाला मम हृदि निपत्य प्ररुदिता ॥ १ ॥ कृशासीत्यालीना मलिनवसनासीत्यवनता चिराद्दृष्टासीति स्तनकलशकम्पं प्ररुदिता । परिध्वक्ता यावत्पणयपदवीं कामपि गता ततः सारङ्गाक्षया हृदयसदने लीनमभवत् ॥ २ ॥ अङ्गानामतितानवं कथमिदं कम्पश्च कस्मात्कृतो मुग्धे पाण्डुकपोलमाननमिति प्राणेश्वरे पृच्छति । तन्व्या स-

वमिदं स्वभावजमिति व्याहृत्य पक्ष्मान्तरव्यापी बाष्पभरस्तया चलितया निःश्वस्य मुक्तोऽन्यतः ॥ ३ ॥

प्रणयकलहे नायिकानुनयः ।

अनिर्दयोपभोगस्य रूपस्य मृदुनः कथम् । कठिनं खलु ते चेतः शिरीषस्येव बन्धनम् ॥ १ ॥ किं त्वां भणामि विच्छेददारुणयायासकारिणि । कामं कुरु वरारोहे देहि मे परिरम्भणम् ॥ २ ॥ मयि ते पादपतिते किंकरत्वमुपागते । प्रिये कामातुरः कोपं कान्ते कोऽन्योऽपनेष्यति ॥ ३ ॥ दाक्षिण्यं नाम विम्बोष्ठि नायकानां कुलव्रतम् । तन्मे दीर्घाक्षि ये प्राणास्ते त्वदाशानिबन्धनाः ॥ ४ ॥ मुखमिन्दुर्यथा पाणिः पल्लवेन समः प्रिये । वाचः सुधा इवोष्ठस्ते विम्बतुल्यो मनोऽश्मवत् ॥ ५ ॥ सोढुमलमसि नाहं सुन्दरि मन्दागमाद्विलम्बं ते । पञ्चशरास्त्रहृतं मां संजीवय चारुगात्रि परिरम्भैः ॥ ६ ॥ सकृदिव समर्थं बाले मम हस्ते मदनघर्मतसस्य । अपहरसे कुचकुम्भं तृषितकरादमृतकुम्भमिव ॥ ७ ॥ अपराधी नूनमहं प्रसीद रम्भोरुविरम संरम्भात् । सेव्यो जनश्च कुपितः कथं नु दासो निरपराधः ॥ ८ ॥ त्वामयमावद्वाञ्छति दासजनस्तमिममर्थमर्थयते । स्वपिहि मया सह सुरतव्यतिकरखिन्नैव मा मैवम् ॥ ९ ॥ सरले साहसरामं परिहर रम्भोरु मुख संरम्भम् । विरमं विरहायासं वोढुं तव चित्तमसहं मे ॥ १० ॥ क्षीणः क्षीणोऽपि शशी भूयो भूयोऽभिवर्धते नित्यम् । विरम प्रसीद सुन्दरि यौवनमनिर्वर्ति यातं तु ॥ ११ ॥ अङ्गानि खेदयसि किं शिरीषकुसुमपरिपेलवानि मुधा । अयमीहितकुसुमानां संपादयिता तवास्ति दासजनः ॥ १२ ॥ मधुधारेव न मुञ्चसि मानिनि रूक्षापि माधुरीं सहजाम् । कृतमुखभङ्गापि रसं ददासि मम निम्नगा यथाभ्युपेधेः ॥ १३ ॥ विराममेवानलयातितोषात्तथापि रोषारुणितेव दृष्टिः । निशापतिः श्लिष्यति पश्चिमाशामये किमाशां विफलीकरोषि ॥ १४ ॥ यदि प्रिये वेत्सि तव प्रभुं मामनन्यसाधारणदासमङ्गयोः । तदद्य वक्षो मम पात्रमस्तु स्वयंभ्राह्मण्यमहोत्सवानाम् ॥ १५ ॥ उत्तरङ्गाय कुरङ्गलोचने लोचने कमलगर्वमोचने । अस्तु सुन्दरि कलिङ्गनन्दिनीवीचिडम्बरगभीरमम्बरम् ॥ १६ ॥ शशिसुखि तव भाति भङ्गुर्भ्रूयवजनमोहकरालकालसर्पः । यदुदितभयभङ्गनाय यूनां त्वदधरसीधुसुधैव सिद्धमन्नः ॥ १७ ॥ त्वयि निबद्धरतेः प्रियवादिनः प्रणयभङ्गपराङ्मुखचेतसः । कमपराधलवं मयि पश्यसि

त्यजसि मानिनि दासजनं यतः ॥ १८ ॥ विमृज सुन्दरि
संगमसाध्वसं ननु चिरात्प्रभृति प्रणयान्मुखे । परिगृहाण
गते सहकारतां त्वमतिमुक्तलताचरितं मयि ॥ १९ ॥
मोहान्मया सुतनु पूर्वमुपेक्षितस्ते यो बाष्पबिन्दुरधरं परि-
बाधमानः । तं तावदाकुटिलपक्षविलग्नमद्य कान्ते प्रमृज्य
विगतानुशयो भवामि ॥ २० ॥ मुग्धे विधेहि मयि निर्दय-
दन्तदंशं दोर्वलिबन्धनिबिडस्तनपीडनानि । चण्डि त्वमेव
सुदुस्वयपञ्चबाणचण्डालकाण्डदलनादसवः प्रयान्ति ॥ २१ ॥
मा मा ससाध्वसमपेहि विलोलनेत्रे दासे जने किमिति
संभ्रमकातरासि । किं युज्यते वत मया चिरकाङ्क्षितस्य
मध्ये वराङ्गि परिर्ममसुखस्य भङ्गः ॥ २२ ॥ किं शीकरैः
क्लमविमर्दिभिरार्द्रवातं संचालयामि नलिनीदलतालवृन्तम् ।
अङ्गे विधाय चरणानुवत पद्मताम्रौ संवाहयामि करमोरु
यथासुखं ते ॥ २३ ॥ आताम्रतामपनयामि विलक्ष एष
लाक्षाकृतां चरणयोस्तव देवि मूर्धा । कोपोपरागजनितां तु
मुखेन्दुविम्बे हर्तुं क्षमो यदि परं करुणा मयि स्यात् ॥ २४ ॥
ईन्द्रीवरेण नयनं मुखमम्बुजेन कुन्देन दन्तमधरं नवपल्लवेन ।
अङ्गानि चम्पकदलैः स विधाय वेधाः कान्ते कथं घटित-
वानुपलेन चेतः ॥ २५ ॥ किं मुक्तमासनमलं मयि संभ्र-
मेण नोत्थातुमित्थमुचितं मम तन्तुमध्ये । दृष्टिप्रसादविधि-
मात्रहृते जनोऽयमत्यादरेण किमिति क्रियते विलक्षः ॥ २६ ॥
भुग्नालकं स्मितपराजितचन्द्रलेखं दृग्गलीला कुवलयश्रियमा-
ददानम् । एतन्मुखं दिविषदामपि दुर्निरीक्ष्यं तन्वङ्गि
मामिव सुधा किमधःकरोषि ॥ २७ ॥ लावण्यकान्तिपरिपू-
रितदिश्वुखेऽस्मिन्मरेऽधुना तव मुखे तरलायताक्षि । क्षोभं
यदेति न मनागपि तेन मन्ये सुव्यक्तमेव जलराशिरयं
पयोधिः ॥ २८ ॥ किं ते निसर्गरुचिरौ चरणौ कराभ्यां
संवाहयामि नयने च तवाङ्गनेन । किं रञ्जयामि किमु ते
स्तनयोर्विचित्रां पत्रावलीं विरचयाम्यचिरेण तन्वि ॥ २९ ॥
सुतनु जहिहि मौनं मुख वाचो जडत्वं प्रणयिनि मयि कोपं
किंकरे किं करोषि । अथ यदि तव चित्ते सापराधोऽस्मि
बाले निजमुजयुगवलीबन्धनं मां विधेहि ॥ ३० ॥ किमपि
किमपि शङ्के मङ्गलेभ्यो यदन्यद्विरमतु परिहासश्रण्डि
पर्युत्सुकोऽस्मि । कलयसि कलितोऽहं वल्लभे देहि वाचं
भ्रमति हृदयमन्तर्विहलं निर्दयासि ॥ ३१ ॥ यदिदमगण-
यित्वा दुर्वहं श्रोणिभारं मदभिसरणलोभात्प्रत्यस्तं पद्मताम्रम् ।
अयमहमभिवान्छाम्यप्रमृज्यैव पांसुं सुमुखि पददत्तं ते
चूडितुं चुम्बितुं च ॥ ३२ ॥ वितरय कुचयोस्त्वद्दर्शनोपक

माणां मदनशररुजानां शान्तये मामकीनाम् । सकृदपि
परिरम्भं सुभु दोर्मूलकूलकपघनपरिगाहख्यातयोरेतयोस्ते
॥ ३३ ॥ चरणकमलदासस्त्वेव संकल्पसङ्गे सुमुखि यद-
भिधत्से त्वं बलात्कारधूर्तम् । प्रसमविधृततर्पणः पीडयाम्या-
त्मनैव द्विरद इव सरोजं पाणिमापाटलं ते ॥ ३४ ॥
विकिर धवलदीर्घापाङ्गभंसर्षि चक्षुः परिजनपथवर्तिन्यत्र किं
संभ्रमेण । स्मितमधुरमुदारं देवि मामालपोचैः प्रभवति मम
पाण्योरञ्जलिः सेवितुं त्वाम् ॥ ३५ ॥ परिलुठति ललाटे
भङ्गुरा भ्रूलता किं मदनजयपताकाविभ्रमं विभ्रतीयम् ।
स्फुरति च किमकाण्डे चण्डि बिम्बाधरोऽयं मृदुपवनविधू-
तोन्निद्रबन्धूकबन्धुः ॥ ३६ ॥ सुदुर्मुहुरवेक्षणं सरसमञ्जसा
संस्ववः समुच्चलतरङ्गिणि प्रचुरनर्ममरमस्पृहा । मुहुर्निबिडन-
त्रता परिजनव्यपेक्षापि नो कुतः सुमुखि शिक्षिता कथय
कोपरीतिस्त्वया ॥ ३७ ॥ तरङ्गय द्योऽङ्गने पततु चित्र-
मिन्दीवरं स्फुटीकुरु रदच्छदं व्रजतु विद्रुमः श्वेतताम् ।
क्षणं वपुरपाट्टणु स्पृशतु काञ्चनं कालिमासुदक्षय मुखं
मनागभवतु च द्विचन्द्रं नमः ॥ ३८ ॥ उदक्षय
दृग्बालं चलतु चक्षरीकोचयः प्रपञ्चय वचःसुधा
श्रवणपालिमालिङ्गतु । भ्रुवं नटय नागरी त्यजतु मन्मथः
कार्मुकं मुखं च कुरु संमुखं व्रजतु लाघवं चन्द्रमाः ॥ ३९ ॥
पुरोदिगनुगामिणीं तदपि नानुरागोदयः कृशोदरि निशा
कृशा तदपि ते न मानः कृशः । प्रसन्नमिदमम्बरं तदपि न
प्रसन्नं मनो ननाद चगणाधुस्तदपि मौनमालम्बमे ॥ ४० ॥
कृतो दूरादेव स्मितमधुरमभ्युद्गमविधिः शिरसाज्ञान्यस्ता
प्रतिवचनमुच्चैः प्रणमितम् । न दृष्टेः शैथिल्यं मिलत इति
चेतो दहति मे निगृहान्तःकोपा कठिनहृदये संघृतिरियम् ॥
४१ ॥ गतप्राया रात्रिः शशिसुखि शशी शीर्यत इव
प्रदीपोऽयं निद्रावशसुपगतो घूर्णत इव । प्रणामान्तो मान-
स्तदपि न जहासि भ्रुवमहो कुचप्रत्यासत्त्या हृदयमपि ते
चण्डि कठिनम् ॥ ४२ ॥ इदं दूर्वाकाण्डद्युतिसुषि कपोले
कतिपर्यैः श्रमाम्भोभिः कीर्णं सहजबकुलामोदसुभगम् ।
समाकाङ्क्षे ताप्राधरमनुमणुष्व प्रियतमे मनोज्ञं ते पातुं
मुखकमलमात्रामुमथवा ॥ ४३ ॥ प्रसादे वर्तस्व प्रकटय सुदं
संत्यज रुषं प्रिये शुष्यन्त्यङ्गान्यमृतमिव ते सिञ्चतु वचः ।
निधानं सौख्यानां क्षणमभिसुखं स्थापय सुखं न मुग्धे प्रत्येतुं
प्रभवति गतः कालहरिणः ॥ ४४ ॥ प्रसीदेति ब्रूयामिदमसति
कोपे न घटते करिष्याम्येवं नो पुनरिति भवेदभ्युपगमः ।
न मे दोषोऽस्तीति त्वमिदमपि हि ज्ञास्यसि मृषा किमेत-

स्निन्वक्तुं क्षममिति न वेत्ति प्रियतमे ॥ ४५ ॥ कृतेऽप्याज्ञाभङ्गे
कथमिव मया ते प्रणतयो धृताः स्निक्त्वा हस्ते विसृजसि
रूपं सुभ्रु बहुशः । प्रकोपः कोऽप्यन्यः पुनरयमसीमाद्य
गुणितो वृथा यत्र स्निग्धाः प्रियसहचरीणामपि गिरः ॥ ४६ ॥
कपोलं पत्राली करतलनिरोधेन मृदिता निपीतो निःश्वासेर-
यममृतहृद्योऽधरसः । सुहृः कण्ठे लग्नस्तरलयति बाणः
स्तनतटं प्रियो मन्वुर्जातस्तव निरनुरोधे न तु वयम् ॥ ४७ ॥
सुतनु हृदयात्पल्यादेशव्यलीकमपेतु ते किमपि मनसः
संमोहो मे तदा बलयानभूत् । प्रबलतमसामेवंप्रायाः शुभेषु
हि वृत्तयः स्रजमपि शिरस्स्थः क्षिप्तं धुनोत्येहिशङ्कया
॥ ४८ ॥ परिहर कृतातङ्के शङ्कां त्वया सततं धनस्तनज-
घनया क्रान्ते स्वान्ते परानवकाशिनि । विशति वितनोरन्यो
धन्यो न कोऽपि ममान्तरं स्तनभरपीरम्भारम्भे विधेहि
विधेयताम् ॥ ४९ ॥ व्यथयति वृथा मौनं तन्वि प्रपञ्चय
पञ्चमं तरुणि मधुरालोपेस्तापं विनोदय दृष्टिभिः । सुमुखि
विमुखीभावं तावद्विमुञ्च न वञ्चय स्वयमतिशयस्निग्धो
सुग्धे प्रियोऽहमुपस्थितः ॥ ५० ॥ कठिनहृदये मुञ्च भ्रान्ति
व्यलीककथाश्रितां पिशुनवचनेदुःखं नेतुं न युक्तमिमं जनम् ।
किमिदमथवा सत्यं मुग्धे त्वया हि विनिश्चितं यदभिरुचितं
तन्मे कृत्वा प्रिये सुखमास्यताम् ॥ ५१ ॥ पादासक्त
सुचिरमिह ते वामता कैव कान्ते सन्मार्गस्थे प्रणयिनि जने
कोपने कोऽपराधः । इत्थं तस्याः परिजनकथा कोपवेगोप-
शान्तौ बाणोद्भेदेस्तदनु सहसा न स्थितं न प्रयातम् ॥ ५२ ॥
कोऽयं कोपविधिः प्रयच्छ करुणागमं वचो जायतां पीयूष-
द्रवदीर्घिकापरिमलैरामोदिनी भेदिनी । आस्तां वा स्पृहया-
लुलोचनमिदं व्यावर्तयन्ती सुहृद्यस्मै कुप्यसि तस्य सुन्दरि
तपोवृन्दानि वन्दामहे ॥ ५३ ॥ सूर्येऽस्ताचलमौलिमालिनि
गृहे दीपावलीशालिनि प्राणस्वामिनि मानिनि प्रतिपदं
सत्कारमातन्वति । यन्मानं न जहासि कोपकलनादालोहित-
स्तक्षणादिन्दुः सुन्दरि पूर्वपर्वतशिरःसीमानमारोहति ॥ ५४ ॥
सन्त्येवात्र गृहे गृहे युवतयस्ताः पृच्छ गत्वाधुना प्रेर्यांसः
प्रणमन्ति किं तव पुनर्दासो यथा वर्तते । आत्मद्रोहिणि
दुर्जनप्रलपितं कर्णं वृथा मा कृथाश्लिन्नभ्रैरहरसा भवन्ति
पुरुषा दुःखानुवर्त्या यतः ॥ ५५ ॥ क्षीणांशुः शशलाञ्छनः
सखि पुनः क्षीणो न मानस्तव रमेरं पञ्चवनं मना-
गपि न ते स्मेरं सुखाम्भोरुहम् । पीतं श्रोत्रयुगेन
षट्पदरुतं पीतं न ते जरिपतं रक्ता शैकदिगङ्गना

रविकरैर्नाद्यापि रक्तासि किम् ॥ ५६ ॥ किं कण्ठे शिथिली-
कृतो भुजलतापाशः प्रमादानमया निद्रान्छद्विवर्तनेष्वभि-
मुखी नाद्यापि संभाविता । अन्यस्त्रीजनसंकथालयपुरहं स्वप्ने
त्वया लक्षितो दोषं पश्यसि किं प्रिये परिजनोपालम्भयोग्ये
मयि ॥ ५७ ॥ चक्षुर्गोब्धमपेतु मानिनि मुखं संदश्य
श्रोत्रयोः पीयूषस्रुतिसौख्यमस्तु मधुरां वाचं प्रिये व्याहर ।
तापः शाम्यतु मे प्रसादशिशिरां दृष्टिं शनैः पातय त्यक्त्वा
दीर्घमभूतपूर्वमचिराद्रोपं सखीदोषजम् ॥ ५८ ॥ कल्याणा-
ङ्गरुचानुरक्तमनसा त्वं येन संप्रार्थ्यते यथाथं सुमुखि त्वया
पुनरमुल्यागेऽपि संनखते । सोऽयं सुन्दरि पञ्चवाणविशि-
खव्यालीढद्वोरन्तरस्त्रोरीडितपीवरस्तनतटस्वद्वोल्लेतापञ्जरे
॥ ५९ ॥ शीतांशुमुखमुत्पलं तव दृशां पद्मानुकारी करो
रम्भागर्भनिभं तवोरुगुलं बाहू मृणालोपमौ । इत्याह्लादक-
राखिलाङ्गि रमसाभिः शङ्कमालिङ्ग्य मामङ्गानि त्वमङ्गता-
पविधुराण्येहोहि निर्वापय ॥ ६० ॥ स्निग्धं यद्यपि वीक्षितं
नयनयोस्ताप्रा तथापि सुतिर्माधुर्यापि सती स्वलत्यनुपदं ते
गद्गदा वागियम् । निःश्रामा नियता अपि स्तनभरोत्कम्पेन
संलक्षिताः कोपस्ते प्रकटं प्रयवविभूतोऽप्येष स्फुटं लक्ष्यते
॥ ६१ ॥ भ्रूमङ्गैः क्रियते ललाटशशिनः कस्मात्कलङ्को मुधा
वाताकम्पितवन्धुपक्षमतां नीतोऽपरः किं स्फुरन् । मध्यश्वा-
धिकम्पितस्तनभरणाय पुनः खिद्यते कोपं मुञ्च तत्रैव चित्तह-
रणायेतन्मया क्रीडितम् ॥ ६२ ॥ भ्रूमङ्गं न करोपि रोदिषि
सुहृसुग्धेक्षणं केवलं नातिप्रस्फुरिताधरानवरतं निःश्वासमेवो-
ज्जसि । वाचं नापि ददासि तिष्ठसि परं प्रथ्यातनश्रानना
कोपस्ते स्तिमितोऽतिपीडयति मां गृहप्रहारोपमः ॥ ६३ ॥
धृष्टः किं पुरतोऽवबुध्य विहसन्गृह्यामि कण्ठे प्रियां किं वा
चाटुशतप्रचण्डरचनानीतां करिष्यामि ताम् । किं तिष्ठामि
कृताञ्जलिर्निपतितस्तस्याः पुरः पादयोः सत्यं सत्यमहो न
वेदयनुनयस्तस्याः कथं स्यादिति ॥ ६४ ॥ सुभ्रु त्वं कुपितेत्य-
पास्तमशनं त्यक्ताः कथा योषितां दूरादेव मयोज्जिताः सु-
रभयः सगन्धधूपदयः । रागं रागिणि मुञ्च मध्यवनते दृष्टे
प्रसीदाधुना सद्यस्वद्विरहे भवन्ति सुभगे सर्वा ममान्धा
दिशः ॥ ६५ ॥ व्याघ्रत्वं खलु सर्वतो विषयतस्त्वय्येव लीनं
मनो नित्यं च त्वदधीनमेव नियतं मज्जीवितं मानिनि ।
मत्सर्वं मयि नूनमन्यविषया शङ्का त्वया त्यज्यतां किंवायत्र
निशाकरोऽभिरमते मुक्त्वा क्षणं कौमुदीम् ॥ ६६ ॥ यद्ग्रन्थं
गुरुगौरवस्य सुहृदो यस्मिन्नन्तेऽन्तरं यदाक्षिण्यवशात्प्रसन्न
सहते नमोपचारानपि । यलङ्का निरुणद्धि यत्र शपथैरुपाद्यते
प्रत्ययस्ताकिं प्रेम स उच्यते परिचयस्तत्रापि कोपेन किम्

१ निराकृतेदुःखम्. २ मालाम्. ३ सपन्नान्या. ४ प्रियाः.
५ विकसितम्. ६ अमरशब्दः. ७ प्राचां.

॥ ६७ ॥ सुग्धे मानिनि कोपरीतिरियती युक्ता न तथ्यं हाराः सख्यः संततरुदितोच्छ्रनयनाः । परित्यक्तं सर्वं
 विदं कान्ते किं त्वदुपेक्षिता मम तनुः शोभेत नेहाद्भुतम् । हसितपठितं पञ्जरशुकैस्तवावस्था चेयं विमुञ्ज कँठिने मान-
 अन्यायो भवति च्छलस्य करणे दक्षे जनेऽन्यादृशं
 काहेति प्रतिरुद्धवागकरवं वाक्स्तम्भनं चुम्बनैः ॥ ६८ ॥
 मानं मानिनि सुखं देवि दयिते मिथ्या वचः श्रूयते
 किं कोपो निजसेवके यदि वचः सत्यं त्वया गृह्यते ।
 दोर्भ्यां बन्धनमाशु दन्तदलनं पीनस्तनास्फालनं दोषश्रेण्मम
 ते कटाक्षविशिखैः शल्लैः प्रहारं कुरु ॥ ६९ ॥ सुभ्रु त्वं
 नवनीतकल्पहृदया केनापि दुर्मन्त्रिणा मिथ्यैव प्रियकारिणा
 मधुमुखेनास्मासु चण्डीकृता । किं त्वेतद्विशुश क्षणं प्रणयि-
 नामेणाक्षि कस्ते हितः किं धात्रीतनया वयं किमु सखी किं
 वा किमस्त्वसुहृत् ॥ ७० ॥

सख्यनुनयः ।

सुग्धे मानं न ते कर्तुं युक्तं प्राणाधिके प्रिये । धत्से
 मत्सी कियत्कालं जीवितं जीवनं विना ॥ १ ॥ कुपितासि
 यदा तन्वि निघाय करजक्षतम् । वधानं मुजपाशाभ्यां
 कण्ठमस्य दृढं तदा ॥ २ ॥ स्मरराजीवनयने नयने किं
 निमीलिते । पश्य निर्जितकंदर्पं कंदर्पवशगं प्रियम् ॥ ३ ॥
 रमणे चरणप्रान्ते प्रणतिप्रवणेऽभुना । वदामि सखि ते तत्त्वं
 कदाचिन्नोचिताः कुपः ॥ ४ ॥ यदि कुप्यसि नास्ति रतिः
 कोपेन विनाशवा कुतः कामः । कुप्य च कोपय च त्वं
 प्रसीद च त्वं प्रसादय च कान्तम् ॥ ५ ॥ अरुणे च तरुणि
 नयने तव मलिनं च प्रियस्य सुखम् । सुखमानते च सखि
 ते ज्वलितश्र्वास्तान्तरं स्मरज्वलनः ॥ ६ ॥ अञ्चति रजनिरु-
 दञ्चति तिमिरमिदं चञ्चति मनोभुना । उक्तं न त्यज युक्तं
 विरचय रक्तं मनस्तस्मिन् ॥ ७ ॥ वियदल्लिमलिनाम्बुगर्भ-
 मंघं मधुकरकोकिलकूजितैर्दिशां श्रीः । धरणिरभिनवाङ्कुरा-
 ङ्कटङ्कणं प्रणतिपरे दयिते प्रसीद सुग्धे ॥ ८ ॥ जहीहि कोपं
 दयितोऽनुगम्यतां पुरोमुशेते तव चञ्चलं मनः । इति प्रियं
 कांचिदुपेतुमिच्छतीं पुरातुमिन्ये निपुणः सखीजनः ॥ ९ ॥
 सभयचकितं विन्यस्यन्तीं दृशं तिमिरे पथि प्रतितरु सुदुः-
 स्थित्वा मन्दं पदानि वितन्वतीम् । कथमपि रहःप्राप्तमङ्गै-
 रनङ्गतरङ्गिभिः सुमुखि सुभगः स त्वां पश्यन्नुपेतु कृतार्थताम्
 ॥ १० ॥ चपलहृदये किं स्वातन्त्र्यास्वयं गृहमागतश्ररणप-
 तितः प्रेमार्द्रार्द्रः प्रियः समुपेक्षितः । तदिदमधुना यावज्जीवं
 निरस्तसुखोदया रुदितशरणा दुर्जातानां सहस्र रूपां फलम्
 ॥ ११ ॥ लिखन्नास्ते भूमिं बहिर्यवनतः प्राणदयितो निरै-

सर्वैश्चरो मारुतो भृङ्गः स्फूर्जति भैरवो न निकटं प्राणेश्वरो
 सुञ्चति । एते सिद्धरसाः प्रसूनविशिखो वैद्योऽनवद्योत्सवो
 मानव्याधिरयं कुशोदरि कथं त्वञ्चेति स्थियास्यति ॥ १६ ॥
 मानं मानिनि सुखं मानसमुवः साम्राज्यमुज्जृम्भतां हा हा
 गच्छति यामिनी न समयो यातः पुनः प्राप्यते । अत्यल्पा-
 गसि कल्पिताधिकमये कान्ते पदान्तानते कोऽयं कोकिल-
 वाणि केलिसमये कोपस्त्वयालम्बितः ॥ १७ ॥ शिखे यत्प-
 रुषासि यत्प्रणमति स्तव्यासि यद्रागिणि द्वेषस्थासि यदुन्मुखं
 विमुखतां यातासि तस्मिन्प्रिये । तद्युक्तं विपरीतकारिणि तव
 श्रीखण्डचर्चा विपं शीतांशुस्तपनो हिंसं हुतवहः क्रीडामुदो
 यातनाः ॥ १८ ॥ त्वां चिन्तन चिरं बहुन्नयमतिश्रान्तो भृशं
 तापितः कन्दर्पेण च पातुमिच्छति सुधासंवादि विम्बाधरम् ।
 अस्याङ्कं तदलंकुरु क्षणमिह भ्रूयैपलक्ष्मीलवक्रीते दासज-
 नेऽपि सेवितपदाम्भोजे कुतः संभ्रमः ॥ १९ ॥ सुग्धे किं
 नखरैः क्षिपस्वविरतं नेत्राम्बु मानोन्नते पश्येनं चरणग्रनम्र-
 शिरसं स्वं कान्तमाचाञ्जलिम् । अप्यङ्कं तव चेतसि प्रणयिनी
 प्राप्तोऽतिनिर्विण्णतामन्यासक्तमनस्तुपेक्षितगता फूत्कृत्य रो-
 दिध्यति ॥ २० ॥ सुग्धे सुग्धतयैव नेतुमखिलः कालः किमा-
 रभ्यते मानं धत्स्व धृतिं वधानं ऋजुतां दूरं कुरु प्रेयसि । स-
 ख्यैवं प्रतिबोधिता प्रतिवचस्तामाह भीतानना नीचैः शंसै हृदि
 स्थितो हि ननु मे प्राणेश्वरः श्रोष्यति ॥ २१ ॥ अङ्गुल्यग्रनखेन
 बाष्पसलिलं निक्षिप्य निक्षिप्य किं तूष्णीं रोदिषि कोपेने बहु-
 तं फूत्कृत्य रोदिध्यसि । यस्मास्ते पिशुनोपदेशवचनैर्मानोऽति-

भूमिं गते निर्विण्णोऽनुनयं प्रति प्रियतमो मध्यस्थतामेष्यति ॥ २२ ॥ नो तल्पं भजसे न जल्पसि सुधाधारानुकारा गिरो दृक्पातं कुरुषे न वा परिजने कोपप्रकाशच्छलात् । इत्थं केतकगर्भगौरि दयिते कोपस्य संगोपनं तस्यादेव न चेत्युनः सहचरी कुर्वीत साचिस्मितम् ॥ २३ ॥

कलहान्तरिताप्रलापाख्यानम् ।

उपचारानुनयान्ते कितवस्योपेक्षिताः सखीवचसा । अधुना निष्ठुरमपि यदि स वदति कलिकैतवाद्यामि ॥ १ ॥ प्रयाहि तत्रैव ययानुरज्यसे किमत्र निखिंश तव प्रयोजनम् । न कस्युकग्रन्थिमपाकुरुष्व मे कथं हृदि ग्रन्थिमपाकरिष्यसि ॥ २ ॥ अकरोः किमु नेत्रशोणिमानं किमकार्षीः करपल-वावरोधम् । कलहं किमथाः कुधा रसजे हितमर्थं न विदन्ति देवदशः ॥ ३ ॥ स्फुरसि बाहुल्ये किमनर्थकं त्व-मपि लोचनभावमहो गता । तमहमागतमप्यपरवाधिनं न परि-रञ्चुमलं न च वीक्षितुम् ॥ ४ ॥ मानोन्नतेत्यसहनेत्यतिपण्डि-तेति मय्येव धिक्कृतिरनेकमुखी सखीनाम् । दाक्षिण्यमात्र-ममुणेन विचेष्टितेन धूर्तस्य तस्य हि गुणानुपवर्णयन्ति ॥ ५ ॥ नवनखपदभङ्गं गोपयस्यंशुकेन स्थगयसि पुनरोष्ठं पाणिना दन्तदष्टम् । प्रतिदिशमपरस्त्रीसङ्गशंसो विसर्पन्नवपरिमलगन्धः केन शक्यो वरीतुम् ॥ ६ ॥ इदं कृष्णं कृष्णं प्रियतम ननु श्वेतमथ किं गमिष्यामो यामो भवतु गमनेनाथ भवतु । पुरा येनैवं मे चिरमनुमृता चित्तपदवी स एवान्यो जातः सखि परिचिताः कस्य पुरुषाः ॥ ७ ॥ कथमपि सखि क्रीडाकोपाद्भजेति मयोदिते कठिनहृदयस्यक्त्वा शय्यां बलाद्गत एव सः । इति सरमसध्वस्तप्रेम्णि व्यैपेतघृणे स्पृहां पुनरपि हतव्रीडं चेतैः करोति करोमि किम् ॥ ८ ॥ अद्यारभ्य यदि प्रिये पुनरहं मानस चान्यस्य वा गृह्णीयां शठदुर्नयेन मनसा नामापि संक्षोभतः । तत्तेनैव विना शशाङ्ककिरणस्पष्टादृहासा निशा एको वा दिवसः पयोद-मलिनो भूयान्मम प्रावृषि ॥ ९ ॥ मानव्याधिनिपी-डिताहमधुना शक्नोमि तस्यान्तिकं नो गन्तुं न सखीज-नोऽपि चतुरो यो मां बलान्नेष्यति । मानी सोऽपि जनो न लाघवभयाद्भ्येति मातः स्वयं कालो याति चलं च जीवि-तमिदं क्षुण्णं मनश्चिन्तया ॥ १० ॥ निःश्वासा वदन् दहन्ति हृदयं निर्भूलमूनूल्यते निद्रा नैति न दृश्यते प्रियमुखं नक्तंदिनं रुद्यते । अङ्गं शोषयुषैति पादपतितः प्रेयांस्तथोपेक्षितः सख्यः कं गुणमाकलय्य दयिते मानं वयं

कारिताः ॥ ११ ॥ तद्दक्त्राभिमुखं सुखं विनमितं दृष्टिः कृता पादयोस्तस्यालपकुतुहलाकुलतरं श्रोत्रे निरुद्धे मया । पाणिभ्यां च तिरस्कृतः सपुलकः स्वदोद्रमो गण्डयोः सख्यः किं करवाणि यान्ति शतशो यत्कञ्चुकं मंधयः ॥ १२ ॥ नो चाटु श्रवणं कृतं न च दशा हारोऽन्तिके वीक्षितः कान्तस्य प्रियहृतेव निजमखीवाचोऽपि दूरीकृताः । पादान्ते विनिपत्य तत्क्षणमसौ गच्छन्मया मृदया पाणिभ्यामवसूय्य हन्त सहसा कण्ठे कथं नापितः ॥ १३ ॥ भर्तुर्यस्य कृतं गुरुल-घुरभूद्दोष्टी कनिष्ठीकृता धैर्यं कोपधनं गतं सहचरी नीतिः कृता दूरतः । निमुक्ता लृणवन्नपा परिचिता स्रोतस्विनी विन्दुवत्स क्रोधाद्दव्रीरितो हतधिया मातर्वेलीयान्विधिः ॥ १४ ॥ यत्पङ्कुरहलक्ष्म पाणिकमलं भाग्यालये यद्गुरुन्यस्तं वा मम यल्लाटफलकं भाग्याक्षरं वेधमा । तत्सर्वं सखि यो यथार्थमकरोत्तस्मिन्प्रकोपः कृतो विद् मां विद् मम जीवितं धिगतनुं धिक्चेष्टितं धिग्वयः ॥ १५ ॥ केकाभिः कलयन्तु केकिनिवहाः संभूय कर्णज्वरं विद्युद्भिः सह भीषयन्तु परितः पाथोधराणां घटाः । पञ्चेयुधधिरीकरोतु ककुभः सर्वाः शराणां रवैर्नीहं दग्धदुरन्तजीवनकृते कस्यापि वदया सखि ॥ १६ ॥

नायकानुनयः ।

घनघनमपि दृष्टं व्योमवातो मरुत्वाञ्छिक्कुलकलवाचां श्रोत्रमामीन्निवाभः । अंसुसम न मृताहं त्वद्वियोगेऽपि जाते तव घनपरिरम्भप्रार्थनशावशेन ॥ १ ॥ मयि मलयसमीरो वर्षतीव स्फुलिङ्गानहह हिमकरो मामभिना सिञ्चतीव । किमिति मकरकेतोः किं नु वक्ष्ये कठोरे कथमपि तदहं ते नाथ नोपेक्षणीया ॥ २ ॥ त्वं तावद्बहुबलभो नवयुवा कान्तः सुखी निर्घृणो नो जानासि परव्यथां शठमते नैवासि दुःखी यतः । किं त्वन्याः परिपृच्छ मन्मथशरैः पीडामसह्यामिमं त्राता नो भव येन सज्जनजनैः कापालिको नोच्यसे ॥ ३ ॥ मुक्तो मानपरिग्रहः सह सखीसार्थेन तन्मन्त्रिणा शक्ता त्वच्चरणप्रसादरहिता नाहं क्षणं प्राणितुम् । पश्य त्वं कुशकं शरीरकमिदं यां यामावस्थां गतं सैपाहं तव पादयोर्निपतिता नाथ प्रसीदाधुना ॥ ४ ॥

नायकयोरुक्तिप्रत्युक्तयः ।

सार्धं मनोरथशतैस्तव धूर्तं कान्ता सैव स्थिता मनसि कुन्निमभावरम्या । अस्माकमस्ति न कथंचिदिहावकाशास्त-

स्वाल्कृतं चरणपातविडम्बनाभिः ॥ १ ॥ तदवितथमवादीर्य-
न्मम त्वं प्रियेति प्रियजनपरिभुक्तं यदुकूलं दधानः । मद-
धिवसति मागाः कामिनां मण्डनश्रीरिजति हि सफलत्वं व-
ह्यभालोकनेन ॥ २ ॥ यदा त्वं चन्द्रोऽभूः शिशिरकरसंप-
र्करुचिरस्तदाहं जाता द्राक्शशधरमणीनां प्रतिकृतिः । इदा-
नीमर्कस्त्वं खररुचिसमुत्सारितरमः किरन्ती कोपाधीनहमपि
रविप्रावघटिता ॥ ३ ॥ तवेदं पश्यन्त्याः प्रमरदनुरागं बहिरिव
प्रियापादालक्तच्छुरितमरुणघोतिहृदयम् । ममाद्य प्रख्यात-
प्रणयभरभङ्गेन कितव त्वदालोकः शोकादपि किमपि लज्जां
जनयति ॥ ४ ॥ कृतककृतकैर्मायाशाठ्यैस्त्वयाप्यतिवर्तितं
निभूतनिभूतैः कार्यालौपैर्मायाप्युपलक्षितम् । भवतु विदितं
नेथा तेऽहं वृथा परिसिच्यते अहमसहना त्वं निःस्नेहः समेन
समं गतम् ॥ ५ ॥ कोपो यत्र शुकुटिरचना निग्रहो यत्र
मौनं यत्रान्योन्यस्मितमनुनयो दृष्टिपातः प्रसादः । तस्य प्रे-
म्णस्तदिदमधुना वैशसं पश्य जातं त्वं पादान्ते लुठसि न
च मे मनुमोक्षः खलायाः ॥ ६ ॥ बाले नाथ विसुख मा-
निनि रैषं रोधान्मया किं कृतं खेदोऽस्मासु न मेऽपराध्यति
भवान्सर्वेऽपराधा मयि । तर्त्तिक रोदिपि गद्वेदेन वचसा
कस्याप्रतो रुच्यते नन्वेतन्मम का तवास्मि दयिता नास्मी-
त्यतो रुच्यते ॥ ७ ॥ किं किं वक्त्रमुपेत्य चुम्बसि बलान्नि-
र्लज्ज लज्जा कृते वस्त्रान्तं शठ मुख सुख अपथैः किं
धूर्तं वाग्बन्धनैः । खिन्नाहं तव रात्रिजागरवशात्तामेव याहि
प्रियां निर्माल्योऽज्जितपुष्पदामनिकरे का पट्टप्रदानां रतिः
॥ ८ ॥ साहारं वचनं प्रयच्छसि न मे नो वाञ्छितं यच्छसि
प्रायः प्रोच्छसिपि द्रुतं हुतवहृज्वालासमं रात्रिषु । कण्ठाश्ले-
पपरिग्रहे शिथिलिता यन्नादराञ्जुम्बसे तत्ते धूर्तं हृदि स्थिता
प्रियतमा काचिन्ममत्रापरा ॥ ९ ॥ सत्यं तद्यदवोचथा
मम महान्गारस्त्वदीयादिति त्वं प्राप्नोऽसि विभात एव स-
दनं मां द्रष्टुकामो यतः । रागं किं च विमर्षि नाथ हृदये
काश्मीरपत्रोदितं नेत्रे जागरजं ललाटफलके लाक्षारसापादि-
तम् ॥ १० ॥ रोहन्तो प्रथमं ममोरसि तव प्राप्तौ विवृद्धिं
स्तनौ संलापास्तव वाक्यभङ्गमलिना मोग्धं परं त्याजिताः ।
धात्रीकण्ठमपास्य बाहुलतिके कण्ठे तवासञ्जिते निर्दाक्षिण्य
करोमि किं नु विशिखापेषा(?) न पन्थास्तव ॥ ११ ॥ अज्ञानेन
पराष्णुर्षी परिभवादाश्लिष्य मां दुःखितां किं लब्धं चटुल
त्वयेह नयता सौभाग्यमेतां दशाम् । पश्यैतद्व्यतिाकुचव्य-
तिकरोन्मृद्गङ्गारगारुणं वक्षस्ते मलतैलपङ्कशबलैर्वैणीपदै-
रङ्कितम् ॥ १२ ॥

नायकशिक्षा ।

अङ्गुलीकिसलययाग्रतर्जनं भ्रूविभङ्गकुटिलं च वीक्षितम् ।
मेखलाभिरसंकुच बन्धनं वक्ष्यन्प्रणयिनीरवाप सः ॥ १ ॥
अधिरजनि जगाम धाम तस्याः प्रियतमयेति रुषा सजावनद्धः ।
पदमपि चलितुं युवा न सेहे किमिव न शक्तिहरं समाध्व-
सानाम् ॥ २ ॥ सालक्तकेन नवपल्लवकोमलेन पादेन नृप-
रवता मदनालसेन । यस्ताञ्जते दयितया प्रणयापराधात्सो-
ऽङ्गीकृतो भागवता मकरध्वजेन ॥ ३ ॥ सालक्तकं शतद-
लाधिककान्तिरम्यं रत्नौघधामनिकारुणनूपुरं च । क्षिप्तं
भृशं कुपितया तरलोत्पलाश्या सौभाग्यचिह्नमिव मूर्ध्नि
पदं विरेजे ॥ ४ ॥ कोपात्किंचिदुपागतोऽपि रमसादाकृत्य
केद्रेष्वलं नीत्वा मोहनमन्दिरं दयितया हारेण बद्धा दृढम् ।
भूयो यास्यसि तद्गृहानिति मुहुः कण्ठाधेरुद्धाक्षरं जल्पन्त्याः
श्रवणोत्पलेन मुकुती कश्चिद्रहस्ताञ्जते ॥ ५ ॥ सा बाढं
भवतेक्षितेति निविडं संयम्य बाहोः सजा भूयो द्रक्ष्यसि
तां शठेति नितरां भंभस्स्य संतर्ज्यं च । आलीनां पुर एव
निह्वतिपरः कोपाद्रसन्नूपुरं मानिन्याश्ररणप्रहारविधिना प्रेया-
नशोकीकृतः ॥ ६ ॥ पादे मूर्ध्नि ताप्रतामुपगते कर्णो-
त्पले चूर्णिते छिन्ने हारलतागुणे करतले संपातजातव्रणे ।
अप्राप्तप्रियताडनव्यतिकरा हन्तुं पुनः कोपिता वाञ्छन्ती
मुहुरेणशावनयना पर्याकुल्या रोदिति ॥ ७ ॥ कोपात्कोम-
ललोलाबाहुलतिकापाशेन बद्धा दृढं नीत्वा केलिनिकेतनं
दयितया सायं सखीनां पुरः । भूयोऽप्येवमिति स्मलत्कल-
गिरा संसूक्य दुश्चेष्टितं धन्यो हन्यत एव निह्वतिपरः प्रेया-
न्कदल्या हसन् ॥ ८ ॥

नायिकाप्रसादः ।

भवति विततश्वासोन्नाहप्रणुन्नपोधरं हृदयमपि च स्निग्धं
चक्षुर्निजप्रकृतौ स्थितम् । तदनु वदनं मूर्च्छाच्छेदात्प्रसादि
विराजते परिगतमिव प्रारम्भेऽहः श्रिया सरसीरुहम् ॥ १ ॥
आविर्भूते शशिनि तमसा सुच्यमानेव रात्रिर्नैशशार्चिर्हुत-
भुज इव छिन्नभूयिष्ठधूमा । मोहेनान्तर्वरतुरियं लक्ष्यते
मुक्तकल्या गङ्गा रोधैःपतनकलुषा गृह्णीतव प्रसादम् ॥ २ ॥
कुङ्कनीवाङ्गानि स्तिमितयति गीतध्वनिषु यत्सखीं कान्तो-
दन्तं श्रुतमपि पुनः प्रश्रयति यत् । अनिद्रं यश्चान्तः स्व-
पिति तदहो वेदयभिनवां प्रवृत्तोऽस्या मेकुं हृदि मनसिजः
प्रेमलतिकाम् ॥ ३ ॥ परिम्लाने माने सुखशशिनि तस्याः

करधृते मयि क्षीणोपाये प्रणिपतनमात्रैकशरणे । तथा पक्षम-
ग्रान्तब्रजपुटनिरुद्धेन सहसा प्रसादो बाष्पेण स्तनतटविशी-
र्णेन कथितः ॥ ४ ॥ कृष्णस्निग्धकनीनिके विकसतः क-
र्णान्तदीर्घे दशावुक्तम्पो हृदयस्य वेपितकुचाभोगः शनैः
शाम्यति । धत्ते शीतरुचो विधुंतुदमुखान्मुक्तस्य लक्ष्मी-
मिदं सुग्धाङ्गया विगलद्विमोहतिमिरं वक्त्रं प्रसीदत्कमात् ॥५॥

परस्परप्रसादः ।

पदप्रणतमालोक्य कान्तमेकान्तकातरम् । मुञ्चन्ती
बाष्पसंतानं सुमुखी तेन चुम्बिता ॥ १ ॥ इह स्फुटं ति-
ष्ठति नाथ कण्टकः शनैः शनैः कर्पं नखाप्रलीलया । इति
च्छलात्काचिदलघुकण्टकं पदं तदुत्सङ्गतले न्यवेशयत् ॥२॥
निपपात संभ्रमभृतः श्रवणादसितभ्रुवः प्रणदितालिकुलम् ।
दयितावलोकविकसन्नयनप्रसरप्रणुन्नमिव वारिरुहम् ॥ ३ ॥
उपमेतुसुन्नतिमेतेव दिवं कुचयोर्गुणेन तरसा कलिताम् । रम-
सोस्थितासुपगतः सहसा परिरभ्य कश्चन वधूरुहयत् ॥ ४ ॥
अनुदेहमागतवतः प्रतिमां परिणायकस्य गुरुमुद्रहता । सु-
कुरेण वेपथुभृतोऽतिभरात्कथमप्यपाति न वधूकरतः ॥ ५ ॥
अवनम्य वक्षसि निमग्नकुचद्वितयेन गाढसुगण्डवता । द-
यितेन तत्क्षणचलद्रशनाकलकिङ्किणीरवमुदासि वधूः ॥६॥
कररुद्धनीवि दयितोपगतौ गलितं त्वराविरहितासनया ।
क्षणदृष्टहाटकशिलासदृशस्फुरदरुभिति वसनं वयमे ॥ ७ ॥
पिदधानमन्वयुगमभ्यदृशौ नृवते जनाय वद कोऽयमिति ।
अभिधातुमभ्यवससौ न गिरा पुलकैः प्रियं नववधूर्न्यैगदत्
॥ ८ ॥ उदितोरुसादमतिवेपथुमत्सुदृशोऽभिभर्तुं विधुरं त्र-
पया । वपुरादरातिशयशंसि पुनः प्रतिपत्तिमूढमपि बाढम-
भूत् ॥ ९ ॥ परिमन्थराभिरलघूरुभरादधिवेश्म पत्युरुपचा-
रविधौ । स्खलिताभिरप्यनुपदं प्रमदाः प्रणयातिभूमिमगम-
न्गतिभिः ॥ १० ॥ मधुरोन्नतभ्रु ललितं च दृशोः सकर-
प्रयोगचतुरं च वचः । प्रकृतिस्थमेव निपुणागमितं स्फुट-
त्यलीलमभवत्सुतनोः ॥ ११ ॥ लोलांशुकस्य पवनाकुलि-
तांशुकान्तं त्वदृष्टिहारि मम लोचनबांधवस्य । अध्यासितुं
तव चिरं जघनस्थलस्य पर्याप्तमेव करभोरु ममोर्हयुग्मम्
॥ १२ ॥ सुतनुर्जहिहि मौनं पश्य पादान्तं मां न खलु
त्व कदाचित्कोप एवंधिवोऽभूत् । इति निगदति नाथे
तिर्यगामीलिताक्ष्या नयनजलमनल्पं मुक्तमुक्तं न किञ्चित्
॥ १३ ॥ वचोवीचीदानं स्फुरदधरपानं विविनयं कृशीभूते
माने मयि मृगयमाणे मृगदृशः । बभूव भ्रूगङ्गः सनयनत-

रङ्गः सपदि यः प्रमुखं व्यतीने जगदुपरि तेनेह मदुनः
॥ १४ ॥ तदेवाजिह्वाशं मुखमविशदस्ता गिर इमाः स
एवाङ्गश्लेषो मयि सरसमाश्लिष्यति तनुम् । तदुक्तं प्रत्युक्तं
यदपदु शिरःकम्पनपरं प्रिया मानेनेयं पुनरपि कृता मे
नववधुः ॥ १५ ॥ द्रष्टृकासनसंस्थिते प्रियतमे पश्चादुपेत्या-
दरादेकस्या नयने निमील्य विहितः क्रीडानुबन्धच्छलः ।
ईषद्विकितकन्धरः सपुलकः प्रेमोलसन्मानसामन्तर्हार्मलम-
त्कपोलफलकां धूर्तोऽपरां चुम्बति ॥ १६ ॥ आगल्य प्रणि-
पातसान्निवतसखीदत्तान्तरे सागमि स्त्रैरं कुर्वति तल्पपार्श्व-
निभृते धूर्तेऽङ्गसंवाहनम् । ज्ञात्वा स्पर्शवशात्प्रियं किल
सखीभ्रान्त्या स्वमश्वं शनैः विन्नासीत्यभिधाय मीलितदृशा
सानन्दमारोपितः ॥ १७ ॥ सत्यं दुर्लभ एष वलमतरो
रागो ममास्मिन्पुनः कोपोऽस्यातिगुरुर्न चातिनिपुणाः स-
ख्योऽपि संबोधने । संचिन्त्यति मृगीदृशा प्रियतमे दृष्टे
श्रुथां मेखलां वक्षन्त्या न गतं स्थितं न च चलद्वासोऽथवा
संवृतम् ॥ १८ ॥ वाचो वाग्मिनि किं तवाद्य परुषाः सुभ्रु-
भ्रुवो विश्रमोऽप्युद्गन्तः कृत एष लोलनयने किं लोहिते
लोचने । नास्त्यागो मयि किं मुधैव कुपितेत्युक्ते पुनः प्रे-
यसा मानिन्या जलविन्दुदन्तुरपुटा दृष्टिः सखीध्याहिता
॥ १९ ॥ सा यावन्ति पदान्तलीकवचनैरालीजनैः पाठिता
तावन्येव कृतागसो द्रुततरं मेलप्य पत्युः पुरः । प्रारंभे
पुरतो यथा मनसिजस्येच्छा तथा वर्तितुं प्रेमणो मोग्यवि-
भूषणस्य सहजः कोऽप्येष कान्तः क्रमः ॥ २० ॥ दृष्टे
लोचनवन्मनाञ्जुकुलितं पार्श्वस्थिते वक्रवन्मगभूतं बहिरा-
सितं पुलकवत्स्पर्शं समतन्वति । नीवीबन्धवदागतं शिथि-
लतां संभाषमाणे क्षणान्मानेनापसृतं हियेव सुदृशः पाद-
स्पृशि प्रेयसि ॥ २१ ॥ एकस्मिन्नायने पराङ्मुखतया वी-
तोत्तरं ताम्यतोरन्योन्यस्य हृदि स्थितेऽप्यनुनये संरक्षतोर्गो-
रवम् । दंपत्योः शनकैरपाङ्गवलनाग्निश्रीमवच्चक्षुषोर्भयो
मानकलिः सहासरभसव्यासक्तकण्ठग्रहः ॥ २२ ॥ कृत्वा
विग्रहमश्रुपातकलुषं शय्यासनादुत्थिता क्रोधाच्चापि विहाय
गर्भभवनद्वारं रुषा प्रस्थिता । दृष्ट्वा चन्द्रमसं प्रभाविरहितं
प्रत्युषवाताहता हा रात्रिस्त्वरिता गतेति पतिता कान्ता
प्रियस्योरसि ॥ २३ ॥ पश्यामः किमियं प्रपद्यत इति स्त्रैर्यं
मजालम्बितं किं मां नालपतीत्ययं खलु शठः कोपस्तया-
प्याश्रितः । इत्यन्योन्यविलक्षदृष्टिचतुरे तस्मिन्नवस्थान्तरे
सव्याजं हसितं मया धृतिहरो मुक्तस्तु बाष्पस्तया ॥ २४ ॥
चक्षुर्लुप्तमधीकणं कवलितस्ताम्बूलरागोऽधरे विश्रान्ता कबरी

कपोलकलके लुसेव गात्रद्युतिः । जाने संप्रति मानिनि प्रण-
यिना कैर्युपायकर्मैर्भयो मानमहातस्तस्वरुणि ते चेतःस्थली-
वर्धितः ॥२५॥ तस्याः सान्द्रविलेपनस्तनयुगप्रश्लेषमुद्राङ्कितं
किं वक्षश्चरणानतित्यतिकारव्याजेन गोपाय्यते । इत्युक्ते क
तदित्युदीर्य सहसा तत्संप्रमार्ष्टुं मया संश्लिष्टा रसेन तत्सु-
खवशात्तन्व्यापि तद्विस्मृतम् ॥ २६ ॥ नापेतोऽनुनयेन यः
प्रियसुहृद्वाक्यैर्न यः सहतो यो दीर्घं दिवसं विषस्य हृदये
यवात्कथंचिद्भूतः । अन्योन्यस्य हृते मुखे विहितयोस्तिस्र्यङ्कथं-
चिद्दृशोः संभेदे सपदि स्मितव्यतिकरे मानो विहस्योच्चितः
॥२७॥ शून्यं वासगृहे विलोक्य शयनादुत्थाय किंचिच्छ-
नैर्निद्राव्याजमुपागतस्य सुचिरं निर्वर्ण्य पत्युसुखम् । वि-
श्रब्धं परिचुम्ब्य जातपुलकामालोक्य गण्डस्थलीं लज्जान-
मसुखी प्रियेण हसता बाला चिरं चुम्बिता ॥ २८ ॥ कान्ते
घोरकृतान्तवक्त्रकुहरात्वं पुण्यपुञ्जने मे मुक्ता कृतं तदर्जन-
श्रमभरं प्रत्यङ्गमालिङ्गय माम् । इत्याकर्ण्य निमीलितार्धन-
यनं स्मेरं शनैरानतं सोल्लासं वदनाम्बुजं मृगदृशः स्मैरं
चुचुम्बे प्रियः ॥ २९ ॥ एकस्मिन्शयने सरोरुहदृशोर्वि-
जाय निद्रां तयोरेकां पल्वलितावगुण्ठनवतीसुकन्धरो
दृष्टवान् । अन्यस्याः सविधं समेत्य निभृत्यालोलहस्ताङ्गु-
लिच्यापारैर्वसनान्धले चपलयन्स्वापच्युतिं कृतवान् ॥ ३० ॥
लीलातामरसाहतेऽन्यवनितानिःशङ्कदशधरः कश्चित्केसर-
दृषितेक्षण इव व्यामीलय नेत्रे स्थितः । मुग्धा कुञ्जलितान-
नेन दधती वासुं स्थिता तस्य सा भ्रान्त्या धूर्ततया च वे-
पथुमती तेनानिशं चुम्बिता ॥ ३१ ॥ जाता नोत्कलिका
स्तनौ न लुलितौ गात्रं न रोमाश्रितं वक्त्रं सेदकणाश्रितं
न सहसा यावच्छठेनामुना । दृष्टेनैव मनो हतं धृतिमुपा-
प्राणेश्वरेणाथ मे तत्केनापि निरूप्यमाणनिपुणो मानः समा-
धीयताम् ॥ ३२ ॥

प्रियचाटूक्तयः ।

मुग्धे धानुष्कता केयमपूर्वा त्वयि दृश्यते । यया वि-
ध्यसि चेतांसि गुणैरेव न सायकैः ॥ १ ॥ कृष्णाञ्जुनानुर-
क्तापि दृष्टिः कर्णावलम्बिनी । याति विश्वसनीयत्वं कस्य ते
कलभाषिणि ॥ २ ॥ स्मितपुष्पोद्गमोऽयं ते दृश्यतेऽधरपल्लवे ।
फलं तु जातं मुग्धाक्षि चक्षुषोर्मम पश्यतः ॥ ३ ॥ अपूर्वं
चौर्यभयस्तं त्वया चञ्चललोचने । दिदैव जाप्रतां पुंसां
चेतो हरसि दूरतः ॥ ४ ॥ कुतः कुवलयं कर्णे करोषि
कलभाषिणि । किमपाङ्गमपर्याप्तमस्मिन्कर्मणि मन्यसे ॥५॥
दार्ढ्यं देहि पुनर्बाले कमलायतलोचने । श्रूयते हि पुरा

लोके विषस्य विषमौषधम् ॥ ६ ॥ विभ्रमैर्विश्वहृद्यैस्त्वं
विषयाप्यनवद्यया । केनापि हेतुना मन्ये प्राप्ता विद्याधरी
क्षितिम् ॥ ७ ॥ त्वदङ्गमार्दवे दृष्टे कस्य चित्ते न भासते ।
मालतीशशृङ्खलाकदलीनां कठोरता ॥ ८ ॥ विम्बोष्ठ
एव रागस्ते त्वि पूर्वमदृश्यत । अधुना हृदयेऽप्येष मृग-
शावाक्षि दृश्यते ॥ ९ ॥ पातालमिव ते नाभिः स्तनौ क्षि-
तिघरोपमौ । वेणीदण्डः पुनरयं कालिन्दीपातसंनिभः ॥१०॥
अनङ्गोऽयमनङ्गत्वमद्य निन्दिष्यति ध्रुवम् । यदनेन न
संप्राप्तः पाणिस्पर्शोत्सवस्त्वव ॥ ११ ॥ कमले कमलोत्पत्तिः
श्रूयते न च दृश्यते । बाले तत्र सुखाम्भोजे दृष्टमिन्दी-
वरद्वयम् ॥ १२ ॥ आकर्ण्य सरोजाक्षि वैचनीयमिदं
मुवि । शशाङ्कस्तव वक्त्रेण पामरैरुपमीयते ॥ १३ ॥ नी-
तानामौकुलीभावं लुब्धैर्भूरिशिलीमुखैः । सदृशो र्वनवृद्धानां
कमलानां त्वदीक्षणे ॥ १४ ॥ यन्मध्येदशादपि ते मूक्षं
लोलाक्षि दृश्यते । मृणालमूत्रमपि ते न संमाति स्तनान्तरे
॥१५॥ अनयोरनवद्याक्षि स्तनयोर्जृम्भमाणयोः । अवकाशो
न पर्याप्तस्तव बाहुलतान्तरे ॥ १६ ॥ निर्णेतुं शक्यम-
स्तीति मध्यं तव नितम्बिनि । अन्यथा नोपपद्येत पयोधर-
भरस्थितिः ॥ १७ ॥ राकाविभावरिकास्तसंक्रान्तद्युतिं ते
सुखम् । तपनीयशिलाशोभी कटिश्च हरते मनः ॥ १८ ॥
आक्षिपन्त्यरविन्दानि मुग्धे तव मुखश्रियम् । कोषदण्ड-
समग्राणां किमेषामिति दुष्करम् ॥ १९ ॥ आवर्त एव
नाभिस्ते नेत्रे नीलसरोरुहे । तरङ्गा वलयस्तेन त्वं लावण्या-
म्बुवापिका ॥ २० ॥ साहजिकरूपवत्या भवति भवत्या
विभूषणं भारः । सर्वोत्सोरभिण्या दमनकवल्लयाः कि-
मालि कुसुमेन ॥ २१ ॥ इन्दुः किं क कलङ्कः सरसिज-
मेतत्किमम्बु कुत्र गतम् । ललितसविलासवचनेऽम्बुमिति
हरिणाक्षि निश्चितं परतः ॥ २२ ॥ आरुह्य शैलशिखरं
त्वद्ददनापहृतकान्तिसर्वस्य । पृक्तनुमिवोर्ध्वकरः स्थितः
पुरस्तान्निशानाथः ॥ २३ ॥ कौटिल्यं कचनिचये करचर-
णाधरदलेषु रागस्ते । काटिण्यं कुचयुगले तरलत्वं नयन-
योर्वसति ॥ २४ ॥ आक्षिपसि कर्णमक्षणा बैलरिपि बद्ध-
स्त्वया त्रिधा मध्ये । इति जित्सकलवदान्ये तनुदाने

१ इन्दीवरसदृशं नेत्रयुगलम्. २ अलीकतया निन्दितम्.
३ व्यासताम्; (पक्षे) चपलताम्. ४ लोभशीलैः; (पक्षे) व्याधेः.
५ भ्रमरैः; (पक्षे) वाणैः. ६ जलम्; (पक्षे) अरण्याम्. ७ पद्मानाम्; (पक्षे)
हरिणानाम्. ८ आतंभ्याहरणं पूकारः. ९ श्रोत्रम्; (पक्षे)
अङ्गाधिपम्. १० बलिनामा दैत्यः; (पक्षे) वययोः सावर्ण्यात्
वलिः वलितयम्. ११ जितसर्वदानशीण्डे.

लज्जेसु सुतनु ॥ २५ ॥ नयननिपातेऽङ्कुरितः पल्लवितो व-
चसि पुष्यितो हसिते । फलतु कृशाङ्गि तवाङ्गस्पर्शेन मनो-
रथोऽस्माकम् ॥ २६ ॥ उचितं गोपनमनयोः कुचयोः
कनकाद्रिकान्तितस्करयोः । अवधीरितविधुमण्डलमुखमण्ड-
लगोपनं किमिति ॥ २७ ॥ वदनेन निर्जितं तव निलीयते
चन्द्रबिम्बमम्बुधरे । अरविन्दमपि च सुन्दरि निलीयते
पौथसां पूरे ॥ २८ ॥ सत्यं तपः सुगल्यै यत्तस्वाम्बुषु रविप्र-
तीक्षं सत् । अनुभवति सुगतिमञ्जं त्वत्पदजन्मनि समस्तक-
मनीयम् ॥ २९ ॥ दलदमलकोमलोत्पलपलाशशङ्काकुलो-
ऽयमलिपोतः । तव लोचनयोरनयोः परिसरमनुवेलमनुस-
रति ॥ ३० ॥ तव कुवलायाश्च वक्षसि कुण्डलिता कापि
काञ्चनी कान्तिः । कुसुमपोर्विजिगीषोर्भवति च भवतीह
भूयसी कण्डुः ॥ ३१ ॥ कम्बुकण्ठि चरणः शनैश्चरो रा-
दुरेष तव केशकलापः । न च्युतं तदपि यौवनमेतत्सा प-
योधरगुरोरनुकम्पा ॥ ३२ ॥ कमलाक्षि विलम्ब्यतां क्षणं
कमनीये कचभारवन्धने । दृढलग्निमिदं दृशोर्बुगं शनकैरद्य
समुद्रराम्यहम् ॥ ३३ ॥ अयि मन्मथचूतमञ्जरी श्रवणा-
यतचारूलोचने । अपहृत्य मनः क्व यासि तस्किमराजकमत्र
राजते ॥ ३४ ॥ भवत्कृते खञ्जनमञ्जुलाक्षि शिरो मदीयं यदि
याति यातु । नीतानि नाशं जनकात्मजार्थं दशाननेनापि
दशाननानि ॥ ३५ ॥ ताम्बूलगोऽधरलोलुपो यद्यदञ्जनं
लोचनचुम्बनोत्सुकम् । हरश्च कण्ठग्रहलालसो यत्स्वार्थः स
तेषां न तु भूषणं ते ॥ ३६ ॥ यत्पद्ममादित्सु तवाननीयां
कुरङ्गलक्ष्मा च मृगाक्षि लक्ष्मीम् । एकार्थलिप्साकृत एव
मन्ये शशाङ्कपङ्केरुहयोर्विरोधः ॥ ३७ ॥ सदा प्रदोषो मम
याति जाग्रतः सदा च मे निःश्वसतो गता निशा । त्वया स-
मेतस्य विशाललोचने ममाद्य शोकान्तकरः प्रदोषकः ॥ ३८ ॥
तवाननं सुन्दरि फुलपङ्कजं स्फुटं जपापुष्पमसौ तवाधरः ।
विनिद्रपद्यं तव लोचनद्वयं तवाङ्गमन्यत्किल पुष्पसंचयः
॥ ३९ ॥ प्रिये सदा पूर्णतरं मनोहरं ते निष्कलङ्कं मुख-
चन्द्रमण्डलम् । विलोक्य सत्रीडतया निशापतिर्गतः प्रतप्तो
जलधेर्जलान्तरम् ॥ ४० ॥ त्वद्वर्तुलस्थूलसुवर्णकान्ति र-
म्यस्तनश्रीफलयुग्ममेतत् । दृष्ट्वा वने श्रीफलमाकुलं किं
लज्जाभिरालम्बितमेव वृक्षे ॥ ४१ ॥ जघान बाणैर्दश-
भिर्दशास्यशिरांसि सीताहरणे स रामः । त्वदङ्गसङ्गाय
सदानुरक्ते प्रयातु मे मस्तकमेकमेव ॥ ४२ ॥ शिखरिणि
क्व नु नाम कियच्चिरं किमभिधानमसावकरोत्पपः । सुमुखि
येन तवाधरपाटलं दशति बिम्बफलं शुक्रशावकः ॥ ४३ ॥

अनधिगतमनोरथस्य पूर्वं शतगुणितेव गता मम त्रियामा ।
यदि तु तव समागमे तथैव प्रसरति सुभ्रु ततः कृती भ-
वेयम् ॥ ४४ ॥ दलितकुचनखाङ्कमङ्कपालिं रचय ममाङ्क-
मुपेत्य पीवरोरु । अनुहर हरिणाक्षि शंकराङ्कस्थितहिमशै-
लसुताविलासलक्ष्मीम् ॥ ४५ ॥ कुमुदकमलनीलीनीरजा-
लिर्ललितविलासजुषोर्दशोः पुरः का । अमृतममृतरश्मिरम्बु-
जन्म प्रतिहतमेकपदे तवाननस्य ॥ ४६ ॥ नारद्व्यं कुचपरि-
रम्भेणपु वाम्यं वैमुख्यं किमपि न चुम्बने कदाचित् ।
किं नीवीगतमबले रुणन्ति पाणिं विक्रीते करिणि किमङ्कुशो
विवादः ॥ ४७ ॥ दासे कृतागसि भवेदुचितः प्रभूणां पा-
दप्रहार इति मानिनि नास्ति द्ये । उद्यत्कठोरपुलकाङ्कित-
कण्टकार्यैर्द्विद्यते तव पदं ननु सा व्यथा मे ॥ ४८ ॥
बाले तवाधरसुधारसपानकाले चेतो मदीयमभिव्राञ्छति
शेषभावम् । आलिङ्गने तव विरोचनपौत्रभावमोखण्डल-
त्वमखिलाङ्गनीरक्षणे ते ॥ ४९ ॥ एको हि खञ्जन-
वरो नलनीदलस्थो दृष्टः करोति चतुरङ्गबलाधिपत्यम् ।
किंवा करिष्यति भवद्ददनारविन्दे जानामि नो नयनख-
ञ्जनयुग्ममेतत् ॥ ५० ॥ कोपस्त्वया हृदि कृतो यदि
पङ्कजाक्षि सोऽस्तु प्रियस्त्वव किमत्र विधेयमन्यत् । आस्त-
पमर्षय मदर्पितपूर्वमुच्चैर्दन्तक्षतं मम समर्षय चुम्बनं च
॥ ५१ ॥ म्लानस्य जीवकुसुमस्य विकामनानि संतर्पणानि
सकलेन्द्रियमोहनानि । एतानि ते सुवचनानि सरोरुहाक्षि
कर्णामृतानि मनसश्च रसायनानि ॥ ५२ ॥ मालिन्यमञ्ज-
शशिनोर्मधुलिट्कलङ्कौ घतो मुखे तु तव दम्बितलकाञ्जना-
भाम् । दोषावित्तैः कचन मेलनतो गुणत्वं वक्तुर्गुणो हि
वचसि भ्रमविप्रलम्भौ ॥ ५३ ॥ पादास्त एव शशिनः सु-
खयन्ति गात्रं बाणास्त एव मदनस्य ममानुकूलाः । संरम्भ-
रूक्षमिव सुन्दरि यद्यदासीत्त्वसंगमेन मम तत्तदिवानुनी-
तम् ॥ ५४ ॥ पद्मातपत्ररसिके सरसीरुहस्य किं बीजमर्पयि-
तुमिच्छसि वापिकायाम् । कालः कलिर्जगदिदं न कृतञ्ज-
मज्ञे स्थित्वा हरिव्यति मुखस्य तवैव लक्ष्मीम् ॥ ५५ ॥
त्वद्वक्त्रसाम्यमयमम्बुजकोशं मुद्रांभङ्गैर्तत्सुर्षमसिर्त्रैर्करोप-
कृत्या । लब्ध्वापि पर्वणि विधुः क्रमहीयमानः शंसत्यनी-
त्युपचितां श्रियमाशुनाशाम् ॥ ५६ ॥ मृदुलकनककान्ति

१ असीत्यहमर्थे. २ शेषत्वम्. जिह्वासहस्रवत्त्वात्. ३ बाणासु-
रत्वम्, हस्तसहस्रवत्त्वात्. ४ अन्तर्वत्, चक्षुःसहस्रवत्त्वात्. ५ मलि-
नत्वम्. ६ प्राप्तुः. ७ मिथो मिलनात्. ८ अन्तिप्रतारणे. ९ कु-
ञ्जलः (पक्षे) भाण्डारग्रहम्. १० मुकुलीभावः; (पक्षे) सुदण्डम्.
११ गृहीता. १२ शोभा. १३ सर्वकिरणाः; (पक्षे) सुहृत्पाणयः.

श्राससौरभ्यरम्यं वदनकमलमेतन्नेत्रमत्तद्विरेफम् । तव किमु सुसमीक्ष्य क्रीडया पद्मवृन्दं सरसि सलिलपूर्णे मर्तुकामं विवेश ॥ ५७ ॥ यः प्रागासीदभिनववयोविभ्रमावाप्तजन्मा चित्तोन्माथी विगतविषयोपप्लवानन्दसान्द्रः । वृत्तीरन्तस्तिरयति तवाश्लेषजन्मा स कोऽपि प्रौढप्रेमा नव इव पुनर्मन्मथो मे विकारः ॥ ५८ ॥ गोत्रे साक्षादजनि भगवानेष यत्पद्मयोनिः शश्वेत्याथं यदखिलमहः प्रीणयन्ति द्विरेफान् । एकाग्रं यद्दधति भगवत्युष्णमानौ च भक्तिं तत्प्रापुस्ते सुतनु वदनौपम्यमम्भोरुहाणि ॥ ५९ ॥ उन्मेषं यो मम न सहते जातिवैरी निशायामिन्दोरिन्द्वीवरदलदृश्या तस्य मौन्दर्यदर्पः । नीतः शान्तिं प्रसभमनया वक्त्रकान्त्येति हर्षाल्लभा मन्ये ललिततनु ते पादयोः पद्मलक्ष्मीः ॥ ६० ॥ हस्तखेदक्षपति इव यश्चन्दनक्षोदवृन्दैरालितोऽलंकृतपरिसरः फुलकह्लारहारैः । आराधीत्यं तव नवकुरङ्गाक्षि वक्षोजशंभुः साक्षात्कारं तदपि न दिशत्येष किं वा करोमि ॥ ६१ ॥ विनिश्चेतुं शक्यो न सुखमिति वा दुःखमिति वा प्रमोहो निद्रा वा किमु विषविसर्पः किमु मदः । तव स्पर्शं स्पर्शो मम हि परिसूदेन्द्रियगणो विकारश्चेतन्यं भ्रमयति च संमीलयति च ॥ ६२ ॥ स्मितज्योत्स्नाभिस्ते धवलयति विश्वं शशिसुखि दृशस्ते पीयूषद्रवमिव विमुञ्चन्ति परितः । वपुस्ते लावण्यं किरति मधुरं दिक्षु तदिदं कुतस्ते पारुष्यं सुतनु हृदयेनाद्य गुणितम् ॥ ६३ ॥ स्तुमः कं वामाक्षि क्षणमपि विना यं न रमसे विलेभे कः प्राणान्गणमखमुखे यं मृगयमे । सुलभे को जातः शशिसुखि यमालिङ्गसि बलात्तपःश्रीः कस्यैषा मदननगरि ध्यायसि तु यम् ॥ ६४ ॥ पुराभूदस्माकं प्रथममैविभिन्ना तनुरियं ततोऽनु त्वं प्रेयावन्वयमपि हताशाः प्रियतमाः । इदानीं नाथस्त्वं वयमपि कलत्रं किमपरं हतानां प्राणानां कुंलितकठिनानां फलमिदम् ॥ ६५ ॥ दृशो तव मदालसे वदनमिन्दुमत्युन्वितं गतिर्जनमनोरमा विधुतरम्भ-भूरुद्वयम् । रतिस्तव कलावती रुचिरचित्रलेखे भ्रुवावहो विधुधयीवतं वहसि तन्वि पृथ्वीगता ॥ ६६ ॥ दिनकरकराशुं विभ्रद्वद्युतं परिपाटलां दशनकिणैरुत्सर्पद्भिः स्फुटीकृतकेसरम् । अयि सुखमिदं मुग्धे सत्यं समं कमलेन ते मधु मधुकरः किं त्वेतस्मिन्पिबन्न विभाव्यते ॥ ६७ ॥ बन्धूकद्युतिबान्धवोऽयमधरः स्निग्धो मधूकच्छविर्गण्डश्रृण्डचकास्ति नीलनलिनश्रीमोचनं लोचनम् । नासाभ्येति तिलप्रसूनपदवी कुन्दाभदन्ति प्रिये प्रायस्त्वन्मुखसेवया विज-

यते विश्वं स पुष्पायुधः ॥ ६८ ॥ केशाः संयमिनः श्रुतेरपि परं पारं गते लोचने ह्यन्तर्वैकत्रमपि स्वभावशुचिभिः कीर्णं द्विजानां गणैः । सुक्तानां सततं निवासरुचिरं वक्षोजकुम्भद्वयं चेत्थं तन्वि वपुः प्रशान्तमपि ते रागं करोत्येव नः ॥ ६९ ॥ श्रुंचापे निहितः कैटाक्षविशिखो निर्मातु मर्मव्यथां ईश्यामात्सा कुटिलः करोतु कबरीभारोऽपि मारोद्यमम् । मोहं तावदयं च तन्वि तनुतां बिम्बाधरो रागवान्सद्भुक्तः स्नमण्डलस्तव कथं प्राणैर्मम क्रीडति ॥ ७० ॥ ये ये खञ्जनमेकमेव कमले पश्यन्ति देवात्कचित्ते सर्वे कवयो भवन्ति सुतरां प्रख्यातभूमीसुजः । त्वद्वक्त्राम्बुजनेत्रखञ्जनयुगं पश्यन्ति ये ये जनास्ते ते मन्मथबाणजालविकला मुग्धे किमत्यद्भुतम् ॥ ७१ ॥ धत्ते बर्हभरे शिखी तव न किं धम्मिलभारश्रियं सारङ्गो भजते न किं तव दृशोः सौभाग्यमालोकेते । मत्तेभश्च शिरःपदे वहति ते वक्षोजलक्ष्मीं न किं तन्मन्ये तरुणि त्वया विद्युत्पुते साम्यं वनश्रीरियम् ॥ ७२ ॥ किं पद्मस्य रुचिं न हन्ति नयनानन्दं विधत्ते न किं वृद्धिं वा क्षपकेतनस्य कुरुते नालोकमात्रेण किम् । वक्त्रेन्दौ तव सत्यं यदपरः शीतांशुकैरुज्ज्वलभते दर्पः स्यादमृतेन चेदिह तदप्यस्त्येव बिम्बाधरे ॥ ७३ ॥ लावण्यामृतवर्षिणि प्रतिदिशं कृष्णागरुश्यामले वर्षाणामिव ते पयोधरभरे तन्वङ्गि दूरोन्नते । नासावंशमनोज्ज्वलकतनुश्रुपत्रगर्भोलसत्पुष्पश्रीस्तिलकः सहेलमलकैर्भृङ्गैरिवापीयते ॥ ७४ ॥ अन्तःकूजदुदारकण्ठमसकृन्मुञ्चति लोलेक्षणं प्रायः स्मेरकपोलमूलममृतप्रसन्दि बिम्बाधरम् । आधृताङ्गुलिपलवाग्रमलमित्यानर्तितभ्रूलतं पीतं येन मुखं त्वदीयमबले सोऽयं हि धन्यो युवा ॥ ७५ ॥ हुंकारैर्देदता मया प्रतिवचो यन्मौनमासेवितं यद्वावानलदीप्तिमित्सुरियं चन्द्रातपैस्तापिता । ध्यातं यत्सुबह्वन्यन्यमनसा नक्तंदिनानि प्रिये तस्यैतत्तपसः फलं सुखमिदं पश्यामि यत्तेऽधुना ॥ ७६ ॥ काश्मीरद्रवगौरि हन्त किमयं भूयोऽङ्गरागे ग्रहः को वा नीलमरोरुहाक्षि नितरां नवाञ्जने संभ्रमः । रक्ताशोकदलोपमयचरणे किं लाक्ष्या दत्तया नो रागान्तरमीहते निजरुचा विभ्राजमानो मणिः ॥ ७७ ॥ तन्वि त्वद्वदनस्य विभ्रमलवं लावण्यवारांनिधेरिन्दुः सुन्दरि दुग्धसिन्धुलहरीबिन्दुः कथं

१ बन्धनयुक्ताः; (पक्षे) नियमवन्तः. २ कर्णस्य; (पक्षे) वेदस्य. ३ दन्तानाम्; (पक्षे) भाषणानाम्. ४ मौक्तिकानाम्; (पक्षे) जीवन्मुक्तानाम्. ५ भूरिव चापस्तस्मिन्. ६ कटाक्ष एव विशिखो बाणः. ७ मलिनस्वभावः. ८ समुद्रस्य; (पक्षे) कामस्य. ९ आलोकः; (पक्षे) प्रकाशः. १० उदितो भवति.

विन्दतु । उत्कलोलविलोचने क्षणमयं शीतानुरालम्बतासु-
न्मीलन्नवनीलनीरजवनीखेलमरालश्रियम् ॥ ७८ ॥ वेणीं
ते प्रसमीक्ष्य चित्रकुसुमैरुद्गासितां बहिर्गो लज्जन्ते निज-
बर्ह्युन्दमधिकं भारं विदित्वा प्रिये । निर्याताः शनैरैरिति
स्वनिलयार्द्रे निलीय स्थिताः पश्यैतानपि लज्जयन् मधुपा-
न्वलीर्विहायोद्गतान् ॥ ७९ ॥

पानगोष्ठीवर्णनम् ।

दृश्यते पानगोष्ठीपु कान्तावक्रत्रगतं मधु । स्मरं सहाय-
मासाय यस्तो राहुरिवेन्दुना ॥ १ ॥ सागसि प्रियतमे
कृतकोपा याङ्गियुग्मपतितेऽपि न तुथा । सैव मद्यपरिलुप्त-
विषेका तं तथैव परितोषयति स्म ॥ २ ॥ मूर्तिमन्तमिव
रागरसौघं ते परस्परमर्षितवक्रत्राः । आननासत्रमिषेण त-
दानीमुक्षिपन्त हृदयेषु युवानः ॥ ३ ॥ सज्जितानि सुरभी-
प्यथ यूनासुलसन्नयनवारिरुहाणि । आययुः सुघटितानि
सुरायाः पात्रतां प्रियतमावदनानि ॥ ४ ॥ सोपचारसुपशा-
न्तविचारं सातुतर्पमनुतर्पपदेन । ते सुहृत्तमथ मूर्तमपीप्य-
न्प्रेम मानमवभूय वधूः स्वाः ॥ ५ ॥ क्रान्तकान्तवदनप्र-
तिबिम्बे मग्नवालसहकारसुगन्धौ । स्वादुनि प्रणदिताल्लिनि
शीते निर्वैरारं मैथुनीन्द्रियवर्गः ॥ ६ ॥ कापिशायनसुगन्धि
विषूर्णयुग्मदोऽपिशयितुं ममशेत । फुल्लदृष्टि वदनं प्रमदा-
नामञ्जचारु चपकं च पटङ्गिः ॥ ७ ॥ त्रिभ्रितं भृतपरि-
सुति जानन्भाजने जलजमिलवलायाः । प्रातुमक्षि पतति
भ्रमरः स्म भ्रान्तिभाजि भवति क विवेकः ॥ ८ ॥ दत्तमि-
ष्टतमया मधु फलुर्भाटमाप पितृतो रमवत्तार । यत्सुवर्णसु-
कुटाङ्गुभिरामसीच्चेतनाविरहितैरपि पीतम् ॥ ९ ॥ स्वादनेन
सुतनोरविचारादोष्ठतः समचरिष्ट रसोऽव । अन्यमन्यदिव
यन्मधु यूनः स्वादमिष्टमतनिष्ट तदेव ॥ १० ॥ विभ्रतौ
मधुरतामतिमात्रं रागिर्भियुग्मपदेव पपाते । आननेमधुरसो
विकसद्भिर्नासिकाभिरसितोत्पलगन्धः ॥ ११ ॥ पीतवत्यभि-
मते मधुतुल्यस्वादमोष्ठरुचकं विद्वैदङ्गौ । लभ्यते स्म परि-
रक्ततात्मा यावकेन वियतापि युवत्याः ॥ १२ ॥ कस्य-
चित्समददं मदनीयप्रेयसीवदनपानपरस्य । स्वादितः स-
कृदिव्वासव एव प्रत्युत क्षणविदंशपदेऽभूत् ॥ १३ ॥ पीत-
शीथुमधुरैर्मिथुनानामाननैः परिहृतं चषकान्तः । व्रीडया
रुददिवालिविरावैर्नीलनीरजमगच्छदधस्तात् ॥ १४ ॥ भ्रौ-
तिभं त्रिसंकेण गतानां वक्रवाक्यरचनारमणीयः । गूढस्-

चितरहस्यमहासः सुबुवां प्रवृत्ते परिहासः ॥ १५ ॥
हावहारि हसितं वचनानां कोशल दृशि विकारविशेषाः ।
चक्रिरे भृशमृजोरपि वध्वाः कामिनेव तरुणेन मदेन
॥ १६ ॥ अप्रसन्नमपराद्धरि पत्यौ कोपद्रीससुररीकृतधैर्यम् ।
क्षालितं नु शमितं नु वधूनां द्रावितं नु हृदयं मधुवारैः
॥ १७ ॥ सन्तमेव चिरमप्रकृतत्वादप्रकाशितमदियुतदङ्ग ।
विभ्रमं मधुमदः प्रमदानां धातुलीनसुपसर्ग इवार्थम् ॥ १८ ॥
सावशेषपदमुक्तमुपेक्षा सस्तमाल्यवसनाभरणेषु । गन्तुसु-
स्थितमकारणतः स्म द्योतयन्ति मदविभ्रममासासु ॥ १९ ॥
मद्यमन्दविगलत्रपमीपक्षुक्रुमिषितपक्ष्म दधत्या । वीक्ष्यते
स्म शनकैर्नववध्वा कामिनो सुखमधोसुखयैव ॥ २० ॥
या कथंचन सखीवचनेन प्रागभिप्रियतमं प्रजगल्भे । व्रीड-
जाञ्जमजन्मयुधा सा स्वां मदात्प्रकृतिमेति हि सर्वैः ॥ २१ ॥
छादितः कथमपि त्रययान्तर्यः प्रियं प्रति चिराय रमण्याः ।
वारुणीमदविशङ्कमथाविश्रुशुभोऽभवदसाविव रागः ॥ २२ ॥
आगतानगणितप्रतिथातान्बहभानभिसिसारथिपूणां । प्रापि
चेतसि स विप्रतिसारे सुभ्रुवामवसरः सरकेण ॥ २३ ॥ मा
पुनस्तमभिभीसरमागस्कारिणं मदविमोहितचित्ता । योषि-
दित्यभिललाप न हाळां दुम्व्यजः खलु सुखादपि मानः
॥ २४ ॥ हीविमोहमहर्षदयितानामन्तिकं रतिसुखाय नि-
नाय । सप्रसादमिव मेवितमासीत्सद्य एव फलदं मधु तां-
साग् ॥ २५ ॥ दत्तमात्तवदनं दयितेन व्यासमातिशयिर्धिकेन
रंसेन । सन्वेदं सुन्वसुरं प्रमदाभ्यो नाम रूढमपि च व्युद-
पादि ॥ २६ ॥ लब्धसौरभगुणो मदिराणामङ्गनास्यचप-
कस्य च गन्धः । मोदितालिरितरेतरन्भोगादन्यतामभजता-
तिशयं नु ॥ २७ ॥ मानभङ्गपटुना सुरतेच्छां तन्वता प्रथ-
यस्तो दृशि रागम् । लोभैर चपदि भावयतामन्तयोषितः प्रण-
यिनेव मदेन ॥ २८ ॥ पानधौतनवयावकरागं सुबुवो नि-
भृतचुम्बनदक्षाः । प्रेयसाधररागरसेन स्वं किलाभरमुपालि
ररञ्जुः ॥ २९ ॥ अर्पितं रसितवल्पापि नामग्राहमन्ययुवते-
र्दयितेन । उज्ज्वलितं स्म मदमप्यपिबन्ती वीक्ष्य मद्यमतिरा
तु ममाद ॥ ३० ॥ अन्ययान्वयनितागतचित्तं चित्तनाथम-
भिशङ्कितवत्या । पीतभूरिसुरयापि न भेदे निर्वृतिर्हि मनसो
मदहेतुः ॥ ३१ ॥ कोपवत्यनुनयानगृहीत्वा प्रागथो मधु-
मदाहितमोहा । कोपितं विरहखेदितचित्ता कान्तयेव कल-
यन्त्यनुनिन्ये ॥ ३२ ॥ कुर्वता सुकुलिताक्षियुगानामङ्गसादम-
वसादितवाचांम् । ईर्ष्ययैव हरता ह्रियमासां तद्गुणः स्वयम-
कारि मदेन ॥ ३३ ॥ गण्डभित्तिषु पुरा सदशीषु व्याञ्जि नाश्चि-
तदृशां प्रतिभेन्दुः । पानपाटलितकान्तिषु पश्चादोभ्रचूर्णीतिल-

१ निर्वृतिं प्राप. २ मधे. ३ विदमृगिच्छौ. ४ प्रागल्भ्यम्.
५ मयेन.

काकृतिरासीत् ॥ ३४ ॥ उद्धतेरिव परस्परमङ्गादीरितान्यु-
भयतः कुचकुम्भैः । योपितामतिमदेन जुष्टुर्षुर्विभ्रमातिशय-
पुंषि वधूषि ॥ ३५ ॥ चारुता वपुरभूषयदासां तामनूनन-
वयोवनयोगः । तं पुनर्मेकरकेतनलक्ष्मीस्तां मदो दयितसं-
गमभूषः ॥ ३६ ॥ क्षीत्रतासुगपताखनुवेले तासु रोपपरि-
तोषवतीषु । अग्रहीन्नु सशरं धनुरुज्झामास नृञ्चितनिष-
ङ्गमनङ्गः ॥ ३७ ॥ शङ्कयान्ययुवतीं वनिताभिः प्रत्यभेदि
दयितः स्फुटमेव । न क्षमं भवति तत्त्वविचारे मस्सरेण हृतसं-
वृति चेतः ॥ ३८ ॥ आननेर्विचकसे हृषिताभिर्वह्लमानमि-
तनूभिरभावि । आर्द्रतां हृदयमाप च रोपो लोलति स व-
चनेषु वधूनाम् ॥ ३९ ॥ रूपमप्रतिविधानमनोज्ञं प्रेम कार्यम-
नपश्य विकसि । चाटु चाकृतकसंप्रममासां कामेणत्वमगम-
न्मणेषु ॥ ४० ॥ लीलयेव सुतनोस्तुल्यित्वा गौरवाद्यवमपि
लावणिकेन । मानवञ्चनविदा वदनेन क्रीतमेव हृदयं दधि-
तस्य ॥ ४१ ॥ शीथुपानविधुरासु निगूहन्मानमाशु शिथिलीकृ-
तलज्जः । संगतासु दयितैरुपलेभे कामिनीषु मदनोनु मदो नु
॥ ४२ ॥ पातुमाहितरतीन्त्यभिलेपुस्तर्षयन्त्यपनुरुक्तरसानि ।
सखितानि वदनानि वधूनां सोत्पलानि च मधुनि युवानः
॥ ४३ ॥ कान्तसंगमपराजितमन्यौ वारुणीसनशान्तविवादे ।
मानिनीजन उपाहितसंधौ संदधे धनुषि नेपुमनङ्गः ॥ ४४ ॥
रु. यताशु भवतानतचित्ताः कोपितांश्च वरिवसत यूनः ।
उ. भूक उपदेश इव स स्वाद्यते युवतिभिर्भधुवारः ॥ ४५ ॥
इत्यनं. श्रेणयसंभ्रमदत्तां वारुणीमतिरसां रसयित्वा । ह्रीवि-
भर्तुभिः श्रेणयसंभ्रमदत्तां वारुणीमतिरसां रसयित्वा । ह्रीवि-
मोहविरहादुपले. शोभे पाटवं नु हृदयं नु वधूभिः ॥ ४६ ॥
स्वादितः स्वयमथैर्धितं. शोभे पाटवं नु हृदयं नु वधूभिः ॥ ४६ ॥
आसवः प्रतिपदं प्रमदानां. शोभे पाटवं नु हृदयं नु वधूभिः ॥ ४७ ॥
भ्रुविलाससुभगाननुकर्तुं विभ्रमानिधे वधूनेदानीम् ५ ॥ आ-
ददे मृदुविलोलपलाशैरुत्पलैश्चपकवीचिषु कम्पः ॥ ४८ ॥
ओष्ठपल्लवविदंशरुचीनां ह्यतासुपययौ रमणानाम् । फुल-
लोचनविनीलसरोजैरङ्गनास्यचपकैर्मधुवारः ॥ ४९ ॥ प्रा-
प्यते गुणवतापि गुणानां व्यक्तमाश्रयवशेन विशेषः । तत्तथा
हि दयिताननदत्तं व्यानशे मधु रसातिशयेन ॥ ५० ॥
वीक्ष्य रत्नचपकेष्वतिरिक्तां कान्तदन्तपदमण्डनलक्ष्मीम् ।
जङ्गिरे बहुमताः प्रमदानामोष्ठयावकनुदो मधुवारः ॥ ५१ ॥
लोचनाधारकृताहतरागा वासिताननविशेषितगन्धा । वारुणी
परगुणात्मगुणानां व्यत्ययं विनिमयं नु वितेने ॥ ५२ ॥
तुल्यरूपमसितोत्पलमक्ष्णोः कर्णगं निरूपकारि विदित्वा ।
योपितः सुहृदिव प्रविभजे लम्भितेश्वणरुचिर्मदरागः ॥ ५३ ॥
क्षीणयावकरसोऽप्यतिपातैः कान्तदन्तपदसंभृतशोभः ।

आययावतितरामिव वध्वाः सान्द्रतामधरपल्लवरागः ॥ ५४ ॥
रागकान्तनयनेषु नितान्तं विदुमारुणकपोलतलेषु । सर्व-
गापि दृष्टो वनितानां दर्पणेष्विव सुखेषु मदश्रीः ॥ ५५ ॥
वद्वक्रोपविकृतीरपि रामश्रुताभिमततासुपनिन्ये । वश्यतां
मधुमदो दयितानामात्मवर्गेहितमिच्छति सर्वः ॥ ५६ ॥
वामसां शिथिलतासुपनाभि ह्रीनिरासमपदे कुषितानि ।
योपितां विषदती गुणपक्षे निर्ममार्ज मदिरा वचनीयम् ॥ ५७ ॥
भर्तृपससवि निक्षिपतीनामात्मनो मधुमदोद्यमितानाम् ।
व्रीडया त्रिकलया वनितानां न स्थितं न त्रिगतं हृदयेषु
॥ ५८ ॥ रुन्धती नयनवाक्यविक्रामं गदितोभयकरा परि-
रम्भे । व्रीडितस्य ललितं युवतीनां क्षीवता बहुगुणैरनुजहं
॥ ५९ ॥ योपिदुद्धतमनोभवरागा मानवत्यपि यथा दधि-
ताङ्गम् । कारयत्यनिभृता गुणदोषे वारुणी खलु रहस्य-
धिभेदम् ॥ ६० ॥ आहितं नु मधुना मधुरत्वे चेष्टितस्य
गमिते नु विक्रामम् । आवभो नव इयोद्धतरागः कामिनी-
पुवसरः कुसुमेषोः ॥ ६१ ॥ मा गमन्मदविस्मृद्यथो नः
प्रोक्ष्य रन्तुमिति शङ्कितनाथाः । योपितो न मदिरां भृश-
मीषुः प्रेम पश्यति भयान्यपदेऽपि ॥ ६२ ॥ चित्तनिर्वृतिनिधाधि
विविक्तं मन्मथो मधुमदः शशिभासः । मंगमश्र दयितैः
स नयन्ति प्रेम कामपि सुत्रं प्रमदानाम् ॥ ६३ ॥ धार्ष्ट्य-
लङ्घितयथोचितभूमौ निर्दयं विलुलितालकमाल्ये । मानि-
नीरतिविधौ कुसुमेषुर्भक्तमत्त इव विभ्रममाप ॥ ६४ ॥
शीथुपानविधुरेषु वधूनां नित्रतासुगपतेषु वपुःषु । ईहितं
रतिरसाहितभावं वीतलक्ष्यमपि कामिषु रेजे ॥ ६५ ॥
पीतस्तुपारकिरणो मधुनेव सार्धमन्तः प्रक्षिप्य चपकप्रतिवि-
म्बितं. शोभे पाटवं नु हृदयं नु वधूभिः ॥ ६६ ॥
यदमौ प्रसमाद सद्यः ॥ ६६ ॥ पिपिप्रिय ससख्यं सुसुमु-
स्वामयं देहि मे ततत्यज दुदुदुतं भभभमाजनं काञ्चनम् ।
इति स्खलितजल्पितं मदवशात्कुरङ्गीदशः प्रगे हसितहेतवे
सहचरीभिरध्येत ॥ ६७ ॥

यूतक्रीडावर्णनम् ।

स्मितेनोपायनं दुरादागतस्य कृतं मम । स्तनोपपीडमा-
श्लेषः कृतो यूते पणस्तया ॥ १ ॥ आश्लेषचुम्भनरतोत्सव-
कांतुकानि क्रीडाडुगेदरपणः प्रतिभूरनङ्गः । भोगः स यद्यपि
जये च पराजये च यूनोर्मेनस्तदपि वाञ्छति जेतुमेव ॥ २ ॥
रतिक्रीडाद्युते कथमपि समायाच समयं मया लब्धे तस्याः
कणितकलकण्ठार्धमधरे । कृतभ्रमङ्गामौ प्रकटितविलक्षणार्ध-
रुदितस्मितक्रोडान्तं पुनरपि विदध्यान्मयि सुखम् ॥ ३ ॥

अथ वृत्तजिताधरग्रहविधावीशोऽसि तस्वण्डनादाधिक्ये वद
को भवानिति मृषा कोपाश्रितभ्रूलता । सद्यः सिद्धकराग्रकुन्त-
लपरायचीकृतास्यस्य मे सुधाक्षी प्रतिकृत्य तत्कृतवती वृत्तेऽपि
यन्नाश्रितम् ॥ ४ ॥ गाढालिङ्गनपूर्वमेकमनया वृत्ते जिते
चुम्बनं तत्किञ्चित्परिभ्य दत्तममुना प्रत्यर्पितं चानया ।
नेतत्तादृगिदं न तादृशमिति प्रत्यर्पणप्रक्रमैर्धृतोश्चुम्बनमेक-
मेव बहुधा रात्रिर्गता तन्वतोः ॥ ५ ॥ आरुपे प्रथमं क्र-
मेण विजितं हृद्येऽधरस्यार्पणे नमंयूतविधौ पणं प्रियतमे
कान्तां पुनः पृच्छति । अन्तर्हामनिरोयमंभूतरमोद्रेदम्फुरद्र-
ण्डया स्वैरं सारिविसारणाय विहितः स्वैदाम्बुगर्भः करः ॥ ६ ॥

बाह्यरतक्रीडावर्णनम् ।

आलिङ्गनम् ॥ ह्रीतया गलितनीवि निरस्यन्नन्तरी-
यमवलम्बितकाशि । मण्डलीकृतपृथुस्तनभारं मस्यजे द-
यितया हृदयशः ॥ १ ॥ उत्तरीयविनयात्रपमाणा रुन्धती
किल तदीक्षणमार्गम् । आचरिष्ट विकटेन विवोदुर्वक्षसैव
कुचमण्डलमन्या ॥ २ ॥ अंशुकं हृतवता तनुवाहुस्वस्ति-
कापिहितसुग्धकुचाया । मिन्नशङ्खवलयं परिणेत्रा पर्यरम्भि
रभगादचिरोटा ॥ ३ ॥ संजहार सहसा परिरव्यप्रेयसीपु
विरहदृश्य विरोधम् । संहितं रतिपतिः क्षितमिन्नक्रोवमाशु तरु-
णेपु गृहपुम् ॥ ४ ॥ संसमानसुपयन्तरि वश्याः क्षिप्रवत्सुपपत्ति
रसेन । आत्मनैव रुद्धं कृतनेत्रं स्वेदसङ्गि वसनं जघनेन
॥ ५ ॥ पीडिते पुर उरःप्रतिपेपं भर्तारि स्तनसुणेन युवत्यः ।
सद्यमेव दलतः प्रतिनार्थास्तन्मयत्वमभवद्द्रुदयस्य ॥ ६ ॥
दीपितस्वरसुरसुपपीडं वलभे घनमभिध्वनमानं । वक्रतां न
ययतुः कुचकुम्भौ सुभ्रुवः कठिनतातिशयेन ॥ ७ ॥ संप-
वेष्टुमिव थोपित ईपुः क्षिप्र्यतां हृदयमिष्टतमानाम् । आत्मनः
सततोमेव तदन्तर्धर्तनो न खलु नूतमजानन् ॥ ८ ॥ स्नेह-
निर्भरमधत्त वधूनामाद्रितां वपुर्गंशयमन्तः । यूनि गाढपरि-
रम्भिणि वल्लक्रोपमम्बु वधूपे वदनेन ॥ ९ ॥ न स माति
वपुषः प्रमदानामन्तरिष्टमसंगमजन्मा । यद्बहुर्धहिरवाप्य
विकासं ध्यानशे तनुरुहाण्यपि हर्षः ॥ १० ॥ यथियव्य-
तिकराद्धनितानामङ्गजेन पुलकेन बभूवे । प्रापि तेन भृशसु-
च्छ्रुसिताभिर्नीविभिः सपदि बन्धनमोक्षः ॥ ११ ॥

चुम्बनम् ॥ लोलदृष्टि वदनं दयितायाश्चुम्बति प्रिय-
तमे रभयेन । व्रीडया सह विनीवि नितम्बादेशुके शिथिल-
तामुपेपेदे ॥ १२ ॥ आहता नखपदैः परिरम्भाश्चुम्बितानि
घनदन्तनिपतैः । सौकुमार्यगुणसंभृतकीर्तिर्वाम एव सुरते-
ष्वपि कामः ॥ १३ ॥ ह्रीभराद्वनन्तं परिरम्भे रागवानव-

तुजेष्ववकृप्य । अर्पितोऽदलमाननपद्यं थोपितो मुकुलिता-
क्षमधासीत् ॥ १४ ॥ पलथोपमिति साम्यसपक्षं दृष्टवत्यध-
रन्विम्बमभीष्टे । पर्यकृञ्चि सरुजेव तरुण्यास्तारलोलवलयेन
करणे ॥ १५ ॥ केनचिन्मसुरमुलवणरागं वाप्यतमम-
धिकं विरहेपु । ओष्ठपलव्रमपास्य सुहृतां सुभ्रुवः सरसमक्षि
चुचुम्ब्यं ॥ १६ ॥

विहारः ॥ आवृतान्यपि निरन्तरमुच्चैर्योपितामुरसिजद्वि-
तेयेन । रागिणामित इतो विमृशद्भिः पाणिभिर्जगृहिर हृद-
यानि ॥ १७ ॥ कामिनामसकलानि विभुधैः स्वेदवारिगृ-
दुभिः करजाधैः । अक्रियन्त कठिनपु कथेचित्कामिनीकुव-
तंटेपु पदानि ॥ १८ ॥ सोष्मणस्तनशिलाशिखराग्रादात्तघम-
सलिलैस्तरुणानाम् । उच्छसक्तमलचारुपु हस्तैर्नम्रनाभिसर-
सीपु निपेते ॥ १९ ॥ आम्शद्भिरभितो वलिवीचीर्लोलमान-
नवितताहुलिहस्तैः । सुभ्रुवामनुभवात्प्रतिपेदे सुष्टिभेयमिति
मध्यमभौटैः ॥ २० ॥ प्राप्य नाभिनदमज्जनमाशु प्रस्थितं
निवमनग्रहणाय । औपनीविकमरुन्ध किल स्त्री वल्लभस्य
करमात्मकराभ्याम् ॥ २१ ॥ कामिनः कृतरतोऽस्यकाल-
क्षेपमाकुलवधूकरसङ्गि । मेखलाशुणविलग्नमसूयां दीर्घसूत्र-
मकरोत्परिधानम् ॥ २२ ॥ अस्वरं विनयतः प्रियपाण्यो-
पितश्च करयोः कलहस्य । वारणामिव विवातुमभीक्ष्णं क-
श्यया च वल्यैश्च शिञ्जये ॥ २३ ॥ अन्वियसुदृश्यति ह-
दयेन वाससः स्तृशति मानवनायाः । श्रुतुगण सपदि प्रति-
पेदे रोमभिश्च समभेव विभदः ॥ २४ ॥ आयु लक्षितव-
ती-रुपेण पानिर्धनुकुलोकुलदृष्टया । रज्जुवनिवृत्तापर-
तन्त्रान्ण्डलकाणितचारु सुहृजे ॥ २५ ॥ आयताहुत्तरभूद-
तारक्तः सुभ्रुवा कश्चिन्मशांशान मध्ये । श्रोत्रपु त्रियकरः
पृथुलासु स्पशेनाप संकलेन तलेन ॥ २६ ॥ चक्रुव लल-
नोदपु रानोः स्पर्शलोमवशलांकराणाम् । कामिनामनिभृ-
तान्प्रवि रम्भास्तम्भक्रीमलतेषु नखानां ॥ २७ ॥ ऊरुमू-
लचपलक्षणमग्न्येवंतंसकुलुभैः प्रियमेताः । चकिरे सपदि
तानि यथार्थं मन्मथस्य कुसुमायुधनाम् ॥ २८ ॥

सुरतप्रशंसा ।

सुरते च समाधौ च माया यत्र न लीयते । ध्यानेनापि
हि किं तेन किं तेन सुरतेन वा ॥ १ ॥ यत्र न वदनवि-
कारः सद्भावसमर्पणं न गात्राणाम् । तस्मिन्नुदतभावं पशु-
कर्मणि पशव एव रज्यन्ते ॥ २ ॥ प्रतिक्षणसमुलसन्नवक-
लाकलापान्वितक्षपाकविलोकने यादे तवास्ति कौतूहलम् ।
विलोकय तदा सखे सुरतसंगरहोऽनप्रहृष्टदयितसुखं नि-

विडकशुकोत्तारेण ॥ ३ ॥ नरैर्विफलजन्मभिर्गिरिदरी न किं
सेव्यते न चेच्छृण्वणगोचरीभवति जातुचिज्जमनि । कपो-
तरवमाधुरीविरचनानुकारादरीरतासहकृशोदरीवचनकाकुरी-
तिध्वनिः ॥ ४ ॥ संदधायपरपलवा सचकितं हस्ताग्रमा-
धुन्वती मा मा मुख शेटेति कोपवचनैरानर्तितञ्जलता ।
सीत्काराश्रितलोचना सरभसं यैश्चुम्बिता मानिनी प्राप्तं तैर-
मृतं श्रमाय मथितो मूढैः सुरैः सागरः ॥ ५ ॥ किं चैतैर्यु-
रुसेवनेः किमपरव्योमार्चनैः किं फलं किं स्यादध्ययनेन मे
सुरपदप्राप्त्याथ किं वा फलम् । एतस्याः कुचकुम्भसंभ्रम-
परीरम्भप्रवाहोद्गमस्वेदाम्भोभिरनङ्गवह्निरधुना निर्वापितो नो
यदि ॥ ६ ॥ प्राङ् मा मेति ततो नवोदयगुणं मानाभि-
लापं ततः सत्रीदं तदनु श्लथोद्यममथ प्रप्रथर्थे पुनः ।
प्रेमाद्रस्पृहणीयनिर्भरतं क्रीडाप्रगलभं ततो निःसङ्गाङ्गविम-
र्शनाधिकसुखं रम्यं कुलस्त्रीरतम् ॥ ७ ॥ शङ्काशङ्कलितेन
यत्र नयनप्रान्तेन न प्रेष्यते केयूरध्वनिभूरिभीतिचकितं नो
यत्र वाश्लिष्यते । नो वा यत्र शनैरलम्बदशनं विम्बाधरः
पीयते नो वा यत्र विधीयते च मणितं तर्कि रतं कामिनोः
॥ ८ ॥ आकाशे नटनं सरोरुहयुगे मञ्जीरमञ्जुध्वनिः शी-
तांशौ कलकूजितं किसलये पीयूषपापोत्सवः । स्वर्गक्षोणि-
धरे नखात्परिभवो ध्यान्ते कराकर्षणं रम्भायां रसनारवस्त-
रुणयोः पुण्यानि मन्यामहे ॥ ९ ॥

नववधूसंगमे सखीवाक्यम् ।

रक्षामालिकया बाले बद्धया किं प्रयोजनम् । अवश्यंभा-
विनावेतौ कुचग्रहकचग्रहौ ॥ १ ॥ बाला तन्वी मृदुतनु-
रियं त्यज्यतामत्र शङ्का दृष्टा क्वापि भ्रमरभरतो मञ्जरी भज्य-
माना । तस्मादेया रहसि भवता निर्दयं पीडनीया मन्दा-
क्रान्ता विसृजति रसं नेक्षुयतिः समग्रम् ॥ २ ॥ नीरन्त्रं
परिरम्यते प्रियतमो भूयस्तरां चुम्ब्यते तद्बाहं क्रियते य-
दस्य रुचिरं चाट्टकरैः स्तूयते । सख्या सुमधुधूरसौ रत-
विधौ यत्नेन सा शिक्षिता निर्भ्रान्तं गुरुणा पुनः शतगुणं
पक्षेषुणा कारिता ॥ ३ ॥ नार्यस्तन्वि हटाङ्गरन्ति रमणं
तिष्ठन्ति नो वारितास्तर्कि ताम्यसि किं च रोदिपि मुधा
तासां प्रियं मा कृथाः । कान्तःकेलिरुचिर्युवा सहृदयस्ताद-
क्यतिः कातरे किं नो बर्बरकर्करैः प्रियशतैराक्रम्य विक्री-
यते ॥ ४ ॥

नववधूसंगमः ।

यावकरसार्द्रपादप्रहारशोणितकचेन दयितेन । मुग्धा
साध्वसतरला विलोक्य परिचुम्बिता सहसा ॥ १ ॥ आ-

भाति बालिकेयं पाणिस्पर्शेन पुलकितानवयवा । अभिन-
ववसन्तसङ्गादाविमुकुलेव बालचूतलता ॥ २ ॥ स्त्रियति
कृणति व्रेलति विवलयति निमिपति विलोकयति तिर्यक् ।
अन्तर्नन्दति चुम्बितुमिच्छति नवपरिणया वधुः शयने
॥ ३ ॥ भुजपञ्जरे गृहीता नवपरिणीता वेणु रहसि
वधुः । तत्कालजालपतिता बालकुरङ्गीव वेपते नितराम्
॥ ४ ॥ असंमुखालोकनमामिसुख्यं निषेध एवावुत्प्रकारः ।
प्रत्युत्तरं मुद्रणमेव वाचो नवाङ्गनानां नव एव पन्थाः ॥ ५ ॥
चुम्बनेषु परिवर्तिताधरं हस्तरोधि रसनविघट्टने । विशि-
तेच्छमपि तस्य सर्वतो मन्मथेन्धनमभूद्दधूरतम् ॥ ६ ॥
विरम नाथ विमुञ्च ममाश्रवं शयय दीपमिमं समया सखी ।
इति नवोदवधूवचनैर्युवा मुदमगादधिकां सुरतादपि ॥ ७ ॥
नीचीदृढार्पितकरां निविडीकृतोर्हं व्रीडानतानं तत इतो वदनं
हरन्तीम् । आरोप्य वक्षसि मुखं परिरव्युमेनां बालां
बलादभिलषामि न पारयामि ॥ ८ ॥ पटालये पत्न्यौ नम-
यति मुखं जातविनया हठाश्लेषं वाञ्छत्यपहरति गात्राणि
निभृतम् । न शक्नोत्याख्यातुं स्मितमुखसखीदत्तनयना
ह्रिया ताम्यत्यन्तः प्रथमपरिहासे नववधुः ॥ ९ ॥ समा-
कृष्टं वासः कथमपि हठात्पश्यति तदा क्रमाद्गुरुद्वन्द्वं जरठ-
शरगौरं मृगदृशः । तया दृष्टिं दत्त्वा महति मणिदीपे
निपुणया निरुद्धं हस्ताभ्यां झटिति निजनेत्रोत्पलयुगम्
॥ १० ॥ बलाव्रीता पार्श्वं सुखमभिसुखं नैव कुरुते धुनाना
मूर्धानं हरति बहुशशुम्बनविधिम् । हृदि न्यस्तं हस्तं
क्षिपति गमनारोपितमना नवोदा वोढारं सुखयति च
संतापयति च ॥ ११ ॥ स्फुरद्रोमोद्भेदस्तरलतरताराकुल-
दशो भयोत्कम्पोत्तुङ्गस्तनयुगभरासङ्गसुमगः । अधीराक्षया
गुञ्जन्मणिवलयदोवेद्विरचितः परीरम्भो मोदं जनयति च
संमोहयति च ॥ १२ ॥ अप्यौत्सुक्यं महति दयितप्रार्थ-
नासु प्रतीपाः काङ्क्षन्त्योऽपि व्यतिकरसुखं कातराः स्वाङ्ग-
दानि । आवाच्यन्ते न खलु मदनेनैव लब्धान्तरत्वादावा-
धन्ते मनसिजमपि क्षिप्तकालाः कुमार्यः ॥ १३ ॥ दृष्टा
दृष्टिमधो ददाति कुरुते नालापमाभाषिता शय्यायां परिदृत्य
तिष्ठति बलादादिलङ्घिता वेपते । निर्यान्तीषु सखीषु वासम-
वनाभिर्गन्तुमेवेहते बाला वामतया प्रियस्य नितरां प्रीत्यै
नवोढामवत् ॥ १४ ॥ असाङ्कष्टदुकूल्या सरभसं गूढौ
भुजाभ्यां स्तनावाकृष्टे जघनांशुके कृतमधःसंसक्तमूरुद्वयम् ।
नाभौमूलनिवद्धचक्षुषि तया व्रीडानताङ्ग्या प्रिये दीपः
शुक्लतवातवेपितशिखः कर्णात्पलेनाहतः ॥ १५ ॥ हस्तं
कम्पवती रुणद्धि रशनाव्यापारलोलाङ्गुलिं हस्तौ सौ नयति

स्तनावरणतामालिङ्ग्यमाना बलात् । पातुं पक्षमलचक्षुरु-
न्नमयतः साचीकरोत्याननं न्याजेनाप्यभिलाषपूरणसुखं नि-
र्वर्तयत्येव मे ॥ १६ ॥ कण्ठाश्लेषिणमुन्नतस्तनभ्रश्रोणी-
तटग्राहिणं संसक्तोरुयुगं गृहीतजघनप्राकारमप्यन्ततः ।
द्रागेव श्लथबन्धमिन्दुवदना गाढावमर्दासहं विशयात्यज-
दाशु काञ्चनपटं व्रीडाकुलापि क्षणम् ॥ १७ ॥ कान्ते
कञ्चुलिकावलोकित्ति कलावत्या नमन्या स्थितं तस्मिन्को-
मलकाकुभाषिणि तथा स्पन्दी निरुद्धोऽधरः । उत्थायाथ
करस्पृशित् प्रियतमे यूनोर्नये संगमे काञ्चीकृतिकैतवनेन म-
दनो वीःशाऽतिगमसति ॥ १८ ॥ इत्थं तल्पतलाधिरो-
हणमियं पर्णार्पणप्रक्रिया शय्याया वचनक्रमस्य दयितस्यै-
वंविधाराधना । एवं केलिगृहोपदेहलि बलादानीयमाना
सुदुश्चार्द्रत्तिप्रकरैश्चिरं नववधूरालीभिर्ध्याप्यते ॥ १९ ॥

सुरतकेलिकथनम् ।

आस्तां दूरेण विश्लेषः प्रियामालिङ्गतो मम । स्वेदः किं
तु सरिन्नाथो रोमाञ्चः किं तु पर्वतः ॥ १ ॥ उग्ररूपं कुच-
द्वन्द्वं हारगङ्गाधरं तव । चन्द्रचूडं करिष्यामि कुरु ताव-
द्विगम्बरम् ॥ २ ॥ कान्ते कलितचोलास्ते दीपे वैरिणि
दीप्यति । आसीदसितपद्माश्याः पक्षो नयनसुदृगम् ॥ ३ ॥
ब्रह्मानन्दप्रचुरं किमपीदं नेति रतिपु वचनेन । श्रुतिसीमसं-
गताक्षी मुधे सारङ्गमादिशसि ॥ ४ ॥ तव तन्वि तरुण-
पुण्यादम्बरमणिमकरसंक्रमो जातः । अधिवेणि भवति
नियमः फलमविलम्बेन भावि कामस्य ॥ ५ ॥ विपृताः
प्रियस्य केशाः कण्ठे लभं भुजे वलितम् । मज्जन्त्या रस-
सिन्धौ किं किं न कृतं तथा सुदृशा ॥ ६ ॥ पृष्ठे कञ्चुक-
मुक्तये सुरतुरसस्यं प्रहिण्वती पाणिम् । हन्तुमिव चित्तह-
रिणं यूनस्तृणादिवेषुमादत्ते ॥ ७ ॥ चारुनूपुरक्षणात्कृतं रते
कामिनां हरति मानसं यथा । नो तथा मधुरगीतवादिदं
केकिचातकपिकखना अपि ॥ ८ ॥ हेमकुम्भमिव तुङ्ग-
सुरोजं बलमे स्पृशति चोरवदस्याः । जाग्रति स सहसैव
तदानीं यामिका इव तनूरुहसंघाः ॥ ९ ॥ पाणिपलववि-
धुननमन्तः सीत्कृतानि नयनार्धनिमेषाः । योषितां रहसि
गद्गदवाचामन्नतामुपययुर्मदनस्य ॥ १० ॥ धैर्यसुलवणम-
नोभवभावा वामतां च वपुरर्पितवत्यः । व्रीडितं ललित-
सौरतथाश्चर्यास्तेनिरेऽभिरुचितेषु तरुण्यः ॥ ११ ॥ पाणि-
रोधमविरोधितवाञ्छं मत्सनाश्च मधुरस्मितगर्भाः । कामिनः
स कुरुते करभोरुर्हारि शुष्करदिते च सुखेऽपि ॥ १२ ॥
वारणार्थपदगद्गदवाचामीर्ष्याया सुदुरपत्रपया च । कुर्वते

स सुदृशामनुकूलं प्रातिकूलिकतयैव युवानः ॥ १३ ॥
अन्यकालपरिहायंमजसं तद्व्येन विदधे द्वयमेव । धृष्टता
रहसि भर्तुषु ताभिर्निर्देयत्वमितरैरबलासु ॥ १४ ॥ बाहु-
पीडनकचग्रहणाभ्यामाहेतेन नखदन्तनिपातैः । बोधितस्त-
नुगयस्तरुणीनामुन्मिमील विशदं विषमेपुः ॥ १५ ॥ कान्-
न्त्या सपदि कोऽप्युपगृहः प्रौढपाणिरपनेतुमियेप । संहत-
स्तनतिरस्कृतदृष्टिर्ध्रमेव न दुकूलमपदयत् ॥ १६ ॥
आहतं कुचतटेन तरुण्याः साधु सोढमधुनेति पपात ।
बुद्ध्यतः प्रियतमोरसि हारात्पुण्यदृष्टिरिव मौक्तिकवृष्टिः
॥ १७ ॥ सीत्कृतानि मणितं करुणोक्तिः श्लिग्धमुक्तमलम-
र्थवचांसि । हासभूषणरवाश्च रमण्याः कामसू-
त्रपदतामुपजग्मुः ॥ १८ ॥ उद्धतैर्निभृतमकमनेकै-
श्छेदवन्मृगदृशामविरामैः । धृतैस्स मणितं कलका-
क्षीनूपुरध्वनिभिरक्षतमेव ॥ १९ ॥ ईदृशस्य भवतः
कथमेतलाघवं सुहृतीय रतेषु । क्षिप्तमायतमदर्शयदुर्व्या
काश्चिदाम जघनस्य महत्त्वम् ॥ २० ॥ प्राप्यते स गत-
चित्रकचित्रैश्चित्रमार्द्रनखलक्ष्म कपोलैः । दग्धिरुऽध रमस-
च्युतपुष्पाः स्वेदबिन्दुकुसुमान्यलकान्ताः ॥ २१ ॥ यद्यदेव
रुरुचे रुचिरभ्यः सुभ्रुवो रहसि तत्तदकुर्वन् । आनुकूलिक-
तया हि नराणामाक्षिपन्ति हृदयानि तरुण्यः ॥ २२ ॥
प्राप्य मन्मथरसादतिभूमिं दुर्विहस्तनभराः सुरतस्य । शशसुः
श्रमजलाद्रललाटश्लेष्टकेशमसितायतकश्यः ॥ २३ ॥ पर्युः
प्रवृत्तस्य रतौ जिगीषावचो निशम्याथ न किञ्चिदूचे । कला-
वती किं तु विहस्य तस्य कपोलयोः स्वेदमपाचकार
॥ २४ ॥ उरोरुहाम्भोरुहदर्शनाय विमुञ्चतः कञ्चुकबन्ध-
नानि । आनन्दनीराकुललोचनस्य प्रियस्य जातो विपुलः
परिश्रमः ॥ २५ ॥ स्वामिन्प्रभो प्रिय गृहण परिध्वजस्य
किं किं शठोऽस्यकरुणोऽसि सुखोचितोऽसि । हा दुःखय-
स्यलमलं विरेमिति वाचः स्त्रीणां भवन्ति सुरते प्रणयानु-
कूलाः ॥ २६ ॥ मत्तेमकुम्भपरिणाहिनि कुङ्कुमार्द्रं कान्ता-
पयोधरयुगे रतिखेदखिन्नः । वक्षो निधाय मुञ्जपञ्जरमध्य-
वर्ता धन्यः क्षपां क्षपयति क्षणलब्धनिद्रः ॥ २७ ॥ कान्ते
तथा कथमपि प्रथितं मृगाश्या चातुर्यमुद्धतमनोभवया
रतेषु । तत्कूजितानुयुवदद्विरनेकवारं शिष्यायितं गृहक-
पोतशार्तयथासाः ॥ २८ ॥ आमोलितालसविर्वर्तिततारका-
क्षीमुत्कण्ठबन्धनदरश्लथबाहुवलीम् । प्रसेदवारिकणिका-
चितगण्डबिम्बं संस्मृत्य तामनिमोमेति न शान्तिमन्तः
॥ २९ ॥ रतिरमसनितान्तश्रान्तकान्कुकुचान्श्रलदमल-
कराभा नाभिदेशेऽध्वधो वा । स्मितमधुरसुखीनां हीणनेनो-

त्यलानामधरमधु वधूनां भाग्यवन्तः पिवन्ति ॥ ३० ॥
 अविदितसुखदुःखं निर्गुणं वस्तु किंचिज्जडमतिरिह कश्चि-
 न्मोक्ष इत्याचक्षे । मम तु मतमनङ्गस्येतराण्यधूर्णान्मद-
 कलमदिराक्षीनीविमोक्षो हि मोक्षः ॥ ३१ ॥ अभिनवपुल-
 कालीमण्डिता गण्डपाली निगदति विनिगुहानन्दहिन्दोलि-
 चेतः । सुदति वदति पुण्यैः कस्य धन्यैर्मनोजप्रसरमसकृद-
 तच्चापलं लोचनस्य ॥ ३२ ॥ भजन्यास्तल्पान्तं कृतकपट-
 कण्डूतिपिहितसितं याति गेहाद्बहिरवहितालीपरिजने । प्रि-
 यास्यं पश्यन्त्याः स्मरशरसमाकृतसुभगं सलज्जाया लज्जा
 व्यगमदिव दूरं मृगदृशः ॥ ३३ ॥ दुकूलं दोर्मूलत्पणयिनि
 परीरम्भरसिकं हरत्यम्भोजाक्षी निभृतनिभृतं नम्रवदना ।
 प्रियाश्लेषद्वेषिष्यपसरतु लज्जा स्फुटमिति सितक्षीरेणैव
 स्तनकलशशंखं स्तपयति ॥ ३४ ॥ चिरविरहिणो रत्युत्क-
 ष्टाश्लेषकृतगात्रयोर्भविव जगज्जातं भूयश्चिरादभिनन्दतोः ।
 कथमपि दिने दीर्घं याते निशामधिरुदयोः प्रसरति कथा
 बह्वी यूनोर्यथा न तथा रतिः ॥ ३५ ॥ दृशा सपदि मीलितं
 दशनरोचिषा निर्गतं करेण परिवेषितं वलयकैरथाकन्दितम् ।
 प्रियैः समदयोपितां ननु विखण्ड्यमानेऽधरे परव्यसनका-
 तराः किमिव कुर्वतां साधवः ॥ ३६ ॥ नैया वेगं मृदुतरत-
 तुस्तावकीनं विमोहं शक्ता नैनां चपल नितरां खदये-
 न्दीवराक्षीम् । रत्यभ्यासं विदधत इति प्राणनाथस्य गत्वा
 कर्णोपान्ते निभृतनिभृतं नूपुरं शंसतीव ॥ ३७ ॥ आयाते
 दयिते मनोरथशतैर्नीतं कथंचिद्दिने वैदग्ध्यापगमाज्जड परि-
 जने दीर्घा कथां कुर्वति । दृशास्त्रीत्वभिधाय सत्वरपदं व्या-
 धूय चीनांशुकं तन्वङ्ग्या रतिकारेण मनसा नीतः प्रदीपः
 शमम् ॥ ३८ ॥ गाढालिङ्गनवामनीकृतकुचप्रोद्विन्नरोमो-
 द्रमा सान्द्रब्रह्महरसातिरेकविगलच्छ्रीमन्नितम्बाम्बरा । मा मा
 मानद माति मामलमिति धामाक्षरोल्लाषिनी सुभा किं नु
 मृता नु किं मनसि मे लीना विलीना नु किम् ॥ ३९ ॥
 दोर्म्यी संयमितः पयोधरभरेणापीडितः पाणिजैराविद्धो
 दशनैः क्षताधरपुटः श्रोणीतटेनाहतः । हस्तेनानमितः करे-
 ऽधरसुधास्यन्दने संमोहितः कान्तः कामपि नृशिमाप तद्दहो
 कामस्य वामा गतिः ॥ ४० ॥ ईपन्मीलितदृष्टि सुगहसितं
 सितकारधारावशादव्यक्ताकुलकेलिकाकुविकसदन्तांशुधौताध-
 रम् । श्वास्तोक्तम्पियोधरोपरि परिष्वङ्गात्कुरङ्गीदृशो हर्षो-
 त्कर्षविसुक्तनिःसहृतनोर्धन्यो धयत्याननम् ॥ ४१ ॥ खिन्नं
 मण्डलमैन्दवं विगलितं सगम्भारबद्धं तमः प्रागेव प्रथमानके-
 तकशिखावीरायितं स्र स्थितम् । शान्तं कुण्डलताण्डवं कु-
 वलयद्वन्द्वं तिरोमीलितं वीतं विद्रुमसीकृतं नहि ततो

जाने किमासीदिति ॥ ४२ ॥ गाढाश्लेषनिधीडनाग्निपतिता-
 मालोक्य हारावलीं स्थातुं हन्त भिया क्षणं निविडया नी-
 व्यापि न व्यापृतम् । विश्लेषज्वरवेदनासहदनयोः कारुण्यकी-
 र्णात्मना क्वापि प्रापितयोः समागमसुखं यूनोर्मनोजन्मना
 ॥ ४३ ॥ हारसुख्यति कङ्कणं निपतति सक्कौमुदी क्लिश्यति
 ध्वान्तं धावति सीत्करोति रजनीजानिर्वली भज्यति ।
 काञ्ची क्षुभ्यति काञ्चनक्षितिधरे किं च क्षतं चञ्चति प्रारम्भे
 मदनाहवस्य विजयी देवो मनोभूरभूत् ॥ ४४ ॥ सिन्दूरं
 रविमिन्दुमाननमसौ धम्मिहाराहुस्त्वयं यद्वाढं प्रमतीव
 तत्प्रियतमे निर्णामोत्पातिकम् । चोले चञ्चलतः भविष्यति
 मुहुः स्यात्कुन्तले कर्षणं नीवी स्यास्यति न स्थिरा समुदये-
 दङ्गे महान्संगरः ॥ ४५ ॥ पश्यन्तीं परिणामकेलिषु मुहु-
 र्निःशङ्कमालिङ्ग्य तां प्रोकृजत्कलमग्रहीपधरं स्पर्धावती
 सान्ध्यभूत् । नाहं वेक्षि न वेत्ति सा च दयिता तत्रावयो-
 श्रेष्टितं शय्या वेत्ति न वेत्ति वा स तु कुतः सङ्गामलोलः
 स्मरः ॥ ४६ ॥ प्रत्यहः पुलकाङ्कुरेण निविडाश्लेषे निमेषेण
 च क्रीडाकृतविलोकितेऽधरसुभापाने कथाकलिभिः । आ-
 नन्दाधिगमेन मन्मथकलासुद्वेऽपि यस्मिन्नभूदुद्गतः स त-
 योर्वभूव सुरतारम्भः प्रियंभावुकः ॥ ४७ ॥ ईपत्कम्पयो-
 धरं गुरुकटिप्रौढप्रहाराद्गतं स्त्रियद्दालमनेकहास्यमरसं सं-
 रम्भमन्दव्यथम् । वारंवारसुरःप्रहारसुभगं मन्दश्यमानाधरं
 किंचिदत्तनिम्बदेशनस्वरं धन्यो रतं सेवते ॥ ४८ ॥ त्वं
 सुग्याक्षि विनैव कञ्चलिकया धत्से मनोहारिणी लक्ष्मीमि-
 त्यभिधायिनि प्रियतमे तद्वीटिकाभंसृष्टि । शय्योपान्तनि-
 विष्टसमितमखीनेत्रोत्पवानानन्दतो निर्यातः शनकैरलीकवच-
 नोपन्यासमालीजनः ॥ ४९ ॥ कोकः स्तोक्विसुक्तमौक्तिक-
 कभरो निस्यन्दमिन्द्रीवरं चापं चापलवर्जितं हिमकरकोण्ड
 तमः क्रीडति । वातः कातरत्यल्पाकृतसरसं वन्धूकमेतावती
 वार्ता क्वापि कदापि पाणिपिहिता कस्यापि वा तिष्ठति
 ॥ ५० ॥ धम्मिम्लो भङ्गमेतु प्रविशतु तिलकः केशपाशा-
 न्धकारं पत्राली गण्डपालिं त्यजतु च विवरं कर्णयार्थान्तु-
 कामा । वामायाः कान्तदत्तक्षततिसहने एक एवाध-
 रोऽसौ वीरः कामाहवेऽस्मिन्निति वदति मुहुर्नूपुरः क्रा-
 णमङ्गला ॥ ५१ ॥

विपरीतरतक्रिया ।

प्रशान्ते नूपुरारोव श्रूयते मेखलाध्वनिः । कान्ते नूनं रति-
 श्रान्ते कामिनी पुरुषायते ॥ १ ॥ पतनु तवोरभि सततं
 दयिताधम्मिलमल्लिकानिकरः । रतरसरभसकचग्रहलुलिता-

लकवलरीगलितः ॥ २ ॥ विपरीतमविपरीतं यद्रतमन्थत्त-
देव विपरीतम् । तरुमारोहति लतिका नारोहति च लतिक्रं
तरुः क्रापि ॥ ३ ॥ साक्षाद्भूस्वयंभूरथ मुक्तास्तिमिरनिक-
रभराः । प्रणनाम शीतरोचिस्तवपाठं मेखला विदधे ॥ ४ ॥
वियति विलोलति जैलः । स्वलति विधुञ्जलति कूजति
कैपोतः । निष्पतति तारकाततिगन्दोलति वीचिरंमरवाहिन्याः
॥ ५ ॥ स्थगयति तमः शशाङ्कं चलति गिरिः स्रवति ता-
रकापटलम् । कथयति मन्ये काशीपुरमीमनि किमपि मंशो-
भम् ॥ ६ ॥ मुक्ताः पतन्ति भूमौ बालाः कलयन्ति केवलां
मुक्तिम् । चुम्बल्यम्बरमयानि विपरीते किं न विपरीतम् ॥ ७ ॥
वल्गुकुचं व्याकुलकेशापां स्विद्यन्मुचं स्वीकृतमन्दहा-
सम् । पुण्यातिरेकात्पुरुषा लभन्ते पुंभावमम्भोरुहलोचना-
नाम् ॥ ८ ॥ वक्रस्वन्दिस्वेदविन्दुप्रवन्वेदद्वा भिन्नं कुङ्कुमं
कापि कण्ठे । पुंस्त्वं तन्व्या व्यञ्जयन्ती वयसा स्मिन्वा
पाणौ खङ्गेरखां लिलेख ॥ ९ ॥ मधुपानममुहसत्पत्रालं च-
लहेमाचलकान्तिभिर्जटालम् । विधुनिःपतदन्धकारजालं
शुभकालं क्व पुनर्विलोकयामः ॥ १० ॥ अभिमुखपतयाल-
भिल्लालाश्रमसलिलैरपनीतपत्रलेखः । कथयति पुरुपायितं व-
धूनां मृदितहिमद्युतिनिर्मलः कपोलः ॥ ११ ॥ तन्नास्ति का-
र्ययति यन्न मनोभवस्य सा शक्तिरप्रतिहता भुवने तथाहि ।
उद्धाव्य पीवरपयोधरमण्डलायं वल्गन्ति यत्पुरुषवल्पमदा
अपीह ॥ १२ ॥ सुग्धे तवासि दयिता दयितो भव त्वमि-
त्युक्तया नहि नहीति शिरो विभूय । स्वसात्करात्प्रियकरे
वलयं क्षिपन्त्या वाचं विनाभ्युपगमः कथितो मृगाक्षया ॥ १३ ॥
वीगयितेषु मृगशावविलोचनानां कण्ठोदितान्यचरमं कल-
कृजितानि । आंघ्रयद्विरथ सौधगतैः कपोतैः शङ्के गृहीत
इति संप्रति शिष्यभावः ॥ १४ ॥ तमःस्तोमं सोमं गि-
लति वमतीवोडुनिकरं रथाङ्गद्वन्द्वेऽस्मिन्नमरतटिनी खेलति
सुदुः । लतायासुक्म्पो मदनवसतीकाञ्चनगिरिर्विधुयति प्रायो
रतिपतिभते सर्वमधुना ॥ १५ ॥ विहायसि विहारिणी भवतु
नाम सौदामिनी सुमेरुशिखराधः पततु नाम मन्दाकिनी ।
परं तदिदमद्भुतं यदयमल्य भूमौतलं नमस्रमुतदीधितिः क-
मलस्यारमाकर्षति ॥ १६ ॥ प्रारब्धे रतिकेलिंमकुलरणारम्भे
तया साहसप्रायं कान्तजयाय किञ्चिदुपरि प्रारम्भि तत्संभ्र-
मात् । खिन्ना येन कटीतटटी शिथिलिता दोर्वलिरुत्कम्पितं
वक्षो मीलितमैक्षि पौरुषरमः स्त्रीणां कुतः सिध्यति ॥ १७ ॥
आलोलामलकात्रलिं सकुमुमां विभ्रञ्चलत्कुण्डलं किञ्चिन्मृष्ट-

विशेषकं तनुतरैः स्वेदाम्भसः सीकरैः । तन्व्या यत्सुरता-
न्ततान्तनयनं वक्रं रतिव्यत्यथे तत्रां पातु भिराय किं ह-
रिहृत्रादादिभिर्दवतैः ॥ १८ ॥ प्रारब्धे विपरीतनामनि रते
सर्वे तदाभूक्षणात्क्षामाङ्गां विपरीतमेव कुट्टिया मुक्ताः सु-
वृता अपि । मुक्ता निःपतिता भवन्ति तरलास्तां चाचलो
चेलतुः सौदन्ति श्रुतिपारगाः सुमनसः कान्ता नु कान्तायते
॥ १९ ॥ निःशेषं व्यपनीय नीविवमनं मज्जुकण्ठमेखलं
क्रीडान्दोलनविच्रमन्थलतिकं किञ्चित्पकम्पस्तनम् । उद्यत्कु-
ण्डलाण्डयं च रुचिरं विक्रम्य कान्तोपरि कान्ता वक्षसि
कामिनां मुकुलितप्रान्ताक्षिकं शेरते ॥ २० ॥ प्रागदभ्यं पुरु-
पायिते मम पुरः पश्यति संनद्धया तन्व्या ताम्यदुगेजयापि
मुचिरं विक्रम्य रम्यं तथा । श्रान्ता वक्षसि मे निपत्य च
पुनः सापन्नं सस्मितं माकृतं च ममीक्षितं मृगदशा यत्त-
त्कथं कथ्यते ॥ २१ ॥

सुरतनिवृत्तिः ।

संन्यासमकृत काशी जहौ कलत्रं दुकूलमवलयायाः । त-
त्याज रागमधरो मुक्तिमुरोचिकिरे चिकुराः ॥ १ ॥ सुतनु
श्रुतिसेवनतो मये नयनं निरञ्जनं जातम् । मुग्धा स्नेहा-
त्कवरी युक्तां मुक्तिं कथं प्राप ॥ २ ॥ खिन्नालसनयनान्तं
खिन्नालिकलभकुन्तलसायकम् । वदनमवलतलितलकं मदनं
नेदयति दवयति धृतिं मे ॥ ३ ॥ पपात मेरोः सुरसिन्धु-
धारा वर्षपं तारागणमन्धकारः । बभूव भृङ्गावतिरप्यकम्पा
शशाम शम्पालतिकाविलासः ॥ ४ ॥ पपात गङ्गा हरमौ-
लिसङ्गादन्धतंभोभूतमपेतवन्धम् । तडिलता चखलताम-
हासीदस्पन्दमासीदरविन्दयुग्मम् ॥ ५ ॥ कामसंगरविधौ
मृगीदशः प्रौढगौरुधरे पयोधरे । स्वेदराजिरुदियाय सर्वतः
पुष्पवृष्टिरिव पुष्पधन्वनः ॥ ६ ॥ संगताभिरुचितैश्रलतापि
प्रागमुच्यत चिरण मखीव । भूय एव सममंस्त रतान्ते
हीनेभूमिरसहा विरहस्य ॥ ७ ॥ प्रेक्षणीयकमिव क्षणमास-
न्हीविभङ्गुरविलोचनपाताः । संभ्रमद्भुतगृहीतदुकूलच्छाद्य-
मानवपुपुः सुरतान्ताः ॥ ८ ॥ अप्रभूतमनीयसि तन्वी
काश्चिधास्ति पिहितैःकतरोरु । क्षौममाकुलकरा विचकर्ष
कान्तपलवमभीष्टतमेव ॥ ९ ॥ मृष्टचन्दनविशेषकभक्तिर्भ्रष्ट-
भूषणकदर्थितमाल्यः । सापराध इव मण्डनमासीदात्मनेव
सुदशासुपभोगः ॥ १० ॥ योषितः पतितकाञ्चनकाशौ मो-
हनातिरभसेन नितम्बे । मेखलेव परितः स विचित्रा रा-
जते नवनखस्तलक्ष्मीः ॥ ११ ॥ मातु नाम सुदशां दशनाङ्कः
पाटलो धवलगण्डतलेषु । दन्तवाससि समानगुणश्रीः संसु-

खोऽपि परभागमवाप ॥ १२ ॥ सुभ्रुवामधिपयोधरपीठं पी-
डनैस्त्रुटितवत्यपि पत्युः । मुक्तमौक्तिकलघुर्गुणशेषा हारय-
थिरभवद्गुरुरेव ॥ १३ ॥ विश्रमार्थसुपगूढमजसं यत्प्रियैः
प्रथमत्सवसाने । योषितामुदितमन्मथमादौ तद्वितीयसुरतस्य
बभूव ॥ १४ ॥ आस्तुतेऽभिनवपल्लवपुष्पैरप्यनारतरताभि-
रताभ्यः । दीयते स शयितुं शयनीये न क्षणः क्षणद-
यापि वधुभ्यः ॥ १५ ॥ उपबर्हमभुजदृशो निजं भुजं
विरचय्य वक्त्रमपि गण्डमण्डले । निजसक्थि सक्थिनि
निधाय सादरं स्वपिति स्तनार्पितकराम्बुजो युवा ॥ १६ ॥
करकिसलयं धृत्वा धृत्वा विमार्गतिवाससी क्षिपति सुम-
नोमालाशेषं प्रदीपशिसां प्रति । स्थगयति मुहुः पत्युर्नत्रे
विहस्य समाकुला सुरतविरतौ रम्या तन्वी मुहुर्मुहुरीक्षते ॥
१७ ॥ सुरतविरतक्रीडावेशश्रमश्लथहस्तया रहसि गलितं
तन्व्या प्राप्तुं न पारितमंशुकम् । रतिरसजडैरङ्गैरङ्गे विधातु-
मशक्त्या प्रियतमतनौ सर्वाङ्गीणं प्रविष्टमधृष्ट्या ॥ १८ ॥
प्रियकृतपटस्तेयव्रीडाविलम्बनविह्वलां किमपि कृपणालापां
बालां विलोक्य ससंभ्रमः । अपि विचलिते स्कन्धावारे गते
सुरताह्वेवे त्रिभुवनमहाधन्वी स्थाने न्यवर्तत मन्मथः
॥ १९ ॥ शयानस्योत्तानं हृदि निहितवक्षोरुहभरा तिरश्चीने
वक्त्रे निबिडकलितामीयवदना । समाकम्प्योरभ्यामतिद-
ढतरं सक्थियुगलं स्वपित्यम्बोजाक्षी शिथिलभुजवन्धेयम-
धुना ॥ २० ॥ मुखं जूम्भारम्भि प्रसरति मदामोदलहरी
दृशोस्तन्द्राभारः स्फुरति विगलत्यङ्गलतिका । त्वमेतादृक्कान्तिः
कमलमुखि धन्यैव नितराममौ धन्यो यस्ते सकलरजनीं
जागरयिता ॥ २१ ॥ प्रियायाः प्रत्यूपे गलितकवरीबन्धन-
विधावुदञ्चदोर्वेलीदरदलितचेलाञ्चलसुरः । घनाकृते पश्य-
त्यथ मयि समन्द्राक्षिवलितं नमन्त्या यद्रूपं नहि लिखितु-
मीशो मनसिजः ॥ २२ ॥ रतान्ते प्राणशे वसनमददाने
कथमपि स्थिताया याचन्त्या वितर मम चेळं गुणनिधे ।
सरोषं पश्यन्त्याः किमपि च हसन्त्याः परिचलन्नमन्त्यास्त-
द्रूपं नहि लिखितुमीशो मनसिजः ॥ २३ ॥ शान्ते मन्म-
थसंगरे रणभृतां सत्कारमातन्वती वासोऽदाजघनस्य पी-
नकुचयोर्हार्दं श्रुतेः कुण्डलम् । विम्बोष्ठस्य च वीटिकां
सुनयना पाण्यो रणत्कङ्कणे पश्चालम्बिनि केशपाशनिचये
युक्तो हि बन्धकमः ॥ २४ ॥ नेपथ्यादपि राजते हि नि-
तरां व्यालुप्तभूषा तनुः संभोगश्रममीलितं विजयते चक्षुः
कटाक्षादपि । गाढालिङ्गनकौतुकादपि नवं दोर्वलिखिसंसं
प्रीत्यालापरसादपि प्रियतमं मौनं कुरङ्गीदृशः ॥ २५ ॥ नि-
वृत्ते सुरतोत्सवे बहुविधे जतेऽधिकेऽङ्गकमे तल्ये स्वेदज-

लार्द्रचन्दनमये किंचिद्गृहीतेऽम्बरे । सान्द्रञ्जेहवशाद्विषोषवि-
पयव्यासङ्गजिवात्मानोर्दपत्योः स्मरघसरातुरतया भूयोऽपि
जाता स्पृहा ॥ २६ ॥ मुक्ताभूषणमिन्दुविम्बमजनि व्या-
कीर्णतारं नभः स्मारं चापमपेतचापलमभूदिन्दीवरे मुद्रिते ।
व्यालीनं कलकण्ठकण्ठनिन्दैर्मन्दांनिलैर्मन्दितं निष्कम्प-
स्तवकापि चम्पकलता साभूज्जानेऽथ किम् ॥ २७ ॥
नीव्यां संयमनं कचे नियमनं श्रोणीतले चासनं निश्वासा-
भ्यसनं मुखे समभवत्पत्याहृतिर्भूषणे । ध्यानं प्रेमणि धारणा
स्तनतटे तन्व्याः समाधिः प्रिये निर्वेदादिव किं रतान्तसुल-
भात्सर्वाङ्गयोगोत्सवः ॥ २८ ॥ निर्लेपो कुचकुञ्जलौ कच-
भरस्तत्याज बन्धं ययो काक्षी निर्गुणतां निरञ्जनदशा
दृग्भ्यां समासादिता । नीरागोऽधरपल्लवश्च गुरुणा केनापि
गौराङ्गिते शङ्के शम्बरशासनोपनिषदां तत्त्वावबोधः कृतः
॥ २९ ॥ तन्द्रातुन्दिलशोणलोचनयुगं दत्ताङ्कदन्तच्छदं
पर्यस्तालकवलि घर्मपटलप्रोद्भिन्नपत्रावलि । जूम्भोजुम्भित-
सीधुसौरभमिलदृङ्गीभिरङ्गीकृतस्तोत्रं शंसति वृत्तमेव रज-
नीवृत्तान्तमेणीदृशः ॥ ३० ॥ स्वामिन्मङ्गुरयालकं सतिलकं
भालं विलासिन्कुरु प्राणेश तुटितं पयोधरतटे हारं पुन-
र्योजय । इत्युक्त्वा सुरतावसानसमये संपूर्णचन्द्रानना
स्पृष्टा तेन तथैव जातपुलका प्राप्ता पुनर्मोहनम् ॥ ३१ ॥
व्यालोळः केशपाशास्तरलितमलकैः स्वेदोलौ कपोलौ क्रिडा
विम्बाधरश्रीः कुचकलशरुचा हारिता हारयथिः । काक्षी
कांचिद्गततां स्तनजघनपदं पाणिना छादयन्ती भूषाहीनापि
काचित्प्रियहृदयमहो प्रीणयत्येव मुग्धा ॥ ३२ ॥ मव्यासव्यो-
रुवाहुव्यतिकरमधुरं कूर्परन्यस्तशीर्षं संसक्तास्याञ्जयुग्मश्रु-
तहतचलच्चारुनासाविभूषम् । भूयो निद्रातिरेकात्कामशिथिलमु-
जाश्लेषदत्तावकाशोच्छ्वासोदञ्चत्कुचाग्रप्रतिहतहृदयं शेरेतेऽमी
रतान्ते ॥ ३३ ॥ व्यामिश्रैकैकबाहु प्रवलितपृथुलैकैकचारु-
काण्डं दृष्ट्वा दृष्ट्वाघरोष्ठं दरशिथिलतनुश्लेषमालिङ्ग्य कान्ताः ।
शश्वन्निःश्वासवेगस्फुरितगुरुकुचद्वन्द्वसंपृष्टवक्षाः श्रान्तः शेते
रतान्ते सुखमिह सुकृती लीलया कामिलोकः ॥ ३४ ॥

चन्द्रास्तसमयवर्णनम् ।

कलङ्कदाशो गगनाम्बुराशो प्रसार्य चन्द्रातपतन्तुजालम् ।
लघोडुमीनान्छु संजिघृक्षुश्चन्द्रप्रवक्षश्चरमाधिमेति ॥ १ ॥
असौ हि दत्त्वा तिमिरावकाशमसं ब्रजत्युन्नतकोटिरिन्दुः ।
जलावगाढस्य वनद्विपस्य तीक्ष्णं विषाणाग्रमिवावशिष्टम्
॥ २ ॥ वृन्देन तारावलितण्डलानामङ्गेन च श्रीफलपल-

वेन । अभ्यर्च्य जैगेश्वरमिन्दुबिम्बं विसर्जयत्येष नभोसु-
नीन्द्रः ॥ ३ ॥ मन्दमधिमैधुर्यमोपला दर्शितश्वयथु चा-
भयत्तमः । दृष्टयस्तिमिरजं सिधेविरे दोषमोषीधपिपेतरसंनिधौ
॥ ४ ॥ अरुणकिरणजालैरन्तरिक्षे गतर्क्षं चलति शिशिरवाते
मन्दमन्दं प्रभाते । युवतिजनकदम्बे नाथमुत्तोष्ठविम्बे चर-
मगिरिनितम्बे चन्द्रबिम्बे ललम्बे ॥ ५ ॥ जरठ इव मरालो
जर्जरभ्रैर्मैयूषैः स्खलति शिशिरभानुः पश्चिमाम्बोधिपरि ।
श्लथगरुत इवाम्स्तत्र तत्रान्तरिक्षे विरलविरलभासः किं च
तारा लुठन्ति ॥ ६ ॥ चरमगिरिकुरङ्गीशृङ्गकण्डूयनेन
स्वपिति सुखमिदानीमन्तरिक्षोः कुरङ्गः । परिणतरविगर्भ-
व्याकुला पौरुहूती दिगपि घनकपोतीहुकृतैः कुप्यतीव
॥ ७ ॥ उदयमुदितदीप्तिर्याति यः संगतो मे पतति न वर-
मिन्दुः सोऽपरभेष गावा । भितरुचिरिव सद्यः साम्भ्यमूयं
प्रभंति स्फुरति विशदमेषा पूर्वकाष्टाङ्गनायाः ॥ ८ ॥ नव-
कुमुदवनश्रीहासकेलिप्रसङ्गादभिकरुचिरशेषामप्युपां जाग-
रिवा । अयमपरदिशोऽङ्के सुवृत्ति सस्तहस्तः शिशयिपुत्रिव
पाण्डुम्लानमात्मानमिन्दुः ॥ ९ ॥ सपदि कुमुदिनीभिर्मा-
लितं हा क्षपापि क्षयमगमदपेतास्तारकास्ताः समस्ताः ।
इति दयितकलत्रश्रित्यत्रङ्गमिन्दुर्वहति कृशमशेषं भ्रष्टशोभं
शुचेव ॥ १० ॥ प्रकटमलिनलक्ष्मा मृष्टपत्रावलीकैरधिगत-
तिशोभैः प्रत्युषःप्रोषितश्रीः । उपहसित इवासौ चन्द्रमाः
कामिनीनां परिणतशरकाण्डपाण्डुभिर्गण्डभागैः ॥ ११ ॥
विकसितमुखीं रागासङ्गादलचिमिरावृत्तिं दिर्नकरकरस्पृष्टा-
मैन्द्रां निरीक्ष्य दिशं पुरः । जरठलवलीपाण्डुच्छायो भृशं
कलुषान्तरः श्रयति हरितं हन्त प्राचेतर्मा तुहिनस्युतिः
॥ १२ ॥ नक्षत्रक्षितिनायकोऽयमधुना रुद्रः प्रभातागमे
सप्ताश्वेन बलीयसातिमहसा रोषारुणज्योतिषा । भ्रश्यङ्गान्त-
शिरोरुहां प्रविगलत्तारालिहारावलीमादाय क्षणदां प्रियां
क्षितिधरं पाश्चात्यमारोहति ॥ १३ ॥ संश्लिष्टा सानुरागं
स्वकरपरिचयप्राप्तभूरिप्रसादा या पूर्वा मुक्तपूर्वा रविकर-
कलितां तामुदीक्ष्यामृतांशुः । निस्तेजाः पश्चिमावधौ प्रवि-
शति हि सतां दुःसहो मानभङ्गः किं वक्तव्यं सितांशोः स तु
सैकलसतां मण्डलस्यापि नेतौ ॥ १४ ॥

१ शिवम्. २ मन्दीभूतमग्निम्; (पक्षे) रोगविशेषः. ३ श्रुत-
वन्तः. ४ सूर्यकान्ताः. ५ पुष्टत्वम्; (पक्षे) रोगविशेषः. ६ आ-
न्ध्यम्; (पक्षे) रोगविशेषः. ७ चन्द्रस्वः; (पक्षे) वैशस्य. ८ सूर्य-
हस्तलक्ष्मा. ९ चन्द्रः. १० नक्षत्राणाम्; (पक्षे) द्विजानाम्.
११ नायकाः.

मध्यरात्रक्रीडावर्णनम् ।

शमितनिखिलदीपे सुप्तनिद्रालोके रतपरवशचित्ता म-
ध्यरात्रे विबुद्धाः । प्रथमसुरतखिन्नां सुगंधिकां बोधयन्तो
बहुदृढपरिरम्भेः कासुकाः खेदयन्ति ॥ १ ॥ अनुनयमगृ-
हीत्वा व्याजसुसा पराची रुतमथ कुकवाकोस्तारमाकर्ण्य
कल्ये । कथमपि परिवृत्ता निद्रयान्धा किल स्त्री मुकुलि-
तनयनैवाक्षिप्यति प्राणनाथम् ॥ २ ॥ चिररतिपरिखेदप्रा-
प्तनिद्रासुखानां चरममपि शयित्वा पूर्वमेव प्रबुद्धाः । अपरिच-
लितगात्राः कुर्वन्ते न प्रियाणामशिशिलमुज्ज्वलाश्लेषभेदं
तरुण्यः ॥ ३ ॥ वदनशशिनः स्पर्शे शीतादिवागतवेपथुः
स्तनयुगलेक भ्रान्त्वा तुङ्गे निविष्ट इव भ्रमात् । ज्वलि-
तमदनाङ्गारे तन्व्यास्ततो जघनस्थले सपुलकजलः पत्युः
पाणिर्विलीन इवामभवत् ॥ ४ ॥ रतिकृतिगतते मायानिद्रां
प्रवर्तितचुम्बना पुलकपयसा तत्त्वं मत्वा सुखाद्दहतानना ।
कृतकशयनो निद्राह्योऽसीत्युदीर्य कलं वधूर्त्रणितमधरं कृत्वा
दन्तैरपूरयत स्पृहाम् ॥ ५ ॥

प्रभातवर्णनम् ।

ततोऽरुणपरिस्फन्दमन्दीकृतवपुः शशी । दध्रे कामपरि-
क्षामकामिनीगण्डपाण्डुताम् ॥ १ ॥ कुक्कुटे कुर्वति क्राण-
माननं श्लिष्टयोस्तयोः । दिवाकरकराकान्तं शशिकान्तसिवा-
वभौ ॥ २ ॥ विकसितसंकुचितपुनर्विकस्वरं ध्वम्बुजेषु दु-
र्लक्ष्याः । कलिकाः कथयति नूतनविकसिनीमेषुलिहामर्धः
॥ ३ ॥ प्रियवसतेरपयान्त्यो मिथः करम्बितकराम्बुजमाननः ।
करजपद्वनपाविरलस्तनपुलकमम्ः किमपि विवदन्ते ॥ ४ ॥
आश्लेषशेषा रतिरङ्गनानामामोदशेषा कुचकुङ्कुमश्रीः । तूणी-
रशेषः कुसुमायुधोऽपि प्रभातशेषा रजनी वभूव ॥ ५ ॥
नभोवनं नक्तमसौ विगाह्य नक्षत्रसेनासहितः शशाङ्कः ।
कराग्रलम्बान्कतिचिप्रहृत्य पान्थान्प्रभाते प्रपलायतेऽद्य ॥ ६ ॥
चन्द्रकान्तगलदम्बुनाधुना हा चकोरनयने समाश्रिते ।
कोकलोकहृदयानलः पुनः सूर्यकान्तमणिमाश्रयत्यहो ॥ ७ ॥
संनिगृह्य चिकुरं तमोमयं यामिनी तदनु केलिविच्युतम् ।
कुर्वती श्रवसि चन्द्रमण्डलं कुण्डलं गगनकेलिसुञ्जति
॥ ८ ॥ तरुणां दिवाकरमयूखमञ्जरीमरुणामशोकशिखरा-
वलम्बिनीम् । कमनीयपुष्पमनसा समाश्रितां मधुपो विड-
म्बयति मञ्जुभाषिणीम् ॥ ९ ॥ प्राची दिग्म्बरमणौ दयिते
विभाते प्रान्तेऽम्बरं स्पृशति वासकसज्जिकेयम् । धीरा
जगाद रमणस्य न भूषणानि रोषारुणा त्यजति तारकभू-
षणानि ॥ १० ॥ यात्येकतोऽस्तशिखरं पतिरोषधीनामावि-

ष्कारुणपुरःसर एकतोऽर्कः । तेजोद्वयस्य युगपद्यमनो-
 दयाभ्यां लोको नियम्यत इवैष दशान्तरेषु ॥ ११ ॥
 अन्तर्हिते शशनिनि सेव कुमुदतीर्थे द्यौं न नन्दयति संस्-
 रणीयशोभा । इष्टप्रवासजनितान्यबलाजनेन दुःस्वानि नून-
 मतिमात्रदुरुद्धानि ॥ १२ ॥ प्रालेयमिश्रमकरन्दकरालकोशः
 पुष्पैः समं निपतिता रजनीप्रबुद्धैः । अर्कांशुभिन्नमुकुलोदर-
 सान्द्रमन्धसंमूचितानि कमलान्यलयः पतन्ति ॥ १३ ॥
 दिङ्मण्डलीमुकुटमण्डनपद्मरागरत्नाङ्कुरे किरणमालिनि गर्भि-
 तेऽपि । सौख्यप्रसुप्तिकमधुव्रतचक्रवालवाचालपङ्कजवनीम-
 रसाः सरस्यः ॥ १४ ॥ पीत्वा भृशं कमलकुञ्जलशुक्ति-
 कोषा दोषातनीं तिमिरवृष्टिमथ स्फुटन्तः । निर्यन्मधुव्रत-
 कदम्बमिपाद्मन्ति विभ्रन्ति कारणगुणादिव मौक्तिकानि ॥ १५ ॥
 आपाटलेः प्रथममङ्कुरितैर्मयूखैरह्लापतिः प्रथम-
 शैलविहारिणीनाम् । सोऽयं करोति सुरपुंगवसुन्दरीणां
 कर्णेषु कल्पतरुपलवमङ्गलक्ष्मीम् ॥ १६ ॥ अन्यत्र यापि-
 तनिशं परिलोहिताङ्गमन्याङ्गनागतमिवागतसुष्णरश्मिम् ।
 प्रातर्निरीक्ष्य कुपितेव हि पद्मिनीयसुफुल्लहलकसुलोहितलो-
 चनाभूत् ॥ १७ ॥ का कावला निधुवनश्रमपीडिताङ्गी
 निद्रां गता दयितवाहुलतामुब्रद्धा । सा सा तु यातु भवनं
 मिहोरोद्रमोऽयं संकेतवाक्यमिति काकचया वदन्ति ॥ १८ ॥
 दिशि दिशि मृगयन्ते बलुगुना घासमेते सुहृगपगतनिद्राः
 संसरो हेपितेन । अयमपि च सरोपैः कामिभिः श्रूयमाणो
 नन्दति मधुरतरां तौघ्रचूडो विहंगः ॥ १९ ॥ अविश्रतमवि-
 रामा रागिणां सर्वरात्रं नवनियुवनलीलाः कौतुकेनामिवीक्ष्य ।
 इदमुदवसितानामस्फुटालोकसंपन्नयनमिव मनिद्रं घूर्णते
 दैपमर्चिः ॥ २० ॥ रतिरभसविलासाभ्यासतान्तं न याव-
 द्रयनयुगममीलत्तावेदाहृतोऽसौ । रजनिविरतिशंसी कामि-
 नीनां भविष्यद्विरहविहितनिद्राभङ्गसुचैर्भृदङ्गः ॥ २१ ॥
 ग्रहरकमपनीय स्वं निदिद्रासतोच्चैः प्रतिपदमुग्रहृतः केन-
 चिज्जाग्रहीति । मुहुरविशदवर्णो निद्रया शून्यशून्यां दददपि
 गिरमन्तुर्भुङ्क्ते नो मनुष्यः ॥ २२ ॥ विपुलतरनितम्बाभो-
 गरुद्धे रमण्याः शयितुमनधिगच्छन्नोवितेशोऽवकाशम् ।
 रतिपरिचयनश्यन्नेन्द्रतन्द्रः कथंचिद्रमयति शयनीये शर्वरीं
 किं करोतु ॥ २३ ॥ द्रुततरकरदक्षाः क्षिप्तवैशाखशैले
 दधति दधनि धीरामारवाचारिणीव । शशिनमिव सुरीषाः
 सारमुद्धतमेते कलशिसुदधिगूर्वा बलवा लोडयन्ति ॥ २४ ॥
 परिशिथिलितकर्णप्रवीणवामोलीताक्षः क्षणमयमनुभूय स्वर्भू-
 र्ध्वनुषेव । रिरसयिषति भूयः शष्पमये विकीर्णं पटुतरचप-

लोष्ठः प्रस्फुरप्रोधमश्वः ॥ २५ ॥ कृतधवलमिभेदैः कुङ्कु-
 मेनेव किञ्चिन्मलयरुहरजोभिर्भूषयन्पश्चिमाशाम् । हिमरु-
 चिररुणिष्ठा राजते रज्यमानैर्जरठकमलकन्दच्छेदगौरैर्मयूखैः
 ॥ २६ ॥ शिशिरकिरणकान्तं वासरान्तंऽभिसार्य श्वसनसुर-
 भिगन्धिः सांप्रतं सत्वेरेव । व्रजति रजनिरेषा तन्मयस्वा-
 ङ्गरागैः परिमिलितमनिन्द्यैरम्बरान्तं वहन्ती ॥ २७ ॥
 व्रजति विषयमक्ष्णामंशुमाली न यावत्तिरिमखिलमस्तं
 तावदेवारुणेन । परपरिभवितेजस्तन्वतामाशु कर्तुं प्रभवति
 हि विपक्षोच्छेदमग्रेसरोऽपि ॥ २८ ॥ विगततिमिरपङ्क-
 पश्यति व्योम यावद्भुवति विरहखिन्नः पक्षती यावदेव ।
 रथचरणसमाहस्तावदात्सुक्यनुच्चा सरिदपरतटान्तादागता
 चक्रवाकी ॥ २९ ॥ अरुणजलदराजीमुग्धस्तात्रापादा
 बहुलमधुपमालाकजलेन्द्रीवराक्षी । अनुपतति विरायैः प-
 त्रिणां व्याहरन्ती रजनिमचिरजाता पूर्वसंध्या सुतेव ॥ ३० ॥
 अयमुदयमहीभृन्मूर्ध्नि पाणिं गृहीत्वा दिवसपति-
 रहौपीदिन्दुपदानहवीपि । अरुणकिरणवह्नौ कन्यका पौरु-
 हूती हरिदपि किमकार्षात्तारकालाजहोमम् ॥ ३१ ॥ कुमुद-
 वनमपश्चि श्रीमदम्बोजखण्डं त्यजति मुदमुल्लेकः प्रीतिमां-
 श्रक्रवाकः । उदयमहिमोरचिर्याति शीतांशुरसं हतविधि-
 लसितानां ही विचित्रो विपाकः ॥ ३२ ॥ लुलितनयनताराः
 क्षामवक्त्रेन्दुबिम्बा रजनय इव निद्राह्वान्तनीलोत्पलाक्ष्यः ।
 तिमिरमिव दधानाः संसिनः केशपाशार्नवनपतिगृहेभ्यो
 यान्त्यमूर्वारिवध्वः ॥ ३३ ॥ शिथिलयति सरागो यावदक्रे-
 नलिन्याः कमलमुकुलनीवीग्रन्थिसुदां करेण । प्रविकसदलि-
 माला गुञ्जितैर्मजुशब्दा जनयति मुदमुचैः कामिनां कामि-
 नीव ॥ ३४ ॥ नभसि विरलतारा मौक्तिकानीव
 भान्ति स्फुटतरमयमस्तक्षमाधरं चुम्बतीन्दुः । रविरुदयध-
 रिधीधारिसूर्धानमेतुं हृदयमनु नितान्तोऽसामङ्गीकरोति
 ॥ ३५ ॥ अभूत्याची पिङ्गा रसपतिरिव प्राश्य कनकं गत-
 च्छायश्चन्द्रो बुधजन इव ग्राम्यसदसि । क्षणं क्षीणास्तारा
 नृपतय इवानुद्यमपरा न दीपा राजन्ते द्रविणरहितानामिव
 गुणाः ॥ ३६ ॥ इतः शुक्ला चन्द्रद्युतिभिरिह रक्तारुणक-
 रैस्तमिस्त्रैरप्यन्तःस्खलितगतिभिर्मंचकरुचिः । प्रभातश्रीरेषा
 विलसति पुरस्था सुकृतिनां मिमङ्गूणां जह्युमणिविधियासं-
 गम इव ॥ ३७ ॥ तमोभिः पीयन्ते गतवयसि पीयूषवपुषि
 उवल्लिप्यन्मार्तण्डोपपटलधूमैरेव दिशः । सरोजानां कर्प-

१ गतशोभम्, २ घृक, ३ चञ्चलनयनकनानिकाः, ४ क्षामं
 कृशं बन्धुमण्डलं थासां ताः, ५ शिथिलान्, ६ राजगृहेभ्यः,
 ७ वारक्षिभ्यः, ८ पारदः, ९ उद्योगरहिताः.

स्रल्लिमयमयस्कान्तमणिवक्षणादन्तःशल्यं तपति पतिरथापि
न रुचाम् ॥ ३८ ॥ इतः पौरस्त्यायां ककुभि विवृणोति
क्रमदलत्तमिसामर्मणं किरणकलिकामम्बरमणिः । इतो नि-
ष्कामन्ती नवरतिगुरोः प्रोच्छति वधुः स्वकस्तूरीपत्राङ्कुरम-
करिकासुद्रितसुरः ॥ ३९ ॥ दुःसाः पाण्डुप्राया धृतनि-
विडगर्भाः स्त्रिय इव प्रफुल्लास्ते कन्द्या नृपतिकृतमाना
इव जनाः । पिको मन्दं मन्दं हृदि गदनामानि जपति
प्रभोस्रे पूर्वापरिचितमभाकः कविरिव ॥ ४० ॥ विरल-
विरलीभूतास्ताराः कलौ सुजना इव व्यपसरति च ध्वान्तं
चिन्तात्सतामिव दुर्जनः । मन इव सुनेः सर्वत्रापि प्रसन्नमभू-
न्नमो विगलति निशा क्षिप्रं लक्ष्मीगुरुमिनामिव ॥ ४१ ॥
ब्रजल्यपरवारिधिं रंजतपिण्डपाण्डुः शशी न भान्ति जलबु-
द्बुदुत्तिसपत्रिकास्तारकाः । कुरण्टकविपाण्डुरं दधति धाम
दीपाङ्कुराश्रकोरनयनारुणा भवति दिक्च सौत्रामणी ॥ ४२ ॥
अयं मृदुमृणालिनीवनविलासवैहासिकस्त्रिषां वितपते पतिः
सपदि दृश्यमाना निजाः । स्तनो पुलकयन्ति चोत्पलदृशां
प्रियोरःस्थले विपर्ययितवृत्तयो घुमणपङ्कपत्राङ्कुराः ॥ ४३ ॥
ज्म्भाम्भ्रप्रविततदलोपान्तजालप्रविष्टैहसैभानोर्नृपतय इव
स्पृश्यमाना विबुद्धाः । स्त्रीभिः सार्धं घनपरिमलसोकल-
क्ष्याङ्गारागा मुच्यन्त्येते विकचनल्लिनीगर्भशय्यां द्विरफाः
॥ ४४ ॥ यः संन्ये स्मरपार्थिवस्य विरहितैर्त्यर्थिनामर्घणी-
ज्यैर्ल्लानिर्क्षरमुञ्जति स्म जगतां यस्तापनिर्वीरणम् । सोऽयं
तारकनायकः किमपरं ईद्वारसंजीवनं जातः पृष्ठपराग-
पाण्डुरजरेत्कृष्णान्धपिण्डाकृतिः ॥ ४५ ॥ ये कुण्ठीकृतवल-
भप्रणतयः शस्त्रैरनङ्गस्य ये न प्राप्ताश्च निशीथिनीपतिकरैः
शैथिल्यवीथीमपि । ते निःशङ्कवितङ्कतालुतुसुलप्रोतश्रतह्य-
वितैश्शिलाः कुक्कुटकृजितैर्भृगुदृशां मानग्रहयन्धयः ॥ ४६ ॥
कान्ते जग्मुषि ताम्रचण्डरटितं ध्रुवा प्रबुद्धा जंवारिकंचि-
द्वैसिवदिच्छुम्बं प्रविकसद्गुहा गवाक्षाध्वना । संत्रामेन समी-
रिता प्रियतमप्रमृणावरुद्धा शनैरुत्थानोपनिवेशनानि कुरुते
तल्ये मुहुः १ पांसुला ॥ ४७ ॥ निर्यान्त्या २ रतिवेश्मनः
३ परिणतप्रायां विलोक्य क्षयां गाढालङ्घनचुम्बनानि बहुशः
कुत्वाप्यसंतुष्टया । एकं भूमितले निधाय चरणं तल्पे
प्रवेक्ष्यप्यपरं तन्वज्ज्या ३ परिवर्तिताङ्गलतया ४ प्रयांश्चिरं

१ रौप्यमालकवत्पाण्डुरः, २ मन्द्री, प्राचीनवधुः, ३ शनपागम्,
४ श्रेष्ठः, अंघ्रसर इत्यर्थः, ५ ज्योत्स्नाप्रवाहम्, ६ शृङ्गारस्य जीव-
नोपभम्, ७ जीर्णं, ८ कुक्कुटारावम्, ९ संभ्रमण, १० प्राची-
नसुचम्, ११ शैरिणां, १२ निर्गच्छत्या, १३ केशिभान्वितारः,
१४ प्रभातप्रायागम्, १५ राविम्, १६ निधाय, १७ वल्लिता-
श्वल्लियंया सा, १८ प्रियतमः.

चुम्बितः ॥ ४८ ॥ पद्मिन्याः सकलां विधाय विकलां
ताराधिपः १ संपदं तल्पेयस्युदयोन्मुखे मति रवा-
वुद्धिमतमाश्रितः । ताराः स्वस्य करैर्विकृष्य म-
हसा गच्छन्नितोऽस्ताचलं लग्नाः काश्चन ताः प्रभा-
करकरे पश्यन्परिम्लायति ॥ ४९ ॥ एते केतकधृष्टि-
धूसररुचः शीतद्युतरंशवः प्राभाः संप्रति पश्चिमस्य जल-
धेस्तीरं जराजराः । अप्येते विक्रमसरोरुहवनीदृग्पात-
संभाविताः प्राचीरागमुद्रीरयन्ति तरंगस्तारुण्यभाजः कराः
॥ ५० ॥ मद्यः संघटमानकोकमिथुनव्याजेन पीनस्तनद्व-
न्द्वल्यञ्जितयौवनोज्ज्वलरुचो निर्माय दिक्कन्यकाः । लुईवा-
क्षरमालिकामिव झटित्याकृष्य भृङ्गावलीं लक्ष्मीमन्वुजिनी-
जनस्य तनुते देवस्त्रिवामीश्वरः ॥ ५१ ॥ उन्मीलन्ति
निशानिशाचरवधुत्पोच्चानामाग्रिकाः सायं सालससुप्तङ्कज-
वनप्रोद्धोघवैतालिकाः । फुल्लपङ्कजकोशगर्भकुहरप्रोद्धतभृ-
ङ्गावलींश्चङ्कारप्रणवोपदेशगुरवस्तीव्रद्युतरंशवः ॥ ५२ ॥
एतत्तर्कय चक्रवाकसुदृशांमश्रामनादायिनः प्रौढध्वान्तप-
योधिमन्नजगतीदत्तावलम्बोत्सवाः । दीर्घाशौधिकमन्ति दि-
ङ्मृगदृशां काश्मीरपङ्कोदकव्यात्युक्षीचतुराः सरोरुहवनश्री-
केलिकाराः कराः ॥ ५३ ॥ द्विर्व्योम्नि पुराणमौक्तिकमणि-
च्छायैः स्थितं तारकैर्व्योम्निस्त्वापानभरालमेन वपुषा मत्ताश्व-
कोराङ्गनाः । यातोऽस्ताचलचूलसुदसुसमुच्चञ्चच्छविश्रन्दमाः
प्राची वालविडाललोचनरुचां जाता च पात्रं ककुपु ॥ ५४ ॥
जाताः पक्कपलाण्डुपाण्डुमधुरच्छायाकिरस्तारकाः प्राचीमङ्कु-
रयन्ति किंचन रुचो राजीवजीवावतः । लूतातनुवितान-
वर्तुलमितो धिम्बं दधञ्चुम्बति प्रातः प्रोषितरोचिरम्बरतला-
दस्ताचलं चन्द्रमाः ॥ ५५ ॥ प्राचीविभ्रमकर्णिकाक-
मलिनीसंवर्तिकाः संप्रति द्वे तिस्रो रमणीयमम्बरमण्यार्था-
सुचरन्ते रुचः । मूक्षोच्छसमपीदमुत्सुकतया संभूयो कोषा-
द्वहिर्निष्कामम्भ्रमरौघसंभ्रमभरादम्भोजमुज्ज्वल्यते ॥ ५६ ॥
एकद्विप्रभृतिक्रमेण गणनामपासिवास्तं यतां कुर्वाणा
समकोचयद्दृशतानाम्भोजसंवर्तिकाः । भूयोऽपि कमशः
प्रसारयति ताः संप्रत्यमृनुद्यतः संख्यातुं सकुतूहलेव नलिनी
भानोः सहस्रं करान् ॥ ५७ ॥ प्रत्यासन्नपुरेन्द्रसि-
न्धुरशिरःसिन्दूरसान्द्रारुणा यत्तेजस्रसरेणवो वियुदितः
प्राचीनमाचिन्वते । शङ्के संप्रति यावदभ्युदयते तत्कुटङ्को-
न्मृजारज्यद्विम्बरजश्लटावलथितो देवस्त्रिवामीश्वरः ॥ ५८ ॥
प्रत्यम्रञ्जलितैः पतद्भ्रमणिभिर्निराजिता भानवः साधिव्राः कुह-
विन्दकन्दलरुचः प्राचीमलकुर्वते । प्रौढध्वान्तकरालितस्य

१ दीनागम्, २ शोभागम्, ३ विव्रतयम्, ४ किरणैः.

वपुपश्लयाच्छलेन क्षणादप्रक्षालितनिर्मलं जगदहो निर्मोकमु-
न्मुष्यति ॥ ५९ ॥ स्तोकोच्चिद्रनिदाघदीधितिमहस्तन्द्रा-
लुचन्द्रातपास्तायन्ते ककुभो रथाङ्गगृहिणीगार्हस्थ्यगर्हा-
भिदः । अद्यापि स्वकुलायशाखिरिसि स्थित्वा रुचन्तो महु-
स्तूर्णी प्रत्यभिजानन्ते बलिभुजो भीताः स्वयध्यस्वरान् ॥ ६० ॥
प्राचीं वासकसज्जिक्कामुपगते भानौ दिशां वल्लभे पश्येता रुच-
यः पतङ्गपदामाभ्रेयनाडिधमाः । लोकस्य क्षणदानिरङ्कुश-
रसौ संभोगनिद्रागमौ कोकद्वन्द्वकुमुद्वतीविपिनयोर्निक्षेपमात-
न्यते ॥ ६१ ॥ मालिन्यं परिदृश्यते हिमरुचौ मन्दश्रिय-
स्तारकाः शीताः केचन संचरन्ति कमलामोदस्पृशो मारुताः ।
आसीदन्ति च चक्रवाकमिथुनान्यन्योन्यमुत्कण्ठया पादेस्ता-
डितकैरवा मधुलिहो गच्छन्ति पद्माटवीम् ॥ ६२ ॥ कि-
चिद्विह्वलशेषान्तकुसुमाः क्रीडालिलोलांशुका लुसालुसश-
रीरचन्दनतया लोकैकनेत्रोत्सवाः । संभोगश्रमविह्वलैरवयवैः
संकेतशालान्तराग्निद्राशेषकषयिथार्धनयना निर्यान्ति वारा-
ङ्गनाः ॥ ६३ ॥ सौरभ्ये चलिते रसे विगलिते चासालि-
वर्गे गते म्लानातीव कुमुद्वतीयमधुना मूर्च्छां परामृच्छति ।
तामुद्वीक्ष्य तथाविधां कमलिनी जाता प्रहासोन्मुखी हन्तो-
दीक्ष्य विपन्नवैरिचिन्तां का वान संतुष्यति ॥ ६४ ॥ आलोकैर-
तिपाटलैरचरमां विस्तारयद्भिर्दिशो नक्षत्रद्युतिमाक्षिपद्भिर्चिरा-
दाशङ्क्य सूर्योदयम् । पुञ्जीभूय भयादिबान्धतमसं मन्ये द्विरे-
फच्छलामीलनीलसरोरहोदरकुटीकोणान्तरे लीयते ॥ ६५ ॥
भिन्दानो मानिनीनां पतिषु रूपमयं हर्म्यपारावतेभ्यो वाचा-
लवं ददानः कवितृषु कविताप्रातिभं संदधानः । प्रातस्त्य-
स्तूर्यनादः स्थगयति गगनं मांसलः पांशुतल्पादस्खल्पादु-
स्थितानां नरवरकरिणां शङ्खलासिञ्जितेन ॥ ६६ ॥ कुर्व-
न्नामुग्रपृष्ठो मुखनिकटकटीस्कन्धरोमातिरश्रीं लोलेनाहन्य-
मानस्तुहिनकणसुखा चञ्चतां केशोरेण । निद्राकण्ठकपायं क-
पति निविडितश्रोत्रशुक्तिस्तुरंगः त्वङ्गल्पक्षमाग्रलप्रतलुवस-
कणं कोणमक्षः सुरेण ॥ ६७ ॥ कोकाजुद्वीवयन्तः पथि पथि
कुलटामानसं कम्पयन्तः प्रस्थातारं प्रभाते प्रियतममबला
गाढमालिङ्गयन्तः । उद्यातुं चाङ्गभङ्गीः कुलकमलदशां
कारयन्तो निशान्ते कूकाराः कुक्कटानां मधुमधुरसमार-
म्भगम्भीरधीराः ॥ ६८ ॥

प्रभातवायुवर्णनम् ।

लतां पुष्पवतीं स्पृष्ट्वा स्नातो विमलवारिणा । पुनः संप-
केशङ्गैव मन्दं चरति मारुतः ॥ १ ॥ लवङ्गलतिकामङ्ग-
दयालुर्दक्षिणानिलः । कथमुन्मूलयत्येष मानिनीमानपर्व-

तान् ॥ २ ॥ सुरतभरस्त्रिपन्नगविलासिनीपानकेलिकर्ज-
रितः । पुनरपि विरहिश्वासैर्मलयमरुमांसलीक्रियते ॥ ३ ॥
दरफुलकमलकाननसौरभसंभारमन्थरः पवनः । दयितोरसि
शयितामपि दयितां संतापयांचक्रे ॥ ४ ॥ भिक्षितकमल-
कुटुम्बाः शिक्षितगजगामिनीगतयः । लक्षितहिमगिरिपादाः
प्रातरभी मातरिश्वानः ॥ ५ ॥ आदाय बकुलगन्धानन्धी-
कुर्वन्पदे पदे भ्रमरान् । अयमेति मन्दमन्दं कावेरीवारिपा-
वनः पवनः ॥ ६ ॥ अपहाय शनैः पटीरवाटीरिह लाटीज-
नमानलण्डनाय । समुदेति मनोजराजघाटीपरिपाटीपट्टेरेष
गन्धवाहः ॥ ७ ॥ वासो विधुय स्तनयोरमुष्याः कपोल-
कीर्णा कबरीमुदस्य । अवारितः प्रोच्छति वारिधारां मुखे
मृगाश्याः सुकृती समीरः ॥ ८ ॥ अरविन्दवृन्दमकरन्दतु-
न्दिलो मरुदेति मन्दमिह मन्दराचलात् । सुरतान्ततान्त-
सुदतीमतल्लिकाकबरीपरीमलञ्जरीपरीवृतः ॥ ९ ॥ उत्सार्य
कुन्तलमपास्य टुकूलकूलसुन्नाम्य बाहुलतिकामलास्तारुण्यः ।
खेदाम्बुसिक्ततनवः स्पृहयन्ति यस्मै तस्मै नमः सुकृतिने
मलयानिलाय ॥ १० ॥ चोलाङ्गनाकुचनिचोलतलासुलीनो
द्रोक्करलीविरलकुन्तलकम्पलोलः । लाटीललाटतटशोषणमान-
सोयं फुलारविन्दघनबन्धुरूपैति वायुः ॥ ११ ॥ वैमातिको
मरुदनुकमवर्धमानपद्माटवीपरिमलप्रसारसुरमेयः । आयाति सो-
ऽयमलसोरथितसारसाक्षीपुंभावन्त्युनरुचमसूत्रधारः ॥ १२ ॥
क्षञ्चानिलोऽपि सुरतान्तनितान्ततान्तकान्ताकुचान्तघनघ-
मंमपाकरोति । भूयोऽभिलाषजननी पुनरन्वयैत्र खेदा-
पनोदनकला मलयानिलस्य ॥ १३ ॥ विकचकमलगन्धै-
रन्धयन्मृङ्गमालाः सुरभितमकरन्दं मन्दभावाति वातः ।
प्रमदमदनमाद्यचौवनोद्दामरामरमणरभसखेदखेदविच्छेद-
दक्षः ॥ १४ ॥ स्तनपरिसरभागे दूरमावर्तमानाः स्फुटतनि-
मनिमथ्ये किञ्चिदेव स्खलन्तः । ववुरलघुनितम्बाभोगरुद्धा
वधूनां निधुवनरसखेदच्छेदिनः प्राहवाताः ॥ १५ ॥ दर-
विगलितमहोवह्लिचक्ष्वल्परागप्रकटितपटवासैर्वासयन्कान-
नानि । इह हि दहति चेतः केतकीगन्धबन्धुः प्रसरदसम-
वाणप्राणवद्वन्धवाहः ॥ १६ ॥ सललितमलकानां वल्लीरी-
र्नतयन्तो मधुसुरभिसुखाब्जोच्छ्वासगन्धानुबन्धाः । नवतर-
रतभाजां योपितां खेदबिन्दुस्तवृष इव पिबन्तो वान्ति
मन्दं समीराः ॥ १७ ॥ उषसि मलयवासी जालमार्गप्रविष्टो
विकचकमलरेणुं व्याकिरन्मोहचूर्णम् । सपदि शमितदीपो
वायुचोरो वधूनां हरति सुखतखेदखेदसुक्ताफलाणि ॥ १८ ॥
कुसुमपरिमलेनामोदितालिल्लितानां वलितकिसलयानां लास-
लीलोपदेश्च । ललितकमलवृन्दः शीकरासारबोधा मृदुमल-

यसमीरो वाति वैभातिकोऽयम् ॥ १९ ॥ विललितकम-
लौघः कीर्णवह्नीवितानः प्रतिवनमध्वताशेषशाखिप्रमूनः ।
क्वचिदयमनवस्थः स्थानुतामेति वायुर्वधुकुसुमविमर्दोद्भ-
न्धिधेश्मन्तरेषु ॥ २० ॥ पुरातनपरीमलप्रकरमेदुरा मारुता न
वान्ति सुकुलीभवत्कुसुदुग्धर्भलीना इव । चरन्ति नवसौरभाः
पुनरमी समीराङ्कुराः सजृम्भणसरोजिनीसरसिजास्यमुक्ता
इव ॥ २१ ॥ अमी तटसमीपनिर्झरतरङ्गरिङ्गत्पयोजडीकृत-
पटीरभूरुहकुटीरसंचारिणः । मनो विधुरयन्ति मे मलयमे-
खलामेदुरादुरासदवनप्रियप्रियतमारुता मारुताः ॥ २२ ॥ ल-
ताकुञ्जे गुञ्जन्मदवददिलुञ्जं चपलयन्समालिङ्गन्नङ्गं दृढतर-
मनङ्गं प्रवलयन् । मरुन्मदं मन्दं दलितमरविन्दं तरलयन्जो-
बृन्दं विन्दन्किरति मकरन्दं दिशि दिशि ॥ २३ ॥ अनन्यशु-
ष्णश्रीमलयवनजन्मायमनिनो निपीय स्वेदाम्बु स्सरमकर-
संमुक्तविभवम् । विदर्भाणां भूरि प्रियतमपरीरम्भरभसप्र-
सङ्गादङ्गानि द्विगुणपुलकासिञ्ज तनुते ॥ २४ ॥ वृथा धू-
लीधाराः परिकिरसि वाल्याः प्रथयसे नवावेगः कोऽयं पवन
तव हा नन्वसमये । रतान्तश्रान्ताभिः स्तिमितनयनान्ता-
भिरनिशं स्मृतौ यत्कान्ताभिर्न सुलभतरः क्वापि च भवान्
॥ २५ ॥ वारंवारं ध्रुतकुसुमितारण्यरेवातेत वा सेवापुण्यं
परिणतमिदं तावकं तर्कयामि । यत्रां मत्वान्तिकमुपगतं
कामवामाभिरामा रामाः स्वैरं कुचकलशतो वस्त्रसुसार-
यन्ति ॥ २६ ॥ चूतश्रेणीपरिमलसुषुश्रक्षरीकानुयाता भूयो
भूयः कुवल्लयकुटीकोटेरं लीयमानाः । मन्दं मन्दं सुरत-
विरतौ वान्ति सीमन्तिनीनां गण्डाभोगश्रमजलवग्राहिणो
गन्धवाहाः ॥ २७ ॥ रामाणां रमणीयवक्रशशिनः स्वेदो-
द्विन्दुमुतो व्यालोळालकमञ्जरीः प्रचलयन्धुन्नितम्बाम्ब-
रम् । प्रातर्वाति मधो प्रकामविकसद्राजीवराजीरजःपुञ्जामो-
दमनोहरो रतिरसग्लानिं हरन्मारुतः ॥ २८ ॥ उँत्सिक्तः
कुसुमासवेः कुसुदिनीं रोजप्रियां पुँषिणीमालिङ्गनिशि
निर्भयं परिचयं कुर्वन्पुनः पँलवैः । यावत्पँङ्केजसौरभस्म-
खिलं गृह्णेल्लुधु प्रस्थितस्तावत्कैल्य उपस्थिते मरुदयं विष्व-
ग्भयाद्भावति ॥ २९ ॥ अचोत्सङ्गवसद्गुजंगकवल्लेशादि-
वेशाचलप्रालयेप्लवनेच्छयानुसरति श्रीखण्डशैलानिलः । किं
च स्निग्धरसालमौलिकुमुलान्यालोक्य हर्षोदयादुन्मीलन्ति
कुहः कुहूरिति कलोत्तालाः पिकानां गिरः ॥ ३० ॥ ना-

रीणां मृगनाभिकुङ्कुमरसप्रक्षालनश्यामलान्संभोगश्रमशीक-
रान्परिहरन्नाकम्पयन्कुन्तलान् । पुण्यामोदमनोरमान्विगलि-
तानम्भोजगन्धं वहन्प्रातरस्यः पवनो वहत्ययमलं स्वान्त-
प्रमोदप्रदः ॥ ३१ ॥ प्रातः सीमन्तिनीनां निधुवनलुलिता-
न्धंसयन्केशशाशुन्मीलत्पङ्कजान्तःपरिमलसुरभिः स्फारय-
न्कामलीलाः । स्वच्छावश्यायविन्दून्दिशि दिशि विकिरन्शु-
लमुक्ताफलाभान्धूलीभिः केतकीनां धवलितभुवनो वाति
मन्दं नभस्वान् ॥ ३२ ॥ धुन्वानाश्रन्दनार्ली बकुलसुकु-
लजां धूलिमुद्गूलयन्तश्रुन्मन्तश्रुतयष्टीः परिमलबहलांश्रम्प-
कान्कम्पयन्तः । आरादारामसीमातटघटितघटीयन्ननिर्मु-
क्तवारां धारामाधारयन्तः श्रमशमपटयो वान्त्वमी गन्ध-
वाहाः ॥ ३३ ॥ कुप्यलङ्केशवाहृपकरनियमितोशेषखाम्बु-
जाक्षीशापक्षिणाः क्षरन्तः क्षणपरिकलिताः केकिनां कामि-
नीभिः । कार्णाटीनामकाण्डे मृगमदमसृणं केशपाशं स्पृ-
शन्तः पम्पासंपातसम्पा मलयजमरुतो जातकम्पाः पतन्ति
॥ ३४ ॥ कृत्वा कार्पाटकान्ताकुचकनकगिरिप्रातंसंचार-
लीलां झम्पामासाद्य पम्पापथसि वनमुवि क्षिप्तमहरीरजस्काः ।
आकर्षन्तः पुरस्तान्निगडमिव कलध्वानुपुप्यधायलीं धाव-
न्त्येते मदान्धा मदननरपतेः सिन्धुरा गन्धवाहाः ॥ ३५ ॥
एते पाटीरवाटीनववितपनटीलास्यशिक्षातिदक्षा दोलाखे-
लसुरंश्रीश्रमजलकणिकाजालपातिप्रतानाः । सौरभ्यादापत-
द्विर्मधुकरपटलैः पृष्ठतोऽनुप्रयाताः कामाभेः स्फारधाँध्याः
पथिककुलवधूवद्भवैराः समीराः ॥ ३६ ॥ एष क्रीडान्त-
ताम्यत्कुसुमपुरवधूवक्रसौरभ्यबन्धुर्मुग्धं निद्राजडानां रसि-
तमनुसरो द्राघयन्सारसानाम् । आवात्यङ्गानुकूलश्चलितवि-
चकिलश्रेणिगन्धानुधावद्रोलम्बोद्गुप्यमाणस्सरजयविरुदाड-
म्बरो मातरिश्वा ॥ ३७ ॥ कावेरीवारिवेल्लहरिपरिकर-
क्रीडनङ्गान्तशान्तस्फीतश्रीखण्डखण्डभ्रमणभरभवद्भूरिसौर-
भ्यगर्भाः । चोलश्रीचीनचेलाञ्चलकलनकलाकान्तकान्ताकु-
चान्ता वान्ति प्रेमाभिक्रीलाकलितवरवधूवद्भवैराः समीराः
॥ ३८ ॥ चञ्चत्कपूरचौरा मलयगिरिसुरग्रावहावादाव्रासा
मन्दानन्दैर्भिलिन्दैरहमहमिकयानुद्रवद्दीर्घपान्थाः । कावेरी-
वारिसैका विरलतरतरतीवरावीरसिक्ता सुक्ताद्राः स्वेदिनि-
द्रालव इव पवनास्तालवन्त्यां विशान्ति ॥ ३९ ॥ लीलादो-
लातिखेलारसरभसलसद्बालचेलाञ्चलानां चोलीनामापिबन्तो
मृगमदसुरभिस्वेदविन्दुनमन्दान् । लोलन्तः केरलीनां कु-
चकलशलसत्कुङ्कुमालेपनेषु श्लिष्यन्तो मालवीनां मलयज-
मधुराः कञ्जुक्रीवान्ति वाताः ॥ ४० ॥ शृङ्गालीकण्ठमालाः

१ मत्तः (पक्षे) संपृक्तः, २ चन्द्रप्रियाम्; (पक्षे) नृपप्रियाम्,
३ पुण्यपुत्राय; (पक्षे) रजसलाम्, ४ क्षिसल्यैः; (पक्षे) विटैः,
५ पद्मजसौरभं कमलामोदस्तदेव स्वं धनम्, ६ सत्वरम्,
७ प्रभाते.

स्फुटितकमलिनीभृलिभिर्धूसराङ्गाश्रबन्तश्चन्द्रकल्पलघुतरल-
हरीशीकरासारालालाः । अङ्गादङ्कं व्रजन्तो विकसितविल-
सत्केतकीमालतीनां मोदन्ते मन्दमन्दं मलयगिरिदरीग-
र्भतो वातपोताः ॥ ४१ ॥

सूर्योदयवर्णनम् ।

ततः कोकवधुवन्धुर्वन्धुककुसुमप्रभः । उदयाद्रिशिरोर-
लमुद्ययौ तेजसां निधिः ॥ १ ॥ निजांशुकावृतां प्राचीं
सुम्बल्यकेंऽतिरागिणीम् । लज्जयेव ययौ कापि श्यामा मीलित-
लोचना ॥ २ ॥ निसर्गसौरभोद्भ्रान्तभृङ्गसंगीतशालिनी । उ-
दिते वासराधीशे स्मेराजनि सरोजिनी ॥ ३ ॥ पूरुहूतदिगङ्गना
प्रसूता रविमुद्रामसुतं चिरादुपेतम् । अलिनो नलिनोदराद्वि-
सुक्ताः प्रियवाहुद्वयबन्धनान्नवोढाः ॥ ४ ॥ उदयति वित-
तोर्ध्वरश्मिरजावहिरुचौ हिमधाम्नि याति चास्तम् ।
वहति गिरिरयं विलम्बिघण्टाद्वयपरिवारितवारणेन्द्रलीलाम्
॥ ५ ॥ घटमानकोककुचकामशान्करैर्विकसत्पयोजनयनाव-
लोकितः । परिचुम्भतीदमरुप्रभाधरं रविच च वारवनितासुखं
सुहुः ॥ ६ ॥ आगत्य संप्रति वियोगविसंश्रुलाङ्गीमम्भो-
जिनीं कचिदपि क्षपितत्रियामः । एतां प्रसादयति पश्य
शनैः प्रभाते तन्वङ्गि पादपतनेन सैहसरश्मिः ॥ ७ ॥ उ-
न्निक्रोकनदरेणुपिशाङ्गिताङ्गा गायन्ति मञ्जु मधुपा गृहद्री-
र्षिकासु । एतच्चकास्ति च रवेनववन्धुजीवपुष्पच्छदाभमुद-
याचलसुम्बि विम्बम् ॥ ८ ॥ सूर्यो लपनीय लवणाम्बुधि-
माप्रभातं पुञ्जीभवसुदयते तपनच्छलेन । और्वाभिरम्बरप-
योनिधिमथ पातुं लीनोडुबुद्बुदकदम्बमिति प्रतीमः ॥ ९ ॥
अयमुदयति मुद्राभञ्जनः पद्मिनीनामुदयगिरिवनालीबालम-
न्दारपुष्पम् । विरहविधुरकोकद्वन्द्वबन्धुर्विभिन्दन्कुपितकपि-
कपोलक्रोडताप्रस्तमांसि ॥ १० ॥ करनखरविदीर्घान्धन्तकु-
म्भीन्द्रकुम्भासुहिनकणभिषेण क्षितमुक्ताप्ररोहः । अयमुदय-
धरित्रीधारिर्मूर्धाधिरूढो नयनपथमुपतो भानुमत्केसरीन्द्रः
॥ ११ ॥ नवकनकपिशङ्गं वासराणां विधातुः ककुभि कु-
लिशपणंभाति भासां वितानम् । जनितभुवनदाहारम्भम-
म्भांसि दग्ध्वा ज्वलितमिव महाद्व्यैरुर्ध्वमौर्वानलार्चिः
॥ १२ ॥ विततपृथुवरत्रातुल्यरूपैर्मयूलेः कलश इव गरी-
यान्दिभिराकृष्यमाणः । कृतचपलविहङ्गालापकोलाहला-
भिर्जलनिधिजलमध्यादेप उच्चार्यतेऽर्कः ॥ १३ ॥ पयसि
सलिलराशेनोक्तमन्तर्निमग्नः स्फुटमनिशमतापि ज्वालया
वाडवाग्नेः । यदयमिदमिदानीमङ्गसुखन्दधाति ज्वलितखदि-

१ प्राचो दिक्. २ सूर्यः.

रकाष्ठाङ्गारगौरं विवस्वान् ॥ १४ ॥ अतुहिनरुचिनासौ के-
वले नोदयाद्रिः क्षणमुपरिगतेन क्षमाभूतः सर्व एव । नव-
करनिकरेण स्पष्टबन्धुकसूनसबकरचितमेते रोखरं विभ्रतीव
॥ १५ ॥ उदयशिखरिशङ्कप्राङ्गणेधेव रिङ्गनसकमलमुख-
हासं वीक्षितः पद्मिनीभिः । विततमुदुकराग्रः शब्दयन्त्या
वयोभिः परिपतति दिवोऽङ्के हेलया बालसूर्यः ॥ १६ ॥
क्षणमयमुपविष्टः क्ष्मातलन्यस्तपादः प्रणतिपरमवेक्ष्य प्रीतम-
ह्राय लोकम् । भुवनतलमशेषं प्रत्यवेक्षिष्यमाणः क्षितिधर-
तटपीठादुत्थितः सप्तमसिः ॥ १७ ॥ उदयमयते दिङ्मा-
लिन्यं निराकुरुतेतरां नयति निधनं निद्रासुद्रां प्रवर्तयति
क्रियाः । रचयतितरां स्वैराचारप्रवर्तनकर्तनं वत वत ल-
सत्तेजःपुञ्जो विभाति विभाकरः ॥ १८ ॥ अयं खलु मृणालिनी-
नवविलासवैहासिकस्त्रिंषां वितपते पतिः सपदि दृश्यमाना
निजाः । सतनो पुलकयन्ति चोत्पलदशां प्रियोःस्थले विप-
र्यतितवृत्तयो घुसुणपङ्कपत्राङ्कुराः ॥ १९ ॥ आयान्त्या
दिवसश्रियः पदतलसर्शातुभावादिव व्योमाशोकतरोर्नवीन-
कलिकागुच्छः समुज्जम्भते । आतन्वन्नवतंसविभ्रममसाधा-
शाकुरङ्गीदृशासुम्नीलचरुणप्रभाकरकरस्तोमः समुद्रासते
॥ २० ॥ एतत्कृत्य चक्राकहृदयाश्वासाय तारागणग्रा-
माय स्फुरदिन्दुमण्डलपरीहासाय भासां निधिः । दिङ्मा-
न्ताकुचकुम्भकुङ्कुमरसन्यासाय पङ्केरहोलासाय स्फुटवैरकं-
रववनत्रासाय विद्योतते ॥ २१ ॥ मीलकैरवलोचनां प्रवि-
गलत्ताराच्छहारावलीं मलयचन्द्रसुखां विशङ्कलतमःकेशां
सशेषाम्बराम् । प्राप्तः सत्वरमित्वरीमिव बलादुद्राढरगैः क-
रैराकर्षन्निव यामिनीमपतत्यम्भोजिनीवल्लभः ॥ २२ ॥
यावञ्जीरनिधिः प्रभातसमयः प्रोद्धृत्य लोकत्रयीमाणिक्यं रवि-
विम्बमम्बरवणिग्वीथीपथे न्यस्यति । तावत्कर्तुमिवास्व मूल्य-
मुचितं पद्माकरेण स्वयं लक्ष्मीलब्धविकासपङ्कजकरन्यस्ता
पुरः स्थाप्यते ॥ २३ ॥ मञ्जिप्रारुणदीपितिर्मधुकरैर्भङ्गल्य-
गीतिस्ततः कोकाह्लादपटुः सरोरुहवनं ग्रीत्या समुज्जम्भ-
यन् । लोकोलोककः करैश्च तमसां स्तोमं समुत्पारायन्ना-
रोहत्युदयाचलं रविरयं बन्धुकगुच्छच्छविः ॥ २४ ॥ कीलालैः
कुङ्कुमानां सकलमपि जगज्जालमेतन्निषिक्तं मुक्ताश्रेणमत्त-
भृङ्गा विघटितकमलक्रोडकारागृहेभ्यः । उत्सृष्टं गोमहसं
किमुत कलकलः श्रूयते च द्विजानां भाग्यैर्वृन्दारकाणां हरिह-
यहरिता सूर्यते पुत्ररत्नम् ॥ २५ ॥

नायिकानिर्गमनम् ।

निद्रानिवृत्तावुदिते सुरले सखीजने द्वारपदं परासे ।

शुश्रूकृताश्लेषरसे भुजङ्गे चचाल नालिङ्गनतोऽङ्गना सा
 ॥ १ ॥ गुरुत्रासादासादितभवदुपालम्भवचसा मुहुः स्मारं
 स्मारं कथमपि निशीथे समगमम् । इदानीं मुख त्वं दयित
 पुनरेष्यामि समभूदुषःकालीनोऽयं चटुलचटकालीकलकलः
 ॥ २ ॥ प्रवृद्धायाः प्रातर्लसदलसदोर्वलिबलयं गलन्मही-
 दाग्नः शिथिलकवरीबन्धसमये । प्रियालोके घूर्णन्नयनमसु-
 णस्मेरमधुरो मुखे जृम्भारम्भी जयति भृशमिन्दीवरदृशः
 ॥ ३ ॥ प्राणेशेन प्रहितनखरेष्वङ्गकेषु क्षपान्ते जातातङ्का
 रचयति चिरं चन्दनालेपनानि । धत्ते लाक्षामसकृदधरे दन्त-
 दन्तावघाते क्षामाङ्गीयं चकितमभितश्रुषुषी विक्षिपन्ती
 ॥ ४ ॥ धम्मिलं परिवध्नती नखमुच्यैः सीमन्तमातन्वती
 पश्यन्ती नखरोत्सवं कुचयुगे सव्यापसव्यं मुहुः । नामीसी-
 मनि कुञ्जिताङ्गुलिदलं नीवीभरं रुन्धती शय्यागारविनिर्ग-
 तापि हृदयाच्चाद्यापि निष्कामति ॥ ५ ॥ एषा का भुक्त-
 मुक्ता विलुलितवसना खेदलघ्नान्तवन्ना प्रत्येष याति बाला
 मृग इव चकिता सर्वतः शङ्कयन्ती । केनेदं वक्त्रपद्मं ह्य-
 धरमधुरसं खण्डितं केन पीतं स्वर्गः केनाद्य मुक्तो हरनय-
 नहृतो मन्मथः कस्य तुष्टः ॥ ६ ॥

संभोगाविष्करणम् ।

रतखिततरां प्रातर्लज्जानम्रमुखीं वधूम् । स्मरन्तीं रात्रि-
 चरितं दृष्टप्रभोति न को मुदम् ॥ १ ॥ राजते राजरामाया
 एष विम्बाधरत्रणः । सुधां पीत्वेव कान्तेन तच्छ्लेषोऽयं ससु-
 द्रितः ॥ २ ॥ आच्छादयसि किं सुग्धे वक्षेणाधरपल्लवम् ।
 खण्डिता एव शोभन्ते वीराधरपयोधराः ॥ ३ ॥ सखि
 दशनक्षतमधरे किं गोपयसे प्रयत्नेन । संप्रति रजनिरहस्यं
 नयनालस्यं निवेदयति ॥ ४ ॥ संवरणाय वधूटी बहुपरि-
 पाटीं करोतु किं तेन । संप्रति रजनिरहस्यं नयनालस्यं
 निवेदयति ॥ ५ ॥ उपसि परिवर्तयन्त्या मुक्तादामोपवी-
 ततां नीतम् । पुरुषायित्वेदग्ध्यं लज्जावति केन कलितं
 ते ॥ ६ ॥ चन्दनं स्तनतटंऽधरविम्बे यावकं घनतरं च
 सपत्न्याः । प्रातरीक्ष्य कुपितापि मृगाक्षी सागसि प्रियतमे
 परितुष्टा ॥ ७ ॥ दर्पणेषु परिभोगदर्शिनीं पृष्ठतः प्रणयिनो
 निषेदुषः । प्रेक्ष्य विम्बमनुविम्बमात्मनः कानि कानि न
 चकार लज्जया ॥ ८ ॥ किमपि कान्तमुजान्तरवर्तिनी
 कृतवती यदियं कलभाषिणी । तदनुकृत्य गिरा गुरुसं-
 निधौ ह्रियमनीयत सारिकया वधूः ॥ ९ ॥ धन्यासि या
 कथयसि प्रियसंगमेऽपि नर्मोकिचाटुकशतानि रतान्तरेषु ।
 नीवीं प्रति प्रणिहिते तु करे प्रियेण सख्यः शपामि यदि

किंचिदपि स्मरामि ॥ १० ॥ बहु जगद पुरस्तात्तस्य मत्ता
 किलहं चकर च किल चाटु प्रौढयोपिद्वदस्य । विदित-
 मिति सखिभ्यो रात्रिवृत्तं विचिन्त्य व्यपगतमदयाह्नि व्री-
 डितं मुग्धवध्वा ॥ ११ ॥ शशपदमणिमालं चन्द्रंस्वाभि-
 रामं ललितपुलकजालं लक्ष्यबिन्दुप्रवालम् । वपुनघम-
 मुष्या वक्ति कस्यापि यूतः सुरतकलहलीलामूक्षममार्गाभि-
 योगम् ॥ १२ ॥ प्रभाते पृच्छन्तीरनुरहसवृत्तं सहचरीर्न-
 वोढा न व्रीडामुकुलितमुखीयं मुखयति । लिखन्तीनां
 पत्राङ्कुरमनिशमस्यास्तु कुचयोश्चमत्कारो गूढं करजपदमासां
 कथयति ॥ १३ ॥ कचिच्चाभ्याक्तः कचिदगुरुपद्माङ्क-
 मलिनः कचिच्चूर्णाद्वीर्यं कचिदपि च सालक्तकपदः ।
 वलीभङ्गभोगैरकपतितैः कीर्णकुमुदैः स्त्रियः सर्वावस्थं
 कथयति रतं प्रच्छदपटः ॥ १४ ॥ नखक्षतसुरःस्थले-
 ऽधरदले रदस्य व्रणं च्युता वकुलमालिका विगलिता च
 मुक्तावली । रतान्तसमये मया सकलमेतदालोकितं स्मृतिः
 क्व च रतिः क्व च क्व च तवालि शिक्षात्रिविधः ॥ १५ ॥
 वक्षस्ते दृढलक्षककेशकुचद्वन्द्ववभसान्तरं कण्ठः कङ्कणर-
 त्नकोटिकलनामुव्यक्तमुद्राङ्कितः । व्यत्यासव्यतिपञ्चितश्र-
 तिलकः फाले तवायं सखे कस्याश्रित्यकटीकरोति सुरत-
 प्रौढिं परां सुभुवः ॥ १६ ॥ तस्याः पाटलपाणिजाङ्कितमुगो
 निद्राकपाये दृशौ निर्वृताधरशोणिमा विलुलितसस्तसजो
 मूर्धजाः । काश्चीदाम दूरशुश्राव्यलमिति प्रातर्निखातेर्दृशो-
 रेभिः कामशरैस्तदद्भुतमहो पत्युर्मनः कीलितम् ॥ १७ ॥
 यद्रात्रौ रहसि व्यपेतविनयं वृत्तं रसात्कामिनोरभ्योन्वं शय-
 नीयमीहितरसावाप्तिप्रवृत्तस्पृहम् । तत्सानन्दमिलदृशोः कथ-
 मपि स्मृत्वा गुरुणां पुरो हासोद्रेदिनिरोधमन्धरमिलत्तारं
 कथंचिन्निस्थितम् ॥ १८ ॥ दंपत्योर्निशि जल्पतोर्गृहशुकेना-
 कर्णितं यद्भवस्तत्प्रातर्गुरुसंनिधौ निगदतस्तस्योपहारं वधूः ।
 कर्णालम्बितपद्मरागशकलं विन्यस्य चञ्चूपटं व्रीडार्तां प्रकरोति
 दाडिमफलव्याजेन वाग्बन्धनम् ॥ १९ ॥ धन्यास्ताः सखि
 योषितः प्रियतमे सर्वाङ्गलभ्येऽपि याः प्रागलभ्यं रचयन्ति
 मन्मथविधावावलम्ब्य धैर्यं महत् । अस्माकं तु तदीयपाणि-
 कमलेनोन्मोचयत्यंशुकं कोऽयं का वयमत्र किं च सुरतं
 नैव स्मृतिर्जायते ॥ २० ॥ कान्ते तल्पमुपागते विगलिता
 नीवी स्वयं बन्धनाद्वासो विश्रम्यमेखलागुणपृत्तं किंचिन्नि-
 तम्बे स्थितम् । एतावत्सखि वेदि केवलमहं तस्याङ्गसङ्गे
 पुनः कोऽयं का वयमत्र किं नु सुरतं स्वल्पापि मे न स्मृतिः
 ॥ २१ ॥ गाढाश्लेषविशीर्णचन्दनरजःपुञ्जप्रसारादियं शय्या
 संप्रति कोमलाङ्गि परुषेत्यारोप्य मां वक्षसि । गाढौष्ठमहपू-

वैमाकुलतया पादाग्रसंदंशकेनाकृष्णाम्बरमात्मनो यदुचितं धूर्तेन तत्प्रस्तुतम् ॥ २२ ॥ निद्रानुन्दिलशोणलोचनयुगं दत्ताङ्कदन्तच्छदं पर्यस्तालकवल्लि घर्मपटलप्रामुष्पत्रावलि । जृम्भाजुम्भितसीधुसौरभमिलदृङ्गीभिरङ्गीकृतस्तोत्रं शंसति वक्त्रमेव रजनीवृत्तान्तमेणीदृशः ॥ २३ ॥

प्रियप्रस्थानावस्थाकथनम् ।

मुग्धा कान्तस्य यात्रोक्तिश्रवणादेव मूर्च्छिता । बुद्ध्वा वक्ति प्रियं दृष्ट्वा किं चिरेणागतो भवान् ॥ १ ॥ यामीति प्रिय-पृथयाः कान्तायाः कण्ठवर्त्मनि । वचोजीवितयोरामीद्व-हिर्निःसरणे रणः ॥ २ ॥ बाष्पाकुलं प्रलपतोर्गृहिणि निवर्तस्य कान्त गच्छेति । यातं दंपत्योर्दिनमनुगमनावधि सरस्तीरे ॥ ३ ॥ यामि न यामीति धवे वदति पुरस्ता-त्क्षणेन तन्वङ्ग्याः । गलितानि पुँरोवलयान्यपराणि तथैव दैलितानि ॥ ४ ॥ मनसि निविशते स कोऽपि तापः प्रणयिनि बाहुलतान्तरस्थितेऽपि । सरसिजमकरन्दगन्धव-न्धुर्वहति यदेष शनैः शनैः समीरः ॥ ५ ॥ कान्ते कथंचि-द्भदितप्रयाणे क्षणं विनम्रा विरहार्दिताङ्गी । ततः समा-लोक्य कदागतोऽसीत्याख्याय कान्ता मुदमाससाद् ॥ ६ ॥ लज्जां विहाय रुदितं विभ्रतः पटान्ते मा गास्त्वमित्युदितम-ङ्गुलयो मुखेऽस्ताः । स्थित्वा पुरः पतितमेव निवर्तनाय प्राणेश्वरे व्रजति किं न कृतं क्रुशाङ्ग्या ॥ ७ ॥ गन्तुर्विव-स्वदुदये हृदयेश्वरस्य प्रत्युपपक्षिनिनदश्रमजातकम्पा । निद्रां जलैरशिशिरैर्नयनाञ्जजातैः कान्ता तदंसशिखरे पतितैर्ज-हार ॥ ८ ॥ प्राणेश्वरे किमपि जल्पति निर्गमाय क्षामोद्री वदनमानमयांचकार । आली पुनर्निभृतमेत्य लतानिकुञ्ज-मुन्मत्तकोकिलकलध्वनिमाततान ॥ ९ ॥ गन्तुं प्रिये वदति निःश्वसितं न दीर्घमासौ च वा नयनयोर्जलमाविरासीत् । आयुर्लिपिं पठितुमेणदृशः परंतु भालस्थलीं किमु करः समु-पाजगाम ॥ १० ॥ प्रहरविरतौ मध्ये बाह्वस्ततोऽपि परेण वा किमुत सकले यातेऽप्यङ्घ्रि प्रिय त्वमिहैष्यसि । इति दिनश्रातप्रायं देशं प्रियस्य यियासतो हरति गमनं बाला-लापैः सबाष्पलज्जलैः ॥ ११ ॥ पितुरधिपुरं त्यक्ताः सख्यः समं निजबान्धवैर्न च परिचितिर्जाता पत्युर्गृहेऽपि क-याचन । कतिपयदिनोदश्वधेम्नि प्रिये प्रवसत्यसौ कथयत मन-स्तापं कस्मै नवं नवकामिनी ॥ १२ ॥ सान्त्वत्रायैः प्रणयवचनै-र्गन्तुमापृच्छमाने कान्ते तिर्यङ्मितवदना रुन्धती बाष्पपूरम् । दीर्घोच्छ्वासस्यगनविकलोत्कम्पि नासापुटान्ता संख्याशून्यं

गणयति मृगीलोचना कङ्कणानि ॥ १३ ॥ यामीत्युक्ते ह-दयपतिना पञ्चशः शङ्खभूषाः स्वैरं स्वैरं झटिति गलिताः पाणिपङ्केरुहाग्रात् । नो यास्यामीत्यनुपदमिमां वाचमाकर्ण-यन्त्यास्तन्याः शेषा अपि चटचटेत्येव भङ्गं समीयुः ॥ १४ ॥ आयाते श्रुतिगोचरं प्रियतमप्रस्थानकाले बलात्तल्पान्तःस्थि-तया तथा जनमदं दृष्ट्वा चिरं मुग्धया । सोच्छ्वासं दृढमन्युनिर्भ-रगलद्वाष्पाम्बुधौतं तथा स्वं वक्त्रं विनिवेश्य भर्गुहृदये निःशब्दकं रुधते ॥ १५ ॥ दृष्टः कातरनेत्रया चिरतरं व-द्वाञ्छति याचितः पश्चादंशुकपल्लवेन विभ्रतो निर्व्याजमालि-ङ्गितः । इत्याक्षिप्य समस्तमर्थमप्युषो गन्तुं प्रवृत्तः शठः पूर्वं प्राणपरिग्रहो दयितया सुक्तस्ततो वल्लभः ॥ १६ ॥ लम्बा नांशुकपल्लवे सुजलता नो द्वारदेशेऽर्पिता नो वा पा-दयुगे तथा निपतितं तिष्ठति नोक्तं वचः । काले केवलम-म्बुदालिमलिने गन्तुं प्रवृत्तः शठस्तन्या बाष्पजलौघकल्पि-तनदीपूरेण रुद्धः प्रियः ॥ १७ ॥ दूरं सुन्दरि निर्गतासि नगरादेप द्रुमः क्षीरवान्सादेव निवर्त्यतामिति शनैरुक्त्वा-ध्वगेन प्रियाम् । गाढालिङ्गनचक्रितस्तनतटभोगस्फुटत्कक्षुकं वीक्ष्योरःस्थलमधुप्रतिदृशः प्रस्थानभङ्गः कृतः ॥ १८ ॥ यामि प्रेयसि वारिदागमदिने जानीहि मामागतं चिन्तां चेतसि मा विधेहि कथयत्येवं सवाप्ये मयि । निःश्वसैः प-वनायितं वरतनोदरैः कदम्बायितं कान्त्या केतकपत्रका-यितमहो हृग्म्यां पयोदायितम् ॥ १९ ॥ यामीत्यप्रियवा-दिनि प्रियतमे मुद्राभवकङ्कणं केलीसन्नबहिर्गतैकचरणे भूमौ शरीरस्थितिः । अन्तर्धानगते पुनर्मृगदृशो वाच्या किमन्या दशा लाजास्फोट इव स्फुटत्यविरलं हारोऽपि वामभ्रुवः ॥ २० ॥ प्रस्थानं वलयैः कृतं प्रियसखैरसैरजस्रं गतं धृत्या न क्षणमासितं व्यवसितं चिन्तेन गन्तुं पुरः । यातुं निश्चि-तचेतसि प्रियतमे सर्वे समं प्रस्थिता गन्तव्ये सति जीवित-प्रियसुहृत्सार्थः किमु त्यज्यते ॥ २१ ॥ गच्छामीति मयो-क्त्या मृगदृशा निःश्वासमुद्रकिणं त्यक्त्वा तिर्यग्वेक्ष्य बा-ष्पकलुषेणैकेन मां चक्षुषा । अद्य प्रेम मदपितं प्रियसखी-वृन्दे त्वया बन्धतामित्थं स्नेहविविधितो मृगशिशुः सोत्प्रास-माभाषितः ॥ २२ ॥ चिन्तामोहविविनिश्चलेन मनसा मौनेन पादानतः प्रत्यास्थानपराम्बुखः प्रियतमो गन्तुं प्रवृत्तो-ऽधुना । सत्रीडैरलसैर्निरन्तरलुटद्वाष्पाकुलैर्लोचनैः श्वासोत्क-म्पकुचं निरीक्ष्य सुचिरं जीवाशया वारितः ॥ २३ ॥

सखीं प्रति नायिकावाक्यम् ।

वयो नव्यं स्वान्तं विषयतरलं हन्त सततं प्रियो दूरे

देशे जनकनगरं दुर्लभतरम् । जनश्रायं दुष्टो भृशमिदमन-
र्याय सततं कथंकारं पारं कथय सखि यामोऽस्य वयसः
॥ १ ॥ आयाता जलदावली सरभसं विद्युत्समालिङ्गिता
शैलानां परितः सशब्दभ्रैहियुक्त्रेणी नरीच्यति । एवं स-
त्यपि हन्त संप्रति पतिर्देशान्तरं प्रस्थितस्तदुःखं विनिवेद्यतां
सखि कथं कस्याधुनाग्रे मया ॥ २ ॥ कान्तो यास्यति दूर-
देशमिति मे चिन्ता परं जायते लोकानन्दकरो हि चन्द्रव-
दने वैरायते चन्द्रमाः । किं चायं वितनोति कोकिलक-
लालापो विलापोदयं प्राणानेव हरन्ति हन्त नितरामारामम-
न्दानिलाः ॥ ३ ॥

नायकं प्रति नायिकोक्तयः ।

गच्छ गच्छसि चेत्कान्त पन्थानः सन्तु ते शिवाः । म-
मापि जन्म तत्रैव भूयाद्यत्र गतो भवान् ॥ १ ॥ न चिरं मम
तापाय तव यात्रा भविष्यति । यदि यास्यसि यातव्यमल-
माशङ्कयापि ते ॥ २ ॥ स हिष्ये विरहं नाथ देखदश्यान्ननं
मम । यदक्तनेत्रां कंदर्पः प्रहृष्टं मां न शक्यति ॥ ३ ॥
प्राणेश विज्रितिरियं मदीया तत्रैव नेया दिवसाः क्रियन्तः ।
संप्रत्ययोग्यस्थितिरपि देशः करा हिमांशोरपि तापयन्ति
॥ ४ ॥ एतस्मिन्सहसा वसन्तसमये प्राणेश देशान्तरं
गन्तुं त्वं यतसे तथापि न भयं तापात्प्रपद्येऽधुना । यस्मा-
त्कैरवसारसौरभमुषा साकं गुरोवायुना चान्दी दिक्षु विजु-
म्भते रजनिपु स्वच्छा मयुखच्छटा ॥ ५ ॥ लोलैलौचन-
वारिभिश्च शपथैः पादप्रणामैः परैरन्यास्ता विनिवारयन्ति
कृपणाः प्राणेश्वरं प्रस्थितम् । पुण्याहं व्रज मङ्गलं सुदिवसः
प्रातः प्रयातस्य यत्स्वच्छेहोचितमीहितं प्रिय मया त्वं निर्गतः
श्रोष्यसि ॥ ६ ॥ भास्वांश्रुततरुर्गुरुर्मनसिजः कोऽप्येव भुङ्ग-
स्तमो मन्दो गन्धवहः मितो मलयजो दोपाकरो माधवः ।
अङ्गरो नवपलवः परभृतो विज्ञो गुरोराज्ञया निर्यातोऽसि
विचारिताः कथममी कूरा ग्रहा न त्वया ॥ ७ ॥ मा
याहीत्यपमङ्गलं वत सखे स्नेहेन हीनं वचस्तिष्ठति प्रसुता
यथारुचि कुरुष्वैपाप्युदासीनता । नो जीवांसि विना त्व-
येति वचनं संभाव्यते वा न वा तन्मां शिक्षय नाथ यत्समु-
चितं वक्तुं त्वयि प्रस्थिते ॥ ८ ॥

नायकं प्रति सखीवाक्यम् ।

किमिति सखे परदेशे गमयसि दिवसान्धनाशया लुब्धः ।

१ मधुरपङ्क्तिः. २ स्वमरणसंस्मरणेन गमननिषेधो गमोऽकृतः.

वर्षति मौक्तिकनिकरं तव भवनद्वारि काखनी कली ॥ १ ॥
या विम्बोष्ठरुचिः क्व विद्रुममणिः स्वरेऽपि तां लब्धवान्हा-
सश्रीसदृशैस्तपोभिरपि किं मुक्ताकलैर्भूयते । तत्कान्तिः
शतशोऽपि वद्विपतनैर्हेम्नः कुतः भेन्स्यति त्यक्त्वा रत्नमयीं
प्रयासि दयितां कस्मै धनायाध्वम् ॥ २ ॥ उद्यद्गर्हिषि दुर्द-
रारवपुषि प्रक्षीणपान्थावुषि श्योतद्विपुषि चन्द्ररुडमुषि सखे
हंमद्विपि प्रावृषि । मा मुञ्चोच्चकुचान्तमंतगतलट्वाप्याकुलां
वालिकां काले कालकरालनीलजलद्व्यालुप्रभास्वत्त्वपि
॥ ३ ॥ मा गच्छ प्रमदाप्रिय प्रियशतैरभ्यर्धितस्त्वं मया
बाला प्राङ्गणमागतं न भवता प्राभोल्यवस्थां पराम् । किं
चास्याः कुचभारनिःसहतरैरङ्गैरनङ्गाकुलैर्युव्यत्कमुकजा-
लकैरनुदिनं निःसृजमसहृद्दहम् ॥ ४ ॥

सखायं प्रति नायिकोक्तिः ।

शेते शीतकरोऽभ्युज कुवलयद्वन्द्वान्निर्गच्छति स्वच्छा
मौक्तिकमंहतिर्धवलिमा हेमी लतामश्नति । स्पर्शात्पङ्कज-
कोशयोरभिनवा यान्ति सजः क्लान्ततामेषोपातपरस्वरा
मम सखे यात्रामगृह्णां क्वन्तति ॥ १ ॥

नायिकां प्रति सखीवाक्यम् ।

वारंवारमुदधु लोचनयुगं पर्याकुलं जायते निःश्वासा
विरमन्ति न क्षणममी व्याश्लिष्टदन्तच्छदाः । प्रस्थानश्रवणा-
दपि प्रियतमस्साहो त्वेयं स्थितिर्नो जाने निलयं गते तु
दयिते कीदृशदशामाप्यसि ॥ १ ॥

देशान्तरोपगतो नायकः ।

दिदक्षमाणः क्षणमायताक्षया सुखाम्बुजं मञ्जुलमध्व-
नीनः । मुहूर्तमात्रं सुमुहूर्तकालं सर्वपकालं कलयन्चकार
॥ १ ॥ निशम्य केलीभवनोपकण्ठे मञ्जीरमधुधुनिमध्व-
नीनः । यथा तथा बद्धकथावशेषं समापयामास यमं मुहूर्तिः
॥ २ ॥ सुखं प्रियायाः समुदीक्षमाणः कान्तो दिनस्या-
न्तमपेक्षमाणः । मुहुर्मुहुर्व्योमनि तिग्मभानौ निवेशयामास
विलोचने स्वे ॥ ३ ॥

वसन्तवर्णनम् ।

मधुपराजिपराजितमानिनीजनमनःसुमनःसुरमिश्रियम् ।
अभृत वारितवारिजविप्लवं स्फुटितताप्रतताश्रवन्नं जगत्

॥ १ ॥ रणत्कङ्कणानां झणञ्जुराणां चलत्कुण्डलानां कण-
त्किङ्किणीनाम् । वधूनां सुखाम्भोरुहं द्रष्टुकामो रथं मन्थरं
चक्रबन्धुश्रकार ॥ २ ॥ विकसितसहकारभारहारिपरिमल-
पुञ्जितगुञ्जितद्विरेफः । नवकिसलयचारुचामरश्रीहरति मुने-
रपि मानसं वसन्तः ॥ ३ ॥

वसन्तसमयस्यभावाख्यानम् ॥ कोकिलश्रुतशि-
खरे मञ्जरीरेणुपिञ्जरः । गदितैर्व्यक्ततामेति कुलीनश्रेष्ठितैरिव
॥ ४ ॥ परिचुम्बति संश्लिष्य भ्रमरश्रुतमञ्जरीम् । नवसं-
गमसंहृष्टः कामी प्रणयिनीमिव ॥ ५ ॥ आत्रे पलविते
स्थित्वा कोकिला मधुरस्वरम् । चुकूज कामिनां चित्तमाक-
र्षन्तीव दूतिका ॥ ६ ॥ सुभगे कोटिसंख्यत्वमुपेत्य मद-
नाशुभैः । वसन्ते पञ्चता त्यक्त्वा पञ्चतासीद्वियोगि-
नाम् ॥ ७ ॥ पतङ्गपाकसमये पतङ्गपतिविक्रमाः ।
पतङ्गस्योदये चेलुः पतङ्गा इव वानराः ॥ ८ ॥ सहकार-
कुसुमकेसरनिकरभरामोदमूर्च्छितदिगन्ते । मधुरमधुविधुर-
मधुपे मधौ भवेत्कस्य नोत्कण्ठा ॥ ९ ॥ मलयानिलमि-
लनोत्कटमदकलकलकण्ठकलकलललासाः । मधुरमधुवि-
धुरमधुपे मधुरयमधुना धिनोति धराम् ॥ १० ॥ किञ्चु-
कलिकान्तर्गतमिन्दुकलासर्पाधिकेसरं भाति । रक्तनिचोलक-
पिहितं धनुरिव जतुमुद्रितं वितनोः ॥ ११ ॥ आयाता
मधुरजनी मधुरजनीगीतिहृद्येयम् । अङ्कुरितः स्मरविटपी-
स्मर विट पीनस्तनीमवलाम् ॥ १२ ॥ अविरलकमलवि-
कासः सकलालिमदश्च कोकिलानन्दः । रम्योऽयमेति संप्रति
लोकलोकण्टाकारः कालः ॥ १३ ॥ सपदि सखीभिर्निभृतं
विरहवतीस्त्रातुमत्र भज्यन्ते । सहकारमञ्जरीणां शिखोद्गम-
ग्रन्थयः प्रथमं ॥ १४ ॥ असौ मरुचुम्बितचारुकेसरः
प्रसन्नतराधिपमण्डलाग्रणीः । विद्युत्कर्णमातुरदृष्टिवीक्षितो
वसन्तकालो हनुमानिवागतः ॥ १५ ॥ प्रमूयच्छैर्मकर-
न्दतोयं सलीलमादाय वसन्तकामी । वनस्थलीवामदृशां
मुखानि सिञ्चत्यसौ मन्दमरुकरेण ॥ १६ ॥ व्यतीतकलेव
शिशिरैकवात्ये संकल्पपुण्ड्रमबन्धुराङ्गी । इयं लवङ्गी
शुवभृङ्गसङ्गादुच्छ्रानगुच्छस्तनिकेव भाति ॥ १७ ॥ दत्ते
जनोऽसौ खलु विद्यमानमविद्यमानं तु न कोऽपि तावत् ।
न वियोगिनां पुष्पनमन्नशोकः शोकप्रदोऽभूदतिचित्रमेतत्
॥ १८ ॥ जगौ विवाहावसरे वनस्थलीवमन्तयोः कामहुता-
शमाक्षिणि । पिकद्विजः प्रीतमना मनोरमं सुदुर्घुर्मङ्गलम-

व्रमादरात् ॥ १९ ॥ रथस्थितानां परिवर्तनाय पुरातनाना-
मिव वाहनानाम् । उत्पत्तिभूमौ तुरगोत्तमानां दिशि प्रतस्थे
रविरुत्तरस्याम् ॥ २० ॥ आस्वादितं स्वादुमरन्दविन्दुस्व-
च्छन्दमिन्दीवरसुन्दरीभिः । माकन्दपुष्पं प्रमदाजनस्य प्र-
भोदमामोदभैरवकार्पित् ॥ २१ ॥ कुबेरगुप्तं दिशमुष्ण-
रश्मौ गन्तुं प्रवृत्ते समये विलङ्घ्य च । दिग्दक्षिणा गन्धवहं
मुखेन व्यलीकनिशाममिवोत्समर्ज ॥ २२ ॥ अमृत सद्यः
कुसुमान्यशोकः स्कन्धात्प्रमृत्त्येव सपलवानि । पादेन ना-
पैश्वत सुन्दरीणां संपर्कमासिञ्जितनूपुरेण ॥ २३ ॥ सद्यः
प्रवालोद्गमचारुपत्रे नीते समार्धि नवचूतवाणि । निवेशया-
मास मधुद्विरेफान्नामाक्षराणीव मनोभवस्य ॥ २४ ॥ वर्ण-
प्रकर्षे सति कर्णिकारं द्रुनोति निर्गन्धतया स्म चेत्तः ।
॥ २५ ॥ बालेन्दुवक्राण्यविक्रमभावाद्भुसुः पलशान्यति-
लोहितानि । सद्यो वसन्तेन समानतानां नखक्षतानीव
वनस्थलीनाम् ॥ २६ ॥ लम्बद्विरेफाञ्जनभक्तिचिबुं सुम्ये
मधुश्रीस्तिलकं प्रकाश्य । रगणेन बालारुणकोमलेन चूतप्र-
वालौष्ठमलंचकार ॥ २७ ॥ मृगाः प्रियालद्रुममञ्जरीणां
रजःकणैर्विभ्रितदृष्टिपाताः । मदीदृताः प्रत्यनिलं विचेरुर्व-
नस्थलीमैर्मपत्रभोक्षाः ॥ २८ ॥ चूताङ्कुरास्वादकपा-
यकण्ठः पुंस्कौकिलो यन्मधुरं चुकूज । मनस्वि-
नीमानविघातदृशं तदेव जानं वचनं स्मरस्य ॥ २९ ॥
हिमय्यपायाद्विशदाधाराणामापाण्डुरीभूतमुखच्छलीनाम् । स्ये-
दोद्गमः किंपुरुषाङ्गनानां चक्रे पदे पत्रविशेषकेषु ॥ ३० ॥
मधु द्विरेफः कुसुमैकपात्रे पपौ प्रियां स्वामनुवर्तमानः ।
शङ्केण च स्पर्शनिमीलिताक्षीं मृगीमकण्डूयत कृष्णसारः
॥ ३१ ॥ ददौ रसात्पङ्कजरेणुगन्धि गजाय गण्डूजजलं
करेणुः । अधोपमुक्तेन विसेन जायां संभावयामास रथाङ्ग-
नामा ॥ ३२ ॥ गीतान्तेरेषु श्रमवारिदशैः किञ्चित्समुच्छ्रान-
मितपत्रलेखम् । पुष्पासवाघूर्णितनेत्रशोभि प्रियासुखं किंपु-
रुषश्चुम्बे ॥ ३३ ॥ पर्याप्तपुष्पस्तवकस्तनाभ्यः स्फुरत्प्रवा-
लोष्ठमनोहराभ्यः । लतावधुभ्यस्तरवोऽप्यवापुर्बिनम्रशास्त्रा-
मुजवन्धनानि ॥ ३४ ॥ न तज्जलं यन्न सुचारुपङ्कजं न
पङ्कजं तद्यदलीनपट्टदम् । न पट्टदोऽसौ कलगुञ्जितो न
यो न गुञ्जितं तन्न जहार यन्मनः ॥ ३५ ॥ कुसुमजन्म
ततो नवपलयास्तदनु पट्टदकोकिलकृञ्जितम् । इति यथा-
क्रममाविरभून्मधुर्दुमवतीमवतीर्य वनस्थलीम् ॥ ३६ ॥
उपहितं शिशिरापगमथिया सुकुलजालमशोभत किञ्चुके ।
प्रणयिनीव नखक्षतमण्डनं प्रमदया मदयापितलज्जया

१ शक्तिशेषस्य परिपाकसमयः, २ गण्डपराकमः, ३ सुखस्य,

४ शलमाः, ५ पुंनागः, (पक्षे) सदाः, ६ चन्द्रविम्बः, (पक्षे)
सुधीवस्य देना, ७ स्त्रीः (पक्षे) दशरथपुत्रः.

॥ ३७ ॥ व्रणगुरुप्रमदाधरदुःसहं जघननिर्विपयीकृतमेख-
लम् । न खलु तावदशेषमपोहितुं रविरलं विरलं कृतवा-
न्दिमम् ॥ ३८ ॥ अभिनयान्परिचेतुमिवोद्यता मलयमारुत-
कम्पितपलवा । अमदयत्सहकारलता मनः सकलिका कलि-
कामजितामपि ॥ ३९ ॥ नयगुणोपचितामिव भूतेः सद्-
पकारफलां श्रियमार्थिनः । अभिययुः सरसो मधुमंभृतां
कमलिनीमलिनीरपतत्रिणः ॥ ४० ॥ कुसुममेव न केवल-
मार्तवं नवमशोकतरोः स्मरदीपनम् । किसलयप्रसवोऽपि
विलासिनां मद्यिता दयिताश्रवणार्पितः ॥ ४१ ॥ विर-
चिता मधुनोपवनश्रियामभिनवा इव पत्रत्रिंशेपकाः । मधु-
लिहां मधुदानविशारदाः कुरवका रवकारणतां ययुः
॥ ४२ ॥ सुवदनावदनासवमंभृतसदनुवादिगुणः कुसुमो-
द्गमः । मधुकरैरकरोन्मधुलोपैर्वकुलमाकुलमायतपङ्क्तिभिः
॥ ४३ ॥ प्रथममन्यभृताभिरुदीरिताः प्रविरला इव सुध-
वधूकथाः । सुरभिगन्धिषु शुश्रुविरे गिरः कुसुमितासु मित्ता
वनराजिषु ॥ ४४ ॥ श्रुतिसुखभ्रमरम्बनगीतयः कुसुमकौ-
मलदन्तरुचो वसुः । उपवनान्तलताः पवनाहृतैः किसलयैः
सलयेरिव पाणिभिः ॥ ४५ ॥ ललितविभ्रमवन्धविचक्षणं
सुरभिगन्धपराजितकेशरम् । पतिषु निर्धिविशुर्मधुमङ्गनाः
स्मरसखं रसखण्डनवर्जितम् ॥ ४६ ॥ शुश्रुभिरे स्मितचा-
रुतगननाः स्त्रिय इव श्रथश्रिञ्जितमेखलाः । विकचतामरसा
गृह्णदीर्घिका मद्कलोलदकलोलविहंगमाः ॥ ४७ ॥ उपययौ
तनुतां मधुखण्डिता हिमकरोदयपाण्डुसुखच्छविः । सद्य-
मिष्टमसामगनिर्वृतिं वनितयानितया रजनीवधुः ॥ ४८ ॥
अपतुपारतया विशदप्रभैः सुरतसङ्गपरिश्रमनोदिभिः । कुसुम-
चापमतेजयदंशुभिर्हिमकरो मकरोर्जितकेतनम् ॥ ४९ ॥
हुतहुताशनदीप्ति वनश्रियः प्रतिनिधिः कनकाभरणस्य यत् ।
युवतयः कुसुमं दधुराहितं तदलके दलेकेशरपेशलम्
॥ ५० ॥ अलिभिरञ्जनविन्दुमनोहरेः कुसुमपङ्क्तिनिपातिभि-
रङ्कितः । न खलु शोभयति स वनस्थलीं न तिलकस्ति-
लकः प्रमदामिव ॥ ५१ ॥ अमदयन्मधुगन्धसनाथया कि-
सलयाधरसंततया मनः । कुसुमसंभृतया नवमलिका स्मि-
तरुचा तरुचारुविलासिनी ॥ ५२ ॥ अरुणरागनिपेधिभि-
रंशुकैः श्रवणलब्धपदैश्च यवाङ्कुरैः । परभृताविरुतैश्च विला-
सिनः स्मरबलैरबलैकरसाः कृताः ॥ ५३ ॥ उपचितावयवा
शुचिभिः कणैरलिकदम्बकयोगमुपेयुषी । सद्यशकान्तिरलक्ष्यत
मञ्जरी तिलकजालकजालकमौक्तिकैः ॥ ५४ ॥ ध्वजपटं म-
दनस्य धनुर्भूतश्चविकरं सुखचूर्णमृतुश्रियः । कुसुमकेशररेणु-
मलित्रजाः सपवनोपवनोन्थितमन्वसुः ॥ ५५ ॥ अनुभवन्न

वदोलमृत्स्मवं पटुरपि प्रियकण्ठत्रिभुक्षया । अनयदासनरजु-
परिश्रेहं भुजलतां जलतामचलाजनः ॥ ५६ ॥ त्यजत मानमलं
व्रत विश्रहैर्न पुनरेति गतं चतुरं वयः । परभृताभिरितीव
निवेदिते स्मरमते रमते स वधुजनः ॥ ५७ ॥ नवपला-
शपलाशवर्नं पुरः स्फुटपरागपरागतपङ्कजम् । मृदुलतान्त-
लतान्तमलोकयत्य सुरभिं सुरभिं सुमनोभरैः ॥ ५८ ॥
विललितालकभेहतिगमृशमृगदशां श्रमवारि ललाटजम् ।
तनुतरङ्गतं सरसां दलकुवलयं वलयन्मरुदावयौ
॥ ५९ ॥ स्फुटमिवोज्वलकाञ्चनकान्तिभिर्युतमशोकमशोभत
चम्पकैः । विगहिणां हृदयस्य मिदाभृतः कपिशितं पिशितं
मदनाधिना ॥ ६० ॥ स्मरहुताशनसुसुरचूर्णतां दधुरिवाश्र-
वणस्य रजःकणाः । निपतिताः परितः पथिकव्रजानुपरि ते
परितेपुरतो भृशम् ॥ ६१ ॥ रतिपतिप्रहिते कृतकुधः प्रियतमेव
वधुर्मुनायिका । वकुलपुष्परसामवपेशलध्वनिरगान्निरगान्म-
धुपावलिः ॥ ६२ ॥ प्रियसस्वीमदशं प्रतिबोधिताः किमपि का-
म्यगिरा परपुष्टया । प्रियतमाय वपुर्गुरुमस्मरच्छिदुरयादुरथा-
चितमङ्गनाः ॥ ६३ ॥ मधुकैरपवादकरैरिव स्मृतिभुवः
पथिका हरिणा इव । कलतया वचसः परिवादिनीस्वर-
जिता रजिता वयमाययुः ॥ ६४ ॥ समभिमृत्य रसादवल्-
म्बितः प्रमदया कुसुमावचिञ्चीपया । अविनमन्न राजा
वृथोच्चकैरुतया नृतया वनपादपः ॥ ६५ ॥ वदनसौरमलोभ-
परिश्रममरसंभृतसंभृतशोभया । चलितया विदधे कलेम-
खलाकलकलोऽलकलोलदशान्यया ॥ ६६ ॥ कुसुमकार्मुक-
कार्मुकसंहितद्रुतशिलीसुखखण्डितविश्रहाः । मरणमन्यपराः
प्रतिपेदिरे किमु सुहृत्सुहृत्गतभर्तृकाः ॥ ६७ ॥ मधुरया
मधुवोधितमाधवीमधुसुद्धिसमेधितमेधया । मधुकराङ्ग-
नया सुहृत्सुहृत्ध्वनिभृता निभृताक्षरसुजगे ॥ ६८ ॥ अरुणि-
ताखिलशैलवना सुहृद्विदधती पथिकान्परितापिनः । विकच-
किंशुकसंहतिरुच्चकैरुदवहदवहव्यवहश्रियम् ॥ ६९ ॥ कम-
लिनी मलिनी दयितं विना न सहते सह तेन निपेवितुम् ।
तमधुना मधुना निहितं हृदि स्मरति सा रतिसारमहर्निशम्
॥ ७० ॥ सुहृदस्तरुणीनखक्षतानां प्रतिपक्षाः पथिकाङ्गनाजनाना-
नाम् । दहनयुतिदस्ववः समन्ताद्विपिने किंशुककुडमला विरेजुः
॥ ७१ ॥ किंशुकक्षितिरुहां विलसन्तः कुडमलाः कुटिलतां
कलयन्तः । पान्थवारणविदारणताप्राः कामकेशरिनखा
इव रेजुः ॥ ७२ ॥ प्रस्फुरत्यरुणबालपलवा वीरुधश्च तर-
लाश्चकाशिरि । क्रीडिता इव कुसुम्भवारिभिः काममित्रसमये
समागते ॥ ७३ ॥ कूजितानि कलयन्वनप्रियो न प्रियो विरहि-
णामजायत । मन्मथाधिरपि भस्मना दरं सादरं सुनिमनो-

ऽम्बुजं व्यधात् ॥ ७४ ॥ वकुलकुलमिलन्मिलिन्दमालामद-
कलकोकिलकूजितोदयेन । अहह नियमिनोऽपि तत्त्वचि-
न्ताच्युतमतयो मतयोपितो बभूवुः ॥ ७५ ॥ कुसुमनग-
वनानुपेतुकामा किमलयिनीभवलम्ब्य चृत्यथिम् । कण-
दलिकुलनपुरा निरासे नलिनवनेषु पदं वसन्तलक्ष्मीः ॥ ७६ ॥
विकसितकुसुमाधरं हसन्तीं कुरवकराजिवधूं विलोकयन्तम् ।
ददशुरिव सुराङ्गना निषण्णं सशरमनङ्गमशोकपल्लवेषु
॥ ७७ ॥ सुहुरनुपतता विधूयमानं विरचितसंहति दक्षिणा-
निलेन । अलिकुलमलकाकृतिं प्रपेदे नलिनसुखान्तविसर्पि
पङ्कजिन्याः ॥ ७८ ॥ श्वसनचलितपल्लवाधरोष्ठे नवनहिते-
र्ध्वमिवावधूनयन्ती । मधुसुरभिणि षट्पदेन पुष्पे मुख इव
शाललतावधुश्रुचुम्बे ॥ ७९ ॥ उत्सष्टुमम्बुजदशामिव मान-
रत्नमादाय षट्पदतिलात्मधुवारिपूरान् । पुंस्कोकिलस कल-
कूजितकैतेवन संकल्पवाक्यमयमातनुते रसालः ॥ ८० ॥
उरफुलपङ्कजनिपक्तलसद्द्विरेफः किंचिद्विनिद्रकुसुदोत्करसं-
भूतश्रीः । आमूलनद्धविधाद्भुतमालयमालशिव्रं न कस्य
तनुते ललितस्तमालः ॥ ८१ ॥ धुवन्यमूनि मदमूर्च्छद-
लिध्वनीनि धूताध्वनीनहृदयानि मधोर्विनानि । निस्तन्द्रच-
न्द्रवदनावदनाविन्दसौरभ्यसौहृदमगर्वयमीरणानि ॥ ८२ ॥
कुपितापि मैतःपतिना सह का सहकारविलोकनजातरसा ।
तरसा रभते स्म न हा रमणी रमणीयतनुः सुतनुः सुरभो
॥ ८३ ॥ स्थलकमलतरुणां कामिनीलोचनेषु क्षिपति
सुकुलसुष्टया धूलिजालं विशालम् । तदनु हरति हन्त
स्वान्तसर्वस्वमासामयमनयविदग्धो धूर्तवन्मीनकेतुः ॥ ८४ ॥
पथि पथि शुक्रचञ्चुचारुभाङ्कुराणां दिशि दिशि पवमानो
वीरुथां लामकश्च । नरि नरि किरति द्राक्सयकान्पुष्पधन्वा
पुरि पुरि त्रिनिवृत्ता मानिनीमानचर्चा ॥ ८५ ॥ इह मधु-
पवधुनां पीतमलीमधुनां विलसति कमनीयः काकलीसंप्र-
दायः । इह नटति सलीलं मञ्जरी वञ्जुलस्य प्रतिपदसुप-
दिश दक्षिणेनानिलेन ॥ ८६ ॥ विकसति सहकारं स्फार-
सौरभ्यसारे वहति ध्रुतपटीरे मन्दमन्दं समीरे । कलयति
कलवाचं कोकिलोकोऽपि रुधः क्षणमपि न मृगाक्ष्या वल्लभो
दुर्लभोऽभूत् ॥ ८७ ॥ इह हि नववसन्ते मञ्जरीरेणुपुञ्ज-
च्छुरणधवलदेहा वद्धहेलं सरन्ति । तरलमलिममूहा हारि-
हुंकारिकण्ठा बहलपरिमलासीसुन्दरं सिन्दुवारम् ॥ ८८ ॥
स्थाने स्थाने मलयमरुतः पूरयन्त्यङ्कपालीं पुष्पालीषु स्मरग-
जरजःस्नानयोग्याः परागाः । जातं चूते मधु मधुकरप्रयसी-
जानुदग्धं निर्विघ्नत्वं सपदि भवते रागराज्याभिषेकः ॥ ८९ ॥

प्रसूनकलिकाकुलैः किसलयैः करस्पृग्भिः स्फुरन्मधुमदभ्र-
मद्भ्रमरकोकिलाकूजितैः । इति क्रमसमुद्भूतैरुपवनावलीम-
ण्डलीममण्डयदिव प्रियामृतवसुंधरावल्लभः ॥ ९० ॥
विलासिमिरिवोन्मदै रचितरम्यगुञ्जारवैः प्रसूनसुरभीकृतैर्वि-
गलितत्रपास्तापमाः । अशोकशिखरस्थितैः सुनयनान्वितैः
पट्पर्दानिरन्तरनिषेवितामितमधौ मधौ रेमिरे ॥ ९१ ॥
मन्दोऽयं मलयानिलः किसलयं चूतदुभाणां नवं माल्यको-
किलकूजितं विचकिलामोदः पुराणं मधु । बाणानित्युपदी-
करोति सुरभिः पञ्चैव पञ्चैषेव यूनाभिन्द्रियपञ्चकस्य युगप-
त्संमोहसंपादिनः ॥ ९२ ॥ उच्चद्विद्रुमकाप्तिभिः किमैल्यै-
स्ताम्रां त्रिवं विभ्रतो भृङ्गालीविरुतैः कलैरविशदव्याहारली-
लाभुतः । आश्रयन्तो मलयानिलाहृतिचलैः शाखासहस्रैर्सु-
हुर्भान्ति प्राप्य मधुप्रसङ्गमधुना मत्ता इवामी द्रुमाः ॥ ९३ ॥
चूतानां चिरनिर्गतापि कलिका वध्नाति न स्वं रजः मंनद्वं
यदपि स्थितं कुरवकं तत्कोरकावस्थया । कण्ठेषु म्बलितं
गतेऽपि शिशिरे पुंस्कोकिलानां रुतं शङ्कं संहरति स्मरोऽपि
चकितस्तूषार्थकृष्टं शरम् ॥ ९४ ॥ पुष्पाणि प्रथमं ततः
प्रकटिताः स्वान्तोत्सवाः पल्लवाः पश्चादुन्मदकोकिलालिल-
नाकोलाहलः कोमलः । इत्थं प्रादुरभूदुपेत्य परितः प्राज्य-
प्रमोदप्रदः प्रोद्गामद्रुमराजिरानितवनक्षोणीमृतुक्षमापतिः
॥ ९५ ॥ स्तोत्रं चैवगुणोदयस्य विरहिप्राणप्रयाणानकधं-
कारः स्मरकार्मुकस्य मुहुरां शृङ्गारशिखागुरुः । दोलाकेलि-
कलासु मङ्गलपदं वन्दी वनान्तथियां नादोऽयं कलकण्ठ-
कण्ठकुहरप्रेङ्खलितः श्रूयते ॥ ९६ ॥ मौकण्डच्युतपुष्परेणु-
पॅठलीकृमालवालोदरे मन्दसन्दिमरन्दपूरभरिते वातोत्थपु-
ष्पध्रुवैः । खलन्तो ललितं मधोगुणगणाग्यायन्ति पुष्पध्याः
कान्तानामाधरे धैयन्ति मधुरं सक्तं मँधूलीरसम् ॥ ९७ ॥
आरूढो मलयानिलद्विपत्रं सुक्तो विलासानुगैः पीतः पुष्प-
विलोचनैर्नवलतापौराङ्गनानां गणैः । अत्राम्यद्वनपत्तने म-
धुमहीपालस्ततः कोकिलालीलापामिलमद्भ्रमरिकाभाङ्गा-
रभेरीरवैः ॥ ९८ ॥ वारखीव वनस्थली नवनवां शोभां
वभारानवहं पान्थान्पीडयति स्म तस्कर इव क्रूरैः शरैर्म-
न्मथः । शृङ्गारः सगुणः क्षमापतिरिव प्राप्तः प्रतिष्ठां परां
रात्रिः स्वीकुरुते स्म सुगणललनालज्जेव काश्यं क्रमात्
॥ ९९ ॥ साम्यं संप्रति सवते विचकिलं पाष्मासिकैर्मौ-
क्तिकैर्वाह्नीकीदशनवप्राणरुणतरैः पत्रैरशोकश्रितः । भृङ्गाल-
ञ्जितकोटि किञ्जुकिमिदं किंचिद्विद्युन्तायते माञ्जिष्ठस्तवकैश्च

पाटलितरोरन्यैव कौचिलिपिः ॥ १०० ॥ गर्भग्रन्थिषु वी-
रुहां सुमनसो मध्येऽङ्कुरं पलवा वाच्छामात्रपरिग्रहः पिक-
वधुकण्डोदरे पक्षमः । किं च त्रीणि जगन्ति जिष्णु दिव-
सैर्द्वित्रैर्मनोजन्मनो देवस्यापि चिरोऽज्ञितं यदि भवेदभ्यास-
वश्यं धनुः ॥ १०१ ॥

मदनपूजा ॥ कुसुमसुकुमारमूर्तिर्दधती नियमेन तनु-
तरं मध्यम् । आभाति मकरकैतोः पार्श्वस्था चापयष्टि-
रिव ॥ १०२ ॥

कुसुमावचयः ॥ निजनयनप्रतिविम्बैरम्बुनि बहुशः
प्रतारिता कापि । नीलोत्पलैऽपि विमृशति करमपयितुं कुसु-
मलावी ॥ १०३ ॥ अमंख्यपुष्पोऽपि मनोभवस्य पक्षेव वा-
णार्थमयं ददाति । एवं कदर्यत्वमिवावधार्य सर्वस्वमग्राहि
मधोर्वधूमिः ॥ १०४ ॥ अताडयत्पलवपाणिनेकं पुष्पोच्चये
राजवधूरशोकम् । तच्छेदहेतोरलिपङ्कमङ्गला विक्रान्तिता
बाललता स्मरेण ॥ १०५ ॥ अन्यत्र यूयं कुसुमावचयं कु-
रुध्वमत्रास्मि करोमि मख्यः । नाहं हि दूरं अस्मिन् समर्था
प्रसीदतायं रचितोऽञ्जलिर्वैः ॥ १०६ ॥ उच्चित्प्रथमम-
वस्थितं मृगाशी पुष्पौघं ध्रितवित्पं ग्रहीतुकामा । आरोहे
पदमद्वाद्दशोकयथावामूलं पुनरपि तेन पुष्पिता सा
॥ १०७ ॥ मुखकमलकुसुममय्य यूना यदभिनवोद्वेगधूर्व-
लादचुम्बि । तदपि न किल बालपलवाग्रप्रहरया विविदे
विदग्धसख्या ॥ १०८ ॥ व्रतविततिभिस्तिरोहितायां
प्रतियुवतो वदनं प्रियः प्रियायाः । यदधयदधरात्रलोपचूल्-
त्करवलयस्वनितेन तद्विवरे ॥ १०९ ॥ विलसितमनुकुर्वती
पुरस्ताद्गणिरुहाधिरुहो वधूर्लतायाः । रमणस्रुतया पुरः
सखीनामकलितचापलदोपमालिलिङ्ग ॥ ११० ॥ सललि-
तमवलम्ब्य पाणिनांसे सहचरमुच्छ्रितगुच्छवाच्छयान्या ।
सकलकलभकुम्भविग्रामाभ्यामुरसि रसादवतस्तरं स्तना-
भ्याम् ॥ १११ ॥ मृदुचरणललाटयुःस्थितत्वादसहतरा
कुचकुम्भोर्भारस्य । उपरि निरवलम्बनं प्रियस्य न्यपतदधो-
च्चतरोच्चिपीपयान्या ॥ ११२ ॥ उपरिजतरुजानि याच-
मानां कुशलतया परिरम्भोलोलोऽन्यः । प्रथितपुधुपयोधरां
गृहाण स्वयमिति सुगधवधूसुदास दोर्भ्याम् ॥ ११३ ॥
इदमिदमिति भूरुहां प्रमूर्त्तैःसुहृतरिलोभयता पुरः पुरोऽन्या ।
अनुरहसमनायि नायकेन त्वरयति रन्तुमहो जनं मनोभूः
॥ ११४ ॥ विजनमिति बलादमं गृहीत्वा क्षणमथ वीक्ष्य
विपक्षमन्तिकेऽन्या । अभिपतितुमना लघुवध्वीतेरभवदसु-
श्वति वल्लभेऽतिगुर्वी ॥ ११५ ॥ पूर्वं द्विरैकपरिभूतिभया-

द्भवत्या यत्केशपुष्पमरणं हरिणाक्षि मुक्तम् । व्यर्थं तदथ
पुनरप्यलकेषु भृङ्गाः पुञ्जीभवन्निकुलभ्रमतः पतन्ति
॥ ११६ ॥ सन्तु दुमाः किमलयोत्तरपुष्पभाराः प्राप्ते वस-
न्तसमये कथमित्थमेव । न्यासेनैवद्युतिमतोः पदयोस्तवयं
भूः पुष्पिता सुतनु पलवितेव भाति ॥ ११७ ॥ अनुभवत
युवत्यो भाग्यवत्यो नितान्तं कुसुमवलयवेत्यामङ्गखेलासु-
खानि । मम तु मधुकराणां वाटपाटचाराणां सपदि पतति
घाटी पुष्पवाटीनिवेशे ॥ ११८ ॥ पाणौ पद्मधिया मधुक-
कुसुमभ्रान्त्या तथा गण्डयोर्नीलेन्द्रीवशङ्कया नयनयोर्वि-
न्धुकवुच्चाधरे । लीयन्ते कवरीभरे निजकुलव्यामोहजात-
स्पृहा दुर्वारा मधुपाः कियन्ति तरुणि स्थानानि रक्षि-
त्यसि ॥ ११९ ॥

वसन्तवायवः ॥ यथायथं ताः सहिता नभश्चरैः
प्रभाभिरुद्रासितशैलवीरुधः । वनं विशन्त्यो वनजायंतक्षणाः
क्षणयुतीनां दधुरकरूपताम् ॥ १२० ॥ विनयति सुदृशो
दृशः परागं प्रणयिनि कौसुममानानिलेन । तदहितयुवते-
रभीक्ष्णमक्ष्णोद्वयमपि रोपरजोभिरापुपूरं ॥ १२१ ॥ स्फुट-
मिदमभिचारमन्न एव प्रतियुवतेरभिधानमङ्गनानाम् । वरत-
नुरसुनोपहृयपत्या मृदुकुसुमन यदाहाताप्यमुच्छ्रन्त् ॥ १२२ ॥
विपुलकमपि यौवनोद्धतानां धनपुलकोदयकोमलं चकाशे ।
परिमलितमपि प्रियेः प्रकामं कुचयुगसुज्वलमेव कामिनी-
नाम् ॥ १२३ ॥ हिमलवसदृशः श्रमोदविन्दूनपनयता
किल नूतनोदवध्वाः । कुचकलशकिशोरकौ कथंचित्तरलतया
तरुणेन पम्पृशाते ॥ १२४ ॥ समदनमवतंसितेऽधिकर्ण
प्रणयवता कुसुमे सुमध्यमायाः । व्रजदपि लघुतां बभूव
भारः सपदि हिरण्मयमण्डनं सपल्याः ॥ १२५ ॥ अतिम-
न्दचन्दनमहीधरावातं स्तवकाभिरामलतिकातरुजातम् ।
अपि तापसानुपवनं मदनार्तामदमञ्जुगुञ्जदलिपुञ्जमकार्षीत्
॥ १२६ ॥ उपवनतरुत्वाध्यापने लब्धवर्णां विरचितज-
लकेलिः पद्मिनीकामिनीभिः । प्रियसुहृदसमेपोराययौ योगि-
योगस्थितिविदलनदक्षो दक्षिणो गन्धवाहः ॥ १२७ ॥
आलिङ्गन्ते मलयजतरुनास्वजन्ते वनान्तानापृच्छन्ते चिर-
परिचितान्मालायन्निर्झरौघान् । अथ स्थित्वा द्रविडमहिला-
भ्यन्तरे श्वः प्रभाते प्रस्थातारो मलयमरुतः कुर्वते संनिधा-
नम् ॥ १२८ ॥ लताकुञ्जं गुञ्जमदवदलिपुञ्जं चपलयन्स-
मालिङ्गन्नङ्गं द्रुततरमनङ्गं प्रबलयन् । मरुमन्दं मन्दं दलि-
तमरविन्दं तरलयन्रजोवृन्दं विन्दन्किरति मकरन्दं दिशि
दिशि ॥ १२९ ॥ मलयशिखरादाकैलासं मनोभवशास-

नाद्वनवलयं जेतुं वाञ्छन्वसन्तसमीरणः । विहितवसतिं
 कैलासाग्रे भुजङ्गधरं हरं मनसि विमृशन्भीतः शङ्के प्रयाति
 शनैः शनैः ॥ १३० ॥ पथि पथि लतालोलाक्षीभिः सवन्म-
 धुसीकरं कुसुमनिकरं वर्पन्तीभिः सहर्षमिवाचिन्तः । मधु-
 करवधूमीतामक्तं कुरङ्गकामस्थितः प्रसरति वने मन्दं मन्दं
 वसन्तसमीरणः ॥ १३१ ॥ उदञ्चत्कावेरीलहरिपु परिध्वङ्ग-
 रङ्गे नटन्तः कुहूकण्ठीकण्ठीरवरवलवत्रासितप्रोषितभाः ।
 अमी चैत्रे मैत्रावरुणितरुणीकेलिकङ्कैलिमलीचलद्वलीहली-
 सकसुरभ्रशण्डि चञ्चन्ति वाताः ॥ १३२ ॥ हेमम्भोरु-
 हपत्तने परिमलस्तेयी वसन्तानिलस्त्रवस्यैरिव यामिकैर्मधु-
 करैरारव्यकोलाहलः । निर्यातस्वरसा ब्रजस्रिपतितः श्रीख-
 ण्डपङ्कद्वैर्लिप्ते केरलकामिनीकुचतटे खञ्जः शनैर्गच्छति ॥
 १३३ ॥ प्रासः प्राज्यमिव श्रमं जलजिनीसौरभ्यभारं
 वहद्ब्रुदामस्तवकानमन्नवलतालक्ष्मीमिवालोकेयन । स्वीकुर्व-
 न्मदमन्शरानिव गतेर्बामन्नुवां विप्रमाम्मन्दं मन्दमुपाजगाम
 पवनः पाटीरवाटीटटात् ॥ १३४ ॥ पानीयं नारिकेलीफल-
 कुहरकुहूत्कारि कलोलयन्तः कावेरीतीरतालद्रुमभरितसुरा-
 भाण्डभाङ्कारचण्डाः । एते तन्वन्ति वेलावनललितलताता-
 षड्यं द्राविडस्त्रीकर्पूपाण्डुगण्डस्थललुठितया वायवो दा-
 क्षिणात्याः ॥ १३५ ॥ कावेरीतीरभूमीरुहभुजगवधुसुक्तमुक्ता-
 वशिष्ठः कर्णाटीचीनपीनस्तनवमनदशान्दोलनस्पन्दमन्दः ।
 लोलहाटीललाटालकललितलतालासलीलाविकोलः कथं भो
 दाक्षिणात्याः प्रसरति पवनः पान्थकान्ताकृतान्तः ॥ १३६ ॥
 ये दोलांकलिकाराः किमपि मृगदशां मानतन्तुच्छिदो ये
 सद्यः शङ्कारदीक्षाव्यतिकरगुरवो ये च लोकत्रयेऽपि । ते
 कण्ठे लोठयन्तः परभृतवयसां पञ्चमं रागराजं वान्ति स्वैरं
 समीराः स्मरविजयमहासाक्षिणो दाक्षिणात्याः ॥ १३७ ॥

वसन्तपथिकाः । वक्रेण शिरसि पतता नित्यं रुधि-
 राकणेन दुर्वासः । मत्तद्विप इव पथिकः किञ्चुकुसुमाङ्कु-
 शेन मृतः ॥ १३८ ॥ समवलोक्य विलासवनस्थलीं न
 पथिकैः पथि कैः पतितं सुवि । मलयजद्रुममौरभमेदुरोदर-
 समीरसमीरितवलरीम् ॥ १३९ ॥ वसन्तप्रारम्भे चिरविर-
 हवित्रा सहचरी यदि प्राणान्मुञ्चत्दिह वधभागी भवति
 कः । वयो वा ज्ञेहो वा कुसुमविशिखो वेति विमृशंस्तुहीति
 प्रव्यक्तं पिकनिकरझाङ्कारमशृणोत् ॥ १४० ॥ रे पान्थाः
 स्वगृहाणि गच्छत सुखं सेवाक्षणे मुच्यतां मानं मानिनि
 सुखं वलभजने कोपानुबन्धेन किम् । आयातः कुसुमाकरः

क्षपयति प्राणान्वियोगातुरेष्वित्येवं परपृष्टनादपटहो वक्त्रीव
 कामाज्ञया ॥ १४१ ॥ सा तन्वीति घनस्तनीति विकसत्री-
 लाब्जनेत्रेति च स्वैरं संचरतीति वक्ति मधुरां वाचं
 विचित्रामपि । इत्थं विद्वत्पपाटलाधुरांतं सीमन्तिनीं ध्यायतो
 रोमाञ्चो रुदितं स्मितं प्रलपितं पान्थस्य संजायते ॥ १४२ ॥
 अध्वन्यस्य वधूर्वियोगविधुरा भर्तुः स्मरन्ती यदि प्राणानु-
 उज्जति कस्य तस्वल महत्संजायते पातकम् । यावन्नो कृत-
 मध्वेगेन हृदये तावत्तोरमूर्धनि प्रोद्भुतं परपृष्टया तव तवे-
 त्युच्चैर्वचोऽनेकशः ॥ १४३ ॥ उन्मीलन्मधुगन्धलुब्धमधु-
 पत्याधृतचूताङ्कुरक्रीडत्कोकिलकाकलीकलकलैरुद्वीर्णकण-
 ज्वराः । नीयन्ते पथिकैः कथं कथमपि ध्यानावधानक्षणा-
 ग्रामप्राणसमासमागमरमोलासैरमी वासराः ॥ १४४ ॥
 अध्वन्यैर्मकरन्दशीकरमुरामत्तकण्ठकोकिले मार्गं मार्गनिरो-
 धिनी परिहृता शङ्केऽमुभाशङ्कया । पान्थस्त्रीवधपतकाटुप-
 नतं चण्डालचिह्नं मधोरेपां विङ्गिणिकेव पटपदमयी भा-
 ङ्कारिणो मंहतिः ॥ १४५ ॥ सत्याधेः कृशता क्षतस्य रु-
 धिरं दृष्टस्य लालासुतिः किञ्चिन्नैतदिहास्मि तत्कथमसौ
 पान्थस्तपस्वी मृतः । आ ज्ञातं मधुलम्पटैर्मधुकरैरारव्य-
 कोलाहले नूनं साहित्येन चृतमुकुले दृष्टिः समारोपिता ॥
 १४६ ॥ एतस्मिन्दक्षिणाशानिलचलितलतालीनमत्तलि-
 मालापक्षधोभावधृतच्युतवहलरजोहादिद्वये वसन्ते । प्रेम-
 स्वेदार्द्रबाहुश्लथवलयलम्पटोऽसीमन्तिनीनां मन्दः कण्ठ-
 ग्रहोऽपि ग्लपयति हृदयं किं पुनर्विप्रयोगः ॥ १४७ ॥

श्रीपमवर्णनम् ।

रेजे पुण्यैर्मापममासाद्य मही मही सद्यः संश्रयन्ते स
 भृङ्गाः । भृङ्गैस्तत्रारम्भि हर्षणे गानं गाने लौल्यं लभिरे
 योगिनोऽपि ॥ १ ॥ अत्युलसद्विभरहस्ययुजा मुजेन वक्त्रेण
 शारदसुधांशुसरोरुहेण । पीयूषपोपसुभगेन च भाषितेन
 त्वं चक्ष्मसीदसि मृगाक्षि कुतो निदाघः ॥ २ ॥

श्रीपमसमयस्वभावाख्यानम् ॥ प्रतिगतमर्थिजनानां
 विच्छिन्नानां समूहमवलोक्य । स्फुटितमपयसस्तापदिव हृद-
 यमलं तडागस्य ॥ ३ ॥ सुभगमलिलावगाहाः पाटलसंगसु-
 रभिवनवाताः । प्रच्छायसुलभनिद्रा दिवसाः परिणामरमणीयाः
 ॥ ४ ॥ देशे देशे जडिमकुरङ्गस्तोजोमलैर्दिनकरभिले । धावं
 धावं प्रहरति राज्ञां धारागेहं शरणमवापुः ॥ ५ ॥ संजातपत्रैर्-

१ मेघविम्बूजितावृत्तम्, २ तुहीति हिन्दुस्थानीभाषया त्व-
 भवेत्यर्थः.

१ चण्डालकली, २ हिमान्येव कुरङ्गा मृगाः, ३ धावित्वा
 धावित्वा, ४ समृगाः.

करान्वितानि समुद्रहन्ति स्फुटपाटलत्वम् । विक्रैस्वराण्यर्क-
कराभिमर्शादिनानि पवानि च वृद्धिमीधुः ॥ ६ ॥ प्रचण्ड-
भानुः स्पृहणीयचन्द्रमाः सदावगाहक्षतवारिसंचयः । दिनान्त-
रभ्योऽभ्युपशान्तमन्मथो निदाघकालः समुपागतः प्रिये ॥७॥
दुःप्रेक्ष्यसुचैर्गगनं निदाघे कोपाकुलस्येव सुखं नृपस्य । हरैः
शयानस्य मृणालतुल्य्या कर्पसिन्त पुच्छं करिणः करण ॥ ८ ॥
प्रायश्चरिस्त्वा वसुधामशेषां छायासु विश्रम्य ततस्त्रणाम् ।
प्रौढं गते संप्रति तिर्गमभानौ शैल्यं शनैरन्तरपामयामीतु ॥९॥
रवितुरङ्गतनूहलतुल्यतां दधति यत्र शिरीषरजो रुचः । उप-
ययौ विदधन्नवमलिकाः शुचिरसौ चिरसौरभसंपदः ॥ १० ॥
दलितकोमलपाटलकुञ्जले निजवधूश्रसितानुविधायिनि । म-
रुति वाति विलासिभिरुन्मदभ्रमदलौ मदलौल्यसुपाददे ॥ ११ ॥
निदधिरे द्युतिगमि तत्क्षणरूपनवारितुपागभृतास्तनाः ।
सरसचन्दनेगुणनुक्षणं विचक्रे च करेण वगेरुभिः ॥ १२ ॥
कथमिव तत्र संमतिर्भिवित्री सममृतुभिर्मुनिनावधिरतिस्य ।
इति विरचितमलिकाविकासः स्मयत इव स मधुं निदाघकालः
॥ १३ ॥ बलवदपि बलं मिथोविरोधि प्रभवति नैव विपक्ष-
निर्जयाय । सुवनपरिवसो न यत्तदानीं तमृतुगणः क्षणसु-
न्मनीचकार ॥ १४ ॥ अपि शिशिररोगेपचारयोग्यं द्वितिय-
मिदं युगपन्न मन्मथेव । जगदितरविदीधितिश्च कालो दयित-
तजनेन समं च विप्रयोगः ॥ १५ ॥ तत्रा मही विरहिणा-
मिव चित्तवृत्तिस्तुष्णाध्वगेण कृपणेधिव वृद्धिमेति । मर्यः
करैर्दहति दुर्वचनैः खलो नु छाया मतीव न विसुञ्जति पाद-
मूलम् ॥ १६ ॥ छाया वियोगिवनितेव गता क्रुदात्वं तप्तं
पयः पिशुनमानमवद्वभूव । केनाधुना वत मनागवलोकनीयः
कुद्धोत्तमर्णसुखमण्डलवत्पतङ्गः ॥ १७ ॥ रिक्तेषु वारिक-
थया विपिनोदरेषु मध्याह्नजृम्भितमहातपतापतप्ताः । स्क-
न्धान्तरोत्थितदवाभिधिशिखान्दलेन जिह्वं प्रसार्य तरवो ज-
लमर्थयन्ते ॥ १८ ॥ सुखकृतबिसम्ब्रण्डश्रण्डमार्तण्डतापा-
त्सितजलजतलस्थो राजतं राजहंसः । रजतघट इवायं वि-
दुमाबद्धधाराविवरविगलदम्बुः कम्बुकण्ठि प्रतीहि ॥ १९ ॥
रजनिचरमयाम्ब्यादिशन्ती रतेच्छां किमपि कठिनयन्ती
नालिकेरीफलाम्बः । अपि परिणमथित्री राजरम्भाफलानां
दिनपरिणतिभोग्या वर्तते ग्रीष्मलक्ष्मीः ॥ २० ॥ निजां का-
यच्छायां श्रयति महिषः कर्दमधिया च्युते गुञ्जापुञ्जं रुधिर-
मिति काकः कलयति । मसुस्तर्पन्मर्पः सुधिरविवरं ताप-

विवशः सचीकाराश्रुतं प्रविशति करं कुञ्जरपतेः ॥ २१ ॥ तदा-
त्वस्नातानां दरदलितमल्लोमुकुलिताः सजो विभ्राणानां मल-
यजरसार्द्रद्रव्युपायम् । निदाघाभिद्योपग्लपितमभिसायं मृगदशां
परिष्वङ्गोऽनङ्गं पुनरपि शनैरङ्कुरयति ॥ २२ ॥ जलाद्रीः
शष्पाणां बिसमिलयेः केलिवलयाः शिरीषैरुत्ससा विचकि-
लमयी हाररचना । शुचावेणाक्षीणां मलयजरसार्द्राश्च त-
नवो विना तद्यं मद्यं रतिरमणमृत्युं जयविधिः ॥ २३ ॥ ह-
रन्ति हृदयानि यच्छ्रवणशीतला वेणवो यददृति कर्मवृता
शिशिरवायुना वारुणी । भवन्ति च हिमोपमाः स्तनभवो यद-
णीदशो रुचेरुपरि संस्थितो रतिपतेः प्रसादो गुरुः ॥ २४ ॥
मूले बालकवीरुषां सुरमयो जातीतरुणां त्वचः सारश्चन्द-
नशाश्विनां किमलया-न्यार्द्राप्यशोकस्य च । शैरीषी कुसुमो-
न्नतिः परिणमन्मोचश्च सोऽयं गणो श्रीभेषोपमहरः पुरा
किल द्दे दग्धाय पक्षेपेण ॥ २५ ॥ अङ्गारैः खचितेव
भूद्वियदपि ज्वालाकरालं करैस्तिग्माङ्गोः किरतीव तीव्रम-
भितो वायुः कुकूलानलम् । अप्यम्भांसि नखंपचानि
मरितामाशा ज्वलन्तीव च श्रीभेऽम्भिन्नवद्विदीपितमिवाशेषं
जगद्वर्तते ॥ २६ ॥ पाशाल्लैर्मरुमाफलेस्त्रिजगतासुमूल्ययन्ना-
र्द्रतां दावाभिर्ज्वलितैरपरसहानान्यप्यानयन्मस्मताम् । वा-
ल्याभिसृणुपत्रपूलिनिकरान्धुन्वविहायःस्थले श्रीभः शुष्य-
दपुच्छपल्वलट्टन्मस्त्रवः समभ्यागतः ॥ २७ ॥ अत्यच्छं
सितमंशुकं शुचि मधु स्वामोदमच्छं रजः कार्पूरं विधृताद्रच-
न्दनकुचद्वन्दाः कुरङ्गीदशः । धारावेदम सपाटलं विचकिल-
सग्दाम चन्द्रविपो धातः मुष्टिरियं वृधैव तत्र न श्रीभो-
ऽभविष्यद्यदि ॥ २८ ॥ माकरन्दद्रुममञ्जरीषु वमतिस्तपहवै-
वर्तनं मा नो मञ्जुलता वचःसु मधुना सर्वं मह प्रस्थितम् ।
एतत्तिष्ठतु दुःश्वं मृदुददां निःस्वामिनस्तम्वेवं प्रोन्मीलत्करु-
णो द्विजोऽयमिति हि त्वं श्रीभसुष्णाहि नः ॥ २९ ॥
कानि स्थानानि दग्धान्यतिशयगहनाः सन्ति के वा प्रदेशाः
किं वा शेषं वनस्य स्थितमिति पवनासङ्गविस्पष्टेजाः । च-
ण्डज्वालावलीहस्फुटिततनुलताग्रन्थिसुक्ताह्लासो दावाभिः
शुष्कवृक्षे शिखरिणि गहनेऽधिष्ठितः पश्यतीव ॥ ३० ॥
बाले मालेयसुचैर्न भवति गगनव्यापिनी नीरदानां किं त्वं
पक्ष्मान्तवान्तेर्मलिनयमि सुधा वक्रमशुप्रवाहैः । एषा प्रोद्ध-
त्तमत्तद्विकटकषणक्षुण्णविन्ध्योपलानां दावाभेः संप्रवृद्धा म-
लिनयति दिशां मण्डलं धूमलेख्या ॥ ३१ ॥ स्फूर्तं शीतं गतं
क क शिशिरकिरणः कास्ति हेमन्तमासः कैते पानीयपूर्णा
मलिनजलधराः काय विसुत्पमोदः । इत्युच्चैर्जल्पमानैरिव

१ वृक्षविशेषः; (पक्षे) पाटलवर्णानि. २ मायुराणि; (पक्षे)
विकासशालीनि. ३ आपुः. ४ हेमन्ते श्लथः. ५ वसन्ते श्लथः.
६ श्रीभे. ७ जलानाम्.

मुखरमुखैर्भिल्लितैरुपेतो वातौघश्चागतोऽसौ प्रकटितविज-
यस्तम्बचिह्नैर्निदाघः ॥ ३२ ॥

मध्याह्नः ॥ एष सूर्योभुंमंतसो मृगः कुतरुमाश्रितः ।
साधुभोग्यपरिक्षीणो नीचं प्राप्येव सीदति ॥ ३३ ॥ मध्याह्ने
नूनमापोऽपि तिग्मतपोपशान्तये । दधुः कमलनीपत्रमात-
पत्रभिवोपरि ॥ ३४ ॥ दुःमहसंतपमयात्संप्रति मध्यस्थिते
दिवसनाथे । छायामिव वाञ्छन्ती छायापि गता तरुतला-
नि ॥ ३५ ॥ रवेर्मयूखैरभितापितो भुशं विदह्यमानः पथि
तसपांसुभिः । अवाक्फणो जिह्वगतिः श्वसन्महुः फणी म-
यूरस्य तले निपीदति ॥ ३६ ॥ अस्मद्रूपामनिलाशानानां
दत्तो निवासः खलु चन्दनेन । इतीव रोषाद्यजनस्य वायु-
र्व्यशेषयञ्चन्दनमङ्गसंस्थम् ॥ ३७ ॥ स्पृशति तिग्मरुचौ
ककुभः करैर्दयितयेव विजृम्भिततापया । अतनुमानपरिग्र-
हया स्थितं रुचिरया चिरयायिदिनश्रिया ॥ ३८ ॥ तरुण-
तरणितेजःपुञ्जसंतसदेहः पतति जरटखड्गः पल्वले पङ्कलेहः ।
हरिरपि मलितार्था शङ्कया तस्य नीरं न पिबति न च
याति क्लिश्यति प्राप्य तीरम् ॥ ३९ ॥ किरति मिहिरं वि-
ष्वदीचः करानतिवामनी स्थलकमटवदेहच्छाया जनस्य
विचेष्टते । गजपतिमुखोद्दीर्घोर्ण्यैश्च त्रयरेणुभिः शिशिरम-
धुरामेणाः कञ्छश्लीमथिशोरेतः ॥ ४० ॥ भानोः पार्देर्दहन-
परुषैर्दह्यमानान्तराणासुक्तामन्तः किल विटपिनां प्राणपिण्डा
इवामी । गाढोदन्याकुलितमनसो भिन्नचञ्चूपुटान्ताः कोकू-
यन्ते विहगशिशवः कोटराणां मुखेषु ॥ ४१ ॥ वहद्वहलमा-
रुतप्रसरदश्रिखण्डैरिव स्फुरद्दधुमणिमण्डलयुतिवितानकैस्ता-
पिता । विमारि वपुरात्मनः सपदि वासरश्रीरियं चलन्म-
रुमरीचिकासिचयपलवेनाश्रति ॥ ४२ ॥ विशन्तीनां स्नातुं
जघनपरिवेपैर्मृगदृशां यदम्भः संप्राप्तं प्रमदवनवाप्यास्तसुट-
वम् । गभीरे तन्नाभीकुहरपरिणाहोऽध्वनि स्मत्कुङ्कारस्फारि
रचयति निनादं नयति च ॥ ४३ ॥ धत्ते पन्नलादलेष्टुसुरपि
स्वं कर्णतालं द्विपः शण्यस्तम्बरसाश्रियच्छति शिखी मध्येशि-
खण्डं शिरः । मिथ्या लेढि मृगालकोटिरमसाहोद्गुरं शूकरो
मध्याह्ने महिषश्च वाञ्छति निजच्छायामहाकर्दमम् ॥ ४४ ॥
सर्पसारिणि वारिशीतलले विस्यस्तपुष्पोत्करे नीरन्ध्रे कद-
लीवने गुरुदलच्छायाहताकृत्विषि । कर्पूरारुपङ्कपिच्छलघ-
नोत्तुङ्गस्तनालिङ्गिभिः कान्ताकैलिरतैरहो सुकृतिभिर्मध्यंदिनं
नीयते ॥ ४५ ॥ उद्दामद्युमणियुतिव्यतिकरप्रक्रीडकोपैल-
ज्वालाजालजटालजाङ्गलतटीनिष्कूजकोयद्ययः । भौमोधम-
ह्वयमानसूर्यकिरणाः क्रूरप्रकाशा दशामासुःकर्म समापयन्ति
धिगमूर्सेभ्याहश्या दिशः ॥ ४६ ॥ मध्याह्ने हरितो हुता-

शनमुचः कामोऽपि वामभ्रुवां पाटीरद्रवचर्चितां सनतटीमा-
साद्य निद्रायते । एणाः केसरिणोऽपि केसरसटोपान्तश्रिताः
शोरेते छायामङ्गगतां न मुञ्चति तरुवोढा नवोढामिव ॥४७॥
मध्याह्ने चलतालवृन्तमनिलः सर्वात्मना सेवते वारि स्वेद-
मिषेण शीतलवधुवक्षोजमालम्बते । निद्रा नेत्रमुपैति पक्षमु-
गलच्छायाश्रिता देहिनी पान्थानामथ पादयोर्निपतति छा-
यापि मा यात्स्विति ॥४८॥ काश्मर्याः कृतमालमुद्रतदलं
कोयष्टिकधीकते तीराशमन्तकशिम्विचुम्बितसुखा धावन्त्यपः
पूर्णिकाः । दास्युहैस्तिनिशस्य कोटरवति स्कन्धे निलीय
स्थितं वीरुचीडकपोतकूजितमनुकन्दन्यपः कुकुटाः ॥४९॥
स्वे न्ये कर्मणि संनियोज्य सुहृदो भूमिसुगन्मन्त्रिणश्चक्रं
निर्भयमारचय्य भगवान्संप्रासगगोदयः । स्वालोकद्वेषकां-
दिशीयमधुनोत्खातं विचिन्वन्निव ध्वान्तं कापि निर्दोषनर्भ-
म्बरमणिव्योमाग्रमारोहति ॥ ५० ॥ छाया संश्रयते तलं
विटपिनां श्रान्तेव पान्थैः समं मूलं याति सरो जलस्य ज-
डता रलानेव मीनैः सह । आचामत्यह्निमाशुदीधितिरपस्त-
क्षेव लोकैः समं निद्रा गर्भगृहं सह प्रविशति क्लान्तेव का-
न्ताजनैः ॥ ५१ ॥ उष्णालुः शिशिरं निपीदति तरोर्मृगाल-
वाले शिखी निर्मिषोपरिकर्णकारकुसुमान्याशोरेते पटपदाः ।
तमं वारि विहाय तीरनलिनीं कारण्डवः सेवते क्रीडावदम-
निवेशिपञ्जरशुकः क्लान्तो जलं याचते ॥ ५२ ॥ स्कन्धा-
न्मिन्युरयथगण्डकपणव्यासैक्तदानोदकान्मभवन्ते मधुपा म-
होरुहशिरः पुष्पाणि हित्वा भुशम् । लीयन्ते वलभीकुंलाय-
कुहरे निर्सैन्दमते खगा जिह्वालीडवधुमुखो मृगगणश्र-
यासु विश्राम्यति ॥ ५३ ॥ उत्तमोऽयसुरंगमः शिखितलच्छा-
यां समालम्बते वैरं साहजिकं विहाय च शिखी मूलं तरो-
र्गच्छति । याचन्ते च जलं निकुञ्जभवने तृष्णातुराः सारि-
कारुसे वारिणि पङ्कजानि मधुपास्त्वक्त्वा श्रयन्ते लताः ।
॥ ५४ ॥ अङ्गं चन्दनपाण्डु पलवमृदुस्ताम्बूलताम्रोऽधरो
धारायन्नजलाभिषेककलुपे धौताञ्जने लोचने । अन्तः पुष्प-
सुगन्धिरार्द्रकवरी सर्वोङ्गलन्नाम्बरं रामाणां रमणीयतां वि-
दधति ग्रीष्मपारहागमे ॥ ५५ ॥ पान्थानां प्रमदा इव
प्रतिदिनं दैव्यं हृदित्यो युयुर्दयन्ते स्म दिगम्बरा इव नवे
पत्रोञ्जिताः पादपाः । निःश्रामा इव दुःसहा विरहिणां
वाता वजुः सर्वतः पायं पायमिव प्रियाधररसं पाथः पपुः
प्राणिनः ॥ ५६ ॥ अस्वाध्यायाः पिकानां मदनमखसमारम्भ-

१ द्विजान्, २ भयद्रुतम्, ३ शुभम्, ४ सूर्यः, ५ पिबति, ६
उष्णह्यन्तः, ७ मयूरः, ८ त्रमराः, ९ गजवमूहस्य, १० लिप्त-
मदोदकान्, ११ भुजाः, १२ नाटस्थे, १३ निधलम्.

णस्याधिमसो निद्राया जन्मलभं किमपि मधुलिहां कोऽपि दुर्मिक्षकालः । विष्टियांरोत्सुकानां मलयजमरुतां पान्थकान्ताकृतान्तः प्रालेयोन्मूलमूलं समजनि समयः कश्चिदौत्यातिकोऽयम् ॥ ५७ ॥ पत्रच्छायासु हंसा सुकुलितनयना दीर्घिकापात्रिनीनां सौधान्यल्यर्थतापाद्बलभिरिचयद्वेषिपारावतानि । बिन्दुक्षेपाप्पिपासुः परिसरति शिखी भ्रान्तिमद्वारियच्चं सर्वैरुहैः समग्रस्त्वमिव नृपगुणैर्दीप्यते सैतससिः ॥ ५८ ॥

जलकेलिः ॥ निजप्रियमुखआन्त्या हृषणाचुम्बदम्बुजम् । दधाधरा तु शृङ्गेण मीत्कारमकरोन्मुदु ॥ ५९ ॥ ललितमुरसा तरन्ती तरलतरङ्गौघचालितनितम्बा । विपरीतरतासक्ता किमदृश्यते सरसि या सख्या ॥ ६० ॥ एता गुरुश्रेणिपयोधरत्वादात्मानमुद्रोदुमशकुवत्यः । गाढाङ्गैर्बाहुभिरप्सु बालाः क्लेोत्तरं रागवशात्प्रवन्ते ॥ ६१ ॥ अमी शिरीषप्रसवावतंताः प्रशंशिनो वारिनिहारिणीनाम् । पारिप्रवाः स्रोतसि निम्नगायाः शैवाललोलांश्छलयन्ति मीनान् ॥ ६२ ॥ आसां जलास्फालनतत्पराणां मुक्ताफलस्पर्धिषु शीकरेषु । पयोधरोत्सर्पिषु शीथिमाणाः संलक्ष्यते न च्छिद्रुरोऽपि हारः ॥ ६३ ॥ आवर्तशीभा नतनाभिकान्तेभङ्गयो भ्रुवां द्रन्द्वचराः स्तनानाम् । जातानि रूपावयवोपमानान्द्व्यद्वर्तानि विलासिनीनाम् ॥ ६४ ॥ तीरस्थलीवर्हिभिरुत्कलापैः प्रक्षिग्धकैरभिनन्दमानम् । श्रोत्रेषु संमूर्च्छति रक्तमामां गीतानुगं वारिमृदङ्गवाद्यम् ॥ ६५ ॥ संदृष्टवस्त्रेवबलानितम्बेध्विन्दुप्रकाशान्तरितोडुतुल्याः । अमी जलापरितसूत्रमार्गा मौनं भजन्ते रशानकलापाः ॥ ६६ ॥ एताः करोत्पीडितवारिधारा दर्पात्मस्वीभिर्वदनेषु सिक्ताः । वक्त्रेतराग्रैरलकैस्तरुण्यश्रुर्णारुणान्वारिवान्वहन्ति ॥ ६७ ॥ उद्वन्धकेशश्रुतपत्रलेखो विश्लेषिसुक्ताफलपत्रवेष्टः । मनोज्ञ एव प्रमदामुखानामभोविहारकुलितोऽपि वेपः ॥ ६८ ॥ उन्मृष्टपत्राः कलितालकान्ताः कण्ठेषु लम्बा जघनं स्पृशन्तः । स्तनस्थलेष्वाहतिमादधाना गता वधूनां प्रियतां जलौघाः ॥ ६९ ॥ ह्रतोऽङ्गरागस्तिलकं विमृष्टं लब्धान्तरैरिभिरतीव मत्या । सुसंहितेनेति तदा जलानामदाथि मथ्यं न कुचद्वयेन ॥ ७० ॥ निरीक्ष्य वेणीप्रतिविम्बेमेणीदशो भुजंगप्रममावहन्त्यः । पतदुकूलं युतबाहुमूलं शम्पाप्रकम्पाकुलिताः प्रचेलुः ॥ ७१ ॥ अथ स्फुरन्मीनविधूतपङ्कजा विपङ्कतीरस्खलितोर्मिसंहतिः । पयोऽवगाढुं कलहंसनादिनी समाजुहावेव वधूः सुरापगा ॥ ७२ ॥ प्रशान्तघर्माभिभवः शनैर्विवाण्विलासिनीभ्यः परिमृष्टपङ्कजः । ददौ भुजालम्बमिवा-

त्शीकरस्तरङ्गमालान्तरगोचरोऽनिलः ॥ ७३ ॥ गतैः सहावैः कलहंसविक्रमं कलत्रभातैः पुलिनं नितम्बिभिः । मुखैः सरोजानि च दीर्घलोचनैः सुखिभ्यः साम्यगुणाच्चारिणैः ॥ ७४ ॥ विभिन्नपर्यन्तगमीनपङ्कयः पुरो विगाढाः सखिभिर्मरुत्वतः । कथंचिदापः सुरसुन्दरीजनैः मभीतिभिस्तल्पथमं प्रंपदिरि ॥ ७५ ॥ विगाढमात्रे रमणीभिरम्भसि प्रयत्नसंवाहितपीवरोरुभिः । विभिद्यमाना विमसार सारसानुदस्य तीरेषु तरङ्गमंहतिः ॥ ७६ ॥ शिलाघर्षेनांकसदासुरःस्थलैर्द्वहन्नियशैश्च वधूपयोधरैः । तटाभिनीतेन विभिन्नवीचिना रूपेव भेजे कल्पत्वमम्भसा ॥ ७७ ॥ विधूतकशाः परिलोलितस्रजः सुराङ्गनानां प्रविलुप्तचन्दनाः । अतिप्रमशुपाद्विहितागसो मुहुः प्रकम्पमीयुः मभया इवोर्मयः ॥ ७८ ॥ विपक्षचित्तोऽमथना नस्वव्रणास्तिरोहिता विभ्रममण्डनेन ये । हृतस्य शेषानिव कुङ्कुमस्य तान्त्रिकथनीथान्दधुरन्यथा स्त्रियः ॥ ७९ ॥ प्रियेण संग्रथ्य विपक्षसंनिधावुपाहितां वक्षसि पीवरस्तने । स्रजं न काचिद्विद्वहौ जलाविलां वसन्ति हि प्रेम्णि गुणा न वस्तुनि ॥ ८० ॥ असंशयं न्यस्तसुपान्तरक्ततां यदेव रोदुं रमणीभिरञ्जनम् । हृतेऽपि तस्मिन्मलितेन शुक्रतां निरास रागो नयनेषु न श्रियम् ॥ ८१ ॥ द्युतिं वहन्तो वनितावतंसका हताः प्रलोभादिव वेगिमिजलैः । उपमुतास्तत्क्षणयोचनीयतां न्युताधिकाराः सचिवा इवाययुः ॥ ८२ ॥ विपन्नलेखा निरलक्तकाधरा निरञ्जनाक्षीरपि विभ्रताः श्रियम् । निरीक्ष्य रामाः वुधुषे नमश्ररैरलंकृतं तद्वपुषैव मण्डनम् ॥ ८३ ॥ तथा न पूर्वं कृतभूपणादरः प्रियानुरागेण विलासिनीजनः । यथा जलाद्रां नखमण्डनश्रिया ददाह दृष्टीश्च विपक्षयोपिताम् ॥ ८४ ॥ शुभानानाः साम्यरुहेषु भीरवो विलोहहाराश्रलफेनपङ्क्तिषु । नितान्तगौर्यो हृतकुङ्कुमेष्वलं न लेभिरे ताः परभागमूर्तिषु ॥ ८५ ॥ हृदाम्भसि व्यस्तवधूकराहते रवं मृदङ्गध्वनिधीरमुञ्जति । मुहुः स्तनैस्तालसमं समाददे मनोरमं नृत्यमिव प्रवेपितम् ॥ ८६ ॥ श्रिया हसद्भिः कमलानि सस्मितैरलंकृताम्बुः प्रतिमागतैर्मुखैः । कृतामुकल्या सुरराजयोषितां प्रसादसाफल्यमवाप जाह्नवी ॥ ८७ ॥ परिस्फुरन्मीनविधद्वितोरवः सुराङ्गनास्त्रसविलोहदृष्टयः । उपाययुः कम्पितपाणिपलवाः सखीजनस्यापि विलोकनीयताम् ॥ ८८ ॥ भयादिवाश्लिष्य झषाहतेऽम्भसि प्रियं सुदानन्दयति स्समानिनी । अकृत्रिमप्रेमरसाहितैर्मनो हरन्ति रामाः कृतकैरपीहितैः ॥ ८९ ॥ तिरोहितान्तानि नितान्तमाकुलैरपां विगाहादलकैः प्रसारिभिः । ययुर्वधूनां वदनानि तुल्यतां

द्विरेकवृन्दान्तरितैः सरोरुहैः ॥ ९० ॥ करौ धुनाना नवप-
 ल्हावाकृती पयस्सगाधे किल जातसंभ्रमा । सखीषु निर्वाच्य-
 मधाएर्षदूषितं प्रियाङ्गसंश्लेषमवाप मानिनी ॥ ९१ ॥ प्रियैः
 सलीलं करवारिवारितः प्रबुद्धनिःश्रासविकम्पितस्तनः ।
 सविभ्रमाधूतकराप्रपल्लवो यथार्थतामाप विलासिनीजनः
 ॥ ९२ ॥ उदस्य धैर्यं दयितेन सादरं प्रमादितायाः करवा-
 रिवारितम् । मुखं निमीलन्नयनं नतभ्रुवः श्रियं सपत्नीवद-
 नादिवाद्दे ॥ ९३ ॥ विहस्य पाणौ विथुते धृताम्भसि
 प्रियेण वध्वा मदनार्द्रचेतसः । सखीव काञ्ची पयसा घनी-
 कृता बभार वीतोच्चयन्धनंशुकम् ॥ ९४ ॥ निरञ्जने
 साचिविलोकितं दशावयावकं वैपथुरोष्ठपल्लवम् । नतभ्रुवो
 मण्डयति स्र विग्रहे बलिक्रिया चातिलकं तदास्पदम् ॥ ९५ ॥
 निमीलदाकेरलोलचक्षुषां प्रियोपकण्ठं कृतगात्रवैपथुः ।
 निमज्जतीनां श्रसितोद्धतस्तनः श्रमो नु तासां मदनो नु
 पप्रथे ॥ ९६ ॥ प्रियेण सिक्ता चरमं विपक्षतश्चुकोप का-
 चिन्न तुतोष सान्त्वनैः । जनस्य रूढप्रणयस्य चेतमः
 किमप्यमर्षोऽनुनये भृशायते ॥ ९७ ॥ अञ्जलौ जलमधीर-
 लोचना लोचनप्रतिशरीरलाञ्छितम् । आत्मात्तमपि कान्त-
 मुक्षितौ कातरा शफरशङ्किनी जहौ ॥ ९८ ॥ निम्ननाभिकु-
 हरेषु यदम्भः प्लावितं चलदशां लहरीभिः । तद्भवैः कुहुस्तैः
 सुरनार्यैः स्मारिताः सुरतकण्ठरुतानाम् ॥ ९९ ॥ संक्षोभं
 पयसि पुनर्महेशकुम्भश्रीभाजा कुचयुगलेन नीयमाने ।
 विश्लेषं युगमगमद्रथाङ्गनामोरोद्धतः क इव सुखावहः परे-
 षाम् ॥ १०० ॥ किं तावत्सरसि सरोजमेतदारादाहोस्वि-
 न्मुखमवभासते तरुण्याः । संशय्य क्षणमिति निश्चिकाय
 कश्चिद्विबोकेर्वकसहवासिनां परोक्षैः ॥ १०१ ॥ योग्यस्य
 त्रिनयनलोचनानलार्चिर्निर्दग्धस्मरपुतनाधिराज्यलक्ष्म्याः ।
 कान्तायाः करकलशोद्यतैः पयोभिर्वक्त्रेन्दोरकृत महाभिषे-
 कमेकः ॥ १०२ ॥ पर्यच्छे सरसि हतंशुक्ये पयोभिलो-
 लाक्षे सुरतगुरावपत्रपिण्णोः । सुश्रेण्या दलवसनेन वीचि-
 हस्तन्यस्तेन द्रुतमकृताग्निनीमखीवम् ॥ १०३ ॥ नारी-
 भिर्गुरुजघनस्थलाहृतानामास्यश्रीविजितविकारिवाजिजानाम् ।
 लोलत्वादपहरतां तदङ्गारगं संजज्ञे स कलुष आशयो
 जलानाम् ॥ १०४ ॥ सौगन्ध्यं दधदपि काममङ्गनानां
 दूरत्वाद्व्रतमहमाननोपमानम् । नेदीयो जितमिति लज्जयेव
 तासामालोले पयसि महोत्पलं ममज्ज ॥ १०५ ॥ प्रञ्जयैः
 सरभसम्भसोऽवगाहक्रीडाभिर्विदलितयूथिकापिशङ्कैः ।
 आकल्पैः सरसि हिरण्यैर्वधुनामोर्वाभिश्च्युतिशकलैरिव व्य-
 राजि ॥ १०६ ॥ आस्माकी युवतिदशामसौ तनोति च्छा-

येव श्रियमनपायिनीं किमेभिः । मत्स्रैवं स्वगुणपिधानसाम्य-
 मयैः पानीयैरिति विदधाविरेऽञ्जनानि ॥ १०७ ॥ निर्धौते
 सति हरिचन्दने जलौघैरापाण्डोर्गतपरभागायङ्गनायाः ।
 अहाय स्तनकलशद्वयादुपेये विच्छेदः सहृदययेव हारयष्टवः
 ॥ १०८ ॥ अन्वयं गुणममृतस्य धारयन्ती संकुलस्फुरित-
 सरोरुहावतंसा । प्रयोभिः सह सरसी निषेच्यमाणा रक्तत्वं
 व्यधित वधुदशां सुरेव ॥ १०९ ॥ स्नान्तीनां बृहदमलोद-
 विन्दुचित्रौ रेजते रुचिरदशामुरोजकुम्भौ । हाराणां मणिभि-
 रूपाश्रितौ ममन्तादुत्सर्वैर्गुणवदुपपन्नकाम्ययेव ॥ ११० ॥
 आरूढः पतित इति स्वसंभवोऽपि स्वच्छानां परिहरणीय-
 तामुपैति । कर्णभ्यश्च्युतमसितोत्पलं वधुनां वीचीभित्तममु
 यन्निगसुरापः ॥ १११ ॥ दन्तानामधरमयावकं पदानि
 प्रत्यग्रास्तनुमविलेपनां नखाङ्गाः । आनिन्दुः श्रियमधितोय-
 मङ्गनानां शोभायै विपदि सदाश्रिता भवन्ति ॥ ११२ ॥
 कस्याश्चिन्सुखमनु धौतपत्रलेखं व्यातेने सलिलमरावल्भिव-
 नीभिः । किञ्चलकव्यतिकरपिञ्जरान्तराभिश्चित्रश्रीरलमका-
 प्रवलरीभिः ॥ ११३ ॥ अवरिलसिदमम्भः खेच्छयोच्छा-
 लयन्त्या विकचकमलशोभोत्तानहस्तद्वयेन । परिकलित
 इवार्घ्यः कामवापातिथिभ्यः सलिलमिव वितीर्णं बाललीला-
 सुखेभ्यः ॥ ११४ ॥ जलविलुलितवस्त्रव्यक्तनिम्नोन्नताभिः
 परिगततटभूमिस्नानमात्रोत्थिताभिः । कनकरुचिरकुम्भश्रीम-
 दाभोगतुङ्गस्तनविनिहितहस्तस्वस्तिकाभिर्वधुभिः ॥ ११५ ॥
 एतस्याः करिकुम्भसंनिभकुचप्राग्भारपृष्ठे लुटुद्वज्जगर्भज-
 न्द्रमौक्तिकसरश्रीपीमनोहारिणि । द्वादाल्य तरङ्ग एष पतितो
 वेगाद्विलीनः कथं को वान्योऽपि विलीयते न मरमः सीम-
 न्तिनीसंगमे ॥ ११६ ॥

प्रपापालिका । यथोर्ध्वक्षः पिबत्यम्बु पथिको विर-
 लाङ्गुलिः । तथा प्रपापालिकापि धारां वितनुते तनुम्
 ॥ ११७ ॥ अङ्गुल्यग्रनिरोधतस्तनुतरां धारामियं कुर्वती
 कर्कर्या नितरां पयोनिपुणिका दातुं प्रपापालिका । विशि-
 ष्टाङ्गुलिना करेण दशनापीडं शनैः पान्थ हे निस्पन्दोश्चिवि-
 लोचनस्त्वमपि हा जानासि पातुं पयः ॥ ११८ ॥ दूरादेव
 कृतोऽञ्जलिनं तु पुनः पानीयपानोचितो रूपालोकनकौतु-
 कात्प्रचलितो मूर्धानं शान्त्या तृषः । रोमाक्षोऽपि निरन्तरं
 प्रकटितः प्रीत्या न शैत्यादपामक्षुण्णो विधिरध्वगेन विहितो
 वीक्ष्य प्रपापालिकाम् ॥ ११९ ॥ गन्तुं सत्वरमीहसे यदि
 पुनर्व्यालोलवेणीलतां द्रष्टुं वा स्वकुटुम्बिनीमनुदिनं कान्तां
 समुत्कण्ठसे । तत्तुष्यन्नपि सुगन्धमन्थरवलन्नेत्रान्तरुद्धाध्वगा-

मेतां दूरत एव हे परिहर भ्रातः प्रपापालिकाम् ॥ १२० ॥ मध्याह्नेऽतिखरे निदाघसमये तापोऽध्वनो वर्तते शीते कुञ्जतेऽपि विचित्रविटपे भोः पान्थ विश्रम्यताम् । एकाकी च भवानहं च तरुणी शून्या प्रपा वर्तते लज्जेऽहं युवती स्वयं च चतुरो जानासि कालोचितम् ॥ १२१ ॥ कस्येयं तरुणि प्रपा पथिक नः किं पीयतेऽसां पयो घेनुनामथ माहिपं पथिक रं वौरः कथं मङ्गलः । सोमो वाथ शनैश्चरोऽर्मुतमिदं ततेऽधरे दृश्यते भो भोः पान्थ विलाससुन्दर सखे यद्रोचते तस्यिव ॥ १२२ ॥ मध्याह्नं गमय त्यज श्रमजलं स्थित्वा पयः पीयतां मा शन्येति विसुञ्च पान्थ विवशः शीतः प्रपा मण्डपः । तामेव स्मर घस्मरस्मरशरत्रसां निजप्रेथसीं त्व-चित्तं तु न रञ्जयन्ति पथिक प्रायः प्रपापालिकाः ॥ १२३ ॥

श्रीधर्मवायवः ॥ आध्मातोद्धतदायवहिसुहृदः कीर्णो-ध्णोरणूकराः संतप्ताध्वगमुक्तखेदविषमश्वासोष्णसंवादिनः । तृष्णाताजगारायतास्यकुहरक्षिप्रवेशोत्कटा भ्रूमङ्गैरिव तर्ज-यन्ति पचना दग्धस्थलीकज्जलेः ॥ १२४ ॥ कारञ्जी कुञ्ज-यन्तो निजजरटरव्यञ्जितावीरकेशानुत्पाकान्कृष्णलानां पृ-थुसुपिरगताश्रिमिहकान्पाटयन्तः । श्लिष्टीकास्रडरीणां वधि-रितककुम्भं क्षेकृतं खे क्षिपन्तः सिञ्जानाश्रथपत्रकरञ्जणक्ष-णारविणो वान्ति वाताः ॥ १२५ ॥ द्योमव्यालोलसु-क्ताकलधवलगलद्विन्दुसंदोहगर्भान्मोदान्मर्त्ययित्वा दिशि दिशि सुवने भीतिसुद्भावयन्तः । एते रक्षोमगक्षीगतलुलि-तमदक्षोभसंस्मरूक्षा वाताः पातालकुक्षिस्थितमपि सरिलं तर्क्षणाद्भक्षयन्ति ॥ १२६ ॥

श्रीधर्मपथिकाः ॥ सर्वोशारुधि दग्धवीरुधि सदा सा-रङ्गबद्धकुपि क्षामक्षमारुहि मन्दमुन्मथुलिहि स्वच्छन्दकुन्द-दुहि । शुष्यत्सोतसि तप्तभूमिरजसि ज्वालायमानार्णसि श्रीधमे मासि तताक्रेतेजसि कथं पान्थ व्रजञ्जीवसि ॥ १२७ ॥ वाताकीर्णविशीर्णवीरणतृणश्रेणीज्ञानकारिणि श्रीधमे सोध्मणि चण्डसूर्यकिरणप्रकाशयमानाम्भसि । चित्तारोपितकामिनीसु-खशशिज्योत्स्नाहृतह्लातन्त्यो मध्याह्नेऽपि सुखं प्रयान्ति प-थिकाः स्वं देशमुत्कण्ठिताः ॥ १२८ ॥ श्रीधोमध्मोपशुष्य-त्ययसि बकभयोद्धान्तपाटीनमाजि प्रायः पङ्केकमात्रं गतवति सरसि स्वल्पतोये लुटित्वा । कृत्वा कृत्वा जलाद्राकृतमुरसि जरत्कर्पटाद्यं प्रपायां तोयं जन्धापि पान्थः पथि वहति ह-हाहेति कुर्वन्पिपासुः ॥ १२९ ॥ आन्त्यञ्चीकारचक्रभ्रम-भरितघटीयन्नचक्रप्रमुक्तस्रोतः-पूर्णप्रणालीपथसरणिशिरासारि

सात्कारि वारि । कौपं पान्थाः प्रकामं शितमणिसुसलकार-विस्कारधारं विक्षिप्तशुण्णसुक्ताकणनिकरनिभासारपातं वि-वन्ति ॥ १३० ॥

वर्षावर्णनम्.

चलद्वलाकादशनाभिरामः परिस्रवद्वारिमदाभ्युधारः । आहन्यमानस्तडिदङ्कुशेन स्मरस्य दध्वान घनद्विपन्द्रः ॥ १ ॥ या कामिनी सा यदि मानिनी स्यात्स्मरस्य राज्ञो ह्यपराधिनी स्यात् । इतीव दण्डं किमु ताडयतेऽसौ कादम्बिनी काम-नृपस्य दह्का ॥ २ ॥ चन्द्रविम्बरविचिम्बतारकामण्डलानि घनभेद्यडम्बरैः । भक्षितानि जलदोद्रेषु तद्रोदनध्वनिरिवेष गर्जितम् ॥ ३ ॥ निद्रितस्य बत शम्बरद्विषो जागराय किमु वारिवाहकः । ऊर्जितं दधदतीव गर्जितं संभ्रमभ्रमसि संभ्रमाद्ययो ॥ ४ ॥

वर्षासमयस्वभावाख्यानम् ॥ शीतलादिव संवस्रं प्रावृषण्णान्नभस्वतः । नभो बभार नीरन्ध्रं जीमूतकुलकम्ब-लम् ॥ ५ ॥ स्फुरन्तः पिङ्गलाभामो धरण्यामिन्द्रगोपकाः । सरक्तवान्तपान्थस्त्रीजीवा इव चकाशिरैः ॥ ६ ॥ पतत्य-विरतं वारि नृत्यन्ति च कलापिनः । अद्य कान्तः कृ-तान्तो वा दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ ७ ॥ उक्कण्ठयति मे-घानां माला वर्गं कैलापिनाम् । युनां चोत्कण्ठयत्यद्य मा-नसं मकरध्वजः ॥ ८ ॥ अस्थिरमनेकरागं गुणरहितं नित्य-दुःप्रापम् । प्रावृषि सुरेन्द्रचापं विभाज्यते युवतिचित्तमिव ॥ ९ ॥ नन्दयति कस्य न मनः सबलैर्धनधूलिधूसरच्छा-यैः । आक्रम्य पुत्रकैरिव मलिनीकृतमम्बरं जलदैः ॥ १० ॥ आयाताः सखि वर्षा वर्षादपि यासु वासरो दीर्घः । दिशि-दिशि नीरतरङ्गो नीरैतरङ्गो ममापि हृदयेशः ॥ ११ ॥ ग-र्जति वारिदपटले वर्षति नयनारविन्दमवलायाः । भुजवलिम्ब-लसेके विरहलता पल्वं सूते ॥ १२ ॥ अतिशयितकदम्बोऽयं मोदकदम्बानिलो वहति । विद्यदम्बुदमेदुरितं मे दुरितं पश्य नागतो दयितः ॥ १३ ॥ शमयति जलधारधारा चातकयूनां तृपं चिरोपनताम् । क्षपयति च वधुलीचनजलधारा कामिनां प्रवासरुचिम् ॥ १४ ॥ आस्ताद्य निर्विशेषं विरहिवधूनां सु-दूनि मांसानि । करकामिषेण मन्ये निधीवति नीरैर्दोऽस्थीनि ॥ १५ ॥ वर्षासु जाता नवयौवनश्रीराशावधुः प्रौढपयोधरा-भूत् । पुष्पोद्गमोऽजायत मालतीनां बभूवुरस्पृश्यतमास्तडिन्यः

१ पानीयशालिका. २ जलम्; (पक्षे) क्षीरम्. ३ जलानि; (पक्षे) सोमादिवासराः. ४ उदकम्; (पक्षे) पीयूषम्.

१ ऊर्ध्वं कण्ठो यस्य ताट्टं करोति. २ मयूराणाम्. ३ विर-तमुरतरागः. ४ मेघः; (पक्षे) निगता रथा दन्ता यस्य. दन्तानाम-भावादतिचर्बेणासमर्थः संरत्यजतीति भावः.

॥१६॥ वसन्तविश्लेषमपारयन्त्या भुवो निदाघसरतापशा-
न्त्यै । आशावयस्माभिरुदाह्रियन्ते पयोदनीलोत्पलपलवानि-
॥ १७ ॥ घनोद्यमे गाढतमेऽन्धकारे न कोऽपि निर्णोतुमहः
शशाक । स्पृशन्मुहुः किंतु करेण नाभीसरोजमभीरकुलाधि-
नाथः ॥ १८ ॥ कामेन कामं प्रहिता जवेन प्रावृट् चचाल
त्रिजगद्विजेतुम् । किं चन्द्रबिम्बं दधि भक्षयन्ती संधार-
यन्ती हरितः शुभाय ॥ १९ ॥ निरीक्ष्य विद्युन्नयनैः पयो-
दो सुखं निशायामभिसारिकायाः । धारानिपातैः सह किं नु
वान्तश्चन्द्रोऽयमित्यार्ततरं रैरास ॥ २० ॥ सजलजलधरं
नभो विरेजे विवृतिमियाय रुचिस्तडिलतानाम् । व्यवहित-
रतिविग्रहैर्वितेने जलगुरुभिः स्तनितैर्दिगन्तरेषु ॥ २१ ॥
परिसुरपतिमुद्युधाम सद्यः ससुपदधन्मुकुलानि मालतीनाम् ।
विरलमपजहार बद्धविन्दुः सरजसतामवनेरपां निपातः ॥२२॥
प्रतिदिशमभिगच्छतामिमृष्टः ककुभत्रिकासुसुगन्धनानिलेन ।
नव इव विवभौ स चित्तजन्मा गतधृतिराकुलितश्च जीव-
लोकः ॥ २३ ॥ व्यथितमपि भृशं मनो हरन्ती परिगतज-
म्बुफलेपभोगदृष्ट्या । परधृतयुवतिः स्वनं वितेने नवनवयो-
जितकण्ठरागरम्यम् ॥२४॥ अभिमवति मनः कदम्बवायी
मदमधुरं च शिखण्डिनां निनादे । जन इव न धृतेश्चचाल
जिष्णुर्नहि महतां सुकरः समाधिभङ्गः ॥ २५ ॥ धृतविस्-
वलयवाविर्हन्ती कुसुद्वनैकदुकूलमात्तवाणा । शरदमल-
तले सरोजपाणौ घनसमयेन वधूरिवालम्बे ॥ २६ ॥ स-
मदशिखिरुतानि हंसनादैः कुसुद्वनानि कदम्बपुष्पवृष्ट्या ।
प्रियमतिशयिनीं समेत्य जन्मुगुणमहतां महते गुणाय
योगः ॥ २७ ॥ सरजसमपहाय केतकीनां प्रसवसुपान्तिक-
नीपरेणुक्रीणम् । प्रियमधुरसनानि षट्पदाली मलिनयति
स्व विनीलवन्धनानि ॥ २८ ॥ सुकुलितमतिशय्य बन्धुजीवं
धृतजलविन्दुषु शाद्वलस्थलीषु । अविरलयुषुः सुरेन्द्रगोपा वि-
कचपलाशचयप्रियं समीयुः ॥२९॥ रटतु जलधरः पतन्तु
धाराः स्फुरतु तडिन्मरुतोऽपि वान्तु शीताः । इयमुरसि
महौषधीं च कान्ता निखिलभयप्रतिघातिनी स्थिता मे ॥३०॥
स्फुरदधीरतडिन्नयना सुदुः प्रियमिवागलितोरुपयोधरा ।
जलधरावलिरप्रतिपालितस्वसमयासमयाज्जगतीधरम् ॥३१॥
गजकदम्बकमेचकमुच्चैर्नभसि वीक्ष्य नवाम्बुदमम्बरे । अ-
भिससार न वलभमङ्गना न चकमे च कमेकरसं रहः ॥३२॥
अनुययी विविधोपलकुण्डलुतवितानकसंवलितोऽशुकम् ।
धृतधनुर्वलयस्य पयोसुचः शबलिमा वलिमानसुषो वपुः
॥ ३३ ॥ द्रुतसमीरचलैः क्षणलक्षितव्यवहिता विटपेरिव

मञ्जरी । नवतमालनिभस्य नभस्तरोरचिरोचिरोचत वा-
रिदैः ॥३४॥ पटलमम्बुसुचां पथिकाङ्गना सपदि जीवितसं-
शयमेध्यती । सनयनाम्बुसखीजनसंभ्रमाद्रिधुरबन्धुरधन्धुरमै-
क्षत ॥ ३५ ॥ प्रवसतः सुतरामुदकम्पयद्विदलकन्दल-
कम्पनलालितः । नमयति स्म वनानि मनस्विनीजनमनो-
नमनो घनमारुतः ॥ ३६ ॥ जलदपङ्क्तिरनर्तयदुन्मदं कल-
विलापि कलापिकदम्बकम् । कृतसमार्जनमर्दलमण्डलध्वनि-
जया निजया स्वनसंपदा ॥३७॥ नवकदम्बरजोरुणिताम्ब-
रैरधिपुरंश्रि शिलीन्प्रसुगन्धिभिः । मनसि रागव्रतामनुरागिता
नवनवा वनवायुभिरादधे ॥ ३८ ॥ शमिततापमपोढमहीरजः
प्रथमविन्दुभिरम्बुसोऽम्भसाम् । प्रविरलेरचलाङ्गनमङ्गना-
जनसुगं न सुगन्धि न चकिरे ॥ ३९ ॥ द्विरदन्दतवलक्ष-
मलक्ष्यत स्फुरितभृङ्गमृगच्छवि केतकम् । घनघनौघविघट्ट-
नया दिवः कुशशिखं शशिखण्डमिव च्युतम् ॥ ४० ॥ द-
लितमौक्तिकचूर्णविपाण्डवः स्फुरितनिर्झरशीकरचारवः । कु-
टजपुष्पपरागकणाः स्फुटं विदधिरं दधिरणुविडम्बनाम् ॥४१॥
नवपयःकणकोमलमालतीकुसुमसंततिसंततसङ्गिभिः । प्रच-
लितोडुनिमैः परिपाण्डिमा शुभरजोभरजोऽलभिराददे ॥४२॥
निजरजः पटवाममिवाकिरद्रुतपटोपमवारिसुचां दिशाम् । प्रि-
यवियुक्तवधूजनचेतसामनवनी नवनीपवनावलिः ॥ ४३ ॥
प्रणयकोपधृतोऽपि पगञ्जुखाः सपदि वारिधरावभीरवः । प्र-
णयिनः परिरञ्जुमथाङ्गना ववलिरं वलिरं वितमध्यमाः ४४
विगतरागगुणोऽपि जनो न कश्चलति याति पयोदनमस्वति ।
अभिहितेऽलभिरैवमिवोच्चकैरनरुते नरुते नवपलवैः ॥४५॥
प्रौढमौक्तिकरुचः पयोसुचां विन्दवः कुटजपुष्पबन्धवः ।
विद्युतां नभसि नाट्यमण्डले कुर्वते स्म कुसुमाञ्जलिश्रियम् ॥
४६ ॥ महीमण्डलीमण्डपीभूतपाथोधरारब्धहर्षासु वर्षासु
सद्यः । कदम्बे प्रमून् प्रमूने सरन्दो मरन्दे मिलिन्दो मिलिन्दे
मदोऽभूत् ॥ ४७ ॥ उन्निद्रकन्दलदलान्तरलभ्यमानगुञ्ज-
न्मदान्धमधुपे घनमेघकाले । स्वप्नेऽपि यः प्रवसति प्रविहाय
कान्तां तस्मै विषाणरहिताय नमो वृषाय ॥ ४८ ॥ घनस-
मयमहीभृत्पत्तनस्खाम्बरस्य त्रिभुवनपतिचापं गोपुरत्वं प्र-
पेदे । अपि विरसवचोभिः प्राप्तपङ्कामिषेकाः कुकवय इव
भेकाः खेदयन्ति स्म लोकान् ॥ ४९ ॥ घनतरघनवृन्दच्छा-
दिते व्योम्नि लोके सवितुरथ हिमांशोः संकथैव व्यरंसीत ।
रजनिदिवसभेदं मन्दवाताः शशंसुः कुसुदकमलगन्धानाह-
रन्तः क्रमेण ॥ ५० ॥ घनतरघनवृन्दच्छादिते व्योम्नि
लोके सवितुरथ हिमांशोः संकथैव व्यरंसीत् । विरहमुभय-
न्ती संगमं चापि भर्त्रा रजनिदिवसभेदं चक्रवाकी शशंस

॥ ५१ ॥ अथ नभसि निरीक्ष्य व्यासदिक्चक्रवालं सजल-
जलदजालं प्राप्तहर्षप्रकर्षः । विहितविपुलवर्हाडम्बरो नील-
कण्ठो मदमुदुकलकण्ठो नाट्यमङ्गीचकार ॥ ५२ ॥ अ-
भिनववयसश्रीशालिनि क्ष्मातलेऽस्मिन्नतिशयपरमागं भेजिरे
जिष्णुगोपाः । कुवलयशयनीये मुग्धमुग्धेक्षणया मणय इव
विमुक्ताः कामकेलिप्रमङ्गान् ॥ ५३ ॥ मलिनहुतमुग्धुम-
श्यामैर्दिशो मलिना घमैरविरलतृणश्यामा भूमिर्नवोद्गतक-
न्दलैः । सुरतसुभगो नूनं कालः स एष समागतो मग्ण-
शरणा यस्मिन्नेते भवन्ति वियोगिनः ॥ ५४ ॥ क्षैपां क्षै-
मीकृत्य प्रथममपहल्याम्बु सरितां प्रताप्योर्वा कृत्वा तं रुग्ण-
नमुच्छोष्य सकलम् । क्रमं प्रत्युष्णांशुर्गत इति तदन्वेषण-
परान्तैर्दिदीपालोका दिशि दिशि चरन्तीव जलदाः ॥ ५५ ॥
मेघाटोपैः स्तनितसुभगं वीक्ष्य खं हस्तिदन्तैः कृत्वा भिक्त्वा
नुपरिसदं चामरैश्छाद्यन्वा । कर्पूरैस्ता मृगमदरसैर्भूमि-
मालिष्य शेते भैहे चर्मण्युरसि दयिताबाहुस्तुः पुलिन्दः
॥ ५६ ॥ उपैति घनमण्डली नदति नीलकण्ठावली तडि-
हमति सर्वतो वहति केतकीमारुतः । इतोऽपि यदि नागतः
प्रियतमो नु मन्वेऽधुना दधाति मकरध्वजखुटितशिञ्जिनीकं
धनुः ॥ ५७ ॥ दिशां हाराकाराः शमितशमभाराः शमव-
तामसूचिभंचाराः कृतमदविकाराश्च शिखिनाम् । हताश्व-
व्यापारास्तुहिनकणसारा विरहिणीमनःकीर्णाङ्गाराः किरति
जलधारा जलधरः ॥ ५८ ॥ देवैर् वर्षत्यशनपवनव्यापृता व-
ह्निहेतोर्गोहादेहं फलकनिचितैः सेतुभिः पङ्कभीताः । नीप्र-
प्रान्तानविरलजलान्पाणिभिसाडयित्वा शूर्पेच्छत्रस्थमितशि-
रसो योपितः संचरन्ति ॥ ५९ ॥ आकर्ण्य स्मरयौवराज्य-
पटहं जीमूतधीरध्वनिं नृत्यकेकिकुटुम्बकस्य दधतं मन्दां
सुदङ्गक्रियाम् । उन्मीलन्नवनीलकन्दलदलव्याजेन रोमाञ्चिता
हर्षेणैव समुत्थिता वसुमती दधे शिलीन्ध्रध्वजान् ॥ ६० ॥
वज्रेण त्रिजगत्पतेर्वलरिपोरच्छिन्नपक्षाः पुरा ये भीता निम-
मञ्जुरन्धिजठरं तांलूनपक्षान्गिरीन् । आश्वास्य व्रणदुःखजां
शमयितुं तेषामुदग्रव्यथामुत्तस्थुजलदच्छलेन जलधेरुध्व-
ऽम्भसः पर्वताः ॥ ६१ ॥ मन्दं मुद्रितपांशवः परिपतञ्ज-
कारिश्चञ्चलमरुद्वेनध्वस्तकुटीरकाग्रनिपतच्छिद्रेषु लब्धान्तराः ।
कर्मव्यग्रकुटुम्बिनीकुचतस्खेदच्छिदः प्रावृषः प्रारम्भे निप-
तन्ति कन्दलदलोहासाः पयोबिन्दवः ॥ ६२ ॥ किञ्चिन्नु-
द्रितपांशवः शिखिकुलैरुत्कण्ठमालोकिता जीर्णावासरुदहरि-
द्रगृहिणीश्वासानिलैर्जर्जराः । एते ते निपतन्ति नूतनघन-

प्रावृष्टभरारम्भिणो विच्छाशीकृतविप्रयुक्तनितावक्त्रेन्दवो
बिन्दवः ॥ ६३ ॥ कालं नीलबलाहकं मतडिति प्रीतिप्रदे
वर्हिणामाश्रयं कथयामि वः शृणुत भो यद्ब्रुतमस्मद्गृहे ।
सोभाग्यव्ययशङ्क्येकशयने कान्ताप्रियाभ्यामहो मानिभ्यां
वत रात्रिमेव सकलां चीर्णं प्रवासित्रतम् ॥ ६४ ॥ उत्कृष्टा-
नुनसर्जवासितवह्न्योरस्यस्वञ्चानिलोप्रेक्ष्योलत्स्वलितेन्द्रनील-
शकलसिग्धाम्बुदश्रणयः । धारासिक्तवसुंधरासुरभयः प्रा-
सास्त एवाधुना घर्मांभोविगमगमव्यतिकरश्रीवाहिनो वा-
सराः ॥ ६५ ॥ आच्छन्ने क्षितितेजसी मनसिजव्यापारमेयं
मनः स्वाम्ना च ह्यमेतदग्नि दशमं द्रव्यं परंपां तमः ।
कालाकाशदिशां निरस्तमधुना नामापि वर्षागमे द्रव्यं वारि
गुणश्च वारिदरवः कर्मापि वारिक्रिया ॥ ६६ ॥ आसारेण
न हर्म्यतः प्रियतमैर्यातुं वहिः शक्यते शीनोत्कम्पनिमित्त-
मायतदृशा गाढं सरालिङ्गने । जालैः शीकरशीनलैश्च म-
रुतो रत्यन्तखेदच्छिदो धन्यानां वत दुर्दिनं सुदिनतां याति
प्रियासंगमे ॥ ६७ ॥ उद्योगः क्षयमेति हन्त सहसा जाड्यं
समुज्ज्वलते मित्रस्यापि च दर्शनं भवति नो किंवाव्यदाच-
क्ष्महे । यद्योऽकस्पृहणीयतां गतमभूत्तज्जीवने व्यर्थतां प्राप्तं
येन दुनोति तन्मम मनो दुर्द्वैतवदुर्दिनं ॥ ६८ ॥ सर्व-
त्रोद्गतकन्दला वसुमती वृद्धिर्जलानां परा जातं निष्कमलं
जगत्सुमलिनैर्लब्धा घनैरुन्नतिः । सर्पन्ति प्रतिमन्दिरं द्विर-
सनाः संत्यक्तमार्गो जनो वर्षाणां च कलेश्च भंप्रति जय-
त्येकैव राज्यस्थितिः ॥ ६९ ॥ नैतद्धारिदगर्जितं रतिपतिः
प्रस्थानदङ्कारवो नैते वारिधराः सवन्मदजलास्तस्मिन्धुरा-
प्रोद्गुराः । नैपा विदुदियं विभाति रुचिरा तच्चन्द्रहासप्रभा
मन्यं मानिनि मानदुर्गमधुना जेतुं किमायात्यसौ ॥ ७० ॥
दृष्ट्वाडम्बरमम्बरे घनकृतं सौद्रामिनीनतकीतृत्यारम्भमुदङ्ग-
मङ्गलरवं ध्रुवा च तदर्जितम् । पुण्यपुष्पभरानताङ्गणत-
रुस्कन्धावसहायसक्त्राणाकर्णनसोत्सवप्रियतमं पान्था ययु-
र्मन्दिरम् ॥ ७१ ॥ सन्नन्वेव निरन्तरं निवसतिभिन्नाघना-
लोकनं पन्थाः पङ्कसमाकुलः कलुषता वारां सदा हुदि-
नम् । एवं यद्यपि दूषणानि तदपि स्वर्भूजनेहासकृतसस्यो-
त्यत्तिनिमित्तैकगुणतः प्रावृष्टं प्रोदे यशः ॥ ७२ ॥

दोलाकेलिः ॥ सौकर्यमिन्द्वीवरलोचनानां दोलासु
लोलासु यदुल्लाम । यदि प्रसादाद्भते कवित्वं जानाति
तद्वर्णयितुं मनोभूः ॥ ७३ ॥ प्रमथं पादौ विहितस्थि-
तीनां दोलासु लोलांशुकपल्लवानाम् । मनोरथानामपि यत्र
गम्यं तद्गुणमापुः सुदृशां युवानः ॥ ७४ ॥ उन्नम्य दूरं
सुदुरानमन्त्यः कान्ताः शश्वीभूतनितम्बिन्मन्वाः । दोलावि-

१ रात्रिम्, २ कृशां कृत्वा, ३ तडिदव दीपस्तस्यालोकः, प्र-
काशस्तैः

लासेन जितश्रमत्वात्प्रकर्षमापुः पुरुषायितेषु ॥ ७५ ॥ दृशा
विदधिरं दिशः कमलराजिनीराजिताः कृता हसितरोचिषा
हरति चन्द्रकावृष्यः । अकारि हरिणीदृशः प्रबलदण्डकप्र-
स्फुरद्भुविपुलरोचिषा वियति वियुतां विभ्रमः ॥ ७६ ॥
प्रत्यासन्नमुखी कराम्बुजयुगप्रक्षेलेलिता प्रङ्खिकामारुख्येयमुदस्त-
हारलतिकार्याविद्वत्तुङ्गस्तनी । दृष्टादृष्टसुखा गतागतवशा-
दालोलमानांशुका तन्वङ्गी गगने करोति पुरतः शातहृदं
विभ्रमम् ॥ ७७ ॥

चर्वावायवः ॥ एते ते दुरतिक्रमक्रममिलद्धर्मोर्मिमर्भ-
च्छिदः कादम्बेन रजोभरेण ककुभो रुन्धन्ति द्रञ्जानिः ।
गाढारम्भनिगदनीरदधटासंघटनीलीभवद्योमक्रोडकटाह-
पातुकपयोवेणीकणग्राहिणः ॥ ७८ ॥ धाराधौतं धुनानाः ॥ ९० ॥ रात्रौ
शशधरधवलं केसरं केतकीनां कैलासे किंनरीणां चलदल-
कलतालासलीलां दधानाः । आमूलं मानिनीनां मनसि
विनिहितं मानमुन्मूलयन्तो वान्त्येते वारिवाहव्यतिकरशि-
शिः प्रावृषेप्याः समीराः ॥ ७९ ॥ गोकर्णं गाहमानाः
पृथुतरपृषतग्राहिणः शंवरौघानाकर्षन्तो दिग्गन्तानपि च वि-
दधतः कन्दलीसुप्रचारान् । एते धावन्ति वार्धश्रवसमुद-
नुर्धारयन्तः समन्तादावृष्यन्तोऽभ्रवीथिं वनमिव शवरभ्रा-
न्तिभाजोऽभ्रुवाहाः ॥ ८० ॥

चर्वापथिकाः ॥ उपरि पयोधरमाला दूरे दयिता
किमेतद्वापतितम् । हिमवति दिव्यौषधयः कोपाविष्टः फणी
शिरसि ॥ ८१ ॥ उपरि घनं घनपटलं तिर्यग्गिरयोऽपि
नार्तितमयूराः । क्षितिरपि कन्दलधवला दृष्टिं पथिकः क
पातयतु ॥ ८२ ॥ किं गतेन यदि सा न जीवति प्राणिति
प्रियतमा तथापि किम् । इत्युदीक्ष्य नवमेघमालिकां न प्र-
याति पथिकः स्वमन्दिरम् ॥ ८३ ॥ शिखिनि कूजति गर्जति
तोयदे स्फुटति जातिलताकुसुमाकरं । अहह पान्थ न
जीवति ते प्रिया नमसि मासि न यासि गृहं यदि ॥ ८४ ॥
रसति तरुणीकेशश्यामे पयोभृति निर्भरं स्फुटति चपले
वारंवारं क्षणद्युति तेजसि । उपगुरुजनं मन्ये देन्यात्परा-
ञ्छुस्वसुसया निभृतनिभृते मन्दोच्छ्वासं तथा वत रुधते
॥ ८५ ॥ निशीथे लीनानां शटिति तडितां वीक्ष्य विषयं
घनानामामोर्गं रसिकपथिकेनोन्मुखदृशा । न गीतं सो-
त्कण्ठं न च रुदितमुत्कण्ठतरलं न मुक्ता निःश्रवाः
स्फुरद्भुतमत् किं तु हृदयम् ॥ ८६ ॥ यथा रन्ध्रं व्योम्न-
श्चलजलदधूमः स्थगयति स्फुलिङ्गानां रूपं दधति च
यथा कीटमणयः । यथा विद्युज्ज्वालोल्लसितपरिपिङ्गाश्च
ककुभस्तथा मन्ये लग्नः पथिकतरुखण्डे स्मरदवः ॥ ८७ ॥

वर्हीं रौति बका रटन्ति तडितो आम्यन्त्यतिव्या-
कुला विक्रेशन्ति घना घना च विलपत्युच्चैर्बलाकाव-
लिः । आत्मानं मरुतः क्षिपन्ति सलिलासारः पतत्यग्रतो
मुक्त्वा प्रावृषि साहसैकरसिके याति प्रियामध्वगे ॥ ८८ ॥
नृत्यच्चन्द्रकिणं कण्ठमधुलिहि श्यामायमानक्षितौ धीरध्वान-
पयोमुचि प्रविलसत्सौदामिनीदामनि । धाराम्भःकणवाहिशी-
तमरुति प्राणान्पयोदागमे हाहा हासति मुग्धिका नववधू-
रित्वध्वगः क्रन्दति ॥ ८९ ॥ श्रुत्वा बालमृगीविलोलनयना
शब्दं घनानां पुरा भीला वक्षसि संश्रितापि निशिडं भूयः
समालिङ्गति । या वन्नादपहृत्य रोपितवती कण्ठे भमैवा-
ननं सा द्रक्ष्यत्यधुना कथं नु विरहे बाळा पयोदावलीम्
पान्थेनात्मविद्योगदुःखपिशुनं गीतं तथोकण्ठया । आस्तां
जीवितहारिणः प्रवसनालापस्य संकीर्तनं मानस्यापि जला-
ञ्जलिः सरमसं लोकेन दत्तो यथा ॥ ९१ ॥ ग्रामेऽस्मिन्प-
थिकाय पान्थ वसतिर्नैवाधुना दीयते रात्रावत्र विहारमण्ड-
पतले पान्थः प्रसुप्तो युवा । तेनोद्गीय स्वलेन गर्जति घने
स्मृत्वा प्रियां तत्कृतं येनाद्यापि करङ्कदण्डपतनाशङ्की जन-
स्तिष्ठति ॥ ९२ ॥ भ्रातः पान्थ कुतो भवान्नगरतो वार्ता
नवा वर्तते बाढं ब्रूहि युवा पयोदसमये त्यक्त्वा प्रियां
जीवति । सत्यं जीवति जीवतीति कथिता वार्ता मयापि
श्रुता विस्तीर्णा पृथिवी जनोऽपि विविधः किं किं न संभा-
व्यते ॥ ९३ ॥ धीरं वारिधरस्य वारिकिरतः श्रुत्वा निशीथे
ध्वानं दीघोच्छ्वासमुदश्रुणा विरहिणीं बाळां चिरं ध्यायता ।
अध्वन्येन विमुक्तकण्ठकरुणं रात्रौ तथा क्रन्दितं ग्रामीणैः
पुनरध्वगस्य वसतिर्ग्रामे निषिद्धा यथा ॥ ९४ ॥ भ्रातः
पान्थ प्रसीद प्रतिविरम समुत्सृज्य बाळामकण्ठे गन्तुं
बाण्णाम्बुपूरुप्लुतनयनमुखीं प्रेयसीं ते न युक्तम् । वृत्तं ग्रामे-
ऽतिकष्टं यदिह गृहपतेः प्रोपितस्य प्रियाया मुक्ताकन्दास्त-
देतान्सलिलवितरणे निर्गताल्पशय बन्धून् ॥ ९५ ॥ भद्रात्र
ग्रामके त्वं वससि परिचयस्तेऽस्ति जानासि वार्तामस्मिन्न-
ध्वन्यजाया जलधररसितोत्का न काचिद्विपन्ना । इत्थं पान्थः
प्रवासावधिदिनविगमापायशङ्की प्रियायाः पृच्छन्वृत्तान्तमा-
रास्थितनजिभवनेऽप्युत्काले न प्रयाति ॥ ९६ ॥

चर्वापथिकामिनी ॥ अदृष्टपूर्वमस्माभिर्यदेतद्दृश्य-
तेऽधुना । विषं विषधरैः पीतं मूर्छिताः पथिकाङ्गनाः
॥ ९७ ॥ सखि हे पश्य रसमयं जलधरसमयं समुन्नद्धम् ।
विलसति कापि बलाका कापि बलाका सुदं धते ॥ ९८ ॥
शिशिरसीकरवाहिनि मारुते चरति शीतभयादिव सत्वरः ।

मनसिजः प्रविवेश वियोगिनीहृदयमाहितशोकहुताशनम् ॥ ९९ ॥ एष्यन्त्यवश्यमधुना हृदयाधिनाथा मुग्धा मुधा कुरुत मा विविधं विलापम् । इत्थं शशंसुरिव गर्जितकैतवेन पाथोधराः पथिकपङ्कजलोचनाभ्यः ॥ १०० ॥ आकर्णितानि रसितानि यया प्रसर्पत्यनुम्राजरथनिःस्वनमोदराणि उच्चै रणच्चरणनूपुरया पुरन्ध्या क्षिप्रं प्रियं कुपितयापि तयाभिससे ॥ १०१ ॥ प्रणतिभिरपि पत्युः प्रार्थनाभिश्च सख्याः क्षणमपि न मनस्तो मानिनी मानमौञ्जत् । तमसमशरशस्त्रीभूतगानप्रकारः फणिनमिव शिखण्डी किं न खण्डीचकार ॥ १०२ ॥ नभसि जलदलक्ष्मीं मासया वीक्ष्य दृष्टया प्रवससि यदि कान्तेत्यर्धमुक्त्वा कथंचित् । मम पटमवलम्ब्य प्रोलिखन्ती धरित्रीं तदनु कृतवती सा यत्र वाचो निवृत्ताः ॥ १०३ ॥ विरमत घनाः किं वो वृष्टया मुधैव विस्पृष्टया व्रजत ककुभं कामप्यन्यां मनोरुचिरामतः । न तदिह वनं नद्यौ मार्गो न तच्च धरातलं विरहगलितैस्तन्या यन्न श्रुतं नयनाम्बुभिः ॥ १०४ ॥ प्रसरदलकाकीर्णं कर्णे न केकिरुतं श्रुतं श्रसितविजितो वातो प्रातो न वा कुटजोत्कटः । न च परिचितासावासंपत्स्मृताश्रुणि लोचनं तदपि किमपि प्रावृट्श्यामा धुनोति वियोगिनीः ॥ १०५ ॥ मेधैर्व्यामि नवान्बुभिवसुमती विद्युलताभिर्दिशो धाराभिर्गगनं वनानि कुटजैः पूर्यता निम्नगाः । एकां घातयितुं वियोगविधुरां दीनां वराकीं स्त्रियं प्रावृट्काल हताश वर्णय कृतं मिथ्या किमाडम्बरम् ॥ १०६ ॥ वाता वान्तु कदम्बरेणुशबला नृत्यन्तु सर्पद्विपः सोत्साहा नववारिर्भगुरवो मुखन्तु नादं घनाः । मग्नां कान्तविद्योगशोकजलधौ मां वीक्ष्य दीनाननं विद्युत्किं स्फुरसि त्वमप्यकरुणे स्त्रीत्वे समाने मति ॥ १०७ ॥ अम्भोवाहसुरद्विपो निवसनं ध्वान्ताद्रिद्विष्यौषधी कन्दर्पस्य विलासचम्पकधनुर्वीपालतामञ्जरी । लेखा व्योमकपोले विरचिता चामीकरस्य स्फुरद्भ्रमः पान्धवविलासिनीजनमनःकम्पाय शम्पामवत् ॥ १०८ ॥ श्रुत्वा तन्ध्या निशीथे नवधनरसितं विश्वधाङ्गं पतित्वा शय्यायां भूमिपृष्ठं करतलधृतया दुःखितालीजननं । मोत्कण्ठं मुक्तकण्ठं कठिनकुचतटाघ्रातशीर्णाश्रुविन्दु स्मृत्वा स्मृत्वा प्रियस्य स्वलितमृदुवचो रुधतं पान्थवध्या ॥ १०९ ॥

खद्योतः ॥ प्राचीमहीधरशिलाविनिवेशितस्य धाराधरस्फुरदयोग्नताडितस्य । तमायसस्य तपनस्य कणा विकीर्णाः खद्योतपोतसुषमां स्फुटमावहन्ति ॥ ११० ॥

हंसः ॥ तटसुपगतं पद्मे पद्मे निवेशितमाननं प्रतिपुटकीनीपत्रच्छायां मुहुर्मुहुरासितम् । मुहुरुपगतैरसैः कोष्णी-

कृता जलवीचयो जलदमलिनां हंसेनाशां विलोक्य पिपासता ॥ १११ ॥

शरद्वर्णनम् ।

अहो वाणस्य संधानं शरदि स्मरभूपतेः । अपि सोऽयं त्विपामीशः कन्याराशिसुपागतः ॥ १ ॥ अपीतक्षीर्बकादम्बमसंग्रहामलाम्बरम् । अप्रसादितमूक्षमाम्बु जगदासीन्मनोरमम् ॥ २ ॥ अथोपगृहे शरदा शशाङ्के प्रावृज्यथो शान्ततडित्कटाक्षा । कामां नः सोमाम्यगुणोऽङ्गनानां नष्टः परिभ्रष्टपयोधराणाम् ॥ ३ ॥

शरत्समयस्वभावाख्यानम् ॥ दर्शयन्ति शरद्वद्यः पुलिनानि शनैः शनैः । नवसंगमसब्रीडा जघनानीव योपितः ॥ ४ ॥ एकैकं चुलुकैनाधिधिर्निपीतः कुम्भजेन यत् । तस्योदयेऽन्तः कालुष्यं त्यजन्त्यापो भयादिव ॥ ५ ॥ पाथोदजालजटिलं मलिनं शरदङ्गना । अम्बरं धावयामास चन्द्रिकाचयवारिभिः ॥ ६ ॥ धन्याः शरदि सेवन्ते प्रोत्सञ्चित्रशालिकान् । प्रासादान्स्त्रीसन्त्राः पौराः केदारांश्च कृषीवलाः ॥ ७ ॥ नमिताः फलभरणे न मिताः शालमञ्जरीः । केदारेषु हि पश्यन्तः के दारेषु विनिस्पृहाः ॥ ८ ॥ हंसश्चन्द्र इवाभाति जलं व्योमतलं यथा । विमलाः कुमुदानीव तारकाः शरदागमे ॥ ९ ॥ राजीवमिव राजीवं जलं जलमिवाजनि । चन्द्रश्चन्द्र इवातन्द्रः शरत्समुदयोद्यमे ॥ १० ॥ काशाः क्षीरनिकाशा दधिशरवर्णानि मसपर्णानि । नवनीतनिमश्चन्द्रः शरदि च तक्रप्रभा ज्योत्स्ना ॥ ११ ॥ द्वयसिन्दमत्यन्तसमं नीचप्रभविष्णुता शरञ्ज्यम् ॥ क्षेत्रेभ्यः प्राप्य फलं खलेषु निःक्षिप्यते यस्याम् ॥ १२ ॥ अथ प्रसन्नेन्दुमुखी सिताम्बरा समाययात्पुलपत्रलोचना । सपङ्कजा श्रीरिव गां निषेवितुं सहस्रबालव्यजना शरद्वधूः ॥ १३ ॥ समुलसत्यङ्गलोचनेन विनोदयन्ती तरुणानशेषान् । शुद्धाम्बरा गुप्तपयोधरश्रीः शरन्नोदेव समाजगाम ॥ १४ ॥ पयोदकेशेषु विकृष्य रोषान्निःकास्य सा कोकनदायताक्षी । वर्षावधूं स्वां श्रियमुन्नयन्ती प्रौढा सपत्नीव शरत्काशे ॥ १५ ॥ चन्द्रापते शुक्ररुचापि हंसो हंसायते चारुगतेन कान्ता । कान्तायते स्पर्शसुखेन वारि वारीयते स्वच्छतया विहायः ॥ १६ ॥ ऐन्द्रं धनुः पाण्डुपयोधरेण शरद्वधानार्द्रनखक्षतामम् । प्रमोदयन्ती सकलङ्कमिन्दुं तापं रवेरभ्यधिकं चकार ॥ १७ ॥ उपैति सस्यं परिणामरम्यतां नदीरनौद्वल्यमपङ्कता महीम् । नवैर्गुणैः संप्रति संस्तवस्थिरं तिरो-

हितं धेम घनागमश्रियः ॥ १८ ॥ पतन्ति नास्मिन्विशदाः
 पतत्रिणो धृतैन्द्रचापा न पयोदपङ्कयः । तथापि पुष्पाति
 नभःश्रियं परां न रम्यमाहार्यमपेक्षते गुणम् ॥ १९ ॥
 विपाण्डुभिर्मलानतया पयोधरैश्च्युताचिराभागुहेमदामभिः ।
 इयं कदम्बानिलभर्तुरत्ये न दिग्बधूनां कुशता न राजते
 ॥ २० ॥ विहाय वाञ्छामुदिते मदात्ययादरक्तकण्ठस्य
 रुते शिखण्डिनः । श्रुतिः श्रयत्युन्मदहंसनिःस्वनं गुणाः
 प्रियत्वेऽधिकृता न संस्रवः ॥ २१ ॥ अमी पृथुस्तम्बभूतः
 पिशङ्गातां गता विपाकेन फलस्य शालयः । विकासि वप्रा-
 म्भसि गन्धमूचितं नमन्ति नित्रातुमिवासासितोपलम् ॥ २२ ॥
 विहारभूमैरभिधोषमुत्सुकाः शरीरजेभ्यश्च्युतयूथपङ्कयः ।
 असक्तमूर्धांसि पयः क्षरन्त्यमूरूपायनानीव नयन्ति धेनवः
 ॥ २३ ॥ जगत्प्रसृतिर्जगदेकपावनी ब्रजोपकण्ठं तनयैरुपे-
 युषी । द्युतिं समग्रां समितिर्गवामसावुपैति मत्रैरिव संहिता-
 हुतिः ॥ २४ ॥ कृतावधानं जितवर्हिणध्वनी सुरक्तगोपी-
 जननीतनिःस्वनं । इदं जिघत्सामपहाय भूयसां न मस्य-
 मभ्येति मृनीकदम्बकम् ॥ २५ ॥ अयावनास्थापरयाव-
 धीरितः सरोरुहिण्या शिरसा नमन्नपि । उपैति शुप्यन्क-
 लभः सहाम्भसा मनोमुवा तप्त इवाभिपाण्डुताम् ॥ २६ ॥
 अमी समुद्रतसरोजैरणुना हता हतासारकणेन वायुना ।
 उपागमे दुश्चरिता इवापदां गतिं न जिश्रेतुमलं शिली-
 मुखाः ॥ २७ ॥ सुखैरसौ विद्रमभङ्गलोहितैः शिम्बाः
 पिशङ्गीः कमलस्य विभ्रती । शुकावलिर्व्यक्तश्रीरपकोमला
 धनुःश्रियं गोत्रमिदोऽनुगच्छति ॥ २८ ॥ ददतमन्तरिताहि-
 मदीधितिं खगकुलाय कुलायनिलायिताम् । जलदकाल-
 मबोधकृतं दिशामपरथाप रथावयवायुधः ॥ २९ ॥ स वि-
 कचोरपलक्ष्मणमैक्षत क्षितिभूतोऽङ्गतां दयितामिव ।
 शरदमच्छगलद्वसुनोपमाक्षमघनामघनाशनकीर्तनः ॥ ३० ॥
 जगति नैशमशीतकरः करैर्वियति वारिद्वन्द्वमयं तमः ।
 जलजराजिपु नैद्रमदिव्रवन्न महतामहताः क्व च नारयः
 ॥ ३१ ॥ समय एव करोति बलावलं प्रणिगदन्त इतीव
 शरीरिणाम् । शरदि हंसरवाः परुषीकृतस्वरमधूरमधू रम-
 णीयताम् ॥ ३२ ॥ तनुरुहाणि पुरोविजितध्वनैर्धवलपक्ष-
 विहङ्गमकूजितैः । जगलरक्षमयेव शिखण्डिनः परिभवो-
 ऽरिभवो हि सुदुःसहः ॥ ३३ ॥ अनुवनं वनराजिवधूसुखे
 बहलरागजवाधरचारुणि । विकचवाणदलावलयोऽधिकं रु-
 चिरे रुचिरैक्षणविभ्रमाः ॥ ३४ ॥ कनकभङ्गपिशङ्गदलेर्देधे सर-
 जसारुणकैसरचारुभिः । प्रियविमानितमानवतीरुषां निरसनै
 रसनैरवुधार्थता ॥ ३५ ॥ सुखसरोजरुचं मदपाटलामनुच-

कार चकोरदशां यतः । धृतनवातपसुसुकतामतो न कमलं
 कमलमभयदम्भसि ॥ ३६ ॥ विगतसस्त्रजिघत्समघट्टयत्क-
 लमगोपवधूनां मृगव्रजम् । ध्रुततदीरितकोमलगीतकध्वनिमि-
 पेऽनिमिपेक्षणमग्रतः ॥ ३७ ॥ कृतमदं निगदन्त इवाकुलीकृ-
 तजगत्रयमूर्जमतङ्गजम् । वधुरयुगलदगुच्छसुगन्धयः सत-
 तगास्ततगानगिरोऽलिभिः ॥ ३८ ॥ तोक्षं रविस्तपति नीच
 इवाचिराब्जः शृङ्गं रुरुस्त्यजति मित्रमिवाकृतजः । तोयं
 प्रसीदति मुनेरिव चित्तवृत्तिः कामं दरिद्र इव शोषमुपैति
 पङ्कः ॥ ३९ ॥ आसादितप्रकटनिर्मलचन्द्रहासः प्रासः शर-
 त्समय एव विशुद्धकान्तः । उत्खाय गाढतमसं घनकाल-
 मुग्रं रामो दशास्यमिव संभृतबन्धुजीवः ॥ ४० ॥ वृद्धा-
 ज्ञनेन विजहौ सरिदुद्भतत्वं वेदान्तिनामिव मनः शुचि
 नीरमासीत् । चन्द्रे प्रभा युवतिवक्त्र इवाद्भुताभृद्धिद्वक्तवि-
 त्त्वमिव केकिरुतं न रेजे ॥ ४१ ॥ मधुमधुरिममङ्गी
 भेजिरे हंसनादांस्तुहिनपटलीलां लेभिरे वारिवाहाः । क्षि-
 तिरभवदपङ्का किं च रोलम्बवालावलिक्लितनलिन्यः शैव-
 लिन्यस्तदासन ॥ ४२ ॥ स्फुटं स्फुटपलाशवत्सुमगभासिच-
 त्रपुटे विपाककपिशोक्ताः कलममञ्जरीविभ्रती । वभौ दिवि
 शुकावलिः कुवलयच्छविर्जङ्गमा स्वभावहृदयंगमा विबुधचा-
 पलक्ष्मीरिव ॥ ४३ ॥ अपाकृत्याशेषायपि च घनजालानि
 परितस्तमोभूमस्तमोभूद्रवमलिनिमानं च तदनु । शरच्छन्दः
 शिल्पी रतिपतिमुदुऽमौ निजकरैः सुधासंदोहाद्रेर्मुवनभवनं
 पाण्डुरयति ॥ ४४ ॥ रम्यं हर्म्यतलं नवाः सुनयना गुञ्छि-
 रेफालताः प्रोन्मीलन्नवमालतीसुरभयो वाताः सचन्द्राः क्षपाः ।
 यद्येतानि जयन्ति हन्त परितः शस्त्रायमोधानि मे तद्रोः की-
 दृगमौ विवेकविभवः कीदृमप्रबोधोदयः ॥ ४५ ॥ अर्थं सुसो
 निशायाः सरभससुरतायासमन्नश्लथाङ्गः प्रोद्भूतासत्त्वृण्यो
 मधुमद्विरतौ हर्म्यष्टेष्टे प्रवुद्धः । संभोगकान्तकान्ता-
 शिथिलसुजलतावर्जितं कर्करीतो ज्योत्स्नाभिन्नाच्छधारं न
 पिबति मलिलं शारदं मन्दुपुण्य ॥ ४६ ॥ चेतः कर्षन्ति
 ससच्छदकुसुमरसासारसौरभ्यलभ्यदृङ्गीसगीतभङ्गिधुतिसु-
 भगदिशो वासराः शारदीनाः । किं च व्याकोशपङ्केरु-
 हमधुरसुखीं संचरच्चक्षरीकश्रेणीविणीसनाथां रमयति तरुणः
 पद्मिनीमंशुमाली ॥ ४७ ॥

भ्रमरक्रीडा ॥ अलक्षितकुचाभोगं भ्रमन्ती नृत्यभू-
 मिपु । स्मरेणापि सरोजाक्षी न लक्ष्यीक्रियते शरैः ॥ ४८ ॥
 भ्रमात्यकीर्णं भ्रमरीषु किंचिच्चेलाक्षले चक्षललोचनायाः ।
 कुचो कदाचिजघनं युवानो विलोक्य साफल्यमवापुररक्षोः
 ॥ ४९ ॥ परिभ्रमन्त्या भ्रमरीर्विनोदे नितम्बबिम्बाद्विगलदु-

कूलम् । विलोक्य कस्याश्चन कोमलाङ्गायाः पुंभावमन्याः सुदृशो ववाञ्छुः ॥ ५० ॥ यतो यतः पद्-चरणोऽभिवर्तते ततस्ततः प्रेरितलोललोचना । विवर्तितभूरियमद्य शिक्षते भयादकामापि हि दृष्टिविभ्रमम् ॥ ५१ ॥ करो धुनाना नवपल्लवाकृती वृथा कृथा मानिनि मा परिश्रमम् । उपेवृषी कल्पलताभिश्चङ्कया कथं न्वितस्त्रस्यति षट्पदावलिः ॥ ५२ ॥ चेलाश्लेतेन चलहारलताप्रकाण्डैर्वेणीगुणेन च चञ्चल्लथी-कुतेन । हेलाहितभ्रमरकभ्रममण्डलीभिश्चञ्चत्रपं रचयतीव चिरं नतभ्रुः ॥ ५३ ॥ मुक्ते काञ्चनकुण्डल निपतिते माणिक्यभूषामणौ कीर्णं केलिसरोरुहे विगलिते मुक्ताकलाप सति । निःश्वसाम्बुजलोचनाभ्रमरिकास्त्यावसानं पुनः प्राणेश्च्युतिशङ्कयेव हृदये हस्तारविन्दं ददौ ॥ ५४ ॥

शरद्वायवः ॥ वान्ति रात्रौ रतिक्रान्तकामिनीसुहृदोऽनिलाः । ललनालोलधमिलमल्लिकामोदवासिताः ॥ ५५ ॥ वान्ति कल्लारसुभगाः समञ्चलदसुगन्धयः । वाता नवरत-ग्लानवधूगमनमन्धराः ॥ ५६ ॥

शरत्पथिकः ॥ पङ्कानुपङ्गं पथि विस्मरन्तः कथावशेषं च पयोदवृन्दे । मार्गेण चन्द्रातपविच्छिलेषु पदे पदे चस्खल-रन्ध्वनीनाः ॥ ५७ ॥ इह निचुलनिकुञ्जे वंशसंभारभाजि स्वपिपि यदि सुहृत् पश्यति क्षेत्रमेतत् । इति पथिकम-कस्मान्मार्ग एषोपविष्टं वदति तरुणकान्तं गोपिका साङ्ग-भङ्गम् ॥ ५८ ॥

हेमन्तवर्णनम् ।

हेमन्तहिमनिस्पन्दमवलोक्य मनोभवम् । प्रहर्तुं सुभ्रुवां चेतो रविदेवो धनुर्दर्धो ॥ १ ॥ दुराशेव दरिद्रस्य लृण्वेव कृपणस्य च । अहो न विरमत्येषा हन्त हेमन्तयामिनी ॥ २ ॥ हेमन्ते बहुदोषाढ्ये द्वौ गुणौ सर्वसंमतौ । अयन्नशीतलं वारि सुरतं स्वदर्वजितम् ॥ ३ ॥

हेमन्तसमयस्वभावाख्यानम् ॥ हे हेमन्त स्मरि-प्यामि त्वद्यतीते गुणद्वयम् । अयन्नशीतलं वारि निशाश्च सुरतक्षमाः ॥ ४ ॥ हसन्ती वा हसन्ती वा हसन्ती वाम-लोचनाम् । हेमन्ते ये न सेवन्ते ते नूनं देववधिताः ॥ ५ ॥ कामिनो हन्त हेमन्तनिशि शीतज्वरातुराः । जीवन्ति हरिणाक्षीणां वक्षोजाश्लेषरक्षिताः ॥ ६ ॥ अद्य शीतं वरी-वर्ति सरीसृतिं समीरणः । अपवीको मरीमर्ति नरीनर्ति कु-चोष्मवान् ॥ ७ ॥ हिमधवलदन्तकेशी मन्दद्युतितारका ष्टहृत्तिमिरा । द्विगुणीभूता रजनी वृद्धेव शनैः शनैर्याति ॥ ८ ॥ अम्बरमेघ रमण्यै यामिन्यै वासरः प्रेषान् । अ-

धिकं ददौ निजाङ्गादथ संकुचितः स्वयं तस्मै ॥ ९ ॥ विक्रमति सूर्ये विकसति मुकुलति चासन् गते तस्मिन् । शि-शिरे निःस्वकुटुम्बः पङ्कजलीलां समुद्रहति ॥ १० ॥ कं-न्याप्रसूतस्य धनुःप्रसङ्गादङ्गाधिकासादितविक्रमस्य । धुनं-जयाधीनपराक्रमस्य हिमस्य कर्णस्य च को त्रिशपः ॥ ११ ॥ अलं हिमानीपरिद्रीर्णगात्रः समापितः फाल्गुनमंगमन । अत्यन्तमाकाङ्क्षितकृष्णवर्मा भीष्मो महात्माजनि माघतुल्यः ॥ १२ ॥ अविरलफलिनीवनप्रमूनः कुसुमितकुन्दसुगन्धिगन्ध-वाहः । गुणमसमयजं चिराय लभे विरलतुषारकणस्तुषार-कालः ॥ १३ ॥ निचयिनि लवलीलताविकामे जनयति लोभ्र-ममीरणं च हर्षम् । विकृतिमुपययौ न पाण्डुमुत्थलति न-यात्र जिगीषतां हि चेतः ॥ १४ ॥ कतिपयमहकारणपुण्य-स्म्यस्तनुतुहिनोऽल्पविनिद्रसिन्दुवारः । सुरभिमुखहिमागमा-न्तशंसी समुपययौ शिशिरः स्मरकवन्धुः ॥ १५ ॥ गजप-तिद्वयसीरिपि हेमनस्तुहिनयन्सरितः पृथतां पतिः । मल्लि-यंततिमध्वगयोपितामतनुतातनुतापकृतं दशाम् ॥ १६ ॥ इदमयुक्तमहो महदेव यद्वरतनोः स्मरयत्यनिलोऽन्यदा । स्मृतसयौवनमोष्मपयोधरानस्तुहिनस्तु हिनस्तु वियोगिनः ॥ १७ ॥ प्रियतमेन यया सरुषा स्थितं न सहसा सहसा परिभ्य तम् । श्लथयितुं क्षणमक्षमताङ्गानां न सहसा सहसा कृतवेषुः ॥ १८ ॥ भृशमद्यत याधरपल्लवक्षतिरानारवणा हिममारुतैः । दशनरश्मिपट्टेन च सीःकृतौर्नवसितेन सितेन सुनिर्वचौ ॥ १९ ॥ व्रणभृता सुतनोः कलसीकृतस्फुरित-दन्तमरीचिमयं देधे । स्फुटमिवावरणं हिममारुतैर्मृदुतया दुतयाधरेल्लेखया ॥ २० ॥ धृततुषारकणस्य नभस्वतसरु-लताङ्गुलितर्जनविभ्रमाः । पृथुनिरन्तरमिष्टभुजान्तरं वनित-यानितया न विपेहिरे ॥ २१ ॥ हिमकृतावपि ताः स्र भृ-शस्विदो युवतयः सुतरामुपकारिणि । प्रकटयत्यनुरागमकृ-त्रिमं स्मरमयं रमयन्ति विलागिनः ॥ २२ ॥ प्राण्येशैल-शिखरानिलसंप्रयोगः प्रोत्फुल्लकुन्दमकरन्दहतालिवृन्दः । कालोऽयमातपति कुकुमपङ्कपिङ्गोतुङ्गरम्यरमणीकुचमङ्ग-योग्यः ॥ २३ ॥ शुक्रहरितयवानां सीङ्गि नीहारभासः सपदि विगतनिद्राः क्रौञ्चकान्ताः क्षपान्ते । विदधति कमनीयकाणमु-घत्ककारं सरलितगलनालं जर्जरस्फाररेफम् ॥ २४ ॥ लघुनि

१ कन्याराशातुपन्नस्य; (पक्षे) कुमारिकायां प्रयत्नस्य, २ ध-नूराशिसंगमनाङ्गेषु शरीरविषयमासादितः संपादितो विक्रमो रो-माचोत्पादनादिरूपः पराक्रमो येन; (पक्षे) धनुर्विषयाङ्गदेशेषु सं-पादितः पराक्रमो येन, ३ धनंजयोऽपिस्तदधीनः पराक्रमो बलं धरय; (पक्षे) धनंजयोऽजुनस्तदधीनपराक्रमः.

तृणकुटीरे क्षेत्रकोषे यवानां नवकलमपलालस्रसंरो भोपधाने ।
 परिहरति सुपुंसं हालिकद्वन्द्वमागत्कुचकलशमहोष्मावद्धरेख-
 स्तुपारः ॥ २५ ॥ अपि दिनमणिरिप क्रेशितः शीतसंघैरथ
 निशि निजभार्यां गाढमालिङ्ग्य दोर्भ्याम् । स्वपिति पुनरुदेतुं
 सालसाङ्गस्तु तस्मात्किमु न भवतु दीर्घाहैमिनी यामिनीयम् ॥ २६ ॥
 जरीजृम्भत्प्रौढयुमणिकरसंदोहृयदशमकुण्ठद्वीसिप्रा-
 तप्रगुणतरतराकण्यसुभगाम् । हसन्तीं हेमन्ते परिजन-
 युतां वा सुवदनां हसन्तीं भवन्ते परिपातमहाभान्यनिचयाः ॥ २७ ॥
 वेपन्ते कपयो भृशं कृतजडं गोजाविकं म्हायति
 श्वा चुह्लीकुहरोदरं क्षणमपि प्राप्यापि नैवोऽजाति । शीता-
 र्तिव्यसनानुरः पुनरगौ दीनो जनः कूर्मवत्स्वायङ्गानि
 शरीर एव हि निजे निहोतुमाकाङ्क्षति ॥ २८ ॥ शीतां-
 शोरिव नूतनस्य रुचयो विद्या इवामधसां विप्रातिक्रमिणां
 विभूतय इव शीवस्य बोधा इव । भावैः संवलिता इव
 प्रियतमे दग्मङ्गयः सुभ्रुवां प्रादुर्भूय तिरोभवन्ति सहसा है-
 मन्तिका वासराः ॥ २९ ॥ लज्जा प्रौढश्रीदृश्यामिव नवस्त्रीणां
 रतेच्छा इव स्वैरिण्या नियमा इव भितरुचः कुल्याङ्गना-
 नासिव । देपत्यो कलहा इव प्रणयिता वाराङ्गनानामिव
 प्रादुर्भूय तिरोभवन्ति सहसा हैमन्तिका वासराः ॥ ३० ॥
 हेमन्ते दधिदुग्धसर्पिरंशना माञ्जिहवागोभृत्तः काश्मीरद्र-
 वलिसचारुवपुषः विन्नरा विचित्रै रतैः । वृत्तोस्तनकामिनी-
 जनकृताश्लेषा गृहाम्भ्यन्तरे ताम्बूलीदलपूगपूरितमुक्ता धन्याः
 सुखं शेरते ॥ ३१ ॥ चक्रे चण्डरुचा समं रणमसौ
 हेमन्तपृथ्वीपतिर्ये तत्र जिता दियाकरगराम्ने तेऽमुना
 तत्क्षणात् । कान्तानां कुचभूधरे निदधिरे मन्येऽहमेवं तदा
 नो चेन्मन्दकरः कथं दिनकरस्तस्य तन्वीसनः ॥ ३२ ॥
 प्रोद्यत्प्रोढारविन्दयुतिभृति विदलत्कुन्दमावहिरैरे काले
 प्रालेयवातप्रबलविकमितोद्दाममन्दारदासि । येषां नो कण्ठ-
 लम्बा क्षणमपि तुहिनक्षोददक्षा मृगाक्षी तेषामायामियामा
 यमसदनसमा यामिनी याति नूनम् ॥ ३३ ॥

कन्दुकक्रीडा ॥ पथोधराकारधरो हि कन्दुकः करेण
 रोषादिव ताड्यते सुहुः । इतीव नेत्राकृतिभीतमुत्पलं तस्याः
 प्रसादाय पपात पादयोः ॥ ३४ ॥ वनिताकरतामरमाभिहतः
 पतितः पतितः पुनरुत्पतसि । विदितं खलु कन्दुक ते
 हृदयं वनिताधरसंगमलुब्धमिव ॥ ३५ ॥ सानन्दकन्दुक-
 विहारविधौ वधूनां दोलायमानमणिकङ्कणनिक्रमेण । उडु-
 यितेषु युवचित्तविहंगमेपु श्येना इव स्मृतिभ्रुवो विशिखा
 विलयाः ॥ ३६ ॥ स्मरशरधिनिकाशं कर्णपाशं क्रुशाङ्गी
 रयविगलततोलापत्रतोऽङ्कभेकम् । वहति हृदयचोरे

कुङ्कुमन्यासगौरं बलयितमिव नालं लोचनेन्दोवरस्य ॥ ३७ ॥
 अमन्दमणिनूपुरकणनचारुचारिक्रमं झणज्जगितमेखलास्ख-
 लिततारहारच्छटम् । इदं तरलकङ्कणावलिविशेषवाचालितं
 मनो हरति सुभ्रुवः किमपि कन्दुकक्रीडनम् ॥ ३८ ॥ भ्रम-
 चरणपलवक्रणदमन्दबज्जीरकं परिस्खलदुरोहस्तवककम्प-
 मानांशुकम् । रणत्कनकमेखलं करसरोरुहाभ्यां पुरः पतन्त-
 मपराददे कुमुमकन्दुकं सुन्दरी ॥ ३९ ॥ वक्रश्रीजितल-
 ज्जितेन्दुमलिनं कृत्या करे कन्दुकं व्रीडाकौतुकमिश्रभाव-
 मनया तिर्यग्बहन्त्याननम् । भृङ्गाप्रग्रहकृष्णकेतकदलस्प-
 र्धावतीनां दशां दीर्घापाङ्गतरङ्गैकमुद्गदां कोऽप्येष पात्री-
 कृतः ॥ ४० ॥ व्यावल्गतकुचभारमाकुलकचं व्यालोलहारा-
 वलि प्लेङ्गुकण्डलोभिमण्डसुगलं प्रसेदिवक्त्रामुजम् ।
 शश्वदत्तकरप्रहारमधिकश्रमं रसादेतया यस्मात्कन्दुक
 सादरं सुभगया संसेव्यमे तत्कृती ॥ ४१ ॥ चक्षुच्छला-
 खलानि प्रतिमरणिचलव्यस्तदोषीनि वाहोर्विशेषादक्षिणस्य
 प्रचलितवलयस्फारकोलाहलानि । श्वासवृत्त्यद्वांसि द्रुतमि-
 तरकरोत्क्षेपलोलालकानि सस्तमञ्जि प्रमोदं दधति मृग-
 दशां कन्दुकक्रीडितानि ॥ ४२ ॥ अत्याः भेदाभ्युत्थित-
 च्युततिलकतया व्यक्तवर्षत्रन्दुकान्तरेर्वारंवारं वेगप्रहणनग-
 णनोकलवाचालितायाः । तत्प्रातेत्यानतालकमनमितदश-
 स्ताण्डयोत्तालतालीलालियाहोभिताः स्मः प्रतिकलममुना
 कन्दुकक्रीडितेन ॥ ४३ ॥

हेमन्तवायवः ॥ दृष्यत्पथरचुम्बनं नयनपङ्कजं सुद-
 यत्यमन्दपुलकं मनागमलमङ्गमालिङ्गते । विचालयति चा-
 लकं चपललोचनानां हृटात्तनोत्यविनयं गरुत्प्रिय इवैष
 हेमन्तिकः ॥ ४४ ॥ हृणीमीमन्तसुग्रां सपदि तरलयन्की-
 रकान्ताकुचान्तः स्यच्छन्दस्तव स्त्री चलचपलतया लोल-
 यन्हारवलीम् । प्रालेयावासपृथ्वीधरशिखरचलञ्चारुवारिप्र-
 वाहप्रक्षोभप्रतिभश्रीः प्रसरति परितो हैमनो गन्धवाहः
 ॥ ४५ ॥ नीत्वोर्ध्वैर्विशिपन्तः कृततुहिनकपासाससङ्गान्परा-
 गान्कौन्दानानन्दितालीनतितरसुरभीनभूरिशो दिङ्मुखेषु ।
 एतं ते कुङ्कुमाक्तसनकलशभारकालनादुच्छलन्तः पीत्वा
 सीत्कारिवक्त्रं शिशुहरिणदशां हैमना वान्ति वाताः ॥ ४६ ॥

हेमन्तपथिकः ॥ आहूतोऽपि सहायैरेभीत्युक्त्वा वि-
 मुक्तनिद्रोऽपि । गन्तुमना अपि पथिकः संकोचं नैव
 शिथिलयति ॥ ४७ ॥ हेमन्ते पथिकजनाः प्रियाविमुक्ता
 लोकानां गृहचहिरङ्गणे शयानाः । कन्दर्पाकुलमनसां निशासु
 लोकां तेषां शीतं किं लगति जगत्पकम्पकारि ॥ ४८ ॥ हेमन्ते
 हिमकरविम्बचारुमुख्या रामाया मृदुसुजपञ्जरे शयानाः ।

ये कालं परमसुखं नयन्ति तेषां शीतं किं लगति जगत्प-
कम्पकारि ॥ ४९ ॥ हे पान्थ प्रियविप्रयोगद्भुतसुखजालान-
भिज्ञोऽसि किं क्रिया नास्ति तत्र प्रिया गतवृष्णः क्रिया
विहीनो धिया । येनासिन्नवकुङ्कुमारुणरुचिख्यासङ्गधर्मो-
चिते कुन्दानन्दितमत्तपट्टपदकुले काले गृह्णाश्रितः ॥ ५० ॥
शीतार्तिप्रसरस्तथाकुलपदन्यासेः समुत्कम्पिभिः पान्थैर्विद्वे-
यतुच्छगोधननदङ्गापरत्रैः सूचिताः । प्राप्यन्ते हिमपीडि-
तानि निभृतप्रोद्गाद्यूसा घनस्तोकालक्षकुटीरकाः कथमपि
प्राप्ता गिरिग्रामकाः ॥ ५१ ॥ अन्योन्याहतिदन्तनादसुचरं
वकं सुखं कुर्वता नेत्रे साक्षुकणे निमील्य पुलकव्यासङ्गि-
कण्डूयता । हाहाहेति सुनिष्ठुरं विनदता वाहू प्रसार्य क्षणं
पुण्याग्निः पधिकेन पीयत इव उवालाहृतश्मशुणा ॥ ५२ ॥

शिशिरवर्णनम् ।

प्रावारैरङ्गारैर्गैर्मृद्दैः स्तनतटैश्च दयितानाम् । संतत्रित-
माब्धानां निपतति शीतं दरिद्रेषु ॥ १ ॥

शिशिरसमयस्वभावाख्यानम् ॥ कारणोत्पत्तिको-
पोऽपि सांप्रतं प्रमद्वाजनः । निशि शीतापदेशेन गाढमालि-
ङ्गति प्रियम् ॥ २ ॥ एते समुलभद्गामो राजन्ते कुन्दको-
रकाः । शीतभीता लताकुन्दमाश्रिता इव तारकाः ॥ ३ ॥
अंशुकमिव शीतभयासंस्त्यानस्वच्छलन हिमधवलम् । अ-
न्मोभिरपि गृहीतं पश्यत शिशिरस्य माहात्म्यम् ॥ ४ ॥
आचुम्ब्य त्रिम्बाधरभङ्गवहीमालिङ्ग्य संस्पृश्य कपोलपा-
लिम् । श्रीखण्डमादाय करेण कान्तः संवाभयामास सरो-
रुहाक्षीम् ॥ ५ ॥ तपनस्तपति स्म भन्दमन्दं उवलनोऽपि
ज्वलति स्म किञ्चिदेव । धरणं शिशिरैऽथ किं च यूनां
युवतीनां स्तनयुग्ममात्रमासीत् ॥ ६ ॥ कुसुमयन्फलिनी-
रलिनीवैभेदविकासिभिराहितद्वेकृतिः । उपवनं निरभस्स्यत
प्रियान्वियुवतीर्युवतीः शिशिरानिलः ॥ ७ ॥ उपचितेषु परं-
ध्वसमर्थतां व्रजति कालवशाद्बलवानपि । तपसि मन्दगम-
स्तिरभीपुमात्रहि महाहिमहानिकरोऽभवत् ॥ ८ ॥ अभि-
षिपेणयिषुं युवनानि यः स्मरमिवाख्यत लोध्रजश्रयः ।
क्षुभितसैन्यपरागविपाण्डुरशुतिरयं तिरयसुवभूदिशः ॥ ९ ॥
शिशिरमासमपास्य गुणोऽस्य नः क इव शीतहरस्य कुचो-
ष्मणः । इति धियास्तरुपः परिरंभिरं घनमतो नमतोऽनुम-
तान्प्रियाः ॥ १० ॥ अधिलवङ्गममी रजसाधिकं मलिनिताः
सुमनोदलतालिनः । स्फुटमिति प्रसवेन पुगो हस्तपदि
कुन्दलता दलतालिनः ॥ ११ ॥ द्वारं गृहस्य पिहितं शय-

नस्य पार्श्वे बद्धिर्ज्वलत्युपरि तूलपटो गरीयान् । अङ्गानुकु-
लमनुरागवशं कलत्रमित्थं करोति किमसौ स्वपतन्तुपारः
॥ १२ ॥ वेदः शक्तिर्जलमिव गता दर्शनादाहवृत्तेर्नित्यो-
द्गन्धे जवमरुचके वतिने पुष्पकार्यम् । शीतत्रामं दधदिव
रदिर्याति भिन्धोः कृशानुः शीतेर्भीता इव च दिवसाः
सांप्रतं संकुचन्ति ॥ १३ ॥ पीनोत्सुक्ययोधराः परिलसत्सं-
पूर्णचन्द्रानसाः कान्ता नैव गृहे गृहे न च दृढं जात्यं न
काश्मीरजम् । ताम्बूलं न च तूलिका न च पटी तैलं न
गन्धाविलं सधो गोभृतपाचिता न दृष्टकाः शीते कथं गन्धते
॥ १४ ॥ चुलीसीमनि गोस्त्राद्रमशनं मुक्त्वा परीतोऽभ-
कैरभ्याशे स्वकृपीशुयन्ननिन्दं हर्षात्ममाकर्णयन् । शेते
संहतगोमणोष्मणि गृहे सस्ताम्बरं गेहिनीमालिङ्ग्यागणय-
न्निशासु तुहिनं प्रोद्गानरः पामरः ॥ १५ ॥

दृङ्मीलनक्रीडा ॥ न पाणिप्रच्छाद्यं नयनयुगमत्या-
तभिमदं नितम्बसौदार्यात्वरितगतियोगोऽप्यसुलभः । अ-
तिस्वल्पं पाणी स्तनभरनिरोधाच्च मिलितौ निमीलक्रीडायां
कलुषयसि सुखं किमिति नः ॥ १६ ॥ नैतस्याः प्रसृति-
द्वयेन सरले शक्ये पिधानुं द्यौं सर्वत्रैव विलोक्यते सुखश-
शिज्योत्सावितानैरियम् । इत्थं बालतया मन्वीभिरमकूहङ्-
मीलनावेलिषु व्यापिद्धा रजनीमुखे च नयने स्वे गहते
कन्यका ॥ १७ ॥

शिशिरवायवः ॥ केशानाकुलयन्दसौ सुकुलयन्वासो
बलादाग्निपद्मत्तन्वन्पुलकोद्गमं प्रकटयन्नाथिगकम्पं गतेः । वा-
रंवारसुदारसीत्कृतिभरदन्तच्छदं पीडयन्प्रायः शैशिर एष
संप्रति मरुत्कान्तासु कान्तायेत ॥ १८ ॥ चुम्बन्तो गण्डभि-
तीरलकवति मुखे संस्कृतान्यादधाना वक्षःसूक्तशुकुपे स्त-
नभरपुलकोद्गदापादाद्यन्तः । ऊरुनाकम्पयन्तः पृथुजघन-
तटास्संयन्तोऽसुकामि व्यक्तं कान्ताजनानां विटचरित-
भृतः शैशिरा वान्ति वाताः ॥ १९ ॥

शिशिरपथिकः ॥ पुण्यासौ पूर्णवाञ्छः प्रथममगणित-
ष्टोपदोषः प्रदोषे पान्थः सुखा यथेच्छं तदसु च सतृणे धा-
मनि ग्रामदेव्याः । उत्कम्पी कपटार्थं जरति परिजडे छि-
द्रिणि च्छिन्ननिद्रे वाते वाति प्रकामं हिमकणनिकणन्को-
णतः कोणमिति ॥ २० ॥ संविधौ ग्रामदेव्या कुटपटितकु-
टीकृच्चकोणेकदेशे शीते संवाति वायो हिमकणिनि रणदन्त-
पङ्क्तिद्वयाग्रः । पान्थः कन्थां निश्रीथे परिकुथितजरत्तनु-
संतानगुर्वी श्रीधापादाग्रजानुग्रहणचटचटकपटां प्रावृणोति
॥ २१ ॥ आरात्कारीपवह्वैर्विषचित्तृणप्रस्तरान्तर्निपणैः

संशीर्णग्रन्थिकन्धाविवरवशविशच्छीतवाताभिभूतेः । नीताः कृच्छ्रेण पान्थेः श्रभिरिव निबिडं जानुसंकोचकुञ्जैरन्तर्दुर्गारदुःखद्विगुणतरकृता यामयामास्त्रियामाः ॥ २२ ॥

स्त्रीस्वभावनिन्दा ।

अनृतं साहसं माया मूर्खत्वमतिलोभता । अशौचं निर्दयत्वं च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥ १ ॥ स्त्रियो ह्यकरुणाः क्रूरा दुर्मर्षाः प्रियसाहसाः । प्रन्त्यलपार्थेऽपि विश्रब्धं पतिं भ्रातरमप्युत ॥ २ ॥ स्त्रियो हि नाम खल्वेता निर्सर्गादेव पण्डिताः । पुरुषाणां तु पाण्डित्यं शास्त्रैवोपदिश्यते ॥ ३ ॥ विधायालीकविश्रम्भमज्ञेषु त्यक्तसौहृदाः । नवं नवमभीप्सन्त्यः पुंश्चल्यः स्वैर्युक्तयः ॥ ४ ॥ जल्पन्ति सार्धमन्येन पश्यन्त्यन्वमविभ्रमम् । हृदये चिन्तयन्त्यन्यं प्रियः को नाम योषिताम् ॥ ५ ॥ स्त्रीणां द्विगुण आहारो लज्जा चापि चतुर्गुणा । साहसं पङ्कणं चैव कामश्चाट्टगुणः स्मृतः ॥ ६ ॥ अन्तःक्रूराः सौम्यमुखा अगाधहृदयाः स्त्रियः । अन्तर्विषा बहिःसौम्या भक्ष्या विपकृता इव ॥ ७ ॥ कामनाश्च किरातेन विरतेता मूढचेतसाम् । नार्यो नैरविहंगानामङ्गवन्धनवर्गगुराः ॥ ८ ॥ दर्शनाद्भ्रसते चित्तं स्पर्शनाद्भ्रसते धनम् । संगमाद्भ्रसते सैरैवं नारी प्रत्यक्षराक्षसी ॥ ९ ॥ चतुरः सृजतः पूर्वमुपायास्तेन वेधसा । न सृष्टः पक्षमः कोऽपि गृह्यन्ते येन योषितः ॥ १० ॥ स्त्रियस्तु यः कामयते संनिकर्षं च गच्छति । ईपत्प्रकुरुते सेवां तं तमिच्छन्ति योषितः ॥ ११ ॥ स्थानं नास्ति क्षणो नास्ति नास्ति प्रार्थयिता नरः । तेन नारद नारीणां सतीत्वमुपजायते ॥ १२ ॥ यो मोहान्मन्यते मूढो रक्त्यं मम कामिनी । स तस्या वशगो नित्यं भवेत्कीडाशकुन्तवत् ॥ १३ ॥ अनर्थव्यान्मनुष्याणां भयात्परिजनस्य च । मर्यादायाममर्यादाः स्त्रियस्तिष्ठन्ति सर्वदा ॥ १४ ॥ नासां कश्चिदगम्योऽस्ति नासां च वयसि स्थितिः । विरुपं रूपवन्तं वा पुमानित्येव भुञ्जते ॥ १५ ॥ रक्तोऽभिजायते भोग्यो नारीणां शाटको यथा । घृष्यते यो दशालम्बी नितम्बे विनिवेशितः ॥ १६ ॥ अलक्तको यथा रक्तो निर्णोड्य पुरुषस्तथा । अवलाभिर्बालद्रक्तः पादमूलनिपात्यते ॥ १७ ॥ शम्बरस्य च या माया या माया

नमुचेरपि । बलेः कुम्भीनसेश्चैव सर्वास्ता योषितो विदुः ॥ १८ ॥ हसन्तं प्रहसन्त्येता रुदन्तं प्ररुदन्त्यपि । अप्रियं प्रियवाक्यैश्च गृह्णन्ति कालयोगतः ॥ १९ ॥ उशना वेदयच्छास्त्रं यच्च वेदं ब्रह्मरूपितः । स्त्रीबुद्ध्या न विशेष्येत तस्माद्रक्ष्याः कथं हि ताः ॥ २० ॥ अनृतं मत्यमित्याहुः सत्यं चापि तथानृतम् । इति यास्ताः कथं धीरैः संरक्ष्याः पुरुषैरिह ॥ २१ ॥ अन्तर्विपमया खेता बहिश्चैव मनोरमाः । गुञ्जाफलसमाकारा योषितः केन निर्मिताः ॥ २२ ॥ यदि स्यात्पावकः शीतः प्रोष्णो वा शशलाच्छनः । स्त्रीणां तदा सतीत्वं स्याद्यदि स्यादुर्जनो हितः ॥ २३ ॥ या भार्या दुष्टचरिता सततं कलहप्रिया । भार्यारूपेण सा ज्ञेया विदग्धदांरुणा जरा ॥ २४ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नामापि परिवर्जयेत् । स्त्रीणामिह हि सर्वासां य इच्छेत्सुखमात्मनः ॥ २५ ॥ के नाम न विनश्यन्ति मिथ्याज्ञानाञ्जितम्बिनीम् । रम्यां बुद्धोपसर्पन्ति ये ज्वालां शलभा इव ॥ २६ ॥ यदन्तस्तत्र जिह्वायां यज्जिह्वायां न तद्बहिः । यद्बहिस्तत्र कुर्वन्ति विचित्रचरिताः स्त्रियः ॥ २७ ॥ ताडिता अपि दण्डेन स्वस्वैरपि विखण्डिताः । न वशं योषितो यान्ति न दानैर्न च संस्तवैः ॥ २८ ॥ आस्तां तावत्किमन्येन दौरात्येनात्र योषिताम् । विधृतं खोदेरणापि भ्रन्ति पुत्रमपि स्वकम् ॥ २९ ॥ रूक्षायाम् स्नेहभंगारं कठोरायां सुमार्दवम् । नीरसायां रसं बालो बालिकायां विकल्पयेत् ॥ ३० ॥ भोजनाच्छादने दद्यादतुकाले च संगमम् । भूषणार्थं च नारीणां न तामिर्मन्त्रयेत्सुधीः ॥ ३१ ॥ यत्र स्त्री यत्र कितवो बालो यत्र प्रशासिता । राजन्निर्मूलतां याति तद्गृहं भार्गवोऽन्नधीत् ॥ ३२ ॥ तावत्स्यात्सुप्रसन्नास्यस्त्यावद्गुरुजेन रतः । पुरुषो योषितां यावन्न शृणोति वचो रहः ॥ ३३ ॥ एताः स्वार्थपरा नार्यः केवलं स्वमुखे रताः । न तासां बलमः कोऽपि सुतोऽपि स्वमुखं विना ॥ ३४ ॥ यदि स्याच्छीतलो बहिःश्वन्द्रमा दहनात्मकः । सुखादः सागरः स्त्रीणां तत्सतीत्वं प्रजायते ॥ ३५ ॥ संगतानि मृगाक्षीणां तडिद्विलसितान्यपि । क्षणद्वयं न तिष्ठन्ति घनारब्धान्यपि स्वयम् ॥ ३६ ॥ उत्तमानामपि स्त्रीणां विश्वासो नैव विद्यते । राजप्रियाः कैरविष्णो रमन्ते मधुपैः सह ॥ ३७ ॥ न लज्जा न विनीतत्वं न दाक्षिण्यं न भीरुता । प्रार्थनाभाव एवैकः सतीत्ये कारणं स्त्रियाः ॥ ३८ ॥ न दानेन न मानेन नार्जवेन न सेवया । न शस्त्रेण न शस्त्रेण सर्वथा विषमाः स्त्रियः ॥ ३९ ॥ सुरूपं पुरुषं दृष्ट्वा भ्रातरं यदि वा सुतम् । योगिः क्लिद्यति नारीणामामत्रभिवाग्भसा ॥ ४० ॥ न स्त्रीणामप्रियः क-

* १ असत्यम्, २ कपटम्, ३ दुःसहाः, ४ स्वभावतः, ५ कपटविश्वासम्, ६ जारिण्यः, ७ खेच्छावृत्तयः, ८ सह, ९ भिङ्गन, १० प्रसृताः, ११ नरा एव विहंगाः पक्षिणस्तेषाम्, १२ पाशाः, १३ बलम्,

श्रित्प्रियो वापि न विद्यते । गावस्तृणमिवारण्ये प्रार्थयन्ति नवं नवम् ॥ ४१ ॥ कुलीना रूपवत्यश्च नाथवत्यश्च योषितः । मर्यादासु न तिष्ठन्ति स दोषः स्त्रीपु नारद ॥ ४२ ॥ समयज्ञानर्थवत् प्रतिरूपान्वशे स्थितान् । पतीनां तटमानाद्य नालं नार्यः प्रतीक्षितुम् ॥ ४३ ॥ न भयान्नाप्यनुकोशान्नार्थहेतोः कथंचन । न ज्ञातिकुलसंबन्धात्स्त्रियस्तिष्ठन्ति भर्तृषु ॥ ४४ ॥ माद्यति प्रमदां दृष्ट्वा सुरां पीत्वा न माद्यति । यस्मादृष्टिमदा नारी तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥ ४५ ॥ यौवने वर्तमानानां मृष्टाभरणवाससाम् । नारीणां स्वैरवृत्तीनां स्पृहयन्ति कुलस्त्रियः ॥ ४६ ॥ या हि शश्वद्बहुमता रक्ष्यन्ते दयिताः स्त्रियः । अपि ताः प्रंसजन्ते कुञ्जान्घजडवामनैः ॥ ४७ ॥ पङ्कध्वपि च देवपं ये चान्ये कुत्सिता जनाः । स्त्रीणामगम्यो लोकेऽस्मिन्नास्ति कश्चिन्महामुने ॥ ४८ ॥ अलाभात्पुरुषाणां हि भयात्परिजनस्य च । वधबन्धमयाश्चैव तथा गुप्ता हि योषिताः ॥ ४९ ॥ लोकानामपि दातारं कर्तारं मानमान्त्वयोः । रक्षितारं न स्पृह्यन्ति भर्तारं परमस्त्रियः ॥ ५० ॥ न कामभोगान्बहुलाञ्छालंकारार्थसंचयान् । तथाहि बहु मन्यन्ते यथा रत्याः परिग्रहम् ॥ ५१ ॥ असद्वर्मस्त्वयं स्त्रीणामस्माकं भवति प्रभो । पापीयसो नरान्यद्वै लज्जां त्यक्त्वा भजन्ति ताः ॥ ५२ ॥ अविद्वांसमलं लोके विद्वांसमपि वा पुनः । प्रमदा लुप्यथं नेतुं कामक्रोधवशानुगम् ॥ ५३ ॥ यस्य स्त्री तस्य भोगेच्छानिःस्त्रीकस्य क्व भोगभूः । स्त्रियं त्यक्त्वा जगत्त्यक्तं जगत्त्यक्त्वा सुखी भवेत् ॥ ५४ ॥ यस्य जिह्वासहस्रं स्याज्जीवित्साश्रयतं च यः । अनन्यकर्मा स्त्रीदोषान्मोऽप्यनुक्त्वा लयं ब्रजेत् ॥ ५५ ॥ न विषेण न शक्वेण नाभिना न च मृत्युना । अर्पनीकारपारुष्याः स्त्रीभिरेव स्त्रियः कृताः ॥ ५६ ॥ नयनविकारैरन्यं वचनैरन्यं विचेष्टितैरन्यम् । रमयति सुरतेनान्यं स्त्रीबहुरूपा निजा कस्य ॥ ५७ ॥ स्त्रीषु न रागः कार्यो रक्तं पुरुषं स्त्रियः परिभवन्ति । रक्तैव हि रन्तव्या विरक्तभावा तु हातव्या ॥ ५८ ॥ हृदयं हरन्ति नार्यो सुनेरपि भ्रूकटाक्षविक्षेपैः । दोर्मूलनाभिदंशं प्रदर्शयन्त्यो महाचपलाः ॥ ५९ ॥ सुमुखेन वदन्ति वल्गुना प्रहरन्त्येव शितेन चेतसा । मधु तिष्ठति वाचि योषितां हृदये हालहलं महद्विषम् ॥ ६० ॥ अत एव निपीयतेऽधरो हृदयं मुष्टिभिरेव ताब्यते । पुरुषैः सुखलेशवञ्चितैर्मधुलुब्धैः कमलं यथालिभिः ॥ ६१ ॥ गुणाश्रयं कीर्तियुतं च कान्तं पतिं विधेयं सधनं

रतिजम् । विहाय शीघ्रं वनिता व्रजन्ति नरान्तरं शीलगुणादिहीनम् ॥ ६२ ॥ समुद्रं वीचीव चलस्वभावाः संभ्याभ्रलेखेव सुहृत्तरागाः । स्त्रियो ह्यतार्थाः पुरुषं निरर्थं निर्धेयिडितालक्तकवत्यजन्ति ॥ ६३ ॥ स्त्रियो हि मूलं निर्धेयनस्य पुंसः स्त्रियो हि मूलं व्यसनस्य पुंसः । स्त्रियो हि मूलं नरकस्य पुंसः स्त्रियो हि मूलं कलहस्य पुंसः ॥ ६४ ॥ अपण्डितान्ते पुरुषा मता मे ये स्त्रीषु च श्रीषु च विश्वसन्ति । श्रियो हि कुर्वन्ति तथैव नार्यो सुजंगकन्यापरिपूर्णानि ॥ ६५ ॥ अन्यं मनुष्यं हृदयेन कृत्वा अन्यं ततो दृष्टिभिराह्वयन्ति । अन्यत्र मुञ्चन्ति मदप्रसेकमन्यं शरीरेण च कामयन्ते ॥ ६६ ॥ नातिप्रसङ्गः प्रमदासु कार्यो नेच्छेद्बलं स्त्रीषु विवर्धमानम् । अतिप्रसक्तैः पुरुषैर्यतस्ताः क्रीडन्ति कार्केरिव लूनपक्षैः ॥ ६७ ॥ कुर्वन्ति तावत्प्रथमं प्रियाणि यावन्न जानन्ति नरं प्रसक्तम् । ज्ञात्वाथ तं मन्मथपाशवद्धं यस्तामिषं मीनमिवोड्डरन्ति ॥ ६८ ॥ संमोहयन्ति मदयन्ति विडम्बयन्ति निर्भर्त्सयन्ति रमयन्ति विपादयन्ति । एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां किं नाम वामनयना न समाचरन्ति ॥ ६९ ॥ स्त्रीणामशिक्षितपटुत्वममानुषीणां संदृश्यते किमुत याः परिवोधवत्यः । प्रागन्तरिक्षगमनात्स्वमपत्यजातमन्यद्विजैः परभृताः किल पोषयन्ति ॥ ७० ॥ अनङ्कुरितकूर्चकः स तु सितोपलाब्धं पयः स एव धृतकूर्चकः सलवणाम्बुतकोपमः । स एव सितकूर्चकः कथितगुग्गुलद्वेगकृद्भवन्ति हरिणीदृशां प्रियतमेषु भावास्त्रयः ॥ ७१ ॥ शृणु हृदय रहस्यं यत्प्रशस्तं मुनीनां न खलु न खलु योषित्संनिधिः संविधेयः । हरति हि हरिणाक्षी क्षिप्रमक्षिक्षुरयैः पिहितशमतनुवं चित्तमप्युत्तमानाम् ॥ ७२ ॥ शास्त्रज्ञोऽपि प्रकटविनयोऽप्यात्मबोधेऽपि गाढं संसारोऽस्मिन्भवति विरलो भाजनं सद्व्रतीनाम् । येनैतस्मिन्निरयनगर्द्वारमुद्घाटयन्ती वामाक्षीणां भवति कुटिला भ्रूलता कुक्षिकेव ॥ ७३ ॥ अपसरत रे द्राक्षात्कटाक्षविषानलत्प्रकृतिविषमाद्योषित्सर्पाद्विलासफणामभृतः । इतरफणिना दृष्टः शक्यश्चित्सितुमौषधैश्चद्रुलवनिताभोगियस्तं त्यजन्ति हि मन्त्रिणः ॥ ७४ ॥ स्वातन्त्र्यं पितृमन्दिरं च वसतिर्यात्रोत्सवे संगतिर्गोष्ठीपुरुषसंनिधाननियमो वासो विदेशे तथा ।

संसेर्गः सह पुंश्रलीभिरमङ्गुत्तेर्मिजायाः क्षतिः पत्युर्वाधिकं मांभित्तं प्रैवसनं नाशस्य हेतुः स्त्रियः ॥ ७५ ॥ अयाखं हृदयं तथैव वदनं यदर्पणान्तर्गतं भावः पर्वितमुक्षमार्गवि-
पमः स्त्रीणां न विज्ञायते । चित्तं पुंस्करपन्नतोयतलं विद्व-
द्विराशंसितं नारी नाम विषाङ्कुरैरिव लतादोषैः समं वर्धिता ॥ ७६ ॥ एकेन स्मितपाटलाधररुचो जल्पन्त्यनलपाक्षरं
वीक्षन्तेऽन्यमितः स्फुटस्कुमुदिनीफुलोऽल्लसोचनाः । दूरोदा-
रचरित्रिचित्रविभवं ध्यायन्ति चान्यं धिया केनेत्थं परमार्थ-
तोऽर्थवदिव प्रेमास्ति वामञ्जुताम् ॥ ७७ ॥ कार्कश्यं स्तन-
योर्दोशोस्तरलतालीकं मुखे दृश्यते कौटिल्यं कचमेचये प्रव-
चने मान्यं त्रिके स्थूलता । भीरुवं हृदये भूदेव कथितं
मायाप्रयोगः प्रिये यासां दोषगणो गुणा मृगदृशां ताः किं
नराणां प्रियाः ॥ ७८ ॥ भर्ता यद्यपि नीतिशास्त्रनिपुणो
विद्वान्कुलीनो युवा दाता कर्णसमः प्रसिद्धविभवः शृङ्गार-
दीक्षागुरुः । स्वप्राणाधिककल्पिता स्वनिता स्नेहेन संला-
लिता तं कान्तं प्रविहाय सैव युवती जारं पतिं वाञ्छति ॥ ७९ ॥ आलापैर्मधुरैश्च काश्चिदपरानालोकितैः सस्मितैर-
न्यान्विभ्रमकल्पनाभिरितरानङ्गैरनङ्गोऽज्वलैः । आचारैश्चतुरैः
परानभिनवैरन्यान्ध्रुवः कम्पनैरिस्थं काश्चन रञ्जयन्ति सुदृशो
मन्ये मनस्त्वयथा ॥ ८० ॥ हासस्तुक्कलिप्रदीपनपटुर्हृ-
स्ताङ्गिनेवाननं तन्वङ्गाया विपजातमेव भुजगी वेणी च रो-
मावलिः । किं च श्रीकलमुन्नतस्तनभरः कामं मनस्तामिमां
सर्वाकारविषोऽमूर्तिमबलां प्राप्यापि यज्जीवति ॥ ८१ ॥
मुक्ताहारलता रणमणिमया हेमास्तुलाकोटयो रागः कुङ्कु-
मसंभवः सुरभयः पौष्प्यो विचित्राः स्रजः । वासश्चित्रदु-
कूलमल्पमतिभिर्नार्यामहो कल्पितं बालान्तः परिपश्यतां तु
निरयो नारीति नाम्ना कुतः ॥ ८२ ॥ आवर्तः संशयानाम-
विनयभवनं पत्तनं साहसानां दोषाणां संनिधानं कपटशत-
मयं क्षेत्रमप्रत्ययानाम् । दुर्गाखं यन्महद्भिर्नरैरवशुपैः सर्व-
मायाकरण्डं स्त्रीयज्ञं केन लोके विपममृतमयं धर्मनाशाय
सृष्टम् ॥ ८३ ॥

सतीवर्णनम् ।

यस्य भार्या शुचिर्दक्षा भर्तारमनुगामिनी । नित्यं मधुर-
वक्त्री च सा रमा न रमा रमा ॥ १ ॥ नित्यं स्नाता सुगन्धा
च नित्यं च प्रियवादिनी । अल्पमुद्धमितवक्त्री च देवता

सा न मानुषी ॥ २ ॥ असारभूते संसारे सारभूता नित-
म्बिनी । इति मंचिन्या वै शंभुराङ्गे पार्वतीं दधौ ॥ ३ ॥
सैव साध्वी सुभक्तश्च सुस्नेहः सरसोज्वलः । पौकः संजा-
यते यस्याः करादप्युदरादपि ॥ ४ ॥ रूपसंपन्नमैत्रान्यं प्रे-
मैप्रायं प्रियंवदम् । कुलीनमनुकूलं च कर्तव्यं कुव लभ्यते
॥ ५ ॥ न गृहं गृहमित्याहुर्गृहिणी गृहमुच्यते । गृहं तु
गृहिणीहीनं कान्तारादतिरिच्यते ॥ ६ ॥ वृक्षमूलोऽपि
दधिता यत्र तिष्ठति तद्गृहम् । प्रासादोऽपि तथा हीनो खर-
ण्यमदृशः स्मृतः ॥ ७ ॥ तावत्कुलस्त्रीभार्या यावद्वैजा-
वगुण्डनम् । हृते तस्मिन्कुलस्त्रीभ्यो वरं वेद्याङ्गनाजनः
॥ ८ ॥ कार्यं दासी रतीं वेद्या भोजने जननीसमा । वि-
पत्तौ बुद्धिदात्री च सा भार्या सर्वदुर्लभा ॥ ९ ॥ वश्यभा-
वेन सुमनाः सुव्रता सुसमाहिता । अनन्यचिन्ता सुसुखी
भर्तुः सा धर्मचारिणी ॥ १० ॥ न कार्येषु न भोगेषु नेश्वर्ये
न सुखे तथा । स्पृहा साच्च यथा भर्तुः सा नारी सुखभा-
गिनी ॥ ११ ॥ कल्योऽथानपरा नित्यं गुरुशुश्रूषणे रता ।
गुणैर्मृगगृहा चैव गोशकृत्कृतलेपना ॥ १२ ॥ श्वश्रुश्चगु-
योः पादौ तोपयन्ती पतिव्रता । मातापितृपरा नित्यं या
नारी सा पतिव्रता ॥ १३ ॥ पतिर्हि देवो नारीणां पति-
र्बन्धुः पतिर्गतिः । पत्युर्गतिममा नास्ति दैवतं वा यथा
पतिः ॥ १४ ॥ बालया वा युवत्या वा वृद्धया वापि यो-
षिता । न स्वातन्त्र्येण कर्तव्यं किंचित्कार्यं गृहेष्वपि ॥ १५ ॥
नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो न व्रतं नाप्युपोषणम् । पतिं शुश्रू-
षते येन तेन स्वर्गं महीयते ॥ १६ ॥ पाणिग्रहस्य साध्वी
स्त्री जीवतो वा मृतस्य वा । पतिलोकमभीप्सन्ती नाचरे-
त्किंचिदप्रियम् ॥ १७ ॥ सदा प्रहृष्टया भाव्यं गृहकार्यं च
दक्षया । सुसंस्कृतोपस्करया व्यये चासुक्तहस्तया ॥ १८ ॥
जीवति जीवति नाथे मृते मृता या मुदा युता मुदिते ।
सहजस्नेहरसाला कुलवनिता केन तुल्या स्यात् ॥ १९ ॥
प्रतिरजनि प्रतिदिवसं विहर बहिश्चण्डि डिण्डिमं दत्त्वा ।
कोणवधूदृग्बलितैर्विश्वं पुनराकुलीभवति ॥ २० ॥ दीप-
दशा कुलयुवती वैदग्ध्यैर्नैव मलिनतामेति । दोषा अपि
भूषायै गणिकायाः शशिकलायाश्च ॥ २१ ॥ प्रतिपक्षेणापि
पतिं सेवन्ते भर्तृवत्सलाः साध्वयः । अन्यरुदितानां शतानि
हि समुद्रगाः प्रापयन्त्यधिभम् ॥ २२ ॥ तल्पे प्रसुरिव
गुरुरिव मनसिजशास्त्रे श्रमे भुजिष्येव । गेहे श्रीरिव गुरुजन-

१ सभागमः, २ प्रवासः, ३, चित्ताभिप्रायः, ४ पवनस्यसूक्ष्म-
मागवदतिकठिनः, ५ कामलपत्रगतजलबिन्दुवच्चञ्चलम्, ६ उपदेष्टा,
७ पवित्रा, ८ लक्ष्मीः,

१ पकावमः (पक्षे) बालकः, २ सौन्दर्यपूर्णः, ३ सख्य-
दारचतुरम्, ४ प्रभावद्वयम्, ५ मधुरभाषि, ६ पत्नी, ७, लज्जा-
या अवगुण्डनं संवरणम्,

पुरतो मूर्तेय सा ब्रीडा ॥ २३ ॥ ढक्कामहाह्वय मदं वितन्वते करिण इव चिरं पुरुषाः । स्त्रीणां करिणीनामिव मदः पुनः स्वकुलनाशाय ॥ २४ ॥ अकरुण कातरमनसा दर्शितनीरा निरन्तरालेयम् । त्वामनुधावति विसुखं गङ्गेव भगीरथं दधिः ॥ २५ ॥ परपतिनिर्दयकुलटाशोपित शठ नेर्ष्याया न कोपेन । दग्धममतोपतसा रोदिमि तव तानयं वीक्ष्य ॥ २६ ॥ कार्येषु मन्त्री करणेषु दासी भोज्येषु माता शयनेषु रम्भा । धर्मानुकूला क्षमया धरित्री भार्या च पाण्डुण्यवतीह दुर्लभा ॥ २७ ॥ बहिर्न लोला दग्धाङ्गमूलादुपैति कूलादिव सागरोर्मिः । न वा सतीनामभिलाषवन्धं व्यनक्ति गन्धं श्लि-
कैव चेतः ॥ २८ ॥ लज्जावशावतनतमन्थरदृष्टिपातं यैश्रु-
भ्यन्तं कुलवधवृद्धनारविन्दम् । तेपामनेकपुरुषप्रणिताधरेषु सक्तिः कथं भवति वेशवधसुखेषु ॥ २९ ॥ नातःपरं कुलमतः परतो न शीलं नातः परं च करुणासदनं मृगाक्ष्याः । यद्वाग्पविन्दुरपराधवतोऽपि पत्युरुत्सङ्गितेन चरणेन तयापनिन्धे ॥ ३० ॥ मानाधिर्वर्धनमहौषधमेतदेव स्त्रीणां सप-
त्वनितादुद्यकीर्तनं यत् । अद्याजनिर्भरमयप्रणतोत्तरायां मन्ये विदोपत इदं कुलकन्यकानाम् ॥ ३१ ॥ पदन्यासो गेहाद्बहिर्हि कपारोपणसमो निजावासादन्यद्रवणमपरद्वीपतु-
लितम् । वचो लोकालम्ब्य कृपघनतुल्यं मृगदृशः पुमान-
न्यः क्रान्ताद्विधुरिव चतुर्थीममुदितः ॥ ३२ ॥ चतुर्थेऽह्नि स्नातां त्रिदिनविरहात्पाण्डुवनां रजोमुक्तां तन्वीं चपल-
यनां कामकलिताम् । हिमवत्समाजरीमलयभगवन्प्रणयि-
नीमग्नयः को मुखे च्युतकुसुमशेषामिव लताम् ॥ ३३ ॥ गतागतकुतूहलं नयनयोरपाङ्गवधि स्मितं कुलनतञ्जवाम-
धर एव विश्राम्यति । वचः प्रियतमश्रुतेरतिथिरेव कोप-
क्रमः कदाचिदपि चेत्तदा मनसि केवलं मज्जति ॥ ३४ ॥ भक्तिः प्रेथसि संश्रितेषु करुणा शश्रूषु नन्न शिरः प्रीतिर्या-
वृषु गौरवं गुरुजने क्षान्तिः कृतागस्थि । अम्बुना कुलयो-
पितां व्रतविधिः सोऽयं विधेयः पुनर्मददुर्दयिता इति प्रिय-
सखीवृद्धिः सपत्नीध्वनि ॥ ३५ ॥ अस्युत्थानसुपगते गृह-
पतौ तद्वापणे नश्रता तत्पादापितदृष्टिरासनविधित्तसोर्ष-
चर्या स्वयम् । सुभे तत्र शयीत तत्प्रथमतो ज्यैष्ठाच्च शय्या-
मिति प्राच्यैः पुत्रि निवेदितः कुलवधूमिद्वान्तधर्मागमः ॥ ३६ ॥ शुश्रूषस्व गुरुन्कुरु प्रियसखीवृत्ति सपत्नीजने भर्तृभिर्प्रकृतापि रोपणतया मा स्म प्रतीपं गमः । भूयिष्ठं भव

दक्षिणा परिजने भोगेष्वनुत्सेकिनी यान्त्येवं गृहिणीपदं यु-
वतयो वामाः कुलस्वाधयः ॥ ३७ ॥ निर्व्याजा दयिते नना-
न्दपु नता शश्रूषु भक्ता भव स्निग्धा वन्धुषु वत्सला परि-
जने रमेरा सपत्नीध्वनि । भर्तृभिर्नजने सनप्रवचना स्निग्धा
च तद्वैरिषु प्रायः संवननं नतञ्चु तदिदं वीतोपधं भर्तृषु
॥ ३८ ॥ स्नानाम्भो वदु साधिता रसवती देवाधिकार्या-
ञ्जितः संभारे रचितो विशुद्धवसने कालोचिते योजिते । स्नानं नाथ विधीयतामतिथयः गीदन्ति नान्या त्वरा धन्यं
योषयते शनैरिति पतिं मथ्याहसुसं सती ॥ ३९ ॥ संचारो
रतिमन्दिरावधि सखीकर्णावधि व्याहृतं चेतः कान्तसमीहि-
तावधि महामानोऽपि मौनवधि । हास्यं चाधरपदावधि
पदन्यासावधि प्रेक्षितं सर्वं सावधि नावधिः कुलमुखां प्रेम्णः
परं केवलम् ॥ ४० ॥ शुश्रूषामनुसन्धती गुरुजने वाक्ये
ननान्दुः स्थिता दाक्षिण्यैकपरायणा परिजने स्निग्धा सपत्नी-
ध्वनि । सन्नद्रातिथिसकृतौ गृहभरे नैस्तन्व्यमाविभ्रती वत्से
किं बहुना भजस्व कुशलं भर्तुः प्रिये जाग्रती ॥ ४१ ॥

असतीचरितम् ।

यस्य भार्या विरूपा च कैश्मला कलहप्रिया । अधिका-
धिकमक्ष्मा च सा जरा न जरा जरा ॥ १ ॥ एषैव यो-
पितां धन्या शीलं च लभते सुखम् । दिवा पतिव्रता भूयो
नक्तं च कुलटा यतः ॥ २ ॥ पर्यङ्कः स्वासरणः पतिरनुकूलो
मनोहरं सदनम् । तुणनिव लघु मन्यन्ते कामिन्श्रौथर-
तिलुब्धाः ॥ ३ ॥ दुर्दिवेष धनतिमिरे दुःसंचारासु नगर-
वीथीषु । पत्युर्विदेशगमने परमसुखं जघनचपलायाः ॥ ४ ॥
इह वट्टेक्षं यक्षः प्रतिवसति दिवापि यत्र भयशङ्का ।
तस्मिन्नाभिनववध्या नीता वीतोदयाः क्षणदाः ॥ ५ ॥ सुख-
शय्या ताम्बूलं विश्रव्धाश्लेषचुम्बनादीनि । तुलयन्ति न
लक्षांशं त्वरितक्षणाचौर्यसुरतस्य ॥ ६ ॥ दिवंसे घटिकास्त्रि-
शार्धशद्वटिकाः परं रजनौ । लक्षं नगरयुवानस्नात विधातः
किमाचरितम् ॥ ७ ॥ आरोपिता शिलायामश्वेव त्वं भवेति
मद्येण । मन्नापि पौरिणयापदि जारमुखं वीक्ष्य हसितैवात् ॥ ८ ॥
कुलपतनं जनगर्हा बन्धनमपि जीवितस्य संदेहम् । अङ्गी-
करोति सकलं वनिता परपुरुषसंसक्ता ॥ ९ ॥ सखि सुख-
यत्सर्वकाशे प्राप्तः प्रेयान्यथा तथा न गृहे । वातादवारि-

१ सर्पः, २ स्वयुहाव, ३ कान्ताविध्यादन्यः पुमान्बरद-
चतुश्रुदितश्चन्द्र इव दर्शनादर्थ इत्यर्थः, ४ भर्तृरि, ५ आश्रितेषु,
६ क्षमा, ७ अपराधिनि, ८ प्रकुलवदना, ९ पूजा, १० लज्जेव,

१ अमङ्गला, २ शुद्धत्वम्, ३ दुर्दिवसे, ४ रात्रयः, ५ स्ना-
पिता, ६ परिणयरूपायामापदि संकटे, ७ भ्रष्टताम्, ८ नि-
न्दाम्, ९ अवसरे.

तादपि भवति गवाक्षानिलः शीतः ॥ १० ॥ द्वारि स्तम्भ-
विलम्बा प्रियसखि दृष्टिं पथि क्षिपसि । प्रहिणोषि भाग्यभाजि
प्रेयसि दूतीमिव भ्रमरीम् ॥ ११ ॥ सुभगं वदति जनस्तं
निजपतिरिति नैष रोचते मध्वम् । पीयूषेऽपि हि भेषजभावो-
पहिते भवत्यरुचिः ॥ १२ ॥ इह नगरे प्रैतिरथ्यं सुजंगसं-
बांधरुचिरसंचारे । सुन्दरि मम मतमेतन्नकुलप्रतिपालनं
श्रेयः ॥ १३ ॥ केलिः प्रदहति मज्जां शृङ्गारोऽस्थीनि
चाटवः कटवः । बन्धक्याः परितोषो न स्यादन्भीष्टदंपत्योः
॥ १४ ॥ संदिग्धे परलोके जनापवादे च जगति बहुचित्रे ।
स्वाधीने परमणे धन्यास्तास्यफलभाजः ॥ १५ ॥ यदि भवति
दैवयोगात्पुमान्विरूपोऽपि बन्धकी रहसि । न तु कृच्छ्रादपि
भद्रे निजकान्तं सा भजत्येव ॥ १६ ॥ यदवधि विवृद्धमात्रा
विकसितकुसुमोत्करा शणश्रेणी । पीतांशुकप्रियेयं तदवधि
पट्टीपतेः पुत्री ॥ १७ ॥ तिमिरेऽपि दूरदृश्या कठिनाश्लेषे
च रहसि सुखरा च । दन्तमयवलयरात्री गृहपतिशिरसा
सह स्फुटतु ॥ १८ ॥ एष्यति मा पुनरयमिति गमने
यदमङ्गलं मयाकारि । अधुना तदेव वारणमवस्थितौ दग्ध-
गेहपतेः ॥ १९ ॥ ग्रामतरुणं तरुण्या नववज्जुलमञ्जरी-
सनाथवरम् । पश्यन्त्या भवति मुहुर्नितरां मलिना सुख-
च्छाया ॥ २० ॥ मया कुमार्यापि न सुभमेकया न जार-
मुत्सृज्य पुमान्विलोकितः । अनेन गोत्रस्थितिपालनेन मे
प्रसन्नतामेतु भवोपकारिणी ॥ २१ ॥ पाणौ गृहीतापि
पुरस्कृतापि स्नेहेन नित्यं परिवर्धितापि । परोपकाराय भवे-
दवश्यं वृद्धस्य भार्या करदीपिकेव ॥ २२ ॥ प्रियो मथेवा-
वचितेः प्रमूनेर्दृष्टो हरस्यातमुते सपयाम् । अतो नतानेकल-
तावृतानि यास्वामि मायं विपिनानि सरस्यः ॥ २३ ॥ नि-
भृतं निभृतं निभालयन्त्या वरुणाशाभरणायितं पतङ्गम् ।
गुरुयन्त्रितापि गोपवध्वा नयनान्तेन निमन्त्रितो सुकुन्दः
॥ २४ ॥ शिरसि शिरसिजं दृष्टोर्निमेषं विटपिनि पल्लवमालये
तृणं वा । गणयितुमपि पारयन्ति केचिद्विधियसखि के कथ-
यन्तु जारसंख्याम् ॥ २५ ॥ पतिरतीव धनी सुभगो युवा-

परविलासवतीषु पराङ्मुखः । शिशुरलंकुरुते भवनं सदा
तदपि सा सुदती रुदती कुतः ॥ २६ ॥ नाम्बुजैनं कुसुमे-
रूपमेयं स्वैरिणीनयनपङ्कजयुग्मम् । नोदये दिनकरस्य न
वेन्दोः केवलं तमसि यस्य विकासः ॥ २७ ॥ दृग्भङ्गमङ्गि-
मशतैरसतीरहस्यमन्वेपयन्कपटमिक्षुक लक्षितोऽसि । स्वस्य
प्रमुर्नं च भवामि ततः क्षमस्य भिक्षोपढौकनमिषादयमञ्ज-
लिस्ते ॥ २८ ॥ ब्रह्मैव सत्यमखिलं नहि किंचिदन्यत्तस्मान्न
मे सखि परापरभेदवृद्धिः । जारे तथा निजवरे सदशोऽनुगगो
व्यर्थं किमर्थमसतीति कदर्थयन्ति ॥ २९ ॥ जन्मेव मास्तु यदि
वा न नितम्बिनीषु तत्रापि चेदहह नैव कुलाङ्गनासु । हा धि-
ग्विधे कुलवधूरथ चेद्वेवयं नैवास्तु च कचन मे मनसोऽनु-
बन्धः ॥ ३० ॥ गोष्ठेषु तिष्ठति पतिर्वधिरा ननान्दा नेत्र-
द्वयस्य च न पाटवमस्ति यातुः । इत्थं निशम्य तरुणी कुच-
कुम्भसीम्नि रोमाक्षकक्षकमुदक्षितमाततान ॥ ३१ ॥ वयं
बाल्ये बाल्यास्तारुणमनि यूनः पुरिणतावपीच्छामो वृद्धान्प-
रिणयविधौ नः स्थितिरियम् । त्वयारब्धं जन्म क्षपयितुम-
नैनैकपतिना न मे गोत्रे पुत्री कचिदपि सतीलाञ्छनमभूत्
॥ ३२ ॥ दृशा किंचिद्विचित्रचलितमुजलीलाविलसितैः करा-
घातैः किंचिन्नखविलिख्यैः किंचिदधिकम् । स्पृशन्त्यः सं-
बाधे गुरुभिरनभिप्रेक्षितपथे यथेष्टं चेष्टन्ते स्फुटकुचतटाः
पश्य कुलटाः ॥ ३३ ॥ अनार्यप्रज्ञानाभिह जनवधूनां हि
मनसो महाशलयं कर्णं तव नवकजम्बूकिसलयः । भ्रमन्भि-
क्षाहंतोरधिनगरि बुद्धोऽस्मि न मया त्वयैतावद्वेषः पथिक न
विधेयः पुनरपि ॥ ३४ ॥ अयं रेवांकुञ्जः कुसुमशरसेवास-
मुचितः समीरोऽयं वेलावनविदलदेलापरिमलः । इयं प्रावृष्ट-
धन्या नवजलदविन्यासचतुरा पराधीनं चेतः सखि किमपि कर्तुं
शृगयते ॥ ३५ ॥ स्थितिर्गोहोपान्ते परिजनपरीहासकलना
सुदुर्गतायाते सकृदपि गृहे व्याजगमनम् । मुहुस्तद्भोग्येऽपि
क्षणपरिचयो वस्तुनि दृशः समुत्पन्नप्रमृगः सकलमिदमापात-
सुखदम् ॥ ३६ ॥ नितम्बिन्यो नित्यं विनयपथविन्यस्तमनसः
पताकाः स्युः पुत्रि प्रतिनियतमेताः म्बुकुलयोः । गुरोरित्या-
देशं सदसि सुदृशामोक्तवती गतातङ्कं राधा हरिसुखम्-
गाङ्कं मृगयते ॥ ३७ ॥ अये को जानीते निजपुरुषयज्ञो नहि
तथा यथा स्त्रीणां चेतः परपुरुषयज्ञो रमयति । अपि स्वैरं
सुक्ता दिवसमखिलं वासरकृता करस्पर्शादिन्दोऽमुकुलयति
नेत्राणि नलिनी ॥ ३८ ॥ ताम्बूलाक्तं दशनमसकृद्दृश्यं
१ उपमातुं योग्यम्, २ बाल्यावस्थायाम्, ३ तारुण्ये, ४ वा-
धक्ये, ५ इच्छाविषयान्कुर्मः, ६ जनसंभवे, ७ व्यापारं कुर्वते,
८ स्वैरिण्यः, ९ नमदा, १० लतागृहम्,

१ रथ्यावां रथ्यायाम्, २ सर्पाः; (पक्षे) जाराः, ३ संभवेः,
४ नकुलस्य पालनम्; (पक्षे) न इति पदच्छेदः, कुलप्रतिपालनं
न श्रेयः, ५ अशोककल्पिका, ६ अशोकतरुत्वे कृतसंकेतं तत्र
गत्वा तदीयमञ्जरीमादाय प्रतिनिवृत्तं दृष्ट्वा गृहस्थापारोवशास्तकृत-
संकेतमङ्गलस्वापराधभावनया तस्या मुखच्छाया लज्जया मलिना
भवतीत्यर्थः, ७ धौल्या; (पक्षे) तैलन, ८ सुन्दरः; (अथ च) सुष्ठु
भे नक्षत्रं तस्मिन्गच्छति, कुयोगं त्यक्त्वा भार्यां व्रजति, इदमेव रो-
दनकारणम्,

न्तीह चेटी घोटीहेषा विकृतविरुतं हेतुहीनं हसन्ती ।
 स्थानस्थानस्खलितपदविन्यासभासमाना यूनामत्रे वसति
 कुटिलं नर्तितोच्चैर्नितम्बम् ॥ ३९ ॥ ज्ञाता भैत्री सहजम-
 धुरापातिभिल्लोचितान्तैः कर्णाकर्णं प्रथितमयशो बन्धुवर्गै-
 रभाणि । संप्रत्येवं तदपि न मनाञ्छुद्धति प्राणनाथं को जा-
 नीते कुवलयदृशः कीदृशः प्रेमबन्धः ॥ ४० ॥ भ्रूभेदैः
 कतिचिद्विरा कुटिलया काश्चिक्रियत्यः स्मितैः स्वैरिष्यः क-
 थयन्ति मन्मथरसव्यापारवश्यं मनः । कासांचित्पुनुरङ्गकेषु
 मसृणच्छायेषु मध्यस्थितो भावः काचपुटेषु पुंश्रकरमिव
 प्रत्यक्तमालोकयते ॥ ४१ ॥ यः कौमारहरः स एव हि
 वैरस्ता एव चैत्रक्षपास्ते चोन्मीलितमालतीसुरभयः प्रौढाः
 कदम्बानिलाः । सा चैवासि तथापि चौयैसुरतव्यापारली-
 लाविधौ रेवारोघसि वेतसीतरुतेचेतः समुत्कण्ठते ॥ ४२ ॥
 दृष्टिं हे प्रतिवेशिनि क्षणमिहाप्यस्मद्देहे दास्यसि प्रायेणास्य
 शिशोः पिता न विरसाः कौपीरपः पास्यति । एकाकिन्यपि
 यामि तद्भरमितः स्रोतस्तमालाकुलं नीरन्ध्रास्तमुमालिखन्तु
 जरठच्छेदा नलप्रन्थयः ॥ ४३ ॥ शुश्रूषस्व गुरुन्निवर्तय
 सखीर्वन्दस्व बन्धुस्त्रियः कावेरीतटसंनिविष्टनयने सुभगे कि-
 सुत्ताम्यसि । आस्ते पुत्रि समीप एव गमनादेलालतालि-
 ङ्गितन्यश्चदालतमालदन्तुरदरी तत्रापि गोदावरी ॥ ४४ ॥
 भद्रं तस्य तरोः स्वयं चिरकृतप्रस्थानकं कथ्यतां दुर्वारस्त-
 मरुण्यवहिरदहद्विगदारुणं दुर्वचः । मा स्त्रियस्य ततः प्रभृ-
 त्यनुदिनं तस्याः पतद्भिर्दृशोरभोभिः परिणद्धपल्लवघनच्छा-
 यस्तस्वर्धते ॥ ४५ ॥ स्वामी निःश्वसितेऽप्यसूयति मनो-
 जिघ्रः सपत्नीजनः श्वशुरिङ्गितदैवतं नयनयोरीहालिहो यातरः ।
 तद्दूरादयमञ्जलिः किमधुना दृग्भङ्गिभावेन ते वैदग्धीमधुर-
 प्रपञ्चचतुर व्यर्थोऽयमत्र श्रमः ॥ ४६ ॥ आयातासि विमुञ्च
 वेपथुभरं दृष्टासि नो केनचिन्नीलं चोलमसुं विमुञ्च हरतु
 स्वेदं निशीथानिलः । इत्यन्तर्भयसन्नकण्ठमसकृद्यामीति तल्पं
 गता जल्पन्ती परिरभ्यते सुकृतिभिः स्वैरं नवस्वैरिणी
 ॥ ४७ ॥ सत्रीडार्धनिरीक्षणं यदुभयोर्वद्वृत्तिसंप्रेषणमद्य श्रो
 भविता समागम इति प्रीतिप्रसादश्च यः । प्राप्ते कालसमा-
 गमे सरभसे यन्मुम्बनालिङ्गनं तत्कामस्य फलं तदेव सुरतं
 शेषा पशुनां स्थितिः ॥ ४८ ॥ इन्दुर्यत्र न निन्द्यते न मधुरं
 दूतीवचः श्रूयते नोच्छ्वासा हृदयं दहन्यशिशिरा नोपैति
 काश्यं वपुः । स्वाधीनामनुकूलिकां स्वगृहणीमालिङ्ग्य य-
 त्सुप्यते तर्कि प्रेम गृहाश्रमव्रतमिदं कथं समाचर्यते

॥ ४९ ॥ चैपौरादपि शङ्कसे हिमरुचोरप्यर्चिषो लज्जसे
 भोगोन्द्रादपि चेद्विभेपि तिमिरस्तोमादपि त्रस्यसि । चैकुञ्जा-
 दपि दृयसे जनघटध्वानादपि क्षुभ्यसि प्रायः पुत्रि हतास्मि
 हन्त भविता त्वत्तः कलङ्कः कुले ॥ ५० ॥ आः पाकं न
 करोपि पापिनि कथं पापी त्वदीयः पिता रण्डे जल्पसि किं
 तथैव जननी रण्डा त्वदीया स्वसा । निर्गच्छ त्वरितं गृहा-
 द्बहिरितो नेदं त्वदीयं गृहं हा हा नाथ ममाद्य देहि मरणं
 जारस्य भाग्योदयः ॥ ५१ ॥ कार्ये सत्यपि जातु याति न
 वहिर्नाप्यन्यमालोकते साध्वीरप्यनुकुर्वती गुरुजनं श्वश्रू च
 शुश्रूषते । विस्मभं कुरुते च पत्युरधिकं प्राप्ते निशीथे पुन-
 र्निद्राणे सकले जने शशिसुखी निर्याति रंन्तु विटेः ॥ ५२ ॥
 आकारणे शशी गिरा परभृतः पारावतश्चुम्बने हंसश्रृङ्गभण
 समं दयितया रत्यां प्रमत्तो गजः । इत्थं भर्तरी मे समस्त-
 युवतिश्चाध्वैगुणैः सेविते क्षुण्णं नास्ति विवाहितः पतिरिति
 स्यान्नैप दोषो यदि ॥ ५३ ॥ ज्ञातं ज्ञातिजनैः प्रमृष्टमयशो
 दूरं गता धीरता त्यक्ता ह्रीः प्रतिपादितोऽप्यविनयः साध्वी-
 पदं प्रोङ्गितम् । लुप्ता चोभयलोकसाधुपदवी दत्तः कलङ्कः
 कुले भूयो दृति किमन्यदस्ति यदसावद्यापि नागच्छति
 ॥ ५४ ॥ देहे दुर्ललितस्य देवशिशोः स्फोटप्रणो दारुणो
 योतस्तेन वनस्पतित्वचमुगाहर्तुं मया गम्यते । दृष्यन्तु श्व-
 सितानि घर्भसलिलैः पत्राणि लुप्यन्तु वा वक्षो वा विलिखन्तु
 हन्त नखरैः क्रुद्धाः कपिश्रेणयः ॥ ५५ ॥ अम्ब श्वश्रु यदि
 त्वया हतशुकः संवर्धनीयस्तदा लौहं पञ्जरमस्य दुर्नयवतो
 गाढान्तरं कारय । अद्यैनं बदरीनिकुञ्जकुहरे संसलीनमन्वि-
 ष्यती दद्या यन्न भुजङ्गमेन तदतिश्रेयः किमेभिः क्षतैः
 ॥ ५६ ॥ न्यस्तं पन्नगमूर्ध्नि पादयुगलं भक्तिर्विसुक्ता
 गुरोस्त्यक्ता प्रीतिरकारि किं न भवतो हेतोर्मया दुष्कृतम् ।
 अङ्गानां शतयातना नयनयोः कोऽपि क्रमो रौरवः
 कुम्भीपाकपराभवश्च मनसो युक्तं त्वयि प्रस्थिते ॥ ५७ ॥
 नारीणां खलु बन्धुरन्धतमसं पाथोधरः सोदरः कुञ्जं नाभिगृहं
 निशा सहचरी सेव्यः स्वरः क्षमापतिः । इत्थं चारुचकोरच-
 श्वलदृशां यासां मतिर्जायते तासामेव यशः सुधांशुधवलं
 तासां च सौर्यसंदा ॥ ५८ ॥ हंसैः शैवलमञ्जरीति कवरी
 चञ्चभिराकार्षिता वक्रैः चन्द्रधिया चकोरवनिता चक्रे नखै-
 रक्रमम् । भृङ्गैः पङ्कजकोरकप्रतिभया वक्षोरुहो वीक्षितस्त-
 न्मातः करवै पुनर्न सरसीतोयावगाहोद्यमम् ॥ ५९ ॥

१ जलम्, २ पतिः, ३ श्रेष्ठः, विलक्षणरतिक्षम इत्यर्थः.
 ४ कूपसंबन्धिनीः.

१ भगिनी, २ कदाचित्, ३ अनुकरणं कुवाणा, ४ विश्वासम्,
 ५ शयाने, ६ कीडितुम्, ७ जारैः, ८ कोकिलः, ९ गमने,
 १० संबोधनपदम्, 'जातः' इति वा पाठः.

आस्तां विश्वसनं सखीपु विदिताभिप्रायसारे जने तत्राप्य-
 र्पयितुं द्यौं सुरुचिरां शक्रोमि न व्रीडया । लोकोऽप्येप
 परोपहामकुशलः मूक्षेमङ्गितज्ञोऽप्यलं मातः कं शरणं ब्र-
 जामि हृदये जीर्णोऽनुगामानलः ॥ ६० ॥ कार्येणापि विल-
 म्बनं परगृहे श्वश्रून् संमन्यते शङ्कामारचयन्ति यूनि भवनं
 प्राप्ते मिथो यातरः । वीथीनिर्गमनेऽपि तर्जयति च कुट्टा-
 ननान्दा पुनः कष्टं हन्त मृगीदृशां पतिगृहं प्रायेण कारा-
 गृहम् ॥ ६१ ॥ एकान्ते बत नो गृहं शशिसुनोऽप्यन्या-
 द्यो दृश्यते क्षिप्रं साधय यातु पुत्रि स दिने सुकृत्यान्वयावा-
 सकम् । श्वश्या संभ्रमिता किलेति बहुशः संप्रेरयन्त्या वयुः
 पान्थं वीक्ष्य वमञ्ज सस्मितमुखी सैवाधमिद्रोदनम् ॥ ६२ ॥
 एते वारिकणाः किरन्ति पुरुषान्वर्षन्ति नामभोगराः शैलाः
 शाद्वलमुद्गमन्ति न सुजन्त्येते पुननीयकान् । त्रैलोक्ये
 तरवः फलानि सुव्रते नैवाभन्ते जनान्धातः कातरमाळ-
 पामि कुलटोहेतोस्त्वया किं कृतम् ॥ ६३ ॥ संपत्कस्याय
 तारा भवति तरलिता यत्पुत्रो नेत्रातरा दृष्टा केनाद्य काश्ची
 यदभिमुखगता वेपते रत्नकाश्ची । उग्रः कस्याद्य तुष्टः सखि
 यदनुमते कश्चिदुग्रोऽनुतापः स्नातं केनाद्य वेणीपयमि वि-
 लुलिता यत्कृते कापि वेणी ॥ ६४ ॥ पश्यन्ति स्निग्धसुग्धं
 प्रतिकलमधुरैर्मोहयन्त्यङ्गहारैः साकृतैर्मन्दहासैरपि परपुरुषा-
 ष्याश्वदानन्दयन्ति । चेष्टन्ते चेत् एते किमपि परिचयाद्वा-
 रधिष्यन्ति तेषां प्राणान्को वेद लोके परजलजदृशां चित्त-
 मत्यन्तलोलेम् ॥ ६५ ॥ पृथ्वी तावन्निकोणा विपुलनदनदी-
 प्रावखरूढं तदर्धं तत्राप्यर्धं युवलयः शिशुगतवयसो रोगिणी
 योगिनश्च । त्याज्यास्तत्रापि मान्याः शशुरपितृमुखाः सन्ति
 शेषाः कियन्तो मिथ्यावादो ममायं सुखरमुखरवः पुंश्वली
 पुंश्वलीति ॥ ६६ ॥

पान्थसंकेतः ॥ ग्रामेऽर्चिसंस्तारप्राये न किञ्चित्पान्थ-
 विद्यते । पौयोधरोन्नतिं दृष्ट्वा वस्तुमिच्छसि चेद्वस ॥ ६७ ॥
 पान्थ मन्दमते किंवा मंतापमनुविन्दसि । पौयोधरं संमा-
 शास्व येन शान्तिमवाप्नुयात् ॥ ६८ ॥ वीक्षितुं न क्षमा श्वश्रू-
 स्वामी दूरतरं गतः । अहमेकाकिनी बाला तवेह वसतिः
 कुतः ॥ ६९ ॥ त्वमिव पथिक प्रियो मे विटपिस्तोमेपु
 गमयति क्लेशान् । किमितोऽन्यत्कुशलं मे संप्रति यत्पान्थ
 जीवामि ॥ ७० ॥ किमिति कुशासि कुशोदरि किं तव

१ पापाणवहुलः (पक्षे) पापाणतुल्ये. २ आस्तरणाधिकम्.
 (पक्षे) समागमप्रतबन्धकम्. ३ मेघानामनुस्रवतिः; (पक्षे) स्तनयोम-
 व्रतिः. ४ मेघम्; (पक्षे) स्तनम्. ५ सम्यक्प्रार्थनां कुरु. ६ कान्तः.
 ७ वृक्षसमूहेषु.

परकीयवृत्तान्तैः । कथय तथापि सुन्द्रे मम कथयिष्यति
 पान्थ तव जाया ॥ ७१ ॥ यदि गन्तासि दिगन्तं पथिक
 पतिस्तत्र संबोध्यः । नयनश्रवणाविहीना कथमुपचर्या मयै-
 कया जननी ॥ ७२ ॥ निबिडतमतमालमल्लिविचिकिल-
 राजिविराजितोपकण्ठे । पथिक समुचितस्तवाद्य तीव्रे सवि-
 तरि तत्र सरितटे निवामः ॥ ७३ ॥ भो पान्थ पुस्तकधर
 क्षणमत्र तिष्ठ वैद्योऽसि किं गणितशास्त्रविशारदोऽसि । केनौ-
 पधेन मम पश्यति भर्तुरन्वा किं वागमिष्यति पतिः सुचिर-
 प्रवासी ॥ ७४ ॥ एकाकिनी यदबला तरुणी तथाहमस्मि-
 न्गृहे गृहपतिश्च गतो विदेशे । कं याचसे तदिह वासमियं
 वराकी श्वश्रूमैमान्धवधिरा ननु मूढ पान्थ ॥ ७५ ॥ रथ्या-
 रजोरुणितभूसरिताङ्गयष्टेः कश्चित्तुः स्मरसि पुत्रक निर्धृ-
 णस्य । उक्तैवैवमङ्गगतयायतमायताश्या पान्थस्त्रिया प्ररुदितं
 करुणं दिनान्ते ॥ ७६ ॥ भवनमिव मदीयं निर्जनं पान्थ
 पन्थाः कुसुमशर इवासिस्तस्करा दुर्निवाराः । गृहप इव
 र्षतङ्कोऽप्येव यातो दिगन्तान्मदनसुमग भूयो नैव गन्तुं
 समीहे ॥ ७७ ॥ अहमिव दिनलक्ष्मीः प्रोपितप्राणनाथा त्व-
 मिव पथिक पन्था सुत्तगान्थानुबन्धः । अयमपि परदेशः
 सोऽपि यत्रासि गन्ता मदनमधुरमूर्ते किं वृथा सत्त्वरोऽपि
 ॥ ७८ ॥ यामिन्येषा बहलजलदैर्बद्धमीमान्धकारा निद्रां
 यातो मम पतिरसौ क्लेशितः कर्मदुःखैः । बाला चाहं धन-
 सिजभयात्प्रासगाढप्रकम्पा ग्रामश्रोणैर्यमुपहतः पान्थ निद्रां
 जहीहि ॥ ७९ ॥ कुत्रायसीः किमिवमकरोः साहसं
 पान्थ बन्धो यद्येतस्मिन्नियससि पुरे सावधानस्तदा स्याः ।
 अत्रोत्तालाः कतिचिदबलाः सन्ति यासां विलासैरुत्थयन्ते
 सपदि मदनव्याधयो दुर्निवाराः ॥ ८० ॥ इयं सुरतरं-
 गिणी न पुनरत्र नौसंगमो भवेत्तरणिमज्जनं पथिक नैव
 पान्थागमः । निधाय हृदये सदा विपुलचारकुम्भद्वयं सन्ने
 घनघनागमे धनैरमस्य पारं व्रज ॥ ८१ ॥ वैणि-
 ज्येन गतः स मे गृहेपतिवर्तापि न श्रूयते प्रातस्त-
 ज्जननी प्रमूततनया जामातुगेहं गता । बालाहं नवथौ-

१ हृद्योय. २ कक्षे पुस्तकधारिणं पान्थं प्रति कस्याश्चिन्का-
 मिन्याः स्वाभिप्रायमन्विकीर्तिकः. औपधप्रश्नेन श्वश्या अन्यत्वं युचि-
 नम्. प्रोपितस्य पत्युः कदागमनं भविष्यतीति प्रश्नेन सोऽपि गृहे
 नास्तीति सूचितम्. ३ गृहस्वामीव. ४ सूर्यः. ५ रात्रिः. ६ भय-
 करमाढान्धकारा. ७ कर्मजन्यैर्दुःखैः शान्त इत्यर्थः. ८ उक्तैर्हेतुभि-
 र्मनसि जातं वदन्नं तस्मात्; (पक्षे) कामभयात्. ९ सुराणां तरंगिणी.
 नदी इत्यर्थः. १० उदकस्य. ११ वाणिज्याय परदेशं गतः.
 १२ गर्वा.

वना निशि कथं स्यात्तव्यमस्मिन्गृहे सायं संप्रति वर्तते पथिक हे स्थानान्तरं गम्यताम् ॥ ८२ ॥ रे रे पान्थ कुतो भवान्नगरतो वार्ता न चापि श्रुता बौद्धं ब्रूहि युवा पँथोद-समये हित्वा प्रियां जीवति । सत्यं जीवति जीवतीति कथिता वार्ता मयापि श्रुता विस्तीर्णा पृथिवी जनोऽपि विविधः किं किं न संभाव्यते ॥ ८३ ॥ शून्यं वेश्म चिर्रायितो गृहपतिजाताधुना शर्वरी स्थातुं नोचितमत्र गच्छ निभृतं लोकैरेनालक्षितः । इत्थं लोलदशा ह्यसावभिहितो दामीमुख-नाथगः स्थित्वा किंचिदिव क्व यामि रजनी प्राप्तेत्युदीर्य स्थितः ॥ ८४ ॥ स्मृतं व्या वयमिन्दुसुन्दरमुखि धस्तावतोऽपि त्वया स्यादेवं यदि नाथ दास्यति विधिजातिसरत्वं मम । एकस्मिन्नपि जन्मनि प्रियतमं जातिसरत्वं कुतः प्राणाः पान्थ समं त्वयैव चलिताः काद्यापि जन्मेकता ॥ ८५ ॥ भ्रातः पान्थ पथि त्वया न पथिकः कश्चित्समासादितो वाले नैकशतानि कीदृश इति प्रख्यायतां वल्लभः । यं दृष्ट्वा प्रम-दाजनस्य भवतः स्फोरं सुदा लोचने स ज्ञेयो दयितो ममेति पथिकायावेव मोहं गता ॥ ८६ ॥ भो पान्थ त्व-रितोऽसि तिष्ठ निमिषं किंचिद्दामो वयं मार्गोऽयं पुरतो द्विधा खलु भवेद्वैभेन नो गम्यताम् । तत्रास्ते सहकार-कोमलतरोर्भूले प्रपापालिका तस्या लोभनवागुरानिपतितो न त्वं पुनर्योससि ॥ ८७ ॥ नाथो मे विप्रेर्षिं गतो न गणय-त्सेषा सपत्नी च मां त्यक्त्वा मामिह पुष्पिणीति गुरवः प्राप्ता गृहाम्बन्तरम् । शय्यामात्रसहायिनीं परिजनः श्रान्तो न मां संवतं स्वामिर्भोगमलानीय रंजनीं लक्ष्मीपते रक्ष माम् ॥ ८८ ॥

वेश्यागर्हणम् ।

वेश्यासौ मदनज्वाला रंजनेधनसमेधिता । कामिभिर्यत्र ह्यन्ते यौवनानि धनानि च ॥ १ ॥ अयं च सुरतज्वाला कामाग्निः प्रणयेन्धनः । नराणां वत्र ह्यन्ते यौवनानि धनानि च ॥ २ ॥ इह सर्वस्वफलिनः कुलपुत्रमहाद्रुमाः । निष्क-लस्यमलं यान्ति वेश्याविहगमक्षिताः ॥ ३ ॥ धनाशा कै-तवस्नेहो वितथैश्चित्तोपणम् । एकमप्यस्ति नात्मासु

१ सत्यम्. २ वर्षाकाले. ३ भिरकालं दूरं गतः. ४ अदृष्टः. ५ उक्त्वा. ६ गोष्ठीप्रसङ्गेन. ७ वामभागेन. लोचनमेव वापुरा मृगवन्धनी. जालमित्यर्थः. ९ पथ्यर्थायिका. १० रजस्वला. ११ आगमेन धेदनं लालनीयः स्तुत्यः. (पक्षे) आगमेन लाल-नीयः. १२ रजनीं व्याप्यत्यर्थः. १३ वाराङ्गना. १४ रूपमेवन्धनं काष्ठं तेन सम्यक्प्रदीप्ता. १५ कपटंलहः. १६ असत्यगोष्ठीभिः. ७ गणिकासु.

कथं वेश्यासमा वयम् ॥ ४ ॥ कष्टं जीवति गणिका गण-कोऽपि च राजसेवको वैद्यः । दिवसे दिवसे मरणं परस्य यच्चित्तरञ्जनं वृत्तिः ॥ ५ ॥ न पर्वताग्रे नलिनीं प्ररोहति न गर्दभा वाजिधुरं वहन्ति । यवाः प्रकीर्णा न भवन्ति शालयो न वेशजाताः शुचयस्तथाङ्गनाः ॥ ६ ॥ हारहीर-कहिरण्यभूषणैस्तोषमेति गणिका धैर्नैपिणी । प्रेमकोमलक-टाक्षत्रीक्षितैरेव जीवति कुलाङ्गनाजनः ॥ ७ ॥ एता हसन्ति च रुदन्ति च वित्तहेतोर्धियासयन्ति पुरुषं न च विश्वसन्ति । तस्मान्नरेण कुलशीलसमन्वितेन वेश्याः ईशानघटिका इव वर्जनीयाः ॥ ८ ॥ जाल्यन्धाय च दुर्मुखाय च जराजीर्णा-खिलाङ्गाय च भ्रामीणाय च दुष्कुलाय च गलत्पुत्राभि-भूताय च । यच्छन्तीपु मनोहरं निजवपुर्लक्ष्मीवलप्रदया पँथ्यस्त्रीपु विवेककल्पलतिकाशस्त्रीपु रज्येत कः ॥ ९ ॥ केशः कुन्दमिषादिवोपहसति द्रव्यैर्विहीनाङ्गनामन्यानां ग्रन्थि-धनं विलोकितुमिवोद्गीवस्तनस्त्रिपति । प्रेमच्छेदकृपाणवलि-सुपुमां रोमालिगलभ्वते यस्याः सा कथमस्तु चेतसि चम-त्काराय वाराङ्गना ॥ १० ॥ वाण्यां स्नाति विचक्षणो द्वि-जवरो मूर्खाऽपि वर्षाधमः फुलां नामयति वायसोऽपि हि लतां या नामिता वर्हिणा । ब्रह्मक्षत्रविशास्तरन्ति च यथा नाथा तथैवतेरे त्वं वापीव लतेव नौरिव जनं वेश्यासि सर्वं भज ॥ ११ ॥

अष्टनायिकाः ।

स्वार्थानपतिका ॥ यदपि रतिमहोत्सवे नकारो यदपि करेण च नीविधारणानि । प्रियसखि पतिरेष पार्श्व-देशं तदपि न मुखति तत्किमाचरामि ॥ १ ॥ मा गर्वमुद्धह कपोलतले चकास्ति कान्तस्वहस्तलिखिता मम मञ्जरीति । अन्यापि किं न सखि भाजनमीदृशानां वैरी न चेद्व्रवति वेपथुरन्तरागः ॥ २ ॥ अस्माकं सखि वाससी न रुचिरे भ्रैवेयकं नोज्वलं नो वक्ता गतिरुद्धतं न हसितं नैवास्ति कश्चिन्मदः । किं त्वन्येऽपि जना वदन्ति सुभगोऽप्यस्याः पतिर्नान्यतो दृष्टिं निक्षिपतीति विश्वमियता मन्यामहे दुःखि-तम् ॥ ३ ॥ श्वश्रुः पश्यति नैव पश्यति यदि ब्रूभङ्गवक्त्रे-क्षण मर्मच्छेदपटु प्रतिक्षणमसौ ब्रूते ननान्दा वचः । अ-न्यासामपि किं ब्रवीमि चरितं स्मृत्वा मनो वेपते कान्तः

१ धनेच्छावती. २ इशानस्थिता घटिकाः. घटयो घटा इति यावत्. एता यथा अमृश्यास्तथैव ता वर्जनीया इति भावः. ३ जन्मनाप्याय. ४ ग्राम्याय. ५ अपँथ्यन्तीपु. ६ लक्ष्मीलाशया. ७ गणिकासु.

स्निग्धदशा विलोकयति मामेतावदागः सखि ॥ ४ ॥ वक्र-
साधरपलवस्य वचसो हास्यस्य लास्यस्य वा धन्यानामरवि-
न्दसुन्दरदशां कान्तस्तनोति स्तुतिम् । स्वप्नेनापि न गच्छति
श्रुतिपथं चेतःपथं द्रव्यपथं काप्यन्या दयितस्य मे सखि
कथं तस्यास्तु भेदप्रहः ॥ ५ ॥ स्त्रीयाः सन्ति गृहे गृहे
मृगदशो यासां विलासकण्ठकाक्षीकुण्डलहेमकङ्कणहृणत्कारो
न विश्राम्यति । को हेतुः सखि कानने पुरपथे सौधे सखी
संनिधौ भ्राम्यन्ती मम वलभस्य परितो दृष्टिर्न मां सुधति
॥ ६ ॥ सन्त्येव प्रतिमन्दिरं युवतयो यासां सुधासागरस्रोतः-
स्युत्सरोजसुन्दरचमत्कारा दृशोर्विभ्रमाः । चित्रं किं तु वि-
चित्रमन्मथकलावैशद्यहेतोः पुनर्विचित्रं चित्तहरं प्रयच्छति
युवा मध्येव किं कारणम् ॥ ७ ॥ एतत्किं प्रणयिन्यपि प्रण-
यिनी यन्मानिनी जायते मन्ये मानविधौ भविष्यति सुखं
किंचिद्विशिष्टं रसात् । वाञ्छा तस्य सुखस्य मेऽपि हृदये
जागर्ति नित्यं परं स्वप्नेऽप्येष न मेऽपराध्यति पतिः कुप्यामि
तस्मै कथम् ॥ ८ ॥ मध्ये न कश्चिदा स्तने न गरिमा
देहे न वा कान्तिमा श्रोणौ न प्रतिमा गतौ न गरिमा नेत्रे
न वा वक्रिमा । लास्ये न द्रदिमा न वाचि पटिमा हास्ये
न वा स्फीतिमा प्राणेशस्य तथापि मज्जति मनो मध्येव
किं कारणम् ॥ ९ ॥

खण्डिता ॥ वक्षः किमु कलशाङ्कितमिति किमपि प्रष्टु-
मिच्छन्त्याः । नयनं नवोदसुदशः प्राणेशः पाणिना पिदधे
॥ १० ॥ सत्यमेव गदितं त्वया विभो जीव एक इति
यत्पुरावयोः । अन्यदारनिहिता नखत्रणास्तावके वपुषि पीड-
यन्ति माम् ॥ ११ ॥ स्वयलीकमवधीरितखिन्नं प्रस्थितं
सपदि कोपपदेन । योषितः सुहृदिव स रूणाद्धि प्राणना-
थमभिबाष्पनिपातः ॥ १२ ॥ शङ्किताय कृतबाष्प-
निपातामीर्ध्याया त्रिमुखितां दयिताया । मानिनीममि-
सुखाहितचित्तां शंसति स्म घनरोमविभेदः ॥ १३ ॥ वक्षो-
जचिह्नितसुगो दयितस्य वीक्ष्य दीर्घं न निश्चसति जल्पति
नैव किंचित् । प्रातर्जलेन वदनं परिमार्जयन्ती बाला वि-
लोचनजलानि तिरोदधाति ॥ १४ ॥ कान्तं निरीक्ष्य वल-
याङ्कितकण्ठदेशं मुक्तास्तया परिभिया परुषा न वाचः ।
दूतीमुखे मृगदशा स्खलदम्बुपूरा दूरात्परं निदधिरे नयना-
न्तपाताः ॥ १५ ॥ भवतु विदितं व्यर्थालापैरलं प्रिय गम्यतां
तनुरपि न ते दोषोऽस्माकं विधिस्तु पराभ्युखः । तव यदि
तथा रूढं प्रेम प्रपन्नमिमां दशां प्रकृतिरतले का नः पीडा
गते हतजीविते ॥ १६ ॥ उरस्त्व पयोधराङ्कितमिदं कुतो
मे क्षमा ततो मयि विधीयतां वसु पुरा यदङ्गीकृतम् ।

इति प्रचलचेतसः प्रियतमस्य वारस्त्रिया कण्ठकनककङ्कणं
करतलात्समाकृष्यते ॥ १७ ॥ जातस्तै निशि जागरो मम
पुनर्नैत्राम्बुजे शोणिमा निःपीतं भवता मधु प्रविततं व्याघू-
र्णितं मे मनः । भ्राम्यद्द्रव्यधने निकुञ्जभवनं लब्धं त्वया
श्रीफलं पद्मेपुः पुनरेषां बहुतरैः क्रूरैः शरैः कृन्तति
॥ १८ ॥ प्रातः प्रातरूपागतेन जनिता निर्निद्रता चक्षुषोर्मि-
न्दाया मम गौरवं व्यपहृतं प्रोत्पादितं लाघवम् । किं तद्यत्र
कृतं त्वया रमण भीमुक्ता मया गम्यतां दुःखं तिष्ठसि
यच्च पथ्यमधुना कर्तासि तच्छोष्यसि ॥ १९ ॥ लाक्षा-
लक्ष्म ललाटपट्टफलके केयूरमुद्रा गले वक्त्रे कज्जलकालिमा
नयनयोस्ताम्बूलरागोऽपरः । दृष्टा कोपविधापि मण्डनमिदं
प्रातश्चिरं प्रेयसो लीलातामरसोदरे मृगदशः श्वासाः समाप्तिं
गताः ॥ २० ॥ कान्तं वीक्ष्य विपक्षपक्षमलदशः पादाम्बुजा-
लक्तकैरालिसाननमानतीकृतमुखी चित्रार्पितेवाभवत् । रूक्षं
नोक्तवती न वा कृतवती निश्वासकोष्णे दृशौ प्रातर्मङ्गल-
मङ्गना करतलादादर्शमादर्शयत् ॥ २१ ॥

अभिसारिका ॥ भीतासि नैव भुजगात्पथि मद्भुजस्य
सङ्गे पुनः किमपि कम्पसुरीकरोषि । अम्भोधरध्वनिभिरश्रु-
भितासि तन्वि मद्वाचि साचिवदनासि किमाचरामि ॥ २२ ॥
इह जगति रतीशप्रक्रियाकौशलिन्यः कति कति न निशीथे
सुश्रुवः संचरन्ति । मम तु विधिहताया जायमानस्मितायाः
सहृचरि परिपन्थी हन्त दन्तांशुरेव ॥ २३ ॥ अम्भोजाक्ष्याः
पुरनवलताधासि संकेतभाजश्रेतोनाथे चिरयति भृशं मोह-
निद्रां गतायाः । स्वच्छं नाभीहृदवलयितं कान्तरत्नांशुजालं
तोयभ्रान्त्या पिबति हरिणी विस्मयं च प्रयाति ॥ २४ ॥
किमुत्तीर्णः पन्थाः कुपितमुजगीभोगविषमो विसोढा भूयस्यः
किमिति फुलपालीकटुगिरः । इति स्मारं स्मारं दरदलित-
शीतद्युतिरुचौ सरोजाक्षी शोणं दिशि नयनकोणं विकिरित
॥ २५ ॥ जनो दुर्लक्ष्योऽय कुलममलिनं वर्त्म विषमं पति-
दिशिद्रान्वेषी प्रणथिवचनं दुःपरिहरम् । अतः काचित्तन्वी
रतिविहितसंकेतगतये गृहाद्वारंवारं निरगमदथ प्राविशदथ
॥ २६ ॥ सितं वसनमर्पितं वपुषि नीलचोलभ्रमाम्मया
मृगमदाशया मलयजद्रवः सेवितः । करेण परिबोधितः स्व-
जनशङ्कया दुर्जनः परं परमपुण्यतः सखि न लङ्कित्वा देहली
॥ २७ ॥ प्रत्यावृत्त्य यदि ब्रजामि भवनं वाचां भवेत्प्रच्यवो
निर्गच्छामि निकुञ्जभेव यदि वा को वेद किं सादितः ।
तिष्ठामो यदि वा क्वचिद्नतटे किं जातमेतावता मध्ये बर्म
कलानिधेः समुदयो जातः किमातन्यताम् ॥ २८ ॥ भ्रातः
कङ्कणं किं कदाप्यसि घनाश्लेषेषु विश्लेषितं दूरे किङ्किणि

किं कृताप्यसि रतारम्भे रणत्कारिणि । किं मञ्जीर बहिः
कुतोऽप्यसि रहस्त्याधिरोहे मया संकेताध्वनि बद्धवैरमिव
यन्मौख्यमालम्बसे ॥ २९ ॥ उत्क्षिप्तं करकङ्कणद्वयमिदं
बद्धा दृढं मेखला यत्नेन प्रतिपादिता सुखरयोर्मञ्जीरयोर्मू-
कता । आरब्धे रभसान्मया प्रियसखि क्रीडाभिसारोत्सवे
चण्डालस्तिमिरात्रगुणठनपटक्षेपं विधत्ते विधुः ॥ ३० ॥ एषा
फुल्लकदम्बनीपसुरभौ काले घनोद्भासिते कान्तस्यालयमागता
समदना हृद्या जलार्द्रालका । विद्युद्धारिदगर्जितैः सचकिता
त्वदर्शनाकाङ्क्षिणी पादौ नूपुरलम्बकर्मधरौ प्रक्षालयन्ती
स्थिता ॥ ३१ ॥ मार्गे पङ्कचिते घनान्धतमसे निःशब्दसं-
चारया गन्तव्या च मया प्रियस्य वसतिमुग्धेति कृत्वा
मतिम् । आजानुद्धृतनूपुरा करतलेनाच्छाद्य नेत्रे भृशं कृच्छ्रे-
णासपदस्थितिः स्वभवने पन्थानमभ्यस्यति ॥ ३२ ॥
छिद्रान्वेपणतत्परः प्रियसखि प्रायेण लोकोऽधुना रात्रिश्रापि
घनान्धकारवहला गन्तुं न ते शुच्यते । मा भैवं सखि
वल्लभः प्रियतमस्तस्योत्सुका दर्शने युक्तायुक्तविचारणा यदि
भवेत्स्नेहाय दत्तं जलम् ॥ ३३ ॥ दूर्ता विद्युदुपागता सह-
चरी रात्रिः सहस्थायिनी दैवज्ञो दिशति स्वनेन जलदः
प्रस्थानवेलां शुभाम् । वाचं माङ्गलिकीं तनोति तिमिरस्तो-
मोऽपि क्षिहीरवैर्जातोऽयं दयिताभिसारसमयो मुग्धे विमुख
त्रपाम् ॥ ३४ ॥ द्वित्रैः केलिसरोरुहं त्रिचतुरैर्धम्मिलमल्ली-
सजं कण्ठान्मौक्तिकमालिकां च तदनु त्यक्त्वा पदैः पञ्चभिः ।
अन्तः कान्तवियोगकातरतया दूराभिसारातुरा तन्वङ्गी
निरुपायमध्वनि परं श्रोणीभरं निन्दति ॥ ३५ ॥ भ्रातः
प्राणगणप्रयाणसमये प्राणाधिनाथस्य मे कुर्याः स्वैर्यमपि
क्षणं करुणया कण्ठस्थलेऽपि स्थितः । यावलोचननीरनि-
र्मितनदीवन्याभिरन्यादृशं पन्थानं परिकल्पयामि भविता
येनावयोर्वाञ्छितम् ॥ ३६ ॥ कान्ते कल्पि वासराणि
गमय त्वं मीलयित्वा दृशो सत्यं नाथ निमीलयामि नयने
यावन्न शून्या दृशः । आयाता वयमागमिष्यसि सुहृद्वर्गस्य
भाग्योदयैः संदेशं वद कस्तवाभिलषितस्तीर्थेषु तोयाञ्जलिः
॥ ३७ ॥ उद्दामान्बुदवर्षितान्धतमसि प्रभ्रष्टदिङ्मण्डले
काले यामिकजाग्रदुप्रसुभटव्याकीर्णकोलाहले । कर्णस्यासु-
हृदार्णवाम्बुवडवावह्वेयदन्तःपुरादायातासि तदम्बुजाक्षि कृ-
तकं मन्ये भयं योषिताम् ॥ ३८ ॥ पङ्कनामधिपस्य पङ्क-
जदृशां पर्वोत्सवामन्नणे जाते सद्गजना मिथः कृतमहोत्साहं
पुरः प्रस्थिताः । सव्याजं स्थितयोर्विहस्य गतयोः शुद्धान्त-
मत्रान्तरे यूनोः खिन्नकपोलयोर्विजयते कोऽप्येव कण्ठग्रहः
॥ ३९ ॥ लोलञ्जोलचमत्कृति प्रविलसत्काम्बूलताम्रङ्कृति

न्यस्यत्कशुकवन्धवन्पुरचलद्वक्षोजकुम्भोन्नति । स्फूर्जद्दीधिति
विस्फुरद्गति चलञ्चामीकरालं कृति क्रीडाकुञ्जगृहं प्रयाति
कृतिनः कसापि वाराङ्गना ॥ ४० ॥

कलहान्तरिता ॥ द्वारि चक्षुरधिपाणि कपोलौ जीवितं
त्वयि कुतः कलहोऽस्याः । कामिनामिति वचः पुनरुक्तं
प्रीतये नवनवत्वमियाय ॥ ४१ ॥ चकितहरिणलोललोच-
नायाः कुधि तरुणारुणतारहारकान्ति । सरसिजमिदमानं
च तस्याः सममिति चेतसि संमदं त्रिधत्ते ॥ ४२ ॥ विर-
मति कथनं विना न खेदः सति कथने समुपैति कापि लज्जा ।
इति कलहमधोमुखी सखिभ्यो लपितुमनालपितुं समाच-
काङ्क्ष ॥ ४३ ॥ अनुनयति पतिं न लज्जमाना कथयति
नापि सखीजनया किञ्चित् । प्रसरति मलयानिले नवोदा
वहति परंतु चिराय शून्यमन्तः ॥ ४४ ॥ प्रयच्छतोऽर्थैः
कुसुमानि मानिनी विपक्षगोत्रं दयितेन लम्बिता । न किं-
चिद्देचे चरणेन केवलं लिलेख बाष्पाकुललोचना भुवम्
॥ ४५ ॥ न बरीभरीति कवरीभरे स्रजो न चरीकरीति
मृगनाभिचित्रकम् । विजरीहरीति न पुरेव मत्पुरो विवरी-
वरीति न च विप्रियं प्रिया ॥ ४६ ॥ तत्तद्दत्त्वपि यथाव-
सरं हसत्यप्याल्लिङ्गनेऽपि न निषेधति चुम्बनेऽपि । किं तु
प्रसादनभयादपि निहृतेन कोपेन कोऽपि विहितोऽव रसा-
वतारः ॥ ४७ ॥ न तिर्यग्वलोकितं भवति चक्षुरालोहितं
वचोऽपि परुषाक्षरं न च पदेषु संगच्छते । हिमार्त इव
वेपते सकल एव विम्बाधरः प्रकामविनते भुवौ युगपदेव
भेदं गते ॥ ४८ ॥ मध्यायाते सपदि नयनादुत्थितं चाटु
वाक्यं बद्धा पाणी बद्धु निगदितं क्षालितं पादपत्रम् । दत्त्वा
वीटीं सविनयमथोद्गीजितं तालवृन्तैर्त्रूते कोपं कुवलयदृशो
भूयसी भक्तिरेव ॥ ४९ ॥ चरणपतनप्रत्याख्यानत्प्रसाद-
पराङ्मुखे निभृतकितवाचारेत्युक्त्वा रुषा परुषीकृते । व्रजति
रमणे निःश्वसोच्चैः स्तनस्थितहस्तया नयनसलिलच्छन्ना
दृष्टिः सखीषु निवेशिता ॥ ५० ॥ स्फुटतु हृदयं कामः
कामं करोतु तनुं तनुं न सखि चटुलप्रेम्णा कार्यं पुनर्दयि-
तेन मे । इति सरमसं मानोद्रेकादुदीर्य वचस्तथा रमणप-
दवी सारङ्गाख्या ससंभ्रममीक्षिता ॥ ५१ ॥ पयःपीठं दत्ते
त्वरितमभिधत्ते न च वचः समाज्ञामधत्ते शिरसि न वि-
धत्ते च मिलनम् । इति स्वान्ते गोपायितनिषिद्धकोपा
प्रतिपदं कृशोदर्याश्रयां प्रियमहह पर्याकुलयति ॥ ५२ ॥
पुरस्तन्ध्या गोत्रस्खलनचकितोऽहं नतसुखः प्रवृत्तो वैलक्ष्या-
त्किमपि लिखितुं दैवहतकः । स्फुटो रेखान्यातः कथमपि
स तादम्परिणतो गता येन व्यक्तं पुनरवयवैः सैव तरुणी

॥ ५३ ॥ ततश्चाभिज्ञाय स्फुरदरुणगण्डस्थलरुचा मन-
स्विन्या रोपप्रणयरभसाद्भद्रदगिरा । अहो चित्रं चित्रं स्फुट-
मिति निगद्याश्रुकलुषं रुषा ब्रह्मास्त्रं भे शिरसि निहितो वाम-
चरणः ॥ ५४ ॥ चलं चेतः पुंसां सहजसरलाः पङ्कजदृशो
भवत्येव क्रोधः क्वचिदपि कदाचित्चरुणयोः । दहेदङ्गं भृङ्गी
विधुरपि विदध्यात्परिभवं स्मरो मां मक्षीयादिति किमपि
नाज्ञासिपमहम् ॥ ५५ ॥ आनन्द क्वचिदञ्च सुख हृदयं
चातुर्यं धैर्यं त्वया स्थेयं क्वेति विचार्यतां रसिकते निर्याहि
पर्याकुला । रक्ताम्भोजपरीतपटपदनदप्यक्षोपमानक्षमक्षुभ्यत्प-
क्षमचलाचलक्षणयुगं पश्यामि तस्या सुखम् ॥ ५६ ॥ मानम्लान-
मना मनागपि नतं नालोकते बलभं निर्याते दयिते निरन्त-
रमियं बाला परं तप्यते । आनीते रमणे बलात्परिजनैर्मानं
समालम्बते धत्ते कण्ठगतानमून्प्रियतमे निर्गन्तुकामे पुनः
॥ ५७ ॥ आयस्ता कलहं पुरेव कुरुते न संसने वाससो सुम्रभ्र-
रतिखण्ड्यमानमधरं धत्ते न केशग्रहे । अङ्गान्यर्पयति स्वयं
भवति नो वामा हटालिङ्गने तन्व्या शिक्षित एष संप्रति
कुतः कोपप्रकारोऽपरः ॥ ५८ ॥ एकत्रासनसंस्थितिः परि-
हृता प्रत्युद्गमाद्दूरतस्त्रालानयनच्छलेन रभसास्त्रेषोऽपि
संविधितः । आलापोऽपि न मिश्रितः परिजनं व्यापारयन्त्या-
न्तिके कान्तं प्रत्युपचारतश्चतुरया कोपः कृतार्थाकृतः ॥ ५९ ॥
आशङ्क्य प्रणतिं पटान्तपिहितौ पादौ करोत्यादराद्वाजे-
नागतमावृणोति हसितं न स्पष्टमुद्गीक्षते । मध्यालापवति
प्रतीपवचनं सख्या सहाभाषते तन्व्यास्तिष्ठतु निर्भरप्रण-
यिता मानोऽपि रम्योदयः ॥ ६० ॥ दूरादुत्सुकमागते
विवलितं संभाषिणि स्फारितं संश्लिष्यत्यरुणे गृहीतवसने
कोपाश्वितभ्रूलतम् । मानिन्याश्ररणानतिव्यतिकरे बाष्पाभ्यु-
पूर्णक्षिप्तं चक्षुर्जातमहो प्रपञ्चचतुरं जातागसिप्रेयसि ॥ ६१ ॥
तारत्यं सुखमेलेने न च वचोवैदग्ध्यमन्यादृशं न भ्रूमङ्ग-
परिग्रहो न च रहःप्रश्लेषपि मौनस्थितिः । एवं संप्रति त-
र्क्यते तु सुदृशः कोपस्तु मद्भ्रस्तुनि स्वाधीनेऽपि पुरेव
पङ्कजदृशो यन्न प्रसुत्वग्रहः ॥ ६२ ॥ शोणं वीक्ष्य सुखं
विचुम्बितमहं यातः समीपं ततः पादेन प्रहृतं तथा सपदि
तं धृत्वा सहस्रे मयि । किञ्चित्तत्र विधातुमक्षमतया बाष्पं
त्यजन्त्याः सखे ध्यातश्चेतसि कौतुकं वितनुते कोपोऽपि
वामभ्रुवः ॥ ६३ ॥ सा पत्युः प्रथमापराधसमये सख्योप-
देशं विना नो जानाति सविभ्रमाङ्गवलनावक्रोक्तिसंसूचनम् ।
स्वच्छैरच्छकपोलमूलगलितैः पर्यस्तनेत्रोत्पला बाला केवल-
मेव रोदिति लुटलोलालकैरश्रुभिः ॥ ६४ ॥ एकस्मिन्व्यायने

विर्षक्षरमणीनामग्रहे मुग्धया सद्यः कोपपरिग्रहस्पलितया
चाटुनि कुर्वन्नपि । आवेगादवधीरितः प्रियतमस्तूर्णी स्थित-
स्तत्क्षणं मा भूत्सुप्त इवेत्यमन्दवलितग्रीवं पुनर्धीक्षितः
॥ ६५ ॥ तलोपान्तमुपेयुषि प्रियतमे वकीकृतग्रीवया काकु-
व्याकुलवाचि साचिहसितस्फूर्जत्कपोलश्रिया । हस्तन्यस्त-
करे पुनर्भृगदृशा लाक्षारसक्षालितप्रोष्ठीपृष्ठमयुखमांसलरुचो
विस्फारिता दृश्यः ॥ ६६ ॥ भ्रूभेदो रचितशिरं नयनयो-
रभ्यस्तमामीलनं रोडुं शिक्षितमादारेण हसितं मौनेऽभियोगः
कृतः । धैर्यं कर्तुमपि स्थिरीकृतमिदं चेतः कथंचिन्मया बद्धो
मानपरिग्रहे परिकरः सिद्धिस्तु दैवे स्थिता ॥ ६७ ॥ न त्रुते
परुषां गिरं वितनुते न भ्रूयुगं भङ्करं नोचंसं क्षिपति क्षितौ
श्रवणतः सा भे स्फुटोऽप्यागसि । कान्ता गर्भगृहे गवाक्ष-
विवरव्यापारिताक्षया बहिः सख्या वक्रमभिप्रयच्छति परं
पर्यश्रुणी लोचने ॥ ६८ ॥

विप्रलब्ध्या ॥ उत्तिष्ठ दृति यामो यामो यातस्तथापि ना-
यातः । यातः परमपि जीवेज्जीवितनाथो भवेत्तस्याः ॥ ६९ ॥
निःस्नेह निष्करण निष्पन्न निर्निमित्तं मद्भ्रूवक त्वमपि सं-
प्रति वक्षितः साः । इत्यक्षराणि लिखितानि समीक्ष्य क-
श्चित्संकेतेकेतकदले नितरामताम्यत् ॥ ७० ॥ संकेतेकेलि-
गृहमेत्य निरीक्ष्य शून्यमेणीदृशो निभृत्तनिःश्रसिताधरायाः ।
अर्धाक्षरं वचनमर्थविकासि नेत्रं ताम्बूलमर्थकवलीकृतमेव
तस्यौ ॥ ७१ ॥ कपटवचनभाजा केनचिद्धारयोषा सकल-
रसिकगोष्ठीवशिका वक्षितासौ । इति विहसति रिङ्गद्वृङ्गवि-
क्षिप्तचक्षुर्विकचकुसुमकान्तिच्छन्नना केलिकुञ्जः ॥ ७२ ॥
नायातो यदि निर्दयः सखि शटस्त्वं दृति किं दृश्यसे स्व-
च्छन्दं बहुवल्लभः स रमते किं तत्र ते दृषणम् । पश्याद्य
प्रियसंगमाय दयितस्याकृष्यमाणं गुणैरुत्कण्ठार्तिभरादिव
स्फुटदिदं चेतः स्वयं यास्यति ॥ ७३ ॥ शून्यं कुञ्जगृहं
निरीक्ष्य कुटिलं विज्ञाय चेतोमुवं दृती नापि निवेदिता स-
हचरी पृष्ठापि नो वानया । शंभो शंकर चन्द्रशे-
खर हर श्रीकण्ठ श्लिच्छिव त्रायस्वेति परंतु पङ्कजदृशा
भर्गस्य चके स्तुतिः ॥ ७४ ॥ तत्किं कामपि कामिनीमभि-
रुतः किंवा कलाकेलिभिर्बद्धो बन्धुभिरन्धकारिणि वनो-
पान्ते किमु भ्राम्यति । कान्तः क्लान्तमना मनागपि पथि
प्रस्थातुमेवाक्षमः संकेतीकृतमञ्जुवञ्जुललातकुञ्जोऽपि यन्ना-
गतः ॥ ७५ ॥ सासे मा कुरु लोचने विगलति न्यस्तं
शलाकाज्जनं तीव्रं निःश्रसितं निवर्तय नवास्मान्यन्ति
कण्ठस्रजः । तल्पे मालुट कोमलाङ्गि तनुतां हन्ताङ्ग-

गणोऽश्रुते नातीतो दयितोपयानसमयो मा स्नान्यथा म-
न्यथाः ॥ ७६ ॥ अन्यत्र व्रजतीति का खलु कथा नाप्यस्य
तादृग्मसुहृद्यो मां नेच्छति नागतश्च हहहा कोऽयं विधेः
प्रक्रमः । इत्यल्पेतरकल्पनाकवलितस्नान्ता निशान्तान्तरे
बाला वृत्तविवर्तनव्यतिकरा नाप्रोति निद्रां निशि ॥ ७७ ॥
दृत्वा धैर्यमुजंगमूर्ध्नि चरणानुलङ्घ्य लज्जानदीमङ्गीकृत्य
घनान्धकारपटलं तन्व्या न दृष्टः प्रियः । संतापाकुलया
तया च परितः पाशोधरे गर्जति क्रोधाकान्तकृतान्तमत्त-
महिषभ्रान्त्या दृशो योजिते ॥ ७८ ॥ आलीभिः शपथैर-
नेककपटैः कुञ्जोदरं नीतया शून्यं तच्च निरीक्ष्य विशुभि-
तया न प्रस्थितं न स्थितम् । न्यस्ताः किंतु नवोठनीर-
जदृशा कुञ्जोपकण्ठे रूपा तादृग्भृङ्गकदम्बम्बरचमत्कार-
स्पृशो दृष्टयः ॥ ७९ ॥

प्रोपितभर्तृका ॥ अपयति प्रतिदिवसं प्रियस्य पथि
लोचने बाला । निक्षिपति कमलमालाः कोमलमिव कर्तुम-
ध्वानम् ॥ ८० ॥ आकस्मिकस्मितसुखीषु सखीषु विज्ञा
विज्ञास्यपि प्रणयनिह्वयमाचरन्ती । तत्रैव रङ्गनयना नय-
नारविन्दमस्मन्दमाहितवती दयिते गतेऽपि ॥ ८१ ॥
विरहविविदितमन्तः प्रेम विज्ञाय कान्तः पुनरपि वसु तस्मा-
देत्य मे दास्यतीति । मरिचनियममक्षोण्यस्य बाष्पो-
दभिन्दन्विमृजति पुरयोपिद्धारदेशोपविद्या ॥ ८२ ॥ तां
जानीथाः परिमितकथां जीवितं मे द्वितीयं दूरीभूते मयि
सहचरे चक्रवाकीमित्रैकाम् । गाढोत्कण्ठां गुरुषु दिवसे-
ष्वेव गच्छत्सु बालां जातां मन्ये शिशिरमथितां पद्मिनीं
वान्यरूपां ॥ ८३ ॥ माला बालाम्बुजदलमयी भौक्तिकी
हारयष्टिः काञ्ची याते प्रभवति हरौ सुश्रुवः प्रस्थितैव ।
अन्यद्भ्रमः किमपि धमनी वर्तते वा न वेति ज्ञातं बाहोर-
हह वलयं पाणिमूलं प्रयाति ॥ ८४ ॥ समर्थं हृदि दारुणां
मदनवेदनां भूयसीमनेन तव वर्त्मना प्रचलितः म मे
वल्लभः । न वामदिशि शब्दितं किमिति बालया वायस
त्वया मदनसारिके किमिति वा कृतं न क्षुतम् ॥ ८५ ॥
आदृष्टिप्रसाराप्रियस्य पदवीमुद्गीक्ष्य निर्विण्णया विश्रान्तेषु
पथिध्वहःपरिणतौ ध्वान्ते समुत्सर्पति । दस्यैकं सशुचा
गृहं प्रतिपदं पान्थस्त्रियास्मिन्क्षणे मा भूदागत इत्यमन्दव-
लितश्रीवं पुनर्वीक्षितम् ॥ ८६ ॥ श्वश्रुः पद्मदलं ददाति
तदपि श्रूसंज्ञया गृह्यते सद्यो मर्मरशङ्कया न च तया
संस्पृश्यते पाणिना । यातुर्वाचि सुहृद्गणस्य वचसि प्रस्तु-
त्तरं दीयते श्वासः किंतु न सुच्यते हुतवहकूरः कुर-
ङ्गीदृशा ॥ ८७ ॥

वासकसज्जा ॥ निजपाणिपलत्रतटम्बलनादभिनासि-
काविवरमुत्पतितैः । अपरा परीक्ष्य शनकैःसुमुदे सुखवास-
मास्यकमलश्वसनेः ॥ ८८ ॥ नेदं समीरितमकारि कला न
नेयमित्याकुाः कथमपि प्रथमार्धमहः । एवं विधेयमथ
वाच्यमिदं मयेति शेषं प्रियाः सुकृतिनामतिवाहयन्ति ॥ ८९ ॥
कृतं वपुषि भूषणं चिकुरधोरणी भूषिता कृता शयनसं-
निधौ क्रमुकवीटिकासंभृतिः । अकारि हरिणीदृशा भवन-
मेत्य देहस्विपा स्फुरत्कनककेतकीकुसुमकान्तिभिर्दुर्दिनम्
॥ ९० ॥ विदुरे केयुरे कुरु करयुगे रत्नवलयैरलं गुर्यां
श्रीवामरणलतिकेयं किमनया । नवामेकामेकावलिमपि
मयि त्वं विरच्येनं पथ्यं नेपथ्यं बहुतरमङ्गोत्सवविधौ
॥ ९१ ॥ श्वश्रुं स्वापयति च्छलेन च तिरोधत्ते प्रदीपा-
ङ्कुरं धत्ते सौधकपोतपोतनिनदैः सांकेतिकं चेष्टितम् ।
शश्वत्पार्श्ववर्तिताङ्गलतिकं टोलकपोलद्युति कापि कापि
कराम्युजं प्रियधिया तल्पान्तिके न्यस्यति ॥ ९२ ॥ चोलं
नीलनिचोलकर्षणविधौ च्छामाणि चुम्बने याचिष्ये कुचयोः
करार्पणविधौ काञ्ची पुनः काञ्चीम् । इत्थं चन्दनचर्चितै-
र्भृगमदैरङ्गानि संस्कुर्वती तर्लिक यन्न मनोरथं वितनुते
वारेषु वाराङ्गना ॥ ९३ ॥ दृष्ट्वा दर्पणमण्डले निजवपुर्भूषां
मनोहारिणीं दीर्घार्थःकपिशं च मोहनगृहं त्रयस्कुङ्गी-
दृशा । एवं नौ सुरतं भविष्यति चिरादयेति सानन्दया कामं
कान्तदिदृक्षया च ललिता द्वारेऽर्पिता दृष्टयः ॥ ९४ ॥
हारं गुम्फति तारकान्तिरुचिरं मञ्जुति काञ्चीलतां दीपं
न्यस्यति किंतु तत्र बहुले स्नेहं न धत्ते पुनः । आलीना-
मिति वासकस्य रजनो कामानुरूपां क्रियां साचिस्मरमुखी
नवोढसुमुखी दूरात्समुद्गीक्षते ॥ ९५ ॥ शिल्पं दर्श-
यितुं करोति कुतुकात्कहारहारसजं चित्रप्रेक्षणकैतवेन कि-
मपि द्वारं समुद्गीक्षते । गृह्णात्याभरणं नवं सहचरीभूषाजि-
गीषामिषादिथं पद्मदृशाः प्रतीत्य चरितं स्मरणानोऽभू-
त्स्वरः ॥ ९६ ॥

उत्का ॥ अम्भोरुहाक्षि शंभोश्चरणावाराधितौ केन ।
यस्यै विवलिदवदना मदनाकृतं विभावयसि ॥ ९७ ॥
सखि स विजितो वीणावाद्यैः कयाप्यपरस्त्रिया पणितमभ-
वत्ताभ्यां तत्र क्षपाललितं ध्रुवम् । कथमितरथा शेकालीषु
स्खलत्कुसुमास्यपि प्रसरति नभोमध्येऽपीन्द्रौ प्रियेण
विलम्ब्यते ॥ ९८ ॥ भ्रूभङ्गे रुचितेऽपि दृष्टिरधिकं सोत्क-
ण्ठसुद्गीक्षते रुद्रायामपि वाचि सस्मितमिदं दग्धाननं
जायते । कार्कश्यं नमितेऽपि चेतसि तन् रोमाञ्चमालम्बते

दृष्टे निर्वहृणं भविष्यति कथं मानस्य तस्मिञ्जने ॥ ९९ ॥
किं रुद्रः प्रियया कयाचिदथवा सख्या ममोद्वेजितः किंवा
कारणगौरवं किमपि यन्नाद्यागतो वह्नमः । इत्यालोच्य मृगी-
दृशा करतले विन्यस्य वक्राम्बुजं दीर्घं निःश्वसितं चिरं च
रदितं क्षिप्ताश्च पुष्पस्रजः ॥ १०० ॥ यन्नाद्यापि समा-
गतः पतिरिति प्रायः प्रपेदे परामित्थं चेतसि चिन्तयन्त्यपि
सखीं न व्रीडया पृच्छति । दीर्घं निःश्वसितं दधाति चकितं
न प्रेक्षते केवलं किंचित्पक्वपलाण्डुपाण्डुररुचिं धत्ते कपो-
लस्थलीम् ॥ १०१ ॥ आनेतुं न गता किमु प्रियसखी
भीतो भुजंगात्किमु कुद्धो वा प्रतिषेधवाचि किमसौ प्राणे-
श्वरो वर्तते । इत्थं कर्णसुवर्णकेतकरजःपातोपघातच्छला-
दक्ष्णोः कापि नवोडनीरजमुखी बाष्पोदकं मुच्यति ॥ १०२ ॥
स्नानं वारिदवारिभिर्विरचितो वासो घने कानने शीतैश्च-
न्दनबिन्दुभिर्मनसिजो देवः समाराधितः । नीता जागरण-
व्रतने रजनी व्रीडा कृता दक्षिणा तसं किं न तपस्तथापि
स कथं नायाति नेत्रातिथिः ॥ १०३ ॥

वीररसनर्देशः ।

भर्तुः पिण्डानृणकरो यशःक्रयमहापणः । सुराङ्गनास्वयं-
ग्राहो रम्यः कालोऽयमागतः ॥ १ ॥ प्रायेण सुकरं दानं
प्रायेण सुकरं तपः । प्राणानपेक्षी व्यापारः पुनर्वीरस्य दुः-
करः ॥ २ ॥ मा भैष्ट नैते निस्त्रिंशा नीलोत्पलदलत्विपः ।
एते वीरावलोकिन्या लक्ष्म्या नवनवभ्रमाः ॥ ३ ॥
खड्गास्तिष्ठन्तु मत्तेभकुम्भकूटाद्रहासिनः । एकदोर्दण्डशे-
षेऽपि कः सहेत पराभवम् ॥ ४ ॥ हृतेऽभिमन्यौ कुद्धेन
तत्र पार्थेन संयुगे । अक्षौहिणीः सप्त हत्वा हतो राजा
जयद्रथः ॥ ५ ॥ लोहितायति चादित्ये त्वरमाणो धनं-
जयः । पश्चविंशतिसाहास्रान्निघघान महारथान् ॥ ६ ॥
रथेभ्यो गजवाजिभ्यः सङ्ग्रामे वीरसंकराः । पतिताः पाल्य-
मानाश्च दृश्यन्तेऽर्जुनातडिताः ॥ ७ ॥ पूर्णे शतसहस्रे द्वे
पदातीनां नरोत्तमः । प्रजज्वाल रणे भीष्मो विधूम इव
पावकः ॥ ८ ॥ आकर्णपलितः श्यामो वयसा शीतिप-
क्षकः । रणे पर्यचरद्गोघो वृद्धः षोडशवर्षवत् ॥ ९ ॥
लक्ष्मणो लघुसंधानो दूरपाती च राघवः । कर्णो हृदप्रहारी
च पार्थस्यैते त्रयो गुणाः ॥ १० ॥ न कालस्य न शक्रस्य
न विष्णोर्विचिदस्य च । श्रूयन्ते तानि कर्माणि यानि युद्धे
हृन्मतः ॥ ११ ॥ सप्तषष्टि हताः कोट्यो वानराणां तर-
स्निनाम् । पश्चिमेनाहःशेषेण मेघनादेन सायकैः ॥ १२ ॥

धृतधनुषि शौर्यशालिनि शैलान न नमन्ति यत्तदाश्रयम् ।
रिपुसंज्ञकेषु गणना कैव वराकेषु काकेषु ॥ १३ ॥ जीव-
न्नेव मृतोऽसौ यस्य जनो वीक्ष्य वदनमन्योन्यम् । कृतमु-
खमङ्गो दूरात्करोति निर्देशमङ्गुल्या ॥ १४ ॥ रविमणिरपि
निश्चेष्टः पादैस्तिग्मसुतेर्मनाकपृष्टः । ज्वलतितरामिति को वा
मन्युं सोढुं क्षमो मानी ॥ १५ ॥ छिन्नेऽपि शस्त्रभिन्नेऽप्या-
पत्पतितेऽपि निर्दिशेषेऽपि । हनुमति कृतप्रतिज्ञे दैवमदैवं
यमोऽप्ययमः ॥ १६ ॥ लोकः शुभस्तिष्ठतु तावदन्यः
पराशुखानां समरेषु पुंसाम् । पत्न्योऽपि तेषां न ह्रिया
सुखानि पुरः सखीनामपि दर्शयन्ति ॥ १७ ॥ हा तात
तातेति सवेदनार्तः वृणच्छकृन्मूत्रकफानुलितः । वरं मृतः
किं भवने किमाजौ संदधदन्तच्छदभीमवक्रः ॥ १८ ॥
संमूर्च्छितं संयुगसंप्रहारैः पश्यन्ति सुसप्रतिबुद्धतुल्यम् ।
आत्मानमङ्गेषु सुराङ्गनानां मन्दाकिनीमारुतवीजिताङ्गम्
॥ १९ ॥ कश्चिद्विपत्खड्गहृतोत्तमाङ्गः सद्यो विमानप्रभुता-
सुपेत्य । वामाङ्गसंयुक्तसुराङ्गनः स्वं नृत्यत्कवन्धं समरे
ददर्श ॥ २० ॥ ते क्षत्रियाः कुण्डलिनो युवानः परस्परं
सायकविक्षताङ्गाः । कुम्भेषु लम्बाः सुपुर्णजानां कुचेषु
लम्बा इव कामिनीनाम् ॥ २१ ॥ भ्रूणुद्विग्धान्नवपारिजात-
मालारजोवासितवाहुमथ्याः । गाढं शिवाभिः परिरभ्यमाणाः
सुराङ्गनाश्चिदमुजान्तरालाः ॥ २२ ॥ सलीलयातानि न
भर्तुरभ्रमोर्न चित्रसुचैःश्रवसः पदक्रमम् । अनुदुतः संयति
येन केवलं बलस्य शत्रुः प्रशशंस शीघ्रताम् ॥ २३ ॥ को-
ऽप्येष खण्डितशिरा विक्रमन्मुखश्रीः प्रारब्धताण्डवविधिः
सुरकामिनीभिः । आलोक्यते निजकराभिनयानुरूपव्यापारि-
तेक्षणनिवेदितसत्त्वसारः ॥ २४ ॥ स्त्रीषु प्रवीरजननी ज-
ननी तवैव देवी स्वयं भगवती गिरिजापि यस्य । त्वद्दो-
र्वशीकृतविशाखमुखावलोकनीडाविदीर्णहृदया स्पृहयांभवू
॥ २५ ॥ शशीकृतस्तस्वरः कपिपुंगवेन लङ्केशवक्षसि मू-
पालमृदुः पपात । तत्र स्थितैश्च कुसुमैः कुसुमेषुरेनं सीता-
वियोगविधुरं हृदमाजघान ॥ २६ ॥ दृष्टिस्तृणीकृतजगन्न-
यसत्वसारा धीरोद्धता नमयतीव गतिधिरित्रीम् । कौमा-
रकेऽपि गिरिवद्भूरुतां दधानो वीरो रसः किमयमेत्युत दर्प
एषः ॥ २७ ॥ अप्राकृतस्य चरितातिशयैश्च दृष्टैरन्युत्तै-
रपहतस्य तथापि नास्या । कोऽप्येष वीरशिशुकाकृतिरप्र-
मेयमाहात्म्यसारसमुदायमयः पदार्थः ॥ २८ ॥ समरवि-
हरदस्त्रद्वलितःपातभिन्नप्रतिनरपतिभिन्नाद्वास्वता विम्बम-
ध्यात् । वयमहह धरायां पातयामः पताकावसनपवन-
लोलं वारि दिव्यापगाथाः ॥ २९ ॥ वयस्याः कोपारः

प्रतिशृणुत बद्धोऽञ्जलिरयं किमप्याकाङ्क्षामः क्षरति न तथा वीरचरितम् । मृतानामस्माकं भवति परवश्यं वपुरिदं भवद्भिः कर्तव्यं नहि नहि पराचीनचरणम् ॥ ३० ॥ कपोले जानक्याः करिकलभदन्तवृत्तिमुषि स्मरस्मरं गण्डोडु मरपुलकं वक्रकमलम् । सुदुः पश्यन्शृण्वन्जनचरसेना-कलकलं जटाजूटग्रन्थि द्रढयसि रघूपां परिवृढः ॥ ३१ ॥ महासेनो यस्य प्रमदयमदंष्ट्रासहचरैः शरैर्मुक्तो जीवन्द्गरिव शरजन्मा समभवत् । इमां च क्षत्राणां भुजवनमहादुर्ग-विषमामयं वीरो धीमानजयदुर्द्विशान्वसुमतीम् ॥ ३२ ॥ पुरोजन्मा नाद्य प्रभृति मम रामः स्वयमहं न पुत्रः पौत्रो वा रघुकुलभुवां च क्षितिभुजाम् । अधीरं धीरं वा कलयत जनो मामयमयं मया बद्धो दुष्टद्विजदमनदीक्षापरिकरः ॥ ३३ ॥ चापाचार्यस्त्रिपुरविजयी कार्तवीर्यो विजयः शस्त्र-व्यस्तः सदनमुदधिर्भूरियं हैन्तकारः । अस्ववैतकिमुकृत-वतो रेणुकाकण्ठवाधां बद्धस्पर्शस्तव परशुना लज्जते चन्द्र-हासः ॥ ३४ ॥ अत्रैः स्वैरपि संयताग्रचरणो मूर्च्छा-भिरामः क्षणे स्वाधीनव्रणिताङ्गशस्त्रनिचिते रोमोद्गमं वर्ण-यन् । भ्रान्तुद्गलयन्निजान्परभटान्तर्जयन्निपुरं धन्यो धाम जयश्रियः पृथुरगस्तम्भे पताकायते ॥ ३५ ॥ जन्मेन्दोरमले कुले व्यपदिशस्यवापि धत्से गर्दां मां दुःशा-सनकोष्णशोणितसुराक्षीवं रिपुं भाषसे । दर्पान्धो मधुकैटभ-द्विषि हरावप्युद्धतं चेष्टसे मन्त्रासान्नपशो विहाय समरं पङ्केऽधुना लीयसे ॥ ३६ ॥ वीरोऽसौ किमु वर्ण्यते दशमु-खश्छिन्नैः शिरोभिः स्वयं यः पूजास्रजसुत्सुको घटयितुं देवस्य खट्वाङ्गिनः । सूत्रार्थी हरकण्ठसूत्रभुजगव्याकर्षणा-योधतः साटोपं प्रमथैः कृतभ्रुकुटिभिश्छिन्वान्तरे वारितः ॥ ३७ ॥ संतुष्टे तिसृणां पुरामपि रिपौ कण्डूलदोर्मण्डली-क्रीडाकृत्पुनःप्ररूढशिरसो वीरस्य लिप्सोर्वरम् । याच्चादै-न्यपराशि यस्य कलहायन्ते मिथस्त्वं वृणु त्वं वृणित्यमितो मुखानि स दशग्रीवः कथं वर्ण्यते ॥ ३८ ॥ भूमात्रं किय-देतदर्पवमितं तत्साधितं हार्यते यद्द्वारेण भवाद्देशेन वदति त्रिःसप्तकृत्वो जयः । वीरोऽयं नवबाहुरीदृशमिदं घोरं च वीरव्रतं तत्कोधाद्विरम प्रसीद भगवज्जात्यैव पूज्योऽसि नः ॥ ३९ ॥ तात त्वं निजकर्मणैव गमितः स्वर्गं यदि स्वस्ति ते ब्रूमस्त्वेकमिदं वधूहतिकथां तातान्तिकं मा कृथाः रामोऽहं यदि तद्दिनैः कतिपर्येव्रीडानमस्कंधरः सार्धं बन्धु-जनैः सुरेन्द्रविजयी वक्ता स्वयं रावणः ॥ ४० ॥ त्वय्यर्धा-

सनभाजि किंनरगणोद्गीतैर्भवद्विक्रमैरन्तःसंभृतमत्सरोऽपि भ-गवानाकारगुप्ती कृती । उन्मीलद्भवदीयदक्षिणमुजारोमाश्व-विद्वोच्चरद्वाभ्यैरेव विलोचनैरभिनयत्यानन्दमाखण्डलः ॥ ४१ ॥ शस्त्राशस्त्रिकथैव काननमगाद्गीर्वाणपाणिधमाः पन्थानो दिवि संकुचन्ति वसुधा वन्ध्या न सूते भटान् । लक्ष्मीरप्यरवि-न्दसौधवलभीनिर्व्यूहपर्यङ्किकाविश्रान्तरलिभिर्न कुञ्जरघटाग-ण्डोत्करैर्मादते ॥ ४२ ॥ अश्वीधप्रसरेण रात्रिणसौ यं दुर्गशोभागिनं चक्रे गौतमशापयञ्जितमुजस्थेमानमाखण्डलम् । कच्छागर्तकुलीरतां गमयता वीर त्वया रावणं तत्संमृष्टमहो विशल्यकरिणी जागर्ति सत्युज्जता ॥ ४३ ॥ चत्वारो वय-मृत्विजः स भगवान्कर्मोपदेश हरिः सङ्ग्रामाध्वरदीक्षितो नरपतिः पौत्री गृहीतव्रता । कौरव्याः पशवः प्रियापरिभव-क्लेशोपशान्तिः फलं राजन्योपनिमन्त्रणाय रसति स्फीतं य-शो दुन्दुभिः ॥ ४४ ॥ अचारभ्य कठोरक्रामुकलताविन्यस्त-हस्ताम्बुजस्तावन्न प्रकटीकरोमि नयने शोणे निमेषो-दयात् । यावत्सायककोटिपाटितरिपुक्षमापालमौलिस्खल-न्महीमाल्यमिलत्परागपटलैरामोदिनी मेदिनी ॥ ४५ ॥ नो तावत्कलयाभि केलिकृपणे वामभ्रुवो लोचने तावन्न प्रण-यावलीढमनसः पश्यामि मातुर्मुखम् । यावत्तारकुठारपात-निपतत्यत्यर्थिपृथ्वीपतिभ्राम्यस्वर्णकिरीटबद्धशिरसो भ्राम्य-न्ति नो फेरवः ॥ ४६ ॥ निःपीते कलशोद्भवेन जलधौ गौरीपतेर्गङ्गाया होतुं हन्त वपुर्ललाटदहने यावत्कृतः प्र-क्रमः । तावत्तत्र मया विपक्षनगरीनारीदगम्भोरुहद्वन्द्वप्र-स्खलदस्त्रवारिपटलैः सृष्टाः पयोरशयः ॥ ४७ ॥ आज-न्मत्रन्नचारी पृथुलभुजशिलास्तम्भविभ्राजमानज्याघातश्रे-णिस्जान्तरितवसुमतीचक्रजैत्रप्रशस्तिः । वक्षःपीठे घनास्त्र-व्रणकिणकटिने संक्षुण्वानः पृष्टकान्प्रासो राजन्यगोष्ठीवन-गजमृगयाकौतुकी जामदग्न्यः ॥ ४८ ॥ क्षुद्राः संत्रासमेते विजहित हरयो भिन्नमत्तभकुम्भा युग्मदेहेषु लज्जां दधति परममी सायका निष्पतन्तः । सौमित्रे तिष्ठ पात्रं त्वमसि न हि रुषां नन्वहं भेषनादः किञ्चित्संरम्भलीलानियमि-तजलधिं राममन्वेषयामि ॥ ४९ ॥ अस्रज्वालावलीढमति-बलजलधेरन्तरौर्वायमाणे सेनानाथे स्थितेऽस्मिन्मम पि-तरि गुरो सर्वधन्वीश्वराणाम् । कर्णालं संभ्रमेण व्रज कृप समरं मुञ्च हार्दिक्य शङ्कां ताते चापद्वितीये वहति रणधुरं को भयसावकाशः ॥ ५० ॥ कृष्टा केशेषु भार्या तव तव च पशोस्तस्य राज्ञस्तयोर्वा प्रत्यक्षं भूपतीनां मम भुवनपतेराज्ञया द्यूतदासी । तस्मिन्वैरानुबन्धे वद किमपकृतं

१ 'भासप्रमाणं भिक्षा स्वादयं भासचतुष्टयम् । अयं चतुर्षुणं प्राङ्मुहन्तकारं द्विजोत्तमाः ॥'

१ युधिष्ठिरः, २ द्रौपदी, ३ शब्दं करोति.

तेर्हता ये नरेन्द्रा बाह्वोर्वीर्यातिभारद्रविणगुरुपदं मामजि-
त्वैव गर्वः ॥ ५१ ॥

करुणारसनर्देशः ।

अस्याः कुसुमशय्यापि कोमलाङ्ग्या रुजाकरी । साधि-
शेते कथं देवी ज्वलन्तीमधुना चिताम् ॥ १ ॥ सा-
क्षान्मघवतः पौत्रः पुत्रो गाण्डीवधन्वनः । स्वस्त्रीयो वा-
सुदेवस्य तं गृध्राः पर्युपासते ॥ २ ॥ असहायः सहायार्थी
मामनुध्यातवान्श्रुवम् । पीड्यमानः शरैस्त्रीशूण्द्राण्द्रौणि-
पादिभिः ॥ ३ ॥ मितं ददाति हि पिता मितं भ्राता मितं
सुतः । अमितस्य हि दातारं भर्तारं का न शोचति ॥ ४ ॥
अथ बद्धजटे रामे सुमन्त्रे गृहमागते । त्यक्तो राजा सुत-
त्यागादविश्वसैरिवासुभिः ॥ ५ ॥ देशे देशे कलत्राणि देशे
देशे च बान्धवाः । तं देशं नैव पश्यामि यत्र भ्राता
सहोदरः ॥ ६ ॥ प्रियस्य सुहृदो यत्र मम तत्रैव संभवः ।
भूयादसुप्य भूयोऽपि भूयासमनुसंकरः ॥ ७ ॥ विक्रान्त-
तीवर्मणाणि देहं शोषयतीव मे । दहतवीवान्तरात्मानं
कूरः शोकाग्निरुत्थितः ॥ ८ ॥ अविशीर्णकान्तपात्रे न-
व्यदशे सुसुखि संभृतस्नेहे । मद्देहदीपकलिके कथसुपया-
तासि निर्वाणम् ॥ ९ ॥ वत्स गच्छ मम वाचिकमेतद्वा-
चमन्त्रचरणे कथयेथाः । आवयोरिव भवेदनुगमो नाव-
योरिव विधिः प्रतिकूलः ॥ १० ॥ शैशवात्प्रभृति योषितां
प्रियैः सौहृदादपृथगाशयां प्रियाम् । छद्मना परिददामि
मृत्यवे सौनिको गृहशकुन्तिकामिव ॥ ११ ॥ शीलानि
ते चन्दनशीतलानि श्रुतानि भूमीतलविश्रुतानि । तथापि
जीर्णां पितरावतस्मिन्विहाय हा वत्स कथं प्रयासि
॥ १२ ॥ वनी सुनीनामटवी तरूणां दरी गिरीणां तु ग-
वेर्षितेव । अतः परं लक्ष्मण पक्षमलार्क्षी प्राणा बहिर्भूय
गवेपयन्तु ॥ १३ ॥ अर्थो हि कन्या परकीय एव तां-
मद्य संप्रेष्य परिग्रहीतुः । जातो ममायं विशदः प्रकामं
प्रत्यर्पितन्यास इवान्तरात्मा ॥ १४ ॥ गृहिणीसचिवः सखी
मिथः प्रियशिष्या ललिते कलाविधौ । करुणाविमुखेन
मृत्युना हरता त्वां वद किं न मे हतम् ॥ १५ ॥ अप-
हस्तितवान्धेव त्वया विहितं साहसमस्य वृण्वया । तदि-
हानपराधिनि प्रिये सखि कोऽयं करुणोऽज्जितक्रमः ॥ १६ ॥
विपिने क्व जटानिवन्धनं तव चेदं क्व मनोहरं वपुः । अ-
नयोर्घटनावधिः स्फुटं तनु खड्गेन शिरीषकर्तनम् ॥ १७ ॥
मदेकपुत्रा जननी जरातुरा नवप्रभृतिर्वरटा तपस्विनी ।
गतिस्तयोरेष जनस्तमर्दयन्नहो विधे त्वां करुणा रुणद्धि

न ॥ १८ ॥ मदर्धसंदष्टमृणालमन्थरः प्रियः कियदूर इति
त्वयोदिते । विलोकयन्त्या रुदतोऽथ पक्षिणः प्रिये स की-
दृग्भविता तव क्षणः ॥ १९ ॥ इयमित्यं मयदानवनन्दिनी
त्रिदशनाथजितः प्रसवस्थली । किमपरं दशकंघरोहिनी
त्वयि करोति करद्वययोजनम् ॥ २० ॥ उत्खातदैवतमिवा-
यतनं मुरारैस्ताचलान्तरितसूर्यमिवान्तरिक्षम् । हम्मीरभू-
मुजि गते सुरवेश्म विश्वं पश्यामि हारमिव नायकरत्न-
शून्यम् ॥ २१ ॥ आदाय मांसमखिलं स्तनवर्जमङ्गामां सुख
वागुरिक यामि कुरु प्रसादम् । सीदन्ति शष्पकवलग्रह-
णानभिज्ञा मन्मार्गवीक्षणपराः शिशवो मदीयाः ॥ २२ ॥
सद्यः पुंरीपरिसरेऽपि शिरीषेऽमृद्धौ गत्वा जवात्रिचतुराणि प-
दानि सीता । गन्तव्यमस्ति कियदित्यैमकृद्गुवाणा रामा-
श्रुणः कृतवती प्रथमावतारम् ॥ २३ ॥ हत्वा पतिं वृष-
मवेक्ष्य सुजङ्गदष्टं देशान्तरे विधिवशाद्रणिकासि जाता ।
पुत्रं पतिं समधिगम्य चित्तां प्रविष्टा शोचामि गोपगृहिणी
कथमथ तक्रम् ॥ २४ ॥ अस्तंगते शशिनि सैव कुसुद्वती
मे दृष्टं न नन्दयति सस्मरणीयशोभा । इष्टप्रवासजनिता-
न्यबलाजनस्य दुःखानि नूनमतिमात्रसुदुःसहानि ॥ २५ ॥
यस्य त्वया व्रणविरोपमिञ्जुदीनां तैलं न्यपिच्यत सुखे
कुशसूचिविद्धे । श्यामाकसुष्टिपरिवर्धितको जहाति सोऽयं न
पुत्रकृतकः पदवीं मृगस्ते ॥ २६ ॥ दैवे पैराग्वदनशालिनि
हन्त जाते याते च संप्रति दिवं प्रति बन्धुरत्ने । कस्मै नर्नः
कथयितासि निजामवस्थां कः शीतलैः शमयिता वचनैस्तर्वा-
धिम् ॥ २७ ॥ सर्वेऽपि विस्मृतिपथं विषयाः प्रयाता विद्यापि
खेदैकलिता विमुखीवभूव । मा केवलं हरिणशावकलोचना
मे नैवापयाति हृदयादधिदेवतेव ॥ २८ ॥ धृत्वा पदस्व-
लनभीतिवशात्करं मे यारूढवत्यसि शिलाशकलं विवाहे ।
सा मां विहाय कथमथ विलासिनि धामारोहसीति हृदयं
शतधा प्रयाति ॥ २९ ॥ भूमौ स्थिता रमण नाथ मनो-
हरेति संबोधनैर्यमधिरोपितवत्यसि वाम् । स्वर्गं गता कथ-
मिव क्षिपसि त्वमेणशावाक्षि तं धरणिधूलिषु मामिदानीम्
॥ ३० ॥ कनकहरिणं हत्वा रामो ययौ निजमाश्रमं जनक-
तनयां प्राणेभ्योऽपि प्रियामविलोकयन् । दृढमुपगतेर्बाध्या-
पूरैर्निमीलितलोचनो न विशति कुटीमाशातन्तुप्रणाशमया-
दसौ ॥ ३१ ॥ अथेदं रक्षोभिः कनकहरिणच्छैबविधिना
तथा वृत्तं पौर्णव्यथयति यथा क्षालितमपि । जनस्थाने

१ अयोध्यासमीपदेशे । २ शिरीषपञ्चसुमवकोमला । ३ वारं-
वारम् । ४ पराङ्मुखे । ५ खेदे । ६ मनोव्यथाम् । ७ श्रम-
संपादिता । ८ स्वर्गम् । ९ कपटम् । १० आचरितम् । ११ दुष्टैः

शून्ये कैरुणकरुणैरार्यचरितैरपि औवा रोदित्यपि दैल्लित
वज्रस्य हृदयम् ॥ ३२ ॥ भ्रुवं ध्वंसो भावी जलनिधि-
महीशैलसरितामतो मृत्योः शीर्यत्कणलघुषु का जन्तुषु
कथा । तथायुच्चैर्बन्धुव्यसनजनितः कोऽपि विषयो विवर्क-
प्रोन्माथी दहति हृदयं शोकदहनः ॥ ३३ ॥ अक्षत्रारि-
कृताभिमन्नुहननप्रोद्धततीव्रक्रुधः पार्थस्याकृतशात्रवप्रतिकृते-
रन्तः शुचा मुह्यतः । कीर्णा बाष्पकणैः पतन्ति धनुषि
ब्रीडाजडा दृश्यो हा वत्सेति गिरः स्फुरन्ति न पुन-
र्निर्वान्ति वक्त्राद्बहिः ॥ ३४ ॥ कोऽहं ब्रूहि सखे स्वयं स
भगवानार्यः स को राघवः के यूयं बत नाथ नाथ
किमिदं दासोऽसि ते लक्ष्मणः । कान्तारे किमिहास्महे
बत सखे देव्या गतिर्यम्यते का देवी जनकाधिराजतनया
हा जानकि कासि हा ॥ ३५ ॥ मध्याह्ने द्रव्यहिनोष्म-
मये दंदब्रह्मानाद्गिरैः कृच्छ्राश्रिर्गतसुप्तुषु जलमयो वीक्ष्यै-
करक्षाक्षमम् । प्रेम्णा जीवयितुं मिथः पिबपिवित्युच्चार्य
मिथ्या पिबन्निर्मन्नासमपीतवारि हरणद्वन्द्वं विपन्नं वने
॥ ३६ ॥ हा मातस्स्वरितासि कुत्र किमिदं हा देवताः
काशिपो भिक्वप्राणान्पतितोऽशनिर्हुतवहस्तेऽङ्गेषु दग्धे
दृशौ । इत्थं घर्घरमध्यरुद्धकरुणाः पीराङ्गनानां गिरश्रित्रस्था-
नपि रोदयन्ति शतधा कुर्वन्ति भित्तोरपि ॥ ३७ ॥ यास्य-
त्यद्य शकुन्तलेति हृदयं संस्पृष्टसुत्कण्ठया कण्ठसम्मि-
तबाष्पवृत्तिकलुपश्रिन्ताजडं दर्शनम् । वैरुध्यं मम ताव-
दीदृशमपि स्नेहादर्षयौकसः पीबन्ते गृहिणः कथं न
र्तनयाविश्लेषदुःखैर्नयैः ॥ ३८ ॥ पातुं न प्रथमं व्यवस्यति
जलं शुष्मास्वपीतेषु या नादत्तं प्रियमण्डनापि भवतां स्नेहेन
या पल्लवम् । आदौ वः कुसुमप्रमृत्तिसमये यस्या भवत्यु-
त्सवः सेर्यं याति शकुन्तला पतिगृहं सर्वैरनुज्ञायताम्
॥ ३९ ॥ या केलिच्युतकेशलेशविपमां शय्यां न भेजे पुरा
या जालान्तरनिर्गताकैरिणघोतादपि म्लायते । सेर्यं नि-
ष्टुरकाष्टसंचितचित्तां देदीप्यमानानलां सस्मेरा भजते यदि
प्रियमुखं स्नेहस्य किं दुष्करम् ॥ ४० ॥ ध्वस्तः काव्यो-
रुमरुः कविविपणिमहारत्नराशिर्विशिर्षः शुक्रः शब्दैघसि-
न्धुः प्रलयमुपगतो वाक्यमाणिक्यकोशः । दिव्योक्तीनां नि-
धानं निधनमुपगतं हा हता दिव्यवाणी बाणे गीर्वाणवाणी
प्रणयिनि विधिना शायिते दीर्घनिद्राम् ॥ ४१ ॥

अद्भुतरसनिर्देशः ।

तस्मिन्द्रे क्षणेनैव त्वरितो वानरध्वजः । सरथं सध्वजं
सारथं भीष्मन्तर्दधे शरैः ॥ १ ॥ रत्नभित्तिषु संक्रान्तेः
प्रतिविम्बशतैर्वृतः । ज्ञातो लङ्केश्वरः कृच्छ्रादाञ्जनेयेन त-
त्त्वतः ॥ २ ॥ चतुर्ध्वपि ससुद्रेषु संध्यामन्वास्य तत्क्षणात् ।
कक्षाक्षिप्तं निशान्ते स्वे वाली पौलस्त्यमलयजत् ॥ ३ ॥
न केनापि श्रुतं दृष्टं वारिणा वारि शुष्यति । अहो गोदा-
वरीवारा भवसिन्धुर्विशुष्यति ॥ ४ ॥ एष वन्ध्यासुतो
याति खंपुष्पकृतशेखरः । भ्रूंगनुष्णाम्भसि स्नातः शंश-
शङ्खधनुर्धरः ॥ ५ ॥ कस्मै किं कथनीयं कस्य मनःप्रलयो
भवति । रमयति गोपर्वभृटी कुञ्जकुटीरै परं ब्रह्म ॥ ६ ॥
चित्रं कनकलतायां पल्लव एवामृतं मृते । कुसुमसमुद्रमस-
मये नो जाने किं परं भावि ॥ ७ ॥ अम्युजमम्युनि जातं
न हि दृष्टं जातमम्युजादम्यु । अधुना तद्विपरीतं चरणम-
रोजाद्विनिर्गता गङ्गा ॥ ८ ॥ जाता लता हि शैले जातु
लतायां न जायते शैलः । अधुना तद्विपरीतं कनकलतायां
गिरिर्द्वयं जातम् ॥ ९ ॥ कमलमन्मसि कमले कुवलय-
मेतानि कनकलतिकायाम् । सा च सुकुमारसुभोगेत्युत्पातप-
रम्परा केयम् ॥ १० ॥ चित्रं कनकलतायां शरदिन्दुस्रव
खञ्जनद्वितयम् । तत्र च मनोजघनुषी तदुपरि गाढान्ध-
काराणि ॥ ११ ॥ चित्रं महानेप बतावकारः क कान्ति-
रेपाभिनवैव मङ्गिः । लोकोत्तरं धैर्यमहो प्रभावः काप्या-
कृतिर्नूतन एष सर्गः ॥ १२ ॥ स्थाणुः स्वयं मूलविहीन एव
पुत्रो विशाखो रमणी त्वपर्णा । परोपनीतैः कुसुमैरजसं
फलत्यभीष्टं किमिदं विचित्रम् ॥ १३ ॥ किं क्रमिष्यति
किलैष वामनो यावदित्यमहसन्त दानवाः । तावदस्य न
ममो नमस्तले लङ्घितार्कशक्तिमण्डलः क्रमः ॥ १४ ॥ यु-
गान्तकालप्रतिसेहतात्मनो जगन्ति यस्यां स विकाशमासत ।
तनौ मसुत्स्य न कैटभद्रिप्रस्तोपधनाभ्यागमसंभवा मुदः
॥ १५ ॥ कथमुपरि कलापिनः कलापो विलसति तस्य
तलेऽष्टमीन्दुखण्डम् । कुवलययुगलं ततो विलोलं तिलकु-
सुमं तदधः प्रवालमस्मात् ॥ १६ ॥ विपुलेन सागरशयस्य
कुक्षिणा भुवनानि यस्य परिरे युगक्षये । मदविभ्रमासक-
लया पप पुनः स पुरस्त्रियैकतनयैकया दशा ॥ १७ ॥
पश्चात्यभागमिह सानुषु संनिपण्णाः पश्यन्ति शान्तमनसा-

१ उदकेन. २ समाकाशं तस्य पुष्पेण कृतः शेखरः शिरोभूषणं

१ अत्यन्तकरुणैः. २ पापाणाः. ३ शीर्यति. ४ नाशः. येन. ३ मरुमरीचिकोदके कृतमञ्जनः. ४ शशशङ्खकृतधनुर्धारि.
५ विवेकोन्मूलनः. ६ अरण्यवासिनः. ७ गृहस्थाश्रमिणः. ८ विधासः. ९ स्त्री. १० सुवर्णवलयं तत्त्वत्यायामङ्गवदयाम्.
८ कन्याविबोगदुःखैः.

८ पवनतुल्यं सतनद्वयमिति भावः.

न्दतरंगुजालम् । संपूर्णलब्धलनालपनोपमानमुत्सङ्गसङ्घि-
हरिणस्य हिमांशुमूर्तेः ॥ १८ ॥ इदं तावच्चित्रं यद्वनि-
तले पार्वगशशी कलङ्कादुन्मुक्तः किमपि च तदन्तर्विल-
सति । प्रवालं माणिक्यं कुवलयदलं मन्मथधनुर्मनोवीणा-
वाद्ध्यनिरिति महच्चित्रमधरम् ॥ १९ ॥ मृकारब्धं कमपि
बधिराः श्लोकमाकर्णयन्ति श्रद्धालुस्तं विलिखति कुण्डिः श्ला-
घया वीक्षतेऽन्धः । अभ्यारोहत्यहह सहसा पङ्कुरप्यद्रि-
शृङ्गं सान्द्रालस्याः शिशुभरणतो मन्दमायान्ति वन्ध्याः
॥ २० ॥ काकुत्स्थेन शिरांसि यानि शतशरिष्ठन्नानि माया-
निधेः पौलस्त्यस्य विमानसीमनि तथा भ्रान्तानि नाकौक-
साम् । तान्येवास्व धनुःश्रमप्रशमनं कुर्वन्ति सीतापतेः क्री-
डाचामरडम्बरानुकृतिभिर्दौलायमानैः कचैः ॥ २१ ॥ किं
ब्रूवो हरिमस्य विश्वमुदरे किंवा फणान्भोगिनः शेते यत्र
हरिः स्वयं जलनिधेः सोऽप्येकदेशे स्थितः । आश्चर्यं कल-
शोद्भवो मुनिरसौ यस्यैकहस्तेऽस्मुधिर्गण्डूषीयति पङ्कजीयति
फणी भृङ्गीयति श्रीपतिः ॥ २२ ॥ दोर्दण्डाश्रितचन्द्रशे-
खरधनुर्दण्डावभङ्गोद्यतदङ्कारध्वनिरार्यवालचरितप्रस्तावना-
डिण्डिमः । द्राक्पर्यस्तकपालसंपुटमिलद्ब्रह्माण्डभाण्डोदरभ्रा-
म्यत्पिण्डितचण्डिमा कथमहो नाद्यापि विश्राम्यति ॥ २३ ॥

हास्यरसनिर्देशः ।

जिह्वायाश्छेदं नास्ति न तालुपतनाद्रयम् । निर्विशेषेण
वक्तव्यं निर्लज्जः को न पण्डितः ॥ १ ॥ परान्नं प्राप्य
दुर्बुद्धे मा प्राणेषु दयां कुरु । दुर्लभानि परान्नानि प्राणा
जन्मनि जन्मनि ॥ २ ॥ विना मद्यं विना मांसं परस्वहरणं
विना । विना परापकारेण दिविरो विवि रोदिति ॥ ३ ॥
पूर्वं चेदो ततो वेटो पश्चाद्भवति कुटिनी । सर्वोपायपरि-
भ्रष्टा वेदशा भवति तापसी ॥ ४ ॥ यदक्षिश्रूलतापाङ्गैः
स्त्रियः कुर्वन्ति चापलम् । जघनं ध्येव तत्सर्वं पतत्यनपरा-
धिपु ॥ ५ ॥ केशलुञ्चनसाम्येऽपि हन्त पश्यैतदन्तरम् ।
उपस्थाः फीटमश्रन्ति घृतभक्तं दिगम्बराः ॥ ६ ॥ सामगा-
यनपुत्रं मे नोच्छिद्यमघरं कुरु । उत्कण्ठितासि चेद्भद्रे वामं
कर्णं दशस्व मे ॥ ७ ॥ भस्माङ्गुलिर्वकोड्यायी बालशौची
तथा हिही । धारावर्ती चक्रवर्ती षडेते पुरुषाधमाः ॥ ८ ॥
प्रेषकः प्रैष्यकः काण्डः किमेकः सम्भलीनकः । योगी
तत्कालरोगी च षडेते सेवकाधमाः ॥ ९ ॥ आदौ वेदया

पुनर्दासी पश्चाद्भवति कुटिनी । सर्वोपायपरिक्षीणा वृद्धा
नारी पतिव्रता ॥ १० ॥ गता केचित्पनोधाय स्वयं तं
कुम्भकर्णकम् । तदधः पवनोत्सर्गादुडुयि पतिताः क्वचित्
॥ ११ ॥ असारे खलु संसारे सारं श्वशुरामन्दिरम् । हरो
हिमालये शेते हरिः शेते महोदधौ ॥ १२ ॥ कमले कमला
शेते हरः शेते हिमालये । क्षीराब्धौ च हरिः शेते मन्ये
मत्कुण्डशङ्कया ॥ १३ ॥ बिलाद्बहिर्बिलस्यान्तःस्थितमार्जा-
रसर्पयोः । मध्ये चाखुरिवाभाति पत्नीद्वययुतो नरः ॥ १४ ॥
सदा वक्रः सदा क्रूरः सदा पूजामपेक्षते । कन्याराशिस्थितो
नित्यं जामाता दशमो गृहः ॥ १५ ॥ स्वयं पञ्चमुखः पुत्रौ
गजाननषडाननौ । दिगम्बरः कथं जीवेदन्नपूर्णं न चेद्गृहे
॥ १६ ॥ उदरद्वयभरणमयादर्धाङ्गाहितदारः । यदि नैवं
तस्य सुतः कथमद्यापि कुमारः ॥ १७ ॥ अङ्गुलिमङ्गलिक-
ल्पनविविधविवादप्रवृत्तपाण्डित्यः । जपचपलौष्ठः सजने
ध्यानपरो नगररथ्यासु ॥ १८ ॥ मुण्डो जटिलो नमश्छत्री
दण्डी कपायचीरी वा । भस्मस्मरशरीरो दिशि दिशि भोगी
विजृम्भते दम्भः ॥ १९ ॥ भृकुटीकुटिललटाटः कण्टकि-
ताङ्गः कटाक्षविकटाक्षः । कवलयति पृथुलकवलेस्तण्डुलम-
चलं द्विजः कुद्धः ॥ २० ॥ क्रयविक्रयकूटतुलालाघवनि-
क्षेपरक्षणव्याजैः । एते हि दिवसचौरा मुष्णन्ति महाजनं
वणिजः ॥ २१ ॥ आख्यायिकाचोरुगो व्रजति सदा पुण्य-
पुस्तकं श्रोतुम् । दष्ट इव कृष्णसर्पैः पलायते दानधर्मभ्यः
॥ २२ ॥ दत्त्वा दिशि दिशि दष्टिं याचकचक्रितोऽवगुण्ठनं
कृत्वा । चौर इव कुटिलचारी पलायते कुटिलरथ्याभिः
॥ २३ ॥ गणयति गगने गणकश्चन्द्रेण समागमं विशा-
खायाः । विविधसुजंगक्रीडासत्तां गृहिणीं न जानाति
॥ २४ ॥ कलमाग्रनिर्गतमपीविन्दुव्याजेन साञ्जनाश्रुकर्णैः ।
कायस्थलुण्ठ्यमाना रोदिति सिन्धवे राज्यश्रीः ॥ २५ ॥ वा-
चयति नान्यलिखितं लिखितमनेनापि वाचयति नान्यः ।
अयमपरोऽस्य विशेषः स्वयमपि लिखितं स्वयं न वाचयति
॥ २६ ॥ अर्थो नाम जनानां जीवितमखिलक्रियाकलापश्च ।
तं संहरन्ति धूर्ताश्छगलगला गायना लोके ॥ २७ ॥ तममि
वराकश्चौरौ हाहाकारेण याति संवसः । गायनचौः कपटो
हाहा कृत्वा न याति लक्ष्यं च ॥ २८ ॥ आमन्नगजयशब्दैः प्र-
तिपदद्वेकारघर्घरारवैः । स्वयमुक्तसाधुवादैरन्तरयति गायनो
गीतम् ॥ २९ ॥ मेरुः स्थितोऽतिदूरे मनुष्यभूमिं परां परि-
त्यज्य । भीतो भयेन चौर्याद्दोराणां हेमकाराणाम् ॥ ३० ॥
तस्मान्महीपतीनामसंभवे दस्युचौराणाम् । एकः सुवर्णकारो
निग्राहः सर्वथा नित्यम् ॥ ३१ ॥ उपभुक्तक्षदिरवीटकज-

१ श्रद्धावान्, २ विकलपाणिः, ३ शिखरम्, ४ अगस्त्यः,

निताधररागभङ्गभयात् । पितरि मृतेऽपि हि वेश्या रोदिति हा ताततातेति ॥ ३२ ॥ वर्णनदयितः कश्चिद्धनदयितो दानकर्मदयितोऽन्यः । रक्षादयितश्चान्यो वेश्यानां नर्मदयितोऽन्यः ॥ ३३ ॥ शृणु सखि कौतुकमेकं ग्राम्येण कुकाभिना यदद्य कृतम् । सुरतसुखमीलिताक्षी मृतेति भीतेन मुक्तास्मि ॥ ३४ ॥ श्रमणः धावकवध्वाः सुरतविधौ दशति नाधरं दत्तम् । मदिराक्षिमांसभक्षणमस्मत्समये निविद्धमिति ॥ ३५ ॥ द्विजराजशेखरो यद्वृषभारूढः सदा सदारस्वम् । चक्रे हर तद्विधिना पुनरुपनयनं ललाटघटितं ते ॥ ३६ ॥ विनापि तातेन विना जनन्या गजाननः शंभुसुताभिधानः । विनैव शास्त्रेण विनैव वेदेर्माष्यंदिनामित्र पाठकोऽभूत् ॥ ३७ ॥ शिक्षितापि सखिभिर्ननु सीता रामचन्द्रचरणौ न ननाम । किं भविष्यति मुनीशवधूवद्भालरत्नमिह तद्रजसेति ॥ ३८ ॥ अयं पटो मे पितुरङ्गभूषणं पितामहाथैरुपमुक्तयोवनः । अलंकरिष्यत्यथ पुत्रपौत्रकान्मयाधुना पुष्पवदेव धार्यते ॥ ३९ ॥ वैराग्यमङ्गिरचनावचनैः प्रतार्य रण्डां चिराय विकटस्तनसंनताङ्गीम् । ब्रह्मोपदेशमिषसंगतगण्डमिति निःशङ्कुम्बनरसैः कितवा द्रवन्ति ॥ ४० ॥ धान्याकनागनिशार्द्रकदाडिमत्वक्कुस्तुम्बरीलवणतैलसुसंस्कृतान्नः । मत्स्यानुशीतसितभक्ततैलं ददाति स ब्रह्मलोकमधिगच्छति पुण्यकर्मा ॥ ४१ ॥ खट्वा नितान्तलघुका शिथिलपताना द्वेष्यः पतिः स च निरन्तरचाटुकारी । तत्रापि दैवहृतिकाः खलु माघरात्र्यो हा सखतां कथमयं व्यसनप्रपन्नः ॥ ४२ ॥ आकुक्ष्य पाणिमशुद्धिमम मूर्ध्नि वेश्या मन्नाम्भसां प्रतिपदं पृषतैः पवित्रैः तारखरं प्रहितशूकमदात्प्रहारं हा हा हतोऽहमिति रोदिति विष्णुशर्मा ॥ ४३ ॥ गौरी तनुर्नयनमायतमुन्नता च नासा कुशा कटितटी च पटी विचित्रा । अङ्गानि रोमरहितानि सुखाय भर्तुः पुच्छं न तुच्छमिति कुत्र समस्तवस्तु ॥ ४४ ॥ आपाण्डुरा शिरसिजास्त्रिवली कपोले दन्तावली विगलितान च मे विषादः । एणीदृशो युवतयः पथि मां विलोक्य तातेति भाषणपराः खलु वज्रपातः ॥ ४५ ॥ कटी मुष्टिग्राह्या द्विपुरुषयुजग्राह्यसुदरं स्तनौ घण्टालोलौ जघनमधिगन्तुं व्यवसितौ । स्मितं भेरीनादो मुखमपि च यत्तद्भयकरं तथाप्येषा रण्डा परिभवति संतापयति च ॥ ४६ ॥ एका भार्या प्रकृतिमुखरा चक्षला च द्वितीया पुत्रस्त्वेको भुवनविजयी मन्मथो दुर्निवारः । शेषः शय्या शयनमुदधौ वाहनं पन्नगारिः सारं सारं खगृहचरितं दारुभूतो सु-

रारिः ॥ ४७ ॥ गत्वा द्वारवतीं नयामि दिवसानाराधयन्ती हरिं त्यक्त्वा वानशनेन जीवितमिदं मुञ्चामि भागीरथीम् । प्रातः प्रातरिति प्रवर्तितकथा निर्वेदमातन्वती रण्डा नक्तमनन्तजारसुरतप्रीता सुखायास्तु वः ॥ ४८ ॥ पाणो ताप्रघटी कुशः करतले धौते सिते वाससी माले मृत्तिलकः सचन्दनरसो न्यस्तैकपुष्पं शिरः । द्राक्षिप्रपदा गतिर्दृढतरव्याश्लिष्टदन्ता गिरः सोऽयं वक्षयितुं जगद्गवतो दम्भस्य देहकमः ॥ ४९ ॥ यतोत्थापनमात्रनिःसहजरचर्मावशेष श्लथभ्रश्यच्छेफसिदुर्बलाङ्गचलनव्यर्थोद्यमालिङ्गने । लज्जाधायिनि खिद्यमानयुवतौ वृद्धस्य कृच्छ्रे रते यत्स्यात्प्रतिभाव्य किं नु हसितुं युक्तं किमारोदितुम् ॥ ५० ॥ धत्ते वक्षसि कौस्तुभोपलमयं मत्वा श्रियः सोदरं तन्नाभीगृहमाकलय्य मकरावासं मनाङ्गोऽज्जति । तन्नामप्रणयान्न लुम्पति हरिः श्रीवत्समङ्गे स्थितं किं केन क्रियतां स एव यदभूदेतादृशः स्त्रीवशः ॥ ५१ ॥ अतुं वाञ्छति वाहनं गणपतेरासुं क्षुधार्तः फणी तं च क्रौञ्चपतेः शिखी च गिरिजासिंहोऽपि नैगाननम् । गौरी जह्नुसुतामसेयति कलानाथं कपालाननो निर्विण्णः स पपौ कुटुम्बकलहादीशोऽपि हालाहलम् ॥ ५२ ॥ रण्डा पीनपयोधराकृत मया चण्डानुरागाद्गुञ्जं दोर्दण्डद्वयपीवरस्तनभरं नो गाढमालिङ्गिता । बुद्धेभ्यः शतशः शमे यदि पुनः कुत्रापि कापालिनीपीनोत्तुङ्गकुचावपीडनभरः प्राप्तः प्रबोधोदयः ॥ ५३ ॥ जग्ध्वा मासमयानपूपवटकानाम्धायमानोदरे फट्फट्फाडिति पायवीयपवनं सोगेश्वरे मुञ्चति । उड्डीनं विहगैर्घटैर्विघटितं दोलायितं भित्तिभिः शिष्यैर्धावितमर्भकैर्निपतितं कोलाहलोऽभूमठे ॥ ५४ ॥ पीठीप्रक्षालनेन क्षितिपतिकथया सज्जनानां प्रवादैर्नत्वा यामार्धमेवं कुशकुसुमसमारम्भणव्यग्रहस्ताः । पश्चादेते निमज्जत्पुत्रयुवतिकुचाभोगदत्तेक्षणार्थाः प्राणायामापदेशादिह सरिति सदा वासराणि क्षिपन्ति ॥ ५५ ॥ रे रे लोकाः कुरुष्वं श्रवणपुटपिधानं द्रुतं हस्तयुग्मैः शैलाः सर्वेऽपि यूयं भवत गुरुतराः सावधाना धरित्र्याम् । शीघ्रं रे रावण त्वं विरचय वसनेर्नसिकानां पिधानं सुप्तोऽयं कुम्भकर्णः कटुरवविकटं शैर्धते दीर्घमुच्चैः ॥ ५६ ॥

भयानकरसनिर्देशः ।

इदं मघोनः कुलिशं धारामनिहितानलम् । स्मरणं यस्य देत्यस्त्रीगर्भपाताय केवलम् ॥ १ ॥ ततः परामर्शविरुद्धम-
१ मृषिकम्, २ कार्तिकेयस्य, ३ मयूरः, ४ गजवदनम्, ५ द्वेष्टि, ६ अपानवातुं मुञ्चति.

न्योर्भ्रमङ्गदुःप्रेक्ष्यसुखस्य तस्य । स्फुरद्बुदधिः सहसा तृती-
यादक्षः कृशानुः किल निःपपात ॥ २ ॥ विनिर्गतं
मानदमात्ममन्दिराद्भवत्युपश्रुत्य यदचलयापि यम् । ससंभ्र-
मेन्द्रद्रुतपातितार्गला निमीलिताक्षीव भियामरावती ॥ ३ ॥
अशक्नुवन्सोढुमधीरलोचनः सहसरदमेरिव यस्य दर्शनम् ।
प्रविश्य हेमाद्रिगुहागृहान्तरं निनाय बिभ्यदिवसानि कौ-
शिकः ॥ ४ ॥ महाप्रलयमारुतक्षुभितपुष्करावर्तकप्रचण्ड-
घनरार्जितप्रतिरवानुकारी मुहुः । रवः श्रवणभैरवः स्थगि-
तरोदसीकन्दरः कुतोऽथ समरोदधेरयमभूतपूर्वः पुरः ॥ ५ ॥
किंचित्कोपकलाकलापकलानाहुंकारविभ्रद्भुवोर्विक्षेपादकरोद-
सौ रघुपतिर्लङ्कापतेः पत्तनम् । क्रन्दत्केरु रटत्करीडु वि-
घटद्वार स्फुटद्गुगुल प्रोत्कीडत्कपि निःश्वसत्कणि रण-
ज्जालि अद्भमपि च ॥ ६ ॥ अद्याप्युन्मदयातुधानतरुणी-
चक्षत्करास्फालनव्यावृणन्नृकपालतालरणिर्तैत्त्यल्पिशाचाङ्ग-
नाः । उद्ग्रायन्ति यशासि यस्य विततैर्नदैः प्रचण्डानिल-
प्रक्षुब्धस्करिकुम्भकूटकुहरव्यक्तै रणक्षोणयः ॥ ७ ॥
गीर्वाणाः प्रतियन्ति नैव पिदधे कर्णौ सुधर्माधिपः
कर्णाकर्णिकयन्ति हन्त निभृतं शंसुख्यंभूगणाः । दूरादेत्य-
कृतान्तदूतनिवहाः स्वाकारसंगोर्नैरुद्गीवं कलयन्ति कोण-
पचन्मूत्रे शयाने रणे ॥ ८ ॥ निःशङ्कं बहिरम्ब चण्डम-
नसो नामानुरूपा क्रिया स्ववैश्यापदघर्षस्वनवती न क्वापि
रङ्गस्थली । किंचान्यदशकंधराङ्घ्रियुगे ल कल्याणभाजि स्फुटं
लङ्कायां प्रतिपक्षविक्रमयथाशङ्काकरी भ्रान्त्यति ॥ ९ ॥
अन्नाकल्पचलत्पयोधरभरव्याविद्धमेघच्छटासृक्कस्यामिपशुंक्षु-
गृध्रगैरुदारफालोच्चलन्मूर्धजा । व्यादायाननमदृहासविकटं
दूरेण तारापथात्रस्थसिद्धर्पुंरंभ्रिष्टुन्दरभसोन्मुत्तादुपक्रामति
॥ १० ॥ प्रौढच्छेदानुरूपोच्छलनरथवशात्सैहिकयोपमेय-
त्रासाकृष्टाश्वतिवेगवलितरविरिधेनारुणेनेक्ष्यमाणम् । कुर्वन्का-
कुस्थवीर्यस्तुतिमित्र मरुतां कंधरान्प्रभाजां झाङ्कारैर्भूमिमे-
तन्निपतति वियतः कुम्भकर्णोत्तमाङ्गम् ॥ ११ ॥ माद्यन्मा-
तङ्गकुम्भस्थलबहलवसावासानाविसगन्धव्यासक्तव्यक्तमुक्ता-
फलशकललसत्केसुरालीकरालः । एणीवैधव्यवेधाः स्वसु-
जबलमदप्रस्ततेजसिधामा गुञ्जन्कुञ्जे गिरीणां हरिरिह
शबरीगर्भपातं विधत्ते ॥ १२ ॥ मन्थायस्तापर्णाम्भः प्रति-
कुहरवलन्मन्दरध्यानधीरः कोणाघातेषु गर्जत्पलयधनघ-
टान्योन्यसंघट्टचण्डः । कृष्णाक्रोधाग्रदतः कुरुकुलनिधनो-
त्पातनिर्घातघातः केनास्मत्सिंहनादप्रतिरसितसखो दुन्दुभि-
स्ताडितोऽयम् ॥ १३ ॥ निर्मञ्जुक्षुरन्तर्भ्रमदतिकपिलकू-

१ ओष्ठप्रान्तः. २ ह्यालसाः. ३ पक्षाः. ४ खी.

रतारा नरास्थिग्रन्थि दन्तान्तरालग्रथितमविरतं जिह्वाया
घट्टयन्ती । ध्वान्तेऽपि व्यात्तवक्रज्वलदनलशिखाजरे
व्यक्तकर्मा निर्मान्ती गृध्ररोद्गीं दिवसुपरि परिक्रीडते ताड-
केयम् ॥ १४ ॥

वीभत्सरसनिर्देशः ।

प्रखेदमलदिग्धेन वहता मूत्रशोणितम् । व्रणेन विकृ-
तेनेदं सर्वमन्धीकृतं जगत् ॥ १ ॥ विकीर्णहरिचन्दनद्रविणि
यत्र लीलालसा निपेतुरतिचक्षलाश्रुतुरकामिनीदृष्टयः । तदे-
तदुपरिभ्रमन्निषिडगप्रजालं जनेलुटकृमि कलेवरं पिहित-
नासिकैर्वीक्ष्यते ॥ २ ॥ अत्रैः कल्पितमङ्गसप्रतिसराः स्त्रीह-
स्तरक्तोत्पलव्यक्तोत्तंसभृतः पिबन् शिरसा हृत्पुण्डरीकस्रजः ।
एताः शोणितपङ्ककुङ्कुमसुषः मंभूय कान्तैः पिबन्त्यस्थिखे-
हसुराः कपालचषकैः प्रीताः पिशाचाङ्गनाः ॥ ३ ॥ उक्त्यु-
ज्वलितां शवात्कथमपि प्रेताशनः पैशित्तीं पेशीमग्निमयीं
निगीर्य सहसा दन्द्वलमानोदरः । धावत्युत्सवते मुहुर्निप-
तति प्रोचिष्ठति प्रेक्षते विष्वक्कोशति संपिनष्टि जठरं सुष्टया
चलन्मस्तकः ॥ ४ ॥ अन्नप्रोतहृत्कपालनलकक्रूरकणक-
ङ्कणप्रायप्रेक्षितभूरिभूषणत्रैराधोषयन्यम्बरम् । पीतच्छर्दि-
तरक्तकर्दमघनप्राग्राधरोलसद्भाव्योलस्तनभारभैरववपुर्द-
र्पोद्धतं धावति ॥ ५ ॥ रक्तं नक्तंचरौघः पिबति वमति च
प्रस्तकुन्तः शकुन्तः क्रव्यं नव्यं गृहीत्वा प्रणदति मुदितो
मत्तवेतालवालः । क्रीडत्यत्रीडमस्मिन्रुधिरमदवशात्पूतना
नूतनाङ्गी योगिन्यो मांसमेदःप्रसुदितमनसः शूरशक्तिं स्तु-
वन्ति ॥ ६ ॥ उक्त्युत्पलव्यक्तं कृत्तिं प्रथममथ पृथूच्छोकभू-
यांसि मांसान्यंसरिक्कपृष्टपिण्डाघवयवसुलभान्युग्रपूतीनि
जन्व्या । आत्तस्त्राव्यन्ननेत्रः प्रकटितदशनः प्रेतैरङ्कः कैरङ्का-
दङ्कस्यादस्थिसंस्थं स्फुटगतमपि कैंद्वयमव्यग्रमति ॥ ७ ॥

रौद्ररसनिर्देशः ।

स रोषदृष्टधरलोहिताक्षैर्व्यक्तोर्ध्वरेखा भृकुटीर्वहद्रिः ।
तस्सार गां भलनिक्कत्कण्ठैर्दुंकारगर्भैर्द्विपतां शिरोभिः ॥ १ ॥
पातालतः किमु सुधारसमानयामि निष्पीड्य चन्द्रममृतं
किमु वाहरामि । उद्यन्तमद्य तपनं किमु वारयामि कीना-
शपाशमथवा किमु चूर्णयामि ॥ २ ॥ चक्षद्भुजभ्रमितच-

१ इमशाने शयं मुञ्जानं प्रेतं दृष्ट्वा माधवस्योक्तिरियम्.
२ चमं. ३ कटिदेशस्यामांसपिण्डः. ४ अत्यन्तदुर्गन्धीनि. ५ अ-
क्षयित्वा. ६ प्रेतदरिद्रः. ७ मृतशरीरात्. ८ निश्रोत्रतप्रदेशस्थम्.
९ मांसम्.

ण्डगदाभिधातसंचूर्णितोरुगुलस्य सुयोधनस्य । स्त्यानाव-
नद्धघनशोणितशोणपाणिरुत्तसयिष्यति कचांस्तव देवि भीमः
॥ ३ ॥ कृतमनुमतं दृष्टं वा यैरिदं गुरुपातकं मनुजपशु-
भिर्निर्मर्यादैर्भवद्विरुदायुधैः । नैरकरिपुणा सार्धं तेषां समी-
मकिरीटिनामहमयमसृञ्चेदोमासैः करोमि दिशां बलिम्
॥ ४ ॥ यत्प्रयत्रतभङ्गभीरुमनसा यत्नेन मन्दीकृतं यद्वि-
स्मर्तुमपीहितं शमवता शान्तिं कुलस्येच्छता । तद्द्यूतार-
णिसंभृतं नृपसुताकेशाम्बराकर्षणैः क्रोधज्योतिरिदं महत्कु-
रुवने यौधिष्ठिरं जृम्भते ॥ ५ ॥ येन स्वां विनिहत्य मा-
तरमपि क्षत्रास्रपूरासवास्वादान्मत्तपरश्वधेन विदधे निःक्ष-
त्रिया मेदिनी । यद्वाणव्रणवत्सर्मनः शिखरिणः क्रौञ्चस्य हंस-
च्छलादद्याप्यस्थिकणाः पतन्ति स पुनः क्रुद्धो मुनिर्भागवतः
॥ ६ ॥ देशः सोऽयमरातिशोणितजलेर्यमिन्द्वाहाः पूरिताः
क्षत्रादिव तथाविधः परिभवस्तातस्य केशग्रहः । तान्येवाहि-
तशस्त्रधरमरगुरुषुण्यस्त्राणि भास्वन्ति मे यद्रामेण कृतं तदेव
कुरुते द्रोणात्मजः क्रोधनः ॥ ७ ॥ यैः प्राणापहतिः कृता
मम पितुः कुद्वैर्युधि क्षत्रियै रामोऽहं रमणीर्विहाय बल-
वान्निःशेषमेषां हठात् । भास्वत्प्रौढकुटारकोटिघनका-
काण्डवृष्टकंधारास्रोतोऽन्तःसुतशोणशोणितभरैः कुर्यां कुधां
निर्वृतिम् ॥ ८ ॥ राज्ञो मानधनस्य कार्मुकभृतो दुर्योधन-
स्याग्रतः प्रत्यक्षं कुरु बान्धवस्य च तथा कर्णस्य शल्यस्य च ।
पीतं तस्य ममाद्य पाण्डववधूकेशाम्बराकर्षिणः कोष्णं जी-
वत एव तीक्ष्णकरजशुण्णादसृग्बक्षसः ॥ ९ ॥ स्पृष्टा
येन शिरोरुहे नृपशुना पाश्चालराजात्मजा येनास्याः परि-
धानमप्यपहृतं राज्ञां कुरूणां पुरः । यस्योरःस्थलशोणिता-
सवमहं पातुं प्रतिज्ञातवान्सोऽयं मद्भुजपञ्जरं निपतितः संर-
क्ष्यतां कौरवाः ॥ १० ॥ रक्तोःकुलविशाललोलनयनः कम्पो-
त्तराङ्गो मुहुर्मुक्त्वा कर्णमेतत्भीश्रुतधनुर्बाणो हरैः पश्यतः ।
आध्मातः कटुकोक्तिभिः स्वमसद्दोषिक्रमं कीर्तयन्न-
सास्फोटपटुर्धुधिष्ठिरमसौ हन्तुं प्रविष्टोऽर्जुनः ॥ ११ ॥ त्रै-
लोक्यत्राणशौण्डः संरसिजवसतेः संप्रसृतो मुजाभ्यां सुक्षत्रं
नाम वर्णः कुलिशकठिनयोर्थस्य दोष्णोर्विलीनः । ज्वालाजि-
ह्वालकालानकवलभयभ्रान्तदेवासुराणि व्यातन्वानो जगन्ति
ज्वलति मुनिरयं पार्वतीधर्मपुत्रः ॥ १५ ॥ अन्योन्या-
स्फालभिन्नद्विपरुधिरवसामांसमस्तिष्कपङ्के मघानां सन्दना-
नामुपरि कृतपदन्त्यासविकान्तपत्नौ । स्फीतासृक्पानगोष्ठीरस-
दशिवशिवार्थच्युत्कबन्धे सङ्गामैर्काण्वान्तः प्रविचरितु-

मलं पण्डिताः पाण्डुपुत्राः ॥ १३ ॥ रे भृष्टा धातराष्ट्राः
प्रबलभुजवृहत्ताण्डवाः पाण्डवा रे रे वाष्ण्याः सकृष्णाः
शृणुत मम वचो यद्वीम्यूष्वर्षबाहुः । एतस्योत्खातबाहो-
र्द्वुपदचपसुतातापिनः पापिनोऽहं पाता हृच्छोणितानां प्रभ-
वति यदि वस्तुकिमेतं न पथय ॥ १४ ॥ नाहं रक्षो न
भूतो रिरुधिरजलाह्लादितान्नाः प्रकाशं विस्तीर्णोरुप्रतिज्ञा-
जलनिधिगहनः क्रोधनः क्षत्रियोऽस्मि । भो भो राजन्य-
वीराः समरशिखिशिखाभुक्तग्रेपाः कुनं वस्त्रासेनानेन लीनै-
र्हृतकरितुरगान्तर्हितैरास्येत यत् ॥ १५ ॥ यो यः शस्त्रं
विभर्ति स्वभुजगुरुदमः पाण्डवीनां चमूनां यो यः पाश्चाल-
गोत्रे शिशुरधिकवया गर्भशय्यां गतो वा । यो यस्तत्क-
र्ममाक्षी चरति मयि रणे यश्च यश्च प्रतीपः क्रोधान्ध-
स्तस्य तस्य स्वयमिह जगतामन्तकस्यान्तकोऽहम् ॥ १६ ॥

शान्तरसनिर्देशः ।

वैराग्यम् ॥ को देशः कानि मित्राणि कः कालः
कौ व्ययागमौ । कश्चाहं का च मे शक्तिरिति चिन्त्यं मु-
हुर्मुहुः ॥ १ ॥ पुत्रमित्रकलत्रेषु सक्ताः सीदन्ति जन्तवः ।
सरः पङ्काण्ये मग्ना जीर्णा वनगजा इव ॥ २ ॥ मन्ये माये-
यमज्ञानं यत्सुखं स्वजनादपि । निदाघघारणायालं निज-
च्छाया न कस्यचित् ॥ ३ ॥ विपत्प्रशान्त्यै सेव्यन्ते यदि
कष्टेन भूभृतः । तत्करिष्यति कथापि त्रिपत्किमधिकं ततः
॥ ४ ॥ मितमासुर्वयोऽनित्यं नैति यातं कदाचन । परामृ-
शन्ति तदपि न भवं भोगलोलुपाः ॥ ५ ॥ निःस्नेहो याति
निर्वाणं स्नेहोऽनर्थस्य कारणम् । निःस्नेहेन प्रदीपेन यदंत-
त्यकटीकृतम् ॥ ६ ॥ अशीमहि वयं भिक्षामाशात्रासो
वसीमहि । शयीमहि महीपृष्ठे कुर्वीमहि किमीश्वरः ॥ ७ ॥
यावतः कुरुते जन्तुः संबन्धान्मनसः प्रियान् । तावन्तोऽस्य
निखन्यन्ते हृदये शोकशङ्कवः ॥ ८ ॥ प्रचण्डवासनावार्ते-
रुद्धता नैर्मनोमयी । वैराग्यकर्णधारणं विना रोद्धुं न श-
क्यते ॥ ९ ॥ रागिण्यपि विरागिण्यः स्त्रियस्तासु रमेत कः ।
अहं च कलये सुक्तिं या विरागिणि रागिणि ॥ १० ॥
लावण्यं तदसौ कान्तिस्तद्रूपं स वचःक्रमः । तदा सुधास्प-
दमभूदधुना तु ज्वरो महान् ॥ ११ ॥ पूरयित्वार्थिनामाशां
प्रियं कृत्वा द्विषामपि । पारं गत्वा श्रुतौघस्य धन्या वनसु-
पासते ॥ १२ ॥ पुत्रद्वारादिसंसारः पुंसां संसृष्टचेतसाम् ।
विदुषां शास्त्रसंसारः सयोगाभ्यासविभ्रक्तम् ॥ १३ ॥ गतः
कामकथोन्मादो गलितो यौवनज्वरः । गतो मोहश्रुता

१ स्वयं सृत्द्रोणशिरश्छेदकृद्गस्यात्प्रथाम उक्तिरियम्. २ कृष्णेन.
३ अर्जुनः. ४ रक्षणम्. ५ त्रसणाः. ६ बाहोः. ७ भार्गवः.

तृष्णा कृतं पुण्याश्रमे मनः ॥ १४ ॥ वनान्यमूनि न गृह्णा-
प्येता नद्यो न योषितः । द्रुमा इमे न दायादास्तन्मे नन्दति
मानसम् ॥ १५ ॥ शान्तिकन्थालसत्कण्ठो मनःस्थालीमि-
लत्करः । त्रिपुरारिपुरद्वारि कदाहं मोक्षमिक्षुकः ॥ १६ ॥
उद्गाटितनवद्वारे पञ्चरे विहंगोऽनिलः । यत्तिष्ठति तदाश्रयं
प्रयाणे विस्मयः कुतः ॥ १७ ॥ निर्विवेकतया बाल्यं
कामोन्मादेन यौवनम् । वृद्धत्वं विकलत्वेन सदा सोपद्रवं
नृणाम् ॥ १८ ॥ प्रातर्मूर्त्तपुरीषाभ्यां मथ्याह्ने क्षुत्पिपासया ।
तृषाः कामेन बाध्यन्ते प्राणिनो निशि निद्रया ॥ १९ ॥
गंतसारोऽत्र संसारे सुखान्तिः शरीरिणाम् । लालापानमि-
वाङ्मुष्टे बालानां स्तन्यविभ्रमः ॥ २० ॥ दिनमेकं शशी-
पूर्णः क्षीणस्तु बहुवासरात् । सुखाद्दुःखं सुराणामप्यधिकं
का कथा नृणाम् ॥ २१ ॥ न विषयभोगो भाग्यं योग्यं
खलु यत्र जन्तुमात्रमपि । ब्रह्मेन्द्ररुद्रमृग्यं भाग्यं विषयेषु
वैराग्यम् ॥ २२ ॥ पाषाणखण्डेष्वपि रत्नबुद्धिः कान्तेति
धीः शोणितमांसपिण्डे । पश्चात्मेके वर्ष्मणि चात्मभावो
जयत्यसौ काचन मोहलीला ॥ २३ ॥ त्रयन्तसिद्धाञ्जन-
निर्मलाक्षैस्तपोधनेरप्यनवेक्षितं यत् । अवैक्ष्यते धाम तदेव
काश्यामात्यन्तिकेनाक्षिणीमूलनेन ॥ २४ ॥ कुटुम्बचिन्ता-
कुलितस्य पुंसः कुलं च शीलं च गुणाश्च सर्वे । अपक्वकुम्भे
निहिता इवापः प्रयान्ति देहेन समं विनाशम् ॥ २५ ॥
सुरमन्दिरतरुमूलनिवासः शय्या भूतलमजिनं वासः । सर्व-
परिग्रहभोगत्यागः कस्य सुखं न करोति विरागः ॥ २६ ॥
निर्विकलं जगदेव नैश्वर्यं पुनरस्मिन्नितरां कलेवरम् । अथ
तस्य कृते कियानयं क्रियते हन्त जनैः परिश्रमः ॥ २७ ॥
मलयानिलकालकूटयो रमणीकुन्तलभोगिभोगयोः । श्रव-
र्चात्मसुवोः किमन्तरं मम भूयात्परमात्मनि स्थितिः ॥ २८ ॥
नवनीलमेघरुचिरः परः पुमानैवनीमवाप्य धृतगोपविग्रहैः ।
नवनीयकीर्तिरमरैरपि स्वयं नवनीतमिभ्युरनुना स चिन्त्यते
॥ २९ ॥ सार्वभौमभवन् धनवासो निस्त्रवाभवभववनया
ते । बालिशो हि विषयेन्द्रियचौरैर्मुष्यते स्वभवने च वने च
॥ ३० ॥ इतो न किञ्चित्परतो न किञ्चिद्यतो यतो यामि ततो
न किञ्चित् । विचार्यं पश्यामि जगन्न किञ्चित्स्वात्मावबो-
धादधिकं न किञ्चित् ॥ ३१ ॥ व्याघ्रीव तिष्ठति जरा १ परि-
तज्यन्ती रोगाश्च शत्रव इव प्रहरन्ति देहम् । आयुः परिस-
वति भिन्नघटादिवाग्भो लोकस्तथाप्यहितमाचरतीति चित्रम्

१ प्रत्रय्यायाम्, २ प्राणवायुः, ३ विचारशक्त्यत्वेन, ४ शीश-
वम्, ५ निःसारः, ६ संपूर्णम्, ७ नाशवत्, ८ शरीरम्, ९ चा-
ण्डालः, १० ब्रह्मा, ११ पृथ्वीम्, १२ देहः, १३ भर्त्सयन्ती.

॥ ३२ ॥ दैन्यं क्वचित्कचन मन्मथजा विकाराः कुत्राप्यनेक-
विधबन्धुजनप्रपञ्चः । कापि प्रसुत्वधनकल्पितमीश्वरत्वमित्ये-
कवैकृतमिदं जगदाविभाति ॥ ३३ ॥ आस्तामकण्ठकमिदं
वसुधाधिपत्यं त्रैलोक्यराज्यमपि नैव तृणाय मन्ये । निःश-
ङ्कसुसहरीणिकुलसंकुलासु चेतः परं वलति शैलवनस्थलीषु
॥ ३४ ॥ ते तीक्ष्णदुर्जननिकारशरैर्न भिन्ना धीरास्त एव
शमसौख्यभुजस्त एव । सीमन्तिनीमुजलतागहनं व्युदस्य
येऽवस्थिताः शमफलेषु तपोवनेषु ॥ ३५ ॥ बुद्धेरगोचरतया
न गिरां प्रचरो दूरे गुरुप्रथितवस्तुकथावतारः । तत्त्वं
क्रमेण विदुषां करुणावदाते श्रद्धावतां हृदि पदं स्वयमाद-
धाति ॥ ३६ ॥ दधति तावदमी विषयाः सुखं स्फुरति
यावदियं हृदि मूढता । मनसि तत्त्वविदां तु विवेचकं क
विषयाः क सुखं क परिग्रहाः ॥ ३७ ॥ क्षणं बालो भूत्वा
क्षणमपि युवा कामरसिकः क्षणं वित्तैर्हीनः क्षणमपि च सं-
पूर्णविभवः । जराजीर्णैर्ङ्गैर्न ईव वलीमण्डिततनुर्नटः
संसाराङ्गे विशति यमधानीजवनिकाम् ॥ ३८ ॥ क्वचित्क-
न्थाधारी क्वचिदपि च दिव्याम्बरधरः क्वचिद्भ्रमीशय्यः
क्वचिदपि च पर्यङ्कशयनः । क्वचिद्विश्वावृत्तिः क्वचिदपि च
मृष्टाशनरुचिर्महान्मा योगज्ञो न गणयति दुःखं न च सुखम्
॥ ३९ ॥ अहो वा हारे वा बलवति रिपौ वा सुहृदि वा
मणौ वा लोष्टे वा कुसुमशयने वा दृषदि वा । तृणे वा
स्त्रेणे वा मम समदृशो यान्तु दिवसाः क्वचित्पुण्यारण्ये शि-
वशिवशिवेति प्रलपतः ॥ ४० ॥ गतास्तातभ्रातृप्रसुखसु-
खपीयूषमधुराः पुरा लक्ष्मीक्षेत्र्यव्यसनसरसास्तेऽपि दिवसाः ।
अदः शान्तं स्वान्तं सपदि यदि निर्वैदपद्वीं भजत्यभ्या-
सोऽयं जनयति सुखं भावविमुखम् ॥ ४१ ॥ अवश्यं या-
तारश्चिरतरमुषित्वापि विषया वियोगे को भेदस्त्यजति न
जनो यत्स्वयममृतं । व्रजन्तः स्वातन्त्र्यादतुलपरितापाय
मनसः स्वयं त्यक्तास्त्वेते शमसुखमनन्तं विदधति ॥ ४२ ॥
न संसारोत्पन्नं चरितमनुपश्यामि कुशलं विपाकः पुण्यानां
जनयति भयं मे विमृशतः । महद्भिः पुण्यौघैश्चिरपरिगृही-
ताश्च विषया महान्तो जायन्ते व्यसनमिव दातुं विषधि-
णाम् ॥ ४३ ॥ धनं तावदुत्थं कथमपि तथाप्यस्य नियतं
विनाशोऽलभि वा तव सति वियोगोऽप्युभयथा । अनुत्पादः
श्रेयान्किमु कथय तसाथ विलयो विनाशो लब्धस्य व्यथ-
यतितरां न त्वनुदयः ॥ ४४ ॥ परेषां चेतांसि प्रतिदिवस-
माराध्य बहुधा प्रसादं किं नेतुं विशसि हृदय क्लेशकलिलम् ।
प्रसन्ने त्वयन्तः स्वयमुदितचिन्तामणिगुणे विविक्तः संकल्पः
किमिव हि फलं पुष्यति न ते ॥ ४५ ॥ यदेतत्सच्छन्दं

विहरणमकार्पण्यमशनं सहायैः संलापः श्रुतमुपशभैकव्रतफलम् । मनो मन्दस्वन्दं बहिरपि चिरस्यापि विमृशन्न जाने कस्येषा परिणतिरुदारस्य तपसः ॥ ४६ ॥ तडिन्मालालोलं प्रतिदिवसदत्तान्धतमसं भवे सौख्यं हित्वा शमसुखमुपादेयमनघम् । इति व्यक्तोद्धारं चतुलवचसः शून्यमनसो वयं वीतव्रीडाः कृक इव पठामः परममी ॥ ४७ ॥ यदासौ दुर्वारः प्रसरति मद्भ्रिक्तकरिणस्तदा तस्योद्दामप्रसरसरूढैर्व्यवसितैः । क तद्वैर्यालानं क च निजकुलाचारनिगडः क सा लज्जारजुः क विनयकठोरकुशमपि ॥ ४८ ॥ कुरङ्गाः कल्याणं प्रतिविटपमारोग्यमटवि स्रवन्ति क्षेमं ते पुलिनकुशलं भद्रमुपलाः । निशान्तादस्वन्तात्कथमपि विनिष्कान्तमधुना मनोऽस्माकं दीर्घामभिलषति युष्मत्परिचिन्तितम् ॥ ४९ ॥ गतः कालो यत्र प्रणयिनि मयि प्रेमकुटिलः कटाक्षः कालिन्दीलुलुहरिवृत्तिः प्रभवति । इदानीमस्माकं जरठकमटीपृष्ठकठिना मनोवृत्तिस्तर्किक व्यसनिनि मुधैव गल्पयसि ॥ ५० ॥ गतः कालो यत्र द्विचरणपशूनां द्वि-
तिभुजां पुरः स्वस्तीत्युक्त्वा विषयसुखमास्वादितमभूत् । इदानीमस्माकं तृणमिव समस्तं कलयतामपेक्षा भिक्षायामपि किमपि चेतस्त्रपयति ॥ ५१ ॥ अहंकारं कापि व्रज वृजिन हे मा त्वमिह भूरभूमिर्दण्डाणामहमपसर त्वं पिशुन हे । अरे क्रोध स्थानान्तरमनुसरानन्यमनसां त्रिलोकीनाथो नो हृदि वसतु देवो हरिरसौ ॥ ५२ ॥ अतिक्रान्तः कालो ललितललनाभोगसुखदो भ्रमन्तः शान्ताः स्रः सुचिरमिह संसारसंरणौ । इदानीं स्वैःसिन्धोस्तटमुवि समाक्रन्दनगिरः सुतारैः फूत्कारैः शिवशिवशिविति प्रतनुमः ॥ ५३ ॥ भ्रंहा-
शय्या भूमिर्मृगणमुपधानं भुजलता वितानं चाकाशं व्यजनमनुकूलोऽयमनिलः । स्फुरद्दीपश्चन्द्रः स्वभृतिवनितासङ्गमुदितः सुखं शान्तः शेते विगतभवभीतिर्नृप इव ॥ ५४ ॥ कदा वृन्दारण्ये नवघननिभं नन्दतनयं परीतं गोपीभिः क्षणरुचिमनोज्ञाभिरमितः । गमिष्यामस्तोषं नयनविषयीकृत्य कृतिनो वयं प्रेमोद्रेकस्खलितगतयो वेपथुभृत् ॥ ५५ ॥ कदा भिक्षाभक्तैः करकलितगङ्गाम्बुतरलैः शरीरं मे स्वास्त्युपरतसमस्तेन्द्रियसुखम् । कदा ब्रह्माभ्यासस्थिरतनुतयारण्यविहगाः पतिष्यन्ति स्थाणुभ्रमहृत्तपियः स्कन्धशिरसि ॥ ५६ ॥ कदा वृन्दारण्ये विमलयसुनातीरपुलिने चरन्तं गोविन्दं हलधरसुदामादिसहितम् । अये कृष्ण स्वामिन्म-

धुरमुगलीवादन विभो प्रसीदत्याक्रोशन्निमिषमिव नेष्यामि दिवसान् ॥ ५७ ॥ कदा वा सौकेते विमलसरयूतीरपुलिने चरन्तं श्रीरामं जनकतनयालक्ष्मणयुतम् । अये राम स्वामि-
ञ्जनकतनयावल्लभ विभो प्रसीदत्याक्रोशन्निमिषमिव नेष्यामि दिवसान् ॥ ५८ ॥ कदा वाराणस्याभैरतटिनीरोधसि वपस्वसानः कौपीनं शिरसि निदधानोऽञ्जलिपुटम् । अये गौरीनाथ त्रिपुरहर शंभो त्रिनयन प्रसीदत्याक्रोशन्निमिष-
मिव नेष्यामि दिवसान् ॥ ५९ ॥ भूः पथङ्को निजमुजलतागेन्दुकः खं वितानं दीपश्चन्द्रो विरतिवनितालव्ययोगप्रमोदः । दिक्कन्यानां व्यजनपवनैर्वीज्यमानोऽनुकूलैर्भिक्षुः शेते नृप इव सदा वीतरगो जितान्गा ॥ ६० ॥ आ-
संसारान्निभुवनमिदं चिन्वतां तात तादृशो वास्माकं नयन-
पदवीं श्रोत्रवर्मागतो वा । योऽयं धत्ते विषयकरिणीगाढगृ-
ढाभिमानक्षीवस्यान्तःकरणकरणः संयमालानलीनाम् ॥ ६१ ॥ आयुर्वायुव्यथितनलनीपत्रमिन्नं किमन्यत्संपच्छम्पायुतिसह-
चरी स्वैरचारी कृतान्तः । कस्मादस्मिन्मसि तमसि त्वं प्रयाहि प्रयागं पौनःपुन्यं भुवि भगवती स्वधुनी ते धुनीते ॥ ६२ ॥ पूर्वं तावत्कुवलयदशां लोललोलेरपाङ्गैरकार्षद्भिः किमपि हृदयं पूजिता यौवनश्रीः । संप्रत्यन्तर्निहितस-
दसद्भावलव्यधप्रबोधप्रत्याहारैर्विशदहृदये वर्तते कोऽपि भावः ॥ ६३ ॥ मातर्याये भगिनि कुमते हे पितर्मोहजाल व्याव-
र्तध्वं भवतु भवतामेष दीर्घो वियोगः । सद्यो लक्ष्मीरमणच-
रणभ्रष्टगङ्गाप्रवाहव्यामिश्रायां दृषदि परमब्रह्मदृष्टिर्भवामि ॥ ६४ ॥ गङ्गातीरे हिमगिरिशिलावल्लपद्मानसस्य ब्रह्मज्ञाना-
भ्यसनविधिना योगनिद्रां गतस्य । किं तैर्भाष्यं मम सुदि-
वसैर्यत्र ते निर्विशङ्काः कण्ठयन्ते जरठहरिणाः शङ्गमङ्गे मदीये ॥ ६५ ॥ भेदाभेदौ सपदि गलितौ पुण्यपापे वि-
शीर्णे मायामोहौ क्षयमुपगतौ नष्टसंदेहवृत्तेः । शब्दातीतं त्रिगुणरहितं प्राप्य तत्त्वावबोधं निश्चैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः ॥ ६६ ॥ यद्वात्मानं सकलवपुषा-
मेकमन्तर्बहिस्त्वं दृष्ट्वा पूर्णं खमिव सततं सर्वभाण्डस्थमेकम् । नान्यत्कार्यं किमपि च ततः कारणाद्भिन्नरूपं निश्चैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः ॥ ६७ ॥ हेन्नः कार्यं द्रुतवहगतं हेममेवेति यद्वक्ष्मीरे क्षीरं समरसतया तोयमे-
वाभ्युमध्ये । एवं सर्वं समरसतया त्वंपदं तत्पदार्थं निश्चै-
गुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः ॥ ६८ ॥ यस्मिन्विश्वं सकलसुवनं सामरस्यैकभूतसुर्वा ह्यापोऽनलम-
निलखं जीवमेवं क्रमेण । यत्क्षाराण्डौ समरसतया सैन्ध-

१ पङ्कती. २ स्वर्णधाः. ३ पर्वङ्कः. ४ मृदु. ५ उल्लोचः. ६ स्वधृतिः स्वीयं धैर्यं तदेव वनिता स्त्री तस्याः सङ्गेन मुदितो हृष्टः सन्.

वैकत्वभूतं निखैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः ॥ ६९ ॥ यद्ब्रह्मचोदधिसमरसौ सागररत्नं ह्यवाप्तौ तद्ब्रह्म-
वालयपरिगतौ सामरस्यैकभूतौ । भेदातीते परिलयगतं सच्चि-
दानन्दरूपं निखैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः ॥ ७० ॥ दृष्ट्वा वेधं परमथ पदं स्वात्मबोधस्वरूपं बुद्ध्यात्मानं
सकलवपुषामेकमन्तर्बहिस्थम् । भूत्वा नित्यं सदुदिततया
स्वप्रकाशास्वरूपं निखैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः को नि-
षेधः ॥ ७१ ॥ कार्याकार्यं किमपि सततं नैव कर्तृत्वमस्ति जी-
वन्मुक्तस्थितिरवगतो दग्धवस्त्रावभासः । एवं देहे प्रविलय-
गते तिष्ठमानो विमुक्तो निखैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः
को निषेधः ॥ ७२ ॥ कस्मात्कोऽहं किमपि च भवान्को-
ऽयमत्र प्रपञ्चः स्वं स्वं वेधं गगनसदृशं पूर्णतत्त्वप्रकाशम् ।
आनन्दारूपं समरसधने बाह्यमन्तर्विहीनं निखैगुण्ये पथि
विचरतः को विधिः को निषेधः ॥ ७३ ॥ किं कर्दपं करं क-
दर्थयसि रे कोदण्डटङ्कारिते रे रे कोकिल कोमलैः कलरत्रैः
किं स्वं सुधा वल्गसि । मुग्धे स्निग्धविदग्धमुग्धमधुरैर्लोलैः
कटाक्षैरलं चेतश्चुम्बितचन्द्रचूडचरणध्यानामृतं वर्तते ॥ ७४ ॥
मातर्मेदिनि तात मारुत सखे ज्योतिः सुबन्धो जल भ्रात-
व्योम निबद्ध एष भवतामन्त्यः प्रणामाञ्जलिः । युष्मत्सङ्गव-
शोपजातसुकृतोद्रेकः स्फुरन्निर्मलज्ञानापास्तमस्तमोहमहिमा
लीये परे ब्रह्मणि ॥ ७५ ॥ आशा नाम नदी मनोरथजला
तृष्णातरङ्गाकुला रागमार्गहवती वितर्कविहागा धैर्यद्रुमध्वं-
सिनी । मोहोर्वत्सुदुस्तरातिगहना प्रोत्सुञ्चिन्तातटी तस्याः
पारगता विशुद्धमनसो नन्दन्ति योगीश्वराः ॥ ७६ ॥ येषां
बलभया सह क्षणमपि क्षिप्रं क्षपा क्षीयते तेषां शीतकरः
शशी विरहिणामुत्केव संतापकृत् । अस्माकं तु न बलभा-
न विरहस्तेनोभयभ्रंशिनामिन्द्र राजति दर्पणाकृतिरभौ
नोष्णो न वा शीतलः ॥ ७७ ॥ धावन्तः प्रतिवासंरं दिशि
दिशि प्रत्याशया संपदां दृष्ट्वा कालवशेन हन्त पलितं क-
स्यापि दैवद्रुमम् । श्रावैश्रावमवज्ञयोपहसिते सर्वैव भयो-
धमा जीवामः परमार्थेश्वरहृदयारतृषा मनोमोदकैः ॥ ७८ ॥
सन्त्येके धनलाभमात्रगहनव्यामोहसंमूर्च्छिताः केचिद्दिवत-
सुन्दरीस्तनपरीरम्भभ्रमव्याकुलाः । अन्तर्भूतसमस्ततत्त्वनि-
बहं चिन्मात्रशेषं शिवं दृष्ट्वा हृष्टतमूरुहाङ्कुरभराः कथं
न शिष्टाः क्वचित् ॥ ७९ ॥ आदित्यस्य गातागतैरहरहः
संक्षीयते जीवितं व्यापारैर्बहुकार्यभारगुरुभिः कालोऽपि न
जायते । दृष्ट्वा जन्मजरवापिपत्तिमरणं त्रासश्च नोत्पद्यते पीत्वा

मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत् ॥ ८० ॥ यत्रैकं
श्रुतमक्षरं पशुपतेर्हेतुः श्रुतीनां कृतौ सद्यो रोहति चापथा
तनुभूतां यत्रैकमुद्यद्गुणः । यत्रैकाग्रनदीकण्डेऽपि विद्यते
सर्वैव सा धार्यते सा दृष्टाद्भुतवैभवा कविगिरां पारे हि
वाराणसी ॥ ८१ ॥ स्मारस्मरमदोन्नमत्कुचतटीकान्ताकरा-
न्दोलितैः पुष्याम्भोनिचितैरुशीररचितैः किं तालवृन्तैर्भेम ।
अन्वानन्दवनं मुखं शिशयिषोरर्धप्रमीलदृशो यातायातपरि-
श्रमं शमयिता गङ्गातरङ्गानिलः ॥ ८२ ॥ एकद्वैः किम-
भावि सुरिभिरथ द्वित्राणि मित्राणि किं व्यापन्नानि गताश्च
किं त्रिचतुरा घोरा महाव्याधयः । सप्ताष्टरत्नमिष्टोत्तमपि
नश्चेतः क्षणान्पञ्चपान्स्तात्मन्येव रमस्य तेजसि गते कालेऽथ
वा सर्वतः ॥ ८३ ॥ नित्यानित्यविचारणा प्रणयिनी वैरा-
ग्यमेकं सुहृन्मित्राण्येव यमादयः शमदमप्रायाः सखायो
मताः । मैत्र्याद्याः परिचारिकाः सहचरी नित्यं सुमुक्षा
बलाद्दृच्छेद्या रिपवश्च मोहममतासंकल्पवैरादयः ॥ ८४ ॥
पुण्यैर्भूलफलैः प्रियप्रणयिनीं वृत्तिं कुरुध्वानुना भूशब्द्यां
नवपल्लवैः कुरु तृणैरुत्तिष्ठ यामो वने । क्षुद्राणामभिविक्रमदृ-
मनसां यत्रेश्वरणां सदा वित्तव्याध्यविवेकसंकुलगिरां ना-
मापि न श्रूयते ॥ ८५ ॥ भस्मोद्गूलन भद्रमस्तु भवते
रुद्राक्षमालं शुभं हा सोपानपरम्परं गिरिसुताकान्तालयालं-
कृते । अद्याराधनतोपितेन विमुना युष्मत्सपर्यासुखालोको-
च्छेदिनि मोक्षनामनि महामोहे निधीयामहे ॥ ८६ ॥
कृत्वा दीननिपीडनां निजजने बद्धा वचोविग्रहं नैवालोच्य
गरीयसीरपि चिरादासुष्मिकीर्यतानाः । द्रव्योष्णाः परिसं-
चिताः खलु मया यस्याः कृते सांप्रतं नीवाराञ्जलिनपि
केवलमहो सेयं कृतार्था तनुः ॥ ८७ ॥ रथान्तश्चरतस्तथा
धृतजरत्कन्थालवस्यध्वर्गः सत्रासं च सकौतुकं च
सदयं दृष्टस्य तैर्नागरैः । निर्व्याजीकृतवित्सुधारमसुदा
निद्रायमाणस्य मे निःशङ्कं कैरटः कदा करपुटीभिर्क्षां त्रि-
लुण्ठिष्यति ॥ ८८ ॥ सौजन्याम्बुमरुस्थली सुचरिताले-
स्थयुभित्तिर्गुणज्योत्स्नाकृष्णचतुर्दशी सरलतायोगश्वपुच्छ-
च्छटा । यैरेषापि दुराशया कलियुगे राजावली सेविता
तेषां श्लिनि भक्तिमात्रसुलभे सेत्रा कियत्कोशलम् ॥ ८९ ॥
भोगे रोगमयं कुले च्युतिभयं वित्ते नृपालाद्भयं माने दै-
न्यमयं बले रिपुभयं रूपे तरुण्या भयम् । शास्त्रे वाद्भयं
गुणे खलभयं काये कृतान्ताद्भयं सर्वं वस्तु भयान्वितं भुवि
नृणां वैराग्यमेवाभयम् ॥ ९० ॥ शब्द्या शाब्दलमासनं शुचि

शिला सन्न द्रुमाणामघः शीतं निक्षरवारि पानमशनं कन्दाः
सहाया मृगाः । इत्यप्रार्थितलभ्यसर्वविभवे दोषोऽयमेको
वने दुष्प्रापार्थिनि यत्प्राथंघटनावस्थैर्वृथा स्थीयते ॥ ९१ ॥
याञ्चाशुन्यमयत्नलभ्यमशनं वायुः क्रुतो वेधसा व्यालानां
पशवस्तृणाङ्कुरमुजः सुस्थाः स्थलीशायिनः । संसारार्णव-
लङ्घनक्षमभिर्नां वृत्तिः कृता सा तृणां यामन्वेपयतां प्रयान्ति
सततं सर्वे समाप्तिं गुणाः ॥ ९२ ॥ वीभत्सा विषया जुगु-
प्सिततमः कायो वयो गत्वरं प्रायो वन्धुभिरध्वनीव पधि-
कैर्योगो वियोगावहः । हातव्योऽयमसार एष विरसः संसार-
इत्यादिकं सर्वस्यैव हि वाचि चेतसि पुनः कस्यापि पुण्या-
त्मनः ॥ ९३ ॥ पुत्रः स्यादिति दुःखितः सति सुते तस्या-
मये दुःखितस्तदुःखादिकमार्जेने तदनये तन्मूर्खतादुःखितः ।
जातश्रेष्ठमुणोऽथ तन्मृतिभयं तस्मिन्मृते दुःखितः पुत्रव्या-
जमुपागतो रिपुरयं मा कस्यचिज्जायताम् ॥ ९४ ॥ आ-
हारः फलमूलमात्सरचितं शय्या मही बलकलं संवीताय
परिच्छदः कुशममित्पुष्पाणि पुत्रा मृगाः । वस्त्रान्नाश्रयदान-
भोगविभवा निर्यन्त्राणां शाखिनो मित्राणीत्यधिकं गृहेषु
गृहिणां किं नाम दुःखादृते ॥ ९५ ॥ सृक्तिं कर्णसुधां
व्यनक्तु सुजनस्तस्मिन्न मोदामहे वृतां वाचममृद्यको विप-
मुचं तस्मिन्न शिव्यामहे । या यस्य प्रकृतिः स तां वितनुतां
किं नस्तया चिन्तया कुर्मन्स्त्वलु कर्म जन्मनिगडच्छेदाय
यज्जायते ॥ ९६ ॥ यत्क्षान्तिः समये श्रुतिः शिवशिवे-
त्सुक्तौ मनोनिर्घृतिभेक्षे चाभिरुचिर्धनेषु विरतिः शश्वत्स-
माधौ रतिः । एकान्ते वसतिगुरौ प्रतिनतिः सद्भिः समं
संगतिः सत्त्वे प्रीतिरनङ्गनिर्जितरिण्यौ सन्सुक्तिमार्गे स्थितिः
॥ ९७ ॥ संभोगाद्विषयामिषस्य परितः सौहिल्यमस्ताखि-
लज्ञानोन्मेषतया कथं तव भवेदत्यासपदं देहिनः । साध्यं
तद्वि देव साधनमितो व्यावृत्तिरेवामिषात्सत्तां ज्योतिरुपैत्य-
निन्धनमिदं दोषत्रयं पश्यति ॥ ९८ ॥ सत्यं वक्तुमशेष-
मस्ति सुलभा वाणी मनोहारिणी दातुं दानवरं शरण्यममयं
स्वच्छं पितृभ्यो जलम् । पूजार्थं परमेश्वरस्य विमलः स्वा-
ध्याययज्ञः परं क्षुद्राधिः फलमूलमस्ति शमनं क्लेशात्मकैः
किं धनेः ॥ ९९ ॥ जिह्वे लोचन नासिके श्रवण हे त्वक्
चापि नो वार्यसे सर्वेभ्योऽस्तु नमः कृताञ्जलिरहं सप्रश्रयं
प्रार्थये । युष्माकं यदि संमतं तदधुना नात्मानमिच्छाम्यहं
होतुं भूमिभुजां निकाारदहनज्वालाकराले गृहे ॥ १०० ॥
भिक्षाहारमदैन्यमप्रतिहतं भीतिच्छिदं सर्वदा दुर्मात्सर्यमदा-
भिमानमथनं दुःखौघविध्वंसनम् । सर्वत्रान्वहमप्रयत्नसुलभं
साधुधियं पावनं शंभोः सन्नमवार्यमक्षयनिधिं शंसन्ति यो-

गीश्वराः ॥ १०१ ॥ मातर्लक्षिम भजस्व कंचिदपरं मत्का-
ङ्क्षिणी मा स्व भूर्भोग्येभ्यः स्पृह्यालवो नहि वयं का नि-
स्पृह्याणामसि । सद्यःस्युत्पलाशपत्रपुटके पात्रे पवित्रीकृते
भिक्षासक्तुभिरेव संप्रति वयं वृत्तिं सैमीहामहे ॥ १०२ ॥
प्रेर्यं यस्य पिता क्षमा च जननी शान्तिशिरं गेहिनी सत्यं
मृतुरयं दया च भगिनी भ्राता मनःसंयमः । शय्या भू-
मितलं दिशोऽपि धंसनं ज्ञानामृतं भोजनमेते यस्य कुटु-
म्बिनो वद सखे कसाद्रयं योगिनः ॥ १०३ ॥ संध्या-
वन्दन भद्रमस्तु भवते भो स्नान तुभ्यं नमो भो देवाः
पितरश्च तर्पणविधौ नाहं क्षमः क्षम्यताम् । यत्र कापि
निषध यादवकुलोत्तमस्य कंसद्विषः सारं सारमघं हारामि
तदलं मन्ये किमन्येन मे ॥ १०४ ॥ एणाक्षोस्पृह्यालुता
न कथमप्यास्ते विवेकोदयान्नित्यं प्रच्युत्तिशङ्कया क्षणमपि
स्वर्गं न मोदामहे । अत्यन्येषु विनाशिवस्तुविषयामोषेषु
तृष्णा न मे स्पर्षाद्याः पुल्लिने परं हरिपदध्यानं मनो वा-
ञ्छति ॥ १०५ ॥ जातोऽहं जनको भूमेप जननी क्षेत्रं
कलत्रं कुलं पुत्रा मित्रमरातयो वसु बलं विद्या सुहृदा-
न्धवाः । चित्तस्पन्दितकल्पनामनुभवनिश्चिदानविद्यामयीं नि-
द्रामत्य विघूर्णितो बहुविधान्मन्त्रानामान्गश्यति ॥ १०६ ॥
लाटीनेत्रपृथीपयोधरघटीकीडाकुटीदोस्तटीपाटीरद्भुमवर्णनेन
कविभिर्गुह्यैर्दिनं नीयते । गोविन्देति जनार्दनेति जगतां
नाथेति कृष्णेति च व्याहारेः समयस्तदेकमनसां पुंसामति-
क्रामति ॥ १०७ ॥ वेदस्याध्ययनं कृतं परिचितं शास्त्रं
पुराणं स्मृतं सर्वं व्यथमिदं पदं न कमलाकान्तस्य चेत्की-
र्तितम् । उत्खातं सदृशीकृतं विरचितः सेकोऽम्भसा भूयसा
सर्वं निष्फलमालवालवत्ये क्षिप्तं न बीजं यदि ॥ १०८ ॥
हेयं हर्म्यमिदं निकुञ्जभवनं श्रेयं प्रदेयं धनं पेयं तीर्थपयो
हरेर्भगवतो गेयं पदाम्भोरुहम् । नेयं जन्म चिराय दर्भ-
शयने धर्मं निधेयं मनः स्थेयं तत्र सितासितस्य सविधे
ध्येयं पुराणं महः ॥ १०९ ॥ गङ्गोत्कृतरङ्गरङ्गणलघूत्स-
र्पन्मरुच्छीतलाङ्गुल्लघूत्सुवज्जुललसक्तुञ्जोपकण्ठानुदा ।
अध्यास्य प्रणिधाय मानसमहो शंभोः पदाम्भोरुहे धन्याः
प्राप्य परं पदं प्रतिदिनं नन्दन्ति योगं विना ॥ ११० ॥
कौपीनं शतखण्डजर्जरतरं कन्धा पुनस्तादृशी निश्चिन्तं
सुखसाध्यभैक्षमशनं शय्या श्मशाने वने । मित्रामित्रसमा-
नता पशुपतेश्चिन्ताथ शून्यालये स्वात्मानन्दमदप्रमोदसुदितो

योगी सुखं तिष्ठति ॥ १११ ॥ धिग्धिक्ताङ्कमिनिर्विशेषव-
पुषः स्फूर्जन्महासिद्धयो निष्पन्दीकृतशान्तयोऽपि च तमः-
कारागृह्ण्वासते । तं विद्वान्समिह स्तुमः करपुटीभिश्चान्नशा-
कोऽपि वा बालावक्त्रसरोजिनीमधुनि वा यस्त्वाविशेषो रसः
॥ ११२ ॥ पाणिः पात्रं पवित्रं भ्रमणपरिगतं भैक्षमक्षय्य-
मन्नं वन्नं विस्तीर्णमाशादशकममलिनं तल्पमखल्पमुर्वी ।
येषां निःसङ्गताङ्गीकरणपरिचितिः स्वान्तसंतोषिणस्ते धन्याः
संन्यस्तदैन्यव्यातिकरनिकराः कर्म निर्मूलयन्ति ॥ ११३ ॥
आशा निष्ठा प्रतिष्ठा मम किल महिलास्तासु सौख्यं कदा
स्याद्या प्रान्त्या सा विदध्यादिह किमपि तथा मध्यमा सा
परत्र । आद्या सा नोभयत्राप्यहह तदपि किं सक्ततां यामि
तसां या प्रौढ्यादप्रगल्भे प्रतिदिवसमुभे ते कदर्थकि-
रोति ॥ ११४ ॥

विषयोपपहासः ॥ नित्यमाचरतः शौचं कुर्वतः पितृ-
तर्पणम् । यस्य नोद्विजते चेतः शास्त्रं तस्य करोति किम्
॥ ११५ ॥ क्रमयो भस्म विष्ठा वा निष्ठा यस्सेयमीदृशी ।
स कायः परतापाय युज्यतामिति को नयः ॥ ११६ ॥
रक्तमांसमयः कायः स्त्रीणां स्पर्शसुखाय नः । तमेवाश्रन्ति
सिंहाद्या रम्यं नास्तीह वस्तुतः ॥ ११७ ॥ अङ्गमङ्गेन
संपीड्य मांसं मांसेन तु स्त्रियः । पुराहममत्रं प्रीतो यत्त-
न्मोहवितृम्भितम् ॥ ११८ ॥ उत्तानोच्छ्रनमण्डकपाटितो-
दरसंनिभे । क्लेदिनि स्त्रीव्रणे सत्किरकुम्भः कस्य जायते
॥ ११९ ॥ दृष्ट्वैव विकृतं कार्यं वायुस्पर्शविवाञ्जितम् । ये तु
निर्व्याजमासक्तास्तेभ्योऽपि विभिमो वयम् ॥ १२० ॥
अन्यत्र भीष्माद्वाङ्ग्यादन्यत्र च हनूमतः । हरिणीखुरमात्रेण
चर्मणा मोहितं जगत् ॥ १२१ ॥ त्वध्मांसरुधिरस्त्राभुमेदो-
मज्जास्थिसंहतो । विष्मूत्रपूयं रमतां कृमीणां कियदन्तरम्
॥ १२२ ॥ चर्मखण्डं द्विधाभिन्नमपानोद्धारधूपितम् । ये
रमन्ते नरास्तत्र कृमितुल्याः कथं न ते ॥ १२३ ॥ सर्वा-
शुचिनिधानस्य कृतघ्नस्य विनाशिनः । शरीरकस्यापि कृतं
मूढाः पापानि कुर्वते ॥ १२४ ॥ लालां वक्त्रासवं वेत्ति
मांसपिण्डौ पयोधरौ । मांसास्थिकृटं जघनं जनः कामग्र-
हातुरः ॥ १२५ ॥ दाराः परिभवकारा बन्धुजनो बन्धनं
विषं विषयाः । कोऽयं जनस्य मोहो ये रिपवस्तेषु सुहृदाशा
॥ १२६ ॥ केशः काशस्तबकविलासः कायः प्रकटितकरम-
विलासः । चक्षुर्दग्धवराटककल्पं त्यजति न चेतः कामम-
नल्पम् ॥ १२७ ॥ आलोचनं च वचनं च निगूहनं च
यासां स्मरन्नमृतवत्सरसं कुशास्त्वम् । तासां किमङ्ग पिशि-

तास्त्रपुरीषपात्रं गात्रं स्मरन्मृगदृशां न निराकुलोऽसि ॥ १२८ ॥
प्रादुर्भवन्ति वपुषः कति नाम कीटा यान्यन्नतः खलु तनो-
रपसारयन्ति । मोहः क एष जगतो यदपत्यसंज्ञां तेषां
विधाय परिशोषयति स्वदेहम् ॥ १२९ ॥ स्तनौ मांसग्रन्थी
कनककलशावित्युपमितौ मुखं श्लेष्मागारं तदपि च शशा-
ङ्केन तुलितम् । सवन्मूत्रक्लिन्नं करिवरकरस्पर्धिं जघनं परं
निन्द्यं रूपं कविजनविशेषैरुरु कृतम् ॥ १३० ॥ तृषा
शुध्यत्यास्ये विवति सलिलं स्वादु सुरभि क्षुधातः सञ्शाली-
न्कवलयति मांसाज्यकलितान् । प्रदीप्ते कामाग्नौ सुदृढतर-
माश्लिष्यति वधूं प्रतीकारं व्याधः सुखमिति विपर्यस्यति जनः
॥ १३१ ॥ क्रुशः काणः खञ्जः श्रयणरहितः पुच्छविकलो
व्रणी पूयक्लिन्नः कृमिकुलशतैराचिततनुः । क्षुधाक्षामो जीर्णः
पिठरककपालावृतगलः शुनीमन्वेति श्वा हतमपि निहन्त्येव
मदनः ॥ १३२ ॥ श्रियो दोलालोला विषयजरसाः प्रान्त-
विरसा विपद्देहं देहं महदपि धनं भूरि निधनम् । बृह-
च्छोको लोकः सततमबला दुःखबहलास्तथाप्यस्मिन्धोरं
पथि बत रता हन्त कुपियः ॥ १३३ ॥ समाश्लिष्यत्युच्चै-
र्धनपिशितपिण्डं स्तनधिया सुखं लालाक्लिन्नं विवति चैषकं
सौसवमिव । अमध्यक्केदारं पथि च रमते स्पर्शरसिको
महामोहान्धानां किमिव रमणीयं न भवति ॥ १३४ ॥
बाला मामियमिच्छतीन्दुवदना सानन्दसुद्वीक्षते नीलेन्दी-
वरलोचना पृथुकुचोत्पीडं परीरमते । का त्वामिच्छति का
च पश्यति पशो मांसास्थिभिर्निर्मिता नारी वेद न किंचि-
दत्र स पुनः पश्यत्यमूर्तः पुमान् ॥ १३५ ॥ आसं यस्याः
सुधांशुं कलयति नयनाभ्यां जितः पुंसमूहो कान्त्या विद्यु-
त्कुचाभ्यां तरुणजरुहे निर्जितेऽस्याः सुधांशुम् । कुण्डं
दुर्गन्धिद्युक्तं लघुकृमिविकृतं पूयमज्जास्रवाहिव्याप्तं तन्मक्षि-
काभिर्गतिरिति वपुषः कुत्सिता नास्ति लोके ॥ १३६ ॥
कैतद्वक्त्रारविन्दं क तदधरमधु कायतास्ते कटाक्षाः क्वा-
लापाः कोमलास्ते क च मदनधनुर्भङ्गुरो भ्रुविलासः । इत्थं
खट्वाङ्गकोटौ प्रकटितदशनं मञ्जुगुञ्जत्समीरं रागान्धानामि-
वोच्चैरुपहसति महामोहजालं कपालम् ॥ १३७ ॥

गर्भवासप्रयुक्तं दुःखम् ॥ कुंभिशोः क्षतसर्वाङ्गः
सौकुमार्यात्प्रतिक्षणम् । मूर्च्छामात्रोत्सुरेक्षेऽथो गर्भस्थैः क्षुधि-
तैर्भृशम् ॥ १३८ ॥ कटुतीक्ष्णोष्णलवणक्षाराम्लादिभिर्क-
ल्वणैः । मातृमुक्तैरुपस्पृशः सर्वाङ्गोत्थितवेदनः ॥ १३९ ॥
उल्वेन संवृतस्तस्मिन्नादैश्च बहिरावृतः । आस्ते कृत्वा शिरः

१ मांसपिण्डम्, २ पानपात्रम्, ३ मधुयुक्तम्, ४ कीटकेः,

५ महाकण्डयुक्तम्, ६ उत्कटैः, ७ जरायुणा, ८ व्याप्तः,

कुक्षौ सुग्रुष्ठशिरोधरः ॥ १४० ॥ अंकल्पः स्वाङ्गचेष्टायां शंकुन्त इव पञ्जरे । अँनुच्छ्वसन्स्वरपूर्वर्गं गर्भे किं नाम विन्दते ॥ १४१ ॥ निर्ऋतोऽहं करिष्यामि सुकृतानीति चिन्तयन् । मेदोर्मुग्दिग्धसर्वाङ्को जरायुपुटसंवृतः ॥ १४२ ॥ निर्ऋकामर्भुशंशुः खार्तो र्हेदंशुचैरधोमुखः । यत्रादिव विनिर्मुक्तः पतन्सुतानिशाययथ ॥ १४३ ॥

अनित्यतानिरूपणम् ॥ एता याः प्रेक्षसे लक्ष्मीश्छत्रचामरचञ्चलाः । स्वप्न एष महाबुद्धे दिनानि त्रीणि पञ्च वा ॥ १४४ ॥ एकेऽद्य प्रातरपरे पश्चादन्ये पुनः परे । सर्वे निःसीम्नि संसारे यान्ति कः केन शोच्यते ॥ १४५ ॥ येषां निमेषोन्मेषाभ्यां जगतां प्रलयोदयौ । तादृशाः पुरुषा याता मादृशां गणनैव का ॥ १४६ ॥ गलितानीन्द्रलक्ष्णाणि बुद्बुदानवीव वारिणि । मां जीवितनिबद्धांशं विहसिष्यन्ति साधवः ॥ १४७ ॥ संसारत्रिदुःस्वप्ने शून्ये देहमये भ्रमे । आस्थां चेदनुबध्नामि तन्मूर्खो नास्ति मत्परः ॥ १४८ ॥ येपु येपु दृढं बद्धा भावना दृष्टवस्तुषु । तानि तानि विनष्टानि दृष्टानि किमिहोत्तमम् ॥ १४९ ॥ यन्मध्ये यच्च पर्यन्ते यदापाते मनोरमम् । सर्वमेवापित्रिं तद्विनाशाभ्येद्वेषितम् ॥ १५० ॥ नीलोत्पलाभनयनाः परमप्रेमभूषणम् । हामायैव विलासिन्यः क्षणभङ्गितया स्थिताः ॥ १५१ ॥ गन्धर्वनगराकारः संसारः क्षणमङ्कुरः । मनसो वासनैवेयमुभयोर्भेदसाधनम् ॥ १५२ ॥ गतेनापि न संबन्धो न सुखेन भविष्यता । वर्तमानं क्षणातीतं संगतिः कस्य केन वा ॥ १५३ ॥ पृथिवी दहते यत्र मेरुश्चापि विशीर्यते । सुशोषं सागरजलं शरीरे तत्र का कथा ॥ १५४ ॥ इदं युगसहस्रस्य भविष्यदभवद्दिनम् । तदप्यद्यत्वमापन्नं का कथा मरणावधेः ॥ १५५ ॥ लब्धास्त्यक्ताश्च संसारे यावन्तो बान्धवास्त्वया । न सन्ति खलु तावन्त्यो गङ्गायामपि वालुकाः ॥ १५६ ॥ आसन्नतामेति मृत्युरायुर्याति दिने दिने । आघातं नीयमानस्य वध्यस्येव पदे पदे ॥ १५७ ॥ अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत । अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥ १५८ ॥ एकसार्थप्रयातानां सर्वेषां तत्र गामिनाम् । यथेकस्त्वरितं यातस्तत्र का परिदेवना ॥ १५९ ॥

१ असमर्थः, २ चलनादिव्यापारे, ३ पक्षीव, ४ उच्छ्वासं लक्ष्मशक्तः, ५ प्राचीनं कर्म, ६ गर्भाशयाच्छ्रुतः, ७ भेदोर्कलिसर्वाङ्गः, ८ जरायुकोशब्धासः, ९ बहिर्निःसरन्, १० निःसरणकालेऽल्पतदुःखयुक्तः, ११ उच्चस्वरेण रोदनं कुर्वन्, १२ उत्तानं श्लेतेऽसौ।

सत्यं मनोरमा रामाः सत्यं रम्या विभूतयः । किंतु मत्तान्नापाङ्गमङ्गलोले हि जीवितम् ॥ १६० ॥ मातापितृसहस्राणि पुत्रदारशतानि च । तत्रानन्तानि यातानि कस्य ते कस्य वा भवान् ॥ १६१ ॥ सर्वे क्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छ्रयाः । संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं हि जीवितम् ॥ १६२ ॥ बिडालभक्षिते दुःखं यादृशं गृहकुक्कुटे । न तादृज्जमताशून्ये कलविङ्केऽथ मूषके ॥ १६३ ॥ शरदम्बुधरच्छायागतवर्षो यौवनश्रियः । आपातरम्या विषयाः पर्यन्तपरितापिनः ॥ १६४ ॥ अन्तकः पर्यवस्थाता जन्मिनः संततापदः । इति त्याज्ये भवे भव्यो मुक्तावुत्तिष्ठते जनः ॥ १६५ ॥ न्यस्तं यथा मूर्ध्नि मुँदात्ति मेघो यवाक्षताद्यं बलिक्लिपतः सन् । मृत्युं समीपस्थितमप्यजानन्मुनक्त मर्त्यो विषयांस्तथैव ॥ १६६ ॥ नन्दन्ति मन्दाः श्रियमाप्य नित्यं परं विपीदन्ति विपद्गृहीताः । विवेकदृष्ट्या चरतां नराणां श्रियो न किञ्चिद्विपदो न किञ्चित् ॥ १६७ ॥ हरिष्यमाणो बहुधा परस्वं करिष्यमाणः सुतसंपदादि । धरिष्यमाणोऽरिशिरःसु पादं न स्वं मरिष्यन्तमवैति कोऽपि ॥ १६८ ॥ उत्तुङ्गवातायनगोपुराणि गृहाणि वित्तानि दुरर्जितानि । क्षणादधःपातकराणि हन्त चितातिथेरस्य निरर्थकानि ॥ १६९ ॥ मरणं प्रकृतिः शरीरिणां विकृतिर्जीवनमुच्यते बुधैः । क्षणमप्यवतिष्ठते श्वसत्यदि जन्तुर्ननु लाभवानसौ ॥ १७० ॥ क्षिपसि शुक्लं वृषदशकरदने मृगमर्षयसि मृगादनवदने । वितरसि तुरगं महिषविषाणे विदधचेतो भोगविताने ॥ १७१ ॥ नलिनीदलगतजलमतितरलं तद्वज्जीवितमतिशयचपलम् । विद्वि व्याधिव्यालयस्तं लोकं शोकहृतं च समस्तम् ॥ १७२ ॥ अष्टकुलाचलसप्तसमुद्रा ब्रह्मपुरंदरदिनकररुद्राः । न त्वं नाहं नायं लोकस्तदपि किमर्थं क्रियते शोकः ॥ १७३ ॥ चेतोहरा युवतयः स्वजनोऽनुकूलः सद्बान्धवाः प्रणतिगर्भगिरश्च भृत्याः । गर्जन्ति दन्तिनिवहास्तरलास्तुरङ्गाः संमीलने नयनयोर्नहि किञ्चिदस्ति ॥ १७४ ॥ मित्रं कलत्रमितरः परिवारलोको भोगैकसाधनमिमाः किल संपदो नः । एकः क्षणः स तु भविष्यति यत्र भूयो नायं न यूयमितरे न वयं न चैते ॥ १७५ ॥ अहमिह कृतविधो वेदिता सत्कलानां धनपतिरहमेको रूपलावण्ययुक्तः । इति कृतगुणगर्वः खिद्यते किं जनोऽयं कतिपयदिनमध्ये सर्वमेतन्न किञ्चित् ॥ १७६ ॥ वयं येभ्यो जाताश्चिरतरगता एव खलु ते समं यैः संवृद्धाः स्मरणपदवीं तेऽपि गमिताः । इदानीमेते स्मः प्रतिदिवसमासज्ञ-

१ हर्षेण भक्षयति।

पतना गतास्तुत्यावस्थां सिकतिलनदीतीरतरुभिः ॥ १७७ ॥
 यदस्माभिर्दृष्टं क्षणिकमभवत्स्वममिव तत्कियन्तो भावाः
 स्युः स्मरणविषयादप्यवगताः । अहो पश्यन्पश्यन्स्वजन-
 मखिलं यान्तमनिशं हतव्रीडं चेतस्तदपि न भवेत्सङ्गरहि-
 तम् ॥ १७८ ॥ अमीषां जन्तूनां कतिपयनिमेषस्थितिजुषां
 वियोगे धीराणां क इह परितापस्य विषयः । क्षणादुत्पद्यन्ते
 विलयमपि यान्ति क्षणममी न केऽपि स्थातारः सुरगिरि-
 पयोधिप्रभृतयः ॥ १७९ ॥ आयुर्वर्षशतं नृणां परिमितं
 रात्रौ तदर्धं गतं तस्यार्धस्य परस्य चार्धमपरं बालत्ववृद्ध-
 त्वयोः । शेषं व्याधिवियोगदुःखसहितं सेवादिभिर्नीयते
 जीवे वारितरङ्गयुद्धदुग्दमे सौरुष्यं कुतः प्राणिनाम् ॥ १८० ॥
 रम्यं हर्म्यतलं न किं वसतये श्रव्यं न गेयादिकं किंवा प्रा-
 णसमासमागमसुखं नैवाधिकं प्रीतये । किं तद्भ्रान्तपतत्पतङ्ग-
 पवनव्यालोलदीपाङ्कुरच्छायाचक्षलमाकलय्य सकलं सन्तो
 वनान्तं गताः ॥ १८१ ॥ भूत्वा कल्पशतायुषोऽण्डजमुवः
 सेन्द्राश्च देवासुरा मन्वाद्या मुनयो महीजलधयो नद्याः
 पराः कोटयः । मोहः कोऽयमहो महानुदयते लोकस्य
 शोकावहो बन्धोः फेनसमे गते वपुषि यत्पञ्चात्मके पञ्चताम्
 ॥ १८२ ॥ आक्रान्तं मरणेन जन्म जरया याल्युत्खणं
 यौवनं संतोषो धनलिप्सया शंमसुखं प्रौढाङ्गनाविभ्रंभैः ।
 लोकैर्मत्सरिभिर्गुणा वनमुत्रो व्यालैर्मृषा दुर्जनैरस्थैर्येण
 विपत्तयोऽप्युपहता प्रस्तं न किं केन वा ॥ १८३ ॥ आ-
 धिव्याधिशतेर्जनस्य विविधैरारोग्यमुन्मूल्यते लक्ष्मीर्यत्र
 पतन्ति तत्र विवृतद्वारा इव व्यापदः । जातं जातमवश्य-
 माशु विवेकं मृत्युः करोत्यात्मसात्तत्किं तेन निरङ्कुशेन वि-
 धिना यन्निर्मितं सुस्थिरम् ॥ १८४ ॥ भोगास्तुङ्गतरङ्गभ-
 ङ्गचपलाः प्राणाः क्षणध्वंसिनः सौकीर्ण्येय दिनानि यौवन-
 सुखं स्फूर्तिः क्रियात्वस्थिरा । तत्संसारमसारमेव निखिलं
 बुद्ध्वा बुधा बोधका लोकानुग्रहैर्षलेन मनसा यत्नः समा-
 धीयताम् ॥ १८५ ॥ भोगा मेघवितानमध्यविलसत्सौदा-
 मनीचक्षला आयुर्व्युधिविघटिताभ्रपटलीलीलान्मुवद्भ्रुम् ॥
 लोला यौवनलालसास्तनुभृतामित्वाकलय्य द्रुतं योगे धैर्ये
 समाधिसिद्धिसुभे बुद्धिं विदध्वं बुधाः ॥ १८६ ॥ साक्षा-
 त्प्रेमावतारः कमलदलदशो दिक्षु लक्ष्मीरनन्ताः सत्पुत्राः
 सन्ति मित्राण्यपि विपमविपत्संविभागी कुटुम्बः । एतत्सर्वं

हि तावत्सुकृतविलसितं दृश्यमानं मनोज्ञं यच्चैतत्क्षिप्रना-
 शप्रणयि वत मनाङ्गम्लायते तेन चेतः ॥ १८७ ॥ आयुः
 कलोललोलं कतिपयदिवसस्थाधिनी यौवनश्रीरथाः संकल्प-
 कल्पा धेनसमयतडिद्धिभ्रमा भोगापूर्वाः । कण्ठाश्लेषोपगुहं
 तदपि च न चिरं यत्प्रियाभिः प्रणीतं ब्रह्मण्यासक्तचित्ता
 भवत भवभयान्मोधिपारं तरीतुम् ॥ १८८ ॥

कालचरितम् ॥ मातुलो यस्य गोविन्दः पिता यस्य
 धनंजयः । सोऽपि कालवशं प्राप्तः कालो हि दुरतिक्रमः
 ॥ १८९ ॥ पुरंदरसहस्राणि चक्रवर्तिशतानि च । निर्वापि-
 तानि कालेन प्रदीपा इव वायुना ॥ १९० ॥ अद्यैव हसितं
 गीतं पठितं यैः शरीरिभिः । अद्यैव ते न दृश्यन्ते कष्टं
 कालस्य चेष्टितम् ॥ १९१ ॥ द्वियमाणं मृतं बन्धुं शोचन्ति
 परिदेविनः । आत्मानं नानुशोचन्ति कालेन कवलीकृतम्
 ॥ १९२ ॥ ब्रह्मा विष्णुदिने याति विष्णुं रुद्रस्य वामरे ।
 ईश्वरस्य तथा सोऽपि कः कालं लङ्घितुं क्षमः ॥ १९३ ॥
 अप्सु लँवन्ते पाषाणा मानुषा घ्नन्ति राक्षसान् । कपयः
 कर्म कुर्वन्ति कालस्य कुटिला गतिः ॥ १९४ ॥ अशनं
 मे धनं मे जाया मे बन्धुवर्गो मे । इति मेमेकुर्वीणं
 कालवृको हन्ति पुरुषाजम् ॥ १९५ ॥ प्राप्ता जरा यौवन-
 मध्यतीतं बुधा यत्तव परमार्थसिद्धयै । आयुर्गतप्रायमिदं य-
 तोऽसौ विश्राम्य विश्राम्य न याति कालः ॥ १९६ ॥ भगीरथाद्याः
 सगरः ककुत्स्थो दशनानो राघवलक्ष्मणौ च । युधिष्ठिरा-
 द्याश्च बभूवुरेते सत्यं क याता वत ते नरेन्द्राः ॥ १९७ ॥
 आराध्य भूपतिमवाप्य ततो घनानि मुञ्चामहे वयमिह
 प्रसभं सुखानि । इत्याशया वत विमोहितमानसानां कालो
 जगाम मरणावधिरेव पुंसाम् ॥ १९८ ॥ यत्रानेके कचि-
 दपि गृहे तत्र तिष्ठत्यथैको यत्राप्येकस्तदनु बहवस्तत्र
 नैकोऽपि चान्ते । इत्थं चेमौ रजनिदिवसौ दोलयन्दावि-
 वाक्षौ कालः काल्या सुधेनकलके क्रीडति प्राणिमारैः
 ॥ १९९ ॥ आतः कष्टमहो महान्स नृपतिः सोमन्तचक्रं
 च तत्पार्श्वं सा च विदेधैराजपरिषत्ताश्रन्द्रमिन्वाननाः ।
 उद्भूतः स च राजपुत्रनिवहस्ते ^१बन्दिनस्ताः कथाः सर्वे
 यस्य वशादात्समृतिपथं कालाय तस्मै नमः ॥ २०० ॥
 कांश्चित्कल्पशतं कृतस्थितियथान्कांश्चियुगानां शतं कांश्चि-

१ उच्छ्रितम्. २ शान्तिमुखम्. ३ विलासैः. ४ विपत्तयः.
 ५ परार्थानम्. ६ कालः. ७ आत्माधीनम्. ८ स्वतन्त्रेण. ९ तुङ्गा
 उवा ये तरङ्गा ऊर्ध्वक्षेपां भङ्गस्तद्वचपलाः. १० अरूपानि.
 ११ युद्धेन.

१ संकल्पतुल्याः. २ वर्षाकालविशुद्धिलासाः. अतिचञ्चला
 इत्यर्थः. ३ कान्ताभिः. ४ तरन्ति. ५ भोजनम्. ६ वस्त्रम्.
 ७ काल एव वृकः. ८ पुरुष एवाजः. ९ पाशौ. १० भुवनमेव
 फलकः सारीपटस्तम्भिन. ११ प्राणिन एव सारासैः. १२ मा-
 ण्डलिकमण्डलम्. १३ चतुरसभा. १४ सुतिपाठकाः.

द्वर्षशतं तथा कतिपयाञ्जन्तुन्दिनानां शतम् । तांस्तान्कर्म-
भिरात्मनः प्रतिदिनं संक्षीयमाणानुषः कालोऽथ कवलीक-
रोति सकलान्भ्रातः कुतः कौशलम् ॥ २०१ ॥ कालेन
क्षितिवारिवह्निपवनव्योमादियुक्तं जगद्ब्रह्माद्याश्च सुराः प्रया-
न्ति विलयं विभो विचारादिति । पश्यामोऽपि विनश्यतो-
ऽनवरतं लोमाननेकान्मुधा माया मोहमयी भवप्रणयिनीं
नास्यां जहीमो वयम् ॥ २०२ ॥ व्योमेकान्तविहारि-
णोऽपि विहंगाः संप्रामुवन्त्यापैदं बध्यन्ते निर्गुणैरगाधस-
ल्लिखान्मत्स्याः समुद्रादपि । दुर्नीतं किमिहास्ति किं सुच-
रितं कः स्थानलाभे गुणः कालो हि व्यसनप्रसारितकरो
गृह्णाति दुरादपि ॥ २०३ ॥ मान्धाता स महीपतिः क्षि-
तितलेऽलंकारभूतो गतः सेतुर्धनं महोदधौ विरचितः कामो
दशास्त्रान्तकः । अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतयो यावन्त
एवामवन्नैकेनापि समं गता वसुमती सुञ्ज त्वया या-
स्यति ॥ २०४ ॥

पश्चात्तापः । जन्मैव व्यर्थतां नीतं भवभोगप्रलो-
भिना । काचमूल्येन विक्रीतो ह्यन्तं चिन्तामणिमया
॥ २०५ ॥ तरत्तरलतृष्णेन किमिवास्मिन्धरातले । मया न
कृतमज्ञेन पश्चात्तापाभिवृद्धये ॥ २०६ ॥ यातं यौवनमधुना
वनमधुना शरणमेकमस्माकम् । स्फुरदुरुहारमणीनां हा
रमणीनां गतः कालः ॥ २०७ ॥ धनवानिति हि मदो मे
किं गतविभवो विपादसुपयामि । करनिहतकन्दुकसमा-
पातोत्पाता मनुष्याणाम् ॥ २०८ ॥ भोगा न भुक्ता वयमेव
भुक्तास्तपो न तप्तं वयमेव तप्ताः । कालो न यातो वयमेव
यातास्तृष्णा न जीर्णा वयमेव जीर्णाः ॥ २०९ ॥ पुनः
प्रभातं पुनरेव शर्वरी पुनः शशाङ्कः पुनरुच्यते रविः । कालस्य
किं गच्छति याति यौवनं तथापि लोकः कथितं न बुध्यते
॥ २१० ॥ न चाराधि राधाधवो माधवो वा न वापूजि
पुण्यादिभिश्चन्द्रचूडः । परेषां धने धन्धने नीतकालो दयालो
यमालोकेन कः प्रकारः ॥ २११ ॥ न चाकारि कामारिकं-
सारिसेवा न वा स्नेहमाचष्टितं हन्त किञ्चित् । मनः प्रेय-
सीरूपपङ्के निमग्नं किमन्ते कृतान्ते मयावेदनीयम्
॥ २१२ ॥ चिन्तभूवित्तभूमत्तभूपालकोपासनावासान्यास-
नानाभ्रमैः । साधुता सा धुता सौधिता साधिता किं तथा

चिन्तया चिन्तयामः शिवम् ॥ २१३ ॥ अजानन्दाहाति
पतति शलभस्तीव्रदहने न मीनोऽपि ज्ञात्वा बडिशयुतम-
श्राति पिशितम् । विजानन्तोऽप्येते वयमिह विपज्जालज-
टिलान्न मुक्चामः कामानहह गहनो मोहमहिमा ॥ २१४ ॥
चिरं ध्याता रौमा क्षणमपि न रौमप्रतिकृतिः परं पीतं
रामाधरमधु न रौमाङ्गिसलिलम् । नता रुधा रामा यदरचि
न रामाय विनैतिर्गतं मे जन्माग्र्यं न देशरथजन्मा परिगतः
॥ २१५ ॥ कुचौ तु परिचर्चितौ परिचितं चिरं चन्दनं
कृताः परसुरोजयोः परिसरेऽरविन्दश्रियः । स्तुतिर्निरतिपि
स्मृतिर्वगतनोः कृतेवाद्वादितं तु निखिलं मया विरचितं
पुनर्नेश्वरे ॥ २१६ ॥ नाभ्यस्ता सुवि वादिवृन्ददमनी
विद्या विनीतोचिता खड्गायैः करिकुम्भपीठदलर्नैर्नाकं न
नीतं यशः । कान्ताकोमलपल्लवाधररसः पीतो न चन्द्रोदये
तारुण्यं गतमेव निःफलमहो शून्यालये दीपवत् ॥ २१७ ॥
न ध्यातं पदमीश्वरस्य विधिवत्संगारविच्छिन्नये स्वर्गद्वारकपा-
टपाटनपटुर्धर्मोऽपि नोपार्जितः । नारीपीनपयोधोरुयुगलं स्व-
प्नेऽपि नालिङ्गितं मातुः केवलमेव यौवनवचनच्छेदकुंडारा वयम्
॥ २१८ ॥ क्षान्तं न क्षमया गृहोचितसुखं त्यक्तं न संतो-
षतः सोढा दुःसहशीतवाततपनैःकेशा न तप्तं तपः । ध्यातं
वित्तमहर्निशं नियमितप्रार्णैर्न शंभोः पदं तत्तत्कर्म कृतं
येदेव सुनिमित्तैस्तैः फलैर्वशितम् ॥ २१९ ॥ धन्यानां
गिरिकन्दरं निवसतां ज्योतिः परं ध्यायतामानन्दश्रुजलं
पिबन्ति शकुना निःशङ्कमङ्कशयाः । अस्माकं तु मनोरथो-
परचितप्रासादवापीतटक्रीडाकाननकेलिकौतुकजुषामागुः परं
क्षीयते ॥ २२० ॥ मन्त्रोद्गावितद्वैवर्तेन विधिवद्दृष्टकृताः
सिद्धयो योगाभ्याससमाहितैरनुदिनं तीर्णानं मोहार्णवः ।
क्षुभ्यत्क्षुद्रनन्दत्तविगलत्संपलवोल्लासितैर्धिक्कैरिव पण्ड-
तैरपि बलात्कालः कथं नीयते ॥ २२१ ॥ धावित्वा मुन-
माहितेन मनसा दूराच्छिरो नामितं भूपानां प्रतिशब्दैरेव
चिरं प्रोद्धृष्टमिष्टं वचः । द्वाराभ्यक्षनियत्रणापरिवप्रम्ला-
नवक्त्रैः स्थितं भ्रातः किं करवाम सुञ्चति मनो नाद्याप्य-
विद्याग्रहम् ॥ २२२ ॥ नो धर्माय ततो न तत्र निरता
नार्थाय येनेदृशाः कामोऽप्यर्थवतां तदर्थमपि नो मोक्षः
क्वचित्कस्यचित् । तत्के नाम वयं वृथैव घटिता ज्ञातं पुनः
कारणं जीवन्तोऽपि मृता इति प्रवदतां शब्दार्थसंसिद्धये

१ केवलमाकाशसंचारिणः, २ पक्षिणः, ३ विपत्तिम्, ४ कु-
शलैः, ५ निःफलत्वम्, ६ हन्तेति खेदे, ७ रत्नविशेषः, ८ चि-
त्तम्; कामः, वित्तभूमदः, ताभ्यां मत्तो यो भूपालकस्तस्यो-
पासनायां वासना तथा आयासस्ततो ये नाना भ्रमास्तैः,
९ आधिसहितत्वम्.

१ स्त्री, २ रामसूतेः, ३ रामपादोदकम्, ४ नमस्कारः,
५ दशरथाजन्म यस्य स रामः, ६ स्वर्गम्, ७ छेदनाय,
८ परश्रथाः.

॥ २२३ ॥ ब्रह्मज्ञानविवेकिनोऽमलधियः कुर्वन्त्यहो दुष्करं यन्मुञ्चन्त्युपभोगवन्त्यपि धनान्येकान्ततो निर्सेयुहाः । न प्राप्तानि पुरा न संप्रति न च प्राप्नोति दृढप्रत्ययो वाञ्छामात्र-परिग्रहाण्यपि परित्यक्तुं न शक्ता वयम् ॥ २२४ ॥ विद्या नोधिगता कलङ्करहिता वित्तं च नोपार्जितं शुश्रूषापि र्सीमाहितेन मनसा पित्रोर्न संपादिता । आलोलयतलोचना युवतयः स्वप्नेऽपि नालिङ्गिताः कालोऽयं परपिण्डलोलुपतया काकैरिव प्रेरितः ॥ २२५ ॥ दन्तैः प्रस्थितमग्रतस्तदनु भोः शौक्यं धृतं मूर्धजैः कर्णाभ्यामपि वाग्विलासरचना कष्ट-स्तमाकर्ण्यते । नेत्राभ्यामपि चापलं युवतिषु त्यक्तं गतं यौवनं सार्धेऽस्मिन्नलिते कथं पुनरहं यातास्मि तच्चिन्तये ॥ २२६ ॥ रात्रिः सैव पुनः स एव दिवसो मत्वा सुधा जन्तवो धावन्त्युद्यमिनस्तथैव निभृताश्चरन्तत्तत्क्रियाः । व्यापारैः पुनरुक्तमुक्तविषयैरेवंविधेनामुना संसारेण कद-र्थिताः कथमहो मोहान्न लज्जामहे ॥ २२७ ॥ कृत्वा श-स्त्रविभीषिकां कतिपयग्रामेषु दीनाः प्रजा मथन्तो विटज-ल्पितैरुपहृताः क्षोणीभुजस्ते किल । विद्रोसोऽपि वयं किल त्रिजगतीसर्गस्थितिव्यापदाभीशस्त्वपरिचर्यथा न गणितो यैरेष नारायणः ॥ २२८ ॥ क्षोणीपर्यटनं श्रमाय विदुषां वादाय विद्यार्जिता मानध्वंसनहेतवे परिचितास्ते ते धरा-धीश्वराः । विरुषाय सरोजमुन्दरदशाभास्ये कृता दृश्यः कुञ्जानेन मया प्रयागनगरे नाराधि नारायणः ॥ २२९ ॥ देशे देशे दुराशाकवलितहृदयो निष्कृपाणां नृपाणां धावं-धावं पुरस्तादतिकुमतिरहं जन्म संपादयामि । आधायाधाय राधाधव तव चरणाम्भोजमन्तः समाधावन्त्येऽरण्येऽतिपुण्ये पुलकितवपुषो वासरान्वाहयन्ति ॥ २३० ॥

विचारः ॥ मृत्योर्बिम्बेषु किं मूढ भीतं सुधृति किं यमः । अजातं नैव गृह्णाति कुरु यत्नमजन्मनि ॥ २३१ ॥ अधीत्य चतुरो वेदान्त्याकृत्याष्टादश स्मृतीः । अहो श्रमस्य वैफल्यमात्मापि कलितो न चेत् ॥ २३२ ॥ आदरेण यथा स्तौति धनवन्तं धनेच्छया । तथा चेद्विश्वकर्तारं को न मुच्येत बन्धनात् ॥ २३३ ॥ स्वमस्तकसमारूढं मृत्युं पश्येज्जनो यदि । आहारोऽपि न रोचेत किमुतान्या विभू-तयः ॥ २३४ ॥ विवेक एव व्यसनं पुंसां क्षपयितुं क्षमः । अपहर्तुं समर्थोऽसौ रिविरेव निशातमः ॥ २३५ ॥ यस्मि-न्वस्तुनि ममता मम तापस्तत्र तत्रैव । यत्रैवाहमुदासे तत्र

मुदासे स्वभावसंतुष्टः ॥ २३६ ॥ सुण्डी जटी वल्कलवां-स्त्रिण्डी काषायवासा व्रतकर्शिताङ्गः । त्यक्तैहिको वा यदि नास्तत्त्वस्तदा तु तस्योभयमेव नष्टम् ॥ २३७ ॥ जडास्त-पोभिः शमयन्ति देहं बुधा मनश्चापि विकारहेतुम् । आ-मुक्तमन्त्रं दशतीति कोपाक्षेसारमुद्दिश्य हिनस्ति सिंहः ॥ २३८ ॥ किं ते धनैर्बन्धुभिरेव वा किं दारैश्च किं ब्रा-ह्मण यो मरिभ्यति । आत्मानमन्विच्छ गुहां प्रविष्टं पिता-महास्ते क्व गताः पिता च ॥ २३९ ॥ धर्मं प्रसङ्गादपि नाचरन्ति पापं प्रयत्नेन समाचरन्ति । आश्चर्यमेतद्वि मनु-ष्यलोकेऽमृतं परित्यज्य विषं पिबन्ति ॥ २४० ॥ बालि-कारचितवस्त्रपुत्रिकाक्रीडनेन सदृशं सुरार्चनम् । यत्र शा-म्यति मनो न निश्चलं स्फीतवज्जलधिमज्जनामलम् ॥ २४१ ॥ केचिद्वदन्ति धनहीनजनो जघन्यः केचिद्वदन्ति गुणहीन-जनो जघन्यः । व्यासो वदत्यत्रिलवेदविशेषविज्ञो नाराय-णस्मरणहीनजनो जघन्यः ॥ २४२ ॥ भिक्षाशनं भवनमाय-तनैकदेशः शय्या भुवः परिजनो निजदेहभारः । वामश्च जीर्णपटखण्डनिबद्धकन्था हा हा तथापि विषयात्र जहाति चेतः ॥ २४३ ॥ केनाप्यनर्थरुचिना कपटं प्रयुक्तमेतत्सुह-त्तनयवन्धुमयं विचित्रम् । कस्यात्र कः परिजनः स्वजनो जनो वा स्वप्नेन्द्रजालसदृशः खलु जीवलोकः ॥ २४४ ॥ अग्रे गीतं सरसकवयः पार्श्वतो दाक्षिणात्याः पृष्ठे लीलावल-यरणितं चामरप्राहिणीनाम् । यद्यस्त्येवं कुरु भवरसास्वादाने लम्पटत्वं नो चेत्ततः प्रविश सहसा निर्विकल्पे समाधौ ॥ २४५ ॥ यदासीदज्ञानं स्मरतिमिरसंस्कारजनितं तदा दृष्टं नारीमयमखिलमेतज्जगदिति । इदानीमस्माकं पटुतर-विवेकाञ्जनजुषां समीभृता दृष्टिस्त्रिभुवनमपि ब्रह्म मनुते ॥ २४६ ॥ परिच्छेदातीतः सकलवचनानामविषयः पुनर्ज-न्मन्यस्मिन्ननुभवपथं यो न गतवान् । विवेकप्रधंसादुपचि-तमहामोहगहनो विकारः कोऽप्यन्तर्जडयति च तापं च कुरुते ॥ २४७ ॥ विशीर्णः प्रारम्भो वपुरुपि जराव्याधि-विधुरं गतं दूरे विप्रस्वजनभरणं वाञ्छितमपि । इदानीं व्यामोहादहह विपरीते हतविधौ विधेयं यत्तत्रं स्फुरति मम नाद्यापि हृदये ॥ २४८ ॥ शुचां पात्रं धात्री परिणति-रमेध्यप्रचयभूरयं भूतावासो विमृश कियतीं याति न दशाम् । तदस्मिन्धीराणां क्षणमपि किमास्थानुमुचितं खलीकारः कोऽयं यदहमहमेवेति रमसः ॥ २४९ ॥ यदा पूर्वं नासी-दुपरि च तथा नैव भविता तदा मध्यावस्थाक्षणपरिचयो भूतनिचयः । अतः संयोगेऽस्मिन्परिणतिविद्योगे च सहजे

१ ब्रह्मज्ञानविचारेण शुद्धान्तःकरणैः । २ दुःखेन कर्तुमशक्यम्-
३ स्वभावतः, नैरन्तर्गतेति वा. ४ निरिच्छाः, ५ संपादिता, ६
स्वस्थेन, ७ माता च पिता च पितरौ तयोः, ८ उदासीनो भवामि,

किमाधारः प्रेमा किमधिकरणाः सन्तु च शुचः ॥ २५० ॥
स्थिरापायः कामः प्रणयिषु सुखं स्थैर्यविसुखं महाभोगा
रोगाः कुवलयदशः सर्पसदृशः । महावेशः क्लेशः प्रकृतिच-
पला श्रीरपि खला यमः स्वैरी वैरी तदपि न हितं कर्म
विहितम् ॥ २५१ ॥ विवेकः किं सोऽपि स्वरसजनिता
यत्र न कृपा स किं योगो यस्मिन्न भवति परानुग्रहरसः ।
स किं धर्मो यत्र स्फुरति न परद्रोहविरतिः श्रुतं किं तद्वा
स्यादुपशमफलं यन्न भवति ॥ २५२ ॥ दिवसरजनीकूल-
च्छेदैः पतद्भिरनारतं वहति निकटे कालस्रोतः समस्तभ-
यावहम् । इह हि पततां नास्त्यालम्बो न चापि निवर्तनं
तदिह महतां कोऽयं मोहो यदेष मदाविलः ॥ २५३ ॥
माने म्लायिनि खण्डिते च वसुनि व्यर्थं प्रयातेऽर्थिनि क्षीणे
बन्धुजने गते परिजने नष्टे शनैर्वीर्ये । युक्तं केवलमेतदेव
सुधियां यज्जङ्गकन्यापयःपूतप्रावगिरीन्द्रकन्दरदरीकुञ्जे नि-
वासः क्वचित् ॥ २५४ ॥ अद्वैतोक्तिपटून्वटूनपि वयं
बालान्नमस्कुर्महेये तु द्वैन्द्ववदास्तदीयशिरसि न्यस्याम वामं
पदम् । सिंहः स्त्रीयशिश्न्रिवेश्य हृदये सान्द्रादरादाम्-
शत्यावेशेन भिनति संभ्रमपदं मत्तेभकुम्भस्थलम् ॥ २५५ ॥
क्लेशत्यागकृतेऽर्पितेन करणव्यूहेन देहेन च स्वानर्थं वत
जन्तुरर्जयति चेन्मैस्तुर्नियन्तुः कुतः । शस्त्रे शत्रुजयाय
नैजगुरुणा दत्तेऽथ तेनैव चेत्पुत्रो हन्ति निजं वपुः कथय
रे तत्रापराधी तु कः ॥ २५६ ॥ बीभत्साः प्रतिभान्ति किं
न विषयाः किं तु स्पृहायुष्मती देहस्यापचयो मृतौ

१ द्वैतवादिनः. २ अपराधः परमेश्वरस्य.

निविशते गाढो गृहेषु ग्रहः । ब्रह्मोपास्यमिति स्फुरत्यपि
हृदि व्यावर्तिका वासना का नामेयमत्कर्त्यहेतुगहना दैवी
सतां यातना ॥ २५७ ॥ नाथे श्रीपुरुषोत्तमे त्रिजग-
तामेकाधिपे चेतसा सेव्ये स्वस्य पदस्य दातरि सुरे
नारायणे तिष्ठति । यं कंचित्पुरुषाधमं कतिपयग्रामेशमल्पा-
र्थदं सेवायै मृगयामहे नरमहो मृदा वराका वयम्
॥ २५८ ॥ रेतःशोणितयोरियं परिणतियद्वर्षं तत्राभव-
न्मृत्योरास्पदमाश्रयो गुरुशुचां रोगस्य विश्रामभूः । जान-
न्नप्यवशी विवेकविरहान्मज्जन्नविद्याम्युषौ शृङ्गारीयति पुत्र-
काम्यति वत क्षेत्रीयति स्त्रीयति ॥ २५९ ॥ इन्द्रस्याशु-
चिशूकरस्य च सुखे दुःखे च नास्त्यन्तरं स्वेच्छाकल्पनया
तयोः खलु सुधा विष्टा च काम्याशनम् । रम्भा चाशुचि-
शूकरी च परमप्रेमास्पदं मृत्युतः संत्रामोऽपि समः स्वकर्म-
गतिभिश्चान्योन्यभावः समः ॥ २६० ॥ अर्थप्राणविनाश-
संशयकरी प्राप्यापदं दुस्तरां प्रत्यासन्नभयं न त्रैति विभवं
स्वं जीवितं काङ्क्षति । उत्तीर्णस्तु ततो धनार्थमपरां भूयो
विशत्यापदं प्राणानां च धनस्य चाधमधियामन्योन्यभावः
पणः ॥ २६१ ॥ अग्रे कस्यचिदस्ति कंचिदभितः केनापि
पृष्ठे कृतः संसारः शिशुमावयौवनजराभारावतारादयम् । बा-
लस्तं बहु मन्यतामसुलभं प्राप्तं युवा सेवतां वृद्धस्त्वं विष-
याद्बहिष्कृत इव व्यावृत्त्य किं पश्यसि ॥ २६२ ॥ येषां
श्रीमद्यशोदासुतपदकमले नास्ति भक्तिर्नाराणां येषामाभीर-
कन्याप्रियगुणकथने नानुरक्तारसज्ञा । येषां श्रीकृष्णलो-
लाललितगुणरसे सादरौ नैव कर्णौ धिक्तान्धिक्तान्धिगे-
तान्कथयति सततं कीर्तनस्थो मृदङ्गः ॥ २६३ ॥

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे षष्ठं प्रकरणं समाप्तम् ।

ग्रन्थसमाप्तिः ।

इति विरचितबन्धा पद्धतिर्या मयेयं सकलगुणिगणानां प्रीतये सास्तु नित्यम् ।
विपुलविमलदीव्यत्सत्कलानां निधानं तरुणतरणिरुद्धा विद्विषत्कौशिकानाम् ॥

अस्याभ्यासाद्ग्रन्थवर्यस्य शिष्यः सर्वज्ञः स्याद्विस्फुरच्चारुबुद्धिः ।
अर्थं कामं वेत्ति धर्मं च मोक्षं निःसंदेहं शीलितुं पण्डितोऽपि ॥

शास्त्राब्धिं सकलं विलोड्य नितरां ग्रन्थः कृतोऽयं मया
लोकानन्दकरः समस्तसुकलासंतानजैवातृकः ।
अस्यास्वाद्य सुभाषितामृतरसानानन्दपूर्णान्तराः
सन्तः संप्रति नाकवासनिरतान्देवान्हसन्तु ध्रुवम् ॥

विज्ञप्तिः ।

दृष्टं किमपि लोकेऽस्मिन्न निदोषं न निर्गुणम् ।
आवृणुध्वमतो दोषान्विवृणुध्वं गुणान्बुधाः ॥

आशीर्वचनम् ।

सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः ।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद्दुःखभागभवेत् ॥

सुभाषितरत्नखण्डमञ्जूषा ।

अक्राण्डपातोपनता न कं लक्ष्मीर्विमोहयेत् (कथासरित्सागरे ।)

अकालमेघवद्विक्तमकसादेति याति च (कथासरित्सागरे ।)

अकृत्यं मन्यते कृत्यम् ।

अक्षोभ्यतेव महतां महत्त्वस्य हि लक्षणम् (कथासरित्सागरे ।)

अगच्छन्वैनतेयोऽपि पदमेकं न गच्छति ।

अगम्यं मन्यते सुगम् ।

अगाधजलसंचारी न गर्वे याति रोहितः ।

अगुणस्य हृतं रूपम् ।

अङ्कमारुह्य सुप्तं हि हत्वा किं नाम पौरुषम् ।

अङ्गीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति ।

अचिन्त्यं शीलगुणानां चरितं कुलयोषिताम् (कथासरित्सागरे ।)

अचिन्त्यं हि फलं सूते सद्यः सुकृतपादपः । (कथासरित्सागरे ।)

अचिन्त्यो वत दैवेनाप्यापातः सुखदुःखयोः । (कथासरित्सागरे ।)

अचिरांशुविलासचञ्चला ननु लक्ष्मीः फलमानुषङ्गिकम् ।

अजागलस्तानस्येव तस्य जन्म निरर्थकम् ।

अजानतो हठात्कुर्वन्प्राज्ञमानी विनश्यति । (कथासरित्सागरे ।)

अजीर्णं भोजनं विषम् ।

अज्ञता कस्य नामेह नोपहासाय जायते । (कथासरित्सागरे ।)

अज्ञानामृतचेतसामतिरुषां कोऽर्थस्तिरुषां गुणैः ।

अतर्क्या कुट्टनी कूटरचना हि विधेरपि । (कथासरित्सागरे ।)

अतिदानाद्बलिर्बद्धः ।

अतिपरिचयादवज्ञा संततगमनादनादरो भवति ।

अतिमुक्तिरतीवोक्तिः सद्यः प्राणापहारिणी ।

अतिलोभो न कर्तव्यश्चक्रं भ्रमति मस्तके ।

अति सर्वत्र वर्जयेत् ।

अनृणे पतितो वह्निः स्वयमेवोपशाम्यति ।

अत्यारूढो हि नारीगामकालज्ञो मनोभवः । (रघुवंशे ।)

अत्युच्चैर्भवति लघीयसां हि धार्ढ्यम् । (शिशुपालवधे ।)

अथास्य तत्त्वेषु कृतेऽवभासे समुन्मिमीलेव चिराय चक्षुः ।

अदाता वंशदोषण ।

अधरेध्वमृतं हि योषितां हृदि हालहलमेव केवलम् ।

अधर्मयुद्धेन जयं को हीच्छेत्क्षत्रियो भयन् । (कथासरित्सागरे ।)

अधर्मविषवृक्षस्य पच्यते स्वादु किं फलम् । (कथासरित्सागरे ।)

अधिकस्याधिकं फलम् ।

अनध्वा वाजिनां जरा ।

अनन्तपुण्यस्य मधोर्हि चूते द्विरेफमाला सविशेषसङ्गा । (कुमारसंभवे ।)

अनन्यगामिनी पुंसां कीर्तिरेका पतिव्रता ।

अनपायिनि संश्रयद्रुमे गजभभे पतनाय बह्वरी । (कुमारसंभवे ।)

अनपेक्ष्य गुणागुणौ जनः स्वरुचिं निश्चयतेऽनुधावति । (शिशुपालवधे ।)

अनवसरे याचितमिति सत्पात्रमपि कुप्यते दाता ।

अनाथा कृच्छ्रपतिता विदेशे स्त्री करोति किम् । (कथासरित्सागरे ।)

अनार्यः परदारव्यवहारः । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)

अनार्ययुजेन पथा प्रवृत्तानां शिवं कुतः । (कथासरित्सागरे ।)

अनार्यसंगमाद्गरं विरोधोऽपि समं महात्मभिः । (किराता-जुनीये ।)

अनाश्रया न शोभन्ते पण्डिता वनिता लताः ।

अनिबुक्तोऽपि च ब्रूयाद्यदीच्छेत्स्वामिनो हितम् । (कथासरित्सागरे ।)

अनिर्वर्णनीयं परकलत्रम् । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)

अनिश्चितावधिं धीराः सहन्ते विरहं चिरम् । (कथासरित्सागरे ।)

अनुकूलेऽपि कलत्रे नीचः परदारलम्पटो भवति ।

अनुगृह्णन्ति हि प्रायो देवता अपि तादृशम् । (कथासरित्सागरे ।)

अनुत्सेकः खलु विकमालंकारः ।

अनुभवति हि मूर्धा पादपस्तीव्रमुष्णं शमयति परितापं छा-
यया संश्रितानाम् । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)

अनुरागपरायत्ताः कुर्वते किं न योषितः । (कथासरित्सा-
गरे ।)

अनुरागान्धमनसां विचारसहता कुतः । (कथासरित्सा-
गरे ।)

अनुसृत्य सतां वर्त्म यत्स्वल्पमपि तद्बहु ।

अनुहुंकुरुते धनध्वनिं नहि गोमायुरुतानि केसरी । (शिशु-
पालवधे ।)

अन्तरापति हि श्रेयः कार्यसंपत्तिसूचकम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)

अन्तःसारविहीनानामुपदेशो न विद्यते ।

अन्धस्य दीपः ।

अन्यस्माच्छब्धपदो नीचः प्रायेण दुःसहो भवति ।

अन्यायं कुरुते यदा क्षितिपतिः कस्तं निरोद्धुं क्षमः ।

अन्योन्यशोभाजननाद्भूव साधारणो भूषणभूष्यभावः ।

अपथे पदमर्पयन्ति हि श्रुतवन्तोऽपि रजोनिमीलिताः ।
(रघुवंशे ।)

अपन्थानं तु गच्छन्तं सोदरोऽपि विमुञ्चति ।

अपवाद एव सुलभो द्रष्टुर्गुणो दूरतः ।

अपायो मस्तकस्थो हि विषयग्रस्तचेतसाम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)

अपां हि तृषाय न वारिधारा स्वादुः सुगन्धि स्वदते तुषारा ।

(नैषधीयचरिते ।)

अपि गङ्गाजलस्नानादधःकेशः कुशायते ।

अपि ग्रावा रोदित्यपि दलति वज्रस्य हृदयम् ।

अपि धन्वन्तरिर्वैद्यः किं करोति गतायुषि ।

अपि सुदसुपयान्तो वाग्विलासैः स्वकीयैः परमणितिपु तुषिं
यान्ति सन्तः कियन्तः ।

अपि स्वदेहात्किमुतेन्द्रियार्थाद्यशोधनानां हि यशो गरीयः ।

(रघुवंशे ।)

अपुत्रस्य गृहं शून्यम् ।

अपेक्षन्ते हि विपदः किं पेलत्रमपेलवम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)

अप्यप्रसिद्धं यशसे हि पुंसामनन्यसाधारणमेव कर्म । (कु-
मारसंभवे ।)

अप्रकटीकृतशक्तिः शक्तोऽपि जनस्तिरस्त्रिक्रयां लभते ।

अप्राप्यं नाम नेहास्ति धीरस्य व्यवसायिनः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

अपियस्य च पथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः ।

अबला यत्र प्रबला ।

अबुद्धा चित्तमप्राप्य विस्रम्भं प्रभविष्णुषु । (कथासरि-
त्सागरे ।)

अभक्ष्यं मन्यते भक्ष्यम् ।

अभद्रं भद्रं वा विधिलिखितमुन्मूलयति कः ।

अभितप्तमयोऽपि मार्दवं भजते कैव कथा शरीरिषु । (रघु-
वंशे ।)

अभोगस्य हतं धनम् ।

अभ्यर्थनाभङ्गभयेन साधुर्माध्यस्थ्यमिष्टेऽप्यवलम्बतेऽर्थे ।
(कुमारसंभवे ।)

अभ्यागतो यत्र न तत्र लक्ष्मीः ।

अमर्षणः शोणितकाङ्क्षया किं पदा स्पृशन्तं दशति द्विजिह्वः ।
(रघुवंशे ।)

अमृतं क्षीरभोजनम् ।

अमृतं प्रियदर्शनम् ।

अमृतं राजसंमानम् ।

अमृतं शिशिरे वह्निः ।

अमृतायते हि स्तुतयः सुकर्मणाम् । (किरातार्जुनीये ।)

अमोघो देवतानां च प्रसादः किं न साधयेत् । (कथासरि-
त्सागरे ।)

अम्बुगर्भो हि जीमूतश्चातकैरभिनन्द्यते । (रघुवंशे ।)

अयमश्वः पताकेयमथवा वीरघोषणम् ।

अयशोभीरवः किं न कुरुते बत साधवः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

अयाच्यो नार्तानामनुपकरणियो न महताम् ।

अयातपूर्वा परिवादगोचरं सतां हि वाणी गुणमेव भाषते ।

(किरातार्जुनीये ।)

अयि खलु विषमः पुराकृतानां भवति हि जन्तुषु कर्मणां
विपाकः ।

अयोविकारे स्वरितत्वमिष्यते कुतोऽयसां सिद्धरसस्पृशामपि ।
(नैषधीयचरिते ।)

अरिषु हि विजयार्थिनः क्षितीशा विदधति सोपधि संधि-
द्वेषणानि । (किरातार्जुनीये ।)

अरुंतुदत्वं महतां ह्यगोचरः । (किरातार्जुनीये ।)

अर्थभारवती वाणी भजते कामपि श्रियम् ।

अर्थमन्र्थं भावय नित्यं नास्ति ततः सुखलेशः सत्यम् ।

अर्थानुराणां न गुरुर्न बन्धुः ।

अर्थिनि जने त्यागं विना श्रीश्च का ।

अर्थो हि कन्या परकीय एव । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)
 अर्धमात्रालाघवेनारि पुत्रोत्सवं मन्यन्ते वैयाकरणाः ।
 अर्थो घटो घोषमुपैति नूनम् ।
 अलङ्कशणोत्कषणा नृपाणां न जातु मौलौ मणयो वसन्ति ।
 अलोकसामान्यमचिन्त्यहेतुकं द्विषन्ति मन्दाश्चरितं महा-
 त्मनाम् । (कुमारसंभवे ।)
 अल्पबीजं हृतं क्षेत्रम् ।
 अल्पविधो महागर्वी ।
 अल्पश्च कालो बहवश्च विघ्नाः ।
 अल्पसत्त्वेषु धीराणामवज्ञैव हि शोभते । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 अल्पस्य हेतोर्बहु हातुमिच्छन्विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम् ।
 (रघुवंशे ।)
 अल्पाक्षरमणीयं यः कथयति निश्चितं स खलु वाग्मी ।
 अल्पीयसोऽप्यामयतुल्यवृत्तेर्भहापकाराय रिपोर्विवृद्धिः । (कि-
 रातार्जुनीये ।)
 अवसाययितुं क्षमाः सुखं न विधेयेषु विशेषसंपदः । (कि-
 रातार्जुनीये ।)
 अवस्तुनि कृतकेशो मुखो यात्यवहास्यताम् । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 अविचार्यं प्रभूणां हि शुचेर्वाक्यं स्वमन्त्रिणः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 अविज्ञातेऽपि बन्धौ हि बलात्प्रह्लादते मनः । (किरातार्जु-
 नीये ।)
 अविद्याजीवनं शून्यम् ।
 अविनीता रिपुभीर्या ।
 अविश्रमो लोकतन्त्राधिकारः । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)
 अव्यवस्थितचित्तस्य प्रसादोऽपि भयंकरः ।
 अव्याक्षेपो भविष्यन्त्याः कार्यसिद्धिर्हि लक्षणम् । (रघुवंशे ।)
 अशनेरमृतस्य चोभयोर्वैशिनश्चाम्बुधराश्च योनयः । (कुमा-
 रसंभवे ।)
 अशीलं कस्य नाम स्यान्न खलीकारकारणम् । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 अशीलं कस्य भूतये । (कथासरित्सागरे ।)
 अशीलस्य हतं कुलम् ।
 अशोच्या हि पितुः कन्या सद्गर्तृप्रतिपादिता । (कुमारसं-
 भवे ।)
 अश्रुते स हि कल्याणं व्यसनं यो न सुषति । (कथासरि-
 त्सागरे ।)

अश्रेयसे न वा कस्य विश्वासो दुर्जने जने । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 अश्वा यस्य जयस्तस्य ।
 अश्वा यस्य यशस्तस्य ।
 असंतुष्टा द्विजा नद्याः ।
 असन्मैत्री हि दोषाय कूलच्छायेव सेविता । (किराता-
 र्जुनीये ।)
 असंभाव्या अपि नृणां भवन्तीह समागमाः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 असंभोगो जरा स्त्रीणाम् ।
 असाध्यं सत्यसाध्वीनां किमस्ति हि जगत्रये । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 असाध्यं साधयत्यर्थं हेलयाभिमुखो विधिः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 असारे दग्धसंसारे सारं सारङ्गलोचनाः ।
 असारेऽस्मिन्भवे तावद्भावाः पर्यन्तनीरसाः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 असिद्धार्था निवर्तन्ते नहि धीराः कृतोद्यमाः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 असिद्धेस्तु हता विद्या ।
 अस्थाने पतिता सतीव महतामेतादृशी स्याद्वृत्तिः ।
 अस्थिरं जीवितं लोके ।
 अस्थिराः पुत्रदाराश्च ।
 अस्थिरे धनयौवने ।
 अस्वर्ग्यं लोकविद्विष्टम् ।
 अहह कलिकालः प्रभवति ।
 अहह कष्टमपण्डितता विधेः ।
 अहह महतां निःसीमानश्चरित्रविभूतयः ।
 अहितो देहजो व्याधिः ।
 अहो अतीव भोगाशां कं नाम न विडम्बयेत् । (कथास-
 रित्सागरे ।)
 अहो चित्राकारा नियतिरिव नीतिर्नयविद्ः ।
 अहो दुरन्ता बलवद्विरोधिता । (किरातार्जुनीये ।)
 अहो दैवाभिशातानां प्राप्नोऽप्यर्थः पलायते । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 अहो नवनवाश्रयनिर्माणे रसिको विधिः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 अहो रूपमहो ध्वनिः ।

अहो विधेरचिन्त्यैव गतिरद्भुतकर्मणाम् । (कथासरित्सा-
गरे ।)
अहो विधौ विपर्यस्ते न विपर्यस्यतीह किम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)
अहो विनेन्द्रजालेन स्त्रीणां चेष्टा न विद्यते । (कथासरि-
त्सागरे ।)
अहो विश्वास वक्ष्यन्ते धूर्तैश्छद्मभिरीश्वराः । (कथासरि-
त्सागरे ।)
अहो सहन्ते बत नो परोदयम् ।
आकण्ठजलमद्योऽपि श्वा लिहत्येव जिह्वाया ।
आकरः स्वपरभूरिकथानां प्रायशो हि सुहृदोः सह वासः
(नैपथीयचरिते ।)
आकृष्टः कामलोभाभ्यामपायः को हि पश्यति । (कथास-
रित्सागरे ।)
आचारः प्रथमो धर्मः ।
आज्ञा गुरूणां ह्यविचारणीया । (रघुवंशे ।)
आत्मबुद्धिः सुखायैव ।
आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत् ।
आत्मीश्वराणां नहि जातु विघ्नाः समाधिभेदप्रभवो भवन्ति ।
(कुमारसंभवे ।)
आदानं हि विसर्गाय सतां वारिसुचामिव । (रघुवंशे ।)
आदावसत्यवचनं पश्चाज्जाता हि कुस्त्रियः । (कथासरि-
त्सागरे ।)
आपत्काले च कष्टेऽपि नोत्साहस्यज्यते बुधैः । (कथास-
रित्सागरे ।)
आपत्सु धीरान्पुरुषान्स्वयमायान्ति संपदः । (कथासरि-
त्सागरे ।)
आपदि स्फुरति प्रजा यस्य धीरः स एव हि । (कथासरि-
त्सागरे ।)
आपदेत्युभयलोकदूषणी वर्तमानमपथे हि दुर्मतिम् । (कि-
राताजुनीये ।)
आपद्यपि त्याज्यं न सत्त्वं संपदेषिभिः । (कथासरित्सा-
गरे ।)
आपद्यपि सतीवृत्तं किं मुञ्चन्ति कुलस्त्रियः । (कथासरि-
त्सागरे ।)
आपन्नानाणविकलैः किं प्राणैः पौरुषेण वा । (कथासरि-
त्सागरे ।)
आपन्नस्य विषयवासिन आर्तिहरेण राज्ञा भवितव्यम् । (अ-
भिज्ञानशाकुन्तले ।)

आपन्नार्तिप्रशमनफलाः संपदो ह्युत्तमानाम् । (मेघदूते ।)
आपो वहन्तीह हि लोकयात्रां यथा न भूतानि तथापराणि ।
(नैपथीयचरिते ।)
आसुखापाति कल्याणं कार्यसिद्धिं हि शंसति । (कथास-
रित्सागरे ।)
आये दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थाः कष्टसंश्रयाः ।
आरब्धा ह्यसमाप्तैव किं धीरैस्त्यज्यते क्रिया । (कथास-
रित्सागरे ।)
आरब्धे हि सुदुष्करेऽपि महतां मध्ये विरामः कुतः । (क-
थासरित्सागरे ।)
आर्जवं हि कुटिलेषु न नीतिः । (नैपथीयचरिते ।)
आलस्योपहृता विद्या ।
आवेष्टितो महासर्पेश्रन्दनः किं विषायते ।
आशाबन्धः कुसुमसदृशं प्रायशो ह्यङ्गनानां सद्यःपाति प्र-
णयि हृदयं विप्रयोगे रुणद्धि । (मेघदूते ।)
आशु वध्नाति हि प्रेम प्राग्जन्मान्तरसंस्तवः । (कथासरि-
त्सागरे ।)
आश्वस्तो वेत्ति कुस्ति प्रभुः को हि स्वमन्त्रिणाम् । (क-
थासरित्सागरे ।)
आसुरं कुलमनादरणीयम् ।
आहारे व्यवहारे च त्यक्तलज्जः सुखी भवेत् ।
आहुः सप्तपदी मैत्री ।
आहृता हि विषयैकतानता ज्ञानधौतमनसं न लिम्पति ।
(नैपथीयचरिते ।)
इच्छादानपरोपकारकरणं पात्रानुरूपं फलम् ।
इतो ब्रष्टस्ततो ब्रष्टः ।
इदं च नास्ति न परं च लभ्यते ।
इन्द्रोऽपि लघुतां याति स्वयं प्रख्यापितैर्गुणैः ।
इन्धनौघधगन्धभिस्त्रिषुषा नालेति पूषणम् । (शिशुपाल-
वधे ।)
इष्टं धर्मेण योजयेत् ।
इष्टप्रवासजनितान्यबलाजनस्य दुःखानि नूनमतिमात्रसुदुःस-
हानि । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)
इष्टमूलानि शोकानि ।
इहासुत्र च नारीणां परमा हि गतिः पतिः । (कथासरि-
त्सागरे ।)
ईर्ष्या हि विवेकपरिपन्थिनी । (कथासरित्सागरे ।)
ईश्वराणां हि विनोदरसिकं मनः । (कथासरित्सागरे ।)
उच्छ्रायं नयति यदृच्छयापि योगः । (किराताजुनीये ।)

उत्पद्यन्ते विलीयन्ते ।

उत्तरोत्तरशुभो हि विभूनां कोऽपि मञ्जुलतमः क्रमवादः ।

(नेपथ्यचरिते ।)

उत्सवप्रिया खलु मनुष्याः । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)

उत्सहन्ते नहि द्रष्टुमुत्तमाः स्वजनापदम् । (कथासरित्सागरे ।)

उत्साहैकधने हि वीरहृदये नामोति खेदोऽन्तरम् । (कथासरित्सागरे ।)

उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् ।

उदारसत्त्वं वृणुते स्वयं हि श्रीरिवाङ्गना । (कथासरित्सागरे ।)

उदारस्य तृणं वित्तम् ।

उदिते तु सहस्रांशो न खलुतो न चन्द्रमाः ।

उदिते परमानन्दे नाहं न त्वं न वै जगत् ।

उदेलि पूर्वं कुसुमं ततः फलं घनोदयः प्राक्तदनन्तरं पयः ।

निमित्तनैमित्तिकयोरथं क्रमः । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)

उद्धृतौ भवति कस्य वा भुवः श्रीवराहमहाय योग्यता ।

(शिशुपालवधे ।)

उद्योगं पुरुषलक्षणम् ।

उद्धृतः क इव सुखावहः परेषाम् । (शिशुपालवधे ।)

उच्चतो न सहते तिरिरिक्क्याम् ।

उन्मादो मातृदोषेण ।

उपकृत्य निसर्गतः परेषामुपरोधं नहि कुर्वते महान्तः ।

(शिशुपालवधे ।)

उपदेशपराः परेष्वपि स्वविनाशाभिमुखेषु साधवः । (शिशुपालवधे ।)

(शिशुपालवधे ।)

उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये ।

उपपन्ना हि दारेषु प्रमुता सर्वेतोमुखी । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)

उपसृक्ते हि तारुण्ये प्रशमः सद्गिरिष्यते । (कथासरित्सागरे ।)

उपहितपरमप्रभावधाम्नां न हि जयिनां तपसामलङ्घयमस्ति । (किरातार्जुनीये ।)

(किरातार्जुनीये ।)

उसं सकृत्तबीजं हि सुक्षेत्रेषु महत्फलम् । (कथासरित्सागरे ।)

(कथासरित्सागरे ।)

उष्णात्वमध्यातपसंप्रयोगाच्छैल्यं हि यत्सा प्रकृतिर्जलस्य । (रघुवंशे ।)

(रघुवंशे ।)

उष्णो दहति चाङ्गारः शीतः कृष्णायते करम् ।

ऋणकर्ता पिता शत्रुः ।

ऋते कृशानोर्नहि मन्नपूतमर्हन्ति तेजांसपराणि हृदयम् ।

(कुमारसंभवे ।)

ऋते रवेः क्षालयितुं क्षमेत कः क्षपातमस्काण्डमलीमसं

नभः । (शिशुपालवधे ।)

ऋद्धिश्चित्तविकारिणी ।

एकं मित्रं भूपतिर्वा यतिर्वा ।

एकाग्रो हि बहिर्भृत्तिनिवृत्तस्त्वमीक्षते । (कथासरित्सागरे ।)

एका भार्या सुन्दरी वा दूरी वा ।

एको देवः केशवो वा शिवो वा ।

एकोऽप्याश्रमहीनोऽपि लक्ष्मीं प्राप्नोति सत्त्ववान् । (कथासरित्सागरे ।)

एको वासः पट्टनं वा वने वा ।

एको हि दोषो गुणसंनिपाते निमज्जतीन्दोः किरणेष्विवाङ्कः ।

(कुमारसंभवे ।)

एते गुणाः कामदुषाः क्रियासु ।

एकचित्ते द्वयोरैव किमसाध्यं भवेदिति । (कथासरित्सागरे ।)

औचित्यं गणयति को विशेषकायः । (शिशुपालवधे ।)

क उष्णोदकेन नवमल्लिकां सिञ्चति । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)

कठिनाः खलु स्त्रियः । (कुमारसंभवे ।)

कणशः क्षणशश्चैव विचामर्थं च साधयेत् ।

कण्ठे सुधा वसति वै खलु सज्जनानाम् ।

कथं हि लङ्घयते भृत्यैर्ग्रहिकस्य प्रभोर्वचः । (कथासरित्सागरे ।)

कथंचिद्बहि दिव्यानां वीर्यं भजति मोघताम् । (कथासरित्सागरे ।)

कथमपि भुवनेऽस्मिस्तादृशाः संभवन्ति ।

कदर्श्याणां परे प्राणाः प्रायेण स्वर्धसंचयाः । (कथासरित्सागरे ।)

कदापि सत्पुरुषाः शोकवास्तव्या न भवन्ति । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)

कन्या नाम महद्दुःखं धिगहो महतामपि । (कथासरित्सागरे ।)

कमलवनभूषा मधुकरः ।

कमिवेशते रमयितुं न गुणाः । (किरातार्जुनीये ।)

करुणाद्रां हि सर्वस्य सन्तोऽकारणबान्धवाः । (कथासरित्सागरे ।)

कर्तव्यं हि सतां वचः । (कथासरित्सागरे ।)
 कर्तव्यो महदाश्रयः ।
 कर्मणो गहना गतिः ।
 कर्मणो ज्ञानमतिरिच्यते ।
 कर्मदोषाद्दरिद्रता ।
 कर्मानुगो गच्छति जीव एकः ।
 कर्मायत्तं फलं पुंसाम् ।
 कलहान्तानि हर्म्याणि ।
 कलारत्नं गाने ।
 कलासीमा काव्यम् ।
 कलौ वेदान्तिनो भान्ति फालगुने बालका इव ।
 कल्पवृक्षोऽप्यभयानां प्रायो याति पलाशताम् । (कथासरित्सागरे ।)
 कवयः किं न पश्यन्ति ।
 कवले पतिता सद्यो वसयति मक्षिकान्नमोक्तारम् ।
 कथं शिष्टक्षतिकृति कलौ कार्श्यमृच्छन्ति विद्याः ।
 कथं निर्धनिकस्य जीवितमहो दारैरपि त्यज्यते ।
 कथः खलु पराश्रयः ।
 कथाः कुलखलीकारहेतवो बत कुस्त्रियः । (कथासरित्सागरे ।)
 कथादपि कथतरं परगृहवासः परात्रं च ।
 कथा हि कुटिलश्वश्रूपरतत्रवधूस्थितिः । (कथासरित्सागरे ।)
 कथो हि बान्धवस्नेहं राज्यलोभोऽतिवर्तते । (कथासरित्सागरे ।)
 कथो ह्यविनयक्रमः । (कथासरित्सागरे ।)
 कस्त्यागः स्वकुटुम्बपोषणविधावर्थव्ययं कुर्वतः ।
 कस्मिन्वा सजलगुणे गिरां पटुत्वम् । (शिशुपालवधे ।)
 कस्य नेधं हि यौवनम् । (कथासरित्सागरे ।)
 कस्यचिक्मपि नो हरणीयम् ।
 कस्य नाश्रुदये हेतुर्भवेत्साधुसमागमः । (कथासरित्सागरे ।)
 कस्य नोच्छृङ्खलं बाल्यं गुरुशासनवर्जितम् । (कथासरित्सागरे ।)
 कस्य सत्सङ्गो न भवेच्छुभः । (कथासरित्सागरे ।)
 कस्यात्यन्तं सुखमुपनतं दुःखमेकार्गततो वा नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण । (मेघदूते ।)
 कस्याश्रसिति चेतो हि विहितस्वैरसाहसम् । (कथासरित्सागरे ।)

कः कालस्य न गोचरान्तरगतः ।
 कः परः प्रियवादिनाम् ।
 कः पैतामहगोलकेऽत्र निखिलैः संमानितो वर्तते ।
 कः प्राज्ञो वाञ्छति स्नेहं वेश्यासु सिकतासु च । (कथासरित्सागरे ।)
 कः शरीरनिर्वापयित्रीं शारदीं ज्योत्स्नां पटान्तेन वारयिष्यति । (आभिज्ञानशाकुन्तले ।)
 कः सहकारमन्तरेणातिसुक्तलतां पलवितां सहते । (आभिज्ञानशाकुन्तले ।)
 कः सुनुर्विनयं विना ।
 का कस्य परिदेवना ।
 काकाः किमपराध्यन्ति हृषैर्जग्धेषु शालिषु । (कथासरित्सागरे ।)
 काकोऽपि जीवति चिराय बलिं च भुङ्के ।
 का नाम कुलजा हि स्त्री भर्तृद्रोहं करिष्यति । (कथासरित्सागरे ।)
 कान्ता रूपवती शत्रुः ।
 कान्ते कथं घटितवानुपलेन चेतः ।
 कामक्रोधौ हि विप्राणां मोक्षद्वारार्गलाजुभौ । (कथासरित्सागरे ।)
 कामं न श्रेयसे कस्य संगमः पुण्यकर्मभिः । (कथासरित्सागरे ।)
 कामं व्यसनवृक्षस्य मूलं दुर्जनसंगतिः । (कथासरित्सागरे ।)
 कामानुराणां न भयं न लज्जा ।
 कामार्ता हि प्रकृतिक्वणश्वेतनाचेतनेषु । (मेघदूते ।)
 कामिनश्च कुतो विद्या ।
 कायः कस्य न वल्लभः ।
 कार्यं निदानाद्धि गुणानधीते । (नैषधीयचरिते ।)
 कार्यान्ते ते च शष्पवत् ।
 कालप्रयुक्ता खलु कर्मविद्विर्विज्ञापना भर्तृषु सिद्धिमिति । (कुमारसंभवे ।)
 कालयुक्त्या ह्यरिर्मित्रं जायते न च सर्वदा । (कथासरित्सागरे ।)
 कालस्य कुटिला गतिः ।
 काले खलु समारब्धाः फलं बध्नन्ति नीतयः । (रघुवंशे ।)
 काले दत्तं वरं ह्यत्यमकाले बहुनापि किम् । (कथासरित्सागरे ।)
 कालेन फलते तीर्थं सद्यः साधुसमागमः ।

कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी । (मालतीमाधवे)	कुकर्मातं यशो नृणाम् ।
का विद्या कवितां विना ।	कुकुले को न पण्डितः ।
काश्मीरजस्य कटुतापि नितान्तरम्या ।	कुगेहिनीं प्राप्य गृहे कुतः सुखम् ।
का ह्यभिजनी विना हंसं कश्च हंसोऽभिजनीं विना । (कथा- सरित्सागरे)	कुण्डे कुण्डे नवं पयः ।
किं वा धाराधिरूढं हि जाञ्चं वेदजडे जने । (कथासरि- त्सागरे)	कुतः परस्मिन्पुरुषे विकारः । (किराताजुनीये)
किं वा भविष्यदरुणस्तममां विभेत्ता तं चेत्सहस्रकिरणो धुरि नाकरिष्यत् । (अभिज्ञानशाकुन्तले)	कुतः शङ्का कलङ्कितः ।
किं वा सुलभपापा हि भवन्त्युन्मार्गवृत्तयः । (कथासरि- त्सागरे)	कुतः सत्यं च कामिनाम् ।
किं हि न भवेदीश्वरेच्छया । (कथासरित्सागरे)	कुतो विद्यार्थिनः सुखम् ।
किं किं करोति न निरर्गलतां गता स्त्री ।	कुदेशमासाद्य कुतोऽर्थसंचयः ।
किंचित्कालोपभोग्यानि यौवनानि धनानि च ।	कुदेशेष्वपि जायन्ते क्वचित्केचिन्महाशयाः । (कथासरि- त्सागरे)
किं जीवितेन पुरुषस्य निरक्षरेण ।	कुपात्रदानाच्च भवेदरिद्रः ।
किं तदस्ति हि संसारे पर्यन्तविरसं हि यत् । (कथासरि- त्सागरे)	कुपुत्रमासाद्य कुतो जलाञ्जलिः ।
किं दूरं व्यथसायिनाम् ।	कुपुत्रेण कुलं नष्टम् ।
किं न कुर्वन्ति योषितः ।	कुप्येत्को नातियाचितः ।
किं न भक्षन्ति वायसाः ।	कुमोजनं चोष्णतया विराजते ।
किं नाम न सहन्ते हि भर्तृभक्ताः कुलाङ्गनाः । (कथास- रित्सागरे)	कुमोञ्चैन दिनं नष्टम् ।
किमज्ञेयं हि धीमताम् । (कथासरित्सागरे)	कुरहस्यसहाये हि श्रुत्ये श्रुत्यायते प्रभुः । (कथासरित्सा- गरे)
किमत्र चित्रं यदि विशाखे शशाङ्कलेखामनुवर्तते । (अभि- ज्ञानशाकुन्तले)	कुराजान्तानि राष्ट्रणि ।
किमदेयमुदारारणामुपकारिषु तुष्यताम् । (कथासरित्सा- गरे)	कुरूपाता शीलतया विराजते ।
किमलभ्यं भगवति प्रसन्ने श्रीनिकेतने ।	कुरूपी बहुचेष्टिकः ।
किमिव हि मधुराणां मण्डनं नाकृतीनाम् । (अभिज्ञान- शाकुन्तले)	कुर्वन्त्यकालेऽभिव्यक्तं न कार्यपेक्षिणो युषाः । (कथास- रित्सागरे)
किमिव हि शक्तिहरं ससाध्वसानाम् । (शिशुपालवधे)	कुलवधूः का स्वामिभक्तिं विना ।
किमिवावसादकरमात्मवताम् । (किराताजुनीये)	कुले कश्चिद्धन्यः प्रभवति नरः श्लाघ्यमहिमा ।
किमिवास्ति यत्र सुकरं मनस्विभिः । (किराताजुनीये)	कुवस्रता शुभ्रतया विराजते ।
किमु चोदिताः प्रियहितार्थकृतः कृतिनो भवन्ति सुहृदः सुहृदाम् । (शिशुपालवधे)	कुवाक्यान्तं च सौहृदम् ।
किं परस्य स गुणः समश्रुते पथ्यवृत्तिरपि यद्यरोगिताम् । (शिशुपालवधे)	कुशिष्यमध्यापयतः कुतो यशः ।
किं मर्दितोऽपि कस्तूर्यां लशुनो याति सौरभम् ।	कृतघ्ना धनलोभान्धा नोपकारेक्षणक्षमाः । (कथासरि- त्सागरे)
किं मिष्टमन्नं भ्ररसूकराणाम् ।	कृतघ्नानां शिवं कुतः । (कथासरित्सागरे)
	कृतघ्नाश्चिरसिद्धार्था अपि भ्रश्यन्ति हि ध्रुवम् । (कथासरि- त्सागरे)
	कृाज्ञे सत्परीवारे प्रभौ सेवाफला कुतः । (कथासरि- त्सागरे)
	कृतार्थः स्वामिनं द्वेषि ।
	कृपणानुसारि च धनम् ।
	कुशे कस्यास्ति सौहृदम् ।

कृप्यां दहन्नपि खलु क्षितिमिन्धनेद्धो बीजप्ररोहजननीं ज्व-
लनः करोति । (रघुवंशे ।)

केचिदज्ञानतो नद्यः ।

केचिन्नद्याः प्रमादतः ।

केचिन्नद्यैस्तु नाशिताः ।

केनेत्थं परमार्थतोऽर्थवदिव प्रेमास्ति वामभ्रुवाम् ।

केवलोऽपि सुभगो नवाम्बुदः किं पुनस्त्रिदशचापलाञ्छितः ।
(रघुवंशे ।)

के वा न स्युः परिभवपदं निष्फलारम्भयत्नाः । (मेघदूते ।)
केषां न स्यादभिमतफला प्रार्थना ह्युत्तमेषु । (मेघदूते ।)

केषां नैषा कथय कविताकामिनी कौतुकाय ।

केषां हि नापदां हेतुरतिलोमान्धबुद्धिता । (कथासरि-
त्सागरे ।)

को जानाति जनो जनार्दनमनोवृत्तिः कदा कीदृशी ।

कोऽतिभारः समर्थानाम् ।

को धर्मः कृपया विना ।

को न तृप्यति विचेन ।

को न याति वशं लोके सुखे पिण्डेन पूरितः ।

को नाम राज्ञां प्रियः ।

कोऽन्यो हुतवहादग्धु प्रभविष्यति । (अभिज्ञानशाकु-
न्तले ।)

कोऽर्थान्प्राप्य न गर्वितः ।

कोऽर्थी गतो गौरवम् ।

कोऽवकाशो विवेकस्य हृदि कामान्धचेतसः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

को वा दुर्जनवागुरासु पतितः क्षेमेण यातः पुमान् ।

को विदेशः समर्थानाम् ।

को विहन्तुमलमास्थितोदये वासरश्रियमशीतदीधितौ ।
(शिशुपालवधे ।)

को हि मार्गमार्गां वा व्यसनान्धो निरीक्षते । (कथासरि-
त्सागरे ।)

को हि विचं रहस्यं वा स्त्रीषु शक्नोति गृहितुम् । (कथास-
रित्सागरे ।)

को हि संपत्सु चपलास्वाश्वासे वनितासु च । (कथासरि-
त्सागरे ।)

को हि स्वशिरसश्छायां विधेश्चोलङ्घयेद्भ्रतिम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)

क्रियाणां खलु धर्म्याणां सत्यद्वयो मूलकारणम् । (कुमा-
रसंभवे ।)

क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महतां नोपकरणे ।

क्रिया हि वस्तूपहिता प्रसीदति । (रघुवंशे ।)

कुद्धे विधौ भजति मित्रममित्रभावम् ।

क्रोधः संसारबन्धनम् ।

क्रोधो मूलमनर्थानाम् ।

क्रेशः फलेन हि पुनर्नवतां विधत्ते । (कुमारसंभवे ।)

कचिद्वै नास्ति विश्वासः क्षुद्रकर्मणे दुर्जने । (कथासरि-
त्सागरे ।)

क वा निधिर्निधनमेति किं च तं स वाक्कायं घटयन्निर-
स्यति । (नैपथीयचरिते ।)

काश्रयोऽस्ति दुरात्मनाम् ।

क्षणविध्वंसिनः कायाः का चिन्ता मरणे रणे ।

क्षणे क्षणे यच्चवतामुपैति तदेव रूपं रमणीयतायाः । (शि-
शुपालवधे ।)

क्षमन्ते न विचारं हि मूर्खा विषयलोलुपाः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

क्षमया किं न सिध्यति ।

क्षान्तितुल्यं तपो नास्ति ।

क्षारं पिवति पयोधैर्वर्षत्यम्बोधरो मधुरसम्भः ।

क्षितितले किं जन्म कीर्ति विना ।

क्षितिपतिः को नाम नीति विना ।

क्षीणा नरा निष्करुणा भवन्ति ।

क्षुद्रेऽपि नृते शरणं प्रपन्ने ममत्वमुच्चैः शिरसां सतीव । (कु-
मारसंभवे ।)

क्षुधातुराणां न रुचिर्न पक्कम् ।

क्षुभ्यन्ति प्रसभमहो विनापि हेतोर्लाभाभिः किमु सति का-
रणे रमण्यः । (शिशुपालवधे ।)

खटाटोपो भयंकरः ।

खण्डिता एव शोभन्ते वीराधरपयोधराः ।

खलमङ्गलैः नैपथ्यं कल्याणप्रकृतैः कुतः ।

गणयन्ति न राज्यार्थेऽपत्यज्ञेहं महीभुजः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

गतं न शोचामि कृतं न मन्ये ।

गतस्य शोचनं नास्ति ।

गतानुगतिको लोको न लोकः पारमार्थिकः ।

गन्तव्यं राजपथे ।

गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः ।

गुणसंहृतैः समतिरिक्तमहो निजमेव सत्त्वमुपकारि सताम् ।
(किराताञ्जनीये ।)

गुणान्भूषयते रूपम् ।

गुणार्जनोच्छ्रायविरुद्धबुद्धयः प्रकृत्यमित्रा हि सतामसाधवः ।

(किरातार्जुनीये ।)

गुणाः पूजास्थानं गुणिषु न च लिङ्गं न च वयः ।

गुणिनि गुणज्ञो रमते नागुणशीलस्य गुणिनि परितोषः ।

गुणी गुणं वेत्ति न वेत्ति निर्गुणः ।

गुणैर्विहीना बहु जल्पयन्ति ।

गुरुतां नयन्ति हि गुणा न संहतिः । (किरातार्जुनीये ।)

गुरवेषि विरहदुःखमाशाबन्धः साहयति । (अभिज्ञानशा-
कुन्तले ।)

गृहाणुषुते प्रणयादभीप्सवो भवन्ति नापुण्यकृतां मनीषिणः

शिशुपालवधे ।)

गृहे या पुण्यनिष्पत्तिः साध्वनि भ्रमतः कुतः । (कथास-
रिन्सागरे ।)

यस्यते हि तमोपहं सुहूर्न तु राह्वाहमहर्षतिं तमः । (शि-
शुपालवधे ।)

ग्रहोतुमार्यान्परिचर्यया सुहूर्महानुभावा हि नितान्तमार्धिनः ।
(शिशुपालवधे ।)

ग्रामनाशाय कुञ्जरः ।

ग्रामस्वार्थे कुलं त्यजेत् ।

ग्रावाणोऽप्यार्द्रतां सम्यग्मजन्त्यभिमुखे विधौ । (कथास-
रिन्सागरे ।)

रूपयति यथा शयाङ्कं न तथा हि कुमुद्वतीं दिवसः । (अ-
भिज्ञानशाकुन्तले ।)

घनाम्बुना राजपथे हि पिच्छिले कचिद्दुर्धैरप्यपथेन गम्यते ।
(नैपधीयचरिते ।)

घनाम्बुमिर्बहुलितनिम्नगाजलैर्जलं नहि व्रजति विकारम-
म्बुधेः । शिशुपालवधे ।)

घ्नन्ति सहजमपि भूरिभियः सममागताः सपदि वैरमापदः ।
किरातार्जुनीये ।)

चकास्ति योग्येन हि योग्यसंगमः । नैपधीयचरिते ।)

चक्रवत्परिवर्तन्ते दुःखानि च सुखानि च ।

चक्षुःपूतं न्यसेत्पादम् ।

चन्द्रचन्दनयोर्मध्ये शीतला साधुसंगतिः ।

चपलौ किल शूराणां रणे जयपराजयौ । (कथासरिन्सागरे ।)

चाण्डालः पक्षिणां काकः ।

चाण्डालोऽपि नरः पूज्यो यस्यास्ति विपुलं धनम् ।

चारुह्यनन्ति राजानः ।

चित्तं जानाति जन्तूनां प्रेम जन्मान्तरार्जितम् । (कथास-
रिन्सागरे ।)

चित्तमेतदमलीकरणीयम् ।

चित्ते वाचि क्रियायां च साधूनामेकरूपता ।

चित्रा गतिः कर्मणाम् ।

चिन्ता जरा मनुष्याणाम् ।

चिन्ताममं नास्ति शरीरशोषणम् ।

चेष्टाप्रतिरूपिका कामिजनमनोवृत्तिः । (अभिज्ञानशा-
कुन्तले ।)

चोराणामचूतं बलम् ।

चौरं गते वा किमु सावधानम् ।

छाया न मूर्च्छति मलोपहतप्रसादे शुद्धे तु दर्पणतले सुल-
भायकाशा । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)

छाया हि भूमिः शशिनो मलत्वेनारोपिता शुद्धिमतः प्र-
जम्भिः । (रघुवंशे ।)

छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ।

छिद्रध्वनर्था बहुलीभवन्ति ।

जठरं को न विभर्ति केवलम् ।

जनानुरागप्रभवा हि संपदः ।

जनो बहु क्षपयति स्वल्पस्यार्थं धनान्धधीः । (कथासरि-
न्सागरे ।)

जपतो नास्ति पातकम् ।

जरा रूपं हरति ।

जलबिन्दुनिपातेन क्रमशः पूर्यते घटः ।

जातं तु जातं न पुनः प्रयाति ।

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युः ।

जातापत्या पतिं द्वेष्टि ।

जातौ जातौ नवाचाराः ।

जानन्ति पशवो गन्धात् ।

जामाता दशमो ग्रहः ।

जायन्ते ब्रत मूढानां संवादा अपि तादृशाः । (कथासरि-
न्सागरे ।)

जारस्त्रीणां पतिः शत्रुः ।

जितक्रोधेन सर्वे हि जगदेतद्विजीयते । (कथासरिन्सा-
गरे ।)

जितक्रोधो न दुःखस्यास्पदीभवेत् । (कथासरिन्सागरे ।)

जितशान्तेषु धीराणां स्नेह एवोचितोऽरिषु । (कथासरि-
न्सागरे ।)

त्रिहालक्षशतैककोटिनियमो नो दुर्जनानां गुणः ।

जीवन्तमेव कुष्णाति काकीव कुकुटुम्बिनी । (कथासरित्सागरे ।)

जीवन्तोऽसति मृदोऽर्थान्यावदर्थैः स नोज्झतः । (कथासरित्सागरे ।)

जीवन्धि धीरोऽभिमत् किं नाम न यदामुयात् । (कथासरित्सागरे ।)

जीवो जीवस्य जीवनम् ।

ज्ञातास्वादो विवृतजघनां को विहातुं समर्थः । (मेघदूते)

ज्ञानमार्गं ह्यहंकारः परिधो दुरतिक्रमः । (कथासरित्सागरे ।)

ज्ञानमेव शक्तिः ।

ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति ।

ज्ञानस्याभरणं क्षमा ।

ज्येष्ठभ्राता पितुः समः ।

ज्वलयति महतां मनांस्यमर्षं न हि लभतेऽवसरं सुखाभिलाषः । (किराताजुनीये ।)

झटिति पराशयवेदिनो हि विज्ञाः । (नैषधीयचरिते ।)

तक्रान्तं खलु भोजनम् ।

तत्कार्मुकं कर्मसु यस्य शक्तिः ।

तत्क्षणं किं नु कुर्याद्धि प्रसादः पारमेश्वरः । (कथासरित्सागरे ।)

तत्र सौरभनिर्माणे चतुरश्रतुराननः ।

तदेव दुःसहं स्त्रीणामिह प्रणयखण्डनम् । (कथासरित्सागरे ।)

तपःसीमा सुक्तिः ।

तपोधीनानि श्रेयांसि ह्युपायोऽन्यो न विद्यते । (कथासरित्सागरे ।)

तपोधीना हि संपदः । (कथासरित्सागरे ।)

तमस्तपति घर्माशौ कथमाविर्भविष्यति । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)

तरुणीकच इव नीचः कौटिल्यं नैव विजहाति ।

तस्करस्य कुतो धर्मः ।

तस्माच्छेषं न रक्षयेत् ।

तस्माज्जात्या महान्तोऽधमजनविषये मौनमेवाश्रयन्ते ।

तस्मात्सर्वं परित्यज्य पतिमेकं भजेत्सती ।

तस्य तदेव हि मधुरं यस्य मनो यत्र संलक्षम् ।

तस्य विस्तारिता बुद्धिसैलबिन्दुरिवाम्भसि ।

तस्य मंकुचिता बुद्धिर्घृतबिन्दुरिवाम्भसि ।

तिष्ठत्येकां निशां चन्द्रः श्रीमान्संपूर्णमण्डलः ।

तीव्रसत्त्वस्य नचिराद्भवन्त्येव हि सिद्धयः । (कथासरित्सागरे ।)

तुल्यप्रतिद्वन्द्वि बभूव युद्धम् ।

तुष्यन्ति भोजनैर्विप्राः ।

तृष्णैका तरुणायते ।

तेजसां हि न वयः समीक्ष्यते । (रघुवंशे ।)

ते भूमण्डलमण्डनैकतिलकाः सन्तः कियन्तो जनाः ।

तेषामिन्द्रियनिग्रहो यदि भवेद्विन्ध्यस्तरत्सागरम् ।

त्यजन्त्युत्तमसत्त्वा हि प्राणानपि न सत्यथम् । (कथासरित्सागरे ।)

त्यजेदेकं कुलसार्थं ।

त्यागाज्जगति पूज्यन्ते पशुपाषाणपादपादः ।

त्राणाभावे हि शापास्त्राः कुर्वन्ति तपसो व्ययम् । (रघुवंशे ।)

त्रिभुवनविषये कस्य दोषो न चास्ति ।

त्रैलोक्ये दीपको धर्मः ।

ददाति तीव्रसत्त्वानामिष्टमीश्वर एव हि । (कथासरित्सागरे ।)

दया मांसाशिनः कुतः ।

दयितं जनः खलु गुणीति मन्यते । (शिशुपालवधे ।)

दयितास्वनवस्थितं नृणां न खलु प्रेम चलं सुहृज्जने ।

(कुमारसंभवे ।)

दरिद्रता धीरतया विराजते ।

ददुरा यत्र वक्तास्त्र मौनं हि शोभनम् ।

दशाननोऽहूरत्मीतां बन्धनं च महोदधेः ।

दारिद्र्यदोषेण करोति पापम् ।

दारिद्र्यदोषो गुणराशिनाश्री ।

दारिद्र्यं परमाञ्जनम् ।

दावानलप्लोषविपत्तिमन्योऽरुण्यस्य हर्तुं जलदास्रभुः किम् ।

(कुमारसंभवे ।)

दिव्यशूत्या चेदवान्धवा ।

दिवि गमनरत्नं दिनकरः ।

दिशत्यपार्थं हि सतामतिक्रमः । (किराताजुनीये ।)

दुःखान्धा हि पतन्त्येव विपच्छ्लेपु कातराः । (कथासरित्सागरे ।)

दुग्धधीतोऽपि किं याति वायसः कलहंसताम् ।

दुरधिगमा हि गतिः प्रयोजनानाम् । (किराताजुनीये ।)

दुरधीता विषं विद्या ।

दुरितव्रतपःशुद्धिसन्ध्यपेक्षा हि सिद्धयः । (कथासरित्सागरे ।)

दुर्गहीनस्तथा नृपः ।
दुर्जनस्य कुतः क्षमा ।
दुर्जनस्वार्जितं वित्तं भुज्यते राजतस्करोः ।
दुर्जया हि विषया विदुपापि । (नैषधीयचरिते ।)
दुर्बलस्य बलं राजा ।
दुर्मन्त्री राज्यनाशाय ।
दुर्लक्ष्यचिह्ना महतां हि वृत्तिः । (किरातार्जुनीये ।)
दुर्लभं क्षेमकृतसुतः ।
दुर्लभं भारते जन्म मानुष्यं तत्र दुर्लभम् ।
दुर्लभः स गुरुलोकं शिष्यचिन्तापहारकः ।
दुर्लभः स्वजनप्रियः ।
दुष्टं हि जन्तुमुत्थाप्य कस्यात्मनि सुखं भवेत् । (कथासरि-
त्सागरे ।)
दुष्टेऽपि पत्न्यौ साध्वीनां नान्यथावृत्ति मानसम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)
दूरतः पर्वता रम्याः ।
दूरारोहपरिभ्रंशविनिपातो हि दारुणः ।
दृष्टतत्त्वश्च न पुनः कर्मजालेन बध्यते । (कथासरि-
त्सागरे ।)
दृष्टो हि बुध्बन्कलभप्रमाणोऽप्याशाः पुरोवातमवाप्य मेघः ।
(रघुवंशे ।)
देवद्विजसपर्या हि कामधेनुर्मता सताम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)
देवा हि नान्यद्वितरन्ति किं तु प्रसन्न ते साधुधियं ददन्ते ।
(नैषधीयचरिते ।)
द्वेषो दुर्बलघातकः ।
द्वेषघातमपीच्छन्ति सन्तो नाविनयं पुनः । (कथासरि-
त्सागरे ।)
देहलोहो हि दुस्त्वजः । (कथासरित्सागरे ।)
दैवमेव हि साहाय्यं कुरुते सत्त्वशालिनाम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)
दैवी विचित्रा गतिः ।
दैवे दुर्जनतां गते तृणमपि प्रायेण वज्रायते ।
दैवेनैव हि साध्यन्ते सदर्थाः शुभकर्मणाम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)
दोषग्राही गुणत्यागी पल्लोलीव हि दुर्जनः ।
दोषाय निर्विमर्शेयं भौतप्रश्नोत्तरक्रिया । (कथासरि-
त्सागरे ।)
दोषोऽपि गुणतां याति प्रभोर्भवति चैकूपा ।

द्यौर्न काचिदथवास्ति निरूढा सैव सा चलति यत्र हि चि-
त्तम् । (नैषधीयचरिते ।)
द्रव्येण सर्वे वशाः ।
धनं सर्वप्रयोजनम् ।
धनानि जीवितं चैव परार्थे प्राज्ञ उत्सृजेत् ।
धनिनामितरः सतां पुनर्गुणवत्संनिधिरेव संनिधिः । (शिशु-
पालवधे ।)
धन्यास्ते भुवि ये निवृत्तमनसो धिग्दुःखितान्कामिनः ।
धर्मक्षयकरः क्रोधः ।
धर्मसंरक्षणार्थैव प्रवृत्तिर्भुवि शार्ङ्गिणः । (रघुवंशे ।)
धर्मस्य तत्त्वं निहितं गुहायाम् ।
धर्मस्य त्वरिता गतिः ।
धर्मः कीर्तिर्द्वयं स्थिरम् ।
धर्मः सत्येन वर्धते ।
धर्मः स नो यत्र न सत्यमस्ति ।
धर्मेण चरतां सत्ये नास्त्यनभ्युदयः क्वचित् । (कथासरि-
त्सागरे ।)
धर्मेण हीनाः पशुभिः समानाः ।
धर्मो मित्रं मृतस्य च ।
धर्मो हि सान्निध्यं कुरुते सताम् । (कथासरित्सागरे ।)
धर्मो ह्यसम्यङ्निर्णीतो निहन्त्युभयलोकयोः । (कथासरि-
त्सागरे ।)
धिक्कलत्रमपुत्रकम् ।
धिवपुत्रमविनीतं च ।
धिगाशा सर्वदोषभूः ।
धिगिमां देहभृतामसारताम् । (रघुवंशे ।)
धिग्गृहं गृहिणीशत्रुयम् ।
धिग्जीवितं चोद्यमवर्जितस्य ।
धिग्जीवितं ज्ञातिपराजितस्य ।
धिग्जीवितं व्यर्थमनोरथस्य ।
धिग्जीवितं शास्त्रकलोज्जितस्य ।
धिग्ज्योतिषमजातकम् ।
धीराणां व्रजति हि सर्व एव नान्तःपातित्वादभिभवनीयतां
परस्य । (शिशुपालवधे ।)
धीराश्च सोढविरहाः प्रामुवन्तीष्टसंगमम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)
धीर्न चित्रायते कस्मादभितौ चित्रकर्मणा । (कथासरि-
त्सागरे ।)

धूमो निवर्त्येत समीरणेन यतस्तु कक्षस्तत एव वह्निः ।

(रघुवंशे ।)

धूर्ताः क्रीडन्त्येव हि बालिशैः । (कथासरित्सागरे ।)

ध्रुवमभिमते को वा पूर्णे सुदा न हि साद्यति । (कुमारसंभवे ।)

ध्रुवं फलाय महते महतां सह संगमः । (कथासरित्सागरे ।)

न कस्य वीर्याय वरस्य संगतिः । (कुमारसंभवे ।)

न काचस्य कृते जातु युक्ता मुक्तामणेः क्षतिः । (कथासरित्सागरे ।)

न कामसदृशो रिपुः ।

न कूपखननं युक्तं प्रदीप्ते वह्निना गृहे ।

न क्वापि सौख्यमपराधकृतः प्रभूणाम् ।

नक्षत्रभूषणं चन्द्रः ।

न क्षुद्रोऽपि प्रथमसुकृतापेक्षया संश्रयाय प्राप्ते मित्रे भवति विमुखः । (मेघदूते ।)

न खलु धीमतां कश्चिदविषयो नाम । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)

न खलु स उपरतो यस्य बलभो जनः सरति ।

न च दैवात्परं बलम् ।

न च धर्मो दयापरः ।

न चलति खलु वाक्यं सज्जनानां कदाचित् ।

न च विद्यासमो बन्धुः ।

न च व्याधिसमो रिपुः ।

न चापत्यसमः स्नेहः ।

न जात्ववसरे प्राप्ते सत्त्ववानवसीदति । (कथासरित्सागरे ।)

न जाने संसारः किममृतमयः किं त्रिषमयः ।

न ज्ञानात्परमं चक्षुः ।

न तथा कृतेवेदिनां करिष्यन्प्रियतामेति यथा कृतावदानः । (किरातार्जुनीये ।)

न तोषात्परमं सुखम् ।

न तोषो महतां मृषा । (कथासरित्सागरे ।)

न दयासदृशं ज्ञानम् ।

न दरिद्रस्तथा दुःखी लब्धक्षीणधनो यथा ।

न दुष्प्रापं परच्छिद्रं जाग्रद्भिर्निपुणैर्यतः । (कथासरित्सागरे ।)

न देवः परमो विष्णोः ।

न धर्मवृद्धेषु वयः समीक्ष्यते । (कुमारसंभवे ।)

न धर्मसदृशं मित्रम् ।

न धर्मात्परमं मित्रम् ।

न नन्दनालोकेनमङ्गलेषु क्षणं क्षणं हृष्यति कस्य चेतः ।

(कुमारसंभवे ।)

न नश्यति तमो नाम कृतया दीपवार्तया ।

ननु तैलनिषेकविन्दुना सह दीपार्चिरूपैति मेदिनीम् ।

(रघुवंशे ।)

ननु प्रवातेऽपि निष्कम्पा गिरयः।(अभिज्ञानशाकुन्तले।)

ननु वक्तृविशेषनिस्पृहा गुणगुह्या वचने विपश्चितः । (किरातार्जुनीये ।)

ननु विमृश्य कृती कुरुतेऽखिलम् ।

न पतिव्यतिरेकेण सुस्त्रीणामपरा गतिः । (कथासरित्सागरे ।)

न परिचयो मलिनात्मनां प्रधानम् । (शिशुपालवधे ।)

न परेषु महौजसश्छलादपकुर्वन्ति मलिम्लुचा इव । (शिपालवधे ।)

न परोदितं हि कलयन्ति कुमाराः । (हरिविलासे ।)

न पादपोन्मूलनशक्तिरंहः शिलोच्चये मूर्च्छति मारुतस्य । (रघुवंशे ।)

न पुत्रात्परमो लाभः ।

न प्रभातरलं ज्योतिरुदति वसुधातलात् । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)

न प्राणान्ते प्रकृतिविकृतिर्जायते चोत्तमानाम् ।

न भयं चास्ति जाग्रतः ।

न भवति पुनरुक्तं भाषितं सज्जनानाम् ।

न भवति महतां हि क्वापि मोघः प्रसादः । (हरिविलासे ।)

न भविष्यति हन्त साधनं किमिवान्यत्प्रहरिष्यतो विधेः । (रघुवंशे ।)

न भार्यायाः परं सुखम् ।

न भूतो न भविष्यति ।

न भेकः कोकनदिनीर्किजल्काखादक्रोविदः । (कथासरित्सागरे ।)

नभोभूषा पूषा ।

न सुक्तः परमा गतिः ।

नयनसुखं को निवारयति ।

नयवत्संगाः प्रभवतां हि धियः ।

न युक्तं ते रोषादतिथिमिव धिक्कृत्य गमनम् ।

नये च शौर्ये च वमन्ति संपदः ।

नयेन चालंक्रियते नरेन्द्रता ।

नरः प्रत्युपकारार्थं विपत्तिमभिवाञ्छति ।
 न रत्नमन्विष्यति मृग्यते हि तत् । (कुमारसंभवे ।)
 नराणां नापितो धूर्तः ।
 नमैकसादरं हि नवं वयः । (कथासरित्सागरे ।)
 न वस्तु दैवस्वरमाद्दिनश्चरं सुरेश्वरोऽपि प्रतिकर्तुमीश्वरः ।
 (नैपथीयचरिते ।)
 नवाङ्गनानां नव एव पन्थाः ।
 नवा वाणी मुखे मुखे ।
 न विवेकं विना ज्ञानम् ।
 न वैराग्यात्परं भाग्यम् ।
 न शरीरं पुनः पुनः ।
 न शान्तेः परमं सुखम् ।
 न शास्त्रं वेदतः परम् ।
 न शिक्षितः प्रयत्नो हि धीराणां हृदये भिया । (कथासरित्सागरे ।)
 न शूरा विसहन्ते हि स्त्रीनिमित्तं पराभवम् । (कथासरित्सागरे ।)
 न पट्पदश्रेणिभिरेव पङ्कजं सशैवलासङ्गमपि प्रकाशते ।
 (कुमारसंभवे ।)
 न स शक्नोति किं यस्य प्रजा नापदि हीयते । (कथासरित्सागरे ।)
 न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धाः ।
 न सुवर्णं ध्वनिस्ताडय्यादृक्कांस्ये प्रजायते ।
 न स्त्री चलितचारित्रा निम्नोन्नतमवेक्षते । (कथासरित्सागरे ।)
 न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ।
 न स्नेहो न च दाक्षिण्यं स्त्रीष्वहो चापलादते । (कथासरित्सागरे ।)
 न सृष्टयति पदवलाग्मः पञ्चरशेषोऽपि कुञ्जरः क्वापि ।
 न खेच्छं व्यवहर्तव्यमात्मनो भूतिभिच्छता । (कथासरित्सागरे ।)
 नहि कृतसुपकारं साधवो विस्मरन्ति ।
 नहि गणयति क्षुद्रो जन्तुः परिग्रहफल्युताम् ।
 नहि तापयितुं शक्यं सागराम्भस्तुणोलकया ।
 नहि दुर्बलदग्धानां काले किञ्चित्प्ररोहति ।
 नहि दुष्करमस्तीह किञ्चिदध्यवसायिनाम् । (कथासरित्सागरे ।)
 नहि नार्यो विनेर्ष्या ।

नहि प्रकुलं महकारमेत्य वृक्षान्तरं काङ्क्षति षट्पदाली ।
 (रघुवंशे ।)
 नहि प्रियं प्रवक्तुमिच्छन्ति मृषा हितैषिणः । (किराता-
 जुनीये ।)
 नहि मूला प्रसिध्यति ।
 नहि वन्ध्याश्रुते दुःखं यथा हि मृतपुत्रिणी ।
 नहि विचलति मैत्री दूरतोऽपि स्थितानाम् ।
 नहि सत्त्वावसादेन स्वल्पाप्यापद्विलङ्घयते । (कथासरित्सागरे ।)
 नहि सर्वविदः सर्वे ।
 नहि सर्वेऽपि कुर्वन्ति सभ्या युक्तिविवेचनम् ।
 नहि सिंहो गजास्कन्दी भयाद्विरिगुहाशयः । (रघुवंशे ।)
 नहि सुमस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ।
 नहीङ्गितजोऽवमरेऽवसीदति । (किराताजुनीये ।)
 नहीश्वरव्याहृतयः कदाचित्पुष्पन्ति लोके विपरीतमर्थम् ।
 (कुमारसंभवे ।)
 नातिपीडयितुं भवानिच्छन्ति हि महौजसः । (किराता-
 जुनीये ।)
 नाधर्मेश्विरमृदये (कथासरित्सागरे ।)
 नानातत्त्वविचारणप्रणयिनो लोका बहिवुद्धयः ।
 नानाफलेः फलति कल्पलतेव भूमिः ।
 नाचतात्पातकं परम् ।
 नारीणां भूषणं पतिः ।
 नार्कातपैर्जलजमेति हिमैस्तु दाहम् । (नैपथीयचरिते ।)
 नार्यः समाश्रितजनं हि कलङ्कयन्ति ।
 नाल्पीयान्बहु सुकृतं हिनस्ति दोषः । (किराताजुनीये ।)
 ना विष्णुः पृथिवीपतिः ।
 नासद्भिः किञ्चिदाचरेत् ।
 नासमीक्ष्य परं स्थानं पूर्वमायतनं त्यजेत् ।
 नास्ति कामसमो व्याधिः ।
 नास्ति क्रोधसमो वह्निः ।
 नास्ति चक्षुःसमं तेजः ।
 नास्ति चात्मसमं बलम् ।
 नास्ति ज्ञानात्परं सुखम् ।
 नास्ति तृष्णासमो व्याधिः ।
 नास्ति धान्यसमं प्रियम् ।
 नास्ति प्राणसमं भयम् ।
 नास्ति बन्धुसमं बलम् ।
 नास्ति भेषसमं तोयम् ।

नास्ति मोहसमो रिपुः ।
 नास्ति व्यसनानां किञ्चिद्भुवि पर्याप्तये धनम् । (कथास-
 रित्सागरे ।)
 नास्ति हस्तिसमः सन्धः ।
 नास्ति हस्तिसमो बन्धुः ।
 नास्त्यदेयं महात्मनाम् ।
 नास्त्यहो स्वामिभक्तानां पुत्रे वात्मनि वा स्पृहा । (कथास-
 रित्सागरे ।)
 निजासृतेर्लोचनसेचनान्ना पृथक्किमिन्दुः सृजति प्रजानाम् ।
 (नैषधीयचरिते ।)
 निपातनीया हि सतामसाधवः । (शिशुपालवधे ।)
 निःस्वस्य पदार्थस्य प्रायेणाडम्बरो महान् ।
 निजेऽप्यपत्ये करुणा कठिणप्रकृतेः कुतः । (प्रसन्नराघवे ।)
 निरस्तपादपे देशे एरण्डोऽपि द्रुमायते ।
 निर्गलिताम्बुगर्भं शरद्धनं नार्दति चातकोऽपि । (रघुवंशे ।)
 निर्मितेषु तरसा तरस्विनां शत्रुषु प्रणतिरेव कीर्तये ।
 (रघुवंशे ।)
 निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिकाः ।
 निर्धनता सर्वापदामास्पदम् ।
 निर्धनस्य कुतः सुखम् ।
 निर्वीणदीपे किमु तैलदानम् ।
 निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम् ।
 निर्दिमर्शा हि भीरवः । (कथासरित्सागरे ।)
 निवसन्ति पराक्रमाश्रया न विषादेन समं समृद्धयः । (कि-
 रातार्जुनीये ।)
 निवसन्नन्तर्दारुणि लङ्घ्यो वह्निर्न तु ज्वलितः ।
 निवृत्तपापसंपर्काः सन्तो यान्ति हि निर्दृतिम् । (कथास-
 रित्सागरे ।)
 निवृत्तरागस्य गृहं तपोवनम् ।
 निशारत्नं चन्द्रः ।
 निष्प्रज्ञास्त्ववसीदन्ति लोकोपहसिताः सदा । (कथास-
 रित्सागरे ।)
 निष्प्रज्ञो नाशयत्येव प्रभोरर्थमयात्मनः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 निसर्गः सहि धीराणां यदापद्यधिकं दृढम् । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 निसर्गचपलानां हि मादृशां संयमः कुतः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 निसर्गतोऽन्तर्मेलिना ह्यसाधवः ।

निसर्गसिद्धो नारीणां सपत्नीषु हि मत्सरः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 निस्पृहस्य तृणं जगत् ।
 नीचाश्रयो हि महतामपमानहेतुः ।
 नीचैरनीचैरितिनीचनीचैः सर्वैरुपायैः फलमेव साध्यम् ।
 नीचो वदति न कुरुते वदति न साधुः करोत्येव ।
 नूनं विरुषैरधिकं ह्यसनेः क्रीडति स्वरः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 नृपस्य वर्णाश्रमपालनं यत्स एव धर्मः । (रघुवंशे ।)
 नेन्दुः क्षिपति किं कालं परिक्षीणोऽर्कमण्डले । (कथास-
 रित्सागरे ।)
 नेर्ष्या भर्तृहितैषिण्यो गणयन्ति हि सुखियः । (कथास-
 रित्सागरे ।)
 नैकत्र सर्वो गुणसंनिपातः ।
 नैवात्मनीनमथवा कियते मदान्धैः । (शिशुपालवधे ।)
 नैवान्यथा भवति यल्लिखितं विधात्रा ।
 नैवाश्रितेषु महतां गुणदोषशङ्का ।
 न्याय्यमुपक्षते हि कः । (नैषधीयचरिते ।)
 न्याय्यां वृत्तिं समाचरेत् ।
 न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ।
 पङ्को हि नभसि क्षिप्तः क्षेमः पतति मूर्धनि । (कथास-
 रित्सागरे ।)
 पञ्चभिर्मिलितैः किं यज्जगतीह न साध्यते । (नैषधीय-
 चरिते ।)
 पठतो नास्ति मूर्खत्वम् ।
 पथः श्रुतेर्दर्शयितार ईश्वरा मलीमसामाददते न पद्धतिम् ।
 (रघुवंशे ।)
 पदं हि सर्वत्र गुणैर्विधीयते ।
 पदं सहेतु अमरस्य पेलवं शिरीषपुष्पं न पुनः पतन्निगः ।
 (कुमारसंभवे ।)
 पद्मपत्रस्थितं वारि धत्ते मुक्ताफलश्रियम् ।
 पद्मानां शिशिराद्भयम् ।
 पयःपानं भुज्जंगानां केवलं विषवर्धनम् ।
 पयोगते किं खलु सेतुबन्धः ।
 पयोमुचां पङ्क्तिषु विद्युतेव ।
 परदुःखेनापि दुःखिता विरलाः ।
 परबुद्धिर्विनाशाय ।
 परबुद्धिषु बद्धमत्सराणां किमिव ह्यस्ति दुरात्मनामलङ्घ्यम् ।
 (किरातार्जुनीये ।)

परभुक्ते हि कमले किमलेर्जायते रतिः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

परमं लाभमरातिभङ्गमाहुः । (किराताजुनीये ।)

परमार्थमविज्ञाय न भेतव्यं कचिन्नृभिः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

परलोकगतस्य को बन्धुः ।

परलोकजुषां स्वकर्मभिर्गतयो भिन्नपथा हि देहिनाम् ।
(रघुवंशे ।)

परवृद्धिमत्सरि मनो हि मानिनाम् । (शिशुपालवधे ।)

परसदननिविष्टः को लघुर्वनं न याति ।

परसेवैकसक्तानां को हि स्नेहो निजे जने । (कथासरि-
त्सागरे ।)

परहस्तगताः स्त्रियः ।

परहितनिरतानामादरो नात्मकायै ।

परामर्शोऽप्युत्सव एव मानिनाम् ।

परार्थप्रतिपन्ना हि नक्षन्ते स्वार्थमुत्तमाः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

परिजनतापि गुणाय सद्गुणानाम् । (किराताजुनीये ।)

परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।

परेङ्गितज्ञानफला हि बुद्धयः ।

परैरनिन्धं चरितं मनस्विनां वयोनुसारोचितमेव शोभते ।
(कथासरित्सागरे ।)

परैरपर्यासितवीर्यसंपदां परामर्शोऽप्युत्सव एव मानिनाम् ।
(किराताजुनीये ।)

परोपकारजं पुण्यं न स्वात्कृतुशतैरपि ।

परोपकाराय सतां विभूतयः ।

परोपकारार्थमिदं शरीरम् ।

परोपदेशवेलायां शिष्टाः सर्वे भवन्ति वै ।

परोऽपि हितवान्बन्धुः ।

पर्यायपीतस्य सुरैर्हिमांशोः कलाक्षयः श्लाघ्यतरो हि वृद्धेः ।
(रघुवंशे ।)

पर्वतानां भयं वज्रात् ।

पलालजालैः पिहितः स्वयं हि प्रकाशमासादयतीक्षुडिम्भः ।
(नेपथीयचरिते ।)

पवनः परागवाही रथ्यासु वह्नर्जरस्वलो भवति ।

पश्यन्तु लोकाः कलिःकौतुकानि ।

पश्यन्तु लोकाः कलिदोषकानि ।

पाणौ पयसा दग्धे तर्कं फूत्कृत्य पामरः पिबति ।

पात्रत्वाद्भनमाप्नोति ।

पात्रानुसारं फलम् ।

पादपानां भयं वातात् ।

पापप्रभावाच्चरकं प्रयाति ।

पापं कर्मण्यवज्ञातहितवाक्ये कुतः सुखम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)

पिण्डे पिण्डे मतिर्भिन्ना ।

पिण्डेष्वनास्था खलु भौतिकेषु ।

पितृद्रोषेण मूर्खता ।

पिपासितैः कान्धरसो न पीयते ।

पिबामः शास्त्रौघानुत विविधकाट्यामृतरसान् ।

पिशुनजनं खलु विप्रति क्षितिन्द्राः ।

पीत्वा मोहमर्यां प्रमादमदिरागुन्मत्तभूतं जगत् ।

पुंसामदृष्टे द्ये वा श्रेयोऽहंकारिणां कुतः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

पुण्यवन्तो हि संतानं पश्यन्त्युच्चैः कृतान्वयम् । (कथास-
रित्सागरे ।)

पुण्यैरेव हि लभ्यते सुकृतिभिः सत्संगतिर्दुर्लभा ।

पुत्रः पिण्डप्रयोजनः ।

पुत्रः शत्रुरपण्डितः ।

पुत्रप्रयोजना दाराः ।

पुत्रहीनं गृहं शून्यम् ।

पुत्रादपि भयं यत्र तत्र सौर्यं हि कीदृशम् ।

पुत्रोदये माघति का न हर्षात् । (कुमारसंभवे ।)

पुनर्दरिद्री पुनरेव पापी ।

पुनर्धनाढ्यः पुनरेव भोगी ।

पुरुषा अपि वाणा अपि गुणच्युताः कस्य न भयाय ।

पुष्पं पर्युपितं त्यजन्ति मधुपाः ।

पूज्यं वाक्यं समृद्धस्य ।

पूर्वपुण्यतया विद्या ।

पूर्वावधीरितं श्रेयो दुःखं हि परिवर्तते । (अभिज्ञानशा-
कुन्तले ।)

पृथिवीभूषणं राजा ।

पेशलं हि सतीमनः । (कथासरित्सागरे ।)

प्रकृतिः खलु सा महीयसः सहते नान्यसमुन्नतिं यया ।

प्रकृतिमहते कुर्मस्तस्मै नमः कविकर्मणे ।

प्रकृतिरियं सत्त्ववताम् ।

प्रकृतिसिद्धमिदं हि दुरात्मनाम् ।

प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् ।

प्रकृत्या क्षमणिः श्रेयान्नालंकारश्च्युतोपलः । (किराताजुनीये)

प्रच्छन्नमप्यूहते हि चेष्टा । (किराताजुनीये ।)
 प्रजानामपि दीनानां राजैव सद्यः पिता ।
 प्रजापतेर्विसर्गो हि प्राणिसर्गोऽधिकाधिकः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्रज्ञा नाम बलं ह्येवं निष्प्रज्ञस्य बलेन किम् । (कथास-
 रित्सागरे ।)
 प्रज्ञाबलं च सर्वेषु मुख्यं कार्येषु साधनम् । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्रणामान्तः सतां कोपः ।
 प्रणिपातप्रतीकारः संरम्भो हि महात्मनाम् । (रघुवंशे ।)
 प्रतिकारविधानमायुषः सति शोषे हि फलाय कल्पते
 (रघुवंशे ।)
 प्रतिक्षणं यन्नवतामुपैति तदेव रूपं रमणीयतायाः ।
 प्रतिपन्नसुहृत्कार्यनिर्वाहं धीरसत्त्वता । (कथासरित्सागरे ।)
 प्रतिपन्नार्थनिर्वाहं सहजं हि सतां व्रतम् । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्रतिबधाति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः । (रघुवंशे ।)
 प्रतिभातश्च पश्यन्ति सर्वे प्रज्ञावतां धियः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्रतीयन्ते न नीतिज्ञा कृतावज्ञस्य वैरिणः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्रत्ययः स्त्रीषु मुष्णाति विमर्शं विदुषामपि । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्रत्यासन्नविपत्तिमूढमनसां प्रायो मतिः क्षीयते ।
 प्रत्युक्तं हि प्रणथिषु सतामीप्सितार्थक्रियैव । (मेघदूते ।)
 प्रत्युत्पन्नमति स्नेहम् । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)
 प्रथमालीढमधुराः पिबन्ति कटु भेषजम् ।
 प्रबलतमसामेवंप्रायाः शुभेषु हि वृत्तयः सजमपि शिरसन्धः
 क्षिप्तां धुनोत्यहिशङ्कया । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)
 प्रभुचित्तमेव हि जनोऽनुव्रतते । (शिशुपालवधे ।)
 प्रभुप्रसादो हि सुदे न कस्य । (कुमारसंभवे ।)
 प्रभुश्च निर्विचारश्च नीतिज्ञैर्न प्रशस्यते । (कथासरित्सागरे ।)
 प्रभुस्तु विबुधाश्रयः कति न सन्ति कुक्षिभराः ।
 प्रभूणां हि विभूत्यन्धा धावत्यविषये मतिः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्रभौ हटप्रवृत्ते हि कस्य प्रत्यायना भवेत् । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्रमदालोचनन्यस्तं मलीमसमिवाञ्जनम् ।
 प्रमाणं परमं श्रुतिः ।

प्रमाद्यतां संवृणोति खलु दोषमसङ्गता । (किराताजुनीये ।)
 प्रयोजनपेक्षितया प्रभूणां प्रायश्चलं गौरवमाश्रितेषु । (कुमार-
 संभवे ।)
 प्रयोद्धसितस्य वारिधेः परिवाहो जगतः करोति किम् ।
 (शिशुपालवधे ।)
 प्रवादमोहितः प्रायो न विचारक्षमो जनः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्रसन्नानां वाचः फलमपरिमेयं प्रसुवते ।
 प्रसन्ने हि किमप्राप्त्यमस्तीह परमेश्वरे । (कथासरित्सागरे ।)
 प्रसादचिह्नानि पुरःफलानि ।
 प्रसादसौम्यानि सतां सुहृज्जने पतन्ति चक्षूषि न दारुणाः
 शराः । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)
 प्रसृतान्तं च यावैनम् ।
 प्रस्तुतार्थविरुद्धं हि कोऽभिदध्यादबालिशः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्रहर नमत्तु चापं प्राक्प्रहारप्रियोऽहम् ।
 प्रह्वेष्वनिर्वन्धरुषो हि सन्तः । (रघुवंशे ।)
 प्रागेव मुक्ता नयनाभिरामाः प्राप्येन्द्रनीलं किमुतोन्मयूखम् ।
 (रघुवंशे ।)
 प्राचीनकर्म बलवन्मुनयो वदन्ति ।
 प्राज्ञः सत्त्वहितं कुर्यात्सन्धयस्संबोधलब्धये । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्राणव्ययाय शूराणां जायते हि रणोत्सवः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्राणानुदारा विसृजन्त्यर्थिनो न पराङ्मुखाः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्राणिनां हि निकुट्यापि जन्मभूमिः परा प्रिया । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्राणेभ्योऽपि हि धीराणां प्रिया शत्रुप्रतिक्रिया । (नैषधीय-
 चरिते ।)
 प्राणेभ्योऽप्यर्थमात्रा हि कुपणस्य गरीयसी । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्राणैरपि हि भृत्यानां स्वामिसंरक्षणव्रतम् । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्रासोऽप्यर्थः क्षणादेव हार्यते मन्दबुद्धिना । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्राप्नोतीष्टमविह्वलः । (कथासरित्सागरे ।)
 प्राप्यते किं यशः शुभ्रमनङ्गीकृत्य साहसम् । (कथासरि-
 त्सागरे ।)

प्रायः प्रत्ययमाधत्ते स्वगुणेषूत्तमादरः । (कुमारसंभवे ।)
 प्रायः श्वश्रुस्त्रुषयोर्न दृश्यते सौहृदं लोके ।
 प्रायः सज्जनसंगतौ हि लभते दैवानुरूपं फलम् ।
 प्रायः सत्पुरुषाश्रितोऽपि लभते दैवानुरूपं फलम् ।
 प्रायः समानविद्याः परस्परयशःपुरोभागाः ।
 प्रायः समासन्नविपत्तिकाले धियोऽपि पुंसां मलिनीभवन्ति ।
 प्रायः सर्वो भवति करुणावृत्तिरार्द्रान्तरात्मा । (मेघदूते ।)
 प्रायः स्त्रियो भवन्तीह निसर्गविषमाः शठाः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्रायः स्वं महिमानं क्रोधात्प्रतिपद्यते हि जनः ।
 प्रायेण गृहिणीनेत्राः कन्यार्थेषु कुटुम्बिनः । (कुमारसंभवे ।)
 प्रायेण भार्यादौःशील्यं स्नेहान्धो नेश्चते जनः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्रायेण भूमिपतयः प्रमदा लताश्च यः पार्श्वतो भवति तं
 परिवेष्टयन्ति ।
 प्रायेण सत्यपि हितार्थकरे विधौ हि श्रेयांसि लब्धुमसुखानि
 विनान्तरायैः । (किरातार्जुनीये ।)
 प्रायेण साधुवृत्तानामस्थायिन्यो विपत्तयः ।
 प्रायेण सामग्र्यविधौ गुणानां पराञ्छुखी विश्वसृजः प्रवृत्तिः ।
 (कुमारसंभवे ।)
 प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संसर्गतो जायते ।
 प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रापदां भाजनम् ।
 प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव यान्त्यापदः ।
 प्रायो वारितवामा हि प्रवृत्तिर्मनसो नृणाम् । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्रायोऽशुभस्य कार्यस्य कालहारः प्रतिक्रिया । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 प्रारभ्य चोत्तमजना न परित्यजन्ति ।
 प्रासादशिखरस्थोऽपि काकः किं गरुडायते ।
 प्रियबन्धुविनाशोत्थः शोकाग्निः कं न तापयेत् । (कथास-
 रित्सागरे ।)
 प्रियमनु सुकृतां हि सस्पृहाया विलम्बः । (नैषधीय-
 चरिते ।)
 प्रियमांसमृगाधिपोऽज्झितः किमवद्यः करिकुम्भजो मणिः ।
 शिशुपालवधे ।)
 प्रियानाशे कुल्लं किल जगदरुण्यं हि भवति ।
 प्रियेषु सौभाग्यफला हि चारुता । (कुमारसंभवे ।)
 प्रिये सीमाह्लादः ।
 प्रौढं विक्रान्तमासीद्वन इव भवता शूशून्ये रणेऽसिन् ।

फलं भाग्यानुसारतः ।
 फलेन फलमादिशेत् ।
 वत स्त्रीणां चञ्चलाश्चित्तवृत्तयः । (कथासरित्सागरे ।)
 वताश्रितानुरोधेन किं न कुर्वन्ति साधवः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 बधिरस्य गानम् ।
 बधिरान्मन्दकर्णः श्रेयान् ।
 बध्नात्यार्यपरीवादां खलसंवादशृङ्खला । (कथासरित्सागरे ।)
 बन्धुः को नाम दुष्टानाम् ।
 बन्धुरप्यहितः परः ।
 बलवति सति दैवे बन्धुभिः किं विधेयम् ।
 बलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्येयं चेतः । (अभिज्ञान-
 शाकुन्तले ।)
 बलं मूर्खस्य मौनित्वम् ।
 बली बलं वेत्ति न वेत्ति निर्बलः ।
 बलीयसी केवलमीश्वरच्छा ।
 बहुरत्ना वसुंधरा ।
 बहुवचनमल्पसारं यः कथयति विप्रलापी सः ।
 बहुविघ्नस्तु सदा कल्याणसिद्धयः । (कथासरित्सागरे ।)
 बह्नाश्रया हि मेदिनी । (कथासरित्सागरे ।)
 बालानां रोदनं बलम् ।
 बुद्धयः कुञ्जगामिन्यो भवन्ति महतामपि ।
 बुद्धिः कर्मानुसारिणी ।
 बुद्धिर्नाम च सर्वत्र मुख्यं मित्रं न पौरुषम् । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 बुद्धेः फलमनाग्रहः ।
 बुद्ध्या वा जितमपरेण काममाविष्कुर्वीत स्वगुणमपत्रपः क
 एव । (शिशुपालवधे ।)
 बुभुक्षितः किं न करोति पापम् ।
 बुभुक्षितं न प्रतिभाति किञ्चित् ।
 बुभुक्षितैर्व्याकरणं न मुज्यते ।
 बोधे बोधे सच्चिदानन्दभासः ।
 ब्रुवते हि फलेन साधवो न तु कण्ठेन निजोपयोगिताम् ।
 (नैषधीयचरिते ।)
 भक्तानामनिर्वाच्यं हि चेष्टितम् । (कथासरित्सागरे ।)
 भक्त्या कार्यधुरं वहन्ति कृतिनस्ते दुर्लभास्त्वादृशाः ।
 भक्त्या हि तुष्यन्ति महानुभावाः ।
 भक्ष्यमाणो निरुदयः सुमेरुरपि हीयते ।
 भङ्गेऽपि हि मृणालानामनुब्रूयन्ति तन्तवः ।

भजन्ति वैतसीं वृत्तिं राजानः कालवेदिनः । (कथासरित्सागरे ।)	भस्मीभूतस्य भूतस्य पुनरागमनं कुतः । (नैपथीय-चरिते ।)
भजन्यात्मभंभरित्वं हि दुर्लभेऽपि न साधवः । (कथासरित्सागरे ।)	भागेनैव हि लभ्यते पुनरसौ सर्वोत्तमः सेवकः । भार्या मित्रं गृहेषु च ।
भद्रकृत्प्राभुयाद्भद्रमभद्रं चाप्यभद्रकृत् । (कथासरित्सागरे ।)	भार्यासमं नास्ति शरीरतोषणम् । भार्याहीनं गृहस्थस्य शून्यमेव गृहं मतम् ।
भद्रमभद्रं वा कृतमात्मनि कल्प्यते । (कथासरित्सागरे ।)	भावस्थिराणि जननान्तरसौहृदानि । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)
भयकार्कश्यकोपानां गृहं हि छान्दसा द्विजाः । (कथासरित्सागरे ।)	भिक्षुको भिक्षुकं दृष्ट्वा श्वानवद्गुरुरायते । भिन्नरुचिर्हं लोकः । (रघुवंशे ।)
भये सीमा मृत्युः ।	भीता इव हि धीराणां यान्ति दूरे विपत्तयः । (कथासरित्सागरे ।)
भर्ता च स्त्रीकृतं पापम् ।	भूतार्थकथने यस्य स्थैर्यमेव सरस्वती । भूतार्थव्याहृतिः सा हि न स्तुतिः परमेष्ठिनः ।
भर्तारं हि विना नाभ्यः सतीनामस्ति बान्धवः । (कथासरित्सागरे ।)	भूष्टद्रलं कनकशिखरी । भूयोऽपि सिक्तः पयसा घृतेन न निम्बवृक्षो मधुरत्वमेति ।
भर्तृमार्गानुसरणं स्त्रीणां च परमं व्रतम् । (कथासरित्सागरे ।)	भोगरलं मृगाक्षी । भोगो भूषयते धनम् ।
भवति महत्सु न निष्फलः प्रयासः । (शिशुपालवधे ।)	भोग्यं किं रमणीं विना । भ्रष्टस्य का वा गतिः ।
भवति योजयितुर्वचनीयता ।	मणोस्तुल्यं मूल्यं सहजसुभगस्य युतिमतः । मतिरेव बलाद्रीयसी ।
भवति हि विह्वलता गुणोऽङ्गनानाम् । (शिशुपालवधे ।)	मदमद्बुद्धिषु विवेकिता कुतः । (शिशुपालवधे ।)
भवन्ति क्लेशबहुलाः सर्वस्यापीह सिद्धयः । (कथासरित्सागरे ।)	मद्यपस्य कुतः सत्यम् । मद्यपाः किं न जल्पन्ति ।
भवन्ति वाचोऽवसरे प्रयुक्ता ध्रुवं प्रविस्पष्टलोदयाय । (कुमारसंभवे ।)	मद्ये मारैकसुहृदि प्रसक्ता स्त्री सती कुतः । (कथासरित्सागरे ।)
भवन्ति साम्येऽपि निविष्टचेतसां वपुर्विशेषेष्वतिगौरवाः क्रियाः । (कुमारसंभवे ।)	मधुरमयभूषा मनसिजः । मधुरविधुरमिश्राः सृष्टयो हा विधातुः । (प्रसन्नराघवे ।)
भवन्त्यव्यभिचारिण्यो भर्तुरिष्टे पतिव्रताः । (कुमारसंभवे ।)	मधुरापि हि मूर्च्छयते विपविटपिसमाश्रिता बली । मनःपूतं समाचरेत् ।
भवन्त्युदयकाले हि सत्कल्याणपरम्पराः । (कथासरित्सागरे ।)	मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः । मनस्येकं वचस्येकं कर्मण्येकं महात्मनाम् ।
भवन्त्येव हि भद्राणि धर्मादेव यदादरात् । (कथासरित्सागरे ।)	मनस्वी कार्यार्थी न गणयति दुःखं न च सुखम् । मनीषिणः सन्ति न ते हितैषिणः ।
भवितव्यता बलवती । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)	मनोभूषा मैत्री । मनोरथानामगतिर्न विद्यते । (कुमारसंभवे ।)
भवितव्यं भवत्येव कर्मणामीदृशी गतिः ।	मनो हि जग्मान्तरसंगतिजम् । (रघुवंशे ।)
भवितव्यस्य नासाध्यं दृश्यते बत दृश्यताम् । (कथासरित्सागरे ।)	मन्दायन्ते न खलु सुहृदामभ्युपेतार्थकृत्याः । (मेघदूते ।)
भवितव्यानां द्वाराणि भवन्ति सर्वत्र । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)	
भवेन्न यस्य यत्कर्म स तत्कुर्वन्विनश्यति । (कथासरित्सागरे ।)	
भवे हि लोकाभ्युदयाव तादृशाम् ।	

मन्ये दुर्जनचित्तवृत्तिहरणे धातापि भग्नोद्यमः ।
मयि तु कृतनिघाते किं विदध्याः परेण ।
मशुलङ्घितमर्यादे को हि तिष्ठेत्स्ववर्त्मनि । (कथासरि-
त्सागरे ।)
मरणं प्रकृतिः शरीरिणाम् ।
मर्दनं गुणवर्धनम् ।
मर्मवाक्यमपि नोच्चरणीयम् ।
महतां हि धैर्यमभिभाव्यवैभवम् । (किरातार्जुनीये ।)
महतां हि सर्वमथवा जनातिगम् । (शिशुपालवधे ।)
महतामनुकम्पा हि विरुद्धेषु प्रतिक्रिया । (कथासरि-
त्सागरे ।)
महतीमपि श्रियमवाप्य विस्मयः सुजनो न विस्मरति जातु
किंचन । शिशुपालवधे ।)
महते रुजन्नपि गुणाय महान् । (किरातार्जुनीये ।)
महाजनो येन गतः स पन्थाः ।
महानपि प्रसङ्गेन नीचं सेवितुमिच्छति ।
महानुभावः प्रतिहन्ति पौरुषम् । (किरातार्जुनीये ।)
महान्महत्स्येव करोति विक्रमम् ।
महीतलस्पर्शिनमात्रभिन्नमृद्धं हि राज्यं पदमैन्द्रमाहुः ।
(रघुवंशे ।)
महीपतीनां विनयो हि भूषणम् ।
महेश्वरमनाराध्य न सन्तीप्सितसिद्धयः । (कथासरि-
त्सागरे ।)
महोदयानामपि संघवृत्तित्तां सहायसाध्याः प्रदिशन्ति सिद्धयः ।
(किरातार्जुनीये ।)
मातर्लक्ष्मि तव प्रसादवशतो दोषा अपि स्युर्गुणाः ।
माता दुश्चारिणी रिपुः ।
मातापितृभ्यां शप्तः सन्न जातु सुखमश्नुते । (कथासरि-
त्सागरे ।)
मातृजङ्घा हि वत्सस्य स्तम्भीभवति बन्धने ।
मात्सर्यरागोपहृतात्मनां हि स्वल्पन्ति साधुष्वपि मानसानि ।
(किरातार्जुनीये ।)
मात्सर्येण दुरात्मकोऽपि सुजनं दृष्ट्वा सदा हासते ।
मात्रा समं नास्ति शरीरपोषणम् ।
मादृशो हि कथं कुर्युः सत्त्वोलङ्घनसाध्वसम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)
माने म्लाने कुतः सुखम् ।
मासरत्नं वसन्तः ।
मितं च सारं च वचो हि वाग्मिता । (नैषधीयचरिते ।)

मित्रार्थगणितप्राणा दुर्लभा हि महोदयाः । (कथासरि-
त्सागरे ।)
मिथ्या परोपकारो हि कुतः स्यात्कस्य शर्मणे । (कथासरि-
त्सागरे ।)
मिथ्यान्नमितरे जनाः ।
मुक्त्वा बलिभुजं काकी कोकिले रमते कथम् । (कथास-
रित्सागरे ।)
मुखं विमुच्य श्रसितस्य धारया वृथैव नामापथधावनश्रमः ।
(नैषधीयचरिते ।)
मुखरतावमरे हि विराजते । (किरातार्जुनीये ।)
मुख्यमङ्गं हि मन्त्रस्य विनिपातप्रतिक्रिया । (कथासरि-
त्सागरे ।)
मुख्येव हि कृच्छ्रेषु संभ्रमञ्जलितं मनः । (किरातार्जु-
नीये ।)
मुक्त्वा मार्गमार्गं वा रागान्धः को हि पश्यति । (कथास-
रित्सागरे ।)
मूढः परप्रत्ययनेयवृद्धिः ।
मूर्खस्य किं शास्त्रकथाप्रमङ्गः ।
मूर्खस्य हृदयं शून्यम् ।
मूर्खाणां बोधको रिपुः ।
मूर्खेर्हि मङ्गं कस्यास्ति शर्मणे । (कथासरित्सागरे ।)
मूर्खो दृष्टव्यलीकोऽपि व्याजसान्धेन तुष्यति । (कथास-
रित्सागरे ।)
मूर्खोऽनुभवति क्लेशं न कार्यं कुरुते पुनः । (कथासरि-
त्सागरे ।)
मूर्च्छन्त्यमी विकाराः प्रायेणैश्वर्यमत्तेषु । (अभिज्ञानशा-
कुन्तले ।)
मृत्योः सर्वत्र तुल्यता ।
मेघालोके भवति सुखिनोऽप्यन्यथावृत्ति चेतः कण्ठाश्लेष-
प्रणयिनि जने किं पुनर्दूरसंस्थे । (मेघदूते ।)
मेघो गिरिजलधिवर्षां च ।
मोघा हि नाम जायेत महत्सूपकृतिः कुतः । (कथासरि-
त्सागरे ।)
मोहान्धमविवेकं हि श्रीश्रियेण न सेवते । (कथासरि-
त्सागरे ।)
मौनं विधेयं सततं सुधीभिः ।
मौनं सर्वार्थसाधकम् ।
मौनिनः कलहो नास्ति ।

म्लायति श्रीः कुलस्त्रीव गृहे बन्धक्यधिष्ठिते । (कथासरि-
त्सागरे ।)

यतः सतां.....संगतं मनीषिभिः सासपदीनमुच्यते ।

(कुमारसंभवे ।)

यतः सत्यं ततो धर्मः ।

यतो धर्मस्ततो धनम् ।

यतो नागास्ततो जयः ।

यतो रूपं ततः शीलम् ।

यत्तद्रेष विषमिव परिणामेऽमृतोपमम् ।

यत्ने कृते यदि न सिद्ध्यति कोऽत्र दोषः ।

यत्र विद्वज्जनो नास्ति श्लाघ्यस्तत्राल्पधीरपि ।

यत्राकृतिस्तत्र गुणा वसन्ति ।

यत्रास्ति लक्ष्मीर्विनयो न तत्र ।

यथा चित्तं तथा वाचो यथा वाचस्तथा क्रियाः ।

यथा देशस्तथा भाषा ।

यथा बीजं तथाङ्कुरः ।

यथा भूमिस्तथा तोयम् ।

यथा राजा तथा प्रजा ।

यथा वृक्षस्तथा फलम् ।

यथाशक्त्यतिथेः पूजा धर्मो हि गृहमेधिनाम् । (कथास-
रित्सागरे ।)

यथोत्तरेच्छा हि गुणेषु कामिनः । (किराताजुनीये ।)

यथौषधं स्वादु हितं च दुर्लभम् ।

यदध्यासितमर्हद्भिस्तद्धि तीर्थं प्रचक्षते । (कुमारसंभवे ।)

यदनुद्वेगतः साध्यः पुरुषार्थः सदा बुधैः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

यदन्नं भक्षयेन्नित्यं जायते तादृशी प्रजा ।

यदि वात्यन्तमृदुता न कस्य परिभूतये । (कथासरि-
त्सागरे ।)

यदेव रोचते यस्यै भवेत्तत्तस्य सुन्दरम् ।

यदेवेन ललाटपत्रलिखितं तत्प्रोञ्जितो कः क्षमः ।

यद्वात्रा निजभालपट्टलिखितं तन्मार्जितो कः क्षमः ।

यद्भावित्वात्मा म्रियते जन्तुस्तद्रूपमश्नुते । (कथासरि-
त्सागरे ।)

यद्यपि शुद्धं लोकविरुद्धं नाकरणीयं नाचरणीयम् ।

यद्वा तद्वा भविष्यति ।

यशः पुण्यैरवाप्यते ।

यशस्तु रक्ष्यं परतो यशोधनैः । (रघुचंसे ।)

यस्याश्वास्तस्य काश्चनम् ।

यस्याश्वास्तस्य मेदिनी ।

यः क्रियावान्स पण्डितः ।

या गोविन्दरसप्रमोदमधुरा सा माधुरी माधुरी ।

याचको याचकं दृष्ट्वा श्वानवदुर्गुरायते ।

याचनान्तं हि गौरवम् ।

याच्ञा मोघा वरमधिगुणे नाधमे लब्धकामा । (मेघदूते ।)

यादृशो यः कृतो धात्रा भवेत्तादृश एव सः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

यादृशास्तन्तवः कामं तादृशो जायते पटः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

यानरत्नं हि तुरगः ।

यान्ति न्यायप्रवृत्तस्य तिर्यञ्चोऽपि सहायताम् । (प्रसन्न-
राघवे ।)

या यस्य प्रकृतिः स्वभावजनिता केनापि न त्यजते ।

या राका शशिशोभना गतघना सा यामिनी यामिनी ।

या लोकद्वयसाधनी तनुभृतां सा चातुरी चातुरी ।

या सौन्दर्यगुणान्विता पतिरता सा कामिनी कामिनी ।

युक्तं न वायुक्तमिदं विचिन्त्य वदेद्विपश्चिन्महतोऽनुगोधात् ।

युक्तानां खलु महतां परोपकारे कल्याणी भवति रुजस्त्वपि
प्रवृत्तिः । (किराताजुनीये ।)

युक्तानां विमलतया तिरस्क्रियायै नाकामन्नपि हि भवत्यलं
जलौघः । (शिशुपालवधे ।)

युक्तियुक्तं प्रगृह्णीयाद्वालादपि विचक्षणः ।

युद्धस्य वार्ता रम्या स्यात् ।

ये तु भ्रन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ।

येन केन प्रकारेण प्रसिद्धः पुरुषो भवेत् ।

येन श्रियः संश्रयदोषरूढं स्वभावलोलेत्यशः प्रमृष्टम् ।

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां जानन्तु ते किमपि
तान्प्रति नैष यत्नः । (मालतीमाधवे ।)

येनेष्टं तेन गम्यताम् ।

योगस्तडितोयदयोरिवास्तु ।

योजकस्तत्र दुर्लभः ।

यो यद्रूपति बीजं हि लभते सोऽपि तत्फलम् । (कथास-
रित्सागरे ।)

रक्षन्ति पुण्यानि पुरा कृतानि ।

रङ्गः शुक्लपटे यथा ।

रत्नदीपस्य हि शिखा वात्ययापि न नश्यते ।

रत्नव्ययेन पाषाणं को हि रक्षितुमर्हति । (कथासरि-
त्सागरे ।)

रत्नं समागच्छतु काश्चनेन ।
 रत्नाकरे युज्यत एव रत्नम् । (कुमारसंभवे ।)
 रन्ध्रोपनिपातिनोऽनर्थाः । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)
 रम्याणां विकृतिरपि श्रियं तनोति । (किरातार्जुनीये ।)
 रविपीतजला तपात्ये पुनरोद्येन हि युज्यते नदी ।
 (कुमारसंभवे ।)
 रसमूला हि व्याधयः ।
 रहस्यं साधूनामनुषदि विरुद्धं विजयते ।
 राजा राष्ट्रकृतं पापम् ।
 राजा सहायवाञ्छरः सोत्साहो जयति द्विषः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 राज्ञः पापं पुरोहितः ।
 रामधाम शरणीकरणीयम् ।
 रिक्तः सर्वो भवति हि लघुः पूर्णता गौरवाय । (मेघदूते ।)
 रिक्तपाणिर्न पश्येत् राजानं देवतां गुरुम् ।
 रिपुष्वपि हि भीतेषु सानुकम्पा महाशयाः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 लक्ष्मीरनुसरति नयगुणसमृद्धिम् ।
 लक्ष्मीयेस्य गृहे स एव भजति प्रायो जगद्ग्रन्थताम् ।
 लङ्केश्वरो हरति दाशरथः कलत्रं प्राप्नोति बन्धमथ दक्षि-
 णसिन्धुराजः ।
 लब्धदिव्यरसास्वादः को हि रज्येद्रसान्तरे । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 लब्धस्पर्शानां भवति कुतोऽथवा व्यवस्था । (शिशुपा-
 लवधे ।)
 लभेत वा प्रार्थयिता न वा श्रियं श्रिया दुरापः कथमी-
 प्सितो भवेत् । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)
 ललितान्तानि गीतानि ।
 लाभः परं खलु मुखे तव भस्मपातः ।
 लिखितमपि ललाटे प्रोज्झितुं कः समर्थः ।
 लीलया भवजलं तरणीयम् ।
 लुब्धमर्थेन गृह्णीयात् ।
 लुब्धानां याचकः शत्रुः ।
 लोके पशुश्च मूर्खश्च निर्धिविकमती समौ । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 लोकोत्तराणां चेतांसि को हि विज्ञातुमर्हति ।
 लोकोपहसिताः शश्वत्सीदन्त्येव क्षबुद्धयः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 लोभः पापस्य कारणम् ।

लोभमूलानि पापानि ।
 वक्ता श्रोता च यत्रास्ति रमन्ते तत्र संपदः ।
 वक्ति जन्मान्तर्प्रीतिं मनः स्निह्यदकारणम् । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 वक्त्रे विधौ वद कथं व्यवसायसिद्धिः ।
 वचने किं दृढिद्रता ।
 वचोभूषा सत्यम् ।
 वश्यन्ते हेलयैवेह कुक्षीभिः सरलाशयाः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 वज्रादपि हि व्रीगणां चित्तरत्नमखण्डितम् । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 वद प्रदोषे स्फुटचन्द्रतारका विभावरी यथरुणाय कल्पते ।
 (कुमारसंभवे ।)
 वनेषु दोषाः प्रभवन्ति रागिणाम् ।
 वयोगते किं वनिताविलासः ।
 वरं हि मानिनो मृत्युर्न दैन्यं स्वजनाग्रतः । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 वरं क्रैःयं पुंसां न च परकलत्राभिगमनम् ।
 वरं प्राणत्यागो न च पिशुनवाक्येष्वभिरुचिः ।
 वरं भिक्षाशिव्यं न च परधनास्वादिनसुखम् ।
 वरं मौनं कार्यं न च वचनमुक्तं यदरुतम् ।
 वरविभवभूषा वितरणम् ।
 वर्तमानेन कालेन वर्तयन्ति विचक्षणाः ।
 वशिनां न निहन्ति धैर्यमनुभावगुणः । (किरातार्जुनीये ।)
 वसुमत्या हि नृपाः कलत्रिणः । (रघुवंशे ।)
 वस्त्रपूर्तं पिबेज्जलम् ।
 वस्त्राणामातपो जरा ।
 वाङ्मात्रोत्पादितासखैवैरात्को नानुत्पद्यते । (कथासरि-
 त्सागरे ।)
 वाञ्छारत्नं परमपदवी ।
 वाते वाति कदम्बपुष्पसुरभौ केन प्रतारिष्यते ।
 वामे विधौ न हि फलन्त्यभियाञ्छितानि ।
 वासः प्रधानं खलु योग्यतायाः ।
 वासोविहीनं विजहाति लक्ष्मीः ।
 विकारं खलु परमार्थतोऽज्ञात्वानारम्भः प्रतीकारस्य । (अ-
 भिज्ञानशाकुन्तले ।)
 विकारहेतो सति विक्रियन्ते येषां न चेतांसि त एव धीराः ।
 (कुमारसंभवे ।)

विक्रियायै न कल्पन्ते संबन्धाः सदनुष्ठिताः । (कुमार-
संभवे ।)

विक्रीते करिणि किमङ्कुशे विवादः ।

विघ्नवत्यः प्रार्थितार्थसिद्धयः । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)

विचित्रमायाः कितवा ईदृशा एव सर्वदा । (कथासरि-
त्सागरे ।)

विचित्ररूपाः खलु चित्रवृत्तयः । (किरातार्जुनीये ।)

विचित्रविधये तस्मै सर्वदा विधये नमः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

विचित्राः खलु वासनाः ।

विचित्रो वत कायस विपाकविषमः क्रमः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

विजानतोऽपि ह्यनयस्य रौद्रतां भवत्यपाये परिमोहिनां मतिः ।
(किरातार्जुनीये ।)

विदग्धा अपि वक्ष्यन्ते विटवर्णनया स्त्रियः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

विदेशे बन्धुलामो हि मरावमृतनिर्क्षरः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

विद्यातुराणां न सुखं न निद्रा ।

विद्या ददाति विनयम् ।

विद्या मित्रं प्रयासेषु ।

विद्यारत्नं सरसकविता ।

विद्या रूपं कुरूषिणाम् ।

विद्यासमं नास्ति शरीरभूषणम् ।

विद्या सर्वस्य भूषणम् ।

विद्या स्तब्धस्य निष्फला ।

विद्वान्कुलीनो न करोति गर्वम् ।

विद्वान्सर्वगुणेषु पूजिततनुर्मुखस्य नान्या गतिः ।

विद्वान्मर्वत्र पूज्यते ।

विधिरहो बलत्रानिति मे मतिः ।

विधिरुच्छुद्धलो नृणाम् ।

विधिर्हि घटयत्यर्थानचिन्त्यानपि संसुखः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

विधिलिखितं बुद्धिरनुसरति ।

विधेर्विचित्राणि विचेष्टितानि ।

विधेर्विलामानव्येश्च तरङ्गान्को हि तर्कयेत् । (कथासरि-
त्सागरे ।)

विनयाद्याति पात्रताम् ।

विनयो हि सतीव्रतम् । (कथासरित्सागरे ।)

विनाप्यैश्वर्येण प्रकृतिमहतां मण्डनमिदम् ।

विना मलयमन्यत्र चन्दनं न प्ररोहति ।

विनाशकाले विपरीतबुद्धिः ।

विनाश्रया न शोभन्ते पण्डिता वनिता लताः ।

विना हि गुर्वादेशेन संपूर्णाः सिद्धयः कुतः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

विनियोगप्रसादा हि किंकराः प्रभविष्णुषु । (कुमारसंभवे)

विनीतनामः किल सूत्रधारैरेंद्रं पदं भूमिगतोऽपि मुञ्जे ।

(रघुवंशे ।)

विपदा परिभूताः किं व्यवस्यन्ति विलम्बितुम् । (कुमार-
संभवे ।)

विपदि न दूषितातिभूमिः । (शिशुपालवधे ।)

विपदोऽपि पदं श्लाघ्योऽपकारयति नो हि सः । (कुमार-
संभवे ।)

विप्रियमप्याकर्ण्य त्रूते प्रियमेव सर्वदा सुजनः ।

विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ।

विमलं कलुषीभवच्च चेतः कथयत्येव हितैषिणं रिपुं वा ।

(किरातार्जुनीये ।)

विरक्तस्य तृणं भार्या ।

विलम्बितुं न खलु सदा मनस्विनो विधित्सवः कलहम-

वेक्ष्य विद्विषः । (शिशुपालवधे ।)

विलासिनी हि सर्वस्य संध्येव क्षणरागिणी । (कथासरि-
त्सागरे ।)

विवक्षितं ह्यनुक्तमनुतापं जनयति । (अभिज्ञानशाकुन्तले)

विवेकधाराशतधौतमन्तः सतां न कामः कलुषीकरोति ।

(नेपथ्रीयचरिते ।)

विशाखान्तानि मेघानि ।

विश्वासं स्त्रीषु वर्जयेत् ।

विश्वासः कुटिलेषु कः । (कथासरित्सागरे ।)

विश्वासमत्याशु सतां हि योगः । (किरातार्जुनीये ।)

विपं गोष्ठी दरिद्रस्य ।

विषमप्यमृतं कचिद्भवेदमृतं वा विषमीश्वरेच्छया । (रघु-
वंशे ।)

विषयाकृष्यमाणा हि तिष्ठन्ति सुपथे कथम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)

विषयिणः कसापदोऽस्तं गताः ।

विषवृक्षोऽपि संवर्ध्य स्वयं च्छेत्तुमसांप्रतम् । (कुमार-
संभवे ।)

वीरसाहाय्यनिर्विघ्नाः सुखलभ्या हि सिद्धयः । (कथासरि- त्सागरे ।)	शिष्यपापं गुरुस्तथा । शीलं परं भूषणम् । शीलं भूषयते कुलम् । शीलं हि विदुषां धनम् । (कथासरित्सागरे ।) शीलं हि सर्वस्य नरस्य भूषणम् । शुचिः क्षेमकरो राजा । शुचिर्नारी पतिव्रता । शुचिर्भूमिगतं तोयम् । शुभकृन्नहि सीदति । (कथासरित्सागरे ।) शुभस्य शीघ्रम् । शुभाचारस्य कः कुर्यादशुभं हि सचेतनः । (कथासरि- त्सागरे ।) शुष्केन्धनं वह्निरूपैति वृद्धिम् । शूरं कृतज्ञं दृढसौहृदं च लक्ष्मीः स्वयं याति निवासहेतोः । शूरस्य मरणं तृणम् । शूराणां मृतमारणे नहि परो धर्मः प्रयुक्तो बुधैः । शूरा हि प्रणतिप्रियाः । (कथासरित्सागरे ।) शोककन्दः क कन्या हि कानन्दः काययान्सुतः । (कथास- रित्सागरे ।) शोभन्ते विद्यया विप्राः । शोषितसरसि निदाघे नितरामवोद्धतः सिन्धुः । श्यालको गृहनाशाय । श्रद्धया न विना दानम् । श्रवणपुटरत्नं हरिकथा । श्रवणमुखसीमा हरिकथा । श्रीकृष्णस्य कृपालवो यदि भवेत्कः कं निहन्तुं क्षमः । श्रीपतेः पदयुगं स्मरणीयम् । श्रेयसि केन तृप्यते । (शिशुपालवधे ।) श्रेयान्हि मानिनो मृत्युर्नदगात्मप्रकाशनम् । (कथासरि- त्सागरे ।) श्रोत्रस्य भूषणं शास्त्रम् । संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति । संहर्षिणा सह गुणाभ्यधिकैर्दुरासम् । (शिशुपालवधे ।) सकलं शीलेन कुर्याद्वशम् । सकलकृत्तिसीमा श्रुतिभृतिः । सकलगुणभूषा च विनयः । सकलगुणसीमा वितरणम् । सकलसुखसीमा सुवदना ।
वीरो हि स्वाम्यमर्हति । (कथासरित्सागरे ।) वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः । वृत्तं हि राज्ञासुपरुद्धवृत्तम् । (रघुवंशे ।) वृथा तृप्तस्य भोजनम् । वृथा दानं समर्थस्य । वृथा दीपो दिवापि च । वृथा भवेदसद्ब्रह्मन्धस्य हितोपदेशना । (कुमारसंभवे ।) वृथा वृष्टिः समुद्रेषु । वृद्धस्य तरुणी विषम् । वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मम् । वृद्धा नारी पतिव्रता । वेदाज्जानन्ति पण्डिताः । वेद्याङ्गैरेव नृपनीतिरनेकरूपा । वेद्यानां च कुतः स्नेहः । व्याघ्रस्य चोपवासस्य पारणं पशुमारणम् । व्याजसप्रणयैर्वाक्यैर्जनन्या को न वक्ष्यते । (कथासरि- त्सागरे ।) व्यादिश्यते भूधरतामवेक्ष्य कृष्णेन देहोद्बहनाय शेषः । (कुमारसंभवे ।) व्याधितस्यौषधं मित्रम् । व्रताभिरक्षा हि मतामलंक्रिया । (किराताजुनीये ।) शक्त्यो नियता वारि वैशुताभिं नु हन्ति किम् । (कथास- रित्सागरे ।) शक्या हि केन निश्चेतुं दुर्जाना नियतेर्गतिः । (कथासरि- त्सागरे ।) शत्रोरपि गुणा वाच्या दोषा वाच्या गुरोरपि । शयनतलरत्नं शशिसुखी । शरीरमूला हि नृपा मन्त्रमूला च राजता । (कथासरि- त्सागरे ।) शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम् । (कुमारसंभवे ।) शस्त्राघाता न तथा सूक्ष्मतवेदना यादृक् । शस्त्रेण रक्ष्यं यदशक्यरक्षं न तद्यशः शस्त्रभृतां क्षिणोति । (रघुवंशे ।) शाम्भवेत्प्रत्यपकारेण नोपकारेण दुर्जनः । (कुमारसंभवे ।) शास्त्रं हि निश्चितधियां क्व न सिद्धिमेति । (शिशुपालवधे ।) शास्त्राद्दिव्लीयसी । शिरसि लिखितं लङ्घयति कः ।	

सकृद्विभिमानपि हि प्रयुक्तं माधुर्यमीष्टे हरिणान्ग्रहीतुम् ।
(रघुवंशे ।)

स क्षत्रियस्त्राणसहः सतां यः ।

सखि साहजिकं प्रेम दूरादपि विजायते ।

संकटे हि परीक्ष्यन्ते प्राज्ञाः शूराश्च संगरे । (कथासरि-
त्सागरे ।)

संकल्पैकप्रधाना हि दिव्यानामखिलाः क्रियाः । (कथास-
रित्सागरे ।)

सङ्गः सतां किमु न मङ्गलमातनोति ।

सङ्गमो नाम शूराणामुत्सवो हि महानयम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)

सतां प्रज्ञोन्मेषः पुनरयमसीमा विजयते ।

सतां महत्संमुखधावि पौरुषम् । (नैपथीयचरिते ।)

सतां हि चेतः शुचितात्मसाक्षिका । (नैपथीयचरिते ।)

सतां हि सङ्गः सकलं प्रमूते ।

सतां हि संदेहपदेषु वस्तुषु प्रमाणमन्तःकरणप्रवृत्तयः । (अ-
भिज्ञानशाकुन्तले ।)

सतां हि साधुशीलत्वात्स्वभावो न निवर्तते ।

सतां गुरुजिगीषे हि चेतसि स्त्रीतृणं कियत् । (कथासरि-
त्सागरे ।)

सतीधर्मो हि सुस्त्रीणां चिन्त्यो न सुहृदादयः । (कथास-
रित्सागरे ।)

स तु निरवधिरेकः सज्जनानां विवेकः ।

सत्त्वाधीना हि सिद्धयः । (कथासरित्सागरे ।)

सत्त्वानुरुपं सर्वस्य धाता सर्वं प्रयच्छति । (कथासरि-
त्सागरे ।)

सत्पुत्र एव कुलसम्पन्नं कोऽपि दीपः ।

सत्यः प्रवादो यच्छिद्रेष्वनर्था यान्ति भूरिताम् । (कथास-
रित्सागरे ।)

सत्यनियतवचसं वचसा सुजनं जनाश्चलयितुं क ईशते ।
(शिशुपालवधे ।)

सत्यपूर्तां वदेद्वाणीम् ।

सत्यं सम्यक्कृतोऽल्पोऽपि धर्मो भूरिफलो भवेत् । (कथास-
रित्सागरे ।)

सत्यं कण्ठस्य भूषणम् ।

सत्यं न तद्यच्छलमभ्युपैति ।

सत्यमेव जयते ।

सत्येन तपते रविः ।

सत्येन धार्यते पृथ्वी ।

सत्येन पूर्यते साक्षी ।

सत्येन वाति वायुश्च ।

सदसद्वा नहि विदुः कुस्त्रीवचनमोहिताः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

सदाभिमामनैकधना हि मानिनः । (शिशुपालवधे ।)

सदा साधोऽत्र यच्चित्तस्तन्मयत्वमुपैति सः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

सदोभूषा सूक्तिः ।

सद्भावार्द्रः फलति न चिरेणोपकारो महत्सु । (मेघदूते ।)

सद्भिः कुर्वीत संगतिम् ।

सद्भिरेव सहासीत ।

सद्भिर्विवादं मैत्रीं च ।

सद्भिस्तु लीलया प्रोक्तं शिलालिखितमक्षरम् ।

सद्यः फलति गान्धर्वम् ।

सद्य एव सुकृतां हि पच्यते कल्पवृक्षफलधर्मि काङ्क्षितम् ।

(रघुवंशे ।)

स धार्मिको यः परमर्म न सृशेत् ।

स धीरो यो न संमोहमापत्कालेऽपि गच्छति । (कथास-
रित्सागरे ।)

सन्तः परीक्षान्यतरद्भजन्ते ।

संततिः शुद्धवंश्या हि परत्रेह च शर्मणे । (रघुवंशे ।)

संतोष एव पुरुषस्य परं निधानम् ।

संतोषतुल्यं धनमस्ति नान्यत् ।

संतोषी ब्राह्मणः शुचिः ।

संदीप्ते भवने तु कूपस्वननं प्रत्युद्यमः कीदृशः ।

संधत्ते भृशमरतिं हि सद्भियोगः ।

संधिं कृत्वा तु हन्तव्यः संप्राप्तेऽवसरे पुनः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

संनिकृष्टे निकृष्टेऽपि कष्टं रज्यन्ति कुस्त्रियः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

सभारत्नं विद्वान् ।

समये हि सर्वसुपकारि कृतम् । (शिशुपालवधे ।)

समर्थो यो नित्यं स जयतितरां कोऽपि पुरुषः ।

समानशीलव्यसनेषु सख्यम् ।

समीरणो नोदयिता भवेति व्यादिश्यते केन हुताशनस्य ।

(कुमारसंभवे ।)

संपत्सु हि सुसत्त्वानामेकहेतुः स्वपौरुषम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)

संपूर्णकुम्भो न करोति शब्दम् ।

संभवत्यभिजातानामभिमानो ह्यकृत्रिमः । (कथासरि-
त्सागरे ।)
संभाषणा ह्यधिकृतस्य तनोति तेजः । (किराताजुनीये)
संभावितस्य चाकीर्तिर्मरणदतिरिच्यते ।
संसुखीनो हि जयो रन्ध्रप्रहारिणाम् । (रघुवंशे ।)
सरित्पतिर्नहि समुपैति रिक्तताम् । (शिशुपालवधे ।)
सिरिःपूरप्रपूर्णेऽपि क्षारो न मधुरायते ।
सर्वैः कान्तमात्मीयं पश्यति । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)
सर्वैः कालवशेन नश्यति ।
सर्वैः कृच्छ्रगतोऽपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलम् ।
सर्वैः प्रार्थितमर्थमधिगम्य सुखी संपद्यते जन्तुः । राज्ञां तु
चरितार्थता दुःखोत्तरेव । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)
सर्वैः प्रियः खलु भवत्यनुरूपचेष्टः । (शिशुपालवधे ।)
सर्वे कार्यवशाज्जनोऽभिरमते तत्कस्य को बलमः ।
सर्वे जीवद्विराप्यते । (कथासरित्सागरे ।)
सर्वे यस्य वशादात्स्मृतिपथं कालाय तस्मै नमः ।
सर्वे रत्नसुपद्रवेण सहितं निर्दोषमेकं यशः ।
सर्वे शून्यं दरिद्रस्य ।
सर्वे सत्ये प्रतिष्ठिताम् ।
सर्वे सावधि नावधिः कुलसुधां प्रेम्णः परं केवलम् ।
सर्वनाशाय मातुलः ।
सर्वमत्यन्तगर्हितम् ।
सर्वलोकप्रतिष्ठायां यतन्ते बहवो जनाः ।
सर्वशून्या दरिद्रता ।
सर्वश्रित्तप्रमाणेन सदसद्भाभिवाञ्छति । (कथासरि-
त्सागरे ।)
सर्वाङ्गे दुर्जनो विषमः ।
सर्वारम्भास्तण्डुलाप्रस्थमूलाः ।
सर्वास्ववस्थासु रमणीयत्वमाकृतिविशेषाणाम् । (अभिज्ञान-
शाकुन्तले ।)
सर्वे गुणाः कान्चनमाश्रयन्ते ।
सर्वो हि नोपगतमप्यपचीयमानं वर्षिष्णुमाश्रयमनागतम-
भुषेति । (शिशुपालवधे ।)
सलज्जा गणिका नष्टा ।
स सुहृद्वसने यः स्यात् ।
सहते मादृशः को हि तादृशं धर्मविप्रवम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)
सहते विपत्सहस्रं मानी नैवापमानलेशमपि ।
सहते विरहह्रेशं यशस्वी नायशः पुनः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

सहसा विद्धीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम् ।
सहसा हि कृतं पापं कथं माम्भूद्विपत्तये । (कथासरि-
त्सागरे ।)
सहसि ध्रुवगैरुपासितं नहि गुञ्जाफलमेति सोपमताम् ।
(शिशुपालवधे ।)
सहस्रेषु च पण्डितः ।
सहायकृष्टैर्महतां न संगतं भवन्ति गोमायुसम्बा न दन्तिनः ।
(किराताजुनीये ।)
सागरं वर्जयित्वा कुत्र महानद्यवतरति । (अभिज्ञानशा-
कुन्तले ।)
साधनेषु हि रतेरुपपत्ते रम्यतां प्रियसमागम एव । (कि-
राताजुनीये ।)
साधने हि नियमोऽन्यजनानां योगिनां तु तपमाखिलसिद्धिः ।
(नैपथीयचरिते ।)
साधुः सीदति दुर्जनः प्रभवति प्राप्ते कलौ दुर्गुणे ।
साधूनां दुर्जनाद्भयम् ।
साधूनां हि परोपकारकरणे नोपाध्यपेक्षं मनः ।
साध्यामाध्यविचारं हि नैक्षते भवितव्यता । (कथासरि-
त्सागरे ।)
सानुकूलं जगन्नाथे विप्रियः सुप्रियो भवेत् ।
सामानाधिकरण्यं हि तेजसिमिरयोः कुतः । (शिशुपा-
लवधे ।)
सारं गृह्णन्ति पण्डिताः ।
साहसं नैरपेक्ष्यं च कितवानां निसर्गजम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)
सिते हि जायत शितैः सुलक्ष्यता । (नैपथीयचरिते ।)
सिद्धिर्भूषयते विद्याम् ।
सिद्धान्ति कुत्र सुकृतानि विना श्रेमेण ।
सीमान्तिनीनां कान्तोदन्तः सुहृदुपगतः संगमार्त्तिकचिद्मनः ।
(मेघदूते ।)
सुकविता यद्यस्ति राज्येन किम् ।
सुकृती चातुभूयैव दुःखमप्यश्रुते सुखम् । (कथासरि-
त्सागरे ।)
सुखं च मे शयनं च मे ।
सुखमास्ते निस्पृहः पुरुषः ।
सुखार्थिनः कुतो विद्या ।
सुतसमपि पानीयं शमयत्येव पावकम् ।
सुदुर्ग्रहान्तःकरणा हि साधवः । (किराताजुनीये ।)

सुदुर्लभे नार्हति कोऽभिनन्दितुं प्रकर्षलक्ष्मीमनुरूपसंगमे ।

(किरातार्जुनीये ।)

सुपूर्वणो हि स्फुटभावना या सा पूर्वरूपं फलभावनायाः ।

(शिशुपालवधे ।)

सुरेषु हि श्रद्धघतां नभस्या सर्वार्थसिद्धयङ्गमिथः समस्या ।

(शिशुपालवधे ।)

सुलभा रम्यता लोके दुर्लभं हि गुणार्जनम् । (किरातार्जुनीये ।)

सुलभो हि द्विषां भङ्गो दुर्लभा सत्स्ववाच्यता । (किरातार्जुनीये ।)

सुहृदर्थमीहितमजिह्वाधियां प्रकृतेर्विराजति विरुद्धमपि ।

(शिशुपालवधे ।)

सूर्यापाये न खलु कमलं पुष्यति स्वामिभिर्याम् । (मेघदूते ।)

सूर्ये तपत्यावरणाय दृष्टेः कल्पेत लोकस्य कथं तमिस्रा ।

(रघुवंशे ।)

सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ।

सौरुख्यं धन्याः किमपि दधते सर्वसंपत्समृद्धाः ।

स्ववे रवेरप्सु कृताङ्गैः कृते न सुदृती जातु भवेत्कुमुद्वती ।

(नैषधीयचरिते ।)

स्तोत्रं कस्य न तुष्टये । (कुमारसंभवे ।)

स्त्रियश्चरित्रं पुरुषस्य भाग्यं देवो न जानाति कुतो मनुष्यः ।

स्त्रियो नथा ह्यभर्तुकाः ।

स्त्रियो यथा विचेष्टन्तां निष्कम्पं हि सतां मनः । (कथासरित्सागरे ।)

स्त्रीचित्तमहो विचित्रमिति । (कथासरित्सागरे ।)

स्त्रीचित्तस्यैव दैवस्य को वेत्ति गहनां गतिम् । (कथासरित्सागरे ।)

स्त्रीणां पतिः प्राणा न बान्धवाः । (कथासरित्सागरे ।)

स्त्रीणां प्रियालोकफलो हि वेपः । (कुमारसंभवे ।)

स्त्रीणां भावानुरक्तं हि विरहासहनं मनः । (कथासरित्सागरे ।)

स्त्रीणामलीकमुग्धं हि वचः को मन्यते मृषा । (कथासरित्सागरे ।)

स्त्रीणामाद्यं प्रणयवचनं विभ्रमो हि प्रियेषु । (मेघदूते ।)

स्त्रीणुमानित्यनास्यैषा वृत्तं हि महितं सताम् । (कुमारसंभवे ।)

स्त्रीपुंवच्च प्रभवति यदा तद्धि गेहं विनष्टम् ।

स्त्रीबुद्धिः प्रलभावहा ।

स्त्रीभिः कस्य न खण्डितं भुवि मनः ।

स्त्रीवचःप्रत्ययो हन्ति विचारं महतामपि । (कथासरित्सागरे ।)

स्त्री विनश्यति रूपेण ।

स्त्रीषु वाकसंयमः कुतः । (कथासरित्सागरे ।)

स्त्रीष्वनर्गलचेष्टासु कस्येच्छा नोपजायते । (कथासरित्सागरे ।)

स्थातुं नियोजुर्नहि शक्यमग्रे विनाश्य रक्ष्यं स्वयमक्षतेन । (रघुवंशे ।)

स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः । (कुमारसंभवे ।)

स्नापितोऽपि बहुशो नदीजलैर्गर्दभः किमु हयो भवेत्कचित् ।

स्निग्धमुग्धा हि सस्त्रियः । (कथासरित्सागरे ।)

स्निग्धो हि विरहायासे साधुवादे ददाति किम् । (कथासरित्सागरे ।)

सुपातवं पापानां फलमधनगेहेषु सुदृशाम् ।

स्नेहानाहुः किमपि विरहे ध्वंसिनस्ते त्वभोगादिष्टे वस्तुन्यु-

पचितरसाः प्रेमराशीभवन्ति । (मेघदूते ।)

स्नेहः पापशङ्की । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)

स्पृशन्ति न चृशंसानां हृदयं बन्धुबुद्धयः । (नैषधीयचरिते ।)

स्पृशन्त्यस्तारुण्यं किमिव नहि रम्यं मुग्दृशः ।

स्पृशन्नपि गजो हन्ति ।

सन्तुमधिगतगुणस्मरणाः पटवो न दोषमखिलं खलूत्तमाः ।

(शिशुपालवधे ।)

स्रोतोरत्नं विबुधतटिनी ।

स्वकर्ममुद्यम्यथितो हि लोकः ।

स्वगृहे पूज्यते मूर्खः ।

स्वग्रामे पूज्यते प्रभुः ।

स्वजनस्य हि दुःस्वमग्रतो विवृतद्वारमिवोपजायते । (कुमारसंभवे ।)

स्वजनालोकवातेद्धो दुःस्वामिः कं न तापयेत् । (कथासरित्सागरे ।)

स्वजातीयविघाताय महात्म्यं दृश्यते रूणाम् ।

स्वत एव सतां परार्थता ग्रहणानां हि यथा यथार्थता ।

(शिशुपालवधे ।)

स्वदेशजातस्य नरस्य नूनं गुणाधिकस्यापि भवेद्वज्रा ।

स्वदेशे पूज्यते राजा ।

स्वधर्मे निघनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ।

स्वपन्त्यज्ञा हि निश्चेष्टाः कुतो निद्रा विवेकिनाम् । (कथासरित्सागरे ।)

खपदाक्षयमानस्य कस्याज्ञां को हि मन्यते । (कथासरि-
त्सागरे ।)

स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ।

स्वभावतः सर्वमिदं हि सिद्धम् ।

स्वभावस्वच्छानां पतनमपि भाग्यं हि भवति ।

स्वमहिमदर्शनमक्ष्णोर्मुकुुरतले जायते यस्मात् ।

स्वयशांसि विक्रमवतामवतां न वधूष्वघानि विमृशन्ति
धियः । (किरातार्जुनीये ।)

स्वयमेव हि वातोऽग्नेः सारथ्यं प्रतिपद्यते । (रघुवंशे ।)

स्ववीर्यगुप्ता हि मनोः प्रमृतिः । (रघुवंशे ।)

स्वमुखं नास्ति साध्वीनां तासां भर्तृमुखं सुखम् । (कथा-
सरित्सागरे ।)

स्वस्थः को वा न पण्डितः ।

स्वस्थे चित्ते बुद्धयः संभवन्ति ।

स्वादुमिस्तु विषयैर्हृतस्ततो दुःखमिन्द्रियगणो निवार्यते ।
(रघुवंशे ।)

स्वाधीनकुशलाः सिद्धिमन्तः । (अभिज्ञानशाकुन्तले ।)

स्वाधीना दयिता सुतावधि ।

स्वामापदं प्रोञ्छ्य विपत्तिममं शोचन्ति मन्तो ह्युपकारि
पक्षम् । (किरातार्जुनीये ।)

स्वामिन्यसाध्यव्यसने सुखं सन्मन्त्रिणां कुतः । (कथासरि-
त्सागरे ।)

स्वेषमामञ्जरं प्राज्ञः कोऽन्मया परिषिञ्चति । (शिशुपाल-
वधे ।)

स्वेनानलस्य स्फुटतां थियासोः फूत्कृत्यपेक्षा कियती खलु
स्यात् । (शिशुपालवधे ।)

हंसो यथा क्षीरमिवाम्बुमध्यात् ।

हंसो हि क्षीरमादत्ते तन्मिथा वर्जयन्त्यपः । (अभिज्ञान-
शाकुन्तले ।)

हृहो पद्मसरः कुतः कतिपयैर्हंसैर्विना श्रीम्व ।

हृतं ज्ञानं क्रियाहीनम् ।

हृतं निनायकं सैन्यम् ।

हृतं सैन्यमनायकम् ।

हृतश्चाज्ञानतो नरः ।

हृतविधिपरिपाकः केन वा लङ्घनीयः ।

हरति मनो मधुरा हि यौवनश्रीः । (किरातार्जुनीये ।)

हसन्नपि नृपो हन्ति ।

हस्तस्य भूषणं दानम् ।

हा कष्टं खलु वर्तते कलियुगे धन्या नराः सज्जनाः ।

हास्यादते किमन्यत्स्यादतिलौल्यवतां फलम् । (कथास-
रित्सागरे ।)

हा हा तथापि विषयान्न जहाति चेतः ।

हितः परोऽपि स्वीकार्यो हेयः स्वोऽप्यहितः पुनः । (कथा-
सरित्सागरे ।)

हितप्रयोजनं मित्रम् ।

हितमुञ्चितसुगशाकमुक् ।

हितमारण्यमौषधम् ।

हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः । (किरातार्जुनीये ।)

हितैषिणः सन्ति न ते मनीषिणः ।

हितोपदेशो मूर्खस्य कोपायेव न शान्तये । (कथासरि-
त्सागरे ।)

हीनान्यनुपकर्तृणि प्रवृद्धानि निकुर्वते मित्राणि ।

(रघुवंशे ।)

हेमः संलक्ष्यते ह्यमो विशुद्धिः श्यामिकापि वा । (रघुवंशे ।)

ह्यर्थो हि लोके पुरुषस्य बन्धुः ।

हृद् गभीरे हृदि चावगाढे शंसन्ति कार्यावतरं हि सन्तः ।

(नैषध्रीयचरिते ।)

श्लोकानुक्रमणिका.

अंशुकं हतवता तनुबाहु (माघस्य) ३३१३	अक्षरमैत्रीमाजः साकं १९३१२२
अंशुकमिव शीतभया (अमृतवर्धनस्य) ३६३४	अक्षराणि परीक्ष्यन्ताम १६५२४४
अंशुपाणिभिरतीव पिपासु... .. ३०७२३	अखण्डमण्डलः श्रीमान्पर्यै १०७६२
अंसाकृष्टदुःकृत्या सरभसं (कर्णोत्पलस्य) ३३२११५	अखडिता दक्तिरथोपमानं १०८१९९
अंतालम्बितवामकुण्डल २६११८२	अखर्वेपर्वगतंपु विच्छिन्नो २२७४३
अकरुण कातरमनसा ३६७२५	अखिलेषु विहंगेषु हन्त २३८१८१
अकरुणत्वमकारणविग्रहः ६२१२१७	अगजाननपद्मार्कं २५
अकरोः किमु नेत्रशीणि ३२३१३	अगणितगुणो न सुन्दर कृता ३०११७
अकर्तव्येष्वसाध्वीव तृष्णा (व्यासमुनेः) ७९१२१	अगस्तितुल्याश्च घृताब्धि १००१२
अकलङ्कचन्द्रकलया कलि ३१७१२३	अगस्त्येन पयोराशोः ३०७८
अकलितशब्दालङ्कृति ३०१२	अगस्त्यस्य मुनेः शापात् २०४६
अकल्पः स्वाङ्गचेष्टायां ३८९१४४	अगाधजलसंचारी न गर्वै २४७१२
अकस्मादेकस्मिन्पथि ३००६	अगाधहृदया भूपाः कृपा १५२१७२
अकस्मादेव कुप्यन्ति प्रसीद ५६३१	अगारेऽस्मिन्कान्ते गिरि २८९३१
अकस्माद्वेष्टि यो भक्तमाजन्म १५२१७५	अगुणकणो गुणराशिर्द्रव्य ६११९५
अकाण्डवृत्तमानसव्यव १११११६९	अगुणस्य हतं रूपमशी १६५१६०
अकाण्डपातजातानामार्द्रा १६४१२३७	अगुरुरिति वदतु लोको (वल्लभदेवस्य) २४९१६२
अकारणाविकृतवेरदारु ६२१२२१	अग्निदाहे न मे दुःखं २५७१८
अकिंचनस्य दान्तस्य शान्तस्य ७८१०	अग्निहोत्रं गृहं क्षेत्रं मित्रं १६६३१८
अकिंचिदपि कुर्वाणः १७३१६२७	अग्निहोत्रफला वेदाः १७१५३६
अकुवेरपुरीखिलोकनं न १९७६१	अग्नौ दग्धं जले ममं १६४१९८
अकुलीनः कुलीनश्च मयोदां (व्यासमुनेः) ८७११	अग्रसानुषु नितान्तपिशा (भारवेः) ३०८२६
अकुलीनोऽपि मूर्खोऽपि १५५१२७८	अग्राश्च हृदयं तथैव ३३६७६
अकुले पतितो राजा मूर्ख... .. १६५१२४७	अग्रे कस्यचिदस्ति कंचिद... .. ३९३२६२
अकूपागद्गारि प्रचुरतर २२३१५४	अग्रे गीतं सरसकवयः (अर्जुनहरेः) ३९२१२४५
अकूर्चारम्भोऽपि प्रति (शाङ्गधरस्य) २१८३७	अग्रे सादितं रथस्य रेणु १४५६
अकृतोपदेवः कश्चिन्म १६२१२९	अग्रे लघिमा पश्चान्महता ७६१२४
अकृत्यं मन्यते कृत्य १७११२५	अग्रे व्याधः कर्तृतरशरः २४४११२
अकृत्रिमप्रेमरसा विलासा (भारवेः) २६३७	अग्नयो भुक्तिमतां प्रयोग १००३
अकृत्वा निजदेशस्य रक्षां (व्यासस्य) १५६३४१	अघटितघटितं घटयति ९५३६
अकृत्वा परसंतापमगत्वा ७८२	अङ्कं केऽपि शशङ्किरे ३१८१६२
अकृत्वा पौरुषं या श्री १६४१२४०	अङ्कमिलीनगजाननशङ्का १११०
अकृत्वा हेलया पादमुच्चै (माघस्य) ८२७	अङ्कधियोपितृमृगश्चन्द्रमा (माघस्य) ८२८
अकृशं कुचयोः कृशं विल... .. २६३१२८	अङ्गं येन रथीकृतं नय ६१६९
अकृशं नितम्बभागे क्षामं (कालिदासस्य) २८३१८	अङ्गं गलितं पलितं मुण्डं ७९१३३
अकृत्वङ्गमतस्तर्कं न क्षक्त... .. १८८११५	अङ्गं चन्दनपाण्डु पल्लव ३५२१५५
अक्षत्रारिकृताभिन्मन्यु ३७९३४	अङ्गणं तदिदमुन्मदद्विप २१४३
अक्षमालापकृतिज्ञा कुशासन ५७५३	अङ्गणवेदी वसुधा कुल्या (वाणभट्टस्य) ८१७
अक्षरद्वयमभ्यस्तं नास्ति १६२११३३	अङ्गमङ्गलं संपीड्य मांसं (वासिष्ठ्यात्) ३८८११८

अङ्गं भूषणनिकरो भूप	२८३।१३	अज्ञतया प्रेम्णा वा चूडा	२२८।७३
अज्ञानामतिताननं कथ	३१९।३	अज्ञातपाण्डित्यरहस्यमुद्रा	४१३।४
अज्ञानि खेदयसि किं	३१९।१२	अज्ञातशास्त्रसद्भावज्ञाश्च	४५।५
अज्ञानि मे ददतु कान्त	३०२।४१	अज्ञातेन्दुराभवं परिल	२७६।२०५
अज्ञारीः खचितेव भूः (श्रीभोजदेवस्य)	३५१।२६	अज्ञानामविरामलौकिक	१०३।२०
अज्ञाः संजातभाषायनवन	१२०।४०	आज्ञानेन पराङ्मुखीं परि	३२४।१२
अज्ञासङ्गिमृगालकाण्ड	२९०।५५	आज्ञो वा यदि वा विपर्यय	१५८।४१६
अङ्गुलिभङ्गविकल्पनविविध (क्षेमेन्द्रस्य)	३८०।१८	अञ्जति रजनिरुद्धवति	३२२।७
अङ्गुलीकिसलयामृतर्जनं (कालिदासस्य)	३२२।१	अञ्जनस्य क्षयं दृष्ट्वा बलमी	१६०।४३
अङ्गुलीभिरिव केशसंचयं (कालिदासस्य)	३१३।२७	अञ्जलिरकारि लोकेर्ग्लानि	१०२।८
अङ्गुलीपु कुरङ्गाक्षयाः शोभते (विहणस्य)	२७७।२४६	अञ्जलस्थानि पुष्पाणि	४६।३
अङ्गुल्यप्रनखेन बाष्पमलिलं	३२२।२२	अञ्जलीं जलमधीरलोच	३५।४९८
अङ्गुल्यप्रनिरोधतस्तनुतरां	३५४।११८	अटस्कटकघोटकप्रकट	१५९।३६
अङ्गुल्या कः कपाटं प्रह	२७।१९१	अटवी कीदृशी भायो	२०७।६
अङ्गन केनापि विजेतुम	२८१।३८६	अट्टशला जनपदाः शिव	१९४।१५
अङ्गुल्यप्रकुरङ्गवद्वक्ष (क्षेमेन्द्रस्य)	३०२।४६	अणुरपि मणिः प्राणत्राण	५३।२२७
अङ्गुल्याभरणं करोति बहुशः	३०४।९	अणुराग्यसतां सङ्गो सङ्गुणं	९।४
अङ्गुलिदण्डो हरेरुर्वीर्यम्	२०६।१	अणु एव निर्धीयतेऽधरो	३३।६१
अचकमत सपद्मवां धरित्रीं (भारवेः)	३०२।३८	अतनुञ्ज्वरपीडितापि	१९७।६०
अचतुर्वदनो ब्रह्मा	३८।५६	अतन्द्रचन्द्राभरणया समुद्दी	२६५।५
अचलं चलदिव चक्षुः प्रकृत	२६७।१३	अतसीकुसुमोपमेय	२३।१२२
अचला कमला कस्य	१७२।५६३	अतसीपुष्पसंकाशं सं वी (मेषस्य 'विपमा-	
अचिन्तितानि दुःखानि यथै (व्यासस्य)	७८।५	दित्यस्य' इति केचिन्)	१८८।१९
अचिन्त्याः पत्न्याः किमपि	५४।२४१	अताडयत्पद्मवपणिनैकं (विहणस्य)	३९१।७०५
अचिराधिष्ठितराज्यः शत्रुः	१५७।३६६	अतिक्रुपिता अपि सुजना	४९।१११
अचिरेण परस्य भूयसीं (भारवेः)	१५७।३८७	अतिक्रान्तः कालो ललित	३८५।५३
अचोद्यमानानि यथा पुष्पाणि	९५।१३	अतिगम्भीरे भूपे कूप इव	१५७।३७०
अच्छप्रकाशवति चन्द्रमसि	३१८।१५४	अतितेजस्वपि राजा पाना	११७।३६५
अच्छिन्नं नयनाम्बु बन्धुपु (अमरकस्य)	३०३।७०	अतिथियांलकः पत्नी जननी	१६४।२०६
अच्छिन्नमृतबिन्दुवृष्टि	२८७।२५	अतिदोषं हता लङ्का अति	१६८।३८३
अच्युतभक्तिवशादिह	१९६।४८	अतिदाक्षिण्ययुक्तानां	१६७।३५३
अजनि प्रतिदिनमेया कर्दम	२९७।७	अतिदानाद्दुर्लभं ह्यति	१५९।२०
अजन्मा पुरुषस्तावद्गता (भारवेः)	१५५।३०८	अनिदीपंजीविदोषाह्या	३६।११
अजरामरवत्पद्मो त्रिया (द्वयासस्य)	१६९।४२७	अतिदूरपथश्रान्ताच्छला	१६६।२९८
अजस्रं लसत्पद्मिनीवृन्द	२१९।६	अतिपरिचयादवज्ञा इति	१७६।७२४
अजस्रमभ्यासमुपेयुषा	१०९।१३०	अतिपरिचयादवज्ञा संतत	१७६।७२३
अजातशत्रुमूर्च्छाणां वरमार्या	९४।५	अतिपरिचयादवज्ञा संतत	१७६।७२२
अजातशत्रुमूर्च्छाभ्यो मृताजातां	९४।६	अतिपूजिततारैर्यं दृष्टिः	२७१।७४
अजानन्दाहारि पतति (मर्तुहरेः)	३९१।२१४	अतिपेखमतिपरिमितवर्ण	५९।१३४
अजामिव प्रजां हन्याद्यो	१५१।१२२	अतिप्रचण्डा बहुदुःख	१८१।९२२
अजायुद्धसृष्टिप्रादं प्रभाते	१५९।२७	अतिबहुतरलज्जाराह्वला	२८०।३६०
अजीयतावर्तेशुंभयुनाभ्यां	२७६।२९	अतिमन्दचन्दनमहीधर	३४९।१२६
अज्ञः सुखमाराध्यः सुख (मर्तुहरेः)	४१।२५	अतिमलिनं कर्तव्ये भवति (सुबन्धोः)	५९।१२६

अतिमात्रभास्वरत्वं पुष्यति १०८	अथ स्फुरन्मीनविधृत (भारवेः) ३५३।७२
अतिरमणीये काव्ये शिशु... .. ३९।१४	अथ स्वस्थाय देवाय १।१
अतिविगतयगनसरणि २८।३	अथेदं रक्षोभिः कनक ३७८।३२
अतिविपुलं कुचयुगलं (अरसीठकुरस्य) १५।५	अथोच्चकैरैरठकपोत (माघस्य) १३२।१
अतिव्योषोऽनवेक्षा च तथा १५१।१४३	अथोपगूढं शरदा शशाङ्के ३९९।३
अतिशयितकदम्बा मोद ३५६।१३	अदः समित्संमुखवीर १४०।१५
अतिसंचयकर्तृणां वित्तमन्य ७४।२८	अदम्भा हि रम्भा विलक्षा २६५।१७
अतिसाहस्यमतिदुष्करमत्या (क्षेमेन्द्रस्य) ६०।१७५	अदाता पुरुषस्यागी धनं... .. ७३।२
अतुहिनरुचिनासौ केवलं (माघस्य) ३४२।१५	अदातारं दानुप्रवरमनसं ११०।१५६
अतो हास्यतरं लोके किञ्चि ५८।१०१	अदाता वंशदोषेण कर्म १६८।३८२
अनुं वाञ्छति वाहनं गण ३८१।५२	अदानुमानसं क्वापि न स्पृश ७४।२१
अत्यच्छं सितमंशुकं शुनि (श्रीभोजदेवस्य) ३५१।२८	अदुर्गा विषयः कस्य नारेः १४९।६४
अत्यच्छेनाविस्फेदने यु २५७।२०	अदृष्टपूर्वमस्मिभ्यदेत ३५८।९७
अत्यद्भुतमिदं मन्ये स्वभाव (आरराजानकस्य) ७३।२१	अदृष्टमुसमङ्गस्य युक्तमन्य ७६।८
अत्यन्तमन्थनकद... .. १८२।९५५	अदृष्टव्यापारं गतवति (आनन्दवर्धनस्य) ... २४०।२३९
अत्यन्तविमुखे दैवे व्यर्थं ६८।९	अदृष्टे दर्शनोत्कण्ठा दृष्टे ३०४।१
अत्यपूर्वस्य रागस्य पूर्वं २८२।४०६	अद्भुतस्वर्कपाथोधिरगाधो... .. ४४।१
अत्यथैवकत्वमनर्थके (पाण्डितमङ्गकस्य) ... ४१।४२	अद्य वृत्तजिताभरप्रह (गोपादित्यस्य) ... ३२१।४
अत्यादादद्वयथनं द्विजानां १०८।१०६	अद्य धारा सदाधारा सदा १२१।८३
अत्यायतैर्मियमकारिभिः ११०।१४३	अद्य शीतं चरीवर्ति सरी... .. ३६१।७
अत्यार्यमतिदातारमतिशूर ६५।५	अद्यापि तत्प्रचलकुण्डल (अमरुकस्य, 'बिहणस्य' इति केचित्)... .. २९१।३९
अत्यासन्ना विनाशाय दूर १६२।१२४	अद्यापि तां कनकचम्पक (बिहणस्य) २९१।४१
अत्युक्तौ यदि न प्रकूप्यसि १३९।१३	अद्यापि तिष्ठति दशोरिदं २९२।५३
अत्युच्चाः परितः स्फुरन्ति... .. ११४।२३२	अद्यापि दुर्निवारं स्तुतिकन्या ५०।१२३
अत्युच्छिष्टे मन्त्रिणि पार्थि १५७।३७८	अद्यापि नूनं हरकोपवदि २५५।२५
अत्युन्नतस्तनमुरो नयने २६७।२२	अद्यापि नोज्जति हरः किल ५२।२००
अत्युन्नतद्विसरहस्ययुजा ३५०।२	अद्यापि सा मनसि संप्रति (बिहणस्य) २९१।४२
अत्युष्णात्सघृतादनाद १७३।६२८	अद्यापि सुन्दरि तवानन... .. ३०५।१२
अत्र मन्मथमिवातिसुन्दरं... .. १२८।१९०	अद्यापि स्तनशैलदुर्ग ३१६।९५
अत्रस्थः सखि लक्ष्योजन २२९।२२४	अद्याप्युन्मदशातुधान (कृष्णमिश्रस्य)... .. ३८२।७
अत्रान्तरे च कुलठाकुल ३९८।१५३	अद्यारभ्य कठोरकार्यं क ३७७।४५
अत्राशितं शयितमत्र २८७।२	अद्यारभ्य यदि प्रिये पुनः ३२३।९
अत्रिलोचनसंभूतज्योति १९६।४१	अद्यैव हसितं गीतं पठितं... .. ३९०।१९१
अथ कोकिल कुरु मौनं २३५।१२९	अद्योत्सङ्गवसङ्गजंयकव ३४१।३०
अथ नभसि निरीक्ष्य व्या ३५७।५२	अद्रोहः सर्वमृतेषु कर्मणा(व्यासमुनेः)... .. ८७।७
अथ पथिकवधूदहनः शनकै (क्षेमेन्द्रस्य) ... ३१३।१०	अद्रिस्वीक्ष्णं चक्षुरद्रि ३००।१
अथ प्रसन्नेन्दुमुखी सिता (महामनुष्यस्य) ... ३५९।१३	अद्रितं सुखदुःखयोरनुगतं ५५।२६७
अथ बद्धजटे रामे सुमन्त्रे... .. ३७८।५	अद्रितोक्तिपदून्पदूनि वयं... .. ३९३।२५५
अथ मन्मथवाहिनीपरागः... .. ३१३।१७	अद्यः करोषि रत्नानि मू २२६।४
अथ लक्ष्मणानुगतकान्त (माघस्य) ३१४।५६	अधना धनमिच्छन्ति १६६।२८९
अथ वामिनिविष्टद्विषु (माघस्य) ४२।४६	अधर्मं बाधते भूयो दुःख... .. १७५।६९८
अथ सान्द्रसौथकिरणा (माघस्य) ३१०।३	अधरः किसलयरागः कोमल २६७।८

अधरं खलु बिम्बनामकं २७४१४३	अनन्तपदविन्यासरचना ३३१२२
अधरममृतं कः संदेहो २७४१५३	अनन्तपारं किल शब्द १८०८७९
अधरस्य मधुरिमाणं १७८१७९९	अनन्तोद्भूतभूतौषसंकुले (स्कन्दस्कारशांकरस्य) ८१३
अधरे नववोटिकानुरागो २६३१२९	अनन्यसुष्णश्रीमलय ३४१२४
अधरे मधुरा सरस्वतीर्यं २८३३३०	अनन्यसाधारणकान्ति २८०३३६
अधरोऽयमधोराक्ष्या वन्धु २७३१४१	अनपेक्षितगुरुवचना ३११०
अधरोऽसौ कुरङ्गाक्ष्याः २७४१४४	अनभिज्ञो गुणानां यो न १५४२७१
अधाक्षीनो लङ्कामयमय १२३१२३	अनभिया परस्त्रेपु सर्वे १६०३८
अधारि पद्मेपु तदङ्गिणा २६४११	अनभ्रवृष्टिः ध्रुवणामृतस्य ३२१२८
अधिकरतलतल्पं कल्पित २९९११२	अनयनपथे प्रिये न व्यथा ३०१७
अधिगतपरमार्थान्पण्डि ४०१२६	अनयोरनवधाङ्गि स्तनयो ३२६१६
अधिगमनमनेकास्तारका २१९१११	अनर्थमपि माणिक्यं १६६३२१
अधिदेहल हन्त हेम २८८११५	अनर्थित्वान्मनुष्याणां ३६४१४
अधिपशवटीकुटीरवर्ति २११७८	अनलस्तम्भनविद्यां सुभग २९७६
अधिभिन्नपङ्क्तिमलं ३९१९	अनल्पदग्धभारिपुरानलोच्चव १०९१३५
अधियामिनि राज्यामिनि ३१२१६	अनवरतधनुज्यांस्फालन १४६१२
अधिरजनि जगाम धाम (माघस्य) ३२४१२	अनवरतपरोपकरण ४९१०६
अधिलवङ्गममी रजसा (माघस्य) ३६३१११	अनवसरे गुणवानपि हृदया ८५३३३
अधिश्रीरुथाने त्वमसि २५१११७	अनवसरे च यदुक्तं सुभाषितं १७७७५६
अधीतव्यवहारज्ञं मौलं १४८१२६	अनसि सीदति सैकतव २४६१४२
अधीतिवोधाचरणप्रचारणै १०९१२०	अनस्तमितसारस्य तेजसा २२७१०९
अधीत्य चतुरो वेदान्व्या (हरिगणस्य) ३९२१२३२	अनाकाशे चन्द्रः सरसिज २७५१९७
अधुना मधुकरपतिना १९९१४६	अनाकृतेरेव प्रियसहचरी (मुरारेः) २६७१७
अधृतपरिपतनिचोले २९१३०	अनागतविधातारमप्रमत्त ६५६
अध्रोऽधः पश्यतः कस्य १७०१४६७	अनाप्रातं पुष्पं किसलय (कालिदासस्य) २६७१५
अधोविधानात्कमलप्रवाल १०९१३१	अनादायी व्ययं कुर्यां १७४६५३
अध्याक्रान्ता वसतिरमुना ११११७४	अनादिष्टोऽपि भूपस्य दृष्टा १५०११
अध्यायोधनवेदि मार्गणकुशा १४७१२४	अनाहतचमूपतिप्रहित १५१२४
अध्याहारः स्मरहरशिरः १४१३५	अनायके न वस्तव्यं न १६०३६
अध्वनि पदग्रहपरं ३११३३	अनायासकृशं मध्यमशङ्ख २६७१४
अध्वन्यध्वनि तरवः पथि २४७११०	अनारतपरिस्खलद्यनवावारे १३७११८
अध्वन्यध्वनि भूरुहः फले २५२१४२	अनार्थप्रज्ञानामिह जनवधू (मिक्षाटनस्य) ३६८३४
अध्वन्यस्य वधूर्विधोग ३५०१४३	अनालोच्य प्रेम्णः परिणति ३२२१४
अध्वन्यैमेकरन्दशीकर ३५०१४५	अनाहृतो विशेषस्तु अपृष्टो १७०१४७६
अध्वानं नैकचक्रः प्रभवति ३०९१६९	अनिःसरन्तीमपि देहगर्भा १४०११६
अनङ्कुरितकूर्चकः स तु ३६५७१	अनिभालित एव केवलं २२८१५५
अनङ्गमङ्गलभुवस्तदपा २७११७२	अनिराकृततापसंपदं (माघस्य) ६११२२
अनङ्गरङ्गपीठोऽस्याः २८१३८३	अनिर्देशोपभोगस्य रूपस्य ३११११
अनङ्गेनावलासङ्गाजिता (क्षेमेन्द्रस्य) २६२११	अनिलोडितकार्यस्य वाग्जा (माघस्य) १६४२३८
अनङ्गोऽयमनङ्गत्वमद्य (श्रीहर्षस्य) ३२६१११	अनिल निखिलविश्वं प्रा २२४१८
अनधिगतमनोरथस्य पूर्वं ३२७१४४	अनिशमपि मकरकेतुर्ग २९११२०
अनुरणन्मणिमेखले २८२१४९०	अनिशं मतङ्गजानां वृंहि (शाङ्गधरस्य) २४०११५
अनन्तनामधेयाय १३	अनिशदिष्टलभेऽपि न १६९१४३३

अनुकुरतः खलसुजना (गोभट्टस्य) ४९।११२	अन्तः कुटिलतां विभ्रच्छ... .. २२८।७४
अनुकूलविधायिदेवतो ३१०।६१	अन्तःकूजदुदारकण्ठमस ३२८।७५
अनुकूलं विमलाङ्गी १७७।७५३	अन्तःकूराः सौम्यमुखा ३६४।७
अनुकूले विधां देयं यतः ७१।१	अन्तःक्रीडोच्चिदानज्व ३०।५७
अनुकूले सति धातरि भव... .. ९५।४०	अन्तःपुरचरैः सार्धं यो १५८।२६३
अनुक्षणमनुक्षणं क्षितिप १४१।२५	अन्तःपुरयान्धक्ष्वैरि १५६।२८०
अनुगन्तुं सतां वर्त्म कृच्छं १५९।११	अन्तःपुराणां विहितव्यवस्थः १४५।३
अनुचितकर्मारम्भः स्वजन १७६।७२९	अन्तःपुरीयधि रणेपु सुती ११०।१४४
अनुचितमेवाचरितं पशु ९५।४१	अन्तःप्रतममरुलैकत (धर्मवर्धनस्य) १८३।९७२
अनुच्छिद्यो देवैरपरिदलि २७७।२००	अन्तःसंतोषवाधैः स्वगय (नैपथकर्तुः) १४८।८१
अनुदिनमधिकं ते कम्पते... .. २९९।१०	अन्तःसारविहीनस्य ४१।७
अनुदिनमनुकूलमाचर १८२।९४३	अन्तःसारैरकुटिलैरच्छिद्रै १४८।२७
अनुदेहमागतवतः प्रतिमां (माघस्य) ३२५।५	अन्तकः पश्वस्यथाता जनिम ३८९।१३५
अनुनयति पतिं न लज्ज ३७३।४४	अन्तरङ्गमनङ्गस्य शृङ्गार २६७।२
अनुनयमगृहीत्वा व्याज (माघस्य) ३३७।२	अन्तरायतिमिरोप... .. २।१३
अनुनेतुं मानिन्या दयित १९२।२९	अन्तर्गता मदनवक्षिशिखा २९७।२०
अनुपालयतामुद्देश्यतीं (भारवेः) १५७।३८८	अन्तर्गतैर्गुणैः किं द्वित्राअपि ८५।३९
अनुभवत ददत वित्तं मान्या ६५।१५	अन्तर्गृहानर्धानव्यञ्जयतः ३२।२५
अनुभवत युवस्यो भाग्य ३४९।११८	अन्तर्नाडीनियमितमह १०।१३९
अनुभवव्रतदोलघृत् ३४७।५६	अन्तर्वेलान्यहमसुभ्य मृगा २४१।२७
अनुममार न मारकथं २९५।१२	अन्तर्भूतो निवयति जडे ४१।२८
अनुययौ विविधोपल (माघस्य) ३५६।३३	अन्तर्मलिनदेहेन वहिरा ५७।३२
अनुयातानेकजनः पर १५७।३७५	अन्तर्मलिनसंसारंच्छ्रुतवान् ९१।२
अनुरागवती संख्या दिवस ९५।३५	अन्तर्मोहनमौलिघृणन २६।१७५
अनुरागवन्तमपि लोचनयो (माघस्य) ३०८।३८	अन्तर्वैसति मार्जारी युनी... .. २४२।५९
अनुरागवर्तिना तव वीर ३०१।१६	अन्तर्वीर्णं मन्यमानः खलो ६१।२१०
अनुलेपनानि कुसुमान्यबला (माघस्य) ३११।२०	अन्तर्विपमया श्रुता ३६४।२२
अनुवनं वनराजिवधू (माघस्य) ३६०।३४	अन्तर्विष्णोस्त्रिलोकी निव १२०।५५
अनुसरति करिकपोलं भ्रमरः ७६।२२	अन्तर्हिते शशिनि सैव ३३८।१२
अनुनवेगाद्यमद्वितीयश्ला १२९।३	अन्तरिच्छाद्राणि भूयांसि (भट्टभल्लटस्य) २५५।२०८
अनृतं सत्यमित्याहुः सत्यं... .. ३६४।२१	अन्तस्तारं तरलतरलाः २८९।३९
अनृतं साहसं माया मूर्ख ३६२।१	अन्तिकान्तिकगतेन्दु (गोभट्टस्य) ३१४।३८
अनेकविद्वज्जनरत्नपूर्णं वेदो... .. १०५।७	अन्त्यावस्योऽपि बुधः स्वगुणं (रविगुप्तस्य) ५०।१४२
अनेकशालं बहु वेदित १८०।८७८	अन्त्राप्रोतवृहत्कपालनल ३८२।५
अनेकसंशयोच्छेदि परो ३०।२	अन्त्राकल्पचलत्पयोधर ३८२।१०
अनेकसुषिरं वाद्यं कान्तं १९१।५	अन्त्रैः कल्पितमङ्गलप्रति ३८२।३
अनेके फणिनः सन्ति २४७।१६४	अन्त्रैः स्वैरपि संयताप्र (धनिकस्य) ३७४।३५
अनेन पयोसयताश्रुविन्दु १०९।११९	अन्धकारगरलं यतो जग ३१३।२२
अनेन मर्येदेहेन यल्लोक १६०।४१	अन्धत्वमन्यसमये बधि १७८।७९६
अनेन रम्भोह तवाननेन २७५।१८०	अन्नदानात्परं दानं विद्या १६४।२१७
अनेन सर्वार्थिकृतार्थताकृता १०९।११४	अन्नवस्त्रसुवर्णानि रत्नानि २०२।१९
अन्तः कटुरपि लघुरपि ५०।१२२	अन्यकालपरिहार्यमजलं (माघस्य) ३३६।१४
अन्तःकरणतत्त्वस्य दंपत्योः ९३।५	अन्यतो यदि निजोपचि ७६।३०

अन्यत्र भीष्माज्ञेय्याद	३८८१२१	अपनीतपरिमलान्तरकथे	२३३१५५
अन्यत्र यापितनिशं	३३८१७	अपमानं पुरस्कृत्य मानं	१६६१२९९
अन्यत्र यूयं कुसुमाव	३४९११०६	अपराधी नूनमहं प्रसीद	३९१८
अन्यत्र व्रजतीति का खलु	३७५१७७	अपराधेऽपि निःशङ्को	१५३१२०४
अन्यथैव हि सौहार्दं भवेत्	९२१४	अपराधो न मेऽस्तीति	१६९१४४७
अन्यथा भूषणं पुंसां क्षमा (माघस्य)	१६३११८१	अपराहृशीतलतरेण शनै (माघस्य)	३०८१३३
अन्यप्रतापमासाय यो	१७११५०३	अपरीक्षितलक्षणप्रमाणे	४४१२
अन्यं मनुष्यं हृदयेन कृत्वा	३६५१६६	अपण्यं भूयद्भनमटति वल्का	१३७१२२
अन्यमाश्रयते लक्ष्मीस्त्व	१६७१३३३	अपण्यं लता सेव्या वि	१११३
अन्यमुखे दुर्वादो यः (गोवर्धनाचार्यस्य)	१७६१७३०	अपर्याप्तमुजायामः सखे	२८११३७४
अन्ययान्यवनितागतचित्तं (माघस्य)	३२९१३१	अपवादादाभीतस्य समस्य (भारवेः)	५७५६
अन्यवर्णपराभृत्त्या	३८१३	अपसरणमेव शरणं मौनं	२३१८
अन्यस्त्रीस्पृहयालवो जग	२०६१३९	अपसरत रे दूरादस्मा	३६५१७४
अन्यस्य लगति कर्णे जीवित	६०१५४	अपसरति न चक्षुषो (त्रिविक्रमभट्टस्य)	२९११२७
अन्या जगद्धितमयी	४०१२५	अपसर मधुकर दूरं परि	२३३१५०
अन्यानि शान्नाणि विनोद	४५१३	अपसारय घनसारं कुरु (दामोदरगुप्तस्य)	२८८१७
अन्यायवित्तेन कृतोऽपि	१७९१८३१	अपहरति महत्त्वं प्रार्थना	१०११७
अन्यायोपाजितं द्रव्यं दश	१७३१५९७	अपहस्तित्वान्धत्वं त्वया	३७८११६
अन्यार्थमङ्गीकृतवारिपर्णा	१०८११०८	अपहाय शनैः पटीर	३४०१७
अन्या सा सरसी मरालमुनि	२३२१२९	अपाकृत्याशेषाण्यपि	३६०१४४
अन्यास्तु तावदुपमदर्सहा (विकटनितम्बायाः)	२३३१७९	अपाङ्गतरेले दृशो तरल	२६६१२७
अन्यास्ता गुणरत्नरोहण	११५१२५०	अपाङ्गसंसारिं तरङ्गितं दृशो	३१९१३
अन्यूनं गुणममृतस्य धार (माघस्य)	३५४११०९	अपानिधिं वारिभिरच्यन्ति	५११७८
अन्यूनोन्नतयोऽसिमात्र (माघस्य)	१३३१२२	अपायसंदर्शनजां विम	१७९१८३६
अन्ये ते जलदायिनो जल	२३७११६४	अपायि मुनिना पुरा पुनर	१४११२८
अन्ये ते विहगाः पयोद	२३७११६८	अपारः पाथोधिः पुलिन	२३८११९५
अन्येऽपि सन्ति कति नो	२५८१२८	अपारंभ्योपारैरहरिह नयन्तो	१०३११५
अन्येऽपि सन्ति बत ताम	२३७११६०	अपि कापुसो भोरुः स्या	१५५१२७९
अन्येयं रूपसंपत्तिरन्या	२६७१३	अपि तद्वपुषि प्रसर्पतो	२७८१२८७
अन्योन्यमुत्पोडयदुन्पला (कालिदासस्य)	२७७१२७४	अपि त्वया कैरविणि	२५६१२२१
अन्योन्यास्फालभिन्नद्विप (नारायणभट्टस्य)	३८३११३	अपि दलन्मुकुले बकुले	३३३१७४
अन्योन्याहृतिदन्तनाद (बाणभट्टस्य)	३६३१५२	अपि दिनमणिरपे क्लेशितः	३६२१२६
अन्योन्येषां पुष्करामृ (माघस्य)	१३५१७१	अपि दोर्भा परिबद्धा बद्धा	६५११९
अन्योऽपि चन्दनतरो	२२२१३७	अपि नाम स दृश्येत पुरु	७३११५
अन्वयागतविद्यानामन्व	१६२११२७	अपि पिबत चकोराः	३१७१२७
अपः पिबन्प्रपापाली	१९५१२३	अपि मरणमुपैति सा मृति	२८८११७
अपकारमसंप्राथ्य तुष्ये (श्रीभगवद्भ्यासमुनेः)	५८११०२	अपि मुमुदपयान्तो वाग्वि (जयदेवस्य)	३४४३
अपकुर्वन्नपि प्रायः प्राप्नो	४७१९	अपि मृगाक्षि तवाधर	२७४११४६
अपक्रान्ते बाल्ये तरुणि	२६८१३१	अपि भेरूपमं प्राङ्गमणि	७९१९
अपण्डितास्ते पुरुषा मता	३६५१६५	अपि विधिः कुसुमानि	२९५११३२
अपपुषारतया विशदप्र (कालिदासस्य)	३४७१४९	अपि विभक्तविहीनः प्रच्युतो	५३१२२५
अपत्यदर्शनस्यार्थे प्राणा	१६३११९३	अपि वेत्ति पङ्क्षराणि चेदु	६१२०३
अपदो दूरगामी च साक्षरो	१९१११	अपि शिशिरतरोपचार	३५११५

अपि संपूर्णतायुक्तैः क	१७१५२३	अव्यं त्वच्चमथाञ्जभू	२५७१५
अपि संमानसंयुक्तः कुली	१५५१२८३	अव्द्वोरिजिघृक्षयार्णव	१३९११५
अपि स्थानुदवासीनः	१५४१२५८	अव्धरम्मः स्थगित	२६११९५
अपि स्वल्पमसत्यं यः	१५५१२७७	अभितापसंपदमधोष्ण	३०८३२०
अपीतक्षीवकादम्बमसं	३५९१२	अभितिग्मररिम चिरमा (माघस्य)	३०८३२९
अपुत्रस्य गृहं शन्यं सन्निम	१६९१४५४	अभिद्रोहेण भूतानामर्ज (भारवेः)	१६७३६४
अपूजितैवास्तु गिरीन्द्र (विह्वणस्य)	३००११	अभिनयान्परिचेतुमि (कालिदासस्य)	३४७३९
अपूर्वैः कोऽपि कोपाग्निः	५६१७	अभिनवनलिनीकिरालय	३०११३३
अपूर्वैः कोऽपि कोशोऽयं	३०११	अभिनवनलिनीविनोद (श्रीधनदद्वानाम्)	२३३१७२
अपूर्वं नैयमभ्यस्तं लया	३२६१४	अभिनवनवनीतप्रोत	२३१२२९
अपूर्वा रसनाभ्यालाः खलु	५७४४७	अभिनवनवनीतस्त्रिगध	२३१३३०
अपूर्वैयं धनुर्विद्या भवता (अमृतदत्तस्य)	१०६११५	अभिनवपुलकालीमण्डिता	३३४३२२
अपूर्वा दृश्यते वह्निः कामिन्याः	२९०१११	अभिनववयसश्रीशालि	३५७५३
अपूर्वा भाति भारत्याः	३३१७	अभिप्रेतार्थसिद्ध्यर्थं (घिटवृत्तस्य)	२१८
अपूर्वाऽयं मया दृष्टः	१९२१२६	अभिभवति मनः कदम्ब (भारवेः)	३५६३२५
अष्टरस्तु नरः किञ्चिद्यो	१५५१३०७	अभिभूतोऽयं वज्ञातो यो	१५६३२७
अपेक्षन्ते न च क्षेहं न पात्रं	४७४४२	अभिभूय सतामवस्थितिं	३०८४४४
अप्याकरसमुत्पन्ना मणि	२२७४४८	अभिमतफलदाता लं च	१११११६८
अप्यापत्समयः साधोः प्रयाति	४८१६०	अभिमतमहामानप्रस्थि	१०११९
अप्युन्नतपादरूढः पूज्यान्नं	१६११७५	अभिमानघनस्य गन्वरैरुभिः (भारवेः)	८३३११
अप्येकवंशजनुयोः पश्यत	१७८१७९५	अभिमानवतो मनस्विनः (भारवेः)	१५८३९११
अप्यौत्सुक्ये महति दयित	३३२११३	अभिमुखनिहतस्य सत (श्रीभास्करस्य)	१५७३६८
अप्सु ह्वन्ते पाषाणा	३९०११९४	अभिमुखपतयालुभिर्ले	३३५१११
अप्रकटीकृतशक्तिः	१७७१७७६	अभिलषन्ति तवाधर	२४४१४७
अप्रकृतमस्य या विद्या	१६७३५०	अभिलषसि यद्विन्दो वक्	२९६१४७
अप्रगल्भाः पदग्यासे (त्रिविक्रमभट्टस्य)	३८११	अभिवीक्ष्य सामिकृतमण्डनं (माघस्य)	१३२३८
अप्रतिबुद्धे प्रोत्तरि वक्तु	१७६१७४२	अभिविषेणयिषुं भुवनानि (माघस्य)	३६३१९
अप्रभूततमनीयसि तन्वी (माघस्य)	३३५१९	अभुक्तायां यस्यां क्षणमपि (भर्तृहरः)	८३३४
अप्रसन्नमपराद्धरि पत्नी (माघस्य)	३२९११७	अभूद्राचीपिङ्गा रसि (भोजराजकविचर्गस्य)	३३८३६
अप्रस्तावस्तुतिभिरनिशं (क्षेमेन्द्रस्य)	७०५४	अभूद्भ्रमोरासोः सह वसति	६३१२५०
अप्राकृतस्य चरिताति	३७६१२८	अभेदेनोपास्ते कुमुदसुरे (मुरारेः)	५४२४३
अप्राज्ञेन च कातरेण च गुणः	१४५१९	अभ्यासः कर्मणां सम्य	२६५११
अप्राप्तकालं वचनं बृहस्पतिः (व्यासमुनेः)	१५१११२९	अभ्युत्थानमुपागते गृह (राजशेखरस्य)	३६७३६
अप्रियवचनदरिद्रैः प्रिय	४९१९१	अभ्युद्धता वसुमती दलितं	१०९१३५
अप्रियस्यापि पथस्य	१७०१४८७	अभ्युन्नतस्तनयुगा तरला	३१८४
अप्रियाण्यपि कुर्वाणो	१७०१४८६	अभ्युन्नताहुष्ठनखप्रभा	२८२११२
अफलानि दुरन्तानि सम	१६६१३५६	अभ्युन्नतेऽपि जलदे जग	२३११४
अबलाब्धविप्रहश्रीरम	१४३३	अभ्युपयुक्ताः सद्भिर्गतागतै	७५४४
अबला यत्र प्रबला विशु	१७६१७४७	अभ्रच्छाया खलधीतिर्नव	१६२१५१
अबले सलिले तपस्यता	२७४१७५	अभ्रच्छाया लृणामिथ	१६६३३२४
अबुद्धिमाधितानां च क्षन्तव्य	१५२१९६९	अभ्रश्चानैर्मुखरितदिशः	३०२१५१
अबुधा अजंगमा अपि	१७६१७३६	अमदयन्मधुगन्धसनाथ (कालिदासस्य)	३४७५२
अबुधैरथलाभाय पण्यजीभि	७४१७	अमन्त्रमक्षरं नास्ति नास्ति	१६३१५८

अमन्दमणिनूपुरकरणन ३६२।३८	अम्बरविपिनमिदानी ३१०।५
अमरतरकुसुमसौरभसेवन २३३।५३	अम्ब श्राम्यसि लिष्ट गो २५।१६५
अमरंरमृतं न पीतमन्धे (भागवतामृतदत्तस्य) ६।१।२०६	अम्ब श्रुथु यदि ख्या ३६९।५६
अमलमृणालकण्डकम २६६।३६	अम्बा कृप्यति तात मूर्ध्नि १९०।६३
अमलात्मसु प्रतिफलन (माघस्य) ३१४।६२	अम्बा तुष्यति न मया न (भट्टकपर्दिनः) ... ६९।३४
अमितगुणोऽपि पदार्थो दोषै ८५।३७	अम्बुजमम्बुनि जातं न हि ३७९।८
अमितः समितः प्राप्तैरुक्त १०६।३६	अम्बुजमम्बुनि मग्नं त्रासा २७४।१७१
अमी तटसमीपनिह्वर ३४।१२२	अम्भः कदमतामुपैति १२६।१६०
अमी तिलास्तैलिक नून २५।८।४२	अम्भसा भिद्यते सेतुस्तथा १७०।१०२
अमी पृथुस्तम्बभृतः (भारवेः) ३६०।२२	अम्भासि जलजन्तूनां दुर्ग १७०।४६५
अमी शिरीषप्रसवावतंस (कालिदासस्य) ... ३५३।६२	अम्भोजप्रकरोऽथ केतक २३६।१४५
अमीषां जन्तूनां कतिपय ३९०।१७९	अम्भोजाक्ष्याः पुरनवलता ३७२।२४
अमीषां प्राणानां तुलितविसिनी ८०।४५	अम्भोजिनीवनविलासन (भर्तृहरेः) २३१।१५
अमी समुद्गतसरोजरेणु (भारवेः) ३६०।२७	अम्भोधिः स्थलतां स्थलं जल (क्षेमन्द्रस्य) ... ९८।११८
अमुं कालक्षेपं त्यज जलद (अचलस्य) २२३।५३	अम्भोमुचां सलिलमुद्र २१७।६
अमुना मरुकूपेन के के २३०।३	अम्भोरुहमये ज्ञात्वा वापी २०३।३१
अमुष्मिन्प्रारामे तरुभि २३८।१९२	अम्भोरुहाक्षि शंभोश्चरणा ३७५।९७
अमुष्मिन्नुद्यानदुमकुहर ३११।२९	अम्भोवाहसुरद्रिपो निव ३७५।१०८
अमुष्मिन्नुद्याने विहगखल २३८।१९१	अम्भानपङ्कजा माला कण्ठे २०२।११
अमुष्मिन्नाव्यामृतसरसि (रामस्य) २०८।३६२	अयश्चणकचर्वेणं फणिफणामणेः ७५।५८
अमुष्य दोर्भ्यामरिदुर्ग २६५।३	अयःपिण्ड इवोत्तमे खला ५६।१७
अमुष्य मुषिता लक्ष्मीश्च २७१।६५	अयशः प्राप्यते येन येन १७१।५३१
अमुष्य विद्या रसनाप्र १०९।१२१	अयं रत्नाकरोऽम्भोधि २२६।६
अमुष्या लामिष्यं मृदुलमृदुला २६६।३०	अयं रेवाकुञ्जः कुसुमशर ३६८।३५
अमुष्योर्वाभर्तुः प्रसमरचम् ११०।१६४	अयं वारामेको निलय (मालवसुद्रस्य) ... २२६।३३
अमूत्यस्य मम स्वर्णतुला (बिहणस्य) २८२।४०३	अयं विपाको वद कस्य २९९।७
अमृतं शिशिरे वह्निरमृतं १७१।५०८	अयं स्वभावः स्वत एव ५१।१७६
अमृतं किरिति हिमांशुः ४९।११७	अयं खलु मृणालिनीनव ३४२।१९
अमृतजलधेः पायं पायं ३२।३६	अयं च सुरतजवाला ३७१।२
अमृतद्रवमाधुरीयुरीणां २७६।२१८	अयं त्रयाणां प्रामाणां २७६।२१४
अमृतद्रवैर्विदधब्जकृश्या (माघस्य) ३१४।६१	अयं दरिद्रे भवितेति धंधसी १०९।१२८
अमृतं तदधरबिम्बे वचने २६५।११	अयं निजः परो वेति गणना ७३।९
अमृतं दुर्लभं नृणां देवाना १६२।१२५	अयं नेत्रादनेरजनि रजनी ३१५।८०
अमृतममृतं कः संदेहो २६४।५०	अयमङ्कुरभाव एत तावत् २६७।१४
अमृतममृतं चन्द्रश्चन्द्र (राजानकश्रीविजय- पालस्य) २८६।१८	अयमतिजरठाः प्रकामगुर्वा १४६।१
अमृतवचनलीलाविभ्र २३८।१८९	अयमपि खरयोषित्कर्ण ३०८।५५
अमृतस्यैव कुण्डानि रत्ना २६३।५	अयमपि पुष्टूतप्रेयसी ३०९।५८
अमृतोत्प्रेक्षणे रागं कुर्व (शाङ्गधरस्य) ३३।१०	अयमभिनवमेषधर्यामलो १४६।२
अम्बरं विनयतः प्रिय (माघस्य) ३३१।२३	अयममृतनिधानं नायको ९७।८४
अम्बरमनूहलक्ष्यं वसुंधरा ५०।१५०	अयमवसरः सरस्ते सलिलं (श्रीबल्लभदेवस्य) ... २२९।२
अम्बरममृतुनि पत्रमराति १९७।५८	अयमविचारितचारुतया ९२।४
अम्बरमेष रमण्यै यामिन्यै ३६१।९	अयमसौ गगनाङ्गणदीप ३०८।४३
	अयमुद्यति चन्द्रश्चन्द्रिका ३१५।७६

अयमुदयति चन्द्रो वारिधे...	३०५।७५	अये हेलावेलालुलितकुल (विह्वणस्य) ...	२२३।५९
अयमुदयति मुद्राभञ्जनः ...	३४२।१०	अरक्षितं तिष्ठति दैवरक्षितं ...	९६।४७
अयमुदयमहीशुम्भुर्भि	३३८।३१	अरण्यं सारङ्गिणिरिकुहर ...	१८४।९०
अयमुदितो हिमरदिम ...	२०५।११	अरण्यरक्षितं कृतं शव (भर्तृहरेः) ...	४२।५५
अयं पदो मे पितुरङ्गभू ...	३८१।३९	अरतिरियमुपैति नापि निद्रा (विह्वणस्य) ...	२९७।१७
अयं पुरः पार्ष्णिशर्वरीदाः...	३१८।१४७	अरविन्ददिग्दं वीक्ष्य खेल ...	२९१।१५
अयं मार्तण्डः किं स खलु...	११०।१६१	अरविन्दचन्द्रमकरन्द ...	३४०।९
अयं मृगः समायति त्वरि	१८८।७	अरविन्देषु कुन्देषु रमितं ...	२५१।१८
अयं मृदुशृणालिनीवन ...	३३९।४३	अरसिकजनभाषणतो ...	१७७।७५४
अयं मे वाग्गुम्भो विशद...	३४४।५	अरातिविक्रमालोकविक्रि ...	१०७।६३
अयञ्चितः सुखं दत्ते याचि	९५।१८	अरावप्युचितं कार्यमस्ति ...	१५२।१७१
अयि किं गुणवति मालति...	२९०।८२	अरुचिर्निशया विना ...	१८२।९३१
अयि कुरङ्गि तपोवन ...	२४४।१०३	अरुणकिरणजालैरन्तरि ...	३३७।५
अयि कुरङ्गि तुरङ्गम ...	२४४।१०४	अरुणजलद्रार्जामुग्ध ...	३३८।३०
अयि जलद यदि न दास्यसि	२२२।१६	अरुणनयनं सध्रुभङ्गं ...	५।४३
अयि त्यक्तानि कस्तूरि ...	२५९।५७	अरुणरागनिषेधिभिरंशु (कालिदासस्य) ...	३४७।५३
अयि दलदरविन्दस्यन्द ...	२५६।२३४	अरुणिताखिलशैलवना (कालिदासस्य) ...	३४७।६९
अयि दुष्कृतकेन केन ...	२५४।१८१	अरुणं च तरुणि नयने ...	३२३।६
अयि वत गुरुगर्वं मा ...	२५९।६०	अरुण्यतीकामपुरं प्रिलक्ष्मी ...	२८२।४१७
अयि मकरन्दस्यन्दनि ...	२५५।२१६	अरैः संघार्थते नाभिर्नाभाँ ...	१५०।८७
अयि मन्मथचतुमत्ररि ...	३२७।३४	अर्केच्छायां तिरयति सुधा ...	२८६।२०
अयि मलयज महिमार्थ	२४४।४२	अर्घ्याम्बुधिरेन्दुमण्डल ...	१४३।६२
अयि मालति सारभसार ...	२५०।८५	अर्चिष्मन्ति विदार्य वक्र ...	१।४३
अयि रोषमुरीकरोपि तो ...	२२६।१४४	अर्जुनः कृष्णसंयुक्तः कर्ण ...	२७१।६३
अयि सखि शस्तः सखि ...	१९६।१०	अर्जुनस्य इमे वाणा नेमे ...	१९४।४
अयुक्तं युक्तं वा यदभिहि...	१५८।४१३	अर्जुनीयति यदजने जनो ...	६७।१४
अयुक्तं स्वामिनो युक्तं युक्तं	१६४।२८८	अर्थः सुखं कीर्तिरधीह मा ...	८१।९
अयुक्तं बहु भाषन्ते यत्र...	१०४।४	अर्थग्रहणे न तथा व्यथ ...	६०।१४८
अयुद्धे हि यदा पश्यन्न किं...	१५३।२१९	अर्थनाशं मनस्तापं गृहे ...	१५९।२८
अये कीर श्रेणीपरिवृष्ट	२३८।१९४	अर्थप्राणविनाशसंशयकरि ...	२९३।२६१
अये केयं लोलाधवल ...	२८६।१५	अर्थागमो नित्यमरोगिता ...	१७८।८२३
अये को जानीते निजपुरुष	३६८।३८	अर्थातुराणां न गुरुने ...	१७९।८४५
अये ताल व्रीडां व्रज ...	२५२।१४१	अर्था न सन्ति न च सुवति (माघकवेः) ...	६९।५०
अये नीलधीव क्व नु खलु...	२३७।७३	अर्थानामर्जनं कार्यं (व्यासमुनेः) ...	१७४।६४१
अये नृपतिमण्डलीमुकुट ...	१३९।१२	अर्थानामीशिषे त्वं वयमपि ...	८४।४८
अये मधुप मा कृथा वत ...	२३४।९९	अर्थान्केचिदुपासते कृ (राघवचैतन्यश्री- चरणानाम्) ...	३५।५१
अये मातर्दृष्टा सुखममृत ...	२७०।४९	अर्थाधी जीवलोकोऽर्थं (विष्णुशर्मणः) ...	६७।१
अये मातस्तातः क्व गत इति	१२७।२१	अर्थाहरणकोशल्यं किं स्तुमः ...	४०।१४
अये यदि समीहसे परपुरा	१२७।१७६	अर्था हसन्मुचितदान ...	१८३।१५६
अये लाजानुचैः पथि वचन ...	७०।५६	अर्थिनां कृपणा दृष्टिस्त्वमुखे (दण्डिनः) ...	१०७।५३
अये वापीहंसा निजवसति...	२३७।१६२	अर्थिनि कवयति कवयति... ...	७५।४१
अये वारारोशे कुलिश ...	२२६।२४	अर्थिने न तृणवद्धनमात्रं ...	७२।११
अयेऽस्तमयते शशी नहि ...	३२२।१५		

अर्थिप्रत्यार्थिलक्षैरप्यपरा १०७५०	अलाभात्पुरुषाणां हि भया... .. ३६५४९
अर्थिभ्रंशहृत्भ्रमत्फलभर ११११७३	अलिकुलमञ्जुलकेशी २६५१०
अर्था करोति दैत्यं लब्धार्थो ७८११२	अलिपटलैरनुयातां स्व (भवभूतेः) २२४१२
अर्था लाघवमुच्छ्रितो १८६१०३१	अलिभिरजनविन्दुमनो (कालिदासस्य) ३४७५१
अर्थेन तु विहीनस्य पुरु ६८१७	अलिरनुसरति परिमल १७७५७
अर्थो गिरामपिहितः पिहित ३२३११	अलिरयं नलिनीदलमन्ध्र २३३१७३
अर्थो नराणां पतिरङ्ग १८०१८६८	अलीकरूपो यदि मन्थ २८३१२१
अर्थो नामजनानां जीवित (क्षेमेन्द्रस्य) ३८०१२७	अलौकिकमहालोकाप्रकाशित १०७५५
अर्थो विनेवार्थेनयोपसौद ७२१२४	अल्पं निर्मितमाकाशमना २७७२६५
अर्थोऽस्ति चेन्न पदशुद्धि (पण्डितमङ्गकस्य) ४२१५३	अल्पश्रुतलव एव प्रायः (रविगुप्तस्य) ६०१७२
अर्थो हि कन्या परकीय ३७८१४	अल्पाक्षररमणीयं यः कथ ८९१८
अर्थं सुप्तो निशयाः सर ३६०१४६	अल्पानामपि वस्तूनां संहतिः ८६१२
अर्थचन्द्रवदाकारं स्त्रीना १९२१२१	अल्पयासबलेन यत्र पतनं २४४११४
अर्थचन्द्रसमायुक्तं पुंनाम १९२१२८	अल्पीयसामेव निवास १८०१८७७
अर्थं दानववैरिणा गिरिजया (शंकरकवेः) ११५१२४९	अल्पीयसैव पयसा यत्कृ (शार्ङ्गधरस्य) २२७१४४
अर्थरात्रे दिनस्यार्धे अर्थ १९५१२५	अल्पेच्छुर्वृत्तिमान्प्राज्ञश्छा १५१११३८
अर्थस्मितेन विनिमन्त्र्य २८६१११	अल्पेनापि सुरक्तेन साध २७३११३८
अर्थाङ्गाहितपौर्वकीर्तिवनि १४२१५१	अवसंपतितो राजा मूर्ख १६८१४१२
अर्थाधिष्ठाता स्वत्वरसुस्थिता (कालिदासस्य) १३२१३६	अवगच्छति मूढचेतनः (कालिदासस्य) १८२१९२७
अर्थोन्मीलितलोचनस्य (विद्वमङ्गल- चरणानाम्) २५११५३	अवज्ञानाट्टितं प्रेम नवी १६४१२११
अर्पयति प्रतिदिवसे प्रिय ३७५१८०	अवतु नः सविस्तुररागा २९१२०
अर्पितं रसितवत्पि नाम (माघकवेः) ३२९१३	अवयजम्बालगवेषणाय ४१३१५
अलं हिमानीपरिदीर्घ ३६१११२	अवधार्य कार्यगुरुतामभ (माघकवेः) ३११११८
अलकाश्च खलाश्चैव मूर्ध ५६११११	अवन्ध्यक्रोपस्य विह्वलरापदां १५८१४०१
अलक्तको यथा रक्तो ३६४११७	अवनम्य वक्षसि निमग्न (माघकवेः) ३२५१६
अलक्षितकुचामोगं भ्र ३६०१४८	अवयः केवलकवयः कीराः ३४१२३
अलक्षितगतगततैः कूलवधू १२९१७	अवयवेषु परस्परबिम्बि (भीमसिंहपण्डितस्य) २८३१४३२
अलं करोति यः श्लोकं ४०१८	अवलम्बितविष्णुपदः कर्षित ८५१३६
अलं करोति हि जरा राजा ९९११	अवलोकनमपि सुखयति २६३१२१
अलंकारः शङ्काकरनर ९७१९४	अवलोकितमनुमोदित २३११७७
अलङ्कृतवाज्जनदैर्घ्यैः क्षुभि (भारवेः) ८९१५	अवलोक्य स्तनौ वच्चा (धर्मदासस्य) १९२१९
अलङ्कृतं तत्तदुद्दीर्घ्य यद्य (भारवेः) ८३११०	अवशेन्द्रियचित्तानां हस्ति १६९१४२८
अलङ्कृतं चैव लिप्सेत १७०१४६८	अवश्यं यातारश्चिरतर (जयादित्यस्य) ३८४१४२
अलङ्कृतापि धनं राज्ञः संधि ९०११६	अवश्यकारणैः प्राणान्धार २३६१५५१
अलम्ब्यं लब्धुकामस्य १६३११६१	अवश्यमभ्येष्ट्वनवाहप्रह्ला (श्रीहर्षस्य) ९६१६१
अलमतिचपलवात्स्य (विहणस्य) २६४१४४	अवश्यंभाविनो भावा भवन्ति ९५१२६
अलमलमघृणस्य तस्य (वासुदेवस्य) ३०६१२	अवश्यंभाविभावानां प्रतीकारो ९५१२९
अलसमुजलताभिर्नाहतो १३७१११	अवसरपठितं सर्वं सुभा (वल्लभदेवस्य) ३०११५
अलः पवलितासुधक्षिग्ध (भवभूतेः) २९२१५९	अवसरपठिता वाणी गुण १७७१७५८
अलसवाः लितैः प्रेमार्द्रादि (अमरकस्य) २९९११३	अवाप्तः प्रागल्भ्यं परिणत ३१८१५५८
अलसविलसि तानामु २९२१५८	अविकारिणमपि सज्जन (रविगुप्तस्य) ६१११८३
अलसस्य कुत ो विद्या १६६१३२०	अविज्ञातप्रबन्धस्य वचो (भारवेः) १६७१३७४

अविज्ञातविशेषस्य सर्वतेजो (अवन्तिवर्मणः)...	३१०२	अशटमलोभमजिदं त्या (श्रीहर्षदेवस्य)	१७६७३१
अविदितगुणपि सुकुले (सुबन्धोः) ...	३११४	अशनं मे वसनं मे जाया	३९०१९५
अविदितपरमानन्दो ...	१७७७७७	अशर्मदहनज्वलकटुकटा...	१२८१९२
अविदितसुखदुःखं निर्गुणं...	३३२१३१	अशुचिर्वचनायस्य शुचि	१४८११०
अविद्यः पुरुषः शोच्यः ...	१६८१३८८	अशुभपुपि कलावप्यप्रमत्ताः	१४५१४
अविद्यं जीवनं शून्यं दिक्...	१६८१३८९	अशृण्वन्नपि बोद्धव्यो मन्त्रि	१५२११४९
अविद्रोसमलं लोके वि ...	३६५१५३	अशेषलङ्घापतिसैन्धवहन्ता	२२१९४
अविद्वानपि भूपालो विद्या...	१५४१२३७	अशेषविप्रप्रतिषेधदक्ष	२११७
अविधियो मृत्यजनः शठानि ...	१७६१७२५	अशोच्यानीह भूतानि यो...	१७११११४
अविनयभुवामज्ञानानां (मुरारेः)	४२१६२	अशोच्यो निधेनः प्राज्ञो	१६८१३८७
अविनाशिनमश्याम्यम ...	३८१६०	अदनीमहि वयं भिक्षामाशा	३८३१७
अविनीतः सुतो जातः कथं ...	९८१८	अध्रान्तं दृश्यन्त्रणेन	२७०१३४
अविभावितेषु विषयः प्रथ (माघकवेः)	३१४१६५	अधुच्छलेन सुदशो हुत	२७३११३३
अविभाभ्यतारकमदष्ट (माघकवेः)	३०८१४०	अश्वः शस्त्रं शस्त्रं वीणा वाणी (विष्णुशर्मणः)...	९०११०
अविरतमविरामा रागिणां (माघकवेः)...	३३८१२०	अश्वं नैव गजं नैव व्याघ्रं...	१६२१३३६
अविरतं परकार्यकृतां ...	५१११८९	अश्वमुत वासवगर्धितं च ...	१७७१८२८
अविरताम्बुजसंगति (आनन्दवर्धनस्य)	१७४४	अश्वमेधसहस्रं च सत्यं च...	८७१२
अविरलकमलविकासः ...	३४६११३	अश्वो यस्य जयस्यस्य युद्धा (शाङ्गधरस्य)	१४९१५०
अविरलकरवालकम्पनै ...	१०८१९४	अष्टकुलाचलसप्तसमुद्रा	३८९१७३
अविरलपरिवारहैरभूणः ...	३०२१४५	अष्टपादशत्रुःकर्णो द्विसुखी...	१९२१२२
अविरलफलनिवनप्रसूनः (भारवेः)	३६१११३	अष्टौ यस्य दिशो दलानि...	१९१३४
अविरलमदधाराधौत ...	२१२४	अष्टौ हाटकक्रोडयस्त्रिनव	२१४११०
अविरलमिदमम्भः स्वेच्छ...	३५४१११४	असंशयं न्यस्तसुपान्तरक्त (माघस्य)	३५३१८१
अविरलविगलम्मदजल ...	२११०	असज्जनः सज्जनसङ्गि	९११२५
अविवेकमतिवृत्तिर्मन्त्रो ...	१५७१३६९	असती भवति सलजा ...	१७७७७८०
अविवेकि कुचद्वन्द्वं हन्तु ...	२७७१२५१	असत्प्रलापः पाहृष्यं पैशुव्य	१५२११७७
अविवेकिनि भूपाले नश्यन्ति	१५२११५९	असत्यता निगुरता कृत ...	१८११९१२
अविशीर्णकान्तपात्रे नव्य ...	३७८१९	असत्यमप्रत्ययमूलकारणं	८७१२
अविश्रामं वहद्भारं शी ...	१६८१४०१	असन्सङ्गाद्गुणज्ञोऽपि विषया (योगरसायनात्)	९११७
अविश्वसन्धृतैधुरोधरोऽपि	२६३१३८	असद्धर्मस्त्वयं स्त्रीणामस्मा...	३६५१५२
अवृत्तिकं त्यजेदेशं वृत्तिं ...	१५९१२९	असद्भूतो नायं न च खलु (अमरकस्य)	३२२११३
अवृत्तिभयमन्यानां मथ्याना (व्यासमुनेः)	८३१२६	असंहयपुण्योऽपि मनोभव...	३४९१०४
अवेक्ष्य स्वात्मानं विगुणमपरा (वल्लभदेवस्य)...	६३१९६४	असंतुष्टा द्विजा नष्टाः संतु...	१६८१४११
अवेमव्यापाराकलन ...	२४११३६	असमाप्तजिगीषस्य स्त्री	१५६१३५४
अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्त (व्यासस्य)	३८९११५८	असमैः समीपमानः	१५७१३७२
अव्यवसायिनमलसं देवपरं	६५१११	असंपादयताः कंचिदर्थं जाति	८४१२
अव्याकरणमधीतं भिन्न ...	१७७७७५९	असंभवं हेमचन्द्रस्य जन्म...	९६१५३
अव्याजसुन्दरीं तां विज्ञा (कालिदासस्य)	२८३१९	असंभवगुणस्तुत्या जायते...	१७७१६९५
अव्याद्धो वामनो यस्य (विजयमाधवस्य)	२०१६०	असंभाव्यं न वक्तव्यं प्रत्य	१६८१४१६
अव्यापारेषु व्यापारं यो ...	१७२१५६९	असंवृतं मण्डनमङ्गयष्टे	२६७१२०
अशक्तः सततं साधुः ...	१७३१५९३	असंभोगेन सामान्यं कृपण	७४१२९
अशक्ताः शक्तिमात्मयीयां	५६१३२	असंमाने तपोवृद्धिः संमा...	१६६१३२९
अशक्नुवन्तोऽहमधीरलोचनः (माघस्य) ...	३८२१४	असंमाने समानलं भ	१८८१३

असंमुखालोकनमाभिमु ३३२।५	अस्माकं जलजीविनां (श्रीआनन्ददेवानाम्) १९०।६०
असहायः सहायार्थी मा (ध्यासस्य) ३७८।३	अस्माकं परमन्दिरस्य १२५।१३७
असायुः साधुर्वा भवति ५३।२३८	अस्मानवेहि कलमानल २५५।१९७
असाध्यमन्यथा दोषं परि... .. १५३।१९५	अस्मान्विचित्रवपुषः २३७।१७२
असार एष संसारः सारं १६३।१८७	अस्मिन्कुञ्जे विनापि प्रक २७।१९०
असारभूते संसारे सार ३६६।३	अस्मिन्केलिवने सुगन्ध २५०।८८
असारे खलु संसारे सारं श्रुत्वरमन्दिरम्... ३८०।१२	अस्मिन्दिग्विजयोद्यते पति ११४।२३५
असारे खलु संसारे सारमेतच्चतुष्टयम् ... १३२।१४६	अस्मिन्महोदकन्दध्वनि(महीपतिमण्डलीकस्य) २३९।२२५
असावधाने पाण्डित्यं क्रम... .. १६५।२७०	अस्मिन्प्रकृतिमन्त्रे २७९।३६६
असावनास्थापरयावधी (भारवेः) ३६७।२६	अस्य क्षोणिपतेः पदार्थपदया ११२।२०१
असावन्तश्चन्द्रिकचनव २७५।१९५	अस्य दग्धोदरस्यार्थे किं १००।२
असावुद्वेगलावप्यरत्ना २७६।२१२	अस्य प्रयाणेषु समप्रज्ञाक्ते १३०।५
अस्तितात्मा समुन्नतः सगा (अर्जितस्य) ... २७१।५३	अस्य श्रीभोजराजस्य १२१।७९
अस्तिधारापथे नाथ शत्रु १०६।१३	अस्यां सखे वधिरलोक २३६।१३२
असुखमथ सुखं वा कर्मणां ४६।३	अस्याः कचानां शिखिन्ध (श्रीहर्षस्य) ... २६९।६
असुखमा सकलेन्दुमुखी २९१।३६	अस्याः कररुहखण्डित २७६।२०३
असूत सद्यः कुसुमान्य ३४६।२३	अस्याः करस्यार्शनगर्भन २७६।२३३
असूयया हतेनैव पूर्वा १६७।३५२	अस्याः कामनिवासरम्य २७३।२२२
असेवितेश्वरद्वारमष्टविर ८३।१७	अस्याः कुसुमशय्यापि कोम ३७८।१
असोढा तत्कालोल्लसद ५।५०	अस्याः खलु प्रस्थिनिवद्ध २८१।३७०
असौभाग्यं धत्ते परमसुख... .. ६५।३०	अस्याः पदौ चास्तयामहा... .. २८२।४१३
असौ मरुचम्बितचारु (भट्टबीजकस्य) ... ३४६।१५	अस्याः पीठोपविष्टाया अ... .. २७०।२७
असौ हि दत्त्वा तिमिरा ३३६।२	अस्याः संयमवाक्कविषे २७१।५०
अस्तंगतवति सवितरि पायसपिण्डे ३१८।१४३	अस्याः सपक्षैकविषेः २६९।१४
अस्तंगतवति सवितरि भर्तरे मधुपं ३०७।७	अस्याः सर्गविधौ प्रजापति (कालिदासस्य) २६६।४२
अस्तंगते शशिनि सैव ३७८।२५	अस्याः सुगन्धिनवकुङ्कुम २७१।४९
अस्तंगतोऽयमरविन्द २३७।१८०	अस्याः खेदाभ्रुविन्दु ३६२।४३
अस्तामितविषयसङ्गा सुकु (गोवर्धनस्य) ... २८८।५	अस्या धामसरोवरे भुज २८७।२८
अस्तावलम्बिरविभिम्ब (रत्नाकरस्य) ... ३०८।४९	अस्याननस्य भवतः खलु २४५।१२८
अस्ति ग्रीवा शिरो नास्ति १९२।१४	अस्या मनोहराकारकवरी (वररुचेः) ... २६९।१
अस्ति पुत्रो बरो यस्य १६८।३७८	अस्यामपूर्वं इव कोपकल २७५।१९०
अस्ति यद्यपि सर्वत्र नीरं २३१।४	अस्या मुखश्रीप्रतिबिम्ब २७५।१८४
अस्तोदयाचलविलम्बि ३१०।३	अस्या मुखस्यास्तु न पूर्णि... .. २७५।१८१
अस्त्यद्यापि चतुःसमुद्रपरि ८९।१५	अस्या मुखेनैव विजित्य २७५।१८५
अस्त्यप्रतिसमाधेयं स्तन २७७।२५८	अस्या मुखेन्दवाधरः सुधा... .. २७४।१५०
अस्थानाभिनिवेशी प्रायो जड (रविगुप्तस्य) ... ६०।१७०	अस्या मुनीनामपि मोहदूरे २८१।३९५
अस्थाने गमिता लयं हत (पण्डितजगद्धरस्य) ३५।६४	अस्या यदष्टादश संविभज्य २७३।१२८
अस्थि नास्ति शिरो नास्ति १९२।१३	अस्या यदास्येन पुरस्तिर २६९।१५
अस्थिरं जीवितं लोके १६६।३०७	अस्थारिप्रकरः शरश्च गृप ११५।२४७
अस्थिरमनेकरागं गुणरहितं (शकघुद्धेः) ... ३५५।९	अस्या ललाटे रचिता सखी (भासस्य) ... २७१।४८
अस्थिवृध्विवचैव कुष्ठ १४०।२	अस्याश्वेदलकावली कृत २८५।६४
अस्मद्रिपूगामनिलाशयाना ३५२।३७	अस्याश्वेद्व्रतिसौकुमार्यमधुना २६६।४४
अस्माकं सखि वाससी न (रुद्रस्य) ३७१।३	अस्यासिर्भुजगः स्वकोश १२९।११

अस्यास्तनुस्यन्दनसंस्थि २७११४७	अहो मोहो वराकस्य २३८१२०६
अस्याः स्तनो विरहताण्डव २८८१२०	अहो रघुशिरोमणभिनव १२४११२८
अस्यैव सर्गाय भवत्करस्य २७६१२३४	अहो विशालं भूपाल सुवन १४०१६
अस्योर्वारमणस्य पार्वणविद्यु १४२१४८	अहो वैचित्र्यमेतस्य संसार ८५१२१
अन्नज्वालावलीदप्रतिबल ३७७१५०	अहो साहजिकं प्रेम दूरा १६४१२०८
अन्नामास तृणं प्रियाद्बहि १२६११५५	अहो वा हारो वा बलवति (भर्तृहरेः) ३८४१४०
अन्नौघप्रसरेण रावणिरसौ ३७७१४३	आः कष्टं वनवाससाम्य (बिहणस्य) २४४१११६
अस्वाध्यायः पिकानां मद ३५२१५७	आः कष्टमग्रहृष्टा शिष्टा अपि ४३११
अहंयुवरवर्णिनीजनमदा २३६११३९	आः किमर्थमिदं चेतः सता (गोविन्दराजस्य) ४८१७०
अहंकारं क्रापि व्रजवृजिन ३८५१५२	आः पाकं न करोपि पापिनि ३६९१५१
अहं किमम्बा किमभीष्ट ९३११२	आः पात्री स्यामकृतक २९३१८७
अहं च त्वं च राजेन्द्र १९५१२२	आः सर्वतः स्फुरतु कैर २६०१९३
अहमपि परेऽपि कवय ३४१२४	आकण्ठदृष्टशिरसाध्यभि १४६१६
अहमस्मि नीलकण्ठस्तव २३७११६१	आकर्णपलितः श्यामो (व्यासस्य) ३७६१९
अहमिव दिनलक्ष्मीः प्रीपित ३७०१७८	आकर्ण्य सरोजाक्षि वच ३२६११३
अहमिह कृतविद्यो (श्रीदामोदरदेवानाम्) ३८९१७७	आकर्णितानि रसितानि ३५९१७०१
अहमिह स्थितवत्वपि ताव २९७११३	आकर्ण्य गजितरवं धन (शाङ्गधरस्य) २४६११५४
अहमेव गुरुः सुदासगानां ६१२००४	आकर्ण्य भूपाल यशस्त्वदीयं १४०१११
अहं महानसायातः क २०२१३०	आकर्ण्य स्मरयौवराज्य (त्रिविक्रमभट्टस्य) ३५७१६०
अहह चण्डसमीरण दाहण २२४१७	आकर्ण्याम्रफलस्तुर्ति जल २५२११२३
अहितहितविचारशय्ययुद्धे १०११५	आकर्णयन्निव गां वमन्निव (सिंहदत्तस्य) २१७११२
अहिभूषणोऽयमभयदः ४१२१	आकर्ण्यं सुरजिन्मुखेन्दु १६१३४
अहिरहिरिति संप्रमपद २३११२	आकस्मिकस्मितमुखीपु ३७५१८१
अहिरिपुपतिकान्तातात १९८१७९	आकारः कमनीयताकुल २३२१२२
अहरेव गणाद्गीतः परा १६४१२२०	आकारः कारणं जन्तो १७५१६८८
अहो एषां वरं जन्म सर्वं २४७११	आकारमात्रविज्ञानसंपादित ७३१५
अहो कनकमाहात्म्यं वक्तुं ६६११	आकारेण शशी गिरा पर ३६९१५३
अहो किमपि चित्राणि (देवेश्वरस्य) ४६११	आकारेणैव चतुरास्तकं १६४१२३३
अहो कुटिलबुद्धीनां दुग््राह ५८१८७	आकारैरिज्जितैर्गला चेटया १५३१२२६
अहो केनेदृशी बुद्धिदोषणा २१४१३	आकाश प्रसर प्रसर्पत १२३१११३
अहो खलभुजंगस्य विप ५७१४३	आकाशमुत्पततु गच्छतु ९६१७३
अहो गुणानां प्राप्त्यर्थं यतन्ते ८५११७	आकाशवापीसितपुण्डरीकं ३१३११३
अहो तृष्णावेश्या सकलजनता (क्षेमेन्द्रस्य) ८०१४८	आकाशात्पतितं पुनर्जल २७३१२२१
अहो दुर्जनसंसर्गान्मानहानिः ९१११	आकाशे नटनं सरोरह ३३२१९
अहो धनानां महती विदग्धता ७५१५३	आकिंचन्यादतिपरिचया १०२१५
अहो नक्षत्रराजस्य सामि २१९१३	आकुञ्च्य पाणिमशुचिं मम ३८११४३
अहो नु कष्टं सततं प्रवास ६११४५	आकुलश्र्वलपतत्रिकुलाना (भारवेः) ३०८१२७
अहो प्रकृतिसादृश्यं श्लेष्म ३७१६३	आकृष्टे कवचादहीन्द्र १२६११४३
अहो प्रभावो वाग्देव्या य (राजशेखरस्य) ३७१३७	आकृष्टे युधि कामुके रघु १२६११५९
अहो बत खलः पुण्यैर्मूलो (क्षेमेन्द्रस्य) ५८१८०	आकम्पाजेरभिमस्कन्ध (माघस्य) १३४१६०
अहो बत महकष्टं विपरीत (व्यासस्य) ५७१३७	आकम्प्येकामप्रपादेन जह्वा (माघस्य) १३५१८४
अहो बाणस्य संधानं ३५९११	आक्रान्तपूर्वो रमसेन १३४१५०
अहो महत्त्वं महतामपूर्वं ५१११६९	आक्रान्तं मरणेन जन्म २९०११८३

आक्रान्तासु वसुंधरासु	१०३११९	आतपे धृतिमता सह बध्वा (भारवेः)...	३०९३३
आक्रान्ते शैशवेऽस्मिन्	२७९३२३	आताम्रतामपनयामि क्विल	३२०१२४
आक्रोशितोऽपि सुजनो न	५३१२०५	आताम्राभा रोषभाजः (माघस्य)	१३५१७९
आक्षिपन्त्यरविन्दानि	३२६११९	आताम्रे नयने स्फुरत्कुच	२४११४३
आक्षिपति कर्ममक्षणा	३२६१२५	आते सीमन्तरले मरकति	१३८१४३
आक्षेपवचनं तस्य न वक्तव्यं	१४८११३	आत्मनश्च परेषां च यः ...	१५३१२३
आखुः कैलाशशैलं तुलयति	६४२८३	आत्मनो मुखदोषेण बन्धन्ते	९०११
आख्यातनामरचनाचतु	३२१३४	आत्मन्यस्य समुच्चितीकृत	११५१२४४
आख्याते हसितं पितामह	१५११०	आत्मवृद्धिः सुखार्थैव गुरु	१६११९४
आख्यायिकासुरागी व्रजति (क्षेमेन्द्रस्य)	३८०१२२	आत्माधीनशरीराणां स्वपतां (व्यासस्य)	७८७
आगच्छतामपूर्णां पूर्णा	२२९११	आत्मानमम्मोनिधिरेतु	२३६१५७
आगच्छदुःखो भाति यथे	१७५१७१०	आत्मानं प्रथमं राजा विजये	१५११११८
आगच्छन्मूचितो येन येना (सोमकवेः)	३१८१२	आत्मार्थं जीवलोकेऽस्मि	७८६
आगच्छागच्छ सज्जं कुरु	१३८१४१	आत्मैव तातस्य चतुर्भु	२७३१३०
आगताः पाण्डवाः सर्वे	२०१११	आत्मोदयः परग्लानिः (माघस्य)	१५२११८२
आगतानगणितप्रतियाता (माघस्य)	३२९१२३	आदरेण यथा स्तौति	३९२१२३३
आगत्य प्रणिपातसंखिन्व	३२५११७	आदर्शाय दशार्द्रमण्डल	१२११५९
आगत्य संप्रति वियोग	३४२१७	आदातुं सकृदाक्षितेऽपि	२९०१५४
आगमरूपविचारिण्यधि	४५१२	आदानपानलपैः कश्चि	२६३१२३
आगमिष्यन्ति ते भावा ये भावा	७८१३	आदानस्य प्रदानस्य कर्त	१६७१३५४
आगुञ्जद्विरिकुञ्जकुञ्जर	१३६११२०	आदाय चापमचलं...	४२४
आग्नेयाह्नप्रवीणप्रबलमृग	१२११६९	आदाय प्रतिपक्षक्रीर्तनिव	११४१२२८
आघूर्णितं पक्षमलमक्षि	२७२१८२	आदाय वकुलगन्धानन्वी	३४०६
आप्राप्तं कमलं प्रियेण	२८६१२	आदाय मांसमखिलं स्तन	३७८१२२
आप्राप्तं परिलोढमुग्रनख	२२८१५८	आदाय वारि परितः (श्रीशुकस्य)	२२६११७
आप्रायाप्राय गन्धं विकट (मयूरस्य)	२१७११७	आदायादाय मुक्तास्तदनु	१२२११०२
आचक्ष्महे तव किमद्यतनी	२२५१६	आदायामृतपूर्णमर्कचय	३१६११११
आचरति दुर्जनो यत्सहसा	६०११६५	आदावञ्जनपुञ्जलिप्तवपु	३०४१९३
आचान्तकान्तिरश्निद्रे	१७४१६६६	आदावैव गजेन्द्रमौलि	१३२११९
आचुम्भ्य विम्बाधरमङ्ग	३६३१५	आदिकवी चतुरार्यां कम	३७४८६
आच्छादयसि किं मुग्धे	३४३१३	आदित्यचन्द्रावनन्या	१८०१८६
आच्छेपे क्षितितेजसि	३५७१६६	आदित्यस्य गतागते	३८६१८०
आजन्मकल्पतरुकानन	२३४१८४	आदित्याः किं दर्शते प्रलय (कलशस्य)	२०१५९
आजन्मब्रह्मचारी पृथुल (मुरारेः)	३७७१४८	आदिमन्थनिषेधेऽपि सौहार्दं	५०११५९
आजन्मसिद्धं कौटिल्यं	५३१२१	आदिमन्थान्तरहितं दशा	१०१३
आजन्मस्थितयो महीरह	२२९१११	आदृतकुपितभवानी	४१२६
आजन्मानुगतोऽयसिन्नाल	६७१६	आदृता नखपदैः परिरेम्भा (भारवेः)	३३११३३
आर्जो त्वद्वाजिराजिप्रखर	१३११२७	आदृष्टिप्रसरातिप्रयस्य (अमरुकस्य)	३७५१८६
आज्ञा कीर्तिः पालनं	१५८१३९४	आदौ गृहीतपाणिः पश्चा	१९३१८
आज्ञाभङ्गकरान्नाजा न	१५३१२०६	आदौ धर्मे प्रमाणं विविध	४५१५
आज्ञाभङ्गो नरेन्द्राणां विप्रा	१६५१२४९	आदौ न वा प्रणयिनां	१८२१५०
आज्ञामात्रफलं राज्यं ब्रह्म	१६३११९६	आदौ प्रेमकपायिता हर	१२१२७
आतन्वद्विदिधु घषाघ (माघस्य)	१३६११०३	आदौ लज्जयति कृतं मध्ये	६०११६८

आदौ वेद्या पुनर्दासी पश्चा	३८०।१०	आपस्काराङ्गनगानस्य भूमि	१३५।८२
आदौ हालाहलहुतभुजा	२९८।२८	अपाटलैः प्रथममङ्कुरितै	३३८।१६
आद्यः कोपस्तदनु मदन	२०२।५३	आपाण्डु पीनकठिनं वर्तुलै	१९२।१०
आद्येन हीना जलधाव	१९३।३६	आपाण्डुरा शिरसिजात्रि	३८१।४५
आधाय कोमकराम्बुज	२८६।१२	आपातालगभीरे मज्जाति	२४२।६५
आधाराय धरावकाशविधये (भूमिधरस्य)	७४।४१	आपुङ्खप्रमभी शरा मनसि	२९५।१४०
आधिब्याधिशतैर्जनस्य	३००।१८४	आ पुष्पप्रसवान्नमनोहर (श्रीभोजदेवस्य)	२५५।१३९
आधोरणाङ्कुशमयात्करिकुम्भ	९७।७८	आपूरितमिदं द्यामतमसं	३१०।३
आधोरणानां गजसंनिपाते (कालिदासस्य)	१३३।३०	आपूर्येत पुनः स्फुरच्छक्र	२३०।१५
आध्मातोद्धतदाववह्नि (क्षेमेन्द्रस्य)	३५५।१२४	आपिदिरऽम्बरपथे परितः	२२९।६
आननं मृगशावाक्ष्या वीक्ष्य	२७४।१६७	आपो विमुक्ताः कचिदाप	२२२।२८
आननाभि हरिणीनयना	३१३।३३	आबद्धकृत्रिमसटा जटिला (भल्लटस्य)	२४१।२५
आननैर्विचकसे हृषिताभि (माघस्य)	३३०।२९	आबध्नन्परिवेषमण्डलमलं (त्रिविक्रमभट्टस्य)	२७३।१३६
आनन्दं क्वचिदक्ष मुद्य	३७४।५६	आवात्यं पतिरेप मे जगदिदं	१२५।१५०
आनन्दं कुमुदादीनामिन्दुः	३१३।३	आवाहृद्गतमण्डलाग्रहचयः	२७२।०६
आनन्दममन्दमिमं कुव	२९१।२३	आभाति बालिकैर्यं पाणिस्प	३३२।२
आनन्दमन्धरपुरंदरयुक्त	१२।१७	आभाति शोभातिसायं	२७०।१७
आनन्दमात्रमकरन्द	२३।१२५	आभुम्राङ्गुलिपल्लवौ कचभरे (सिङ्गापिदेः)	२७०।३५
आनन्दमादधतमायत (राघवचैतन्यश्री- चरणानाम्)	२३।१२५	आभ्यां कुचाभ्यामिमभु	२७८।२७९
आनन्दमृगदायामिः शील	९।१६	आमन्त्रणजयशब्दैः प्रतिपद (क्षेमेन्द्रस्य)	३८०।२९
आनन्दयति कोऽत्यर्थ	२०७।५	आमरणादपि विरहं कुर्वी	२३९।२०७
आनन्दश्रुतिः समाधिपु	६।५७	आमरणात्ताः प्रणयाः कोपा	४८।४५
आनन्दश्रुतिरात्मनो नय	९।१।१४	आमीलन्नवनीलनारज	२८२।४३०
आनन्देन यशोदया समदनं (भट्टचूलितकस्य)	२६।१८५	आमीलितालसधिवर्तित	३३३।२९
आनन्नाः स्तबकभरेण	२३३।७६	आमूलं क्वचिदुद्धता क्वचि	१४७।११
आनीलां करपल्लवरप	३१६।११२	आमूलाग्रनिवद्धकण्ठक	२५३।१६२
आनेतुं न गता किमु प्रिय	३७६।१०२	आमूलान्तात्सायकेनायतेन (माघस्य)	१३४।६६
आन्तरमिव बहिरिव हि	३२।२६	आमृशद्भिरभितो बलिबीची (माघस्य)	३३१।२०
आपस्समुद्गरणधीरधियः	८१।१३	आमोदीनि सुमेदुराणि च	२५४।१७५
आपस्तु मित्रं जानीया	१६९।४४५	आमोदैर्महतो मृगः किस	२४८।२६
आपस्त्वेव हि महतां शक्ति	४८।८६	आमोदैस्ते दिशि दिशि	२४१।५२
आपदर्थं धनं रक्षेद्दारा	१७७।३४८	आम्राथानामाहान्या वा (दण्डिनः)	२१६।१४
आपदर्थं धनं रक्षेन्महतां	१७४।६४२	आम्र यद्यपि गता दिवं	२५१।१०४
आपदां कथितः पन्था	१६८।४०५	आम्रे पश्विते स्थित्वा	३४६।६
आपदामापतन्तीनां हितो	१७३।६२९	आयताम्रसितरश्मिनिय	३१८।१४५
आपदि मित्रपरीक्षा शर	१७७।७५५	आयताङ्गुलिरभूदतिरि (माघस्य)	३३१।२६
आपदि येनोपकृतं येन	१७७।७७९	आयस्ता कलहं पुरेव	३७४।५८
आपद्गतः खलु महाशयचक्र	५२।१९१	आयाचतुर्धमोर्गेन व्यय	१५२।१६५
आपद्गतं हसति किं द्रविणान्ध	६७।१७	आयातः कुमुदेश्वरो वि	३२२।१६
आपद्युन्मार्गमनं कार्य (माघस्य)	१७०।४८४	आयातस्ते समीपं तव गुण	११८।६
आपदाशाय विद्युधैः कर्त	१७१।५३७	आयाताः सखि वर्षा वर्षा	३५५।११
आपरितोषाद्दिदुषां न साधु	१७६।७४६	आयाता जलदावली	३४५।२
				आयाता मधुयामिनी यदि	२५८।३७

आयाता मधुरजनी मधु ३४६।१२	आलक्ष्यदन्तमुकुलाननि ९३।१३
आयातासि विमुञ्च वेपथु ३६९।४७	आलपति पिकवधूरिव २८३।११
आयाति याति पुनरेव ३०९।७	आलम्बे जगदालम्बे २।२
आयाति प्रियमजसा २६७।४८	आलम्ब्याङ्गणवापिकापरि... .. ३०४।९१
आयाते च तिरोहितो १८७।१०५१	आलस्यं स्त्रीसेवा सरो १७८।७९४
आयाते दयिते मनोरथ ३३४।३८	आलस्यं स्थिरतामुपैति ६६।३६
आयाते दयिते मरुस्थल (अद्भुतपुण्यस्य) ३१९।११	आलस्यं हि मनुष्याणां शरी ८६।१५
आयाते ध्रुतिगोचरं प्रिय ३४४।१५	आलस्योपाहता विद्या पर... .. १६३।१७७
आयातो दयितस्तवेति ३१८।५	आलानं जयकुञ्जरस्य दपदां ११३।२११
आयातो भवतः पितेति (उत्कटस्य) २१८।३६	आलापं कलकण्टिका न २३९।२२१
आयान्त्या दिवसप्रियः ३४२।२०	आलापान्भ्रूविलासो विर २६९।६०
आयापिनोस्तदक्ष्णोरञ्ज २७१।७६	आलापैर्मयुरैश्च काश्चिद् ३६६।८०
आयासशतलब्धस्य प्राणे ७२।१३	आलिङ्गन्ते मलयजतरु ३४९।१२८
आयुः कर्म च वित्तं च १६९।४२८	आलिङ्गन्तो वसुधां निजखुर १४५।११
आयुः कल्लोलकलं कति ३९०।१८८	आलिङ्गसे चारुलता लव २३३।६४
आयुर्दानमहोत्सवस्य विनत ११८।१२	आलिङ्गिताः परैर्यान्ति ६७।५
आयुर्वर्षशतं त्रुणां परिमितं ३९०।१८०	आलि बालिशतया बलि २९७।९
आयुर्वायुव्यथितनलिनी ३८५।६२	आलीचालितपद्मिनीदल २९०।३१
आयुर्वित्तं गृहच्छिद्रं मन्त्र १६४।१९७	आलीभिः शपथैरनेक ३७५।७९
आयुर्वदकृताभ्यासः सर्वेषां १४८।२०	आलीभिः सह भाषति ३०४।२
आयुस्ते नरवीर्यं वर्धतु ११४।२२५	आलोकत्रस्तनारीकृत (दिविरकिशोरकस्य) २१८।२
आयुरेखां चकारासाः २७७।२४३	आलोकमार्गां सहसा व्रज १३२।३२
आरब्धे दयितामुखप्र (मुरारेः) २७५।२०३	आलोकवन्तः सन्त्येव(प्रह्लादनस्य) ३१९।१
आरभन्तेऽल्पमेवाज्ञाः कामं (माघस्य) ४७।२०	आलोकान्तप्रतिहततमो १११।१७३
आरभ्यते न खलु विप्र ५२।२०३	आलोकैरतिपाटलैरच ३४०।६५
आरम्भगुर्वा क्षयिणी १७९।८२६	आलोक्य चन्द्रमसमभ्यु ३१७।१२५
आरात्कारीपवहेर्विविध ३६३।२२	आलोक्य चिकुरनिकरं २८३।१०
आराध्य भूपतिमवाप्य ततो ३९०।१९८	आलोकनं च वचनं च ३८८।१२८
आराध्यमानो बहुभिः प्रकारं ६२।१२७	आलोलमलकावालं स (अमरुकस्य) ३३५।१८
आरामाधिपतिर्विवेकवि २२४।८१	आलोलैरुपगम्यते मधु २६४।५८
आरामाभरणस्य पङ्कव २२३।६१	आवर्तः संशयानामविनय... .. ३६६।८३
आरामोऽयमनर्गलेन बलिना २४३।८७	आवर्त एव नाभिस्ते ३२६।२०
आरुह्य शैलशिखरं त्वद्बुद्ध... .. ३२६।२३	आवर्तशोभा नतनाभि ३५३।६४
आरुहः पतित इति स्व (माघस्य) ३७४।१११	आवर्त्य कण्ठं सिचयेन स... .. २७०।२८
आरुहक्षितिपालभाल १३३।२१	आवासः क्रियतां गात्रे १६६।२५३
आरुहो मलयानिल ३४८।९८	आवासोत्सुकप्रक्षिपाः कल... .. ३०९।६८
आरोग्यं विद्वता सज्जन (दामोदरगुप्तस्य) १७७।७५७	आवासो विपिनार्यते प्रिय (जयदेवस्य) ३०३।६९
आरोग्यमानुष्यमविप्र १७९।८२४	आ विन्ध्यादा हिमाद्रिं (नुगनुपतिपापाण-
आरोपिता शिलायामश्मेव... .. ३६७।८	यज्ञयूपप्रशस्तेः) १२१।७०
आरोप्येत शिला शैले १७०।४७५	आविर्भूतानुरागाः क्षण १८७।१०५५
आरोहन्तु गिरिशिखरं तदनु ९५।४४	आविर्भूते शशिनितमसा ३२४।८
आर्ता देवान्नमस्यन्ति तपः १६३।१६८	आविशद्भिर्हृदजाङ्गणं मृगं ३०७।१५
आर्तानामिह जन्तुनामार्ति १०५।८	आवृणोति यदि सा मृगी ३६७।२९

आवृषवतो लोचनमार्गं	१३३।२८	आसीत्ताम्रमयं शरीरमधुना	७१।८७
आवृत्तात्यपि निरन्तरमु	३३१।१७	आसीत्पूर्वं विमलजलधौ	२२८।७१
आशङ्क्य प्रणतिं पदान्त (श्रीमस्य)	३७४।६०	आसीत्सत्ययुगं बलिस्तदनु	१०२।१
आशा नाम नदी मनोरथ (भर्तृहरेः)	३८६।७६	आसीत्दासीमभूमीवल्य	११७।२८१
आशा नाम मनुष्याणां काचि	७९।१०	आसीनः शयितः स्थितः... ..	२९४।१०१
आशा निग्रा प्रतिग्रा मम	३८८।११४	आसीने पूणिं तूष्णीं (लक्ष्मणखण्डप्रदास्तेः)	८।१०३
आशा बलवती कष्टे नैराश्यं (व्यासमुनेः)	७९।२२	आसुरं कुलमनादरणीयं	१७८।८०९
आशाया ये दासास्ते दासाः	७९।२८	आसे चैस्वगृहे कुटुम्बभरणं	७१।८२
आशावलम्बोपचिता न कस्य	८०।३५	आस्तां विश्वमनं सखीषु	३७०।६०
आशामु राक्षीभवदङ्ग	३।८	आस्तां गाढतरानुशीलन	२५२।१३०
आशु लङ्घितवतीष्टकरा (माघस्य)	३३१।२५	आस्तां तावत्किमन्येन	३६४।२९
आ शैलेन्द्राच्छिलान्तःस्व	११७।२८४	आस्तां तावद्दहो समुद्र	२६७।३२
आशैव राक्षसी पुसामाशैव	७९।१३	आस्तां तावद्बचनरचना	३०५।२२
आश्वर्यं समराम्बरं रिपुशः	१२९।१३	आस्तां दूरतया तदीय	२९४।१०९
आश्रयः कियतामेप तरुः... ..	२२।१९	आस्तां दूरण विश्लेषः प्रिया	३३३।१
आश्रयवेशेन सततं गुरुता	९०।११	आस्तामकण्ठकमिदं वसु	३८४।३४
आश्रयितव्यो नरपति	१५७।३७३	आस्तामन्यसुजनाः परो	४९।१३३
आश्रितानां भृतौ स्वामि	१७०।४७१	आस्तीर्यन्तामुपान्ते वन	१४७।६
आश्लिष्टभूमि रसितारमुचै (माघस्य)	१४५।३	आस्नुतेऽगिनवपन्नव (माघस्य)	१३६।१५
आश्लेषचुम्बनरतोत्सव (मुरारिः)	३३०।२	आस्ते दामोदरीयामिय	१४४।८३
आश्लेषशेषा रतिरङ्गनाना	३३७।५	आस्ते विधुः परमनिष्ठत	२२०।२३
आश्लेषाधरविश्वचुम्बन (शूरवर्मणः)	११।१६६	आस्थामालम्य नीतेषु (भारवेः)	४८।६८
आश्लेषे प्रथमं क्रमेण विजि	३३१।६	आस्थितः स्थगितवारिद (भारवेः)	३०८।२८
आश्रासन्नेहसक्तानामेक	१०६।२८	आस्माकौ युवतिदृशा (माघस्य)	३५४।१०७
आश्रास्य पर्वतकुलं तप	२२२।३८	आस्यं यस्याः सुधांशुं	३८८।१३६
आपाद्यो कार्तिकी माघी	१८८।२१	आस्यं सहास्यं नयनं सला	३६३।३५
आसंसारान्निभुवनमिदं	३८५।६१	आस्येन्द्रोः परिवेषवद्र	२८२।४२७
आसक्ताः प्रतिश्रोटरं विष	२२४।६९	आस्वादितं स्वादुमरन्द	३४६।२१
आसन्नतामेति मृष्टुरायु	३८९।१५७	आस्वादितदयिताधर	३०।१४
आसन्नमार्गमतिलङ्घ्य	२९१।४३	आस्वाय निर्विशेषं विरहि... ..	२५५।१५
आसन्नमेव नृपतिर्भजते	१५८।४०३	आस्वाय स्वयमेव वचिम	७७।४२
आसन्नामवलम्ब्य केसर	२९९।२१	आस्वाद्यात्र मधुनि पट्पद	२३५।१०७
आसन्नानुपुरतो भावान्दर्शयि (व्यासमुनेः)	७९।२४	आस्वाद्येष कषायमकुर	८९।१३
आसन्नाय सुदुराय	४।१३	आहृतं कुचतेने तदृष्णाः (माघस्य)	३३३।१७
आसन्ध्यावन्ति याञ्जामु	२२१।४	आहत्याहल्य मूर्ध्नि द्रुत (मयूरस्य)	२१७।१६
आसां व्रतमतीवाङ्गोर्थेषु	२७१।६२	आहवे जगद्गुणराजमण्डल	१२०।४१
आसां जलस्कालनतप (कालिदासस्य)	३५३।६३	आहवेषु च ये शूराः स्वाम्यर्थे	१५४।२४५
आसादितप्रकटनिर्मल	३६०।४०	आहारः फलमूलमास्य	३८७।१८
आसाथापि महोदधि	९८।१०३	आहारो बडवानलध शयने	१०२।१८
आसाद्यान्नवनीमिमां	२३६।१४६	आहारो विरतिः समप्रवि (राजशेखरस्य)	३००।२५
आसायं सलिलभरे सवि	२७४।१७२	आहारो शुचिता ध्वनौ	९८।१०४
आसारेण न हर्म्यतः प्रिय	३५७।६७	आहारो द्विगुणः क्षीणां	१६८।४०९
आसिन्धे सुखितो गृहीति विहितो	८०।५५	आहिते नु मधुना मधुरत्वे (भारवेः)	३३०।६१

आहूतेषु विहंगमेषु... .. .	१८७१०५३	इदं हि माहात्म्यविशेषसूचकं (मिण्टकस्य)	५११९६
आहूतोऽपि सहायिरेमी (भवोः, 'भश्रोः' इति केचित्)... .. .	३६२१४७	इदं मधोनः कुलिशं धारा (दृगिडनः)	३८११
आह्वय रक्ष्यमाणापि यत्नेना	९१८	इदं परमसुन्दरं तनुपुरं	२६८३७
आह्वानं किं भवति हि	२१२१००	इदानीं तीर्णामिर्दहन इव (पुष्टिकस्य)	२९७२५
इक्षुदण्डास्तिलाः शूद्राः	१६६१३२७	इन्दीवरं लोचनयोस्तुलायै... .. .	२७२७९
इक्षुधेन्व शराः प्रसून	२६२१२१	इन्दीवरदक्ष्याममिन्दि	२२१९९
इक्षोरप्रात्कमशः पर्वणि	४९११०८	इन्दीवराक्ष्याः स्फुट	१९८१७२
इङ्गिताकारतत्त्वज्ञो बलवा... .. .	१५०१७६	इन्दीवरेण नयनं सुख	३२०१२५
इच्छतां सह बधूमिर (भारवेः)	३०९१५	इन्दुः किं क्व कलङ्गः	३६६१२२
इच्छति शती सहस्रं ससहस्रः	७९१३१	इन्दुः प्रयास्यति विनङ्कयति	२४०१२३७
इच्छेच्चद्विपुलां मैत्रीं त्रीणि	१६४१२२७	इन्दुं कैरविणीव कोक (राघवचैतन्यश्री- चरणानाम्)	३०४४
इच्छेद्यस्तु सुखं निवस्तु	१५८१४१५	इन्दुं निन्दति चन्दनं न सहते मल्ली	१४१४७
इतः पीरस्त्रायां ककुभि	३३९१३९	इन्दुं निन्दति चन्दनं न सहते विद्वष्टि	१४२१४१
इतः शुक्या चन्द्रयुतिभि	३३८१३७	इन्दुं निन्दति तस्करो	१८६१०३६
इतः स्वपिति केशवः कुल (भर्तृहरेः)	२२६१२५	इन्दुं निन्दतु नाम बाध	२२११३९
इतरकर्मकलानि यदच्छया	४२१४७	इन्दुप्रभारसविदे विहंगं (देवेश्वरस्य)	३६१२२
इतरदेव बहिर्मुखमुच्यते (भट्टकल्लटस्य)	६२२१८	इन्दुरिन्दुरिति किं दुरा	३१३२४
इतश्चेतश्चाद्विषदित्ततः... .. .	१३७१९	इन्दुर्यत्र न निन्यते न	३६९१४९
इतस्ततो वातविधूतचक्ष	१३४१४७	इन्दुर्ययुदयाद्रिमूर्ध्नि न	२२११४७
इतस्त्रसद्भिद्भुतवैरभूयुत	१३७१९	इन्दुलिप्त इवाञ्जनं जडिता	२८५१७७
इतो न किञ्चित्परतो न	३८४३१	इन्दुस्त्वयशसा जितोऽवनि	११२१९१
इतो विद्युःपुञ्जस्फुरितमस (श्रीगोविन्दराज- देवानाम्)	३०५१२०	इन्दोरस्य त्रियामायुवति	३१७१३७
इतो विद्युद्ग्रीविलसित	२८९१३६	इन्दोरककलाया रुद्रेणो	३१८१४२
इत्थं तल्पतलाधिरोहण	३३३१९९	इन्दोर्लक्ष्म त्रिपुरजयिनः (राजशेखरकवेः)... .. .	१४१३२
इदं युगसहस्रस्य भविष्य	३८९१५५	इन्द्रः प्रशुच्यचित्तो दिशि... .. .	१३१२६
इदं वक्त्रं साक्षाद्विरहित	२८४१४१	इन्द्रस्यायुचिशकरस्य च	३९३२६०
इदं कृष्णं कृष्णं प्रियतम (अमरुकस्य)	३२३१७	इन्द्रात्प्रमुखं ज्वलनात्प्र	१४८११४
इदं तल्लेहसर्वस्वं सममाक्य	९३११	इन्द्राद्या लोकपाळा हरि	१९११७७
इदं तावच्चित्रं यदवनितले... .. .	३८०१९९	इन्द्रो यमोऽसि वरुणोऽसि	२६०१९२
इदं दूवोकाण्डयुतिमुषि	३२०१४३	इमं तारुण्यश्रीनवपरि	३६८१३०
इदं नमसि भोषणप्रमद (सर्वज्ञवासुदेवस्य)	३११२७	इयं यशांसि द्विपतः सुधा	१४०११४
इदं उपप्रार्थिमिश्चिञ्जतो	१०९११७	इयं व्याधायते बाला श्च	३६५१३
इदमनुचितमकमश्च पुंसां (शीलामट्टारिका- भोजराजयोः)	२१४७	इयं सुनयना दासी कृत	२७४१६८
इदमपट्ट कपाटं जजरः (कृष्णमिश्रस्य)	२२८११८९	इयं सुरतरङ्गिणी न पुन	३७०८१
इदमयुक्तमहो महदेव	३६११७७	इयं सुस्ती मस्तकन्यस्त	२८६१९
इदमशिशिररन्तस्तापाव्	२९३१७३	इयं स्रष्टा चंचकनक	२८०१३६३
इदमाभाति गगने भिन्दानं	३१३१८	इयं चिद्रूपापि प्रकट	९१२१४
इदमिदमिति भूह्वां प्र (माधकवेः)	३४९१११४	इयती जगती कियती भ	१२९१५
इदमीदृग्युगोपेतं लब्धाव (भारवेः)	८९१६	इयत्येतस्मिन्निरवधिमह... (भदन्तादित्यदत्तस्य)७३१८	
इदमेव नरेन्द्राणां स्वर्ग्वारं	१५२११८०	इयत्यां संपतावति च	२२९१७
		इयत्यामपि सामर्थ्यां सुकृतं	९९१७
		इयत्येतस्मिन्ना निर	३६११६

इयं तावल्लीला यदधि २५७३	उच्चैः कल्याणवाही कर ११७२८९
इयमसौ तरलायतलोचना २८६८	उच्चैरभ्ययनं पुरातनकथा... .. १००४
इयमियं मयदानवनन्दिनी ३७८२०	उच्चैरुच्चरतु चिरं (भागवतश्रीजयवर्धनस्य) २२८७५
इयमुदरदरी दुग्न्तपरा १०१६	उच्चैरुतालखेलद्रुगवन (भेरीभांकारस्य) ... १११५५
इयमुन्नतसत्त्वशालिनां (देवेश्वरस्य) ५०१५७	उच्चैरुतालगण्डस्य च ३३२
इयं पत्नी भिङ्गेरनुचित २३८१९२	उच्चैरेष तर्हः फलं च विपुलं २५२१४०
इयं प्रीतिवैली हृदय १८४१८८	उच्चैर्मेघाण्डखण्डद्वितय (भेरीभांकारस्य) ... २१२७
इयं बाला वल्ली मृदुकिस... .. २४७१७	उच्चैस्तरादम्बरशैलमीले ३१०१
इयं भुजगिनीप्रिता २८७२३	उच्छिष्टं शिवनिर्मात्यं १९१४
इयं मुखाम्भोरुहसंनि २६९११३	उच्छ्रसन्मण्डलप्रान्तरेख्य २७७२६६
इपुत्रयेणैव जगन्नयस्य २७२८०	उज्जुम्भते कुमुदिनीसुकृतं ३१५७३
इह किं कुरङ्गशावक केदारे २४४१९	उज्जुम्भाननमुद्गसत्कुच (धनिकस्य) २९४२२
इह जगति रतीशप्रक्रिया... .. ३७२१३	उज्ज्वती शुचमिवाशु तमि (भारवेः) ३१४३५
इह तुरगशतैः प्रयान्तु ४०२३	उज्ज्वला दिशमम्बरं वर... .. ७८५
इह नगरे प्रतिरथं भुजंग ३६८१३	उडुगणपरिवारो नायको १००४
इह निनुलनिकुञ्जे वंश ३६९१५८	उडुगणमुखी मृगराज २६३१९
इह पुरोऽनिलकम्पित १९३११३	उड्डीनं विहगैर्मृतं जलचरैः २३०७८
इह मधुपवधूनां पीत ३४८८६	उड्डीना गुणपत्रिणः सुख ७७३३७
इह रूपमात्रसारे चित्र २३३१५४	उत्कण्ठयति भेषानां माला ३५५८
इह लोकेऽपि धनिनां परो (माघकवेः) ६८३	उत्कर्णोऽयमकाण्डचण्डि २१७४
इह वटवृक्षे यक्षः प्रति ३६७५	उत्कर्षवान्निजगुणो यथा ४९११९९
इह समदशकुन्ताकान्त १४६४	उत्कृजन्तु वेदे वटे वत २३६१४७
इह सरसि सहर्षं मजु २३४८९	उत्कृत्य उपलितां शवात्क... .. ३८२४
इह सर्वैस्वफलिनाः कुल ३७१३	उत्कृत्योक्त्य कृतिं प्रथम (भवभूतेः)... .. ३८२७
इह स्फुटं तिप्रति नाथ ३२५१२	उत्क्रान्तानामिमापयोप (माघकवेः) १३६१०२
इह हि नववसन्ते मञ्जरी... .. ३४८८८	उत्क्षिप्तं करकङ्कणद्वयमिदं... .. ३७३३०
इहानेके सन्तः सततमुप... .. ५४२४२	उत्क्षिप्ता अपि हस्तोन्दैः १३३१४
इहाविशयेन पथातिवक्रः २७३१२८	उत्क्षिप्य करिभिर्दूरं मु १३३१५
इहोद्याने संप्रत्यहह २४७१५	उत्क्षिप्योच्चैः प्रस्फुरन्तं (माघकवेः) १३५७६
इहशस्य भवतः कुधमे ३३३२०	उत्खातच्छिन्नसंभ्यारण... .. ३१२३९
इर्ध्यां घृणी त्वसंतुष्टः १६६१२९५	उत्खातदैवतमिवायतनं (देवेश्वरस्य) ... ३७८२१
ईशः करस्थीकृतकाद्य ९६१५१	उत्खातं निधिशङ्क्या क्षिति ८०४९
ईश्वराः पिशुनाञ्जश्व १७५६७५	उत्खातान्प्रतिरोपयन्कुसु १४८१५
ईपत्कम्पपयोधरं गुरु (श्रीशिवदासदेवानाम्) ३३४४८	उत्तंसः केकिपिच्छेमरकत ३१२२२
ईपन्मीलितदृष्टि मुग्ध (जयदेवस्य) ३३४४१	उत्तंसकौतुकरसेन विलासि (उत्पलराजस्य) ... २५११०९
ईषकृद्यप्रवेशोऽपि स्नेह ५७६४	उत्तंसेषु न नर्तितः क्षिति २२८१५९
उप्रमाहमुदन्वतो जल १९१६९	उत्तप्तोऽयमुरंगमः शिखि... .. ३५२१५४
उप्ररूपं कुचद्वन्द्वं हार ३३३१२	उत्तमं सुचिरं नैव विपद्यो ४८६४
उचितं गोपनमनयोः कुच ३२७२७	उत्तमं स्वाजितं भुक्तं १६६३१९
उचितं नाम नारङ्ग्यां २५४१९८	उत्तमं प्रणिपातेन शूरं १६५२४६
उचितमनुचितं वा कु १८३१९७३	उत्तमः क्लेशविक्षोभं क्षम ४८१५५
उच्चिल प्रथममवस्थितं (जयमाधवस्य) ... ३४९१०७	उत्तमर्षणदानशङ्कया ७६१२८
उच्चैःस्थानकृतोदयैर्बहु (त्रिलोचनस्य) ... २२१३७	उत्तमस्तोपमायाति तद्वर्जं १७५१०८

उत्तमा आत्मना ह्याताः १६०५६	उत्सृष्टमम्बुजदशामिव ३४८१०
उत्तमानामपि स्त्रीणां विश्वासो ३६४३७	उदबलकावैरीलहरीषु (राक्षसपण्डितयोः) ... ३५०१३२
उत्तमोऽप्यधमस्य स्याथा १७५१७०१	उदश्वद्वक्षोजद्वयतटभर २६८३४
उत्तरङ्गय कुरङ्गलोचने ३१९१६	उदश्वय दशधलं चलतु ३२०३९
उत्तरन्ति विनिकीर्य पल्व ३०७११४	उदधिरवधिरुवांस्तं हनुमान् ५३१२१७
उत्तरीयविनयात्रपमाणा ३३११२	उदन्वच्छन्ना भूः स च (राजशेखरस्य) ... ५३१२३३
उत्तानामुपधाय बाहुलति २८२१४२९	उदमज्जि कैटभजितः (माघकवेः) ३१४१५५
उत्तानोच्छ्रूनमण्डूकपारि ३८८११९९	उदयगिरितटस्थः पद्मिनी ३०८१४७
उत्तालालकभजनानि २६९१५५	उदयतटातन्तरितमिमं (श्रीहर्षस्य) ३१३१९
उत्तिष्ठ क्षणमेकमुद्रह सखे ७०१६८	उदयति कलमन्द्रैः कण्ठ ३१५१७७
उत्तिष्ठ वृत्ति यामो यामो ३७४१६९	उदयति तरुणिमसरणौ २६७१२२
उत्तिष्ठत्या रतान्ते भर(निशानारायणस्य) ... १७११४	उदयति यदि भानुः पश्चिमे ५३१२२२
उत्तिष्ठमानस्तु परो नोपे (माघकवेः) १५५१२९६	उदयति विततोर्ध्वरश्मि (माघकवेः 'घण्टा- माघस्य' इति केचित्) ३४२१५
उत्तुङ्गमत्तमातङ्गमस्तक २४०१९	उदयदुदयदीक्षणाय पत्यु २६५११६
उत्तुङ्गवातायनगोपुराणि ३८९१६९	उदयनेव सविता पद्मेष्वर्पयति ९२११५
उत्तुङ्गशैलशिखरस्थित २४११२६	उदयमयते दिदृमालिन्यं ३४२११८
उत्तुङ्गस्तनपर्वतादवतर २८११३६६	उदयमुदितदीप्तिर्याति (माघस्य) ३३७१८
उत्तुङ्गस्तनभरतान्ततान्त २६५११५	उदयशिखरिशङ्गप्राङ्गणे (माघस्य) ३४२११६
उत्तुङ्गस्तनभार एष तरले २८११३६७	उदये सविता रक्तो रक्त ४७११९
उत्तुङ्गस्तनमण्डलोपरि १७११९	उदरद्वयभरणभयादर्धा (सर्वभौमस्य) ... ३८०११७
उत्तुङ्गस्तनशैलदुस्तर २८७१३२	उदंकभूतिमिच्छद्विः सद्भिः १९४१३६
उत्तुङ्गस्तनस्यैः किमेभि (राणकस्य) २५५११९५	उदस्य धैर्यं दयितेन साद (भारवेः) ३५४१९३
उत्थापितः संयति रेणु (कालिदासस्य) १३३१२६	उदस्योच्चैः पुच्छं शिरसि (भट्टेन्दुराजस्य) ... २४६११६०
उत्थाय हृदि लीयन्ते दरि ६८११	उदारचरितस्वल्गाया गीचितः ७४११४
उत्थायोत्थाय बोद्धव्यं १६९१४३२	उदारस्य तृणं विलं शरस्य १६२१७७
उत्थितो निशि कलानिधि २७४११४५	उदासीना लीनामपि वच २६६१३३
उत्पच्युत्पन्नशिष्टा विविध ११७१२९०	उदाहरणमाशीःपु प्रथमे ते (भारवेः) ८३११४
उत्पाद्यत्यलमिदं मनसो २९९१९	उदितं प्रियां प्रति सहादे (माघस्य) ३०२१३३
उत्पादिता स्वयमियं यदि (भर्तृहरेः) ७३१३६	उदितवति द्विजराजे कस्य २५५१२१२
उत्स्रय यः शिखरिणं पद २४११३१	उदितवति परस्मिन्प्रत्यय १९९१८०
उत्स्रयारार्धचन्द्रेण लूने (कालिदासस्य) ... १३५१८५	उदितेऽपि तवावनीन्द्रतेजः १३९१७
उत्स्रुङ्गाङ्गैरालापाः क्रियन्ते (त्रिविक्रमभट्टस्य) ३३१८	उदितोहसादमतिवेषुं (माघस्य) ३२५१९
उत्स्रुङ्गपङ्कजनिपकलस ३४८१८१	उदीरितोऽर्थः पशुनापि १८११९११
उत्स्रुङ्गमानसरसीरुह २३११२७	उदेति पूर्वं कुसुमं ततः फलं १०९१११३
उत्स्रुङ्गमस्य सहकार रसाल २५१११११	उद्गतेन्दुमन्त्रिभिन्नतमिन्नां ३१४१४१
उत्स्रुङ्गमलकमोलोत्पल २१८११	उद्गर्भहृणतरुणीमरणो ३१४१६९
उत्स्रुङ्गार्जुनसर्जवासित ३५७१६५	उद्घाटितनवद्वारे पञ्जरे ३८४११७
उत्सरङ्गकलितोरुकारो २१६११	उद्घण्डे भुजदण्डे तव कोदण्डे १०७१६५
उत्सवे व्यसने चैव दुर्मिक्षे ९२१५	उद्घानाम्बुदवर्धमानशिखि २३०११६
उत्सार्य कुन्तलमपास्य ३४०११०	उद्घामदानद्विपुर्वृद्धितैः शतै १३४१४२
उत्साहसंपन्नमदीर्घमूत्रं (पण्डतन्त्रे) ६५१२५	उद्घामदिगिद्रवचक्षलकर्ण ३१११२४
उत्साहस्य प्रभोर्मन्त्रस्यैवं १५६१३१९	उद्घामद्युमणियुतिव्यतिकर... .. ३५२१४६
उत्सिक्तः कुसुमासवैः ३४११२९	

उद्दामप्रभिवेगविवृतजटा	६१७१	उन्मीलन्ति नखैर्लुनीहि (सत्कविमिश्रस्य)	३०३१७३
उद्दामम्बुदवर्धितान्धतम	३७३१३८	उन्मीलन्ति निशाशिशा	३३९१५२
उद्दामार्कांशुदीप्यहिन	१९९१७४	उन्मीलन्ति मृणालकौमल	३१७१३९
उद्धतैरिव परस्परसङ्गा (माघस्य)	३३०१३५	उन्मीलन्नयनान्तकान्ति	२९६१६९
उद्धतैर्निधृतमेकमनेकै (माघस्य)	३३३११९	उन्मीलनमधुगन्धलुच्य (जयदेवस्य)	३५०१४४
उद्धर्तुं किल शैलकेलि	३१३१२	उन्मीलनमुकुकराल	२९६१४९
उद्धृतपांशुपटलानुमित	१४५१२	उन्मीलयन्ति कुमुमानि	२५०१७५
उद्धूयेत तनूलतेति विसि	२९०१५७	उन्मीलितं तूलिकयेव चित्रं	२६७१९९
उद्धूयेत नतभूः पक्षमनि	३०११२१	उन्मुक्ताभिर्दिग्बसमधुना	३१०१५
उद्ध्वन्धकेशश्च्युतपत्रले (कालिदासस्य)	३५३१६८	उन्मूलितालानविलाभ	२८०१३५१
उद्गासिताखिलखलस्य	६२१२३८	उन्मृष्टं कुचसोमि पत्र	२२१२३
उद्भिन्नं किमिदं मनोभव	२७८१२९५	उन्मृष्टपत्राः कलिताल (जयमाधवस्य. 'जयव-	
उद्भेदं प्रतिपद्य पक्ववदरी	२७८१२९६	र्धनस्य' इति केचित्)	३५३१६९
उद्यत्करकरवालः शक (शाङ्गधरस्य)	२८१२१०	उन्मेषं यो मम न सहते	३२८१६०
उद्यत्पेष्वपि शस्त्रेषु द्रुतो वदति	१४९१७०	उपकर्ताधिकारस्यः स्वाप	१५३१२०५
उद्यद्द्वैर्हिपि ददुरारवपुणि (बाणभट्टस्य)	३४५१३	उपकर्तुमप्रकारो ध्वन्तु	५०१४८
उद्यद्गालाङ्गुरश्रीर्देशिदिशि	१४३१७६	उपकर्तुं प्रियं वक्तुं कर्तुं	४७१३८
उद्यद्द्रिष्टमकान्तिभिः किस (श्रीहर्षस्य)	३४८१९३	उपकर्तुं यथा स्वल्पः	१७४१६७२
उद्यन्वमूनि सुबहूनि महा (आनन्दवर्धनस्य)	२१९१९	उपकारः परो धर्मः परार्थं	१६०१४२
उद्यन्वाद् धन्विभिर्निष्टुराणि (माघस्य)	१३४१५६	उपकारकमायतेर्भृशं (भारवेः)	१८२१३३२
उद्यमं साहसं धैर्यं बुद्धिः	८६१२	उपकारगृहीतेन शत्रुणा	१५५१३१४
उद्यमेन हि सिध्न्वन्ति कार्याणि	८६१३	उपकारपरः स्वभावतः (माघस्य)	६१२००
उद्यानपालकलशाभ्युनिषे	२४९१६८	उपकारमेव तनुते विपद्गतः	४९११०४
उद्योगः कलहः कण्डूयुतं	१६२११३९	उपकाराच्च लोकानां	१७११५२६
उद्योगः क्षयमेति हन्त	३५७१६८	उपकारिणि विभ्रष्टे च्युद्धमर्तौ	७८१२
उद्योगः खलु कर्तव्यः फलं	८६११	उपकारिणि वीतमस्सरे	५१११६३
उद्योगिनः करालम्बं करोति	८६११३	उपकारिषु यः साधुः साधुत्वे	४७१४०
उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति (ऋष्णमिश्रस्य)	८६१२०	उपकारेण द्यून्ते न सहन्ते (व्यासमुनेः)	८३१२४
उद्गाहारोपिताद्राक्षतनिज	१३१४९	उपकारोऽपि नीचानां	५६११०
उद्दत्तदैत्यपृतनापतिकण्ठ (भागवतामृतदत्तस्य)	१६१४८	उपकृतमनेन सुहृदय (रविगुप्तस्य)	५९११२८
उद्भजयति दरिद्रं पर	१७७१७६२	उपकृतिरेव खलानां (प्रकाशवर्षस्य)	६१११८७
उन्नतं पदमवाप्य यो लघु	६२१२१४	उपकृतिसाहायिकतया क्षति	५०११४७
उन्नतावनतभागवत्तया	३१३१३१	उपगूढवेलमलघूर्मि (माघस्य)	३१४१६३
उन्नतेषु शशिनः प्रभा	३१३१२९	उपचरितव्याः सन्तो यद्यपि	४४११०९
उन्नमद्य सकचप्रह (विज्जकायाः)	१८९१३७	उपचारः कर्तव्यो याव	१७७१७८८
उन्नमितैकभ्रूलतमानन	२१८१३९	उपचारातुनयास्ते कित	३२३११
उन्नम्य दूरं मुहुरानमन्यः (बिहणस्य)	३५७१७५	उपचितावयवा शुचिभिः (कालिदासस्य)	३४७१५४
उन्नादाम्बुदवर्धितान्ध	१९९१६८	उपचितेषु परेष्वसमर्थतां (माघकवेः)	३६३१८
उन्नालनाभिपङ्केरुह इव	१११९	उपजीवति स्म सततं (माघकवेः)	३१४१५७
उन्निद्रकन्दलद्वान्तर (राहुलकस्य)	३५६१४८	उपताप्यमानमलघूर्णि (माघकवेः)	३०११२९
उन्निद्रकोकनदरेणु (विज्जकायाः)	३४२१८	उपदेशो हि मूर्खाणां प्रको (चाणक्यस्य)	४०१४
उन्मीलप्रसविन्दुगन्ध	२५२१२८	उपनदिपुलिने महामला	२५४११६९
उन्मीलद्वदनेन्दुकान्ति	२७०१२६	उपनयनविवाहायुत्सवैक	१०३११२

उपनिषदः परिपीता गीता... ..	२६३२४	उशना वेद यच्छास्त्रं	३६४२०
उपनेतुमुन्नतितमतेष्वदिवं (माघकवेः)	३२५१४	उपसि परिवर्तयन्त्या मुक्ता	३४३१६
उपपत्तिभिरम्बलानां (भागवताचितदेवस्य)	४११२१	उपसि मलयवासी जाल	३५०११०
उपबर्द्धमसृजुदशो निजं	३२६११६	उष्णालुः शिशिरं निपीद	३५२१५२
उपभुक्खदिरवीटकजनि (क्षेमेन्द्रस्य)	३०११३२	उष्णालु कचिदर्कधामनि	२७११९७
उपभोक्तुं न जानाति धियं	१६३११६७	ऊरुः कुरुङ्गकदशश्वध्व	२०११३९०
उपभोगकातराणां पुरुषाणां	७५१३२	ऊरुद्वयं सृगदृशः कदले	२०४१३७
उपमा कालिदासस्य	३०६३३	ऊरुप्रकाण्डद्वितयेन तस्याः	२०११३९४
उपययौ तनुतां मधुखण्डि	३४७१४०	ऊरुमूलवपलेक्षणमत्र (माघकवेः)	३३११२०
उपरि करवालधाराकाराः	५०११२७	ऊरु रम्भा दृगपि कमले	२९२१३४
उपरिगतं हि सर्वर्णं	१९६१४७	ऊर्जितं सज्जनं दृष्ट्वा	५६६०
उपरि घनं घनपटलं (भर्तृहरेः)	३५०१०२	ऊर्णा नैष दद्याति नापि	२४४१९६
उपरिजतहजानि याचमानां (माघकवेः)	३४९१११३	ऊर्ध्वं नीरपत्रन्दुर्भेन्दव	२०५१६५
उपरि पयोधरमाला दूरे (श्रीभोजदेवस्य)	३५०१०१	ऊर्ध्वाकृतप्रोवमहो मुधैव	२३६१५५
उपरि पीनपयोधरपातितता	२७९१२९९	ऊपरेषु विधेरेषु चाम्भसां	२२२१२४
उपवनतस्त्वृत्थाप्यपने	३४९१२७	ऊक्षाणां भूरिधात्रा श्रित	६२१९१
उपहरणं विभवानां	४१२५	ऊणकर्ता पिता शत्रुमाता	१६५१२०५
उपहितं शिशिरापगम (कालिदासस्य)	३४६१३७	ऊणशेषश्राग्निशेषः शत्रु	१६०१५७
उपसंध्यमास्त तनुसातु (माघकवेः)	३००१३४	ऊणीकृता किं हरिणीभि	२७२१०६
उपादाता यावन्न भवति	०६१४६	ऊपेरस्याश्रमे पुण्ये शाप	१००१६
उपाधिभिः संततसंग	१००१०००७	एकं वस्तु द्विधा कर्तुं	२६२१२
उपाध्यायश्च वैयश्च ऋतु	१६३११०९	एकं वस्तु यदस्ति विश्व	११३१२१७
उपातीनां दूरापरिमल	२४९१५०	एकं हन्यात वा हन्यादपि	१५१११४६
उपाजितानां विज्ञानां त्याग (कालिदासस्य)	२०११०	एकः कर्णमहीपतिं प्रति	२६११०४
उपेक्षितः क्षीणबलोऽपि	१५७१३००	एकः खलोऽपि यदि नाम	६२१२३२
उपैति घनमण्डली नदति	३५७१५७	एकः शतं योघयते प्राकार	१४९१६७
उपैति सस्यं परिणाम (भारवेः)	३५९११०	एकः स एव जीवति हृदय	१०११३
उपोढारगेण विलोलतारकं (पाणिनेः)	३१३१९९	एकः स एव तेजस्वी सैद्धिके	०२१२
उसा कीर्तिलता युणैस्त्व	१२६१५५६	एकः स्तनस्तुङ्गततरः परस्य	११११६२
उसौ श्वेतौ पक्षौ चरति	९०११३	एक एव खगो मानी	२३६११४०
उसामिमां समुद्रीक्ष्य	३१११२	एक एव पदार्थस्तु त्रिधा	१६३११७९
उरःस्थलं कोऽत्र विना	२१११००	एक एव महान्दोषो भव	१०६११०
उरसि निहितस्तारो द्वारः (अर्वाटस्य)	३१२११७	एकं काञ्चनभूधरं सुवलर्यं	१२४१३२५
उरसि फणिपतिः शिखी	२५७१२	एकचक्रो रथो यन्ता विकलो	०२१११
उरसि सुरभिदः का गाढ	२१२१९६	एकचक्षुने काकोऽयं	१९२१११
उरस्त्व पयोधराङ्कितमिदं	३७२११७	एकतश्चतुरो वेदा ब्रह्मचर्यं	१०४१२
उरोजवक्रमनोःश्लेषा	२७९१३२७	एकतामिव गतस्य विवेकः (भारवेः)	३१०१०
उरोरुहादुद्गम्रितैः पयोभि	९३११०	एकत्रासनसंस्थितिः परि (पुलिनस्य)	३७०१५९
उरोरुहाम्भोहृददर्शनाय	३३३१२५	एकदन्तयुतिमितः (श्रीधनददवानाम्)	२१७
उल्बेन संवृतस्तस्मिन्नाद्रं	३००११४०	एकद्विप्रयति कर्मण	३३९१५७
उल्लङ्घयामि सखीवचः समु	३०११०	एकद्वैः किमभावि सूरि	३६६१७३
उल्लापयन्त्या दमितस्य दूर्ता (शिबस्वामिनः)	३०६११	एकं दन्तच्छदस्य स्फुरति (अर्भकस्य)	९१११९
उल्लास्य कालकरवालमहा	१३९११०	एकं ध्याननिमीलना	१०११४२

एकमेव गुणं प्राप्य नम्रता...	१०६३१	एकेन हि सुवृक्षेण पुष्पितेन	९४१२
एकमेव वलि बद्धा जगाम...	२७९१३२८	एकेनाक्षणा प्रविततरुषा (चन्द्रकस्य. 'चन्द्र-	
एकमेवाक्षि वामाक्षि	२७९१६४	कस्य' इति केचित्)...	३९०८
एकं भूमिपतिः करोति	१५९१४१८	एकेनापि सुपुत्रेण जायमाने	९४१९
एकरद द्वैमातुर	२१११	एकेनापि सुपुत्रेण विद्यायुक्तेन	९४१४
एकशक्तिप्रदारेण म्रियते	१४८१४०	एकेनापि सुपुत्रेण सिंही	९४१८
एकसाध्रप्रयातानां सर्वेषां (भगवतो व्यासस्य)	३८९११५९	एकेनापि हि शूरेण पदाक्रान्तं	८१११
एकस्तपो द्विरध्यायी	१६४१२११	एकं संपुरुषाः पदाधिघटकाः	६४१२६६
एकत्रिधा वससि चेतसि	१०९११३६	एकेकातिशयालवः परगुण (भट्टवाणस्य)	७६१५९
एकस्य जीवितेशो त्वयि (आनन्दवर्धनस्य)	१६४४२	एकैव साप्ततमयो सुतरा	२२०१२४
एकस्त्वं गहनेऽस्मिन्को	२३५१२२८	एकैश्वर्यस्थितोऽपि प्रणत...	८११००
एकस्त्वं मरुभूहेन्द्र	२४८१२८	एको देवः केशवो वा	१७८१२१४
एकस्मिन्निरावयोः	२५६१२३८	एकोना विंशतिः स्त्रीणां	१९४११९
एकस्मिन्ऽशयने पराङ्मुख (अमरकस्य)	३२५१२२	एकोऽन्ते द्विसमल्लोचन	६१६१
एकस्मिन्ऽशयने विपक्ष	३७४१६५	एकोऽपि गुणवान्पुत्रो निगुणे	९४११
एकस्मिन्ऽशयने सरोरुह	३२६१३०	एकोऽभूत्पुलिनात्तस्तु	३८१५९
एकस्मिन्नयने श्रुतं तपति	२८११०	एको विश्वसतां ह्यराम्यप	२५८१४४
एकस्मिन्मलयाचले बहु	२४९१६१	एकोऽहमसहायोऽहं क्रुशो...	२४०११
एकस्य कर्म संवीक्ष्य करो	१६३११७३	एको हि खञ्जनवरो नलिनी	३२७१५०
एकस्य तस्य मन्ये धन्या (प्रह्लादनस्य)	२२१११२	एको हि द्योपो गुणसंनिपाते	६९१४३
एकस्य दुःखस्य न याव	१७९१८४३	एणः क्रीडति शूकरश्च	२४१४३३
एकस्यायमुदेति मूर्धनि	२२५११२	एणाक्षीस्पृह्यालता न कथ	३८७१०५
एकाकिनि वनवासिन्य	२४०११४	एणाद्याः पशवः किरात	२४९१६३
एकाकिनी यदबला तरुणी (रुद्रस्य)	३७०१७५	एणांगणुपु सुरगवनिमीलो...	२४४११०४
एकादशरक्षणमेधा गौरी	१२३१११६	एणीदशः पाणिपुटे निरुहा	२६९११२
एकान्तसुन्दरविधान	२६५११८	एणीदशः श्रवणसोत्रि यदा	२३४१८२
एकान्ते बत नो गृहं	२७०१६२	एणीदशो त्रिजयते वेणी	२६९१५१
एका भायां प्रकृतिमुखरा	३८११४७	एतर्कि प्रणयिन्यपि प्रण	३७२१८
एकाभूत्कुसुमायुधेपुधि	११४१२३०	एतस्कीर्तिविवर्तयौतनिखिल	१४२१५७
एका भूरुमयोरिक्यं	२६०१८६	एतस्कुचस्यधितया घटस्य...	२७८१२७७
एकामिवाभिलाषो हि	१७४१६६५	एतस्कोककुटुम्बिनोजनमनः	३१६११००
एकामिवाकलितमौक्तिक	२७९१३०९	एतत्तर्क्य कैरवङ्कमहरे	३१७११३०
एकासनस्था जलवायुभक्षा	४६१२	एतत्तर्क्य चक्रवाकसुदशां	३३९१५३
एकीभावं गतयोर्जलपयसो	६१११९१	एतत्तर्क्य चक्रवाकहृदया	३४२१२१
एके केचिद्यतिकरगताः पात्र	९११३२	एतदत्र पथिकैकजीवितं (प्रकाशवर्षस्य)	२२२१२३
एके तुम्बा त्रतिकरगताः	२५५१२०१	एतदर्थं कुलीनानां नृपाः	१५६१३३४
एकेऽय प्रातरपरे पश्चा (क्षेमेन्द्रस्य)	३८९११४५	एतदुच्छ्रितपीतसैन्दवं	३१३१३२
एकेन चुलकेनाधिर्नि	३५९१५	एतद्भ्रमगजस्तुपाम्भसि	१२८१३
एकेन चेचपरिहृतोऽसि	२५०१९४	एतद्दत्तासिधात्तखवदस्य	१३१११९
एकेन तिष्ठतापस्तादन्येनो	४६११८	एतद्दत्तासिधात्तखवदस्य	१२११६४
एकेन राजहंसेन या शोभा	२३११५	एतद्दन्तवलैर्विलोक्य निखि	१३८१४६
एकेन शुक्लवृक्षेण दृष्टमानेन	९४१३	एतद्द्रीतारिनारी गिरिविल	१३८१४६
एकेन स्मितपाटलाधर	३६६१७७	एतद्यवाःक्षीरधिपूरगाहि	१०८११०४
				एतद्विभाति चरमाचल	३१५१७१

एतद्योमवनीवराहवल्यं ३११३५	एष वन्ध्यासुतो याति ख... .. ३७९१५
एतन्मन्दविपकतिन्मुक २५९१५४	एष वृक्षशिखरे कृतास्पदो... .. ३०७१५
एतस्मादसृतं सुरैः शत २३६१२७	एष षट्पदयुवा मदायतः... .. २५५१२०३
एतस्मिन्दक्षिणाशानिल ३५०११४७	एष सूर्याद्युसंततो मृगः ३५२१२३
एतस्मिन्महमण्डले २२९१९	एष स्वर्गतरङ्गिणीजल (शाङ्गधरस्य) ३१५१९४
एतस्मिन्मलायचले बहुवि... .. २३७११७५	एषा का मुक्तमुक्ता विलु ३४३१६
एतस्मिन्वनमार्गभूपरि (भट्टनायकस्य) २५२११२५	एषा ते हर का सुगात्रि ७१९३
एतस्मिन्विजने वनेऽतनुतरु १३८१३७	एषा धर्मेपताकिनी तट ९१३०
एतस्मिन्सहसा वसन्त ३४५१५	एषा पुष्करिणी मराल २३०१३६
एतस्यां रतिवल्लभक्षिति २६८१४९	एषा फुल्लकदम्बनीप ३७३१३१
एतस्याः करिकुम्भसंनिभ... .. ३५४११९६	एषा भविष्यति विनिद्रसरो २६६१२६
एतस्याः स्तनपद्मकोरक २८५१६१	एषैव शोषितां धन्या शीलं ३६७१२
एतस्योन्नतसर्वकर्मकृति ११५१२४८	एष्यति मा पुनरयमपि ३६८११९
एताः करोत्योद्धितवारि (कालिदासस्य) ३५३१६७	एष्यन्ति यावद्गणनाद्दि २८२१४१८
एताः संप्रति गर्भगौरव १२०१५२	एष्यन्त्यवश्यमधुना हृद ३५९११००
एताः स्खलद्बलयसंहृतिमे २६५१२५	एहि गच्छ पतोत्तिष्ठ वद ६८१५
एताः स्वार्थपरा नार्यः केवलं ३६४१३४	एहि स्वागतमाविशा १८६१०४३
एता गुरुश्रोणिपयोधर (कालिदासस्य) ३५३१६१	एहि हे रमणि परय कौ २०२१२८
एतादृशे कलियुगेऽपि शते १०३१११	ऐन्द्रं धनुः पाण्डुपयो (पाणिनेः) ३५९११७
एतानि निःसहतनौ रसम (कालिदासस्य) २९७१९९	ऐश्वर्यं नहुषस्य शंभुविषय... .. ११६१२७१
एतानि बालधवल प्रविहाय २४६११४३	ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता ८८१२०
एतां नवाम्बुधरकान्ति २७०१२१	ऐश्वर्यादनपेतमीश्वरमयं १५९१४१९
एता याः प्रेक्षसे लक्ष्मीरुच ३८३११४४	ॐकारो मदनद्विजस्य ३१५१९२
एतावज्जन्मसाफल्यं यद १७०१४७०	ओजसापि खलु नूनमनूनं (भारवेः) ३१४१४४
एतावत्सरसिजकुङ्कुलस्य २१९१७	ओजोभाजं यद्रेणे संस्थि (माघस्य) १३६११०४
एतासु केतकिलतासु (श्रीमहादेवस्य) २५०१९३	ॐ नमः परमार्थिक (पण्डितजगद्भरस्य) ४१८
एता हसन्ति च रुदन्ति च ३७११८	ओषामासे मत्सरोत्पातवाता (माघस्य)... .. १३५१७४
एते केतकमृलिधूसर ३३९१५०	ओष्ठपल्लवविदंशरुचीनां (भारवेः) ३३०१४९
एते ते गिरिकूटसंघटशिला १४६१५	औत्सुक्यमात्रमवसादय १४५१२
एते ते दुरतिकमकम (कृष्णपिल्लस्य) ३५८१७८	औत्सुक्येन कृतत्वरा १२१२६
एतेनोत्कृतकण्ठप्रतिसुभट ११७१२८२	औदार्यं भुवनत्रयेऽपि २४८१३५
एते पाटोरवाडीनवविटप ३४११३६	औरसं कृतसंबन्धं तथा ९२१७
एते वारिकणाः किरन्ति ३७०१६३	और्वा इवातिलच्छ्या भवन्ति धन... .. ७५१४०
एतेषु हा तरुण मारुत २२२१३९	औषधार्थसुमन्त्राणां १७११५११
एते समुलसद्भासो राजतो ३६३१३	औषसातपभयादपलीनं (भारवेः) ३१०१७
एते निग्धतमा इति मा ५९११२०	कं संजघान कृष्णः का २०५११५
एते हि गुणाः पङ्कज २५५१२१३	कंसं ध्वंसयते मुरं तिरय २५११६७
एतैर्दक्षिणगन्धवाहचलनैः २४४१५५	कंसारातेवेद गमनं केन २१११७३
एतौ द्वौ दशकण्ठकण्ठ २२१८६	कंसारिचरणोद्धूतसिन्धु (शाङ्गधरस्य)... .. २३१३३
एकमेव नहि जीव्यते (प्रकाशवर्षस्य) ६२१२१६	कः कः कुत्र न युधुरा २४२१४८
एष कीडान्तताम्यत्कुसु ३४११३७	कः कर्णारिपिता गिरीन्द्र २१४१११७
एष भ्रुजाति पङ्कं दलति १४७१५	कः कान्तारमगातिपुत्रवैच २०६१३४
एष बकः सहसैव विपन्नः... .. २३९१२२६	कः कुर्याद्भुवनं सर्वै कः २०५१७

कः कौ के कं कौ कान् २०५।१६	कथं नाम न सेव्यन्ते यत्नतः १५२।१७३
कः खे चरति का रम्या २०५।२	कथमपि कृतप्रत्याहृत्तो २८९।४९
कः खे भाति हतो निशाचर २१४।११५	कथमपि सखि क्रीडाकोपा (अमरकस्य) ... ३२३।८
कः पूज्यः सुजनत्वमेति २१४।११९	कथमवनिप दपौ यमिशा... .. १४१।३६
कः प्रार्थते मदनविह्वलया २०६।३१	कथमिव तव संमतिभिवित्री (भारवेः) ... ३५१।१३
कः स्यादभ्युदयाचको २१३।११२	कथमिह मनुष्यजन्मा सं (चाणक्यस्य) ... ३०।१२
कः स्वभावगभीराणां (कह्लणस्य) ६८।१८	कथसुपरि कलापिनः कला ३७९।१६
ककुभां मुखानि सहसो (माघस्य) ३१४।६७	कथयत कथमेपमिनया ५।४२
कचकुचचुंशुकाम्रे पाणिपु १५।२१	कथय निपुणे कस्मिन्ष्टः... .. ३०६।३
कंचिदेष समयं समागतं २३१।१३	कदर्थितस्यापि हि धियेवन्तो (भर्तृहरेः, 'भदन्ता- श्वघोषस्य' इति केचित्) ८१।८
कटाक्षेणापीवत्क्षणमपि २९३।७७	कदली कदली करभः २८२।३९८
कटी मुष्टिप्राद्या द्विपुश्च ३८१।४६	कदा कान्तागारे परिमल २९३।७४
कटुकं वा मधुरं वा प्रस्तुत १७६।७२१	कदाचित्पाद्यालीविपिन १८९।४५
कटु कणन्तो मलदायकाः... .. ५११।७७	कदा भिक्षाभक्तैः करकलित ३८५।५६
कटुतीक्ष्णोष्णलवणक्षारा ३८८।१३९	कदा वाराणस्याममर ३८५।५९
कटुभिरपि कठोरचक्र २८।५	कदा वा साकेते विमल ३८५।५८
कठिनतरदासवेष्टनलेखा २३१।७९	कदा वृन्दारण्ये नवघन ३८५।५५
कठिनहृदये मुब भ्रान्ति (भासस्य) ... ३२१।५१	कदा वृन्दारण्ये विमल ३८५।५७
कण्ठस्य तस्याः स्ननबन्धु (कालिदासस्य) ... २७६।२१५	कनककलशसच्छे राधा २३१।३१
कण्ठस्य विदधे कान्ति (शकवृद्धेः) २७६।२११	कनकक्रमुकायितं पुर २७८।२८६
कण्ठाङ्कारघण्टाघणघण १०।१४९	कनकनिकपभासा सीतया... .. २१।७९
कण्ठाङ्गनमङ्गलं घन २५।१६३	कनकभङ्गपिशाङ्गदलेदधे (माघस्य) ... ३६०।३५
कण्ठाङ्गेषुमिमुन्नतस्तनभर ३३३।१७	कनकभूषणसंमहणोचितो (पञ्चतन्त्रे) ... १८२।९३९
कण्ठे गद्गदता खेदो मुखे... .. ६९।२८	कनकहरिणं ह्रवा रामो ३७८।३१
कण्ठे भौक्तिकमालिकाः २९०।६५	कंदर्पज्वरसंज्वराकुल ३०४।८९
कण्ठे वसन्ती चतुरा यदस्याः २७६।२२३	कंधरां समपहाय कं धरां... .. १०१।४
कण्ठोचितोऽपि हुंकृतिमात्र ११।११	कन्यां कामप्युह्य प्रविजह १०४।३३
कतरपुरहर परुषं हालाहल ७६।२३	कन्या निष्कासिता श्रेष्ठा १७२।५७१
कति कति न मदोद्धता... .. २४४।१०२	कन्याप्रसूतस्य धनुःप्रसङ्गा ३६१।११
कति कति न लताः कलिताः २३३।६१	कपटवचनभाजा केनचि ३७४।७२
कति कति न वसन्ते वल्लयः २५१।११६	कपिरपि च कापिशायन २४६।१५१
कतिचिदुद्धतनिर्भरमत्सराः ४२।४८	कपोलपत्रानमकरास २७५।१८७
कति ते कबरीभारः सुमनः १९६।४४	कपोलपालीं तव तन्निव २७३।१३५
कति न सन्ति जना जगती २९७।१६	कपोलफलकावस्याः कष्टं २८८।३
कति न सन्ति महीषु २४९।४७	कपोले जानक्याः करि (महानाटकस्य) ... ३७७।३१
कति नो विषया निभालिताः १०९।१३३	कपोले पत्राली करतल ३२१।४७
कतिपयदिनपरमायुषि (श्रीधनददेवानाम्) ... ६०।१५९	कपोले पत्रालीं पुलकिनि २४।१३७
कतिपयदिवसस्थायी पुरो... .. २२९।२	कपोले पाण्डुवं किमपि २८९।३३
कतिपयदिवसैः क्षयं प्रयाया १२७।१७१	कपोले मार्जारः पय इति (भासस्य) ... ३१५।७९
कतिपयनिमेषवर्तिनि (शङ्खधरस्य) ३३।१८	कमठकुलाचलदिग्गज ५०।१२१
कतिपयसहकारपुष्परम्य (भारवेः) ३६१।१५	कमण्डलूपमोऽमात्यसानु १४८।२३
कति पल्लविता न पुष्पिता २५१।१०६	कमनीयतानिवासः कर्ण २७३।१२५
कति सन्ति लवङ्गलता २५०।८४	

कमलभूतनया वदनाम्बुजे १०९।११२	करो धुनाना नवपल्लवा (भारवेः) ३५४।९१
कमलमनम्भसि कमले (शंकरगणस्य) ... ३७९।१०	करो धुनाना नवपल्लवा (भारवेः) ३६१।१२
कमलाकुचकनकाचल १५।१२	कर्कशातकविचारव्यग्रः किं ४४।३
कमलाक्षि विलम्ब्यतां ३२७।३३	कर्णलङ्घिगुणोत्कर्षास्त्यागिनो ७३।६
कमलासनकमलेक्षण १७।६	कर्णस्त्वचं शिबिर्मांसं जीवं ७३।११
कमलिनि मलिनीकरोषि २५६।२२२	कर्णाक्षिदन्तच्छदबाहु २८३।२५
कमलिनी मलिनी दयितं (भट्टरुद्रकस्य) ... ३४७।७०	कर्णाटं देहि कर्णाधिक ११८।३
कमले कमला शेतै हरः ३८०।१३	कर्णाभृतं सूक्तिरसं विभु (विह्वणस्य) ... ३७९।१७
कमले कमले नित्यं मधूनि २०३।४०	कर्णास्तुदमन्तरेण रणितं २३९।२१७
कमले कमलोत्पत्तिः ३२६।१२	कर्णास्तुदमेव कोकिलरुतं २८४।५६
कमले निधाय कमलं २८८।१०	कर्णिकादिध्रुव स्वर्ण (पण्डितजगद्धरस्य) ... १।४
कमलेव मतिर्मतिरिव १०८।८३	कर्णं चामरवारुकम्बुकलिकाः २४३।८२
कम्पन्ते गिरयः पुरंदर २२७।४६	कर्णजपानां वचनप्रपद्या ५१।१७७
कम्बुकण्ठ चरणः शनै ३२७।३२	कर्णं तत्कथयन्ति दुन्दुभिरवे (कह्लणस्य) ... ६४।२७८
कम्कम्पितखड्गयष्टिभौ १२७।१७०	कर्णात्पलेनापि सुव्यं २७२।३३
करकिसलयं धृत्वा धृत्वा (अमरकस्य) ... ३३६।१७	कर्णात्सङ्गविसर्पिणी नयन २८५।३३
करजालमपूर्वैरेणितं (भागवतामृतदत्तस्य) ... २९।१७	कर्तव्यमेव कर्तव्यं प्राणैः १६६।३१७
करतलयुगपरिणन्दे कुच २७७।२७१	कर्तव्यो हृदि वर्तते यदि २२४।७४
करनखरविदीर्घान्त ३४२।११	कर्पूर इव दग्धोऽपि शक्ति २६२।५
करप्रचेयामुनुङ्गः प्रभुशक्ति (माघस्य) ... १५३।१९६	कर्पूरभ्रूलिधवल्युतिपूर २८६।१०
करवदरसदृशमखिलं (सुबन्धोः) ३।६	कर्पूरभ्रुलीरचितालवालः २५५।१९३
करभदयिते यत्स्पीतं (भगवतो व्यासस्य) ... २४५।१३२	कर्पूरन्ति सुधाद्रन्ति कमला १४२।४९
करभदयिते योऽसौ पीलु २४५।१३१	कर्पूरपूरच्छविवादाद्विया ... १८९।२९
करमुद्यममहीभरस्तनाप्रे ३१३।२०	कर्पूरप्रतिपन्थिनो हिम ११२।१८८
करयुग्मपद्मयुक्कुलापवर्जित (माघस्य) ... १३२।४२	कर्पूरादपि केतकादपि १४२।४३
करहृदनीवि दयितोप (माघस्य) ३२५।७	कर्पूराम्बुनियेकभाजि (त्रिविक्रमस्य) ... २९०।६०
करवारिरुहेण संयुनाने १२३।१११	कर्पूरेण स्थलविरचना २६६।४०
करवालकरालवारिधारा १४०।१७	कर्मेणा बाध्यते बुद्धिर्न बुद्धया ९५।२४
करस्फोटोऽम्बरध्यागस्तेजो २१८।५	कर्मेणा मनसा वाचा चक्षुषा ... १५२।१६६
कराप्रजामच्छतकीटि २७८।२८०	कर्मेन्मन्त्रविचारणां विज ४४।७
करान्प्रसार्थं रविणा दक्षिणा ७६।१७	कर्मायत्तं फलं पुंसां बुद्धिः १६७।३७५
करालवाचालमुखैश्चमूखै १३४।४९	कर्पद्विः तिचयाजला (श्रीधनददेवानाम्) ... १३८।३२
कराविव शरीरस्य नेत्रयो ९२।१	कलकण्ठ यथा शोभा २३५।१२४
करिष्यति कलानाथः ३०७।५	कलकणितगर्भेण कण्ठेन (दण्डिनः) २१८।२२
करेण करिणा वीरः सुगृहो १३३।१८	कलङ्कदाशो गगनाम्बु ३३६।१
करे वेणीमेगीसदृशनयना २८४।४६	कलभ तवान्तिकमागत ३४२।६३
करे आध्यस्त्यागः शिरसि ५४।२४०	कलमाः पाकविनम्रा २५५।१९६
करोति योऽशेषजराति (भारवेः) १८०।८८९	कलमाप्रनिर्गतमपीविन्दु (क्षेमेन्द्रस्य) ... ४६।४;३८०।२५
करोति निर्मलाधारस्तुच्छ ९०।८	कलयति कुवलयमाला २८३।१६
करोति पूजयमानोऽपि लोक (श्रीभगवद्वास- मुनेः) ५८।९७	कलयति मम चेतसा २९७।२२
करोति शोभामलक स्त्रियाः २०५।२५	कलय वलयं धम्मिन्द्रे ३१९।४
करोतु नाम नीतिज्ञो व्यव ९५।९	कलया तुपारकिरणस्य (माघस्य) ३१४।५२
	कलशे निजहेतुदण्डजः २७८।२८८

कलहान्तानि हर्म्याणि	१७२।५४५	कवित्वगानप्रियवादसत्या	२७६।२१६
कलाधिनाधानयनय सायं	३१८।१५०	कविभिर्भूषेयामु वित्ता (क्षेमेन्द्रस्य)	३८।२
कलानिधिरथं रवेः समु	३१५।८८	कविगुह्यति च्छायां	३।१२
कलारत्नं गीतं गगन	१८३।९७	कविरमरः कविरचलः	३६।४
कलावतः सेव कला यया... ..	८४।३	कविवाक्यामृततीर्थस्नानैः	३।१९
कलासीमा काव्यं सकल	१८४।९९	कविहृदयेष्वनमूया कस्तु	१७७।८८
कलास्तास्ताः सम्यग्वहति	२२०।३२	कवीनां संतापो भ्रमण	११०।१५१
कलिकालमिथं यावद	२०३।५१	कवीनामगलद्वेषं नूतं	३८।६२
कलितमम्बरमाकलयन्	३१४।४९	कवीनां महतां सूक्तं (भागवतामृतदत्तस्य)	४।१२४
कलयं च तवार्हितेष्व	१०८।९०	कवीनां व्रानसे नैमि तरन्ति	३६।६
कल्पक्षेत्रिणहोऽयमित्य	११६।२५	कवीन्दुं नैमि वाल्मीकिं (शाङ्गधरस्य)	३।४४
कल्पतरुक्रामदोग्रप्रोच	१०७।७१	कवीन्द्राणामानसप्रथम	१२७।१७२
कल्पद्रुमः कल्पितमेव मूर्ते	९।२४	कवीश्रवाणां वचसां विनो... ..	४०।२०
कल्पद्रुमो न जानाति न	१०५।५	कवेरभिप्रायमशब्दगोचरं (विज्ञाकायाः)	३।४३
कल्पद्रुमोऽपि कालेन	२४८।३१	कश्चिच्छलापातमूढोऽप (माघस्य)	१३।५४
कल्पयति येन व्रुतिं येन	१७७।७७	कश्चिकस्यचिदेव स्यात्	१७५।७४
कल्पस्थानि न जीवितमैश्वर्यं	७३।२९	कश्चित्पान्थस्तुपातैः पथि	१९।१७
कल्पान्तकूरकैलः कतु	८।१०७	कश्चिद्विपत्स्वङ्गहनीतमाद्भः (कालिदासस्य)	३७६।७२
कल्पानन्वावाससंशोभ	१६२।१४९	कश्चिन्नवं पल्लवमादधाति	२४७।३१
कल्पान्ते क्रोधनस्य त्रिपुर (मेरीभांकारस्य)	८।१११	कश्चिन्मूर्च्छामित्य गार्ध्रप्रहारः (माघस्य)	१३।५८
कल्पान्ते शमितत्रिविक्रम (छिन्नमस्य)	५।५४	कषायैरुपवासैश्च कृता	४।५४
कल्याणं वः क्रियामुभिल	८।१११	कष्टं खलु मूर्खैर्वै कष्टं	१००।३
कल्याणं वो विवर्त्तां कर	३।३३	कष्टं जीवति गणिका गण... ..	३७।५
कल्याणं नः किमधिकमितो	२३०।४	कष्टा वृत्तिः परार्थीना	१६८।३९०
कल्याणं भगवत्कथाकथ	३।५४	कस्तूरिकां हरिण मुञ्च	२४४।१०८
कल्याणं भवतां यथाः प्र	११६।२६३	कस्तूरिकां तुण्डुजामटवी... ..	६२।२४०
कल्याणवाचस्त्वमिव किं	२१२।५१	कस्तूरिकामृगाणामण्डाद्	६०।१६४
कल्याणाङ्गहचानुरक्त	३२१।५९	कस्तूरी जायते कस्मात्को	२०।५१
कल्याणानां निधानं कल	२२।८८	कस्तूरीतिलकं ललाटफलके	२६।१८३
कल्याणोल्लाससीमा कल	२२।८९	कस्तूरीतिलकं ललाटरचितं	१९०।५५
कल्योत्थानपरा नित्यं गुह... ..	३६६।१२	कस्तूरीतिलकन्ति भाल	१०।१४५
कल्लोलक्षिमपङ्कत्रिपुर	३१७।११९	कस्तूरीतिलकं बाले माले... ..	२७।१४३
कल्लोलेवेदितदृष्टपश्य	२२६।१९	कस्तूरीयन्ति भाले तदनु	१०।१४६
कल्लोलसंचलदगाधजल	२२६।१७	कस्तूरी सितिमानमागत	१४३।७३
कल्लोलैः स्थगयन्मुखानि	२२७।२९	कस्ते शौर्यमदो योद्धुं त्व	१०६।३३
कवयः कालिदासायाः (कृष्णभट्टस्य)	३६।२	कस्त्वं कृष्णमवेहि मा	२।१५०
कवयः किं न पश्यन्ति	१६६।३०४	कस्त्वं ब्रह्मवर्षीः क च	२।१६८
कवयः परितुष्यन्ति नेतरे (श्रीधनददेवानाम्)	३६।५	कस्त्वं भद्र खलेश्वरोऽह	६।२७०
कवयति पण्डितराजे	३६।१३	कस्त्वं भोः कथयामि दैव... ..	२५४।१७१
कवयो वद कुत्र कोटशाः... ..	२१०।६३	कस्त्वं भोः कविरसि	२५९।४९
कविः करोति काव्यानि	३३।१४	कस्त्वं लोहितलोचनास्य	२३२।३०
कविः करोति पद्यानि	३३।१३	कस्त्वं शूली मृगय भिपजं	५।४५
कविः पिता पोषयति	३३।१५	कस्मात्कोऽहं किमपि न	३८६।७३

कस्मात्त्वं दुर्बलासीति सख्य	२०४५३	काचः काञ्चनसंसर्गाद्धिते	९०१२
कस्मादिन्दुरसौ धिनोति	५५१२६६	का चके हरिणा धनं कृपण	२१३१७९
कस्मिन्शेते सुरारिः क्व तु	२०६१३९	काचाः काञ्चनभूषिताः कति	२२८१३३
कस्मिन्वसन्ति वद मान	२०६१२९	काचिक्रीणा रजोभिर्दिव (माघस्य)	१४११२२
कस्मिन्वपिति कंसारिः	२०९१३४	काचिद्वाला रमणवसति	१९९१८४
कस्मै किं कथनीयं कस्य	३७९१६	काचिद्वियोगानलतप्त	१९८१६७
कस्मैचिक्रपटाय कंटभरिपू	६६१३३	काचिद्विलोलनयना	१९८१७६
कस्मै यच्छति सज्जनो	२१३१११	काचिन्निवारितवह्निं (उत्प्रेक्षावल्लभस्य)	२८६१३
कस्मै हन्त फलाय	२६११०२	काचिन्मुगाक्षी प्रियविप्र	१९२१३९
कस्यचित्किमपि नो	१७८१८०८	काचे मणिर्मणौ काचो (भट्टमल्लटस्य)	१५४१२७३
कस्यचित्समदमं मदनीय (माघस्य)	३२९११३	काचो मणिर्मणिः काचो येषां (भट्टमल्लटस्य)	४८०११
कस्य तुषं न क्षपयति	२२९१३	काचिद्दिनार्धसमये	१८९१४०
कस्य मरौ दुःखिगमः	२०५११३	काञ्चीगुर्णविरचिता जघ (रत्नाकरस्य)	२७९१३१९
कस्याख्याय व्यतिकर	३०६१२८	काञ्ची काञ्ची न धत्ते कल	१२३१७०९
कस्यचिद्वाचि कैश्चित्	३५१६८	काटिन्यं कुचकुम्भयोर्नय	१२०१५१
कस्यादेशाक्षपयति	५३१२३१	काटिन्यं कुचयोः स्रुं	१३७१३
कस्यापि कोऽप्यतिश	१८३१९५८	काटिन्यमङ्गरखिलैर्नरस्त	२७७१२७२
कस्याश्चिन्मुखमनु धीत	३५४१११३	काणाः कुञ्जाश्च पण्डाश्च	१५०१७९
कस्येयं तरुणि प्रपा	३५५११२२	का त्वं पुत्रि नरेन्द्र लुब्धक	१३८१३८
कहमस्मि गुहावक्ति प्रप्रे	१९५१२७	कानने सरिदुद्देशे गिरोणा	१०७१६४
काश्चित्कल्पशतं कृतस्थि (शाङ्गधरस्य)	३९०१२०१	कानि स्थानानि दरुधान्य (भीमस्य)	३५१३०
काश्चित्चुच्छयति	९८११११	कान्तः कृतान्तचरितः	३००१५
काकः कृष्णः पिकः कृष्णः	२३५११२०	कान्तं वक्ति कपोतिकाकल	९९११२४
काकः पक्षबलेन भूपति	२४२१५०	कान्तं विना नदीतीरं मद	२०२११०
काकः पक्षिपु चाण्डालः	१६४१२१२	कान्तं वीक्ष्य विपक्षय	३७२१२१
काकः पद्मवने रतिं न कुरुते	८८१२१	कान्तद्वय इव कुङ्कुमताम्राः	३०७१२५
काक आह्वयते काकान्याचक्रो	७६११४	कान्तं निरीक्ष्य वलया	३७२११५
काकतालीययोगेन यदना	१५९११२	कान्तया कान्तसंयोगे कि...	५०२१७
काकतालीयवस्त्राप्तं दृष्ट्वापि	८६११४	कान्तया सपदि कोऽयुष (माघस्य)	३३३११६
काक त्वं फलनम्रमाम्	२३९१२१८	कान्तसंयमपरजितमन्या (भारवेः)	३३०१४४
काकस्य गात्रं यदि काञ्च	२३९११०	कान्ताकटाक्षविशिखा न	८१११२
काकाः किं किं न कुर्वन्ति	२३८११८२	कान्ताकेलि कलयतु (शाङ्गधरस्य)	२४९१५१
का कान्ता कालियारातेः	२०९१४०	कान्तां कामपि कामयत्य...	७८१३
का काबला निधुवनभ्रम	३३८११८	कान्तामुखं सुरतकेलि (भ्रमरुकस्य)	२९११३८
काकाह्नैल्यं यमात्क्रौर्यं	४६११	कान्तारभूमिहहमौलिनवास	९११३१
काकुरस्थस्य दशाननो न कृत	८२११३	कान्ता रुचि मुनिजन	१९८१७७
काकुरस्थेन शिरांसि यानि (बिहणस्य)	३८०१२१	कान्तारे जलयुश्ववैरिणि	१३९१२३
का कृता विणुना कीदृग्	२०७११०	कान्ते कशुलिकावलोकिति	३३३११८
काके काण्वर्ममलौकिकं	२३२१३८	कान्ते कश्यपि वासराणि	३७३३२७
काके शौचं श्रुतकारे	१७८१११३	कान्ते कथञ्चिद्द्विप्रयाणं	३४४१६
काकेः सह विद्युद्वस्य कोकि (तक्षकस्य)	४७१३५	कान्ते कलितचोलान्ते दीपि	३३३१३
काकोलं कलकण्ठिका	३१११३०	कान्ते घोरकृतान्तवक्	३२६१२९
का खलेन सह स्पर्शा सज्जन (भट्टपृथ्वीधरस्य)	५८११०४	कान्ते जममुषि ताम्रचूड	३३९१४७

कान्ते तथा कथमपि प्रथि ३३३।२८	कार्त्तुं कुशयन्तो निज (व.णभट्टस्य)...	३५५।१२५
कान्ते तल्पमुपागते विम (अमरकस्य) ३४३।२१	कारणान्मित्रतां याति	१७१।५२५
कान्तेत्युपल्लोचनेति २६२।१९	कारणोत्पन्नकोपोऽपि (महामनुष्यस्य)	३६३।२
कान्ते धावय मे पादाविति १९५।३०	कारुण्यं संविभगवध दस्य	१५५।३०६
कान्तो यास्यति दूरदेश ३४५।३	कारुण्यामृतनीरमाश्रित	२२।८४
कान्तोऽसि निलयधुरो २५४।१७८	कार्कश्यं स्तनयोर्दो	३६६।७८
कान्त्वृच्छामः सुराः स्वर्गं ३११	कार्त्थेन निर्वेर्णयितुं च	२८३।२७
का पाण्डुपत्नी गृहभूषण २०५।२४	कापण्येन यशः कुधा	१८६।१०३३
कापिशायनमुमान्धविघूर्ण (माघस्य) ३२९।७	कार्यासक्तकृपासशतैरपि	२६३।१५
कापूरुषः कुकुरश्च भोजने ५७।६७	कार्याकार्यं किमपि सततं	३८६।७२
का प्रियेण रहिता वराज्ञया २१०।५५	कार्यापेक्षी जनः प्रायः	१७५।६९०
का प्रीतिः सह मार्जारैः १७४।६४८	कार्येणापि विलम्बनं पर	३७०।६१
कामं वनेषु हरिणास्तुणेत... .. ८३।२८	कार्यं दासी रतौ वेद्या	३६६।९
कामं वाचः कतिचिदफलाः ७२।२७	कार्येषु मन्त्रो करणेषु	३६७।२७
कामकार्मुकतया क्रथयन्ति २७१।५६	कार्यं सत्यपि जातु याति... ..	३६९।५२
कामं कामदुर्धं धुङ्क्व १८८।२	कार्यं चैत्यप्रतिपत्कला	३०४।८५
कामं कामसमस्वमत्र ११३।२०४	कालकमकमनीयकीर्यं	२५०।९१
कामं जीर्णपलाशसंहति ७७।४७	कालक्रमेण परिणाम	१८३।९७०
कामनाम्ना किरानेत न वित... .. ३६४।८	कालगारौ सुरभिनातिशये	२४९।४९
कामं नृपाः सन्ति सहस्र (कालिदासस्य) १०८।१९०	कालातिक्रमणं नृतेयो	१५५।२८४
कामपि प्रियमासाय यस्त... .. ८६।१२	कालातिक्रमणं कुश्व	२२३।६६
कामबाणप्रहारेण मूर्च्छितानि २७६।२०७	कालिन्दि ब्रूहि कुम्भोद्भव... ..	११९।२३
कामं प्रियानपि (भर्तृः, 'भश्रोः' इति केचित्) ८३।१	कालिन्दीनमंदाभःस्युत	१४४।९०
कामं भवन्तु मधुलम्पट (श्रुतधरस्य, 'भट्टयासु- देवस्य' इति केचित्) २५६।२२८	कालिन्दीपुलिन्दोदरेषु सुसली (जीवकस्य)	२६।१८४
कामरिरक्षितामिच्छति भूपः २११।७७	कालिन्ध्याः पुलिनेषु केलि... ..	२५।१६६
कामसंगरविधौ मृगीदृशः २३।५६	काले देशे यथायुक्तं नरः... ..	२०८।१६
कामान्द्रुग्धे विप्रकर्षल्यल ८८।१२	कालेन श्रितिवारिविदि (शाङ्गधरस्य)	३९१।२०२
कामाय स्पृहयत्यात्मा १७६।७१८	काले नीलबलाहकं सताडिति	३५७।६४
कामिनः कृतरतोत्सवकाल (माघस्य) ३३१।२२	काले पयोधरणामय	१९३।४
कामिनामगकलानि विभुमैः (माघस्य) ३३१।१८	का लोकमाता किमु देह	२०५।१८
कामिनीनयनकञ्जलपङ्का २७२।९५	कालो मधुः कुपित एष	३००।४
कामिनो हन्त हेमन्तनिशि ३६१।६	का विद्या कवितां विना	१८६।१०३८
कामिन्ध्याः स्वभारमन्धर २१३।१०७	कावेरीतीरभूमौदृष्टमुजग(राक्षसपण्डितयोः) ३५०।१३६	
कामुकाः स्युः कया नीचाः २०८।१३	कावेरीवारिवेष्टद्वहरिपरि (कृष्णपिलस्य)	३४१।३८
कामुजहार हरिरभ्युधि २१२।८९	काव्यं करोपि किमु ते सहरो	३९।२२
का मेघादुपयाति कृष्णदयिता २१४।११३	काव्यप्रपञ्चचञ्चू रचयति	३४।२०
कामेन कामं प्रहृिता जवेन ३५६।१९	काव्यमय्यो गिरो यादच्च	३३।११
कामेनाकृष्य चापं हत २८।२०८	काव्यस्याक्षरमैत्रीभाजो	३२।२४
कामो वामदशां निधिर्नय... .. १२८।१८५	काव्यस्याम्नकलस्यापि	३१।८
कायः संनिहितापायः १७०।४६६	काव्यामृतं दुर्जनराहुनीत	४१।४०
कायः कण्टकभूषितो न च २५३।१५४	काव्ये मव्यतमेऽपि विज्ञ	४३।७०
कायस्थेनोदरस्थेन मातु ४६।२	का शंभुकान्ता किमु	२०५।१७
	काशाः क्षीरनिकाशा दधि (गण्डगोपालस्य) ३५९।११	

का शृङ्गारकथा कुतूहल	१२६१५५	कि कारणं सुकविराज	१०९११३८
का शैलपुत्री किमु नेत्र	२०५११९	कि किं वक्रमुपेय चुम्बसि	३२४८८
काश्मर्या क्रममालसुद्धत	३५११४९	कि किं विहसतः किं नर... ..	२०१५५
काश्मीरगारवपुपामभि (जयदेवस्य)	३१११२३	किं कुप्यसि कस्मैवन सोरभ	२५५१२१५
काश्मीरद्वयौरी हन्त	३२८१७७	किं कुर्वन्त्युपसि द्विजाः	२०६१३६
काश्मीरेण दिहानमम्बर	३१८१६४	किं कुलेन विशालेन विद्या	३९१३
कर् श्लाघ्या गुणिनां क्षमा... ..	१८५१०२१	किं कुलेन विशालेन शील	८७५
काष्ठानुपझात्परिवर्धमाने	११९११७	किं कुलेनोपदिष्टेन शीलं	८७१२
का संवुद्धिः सुभट भवती... ..	२१२११०१	किं कूर्मस्य भरव्यथा न	५५१२६९
कासारैषु सरित्सु सिन्धुषु... ..	२२४१७९	किं कृतं न यत्र त्वं यत्र	१०५११२
कासि त्वं वद चौयकारि	२४११४७	किं केकीव शिखण्डमण्डित	२३९१२२३
किं युक्तं वत मामनन्य	२६११८८	किं केतकीपरिमलोत्थित	२३४८८८
किं रुद्धः प्रियया कयाचि... ..	३७६१००	किं कोकिलस्य विहते	१८३१९६६
किं रे विभो मृगदृशां	२९६१४६	किं कोमलः कलत्रैः पिक	२३६११३४
किं वण्यतां कुचद्वन्द्व	१०६१२०	किं कामुदीः शशिकलाः सकला (भट्टोद्भटस्य)	२६५११९
किं वाच्यं सूयशशिनीदां	६८११५	किं कमिष्यति किं प वामनो (माघकवेः)	३७९११४
किं वाच्ये महिमा तवात्र (बधिरकवेः)	२२७१३१	किं कुरं फणिहृदयं पुनः	१७७१७५२
किं वापरेण बहुना परि	९११२८	किं कुरं स्त्रीहृदयं किं गृहिणः (दण्डिनः)	१७८१७९१
किं वाससा तत्र विचा	१८०८८८८	किं कापि प्रलयानलैर्विष्टपि	२३४१००१
किं विद्यया किं तपसा	१९४१२००	किं खलु रत्नैरेतैः किं पुनः	२२६१८
किं विश्राम्यसि कृष्ण	२६११७३	किं गतेन यदि सा न जीवति (रतिमित्रस्य)	३५८१८३
किं वीर्यो भुवि न सन्ति	२५५११९८	किं गोत्रं किमु जीवनं	७१७९
किं वृत्तान्तैः परगृहगतैः (मातङ्गदिवाकरस्य)	१४११३३	किं चन्द्रमाः प्रस्युपकार	५१११८४
किं शोकैरैः क्रमविमर्दि	३२०१२३	किं चान्यैः मुकुलाचारैः	६८११४
किं शीतंशुमरीचयः किमु	१४२१४५	किं चारुचारित्रविलास	३४१३३
किंशुककलिकान्तर्गत (विज्जकायाः)	३४६१११	किंचिन्कम्पितपाणिकङ्कण (त्रिविक्रमभट्टस्य)	३१९१३
किंशुक किं शुकमुख	२५३१६७	किंचिन्कञ्चितहारयष्टि	२८६१६
किंशुकक्षितिरुहां विलस	३४७१७२	किंचिन्कपोकलाकलापकल (मुरारेः)	३८२१६
किंशुके किं शुकः कुर्यात्	७४११२	किं चित्रं सुवनानि पाव	१४२१५०
किंशुके शुक मा तिष्ठ	२३८११८२	किं चित्रं यदि राजनोति	१८६११०२९
किं स्याद्वासत्र भानोरमृत	२८१२०९	किंचिन्स्तविभ्रमोदधि	२७११५५
किं स्याद्विशेष्यनिष्ठं	२०९१४८	किंचिदाश्रयसंयोगाद्भूते	९०१२
किं स्वयः किमु जागरः	३००११०	किंचिद्विश्रयकेशवागत	३४०१६३
किं हारैः किमु कङ्कणैः	३०१२०	किंचिन्निर्मुच्यमाने गगन	१६४११
किं कण्ठे शिथिलीकृतो	३२११५७	किंचिन्मुदितपांशवः शिखि	३५७१६३
किं कर्षकं कर्दर्थयसि (भर्तृहरेः)	३८६१७४	किं चैतैर्गुरुसेवनेः किमपर	३३२१६
किं कन्दः कन्दरेभ्यः प्रलय	१०१११४	किं छत्रं किं नु रत्नं	२८११५
किं करिष्यन्ति वक्ताः	१६९१४२६	किं जन्मना च महता	५२१२०२
किं करोति नरः प्राज्ञः शरो	९५१६	किञ्चत्कराजिरिव नील	१७१७
किं करोति नरः प्राज्ञः प्रये (चाणक्यस्य)	९५१३१	किं जातैर्गुह्यभिः पुत्रैः शोक	९४११०
किं करोमि क्व गच्छामि किमु	६८११२	किं जातोऽसि चतुष्पथे (भदन्तज्ञानवर्मणः)	२४७११८
किं कवेस्वस्य काव्येन किं... ..	३९१६	कितव प्रपञ्चिता सा भवता	३०१११८
किं कवेस्वस्य काव्येन संवे (त्रिविक्रमभट्टस्य)	३९१५	कितवा यं प्रशंसति यं	१५१११३४

किं तथा क्रियते धेन्वा या (विक्रमादित्यस्य)...	९४१२	किमपि कान्तमुजान्तर	३४३१९
किं तथा क्रियते लक्ष्म्या या	७२१२२	किमपि किमपि शक्रे	३२०१३१
किं तारुण्यतरोरियं रस (बन्धोः)	२८५१७३	किमपश्य फलं पयोधरा	५०११५१
किं तावत्सरोसि सरोज (माघकवेः)	३५४११०१	किमप्यसायं सहतां सिद्धि	१५२११७०
किं तिष्ठामि किमु व्रजामि	२९४११००	किमप्यस्ति स्वभावेन	१७०१४७७
किं तीर्थं हरिपादपद्म	१८५११०१८	किं मधुना किं विभुना	५०११३५
किं तृष्णाकारि कीटग्रथ	२०७१४३	किं मध्याह्नदिवाकरोऽय	१२०१५०
किं ते धनैर्वन्धुभिरेव	३९२१२३९	किमलम्बताम्बरविलम्ब (नरासिंहस्य)	३११११६
किं तेन काव्यमधुना प्लावितता	३३१२	किमव्ययतया ह्ययातं	२०८१२१
किं तेन किल काव्येन (जयमाधवस्य)	३३११	किमस्ति विमथाः किं चो	२३०१५
किं तेन जातु जातेन मातृ	९४११	किमस्ति यमुनानद्यां	२०९१३९
किं ते नम्रतया किमुनत (श्रीभोजदेवस्य)	२५०१७७	किमस्य रोम्णां कपटेन	२६५१२
किं तेन हेमगिरिशा रजता	२२५१७	किमहं वदामि खलु	२६०१७७
किं ते निसंगरुचिरौ	३२०१२९	किमाख्यन्गुरुवाभ्यां चरमो	८५१७
किं प्राणं जगतां न पश्यति	२१४१११६	किमारार्थ्यं सदा पुण्यं	१७४१६६४
किं त्वं न वेत्सि जगति	९५१३८	किमासंख्यं पुमां सविध	१८४१९८४
किं त्वं निगृह्ये दृति	३०६१३	किमिच्छति नरः कार्यां	२०९१३५
किं त्वो भगामि विच्छेद... ..	३१९१२	किमिति कुशालि कुशोदरि	३७०१७१
किं दूरेण पयोधरा उपरि	२३७११७७	किमिति गच्छे परदेशे	३४५११
किं दोष्यो किमु कारुं (हनुमत्ः)	२११७०	किमिन्दुः किं पत्रं किमु	२६६१३७
किं धनेन कुचेरस्य गुभा	१६६१३१५	किमिवाविल्लोकक्रीतं (माघकवेः)	५०११५४
किं न दुःसा जगति जाग्रति	२४८१३३	किमिष्टमत्रे चरसूकरा	१८०१६६१
किं न पश्यति महेन्द्रदिजाय्ये	२३३१६६	किमिह यदुर्मिर्हकं (भट्टोज्जटस्य)	२६४१५२
किं नमोदाया मम सेय	२०७१२७५	किमुत्तोषाः पन्थाः कुपित... ..	३७२१२५
किं नु भ्रान्तपथोधि	३१७११३२	किं नालतीकुमुम ताम्ब्यति (नग्नैयस्य)	२५०१८६
किं नु मे स्यादिदं कृत्वा	१६७१३५७	किं मुक्तमासनमलं मयि... ..	३२०१२६
किं पद्मस्य रुचिं न हन्ति... ..	३२८१७३	किं मुक्कन्ति पयोवाहाः	२०८१२३
किं पुण्यं किं फलेस्तस्य	२५४११७४	किं मृष्टं सुप्तवचनं मृष्टतरं... ..	९३१९
किं पृष्टेन हुततरमितो	३०२१४९	किं मे सद्गुरुवचनैः प्रति	२९३१५५
किं पौरुषं रक्षति यो	१७९१८३०	क्रियतां पञ्चसहस्री क्रियती	७३१२३
किं बान्धवेन रविणा हरि	२५६१२३१	क्रियन्मात्रं जलं विप्र	२१४१२
किं ब्रूमो हरिमस्य विश्व	३८०१२२	किरति प्रकरं गवां प्रकर्ष... ..	२२०११४
किं भक्तनासमर्थेन किं	१५१११४०	किरति मिहिरे विध्वद्बीच	३५२१४०
किं भूमौ परितः स्फुरन्ति... ..	३१११३१	किसलयमिव मुग्धं बन्ध... ..	२८८१२४
किं भूपणं सुटडमत्र	१८२१९४८	किसलयानि कुतः कुसुमानि	२२२१३४
किं भूषणं सुन्दरमुन्दरी	२०६१२६	कीटग्रहं कुटिलोऽन्तः (शाङ्गधरस्य)	२२८१७६
किमकरवमहं हरिमहो	२१०१६७	कीटोऽपि सुमनःसङ्गादारोह	९०१११
किमकारि न कापेण्यं कस्या	१००१२	कीटक स्यान् मत्स्यानां	२०७१७
किमकारि मन्दमतिना	३०५१६	कीटकतीर्थं दुस्तरं स्या	२१०१७७
किमङ्गारवद्वां नुरैः सशं	१२९१६	कीटवप्रातर्दीपवर्तेः शिखा... ..	२१०१७१
किमत्र चित्रं यत्सन्तः परा (कालिदासस्य)...	४७०३४	कीटश्चं समिति बले निहन्ति	२१११७६
किमधिकमस्य ब्रूमो महि... ..	२२६११०	कीटश्चः सकलजनो भवेत्सु	२१११७४
किमनन्ततया ह्ययातं	२०८१२६	कीटक्षा गिरिशतसुजये	२०६१२७

कीदृक्सेना भवति रणे २११।७२	कुत्र श्रीः स्थिरतामुपैति २१४।११४
कीदृग्ग्रहं याम्यग्रहं गतस्य २०९।५०	कुत्रायसीः किमिदमक ३७।१८०
कीदृग्वनं स्यान्न भयाय २०८।५१	कुत्रायोध्या क्र रामो दश ५९।१३१
कीदृक्कलत्तमंगजः कमभि २०६।३५	कुत्रोदस्युदयाचलस्य २०६।३८
कीदृशं वद मरुत्सलं मतं २१०।५४	कुदेशं च कुवृत्तिं च १६८।३७७
कीदृशं हृदयहारि कृजितं २१०।५६	कुदेशमासाय कुतोऽर्थ १८१।९१५
कीदृशी निरयभूरनेकधा २१०।५७	कुप्रेनसुप्रीनयनाश्रया १९८।७४
कीर नीरसकरिपादपे २३८।१८५	कुन्दकुञ्जमसुं पश्य सरसी १९४।१६
कीर्णा रेजे साजिभूमिः (माघस्य) १३६।१०८	कुन्दकुड्मलमुपास्यता २३३।७०
कीर्तिः प्रवरसेनस्य प्रयाता ३६।२४	कुन्दं दन्तंमेषु निगदितैः २९२।६६
कीर्तिः श्रीनरसिंहं ते त्रिपथ १२०।५४	कुन्दे कदम्बे कुमुदे २५१।१०२
कीर्तिः श्रीरघुवंशदीप भवतो १२४।१३४	कुपात्रदानाच्च भवेद् १७९।८५०
कीर्तिः श्रीरघुवंशरत्न भवतः १२४।१२९	कुपितापि मनः पतिना ३४८।८३
कीर्तिः स्वर्गतरङ्गिणीभि १४४।८	कुपितासि यदा तन्निव ३२२।२२
कीर्तिः स्वर्गतरङ्गिणीहिम ११८।१४	कुप्यतासु भवतानत (भारवेः) ३३०।४५
कीर्तिस्त्व द्रितिप याति १४०।२१	कुप्यल्लङ्केशवाहुप्रकरनिय ३४१।३४
कीर्तिस्ते दयिता तदीय १२७।१८१	कुप्योऽकःपौ च शेषो ४४।३
कीर्तं मृगालकमनीय १८३।९६१	कुवेरमुमां दिशमुष्ण ३४६।२२
कीर्तिर्नृत्यति नर्तकीव भुवने ९१।३५	कुञ्जस्य कीदृखातस्य दाव (व्यासमुनेः) ६९।२३
कीर्तौ व्याप्तिमवेत्य वैरि १२४।१३०	कुभोज्येन दिनं नष्टं कु १६०।५८
कीर्लास्य चन्द्रकरो १४४।५	कुमारसंभवं दृष्ट्वा रघु १९५।३२
कीर्लाः कुङ्कुमानां सक ३४२।२५	कुमुदकमलनीलनीरजा ३२७।४६
कीकुटे कुर्वति क्राणमाननं ३३।७२	कुमुदवनमपथि श्रीमदम्भो (माघस्य) ३३८।३२
कीप्रमवासाः कुजनस्य १८०।८७६	कुमुदशवलैः फुल्लम्भोजः (जीवनायकस्य) २४५।१३०
कुङ्कुमपङ्केनाङ्कितदेहा गौर २६५।१३	कुमुदेध्वधिकं भान्ति पति ३१।१२
कुचकलशोषवलयानां १४०।८	कुम्भः परिमितमम्भः ९४।११
कुचकुम्भौ समालम्ब्य २७९।३२५	कुम्भौ सदम्भौ करिणां २७७।२५९
कुचदुर्गाराजधाम्योर्मध्ये २८०।३४६	कुरङ्गाः कल्याणं प्रति ३८५।४९
कुचद्वये चक्रोराक्षी २७७।२५५	कुरङ्गाणां युधं निवृत्तमिदं २४१।३४
कुचाभ्यां भास्वन्ती वि २६६।३५	कुरङ्गावाङ्मानि स्तिमित ३२४।३
कुचावस्याः कामद्विप २७८।२९१	कुरु गम्भीराश्रयतां २२९।४
कुचौ तु परिचिन्तौ परि ३९१।२१६	कुरुवक कुचाघात १३७।१७
कुञ्चिताधरपुटेन पूर २३१।२१	कुर्यान्न परदारैच्छां विश्वा १६०।६३
कुटिला लक्ष्मीश्रत्र प्रभवति ६५।१०	कुर्यान्नोचजनाभ्यस्तां न (क्षेमेन्द्रस्य) १६०।६९
कुटुम्बचिन्ताकुलितस्य ३८४।२५	कुर्वेद्योत्साविपुषां तुल्य (माघस्य) १३५।८०
कुण्डस्वमायाति गुणः कवी ३४।३१	कुर्वेता मुकुलितान्नि (माघस्य) ३२९।३३
कुतः कुवलयं कर्णे करो ३२६।५	कुर्वते स्वमुखेनैव बहु ५७।५५
कुतः प्रेमलवोऽप्यस्ति २९१।१७	कुर्वन्ति तावत्प्रथमं प्रिया ३६५।६८
कुतः सेवाविहीनानां १५५।२७६	कुर्वन्तु नाम जनतोप (श्रीवैद्यमानुपण्डितस्य) २५२।१४४
कुत आगत्य घटते ६६।५	कुर्वन्नपि व्यलीकानि यः प्रियः १७०।४८५
कुत्र विधेयो यन्नो विद्या १७७।७६४	कुर्वन्नामुपद्रष्ट्रो सुखनिकट ३४०।६७
कुत्र विधेयो वामः सन्न १७७।७६५	कुलगुरुबलानां केलि २६२।१६

कुलपतनं जनगर्ही ३६७१	कृतककृतकर्मयाशास्त्रं (भासस्य) ३२४५
कुलशौलगुणोपेतः सर्व १४८१९	कृतकान्तकैलिकुतुक १७३
कुलशैलदलं पूर्णसुवर्णं (पण्डितजगद्धरस्य) ... १७२	कृतकृत्यस्य नृत्यस्य १५४२४६
कुलाचला यस्य महीं २१६९	कृतकोधि यस्मिन्नमर २२१५
कुलीना रूपवत्यथ नाथ ३६५१४२	कृतप्रस्य सिधुप्रस्य १७२५५९
कुर्लीनः सह संपर्कं पण्डितैः १६८३८९	कृतचट्टकमणं गणेषु ९३१११
कुले कलङ्कः कवले १८११९२३	कृतं च गर्वाभिमुखं मन १०९१११८
कुल्याम्भोभिः पवनचप १४७५	कृतदुरितनिराकरणं ४३३
कुविन्दस्त्वं तावत्पटयसि १४१३०	कृतधवलमभेदैः कुङ्कुमेनव (माघस्य) ... ३३८२६
कुशलं तस्या जीवति ३०१२०	कृतनिश्चयिनी वन्यास्तु १७११५३३
कुशलाः शब्दवातायां वृत्ति १०३५	कृतमदं निगदन्त इवा (माघस्य) ... ३६०३८
कुसुमकार्मुककार्मुकसंहिता (माघस्य) ... ३४७६७	कृतमसुमतं दृष्ट वा यैरिदं ३८३४
कुसुमं कोशातक्या विक (कृष्णस्य) २५५२९१	कृतमन्दपदव्यासा ३११६
कुसुमजन्म ततो नवपद्मव (कालिदासस्य) ... ३४६३६	कृतमपि महोपकारं पय ५९१११८
कुसुमनगवनाम्बुपैतु कामा (भारवेः) ... ३४८१७६	कृतं पुरुषशब्देन जातिभावा ८१३
कुसुमपरिमलेनामोदिता ३४०१९	कृतवाननन्यदेहेषु कर्ता च (भारवेः) ... १६७३६९
कुसुममेव न केवलमार्तवं ३४७१४१	कृतशतमसस्तु नर्यं सुभा १७७७७३
कुसुमं पतद्रेत्य नाकतो २१०३२	कृतस्य कारणं नास्ति १६६३००
कुसुमदम्कलिनीरलिनीर (माघस्य) ३६३७	कृतान्तपाशवद्धानां देवो १६३१९१
कुसुमशयनं न प्रत्यग्रं २९२१७२	कृतान्तस्य दूती जरा कर्ण १००१३
कुसुमशयनेऽप्यङ्गं ताम्य ३०२१६	कृतापचारोऽपि परंरना (माघस्य) ... १५२१८६
कुसुमशरविलासे भङ्गु ५१४१	कृतार्थः स्वामिनं द्रेष्टि १०२१४७
कुसुमसुकुमारमूर्ति (श्रीहर्षस्य) ३४९१०२	कृतावधानं जितबर्हिण (भारवेः) ... ३६०२२
कुसुमस्तवकस्येव द्वयो (भर्तृहरः) ८३४	कृतिनामकृती कथं कथं १८२१९३०
कुसुमस्तवकानम्राः सन्त्येष २५०१७९	कृते च रेणुका कृत्या त्रेतायां १०३१७
कुसुमादपि स्मितदशः (माघस्य) ३०२३१	कृतेऽप्याज्ञाभङ्गे कथमिव ३२१४६
कुसुमायुधकोदण्डे हस्ता २७६१२३०	कृते प्रतिकृतिं कुर्यात् १७२१५४६
कुसुमितलताभिरहृताप्य २८८१३	कृतो दूरादेव स्मितमसुर ३२०४१
कुस्थानस्य प्रवेशेन गुणवा ९०३	कृतोपकारं प्रियवन्धु (भोजनरेन्द्रस्य) ... ३०७८
कृत्रिति कोकिलाः साले २०४११५	कृत्वा कार्णाटकान्ता ३४१३५
कृत्रितानि कलयन्वन ३४७१७४	कृत्वा दीननिर्पाडनां निज ३८६८७
कृतसाक्षी मृपावादी यथा (मार्कण्डेयात्) ... १६०१४९	कृत्वापि बोशपानं भ्रमर २३३५११
कृत्वाभ्रांसि पिवन्तु कूप २२४१७३	कृत्वापि येन लज्जासुपैति (रविगुप्तस्य) ... ६११८५
कृपं पानमधोमुखं भवति मे २२३३३	कृत्वा प्रतुद्धकमलामखि ३०८५१
कृपोदकं वटच्छाया १६९१४२१	कृत्वा मेहुलुखलं प्रह १४२१५२
कूर्मः पातालगङ्गापयसि १२२१९८	कृत्वा विग्रहममुपात ३२५२३
कूर्मः पादोऽस्य यष्टिभुज (हनूमतः) ... १२६११६२	कृत्वा शस्त्रविभीषिकां ३६२१२२८
कूर्मो मूलववालवालवद २२१८५	कृत्वोपकारं यस्तस्माद्वा ७५३०
कूर्माण्डोकलवत्फलं न (शाङ्गधरस्य) ... २५२१९२६	कृपणः स्ववधूसङ्गं न करोति ७४१६
कूर्णानुवृत्तयोपि हि परो ७८१९	कृपणसद्यःदीनामपि भोक्तारः (प्रकाशवर्षस्य) ७५३६
कूर्च्छेण कापि गुरुर्नैव (उत्प्रेक्षावल्लभस्य) २८६४	कृपणेन शबनेव सृतेनापि न ७४१८
कूर्च्छेणामेथ्यमध्ये नियमित ९३३६	कृपणेन समो दाता न भूतो ७४११
कृतं वपुषि भूषणं चिकुर ३७५१०	कृपाणकिरणानलं रुधिर १३६१११२

कृपाणीयं काली तव रिपु...	१२९१९	कथं भाग्यवती तयोरेति...	२५१९६०
कृमयो भस्म विष्टा वा	२०८११९६	कथं मूर्धन्यधकारे विमिर	८१०४
कृमिकुलचितं लाला	१०४१९९७	कथं दशमोपलविरचितो	२८६१९९
कृमिभिः क्षतसर्वाङ्गः	२०८११३०	केयूरं न करे पदे न कटकं	२७१५१
कृशः काणः खञ्जः	२०८११३२	केयूरा न विभूयन्ति पुरुषं	८९११४
कृशा केनासि त्वं प्रकृति (माहलायाः)	३१९११	केयूरीकृतकङ्कणीकृत	७८२
कृशाङ्गयाः कुचभारेण	२७७२४१	केलिः प्रदहति मज्जां	३६८१४
कृशासीलालोना मलिन	३१९१२	केलिं कुरुष्व परिमुद्ग्व (आनन्दवर्धनस्य)	२४२१६८
कृशा केशेषु भार्या तव तव	३७७५१	केलिचलाङ्गुलिलम्बित	१५१०
कृष्णं वपुर्वहतु सुम्बतु (भागवतजयवर्धनस्य)	२३९१२१३	केलीकौतुकमादरात्कल्लवण...	३६९५४
कृष्णत्वं घनमण्डलस्य	११२१९९	केवलं व्यसनस्योक्तं भेषजं	१७१५३९
कृष्ण त्वं नवयौवनोऽसि	२४१४९	के वा न सन्ति भुवि वारि	२२२४५
कृष्ण त्वं पठ किं (विल्वमङ्गलश्रीचरणानाम्)	२४१४८	केशः काशस्तवकविलासः...	३०८१३७
कृष्णमुखी न मार्जारी	१९२१२५	केशः कुन्दमिपादिशोष	३७११०
कृष्णवर्णहृदयं सितदीप्ति	३१८१४४	केशलुञ्जनासम्प्रेऽपि हन्त...	३०८६
कृष्णवर्मनि गुणाम्णय	१००११२	केशवर्ष पतितं दृष्टु...	१९४११
कृष्णस्त्रियघनोनिके	३२५१७	केशाः संयमिनः श्रुतेरपि...	३२८६९
कृष्णा ते कचसंहति	३०५१७	केशानाकुलयन्तशौ मुकु	३६३१८
कृष्णाजुनातुरक्तापि (दण्डिकवेः)	३२६१२	केशान्धकारादथ दृश्यमाल	२७०४०
कृष्णेनाम्ब गतेन रन्तु	२५११६४	केशान्वामकरावलम्बित	२७०३७
कृष्णे गोरसर्वायमम्ब	२४१४४	केशैः क्रोमलमालिकामपि	२९०५६
केशा कर्णामृतं ते सकुमुम (शाङ्गधरस्य)	२३७१७८	केशाचिद्भवलाश्विर् निवसिताः	२४६१४७
केशाभिः कलयन्तु	३२३१६६	केशाचिद्वाचि शुक्रवत् (भागवतार्चितदेवस्य)	४१२२
केशचित्तिलस्य कुमुमं शुक्र	२७३११७	केशाचिन्निजवेदमनि स्थितव	९९१२६
केशिदक्षानतो नष्टाः केशि...	१५९११४	केशरहुमतलेपु संस्थितः	२१०५८
केशिद्विदाः केऽपि सचाप	१३३३३३	केशस्थिराः केशप्रियाः स्त्री...	२०७९
केशिद्विदाः सहेलं निज	११७१२८८	केशसस्य प्रथमशिखरे	१४१३४
केशिद्वदन्ति धनहीन	३९२१२४२	केशसाद्रावुदस्ते परि	८१०१
केशिद्वोचनहारिणः कति	२४९१५३	केशसायितमद्रिभिर्वि (भट्टत्रिविक्रमस्य)	२१६१६
केशिकोकुमुमं युक्तं खण्डय	८५८	केशसायल्यमाललोचन	१३३३९
केशिकयः कटुकण्टकाः	२३५१११	केशसायति केशकीयति	१४३१००
केशिकभाजा शिशिरप्रवेशा	२७२८८	केशसायति केशकीयति	१४२१६३
केशिकारे कीदृशो मार्गः कुत्र	२०९१४१	केशवर्तककेशकरग्रहणच्युतो	९६१७५
केशिचिन्मथुरसुत्वणरागं (माघस्य)	३३१११६	केशकः स्तोत्रकविमुक्तमौलि	३३४१०
केशाञ्जितानि नयनानि	५२११९९	केशानाकुलयन्धकोर	३१६१०७
केशात्र चम्पकतरो बत (विज्ञाकायाः)	२४९१६७	केशानुद्धावयन्तः पथि पथि	३४०६८
केशादिशौ कमलकुमुदो	५३२३०	केशिकलमालापरैल (श्रीधनददवानाम्)	२३५१२५
केशाण्यनर्थरुचिना कपटं	३९२१२४४	केशिकलभूतशिखरे मञ्जरी...	३४६४
केशनाम न विनश्यन्ति	३६४१२६	केशिकलानां खरो रूपं	१६८३८०
केशासीनः सुखमकरुणेना (शर्ववर्मणः)	२२८१७०	केशिकलोऽहं भवान्काकः	२३५१२२
केशपि स्वभावलुब्धास्तीत्र	७५१३९	केशिकान्तःस्थितो वह्निः	९४४
केशे प्रवीगाः कुतो हीन	२०८११८	केशिकान्तःस्थितो वह्निः	२६०१७५
केशे भूपयन्ति स्तनमण्डला	२०५११९	केशिकान्तःस्थितो वह्निः	१६८४०४

कोऽत्र भूमिवलये जना ३०७।२१	कौपीनं धृतवान्हरोऽपि भग १०२।३
कोऽत्रैत्र्यहमिति ब्रूयात्स १५१।१३७	कौपीनं शतखण्डजजर ३८७।१११
कोदण्डं न ददाति देव ११३।२०९	कौपे पयसि लघीयसि २४२।६१
कोदण्डस्तव हस्तगो हृदि ११३।२०६	कौमुदीव तुहिनांशुमण्डलं १२०।४३
कोदण्डो विशिखो मनो ३०३।७८	कौर्मे संकोचमास्थाय (व्यासमुनेः) १५६।३१६
को दुःखी सर्वकार्येषु २०८।१४	कौ विख्यातावहेः शत्रू २०८।२२
को दुरात्म्यस्य मोहाय २०७।२	कौ शंकरस्य बलयाव २११।८८
को देशः कानि मित्राणि ३८३।१	कौशेयं कृमिजं सुवर्णमुपला ८६।४८
को धन्यो बहुभिः पुत्रैः ९४।५	कौस्तुभसुरसि सुरारैः २६०।८७
को धर्मो भूतदया किं १७७।७६९	कतौ विवाहे व्यसने रिपु १५८।३९९
को नयति जगद्दोषं २०९।४७	कमसरलितकण्ठप्रक २९२।६०
को न याति वयं लोके १६२।१५६	कमोद्गता पीवरता... .. २८२।४०२
को नाम नानुवृत्तिं सुमहा ६८।७	कयविक्रयकूटतुलालाघव (क्षेमेन्द्रस्य) ३८०।२१
को निदंश्रित्पुररिपुणा २०६।३३	कव्यात्पूरैः पुष्कराण्यानकानां (माघस्य) १३६।१०७
कोऽन्धो योऽकार्यरतः १७७।७६३	कान्तकान्तवदनप्रति (माघस्य) ३२९।६
शोषं चम्पक मुख याचक... .. २५०।७०	कामन्यः क्षतकौमलाङ्गुलि १३८।२९
कोऽपवादाः स्तुतिपदे (भारवेः) १६७।३६८	क्रियते धवलेः खल्लं (माघस्य) १८२।९२९
कोपप्रसादवस्तुनि ये १५४।२४७	कीडन्मन्दरकन्दरोदर ७।८६
कोपबल्यनुनयानग्रहीत्वा (माघस्य) ३२९।३२	कीडन्माणवकाङ्क्षिताडन १४७।१३
कोपस्त्वया हृदि कृतो ३२७।५१	कीडाकारि तडागवारिणि २४३।९१
कोपात्किञ्चिदुपानतोऽपि (रुद्रस्य) ३२४।५	कीडामिन्नहिरण्ययुक्ति १७।११
कोपात्कौमललोलबाहु ३२४।८	कीडगु च नरेन्द्राणां जले १४८।४१
कोपो यत्र भुङ्कतिरचना ३२४।६	कुदस्य दन्तिनः पतिजिष्टशो १३३।१६
कोऽयम्यः कल्पवृक्षो १०६।१४	कुदोल्कनखप्रपातविगलत् २३२।३९
कोऽयेप खण्डितशिरा (वादीश्वरकाञ्चनस्य) ३७६।२४	कुङ्कारः स्मरकामुकस्य २७।२०२
को मायति मकरन्दैः २०९।४५	कुडं तातस्य गच्छन्निव ३।३१
को मोहाय दुरीश्वरस्य २१३।१०६	कुथैर्द्वैष्टिपातैर्बिभि ८।१०२
कोऽयं कोपविधिः प्रय ३२१।५३	कुषो मूलमनर्थानां १६६।३१३
कोऽयं द्वारि हरिः प्रया २५१।५६	कुषो हि शत्रुः प्रथमो १८०।८८०
कोऽयं भ्रान्तिप्रकारस्तव (भागवतामृतदत्तस्य) २२५।१३	कुशान्तः शिशवः सवारि... .. ९३।३
कोऽर्थान्नाय न गर्वि (पञ्चतन्त्रे) १८५।१०११	कुशैः कीडतु कूर्तानां च २२९।८
कोलः केलिमलकरोतु २४१।३८	कुशखागकृतोऽपितेन करण ३९३।२५६
कोलाकृतिरपारैवो मोरो १९५।३५	क गन्तासि भ्रातः कृतवसतयो ७७।३४
को लामो गुणिसंगमः १८७।१०४५	क च ननु जनकाधिराज... .. ९६।६४
कोलाहले काककुलस्य ९०।४	कचिचारुचामीकरारम्भ १०५।१२
को वीरस्य मनस्विनः स्वविप ८१।११	कचिजिह्वलीनादः कचिद २३६।१४०
कोपः स्फीतरः स्थितानि (विज्ञाकायाः) २७५।२०२	कचित्कन्याधारो कचिदपि (भर्तृहरेः) ३८४।३९
कोऽहं कौ देशकालौ सम... .. १५९।४२३	कचित्कार्यवशात्रीकोऽयलं ५८।७२
कोऽहं ब्रूहि सखे स्वयं (महानाटकस्य) ३७९।३५	कचित्कृष्णार्जुनगुणा कचि २७२।५८
को हि तुलामधिरोहति २६०।७३	कचित्कचिदयं यातु स्थातुं २३३।४४
कौटिल्यं कचनिचये कर ३२६।२४	कचित्ताम्बुलाक्तः कचिद ३४३।१४
कौन्तेयस्य सहायतां कर्ह... .. २४१।४२	कचित्पाणिप्राप्तं घटितमपि ९७।८७
कौपं वारि विलोक्य वारण २४३।८८	कचित्सर्वोऽपि मित्रत्वमी... .. ५६।९

कचित्सुभ्रमङ्गः कचिदपि २६६१२९	क्षान्तिथेद्वचनेन किं १८५१०१९
कचिद्रूमां शय्या कचिदपि ८४३५	क्षामक्षामकपोलमानन २९०१५९
कचिद्दृष्टः कचिन्तुष्टो रष्ट १६३१७४	क्षामं गात्रमतीव पाण्डु ३००१३७
कचिद्द्विद्वद्रोष्टो कचिदपि ९२१५	क्षारं जलं वारिसुचः पिबन्ति ५११७७५
कचिन्नसद्वननिकुरन्बकुरु (माघस्य) १३२१५	क्षारं वारि न चिन्तितं २४७११
क तिष्ठतस्ते पितरौ ममे ४३०	क्षारो वारिनिधिः कलङ्क ५५१२६५
क दोषोऽत्र मया लभ्य ४११२०	क्षितिप किमपि चित्रं १४४१६
क सु कुलमकलङ्कमायता ९६१६५	क्षिपसि शुक्रं वृषदंशक ३८११७१
क पिशुनस्य गतिः प्रतिहन्यते ६२१२१९	क्षिपेद्वाक्यशाराधोरान् (क्षेमन्द्रस्य) १६०१६७
क प्रस्थितासि करभोर (अमरुकस्य) ३१२११४	क्षिसो हस्तावलमः प्रस ८१०९९
क यासि खलु चौरिके (द्वीपकस्य) २४११४०	क्षिप्रमायमनालोच्य व्यथा १५१११४४
क रुजा हृदयप्रमाथिनी २९५११२७	क्षीणः क्षीणः समीपत्वं २१९१५
क वनं तरुत्वकभूपर्ण ९९१६६	क्षीणः क्षीणोऽपि शशी ३१९१११
क वसति लघुजन्तुः किं २०६१३२	क्षीणयावकरसोऽप्यतिपातैः ३३०१५४
क वामभोभौ जन्म क च २२९१७९	क्षीणांशुः शशालञ्छनः ३२११५६
काकार्ये शशालक्ष्मणः (कालिदासस्य) २९४१११३	क्षीवतामुपगतस्वखुवेवं (माघस्य) ३३०१३७
कापि गतः पतिरह्वां २४०१२३६	क्षीरक्षालितपाश्र्वजन्म्य ११९१२१
कैदानीं दपितास्ते धनमद १९१४०	क्षीरसागरकलोललोले (आकाशपोलेः) २८६१२
कैन्दोर्मण्डलमम्भुधिः क च ९२१२	क्षीराच्येर्लहरीषु फेनधव ३१९११०१
कैतद्वक्त्रारविन्दं क तद २८८११३७	क्षीरेणात्मगतोदकाय हि गुणा ९२१२०
कैतमार्ताण्डविम्बं सरसि ३१७११२१	क्षीरोदन्वदपः प्रमथ्य ११५१२४१
क्षणं सरलवीक्षणं क्षण २६८१३९	क्षीरोदीयन्ति सद्यः सकल १४३१७५
क्षणं कान्तागारप्रसर (वैद्यभानुपण्डितस्य) १३७१२०	क्षुत्क्षामाः शिशवः शवा इव ७०१६६
क्षणञ्चपिण सापाये भोगे (कुसुमदेवस्य) ४८१६३	क्षुत्क्षामार्भकसंप्रमोक्ति १०५११
क्षणदासावक्षणदा वन १०७१७४	क्षुत्क्षामोऽपि जराकृशो (रतिसेनस्य) २४११४०
क्षणदष्टनष्टतडितो निज २२२११४	क्षुत्तडाशाः कुटुम्बिन्यो मधि ७९११४
क्षणमपि विरहः पुरा न (जयदेवस्य) ३०२१३५	क्षुद्राः सन्ति सहस्रशोऽपि २४११३७
क्षणमप्यनुगृह्णाति यं १०७१४७	क्षुद्राः सन्ति सहस्रशः स्व ५४१२५७
क्षणमयमुपविष्टः क्षमातल (माघस्य) ३४२११७	क्षुद्राः सन्त्रासमेते विज (महानाटकस्य) ३७७४९
क्षणं बालो भूत्वा क्षण ३८४१३८	क्षुद्रोद्भवस्य कटुतां प्रक ६०११४९
क्षणं मूर्च्छयति भ्रमति ३०३१६२	क्षुद्रोऽपि तनुते तात तेज ९१११८
क्षणात्प्रबोधमायाति लङ्घयते ९९१२	क्षुभ्यत्प्रत्यर्थिपृथ्वीपति १२७११६९
क्षतात्किल त्रायत इत्युद (कालिदासस्य) १५७१३७७	क्षोणीं कं सहते करोति २१४१२०
क्षते प्रहारा निपतन्त्यमी १७९१८४४	क्षोणीकाम निजामशाह ११९१३६
क्षत्रियस्योरसि क्षत्रं ष्ट्रे (भगवतो व्यासस्य) १५६१३२१	क्षोणीकाम निजाम तावक ११९१३७
क्षन्तव्यो मन्दबुद्धीना १७२१५६६	क्षोणी यस्य हिरण्मयी मणि २२५१४
क्षपां क्षामोक्त्य प्रसभ (पाणिनेः) ३५७१५५	क्षोणीपर्यटनं श्रमाय वि ३९२१२२९
क्षमातुल्यं तपो नास्ति १७३१६००	क्षोणीपाल त्वदरिहरीणि १३७१२५
क्षमा बलमशक्तानां शक्तानां ८७३	क्षोणीशाश्रयिणां परोप १८७१०४९
क्षमा शत्रौ च मित्रे च १७०१४९५	क्षोभं धत्ते यदतिबहलः २६८१४०
क्षमाशत्रं करे यस्य दुर्जनः ८७१	क्ष्वेडाभिः ककुभः पृष्टक १३६११९१
क्षययुक्तमपि स्वभावजं (भारवेः) १५७१३८९	क्ष्वेलातजितसिंहगजित १४७१४
क्षान्तं न क्षमया गृहो (भर्तृहरेः) ३९११२९९	खचित्रमपि मायावी रचय ५८१८४

खट्वा नितान्तलघुका ३८१।४२	ह्यार्तिं गमयति सुजनः ३११५
खण्डितानेत्रकंजालि मजु २८११	ह्यार्तिं यत्र गुणा न यान्ति ५५।२७२
खड्गनिलत्समूर्धानो निपतन्तो १३३।११	गगनविपिनसिंहः काम ३१५।७४
खड्गमूलं भवेदाज्यमन्त्री १६५।२८४	गङ्गां च धारयति मूर्ध्नि सदा ६८।१३
खड्गवारी भवतः किमुच्यते १२९।२	गङ्गातरंगकणशीकरशीत १०१।८
खड्गहस्तोऽरिमालोक्य हर्षा २१८।३४	गङ्गातीरे हिमगिरिदिशि ३८५।६५
खड्गाः शोणितसंदिग्धा नृत्यन्तो १३३।७	गङ्गादीनां सकलसरितां २४६।१५९
खड्गा रुधिरसंलिप्ताश्रुण्डांशु १३३।५	गङ्गा पापं शशी तापं ४७।६
खड्गाश्लक्ष्मीस्तथा राज्यं यथाः (नकुलस्य) १४९।५८	गङ्गाभ्रंशिसि सुरत्राण तव १३१।२९
खड्गास्तिष्ठन्तु मत्तेभकुम्भ... .. ३७६।४	गङ्गायत्यसितापगा फणि ११४।२२३
खड्गेन शितधारेण भिन्नोऽपि १३३।२२	गङ्गावारिभिरक्षिताः ९।२२२
खड्गेनामूलतो हृत्वा दन्ति १३३।१७	गङ्गासागरसंगमे कृतशत १४३।६१
खद्योतास्तरला भवन्ति २५६।२४१	गङ्गीयत्यसितापगा फणि १४२।५४
खद्योतो ब्योते तवत् २१९।२	गङ्गवाघविनाशिनी जनमनः ९१।३४
खननाखुविलं सिंहः पाषाण २४०।५	गङ्गोत्तुङ्गतरङ्गरिङ्गणलघू ३८७।११०
खरं श्रानं गर्जं मत्तं रण्डां... .. १६१।९९	गच्छ गच्छसि चैस्कान्त... .. ३४५।१
खरनखरविमुक्ता रक्त २६०।९४	गच्छति न वृत्तिमेतत् ३८६।४
खर्वेप्रस्थिविमुक्तसंधि २०।६२	गच्छन्ति क्वाजिवह्नां २०६।४१
खलः सज्जनकार्पासधक्षणे... .. ५७।६०	गच्छामीति मयोक्तया ३४४।२२
खलः सर्षपमात्राणि पर (व्यासस्य) ५६।१	गच्छाम्यच्युत दर्शनेन २५।१५४
खलः सक्रियमाणोऽपि ५६।२६	गजकदम्बकमेत्कमुक्के (माघस्य) ३५६।३३
खलः सुजनपशुन्ये सर्वतो... .. ५८।८१	गजपतिद्वयसीरपि हैमन (माघस्य) ३६१।१६
खलः करोति दुष्टं नूनं ५७।५४	गजभुजंगमथोरपि बन्धनं... .. ९६।६८
खलसदृशं प्राञ्चयुरं वयो ५०।१३१	गजत्रयाकसणभरावन (माघस्य) १३२।१४
खलानां कण्ठकानां च ५६।६	गजस्य पङ्कमस्य त्रया २४२।५५
खलानां धनुषां चापि ५६।१२	गजाननाथ महसे २।३
खलास्तु कुशलाः साधुहित ५७।३६	गणयति गगने गणकः ४६।१।३८०।२४
खलेन धनमत्तेन नीचेन ५८।८५	गणयन्ति नापशब्दे न ३९।१०
खलेषु सन्सु नियाता वय... .. ५८।८८	गणिकागणकौ समात्त ४६।२
खलो न साधुतां याति ५६।२९	गणेशः स्तौति मार्जारं १६१।३०९
खलोह्लापाः सोढाः कथमपि (भर्तृहरेः) ८०।४३	गणेश्वरकवेर्वचोविरच ३६।८
खट्वाटो दिवसेश्वरस्य (दिविरदेवादित्यस्य) ९८।११४	गण्डमित्तिषु पुरा सदसीषु (माघस्य) ३२९।३४
खशभाभ्यं तु काव्येन काव्यं ६९।३०	गण्डस्थलील (आसीतगरप्रकारप्रशस्तेः) २।२१
खाटीच्छाक्षिपलहपाप २०१।९२	गण्डस्थले हि मदवारिज २४२।७२
खिद्यति कूणति वेष्टति ३३२।३	गण्डाभोगे विहरति मदै १२०।४४
खिन्नं चापि सुभाषितेन ३०।२१	गण्डे पाण्डौ कलयति २८९।४३
खिन्नालसनयनान्तं खिन्ना... .. ३३५।३	गण्डौ पाण्डिमसात्तनुस्त १११।१८६
खिन्नोऽसि मुखं शैलं (सुबन्धोः) २३।११०	गतः कामकधीन्मादौ ३८३।१४
खेलस्खज्जननेत्रया परि २८७।३०	गतः कालो यत्र द्विचरण ३८५।५१
ख्यातः शक्रे भगाद्धौ १८७।१०५५	गतः कालो यत्र प्रणयिनि... .. ३८५।५०
ख्यातस्त्वं फलशृष्टिपुष्टि १९०।५१	गतकृशायासा विमलमनसा २१२।१०२
ख्याता नराधिपतयः कवि ३४।३८	गतं तत्ताहण्यं तरुणिहृदया ८०।४१
ख्याता वयं समधुया ३१४।६८	गतं तद्गाम्भोर्यं तटमपि ३३२।२५

गतप्राया रात्रिः शक्ति (वाणभट्टस्य) ३२०१४२	गरीयसः प्रभुरमुखस्य राणि (माघस्य) १३२१३
गतया पुरः प्रतिपवाक्ष (माघस्य) ३०८१३१	गर्जति वारिदपटले वर्षति ३५५११२
गतवति दिननाथे पश्चिम ३०८१५६	गर्जद्ग्रीमभुजङ्गभीषण ७८७
गतवत्यराजत जपाकुसुम (माघस्य) ३०८१३६	गर्जनम्बु ददाति तच्च २२३६६८
गतश्रीगणकान्देष्टि गतायु... .. १६११९३	गर्जनहरिः साम्भसि शैल (भट्टेः) २१७११
गतसारैऽत्र संसारे मुख ३८४१२०	गर्ज वा वर्ष वा मेघ मुख... .. ३१२१४
गताः केचिप्रबोधाय स्वयं ३८०१११	गर्जसि मेघ न यच्छसि २२२१३२
गतागतकुतूहलं नयनयो ३६७१३४	गर्जितवधिरिकृतककुभा २२२१२१
गता गीता नाशं क्वचिदपि... .. १०३११४	गर्जितमाकर्ष्यं मनाग ३४०१२०
गतानुगतिको लोकः १६९१४३५	गर्जित्वा मेघधीरं प्रथम २१७११५
गता सा किं स्थानं पथि १९९१८२	गर्दभः पटहो दासी ग्राम... .. १७२१५६४
गतास्तातभ्रातृप्रमुख (श्रीराघवदेवानाम्) ... ३८४१४१	गर्भग्रन्थिषु वीरुधं सु ३४९१०१
गतास्ते दिवसा यत्र २६०१८४	गर्भग्रन्थिलगुर्जरज्वरकरः यत्र ११७१२७८
गते तस्मिन्मानौ त्रिषु (भल्लदृश्य) २१९११२	गर्भं नोद्वहते न निन्दति ५५१२६८
गतेनापि न संबन्धो न (श्रीदेवगणदेवानाम्) ३८९११५३	गर्भं मा कुरु शक्रे तव २५२११२७
गतेऽपि वयसि ग्राह्या विद्या (भगवतोऽव्यासस्य) १५९१६	गर्वायसे विकचकोरकमन्त्रु २५०१७४
गते प्रेमावन्धे प्रणय (विज्ञाकायाः) ३००१७	गर्वावेशविजालारावणमुज १२५१३३९
गते मुखच्छदपटसादृशी १३२११६	गलत्येका मूर्च्छा भवति ३०२१५८
गतेभेङ्गः खरो हीनो गात्रे... .. ७६१९	गलितानीन्द्रक्षणि (वासिष्ठात्) ३८९११४७
गते शोको न कर्तव्यो १६५१२७७	गले पाशस्त्रीध्वरगुगले... .. २४३१७६
गते सुहृदि शत्रुतां सतत ७०१५३	गवादीनां पयोऽन्येयुः सयो (देवेश्वरस्य) ... ४७१५
गतैः सहायैः कलहंस (भारवेः)... .. ३५३१७४	गवाशनानां स शृणोति ९११२३
गतोऽस्मि तीरं जलधेः २२७१४५	गवीशपत्रो नगजातिहारी... .. १४१५
गत्वा द्वारवतीं नयामि ३८११४८	गाङ्गाम्बु सितमम्बु यामुनं ३३११२२
गत्वा नूनं वैतुषं सन्न (माघस्य) १३५१९३	गाङ्गयामुनयोपेन तुल्यं १४१२
गदोदन्ता दन्ताः पलितकलितः ८०१४०	गाजीजल्लाशुदो न क्षितिप... .. ११८१४
गन्तव्या राजसभा द्रष्टव्या १५७१३६४	गाडकान्तदशनक्षतव्यथा १०८१८५
गन्तुं प्रिये वदति निःश्रसितं ३४४११०	गाढं गुणवती विद्या न १६४१२०७
गन्तुं सत्वरमीहसे यदि ३५४११२०	गाढं प्रौढाङ्गनाभिः सुरत ३०९१७२
गन्तुर्विषयसुदुदये हृदये (गुप्तसहस्रात्) ३४४१८	गाढालिङ्गनपूर्वमेकमनया (उडुयिकवेः) ३३११७५
गन्धः सुवर्णं फलमिषु १७९१८५३	गाढालिङ्गनवामनीकृत (अमरकस्य) ३३४१३९
गन्धमुद्गरजःकणवाही (भारवेः) ३१४१४६	गाढालिङ्गनिषीडनान्निपति... .. ३३४१४३
गन्धर्वनगराकारः संसारः (श्रीदेवगणदेवानाम्) ३८९११५२	गाढालिङ्गनिषीर्णचन्दन ३४३१२२
गन्धवाह गह्वानि गाहसे २२४१६	गात्रं कण्ठकसकं प्र २५२११६१
गन्धाढ्यां नवमल्लिकां मधु ७९११८	गात्रं ते मलिनं तथा श्रव (शार्ङ्गधरस्य) ... २३९१२१४
गन्धैराढ्या जगति विदिता २३४१९१	गात्रं संकुचितं गतिर्विग १००११६
गभीरनाभिहृदयार्धवार्तिनी २८०१३५६	गानाब्धेस्तु परं पारं नोपे... .. ८८१२
गभीरनाभिहृदयसंनिवेशे (लक्ष्मीधरस्य) ... २८०१३५३	गान्धर्वं गन्धसंयुक्तं १६५१२६६
गमनमलसं शून्या दृष्टिः ३८७१४	गान्धारा गुप्तदारास्त्वयि ३३११२१
गम्यतामुपगते नयनानां (भारवेः) ३०९१४	गाम्भीर्येण महोदयेन १२५११४७
गम्यते यदि सुगेन्द्रमन्दिरे २४११२३	गायति गीते शंसति वंशे... .. ३०११११
गरलङ्घुमकन्दमिन्दुविम्बं २९७११०	गायति हसति च नृत्यति... .. २१८१३०
गरीयः सौरभ्यं सपदि २५२११३३	गायन्तीनां गोपसीम २३११२३

गायन्तु किन्नरगणाः सह (श्रीवाल्मीककवेः) १२३।११९	गुणानामन्तरं प्रायस्तज्जो (कुसुमदेवस्य)	... १७५।६७९
गाहन्तां महिषा निपान १४७।१	गुणानामेव दारात्म्याद्धुरि...	... २४६।१४०
गिरयो गुरवस्त्रेभ्योऽप्युर्वा	गुणान्भूषयते रूपं शीलं १६५।२५९
गिरयोऽप्यनुनतियुजो मह	गुणापवादेन तदन्यरोप (भारवेः)	... ६२।२२३
गिरां देवी वीणागुणरणन...	गुणायन्ते दोषाः मुजन ५३।२३६
गिरिगह्वरेषु गुरुगर्वमुम्कितो	गुणालयोऽप्यसम्मन्त्री १५५।३०२
गिरिर्महान्गिरैरद्विभ्रमहा	गुणाश्रयं कीर्तियुतं च ३६५।६२
गिरौ मयूरा गगने...	गुणिगणगणनारम्भे ४१।२६
गीतं कोकिल ते मुद्रा रस	गुणिनः समीपवर्ता पूज्यो...	... ५०।१४५
गीतशास्त्रविनोदेन कालो	गुणिनं जनमालोक्य निज...	... ६५।२
गीतान्तरेषु ध्रुमवारि	गुणिनां गुणेषु सत्स्वपि ५५।२१
गीत्वा किमपि व्याधः (शाङ्कधरस्य)	गुणिनां निर्गुणानां च १६३।३६०
गीयन्ते यदि पन्नगीभि	गुणनामपि निजरूप (सुवन्धोः)	... ४९।११८
गीर्भिर्गुरूणां परयाक्षरा	गुणिनि गुणज्ञो रमते नागु	... ८५।३५
गीर्वाणाः प्रतियन्ति नेव	गुणिनीऽपि हि सीदन्ति ८५।२४
गुञ्जति मञ्जु मिलिन्दे	गुणी गुणं वेत्ति न १८१।९२७
गुञ्जति प्रतिकुञ्जमम्बुद	गुणेन स्पृहणीयः स्यात्त ह्ये	... ८५।१८
गुण आकर्षणयोग्योऽथ लुप	गुणेषु क्रियतां यत्नः किमा	... ८५।१२
गुणग्रामाविसंवादि नामा...	गुणेषु यत्नः पुरुषेण कार्यो	... ८५।४१
गुणदोषानिश्चिह्न्य विधि	गुणेष्वेव हि कर्तव्यः प्रयत्नो	... ८५।१०
गुणदोषापवाशास्त्रज्ञः कथं विभ	गुणैः पूजा भवेत्पुंसां नैक...	... ८५।२६
गुणदोषो बुधो गृह्णन्निन्दु	गुणैः सर्वज्ञकरुणोऽपि सीद (रविगुप्तस्य)	... ८५।११
गुणभेदविदप्रिमप्रयज्ञे	गुणैरसुज्ञतां याति नोद्य	... ८५।१६
गुणमधिगतमपि धन	गुणैर्गौरवमायाति न मह...	... ८५।१३
गुणं पृच्छस्व मा रूपं	गुणो गुणान्तरापेक्षी स्वरूप	... ८५।२५
गुणयुक्तोऽपि पूर्णोऽपि कुम्भः	गुणो दूषणतां याति दूषणं	... ८५।१५
गुणयुक्तोऽप्यथो याति रिक्तः	गुणोऽपि दोषतां याति वक्रोभूते	... ९५।२५
गुणराशिमहाभारनिर्भरा	गुणोऽपि नूनं दोषाय दुषि	... ४८।५१
गुणवज्जनसंपर्कायाति	गुणो भूषयते रूपं शीलं १७४।६४६
गुणवतस्तव हार न युज्यते	गुम्फः पङ्कजकुङ्मल्युति ३३।४७
गुणवदगुणवद्वा कुर्वता कार्य	गुरुणा स्तनभारेण मुख (शङ्ककस्य)	... २८३।३
गुणवद्विः सह संगममुच्चै...	गुरुतरकलन्पुरानुनादा (माघस्य)	... २८२।४२५
गुणवन्तः क्रियन्ते प्रायेण	गुरुतामुपयाति यन्मृतः ७६।२६
गुणवानपि नोपयाति	गुरुतासादासादितभवद्दु	... ३४३।२
गुणवान्मुच्चिरस्थायो दैवे	गुरुपत्न्यां निशाधीशो १६३।१७५
गुणाः कुर्वन्ति दूतत्वं दूरेऽपि	गुरुं प्रयोजनोद्देशादच्य	... १७५।७१४
गुणाः सर्वत्र पूज्यन्ते पितृ	गुरुरभिर्द्विजातीनां वर्णा	... १७६।७१५
गुणामारे गौरे यशसि	गुरुरपि लघुपनीतो न निम	... ९१।२२
गुणा गुणज्ञेषु गुणीभवन्ति	गुरुरेकः कविरेकः सदसि...	... १०५।६
गुणानचिन्ति जन्तूनां न	गुरुनायं भारः क्वचिदपि २४६।१४४
गुणानां सा शक्तिर्विपद	गुरुशुभ्रूपया विद्या पुष्क	... १६५।२५७
गुणानामहाता प्रचुरधन	गुरुषु मिलितेषु शिरसा	... २६०।६८
गुणानामज्ञानादनुभवतु	गुरुसमीरसमीरितभूधरा	... १३४।५१

गुरून्कुर्वन्ति ते वदया नन्व (भारवेः)...	...	८३।१३	ग्रन्थिमुद्ग्रथयितुं हृदयेयो (माघस्य)	३३।१२४
गुरोः सुतां मित्रभार्यां	...	१७।१।५३०	ग्रसति कोऽपि विमोह	२९।१।३५
गुरोरश्रीताखिलवेद्यविद्या	...	४५।१	ग्रसमानमिवाँजांसि सहसा (भारवेः)	८।१।४
गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्या	...	१७४।६३४	ग्रामतरुणं तरुण्या नव	३६।८।२०
गुरोर्भिरः पञ्च दिनान्यधीत्य	...	४४।२	ग्रामाणामुपश्लस्यसीमनि (रहणस्य)	२४।१।४२
गुरुमैशुनधाद्यै च काले	...	१६।८।४०२	ग्रामेऽस्मिन्पथिकाय	३५।८।९२
गृह्णालिङ्गनगण्डबुम्बन	...	२०६।३१	ग्रामेऽस्मिन्प्रस्तरप्राये	३७०।६७
गृध्राकारोऽपि सेव्यः स्या	...	१५६।३४३	ग्रावाणो मणयो हरिजेल	२२६।२६
गृहमध्यनिस्वातेन धनेन रमते	...	७४।२७	ग्रासाद्धर्ममपि ग्रासमर्थं	७।१।६
गृहिणोसचिवः सखी मिथः (कालिदासस्य)	...	३७८।१५	ग्रासाद्गलितसिक्थस्य किं	२४२।५७
गृहीतं ताम्बूलं परिजन (विह्वणस्य)	...	३०२।५७	ग्रीवाद्भ्रुवौवोवदु शोभि	२७९।३०६
गृहीताः पाणिभिर्वीरैर्धि	...	१३।३।६	ग्रीवाभङ्गाभिरामं मुहुरु	२।७।७
गृहे जानुचरः केल्यां मुग्ध	...	९।३।२	ग्रीवास्तम्भमृतः परोन्नति (क्षेमेन्द्रस्य)	४२।६।५
गृह्णन्तु सर्वे यदि वा यथेच्छं	...	३९।१।९	ग्रीष्मादित्यकरप्रतप्त	२।९।२।७
गृहं दुर्गतवन्धुमियुरु गृहं	...	५५।२७।५	ग्रीष्मे ग्रीष्मतरैः करैर्दिन	२२।४।८२
गुह्याङ्गणमङ्गणादपि	...	३०३।६७	ग्रीष्मोमहोपशुष्यत्वयसि (महृषाणस्य)	३५५।१२९
गुहे गुहे सुमग भवतो	...	१२४।१२७	ग्लानिच्छेदि धुत्प्रबोधाय (माघस्य)	१३६।१०६
गैरिकमनःशिलादिः प्राये	...	२०५।१३	घटनं विघटनमथवा कार्याणां	७३।२।८
गोकर्णं गाहमानाः पृथु	...	३५।८।८०	घटमानकोकुकुचमामृशन्	३४२।६
गोकर्णराडाभरणं यदीयं	...	१९।७।६५	घटं भिन्यात्पटं छिन्यात्	१६०।५०
गोगजवाहनभोजनभक्ष्यो	...	१९।७।६३	घटितमिवाजनपुञ्जैः पूरित	३।१०।६
गोत्रस्थिति न मुञ्चन्ति सदा	...	४८।४।८	घटोयन्त्रायते हारी	२२७।३००
गोत्राचारविचारपारगतया	...	१२१।६०	घटोजन्मस्थानं मृगपरि	५४।२।५४
गोत्रे साक्षादजनि भगवा	...	३२।८।५९	घण्टानादो निखनो डिण्डि (माघस्य)	१३४।५७
गोनासाय नियोजितागद	...	१२।३।३	घण्टारवै रौद्रतरैर्निरन्तरै	१३४।४८
गोपायन्ती विरहजनितं	...	२९९।१।५	घनघनमपि दृष्टं व्योम (हरिगणस्य)	३२३।१
गोपालेन प्रजाधेनोर्वित्त	...	१५५।२९१	घनघनाघनकान्ति घनो	२०३।४४
गोपालो नैव गोपाल	...	१९।१।३	घनतरघनदृन्दच्छादिते	३५६।५०
गोभिः क्रीडितवान्कृष्ण	...	६५।४	घनतरघनदृन्दच्छादिते	३५६।५१
गोभिर्विप्रैश्च वेदैश्च सतीभि	...	८।७।३	घनतरतिमिरघुणोत्कर	३१३।१
गोवर्धनोदरणहृष्टसमस्त	...	२३।१।२८	घनसन्तमसमलीमस दश (महृषस्य)	२४०।२३५
गोष्टेपु तिष्ठति पतिर्वे	...	३६।८।३१	घनसमयमहीश्वत्तन	३५६।४९
गौरमुग्धवनितावाराङ्गके	...	२८।१।३८७	घनसमये शिखिपु स्यात्	२०९।४२
गौरवै प्राप्यते दानान्न तु	...	७२।७	घनैर्विलोच्य स्थगिताकं	१३४।३९
गौराङ्गया भुजलावप्य	...	२७६।२३६	घनोद्यमे गाढतमेऽन्धकारे	३५६।१८
गौरीक्षणं भूपरजाहिनाथः	...	१९।८।६९	घनोऽर्थं चेद्वेदुपरि	२८९।३५
गौरीनुम्बनचञ्चलं परि	...	७।८।८	घर्मोर्तं न तथा सुशीतल	५५।२६१
गौरीं चम्पककलिका (शाङ्गधरस्य)	...	२३।३।४८	घासप्रासं गृहाण लयज (हस्तिपकस्य)	२४४।९७
गौरी तनुर्नयनमायत	...	३८।१।४४	प्रातं तालफलाशया	१३८।३५
गौरीनखरसादृश्यप्रदया	...	२०३।१८	प्रात्वा श्रोणीमजाया वितत (महृषाणस्य)	२।७।१८
गौरीपतेर्गौरीयो गरलं	...	४९।९।५	घूर्णन्ते तूर्णमेतत्कुलधरणि	१३।१।२४
गौरीव पत्या सुभगा	...	२८०।३।४९	घृतकुम्भसमा नारी तप्ता	१६।८।४०८
गौर्गौः कामदुषा सम्प	...	१७३।६०८	घृतं न ध्रुयते कर्णं	१८।८।१४

घृतलवणतैलतण्डुलशाकैन्धनं ६९।३९	चन्दनं शीतलं लोके चन्द्र ९०।६
घृष्टं घृष्टं पुनरपि पुनश्चन्दनं ५३।२२९	चन्दनं स्नानतटेऽधर ३४३।७
चकितहृदिणलोलोलोचन ३७३।४२	चन्दने विषधरान्तहामहे (भल्लुटस्य) २५३।१६५
चकोरैर्नैत्रेणदुग्धुपलानां २७२।८६	चन्द्रं समाश्रयति नाम २२०।२९
चकोराणां चन्द्रः कुसुम ११०।१५५	चन्द्रः क्षीय प्रकृतिवक ५२।१९४
चक्रं सेव्यं नृपः सेव्यो १५२।१६१	चन्द्रकान्तगलदम्बुनाधुना ३३।७।७
चक्रधरोऽपि सुरत्वं सुरोऽपि ७९।३२	चन्द्रं कलङ्करहितं शफर २७५।१८९
चक्रः पप्रच्छ पान्थं कथय ११९।२६	चन्द्रं चन्दनकर्ममेन ३०४।८२
चक्र वृद्धिं विभो गदे जय १६।३८	चन्द्रं चन्द्रार्थचूर्डं चतु ११९।२८
चक्राहो विरही हतोऽपि ३१०।१०	चन्द्रपादजनितप्रवृत्ति ३१३।३०
चकीकृतभुजलतिकं वकी २८२।४२६	चन्द्रबिम्बरविविम्ब ३५५।३
चकी चकारपाङ्क्तिं हरिरपि २८।१४	चन्द्रध्वण्डकरायते मृदु २८।८
चकी त्रिशूली न हरो न १९३।३५	चन्द्रध्वदनमिन्दुरिन्दु १४२।५९
चक्रुरेव ललनोह्यु राजीः (माघस्य) ३३।१।२७	चन्द्रादिलोकेन्द्रः कमल १८।१३
चक्रे चण्डहचा समं रण ३६२।३२	चन्द्राद्वृत्त्यकमण्डलोः समु १४३।६०
चकेण विश्वं युधि मत्स्य २८।१।३७८	चन्द्रार्थिकैतन्मुखचन्द्रि २७४।१५६
चक्षुःपूर्तं न्यसेरपादं वज्र (मार्कण्डेयपुराणात्) १६२।१४१	चन्द्राननार्थदेहाय ४।४
चक्षुःप्रोल्या निषण्णे मनसि २९५।१२२	चन्द्रायते शुक्रहचापि ३५९।१६
चक्षुजाज्वमर्पतु मानिनि ३२१।५८	चन्द्रे शीतलयललीक ३६२।२०
चक्षुर्भ्रमचक्रमम्बुजं विजयते २८५।५७	चन्द्रो जडः कदलिकाण्ड २६५।२२
चक्षुर्लसमपीकणं कवलितः ३२५।२५	चन्द्रोदये चन्दनमङ्ग ३१२।११
चक्ष्वचण्डनखाग्रभेदवि २०।५०	चन्द्रो द्वादश भास्कराः ३०६।३५
चक्ष्वचन्द्रिकचन्द्रचारु ६।७४	चन्द्रोऽनेन कलङ्कितो १२७।१७४
चक्ष्वञ्जलाञ्जलानि प्रतिसर ३६२।४२	चपलतरतर्गद्विरमुदसा २२६।२१
चक्ष्वर्कपूर्वचौरा मलयगिरि ३४।१।३९	चपलहृदये किं स्वातन्त्र्या (अमरकस्य) ३२२।११
चक्ष्वस्काश्चनशैलावस्या २७७।२७०	चरणकमलदासस्त्वेष ३२०।३४
चक्ष्वहेवेन्द्रकुट्यश्चलित ११।१६०	चरणकमलं तदीयं लाक्षा २८२।४०९
चक्ष्वद्वादशनीलनीरज (शाङ्गधरस्य) १९९।८६	चरणपतनप्रत्याह्वयाना ३७३।५०
चक्ष्वद्भुजश्रमितचण्डगदा (नारायणभट्टस्य) ३८३।३	चरमगिरिकुरङ्गीशङ्ग ३३।७।७
चक्ष्वरीक चतुरोऽसि चन्द्रि २३३।६७	चरमगिरिनिकुञ्जमुष्ण ३१।२२
चक्ष्वलं वसु नितान्तमुन्न (भारवेः) १५८।३९३	चराचरजगत्स्फार १।८
चट्चटिति चर्मणि च्छमि २०।४८	चरेद्धोमानकटको युजे १५६।३२८
चण्डचाणूरुदोर्दण्डमण्डली २३।१०५	चर्मखण्डं द्विधा भिन्न ३८८।१२३
चण्डीजङ्घाकाण्डः शिरसा १।१८	चलं चित्तं चलं चित्तं चले १०२।५
चण्डीशचूडामरण चन्द्र २९६।१४४	चलं चेतः पुंसां सहज ३७३।५५
चतुरः सजतः पूर्वसुपाया ३६४।१०	चलत्कर्णानिलोद्भूत २।६
चतुरङ्गबलो राजा जगती ४६।१	चलत्कामिमनोमीनमादा २६९।४
चतुर्थेऽसि स्नातां त्रिदिन ३६७।३३	चलत्तरङ्गरङ्गायां गङ्गा १८८।११
चतुर्मुखो न च प्रह्ला १९२।२४	चलत्येकैन पदिन तिष्ठ १६०।३५
चतुर्ध्वपि समुद्रेषु संध्या (वालमीकिमुनेः) ३७९।३	चलद्ब्रूलाकादशनाक्षि ३५५।१
चत्वारः प्रथयन्तु विदुम १६।३२	चलद्ब्रूजमिवाम्भोजम २७४।१६१
चत्वारो धनदायादा १६३।१६४	चलन्ति गिरयः कामं युगान्त ८।१२
चत्वारो वयमृतिवजः स ३७७।४४	चलन्ति येषां न शतं ग (गुणाकरस्य) १४९।४३

चलापाङ्गां दृष्टिं स्पृशसि २९६।१६०	चिन्तामोहविनिश्चयेन मन ३४४।२३
चलेषु स्वामिचितेषु सुलभे १०१।२	चिन्तां मुञ्च गृहाण पलत्र २४५।१३४
चाञ्चल्यं चार्णो विहाय २६९।५९	चिन्तासक्तनिमग्नमस्त्रि १०५।१४
चाञ्चल्यमुच्चैःश्रवसस्तुरंगा ६५।२३	चिन्त्यते नय एवादाव १५६।३५५
चाटतस्करदुर्बुत्तैस्तथा १५५।२९९	चिन्वचोरचिकीर्षितानि ३११।३३
चाण्डालः पक्षिणां काकः १६५।२८०	चिरं श्याता रामा क्षण ३९१।२१५
चाण्डालश्च दरिद्रश्च द्वावे ६८।६	चिरमपि कलिदान्यपार (भारवेः) ३०२।३७
चातकः स्वानुमानेन जलं २२१।२	चिरमाविष्कृतप्रीतिभीतयः ११।७
चातक धूमसमूहं दृष्ट्वा २३६।१५१	चिररतिपरिखेदप्राप्तनिद्रा (माघस्य) ३३७।३
चातकत्रिचतुरान्ययः कणा ५१।१६०	चिरविरहिणो रस्युत्कण्ठः (अमरुकस्य) ३३४।३५
चातकस्य खलु चञ्चुसंपुटे २२२।२५	चिरश्रान्तो दूरादहमुपगतो २५१।१२०
चातुर्यस्यैकविहं कलममल २७६।२०६	चिरादश्लोकाञ्च शमयति ११९।२९
चादय इति यत्र स्यादु २०९।४३	चिरायत्कौतुकाविष्टं कल्प १०५।२
चान्द्री लेखां दशति १८५।१००६	चिराय सत्संगमशुद्धमानसो ५११।८५
चापाचार्यक्रिपुरविजयी ३७७।३४	चिरेण मित्रं संवीर्याच्चि १७२।५८२
चामरं श्रीकरं दिव्यं राज्य १५०।१०७	चीत्कारं नोशयन्तः स्वपति १४९।४७
चारुता परदारार्थं धनं ५८।९५	चीराणि किं पथि न सन्ति ७८।१५
चारुता वपुर्भूषयदायां (माघस्य) ३३०।३६	चुम्बनेषु परिवर्तिताभरं (कालिदासस्य) ३३२।६
चारुपुरक्षणः कृतं रते (शार्ङ्गधरस्य) ३३३।८	चुम्बन्तो गण्डभीतीरल ३६३।१९
चिकुरप्रकरा जयन्ति ते २७०।१९	चुलुक्यसि चन्द्रदीधिति २९६।१६३
चित्तां प्रज्वलितो दृष्ट्वा ४५।३	चुष्णीसीमनि गोरसार्द्र ३६३।१५
चित्तनिर्मुक्तिनिधायि ३३०।६३	चूडापीडकपालसंकुल ९।२१
चित्तभूषितभूमत्तभूपाल ३९१।२१३	चूडापीडाभिरामः स्फुर १३०।१८
चित्तायत्तं धातुवद्धं श १७८।८१५	चूडारत्नमपानिधियेदि ३०४।९७
चित्ते निवेश्य परिकल्पित २६५।२१	चूडारत्नैः स्फुरद्भिर्विषधर ३१२।४०
चित्ते भ्रान्तिर्जायते मय १०४।६	चूडाशीतकरस्तनधय ९।२५
चित्रं कनकलतायां पलत्र ३७९।७	चूतश्रेणीपरिमलमुपथ ३४१।२७
चित्रं कनकलतायां शरदि ३७९।११	चूताङ्कुरास्वादकपायकण्ठः ३४६।२९
चित्रं चित्रं वत वत सह २५३।१५८	चूतानां चिरनिर्गतापि ३४८।९४
चित्रं तपति राजेन्द्र १३९।१	चैतः कर्पन्ति सप्तच्छद (श्रुतधरस्य) ३६०।४७
चित्रं न तद्यद्यममव्युधि २३०।७	चैतः प्रसादजननं विद्युधो ४२।५१
चित्रं नतैनमम्बरे शिख १९१।७०	चैतोभुवश्चापवति प्रसङ्गे २६२।१०
चित्रं महानेष बतावतारः ३७९।१२	चैतोहरा युवतयः खजनो (श्रीबिक्रमादित्यस्य) ३८९।१७४
चित्राभिरस्योपरि मौलि (माघस्य) १२८।३	चैत्पौरादपि शङ्कसे हिम ३६९।५०
चित्राय लयि चिन्तिते ३०४।९२	चैलाश्लेन श्लहार ३६१।५३
चित्रास्वातिगता कर्षाः १७२।२८५	चैलं नीलनिचोलकर्षण ३७५।९३
चित्रास्वादकशैर्शैलैरना १५५।३०३	चैलाङ्गनाकुचनिचोल ३४०।११
चित्रोत्क्रीणांदिपि विप (हरिहरस्य) ३०२।५०	चैली चैलीं न तु कलयते १३०।९
चिन्तनीया हि विपदा (भगवतो व्यासस्य) १५९।१७	च्युता दन्ताः सिताः केशा ७९।६
चिन्तागम्भीरकृपादनव ११७।२७९	च्युतामिन्दोर्लेखां रति (चन्द्रकस्य) ५।४८
चिन्ताचक्रिणि हन्त चक्रिणि ८६।९७	च्युतोऽप्युन्नच्छति पुनः प्रज्ञा ४८।७६
चिन्ता जरा मनुष्याणामन १६१।८२	छत्रधारी न राजसो जटा १९२।१२
चिन्ताभिः स्तिसितं मनः ३००।२८	छत्रं सैन्यरजोभारेण १२२।९१

छत्रं कार्यमुपक्षिपन्ति पुरु १४५।५	जनो दुर्लक्ष्योऽयं कुलम ३७२।२६
छादितः कथमपि त्रपया (माघस्य) ३२९।२२	जन्तोर्निर्हृपभोगस्य १७५।६७
छायां प्रकुर्वन्ति नमन्ति २२९।७	जन्म क्षीरनिर्धौ तथैव २२१।४६
छायाफलानि मुकुलानि २३१।५	जन्म क्षीरमहाणैवे सहसुवुः २२१।३८
छायाभिः प्रथमं ततस्तु २४८।२५	जन्मनि क्लेशबहुले किं तु १७०।४६३
छायामन्यस्य कुर्वन्ति २४७।४	जन्म ब्रह्मकुलेऽप्रजो घन ९८।११९
छायावन्तो गतव्यालाः ४७।७	जन्मस्थानं न खलु विमलं (विद्यापतेः) २५९।६१
छाया वियोगिवनितेव ३५१।१७	जन्मान्तरीणरमणस्य ११।५
छाया संश्रयते तलं विट ३५२।५१	जन्माभूदुदुर्धौ विधौ सहजता २४८।३७
छायामुत्सृगः शकुन्त (बीजकस्य) २४७।१९	जन्मिनोऽस्य स्थितिं विद्वा (भारवेः) १६७।३७३
छिन्त्वा पाशमपास्य कूट (मुक्तापीडस्य) ९८।१०६	जन्मेन्दोरमले कुले व्यय (नारायणभट्टस्य) ३७७।३६
छिद्रान्वेषणतत्परः प्रिय ३७३।३३	जन्मेव मास्तु यदि वा ३६८।३०
छिन्नः सुनिश्चितैः शस्त्रै २५५।२०२	जन्मेव व्यर्थतां नीतं ३९१।२०५
छिन्नेऽपि शस्त्रभिन्नेऽप्या ३७६।१६	जम्बीरं वा कमलसुकुलं २७८।२९२
छिन्नोऽपि रोहति तरु ४९।९३	जम्बीरप्रियमतिलङ्घ्य २७८।२८९
छेत्सि ब्रह्मशिरो यदि (धोईकवेः) २५७।६	जम्बुद्वीपगृहप्रकाशनकरी १२८।१०६
छेदश्चन्दनचूतचम्पक १८५।१०१६	जम्बूकलानि पकानि १८८।२२
जगति जयिनस्ते ते भावा २९२।६९	जम्भारातीभकुम्भोद्भव (मयूरस्य) २८।११
जयति नैशमशीतकरः (माघस्य) ३६०।३१	जम्भारिरेव जानाति २५७।१०
जयति विदितमेतत्काष्ठ २६०।८३	जयति जटाकिञ्चलकं ४।२२
जगत्प्रसूतिजगदेकपावनी (भारवेः) ३६०।२४	जयति परिमुषितलक्ष्मा ९।३५
जगत्सिखुक्षाप्रलय ४।३२	जयति प्रियापदान्ते ४।१८
जगदिव बहुलातपा ३०८।४७	जयति मनसिजः सुल्लैक २६२।९
जगद्भूमूर्धसु रूपदर्पा २८२।४१४	जयति ललाटकटाक्षः १०।१३८
जगन्नेत्रानन्दं वदनम २७५।१९६	जयति स नाभिर्जगतां १।५।६
जगौ विवाहावसरे वन ३४६।१९	जयति रा भगवान्कृष्णः १।५।४
जगत्वा मापमयानपूर्प ३८१।५४	जयत्युपेन्द्रः रा चकार १।५।१७
जपान बाणैर्दशभिर्दशा ३२७।४२	जयन्ति जगतां मातुः स्तन १७१।१
जङ्घाकाण्डोरुनालो नख १३।५०	जयन्ति जितमत्सराः पर १५४।२५५
जङ्घे तदीये संतापं य (शकवृद्धेः) २८२।३९९	जयन्ति ते पञ्चमनादमित्र ३।४।२०
जटा नेयं वेणीकृतकच २९८।४४	जयन्ति ते मुकुतिनो रस (भर्तृहरेः) ३३।१
जटाभाभिर्भोभिः करधृत (भर्तृसारस्वतस्य) ३१५।८१	जयप्रियः कृपाणीयं वेणी ११९।३२१
जटारज्वलज्वलताप्यप २४०।१८	जयश्रीविन्यस्सैर्महित २४।१३८
जडास्तपोभिः शमयन्ति ३९२।२३८	जये च लभते लक्ष्मीं मृते १५३।२२०
जडे प्रभवति प्रायो दुःखं (कुसुमदेवस्य) १७५।६७३	जये धरित्र्याः पुरमेव २६३।३४
जडेषु जातप्रतिभामिमानाः ४१।३१	जरठ इव मरालो जर्जरप्रै ३३।७६
जनकः सानुविशेषा जातिः २४९।४५	जरा मरणदैर्गल्यव्याधय ७३।१४
जनं जनपदा नित्यमर्चं १५१।१४१	जरा रूपं हरति हि धै १८२।९३३
जननी जन्मभूमिश्च जाह्नवी १६३।१७०	जरोज्ज्वभस्त्रोड्युमणिकर ३६२।२७
जनयत्यर्जने दुःखं ताप ६७।८	जर्जरतृणाग्रमदहन्सर्वप (जयवर्धनस्य) २४०।२३४
जनस्थाने भ्रान्तं कनकभृगु ७७।३३	जलदः समुद्रसेवामाचरति २२२।१९
जनिः सरोऽङ्गादतिपङ्कने २५६।२२०	जलदपङ्कनर्तयदुन्मदं (माघस्य) ३५६।३७
जनिता चोपनेता च यश्च १७१।५४२	जलधर जलभरनिकरै (चन्द्रकवेः) २२२।१५

जलधर निलंजस्त्वं यन्मां ३१२।७	जानीमहेऽस्याः खलु २८६।५
जलनिधौ जननं धवलं २८८।७७	जानीमो वदनं सरोरुह २८५।७४
जलविन्दुनिपातेन कमराः १६२।१५३	जानीमो वयमासनस्य २८५।७५
जलश्रोमोत्पत्तिकृतो गुणो २५७।१७	जानीयात्संगरे भ्रूयान् १६१।९८
जलममिर्विषं शत्रुं सुत १६९।४५७	जानुभ्यामुपविश्य पार्ष्णि २७०।३३
जलविलुलितवह्न्यक्त्त ३५४।११५	जानुस्थापितदर्पणं परि २७०।३६
जलसेकेन वर्षन्ते तरवो ८३।२५	जाने कोपपराङ्मुखी (निद्रादरिद्रस्य) २९३।८९
जलाश्रांः शम्पाणां विष ३५१।२३	जानेऽतिरामादिदमेव २७४।१५१
जले तलं खले गुह्यं पात्रे १६२।१३८	जाने युष्मत्प्रयाणे क्षिति १३१।२३
जल्पन्ति सार्धमन्येन पश्य (भगवतो व्यासस्य) ३६४।५	जाने रात्रिषु तन्मध्ये २८०।३४५
जवो हि सप्तेः परम (पाण्डवनकुलस्य) ... १८१।८९७	जाने स्वपविर्धो प्रमाथ २९५।११९
जहाति सहस्रासनं झटिति ७४।५७	जामाता जठरं जाया जात १६३।१६९
जहीहि कोपं दधितोऽतु (भारवेः) ३२२।९	जामाता पुष्टयोत्तमो ९८।१०२
जहीहि गुरुगर्जितं विजहि २४३।७९	जायन्ते नव सौ तथामि च २०१।९४
जाग्रतः कमलाच्छर्मां य (विह्वणस्य) २८२।४०४	जालान्तरोप्रेषितदृष्टिरन्या (कालिदासस्य) ... १३२।३५
जाड्यं धियो हरति सिञ्चति ९१।२९	जालमो गुरुः सुशुश्रो २४६।३४१
जाड्यं हीमति गण्यते व्रतरवौ (भर्तृहरेः) ... ६३।२६३	जालवी मूर्ध्नि पादे वा १।१।१
जातः कूर्मः स एकः पृथु (भर्तृहरेः) १०२।११	जिघ्रस्याननसिन्दुकान्ति २८४।५५
जातः केलिकलावतीकुच २४२।६०	जितरोवरया मद्राधियः (माघस्य) ५०।१५६
जातः सूर्यकुले पिता दश ९८।१०१	जितेन्द्रपद्मलावण्यं कः २७४।१६०
जातः स्तन्यं न जग्राह २४०।१०	जितेन्द्रियतया सम्यग्भि १०७।६१
जातमात्रं न यः शत्रुं व्याधि १५३।१९६	जितेन्द्रियत्वं विनयस्य (भारवेः) १८०।६६९
जातश्च नाम न विनह्यति चे ७३।३५	जिते लक्ष्मीभृते स्वर्गः १५६।३५१
जातस्ते मिशि जागरो ३७२।१८	जिह्वो लोकः कथयति पुरा ६३।२५८
जाताः पक्कपलाण्डुपाण्डु (मुरारेः) ३३९।५५	जिह्वाद्द्विपितसत्पात्रः पिण्डार्था ५८।७९
जाताः प्रासादपक्षीकन ३१२।२१	जिह्वायाश्छेदनं नास्ति ३८०।१
जाता नोत्कलिका स्तनौ ३२६।३२	जिह्वे लोचन नासिके ३८७।१००
जाता लता हि शैले जातु ३७९।९	जिह्वालौल्यप्रसक्तानां जल १७१।५२०
जाता शिखण्डिनी प्राग्यथा ३७।२७	जिह्वकं व सतामुभे फण ८७।४
जाता शुद्धकुले जघान १९३।३९	जीयादम्बुधितनयाधर १५।१३
जातिमात्रेण किं कथिद्व १६९।४४३	जीयासुः शकुलाकृते १८।७
जातियांतु रसातलं गुण (भर्तृहरेः) ६७।१५	जीर्णमंत्रं प्रशंसीयात् १६८।४१०
जातिस्वस्य न मानसे न २३९।२३०	जीर्णा तरिः सरिदियं २५८।४१
जाते जगति वाल्मीकौ ३६।१९	जीर्णेऽप्युक्तकालकूट ७।७८
जातेति कन्या महती हि ९।१।१	जीर्णोऽपि क्रमहीनोऽपि (पुण्याकरस्य) ... २४०।६
जातोऽहं जनको ममैष (कृष्णमित्रस्य) ... ३८७।१०६	जीवञ्जीवयति हि यो ज्ञातिजनं ७३।२५
जात्यन्धाय च दुर्मुखाय ३७१।९	जीवति जीवति नाथे (शार्ङ्गधरस्य) ३६६।१९
जात्युक्त्यस्य हि मणेनोचितं ८५।२२	जीवनश्रयो नम्रा गृहीत्वा (क्षेमेन्द्रस्य) ... ५७।५१
जानन्ति पशवो गन्धात् १५९।१२४	जीवन्तोऽपि मृताः पशु १६२।१२३
जानन्ति हि गुणान्वक्तुं १६२।१२२	जीवन्यर्थस्ये नीचा याच्यो ६९।३१
जानन्नपि जनो देवात् १६७।३३५	जीवन्नेव मृतोऽसौ थस्य (दामोदरगुप्तस्य) ... ३७६।१४
जानामि नागेन्द्र तव प्रभावं ९०।१२	जीवन्नपि न तत्कर्तुं शक्नोति ५८।११०
जानीमस्तव गौरि चेतसि ३००।३०	जीवात्कृष्टिं स चक्रे मृध १३७।१२४

जीवामीति वियोगिनी (लोठितकस्य)	...	३०१७	ततः परामर्शविद्वदमन्यो...	३८१२
जीवित इव कण्ठगते	ततश्चाभिज्ञाय स्फुरदरुण (दुर्वहकस्य)	३७४१५४
जीवितं तदपि जीवित	ततोऽरुणपरिरक्षन्दमन्दी (भगवद्बालमीकमुनेः)	३३७११
जीवेति प्रबुधप्रोक्तः	तरकाक त्वयि युक्ताः	२३९१२०८
जीवेन तुलितं प्रेम सखि	...	२८८१२	तरकालारभटीविजृम्भण	६७३
जुम्भाजर्जरडिम्बडम्बर	...	१४६१४	तत्किं कामपि कामिनी	३७४७५
जुम्भां निष्ठीवनं क्रौर्यं	...	१५६१३२९	तत्किं काव्यमनल्पपीतमधु	३३४४
जुम्भारम्भप्रविततदलो	...	३३९१४४	तत्किं स्मरसि न मुक्तं	२३५११२६
जुम्भाविस्तृतवक्रपङ्कज	...	१८११०	तत्कुचो चरतः किञ्चिन्नूनं	२७७१२६१
जेतुं यस्त्रिपुरं हरेण हरिणा	...	२८२५	तत्कृतं यत्र केनापि न	१२७१७४८
ज्ञातं ज्ञातिजनैः प्रशुष्ट	...	३७९१५४	तत्तद्विजेत्रयात्रोद्धुरतुरग	१३११२०
ज्ञाता मैत्री सहजमधुरा	...	३६९१४०	तत्तद्वदस्यपि यथावसरं	३७३१४७
ज्ञातिभिर्वैश्व्यते मेव चोरे	...	३१५	तत्तस्याः कमनीयकान्ति	२६९१५३
ज्ञानविद्याविहीनस्य विद्या	...	४१११२	तत्तादृक्नृणपूलकोप	१४७७८
ज्ञानाधिहरक्षिरणः कण	...	४४४	तत्तजस्तरणानंदाघसमये	२५३१४९
ज्याकृष्टिबद्धखटकामुख	...	१२११९	तत्त्वं किमपि काञ्चनां	३३११६
ज्याघातः कार्मुकस्य श्रयति	...	११९१२७	तत्र मित्र न वस्तव्यं यत्र	१७४१३३१
ज्यायांसमपि शीलेन	...	१६५३३९	तरपादनस्वरत्नानां मद	२८२१४२०
ज्योतिःशास्त्रमहोदर्या	...	४६६	तथा न पूर्वं कृतभूषणा (भारवेः)	३५३१४४
ज्योतिस्तमोहरमलोचन	...	३१७०	तथा पौरस्त्यायां दिशि	३१५१८२
ज्योत्स्नाचयः पयःपूर	...	३१२७	तथारिभिर्निर्बन्धयते शिनि	६२१२२९
ज्योत्स्नाभस्मच्छुरणध	...	३१०६	तथं पथ्यं सहेतु प्रिय	८९१७
ज्योःस्ना मौक्तिकदाम	...	३०४१९४	तदङ्गमपि नाम तत्सहज	२९३१८८
ज्योःस्त्री श्यामलिमान	...	२९४१९९	तदपकृतं विधिनार्थिषु	४९१११६
ज्योःस्त्रेव नयनानन्दः सुरेव	...	२६३११४	तद्वितथमवादीर्थ्यन्मम (माधस्य)	३२४१२
ज्वलति च्लितेन्धनो	...	१७६१७४८	तदाखण्डलाशां महोमण्ड	२६४१४०
ज्वलतु गगने रात्रौ रात्रा	...	२९७१२४	तदा तदङ्गस्य विभक्ति	२८३१२९
ज्वलितं न हिरण्यरेतसं चय (भारवेः)	...	८३३२	तदात्वप्रोन्मालन्मदिम	२६८१३२
शगिति जगतीमागच्छ	...	१२३११२५	तदा सुगन्धं वक्रं किसलय	२९३१७६
शङ्खानिलोऽपि सुरतान्त	...	३४०११३	तदात्वस्नातानां दरदलित	३५११३२
श्रणजश्रणितकङ्कणकणित	...	१३६११३३	तदा रम्याप्परम्याणि (भारवेः)	१६७१३७१
टिङ्कणद्वयसमुद्रदृष्टि	...	४४११	तदीयजघनाभोगपरिमा	२८११८८४
दकामाहस्य मन्द वितन्वते	...	३६७१२४	तदीयत्रिवलीमार्गोपापाना	२७९१३३०
त एव पदविन्यासास्ता	...	३१६	तदेवाजिज्ञाक्षे मुखमवि (संकुलस्य)	३२५११५
त एवामी बाणास्तदपि	...	९७१९३	तदेवास्य परं मित्रं यत्र	९२१९
तक्षकस्य विपं दन्ते मक्षि	...	५७३८	तदोजसस्तयशसः स्थिता	१४४४
तदमुपगतं पद्मे पद्मे निवे	...	३५९११९९	तद्गृहं यत्र वसति	१७२१५७४
तदस्थैः ह्यापिताश्वेतो	...	१७५१६९६	तद्विष्यमव्ययं धाम	३३३
तटिनि चिराय विचारय	...	२२१११	तद्रोदोऽन्तरसंततान्ध	२०९१६५
तडिन्मालालोऽप्रतिदिवस	...	३८५१४७	तद्रः प्रमार्तुं विषदः प्र	१२११४
तडिङ्गखा नेयं विलसति	...	२८६११६	तद्रूपा सदर्शि त्रीणु	८९११५
ततः कुमुदनाथेन कामिनी (व्यासस्य)	...	३१३११	तद्रूकं नेत्रपद्मे प्रकटित	२८२१४२१
ततः कोकवधुवन्धुवन्धुक (शार्ङ्गधरस्य)	...	३४२११	तद्रूकं यदि मुद्रिता शशि	२८४१११

तद्वक्त्राभिमुखं मुखं विन (अमरकस्य) ... ३२३।१२	तया गाढं मुक्तो भ्रुवि २९३।७५
तद्विच्छेदकृशस्य कण्ठ २९५।१४२	तरङ्गय दशोऽङ्गने पततु (राजशेखरस्य) ... ३२०।३८
तद्वियोगसमुत्थेन तच्चिन्ता २९०।७	तरत्तरलतृष्णेन किमिवास्ति ३९१।२०६
तदुता तदुतां नीता तेन... .. २१५।३	तरकुलमुपमापहरां जन २२५।२
तदुत्थजं बर्मेश्रुतां विकोशैः (कालिदासस्य) ... १३३।३१	तरुणतरणितेजःपुञ्जसप्तम (शाङ्गधरस्य) ... ३५२।३९
तदुत्त्राणं तदुत्त्राणं शस्त्रं १३३।१	तरुणतमालकममलमली ३९८।१६१
तदुरुहाणि पुरोविजित ३६०।३३	तरुणां दिवाकरमयूख ३३७।९
तदुलमा इव ककुभः ३१०।४	तरुणिमनि कलयति कला २८३।१७
तदुत्पशादस्या दरमुकु २६६।३८	तरुणिमनि कृतावलोकना... .. २६३।३२
तदोतु ते यस्य फणी २०४।९	तरुण्यालिङ्गितः कण्ठे (धर्मदासस्य) १९२।८
तद्वावापविदा योगैर्म (माघस्य) १५३।१९०	तरुमूलयुगेन सुन्दरी किमु २८१।३९१
तद्वातुन्दिलशोणलोचन ३३६।३०	तरुमूलादिपु निहितं ४९।८८
तद्वास्ति कारयति यत्र (शशिवर्धनस्य) ... ३३५।१२	तरौ तीरोद्भूते क्वचिदपि २३२।२४
तद्वितम्बस्य निन्दन्ति युद्धि २८१।३७१	तर्कं कर्कशवक्त्रवाक्यगहने ३५।६१
तन्मूलं गुरुतायास्त्रसौन्दर्यं ७८।१३	तर्केषु कर्कशतराः स्युर ३४।३७
तन्वङ्गयाः स्तनयुग्मेन मुखं २७७।२४८	तर्तुं पर्वतसंनिभेन कपिना १९०।६६
तन्वङ्गया गुरुसंनिधौ नयन २८९।५०	तत्प्रीकृताहिरगणित १७।४
तन्वन्ती तिमिरयुति १२१।६१	तत्प्रे प्रभुरिव गुरुविव ३६६।२३
तन्वि स्वद्वदनस्य विभ्रम ३२८।७८	तत्प्रेपान्तमुपेयुषि प्रियतमे ३७४।६६
तन्वी चारुयोधरा १९३।१४	तं वन्दे पद्मसद्मानमुप (राजशेखरस्य) ... १७।१
तन्वीमुञ्जितभ्रूणां कल १३८।३०	तव करकमलस्था स्फा ३।११
तन्वी शरत्रिपथगापुलिने... .. २८४।३८	तव कुवलयोश्चि वक्षसि ३२७।३१
तन्वी श्यामा शिखरि २८४।४९	तव कुमुमशरत्वं शीत २९५।१३६
तन्वी सा यदि गायति २९४।९६	तव तन्वि तरुणपुण्यादम्बर ३३३।१
तपति तदुगात्रि मदनस्त्वा ३०५।५	तव निलसुस्तवपरंपरा १०९।१३४
तपनस्तपति स्म मन्दमन्दं ३६३।६	तव निर्वेण्यद्रुर्णं स्वर्णं १०७।५१
तपस्विनोऽत्यन्तमहासुखा २११।८३	तव विरहमसहमाना सा ३०१।१२
तपस्वी कां गतोऽवस्था ११।६	तव विरहे मलयमरुद् ३०१।२५
तपापाये गोदापरतट १८९।४६	तव विरहे विधुवदना ३०१।५
तप्तं कैर्न तपोभिः फलितं २३१।२४	तव विरहे हरिणाक्षी ३०१।२३
तप्तां गामिव संसृष्टान्ति १२९।११	तव सा कथासु परिषट् (माघस्य) ३०१।२८
तप्ता मही विरहिणामिव ३५१।१६	तवाप्रतो वीर महीमहेन्द्र... .. १०८।१०९
तप्ते महाविरहवह्निशिखा (छमच्छमिकारत्नस्य) २९१।३७	तवाङ्गणे सुन्दर वीर १२१।६२
तमङ्गदे मन्दरकूटकोटि १२८।४	तवाननं सुन्दरि फुल्ल ३२७।३९
तमसि वराकर्धरो हाहा (क्षेमेन्द्रस्य) ... ३८०।२८	तवारिनारीनयनाम्बुपूरं १३९।५
तमःस्तोमः पूर्वं तदनु (देवबोधेः) २८४।४६	तवाहंवादिनं क्रीवं निर्हे १५६।३४६
तमःस्तोम भृशं सोममण्ड २६९।६	तवाहने साहसकर्मशर्मण १०८।९५
तमःस्तोमं सोमं गिलति ३३५।१५	तवन्दे पदयन्त्याः प्रसरद् ३२४।४
तमासि ध्वंसन्ते परिणमति ७४।२४७	तवैतद्वाचि माभूर्थं जाने (श्रीभोजदेवस्य) ... २३५।११६
तमाशुपथं राजेन्द्र भजमा १०४।१	तवैव प्रावीण्यं जलद् २२३।५
तमृषिं मनुष्यलोकप्रवेश ३७।४९	तवैव विद्वुमच्छायो २७३।३७
तमोणविनाशिनी ३।१२	तवोपकण्ठस्थितारदार २७८।२८२
तमोभिः पीयन्ते गतवयसि ३३८।३८	तत्करस्य कुतो धर्मो १६८।३९१

तस्करेभ्यो नियुक्तेभ्यः	१५३१२०७	तापोऽम्भःप्रसूतिपचः	३०४१८३
तस्मात्सभ्यः सभां गत्वा (व्यासमुनेः)	१५३११५१	तामनञ्जयमङ्गलधियं	२८६१७
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नामापि	३६४१२५	तामिन्दुमुन्दरमुखीं सुचिरं	२९११४७
तस्मान्महोपतीनामसंभवे	३८०१३१	ताम्वूलं मुखरोगनाशि	१५०११०४
तस्मिन्पतार्द्रभावे वीत	६१११९७	ताम्वूलरागोऽधरलोद्यो	३२७१३६
तस्मिन्पञ्चशरे स्मरे भग	२९४१९८	ताम्वूलात्कं दशनमसकृ	३६८१३९
तस्मिन्पुद्गे क्षणेनैव त्वरितो (भगवतो व्यासस्य) ३७९११	३७९११	ताम्वूलेन विना राजञ्जयी	१०७१४९
तस्यां सुतनुसरस्यां चेतो	२९११२२	तारतारतरैरेतैहत्तरोत्तर	३१५१२
तस्याः कचभरव्याजात्तव	२६९१८	तारल्यां मुखभेलेन न च	३७४१६२
तस्याः किं सुखपङ्कजं	२९५१११७	ताराक्षतान्प्रविकिरन्कल	३१४१७०
तस्याः पाटलपाणिजाङ्कित	३४३११७	तारागणाश्वन्द्रमसं भजन्ते	२२०११८
तस्याः पादनुखध्रेणिः (विहणस्य)	२८२१४१९	तारायिनाथममिजित्य	१२८१६
तस्याः प्रविशानतनाभि	२८०१३४८	तारानाथकरोखराय	७८२१
तस्याः शलाकाङ्गननिर्भि (कालिदासस्य)	२७११५७	तारापते कुमुदिनीसुकुल	२९६११४५
तस्याः श्रवणमार्गेण चलिते	२७११६७	ताराविष्णुरण्विदुःखग	२०७१४४
तस्याः सान्द्रविलेपनस्तन	३२६१२६	तारुण्यं तरुणीजेन विकच	१८६११०३४
तस्या महाविरहवह्निशिस्या	३०२१४०	तालं प्रभु स्यादनुकर्तुमेता	२७७१२७६
तस्या मुखस्यातिमनोहरस्य (श्रीहर्षस्य)	२७५११७९	ताल्यंतरोरसुपकारि फले	२५२१३५
तस्यास्तुङ्गस्तनच्छाया	२७७१२६३	तालीदलं काञ्चनकर्णपाशौ (विहणस्य)	२७३१२५
तथैवाभ्युदयो भूयाद्वा	२१९१३	तावकाः कति न सन्ति	१०८१८७
तां हेमचम्पककचिं मृग	२९२१५२	तावचक्रोरचरणयुधचक्र	२३६११३५
तां जानीथाः परिमित	३७५१८३	तावज्जन्मातिदुःखाय ततो	१०११८
ताटङ्गमस्यास्तरलेक्षणया	२७३११३२	तावत्कण्ठिवायाता जन	९१२३४
ताडिता अपि दण्डेन शस्त्रे	३६४१२८	तावत्कविविहंगानां ध्वनि (त्रिलोचनस्य)	३७३५
ताडितोऽपि दुरुक्तोऽपि	१५०१८९	तावत्कुलस्त्रीमथांदायाव	३६६१८
तातः क्षीरनिधिः स्वसा	२२९१८०	तावत्कीकिल विरसान्या	२३५११२७
तात त्वं निजकर्मणैव गमितः	३७७१४०	तावत्सप्तसमुद्रमुद्रित	७१९६
तातं तत्ताततातं कथय	८१९८	तावत्सन्ति सहाया यावज्जन्तु	६९१३७
तातार्थमन्त्रिसुतसोदर	१५८१४०७	तावत्सर्वगुणालयः पटुमतिः	७७४११
तातेन कथितं पुत्र लेखं	१९५१३९	तावत्स्यात्सर्वकृत्येषु	१७११५३४
तादृशसप्तसमुद्रमुद्रित	७१८०	तावत्स्यात्सुप्रसन्नास्यस्ताव	३६४१३३
तादृग्दण्डविवर्तनर्तित	१३८१४०	तावदाश्रीयते लक्ष्म्या ताव (भारवेः)	८३१११
तादृग्दीर्घविरिश्चिवासर (नैपधकर्तुः श्रीहर्षस्य) १३९११८	१३९११८	तावदेव कृतिनां हृदि	२६३१३३
तादृशी जायते बुद्धिर्यव	९५१२१	तावदेव विदुषां विवेकिनां	२६३१३१
तानि तानि कमलानि	२२९१४	तावद्गर्जन्ति मण्डूकाः कूप	२४६११६१
तानि प्राञ्चि दिनानि यत्र	२७५१२०४	तावद्गर्जन्ति वीर्योत्परनि (गुणाकरस्य)	१४९१४९
तानि स्पृशेसुखानि ते च	२४४१९७	तावद्गुणा गुरुत्वं च याव	७९१२६
तार्नीन्द्रियाण्यधिकलानि	६७११६	तावद्गुणादि भेतव्यं याव	१७०११००
तापं लुम्पसि सर्वतो	३२४१७१	तावद्विद्यानवथा गुणगण	९३१४
तापनैरिव तेजोविदग्ध	३०७१२	तावन्महतां महतीं यावत्कि	७६१२५
तापापहे युद्धयै रुचिरे (श्रुतधरस्य)	६५१२७	तावन्महत्त्वं पाण्डित्यं	१७१५९९
तापो नापगतस्तृपा न च (लक्ष्मणसेनस्य)	२४३१८४	तावन्मौनेन नीयन्ते को	२३५११२१
		तास्तु वाचः सभायोग्या या	८८११

तिग्मरश्मिप्रतापो विधु १०७।७२	तृणं ब्रह्मविदः स्वर्गस्तृणं १७४।६३३
तिमिरेऽपि दूरदृश्या कठिना ३६८।१८	तृणादपि लघुस्तृणस्तृणलादपि ७६।५
तिरोहितान्तानि नितान्त (भारवेः) ३५३।९०	तृणानि नोन्मूलयति १८१।९०७
तिर्थकण्ठविलोकमौलि २६।१७०	तृणानि भूमिहृदकं... .. १६९।४४४
तिर्थकस्य भजतु प्रतारयतु ६६।३५	तृणरावेष्ट्रते रजस्तथा १५०।८४
तिष्ठतां तपसि पुण्यमासृज (भारवेः) ८७।१	तृप्तियोगः परेणापि महिम्ना (माघस्य) १५२।१८३ ✓
तिष्ठानुंनया सङ्गामे त्वा १८८।५	तृष्यर्थं भोजनं येषां १७३।५९८
तीक्ष्णं रविस्वपति नीच (भासस्य) ३६०।३९	तृष्या नद्यः कमलसरसी २२३।५८
तीक्ष्णधारेण खड्गेन वरं ७६।१५	तृष्या धरायाः शमयत्यशेषां २२६।१२
तीक्ष्णाग्रहेतिहतिभिः सत... .. १४९।५६	तृष्यातैः सारङ्गैः प्रतिजल ५४।२४४
तीक्ष्णादुद्विजते मृदौ परि ६६।३२	तृष्या शुष्यत्यास्ये पिबति ३८८।१३१
तीक्ष्णा नारंस्तुदा बुद्धिः कर्म (माघस्य) ८९।२	तृष्या खनिरगाधैर्धुषूरा ७९।२३
तीरस्थलीयार्होभिरुत्कला (कालिदासस्य) ३५३।६५	तृष्यां चेह परिस्वयज्य को ७९।१३
तीरात्तीरमुपैति रौति ३१०।११	तृष्यां छिन्धि भज क्षमां जहि ५५।२७३
तीर्थानामवलोकनं परि १०२।६	तृष्यापहारी विमलो द्वि १०६।२२
तीत्रे तपसि लीनानामिन्द्र (क्षेमेन्द्रस्य) १६०।७१	तृष्यालोलविलोचने कल २६१।१०१
तीव्रो निदाघसमयो बहु २४७।८	तृष्या हि चेत्परित्यक्त्य को दरिद्रः ७९।१८
तीव्रोऽयं नितरां निदाघ २४८।३०	तृष्या कृष्णेऽपि ते शक्तिहेष्टा ७९।२
तीव्रोष्णदुर्विषयवीर्यशून्यः ८२।१९	तृष्या स्वमपि तृष्णान्धा त्रिषु (व्यासमुनेः) ७९।७
तुङ्गत्वमिदं नारा नैदं (माघस्य) ८३।१५	तृष्या देवि नमस्तुभ्यं धैर्यं ७९।११
तुङ्गब्रह्माण्डसिंहासन १४४।८९	तृष्या देवि नमस्तुभ्यं या त्वं ७९।८
तुङ्गात्मानं तुङ्गतटा ५१।१६४	ते कौपीनधनास्त एव ११२।१९४
तुङ्गाभोगे स्तनगिरियुगे २७९।३२१	ते क्षत्रियाः कुण्डलिनी (भगवतोव्यासस्य) ३७६।२१
तुच्छान्तराध्यासमसंनिकृ १०८।१०७	तेजः क्षमा वा नैकान्तं (माघस्य) १५२।१८८ ✓
तुभ्यं दासेरदासीयं बदरी २४५।१२६	तेजस्विनि क्षमोपेते नाति (व्यासमुनेः) ८२।९
तुमगशतसहस्रं गोगजानां ७२।२६	तेजस्विमध्ये तेजस्वी दवीया (माघस्य) ८२।६
तुरङ्गसादिनं शस्त्रहत १३३।२०	तेजांसि यस्य प्रशमं २३१।९
तुरङ्गी तुरगारूढं प्रासे १३३।१९	तेजोहीने महोपाले स्वे परे (माघस्य) ८२।१०
तुलाधारो धाता वहति ११०।१६२	ते तीक्ष्णदुर्जननिकारशरं ३८४।३५
तुलामाहृत्य रथिणा १०५।११	ते ते चातकपोतका २२४।७०
तुल्यं परोपतापित्वं कुद्र ४८।६६	ते दृष्टिमात्रपतिता अपि ६२।२३४
तुल्यं भूभृति जन्म तुल्य ९८।११२	ते धन्याः पुण्यभाजस्ते तैस्तीर्णः ७८।९
तुल्यरूपमसितोत्पलमक्षोः (भारवेः) ३३०।५३	ते धन्यास्ते महात्मान ३३।९
तुल्यवर्णच्छदः कृष्णः (वाल्मीकेः) २३८।२०५	तेऽनन्तवाक्ययमहाणव ३४।३९
तुल्यार्थं तुल्यसामर्थ्यं १५२।१५६	तेनाधीतं श्रुतं तेन तेन ७९।११
तुल्येऽपराधे स्वर्भातुर्भातु (माघस्य) ८२।४	ते भूमीपतयो जयन्ति ३५।५
तुषारधवलः स्फुर्जन्महा २०४।२	ते मीमांसाशास्त्रलोक ४५।१
तुष्यन्ति भोजनैर्विप्रा १६५।२७२	ते मूर्खतरा लोके येषां धनमस्ति ७५।४५
तुष्यन्तु मे छिद्रमवाप्य ३००।३	ते बन्धास्ते कृतिनः श्लाघ्या ५०।१३६
तृणैरवन्धपरिणद्धभुजा १३२।१८	ते साधवो भुवनमण्डलमौलि ५२।२१३
तृणैव मधुमासेऽस्मिन्सह २०३।३५	तैः सर्वज्ञैश्चवदभिमृता ३१५।९०
तृण चार्हं वरं मन्ये नरा ७८।४	तोयं निर्मेथितं घृताय ४३।६९
तृणसुहृमपि न खलु २४४।१००	तोयानामधिपतिराकरो २२६।१५

तोयैरत्पैरपि करुणया	२५९।४७	त्वं चेतकल्पतरुवैद्यं मुम	१२६।१५२
त्यक्तं जन्मबन्धं तुणाङ्कुर (मुक्तापीडस्य)	२४५।११८	त्वं चेतसंचरसे श्रुपेण	२५७।५
त्यक्तप्राणं संयुगे हस्तिनी (माघस्य)	१३५।९१	त्वं चेतीचजनानुराग	८४।४१
त्यक्तो विन्ध्यगिरिः पिता	२४३।९३	त्वं जामदग्न्य जननीवध	२५७।७
त्यक्त्वापि निजप्राणान्	५९।११७	त्वत्कीर्तिः शशिः समीप	१४३।६९
त्यक्त्वा युवा स्वयुवतिं सु	६७।१४	त्वत्कीर्तिर्मौक्तिकफलानि	१४०।१९
त्यज किंशुक पुष्पिताभि	२५३।१६८	त्वत्कीर्तिराजदृष्ट्या वैरि	१४०।७
त्यज चक्रवाकि शोकं	२३७।१७९	त्वत्कीर्तिर्धनिका धनं	१२६।१५४
त्यजत मानमलं यतविग्रहं (कालिदासस्य)	३४७।५७	त्वत्खड्गखण्डितवपत्र	११९।२४
त्यजति च गुणान्मुदूरं	६०।१५०	त्वत्खड्गाघातजातव्यथ	१४२।८
त्यजति भयमकृतपापं (रविगुप्तस्य)	१७६।७२८	त्वत्तेजःप्रतिभामयाद	१४२।५
त्यज निजगुणाभिमानं	२२८।६९	त्वत्पत्रमुक्तविशिखरं	१३६।१०९
त्यजन्ति मित्राणि यैर्नैविहीनं	६७।१०	त्वत्प्रतापतपनातपतम	१३९।६
त्यजसि यदपि लक्ष्मीं कीर्तिं	१४१।२४	त्वत्प्रतापानर्षहेमसंपुटे	१३९।४
त्यजेत्क्षुधातौ महिलां	१७९।८३८	त्वत्प्रत्यथिवमंधरेशतरुणीः	१३८।३६
त्यजेत्स्वामिनमत्युग्रम	१६४।२०२	त्वत्प्रारब्धप्रचण्डप्रधन	११७।२८०
त्यजेदेकं कुलस्यार्थं भ्राम	१६०।३९	त्वदङ्गमार्दवं दृष्टे कस्य	३२६।८
त्याग एको गुणः श्लाघ्यः	७१।४	त्वदरिष्टपतिकेलीसौध	१३७।१३
त्यागभोगविहीनेन धनेन	७४।५	त्वदरिष्टपतिमाशावाससं	१३७।१२
त्यागो गुणो वित्तवतां वित्तं	७३।१८	त्वदीयमुखपङ्कजं यदि	३०५।१३
त्याज्यं न धैर्यं विधुरेऽपि	१७९।८४१	त्वद्वाणेषु यमो जयेत्	११३।२१८
त्रयोऽमयस्त्रयो वेदान्त्रयो (राजशेखरस्य)	३६।२०	त्वद्वाहोदृतेभूत्यः करि	१११।२२
त्रयन्तसिद्धाजननिर्मलाक्षं	३८४।२४	त्वद्यशोजलधौ भोज	१२१।८
त्रातः काकोदरो येन	२२।९६	त्वद्रूपामृतपानदुर्ललि	३०६।२९
त्रातुं लोकानिव परिणतः	१११।१७६	त्वद्रूपसाम्भ्रमयमुम्बज	३२७।५६
त्रिजगदङ्गनलङ्घनजाक्षिके	१४०।१८	त्वद्रुतुलस्थूलसुवर्णकान्ति	३२७।४१
त्रिनयनचूडारत्नं भिन्नं	३१३।११	त्वद्वाजिराजिनिभूतधूली	१३०।३
त्रिनयनजटावल्लीपुष्पं निशा (फलगुहस्तिन्याः)	३१५।८४	त्वद्विरहमसहमाना निन्दति	१९७।५२
त्रिलोकेशः शाङ्गां शयरशर	९७।८९	त्वद्विरहे विस्तारितरजनी	३०१।१४
त्रिविक्रमोऽभूदपि वामनो	१८०।८७५	त्वद्वैरिणो वीर पलायित	१३७।७
त्रिविधाः पुरुषा राजन्	१५२।१५५	त्वद्वैरिभवनलिखितां	१२३।११८
त्रैलोक्यत्राणशौण्डः सरसिजं (मुरारेः)	३८३।१२	त्वं तावद्गुहवल्गो	३२३।३
त्रैलोक्यभूषणमणिर्गुणि	३४।४०	त्वं दूति निरगाः कुञ्जं न तु	३०६।४
त्रैलोक्याभयलम्बकेन	११५।२५४	त्वं दूरमपि गच्छन्ती हृदयं	३०५।१
त्रैलोक्ये नोपमेतस्याः सखे	१९४।२०	त्वं द्वित्राणि पदानि	११८।८
त्रोटीपुटं कट्ट कुड्मलया	२३९।२११	त्वं नो गोत्रपतिस्तत्रे	११९।६७
त्वं राजा वयमप्युपासित	८४।४२	त्वमद्य सिन्धो जगदेक	२२६।१३
त्वं विनिर्जितमनोभव	३०२।३४	त्वमिव पथिक प्रियो मे	३७०।७०
त्वं सामान्यतरुभ्रमेण	२५२।१३१	त्वमुचितं नयनार्विधि	२९५।१३४
त्वङ्गांसरुधिरस्त्रायुमेदो	३८८।१२२	त्वमेव चातकाधार इति	२२१।५
त्वच्चः समुत्तार्यं दलानि	२७२।८५	त्वं पीयूष दिवोऽपि भूषण	२७४।१५४
त्वच्चित्तं भोज निर्व्याजं	१२१।७४	त्वं भोः शंभोर्निवससि	२२०।३४
त्वच्चिन्तापरिकल्पितं	३०३।७१	त्वं मुग्धाक्षि विनैव कञ्चु	३३४।४९

स्वया मम समेतस्य कल्पा	३०५।३	दधत्यधरचुम्बनं नयनपङ्कजं	३६२।४४
त्वया वीर गुणाकृष्टा	१०५।४	दधानः प्रेमान् तरुणु सम... ..	२५०।७३
त्वयि हृष्ट एव तस्या निर्वाति	३०१।२२	दधि मधुरं मधु मधुरं	१७७।७६६
त्वयि हृष्टे कुरङ्गाक्षयाः	३०१।२	दर्था हरिः कं शुचि	२०९।५२
स्वयि निबद्धरतेः प्रिय	३१९।१८	दन्तप्रभा पुष्पचिता पाणि	२८३।७
स्वयि प्रचलति प्रभो तुरग	१३०।८	दन्तस्य निर्घर्षणक्रेन	१७९।८३७
त्वयि लोचनगोचरं गते	१२०।४२	दन्ताग्रनिर्मिन्नहिमा (श्रीगोविन्दराजदेवानाम्)	२।१८
स्वयि वर्षति पर्जन्ये सर्वे	२२१।३	दन्ताद्यलेन धरणीतल	२।१९
त्वयि संगरसंप्राप्तं धनुषा	१०६।८०	दन्तानामधरमयावकं पदानि	३५४।११२
स्वयि सति शिवदातयस्मद्	७३।३७	दन्तालिदाडिमीवीजभक्षणो	२७३।११५
त्वय्यथोसन्नभाजि क्रिकरगणे	३७७।४१	दन्ता विश्वधन्ताः केशाः	७९।२९
स्वय्यागते किमिति वेपत... ..	१३०।७	दन्ताः सम चल विपाण	२४६।१४६
स्वां चित्तेन चिरं वहन्नय (जयदेवस्य)	३२२।१९	दन्तिदन्तसमानं हि निःसृतं	४७।३२
स्वामञ्जनीयति कलामु	३०२।४४	दन्तीन्द्रदानाम्बुधिधारि	१३४।४४
स्वामप्राप्य मयि स्वयंवर... ..	२६१।७७	दन्तैः प्रस्थितमप्रतस्तदनु... ..	३९२।२२६
स्वामयमावद्वाञ्छति दास... ..	३१९।९	दन्तैरुचलितं धिया तरलितं	८०।५२
स्वामालिङ्ग्य प्रणयकुपितां (कालिदासस्य)	३०५।५४	दन्तैर्हानः शिलाभक्षी	१९२।१६
त्वामुदर साधु मन्ये शाकै	७९।३०	दन्तैः कोरकित्तास्मि ते	१७।८
त्वां पातु नीलनलिनो	२३१।२६	दम्पत्योनिशि जल्पतोर्गृह... ..	३४३।१९
द्वंप्रांसकटवक्रकन्दर (हनुमतः)	२०।५१	दम्भोलिस्कूजदम्भोधर	२१८।२१
दक्षः प्रियमधिगच्छति (रविगुप्तस्य)	१७७।७७	दयितावाहुपासस्य कुतोऽय (भासस्य)	२७६।२२४
दक्षिणाशाप्रवृत्तस्य प्रसारित	७६।३	दरफुल्लकमलकाननसारभ... ..	३४०।४
दग्धं खाण्डवमुनेन	७०।६७	दरललितहरिद्राग्रन्थिगौरै... ..	२८८।२३
दग्धा सा वकुलावली कवलिता	२३४।१०३	दरविगलितमञ्जीवलिचक्ष	३४०।१६
दग्धो विधिवंधते न सर्वे	२६।८	दरिद्रता धीरतया विरा	१८१।९१३
दत्तात्तवदनं दयितेन (माघस्य)	३२९।२६	दरिद्रमुदरं हृष्टा चक्रे	२८०।३३२
दत्तमिष्टतमया मधुपर्यु (माघस्य)	३२९।९	दरिद्रस्य परा मूर्तिस्तुष्णा	७६।११
दत्तं मया पदमिदं नव	२८०।३५८	दरिद्रान्धर कान्तेय मा प्रय	७२।८
दत्ते जनोऽसौ खलु विद्य	३४६।१८	दर्पं कविभुजंगानां गता	३७।३६
दत्तोऽस्याः प्रणयस्तंवेव	३०४।९६	दर्पणापितमालोक्य माया	३३।१०२
दत्त्वा ऋताक्षमेणाक्षी जग्राह	३९०।१०	दर्पणेषु परिभोगदर्शिनी (कालिदासस्य)	३४३।८
दत्त्वा दिशि दिशि शार्ष्ट (क्षेमेन्द्रस्य)	३८०।२३	दर्पान्धगन्धगजकुम्भ	१२९।६
दत्त्वा धैर्यभुजंगमूर्ध्नि चरणा	३७७।७	दर्पोद्रेकः कुमुमधनुषो	३१९।८७
ददतमन्तरिताहिमदीर्घिति (माघस्य)	३६०।२९	दर्शिनं नाधमद्वारा राज्ञः	११६।३३१
ददतो युध्यमानस्य पठतः	१६१।११२	दर्शनपथमुपयाता यद्	२९१।२६
ददाति प्रतिग्रह्णाति गुह्य... ..	१६६।३०६	दर्शनाइराते चित्तं सशोना	३६४।९
ददृशेऽपि भास्कररुचा (माघस्य)	३११।१९	दर्शने सार्शने वापि श्रवणे	९२।११
ददौ रसात्यङ्गजरेणुमिन्ध्र	३४३।३२	दर्शयन्ति शरन्नयः पुलि (वालमीकेः)	३५९।४
दद्यात्साधुयैदि निजपदे	१८४।९९	दर्शिततापोच्छ्रायैस्तेजो	८२।१६
दधति कुहरभाजामत्र	१४६।३	दर्शितानि कलत्राणि गृहे (दयासमुनेः)	१६०।५३
दधति तावदमी विषयः	३८४।३७	दलति हृदयं गाढोद्वेगं	२९२।६८
दधति न जनास्तत्रैराद्याददृष्ट	७०।६१	दलदमलकमलोत्पल	३२७।३०
दधति स्फुटं रतिपतेरिषवः (माघस्य)	३०१।३०	दलविततिभृतां तले तरुणां	३१७।१२४

दलितकुचनखाङ्कमङ्क	३२७४५	दानोपभोगरहिता दिवसा	७४६
दलितकोमलपाटलकुक्रले (माघस्य)	३५११११	दानोपभोगवन्ध्या या सुन्दरि (वररुचेः)	७२१११
दलितमौक्तिकचूर्णविषा (माघस्य)	३५६१४१	दामोदरकराधात (बाणस्य)	१०८११०
दवदहनजटाळज्वाल	२२३१५०	दामोदरसुदराहितमुचनं	२३१११
दवदहनादुत्पन्नो धूमो	२३११३	दामोदराय पुण्यात्मन्पुष्प	२०२१८
दशकूपसमा बापी दश	१५१११११४	दायादत्वं मनसिजघनु	२०४१४७
दशकैरववान्धवान्दधा	२०२१४१११	दायादाः स्पृहयन्ति तत्कर	६८१२०
दृष्टतामरसकैसरस्यजोः	३०९१२	दाराः परिभवकारा वन्धु	३८८१२६
दृष्टे जगद्गुणि कालमुजं	३१८११५५	दारिद्र्यक्षितिपः स मे निजपति	७११८६
दहनजा न पृथुर्दवधु (नैषधकर्तुः)	२९७११५	दारिद्र्यदायादगणाधमेन	१०८११११
दह्यमानाः सुतीव्रेण नीचाः	५६१२५	दारिद्र्य भोस्त्वं परमं विवेकि	६९१४१
दह्यमानेऽपि हृदये मृगा (शकचुद्धेः)	२०८११	दारिद्र्यशीलोऽपि नरस्तमारुं	१०४१२
दक्षिण्यं खजने दया पर... ..	१८६११०३९	दारिद्र्य शोचामि भवन्तमेव	६९१४२
दक्षिण्यं नाम विम्बोष्ठि	३१९१४	दारिद्र्यस्य परा मूर्तिस्तृष्णा	७५११७
दक्षिण्यं मलयानिलस्य	२९८१३३	दारिद्र्याःपुष्टस्य वान्धव	७११७३
दातव्यमिति यद्दानं दीयते... ..	७२१९	दारिद्र्याःप्रियमेति हीपति	७०१७१
दातव्यं भोक्तव्यं सति विभवे	७२११७	दारिद्र्यानलसंतापः शान्त (भट्टप्रद्युम्नस्य)	७६११०
दाता क्षमी गुणग्राही	१५४१२४४	दारिद्र्यानमरणान्ना मरणं	६९१३६
दाता दानस्यान्तरा	१७८१८१७	दारिद्र्येण समीरितापि बहु... ..	७११८०
दाता न दापयति वापयिता	५२११९८	दारिद्र्योपहतो यथा धन	११३१२२१
दाता नीचोऽपि सेव्यः स्या	७३११२	दारेषु किञ्चित्स्वजनेषु	१७९१८३९
दाता बलिः प्राथयिता च... ..	९६१४८	दासे कृतामसि भवेदुचिता	२२७१४८
दातुः परोपकृतिनिर्भरं	७८११४	दासेरकस्य दासीयं बदरी	२५२११३६
दातुश्चतवित्तस्य गुण	१६३११९५	दासेरको रसलेषु युक्तं	२४५११२५
दातृत्वं प्रियवक्तृत्वं धीर	१६४१२१३	दास्येऽहं परिरम्भणानि	६१६५
दातृयुहाः सरसं रसन्तु	२३६११४३	दिक्कालात्मसमेव यस्य	७१७७
दानं ददत्यपि जलैः सहसा (माघस्य)	२४३१७४	दिक्कालाद्यनवच्छिन्ना	११२
दानं दरिद्रस्य प्रभोश्च	१७८१८२२२	दिवचकं तृणभस्मना	२३११८
दानं न दत्तं न तपश्च तप्तं नारा	६९१४८	दिक्श्रीतमोहतिजगज्जन	२१९११०
दानपात्रमधमर्णमिहैक	७२१२३	दिगन्ते खेलन्ती सरस	६३१२४९
दानं प्रियवाक्प्रसहितं ज्ञान... ..	१७७१७७०	दिगन्ते श्रूयन्ते मदमलिन	२४११३२
दानं भोगं च विना धनसत्ता	७५१४२	दिगम्बरनितम्बिन्याः	४७
दानं भोगो नाशस्त्रिस्तो गतयो	७२११५	दिगीशत्रुन्ददांशविभूतिरी	१०९१३२२
दानं वित्तादत्तं बाचः	१७४१६६२	दिग्वालाकरकन्दुकः स्मर	३१६१९८
दानं सर्वथाश्रितं कुर्यान्न (क्षेमेन्द्रस्य)	१६०१६५	दिग्गन्धस्तित्तिमिरचूर्णविशे	३१८११५६
दानाय लक्ष्मीः सुकृताय (श्रीदेवगणदेवानाम्) ५१११७९		दिग्वाससं गतत्रीडं जटिलं	९३१६
दानार्थिनो मधुकरा यदि	२४२१७०	दिङ्नागाः प्रतिपेदिरे प्रथ... ..	२४२१५४
दाने कल्पतरुर्नये सुर	१११११८०	दिङ्नारीणां स्पृशत्यकौ	१३०१२
दाने तपसि शौर्यं च यस्य (व्यासस्य)	९४१९	दिङ्गण्डलं परिमलेः सुरभी	२५११०८
दानेन तुल्यो विधिरस्ति	१७९१८४२	दिङ्गण्डलीकुटमण्डन	३३८११४
दानेन भूतानि वशीभवन्ति	७२१२५	दिङ्मूढं तं सुरारिं किल	१८११५
दानेन भोगो भवति	१७३१६०१	दिदक्षमाणः क्षणमायात्क्षया	३४५११
दानेन श्लाघ्यतां यान्ति पशु	७२११४	दिनकरकरामृष्टं विभ्रद्गु	३२८१६७

दिनमवसितं विश्रान्ताः स्म २३०१८	दुःखाङ्गारकतीव्रः संसारोऽयं ९२१३
दिनमेकं शशी पूर्णः क्षीण ३८४१२१	दुःखेन श्लिष्यते भिन्नं श्लिष्टं (द्वयासमुनेः) ... १६०१५४
दिनयामिन्यौ सायंप्रातः ८०१३४	दुःप्रापमम्यु पवनः पुरुषो २४५१२७
दिनान्ते स्नातीनां कनक २२११०९	दुःप्रेक्ष्यमुच्चैर्गणनं निदाघे ३५११८
दिवमप्युपयातानामाक ३४२५१	दुःसहसंतापभयात्संप्रति ३५२१३५
दिवसं भ्रूशोष्णरुचि (माघस्य) ३१४१५९	दुःकूलं दोर्मूलस्त्रणयिनि ३३४१३४
दिवसरजनीकूलच्छेदैः ३९३१२५३	दुग्धं च यत्तदनु यत्कथितं ततो ८०१३९
दिवसे घटिकाश्रितात् ३६७१७	दुग्धाम्भोधावगाधे १४४१८६
दिवसोऽनुभिन्नमगम (माघस्य) ३१०१५	दुग्धुभिस्तु सुतरामचेतनः ६७११३
दिवा निशं वारिणि कण्ठ २७७१२७३	दुरधिगमः परभागो १७७१७८
दिवा पश्यति नोऽल्लुको १६५२२६१	दुरधीता विषं विद्या १६९१४२३
दिवा रजन्वो रविशोम २७५११८३	दुराराध्याः धियो राज्ञां १५४१२७०
दिव्यं चूतरसं पीत्वा गर्व २४६११५८	दुराराध्या हि राजानः १५४१२६८
दिव्यं वारि कथं यतः ७१९०	दुरारोहं पदं राज्ञां सर्व १५४१२६९
दिव्यचक्षुर्हं जातः सदा (धैर्यमित्रस्य) २९०१२	दुरासदवनज्यायान्गम्य ८३११२
दिशां हाराकाराः शमित ३५७१५८	दुरासदानरीतुग्रान्भृते १६७१३६६
दिशि दिशि गिरिश्रावाणः २२७१४०	दुराशेष दरिद्रस्य तुष्णव ३६११२
दिशि दिशि परिहासगुड ३००१४	दुरितसमूहबलाहक २१९
दिशि दिशि मृगयन्ते वल्गु ३३८११९	दुर्गदेशप्रविष्टोऽपि शूरो १५७१३५८
दिश्यात्स शीतकिरणा ५१३९	दुर्गाणि राज्ञा कार्याणि सजला १४९१६८
दिश्यात्सुखं नरहरिर्भुव २०१४६	दुर्गा नदी शिथिलबन्ध २५८१४०
दिश्याद्भूः शकुलाकृतिः (हनुमतः) १८८८	दुर्जनः कृतशिक्षोऽपि ५६१२४
दिश्यान्महासुरशिरःसर १२१२१	दुर्जनः परिहृतेभ्यो विद्यया ५६१५
दीना दीनमुखैस्तथैव (भर्तृहरेः) १०११२२	दुर्जनः परिहृतेभ्यः प्रत्यक्षो (चाणक्यस्य) ... ५७१७०
दीनानां कल्पपृक्षः सुगुण ५५१२७६	दुर्जनः प्रियवादी च नैत ५७१४९
दीनानामिह परिहाय २२२१३६	दुर्जनः सुजनोऽर्तुं यन्नेनापि ५८१११४
दीनोन्नतचलपक्षतया २३६११५३	दुर्जनः सुजनो न स्यादु ५७१३५
दीपदशा कुलयुवती वै ३६६१२१	दुर्जनगम्या नार्यः प्रायेणा १७७१७७२
दीपनिर्वाणगन्धं च १६९१४४८	दुर्जनजनसंसर्गात्सज्जन ९१११०
दीपयन्रोदसीरन्प्रमेष १३९१३	दुर्जनदृषितमनसां पुंसां ५९११२४
दीपयन्नथ नमः किरणौषेः (भारवेः) ... ३१४१४०	दुर्जनं प्रथमं वन्दे सज्जनं ५७१३४
दीपाः स्थितं वस्तु विभावयन्ति ५९११८९	दुर्जनवचनाङ्कारैर्दग्धोऽपि ४९११९०
दीपितस्मरसुरस्तुपिंडं (माघस्य) ३३११७	दुर्जनवदनविनिर्गतवचन ४९११२०
दीपो भक्षयते ध्वान्तं १६५१२४२	दुर्जनसहवासदापि शीलो ५०११२९
दीप्तसुद्वेगयोगाद्बुद्धन १३१४८	दुर्जनस्य विशिष्टत्वं परोप ५६१२७
दीप्यन्तां ये दीप्त्यै घटिता ८२११७	दुर्जनहुताशतसं काव्य (श्रीवराहमिहिरस्य) ... ३९१११
दीर्घशङ्खगनद्वारं रण्डां १७४१६५६	दुर्जनेन समं सख्यं प्रीति ५७१४८
दीर्घाक्षं शरदिन्दुकान्ति २८५१७०	दुर्जनैरुच्यमानानि वचांसि ५७१४९
दीर्घां बन्दनमालिका विर ३१९१४	दुर्जनो जीयते युक्त्या १७७१६९१
दीर्घोऽसि चेत्कनकसूत्र २५८१२७	दुर्जनो दूषयत्येव सतां गुण ५७१३९
दीव्यन्मौलिन्रिदशपरि ५१४७	दुर्जनो दोषमादत्ते दुर्गन्धै ५७१४६
दुःखं दीर्घतरं बहस्यपि २९०१६४	दुर्जनो नार्जवं याति सेव्य ५७१३९
दुःखं दुःखमिति ब्रूयान्मा ६८११३	दुर्दिवसे घनतिमिरे दुःसं ३६७४४

दुर्दैवप्रभवप्रभजनभयाद् २३११६	दूरादेव कृतोऽञ्जलिं तु (भट्टवाणस्य) ३५४११९
दुर्बलस्य बलं राजा १६८३९३	दूरीकरोति कुमतिं विमली ९१३०
दुर्भोगः स्यात्प्रकृत्या यो १७५१७०९	दूरेऽपि परस्यागति पटु ६०१८१
दुर्भ्रिंशं कसुपयान्ति न १८२१९४६	दूरेऽपि ध्रुवा भवदीय १४०१०
दुर्भ्रिंशो राज्यनाशाय १६२११३७	दूरे मार्गांनिवससि २५३१५२
दुर्योधनः समर्थोऽपि दुर्म १५१११४८	दूरोत्थिस्तक्षिप्रवकेण (माघस्य) १३५१८१
दुर्लभं संस्कृतं वाक्यं १६८१३६	दूर्वाङ्कुरवृणाहारा धन्यास्ते ८३१२२
दुर्लभोऽप्युत्तमः प्रायः १७५१६८६	दृक्पातः कमलासने १५१२५
दुर्लीलपल्लीपतिपुत्रहस्ते २५९१५९	दृगन्तव्यापारप्रवलनिग २९३१८४
दुर्वारवीर्यं स्रष्टि त्वयि २१२१९५	दृग्भङ्गभङ्गिमशतैरसती (भिक्षाट्टनस्य) ३६८१२
दुर्वाराः स्मरमार्णाः (मयूरसूनोः शङ्कुकस्य) २९८३४	दृग्भ्यां यस्य विलोकनाय १९११२
दुर्वारारातिवाजीवनदव १४०१२९	दृढः प्रमा भद्रः सदसि १८४१९८७
दुर्वृतः कियते धूर्तैः श्रीमाना ९११५	दृढतरगलकनिबन्धः २६०१७०
दुर्वृतसंगतिरनर्थपरम्परा ९२११२	दृढतरनिबद्धमुष्टेः कोश ७५३२५
दुश्चरितैरेव निजैर्भवति ६०११६०	दृष्यद्वैत्यनितम्बिनीजन १९३३३
दुष्टतां दुष्टसंसर्गोददुष्टमपि ९१३३	दृशः पृथुतीकृता जित २६६१२८
दुष्टा भार्या शठं मित्रं १९१११११	दृशा किञ्चित्किञ्चिच्चलित ३६८३३३
दुष्टाविनीतशत्रूणां भयकृ १५०११०५	दृशा दग्धं मनसिजं जीव (क्षमेन्द्रस्य) २६२११
दुष्टैरपि निजैरेव प्राचृतं १५९११६	दृशा विदधिरे दशः कम ३५८१७६
दृति त्वं तरुणी युवां स (शीलाभट्टारिकायाः) ३०११९	दृशा सपदि मीलितं दशन ३३४३६
दृति त्वया कृतमहो निखिलं ३०६१५	दृशोः सीमावादः ध्रवण २६७१२४
दृति श्वासविशेष एष किमहो ३०६१९	दृशो किमस्याश्रुपल २७२१८७
दृतीदं नयनोत्पलद्वय ३०६१८	दृशो तव मदालसे वदन ३२८१६६
दृती विद्युदुपागता सहचरी ३७३१३४	दृश्यन्ते भुवि भूरिनिम्ब ५५१२६०
दृतो न संचरति खे न चले ४६१४	दृश्यन्ते मानसोत्सा राज २८२१४०७
दृशे कान्ताकरं वीक्ष्य मणि ६८११०	दृश्यं दशो सहस्रैर्मनसा २६५१५
दूरं यान्तु निशाचराः २९९११८	दृश्यते पानगोष्ठीषु कान्ता (क्षमेन्द्रस्य) ३२९११
दूरं सुन्दरि निर्गतासि ३४४११८	दृष्टः कातरनेत्रया चिरतरं (अमरकस्य) ३४४११६
दूरतः शोभते मूर्खो १६७३४४	दृष्टः कापि स केशवो ब्रज २६११८७
दूरतया स्थूलतया नील २३३१५८	दृष्टः सप्रेम देव्या किं ८११०८
दूरमस्तु दरघूर्णिततारं २९११३४	दृष्टः साक्षादसुरविजयी १११११७८
दूरं मुक्तालतया विलसित ३०५१८	दृष्टदुर्जनदैरात्म्यः सज्जने (कुसुमदेवस्य) ४८१६२
दूरलम्पारिभेयरदिमना ३०७११९	दृष्टस्य यस्य हरिणा रण १६१४६
दूरस्थं जलमध्यस्थं धा १६१११००	दृष्टं दुर्जनचेष्टितं परिभवो ७११८१
दूरस्थाः पर्वता रम्या १६४१२१८	दृष्टाः संकष्टदाहाः ९११३३
दूरस्थापितहृदयो गूढ ५९११४०	दृष्टा दृष्टिमधो ददाति (श्रीहर्षस्य) ३३२११४
दूरस्थोऽपि बली शत्रुर्न १४९१५३	दृष्टान्तो न तवास्ति वाचि ११३३२१९
दूरस्थोऽपि समापस्यो १७३१५९१	दृष्टिं हे प्रतिवेशिनि क्षण (विज्जकायाः) ३६९१८३
दूरादर्थं घटयति नवं १४८३१	दृष्टिः कापि सुरा सुधा २८५१७२
दूरादार्थिनमाकलय्य भजते १०३१२४	दृष्टिः शैशवमण्डना प्रति २६९१५२
दूरादुच्छ्रितपाणिराद्रिनयनः ६३१२६२	दृष्टिः सालसतां विभर्ति २६७१४७
दूरादुस्तुकमागते विवर्लितं ३७४१६१	दृष्टिं देहि पुनर्बाले कमला ३२६१६
दूरादुज्जति चम्पकं न २३५११०४	दृष्टिस्तृणीकृतजगत्रयसत्त्व ३७६१३७

दृष्टे चन्द्रमसि प्रलूनतमसि (भ्रूलुटस्य) ३०३१६८	देवे दिग्विजयोद्यते धृतधनु १३०१११
दृष्टे लोचनवन्मनास्कुकु ३२५१२१	देवेऽर्पितवरणस्रजि बहु १७१३
दृष्टो वा सुकृतशतोपलानि ६२१२३१	देवे बर्षेऽप्यशनपवनव्यापुता ३५७५९
दृष्ट्या केचन गोपराग २५११५९	देवैर्यद्यपि तक्रवद्विमथितः ३२७३३
दृष्ट्याऽम्बरमम्बरे धनकृतं ३५७१७१	देवो हरिविहनु वक्षसि (महादेवस्य) २१९१८
दृष्ट्या दर्पणमण्डले निजवपु ३७५१९४	देव्याः प्राक्परिरम्भणे ६१६७
दृष्ट्यापि दृश्यते दृश्यं ध्रुवापि ४८१७८	देशः सोऽयमरातिशोणित ३८३१७
दृष्ट्या मण्डलमध्यलग्न ११३१२१०	देशाटनं पण्डितमित्रता १८०१८६४
दृष्ट्या वेद्यं परमथ पदं ३८६१७१	देशानामुपरि क्षमाता १५५१२८५
दृष्ट्या शाखावकीर्णं फल २३८१२०२	देशानुरस्य गच्छन्ति १७४१६३९
दृष्ट्या स्फीतोऽभवद् २३४१९२	देशे देशे कलत्राणि देशे ३७८६६
दृष्ट्येकासनसंस्थिते प्रिय (अमरुकस्य) ३२५११६	देशे देशे किमपि कुतुका १०२१४
दृष्ट्वैव विकृतं कार्यं वायु (श्रीदेवगणदेवानाम्) ३८८१२०	देशे देशे जडिमकुरङ्गा ३५०१५
दृष्ट्वाङ्कुशमुद्रया निगण्डि ११६१२६४	देशे देशे दुराशाकवचित ३९२१२३०
देयं भो अधने धनं सुकृतिभिः ७२१२८	देशैरन्तरिता शतैश्च (नरसिंहस्य) २१८१३३
देवः पाथात्पयसि नि २४११३३	देहं हेमयुति परिहृता २७१३२२२
देवः पायाद्वायान्नः स्मे २२११००	देहार्थानद्वकान्ताकच ८१११४
देव क्षीरसमुद्रसान्द्रलहरी १४३१६३	देहि देहीति जल्पन्ति त्यागि ७३१७
देव एवं जय यस्य राजति ११२११९३	देहि मत्क्रन्दुकं राधे २३११०४
देव त्वत्करनीरदे दिशि १११११८४	देहीति वक्तुकामस्य यदुःख ७६११३
देव त्वत्करपद्मकोश १३०११४	देहीति वचनं श्रुत्वा देहस्थाः ७६१६
देव त्वत्करप्रतापशिखि १२०१४९	देहे दुर्ललितस्य देवराशिः ३६१५५
देव त्वत्करप्रतापतपन १३९११४	देहे पातिनि कारक्षा १६७१३५८
देव त्वद्भ्रजवाजिपत्रपटल १३१११५	देवानामधिपे नखाङ्कुर (इन्द्रकवेः) ३०५४
देव त्वद्दानपाथोर्ध्वं दारि १०६१४४	देवानां मनसि दया जाता १८८१२६
देव त्वद्भ्रजदण्डदर्पगरी १३९११६	देव्यारातिरसौ बराहवपुषा २१३११०८
देव त्वद्भ्रजदण्डचण्डिम (हनुमतः) १४०१२५	देव्यास्थिपञ्जरविदारण २०१४६
देव त्वद्यशसा सदा सुमहसा १४२१४४	देव्यं क्वचित्कचन मन्मथजा (श्रीवत्सराज- देवानाम्) ३८४१३३
देव त्वद्यशसि प्रसर्पति १४११३९	देवं पुरुषकारेण साध्यसिद्धि ८६११०
देव त्वद्विजयप्रयागविल १३०११०	देवं फलति सर्वत्र न विद्या ९५११०
देव त्वद्विजयोथमे हरिखुर १३०११२	देवं फलति सर्वत्र न विद्या ९५१११
देव त्वमेव पातालमाशानां १०७१६०	देवमुल्लङ्घय यत्कार्यं क्रियते ९४११
देव त्वं मलयाचलोऽसि ११२११८७	देववशादुत्पन्ने सति विभवे ७५१३१
देव त्वामसमानदाननिहि १११११८५	देवात्पर्येर्जगति विचर ३०५११
देव ब्रह्माण्डमाण्डे सदसि १४४१८४	देवादयुक्तमानामपहरति ६४१२८१
देवराजो मया दृष्टो वारि १९५१३१	देवादहमत्र तथा चपला २९११२१
देव श्रोत्रु रामचन्द्र भव १२५११४८	देवाद्ययपि तुल्योऽभूद् (भवभूतेः) २१११२
देवस्यैगुण्यभेदात्स्रजति ११११५९	दैवीर्गिरिः केऽपि कृतार्थयन्ति ३११२३
देवा दिक्पतयः प्रयात (महानाटकात्) १०११५०	देवेन प्रभुणा स्वयं जगति ९५११२३
देवाधिपो वा भुजगाधिपो १०८११०५	देवे पराग्वदनशालिनि ३७८१२७
देवानामिदमामनन्ति मुनयः ३३१२	देवे विमुखतां याते न कोऽप्य ९५१७
देवीं वाचमुपासते हि बहवः ३७४४०	देवे समर्थं चिरसंचित ९६१७६
देवे तीर्थे द्विजे मन्त्रे १७४१६६८	

दोःसंदेहवसंवदत्रिभुवन ९९।१२१	द्रन्दो द्विगुरपि चाहं १९६।५१
दोर्दण्डद्वयकुण्डलीकृत ११३।२०८	द्वयमिदमत्यन्तसमं नीच (जयगुप्तस्य) ३५९।१२
दोर्दण्डद्वयलीलाया च ल १०।१५१	द्वात्रिंशद्दशानद्वेषि मध्ये २६०।८०
दोर्दण्डाश्रितचन्द्रशेखर ३८०।२३	द्वारं खड्गिभिरावृतं बहि ११२।२०२
दोद्योतदन्तवर्णः सक २।२८	द्वारं गृहस्य पिहितं शय (बाणस्य) ३६३।१२
दोर्भ्यां तितीर्षति तरङ्ग ११०।१४८	द्वारं द्वारं रटन्तीह भिक्षुकः ७४।१०
दोर्भ्यां संयमितः पयोधर (जयदेवस्य) ३३४।४०	द्वारि चक्षुरधिपाणि कपोलौ (भारवेः) ३७३।४१
दोलायां जघनस्यलेन (बिह्वणस्य) २६८।४५	द्वारि प्रविष्टः सहसा ततः १०९।८४८
दोषजातमवधीर्ये मानसे ५११।१६१	द्वारि स्वम्भविलम्बा प्रिय ३६८।११
दोषपोषमभियाति परं ६२।२१३	द्वारे कल्पतरुहं सुर २१।७३
दोषभीतिरनारम्भस्तत्का १७०।४७९	द्वारे द्वारे परेषामविरलभट ७७।४८
दोषमपि गुणवति जने दृष्ट्वा ८।५३८	द्वारे रुद्धयुगेक्षते कथमपि (क्षेमेन्द्रस्य) १५५।४२०
दोषाकरोऽपि कुटिलोऽपि ५२।१९५	द्वारोपागतनिरन्तरे मयि ३१।८६
दोषागमनमाशङ्क्य रवि ३१७।१३९	द्वारविमावम्भसि क्षेप्यौ गाढं ६८।८
दोषानपि गुणीकर्तुं दोषी ४८।७२	द्वारविमौ पुरुषौ लोके न भूतौ १६१।१०८
दोषालोकननिपुणा ६०।१५१	द्वारविमौ पुरुषौ लोके परप्र १६१।१०५
दोषो गुणाय गुणिनां महद् ५०।१३८	द्वारविमौ पुरुषौ लोके सुखिनौ १६१।१०४
दोषोऽपि गुणतां याति १६५।२४५	द्वारविमौ पुरुषौ लोके सूर्य १६१।१०६
दौर्गन्धेन समीरिता हृदय ७७।३९	द्वारविमौ पुरुषौ लोके स्वर्ग १६१।१०७
दौर्जन्यमात्मानि परं प्रथि (भट्टगोविन्दराजस्य) २२।१४३	द्वारविमौ पुरुषौ लोके शिरःश्रु १६१।१०९
दौर्मन्त्र्यान्प्रतिर्विनं १८५।१०१०	द्विः शरं नामिसंधत्ते १७२।५५३
द्यां निरुन्धदतिनीलघना ३१४।३७	द्विजकुलपते मेधासिन्धो २३८।१९६
द्यामारोहति वाञ्छति २२७।३०	द्विजराजशेखरो यद्द्वयभारुढः ३८१।३६
द्युतिं बहन्तो वनिताव (भारवेः) ३५३।८२	द्विजा अपि न गच्छन्ति १५०।१००
द्युतं पुस्तकवाचे च नाट १६४।२०५	द्वित्रैः केलिसरोरुहं त्रि ३७३।३५
द्युतं यो यमदूताभं हालां १५४।२६६	द्वित्रैर्व्योम्नि पुराणमौक्तिक ३३९।५४
द्रवत्वात्सर्वेलोहानां निमि १६९।४५१	द्विधा विधाय शीतांशुं (कपालकचेः) २७४।१५५
द्रविणार्जनजः परिश्रमः फलि ७३।३१	द्विरदन्तवल्क्षमलक्ष्यत ३५६।४०
द्रव्यप्रकृतिहीनोऽपि सेव्यः १५४।२५७	द्विर्भावः पुष्पकेतो विबुध १२०।५८
द्रष्टव्येऽपि किमुत्तमं मृग २६४।५५	द्विषतामुदयः सुमेधसा (भारवेः) १५७।३८६
द्रक्षां प्रदेहि मधु वा ३३८।१८६	द्विषा प्रासह्यतप्राणो वाजि १३३।२१
द्राक्षा म्लानमुखी जाता ३०।१०	द्वीपादन्वस्यादपि मध्यादपि ९५।३९
द्रागाक्रम्योदयाद्रिं चरम १४०।२७	द्वेषिद्वेषपरो निलमिष्टा १५४।२६५
द्रागैर्द्रीमनुचुम्ब्य सस्मित ३०९।६६	द्वेष्या कीर्तिकलिन्दशैल (नैषधकर्तुः) ११४।३३४
द्राधीयसा धाष्टर्षगुणेन (बिह्वणस्य) ३९।१६	धत्तूरकण्टकफलप्रति २५४।१९१
द्राधीयांसः संहताः स्थेम (माघस्य) १३५।७२	धत्तूर धूर्ते तरुणेन्दुनिवास २५४।१९०
द्रुतं यस्यालोकद्विरहि ३६४।४५	धत्ते चक्षुसुकुलिनि रणल्लो २८७।५
द्रुततरकरदक्षाः क्षिप्तवैशाख (माघस्य) ३३८।२४	धत्ते नायक राम तावक १२५।१४१
द्रुततरमितो गच्छ प्राणैः २४४।१०९	धत्ते पद्मलतादलेसुखपरि ३५२।४४
द्रुतद्रवद्रथचरणक्षतक्षमा १३२।९	धत्ते बर्हभरे शिखी तव ३२८।७२
द्रुतशातकुम्भनिभर्मशु ३०८।३७	धत्ते भं कुसुमपत्रफला २४७।१४
द्रुतसमीरचलैः क्षणलक्षित ३५६।३४	धत्ते वक्षसि कौस्तुभोपल ३८१।५१
द्रुमाः पाण्डुप्राया धृतनिविड ३३९।४०	

धत्ते वियोगिनीगण्डस्थल २०८१२९	धम्मिल्लं परिबध्नीती नख ३४३१५
धत्से मूर्धनि दुःसहा दिन २४८१२९	धम्मिल्ले नवमल्लिका ११८१९३
धनं तावद्वसुधुर्भं लब्धं ६७७	धम्मिल्लो भङ्गमेतु प्रविशतु (भानुपण्डितस्य) ३३४१५१
धनं तावद्विषयं कथमपि ३८४१४४	धरणिधर निजामशाह ११९१५१
धनं यदि गतं गतं चरण ७०१५२	धराधर तव द्विषां वन १३८१२७
धनं यदिह मे धत्से विधे मा ७४,२३	धर्मं पालय नन्दय द्विज ११६१२७०
धनदैर्घ्यमराजैश्च कविभि १०५१३	धर्मं प्रसङ्गादपि नाचरन्ति ३९२१२४०
धनधान्यप्रयोगेषु विद्यासं १६५१२७५	धर्मः प्रव्रजितस्तपः प्रचलि १०३१२५
धनबाहुल्यमहेतुः कोऽपि ७३१३०	धर्मः प्रागेव चिन्त्यः सचिव १५९१४२२
धनमपि परदसं दुःखमौचित्य (कुसुमदेवस्य) ... ६७११८	धर्मशास्त्रार्थकुशलाः कुलीनाः १४८११६
धनमर्जय काकुत्स्थ धन ६२१३	धर्महान्यजिते विते १७२१५८८
धनमस्तीति वाणिज्यं किंचि (व्यासमुनेः) ... १५९१२१	धर्मोऽन्धोऽप्यसतां पर ५९११४१
धनवानिति हि मदी मे ३९११२०८	धर्मार्थं यत्नं वितेहा वरं (व्यासमुनेः) ... १७०१४६२
धनवान्बलवांश्लोके सर्वैः ६८११	धर्मार्थकामतत्त्वज्ञो नैका १७०१४९४
धनागमेऽधिकं पुंसां १७५१६८१	धर्मार्थकाममोक्षेषु ३११११
धनानि जीवितं चैव परार्थे ७८१२	धर्मार्थकाममोक्षाणां १६५१२५५
धनानि भूमौ पशवश्च गोष्ठे ९६१५५	धर्मार्थकामहीनस्य परकीया ... ६९१२४
धनानि विद्वत्कविमण्डली १२११७३	धर्मार्थो यत्र न स्यातां १७३१६११
धनाशया खलीकारः कस्य ६७१११	धर्मं तत्परता मुखे मयुरता ५५१२६२
धनाशा कृतवन्नेहो वितथ ३७११४	धर्मो यशो नयो दाक्ष्यं ३०१७
धनाशा जीविताशा च १७२१५८४	धवलकुसुमभास्वत्कमु १२८१७
धनिकः श्रोत्रियो राजा नदी १६०१३४	धवलयति समग्रं चन्द्र ५३१२१९
धनिनोऽपि निरुन्मादा युवा ४८१५३	धवलान्यातपत्राणि वाजि... .. १५५१२५३
धनिनोऽप्यदातभोगा ७५१४३	धवलीकरोति हरितो मल्लिनी ... २७६१२०९
धनुः पौष्यं मौर्वीं मधुकर... .. ५४१२५२	धातस्तात तैव द्रुणमिदं ६४१२६५
धनेन किं यो न ददाति १८११८९८	धातुः परीक्षा दुर्भिक्षे १६७१३३२
धनेषु जीवितव्येषु... .. १७४१६५७	धातुः शिल्पातिशयनिकप्र... .. ३०२१५४
धनैर्मिच्छुलीनाः कुलीना ६७११२	धातुवादेषु वित्ताशा मोक्षा १६११०३
धनैर्विसुकस्य नरस्य लोके ६९१४४	धातुश्चतुर्मुखिकण्ठ... .. ३११
धन्यस्तन्वि स एष पाण्डिम ३०६१३२	धान्याकनागरनिशार्द्रक ३८११४१
धन्यस्त्वमसि तमाल २९६११५६	धान्यानां संग्रहो राजन् १५४१३३५
धन्याः शरदि सेवन्ते प्रोल्ल ३५९१७	धारयित्वा त्वयात्मानं १०६१४६
धन्याः शुचोनि सुरभीणि... .. ३०११९	धाराधरस्त्वदसिरेष १२९१७
धन्याः सूक्ष्मफला अपि (शक्तिकुमारस्य) ... २५४१७२	धाराधीश धरामहेन्द्र १२२१८९
धन्या केयं स्थिता ते ८१०५	धाराधौतं धुनानाः शश ३५८१७९
धन्यानां गिरिकन्दरे निवसतां (भर्तृहरेः) ... ३९११२२०	धारेः श त्वत्प्रतापेन परा १२११८०
धन्या सा गृहदेहली २९३१९४	धार्मिकं पालनपरं सम्य १४८१३
धन्यासि या कथयसि (विज्जकायाः) ३४३११०	धाष्टर्यलङ्घितयथोचित (भारवेः) ३३०१६४
धन्यास्ताः सखि योषितः प्रिय ३४३१२०	धावन्तः प्रतिवासरं (श्रीदामोदरदेवानाम्) ... ३८६१७८
धन्यास्ते कवयो यदीय ३५५१८	धावन्तमनुधावन्ति हरिणं... .. १२९१२
धन्यास्ते ये न पश्यन्ति देश ६९१२९	धावित्वा सुसमाहितेन (श्रीदेवगणदेवानाम्) ३९११२२२
धन्योऽयं मणिरिकदिल्लो २२७१५०	धिवचेष्टितानि परशोपरि २४९१४८
धन्वन्तरिक्षणकामर ३८१६७	धिवत्सय मन्दमनसः कुकवेः (श्रीधनद- देवानाम्) २७५११८८

धिक्त्वां रे कलिकाल (विह्वणस्य) १०४।३२	न करोति नाम रोषं न २०२।२४
धिगस्त्वेतां विद्यां धिगपि ६८।१४	न कश्चिच्चण्डकोपा १५२।१६०
धिगृहं गृहिणीशून्यं १६२।१३५	न कश्चिक्त्स्यचिन्मित्रं १६७।३४६
धिगजीवितं शास्त्रकलो १८०।८७१	न कश्चिदपि जानाति किं १६७।४
धिगिधिकाङ्कमिनिर्विशेष २८८।११२	न कस्यचित्कश्चिदिह १७९।८३५
धिगवारिदं परिहृतान्य २२७।१६१	न कारिकाकारिकंसारि ३९१।२१२
धीरं वारिधरस्य वारि ३५८।९४	न का निशि खप्रगतं ३६५।९
धीरध्वनिभिरलं ते नीरद २२२।१८	न कामभोगान्बहुलान्नालं ३६५।५१
धीराणां भूषणं विद्या २७४।६४९	न कार्यु न भोगेषु नैश्वर्ये ३६६।११
धुनोति ध्वान्तानि व्यय ४७।९२	न कालः खन्नमुद्यम्य १६७।३३४
धुनोतु ध्वान्तं नस्तुलित ३७०।२५	न कालस्य न शकस्य (वालमीकिऋतेः) ३७६।१३
धुन्वन्त्यमुनि मदमूर्च्छदं ३४८।८२	न कुर्याः प्राखर्यं किमपि २४३।७८
धुन्वानाश्वन्दनार्लीं बकुल ३४१।३३	न कुर्यादभिचारोप्रवश्या (मर्तुहरेः) १६१।८०
धूमः पयोधरपदं कथम ६३।२४४	न कुलं वृतहीनानां प्रमाण ८७।१०
धूमव्याकुलदृष्टिरिन्दु १२।३२	न कुले वापि न शीले न २५५।२१८
धूमाशिता दश दिशो २६०।८२	न केनापि ध्रुतं दृष्टं चारिणा ३७९।४
ध्रुतः स्त्री वा शिशुर्यस्य १५४।२४२	न केवलं मनुष्येषु देवं देवे ९४।३
ध्रुताधोरण देव वासवकरी १३०।१४	न कोकिलानामिव मञ्जु (भागवतश्रीजय- वर्धनस्य) २३१।२२७
ध्रुलिधूसरसर्वाङ्गो विकसहन्त (रुद्रटस्य) ९३।७	नक्रः स्वस्थानमासाद्य गजे ९०।१
ध्रुलीधाराभिरन्धास्तदनु १३९।४७	न क्रीडासु कुतूहलं वित ३९०।६२
ध्रुलीधूसरतनवो राज्यस्थि (रुद्रटस्य) २१८।३५	न क्रोधः क्रियतां प्रिये ६।८
ध्रुलीभिर्दिवमन्धयन्बधिर (नैपधकतुः) १२९।९	न क्रोधयानुधानस्य १७३।६०५
ध्रुतनुषारकणस्य नभस्वतः (माघस्य) ३६१।२१	न क्वचिच्च बहिर्यान्ति मानि ८३।१६
ध्रुतधनुषि शौर्यशालिनि (बाणभट्टस्य) ३७६।१३	न क्वापि रामाहितसंशयो १८९।३२
ध्रुतविसवलयवालिर्वहन्ती ३५६।२६	न क्षत्रक्षित्तिनायकोऽयम ३३७।१३
ध्रुत्वा पदस्खलनभीतिवशा ३७८।२९	न क्षत्रभूः क्षत्रकुलप्रसूते १०८।९८
ध्रुष्टः किं पुरतोऽवश्यम् ३२१।६४	न क्षत्रभूषणं चन्द्रो नारीणां १६७।३४२
धैर्यं यस्य पिता क्षमा च ३८७।१०३	न क्षत्राणि बहूनि सन्ति २२१।४२
धैर्यमाधाय लज्जां च व्यय ३१९।२	न क्षुधा पीड्यते यस्तु निद्रया १५०।९२
धैर्यमुत्पन्नमनोभवभावा (माघस्य) ३३३।११	न क्षतसुरः स्थलेऽधरदले ३४३।१५
धैर्यलावण्यगाम्भीर्यप्रभु १०७।५४	न खनति खुरैः क्षोणीपृष्ठं ८६।४४
ध्माता भालतलानलैः कव २२१।४३	न गजानां सहस्रं न लक्षण १४९।६३
ध्माता भालतलानलैः कव ३०९।६७	न गजैर्न नरैः कार्यं सिद्धि (शार्ङ्गधरस्य) १४९।५४
ध्यानव्याजमुपेत्य चिन्तय (श्रीहरिगणस्य) २७२।०५	न गणस्याप्रतो गच्छेत्सिद्धे १६०।३३
ध्यानशब्दं वकानां च १६६।३३०	न गम्यो मन्त्राणां न च २६२।१८
ध्रियते यावदेकोऽपि रिपु (माघस्य) १५७।३६२	न गृहं गृहमित्याहुर्गृहिणी ३६६।६
ध्रुवं ध्वंसो भावी जलनिधि ६५९।३३	न गृह्णाति प्रांसं नवकमल २४३।७५
ध्वजपटं मदस्य धनुर्धृत (कालिदासस्य) ३४७।५५	न च गन्धवहेन चुम्बिता २५०।८९
ध्वनिरतिमधुरः शुचित्र २२९।७८	न च मेऽवगच्छति यथा (माघस्य) ३००।२
ध्वस्तः काव्यरुमेः कवि ३७९।४१	न च विद्यासमो बन्धु १६८।४०६
ध्वान्तौघे शितिकण्ठकण्ठ ३१६।१०२	न चाराधि राधाधवो ३९१।२११
न कठोरं न वा तीक्ष्णं २६२।३	न चिरं मम तापाय तव ३४५।३
न कदाचित्सतां चेतः प्रसर ४८।८३	

न चोरहार्यं न च राजहार्यं ३११३	न धर्मशास्त्रं पठतीति कारणं ८८१६
न जल्प दक्षनरविषा ३१२१८	न धातोर्विज्ञानं न च परि... .. ४५८
न जातु कामः कामानां १७३१६०९	न ध्यातं पदमीश्वरस्य विधि (भर्तृहरेः) ... ३९१२१८
न जाने संसुखायाते प्रिया २८६११	न ध्यानं कुरुषे न यासि २४६१४८
न जिप्रत्याभ्रायं सृष्टयति ४४५	न नटा न विटा न गायका... .. ८३३०
न जीमूतच्छेदः स हि गगन २७०१२४	न नरस्य नरो दासो दास... .. ६६१७
न ज्ञातुं नाप्यनुज्ञातुं १६४१२३४	न नीतमुपनासिकं परि २८९१३७
नटोऽपि दयाद्रणकोऽपि ४५१७	ननु नीलाश्वलसंहृतमानन २७४१७०
न तच्छस्त्रैर्न नागेन्द्रैर्न १५१११४७	ननु संदिशोऽति सदशो (माघकवेः) ... ३००३३
न तज्जलं यत्र सुचाहपङ्कजं (भर्तृस्वामिनः) ... ३४६१३५	नन्दनजन्मा मधुपः सुर २३३५७
न तथा बाध्यते राजनप्रकृत्या ६९१२२	नन्दनरेन्द्रविणैर्दुष्कृतमिव (वल्लभदेवस्य) ... ७५३४
न तथेच्छन्त्यकल्याणाः ५८११००	नन्दन्ति मन्दाः श्रियमाप्य (श्रीगणदेवानाम्) ३८९१६७
न तथोत्थाप्यते प्राज्ञा प्राणि १५३१२२९	नन्दयति कस्य न मनः (बीजकस्य) ... ३५५१०
न तद्भुक्तं न तत्पीतं न १६११११३	नन्वाश्रयस्थितिरियं तव (भट्टभल्लटस्य) ... २६०६९
न तद्भुवो लोचनखञ्जरीयौ २७२१८९	न पक्षवृत्तिर्न सपक्षवृत्ति १२९३३
न तस्यादिर्न तस्यान्तो १९२११७	न पङ्कुरालेषं कलयति (हनुमतः) ... १९१२९
न तादृक्पूर्वे न च मलयजे २५१११९९	न पण्डिताः साहसिका ४०१२२
न तिर्यगवलोक्तितं भवति २७३१४८	न परं फलति हि किञ्चिच्छल ६११८९
न तूणादुद्धारे न गुण (नैषधकर्तुः श्रीहर्षस्य) ... ११९११६३	न परस्यापराधेन परेषां १७०१४८८
न तेजस्तेजस्वी प्रघटमपरे ८२१२०	न पर्येताप्रे नलिनी प्ररोहति ३७११६
न दन्तुरसुरःस्थलं वचसि २६८१३६	न पश्यति च जन्माधः १६५१२८२
न दातुं नोपभोक्तुं च शक्नोति ७४१११	न पाणिप्रच्छायां नयनयुग... .. ३६३११६
न दानेन न मानेन नाजैवेन (व्यासमुनेः) ... ३६४१३९	न पुंसकमिति ज्ञात्वा तां प्रति २९०३३
नदीकूले च ये वृक्षाः १६९१४२०	न पुत्रत्वेन पूज्यन्ते गुणै ८५४
नदीजल्लङ्घशवनारि (बालभारतस्य) ... १९७६४	न पुत्रात्परमो लाभो १६७१३८
नदीतीरेषु ये वृक्षा यस्य १७४१६४४	न पुत्रायत्तमैश्वर्यं कुर्यादायः (क्षेमेन्द्रस्य) ... १६११७७
नदीनां च कुलानां च १७१५४०	न प्रसादमुचितं गमिता (भारवः) ... ३१४४२
नदीनां नखिनां चैव शृङ्गि १६१७७९	न प्रीतिः पवने रतिर्न रसने ३००३१
न दुर्जनेः सज्जनतासु ६२१२२४	न बरीभरीति कवरीभरे ३७३४६
न दुर्जनानामिह कोऽपि ५१११८०	न ब्रह्मविद्या न च राज्य ३२१२७
न दूतीसंचारो न सरस २९३१८२	न व्रूते परुषां गिरं वितनुते ३७४६८
नदेभ्योऽपि हदेभ्योऽपि २२११११	न भयान्नाप्यनुकोशात्रार्थं ३६५१४४
न देवकन्यका नापि गन्ध... .. २६५१२	न भवति भवति च न ४९११०७
न देवसेवया याति कर्मबन्धः ९५१२८	न भवति मलयस्य कीटशी २१०६५
न देवाय न धर्माय न ५७१५७	नभसि जलदलक्ष्मीं साक्षया ३५९१०३
न देवे देवत्वं कपटपटवः... .. १०३११३	नभसि निरवलम्बे सीदता... .. २२३५१
न देवो विद्यते काष्ठे १७३१५९६	नभसि विरलतारा मौक्तिका ३३८३५
न दैवं न पित्र्यं च कर्मा... .. ४६१३	न भिक्षा दुर्भिक्षे मिलति... .. ७०१५८
न दैवमिति संचिन्त्य ल्यजे (व्यासमुनेः) ... ८६४	न भूतपूर्वां न च केन ९६१५४
नद्यो नीचगता दुरापपयसा २३२१३३	नभोदिगन्तप्रतिघोषभोषणै १३४४६
न द्वारि द्विरदावली न २४८१३६	नभोनदीव्यतिकरधौतमूर्ति (माघस्य) ... १३२१३
न द्विषन्ति न याचन्ते १५९१४	नभोभूषा पूर्वा कमल १८७१९९१
न द्रव्याणामविज्ञाय १७३१६२२	नभोलताकुञ्जमुपागतायाः... .. ३९३१५

नभोवर्षनं नक्तमसौ विगाह्य ३३७।६	नमनस्य तुलां चक्रे नलि २७१।७०
नं भ्रूणां स्फुरणं न चक्षु २४०।२३२	नयनाश्रुलवचरीकपूरो २७२।१०५
नमः खलैर्भयः क इवाथावा ६२।२२०	नयनानन्ददायोन्दोर्बिम्ब ३१३।५
नमः शिवाय निःशेष ४।९	नयनेन निरीक्षिता नताक्षी २९१।३१
नमः सर्वविदे तस्मै ३८।५५	नयनोत्पलचलधारां २८८।११
नमः खतम्बचिच्छक्ति १।७	न यस्य चेष्टितं विद्यात्र १७७।५१२
न मणेरितोऽधिका भा २५९।६४	न येनाङ्कुरितं शौर्यं ज १५७।३५९
न मद्यव्यसनी क्षीबः कुर्यां १६०।६४	न योजनशतं दूरं बाध्यमा ७८।११
न मया गोरसाभिज्ञं चेतः (दण्डिनः) २०३।४७	नरत्वं दुर्लभं लोके विद्या १७४।६६०
न मया रचितं तवालवालं २४८।३२	नरनारीसमुत्पन्ना सा स्त्री १९२।१५
नमस्कर्मः कूर्मं नमद १८।१८	नरपतिहितकर्ता द्वेष्यतां १५८।४०९
नमस्तस्मै गणेशाय २।४	न रम्यं नारम्यं प्रकृति १८४।९८९
नमस्तस्मै वराहाय १९।२३	नरस्य चिह्नं नरकागत १८०।८९०
नमस्तु शिशिरशुम्बिचन्द्र (बाणभट्टस्य) ३।१	नरस्याभरणं रूपं रूपस्या ८७।२
नामस्तुभ्यं देवापुरसुकु ५।४९	नराः संस्कारार्हा जगति (कुसुमदेवस्य) १८३।९८०
नमस्त्रिभुवनोत्पत्तिस्थिति १४।१	नराणां नापितो धूर्तः १६५।२७९
नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं प्राक्छ १४।१	नराधिपा नीचजनानुव १५८।३९६
नमस्यामो देवान्ननु हत (भर्तृहरेः) ९७।८८	नरेशे जीवलोकोऽयं निमी १५१।१२८
न मातरि न दारेषु न सोदर्यं (व्यासमुनेः) ९२।१३	नरैर्विफलजन्मभिर्गिरि ३३२।४
न माता शपते पुत्रं १७४।६६९	न लज्जते सज्जनवर्जनीयया ६२।२२५
नमामि मामनोनुव (शार्ङ्गधरस्य) २१५।१	न लज्जा न विनीतत्वं न दा ३६४।३८
नमिताः फलभारेण न ३५९।८	न लभन्ते विनोद्योगं जन्तवः ८६।१७
न मिथ्यावादस्ते न च ११०।१५४	नलिकागतमपि कुटिलं ५९।११९
न मुग्धदयिताधरे (श्रीहरिहरदेवानाम्) ३८।६१	नलिनं मलिनं विवृण्वती (श्रीहर्षस्य) २७२।९१
न मुद्गीन्याम्बुद्गी कथमिव १९।३०	नलिनान्तिकोपहितपल्लव (माघस्य) १३२।४३
न मे दुःखं प्रिया दूरे (वाल्मीकिमुनेः) २९०।४	नलिनि निपुणतां वदामि २५६।२२४
नमो नमः काव्यरसाय तस्मै ३२।३०	नलिनीदलगतजलवत्त (श्रीविभाकरवर्मणः) १७८।७९०
नमो रामपदाम्भोजं २१।७६	नलिनीदलगतजलमति ३८९।१७२
नमो बाष्पनसातीत १।५	नलिनीदलतालावीजनं २९९।६
नमो विश्वरुजे पूर्वं विश्वं (कालिदासस्य) १४।२	न लोकायतवादेन (क्षेमेन्द्रस्य) १७३।६०६
नम्रत्वोन्नोन्नमन्तः परगुण ५५।२७७	न लोपो वर्णानां न खलु ११०।१५३
नम्यगुणोपचितामिव भूपतेः (कालिदासस्य) ३४७।४०	नवकदम्बरजोरुणिता (माघस्य) ३५६।३८
न यज्वानोऽपि गच्छन्ति १५५।२९८	नवकनकपिशाङ्गवासराणां (माघस्य) ३४२।१२
न यज्ञकोटिशतकैरपि दुष्टः ५७।४४	नवकिसलयतल्पं कल्पितं २८८।२२
न यत्र गुणवत्पत्र (राजपितामहमहादेवस्य) २५९।५५	नवकुङ्कुमचर्चिका रजन्या ३१३।१८
न यत्र स्थेमानं दधुरति २४१।३३	नवकुङ्कुमारुणपयोधरया (माघस्य) ३०८।३५
नयनच्छलेन सुतनोवैदन २७१।७५	नवकुमुदवनश्रीहासकेलि (माघस्य) ३३७।९
नयननिपातेऽऽङ्कुरितः पल्ल ३२७।२६	नवक्षोजाश्लेषप्रभृति २९३।८६
नयननीरज किं भवता २७८।२८४	नवचन्द्रिकाकुसुमकीर्ण (माघस्य) ३१४।५३
नयनपथनिरोधाकोध (मदनस्य) २१७।८	न वध्यन्ते हाविश्वस्ता १७१।५०५
नयनमसि जनार्दनस्य (उमापतिधरस्य) २२०।२१	नवं वयो हारि वपुर्वरा १५१।१११
नयनयुगासेचनकां मानस २८३।१८	नवं वल्लं नवं छत्रं नव्या १६६।२९६
नयनविकारैरन्यं वचनैरन्यं (क्षेमेन्द्रस्य) ३७५।५७	नवनखपदभङ्गं गोपयस्य (माघस्य) ३२३।६

नवनीलमेघरुचिरः (विल्वमङ्गलश्रीचरणानाम्) ३८४१२९	न स्थातव्यं न गन्तव्यं १७३१६२६
नवपयःकणकौमलमालती (माघस्य) ३५६१४२	न स्नानं न च भोजनं न ३०६१३३
नवपलाशपलाशवनं पुरः (माघस्य) ३४७१५८	न स्म माति वपुषः प्रमदाना ३३१११०
न वारयामो भवतीं विशन्तीं २२९१८	न स्वप्नेन जयेशिद्रां १७२१५७३
न वित्तं दर्शयेद्यज्ञः कस्य (विष्णुशर्मणः) ६६१२	न स्वल्पमप्यथ्यवसाय १७९१८३४
न विद्यया नैव कुलेन गौ ६८१२२	न स्वल्पस्य कृते भूरि १६७३३५५
न विना परवादेन रमते (व्यासमुनेः) ५६१२	न खां करेणुमपि नापि २४३१७३
न विना पार्थिवो मृत्सैनं १५०१८५	न खादु नौपधमिदं न च १०४४४
न विप्रपादोदकपङ्किलानि ९३१२	न ह्यनैव च मातङ्गनं रथैः २६३१२
न विमोचयितुं शक्यः क्षमां ५०१३२२	न ह्ययनैर्न पलितैर्न १७३१६७४
न विश्वसेदमित्त्रस्य (व्यासमुनेः) १६६१३२३	न हारं नाहारं कलयति ३०३१६९
न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्म १०२११	नहि जन्मनि ज्येष्ठवं ज्येष्ठवं ८५१२९
न विषममृतं कर्तुं शक्यं (भर्तृहरेः) ६३१२५५	नहि बुद्धिरुणेनैव सुहदां ९२११६
न विषयभोगो भाग्यं योग्यं ३८४१२२	नहि भवति यत्र भाव्यं भवति ९५१४२
न विषेण न शस्त्रेण नामिना ३६५१५६	नहि भवति वियोगः ब्रह्म ५३१२१८
नवीनदीनभावस्य याच ७६१७	नहीदृशं संवननं त्रिषु (व्यासमुनेः) १६०१५१
न वेत्ति यो यस्य गुण १८०१८६५	नाकाले म्रियते जन्तुः १६६१३०१
नवे वयसि यः शान्तः स (व्यासमुनेः) १६२११३४	नाकाशं न दिशो न भूधर ३१११३४
न वै ताडनात्तापनाद्विह २५७१९९	नाक्षराणि पठता किमपाठि ७३१३२
नवोक्तिर्जातिरग्राम्या (भट्टबाणस्य) ३११४	नागच्छुषुपहृत्यते न वचनो ६३१२६१
न व्याप्तिरेषा गुणिनो १७५१६८९	नागविशेषे शेषे शेषेऽशेषे (देवेश्वरस्य) २१६१५५
न शान्तान्तास्तनुष्णा धनलवण ७५१५६	नागुणी गुणिनं वेत्ति गुणी ४७११३
न शीलं दृग्भङ्गी कलयति २६८१३३	नागेन्द्रहस्तास्त्वचि कर्क (कालिदासस्य) २८१३१९७
न श्लाघते खलः कस्मै २०८१९९	नागो भाति मदेन कं १८६११०४२
न श्वेतांशुवदन्धकारदलना २२८१६५	नामिस्तृप्यति काष्ठानां १६०१६०
नष्टमपात्रे दानं नष्टे ६०११६६	नाङ्गीकृतव्याकरणेषु ४४१७
नष्टे श्रुतमतिक्रान्तं नातु १७११५१३	नाजारजः पितृद्वेषी १७२१५६२
नष्टे वारिजविपिने कष्टे २३३१५९	नातः परं कुलमतः परतो ३६७१३०
न संशयमनास्वह नरो १६९१४३४	नातः पापीयसीं कञ्चिदवस्थां ६९१२१
न संसारोत्पन्नं चरितमनु ३८४१४३	नातिप्रसङ्गः प्रमदासु कार्यौ ३६५१६७
न सद्श्लाः कशाघातं न सिंहा ८३१२७	नात्यर्थमर्थार्थितया लुब्ध १७३१६२५
न समासः समर्थस्य १०७१५२	नात्युच्चशिखरो मेरुनीति ८६११८
न सपैस्य मुखे रक्तं न १५३११९३	नात्र व्याधशराः पतन्ति २४५११२०
न सवर्णो न च रूपं न ३०११९	नाथ मयूरो नृत्यति १९३१११
न साधुः कुत्रापि व्रजति ५४१२३९	नाथ विलोकय मेघं १९३१९
न सारणीया धीरेण रसना १६९११०२	नाथे श्रीपुरुषोत्तमे त्रिज ३९३१२५८
न सा विद्या न तच्छीलं (विष्णुशर्मा) ६८१३	नाथो मे विपणिं गतो न ३७११८८
न सा सभा यत्र न सन्ति १८०१८८४	नाद्रव्ये निहिता काचित् १६९१४३०
न साहसैकान्तरसानु १८११९०९	नाधन्यानां निवासं विद २२५११
न सुखं न च सौभाग्यं स्वयं ८७१२	नाधीतेऽत्र जनो यदि कश्चि १०३१९
न सौह्यसौभाग्यकरा गुणा ८७१४	नाश्यापयिष्यन्निगमाश्च ४३११
न स्त्रीजितः प्रमूढः स्याद्गढ (क्षेमेन्द्रस्य) १६०१६६	नानन्दि कैरवमवार्धं न २२०१२८
न स्त्रीणामप्रियः कश्चित्प्रियो ३६५१४१	नानन्वयस्ते न च ते १०८१९३

नानाभूषणभूषितः प्रति	११३१२१३	नार्यस्तन्वि हयाद्धरन्ति	३३२१४
नानाविधप्रहरणैश्रुपसंप्र	११०११४४	नालम्बते दैष्टिकतां न (माघस्य)	१५२११८८
नानिवेद्य प्रकुर्वीत भर्तुः	१५१११४२	नालसाः प्राप्नुवन्त्यर्थात् (भगवद्भासमुनेः)	१५९११०
नानोयन्ते मधुनि मधुपाः	८४१३९	नालस्य प्रसरो जलेष्वपि	२५६१२३६
नानृषिः कुरुते काव्यं	१६६१३०३	नालिङ्गन्ति कुचद्वयं भव	११२१२००
नान्तः प्रवेशामरणद्विसुखी	२८६१५	नालिङ्गिता नवलवद्म	२३४८६
नान्तरज्ञाः श्रियो जातु (भारवेः)	१६७१३६७	नालीकभङ्गकृदतीव नदी	१२३११२०
नान्तर्विचिन्तयति किंचिदपि	५२१२१४	नालेनेव स्थित्वा पादेनै (वृद्धेः)	२१८१२३
नान्दीपदानि रतिनाटक	२६४१४३	नालोकः कियते सूर्यं भूः	४८१७७
नान्धौ स्फुरन्वन्तिः सदःसुः	२२४१७७	नाल्पीयसि निवप्रन्ति (देवेश्वरस्य)	४६१२
नापारीक्ष्य नयेदृष्टं न च	१५६१३३७	नावज्ञा नाप्यवैदग्ध्यमुद	२२६११
नापृष्टः कस्यचिद्दृष्टान्न	२७३१६१०	नावतो न च तरलास्तरंग	२२९१६
नापेतोऽनुनयेन यः प्रिय	३२६१२७	नाविदग्धः प्रियं ब्रूयान्	१७११५१०
नाप्तं यत्केनचिदपि मनो	७३१२७	नाशयन्तो घनध्वान्तं ताप	३१३१६
नाप्राप्यमभिवारुञ्जन्ति	१६९१४५८	नाशिष्यः किमभूद्भवः	२१७११
नाभिप्रभिन्नाम्बुरुहासनेन	१४६१४	नाश्राति सेवयैःसुख्या	१०११९
नाभिरन्ध्रं प्रविष्टास्याः	२८०१३३९	नाश्र्यमेतदधुना हृतदैव	६३२१४५
नाभिषेको न संस्कारः	२४०१७	नासत्यवादिनः समर्थं न पुण्यं	८७११
नाभिसङ्केन गौराङ्गयाः	२८०१३४१	नासां कश्चिदगम्भोऽस्ति	३६४११३
नाभीपद्मवसच्चतुर्मुख	१६१३०	नासादसौया तिलपुपत्पूर्णं (श्रीहर्षस्य)	२७३१११६
नाभीखिलान्तरविनिर्गत	२८०१३५९	नासामौक्तिकमबले किम	२७३१११६
नाभीवलयसंबद्धा रोमाली	२८०१३४२	नासावंशविनिर्मुक्तमुक्ता	२७११४४
नाभूवन्भुवि यस्य कुत्र (बिह्वणस्य)	२४३१८३	नास्ति कामसमो व्याधि	१६५१२८६
नाभ्यस्ता भुवि वादिग्रन्द (भरुहरेः)	३९११२१७	नास्ति धुधानसं दुःखं नास्ति	१००११
नामृतं न विषं किंचिदे	२६३११०	नास्ति मेघसमं तोयं नास्ति	१६६१२८८
नामोदस्ताखिलामो दम	२७११९३	नास्ति सङ्गः स्त्रियः किंचि	१६२११७२
नाम्बुजैर्न कुसुमैरुपमेयं	३६८१२७	नास्ति विद्यासमं चक्षु	१७३१६२४
नायं धार्यमधोराक्षि मुखे	२७६१२३१	नास्ति सर्वं व्यूतकारे	१७२१५५६
नायं प्रयाति विकृतिं विर	३०११८	नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो	३६६११६
नायं मुञ्चति सुभ्रुवामपि	३०२१७६	नास्त्यन्या तृष्णया तुल्या कापि	७४१५
नायति वाडवशिखाकथनेन	८११८	नास्माकं शिविका नचा	८४१४४
नायातो यदि निर्दयः सखि	३७४७३	नास्मिन्संततप्रेष्टनोत्सव	८२११५
नारचधं कुचपरिरम्भणेषु	३२७१४७	नास्य भारग्रहे शक्तिर्न च	२४५१३३९
नारसिंहाकृतिं वीक्ष्य	२०२११२	नास्योच्छ्रायवती तनुर्न (आनन्दवर्धनस्य)	२४११३९
नारिकेलसमाकारा दृश्यन्ते	४७१२४	नाहं रक्षो न भूतोऽरिषु (नारायणभट्टस्य)	३८३११५
नारीणां खलु बन्धुरन्धतमसं	३६९१५८	नाहं दुश्चरिणी न चापि	६६१३८
नारीणां मृगनाभिकुङ्कुम	३४११३१	नाहूतापि पुरः पदं रच	१०५११३
नारीणां वचनेन कर्म कुरुते	६४१२६७	निष्कन्दाभारविन्दिनी	२४६११५५
नारी परमुखद्वयी कवि	१६३११८०	निःपद्मं शिशिरेण धीवर	२२४७८
नारीभिर्गुरुवचनस्थलाह (माघस्य)	३५४११०४	निःपीतेनतिमिराणि	२२६११७
नास्तुदः स्यादार्तोऽपि	१७३१६१५	निःपीते कलशोद्भवेन जलधौ	३७७१४७
नास्तेद्विषमं वृधं जीर्णां	१७४१६५१	निःशङ्कं गजपतिदण्डदान	२३३१७७
नार्यः कुङ्कुमशङ्कया निटिलंगं	१३९१२१	निःशङ्कं बहिर्म्ब चण्डमनसो	३८२१९

निःशङ्कसंकोचितपङ्कजो २७८१२७८	नित्यं निराश्रुति निजाशु १११०
निःशेषं व्यपनीय नीवि ३३५१२०	नित्यमाचरतः शौचं कुर्वतः ३८८११५
निःशेषच्युतचन्दनं स्तन ३०६१७	नित्यमाराधिता देवैः २०३१४९
निःश्रासानलविद्धदन्त २९०१५८	नित्यमास्यं शुचि स्त्रीणां १६२११४४
निःश्रासा वदनं दहन्ति ३२३१११	नित्यं ब्रह्म यथा स्मरन्ति ३०४१३
निःसारस्य पदार्थस्य प्राये... .. १६११११४	नित्यं मनोरथस्यापि सखि... .. ३७९१११
निःसीमशोभासौभाग्यं २७११६१	नित्यं या गुरुभृत्यवन्द्युज्ज्वलं ७४१४२
निःसृतोऽहं करिष्यामि (योगरसायनात्) ३८९११४२	नित्यानित्यविचारणा प्रण ३८६१८४
निःश्लेह निःकरुण निरूप ३७४१८०	नित्यार्थपृथिवीपालैश्चा १५६१३२५
निःश्लेहः पतिरुज्जिता ३००१९	निदधिरे दयितोरसि (माघस्य) ३५११२२
निःश्लेहो याति निर्वाणं (श्रीदामोदरदेवानाम्) ३८३१६	निद्रानुन्दिलशोणलोचन ३४४१२३
निःस्रो वष्टि शतं शती दश ८०१५०	निद्रानिद्रुत्तावुदिते द्युरत्ने ३४२११
निकटस्थं गरीयांसं १७५१७०६	निद्रामीलितलोचनो मृग ३४२१५१
निकटस्थं दहत्यग्निं तु १४८१११	निद्रार्थमीलितदृशो मद (बिहणस्य) २९११४०
निकामं क्षामाङ्गी सरस २८९१३४	निद्रितस्य बत शम्बरद्विषो... .. ३५५१४
निखिलं जगदेव नश्वरं ३८४१२७	निद्रे लोचनमुद्रणं विर २९४१११०
निखिलेषु गुणेषु चित्रता १०८१८८	निधेः कलनामपि रीति २२०११५
निचयिनि लवलीलता (भारवेः) ३६१११४	निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि (भर्तृहरेः)... .. ८११११
निजकरनिकरसमुध्या २२०१८	निन्दां यः कुरुते साधो १७५१३८३
निजगुणगारिमा दुखाकरः... .. ८७१५	निन्यते पितृभिक्षार्थैर्निर ९३१८
निजदोषाश्रुतमनसाम् १७८१८०१	निन्यन्ते यदि नाम मन्द... .. ३३१४८
निजनयनप्रतिविम्बैरमुनि ३४९११०३	निपतति किल दुर्वलेषु देवं ९६१६२
निजपतिरायः प्रणयो १८८१२५	निपत्य युधि वेगेन मिष (शाङ्गधरस्य) १४९१५१
निजपदगतिगुणरञ्जित ४९११९६	निपपात संभ्रममृतः ध्रुव (माघस्य) ३२५१३
निजपाणिपल्लवतटस्खल (माघस्य) ३७७१८८	निपानमिव मण्डूकाः सर ८६१९
निजप्रियसुखप्रान्त्या हर्षेणा ३५३१५९	निषिद्धतमतमालमणि ३७०१७३
निजरजःपटवासमिवा ३५६१४३	निषिडानुषक्तकुचकोक २७१३०८
निजवर्षाहितश्लेहा बहु १५१११२५	निश्रुतं निश्रुतं निभालयन्त्या ३६८१२४
निजसौहार्दं निरुन्धानो यो... .. ७४११८	निमग्नस्य पयोराशौ पर्व १६६१३०२
निजांशुकाश्रुतां प्राचीं (रघोः कविदर्पणस्य) ३४२१२	निमित्तमुद्दिश्य हि यः प्रकु १८११९०८
निजां कायच्छायां श्रयति (क्षेमेन्द्रस्य) ३५११२१	निमीलदाकेकरलोचनशुभां (भारवेः) ३५४१९६
निजानपि गजान्मोर्जं १२११७६	निमीलनभ्रंशजुषा दशा २६५१७
निजाशयवदाभाति पुंसां १७५१६९७	निमीलनाय पद्मानामुद २१९१४
नितम्बगौरवेणासौ गौराङ्गी २८११३७५	निमेषमात्रमपि ते वयो १६७१३५९
नितम्बपीड्यमानेन पाद २८२१४०८	निम्ननामिकुहरेषु यदमः... .. ३५४१९९
नितम्बविम्बं विम्बोष्ठी २८११३७२	निम्नप्रदेशाः स्थलतामुपा... .. १३४१४५
नितम्बिन्यो नित्यं विनय ३६८१३७	निम्नेष्वोधीभूतमक्षता (माघस्य) १३५१९८
नितम्बो विशालः कटि १८२१९४४	निम्नोन्नतं वक्ष्यति को जलानां ८८११७
नितरां नीचोऽस्मीति त्वं २३०१६	निम्ब किं बहुनोक्तैः निः... .. २५३११५५
नितान्तस्वच्छहृदयं २०३१५०	नियतविषयवर्ता प्रायशो १५८१४७०
नित्यं वृद्धिमुपैषि संकल १२३१११४	नियतैः पदैर्निषेव्यं... .. १७८१७९७
नित्यं ज्ञाता सुगन्धा च ३६६१२	नियमयसि कुमार्गप्रस्थि १११११६७
नित्यं क्रोधाच्छ्रयं... .. १७३१५९९	नियुक्तः क्षत्रियो द्रव्ये खर्त्रं १५३१२०३

नियुक्तहस्तापितराज्यभारा २५७।३८३	निवृत्ताध्वरकृत्यकृतिव १८५।१०८०
नियोगिभिर्विना राज्यं नास्ति १४९।७३	निवृत्ते सुरतोत्सवे बहु ३३६।२६
निरक्षरे वीक्ष्य महाधन १८०।८५९	निव्यांजा दयिते ननान्दुषु (राजशेखरस्य) ... ३६७।३८
निरञ्जने साच्चिद्विकीर्तितं (भारवेः) ३५४।९५	निहोदं क्रकचक्षतैः किं ३२।४५
निरतिशयं गरिमाणं तेन १७७।७७५	निलयः श्रियः सततमेत (माघस्य) ३१०।४
निरर्थकं जन्म गतं (विहणस्य राजकन्यायाश्च) २१४।५	निलीना वेदमन्तः कथमपि २६६।३४
निरवधानि पयानि यद्य (भवभूतेः) ३।१२	निलीयमानैर्विहगैर्निमी ३०७।६
निरवधि च निराश्रयं १८।१६	निवासश्चिन्तायाः परपरि ७०।५५
निरस्थन्नालीकं क्षुद्रुपहत ७०।५९	निविशते यदि शुकशिखा... .. २८।१८
निरानन्दः कौन्दे मधुनि २३४।९४	निवृत्ता भोगेच्छा बहुदुःख ८०।४४
निरीक्षितुं विद्यति समेत्य (माघस्य) १३२।११	निशम्य केलीभवनोप ३४५।२
निरीक्ष्य विद्युन्मयैः पयोदो ३५६।२०	निशाचरोऽपि दीनोऽपि २१९।६
निरीक्ष्य वेणीप्रतिचिम्ब ३५३।७१	निशारलं चन्द्रः शयन १२०।४६
निरुत्साहं निरानन्दं निर्वायं ९४।१०	निशितशरधियार्पयत्यनङ्गो २६७।१६
निरुद्यमानवयाङ्ग्याचका २०।१२	निशीथे लीनानां झटिति ३५८।८६
निरुपादानसंभारमभि ४।३	निश्चितं समुद्रः कोऽपि १९४।९
निर्गतामलवाक्यस्य ३६।३	निषेवन्तामेते वृषमहिष २४३।७७
निर्गुण इति मृत इति च... .. ४१।२७	निष्क्रन्दाः किमु कन्दरोदर ७७।४६
निर्गुणमप्यपुरस्कं प्रायो न ५०।१४१	निष्कलङ्ककलयैकयापि यः ८६।४२
निर्गुणेष्वपि सत्त्वेषु दयां ४७।३९	निष्कासयन्त्यनेके सागर... .. ३९।१२५
निर्जितसकलारातिः पृच्छ २१०।५९	निष्कृजस्तिमिताः क्वचि... .. १४६।१
निर्णेतव्यो मनसिज २८०।३६५	निष्कामन्शुद्रः खार्तो ३८९।१४३
निर्णेतुं शक्यमस्मीति मध्यं ३२६।१७	निष्णातोऽपि च वेदान्ते ५७।५९
निर्दयं खड्गभिन्नेभ्यः क्व... .. १३३।४	निष्पात्याशु हिमांशुमण्डल २७।१९५
निर्घाते सति हरिचन्दने (माघस्य) ३५४।१०८	निष्पीडितो यद्यपि दैव २२०।१६
निर्भन्नेन मयाम्भसि स्मर १५।१६	निष्पेपोऽस्थिचयस्य २५४।१८६
निर्भञ्जश्चन्द्रतन्त्रमदति ३८१।१४	निष्प्रत्यूहमनल्पकल्प (हनूमतः) १८।१९
निर्मांसं मुखमण्डले परि १२९।८	निष्प्रत्यूहमुपास्महे भगवतः १६।३१
निर्माणकौशलं धातुश्च २६५।६	निर्सर्गसौरभोद्भ्रान्तशृङ्ग ३४२।३
निर्माय खलजिह्वायं सर्वं... .. ५८।१०६	निसर्गादारामे तरुकुल २५०।७२
निर्मित्तुः सुदतीमजो २६६।४५	निर्लिशत्रुटितारिवारण (नैषधकर्तुः) ... ११।१२४२
निर्मुक्तशेषवल्केरचले १४१।२२	निहत निहत तूर्णं धत्त १४६।१
निर्मुक्तशैशवदशाशिशिरा... .. २६५।२३	नीचं समृद्धमपि सेवति १८३।६८
निर्यच्छोणितपूरताम्र १२०।४८	नीचः समुत्थितोऽवश्यम ५७।६९
निर्यद्वासरजीवपिण्ड ३०९।६२	नीचतामनवलम्ब्य जनः ७६।२९
निर्यान्त्या रतिवेदमनः ३३९।४८	नीचस्तनोत्वधु निता ४१।४३
निलैपो कुचकुम्बलौ क्व... .. ३३६।२९	नीचावमानमलिनां यो १७५।६७७
निवाणदीपि किमु तैल १८०।८७४	नीचेषु यावनी वाणी (श्रीहरिहरदेवानाम्)... २०।८३३
निर्विकेतया बाल्यं कामो ३८४।१८	नीचैर्दुर्यवचैः शुनीभिरपि १०४।३०
निर्विशेषो यदा राजा समं १५२।१५७	नीतं जन्म नवीननीरज २३५।१०८
निर्विषेणापि सर्पेण कर्तव्या १६३।१७८	नीतं नवनवीनीतं किय २३।१११
निर्विषोऽपि यथा सर्पः १५५।३१०	नीता कुम्भस्थलकठिन १२।८१
निर्वार्यां पृथिवीं निरोपधि... .. १०३।२३	नीतानामाकुलीभावं ३२६।१४

नीतिर्भूमिभुजां नति	१८६१९०३२	नृपतिमुकुटरत्न त्वस्पयाण...	१२३१२२१
नीतिस्त्रीमुकुरो जयध्वज	११६१२५६	नृपदीपो धनद्वेहं प्रजाभ्यः...	१५५१२९३
नीते भेदं धीतधाराभि (माघस्य)	१३४६५५	नृपाणां च नराणां च केवलं	१५११२२०
नीत्वोच्चैर्विशिष्यन्तः कृत	३६२१४६	नृणोऽपकृष्टः सचिवात्तर्पण	१५८१३९७
नीपस्कन्धे कुहरिणि	१४७४४	नृसिंहदेवे चलिते भरेण	१९८१७३
नीपस्कन्धे निवसति लस...	१४६११	नेता यस्य नृहस्पतिः प्रहरणं	९८११००
नीरक्षीरविवेके हंसालस्यं	२३१११०	नेतुः प्रयाणोन्मुखतां	१९८१६८
नीरक्षीरे गृहीत्वा सकल	१२२१९६	नेत्रे खञ्जनगञ्जे सरसिज	२८५१७१
नीरजान्यपि निषेव्य	२३३१६८	नेत्रे खञ्जनगञ्जे नवमुधा	२९४१९०८
नीरं दूरं तदपि विरसं	२२३१५७	नेत्रैरिवोत्पलैः पद्मैर्मुखै	१४६११
नीरन्ध्रं परिभ्रम्यते प्रिय (रुद्रस्य)	३३२१३	नेत्रोपान्तवत्सिते ध्रुति	२८५१६०
नीरसान्यपि रोचन्ते	२५४११८४	नेदं नमोमण्डलमम्बुराशि...	३१८१५११
नीरागा मृगलाञ्छने मुखमपि	३०३१७२	नेदं मुखं मृगविमुक्तशशा...	२६५१२०
नीरान्निर्मलतो जनिर्मथुरता	२५६१२३७	नेदं समीरितमकारि कला...	३७५१८९
नीलनीरजनिभे हिमगौरं	३१४१३६	नेदं सरः सरसवारि न	२३२१२१
नीलाञ्जयुतिर्न नितान्त	१८९१३९	नेपथ्यादपि राजते हि (हरिहरस्य)	३३६१२५
नीलाञ्जनानां नयनयुगल	२८४१४८	नेपालीनामराले विरच	१४३१७८
नीलेन्द्रीवरशङ्कया नयन	२९४१९०२	नेयं विद्युद्भवमधिगता	२८७१२१
नीलोत्पलदलश्यामो (विज्जकायाः)	३८५१४	नेतञ्चित्रं यद्यमुदधि	११११७७५
नीलोत्पलाभनयनाः परमप्रेम (जयदेवस्य)	३८९१५११	नेतद्धारिदगर्जितं रतिपति...	३५७१७०
नीलोत्पलोलसितखञ्जन	२६५१२४	नेतस्याः प्रवृत्तिद्वयेन	३६३११७
नीवारप्रसवाप्रमुष्टिकवलै (भश्चोः)	२४३१८१	नेताः स्वयमुपभोक्ष्यति	२२२११७
नीवाराः शुक्रकोटरार्भक	१४७१७	नैयायिकानां नृलिनाम्ब	४४४४
नीवारोदनमण्डमुष्णमधुरं	१४७१९०	नैयायिका वा ननु शाब्दि...	४५४४
नीवीहृडापितकरां निविडी	३३२१८	नैरन्तर्यच्छिन्नदेहान्तरालं (माघस्य)	१३६१९०५
नीवीबन्धोच्छ्रसनमधर	२८९१४४	नैर्मल्यं वपुस्तवास्ति	२३९१२२९
नीव्यां संयमनं कचे नियमनं	३३६१२८	नैव व्याकरणाज्ञमेति	३२४१३
नीहाराकरसारसागर	२२३१६०	नैवाकृतिः फलति नैव (अश्वघोषस्य)...	९६१७२
नूनं दुग्धाब्धिमन्थोत्थाविमौ (राजशेखरस्य)...	४८१४७	नैवात्मनो विनाशं गणयति	५८११७५
नूनमयं मे पापः कान्ताविरहो	२९१११८	नैवायं भगवानुदद्यति	३१७१३३४
नूनमाहाकरस्तस्याः सुभ्रुवो	२७११६०	नैवालवालवलयं भरितं	२२२१४४
नूनं बादलाद् शोहृत्पसरी	२१७१३	नैपा वेगं मृदुतरतमुक्ता (मूर्खस्य)	३३४१३७
नूनं हि ते कविवरा विपरीत	२६४१४२	नैपां संध्याविधिरविकलो	१४५१५
नृणां धुरि स एवैको यः... ..	७३११९	नैर्घृयं कलकण्ठकोमल	३०३१८०
नृणामनभ्यस्तफणाभृदीश... ..	४४१६	नै कामः प्रतिहन्यते	११२११९६
नृत्यच्चन्द्रकिणि कणन्मधु	४५८१८९	नो ग्लानिं भजते दिने	१२६१२५८
नृत्यत्त्वद्वाजिराजिप्रसरसुर	१३११२५	नो चाटु श्रवणं कृतं नच... ..	३२३११३
नृत्यद्गोहृदासप्रचयसह	१२०१५६	नो चापाकलनं न पत्रि	१३६१२२१
नृत्यारम्भरसत्रसद्भि रिसुता	६१७०	नो चारु चरणौ न चापि	२३९१२१८
नृपः कराभ्यामुदतोलयन्निजे	१०९१११६	नो चिन्तामणिभिर्न कल्प	२२४१७५
नृपः कामासक्तो गणयति... ..	१५८१४११	नोचैः सत्यपि चक्षुषो	३४५१७
नृपतिनिजाम तवाद्भुत	११९१३३	नो जानाति कुलीनमुत्तम... ..	६६४१२
नृपतिपुरुषशङ्कितप्रचारं	३१०१२	नो तल्पं भजसे न जल्पति	३२३१२३

नो तावत्कलयामि केलि ३७७।४६	पञ्चभिः सह गन्तव्यं स्थातव्यं १६१।८४
नोदन्वानर्थितामेति सदा (व्यासस्य) १५९।११	पञ्चभिर्याति दासत्वं १७०।४७३
नो धर्मीय ततो न तत्र ३९१।२२३	पथमेऽहनि पण्डे वा शाकं... .. ७८।६
नोपभोक्तुमपि क्लृबो जाना ७४।१५	पथसायकमहेन्द्रजालिना २९१।३३
नोपभोमपरानथोन्कोऽपि १७५।७०४	पत्रास्यपञ्चदशानेत्रप्रधान १२।१६
नोपेक्षा न च दाक्षिण्यं २२१।७	पत्रास्यस्य पराभवाय भषको १९०।५८
नोपेक्षितव्यो विद्वद्भिः (व्यासस्य) १५५।३१५	पत्रैतानि विलिख्यन्ते १७२।५५५
नो मन्ये दृढबन्धनात्क्षत... .. २४३।८९	पत्रैते पाण्डुपुत्राः क्षितिपति ९९।१२८
नो मल्लोमयमीहते (श्रीपुष्पाकरदेवानाम्) ... २३४।१००	पटलमम्बुमुचं पथिकाङ्गना (माघस्य) ... ३५६।३५
नो रविर्न च तमो न तमीशो ३०७।१०	पटविपटितमपि कुचतट २७७।२८८
नोर्ध्वं न चाधो न पुरो १३४।४१	पटालमे पत्न्यौ नमयति (भ्रमरकस्य) ३३२।९
नोर्ध्वमीक्षणगतिर्न चाप्य ३११।११	पटुत्वं सत्यवादित्वं कथा १६९।४५२
नो वा क्रियन्तः परितः २३०।२०	पटु रटति पलितदूतो मस्तक ९९।१०
नो संध्यां समुपासते यदि... .. २१।७४	पटकः पाठकश्चैव ये चान्ये १६५।२५१
नो सेवा विहित्वा गुरोरपि... .. ७०।६५	पठतो नास्ति मूर्खत्वं जपतो १५९।५
नौकां वै भजते तावथा २६०।८५	पण्डिते चैव मूर्खे च बल १६४।१२९
नौश्वः दुर्जनजिह्वा च प्रति... .. ५६।१४	पण्डिते हि गुणाः सर्वे ३९।१
न्यम्रोधे फलशालिनि २५३।१४७	पण्डितैः सह सांगत्यं १६५।२५२
न्यश्चच्चलचबुलुम्बन २१८।२५	पतङ्गपाकसमये पत ३४६।८
न्यश्चति वयसि प्रथमे २६७।६	पतति रविरपूर्ववारिराशौ... .. ३०८।४८
न्यस्तं यथा मूर्ध्नि मुदाति... .. ३८९।१६६	पतति व्यसने देवादारणे ४७।२८
न्यस्तं पन्नगमूर्ध्नि पाद ३६९।५७	पततु तथोरसि सततं (भट्टवाणस्य) ३३४।२
न्यस्तानि दन्तबलयानि २७७।२४३	पततु नभसो गच्छत्स्वं २१९।१४
न्यायः खलैः परिहृतश्चलितश्च ५२।२०८	पतत्यविरतं वारि नृस्यन्ति ३५५।७
न्यायनिर्णयसारत्वान्निर (भारवेः) ८९।४	पतत्येतत्तजो हुतमुजि कदा १४१।३१
न्यायार्जितघनस्तत्त्वज्ञान ९३।१	पतन्ति खङ्गधारासु विशन्ति ६८।४
न्याय्यं मार्गमनुज्जतासुकृतिनो ७४।४३	पतन्ति नास्मिन्विशदाः पतन्नि (भारवेः) ... ३६०।१९
पकानि प्रच्यवन्ते क्रमुक... .. १४७।१४	पतिते पतङ्गमृगराजि निज (माघस्य)... .. ३११।१४
पक्वान्निव राजेन्द्र सर्वे (व्यासस्य) १५०।८०	पतितोऽपि राहुवदने ४५।९२
पक्षविकलश्च पक्षी शुष्कश्च ६९।३३	पतिरतीव धनी सुभगो युवा ३६८।२६
पक्षावुरिक्षिप्य धुन्वन्सकल (नडुवाहस्य) ... २१८।२६	पतिर्हि देवो नारीणां ३६६।१४
पक्षिप्रेष्ठसखीवभ्रूसुरा २०७।३	पतिव्रतायाः कुचकुम्भ १८०।८६३
पक्षमाप्रप्रथिताश्रुबिन्दु २९९।२०	पतिः पतिं वाहमेयाय (माघस्य) १३४।५३
पक्ष्मालीपिङ्गलिप्तः कण (भवभूतेः) १०१।४२	पतिः पतिमभीयाय रणाय १३३।२
पङ्कज जलेषु वासः प्रीति (लक्ष्मीधरस्य) ... २५५।२१०	पतिः पदाति रथिनं रथेशः (कालिदासस्य)... १३३।२५
पङ्कसंकरविगर्हितमर्हं न ७२।२२	पत्युः प्रवृत्तस्य रतौ जिगीषा ३३३।२४
पङ्कानुपङ्गं पथि विस्मरन्तः ३६१।५७	पत्युर्यतितावशेषकवल २४३।९०
पङ्कवपि च देवैर्षे... .. ३६५।४८	पत्रच्छायासु हंसा मुकुलित ३५३।५८
पङ्गो बन्धस्त्वमसि न गृहं... .. ७७।३५	पत्रं नैव यदा करीरविटपे ९७।९६
पद्मत्वं यान्तु बाणः समय... .. २९८।४५	पत्रपुष्पफलच्छायामूल २४७।२
पद्मत्वं तनुरेतु भूतनिवहाः २९८।३०	पत्रफलपुष्पलक्ष्म्या २५३।१६०
पद्मदशीरजनिंसमा तारा १९३।१०	पत्राणि कष्टकशतैः परि २५०।९२
पद्मभिः कामिता कुन्ती १६२।११७	पथि निपतितां शन्ये दृष्ट्वा (भल्लटस्य)... .. २३९।२१४

पथि पथि लता लोलाक्षीभिः ३५०१३३	परसुखगुप्तिनिपुणं गुण ५९११३९
पथि पथि शुकचञ्चूचारुभारा ३४८१८५	परदारपरद्रव्यपरद्रोह १६०१४६
पदद्वयस्य संधानं ४११९९	परदारं परद्रव्यं परी १६०१३४९
पदम्यातो गेहाद्दहिरहि ३६७३३२	परदारा न गन्तव्याः सर्वै... .. १६०१४४
पदप्रणतमालोक्य कान्त ३२५११	परदुःखं समाकर्ण्य स्वभाव ४८१८१
पदबन्धोज्ज्वलो हारी ३७३०	परं तदिह नास्ति यत्र २५३१६६
पदमनन्तरवाचि किमि २१११८४	परपतिनिर्दयकुलटाशोषित ३६७२६
पदव्यक्तियुक्तौकृतस ३४४४	परपरितापनकुतुकी गण ६०१५७
पदशब्दलीनहृदयो रूपा ३०७११	परश्रुतशिशो मौनं ताव २३६१३८
पदस्थितस्य पद्मस्य मित्रे... .. ९०१४	परमर्मदिव्यदर्शिषु जालै ६०१३९
पदानि क्रतुतुल्यानि प्राह... .. १५६१३४५	परमर्मघटनादिषु खलस्य ६०१७८
पदाभ्यामुन्निरामधरयति २८४४४४	परमो महत्सखामिस्तेजो २२४३३
पदे पदे च रत्नानि १६६१३११	परं पलितकायेन कर्तव्यः १७२१५६०
पदैश्वर्यतुर्भिः सुकृते स्थिरी १०९११२३	परवादे दशवदनः पररन्ध्र ५९१२९
पद्माकरं दिनकरो विकचं ७८११३	परश्लोकान्स्तोकाननुदिव ४२१६०
पद्माकारैर्योधवकैरिभानां १३६११०१	परस्पराणुरक्ता ये योधाः... .. १५६१३५०
पद्माङ्कसद्मानमवेक्ष्य लक्ष्मी २७६१२२२	परस्परेण क्षतयोः प्रहर्त्रौ (कालिदासस्य) १३४३६
पद्मातपत्ररसिके सरसी ३२७१५५	परागैः कारुरैस्तुहिनसलि... .. २९३१८१
पद्मानना पद्मपलाशनेत्रा १०५११०	पराधीनं वृथा जन्म १६६१३२८
पद्मापयोधरतटीपरिरम्भ १५११८	परात्रं प्राप्य दुर्गुदे ३८०१२
पद्मायाः स्तनहेमसद्मनि १७११२	परात्रेण सुखं दग्धं हस्तौ... .. १०३१३
पद्मा सद्मनि केशवस्य ११६१२६५	परापकारनिरतैर्दुर्जनैः १७४१६५९
पद्मिनि किमिति क्रीडसि २५५१२१४	पराभवं परिच्छेत्तुं योग्या... .. १७०१४९०
पद्मिन्याः सकलां विधाय... .. ३३९१४९	परामृशन्तो लिङ्गानि व्यभि ४४११
पद्मिन्या दयितेऽनुधावति ३३६११०९	पराथव्यासङ्गादुपजहदपि ५४२४६
पद्मे त्वन्नयने स्मरामि २५११५८	पराथानुष्ठाने जडयति १४५१३
पद्मे मूढजने ददासि द्रविणं ६६१३४	पराथै यः पीडामनुभवति (यशसः) २५४१७७९
पद्मोदयदिनाधीशः सदा १०७१५८	परिक्षीणः कश्चित्पृहयति... .. ६८१५५
पन्थाः संहार दीर्घतां त्यज १२२१८८	परिचुम्बति संश्लिष्य ३४६१५
पन्नगधारिकराग्नो गङ्गोमा... .. १४४	परिच्छिन्नस्वादोऽमृत ३२१४०
पपात गङ्गा हरमौलिसङ्गा... .. ३३५१५	परिच्छेदातीतः सकल ३९२१२४७
पपात पाथःकणिका न २२२१२९	परिच्छेदो हि पाण्डित्यं १६९१४५५
पपात मेरोः सुरसिंधुधारा ३३५१४	परिच्युतस्तारकुचकुम्भमध्या २९६११५७
पप्यासरसि रामेण सनेहं २०११५	परिणयविधौ भङ्गत्वा २११८०
पयःपीठं दत्ते त्वरित ३७३१५२	परित्यक्त एव नोत्तमः परि (माघस्य)... .. ६१२०१
पयसि सलिलराशेनं क्तमन्त (माघस्य)... .. ३४२११४	परितोषयिता न कश्चन (माघस्य) ६११९७
पयोदकेशेषु विकृष्य रोषा... .. ३५९११५	परिपतति पयोनिधौ पतङ्गः ३०८१४५
पयोद हे वारि ददासि वा... .. २२२१३५	परिपीड्य करद्वयेन गाढं २५८१३७
पयोधरघनीभावस्तावदम्ब... .. २७७१२५३	परिपूर्णगुणाभोगगरिभोज्ञार ७३११७
पयोधरस्तावददं समुन्नतो... .. २८०१३५५	परिपूर्णोऽपि तदाके काकः... .. ५९११२३
पयोधराकारधरो हि कन्दुकः (कालिदासस्य) ३६२१३४	परिभ्रमन्त्या भ्रमरीभिर्नोदे (गुणाकरस्य) ३६०१५०
पयोधेः सर्वस्वं शिरसि २२८१५७	परिभ्रमन्थराभिरलघूधरा (माघस्य) ३२५११०
परं विनीतत्वमुपैति सेवया १५८१४००	परिमलसुरभितनभसो २४८१३९

परिष्कृतितृणालीम्लानमङ्गं २८८२५	पलायिता तवारिवाम १२२१०१
परिम्लानं पीनस्तनजघन... .. २८८२७	पलाशकुसुमत्रान्या शुक्र २३२१४३
परिम्लाने माने मुखवाशिनि ३२४१४	पल्लवतः कल्पतरीरेष १०८१७९
परिलुठति ललाटे भङ्गुरा ३२०१३६	पल्लवोपमितिसाम्यसपक्षे (माघस्य) ३३११५
परिशिथिलितकर्णप्रोवमामी (माघस्य) ३३८१५	पल्लीनामधिपस्य पङ्कजहशां ३७३१३९
परिशुद्धामपि श्रुतिं समा (रविगुप्तस्य) ५९११३०	पवनपानीतसौरभद्गो २३३१६०
परिश्रमज्ञं जनमन्तरेण ३९१२१	पवित्रमतितृप्तिकृत्किमिह २१३११०५
परिसुरपतिसुनुधाम सद्यः (भारवेः) ३५६१२२	पश्चात्यभागमिह सानुषु ३७९११८
परिस्फुरन्मीनविघटितो रवः (भारवेः) ३५३१८८	पश्चाद्गो प्रसार्यं त्रिक २१७११३
परिहर कृतातङ्के शाङ्कां त्वया ३२११४९	पश्यति परस्य युवतिं १७७१७८१
परिहरत पराङ्गनानुषङ्गं १८२१९४१	पश्यन्ति नैव कवयो १८३१९६०
परिहरति भयात्तवाहितः २१०१६८	पश्यन्ति स्निग्धमुग्धं ३७०१६५
परिहरति यथा यथा वयो... .. २६७१५५	पश्यन्तीं परिणामकेलिषु ३३४१४६
परिहरति रतिं मतिं लुनीते ३०७१२	पश्यन्त्यसंख्यपथगां ल १०६१३८
परिहस्य दुरारोहं तस्याः २८०१३३१	पश्यन्हतो मनमथबाण (कुमारदासस्य) २८१३१६६
परीक्ष्य सत्कुलं विद्यां शीलं ६८४	पश्य पक्कफलिनीफललि ३१३१२६
परीवादास्तथो भवति १८३१९७७	पश्य पश्चिमदिगन्तलम्बि ३०७११३
परेषां क्लेशदं कुर्यान् (क्षेमेन्द्रस्य) १६०१६८	पश्यानुरूपमिन्दिन्दरेण २५३११५७
परेषां चेतांसि प्रति (शाङ्कस्य) ३८४१४५	पश्यामः किमियं प्रपद्यत (भट्टभल्लटस्य) ३२५१२४
परैः प्रोक्ता गुणा यस्य निर्गु ८७११	पश्यामि तामित इतः पुर २९२१४९
परैः संभुज्यते राज्यं स्वयं १४५११	पश्येत्कथिचलचपल १३७१२३
परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे... .. ९२११	पश्याद्ब्रह्मदवाद्ब्रह्मदक्षित २१७१३
परोपकारः कर्तव्यः प्राणै ७८११	पश्यादेति त्रियोगिनीदिन ३१५१९१
परोपकारविज्ञानमात्र ५८१९६	पाकश्चन्न शुभस्य मेऽथ तदसौ ६४२७७४
परोपकारशून्यस्य धिक्खनु ७८१७	पाटलया वनमध्ये कुसु (शाङ्गधरस्य) २५११९७
परोपकाराया फलन्ति वृक्षाः ७८११०	पाटीरं तव पटीयान्कः २४८१४३
परोपकृतिर्कैवल्ये लोल ७८१५	पाठीनः कमठः किटिर्नर १८१३
परोपदेशकुशला दृश्यन्ते ८७१४	पाणिः पात्रं पवित्रं भ्रम ३८८११३३
परोपदेशवेलायां शिष्टाः १६३१५५९	पाणिग्रहे पर्वतराजपुत्र्याः ४१२८
परोपदेशे पाण्डिलं सर्वेषां ४७१२६	पाणिग्रहे पुलकितं वपु ४११६
परोपसर्पणान्तचिन्तानल २४७१५	पाणिप्राहस्य साध्वी स्त्री ३६६११७
परोऽपि हितवान्बन्धुः १६२१५५२	पाणिपल्लवविधूतनमन्तः (भारवेः) ३३३११०
परोऽवजानाति यदज्ञता (भारवेः) १८११९०३	पाणिरोधमविरोधितवाञ्छं (माघस्य) ३३३११२
पर्जन्य इव भूतानामाधारः १४८१४	पाणिनीरवकङ्कणः स्तन ३०४१९५
पर्यङ्कः स्वास्तरणः पति (दामोदरगुप्तस्य) ३६७१३	पाणौ कङ्कणमुत्तरफणं फणि ७८८९
पर्यङ्कप्रस्थिबन्धद्विगुणित ८१११२	पाणौ गृहीतापि पुरस्कृता ३६८१२२
पर्यङ्कीकृतनागनायक १६१३६	पाणौ ताप्रयटी कुशः कर... .. ३८११४९
पर्यङ्को राजलक्ष्म्या हरित... .. १२३१११०	पाणौ पद्मथिया मधूककुसुम (अचलस्य) ३४९११९
पर्यच्छे सरसि हतैऽशुके (माघस्य) ३५४११०३	पाणौ मा कुर्व चूतसायक (जयदेवस्य) २५११३८
पर्याप्तपुष्पस्वबकस्तनाभ्यः... .. ३४६१३४	पाण्डित्यस्य विभूषणं मधुरता ८८१२३
पर्वतभेदि पवित्रं जैत्रं ९११२३	पाण्डु क्षामं वदनं हृदयं २९९१२
पर्वताग्रे रथारूढो भूमौ १९२१२७	पातः प्लुणो भवति महते (भट्टभल्लटस्य) २१९११३
पर्वताग्रे रथो याति भूमौ १९२११९	पातकानां समस्तानां द्वे १५३१९९७

पातं जले विष्णुपदापगायाः ४३१५	पानमक्षास्तथा नार्यं (व्यासस्य) १५२१६४
पातयति हृदयवेशे प्रियजन २८८८	पानायाधरतोऽद्युते वसतये २८५६२
पातालतः किमु सुधारस (हनूमतः) ३८२१२	पानीयं वा निरायासं (व्यासस्य) १६९१४५६
पातालमिव ते नाभिः स्वर्गो ३२६१०	पानीयं नारिकेलीफल ३५०१३५
पातालाद्भवनावलोकनपरा २८७२४	पानीयं पातुमिच्छामि त्वतः १९४२
पातालात्त्र विमोचितो बत... .. ८४४४	पानीयमानीय परिश्रमेण २२२१२८
पाताले मञ्जु मूलं फणि १२६१६९	पान्दु वो जलदश्यामाः २३११०१
पातितोऽपि कराघातैरुत्प ४७३०	पान्थ मन्दमते किंवा ३७०६८
पातुं न प्रथमं व्यवस्यति ३७९३९	पान्थाधार इति द्विजाश्रय २४८१२
पातुं श्रोत्ररसायनं रचयितुं... .. ३७४३	पान्थानां प्रमदा इव प्रतिदिनं ३५२१५६
पातुं श्रीणि जगन्ति संतत १९३१	पापं समाचरति वीतघृणो... .. ५२१२०
पातुमाहितरतीन्यभिलेषु (भारवेः) ३३०४३	पापं कर्तुं कर्तुं मन्यन्ते १०२२
पातु वः कपटकेरलके १९२७	पापान्निवारयति योजयते ९२१८
पातु वः शितिकण्ठस्य १०१४४	पामारागाभिभूतस्य श्लेष्म... .. २०२१७
पातु वो निकषप्रावा ३१४	पायं पायं पिब पिब पयः २३०३
पातु वो नीलकण्ठस्य १०१४२	पायात्ययोधिदुहितुः कपोला १७१२
पातु वो मेदिनीदोला बाले १९१२४	पायात्स वः कुमुदकुन्द १६१५
पातु श्रीस्तनपत्रमङ्गिमकरी १९१३२	पायादायासखेदभुभित १११५७
पात्रं न तापयति नैव मलं... .. ९४१३	पायाद्भजेन्द्रवदनः स इमां... .. २१२३
पात्रं पवित्रयति नैव गुणान्क्षिणोति ५३१२१६	पायाद्भुः करणोऽरणो रण २१६१८
पात्रमपात्रीकुचते दहति ९११९	पायाद्भो जमदग्निर्वंश २१७२
पात्रविशेषे न्यस्तं गुणान्तरं ९०७	पायान्मायाशृग्रेन्द्रो जगद २०१८
पात्रापात्रमिविकोऽस्ति धेनु (व्यासस्य) १६४१२०३	पारिजाततरुं यावत् लभेत... .. २४८३८
पात्रे ख्यामी गुणे रागी भोगी १४८०१२	पारिन्द्रशावक न तावक २४१३०
पाथोदजालजटिलं मलिनं ३५९१६	पारिन्द्रस्य परामवाय १९०१५९
पादन्यासं क्षितिधरगुरो (कालिदासस्य) २२०३३	पारिन्द्राणां धुरीणैरवनि १३१३१
पादपानां भयं वातात् १६८१४१४	पार्वतीमोक्षधीमेकमपर्णा १११२
पादसंवाहने वज्री केश २६३१७	पार्श्वस्थपृथ्वीधरराजकन्या... .. ४१२९
पादस्याविर्भन्नन्तीमवन १०११५४	पार्श्वभ्यां सप्रहाराभ्यामधरे ३०६११
पादाः कन्दुकवदित्यतिश्च १४९१५७	पार्श्वस्फालावलेपाषाण्ड २१७१९९
पादाप्रस्थितया सुहुः १३१३८	पाशाक्षुण्णखुरस्य बाणपतन २४५१२६
पादाघातविधूर्णिता वसुमती २४३१८६	पाश्चात्याम्बुधिदृष्टपूर्ववक्त्रा ३०९१६४
पादाङ्गुष्ठेन भूमिं किसलय... .. २२९५१२२१	पाश्चात्यैर्मरुमारुतैस्त्रिजगता (शार्ङ्गधरस्य) ३५१२७
पादासके सुचिरमिह ते ३२११५२	पाषाणखण्डेष्वपि रत्नबुद्धिः (श्रीगोपालदेवानाम्) ३८४२३
पादास्त एव शशिनः सुख ३२७१५४	पाषाणाः पयसि प्रबद्ध १९०६२
पादाहतं यदुत्थाय मूर्धानं (माघस्य) ८३१५	पाषाणो भिद्यते टङ्कैर्वज्रं ५७४५५
पादाहोतोऽपि दृढदण्डसमा ६२१२३७	पास्यन्ति कस्य कुसुमे २५२१३४
पादेन क्रम्यते पन्था १६५१२७१	पिकस्तावत्कृष्णः परमरुण... .. ८९१२२
पादे मूर्ध्नि ताप्रतामुपगते ३२४७	पिकाली वाचालीभवति २९८२६
पादौ संस्तम्भवन्ती सुख १००११८	पिण्डे पिण्डे मतिभिन्ना १६५१२६५
पादं ङी मृगया घूत १५४१२३८	पिता रक्षति कौमारं १७२१५७५
पादं तुर्जनसंसर्गः पस्या १७२१५७६	पिता रत्नाकरो यस्य लक्ष्मी ९५१२०
पानभौतनवयावकरागं (माघस्य) ३२९१२९	पिता रत्नाधारः शुचिसह... .. ९७१५५

पिता वा यदि वा भ्राता	१५३।२२१	पुंसः संबोधनं किं विदधति	२०७।४२
पितुरधिपुरं ल्यकाः सख्यः	३४४।१२	पुंसां दशैव सुन्दरि मुखेन्दु	२७४।१७४
पित्रोः पादाञ्जसेवागत	१०।१४७	पुंसामुन्नतचित्तानां सुखा	७३।३३
पित्रोर्मैत्र्यं प्रियं कुर्यात्	१७३।६१८	पुंसां सर्वसुखैकसाधन	१५१।११२
पित्रोर्नैव बचः शृणोति	९४।१२	पुंस्कोकिलकुलस्यैते नि	२०२।१४
पिदधति तिमिरे समस्त (शाङ्गधरस्य)	३११।१३	पुच्छं चेदहमुन्नयम्य	१८।१२
पिदधानमन्वगुपगम्य दृशौ (माघस्य)	३२५।८	पुञ्जायमानाहणरत्नहारे	१८९।३३
पिनष्टीव तरंगाम्रैः समुद्रः	३१३।४	पुञ्जीभूतं प्रेम गोपा (राघवचैतन्यश्रीचरणानाम्)	२३।१२४
पिनाकफणिभालेन्दुभस्म (देवेश्वरस्य)	४।६	पुण्यतीर्थे कृतं येन तपः	९४।६
पिपासाक्षामकण्ठेन याचितं	२३६।१४९	पुण्यामौ पूर्णवाञ्छः प्रथम (बाणभट्टस्य)	३६३।२०
पिपासुरिव चञ्चलं विकटं	२७२।१११	पुण्ये प्रामे वने वा महति (भर्तृहरेः)	८४।४७
पिपि प्रिय सस स्वयं समु	३३०।६७	पुण्यैर्मूलकलैः प्रियप्रण	३८६।८५
पिपीलिकार्जितं धान्यं	१६१।१०१	पुत्रः स्यादिति तुःखितः	३८७।९४
पिबतस्ते शरावेण वारि	२०३।४२	पुत्रदारादिसंसारः पुंसां	३८३।१३
पिबन्ति नद्यः स्वयमेव	५१।१७०	पुत्रपौत्रगुणोपेतः शास्त्रज्ञो	१५०।७७
पिबन्ति मधु पद्मेषु भृङ्गाः	९५।८	पुत्रपौत्रवधूम्रैः संपूर्ण	१६२।१३२
पिब पयः प्रसर क्षितिपा (कामसिंहपण्डितस्य)	२४६।१५६	पुत्रप्रयोजना दाराः पुत्रः	१६८।६८५
पिब स्तन्यं पोत त्वमिह	२४१।३६	पुत्रमित्रकलत्रेषु सक्ताः (मार्कण्डेयमुनेः)	३८३।२
पिष्टुनः खलु सृजनानां	६०।१६२	पुत्रसूः पाककुशला पवित्रा	१६३।१९४
पिष्टुनत्वमेव विद्या पर	६०।१५२	पुत्रिण्यः कति नात्र सन्ति	२४७।५
पीठाः कच्छपत्तरन्ति सलि	७१।७८	पुनः प्रभातं पुनरेव	३९१।२१०
पीठीप्रक्षालनेन क्षितिपति	३८१।५५	पुनरपि मिलनं यदाकदा	२९१।२८
पीठे पीठनिषण्णबालक	२५।१५७	पुरः पूर्वमेव स्थगयति	२१।२८
पीडिते पुर उरःप्रतिषेध (माघस्य)	३३१।६	पुरः स्थित्वा किञ्चिद्दलित	२८६।१४
पीतं यत्र हिंसं पयः कव	२४३।८३	पुरतः प्रेरयत्याशा लब्धा	७६।१६
पीतं येन पुरा पुरंदरपुरे	२३२।३७	पुरंदरसहस्राणि चक (न्यासस्य)	३९०।१९०
पीतं पङ्कजकानने मधु	२३५।११४	पुरस्तन्व्या गोत्रस्वलन	३७३।५३
पीतमत्र मधु यापिताः	२३३।६९	पुरस्ताद्रच्छन्ती सह सह	२९३।७८
पीतवत्यभिमते मधुतुल्य	३२९।१२	पुरा कवीनां गणनाप्रसङ्गे	३६।७
पीतशीमुपधुरैर्मिथुनानां (माघस्य)	३२९।१४	पुराणबाणत्यागाम् नृत (बिहणस्य)	२७३।११४
पीतस्तुभारकिरणो मधुनेव (रत्नाकरस्य)	३३०।६६	पुराणमित्येव न साधु	१८१।८३
पीतस्त्वं कलशोद्भवेन	१९०।६५	पुराणरदिमजालेषु वस्तुष्व	३०७।३
पीतोऽगस्त्येन तातश्वरण	६६।४३	पुराणान्ते रमशानान्ते	१६४।२३२
पीतो यतः प्रभृति कामपिपा	२९२।५७	पुरातनपरीमलप्रकरमेदुरा	३४।२१
पीत्वा गर्जन्यपले दिशि	२२७।३९	पुराभूदस्माकं प्रथममवि (अमरकस्य)	३२८।६५
पीत्वा भृशं कमलकुञ्जल	३३८।१५	पुरारितनुहारिणी दुरित	१२।२४
पीनोनुक्लपयोधराः परि (श्वेताम्बरश्रीचन्द्रस्य)	३६३।१४	पुरा शरक्षतिजनितानि सं (माघस्य)	१३२।४
पीनोनुक्लस्तनकलशयोस्तार	२८९।४२	पुरा सरसि मानसे विक्रव	२३२।२६
पीयूषं नपुषोऽस्य हेतु	२२०।३६	पुरुषस्य च रोषस्य हिंसा	४६।१
पीयूषाश्रपणं जगन्नयदशा	३१६।९७	पुरुषः कीदृशो वेति प्रायेण	२०८।३१
पीयूषेण कृतार्थिता दिशि	२२७।३६	पुरुषः पौरुषं तावद्यावदैवं	९५।२७
पीयूषेण सुराः प्रिया सुर	२२७।३४	पुरुहूतदिगजना प्रसूता	३४।२४
पीलनां फलवत्कषाय	२४५।१३६	पुरो गीर्वाणानां निजभुज	२५७।११

पुरोजन्मा नाद्यप्रभृति ३७७।३३	पृथ्वी पृथ्वीगुणा मान्याः सन्ति ७३।१६
पुरो दिगनुरागिणी तदपि ३२०।४०	पृथ्वी श्रीमदनङ्गभीम (सावैभौमस्य) ११८।५
पुरोदुमः पश्चाद्भ्रजति (सूक्तिसहस्रात्) ... २१७।११	पृथ्वीसंबोधनं कीदृक्कविना... .. २०५।६
पुरो रेवापारे गिरिसिद्धरा (श्रीजयापीडस्य) ... २४४।१११	पृथो मृते न सस्यं यः परि १४८।२९
पुरो वा पश्चाद्वा वयस्युप ८२।३३	पृष्ठतः सेवयेदर्कं जटरेण १७०।४७२
पुष्पं प्रवालपहितं यदि स्या (कालिदासस्य) २७४।१४८	पृष्ठे भ्राम्यदमन्दमन्दर १९।२०
पुष्पाणि प्रथमं ततः प्रकटिताः ३४८।९५	पृष्ठे कञ्जुकमुत्तयै सुतनुरस... .. ३३३।७
पुष्पेषु माता पुरुषायमाणा १९८।७०	पेटीचीवरपट्टवल्गपटल ४३।७३
पुष्पेषोरभिषेकहेमकलशौ २७८।२९३	पेशलमपि खलवचनं ५०।१२५
पुष्परपि न योद्धव्यं किं १५६।३२६	पोतो दुस्तरवारिराशितरणे... .. ६४।२६४
पुस्तकस्था तु या विद्या १६८।४१३	पौरं सुतीयति जनं समरा... .. ११०।१४७
पुस्तकेषु च नाधीतं ४१।१५	पौरस्त्वैर्दाक्षिणास्यैः स्फुर (अच्युतस्य) ... २२८।७२
पुस्तकेषु च या विद्या १६५।२६९	पौराणिकानां व्यभिचार ४६।१
पूजायां किं पदं प्रोक्तम् २०७।१	पौरैर्भ्यो न भयं दण्डपतनं... .. ७१।७५
पूतिपङ्कमयेऽत्यर्थं कासारे २०२।२९	पोलस्त्वः कथमन्यदार १८५।१०२४
पूर्यति पूर्णभेषां तरङ्गिणी... .. ६५।१७	पोलस्त्वपीनभुजसंपदु १२।२०
पूर्यित्वाथिनामाशां प्रियं ३८३।१२	पोलोमीकुचकुम्भकुङ्कुम ३१७।३३
पूरुत्पीडे तडागस्य परी १६३।१६६	पोलोमीपतिकानने विलसतां ... २५६।२४२
पूर्णः पङ्कजलोचनामुख २२१।४८	प्रकटमपि न संवृणोति ६१।२०९
पूर्णचन्द्रमुखी रम्या २०४।१४	प्रकटं मृदु नाम जल्पतः (माघस्य) ... १८१।९२४
पूर्णनखेन्दुद्विगुणित १०।१३५	प्रकटान्यपि नैपुणं महत् ५०।१५३
पूर्णन्दुः करकन्दुको हिम १४२।५५	प्रकटमलिनलक्ष्माष्टपत्रा (माघस्य) ... ३३७।११
पूर्णं शतसहस्रे द्वे (भगवतो व्यासस्य) ... ३७६।८	प्रकाममभ्यस्यतु नाम ५१।१६५
पूर्वं यत्र समं त्वया रति ३०७।५	प्रकीर्णकेशामनवेक्ष्य १८१।९००
पूर्वं चेटी ततो वेटी ३८०।४	प्रकुर्वता संगतिमिन्दुना २२०।२०
पूर्वजन्मकृतं कर्म तद्दैवमिति ८६।६	प्रकृतिः स्वामिनं लयत्वा १५१।१२७
पूर्वजन्मजनितं पुराविदः ८६।१९	प्रकृतिखलत्वादसतां ६१।१८६
पूर्वत्रासिद्धबुद्धिद्विगुणित १२६।१६४	प्रकृतिप्रत्ययोपेतः सद्गतः ४८।५०
पूर्वदत्तेषु या विद्या पूर्व १६४।२२४	प्रकोष्ठबन्धे विम्बोष्ठयास्तस्याः ... २७६।२३७
पूर्वं तावत्कुवलयदशां ३८५।६३	प्रखला एव गुणवतामाकम्भ्य ६०।१७३
पूर्वं द्विरेफपरिभूतिभयाद्भवता ३४९।११६	प्रगल्भानामान्तः प्रविशति २६८।२८
पूर्वभागतिभिरप्रवृत्तिभिः ३०७।१६	प्रचण्डचण्डमुण्डयोर्महा १२।२३
पूर्वां क्षणकमनिरस्तसम ३०८।५२	प्रचण्डभातुः स्पृहणीयचन्द्रमा ... ३५।१७
पूर्वाह्णं प्रतिबोध्य पङ्कज २१९।१७	प्रचण्डवासनावातरुद्रता ३८३।९
पृच्छति पुरुषः केऽस्यां २०९।४६	प्रजां संरक्षति तृपः सा १५१।११७
पृच्छति शिरसिरुहो २१०।७९	प्रजां न रक्षयेद्यस्तु राजा (पञ्चतन्त्रस्य) ... १५१।१२१
पृथिवी दद्याते यत्र ३८९।१५४	प्रजानां धर्मषड्भागो राज्ञो १५५।३००
पृथिव्यां त्रीणि रत्नानि ३०।६	प्रजानां पालनं शस्यं स्वर्गं १५५।२९०
पृथुकात्स्वरपात्रं भूवितनिःशे ६९।३५	प्रजापीडनसंतापासमुद्भूतो १५१।१२३
पृथु गगनकबन्धस्कन्ध ३०८।५४	प्रज्ञया वा विसारिण्या यो... .. ९४।३
पृथुवर्तुलतन्त्रितम्बक २८१।३७७	प्रज्ञायुस्तस्यारस्य किं करि (व्यासस्य) ... १५१।१३६
पृथ्वी तावन्निकोणा विपुल ३७०।६६	प्रज्ञातृतीयोप्रविलोचन १२८।२
पृथ्वीपते शुभमते भवतो १४०।२०	प्रणतिभिरपि पत्युः प्रार्थना ३५९।१०२

प्रणमस्युन्नतिहेतोर्जावित	१०११४	प्रत्युपकुर्वन्हृषि न भवति	८३१२९
प्रणयकुपितप्रियापद	४१२०	प्रत्यूहः पुलकाङ्कुरेण	३३४४७
प्रणयकुपितां दृष्ट्वा देवीं	५४४४	प्रत्यूहः सर्वसिद्धिना	१७२५६८
प्रणयकोपभृतोऽपि पराञ्छुत्वाः (माघस्य)	३५६४४	प्रत्येकं दिशपतीशानिल	१९१७६
प्रणालीदीर्घस्य प्रतिपद	२७२१०८	प्रथमं युद्धकारिवं समस्त	१४९६०
प्रतापभीत्या भोजस्य	१२१७७	प्रथमं कलाभवदार्थमथो (माघस्य)	३१४५४
प्रतिकाभिनीति दृष्टशुश्रुकिताः	३१४६०	प्रथमदिवसचन्द्रः सर्व	१८३१९७५
प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ (माघस्य)	९६१७०	प्रथममन्यश्रुताभिहृदीरिताः (कालिदासस्य)	३४७४४
प्रतिक्षणसमुल्लसन्नवक (भट्टसोमेश्वरस्य)	३३११३	प्रथममरुणच्छायस्तावत्त... ..	३१५८१
प्रतिगतमर्थजनानां विच्छिन्नशाशं	३५०१३	प्रथमवयसि पीतं तोयमल्पं	५३१२०
प्रतिग्रहकोषं गुणिनो	१७६१४४	प्रथमे नार्जिता विद्या	१६९१४१९
प्रतिदिनमयन्नसुलभे भिक्षुक	१००११	प्रथितोऽसि यतस्ततः पृथिव्या	२२२३०
प्रतिदिशमभिगच्छताभिमुष्टः (भारवेः)	३५६१२३	प्रदानं प्रच्छन्नं ग्रहमुपगते... ..	५४२४९
प्रतिनगरमटन्ती प्रत्यगारं... ..	१४११२३	प्रदीप किमु कुव्यसि प्रलय	२५९६६
प्रतिपक्षेणापि पतिं सेवन्ते... ..	१६६१२२	प्रदोषमातङ्गमनङ्गदेव	३९८१४८
प्रतिपक्षो यदि वक्षोरुहपरि	२७७२६९	प्रदोषे दीपकश्चन्द्रः प्रभाते	१६४२१५
प्रतिविम्बितगौरीमुख	४१२३	प्रदोषे निहतः पन्थाः	१६९१२४
प्रतिविम्बितप्रियातनुस	१५१९	प्रधनाध्वनि धीरधनु	१०७७५
प्रतिरजनि प्रतिदिवसं (हरिहरस्य)	३६६१२०	प्रबुद्धायाः प्रातर्लसदलस	३४३३
प्रतीक्षन्त्ये वीराः प्रतिमुख	१३६११४	प्रभवः को गङ्गाया नग	२०५१११
प्रतीपभूपैरिव किं ततो भिया	१०९११२७	प्रभवः खलु कोशदण्डयोः (भारवेः)	१५७३९०
प्रतीयमानं पुनरन्वदेव	३४३३	प्रभवति मनसि विवेको (कृष्णमिश्रस्य)	२६३१८
प्रत्यक्षरन्तुतसुभारसनिर्वि	१०९११४०	प्रभाते पुच्छन्तीरनुरहस	३४३१३
प्रत्यक्षे गुरवः सुत्या	१६५१२७३	प्रभुप्रसादं वित्तं सुपात्रे	१५४२६२
प्रत्यमज्वलितैः पतङ्गमणिभि	३३९१५९	प्रभुप्रसादे विश्वासं न कुर्या (क्षेमेन्द्रस्य)	१६१७४
प्रत्ययैः पत्रनिचयैस्तुह (उपाध्यायोदयस्य)	२४७३	प्रभुभिः पूज्यते लोके कलैव	८५१९
प्रत्यमोन्मेपजिह्वा क्षण	१६४४९	प्रभुर्विवेकी धनवांश्च	१७९८५१
प्रत्यङ्गमङ्कुरितसर्वरसावतार	३३११	प्रभूतमल्पकार्यं वा यो	१६८३९८
प्रत्यङ्गणं प्रतितरुं प्रति	२३९१२१२	प्रभूतवयसः पुंसो धियः	१७५१६८०
प्रत्यङ्गमस्यामभिकेन रक्षां... ..	२८३१२३	प्रभ्रश्यच्छ्रुतिमस्तकः	११६१२६७
प्रत्यर्थिवाग्मनयनानयना	१३९१८	प्रभ्रष्टैः सरभसमम्भसो (माघस्य)	३५४१०६
प्रत्यहं प्रत्यवेक्षत नरश्चरि... ..	१५९१२	प्रमदा मदिरा लक्ष्मी	१६६१२२५
प्रत्याख्याने च दाने च	१६९१४३७	प्रमदिनां तथा चौरा	१५५१२८६
प्रत्यादिष्टविशेषमण्डनविधि	२८७७७	प्रमोदं जनयत्येव सदारा	२०३५५२
प्रत्यावासासकस्ततां प्रथ	११३१२१४	प्रमोदे खेदे वाप्युपनमति... ..	४६५
प्रत्यावृत्तं भ्रमभाजि स्व (माघस्य)	१३५१८६	प्रम्लाना नलिनी जलानि	२३२३५
प्रत्यावृत्त्य यदि व्रजामि	३७२१२८	प्रयच्छति चमत्कृतं विर	३२३७
प्रत्यासन्नतुषारदीधितिकर... ..	१४७१९	प्रयच्छतोच्चैः कुसुमानि (भारवेः)	३७३४५
प्रत्यासन्नसुखी कराम्बुज	३५८७७	प्रयत्ने समके केचिदेव	१७५१७०२
प्रत्यासन्नविवाहमङ्गल	२१२१८	प्रयत्नैरस्तोकैः परिचित	४४६
प्रत्यासन्नसुरैन्द्रसिन्धुरसुरः... ..	३३९१५८	प्रयणे तव राजेन्द्र सुक्ता... ..	१३०११
प्रत्यासन्ने दन्तिनि प्रति (माघस्य)	१३५१७०	प्रयातुमस्माकमिदं किय	१२९१४
प्रत्युपकुर्वन्पूर्वं कृतोपका	७३१२४	प्रयातेऽस्तं भानौ श्रितशकुनि (लुट्टकस्य)	२८८१२८

प्रयाहि तत्रैव यथानुरज्यसे ३२३।२	प्राख्यामेति ततो नवोदय ३३२।७
प्रयोगव्युत्पत्तौ प्रतिपद ३६।१	प्राचीं वासकसज्जिकासुपगतौ ३४०।६१
प्रलयसहायकरा इति १८८।२४	प्राचीं कुङ्कुमतिलकं पूर्वा २८।४
प्रवसतः सुतरामुदकम्पय (माघस्य) ३५६।३६	प्राची दिगम्बरमणौ दयिते ३३७।१०
प्रवातनीलोत्पलनिर्विशेष (कालिदासस्य) २७१।७७	प्राचीनाचलसुम्बिचन्द्र ३१६।११६
प्रविश ऋदिति गेहं मा बहि २७५।१९३	प्राचीमागे सरागे घरणि ३१७।२२२
प्रवीणो वाक्पटुर्धामान् १४९।७४	प्राचीमहीधरशिलाविनिवे... .. ३५९।११०
प्रशस्त्यायुक्तमार्गस्य तव २०३।३२	प्राचीमालम्बमाने घनतिमिर ३०९।७०
प्रशान्तधर्मोभिभवः शनैः (भारवेः) ३५३।७३	प्राचीविभ्रमकर्णिकाकमलिनी ३३९।५६
प्रशान्ते नूपुरारावे भ्रूयते ३३४।१	प्राचेतसव्यासपराशराद्याः... .. ३८।६६
प्रसत्तैर्यः पात्रं तिलक ३२।४१	प्राञ्जलावपि जने नतमूर्ध्नि... .. ३०८।२९
प्रसन्नाः कान्तिहारिण्यो नाना (भङ्गत्रिक्रमस्य) ८८।३	प्राज्ञे नियोज्यमाने तु सन्ति १५२।१७८
प्रसरति मनः कार्यारम्भे १८४।९९४	प्राज्ञो हि जल्पतां पुंसां ४०।६
प्रसरदलकाकीर्णं कर्णे न के ३५९।१०५	प्राणाघाताग्निवृत्तिः परधन १८७।१०५६
प्रसह्य मणिमुद्धरेन्मकर (भर्तृहरेः) ४२।५६	प्राणातिपातः सैन्यं च पर (भारवेः) १६०।३९
प्रसादमायुंयुगोपयन्ना ५१।१६७	प्राणानां च श्रियाश्राध २६३।६
प्रसादम्यमोजसि गरीयो (भारवेः) ८९।३	प्राणानां वत किं ब्रुवे कठि... .. ७७।४३
प्रसादे वर्तस्य प्रकटय मुदं (चन्द्रकस्य) ३२०।४४	प्राणा यथात्मनोऽभीष्टा १६९।४३६
प्रसादो निष्फलो यस्य (व्यासमुनेः) १५२।१५८	प्राणायामोपदेष्टा सरसिहह ३१७।११८
प्रसाधिकास्मितमप्रपाद (कालिदासस्य) १३१।३३	प्राणेश तव विरहिणी हिम ३०१।६
प्रसारणपरैः करैः प्रकटिता ३१५।८७	प्राणेशमभिसरन्ती पथि ३१२।५
प्रसारितकरे भिन्ने जगदु २५५।२०६	प्राणेश विज्ञातिरियं मदीया (बल्लभस्य) ३४५।४
प्रसार्ये पादौ विहितस्थितौनां (बिहृणस्य) ३५७।७४	प्राणेशेन प्रहितनखरेष्वङ्ग ३४३।४
प्रसीदति ब्रूयामिदमसति (श्रीहर्षदेवस्य) ३२०।४५	प्राणेश्वरपरिष्वङ्गविभ्रम १७९।३०३
प्रसूनकलिकाकुलैः किसलयैः ३४८।९०	प्राणेश्वरे किमपि जल्पति ३४४।९
प्रसूनबाणाद्वयवादिनी सा २७६।२२१	प्राणैरपि हिता वृत्तिरद्रोहो... .. ९२।१७
प्रसूनशरैर्मैकरन्दतोयं ३४६।१६	प्रातः क्षालितलोचनाः कर १००।५
प्रस्तावसदृशं वाक्यं १६५।२५०	प्रातः प्रातः समुत्थाय द्वौ... .. २०१।३
प्रस्तावै हेतुयुक्तानि यः ३३।२	प्रातः प्रातरुपागतेन जमिता ३७२।१९
प्रस्थानं वलयैः कृतं प्रिय (अमरकस्य) ३४४।२१	प्रातः सीमन्तिनीनां निधुवन ३४१।३२
प्रस्थाने तव भूमिपाल वसुधा १३१।१८	प्रातर्नालनिचोलमच्युत २६।१७५
प्रस्फुरत्प्रचुरालपल्लवा ३४७।७३	प्रातर्मूर्त्तपुरीषाभ्यां मध्याह्ने ३८३।१९
प्रस्वेदमलविग्धेन वहता ३८२।१	प्रातर्हन्त कृताऽप्योऽपि रज १०४।२८
प्रहरकमपनीय स्वं निदिद्रा (माघस्य) ३३८।२२	प्रातिभं त्रिसरकेण गतानां (माघस्य) ३२९।१५
प्रहरति न पद्मबाणः के १९३।५	प्राथमिकी घनवृष्टिः प्राप्ता २२४।४
प्रहरविरतौ मध्ये (सलज्जलिकावासुदेवस्य) ३४४।११	प्रादुर्भवन्ति वपुषः कति ३८८।१२९
प्रहरिष्यन्तिप्रयं ब्रूयात्प्रहत्या १५९।८	प्रादुर्भूते नवजलधरे त्वत्यर्थे ३०२।५६
प्राकारगोपुराङ्गलकपाले १४८।३८	प्रादुष्यात्पण्डितानां कवि ४३।७७
प्राक्पादयोः पतति खादति ६१।२३५	प्रापितेन चटुकाकुविडम्बं ७२।१९
प्रागल्भ्यं पुरुषायिते भस ३३५।२१	प्राप्तः प्राज्यसिब भ्रमं ३५०।१३४
प्रागल्भ्यं प्रथम्यशो वि २६०।७६	प्राप्तगदो मधुमासः प्रबला २०३।३७
प्रागल्भ्यहीनस्य नरस्य १७९।८५६	प्राप्तस्वमर्थं लभते मनुष्यो ९६।४९
प्रागेतद्वपुरासुकेन्दु वृजतः ११५।२४६	प्राप्ताः श्रियः सकलकाम (भर्तृहरेः) १८२।९४९

प्राप्ता जरा यौवनमप्यतीतं (भर्तृहरेः)...	... ३९०।१९६	प्रासप्रोतप्रवीरोल्बणरुधिर १३६।१२३
प्राप्तानपि न लभन्ते भोगा (रविगुप्तस्य)	... ७५।३७	प्रासादीयति वैणवादिगहनं २६३।२२
प्राप्तार्थग्रहणं प्रव्यपरी १४८।२४	प्रासादे सा दिशि दिशि च २९२।६५
प्राप्तास्त्रासिपिपासातिशयः १३८।४४	प्रियकृतपदस्तेयमीडाविलम्बन ३३६।१९
प्राप्ते वसन्तसमये वद २१२।९४	प्रियतमेन यया सहया स्थितं (माघस्य) ३६१।१८
प्राप्य चलानधिकारा १७६।७४०	प्रियप्राया वृत्तिर्विनयमधु ५३।२३७
प्राप्यते गुणवतापि गुणानां (माघस्य) ३३०।५०	प्रियवसतेरपयान्त्यो मिथः ३३७।४
प्राप्यते स्म गतचित्रकचित्रै (माघस्य) ३३३।२१	प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वे तुष्यन्ति १६१।३३
प्राप्य नाभिनदमञ्जनमाशु ३३१।२१	प्रियविरहमहोष्मामर्मरा २९९।४३
प्राप्य प्रमाणप्रद्वीं को २६०।६९	प्रियसखि न तथा पटीरपङ्के २९७।१८
प्राप्य मन्मथरसादतिभूमि (माघस्य) ३३३।२३	प्रियसखि विपदण्डप्रान्त (विज्जकायाः) ९७।८६
प्राप्य वित्तं जडारत्नं ५८।७७	प्रियसखीसदृशं प्रतिबोधिता (माघस्य) ३४७।६३
प्राभ्रभ्राङ्घ्रिष्णुधामाभ्य १९६।४३	प्रियस्य सुहृदो यत्र मम ३७८।७
प्रामाण्यं स्वत एव नैव ११३।२१५	प्रियादर्शनमेवास्तु किमन्यैः २८६।१
प्रामाण्यं परतः स्वतोऽपि ११३।२१६	प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिन (जयादित्यस्य) ५४।३४८
प्रामाण्यं परतो शक्ति १२२।९९	प्रियामुखीभूय सुखी सुधांशु २७४।१५२
प्रायः कार्ये न मुञ्चन्ति २०७।१२	प्रियायाः प्रत्युपे गलितकवरी ३३६।२२
प्रायः काञ्चैर्गमितवयसः ४४।९	प्रियाविरहितस्यास्य हृदि (शीलामट्टारिकायाः)	... २७।१
प्रायः कुकवयो लोके ३८।४	प्रियासखीभूतवतो मुदेदं २८२।११६
प्रायः खलप्रकृतयो नापरि ६०।१७७	प्रियेण संप्रथ्य विषक्ष (भारवेः) ३५३।८०
प्रायः परोपतापाय दुजेन ५८।९३	प्रियेण सिक्ता चरमं विप (भारवेः) ३५४।९७
प्रायः प्रकाशतां याति मलिनः ५८।९२	प्रिये सदा पूर्णतरं मनोहरं ३२७।४०
प्रायः प्रकृष्यतिरतां प्रीत्यैव ५८।७६	प्रियैः सलीलं करवारि (भारवेः) ३५४।९२
प्रायः सन्त्युपदेशार्हा धीम (कुसुमदेवस्य)	... १७४।६७०	प्रियो मयैवावचित्तैः प्रसूनै ३६८।२३
प्रायः स्वभावमनिलो महतां ६३।२४३	प्रीतिं न प्रकटीकरोति सुहृदि ७६।६०
प्रायः स्वभावं मुञ्चन्ति सन्तः ४८।६५	प्रीतिं नस्तनुतां हरिः कुव २६।१७६
प्रायश्चरित्वा वसुधामशेषां ३५१।९	प्रीतिलक्ष्मीव्यंयः क्लेशः १६३।१८४
प्रायश्चित्तं न गृह्णीतस्तन्वङ्गथा २७७।२५२	प्रेक्षणीयकमिव क्षणमास (माघस्य) ३३५।८
प्रायेण धनिनामेव धनलोभो ७२।७	प्रेङ्खणप्रेक्षणालापान्कुर्वत्यः २६५।७
प्रायेण नीचलोकस्य कः २०८।२७	प्रेङ्खद्वाजितरंगमुन्मदगज २८।२१२
प्रायेण सुकरं दानं प्रायेण ३७६।२	प्रेम सख्यं तयोरेव ययो १६६।३१४
प्रायेणात्र कुलान्वितं १८५।१०२३	प्रेमाद्वाः प्रणयस्पृहाः परि २९३।९३
प्रायो दुरन्तपर्यन्ताः संपदो १६४।२३५	प्रेमैव मास्तु यदि चेत्पथि ५२।१९३
प्रायो यत्किञ्चिदपि प्राप्नो ९०।९	प्रेमोन्नामितरेवतीमुख २७।१९६
प्रारब्धे रतिकेलेसंकुलरणा (जयदेवस्य)	... ३३५।१७	प्रेरयति परमनार्यैः शक्ति (कुसुमदेवस्य)	... ५९।१३१
प्रारब्धे विपरीतनामनि रते ३३५।१९	प्रेरितः शशाधरेण करौघः (भारवेः) ३१४।४४
प्रारम्भतोऽतिविपुलं यश ६१।१९३	प्रेषिकः प्रेष्यकः काण्डः ३८०।९
प्रारम्भे कुसुमाकरस्य २३५।१०९	प्रेषितस्य कुतो मानं १६८।३९२
प्रालेयमिश्रमकरन्दकराल ३३८।१३	प्रोञ्ज्वलञ्ज्वलनज्वाला २०।४३
प्रालेयशैलशिखरानिलसंप्रयोगः (बोहरस्य)	... ३६१।२३	प्रोथःप्रोढारविन्दयुतिश्च्युति ३६२।३३
प्रावारैरङ्गारैर्मैगृहैः ३६३।१	प्रोषितवति रजनिकरे २२०।१०
प्रावृषि शैलप्रेणीनितम्ब २२२।२१	प्रौढमौक्तिकरुचः पयोमुचां ३५६।४८
प्रावृष्यस्य मालिन्यं २२१।१	प्रौढच्छेदानुरूपोच्छलन (यशोवर्मणः) ३८२।११

प्रौढिं धत्तां कलासु प्रथ १२६।१६५	बलिकर्णदधीचायाः पुरा १०६।१७
फणीन्द्रस्ते गुणान्वक्तुं १०६।३५	बलिना सह योद्धव्यं १५३।२३२
फलं खेच्छालभ्यं प्रतिवन ७५।५४	बल्लाल क्षोणिपाल त्वद १२१।६८
फलं व्रतरेऽप्यास्तां पु २५४।१७३	बह्लबलसमर्था मेघनादा... .. १८९।४१
फलहीनं नृपं भ्रूयाः कुली १५५।२८१	बहवः पङ्गवोऽपीह नराः ८१।२
फलानां च दलानां च ३३२।४२	बहिः सर्वाकारप्रगुण १८३।९७८
फलायते कुचद्वन्द्वमियं २८३।४	बहिरतिनिर्मलरूपं... .. २५९।६३
फलार्थां नृपतिलीकान्या १५५।२९२	बहिनं लोला हृगपाङ्ग ३६७।२८
फलाशिनो मूलवृणाम्बु ६९।४९	बहु जगद पुरस्तात्स्य (माघस्य) ३४३।११
फलितस्य रसालशाखिनः... .. २५१।१०५	बहुतरहिते रसातल १७६।७४३
फुलेषु यः कमलिनीकम २३४।८०	बहुधा राज्यलाभेन यस्तो... .. १०५।९
बककोयष्टिभिर्जुष्टे पत्वले २३१।७	बहुनात्र किमुक्तेन दूति (वररुचेः) ३०६।२
बकुलकुलमिलन्मिळिन्दमाला ३४८।६५	बहुनिष्कपटद्रोही बहुधा ५६१।३
बकुलमालिकायपि... .. २९७।१४	बहुभिर्न विरोद्धव्यं... .. १७२।५६६
बकोट ब्रूमस्तां लघुनि २३९।२२८	बहुभिर्बत किं जातैः पुत्रै... .. १५१।११३
बङ्गालिदास भवतः शुभ १२१।६७	बहुभिर्मूर्खसंघातैरन्योन्यं १७६।७१६
बत सखि कियदेतत्पदस्य २९७।२१	बहूनामल्पसाराणां समवायो ८६।३
बद्रामलकाप्रदाडिमान्त २७८।२८५	बहूनामप्यसाराणां समुदायो (व्यासमुनेः) १५०।८३
बद्धकोपविकृतीरपि रामः (भारवेः) ३३०।५६	बहूनि नरशीर्षाणि... .. ४१२।३
बद्धकोशमपि तिष्ठति ३०७।१८	बहुपि खेच्छया कामं प्रकीर्ण ८८।५
बद्धा मणिमयकाञ्ची तस्याः २८१।३८०	बह्वाशी स्वल्पसंतुष्टः १२८।४००
बद्धा यदर्पणरसेन... .. ४२।५२	बाणं हरिरिव कुरुते सुजनो ४९।९७
बद्धा पद्मासनेन यो नयन २८।२०७	बाणकरवीरदमनकशत १०७।६९
बद्धा हियोमा त्रिवलीगुणेन २७९।३१८	बाणाः पश्व मनोभवस्य २९५।१४१
बधिरयति कर्णविवरं बाचं ६७।१२	बाणाक्षिसारोहशय्यासना (माघस्य) १३५।८७
बन्दीकृत्य नृप द्विषां मृग... .. ११६।२६८	बाणाग्निमस्तकरुणो विकिरन् २९५।१३५
बन्दी विन्दति चेदमास्य १८७।१०५२	बाणान्संहर सुख कामुकलतां २९६।१४३
बन्धं लब्धवतः परस्य २३९।२२१	बाणेष्वारोप्य गुणान्विधाय २६२।६
बन्धनस्थो हि मातङ्गः २४२।५८	बालक्रीडनमिन्दुशेखर २२।८७
बन्धुः को नाम दुष्टानां १७०।४९३	बालक्रीडनमिन्दुशेखर १२६।१५३
बन्धुस्त्रीभ्रूखवर्गस्य बुद्धेः १७०।४८३	बालया वा युवस्या वा ३६६।१५
बन्धूकगुतिबान्धवोऽय (जयदेवस्य) ३२८।६८	बालसखिः स्वमकारणहास्यं १८१।८९५
बन्धूकबन्धूभवदेत २७४।१४९	बालस्यापि रवेः पादाः पतन्त्युपरि ८२।१
बन्धूकबन्धुरधरः सित २८३।३२	बाला बन्दनमालिकाकिस... .. ३१९।२
बन्धूनां सुहृदां चैव १७२।५८१	बालाकटाक्षसूत्रितमसती ३१।१५
बभ्रुव वल्मीकभवः कविः... .. ३७।४२	बाला तन्वी मृदुतयुरियं (विकटनितम्बायाः) ३३२।२
बभ्रुव तपस्वी स्याच्छूर १६०।५९	बालादपि गृहीतव्यं पुत्रा १७०।४८२
बर्ही रौति बका रटन्ति ३५८।८८	बाला मामियमिच्छतीन्दुवदना ३८८।१३५
बलमातेभयोपशान्तये (कालिदासस्य) १०८।८६	बालिकारचितवन्नपुत्रिका ३२९।२४१
बलवदपि बलं सिधो (भारवेः)... .. ३५१।१४	बाले तवाधरसुधारसगान ३२७।४२
बलवानपि निस्तेजाः १७०।१९२	बाले नाथ विमुष मानिनि (भट्टकुमारस्य) ३२४।७
बलानीता पार्श्वं सुख ३३२।११	बालेन्दुवक्त्राप्यविकारभाञ्जि ३४२।२६
बलिः पातालनिलयो १०५।७	बाले बाला विदुषि विबुधा १८५।१००५

बाले मालेयमुचैर्न भवति (धाराकदम्बस्य) ... ३५१३१	बोधितोऽपि बहुसूक्तिवि ६१२११
बाले ललामलेखेयं भाले २७०४१	ब्रह्मिन्ने च सुरापे च चौरै (व्यासमुनेः) ... ७८११
बालोऽपि नावमन्तव्यो मनुष्य १४८१८	ब्रह्मिणोऽपि नरः पूज्यो ६६४
बाल्ये गेहपतौ निमीलति २६८४८	ब्रह्मज्ञानविवेकिनोऽमल ३९२२२४
बाष्पाकुलं प्रलपतो गृहिणी ३४४३	ब्रह्म नान्तमपि क्लीबं १९५१२४
बाहुपीडनकचग्रहणार्थ्यां (माघस्य) ३३३११५	ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं १६०४७
बाहू तस्याः कुचाभोग २७६१२२७	ब्रह्माण्डं कियदस्ति तत्र (श्रीदेवगणदेवानाम्) ८४४३
बाहू द्वौ च मृणालमास्य २८४१५४	ब्रह्माण्डकुम्भकारं भुजया १७५५९
बाहू प्रियाया जयतां मृणालं २७६१२२८	ब्रह्माण्डच्छत्रदण्डः शत (दण्डिनः) २१६६
बिडालभक्षिते दुःखं ३८९११६३	ब्रह्माण्डमण्डलीमात्रं किं (भर्तृहरेः) ८३३
बिडौजाः पुरा पृष्टवान्प १०४१३	ब्रह्माण्डं प्रविशण्ण्य भूधर... .. १३१३०
बिन्दुद्वन्द्वतरङ्गिताप्रत ३७१२९	ब्रह्माण्डसंपुटकलेवर २८८
बिभर्ति वदनेन किं क २१२११०३	ब्रह्मा दक्षः कुबेरो यम २११९
बिभेति पिशुनास्त्रीचः प्रका ५८११०८	ब्रह्माद्योऽपि यद्पाङ्ग १२१८
बिभेमि सखि संवीक्ष्य २९७१२	ब्रह्मानन्दप्रचुरं किमपीदं ३३३४
बिभ्रतां मधुरतामतिमात्रं (माघस्य) ... ३२९१११	ब्रह्मा येन कुलालवन्निय (भर्तृहरेः) ... ९७१९८
बिभ्रत्पाथःकपदैं सुर ९१११७	ब्रह्मा विष्णुदिने याति ३९०१९३
बिभ्राणा गरलं कण्ठे भुजंग ५०११२	ब्रह्मैव सत्यमखिलं नहि ३६८१२९
बिभ्राणा हृदये त्वया विनि ३०४१८४	ब्राह्मणः क्षत्रियो बन्धुर्नो १५३१२०२
बिभ्राणे त्वयि भस्मकः २५७४४	ब्राह्मणा गणका वेत्याः १६२१३११
बिभ्राणोऽभिनवेन्दुकोटि १९१३५	ब्रूत नूतनकुम्भाण्डफलानां ८३२
बिम्बाकारं सुधाधारं कान्ता २०२११५	ब्रूतेऽन्यस्यासतोऽप्यार्यो ४७४३
बिम्बितं भूतपरिस्रुति (माघस्य) ३२९१८	ब्रूते संप्रति चाहुगण १२७१८२
बिम्बोष्ठ एव रागस्ते तन्वि ३२६१९	भक्तं रक्तं सदासक्तं निर्दोषं १६०४७
बिलाह्वहिर्बिलस्यान्तः ३८०११४	भक्ते द्वेषो जडे प्रीतिररुचि ६७४
बिसमलमशानया स्वादु पानाय ६३२४६	भक्तानामुपकारिणां पर १०२१७७
बीजं चिन्तामणिश्चेत्क १२७११६७	भक्तिः प्रेयसि सन्धितेषु (बिह्वणस्य) ... ३६७३५
बीजं चेदिन्द्रदन्तिस्फुरित... .. १४४१८५	भक्तिप्रहवलोकनप्रण (भागवतअमृतदत्तस्य) १६३२
बीजैरङ्कुरितं लताभिरुदितं २३७११६३	भक्तिप्रह्लाय दातुं मुकुल (मयूरस्य) २८१२
बीभस्ताः प्रतिभान्ति किं ३९३१२५७	भक्तिभवे न विभवे व्यसनं ५०१२२६
बीभस्ता विषया जुगुप्सित ३८७१९३	भक्तो गुणो शुचिर्दक्षः प्रग १४९१७१
बुद्धिं वर्धयति श्रियं वित... .. ९१३३६	भगवदनभ्युपगमनं दैवत... .. ४५१
बुद्धिमत्त्वाभिमानः को १७५१७००	भगवन्तौ जगन्नेत्रे सूर्योचन्द्र (वृण्डिनः) ... ९४५
बुद्धिर्या सत्त्वरहिता स्त्रीत्वं ७३२०	भगिनि मदनः श्रीमानेष (हनूमतः) २९९१४
बुद्धिशत्रुः प्रकृत्यज्ञो धन (माघस्य) १५२११८४	भगीरथायाः सगरः ककुत्थो(भगवतोव्यासस्य) ३९०१९७
बुद्धेरगोचरतया न गिरां ३८४३६	भग्नकुम्भशकलेन वै मलं ६२२१५
बुद्धौ कलुषिभूतायां १७३१६०३	भमा वयं परिभवासिभि ६९५११
बुद्धः कीदृश्वचो ब्रूते २०९१३७	भमाशस्य करण्डपिण्डत ९८१०९
बुधामे न गुणान्भूयात्साधु १६७३६०	भमासु रिपुसेनासु नरेन्द्र... .. १०६१९९
बुधुक्षितैर्व्याकरणं न भुज्यते ६७१११	भमैर्दण्डैरातपत्राणि भूयो (माघस्य) १३५१६
बृहत्सहायः कार्यान्तं क्षोदी ९१११९	भङ्गाकीर्तिमवीमलीमस १३९१७
बोद्धारो मत्सरप्रस्ताः ४११८	भङ्क्त्वा भोक्तुं न शुक्लं (रुद्रस्य) ३१०१३
बोधयन्ति न याचन्ते शिक्षा ७४१	भजन्त्यास्तारुपान्तं कपट (जयदेवस्य)... .. ३३४३३

भण्डस्ताण्डवमण्डपे चटुकथा ६४२७९	भवान्निह भगवानेव गतो १०६३०
भद्रं तस्य तरोः स्वयं ३६९१४५	भवितव्यं भवत्सेव नारिकेल ९५१२२
भद्रं ते सदृशं यदध्वगशतैः २१८३२२	भवितव्यं यथा येन नासौ ९५१३०
भद्रं भद्रं कृतं मौनं कोकिले २३५१११८	भवित्रिी रभोरु त्रिदश २१४१९
भद्रात्मनो दुरधिरोह १०९११४१	भवेत्स्वपरराष्ट्राणां कार्या १५०१७८
भद्रात्र प्रामके त्वं परि (भीमस्य) ३५८१९६	भस्मिनि स्मरिपोरनुरागो २५७११
भद्रे वाणि ममानने कुरु ७०१६९	भस्माङ्गुलिर्वकोद्वायी ३८०१८
भयं तावत्सेव्यादभिनवि १४५१४	भस्मान्धोरगकूकृतिस्फुट ६१६०
भयादिवाञ्छिष्य क्षपाहते (भारवेः) ३५३१८९	भस्मीभूतः कुसुमविशिखः ३९८१२९
भयेन कृष्णान्यरुणानि रामा १३११२८	भस्मोद्गूलन भद्रमस्तु ३८६१८६
भये वा यदि वा हर्षे १७१५०४	भागीरथी कथंभूता कामि २०९१३६
भर्ता देवो गुरुर्भर्ता धर्म १६२११४५	भाग्यवन्तं प्रसूयेथा मा शूरं ९४१२
भर्ता यद्यपि नीतिशास्त्र ३६६१७९	भाति निर्विवरे तस्याधित्रं २७७१२५४
भर्तुः पिण्डानृणकरो ३७६११	भाति रोमावली तस्याः पयो २८०१३४०
भर्तुर्व्यस्य कृते गुरुलघु ३२३११४	भाति विन्यस्तकङ्कारं सुके २६९१२
भर्तुभिः प्रणयसंभ्रमदत्ता (भारवेः) ३३०१४६	भागु नाम सुदृशां दशनाहः (माघस्य) ३३५११२
भर्तुर्भूषस्त्रि निक्षिपतीना (भारवेः) ३३०१५८	भागुबिम्बमिदमस्तगामि ३०७१११
भर्तुभिः प्रातिनृपतयः १३६१११६	भानोः पादैर्दहनपक्षै ३५२१४१
भवत इवातिस्वच्छं कस्या २०५१८	भानोः शीतकरस्य वापि ४६१६
भवतामहमिव बहवो मम १०७१६६	भानावभ्युदिते तथा मयि ३१६१११०
भवति गमनयोग्या कीदृशी २१२१९८	भानुवै जायते लक्ष्म्या २०३१३६
भवति जयिनी काजौ २१२१९९	भार्योवियोगः खजनाप १७७१८२७
भवति विततथासोप्राह ३२४११	भारतं चेष्टुदण्डं च सिन्धु २१४११
भवति सुभगत्वमखिलं (सुबन्धोः) ४९११०२	भारत्या वदनं श्रिया च १४२१४७
भवति हृदयद्वारी कोपि १८३१९७६	भाषासु सुहृद्या मधुरा दिव्या ३०११
भवतु विदितं व्यर्थालापैः (भद्रन्तधर्मकीर्तितैः) ३७२११६	भासते प्रतिभासाररसा २१५११०
भवतु विदितं व्यर्थालापैः ३०५११४	भासो रामिलसोमिलौ (राजशेखरस्य) ३८१६९
भवत्कृते खञ्जनमञ्जुलाक्षि ३२७१३५	भास्वत्कर्मशशाणचक्र ३१७११२९
भवत्तुरगनिष्ठुरक्षुरदृढ १३६११११	भास्वत्कुण्डलमाणिक्यप्रभा २७११६९
भवत्येकस्थले जन्म गन्ध १७३१५३०	भास्वद्वंशवतंसकीर्तिरम ३८१५२
भवत्या विश्लेषे गुरुहृदय ३०५११६	भास्वाश्रूततस्मिन्मंसिजः ३४५१७
भवनभुवि सृजन्तस्तारं २७२११०७	भिक्षवो रुचिराः सर्वे रषाः २०४१११
भवनमिव मदीयं निर्जनः ३७०१७७	भिक्षार्थां स क यातः १३४७७
भवनैत्रभयो बहिरयापि २९५११२४	भिक्षाशानं तदपि नीरसमेक ८०३७
भुवन्दोरेषु परिमन्दतया (माघस्य) ३१४१६४	भिक्षाशानं भवनमाद्यतनैक ३९२१२४३
भवन्ति ते सभ्यतमा विय ८९११०	भिक्षाहारमदैन्यमप्रतिहतं ३८६११०१
भवन्ति नम्रास्तरवः फलो ७८१११	भिक्षितकमलकुटुम्बाः ३४०१५
भवन्ति नरकाः पापात्पापं ७११५	भिक्षुः कास्ति बलेर्मखे १३४२२
भवन्तो वेदान्तप्रणिहित ३६४१४८	भिक्षुकोऽपि सकलेऽपि ४१२७
भववीजाङ्कुरजलदा ११९	भिक्षुद्वारि सदानवारि ११६१२७२
भवभूतिमनादव्य निर्वाण ३७१२८	भिक्षो कथ्या श्रुथा ते नहि ६४१२८०
भवभूतैः संबन्धाङ्गुधर ३७१२२	भिक्षो मांसनिवेवणं प्र ६४१२७१
भवानिशाकरोमेशं प्रति २०३१४५	भित्त्वा घोणामायसेना (माघस्य) १३५१६७

भित्त्वा सद्यः किसलय ३०५।२६	भूयादेश सतां हिताय १९।३७
भिनन्ति भीमं करिराज २४१।२२	भूयिष्ठं द्रविणाःमजं जनयितुं ९८।११५
भिन्दन्मरतिहृदयानि १६।४४	भूयो गजितमम्बुदप्रक २२३।६७
भिन्दानो मानिनीनां पति ३४०।६६	भूयो निपीय लवणाम्भसि ३४२।९
भिन्ना महागिरिशिलाः २४१।२९	भूयो भूयस्त्वदरिदलना १२७।१७३
भिन्ने चित्ते कुतः प्रीतिः १७४।६३६	भूरिभारभराकान्तो बाधते २१४।४
भिन्नोरस्कौ शत्रुणाकृष्य (माघस्य) १३५।१५६	भूरिशोऽपि च वसन्ति २५१।१०२
भीतासि नैव भुजगारपथि ३७१।२२	भूरेणुदिग्धा नवपारिजात ३७६।२२
भीतिर्नोस्ति भुजंगपुगव ५।५५	भूजैः परोपकृतये निजकवच (वल्लभदेवस्य) २५४।१८७
भीतो वाडववास्तोजल २२१।४९	भूशकस्य यशांसि विक्रम १४४।९
भीमं यज्जलधिं जवेन १२५।१४०	भूशय्या ब्रह्मचर्यं च कुशलं १०१।१०
भीमं वनं भवति तस्य पुरं ९६।७४	भूषणाद्युपभोगेन प्रभुर्न १०६।३२
भीमश्यामप्रतनुवदन २३०।९	भूसंपर्करजोनिपातमलिनाः १३८।३१
भीमप्रोष्मदुसंतसशस्य १८८।१६	भृकुटीकुटिलललाटः ३८०।२०
भुक्तानि यैस्त्व फलानि (श्रीमहादेवस्य) २४७।१३	भृङ्गश्रेणीश्यामभासां समूहै (माघस्य) १३५।७८
भुक्ता मृगालपटली भवता २३२।२३	भृङ्गाङ्गनाजनमनोहरहारि ३३१।१६
भुक्तिमुक्तिरुदकान्तसमा ९०।१४	भृङ्गालीकण्डमालाः स्फुटित ३४१।४१
भुक्त्वा भव्यतृणानि २४५।१२२	भृङ्गालीमुदरे क्षिपन्ति शतशः २८५।६६
भुक्तं खादुफलं कृतं च २४७।२०	शस्यैर्विना स्वयं राजा लोका १५०।८६
भुम्भुयुगलेः क्रुधा सम १३६।११८	शशमद्वयत याघरपलव (माघस्य) ३६१।१९
भुमालकं स्मितपराजित ३२०।२७	भेकेन कण्ठता सरोध (महृदस्य) २५९।४६
भुजंगकुण्डली व्यक्त ४।५	भेकैः कोटरशायिभिर्मृत (दाक्षिणात्यस्य) २२३।६५
भुजंगभोगसंक्रान्ता कल १०५।१०	भेतव्यं नृपतेस्ततः सचिव १४४।८
भुजतस्वनच्छायां येषां (कह्लणस्य) ३४।४५	भेदाभेदौ सपदि गलितौ ३८५।६६
भुजपद्मरे गृहीता नव ३३२।४	भेरीक्षाङ्कतिभिस्तुरंगनिन १२७।१८४
भुजप्रभादण्ड द्वोर्ध्व २३।११७	भोगः परोपतापेन पुंसां १७५।७०३
भुज्यन्ते स्वग्रहस्थिता इव ७४।४०	भोगस्य भाजनं राजा न राजा १५३।२०८
भुजे विशाले विमलेऽसिपत्रे कोऽन्य ८१।६	भोगाक्षमस्य रक्षां दृष्ट्वा १७८।८०६
भुवनमोहनजेन किमेनसा २९५।१२९	भोगा न भुक्ता वयमेव भुक्ता (भर्तृहरेः) ३९१।२९
भूजाने किं न जाने भव १४०।३०	भोगा मेघवितानमध्यविल ३९०।१८६
भूतावेशनिवेशिताशय ३५।५६	भोगासक्तैरुचेता भयवश १२३।१०६
भूत्यालेपभूभूषितः प्रवि ६।६३	भोगास्तुङ्गततर्ङ्गभङ्गचपलाः ३९०।१८५
भूत्वा कल्पयतायुषोऽण्डज ३९०।१८२	भोगिनः कञ्चुकासक्ताः कूराः १५२।१७४
भूपः कूप इवाभाति नभ १५५।२८२	भोगीन्द्रः प्रमदोत्तरङ्ग (सुरारेः) १४३।६४
भूः पर्यङ्को निजभुज ३८५।६०	भोगेच्छा नोपभोगेन भो १७५।६८५
भूस्वमौलितटीषु दर्शित १२९।१२	भोगे रोगभयं कुले च्युतिभयं ३८६।९०
भूस्वमौलितटीषु वर्षति १२८।१९१	भोज लक्तीर्तिकान्ताया १२१।७८
भूमार्त्रं कियदेतदर्णवमितं ३७७।३९	भोज त्वहानवाधोर्ध्वे दरि १२१।७५
भूमिपतावर्थपतौ बाले १७६।७२०	भोजनाच्छादने दद्याद्भु ३६४।३१
भूमिभिर्त्रं हिरण्यं वा १५५।३११	भोजनान्ते च किं पेयं २०५।५
भूमौ स्थिता रमण नाथ ३७८।३०	भोजप्रतापं तु विधाय १२२।८५
भूयः कण्ठावधृतिव्यति २०।५६	भोजप्रतापाग्निरपूर्वं एष १२२।८६
भूयस्तराणि यदमूनि तम ३१५।७२	भोज्यं भोजनशक्तिश्च १६२।१२१

भो पान्थ त्वरितोऽसि तिष्ठ ३७११८७	भ्राम्यन्मन्दरकंदरोदर १६३५
भो पान्थ पुस्तकधर क्षण ३७०१७४	भ्रुवौ काचिल्लोलापरिणति २६७१२६
भो भोः करीन्द्र दिवसानि (गोविन्दराजस्य) २४२१६९	भ्रूचातुर्यकुञ्चिताक्षाः कटा (भर्तृहरेः) २६४१ः१
भो भोः किं किमकाण्ड (अभिनवगुप्तस्य) ... २३११६	भ्रूचापवल्लीं सुमुखीं याव २९०१२२
भो भोः श्रीभोजदेवं श्रयत (देवेश्वरपण्डितस्य) १२२१९५	भ्रूचापे निहितः कटाक्ष (जयदेवस्य) ... ३२८१००
भो मेघ गम्भीरतरं नद त्वं २९६१५५१	भ्रूपलवो धनुरपाङ्गतरङ्गि (जयदेवस्य) ... २६७१२३
भो रोहिणी त्वमसि रात्रि २९९१४९	भ्रूभङ्गं न करोषि रोदिषि ३२११६३
भो हंसास्तावदम्भोऽह २३२१४०	भ्रूभङ्गे रचितेऽपि दृष्टि (भदन्तवर्मणः) ... ३७५१९९
भ्रमचरणपलवकण्ठमन्द ३६२१३९	भ्रूभङ्गेः क्रियते ललाट ३२११६२
भ्रमति गिरिराट् पृष्ठे गर्ज २४७१४	भ्रूभेदैः कतिचिद्भिरा (अभिनन्दनस्य) ... ३६९१४१
भ्रमन्वनान्ते नवमञ्जरीषु (लक्ष्म्याः) ९६५९९	भ्रूभेदो रचितश्चिरं नयनयो ३७४१७७
भ्रमन्संपूज्यते चर्कं भ्रम १६५१२८१	भ्रूभ्यां प्रियाया भवता मनोभू २७११५८
भ्रमन्सैरं भ्रातर्भ्रमर २३४१९८	भ्रूयुग्मसुचैर्धनुस्त्रिज्ज्वातयं ३८३१२०
भ्रम भ्रमर यूथीषु मालतीषु २३३१४५	भ्रूरेखायुगलं भाति तस्या (बिह्वणस्य) ... २७११५२
भ्रमय जलदानम्भोगर्भान् (भवभूतेः) २९६१५५२	भ्रूविलाससुभगाननुकुर्वु (भारवेः) ३३०१४८
भ्रमर भ्रमता दिगन्तराणि (श्रीगणदेवानाम्) २३३१७१	भ्रूश्चित्ररेखा च तिलोत्तमा २८३१२४
भ्रमर मरणभूर्ति सुख २३४१९०	भ्रूकरीविरचनभङ्गाया राधा (हरिहरस्य) ... २३११०८
भ्रमरहितः क्रीदक्षो भवति २०५११०	भ्रूक्षिका मशको वेदया १६२१२२८
भ्रमरहिता सा कचवत्की ३१११९	भ्रूक्षिका व्रणमिच्छन्ति धन १७४१६३७
भ्रमात्प्रकीर्णं भ्रमरीषु किञ्चि (गुणाकरस्य) ... ३६०१४९	भ्रूमे भेरौ पतति तपने १८५
भ्रष्टं नृपतिकिरीटाद्भूमौ २२७१५१	भ्रूजलकलशद्वयमय २१२
भ्राजिष्णवो नभसि मेघ (किशोरकस्य) २४०१२३८	भ्रूजत्वम्भसि यातु मेरुशिख ९८१११६
भ्रातः कङ्कण किं कदाप्यसि ३७२१२९	भ्रूजन्तोऽपि विपश्यथिधि ५४२१५८
भ्रातः कष्टमहो महान्घ्न (भर्तृहरेः) ३९०१२००	भ्रूजिष्णारुणदीधितिर्मधुकरैः ३४२१२४
भ्रातः कस्त्वं तमाष्टुर्गमन १०४१७	भ्रूजुलघौ संभावितगुणे १९६१४९
भ्रातः काञ्चनलेपगोपित २६०१७२	भ्रूणिः शाणोल्लीडः समर १८४१९८३
भ्रातः कीर कटोरचक्षु २३८१९९९	भ्रूणिना वलयं वलयेन १८७१०५८
भ्रातः कोकिल कुजितेन १३६१९४४	भ्रूणिर्लुठति पादेषु काचः २२७१४७
भ्रातः पञ्जरलावक मा २५८१४३	भ्रूणिहारलता विभाति तन्व्याः २७९१३०५
भ्रातः पान्थ कुतो भवान्न ३५८१९३	भ्रूण्डलीकृत्य बहोणि (दण्डिनः) २१७१२०
भ्रातः पान्थ पथि त्वया ३७११८६	भ्रूण्डले मण्डलाकारो रेखा २९७११०
भ्रातः पान्थ प्रसीद प्रति (शङ्कुकस्य) ३५८१९५	भ्रूतिरेव बलाद्वरीयसी १८२१९२५
भ्रातः प्राणगणप्रयाणसमये ३७३१३६	भ्रूत्तेभकुम्भपरिणाहिनि कुङ्कु (भर्तृहरेः) ... ३३३१२७
भ्रातर्भ्राम्य कुविन्दकन्द २५८१२८	भ्रूत्तो हिनस्ति सर्वं मिथ्या १०४१५
भ्रातर्द्विरेफ भवता भ्रमता २९६१५५९	भ्रूत्वा चापं शशिमुखि निज २८०१३३८
भ्रातर्धोतरशेषयाचकजने ७७३३६	भ्रूत्वा लोकमदातारं संतोषे १०७१५७
भ्रातर्भ्राम्य लवङ्गवलिषु २३५११०६	भ्रूत्वा सारं गुणानां शिरसि यदि ७६११९
भ्रातर्श्वन्दन किं ब्रवीमि (श्रीभोजदेवस्य) ... २४९१५४	भ्रूत्स्यादयोऽपि जानन्ति नीर १६२११९६
भ्रान्ते याचनतत्परेण मन ८०१५४	भ्रूदकलकृतान्तकासर २९७१८
भ्रान्तं देशमनेकदुर्गविषमं ८०१५४	भ्रूदनदहनशुष्यकान्तकान्ता २८८१२१
भ्रान्ता वेदान्तिनः किं ४५१६	भ्रूदनमपि गुणैर्विशेषयन्ती २८६११३
भ्रान्त्वा भूवल्यं दशास्य १२४११३२	भ्रूदनमवलोक्य निष्फल २३३१४९
भ्राम्यचीत्कारचक्रभ्रम (बाणभट्टस्य) ३५५११३०	भ्रूदमयमदयमदुरगं २३१११५

मदर्धसंदेहदृष्ट्यालमन्धरः (श्रीहर्षस्य) ३७८१९९	मध्याह्नं गमयत्यजः श्रमजलं ३५५१२३
मदसिक्कमुल्लैर्युगाधिपः (भारवेः) ८२१९८	मध्याह्नार्कमरीचिका १११३
मदात्मसा परिगलितेन (माघस्य) १३२११७	मध्याह्ने चलतालवृन्त ३५२१४८
मदुक्थिश्वेदतर्मदयति ३४४४६	मध्याह्नेऽतिखरे निदाघसमये ३५५१२९
मदैकपुत्रा जननी जरानुरा (श्रीहर्षस्य) ३७८१९८	मध्याह्ने दववहिनोभ्य ३७५१३६
मदोपशमनं शास्त्रं ४११११	मध्याह्ने नूनमापोऽपि तिरम ३५२१३४
मद्रेहे मुषकीव मूषकवधू ७११७७	मध्याह्ने हरितो हुताशन ३५२१४७
मद्यपस्य कुतः सत्यं दया... .. १०४१३	मध्ये न कश्चिमा स्तने ३७२१९
मद्यपाः किं न जल्पन्ति १७३१५९२	मध्येन तनुमध्या मे मध्यं... .. २७७२६७
मद्यमन्दविगलत्रपमीष (माघस्य) ३२९१२०	मध्येन सा वेदिविलम्बमध्या २८०१३३५
मद्युगमध्योत्पन्नाः कृतयुग... .. १०३१८	मध्योऽयं बलिसद्य दृष्टि २७८१२९८
मद्गुणि मा कुर्व विषाद ४२१५०	मनः प्रकृत्यैव चलं दुर्लभ्यं (श्रीहर्षदेवस्य) २९०११३
मधुकरगणधृतं त्यक्त्वा १८४१९९८	मनसा चिन्तितं कर्म १६७१३७६
मधुकर तव करनिकरैः २३३१४७	मनसि निविशते स कोऽपि ३४४१५
मधुकर मा कुर्व शोकं २३३१६२	मनसि वचसि काये पुष्य ५३२२९
मधुकरैरपवादकरैरिव (माघस्य) ३४७१६४	मनसैव कृतं पापं न १७४१६३५
मधु द्राक्षा साक्षादमृत ३६११६	मनस्यन्यद्वचस्यन्यत्कार्ये ५७१५०
मधु द्विरेकः कुसुमैकपात्रे... .. ३४६१३१	मनस्विनो न मन्यन्ते पर ८३२११
मधुघारेव न मुखसि मानिनि ३१९११३	मनस्विहृदयं धत्ते रोषेण (कुसुमदेवस्य) ८३२२०
मधुना सिञ्चयेन्निम्बं निम्बः १६६१३१६	मनस्वी भ्रियते कामं कार्ये ८३११९
मधुप इव मारुतेऽस्मिन् २५५१२१७	मनागनभ्यावृत्त्या वा (माघस्य) १७६१९१७
मधुपराजिपराजितमानिनी ३४५११	मनीषिणः सन्ति न ते १८११०२
मधुपानप्रवृत्तास्ते सुहृद्भिः १०६१४२	मनुष्यजातो तुल्यायां मृत्यु १०११७
मधुपानसमुल्लसत्प्रवालं ३३५११०	मनोजराजस्य सितातपत्रं ३१३१६६
मधुपे मालतीपुष्पं सतृष्णं २३३१४६	मनो धावति सर्वत्र १६४१२२६
मधुमधुरिममङ्गी भेजरे ३६०१४२	मनोऽपि शङ्कमानाभि २६५१४
मधुरः सुधावदधरः पल्लव २८३११५	मनोभूर्मुग्धासु क्षिपति ११०११५९
मधुरमिव वदन्ति खागतं... .. १४७१३	मनो मधुकरो मेधो मानिनी १६३१९८५
मधुर्या मधुबोधितमाधवी (माघस्य) ३४७१६८	मनो रथरथारूढं युक्तमि... .. ७९११९
मधुरवचनैः सभूभङ्गैः २६६१३९	मनोरथान्करोत्युच्चैर्जनो ९५११९
मधुरस्वना धृतोणां मध्या... .. १९३१६	मनोरोगस्तीव्रं विषमिव २९८१२७
मधुरिमरुचिर्न वचः खलाना ६११२०८	मन्त्रतन्त्रांपितप्रीतिर्देश १४८१२१
मधुरोवतद्भु ललितं च (माघस्य) ३२५१११	मन्त्रबीजमिदं गुप्तं रक्ष १५३१२१४
मधुन्नतोषः कुपितः स्वकीय ३१८११५२	मन्त्रभेदेऽपि ये दोषा भवन्ति १५३१२२८
मधुकै माध्वीकं पिबसि २३४१९७	मन्त्रसंस्कारसंपन्नास्तव ३०७११
मधौ मन्दं मन्दं मरुति १८९१४३	मन्त्रिणां पृथिवीपाल १५३१२१५
मध्यं विष्णुपदं कुनौ शिव २८५१६८	मन्त्रिणां भिन्नसंधाने १७११५०७
मध्यत्रिवलीत्रिपथे पीवर २८०१३३४	मन्त्रोद्भावितदैवतैर्न (श्रीदेवगणदेवानाम्) ३९११२२१
मध्यं तनुकृत्य तदीय २७८१२८१	मन्त्रो योष इवाधीरः सर्वा (माघस्य) १५२११८१
मध्यं तव सरोजाक्षि पयो २७९१३१४	मन्थानभूमिधरमूलशिला ३९८१५७
मध्यमोपलनिभे लसदंशा (भारवेः) ३०७१२२	मन्थायस्त्राणवाम्भः प्रति (नारायणभट्टस्य) ३८२११३
मध्यस्य प्रथिमानमेति २६९१५१	मन्दं निक्षिपते पदानि ३५१५२
मध्यात्समानोय सुसारभा... .. २८०१३३७	मन्दं निधेहि चरणौ परि ३१२११५

मन्दमग्निमधुर्यमोपला ३३७४	मलयमरुतां व्राता याता २९६११३
मन्दमन्दगमना करिणी २६५११४	मलयशिखरादाकैलासं ३४५११३
मन्दं मन्दं ध्रुवणपुटकोपान्त २६८४१	मलयस्य पिरेरपत्यमासौ २२९१५
मन्दं मधुहृति गर्जति वारि २८७३	मलयाचलगन्धेन त्विन्धनं ९०४
मन्दं सुत्रितपांशवः परिपत ३५७६२	मलयानिलकालकूटयो ३८४२८
मन्दश्चन्द्रकिरीटपूजन (विनायकपण्डितस्य) ... १२१६६	मलयानिलमिलनोत्कट (भट्टरुद्रस्य) ... ३४६१०
मन्दस्मितेन मधुराधर २९१४६	मलिनयितुं खलवदनं १४४२
मन्दाकिनीपयःपानं १६५२४१	मलिनहुतभुग्मुरयामैः (चीआकस्य) ... ३५७५४
मन्दादरः कुसुमपत्रिषु २९२५६	मलिना अपि संयमनात्कु २६९१३०
मन्दारमालाकुलिताल १११६१	मलिनात्मना विरागः प्रकटी २३५१३०
मन्दारमेदुरमरंदरसाला २३४८७	मलिनेऽपि रागपूर्णां विक २३३५६
मन्दोज्ज्वैः शिरोभिर्मणि ११७२८३	मलिनैरलकैरैतैः शुक्लत्वं प्रक ९९४
मन्दोऽप्यमन्दतामेति संस ९०१०	मलोत्सर्गं गजेन्द्रस्य मूर्ध्नि २४२५६
मन्दोऽयं मलयानिलः किस ३४८१२	मल्लिकाचितधम्मिन्नाश्वाह ३१२३
मन्दिन्द्या यदि जनः परि ७९१६	मल्लिकामालभारिण्यः सर्वा (दण्डिकवेः) ... ३१२२
मन्ये तव्द्रूः संभाव्य हस्त २८१३८८	मल्लीमाल्यधिया सुधाकर ६६४
मन्ये मायेयमज्ञानं यत्सुखं (बिहणस्य) ... ३८३३	मल्लैः शैलेन्द्रकल्पः शिशु २७१९४
मन्येऽमुना कर्णलतामयेन २७३१२९	मस्ते दुःसहवेदनाकवलिता ४५५
मन्ये सृत्योः सपत्नी जगति १२७१६८	महतस्तरसा विलङ्घन (माघकवेः) ... १८२१९२८
मन्येऽरण्ये कुलगिरि ११९२०	महतां यदि निन्दने रति १८२१९२६
मन्ये सत्यमहं लक्ष्मीः समु ६५७	महतां यदेव मूर्धुषु तदेव ६०१७४
मन्ये समाप्तलावण्यसारे २७५३२४	महतां तादृशं तेजो यत्र ४८६७
मन्ये सशर्मणी त्वेन ११२१८९	महतामाश्रयः पुंसां फलं ९५२३
मम करग्रहणाय पणी १८९३८	महतां प्रार्थनेनैव विपत्ति ४७१०
मम प्रियां कैरविणीं करेण ३१८१४९	महतोः सुवृत्तयोः सखि ४९१८
मम रूपकीर्तिमहरद्भुवि (माघस्य) ३०१२७	महतोऽपि हि विश्रसा ४९१९
मया कुमार्यापि न सुप्तमे (बिहणस्य) ... ३६८२१	महत्स्येऽप्युपायज्ञः सम १५४३३४
मयि जीवति बीजान्त्रे २५२१३८	महद्भिरोधैस्तमसामभिद्भुतो (मेण्डस्य) ... ३०८४२
मयि ते पादपतिता किकर ३१९३	महागजानां गुरुवृंहितैः १३४३८
मयि मलयसमीरो वर्षतीव ३२३२	महागजानां गुरुभिस्तु १३४४३
मयि सकपटं किञ्चित्कापि २९२७०	महाजनस्य संसर्गः कस्य ९०२
मयि स्थितिनैप्रतयैव १०९११५	महातरुर्वा भवति समूलो २५२१४६
मयूखनखरत्रुटित्तिरकुम्भि ३१५८६	महात्मानोऽनुवृत्तमित भज (माघकवेः) ... ४७१४
मन्यायाते सपदि शयना ३७३४९	महानदीप्रतरणं महा १७४६५०
मरणं प्रकृतिः शरीरिणां (कालिदासस्य) ... ३८९१७०	महानपि सुधीरोऽपि बहु २०४७
मरालश्रेणीभिर्नियतमुप २८९३०	महानप्यल्पतां याति १७०४९८
मरौ नास्त्वैव सलिलं कृ २३०११	महानुभावसंसर्गः कस्य नो ९०१
मकैटस्य सुरापानं तस्य १६५२६८	महानुभावसंसर्गः कस्य नो ९०३
मर्तव्यमिति यदुःखं पुरुष १७२१४९	महाप्रलयमास्तभुभित (नारायणसदृस्य) ... ३८२५
मर्दितरावणकंसौ सरयू २२१७	महामतिरपि प्राज्ञो न १७१५०६
मर्यादानिलयो महोदधि २६११०३	महाराज श्रीमज्जति यसासा १४१२९
मलयजरसविलिप्ततनवो ३१२२३	महासायमतिलच्छं नीरं २०४१
मलयभुवि विरूढश्चन्दनेना ६३२४७	महद्दुःशाभ्या भूमिसेरणमधु ३८५५४

महासेनो यस्य प्रमदयम ३७७।३२	मा तात संपदामग्रमारुढो १५१।१३३
महाखनः सैन्यविमर्दं १३४।३७	मा तात साहसं कावां (व्यासमुनेः) १५१।१३०
महिषामन्तरं पश्य शेषाहेः ८१।४	माता नतानां संघटः २१।५।८
महिष्या हृष्ट्या भाव्यं १५०।८२	माता निन्दति नाभिनन्दति ६७।१६
महीपतेः सन्ति न यस्य (विह्वणस्य) ३४।३२	माता पिता गुरुभ्राता १५२।१५२
महीमण्डलीमण्डपीभूत ३५६।४७	मातापितृसहस्राणि पुत्र ३८९।६९
महीयसां महति दिगन्त (माघस्य) १३२।६	माता मित्रं पिता चेति १६९।४४२
महीरुहो विहंगानामेते २०४।५	माता यदि विषं दद्यात् १६४।२१९
महेवास्त्वान् धत्ते शिरसि (प्रह्लादनस्य) २५५।१९२	माता यस्य गृहे नास्ति १६८।३७९
मांसं मृगाणां दशनौ १७८।८१८	माता यस्य धराधरेन्द्र ९८।१००
मां साक्षीकृत्य मुग्धे १९१।७५	माता शत्रुः पिता वैरी ४१।१४
माकन्दच्युतपुष्परेणुपटली ३४८।९७	मातुलो यस्य गोविन्दः (भगवतो व्यासस्य) ३९०।९८९
माकन्दद्रुममञ्जरीषु वसति ३५१।२९	मातृवत्परदारानि परद्र १६५।२५४
माकन्दराजपरिभ्रमण १८३।९६९	मातेव रक्षति पितेव ३१।१४
माकन्दाक्षिप मा मरन्द २८८।९	मा त्वं तात बले स्थित्वा १५१।३१
माकन्दे मधुपानमन्तु २३५।११३	मात्सर्यमुत्सार्थं विचार्य २६३।३६
मा क्रुशं गुरुतागर्वं २२६।९	मात्रानर्तनपण्डितश्रु वदनं २६९।५६
मा गच्छ प्रमदाप्रिय प्रियशतै (मारिकायाः) ३४५।४	मात्रासमं नास्ति शरीर १८१।९१६
मा गमन्मदविमूढधियो नः (माघस्य) ३३०।६२	मात्रा खल्ला दुहित्रा वा (व्यासस्य) १६०।४५
मा गर्वमुद्रह कपोलतले ३७।१२	माद्यति प्रमदां दृष्ट्वा ३६५।४५
मा गाः प्रत्युपकारकातर ११८।११	माद्यद्विगजदानलिप्तकरट (विज्जकायाः) २३०।११
मा गा विषादमल्लिपोतक २३४।८५	माद्यद्वैतण्डगण्डच्युतमद १२७।९६६
माघश्वेरो मयूरो मुररिपु ३८।७१	माद्यन्मातङ्गकुम्भस्थल (भट्टयशसः) ३८२।१२
माघेन विप्रितोत्साहा (धनपालस्य) ३८।६४	मा धनानि कृपणः खलु जी ७५।४७
मा चक्र चक्रविरह १२८।१९४	माधवस्य मुरली मुखलमा २५८।३६
मा जीवन्त्यः परावज्ञादुःख (माघस्य) ८४।१	मा धाव मा धाव विनैव देवं ९६।५०
माणिक्यद्रवलिप्तमौक्ति (श्रीराघवचैतन्यानाम्) २३८।२००	माधुर्यं प्रमदाजनेषु ललि १८६।१०३५
मातः कं हृदये निधाय ३००।३२	माधुर्यसाराधरितामृतस्य २५४।१८९
मातः किं यदुनाथ देहि २४।१५२	माधुर्यैरपि धुर्यैर्द्राक्षाक्षीरे ३६।१४
मातङ्गकुम्भसंसर्गजा (श्रीवैद्यभानुपण्डितस्य) ७९।३०२	माध्वीकै विधुमण्डले वर १९०।६४
मातङ्गाः किमु बलिगतेः २४२।४९	मानभङ्गपटुना सुरतेच्छां (माघस्य) ३२९।२८
मातङ्गानां दन्तसंघटजन्मा (माघस्य) १३५।७३	मानं मानिनि सुश्व देवि ३२२।६९
मातङ्गीमिव माधुरी ध्वनि ३५।६६	मानं मानिनि सुश्व मानस ३२२।१७
मातङ्गैरथ यैर्महेन्द्रभवनं १४९।४६	मानम्लानमना मनागपि ३७४।५७
मातरं पितरं पुत्रं आतरं ७२।४	मानव्याधिनिपीडिताहमुधुना ३२३।१०
मातर्जाव किमेतदद्भुलि ७।९४	मानाम्निवर्धनमहौषध ३६७।३१
मातर्धर्मपरे दयां क्रुशं (रविदत्तस्य) २१८।३१	मानिनीजनविलोचनपाता (भारवेः) ३१३।२२
मातर्नातः परमनुचितं यत् १०१।११	मानिनो हृतमानस्य मानो ८३।१८
मातर्भाये भगिनि कुमते ३८५।६४	मातुष्यं वरवंशजन्म विभवो ९३।५
मातर्भेदिनि तात माहृत (भर्तृहरेः) ३८६।७५	मातुष्ये सति दुर्लभा १८७।१०५०
मातर्लेहिम भजस्व कंचिदपरं ३८७।१०२	माने नेच्छति वारयत्युप ८०।५१
मातस्सणैकरक्षणाय २४।१४६	माने म्लाथिनि खण्डिते च (भर्तृहरेः) ३९३।२५४
मातस्सातजटासु किं १२।३१	मानोन्नतेत्यसहनेत्यतिपण्डि ३२३।५

मान्धाता स महीपतिः (भोजराजस्य)	... ३९११२०४	मित्रे कापि गते सरोरुह ३१०१२
मान्या एव हि मान्यानां ४७११७	मिथोऽर्धचन्द्रनिर्लेनमूर्धानौ १३३१२४
मा पुनस्तमभिर्सीसरभाग (माघस्य)	... ३२९१२४	मिथ्यौषधैर्हन्त मृषा कषायै ४५१६
माबोधि वैद्यकमथापि ४५१४	मिलितमिहिरभासं मौलि १३६११०
मा भूत्सज्जनयोगो यदि योगो ५०११४९	मिथ्रीभूते तत्र सैन्यद्वये (माघस्य) १३४१६३
मा भूजन्म महाकुले तदपि ७११८३	मीनवती नयनाभ्यां चरणा २६५१९
मा भ्रष्ट नैते निखिशा ३७६३३	मीमांसकाः कतिचिदत्र ४५१२
मामाकाशप्रणहितभुजं ३०५१२५	मीमांसको महीपोऽय १०६१२४
मा मालति म्लायसि यद्य २५०१८३	मीमांसा पठिता न यै ४३१७२
मा मा ससाध्वसमपेहि ३२०१२२	मीमांसाणवसोमं लसदर्कैः... २३१०६
मायामयः प्रकृत्यैव राग ५८१८३	मीयतां कथमभीप्सितमेषां ७२११८
मायामीनतनोस्तनोतु १८१९	मीलकैरवलोचनां प्रविगल ३४२१२३
मा याहीत्यमङ्गलं बत (दक्षिणात्यस्य)	... ३४५१८	मुकुटे रोपितः काचश्चर १७०१४८१
मारमासुषमां चारु रुचा २१५१११	मुकुलितमतिशय्य बन्धुजीवं (भारवेः)... ३५६१२९
मारयन्त्या जनं सर्वं निरा (शकवृद्धेः)	... २८२१४२३	मुक्तमूलव्युरुज्जितपूर्वः (भारवेः) ३०७१२४
मारस्य मित्रमसि किंच २२०१२६	मुक्तं मौक्तिकदाम हेमवलय ३१२१२०
मारारिशकरामेभमुखै २१५१७	मुक्ताः केलिसूत्रहार १२२१९२
मा रोदीश्विरेमेहि वन्न ७०६२	मुक्ताः पतन्ति भूमौ ३३५१७
मार्गं देहि पदं निधेहि (पुष्पाकरस्य)	... १४६१३	मुक्ताटाटङ्कयुगं प्रतिमुक्तं... २७३११३१
मार्गं कर्दमदुर्गमे जलभृते...	... २४६११४५	मुक्ताफलैः किं मृगपक्षि ४११३३
मार्गं पङ्कचिते घनान्ध ३७३१३२	मुक्ताभा नृकपालशु (कृष्णमिश्रस्य) ९१२२९
मार्गो भूरि जलं मरुस्थल...	... २२३१६४	मुक्ताभूषणमिन्दुबिम्बमजनि ३३६१२७
मार्जारो महिषो मेघः १६९१४४९	मुक्तावली स्मरविदाहविषाण्डु २७९१३११
मार्तण्डमण्डलसमं भवतः...	... १३११९	मुक्ता विद्रुममन्तरा मधु २८५१७६
मालतीकुसुमे भाति गुध्र २५०१८०	मुक्ताहारगुणीभूय २५८१२४
मालतीमुकुला याताः २५५१२०९	मुक्ताहारं न च कुचगिरेः... ३९९११७
मालाबर्हमनोऽज्ञकुन्तल २६११८१	मुक्ताहारलतारणन्मणिमया ३६६१८२
माला बालाम्बुजदलमयी ३७५१८४	मुक्तिर्हि नाम परमः ५१३८
मालिन्यमञ्जशशिनीमैधु ३२७१५३	मुक्ते काश्चनकुण्डले निपतिते ३६११५४
मालिन्यमवलम्बेत् यदा ५७६८	मुक्तेषु रश्मिषु निरायत १४५१३
मालिन्यं परिदृश्यते हिमरुचौ ३४०१६२	मुक्तैर्यास्ति कुत्रचिद् १९१३६
मा वम संवृणु विषमिद ४११७	मुक्तीत्करः संकटशुक्ति २७६१२१७
मासि मासि समा ज्योत्स्ना १६२१११५	मुक्ती मानपरिग्रहः सह ३२३१४
मितं ददाति हि पिता (वाल्मीकिमुनेः)	... ३७८१४	मुक्त्वाननः कुसुमविशि २८९१४०
मितमावृष्यो नित्यं नैति ३८३१५	मुखं यदि किमिन्दुना २८४१४०
मित्रं खच्छतया रिपुं १८५११००९	मुखं वहति बन्धूकबन्धु २७४१६३
मित्रस्वजनबन्धुनां बुद्धे १५९११५	मुखं विकसितस्मितं वशिन २६८१३५
मित्रं कलत्रमितरः परि ३८९११७५	मुखकमलकमुन्नमय्य यूना (माघस्य) ३४५११०८
मित्रद्वहः कृतप्रस्य स्त्री (व्यासस्य)	... १६११९२	मुखकृतविसखण्डक्षण्ड ३५११९५
मित्रशोदी कृतप्रथ तया १७११५१९	मुखं जृम्भारम्भि प्रसरति... ३३६१२१
मित्रं प्रीतिरसायनं नयनयो ९२११९	मुखं तस्याः स्मितस्मरं २९०१६
मित्रवान्साधयत्यर्णन्दुः १७११५२२	मुखमात्रेण काव्यस्य (भट्टबाणस्य) ३९१७
मित्राणि शत्रुत्वमिवा १५७१३८१	मुखमिन्दुर्यथा पाणिः पल्ल... ३१९१५

मुखं पद्मदलाकारं वाचा ५७।५८	मुरारातिलैक्ष्मीं त्रिपुर २२५।९
मुखं पाण्डुच्छायं नयनयुगलं २९९।१९	मुरारिपदभक्तिश्रेतदा ३७।३९
मुखं प्रियायाः समुद्दीक्ष्यमाणः ३४५।३	मुहुरमुहुरवेक्षणं सरसम ३२०।३७
मुखविधुपरिवृतोत्तानतार २७२।९६	मुहुर्लक्ष्योद्भेदा मुहुरधि १५८।४१४
मुखसरोजहृत्तं मद्पाटला ३६०।३६	मुहुर्व्यंजनवीजैः सरस ३०३।६६
मुखारविन्ददत्तश्रीः सुतनो २७३।१४१	मुहुर्वैमपि जीवैत नरः १६५।२७६
मुखारविन्दोपरिभागसंस्थं २७१।७८	मूकः परापवादे परदार ५०।१२४
मुखेन गरलं मुद्यन्मूले २४७।६	मूकारञ्चं कमपि बधिराः ३८०।२०
मुखेन चन्द्रकान्तेन महा २८३।२	मूकीभूय तमेव कोकिल (महृवृक्षेः) २३६।१४१
मुखेन नोत्रिरत्यूर्ध्वं हृदये ४७।१५	मूढे निरन्तरपयोधरया ३१२।१६
मुखैर्नैकेन विध्यन्ति वाद ५८।१०५	मूर्खं व्यसनितं लुब्धमग्र १४८।३०
मुखैन्दुचन्द्रिकापूरणव्य २७७।२६०	मूर्खैः स्वल्पव्ययत्रासा ४१।१३
मुखे यद्वदस्यं वपुरपि पुन २५४।१८०	मूर्खैश्चिह्नाति पण्डिति गवों ४०।२
मुखे ह्यारावासिर्नयनयुग ११८।७	मूर्खैस्त्वं सुलभं भजस्व कुमते ४२।६६
मुखैरसौ विदुमभङ्गलोहितैः (भारवेः) ४६०।२८	मूर्खैश्शिष्योपदेशेन दुष्टञ्जी १६१।९१
मुख्यमेकं पुरस्कृत्य श् १६५।२६३	मूर्खाणां पण्डिता द्वेष्या १७७।११८
मुख्यस्य कलिविजितस्मर ३१०।६	मूर्खं नियोज्यमाने तु त्रयो १५२।१७५
मुख्यस्य ते वद विभुंबुद (विह्वणस्य) २९८।४७	मूर्खो द्विजातिः स्थविरो १७८।८२१
मुखधा कान्तस्य यात्रोक्ति ३४४।१	मूर्खोऽपि मूर्खं हृद्या च ४१।६
मुखधा दुग्धधिया गवां वि ३१७।१३६	मूर्खोऽशान्तस्तपस्वी क्षिति १८७।१०५४
मुखधा खप्रसमागते प्रिय (सुद्रस्य) २८९।५१	मूर्खो हि जल्पतां पुंसां (व्यासस्य) ४०।३
मुखे किं नखरैः क्षिपस्य (शार्ङ्गधरस्य) ३२२।२०	मूर्तिमन्तमिव रागरसौधं (जयमाधवस्य) ३२९।३
मुखे तवास्मि दयिता दयितो ३३५।१३	मूर्ध्वव्याधूयमानध्वनद १०।१५५
मुखे दोलैतिकां तिधाय (दोलैतिकाभीमस्य) २९१।२३	मूर्ध्ना कल्याणवाही कर १२३।११५
मुखे धातुकता केयमपूर्वां ३२६।१	मूलं स्थूलमतीत बन्धन २४८।२२
मुखे प्रतारयसि किं कुसु २७६।२३५	मूलं दोपस्य हिंसादेरर्थ १६७।३६३
मुखे मानं न ते कर्तुं ३२२।१	मूलश्रुत्यान्परित्यज्य ना १५३।२१३
मुखे गानिनि कोपरीति ३२२।६८	मूलं बालकवीहर्षां सुरभयो ३५१।२५
मुखे मुखतयैव नेतुमखि (अमरुकस्य) ३२२।२१	मूलं मुजैंगैः शिखरं प्लवङ्गैः २४९।४६
मुखे मुख विधेहि मयि निर्देय ३२०।२१	मूलादेव यदस्य विस्तृति २४९।१५०
मुखन्तश्चापलरसं प्रस्थिताः ४८।५२	मृगः प्रमीललोचनः पिक १२१।१००
मुखति मुखति कोपं भजति १२८।१९२	मृगत्रयं भाति वपुष्येवेषे १९८।७१
मुखद्रिर्मदवारि वारणगणै १३६।११७	मृगमदकपूर्वागुरुचन्दन ६१।१८७
मुख मूत्र सलिलं दयानिधे २२२।२४	मृगमीनसज्जनानां तृणजल (मर्तृहरेः) ५९।१३६
मुण्डः पृच्छति किं मुरारि २१३।११०	मृगशिष्टुहस्तस्यास्तापं ३०३।६५
मुण्डी जटी बल्कलवांश्च (हरिगणस्य) ३९२।२३७	मृगशिष्टुनयनाया अक्षि १८९।४२
मुण्डो जटिलो नम्रश्छत्री (क्षेमेन्द्रस्य) ३८०।१९	मृासंबन्धिनी हट्टिरसौ २७१।६६
मुदं विषादः धारदं हिमा १८१।९१०	मृगाङ्कोऽयं धत्ते गगन (शार्ङ्गधरस्य) ३१५।७८
मुद्रदाली धृतव्याली कवीन्द्र १९६।४२	मृगाः प्रियालङ्घमसजरीणां ३४६।२८
मुद्गीदालिसुशालित्तर २०१।९५	मृगा मृगैः सङ्गमसुवजन्ति १७७।८४०
मुनिर्जयति योगीन्द्रो महा २२७।४२	मृगेन्द्रं वा मृगारिं वा २४०।२
मुनेरपि वनस्थस्य खानि १७२।५५४	मृगेभ्यो रक्षते क्षेत्रं २४०।३

सृगेनेष्टं शशैर्लानं वराहे २४०१४	मौनी पादप्रहारेऽपि न क्षमो (क्षेमेन्द्रस्य) ८२१३
सृणालव्यालवलयया वेणी १११४	मौने मौनी गुणिनि गुण १८४११०००
सृतः प्राप्नोति वा स्वर्गं १५३१२१७	मौर्ह्यं सर्वापदां निष्ठा का ६८११६
सृतस्य लिप्सा कृपणस्य १७९१८२५	मौलिः स्वर्णकिरीटका २५९१५२
सृतानां स्वामिनः कार्यं १५५१२९७	मौलिं मानविधिं विना १३८१३४
सृतो दरिद्रः पुरुषो मृतं १७११५२९	मौलौ किं नु महेश मानिनि ६१६६
सृष्टिण्डो जलरेखया बल ८४१४०	मौलौ केकिसिखण्डिनी २६११८०
सृत्युः शरीरगोमार्गं धनरक्षं (वाणभट्टस्य) ७४१४	मौलौ मन्दारदामध्रम ३५१६७
सृत्युमौद्यति मूर्ध्नि शश्रुदु ७९११९	मौलौ सन्मणयो गृहं गिरि २४६११६३
सृत्योर्धमेति किं मूढ ३९२१२३१	प्रदीयसीमपि धनामनल्प (माघस्य) ८८६६
सृदुचरणतलाग्रदुःस्थितत्वा (माघस्य) ३४९१११२	प्रदीयस्त्राग्नित्तयान भवति २५०१८७
सृदुनातिमुच्यतेन सुसृष्टेना १०१११२	त्रियमार्गं मृतं बन्धुं (श्रीदेवगणदेवानाम्) ३९०११९२
सृदुपवनविभिन्नो मत्प्रिया २९७११६६	म्लानस्य जीवकुसुमस्य ३२७१५२
सृदुभिर्वहृभिः शरः पुंभिः १५७१३६०	यं यं नृपोऽनुरागेण संमा १५३१२०१
सृदुलकनककान्तिश्वास ३२७१५७	यं शैवाः समुपासते शिव १५१२७
सृदुलवल्लिलितमथं २६७१९	यः कन्दुकैरिव पुरंदर ५१२७
सृदुव्यवहितं तेजो भोक्तु (माघस्य) १५२११८७	यः करोति वधोदकां निः (भारवेः) १६७१३६२
सृदुनां स्वादातां लघुरपि (सरस्वतीकुटुम्बस्य) २५०१७६	यः काकिणीसम्पत्प्रप (श्रीहर्षस्य) १५७१३७९
सृदोः परिभवो नित्यं (व्यासमुनेः) १५२११६८	यः कुन्तपाणिरिह भूप २६०१९१
सृदुद्वयसुखमेवो दुःसंधानश्च ५९११३५	यः कुर्वांसचिवायान्तं श्रियं १५३१२११
सृदुक्तिं कठिनो तन्वि पीनो २२७१२४७	यः कुलाभिजनाचारैरति १५११११६
सृदुचन्दनविशेषकमक्ति (माघस्य) ३३५११०	यः कृत्वा सुकृतं राज्ञो १७०१२७५
मेखलीयति मेदिन्याः ककु १२९११	यः कृष्णं कुरुते सुखं जन २३७११६५
मेघाटोर्ध्वस्तनितसुभगं ३५७१५६	यः कोटिहोमानलधूम १४०११३
मेघाल्यये भवति कः समदः २१११८६	यः कौमारहरः स एव हि (श्रीलाभट्टारिकायाः) ३६९१४२
मेघाल्यये भवति का सुभगा १२११९३	यः पटति लिखति पश्यति १७७१७६०
मेघाल्यये भवति किं सुभगा २१२१९०	यः परस्य विषमं त्रिचि १७८१८१२
मेघा वर्षन्तु गर्जन्तु सुख ३१२११	यः पीयूषसहोदरैः ह्यप २५७११२
मेधैर्मेदुरमम्बरं वनभुवः (जयदेवस्य) २४११४१	यः पूतनामारणलब्ध २२१९८
मेधैर्व्योमं नवाम्बुभिर्वसु (चीआकस्य) ३५९११०६	यः पृष्टा कुरुते कार्यं १७११५४४
मेघो भाति जलेन गोस्तु ११३१२२०	यः पृष्टं युधि दर्शयत्य (श्रीहर्षस्य) ११२११९२
मेदश्छेदकृशोदरं लघु भव १५०११०९	यः प्रसंसति नरो नरमन्यं ७३१३३
मेदिन्यां विषमेपुरिल्यनु ११३१२०७	यः प्रागासीदभिनववधो ३२८१५८
मेघाध्वो वाक्पटुः प्राज्ञः पर १४९१६९	यः प्रीणयेसुचरितैः पितरं ५२११९२
मेघः स्थितोऽतिदुरे ३८०१३०	यः शौर्थावधिरेव यस्य सह २४२१४६
मेघर्द्वरगतो हिमालयगिरिः ११६१२६२	यः श्रीखण्डतमालपत्र ३१६११०४
मेरुर्हकेसरसुदारदिगन्त १११२८	यः संतापमपाकरोति २३२१३१
मोमारामममार्दं द्वे हया १९५१३८	यः संमानं समाधत्ते १५६१३०४
मोहं रुणद्धि विमलीकुरुते ४४१३	यः सत्पदस्थमिह काव्य ३९१२३
मोहान्मया सुतनु पूर्वेसुपे ३२०१२०	यः ससर्ज कमलं रमाग्रहं २७५११७७
मौनं कालविलम्बश्च प्रयाणं १६५१२४३	यः सिन्धौ फेनराशिर्भुवि ३१३४
मौनादस्तमितैव ५१५२	यः सुन्दरस्तद्वनिता कुरुषा ९६१५८
मौनाम्कूः प्रवचनपटु १०१११५	यः सृष्टिस्यतिसंहती १११५

यः सैन्ये स्मरपार्थिवस्य ३३९।४५	यत्प्रदेशमुपनीय वदान्यैर्द्वयि ७२।२०
यः स्तोकेनापि संतोषं १७१।५३२	यन्प्रियम्भतिकराद्भ्रुविताना (माघस्य) ३३१।११
यः स्यात्केवललक्ष्यलक्षण ३९।३०	यत्र काममुखं लोके यच्च ७९।१६
यः स्वभावो हि यस्यासौ ८७।३	यत्र क्षिपाभि इशमन्यदि २९१।४५
य एवादिः स एवान्तो १९२।१८	यत्र देशेऽथवा स्थाने १७१।५१६
यक्षं विरहिणं कंचित् ३१७।१४०	यत्र न फलितास्तरवो १७६।७३४
यच्चिन्तितं तदिह दूर १८३।९७	यत्र न वदनविकारः ३३१।२
यच्छक्यं प्रसितुं प्रासं (व्यासमुनेः) १७३।६०२	यत्र नास्ति दधिमन्यथ ९३।१
यच्छति प्रतिमुखं दयिता (भारवेः) ३०९।६	यत्र पतल्यबलानां दृष्टि २६३।२६
यच्छञ्जलमपि जलदो बह्मभतां ७३।२६	यत्र यत्र बलते शनैः शनैः २७२।१०६
यजमानेन कः स्वर्ग २०८।३२	यत्र विद्वज्जनों नास्ति ३९।२
यज्जातोऽसि पयोनिधौ २२०।३५	यत्र श्यामाकवोजान्यपि ९९।१२९
यज्जीवति क्षणमपि प्रथितं १०२।९	यत्र स्त्री यत्र कितवो ३६४।३२
यतः प्रभृति ते कान्तं मुख ३०५।४	यत्राकृतिस्तत्र गुणा वसन्ति २९१।३२
यतः सख्यं ततो धर्मो यतो १४८।३५	यत्राखण्डलदन्तिदन्तमुसला ९९।१२०
यत एवागतो दोषस्त १७५।६९९	अत्रान्मीधो जनो नास्ति १५६।३३३
यती व्रती चापि पति १८०।८८२	यत्रानुश्लिखिताख्यमेव २२८।६२
यतो गर्जावना राज्ञां राज्य (शाङ्गधरस्य) १४८।३६	यत्रानेके कंचिदपि गृहे ३९०।१९९
यतो यतः पद्मचरणोऽभिवर्तते ३६१।५१	यत्रापि कुत्रापि भवन्ति २३१।१४
यतो यतोऽज्ञादपयाति २८३।२८	यत्राभ्यागतदानमानजरण ६६।४०
यत्कण्ठे गरलं विराजति १९०।५०	यत्रानुके ध्रुवं मृग्युद्धं ११९।२१८
यत्करोत्यरति केशं तृष्णां (क्षेमेन्द्रस्य) ७४।३	यत्रार्जवेन लधिमा गरी १७३।७३८
यत्कर्म कुर्वतोऽस्य स्या १७३।६२१	यत्रास्ता लक्ष्मीर्विनयो १७९।८४७
यत्कस्यामपि भानुमात्र (नैपधकर्तुः) ११५।२४३	यत्रैकं ध्रुतमक्षरं पशुपते ३८६।८१
यत्कीर्तिः कापि गङ्गा १४४।८८	यत्रैता लहरीचलाचल ३६४।५६
यत्कीर्तिर्धलयं भुवः सु १४३।६७	यत्सकाशान लाभः स्या १५५।२८०
यत्कीर्त्या धवलीकृतं त्रि १११।१७७	यत्सत्यव्रतभङ्गभीमनसा (नारायणभट्टस्य) ३८३।१
यत्क्षान्तिः समये श्रुतिः ३८७।९७	यत्सद्गुणोऽपि सरलोऽपि २६०।७४
यत्खलु खलमुखहुतवह ५९।१४३	यत्सारस्वतवैभवं गुरुकृपा ३५।३३
यत्तादृशोप सारलेपु न पक्ष २२२।४२	यत्समृत्तैव परां यान्ति सन्तः ५८।९०
यत्ताप्रीदलपाकपाण्डु वदनं ३००।२६	यथा काष्ठमयो हस्ता १७३।५८९
यत्तार्थाम्यु मुखाम्बुजा २८५।६९	यथा खनन्खनित्रेण नरो १७३।६६६
यत्तवन्नत्रामानकान्ति ३०६।३०	यथा यज्ञपतिः धान्तदृष्टयाथा ५८।९४
यत्तादन्विनाप्य का धाया २०८।२५	यथा गौर्दुष्यते काले १५५।२९४
यत्तादपि कः पश्यति (भर्तृहरेः) २३७।१६८	यथा चतुर्भिः कनकं १८१।९१४
यत्तोऽथानममात्रनिःसह ३८१।१५	यथा चित्तं तथा वाचो यथा ४४।३६
यत्पङ्केहृलक्ष्म पाणिकमलं ३२३।१५	यथा तथापि यः पूज्यो १।६
यत्पद्ममदित्सु तवाननीयां (श्रीहर्षस्य) ३२७।३७	यथा दोषो विभात्यस्य जनस्य ५८।७४
यत्पद्मवः समभवत्कुमुदं २२२।४३	यथा धेनुसहस्रेषु वनसो विन्दति ९५।१२
यत्पादाः शिरसा न केन ३१९।१६	यथा नयति कैलासं नगं १९५।३७
यत्पशूषमयूषमालिनि २१६।११३	यथा परोपकारेषु निलं ५८।१०७
यत्पूर्वं पवनाभिरासन्न २५८।३१	यथा प्रयुक्तान्मानाद्यु १५४।२३६
यत्प्रत्यप्रदलावलीकवलनै २४४।१५	यथा बीजाङ्कुरः सूक्ष्मः प्रय १५१।१२४

यथामिषं जले मत्स्यैर्भक्ष्यते ६७।९	यदा त्वं चन्द्रोऽभूः शिशिर (अचलस्य) ... ३२४।३
यथा मृत्पिण्डतः कर्ता कुरुते ८६।८	यदानतोऽयदान तो नया।... .. ३१५।१३
यथायथं ताः सहिता नभश्चरैः (भारवेः) ... ३४९।१२०	यदा पूर्वं नासोदुगरे च ३२९।३५०
यथा यथा भोजयशो १२२।८७	यदा प्रकृत्यैव जनस्य रागिणो ... ३३।३
यथा यथायं बलते भुजोऽस्या २७०।३२	यदालोके सूक्ष्मं ब्रजति १४५।४
यथा यथा विशालस्या हृदये २६७।१	यदा विगृह्णाति हतं तदा (भारवेः) ... १८१।९०४
यथा यथास्याः कुचयोः २६७।१७	यदासीदज्ञानं स्मरतिभिर ३९२।२४६
यथा यथैव ब्रहेहेन भूयिष्ठ... .. ५६।२२	यदासौ दुर्वारः प्रसरति ३८५।४८
यथा यूनस्तद्वत्परमदम ३२।३९	यदि कुप्यसि नास्ति रतिः... .. ३२२।५
यथा रन्ध्रं व्योम्रश्चलजलद ३५८।८७	यदि धुण्णं पूर्वरिति जहति ... १२३।१२४
यथा विहंगास्त्ररुमाश्रय १८०।८८१	यदि गन्तासि दिगन्तं ३७०।७२
यथा वृष्टिः ससुद्रेषु मुक्त ५८।७१	यदि गर्जति वारिधरो ३१२।९
यथा शरीरं किल जीवितेन ७३।३४	यदि तव हृदयं विद्वन्मु १५७।३७२
यथा सत्प्रसवः स्निग्धः २०४।४	यदि त्रिलोकी गणनापरा... .. १०८।१०३
यथा हि शृङ्गं गोः काले ७९।२०	यदिदमगणयित्वा दुर्वहं ३२०।३२
यथा हि मलिनैवैल्लैर्यत्र ८७।९	यदि दहत्यनलोऽत्र किम ५१।१९०
यथा ह्येकेन चक्रेण न रथ ८६।७	यदि न स्यान्नरपतिः सम्य... .. १५१।१२६
यथेयं वाग्देवी सुकवि (श्रीधनददेवानाम्) ... ३६।२२	यदि नाम कुले जन्म तर्त्तिक ... ६८।१७
यथोदयगिरौ द्रव्यं संनिकर्षण ९०।१३	यदि नाम दैवगत्या जगद (भट्टवासुदेवस्य) ... २३।१९
यथोर्ध्वाक्षः पिबत्यम्बु पथिको ३६४।११७	यदिन्दोरन्वेति व्यसन ५३।२३५
यदक्षिभ्रूलतापात्रैः स्त्रियः... .. ३८०।५	यदिन्दोर्लक्ष्मीस्ते वदनकमले ... ३०५।१५
यदचेतनोऽपि पादैः स्पृष्टः ८२।१५	यदि परगुणा न क्षम्यन्ते (मेहेन्द्रस्य) ... ६३।२५६
यदधोऽधः क्षितौ वित्तं निच ७४।१७	यदि प्रमुरुदारधोः सुरस ३४।४८
यदन्तस्तत्र जिह्वायां (व्यासमुनेः) ३६४।२७	यदि प्रसादीकुरुते सुधांशो २७६।२१०
यदप्यथ्यवतामामुष्येद् १७२।५७८	यदि प्राणा एव प्रणयपरि... .. ३०५।१८
यदपि कटकयात्रारोधि १२१।६५	यदि प्रियाविनोऽपि हृद्यते (दग्ध्रमरणस्य) ... २९०।१
यदपि जन्म बभूव पयोनिधौ ९६।६९	यदि प्रिये वेत्सि तव प्रभु ३१९।१५
यदपि भेकगणेन निषेवितं... .. २३३।७५	यदि भवति दैवयोगात्पुमा ३६८।१६
यदपि रतिमहोत्सवे नकारो ३७।११	यदि भवति धनेन धनी (वल्लभदेवस्य) ... ७५।३३
यदभावि न तद्भावि भावि (भगवद्वाससुनेः) १६९।४२९	यदि मत्तोऽसि मतंगज २४२।६२
यदमरशतैः सिन्धोरन्तः... .. २७५।१९४	यदि रामा यदि च रमा यदि ९४।२
यदमी दशन्ति दशना (द्वेवेश्वरस्य) ४९।११५	यदि वै मनसि प्रशान्ति १०८।९२
यदम्बुकुणमादाय प्राप्तोऽसि २२।१६	यदि सत्सङ्गनिरतो भविष्यसि ... ९०।१५
यदकौशुक्रान्तरस्फुरदरुण २१७।१४	यदि सन्ति गुणाः पुंसां विक ८५।६
यदज्यते परिकेशैरजितं (क्षेमेन्द्रस्य) ७४।२	यदि समरमपास्य नास्ति (नारायणभट्टस्य) ... १५८।४०२
यदवधि विलासभवनं २६७।७	यदि स्मरामि तन्वन्दौ जीवि (दीपकस्य) ... २९०।५
यदवधि विद्वदमात्रा विक ३६८।१७	यदि स्यात्च्छीतलो बहिः ३६४।३५
यदशक्यं न तच्छक्यं १६९।४५०	यदि स्यात्तावकः शीतः ३६४।२३
यदसेवनीयमसताममृत ३२।२२	यदि स्यान्मण्डले सक्तमिन्द्रो २७१।७२
यदस्माभिर्दृष्टं क्षणिक (श्रीशिवदासदेवानाम्) १९०।१७८	यदीच्छसि वशीकर्तुं जग (भगवद्वाससुनेः) ... १६४।२१०
यदस्य यात्रामु बलोद्धतं १३०।६	यदीयबलमालोक्य गतः २९७।४
यदा किञ्चिज्जोऽहं द्विप इव (भर्तृहरेः) ... ४२।५८	यद्रेकः कासारं रचयति ३०५।१९
यदा तु भाग्यक्षयपीडितां... .. ६९।४७	यद्रेकस्मिन्वर्षे न फलति २५१।११७

यदेतच्चान्तर्जलदलव(श्रीहर्षदेवचौरयोः)	२१४८	यद्रक्तं मुहुरीक्षसे न धनिनां	२४५११९
यदेतत्कामिन्ध्याः सुरत	२५८३५	यद्रथनाहितमतिर्वहुचाटुगर्भं	५२१२०६
यदेतत्स्वच्छन्दं विहरण	३८४४६	यद्रदन्ति चपलेख्यपवादां	६५१२२
यदेतन्नेत्राम्भःपतदपि	५३१२३४	यद्रदहल्याहेतोर्मृगा वदति	३१२१८
यदेते साधूनामुपि विमुखाः	७५५५	यद्रद्वनमसिहं च यद्रद्राष्ट्रं	१४८१३७
यदेव भर्ता जानीयात् (श्रीव्यासमुनेः)	१७३१६०४	यद्रद्वन्नयोदधिसमरसौ साग	३८५५७०
यद्रन्ध्रद्विपदानवारिभि	१४३१६६	यद्रद्वान्मानं सकलवपुषा	३८५१६७
यद्रन्ध्रं गुरुगौरवस्य	३२११६७	यद्रद्विस्मयस्मितमस्तमिता	२९२१४७
यद्रुणैर्प्रथितैः शुद्धैरमितैः...	१४००४	यद्रद्वीक्ष्यते खलानां माहात्म्यं	५९११४७
यद्दाति यद्भ्राति तदेव	७११२	यद्रद्वीचीभिः स्फुरासि गगनं	२२६१२२
यद्दासि विशिष्टेभ्यो यच्चा (भगवतो व्यासस्य)	७११३	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	१०६१३९
यद्दुर्गामदवीमटन्ति विकटं	७२१११	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	३१७१३५
यद्द्वान्ना निजभालपटलिखितं	९७१९९	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	३३४६
यद्द्वान्नाहू वहतः पराक्रमहता	११४१२२६	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	१८११४
यद्रिम्बमम्बरमणिर्यदपां	२८१६	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	२७७२४९
यद्रौजानि च मौक्तिकानि...	१२६११५७	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	२४४१६९
यद्रूपं धनुरीधरस्य समरे...	९८१११३	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	६५७२
यद्रुद्रः कुरुतेऽभिषेचन	११५१२४५	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	३७६१०१
यद्रुदले तरलिते यदुदहुली	२१८४०	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	९१२८
यद्यत्परवशं कर्म तत्	१७३१६२०	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	१६०३१
यद्यदिष्टतमं तत्तद्देशं	५८११११	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	२७५११२
यद्यदेव रुच्ये रुचिरैर्भ्यः (माघस्य)	३३३१२२	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	३२६११५
यद्यदेव हि वाञ्छते ततो...	१७०१४६४	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	३८११५०
यद्यध्वनीन चिरमध्वनि	२५११११४	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	४५४६
यद्यपि क्षितिपालानामाज्ञा	१५३११९४	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	९९११३०
यद्यपि खदिरारण्ये गुप्तौ वस्ते	२४९१६५	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	२२८१६१
यद्यपि च देवयोगार्त्तिसहः...	२४०११६	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	१११११७२
यद्यपि चन्दनविष्टपी विधिना (भट्टादित्यस्य)...	२४८१४१	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	९९१८
यद्यपि चातकपक्षी क्षपयति	२३६११५३	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	१५४२६०
यद्यपि तरणेः किरणैः सकल	२४०१२३३	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	३१३११४
यद्यपि दिशि दिशि तरवः	२५११९९	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	१७३१६१७
यद्यपि दिशि दिशि सरितः	२२९१९	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	१०६१४१
यद्यपि देवाल्लम्बा कस्तूरी	२५११५८	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	१७०४९१
यद्यपि न भवति हानिः	२५२११३७	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	२८२११
यद्यपि बद्धः शैलैर्यद्यपि	२२६१७	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	१०३११
यद्यपि बहुगुणगम्यं जीवन	२३०१५	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	११११७७
यद्यपि बहु नार्थीषे तथापि	४३१२	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	१२८११
यद्यपि रटति सरोषं मृग	२४०११७	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	२८३१२६
यद्यपि शिरोऽधिरोहति	२२०१९	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	११०११६५
यद्यपि सन्ति बहूनि सरांसि	२२२१२२	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	१२२११०३
यद्यपि स्वच्छभावेन दर्श	२२६१२	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	५६१६१
यद्यप्याम्रतरोरमुष्य वनिता	२३५१११२	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	११०११५७
यद्वात्री रहसि व्यपेतविनयं (अमरुकस्य)	३४३११८	यद्रद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च	११०११६०

यशस्करे कर्मणि मित्र १८११९२०	यस्य पुत्रो न वै विद्वान्न शूरो १४१७
यशोदयामण्डितकान्तद्रेहो १०८१५७	यस्य प्रसादे पद्मास्ति विजय १४८१९
यशोधननिधेयंदा नरहरे... .. ३६१२३	यस्य भार्या विरुषा च ३६७११
यशोऽभिमान्तुं मुखलिप्सया (भारवेः) १७९१८३२	यस्य भार्या शुचिर्दक्षा ३६६११
यशो यस्माद्भस्मीभवति ८७१३	यस्य मित्राणि मित्राणि १०२१२
यश्चत्वारि शतानि बन्ध ३६११८	यस्य मित्रेण संभाषा यस्य ९२१२
यश्च निम्बं परशुना यश्चनं २५३११५६	यस्य यस्य हि यो भावः १७०१४७८
यश्च मूढतमो लोके यश्च १६४१२०१	यस्य वक्रकुहरे सुभाषितं ३०११६
यस्तीर्थानामुपास्त्या गलि २२१९२	यस्य वज्रमणेर्येदे भिद्यन्ते २२८१६४
यस्तु संचरते देशान्यस्तु १०२१२	यस्य पश्री चतुर्था च विहस्य १९४१५
यस्तोर्षं न गतः कमलेषु २३३१६३	यस्य स्त्री तस्य भोगेच्छा ३६४१५४
यस्माच्च येन च यथा च ९६१७१	यस्यां स केशरियुवा पद २२५११६
यस्मादर्थिजनो मनोभिल... .. २५३११५९	यस्याः संगमवाञ्छया न १३४११०२
यस्मादाकामतो यां गरुड २११६७	यस्याः संभृतमालवाल २४११३७
यस्मादासीत्कुमारः कुव १४११०	यस्याकर्ण्यं वचः सुधाकव २३९१२२०
यस्माद्विश्वमुदेति यत्र १११४	यस्याग्निः कोपपुत्रे वसति १२११७१
यस्मिन्कुले यः पुरुष १८०१८९२	यस्याद्भिद्वितयं नमन्ति १३१४४
यस्मिन्कृत्यं समावेदय १५४१२७४	यस्याञ्जनश्यामलखङ्गपट्ट १४०११२
यस्मिन्खड्गे शरीरं प्रति (लोहरत्नाकरस्य) १४९१५९	यस्यादौ व्रजमण्डनस्य २४६११४९
यस्मिन्धीवति जीवन्ति बहवः १०२१६	यस्यां महत्त्वभाजो भवन्ति २३११२
यस्मिन्धीवति सिंहे वन २४०११३	यस्यां मौलिनिलयुग्मांशु १०११५३
यस्मिन्देसो न संमानो न १६११८८	यस्यार्थास्तस्य मित्राणि यस्या (भगवद्भासमुनेः) ६८१६
यस्मिन्सुचैर्विषमगहना २४५११३३	यस्याङ्गीयत शक्तसर्विणि १७१२
यस्मिन्सुदुदसंकरा इव ५५१३	यस्यावन्त्यशरपःप्रतापवत २४११४५
यस्मिन्सृष्टे भयं नास्ति १६३११७६	यस्याधोरंश्विकुरभिकर ३८१६८
यस्मिन्सर्वेदो समुपनस्तमेव ५६११५	यस्यासीत्तवपीठुपत्रवदर २४५१३५
यस्मिन्वस्तुनि ममता ३९२१२३६	यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः (भर्तृहरः) ६६१९
यस्मिन्वित्थं सकलभुवनं ३८५१६९	यस्याहुरागमविदः परि ४३३५
यस्मिन्वेष्टति सर्वतः परि २४७१३	यस्येपवः संयुगयामिनोषु १०८११०१
यस्मै ददाति विवरं २४६११६२	यस्योच्छिन्ना न वेदा मन १२८११८८
यस्य क्षेत्रं नदीतीरे भार्या १६८१४१५	यस्योदये गुह्रमनोऽथ २२३१४९
यस्य क्षोणितपतेर्विहायस्ति १४२१४२	यस्योदयेनेव दिशां प्रयाद २२०११९
यस्य नाभ्रियमन्विच्छेत्तस्य १५९११७	यस्योद्यद्वाणवाहुदुमगहन १६१३३
यस्य चेतसि निर्व्याजं १०६१४३	यस्योद्यद्बुजदण्डचण्डिम ११९१३०
यस्य जिह्वासहस्रं स्याज्जीवे ३६५१५५	यस्योपवीतगुण एव फणा ११११३६
यस्य जीवन्ति धर्मण १०२११	यां यां प्रियः प्रैक्षत कातरार्क्षी २८६१२
यस्य त्वया व्रणविरोषण ३७८१२६	याः पश्यन्ति प्रियं स्वप्ने २९७१३
यस्य द्वारि सदा समीर १९११७१	या कटाक्षच्छटापातैः पवि २०३१३९
यस्य न ज्ञायते वीर्यं न कुलं १७११५२७	या कथंचन सखीवचनेन ३२९१२१
यस्य न ज्ञायते शीलं १७४१६४७	या कर्पति निजयोगादन्त ८८१८
यस्य न सविधे दयिता ३६३१२५	या कामिनी सा यदि मानिनी ३५५१२
यस्य नास्ति विवेकस्तु ४११८	या कुन्देन्दुतुपारहार ३११३
यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा (चाणाक्यस्य) ४०११	या केलिच्युतकेशलेश ३७९१४०

यां कर्मिन्त वृहसि परां	२५९।६५	यामिन्येषा बहलजलदै	३७०।७९
या गम्याः सत्सहायानां (भारवेः)	१६७।३६५	यामि प्रेयसि वारिदागम	३४४।१९
याचकवीरो धन्यः करदान	७६।२१	यामि विधावभ्युदिते पुन	१९६।४५
याचते कार्यकाले यः स किं	९२।८	यामीति प्रियपृथायाः कान्ता	३४४।२
याचना हि पुरुषस्य महत्त्वं	७६।२७	यामीत्यप्रियवादिनि प्रियतमे	३४४।२०
या चन्द्रस्य कलङ्किनो जन	३०३।८१	यागीत्युक्ते हृदयपतिना	३४४।१४
याचमानजनमानसवृत्तेः	७५।४६	या रात्रौ शशिशोभना	१८५।१०१७
याचितो यः प्रहृष्येत दत्त्वा	७३।४	या लाक्षावलयानि वाहु	११६।२६१
याच्चापदं मरणदुःखमिवा	५२।२१२	या लोभात्सविधे खलस्य	६३।२६०
याच्चाशत्रुमयबलभ्य	३८७।९२	यावकरसार्द्रपादप्रहार	३३२।१
या जयश्रीमनो जस्य यथा	२९१।१४	यावचके नात्रनं बोध (माघस्य)	१३५।६९
यातं यावन्नमधुना वन	३९१।२०७	यावच्छकलिनो वायुरेकी	२१७।९
यातस्यास्त्रसमन्तरं दिन	३९६।९९	यावज्जीवं सुप्तं जीवेद्यं	१६३।१८६
याताः किं न मिलन्ति मुन्दरि (अमरुकस्य)	२९३।९०	यावतः कुरुते जन्तुः	२८३।८
याता यान्ति च यातारो (श्रीअनन्तदेवानाम्)	३१।३	यावत्प्रति चातकोऽय	२२३।६२
यातामे रससारसंग्रह	४३।७६	यावत्त्वां न खलु हसन्ति	२५६।२२६
यातीतः पाथ्य पन्था व्रजति	१३८।४२	यावत्पीलस्त्ववास्तुभव	१४४।८२
याते मथ्यचिरान्निदाघ	२३०।१३	यावत्फलोद्दयमुखः सहकार	२५१।११०
यातेयं रजनी सदैव भवता	२२१।४१	यावन्स्वस्थमिदं देहं याव (भर्तृहरः)	१६७।३६१
याते यातमघः स्थिते स्थित	२३८।२०१	यावन्स्वस्थमिदं शरीर	१८५।१००७
यातोऽस्मि पद्मनयने समयो (श्रीहर्षदेवस्य)	३०८।५०	यावद्दृष्टिर्गुणाक्षीणां नो नरी	२६३।१२२
यारथेकतोऽस्तशिक्षरं पति	३३७।११	यावथावत्कुवलवदशा	२४४।१५८
यात्रामङ्गलसंविधानरचना	२९८।३२	यावथावद्भवति कलया	३०२।५१
यात्रासु यस्य श्वजिनी भरेण	१३०।४	यावन्नौरनिधेः प्रभातसमयः	३४४।२३
या दक्षिणा त्वमस्यामदक्षिणो	३०१।१५	या विपत्तिर्धनापाये नवा	७४।२६
यादृग्जानासि जाम्बूनद	१७।१३	यासां सत्यपि सद्गुणानु	२६४।५३
यादृशि तादृशि वित्तसनाथे	६८।११	यासां कटाक्षविश्रिखैः स्मर (शार्ङ्गधरस्य)	२७२।१००
यानि मिथ्याभिभूतानां	१५१।१३२	या सा जगत्परिभवस्य	८०।३८
यानेन तन्व्या जितदन्ति	२८२।४१५	या साधुंश्च खलान्करोति	९७।९७
यान्ति न्यायप्रवृत्तस्य तिर्यं	१६१।८५	या साधूनिव साधुवाद	३३।५
यान्ती गुरुजनैः सार्धं स्मय	२७२।९७	यासां नात्रापि कामः स्या	२६३।१११
यान्त्याः सरः सलिलकेलि	२९२।५५	यासामञ्जलवातेन दीपो	२६३।९
यान्त्या मुहुर्वलितकन्धर	२९२।५१	या सृष्टिः स्रष्टुराया वहति	८।९९
यां दृष्ट्वा यमुनापिपामु	२५१।६१	यास्यति जलधरसमय	२२९।३
या पाणिग्रहहालिता	१९३।१५	यास्यति सज्जनहस्ते रम	३४।२६
या प्रकृत्यैव चपला निप	१०१।६	यास्यत्यव शकृन्तलेति	३७९।३८
या विम्बोऽष्टचरिता	३४५।२	यास्यामीति समुद्यतस्य	२९८।३१
या भार्या दुष्टचरिता	३६४।२४	या स्वसन्ननि पद्मेऽपि	६५।१
याभिरनङ्गः साङ्गीकृतः	२६२।८	या हि शश्वद्गुह्यता	४६५।४७
यामस्ते शिवमस्तु रोहण	२२५।१५	युक्तं यथा किल निरन्तर	६३।२४२
या महेशशिरसो विभूषणं	२२०।१२	युक्तः प्रमाद्यसि हिताद (भारवेः)	१६७।३७२
या माता ममता माता मा	२१५।४	युक्तमुक्तं पुराविद्विश्चिन्त	१६६।२९२
यामि न यामीति धवे	३४४।४	युक्तं मध्ये कृशा तन्वि	२७९।३१२

युक्तियुक्तं प्रगल्भीयात् १५९।२५	येनाकारि ष्टालापत्रमशानं ९९।१२२
युक्तोऽसि भुवनभारे मा २४७।१६५	येनाञ्चलेन सरसीरुहलोच... .. ९६।७७
युक्तया परीक्षं बाधित १५६।३५७	येनात्सा पण्णतां नीतः १७५।६९३
युगपत्स्वगण्डचुम्बन २।१४	येनानन्दमये वसन्त (भेरीभांकारस्य) ... २३६।१४२
युगपद्विक्रामसुदयाद्रमिते ३।४।६६	येनानर्गलकालकेलि (भेरीभांकारस्य)... .. २४१।४१
युगान्तकालप्रतिसंहता (माघस्य) ३७९।१५	येनामन्दमरन्दे दलदर २३३।५२
युद्धकालेऽग्रगो यः स्या १५४।२६७	येनामोदिनि केसरस्य २३५।१०५
युद्धं च प्रातरुत्थानं १६८।४०३	येनास्यभ्युदितेन चन्द्र २२१।४५
युद्धा चाभिसुखं रणस्य ११५।२३९	येनाहंकारयुक्तो न चिरं १७७।५१७
युधिष्ठिरः कस्य पुत्रो २०५।४	येनैवाम्बरखण्डेन संवीतो ६८।५
युधिष्ठिरोऽसि भीमोऽसि १०६।१६	येनोत्थाप्य समूलमन्दर १५।२८
युध्यन्ति पशवः सर्वे १७४।६४३	येनोत्पलानि च शशी च २८३।३३
युध्यन्ते पक्षिपशवः पठन्ति ७३।८	येनोन्मथ्य तमांसि मांस २१९।१५
युष्मत्प्राणैतरप्रतापतपन १३९।२०	येनोपितं रुचिरपल्लव २३६।१३६
युष्मद्दोषदण्डमण्डल्यवन १३७।१२५	ये पापं शमयन्ति संगति १८९।४८
युष्मद्भ्राजिजिताजिराजि १३०।१३	ये पूर्वं यवसूचिसूत्र ३९६।१०५
युष्माकमम्बरमणेः प्रथमे २९।१८	ये पूर्वं परिपालिताः फल २४८।२३
यूथानग्रथे गतानि प्रचलबल २४४।९८	येऽप्यासन्निकुम्भशाधित ३५।६६
यूथि यथोचितविधिना २५०।७८	ये वाहवो न युधि वैरि १५८।४०८
यूनां धैर्यनृणाङ्करं कवल २८१।३६८	येऽभिन्नाः कुसुमोद्गमा २५१।१२२
यूनां मोहमहाफलप्रस २७८।२९४	ये सज्जन्ति निमज्जयन्ति १२४।१३३
यूनां येन विभिन्नवारण २४२।४७	ये मुण्यन्ति निश्चि प्रविद्य १०३।२१
ये कन्दरासु निवसन्ति १३७।१६	ये ये खञ्जनगेक ३२८।७१
ये कायस्थजनाश्च ये नृप १०३।१८	ये लब्धाश्रयमायतः फल ११५।२४३
ये कुण्ठीकृतबलमप्रणतयः (विह्वणस्य) ... ३३९।४६	ये वर्धन्ते धनपतिपुरः १०१।१०
ये के विचित्ररसशालिपु ४२।४९	ये वर्धिताः करिकपोल २३४।८१
ये गृह्णन्ति दृष्टान्तानि मणयो (शङ्कुकस्य) ... २२८।६०	ये वर्धिताः कनकपङ्कज २३१।१९
ये च प्राहुर्दुरात्मानो दुरा १५४।२५०	ये शान्तदान्ताः श्रुतिपूर्ण १८०।६६२
ये जाते व्यसने निराकुल ५४।२५६	ये शिरसा निहिता अपि २५९।५०
ये जाल्यादिमहागर्वा १५४।२४९	येषां बलभया सह क्षण (भोजराजचोरकवेः) ३८५।७७
ये जाल्या लघवः सदैव (भल्लस्य) २२५।१०	येषां श्रीमद्यशोदासुत ३९३।२६३
येऽणुर्ध्वं मनसि स्वके वि ११५।२५२	येषां कण्ठपरिग्रहप्रणयितां ११४।२३३
ये तावत्स्वगुणोपवृंहित ४३।७५	येषां कोमलकाव्यकौशल ३५।६०
ये दीनेषु दयालवः स्पृशति ५५।२६४	येषां दोर्बलमेव दुर्बलतया २१४।२३१
ये दोलाकेलिकाराः किमपि ३५०।१३७	येषां न विद्या न तपो न ४१।३२
येन श्वस्तमनोभवेन २००।८९	येषां निमेषोन्मेषाभ्यां ३८९।१४६
येन पापाणखण्डस्य मूल्य ८२।१३	येषामन्यकलत्रदर्शनकला ६६।४१
येन भिन्नकरिकुम्भविस्ख २४१।२४	येषां प्राणिवधः क्रीडा नर्म ५९।९९
येन यथैव भोक्तव्यं सुखं वा ९५।३३	येषु येषु हठं बद्धा ३८९।१४९
येन शुक्लकृता हंसाः शुक्लाश्च १७०।४६१	ये ध्रमं हतुंभीहन्ते महतां ५८।८६
येन स्वां विनिहत्य मातर (सुरारेः) ३८३।६	ये संसत्सु विवादिनः पर ४२।६४
येनाकारि पराभूतिर्दिन १९४।१०	ये संतोषसुखप्रबुद्धमन (सुल्लसूतोर्विद्याधारस्य) २२५।६
येनाकारि महीश्रतामवि २५८।२९	ये सूक्तीन्दुकलाकलङ्कजनका ८९।१६

ये ह्याह्वेषु वध्यन्ते स्वा १५६।३४४	रक्तं नक्तंकरौघः पिवति (कवीश्वरस्य) ३८२।६
शैः काह्वयपरिमहान्न गणितः ७१।८४	रक्तभावमपहाय चन्द्रमा ३१३।२८
यैः प्राणपहतिः कृता ३८३।८	रक्तमांसमयः कायः स्त्रीणां (वासिष्ठत) ... ३८।११७
यैर्दृष्टोऽसि तदा ललाट ११५।२५१	रक्तस्वं नवपल्लवैरहमपि (श्रीयशोवर्मणः) ... २९६।१५४
यैर्वातूलो भवति पुरतः ५३।२३२	रक्ताब्जपुञ्जरजसा रुषि १३६।१५९
यैस्त्वं गुणगणवानपि २४८।४४	रक्ताशोककृशोदरी क नु (वसुनागस्य) ... २९६।१५५
यो गङ्गामतरत्तथैव यमुनां ७०।७०	रक्तैर्नैव विलोचनेन कर्णान् ११६।२६०
योगीन्द्रश्छन्दसां स्रष्टा ३७।४६	रक्तोत्फुल्लविशाललोल २८३।१११
योग्यतयैव विनाशं प्रायो ५०।१४०	रक्तोऽभिजायते भोग्यो ३६४।१६
योग्यस्य त्रिनयनलोचना ३५४।१०२	रक्षन्ति कृपणाः पाणीं द्रव्यं ७३।३
योजनानां सहस्रं तु शनैर्म ८६।११	रक्षन्ति पक्षं मुदिताः स्वकीयं (गुणाकरस्य) ... १४९।४४
योऽस्ति यस्य यदा मांसं १७२।५४८	रक्ष पात्रगतं लेहं (राजपितामहमहादेवस्य) २५९।६२
यो दिव्याम्बुजोलमत्त २३२।२८	रक्षाधिकाराधीशात्वाद् १५६।३२२
यो दृष्टः स्फुरदस्थिसंपुट २५२।१२४	रक्षामालिकया वाले ३३२।१
योऽद्वा योद्वाधीतान्त्स २२।९०	रघुतिलक गुपाल त्वद्विष १२३।१२२
यो द्रोणाचलमदाधौ कर १९०।५४	रङ्गावङ्कगते त्रिविष्टप ३१८।१६३
यो धत्ते शेषनागं तददु १९।२२	रचयति युवनेत्रक्षेत्र २८०।३६१
योधैरेव वशीकृताः कथमपि १६२।२०	रचयति सहसा यच्चित्र १२।२२
यो ध्रुवाणि परित्यज्य अश्रु १६८।३९४	रजनिचरमयामे व्यादिशन्ती ३५१।२०
यो न ददाति न धुङ्के सति ७२।१६	रजनीमवाप्य रुजमाप (माघस्य) ३१४।५८
यो न वेत्ति गुणान्यस्य १५४।२५६	रजनीपु विमलभानोः १४०।९
यो न संचरते देशान्यो न १०२।१	रजन्यामन्यस्यां सुरत (बीजकस्य) ३०६।६
यो नात्मजे न च गुरौ न च १०२।१०	रजोजुषे जन्मनि सत्व १४।३
यो नास्ताचलमस्तकं प्रति १३९।२२	रज्यन्नखस्याङ्गुलिपद्मक २७७।२४५
योऽनाहृतः समभ्येति द्वारे १५०।९०	रञ्जिता न ककुभो निवे २२०।१३
यो मित्रं कुरुते मूढ आत्मनो १७१।५२४	रञ्जिता नु विविधास्वरु (भारवेः) ३१०।९
यो मे गर्भगतस्यापि तृप्ति ७८।४	रटपु जलयरः पतन्तु धाराः ३५६।३०
यो मोहान्मन्यते मूढो ३६४।१३	रणत्कङ्कणानां झणन्नूपुराणां ३४६।२
यो यः शस्त्रं विभर्ति स्वभु ३८३।१६	रणे बाणगणैर्भिन्ना भ्रमन्तो १३३।१०
यो यत्र कुशलः कार्यं तं १५१।१४५	रण्डा पीनपयोधराकृत ३८१।५३
यो यमर्थं प्रार्थयते यदर्धं (श्रीव्यासमुनेः) ... १५९।१३	रतखिन्नतरां प्रातलज्जा ३४३।१
यो येन प्रतिबुद्धः स्यात्स १५४।२४१	रतरितीवीतवसनान् प्रियेव ८८।९
यो रक्तामतितरामतुलं २८।७	रतान्ते प्राणेशे वसनमददाने ३३६।२३
यो रामो न जघान वक्षसि २१।८२	रतिकृति गते मायानिद्रां ३३७।५
यो व्योमाडिनगोऽहरी २००।९०	रतिकैलिकलः कश्चिदेयो ३०९।१
योषितः पतितकाञ्चनकाञ्ची ३३५।११	रतिक्रीडायूते कथमपि ३३०।३
योषिदुद्धतमनोभवरागा (भारवेः) ३३०।६०	रतिपतिप्रहितेव कृतकृषः (माघस्य) ३४७।६२
योऽसकृत्परगोत्राणां पक्ष १०७।४८	रतिरभसनितामन्तश्रान्त (शाङ्गधरस्य) ... ३३३।३०
यो तौ शङ्ककालभूषित १४।८	रतिरभसविलासाभ्यासतान्त (माघस्य) ... ३३८।२१
यौवनं जनया प्रस्तमारोयं ७९।१५	रत्नभित्तिपु संक्रान्तैः (वृण्डिकवेः) ३७९।२
यौवनं धनसंपत्तिः प्रसुल्ल १६५।२६२	रत्नसानुशिखराङ्गणफुल्ल १०८।८४
यौवने वर्तमानानां मृष्टा ३६५।४६	रत्नाकरः किं कुरुतेऽस्य ५१।१७५
रक्तवं कमलानां सत्पुरुषाणां ८७।१४	रत्नाकरतनुजनुषि द्विजराजे (श्रीधनदत्तेवानाम) ६५।१६

रत्नाकरस्तव पिता कमले ६५।२८	रसालानामन्तर्मदकल १४७।६
रत्नाकरे परिहृता वसति २५८।२२	रसासार रसा सार २१५।१२
रत्नाकरो जनयिता सहज २२०।२७	रहस्यभेदो यात्रा च नै ९२।२
रत्नानां न किमालयो २२५।१४	राः पुण्यं च कलत्राणि १७४।५८७
रत्नानि विभूषयन्ति योषा २६३।३०	राकायामकलङ्कं भेदधृतां २७४।१६६
रत्नान्यम्बु धितोयगर्भं ११६।२५७	राकाविभावरीकान्तसंकान्त ३२६।१८
रत्नावलीपूर्वकमन्यदा ३७।३३	राका सुधाकरकरैर्गैलिनी ३०२।४३
रत्नेरापूरितस्यापि मद् २२६।३	राकासुधाकरमुखी तरला २९२।५४
रत्नेर्महद्द्वैस्तुतुषुर्न देवा न ८१।१०	राक्षसाः कलिमाश्रित्य जाय १०३।४
रत्यान्तप्रियलान्छने कठिनता २७८।२९७	राक्षसेभ्यः सुतां हत्वा २०२।२०
रथस्थितानां परिवर्तनाय ३४६।२०	रागकान्तनयनेषु नितान्तं (भारवेः) ३३०।५५
रथस्यैकं चक्रं भुजगयमिताः (अर्गटस्य) ५४।२५१	रागादिरोगान्सततासु ४५।२
रथिनो रथिभिर्बाणैर्हृतप्राण १३३।२३	रागिण्यपि विरागिण्यः ३८३।१०
रथेभ्यो गजवाजिभ्यः (भगवतो व्यासस्य) ३७६।७	रागिणि नलिने लक्ष्मीं दिवसो ७८।८
रथो रथाङ्गध्वनिना विजङ्गे (कालिदासस्य) १३३।२७	रागी भिनत्ति निद्रां १९३।७
रथ्याधोर्षैर्वृह्णेर्वारणाना (माघस्य) १३४।५४	रागे द्वेषे च माने च १७२।५८०
रथ्यान्तश्चरतस्तथा धृत ३८६।८८	राघवस्य शरैर्घोरैर्घोर २०२।१६
रथ्यारजोरुणितधूसरिता ३७०।७६	राजंस्त्वक्कीर्तिचन्द्रेण १४०।१
रभसादभिसर्तुमुयतानां ३१२।१०	राजंस्त्वद्दर्शनेनैव ज्वलन्ति १०५।१
रभसेन हारपददत्तकाश्यया (माघस्य) १३२।३९	राजचन्द्रं समालोक्य त्वां १०६।४५
रमणीयः स हि पुरुषो १७६।७४५	राजतः सलिलादग्नेश्चोरतः ६७।१०
रमणे चरणप्रान्ते प्रण ३३२।४	राजति त्रिवली तस्याः स्तन २८०।३३
रम्भातरुषुद्गतवातपूरा १३३।३५	राजते गजराभाय्या एष ३४३।२
रम्भापि किं चिह्नयति प्रका २८१।३९२	राजनि विदुषां मध्ये १७६।७४९
रम्यं हर्म्यतले नवाः सुनयना (भर्तृहरेः) ३६०।४५	राजन्कनकधाराभिस्त्वयि १०६।२६
रम्यं हर्म्यतले न किं वसतये ३९०।१८१	राजन्कमलपत्राक्ष तत्ते १९४।१७
रम्यं द्वेषि यथा पुरा प्रकृति २८७।६	राजन्दुधुक्षसि यदि क्षिति १५८।४०५
रम्यार्थोक्तितनूज्ज्वला ३२।४४	राजन्दौवारिकादेव प्राप्त १०६।२५
रविः करसहस्रेण दशाशा १०५।६	राजन्द्रिषस्ते भयविद्वृताः १३७।८
रविजा शशिकुन्दाभा १९१।७	राजन्नभ्युदयोऽस्तु जीव ११६।२६६
रवितप्तो गजः पद्मास्त २४२।६०	राजन्नवधनदयाम निश्चिन्ना २०१।६
रवितुरङ्गतनूरुहतुल्यतां (माघस्य) ३५१।१०	राजन्मुञ्जकलप्रदीप १२२।९०
रविमणिरपि निश्चेष्टः (भर्तृहरेः) ३७६।१५	राजन्राजसुता न पाठयति १३८।२८
रविमावसते सतां क्रियार्थं २९।२	राजन्विभान्ति भवतश्च ११०।१४६
रविश्चन्द्रो घना वृक्षा नदी ७८।३	राजन्वीर विपक्षलक्ष १२९।१०
रविरपि न दहति तादृक् ५९।१०६	राजन्सप्तपत्याकृपारास्त्व १३९।२
रविसुतकृतगोकर्णः श्रुति १९७।५४	राजपत्नी गुरोः पत्नी १६६।६२६
रवेः कवेः किं समरस्य २०५।२१	राजल्ललाटफलका कमनीय २९१।४४
रवेरस्तं तेजः प्रमुदयति ३०९।५९	राजसेवा मनुष्याणामसि १४५।११
रवेरेवोदयः श्लाघ्यः को (भट्टनारायणस्य) २१९।११	राजा कुलवधूर्विप्रा मन्त्रिण ९०।५
रवेर्मयूखैरभितापितो अशं ३५२।३६	राजा धृणी ब्राह्मणः सर्व १७८।८२०
रसति तरुणिकेशश्यामे (जीवनागस्य) ३५८।८५	राजा तुष्टोऽपि अस्यानां १५०।१०१
रसालशिखरासीनाः सन्तु (श्रीचन्द्रदेवस्य) २३५।११७	राजानः शशिभास्करान्वय ११६।२७४

राजानमेव संधित्य विद्वा...	१५४।२५२	रामरामेऽतिरामेऽति	१९५।३६
राजानं प्रथमं विन्देत्ततो	१४७।२	रामाणां रमणीयवक्रशशिनः	३४१।२८
राजा नाम चरखेष भूमौ...	१५६।३२३	रामाद्याचय मेदिनी धन	१२।२९
राजानो यं प्रशंसन्ति यं	१५१।१३५	रामाभिषेके मदविह्वलाया	१८८।२८
राजा पश्यति कर्णाभ्यां	१७२।५६७	रामार्चिताङ्घ्रिभिरामा	१३।५३
राजा बन्धुरबन्धूनां राजा...	१५५।३०१	रामाविलोलनयने किमु	२७२।९५
राजा मत्तः शिशुशैव प्रमादी	१५३।२२४	रामेण त्रिःसप्तकृत्वो (माघस्य)	१३६।९९
राजा राजाचिताङ्घ्ररनुपचित	१।११८	रामे प्रव्रजनं वलेर्नियमनं	९८।१०७
राजा वेद्या यमो वलि	१६६।३१२	रामो नाम बभूव हुं तद् (वसुंधरस्य)	२५।१५५
राजाश्रयस्तस्करताश्च	१७९।८५७	राष्टस्य चित्तं कृपणस्य	१७९।८२९
राजा संपत्तिहीनोऽपि सेव्यः	१५३।१९८	रासोऽसभरेण विभ्रम	२५।१६८
राजास्य जगतो वृद्धेहेतु	१४७।१	रिक्ताः कर्मणि पटवः (अर्गटस्य)	१५७।३६३
राजीव जीवसि सुधान न सुधा	२८४।३५	रिक्तेषु वारिकथया विपिनो	३५१।१८
राजीवमिव राजीवं जलं	३५९।१०	रिङ्गत्तुङ्गतरङ्गसुन्दरसुधा	१४३।७२
राजीविनीविपिनसौरभ	२२५।९	रिपुखि सखीसंवासोऽयं (जयदेवस्य)	२९७।२३
राजेति क्षणदाकरं विजयते	११९।३१	रिपुधियः किं कचसंच	१२९।४
राजौ द्विजानामिह राज	२०४।१५७	रुचिधात्रि भर्तरी शृशं (माघस्य)	३०८।४१
राज्ञः संबोधनं किं स्यात्	२०९।३८	रुचिभिरभितष्टद्धोत्कीर्णै	३१८।१६०
राज्ञस्तु दर्शनं कुर्याज्ज्ञात्वा	१५६।३३०	रुचिरतिरुचिरा शुचित्व	२५६।२२३
राज्ञामस्य शतेन किं कल	११५।२४०	रुचिरस्वरवर्णपदा रस (धर्मदासस्य)	१९३।२
राज्ञामाज्ञामयाद्यस्मान्	१५६।३२४	रुद्धनिर्गमनमा दिनक्षया	३१३।२५
राज्ञि धर्मिणि धर्मिष्ठाः पापे	१५१।११९	रुद्रस्यापि दिग्भ्वरस्य	१२७।१७५
राज्ञि मातरि देव्यां च	१५२।१६३	रुद्रोऽर्द्रि जलधि हरिर्दिविषदो	७०।४४
राज्ञो मानधनस्य कामुक	३८३।९	रुधिरविसरप्रसाधितकराल	१२१।७२
राज्यं येन पटान्तलम्	२२।८३	रुन्धती नयनवाक्यविकास (भारवेः)	३३०।५९
राज्यलोभादहेकारादि	१५३।२२२	रुष्टे का परपुष्टे मन्दे का	३०१।१९
राज्यं शतक्रतुसमृद्धिसमान	१४९।५५	रुष्टोऽपि राजा यद्द्यात्	१५६।३३६
राज्ये सारं वसुधा वसु	१७८।८०२	रुक्षं वपुर्न च विलोचन	२४५।१२९
रात्रिः कालयुगोपमा मल	३०६।३४	रुक्षं विरौति परिकुप्यति	६३।२४१
रात्रिः सैव पुनः स एव	३९२।२२७	रुक्षस्यामधुरस्य चातिम	२३९।२१६
रात्रिरागमलिनानि विकासं (भारवेः)	३१०।१०	रुक्षायाम्नेहसंभारं कठोरायां	३६४।३०
रात्रिर्गमिष्यति भविष्यति	२३३।७८	रुढस्य सिन्धुतटमनु तस्य (वल्लभदेवस्य)	२५५।१९४
रात्रिर्मे दिवसायते हिम	२९८।३२	रुपं जरा सर्वसुखानि	१८०।८७२
रात्रौ रवेर्दिवा चेन्दोरभावा	१४४।१	रूपमप्रतिविधानमनोहं (माघस्य)	३३०।४०
रात्रौ जानुर्दिवा भानुः कृशानुः	६८।११	रूपयौवनसंपन्ना विशाल	४१।९
रात्रौ वारिभरालसाम्बुद	३५८।९१	रूपवांश्यापि मूर्खोऽपि गात्वा	९०।२
राधा पुनातु जगदच्युत	२७।१९९	रूपसंपन्नप्राम्थ्यं	३६६।५
राधामधुसूदनधोरनुदिन	२३।११२	रूपसौरभसमृद्धिसमेतं	२४९।६६
राधामोहनमन्दिर् जगि	२६।१८६	रूपेणाप्रतिमेन यौवन	१८६।१०२८
राधामुग्धमुखारविन्द	२६।१७२	रे कूप जीवनागार यदि	२३०।२
रामं बानरवाहिनीं पुर	१९९।८७	रे खल तव खलु वरितं	५९।१३७
रामं सीतां लक्ष्मणं जीवि	१९७।६२	रेखा काचन कञ्जलस्य नय	२६९।५०
राम त्वकीर्तिवृक्षाद्बहु	१९१।७३	रे चाद्यल्यजुषो मृगाः श्रित	२४३।८०

रेजुअंष्टा वक्षसः कुङ्कुमा १३५१७	रोषावेशादाभिमुख्येन (माघस्य) १३४५८
रेजे पुष्यैर्षाम्भमासाथ मल्ली ३५०११	रोषावेशाद्गच्छतां प्रत्यमित्रं (माघस्य) १३४५५
रेतःयोगितयोरियं परि ३९३१२५९	रोहणं सूक्तिरत्नानां वन्दे ३९४४
रेतोरक्तमयान्यमूनि २७१२०४	रोहणाचलशैलेषु कस्तुलां (प्रह्लादनस्य) २२५१९३
रे धाराधर धीर नीरनिकरै २२४८८०	रोहन्तौ प्रथमं ममोरस्ति ३२४१११
रे धृष्टा धार्तराष्ट्राः प्रबल ३८३११४	लक्ष्मणेत्युत्तरं यत्र प्रद्वः २०७१११
रे पद्माकर यावदस्ति भवतो २३०११२	लक्ष्मणो लघुसंथानो (क्षेमेन्द्रस्य) २७६११०
रे पद्मिनीदल तवात्र मया (शाङ्गधरस्य) ... २५५१२२७	लक्ष्मि क्षमस्व वचनीयमिदं ६५१२९
रे पद्मिनीपत्र भवच्चरित्रं २५५१२१९	लक्ष्मीः स्वयं निवसति ३५६१२३३
रे पान्थाः स्वयद्वाणि गच्छत ३५०११४१	लक्ष्मीकपोलसंक्रान्तकान्त १४३
रे पुत्र सस्तङ्गमवागृहि १८९१३४	लक्ष्मीकेलियुद्धे कुशोशय ३२११४०
रेफ व्यजनराजता तव १२५११४४	लक्ष्मीकौस्तुभपारिजातसहजः ९८१११७
रे बालकोकिल करीर २३६११३३	लक्ष्मीक्रीडातडागो (कालिदासस्य) ... ३१७११३८
रे राजहंस किमिति त्वमिहा २३१११८	लक्ष्मीधरः पृच्छति कीदृशः २०९११३
रे रे कोकिल मा भज मौनं २३६११३१	लक्ष्मीनिवास इति वारि २५६१२३२
रे रे खलाः शृणुत मद्रूचनं ३२१३२	लक्ष्मीं तनोतु सुतरामितरा २१२२
रे रे धरट मा रोदीः कं २७२११०१	लक्ष्मीपयोधरोत्सङ्गकुङ्कुमा ७३११०
रे रे चातक सावधानमन २३७११६६	लक्ष्मीपाणिद्वयविरचितं १५१२३
रे रे दीप तिरस्कृताखिल २५९१६७	लक्ष्मीरस्य हि यादः कृष्णो १४५१२
रे रे निर्दय दुर्निवार मदन २९५११३९	लक्ष्मीनिर्दयमिति हीनचरि ८४१६६
रे रे पान्थ कुतो भवान्नगर ३७११८३	लक्ष्मीर्यादोनिधेयादो नादो ६५१९
रे रे रसाल तरुसार वचो २५११११३	लक्ष्मीर्यास्यति गोविन्दे १२३१११२
रे रे रासभ वन्नभारवह २४५११२८	लक्ष्मीर्यसति जिह्वाप्रे जिह्वा १६११८७
रे रे लोकाः कुरुध्वं श्रवण ३८११५६	लक्ष्मीवन्द्यत कूरसू रण २००१११
रे रे शिष्टशकटो नाकतटिनी २४०१२३०	लक्ष्मीवन्तो न जानन्ति ६७१२
रे लाङ्गलिक निषया २५८१३९	लक्ष्मीश्वेन सरस्वती ११६१२५८
रेवावारिणि वारणेन विपुले ९९११२५	लक्ष्मीसंपर्कजातोऽयं दोषः २५५१२०७
रे सारङ्गा वनवसतयः २९७११६५	लक्ष्मीस्ते सदने सदा विह ११४१२२२
रोगशोकपरीतापबन्धन १७६१७१९	लक्ष्मीस्ते हृदि भारती च ११४१२२४
रोगी चिरप्रवासी परान्न १७७ः७६८	लक्ष्म्या परिपूर्णाऽहं न भयं ६७१३
रोगोऽण्डजोऽङ्कुरोऽभिर्विष ६०११६७	लक्ष्म्या श्रीः पुरुषोत्तमो २२७१३७
रोदोरध्रं व्यश्रुवानानि (माघस्य) १३४६१	लम् रागावृताङ्गया सुदृढ (हर्षदत्तस्य) ... १४३१७९
रोमन्थमारचय मन्थरमेख (धर्मवर्धनस्य) ... २४४१०७	लम्नः केलिकप्रहृष्टय १३१४०
रोमावलिभ्रूकुसुमैः स्वमौर्वा २८०१३५२	लम्नद्विरेफाञ्जनभक्तिचित्रं ३४६१२७
रोमावलीदण्डनितम्ब २८११३७९	लम्नं पादतले नखेषु विलु २८७१२७
रोमावली मुरारेः श्रीवत्स १५१११	लम्ना नान्शुकपल्लवे भुजलता (अमरकस्य) ... ३४४११७
रोमावलीरज्जुमुरोजकुम्भौ २८०१३५०	लघुनि तृणकुटीरे क्षेत्रकोणे (कमलायुधस्य) ... ३६११२५
रोमावली चिलासिन्याः प्रविष्टा २८०१३४३	लघुरयमाह न लोकः कामं २२६१११
रोलम्बस्य विचारय केतक २५११९६	लङ्काधामनि वीरभान युध १२७११८३
रोलम्बाः परिपूरयन्तु २९८१४०	लङ्कापतेः संजुचितं यथो (बिह्वणस्य) ३४१२९
रोलम्बैर्न विलम्बितं १८७११०३८	लङ्काभूपनिशाचरो रघु २०६१३७
रोलम्बैर्निमित्तं गृहं विषटितं २४८१२७	लज्जां विहाय रुदितं ३४४१७
रोलम्बो मधुपः पिक्कसु २९८१३६	लज्जा कीर्तिर्जनकतनया १२३११२६

लज्जागुणौघजननी जननी ५२।१९६	लावण्यं क नु योषितां २१४।११८
लज्जा प्रौढमृगीदशामिव ३६२।३०	लावण्यद्रविणव्ययो न गणितः (धर्मकीर्तः) ३००।२९
लज्जामहो वयमहो वच २२६।२०	लावण्यं तदसौ कान्ति ३८३।११
लज्जावतः कुलीनस्य याचितुं ६९।२७	लावण्यमधुभिः पूर्णमास्य २७४।१६९
लज्जावशावनतमथर ३६७।२९	लावण्यामृतदीर्घिका कुल... .. २६६।४१
लज्जे त्वं मज्ज सिन्धौ गिरि ८१।५७	लावण्यामृतनिर्झरेण मुद्रशा २६८।४७
लज्जेवोद्धृतिता किमत्र २९४।१११	लावण्यामृतमाहितं वरतनो २६९।५७
लताकुञ्जं गुञ्जमद्वदलि २४९।१२९	लावण्यामृतवर्षणिं प्रति ३२८।७४
लताकुञ्जे गुञ्जमद्वदलि ३४१।२३	लावण्यांकसि सप्रताप ११३।२१२
लतानामेतासामुदितकुसु २५७।२४३	लिखति न गणयति रेखा (मोरिकायाः) २८८।६
लतां पुष्पवतीं स्पृष्ट्वा ३४०।१	लिखन्त्याः कामसाम्राज्य २८०।३४४
लतामूले लीनो हरिणपरि २८९।२९	लिखन्नास्ते भूमिं बहिरव (अमरुकस्य) ३२२।१२
लतास्तास्तास्ताद्ब्रह्मधु २३४।९६	लिखिता चित्रगुप्तेन ललाटे ९५।३२
लब्धं जन्म सह थ्रिया स्वयं ९८।१०७	लिम्पतीव तमोऽज्ञानि वर्षं (विक्रमादित्यमेण्डयोः) ३१०।१
लब्धसौरभगुणो मदिरा (माघस्य) ३२९।२७	लीढप्रस्तविपाण्डुराग्रनख २१७।२
लब्धाधंचन्द्र ईशः कृतकं १०७।६६	लीनानमूसूरोरुहदृष्टे २८८।१२
लब्धास्त्यक्ताश्च संसारे ३८९।१५६	लीनेव प्रतिबिम्बितेव २९४।१०५
लब्धोच्छ्रायो नीचः प्रथम ५९।१२७	लीने श्रोत्रैकदेशे नभसि (श्रीवराहमिहिरस्य) १९।३८
लब्धोदयोऽपि हि खलः प्रथमं ६०।१७१	लीलयैव सुतनोलुलित्वा (माघस्य) ३३०।४१
लब्धा यदन्तःपुरसुन्दरी १०८।१०२	लीलातामरसाहतोऽन्यव ३२६।३१
लभेत सिकतापु तैलमपि (भर्तृहरेः) ४२।५७	लीलादोलालिखेलास (श्रीधनदेवानाम्) ३४१।४०
लभेयद्युतं धनं तदधनं ६७।१९	लीलायूतजितां कलाधर ६।२२
लम्बोदर तव चरणपादा १९७।५७	लीलामुकूलितनयनं किं २४२।६४
लम्बिताः कदलीस्तम्भा २८१।२८९	लीलाकुण्ठितशारदापुर ३९।२७
ललाटलिकोपेतः कृष्णः २०।१४	लीलावल्लीभवनकुहरे पत्र... .. २८९।४६
ललाटे कस्तूरीतिलक २६४।४७	लीलास्मितेन शुचिना मृदु (दृषिडनः) २९२।५०
ललितगमना नाथो २३।१३२	लुब्धः स्तब्धोऽनृजुर्मुखः प्रभु ५८।१०३
ललितमुरसा तरन्ती तरल (अमरुकस्य) ३५३।६०	लुब्धमर्थेन गृह्णीयात्कुट्ट १६१।९७
ललितविभ्रमबन्धविचक्षण (कालिदासस्य) ३४७।४६	लुब्धानां याचकः शत्रुः १६३।१५७
ललितान्तानि गीतानि १६७।३३१	लुब्धो न विस्मजत्यर्थं नरो ७४।२५
लवङ्गलतिकामङ्गदयालु ३४०।२	लुलाये गोमार्यौ मृगपरि ९७।९१
लसन्मौक्तिकश्रेणिगङ्गा २७७।२०	लुलितनयनताराः क्षाम (माघकवेः) ३३८।३३
लाक्षालक्षमलाटपटफलके (अमरुकस्य) ३७२।२०	लूनप्रीवात्सायकेनापरस्य (माघकवेः) १३५।८९
लाङ्गलचालनमधश्चरणा ४२२।७१	लूनं मत्तमंतंजैः कियद्... .. २५४।१८२
लाङ्गलेनाभिहृत्स्य क्षितितल २१७।५	लेखनी पुस्तकं रामा १६४।२२३
लाठीनेत्रपुटी पयोधर ३८७।१०७	लेखन्ती व्योमगर्भे दिशि... .. १३०।१७
लाभप्रणयिनो नीचा मान ४८।८०	लेखया विमलविद्रुम (भारवेः) ३१४।३९
लाभस्तेषां जयस्तेषां १७२।५८३	लोकः शुभस्तिष्ठतु ताव (श्रीवराहमिहिरस्य) ३७६।१७
लाब्धे बहवो दोषा १६७।३४३	लोक एष गतलोचन १७८।८१
लाभयन्कमरविन्दवनानि २९।११	लोक एष परलोकमुपेता (नैषधकर्तुः) ७५।४८
लाजोपेक्ष वर्षाणि दश १६६।३०८	लोकत्रयस्थितिलयो १।११
लायां वकासाव वेसि ३८८।१२५	लोकद्वयप्रतिभयैकनिदान... .. १०२।३
लावण्यकान्तिपरिपूरित (जयवर्धनस्य) ३२०।२८	लोकयात्रा भयं लज्जा १६९।४५३

लोकानन्दन चन्दनद्रुम	२४९।५७	वक्रो गुरुर्व यदि ते छन्दः...	२८३।५
लोकानामपि दातारं	३६५।५०	वक्त्रं वल्गाप्रकर्षः समरभुवि	५५।२७८
लोकानां मानमात्रं मनुज... ..	११७।२९३	वक्रतां बिभ्रतो यस्य गुह्य	५६।१९९
लोकानुप्रहृत्कारः प्रवर्धे	१५५।२९५	वक्रत्वं ननु कुन्तलादिषु मुखे	६४।२६८
लोके कलङ्कमपहातुमर्थं	२७५।१९१	वक्राः कपटलिङ्गधा मलिनाः	६०।१६३
लोकेशः कर्णराजाद्भुत	११८।९	वक्रां नैष तन्मूविनर्तनगतिं	३६१।९८
लोकेषु निर्धने दुःखी	१६५।२४८	वक्रेण शिरसि पतता	३५०।१३८
लोकोत्तरं चरितमर्पयति प्रति	८१।७	वक्रैः कूर्तरैर्लुम्बैर्न कुर्यां ...	१६०।७०
लोचनफुल्लम्भोजद्वयलोभा	२७७।१४५	वक्रोपान्तं नयनयुगलं सर्वतो	२८७।२२
लोचनाधरकृताहतरागा (भारवेः)	३३०।५२	वक्रोऽपि पङ्कजनितीशु दुरा	८६।४३
लोचने हरिणगर्वमोचने मा	२७२।९३	वक्रोऽस्तु वात्ये तदनु प्रशुद्ध	२२०।१७
लोडितमखिलं गहनं	२५१।१०१	वक्षः किमु कलशाङ्कित ...	३७२।१०
लोभः प्रतिष्ठा पापस्य प्रसूति	७२।१	वक्षःपीठे निरीक्ष्य स्फटिक	१३।५२
लोभः सदा विचिन्त्यो लुब्धे (क्षेमेन्द्रस्य)	७२।८	वक्षस्ते दृढलम्कर्मशकुच ...	२४३।१६
लोभमूलानि पापानि रस	१६४।२१४	वक्षःस्थली रक्षतु सा जगन्ति	१५।१५
लोभश्चेदगुणं किं पिशु (अमरकस्य)	१८५।१०१४	वक्षःस्थलीमदनचामशरीर	२६२।१३
लोभाविष्टो नरो वित्तं वीक्षते	७२।६	वक्षस्यावरणादरस्तनयुगो ...	२६८।४६
लोभात्क्रोधः प्रभवति लोभा	७२।२	वक्षोजचिह्नितमुरो दयित ...	३७२।१४
लोभात्क्रोधः प्रभवति क्रोधा	७२।३	वक्षोजौ निबिडं निहृद्य ...	२७०।३९
लोभेन बुद्धिश्चलति लोभो	७२।५	वचनैरसतां महीयसो न (माघस्य)	५०।१५२
लोलचोलचमत्कृतिप्रविल	३७३।४०	वचसि भवति सङ्गत्याग	२६४।५१
लोलदृष्टि वदनं दयिताया (भारवेः)	३३१।१२	वचस्तत्रैव वचन्यं यत्रो ...	१६५।२६४
लोल ब्रूहि कपालिकाभि	१४।९	वचांसि वाचस्पतिमत्स ...	३।९
लोलैर्लोचनवारिभिश्च	३४५।६	वचो वीचीदानं स्फुरदधर	३२५।१४
लोलोद्युक्तस्य पवनाकुल	३२५।१२	वचो हि सत्यं परमं विभूषणं	८७।१५
लोहितायति चादित्ये (भगवतो व्यासस्य)	३७६।६	वञ्चं च राजतेजश्च द्वयमेवा	१५३।२१६
लौकिकानां हि साधूनां	३५।४७	वज्रादपि कठोरणि मृदूनि (भवभूतेः)	४६।४
वंशः प्रांशुरसौ घुणत्रण	२५९।५१	वज्रेण त्रिजगत्पतेर्बेलरियो (सूक्तिसहस्रात्)	३५७।६१
वंशमवो गुणवानपि सङ्ग	९१।२१	वटश्लोको महानेष मार्गं	२०३।४३
वंशावलम्बनं यद्यो विस्तारो	५९।१४४	वत्स गच्छ मम वाचिक ...	३७८।१०
वंशो घुण इव न विशति	६०।१५६	वत्से मा गा विषादं श्वसन	१७।१५
वंशो विश्वावतंसो जनुरसु	९३।६	वदतानुत्तमवचनं ध्वनि ...	२०९।४४
वक्त्रं शीतकरोऽधरो घन	१३।३७	वदति राममसुध्य जगन्मजो	२११।८५
वक्त्रं चन्द्रविकासिपङ्कज	२६५।४३	वदनं दशनविहीनं वाचो ...	९९।९
वक्त्रं निर्मलमुसता कुचतटी	२८५।६७	वदनमिदं न सरोजं नयने ...	२९६।१५८
वक्त्रधीजितजर्जरन्दुमलिनं	२८७।३३	वदनं प्रसादसदनं सदयं ...	४९।१०३
वक्त्रधीजितलज्जितेन्दुमलिनं	३६२।४०	वदनशाशिनः सर्वैर् शीता	३३७।४
वक्त्रस्यन्दिस्वेदविन्दुप्रबन्धै	३३५।९	वदनसौरभलोभपरिभ्रम ...	३४७।६६
वक्त्रस्याधरपल्लवस्य वचसो	३७२।५	वदनाच्च बहियन्ति प्राणा	७६।१२
वक्त्राणि पद्म कुचयोः प्रति	४।३३	वदनेन निश्चितं तव निती	६२।२८
वक्त्राद्ब्रह्म मे हृटादधिवस	७७।४०	वदने विनिवेशिता भुजंगी	६१।२०५
वक्त्राम्भोजे सरस्वत्यधि	११७।२८७	वदन्ती जारद्वृत्तान्तं पत्नी ...	१९३।१
वक्त्राम्भोरुहि विस्मिताः	६।७५	वदन्तु कतिचिद्धटास्य ...	३४।४९

वदन्तु देव तावकं...	१३९।११	वरं शून्या शाला न च	१८४।९८६
वद प्रादुर्भावावधि परि	२५०।९०	वरं सखे सत्युद्युपापमानि...	१८०।८८५
वद बल्लभ सर्वत्र साधु	२०८।२४	वरं हालाहलं पीतं सद्यः प्राण	६७।३
वनानि दहतो बह्वैः सखा...	१६२।१२०	वरं हि नरके वासो न तु दुःख	६९।२०
वनान्ते खेलन्ती शशक	२५७।९	वरं कृतध्वस्तगुणादय	१७३।१९०
वनान्यमूनि न गृहाण्येता	३८४।१५	वरं गर्भेखावो वरमपि च...	९४।११
वनिताकरतामरसाभिरतः	३६२।३५	वरतरुविघटनपटवः कटवश्च	(भानुपण्डितस्य)	२२४।५
वनी मुनीनामटवी तरूणा...	३७८।१३	वरं तुङ्गाच्छ्रृङ्गाङ्गुलिख	१८३।९८१
वनेऽखिलकलासक्ताः	१३७।५	वरं दरिद्रः धृतिशास्त्रपार...	४१।३६
वने जने शत्रुजलाग्नि	९६।५६	वरं दारिद्र्यमन्यायप्रभवा...	१५९।१८
वने जाता वने त्यक्ता	१९१।२	वरममी तरवो वनमीचराः	७५।५०
वनेऽपि सिंहा सृग्मांस	५१।१६८	वरमल्पबलं सारं न बह्वी	१४९।६२
वने वसति को वीरो	१९१।६	वरमत्यन्तविकलः सुख	५८।११२
वनेषु दोषाः प्रभवन्ति	१८१।९०५	वरमश्रीकता लोके नास	२५५।२०५
वनेषु वनदेवता दिवि	१४१।२७	वरमसिंधारा तरुतलवासो	६७।१५
वन्दामहे महेशान चण्ड	२१।७५	वरमसौ दिवसो न पुनर्निशा	२९७।१२
वन्दे देवं जलधिसरधि	५।४६	वरमहिमुखे क्रोधाध्माते	(भर्तृहरेः)	८४।३८
वन्दे वन्दारामन्दार	२।१	वरमुन्नतलाङ्गुलास्तटा	२४०।११
वन्द्यः स पुंसां त्रिदशाभिनन्द्यः	५१।१८३	वरमेको गुणी पुत्रो न च...	९४।७
वन्द्यान्निन्दति दुःखितानुपहसत्या...	६४।२७७	वरं पक्षच्छेदः समरमघ	२२५।११
वपुः कुञ्जीभूतं गतिरपि	८०।४२	वरं पर्वतदुर्गेषु भ्रान्तं	४१।५
वपुःपरीगाहयुणेन तेभ्यो	२२७।५२	वरं प्राणपरित्यागः शिरसो	२५३।२०९
वपुरनुपमं नामैरुर्ध्वं	(अर्गटस्य)	२८१।३८५	वरं मौनं कार्यं न च	१८४।९८५
वपुरविहितसिद्धा एव	५३।२२४	वर्जनीयो मतिमता दुर्जनः	५६।१८
वपुर्दलनसंप्रमात्स्नखरं	२०।४७	वर्जयेदिन्द्रियजयी निर्जेने	१६१।७३
वपुर्विषमसंस्थानं कर्णज्वर	(भल्लटस्य)	२४५।१२४	वर्णनदयितः कश्चिद्धन	(क्षेमेन्द्रस्य)	३८१।३३
वयं येभ्यो जाताश्चिर	(भर्तृहरेः)	३८९।१७७	वर्णप्रकर्षे सति कर्णिकारं	३४६।२५
वयःप्रकर्षादुपचीयमान	(कुमारदासस्य)	१७९।३१७	वर्णयामि विमलत्वमम्भस	१२९।१
वयं काका वयं काका	२३८।२०२	वर्णस्थं गुरुलाघवं न	६४।२७६
वयमपि कवयः कवयः	३६।५	वर्णं सितं समभिवीक्ष्य	१००।१४
वयमिह परिशुता वल्कल	(भर्तृहरेः)	७९।१७	वर्णाकारप्रतिध्वानेनत्र	१५३।२२५
वयं बाल्ये बालांस्तारुणि	३६८।३२	वर्णैः कतिपर्यैरेव प्रथितस्य	(माधस्य)	८८।४
वयसि गते कः कामवि	१८१।८९६	वर्षते येन न विना नरो	७९।२५
वयसी शिशुतातदुत्तरे सुदृशि	२८०।३४७	वर्षते न चिरं लोके वंश	९३।४
वयस्याः क्रोधाः प्रति	(हम्मीरनरेन्द्रस्य)	३७६।३०	वर्षेन वाध संमानं खलानां	५७।४०
वयो नयं स्वातं विषयतरलं	३४४।१	वर्षितैः सेवितैः किं तैः	(माधवमागधस्य)	२५३।१४५
वयोभिमानादपमानता	२४०।२१	वर्षिते स्पर्षयेवोभौ संपदा...	५८।८९
वयोवृद्धस्तपोवृद्धा ज्ञानवृद्धा	(स्वाणक्यस्य)	६८।२	वर्षिते स्तनयिन्नवो न सरले	(उमापतिधरस्य)	३०३।७४
वरं वनं वरं भैक्ष्यं वरं भारो	१०१।५	वर्षानिलरजोघर्महिमादीनां	१५०।१०६
वरं वनं व्याघ्रजनेन्द्रसेवितं	६९।४६	वर्षासु का भवति निमेषु	२११।८७
वरं वरवते कन्या माता	१७१।५४३	वर्षासु जाता नवयौवनम्भु	३५५।१६
वरं विन्ध्यादव्यामनशान	८८।१८	वर्षासु भीतमवशाङ्गिभुञ्जं	१३७।१४
वरं विभवहीनेन प्राणैः संत	७४।१३	वलिभिर्मुखमाक्रान्तं पलि	७९।४

वल्गलुकुचं व्याकुलकेरापाशे ३३५१८	वाणिज्येन गतः स मे गृह ३७०८२
वल्गलुकुचानि वलनासह ३०५११	वाणि त्वत्पदपद्मरेणु ३३५०
वस्मीकप्रभवेण रामनृप ३५१६५	वाणी दरिद्रस्य शुभा हिता ६८१०
वह्नभोत्सङ्गचक्षेत्रे विना हरिण २८८४	वाणी ममैव सरसा यदि ३२३३
वह्नीनां कति न स्फुरन्ति २५५१९९	वाणी रसवती यस्य भार्या... .. १०२३
वदयभावेन सुमनाः ३६६१०	वातं स्थावरयत्नमः पुटक... .. १२९१०
वसति कुत्र सरोरुहसंतति २१०१६४	वाताकीर्णविशीर्णवीरणतृण (वाणभट्टस्य) ... ३५५१२८
वसन्तनीलोत्पलपदपदानां २७२१०४	वाताच्छीतिरिध्रोऽरं १९७५६
वसन्तप्रारम्भे चिरविरहखिन्ना ३५०११४०	वातान्दोलितपङ्कजस्थित २३२१७
वसन्तमासाय वनेषु कीदृशाः २११७९	वाता वान्तु कदम्बरेणु (विद्यापतेः) ... ३५९१०७
वसन्तमासाय वनेषु राजते २११८१	वाताहारतथा जगद्विष (भल्लट्टस्य) ६४२६९
वसन्तविश्लेषमपारयन्त्या ३५६१७७	वाते वाति यदङ्गसंगम ९१२६
वसन्त्यरप्येषु चरन्ति (मुक्तापीडस्य) ... १९०१८८३	वातैर्विधूनय विभीषय भीम २२३४६
वसुधानन्तिः द्रुतमिवाहि (माघस्य) ३१४५०	वातोद्भूतमुखी प्रनष्टतिलका ३१२१९
वसुमतीपतिना नु सरस्वती ३१११	वातोह्लासितकल्लोल धिक्ते... .. २२६५
वस्तुनि चिराभिलषिते १७७१७८५	वादानाशानुयुक्तो नगर ११८१२९४
वस्त्रं गां च बहुक्षीरां १७२१५७९	वानोरप्रसवैर्निकुञ्जसरे १४६३
वस्त्रहीनस्वल्कारो १६८१३८४	वान्ति कहरसुभगाः (वालमीकमुनेः) ... ३६१५६
वहति भुवनश्रेणीं शेषः ५३२२२६	वान्ति रात्रौ रतिह्लातं ३६१५५
वहति विषधरान्यटीरजन्मा ६११२०७	वापी कापि कदापि न २५९१५०
वह्यस्या दृष्टिविकचनव २८४४५	वापी कापि स्फुरति गगने २८४५०
वहद्ब्रह्मलास्तप्रसरदग्नि ३५२१४२	वापीतोयं तटस्थवनं पद्मिनी ३१०९
वहन्ति शोकशङ्कुं च कुर्वन्ति ४७१२	वापी पातालमूलं चल १४३१७७
वहन्ती सिन्दूरं प्रवलकृबरी २७०३८	वापी स्वल्पजलाशयो विष २३७१६७
वहसि बलिभुजां कुलानि २५११०७	वाप्यां स्नाति विचक्षणो ३७१११
वहेदमित्रं स्कन्धेन याव (श्रीव्यासमुनेः) ... १६१८९	वाप्यो भवन्ति विमलाः १७८८०३
वहिं शीतयितुं हिमं ज्वलयितुं ८२१४	वामस्कन्धनिषण्णशाङ्गं (क्षेमेन्द्रस्य) ... २१८१२९
वह्निज्वालैव गृहिणी १६६३०५	वामांसस्थलचुम्बिकुण्डल २६१७८
वह्निस्तस्य जलायते गल ८८१९	वामाङ्गीकृतवामाङ्गि (सार्वभौमस्य) ... ३१२
वह्नेः शक्तिर्जलमिव गता (राजशेखरस्य) ... ३६३१३	वायुमित्रसुतवन्धुवाहना १९७१५९
वाक्चक्षुःश्रोत्रलब्धं लक्ष्मीः ६५१४	वायुरिव खलजनोऽयं ६०१८०
वागधोविव संयुक्तौ शत (कालिदासस्य) ... १८८२०	वायुरेव महाभूतं वदन्तु २२४१
वायुचारोत्सवं मात्रं तत्क्रियां १०३१६	वारंवारं तिरयति दशोद्धमं २९२१६२
वायवाद्दमर्षसंबन्धं परोक्षे... .. १७४१६४०	वारंवारं धुतकुसुमितारण्य ३४१२६
वाग्वाधुर्यान्नान्यदस्ति प्रियत्वं ८८११	वारंवारसुदधु लोचनयुगं ३४५११
वाचः पल्लवयत्युमापति धरः ३८१७०	वारणार्थपदगद्गदवाचा (माघस्य) ३३३१३
वाचयति नान्यलिखितं ३८०१२६	वारणेन्द्रो भवेत्कीदृक्प्रीतये २०८१५५
वाचो वाग्मिनि किं तवाद्य (रुद्रस्य) ३२५१९९	वारह्नीव वनस्थलीनवनवां ३४८१९९
वाच्यं तस्मै सहचरि भवद्भूति ३०१६	वारिजेनेव सरसी शशि १७४१६६१
वाजिवारणलोहानां काष्ठ १७०१४७४	वार्ता च कौतुककरी १८२१५४
वाजी चारुगतिः शशाङ्क १५१११०	वार्यन्तो मन्दमन्दं मधुकर २९८१४१
वाञ्छा सज्जनसंगमे पर ५५१९५९	वालीयुतश्रवणपालीयुगा १३१५४
वाञ्छैव सूचयति पूर्वं १८२१९५१	वाश्वरेहृद्वज्रघृतो २०११६६

वासः काश्चनपञ्चरे... ..	२३८१९७	विचरन्ति विलासिन्यो	१३७१२
वासः खण्डमिदं प्रयच्छ यदि	७०१६३	विच्छिन्ना रथचक्रपद्धति	१४५५५
वासः शुभ्रमुर्वसन्तस्य (विह्वणस्य)	१८७१०४७	विजनमिति बलादसुं गृहीत्वा (माघस्य)	३४९११५५
वासः शैलशिलान्तरेषु	२४९५५६	विजिगीषुरारिर्मित्रं पठिण	१५६१३४२
वासनावासुदेवस्य वासितं... ..	१९५५४०	विजितात्मभवद्वेषिगुरु (दृण्डिनः)	१९४१११
वासस्यगम्यमसूरोरम्बर	४९१९४	विजेतव्या लङ्का चरणतर... ..	५४१२५०
वासश्चर्म विभूषणं शवशिरो	७११७६	विजेतुं प्रयतेतारीन्न युद्धेन	१५३१२३०
वाससां शिखिलतामुपनाभि (भारवेः)	३३०५७	विज्ञेः क्षिप्रैरुपकृतमपि	१०११९६
वासस्तदेव वपुषो बलयं	२९९१८	विडम्बनैव पुंसि श्रीः पर... ..	७५१२९
वासांसि ब्रजचारिवारिज	१८६१०३०	विततपृथुवरनातुल्यरूपैर्मयूखैः (माघस्य)	३४२११३
वासोऽथ दययैव नाति	१४७१९२	वितरति गुरुः प्राज्ञे विद्यां (कालिदासस्य)	४२१६१
वासो बल्कलमास्तरः किस	७७१४४	वितरति यावद्वाता ताव	१७८१७९२
वासो विभूय स्तनयोरमुष्याः	३४०१८	वितरथ कुचयोस्त्वदर्शना	३२०१३३
वाह्व्यूहृक्षरक्षतां वयुमतीं	१२०१३८	वितर वारिद वारि दवातुरे	२२२१३३
वाहितं चाश्रवाणिज्यं	१७३५९५	वितीर्णशिक्षा इव हृत्पद	४११३९
विकचकचकलापः किञ्चिदा (पुण्यस्य)	२७०१२३	वित्तं परिमितमधिक	१७६१७४१
विकचकमलगन्धैरन्धयन्भृङ्ग (माघकवेः)	३४०११४	वित्ते त्यागः क्षमा शक्तौ... ..	४८१८२
विकटाटव्यामटनं शैलारोहण	९५१३७	वित्तेन किं वितरणं यदि	१८२१९४७
विकसति नयनाभ्यां कैरवं (अभिरामपशुपतेः)	१९८१७८	विदग्धे सुसुखे रक्ते नितम्बो	९८८१२३
विकसति सहकारे स्फार	३४८१८७	विदधतु धरणीशा दान	११०११५०
विकसति सूर्ये विकलति	३६१११०	विदलितसकलारिकुलं तव (माघस्य)	१०८१७८
विकसदमरनारीनेत्रनीला	१४१२	विदुरेष्यदपायमात्मना (माघस्य)	४२१४५
विकसन्नेत्रनीलाञ्जे तथा	२८३१६	विदुषां वदनाद्वाचः	४०११३
विकसामि रवावुदिते संक्रोच	६९१३८	विदूरे केयूरे कुरु करयुगे	३७५१९१
विकसितकुसुमाधरं हसन्तीं	३४८१७७	विदेशेषु धनं विद्या व्यसनेषु	८७११३
विकसितमुखीं रागासङ्गा	३३७११२	विदैवज्ञं प्राप्तं विबुधाधि	१८३१९८२
विकसितसंकुचितपुनर्विक	३३७१३	विद्धा मृगी व्याधिशिली	२४४११०१
विकसितसहकारभारहारि	३४६१३	विद्धि श्रीहृदयं सदान्तमलिनं	१९०१५६
विकिरति मुहुः श्रासान्नाशां (जयदेवस्य)	३०७१३	विद्यया विनयावाप्तिः सा... ..	१७२१५५१
विकिर धवलदीर्घपाङ्ग	३२०१३५	विद्यया विमलयाप्यलं	६११२१२
विकीर्णहरिचन्दनद्रविणि (इन्द्रकवेः)	३८२१२	विद्यया शस्यते लोके	४१११६
विकृतिं नैव गच्छन्ति सङ्ग	४७११६	विद्यया सह मर्त्ये कुरु	१६५१२६७
विकृन्ततीव मर्माणि देहं	३७८१८	विद्ययैव समं कामं	१७३१६१२
विक्रीतं निजमात्मानं	१७५१६९४	विद्यातीर्थे जगति विबुधाः	१८४११००१
विगततिभिरपङ्कं पश्यति (माघस्य)	३३८१२९	विद्या नाधिगता कलङ्क	३९२१२२५
विगतरागगुणोऽपि जना	३५६१४५	विद्या नाम नरस्य कीर्ति	३१११६
विगतशस्यजिघत्समघटय	३६०१३७	विद्या नाम नरस्य रूप	३१११५
विगाढमात्रे रमणीभिरम्भसि	३५३१७६	विद्याभ्यासो विचारश्च	१६११८६
विगुणोऽपि काव्यबन्धः	३४१२१	विद्या मित्रं प्रवासेषु भार्या	१६११२८७
विग्रहीतः पदाकान्तो भूयो	४८१४९	विद्यायां दुर्मदो येषां	१८८१८
विग्रश्वान्तनिवारणैक	२१२६	विद्यारलं सरसकविता	१२०१४५
विग्रेशः सर्वविग्रान्परि	३१३०	विद्यावतः कुलीनस्य धनं	७६१२
विग्रेशो वः स पायाद्वि (हनूमतः)	३१२९	विद्यावतां महेच्छानां	१५४१२४६

विद्यावन्तो विनीताः ११७२८६	विना न साहित्यविदा ४११४१
विद्याविधिंविहीनेन किं ४१११०	विना परीक्षां नो तत्त्वं ४८६९१
विद्या विनयोपेता हरति ४०११७	विनापि तातेन विना जनन्या ३८१३७
विद्या विवादाय धनं मदाय ६२१२२९	विनाप्यर्थैर्वीरः स्पृशति बहु ८११०
विद्याविहीना बहवोऽपि ९४१२२	विना मयं विना मांसं ४६३
विद्या शस्त्रं च शस्त्रं च ३११७	विना मयं विना मांसं ३८०३३
विद्युच्चक्रकरालकेसर २०५३	विनायकपतेः शत्रुस्तस्य १९५३४
विद्ये ह्यथतरसि किं नु कृप ४३१७१	विनायमेनो नयतासुखा २१६१६
विद्योतन्ते कति न गिरयः २२५८	विना यौवनमार्गेषु गच्छन्तो १९५३३
विद्राणे रणचक्ररादरि (नैषधकर्तुः) ११४१२३६	विना सायं कोऽयं समुद्रयति २७५१९९
विद्राणे रुद्रग्रहे सवितरि (बाणभट्टस्य) १३१५१	विनिर्गतं मानदामामन्दिरा ३८२३
विद्वत्कवयः कवयः केवल ३४१२२	विनिश्चिंतुं शक्यो न सुखमिति ३२८६२
विद्वत्ता चैव शौर्यं च सौजन्यं ७९१२७	विनैवाम्मोवाहं बहुरुचि (जयदेवस्य) २८४४२
विद्वत्ता वासुधातले विगलि १०४३१	विन्ध्यमन्दरसुमेरुभूयतां २२५३
विद्वत्त्वं च नृत्त्वं च ४०१७	विन्ध्यादिः करिसाधनी (सुन्दरकवेः) १२१६३
विद्वद्रोशीगरिष्ठ प्रतिभट १२०३९	विपक्षः श्रीकण्ठो जडतनु ५४२५३
विद्वद्गुणानुरूपविभव १२२१९३	विपक्षचित्तोन्मथना नखरणा ३५३१७९
विद्वद्मानसहंसवैरिक्मला ११११८९	विपक्षमखिलीकृत्य प्रतिष्ठा (माघस्य) १५७३६१
विद्वंसाः कवयो भट्टा गाय १०५१२	विपत्तौ किं विषादेन संपत्तौ ९५१७४
विद्वानुपालम्भमवाप्य दोषा ६२१२२८	विपत्प्रशान्त्यै सेव्यन्ते यदि ३८३४४
विद्वानेव विजानाति ३९१५	विपत्सिन्धुं बन्धुं विगलित २९३८५
विद्वान्मंससदि पाक्षिकः १८६१०३७	विपदि धैर्यमथाभ्युदये (भर्तृहरेः) ५११८८
विधातुर्द्रै कन्ये सुगतिरपररा ७०१५७	विपदोऽभिभवन्त्यविक्रमं (भारवेः) १५८३९२
विधाय मूर्धानमधश्चरं २८१३९३	विपद्यमानता सिद्धा सर्वे २०३३९
विधाय वैरं सामर्थं नरो (माघस्य) १५६३५२	विपन्नं पथिन्या मृतमनि (नागपैयस्य) २४७१६
विधायपूर्वैन्दुमस्या (श्रीहर्षदेवस्य) २७४१६४	विपन्नलेखा निरलक्तकाधरा ३५३८३
विधायालीकविश्रम्भ ३६४४४	विपरीतमविपरीतं यदत ३३५३३
विधिः किमस्या नितराम २७०१८	विपश्चितामपश्चिमे विवाद ३७४११
विधिना मन्त्रयुक्तं रुक्षा १५५१२८९	विपाकदारुणो राज्ञां १५५३०९
विधिरनंशमभेद्यमवेक्ष्य २९५१३१	विपाण्डुभिर्मल्लोन्नतया (भारवेः) ३६०२०
विधिरेव विशेषगर्हणीयः १३९१२०९	विपिने क्व जटानिवन्धनं ३७८१७
विप्लूतकेशाः परिलोलित (भर्तृहरेः) ३५३१७८	विपुलकमपि यौवनोद्गतानां २४९१२३
विभृताः प्रियस्य केशाः ३३३६	विपुलतरनितम्बाभोगरुद्धे ३३८२३
विभे विधेहि शीतोच्छु १८८१९२	विपुलपुलकपालिः स्फीत ३०२४७
विधोर्विधिर्बिम्बसातानि २७५१८६	विपुलहृदयाभियोग्ये ३९१३३
विधौ विरुद्धे न पयोः पयो ९६६०	विपुलहृदयैर्धन्यैः कैश्चिन्न (भर्तृहरेः) ८४३७
विध्वस्तपरगुणानां भवति (सुबन्धोः) ५९११३८	विपुलेन सागरशायस्य (माघस्य) ३७९१७
विध्वस्ता मृगपक्षिणो २३१७	विप्रार्थेषु धनक्षीणं स्व १६६३२२
विनयं राजपुत्रेभ्यः पण्डि १६५१२७४	विप्रियमप्याकर्ण्य ब्रूते ५०१३०
विनयति सुदेशो दशः परार्थं (माघस्य) ३४९१२१	विप्रभ्यः साधुदानं रिपु २५१४८
विना कार्येण ये मूढा गच्छ १००२	विभुधावलिंसंपूर्णां सुख १०५५
विना खदिरसारेण हारेण २५३११६४	विभज्य मेरुं यदर्थिसा १०९१२९
विना गोरसं को रसो १८२१९३६	विभवो हि यथा लोके ६६८

विभिन्नपर्यन्तगमीनपङ्क्तयः (भारवेः) ३५३।७५	विलुलितकमलौघः कीर्णवल्ली (माघस्य) ३४१।२०
विभूतिरर्थस्यैव याचकानां ८०।३६	विलुलितमतिपूरुबांध २९९।११
विभ्रमेर्विश्वहृद्यस्त्वं ३२६।७	विलुलितालकसंहितिराशुश ३४७।५९
विभ्रम्य काननमसौ दिवसा २५६।२२९	विलोकयन्तीभिरजस्र २६५।८
विमुञ्चति पदे पदे रुचिर १३७।२६	विलोकितास्या मुखमुचमन्य २७७।१५९
विमुञ्चति बुधो जनः सुकृत २६४।४९	विलोक्य धूलीपटलैर्भुंसं १३४।४०
विमुञ्चन्त्या प्राणांश्चिरविरह ३०३।६०	विलोक्य बालामुखचन्द्र १८९।३०
वियति विलोलति जलदः ३३५।५	विलोक्य संगमे रागं पश्चि ३०७।४
वियत्पुच्छातुच्छोच्छलित १८।६	विलोचनं दक्षिणमञ्जनेन (कालिदासस्य) १३१।३४
वियदलिमलिनान्मुगर्भं ३२२।८	विवर्णवचनैर्मृत्युर्गुण्डो १७५।७०५
वियुष्का वासन्ती बकुल २५१।१२१	विवस्वतानायिपितैव मिश्राः ३११।२१
वियोगबाष्पाश्रितनेत्रपद्म २७२।१२६	विवादप्रारम्भः प्रथयति परं ८६।४७
वियोगवह्निकुण्डेऽस्मिन्हृदये २९९।१	विवादशीलां स्वयमर्थं १८१।९२१
विरचिता मधुनोपवनश्रिया (कालिदासस्य) ३४७।४२	विवादो धनसंबन्धो याचनं १६०।५२
विरश्चिनारायणवन्दनीयो १११।२	विवाहकाले ऋतुसंप्रयोगे १७५।४४६
विरमत घनाः किं वो वृष्ट्या २५१।१०४	विवाहे पुरध्री जनैर्लिप्यते २०६।२८
विरमत विरमत सद्यो २९७।५	विविक्तवर्णाभरणा सुख (भारवेः) ८८।१३
विरमति कथनं विना न ३७३।४३	विविनक्ति न तं बुद्धिदुर्विधः (माघस्य) ४२।४४
विरमति महाकल्पे नाभी १५।२२	विवृण्वती पुरस्तैश्च्यं पृष्ठतः ५७।६५
विरम तिमिरसाहसाद (बल्लालसेनस्य) २२०।२२	विवेकः किं सोऽपि स्वर ३९३।२५२
विरम नाथ विमुञ्च ममा (रुद्रस्य) ३३२।७	विवेकः सह संयत्ना विनयो ४७।३७
विरम रत्न मुधा तरलायसे २२८।५४	विवेक एव व्यसनं पुंसां ३९२।३३५
विरम विरसायासादस्मात् ८१।१४	विवेकव्याकोशे विकसति शमे ८०।४७
विरलविरलीभूतास्तारा (भोजराजकविवर्गस्य) ३३९।४१	विशदप्रभापरिगता विवभा ३१४।५१
विरला जानन्ति गुणान् १७७।७६१	विशन्तीनां ह्लातं जघन ३५२।४३
विरलातपच्छविरनुष्ण (माघस्य) ३०८।३२	विशाखान्ता गता मेघा १६३।१९०
विरहविदितमन्तः प्रेम ३७५।८२	विशांपते विस्रयो तो न १०८।९६
विरहविषमः कामः कामं ३०१।६४	विशालं शालमत्या नयन २५३।१५१
विरहे तव तन्वङ्गी कथं ३०१।३	विशालाक्षीकटाक्षस्य साक्षी २७२।९९
विराजतेऽस्यास्तिलकोऽय २७१।४८	विशालाक्ष्याः कटाक्षेण २९०।८
विराजराजपुत्रारैर्यन्त्राम १९४।१४	विशिखव्यालयोरन्यवर्णां ५६।३
विराटनगरं राजन्कीच २०२।९	विशीघ्रेः प्रारम्भो वपुरपि ३९२।२४८
विराममेवानलयातितो ३१९।१४	विशीघयेन्महीपालो मन्त्रि १५२।१५३
विरोधिवचसो मूकान्वागीशा (माघस्य) ८९।१	विश्रमार्थमुत्पगूढमजस्रं (माघस्य) ३३६।१४
विरुपति तथा सारङ्गोऽयं २२३।५६	विश्रम्य विश्रम्य वनदुमा २८८।१६
विरसत्याननं तस्या नासा २७४।१६२	विश्रान्तो दिवसस्तटीमय (रुदतीपण्डितस्य) ३००।२४
विरसितमनुकुर्वती पुरस्तात् ३४९।११०	विश्लेषाकुलचक्रवाकमिथुनै ३०९।६१
विरासमखणोल्लसन्मुसल (विज्जकायाः) २१८।४१	विश्वं चाक्षुषमस्तमस्ति ३११।२७
विरासिनीं काञ्चनपट्टि १९७।६६	विश्वंभराप्रलम्बप्रतीहि २०७।४
विरासिमिरिवोन्मदे रचित ३४८।११	विश्वस्य हेतुरमरैर्बहु गीयसे (शाङ्गधरस्य) २१६।१७
विरिञ्चति सदसद्रा जन्म ४६।४	विश्रामिरामगुणगौचगुम्फि ५२।२०१
विरिण्ड्य सत्याकुचकुम्भ २३१।११९	विश्रामित्रपराशरप्रश्रुतयो २६४।५७
विरिण्ड्येऽः साक्षादमृतरस २९३।८०	विश्रामसः संपदां मूलं तेन १५५।३०५

विश्वासप्रतिपन्नानां वचने	१७२।५६१	विहायसि विहारिणी भवतु	३३५।१६
विश्वासो भवता यशस्वि... ..	१४३।७१	विहारभूमेरिभविषयसुक्ताः (भारवेः)	३६०।२३
विश्वास्य मधुरवचनैः सा	२५७।१३	विहितपनालंकारं विचित्र... ..	३७।५०
विश्वेश्वर ऋः स पायात्	१।१८	विहिताञ्जलिर्नतया दधती (माघस्य)	३१०।२
विश्वेश्वरस्तु सुधिया गलिते	१८३।९६५	वीक्षितानि तव वारिधि	६५।२१
विश्वोपजीव्ये न पिबत्यो... ..	२३६।१५५	वीक्षितुं न क्षमा श्वश्रूः	३७०।६९
विषङ्गिणि प्रतिपदमापि (माघस्य)	१३२।१२	वीक्ष्यते पलितश्रेणितैव	९९।६
विषङ्गिभिर्भृशमितरंतरं (माघस्य)	१३२।२	वीक्ष्य रत्नचपकेष्वतिरिक्तां (भारवेः)	३३०।५१
विषं चङ्क्रमणं रात्रौ	१६९।४२२	वीणाज्येकमुणेन राज	२६१।१००
विषतां निषेवितमपक्रिय (माघस्य)	३०२।३२	वीणामङ्गे कथमपि सखी	२८९।३८
विषदिग्धस्य भक्षस्य दन्तस्य	१५३।२१०	वीणावंशाश्रया तुम्बी चुम्ब	६९।४०
विषधरतोप्यतिविषमः (सुबन्धोः)	५९।१२५	वीणोप श्रोत्रहीनस्य लोला... ..	७४।२४
विषभारसहद्वेषेण गर्वं नायाति	२४६।१५७	वीथीषु वीथीषु विलासिनीनां	२१३।१४
विषमगता अपि न बुधाः... ..	५०।१३९	वीर क्षीरसमुद्रसान्द्रलहरी... ..	११७।२७६
विषमस्थखादुफलग्रहण	१७७।७७७	वीर त्वं कायुर्क चेदकबर... ..	११८।२
विषमाल मिलनात्मानो द्वि (हरिगणस्य)	५६।४	वीर त्वद्विपुत्रमणो परि	१३७।६
विषमोऽपि विगाह्यते नयः (भारवेः)	१५७।३८५	वीर त्वद्वैरिदारा गमन	१३८।४५
विषं मुद्स्व महाराज ख... ..	१९४।३	वीरमल्यङ्गतं लोके किमहं... ..	२०३।४६
विषयविधुरा दृष्टिः श्वासा... ..	२८९।४८	वीर श्रीकुसुमेन्द्रसाहि	१९९।१८
विषस्य विषयाणां हि (चन्द्रगोपिनः)	१६४।२३१	वीरसिंहारिनारीगामज्ञ	१२८।१८७
विषहीनो यथा नागो मद... ..	१४९।६५	वीराणां रुष्यतुष्टप्रविषदन	१३६।१२२
विषादयमृतं प्राह्वमभेत्था	१६१।९६	वीराणां विषमेषोषिर्विद्वता... ..	१३३।९
विषादी भक्ष्यमश्नाति सदा	२०३।४८	वीराणां शक्तभिन्नानां शिरांसि	१३३।१२
विष्णुर्वा त्रिपुरान्तको	१।१७	वीरायितेषु मृगशावविलो... ..	३३५।१४
विष्णोः का बलभा देवी	२०८।३०	वीरै सहस्रि रिपूणां नियतं	२०५।९
विष्णोश्चागमनं निशम्य	६।५९	वीरोऽसौ किमु वण्यते (बिह्वणस्य)	३७७।३७
विष्वक्पोवनकुमारसम	१४७।१	वीर्योत्साहश्चापि कृत्वाव (माघस्य)	१३४।६२
विष्वद्रीचीर्विक्षिपन्सेन्य	१३५।६८	वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति	१८५।१०१३
विद्युजन्त्यविकरिथनः परे (माघस्य)	५०।१५५	वृक्षमूलेऽपि दयिता	३६६।७
विद्युज सुन्दरि संगम	३२०।१९	वृक्षास्याप्रे फलं दृष्टं फला	१९२।२३
विस्तारिणा मुहुस्तस्याः श्रोणी	२८१।३७३	वृक्षाप्रवासी न च पक्षिजातिः	१९३।३४
विस्तारी स्तनभार एष	२६९।५८	वृक्षाप्रवासी न च पक्षिराज	१९३।३३
विस्तारिणी दीर्घशाखाश्रित	२५३।१४८	वृक्षान्दोलनमय ते क्र तु(श्रीदामोदरदेवानाम्) २४६।१५२	
विस्फार्य व्योमगङ्गाबल	११८।१५	वृत्तं यत्नेन संरक्षेद्वित्त	८७।८
विस्मयः सर्वथा हेयः प्रत्यु... ..	१६१।१५	वृत्तं मुद्धे शूरमाक्षिण्य (माघस्य)	१३५।१९
विस्त्रधघातदोषः स्वव	१७७।७८६	वृत्तानुपूर्वै च न चाति (कालिदासस्य)	२८२।४०१
विहगपतिः कं हतवान्	२१०।६०	वृत्ताभिरुयां हतार्थां श्रित... ..	८।११३
विहंगा वाहनं येषां त्रिकं... ..	१९५।२८	वृत्तिं स्वां बहु मन्यते हृदि	६४।२७३
विहगैर्गते मधुकरैश्च	२२९।५	वृत्तिच्छेदविधौ द्विजाति	१५९।४२१
विहस्य पाणी विधृते (भारवेः)	३५४।९४	वृत्त्यर्थं नातिचेष्टेत... ..	१७०।४६०
विहस्य पीयूषरसं मुनी	२३१।१८	वृथा कयं नृत्यसि चातक	२३६।१५७
विहाय पौषं यो हि दैव... ..	८६।५	वृथा गाथाश्लोकैरुलमल	३०१।५
विहाय वाञ्छामुदिते (भारवेः)	३६०।२१		

वृथा ज्वलितकोपाग्नेः परुषः ५८११०९	वैकुण्ठाभप्रकामः कमलयुत १२८११८९
वृथा दुग्धोऽनङ्गान्स्तनभरनता ६३२२५१	वैगुण्येऽपि हि महतां ४५११००
वृथा धूलीधाराः परिकिरसि ३४११२५	वैदेहीं समवाप्य दाशरथि... .. १९०१५३
वृथा वृष्टिः समुद्रेषु वृथा १५११२६	वैद्यं पानरतं नटं कृपठितं... .. १८५११०१२
वृथैव संकल्पशतैरजस २९५११२६	वैद्यराज नमस्तुभ्यं क्षयिता ४५१२
वृद्धत्वानलदग्धस्य सारयौवन ९९१५	वैद्यराज नमस्तुभ्यं यम ४५११
वृद्धस्य वचनं प्राह्यमाप १६६१२९७	वैद्यस्तर्कविहीनो निर्लज्जा १७६१७२६
वृद्धाङ्गनेव विजहौ सरिदु ३६०१४१	वैद्यानामातुरः श्रेयान्व्य १७०१४९९
वृद्धियैस्य तरोर्मनोरथ २४८१२४	वैद्या वदन्ति कफपित्त १८३१९५७
वृद्धोऽन्धः पतिरेष मध्वक... .. ७०१६४	वैभवभाजां दूषणमपि ६८१९
वृन्तैः क्षुद्रप्रवालस्थगित १४६१६	वैभातिको मरुदनुक्रमवर्धमान ३४०११२
वृन्दारका यस्य भवन्ति १५११६	वैसुह्यं मृगलाञ्छनस्य २५६१२३९
वृन्दारण्ये चरन्ती विभुरपि २७११९२	वैयाकरणकिरातादपराब्द ४३११
वृन्दारण्ये तपनतनया २४११३४	वैराग्यभङ्गिरचनावचनैः ३८११४०
वृन्देन तारावलितपङ्कलाना ३३६१३	व्यचलन्विशङ्कटकटीरक (माघस्य) १२२१४१
वृष्टिभ्याकुलगोकुलायन २६११७१	व्यजनं व्यजनं जलं जलं ३०११२६
वेगज्वलद्रिदपिपुञ्जमहा (लक्ष्मीधरस्य) २३७११७१	व्यजनमरुतः श्वासश्रेणी ३८९१४७
वेणीं ते प्रसमीक्ष्य चित्र ३२९१७९	व्यज्यमानकङ्कस्य वृद्धो २१९१४
वेणीबन्धकपर्दिनी सित १३१४४	व्यतनोदपास्य चरणं प्रसा (माघस्य) १३२१४०
वेणीबन्धमहीनं कृष्णं २८३११२	व्यतिकरितदिग्गन्ताः श्वेत ५३१२२३
वेणी विडम्बयति मत्त (कालिदासस्य) २८३१३१	व्यतिषजति पदार्थाना १८३१५४
वेणीवेल्लगमङ्गणं किमु बलन् २८४१५३	व्यतीतकल्पे शिशिरैकवात्ये ३४६१७७
वेणी इयामा भुजंगीयं २६९१७	व्यथयतितरायुषेतः स्वस्थ... .. १७६१७३२
वेतण्डगण्डकण्डूतिपाण्डिस्य २४०१८	व्यथयति वृथा मौनं तन्विं... .. ३२११५०
वेत्ता कोकिल एव ज्ञाता २५१११००	व्यथितमपि भृशं मनो ३५६१२४
वेत्तत्त्वाचा तुल्यरुचां वधू २३३१६५	व्यथत् धाता मुखपद्म २७५११८२
वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो जपहोम १४८११८	व्यथवासाः पञ्चशिरा २०२१२२
वेदव्यासः स नवदश यो... .. १०३११७	व्यसनं प्राप्य यो मोहा १७११५३८
वेदस्याध्ययनं कृतं परि ३८७११०८	व्यसनानन्तरं सौह्यं स्वल्प १७५१६७८
वेदानुद्धरते जगन्निबह (जयदेवस्य) १७११	व्यसनिन इव विद्या क्षीयते ३१११२६
वेदान्तेषु यमाहुरेकपुरुषं... .. ५१५६	व्यसने शिन्नपरीक्षा १७८१७९३
वेदा येन समुद्धृता वसु १८४	व्यसनेष्वेव सर्वेषु यस्य १७११५२१
वेधा द्वेषा भ्रमं चक्रे १७२१५५२	व्यसरन्तु भूधरगुह्यान्तरतः... .. ३११११५
वेधा वेदनयाक्रिष्टो गोविन्दो १०६१२१	व्याकुलोऽपि विपत्पतितः स्मरे १६११८१
वेधयुर्मेलिनं बर्कं दीना वाक् (व्यासस्य) ७६११	व्याकोशकोकनदत्तोक्करः ३८४३३९
वेपन्ते कपयो भृशं कृतजडं (लक्ष्मीधरस्य) ३६२१२८	व्यागुञ्जन्मधुकरपुञ्जमधु २४७११२
वेणामुलङ्घय हेलादलित ११९११६	व्याघ्रः सेवति काननं सुगहनं ८८१२२
वेण्णत्पक्षतिराजहंसयुवति १३१११६	व्याघ्रीव तिष्ठति जरा (भर्तृहरैः)... .. ३८४३२२
वेदयानामिव विद्यानां ४०११२	व्याजस्तुतिस्तव पयोद २२३१४७
वेदयावेदमसु सीधुगन्धललना ६४१२७२	व्याजृम्भमाणवदनस्य हरैः... .. १४७१२
वेदयासौ मदनज्वाला ३७१११	व्याधितस्यार्थहीनस्य देशान्तर ९२११०
वैकल्यं धरणीपातमयथो १०४११	व्याधृतकेसरसटाविकराल... .. २०४४
	व्याधूय यद्रसनमम्बुजलोच २९६११५०

व्यानशे शशधरेण विमुक्तः (भारवेः) ३१४३४	शक्रादरक्षि यदि पक्षयुगं २२५१०
व्यापारान्तरमुत्सृज्य वीक्ष... .. १०२३३	शक्रोद्याननिवासितामधि १०२३२
व्याप्तं लोकैर्दुःखलभ्याप (माघस्य) १३५१७७	शङ्कयान्युवतौ वनिताभिः (माघस्य) ३३०३२८
व्यामिश्रैकैकबाहुप्रवलिती पृथुलेः ३३६३४	शंकरं पतितं दृष्ट्वा पार्वती १९४११२
व्यामोहं तव भिन्दन्तु २०२३२३	शंकराशिरसि निवेशित २२०१११
व्यालं बालमृणालतन्तु ४३१६७	शंकरार्थतनुवद्दपार्वती ३१३३२९
व्यालाश्व राहुश्च सुवा ४११३७	शङ्काभिः सर्वमाक्रान्तं १६९१४३९
व्यालोलः केशपाशस्तरलित (जयदेवस्य) ३३६३२२	शङ्काशङ्कलितेन यत्र नयन ३३२१८
व्यावल्गत्कुचभारमाकुलकचं ३६२१४१	शङ्किताय कृतबाष्पनिपाता (भारवेः) ३७२११३
व्यावृत्तं खलु सर्वतो ३२११६६	शङ्कुव्याकीर्णरङ्गद्वतनि १४७७७
व्यासगिरां नियोतं सारं ३८१५८	शङ्के तस्मिन्मङ्गेशसाध्यं २७७१२५६
व्यासादीन्कविपुंगवाननु ४२१६३	शङ्काः सन्ति सहस्रशो (कविरत्नस्य) २२९१८२
व्यास्यं नैकतया स्थितं ११४१२२९	शतं दद्यान्न विवदेदिति ५७४४२
व्योमनि शम्बाकुहले चित्रं ७८३	शतपदी सति पादशते (भल्लुटस्य) २६०१८९
व्योमपात्रमपि चैकपाणि ३१०११	शतमन्युं दण्डधरं कुबेरं ९९१११
व्योमव्यालोलमुक्ताफल (श्रीदेवदासदेवानाम्) ३५५११२६	शतमेकोऽपि संघते प्राका... .. १४९१६६
व्योमार्धं ज्वलितो रविः २४५११२१	शतेषु जायते शरः सहस्रेषु ७३३११
व्योमैकान्तविहारिणोऽपि ३९११२०३	शत्रुक्षत्रकलत्रनेत्रसलिले १४२१५६
व्योमस्तापिच्छयुच्छायलि ३०९१७३	शत्रुर्दहति संयोगे वियोगे... .. १६११११०
व्योमि प्राङ्गणसीमि सांध्य ३१२१३८	शत्रुवाक्यामृतं श्रुत्वा तेन १६३११६२
व्योमि स वासं कुहते ५९११३३	शत्रूणां यमदण्डतां मृतं ११६१२५९
व्योम्रीव नीरदभरः सर ५३३६	शत्रोः प्राणानिलाः पश्व २०४४२
व्रणगुह्रमदाधरदुःसहं (कालिदासस्य) ३४७३३८	शत्रोरत्यन्तमित्रं यत्सेन १५६३३३२
व्रणभृता सुतनोः कल ३६११२०	शत्रोरपि गुणा वाच्या १६७३४४०
व्रजति विषयमक्ष्णमंशुमाली (माघस्य) ३३८१२८	शनिरशनश्च तमुच्चैर्नि १०७३७३
व्रजत्यधः प्रयात्युच्चैर्नरः १६०१६२	शनैः पन्थाः शनैः कन्था... .. १६२११२६
व्रजत्यपरवारिधि रजतपिण्ड ३३९१४२	शनः शनश्च भोक्तव्यं स्वयं १७१५२८
व्रजन्ति ते मूढधियः परा (भारवेः) १५८३३९८	शनैः शनैश्च यो राज्यमुप १५५१२८८
व्रजन्ति पद्मानि कदा वि २०५१२१	शनैर्विद्यां शनैर्थानारो १६४१२०४
व्रततिविततिभित्तिरोहितायां (माघस्य) २४९११०९	शपथैः संधितस्यापि न १५५३३३३
व्रते विवादं विमतं विवेके ५१११८२	शबरकुमारिलगुरवो मण्डन ४५३
व्रीडायोगान्नतवदन (नेत्रत्रिभागव्रह्मस्यशास्त्रिनः) २९२१६१	शब्दः प्रभूगत इति प्रचुरा २०६३३०
व्रीडावेलारुद्धं सागर ३६३३२२	शब्दबद्धिरलंकारैरुपेत (शकृष्टुष्टेः) २७६१२२५
शंवत्तत्त्वविबोधवत्कुसुम ३९८३३५	शब्दशक्त्येव कुर्वाणा ३१९
शक्तिः सर्वातिरिक्ता १२६११६३	शब्दशाल्मनधीत्य यः ४४८
शक्तिर्निस्त्रिंशजेयं तव १४४८०	शब्दार्थमात्रमपि ये न विदन्ति ३४४१
शक्तिं प्रमापयति वीर १०९११३७	शब्दार्थयोः समो गुम्फः ३७२६
शक्तिरहितोऽपि कुप्यति १७६१७२७	शमयति गजानन्यान्धद्वि ८३३२३
शक्तिवैकल्यनम्रस्य निःसार (भारवेः) ८३१९	शमयति जलधरधारा ३५५११४
शक्तैनापि सता जनने १८६११०२६	शमयति यथाः क्लेशं सूते ६३३२५७
शक्यं यन्न विशेषतो १११६	शमिततापमपोढमहोरजः (माघस्य) ३५६३३९
शक्यते येन केनापि जीव २३६११५०	शमितनिखिलदीपे सुत (शाङ्गधरस्य) ३३७११
शक्यो वारयितुं जलेन ४३३६८	शमीगर्भस्य यो गर्भस्तस्य १५५१२६

शम्बरस्य च या माया ३६४।१८	शाखाग्रस्य शाखायाः १७२।५८६
शम्बरारिरमृतं विषगर्भं ३१८।१४६	शाखाशतचित्तवियतः (श्रीवैद्यभानुपण्डितस्य) २४७।७
शंभुः श्वेताकूप्येण १६४।२३९	शाखासंततिसंनिरुद्धनभ (नम्मेयस्य) २५४।१७६
शंभुर्मानससंविधौ सुरधुनी १३९।१९१	शाखोटकैश्चन्दनसंततोऽपि ९१।२६
शंभुखर्मोऽहरयो हरिणे २६२।१२	शाखोटशास्त्रलिपिकाशा (गाङ्गदेवस्य) १५४।१७०
शाम्याकस्य रजः प्रमृज्य १२।३६	शाख्येन धर्मं कपटेन १७८।८१९
शायानस्योत्तानं हृदि निहित ३३६।२०	शान्ता धर्मकणाः श्रमः २५२।१३२
शय्या पुष्पमयी परागमयता २९०।५३	शान्ति-कन्यालसत्कण्ठो ३८४।१६
शय्या वस्त्रं चन्दनं चारु १००।२	शान्ते मन्मथसंगरे रणभृतौ ३३६।२४
शय्या शाद्वलमासनं शुचि (श्रीहर्षस्य) ३८६।९१	शान्तेर्मातुर्विवेकात्पितुरपि ८०।५६
शरजाकाञ्चित्मुखः कोऽन्यः १४४।३९	शारतां गमितया शशिपादै (भारवेः) ३१४।४५
शरणं करवाणि शर्मदं ते ३।७	शारदा शारदाम्भोज ३।५
शरणं किं प्रपन्नानि विषव ७४।२२	शार्ङ्गां ब्रह्मकमण्डलोरधि ९।२२७
शरणागतरक्षार्थं स्त्रीगो १७२।५५८	शासति त्वयि हे राजन्न १०७।५६
शरत्कालसमुल्लासिपूर्णिमा २७४।१६५	शास्त्रं सुनिश्चलधिया १८३।९६२
शरदम्भुरच्छायागावयो (भारवेः) ३८९।१६४	शास्त्रज्ञः कपटानुसारकुशलो १४८।३२
शरदि न वर्षति गर्जति ४९।११४	शास्त्रज्ञोऽपि प्रकटविनयो ३६५।७३
शरदिन्दुकुन्दधवलं नग २०२।२५	शास्त्राण्यधोऽपि भवन्ति ४०।२१
शरदि समग्रनिशाकर १७६।७३३	शास्त्रेषु निष्ठा सहजश्च १७९।८३३
शरासने सायकमाद्धाने १२३।११८	शास्त्रोपस्कृतशब्दसुन्दर ४०।२७
शरीरं क्षामं स्यादसति २९३।८३	शास्त्रितापि सखिभिर्ननु ३८१।३८
शरीरनिरपेक्षस्य दक्षस्य १६७।३५१	शास्त्रिणि क तु नाम ३२७।४३
शरीरस्य गुणानां च दूर ८५।९	शास्त्रिणि कृजति गर्जति ३५८।८४
शर्वाङ्गीपाणितालैश्चल १०।१५६	शितैर्बाणैरेके मृधमुवि १३६।११५
शस्यमपि स्वलदन्तः ६१।१९२	शिशिलयति सरागो याव ३३८।३४
शशापदमणिमालं चन्द्ररेखा ३४३।१२	शिरः शार्वं स्वर्गात्पञ्चपति ४२।५९
शशाश्वपवस्त्रवे शशाङ्के २८८।१४	शिरश्छायां कृष्णः क्षण २४।१३५
शशाङ्के संनद्धे भरत इव ३१०।४	शिरसा धार्यमाणोऽपि सोमः १००।१
शशिनि खलु कलङ्कः ९७।८५	शिरसा विवृता नित्यं तथा १५०।८८
शशिनीव हिमातोनां घर्मातोनां ९९।३	शिरसि देवनदीं पुरवेरि (माघस्य) १९८।७५
शशिसुखी तव भाति (रैरूपकस्य) ३१९।१७	शिरसि धृतसुरापणं स्म ११।१३
शशी दिवसधूसरो गलित १८४।९९३	शिरसि निहितोऽपि नित्यं ५९।१३२
शशीं हृत्तुं लोभान्मुखकमल २७३।१३३	शिरसि शिरसिजं दृशो ३६८।२५
शश्वद्गणद्वितीयेन नम ३६।९	शिरांसि वरयोधानामर्थ १३३।१३
शश्वत्प्रसर्गमलिनाः सह २५१।११२	शिरीषकोषादपि कोमलाया २७६।२२०
शश्वत् न खलु कर्तव्यमिति १९५।२९	शिरोरुहैरलिङ्गलोकमलै (माघस्य) १३२।७
शश्वत्प्रसर्गमलिनाः सह १३३।८	शिरोवेष्टनव्याजकस्ते १२८।५
शश्वत्प्रसर्गमलिनाः सह ३७७।४२	शिलापचनैर्कसदामुरस्थलै (भारवेः) ३५३।७७
शश्वत्प्रसर्गमलिनाः सह १४९।५२	शिला बाला जाता चरण ५४।२४५
शश्वत्प्रसर्गमलिनाः सह ३७६।२६	शिलापित्तपदद्वन्द्वनासा १९४।७
शश्वत्प्रसर्गमलिनाः सह १०४।२९	शिलासम्बन्धौतोऽत्रल २७२।११०
शश्वत्प्रसर्गमलिनाः सह १८२।९५२	शिलीमुखैस्त्वया वीर दुर्वरि २०३।३३
शशाः कण्टककोटिभिः २५३।१६३	शिलीमुखोत्कृतशिरःफला (कालिदासस्य) १३३।३२

शिल्पं दर्शयितुं करोति ३७५।९६	शुद्धः स एव कुलजश्च स एव ५२।२११
शिवभालानलोरथेन ३१७।१४१	शुद्धकांस्वरचितापि लालिता ८९।९
शिवयोः सुधाहरिद्रा २।१३	शुद्धमाविलमवस्थितं चर्लं ३११।१२
शिव शिव हि शिवेन २६२।११	शुद्धाः सङ्गं न क्वचित्प्रा १३४।५९
शिशिरकिरणकान्तं वासरान्ते (माघस्य) ... ३३८।२७	शुद्धान्ते सीधुपानोन्मद ९।११६
शिशिरमासमपास्य गुणो (माघस्य) ३६३।१०	शुनः पुच्छमिव व्यर्थे जीवि ३१।८
शिशिरसीकरवाहिनि माहते (कुमारदासस्य) ३५८।९९	शुभं वाप्यशुभं कर्म १७५।६८४
शिशुरपि निगुणो गुरो १८२।९४२	शुभाननः साम्बुरुहेषु (भारवेः) ... ३५३।८५
शिशुर्वेत्ति पशुर्वेत्ति वेत्ति ३०।९	शुशुभिरै स्मितचाकतरा (कालिदासस्य) ३४७।४७
शिष्टैरप्यविशेषज्ञ उप्रश्न १५४।२३९	शुभ्रूषस्व गुरुन्कुरु प्रियसखी ३६७।३७
शीकरासारसंवाहिसरोज २०२।२६	शुभ्रूषस्व गुरुनिवर्तय सखी ३६९।४४
शीघ्रं भूमिग्रहे गृहाण वस (बिहणस्य) ... २८९।५२	शुभ्रूपामतुङ्गधती गुरुजने... .. ३६७।४१
शीतलादिव संश्रुतं (सर्वदासस्य) ३५५।५	शुष्कं मांसं त्रियो वृद्धा १६८।३९५
शीतवातातपक्लेशान्सपु १७०।४६९	शुष्केन्धने वह्निरूपैति १८०।८७३
शीतांशुमुखमुत्पले तव ३२१।६०	शून्यं वासगृहं विलोक्य ३२६।२८
शीतांशुर्विषसोदरः फणश्रुतां २९५।११८	शून्यं वेदम चिरायितो गृहपतिः ... ३७१।८४
शीतांशुस्फटिकालवाल ३१६।१०३	शून्यं कुञ्जगृहं निरीक्ष्य ३७४।७४
शीतांशोरिव नूतनस्य ३६२।२९	शून्यमपुत्रस्य गृहं चिर ६९।३२
शीतातपादिकथानि सहते १०१।११	शून्यमाकीर्णतामेतितुल्यं (भगवद्दार्मकीमुनेः) १६७।३७०
शीतार्तप्रसस्तथाकुलपद (श्रीभोजदेवस्य) ... ३६३।५१	शून्येऽपि च गुणवत्तामा ४८।८७
शीतेऽतीते वसनमशनं १८४।१००३	शूरं त्यजामि वैधव्यादुदारं ६५।३
शीतेनाप्युषितस्य माषशिमि ७१।७२	शूराश्च कृतविद्यारूप १६३।१६३
शीधुपानविधुरायु निग्रहन् (भारवेः) ३३०।४२	शूराः केऽपि पुरःस्थितां ७७।३८
शीधुपानविधुरेषु बधूनां (भारवेः) ३३०।६५	शूराः सन्ति सहस्रशः प्रति ५५।२७१
शीर्षप्राणाङ्गिपाणीन्द्रणिभि २८।१६	शूरोऽर्थशास्त्रनिपुणः कृत १४८।३४
शीलं रक्षतु मेधावी प्राप्नु सिच्छुः ८७।१२	शूरोऽसि कृतविद्योऽसि २४०।१२
शीलं शाययति श्रुतं शम ७१।७९	शृगालशशाशार्दूलदूषितं ३३५।११२
शीलं शौर्यमनालस्यं १६५।२५३	शृणु सखि कौतुकमेकं ३८१।३४
शीलभारवती कान्ता पुष्प १६३।१६५	शृणु हृदयरहस्यं यत्प्रशस्तं ... ३६५।७२
शीलानि ते चन्दनशीतलानि ३७८।१२	शृण्वन्पुरः परवर्गार्जित २२२।४१
शीलावलम्बनमहनिश १८३।९५९	शंते शीतकरोऽम्बुजे कुबलय ... ३४५।१
शीलाविज्जामारुलामोरिकाद्याः ३४।२७	शैल्यं नाम गुणस्तवैव २५७।१४
शुक तव पठनं व्यसनं २३८।१८३	शैलराजतनयास्तनयुग्म १४।१
शुकतुण्डच्छवि सवितुः (नागमायाः) २।८२	शैल्यो तव कीर्तिर्दुहृत १४३।६८
शुक हरितयवानां सोमि ३६१।२४	शैलेन्द्रप्रतिपाद्यमान ६।७६
शुकीचमूत्रखातच्छवि फल २७८।२९०	शैलेषु शिलातलेषु च २२३।५९
शुक्तिद्वयपुटे भोज यशो १२१।८२	शैले शैले न माणिक्यं १६३।१८३
शुक्रे पक्षे शीतरश्मिर्ब १७८।८१६	शैवालश्रेणिशोभां दधति ९।१३२
शुचां पात्रं धात्री परिणति ३९२।२४९	शैशावात्प्रश्रुतिं योपितां प्रिये ३७७।११
शुचिन्वं त्यागिता शौर्य सामान्यं ९२।३	शोकं सा कुरु कुकुर सत्त्वे ७८।४
शुचि भूमिगतं तोयं शुचि १६२।१४३	शोकस्थानसहस्राणि भय १६९।४३१
शुचिरिति परितः प्रसिद्धि (बिहणस्य) ३०८।४६	शोकारतिभयत्राणं प्रीति (व्यासमुनेः) ९२।१४
शुष्ठी गोक्षुर्योर्विचार्य १९०।५७	शोकोत्पत्तिरशोकतः सुम ३०३।७९

शोणं वीक्ष्य मुखं विभुम्बितु ३७४।६३	श्रीमन्नायक रामभद्र १२५।१४२
शोणो कोणौ सखि नयनयो २९९।१६	श्रीमाहेश्वरमौलिमण्डन २३१।४४
शोभते विदुषां मध्ये ४१।१७	श्रीराजीवासवक्षःस्थल १६।४०
शोभन्ते वियथा विप्राः १६२।१३०	श्रीराम त्वदनेकचित्रचरित १२४।१३१
शोषं गते सरसि शैवल २२२।४०	श्रीरामायणभारतबृहत्कथानां ३।६५
शौर्यं केसरिणा परोपकरणं... .. ११२।२०३	श्रीरामे मृगयां गतेऽपि १२५।१४६
श्यामं श्रीकुचकुङ्कुमपिञ्ज १५।८	श्रीलक्ष्मीरसिंहसाम्द्र १२०।४७
श्यामं च वतुलाकारं १९२।२०३	श्रीवीर क्षितिपाल ते ११६।२७३
श्यामलेनाङ्कितं भाले बाले... .. २७१।४३	श्रीवीर त्वद्रिपूणां रण ११८।२९५
श्यामश्वेताह्णाङ्गा जल १४।४	ध्रुतं कृतधियां सङ्गा १७४।६६३
श्यामा मन्थरगामिन्यः १६६।३१०	ध्रुतं दृष्टं स्पृष्टं स्मृतमपि २६४।४६
श्यामा मिलिन्दमाला बालाया २६६।९	ध्रुतिः शिष्यितां गता स्मृति १००।१५
श्यामाक्षं चकितहरिणी (कालिदासस्य) ३०५।२३	ध्रुतिमपरे स्मृतिमपरे २३।११३
श्यामौ तव स्तनावैतौ २०२।२१	ध्रुतिर्विभिन्ना स्मृतय १७९।८५५
श्रद्धानः शुभां वियां १७३।६१९	ध्रुतिलङ्घनमीदमानयोर्मलि २७२।९२
श्रमणः श्रावकवन्धाः ३८१।३५	ध्रुतिसिद्धान्तशरस्य तद्विह... .. ८९।७
श्रमयति शरीरमधिकं श्रम २७१।७३	ध्रुतिसुखश्रमरस्वनगीतयः... .. ३४७।४५
श्रवणाञ्जलिपुटयेयं विर (नारायणभट्टस्य) ३८।५७	ध्रुतिस्मृत्युक्तमाचारं न लज्जे १६१।७८
श्रावंश्रावं त्वदीर्यं गुण ११७।२८५	ध्रुतेन बुद्धिर्व्यसनेन १८१।८९९
श्रियः प्रभुग्रे विपदो ह्य... .. ३१।१२	ध्रुते महाकवेः काव्ये ४०।१६
श्रिया हसद्रिः कमलानि (भारवेः) ३५३।८७	ध्रुत्यध्ययनसंपन्ना धर्मज्ञाः... .. १४८।१७
श्रियो दोलालोला विषय ३८८।१३३	ध्रुत्वा कुम्भसमुद्भवेन २६१।९७
श्रियो वासामभोजे त्रिदिव २३४।९५	ध्रुत्वा तन्वा निशीथे ३५९।१०९
श्रीकण्ठस्य कपर्दबन्धन १०।१३७	ध्रुत्वा धर्म विजानाति १६४।२२५
श्रीकण्ठस्य सङ्कतिकारं ७।९१	ध्रुत्वा नामापि यस्य स्फुट... .. २९८।४२
श्रीकण्ठासकहस्तोऽधि ११७।२९२	ध्रुत्वा प्रदग्धं तनयं १८९।३५
श्रीकरपिहितं चक्षुः मुख १५।७	ध्रुत्वा बालमृगी विलोलनयना (दुर्गासेनस्य) ३५८।९०
श्रीकर्णं प्रौढतेजाः प्रवल ११८।१०	ध्रुत्वायागन्तं बहिः कान्तं ३१८।१
श्रीकृष्णः प्लुतनायाः स्तन १०४।६	ध्रुत्वा षडाननजमुर्मुदि १२।१५
श्रीकृष्ण त्वत्प्रतापेन ११९।१९	ध्रुत्वा सागरबन्धनं दश १९०।६१
श्रीधाम्नि द्रुधोदधिपुण्ड्र १५।१४	ध्रुत्वा साङ्गामिकीं वार्तां १५०।९३
श्रीनाथ न ध्रुमिति १८४।२७	ध्रुयतां कौतुकं सोऽपि स्मरः २७।१६८
श्रीनाथस्तवनासुररूपकवनां... .. ३९।२६	ध्रैयः सदा दिशतु सालस... .. १५।१९
श्रीपरिचयाज्ज्ञा अपि भवत्य (रविगुप्तस्य) ६५।१३	ध्रैयस्वी यत्र मानं व्रजति ८४।४९
श्रीभोज साम्यं तव कल्प... .. १२२।८४	ध्रैयांसि वो दिशतु यस्य ५।४०
श्रीमच्चन्दनशृङ्ग सन्ति बहवः २४९।५९	ध्रैयान्विधोर्बहुलपक्ष २२०।२५
श्रीमता कथय कञ्चुक २५८।३०	ध्रैयो नूतं व्रजति स पुमान् १८४।१००४
श्रीमद्रोपबधूस्त्रयग्रहपरि २५।१६२	श्रोणीबन्धस्त्रजति तनुतां... .. २६८।४३
श्रीमद्राजशिक्षामणे तुल १४२।४६	श्रोणीभारभरालसा दरगल २८७।२६
श्रीमद्रूपमणे गुणेन यद १२७।१७७	श्रोतृन्मूकयति तुवन्स्थिर ८९।१४
श्रीमद्वीर महीमहेन्द्र ११७।२७७	श्रोत्रं ध्रुतेनैव न कुण्डलेन... .. ७८।१२
श्रीमद्वीराधिवीर पृथुतर १४०।२६	श्रोत्रं हंसखनोऽयं सुखयति १४६।७
श्रीमद्वैकुण्ठकण्ठीरव तव १२०।५७	श्रोत्रपीयूषगण्ढ्वयैः काकली २७६।२१३

श्लाघ्यः स एको भुवि मानवा ५११७२	संसारैकनिमित्ताय ४१११
श्लाघ्यं कार्पासफलं यस्य २५४१८५	संसेवितभृगुद्वं विद्यो ४११४
श्लाघ्यं नीरसकाष्ठताडन २६०१७१	संस्थितस्य गुणोत्कर्षः प्रायः १७४१६७१
श्लाघ्या महासुखतिरद्भुत ८११६	संहतिः श्रेयसी राजनिवृत्तयो ८६११
श्लाघ्यालोपतनुं सुदर्शन २७१९८	स एकस्त्रीणि जयति जग २६२१४
श्लाघ्यैव बकिमगति ४२१५४	स एव धन्यो विपदि स्वल्प ८१११
श्लिष्टा सभङ्गा सद्वर्णा ३११०	स एव रसिको लोके ४०११५
श्लिष्यतः प्रियवधूरुप (भारवेः) ३१४१३	स कथं न स्पृहणीयो विषय २८११३७६
श्लिष्यति पश्यति चुम्बति २८८१९	सकलभुवनबन्धोर्वैर १५१२०
श्लेषे केचन शब्दगुम्फ (श्रीचन्द्रदेवानाम्) ३७१२८	सकलापि कला कलाव १८२१९३७
श्लेषमागारे वसतिजांता २७३११९९	स किसखा साधु न शास्ति (भारवेः) १५८१३५५
श्लोकस्तु श्लोकतां याति यत्र ४७१३३	स किमु सहेतु सुधांशुः २२९११०
श्लोकार्थस्वादकाले तु ३९१८	सकृन्नुदुकापातेनोत्पत्त्यायः ४७१३१
श्वश्रू विना वृत्तिरिह स्वतन्त्रा ६५१२४	सकृदपि दृष्ट्वा पुरुषं (रविगुप्तस्य) १७७७८२३
श्वश्रू स्वापयति च्छलेन ३७५१९२	सकृदिव समर्थं बाले ३१९१७
श्वश्रूः पद्मदले ददाति ३७५१८७	सकृदुक्तगृहीतार्थो लघु १४०१७५
श्वश्रूः पश्यति नैव पश्यति ३७१७४	सकृदृष्टं च मित्रं यः १६७१३४५
श्वश्रूश्वश्रुरयोः पादौ ३६६११३	सकृदशोषयति मृतान्प्रति ७११८५
श्वसनचलितपल्लवाधरोष्ठ (भारवेः) ३४८१७९	स क्षत्रियस्त्राणसहः सतां १५७१३७६
श्वासः किं त्वरितागता (शीलाभट्टारिकायाः) ३०६११०	स क्षारो जलधिः सरांसि २२४१८३
श्वासा एव मृगीदृशो न २९३१९१	सखि दयितमिहानयेति (भारवेः) ३०२१३६
श्वासान्मुञ्चति भूतले ३०३१७७	सखि दशनक्षतमधरे ३४३१४
श्वासास्ते सखि सूचयन्त्य ३००१३३	सखि पतिविरहद्वुतासः २९९१३
षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रस्तथा १५३१२२७	सखि स विजितो वीणावाद्यैः ३७५१९८
षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रश्चतुःकर्णः १५२११५४	सखि साहजिकं प्रेम दूरादपि ९२११
षट्चक्रे कमभावनापरि २७१२०३	सखि सुखयत्यवकाशे ३६७११०
षट्पदः पुष्पमध्यस्थो यथा १६५१२५८	सखि हे पश्य रसमयं ३५८१९८
षट्पदोपाः पुरुषेणेह १६९१४४१	सखीभिर्ज्ञां याचे वत नत (गौडाभिनन्दस्य) ३०२१५९
संयोजयति विधैव नीच ३११६	सखे खेदं मा गाः कलय ७०१६०
संरम्भोद्विक्कनक्तंसमय २१७११२०	सखे सायं भ्रातृवा कनकरुचि २८६११७
संबरणाय वधुटी बहु ३४०१५	सगुणापि हस्त विगुणा ६०११५८
संबर्धितोऽपि भुजगः पयसा ६२१२३९	सगुणैः सेवितोगन्तो विनतैः (शाङ्करस्य) २३०१४
संविधातुमभिषेकमुदासे (भारवेः) ३१४१४७	संकटे न च गतव्यं १७७१६५२
संविद्यो प्राग्देव्या कुटपटि (मयूरस्य) ३६३१२१	संकेतकुञ्जमुवि सा शयनो ३०२१४२
संश्लिष्टा सानुरागं स्वकर ३३७११४	संकेतकेलिगृहमेत्य निरीक्ष ३७४१७१
संसक्तानिव पातुमौप २४११४४	संक्षिप्येत क्षण इव कथं ३०६१२७
संसदि तदेव भूषणमुप ३०१११	संक्षोभं पयति पुनर्महेमकुम्भ ३५४११००
संसारकटुदृक्षस्य द्वे फले ३०१४	संक्षयेया न भवन्ति ते २२७१२८
संसार तव निःसारपदवी ९२११	सङ्गः सर्वारिम्ना त्याज्यः स ९०११७
संसाररात्रिदुःखप्रे शन्य (वासिष्ठात्) ३८९११४८	संगतानि मृगाक्षीणां ३६४१३६
संसारविषदृक्षस्य द्वे फले ९२१२	संगताभिरुचितैश्चलितार्पि ३३५१७
संसारोऽस्मिन्नसारे कुरुपति २६४१६१	संगतिं स्वविपरीतगुणैस्त्व ९२१११
संसारोऽभिन्नसारे पारिणति २६४१६०	सङ्गं नैव हि कश्चिदस्य कुरुते ७१७१४

संगमविरहवितर्कं वरमिह २९१११९	सति द्राक्षाफले क्षीरे यदा ७४१२०
संगीतमपि साहित्यं सर ३०१८	सति प्रदीपे सत्यमौ सत्सु (अमरुकस्य) २९०१९
संग्रहं नाकुलीनस्य सर्पे १४८१२८	सति शीले गुणा भान्ति पुंसां ८७१६
सङ्ग्रामक्षोणित्यन्वयचपल १२३११०७	सतीमपि ज्ञातिकुलैक १८११९०१
सङ्ग्रामाङ्गणमागतेन भवता ११२११९७	सत्कविरसनाश्रुयं निस्तुप... .. ३२१२३
सङ्ग्रामानन्दवर्धिष्णौ विग्रहे २५७१८	सत्कोणं लोलनेत्रं कुल (दीपकस्य) ४६१९
सङ्ग्रामानन्दवर्धिष्णौ विग्रहे १३३१३	सत्पक्षा ऋजवः शुद्धाः ४८१७९
सङ्ग्रामे रिपभ्रुभुजां मुख १९०१५२	सत्पात्रोपनयोचितसत्प्र ३२१२०
सङ्ग्रामे सुमटेन्द्राणां कवीनां १६४१२३०	सत्पादपान्विपुलपद्मत्र २३०१२
सङ्ग्रामे स्फुरदसिना हता... .. २१११७५	सत्पूरुषः खलु हिताचरणैः... .. ५२११९९
सङ्ग्रामो दिवसायते तव १२४११३६	सत्यं वक्तुमशेषमस्ति सुलभा ३८७१९७
सच्छिद्रनिकटे वासो न १७४१६३२	सत्यं शौर्यं दया त्यागो १५४१२४०
सच्छिद्रो मध्यकुटिलः कर्णः ९४१४	सत्यं सत्यं मुनेर्वीर्यं १७२१५७२
स च्छिद्रमूलः क्षतजेन रेणु (कालिदासस्य) १३३१२९	सत्यं सन्ति गृहे गृहेऽपि ३५१५७
स जयति चित्रचरित्रो यस्य १९७१५३	सत्यं सा बहुरूपिणी सम... .. १२५११३८
स जयति महावराहो जल १९१२६	सत्यं गुणा गुणवतां विधि... .. ५२१२०९
स जयति हिमकरलेखा ४११५	सत्यधर्मच्युतारपुंसः कुदा... .. ५८१९८
स जयी वरमातङ्गा यस्य १५३११९९	सत्यं तयवोचथा मम ३२४११०
सलजजलधरं नभो विरेजे (भारवेः) ३५६१२१	सत्यं तपः सुगलै यत्तत्त्वा ३२७१२९
स जातः कोऽप्यासीन्मदन ८४१३६	सत्यं तपो ज्ञानमर्हिसता ४०११९
स जातो येन जातेन १०२१७	सत्यं त्वं पुरुषोत्तमोऽसि १३१११६
स जीवति गुणा यस्य १६५१२५६	सत्यं दुर्लभ एष वल्लभ ३२५११८
स जीवति यशो यस्य कीर्तिं १०२१४	सत्यपि च सुकृतकर्मणि १७७१७८७
सज्जन एव हि विद्या शोभा ४९११०१	सत्यप्रशमतपोभिः सत्यधनैः (श्वेमेन्द्रस्य) ७२१९
सज्जनसङ्गो मा भूद्यदि ९११२०	सत्यभामासमाश्रिष्टः साधु १०६१२९
सज्जनस्य हृदयं नवनीतं ५१११६२	सत्यमेव गदितं त्वया विभो ३७२१११
सज्जना एव साधूनां प्रथ (कुसुमदेवस्य) ४८१५६	सत्यं मनोरमा रामाः ३८९११६०
सज्जन्तां कुम्भमित्तिच्युत १३३१२४	सत्यशीलदयोपेतो दाता २०४११२
सज्जितसकलशरीरा (शार्ङ्गधरस्य) ३१८१३	सत्यानुसारिणी लक्ष्मीः १६३१२८८
सज्जितानि सुरभीष्यथ (माघस्य) ३२९१४	सत्यानुता च परुषा प्रिय १५८१४०४
संचरन्ति मृगनाभिचर्चिता ३२२११३	सत्यासक्तमना गुणाकर १२३११०८
संचारो रतिमन्दिराबधि ३६७१४०	सत्यासक्तमनाः प्रवृद्ध १९९१८८
संचितं क्रतुषु नोपयुज्यते ७५१४९	सत्येन धार्यते पृथ्वी १६६१२९०
संचिन्त्य संचिन्त्य जगत् १८११८९४	सत्त्वादित्यैरगणितगुणै १२१२५
संजन्मते तावपायानपेक्षी १३४१५२	सत्सङ्गाद्भवति हि साधुता... .. ९१२१७
संजहार सहसा परिरेव्यथ ३३११४	सत्सांगत्यमवाप्य यः पुर... .. २३८११९८
संजातपत्रप्रकरान्वितानि २५०१६	सत्साधुवादे मुखस्य मात्सर्यं ५८१८२
संजातसान्द्रमकरन्दरसां ९७१७९	सःसूत्रसंविधानं सद ३२१२१
संजाते द्रवरूपतां हि रजताद्रौ १२२११०५	समग्रहैरभैवता प्रदत्तैः १२२११०४
संततं श्रापते कस्यै नीचो २०८१२०	सदम्भोजाम्भोजं परि २३४१९३
सतां समालोकयतां विवे २७८१२८३	सदयं हृदयं यस्य भाषितं... .. १६३११९२
सति काकृत्स्थकुलोन्नति ३८१५१	सदवनमसदनुशासनमा १५७१३७१
	सदसत्त्वेन भावानां युक्ता... .. ४११२

सदसि विदुरभीष्मद्रोण ९७८१	संततोदयसंश्लेष वदनेन्दो २७३११४२
सदा खण्डनयोग्याद्य युष ५८१७८	संतसाश्रमहारि शीतल ११२११९०
सदागतिहयोच्छ्रायस्त्रम २०४१३३	संतसाथसि संस्थितस्य पथसो ९१३३३
सदासुरक्तप्रकृतिः प्रजा १४८१५	सन्तमेव चिरमप्रकृतः (माघस्य) ३२९११८
सदा प्रदोषो मम याति ३२७३८	सन्तश्च लुब्धाश्च महर्षि २०५१२३
सदा प्रहृष्टया भाव्यं ३६६११८	सन्तश्चेदमृतेन किं यदि... .. १८५११०१४
सदा मध्ये यासामियम ३२१४२	सन्तश्चेदिह गुणबिन्दवो (?) ४०१२४
सदामात्यो न सिद्धः स्यात् १५३१२१२	सन्तस्तृणोत्सारणमुत्तनाङ्गा ५१११७३
सदारिमध्यापि न वैरि १९३१३२	संतापं जगतो विलुम्पति २२४१७२
सदा वक्रः सदा क्रूरः ३८०११५	संतापमोहकम्पान्संपा ६०११४७
सदाहंसालसं बिभ्रन्मानसं १०६१२३	संतापय चिरं चन्द्र न तत्र २९८१४६
स दीक्षितो यः सकलं १८११९१९	संतापितानां मयुरैर्वैचोभि ७७३३१
सदुत्तंस दैवाद्यं कोऽपि १०९११३२	सन्ति कूपाः स्फुरद्रूपाः २२१११०
सदृषणापि निर्दोषा सख ३७४४५	सन्ति श्रान इवासंहया (बाणभट्टस्य) ३३३४
स दोषः सचिवस्यैव यद् १५३११९२	सन्ति खादुफला वनेषु तरवः ७७४४५
सदोषमपि निर्दोषं ४०१९	सन्तु इमाः किसलयोत्तर (सूक्तिसहस्रात्) ३४९१११७
सद्भावेन जयेन्मित्रं १६७३३६	सन्तु विलोकनभाषण २६३११९
सद्भिः संबोध्यमनोऽपि १७११५४१	संतुष्टे तिष्ठणां पुरामपि ३७७३२८
सद्भिरेव सहासीत सद्भिः... .. १५९१३	संतुष्यत्युत्तमः स्तुत्या १७५१७७२
सद्भिर्भावे हिते काव्ये ३१५५	सन्तोऽपि न विराजन्ते हीना ६९११९
सद्भिस्तु लीलाया प्रोक्तं ४७२१	सन्तोऽपि सन्तः क्व किन्तु ५१११६६
सद्मन्येव विरन्तरं निवसति ३५७७२	सन्तो मनसि कृत्वैव प्रत्र ४८१४४
सद्यः करस्पर्शमवाप्य १२९१५	संतोपक्षतये पुंसामाक १७५१७११
सद्यः पुरीपरिसरेऽपि शिरीष ३७८१२३	संतोपखिषु कर्तव्यः स्वदारि १६७३३७
सद्यः प्रवालद्रुमचारुपत्रे ३४६१२४	संतोषामृतनृसानां यत्सुखं ७८११
सद्यः संघटमानकोकमिथुन ३३९१५१	संत्यज्य शरीवदोषान्गुणान्... .. ५६१२८
सद्यः सान्द्रमधीविलुप्तककु ३११३२	सन्त्यन्येऽपि वृहस्पति २६११९९
सद्यश्चन्दनपङ्क्तिच्छिल ३१६११०६	सन्त्येके धनलाभमात्र (श्रीदेवदासदेवनाम्) ३८६१७९
सद्योमांसं नवाभं च बाला १६८१३९६	सन्त्येकेऽपि महोरुहाः प्रति २५०१७१
सद्गन्धस्फारहारो भयवरद २६४१५९	सन्त्येव प्रतिमन्दिरं युवतयो ३७२१७
सद्गंशजस्य परितापमुदः ५२१२०७	सन्त्येव लिखिताकाशा २४७१४०
सद्गंशजातं गुणकोटियुक्तं ६२१२३०	सन्त्येवान्न ग्रहे ग्रहे युवतयः ३२११५५
सद्गंशत्वादङ्गसंसन्निनी त्वं (माघस्य) १३४१६४	संदधीत न चानार्यैर्विष्ट १५६१३३९
सद्गंशसंभवः शुद्धः कोटि १५६१३५३	संदर्शयस्व मथुवैभवमस्ति २५५१२०४
सद्विद्या यदि का चिन्ता ३११९	संदष्टवत्त्रेध्वबलानितम्बे ३५३१६६
सद्विदिमधोत्तमहेमकुम्भ १०५१९	संदष्टाधरपल्लावा सचकितं ३३२१५
सद्वृत्तसद्गुणविचित्रमहार्हा २५८१२६	संदानान्तादक्षिभिः क्षिप्तिता १३६११००
स धूर्जटिजटाजूटो (सूरवर्मणः) ९११२०	संदिग्धे परलोके जनाप ३६८११६
सन्तः क्वापि न सन्ति सन्ति १०३१२६	संदेहो वैष्णवे मार्गे १७३१६०७
सन्तः सच्चिरितोदयव्यसनिनः ६३१२५९	संधिविग्रहयानानि संस्थिति १५६१३१८
सन्तः स्वतः प्रकाशन्तो ४७१२९	संध्यां यत्प्रणिपत्य लोक ७१५५
सन्त एव सतां नित्यमापदु ४८१४६	संध्यां कोषं तत उपगतां २८९१४५
संततमुसलासहाद्भुतर १०८१८२	संध्याताण्डवचण्डण्डपरशु ३०९१६३

संभ्याताण्डवडम्बरप्रणयिनो १०११४८	समरशिरसि सैन्यं कीदृशं २१२१७७
संभ्याताण्डवडम्बरव्यसनिनो १०११५२	समरे हेमरेखाङ्कं बाणं १९४१६
संभ्यातनीं नरपुरं प्रितनोः ४१३४	समर्पिताः कस्य न तेन ६२१२२६
संभ्यारागवती स्वभाव १२१४६	समर्थे हृदि दारुणा मदन ३७५१८५
संभ्यावन्दन भद्रमस्तु भवते ३८७१०४	समवलोक्य विलासवन ३५०१३९
संभ्यावन्दनवेलयां तडागा २०२१९३	समस्वनीतिसाञ्जलो १४८१३३
संभ्यावध्यस्त्रशोणं तनुदहन ३०९१७१	समस्तलक्षणयोग एव ४११०
संभ्यासलिलाञ्जलिमपि ४१९९	समस्तावनीनाथमौले १२७११०
संनद्धोऽयं नवतरुणिमा २६८१४२	समस्थलीकृतविवरेण (माघस्य) १२२११५
सना नाविकधोरणी निय २५७११६	समाकृष्टं वासः कथमपि ३३२११०
सन्नारीभरणोमायमाराध्य १०७१५९	समागमिष्यतोऽम्बोद २२११८
सन्निकर्षोऽत्र मर्त्यानां १६४१२२२	समाजे सप्ताजां सदसि ११०११५२
संनिश्रय चिकुरं तमोमयं ३३७१८	समानकुलशीलयोः सुवय ६७७११
संनिहितेऽपि दुरापे १७८१८०४	समायाति यदा लक्ष्मीर्नारि २५१८
सन्मन्त्रिणा वर्धयते नृपा १५७१२८२	समारम्भा भग्नाः कति कति ८०१४६
सन्मार्गे तावदा (धर्मकीर्तः) २७३१११२	समाश्लिष्टाः समाश्लेषे २६३१३१
संन्यास्तभूपानि नवैव २८३११९	समाश्लिष्यत्युच्चैर्धनपिशित ३८८१३३४
संन्यासमकृतकाक्षी ३३५११	समिति पतिनिपाताकर्ण १४११३७
सपक्षो लभते काको वृक्ष १५६१३४८	समीचीना चीनांशुकपरि २६६१३१
सपक्षो लभते लक्षं गुण १५६१३४९	समुत्कीर्णं तन्व्या निशित २९३१७९
सपदि कुमुदिनीभिर्मालितं (माघस्य) ३३७११०	समुत्पत्तिः स्वच्छे सरसि २५६१२३५
सपदि सखीभिर्निर्मृतं ३४६११४	समुदितकुचकुम्भमङ्ग २८०१३५७
स पातु वो यस्य जरा ४१३१	समुद्रिरसि किं वाचः (भा० अमृतदत्तस्य) २२५११५५
स पुमानर्थवज्जन्मा यस्य (भारवेः) ८३१७	समुद्रीपितकंदर्पो कृतगौरौ ३६११०
सपष्टिहताः कोट्यो (वाल्मीकिमुनेः) ३७६११२	समुद्यते कुत्र न याति पांसुला २१११८२
सप्तैतानि न पूर्यन्ते १६२११४८	समुद्रवीचीव चल्खभावाः ३६५१६३
सप्रतिवन्धं कार्यं प्रभु १५७१३६७	समुद्रस्यापत्यं प्रथितमहिमा ६६१३१
स बन्धुर्थो विपन्नानामाप ९२१६	समुद्रावरणा भूमिः प्राका १६८१४०७
सभयचकितं विन्यस्यन्ती (जयदेवस्य) ३२२११०	समुद्रेणान्तस्थस्तष्टभुवि २२८१५६
सभाकल्पतरु वन्दे वेद १०५११	समुन्नतघनस्तनस्तबक १४११२६
सभा वा न प्रवेष्टव्या १५२११५०	समुपागतवति वैवादव २५४११७७
सभूभङ्गं करकिसलयो २६८१४४	समुल्लसत्यङ्कजलोचनेन ३५९११४
सर्पं विलासोऽङ्कुरितः स्तना २६७११८	समुल्लसद्दिनकरवक्त्रकान्तयो १३२११०
समद्वन्द्वमवतंसितेऽधिकर्णं ३४९११२५	समुल्लासो वाचां सरस ३२१३८
समदमन्तं गजमदजलनिस्य १०८१७७	स मूर्खः कालमप्राप्य १५४१२२३
समदशिखिरहानि हंसनादैः (भारवेः) ३५६१२७	समूलघातमघ्नतः पराशो ८३६
समन्तादाक्रान्तादव २३७१७४	सम्यगनिष्पन्नः सन्त्योऽर्थ १७८१७९८
समभिष्टव्य रसादव (माघस्य) ३४७१६५	संपत्कस्याच तारा भवति ३७०१६४
समय एव करोति बलाबलं (माघस्य) ३६०१३२	संपत्तयः परार्थीनाः सदा १४५१२
समयज्ञानर्षवतः प्रति (माघस्य) ३६५१४३	संपत्तौ कर्कशं चित्तं खल ५८१७५
समयमिह वदन्ति कं २१०१६६	संपत्तौ कोमलं चित्तं साधो ४८१५८
समयशबरो व्योमारण्ये ३१८११५९	संपत्सरस्वती सर्वं संतानं १६२११५०
समरषिहरदस्मद्गलनिःपात ३७६१२९	संपत्सु सहतां चित्तं भव ४७१२७

संपदमतरललभ्यामनन्य २६२।७	सर्पः क्रूरः खलः क्रूरः सर्पा ५६।३३
संपदा सुस्थितमन्यो भवति (माघकवेः) ... ८६।१६	सर्पत्सारिणि वारिशीतल ३५२।४५
संपदि यस्य न हर्षो ४९।८९	सर्पहूर्जनयोर्मध्ये वरं सर्पो ५६।३०
संपदो महतामेव महता ४७।८	सर्पस्य रत्ने कृपणस्य १७८।५४
संपद्यास्ते परैः साकं १७५।६७६	सर्पाः पिबन्ति पवनं न च ७८।१४
संपन्नरमणी शीलसंपन्न २६३।१६	सर्पाणां च खलानां च १७१।५०९
संपारिताः सपदि ददुर् २२३।४८	सर्पांन्याप्रान्गजान्सिहा १५४।३५१
संपूर्णकुम्भो न करोति १८०।८७०	सर्पाविषा कृपाणी तव भुज १३०।१६
संप्रति न कल्पतरवो न २२१।१३	सर्वं लुण्ठितमुद्गदैस्तव ११३।२०५
संप्रवेष्टुमिव योषित ईषुः ३३१।८	सर्वं वनं तृणात्या पिहितं २२२।२०
संप्राप्तचिकुरभावः कचनिचयो २७०।३१	सर्वसहा ये ऋजवः १७२।५५७
संप्रामं मकरध्वजेन १४।७	सर्वः कल्पे वयसि यतते १४५।६
संप्राप्तेऽन्नधिवसरे क्षण ३०३।७५	सर्वैः किलायमवशाः १।१२
संप्राप्तुवन्ति ननु मण्डलमेक ८।१९	सर्वे एव जनः शूरो ह्य १५६।३२५
संभाव्यमिष्टशुभनाभय १०९।१३९	सर्वज्ञः सन्वदसि बहुधा १९१।८५
संभ्रन्नोरमुष्या वयसोः २६७।१०	सर्वज्ञ इति लोकोऽयं भव १०६।२७
संभृतिस्तव मानसे सर २५६।२४०	सर्वज्ञेन त्वया किञ्चित्ना २०३।४१
संभोगाद्विषयामिषस्य ३८७।१८	सर्वत्र गुणवान्देशे चकास्ति ८५।३१
संभोगानतिरिच्यमान १११।६५	सर्वत्र गुणवानेव चकास्ति ८५।२७
संभोजनं संकथनं १५२।१६७	सर्वत्र संपदस्तस्य संतुष्टं (भगवतो व्यासस्य) ७८।८
संभ्रमः ब्रेहमाह्वयति १६४।१९९	सर्वत्रोद्गतकन्दला वसुमती ३५७।६९
संमतोऽहं प्रभोर्नित्यमिति १५४।२६४	सर्वथा व्यवहृतैर्न्यं कृतो ५७।६५
संमूर्च्छितं संयुगसंप्रहारे (वराहमिहिरस्य) ... ३७६।१९	सर्वथा संत्यजेन्द्रादं न क्वचि १६०।३७
संमोहयन्ति मद्यन्ति ३६५।६९	सर्वथा स्वहितमाचरणीयं १७८।८०
सरजसमग्रहाय केतकीनां (भारवेः) ३५६।२८	सर्वथा सर्वदोऽसीति मिथ्या १०५।३
सरजस्कां पाण्डुवर्णा ३३२।४१	सर्वदेवमयस्यापि विशेषो १४८।७
सरलप्रियं गुणाढ्यं लम्बित १०७।६८	सर्वदेवमयो राजा मनुना १४८।६
सरला बहलारम्भतरला २१५।९	सर्वद्वेष्येणु विषैव द्वेष्य ३०।३
सरले एव दोलंखे यदि २७६।२२६	सर्वेनाशे समुत्पन्ने ह्यर्थ १६१।९०
सरले साहसरागं परिहर ३१९।१०	सर्वलोकपरितोषकारिणी २४६।१५३
सरसपरिषर्कणश्राव्यं ३२।३५	सर्वस्य जन्तोर्भवति प्र १८९।३१
सरसापि कवेर्वाणी हरि ३।१७	सर्वस्य द्वे सुमतिक्रमती १८९।४७
सरसा सालंकारा सुप ३।१७	सर्वस्य सर्वदापि स्वर्शनं ५०।१३४
सरसि बहुधास्तारच्छाये १८४।९५	सर्वस्य हि परीक्ष्यन्ते स्वभावा ८७।१
सरसीतोयमुद्गुल्य जनः २०३।३४	सर्वस्यैव हि रत्नस्य त्रणे २७३।१३९
सरस्वतिप्रसादं मे स्थितिं २१५।५	सर्वस्वापहरो न दस्यु १९३।३७
सरस्वतीपवित्राणां जाति (राजशेखरस्य) ... ३६।२१	सर्वस्वापहरो न तस्कर १९३।३८
सरस्वतीमातुरभूच्चरं ४।१३८	सर्वहिंसानिद्रता ये नराः १७२।५४७
सरस्वतीव रिषाणीटी ३८।५३	सर्वाङ्गमर्षयन्ती लोला ९५।४३
सरस्वती रिषाणा वक्त्रे (सरस्वतीकुटुम्बस्य) ... १४०।३	सर्वालंकारयुक्तापि न श्लिष्टा ८८।७
सरोहं तस्य दशैव २६५।५	सर्वाशापपरिपूरिदुक्तिमदो २२९।८१
सरोषदद्याधरलोहिताक्षतै (कालिदासस्य) ... ३८२।१	सर्वाशासुधि दग्धवीरुधि (षाणभट्टस्य) ... ३५५।१२७
सरोषयुद्धाङ्गनमध्यधावनमत्त १३३।३४	सर्वाशुचिनिधानस्य कृतमस्य ३८८।१२४

सर्वोस्तुभ्यः समकटुरसाः...	२५५१२००	सहस्रशीर्षा पुरुषः सह	१८८११
सर्वे क्षयान्ता निचयाः	३०९११६२	सहस्रास्यो नागः प्रसुरपि	५१५१
सर्वे ध्वान्तमिदं वदन्तु	३१११३६	स हि गगनविहारी कल्मष	१७८८३
सर्वेन्द्रियाणि संयम्य	१६८१३९९	सहित्ये विरहं नाथ देह्य (दण्डिनः)	३४५१३
सर्वेऽपि विस्मृतिपथं	३७८१२८	सहृदया कलिगुम्फनिकासु	३४१२८
सर्वे यत्र विनेतारः सर्वे	१५६१३४०	सहेमकटकं घते सा करं	२७७१३९
सर्वेषामेव शौचानामर्थं	१७३१६२३	सहोदरः कुङ्कुमकेसराणां	३२१२९
सर्वोद्दिगकरं श्रृगानममुं	२५९१४५	स ह्यमात्यः सदा श्रेया	१४८१२२
सर्वोपमाद्रव्यसमुच्चयेन	२८३१२२	सांसारिकसुखासक्तं ब्रह्म	१६३१९८२
सललितमलकानां वल्लरीनेतं	३४७११७	साकं कुरंगकटया मधु	१०९१४४२
सललितमवलम्ब्य पाणिनांसे (माघकवेः)	३४९११११	साकं प्रावर्णैर्लुण्ठितं	२२७१४१
सलीलायातानि न भर्तुरन्न	३७६१२३	सा कविता सा वनिता	३१११८
सलीलमियमायाति कामिनी	२८२१४२२	साकारो निःस्पृहो वाग्मी	१४९१७२
स विरक्तोत्पलवधुपमैक्षत (माघकवेः)	२६०१३०	साकृतमधुरकोमलविला	३६१६
सविता विश्ववति विधुरपि	१७८१८००	साकृतस्मितमाकुला	२५१६९९
सविप्रपादोदककर्मामानि	९३१३	साकृतं निजसंविदेकविषया	४३१७४
सव्यदक्षिणयोर्थत्र विशेषो	१५४१२७२	साक्षरं पुरुषं दृष्ट्वा यो नरो	१६२११५५
सब्यलीकमवधीरितखिन्नं (भारवेः)	३७२११२	साक्षरा विचरतीतश्चन्द्रा	१६४१२०९
सव्याजं तिलकालकान्विरल	२९४१११२	साक्षात्किलाष्टमूर्तेस्तस्यै	१४४११
सव्याधेः कृशता क्षतस्य (रामिलसोमिलयोः)	३५०११४६	साक्षात्प्रेमावतारः कमल (हरिगणस्य)	३९०१९८७
सव्यासव्योद्वाहुव्यतिकरमधुरं	३३६१३३	साक्षादभूत्स्वयंभूरथ मुक्तालि	३३१४४
सव्रोडा दयितानने	१३१४१	साक्षान्मघवतः पौत्रः (भगवतो व्यासस्य)	३७८१२
सव्रोडार्थनिरीक्षणं यदु	३६९१४८	सागसि प्रियवमे कृत (नग्नजितः)	३२९१२
स श्रीकण्ठकिरीटकुट्टिम	३९६१११५	सागसेऽपि न कुण्यस्ति कृपया	४८१८४
ससत्वरकमितस्तस्तस्त	२०१४९	सामथोऽपि किंल शीतल	१०५१११
ससार साकं दर्पेण कंदर्पेण	२९५१६	साटोपव्योमहद्रोषित	२८१३३
स सहस्रसनेन यः स्यात्स	१७१५१५५	सा तन्वीति घनस्तनीति	३५०११४२
स स्निधोऽकुशलाग्निवार	१८५११०२२	सा तोरणान्तिकमुपेत्य (पृथ्वीधरस्य)	२८८११९
सस्यानि स्वयमति चेद्र	१८७११०४६	सा दुग्धमुग्धमधुरच्छवि	२८४१३६
सहकारकुसुमकेसर (कपिलरुद्रस्य)	३४६१९	सा दृष्टा येन वा दृष्टा (प्रभाकरदेवस्य)	२८३११
सहकारे चिरं स्थित्वा	२३५११२३	साधनें सुमहत्स्य यन्त्रान्य	८२११२
सह कुमुदकदम्बैः काम	३१७११२८	साधर्म्येण कथं गुणन्तु	१२५११४९
सहचरि शायभाः शतं मदीया	२९९११५	साधयति यत्प्रयोजन	६०११७६
सहजमलिनवक्रभावभाजां	१८२११४०	साधारणतश्चञ्चला न मया	२४९१६४
सहजान्वदशः स्वदुर्नये (माघकवेः)	६९११९८	सा धारयत्यधीराक्षी दुर्वहं	२७७१३६२
सहजोऽपि गुणः पुंसां	१७४१६८२	साधु चन्द्रमसि पुष्करैः	२७४११७८
सह तथा स्मर भस्म झटिल्य	२९५११३३	साधुरेव प्रवीणः स्यात्सद्गुणा (कुसुमदेवस्य)	४८१५४
सह परिजनेन विलसति धीरो	८१५१	साधुरेवार्थिभिर्वाच्यः क्षीण	७६१४
सह वसतामप्यसतां	६०११७५	साधु व्याकरणं हिताय	४५१४
सहसा विदधीत न क्रियां (भारवेः)	१८२११३५	साधुश्वेवातितरामरुतुदा	६१११८२
सहसा हृदये निधाय चेतो	२९९१४	साधूनां दर्शनं पुण्यं तीर्थं	९०७
सहसिद्धमिदं महतां	५०११४६	साधोः प्रकोपितस्यापि मनो	४७१२३
सहस्रकरपूरणान्निखिल	१११११७०	साधो कुण्डलघटनापि	२६०१८८

साध्वी साध्वीक चिन्ता न...	३६१७	सा राजहंसैरिव संनताङ्गी...	२८२१४२४
साध्वीव भारती भाति सूति	३३१७	सा रामणीयकनिधेरधि	२८४१३४
साध्वीस्त्रीणां दयितविरहे...	१८४१००२	सारासारपरिच्छेता स्वामी	१५०१००२
सानन्दं सदनं सुताथ	९३१४	सा रोमाञ्चति सीत्करोति	३०४१८८
सानन्दकन्दुकविहारविधौ...	३६२१३६	सार्थकानर्थकपदं ब्रुवती	२८२१४२८
सानन्दं नन्दिहस्ताहत (भवभूतेः)	३३३५	सार्थं मनोरथशतैस्त्व	३२३११
सानन्दप्रमदाकटाक्षविशि...	३३१४९	सार्थमौमभवनं वनवासो	३८४१३०
सानन्दमेघ मकरन्द	२३४१८३	सालकाननयुक्तापि	१३४११
सानन्दा गणनायके स	१०११४०	सालककं शतदलाधिक	३२४१४
सा न ह्याति न चातुलि	३०४१८७	सालककेन नवपल्लव	३२४१३
सानुजः काननं गत्वा	२०८१२८	सालसं मुखरं कूरं स्तब्धं	१५०१९८
सान्वयप्रायेः प्रणयवचनैः	३४४११३	सान्वलेपमुपलिप्तते परै (भारवेः)	५११११८
सान्द्रानन्दपुरंदरादिदिवि (प० जगद्गुरुस्य)	२६१७७४	सावशेषपदमुक्तमुपेक्षा	३२९११९
सान्द्रामोदवतीः स्त्रीय	२४३१९२	सावित्रोमात्रसारोऽपि	१७३१६१३
सान्द्राम्भोदश्यामले साम	१३५१७५	सा विद्याधरकन्यका किमु भुवं	२९४१०६
सान्द्रां मुदं यच्छतु नन्द	२७१२०१	सा विरहदहनवृत्ता मृत्वा	३०१११०
सांध्यमस्तमितशेषमातप	३०७१२९	साशङ्कस्य समाकुलीकृत	१११११९५
सांध्यरागरुधिरारुण (भट्टोपमन्योः)	३०७१९	साश्चर्यं युधि शौर्यमप्रति	६४२७५
सा पत्युः प्रथमापराध	३७४१६४	सा श्रीयां न मदं कुर्यात्सा	१३३११७१
सास्रपदीनं सख्यं भवेत्प्रकृत्या	५०११४३	सा संचारचमच्छतिर्नयनयोः	२९४११०४
सा बाढं भवतोक्षिते (रुद्रस्य)	३२४१६	सा सर्वर्थेव रक्ता रामं युञ्जेव	३०११८
सा बाला वयमप्रगल्भ	२९३१९२	सा सा संपथते बुद्धिः सा मतिः	९५१३४
सा भार्या या प्रियं ब्रूते	१६०१६१	सा सुन्दर तव विरहे सुतनु (रुद्रस्य)	३०११४
साभिमानमसंभाव्यमौ	४८१८५	सा सेवा या प्रसुहिता	१५४१२५५
सामगायनपूर्तं मे नोच्छिद्य	३८०१७	सा सौन्दर्यनिधिर्विलास	२९४१११६
सामदाने भेददण्डावित्यु	१५६१३२०	सा स्तनाञ्जलिन्वयेन मन्मथं	२७७१२५७
सामादिसञ्चितैः पारोः	१५५१२८७	सास्रं मा कुह लोचने	३७४१७६
सा मां द्रक्ष्यति वक्ष्यति (जयदेवस्य)	३०७१४	साहजिकरूपवत्या भवति	३२६१२१
सा मे यद्यपि सुन्दरी भग	२९४११०३	साहारे वचनं प्रयच्छति	३२४१९
सामैव हि प्रोक्तव्य	१५५१३१२	साहित्यपाथोनिधिमन्थनो	३९११८
सामोपायनयप्रपञ्च	८२११२	साहित्यसंगीतकलाविहीनः	४११३०
साम्ना दानेन भेदेन सम	१५३१२३१	साहित्ये मुकुमारवस्तुनि	३११५९
साम्य संप्रति सेवते विच	३४८११००	सिंहः शिशुरपि निपतति	८२११४
सायं ह्यानमुपासितं मलय	३०७११२	सिंहशुष्णाकरीन्द्रकुम्भगतितं	९०११४
सायंकसहायषाहो मकर	१९७१५५	सिंहादेकं बक्रादेकं पट्	१६८१३९७
सायं चन्द्रकलाभृतोदय	२८७१३१	सिंहो बली गिरिसुहागहन	९७८८०
सायं दामप्रथनसमये	२९९११८	सिंहो व्याकरणस्य कर्तु	१८६१०२५
सायं नायमुद्वेति वासर	३१६१११७	सिंको रफटिककुम्भान्तः	१४०१५
सा यावन्ति पदान्यलीक	३२५१२०	सिक्तार्था वीरकण्ठस्थल	१३०११५
सारज्ञाश्याः कुचकलशयोः	२७९१३१०	सिजानैर्मञ्जरीति स्तन	११९१२५
सारज्ञो न लताग्रहेषु रमते	२४४१११५	सितं वसनमर्षितं वपुषि	३७२१२७
सारसवत्ता विहृता नवका (सुवन्धोः)	१२७१७९	सितकिरणकपोलीमालि	३१७१२६
सारस्वते श्रोतसि दूरममै	१०५१८	सितांशुवर्णवैयति स्म तद्गु	१०९११२६

सिद्धमन्त्रोपधं धर्मं गृह	१७४।६५६	सुतनु हृदयात्प्रत्यदेश	३२१।४८
सिद्धिं वाञ्छयता जनेन	१८६।१०२७	सुतश्रुत्यमुहूर्द्धरिस्वामि	१५६।३४७
सिन्धुनि कर्मसु महत्स्य	१५८।४०६	सुतं पतन्तं प्रसमीक्ष्य पावके	१८९।३६
सिन्दूरं रविमिन्दुमानान	३३४।४५	सुदीर्घा रागशालिभ्यो बहु (शकवृद्धेः)	२७७।९४४
सिन्दूरं सीमन्तास्मितं (श्रीधनद्देवानाम्)...	१४४।३	सुधांशोर्जातेयं कथमपि	९७।९०
सिन्दूरवृत्तिमुग्धमूर्धनि	१९८।२	सुधाकरकरस्पर्शोद्गृहीद्ववति	२२८।६७
सिन्दूरस्युहया स्पृशन्ति (त्रिविक्रमस्य)	२८।९	सुधाधात्रः कान्तिस्तव	२७।२००
सिन्दुराणीव सीदत्कृपण	२९।१९	सुधावद्भद्रासुरैरुपवनचकोरैः	२७५।१९८
सिन्धुत्वद्भावगाहः खुर विवर	१९।३९	सुधामयोऽपि क्षयरोग	१७३।१२१
सिन्धुस्तंरगैरुपकल्प्य	२२८।५३	सुधारदिमः सद्यस्तिमिर	३१५।८३
सिन्धोः सुधांशुशकलं	३११।२५	सुन्दरी सा भवत्येवं त्रिवे	२८३।४३१
सिन्धोर्जैत्रमयं पवित्रम	११४।२३८	सुपर्णपरिसेवितस्वदनु साधु	१०४।५
सीतासमागमोत्कण्ठा	१८८।९	सुपर्णः स्वर्गाद्री रचित	२४।१३९
सीत्कारं शिक्षयति ऋण	१९३।३	सुपात्रदानाच्च भवेद्भनाल्यो	१७५।८४९
सीकृतानि मणितं करुणो	३३३।१८	सुपूरा स्यात्कुनदिका सुपूरो	१७०।५०१
सीदन्ति चाग्निहोत्राणि शुद्ध	१०३।२	सुभगं वदति जनस्तं निज	३६८।१२
सीन्दन्ति सन्तो विलसन्त्य	१०३।१०	सुभग तवाननपङ्कजदर्शन... ..	२०२।२७
सीमन्तिनीपु का शान्ता	२०५।३	सुभग त्वत्कथारम्भे कर्ण	३०१।१
सीमा वृद्धिं समायाति शुक्र	१५०।९४	सुभगास लिलावगाहाः	३५०।४
सीमा संकोचमायाति बहौ	१५०।९५	सुभगे कोटिसंलयस्वमुपेक्ष	३४६।७
सुकपरिविन्दः शब्दः	२०९।४९	सुभाषितं हारि विद्यालयो... ..	३०।१७
सुकविद्वितयं मन्ये निखि	३७।३१	सुभाषितज्ञेन जनेन साकं... ..	१८०।८६७
सुकवेः शब्दसौभाग्यं सु	३३।३	सुभाषितमथैर्द्रव्यैः संग्रहं	३०।३
सुकुमारमहो लयीवसां (माघकवेः)	६१।१९९	सुभाषितरसास्वादः प्रौढ	१६६।२९४
सुकुलजन्म विभूतिरने	१८२।९३८	सुभाषितरसास्वादवद्	३०।५
सुकुले योजयेत्कन्यां पुत्रं	१६७।३४१	सुभाषितस्याध्ययनेऽनु	२३८।१८६
सुखं हि दुःखात्सुभूय	१८१।९१८	सुभाषितेन गीतेन युव	३०।२
सुखं जीवन्ति हरिणा वने	८३।२३	सुभाषितैः प्रीतिरनुन्नतिः	५११।८७
सुसमापतितं सेष्यं दुःख	१६९।४५९	सुभिर्क्षं कृपके नित्यं नित्यं	१६८।४७७
सुखयतितरां न रक्षति परि	८८।१०	सुभ्रु त्वं कुपितेल्यपास्त (विद्यापतेः)	३२१।६५
सुखलयदृशा हर्षकृत्ये खलः	५३।२२८	सुभ्रु त्वं नवनीतकल्प	३२२।७०
सुखशय्या ताम्बूलं विश्र	३६७।६	सुभ्रुवामधिपयोधरपीठ (माघकवेः)	३३६।१३
सुखस्य दुःखस्य न कोऽपि	९६।२५७	सुमन्थे वारमङ्गैर्वचनविधि... ..	३०५।१७
सुखार्थां त्यजते विद्यां विद्या	१६४।२१६	सुमनोवरत्नानां धारणं	१५०।१०८
सुगन्धं केतकीपुष्पं कण्टकैः	१५२।१७६	सुमन्त्रिते सुविकान्ते सुकृतौ	१५९।९
सुगृहीतमलिनपक्षा लघवः	५९।१४५	सुमहान्त्यपि शास्त्राणि	१६९।४४०
सुजनं व्यजन्मं मन्ये चाह... ..	४७।१८	सुमुखेन वदन्ति वल्गुना	३६५।६०
सुजनानामपि हृदयं पिष्टुन	५९।१२२	सुमुखोऽपि सुवृत्तोऽपि	२६०।७८
सुजनो न याति वैरं पर (रविगुप्तस्य)	४९।११०	सुमेरुशिखरभ्रान्तश्चक्र	१८८।१३
सुजीर्णमत्रं सुविचक्षणः	१८१।९०६	सुरतभरस्त्रिपन्नगविलासिनी	३४०।३
सुतनु जहिहि मौनं पश्य	३२५।१३	सुरतविरतकीडावेशभ्रमश्च	३३६।१८
सुतनु जहिहि मौनं मुञ्च	३२०।३०	सुरते च समाधौ च माया	३३१।१
सुतनु धृतिसेवनतो मन्ये... ..	३३५।२	सुरमन्दिरतहमूलनिवायाः	३८४।२

सुराणां पातासौ स पुन (सुबन्धोः) ११०११५८	सृजति तावदशेषगुणाकरं... .. ९६६७
सुरासुरशिरोरत्नक्रान्ति २०१४१	सेतुं संभेदयन्तो बलवि (गुणाकरस्य) १७४१८७
सुररूपं पुष्पं द्यूषा भ्रातरं ३६४१४०	सेतुपक्रमकौतुकाद्दहतगिरि ५५१२७०
सुलभं वस्तु सर्वस्य न १६३११७२	सेयं सोयुषयो वा सुधा २८६३३
सुलभाः पुरुषा राजन् १५१११११५	सेयं स्थली वनतृणाङ्कुर २४४११०५
सुवदनावदनासवसंश्रुत ३४७४३३	सेयं ममाङ्गेषु सुधारस २८६६६
सवर्णपुष्पां पृथिवीं चि १५४१२५४	सेयं मृदुः कौमुमचाप २७२१८२
सुवर्णवर्णललितापद १०५१४	सेवकः स्वामिनं द्वेषि १५४१२५९
सुवर्णस्य सुवर्णस्य सुवर्णस्य १९४१८	सेवया धनमिच्छद्भिः सेव १०११४
सुवर्णालंकृता कन्या हेमा १९४१२९	सेवा शत्रुतिर्यैरुक्ता न तैः १०११३
सुवर्णैः पट्टचेलैश्च शोभा १५३१२००	सेवितव्यो महावृक्षः फल १७०१४९६
सुविरलमौक्तिकतारे धन २७४११७३	सेवेव मानमखिलं ज्योत्स्नेव ७६१२०
सुव्रतस्यैकरूपस्य परप्रियै ४८१७५	सेयन्तीत्तारणतो धुनीपु (गुणाकरस्य) १४९१४५
सुव्यवसायिनि शूरे क्लेशसहि ६५११८	सेरन्धीकरकृष्टकङ्कणसर ३०९१६०
सुशोः स्वर्णगौराङ्गः पूर्ण २०४१८	सेव परं न विनश्यति तनु ७३१२२
सुरयामा चन्दनवती कागता २०४१३	सेव साध्वी सुभक्तश्च ३६६१४
सुषमाविषये परीक्षणे २७४११७६	सेव सेव सरसी रमणीया २३११११
सुसंहतेर्दधदधि धाम नीयते (माघकवेः) १३२१८	सोढुमलमस्मि नाहं ३१९१६
सुसंदिग्धस्य भक्तस्य १७४१६५४	सोन्मेषो न सखीजनः परि २९०६३
सुसंवृतेर्जावितवस्तुरक्षितैः ७५१५२	सोपचारमुपशान्तविचारं (माघकवेः) ३२९१५
सुसितवसनालंकारायां १४११३८	सोपानानि तिरोहितानि २३०११८
सुहृदस्तर्हणीनखक्षतानां ३४७१७१	सोऽपूतौ रसनाविषयं (पञ्चतन्त्रात्) २३५१११०
सुहृदां हितकामानां यः १६३१४४६	सोमः शौचं ददौ तासां (मनोः) २६३३३
सुहृदां हि धनं मुक्त्वा कृत्वा ६९१२६	सोमकान्तो मणिः स्वच्छः २२८६६
सुहृदासुपकारकारणात् (पञ्चतन्त्रात्) १५७१३८४	सोमार्थायितनिधिपधान २०५२२
सुहृदि निरन्तरचित्ते १७६१७३९	सोष्णस्तनशिलाशिखराप्रा ३३११५
सुहृदो ज्ञातयः पुत्रा भ्रातरः ९५११६	सौकर्यमिन्दीवरलोचनानां ३५७१७३
सूक्तिं कर्णमुत्रां व्यनक्तु ३८७१९६	सौगन्ध्यं दधदधि काममङ्ग (माघकवेः) ३५४११०५
सूक्ष्माय श्रुचये तस्मै ३१२	सौजन्यधन्यजनुषः पुरुषाः ५२१२०४
सूक्ष्मेभ्योऽपि प्रसङ्गेभ्यो १५०१८१	सौजन्यामृतसिन्धवः पर ५५१२६३
सूचीमात्रविभेदसंभ्रम १५८१४१७	सौजन्याम्बुमरुस्थली ३८६१८९
सूचीमुखेन सकृदेव कृत २९७१९६७	सौधादुद्विजते त्यजत्युप ३०४१८६
सूतिर्दुग्धसमुद्रतो भगवतः २९६११४८	सौन्दर्यपात्रे वक्रैर्ददौ कुर (विह्वणस्य) २७३१२२३
सूते सूकरगृहिणी सुतशत २४२१६६	सौन्दर्यं मदनादपि प्रथ ११४१२२७
सूत्रधारकृतारम्भेर्नाटकैः ३७१३४	सौन्दर्यस्य तरंगिणी तश्च २६६१४६
सूत्रं पाणिनिबद्धं कलय ४३१४	सौन्दर्यस्य मनोभवेन २८१३६९
सूत्रैः पाणिनिनिर्मितैर्बहु ४४१२	सौभाग्यं विरलस्य स्यात्स १६२१११८
सूदाया जलपाडिमेखल २०११९३	सौमित्रे ननु सेव्यतां तश्च २९५११२०
सूयः सचरितः सती प्रिय १८५११०२०	सौरभमम्भोरुहवन्मुख २८३११४
सूयतं सर्वशास्त्रार्थनिश्चितं ८७११	सौरभ्यगर्भमकरन्दकर २५११११५
सूयस्य का तिमिरकुञ्जर २१२१९२	सौरभ्यं शुवनत्रयेऽपि २४९१५८
सूर्येऽस्ताचलमौलिमालिनि ३२११५४	सौरभ्यं सृगलाञ्छने यदि २८४१५२
सृजति च जगदिदमवति च ९५१४५	सौरभ्ये चलिते रसे विगलिते ३४०१६४

सौरभ्येण त्रिभुवनमनोहारि	२४४।११३	"स्त्रियो ह्यकरुणाः कूराः	३६४।२
सौरभ्येण समावृणोषि ककुभः	२५४।१८३	स्त्रीणां यौवनमर्धिनमनु	१८६।१०४१
सौवर्णः कमलाकरः शशि	२३०।१७	स्त्रीणां हि साहचर्याद्भवन्ति	१७७।७८२
सौवर्णकङ्कणश्रेण्या भाति	२७७।२३८	स्त्रीणां द्विगुण आहारो	३६४।६
सौवर्णाङ्कितपत्रमासत	१७।४८	स्त्रीणामशिक्षितपटुत्व	३६५।७०
सौवर्णानि सरोजानि	१६२।१५४	स्त्रीवालखामिसित्रो गोत्रो(विष्णुपुराणात्)	१६०।४८
सौहार्दं शशशृङ्गवस्त्रजुनता	१०३।२२	स्त्रीमुदां कुसुमायुधस्य (भर्तृहरेः)	२६४।५४
सौहार्दस्वर्णरेखाणामुच्चा	१७४।६५८	स्त्रीरूपं मोहकं पुंसो यूनु	६६।६
सौहार्देन परित्यक्तं निःश्रेहं	१६०।३०	स्त्री विनश्यति रूपेण	१५९।१९
स्कन्धान्सिन्धुरयूथगण्डकषण	३५२।५३	स्त्रीषु न रागः कार्यां	३६५।५८
स्कन्धे निव्यस्य सत्सु भुज	२८७।३४	स्त्रीषु प्रवीरजननीजननी	३७६।२५
स्खलदंशुकमव्यवस्थतारं	२९१।२९	स्थगयति तमः शशाङ्कं	३३५।६
स्ननकलशस्खलदम्बर	२६५।१२	स्थगयति नयनाब्जं छत्रना	२८८।२६
स्ननतटमिदमुत्तुङ्गं निम्नो	२६७।११	स्थगिताम्बरक्षितितले (माघकवेः)	३११।१७
स्ननं धयन्तं जननी	२३।११६	स्थलकमलतरुणां मानिनी	३४८।८४
स्ननं धयन्तं तनयं विहाय	१३२।३७	स्थलीनां दरधानामुपरि	२४४।११०
स्ननस्यस्तोशीरं प्रशिथिल... ..	२८९।३२	स्थाणुः स्वयं मूलविहीन	३७६।१३
स्ननपरिसरभागे दूरमावर्तं	३४०।१५	स्थान एव नियोज्यन्ते	१७०।४८०
स्ननभाराय मध्येन त्रिवलि	२७९।३२९	स्थानं नास्ति क्षणो नास्ति... ..	३६४।१२
स्ननभारोऽत्र वक्रैन्दुचन्द्रि	२८२।४०५	स्थानेन्रथ न शोभन्ते दन्ताः	९०।६
स्ननमण्डलमाश्रित्य नखस्य	१९४।१८	स्थानमाहिकमपास्य दन्ति	३०७।१२
स्ननयुगमश्रुन्नातं समीप (भट्टवाणस्य)	१०७।७०	स्थानान्निगित्य दूरं भजति	३०६।३६
स्ननयुगमुक्ताभरणाः	१०८।८१	स्थानेषु शिष्यनिवर्हतिनि	१८२।९५३
स्ननातटे चन्दनपङ्किलेऽस्याः	२७९।३०७	स्थाने स्थाने मलयमहतः (विहणस्य)	३५८।८९
स्नानन्ते नो हारो रजत	१९९।८३	स्थानोऽर्थं प्रवर्तन्ते भावाः (माघकवेः)	१५२।१८९
स्नानाभोगे पतन्भाति कपो	२६९।३	स्थाल्यां वैदर्यमन्यां पचति	९९।१२७
स्नानां तुङ्गां समारूढे चाप... ..	२७९।३२६	स्थितिं नो रे दध्याः क्षण... ..	२४१।३५
स्नानां भारार्पणव्यग्रो काम्बी	२७९।३१३	स्थितिर्गोहोपान्ते परिजन	३६८।३६
स्नानां मांसग्रन्थो कनक (भर्तृहरेः)	३८८।१३०	स्थितो न खादामि हसन्न	१८०।८९१
स्नानस्य नश्यति यशो	१८२।९४५	स्थित्यतिक्रान्तिभोरुणि (भारवेः)	८३।८
सुमः कं वामाक्षि क्षण	३२८।६४	स्थित्वा क्षणं पिततपक्ष	२३।१७७
सुवद्भवनिवर्तके सति	३९।२५	स्थित्वा धैर्यादुपात्मः सम	२१८।२४
सुवन्ति गुर्वांमभिधेय (भारवेः)	८९।११	स्थिरत्वमचिरयुतौ तमसि	२६८।३८
सुतोकात्मःपरिवर्तिता (हन्द्रकवेः)	२२९।१०	स्थिरापायः कामः प्रणयिषु	३९३।२५१
सुतोकात्मसाधनवता भवता	२६२।१४	स्थिरा शैली गुणवतां	४०।११
सुतोकेनोन्नतिमायाति	५६।२३	स्थूलप्रावरणोऽतिवृत्त	१००।१७
सुतोकोन्निरिदाघदीधिति... ..	३४०।६०	स्नातः स्वर्गतरङ्गिणी	७८।४
सुतोत्रं चैत्रगुणोदयस्य	३४८।१६	स्नातस्त्वद्रिपुरक्तपाथसि	१२०।५३
स्त्रियः पवित्रमनुलं नैता (व्यासमुनेः)	२६३।४	स्नाताः प्रावृषि वारिवाह	१३८।३३
स्त्रियस्तु यः कामयते	३६४।११	स्नाता तिष्ठति कुन्तलेश्वर	२९४।११५
स्त्रियोऽन्तारयन्त्येते मृण्मया (पालकाप्यात्)	१४८।४२	स्नातुं वाञ्छति किं युषेव	१४३।७४
स्त्रियो हि नाम खल्वेता	३६४।३	स्नानं वारिदवारिभिर्विचितो	३७६।१०३
स्त्रियो हि मूलं निधनस्य	३६५।६४	स्नानं नाम मनःप्रसाद	१५०।१०३

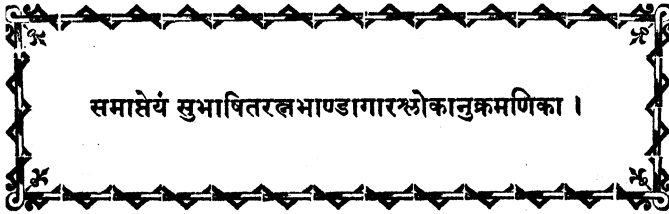
ज्ञानाम्बो बहु साधिता (दीपकस्य) ३६७।३९	स्फुरसि बाहुलते किमनर्थके ३२३।४
ज्ञानाम्बुसुकेष्वनुभूयवासं (कालिदासस्य) २६९।११	स्फुरिते जठरे विष्णोर्नव (शार्ङ्गधरस्य) १८८।१८
ज्ञानतीनां बृहदमलोद (माघकवेः) ३५४।११०	स्फूर्जद्भाण्डशुक्तौ तव १४४।९१
स्निग्धं यद्यपि वीक्षितं ३२१।६१	स्वयमानमायताक्ष्याः किंचि (कालिदासस्य) ... २७६।२०८
स्निग्धमालप सुरुक्षमेव ३०५।९	स्वरकल्पद्रुमो बाले तव २७१।५४
स्निग्धस्मेरविलोलसुग्ध २८५।५८	स्वरतोरभिलाषकल्पिता २८६।१
स्निग्धप्राः फलिनो वृत्ताः २५२।१२९	स्वर वृशंसतमस्त्वमतो २९५।१३०
स्निग्धेन्द्रोपलसुन्दरः कच २८५।५९	स्वरमानसिकसमस्यास्यास्त
स्निग्धे यत्परुषासि (जयदेवस्य) ३२२।१८	स्वरदधुनिमित्तं गूढ ३०२।४६
खेहं स्वीकुक्ष कृष्णसार २९६।१६४	स्वरशरधिनिकाशं कर्णवाशं ३६२।३७
खेहच्छेदेऽपि साधूनां गुणा ४०२।५	स्वरशरशतविधुराया भणामि ३०१।२४
खेहनिर्भरमधत वधूनां (माघकवेः) ३३१।९	स्वरहुताशनमुमुक्षूर्णतां (माघकवेः) ३४७।६१
खेहसंवर्धिताम्बालान्दंढं २७०।३०	स्वतंत्र्या व्यभिन्दुसुन्दर ३७१।८५
खेहेन भूतिदानेन कृतः ५६।२०	स्वतंत्र्योऽहं लया कान्ते ३०५।२
खेहोपपन्न इति पूर्णदशा ७२।१०	स्वार्ं धनुर्ग्रथियुनोञ्जितास्या
खेहो हि वरमघटितो न १७७।७८९	स्वार्स्मेरमदीनमत्कुचतटी ३८६।८२
स्पर्धन्तां सुखमेव कुञ्जर २४४।९४	स्मितं किंचिद्रुके सखल २६८।२९
स्पर्शः स्तनतटशशां वीक्षणं २९१।१६	स्मितज्योत्स्नागङ्गा तपन २७५।२०१
सृष्टशक्तिं तिग्मरुचौ ककुभः ३५२।३८	स्मितज्योत्स्नाभिले धवल ३२८।६३
सृष्टशक्तिं गजो हन्ति १५९।२२	स्मितपुष्पोद्गमोऽयं ते (श्रीहर्षस्य) ३२६।३
सृष्टस्त्वयैव दयिते स्मरपूजा २७६।२३२	स्मितेन भावेन च लज्जया २६३।३७
सृष्टाक्रान्तिं पिष्टोत्कर १२२।९४	स्मितेनोपायनं वृषादाग ३३०।१
सृष्टा येन शिरोरुहे ३८३।१०	स्मेरं विधाय नयनं विक २९१।२२
सृष्टोल्लासिकरणकेसर ३०८।५३	स्मेरराजोवनयने नयने ३२२।३
सृष्टहृणीयाः कस्य न ते सुमतः ५०।१५४	स्मेराः सन्तु सभासदः २४२।९२
सृष्टिकमरकतथ्रीहारिणी १४।६	स्मेरा दिशः कुसुमद्रुभि २२०।३०
सृष्टिकस्य गुणो योऽसौ स २२८।६८	स्मेराननेन हरिणा ससृष्ट १७।५
सृष्टारेण सौरभभरेण किमेण ३४।४२	स्यादत्यन्तनिरक्षरः श्रिति १८६।१०४४
स्फीतं शीतं गतं क्व क्व शिशिर (शार्ङ्गधरस्य) ... ३५१।३२	स्यादेव तोयममृतप्रकृति १४६।५
स्फुटं स्फुटपलाशवत्सुभग ३६०।४३	संस्मानमुपयन्तरे वध्वाः (माघकवेः) ३३१।५
स्फुटतरमटवीनां प्रान्तरे १३७।१५	सगदाम मूर्धनि निधेहि २५९।५३
स्फुटतु हृदयं कामः कामं (अर्भकस्य) ३७३।५१	सखां नितम्बादवरीप २८१।३८१
स्फुटमसद्वचनं तन्वि निधि २७९।३२०	स्वकपोलेन प्रकटीकृतं ६०१।४६
स्फुटमिदमभिचारमन्त्र एव ३४९।१२२	स्वकान्तद्वकान्तारो १३७।३
स्फुटमिबोवज्ज्वलाब्ज ३४७।६०	स्वकीयं हृदयं भित्वा निर्गता २७७।२६४
स्फुरदद्भतरूपमुत्प्राप १०८।८९	स्वकालेलास्मितनिन्दिते २६५।४
स्फुरदधीरतडिग्रयना मुहु (माघकवेः) ३५६।३१	स्वगर्भशुक्तिनिभिन्नं सुवृत्तं ९३।३
स्फुरदुरसिजभारभङ्गुराङ्गी ३१२।१२	स्वगुणानिव परदोषान् ६११।८४
स्फुरद्वतुर्नैखनतद्दनाशुप १०९।१२४	स्वचित्तपरिचिन्तयैव परि ७४।३९
स्फुरद्रोमोद्भेदस्तरलतर ३३२।१२	स्वच्छन्दं हरिणेन या विहरता (धर्मकीर्तिः) ... २४५।११७
स्फुरन्तः पिङ्गलाभासो ३५५।६	स्वच्छन्दं दलदरविन्द ते २५६।२२५
स्फुरन्तानारुणारुणितवसना २६६।३२	स्वच्छन्दवनजातेन १७२।५०
	स्वच्छन्दैकस्तनश्रीरुमय १११।६७

स्वच्छन्दोच्छलदच्छक ९१३१	स्वर्गे वासे कारयन्त्या चि (माघकवेः) १३५१२
स्वजनः स्वामवजन्तु १७५१७०७	स्वर्गे कल्पद्रुमाधस्तव १४४८७
स्वजातीयं विना वैरी न १५६१३५६	स्वर्गोकौभिरदोनिवासि २७११
स्वजातीयविषाताय १७५१७१३	स्वर्णच्छत्रीनामसितेक्षणा २७३१३५
स्वतः प्रकाशो मनसो १०८११००	स्वर्णावदातश्रुतिकाय १८०१३५४
स्वदशोर्जनयन्ति सान्त्वतां २७२१९०	स्वर्णैणाजिनशयनो योजित २११७७
स्वदेशजं कुलाचारं विशुद्ध १४८१२५	स्वर्णैः स्कन्धपरिग्रहो मरकतै (रह्णस्य) २४८१३४
स्वदेशजातस्य नरस्य १७९१८५२	स्वर्वामाद्युतपानचार ३१६११०८
स्वपक्षच्छेदं वा समुचित... .. ६३२१५२	स्वर्भातुः सुरवर्त्मनातुसर ६५८
स्वपरप्रतारकोऽतीं निन्दति २६३१२७	स्वर्भातुप्रतिवारपारण १९३३
स्वप्रासादितदर्शनाय २७११८९	स्वर्भातुकरालयितुं स समु... .. २७०१२२
स्वप्ने दृष्टा किमपि पिशुना २९२१६७	स्वर्लोकस्य शिखामणिः २६०१८१
स्वप्नेऽपि क्षितिपावतंस १३८१३९	स्वल्पं द्रुमः किमपि चरितं १३७१२४
स्वप्नेऽपि देवि रमसे न मया ३०५११०	स्वल्पस्त्रायुवसावशेषमलिनं ८२१२२
स्वप्नेऽपि समरेषु त्वां १०६१३७	स्वल्पा इति रामवलयं १७६१७३७
स्वप्रज्ञया कुशिकयेव कंचि ३४३३६	स्वल्पापि साधु संपद्भोग्या ५०१३३७
स्वफलनिचयः शाखा १८४१९९६	स्ववशः करोति कर्म प्रमाद १७८१८०५
स्ववालभारस्य तदुत्तमा २६५१६	स्वसुखनिरभिलाषः खिद्यसे ११११९६६
स्वभावकठिनस्यास्य कृत्रि... .. ५६११६	स्वस्ति क्षत्रियदेवाय जगदे १८८११७
स्वभावं न जहात्येष साधु (कुसुमदेवस्य) ४८१५९	स्वस्ति स्वागतमर्थ्यहं २१६१६४
*स्वभावं नैव मुञ्चन्ति सन्तः (कुसुमदेवस्य) ४८१५७	स्वस्त्यस्तु विदुमवनाय (इन्द्रकवेः) २२६११६
स्वभावशूरमस्त्रहमवि १४९१६१	स्वस्थानादपि विचलति ५०११२८
स्वभावसुन्दरं वस्तु न १७५१६९२	स्वस्वव्यापृतिमममानस २३८१२०२
स्वभावानारक्तश्रीनखर १२८१८	स्वातन्त्र्यं पितृमन्दिरे ३६५१७५
स्वभावैव हि तुष्यन्ति १६५१२७८	स्वात्मन्येव लयं यातु ४८१७४
स्वभावैर्नैव निश्चितः ५८१११३	स्वादेनेन सुतनोरविचारा (माघकवेः) ३२९११०
स्वमस्तकसमारूढं मृत्युं ३९२१२३४	स्वादितः स्वयमर्थधितमानं (भारवेः) ३३०१४७
स्वयं संराध्येशं पुरभिद् १८९१४४	स्वाधीना दयिता सुता १८६११०४०
स्वयं स्वयुगवित्तारादर्शं ८५११४	स्वाधीनेऽपि कलत्रे नीचः १७७१७५१
स्वयं कर्म करोत्यात्मा १६५१२८३	स्वाधीनैव सगृद्धिर्जनो ५०११३३
स्वयं जहाति सेवकः सुखं १०१११३	स्वाधीनो रसनाध्वलः ३९१२८
स्वयं तथा न कर्तव्यं स्व ८७१३	स्वाप्ते वैभवमस्ति नैव ११६१२७५
स्वयमपि भूरिच्छिद्रश्चापल ६०११६१	स्वाभाविकं तु यन्मित्रं भार्ये ९२११२
स्वयमप्राप्तदुःखो यः स दुनोति २९५११२३	स्वाभिप्रायपरोक्षस्य पर १०१११
स्वयं पद्ममुखः पुत्रौ ३८०११६	स्वामिन्प्रभो प्रिय गृहाण (कुमारभट्टस्य) ३३३१२६
स्वयं प्रणमतोऽप्येऽपि पर... .. ८२१५	स्वामिन्मङ्गुरयालकं सतिलकं ३३६१३१
स्वयंभूः शंभुम्भोजलोचने २७७१२५०	स्वामी कुप्यति कुप्यतां परि ३००१८
स्वयं महेशः श्वशुरो नगेशः ६६१५२	स्वामी निःश्रसितोऽप्यस्यति (भिक्षाटनस्य) ३६९१४६
स्वसेन भप्रतां करमादाने ९०११५५	स्वामी सुगधतरो वनं २४११५१
स्वरेण तस्यामद्युतेव २७७१२१९	स्वामी सन्धुवनत्रयस्य २११६५
स्वर्गच्युतानामिह भूमि १८०१८५८	स्वामोद्वासितसमग्र २५६१२३०
स्वर्गाद्गोपाल कुत्र व्रज १२२१९७	स्वाम्यादित्यस्य यो भूत्यः १५०१९६
स्वर्गानर्गलनिर्गलस्तुर ३९१२९	

स्वाम्यादेशास्तुभृत्यस्य न १५०१९७	हन्त कान्तमपि तं दिदक्षते ३००१२
स्वाम्युक्ते यो न यतते स १५०१९९	हन्तालि संतापनिवृत्तये २९७११
स्वाम्ये पेशलता गुणे प्रणयिता ५५२७४	हन्तुं मेघोऽपसरति मृगे १७२१५७
स्वायत्तमेकान्तगुणं विधात्रा ९०१३	हनुर्वन्धुजनान्धनार्थम् ६६३९
स्वार्थनिरपेक्ष एव हि परो ६११९०	हरः क्षयी तापकरः सुदेशः २०४१०
स्वार्थं धनानि धनिकात् ७७३२	हरकण्ठमहानन्दमीलि (बाणभट्टस्य) ११११
स्विन्नं केन सुखं दिवाकर ३०६११	हरकोधज्वालावलिभि २८०३६४
स्विन्नं मण्डलमैन्दवं विग ३३४४२	हरनयनहुताशज्वालाया २१६१२
स्विन्नो गण्डो स्फुरितमधरं २८९१४१	हरन्ति हृदयानि यच्चञ्चवण ३७११२४
स्वीयाः सन्ति गृहे गृहे ३७२१६	हरमुकुटे सुरतटिनी निकट २१९१७
स्वीयोद्दानप्रगन्धप्रकृपित १२९१४	हरवत्त विषमदृष्टिर्हरिवत्त १०८१८०
खेच्छामहुरभाग्यमेघ (भट्टबिहणस्य) ३५१५३	हरशिरसि शिरांसि यानि ९६१६३
खेदकेदितकङ्कणां भुज २१८३८	हरिणचरणधुण्णोपान्ताः १४६१२
खेदस्ते कथमीदृशः १२३५	हरिणप्रेक्षणा यत्र गृहिणी २६३३८
खेदस्यन्दितसान्द्रचन्दन १२३४	हरिणापि हरेणापि ब्रह्मणा ९५११५
खेदाग्निःकणमण्डलानि १२५१४५	हरिद्रायां राहुप्रसर १९९१८१
खेदाद्रैवामकुचमण्डन ११११६३	हरिभामिनि सिन्धुसंभवे ६५१२०
खे खे कर्मणे संनियोज्य ३५२१५०	हरिरलसविलोचनः सहेलं २४११२५
खैरं कैरवक्रोरकान्धिवद ३१५१९३	हरिर्वैहति कां तावत्स्वयिरिषु २९३१०३
खैरं सस्मितमीक्षते क्षण २८७१२३	हरिष्यमाणो बहुधा परस्त्रं ३८११६८
हंसः श्वेतो बक्रः श्वेतः २३११६	हरेः पदाहतिः श्लाघ्या ४७१२२
हंसं प्रयच्छ मे कान्तां गति २९६११६२	हरेर्लांलावराहस्य दृश १९१२५
हंसः प्रयाति शनकैर्यदि २३२१२२	हर्तुं गौचरं याति दत्ता ३०१४
हंसश्चन्द्र इवाभाति जलं ३५११९	हर्तुं याति न गोचरं किमपि (भर्तृहरेः) ४०१२८
हंसाः पद्मवनाशया मधु २५३११५३	हर्म्यस्थानमधमं कर्मवित १०४१२७
हंसां वेति परागपिञ्जर २३२१३४	हर्षकोषो समो यस्य १५४१२४३
हंसैः शैवलमञ्जरीति कवरी ३६९१५९	हर्षं वर्षन्विधरसे विरसमय २२४१८४
हंसैर्लेच्यप्रशंसैस्तरलित २३०११९	हसति लसति हर्षातीत्र ६३१२४८
हंसोऽवगः ध्रममपोहितु ९२११३	हर्षादम्भोजजन्मप्रभृति ८१००६
हंसो न भाति बलिभो १८३१९६४	हसन्तं प्रहसन्त्येता ३६४११९
हंसो यथा राजति पञ्जर (वाल्मीकिकवेः) ३१३११२	हसन्तीं वा हसन्तीं वा ३६११५
हंसो विभाति नलिनी १८३१९६३	हस्त इव भूतिमलिनी (सुवन्धोः) ६०११५३
हंहो दम्भसमीर सपति २२५१११	हस्तं कम्पवती रुणद्धि ३३२११६
हंहो धीर समीर हन्त २२५११२	हस्तन्यस्तकुशोदके त्वयि १११११८२
हंहो मीनतनो हरे किमु १८१११	हस्तपङ्कजनिविश्रयोः २११५
हंहो वारिनिधे विधेः २२७१२८	हस्तस्य भूषणं दानं १६६१२९१
हटादाकृष्टानां कतिपय ३९१२४	हस्तस्वेदलपित इव य ३२८१६१
हतं ज्ञानं क्रियाहीनं १७२१५७०	हस्तादपि न दातव्यं १६६१११९
हतमश्रोत्रियं श्राद्धं १६९१४२५	हस्ताम्भोजालिमाला नख ११८११
हतेऽभिमन्यां कुन्देन (भगवतोः) ३७६१५	हस्ताम्भोजे वदनमलका ३०२१५२
हत्वा पतिं नृपमवेश्य ३७८१२४	हस्ती चाङ्कुशहस्तेन कशा १७४१६८
हत्वा लोचनविशिसै २७२११०२	हस्ती वन्यस्फटिकघटिते १२७११८०
हनुमति हतारामे वानरा १९४११३	हस्ती स्थूलतनुः स चाङ्कुश ८२१२०

हस्ती हस्तसहस्रेण शत १६७३४७	हीनसेवा न कर्तव्या कर्तव्यो १७१४४७
हस्ते चक्रास्ति बालयास्तस्याः २७७१२४०	हीनहत्या दधाल्थव १८८४
हस्तेनाग्ने वीतभीतिं गृहीत्वा (माघकवेः) ... १३५१८३	हीयते हि मातिस्लात हीनैः ९०१९
हस्ते शस्त्रकिणाङ्कितो २०६३	हुंकारैर्देवता मया प्रति ३२८१७६
हा तात तातेति स वेदनात् (वराहमिहिरस्य) ३७६१८	हुतमिष्टं च तमं च धर्म १०६३४
हा धिक् स किल तामसी २९४१११४	हुतहुताशनदीमिवनश्रियः (कालिदासस्य) ... ३४७५०
हा मातस्स्वरितासि कुत्र ३७९१३७	हृणी सीमन्तमुद्रां सपदि ३६१४५
हारं वक्षसि केनापि दत्त २४६११५०	हतोऽङ्गरागस्तिलकं विमृष्टं (जयमाधवस्य) ... ६५३१७०
हारः कुरङ्गशावाक्ष्या राजति २७९१३०१	हत्वा पञ्चवनयुतिं प्रियतमे २९४११०७
हारः प्रलम्बितपयोधर १८३१९६७	हृदयं हरन्ति नाथो मुने ३६५५१५
हारं गुम्फति तारकान्तिरुचिरं ३७५१९५	हृदयं कान्तुभोद्गासि (कुमुदस्य) ३३१०३
हारस्रज्यति कङ्कणं निपतति ३३४४४	हृदयतृणकुटीरे दीप्यमाने... .. ३६२११७
हारस्यातिदुरामस्ति २५८१३२	हृदयमाधयसे यदि मामकं २९८४३
हारहीरकहिरण्यभूषणैः ३७११७	हृदयमिषुभिः कामस्यान्तः २९२७१
हारानाहर देव चन्द्रधवल ११२११९८	हृदयानि सतामेव कठिना ४७४११
हारान्वशोपा ननु कण्ठनाला ३०२१३९	हृदये कुरु संचयं गुणान्तं २५७२१
हारीताः सरसं रसन्तु (श्रीचन्द्रदेवानाम्) ... २३७१७७	हृदि विसलता हारो नाथं (जयदेवस्य) ... २९५१३७
हारो जलाद्रवसनं नलिनी (वाणकवेः) २६२११५	हृदि लग्नेन यन्मन्दो (त्रिलोचनस्य) ३७१२५
हारो नारोपितः कण्ठे मया (वाल्मीकिमुनेः) ... २९७११	हृदि लज्जोदरे वह्निः स्वभावा ७६११९
हारो भाति कुचद्वयं तव १९०१४९	हे कीर कँवसुगीरिति २३८११८
हारोऽयं हरिणाक्षीणां लुठति २७९१३०४	हे कृप त्वं चिरं जीव २३०११
हालाहलं खलु पिपासति ६२१२३३	हे कोकिलाखिललतासु २३६११७
हालाहलो नैव विषं विषं ६५१२६	हे गङ्गाधरपत्नि चक्रिवधु १३१४३
हावहारि हसितं वचनानां (माघकवेः) ३२९११६	हेतुः कोऽपि विशिष्टधी ४४४८
हासस्तृककलाप्रदीपन ३६६१८७	हेतुप्रमाणयुक्तं काव्यं न (क्षेमेन्द्रस्य) ६८८
हा हन्त मानससरःसलिला २३२१२०	हेतुर्नैसर्गिकः कोऽपि १७४१६६७
हा हा देवि स्फुटति हृदयं २९२१६३	हेतुः कुतोऽपि सदृशाः सुजनाः ५२१२१५
हिंसाशून्यमयल्लभ्यमशनं (भर्तृहरेः) १०१११३	हे दारिद्र्य नमस्तुभ्यं सिद्धोऽहं ६८२
हितोपदेशं शृणुयात्कुर्वीत १५११७६	हे दावानल शैलाप्रवासिनः २३१११
हित्वा वामुपरोधशून्यमनसां ११६१२६९	हे पक्षिन्नागतस्त्वं कुत इह ६४२८२
हित्वा दैत्यरिपोरुः स्व ११४१२३७	हे पाथोद यथोन्नतेन भव... .. २२४१७६
हित्वा मदं सममसज्जन ६२१२३६	हे पान्थ प्रियविप्रयोग ३६३१५०
हिमकृतावपि ताः स्म शृशं (माघकवेः) ३६११२२	हेमकुम्भमिव तुङ्गसुरोजं ३३३१९
हिमकर परभगं भूषयि २२०१३१	हेमन्तहिमनिस्पन्दमवलोक्य ३६१११
हिमधवलदन्तकेशी मन्द (बीजकस्य) ३६११८	हेमन्ते दधिदुग्धधरिंरशना ३६२१३१
हिमलवसदृशाः श्रमोदविन्दू ३४११२४	हेमन्ते पथिकजनाः प्रिया ३६२१४८
हिमव्यपायाद्विशदाधराणां ३४६१३०	हेमन्ते बहुदोषाब्धे द्वौ शुणौ ३६११३
हिमशिशिरवसन्तप्रीष्म ११०११४९	हेमन्ते हिमकरविम्बचारु ३६२१४९
हिमसमयो वनवह्निर्जैवनः २४७१९	हेममञ्जीरमालाभ्यां भाति (विहणस्य) ... २८२१४००
हिमांशुखण्डं कुटिलोज्ज्वल २१११७८	हे मल्लि हे मालति हे २६०१९०
हिमांशुश्रृण्वांशुनेवजल ३०५१२१	हे मातङ्ग मदाम्बुडम्बर २४११४४
हिमांसीत्यगिरौ स्यातां २०८११७	हेमाम्भोरुहपत्तने परिमल ३५०१३३
हिरण्यधान्यरत्नानि गजेन्द्रा १५११२९	

हेमः कार्यं हुतबहगतं ३८५१६८	हे हेमन्त स्मरिष्यामि ३६११४
हेमं हन्येभिर्दं निकुञ्ज ३८७१००९	हे हे मित्र जिता मयाति ४५११०
हेमोपायेयक्ष्म्यं शुनिगण ९१११५	हे हेरम्भ किमम्भ रोदिषि १२१३०
हे रत्न हेमतुल्या तुष्टि ३६८१३४	हे हेलाजितबोधिसत्व २२७१३५
हे राजानस्त्यजत सुकवि (भट्टभीषिङ्गणस्य) ... ३५१५०	हेषन्ते यजितजलधर ११११७७
हे लक्ष्मि क्षणिके स्वभाव ६६१३७	हेषाघोषैर्हृरीणां जितघन १३३१२३
हेलाप्रस्थानवेलाहृतपृथु ११७१२९१	हदाम्भति व्यस्तबधूकराहते (भारवेः) ... ३५३१८६
हेलाविरलितकरिकुल २४०११९	हीतया गलितनीवि निरस्यन् ३३१११
हेला स्यात्कार्यनाशाय १६८१४१८	हीभरादवनतं परिरम्भे (माघकवेः) ... ३३११४
हे हर्यक्ष सदस्य संप्रति २४२१५३	हीविमोहमहरद्दयितानां (माघकवेः) ... ३२९१२५
हे हेमकार परदुःखविचार २५८१२३	हेपयति प्रियवचनैरादर ६११९४
हे हेमकेतकि कथं बहु २५११९५	हादनतापनशची सहजे २६३१२०

समाप्तं सुभाषितरत्नभाण्डागारश्लोकानुक्रमणिका ।

